شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى جايلار تەزكىرىسى

كورلا شەھرى تەزكىرىسى

كورلا شەھەرلىك تارىخ - تەزكىرە كومىتېتى تۈزدى

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

كىرىش سۆز I

يۇەن زې

«كورلا شەھىرى تەزكىرىسى» يۇقىرى دەرىجىلىك رەھبەرلەرنىڭ قىزغىن غەمخورلۇق قىلىشى ۋە شەھەردىكى ھەرقايسى ئورۇن ۋە تارماقلارنىڭ بىرەك ھەمكارلىشىشى، تەھرىر خادىملارنىڭ توققۇز يىل جاپالىق تىرىشىشى ئارقىلىق ئاخىرى تويلام قىلىپ نەشىر قىلىندى. بۇ، شەھەردىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ سىياسىي ھاياتىدىكى زور ئىش. مەن ج ك پ كورلا شەھەرلىك كومىتېتىغا ۋەكالىتەن بارلىق تەزكىرىچى خادىملارنى چىن قەلبىمدىن تەبرىكلەيمەن ھەمدە «كورلا شەھىرى تەزكىرىسى»نى تۇزۇش ئىشىنى قوللىغان ۋە ئونىڭغا كۆڭۈل بۆلگەن ھەر دەرىجىلىك رەھبەرلەرگە ۋە ئورۇنلارغا سەمىمىي رەھمەت ئېيتىمەن.

سوتسىيالىستىك يېڭى تەزكىرىنىڭ ئاساسىي ئالاھىدىلىكى «يېڭى» دېگەن سۆزدە ئەكس ئېتىدۇ. «كورلا شەھىرى تەزكىرىسى»نى تۇزگۈچىلەر ماركسىزملىق دىئالېكتىك ماتېرىيالىزم ۋە تارىخىي ماتېرىيالىزمنىڭ يېتەكچىلىكىدە يېڭى كۆز قاراش، يېڭى ئۇسۇللارنى قوللىنىپ، يېڭى نۇقتىنەزەرلەرنى پائال ئېچىپ، تارىخىي ۋە رېئال ماتېرىيالىلارنى رەتلەپ، مەزكۇر شەھەرنىڭ جۇغگوچە سوتسىيالىزم قۇرۇلۇشىنىڭ تەرەققىيات ئىزلىرىنى ئومۇميۈزلۈك ئەكس ئەتتۈرۈپ، دەۋر مېلودىيەسىنى جارى قىلدۇرۇش جەھەتتە بوشاشماي تىرىشچانلىق كۆرسەتتى. گەرچە ئىپادىلەش سەۋىيىسى جەھەتتە بەزى قىسىملىرى چوڭقۇر، بەزى قىسىملىرى يۈزەكى ئىپادىلەنگەن بولسىمۇ، بىراق «كورلا شەھىرى تەزكىرىسى»نى تۇزۇش خىزمىتىنىڭ توغرا يولنى بويلاپ ساغلام تەرەققىي قىلىشىغا كاپالەتلىك قىلىندى، بۇ ئارقىلىق مەزكۇر تەزكىرە كورلا شەھىرىنىڭ ئىككى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىدا پائال رول ئويناش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىندى.

كورلا شەھىرى بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىدىكى ئالتۇن ئوچ بۇرجەك رايونىنىڭ مەركىزىي بەلبېغىغا جايلاشقان، ئونىڭ شىمالىدا ھەيۋەتلىك تەڭرىتاغ قەد كۆتۈرۈپ تۇرىدۇ، جەنۇبى بېغايان قۇملۇق، شەرقىنى قۇرۇقتاغ توسۇپ تۇرىدۇ، تارىم دەرياسى ئونىڭ غەرب تەرىپىنى ئايلىنىپ ئۆتىدۇ. كورلا شەھىرىنىڭ تۇپرىقى مۇنبەت، سۇيى تاتلىق، بايلىقى مول، داڭلىق كورلا نەشپۈتى كورلا شەھىرىنى «نەشپۈت شەھىرى» دېگەن گۈزەل نامغا ئىگە قىلغان؛ شىمال بىلەن جەنۇبنى تۇتاشتۇرىدىغان يەر ئەۋزەللىكى جەنۇبىي شىنجاڭنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ۋە گۈللەندۈرۈشتە «كۆۋرۈك ئىستېھكام»لىق رولىغا ھەمدە ھەربىي ئىشلار، دۆلەت مۇداپىئەسى جەھەتتە مۇھىم ئاھمىيەتكە ئىگە قىلدى؛ كورلا شەھىرى بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ مەركىزى تۇرۇشلۇق جاي بولۇشتەك ئەۋزەللىكى

بىلەن، ئاپتونوم ئوبلاستنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت مەركىزىگە ئايلاندى؛ تارىمدا نېفىت ۋە تەبىئىي گازنىڭ كەڭ كۆلەمدە ئېچىلىشى كورلا شەھىرىنىڭ ئىجتىمائىي تەرەققىياتى ئۈچۈن ياخشى پۇرسەت يارىتىپ بەردى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىنكى 40 نەچچە يىلدىن بۇيان، شەھەردىكى ھەر مىللەت خەلقى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ رەھبەرلىكىدە بىردەك ئىتتىپاقلىشىپ، جاپا - مۇشەققەتكە چىداپ ئىگىلىك يارىتىپ، قەتئىي ئىراده بىلەن ئىسلاھات ئېلىپ بېرىپ، يول ئېچىپ ئالغا ئىلگىرىلەپ، تۇرلۇك ئىجتىمائىي تەرەققىيات ۋە ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش ئىشلىرىنى كۈنسېرى يۇكسەلدۈرۈپ، زور ئۈزگىرىشلەرنى بارلىققا كەلتۈرۈپ، كورلا شەھىرىنىڭ تارىخىدا يېڭى سەھىپە ياراتتى. «كورلا شەھىرى تەزكىرىسى»ده تۇرلۇك قۇرۇلۇش ئىشلىرىدا قولغا كەلتۈرۈلگەن مول نەتىجىلەر ئەتراپلىق ئەكس ئەتتۈرۈلۈش ۋە ئىپادىلىنىش بىلەن بىللە، بىرنىڭ ئىككىگە بۆلۈنۈشىدىن ئىبارەت ئىلمىي پوزىتسىيە چىقىش قىلىنىپ، سىياسىي، ئىقتىسادىي تۈرمۇشتا مېڭىلغان ئەگرى يول ۋە تەجرىبە ساۋاقلارمۇ ئوبيېكتىپ ھالدا خاتىرىلەندى. «تارىخنى ئۈرنەك قىلغاندا، پايدا - زىيانىنى بىلگىلى بولىدۇ»، ئۈتكەنكى ئىشلارنى خۇلاسىلىغاندا، بۈگۈن ۋە ئەتىگە توغرا مۇئامىلە قىلغىلى بولىدۇ. «كورلا شەھىرى تەزكىرىسى»نىڭ نەشر قىلىنىشى كورلا شەھىرىنىڭ ياخشى ۋەزىيىتىنى مۇستەھكەملەشتە ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇشتا ئاكتىپ تەسىر پەيدا قىلىپ، پايدىلىق رولىنى جارى قىلدۇرغۇسى.

ئىستىقبال پارلاق، ۋەزىپە مۇشكۈل. ئىسلاھات ئېلىپ بېرىلمۇاتقان، ئىشىك مىرتقا ئېچىۋېتىلگەن تارىخىي شارائىتتا، پۈتۈن شەھەردىكى ھەرمىللەت خەلقى ئالدىنقىلارغا ۋارىسلىق قىلىپ، كېيىنكىلەرگە يول ئېچىپ، روھىمىزنى ئۇرغۇتۇپ، كورلا شەھىرىنى تېخىمۇ گۈزەل شەھەر قىلىپ قۇرۇپ چىقىپ، قەدىمكى يىپەك يولىدىكى بۇ مەرۋايىتنى تېخىمۇ پارلاق نۇر چېچىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىمىز.

1994 - يىل 10 - ئاي

ئەسكەرتىش: «كىرىش سۆز I »نىڭ ئاپتورى يۈەن زې ج ك پ كورلا شەھەرلىك كومىتېتىنىڭ ئۇجمىسى.

كىرىش سۆز II

ئوبۇلقاسىم زۇنۇن

شەھىرىمىزنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت ئىشلىرى شۇنداقلا دەۋر ئالاھىدىلىكى، يەرلىك ئالاھىدىلىك ۋە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى روھى ئومۇميۈزلۈك ئەكس ئەتتۈرۈلگەن چوڭ تېپتىكى ماتېرىيال خاراكتېرلىك قورال كىتاب - «كورلا شەھىرى تەزكىرىسى» تەزكىرە خادىملىرىنىڭ تىرىشچان قەلەم تەۋرىتىشى بىلەن ھازىر رەسمىي نەشر قىلىندى، بۇ تەبرىكلەشكە ئەرزىيدىغان ئىش.

مېنى ئۆستۈرگەن كورلا شەھىرىدىن ئىبارەت بۇ يېرى مۇنبەت بوستانلىقنىڭ تارىخى ئۇزۇن بولۇپ، بۇ جايغا كۆمانتىرلىق مەدەنىيەت مۇجەسسەملەنگەن. يېڭى تاش قورۇلار دەۋرىدىلا بۇ يەردە ئىپتىدائىي ئاھالىلەر پائالىيەت ئېلىپ بارغان. غەربىي خەن سۇلالىسىدا ئۇنكەن جالۇ چېغىدا غەربىي يۇرتقا كەلگەندىن كېيىن، كورلا قەدىمكى يىپەك يولىدىكى مۇھىم يول ۋە خەن سۇلالىسى بوز يەر ئۆزلەشتۈرىدىغان رايون بولۇپ قالدى، غەربىي خەن، شىمالىي ۋېي، يۈەن سۇلالىسى بۇ يەردە شەھەر بىنا قىلغان. تارىختا بۇ زېمىندا بىرلىكتە ياشاپ كەلگەن ھەر مىللەت خەلقى جاپا - مۇشەققەتتىمۇ، ھالاۋەتتىمۇ بىللە بولۇپ، ئورتاق تەرەققىي قىلىپ، ئىتتىپاقلىشىپ دۈشمەنگە قارشى تۇرۇپ، پارلاق ئىنقىلابىي كۆرەش تارىخىنى يارىتىپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى ۋە ئىقتىسادىي تەرەققىيات كۆيلەنگەن ناخشىلىرىنى يېزىپ چىققتى.

جالۇ سۇلالىسى دەۋرىدە توختىبەگ بۆلگۈنچىلەرگە قارشى تۇرۇپ، ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى قوغداش يولىدا باندىت جاھانگىر خوجا تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلۈپ، قىممەتلىك ھاياتىنى تەقدىم قىلدى. جالۇ سۇلالىسىنىڭ چېگىنلۇق زامانىسىنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ۋولگا دەرياسى بويىدىكى موڭغۇللارنىڭ كۆچمە چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغان تۇرغۇت، خوشۇت قەبىلىلىرى ئوباشنىڭ باشچىلىقىدا قوزغىلىپ شەرقە قايتتى. كورلا خەلقى رەخت، پاختا، چىدىر ئىئانە قىلىپ شەرقە قايتقان موڭغۇل خەلقىنىڭ ماكانلىشىشىغا ياردەم بەردى. گۇاڭشۇ دەسلەپكى يىللىرىدا كورلا خەلقى لىيۇجىنتاڭ باشچىلىقىدىكى غەربكە يۈرۈش قىلغۇچى قوشۇننىڭ قوقەندلىك تاجاۋۇزچى ياقۇپ بەگ قوشۇنلىرىنى قوغلاپ چىقىرىشىغا ئاكتىپ ياردەم بەردى. جالۇ سۇلالىسى قوشۇنى نەگىلا بارسا ئۇيغۇرلار ئۇلارغا يول باشلاپ بەردى ياكى ئۇلارغا ئەگىشىپ بار كۈچى بىلەن جەڭ قىلدى. جالۇ سۇلالىسى قوشۇنى ئاشلىقتىن قىسىلغاندا ئۇيغۇرلار ئاكتىپلىق بىلەن ئۇلارنى ئۇچۇر بىلەن تەمىنلەپ، ئۇلارغا ياقۇپ بەگ يوشۇرۇپ قويغان نەچچە مىڭ دەن ئاشلىقنى تېپىپ بېرىپ، جالۇ سۇلالىسى قوشۇنىنىڭ توپىلاڭچىلارنى

باستۇرۇپ جەنۇبىي شىنجاڭنى قايتۇر ۇۋېلىشىدا قالتىس تۆھپە قوشتى. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە، كورلىدىكى ھەر مىللەت خەلقى جۈڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى ئوتتۇرىغا قويغان پۈتۈن خەلق ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى كۈرەش قىلىشتىن ئىبارەت چاقىرىققا ئاكتىپ ئاۋاز قوشۇپ، جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش ئۈيۈشمىسىنى قۇرۇپ، پۈل ۋە كۈچ چىقىرىپ، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى كۈرەشكە ياردەم بەردى.

يېڭى جۈڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، كورلا شەھىرىدىكى ھەر مىللەت خەلقى جۈڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە ئىنقىلابىي ئەنئەنىنى ۋە ۋەتەنپەرۋەرلىك روھىنى جارى قىلدۇرۇپ، بىردەك ئىتتىپاقلىشىپ، كونىنىڭ ئورنىغا يېڭىنى دەسستىپ، يۈرتقا قايتا ھاياتىي كۈچ بەخش ئەتتى. بولۇپمۇ پارتىيە 11-نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3-ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، شەھەر بويىچە «بىر مەركەز، ئىككى ئاساسىي نۇقتا» دىن ئىبارەت ئاساسىي لۈشىنە، چىڭ تۇرۇلۇپ، ئورتاق كۈچ چىقىرىلىپ سوتسىيالىستىك ماددىي مەدەنىيەت ۋە مەنىۋى مەدەنىيەت بەرپا قىلىش جەھەتتە خۇشاللىنارلىق نەتىجىلەر قولغا كەلتۈرۈلدى. 1991 - يىل 10 - ئايدا شەھىرىمىز «مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى ۋە تەرەققىياتى، ئارمىيە بىلەن خەلقنىڭ ئىتتىپاقلىقى جەھەتتە نەمۇنە شەھەر» دېگەن نامغا ئېرىشتى. «كورلا شەھىرى تەزكىرىسى» دە ھەر مىللەت خەلقىنىڭ زىچ ئىتتىپاقلىشىپ، بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇپ، ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى قوغداشتىن ئىبارەت ۋەتەنپەرۋەرلىك روھى ۋە ئەمگەكچان، ئەقىل - پاراسەتلىكلىكى، بۇ گۈزەل زېمىننى ئورتاق تەرەققىي قىلدۇرۇش ۋە گۈللەندۈرۈش جەھەتتىكى قەتئىي تەۋرەنمەس ئىرادىسى خۇددى بىر تال قىزىل يىپتەك كىتابنىڭ ھەر قايسى قىسىم، بابلىرىغا سىڭدۈرۈلدى. بۈنىڭدىن شۇنداق دېيىشكە بولىدۇكى، «كورلا شەھىرى تەزكىرىسى» پۈتۈن شەھەر تارىخىنىڭ ۋە رېئال ماتېرىياللارنىڭ جەۋھىرى بولۇپ، شەھەر ئەھۋالىنى ئومۇمىيۈزلۈك ئەكس ئەتتۈرىدىغان قامۇس شۇنداقلا ياشلار - ئۆسمۈرلەرگە ئىنقىلابىي ئەنئەنە تەربىيىسى بېرىشتىكى يەرلىك دەرسلىك.

«كورلا شەھىرى تەزكىرىسى» تۈزۈلۈش جەريانىدا ئاپتونوم رايون، بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى، يېزا ئىگىلىك 2 - شى تارىخ - تەزكىرە تارماقلىرىنىڭ يېتەكچىلىك قىلىشىغا، كۆڭۈل بۆلۈشىگە ھەمدە شەھەرگە قاراشلىق ئورۇن، تارماقلارنىڭ پائال قوللىشىغا ئېرىشتى. شۇڭا مەن بۇ يەردە كورلا شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتىگە ۋەكالىتەن «كورلا شەھىرى تەزكىرىسى»نى تۈزۈشكە كۆڭۈل بۆلگەن، ئۇنى قوللىغان، تەھرىرلەش، تەكشۈرۈش خىزمىتىگە قاتناشقان ئورۇن ۋە يولداشلارغا سەمىمىي رەھمەت ئېيتىمەن.

1994 - يىل 10 - ئاي

ئەسكەرتىش: «كىرىش سۆز I» نىڭ ئاپتورى ئوبۇلقاسىم زۇنۇن كورلا شەھىرىنىڭ باشلىقى.

كىتابنىڭ تۈزۈلۈشى ھەققىدە

1. «كورلا شەھىرى تەزكىرىسى» دە ماركسىزم ـ لېنىنىزم، ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسى ۋە جۇڭگوچە سوتسىيالىزم قۇرۇش نەزەرىيىسى يېتەكچى قىلىنىپ، پۈتۈن شەھەرنىڭ تۈرلۈك ئىشلىرىنىڭ تەرەققىيات تارىخى ۋە ھازىرقى ئەھۋالى ھەققەتنى ئەمەلىيەتتىن ئىزدىنگەن ھالدا بايان قىلىنىپ، دەۋر ئالاھىدىلىكى ۋە يەرلىك ئالاھىدىلىك تىرىشىپ گەۋدىلەندۈرۈلۈپ، ئىدىيۋىلىك، ئىلمىيلىك ۋە ماتېرىيالىزمنىڭ بىرەكلىكى تىرىشىپ ئىشقا ئاشۇرۇلدى.

2. «كورلا شەھىرى تەزكىرىسى» گە كىرگۈزۈلگەن ماتېرىياللارنىڭ باشلىنىش دەۋرىگە چەك قويۇلمىدى، ئومۇمەن شەيئىلەرنىڭ يۈز بەرگەن ۋاقتى باشلىنىش نۇقتىسى قىلىندى؛ 1990 ـ يىلىنىڭ ئاخىرى ئاخىرلىشىش نۇقتىسى قىلىندى.

3. «كورلا شەھىرى تەزكىرىسى» دە خاتىرىلەنگەن ئىشلار كورلا شەھىرىدىكى مەمۇرىي رايونلار دائىرىسىدىكى شەيئىلەرنى ئۆزئىچىگە ئالىدۇ. كورلا شەھىرىدە تۇرۇشلۇق يېزا ئىگىلىك 2 ـ شىنىڭ كارخانا، كەسىپىي ئورۇنلىرى ۋە يېزا ئىگىلىك بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش تۈەن ـ مەيدانلىرى ئايرىم قىسىم قىلىنىپ مەركەزلىك بايان قىلىندى.

4. «كورلا شەھىرى تەزكىرىسى» نىڭ تۈزۈلۈشىدە قىسىم، باب، پاراگراف ۋە تارماق-تىن ئىبارەت قۇرۇلما، خاتىرە، بايان، تەزكىرە، جەدۋەل، خەرىتە، تەرجىمھال، ئۈزۈندە قاتارلىق ژانىرلار قوللىنىلدى.

5. «كورلا شەھىرى تەزكىرىسى» گە كىرگۈزۈلگەن ماتېرىياللارنىڭ ئاساسلىق مەنبەسى ئارخىپ، گېزىت ـ ژۇرنال ۋە تەكشۈرۈش ماتېرىياللىدىن ئىبارەت بولدى. ئالاقىدار نەقىل-لەرگە تېكىست ئىچىدە ئەسكەرتىش بېرىلدى. «كورلا شەھىرى تەزكىرىسى» گە كىرگۈزۈل-گەن خەلق ئىگىلىكى ھەققىدىكى سانلىق مەلۇماتلاردا شەھەرلىك ستاتىستىكا ئىدارىسى ئېلان قىلغان ماتېرىياللار ئۆلچەم قىلىندى؛ كەسىپىي تېخنىكا جەھەتتىكى سانلىق مەلۇماتلاردا تارماقلار يۇقىرىغا يوللىغان ماتېرىياللار ئۆلچەم قىلىندى. سانلارنى قوللىنىش ئۈسۈلى ۋە تارىخىي يىلنامىلەر بىرەك دۆلەت تىل ـ يېزىق خىزمىتى كومىتېتى قاتارلىق يەتتە تارماق-لىق 1987 ـ يىلىدىكى بىرلەشمە ئۇقتۇرۇشىدىكى بەلگىلىمە بويىچە بىر تەرەپ قىلىندى. بەش خانىدىن يۇقىرى سانلاردا ئومۇمەن 10 نىڭ بىرلىك قىلىندى، كىچىك سانلاردا چېكىتتىن كېيىن پەقەت ئىككى خانە ساقلاپ قېلىندى.

6. ھايانلارغا تەرجىمھال تۇرغۇزماسلىق پرىنسىپىغا ئەمەل قىلىندى، تەرجىمھال تۇرغۇزۇشتا ئۆز يۇرت ئاساس قىلىندى، مۇشۇ جايدا تەسىرگە ئىگە ياقا يۇرتلۇقلار قوشۇمچە قىلىندى؛ ھايات شەخسلەرنىڭ تەزكىرىگە كىرگۈزۈشكە تېگىشلىكلىرى شەخسلەر جەدۋىلىگە كىرگۈزۈلگەندىن سىرت، يەنە ئىش ئاساسىدا ئادەمنى يېزىش ئۈسۈلى قوللىنىلىپ، مۇناسىۋەتلىك قىسىم، بابلاردا تارقاق يېزىلدى.

7. «كورلا شەھىرى تەزكىرىسى» دە تارىخىي شەخسلەر، ئەدەل - ۋەزىپە ۋە يەر نامىلىرى شۇ ۋاقىتتىكى ئاتاش ئادىتى بويىچە ئاتالدى، زۆرۈر تېپىلغاندا ھازىرقى ئاتىلىشى بويىچە ئىزاھات بېرىلدى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىنكى يەر نامىلىرىدا «كورلا شەھىرىنىڭ يەر نامىلىرىغا دائىر خەرىتىلىك تەزكىرىسى» دە بېكىتىلگەن ئۇلۇچەملىك نام قوللىنىلدى.

8. «كورلا شەھىرى تەزكىرىسى» دىكى «دۆلەت قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرىكى (كېيىنكى)» دېگەن سۆز 1949 - يىل 10 - ئاينىڭ 1 - كۈنى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلۇشتىن بۇرۇنقى (كېيىنكى) ۋاقىتنى كۆرسىتىدۇ؛ «ئازادلىقتىن بۇرۇنقى (كېيىنكى)» دېگەن سۆز 1949 - يىل 9 - ئاينىڭ 25 -، 26 - كۈنلىرى شىنجاڭ تىنچلىق يولىدا ئازاد بولۇشتىن بۇرۇنقى (كېيىنكى) ۋاقىتنى كۆرسىتىدۇ.

9. «كورلا شەھىرى تەزكىرىسى» دىكى «شەھەر» (ناھىيە) ياكى «شەھەر (ناھىيە) گە قاراشلىق» دېگەن سۆزلەر شەھەر ۋە ناھىيىگە بۆلۈنگەن قاراشلىق دائىرىنى كۆرسىتىدۇ؛ «شەھەر (ناھىيە) تەۋەسى» بولسا كورلا شەھىرى تەۋەسىدە تۇرۇشلۇق دۆلەت، ئاپتونوم رايون، ئاپتونوم ئوبلاست ۋە يېزا ئىگىلىك 2 - شىنى قاتارلىق ئورۇنلارنى ئۆزئىچىگە ئالىدۇ.

مۇندەرىجە

كىرىش سۆز I 1
كىرىش سۆز II 3
كىتابنىڭ تۈزۈلۈشى ھەققىدە 5
ئومۇمىي بايان 1
چوڭ ئىشلار 8

بىرىنچى قىسىم

تەشكىلىي تۈزۈلۈشى ۋە رايونلارغا ئايرىلىشى

I باب • زېمىن دائىرىسى 67
§ 1 . ئورنى ۋە يەر مەيدانى 67
§ 2 . جۇغراپىيىلىك شارائىتى 68
II باب • تەشكىلىي تۈزۈلۈشى 69
§ 1 . تەرەققىيات جەريانى 69
§ 2 . مەمۇرىي رايونلارنىڭ ئۆزگىرىش ئەھۋالى 72
III باب. شەھەر رايونى 75
§ 1 . شەھەر رايونىنىڭ ئۆزگىرىش ئەھۋالى 75
§ 2 . شەھەر رايونىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى 77
IV باب. ئىش بېجىرىش ئورۇنلىرى ۋە يېزىلارنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالى ... 78
§ 1 . «ئىتتىپاق» ئىش بېجىرىش ئورنى 78
§ 2 . سايباغ ئىش بېجىرىش ئورنى 80
§ 3 . يېڭىشەھەر ئىش بېجىرىش ئورنى 81
§ 4 . «تەڭرىتاغ» ئىش بېجىرىش ئورنى 83
§ 5 . ناشەن ئىش بېجىرىش ئورنى 85
§ 6 . چارباغ يېزىسى 86
§ 7 . تېكىچى يېزىسى 88
§ 8 . يېڭىشەھەر يېزىسى 89
§ 9 . شاڭخۇ يېزىسى 90
§ 10 . لەڭگەر يېزىسى 91

§ 11 . قوشئېرىق يېزىسى 92
§ 12 . توۋۇرچى يېزىسى 93
§ 13 . ئاۋات يېزىسى 95
§ 14 . قارايۇلغۇن يېزىسى 96
§ 15 . پوخۇي يېزىسى 97

گىككىنچى قىسىم

تەبىئىي مۇھىت

I باب. گېئولوگىيە 99
§ 1 . گېئولوگىيىلىك تۈزۈلۈشى 99
§ 2 . يەر قاتلىمى 101
§ 3 . بۆسمە جىنسلار 104
§ 4 . قۇرۇلۇش گېئولوگىيىسى 105
§ 5 . يەر تەۋرەش گېئولوگىيىسى 109
II باب . يەر تۈزۈلۈشى 112
§ 1 . تاغلىق يەر ۋە تاغ ئارىسىدىكى ئويمانلىق 113
§ 2 . تىنما تۈزلەڭلىكلەر 114
III باب. كىلىماتى 115
§ 1 . تۆت پەسىلنىڭ ئالاھىدىلىكى 115
§ 2 . قۇياش ئېنېرگىيىسى 116
§ 3 . تېمپېراتۇرىسى 117
§ 4 . ھۆل - يېغىن 121
§ 5 . شامال 122
§ 6 . فېنولوگىيە 123
§ 7 . كىلىماتنىڭ رايونلارغا بۆلۈنۈشى 124
§ 8 . ھاۋارايى ئاپەتلىرى 125
IV باب. گىدرولوگىيە 132
§ 1 . يەر ئۈستى سۇيى 132
§ 2 . يەر ئاستى سۇيى 133
§ 3 . سۇ سۈپىتى 137
V باب. تۇپراق 138
§ 1 . تارقىلىشى 138

§ 2 . تۇپراق تىپى 140
§ 3 . ئوزۇقلۇق ماددىلار 142
§ 4 . توسالغۇ ئامىللار 145
VI باب. ياۋايى ھايۋانلار ۋە ئۇسۇملۇكلەر 146
§ 1 . ئۇسۇملۇكلەر 146
§ 2 . ھايۋانلار 147
VII باب . كان بايلىقى 148
§ 1 . كۆمۈر 148
§ 2 . ھاك تاش 149
§ 3 . سىلانېتس 149
§ 4 . گىپس 149
§ 5 . مەرمەر تاش ۋە گرانىت 150
§ 6 . تالك 151
§ 7 . ساپال توپىسى ۋە سېغىز توپا 151
§ 8 . دولومىت 152
§ 9 . كرېمنىيلىق كان 152
§ 10 . نېفىت، تەبىئىي گاز 153

ئۈچىنچى قىسىم

نوپۇس

I باب. تارىختىكى نوپۇس ئەھۋالى 155
§ 1 . يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرىكى نوپۇس 155
§ 2 . يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىنكى نوپۇس 155
II باب. نوپۇس تەرەققىياتى 160
§ 1 . نوپۇسنىڭ كۆچۈشى ۋە ئۆزگىرىشى 160
§ 2 . نوپۇسنىڭ تەبىئىي كۆپىيىشى 162
III باب. نوپۇس قۇرۇلمىسى 163
§ 1 . مىللەت قۇرۇلمىسى 163
§ 2 . جىنس قۇرۇلمىسى 165
§ 3 . ياش قۇرۇلمىسى 166
§ 4 . مەلۇمات قۇرۇلمىسى 167
§ 5 . كەسىپ قۇرۇلمىسى 168

§ 6 . ئائىلە ۋە نىكاھلىنىش ئەھۋالى 169
§ 7 . شەھەر، يېزىلارنىڭ نوپۇس قۇرۇلمىسى 170
IV باب. نوپۇسنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش ئەھۋالى 172
§ 1 . 1 - قېتىملىق ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈش ئەھۋالى 172
§ 2 . 2 - قېتىملىق ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈش ئەھۋالى 172
§ 3 . 3 - قېتىملىق ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈش ئەھۋالى 173
§ 4 . 4 - قېتىملىق ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈش ئەھۋالى 173
V باب. پىلانلىق تۇغۇت 174
§ 1 . تەشكىلىي ئاپپاراتلار 174
§ 2 . پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتى 175

ئوتتۇرىچى قىسىم
شەھەر - يېزا قۇرۇلۇشى

I باب. ئاپپاراتلار 179
§ 1 . شەھەر - يېزا قۇرۇلۇشى ئاپپاراتلىرى 179
§ 2 . ئۆي - زېمىن ۋە يەر باشقۇرۇش ئاپپاراتلىرى 185
II باب. شەھەر پىلانلاش 186
§ 1 . ئومۇمىي پىلان 186
§ 2 . مەخسۇس پىلانلار 189
§ 3 . پىلاننى باشقۇرۇش 192
§ 4 . پىلاننىڭ يولغا قويۇلۇشى 192
III باب. شەھەر مەمۇرىيىتى قۇرۇلۇشى 194
§ 1 . يول 194
§ 2 . كۆۋرۈك ۋە سۇئاگۇچىلەر 199
§ 3 . سۇ بىلەن تەمىنلەش 200
§ 4 . ئىسسىقلىق، گاز بىلەن تەمىنلەش 202
§ 5 . شەھەرنى يورۇتۇش 204
§ 6 . يۇندا چىقىرىۋېتىش 205
§ 7 . كەلكۈندىن مۇداپىئەلىنىش 207
IV باب. ئۆي - زېمىن باشقۇرۇش 208
§ 1 . شەھەر ئىچىدىكى ئۆي - زېمىن باشقۇرۇش 208
§ 2 . مۇلۇكچىلىك ھوقۇقىنى دەپتەرلىك باشقۇرۇش 209

§ 3 . ناۋار ئۆيلەرنى سېتىش ۋە ئىجارىگە بېرىش 210
§ 4 . شەخسىي ئۆي ۋە مەسچىت - ئىبادەتخانىلارغا قارىتىلغان سىياسەتنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش 211
§ 5 . مۇكۇمەت ئۆيلىرىنى رېمونت قىلىش 212
V باب. يەر باشقۇرۇش 213
§ 1 . يەر ئىشلىتىش 213
§ 2 . يەر ئىشلىتىشكە ھەق تۆلەش 216
§ 3 . يېرى سېتىۋېلىنغانلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش 218
VI باب. شەھەر - بازار بىناكارلىقى 219
§ 1 . بىنالارنىڭ ئۇسلۇبى ۋە تۈرلىرى 219
§ 2 . ئولتۇراق ئۆي قۇرۇلۇشى 222
VII باب. يېزا قۇرۇلۇشى 226
§ 1 . «بەشتە ياخشى» يېزا قۇرۇلۇشى 226
§ 2 . تەبىئىي بازارلار قۇرۇلۇشى 227

بەشىنچى قىسىم

مۇھىت ئاسراش

I باب. ئاپىپاراتلار 229
II باب. مۇھىت كۆزىتىش - ئۆلچەش ۋە باھالاش 230
§ 1 . مۇھىت كۆزىتىش - ئۆلچەش 230
§ 2 . مۇھىت باھالاش 232
III باب. مۇھىت ئاسراش ۋە ئۇنۇمۇبرسال تىزگىنلەش 245
§ 1 . سۇنىڭ بۇلغىنىشىنى تىزگىنلەش 245
§ 2 . ئىس، چاڭ - توزانىنى تىزگىنلەش 247
§ 3 . شاۋقۇننى تىزگىنلەش 247
§ 4 . قاتتىق ھالەتتىكى تاشلاندۇق نەرسىلەرنى بىر تەرەپ قىلىش 248
§ 5 . بۇلغىغۇچى نەرسىلەر چىقىرىشنى باشقۇرۇش 248
IV باب. مۇھىت تازىلىقى 248
§ 1 . شەھەر رايونىنى تازىلاش 248
§ 2 . ئامىمۇي ھاجەتخانىلارنى باشقۇرۇش ۋە گەندىنى بىر تەرەپ قىلىش 250
§ 3 . مۇھىت تازىلىقى مۇئەسسەسلىرى ۋە ئۇلارنى باشقۇرۇش 251
V باب. شەھەرنى باغۋارانلاشتۇرۇش 252

§ 1 . شەھەر رايونىنى كۆكەرتىش 252
§ 2 . باغچا پىلانلاش - ياساش 255
§ 3 . كۆچەتخانا-گۈلخانا قۇرۇلۇشى 256

ئالتىنچى قىسىم

پارتىيە - گۈرۈھ، تەشكىلاتلار

I باب. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ كورلا ناھىيىلىك، شەھەرلىك يەرلىك تەشكىلاتلىرى 258
§ 1 . ئاپپاراتى ۋە قوشۇنى 258
§ 2 . تەشكىلىي خىزمەت 270
§ 3 . تەشۋىقات، تەلىم - تەربىيە 276
§ 4 . بىرلىك سەپ خىزمىتى 281
§ 5 . ئىنتىزام تەكشۈرۈش 283
§ 6 . پارتىيىنىڭ يادرولۇق رەھبەرلىك رولى 287
I باب. جۇڭگو گومىنداڭنىڭ كورلا ناھىيىسىدىكى تەشكىلاتلىرى... 292
§ 1 . جۇڭگو گومىنداڭنىڭ كورلا ناھىيىلىك پىرقىسى 292
§ 2 . ئاساسلىق پائالىيەتلىرى 293
II باب. دېموكراتىك پارتىيە - گۈرۈھلار ۋە ئاممىۋى تەشكىلاتلار ... 294
§ 1 . جۇڭگو گومىنداڭ ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ كورلا شەھەرلىك يا-
چەيكىسى 294
§ 2 . كورلا شەھىرى (ناھىيىسى) دىكى ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى تەشكىلا-
لىرى 295
§ 3 . كورلا ناھىيىسىدىكى دېھقانلار جەمئىيىتى تەشكىلاتلىرى 299
§ 4 . كورلا شەھىرى (ناھىيىسى) دىكى كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى
تەشكىلاتلىرى 301
§ 5 . كورلا شەھىرى (ناھىيىسى) دىكى ئاياللار بىرلەشمىسى تەشكىلاتلىرى 309
§ 6 . كورلا شەھەرلىك ۋەتەنگە قايتقان جۇڭگو مۇھاجىرلىرى بىرلەشمىسى 313
§ 7 . شىنجاڭ خەلقىنىڭ جاھانگىرلىككە قارشى بىرلەشمىسىنىڭ كورلا
ناھىيىسىدىكى تەشكىلاتلىرى 315
§ 8 . ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۈيۈشمىسى 316
§ 9 . خەنزۇ - خۇيزۇ مەدەنىي ئاقارتىش ئۈيۈشمىسى 316
N باب. دۆلەتسىز قۇرۇلغاندىن كېيىنكى چوڭ سىياسىي ۋەقەلەر ... 317

§ 1 . ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇش - چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش 317
§ 2 . ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇش ۋە تازىلاش 318
§ 3 . «ئۇچكە قارشى تۇرۇش»، «بەشكە قارشى تۇرۇش» ھەرىكىتى ... 320
§ 4 . ئىستىل تۈزىتىش ۋە ئوڭچىلارغا قارشى كۈرەش..... 320
§ 5 . «ئوڭچىللىققا قارشى تۇرۇش» ۋە تەكشۈرۈپ ئېنىقلاش، ئاقلاش ... 321
§ 6 . سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتى 322
§ 7 . يېزا ئىگىلىكىدە داجەيدىن ئۆگىنىش ھەرىكىتى 324
§ 8 . «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» ھەرىكىتى 326
§ 9 . قالايمىقانچىلىقنى ئوڭشاش 329
§ 10 . تۈزۈلمە ئىسلاھاتى 332
§ 11 . سوتسىيالىستىك مەدەنىيەت قۇرۇلۇشى 335

بەشىنچى قىسىم

ھاكىمىيەت، سىياسىي كۈچ

I باب. فېئودال سۇلالىلەر دەۋرىدىكى ھاكىمىيەتلەر 341
§ 1 . غەربىي خەن دەۋرىدىكى ھاكىمىيەت 341
§ 2 . تاڭ سۇلالىسىدىن يۈەن سۇلالىسىگىچە بولغان دەۋرلەردىكى ھاكىمىيەت 341
§ 3 . چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى ھاكىمىيەت..... 341
II باب. مىنگو دەۋرىدىكى ھاكىمىيەت 343
§ 1 . ئامبال ياردەمچىسى، مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى، ناھىيىلىك ھۆكۈمەت 343
§ 2 . ئاساسىي قاتلام ھاكىمىيىتى..... 347
§ 3 . ھاكىمىيەت ئىشلىرىدىن قىسقىچە بايان 347
III باب. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى دەۋرىدىكى خەلق ھاكىمىيىتى ... 349
§ 1 . كورلا ناھىيىلىك، شەھەرلىك خەلق قۇرۇلتىيى 349
§ 2 . خەلق ھۆكۈمىتى 369
§ 3 . خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى 386

ئالتىنچى قىسىم

خەلق ئىشلىرى

I باب. ئاپپاراتلار 400
II باب. ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش، ئۇلارنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا ئېتىبار بېرىش ۋە نەپقە بېرىش 401
§ 1 . ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش 401
§ 2 . ئېتىبار بېرىش خىزمىتى 402
§ 3 . نەپقە بېرىش 407
III باب. ئىجتىمائىي قوتقۇزۇش 411
§ 1 . شەھەر - بازارلاردىكى قوتقۇزۇش 411
§ 2 . يېزىلاردىكى قوتقۇزۇش 412
§ 3 . نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش خىزمىتى 415
§ 4 . ئاپەتتىن قوتقۇزۇش 418
IV باب. ئورۇنلاشتۇرۇش 421
§ 1 . ھەربىي سەپتىن قايتقان، بوشانغانلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش 421
§ 2 . ھەربىي سەپتىن پېنسىيىگە چىققان كادىرلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش ... 424
§ 3 . چېگرا رايونغا يارىدەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن ياش، ئوتتۇرا ياشلىق-لارنى ئورۇنلاشتۇرۇش 425
§ 4 . ئاققۇنلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش 425

ئوقۇرمەنلىك قىسمى

ئەمگەك، كادىرلار

I باب. ئەمگەك 427
§ 1 . ئاپپاراتلار 427
§ 2 . ئىشچى - خىزمەتچىلەر قوشۇنى 428
§ 3 . ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش 430
§ 4 . ئەمگەك مۇھاپىزىتى ۋە پاراۋانلىق ئىشلىرى 436
§ 5 . ئەمگەك باشقۇرۇش 440
II كادىرلار 443
§ 1 . ئاپپاراتلار 443
§ 2 . كادىرلارنىڭ كېلىش مەنبەسى 443
§ 3 . كادىرلارنى باشقۇرۇش 449
III باب. ئىش ھەققى 457
§ 1 . ئىش ھەققى تۈزۈمى ئىسلاھاتى 457

§ 2 . گىش هەققى تەڭشەش 460
§ 3 . مۇكاپات گىش هەققى 465

ئونىنچى قىسىم

ئامانلىق ساقلاش، ئەدلىيە

I باب. ئامانلىق ساقلاش 466
§ 1 . ئاپپاراتلار 466
§ 2 . ئامانلىقنى باشقۇرۇش 468
§ 3 . نوپۇس باشقۇرۇش 472
§ 4 . قاتناشنى باشقۇرۇش 473
§ 5 . ئوت ئۆچۈرۈشنى باشقۇرۇش 474
§ 6 . دەسلەپكى سوت قىلىش، قاماش 475
II باب. تەپتىشلىك 477
§ 1 . ئاپپاراتلار 477
§ 1 . تەپتىش خىزمىتى 479
III باب. سوت قىلىش 481
§ 1 . ئاپپاراتلار 481
§ 1 . سوت قىلىش خىزمىتى 483
IV باب. ئەدلىيە مەمۇرىيىتى 486
§ 1 . ئاپپاراتلار 486
§ 2 . قانۇن - تۈزۈم تەشۋىقاتى 486
§ 3 . خەلق مۇرەسسەچىلىكى 487
§ 4 . ئادۋوكاتلىق 488
§ 5 . مۇكۇمەت گۇۋاهلىقى 488

ئون بىرىنچى قىسىم

هەربىي ئىشلار

I باب. هەربىي ئاپپاراتلار 490
§ 1 . جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى بايىنغولىن شۆبە هەربىي رايونى ... 490

§ 2 . كورلا ناھىيىلىك ھەربىي خىزمەت ئۆتەش ئىدارىسى 490
§ 3 . كورلا شەھەرلىك (ناھىيىلىك) خەلق قورالىلىق كۆچلىرى بۆلۈمى 491
§ 4 . كورلا شەھەرلىك قورالىق كۆچلەر كومىتېتى 492
§ 5 . جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى جەنۇبىي شىنجاڭ تۇمۇرىولى
ھەربىي ۋەكىللەر باشقارمىسى 492
I باب. ئەسكەر تۇرغۇزۇش 493
§ 1 . فېئودال خانلىقلار دەۋرىدە تۇرغۇزۇلغان ئەسكەرلەر 493
§ 2 . مىنگو دەۋرىدە تۇرغۇزۇلغان قىسىملار 494
§ 3 . يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن تۇرغۇزۇلغان قىسىملار 496
II باب. ھەربىي خىزمەت ئۆتەش 497
§ 1 . ئىختىيارىي ئەسكەرلەر 497
§ 2 . مەجبۇرىيەت ئۆتىگۈچى ئەسكەرلەر 498
§ 3 . مەجبۇرىيەت ئۆتىگۈچى ئەسكەرلىك بىلەن ئىختىيارىي ئەسكەرلىكنىڭ
ئۆزئارا بىرلەشتۇرۇلۇشى 499
§ 4 زاپاس ھەربىيلەرى 500
IV باب. خەلق ئەسكەرلىرى 501
§ 1 . تەشكىلاتى 501
§ 2 . تەلىم - تەربىيە، مەشىق 503
V باب. خەلق ھاۋا مۇداپىئەسى 507
§ 1 . ئاپپاراتلار 507
§ 2 . خەلق ھاۋا مۇداپىئەسى قۇرۇلۇشى 508
§ 3 . خەلق ھاۋا مۇداپىئەسى تەربىيىسى 509
§ 4 . ھاۋا مۇداپىئەسى سىگنالى بېرىش سىستېمىسى 510
VI باب. ئۇرۇشلار 510
§ 1 . قەدىمكى زاماندىكى ئۇرۇشلار 510
§ 2 . مىنگو دەۋرىدىكى ئۇرۇشلار 513
VII باب. ئارمىيە - خەلق مۇناسىۋىتى 515
§ 1 . ئارمىيە - خەلق ئىتتىپاقلىقى 515
§ 2 . ئارمىيە بىلەن خەلقنىڭ بىرلىكتە مۇداپىئەتلىك ئورۇن بەرپا قىلىشى 517

ئۈچ ئىككىنچى قىسىم

سانائەت

I باب. ئاپپاراتلار 520
II باب. مۇلۇكچىلىك قۇرۇلمىسى 520
§ 1. قول سانائەت ۋە يەككە سانائەت 520
§ 2. دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سانائەت 522
§ 3. كوللېكتىپ كارخانىلار 523
III باب. كەسىپ قۇرۇلمىسى 525
§ 1. قېزىش سانائىتى 526
§ 2. يېمەكلىك سانائىتى 528
§ 3. يېنىك سانائەت ۋە توقۇمىچىلىق سانائىتى 532
§ 4. ئېلېكتر سانائىتى 537
§ 5. خىمىيە، دورا سانائىتى 540
§ 6. قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى سانائىتى 542
§ 7. مېتال بۇيۇم سانائىتى 545
§ 8. ماشىنىسازلىق، ئېلېكترون سانائىتى 548
IV باب. ئىگىلىك باشقۇرۇش 555
§ 1. تۇراقلىق مۇلۇك سېلىنمىسى 555
§ 2. سانائەتنىڭ جايلىشىش ئەھۋالى 556
§ 3. كارخانىلارنىڭ باشقۇرۇلۇش ئەھۋالى 557
§ 4. ئىشلەپچىقىرىش ئۈنۈمى 558

ئون ئۈچىنچى قىسىم

دېھقانچىلىق

I باب. ئاپپاراتلار 565
§ 1. باشقۇرۇش ئاپپاراتلىرى 565
§ 2. مۇلازىمەت ئاپپاراتلىرى 565
§ 3. دېھقانچىلىق، باغۋەنچىلىك، ئورمانچىلىق مەيدانلىرى 566
II باب. ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتىنىڭ ئۆزگىرىشى 568
§ 1. فېئودالىق يەرگە خوجايىنلىق ئىگىدارچىلىق قىلىش تۈزۈمى 568
§ 2. ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش - زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش ۋە يەر ئىسلاھاتى 570
§ 3. ھەمكارلىشىش - كوپېراتسىيلىشىش 575
§ 4. خەلق كوممۇنىسى 576

§ 5 . يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيىەت تۈزۈمى 577
III باب. تېرىلغۇ يەر ۋە يېزا ئىگىلىكىنىڭ رايونلارغا ئايرىلىشى ... 577
§ 1 . تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 577
§ 2 . يېزا ئىگىلىكىنىڭ رايونلارغا ئايرىلىشى 578
IV باب. تېرىقچىلىق 581
§ 1 . زىرائەت قۇرۇلمىسى، كۆلىمى، مەھسۇلاتى 581
§ 2 . تېرىقچىلىق تۈزۈمى 584
§ 3 . زىرائەت سورتى ۋە ئۇرۇقلۇق تېخنىكىسى 585
V باب. باغۋەنچىلىك، قوشۇمچە كەسىپ 599
§ 1 . قوغۇن - تاۋۇز 599
§ 2 . مېۋە - چېۋىلەر 605
§ 3 . قوشۇمچە كەسىپ 610

ئون تۆتىنچى قىسىم

نەشىرىيات

I باب. كۆلىمى ۋە مەھسۇلاتى 618
§ 1 . ئۇستۇرۇلۇش كۆلىمى 618
§ 2 . ئىشلەپچىقىرىش - سېتىش ۋە مەھسۇلات قىممىتى 622
II باب. ئۇستۇرۇش، باشقۇرۇش 626
§ 1 . بىئولوگىيىلىك ئالاھىدىلىكى ۋە كېلىمات شارائىتى 626
§ 2 . تىكىش 629
§ 3 . شەكلىنى تۈزەش، چاتاش 631
§ 4 . سۇغىرىش ۋە ئوغۇتلاش 632
§ 5 . ئاساسلىق كېسەللىك، ھاشاراتلار ۋە ئۇنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم
ئۇنى تىزگىنلەش 633
III باب. ئۇرۇش - ساقلاش 636
§ 1 . ئۇرۇش 636
§ 2 . ساقلاش 637
IV باب. ئاساسلىق نەشىئۇتزارلىقلارنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالى 637
§ 1 . بايىنغولىن ئوبلاستلىق سايدۇق باغۋەنچىلىك مەيدانى 637
§ 2 . شەھەرلىك چەرچى باغۋەنچىلىك مەيدانى 639

ئون بەشىنچى قىسىم

چارۋىچىلىق

I باب. ئاپپاراتلار 644
§ 1 . باشقۇرۇش ئاپپاراتلىرى 644
§ 2 . چارۋىچىلىق، ئۆي قۇشلىرى فېرمىلىرى 644
II باب. يەم - خەشەك مەنبەسى 647
§ 1 . تەبىئىي ئوتلاق 647
§ 2 . دېھقانچىلىق رايون يەم - خەشەكلىرى 648
III باب. چارۋىچىلىقنى باشقۇرۇش 649
§ 1 . چارۋىچىلىقنىڭ رايونلارغا ئايرىلىشى 649
§ 2 . ئوتلاق قۇرۇلۇشى 651
§ 3 . باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى 651
IV باب. چارۋا نەسىللىرى ۋە نەسىل ياخشىلاش 654
§ 1 . ئۆي ھايۋانلىرى 654
§ 2 . ئۆي قۇشلىرى 657
V باب. كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش 658
§ 1 . يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر 659
§ 2 . پارازىت قۇرت كېسەللىكلىرى 661
§ 3 . دورا ۋە ئوزۇقلىنىش زەھەرلىنىش 662

ئون ئالتىنچى قىسىم

ئورمانچىلىق

I باب. ئاپپاراتلار 663
§ 1 . باشقۇرۇش ئاپپاراتلىرى 663
§ 2 . كەسپىي ئاپپاراتلار 664
II باب. ئورمان بايلىقى 665
§ 1 . تاغلىق رايوندىكى تەبىئىي شەمشات ئورمىنى 665
§ 2 . توغراق ئورمىنى، چۆل چانقال ئورمىنى 665
§ 3 . تىكىلگەن ئورمان 666

II باب. دەرەخ تۈرى ۋە كۆچەت يېتىشتۇرۇش 667
§ 1 . دەرەخ تۈرلىرىنى تاللاپ يېتىشتۇرۇش 667
§ 2 . كۆچەت يېتىشتۇرۇش 668
IV باب. كۆچەت تىكىپ ئورمان بىنا قىلىش 670
§ 1 . «ئۇچ شىمال» ئىھاتە ئورمىنى قۇرۇلۇشى 673
§ 2 . ئېتىز - ئېرىق بويلىرىنى ئورمانلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشى 674
V باب. ئورمان ئاسراش ۋە پەرۋىش قىلىش 676
§ 1 . توغراق ئورمىنى ۋە چاتقال ئورمىنىنى ئاسراش، پەرۋىش قىلىش 676
§ 2 . تۈزلەڭلىكتىكى تەبىئىي ئورمانىنى ئاسراش ۋە پەرۋىش قىلىش ... 677
§ 3 . قالايمىقان كېسىش، ئوغرىلىقچە كېسىش، ئورمانىنى ۋەيران قىلىپ بوز يەر ئېچىشنى مەنئى قىلىش 677
VI باب. كېسەللىك، ھاشارات زىياندا شلىقىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى تۇغقىتىش 679
§ 1 . ھاشارات زىيىنى ۋە ئۇنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇنى تۇغقىتىش ... 679
§ 2 . كېسەللىك زىيىنى ۋە ئۇنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇنى تۇغقىتىش 680

ئون بەشىنچى قىسىم

يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى

I باب. ئاپپاراتلار ۋە قوشۇن 681
§ 1 . ئاپپاراتلار 681
§ 2 . يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى قوشۇنى 685
§ 3 . ئىختىساس ئىگىلىرىنى تەربىيىلەش 686
II باب. يېزا ئىگىلىك ماشىنا - سايمانلىرى 687
§ 1 . يېزا ئىگىلىك ماشىنا - سايمانلىرىنى كىرگۈزۈش 687
§ 2 . يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنىڭ ئېنېرگىيىسى 688
III باب. يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى ئىشلىتىش - باشقۇرۇش 694
§ 1 . يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى باشقۇرۇش 694
§ 2 . ماشىنىلىشىش سەۋىيىسى 698
§ 3 . يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى تېخنىكىسىنى ئۇمۇملاشتۇرۇش 701
§ 4 . يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى نازارەتچىلىكى 702
IV باب. يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى بىلەن تەمىنلەش ۋە ئۇنى رېمونت قىلىش - ياساش 705

§ 1 . يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى بىلەن تەمىنلەش 705
§ 2 . يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى رېمۇنت قىلىش، ياساش..... 706

ئون سەككىزىنچى قىسىم

سۇ چىلىشق

I باب. ئاپپاراتلار 708
II باب. سۇغىرىشقا ئىشلىتىلمەيدىغان سۇ مەنبەسى 709
§ 1 . يەر ئوستى سۇيى 709
§ 2 . يەر ئاستى سۇيى 712
§ 3 . يەر ئاستى سۇيىنىڭ ھۆل - يېغىن ئارقىلىق تەبىئىي تولۇقلىنىپ تۇرۇشى 714
III باب. دەريالارنىڭ تىزگىنلىنىش ئەھۋالى 715
§ 1 . كۆنچى دەريانىڭ تىزگىنلىنىش ئەھۋالى 715
§ 2 . تارىم دەريانىڭ تىزگىنلىنىش ئەھۋالى 716
IV باب. سۇ قۇرۇلۇشلىرى 717
§ 1 . تارىختا ئېلىپ بېرىلغان سۇ قۇرۇلۇشلىرى 717
§ 2 . دېھقانچىلىق رايونىدىكى سۇ ئىنشائاتلىرى 722
§ 3 . چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى سۇ قۇرۇلۇشى 732
V باب. يېزىلاردىكى كىچىك سۇ ئېلېكتر ئىستانسىلىرى ۋە ماشىنا-لاشقان قۇرۇقلار 733
§ 1 . يېزىلاردىكى كىچىك سۇ ئېلېكتر ئىستانسىلىرى 733
§ 2 . ماشىنىلاشقان قۇدۇق قۇرۇلۇشى 734
VI باب. سۇچىلىقنى باشقۇرۇش 736
§ 1 . سۇغىرىشنى باشقۇرۇش 736
§ 2 . سۇ ھەققىنى باشقۇرۇش 740

ئون توققۇزىنچى قىسىم

بور يەر ئۆزلەشتۈرۈش

I باب. بىكىتۈەن يېزا ئىگىلىك 2 ـ شىسى..... 743

§ 1 . تەشكىلىي تۈزۈلۈشىنىڭ تەرەققىيات جەريانى 743
§ 2 . ئى شتابى تۈرۈشلۇق رايونىنىڭ قۇرۇلۇشى 744
§ 3 . شىغا قاراشلىق ئورۇنلارنىڭ تەشكىلىي تۈزۈلۈشى 746
I باب. بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئىگىلىكى 747
§ 1 . ئىگىلىك قۇرۇلمىسى 747
§ 2 . ئىگىلىك باشقۇرۇش ئۇنۇمى 750
II باب. كورلا بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونى 752
§ 1 . يېزا ئىگىلىك تۈەن - مەيدانى 753
§ 2 . زاۋۇت، كان، كارخانىلار 759
§ 3 . بىناكارلىق - قۇراشتۇرۇش كارخانىسى 765
§ 4 . سودا كارخانىسى 768
§ 5 . كەسپىي ئورۇنلار 771
IV باب. مەيدان بىلەن ئامىمىنىڭ مۇناسىۋىتى 776
§ 1 . يەرلىككە ياردەم بېرىش 776
§ 2 . مەيدان، يېزىلاردا بىرلىكتە مەنىۋى مەدەنىيەت بەرپا قىلغان ئو-
رۇنلار 779
§ 3 . مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى 779

يىگىرمىنچى قىسىم

سودا

I باب. ئاپپاراتلار 782
§ 1 . باشقۇرۇش ئاپپاراتى 782
§ 2 . سودا تىجارەت ئاپپاراتلىرى ۋە بازارلار 784
§ 3 . ئاساسلىق شىركەت، سودا ساراىيى، مېھمانخانىلار 792
II باب. ئىگىلىك باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى 800
§ 1 . دۆلەت سودىسىنىڭ ئىگىلىك باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى 800
§ 2 . تەمىنات - سودا كوپېراتىپى سودىسىنىڭ تىجارەت تۈزۈلمىسى ... 803
§ 3 . باشقا كوللېكتىپ سودىنىڭ تىجارەت تۈزۈلمىلىرى 809
§ 4 . خۇسۇسىي سودىنىڭ تىجارەت تۈزۈلمىسى 810
III باب. سېتىۋېلىش - سېتىش كەسپى 811
§ 1 . تۈرلۈك مالالارنى سېتىۋېلىش - سېتىش 811
§ 2 . مېتال بۇيۇملار، قاتناش - ئېلېكتر سايمانلىرىنى سېتىۋېلىش -

سېتىش 813
§ 3 . يېمەكلىك سېتىۋېلىش - سېتىش 815
§ 4 . شېكەر، تاماكا، ھاراقلارنىڭ سېتىۋېلىش - سېتىلىش ئەھۋالى ... 817
§ 5 . ماددىي ئەشيالارنىڭ سېتىۋېلىنىش - سېتىلىش ئەھۋالى 819
§ 6 . يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنىڭ سېتىۋېلىنىش - سې-
تىلىش ئەھۋالى 821
§ 7 . پاختا - چىگە سېتىۋېلىش - سېتىش ئەھۋالى 824
§ 8 . چاي - چارۋا ماھسۇلاتلىرىنىڭ سېتىۋېلىنىش - سېتىلىش ئەھۋالى 831
§ 9 . يېمەك - ئىچمەك مۇلازىمىتى كەسپىمى 833
§ 10 . كۆكتات تىجارىتى 835
IV باب. ئاشلىق، ياغ 842
§ 1 . ئاشلىق، ياغ سېتىۋېلىش 842
§ 2 . ئاشلىق، ياغ بىلەن تەمىنلەش 843
§ 3 . ئاشلىق، ياغنى كېلىشىم باھادا سېتىۋېلىش ۋە سېتىش ئەھۋالى ... 847
§ 4 . كۆپ خىل ئىگىلىك ئەھۋالى 848
§ 5 . ئاشلىق، ياغ ساقلاش ئەھۋالى 849
§ 6 . ئاشلىق، ياغنىڭ يۆتكىلىش ۋە توشۇلۇشى 850

يىگىرمە بىرىنچى قىسىم

قاتناش

I باب. ئاپپاراتلار 851
§ 1 . باشقۇرۇش ئاپپاراتلىرى 851
§ 2 . كەسپىي ئاپپاراتلار 852
II باب. تاشيول ترانسپورتى 857
§ 1 . يول 857
§ 2 . كۆۋرۈك - سۇئگۈچلەر 862
§ 3 . ترانسپورت 863
§ 4 . تاشيول ئاسراش 869
§ 5 . قاتناش باشقۇرۇش 870
III باب. تۆمۈر يول ترانسپورتى 873
IV باب. ئاۋتىماتسىيە ترانسپورتى 874

يىگىرمە تۆككۈچى قىسىم

پوچتا - تېلېگراف

I باب. ئاپپاراتلار 877
§ 1 . باشقۇرۇش ئاپپاراتلىرى 877
§ 2 . ئاساسىي قاتلامدىكى ئىدارە - پونكىتلار 879
II باب. پوچتا 880
§ 1 . پوچتا يولى 880
§ 2 . پوچتا كەسپى 883
III باب. تېلېگراف 887
§ 1 . تېلېگرامما 887
§ 2 . تېلېفون 889

يىگىرمە ئۈچىنچى قىسىم

مالىيە، باج

94

I باب. مالىيە 894
§ 1 . ئاپپاراتلار 894
§ 2 . تۈزۈلمە 895
§ 3 . مالىيە كىرىمى 896
§ 4 . مالىيە چىقىمى 902
§ 5 . مالىيە باشقۇرۇش 905
II باب. باج 909
§ 1 . ئاپپاراتلار 909
§ 2 . تۈزۈلمە 910
§ 3 . باج كىرىمى 915
§ 4 . باج باشقۇرۇش 921

يىگىرمە تۆتىنچى قىسىم

پۇل مۇئامىلە

I باب. ئاپپاراتلار 925
§ 1 . بانكا 925
§ 2 . ئامانەت - قەرز كوپېراتىپى 927
§ 3 . سۇغۇرتا ئاپپاراتى 928
II باب. پۇل 929
§ 1 . پۇل ئوبوروتى 929
§ 2 . پۇل باشقۇرۇش 932
III باب. پۇل ئامانەت قويۇش ۋە خەلق پۇل ئامانىتى 935
§ 1 . پۇل ئامانەت قويۇش 935
§ 2 . خەلق پۇل ئامانىتى 936
IV باب. كرېدىت 938
§ 1 . سودا - سانائەت كرېدىتى 938
§ 2 . يېزا كرېدىتى 940
§ 3 . ئاساسىي قۇرۇلۇش ۋە تېخنىكا ئۆزگەرتىش قەرز پۇلى 943
§ 4 . خەلق بانكىسىنىڭ مەخسۇس قەرز پۇلى 943
V باب. راسچوت 946
§ 1 . ئىسچوت 946
§ 2 . راسچوت ئۇسۇلى 946
VI باب. سوغۇرتا 947
§ 1 . سوغۇرتا تۈرلىرى 947
§ 2 . ئاپەتنىڭ ئالدىنى ئېلىش، يوللۇق تۆلەم بېرىش 949
VII باب. پۇل مۇئامىلە بازىرى ۋە باھالىق ئاكسىيە 950
§ 1 . پۇل مۇئامىلە بازىرى 950
§ 2 . باھالىق ئاكسىيە 951

يىگىرمە بەشىنچى قىسىم

ئىگىلىك باشقۇرۇش

I باب. پىلان باشقۇرۇش 952
§ 1 . ئاپپاراتلار 952
§ 2 . پىلان تۈزۈش ۋە پىلانىنى ئىجرا قىلىش 953
II باب. ستاتىستىكا باشقۇرۇش 957

§ 1 . ئاپپاراتلار 957
§ 2 . ستاتىستىكا تۈزۈمى 959
§ 3 . ستاتىستىكىلىق تەكشۈرۈش 960
§ 4 . ستاتىستىكىلىق ماتېرىياللارنى توپلاپ تۈزۈش 961
II باب. ئىقتىسادىي تەپتىشلىكنى باشقۇرۇش 962
§ 1 . ئاپپاراتلار 962
§ 2 . ئىقتىسادىي تەپتىش نازارىتچىلىكى 963
III باب. مال باھاسىنى باشقۇرۇش 967
§ 1 . ئاپپاراتلار 967
§ 2 . مال باھاسىنىڭ ئۆزگىرىش ئەھۋالى 968
§ 3 . مال باھا كۆرسەتكۈچى ۋە ئاساسلىق تاۋارلارنىڭ باھاسى 972
IV باب. ئۆلچەم باشقۇرۇش 981
§ 1 . ئاپپاراتلار 981
§ 2 . ئۆلچەم مەۋرىيىتى ۋە ئۇنى باشقۇرۇش 982
§ 3 . سانائەت ئۆلچىمىنى ئۆلچەملەشتۈرۈپ باشقۇرۇش 987
VI باب. سودا ـ سانائەتنى مەۋرىي باشقۇرۇش 988
§ 1 . ئاپپاراتلار 988
§ 2 . بازار سودىسىنى باشقۇرۇش 989
§ 3 . سودا ـ سانائەت كارخانىلىرىنى باشقۇرۇش 994
§ 4 . توختام باشقۇرۇش 1003
§ 5 . تاۋار ماركىسىنى باشقۇرۇش 1006
§ 6 . ئېلان باشقۇرۇش 1007

بەشىنچە ئالتىنچى قىسىم

ماۋارىپ

I باب. ماۋارىپ مەۋرىيىتى 1008
§ 1 . باشقۇرۇش ئاپپاراتى 1008
§ 2 . ماۋارىپ خىراجىتى 1009
II باب. دىنىي مەكتەپلەر، خەيرىيە مەكتەپلىرى 1011
§ 1 . دىنىي مەكتەپلەر 1011
§ 2 . خەيرىيە مەكتەپلىرى 1012
III باب. بالىلار ماۋارىپى 1012

§ 1 . يولغا قويۇلۇش ئەھۋالى 1012
§ 2 . ئوقۇتۇش ئىشلىرى 1013
IV باب. باشلانغۇچ مەكتەپ ماتارىپى 1014
§ 1 . تەرەققىيات ئەھۋالى 1014
§ 2 . ئوقۇتۇش تۈزۈمى، دەرسلىك 1017
§ 3 . ئوقۇتۇش ئىشلىرى 1019
§ 4 . تەربىيەلەش بىلەن ئىشلەپ، ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئوقۇش ... 1021
V باب. ئوتتۇرا مەكتەپ ماتارىپى 1022
§ 1 . تەرەققىيات ئەھۋالى 1022
§ 2 . دەرسلەرنىڭ تەسىس قىلىنىشى 1027
§ 3 . ئوقۇتۇش ئىسلاھاتى 1029
§ 4 . تەربىيەلەش بىلەن ئىشلەپ، ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئوقۇش 1030
§ 5 . نۆۋەتلىك ئوتتۇرا مەكتەپلەرنى قىسقىچە تونۇشتۇرۇش 1031
VI باب. كەسپىي تېخنىكا ماتارىپى 1034
§ 1 . سىفەن ماتارىپى 1034
§ 2 . مالىيە ئىقتىساد كەسپىي ماتارىپى 1038
§ 3 . سەھىيە كەسپىي ماتارىپى 1039
§ 4 . تېخنىك ئىشچىلار كەسپىي ماتارىپى 1040
§ 5 . يېزا ئىگىلىك تېخنىكىسى كەسپىي ماتارىپى 1044
§ 6 . رادىئو - تېلېۋىزىيە كەسپىي ماتارىپى 1045
VII باب. چوڭلار ماتارىپى 1046
§ 1 . ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش ماتارىپى 1046
§ 2 . ئىشچى - خىزمەتچىلەر ماتارىپى 1048
VIII باب. ئوقۇتقۇچىلار قوشۇنى 1050
§ 1 . تەرەققىيات ئەھۋالى 1050
§ 2 . ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئىجتىمائىي ئورنى 1051
§ 3 . ئوقۇتقۇچىلارنىڭ تۇرمۇش تەمىناتى 1051
§ 4 . كەسپىي بىلىم ئاشۇرۇش 1054

كىتابنىڭ ئىككىنچى قىسمى

پەن - تېخنىكا

I باب. ئاپپارات ۋە قوشۇن 1055

§ 1 . ئاپپاراتلار 1055
§ 2 . قوشۇن 1058
I باب. پەن تەتقىقاتى ۋە پەن - تېخنىكا كېڭەيتىش 1059
§ 1 . پەن تەتقىقات پائالىيەتلىرى 1059
§ 2 . پەن تەتقىقات خىراجىتى 1060
§ 3 . پەن تەتقىقات نەتىجىلىرى 1063
§ 4 . پەن - تېخنىكىنى كېڭەيتىش ۋە قوللىنىش 1070
II باب. پەن - تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش 1072
§ 1 . پەن - تېخنىكا جەھەتتىن تەرەققىيلەپ يېتىشتۇرۇش 1072
§ 2 . پەننى ئومۇملاشتۇرۇش تەشۋىقاتى 1073
§ 3 . ياش - ئۆسمۈرلەر ئارىسىدا پەننى ئومۇملاشتۇرۇش پائالىيەتلىرى... 1075

بېگىرمە سەككىزىنچى قىسىم
مەدەنىيەت

I باب. ئاپپاراتلار 1080
§ 1 . مەمۇرىي ئاپپاراتلار 1080
§ 2 . كەسپىي ئاپپاراتلار 1081
II باب. ئەدەبىيات - سەنئەت 1085
§ 1 . ئەدەبىي ئىجادىيەت 1085
§ 2 . مۇزىكا، ئۈسسۇل 1086
§ 3 . رەسساملىق ۋە فوتو سۈرەتچىلىك 1087
§ 4 . ناخشا - ئۈسسۇل، دراما ئىجادىيىتى 1088
§ 5 . تىياتىر 1089
III باب. رادىئو - تېلېۋىزىيە، گېزىت - ژۇرنال، كىنو 1090
§ 1 . رادىئو - تېلېۋىزىيە 1090
§ 2 . گېزىت - ژۇرنال 1093
§ 3 . كىنو فىلىمى تارقىتىش، كىنو قويۇش 1094
IV باب. كىتاب، ئارخىپ 1096
§ 1 . كىتاب 1096
§ 2 . ئارخىپ 1098
V باب. ئاممىۋى مەدەنىيەت 1103
§ 1 . مەشرەپ 1103

§ 2 . خەلق قوشاقلىرى 1103
§ 3 . خەلق چۆچەكلىرى، رىۋايەتلەر 1106
VI باب. مەدەنىيەت بازارلىرىنى باشقۇرۇش 1108
§ 1 . تانسىخانا، بىلىيارت 1108
§ 2 . سىنئالغۇ فىلىمى قويۇش ۋە كىتاب ـ ژۇرناللارنى پارچە سېتىش... 1109
VII باب. قەدىمكى خارابىلىقلار، مەشھۇر جايلار 1110
§ 1 . قەدىمكى خارابىلىقلار 1110
§ 2 . قەدىمكى قەبرىلەر 1117
§ 3 . مەشھۇر جاي — باشئەگىم 1119

بىكىرمە توققۇزىنچى قىسىم

تەنتەربىيە

I باب. ئاپپاراتلار 1121
§ 1 . مەۋزىي ئاپپاراتلار 1121
§ 2 . كەسپىي ئاپپاراتلار 1121
§ 3 . ئاممىۋى تەنتەربىيە تەشكىلاتلىرى 1123
II باب. تەنتەربىيە پائالىيەتلىرى 1125
§ 1 . ئاممىۋى تەنتەربىيە 1125
§ 2 . مەكتەپ تەنتەربىيىسى 1130
III باب. خىراجەت ۋە مۇئەسسەسە 1136
§ 1 . خىراجەت 1136
§ 2 . مۇئەسسەسىلەر 1137

ئوتتۇزىنچى قىسىم

تىببىي داۋالاش، سەھىيە

I باب. ئاپپاراتلار 1140
§ 1 . باشقۇرۇش ئاپپاراتلىرى 1140
§ 2 . تىببىي داۋالاش ئاپپاراتلىرى 1141

I باب. تېببىي داۋالاش 1147
§ 1 . داۋالاش تېخنىكىسى 1147
§ 2 . داۋالاش ئۇسكۇنىلىرى 1148
§ 3 . داۋالىنىش تۈزۈمى 1151
II باب. يوقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش 1153
§ 1 . يەرلىك كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش 1153
§ 2 . يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش ... 1154
§ 3 . ئالدىنى ئېلىش ۋاكسىنىسى ئەملەش 1158
III باب. ۋەتەنپەرۋەرلىك تەربىيىسى 1159
§ 1 . زىياندا شىنى يوقىتىش، سۇنى ياخشىلاش 1159
§ 2 . مۇھىتنى ياخشىلاش 1160
§ 3 . «يېمەكلىك تەربىيىسى قانۇنى»نى ئىزچىللاشتۇرۇش 1160
IV باب. ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش پونكىتى 1162
§ 1 . يېڭى ئۇسۇلدا تۇغۇت قوبۇل قىلىش 1162
§ 2 . ئاياللار كېسىلىنى تەكشۈرۈپ داۋالاش 1163
§ 3 . بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش 1164
§ 4 . پىلانلىق تۇغۇتقا تېخنىكىلىق يېتەكچىلىك قىلىش 1166
V باب. دورا مەمۇرىيىتىنى باشقۇرۇش 1166
§ 1 . دورىلارنىڭ سۈپىتىنى نازارەت قىلىش 1166
§ 2 . ئالاھىدە دورىلارنى باشقۇرۇش 1167
§ 3 . جۇڭيى دورا ئۇسۇلۇكلىرى بايلىقىنى قوغداش 1168

ئوتتۇز بىرىنچى قىسىم

خەلق تۈرمۇشى

I باب. شەھەر - بازارلاردىكى خەلق تۈرمۇشى 1170
§ 1 . ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ كىرىم - چىقىمى 1170
§ 2 . ئىستېمال سەۋىيىسى 1171
§ 3 . شەھەر - بازار ئاھالىلىرىنىڭ ئولتۇراق شارائىتى 1175
§ 4 . شەھەر - بازار ئاھالىلىرىنىڭ خەلق پۇل ئامانىتى 1175
II باب. دېھقان - چارۋىچىلار تۈرمۇشى 1176
§ 1 . كىرىمى 1176
§ 2 . ئىستېمال سەۋىيىسى 1182

3 § . يېزىلاردىكى خەلق پۇل ئامانىتى 1183

ئوتتۇز ئىككىنچى قىسىم

مىللەت، دىن

I باب. مىللەت 1184
1 § . ئۇيغۇرلار 1185
2 § . خەنزۇلار 1190
3 § . خۇيزۇلار 1192
4 § . موڭغۇللار 1196
5 § . باشقا مىللەتلەر 1199
6 § . مىللەتلەر خىزمىتى 1200
7 § . مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى 1201
II باب. دىن 1205
1 § . ئىسلام دىنى 1206
2 § . بۇددا دىنى 1211
3 § . دىن ئىشلىرى خىزمىتى 1211

ئوتتۇز ئۈچىنچى قىسىم

شەخسلەر

I باب. شەخسلەر تەرجىمھالى 1213
II باب. ئىسىملىك جەدۋىلى 1221
1 § . ئىنقىلابىي قۇربانلار 1221
2 § . ئىلغار شەخسلەر 1227
3 § . دەم ئېلىشقا چىققان كادىرلار 1233
4 § . ئالىي زىيالىلار 1240
5 § . باشقا جايلاردا ئىشلىگەن ناھىيە ـ تۈمەن دەرىجىلىكتىن يۇقىرى
كورلا شەھەرلىك كادىرلار 1242

قوشۇمچە

1. 1991 — 1993 - يىلغىچە بولغان چوڭ ئىشلار 1245
2. 1991 — 1993 - يىلغىچە كورلا شەھرىنىڭ خەلق ئىگىلىكى
تەرەققىياتىغا دائىر مەلۇمات 1251
3. ھۆججەتلەر توپلىمى 1259
4. «كورلا شەھىرى تەزكىرىسى»دىكى ماتېرىياللار نەقىل ئېلىنغان
كىتابلار 1262
«كورلا شەھىرى تەزكىرىسى»نى تەكشۈرۈپ بېكىتىش ئاپپاراتى ۋە
خادىملىرى 1264
ئاخىرقى سۆز 1271
ئۇيغۇرچە نەشرىگە ئاخىرقى سۆز 1275
«كورلا شەھىرى تەزكىرىسى» ئۇيغۇرچە نەشرىنىڭ تەھرىرات خادىم-
لىرى 1276

ئومۇمىي بايان

1

«نەشىۋۇتزارلىق» دېگەن نامغا ئىگە كورلا شەھىرى شىنجاڭنىڭ ئوتتۇرىسىغا، تەكلىماكاننىڭ جەنۇبىي ئېتىكىگە، تارىم ئويمانلىقىنىڭ شەرقىي شىمالىي چېتىگە جايلاشقان، ئۇ، بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ مەركىزى. شەھەر تەۋەسى شەرقىي مېرىدىئان "10 ′14 °85 ~ " 21 ′34 °86 ئارىلىقىغا، شىمالىي پارالىل "48 ′10 °41 ~ " 36 ′21 °42 ئارىلىقىغا توغرا كېلىدۇ، شىمالدا خورا تېغى (دېڭىز يۈزىدىن 3658 مېتر ئېگىز) ئارقىلىق يەنجى خۇيزۇ ئاپتونوم ناھىيىسى بىلەن چېگرىلىنىدۇ، شەرقتە باغراش ناھىيىسى بىلەن، شەرقىي جەنۇبتا لوپنۇر ناھىيىسى بىلەن، غەربتە بۈگۈر ناھىيىسى بىلەن تۇتىشىدۇ. شەھەر تەۋەسىنىڭ شەرقتىن غەربكە ئالقا ئۇزۇنلۇقى 127 كىلومېتر، جەنۇبتىن شىمالغا ئالقا كەڭلىكى 105 كىلومېتر كېلىدۇ، ئومۇمىي كۆلىمى 96. 7209 كۋادرات كىلومېتر. شەھەر كۆلىمىنىڭ يېرىمىنى ئىگىلەيدىغان كورلا بوستان تۈزلەڭلىكى كۆنچى دەريا‌سى دېلتىسى، تارىم دەريا‌سى تىنما تۈزلەڭلىكى ھەم خورا تېغى، قۇرۇقتاغ كۆنگەي تىنما تۈزلەڭلىكىدىن تەركىب تاپقان، ئۇلار ئىچىدە كۆنچى دەريا‌سى دېلتىسىنىڭ ھاۋاسى ياخشى، تۈپرىقى مۇنبەت، بايلىقى مول بولۇپ، «بايىنغولىنىدىكى ئالتۇن دېلتا» دېگەن شۆھرەتكە ئىگە.

2

كۆنچى دەريا‌سى ۋادىسىدا يېڭى تاش فورال دەۋرىدىلا ئىنسانلارنىڭ پائالىيىتى بولغان. «مۇتيەنزى تەزكىرىسى»دە جۇ مۇۋاڭنىڭ غەربكە سەپەر قىلىپ «ئۇزۇن قۇملۇقتىكى تاغ» (ھازىرقى قۇرۇقتاغ) قا بارغانلىقى ھەققىدە خاتىرە قالدۇرۇلغان. غەربىي خەن سۇلالىسىنىڭ شىنجۇ يىللىرىدا غەربىي يۇرت قۇرۇقچىبېگى ھازىرقى كۆنچى دەريا‌سى دېلتىسىدا لېيلو قەلئەسىنى سالدۇرۇپ، ئەسكەر تۇرغۇزغان. لېيلو قەلئەسى كېيىن ئۇزگىرىپ شەرقىي خەن سۇلالىسى دەۋرىدە جۇلى قەلئەسى دەپ، شىمالىي ۋېي سۇلالىسى دەۋرىدە لېيۇخۇ قەلئەسى دەپ، يۈەن سۇلالىسى دەۋرىدە كۆنلۇي قەلئەسى دەپ ئاتالغان. مىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە دېڭىز يولى كەڭ ئېچىلىپ، قۇرۇقلۇقتىكى «يىپەك يولى» زەئىپلەشكەندە، كورلا شەھىرىنىڭ جۇغرافىيىلىك ئەۋزەللىكىمۇ ئاجىزلاشقان. چىڭ سۇلالىسىنىڭ تۇڭجى يىللىرىدا قوقەندلىك باندىت ياقۇپبەگ ئون يىل قانلىق ھۆكۈمرانلىق يۈرگۈزگەن، بۇ مەزگىلدە كورلا رايونىدا بازارلار كاساتلاشقان، پېزا ـ قىشلاقلار خاراپلاشقان. شىنخەي ئىنقىلابىدىن كېيىن ئاستا ـ ئاستا جانلانغان. مىنگونىڭ 28 ـ يىلى (1939 ـ يىلى) كورلا مەۋرىي باشقۇرۇش ئىدارىسىدىن ناھىيىگە ئۆستۈرۈلگەن. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، كورلا ناھىيىسى ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ كورلا ۋالى مەھكىمىسى ۋە بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ پارتىيە، ھۆكۈمەت رەھبەرلىك ئورگانلىرى تۇرۇشلۇق جاي بولدى. 1979 ـ يىل 6 ـ ئايدا گوۋۇيۈەننىڭ تەستىقى بويىچە كورلا ناھىيىسى بۆلۈنۈپ، كورلا شەھىرى

قۇرۇلدى. 1984 ـ يىلى ناھىيە شەھەرگە قوشۇۋېتىلدى. ھازىرقى كورلا شەھىرى ئوبلاستلىق، شەھەرلىك پارتىيە، ھۆكۈمەت رەھبەرلىك ئورگانلىرى، بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق شۆبە ھەربىي رايونى، يېزا ئىگىلىك 2 ـ شىسىتىمىلىق شتابى، جەنۇبىي شىنجاڭ تۆمۈر يولى ۋاقىتلىق باشقارمىسى، جۇڭگو نېفىت ـ تەبىئىي گاز باش شىركىتىنىڭ تارىم نېفىت ـ تەبىئىي گاز تەكشۈرۈش ـ ئېچىش قۇماندانلىق شتابى تۈرۈشلۈق جايغا ئايلاندى، بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ سىياسىي، ئىقتىساد، مەدەنىيەت، ماتارىپ، پەن ـ تېخنىكا مەركىزى بولۇپ قالدى.

3

كورلا شەھىرى تەبىئىي جۇغراپىيىلىك شارائىت ھەم ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي تەرەققىيات جەھەتتە بىر مۇنچە ئەۋزەللىكلەرگە ئىگە.

1. شىمال يىلەن جەنۇبىنى تۇتاشتۇرىدىغان جۇغراپىيىلىك ئەۋزەللىككە ئىگە. كورلا شەھىرى شىنجاڭ-ئىچكى ئۇنتۇرۇسىغا، جەنۇبىي شىنجاڭ يىلەن شىمالىي شىنجاڭ تۇتىشىدىغان جايغا، جەنۇبىي شىنجاڭ يىلەن شىمالىي شىنجاڭ ئوتتۇرىسىدىكى قاتناش تۈگۈنىگە جايلاشقان، ئۇنىڭدا تاشيول، تۆمۈر يول، ھەلق ئاۋىئاتسىيە لىنىيىسى بار، ئۇ شىنجاڭدىن ئىچكىرىگە بارىدىغان 2 ـ قاتناش ـ تىرانسپورت غول لىنىيىسى (قۇرۇلماقچى بولۇۋاتقان چىڭخەي ـ شىنجاڭ تۆمۈر يولى) تۇتىشىدىغان جاي بولۇپ، شىنجاڭنىڭ قاتناش-تىرانسپورتىدا مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ.

2. سىياسىي، ئىقتىساد، مەدەنىيەت يىغىلغان ئەۋزەللىككە ئىگە. بايىنغولىن ئوبلاستىنىڭ مەركىزى بولغان كورلا شەھىرىنىڭ سىياسىي ئورنى ئوبلاستتىكى ناھىيە، تۈمەن ـ مەيدانلارغا نىسبەتەن ناھايىتى كۆچلۈك جەلپ قىلىش ۋە تارتىش كۈچىگە ئىگە. كورلا شەھىرىنى مەركەز قىلغان كورلا ـ لوپنۇر يۈگۈر رايونىنىڭ ئومۇمىي كۆلىمى 80 مىڭ 5. 347 كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، دېھقانچىلىقى ۋە چارۋىچىلىقى تەرەققى قىلغان، قېزىلما بايلىقى مول. كورلا شەھىرىنىڭ 17 پېرىد، مەلۇم كۆلەمگە ئىگە كان ياتمىسى (نۇقتىسى) ئېنىقلاندى، ئۇلار ئىچىدە كۆمۈرنىڭ كەلگۈسى زاپىسى 600 مىليون تونىدىن ئارتۇق بولۇپ، ئوبلاست بويىچە كۆمۈر بايلىقى كەلگۈسى زاپىسىنىڭ 70 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ، كۆمۈرنىڭ سۈپىتى خېلى ياخشى، قېزىش ئاسان؛ سېمونت خام ئەشياسى، ھاكتېشى، چىنە توپىسى ۋە سېغىز توپا كانلىرىنىڭ كەلگۈسى زاپىسى نەچچە 100 مىليون تونىغا يېتىدۇ. لوپنۇر ناھىيىسىدىكى زۇلۇكتاش زاپىسى مەملىكەت بويىچە ئالدىنقى ئورۇندا تۇرىدۇ. تەكشۈرۈپ ئېچىلىۋاتقان تارىم نېفىت-تەبىئىي گازىنىڭ ئىستىقبالىدىن ئۈمىد زور. باغراش كۆلىنىڭ قومۇشى، بېلىقى، كورلا، يۈگۈر، لوپنۇرلارنىڭ يېزا ئىگىلىك قوشۇمچە مەھسۇلاتلىرى، مېۋە ـ چىۋىلىرى ھەم قېزىلما بايلىقلىرىنى خام ئەشيا قىلىدىغان پاختا يىپ، يېمەكلىك، قەغەز، قېزىلما بايلىقلارنى پىششىقلاش سانائىتى تېز تەرەققى قىلدى. ئاپتونوم ئوبلاست ۋە يېزا ئىگىلىك 2 ـ شىسىتىمىلىق ھۆكۈمەت قاراشلىق سانائەت كارخانىلىرى ۋە مەدەنىيەت، ماتارىپ، پۇل مۇئامىلىسى، سودا، تىببىي داۋالاش، سەھىيە، قاتناش ـ تىرانسپورت، پوچتا-تېلېگراف ئاپپاراتلىرى-خىلىك كۆپ قىسىمى شەھەر تەۋەسىدە بولۇپ، ئۇلار كورلا شەھىرىنىڭ ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي تەرەققىياتىدا مۇھىم تېزلەتتى.

3. تەبىئىي بايلىق كۆپ بولۇش ئەۋزەللىككە ئىگە. كورلا شەھىرىنىڭ كىلىماتى مۆتىدىل بەلباغىنىڭ چوڭ قۇرۇقلۇق خاراكتېرىدىكى قۇرغاق كېلىماتىغا كىرىدۇ، بۇ يەردە كۈن نۇرى ۋە ئىسسىقلىق بايلىقى مول، كۈن نۇرىنىڭ يىللىق چۈشۈش مىقدارى 6160 ـ 6340 مېگا جوئۇل / كۋادرات مېتر غا، يىللىق كۈن نۇرى چۈشۈش ۋاقتى ئاز كەم 3000 سائەتكە، قىرۇسىز مەزگىل 228 كۈنگە يېتىدۇ، بۇ جەھەتلەردە مەملىكەت ئىچىدىكى ئوخشاش پاراللېلغا جايلاشقان باشقا رايونلاردىن ئۈستۈن تۇرىدۇ، بۇ شارائىت كۈن

نۇرىنى كۆپ تەلەپ قىلىدىغان شال، كېۋەز، مېۋە ۋە پەمىدۇرنىڭ ئۆسۈشىگە پايدىلىق. شەھەرنىڭ يەر بايلىقى 10 مىليون 814 مىڭ 900 موغا يېتىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە تېرىلغۇلۇقتىن يەر ئاز كەم 500 مىڭ مو، سۇ كۆلىمى 300 مىڭ مودىن ئارتۇق، پايدىلىنىلمىغان يەر ئاز كەم 4 مىليون موغا يېتىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە ئۆزلەشتۈرۈشكە بولىدىغان ياخشى يەر 1 مىليون 400 مىڭ مو؛ چارۋىچىلىق رايونىدىكى پايدىلىنىشقا بولىدىغان ئوتلاق كۆلىمى 6 مىليون مو بولۇپ، پايدىلىنىلغان كۆلىمى 3 مىليون مودىن ئاشىدۇ. كورلا شەھەر رايونىدا قىش ئىلەن يازنىڭ كېلىشىمات پەرقى زور، ھۆل يېغىن ئاز، مۇنىڭ پارغا ئايلىنىپ كېتىشى زور. كۆنچى دەريالىرىنىڭ سۈيىنى باغراش كۆلى تەڭشەپ تۇرىدىغانلىقى ئۈچۈن داۋاملىق بىرخىل ئاقىدۇ، سۇ سۈزۈك، سۈپىتى ياخشى، دەريانىڭ شەھەر تەۋەسىدىن ئۆتىدىغان 271 كىلومېتر قىسمىدىن يىلىغا 332 مىليون كۇپ مېتر سۇ باشلىنىپ، ئېتىز ۋە ئوتلاقلار سۇغۇرۇلىدۇ؛ تارىم دەريالىرىدىن سۇ باشلىنىدىغان سەككىز ئۆستەڭ ئارقىلىق يىلىغا 40 مىليون كۇپ مېتر سۇ باشلىنىپ، ئوتلاق ۋە توغراقلىقلار سۇغۇرۇلىدۇ؛ بۇنىدىن باشقا يەنە يىللىق سىرغىم مىقدارى 34 مىليون 220 مىڭ كۇپ مېتردىن ئاشىدىغان ئاغ سۈلىرى ۋە يىللىق تولۇقلىنىپ تۇرۇش مىقدارى 400 مىليون كۇپ مېتردىن ئاشىدىغان يەر ئاستى سۈيى بار، بۇلار كورلا شەھىرىنى ياخشى سۇ بايلىقى شارائىتىغا ئىگە قىلغان شۇنداقلا سانائەت، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىقنى راۋاجلاندۇرۇشقا پۇختا ئاساس سېلىپ بەرگەن.

ياخشى تەبىئىي شارائىت يەرلىك ئالاھىدىلىككە ئىگە نۇرغۇن ئېسىل مەھسۇلاتلارنى بارلىققا كەلتۈرگەن. كورلا رايونىدا مۇندىن تەخمىنەن 1600 يىل بۇرۇن تەشپۇت يېتىشتۇرۇلگەن، كورلا تەشپۇتىنىڭ پوستى نېپىز، ئېتى يۇمشاق، چۈرۈك، سۈلۈق، تاتلىق بولۇپ، ئوزۇقلۇق ماددىلىرى مول، ساقلاش ئاسان. تارىختا بىر مۇنچە شائىرلار ئۆز ئەسەرلىرىدە ئۇنى ماختىغان. چىڭ سۇلالىسى زامانىدا ئوتكەن شائىر شياۋشيۇڭ ئۆز شېئىرىدا كورلا تەشپۇتىنى ماختاپ، ئۇنىڭ جۇڭگو تارىخىدىكى ئەڭ داڭلىق «ئەيجيا ئامۇتى» دىن قېلىشمايدىغانلىقىنى كۆرسەتكەن. زامانىۋى يېتىشتۇرۇش تېخنىكىسىنىڭ ئۆزلۇكسىز يۇكسىلىشى ۋە سورتلارنىڭ چىللىنىشىغا ئەگىشىپ، تەشپۇتلۇك كۆلىمى تېز كېڭەيدى ۋە تەشپۇت سۈپىتى تېز ياخشىلاندى. 1990 - يىلى شەھەر تەۋەسىدىكى تەشپۇتلۇك كۆلىمى 88 مىڭ 300 موغا يېتىپ، 21 مىڭ 400 تونىنا تەشپۇت ئېلىندى، ئۇنىڭ 8300 تونىسى ئېكسپورت قىلىندى. كورلا تەشپۇتى يەرلىك خەلقنىڭ نۇرمۇش ئېھتىياجىنى قاندۇرغاندىن تاشقىرى يەنە بېيجىڭ، شاڭخەي، شېنجېن، شياڭگاڭ، ئاۋمېن قاتارلىق جايلارغا ئېلىپ بېرىلىپ سېتىلىدۇ. 1975 - يىلى كورلا مېۋە-ھارىقى - كونسېرۋا زاۋۇتى مىناق تەرىقىسىدە ئىشلىگەن، كېيىن مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدا بازار تاپقان كورلا پەمىدۇر قىيامى قويۇقلۇقى مۇزاپىق بولۇش، چېرتكۇچى باكتىرىيە ئاز بولۇش، ئاچچىق - چۈچۈكلىكى مۇزاپىق، تەمى ياخشى بولۇشتەك ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە، ئۇنىڭ تەكشىدىكى قىزىل ماددا 50% كە يېتىدۇ. كورلا شەھىرىنىڭ شىمالىي قىسمىدىكى خورا تېغى ئىلەن قۇرۇقتاغ ئارىسىدىكى جىلغىدا داڭلىق باشتەگسىم دېگەن يەر بار، بۇ يەردە ئىككى چوققا بىر - بىرىگە قارىشىپ تۇرىدۇ، ئارىسىدىن دەريا ئېقىپ ئۆتىدۇ، بۇ يەرنىڭ يەر تۈزۈلۈشى خەتەرلىك بولۇپ، تارىختا سەركەردىلەر تالىشىپ كەلگەن يەر ئىدى. ھازىر بۇ جىلغا توسۇلۇپ، باشتەگسىمدىكى پەللەمپەيسىمان ئېلېكتر ئىستانسىسىغا سۇ تەڭشەپ بېرىدىغان كۆلگە ئايلاندۇرۇلدى. شۇنىڭ ئىلەن بىللە، ئۇ يەنە مەنزىرىسى گۈزەل سەيلىگاھ، ئۇ يەردىكى تاھىر - زۆھرە قەۋرىسى، قەدىمكى باشتەگسىم قوۋمىنىڭ ئىزى قاتارلىق ئاسار - ئەتىقىلەر ھەر يىلى 50 مىڭغا يېقىن جۇڭگولۇق ۋە چەت ئەللىك ساياھەتچىنى جەلىپ قىلىپ كېلىۋاتىدۇ.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، شەھەردىكى ھەرمىللەت خەلقىنىڭ تىرىشىپ ئىشلىشى ئارقىسىدا، كورلا شەھىرىنىڭ ئىجتىمائىي تەرەققىياتى ۋە خەلق ئىگىلىكى قۇرۇلۇشىدا كۆرۈنەرلىك ئىلگىرىلەش بولدى، بۇ، كورلىنى ئوتتۇرا دەرىجىلىك شەھەر قىلىپ راۋاجلاندۇرۇشقا ياخشى ئاساس سېلىپ بەردى.

4

چاق مۇلالىسىنىڭ ئاخىرلىرىدا كورلا بىر يېزا بولۇپ، قارا شەھەر (ھازىرقى يەنجى) گە قارايتتى، بۇ يەردە ئاران 700 نەچچە ئۆيلۈك ئادەم بار ئىدى. 1949 ـ يىلى كورلا ناھىيىسىنىڭ ئومۇمىي نوپۇسى 28 مىڭ 617 گە يەتكەن، ئۇنىڭ 5977 سى بازار نوپۇسى ئىدى. بازار ئىچىدە بىرلا چوڭ ھارۋا يولى بار ئىدى. 1990 ـ يىلى شەھەر نوپۇسى كۆپەيىپ 250 نەچچەمىڭغا يېتىپ، 1949 ـ يىلىدىكىدىن 220 نەچچە مىڭ نوپۇس ماپ كۆپەيدى، نوپۇسنىڭ زىچلىقى 1949 ـ يىلى ھەر كۋادرات كىلومېتر يەرگە 3.97 ئادەمدىن توغرا كەلگەن بولسا، 1990 ـ يىلى 83.34 ئادەمدىن توغرا كەلدى، شەھەرگە قارايدىغان يەتتە ئىش بېجىرىش ئورنىدىكى نوپۇس 150 نەچچە مىڭغا يېتىپ، يېزا نوپۇسىدىن 67 مىڭدىن ھېقراق ئېشىپ كەتتى. 1990ـيىلى كورلا شەھىرىدە ئۇيغۇر، موڭغۇل، خەنزۇ، خۇيزۇ قاتارلىق مىللەتلەر 44 گە يېتىپ، ئازادلىقنىڭ دەسلەپكى چاغلىرىدىكى سەككىز مىللەتكە سېلىشتۇرغاندا 36 مىللەت كۆپەيدى. شەھەر رايونىنىڭ كۆلىمى كېڭىيىپ، 36 كۋادرات كىلومېتردىن يەتتى.

1979 ـ يىلى شەھەرقۇرۇلغاندىن تارتىپ 1990 ـ يىلىغىچە كورلا شەھىرى شەھەر قۇرۇلۇشىنىڭ «بىرىنچىدىن پىلانلاش، ئىككىنچىدىن قۇرۇلۇش قىلىش، ئۈچىنچىدىن باشقۇرۇش» قائىدىسىنى ئەستايىدىل ئىزچىللاشتۇرۇپ، رولى ئوخشاش بولمىغان يېڭى، كونا شەھەر رايونلىرىنى ساغلام راۋاجلاندۇردى. كونا شەھەر رايونىنى مەركەز قىلغاندا، ئۇنىڭ شەرقىي قىسمىدا پويىز ئىستانسىسىنى مۇھىم تۇتقا قىلغان ھالدا پاختا توقۇمچىلىق، قەغەزچىلىك سانائىتى ئاساس قىلىنغان سانائەت رايونى دەسلەپكى قەدەمدە شەكىللەندى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، تېغىت ـ خېمىيە سانائىتىنىڭ تەرەققىياتىغا يەتەرلىك زېمىن قالدۇرۇلدى؛ غەربىي قىسمىدا غەربىي، شىمالىي پويىز ئىستانسىسىلىرىنى بازا قىلغان جەنۇبىي شىنجاڭ بويىچە مادديي ئەشيالار يىغىلىدىغان-تارقىلىدىغان جاي ۋە ئامبار رايونى شەكىللەندى؛ كونا شەھەر رايونىدىن 17 كىلومېتر كېلىدىغان تاشدەن رايونى كۆمۈر، ئېلېكتر، قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى سانائىتى رايونىغا ۋە سەيلىگاھقا ئايلاندى. 1990 ـ يىلى شەھەر رايونىدىكى ھەرخىل ئۆي ـ ئىمارەتلەرنىڭ ئومۇمىي قۇرۇلۇش كۆلىمى 4 مىليون 169 مىڭ 100 كۋادرات مېترغا يەتتى، بۇنىڭ ئۈچتىن بىر قىسمى قەۋەتلىك بىنا بولۇپ، ئۇلار، ئاساسەن، 80 ـ يىللاردىن كېيىن سېلىندى؛ ئولتۇراق ئۆيلەرنىڭ كۆلىمى 1 مىليون 904 مىڭ 200 كۋادرات مېترغا يېتىپ، ئومۇمىي ئۆي-ئىمارەت كۆلىمىنىڭ 46 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى، كىشى بېشىغا 7.62 كۋادرات مېتردىن توغرا كەلدى. يېقىنقى يىللاردىن بېرى ئۆي-ئىمارەت قۇرۇلۇشى تەدرىجى ھالدا قەۋەتلىك بىنا سېلىشقا قاراپ يۈزلەندى، ئۇنىڭ ئوستىگە بىنالارنىڭ پۈتۈش ۋاقتى قىسقارىدى، جازا قۇرۇلمىلىقلىرى كۆپەيدى. شەھەر يوللىرى يوقلۇقتىن بارلىققا كېلىپ، 18 گە يەتتى. شەھەر ئىچى قاتتىشى 1985 ـ يىلدىن باشلاپ تەرەققى قىلىپ، 1990 ـ يىلىغا كەلگەندە ئاپتوبوس سېلىنغان يول بەشكە، ئاپتوبوس 19 غا، كوندىلىك يولوچى توشۇش مىقدارى ئازكەم 20 مىليون ئادەم (قېتىم) گە يەتتى. ئاپتوبوس سېلىنغان يول شەھەر مەركىزىدىكى «خەلق يولى» نىڭ ئېغىزىدىن تۆت تەرەپكە تارقىلىپ، يېڭى-كونا شەھەر رايونلىرىنى تۇتاشتۇرۇپ تۇرىدۇ. شەھەر ـ يېزا ئالىلىلىرىدە سۈيۇقلاندۇرۇلغان نېفت گازى يېقىش ئومۇملاشتى، 1990ـيىلى گاز يېقىدىغان ئائىلە 8717گە، يىللىق گاز بىلەن تەمىنلەش مىقدارى 350 توننىغا يەتتى. كوچىلارغا يۇقىرى بېسىملىق سىماپ لامپۇچكا ۋە نائرىي لامپۇچكىلار ئورنىتىلدى. شەھەر رايونىنىڭ كۆكەرتىلىش نىسبىتى 26% گە يەتتى. ئاگلىق تەشپۇت دەرىخى بىلەن ئەتىرگۈل شەھەر دەرىخى ۋە شەھەر گۈلى قىلىندى. ئالتۇن كۈز پەسلىدە كوچىلارنىڭ ئىككى يېقىسىدىكى تەشپۇت دەرەخلىرىدە تەشپۇتلەر ساڭگىلاپ تۇرىدىغان، تەشپۇت ھىدى دىماققا ئۇرۇلۇپ تۇرىدىغان بولدى.

5

ھەن سۇلالىسىنىڭ تەيجۇ 4 ـ يىلى (مىلادىدىن بۇرۇنقى 101 ـ يىلى) دىن كېيىن، خەن سۇلالىسى كۇرلى، بۇگۇر رايونلىرىدا ئەسكەر تۇرغۇزۇپ بوز يەر ئۆزلەشتۈرگەن، ئۆزلەشتۈرۈلگەن يەر 5000 گېكتارغا يەتكەن. 1949 ـ يىل 9 ـ ئايدىن ئىلگىرى بۇ يەردە مۇنبەت تېرىلغۇ يەر، بىپايان ئوتلاق بولمىغۇ، كونا ھاكىمىيەتلەر سىياسىي جەھەتتە چېرىك بولغانلىقى، ئۇرۇش يىغىلىقلىرى پات ـ پات بولۇپ تۇرغانلىقى ئۈچۈن، ئىشلەپچىقىرىش ئارقىدا قېلىپ، خەلق تۇرمۇش كۆچۈرەلمەيدىغان ئەھۋالغا چۈشۈپ قالغان. 1949 ـ يىلى تېرىلغۇ يەرنىڭ 114 مىڭ 600 موسى ئاساسىي جەھەتتىن شورلىشىپ كەتكەن، ئاشلىقنىڭ بىرلىك مەھسۇلاتى 75. 44 كىلوگرامغا چۈشۈپ قالغان.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، پارتىيە ۋە ھۆكۈمەت ئىنتىز، ئوتلاق ئاساسىي قۇرۇلۇشىنى چىڭ تۇتۇپ، ئىشلەپچىقىرىش شارائىتىنى زور كۈچ بىلەن ياخشىلىدى، نەتىجىدە يېزىلاردا ئېرىق ـ ئۆستەڭلەر گىرەلىشىپ، يوللار راۋانلاشتى، سالا ئېتىزلار تۈزىلەندى. ئورمانلار باراقسانلاشتى، ئۆستەڭ ـ زەيكەشلەر چېپىلدى. 1990 ـ يىلى شەھەرنىڭ دېھقانچىلىقى ۋە چارۋىچىلىقىدىن ئۈدا 11 ـ يىل مول ھوسۇل ئېلىنغان يىل بولدى، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 1980 ـ يىلىدىكى ئۆزگەرمەس باھا بويىچە ھېسابلىغاندا (تۆۋەندىمۇ شۇنداق)، 58 مىليون 527 مىڭ 600 يۈەنگە يېتىپ، سانائەت ـ يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ 61. 60 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. ئېلىنغان ئومۇمىي ئاشلىق 31 مىڭ 725 تونناغا يېتىپ، 1949 ـ يىلىدىكى 3786 تونىدىن 8. 38 ھەسسە ئاشتى؛ پاختا 89 مىڭ 700 يۈەنگە يېتىپ، تارىختا ئەڭ يۇقىرى سەۋىيە يارىتىلدى؛ يانغلىق دان 160 تونناغا، كۆكتات 28 مىڭ 800 تونناغا يەتتى؛ يىل ئاخىرىدا قوتاندا 222 مىڭ 200 تۇياق چارۋا قالدى، 1820 تونىنا گۆش ئېلىندى. يېزىلاردا كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ساپ كىرىم 25. 778 يۈەنگە يەتتى، بىر مۇنچە دېھقانلار رەڭلىك تېلېۋىزور، توڭلاتقۇ، موتسىكلىت، تراكتور، ئاپتوموبىل سېتىۋالدى، ئۆيلەر ئۆتمۈشتىكى تارقاق، كېسەك ـ شاخ ـ شۇمبىلىق ۋە ئاددى كېسەك ـ يانغاچ قۇرۇلمىلىق ئۆيلەردىن رەتلىك، يېڭى خىش ـ يانغاچ قۇرۇلمىلىق بىر قەۋەتلىك ئۆيلەرگە ۋە خىش ـ بېتون قۇرۇلمىلىق كۆپ قەۋەتلىك ئۆيلەرگە ئۆزگەردى. يېزىلارغا بارىدىغان ئوت غول يول ياسالدى، ئون يېزا، 54 كەنتكە ۋە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، باغۋەنچىلىك مەيدانلىرىنىڭ ھەممىسىگە ئاپتوموبىل قاتنايدىغان بولدى. يېزا، مەيدان، فېرما ۋە بېكەتخانىلار تۆەن ـ مەيدانلىرى جايلاشقان جايلاردىكى 19 تەبىئىي بازار شۇ جايلارنىڭ ماددىي ئەشيالىرى توپلىنىدىغان ـ تارقىلىدىغان جايغا ئايلاندى. يېزا ـ بازار كارخانىلىرى تېز تەرەققى قىلىپ، يېزا ـ مەيدان ئىگىلىكىنىڭ ئەڭ جانلىق قانىتى بولۇپ قالدى.

ئازادلىقنىڭ دەسلىپىدە، كورلا ناھىيىسىدە ئون نەچچە ھۈنەرۋەنلىك دۇكىنى ۋە سودا دۇكىنى بار ئىدى. 40 نەچچە يىللىق تەرەققىياتتىن كېيىن، كورلا شەھىرىدە پاختا توقۇمىچىلىق، يىمەكلىك، قەغەزچىلىك، ماشىنىسازلىق ـ ئېلېكترون، كۆمۈر، ئېلېكتر، قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى، خىمىيە سانائىتى، تىككۈچىلىك، كۆن ـ خۇرۇم ئىشلەش قاتارلىق كەسىپ تۈرلىرىنى ئۆزئىچىگە ئالغان سانائەت سىستېمىسى دەسلەپكى قەدەمدە شەكىللەندى. 1990 ـ يىلى كورلا شەھىرى تەۋەسىدىكى سانائەت كارخانىلىرىنىڭ ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 356 مىليون 100 مىڭ يۈەنگە يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە شەھەرگە قاراشلىق سانائەت كارخانىلىرىنىڭ ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 38 مىليون 40 مىڭ يۈەن بولۇپ، شەھەر سانائەت ـ يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ 39. 39 پىرسەنتىنى، شەھەر تەۋەسىدىكى سانائەت كارخانىلىرى ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ 7. 10 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

1990 ـ يىلى كورلا شەھىرى تەۋەسىدىكى سودا كارخانىلىرىنىڭ ئىجتىمائىي تاۋارلارنى پارچە سېتىش ئومۇمىي سوممىسى 351 مىليون 180 مىڭ يۈەنگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە شەھەرگە قاراشلىق سودا

كارخانىلىرىنىڭ 86 مىليون 380 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، شەھەر تەۋەسىدىكى سودا كارخانىلىرىنىڭ ئومۇمىي پارچە سېتىش سوممىسىنىڭ 6.24 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ شەھەرنىڭ مالىيە كىرىمى 78 مىليون 553 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 1950 ـ يىلدىكى 214 مىڭ يۈەندىن 366 ھەسسە ئاشتى؛ ھەرخىل ئاھالە پۇللارنىڭ قالدۇقى 807 مىليون 290 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 1950 ـ يىلىدىكىدىن 3036 ھەسسە ئاشتى، بۇنىڭ ئىچىدە جاماەت ئاھالە پۇلىنىڭ قالدۇقى 320 مىليون يۈەن، قەرز پۇل قالدۇقى 128 مىليون 500 مىڭ يۈەن بولۇپ، قەرز پۇل قالدۇقى 1950 ـ يىلىدىكىدىن 60 مىڭ ھەسسىدىن كۆپرەك ئاشتى.

1990 ـ يىلى شەھەرگە قاراشلىق ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ 106 گە، ئوقۇغۇچىسى 23 مىڭ 767گە، ئوقۇتقۇچى، ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 2409غا، ھەرخىل پەن ـ تېخنىكا خادىمى 3677 گە يەتتى. شەھەرگە قاراشلىق پەن ـ تېخنىكا ساھەسى ناھىيە، شەھەر، ئوبلاست دەرىجىلىك 39 پەن ـ تېخنىكا مۇكاپاتىغا، ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك 44 مۇكاپاتقا ئېرىشتى؛ تىببىي داۋالاش ـ ساھىيە ئاپپاراتى 33 گە، كېسەل كارۋىتى 245 گە يەتتى؛ 249 ئورۇن مەدەنىيەتلىك ئورۇن، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىدا نەمۇنە ئورۇن بولدى؛ رادىئو ـ تېلېۋىزىيە يوقلۇقتىن بارلىققا كەلدى، 1951 ـ يىلىدىكى ئاددىي ناھىيىلىك رادىئو ئۇزىلى ھازىر تەرەققىي قىلىپ، ئۇچ ئوتتۇرا دولقۇنلۇق تارقىتىش ئاپپاراتى، بىر سترولۇق ئاۋاز تەكشەش ئاپپاراتى ھەم تارقىتىش مۇنارى قاتارلىق ئۆسكۈنە ـ ئەسلىھەلىرى بولغان رادىئو ئىستانسىغا ئايلاندى. تېلېۋىزىيە پروگراممىلىرىنى ئۆلاپ كۆرسىتىش 1981 ـ يىلى باشلاندى، كېيىن يەنە سۈنئىي ھەمراھ ئارقىلىق تارقىتىلغان تېلېۋىزىيە پروگراممىلىرىنى قوبۇل قىلىش يەر ئوستى پونكىتى قۇرۇلدى، شەھەر، يېزا ئاھالىسى ئېنىق تېلېۋىزىيە پروگراممىلىرىنى ھەر كۈنى ھەر قانداق ۋاقىتتا كۆرەلەيدىغان بولدى. تېلېگراف ـ خەۋەرلىشىش ئىشلىرى خېلى تېز راۋاجلاندى، شەھەرگە تەۋە رايوندا تېلېگراممۇ كەسپىنى بېجىرىدىغان ئىدارە، پونكىتتىن 11ى، تېلېگراممۇ لىنىيىسىدىن 19ى بار؛ ئۇزۇن يوللۇق تېلېفون كەسپىنى بېجىرىدىغان ئىدارە، پونكىتتىن ئالتىسى، ئۇزۇن يوللۇق تېلېفون لىنىيىسىدىن 89ى بار؛ شەھەر ئىچىگە ئورنىتىلغان تېلېفونلارنىڭ ئومۇمىي سىغىمچانلىقى 3000 توپكىغا، ئابونىتلار كوممۇتاتورىنىڭ سىغىمچانلىقى 5446 توپكىغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاپتوماتىك تېلېفون كوممۇتاتورلىرىنىڭ سىغىمچانلىقى 62% نى ئىگىلىدى. شەھەر تەۋەسىدە دۆلەت تاشيولى، ناھىيە تاشيولى ۋە يېزا تاشيولىدىن 73ى بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلىقى 636.8 كىلومېتىرغا يېتىدۇ، يولۇچى توشۇش يولىدىن 23ى بار، يۈك توشۇشقا قاتناشقان ئاپتوموبىل 2612گە يەتتى. 1973 ـ يىلى جۇزۇڭلىنىڭ تەسىتلىشى بىلەن ياسالغان جەنۇبىي شىنجاڭ تۆمۈر يولىنىڭ تۇرپان ـ كورلا بۆلىكىدە 1978 ـ يىلى سىناق تەرىقىسىدە پويىز قاتنىغاندىن بۇيان، تاشيول ترانسپورتىدىكى جىددىلىك زور دەرىجىدە پەسەيدى، تۆمۈر يولدا يولۇچى، يۈك توشۇش كەسپى كۆندىن ـ كۈنگە گۈللەندى. 1990 ـ يىلى 399 مىڭ ئادەم (قېتىم) يولۇچى، 1 مىليون 83 مىڭ تونناپۈك توشۇلدى. خەلق ئاۋىئاتسىيە لىنىيىسىدىن ئۇچى كورلا شەھىرىدىن ئۈتۈپ، كورلىنى چەرچەن ناھىيىسى، قەشقەر، خوتەن، ئۈرۈمچى شەھەرلىرى بىلەن تۇتاشتۇرۇپ تۇرىدۇ، شۇنىڭ بىلەن تاشيول، تۆمۈريول، ئاۋىئاتسىيە لىنىيىلىرى گىرەلەشكەن سترولۇق ترانسپورت تورى شەكىللەندى. خەلق، كورلىدىن ئىبارەت بۇ قەدىمكى يىپەك يولىدىكى مەرۋايىتنى تېخىمۇ نۇرلاندۇرىدى.

كورلا شەھىرى رايونىدا بۇز يەر ئۆزلەشتۈرۈش غەربىي خەن سۇلالىسى دەۋرىدە باشلانغان، تاك، يۈەن سۇلالىلىرى دەۋرلىرىدە بىر قانچە قېتىم خارابلىشىپ، بىر قانچە قېتىم گۈللەنگەن، چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىن بۇيان تەدرىجى ئەسلىگە كەلگەن ۋە راۋاجلانغان. شىنجاڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد قىلىنغاندىن كېيىن، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى پىيادە قىسىم 6 ـ شىبىنىڭ 18 ـ تۈەنى كورلا ناھىيىسىگە

كىرىپ ئورۇنلىشىپ، بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈشكە كىرىشتى، 18 ـ تۆەن ئۆستىگىنى چېپىپ، ئوڭا دالىسىنى تەكشۈرۈپ ئۆزلەشتۈرۈپ، ماشىنىلاشقان دۆلەت دېھقانچىلىق مەيدانى قۇردى. 40 نەچچە يىل جاپالىق ئىگىلىك يارىتىش ئارقىلىق كېۋەز، شال، نەشپۈت ئۆستۈرۈشنى ئاساس قىلغان كورلا غەربىي بېگى بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونى ۋۇجۇدقا كەلدى. 1990 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە يېزا ئىگىلىك 2 ـ شىركىتىنىڭ قارمىقىدىكى بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونى تۈزكە، تۆەن دەريجىلىك ئورۇن 46 گە، ئۆلارنىڭ ئومۇمىي نوپۇسى 185 مىڭغا، ئىشلىكى ئەمگەكچى 97 مىڭ 500 گە يەتتى. ئۆلار ئىچىدە باينىغولىن ئوبلاستىنىڭ ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان كورلا بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونىنىڭ شەرقتىن غەربكە ئۇزۇنلۇقى 75.8 كىلومېتر، جەنۇبتىن شىمالغا كەڭلىكى 28 كىلومېتر كېلىدۇ، بۇ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونىنىڭ يەر كۆلىمى 1 مىليون 500 مىڭ مو بولۇپ، پۈتۈن شى يەر كۆلىمىنىڭ 17.76 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ؛ تېرىلغۇ يېرىنىڭ كۆلىمى 195 مىڭ مو بولۇپ، پۈتۈن شى تېرىلغۇ يەر كۆلىمىنىڭ 23.52 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ؛ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونىنىڭ ئومۇمىي نوپۇسى 63 مىڭ يەتتە بولۇپ، پۈتۈن شى ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 33.46 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ. بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونىدىكى ئۇچ بوز يەر ئۆزلەشتۈرگۈچى تۆەن ـ مەيدان ۋە 14 زاۋۇت ـ كان ـ كارخانا، ئىككى بىناكارلىق ـ قۇراشتۇرۇش تۆەنى ئۇرۇمچى ـ قەشقەر تاشيولىنىڭ بويىغا جايلاشقان. بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونىدا قاتناش قۇلايلىق، بايلىق مول، ئىقتىساد تەرەققىي تاپقان، ئۇ شى بويىچە ئۆزۈن تالالىق پاختا ۋە نەشپۈت ئىشلەپچىقىرىش بازىسى. 1990 ـ يىلى بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونىنىڭ باغ كۆلىمى 34 مىڭ 200 موغا يېتىپ، شى بويىچە باغ كۆلىمىنىڭ 44.14 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ ئاشلىق ئومۇمىي مەھسۇلاتى 46 مىليون 150 مىڭ كىلوگرامغا يېتىپ، شى بويىچە ئاشلىق ئومۇمىي مەھسۇلاتىنىڭ 7.35 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ پاختا ئومۇمىي مەھسۇلاتى 84 مىڭ دەنگە يېتىپ، شى بويىچە پاختا ئومۇمىي مەھسۇلاتىنىڭ 24.33 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. ئىجتىمائىي ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى (1990 ـ يىلدىكى باھا بويىچە ھېسابلىغاندا) 403 مىليون يۈەنگە يېتىپ، شى بويىچە ئىجتىمائىي ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ 39.64 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ مىللىي ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى 199 مىليون يۈەنگە يېتىپ، شى بويىچە مىللىي ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ 42.79 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونىدا ئىشلەپچىقىرىلغان ئۇزۇن تالالىق پاختا، چۇچۇكبۇيا مەلھىمى، چۇچۇكبۇيا شەربىتى، پاختا يېپى، نەشپۈت قاتارلىقلار كۆپ مىقدارلىق تاشقى سودا تاۋارلىرىدىن بولۇپ قالدى. «خۇگۇالق» دورا زاۋۇتى ئىشلىگەن «قارىغاي» ماركىلىق چۇچۇكبۇيا مەلھىمى ئېسىل داڭلىق مەھسۇلات بولۇش سۈپىتى بىلەن خەلقئارا بازارغا كىردى، ئۇنىڭ بازىرى ھېلىمۇ ئىنتايىن بولماقتا.

7

كورلا شەھىرىدىن ئىبارەت بۇ باي بوستانلىقنىڭ تۈنۈگۈنى ۋە بۈگۈنى كىشىنى زوقلاندۇرىدۇ، ئۇنىڭ ئەتىسى كىشىنىڭ ئىشەنچىسىنى تېخىمۇ ئاشۇرىدۇ. تارىم نېفىت ـ گازىنىڭ ئېچىلىشى كورلا شەھىرىنىڭ ئىجتىمائىي تەرەققىياتىنى ۋە خەلق ئىگىلىكى قۇرۇلۇشىنى يەنمۇ يۇكسەلدۈرىدۇ. يۇرسەتنى چىڭ تۇتۇپ، ئىدىيىنى ئازاد قىلىپ، ئىسلاھات، ئېچىلىق يارىتىش بىلەن يۈرەكلىك شۇغۇللىنىپ، ئىشكىنى ھەر تەرەپكە كەڭ ئېچىۋېتىپ، مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى پايدىلىنىشقا بولىدىغان بارلىق مەبلەغ، تېخنىكا، ئىقتىسادىلىق خادىملارنى كەڭ قوبۇل قىلغاندىلا، كورلا شەھىرىنىڭ ئەتىسى تېخىمۇ پارلاق بولىدۇ. كورلا شەھىرىنى جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ مادىدىي ئەشيالىرى يىغىلىدىغان ـ تارقىلىدىغان جايغا ۋە ئىقتىساد ـ سودا مەركىزىگە ئايلاندۇرۇش، جەنۇبتىكى كورلا بىلەن شىمالدىكى ئۇرۇمچى يىراقتىن بىر ـ بىرىگە ماسلىشىدىغان توزۇلمىنى شەكىللەندۈرۈشتىن ئىبارەت ئارزۇ جەزمەن ئىشقا ئاشىدۇ.

چوڭ ئىشلار

غەربىي خەن سۇلالىسىنىڭ 1 - يىلى (مىلادىدىن بۇرۇنقى 206 - يىلى)
ھازىرقى كورلا شەھىرى تەۋەسىنىڭ كۆپ قىسمى چېدىر بەگلىكىگە تەۋە بولدى.

غەربىي خەن سۇلالىسىنىڭ ۋېندى 4 - يىلى (مىلادىدىن بۇرۇنقى 176 - يىلى)
ھۇنلارنىڭ باتۇر تەڭرىقوتى غەربىي يۇرتنى ئىشغال قىلىپ، كىنگىست، ئۇشاق، ۋايىر بەگلىكلىرى ئوتتۇرىسىدا چاكارلار كاھىيىگى تەسىس قىلدى، بۇگۈنكى كورلا شەھىرى تەۋەسى چاكارلار كاھىيىگىنىڭ تىزگىنلىشىدە بولدى.

غەربىي خەن سۇلالىسىنىڭ تەيچۇ 4 - يىلى (مىلادىدىن بۇرۇنقى 101 - يىلى)
سۇتىرىشانا سانغۇنى لى گۇاڭلى پەرغانىنى مەغلۇپ قىلدى، خەن سۇلالىسى غەربىي يۇرتتا ئەلچى چىرىكچى تەسىس قىلىپ، ئۇنىڭ باشچىلىقىدا بۇگۇر، چېدىر ئەتراپلىرىدا ئەسكەر تۇرغۇزۇپ بوز يەر ئاچقۇزدى.

غەربىي خەن سۇلالىسىنىڭ تەيەنخەن 2 - يىلى (مىلادىدىن بۇرۇنقى 99 - يىلى)
چېدىر قاتارلىق ئالتە بەگلىك ئەلچى ئەۋەتىپ، خەن ئوردىسىغا تارتۇق تاپشۇردى.

غەربىي خەن سۇلالىسىنىڭ دىجي 2 - يىلى (مىلادىدىن بۇرۇنقى 68 - يىلى)
غەربىي خەن سۇلالىسى يانداش بەگ جېڭ جى، چىرىكچى سىماشىنى گۇناھى كەچۈرۈم قىلىنغان جىنايەتچىلەرنى لوپنۇر (ھازىرقى كورلا تەۋەسى)غا باشلاپ بېرىپ بوز يەر ئېچىشقا ئەۋەتتى. كۇزلۇك يىغىم ۋاقتىدا جېڭ جى قاتارلىقلار شەھەر بەگلىكلىرىنىڭ 10 مىڭدىن ئارتۇق ئادىمىنى، 1500 بوز يەر ئاچقۇچى چىرىكنى ئالاندۇرۇپ، قوشقا ھۇجۇم قىلىپ، يارغول شەھىرىنى ئالدى. قوش پادىشاھى شىمالدىكى تاش قەلئەگە چېكىندى، خەن سۇلالىسى ئەسكەرلىرى ئۇزۇقى تۈگەپ كەتكەچكە، چېدىرغا قايتتى. كۇزلۇك يىغىم تۈگىگەندىن كېيىن، جېڭ جى قاتارلىقلار قوش تاش قەلئەسىگە يەنە ھۇجۇم قىلدى. قوش پادىشاھى ھۇنلاردىن ياردەم تىلەپ نەتىجە ھاسىل قىلالمىغاندىن كېيىن، جېڭ جىغا تەسلىم بولدى. ھۇنلار قوشنىڭ خەن ئەسكەرلىرىگە تەسلىم بولغانلىقىنى ئاڭلاپ، قوشقا ھۇجۇم قىلدى. جېڭ جى قاتارلىقلار ھۇنلارنى توسۇش ئۈچۈن، شىمالغا ئەسكەر ئەۋەتتى، ھۇن ئەسكەرلىرى ئىلگىرىلەشكە

جۇرئەت قىلالمىدى، جېڭ جى قوشنى ساقلاشقا ئەسكەر قالدۇرۇپ، ئادەملىرىنىڭ كۆپ قىسمىنى چېدىرغا قايتۇرۇپ كەتتى. قوش پادىشاھى ھۇنلارنىڭ ئۆچ ئېلىشىدىن قورقۇپ، ئۇسۇنلار تەۋەسىگە قېچىپ كەتتى، جېڭ جى قوش پادىشاھىنىڭ خوتۇنى، ئائىلە تاۋابىئاتلىرىنى چېدىرغا ئورۇنلاشتۇردى. كېيىن جېڭ جى قوشتا بوز يەر ئېچىشقا 300 ئېتىز چىرىكى كەۋەتكەن بولسىمۇ، ھۇنلارنىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچرىدى، جېڭ جى قوشتا بوز يەر ئېچىشقا يەنە 1500 دىن ئارتۇق ئېتىز چېرىكى كەۋەتتى، ھۇنلار ئۇلارغىمۇ قورشاپ ھۇجۇم قىلدى. كېيىن جېڭ جى قوشتىن نائىلاج ۋاز كېچىپ، چېدىرغا قايتىپ كەتتى.

غەربىي خەن سۇلالىسىنىڭ يۈەنكاڭ 4 ـ يىلى (مىلادىدىن بۇرۇنقى 62 ـ يىلى)

قوش پادىشاھى ئۇسۇنلار تەۋەسىگە قېچىپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن، خەن سۇلالىسى قوش ۋەلىئەھدى جۇنشۇي (ئۇ چاغدا كىنگىتتە تۇرۇۋاتاتتى) نى قوشقا پادىشاھ قىلدى ۋە قوش يۇقرالىرىنىڭ ھەممىسىنى چېدىرغا كۆچۈردى.

غەربىي خەن سۇلالىسىنىڭ شىنجۇ 2 ـ يىلى (مىلادىدىن بۇرۇنقى 60 ـ يىلى)

ھۇن باتىسىقانى شامشاد تەخرىقوت خەن سۇلالىسىغا تەسلىم بولدى. مۇھاپىزەتچىلەر ئەمىرلەشكىرى جېڭ جى چېدىر، كۆسەن قاتارلىق بەگلىكلەرنىڭ 50 مىڭ ئادەمنى ئاتلاندۇرۇپ قوشنى مەغلۇپ قىلىپ، باتىسقانىنى كۈتۈۋالدى. ئۇنىڭ 12 مىڭ ئادەمنى ۋە 12 كىچىك پادىشاھ، سانغۇنىنى چېدىر بەگلىكىنىڭ خېچۈي (ھازىرقى كورلا شەھىرىنىڭ غەربىدىكى كۆنچى دەرياسىنىڭ چوڭ ئەگمىسى) گە ئورۇنلاشتۇردى. جېڭ جى ئەلچى ئەۋەتىپ، پىشامشانىنىڭ غەربىدىكى جەنۇبىي يولىنى ھەمدە قوشنىڭ غەربىدىكى شىمالىي يولىنى قوغدىدى، شۇڭا ئۇ قۇرۇقچىبەگ دەپ ئاتالدى. چېدىرنىڭ يېنىدىكى ئۇرلى قەلئەسىدە قورۇقچىبەگ مەھكىمىسى قۇرۇلدى.

ۋاڭ ماڭ زامانىسىنىڭ شىجيەنگو 2 ـ يىلى (مىلادى 10 ـ يىلى)

ئارقا قاتقىل پادىشاھى شۇ جىلى يۈكى بەك ئېغىر بولۇپ كەتكەنلىكتىن، ھۇنلار تەۋەسىگە قاچماقچى بولغاندا، ئۇنى باقاۋۇل چېرىكچى دياۋخۇ تۇتۇپ، قورۇقچىبەگ تۇرۇشلۇق لېيلۇ شەھىرىگە ئېلىپ كېلىپ، ئۇنىڭ كاللىسىنى ئالدى.

ۋاڭ ماڭ زامانىسىنىڭ شىجيەنگو 5 ـ يىلى (13 ـ يىلى)

كىنگىت ۋاڭ ماڭغا قارشى تۇرۇپ، غەربىي يۈرت قۇرۇقچىبەگى دەن چېڭنى ئۆلتۈردى، بۇگۈنكى كورلا تەۋەسى قايتا ھۇنلارنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدا بولدى.

ۋاڭ ماڭ زامانىسىنىڭ تيەنفېڭ 3 ـ يىلى (16 ـ يىلى)

ۋۇزۇبېنىڭ سانغۇنى ۋاڭ جۈن، غەربىي يۈرت قۇرۇقچىبەگى لى چوڭ قاتارلىقلار كىنگىتكە جازا يۈرۈشى قىلدى، ۋاڭ جۈن كىنگىتنىڭ يالغان تەسلىم بولۇش قىلتىقىغا چۈشۈپ قېلىپ ئۆلتۈرۈلدى، لى چوڭ قالدۇق ئەسكەرلىرىنى يىغىپ كۈسەنگە چېكىندى. شۇنىڭدىن باشلاپ، كورلا بىلەن ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكىنىڭ ئالاقىسى ئۈزۈلۈپ قالدى.

شەرقىي خەن سۇلالىسىنىڭ جىيەنۇۋ 5 - يىلى (29 - يىلى)

خېشىنىڭ باش سانغۇنى دۇرۇڭ يارلىقىغا بىنائەن ساكارائول پادىشاھى كاڭنى خەن سۇلالىسىنىڭ ساكارائولدىكى تۇھپىكار - پازىل پادىشاھى، غەربىي يۇرتنىڭ باش كاھىبگى قىلىپ تىكلىندى، بۇگۇنكى كورلا تەۋەسى ئۇنىڭ باشقۇرۇشىدا بولدى.

شەرقىي خەن سۇلالىسىنىڭ جىيەنۇۋ 22 - يىلى (46 - يىلى)

ساكارائول پادىشاھى شان كۈسەن پادىشاھىنى ئۆلتۈرۈپ، كۈسەننى ئۇرلى بەگلىكىگە بۆلۈپ بەردى. بۇگۇنكى كورلا تەۋەسى ئۇرلى دائىرىسىدە بولدى. بىر قانچە يىلدىن كېيىن كۈسەنلىكلەر ئۇرلى پادىشاھى سىجەننى ئۆلتۈردى، ھۇنلار شىنداۋنى كۈسەنگە پادىشاھ قىلدى. بۇگۇنكى كورلا تەۋەسى ئۇنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدا بولدى.

شەرقىي خەن سۇلالىسىنىڭ يۇڭچىڭ 18 - يىلى (75 - يىلى)

كىنگىت يىلەن كۈسەن قۇرۇقچىمېڭ چېن مۇ، يانداش كاھىبگ گوشۇنگە ھۇجۇم قىلىپ، 2000 دىن ئارتۇق چېرىكنى ئۆلتۈردى.

شەرقىي خەن سۇلالىسىنىڭ يۇڭچىڭ 6 - يىلى (94 - يىلى)

غەربىي يۇرت قۇرۇقچىبېگى بەن چاۋ كىنگىت، ئۇشاق، ۋايىر بەگلىكلىرىگە جازا يۈرۈشى قىلىپ، كىنگىت پادىشاھى يىلەن ۋايىر پادىشاھىنى چېن مۇ قەدىمكى قەلئەسىدە ئوتۇپ ئۆلتۈردى، غەربىي يۇرت خەن سۇلالىسى يىلەن بىرلىككە كەلدى.

شەرقىي خەن سۇلالىسىنىڭ يۇڭجىيەن 2 - يىلى (127 - يىلى)

غەربىي يۇرت دورغابى بەن يۇڭ يىلەن دۇنخۇاڭ ۋالىسى جاڭ لاڭ جەنۇبىي ۋە شىمالىي يوللارغا بۆلۈنۈپ، كىنگىت، ۋايىر، ئۇشاق بەگلىكلىرىگە ھۇجۇم قىلدى. جاڭ لاڭ باشقەگىمگە ئاۋال يېتىپ باردى ۋە كىنگىتكە كىرىپ تەسلىمنى قوبۇل قىلىپ قايتتى. بەن يۇڭ كېيىن يېتىپ بارغانلىقتىن، گۇناھقا تارتىلىپ زىندانغا تاشلاندى، كېيىن جازادىن كەچۈرۈم قىلىندى.

ئالدىنقى لياڭ سۇلالىسىنىڭ جىيەنچىڭ 22 - يىلى (335 - يىلى)

4 - ئايدا ئالدىنقى لياڭ سۇلالىسىدىن جاڭ جۈن غەربىي غۇز چېرىكچىسى، شاجۇ ئايمىقىنىڭ ئايماق بېگى ياڭ شۇەننى لەشكەر باشلاپ قوملۇقتىن ئوتۇپ، كۈسەنگە ھۇجۇم قىلىشقا ئەۋەتتى. قوشۇن كىنگىتكە كەلگەندە، پادىشاھ لۇڭ شى بىنلۇڭ شەھىرىدە ئۇلارغا قارشى جەڭگە چىقتى ۋە ياڭ شۇەننىڭ سانغۇنى جاڭ جى تەرىپىدىن مەغلۇپ قىلىندى. جاڭ جى باشقەگىمگە كىرىپ ئورۇنلاشتى، لۇڭ شى يەنە جېلۇگۇ جىلغىسىدا ئەسكەر مۇكتۇرۇپ توسۇپ زەربە بەردى، جاڭ جى ئەسكەر چىقىرىپ ئۇنى مەغلۇپ قىلدى، لۇڭ شى 40 مىڭ ئادىمىنى باشلاپ كېلىپ تەسلىم بولدى.

ئالدىنقى لياڭ سۇلالىسىنىڭ جىيەنچىڭ 33 - يىلى (345 - يىلى)

قىش 12 - ئايدا جاڭ جۈن كىنگىتكە قايتا جازا يۈرۈشى قىلغاندا، بۇگۇنكى كورلا شەھىرى تەۋەسىدىن ئوتتى.

ئالدىنقى چىن سۇلالىسىنىڭ جىيەنيۈەن 18 - يىلى (382 - يىلى)

ئالدىنقى چىن سۇلالىسى ئوردىسى چەۋەندازلار سانغۇنى لۈ گۇاڭنى كىنگىتكە جازا يۈرۈشى قىلىشقا ئەۋەتتى، بۇگۈنكى كورلا تەۋەسى ئالدىنقى چىن سۇلالىسىگە تەۋە بولدى.

شەرقىي جىن سۇلالىسىنىڭ لۈئۆەن 4 - يىلى (400 - يىلى)

مەشھۇر بۇددا راھىبى فاشيەن چاڭئەندىن غەربىي ئەنتەككە نوم ئىلىپ كېلىش ئۈچۈن يولغا چىقتى، بۇگۈنكى كورلا شەھىرى تەۋەسىدىن ئۆتتى.

شىمالىي ۋېي سۇلالىسىنىڭ شىخرۇي 1 - يىلى (414 - يىلى)

جۇرجانلار خاقانى داتان تەختكە ۋارىسلىق قىلدى، ئۇنىڭ ھۆكۈمرانلىق دائىرىسى كىنگىتتىن كۈسەن، قۇم ئەتراپلىرىغىچە كېڭەيدى، بۇگۈنكى كورلا تەۋەسى ئۇنىڭ ھۆكۈمرانلىق رايونى كىچىدە بولدى.

شىمالىي ۋېي سۇلالىسىنىڭ تەيچاڭ جېنجۈن 9 - يىلى (448 - يىلى)

شىمالىي ۋېي سۇلالىسى ۋەن دۈگۈينى كىنگىتكە جازا يۈرۈشى قىلىشقا ئەۋەتتى، يەنە ھىندىچىنى بېگى خەن بانى تەستەكلىك غەربكە يۈرۈش قىلغۇچى سانغۇن، غەربىي رۇئلارنى مۇھاپىزەت قىلغۇچى چېرىكچى، پىشامشان پادىشاھى قىلىپ، پىشامشاننى ساقلاشقا ئەۋەتتى، شۇنىڭ بىلەن بۇگۈنكى كورلا تەۋەسى شىمالىي ۋېي سۇلالىسىگە قارام بولدى.

شىمالىي ۋېي سۇلالىسىنىڭ تەيخي 15 - يىلى (491 - يىلى)

قاڭقىللار ئىدىقۇتنى ئالغاندىن كېيىن جەنۇبتىكى پىشامشان، كىنگىت قاتارلىق جايلارغا داۋاملىق يۈرۈش قىلدى.

شىمالىي ۋېي سۇلالىسىنىڭ جېڭشى 4 - يىلى (507 - يىلى)

10 - ئايدا ئىفتالىتلار ئەلچى ئەۋەتىپ ئوردىغا تارتۇق تاپشۇردى، بۇ ۋاقىتتا ئىفتالىتلار تەڭرىتاغنىڭ جەنۇبىنى كونترول قىلغانىدى، بۇگۈنكى كورلا تەۋەسى ئۇلارنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدا بولدى.

شىمالىي ۋېي سۇلالىسىنىڭ يۈئېيىنىڭ 2 - يىلى (509 - يىلى)

ئىفتالىتلار كىنگىتنى ھالاك قىلدى، كىنگىت پۈقرالىرى تارقىلىپ كېتىپ ئىگىسىز قالدى، بەگلەر ئىدىقۇت پادىشاھى كۆجيادىن ياردەم سورىدى، كۆجيا 2 - ئوغلىنى كىنگىتكە پادىشاھ قىلىپ ئەۋەتتى، بۇگۈنكى كورلا تەۋەسى ئۇنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدا بولدى.

غەربىي ۋېي سۇلالىسىنىڭ خانى گۈخدى زامانىسىنىڭ 2 - يىلى (555 - يىلى)

تۈركلەر ئىدىقۇتنى ئىشغال قىلىپ، جەنۇبتىكى كىنگىتكە بېسىپ كىردى، بۇگۈنكى كورلا تەۋەسى ئۇلارنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدا بولدى.

غەربىي ۋېي سۇلالىسىنىڭ باۋدىڭ 2 - يىلى (562 - يىلى)

تۈرك يابغۇسى ئىستەمىگە غەربىنىڭ خاقانى دەپ نام بېرىلدى، ئۇ بۇلتۇز يابلىغى (چوڭ بۇلتۇز دەرياسى بويى) دىكى ئاقتاغدا قارارگاھ قۇردى، بۇگۈنكى كورلا تەۋەسى ئۇنىڭ باشقۇرۇشىدا بولدى.

جۇ سۇلالىسىنىڭ تىيەنجي 2 - يىلى (567 - يىلى)

تۈركلەر بىلەن پارىسلار بىرلىشىپ، ئىفتالىتلارنى يوقاتتى، بۇگۈنكى كورلا تەۋەسى تۈركلەرگە تەئەللۇق بولدى.

سۇي سۇلالىسىنىڭ رېنشۇ 3 - يىلى (603 - يىلى)

تۈركلەرنىڭ غەربىي خاقانى تاردۇشنىڭ ئوغلى نىلى ئۆزىنى يۇنكۇل غەربىي تۈرك تەۋەسىنىڭ چوڭ خاقانى دەپ جاكارلىدى، شۇنىڭ بىلەن غەربىي تۈرك خانلىقى بارلىققا كەلدى، بۇگۈنكى كورلا تەۋەسى ئۇنىڭ باشقۇرۇشىدا بولدى.

تاڭ سۇلالىسىنىڭ جېنگۇەن 4 - يىلى (630 - يىلى)

بۇيۇك بۇددا راھىبى شۇەن زاڭ غەربىي ئەنتەككە نوم ئالغىلى بارغاندا كورلا تەۋەسىدىن ئۆتتى.

تاڭ سۇلالىسىنىڭ جېنگۇەن 18 - يىلى (644 - يىلى)

تاڭ سۇلالىسىنىڭ ئەنشى قۇرۇقچىبېگى گو شياۋگې لەشكەر باشلاپ كىنگىتتكە جازا يۈرۈشى قىلىپ، كىنگىت پادىشاھى لۇختۇچىجىنى ئەسىر ئالدى. تاڭ قوشۇنى چېكىنگەندىن كېيىن، غەربىي تۈرك قوشۇنى كىنگىتكە قايتا كىرىپ، كىنگىتكە باشقا پادىشاھ قويدى.

تاڭ سۇلالىسىنىڭ جېنگۇەن 22 - يىلى (648 - يىلى)

تاڭ سۇلالىسىنىڭ خانى تەيزۇڭ كۇنچيۇ ئۇلكىسىنىڭ ھەربىي يۈرۈش چوڭ باش بۇغى ئاشناشىرنى كۇسەنگە يۈرۈش قىلىشقا ئەۋەتتى، ئاشناشىر كىنگىتتىن ئۆتكەندە، غەربىي تۈركلەر يۆلەيدىغان قورچاق ھاكىمىيەتنى بىكار قىلدى.

تاڭ سۇلالىسىنىڭ شىيەنخېڭ 1 - يىلى (670 - يىلى)

تۇبۇتلەر ئەنشىدىكى تۆت قورغاننى ئىشغال قىلدى، بۇگۈنكى كورلا تەۋەسى ئۇلارنىڭ كونترول‌للىقىدا بولدى.

تاڭ سۇلالىسىنىڭ شاڭيۈەن 2 - يىلى (675 - يىلى)

تاڭ سۇلالىسى ئەنشىدىكى تۆت قورغاننى قايتۇرۇۋېلىپ، كىنگىت تۆتۈق مەھكىمىسى تەسىس قىلدى، بۇگۈنكى كورلا تەۋەسى ئۇنىڭ باشقۇرۇشىدا بولدى.

تاڭ سۇلالىسىنىڭ يۈڭچۈن 1 - يىلى (682 - يىلى)

تۇبۇتلەر تارىم ئويمانلىقىنىڭ شەرقىي جەنۇبىدىن كورلا، كىنگىت ئارقىلىق ئىدىقۇتقا كەلدى، بۇگۈنكى كورلا تەۋەسى تۇبۇتلەرنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدا بولدى.

تاڭ سۇلالىسىنىڭ چۈگۈڭ 1 - يىلى (685 - يىلى)

تاڭ سۇلالىسى ئەنشىدىكى تۆت قورغاننى قايتۇرىۋالدى، بۇگۈنكى كورلا تەۋەسى يەنە كىنگىت بىلەن بىللە تاڭ سۇلالىسىغا قارام بولدى.

تاڭ سۇلالىسىنىڭ چۈگۈڭ 3 - يىلى (687 - يىلى)

تۇيۇتلەر ئەنشىدىكى تۆت قورغاننى بېسىۋېلىپ، بۇگۈنكى كورلا قاتارلىق جايلارنى ئىشغال قىلدى.

تاڭ سۇلالىسىنىڭ چاڭشۇ 1 - يىلى (692 - يىلى)

ۋۇزېتى ئۆلكىسىنىڭ چوڭ باش بۇددا ۋاڭ شاۋجې تۇيۇتلەرنى قاتتىق مەغلۇپ قىلدى، كېيىن يەنە لىڭچۈەن (بۇگۈنكى يەنجىنىڭ شەرقىي جەنۇبى) دە تۇيۇت ئاتامانى بولۇنزەتنى مەغلۇپ قىلدى، بۇگۈنكى كورلا تەۋەسى يەنە تاڭ سۇلالىسىغا ئۆتتى.

تاڭ سۇلالىسىنىڭ تيەنباۋ 8 - يىلى (749 - يىلى)

مەشھۇر شائىر سېن سەن باشئەگمەدىن ئۆتكەندە، «باشئەگسم راۋنقىغا بېغىشلىمام»، «باشئەگمەدىكى غەربىي سارايدا قونغاندا» قاتارلىق شېئىرلارنى يازدى.

تاڭ سۇلالىسىنىڭ دالى 7 - يىلى (773 - يىلى)

راھىب ۋۇزۇڭ قەدىمدىن قايتقىنىدا، بۇگۈنكى كورلا تەۋەسىدىن ئۆتۈپ كىنگىتكە بارىدى.

تاڭ سۇلالىسىنىڭ جېنيۈەن 5 - يىلى (789 - يىلى)

تۇيۇتلەر تەڭرىتاغنىڭ جەنۇبىدىكى رايونلارغا ھۇجۇمرانلىق قىلدى، بۇگۈنكى كورلا تەۋەسى تۇيۇتلەرگە قارام بولدى.

تاڭ سۇلالىسىنىڭ كەيچىڭ 5 - يىلى (840 - يىلى)

خاككاسلاردىن يېگىلگەن ئۇيغۇرلارنىڭ ۋەزىرى ساۋچى جېنى پانتىكىننى ھىمايە قىلىپ، غەربكە قاراپ كەنشىگە كۆچتى. بىر نەچچە يىل ئايلىنىپ يۈرۈپ جەڭ قىلىش ئارقىلىق تۇيۇتلەردىن كىنگىت تەتراپىدىكى شەھەرلەرنى تارتىۋېلىپ، ئۆزىنى يابغۇ دەپ ئاتاشقا باشلىدى، بۇگۈنكى كورلا تەۋەسى ئۇنىڭ باشقۇرۇشىدا بولدى.

تاڭ سۇلالىسىنىڭ خۇيچاڭ 4 - يىلى (844 - يىلى)

ئەرەبلەر سالام قاتارلىق 50 ئادەمنى جۇڭگونىڭ سەددىچىن سېپىلىنى كۆزدىن كەچۈرۈشكە ئەۋەتتى، ئۇلار تەڭرىتاغنىڭ جەنۇبىدىكى يول بىلەن مېڭىپ، بۇگۈنكى كورلا تەۋەسى ئارقىلىق قۇمۇل قاتارلىق جايلارغا بارىدى، بېرىپ - كېلىشى ئۈچۈن ئىككى يېرىم يىل كەتتى.

تاڭ سۇلالىسىنىڭ داجۇڭ 1 - يىلى (847 - يىلى)

پانتىكىن ئۆزىنى خاقان دەپ جاكارلاپ، قۇملۇقنىڭ غەربىدىكى شەھەرلەرنى ئىگىلىدى، بۇگۈنكى كورلا تەۋەسى ئەنشى ئۇيغۇر خانلىقىنىڭ مەركىزىي رايونى بولدى.

تاڭ سۇلالىسىنىڭ شىيەنتۇڭ 1 ـ يىلى (860 ـ يىلى)

پانتىكىن خاقان ئانا باشقا ئىنسى كۈلتىكىن تەرىپىدىن مەغلۇپ قىلىنىپ ئۆلتۈرۈلدى، ئەنشى ئۇيغۇر خانلىقىنىڭ مەركىزىي رايونى بېشبالىق، تۇرپان ئەتراپىغا يۆتكەلدى. بۇ، تارىختا قوچو ئۇيغۇرلىرى دەپ ئاتالدى، بۇگۈنكى كورلا تەۋەسى قوچو ئۇيغۇرلىرىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولدى.

تاڭ سۇلالىسىنىڭ شىيەنتۇڭ 7 ـ يىلى (866 ـ يىلى)

قوچو ئۇيغۇرلىرىنىڭ باشلىقى بۆكۈقۇن ئۇيغۇتلەرنى مەغلۇپ قىلدى، بۇگۈنكى كورلا تەۋەسى قوچو ئۇيغۇرلىرىغا مەنسۇپ بولدى.

سۇڭ سۇلالىسىنىڭ شۇەنخي 4 ـ يىلى (1122 ـ يىلى)

قوچو ئۇيغۇرلىرى قاراقىتانلارغا ئىتائەت قىلدى.

سۇڭ سۇلالىسىنىڭ جيادىڭ 11 ـ يىلى (1218 ـ يىلى)

چىڭگىزخان قاراقىتانلارنىڭ نايمان قەبىلىسىنىڭ شاھزادىسى كۈچلۈكنى مەغلۇپ قىلدى، موڭغۇللار تەڭرىتاغنىڭ جەنۇبى ۋە شىمالىنى پۈتۈنلەي ئىشغال قىلدى. بۇگۈنكى كورلا تەۋەسى موڭغۇل خانلىقىغا تەۋە بولدى. ئۇزاق ئۆتمەي چاغاتاي خانلىقىغا تەۋە بولدى.

سۇڭ سۇلالىسىنىڭ جيادىڭ 16 ـ يىلى (1223 ـ يىلى)

ئۇيغۇرلاردىن كۈلبىغۇچ جەگدە خىزمەت كۆرسەتكەنلىكى ئۈچۈن، چىڭگىزخان ئۇنىڭغا كۈنلۈ شەھىرى (بۇگۈنكى كورلا ■ نىڭ دارۇغاچى دېگەن مەرتىۋىنى بەردى ۋە 200 ئۆيلۈك تېرىقچى ئىنئام قىلدى.

موڭغۇل خانى مۆڭكۆ زامانىسىنىڭ 1 ـ يىلى (1251 ـ يىلى)

مۆڭكۆ چوڭ خانلىق تەختىگە چىققى (تارىختا شىيەنزۇڭخان دەپ ئاتالدى)، ئۇ بۇگۈنكى جىمىسارداا بېشبالىق ۋاقىتلىق دىۋان ۋازارىتى قۇردى. بۇگۈنكى كورلا تەۋەسى بېشبالىققا تەۋەلۈق بولدى.

مىڭ سۇلالىسىنىڭ يۇڭلې 18 ـ يىلى (1420 ـ يىلى)

پېرسىيەخانى ئۆزۈلۈپ قالغان بېرىش ـ كېلىش ئالاقىسىنى قايتا يولغا قويۇش ئۈچۈن جۇڭگوغا ئەۋەتكەن ئەلچىلەر تەڭرىتاغنىڭ جەنۇبىدىكى كورلا، تۇرپان قاتارلىق جايلار ئارقىلىق بېيجىڭغا باردى، كېيىنكى يىلى يەنە شۇ يول بىلەن پېرسىيىگە قايتتى.

مىڭ سۇلالىسىنىڭ ۋەنلى 32 ـ يىلى (1604 ـ يىلى)

پورتۇگالىيىلىك بېنوت دېگوېيوس Benot degoes ئىسىملىك يولىنى بويلاپ مېڭىپ، بۇگۈنكى كورلا قاتارلىق جايلاردىن ئۆتۈپ، 1605 ـ يىلى ئوتتۇرا ئوزلەڭلىككە يېتىپ باردى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ كاڭشى 16 ـ يىلى (1677 ـ يىلى)

غالدان جەنۇبىي شىنجاڭغا بېسىپ كىرىپ، قارا تاغلىقلارنى تارمار قىلدى ۋە موڭغۇل ئەۋلادىدىن

بولغان خانلارنىڭ ھەممىسىنى تۇتقۇن قىلدى، كورلا جۇڭغارلارنىڭ باشقۇرۇشىدا بولدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ يۇڭجېڭ 13 - يىلى (1735 - يىلى)

غالدان سىبرىن دۇندۇب بۇلتۇز يايلىقىنى ئىگىلىدى ھەمدە قايدۇ دەريالىرىنىڭ ئىككى يېقىدىكى ئېتىزلارنى ئوتلاقلا ئايلاندۇردى، سالاس، ماخوس خوشۇنلىرىنى قۇرۇپ، كورلىغا ئۇزلۇكسىز ھۇجۇم قىلدى، كورلا بېگى توختى 300 ئۇيغۇكتىن ئارتۇق ئادەمنى باشلاپ جەنۇبتىكى لوپنۇرغا كۆچۈپ بېرىپ، چىڭ سۇلالىسىغا ئىتائەت قىلدى. چىڭ ئوردىسى توختى بەگنىڭ ھەربىي قوشۇن بىلەن بىللە يۈرۈپ خىزمەت كۆرسەتمىشى ئۈچۈن، ئۇنى سەنجى ئامبال قىلىپ تەيىنلىدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ چىيەنلۇڭ 20 - يىلى (1755 - يىلى)

يازدا كورلا بېگى توختىنىڭ قول ئاستىدىكى قارا شەھەردە تۇرۇپ چارۋا باشقۇرىدىغان بېگى مامۇت تولداي 100 دىن ئارتۇق ئادەمنى باشلاپ لوپنۇرغا قېچىپ كەتتى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ چىيەنلۇڭ 22 - يىلى (1757 - يىلى)

6 - ئايدا كورلىنىڭ سەنجى ئامبىلى توختىبەگ ئىسمى غۇجمىنىڭ خېتىنى ئېلىپ كۆچاغا بېرىپ، پۇقرالارنى تىنچلىنىشقا دالالەت قىلغاندا ئۇتۇپ قېلىندى، كېيىن ئۇنىڭغا زىيانكەشلىك قىلىندى. ئۇنىڭ ئىنىسى ئابدۇلھەي ھەربىي قوشۇندا خىزمەت كۆرسەتمىشى ئىلتىماس قىلغانلىقتىن، ئۇنىڭغا 3 - دەرىجە-لىك مەرتىۋە ئىنئام قىلىندى.

10 - ئايدا چىڭ سۇلالىسىنىڭ نوپۇس پىرقىسىنىڭ يانداش بېگى ئارىغون بىلەن تۇرپان بېزىسى ئىسمى خوجا جۇڭغارلارنىڭ سالاس، ماخوس قەبىلىلىرىنى قوغلاپ يوقىتىش سەپىرىدە كورلىغا كەلدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ چىيەنلۇڭ 24 - يىلى (1759 - يىلى)

دولان ئۇيغۇرلىرىدىن 4040 تىن ئارتۇق ئادەم ئاقسۇدىن كورلا، بۇگۇر قاتارلىق جايلارغا كۆچۈپ كەلدى. لوپنۇردىكى توختىغا قارا‌شلىق 300 ئۇيغۇك ئادەم ئىلتىماس قىلىش ئارقىلىق كورلىغا قايتىپ بۇز يەر ئاچتى، ئۇلارنى توختىنىڭ ئىنىسى ئابدۇلھەي باشقۇردى.

چىڭ ئوردىسى جۇڭغارلارنى ۋە چوڭ - كىچىك خوجىلارنى تىنچلاندۇرغاندىن كېيىن، قارا شەھەردە تۇرۇشقا بىر خان ئامبال تەيىنلىدى، ئۇنىڭغا كورلىدىكى ئۇيغۇر بېزىسى قاتارلىق جايلار قارىدى، بەگنى ئوردا تەيىنلىدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ چىيەنلۇڭ 25 - يىلى (1760 - يىلى)

قارا شەھەر خان ئامبىلى شۇشەن ئابدۇلھەي ۋە توختىبەگنىڭ ئوغلى سىدىق بىلەن بىرلىكتە، ئاقسۇ، لوپنۇردىكى دولان ئۇيغۇرلىرىدىن 4600 دىن كۆپرەك ئادەمنى كورلا، چىدىر، پىچىسار، بۇگۇرگە ئورۇنلاشتۇردى، ئۇلارنى كىچىك بەگ خېلىل، ئابدۇشۇكۇر، مىراسەن، دالدامالار بۆلۈپ باشقۇردى. كورلىنىڭ 3 - دەرىجىلىك مەنسەپدارى ئابدۇلھەي باش بوغ بولدى.

شۇ يىلى قاراشەھەردىن كۆچاغا بارىدىغان ئۆتەڭ يولى ياسالدى. جۈملىدىن كورلىدىن خامانگۇ جىلغىسىغىچە بولغان تاغ ئېتىگىدىكى ئۆتەڭ يولى ياسىلىپ، ئادەم، ئاتلار بىخەتەر قاتنايدىغان بولدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ چىەنلۇڭ 26 - يىلى (1761 - يىلى)

شۇ يىلى 6 - ئايدا كورلىنىڭ 3 - دەرىجىلىك مەنسەپدارى ئابدۇلمەپي ئىشەنچلىك ئادەمى مامۇرنى دولانلارنى ۋاقتى - سوقتى قىلىشقا كۆشكۈرتتى، قاراشەھەر خان ئامبىلى ئادەم ئەۋەتىپ ئابدۇلمەپنى بېيجىڭغا يالاپ ئەۋەتتى، مامۇرغا قانۇن بويىچە جازا بېرىلدى.

8 - ئايدا كورلا جەنۇبىي شىنجاڭدىكى 23 كىچىك شەھەرنىڭ بىرى قىلىپ بېكىتىلدى ۋە ئامبالىلىق تامغىسى تارقىتىپ بېرىلدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ چىەنلۇڭ 27 - يىلى (1762 - يىلى)

6 - ئاينىڭ 14 - كۈنى كورلا، بۈگۈر بەگلىرى چىڭ ئوردىسىغا ئات، تاۋار - دۇردۇن قاتارلىق ئەرسىلەرنى تەقدىم قىلىپ، ئوردىنىڭ مۇكاپاتلىشىغا ئېرىشتى، ئوردا ئومۇمىي بۈيرۇق چىقىرىپ، ھەرقايسى شەھەرلەردە تۇرۇۋاتقان ئامبال، بەگلەرنى بۇنىڭدىن خەۋەردار قىلدى.

9 - ئايدا قارا شەھەر خان ئامبىلى داساڭنا ئوردىغا: كورلا يېزىلىرىدا چىكەتكە ئايىتى بولۇپ، 300 دادەندىن كۆپرەكلا ئاشلىق ئېلىنىدى، دەپ مەلۇمات يوللىدى. چىڭ ئوردىسى، ئېلىنغان ھوسۇل مىقدارىنى تەپسىلىي تەكشۈرۈپ، ئەھۋالغا قاراپ بىر تەرەپ قىلىشلار، دەپ بۈيرۇق چۈشۈردى. كېيىن، ئايشۇرۇشقا تېگىشلىك ئاشلىقنىڭ 10 دىن ئىككى ئۈلۈشى كېمەيتىلسۇن، دەپ يارلىق چۈشتى.

جەنۇبىي شىنجاڭ شەھەرلىرىدىكى ئۇيغۇرلاردىن 1500 ئۆيلۈك ئادەم ئىلىغا بوز يەر ئېچىشقا كۆچۈرۈلدى، بۇنىڭ ئىچىدە كورلا، بۈگۈردىن كۆچۈرۈلگىنى 147 ئائىلە بولۇپ، ھەممە خىراجەتنى چىڭ ھۆكۈمىتى ئۈستىگە ئالدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ چىەنلۇڭ 28 - يىلى (1763 - يىلى)

چىڭ سۇلالىسى ئاقسۇ، خوتەن تەرەپلەردىن 30 ئۆيلۈك ئۇيغۇرنى كورلىغا كۆچۈردى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ چىەنلۇڭ 30 - يىلى (1765 - يىلى)

كورلىنىڭ قازى بېگى ئامان ئاكىسى ھەزىنىچى بەگ ئىنىسى، جىيەنى قاتارلىق 11 ئادەم بىلەن ئىسيان كۆتۈرۈشنى پىلانلىغاندا، ئاكىسىنىڭ قارشىلىقىغا ئۇچرىدى. بۇ ئىش مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن ئامانغا ئۆلۈم جازاسى بېرىلدى، ئۇنىڭ خوتۇنى ۋە ئەگەشكۈچىلىرى قۇل قىلىندى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ چىەنلۇڭ 35 - يىلى (1770 - يىلى)

8 - ئاينىڭ 5 - كۈنى ئۈنجى قېتىم خانغا سالام بېرىش ئۈچۈن پايتەختكە بارغان كورلىنىڭ 5-دەرىجىلىك سودا بېگى دىلىمشەن قاتارلىقلارغا باش كېسىم، تون ئىنئام قىلىندى ھەمدە ئۇلارغا مۇسۇلمانلار يۇرتىدىكى شەھەرلەرنىڭ بەگلىرى بىلەن بىرلىكتە، خان جەمەتىدىكى ۋالى، بەگ، ئىچكى ئوردا ۋەزىرلىرى قاتارىدا تۇغلىيۇەن باغچىسىدا زىياپەت بېرىلدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ چىەنلۇڭ 36 - يىلى (1771 - يىلى)

10 - ئايدا كورلىنىڭ ھاكىمبېگى سىدىق شەرقە قايتىپ كەلگەن تورغۇت قەبىلىسىدىكىلەرگە يارەدەم بېرىش ئۈچۈن 1200 توپ رەخت، 1000 چىڭ پاختا يېغىپ، ئۇنى ئۇزى تەييارلىغان ئات - ئۇلاغ بىلەن ئىلىغا ئاپىرىپ بەردى. چىڭ ھۆكۈمىتى ئۇ ئەرسىلەرگە باھاسى بويىچە پۇل تۆلىگەندىن باشقا، سىدىق،

سالى، ئارزۇ قاتارلىق بەگلەرنىڭ ھەر بىرىگە ئىككى توپتىن دۇردۈن مۈكاپات بەردى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ چىيەنلۇڭ 40 ـ يىلى (1775 ـ يىلى)

10 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى كورلىنىڭ 4 ـ دەرىجىلىك ئىشكئاغا بېگى ئارزۇ كېسەل بولۇپ قالدى، قارا شەھەر خان ئامبىلىنىڭ ئوردىغا يوللىغان مەلۇماتى بويىچە، ئۇنىڭ ئەسلىدىكى مەنسەپ دەرىجىسى بىكار قىلىندى، لېكىن ئۇنىڭ يەنىلا گۇللۇك يەي قادالغان قالپاقنى كىيىپ يۈرۈشى، ئائىلىسىگە قايتىپ كۆتۈنۈشى توغرىسىدا يارلىق چۈشۈرۈلدى. ئۇنىڭ ئورنىغا ئۇمەر تەيىنلەندى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ چىيەنلۇڭ 46 ـ يىلى (1782 ـ يىلى)

12 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى كورلىنىڭ 3 ـ دەرىجىلىك ھاكىمبېگى مىرزاتۇللا قاتارلىق 32 كىشى شىخزامبن دەرۋازىسىنىڭ سىرتىدىن مۇراسىم كۆردى. چىڭ ئوردىسى ئۇلارنىڭ ھەر بىرىگە باش كىيىم، تون ئىنئام قىلدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ جيالچىڭ 9 ـ يىلى (1804 ـ يىلى)

5 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى چىڭ مۇكۈمىتى كورلا، بۈگۈردىكى كەمبەغەل ئۇيغۇرلارنىڭ تېرىشى ئۈچۈن 1000 گېكتار (بىر گېكتار 100 موغا تەڭ ـ ت) يەر ئاجرىتىپ بەردى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ جيالچىڭ 12 ـ يىلى (1807 ـ يىلى)

قارا شەھەر خان ئامبىلى گۇاڭخۇ كورلىدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ يەرنى ئىجارىگە تېرىشىنى ۋە ئىچكىرىدىن كەلگەن ھەنزۇلارنىڭ پاختا تېرىشىنى ئۇزگەرتىش توغرىسىدا ئوردىغا مەلۇمات يوللىدى. ئوردا يارلىقىدا: بۇ ئىش ئۇزۇندىن بۇيان شۇنداق قىلىنىپ كېلىۋاتقىدۇ، ئىجارىگە تېرىش چەكلىنىپ، پۇل قايتۇرۇش بۇيرۇلسا، پاراكەندىچىلىك تۇغۇلۇشى مۇمكىن، شۇڭا بۇرۇنقىدەك بولىۋېرسۇن، دەپ جاۋاب بېرىلدى. كېيىن دېھقانلارنىڭ بۇرۇنقىدەك ئىجارىگە تېرىشىگە رۇخسەت قىلىندى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ جيالچىڭ 15 ـ يىلى (1810 ـ يىلى)

كورلا شەھىرىدە سودىگەرچىلىك قىلىدىغان ھەنزۇلار كۆپەيدى. قارا شەھەر خان ئامبىلى خاپىگىنا ئوردىنىڭ تەستىقىنى ئالغاندىن كېيىن، بىر كەلكۇندىن مۇداپىئە كۆرۈش بازۇقى ۋە مۇداپىئە ئەسكەرلىرى ئاجرىتىپ، جەمئىيەت ئامانلىقىنى ساقلاش ئۈچۈن كورلىدا تۇرغۇزدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ جيالچىڭ 25 ـ يىلى (1820 ـ يىلى)

ئىلى جيالجۇنى سۇڭ جۇن كورلا قاتارلىق جايلاردىكى سودىگەرلەر ۋە ئۇيغۇر ھەلقىنىڭ كېۋەز تېرىپ بەك كۆپ پايدا ئالغانلىقىنى سەۋەب قىلىپ كۆرسىتىپ، ئوردىغا باجنى ئاشۇرۇش توغرىسىدا مەلۇمات يوللىدى. چىڭ ئوردىسى ئەمەلدار قويۇپ پاختا بېجى ئالغاندا، باشقىلارنىڭ قولى بىلەن قاقتى ـ سوقتى قىلىش ئارقىلىق ئالۋاڭ ـ سېلىقلار چوقۇم ئېغىرلىشىپ كېتىدۇ ـ دە، ئەمەلدارلار ئۆزىنىڭ چۆنتەكىنى توشقۇزىدۇ، دېھقانلارنىڭ كېۋەز تېرىش ئاكتىپلىقىغا دەخلى يېتىدۇ دەپ قاراپ، باجنى كۆپەيتىشكە رۇخسەت قىلمىدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ داۋگۇاڭ 1 - يىلى (1821 - يىلى)

2 - ئايدا قارا شەھەر خان تامىيلى ساڭ شۇ ئوردىنىڭ تەستىقىنى ئالغاندىن كېيىن، كورلىدىكى بوش يەردىن 500 مودىن كۆپرەك يەر ئاجرىتىپ، يېقىن ئەتراپتىكى ئۇيغۇر دېھقانلىرىغا ھەربىلى نۆۋەت بىلەن تېرىشقا بەردى. ئىلىنغان ئاشلىقنى ھەربىي راباتلاردا خىزمەت قىلمىدىغان ئۇيغۇر ئائىلىلىرىگە تەڭ بۆلۈپ بەردى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ داۋگۇاڭ 8 - يىلى (1828 - يىلى)

كورلا ۋە بۈگۈردىكى ئۇيغۇر دېھقانلىرى ئۆز ئالدىغا بوز يەر ئېچىپ يەر تېرىدى، قائىدە بويىچە ئۆ يەرلەردىن باج ئېلىش، يەنى 1710 دادەن يەر بېجىنى ئارتۇق ئېلىش كېرەك ئىدى. چىڭ ئوردىسى كورلىدىكى ئۇيغۇر دېھقانلىرىنىڭ بۇرۇن ئەسكەرلەرگە ئاشلىق ئىشلەپ چىڭ قوشۇنىنىڭ جاھانگىر خوجا توپىلىڭىنى تىنچىتىشقا ياردەم بەرگەنلىكىنى كۆزدە تۇتۇپ، باج مىقدارىنى كېمەيتتى. كورلا شەھىرىدىن 400 دادەن ئاشلىقنىلا ئارتۇق ئېلىشنى تەستىقلىدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ داۋگۇاڭ 13 - يىلى (1833 - يىلى)

كورلىدا ئازنا مەسچىتى سېلىندى، بۇ مەسچىتنىڭ ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 12 مو، قۇرۇلۇش كۆلىمى 405 كۋادرات مېتر بولدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ داۋگۇاڭ 15 - يىلى (1836 - يىلى)

12 - ئاينىڭ 23 - كۈنى كورلىنىڭ 3 - دەرىجىلىك ھاكىمبېگى توختى قاتارلىق ئىككى كىشى بېيجىڭغا بېرىپ، شىيۇەنمېن دەرۋازىسىنىڭ سىرتىدىن مۇراسىم كۆردى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ داۋگۇاڭ 17 - يىلى (1838 - يىلى)

12 - ئاينىڭ 23 - كۈنى كورلىنىڭ 4 - دەرىجىلىك ئىشكىئافا بېگى سايىت قاتارلىق ئىككى كىشى بېيجىڭغا بېرىپ، جەنۇبىي شىنجاڭ شەھەرلىرىدىن كەلگەن 23 يەگ بىلەن بىللە شىيۇەنمېن دەرۋازىسىدا مۇراسىم كۆردى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ داۋگۇاڭ 19 - يىلى (1840 - يىلى)

9 - ئايدا قارا شەھەردىكى مۇداپىئە قوشۇنى كورلىنىڭ شەرقىدە ئېيۇنگۇل تېرىغان دۆڭ مېڭشۇن قاتارلىق توققۇز جىنايەتچىنى قولغا چۈشۈرۈپ، ئايرىم - ئايرىم جىنايەت بېكىتتى. دۆڭ مېڭشۇن قاتارلىق جىنايەتچىلەر ئېلىپ كېتىلىۋاتقاندا قېچىپ كەتتى، كېيىن كورلىنىڭ 3 - دەرىجىلىك ھاكىمبېگى توختى ئۇلارنىڭ ئۇچىنى تۇتتى. كورلىنىڭ كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆرۈش بازۇنى جاۋجۇڭىمىڭ، شەھەرنى قوغدىغۇچى يېگىنىڭ ھۇجۇمچىسى چىڭ كۈن قاتارلىقلار جىنايەتچىلەرنى چىڭ تۇتمىغانلىقى ئۈچۈن، جازا بەھكىمىسىنىڭ چارە كۆرۈشىگە تاپشۇرۇپ بېرىلدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ داۋگۇاڭ 24 - يىلى (1845 - يىلى)

12 - ئاينىڭ 28 - كۈنى كورلىنىڭ 3 - دەرىجىلىك ھاكىمبېگى ياقۇپ ئاھالىلارنى مۇقىملاشتۇرۇپ، ئېرىق - ئۆستەڭ چاپتۇرۇشتا، ئىشانىگە پۇل توپلاشتا خىزمەت كۆرسەتكەنلىكى ئۈچۈن «جۇڭجىڭدىيەن»

سارىيسنىڭ دەرۋازىسى ئىچىدە مۇراسىم كۆردى. 29 ـ كۈنى داۋگۈڭ خان «چۆڭخۇا» ئوردىسىدا زىياپەت بېرىپ، كورلا قاتارلىق جايلاردىن كەلگەن بەگلەرنى ۋە ژاسال ئەللەرنىڭ ئەلچىلىرىنى كۈتىۋالدى، ياقۇپقا گۇللۇك پەي ئىنئام قىلدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ داۋگۈڭ 25 ـ يىلى (1845 ـ يىلى)

2 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى لىن زېشۇ بۇز يەرلەرنى تەكشۈرۈش ئۈچۈن جەنۇبىي شىنجاڭغا ماڭغاندا، قارا شەھەردىن كورلىغا كېلىپ، كورلا ھەربىي رايانىدا قوندى.

6 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى لىن زېشۇ جەنۇبىي شىنجاڭدىن قايتقىنىدا، بۈگۈردىن يولغا چىقىپ، كېچە-كۈندۈز مېڭىپ، 7 ـ كۈنى سەھەردە چەرچى رايانىغا كەلدى، شۇ كۈنى ئاخشىمى قارا بۇلاق رايانىدا قوندى.

6 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى لىن زېشۇ سابىق قارا شەھەر خان ئامبىلى چۈەن چىڭ بىلەن بىرلىكتە قارا بۇلاق رايانى يېنىدىكى شىمالىي تاغ بويىدىكى بۇز يەرلەرنى تەكشۈردى. شۇ كۈنى كورلا رايانىغا يېتىپ كەلدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ تۇڭجى 1 ـ يىلى (1862 ـ يىلى)

8 ـ ئايدا كورلىنىڭ 3 ـ دەرىجىلىك ھاكىمبېگىنىڭ ئورنى بوش قالدى، ئابلاش ئەسكەرلەر خىراجىتىگە 500 سەر تەڭگە ئىئانە قىلغانلىقى ئۈچۈن، ھاكىمبېگلىق ئورنى ئۈنىڭغا بېرىلدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ تۇڭجى 3 ـ يىلى (1864 ـ يىلى)

كۇچادىكى قوزغىلاڭچى دېھقانلار كورلىنى ئىشغال قىلىپ، كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆرۈش پونكىتىنى كۈيدۈرۈۋەتتى.

كۇچادىكى راشىدىن خوجا قوزغىلاڭ كۆتۈرگەن خەلقنىڭ غالىبىيەت مېۋىسىنى قولىغا كىرگۈزۈپ، ئىسپ، ئېتىودالىزىمغا قارشى كۈرەشنى تۈيۈق يولغا باشلاپ، خەلق ئامما-سىنى غالجىرلىق بىلەن قىردى. ئۇ يەنە ئىسھاقنى شەرققە يۈرۈش قىلغۇچى لەشكەرلەرنىڭ باشلىقى قىلىپ تەيىنلەپ، كورلىدىكى ئۇيغۇر يېزىلىرىنى ئىشغال قىلدى ھەمدە كورلىنى تايانچ بازا قىلىپ، شەرقتە قاراپ داۋاملىق ياسىنچىلىق قىلدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ تۇڭجى 6 ـ يىلى (1867 ـ يىلى)

قوقەند باندىتلىرىنىڭ باشلىقى ياقۇبېگ شەرقتە تاجاۋۇز قىلىپ، كۇچانى ئىشغال قىلدى، ئىسھاق ياقۇبېگنىڭ قوينىغا ئۇزۇنى ئاتتى، ياقۇبېگ ئۇنى كورلىدىن چاقىرتىپ، كۇچاغا قورچاق بەگ قىلدى. كورلىنى ياقۇبېگ قوشۇنى ئىشغال قىلدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ تۇڭجى 8 ـ يىلى (1870 ـ يىلى)

تاجاۋۇزچى ياقۇبېگ پىسكەتتىلىك مىرزا خوجىنى كورلىغا ھاكىم قىلدى.

كورلىنى ساقلاۋاتقان ياقۇبېگ باندىتلىرى قوشۇنىنىڭ مېرباباداغا قاتارلىقلار باشچىلىقىدىكى قىسىم-لىرى خەلقنى غالجىرلىق بىلەن قىردى. تورغۇت موڭغۇللىرىنىڭ خانى بايان ئولجايتۇ باشچىلىقىدىكى 1500 ئەسكەر كېچىدە كورلىغا ھۇجۇم قىلىپ، كۆپلىگەن باندىتنى يوقىتىپ، ياقۇبېگ بۇلىغان ئاشلىق، ئالتۇن ـ كۈمۈش، ئونچە ـ مەرۋايىت ھەم بىر قىسىم قورال ـ يارىغلارنى تارتىۋالدى، ئۇلار كېيىن

شىمالغا قاراپ ئۇرۇمچىگە كەتتى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۈ 2 - يىلى (1876 - يىلى)

رۇسىيىلىك پرىژېۋالسكى ئىكىنچىسىتېتىمىيە ئەترىتىنى باشلاپ، غۇلجا، يۇلتۇز، كورلا ئارقىلىق لوپنۇر كۆلىگە بېرىپ تەكشۈرۈش ئېلىپ باردى، ئالتاي تاغلىرىدا ياۋا ئاتلارنى بايقىدى (بۇ ئاتلار كېيىنچە پرىژېۋالسكى ياۋا ئېتى دەپ ئاتالدى).

چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۈ 3 - يىلى (1877 - يىلى)

1 - ئاينىڭ 22 - كۈنى رۇسىيە سەنئەتخانىسىنىڭ كاپىتانى ئا. ن كروپاتكىن 36 كىشىلىك ئەلچىلەر ئۆمىكىنى باشلاپ، قەشقەر ئارقىلىق كورلىغا كەلدى. 2 - ئاينىڭ 6 - كۈنى كورلىدىن قارا شەھەرگە كەتتى. كېيىن كورلىغا قايتىپ كېلىپ، جەنۇبىي شىنجاڭ ئارقىلىق ۋەتىنىگە قايتتى.

5 - ئاينىڭ 7 - كۈنى پرىژېۋالسكى قاتارلىقلار لوپنۇر كۆلىدىكى تەكشۈرۈشنى ئۇگىتىپ، كورلىغا قايتىپ كەلدى، كېيىن پرىژېۋالسكى يۇلتۇز ئارقىلىق ۋەتىنىگە قايتتى.

5 - ئاينىڭ 29 - كۈنى قوقەند باندىتلىرىنىڭ باشلىقى ياقۇبېەگنى قول ئاستىدىكى ئادەمى ئېتىپ ئۆلتۈردى (زەھەر ئىچىپ ئۆلۈۋالدى دېگەن گەپمۇ بار).

6 - ئاينىڭ 6 - كۈنى ياقۇبېەگنىڭ كىچىك ئوغلى ھەققۇلىبەگ ھېكىمخان تۈرىنى كورلىنىڭ ئىشلىرىغا مەسئۇل قىلىپ، ئۆزى ياقۇبېەگنىڭ جەسىتىنى مۇھاپىزەت قىلىپ قەشقەرگە كەتتى.

6 - ئاينىڭ 7 - كۈنى ھېكىمخان تۆرە كورلا رايونىدىكى باندىتلارنى يىغىپ ئۆزىنى خان دەپ جاكارلىدى.

9 - ئاينىڭ 3 - كۈنى چىڭ قوشۇنىنىڭ لىۋجىڭتاڭ باشچىلىقىدىكى ئاساسىي كۈچى قارا شەھەردىن قالقا ئامانگۇ جىلغىسى ئارقىلىق كورلىغا كىردى. ئۇششاقتالدىن باغراش كۆلىنى بويلاپ غەربكە ماڭغان ياساۋۇل بېگى يۈخۈئېن قاتارلىقلارمۇ كورلا شەھىرىگە كەلدى. شەھەردىكى پۇقرالارنىڭ تولىسىنى بەي يەنخۇ قورقۇتۇپ غەربكە ئېلىپ كەتكەنىدى. چىڭ قوشۇنلىرىنىڭ ئاشلىقى ئۇزۇلۇپ قالدى، لىۋجىڭتاڭ پۇقرالارنىڭ بارلىمى بىلەن ئەسكەرلەرگە ئاشلىق كۆمگەن ئورىلارنى كولىتىپ، نەچچە يۈز مىڭ چىڭ ئاشلىق يىغدى.

9 - ئاينىڭ 10 - كۈنى لىۋجىڭتاڭ ئۆزى 1000 چەۋەنداز بىلەن 1500 ساغلام ئەسكەرنى باشلاپ، كورلىدىن چىقىپ چەرچىگە ئورۇنلاشتى. ئاندىن كېيىن داۋاملىق غەربكە يۈرۈش قىلىپ، بەي يەنخۇنىڭ قالدۇق ئەسكەرلىرىگە قوغلاپ زەربە بەردى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۈ 5 - يىلى (1879 - يىلى)

كورلىدا ئالۋ دەسلەپكى ساخاۋەت مەكتىپى قۇرۇلۇپ، ئۇيغۇر بالىلىرىغا خەنزۇ تىلى ۋە «مىڭ سۆزلۈك دەستۇر»، «ئۈچ خەتلىك دەستۇر»، «پەسىللەر بايانى» قاتارلىقلار ئۆگىتىلدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۈ 6 - يىلى (1880 - يىلى)

كورلىدا 40 چاقىرىم ئۇزۇنلۇقتىكى كونا ئېرىق - ئۆستەڭ رېمونت قىلىندى.

4-ئايدا چىڭ قوشۇنىنىڭ چەرچىدە تۇرۇشلۇق چەۋەندازلار ئەترىتى مۇداپىئە يىگىنىڭ ئورۇنباسار قۇماندانى ۋالڭ يۈلىن قارا شەھەر-كورلىدىكى قالدۇق ئىشلارنى باشقۇرغۇچى خۇالڭ يۈنشۇەنىڭ ئورۇنلاشتۇ-

رۇشى بويىچە ئەسكەر ۋە خەلق ئىشچىلىرىنى ئەۋەتىپ، چەرچى ئۆستىگىنى چاپتۇردى. ئۆستەڭنىڭ ئۈزۈنلۈقى 40نەچچە چاقىرىم بولۇپ، يېرىم يىلدا پۈتتى، ئۇنى مەڭگۈ خاتىرىلەش يۈزىسىدىن بىر ياغاچ تاختا تىكلەندى (بۇ تاختا هازىر شىنجاڭ مۇزېيىدا ساقلانماقتا. ئېگىزلىكى 2.4 مېتر، كەڭلىكى 0.85 مېتر).

6 ـ ئايدا قارا شەھەر مۇداپىئەيگىنىڭ قۇمانداني زۇجىنىيىن ئەسكەرلەرگە باشچىلىق قىلىپ شاڭخۇ يېڭى ئۆستىگىنى چاپتۇرۇپ، ئۇرۇش پاراكەندىچىلىكىدە تارقىلىپ كەتكەن ئۇيغۇر دېھقانلىرىنى ئورۇنلاش-تۇردى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۈ 8 ـ يىلى (1882 ـ يىلى)

7ـئاينىڭ 23ـكۈنى قارا شەھەر خان ئامبىلى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، قارا شەھەر بىۋاستە قاراشلىق نازارىتى تەسىس قىلىندى. كورلىدىكى ئۇيغۇر يېزىلىرى بىۋاستە قاراشلىق نازارەتكە تەۋە بولدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۈ 22 ـ يىلى (1896 ـ يىلى)

شۈتىسىيلىك ئارخىئولوگ سۈئېن هېدىن قاتارلىقلار لوپنۇر كۆلىگە تەكشۈرۈش ئۈچۈن بارغاندا كورلىدىن ئۆتتى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۈ 25 ـ يىلى (1899 ـ يىلى)

قارا شەھەر بىۋاستە قاراشلىق نازارىتىنىڭ دەرىجىسى قارا شەھەر مەھكىمىسىگە ئۆستۈرۈلدى، كورلا قارا شەھەر مەھكىمىسىگە قارىدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۈ 26 ـ يىلى (1900 ـ يىلى)

ئەنگلىيىلىك ئارخىئولوگ ستېيىن تەكشۈرۈش ئۈچۈن ئۈنجى قېتىم شىنجاڭغا كېلىپ، كورلا قاتار-لىق جايلارغا بېرىپ نۇرغۇن مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى ئوغرىلاپ كەتتى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۈ 29 ـ يىلى (1903 ـ يىلى)

ياپونىيىلىك ئوتانى كوئولىنىڭ تەكشۈرۈش ئۈسكىدىكى دۇبىيەن جېشىن، شوي شىيەنشوي كۈچانىڭ يېنىدىكى قۇمتۇرا مىڭ ئۆيدە تۆت ئايدىن ئارتۇق تەكشۈرۈش ئېلىپ بارغاندىن كېيىن، كورلا قاتارلىق جايلار ئارقىلىق شىمەنگە قايتتى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۈ 32 ـ يىلى (1906 ـ يىلى)

ئەنگلىيىلىك ئارخىئولوگ ستېيىن تەكشۈرۈش ئۈچۈن 2 ـ قېتىم شىنجاڭغا كېلىپ، كورلىغا باردى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۈ 33 ـ يىلى (1907 ـ يىلى)

قارا شەھەرنىڭ ۋالىسى ۋېن رۇيلەن شاڭخۇ ئۆستىگىنى راۋانلاشتۇرۇشقا، دادۇڭزا ئۆستىگىنى چېپىشقا باشچىلىق قىلىپ، تارقىلىپ كەتكەن كەمبەغەل ئۇيغۇر پۇقرالىرىنى ئورۇنلاشتۇردى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈڭشۇ 34 ـ يىلى (1908 ـ يىلى)

كورلىدىكى ساھاۋەت مەكتىپى 2 ـ ئېتىدائىي مەكتەپكە ئۆزگەرتىلدى، ماڭاشلىق خىزمەتچى ۋاڭ يۈكشياڭ مۇئەللىم بولدى.

كورلا قارا شەھەر مەھكىمىسىنىڭ ئاساسلىق دېھقانچىلىق رايونى بولۇپ قالدى. شۇ يىلى ئۈيغۇر دېھقانلىرى 1400 ئۆيلۈكتىن، خۇيزۇ دېھقانلىرى 430 ئۆيلۈكتىن ئاشتى، موڭغۇل دېھقانلىرى ئالتە ئۆيلۈككە، خەنزۇ دېھقانلىرى 20 نەچچە ئۆيلۈككە يەتتى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ شۈەنتۇڭ 1 ـ يىلى (1909 ـ يىلى)

ياپونىيە تەكشۈرۈش ئەترىتى 2 ـ قېتىم كورلىغا كەلدى. كرورەن خارابىسىنى تەكشۈرۈشكە بارغان كىشىلەر ئۇ يەردىن لىيونىڭ خەت ـ چەكلىرىنى تاپتى.

مىنگونىڭ 1 ـ يىلى (1912 ـ يىلى)

كورلىدا پوچتىخانىنىڭ ۋەكالەت ئورنى قۇرۇلدى، ئۇ قارا شەھەر پوچتىخانىسىغا قارىدى. كورلىدا شەھەر ـ بازار جىسمانى تەسىس قىلىندى، ئۇ قارا شەھەر مەھكىمىسىگە قارىدى.

مىنگونىڭ 2 ـ يىلى (1913 ـ يىلى)

4 ـ ئايدا قارا شەھەر مەھكىمىسى ناھىيىگە ئۆزگەرتىلدى، كورلا قارا شەھەر ناھىيىسىگە قارىدى.

مىنگونىڭ 3 ـ يىلى (1914 ـ يىلى)

كورلا پوچتا ۋەكالەت ئورنى 3 ـ خىلدىكى B دەرىجىلىك پوچتا ئىدارىسىغا ئۆزگەرتىلدى.

مىنگونىڭ 4 ـ يىلى (1915 ـ يىلى)

7 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى كېچىدە خامانگۇ ئەتراپىدا گۈلدۈرماسلىق يامغۇر يېغىپ، دەريا سۈيى تېز ئۆرلەپ كەتتى، سۇ قوشئېرىق، دۆلۈغا، چاچى، شاڭخۇ قاتارلىق يېزىلاردىكى 22 ئۆيلۈك دېھقانىنىڭ ئۆيىنى ئۆرۈۋەتتى، خامانلارنى سۇ بېسىپ كەتتى، ئالتە، ئوتتۇرا، ئۆۋەن دەرىجىلىك 369 مو يەردىكى ئاشلىق سۇ ئاستىدا قېلىپ، ھوسۇل ئېلىنمىدى.

شۇ يىلى ئەنگلىيىلىك ئارخېئولوگ ستېيىن 3 ـ قېتىم شىنجاڭغا تەكشۈرۈشكە كېلىپ، تۇرپان ئارقىلىق كورلىغا كەلدى ۋە ناھىيە بازىرىدا دەم ئالغاندىن كېيىن، قەشقەر يېڭىشەھەرگە يۈرۈپ كەتتى.

مىنگونىڭ 5 ـ يىلى (1916 ـ يىلى)

كورلىدىكى 3ـخىلدىكى B دەرىجىلىك پوچتا ئىدارىسىنىڭ دەرىجىسى 2ـخىلدىكى پوچتا ئىدارىسىغا ئۆستۈرۈلدى.

5ـئاينىڭ 30ـكۈنى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت: بۈنىڭدىن كېيىن كورلا دېھقانلىرىنىڭ لوپنۇر ناھىيىسىدىكى شىنپىڭ ئۆستېڭىدىن ئۆزئالدىغا سۇ باشلىشىغا يول قويۇلمايدۇ، بۇرۇن ئېچىلغان ئېچىقلار بىردەك ئېنىۋېتىلسۇن، بۈنىڭدىن كېيىن ئايرىم تارماق ئۆستەڭ چېپىلىپ يەر سۇغىرىلسۇن، دەپ بۇيرۇق چۈشۈردى.

9ـئايدا كورلىدا تەسىس قىلىنغان جىسا (تەكشۈرگۈچى) ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ئۇنىڭ ئورنىغا مۇپەتتىش قويۇلدى.

مىنگونىلىك 6 - يىلى (1917 - يىلى)

6 - ئاينىڭ 8 - كۈنى كورلا مۇپەتتىشى بىكار قىلىنىپ، كورلا ياردەمچى ئامبىلى تەسىس قىلىندى، ئۇ قارا شەھەر ناھىيىسىگە قارىدى.

مىنگونىلىك 7 - يىلى (1918 - يىلى)

7 - ئاينىڭ 23 - كۈنى ياڭ زېڭشىن زوۋېيشىننى قوشۇمچە كورلا باقاۋۇلى قىلدى.

مىنگونىلىك 8 - يىلى (1919 - يىلى)

يازدا چەرچى يېزىسىدىكى زىرائەتلەر قۇرغاقچىلىق ئاپىتىگە ئۇچرىدى.

مىنگونىلىك 9 - يىلى (1920 - يىلى)

4 - ئاينىڭ 8 - كۈنى قارا شەھەر ۋىلايىتى تەسىس قىلىندى، كورلا ياردەمچى ئامبىلى ئاقسۇ ۋىلايىتىدىن قارا شەھەر ۋىلايىتىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئايرىپ بېرىلدى.

مىنگونىلىك 10 - يىلى (1921 - يىلى)

يازدا بوتۇغۇ يېزىسىدىكى ئالمى، ئوتتۇرا، تۆۋەن دەرىجىلىك 5080 مو يەردىكى زىرائەتنى سۇ بېسىپ كەتتى. كېيىنكى يىلى 5 - ئاينىڭ 29 - كۈنى مەمۇرىي كېڭەش ئاپەت ئەھۋالىنى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىش توغرىسىدا ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكى ۋە مالىيە مىنىستىرلىكىگە پەرمان چۈشۈردى، 7 - ئاينىڭ 12 - كۈنى غەللە - پاراق ئېلىشنى كەچۈرۈم قىلدى.

مىنگونىلىك 13 - يىلى (1924 - يىلى)

3 - ئايدا كورلا دېھقانلىرى بىلەن لوپنۇر دېھقانلىرى ئىككى ناھىيە تۇتىشىدىغان يەردىكى بوز يەرنى تالىشىپ جىدەل چىقاردى. ياڭ زېڭشىن ئۈرۈمتىكەن خادىم ئۇ يەرگە بېرىپ تەكشۈرۈپ، بوز يەرنى ئىككى ناھىيىگە تەڭ بۆلۈپ بەردى.

مىنگونىلىك 14 - يىلى (1925 - يىلى)

8 - ئايدا ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ پۇل بېرىپ تۇرۇشى بىلەن كورلىغا قاراشلىق تاشدەندىن چەرچىگىچە بولغان 200 چاقىرىمدىن كۆپرەك يەردىكى تېلېگراف لىنىيىسىنىڭ تۈۋرۈكلىرى رېمونت قىلىندى ۋە ئالماشتۇرۇلدى.

مىنگونىلىك 17 - يىلى (1928 - يىلى)

تارىخشۇنۇق خۇاڭ ژېنبى كورلىدىكى ئۇزگەن، يانتاقچى كونا شەھەرلىرىدە ۋە چەرچىدە تەكشۈرۈش ئېلىپ بارىدى.

مىنگونىلىك 19 - يىلى (1930 - يىلى)

10 - ئاينىڭ 27 - كۈنى مەمۇرىي كېڭەشنىڭ تەستىقى بىلەن كورلا ياردەمچى ئامبىلى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، كورلا مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى تەسىس قىلىندى، ئۇ قارا شەھەر مەمۇرىي رايونىنىڭ

باشقۇرۇشىدا بولدى.

مىنگونىڭ 21 ـ يىلى (1932 ـ يىلى)

2 ـ ئايدا جىن شۇرېن ماجۇڭيىڭ بىلەن خوجانىيازھاجى قىسىملىرىنىڭ ھەربىكە بۇرۇش قىلىشىنى توسۇش ئۈچۈن، سۇيدۇگدە تۇرۇشلۇق ئالتىنچ ئەسكەرلەر يېڭى بىلەن قارا شەھەردە تۇرۇشلۇق جەن شىكۇيىنىڭ لۇيىدىن بىرلەشمە مۇداپىئە قوماندانلىق شتابى تەشكىل قىلدى.

شۇ ئايدا ماجۇڭيىڭنىڭ قول ئاستىدىكى ماشىمىن، مافۇسىنگە قاراشلىق لۇجاڭ توختى قوشۇن باشلاپ كورلىغا ھۇجۇم قىلدى، بىرلەشمە مۇداپىئە قوماندانلىق شتابىنىڭ ئەسكەرلىرى باشئەگمەدە قارشى تەرەپكە تەسلىم بولۇپ، ئۆز تەرىپىگە قارشى ئۇرۇش قىلدى. جەن شىكۇي پۈتى يارىلانغاندىن كېيىن، قوغلاپ كەلگەن ئەسكەرلەر تەرىپىدىن كاللىسى ئېلىنىدى. ماجۇڭيىڭ قىسمى كورلىنى ئىشغال قىلدى.

مىنگونىڭ 22 ـ يىلى (1933 ـ يىلى)

كورلىدا تېلېگراف ئىدارىسى قۇرۇلدى.

مىنگونىڭ 23 ـ يىلى (1934 ـ يىلى)

3 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى شۇڭتىسيلىك سۇڭبن ھېدىن مىنگو ھۆكۈمىتى تۇمۇر يول مىنىستىرلىكىنىڭ ھاۋالىسى بىلەن سۇيىۋەن ـ شىنجاڭ تاشيول چارلاش ئەترىتىنى باشلاپ كورلىغا كەلدى.

3 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى ماجۇڭيىڭ قىسىملىرىنى باشلاپ كورلىغا كەلدى. سۇڭبت ئىتتىپاقى قىزىل ئارمىيىسىنىڭ ئايرۇپىلانلىرى كورلا شەھەر رايونىنى بومباردىمان قىلدى. ماجۇڭيىڭ قىسىملىرى ئايتومو-بىل بىلەن ھەربىكە چېكىنىپ، شۇ كۈنى ئاخشىمى بۇگۇرگە يېتىپ باردى. 3 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى سۇڭبت ئىتتىپاقى قىزىل ئارمىيىسىنىڭ مەلۇم قىسمى كورلىغا كىرىپ ئورۇنلاشتى.

مىنگونىڭ 24 ـ يىلى (1935 ـ يىلى)

2 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنى ئۇلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ھەيئەت ئەزاسى چېن دېلى كورلا مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسىنى 3 ـ دەرىجىلىك ناھىيىگە ئۆزگەرتىش توغرىسىدا تەكلىپ بەردى. بۇ تەكلىپ 19 ـ كۈنى شىنجاڭ ئۇلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسى لى رۇڭنىڭ ئوتتۇرىغا قويۇشى بىلەن، 54 ـ سانلىق يىغىندا مۇزاكىرە قىلىنىپ ماقۇللاندى. 6 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى قارا شەھەر خانانگۇ جىلغىسىنى قارا شەھەر ناھىيىسى بىلەن كورلا ناھىيىسىنىڭ پاسىلى قىلىشنى ئوتتۇرىغا قويدى. 7 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى ئۇلكىلىك ھۆكۈمەت بۇنىڭغا قوشۇلدى ۋە ئىككى ناھىيىگە ئايرىلغان رايونىنىڭ تەپسىلى خەرىتىسى سىزىپ چىقىلغاندىن كېيىن قايتا مۇزاكىرە قىلىشنى ئوتتۇرىغا قويدى.

8 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى شەخسلەرنىڭ مەبلەغ توپلىشى بىلەن كورلا پىلىجىلىك شىركىتى قۇرۇلدى. تېخنىكا خادىملىرى يېتىشمىگەنلىكى ئۈچۈن، بۇ شىركەت مىنگونىڭ 32 ـ يىلى (1943ـيىلى) 5ـئايغا كەلگەندىلا ئاندىن سامان قەغەز ئىشلەپچىقاردى. لېكىن كېيىنكى يىلى ئىشلەپچىقىرىش يەنە توختاپ قالدى.

مىنگونىڭ 25 ـ يىلى (1936 ـ يىلى)

كورلا مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى مىنگونىڭ 23 ـ، 24 ـ يىللىرى ئېلىشقا تېگىشلىك 15 مىڭ دادەن غەللە پاراق ئاشلىقى ئېلىنىدى، پۇقرالارنىڭ ساقلىغان ئاشلىقلىرى توگەپ، ئۇزۇقلۇق ۋە ئورۇقلۇق

ئۆكسۈپ قالدى.

4 ـ ئايىنىڭ 12 ـ كۈنى كورلا خەلقى يىغىلىپ، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ناھىيە تەسىس قىلىشنى تەستىقلاپ، ناھىيە تامغىسىنى تارقىتىپ بېرىشىنى، ئۇرۇمچىدىن ئۆتنە بېرىشىنى، ساخاۋەت ئاشلىقىنى بىكار قىلىشىنى تەلەپ قىلدى.

شۇ يىلى كورلا مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى دېھقانچىلىق ـ چارۋىچىلىق ئىشلىرىنى ياخشىلاش مەيدانى ۋە پونكىتلىرىنى قۇرۇپ، سوۋېت ئىتتىپاقىدىن بېكىچە دېھقانچىلىق ماشىنا ـ سايمانلىرى ۋە ئېسىل نەسىللىك كالا ـ قوي قاتارلىق چارۋىلارنى كىرگۈزدى.

شۇ يىلى كورلا مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ باشلىقى پاشا مەخسۇم يۇل ئىشانە قىلىپ قۇرغان ئۇيغۇر قىزلار باشلانغۇچ مەكتىپى سىنىپىدا ئوقۇش باشلاندى، بۇ سىنىپقا 40 قىز ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىنىدى.

مىنگونىڭ 26 ـ يىلى (1937 ـ يىلى)

كورلا مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى 3 ـ دەرىجىلىك پوچتا ئىدارىسى تەسىس قىلدى.

مىنگونىڭ 27 ـ يىلى (1938 ـ يىلى)

قارا شەھەر مەمۇرىي مەھكىمىسى قارا شەھەر مەمۇرىي مۇپەتتىش ۋالى مەھكىمىسىگە ئۆزگەرتىلدى.

10 ـ ئايىنىڭ 19 ـ كۈنى كورلا مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ باشلىقى پاشا مەخسۇم دۆبەن شېڭ شىسەيگە: كورلا مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ بۈيرۇقىغا بىنائەن ئۆزگەرتىپ تەشكىل قىلىنغىنىغا ھازىر تۆت يىل بولۇپ قالغان بولسىمۇ، ناھىيە تامغىسى تېخىچە تارقىتىپ بېرىلمىدى، خىزمەتكە قولايلىق بولسۇن ئۈچۈن، تامغا تىزراق تارقىتىپ بېرىلسە، دەپ دوكلات يوللىدى.

مىنگونىڭ 28 ـ يىلى (1939 ـ يىلى)

2 ـ ئايىنىڭ 1 ـ كۈنى شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت كورلا مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسىنى رەسمىي تۇرغە كورلا ناھىيىسىگە ئۆزگەرتتى، ئۇ 3 ـ دەرىجىلىك ناھىيە بولۇپ، يەنىلا قارا شەھەر مەمۇرىي رايونىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولدى.

شۇ يىلى كورلا ناھىيىسىدە چارۋىچىلىق شۆبە ئىدارىسى ۋە شۆبە مال دوختۇرخانىسى قۇرۇلدى.

كورلا پۇقرالىرى يۇل، كۆچ، ئات، ھارۋا چىقىرىپ، قارا شەھەردىن ئاقسۇغا بارىدىغان تاشيول قۇرۇلۇشىغا ياردەم بەردى.

مىنگونىڭ 31 ـ يىلى (1942 ـ يىلى)

شىنجاڭ ئۆلكىلىك سودا بانكىسىنىڭ كورلا ئىش بېجىرىش ئورنى قۇرۇلدى (مىنگونىڭ 38 ـ يىلى ئۆنىڭ نامى شىنجاڭ ئۆلكىلىك بانكىنىڭ كورلا ئىش بېجىرىش ئورنىغا ئۆزگەرتىلدى).

5 ـ ئايدا ناھىيىلىك ھۆكۈمەت بۆغالتىر بۆلۈمىنىڭ 26 مىڭ 317 يۈەن ھۆكۈمەت يۇلى ئوغرىلاپ كېتىلدى.

مىنگونىڭ 32 ـ يىلى (1943 ـ يىلى)

8 ـ ئايىنىڭ 23 ـ كۈنى جۇڭگو كوممۇنىستىك كورلا ناھىيىلىك دائىرىسى (پىرقىسى) قۇرۇلدى.

مىنگونىلىق 33 ـ يىلى (1944 ـ يىلى)

1 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى كورلا ناھىيىسى 3 ـ دەرىجىلىك ناھىيىدىن 2 ـ دەرىجىلىك ناھىيىگە ئۆستۈرۈلدى، خادىملار شىتاتى ۋە ھەرخىل خىراجەت مۇناسىپ ھالدا كۆپەيتىپ بېرىلدى.

شۇ يىلى گومىندانىڭ كورلىدا تۇرۇشلۇق 126 ـ لۇيىنىڭ 20 ـ تۈەنى خانانگۇ چىلغىسىدا كۆمۈركان ئېچىپ، يىلىغا 45 تونىا كۆمۈر قازدى.

مىنگونىلىق 34 ـ يىلى (1945 ـ يىلى)

5 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنى كەچ سائەت يەتتىلەردە ناھىيە بازىرىدىكى «جۇڭجياڭ» چولاق كۆۋرۈكىنىڭ شىمالىي قىسمىدا ئوت ئاپىتى يۈز بەردى. كورلىدا تۇرۇشلۇق ھەربىيلەر، ساقچى ئىدارىسىدىكىلەر ۋە شەھەر ئاھالىسىدىن بولۇپ نەچچە يۈز ئادەم ئوت ئۆچۈرۈشكە قاتناشتى. ئالتە سائەت قۇتقۇزۇش ئارقىلىق ئوت ئۆچۈرىۋېلىندى. ئوتتا كۆۋرۈكنىڭ شىمالىي قىسمىدىكى راۋاق، كۆۋرۈك تاختىسى ۋە ئۈچ ئېغىز ئاھالە ئۆيى كۆيۈپ كەتتى. 24 ـ كۈنى كۆۋرۈك رېمونت قىلىنىپ قاتناش ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

7 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنىدىن 11 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنىگىچە كورلا ناھىيىلىك ھۆكۈمەت 18 ياشتىن 45 ياشقىچە بولغان 790 كىشىنى ھاشارغا تۇتۇپ، ئۇلارنى تۇركۈمگە بۆلۈپ كورلا ـ لوپنۇر تاشيولىنى ياساشقا ئەۋەتتى.

8 ـ ئايدا قارا شەھەر ھاۋا ئارمىيە 145 ـ پونكىتى ئۇرۇمچى ئامانلىقنى ساقلاش قۇماندانلىق شىتابى ۋە 8 ـ مەمۇرىي مۇپەتتىش ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ بۇيرۇقىغا بىنائەن، كورلا بازىرىنىڭ شىمالىدا ئۇزۇنلۇقى 1218 مېتر، كەڭلىكى 364 مېتر كېلىدىغان بىر ئايرودروم ياسىدى، يېڭىدىن ئىككى كۆۋرۈك سالدى.

10 ـ ئايدىن 11 ـ ئاينىچە ناھىيىلىك ھۆكۈمەت 800 دىن ئارتۇق ئىشلەمچىنى تەشكىللەپ مۇئاۋىن ھاكىم ئابدۇيېمىنىڭ قۇماندانلىقىدا كونا شەھەر سېپىلىنى رېمونت قىلدى. سېپىلنىڭ دەرۋازىسى تۆت بولۇپ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 531 جاڭ ئىدى.

شۇ يىلى كورلا ناھىيىسىدە يۇقۇملۇق كېسەل تارقىلىپ 1000 دىن ئارتۇق ئادەم ئۆلدى، ھەر مىللەت خەلقى شىپاخانا قۇرۇش ئۈچۈن ئۆزلۈكىدىن 100 مىڭ يۈەن ئىئانە قىلدى. ئۆلكىلىك سەھىيە باشقارمىسى دوختۇر ئەۋەتىپ ھەمكارلاشتى.

مىنگونىلىق 35 ـ يىلى (1946 ـ يىلى)

3 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنى كورلا ناھىيىلىك كېڭەش قۇرۇلدى.

7 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى كورلا ناھىيىسىدە تىنچلىقنى تەبرىكلەش چولاق يېغىنى ئېچىلىپ، شىنجاڭ ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ قۇرۇلغانلىقى تەبرىكلەندى.

8 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنى مىللىي ھۆكۈمەت مەركىزىي تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى يۈيۈرېن قارا شەھەر ناھىيىسىدىن ئايتوموبىل بىلەن كورلا ناھىيىسىگە كېلىپ خىزمەتلەرنى كۆزدىن كەچۈردى. چۈشتىن كېيىن سائەت 4 تە ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ھەيئىكاھ مەسچىتىدە ئامما‌ۋى يىغىن ئۆتكۈزدى، يۈيۈرېن سۆز قىلدى.

9 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنىدىن 17 ـ كۈنىگىچە ناھىيىدىكى 1 ـ يېزىنىڭ باشلىقى ئابدۇللا 300 دىن ئارتۇق دېھقانغا باشچىلىق قىلىپ ئۇزۇنلۇقى 178 جاڭ، كەڭلىكى ئالتە چى، چوڭقۇرلۇقى بەش چى كېلىدىغان كۆنچى دەريادىن سۇ باشلاش ئۆستەڭنى چاپتۇردى. بۇ قۇرۇلۇش تېز پۈتتۈرۈلگەنلىكى ئۈچۈن، ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىڭ مۇكاپاتلىشىغا ئېرىشتى.

مىنگونىلىك 36 - يىلى (1947 - يىلى)

كورلا ناھىيىسىنىڭ تەسىس قىلىنغانلىقى مەۋرىي كېڭەشنىڭ تەكشۈرۈپ بېكىتىشىدىن ئۆتكەندىن كېيىن، مىللىي ھۆكۈمەتنىڭ بۇيرۇقى ئارقىلىق ئەنگە ئېلىندى.

9 - ئايىنىڭ 17 - كۈنى سائەت 6 دىن 41 مىنۇت 16 سېكونت ئۆتكەندە، كورلا ناھىيىسىنىڭ شەرقىي شىمالىدىكى قارا شەھەر ناھىيىسى بىلەن تۇتىشىدىغان يەردە 4.75 بال يەر تەۋرىدى.

مىنگونىلىك 37-يىلى (1948 - يىلى)

كورلا ناھىيىسىدە بىر بازار، ئۇچ يېزا (مىنجى يېزىسى، جېەنشىن يېزىسى، يۈكتەن يېزىسى)، 47مەۋرىي كەنت تەسىس قىلىندى، تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 478مىڭ 700موغا، ئومۇمىي ئاتلە 3780گە، نوپۇس 25 مىڭ 538 گە يەتتى.

شىنجاڭ ناشيول تىرانسپورت باشقۇرۇش ئىدارىسى كورلا ناھىيىسىدە كورلا يول ئاسراش ئۇچاستىكىسى قۇردى، ئۇ شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت 6 - رايون ئىدارىسىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولدى.

6 - ئايىنىڭ 18 - كۈنىدىن 12 - ئايىنىڭ ئاخىرىغىچە ناھىيىلىك شىپاخانا ياسلىپ پۈتتى. ئۈنىڭ ئۈن ئېغىز ئۆيى، 13 تىببىي خادىمى بار ئىدى.

11 - ئايىنىڭ 9 - كۈنى گومىنداڭ 42 - شىسىنىڭ شىجاڭى، شىنجاڭ گارنىزونى باش قۇماندانلىق شىتابىنىڭ مۇئاۋىن باش قۇماندانى ۋە جەنۇبىي شىنجاڭ گارنىزونىنىڭ قۇماندانى جاۋشىگۇاڭ كورلا ناھىيىسىگە كېلىپ ھەربىي ئىشلارنى كۆزدىن كەچۈردى.

مىنگونىلىك 38 - يىلى (1949 - يىلى)

7 - ئايدا گومىنداڭ قۇرۇقلۇق ئارمىيىسىنىڭ ئۆزگەرتىپ تەشكىل قىلىنغان 42 - شىسى 128- لۇيى 382 - تۈەنىنىڭ بىر قوشۇنى ۋە شىنجاڭ گارنىزونى باش قۇماندانلىق شىتابىغا بۇاستە قاراشلىق 9 - ئاتلىق ئەسكەر لۇيىنىڭ بىر قوشۇنى كورلا ناھىيىسىدە مۇداپىئە كۆردى.

9 - ئايىنىڭ 25 - ، 26 - كۈنلىرى شىنجاڭ گارنىزونى باش قۇماندانلىق شىتابىنىڭ باش قۇماندانى تاۋسىيۇ، مۇئاۋىن باش قۇماندانى جاۋشىگۇاڭ ۋە ئۇلكە رەئىسى بۇرھان شەھىدىلەر ئارقا - ئارقىدىن تېلېگراممىا يوللاپ ھەقسىزتەكەبقايتتى، شىنجاڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولدى. 10 - ئايدا شىنجاڭ ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى بۇيرۇق ئېلان قىلىپ، كورلا ناھىيىسىنىڭ سابىق ھاكىمى خادىرىنىڭ ئىستېپاسىنى تەستىقلىدى، ئۈنىڭ ئورنىغا ئىلگىرىكى ناھىيىلىك باج يۆلۈمىنىڭ باشلىقى ئەھمەتجان مۇۋەققەت ھاكىم بولدى.

10 - ئايىنىڭ 1 - كۈنى شىنجاڭ ئۆلكىلىك بانكىنىڭ كورلا ناھىيىلىك ئىش بېجىرىش ئورنى جۇڭگو خەلق بانكىسىنىڭ كورلا ناھىيىلىك تارماق بانكىسىغا ئۆزگەرتىلدى.

10 - ئايىنىڭ 29 - كۈنى جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ 2 - جۇن 6 - شىسىدىكى ئالدىن يۈرەر قىسىم مۇئاۋىن شىنجاڭ ۋۇزنجيې، مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسار زېلك گۇاڭمىڭ، شتاب باشلىقى ماسىنلارنىڭ باشچىلىقىدا جەنۇبىي شىنجاڭغا يۈرۈش قىلغاندا كورلا ناھىيىسىدىن ئۆتتى.

11 - ئايدا جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 2 - جۇنىنىڭ 4 - شىسى كورلا ناھىيىسىگە 30 تەچچە ئادەم ئەۋەتىپ، گومىنداڭنىڭ 128 - لۇيى 382 - تۈەنىنى خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ 22- بىكتۈەنى 27 - شىسىنىڭ 79 - تۈەنى قىلىپ ئۆزگەرتىپ تەشكىل قىلدى.

12 - ئايدا جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 2 - جۇنى 6 - شىسى 18 - تۈەنىنىڭ سىياسىي بۆلۈمى ئامنۇى ھەربىكەت بۆلۈمچىسىنىڭ باشلىقى لياك ئېنشياك بىلەن قوغداش بۆلۈمچىسىنىڭ مۇئاۋىن

باشلىقى جاڭ شيۇينى كورلا ناھىيىسىگە پارتىيىنىڭ سىياسەتلىرىنى تەشۋىق قىلىپ، ئاممىنى پائال قوزغاپ، پارتىيە، ھاكىمىيەت تەشكىلاتلىرىنى قۇرۇش خىزمىتىگە تەييارلىق كۆرۈشكە ئەۋەتتى.

1950 ـ يىلى

1 ـ ئايدا 6 ـ ئىنىڭ 18 ـ تۆۋنى كورلا ناھىيىسى تەۋەسىگە كىرىپ ئورۇنلىشىپ، بوز يەر ئېچىشقا باشلىدى.

2 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى (دېھقانلار كالىندارى بويىچە چاغان ھارپىسىدا) 6 ـ ئىنىڭ سىياسىي بۆلۈمى تەربىيىلىگەن، ھاكىمىيەت قۇرۇش كۈرسىدا ئوقۇغان 23 كورسانت بۇيرۇقنا بىنائەت خىزمەت ئەترىتى بولۇپ، كورلا ناھىيە بازىرىغا كىرىپ ئورۇنلاشتى.

3 ـ ئاينىڭ بېشىدا كورلا ناھىيىلىك ھەربىي ئىدارە قىلىش كومىتېتى، شەھەر مۇداپىئە قوماندانلىق شتابى قۇرۇلدى.

3 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇۋەققەت قوماندانى ۋاڭ جىن كورلا ناھىيىسىگە كېلىپ، 6 ـ ئى 18 ـ تۆۋنىڭ تۆۋنجاڭنى يۇشيا، سىياسىي كومىسسارى ياڭ خۇەنشېڭلارنىڭ ھەمراھلىقىدا كورلا ناھىيىسىنىڭ دادۇڭزا، ئۇۋا رايونلىرىنى تەكشۈرۈپ، چوڭ تېپتىكى سۇ قۇرۇلۇشلىرىنى ياساپ، ھەربىيلەر بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش دېھقانچىلىق مەيدانلىرىنى قۇرۇشقا ئاساس سېلىشنى قارار قىلدى.

شۇ ئايدا سابىق ناھىيىلىك گومىنداڭ يەرلىك ئاماتلىق ساقلاش قوراللىق كۈچلىرى ئۆزگەرتىلىپ، خەلق جامائەت خەۋپسىزلىكى قىسىملىرىنىڭ كورلا ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئەترىتى قۇرۇلدى.

4 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنى ناھىيە بويىچە باندىت ـ ئىشپىيونلارنى تازىلاش خىزمىتى قانات يايدۇرۇلۇپ، گومىنداڭنىڭ ھەربىيلىرى، ساقچى، ژاندارما، ئىشپىيونلىرى ۋە ئەكسىيەتچىل پارتىيە، ئۈمەك، باڭخوي تەشكىلاتلىرىدىكىلەرنىڭ باش ئېگىپ ئۆزىنى تىزىمغا ئالدۇرۇشى ھەققىدە بۇيرۇق چۈشۈرۈلدى.

4 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنىدىن 9 ـ كۈنگىچە ناھىيىلىك ئۆنجى نۆۋەتلىك ھەر مىللەت ـ ھەر ساھەدىكىلەر قۇرۇلتىيى ئېچىلدى. باۋ ـ جيا ئۆزۈمىنىڭ بىكار قىلىنغانلىقى ئېلان قىلىنىپ، رايونلۇق، يېزىلىق خەلق دېموكراتىك ھاكىمىيىتى قۇرۇلىدىغانلىقى جاكارلاندى؛ سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى كومىتېتى سايلام ئارقىلىق ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈلدى؛ مۇلۇكنى ئېنىقلاش كومىتېتى، سۇچىلىق كومىتېتى ۋە سەھىيە كومىتېتى قۇرۇلدى.

4 ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈنى ناھىيىلىك باج ئىدارىسى قۇرۇلدى.

شۇ ئايدا جۇڭگو كومموپىستىك پارتىيىسى كورلا ناھىيىلىك خىزمەت كومىتېتى قۇرۇلدى، كورلىدا تۈرۈشلۇق ئارمىيىنىڭ 18 ـ تۆۋنىنىڭ سىياسىي كومىسسارى ياڭ خۇەنشىڭ شۇجىلىقىنى قوشۇمچە ئۈستىگە ئالدى، چېن جيەنپىڭ مۇئاۋىن شۇجى بولدى.

5 ـ ئايدا ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى قۇرۇلدى.

6 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى ناھىيىلىك 2 ـ نۆۋەتلىك ھەرمىللەت ـ ھەر ساھەدىكىلەر قۇرۇلتىيى ئېچىلدى. كورلا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ قۇرۇلغانلىقى جاكارلاندى، مەھەممەت ئىسمايىل ناھىيە-نىڭ ھاكىملىقىغا، لياڭ ئېنشياڭ ناھىيىنىڭ بىرىنچى مۇئاۋىن ھاكىملىقىغا سايلاندى، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىدە كاتىبات ئىشخانىسى، خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى، ماتارىپ بۆلۈمى، قۇرۇلۇش بۆلۈمى، سودا-سانائەت بۆلۈمى، جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى، سوت مەھكىمىسى، باج ئىدارىسى، پوچتا ئىدارىسى، تېلېگراف ئىدارىسى، خەلق بانكىسى قاتارلىق ئاپپاراتلار تەسىس قىلىندى.

7 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى جۇڭگو كومموپىستىك پارتىيىسى كورلا ناھىيىلىك خىزمەت كومىتېتى ئۆنجى نۆۋەتلىك ناھىيىلىك پارتىيە ئەزالىرى يىغىنى ئېچىپ، جۇڭگو كومموپىستىك پارتىيىسى كورلا ناھىيىلىك

خىزمەت كومىتېتىنىڭ ئەمەلدىن قالغانلىقىنى، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى كورلا ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ قۇرۇلغانلىقىنى جاكارلىدى، يېڭى خۇنشىڭ شۇجىلىقىنى قوشۇمچە ئۈستىگە ئالدى، چېن جيەنپىڭ مۇئاۋىن شۇجى بولدى. ناھىيىلىك پارتىيە كومىتېتىدە كاتىبات ئىشخانىسى، تەشكىلات بۆلۈمى، تەشۋىقات بۆلۈمى تەسىس قىلىندى.

8 ـ ئايدا سابىق گومىنداڭنىڭ يېزا (بازار) باۋ ـ جيا تۈزۈمى ئۈزۈل ـ كېسىل بىكار قىلىنىپ، تۆت رايون، 12 يېزا، 42 مەمۇرىي كەنت (ئالتە كوچىنى ئۆزئىچىگە ئالىدۇ) قۇرۇلدى ھەمدە رايونلۇق، يېزىلىق، كەنت (كوچا) لىق مەھكىمە تەسىس قىلىندى.

9 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى چوڭ سۇ قۇرۇلۇشى — جيەنشىڭ ئۈستىگى قۇرۇلۇشى باشلاندى.

10 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈندىن 22 ـ كۈنگىچە ناھىيىلىك 1 ـ نۆۋەتلىك ھەرمىللەت ـ ھەرساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى ئېچىلدى.

شۇ يىلى ناھىيىلىك مالىيە ـ ئىقتىساد كومىتېتى قۇرۇلدى.

1951 ـ يىلى

1950 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىدىن 1951 ـ يىلىنىڭ باشلىرىغىچە بولغان مەزگىلدە، ناھىيىلىك 2 ـ نۆۋەتلىك ھەرمىللەت ـ ھەرساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى ئېچىلدى.

2 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى ناھىيىلىك ئەسكەر قوبۇل قىلىش كومىتېتى تۆنجى قېتىم 54 نەپەر يېڭى ئەسكەر ئېلىش ۋەزىپىسىنى ئورۇندىدى.

3 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈندىن 17 ـ كۈنگىچە ناھىيىلىك 3 ـ نۆۋەتلىك ھەرمىللەت ـ ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى ئېچىلدى.

4 ـ ئايدا كورلا ناھىيىسىدە ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇش ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلۇپ، 36 ئەكسىلئىنقىلابچى قولغا ئېلىندى.

4 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى كورلا ناھىيىلىك سودا ـ سانائەتچىلەر بىرلەشمىسى قۇرۇلدى.

4 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى كورلا ناھىيىلىك ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇش ـ چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش كومىتېتى قۇرۇلۇپ، ھەرمىللەت خەلق ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇش-چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش باش جەمئىيىتى تەشەببۇس قىلغان ئايرۇپلان، زەمبىرەك ئىئانە قىلىش، ۋەتەنپەرۋەرلىك ئەھدىنامىسى تۇرۇش پائالىيىتىنىڭ ئەملىي ھەرىكىتى ئارقىلىق ئاۋاز قوشۇشقا چاقىردى.

5 ـ ئاينىڭ ئاخىرىغىچە 18 مىڭ 860 ئادەم تېنچلىق ئۈچۈن ئىمزا قويۇش پائالىيىتىگە قاتناشتى، 906 مىليون 100 مىڭ يۈەن (شىنجاڭ ئۆلكىسى پۇلى) ئىئانە قىلىندى.

5 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى 2 ـ جۇن 6 ـ شىنىنىڭ 18 ـ تۈنى ياسىغان جيەنشىن ئۈستىگىنىڭ تۆنجى قارارلىق قۇرۇلۇشى پۈتتى. قارا شەھەر شۆبە ھەربىي رايونى ۋە 6 ـ شىدىكى يىڭ دەربجىلىكتىن يۇقىرى كادىرلار ۋە كورلىدىكى ھەرمىللەت ھەربىي ـ خەلقتىن بولۇپ 7000 دىن ئارتۇق كىشى كورلىدا سۇ باشلاش مۇراسىمى ئۆتكۈزدى. شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇۋەققەت قۇماندانى قوشۇمچە سىياسىي كومىسسارى ۋاڭ جېن سۇ ئىشلىرى مۇتەخەسسىسى ۋاڭ گۇاڭجاۋ، سىمونت مۇتەخەسسىسى لۇ زۇكشيەن، شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ سۇچىلىق تارمىقىنىڭ رەھبىرى ۋاڭ خېتىگلار بىلەن بىرلىكتە مۇراسىمغا قاتناشىپ تەبرىكلىدى. مۇۋەققەت قۇماندان ۋاڭ جېن لېنتا كەسىپ بولغاندىن كېيىن سۆز قىلدى ھەمدە جيەنشىن ئۈستىگىنى 18 ـ تۈن ئۈستىگى دەپ ئۆزگەرتتى.

5 ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈنى مۇۋەققەت قۇماندان ۋاڭ جېن سۇ ئىشلىرى مۇمۇتەخەسسىسلىرىنى باشلاپ باشئەگىم سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسىنىڭ ئورنىنى تەق مەيداندا چارلاپ، ئىستانسا قۇرۇلىدىغان ئورۇننى

دەسلەپكى قەدەمدە بېكىتتى.

7 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنىدىن 19 ـ كۈنگىچە ناھىيىلىك تۈنجى قېتىملىق دېھقانلار قۇرۇلتىيى ئېچىلدى.

8 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنىدىن 17 ـ كۈنگىچە ناھىيىلىك 4 ـ نۆۋەتلىك ھەرمىللەت ـ ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى ئېچىلدى.

9 ـ ئايدا ناھىيىلىك خەلق تەپتىش ئىدارىسى قۇرۇلدى، 2 ـ يىلى 1 ـ ئايدا ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

9 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنىدىن 10 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنگىچە جۇڭخۇا مەملىكەتلىك ئۇسسۇلچىلار جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى، مەركىزىي مۇزىكا ئىنستىتوتىنىڭ پروفېسسورى دەي ئېلىيەن باشچىلىقىدىكى مەركىزىي مۇزىكا ئىنستىتوتىنىڭ شىنجاڭغا كېلىپ ھال سوراش يۇزىسىدىن ئويۇن قويۇش ئەترىتى كورلا ناھىيىسىگە كېلىپ ھال سوراش يۇزىسىدىن ئويۇن قويدى.

9 ـ ، 10 ـ ئايلاردا ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇش ھەرىكىتىگە بىرلەشتۈرۈلۈپ، كورلا ناھىيە-سىنىڭ ناھىيە دەرىجىلىك ئورگانلىرىدىكى ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر ئارىسىدا ئوتتۇرا قاتلامدىكىلەرنى ئېنىقلاش خىزمىتى ئېلىپ بېرىلىپ، ئىشچىيون، پايلاقچىلار، چېكىمچاق، خۇڭباق تەشكىلاتلىرىنىڭ ئەزالىرىدىن 25ى ئېنىقلاپ چىقىلدى.

11 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى كورلا ناھىيىسىدە ئوچۇق سوت يىغىنى ئېچىلىپ، سابىق گومىنداڭنىڭ كورلىدىكى ھاكىمى خادىرىن باشچىلىقىدىكى بىر تۈركۈم ئەكسىلئىنقىلابچىلار ئوچۇق سوت قىلىندى، ئەكسىلئىنقىلابچى خادىرىنغا قانۇن بويىچە ئۆلۈم جازاسى بېرىلدى.

11 ـ ئايدا كورلا ناھىيىلىك رادىئو پونكىتى قۇرۇلدى، ناھىيىلىك پارتكومىدىكى ئالاقىدار رەھبەرلەر-نىڭ كۆرۈشى ئۈچۈن، ئاساسلىقى مەركىزىي خەلق رادىئو ئىستانسىسى ۋە شىنجاڭ خەلق رادىئو ئىستانسە-سىدا ئاڭلىتىلغان خەۋەرلەر قوبۇل قىلىنىپ خاتىرىگە ئېلىندى.

بازدا، كورلا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش ـ زومىگەرلەرگە قارشى تۈرۈش خىزمىتى تۈرىكى تەشكىللەپ، يىل ئاخىرىغىچە ناھىيە بويىچە ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش ـ زومىگەرلەرگە قارشى تۈرۈش خىزمىتىنى ئورۇنداشنى پىلانلىدى.

شۇ يىل ئىچىدە، ناھىيىلىك دېموكراتىك ئاياللار بىرلەشمىسى قۇرۇشقا تەييارلىق كۆرۈش ھەيئىتى قۇرۇلدى.

1952 ـ يىلى

1 ـ ئايدا ناھىيە ئورگىنىدا خىيانەتچىلىككە، ئىسرافچىلىققا، بيۇروكراتلىققا قارشى تۈرۈشتىن ئىبارەت «ئۈچكە قارشى تۇرۇش» ھەرىكىتى ئېلىپ بېرىلدى، بۇ ھەرىكەت 7 ـ ئاينىڭ ئاخىرىدا ئاياقلاشتۇ-رۇلۇپ، 111 خىيانەتچى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىندى.

شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، سودا ـ سانائەت ساھەسىدە پارىخورلۇققا قارشى تۇرۇش، باج ئوغرىلاش، ياجىق كەم تاپشۇرۇشقا قارشى تۇرۇش، دۆلەتنىڭ مال ـ مۈلكىنى ئوغرىلاشقا قارشى تۇرۇش، ئىش ھالقىسىنى ئازايتىپ، ماتېرىيالنى قىسىپ ئېلىپ قېلىشقا قارشى تۇرۇش، دۆلەتنىڭ ئىقتىسادىي ئاخباراتى-نى ئوغرىلاشقا قارشى تۇرۇشتىن ئىبارەت «بەشكە قارشى تۇرۇش» ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلدى.

2 ـ ئايدا ناھىيىلىك ئاشلىق بۆلۈمى، مەھىيە بۆلۈمى، تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپى تەسىس قىلىندى، ناھىيىلىك ماتارىپ بۆلۈمى مەدەنىيەت ـ ماتارىپ بۆلۈمى قىلىپ ئۆزگەرتىلدى.

3 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنىدىن 8 ـ كۈنگىچە ناھىيىلىك 5 ـ نۆۋەتلىك ھەرمىللەت ـ ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى ئېچىلدى.

7 ـ، 8 ـ ئايلاردا ناھىيە بويىچە تۇنجى قەدەمدە تۇلچەم ئەسۋابلىرىنىڭ بىرلىككە كەلتۈرۈلگەن تۇلچەم بىرلىكى لايىھىسى بولغا قويۇلۇشقا باشلىندى. لايىقەتلىك بولغانلىرىغا تامغا بېسىلىپ ئىشلىتىشكە رۇخسەت قىلىندى، لايىقەتسىزلىرى بىردەك مۇسادىرە قىلىندى.

9 ـ ئايدا يېڭى دېموكراتىك ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ كورلا ناھىيىلىك خىزمەت كومىتېتى قۇرۇلدى.

9 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنىدىن 10 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنىگىچە كورلا ناھىيىلىك 2 ـ نۆۋەتلىك دېھقانلار قۇرۇلتىيى ئېچىلدى.

10 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنىدىن 5 ـ كۈنىگىچە كورلا ناھىيىلىك 6 ـ نۆۋەتلىك ھەرمىللەت ـ ھەرساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى ئېچىلدى.

1953 ـ يىلى

3 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنىدىن 12 ـ كۈنىگىچە كورلا ناھىيىلىك 7 ـ نۆۋەتلىك ھەرمىللەت.ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى ئېچىلدى.

4 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنىدىن 6 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنىگىچە كورلا ناھىيىسىدە 1 ـ قېتىملىق ئومۇمىيۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈش خىزمىتى ئىشلەندى. ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈش نەتىجىسى مۇنداق بولدى: ناھىيىنىڭ ئومۇمىي نوپۇسى 30 مىڭ 643، ئومۇمىي ئائىلە 7135؛ ئەر 16 مىڭ 500، ئايال 14 مىڭ 143؛ شەھەر ـ بازار نوپۇسى 6766، يېزا نوپۇسى 23 مىڭ 876.

7 ـ ئاينىڭ 9 ـ كۈنىدىن 11 ـ كۈنىگىچە كورلا ناھىيىلىك كوپېراتىپ ئەزالىرى قۇرۇلتىيى ئېچىلدى.

8 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنىدىن 9 ـ كۈنىگىچە كورلا ناھىيىلىك 8 ـ نۆۋەتلىك ھەرمىللەت ـ ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى ئېچىلدى.

8 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنىدىن 13 ـ كۈنىگىچە ناھىيىلىك تۇنجى نۆۋەتلىك ئايالار قۇرۇلتىيى ئېچىلدى، قۇرۇلتايغا 51 ۋەكىل قاتناشتى، قۇرۇلتايدا تۇنجى نۆۋەتلىك دېموكراتىك ئايالار بىرلەشمىسى مايلاپ چىقىلدى. شۇ يىلى ئۇنىڭ نامى ناھىيىلىك ئايالار بىرلەشمىسى دەپ ئۆزگەرتىلدى.

شۇ يىلى كورلا ناھىيىسىدە ناھىيىلىك يەر ئىسلاھاتى كومىتېتى قۇرۇلدى. يەر ئىسلاھاتى ئالدى بىلەن 3 ـ رايونىنىڭ 6 ـ، 7 ـ يېزىلىرى ۋە 4 ـ رايونىنىڭ 9 ـ يېزىسىدىكى 9 مەۋزېي كەنتتە سىناق تەرىقىسىدە ئېلىپ بېرىلدى. 9 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنى 120 كادىر يېزىغا بېرىپ نامرات ئاممىنى سەپەرۋەر قىلىپ، زومىگەر، پومبىچىكلاردىن ھېساب ئالدى، زومىگەر، پومبىچىكلارنى كۆرەش قىلدى ۋە ئوچۇق سوت قىلدى. ناھىيە بويىچە پومبىچىكلارنىڭ 21 مىڭ 600 مو يېرى، 926 ئېغىز ئۆيى، 775 تۈياق چارۋىسى، 71 مىڭ 800 كىلوگرام ئاشلىقى، 3390 يېزا ئىگىلىك سايمانى، 5870 ئائىلە سايمانى مۇسادىرە قىلىندى. 6464 ئائىلىلىك كەمبەغەل دېھقان، يالالانما دېھقان 17 مىڭ 761 مو تېرىلغۇ يەرگە ئىگە بولدى.

1954 ـ يىلى

2 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم 1 ـ رايونىنىڭ بەخت يېزىسى ئاقتاش كەنتىدىكى نىيازنىڭ دائىملىق ھەمكارلىق گۇرۇپپىسىدا يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش كوپېراتىپىنى سىناق تەرىقىسىدە قۇرۇدى. 3 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى 13 ئائىلىلىك دېھقاندىن تەشكىللەنگەن «ئاۋانگارت» ياشلانغۇچ يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش كوپېراتىپى رەسمىي قۇرۇلدى.

3 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنىدىن 9 ـ كۈنىگىچە كورلا ناھىيىلىك 1 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ

1 ـ سانلىق يىغىنى ئېچىلدى، يىغىنغا 69 ۋەكىل قاتناشتى. سايلام ئارقىلىق كورلا ناھىيىلىك 1ـ نۆۋەتلىك خەلق كومىتېتى تەشكىللەندى، مەخسۇتجان ئاسىم ناھىيىلىك ھاكىملىقىغا سايلاندى.

3 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنىدىن 21 ـ كۈنگىچە يېڭى دېموكراتىك ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ كورلا ناھىيىلىك 1 ـ قۇرۇلتىيى ئېچىلدى.

6 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى دۆلەت مەمۇرىي كېڭىشىنىڭ تەستىقلىشى ئارقىلىق، قارا شەھەر ۋالىي مەھكىمىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم رايونى (1955ـ يىلى بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى قىلىپ ئۆزگەرتىلدى) ۋە كورلا ۋالىي مەھكىمىسى قۇرۇلدى. كورلا ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ مەركىزى كورلا ناھىيىسى بولدى.

7 ـ ئايدا ناھىيە بويىچە «خۇنبىڭغا قارشى تۇرۇش» ھەرىكىتى ئېلىپ بېرىلدى.

7 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى كۈنچى دەريالىسىنىڭ سۇيى بىرىنلا كۆپەيىپ، ئېقىن مىقدارى سېكونتىغا 200 كۇب مېتردىن يەتتى. دەريانىڭ شەرقىي قىرغىنى يار ئېلىپ كېتىپ، 40 مودىن كۆپرەك ئېتىزنى سۇ بېسىپ كەتتى. دەريانىڭ غەربىي قىرغىنىدىن سۇ تېشىپ چىقىپ، ناھىيىلىك بانكا، ئاشلىق شىركىتى، پوچتا ـ تېلېگراف ئىدارىسىنىڭ ئارقا ھويلىسىغىچە ئېقىپ باردى. كورلا ۋالىي مەھكىمىسى، ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئاممىنى ۋاقتىدا سەپەرۋەر قىلىپ كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆرۈپ، خەتەردىن قۇتقۇزۇشى، دەريا توغانلىرىنى پۈختىلىشى نەتىجىسىدە چوڭ زىيان كېلىپ چىقمىدى.

9 ـ ئايدا ناھىيىلىك پوچتا ـ تېلېگراف ئىدارىسى، ناھىيىلىك خەلق بانكىسى، ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا ۋىلايەتلىك پوچتا ـ تېلېگراف ئىدارىسى، ۋىلايەتلىك مەركىزىي تارماق بانكىغا قوشۇۋېتىلدى.

10 ـ ئايدا ناھىيىلىك خەلق تەپتىش ئىدارىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

12 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنى كورلا ۋىلايەتلىك تاماكا ـ ھاراق مەخسۇس تىجارىتى كەسپىي شىركىتىنىڭ توپ سېتىش ئورنى قۇرۇلدى.

شۇ يىلى ناھىيىلىك شىپاخانا ناھىيىلىك خەلق شىپاخانىسى قىلىپ ئۆزگەرتىلدى.

1955 ـ يىلى

1 ـ ئايدا ناھىيىدە خۇسۇسىي سودا ـ سانائەتنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش باشلاندى.

3 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى ناھىيە بويىچە يېڭى خەلق پۇلى تارقىتىش، كونا خەلق پۇلىنى يىغىۋېلىش ئىشى باشلاندى. كونا پۇلنى يىغىۋېلىش خىزمىتى 6 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى ئاياقلاشتى.

3 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنىدىن 30 ـ كۈنگىچە پۈتۈن ناھىيىدىكى ھەرمىللەت خەلقى دۇنيا تىنچلىق مۇدىرىيىتىنىڭ چاقىرىقىغا ئاكتىپ ئاۋاز قوشۇپ، «ئاتوم قوراللىرىنى ئىشلىتىشكە قارشى تۇرۇش» يۈزىسىدىن تىنچلىق ئۆچۈن ئىمزا قويۇش ھەرىكىتىنى قانات يايدۇردى، 24 مىڭ 877 ئادەم ئىمزا قويدى.

4 ـ ئايدا ناھىيە بويىچە 2 ـ قەدەمدە ئۇلۇچەم ئەسۋابلىرىنىڭ بىرلىككە كەلتۈرۈلگەن ئۇلۇچەم بىرلىكى لايىھىسى يولغا قويۇلۇشقا باشلىدى، دۆلەت بەلگىلىگەن «كىلوگرام سىستېمىسىنى يولغا قويۇش، جىلە سىستېمىسىنى داۋاملىق قوللىنىش، قالايمىقان سىستېمىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش» تىن ئىبارەت ئۇلۇچەم باشقۇرۇش تۈزۈمى ئىجرا قىلىندى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك خەلق شىپاخانىسى ئاساسىدا، كورلا ۋىلايەتلىك خەلق دوختۇرخانىسى قۇرۇلدى.

4 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنىدىن 9 ـ كۈنگىچە ناھىيىلىك 2 ـ نۆۋەتلىك ئايالار قۇرۇلتىيى ئېچىلدى.

6 ـ ئايدا كورلا ترانسپورت بېكىتى قۇرۇلدى. 1961 ـ يىلى ئۈ، يولۇچى توشۇش مەركىزىي بېكىتى قىلىپ ئۆزگەرتىلدى.

10 ـ ئايدا ناھىيە بويىچە ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش خىزمىتى قانات يايدۇرۇلدى.

10 ـ ئايناق 10 ـ كۈندىن 18 ـ كۈنگىچە ناھىيىلىك پارتكوم (ئۆچ) دەرىجىلىك كادىرلار يىغىنى ئاچتى، يىغىنغا 132 كىشى قاتناشتى. يىغىندا شىنجاڭ 3 ـ نۆۋەتلىك پارتىيە قۇرۇلتىيىنىڭ روھى يەتكۈزۈلدى، كوپىراتىپ قۇرۇش، كوپىراتىپنى كېڭەيتىش، كوپىراتىپنى تەرتىپكە سېلىش پىلانى ۋە 1956 ـ يىللىق يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش پىلانى مۇزاكىرە قىلىنىپ ماقۇللاندى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك ھەربىي خىزمەت ئۆتەش ئىدارىسى قۇرۇلدى (1957 ـ يىلى 5 ـ ئايدا ئۇ ناھىيىلىك ھەربىي خىزمەت ئۆتەش ئىشخانىسى قىلىپ ئۆزگەرتىلدى). ناھىيىلىك خەلق تەپتىش ئىدارىسى خەلق تەپتىش مەھكىمىسى قىلىپ ئۆزگەرتىلدى.

11 ـ ئايناق 1 ـ كۈندىن 6 ـ كۈنگىچە يېڭى دېموكراتىك ياشلار ئىتتىپاقى كورلا ناھىيىلىك 2 ـ قۇرۇلتىيى ئېچىلدى.

11 ـ ئايناق 28 ـ كۈندىن 12 ـ ئايناق 1 ـ كۈنگىچە جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى كورلا ناھىيىلىك 1 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 1 ـ ئومۇمىي يىغىنى ناھىيە بازىرىدا ئېچىلدى.

12 ـ ئايدا ناھىيىلىك ھەربىي خىزمەت ئۆتەش ئىدارىسى تۈنجى قېتىم ئىختىيارىي ھەربىي خىزمەت ئۆتەيدىغان ئەسكەر ئېلىش ۋەزىپىسىنى ئورۇندىدى، 62 ئەسكەر ئالدى.

12 ـ ئايناق ئوتتۇرىلىرىدا، ناھىيىنىڭ توۋۇرچى يېزىسى ئۈستۈن ياقاتوغراق كەنتىدىكى يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش كوپىراتىپىدا موخۇ كېسىلىنى يۇقتۇرىۋالغان بىر ئادەمنىڭ بارلىقى سېزىلدى.

12 ـ ئايناق 24 ـ كۈندىن 27 ـ كۈنگىچە كورلا ناھىيىلىك 1 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 5 ـ يىغىنى ناھىيە بازىرىدا ئېچىلدى. يىغىنغا 43 ۋەكىل قاتناشتى. يىغىن «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئاساسىي قانۇنى» دىكى بەلگىلىمىلەرگە ئاساسەن، ناھىيىلىك، يېزىلىق خەلق ھۆكۈمەتلىرىنىڭ نامىنى ناھىيىلىك، يېزىلىق خەلق كومىتېتلىرى دەپ ئۆزگەرتىشنى قارار قىلدى.

شۇ يىلى باشلانغۇچ يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش كوپىراتىپى بىردىن 29 غا كۆپەيدى، كوپىراتىپقا قاتناشقان دېھقان ئائىلىلىرى 26 ئائىلىدىن 796 ئائىلىگە كۆپەيدى.

شۇ يىلى ناھىيىلىك مۇچىلىق بۆلۈمى قۇرۇلدى، ناھىيىلىك سودا ـ سانائەت بۆلۈمى سودا بۆلۈمى دەپ ئۆزگەرتىلدى.

1956 ـ يىلى

2 ـ ئايدا ناھىيە ئورگىنىدا كادىرلارنى تەكشۈرۈش خىزمىتى ئىشلىنىشكە باشلىندى.

4 ـ ئايدا ناھىيىدە بەش كىشىدىن تەركىب تاپقان ئەكسىلىنقىلابچىلارنى تازىلاش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، ئارقىدىنلا ناھىيىدىكى ئىدارە، مەكتەپ، كارخانا، كەسىپ ئورۇنلار ۋە خەلق تەشكىلاتلىرىدا ئەكسىلىنقىلابچىلارنى تازىلاش ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلدى. بۇ ھەرىكەت ئىككى تۈركۈمگە بۆلۈپ، ئىككى يىل ئون ئاي ئېلىپ بېرىلدى، بۇ ھەرىكەتكە 1390 كادىر، ئىشچى ـ خىزمەتچى قاتناشتى، 15 ئەكسىلىنقىلابچى، بىر بۈزۈق ئونسۇر ئېنىقلاپ چىقىلدى.

4 ـ ئايناق 14 ـ كۈنى ناھىيىدە بازارلىق خەلق كومىتېتى قۇرۇلدى.

5 ـ ئايدا پۈتۈن ناھىيىدىكى باشلانغۇچ يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش كوپىراتىپلىرى ئالىي كوپىراتىپقا ئۆزگەرتىلدى، ناھىيە بويىچە جەمئىي 33 ئالىي كوپىراتىپ قۇرۇلدى، 5 مىڭ 370 ئائىلىلىك دېھقان ئالىي كوپىراتىپقا قاتناشتى.

5 ـ ئايناق 1 ـ كۈندىن 7 ـ كۈنگىچە جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ پارتىيىسىنىڭ كورلا ناھىيىلىك 1 ـ قۇرۇلتىيى ئېچىلدى.

7 ـ ئايدا ۋىلايەتلىك خەلق دوختۇرخانىسى يېڭى ئورۇنغا كۆچۈرۈلدى، ئەسلىدىكى ئورنىدا ناھىيىلىك

خەلق شىپاخانىسى قۇرۇلدى.

11 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنى مالىيە ـ ئىقتىساد كومىتېتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ناھىيىلىك پىلان كومىتېتى قۇرۇلدى. شۇ يىلى ناھىيىلىك پىلان كومىتېتى بىلەن ناھىيىلىك ستاتىستىكا بۆلۈمى پىلان-ستاتىستىكا بۆلۈمى قىلىپ بىرلەشتۈرۈلدى.

شۇ ئايدا ناھىيە بويىچە رايون تۈزۈلمىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، 17 يېزا بىرلەشتۈرۈلۈپ، ئون يېزا، بىر بازار قۇرۇلدى.

12 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنىدىن 31 ـ كۈنىگىچە كورلا ناھىيىلىك 2 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 1 ـ يىغىنى ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى.

شۇ يىلى كورلا ئوت ئېلېكتر ئىستانسىسى قۇرۇلدى، گېنېراتۇرنىڭ سىغىمچانلىقى 300 كىلوۋات بولدى. 1971 ـ يىلى بۇ ئىستانسا باشقا مەھسۇلات ئىشلەپچىقىرىشقا ئۆزگەرتىلدى.

1957 ـ يىلى

3 ـ ئايدا ناھىيىلىك باج ئىدارىسى بىلەن مالىيە بۆلۈمى بىرلەشتۈرۈلۈپ، ناھىيىلىك مالىيە ئىدارىسى قىلىندى.

3 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە كومىتېتىنىڭ 1 ـ شۇجىسى ۋاڭ ئېنىڭاۋ بىلەن شۇجىچۇنىڭ شۇجىسى زېڭ دې كورلا ناھىيىسىگە خىزمەتلەرنى تەكشۈرۈشكە كەلدى ھەمدە مەملىكەت بويىچە ئېچىلغان ئۆلكىلىك، شەھەرلىك، ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە كومىتېتلىرى شۇجىلىرى يىغىنىنىڭ روھىنى يەتكۈزدى.

4 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنىدىن 30 ـ كۈنىگىچە يېڭى دېموكراتىك پاشلار ئىتتىپاقى كورلا ناھىيىلىك 3 ـ قۇرۇلتىيى ئېچىلدى. 5 ـ ئايدا يېڭى دېموكراتىك پاشلار ئىتتىپاقى كورلا ناھىيىلىك كومىتېتى جۇڭگو كوممۇنىستىك پاشلار ئىتتىپاقى كورلا ناھىيىلىك كومىتېتى دەپ ئۆزگەرتىلدى.

7 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى شاڭخەي يېزىسىنىڭ دادۇڭزا كەنتى مۆلدۈر ئاپتىگە ئۆچرىدى، 4702 مو يەردىكى ئارپا، 3884 يېرىم مو يەردىكى بۇغداي ئاپەتكە ئۆچرىدى.

9 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى ناھىيىلىك تۇنجى نۆۋەتلىك ئىشچىلار قۇرۇلتىيى ئېچىلىپ، كورلا ناھىيىلىك ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى قۇرۇلدى.

10 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى ناھىيىلىك ئىستىل تۈزىتىش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. 17-كۈنى ناھىيە دەرىجىلىك ئورگانلاردا ئىستىل تۈزىتىش ھەرىكىتى رەسمىي باشلاندى.

10 ـ ئايدا ناھىيىلىك رادىئو ئۈزلىي قۇرۇلدى.

11 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى ناھىيە بويىچە شەھەر ـ بازار ئاھالىلىرىنى ئاشلىق بىلەن نورمىلىق تەمىنلەش يولغا قويۇلدى.

1958 ـ يىلى

1 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى ناھىيە بويىچە پاختا، پاختا رەخت بىلەن پىلانلىق تەمىنلەش يولغا قويۇلدى.

1 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى ناھىيە دەرىجىلىك ئورگانلاردىكى كادىرلارنىڭ ئىستىل تۈزىتىش ھەرىكىتى ئومۇميۈزلۈك ھالدا ئوڭچىللارغا قارشى تۇرۇش كۈرىشىگە ئايلاندى. 4 ـ ئايغىچە ئالتە ئادەم خاتا ھالدا «ئوڭچى» قىلىپ بېكىتىلدى.

2 ـ ئايدا پۈتۈن ناھىيىدىكى خەلق ئوتتۇرا مەكتەپ، باشلانغۇچ مەكتەپلەردە پىنسىن ھەرىپى بىلەن ئوقۇتۇش ھەمدە ئۆلچەملىك تەلەپپۇزنى ئۆگىنىش باشلاندى.

3 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى ناھىيىلىك ئىجرائىلاش كومىتېتى قۇرۇلۇپ، كادىرلارنى ئىجرائىلاپ تۇرۇشقا چۈشۈرۈش باشلاندى.

5 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈندىن 22 ـ كۈنگىچە كورلا ناھىيىلىك 3 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 1 ـ يىغىنى ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى.

7 ـ ئايدا ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك سايمانلىرى زاۋۇتى قۇرۇلدى؛ سودا بۆلۈمى، تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ناھىيىلىك سودا ئىدارىسى قۇرۇلدى؛ قۇرۇلۇش بۆلۈمى، سۇچىلىق بۆلۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، يېزا ئىگىلىك بۆلۈمى قۇرۇلدى؛ قاتناش بۆلۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، سانائەت ـ قاتناش بۆلۈمى قۇرۇلدى.

شۇ ئايدا كورلا ناھىيىسىدىكى تۆنجى يېزا سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى — قازانچى سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسىنىڭ قۇرۇلۇشى باشلىنىپ، 10 ـ ئايدا پۈتۈپ توك تارقىتىشقا باشلىدى، 1966 ـ يىلى توك تارقىتىشتىن توختىتىلدى.

8 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى كورلا ناھىيىسى تەۋەسىدە ئۇدا قاتتىق يامغۇر يېغىپ، كۆنچى دەرياسىنىڭ سۈيى تېز كۆپىيىپ كەتتى، كەلكۈن چوققىسىنىڭ ئېقىم مىقدارى سېكونتىغا 184 كۇب مېتردىن يېتىپ، سۇ باشلاش ئېغىزىدىن ئالتىنى بۇزۇۋەتتى، يەتتە جايدىكى سۇ باشلاش ئۆستەڭنى يار ئېلىپ كېتىپ، 200 مودىن ئارتۇق زىرائەتنى سۇ بېسىپ كەتتى، ئامىنىڭ 100 ئېغىزغا يېقىن ئۆيىنى سۇ ئېلىپ كەتتى، باش ئەگمىدىكى تۆت كىلومېتر كېلىدىغان تاشيول ئولتۇرۇشۇپ كەتتى.

9 ـ ئايدا ئەسلىدىكى توققۇز يېزا ئىگىلىك يېزىسى ئاساسىدا تېكىچى، ئاۋات، قارا يۇلغۇن، يېڭىشەھەر، توۋۇرچى، قوشئېرىق، چارباغدىن ئىبارەت ھاكىمىيەت بىلەن گۈڭشې بىرلەشتۈرۈلگەن يەتتە يېزا خەلق گۈڭشىسى قۇرۇلدى.

9 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى ناھىيىدە يەرلىك مىللەتچىلىككە قارشى تۇرۇش ۋە سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلدى. كېيىنكى يىلى كۈزدە بۇ ھەرىكەت ئاياقلاشتۇرۇلدى، ئېغىر يەرلىك مىللەتچىلىك كەيپىياتى بولغان 26 ئادەم تەكشۈرۈپ چىقىلدى. بۇ قېتىمقى ھەرىكەتتە كېڭەيتىۋېتىش خاتالىقى كۆرۈلۈپ، يەزى كادىرلار، زىيالىيلار، مىللىي ـ دىنىي زاتلار ئورۇنسىز زەربىگە ئۇچرىدى.

9 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى ناھىيىلىك پولات تاۋلاش بىلەن كەلگۈللىنىش ئىشخانىسى جىددىي ئۇقتۇرۇش چىقىرىپ، ھەرقايسى گۈڭشې، ناھىيىگە بېۋاستە قاراشلىق ئورۇنلارنى 2000 تونىنا پولات-تۆمۈر ئىشلەپچىقىرىش ۋەزىپىسىنى تېرىشىپ ئورۇندىشىغا سەپەرۋەر قىلدى.

شۇ يىلى ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسى، سوت مەھكىمىسى، جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى بىرلىشىپ ئىش بېجىردى، بۇ 1962 ـ يىلغىچە داۋام قىلدى.

1959 ـ يىلى

1 ـ ئايدا جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى كورلا ۋىلايەتلىك كومىتېتىنىڭ ئورگان گېزىتى — «كورلا گېزىتى» (قوغۇشۇن مەتبەئەدە بېسىلغان) نەشر قىلىنىپ، پوچتا ئارقىلىق تاشكارا تارقىتىلدى. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە كومىتېتىنىڭ 1 ـ شۇجىسى يولداش ۋاڭ ئېنىماۋ گېزىت نامىنى يېزىپ بەردى. 1960 ـ يىلى 12 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى ۋىلايەتلىك پارتىيە كومىتېتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىغا قوشۇۋېتىلگەنلىكتىن، «كورلا گېزىتى» نەشردىن توختىتىلدى.

1 ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنى ناھىيە بويىچە گۈڭشېنى تەرتىپكە سېلىش ھەرىكىتى ئېلىپ بېرىلىشقا باشلىندى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك خەلق شىپاخانىسى ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسىغا ئۆزگەرتىلدى.

2 ـ ئايدا ناھىيىلىك ئارخىپىغا قۇرۇلدى.

5 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى ناھىيە بويىچە گۈل بىلەن تورمىلىق تەمىنلەش يولغا قويۇلدى.

6 ـ ئايدا ناھىيە بويىچە يېزا خەلق گۈڭشېلىرىدا «ئوچىنى كۆتۈرە ئېلىش» (ئەمگەك ئومۇرىنى، مەھسۇلات مىقدارىنى، مالىيىنى كۆتۈرە ئېلىش) تۈزۈمى تېزلىكتە يولغا قويۇلۇپ، 1959 ـ يىلدىكى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىش كۆرسەتكۈچىنىڭ ئورۇنلىنىشىغا كاپالەتلىك قىلىندى.

6 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى ناھىيىلىك تۈپراقنى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈش ئىشخانىسى قۇرۇلدى.

8 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى كورلا ناھىيىلىك خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمى قۇرۇلدى.

9 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى كورلا ۋىلايىتىگە بېۋاستە قاراشلىق باشلانغۇچ مەكتەپتە رەسمىي ئوقۇش باشلاندى. بۇ مەكتەپ 1964 ـ يىلى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى بويىچە ئۈلگىلىك باشلانغۇچ مەكتەپ قىلىپ بېكىتىلدى.

9 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم «مەركەزنىڭ گۈڭشې ئەزالىرىغا قالدۇرۇق يەر بېرىشنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش مەسىلىسى توغرىسىدىكى يولىيورۇقىنى ئۈزۈل ـ كېسىل ئىزچىللاشتۇرۇش ھەققىدە ئۈقتۇرۇش» تارقاتتى.

كۆزدە كورلا ۋىلايىتىدىكى تۈنجى يەرلىك تۈمۈرىيول (كورلىدىن چەرچىنگىچە) قۇرۇلۇشىدا ئىش باشلاندى، بۇ تۈمۈر يولنىڭ ئۇزۇنلۇقى 212.74 كىلومېتر كېلىدۇ. 1961 ـ يىلى مەبلەغ يېتىشمىگەنلىكتىن، بۇ قۇرۇلۇش توختۇتۇلۇپ، 100 مىل يۇلىدىن ئارتۇق ئىقتىسادىي زىيان بولدى.

9 ـ ئايدا 3 ـ قەۋەدە ئۆلچەم ئەسۋابلىرىنىڭ يەرلىككە كەلتۈرۈلگەن ئۆلچەم يەرلىكى تۈزۈمىنى ئىسلاھ قىلىش ناھىيە بويىچە ئومۇمىيۈزلۈك يولغا قويۇلدى، 2 ـ يىلى 8 ـ ئايدا ناھىيە بويىچە ئۆلچەم يەرلىكلىرىدە كىلوگرام ـ مېتر سىستېمىسى ئومۇملاشتۇرۇلدى.

10 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنىدىن 28 ـ كۈنىگىچە ناھىيىلىك پارتكوم كېڭەيتىلگەن يىغىن چاقىرىپ، جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى 8 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 8 ـ ئومۇمىي يىغىنى ۋە ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە كومىتېتى كېڭەيتىلگەن يىغىنىنىڭ روھىنى يەتكۈزدى، جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى كورلا ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى 8 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 8 ـ ئومۇمىي يىغىنى ۋە ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە كومىتېتى كېڭەيتىلگەن يىغىنىنى ھىمايە قىلىش توغرىسىدىكى قارارىنى مۇزاكىرە قىلىپ ماقۇللىدى.

11 ـ ئاينىڭ 23 ـ كۈنىدىن 30 ـ كۈنىگىچە جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى كورلا ناھىيىلىك 2 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 1 ـ ئومۇمىي يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى.

12 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى ناھىيىدىكى بېزىلاردا سوتسىيالىستىك تەربىيە مەركەز قىلىنغان خەلق گۈڭشېسىنى تەرتىپكە سېلىش ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلدى. 2 ـ يىلى 3 ـ ئايدا بۇ ھەرىكەت ئاياقلاشتۇرۇلدى.

شۇ يىلى ناھىيىلىك پارتىيە كومىتېتى پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىنىڭ «ئومۇمىي خەلق ئەسكەر بولۇش، خەلق ئەسكەرلىرى شىمىنى كۆيلەپ قۇرۇش» چاقىرىقىغا ئاساسەن، بېكىشەر گۈڭشىسىدا نۆۋەتلىك سىناق ئېلىپ بېرىلدى. يىل ئاخىرىغىچە ناھىيە بويىچە خەلق ئەسكەرلىرى تۈزىندىن بىرسى قۇرۇلدى، ئۈنىڭ قارىسىغىدا بەش يىلاق، 24 لىيەن، 76 پەي بولۇپ، جەمئىي 2547 خەلق ئەسكىرى تەشكىللەندى، 2 ـ يىلى يىل ئاخىرىغىچە كۆپىيىپ ئىككى خەلق ئەسكەرلىرى شىمى قۇرۇلدى.

1960 - يىلى

2 - ئاينىڭ 19 - كۈنى ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتى، ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى قۇرۇلدى.

2 - ئاينىڭ 25 - كۈنى ناھىيىگە قاراشلىق مەكتەپلەردە «ئەمۇنىلىك پىئونىر لىيۇژېنشۇدىن ئۆگىنىپ، ماۋجۇشىنىڭ ياخشى پەرزەنتى بولۇش» پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلدى.

2 - ئاينىڭ 25 - كۈنىدىن 28 - كۈنگىچە كومىۋنىستىك ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ كورلا ناھىيىلىك 4 - قۇرۇلتىيى چاقىرىلدى.

3 - ئايدا كۆنچى دەريانى جىلغىسىغا جايلاشقان باشئەگىم سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسىنىڭ قۇرۇلۇشى باشلاندى. بۇ قۇرۇلۇش 1966 - يىل 8 - ئايدا پۈتۈپ، توك تارقىتىشقا باشلىدى. بۈنىڭ يىللىق توك تارقىتىش مىقدارى 231 مىليون كىلوۋات سائەت بولدى.

3 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن 4 - كۈنگىچە ناھىيىلىك پارتىيە كومىتېتى 1959 - يىللىق سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇشتىكى ئىلغار كوللېكتىپ ۋە ئىلغار ئىشلەپچىقارغۇچىلار ۋەكىللىرى يىغىنى ئاچتى، يىغىندا ھەرقايسى سەپلەردىكى 406 ۋەكىل تەقدىرلەندى.

3 - ئاينىڭ 12 - كۈنى ناھىيە بويىچە «قىزىللىشىش، تىرىشچان بولۇش، ماھىر بولۇش» مەزمۇن قىلىنغان سوتسىيالىستىك ئەمگەك مۇسابىقىسى پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلدى.

4 - ئاينىڭ 10 - كۈنى تاشدەن كۆمۈر كېنىنىڭ 1 - نومۇرلۇق قۇدۇقىدا قۇم ئولتۇرۇشۇپ كېتىش ۋەقەسى يۈز بېرىپ، ئىككى ئادەم ئۆلدى، ئىككى ئادەم يارىلاندى.

4 - ئاينىڭ 19 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم «يېزا ئىگىلىك سېپىدىكى ئەمۇنچى بولداش ھېكىم گاياتتىن ئۆگىنىش» ھەققىدە ئۇقتۇرۇش تارقاتىپ، ھەرمىللەت كادىرلار، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنى «ئىلغارلاردىن ئۆگىنىش، ئىلغارلارغا سېلىشتۇرۇش، ئىلغارلارغا يېتىشۇېلىش، ئارقىدا قالغانلارغا ياردەم بېرىش»تىن ئىبارەت ئاممىۋى مۇسابىقە ھەرىكىتىنى قانات يايدۇرۇشقا چاقىردى.

5- ئاينىڭ 3 - كۈنى ناھىيىلىك مىللىي ناخشا - ئۇسۇل ئۆمىكى، خېنەن تىياتىرى ئۆمىكى قۇرۇلدى.

6 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن 11 - كۈنگىچە چارباغ يېزىلىق ئۈيغۇر باشلانغۇچ مەكتېپىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى مەرھۇمناخان مەملىكەت بويىچە ماتارىپ سېپىدىكى ئىلغار خىزمەتچى بولۇپ باھالىنىپ، بېيجىڭدا ئېچىلغان «مەملىكەت بويىچە مەدەنىيەت - ماتارىپ سېپىدىكى قەھرىمانلار ئۇچرۇشۇش يىغىنى»غا قاتناشتى، پارتىيە ۋە دۆلەت رەھبەرلىرىنىڭ سەممىي قوبۇل قىلىشىغا ئېرىشتى.

7 - ئاينىڭ 29 - كۈنى شاڭخەي گۈڭشېڭنىڭ داۋۇڭزا رايونىدا مۇلدۇر ئاپىتى بولدى، مۇلدۇرنىڭ دىئامېتىرى بىر يېرىم سانتىمېتر بولۇپ، بۇ ئاپەتتە 3000 مو كېۋەزلىك زىيانغا ئۇچرىدى.

9 - ئايدا شىنجاڭ ھەربىي رايونى ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۇەنى يېزا ئىگىلىك 2 - شىنىڭ شىنايى قارا شەھەر ناھىيىسىدىن كورلا ناھىيىسىگە كۆچۈپ كەلدى.

11 - ئاينىڭ 20 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم «ناھىيە بويىچە ئاشلىقنى تېجەپ ئىشلىتىش، قوشۇمچە يېمەكلىك، يېمەكلىك ئورنىدا ئىستېمال قىلىنىدىغان مەھسۇلات ئىشلەپچىقىرىشى بىلەن كەڭ شۇغۇللىنىش ۋە ھەلق تۇرمۇشىنى ياخشى ئورۇنلاشتۇرۇش پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇش توغرىسىدا جىددىي ئۇقتۇرۇش» تارقاتتى.

12 - ئاينىڭ 1 - كۈنى گوۋۇيۇەنىڭ تەستىقلىشى ئارقىلىق، كورلا ئولايىتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، كورلا ئولايىتى بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىغا قوشۇۋېتىلدى، بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ مەركىزى قاراشەھەر ناھىيىسىدىن كورلا ناھىيىسىگە كۆچۈرۇلدى.

12 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنى كورلا رايونىدىكى پارتىيە، ھۆكۈمەت، ئارمىيە كادىرلىرى ۋە ھەر ساھە-ھەرمىللەت ۋەكىللىرى بولۇپ 1400 دىن ئارتۇق كىشى يىغىن ئېچىپ، كورلا ۋىلايەتلىك بايىنغو-لىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىغا قوشۇۋېتىلگەنلىكىنى قىزغىن تەبرىكلىدى. ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە كومىتېتلىك شۇجىسى لۇجيەنرېن يىغىنغا قاتنىشىپ، گۇڭۋيۈەن بىلەن ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتلىك قارارىنى ئوقۇپ ئۇقتى.

12 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈندىن 30 ـ كۈنگىچە كورلا ناھىيىلىك تۇنجى نۆۋەتلىك خەلق ئەسكەرلىرى قۇرۇلتىيى ئېچىلدى.

شۇ ئايدا بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق پوچتا ـ تېلېگراف ئىدارىسى قۇرۇلدى، ناھىيىلىك پوچتا ـ تېلېگراف ئىدارىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

1961 ـ يىلى

2 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈندىن 5 ـ كۈنگىچە ناھىيىلىك 4 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 1 ـ يىغىنى ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى.

2 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم «ئاشخانىنى مەركەز قىلىپ، يېزىلاردىكى خەلق تۇرمۇشىنى ياخشى ئورۇنلاشتۇرۇشقا دائىر ئون تۈرلۈك قوشۇمچە بەلگىلىمە توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش» تارقىتىپ، ئاممىۋى ئاشخانىنى ياخشى باشقۇرۇشنى، ھەر دەرىجىلىك كادىرلارنىڭ بىردەك ئەزالار بىلەن بىللە تاماق يېيىشىنى، ئۇلارنىڭ ئايرىم ئاشخانا قۇرۇۋالماسلىقىنى تەلەپ قىلدى.

3 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى كورلا ناھىيىلىك پارتىيە كومىتېتى شۇجىچۈسى قۇرۇلدى، يوجەنشاۋ 1-شۇجىلىققا، يېڭ زوڭچىڭ شۇجىچۈنىڭ شۇجىلىقىغا تەيىنلەندى.

5 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى شاڭخەي يېزىسىنىڭ دادۇڭزا رايونىدا مۇلدۇر ئاپىتى بولدى، 1862 مو يەردىكى كېۋەز، بۇغداي ئاپەتكە ئۇچرىدى.

6 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى قوشئېرىق يېزىسىنىڭ تۆۋەن قوشئېرىق كەنتىدىكى گۇڭشې ئەزالىرى كېۋەزگە «1059» دېھقانچىلىق دورىسى چاچقاندا، زەھەرلىنىشتىن مۇداپىئەلىنىش بۇيۇملىرى بولمىغانلىقى ئۈچۈن، بىر ئادەم زەھەرلىنىپ ئۆلۈپ كېتىش، بىر ئايالنىڭ بالىسى چۈشۈپ كېتىشتەك ئېغىر ۋەقە سادىر بولدى.

7 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى «شىنخۇا» كىتابخانىسى «ماۋزېدۇڭ تاللانما ئەسەرلىرى» نىڭ 1 ـ، 2 ـ، 3 ـ تومىلىرىنى تارقاتتى، ھەرمىللەت خەلقى بۇ تومىلارنى بەس ـ بەستە سېتىۋالدى.

8 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى ناھىيىلىك كىنوخانا پۈتتى.

8 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى كۈنچى دەرياسىنىڭ يۇقىرى ئېقىمىدا قاتتىق يامغۇر يېغىپ ئاپەت يۈز بەردى. دەريادىكى سۇنىڭ ئېقىن مىقدارى سېكونتىغا 38 كۇب مېتردىن بىراقلا كۆپەيىپ سېكونتىغا 220 كۇب مېترغا يېتىپ، تارىختىن بۇيان ئىنتايىن ئاز كۆرۈلگەن كەلكۈن يۈز بەردى. كورلا ناھىيىسىنىڭ پارتىيە، ھۆكۈمەت، ئارمىيە ئورۇنلىرىدىكى 3000 دىن ئارتۇق ئادەم كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆرۈپ، ئاپەتكە تاقابىل تۇرۇش كۆرۈشىگە ئاتلاندى. دەريا قېنىنى بەش كېچە ـ كۈندۈز زەربىدارلىق بىلەن پۈختىلاش ئارقىلىق، كۈنچى دەرياسى بويىدىكى ئاھالىلەر كەلكۈن ئاپىتىنىڭ زىيىنىدىن ساقلىنىپ قالدى.

10 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈندىن 12 ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنگىچە جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى كورلا ناھىيىلىك 2 ـ قۇرۇلتىيى ئېچىلدى. قۇرۇلتاي مەزگىلىدە ئاشلىق پاراق ئېلىش ـ سېتىۋېلىش خىزمىتى تۈپەيلىدىن، قۇرۇلتاي 38 كۈن توختىتىپ قويۇلدى.

12 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى، تەپتىش مەھكىمىسى، سوت

مەھكىمىسى قايرىم - قايرىم ئىش بېجىردى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك ئېنىقلاش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ قارىمىقىدا ئىشخانا تەسىس قىلىندى، بۇرۇنقى ھەربىكەتلەردە بىر تەرەپ قىلىنغان 320 كادىر ۋە ئاممىنىڭ مەسىلىسى ئېنىقلاندى.

1963 - يىل 2 - ئاينىڭ ئاخىرىدا ئېنىقلاش خىزمىتى ئاساسىي جەھەتتىن ئاياقلاشتى.

1962 - يىلى

1 - ئاينىڭ 11 - كۈنىدىن 17 - كۈنگىچە جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى كورلا ناھىيىلىك 3 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 1 - ئومۇمىي يىغىنى ئېچىلدى.

1 - ئاينىڭ 15 - كۈنىدىن 20 - كۈنگىچە كومۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى كورلا ناھىيىلىك 5-قۇرۇلتىيى ئېچىلدى.

2 - ئاينىڭ 2 - كۈنى بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ ياتماس ئورمانچىلىق مەيدانى، چەرچى باغۋەنچىلىك مەيدانى كورلا ناھىيىسىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلىپ، ناھىيىلىك دۇڭزۇر ئورمانچىلىق مەيدانى ۋە ناھىيىلىك چەرچى باغۋەنچىلىك مەيدانى قۇرۇلدى.

4 - ئايدا ناھىيىلىك ئۇيغۇر يېڭى يېزىقىنى ئومۇملاشتۇرۇش كومىتېتى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ قارىمىقىدا ئىشخانا تەسىس قىلىندى.

5 - ئايدا شاڭخەينىڭ «تۆڭدېشىك» بويىچە - توقۇش زاۋۇتى كورلىغا كۆچۈرۈپ كېلىندى، مۇشۇ ئاساستا بىكتۆەن يېزا ئىگىلىك 2 - شىىنىڭ پاختا توقۇمچىلىق فابرىكىسى قۇرۇلدى. 1984 - يىلى ئۇنىڭ نامى شىنجاڭ «خۇگۇاڭ» توقۇمچىلىق ئىلمە - توقۇلما فابرىكىسى دەپ ئۆزگەرتىلدى.

شۇ ئايدا ناھىيە بويىچە 722 ئىشچى - خىزمەتچى قىسقارتىلدى.

8 - ئايدا ناھىيىلىك مالىيە ئىدارىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ناھىيىلىك مالىيە بۆلۈمى ۋە باج ئىدارىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

9 - ئايدا بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ يۇغۇي دېھقانچىلىق مەيدانى كورلا ناھىيىسىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى.

12 - ئايدا ناھىيە بويىچە سوتسىيالىستىك تەربىيە ۋە ۋەتەنپەرۋەرلىك تەربىيىسى مەركەز قىلىنغان گۈڭشېنى تەرتىپكە سېلىش ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلدى.

1963 - يىلى

3 - ئاينىڭ 5 - كۈنى ماۋجۇشى «يولداش لېي فېڭدىن ئۆگىنىڭلار» دېگەن چاقىرىقنى چىقاردى، شۇنىڭدىن ئېتىبارەن ناھىيە بويىچە يولداش لېي فېڭدىن ئۆگىنىش پائالىيىتى تېز قانات يايدۇرۇلدى.

3 - ئاينىڭ 24 - كۈنىدىن 25 - كۈنگىچە قارا يۇلغۇن يېزىسىدا 107 ئادەم ئېغىر ئىشىق كېسىلىگە گىرىپتار بولدى؛ ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى ئالاقىدار ئورۇنلاردىن 20 نەچچە ئادەمنى باشلاپ قۇتقۇزۇش - داۋالاش ئۇچۇن نەق مەيدانغا باردى.

3 - ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم ئورگان ۋە زاۋۇت، كان - كارخانا، كەسپىي ئورۇنلاردا سوتسىيالىستىك تەربىيە ئۆتكا قىلىنغان «بەشكە قارشى تۇرۇش» (بۇزۇپ - چېچىپ ئىسراپ قىلىشقا، تارقاقچىلىققا، بيۇروكراتلىققا، خىيانەتچىلىك، ئوغۇرلۇققا، ھايانكەشلىككە قارشى تۇرۇش) ھەرىكىتىنى قانات يايدۇرىدى. 2 - يىلى 11 - ئايدا بۇ ھەرىكەت پۈتۈنلەي ئاياقلاشتۇرۇلدى.

4 - ئاينىڭ 5 - كۈنىدىن 16 - كۈنگىچە جۇڭگو - ھىندىستان چېگرىسىنىڭ غەربىدە ئۇزۇنىزنى قوغداپ قايتۇرما زەربە بېرىش ئۇرۇشىغا قاتناشقان قىسمىنىڭ قەھرىمانلىق ئىش ئىزلىرىنى دوكلات قىلىش

گۇرۇپپىسىدىكى شۇي شىگۈبىن (مەلۇم قىسىم قۇرۇلۇش لەينىڭ لەينجاڭى)، ئابدۇرېھىم (مەلۇم قىسىم پىلىموتچىلار لەينىڭ مۇئاۋىن بەنجاڭى، شەرەپ ىىلەن 2 ـ دەرىجىلىك خىزمەت كۆرسەتكەن)، چېن گوسەي (مەلۇم قىسىمنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي يېتەكچىسى، جەڭ تۆھپىكارى)، ئابلىز روزى (مەلۇم قىسىمنىڭ بەشتە ياخشى جەڭچىسى) دىن ئىبارەت تۆت جەڭ تۆھپىكارى كورلا ناھىيىسىگە كېلىپ قەھرىمان لىق ئىش ئىزلىرىنى دوكلات قىلدى.

7 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈندىن 30 ـ كۈنگىچە ناھىيىلىك 3 ـ نۆۋەتلىك ئايالىلار قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلدى.

9 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈندىن 28 ـ كۈنگىچە ناھىيىلىك 5ـنۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 1ـيىغىنى ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى.

10 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈندىن 28 ـ كۈنگىچە جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى كورلا ناھىيىلىك 4 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 1 ـ ئومۇمىي يىغىنى ئېچىلدى.

12 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈندىن 19 ـ كۈنگىچە ناھىيىلىك 3 ـ نۆۋەتلىك خەلق ئەسكەرلىرى قۇرۇلتىيى ئېچىلدى.

1964 ـ يىلى

1 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈندىن 14 ـ كۈنگىچە جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ كورلا ناھىيىلىك 3 ـ قۇرۇلتىيى ئېچىلدى.

2 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈندىن 22 ـ كۈنگىچە كومۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ كورلا ناھىيىلىك 6 ـ قۇرۇلتىيى ئېچىلدى.

2 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈندىن 29 ـ كۈنگىچە ناھىيىلىك پارتىيە كومىتېتى «بەشتە ياخشى» لار ۋەكىللىرى يىغىنى ئاچتى. يىغىنغا دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق سېپىدىكى بەشتە ياخشى گۇڭشې ئەزالىرى، بەشتە ياخشى كادىرلار، بەشتە ياخشى كوللېكتىپلارنىڭ مۇئەۋۋەر ۋەكىللىرى قاتناشتى.

6 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈندىن 8 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنگىچە ناھىيە بويىچە 2 ـ قېتىملىق ئومۇمىيۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىلدى. ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈش نەتىجىسى مۇنداق بولدى: ئومۇمىي نوپۇس 76 مىڭ 121، ئومۇمىي ئائىلە سانى 17 مىڭ 385؛ ئەر 42 مىڭ 118، ئايال 34 مىڭ 3.

6 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنى كورلا رايونىدىكى ھەر مىللەت ـ ھەرقاھە ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر ئاممىسى چوڭ يىغىن ۋە نامايىش ئۆتكۈزۈپ، بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى قۇرۇلغانلىقىنىڭ ئون يىللىقىنى تەبرىكلىدى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك مالىيە ـ ئىقتىساد ـ پىلان كومىتېتى قۇرۇلدى.

10 ـ ئايدا جۇڭگو پېزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ كورلا ناھىيىلىك تارماق بانكىسى قۇرۇلدى.

11 ـ ئايدا ناھىيە بويىچە سىياسىنى، ئىقتىسادنى، تەشكىلنى، ئىدىيىنى ئېنىقلاش (ئۆتنى ئېنىقلاش) ۋە «پارتىيە ئىچىدىكى كاپىتالىزم يولىغا ماڭغان ھوقۇقدارلار»نىڭ ئەدىپىنى بېرىش ھەرىكىتى قىلىنغان سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلدى. بۇ ھەرىكەت 1966 ـ يىل 2 ـ ئايدا ئاخىرلاشتى.

11 ـ ئاينىڭ 23 ـ كۈنى ساۋەت 14 دىن 57 مىنوت 59 سېكونت ئۆتكەندە، كورلىنىڭ تاشقىن رايونىدا 4.7 بال يەر تەۋرىدى.

1965 ـ يىلى

2 ـ ئاينىڭ 23 ـ كۈندىن 3 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنگىچە ناھىيىلىك تۇنجى نۆۋەتلىك كەسىپەل

دېھقان، تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار ۋەكىللىرى يىغىنى ئېچىلدى.

5 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى بايىنغولىن شۆبە ھەربىي رايونىنىڭ تۆنجى نۆۋەتلىك خەلق ئەسكەرلىرى ماھارەت كۆرسىتىش يىغىنى كورلا ناھىيىسىدە ئوتكۈزۈلدى. ماھارەت كۆرسىتىش يىغىنىغا سەككىز ناھىيىدىن 11 ۋەكىللەر ئەترىتى قاتناشتى، موڭغۇل، ئۇيغۇر، خۇيزۇ، خەنزۇ مىللەتلىرىدىن بولغان 165 تاياچ خەلق ئەسكىرى (بۇلارنىڭ ئىچىدە ئەر 115، ئايال 50) ماھارەت كۆرسىتىشكە قاتناشتى، قارىغا ئېتىش، گرانات تاشلاش، ئەرلەر ئون كىلومېتر مۇساپىنى دالىدا قوراللىق مېڭىش مۇسابىقىسى قاتارلىق ئون تۈرلۈك مۇسابىقە ئوتكۈزۈلدى. كورلا ناھىيىسىنىڭ خەلق ئەسكەرلىرى ۋەكىللەر ئەترىتى قارىغا ئېتىش بويىچە كوللېكتىپ 2 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، ئايالالارنىڭ گرانات تاشلىشى بويىچە كوللېكتىپ 3 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

6 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى يەنجى شۆبە ھەربىي رايونى كورلىغا كۆچۈپ كەلدى. 7 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنىدىن باشلاپ ئۇنىڭ نامى جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى شىنجاڭ بايىنغولىن شۆبە ھەربىي رايونى قوشۇمچە كورلا گارنىزون قوماندانلىق شىتابى دەپ ئۆزگەرتىلدى.

7 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنى چۈشتىن كېيىن، ناھىيىنىڭ شاڭخۇ يېزىسىدىكى دادۇڭزىدا دېڭىزىتىرى 5 ـ 7 مىللىمېتر كېلىدىغان مۆلدۈر ياغدى، ئالتە مىنۇت ئىچىدە 1500 مو كېۋەزلىك ئاپەتكە ئۇچرىدى (بۇنىڭ ئىچىدە 600 مو كېۋەزلىك ئېغىر ئاپەتكە ئۇچرىدى)، 600 مو يەردىكى ئۇزۇم ئاپەتكە ئۇچرىدى، قوغۇن ـ تاۋۇز، كۆكتات، قوناق، كۆچەت قاتارلىقلارمۇ ئوخشاشمىغان دەرىجىدە ئاپەتكە ئۇچرىدى.

7 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنى شاڭخۇ يېزىسى، قارا يۇلغۇن يېزىسى ئەتراپىدا دېڭىزىتىرى ئىككى سانتىمېتر كېلىدىغان مۆلدۈر ياغدى. ئون مىنۇت ئىچىدە يەر يۈزىنى ئۇچ سانتىمېتر قېلىنلىقتا مۆلدۈر قاپلىدى. 3400 مو يەردىكى زىرائەت ئاپەتكە ئۇچرىدى، بۇنىڭ ئىچىدە 250 مو يەردىكى زىرائەتتىن ھوسۇل چىقمىدى.

10 ـ ئاينىڭ ئاخىرىلىرىدا شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قۇرۇلغانلىقىنىڭ ئون يىللىقىنى تەبرىكلەش پائالىيىتىگە قاتنىشىشقا كەلگەن مەركەز ۋەكىللەر ئۆمىكى كورلا ناھىيىسىگە كېلىپ، ھەر مىللەت ئامما سىدىن ھال سورىدى.

12 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنىدىن 15 ـ كۈنىگىچە ناھىيىلىك 6 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 1ـ يىغىنى ناھىيە بازىرىدا ئوتكۈزۈلدى.

1966 ـ يىلى

1 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى ناھىيىلىك كەمبەغەل دېھقان، تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار جەمئىيىتى قۇرۇلدى.

1 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنىدىن 10 ـ كۈنىگىچە كورلا ناھىيىلىك ئايالار بىرلەشمىسىنىڭ 4 ـ قۇرۇلتىيى ئېچىلدى.

2 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنىدىن 13 ـ كۈنىگىچە كومپارتىيەنىڭ ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ كورلا ناھىيىلىك 7 ـ قۇرۇلتىيى ئېچىلدى.

5 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنىدىن 14 ـ كۈنىگىچە جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى كورلا ناھىيىلىك 5 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 1 ـ يىغىنى ئېچىلدى.

6 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى ناھىيىلىك «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى.

7 ـ ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم ئوقۇتقۇچىلارنى يىغىپ تەربىيىلەش كۇرسى ئاچتى، بۇنىڭغا 180 ئوقۇتقۇچى قاتناشتى، بۇلارنىڭ ئىچىدىن 40 نەپىرى «بورژۇئازىيە قارايىپى، سوۋېت ھازىرقى زامان

شيۇجيڭجۇيىسى قارا يىپى، بوزرۇڭا يەرلىك مىللەتچىلىكى قارا يىپى» نىڭ ۋەكىلى دەپ قارىلىپ ئېغىز قالپاق كىيگۈزۈپ، سازايى ۋە تەنقىد قىلىندى.

8 ـ ئاينىڭ ئاخىرلىرى ناھىيىدە قىزىل قوغدىغۇچىلار تەشكىلاتلىرى ئارقا ـ ئارقىدىن قۇرۇلدى. قىزىل قوغدىغۇچىلار كوچىلارغا چىقىپ «تۆت كونا» (كونا ئىدىيە، كونا مەدەنىيەت، كونا يوسۇن، كونا ئادەت) نى بۇزۇش، «تۆت يېڭى» (يېڭى ئىدىيە، يېڭى مەدەنىيەت، يېڭى يوسۇن، يېڭى ئادەت) نى تىكلەشنى قانات يايدۇردى. 116 چوڭ ـ كىچىك مەسچىتنى بۇزىۋەتتى. 65 نەپەر «تۆت خىل ئۇنسۇر» نىڭ ئۆيىنى ئاختۇردى، ئۇلارنى تەنقىت، كۆرەش قىلدى.

10 ـ ئايدا ناھىيىگە بېۋاستە قاراشلىق باشلانغۇچ مەكتەپ قىزىل قوغدىغۇچىلارنىڭ 12 ۋەكىلى بىلەن بىر ئوقۇتقۇچىلار ۋەكىللىنى ماۋجۇشىنىڭ كۆزدىن كەچۈرۈشىگە مۇيەسسەر بولۇش ئۈچۈن بېيجىڭغا ئەۋەتتى.

10 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنىدىن 16 ـ كۈنىگىچە ناھىيە بويىچە ئۈنچى ئۆۋەتلىك ماۋجۇشى تەسەررۇبنى ئۆگىنىش ئاكتىپلىرى ۋە ئىلغار ئورۇنلار ۋەكىللىرى يىغىنى ئېچىلدى، يىغىنغا 209 ئاكتىپ، 24 ئىلغار ئورۇن ۋەكىلى قاتناشتى.

11ـ ئايدا كورلا كۆنچى دەرياسى سۇ بۆلگۈچ ئۆگۈنى قۇرۇلۇشى باشلاندى، 2 ـ يىلنىڭ ئاخىرىدا بۇ قۇرۇلۇش بۈتتى. بۇ قۇرۇلۇش دەريانىڭ شەرقىي ۋە غەربىي قىرغاقلىرىدىكى ئۈچ سۇ بۆلگۈچ توغان ۋە ئوتتۇرىدىكى كەلكۈن سۈيىنى چىقىرىۋېتىش ئۆغانىدىن تەركىب تاپتى.

1967 ـ يىلى

1 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى ئاپتونوم ئوبلاست، كورلا ناھىيىسىدىكى بىر قىسىم ئاممىۋى تەشكىلاتلار «ھوقۇق تارتىۋېلىش قۇماندانلىق شتابى» قۇرۇپ، شۇ كۈندىن باشلاپ ئوبلاست، ناھىيىنىڭ پارتىيە، ھۆكۈمەت، مالىيە، مەدەنىيەت چوڭ ھوقۇقىنى تارتىۋالغانلىقىنى جاكارلىدى، ھەر دەرىجىلىك پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورۇنلىرىنىڭ خىزمىتى پالەچ ھالەتكە چۈشۈپ قالدى.

شۇ كۈنى باينغولىن شۆبە ھەربىي رايونى سولچىللارنى قوللاش ئىشخانىسى قۇرۇپ، يەرلىكنىڭ «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» غا ئارىلاشتى.

شۇ ئايدا ئاپتونوم ئوبلاستلىق 2 ـ ئوتتۇرا مەكتەپتىكى ئاممىۋى تەشكىلاتلار ئوبلاستلىق پارتكومىدىكى ناھىيە دەرىجىلىكتىن يۇقىرى موڭغۇل كادىرلارنى مەكتەپكە يىغىپ، بىر نەچچە كۈن سولاپ كۆرەش قىلىپ، ئۇلارنى ئاتالمىش «موڭغۇل ئىنتىپاقداش جۇمھۇرىيىتى» مەسىلىسىنى تاپشۇرۇشقا مەجبۇرلىدى. بۇنىڭ بىلەن بۇ كادىرلار سىياسىي جەھەتتە بېسىمغا ئۇچرىدى، روھىي جەھەتتە ئازابلاندى، جىسمانىي جەھەتتە زەخمىلەندى.

2 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى ساھەت 13 تىن 51 مىنۇت 2 سېكونت ئۆتكەندە، ناھىيىنىڭ شەرقىي جەنۇب رايونى بىلەن لوپنۇر ناھىيىسى تۈتىشىدىغان جايدا بەش بال يەر تەۋرىدى.

3 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنىدىن 14 ـ كۈنىگىچە ناھىيىلىك پارتكوم ئۆت دەرىجىلىك كادىرلار يىغىنى ئېچىپ، شىنجاڭ ھەربىي رايونى ئاچقان ئۈچ دەرىجىلىك كادىرلار يىغىنىنىڭ روھىنى يەتكۈزدى. 19ـ كۈنى ناھىيىلىك خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمى ئىشلەپچىقىرىش ئىشخانىسى قۇرۇلدى.

3 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى ناھىيىلىك خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمى ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى، ناھىيىلىك رادىئو ئۇزىلىنى ھەربىي ئىدارە قىلدى، جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى، رادىئو ئۇزىلىدا ھەربىي ئىدارە قىلىش ھەيئىتى ئارقا ـ ئارقىدىن قۇرۇلدى.

3 ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنى ناھىيىلىك خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمى ئىشلەپچىقىرىش ئىشخانىسىنىڭ

«ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسىنى تەشۋىق قىلىش ئەترىتى» ھەرقايسى گۇڭشې، مەيدانلارغا بېرىپ، تۆت دەرىجىلىك كادىرلار يىغىنىنىڭ روھىنى يەتكۈزدى، ماۋجۇشىنىڭ «ئىنقىلابنى تۈگىتىپ، ئىشلەپچىقىرىشنى ئىلگىرى سۈرۈش لازىم» دېگەن يولىۋرۇقىنى ۋە پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىنىڭ مەملىكەت بويىچە خەلق گۇڭشىلىرىدىكى كەمبەغەل دېھقان، تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار ۋە كادىرلارغا يازغان خېتىنى تەشۋىق قىلدى.

شۇ ئايدا بايىنغولىن ئوبلاستلىق شۆبە ھەربىي رايونى مەركىزىي ھەربىي كومىتېتىنىڭ «كۆچمە مەركەزلەشتۈرۈپ سولچىللارنى، ئىشچىلارنى، دېھقانلارنى قوللاش، ھەربىي ئىدارە قىلىش، ھەربىي مەشىق قىلدۇرۇش ۋەزىپىسىنى ئىجرا قىلىش توغرىسىدىكى قارارى»غا ئاساسەن، سولچىللارنى قوللاش ئىشخانىسى قۇرۇپ، كورلا ناھىيىسىدە «ئۆچمە قوللاش، ئىككى ھەربىي» خىزمىتىنى ئىشلەشكە باشلىدى.

شۇ ئايدا ناھىيە تەۋەسىدە تارقىلىشچان مېڭە يۇلۇن يالليۇغى كېسىلى تارقىلىپ، بۇ كېسەل بىلەن ئاغرىغان 131 ئادەمدىن 16 سى ئۆلۈپ كەتتى.

5 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنى «27 ـ ئاۋغۇست» قىزىل قوغدىغۇچىلار تەشكىلاتى ئاپتونوم ئوبلاستلىق پارتكومغا كېلىپ ئىسيان كۆتۈردى ھەمدە جىم ئولتۇرۇپ ئاشلىق ئېلان قىلدى.

شۇ ئايدا كورلا بازار رايونىدىكى ھەرقايسى ئاممىۋى تەشكىلاتلار ئىككى چوڭ تەرەپكە بۆلۈنۈپ، بىر-بىرى بىلەن مۇنازىرىلەشتى، بىر ـ بىرىگە قورشاپ ھۇجۇم قىلىشقا باشلىدى، دۇشمەنلىشىش كەيپىياتى بارغانسېرى ئەۋج ئېلىپ كەتتى.

6 ـ ئايدا كورلا بازىرى رايونىدىكى ئىككى تەرەپ ئاممىۋى تەشكىلات ئوتتۇرىسىدا ئۇرۇش، چېقىش، بۇلاش ئاختۇرۇش، تۈتۈش تەۋر شامىلى چىقتى، نۇرغۇن رەھبىرىي كادىرلار، ھەر ساھەدىكى داڭلىق زاتلار «كاپىتالىزم يولىغا ماڭغان ھوقۇقدار»، «جىن ـ شەيتان»، «نەق ئەكسىلئىنقىلابچى» قىلىپ قويۇلۇپ، تۈتۈپ كېتىلدى، ئۇرۇلدى، ئۇلارنىڭ ئۆيلىرى ئاختۇرۇلدى، ئۇلار تەنقىت، كۆرەش قىلىندى، ئېگىز قالپاق كىيگۈزۈلۈپ، قارا تاختا ئېسىلىپ سازايى قىلىندى.

8 ـ ئايدا كورلا بازىرى رايونىدىكى ئىككى چوڭ تەرەپكە بۆلۈنگەن ئاممىۋى تەشكىلاتلارنىڭ ھەرقايسى جى جاي ئىگىلەپ، ئىستىھكام ياساپ، ئەلەم كۆرىشى قىلىشقا تەييارلاندى، شۇنىڭدىن تارتىپ «ئومۇمىيۈزلۈك ئىچكى ئۇرۇش» ۋەزىيىتى شەكىللەندى.

9 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنى بىكتۈەن يېزا ئىگىلىك 2 ـ شىستىمىنىڭ كورلا ناھىيىسىدىكى ئىككى تەرەپ ئاممىۋى تەشكىلاتلىرى رەسمىي قورال ـ ئوق بىلەن ئەلەم كۆرىشى قىلدى، نەتىجىدە 11 ئادەم ئۆلدى، 64 ئادەم ئېغىر يارىلاندى (بەش ئادەم ئۆمۈرلۈك مەجروھ بولدى)، 250 ئادەم تۈتۈپ كېتىلدى، مۈلاپ قويۇلدى، سوراقتا تارتىلدى، ئۇرۇلدى.

11 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى قىزىل قوغدىغۇچىلار بايىنغولىن گېزىتخانىسىنى چاقتى، بۇلىدى.

11 ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈنى «27 ـ ئاۋغۇست» قىزىل بايراق جەڭگىۋار ئەترىتى ئاپتونوم ئوبلاستلىق بىناكارلىق شىركىتىدە قول بومبىسىنى سىناق قىلىپ ياساۋاتقاندا بومبا پارتلاپ كېتىپ تۆت ئوقۇغۇچى ئۆلدى.

11 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنى كورلا بازار رايونىدىكى بىر تەرەپ ئاممىۋى تەشكىلاتى مەيداندا تەزىيە بىلدۈرۈش يىغىنى ئاچتى، يىغىندىن كېيىن نامايىش قىلغاندا، يەنە بىر تەرەپ ئاممىۋى تەشكىلات بىلەن ئەلەم كۆرىشى قىلدى، توققۇز ئادەم ئۆلدى.

11 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنىدىن 12 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنىگىچە كورلا بازار رايونىدىكى ئىككى تەرەپ ئاممىۋى تەشكىلاتلار شىنجاڭ 2 ـ بىناكارلىق قۇرۇلۇش شىركىتىنىڭ 2 ـ باشقارمىسىدا ئەلەم كۆرىشى قىلدى، بىر تەرەپ ئاممىۋى تەشكىلاتتىن 1000 دىن ئارتۇق ئادەم قارشى تەرەپ ئاممىۋى تەشكىلات تەرىپىدىن تۈتۈپ كېتىلدى، ئىككى ئادەم ئوق تېگىپ ئۆلدى، نۇرغۇن مال ـ مۈلۈك كۆيدۈرۈۋېتىلدى،

كېلىپ چىققان ئومۇمىي زىيان 1 مىليون يۈەنگە يەتتى.
11 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى كورلا باشقۇرۇلمىسىنىڭ 1 ـ قارارلىق قۇرۇلۇشى پۈتتى.

1968 ـ يىلى

1 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنىدىن 26 ـ كۈنگىچە ناھىيىلىك پارتكوم «ئىنقىلابنى تۇتۇپ، ئىشلەپچىقىرىشنى ئىلگىرى سۈرۈش» قەسەمىيات يىغىنى ئاچتى، يىغىنغا ناھىيە، گۈڭشې (مەيدان)، چوڭ ئەترەت، ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىنىڭ كادىرلىرى، كەسىپەۋەل دېھقان، تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلارنىڭ ۋەكىللىرى ۋە ئاممىۋى تەشكىلاتلارنىڭ ۋەكىللىرى بولۇپ 530 ئادەم قاتناشتى.
1 ـ ئاينىڭ 23 ـ كۈنى ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى، تەپتىش، سوت ئورۇنلىرىنى ھەربىي ئىدارە قىلىش ھەيئىتى قۇرۇلۇپ، ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى، ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسى ھەربىي ئىدارە قىلىندى.
2 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنى ناھىيىدىكى ئاممىۋى تەشكىلاتلار ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ئىككى تەرەپنىڭ بېيجىڭغا بارغان ۋەكىللىرى ئىمزالىغان «ئەلەم كۆرىشىنى دەرھال، ئومۇميۈزلۈك، ئۇزۇل ـ كېسىل توختىتىش، قورالنى يۇقىرىغا تاپشۇرۇش كېلىشىمى» گە ئاساسەن، ناھىيىلىك خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمىگە قورال تاپشۇردى.
4 ـ ئايدا 4 ـ ئاي «داجەيدىن ئۆگىنىش ئېيى» قىلىپ بېكىتىلىپ، ناھىيە بويىچە «بېزا ئىگىلىكىدە داجەيدىن ئۆگىنىش» ئاممىۋى ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلدى.
5 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى ناھىيىلىك بېزا ئىگىلىكىدە داجەيدىن ئۆگىنىش ئىشخانىسى قۇرۇلدى.
11 ـ ئايدا ناھىيىنىڭ جامائەت خەۋپسىزلىكى، تەپتىش، سوت ئورۇنلىرىدىكى زور كۆپ سانلىق كادىرلار يېزىغا «كۆرەش قىلىش، تەنقىت قىلىش، ئۆزگەرتىش، ئۆگىنىش» كۆرسىغا قاتنىشىشقا ئىلىپ بېرىلدى.

1969 ـ يىلى

1 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنى ناھىيىنىڭ پۈتۈپ دېھقانچىلىق مەيدانىدىكى ئىككى تەرەپ ئاممىۋى تەشكىلات ئوتتۇرىسىدا ئەلەم كۆرىشى بولدى، دوختۇرخانىغا قورشاپ ھۇجۇم قىلىندى، ئىككى ئادەم ئۆلدى.
3 ـ ئايدا ناھىيىدە، ئۇنچى ئورگۇم زىيالىي ياشلار يېزىلارغا كەسىپەۋەل دېھقان، تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلارنىڭ قايتا تەربىيىسىنى ئىلىشقا ئەۋەتىلدى، ھەرمىللەت كادىرلار، ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر داڤا-دۇمباق چېلىپ، ئۇلارنى قىزغىن ئۇزىتىپ قويدى.
6 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى كورلا ناھىيىسىدە ئون بال بوران چىقىپ، يۇقىرى بېسىملىق ئېلېكتر سىمى ستولبىسىدىن 20 نەچچىنى ئۇرۇۋەتتى، بازار رايونىدا ئالتە كۈن توك توختاپ قالدى، خورا تېغى چارۇچىلىق فېرمىسىدا 50 ئات، 500 تۇياقتىن كۆپرەك قوي ئۆلدى.
7 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى ئازادلىق ئارمىيە، رەھبىرىي كادىرلار، ئاممىۋى تەشكىلاتلارنىڭ ۋەكىللىرىدىن ئىبارەت ئوچ تەرەپ بىرلىشىپ تەشكىللىگەن ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرۇلدى، ئۇنىڭ قارمىقىدا ئىش بېجىرىش گۇرۇپپىسى، سىياسىي خىزمەت گۇرۇپپىسى، ئىشلەپچىقىرىشقا قوماندانلىق قىلىش گۇرۇپپىسى، خەلق قوغداش گۇرۇپپىسى تەسىس قىلىندى. 18 ـ كۈنى ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرۇلغانلىقىنى تەبرىكلەش يىغىنى ئېچىلدى.
شۇ ئايدا ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى، تەپتىش، سوت ئورۇنلىرىدا بۇرۇن ئىشلىگەن كادىرلار ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ خەلق قوغداش گۇرۇپپىسىدا ئىشلەشكە قايتۇرۇپ كېلىندى.

9 ـ ئايدا ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت ئوبلاستلىق ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ «جۇڭگو كومۇنىس-تىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 28 ـ ئاۋغۇست بۇيرۇقى» نى قەتئىي، ئىزچىل ئىجرا قىلىش توغرىسىدىكى سەككىز تۈرلۈك تەدبىرى» گە ئاساسەن، ھەرقايسى تەرەپ ئامىۋى تەشكىلاتتىن ئەلەم كۆرۈشنى شەرتسىز توختىتىشنى، قوراللىق تەشكىلاتلارنى تارقىتىۋېتىشنى، ئەلەم كۆرۈشى ئىستېمكاملىرىنى بۇزۇپ تاشلاشنى، بارلىق قوراللىرىنى بەلگىلەنگەن مۇددەت ئىچىدە بۇقىرىغا تاپشۇرۇشنى تەلەپ قىلدى، بۇنىڭغا خىلاپلىق قىلغۇچىلارنىڭ ئەق ئەكسىئىنقىلابچى قاتاردا بىر تەرەپ قىلىنىدىغانلىقىنى جاكارلىدى.

10 ـ ئايدا ناھىيىلىك خەلق ھاۋا مۇداپىئەسى رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى.

12 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنىدىن 1970 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنىگىچە ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت «ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسىنى ئۆگىنىش كۇرسى» ئېچىپ، ئاپتونوم رايون، ھەربىي رايون، ئاپتونوم ئوبلاست ئاچقان ئۇرۇش تەييارلىقى خىزمىتى يىغىنىنىڭ روھىنى يەتكۈزدى.

1970 ـ يىلى

2 ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈنىدىن 24 ـ كۈنىگىچە ناھىيە بويىچە ماۋجۇشى ئەسەرلىرىنى ئۆگىنىش ئاكتىپلىرى ۋەكىللىرى يىغىنى ئېچىلدى.

3 ـ ئايدا ناھىيە بويىچە «بىرگە زەربە بېرىش، ئۆچكە قارشى تۇرۇش» (ئەق ئەكسىلئىنقىلابىي بۇزغۇنچىلىق ھەرىكەتلىرىگە زەربە بېرىش، خىيانەتچىلىك، ئوغرىلىققا قارشى تۇرۇش، ھايانكەشلىككە قارشى تۇرۇش، بۇزۇپ ـ چېچىپ ئىسراپ قىلىشقا قارشى تۇرۇش) ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلدى.

7 ـ ئايدا ناھىيە بويىچە نۆقتىدىن ئومۇمىي دائىرىگىچە پارتىيىنى تەرتىپكە سېلىش ـ پارتىيە قۇرۇش خىزمىتى قانات يايدۇرۇلۇپ، 2 ـ يىلى 3 ـ ئايدا ئاياقلاشتۇرۇلدى. 1156 پارتىيە ئەزاسىدىن 1020 سىنىڭ تەشكىلىي تۈرمۇشى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، 35 پارتىيە ئەزاسى پارتىيىدىن چىقىرىلدى، نەسىھەت بىلەن چېكىندۈرۈلدى، ئۆزلۈكىدىن پارتىيىدىن ئايرىلدى، 38 پارتىيە ئەزاسىغا چارە كۆرۈلدى، 108 كىشى پارتىيىگە قوبۇل قىلىندى.

10 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنى شىنجاڭ ھەربىي رايونى خەلق ئەسكەرلىرى خىزمىتى ئەق مەيدان يىغىنىنى كورلا ناھىيىسىدە ئاچتى، ھەربىي رايونىڭ مۇئاۋىن قۇماندانى شۇي گوشيەن يىغىنغا قاتناشىپ تەبرىكلەدى، يىغىنغا قاتناشقان ۋەكىللەر ناھىيىنىڭ لەڭگەر گۈڭشىسىدىكى قوراللىق خەلق ئەسكەرلىرى لىيەنىڭ ھەربىي مەشىق جەھەتتە كۆرسەتكەن ماھارىتىنى كۆردى.

12 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنىدىن 4 ـ كۈنىگىچە ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت ماۋجۇشى ئەسەرلىرىنى ئۆگىنىشتىن تەسىرات سۆزلەش يىغىنى ئاچتى.

شۇ يىلى كورلىدا تۇرۇشلۇق «89790» قىسمىنىڭ سەھىيە ئەترىتى ناھىيىدىكى بېكىشەر گۈڭشىسى-نىڭ ئەزاسى نۇرخاننى ئوپېراتسىيە قىلىپ، ئۇنىڭ قورسىقىدىكى 21 يىللىق ئۆسمىنى ئېلىپ تاشلىدى.

1971 ـ يىلى

1 ـ ئايدا ناھىيىلىك ئۇرۇش تەييارلىقى رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ قارمىقىدا ئىشخانا تەسىس قىلىندى. 1980 ـ يىلى 8 ـ ئايدا ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

4 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنىدىن 25 ـ كۈنىگىچە جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى كورلا ناھىيىلىك 4 ـ قۇرۇلتىيى ناھىيە بازىرىدا ئېچىلدى.

6 ـ ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ناھىيىدە سىياسەتنى ئەمەلىيلەشتۇرۇش خىزمىتى گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، بۇ گۇرۇپپا يېزا، شەھەر ـ بازارلاردا قايتا تەكشۈرۈپ دېلو بېكىتىش خىزمىتىنى ئىشلىدى.

6 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنىدىن 27 ـ كۈنگىچە ناھىيە بويىچە تۆۋەنلىك تاغ ۋە يېزىلارغا بارغان زىيالىي ياشلارنىڭ ماۋزۇشى ئەسەرلىرىنى ئۆگىنىش ئاكتىپلىرى ۋەكىللىرى يىغىنى ئېچىلدى.

7 ـ ئايدا كورلا خەلق ئاۋىئاتسىيە پونكتى قۇرۇلۇپ، ھاۋا قاتنىشى باشلاندى.

7 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنىدىن 8 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنگىچە ناھىيىلىك پارتكوم ياچېيكا شۇجىلىرىدىن يۇقىرى دەرىجىلىك پارتىيىلىك كادىرلار ئۆگىنىش كۇرسى ئېچىپ، «ماۋزۇشىنىڭ ئامېرىكىلىق دوست سىنو بىلەن ئۇتكۇزگەن سۆھبىتىنىڭ خاتىرىسى»نى ۋە مەركەزدىكى ئالاقىدار رەھبىرلىرى يولداشلارنىڭ «نۆۋەتتىكى خەلقئارا ۋەزىيەت ۋە ئېلىمىزنىڭ تاشقى سىياسىتى توغرىسىدىكى سۆز تېزىسى»نى يەتكۈزدى.

11 ـ ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم لىن بياۋنىڭ پارتىيىگە، ۋەتەنگە ئاسىيلىق قىلغانلىق ۋەقەسىنى يەتكۈزدى.

1972 ـ يىلى

2 ـ ئاينىڭ 12 ـ، 13 ـ كۈنلىرى ناھىيىلىك پارتكوم خىزمەت يىغىنى ئېچىپ، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ لىن بياۋ، چېن بودا پارتىيىگە قارشى گورۇھىنى تەنقىد قىلىش توغرىسىدىكى يولىيۇرۇقىنى ۋە ئوبلاستلىق ئىنقىلابىي كومىتېت يىغىنىنىڭ روھىنى يەتكۈزدى.

6 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنىدىن 15 ـ كۈنگىچە ناھىيىلىك پارتكوم كېڭەيتىلگەن يىغىن ئېچىپ، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم كېڭەيتىلگەن يىغىنى شىنجاڭ ھەربىي رايونى پارتكوم كېڭەيتىلگەن يىغىنىنىڭ روھىنى يەتكۈزدى، لىن بياۋ، چېن بودا پارتىيىگە قارشى گورۇھىنىڭ جىنايەتلىرىنى پاش قىلدى، تەنقىد قىلدى.

6 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى قۇرۇلدى.

10 ـ ئايدا كورلا باشقەگىم ئېلېكتر ئىستانسىسىنىڭ تۆۋەن ئېقىمىدىكى ھاك خۇمدىنى ئېلېكتر پونكتىنىڭ قۇرۇلۇشى باشلاندى. 1976 ـ يىلى 10 ـ ئايدا تۆنجى گېنېراتور گۇرۇپپىسى توك تارقاتتى، 1977 ـ يىلى 9 ـ ئايدا تۆت گېنېراتور گۇرۇپپىسىنىڭ ھەممىسى توك تارقىتىشقا باشلىدى، يىللىق توك مىقدارى 65 مىليون كىلوۋات سائەتكە يەتتى.

1973 ـ يىلى

1 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى ناھىيە بويىچە يېڭى سودا ـ سانائەت بېجى تۇرۇمى سىناق تەرىقىسىدە يولغا قويۇلدى.

3 ـ ئايدا ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى، سوت مەھكىمىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، رەسمىي ئىش بېجىرىشكە باشلىدى.

4 ـ ئايدا بايىنغولىن شۆبە ھەربىي رايونىنىڭ «ئۇچىنى قوللاش، ئىككى ھەربىي» خىزمىتىنى ئىشلىگەن خادىملىرى يەرلىكتىن چېكىنىپ چىقتى.

5 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنىدىن 26 ـ كۈنگىچە ناھىيىلىك پارتكوم «لىن بياۋنى تەنقىد قىلىش ـ ئىستىل تۈزىتىش» سۆھبەت يىغىنى ئېچىپ، لىن بياۋنى تەنقىد قىلىش ـ ئىستىل تۈزىتىش خىزمىتىنى چوڭقۇرلاشتۇرۇشنى تۈرۈنلاشتۇردى.

6 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنىدىن 19 ـ كۈنگىچە كومۇنىستلىك ياشلار ئىتتىپاقى كورلا ناھىيىلىك 8ـقۇرۇلتىيى ئېچىلدى.

8 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنىدىن 3 ـ كۈنگىچە ناھىيىلىك 5 ـ نۆۋەتلىك ئايالار قۇرۇلتىيى ئېچىلدى.

12 ـ ئايدا كورلىدا تۇنجى قېتىم ئاز سانلىق مىللەتتىن بولغان 15 پاراشوتچى ئەسكەر، 30 يەر

يۈزىدە مۇلازىمەت قىلغۇچى ئەسكەر قوبۇل قىلىندى.

شۇ يىلى ناھىيىلىك يېزا ـ ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىش زاۋۇتىنىڭ ئىشچىسى تالانت يۈزىسىدىن تېزگىنلىنىدىغان مىنا پارتلىتىش قۇرۇلمىسىنى سىناق قىلىپ ياساشتا مۇۋەپپەقىيەت قازىنىپ، شىنجاڭ ھەربىي رايونى ۋە ئازادلىق ئارمىيە باش شتابى قاتارلىق ئالاقىدار تارماقلارنىڭ تەقدىرلىشىگە ئېرىشتى.

1974 ـ يىلى

1 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنىدىن 18 ـ كۈنگىچە ناھىيە بويىچە 2 ـ قېتىملىق يېزا ئىگىلىكىدە داھىيدىن ئۆگىنىش تەجرىبىلىرىنى ئالماشتۇرۇش يىغىنى ئېچىلدى.

2 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى ئوبلاست بىلەن ناھىيە بىرلىكتە «لىن بياۋنى، كۆڭزىنى پىچەن قىلىش» سەپەرۋەرلىك يىغىنى ئېچىپ، مەركەز، ئاپتونوم رايونىنىڭ «لىن بياۋنى، كۆڭزىنى پىچەن قىلىش» توغرىسىدىكى بولىۋۇرۇقىنى يەتكۈزدى ۋە ئىزچىللاشتۇردى. يىغىندىن كېيىن، ناھىيە بويىچە «لىن بياۋنى، كۆڭزىنى پىچەن قىلىش» ھەرىكىتى تېزلىكتە قانات يېيىپ كەتتى.

4ـ ئاينىڭ 27ـ كۈنىدىن 30ـ كۈنگىچە ناھىيىلىك 2 ـ نۆۋەتلىك كەسىپىغەل دېھقان (چارۋىچى)، تۆۋەن ئونتۇرا دېھقان (چارۋىچى) لار قۇرۇلتىيى ئېچىلدى.

9 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى ئوبلاستنىڭ «ئىشچىلار ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسى تەشۋىقات ئەترىتى» مەكتەپلەرگە كىرىپ، مەكتەپلەرنىڭ «كۆرەش قىلىش، تەنقىد قىلىش، ئۆزگەرتىش» ۋە «ماتارىپ ئىنقىلابى» ئېلىپ بېرىشىغا رەھبەرلىك قىلىشقا كىرىشتى.

9ـ ئاينىڭ 30ـ كۈنى كورلا ناھىيىسىنىڭ شەھەر رايونىدىكى ھەرمىللەت ھەربىي، خەلق داغدۇغىلىق يىغىلىش ئۆتكۈزۈپ، جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 25 يىللىقى ۋە باينىغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 20 يىللىقىنى تەبرىكلىدى. ئاپتونوم رايوندىكى پارتىيە، ھۆكۈمەت، ئارمىيە ئورۇنلىرىنىڭ ۋەكىللىرى ۋە جايلاردىن كەلگەن ۋەكىللەر يىغىنغا قاتناشىپ تەبرىكلىدى.

شۇ كۈنى باينىغولىن ئاپتونوم ئوبلاستلىق خەلق كىنوخانىسى يۈتتى، بۇ كىنوخانىنىڭ ئومۇمىي كۆلىمى 10 مىڭ 271 كۇۋادرات مېتر بولۇپ، 1119 ئادەم سىغىدۇ، بۇ قۇرۇلۇشنىڭ ئومۇمىي قۇرۇلمىسى «I» شەكىلدە ياسالغان.

10 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنىدىن 16 ـ كۈنگىچە ناھىيىلىك پارتكوم «ئىنقىلابنى تۇتۇپ، ئىشلەپچىقىرىشنى ئىلگىرى سۈرۈش» خىزمىتى يىغىنى ئېچىپ، «لىن بياۋنى، كۆڭزىنى تەنقىد قىلىش، ئىنقىلابنى تۇتۇپ، ئىشلەپچىقىرىشنى ئىلگىرى سۈرۈش» ھەرىكىتىنى، 1975 ـ يىلى ئىشلەپچىقىرىشتا قەدەم كۆتۈرۈش جەڭىنى ياخشى ئېلىپ بېرىشنى ئورۇنلاشتۇردى.

11 ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنىدىن 26 ـ كۈنگىچە ناھىيە بويىچە زىيالىي ياشلارنىڭ تاغ ۋە يېزىلارغا بېرىش خىزمىتى مۇھىمەت يىغىنى ئېچىلدى.

12 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت پارتكورۇپېسى قۇرۇلدى.

12 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنىدىن 25 ـ كۈنگىچە ناھىيىلىك تۇنجى نۆۋەتلىك «ئىنقىلابنى تۇتۇپ، ئىشلەپچىقىرىشنى ئىلگىرى سۈرۈش» تىكى ئىلغار ياشلار ۋەكىللىرى يىغىنى ئېچىلدى.

1975 ـ يىلى

2 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنىدىن 21 ـ كۈنگىچە ناھىيىلىك خەلق ئەسكەرلىرى قۇرۇلتىيى ئېچىلدى.

2 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنىدىن 3 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنگىچە ناھىيىلىك پارتكوم پارتىيە سىرتىدىكى

زاتلار ئۆگىنىش كۇرسى ئاچتى.

3 ـ ئايدا شىنجاڭ ھەربىي رايونى ئىشلەپچىقىرىش قۇرۇلۇش بىڭتۈەنى ئەسلدىن قالدۇرۇلدى، يېزا ئىگىلىك 2 ـ شىسى بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىغا قوشۇۋېتىلىپ، ھوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش ئىدارىسى قۇرۇلدى.

9 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنىدىن 19 ـ كۈنگىچە ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسى پەن سىرېن شىيالۇ ناھىيىسىدە ئېچىلغان مەملىكەتلىك يېزا ئىگىلىكىدە داجەيدىن ئۆگىنىش يىغىنىغا قاتناشتى.

12 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى ئوبلاستىلىق ئاساسىي لۇشيەن تەرىبىسى خىزمەت ئۆسكىنىڭ 12 يېزا خىزمەت گۇرۇپپىسى ۋە بىر بازار خىزمەت گۇرۇپپىسى كورلا ناھىيىسىدە لۇشيەن تەرىبىسى ئېلىپ باردى.

شۇ يىلى شىنجاڭ كاۋچۇك زاۋۇتى تاشكەندە قۇرۇلدى.

1976 ـ يىلى

1 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى پۈتۈن ناھىيىدىكى ھەرمىللەت ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر جۇئېنلەي زۇڭلىنىڭ ۋاپاتىغا قايغۇلۇق تەزىيە بىلدۇردى.

1 ـ ئايدا ناھىيە بويىچە ئاتالمىش «ئوڭچىل ئەنزە ئاغدۇرۇش شاملىغا قايتۇرما زەربە بېرىش» ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلدى.

3 ـ ئايدا ناھىيىلىك «7 ـ ماي» يېزا ئىگىلىك داشۇسى قۇرۇلدى. 1981 ـ يىلى 4 ـ ئايدا ئەسلدىن قالدۇرۇلدى.

6 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنىدىن 7 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنگىچە ناھىيىلىك پارتكوم خىزمەت يىغىنى ئېچىپ، لۇشيەن تەرىبىسىنىڭ 2 ـ باسقۇچىدىكى خىزمەتلەرنى ۋە يازلىق ئاشلىقنىن پاراق ئېلىش ـ سېتىۋېلىش ۋەزىپىسىنى ئورۇنلاشتۇردى.

9 ـ ئاينىڭ 9 ـ كۈنىدىن 11 ـ كۈنگىچە پۈتۈن ناھىيىدىكى ھەرمىللەت كادىرلار، ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر مەيدىسىگە ئاق گۈل، بىلىكىگە قارىلىق تاقاپ، رەئىس ماۋزېدۇڭنىڭ ۋاپاتىغا قايغۇلۇق تەزىيە بىلدۇردى.

10 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى ناھىيىدە ئاممىۋى يىغىن ئۆتكۈزۈلۈپ، «تۆت كىشىلىك گورۇھ» (جيالۇ چىلۇ، جالۇ چۈنچياۋ، ياۋېنيۈەن، ۋاڭ خۇڭۋېن) ئەكسىلىنقىلابىي گورۇھى تارمار قىلىنغانلىقىدىن ئىبارەت ئۇلۇغ غەلىبە قىزغىن تەبرىكلەندى.

شۇ يىلى كورلا نەشرىياتى تۇنجى قېتىم شياڭگاڭدا سېتىلدى.

1977 ـ يىلى

3 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم ئۇقتۇرۇش تارقىتىپ، ھەرمىللەت ئاممىسىنى لېي فېڭدىن ئۆگىنىش ئاممىۋى ھەرىكىتىنى چوڭقۇر قانات يايدۇرۇشقا چاقىردى.

5 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى ناھىيىدە «تۆت كىشىلىك گورۇھ»نىڭ ماتېرىياللىرىنى ئېنىقلاش گورۇپپەسى قۇرۇلدى.

8 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنىدىن 8 ـ كۈنگىچە بايىنغولىن شۆبە ھەربىي رايونى كورلا ناھىيىسىدە 2 ـ نۆۋەتلىك ھەربىي تەنھەرىكەت يىغىنى ئۆتكۈزدى. بۇ تەنھەرىكەت يىغىنىغا شۆبە ھەربىي رايون ئورگىنى، قىسىملار، بايىنغولىن ئوبلاستىدىكى سەككىز ناھىيە، يېزا ئىگىلىك 2 ـ شىسىنىڭ تۆمۈر ـ مەيدانلىرى بولۇپ 26 ئورۇن، 30 كامانداۋ، 500 تەنھەركەتچى قاتناشتى.

8 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنىدىن 23 ـ كۈنگىچە ناھىيىلىك پارتكوم خىزمەت يىغىنى ئېچىپ، پارتىيە

10 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتنى 3 ـ ئومۇمىي يىغىنىنىڭ روھىنى ۋە ئاپتونوم ئوبلاستلىق پارتكوم خىزمىتى يىغىنىنىڭ روھىنى يەتكۈزدى ۋە ئىزچىللاشتۇردى.

9 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى ناھىيىلىك ئېتىز ـ ئېرىق ئاساسىي قۇرۇلۇشىغا قۇماندانلىق قىلىش شتابى قۇرۇلدى.

9 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈندىن 13 ـ كۈنگىچە ناھىيىلىك پارتكوم شائخۇ يېزىسىدا تۆت دەرىجىلىك كادىرلار يىغىنى ئېچىپ، ئېتىز ـ ئېرىق ئاساسىي قۇرۇلۇشى پىلانىنى مۇزاكىرە قىلدى، قىش ۋە ئەتىياز پەسىللىرىدىكى ئېتىز ـ ئېرىق ئاساسىي قۇرۇلۇش ۋەزىپىسىنى ئورۇنلاشتۇردى.

10 ـ ئايدا ناھىيىدە ئېتىشقلاش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلۇپ، «پاش قىلىش، تەنقىت قىلىش، ئېتىشقلاش» (لىن بياۋ، «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ»نىڭ ئەكسىلئىنقىلابىي جىنايەتلىرىنى پاش قىلىش، تەنقىت قىلىش، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دىكى مەسىلىلەرنى ئېتىشقلاش) خىزمىتى قانات يايدۇرۇلدى.

12 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنى ناھىيىدە «سانائەتتە داچىگدىن ئۆگىنىش» تەجرىبىلىرىنى ئالماشتۇرۇش يىغىنى ئېچىلدى.

12 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ ئۇقتۇرۇشىنىڭ روھىغا ئاساسەن، شەھەر ـ بازارلاردىكى ئاۋار ئاشلىق ئىستېمال قىلىدىغان ئاھالىنىڭ ھەرىرى 1978 ـ يىلى 1 ـ ئايدىن باشلاپ 8 ـ ئايغىچە ھەرئايدا بىر جىلە ئاشلىق تېجەپ، دۆلەتنىڭ قۇرۇلۇشىغا ياردەم بېرىدىغان بولدى.

1978 ـ يىلى

1 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈندىن 11 ـ كۈنگىچە ناھىيىلىك پارتكوم مىللىي، دىنىي زاتلار، ۋەتەنپەرۋەر زاتلار ئۆگىنىش كۇرسى ئاچتى.

1 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈندىن 2 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنگىچە ناھىيىلىك پارتكوم ئۈچ دەرىجىلىك كادىرلار يىغىنى ئېچىپ، مەركەزنىڭ شىنجاڭ مەسىلىسىنى ھەل قىلىش توغرىسىدىكى مۇھىم يولىيورۇقىنى يەتكۈزدى.

4 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت پارتكۇرۇپپىسىنىڭ «پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتىنى قانات يايدۇرۇش توغرىسىدىكى دوكلاتى»نى تەستىقلاپ تارقاتتى، ناھىيە بويىچە كېچىكتىپ توي قىلىش، كېچىكتىپ پەرزەنت كۆرۈش، پىلانلىق تۇغۇتنى يولغا قويۇش تەشەببۇس قىلىنىشقا باشلىدى.

6 ـ ئايدا ناھىيىدە يەر ئاملىرىنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش خىزمىتى باشلاندى.

9 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ 1 ـ شۇجىسى ۋاڭ فېڭ بايىنغولىن ئوبلاستىنىڭ خىزمەتلىرىنى كۆزدىن كۆچۈرۈش ئۈچۈن كورلىغا كەلدى.

10 ـ ئايدا تاشەن ئوت ئېلېكتر ئىستانسىسى قۇرۇلۇشى پۈتۈن ئىشقا كىرىشتى، يىللىق توك تارقىتىش مىقدارى 20 مىليون 360 مىڭ كىلوۋات سائەت بولدى.

10 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈندىن 11 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنگىچە ناھىيىلىك پارتكوم خىزمەت يىغىنى ئېچىپ، ناھىيىلىك پارتكوم رەھبەرلىك بەنزىسىدىكى پاش قىلىش بىلەن يېپىش، ئېتىشقلاش بىلەن ئېتىشقلاشقا قارشى تۇرۇش، سىياسەتنى ئەمەلىيلەشتۇرۇش بىلەن سىياسەتنى ئەمەلىيلەشتۇرۇشكە قارشى تۇرۇش، پارتىيەۋەلىك بىلەن تەرەپبازلىق، ئىتتىپاقلىق بىلەن بۆلگۈنچىلىك قىلىشتىن ئىبارەت مەسىلىلەرنى چۈرىدىگەن ھالدا ۋەزىيەتنى تەھلىل قىلىپ، تەجرىبە ـ ساۋاقلارنى يەكۈنلىدى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم «پاش قىلىش، تەنقىت قىلىش، ئېتىشقلاش» ھەرىكىتى ئاساسىدا، ئۇنىڭغا «ئىككىنگە زەربە بېرىش» (سىنىپىي دۈشمەنلەرنىڭ بۇزغۇنچىلىق ھەرىكەتلىرىگە زەربە بېرىش، خىيانەتچى

لىك، ئوغرىلىق، ھايانكەشلىككە زەربە بېرىش) مەزمۇنىنى قوشۇپ، «پاش قىلىش، تەنقىت قىلىش، ئېنىقلاش، زەربە بېرىش» ئىشخانىسى قۇردى. بۇ ھەرىكەتتە، ئۇرۇش، چېقىش، بۇلاش بىلەن شۇغۇللاش، غان تۆت ئۇنسۇر ۋە خىيانەتچى قولغا ئېلىنىپ، قانۇن بويىچە بىر تەرەپ قىلىندى، 13 ئادەمگە مەۋزۇي جازا بېرىلدى، «قوشۇننى تازىلاش» ۋە «بىرگە زەربە بېرىش، ئۇچكە قارشى تۇرۇش» ھەرىكىتىدە تارتىپ چىقىرىپ كۆرەش قىلىنغان، قاماپ قويۇلغان 295 ئادەم ۋە غەيرىي نورمال ئەھۋالدا ئۆلگەن يەتتە ئادەم ئاقلاندى.

12 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنىدىن 6 ـ كۈنگىچە ناھىيىدە ئىنقىلابىي قۇرباناڭ، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرى، مىيىپ ھەربىيلەر، ھەربىي سەپتىن قايتقان، كەسىپ ئالماشتۇرغان، ھەربىي سەپتىن بوشانغان ھەربىيلەر ۋەكىللىرى يىغىنى ئېچىلدى.

12 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنىدىن 21 ـ كۈنگىچە ناھىيىلىك 4 ـ نۆۋەتلىك خەلق ئەسكەرلىرى قۇرۇلتىيى ئېچىلدى.

1979 ـ يىلى

1 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنىدىن 8 ـ كۈنگىچە ناھىيىلىك پارتكوم ئەمگەك نەمۇنچىلىرى ۋەكىللىرى يىغىنى ئېچىپ، 268 ئەمگەك نەمۇنچىسى، ئىلغار خىزمەتچىنى ۋە 26 ئىلغار كوللېكتىپنى تەقدىرلىدى.

2 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك كومىتېتى قۇرۇلدى، داجەي ناھىيىسىنى ئومۇملاشتۇرۇش ئىشخانىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

3 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنىدىن 4 ـ كۈنگىچە كومسومولىستلىك ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ كورلا ناھىيىلىك 9 ـ قۇرۇلتىيى ئېچىلدى.

4 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى ناھىيىلىك مىللىي ئوتتۇرا مەكتەپ (2 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ) قۇرۇلدى. شۇ ئايدا ناھىيىلىك قول سانائەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ نامى 2 ـ يېنىك سانائەت ئىدارىسىگە، بازار باشقۇرۇش كومىتېتىنىڭ نامى سودا ـ سانائەت مەۋزۇي باشقۇرۇش ئىدارىسىگە، سۇ ـ ئېلېكتر بۆلۈمىنىڭ نامى سۇ ـ ئېلېكتر ئىدارىسىگە ئۆزگەرتىلدى.

4 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى ناھىيىلىك ناشقى سودا ئىدارىسى قۇرۇلدى.

6 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى ئۇرۇمچى ـ كورلا ـ چەرچەن ھاۋا قاتنىشى لىنىيىسىدە ھاۋا قاتنىشى رەسمىي باشلاندى، بۇ لىنىيىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 741 كىلومېتىر كېلىدۇ.

6 ـ ئاينىڭ 23 ـ كۈنى گوۋۇيۈەن كورلىنى شەھەر قىلىشنى تەستىقلىدى.

8 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى ناھىيىلىك ئۇرۇقچىلىق شىركىتى قۇرۇلدى.

8 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى كورلا شەھىرى قۇرۇشقا تەييارلىق كۆرۈش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى.

9 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى ناھىيىلىك پىلانلىق تۇغۇت رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى.

9 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى ناھىيە بويىچە مەسچىتلەر ۋە دىنىي پائالىيەت مورۇنلىرى ئېچىۋېتىلدى.

9 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى كورلا شەھىرى رەسمىي قۇرۇلدى، جۇڭگو كومسومولىستلىك پارتىيىسى كورلا شەھەرلىك كومىتېتى، كورلا شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتى بىرلا ۋاقىتتا قۇرۇلدى. شەھەرنىڭ مەۋزۇي رايونلىرى تۆت ئىش بېجىرىش ئورنى (كورلا بازىرى، «ئىتتىپاق»، يېڭىشەھەر، تاشدەن) ۋە ئۇچ شەھەر ئەترابى خەلق ئۇچاسى (تېكچى، يېڭىشەھەر، چارباغ) نى ئۆزئىچىگە ئالدى. شەھەرلىك ھۆكۈمەتنىڭ 14 خىزمەت ئاپپاراتى تەسىس قىلىندى، بۇلار: ئىشخانا، پىلان كومىتېتى، پەن ـ تېخنىكا كومىتېتى، ئەمگەك ئىدارىسى، كادىرلار ئىدارىسى، جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى، شەھەر قۇرۇلۇشى ئىدارىسى،

دېھقانچىلىق ـ چارۋىچىلىق لىدارىسى، مالىيە لىدارىسى، باج لىدارىسى، سودا لىدارىسى، مەدەنىيەت-ماتا-رىپ لىدارىسى، سەھىيە لىدارىسى، ئاشلىق لىدارىسى. بۇلارنىڭ خىزمەت ئورنى ۋاقتىنچە بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق پارتىيە مەكتىپىدە بولدى.

10 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى ئاپتونوم ئوبلاستلىق پارتىيە كومىتېتى بىلەن لىنقىلابىي كومىتېت ئوبلاستلىق كىنو ـ تىياتىرخانىدا داغدۇغىلىق هالدا «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 30 يىللىقىنى، بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 25 يىللىقىنى تەبرىكلەش يىغىنى» ئاچتى، ئوبلاستلىق پارتىيە كومىتېتىنىڭ شۇجىسى رېن ياڭسەن يىغىندا دوكلات بەردى ھەمدە كورلا شەھىرىنىڭ رەسمىي قۇرۇلغانلىقىنى جاكارلىدى.

شۇ يىلى بېزىلاردا «بەشنى بېكىتىش، بىرنى مۇكاپاتلاش» (ئەمگەك كۆچىنى بېكىتىش، يەرنى بېكىتىش، مەھسۇلات مىقدارىنى بېكىتىش، ھەقنى بېكىتىش، ئىشلەپچىقىرىش خىراجىتىنى بېكىتىش، مەھسۇلاتنى ئاشۇرغانلارنى مۇكاپاتلاش)، ئىشنى گۇرۇپپىلارغا ھۆددىگە بېرىش، مەھسۇلاتقا بىرلەشتۈرۈپ ھەق ھېسابلاش ۋە نورما بېكىتىپ باشقۇرۇش قاتارلىق كۆپ خىل شەكىلدىكى ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى يولغا قويۇلدى.

1980 ـ يىلى

1 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنى شەھەرلىك سودا شىركىتى قۇرۇلدى.

1 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى شەھەرلىك ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەيئىتى قۇرۇلدى.

1 ـ ئاينىڭ 31 ـ كۈنى شەھەرلىك شەھەر جەمئىيەت ئامانلىقىنى تەرتىپكە سېلىش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى.

3 ـ ئايدا شەھەرلىك ئايالار بىرلەشمىسى قۇرۇلدى.

3 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى شەھەرلىك خەلق سودا سارىيىدا پارتلاش ۋەقەسى يۈز بېرىپ، بىر ئادەم ئۆلدى، بىر ئادەم ئېغىر يارىلاندى، توققۇز ئادەم يېنىك يارىلاندى، جەمئىي 5919.51 يۈەنلىك زىيان بولدى.

4 ـ ئايدا شەھەرلىك ئانا ـ بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش پونكىتى قۇرۇلدى.

5 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى شەھەرلىك سودا شىركىتى ئىتتىپاق ئەزالىرى ۋە ياشلارنى ئەتىيازلىق سەيلىگە ئۈيۈشتۈردى، ئۇلار يولدا كېتىۋاتقاندا ماشىنا ئۇرۇلۇپ كېتىپ، ئۈچ ئادەم ئۆلدى، ئۈچ ئادەم ئېغىر يارىلاندى، 26 ئادەم يېنىك يارىلاندى.

5 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنىدىن 29 ـ كۈنگىچە كومپارتىيىنىڭ ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ كورلا شەھەرلىك 1 ـ قۇرۇلتىيى ئېچىلدى.

5 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى شەھەرلىك مەخپىيەتلىكنى ساقلاش كومىتېتى قۇرۇلدى.

شۇ ئايدا بايىنغولىن شۆبە ھەربىي رايونىغا قاراشلىق بولغان شەھەرلىك قوراللىق كۈچلەر بۆلۈمى قۇرۇلدى.

7 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنىدىن 10 ـ كۈنگىچە شەھەرلىك پارتىيە كومىتېتى مىللىي، دىنىي زاتلار يىغىنى ئاچتى، يىغىندا ھېزىم دامولا ئاپتونوم رايونلۇق ئىسلام جەمئىيىتى يىغىنىنىڭ روھىنى يەتكۈزدى.

7 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى شەھەرلىك پارتىيە كومىتېتى قارار چىقىرىپ، 8 ـ ئاينى مىللىي سىياسەت تەربىيسى پائالىيىتى زەربىدارلىق ئېيى قىلدى.

8 ـ ئايدا شەھەرلىك مىللىي سىياسەت تەربىيسى ئېلىپ بېرىش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى.

10 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ 1 ـ شۇجىسى ۋاڭ فېڭ گوۋۇيۈەنىنىڭ مۇئاۋىن

زۇڭلىسى ۋاڭ جېنغا ھەمراھ بولۇپ بايىنغولىن ئوبلاستىغا خىزمەتلەرنى كۆزدىن كەچۈرۈشكە كەلدى، ئۇلار ئوبلاستلىق كىنو ـ تىياتىرخانىدا ئېچىلغان كادىرلار يىغىنىدا ئاساسلىق بۇز كۆرۈشتى.

12 ـ ئايدا ياپونىيە توكيو شىركىتىنىڭ سودىگەرلىرى بايىنغولىن ئوبلاستلىق مېۋە ھارىقى ـ كونسېرۋا زاۋۇتىنى ئېكسكۇرسىيە قىلىش ئۈچۈن كورلىغا كەلدى.

شۇ يىلى ئاپتونوم ئوبلاستلىق رادىئو ـ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى كورلىدا قۇرۇلدى.

شۇ يىلى شەھەرلىك 1 ـ سىمونت زاۋۇتى شاڭخۇ گۈڭشېسىدا پۈتۈپ ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۈرۈلدى، بۇ زاۋۇت يىلىغا 60 مىڭ توننا سىمونت ئىشلەپچىقىرالايدۇ.

شۇ يىلى شەھەرلىك 6 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ (مىللىي ئوتتۇرا مەكتەپ) قۇرۇلدى.

1981 ـ يىلى

1 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى ناھىيە بويىچە تۈنجى قېتىملىق پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتى يىغىنى ئېچىلدى.

3 ـ ئايدا شەھەرلىك باش ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى قۇرۇلدى.

4 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى ناھىيىلىك ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، ئۇنىڭ نامى ناھىيىلىك باش ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى دەپ ئۆزگەرتىلدى.

4 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنىدىن 29 ـ كۈنگىچە شەھەرلىك پارتىيە كومىتېتى دىنىي زاتلار يىغىنى ئاچتى.

5 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى شۇ كۈنگە قەدەر ناھىيىلىك سىياسەتنى ئەملىيلەشتۈرۈش ئىشخانىسى 2729 دېلو (ئادەم)نى قوبۇل قىلدى، بۇنىڭدىن 2723 دېلو (ئادەم)نى قايتا تەكشۈرۈپ ئاخىرلاشتۇردى، بۇ 99.9 پىرسەنتنى تەشكىل قىلىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»دىن بۇيانقى دېلو 2458، «تۆتنى ئېغىرلاش» ھەرىكىتىگە چېتىشلىق بولغان ئادەم 168، زىيالىيلار سىياسىتى ئەملىيلەشتۈرۈلگەن ئادەم 15، ھەقسىزتەك قايتقان، تەسلىم بولغانلارغا قارىتىلغان سىياسەت ئەملىيلەشتۈرۈلگەن ئادەم 26، ئوگچى (يەرلىك مىللەتچى) قىلىپ قويۇلغانلاردىن ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ ئاقلانغان ئادەم 38.

5 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنى ناھىيىلىك تېخنىكا ئۇنىۋانىنى باھالاپ بېكىتىش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى.

7 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى كورلا شەھەرلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى قۇرۇلدى.

7 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى شەھەرلىك خەلق قوراللىق كۈچلىرى كومىتېتى قۇرۇلدى.

شۇ ئايدا شەھەرلىك خەلق رادىئو ئۇزلىلى قۇرۇلدى.

شۇ ئايدا شەھەرلىك پەن ـ تېخنىكا جەمئىيىتى تۈنجى نۆۋەتلىك باش ـ ئۆسمۈرلەر يازلىق لاگېرى ئۈيۈشتۇردى.

8 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنىدىن 9 ـ كۈنگىچە شەھەرلىك پارتىيە كومىتېتى رايون دەرىجىلىكتىن يۇقىرى پارتىيىلىك رەھبىرىي كادىرلار، ياچېيكا شۇجىلىرى، مەمۇرىيەت 21 ـ دەرىجىلىكىدىن يۇقىرى ماۋاش ئالىدىغان پارتىيىلىك كادىرلار يىغىنى ئېچىپ، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى 11 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 6 ـ ئومۇمىي يىغىنىنىڭ روھىنى يەتكۈزدى، يىغىندا «دۆلىتىمىز قۇرۇلغاندىن بۇيانقى پارتىيە تارىخىغا دائىر بەزى مەسىلىلەر توغرىسىدا قارار» ئۆگىنىلدى، مۇزاكىرە قىلىندى.

8 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى كورلىدا تۇرۇشلۇق «89800» قىسىم سۇ ئېلېكتر باش پونكىتى 4 ـ ئوتتۇرا ئەترىتىنىڭ جەڭچىسى يى جېنگو كورلا شەھىرىنىڭ غەربىدىكى توغراقلىقتا، دېزىل قاچىلانغان ئوت كەتكەن ماشىنىنى قۇتقۇزۇش يولىدا شەرەپ بىلەن قۇربان بولدى. 11 ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈنى دۆلەت

مۇداپىئە پەن - تېخنىكا ساناقىتى كومىتېتى يې جيەنگوغا «لېپې فېڭچە ياخشى جەڭچى» دەپ شەرەپلىك نام بەردى. «89800» قىسىم پارتكومى ئۇنى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ ئەزاسى دەپ ئېتىراپ قىلدى ھەمدە بىرىنچى دەرىجىلىك خىزمەت كۆرسەتتى دەپ ئەنگە ئالدى.

8 - ئاينىڭ 11 - كۈنى شەھەرلىك يەرلىك كىسەللىكلەر ۋە ئۇچەي يوللىرى يۇقۇملۇق كېسەللىكلىرى- نىڭ ئالدىنى ئېلىش - ئۇنى داۋالاش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى.

10 - ئاينىڭ 15 - كۈنى شەھەرلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى قۇرۇشقا تەييارلىق كۆرۈش ھەيئىتى قۇرۇلدى، ئۇ، شەھەرلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتى بىلەن بىرلىشىپ ئىش بېجىردى.

10 - ئاينىڭ 22 - كۈندىن 11 - ئاينىڭ 1 - كۈنگىچە جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى كورلا شەھەرلىك 1 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 1 - يىغىنى ئېچىلدى.

10 - ئاينىڭ 23 - كۈندىن 31 - كۈنگىچە جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى كورلا ناھىيىلىك 6 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 1 - يىغىنى ناھىيىلىك مېھمانخانىدا ئېچىلدى.

10 - ئاينىڭ 23 - كۈندىن 31 - كۈنگىچە شەھەرلىك ئۈنجى نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى ئوبلاستلىق مېھمانخانىدا ئېچىلدى، قۇرۇلتايدا شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتى سايلام ئارقىلىق ژوجۇنتا كەلتۈرۈلدى.

10 - ئاينىڭ 24 - كۈندىن 30 - كۈنگىچە ناھىيىلىك 8 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى ئېچىلىپ، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلدى، ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

شۇ ئايدا يېزىلاردا مەسئۇلانتا بىرلەشتۈرۈپ ئەمگەك كۈچلىرىنىڭ ھۆددىگە بېرىش، مەسئۇلانتا بىرلەشتۈرۈپ ئائىلىلەرگىنىڭ ھۆددىگە بېرىشتىن ئىبارەت ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيىتى تۈزۈمى يولغا قويۇلدى.

11 - ئاينىڭ 20 - كۈنى شەھەرلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى پارتىيە گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى.

12 - ئاينىڭ 15 - كۈنى شەھەرلىك سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى پارتىيە گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى.

1982 - يىلى

1 - ئاينىڭ 18 - كۈنى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسى كورلا ناھىيىلىك خەلق قوراللىق كۈچلىرى كومىتېتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى پارتىيە گۇرۇپپىسى، ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش پارتىيە گۇرۇپپىسى، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى پارتىيە گۇرۇپپىسى بىرلا ۋاقىتتا قۇرۇلدى.

2 - ئاينىڭ 24 - كۈندىن 27 - كۈنگىچە ناھىيىلىك پارتىيە كومىتېتى 1982 - يىللىق ماددىي مەدەنىيەت ۋە مەنىۋى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىدىكى ئىلغار كوللېكتىپ، ئىلغار شەخسلەرنى تەقدىرلەش يىغىنى ئاچتى. يىغىن پۈتۈن ناھىيىدىكى خەلقتە چىقىرىلغان تەشەببۇسنامىنى ماقۇللىدى.

3 - ئايدا شەھەر بويىچە «بەش بولۇش، تۆت گۈزەل» ۋە «ئومۇمىخەلق مەدەنىيەتلىك - ئەدەپلىك بولۇش ئېيى» پائالىيىتى دولقۇنى كۆتۈرۈلدى.

4 - ئاينىڭ 5 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ 1 - شۇجىسى ژاڭ ئېنماۋ، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى ھاممدىن نىيازلار بايىغولىن ئوبلاستىنىڭ خىزمەتلىرىنى كۆزدىن كەچۈرۈش ئۈچۈن كورلىغا كەلدى.

5 - ئاينىڭ 9 - كۈندىن 11 - كۈنگىچە كورلا ناھىيىسى ئۇشۇك، مۆلدۈر، بوران ئاپىتىگە ئۇچرىدى، 14 مىڭ 500 مو يەردىكى كېۋەز زىيانغا ئۇچرىدى، بۇنىڭ ئىچىدە 12 مىڭ 400 مو يەردىكى

كېۋەز پوتۇنلەي نابوت بولدى، 1602 تۈياق چارۋا ئۆلدى.

5 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى ناھىيىلىك ئىقتىسادىي ساھەدىكى جىنايى ھەرىكەتلەرگە زەربە بېرىش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك پارتىيە تارىخىغا دائىر ماتېرىياللارنى توپلاش گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى.

شۇ ئايدا ناھىيە بويىچە «بەش بولۇش، تۆت گۈزەل» ۋە «ئومۇمىخەلق مەدەنىيەتلىك ـ ئەدەپلىك بولۇش ئېيى» پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلۇپ، مۇنداق بىر نەچچە ئىشنى ياخشى تۇتۇش تەلەپ قىلىندى: 1. مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى يەنمۇ كۈچەيتىش؛ 2. مۇھىت تازىلىقىنى ياخشىلاش، پاسكىنىچىلىقنى تۈگىتىش؛ 3. كۆچەت تىكىپ ئورمان بىنا قىلىش ھەرىكىتىنى زور كۈچ بىلەن قانات يايدۇرۇپ، ۋەتەننى كۆكەرتىش؛ 4. ئامىۋى سورۇنلارنىڭ تەرتىپىنى ياخشىلاپ، ناچار بولۇش ئەھۋالىنى تۈگىتىش.

7 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى ساقەت نۆلدە ناھىيە، شەھەر بويىچە 3 ـ قېتىملىق ئومۇمىيۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىلدى. ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈش نەتىجىسى مۇنداق بولدى: كورلا شەھىرىدىكى ئائىلە سانى 27 مىڭ 608، كورلا ناھىيىسىدىكى ئائىلە سانى 16 مىڭ 774، كورلا شەھىرىنىڭ ئومۇمىي نوپۇسى 121 مىڭ 991، كورلا ناھىيىسىنىڭ ئومۇمىي نوپۇسى 74 مىڭ 279؛ بۇلارنىڭ ئىچىدە كورلا شەھىرىدىكى ئەر 62 مىڭ 379، كورلا ناھىيىسىدىكى ئەر 38 مىڭ 251، كورلا شەھىرىدىكى ئايال 59 مىڭ 612، كورلا ناھىيىسىدىكى ئايال 36 مىڭ 28.

9 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى شەھەرلىك 4 ـ ياشلانغۇچ مەكتەپ قۇرۇلدى.

12 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنىدىن 7 ـ كۈنىگىچە ناھىيىلىك 5 ـ نۆۋەتلىك خەلق ئەسكەرلىرى قۇرۇلتىيى ئېچىلدى.

12 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنىدىن 18 ـ كۈنىگىچە ناھىيىلىك پارتكوم خىزمەت يىغىنى ئېچىپ، جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى مەملىكەتلىك 12 ـ قۇرۇلتىيىنىڭ روھىنى ۋە ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە كومىتېتى ئاچقان ئوچ دەرىجىلىك كادىرلار يىغىنىنىڭ روھىنى يەتكۈزدى، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىشىنى يەكۈنلىدى، كېيىنكى يىللىق ىېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش پىلانىنى مۇزاكىرە قىلدى.

12 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى شەھەرلىك سىياسىي ـ قانۇن كومىتېتى قۇرۇلدى.

شۇ يىلى شەھەرلىك پەن ـ تېخنىكا كومىتېتى، ىېزا ئىگىلىك تېخنىكىسىنى ئومۇملاشتۇرۇش پونكىتى بىرلىكتە ئېلىپ بارغان كۆكتاتنى چوڭ پارنىكتا ئۈستۈرۈش سىنىقى مۇۋەپپەقىيەتلىك بولدى ھەمدە، ئۇ ئۇلۇغ كۆرسىتىش ئارقىلىق ئومۇملاشتۇرۇلدى. بۇ نەتىجە ئاپتونوم رايونلۇق ئۈچقۇن پىلانى 4 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

شۇ يىلى شەھەرلىك پەن ـ تېخنىكا كومىتېتى ئوقۇغۇچىسى شۇي بىلاڭ ياسىغان ئوچ خىل رولى بار توك قوغلۇراق جۇڭگو ياش ـ ئۈسمۈرلەر پەن ـ تېخنىكا ئىجادىيىتى ۋە كەشپىياتى بويىچە 3 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

1983 ـ يىلى

1 ـ ئايدا جۇڭگو گومىنداڭى ئىنقىلابىي كومىتېتى كورلا شەھەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى.

1 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنى شەھەرلىك تىببىي دورىگەرلىك ئىلمىي جەمئىيىتى قۇرۇلدى.

3 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنى شەھەرلىك پارتىيە ئەزالىرى تەربىيىسى ئىشخانىسى قۇرۇلدى.

شۇ ئايدا شەھەرلىك پەن ـ تېخنىكا جەمئىيىتى تۈنجى قارارلىق ياش ـ ئۈسمۈرلەرنىڭ پەن ـ تېخنىكا ئەسەرلىرى كۆرگەزمىسى ئاچتى، 120 پارچە ئەسەر كۆرگەزمىگە قويۇلدى.

3 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم تەشەببۇسكارلىك ھالدا ماۋجۇشىنىڭ «يولداش لېي فېڭدىن

ئۆگىنىڭلار» دېگەن بېغىشلىمىسى ئېلان قىلىنغانلىقىنىڭ 20 يىللىقىنى خاتىرىلەش يىغىنى ئېچىپ، ناھىيە خەلقىنى لېي فېڭنىڭ روھىدىن ئۆگىنىپ، 2 ـ قېتىملىق مەدەنىيەتلىك ـ ئەدەپلىك بولۇش ئېيى پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇشقا چاقىردى.

3 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى ناھىيىلىك «بەش بولۇش، تۆت گۈزەل، ئۇچنى قىزغىن سۈيۈش» رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ قارمىقىدا ئىشخانا تەسىس قىلىندى.

4 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنى ناھىيىلىك پەن ـ تېخنىكا جەمئىيىتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

4 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈندىن 28 ـ كۈنگىچە كومپارتىيە ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ كورلا شەھەرلىك 2 ـ قۇرۇلتىيى ئېچىلدى.

4 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى ئوبلاست بىلەن شەھەر بىرلىكتە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى تەرىبىسى ئېيى پائالىيىتى سەپەرۋەرلىك يىغىنى ئاچتى، يىغىنغا ھەر مىللەت ھەربىي، خەلقىدىن 1200 كىشى قاتناشتى. ئوبلاستلىق پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى ئېلى ناسىر سەپەرۋەرلىك دوكلاتى بەردى، شەھەرلىك پارتكوم شۇجىسى جالال شىشۈك مۇھىم سۆز قىلدى.

5 ـ ئاينىڭ 1ـ كۈنى شەھەر بويىچە پاختا رەخت، پاختا توقۇلما بويۇم ۋە بىر قىسىم توقۇلما مەھسۇلاتلىرى بىلەن بىلەتسىز تەمىنلەش يولغا قويۇلۇشقا باشلىدى.

5 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى ناھىيىلىك مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى تەرىبىسى رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى.

شۇ ئايدا شەھەرلىك ئىشچىلار مەدەنىيەت سارىيى قۇرۇلدى.

6 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈندىن 8 ـ كۈنگىچە شەھەرلىك 1 ـ نۆۋەتلىك ئايالىلار قۇرۇلتىيى ئېچىلدى.

8 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى گوۋۇيۈەننىڭ زۇڭلىسى جاۋ زىيالاڭ، جۇڭگو كومپارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى شۇجىچۈسىنىڭ شۇجىسى خۇچىلى، شۇجىچۈنىڭ كاندىدات شۇجىسى خاۋجىيەنشيۇلار ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ 1 ـ شۇجىسى ۋاڭ ئېنىڭاۋ، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ رەئىسى ئىسمايىل ئەھمەدلەرنىڭ ھەمراھلىقىدا بايىنغولىن ئوبلاستىنىڭ خىزمەتلىرىنى كۆزدىن كەچۈرۈش ئۈچۈن كورلا شەھىرىگە كەلدى.

8 ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈنى گوۋۇيۈەن كورلا ناھىيىسىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇشنى تەستىقلىدى، ناھىيىگە قاراشلىق رايونلار كورلا شەھىرىگە قوشۇۋېتىلدى.

9 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈندىن 23 ـ كۈنگىچە شىنجاڭ تۇنېي نۆۋەتلىك موڭغۇل تىبابىتى ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى كورلىدا ئېچىلدى.

10 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈندىن 12 ـ كۈنگىچە شەھەرلىك پارتكوم تۆت دەرىجىلىك كادىرلار يىغىنى ئېچىپ، مەركەزدىكى رەھبىرىي يولداشلارنىڭ شىنجاڭغا كېلىپ خىزمەتلەرنى كۆزدىن كەچۈرگەنده سۆزلەگەن مۇھىم سۆزىنى يەتكۈزدى.

11 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنى شەھەرلىك ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر خەتتاتلىق جەمئىيىتى قۇرۇلدى.

12 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى شەھەرلىك پارتىيە تارىخىغا دائىر ماتېرىياللارنى توپلاش گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى.

12 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈندىن 28 ـ كۈنگىچە شەھەرلىك پارتكوم تۆت دەرىجىلىك كادىرلار يىغىنى ئېچىپ، 1983 ـ يىللىق دېھقانچىلىق ـ چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىش ئەھۋالىنى يەكۈنلىدى، يېزىلاردىكى «بەشته ياخشى بولۇش» قۇرۇلۇشى ئۈچۈن تۆھپە قوشقان ئىلغار ئورۇن، ئىلغار شەخسلەرنى تەقدىرلىدى، 1984 ـ يىللىق يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش پىلانىنى ئەمەلىيلەشتۈردى.

شۇ يىلى ناھىيە، شەھەر بويىچە يېزىلاردا مەھسۇلاتقا بىرلەشتۈرۈپ ئائىلىلەرگە ھۆددىگە بېرىش

كېۋەز پوتۇنلەي نابوت بولدى، 1602 تۇياق چارۋا ئۆلدى.

5 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى ناھىيىلىك ئىقتىسادىي ساھەدىكى جىنايى ھەرىكەتلەرگە زەربە بېرىش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك پارتىيە تارىخىغا داڭلىق ماتېرىياللارنى توپلاش گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى.

شۇ ئايدا ناھىيە بويىچە «بەش بولۇش، تۆت گۈزەل» ۋە «ئومۇمىخەلق مەدەنىيەتلىك ـ ئەدەپلىك بولۇش ئېيى» پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلۇپ، مۇنداق بىر نەچچە ئىشنى ياخشى تۇتۇش تەلەپ قىلىندى: 1. مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى يەنمۇ كۈچەيتىش؛ 2. مۇھىت تازىلىقىنى ياخشىلاش، پاسكىنىچىلىقنى تۈگىتىش؛ 3. كۆچەت تىكىپ ئورمان بىنا قىلىش ھەرىكىتىنى زور كۈچ بىلەن قانات يايدۇرۇپ، ۋەتەننى كۆكەرتىش؛ 4. ئامىۋى سورۇنلارنىڭ تەرتىپىنى ياخشىلاپ، ناچار بولۇش ئادەتلىرىنى تۈگىتىش.

7 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى سائادەت نۆلدە ناھىيە، شەھەر بويىچە 3 ـ قېتىملىق ئومۇمىيۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىلدى. ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈش نەتىجىسى مۇنداق بولدى: كورلا شەھىرىدىكى ئائىلە سانى 27 مىڭ 608، كورلا ناھىيىسىدىكى ئائىلە سانى 16 مىڭ 774، كورلا شەھىرىنىڭ ئومۇمىي نوپۇسى 121 مىڭ 991، كورلا ناھىيىسىنىڭ ئومۇمىي نوپۇسى 74 مىڭ 279؛ يۇلارنىڭ ئىچىدە كورلا شەھىرىدىكى ئەر 62 مىڭ 379، كورلا ناھىيىسىدىكى ئەر 38 مىڭ 251، كورلا شەھىرىدىكى ئايال 59 مىڭ 612، كورلا ناھىيىسىدىكى ئايال 36 مىڭ 28.

9 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى شەھەرلىك 4 ـ باشلانغۇچ مەكتەپ قۇرۇلدى.

12 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈندىن 7 ـ كۈنگىچە ناھىيىلىك 5 ـ نۆۋەتلىك خەلق ئەسكەرلىرى قۇرۇلتىيى ئېچىلدى.

12 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈندىن 18 ـ كۈنگىچە ناھىيىلىك پارتكوم خىزمەت يىغىنى ئېچىپ، جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى مەملىكەتلىك 12 ـ قۇرۇلتىيىنىڭ روھىنى ۋە ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە كومىتېتى ئاچقان ئۈچ دەرىجىلىك كادىرلار يىغىنىنىڭ روھىنى يەتكۈزدى، دېھقانچىلىق ئىشلەپچىقىرىشىنى يەكۈنلىدى، كېيىنكى مەزگىل ئىشلەپچىقىرىش پىلانىنى مۇزاكىرە قىلدى.

12 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى شەھەرلىك سىياسىي ـ قانۇن كومىتېتى قۇرۇلدى.

شۇ يىلى شەھەرلىك پەن ـ تېخنىكا كومىتېتى، يېزا ئىگىلىك تېخنىكىسىنى ئومۇملاشتۇرۇش پونكىتى بىرلىكتە ئېلىپ بارغان كۆكتاتنى چوڭ پارنىكتا ئۆستۈرۈش سىنىقى مۇۋەپپەقىيەتلىك بولدى ھەمدە ئۇ ئۇلگە كۆرسىتىش ئارقىلىق ئومۇملاشتۇرۇلدى. بۇ نەتىجە ئاپتونوم رايونلۇق ئۈچقۇن پىلانى 4 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

شۇ يىلى شەھەرلىك 2 ـ ئونتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى شۇي بىلەن ياسغان ئۈچ خىل رولى بار توك قوغۇراق جۇڭگو ياش ـ ئۆسمۈرلەر پەن ـ تېخنىكا ئىجادىيىتى ۋە كەشپىياتى بويىچە 3 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

1983 ـ يىلى

1 ـ ئايدا جۇڭگو كومىتاداتى ئىنقىلابىي كومىتېتى كورلا شەھەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى.

1 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنى شەھەرلىك تىببىي دوختۇرلىك ئىلمىي جەمئىيىتى قۇرۇلدى.

3 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنى شەھەرلىك پارتىيە ئەزالىرى تەربىيىسى ئىشخانىسى قۇرۇلدى.

شۇ ئايدا شەھەرلىك پەن ـ تېخنىكا جەمئىيىتى تۇنجى قارارلىق ياش ـ ئۆسمۈرلەرنىڭ پەن ـ تېخنىكا ئەسەرلىرى كۆرگەزمىسى ئاچتى، 120 پارچە ئەسەر كۆرگەزمىگە قويۇلدى.

3 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم تەنتەنىلىك ھالدا ماۋجۇشىنىڭ «يولداش لېي فېڭدىن

ئۆگىنىڭلار» دېگەن بېغىشلىمىسى ئېلان قىلىنغانلىقىنىڭ 20 يىللىقىنى خاتىرىلەش يىغىنى ئېچىپ، ناھىيە خەلقىنى لېي فېڭنىڭ روھىدىن ئۆگىنىپ، 2 ـ قېتىملىق مەدەنىيەتلىك ـ گەدەپلىك بولۇش ئېيى پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇشقا چاقىردى.

3 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى ناھىيىلىك «يەش بولۇش، تۆت گۈزەل، ئۇچنى قىزغىن سۆيۈش» رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ قارمىقىدا ئىشخانا تەسىس قىلىندى.

4 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنى ناھىيىلىك پەن ـ تېخنىكا جەمئىيىتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

4 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنىدىن 28 ـ كۈنگىچە كومۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ كورلا شەھەرلىك 2 ـ قۇرۇلتىيى ئېچىلدى.

4 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى ئوبلاست بىلەن شەھەر بىرلىكتە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى تەرىبىسى ئېيى پائالىيىتى سەپەرۋەرلىك يىغىنى ئاچتى، يىغىنغا ھەر مىللەت ھەربىي، خەلقىدىن 1200 كىشى قاتناشتى. ئوبلاستلىق پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى ئېلى ناسىر سەپەرۋەرلىك دوكلاتى بەردى، شەھەرلىك پارتكوم شۇجىسى جاڭ شىشۇڭ مۇھىم سۆز قىلدى.

5 ـ ئاينىڭ 1ـ كۈنى شەھەر بويىچە پاختا رەخت، پاختا توقۇلما بويۇم ۋە بىر قىسىم توقۇلما مەھسۇلاتلىرى بىلەن بىلەتسىز تەمىنلەش يولغا قويۇلۇشقا باشلىدى.

5 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى ناھىيىلىك مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى تەرىبىسى رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى.

شۇ ئايدا شەھەرلىك ئىشچىلار مەدەنىيەت سارىيى قۇرۇلدى.

6 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنىدىن 8 ـ كۈنگىچە شەھەرلىك 1 ـ نۆۋەتلىك ئايالار قۇرۇلتىيى ئېچىلدى.

8 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى گوۋۇيۈەننىڭ زۇڭلىسى جاۋ زىياڭ، جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى شۇجىچۈسىنىڭ شۇجىسى خۇچىلى، شۇجىچۈنىڭ كاندىدات شۇجىسى خاۋجىيەنشيۇلار ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ 1 ـ شۇجىسى ۋاڭ ئېنىڭاۋ، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ رەئىسى ئىسمايىل ئەھمەدلەرنىڭ ھەمراھلىقىدا بايىنغولىن ئوبلاستىنىڭ خىزمەتلىرىنى كۆزدىن كەچۈرۈش ئۈچۈن كورلا شەھىرىگە كەلدى.

8 ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈنى گوۋۇيۈەن كورلا ناھىيىسىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇشنى تەستىقلىدى، ناھىيىگە قاراشلىق رايونلار كورلا شەھىرىگە قوشۇۋېتىلدى.

9 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنىدىن 23 ـ كۈنگىچە شىنجاڭ ئۇنجى نۆۋەتلىك موڭغۇل تىبابىتى ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى كورلىدا ئېچىلدى.

10 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنىدىن 12 ـ كۈنگىچە شەھەرلىك پارتكوم تۆت دەرىجىلىك كادىرلار يىغىنى ئېچىپ، مەركەزدىكى رەھبىرلىرى بولداشلارنىڭ شىنجاڭغا كېلىپ خىزمەتلەرنى كۆزدىن كەچۈرگەندە سۆزلىگەن مۇھىم سۆزىنى يەتكۈزدى.

11 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنى شەھەرلىك ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر خەتتاتلىق جەمئىيىتى قۇرۇلدى.

12 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى شەھەرلىك پارتىيە تارىخىغا دائىر ماتېرىياللارنى توپلاش گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى.

12 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنىدىن 28 ـ كۈنگىچە شەھەرلىك پارتكوم تۆت دەرىجىلىك كادىرلار يىغىنى ئېچىپ، 1983 ـ يىللىق دېھقانچىلىق ـ چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىش ئەھۋالىنى يەكۈنلىدى، يېزىلاردىكى «بەشتە ياخشى بولۇش» قۇرۇلۇشى ئۈچۈن تۆھپە قوشقان ئىلغار ئورۇن، ئىلغار شەخسلەرنى تەقدىرلىدى، 1984 ـ يىللىق يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش پىلانىنى ئەملىيلەشتۈردى.

شۇ يىلى ناھىيە، شەھەر بويىچە يېزىلاردا مەھسۇلاتقا بىرلەشتۈرۈپ ئائىلىلەرگە ھۆددىگە بېرىش

مەسئۇلىيەت توزۇمى يولغا قويۇلدى، بۇ توزۇم ئىككىنچى يىلى پۈتۈنلەي ئەملىيلەشتۈرۈلدى.

1984 - يىلى

1 - ئاينىڭ 19 - كۈنى شەھەرلىك ئايالار - بالىلارنىڭ قانۇنىي ھوقۇق مەنپەئەتىنى قوغداش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى.

شۇ ئايدا سودا - سانائەت بانكىسىنىڭ كورلا شەھەرلىك تارماق بانكىسى قۇرۇلدى.

2 - ئاينىڭ 13 - كۈنىدىن 15 - كۈنگىچە ناھىيىلىك پارتىيە كومىتېتى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ «1.نومۇرلۇق ھۆججەت»تىنى يەتكۈزدى، 113 كادىر ئاجرىتىپ «1 - نومۇرلۇق ھۆججەت»نى تەشۋىق قىلىش ئەترىتى تەشكىللەپ، گۇڭشىلاردا تەشۋىقات ئېلىپ باردى.

4 - ئاينىڭ 10 - كۈنى كورلا ناھىيىسى كورلا شەھىرىگە رەسمىي قوشۇۋېتىلدى.

5 - ئاينىڭ 28 - كۈنى شەھەرلىك زىيالىيلار سىياسىتىنىڭ ئەملىيلەشتۈرۈلۈشىنى تەكشۈرۈش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى.

6 - ئاينىڭ 5 - كۈنىدىن 12 - كۈنگىچە شەھەرلىك 2 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 1 - يىغىنى ئېچىلدى.

6 - ئاينىڭ 5 - كۈنىدىن 14 - كۈنگىچە جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى كورلا شەھەرلىك 2 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 1 - يىغىنى ئېچىلدى.

شۇ ئايدا جەنۇبىي شىنجاڭ تۇمۇر يولى ۋاقتىلىق باشقارمىسى كورلا شەھىرىگە كۆچۈپ كەلدى.

8 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن 5 - كۈنگىچە دۆلەت پىلان كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى ۋاڭ دېيىڭ مۇدىرلىقىدىكى، تۇمۇر يول مىنىستىرلىكىنىڭ مۇئاۋىن مىنىستىرى لى شۇەن، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى توختى سابىر مۇئاۋىن مۇدىرلىقىدىكى جەنۇبىي شىنجاڭ تۇمۇر يولىنىڭ تۇرپاندىن كورلىغىچە بولغان بۆلىكىنى دۆلەتلىك تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىش ھەيئىتى جەنۇبىي شىنجاڭ تۇمۇر يولىنىڭ تۇرپاندىن كورلىغىچە بولغان بۆلىكىنى تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋالدى، 7-كۈنى تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىش گۇۋاھنامىسى بەردى.

8 - ئاينىڭ 30 - كۈنى جەنۇبىي شىنجاڭ تۇمۇر يولىنىڭ تۇرپاندىن كورلىغىچە بولغان بۆلىكىدە رەسمىي قاتناش باشلاندى. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى كورلا شەرقىي پويىز ئىستانسىسى مەيدانىدا داغدۇغىلىق ھالدا پويىز قاتناش مۇراسىمى ئۆتكۈزدى، تۇمۇر يول مىنىستىرلىكى-نىڭ مىنىستىرى چېن پۈرۈ، ئاپتونوم رايونىنىڭ پارتىيە، ھۆكۈمەت، ئارمىيە رەھبەرلىرى ۋە شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بېڭتۇەننىڭ مەسئۇللىرى، شۇنىڭدەك ئۇرۇمچى تۇمۇر يول ئىدارىسىنىڭ رەھبەرلىرى، جەنۇبىي شىنجاڭ تۇمۇر يولى ۋاقتىلىق باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، پارتىيە كومىتېتىنىڭ شۇجىسى قاتارلىق كىشىلەر مۇراسىمغا قاتناشتى. چېن پۈرۈ، چى گو ۋە بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ باشلىقى داڭ جىن مۇراسىمدا سۆز قىلدى. ۋاڭ ئېنىڭ بىلەن چېن پۈرۈ كورلا - ئۇرۇمچى ئارىلىغىدا تۇنجى قېتىم يولۇچىلار پويىزى قاتنىغانلىقى مۇناسىۋىتى بىلەن لېنتا كەستى.

9 - ئاينىڭ 1 - كۈنى شەھەرلىك 4 - ئوتتۇرا مەكتەپ قۇرۇلدى.

9 - ئاينىڭ 11 - كۈنى كورلا رايونىدىكى ھەرمىللەت ھەربىي - خەلقتىن بولۇپ 5000 دىن ئارتۇق كىشى داغدۇغىلىق يىغىن ئۆتكۈزۈپ، بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 30 يىللىقىنى قىزغىن تەبرىكلىدى. مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، مەملىكەت-لىك خەلق قۇرۇلتىيى مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى يېڭسوۋاڭجى يىغىنغا قاتنىشىپ تەبرىكلىدى. ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە كومىتېتىنىڭ شۇجىسى، خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ

مۇدىرى تۆمۈر داۋامەت باشچىلىقىدىكى ئاپتونوم رايونلىق پارتىيە، ھۆكۈمەت ۋەكىللەر ئومىكى ۋە ئۇرۇمچى ھەربىي رايونى ۋەكىللەر ئومىكى، ئىچكى موڭغۇل ئاپتونوم رايونى ۋەكىللەر ئومىكى، چىڭخەي ئۆلكىسى ۋەكىللەر ئومىكى، شۇنىڭدەك شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۈەنى ۋەكىللەر ئومىكى تەبرىك-لەش يىغىنىغا قاتناشتى. يىغىندا مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى، گوۋۇيۈەن ۋە مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتى، دۆلەت مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتى ئەۋەتكەن تەبرىك تېلېگراممىلىرى ئوقۇپ ئۆتۈلدى. يىغىندىن كېيىن، داغدۇغىلىق تەبرىكلەش ناماىيىش پائالىيىتى ئۆتكۈزۈلدى.

9 - ئاينىڭ 16 - كۈنى شەھەرلىك پارتىيە كومىتېتى گۈڭشېنى ئەملدىن قالدۇرۇپ يېڭا قۇرۇش خىزمىتى گۇرۇپپىسى تەشكىللەپ، ئۇلارنى ھەرقايسى گۈڭشېلارغا يېتىلىق ھاكىمىيەت قۇرۇشقا ئەۋەتتى.

11 - ئاينىڭ 19 - كۈنى شەھەرلىك پارتىيە كومىتېتى «ناۋار ئىشلەپچىقىرىشنى راۋاجلاندۇرۇپ، يېڭا ئىگىلىكنى قاتلاشنى تېزلىتىشقا دائىر بىر قانچە مەسىلە توغرىسىدا قارار»نى تارقىتىپ، پۈتۈن شەھەردىكى خەلقنى سانائەت، يېڭا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنى 1980 - يىلدىكى 13 مىليون 420 مىڭ يۈەندىن 2000 - يىلى 148 مىليون 500 مىڭ يۈەنگە يەتكۈزۈش (يەنى ئۈچ يېرىم قاتلاش) نىشانىنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن تىرىشىشقا سەپەرۋەر قىلدى.

شۇ ئايدا شەھەرلىك مۇپەتتىشلىك ئىدارىسى قۇرۇلدى.

12 - ئاينىڭ 24 - كۈنىدىن 29 - كۈنىگىچە شەھەرلىك تەنتەربىيە كومىتېتى، مائارىپ ئىدارىسى بىرلىكتە 1984 - يىللىق قىش پەسىللىك دالىدا ئۇزۇنغا يۈگۈرۈش مۇسابىقىسى ئۆتكۈزدى، مۇسابىقىغا 3400 ئادەم قاتناشتى، بۇلارنىڭ ئىچىدە ئەڭ چوڭى 65 ياش، ئەڭ كىچىكى ئون ياش.

شۇ يىلى شەھەرلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى 51 پارچە پەن - تېخنىكا ئەسىرىنى تاللاپ ئاپتونوم رايونلۇق تۈنجى نۆۋەتلىك پەن - تېخنىكا كۆرگەزمىسىگە قاتناشتۇردى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۈچ پارچە ئەسەر 1 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، ئالتە پارچە ئەسەر 2 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، ئالتە پارچە ئەسەر 3 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

شۇ يىلى شەھەرلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئوقۇغۇچىسى ۋاڭ خۇي (قىز) قاتارلىقلارنىڭ «كورلا ئەشپۇتىنى يېتىلدۇرۇش تېخنىكىسى» دېگەن كىچىك ئىلمىي ماقالىسى جۇڭگو پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى ئۇيۇشتۇرغان ياش - ئۆسمۈرلەر ئىجادىيەت كەشپىياتىغا دائىر كىچىك ئىلمىي ماقالىلار يوپىچە 3 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

1985 - يىلى

1 - ئاينىڭ 1 - كۈنى جەنۇبىي شىنجاڭ تۆمۈر يولىدىكى كورلا - ئۇرۇمچى يولۇچىلار پويىزىغا تۇنجى قېتىم پوچتا ۋاگونى چېتىلدى.

1 - ئاينىڭ 14 - كۈنى جۇڭگو پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى لەڭگەر يېزىسىدىكى دېھقان توختى مەپىزگە «يېزىلاردا پەن - تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇشتىكى ئىلغار شەخس» دېگەن نامنى بەردى. 1987 - يىلى توختى مەپىزگە يەنە «مەملىكەت بويىچە پەن - تېخنىكىغا تايىنىپ بېيىش ماھىرى» دېگەن نامنى بەردى ھەمدە ئۇنى مۇكاپاتلىدى.

1 - ئاينىڭ 30 - كۈنى شەھەرلىك يېڭا ئىگىلىك ماشىنىلىرى ئىلمىي جەمئىيىتى قۇرۇلدى.

2 - ئاينىڭ 2 - كۈنى شەھەرلىك ياش - ئۆسمۈرلەر پەن - تېخنىكا يېتەكچىلىرى جەمئىيىتى قۇرۇلدى.

2 - ئاينىڭ 16 - كۈنى شەھەرلىك ئورمانچىلىق ئىلمىي جەمئىيىتى قۇرۇلدى.

3 ـ ئايدا جۇڭگو گومىنداڭ ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ كورلا شەھەرلىك ياچېيكىسى قۇرۇلدى.

3 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنى شەھەرلىك كۆكەرتىش كومىتېتى، خەلق ھاۋا مۇداپىئەسى ئىشخانىسى قۇرۇلدى.

3 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى شەھەرلىك سۇچىلىق ئىلمىي جەمئىيىتى قۇرۇلدى.

3 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى شەھەرلىك پارتىيىنى تەرتىپكە سېلىش يېتەكچىلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى.

4 ـ ئايدا شەھەر بويىچە پارتىيىنى تەرتىپكە سېلىش خىزمىتى باشلاندى.

شۇ كۈنى جۇڭگو ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ ئەزالىرى، شىنجاڭ ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ دائىمىي ئەزالىرى، جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، كورلا شەھەرلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى، شەھەرلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى ھېزىم ھۇشۇر دامولا كېسەل بولۇپ داۋالاش ئۈنۈم بەرمەي، چۈشتىن كېيىن سائەت سەككىزدە 74 يېشىدا ئالەمدىن ئۆتتى.

3 ـ ئاينىڭ 31 ـ كۈنى يېچىڭ كىنو ستودىيىسىنىڭ رىژىسسورى يۈيالۇ «تۆگە ئوستىدىكى مۇھەببەت» فىلىمىنى سۈرەتكە ئېلىش گۇرۇپپىسىدىكىلەرنى باشلاپ كورلا شەھىرىگە كېلىپ، سىرتقى كۆرۈنۈشنى لىنتىگە ئالدى.

4 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنىدىن 12 ـ كۈنگىچە جۇڭگو كومپارتىيىسى كورلا شەھەرلىك 1ـنۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 1 ـ يىغىنى داغدۇغىلىق ئېچىلدى.

4 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنى شەھەرلىك باش ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى، پىلانلىق تۇغۇت ئىشخانىسى، ئانا-بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش پونكىتى بىرلىشىپ يۈتۈن شەھەردىكى كادىرلار، ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر ئارىسىدىكى توي قىلغان، تۇغۇت يېشىغا يەتكەن 2000 دىن ئارتۇق ئايالىنىڭ ۋ. 1300 دىن كۆپرەك بالىنىڭ سالامەتلىكىنى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈردى.

5 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى شەھەرلىك پارتىيە كومىتېتى، شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتى «شەھىرىمىزدە تەزكىرە، توزۇش خىزمىتىنى قانات يايدۇرۇش توغرىسىدىكى قارار» ھەققىدە ئۇقتۇرۇش تارقاتتى.

6 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنىدىن 10 ـ كۈنگىچە ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە كومىتېتىنىڭ 1 ـ شۇجىسى ۋالى ئېنىماۋ، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ رەئىسى ئىسمايىل ئەھمەد قاتارلىقلار كورلا شەھىرىگە كېلىپ خىزمەتلەرنى تەكشۈردى.

6 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى شەھەرلىك ئەرزىيەت خىزمىتى رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى.

7 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى كورلا شەھىرىنىڭ شاڭخەي يېزىسىدىكى جۈۋازچى يالۇ جىگۈلۈك 20 مىلۇ يۇەنلىك دۆلەت غەزنە چېكى سېتىۋالدى.

7 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى باغراش قەغەز زاۋۇتى قۇرۇلۇشى كورلا شەھىرىدە باشلاندى.

7 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى جۇڭگو رادىئو سەنئەت ئومىكى كورلا شەھىرىگە ئۈيۈن قويۇشقا كەلدى.

7 ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنىدىن 8 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنگىچە شىنجاڭ بويىچە تۇنجى نۆۋەتلىك باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ «بىڭ لوڭقىسى» تالىشىش پۈتبول مۇسابىقىسى كورلا شەھىرىدە ئۆتكۈزۈلدى.

7 ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنىدىن 8 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنگىچە جۇڭگو كومپارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ باش شۇجىسى خۇياۋبالۇ ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ رەئىسى تۆمۈر داۋامەت قاتارلىقلارنىڭ ھەمراھلىقىدا كورلا شەھىرىگە كېلىپ، سايدۇلا باغۇنچىلىك مەيدانىنى كۆزدىن كەچۈردى ھەمدە بايىنغولىن مېھمانخانىسىدا يۈتۈن ئوبلاستتىكى ناھىيە ـ تۈمەن دەرىجىلىكتىن يۇقىرى پارتىيە، ھۆكۈمەت، ئارمىيە كادىرلىرىنى قوبۇل قىلدى. 1 ـ كۈنى چۈشتىن بۇرۇن ئاپتونوم ئوبلاستلىق 1000 كىشىلىك كادىرلار يىغىنى ئېچىلدى، يىغىندا باش شۇجى مۇھىم سۆز قىلدى.

8 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنىدىن 9 ـ كۈنگىچە شەھەرلىك پارتىيە كومىتېتى باش شۇجى خۇياۋباڭلىق ئاپتونوم ئوبلاستلىق كۆزدىن كەچۈرگەندە، سۆزلىگەن مۇھىم سۆزىنى يەتكۈزدى.

8 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنى شەھەرلىك پىلانلىق تۇغۇت كومىتېتى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ قارمىقىدا ئىشخانا تەسىس قىلىندى.

8 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنىدىن 20 ـ كۈنگىچە مەركىزىي كومىتېت مەسلىھەتچىلەر كومىتېتى دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، مەملىكەتلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى لىۋلەنتاۋ ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى مىڭ شۇلىن ۋە بايىنغولىن ئوبلاستلىق پارتىيە كومىتېتىنىڭ شۇجىسى جۇڭ بىن، ئوبلاستلىق سىياسىي كېڭەشنىڭ رەئىسى جاڭ جېنىنىڭ ھەمراھلىقىدا، كورلا شەھىرىگە كېلىپ بايىنغولىن ئوبلاستلىق مېۋە ھارۋىقى ـ كونسېرۋا زاۋۇتى، باشقۇرۇم ئىلېكتر ئىستانسىسى، ئاۋات دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ كونسېرۋا زاۋۇتى، بىڭتۈەن يېزا ئىگىلىك 2 ـ شىركىتى 29 ـ تۈەن مەيدانى قاتارلىق ئورۇنلارنى كۆزدىن كۆچۈردى.

9 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى شەھەرلىك پارتىيە كومىتېتى بىلەن شەھەرلىك ھۆكۈمەت داغدۇغىلىق ھالدا تۇنجى ئوقۇتقۇچىلار بايرىمىنى تەبرىكلەش يىغىنى ئېچىپ، مۇنەۋۋەر ماتارىپچىلارنى تەقدىرلىدى ھەمدە ماتارىپ خىزمىتى بىلەن شۇغۇللانغىنىغا 30 يىلدىن ئاشقان پىشقەدەم ئوقۇتقۇچىلار سۆھبەت يىغىنى ئاچتى.

9 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى شەھەرلىك پارتىيە كومىتېتى ئىقتىساد بۆلۈمى قۇرۇلدى.

9 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى شەھەرلىك پارتىيە كومىتېتى يىغىن ئېچىپ، شىنجاڭدا خىزمەت قىلىۋاتقىنىغا 30 يىلدىن ئاشقان 625 نەپەر ھەر مىللەت كادىر، ئىشچى، زىيالىيلىرىغا مىدال ۋە شەرەپ گۇۋاھنامىسى تارقىتىپ بەردى.

9 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنىدىن 10 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنگىچە ئاپتونوم ئوبلاست بويىچە تۇنجى نۆۋەتلىك ئونتۆرا ياشلىقلار ۋە ياشانغانلارنىڭ ۋاسكىتبول، تىك ـ تاك توپ مۇسابىقىسى كورلىدا ئۆتكۈزۈلدى.

10 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنى جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ قەھرىمان ـ نەمۇنىچىلار دوكلات ئۈمىكى كورلا شەھىرىگە كەلگەندە، 5000 دىن ئارتۇق ئاممىنىڭ قىزغىن قارشى ئېلىشىغا مۇيەسسەر بولدى. شۇ كۈنى تۇنجى قېتىم دوكلات بېرىلدى.

10 ـ ئاينىڭ 27 ـ، 28 ـ كۈنلىرى شەھەردە تۇنجى نۆۋەتلىك ۋەتەنگە قايتقان جۇڭگو مۇھاجىرلىرى قۇرۇلتىيى ئېچىلدى. قۇرۇلتايدا جۇڭگو مۇھاجىرلىرى بىرلەشمىسىنىڭ نىزامنامىسى ماقۇللاندى، تۇنجى نۆۋەتلىك جۇڭگو مۇھاجىرلىرى بىرلەشمىسى سايلام ئارقىلىق ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈلدى.

10 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى جۇڭگو ـ ئامېرىكا بىرلەشمە تاغقا چىقىش ئەترىتى مۇزتاغ چوققىسىغا چىقىپ غەلبىلىك ھالدا قايتىپ كورلا شەھىرىگە كەلدى، شەھەرلىك پارتىيە كومىتېتى غەلىبىنى تەبرىكلەش يۇزىسىدىن داغدۇغىلىق يىغىن ئاچتى.

شۇ ئايدا مەركىزىي كومىتېت مەسلىھەتچىلەر كومىتېتىنىڭ ئەزاسى ۋاڭ شۇداۋ سايدۇڭ باغۋەنچىلىك مەيدانىنى كۆزدىن كەچۈردى ھەمدە «تىللا تۆكۈلمىدىغان دەرەخنى ئىلمىي ئۇسۇلدا يېتىشتۇرۇش» ئەڭگەك بىلەن گۈھەر ماكان يارىتىش» دېگەن بېغىشلىما يېزىپ بەردى.

11 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى ئوبلاست، شەھەردىكى 3000 دىن كۆپرەك ئىتتىپاق ئەزاسى ۋە ياش چۈشياۋنىڭ «غايە ۋە ئېتىقاد» توغرىسىدا تېلېۋىزورلا سۆزلىگەن سۆزىنى ئاڭلىدى.

شۇ كۈنى تەۋەنلىك قېرىنداشلار بىرلەشمە دوستلۇق جەمئىيىتىنىڭ باشلىقى لىن لىيۈن قاتارلىق تۈچ كىشى كورلا شەھىرىگە كېلىپ، تەۋەنلىك قېرىنداشلار ۋە ئۇلارنىڭ ئائىلە ـ تاۋابىئاتلىرى بىلەن كۆرۈشتى.

11 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى كورلا ناھىيىلىك دېھقانچىلىق ـ چارۋىچىلىق ـ بېلىقچىلىق مىنىستىرلىكى ئاچقان مەملىكەتلىك ئالا مەسئۇلاتلارنى كۆرگەزمە قىلىش ـ باھالاش ۋە ئۇچۇر ئالماشتۇرۇش يىغىنىدا 1985 ـ يىللىق مەملىكەت بويىچە ئېسىل مېۋە بولۇپ باھالاندى.

شۇ ئايدا مەركىزىي مەنئەت ئۆسكى كورلا شەھىرىگە كېلىپ، ھەرمىللەت خەلق ئامىسىدىن ھال سوراپ ئويۇن قويدى.

12 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنى شەھەرلىك ئۇرۇقچىلىق ئىلمىي جەمئىيىتى قۇرۇلدى.

12 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى كەچ سائەت 22 دىن 34 مىنۇت ئۆتكەندە، شەھەرلىك 5 ـ ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ خالىي قۇيرۇقلۇق يۇلتۇزىنى كۆزىتىش گۇرۇپپىسى ئوپتىكىلىق تېئودولىت ئارقىلىق خالىي قۇيرۇقلۇق يۇلتۇزنىڭ ئورنىنىڭ 18ھ23 تا ئىكەنلىكىنى، قۇيرۇقلۇق يۇلتۇزنىڭ قۇيرۇق يادروسىنىڭ يورۇقلۇقىنىڭ ئىنتايىن ئاجىز ئىكەنلىكىنى كۆزىتىپ چىقتى.

12 ـ ئاينىڭ 27 ـ، 28 ـ كۈنلىرى شەھەرلىك پەن ـ تېخنىكا جەمئىيىتىنىڭ 1 ـ قۇرۇلتىيى ئېچىلدى، قۇرۇلتايدا «كورلا شەھەرلىك پەن-تېخنىكا جەمئىيىتى نىزامنامىسى» ۋە «كورلا شەھەرلىك پەن ـ تېخنىكا جەمئىيىتى مەخسۇس تەبىئىي پەن ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ ئومۇمىي تەشكىلىي پىرىنسىپى» ماقۇللاندى، شەھەرلىك پەن ـ تېخنىكا جەمئىيىتىنىڭ 1 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتى سايلام ئارقىلىق ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈلدى.

شۇ ئايدا كورلىدا تۇرۇشلۇق قىسمىنىڭ «273» دوختۇرخانىسى بىر ئويغۇر ياشنىڭ ئۆزۈلۈپ كەتكەن بارمىقىنى قايتا ئۇلاش ئوپېراتسىيىسىدە مۇۋەپپەقىيەت قازاندى.

شۇ يىلى شەھەرلىك مىللىيچە ھۆنەر ـ سەنئەت ئۆڭي سايمانلىرى زاۋۇتى ياسىغان نەقىشلىك ئۆڭي سايمانلىرى ئۆزىنىڭ نەپىسلىكى، كۆركەملىكى، مىللىي ئالاھىدىلىكى بىلەن ئاپتونوم رايون بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن 1 ـ، 2 ـ نۆۋەتلىك مىللىي بۇيۇملار سۈپىتىنى باھالاشتا ئالا سۈپەت مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

1986 ـ يىلى

1 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى شەھەرلىك يېزا ئىگىلىك ئىلمىي جەمئىيىتى قۇرۇلدى.

4 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى ئوبلاست، شەھەردىكى ئورگانلار، ئورۇنلار، مەكتەپلەردىن 1500 دەك ئادەم باينغولىن ئوبلاستلىق كىنو ـ تىياتىر خانىسىدا ئۇرۇمچى تۈمۈر يول ئىدارىسى بېيجىڭ پويىز گۇرۇپپىسىنىڭ دوكلاتىنى ئاڭلىدى.

4 ـ ئاينىڭ 9 ـ كۈنى يېڭىشەھەر رايونى شەرقىي ئاغدىكى بىر خۇسۇسىي تاشچىلىق مەيدانىدا پارتلاش يۈز بېرىپ، 13 ئادەم ئۆلدى، يەتتە ئادەم يارىلاندى.

5 ـ ئاينىڭ 31 ـ كۈنى شەھەرلىك چارۋا مال دوختۇرلۇق ئىلمىي جەمئىيىتى قۇرۇلدى.

6 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى شەھەرلىك ئايالار بىرلەشمىسى، ئىنتىپاق كومىتېتى، تەنتەربىيە كومىتېتى، ماۋارىپ ئىدارىسى بىرلىشىپ «1 ـ ئىيۇن» بالىلار بايرىمىنى تەبرىكلەپ، بالىلار رادىيو گىمناستىكىسى مۇسابىقىسى ئۆتكۈزدى.

6 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى شەھەرلىك پارتكوم، شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتى «ئۇچتە ئالا بولۇش، مەدەنىيەتلىك شەھەر قۇرۇش» سەپەرۋەرلىك يىغىنى ئاچتى.

6 ـ ئايدا كورلا شەھەرلىك خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمى يەرلىككە ئۆتكۈزۈپ بېرىلىپ، كورلا شەھىرىنىڭ شىتاتى قاتارىغا كىرگۈزۈلدى.

6 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنىدىن 14 ـ كۈنىگىچە شەھەرلىك مەدەنىيەت سارىيى بالىلار ھۆسنخەت كۆرگەزمىسى ئۆتكۈزدى، كۆرگەزمىگە 15 مەكتەپتىن 215 ئاپتورنىڭ 231 پارچە ئەسىرى قويۇلدى.

7 ـ ئاينىاق 21 ـ كۈنىدىن 23 ـ كۈنىگىچە شەھەرلىك باش ئىشچىلار ئۈيۈشمىسىنىڭ 2 ـ قۇرۇلتىيى ئېچىلدى.

8 ـ ئاينىاق 13 ـ كۈنى شاڭخەي شەھىرىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى شي لىجۈەن باشچىلىقىدىكى ھال سوراش ئۆمىكى كورلىغا يېتىپ كېلىپ، چېگرا رايونغا يارەدەم بېرىۋاتقان شاڭخەيلىك زىيالىي ياشلاردىن ھال سورىدى.

8 ـ ئاينىاق 28 ـ، 29 ـ كۈنلىرى كومۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ كورلا شەھەرلىك 3 ـ قېتىملىق ۋەكىللەر يىغىنى ئېچىلدى.

9 ـ ئاينىاق 4 ـ كۈنىدىن 8 ـ كۈنىگىچە كورلا شەھىرىنىڭ شەھەر ئۆمۈمىي پىلانىنى تەكشۈرۈپ ياھالاش يىغىنى بايىنغولىن مېھمانخانىسىدا ئېچىلدى.

10 ـ ئاينىاق 20 ـ كۈنى ئوبلاست، شەھەردىكى پارتىيە، ھۆكۈمەت، ئارمىيە ساھەسىدىكىلەر ۋە خەلقتىن بولۇپ 2000 دىن ئارتۇق كىشى شەرقىي پويىز ئىستانسىدا يۇنىدن، گۈاڭشى چېگرا ئىدا ئۇرۇشقا قاتناشقان شىنجاڭ ھەربىي رايونى رازۋېتكا چوڭ ئەترىتىنىڭ مەلۇم رازۋېتكا لىيەنىدىكى 169 كوماندىر-جەڭچىنىڭ خەلىبە بىلەن قايتىپ كەلگەنلىكىنى قىزغىن قارشى ئالدى.

12ـ ئاينىاق 1ـ كۈنى شەھەر بويىچە تۈنجى كەڭ-پاكار «T» شەكىللىك لىملىق چوڭ كۆۋرۈك-«قۇرۇلۇش» يولى چوڭ كۆۋرۈكى پۈتتى، كۆۋرۈكنىڭ ئۇزۇنلۇقى 52 مېتر، كەڭلىكى 20.4 مېتر كېلىدۇ.

1987 ـ يىلى

1 ـ ئاينىاق 19 ـ كۈنىدىن 27 ـ كۈنىگىچە شەھەرلىك پارتكوم ئەزالىرى كېڭەيتىلگەن يىغىنىنى ئاچتى. يىغىن شەھەرنىڭ ئىقتىسادىي خىزمىتىنى «ئۈچ قوش بەش» كۆرەش نىشانىغا يەتكۈزۈشنى، يەنى سانائەت ـ يېزا ئىگىلىك ئۆمۈمىي مەھسۇلات قىممىتىنى 55 مىليون يۈەنگە، ئاشلىق ئۆمۈمىي مەھسۇلاتىنى 27 مىليون 500 مىڭ كىلوگرامغا، يېزىلاردىكى كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان كىرىمنى 550 يۈەنگە يەتكۈزۈشنى ئوتتۇرىغا قويدى.

2 ـ ئاينىاق 4 ـ كۈنى شەھەرلىك شەھەر ئىلمىي تەتقىقات جەمئىيىتى قۇرۇلدى.

5 ـ ئايدا شەھەرلىك مەرمەرتاش زاۋۇتى رەسمى ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۈرۈلدى.

6 ـ ئاينىاق 5 ـ، 6 ـ كۈنلىرى ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى سىياسىي بيۈروسىنىڭ ئەزاسى، شۇجىچۈنىڭ شۇجىسى خۇجىلى، ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى سىياسىي بيۈروسىنىڭ ئەزاسى، گووزيۈەنـ-نىڭ مۇئاۋىن زۇڭلىسى لى پېڭ، دۆلەت كومىسسارى، دۆلەت يەن ـ تېخنىكا كومىتېتىنىڭ مۇدىرى مۇڭ جيەن ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ رەئىسى تۇمۇر داۋامەت ۋە نېفىت مىنىستىرلىكىنىڭ مۇئاۋىن مىنىستىرى جۇ يوڭكاڭنىڭ ھەمراھلىقىدا كورلا شەھەرلىك نېفىت چارلاش بازىسىنى كۆزدىن كەچۈردى.

6 ـ ئاينىاق 10 ـ كۈنى جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى كورلا شەھەرلىك 3 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 1 ـ يىغىنى ئېچىلدى.

6 ـ ئاينىاق 11 ـ كۈنىدىن 16 ـ كۈنىگىچە شەھەرلىك 3 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 1.ئۆمۈمىي يىغىنى ئېچىلدى.

7 ـ ئاينىاق 24 ـ كۈنى كورلا رايونىدىن 3000 دىن ئارتۇق ھەربىي ۋە خەلق بايىنغولىن ئوبلاستلىق تەنتەربىيە مەيدانىدا جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 60 يىللىقىنى تەبرىكلەش پائالىيىـ-تىگە قاتناشتى.

7 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ داشمىي ئەزاسى ھەلچەم ئىسلام ھاشچىلىقىدىن كى ئاپتونوم رايونلۇق ھال سوراش ئۆمىكى كورلىدا تۇرۇشلۇق ھەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ جەڭچىلىرىدىن ۋە دەم ئېلىشقا چىققان پىشقەدەم قىزىل ئارمىيە جەڭچىلىرىدىن ھال سورىدى.

8 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنى يېپەك يولىنى بويلاپ تەكشۈرۈش ئېلىپ بارىدىغان «ماركو پولو» تەكشۈرۈش ئەترىتى كورلىغا يېتىپ كەلدى.

9 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈندىن 27 ـ كۈنگىچە ئاپتونوم ئوبلاستلىق تۇنجى نۆۋەتلىك «سەنئەت ھەپتىلىكى» پائالىيىتى كورلا شەھىرىدە ئېچىلدى. پائالىيەتكە ئالتە ناھىيە، بىر شەھەردىن 198 نەپەر كەسپىي ۋە ئىشتىن سىرتقى ئارتىست قاتناشتى. «سەنئەت ھەپتىلىكى»نىڭ مەزمۇنى 2 ـ نۆۋەتلىك «بايىنغولىن ئاۋازى» مۇزىكا كېچىلىكى، مەدەنىيەت ـ سەنئەت بىلىملىرىدىن تېلېۋىزىيە، زېھىن سىناش مۇسابىقىسى، ياشلار دېتسكو ئۇسۇلى مۇكاپاتلىق مۇسابىقىسى قاتارلىق تۇرلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالدى.

10 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى شەھەر بويىچە بىخەتەرلىكنى، مەخپىيەتلىك ساقلاشنى چولاق تەكشۈرۈش ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلدى.

شۇ كۈنى كورلا شەھىرى «قۇرۇلۇش» يولىغا جايلاشقان بايىنغولىن ئوبلاستلىق ھەلق تەنتەربىيە مەيدانى پۈتتى. بۇ مەيدانىنىڭ ئومۇمىي كۆلىمى 3480 كۋادرات مېتر بولۇپ، 6000 تاماشىبىن سىغىدۇ.

11 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى شىنجاڭ تۇمۇر يول ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ كورلا شۇئېسى جەنۇبىي شىنجاڭ تۇمۇر يول ۋاقىتلىق باشقارمىسىدا قۇرۇلدى.

12 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنى كورلا شەھىرى پۈتۈن مەملىكەتتىكى سىرتقا ئېچىۋېتىلگەن 192 شەھەر ـ ناھىيىنىڭ قاتارىغا كىرگۈزۈلدى.

12 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنى كورلا شەھىرى ئاپتونوم رايون بويىچە 16 شەھەرنىڭ «ئوچتە ئەلا، بىردىن ئۆگىنىش» مۇسابىقىسىدا 3 ـ بولدى.

شۇ ئايدا ئەملىدىكى كورلا ئىش بېجىرىش ئورنى سايباغ ئىش بېجىرىش ئورنى ۋە «ئىتتىپاق» ئىش بېجىرىش ئورنىغا ئايرىلدى.

شۇ ئايدا شەھەرلىك 1 ـ باشلانغۇچ مەكتەپ دۆلەت تەنتەربىيە كومىتېتى، ماتارىپ كومىتېتىنىڭ باھالىشى ئارقىلىق، 1986 ـ يىلدىكى مەملىكەتلىك ئەنئەنىۋى تەنتەربىيە تۇرلىرى بويىچە «ئىلغار مەكتەپ كوللېكتىپى» دېگەن نامغا ئېرىشتى.

شۇ يىلى چارباغ يېزىسى بوستان كەنتىدىكى ئۇيغۇر ئايال تۇردىخان ياسىن ئۆزى مەبلەغ تەييارلاپ، يەككە ئىگىلىكتىكى يېزا كىلوغانىسى سالدى.

شۇ يىلى شەھەرلىك پەن ـ تېخنىكا كومىتېتى ئېلىپ بارغان كورلا نەشپۈتىنى، داڭشەن نەشپۈتىنى پاكارلاشتۇرۇپ قويۇق ئۆستۇرۇپ، بالدۇر مول ھوسۇل ئېلىش تەجرىبىسى ئاپتونوم ئوبلاستلىق 2 ـ دەرىجىلىك پەن ـ تېخنىكا مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

1988 ـ يىلى

1 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى شەھەرلىك خەلق رادىئو ئىستانسىسى سىناق تەرىقىسىدە ئاڭلىتىش بەردى.

1 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى شەھەرلىك پارتكوم، شەھەرلىك، ھۆكۈمەت «ئوچتە ئەلا بولۇش، بىردىن ئۆگىنىش» (ئەلا مۇلازىمەت، ئەلا تەرتىپ، ئەلا مۇھىت، ئىلغارلاردىن ئۆگىنىش)، مەدەنىيەتلىك شەھەر بەرپا قىلىش پائالىيىتىنى خۇلاسىلاش ـ تەقدىرلەش مەجلىسى ئېچىلدى. يىغىندا 1986 ـ يىلقى «مەدەنىيەتلىك ئورۇن» دىن 36سى، 1987 ـ يىلقى «مەدەنىيەتلىك ئورۇن» دىن 44ى، «باغ تۇسىنى ئالغان ئورۇن» دىن توققۇزى، «ئوچتە ئەلا بولۇش، بىردىن ئۆگىنىش» پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇشتا

ئىلغار بولغان ئورۇندىن 23 ى تەقدىرلەندى.

1 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنى شەھەرلىك شەھەر ئامانەت ـ قەرز كومپىراتسىيە قۇرۇلدى.

3 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنىدىن 5 ـ كۈنگىچە شەھەرلىك 2 ـ قېتىملىق ئايالار قۇرۇلتىيى ئېچىلدى.

3ـ ئاينىڭ 7ـ كۈنى شەھەرلىك ئايالار بىرلەشمىسى، تەنتەربىيە كومىتېتى بىرلىشىپ ئونتۇرا ياشلىق ۋە ياشانغان ئايالارنىڭ رادىئو گىمناستىكىسى ۋە رېتىملىق گىمناستىكىسى مۇسابىقىسى ئوتكۈزدى.

شۇ ئايدا شەھەرلىك 2 ـ باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ بىر ئايال ئوقۇتقۇچىسىنىڭ تۇغۇتىدىن كېيىن كۆپ قان چىقىپ كېتىپ، ھاياتى خەۋپ ئىچىدە قالغاندا، كورلىدا تۇرۇشلۇق «89790» قىسىم مۇھاپىزەت لەينىنىڭ جەڭچىلىرى بەس ـ بەستە قان تەقدىم قىلىپ، تۇغۇتلۇق ئايالنى خەتەردىن قۇتقۇلدۇرۇپ قالدى.

5 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنىدىن 5 ـ كۈنگىچە شەھەرلىك باش ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى، ئىتتىپاق كومىتېتى، ئايالار بىرلەشمىسى، تەنتەربىيە كومىتېتى بىرلىشىپ «نەشۋات يۈرتىنىڭ باھارى سەنئەت ھەپتىلىكى» ئوتكۈزدى.

5 ـ ئاينىڭ 10 ـ، 11 ـ كۈنلىرى كورلا شەھىرىدە ئۇدا يامغۇر يېغىپ، 11 مىللىمو يەردىكى زىرائەت نابۇت بولدى، 4300 تۇياق چارۋا ئۆلدى. شەھەرلىك پارتكوم، شەھەرلىك مۇكۇمەت رەھبەرلىرى بېزا ـ مەيدانلارغا بېرىپ، ئاپەت ئەھۋالىنى كۆزدىن كەچۈردى، ھەرخىل قۇتقۇزۇش تەدبىرلىرىنى ئەملىيلەشتۈردى.

5 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنى سەھەر سائەت 3 تىن 21 مىنۇت 4 . 59 سېكونت (بېيجىڭ يازلىق ۋاقتى) ئوتكەندە، كورلا شەھىرى تەۋەسىدە 5 . 2 بال يەر تەۋرىدى.

5 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى شەھەرلىك «قۇرۇلۇش بانكىسى لوگىسى»نى تالىشىش بويىچە ئونتۇرا ـ ياشلانغۇچ مەكتەپلەر رېتىملىق گىمناستىكا مۇسابىقىسى بايىنغولىن ئوبلاستلىق تەنتەربىيە سارىيىدا ئوتكۈزۈلدى.

6 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى شەھەرلىك پارتكومنىڭ ئىقتىساد بۆلۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، شەھەرلىك ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتى ئىشخانىسى قۇرۇلدى.

8 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى 70 ئادەمدىن تەركىپ تاپقان فرانسىيە پارىژ ـ بېيجىڭ خەلقئارا ئاپتوموبىل سايامەت ئۆمىكى 31 سايامەت ئاپتوموبىلى بىلەن كورلا شەھىرىگە يېتىپ كەلدى، ھەرمىللەت خەلقى ئۆلارنى قىزغىن قارشى ئالدى.

9 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى شەھەرلىك خەلق ئىگىلىكىنى ئۇنىۋېرسال تەرەققىي قىلدۇرۇش پىلانى خىزمەت كومىتېتى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ قارمىقىدا ئىشخانا تەسىس قىلىندى.

10 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى بورتالا موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق پارتىيە ـ ھۆكۈمەت ۋەكىللەر ئۆمىكى كورلا شەھىرىگە كېلىپ، بېزا ـ بازار كارخانىلىرىنى ئېكسكۇرسىيە قىلدى.

11 ـ ئايدا شەھەر رايونىدىن 50 نەچچە كىلومېتر يىراقلىقتىكى «ئىقتىساد» چارۋىچىلىق فېرمىسىغا توك يەتكۈزۈلدى.

11 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنى شەھەرلىك ھەسەل ھەرىسى بېقىش جەمئىيىتى قۇرۇلدى.

12 ـ ئايدا شەھەرلىك سايباغ بازىرىغا دۆلەت سودا ـ سانائەت مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى تەرىپىدىن «مەملىكەت بويىچە مەدەنىيەتلىك سودا بازىرى» دەپ، ئاپتونوم رايونلۇق سودا ـ سانائەت مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى تەرىپىدىن 1988 ـ يىللىق «مەدەنىيەتلىك بازار» دەپ نام بېرىلدى.

1989 ـ يىلى

1 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنىدىن 28 ـ كۈنگىچە ج ك پ كورلا شەھەرلىك 2 ـ قۇرۇلتىيى ئېچىلدى.

2 ـ ئايدا شەھەرلىك 1 ـ سېمونت زاۋۇتىغا دېھقانچىلىق ـ چارۋىچىلىق ـ بېلىقچىلىق مىنىستىرلىكى تەرىپىدىن 1987 ـ يىللىق «مەملىكەت بويىچە يېزا ـ بازار كارخانىلىرى ئىچىدىكى سېمونت سۇپىتى ئەلا كارخانا» دەپ نام بېرىلدى. بۇ زاۋۇت ئىشلەپچىقارغان يۇقىرى نومۇرلۇق سېمونت 1988ـ، 1989ـ يىللىرى «ئىلغار مەھسۇلات» نامىغا ئېرىشتى. 1990 ـ يىلى شىنجاڭ بويىچە 71 سېمونت كارخانىسى سىلىشتۇرۇپ باھالاشتا بۇ زاۋۇت 5 ـ بولدى.

3 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى شەھەرلىك ئايالىلار بىرلەشمىسى، تەنتەربىيە كومىتېتى بىرلىشىپ، قىز-چوكانلارنىڭ رېتىملىق گىمناستىكىسى، ئوتتۇرا ياش ۋە ياشانغانلارنىڭ ساغلاملىق دېسكو مۇسابىقىسى ئوتكۈزدى.

4 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى تارىم نېفىت چارلاش ـ ئېچىش قوماندانلىق شتابى كورلا شەھىرىدە قۇرۇلدى، جۇڭگو نېفىت ـ تەبىئىي گاز باش شىركىتىنىڭ مۇئاۋىن باش دېرىكتورى جۇ يۈڭكالا قوماندانلىق شتابىنىڭ قوماندانى بولدى. مەملىكەتلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، ئاپتونوم رايونلۇق مەسلىھەتچىلەر كومىتېتىنىڭ مۇدىرى ۋالى ئېنىاۋ، ئاپتونوم رايونىنىڭ پارتىيە، ھۆكۈمەت مەسئۇللىرىدىن سۇلى خەنلياڭ، تۇمۇر داۋامەتلەر قۇرۇلۇش يىغىنىغا قاتناشتى.

شۇ كۈنى شەھەرلىك ئورمانچىلىق ئىدارىسىنىڭ باشلىقى چالى جىچاڭ خىزمەت ئۇستىدە قۇربان بولدى، شەھەرلىك پارتكوم ئۇنى «نەمۇنىلىك كومپارتىيە ئەزاسى» دەپ ئېتىراپ قىلىشنى قارار قىلدى.

7 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى شەھەرلىك پارتكوم نام بېرىش يىغىنى ئېچىپ، شەھەردىكى كومپارتىيە ئەزالىرىنى يولداش چالى جىچېڭدىن ئۆگىنىشكە چاقىردى.

6 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى شەھەرلىك پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ كېڭەيتىلگەن يىغىنىنى چاقىرىپ، بېيجىڭدا يۈز بەرگەن، مالىمانچىلىقتىن تەرەققىي قىلىپ ئەكسىل ـ ئىنقىلابىي توپىلاڭغا ئايلانغان ۋەقە توغرىسىدا سۆھبەت، مۇزاكىرە ئېلىپ بارىدى، يىغىن قاتناشقۇچىلىرى ئارقا ـ ئارقىدىن ئىدىيە ۋە ھەرىكەتتە پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى بىلەن بىردەكلىكنى قەتئىي ساقلايدىغانلىقىنى بىلدۈرۈشتى.

6 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى شەھەرلىك پارتكوم ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ بېيجىڭ ۋەقەسى توغرىسىدىكى ئومۇمىي ئۇقتۇرۇشىنى ۋە ۋالى ئېنىاۋ، تۇمۇر داۋامەتنىڭ مۇھىم سۆزلىرىنى يەتكۈزدى. جەمئىيەت ئامانلىقىنى قوغداش، پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى بىلەن بىردەكلىكنى ساقلاش تەلىپىنى ئوتتۇرىغا قويدى.

9 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنى شەھەرلىك پارتكوم كورلا شەھىرى قۇرۇلغانلىقىنىڭ ئون يىللىقىنى تەبرىكلەپ چوڭ يىغىن ئاچتى.

10 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى شەھەرلىك تۇرۇبىا سۈيى زاۋۇتىنىڭ قۇرۇلۇشى باشلاندى.

11 ـ ئاينىڭ 3 ـ، 4 ـ كۈنلىرى شەھەرلىك پەن ـ تېخنىكا جەمئىيىتىنىڭ 2 ـ قۇرۇلتىيى ئېچىلدى.

12 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى شەھەر بويىچە « ئالتە زىياندىن» (پاھىشۋازلىق قىلىش، شەھۋانە بۇيۇملارنى ياساش، كۆپەيتىش، تارقىتىش، ئايالىلار ۋە بالىلارنى ئازدۇرۇپ سېتىش، زەھەرلىك بۇيۇملارنى تېرىش، ئىستېمال قىلىش، يۆتكەش، توپلىشىپ قىمار ئويناش ۋە فېئودال خۇراپاتلىقتىن پايدىلىنىپ كىشىلەرنىڭ مال ـ مۈلكىنى ئالداپ ئېلىۋېلىش، كىشىلەرگە زىيان سېلىش) نى يوقۇتۇشقا رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى.

شۇ يىلى شەھەرلىك 2 ـ باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى جۇ شياۋلۇڭ ئىجاد قىلغان ئېلىك سوپۇن قۇتىسى ۋە بەش خىل ئىقتىدارلىق ماتېماتىكا سىزغۇچى ئاپتونوم رايونلۇق 4 ـ نۆۋەتلىك ياش ـ ئۆسمۈرلەر پەن ـ تېخنىكا ئەسەرلىرى كۆرگەزمىسىدە ئالتۇن ۋە كۈمۈش مۇكاپاتقا ئېرىشتى. ھەم چېڭدۇدا ئوتكۈزۈلگەن

مەملىكەتلىك 4 ـ نۆۋەتلىك پاش ـ ئۆسمۈرلەر كەشپىيات كۆرگەزمىسىدە ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا كۆمۈش ۋە مىس مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

1990 ـ يىلى

1 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى شەھەرلىك «يەش بولۇش، تۆت گۈزەل، ئۇچنى قىزغىن سۆيۈش» ھەرىكىتى كومىتېتىنىڭ نامى مەنىۋى مەدەنىيەت قوزغىلىشى پائالىيىتى كومىتېتىغا ئۆزگەرتىلدى.

2 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى شەھەرلىك كادىرلار ماتارىپى رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى.

2 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق مەنىۋى مەدەنىيەت قوزغىلىش پائالىيىتى كومىتېتى شەھەرنىڭ چارباغ بېزىسىغا «ئاپتونوم رايون بويىچە مەدەنىيەتلىك ئورۇن» دەپ نام بەردى.

3 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى شەھەرلىك ئايالار بىرلەشمىسى ئىنقىلابىي خور ئېيتىش مۇسابىقىسى ئۆتكۈزدى.

4 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنىدىن 9 ـ كۈنگىچە جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى كورلا شەھەرلىك 4 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 1 ـ ئومۇمىي يىغىنى ئېچىلدى.

4 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنىدىن 10 ـ كۈنگىچە شەھەرلىك 4 ـ نۆۋەتلىك خەلق قوزغىلىتىنىڭ 1 ـ يىغىنى شەھەرلىك كىنوخانىدا ئېچىلدى.

4 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى كورلا شەھىرىدىكى قوشئېرىق يېزىسىغا جايلاشقان كۈنچى دەريانىڭ 3ـسۇ بۆلۈش تۈگۈنىنىڭ قوزغىلىشى پۈتتى، جەمئىي 5 مىليون 602 مىڭ 300 يۈەن مەبلەغ سەرپ قىلىندى.

5 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنى سەھەر سائەت 1 دىن 54 مىنۇت 33 سېكونت ئۆتكەندە، كورلىنىڭ 58 كىلومېتر غەربىي شىمالىدا 3.9 بال يەر تەۋرىدى.

5 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى شەھەرلىك 1 ـ باشلانغۇچ مەكتەپ ئۆسمۈر قەھرىمان لەي نىڭنىڭ ھەيكىلىنىڭ يوپۇقىنى ئېچىش مۇراسىمى ئۆتكۈزدى. بۇ ھەيكەلنى پۈتۈن ئوقۇتقۇچى ـ ئوقۇغۇچىلار ۋە مەكتەپتىن سىرتقى يېتەكچىلەر پۇل چىقىرىپ ياسىتقان. ھەيكەلنى شۇ مەكتەپنىڭ رەسىم ئوقۇتقۇچىسى ياساپ پۈتكۈزگەن.

6 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى سەھەر سائەت 1 دىن 54 مىنۇت 45 سېكونت ئۆتكەندە، كورلا شەھىرىنىڭ 26 كىلومېتر شەرقىي جەنۇبىدا 3.7 بال يەر تەۋرىدى.

7 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى شەھەرلىك باغۋەنچىلىك باشقارمىسى چوڭ تىپتىكى گۈل كۆرگەزمىسى ئۆتكۈزدى. كۆرگەزمىگە 108 خىل، 2037 تاشتەك گۈل قويۇلدى.

7 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى «شەرق» ناخشا ـ ئۇسۇل ئۆسمىنىڭ داڭلىق موڭغۇل مەنئەتكارى مودېگما ۋە موڭغۇل ئۇسۇلىنى ئۆگەنگۈچىلەر كورلا شەھىرىدە دوكلات بېرىش يۈزىسىدىن ئۈيۈن قويۇپ، ھەرىىلـ لەت تاماشىبىنلىرىنىڭ قىزغىن ئالقىشىغا ئېرىشتى.

7 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنى ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى سىياسىي بيۈروسى دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى جياۋشى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ شۇجىسى سۇڭ خەنلياڭ ۋە ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق رەئىسى ئۆمۇر داۋامەت قاتارلىق رەھبەرلەرنىڭ ھەمراھلىقىدا تارىم نېفىت ئېچىش رايونىدا تەكشۈرۈش ئېلىپ بارغاندىن كېيىن، بايىنغولىن ئوبلاستلىق سايدۇڭ باغۋەنچىلىك مەيدانىنى ئېكسكۇرسىيە قىلدى.

7 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنىدىن 29 ـ كۈنگىچە مەملىكەتلىك ئۆسمۈر ـ بالىلار تىكتاك توپ مۇسابىقىسى كورلا شەھىرىدە ئۆتكۈزۈلدى. مۇسابىقىگە بېيجىڭ، شەنشى، خېبېي، شەندۇڭ، سىچۈەن، گەنسۇ، گۇاڭشى، شىنجاڭ، ئىچكى موڭغۇل، خېيلوڭجياڭ، خۇبېي ۋە بايىنغولىن ئوبلاستىدىن بولۇپ 12 ۋەكىللەر كوماندىسى قاتناشتى. بايىنغولىن ئوبلاستى كوماندىسى تەنتەربىيە ئەخلاق ـ پەزىلىتى مۇكاپاتىغا

ئېرىشتى.

8 ـ ئاينىڭ 22 ـ، 23 ـ كۈنلىرى ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ باش شۇجىسى، مەركىزىي مەربىي كومىتېتىنىڭ رەئىسى جيانگ زېمىن ۋە ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى شۇجىچۈسىنىڭ شۇجىسى، مەركىزىي مەربىي كومىتېتىنىڭ باش كاتىپى، باش سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى يالڤ بەيمىڭ قاتارلىق كىشىلەر جۇڭگو نېفىت ـ تەبىئىي گاز باش شىركىتىنىڭ دىرېكتورى ۋالڤ ناۋ، مەملىكەتلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، ئاپتونوم رايونلۇق مەسلىھەتچىلەر كومىتېتىنىڭ مۇدىرى ۋالڤ ئېنماۋ، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم شۇجىسى سۇڭ خەنلياڭ، ئاپتونوم رايونىنىڭ رەئىسى تۆمۈر داۋامەت، لەنجۇ مەربىي رايونىنىڭ قۇماندانى فۇچۈەنيو، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، باش كاتىپى لياڭ گويياڭ شۇنىڭدەك تارىم نېفىت تەكشۈرۈش ـ ئېچىش قوماندانلىق شىتابىنىڭ باش قوماندانى جۇيۈڭكالڤ قاتارلىقلارنىڭ ھەمراھلىقىدا ئايرۇپلان بىلەن كورلا شەھىرىگە كېلىپ، تارىم نېفىت بىرلەشمە جېڭى جەنۇبىي بۆگۈر تەكشۈرۈش رايونىنى كۆزدىن كۆچۈردى.

9 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنىدىن 20 ـ كۈنگىچە ئوبلاستلىق قوراللىق ساقچى تارماق ئەترىتى خەلق مەيدانىدا ئاسىيا تەنھەرىكەت يىغىنىنى كۈنتۈبلىش ۋە 1 ـ ئۆكتەبىر دۆلەت بايرىمىنى تەبرىكلەش يۈزىسىدىن ھەربىي تەنھەرىكەت يىغىنى ئۆتكۈزدى.

9 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنىدىن 10 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنگىچە جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 41 يىللىقىنى، ئاپتونوم رايون قۇرۇلغانلىقىنىڭ 35 يىللىقىنى ۋە 11 ـ نۆۋەتلىك ئاسىيا تەنھەرىكەت يىغىنىنىڭ ئېچىلىشىنى تەبرىكلەش ئۈچۈن، شەھەرلىك پارتكوم، شەھەرلىك ھۆكۈمەت شەھەرگە تەۋە ئورۇنلار ۋە شەھەرە قۇرۇلۇق ئورۇنلارنىڭ دۆلەت بايرىقى چىقىرىش مۇراسىمى ئۆتكۈزۈشنى شۇنداقلا دوكلات يىغىنى، مەشرەپ، ئەدەبىيات ـ سەنئەت كېچىلىكى، تەنتەربىيە مۇسابىقىسى قاتارلىق پائالىيەتلەرنى ئۆتكۈزۈشنى بىر ئۇتاش ئورۇنلاشتۇردى.

10 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق ئەمگەك نەمۇنچىلىرىنى تەقدىرلەش يىغىنىغا قاتناشقان 23 ۋەكىل شەرەپ بىلەن قايتىپ كەلدى. ئوبلاستلىق پارتكوم، ئوبلاستلىق ھۆكۈمەت بايىنغولىن ئوبلاستلىق كىنو ـ تېياتىرخانىدا قارشى ئېلىش يىغىنى ئاچتى. ئوبلاستلىق، شەھەرلىك ئورگانلاردىن 1000 دىن ئارتۇق ھەرمىللەت كادىرى ۋە ئاممىي يىغىنغا قاتناشتى.

11 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنىدىن 8 ـ كۈنگىچە شەھەرلىك سودا ـ سانائەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ 1 ـ نۆۋەتلىك قۇرۇلتىيى ئېچىلدى.

11 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنىدىن 30 ـ كۈنگىچە شەھەر بويىچە جەمئىيەت ئامانلىقىنى ھەر تەرەپلىمە نۇرغۇن ئەھۋالنى كەڭ كۆلەمدە تەكشۈرۈلدى.

شۇ يىلى 2500 تونىنا كورلا نەشپۈتى ئېكسپورت قىلىنىپ، 1 مىليون 375 مىڭ ئامېرىكا دوللىرى قىممىتىدە تاشقى پېرېۋوت يارىتىلدى.

شۇ يىلى شەھەرلىك پەن ـ تېخنىكا كومىتېتىنىڭ پېزىلاردىكى كەسپىي ئاشلىمەرنىڭ توخۇنى مۇلاپ بېقىشنى سىناق قىلىش تۈرى ئاپتونوم رايونىنىڭ «ئۈچقۇن» پىلانى بويىچە 4 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ۋە ئاپتونوم ئوبلاست بويىچە 2 ـ دەرىجىلىك پەن ـ تېخنىكا مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

شۇ يىلى شەھەرلىك 2 ـ باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ ئوقۇغۇچىسى جۇ شاۋلۇڭ كەشپ قىلغان ئەپلىك سوپۇن قۇتىسى مەملىكەتلىك 5 ـ نۆۋەتلىك ياش ـ ئۆسمۈرلەر ئىجادىيەت ـ كەشپىيات مۇكاپاتىغا ۋە ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنىنىڭ كۆمۈش مىدالىغا ھەمدە دۆلەت پاتېنتىغا ئېرىشتى. ئۈرۈمچى شەھەرلىك سۈلياۋ زاۋۇتى تەرىپىدىن كۆپلەپ ئىشلەپچىقىرىلىپ بازارغا سېلىندى.

شۇ يىلى شەھەرلىك 1 ـ باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلارنى ئاپتونوم رايون بويىچە ئونتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ كومپيۈتېر پروگراممىسى مۇسابىقىسىغا قاتناشتۇرۇپ، كوللېكتىپ ئومۇمىي نومۇر بويىچە 1 ـ لىككە ئېرىشتى.

بىرىنچى قىسىم

تەشكىلىي تۈزۈلۈشى ۋە مەمۇرىي رايونلارغا ئايرىلىشى

I باب

زېمىن دائىرىسى

§ 1 . ئورنى ۋە يەر مەيدانى

كورلا شەھىرى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ئوتتۇرىسىغا، تەڭرىتاغنىڭ جەنۇبىي ئېتىكىگە، تارىم ئويمانلىقىنىڭ شەرقىي شىمالىي چېتىگە، كۆنچى دەرياسى تىنما تۈزلەڭلىكىگە جايلاشقان. ئۇ شەرقتە باغراش ناھىيىسى بىلەن، غەربتە بۈگۈر ناھىيىسى بىلەن، شىمالدا يەنجى خۇيزۇ ئاپتونوم ناھىيىسى بىلەن، جەنۇبتا لوپنۇر ناھىيىسى بىلەن چېگرىلىنىدۇ. جۇغرافىيىلىك كوردىناتى شەرقىي مىرىدىئان "10 ′14 °85 — "21 ′34 °86 تارىلمىغا، شىمالىي پاراللىل "48 ′10 °14 — "36 ′21 °42 تارىلمىغا توغرا كېلىدۇ.

شەھەر تەۋەسىنىڭ شەرقتىن غەربكە ئەڭ ئۇزۇنلۇقى 127 كىلومېتر، جەنۇبتىن شىمالغا ئەڭ كەڭلىكى 105 كىلومېتر كېلىدۇ، ئومۇمىي يەر مەيدانى 7209.96 كۋادرات كىلومېتر، بۇنىڭ ئىچىدە تېرىلغۇ يەر 322.18 كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، ئومۇمىي يەر كۆلىمىنىڭ 4.47 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ؛ باغ 44.28 كۋادرات كىلومېتر بولۇپ ئومۇمىي يەر كۆلىمىنىڭ 0.61 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ؛ ئورمانلىق 484.71 كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، ئومۇمىي يەر كۆلىمىنىڭ 6.72 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ؛ ئوتلاق 3423.55 كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، ئومۇمىي يەر كۆلىمىنىڭ 47.48 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ؛ مەھەللە ۋە زاۋۇت، كانلار ئىگىلىگەن يەر 88.06 كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، ئومۇمىي يەر كۆلىمىنىڭ 1.22 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ؛ قاتناش ئىشلىرىغا ئىشلىتىلگەن يەر 22.94 كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، ئومۇمىي يەر كۆلىمىنىڭ 0.32 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ؛ سۇ دائىرىسى 200.94 كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، ئومۇمىي يەر كۆلىمىنىڭ 2.79 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ؛ پايدىلىنىلمىغان يەر 2623.29 كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، ئومۇمىي يەر كۆلىمىنىڭ 36.39 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ.

2 § . جۇغراپىيىلىك شارائىتى

كورلا بوستانلىقىنىڭ شىمالىي قىسمى تەڭرىتاغنىڭ قالدۇق تىزمىسى خورا تېغى، شەرقىي قىسمى قۇرۇقتاغ ۋە باغراش كۆلى، ئوتتۇرا قىسمى بىپايان تۈزلەك بوستانلىق. كورلا تەۋەسىگە ئېقىپ كېلىدىغان دەريالاردىن كۆنچى ۋە تارىم دەريالىرى بار. باغراش كۆلىدىن باشلىنىدىغان كۆنچى دەريالىرى باشقىگىم ۋە كورلا بوستانلىقىنىڭ ئوتتۇرىسىدىن ئۆتۈپ، لوپنۇر كۆلى (ھازىرقى چارا سۇ ئامبىرى) گە قويۇلىدۇ. ئۇنىڭ سۈيى باغراش كۆلى ئارقىلىق تەڭشىلىپ تۈرىدىغانلىقى ئۈچۈن، داۋاملىق بىرخىل، سۈزۈك ئاقىدۇ، سۇنىڭ سۈپىتى ياخشى، بۇ دەريانىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە سىرغىم مىقدارى 1 مىليارد 210 مىليون كۇب مېتىرغا يېتىدۇ. تارىم دەرياسى كورلا شەھرىنىڭ غەربىي جەنۇبىي چېتىدىن ئېقىپ ئۆتىدۇ، كورلا بوستانلىقىنىڭ جەنۇبىي ۋە غەربىي قىسىملىرى تارىم ئويمانلىقى بىلەن تۇتىشىپ، يەلپۈگۈچسىمان بىپايان بوستانلىق ھاسىل بولغان. شەھەرنىڭ شىمالىدىكى خورا تېغى بىلەن شەرقىدىكى قۇرۇقتاغ ئارىسىدا 14 كىلومېتر كېلىدىغان بەشئەگىم جىلغىسى بار، بۇ جىلغا قەدىمدىن تارتىپ جەنۇبىي شىنجاڭ، چېڭخەي، پامىر ئېگىزلىكى ۋە جەنۇبىي ئاسىيانى ئۆتىدىغان يول بولۇپ كەلمەكتە.

شىمالدىن كېلىدىغان سوغۇق ھاۋا ۋە يەنجى ئويمانلىقىدىن كۆتۈرۈلىدىغان نەم ھاۋا شىمالدا خورا تېغى، شەرقتە قۇرۇقتاغ توسۇپ تۇرغاچقا، كورلا شەھىرى تەۋەسىگە ئۆتكۈچە كۆرۈنەرلىك ئاجىزلاپ كېتىدۇ. باشقىگىم جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ كىلىماتى بىلەن شىمالىي شىنجاڭنىڭ كىلىماتىنى ئايرىپ تۇرىدىغان تەبىئىي پاسىل ھېسابلىنىدۇ. كورلا شەھرىنىڭ كىلىماتى ياۋرۇپا ـ ئاسىيا چوڭ قۇرۇقلۇقى مۇتىدىل بەلبېغىنىڭ قۇرغاق كىلىماتىغا كىرىدۇ، بۇ يەردە قۇياش نۇرى ئىسسىقلىقى ئىنتايىن مول. بۇ يەر قەدىمدە غەربىي يۇرت بويىچە ھەممىدىن بالدۇر ئۇزلەشتۈرۈلگەن رايونلارنىڭ بىرى.

كۆنچى دەريانىڭ دېلتىسى بايىنغولىنىڭ «ئالتۇن دېلتىسى» بولۇپ، بۇ يەردە تەبىئىي بايلىق ئىنتايىن مول. بۇ يەرنىڭ نەشپۈت، پەمىدۇر، ياختا، قىزىلچا، قۇلماق قاتارلىق پېزا ئېگىلىك مەھسۇلاتلىرى جاھانغا مەشھۇر؛ بۇ يەردىكى لوپنۇر كەندىرى، چۇچۇكبۇيا، چاكاندا، قومۇش قاتارلىق ياۋا گىياھ بايلىقى ھەم تارىم ئويمانلىقىدىكى مول نېفىت ـ گاز بايلىقى ناھايىتى يۇقىرى ئىقتىسادىي تەرەققىيات قىممىتىگە ئىگە؛ بۇ يەردە كەلكە كەتكەن ئوتلاقلار بار، چارۋىچىلىقنى راۋاجلاندۇرۇش شارائىتى ناھايىتى ياخشى.

كورلا شەھىرىنىڭ شەھەر رايونى كۆنچى دەرياسىنىڭ بويىغا جايلاشقان. كورلا قەدىمكى زامانداا يېپەك يولىنىڭ شىمالىي ۋە ئوتتۇرا لىنىيىلىرىدىكى مۇھىم يول بولغان. ھازىر كورلىدا تاشيول، تۆمۈر يول، خەلق ئاۋىئاتسىيە مۇئەسسەسىلىرى بار، قاتناش راۋان. كورلا شەھىرى ئاپتونوم رايونىنىڭ مەركىزى. ئۇ- رۇمچىگە ئاپتوموبىل بىلەن 471 كىلومېتر، پويىز بىلەن 620 كىلومېتر، ئايروپىلان بىلەن 373 كىلومېتر كېلىدۇ.

كورلا شەھىرىدە بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ ۋە كورلا شەھىرىنىڭ پارتىيە، ھۆكۈمەت رەھبەرلىك ئورگانلىرى، بايىنغولىن شۆبە ھەربىي رايونى، شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىڭتۈەنى پېزا ئېگىلىك 2 ـ شىسىنىڭ شتابى، جەنۇبىي شىنجاڭ تۆمۈر يولى ۋاقىتلىق باشقارمىسى، جۇڭگو نېفىت-تەبىئىي گاز باش شىركىتىنىڭ تارىم نېفىت ـ تەبىئىي گاز تەكشۈرۈش ـ ئېچىش قۇماندانلىق شتابى بولۇپ، ئۇ بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ سىياسىي، ئىقتىساد، مەدەنىيەت، ماتارىپ، پەن-تېخنىكا مەركىزى.

II باب

تەشكىلىي تۈزۈلۈشى

§ 1 . تەرەققىيات جەريانى

چىن، خەن سۇلالىلىرى دەۋرىدە، تەڭرىتاغنىڭ جەنۇبىدا 36 بەگلىك بولغان، كورلا شەھىرى جايلاشقان رايون كۈرلى بەگلىكى تەۋەسىدە ئىدى. قەدىمكى كۈرلى بەگلىكى چەرچەننىڭ غەربىي شىمالىغا، نىيا (ھازىرقى نىيە ناھىيىسى) نىڭ شىمالىغا، لوپنۇر (ھازىرقى تاشەدىن باغراش كۆلىگىچە بولغان رايوننىڭ جەنۇبى) نىڭ غەربىي جەنۇبىغا، قۇرۇقتاغ (ھازىرقى لوپنۇر ناھىيىسى تىكەنلىك پېزىسىنىڭ شەرقىي شىمالى) نىڭ غەربىگە، ئۈرلى (ھازىرقى بۈگۈر ناھىيىسىدىكى چېدىر) نىڭ شەرقىي جەنۇبىغا توغرا كېلەتتى، دائىرىسى ھازىرقى كورلا شەھىرى تەۋەسىنى ھەم لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ غەربىي شىمالى، بۈگۈر ناھىيىسىنىڭ شەرقىي جەنۇبىدىكى بىر قىسىم رايونىنى ئۆز ئىچىگە ئالاتتى.

غەربىي خەن سۇلالىسىنىڭ خانى ۋېنىدى زامانىسىنىڭ 4 ـ يىلى (مىلادىدىن ئىلگىرىكى 176 ـ يىلى) ھۇنلارنىڭ باتۇر تەڭرىقوتى غەربىي يۇرتقا بېسىپ كىرىپ، كىنگىت، ئۇشاق، ۋايىر بەگلىكلىرى ئارىلىقىدا چاكارلار كاھىپگى تەسىس قىلغان، كۈرلى چاكارلار كاھىپگىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولغان.

غەربىي خەن سۇلالىسىنىڭ تەيچۇ 4 ـ يىلى (مىلادىدىن ئىلگىرىكى 101 ـ يىلى) خەن سۇلالىسى بۈگۈر، كۈرلىدا يالۇاچ چېرىكچى تەسىس قىلىپ، غەربىي يۇرتتا بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئىشىنى باشقۇرغان.

غەربىي خەن سۇلالىسىنىڭ شېنجۇ 2 ـ يىلى (مىلادىدىن ئىلگىرىكى 60 ـ يىلى) خەن سۇلالىسى ئۈرلىدا غەربىي يۇرت قورۇقچىبەگ مەھكىمىسى قۇرغاندىن كېيىن، كۈرلى خەن سۇلالىسىغا تەۋە بولغان، خەن سۇلالىسى «دەريا ئەگمىسى» (ھازىرقى كۇنچى دەرياسىنىڭ ئەگمىسى) گە لېيلو قەلئەسىنى سالدۇرغان. خەن سۇلالىسىغا ئەل بولغان ھۇن باتسىقانى شانشاد تەڭرىقوت قاتارلىقلارنىڭ ئادەملىرىمۇ «دەريا ئەگمىسى» گە ئورۇنلاشتۇرۇلغان.

ۋاڭ مالك قۇرغان يېڭى سۇلالىنىڭ تېيەنفېڭ 3 ـ يىلى (16 ـ يىلى) غەربىي يۇرت قورۇقچىبېگى لى چۇڭ مەغلۇپ بولۇپ كۈسەنگە چېكىنگەندە، لېيلو قەلئەسىنىڭ زېمىنى ھۇنلارغا تەۋە بولغان.

شەرقىي خەن سۇلالىسىنىڭ جيەنۇڭ 22 ـ يىلى (46ـ يىلى) ساكارائۇل پادىشاھى شەن كۈسەن پادىشاھىنى يەڭگەندىن كېيىن، لېيلو قەلئەسى زېمىنى ساكارائۇل پادىشاھلىقىنىڭ ئۈرلى ئايمىقىغا قارىغان. ئارىدىن بىر قانچە يىل ئۆتكەندىن كېيىن، كۈسەنلىكلەر ئۈرلى پادىشاھىنى ئۆلتۈرۈپ، ئۈرلى بەگلىكىنىڭ زېمىنىنى ئىشغال قىلغان.

شەرقىي خەن سۇلالىسىنىڭ يۇڭچىڭ 17 ـ يىلى (74 ـ يىلى) غەربىي يۇرت قورۇقچىبېگى چېن مۇ لېيلو قەلئەسىنى ئۆز ھۆكۈمرانلىقى ئاستىغا ئالغان، شەرقىي خەن سۇلالىسىنىڭ يۇڭچىڭ 18 ـ يىلى (75 ـ يىلى) كىنگىت تەرىپىدىن ئىشغال قىلىنغان.

شەرقىي خەن سۇلالىسىنىڭ يۈگيۈەن 6 ـ يىلى (94 ـ يىلى) بەن چاۋ كۇسەن، پىشامشان قاتارلىق سەككىز بەگلىكنىڭ قوشۇنىنى ئالىلاندۇرۇپ، كىنگىت، ئۇشاق، ۋايىرلارغا جازا يۈرۈشى قىلىپ، كىنگىت پادىشاھى گۇاڭنى، ۋايىر پادىشاھى شۇننى چېن مۇ قەدىمكى قەلئەسىدە ئۆلتۈرگەن، شۇنىڭ بىلەن لىيىلو قەلئەسىنىڭ زىمىنى خەن سۇلالىسىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكەن.

شەرقىي خەن سۇلالىسىنىڭ يۈگجيەن 2 ـ يىلى (127 ـ يىلى) غەربىي يۈرتنىڭ دورغابى بەن يۈڭ جەنۇبتىن، دۇنخۇاڭ ۋالىسى جاڭ لاڭ شىمالدىن كىنگىتقا ھۇجۇم قىلغاندا، جاڭ لاڭ جۇلى قەلئەسى (يەنى لىيىلو قەلئەسى) دىن جۇلى قوۋۇقى (ھازىرقى باشئەگىم) غا ئاۋال يېتىپ كېلىپ، كىنگىت پادىشاھى يۈەن مېڭنى تەسلىم قىلغان.

ئالدىنقى لياڭ پادىشاھلىقىنىڭ جيەنشىڭ 23 ـ يىلى (335 ـ يىلى) ئالدىنقى لياڭ پادىشاھلىقىنىڭ لەشكەر بېشى جاڭ جۇن كۇسەنگە لەشكەر تارتىپ كېتىۋېتىپ، بىلۇن قەلئەسى ۋە جيلىيۇگۇ جىلغىسىدا كىنگىت پادىشاھى لۇڭ شىنى چېكىنىدۇرگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ زىمىنى ئالدىنقى لياڭ پادىشاھلىقىغا قارىغان.

ئالدىنقى چىن پادىشاھلىقىنىڭ جيەنيۈەن 18 ـ يىلى (382 ـ يىلى) ئالدىنقى چىن سەركەردىسى لۈگۈاڭ كىنگىتنى بويسۇندۇرغاندىن كېيىن، كىنگىت زىمىنى ئالدىنقى چىن پادىشاھلىقىغا قارىغان.

شىمالىي ۋېي سۇلالىسىنىڭ تەيىسىڭ جېڭجۇن 9 ـ يىلى (448 ـ يىلى) ۋەن دۈگۈي كىنگىتنى ئېلىپ، كىنگىت قورغىنىنى قۇرغاندا، بۇ يەر لىيۇخۇ قەلئەسى دەپ ئاتىلىپ، شىمالىي ۋېي سۇلالىسىگە قارىغان.

غەربىي ۋېي سۇلالىسىنىڭ گۈڭدى 2 ـ يىلى (555 ـ يىلى) تۈركلەر ئىدىقۇتنى بېسىۋېلىپ، كىنگىتنى كېڭەيگەن، بۇ يەر تۈركلەرنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدا بولغان.

سۇي سۇلالىسىنىڭ رېنشۇ 3 ـ يىلى (603 ـ يىلى) غەربىي تۈرك خاقانى تار دۇشىنىڭ ئوغلى ئىلى ئۆزىنى پۈتكۈل غەربىي تۈركلەرنىڭ ئۇلۇغ خاقانى دەپ جاكارلىغان، بۇ تاريختا غەربىي تۈرك خانلىقى دەپ ئاتالغان، بۇ يەر ئۇنىڭ ھۆكۈمرانلىقىغا ئۆتكەن.

تاڭ سۇلالىسىنىڭ جېنگۈەن 22 ـ يىلى (648 ـ يىلى) تاڭ قوشۇنى كۇسەنگە ھۇجۇم قىلغاندا ھازىرقى كورلا تەۋەسىدىن ئۆتكەن، شۇنىڭ بىلەن بۇ يەر كېيىن تەسىس قىلىنغان كىنگىت ئوتۇق مەھكىمىسىگە قارىغان.

تاڭ سۇلالىسىنىڭ شيەنخېڭ 1 ـ يىلى (670 ـ يىلى) تۇيۇتلەر ئەنشىدىكى تۆت قورغاننى ئالغاندىن كېيىن، بۇ يەر تۇيۇتلەرگە قارىغان.

تاڭ سۇلالىسىنىڭ شاڭيۈەن 2 ـ يىلى (675 ـ يىلى) تاڭ سۇلالىسى ئەنشىدىكى تۆت قورغاننى قايتۇر ۋۇالغان.

تاڭ سۇلالىسىنىڭ يۈگجۇن 1 ـ يىلى (682 ـ يىلى) تۇيۇتلەر تەگرىتاغنىڭ جەنۇبىنى يەنە بېسىۋالغان.

تاڭ سۇلالىسىنىڭ چۈيگۇڭ 1 ـ يىلى (685 ـ يىلى) تاڭ سۇلالىسى ئەنشىدىكى تۆت قورغاننى قايتۇر ۋۇالغان.

تاڭ سۇلالىسىنىڭ چۈيگۇڭ 3 ـ يىلى (687 ـ يىلى) تۇيۇتلەر ئەنشىدىكى تۆت قورغاننى بېسىۋالغان.

جۇ سۇلالىسىنىڭ چاڭشۇ 1 ـ يىلى (692 ـ يىلى) ۋۇزۇيى قوشۇنىنىڭ ئالىي باش بۇمى ۋاڭ شياۋجيي تۇيۇتلەرنى قاتتىق مەغلۇبىيەتكە ئۇچراتقاندىن كېيىن بۇ يەر يەنە تاڭ سۇلالىسىغا قارىغان.

تاڭ سۇلالىسىنىڭ جېنيۈەن 5 ـ يىلى (789 ـ يىلى) بۇ يەرنى تۇيۇتلەر بېسىۋالغان.

تاڭ سۇلالىسىنىڭ كەيچېڭ 5 ـ يىلى (840 ـ يىلى) ئۇيغۇر خانلىقىنىڭ ۋەزىرى ساۋچى جىيەنى

پان تېكىنىڭ ئەنشىگە كۆچۈشىنى قوللاپ، كىنگىتنىڭ ھەرقايسى جايلىرىنى تۈبۈتلەردىن تارتىۋالغاندا، بۇ يەر ئۇيغۇرلارغا قارىغان.

تاڭ سۇلالىسىنىڭ داجۇڭ 10 ـ، 11 ـ يىللىرى (856 ـ، 857 ـ يىللىرى) ئۇيغۇرلارنىڭ ئاتامانى پان تېكىن 200 مىڭ ئادەم بىلەن كىنگىتقا كۆچۈپ كەلگەندىن كېيىن ئىدىقۇت دەپ ئاتالغان. بۇ يەر ئىدىقۇتنىڭ باشقۇرۇشىدا بولغان.

تاڭ سۇلالىسىنىڭ شىيەنتۇڭ 1 ـ يىلى (860 ـ يىلى) پان تېكىن خاقان ئانا بېلەك ئىنىسى كۆل تېكىن بىلەن بولغان تۇرۇشتا يېڭىلىپ ئۆلگەندىن كېيىن، ئەنشى ئۇيغۇرخانلىقىنىڭ مەركىزى بېشبالىق، تۇرپان تەرەپلەرگە يۆتكەلگەن، تارىختا بۇ خانلىق قوچۇ ئۇيغۇر خانلىقى دەپ ئاتالغان. بۇ دەۋردە بۇ يەر قوچۇ ئۇيغۇر خانلىقىغا قارىغان.

تاڭ سۇلالىسىنىڭ شىيەنتۇڭ 7 ـ يىلى (866 ـ يىلى) قوچۇ ئۇيغۇر خانلىقىنىڭ خانى بۆگۈ قۇن تۇبۇت ئاتامانى شاڭگۈڭرېنى مەغلۇپ قىلغاندىن كېيىن، تۇبۇتلەر غەربىي يۇرتتىن چېقىپ كەتكەن، بۇ يەر قوچۇ ئۇيغۇر خانلىقىغا قارىغان.

سۇڭ سۇلالىسىنىڭ شۇەنجي 4 ـ يىلى (1122 ـ يىلى) دىن كېيىن، قوچۇ ئۇيغۇر خانلىقى قارا قىتانلارغا ئەل بولغان، بۇ يەر قاراقىتانلارغا قارىغان.

سۇڭ سۇلالىسىنىڭ جيادىڭ 11 ـ يىلى (1218 ـ يىلى) چىڭگىزخان قاراقىتانلارنىڭ نايمان شاھزادىسىنى ئۆلتۈرگەندىن كېيىن، بۇ يەر يۇەن سۇلالىسىگە قارىغان.

موڭغۇل خانى مۆڭكۆ زامانىسىنىڭ 1 ـ يىلى (1251 ـ يىلى) مۆڭكۆ خانلىق تەختىگە ئولتۇرغان (تارىختا «شىيەنزۇڭ خان» دەپ ئاتالغان) دىن كېيىن، ھازىرقى جىمىسارداا بېشبالىق ۋاقىتلىق دېۋان ۋازارىتى تەسىس قىلغان، كورلا تەۋەسى بېشبالىق ۋاقىتلىق دېۋان ۋازارىتىگە قارىغان، چاغاتاي ئەۋلادلىرى-نىڭ باشقۇرۇشىدا بولغان.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ كاڭشى 16 ـ يىلى (1677 ـ يىلى) غالدان جەنۇبىي شىنجاڭغا يۈرۈش قىلىپ، قارا تاغلىقلارنى مەغلۇپ قىلىپ، موڭغۇل ئۇرۇقىدىن بولغان خانلارنىڭ ھەممىسىنى تۈتقۇن قىلغان، كورلا تەۋەسى جۇڭغارلارنىڭ ھۆكۈمرانلىقىغا ئۆتكەن.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ چيەنلۇڭ 23 ـ يىلى (1758 ـ يىلى) چىڭ ئوردىسى جۇڭغارلار ۋە چوڭ ـ كىچىك خوجىلارنىڭ توپىلىڭىنى تېنچىتقاندىن كېيىن، كىنگىت قارا شەھەر دەپ ئاتالغان. ئوردا بۇ يەردە خان ئامبال تۇرغۇزغان. قارا شەھەرگە قاراشلىق كورلا يېزىسىدا بەگلىك تۈزۈمىنى يولغا قويغان.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ چيەنلۇڭ 24 ـ يىلى (1759 ـ يىلى) چىڭ ھۆكۈمىتى كورلىغا 3 ـ دەرىجىلىك ھاكىمىيەگ قويۇپ، كورلا يېزىسىنى باشقۇرغان ھەم ئەسكەر تۇرغۇزۇپ ئۇ يەرنى ساقلىغان.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ تۇڭجى 6 ـ يىلى (1867 ـ يىلى) قوقەندلىك ياقۇپبەگ كورلىنى ئىشغال قىلىۋېلىپ، ئون يىل قانلىق ھۆكۈمرانلىق يۈرگۈزگەن.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۇ 3 ـ يىلى (1877 ـ يىلى) 10 ـ ئايدا چىڭ قوشۇنى كورلىنى قايتۇرۇۋالغان.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۇ 25 ـ يىلى (1899 ـ يىلى) قارا شەھەر بېۋاستە قاراشلىق نازارىتى يەنجى ۋىلايىتىگە ئۆستۈرۈلگەندە، كورلا يەنجى ۋىلايىتىگە قارىغان.

مىنگونىڭ 6 ـ يىلى (1917 ـ يىلى) كورلا يارىمچى ئامبىلى تەسىس قىلىنغان ئۇ قاراشەھەر ناھىيىسىگە قارىغان.

مىنگونىڭ 9 ـ يىلى (1920 ـ يىلى) 7 ـ ئايىنىڭ 11 ـ كۈنى قارا شەھەر دوتەيلىكى تەسىس قىلىنغاندىن كېيىن، كورلا يارىمچى ئامبىلى ئۇنىڭ باشقۇرۇشىدا بولغان.

مىنگونىاق 19 ـ يىلى (1930 ـ يىلى) قارا شەھەر دوتەيلىكى قارا شەھەر مەمۇرىي باشلىق مەھكىمىسىگە تۈزگەرتىلگەن، شۇ يىلى كورلا يارمەچى ئامبىلى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسىغا تۈزگەرتىلگەن، ئۇ قارا شەھەر مەمۇرىي باشلىق مەھكىمىسىگە قارىغان.

مىنگونىاق 28 ـ يىلى (1939 ـ يىلى) كورلا مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى ناھىيىگە ئۆستۈرۈلگەن، كورلا ناھىيىسى قارا شەھەر مەمۇرىي تەپتىش ۋالىي مەھكىمىسىگە قارىغان.

1950 ـ يىلى 4 ـ ئاينىاق 12 ـ كۈنى قارا شەھەر ۋالىي مەھكىمىسى قۇرۇلدى، كورلا ناھىيىسى قارا شەھەر ۋالىي مەھكىمىسىنىاق باشقۇرۇشىدا بولدى.

1954 ـ يىل 6 ـ ئايدا قارا شەھەر ۋالىي مەھكىمىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى ۋە كورلا ۋالىي مەھكىمىسى قۇرۇلدى، كورلا ناھىيىسى كورلا ۋالىي مەھكىمىسىنىاق باشقۇرۇشىدا بولدى.

1960 ـ يىلى 12 ـ ئاينىاق 1 ـ كۈنى كورلا ۋالىي مەھكىمىسى بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىغا قوشۇۋېتىلدى، ئوبلاست مەھكىمىسى قاراشەھەر ناھىيىسىدىن كورلا ناھىيىسىگە كۆچۈرۈلدى.

1979 ـ يىلى 6 ـ ئاينىاق 23 ـ كۈنى گوۋۇيۈەن كورلا ناھىيىسىدىن كورلا بازىرى، يېڭىشەھەر، «ئىتتىپاق» ئىش بېجىرىش ئورۇنلىرىنى، تېكىچى، يېڭىشەر، چارباغ گۈڭشېلىرىنى ھەم بۈرۈن قاراشەھەر ناھىيىسىگە قارىغان تاشدىن ئىش بېجىرىش ئورنىنى ئاجرىتىپ، كورلا شەھىرى قۇرۇشنى تەستىقلىدى. شۇ يىلى 9 ـ ئاينىاق 30 ـ كۈنى كورلا شەھىرى قۇرۇلدى، ئۇ بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىنىاق رەھبەرلىكىدە بولدى.

1983 ـ يىلى 8 ـ ئاينىاق 19 ـ كۈنى گوۋۇيۈەن كورلا ناھىيىسىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، كورلا ناھىيىسىگە قاراشلىق رايونلارنى كورلا شەھىرىگە قوشۇۋېتىشنى تەستىقلىدى. 1984 ـ يىلى 4 ـ ئاينىاق 10 ـ كۈنى كورلا ناھىيىسى كورلا شەھىرىگە رەسمى قوشۇلدى. كورلا شەھىرى يەنىلا بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىغا قارىدى.

§ 2 . مەمۇرىي رايونلارنىاق ئۆزگىرىش ئەھۋالى

1. جۈڭخۇا مىنگو دەۋرى

كورلا ناھىيىسى مىنگونىاق 28 ـ يىلى (1939 ـ يىلى) قۇرۇلغان ناھىيىلىنىاق ھۆكۈمەت كونا بازار (ھازىرقى جەنۇبىي «ئىتتىپاق» يولىنىاق شەرقى) دا ئىدى.

مىنگونىاق 34 ـ يىلى (1945 ـ يىلى) كورلا ناھىيىسىگە 1 ـ، 2 ـ، 3 ـ يېزىلىق مەھكىمىلەر قارىدى. (1 ـ يېزىغا 1 ـ، 2 ـ رايونلار، 2 ـ يېزىغا 3 ـ رايون، 3 ـ يېزىغا 4 ـ، 5 ـ رايونلار قارىدى).

مىنگونىاق 35 ـ يىلى (1946 ـ يىلى) كورلا ناھىيىسىگە بىر بازارلىق مەھكىمە، ئۈچ يېزىلىق مەھكىمە، 44 باۋ قارىدى، ئۇلاردىن كورلا بازارلىق مەھكىمىگە ئون باۋ، 1 ـ يېزىلىق مەھكىمىگە 12 باۋ، 2 ـ يېزىلىق مەھكىمىگە 12 باۋ، 3 ـ يېزىلىق مەھكىمىگە ئون باۋ قارىدى.

مىنگونىاق 36 ـ يىلى (1947 ـ يىلى) كورلا ناھىيىسىگە ئۈچ يېزا، 58 تەبىئىي كەنت قارىدى.

مىنگونىاق 37 ـ يىلى (1948 ـ يىلى) كورلا ناھىيىسىدە بىر بازار، ئۈچ يېزا تەسىس قىلىندى. 1 ـ يېزا مىنجى يېزىسى، 2 ـ يېزا جېەنشىن يېزىسى، 3 ـ يېزا يۈكتەن يېزىسى دەپ ئاتالدى. ئۇلارغا

47 تەپسىلىي كەنت قارىدى.

2. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى دەۋرى

كورلا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى 1949 ـ يىل 10 ـ ئايدىن 1984 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنىگە قەدەر كونا ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ئورنىدا بولدى.

1950 ـ يىل 5 ـ ئايدا كورلا ناھىيىسىگە تۆت رايون، 12 يېزا، 42 مەمۇرىي كەنت (ئالتە مەھەللە، ئىككى تەپسىلىي كەنتنىڭ ئىشلىرى ئىچىدە) قارىدى.

1 ـ رايونىنىڭ رايونلۇق مەھكىمىسى خېنەن كەنتىدە بولۇپ، ئۇنىڭغا شەھەر ئىچىگە تەۋە ئۈچ يېزا ۋە ئالتە مەھەللە قارىدى.

2 ـ رايونىنىڭ رايونلۇق مەھكىمىسى قارا يۇلغۇن كەنتىدە بولۇپ، ئۇنىڭغا تېكىچى، ئاۋات، قارا يۇلغۇن يېزىلىرى، 13 مەمۇرىي كەنت قارىدى.

3 ـ رايونىنىڭ رايونلۇق مەھكىمىسى ئۈستۈن قوشئېرىق كەنتىدە بولۇپ، ئۇنىڭغا يېڭىشەر، قوشئېرىق، توۋۇرچى، لەڭگەر (چامبۇل) يېزىلىرى ۋە 12 مەمۇرىي كەنت قارىدى.

4 ـ رايونىنىڭ رايونلۇق مەھكىمىسى لەڭگەر يېزىسىدا بولۇپ، ئۇنىڭغا قارا دۆڭ، شاڭخۇ يېزىلىرى ۋە 11 مەمۇرىي كەنت قارىدى.

1952 ـ يىل 1 ـ ئايدىن كېيىن، بىر قىسىم يېزا، كەنتلەر تەدرىجى تەرتىپكە سېلىندى ۋە كۆپەيتىپ تەسىس قىلىندى. 1953 ـ يىل 7 ـ ئايدا ناھىيىگە تۆت رايون، 17 يېزا ۋە 53 مەھەللە (كەنت) قارىدى.

1 ـ رايونغا تۆت يېزا، 12 كەنت (مەھەللە) قارىدى، ئۇلار:

«تېنچلىق» (خېنەن) يېزىسى، ئۇنىڭغا 1 ـ، 2 ـ، 3 ـ مەھەللىلەر قارىدى.

«ئاۋات» (خېبىي) يېزىسى، ئۇنىڭغا 4 ـ، 5 ـ، 6 ـ مەھەللىلەر قارىدى.

چاپى يېزىسى، ئۇنىڭغا ئوتتۇرا چاپى، تۆۋەن چاپى، خەلىپە ئېرىق كەنتلىرى قارىدى.

«بەخت» يېزىسى، ئۇنىڭغا تېكىچى، ئاقتاش، ئۈستۈن چاپى كەنتلىرى قارىدى.

2 ـ رايونغا بەش يېزا، 16 كەنت قارىدى، ئۇلار:

ئاۋات يېزىسى، ئۇنىڭغا ئاۋات، ئاقئېرىق، ئۇششاقتېرەك، مۇنكۈنگەر كەنتلىرى قارىدى.

قارا يۇلغۇن («ئالغا») يېزىسى، ئۇنىڭغا قارايۇلغۇن، باغچىگدە، ئارادوغا كەنتلىرى قارىدى.

لەڭگەر (چامبۇل) يېزىسى، ئۇنىڭغا لەڭگەر، چامبۇل، قارايانغاچ كەنتلىرى قارىدى.

تەسكەن يېزىسى، ئۇنىڭغا تەسكەن، تۆۋەن دوغا، توپىمەھەللە كەنتلىرى قارىدى.

سوغۇ يېزىسى، ئۇنىڭغا سوغۇ، قومۇشقوتان، باشئېڭىز كەنتلىرى قارىدى.

3 ـ رايونغا تۆت يېزا، 13 كەنت قارىدى، ئۇلار:

يېڭىشەر يېزىسى، ئۇنىڭغا چىلانباغ، يېڭىشەر، قارا باغ كەنتلىرى قارىدى.

توۋۇرچى يېزىسى، ئۇنىڭغا توۋۇرچى، ئۈستۈن ياقاتوغراق، تۆۋەن ياقاتوغراق، ئاللىككەتمەن كەنتلىرى قارىدى.

بوتۇخو يېزىسى، ئۇنىڭغا بوتۇخو، يېڭىئاۋات، يېڭىمەھەللە كەنتلىرى قارىدى.

قوشئېرىق يېزىسى، ئۇنىڭغا ئۈستۈن قوشئېرىق، تۆۋەن قوشئېرىق، سايدۇڭ كەنتلىرى قارىدى.

4 ـ رايونغا تۆت يېزا، 12 كەنت قارىدى، ئۇلار:

«قۇرۇلۇش» (چارباغ) يېزىسى، ئۇنىڭغا سايباغ، قوشباغ، چارباغ كەنتلىرى قارىدى.

شاڭخۇ يېزىسى، ئۇنىڭغا شاڭخۇ، دادۇنزا، چەرچى كەنتلىرى قارىدى.

شاقۇر يېزىسى، ئۇنىڭغا لەڭگەر، شاقۇر، سايلىق كەنتلىرى قارىدى.
قارا دۆڭ يېزىسى، ئۇنىڭغا قارا دۆڭ، نوڭرات، قازانچى كەنتلىرى قارىدى.
1955 ـ يىل 12 ـ ئايدا يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى يېزىلىق خەلق كومىتېتىغا ئۆزگەرتىلدى، شۇنىڭ بىلەن تەڭ رايونىڭ بارلىق پائالىيەتلىرى توختىتىلدى.
1956 ـ يىل 5 ـ ئايدىن 11 ـ ئايغىچە يېزىلاردا باشلانغۇچ كوپېراتىپنى ئومۇملاشتۇرۇش ھەرىكىتىنى ئېلىپ بېرىشقا ماسلىشىش ئۈچۈن، رايونلارنى قەمەلدىن قالدۇرۇش، يېزىلارنى بىرلەشتۈرۈش خىزمىتى ئىشلەندى. ناھىيىدىكى 17 يېزا ئون يېزا، بىر بازار قىلىندى، يەنى چارباغ يېزىسى بىلەن قارادۆڭ يېزىسى قوشۇلۇپ چارباغ يېزىسى قىلىندى؛ تېكىچى يېزىسى بىلەن چاچى يېزىسى قوشۇلۇپ تېكىچى يېزىسى قىلىندى؛ ئاۋات يېزىسى بىلەن لەڭگەر يېزىسى قوشۇلۇپ ئاۋات يېزىسى قىلىندى؛ قارا يۇلغۇن يېزىسى بىلەن تەسكەن يېزىسى قوشۇلۇپ قارا يۇلغۇن يېزىسى قىلىندى؛ توۋۇرچى يېزىسى بىلەن بوتۇخو يېزىسى قوشۇلۇپ توۋۇرچى يېزىسى قىلىندى؛ خېنەن يېزىسى بىلەن خېبىي يېزىسى قوشۇلۇپ كورلا بازىرى قىلىندى؛ قوشئېرىق، بېگىشەر، شاڭخۇ، شاقۇر، پوخۇي يېزىلىرى ئۆزگەرتىلمەي ساقلاپ قېلىندى.
1958 ـ يىلى 9 ـ ئايدا ناھىيىنىڭ ئەسلىدىكى توققۇز دېھقانچىلىق يېزىسى ئاساسىدا تېكىچى، ئاۋات، قارا يۇلغۇن، بېگىشەر، توۋۇرچى، قوشئېرىق، چارباغ خەلق گۈڭشېلىرى قۇرۇلۇپ، ھاكىمىيەت بىلەن گۈڭشې بىرلەشكەن ئۆزۈلمە ئورنىتىلدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» نىڭ ھارپىسىغا يەنى 1966 ـ يىلىغا كەلگەندە، ناھىيىگە ئون خەلق گۈڭشېسى، بىر بازار، تۆت مەيدان ـ قېرما (ئۈچ دۆلەت ئىگىلىكىدىكى دېھقانچىلىق، باغۋەنچىلىك مەيدانى، بىر ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسلار شېرىكچىلىكىدىكى چارۋىچىلىق فېرمىسى)، 43 ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترىتى، 164 ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى، ئۈچ ئاھالە كومىتېتى قارايدىغان بولدى.
1976 ـ يىلى ناھىيىگە ئون خەلق گۈڭشېسى، بىر بازار، ئۈچ مەيدان (فېرما)، 44 ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترىتى، 216 ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى، ئۈچ ئاھالە كومىتېتى قارىدى. 1979 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى كورلا شەھىرى قۇرۇلدى، كورلا ناھىيىسىگە قاراشلىق تېكىچى، بېگىشەر، چارباغ خەلق گۈڭشېلىرى ۋە كورلا بازىرى ھەم يەنجى ناھىيىسىگە قاراشلىق ناشەن كورلا شەھىرىگە بۆلۈپ بېرىلدى. شەھەرگە تۆت مەھەللە ئىش بېجىرىش ئورنى، ئۈچ گۈڭشې، 16 ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترىتى، 68 ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى قارىدى.
1984 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى كورلا ناھىيىسى كورلا شەھىرىگە قوشۇۋېتىلدى. شەھەرگە ئون خەلق گۈڭشېسى، 45 ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترىتى، تۆت مەھەللە ئىش بېجىرىش ئورنى، 68 ئاھالە كومىتېتى قارىدى.
شۇ يىلى 12 ـ ئايدا بىر گۈڭشېنى بىر يېزا قىلىش پرىنسىپى بويىچە ھاكىمىيەت بىلەن گۈڭشې ئايرىۋېتىلدى. شەھەر بويىچە ئون يېزا، 54 كەنت ئاھالە كومىتېتى، 205 كەنت ئاھالە گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. ئۇلار:
چارباغ يېزىسى، ئۇنىڭغا يەتتە كەنت ئاھالە كومىتېتى، 22 كەنت ئاھالە گۇرۇپپىسى قارىدى.
بېگىشەر يېزىسى، ئۇنىڭغا تۆت كەنت ئاھالە كومىتېتى، 16 كەنت ئاھالە گۇرۇپپىسى قارىدى.
تېكىچى يېزىسى، ئۇنىڭغا سەككىز كەنت ئاھالە كومىتېتى، 30 كەنت ئاھالە گۇرۇپپىسى قارىدى.
قارا يۇلغۇن يېزىسى، ئۇنىڭغا ئالتە كەنت ئاھالە كومىتېتى، 25 كەنت ئاھالە گۇرۇپپىسى قارىدى.
قوشئېرىق يېزىسى، ئۇنىڭغا بەش كەنت ئاھالە كومىتېتى، 23 كەنت ئاھالە گۇرۇپپىسى قارىدى.
توۋۇرچى يېزىسى، ئۇنىڭغا بەش كەنت ئاھالە كومىتېتى، 20 كەنت ئاھالە گۇرۇپپىسى قارىدى.

ئاۋات يېزىسى، ئونىڭغا سەككىز كەنت ئاھالە كومىتېتى، 25 كەنت ئاھالە گۇرۇپپىسى قارىدى.
لەڭگەر يېزىسى، ئونىڭغا تۆت كەنت ئاھالە كومىتېتى، 16 كەنت ئاھالە گۇرۇپپىسى قارىدى.
شائخۇ يېزىسى، ئونىڭغا بەش كەنت ئاھالە كومىتېتى، 22 كەنت ئاھالە گۇرۇپپىسى قارىدى.
يۇخۇي يېزىسى، ئونىڭغا ئىككى كەنت ئاھالە كومىتېتى، ئالتە كەنت ئاھالە گۇرۇپپىسى قارىدى.
1990 ـ يىلى كورلا شەھىرىگە «ئىتتىپاق»، سايباغ، يېڭىشەھەر، «تەڭرىتاغ»، تاشدەن مەھەللە ئىش يېجىرىش ئورۇنلىرىدىن ئىبارەت بەش ئىش يېجىرىش ئورنى، 86 ئاھالە كومىتېتى، 802 ئاھالە گۇرۇپپىسى ۋە چارباغ، تېكىچى، يېڭىشەر، شائخۇ، لەڭگەر، قوشئېرىق، توۋۇرچى، ئاۋات، قارا يۇلغۇن، يۇخۇي يېزىلىرىدىن ئىبارەت ئون يېزا، 54 كەنت، 196 كەنت ئاھالە گۇرۇپپىسى قارىدى.

Ⅲ باب

شەھەر رايونى

§1. شەھەر رايونىنىڭ ئۆزگىرىش ئەھۋالى

كورلا ـ كۆنلۈ قەدىمكى قەلئەسىنىڭ كۆلىمى، مۇئەسسەسلىرىگە دائىر خاتىرىلەر قالدۇرۇلمىغان. مىنگونىڭ 6 ـ يىلى (1917 ـ يىلى) شىيې بىن «شىنجاڭغا قىلىنغان ساياھەت خاتىرىسى»دە مۇنداق يازغان: «كورلىدا ئىككى شەھەر بار ئىكەن، بىرى مۇسۇلمانلار شەھىرى يەنە بىرى خەنزۇلار شەھىرى ئىكەن، خەنزۇلار شەھىرى دەريانىڭ شىمالىدا بولۇپ، دائىرىسى بىر چاقىرىمدىن ئاشمىدىكەن، بۇ يەرنى قوغدايدىغان يېڭى ئارمىيە مۇشۇ شەھەردە تۇرىدىكەن. مۇسۇلمانلار شەھىرى دەريانىڭ جەنۇبىدا بولۇپ، دائىرىسى تۆت چاقىرىمدىن ئاشمىدىكەن. ئىلگىرى چارلىغوچى سەرشاپ ئىدارىسى مۇشۇ يەردە تۇرغان ئىكەن، ھازىر بۇ يەردە مۇپەتتىش تۇرىدىكەن. خەنزۇ تىلىدا ئوقۇيدىغان مەكتەپ، پوچتا ۋەكالەتخانىسى، 300 نەچچە ئۆيلۈك ئاھالە (خەنزۇلار ئائىلىسى ئون نەچچە، گەنسۇلۇق خوجىلار ئائىلىسى 130 نەچچە) بار ئىكەن، شەھەر ئەتراپىدا 2500 ئۆيلۈكتىن ئارتۇق دېھقان بار ئىكەن. ئاھالە زىچ، سودا ـ سېتىق ئەرەقنى تاپقان بولۇپ، ئۇ قارا شەھەرنىڭ كۆزى، مۇھىم كارۋان يولى ئىكەن. چىڭ سۇلالىسىنىڭ تۆڭچى، گۇاڭشۇ يىللىرىدا يۇز بەرگەن ئەنجانلىقلارنىڭ توپىلىڭىدا توپىلاڭچىلارنىڭ كاتتىبېشى ياقۇپبەگ بۇ شەھەرگە ئورۇنلىشىپ، ئۇنى پايتەخت قىلغانىكەن. توپىلاڭچىلارنى تېنچىتىش ئۈچۈن يۇرۇش قىلغان چىڭ قوشۇنى گۇمۇدى، خۇڭمياۋزا، داۋانچىڭ قاتارلىق مۇھىم جايلارنى ناھايىتى تېز ئىشغال قىلغاندىن كېيىن، ياقۇپبەگ تەڭ كېلەلمەيدىغانلىقىغا كۆزى يېتىپ، زەھەر ئىچىپ ئۆلۈۋالغانىكەن» (ئەسكەرتىش: قول ئاستىدىكىلەر ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈۋەتكەن دېگەن گەپمۇ بار).
مىنگونىڭ 34 ـ يىلى (1945 ـ يىلى) كورلا ناھىيىلىك ھۆكۈمەت 800 كىشىنى ھاشارغا تۇتۇپ، ئۇلارغا قورال ـ سايمان، ماتېرىيال ئەكەلگۈزۈپ، كونا شەھەر سېپىلىنى رېمونت قىلدۇرغان. 10 ـ ئايدىن 11 ـ ئاينىڭ ئوتتۇرىسىغا قەدەر كېچە ـ كۈندۈز ئىشلەش ئارقىلىق سېپىل پوتكۇزۇلگەن. سېپىلنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 531 جاڭ بولۇپ، تۆت دەرۋازىسى بار ئىدى، شەرقىي دەرۋازىسى قووۇق

ئېغىز دەرۋازىسى، غەربىي دەرۋازىسى چىلانباغ دەرۋازىسى، جەنۇبىي دەرۋازىسى تۆۋەنكى دەرۋازا دەپ ئاتىلاتتى. شىمالىي دەرۋازىسى كۆنچى دەريا‌سى كۆۋرۈكىنىڭ جەنۇبىي بېشىدا ئىدى.

شەھەر ئىچىدىكى ئاساسلىق كوچا جەنۇبتىن شىمالغا سوزۇلغان توپلىق يول بولۇپ، جەنۇبىي كوچا دەپ ئاتىلاتتى. شەھەرنىڭ ئوتتۇرىسىدا چوڭ جامە بولۇپ، شەھەرنىڭ شىمالىي دەرۋازىسى جايلاشقان كۆنچى دەريا‌سى كۆۋرۈكىدىن 400 مېتر ئىچكىرىدە ئىدى، ئۇنىڭ ئىگىلىگەن يېرى 12 مو بولۇپ، قۇرۇلۇش كۆلىمى 405 كۋادرات مېتر كېلىدۇ. جامەنىڭ شىمالغا ناھىيىلىك تېلېگراف ئىدارىسى، جەنۇبىغا باج ئىدارىسى، باج ئىدارىسىنىڭ جەنۇبىغا كورلا ناھىيىلىك دوختۇرخانا جايلاشقان.

جامەنىڭ 150 مېتىرچە شىمالىدا شەرقتىن غەربكە سوزۇلغان بىر يول بولۇپ، جەنۇبىي يول بىلەن كېسىشىدىغان (بۇ كونا شەھەردىكى بىردىن بىر تۆت كوچا ئىدى)، بۇ يولنىڭ شەرقىي قىسمى «بەخت» يولى، غەربىي قىسمى غەربىي يول دەپ ئاتىلاتتى. «بەخت» يولى سەل ماڭغاندىن كېيىن تەرەپكە بارغىلى بولىدىغان بىر ئاچالغا چىقاتتى. شىمالغا سوزۇلغان قىسمى تۆمۈرچى كوچىسىغا، شەرقە سوزۇلغان قىسمى شەھەر سىپىلىنىڭ تۆۋىگە، غەربىي جەنۇبقا سوزۇلغان قىسمى مەدرىسكە، شەرقىي شىمالغا سوزۇلغان قىسمى ئاشلىق ئامبىرى، بازارلىق مەھكىمىگە، يەنىمۇ ئىلگىرىلەپ تۆگمەتېبىشى كوچىسىغا تۇتىشاتتى. غەربىي يولنىڭ جەنۇبقا سوزۇلغان قىسمى ياغ بازىرىغا، شەرقە سوزۇلغان قىسمى غول يول- جەنۇبىي يولغا، غەربكە سوزۇلغان قىسمى غەربىي سىپىل دەرۋازىسىغا، شىمالغا سوزۇلغان قىسمى بىركىچىك كوچا ئارقىلىق كۆنچىمەھەللە كوچىسىغا تۇتىشاتتى.

كۆنچى دەريا كۆۋرۈكىنىڭ شىمالىي قىرغىقىدا غەربكە سوزۇلغان بىر يول بولۇپ، ئۇ بوستان يولى دەپ ئاتىلاتتى. بۇ يولغا دەڭ، قۇشخانا، يەرلىك مەھسۇلاتلار شىركىتى جايلاشقانىدى.

يېڭى شەھەرگە چىقىدىغان شىمالىي كوچىغا غەربتىن شەرقە بويلاپ ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسى، گومىندالڭ ناھىيىلىك پىرقىسى، تېخنىكا رەستىسى، ساقچى ئىدارىسى جايلاشقانىدى.

كورلا يېڭى شەھىرىدە ئىككى يول بولۇپ، بىرى سايباغ يولىغا تۇتاشقاندىن كېيىن غەربىي شىمالغا سوزۇلۇپ، جەنۇبىي شىنجاڭ يولىغا تۇتىشاتتى؛ يەنە بىرى شەرقە سوزۇلۇپ، قارا شەھەرگە تۇتىشاتتى.

1949 ـ يىلى كورلا بازىرىنىڭ كۆلىمى تەخمىنەن ئىككى كۋادرات كىلومېتر كېلەتتى، نەچچە ئونلىغان قول سانائەت دۇكىنى ۋە سودا دۇكىنى مۇشۇ يەرگە جايلاشقانىدى، ئۇنىڭ ئەينى ۋاقتتىكى نوپۇسى 5977 ئىدى.

1950 ـ يىل 5 ـ ئايدا كورلا بازىرى 1 ـ رايون قىلىپ ئايرىلدى، ئۇنىڭغا ئوچ بېزا، ئالتە مەھەللە قارىدى.

1952 ـ يىل 1 ـ ئايدا ئوچ بېزا ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، ئالتە مەھەللىگە 1 ـ رايون مەھكىمىسى بىۋاستە رەھبەرلىك قىلىدىغان بولدى.

1953 ـ يىل 7 ـ ئايدا 1 ـ، 2 ـ، 3 ـ مەھەللىلەر ئاساسىدا «تېنچلىق» (خېنەن) يېزىسى، 4 ـ، 5 ـ، 6 ـ مەھەللىلەر ئاساسىدا «ئاۋات» (خېبېي) يېزىسى قۇرۇلدى، ئۇلار يەنىلا 1 ـ رايونىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولدى.

1956 ـ يىل 4 ـ ئايدا رايون ئەمەلدىن قالدۇرۇلغاندىن كېيىن، خېنەن، خېبېي يېزىلىرى قوشۇۋېتىلىپ بازار تەسىس قىلىندى.

1958 ـ يىل 9 ـ ئايدا بازار ئەمەلدىن قالدۇرۇلغاندىن كېيىن، ئىلگىرىكى خېنەن يېزىسىنىڭ دېھقانچىلىق رايونلىرى تېكىنچى خەلق گۇڭشېسىغا، ئىلگىرىكى خېبېي يېزىسىنىڭ دېھقانچىلىق رايونلىرى چارباغ خەلق گۇڭشېسىغا قوشۇۋېتىلدى. بازار ئاھالىسىنىڭ خىزمىتىنى ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى ۋەكالىتەن باشقۇردى.

1961 ـ يىلى بازار ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

1965 ـ يىل 1 ـ ئايدا خېنەن، خېبېي ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترەتلىرى تېكىچى ۋە چارباغ خەلق كۆمۈشبىلىرىدىن بازارغا ئايرىپ بېرىلدى.

1979 ـ يىلى كورلا بازىرىغا ئۆچ ئاھالە كومىتېتى قارىدى. 1979 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى كورلا شەھىرى قۇرۇلدى، كورلا بازىرى شەھەرنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى، شەھەر رايونىدا ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ كورلا، «ئىتتىپاق» ، يېڭىشەھەر، تاشدەن ئىش بېجىرىش گورۇپلىرى تەسىس قىلىندى.

1987 ـ يىل 9 ـ ئايدا كورلا ئىش بېجىرىش گورۇپىدا نوپۇس كۆپ، سودا ـ سېتىق ئاۋات بولغانلىقتىن، باشقۇرۇش ئاسان بولسۇن ئۈچۈن، يۇ ئىش بېجىرىش گورۇپى ئىككىگە ئايرىلىپ، «ئىتتىپاق» ۋە سايباغ ئىش بېجىرىش گورۇپلىرى تەسىس قىلىندى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئىلگىرىكى «ئىتتىپاق» ئىش بېجىرىش گورۇپىنىڭ نامى «تەڭرىتاغ» ئىش بېجىرىش گورۇپىغا ئۆزگەرتىلدى. 1990-يىلى شەھەر رايونىنىڭ كۆلىمى 50 ـ يىللاردىكى تەخمىنەن ئىككى كۋادرات كىلومېتردىن كېڭىيىپ 36 كۋادرات كىلومېتىرغا يەتتى. شەھەر رايونىدىكى ئىش بېجىرىش گورۇپى بەشكە، ئاھالە كومىتېتى 86 گە، ئاھالە گۇرۇپپىسى 802گە، مىللەت 29غا، ئائىلە 36 مىڭ 69غا، نوپۇس 136 مىڭ 170 كە يەتتى (ئىزاھات: نوپۇس، ئائىلە سانى 1990 ـ يىلى ئېلىپ بېرىلغان گومۇمىيۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈشتىن ئېلىنغان سان. تۆۋەندىكى ئىش بېجىرىش گورۇپلىرى ۋە يېزىلارنىڭكىمۇ شۇنداق).

§ 2 . شەھەر رايونىنىڭ گورۇپلاشتۇرۇلۇشى

50 ـ يىللاردىن ئىلگىرى كورلا ناھىيە بازىرىنىڭ كۆلىمى ناھايىتى كىچىك ئىدى، شەھەرده، ئالتىلا كوچا بولۇپ، گورگان ـ ئىدارە، مەكتەپ، سودا ـ سانائەت كارخانىلىرى ۋە ئاھالە ئارىلاش جايلاشقان، شەھەرنىڭ رايونلىرى شەھەر فۇنكسىيىسى بويىچە ئايرىلمىغانىدى.

1959 ـ يىلدىن 1970 ـ يىللارغا قەدەر، شەھەر يىلانى بىر نەچچە قېتىم دەسلەپكى قەدەمده تۈزۈلگەن بولسىمۇ، تۈرلۈك قىيىنچىلىق ۋە سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن، پىلانىنىڭ ئىجرايى بېرىم يولدا توختاپ قالغانىدى. 1977 ـ يىلى كونا شەھەر رايونى، يېڭىشەھەر رايونى ۋە تاشدەن رايونىنىڭ پىلانلىرى تۈزۈلگەن بولسىمۇ، ئىجرا قىلىنمىغانىدى.

1986 ـ يىلى تۈزۈلگەن پىلاندا شەھەر رايونى بەش رايونغا يەنى كونا شەھەر رايونى (مەركىزىي رايون)، يېڭىشەھەر رايونى (شەرقىي پويىز ئىستانسىسى رايونى)، غەربىي پويىز ئىستانسىسى رايونى، تاشدەن رايونى ۋە شەھەر ئەتراپى رايونىغا بۆلۈندى.

IV باب

ئىش بېجىرىش ئورۇنلىرى ۋە يېزىلارنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالى

§1. «ئىتتىپاق» ئىش بېجىرىش ئورنى

«ئىتتىپاق» ئىش بېجىرىش ئورنى شەھەر مەركىزىنىڭ جەنۇبىغا، كۆنچى دەرياسىنىڭ جەنۇبىي قىرغىقىغا جايلاشقان، شىمالدا سايباغ ئىش بېجىرىش ئورنى بىلەن، شەرقىي جەنۇبتا ئاۋات، تېكىچى يېزىلىرى بىلەن، غەربتە يېڭىشەھەر، چارباغ يېزىلىرى بىلەن چېگرىلىنىدۇ. ئۇنىڭغا شىمالىي «ئىتتىپاق» يولى، جەنۇبىي «ئىتتىپاق» يولى، لەڭگەر يولى، غەربىي «قۇرۇلۇش» يولى، غەربىي «خەلق» يولى، غەربىي دەريا بويى يولى، بوستان يولى، يېڭىشەھەر يولى، تېكىچى يولى، «ئازادلىق» يولى، «دۆلەت قۇرۇلۇش» يولىدىن ئىبارەت 11 يول ۋە كۆنچىمەھەللە كوچىسى، چىلانباغ كوچىسى، ئەشپۇتزارلىق كوچىسى، ئۆرۈكلۈك كوچىسى، ئاچال كوچىسى، بوستان كوچىسى، تۆمۈرچى كوچىسى، سايمەھەللە كوچىسى، باغدەرۋازا كوچىسى، تۆگمەنبېشى كوچىسى قاتارلىق 15 كوچا قارايدۇ. ئۇنىڭغا تەۋە جايلارنىڭ ھەممىسى كونا شەھەر رايونى (جۇملىدىن چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى يېڭى شەھەر) غا قارايدۇ. ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ئورنىدىن مۇشۇ يەردە بولۇپ كەلگەچكە، بۇ يەر ناھىيىنىڭ سىياسىي، ئىقتىساد، مەدەنىيەت مەركىزى.

ئىش بېجىرىش ئورنىغا تەۋە رايوندا تارىختا كۆنلۈ دېگەن قەلئە بولغان، چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۈ يىللىرىدا يېڭى، كونا شەھەرلەر بىنا بولغان.

مىنگونىڭ 6 ـ يىلى (1917 ـ يىلى) بۇ يەردە ياردەمچى ئامبال تۇرغان. مىنگونىڭ 19 ـ يىلى (1930 ـ يىلى) بۇ يەرگە مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى جايلاشقان. مىنگونىڭ 28 ـ يىلى (1939-يىلى) ناھىيە تەسىس قىلىنغاندا، ناھىيىلىك ھۆكۈمەت مۇشۇ يەرگە ئورۇنلاشقان. مىنگونىڭ 35 ـ يىلى (1946ـ يىلى) كورلا بازىرى تەسىس قىلىنغان. 1956 ـ يىلى يەنە كورلا بازىرى تەسىس قىلىنغان، ئۇنىڭغا ئالتە كوچا (مەھەللە) ھەم خېنەن، خېبېي كەنتلىرى قارىغان. 1958 ـ يىلى كورلا بازىرى ئەمەلدىن قالدۇرۇلغاندىن كېيىن، بۇ يەرنى ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىنىڭ خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى ۋەكالىتەن باشقۇرۇپ تۇرغان. 1961 ـ يىلى كورلا بازىرى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەن. 1979-يىلى 9-ئايدا كورلا شەھىرىگە قوشۇۋېتىلگەن. 1980 ـ يىل 8 ـ ئايدا كورلا ئىش بېجىرىش ئورنى تەسىس قىلىنغان. 1987ـ يىلى كورلا ئىش بېجىرىش ئورنى پارچىلىنىپ سايباغ ئىش بېجىرىش ئورنىتەسىس قىلىنغان، ئىلگىرىكى كورلا ئىش بېجىرىش ئورنىنىڭ نامى «ئىتتىپاق» ئىش بېجىرىش ئورنىغا ئۆزگەرتىلگەن. ئىش بېجىرىش ئورنى ئورگىنى جەنۇبىي «ئىتتىپاق» يولىدا بولۇپ، ئۇنىڭدا خەلق ئىشلىرى، ئەدلىيە، شەھەر قۇرۇلۇشى، قوراللىق كۈچلەر، مەھىيە، پىلانلىق تۇغۇت، پىلانلىق ئىمۇنىتېت، ئانا ـ بالىلارنىڭ

ساقلىقىنى ساقلاش قاتارلىق سەككىز فۇنكسىيىلىك تارماق بار. 1990 - يىلى ئۇنىڭغا 19 ئاھالە كومىتېتى، 159 ئاھالە گۈرۈپپىسى قارىدى، ئائىلە سانى 7036 گە، نوپۇسى 26 مىڭ 708 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 8594، خەنزۇ 16 مىڭ 638، خۇيزۇ 1073، موڭغۇل 246، باشقا مىللەتلەر 157؛ ئەر 13 مىڭ 122، ئايال 13 مىڭ 586.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى كورلا كونا شەھىرىدە ئەچمە ئونلا ئادەتتىكى قول ھۈنەرۋەن دۇكىنى، تۇگمەن، سودا دۇكىنى بار ئىدى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن كونا شەھەردە سودا ئىسنىگە كەلدى ۋە راۋاجلاندى. 80 - يىللارغا كەلگەندە «ئاپتاپپەرەس» كۆڑۈكى، «ئىنتىپاق» يولىنى مەركەز قىلغان سودا بەلبېغى شەكىللەندى، چوڭ - كىچىك كوچىلارنىڭ ئىككى قاسىتىغا چوڭ، ئوتتۇراھال، كىچىك دۇكانلار، ماگىزىنلار ئورۇنلاشتى، ئۇلار، ئاساسەن، تۇرلۇك مالىلار، گەزمال، يىپەك رەخت، مېتال بۇيۇملار، قاتناش، ئېلېكتر، خىمىيە بۇيۇملىرى، يىمەك - ئىچمەك، تاماكا، ھاراق، چاي، قەنت-گۈزەك، كىيىم - كېچەك، ئايال - باش كىيىم، فوتو ئاپپارات، مېۋە - چېۋە قاتارلىقلار تىجارىتى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. 1990 - يىلى سودا تور - نۇقتىلىرى 256 گە، سودا - سېتىق بىلەن شۇغۇللانغۇچىلار 3508گە، تىجارەت سوممىسى 1 مىليون 680 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

ساناقەت تېز تەرەققىي قىلدى، توقۇمىچىلىق، ماشىنا رېمونتچىلىقى، ماشىنىسازلىق، بىناكارلىق، قەغەز ساندۇق ياساش، مۇلياژ بۇيۇم ئىشلەش، مەتبەئە، كىيىم - كېچەك قاتارلىق كەسىپلەر بويىچە ساناقەت كارخانىلىرى كەينى - كەينىدىن بارلىققا كەلدى. 1990 - يىلى ساناقەت كارخانىلىرىدا ئىشلەيدىغان ئىشچى - خىزمەتچى 8500 گە، ساناقەت كارخانىلىرىنىڭ يىللىق مەھسۇلات قىممىتى 132 مىليون 768 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

1990 - يىلى ئىش بېجىرىش ئورنى تەۋەسىدە ئوبلاستلىق تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى (قاپلاش دىئامېتىرى 50 كىلومېتر)، شەھەرلىك خەلق رادىئو ئىستانسىسى ھەركۈنى ئۇيغۇر، خەنزۇ، مۇڭغۇل تىللىرىدا يەرلىك تېلېۋىزىيە - رادىئو پروگراممىلىرىنى كۆرسىتىپ ۋە ئاڭلىتىپ تۇردى ھەمدە مەركەز ۋە ئاپتونوم رايون رادىئو، تېلېۋىزىيە ئىستانسىلىرىنىڭ پروگراممىلىرىنى ئۇلاپ تارقاتتى.

ئىش بېجىرىش ئورنى تەۋەسىدە ئىككى كىنو - تىياتىرخانا، ئىككى تاماشاخانا، بىر مەدەنىيەت يۇرتى، بىر كۈتۈبخانا، بىر «شىنخۇا» كىتابخانىسى، 160 كۈادرات مېتىرلىق تەنتەربىيە سارىيى بار بولدى.

1990 - يىلدىكى ئىش بېجىرىش ئورنى تەۋەسىدىكى ئوتتۇرا تېخنىكوم بىر، ئادەتتىكى ئوتتۇرا مەكتەپ بەش (بۇنىڭ ئىچىدە مىللىي ئوتتۇرا مەكتەپ ئىككى)، كەسپىي تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ بىر، باشلانغۇچ مەكتەپ تۆت (بۇنىڭ ئىچىدە مىللىي باشلانغۇچ مەكتەپ بىر)، ھەرخىل دوختۇرخانا يەتتە (شەھەرلىك دوختۇرخانا بىر).

ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن بولۇپمۇ كورلا شەھىرى قۇرۇلغاندىن كېيىن، شەھەر مەمۇرىيىتى قۇرۇلۇشىدا ناھايىتى چوڭ ئۆزگىرىش بولدى. ئىش بېجىرىش ئورنىدا تۇرۇبا سۇيى قۇدۇقىدىن 11ى قېزىلدى، ئاھالىلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك تۇرۇبا سۇيى ئىچىدىغان بولدى. 1 - يول كوچا ئاپتوبۇسى لىنىيىسى پويىز ئىستانسىسى بىلەن ئىش بېجىرىش ئورنىنى تۇتاشتۇردى. كۆكەرتىلگەن يەر كۆلىمى 4528 موغا، تىكىلگەن كۆچەت 3 مىليون 260 مىڭ تۈپكە، شەھەرنىڭ كۆكەرتىلىش نىسبىتى %44كە يەتتى. بۇ ئىش بېجىرىش ئورنى تەۋەسىدىكى 11 غول يولنىڭ ھەممىسى كېڭەيتىلدى ۋە ئاسفالتلاشتۇرۇلدى، 15 چوڭ - كىچىك كوچىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمىغا ئاسفالىت يانقۇزۇلدى.

2 §. سايباغ ئىش بېجىرىش ئورنى

سايباغ ئىش بېجىرىش ئورنى شەھەر رايونىنىڭ ئوتتۇرىسىغا، كۆنچى دەرياسىنىڭ شىمالىي قاسىقىغا جايلاشقان. ئۇ شەرقتە داخىيەن — قەشقەر تاشيولىدىكى شىر كۆۋرۈكىگىچە سوزۇلۇپ، يېڭىشەھەر ئىش بېجىرىش ئورنى بىلەن تۇتۇشىدۇ، غەربتە ئاپتونوم ئوبلاستلىق مېتېئورولوگىيە ئىدارىسىگىچە سوزۇلۇپ، چارباغ يېزىسى بىلەن چېگرىلىنىدۇ، جەنۇبتا كۆنچى دەرياسىنىڭ شىمالىي قىرغىقى ۋە «قۇرۇلۇش» يولى، غەربىي «خەلق» يولىغىچە سوزۇلۇپ، «ئىتتىپاق» ئىش بېجىرىش ئورنى بىلەن چېگرىلىنىدۇ، شىمالدا 18 ـ تۈۋەن ئۆستەڭنىڭ جەنۇبىي قىرغىقىغىچە سوزۇلۇپ، «تەڭرىتاغ» ئىش بېجىرىش ئورنى بىلەن تۇتىشىدۇ. ئۇنىڭغا باشقۇرۇم يولىنىڭ جەنۇبىي قىسمى، شەرقىي «تەڭرىتاغ» يولىنىڭ شەرقىي قىسمى، شەرقىي «خەلق» يولى، غەربىي «خەلق» يولى، شەرقىي «قاتناش» يولى، غەربىي «قاتناش» يولى، سايباغ يولى، شىمالىي تاغ يولىنىڭ جەنۇبىي قىسمى، ئەشپۈتزارلىق يولى، «مەدەنىيەت» يولى، «قۇرۇلۇش» يولىنىڭ غەربىي قىسمى، دەريا بويى يولى، شەرقىي «بايىن» يولى، غەربىي «بايىن» يولى قاتارلىق 14 يول، 50 كوچا قارايدۇ. ئاپتونوم ئوبلاست، بايىنغولىن شۆبە ھەربىي رايونى ۋە كورلا شەھەرلىنىڭ پارتىيە، ھۆكۈمەت، ئارمىيە ئورگانلىرى مۇشۇ يەرگە جايلاشقان، ئوبلاستلىق خەلق ھۆكۈمىتى، كورلا شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتىگە قاراشلىق كومىتېت، ئىدارە، ئىشخانا ئورگانلىرىنىڭ مۇتلەق كۆپچىلىكى مۇشۇ يەرگە جايلاشقان. بۇ ئىش بېجىرىش ئورنى تەۋەسىدە ئىگىز بىنالار، سودا تور— نۇقتىلىرى كۆپ، بۇ يەر ئوبلاست ھەم شەھەرنىڭ سىياسەت، ئىقتىساد، مەدەنىيەت مەركىزى.

سايباغ ئىش بېجىرىش ئورنى 1987 ـ يىلى 9 ـ ئايدا كورلا ئىش بېجىرىش ئورنىنى بۆلۈش ئارقىلىق تەسىس قىلىنغان. 1990 ـ يىلى ئۇنىڭغا خەلق ئىشلىرى، ئەدلىيە، شەھەر قۇرۇلۇشى، قۇراللىق كۈچ، مەھىيە، پىلانلىق تۇغۇت، پىلانلىق ئىمۇنىتېت، ئانا ـ بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش ساھەسى بويىچە مەككىز فۇنكسىيىلىك تارماق، 26 ئاھالە كومىتېتى، 220 ئاھالە گۇرۇپپىسى قارىدى، ئائىلە سانى 10 مىڭ 924كە، نوپۇسى 39 مىڭ 188 گە يەتتى. نوپۇسى ئىچىدە ئۇيغۇر 6393، خەنزۇ 29 مىڭ 445، خۇيزۇ 1781، موڭغۇل 1225، باشقا مىللەتلەر 344، ئەر 20 مىڭ 72، ئايال 19 مىڭ 116. 60 ـ يىللاردا بۇ ئىش بېجىرىش ئورنى تەۋەسىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى دېھقانچىلىق رايونى ئىدى، بۇ يەردە ئوبلاستنىڭ پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورگانلىرى بولغاندىن باشقا، سودا تور ـ نۇقتىلىرى ناھايىتى ئاز ئىدى. 70 ـ يىللارنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، بولۇپمۇ ج ك پ 11 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3 ـ ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، ئىسلاھات ئېلىپ بېرىش، ئىشىكنى سىرتقا ئېچىۋېتىشنىڭ چوڭقۇرلىشىشىغا ئەگىشىپ، شەھەر پىلانلاش قانات يېيىپ، 3 ـ كەسىپ راۋاجلىنىپ، ئىگىلىك يۈكسىلىپ، كورلا شەھىرىنىڭ تۆت كوچا دوقمۇشىنى مەركەز قىلغان، دائىرىسى نەچچە كىلومېتر كېلىدىغان سودا مەركىزىي بەلبېغى شەكىللەندى. بۇ يەردە مىللىي ئالاھىدىلىككە ئىگە ئوبلاستلىق مىللىي بۆيۈملار سودا سارىيى، شەھەر، ئوبلاست بويىچە نەچچە يىل ئىلغار كوللېكتىپ بولغان، ھازىرقى تىجارەت كۆلىمى ھەممىدىن چوڭ بولغان «خەلق» سودا سارىيى، توپ سېتىش، ھەم پارچە سېتىش تىجارىتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان «رۇيفېك» سودا سارىيى، سېتىش ۋەزىپىسىنى يىلمۇ يىل ئاشۇرۇپ ئورۇندىغان كېلىۋاتقان ئوبلاستلىق «يۇچۈەن» سودا سارىيى قاتارلىق سودا سارايلىرى بار، چوڭ ـ كىچىك كوچىلارغا جايلاشقان چوڭ، ئوتتۇرا، كىچىك سودا دوكانلىرى بۇ يەرنى يېگى سودا رايونىغا ئايلاندۇردى. ئىش بېجىرىش ئورنى تەۋەسىدە ئالىي مېھمانخانىدىن ئىككىسى، ئۇنىۋېرسال مۇلازىمەت بىناسى ۋە مېھمانخانىدىن ئۈچى، سارايـ

مېھمان كۆتۈش ئورنىدىن ئۆچى، جەمئىي 1497 كارۋات بار. كۆلىمى 25 مو كېلىدىغان سايباغ بېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى سودا بازىرىدا 1990 - يىلى دۆلەت، كوللېكتىپ، يەككە سودا ئورنى 466 گە، تىجارەتچىلەر 655كە، يىللىق سېتىش سوممىسى 9 مىليون 900 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

ئىش بېجىرىش ئورنى تەۋەسىدە سانائەت كارخانىلىرى يوقلۇقتىن بارلىققا كېلىپ، كىچىكلىكتىن زورايدى، سېمونت، بىناكارلىق، ماشىنىسازلىق، مەتبەئە، يېمەكلىك، ئېچىتىش، دورىگەرلىك كىسىم. كېچەك، تىككۈچىلىك، مەرمەر تاش پىششىقلاشقا ئوخشاش كەسىپلەر بويىچە 16 زاماندىن سانائەت كارخانىسى كەينى-كەينىدىن قۇرۇلدى، 1990 - يىلى ئۇلارنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىسى 14 مىڭدىن ئېشىپ كەتتى.

ئاپتونوم ئوبلاست، كورلا شەھىرىدىكى مەدەنىيەت - سەنئەت ئورۇنلىرى، كۆڭۈل ئېچىش سورۇنلىرىنىڭ تولىسى مۇشۇ ئىش بېجىرىش ئورنى تەۋەسىگە جايلاشقان. بۇ يەردە كىنو - تىياتىرخانا، سىن قويۇش زالى، تاۋسىخانىدىن 15ى بولۇپ، ئۇلارغا 3400 دىن ئارتۇق تاماشىبىن سىغىدۇ. يېڭى قۇرۇلغان شەھەرلىك مەدەنىيەت يۇرتى شەھەر بويىچە خېلى چوڭ ئاممىۋى مەدەنىي مەشغۇلات سورۇنى ھېسابلىنىدۇ، ئۇ گۈزەل سەنئەت، ئۈسسۇل كۆرسىتىش ئېچىپ، شەھەرنىڭ ئاممىۋى مەدەنىيەت - سەنئەت پائالىيەتلىرىنى قانات يايدۇرۇشىغا تايانچ كۆچلەرنى يېتىشتۈرۈپ بەردى. يېڭى قۇرۇلغان ئاپتونوم ئوبلاستلىق ئايالالار - بالىلار پائالىيەت مەركىزىدە خەتتاتلىق، گۈزەل سەنئەت، ئۈسسۇل كۆرسىتىش ئېچىلدى، ئۇ بالا سەنئەتكارلارنى تەربىيىلەيدىغان بۆشۈك بولۇپ قالدى. 1990 - يىلى بۇ ئىش بېجىرىش ئورنىدا بىر تېلېۋىزىيە ئۇنىۋېرسىتېتى، ئىككى ئوتتۇرا دەرىجىلىك كەسىپىي مەكتەپ، ئۈچ ئوتتۇرا مەكتەپ (يۇنىڭ ئىچىدە مىللىي ئوتتۇرا مەكتەپ بىر) تۆت باشلانغۇچ مەكتەپ (يۇنىڭ ئىچىدە مىللىي باشلانغۇچ مەكتەپ بىر)، بىر ئوبلاستلىق دوختۇرخانا بار بولدى.

ئىش بېجىرىش ئورنى تەۋەسىدىكى غول، تارماق يول - كوچىلارنىڭ ھەممىسىگە ئاسفالىت يانتۇ ئۇلىدى، ئاساسلىق كوچىلارنىڭ ئىككى قاسىنقى بۆلۈك - باراقسان بولدى، شەكلى خىلمۇ خىل گۈللۈكلەردە تۇرلۇك گۈللەر خۇش پۇراق چېچىپ تۇرىدۇ. يول - كوچىلارنىڭ ئىككى قاسىنقىغا شەھەر دەرىخى — نەشپۈتتىن ئازكەم 1000 تۈپ، مەنزىرە دەرەخلىرىدىن 400 نەچچە مىڭ تۈپ تىكىلىپ، كۆكەرتىلىش نىسبىتى 23.5% كە يەتتى. 1990 - يىلدىكى مەخسۇس شەھەر تازىلىقىنى باشقۇرىدىغان خادىم ئىككى، ئىشىك ئالدىدىكى «ئۇچىنى ھۆددىگە ئالغان» خادىم 320 بولۇپ، ئۇلار يول كوچىلارنى سۈپۈرۈپ تازىلاش، پاكىزلىقنى ساقلاش ۋە دەل - دەرەخ، گۈل - گىياھلارنى پەرۋىش قىلىشقا مەسئۇل بولدى. بۇ ئىش بېجىرىش ئورنى تەۋەسىدىن بىر قانچە كوچا ئاپتوبۇس يولى ئوتىدۇ، ئۇلار شەھەر ئىچى ۋە سىرتىدىكى ئاشيول، تۆمۈر يول، خەلق ئاۋىئاتسىيىسى لىنىيىسى بىلەن تۇتىشىدۇ، شۇڭا بۇ يەردە قاتناش تولىمۇ قولاي.

§ 3 . يېڭىشەھەر ئىش بېجىرىش ئورنى

يېڭىشەھەر ئىش بېجىرىش ئورنى كورلا شەھەر رايونى مەركىزىنىڭ يەتتە كىلومېتر شەرقىي جەنۇبىي قىسمىغا جايلاشقان، شەرقتە باغرىش ناھىيىسى بىلەن، جەنۇبتا لوپنۇر ناھىيىسى، ئاۋات دېھقانچىلىق مەيدانى بىلەن، غەربتە تېكىچى يېزىسى بىلەن، شىمالدا تاشەن، سايباغ، «تەڭرىتاغ» ئىش بېجىرىش ئورۇنلىرى بىلەن چېگرىلىنىدۇ. ئۇنىڭغا شىمالىي يېڭىشەھەر يولى، «شىنخۇا» يولى، جەنۇبىي يېڭىشەھەر يولى، يېڭى كەنت يولى، «شىنمىن» يولى، «شىنئەن» يولى، «شىنىڭ» يولى، «شىنشىڭ» يولى

ۋە جەنۇبىي شىنجاڭ تۆمۈر يولىنىڭ كورلا ئىستانسىسى قارايدۇ، ئۇ، كورلا شەھىرىنىڭ يېگىدىن گۈللەنگەن سانائەت رايونى ۋە بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى، جەنۇبىي شىنجاڭ رايونىنىڭ يولۇچى تراڭسپورت مەركىزى.

يېڭىشەھەر ئىش بېجىرىش ئورنى 1980 ـ يىلى 5 ـ ئايدا تەسىس قىلىنغان. ئۇنىڭدا خەلق ئىشلىرى، ئەدلىيە، شەھەر قۇرۇلۇشى، قۇرالليق كۆچ، سەھىيە، پىلانلىق تۇغۇت، پىلانلىق ئىمۇنىتېت، ئانا-بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش قاتارلىق كەسىپلەر بويىچە قۇنكسىيىلىك تارماقتىن سەككىزى بار، ئۇنىڭغا توققۇز ئاھالە كومىتېتى، 100 ئاھالە گۇرۇپپىسى، ھەرمىللەت ئاھالىسىدىن 7276 ئائىلە، 30 مىڭ 547 نوپۇس قارايدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 1562، خەنزۇ 27 مىڭ 572، خۇيزۇ 845، موڭغۇل 260، باشقا مىللەتلەر 308؛ ئەر 15 مىڭ 941، ئايال 14 مىڭ 606.

50ـ، 60ـ يىللاردا بۇ يەر قاقاس جاڭگال بولۇپ، ئەسلىدىكى كورلا ناھىيىسىنىڭ تېكىنچى گۈڭشې-سىغا قارايتتى. 1958ـيىلى 8ـئايدا مۇشۇ جاڭگالنىڭ غەربىي شىمالىي بۇرجىكىگە بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق خېمىيە سانائىتى زاۋۇتى سېلىندى (1964ـيىلى ئىشتىن توختاپ قالدى). 1961ـ يىلى بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق ئاپتوموبىل كالونى (ئۇنىڭ نامى 1972 ـ يىلى ئاپتونوم ئوبلاستلىق 1 ـ ئاپتوموبىل تراڭسپورت شىركىتىگە ئۆزگەرتىلدى) قۇرۇلدى. 1984 ـ يىلى 8 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى جەنۇبىي شىنجاڭ تۆمۈر يولى پۈتكەن ھەم كورلىغا رەسمىي پويىز قاتناشقا باشلىغاندىن كېيىن، بۇ ئىش بېجىرىش ئورنىنىڭ شەرقىغە شەرقىي پويىز ئىستانسىسى سېلىندى. شۇندىن باشلاپ، بۇ يەردە قاتناش، سانائەت، سودا، مەدەنىيەت، ماارىپ، سەھىيە ئىشلىرى تەدرىجى راۋاجلاندى.

1984 ـ يىلى 7 ـ ئايدا جەنۇبىي شىنجاڭ تۆمۈر يولى ۋاقىتلىق باشقارمىسى تۈرپاندىن كورلا يېڭىشەھەر رايونىغا كۆچۈپ كەلگەندىن كېيىن، شەرقىي پويىز ئىستانسىسىنى مەركەز قىلغان ھالدا بىر مۇنچە ئېگىز بىنالار سېلىندى. ۋاقىتلىق باشقارمىغا تۈرپاندىن كورلىغىچە بولغان ئارىلىقتىكى 38 ئارىلىق بىكەت، ئىككى تۆمۈر يول ئوچاستكىسى قارىدى، ئۇنىڭ يىللىق يولۇچى توشۇش مىقدارى 399 مىڭ ئادەم (قېتىم) گە يەتتى.

ئىش بېجىرىش ئورنى تەۋەسىدە سانائەتنىڭ خىللىرى كۆپ، تەرەققىيات سۈرئىتى تېز بولدى، پاختا توقۇمچىلىق، بىناكارلىق، فىزىكىلىق نېفىت چارلاش، سۇلياۋ بۇيۇم، رادىئو زاپچاسلىرى، قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى، يېمەكلىك، قەغەزچىلىك، ياغاچچىلىق، ئاپتوموبىل رېمونتچىلىقى قاتارلىق ئونتۇرا، كىچىك زاماناۋى سانائەت كارخانىلىرىدىن 73ى كەينى ـ كەينىدىن قۇرۇلدى، ئۇلار ئاساسەن قەغەز، سۇلياۋ بويۇق، شىلانكا، پەنەركە، پولىستىرېنلىق پالتىراق، كوندېنساتور، ماتېرىيال ئىشكابى، گەج ياساللىلار، يېمەكلىك (پېچىنە ـ پىرەنىك)، پاختا يىپ، پاختا رەخت قاتارلىق مەھسۇلاتلارنى ئىشلەيدۇ. 1990ـيىلى ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 8928گە، يىللىق ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 86 مىليون 344 مىڭ 800 يۈەنگە يەتتى.

كورلا شەرقىي پويىز ئىستانسىسىنىڭ مەيدانىنى مەركەز قىلغان سودا ـ ئىقتىساد بەلبېغى ئاساسىي جەھەتتىن شەكىللەنىپ بولدى. 1990 ـ يىلى دۆلەت، كوللېكتىپ، يەككە سودا ئورۇنلىرى 673 كە يەتتى، سودا تور ـ نۇقتىلىرى مەيدان ئەتراپى ۋە چوڭ ـ كىچىك كوچىلاردا كۆپلەپ بارلىققا كەلدى،

ئۇلارنىڭ خادىمى 1021 بولۇپ، خىلمۇ خىل تاۋار تىجارىتى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ، يىللىق سېتىش سوممىسى 8 مىليون 500 مىڭ يۈەنگە يەتتى. بۇندىن باشقا يەنە پوچتا ـ تېلېگراف، بانكا، مېھمانخانا قاتارلىق مۇئەسسەسىلەر بولۇپ، ئۇلار شەھەر ئاھالىسىگە ۋە بولۇچى سودىگەرلەرگە قولايلىق شارائىت يارىتىپ بېرىدۇ.

1990 ـ يىلى ئىش بېجىرىش ئورنى تەۋەسىدىكى دەل ـ دەرەخ 4 مىليون 500 تۇپ، كۆكەرتىلگەن كۆلەم 350 مو بولۇپ، كۆكەرتىلىش نىسبىتى 18% كە يەتتى.

بۇ يەردە 1990 ـ يىلى ئىككى كۈلۈپ، بىر «شىنخۇا» كىتابخانىسى، ئىككى تاماشاخانا، بەش كىنوخانا، ئىككى تېخنىك ئىشچىلار مەكتىپى، ئۈچ ئوتتۇرا مەكتەپ، ئالتە باشلانغۇچ مەكتەپ بار بولدى.

ئۇتتۇرىشتىكى قاقاس جاڭگالدا ھازىر بەش ئازادە كوچا ۋە يەتتە كىچىك كوچا بارلىققا كەلدى، ئۇلارنىڭ ھەممىسىگە ئاسفالىت يانقۇزۇلدى. تۇرۇبا سۇيى قۇدۇقىدىن 43 ى قېزىلىپ، ئاھالىنىڭ ھەممىسى تۇرۇبا سۇيى ئىچمدىغان بولدى.

4 § . «تەڭرىتاغ» ئىش بېجىرىش ئورنى

«تەڭرىتاغ» ئىش بېجىرىش ئورنى كورلا شەھىر رايونىنىڭ غەربىي شىمالىغا جايلاشقان، شەرقتە باشئەگمىگىچە سوزۇلۇپ، تاشدىن ئىش بېجىرىش ئورنى، پېڭشەھەر ئىش بېجىرىش ئورنى بىلەن، غەربتە دادۇڭزا داۋېنگىچە سوزۇلۇپ، شاڭخۇ يېزىسى بىلەن، جەنۇبتا 18 ـ تۈەن ئۆستىڭگىچە سوزۇلۇپ، چارباغ يېزىسى، سايباغ ئىش بېجىرىش ئورنى بىلەن چېگرىلىنىدۇ، شىمالدا خورا تېخىغا تاقىلىدۇ. ئىش بېجىرىش ئورنىنىڭ ئورگىنى «تەڭرىتاغ» بولىدا. ئۇنىڭغا شەرقىي «تەڭرىتاغ» يولى، غەربىي «تەڭرىتاغ» يولى، شىمالىي تاغ يولىنىڭ شىمالىي قىسمى، باشئەگىم يولىنىڭ شىمالىي قىسمى قارايدۇ، ئۇ جەنۇبىي شىنجاڭ تۆمۈر يولىنىڭ ھازىرقى ئاخىرقى ئوقتىسى، جەنۇبىي ۋە شىمالىي شىنجاڭنىڭ ماددىي ئىشىلىرى يىغىلىدىغان ـ تارقىتىلىدىغان مەركەز.

1980 ـ يىلى 1 ـ ئايدا «ئىتتىپاق» ئىش بېجىرىش ئورنى قۇرۇلدى، 1987 ـ يىلى 9 ـ ئايدا ئۇنىڭ نامى «تەڭرىتاغ» ئىش بېجىرىش ئورنى دەپ ئۆزگەرتىلدى. ئۇنىڭدا مەمۇرىيەت، خەلق ئىشلىرى، شەھەر قۇرۇلۇشى، قورالللىق كۈچ، ئەدلىيە، مەدەنىيەت ـ ماتارىپ ـ مەھىيە، پىلانلىق تۇغۇت، ئانا ـ بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش قاتارلىق سەككىز ساھە بويىچە فۇنكسىيىلىك خىزمەت تارمىقى بار. 1990ـ يىلى ئۇنىڭغا 16 ئاھالە كومىتېتى، 161 ئاھالە گۇرۇپپىسى، جەمئىي 4499 ئائىلە، 16 مىڭ 695 نوپۇس قارىدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 1203، خەنزۇ 14 مىڭ 705، خۇيزۇ 407، موڭغۇل 167، باشقا مىللەتلەر 213؛ ئەر 8992، ئايال 7703.

50 ـ يىللارنىڭ باشلىرىدا بۇ يەر جاڭگال ئىدى، ئۇرۇمچى ـ قەشقەر تاشيولى (شېغىل يول) لا بۇ يەرنى كېسىپ ئۆتەتتى. 1955 ـ يىلى بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى كورلا بولۇچى توشۇش بىكىتى قۇرۇلدى. 1988 ـ يىلى كورلا ئاپتوموبىل بولۇچى توشۇش مەركىزىي بېكىتىنىڭ 4400 كۋادرات مېتىرلىق بىناسى پۈتتى، بۇ بىكەت 1990 ـ يىلى ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ ناھىيە، شەھەرلىرىگە، جەنۇبىي ۋە شىمالىي شىنجاڭنىڭ جاي ـ جايلىرىغا ھەر كۈنى 40 نەچچە ئاپتوبوسنى ماڭغۇزۇپ تۇردى، كۈندىلىك بولۇچى ماڭغۇزۇش مىقدارى 2000 ـ 3000 ئادەم (قېتىم) گە، يىللىق بولۇچى توشۇش مىقدارى 865 مىڭ ئادەم (قېتىم) گە، يىللىق مەھسۇلات قىممىتى 1 مىليون 333 مىڭ يۈەنگە يەتتى. ئىش بېجىرىش ئورنىنىڭ تەۋەسىدە يەنە بىكىتۇەن مەركىزىي ئاپتوموبىل بىكىتى، ئوبلاستلىق 4 ـ ئاپتوموبىل ترانسپورت

شىركەتنىڭ 5 ـ، 6 ـ، 7 ـ، 8 ـ كالونىلىرى ۋە شەھەرلىك ئاپتوموبىل كالونى، ئاشلىق ئىدارىسىنىڭ ئاپتوموبىل كالونى، سودا ئىدارىسىنىڭ ئاپتوموبىل كالونى بار، ئۇلارنىڭ ھەرخىل يۈك ئاپتوموبىللىرى 296 گە يېتىدۇ.

1984 ـ يىلى جەنۇبىي شىنجاڭ تۆمۈر يولى پۈتۈپ، كورلىغا رەسمىي پويىز قاتنىغاندىن كېيىن، بۇ ئىش بېجىرىش ئورنى تەۋەسىدە شىمالىي، غەربىي پويىز ئىستانسىلىرىنىڭ ئىككى يۈك توشۇش بېكىتى ۋە شەھەر رايونىغا تۇتىشىدىغان تۆت مەخسۇس ئامبار يولى (ھەممىسى 7.1 كىلومېتر) ياسىلىپ، تۆمۈر يول غول لىنىيە قىلىنغان، تارىم نېفتلىكىدىكى جەنۇبىي بۈگۈر تەرەققىيات رايونىنىڭ نېفىت ئاققۇزۇش تۇرۇبىسىغا تۇتىشىدىغان ترانسپورت تورى تەدرىجى ھالدا شەكىللەندى، تارىم نېفتى قاتارلىق ماددىي ئەشيالار سىرتتىن كورلا شەھىرىگە ۋە كورلا شەھىرىدىن سىرتقا ھەركۈنى توختىماي توشۇلۇپ تۇرىدۇ. شىمالىي پويىز ئىستانسىسى يۈك مەيدانىنىڭ كۆلىمى 30 مىڭ 100 كۋادرات مېتر بولۇپ، بۇ يەردە پارچە يۈك ئامبىرىدىن ئۆچى (كۆلىمى 5.777 كۋادرات مېتر)، يۈك لىنىيىسىدىن ئۆچى (ئۇنۇملۇك ئۇزۇنلۇقى 879 مېتر بولۇپ، يۈك ئورنىغا سۈندۇرۇپ ھېسابلىغاندا 72 يۈك ئورنىغا تەڭ) بار؛ غەربىي پويىز ئىستانسىسى يۈك مەيدانىنىڭ كۆلىمى 20 مىڭ كۋادرات مېتر بولۇپ، بۇ يەردە پۈتۈن ۋاگونلۇق يۈك مەيدانىدىن بىرى (يۈك ئامبىرىنىڭ كۆلىمى 12 مىڭ 500 كۋادرات مېتر)، يۈك مۇپىسىدىن بىرى (كۆلىمى 1200 كۋادرات مېتر)، يۈك لىنىيىسىدىن بىرى (ئۇنۇملۇك ئۇزۇنلىقى 337 مېتر بولۇپ، يۈك ئورنىغا سۈندۇرۇپ ھېسابلىغاندا 15 يۈك ئورنىغا تەڭ) بار. بۇ پويىز ئىستانسىلىرىنىڭ يۈك مەيدانلىرى كورلا، ئاپتونوم ئوبلاست، ئاپتونوم رايون ۋە مەملىكەت ئىچىدىكى چوڭ شەھەرلەرنىڭ پۈتۈن ۋاگونلۇق يۈكلىرىنى تاپشۇرۇۋېلىش ۋە يولغا سېلىش كەسپىنى بېجىرىدۇ، بۇندىن باشقا يەنە مەركەزلىك ھالدا پارچە يۈكلەرنى تاپشۇرۇۋېلىش ۋە يولغا سېلىش كەسپىنى، نېفىت تەكشۈرۈش ئۈسكۈنىلىرى ۋە ئېغىر يۈكلەرنى تاپشۇرۇۋېلىش ۋە يولغا سېلىش كەسپىنى بېجىرىدۇ. 1990 ـ يىلى كورلا غەربىي، شىمالىي پويىز ئىستانسىلىرى كۈنىگە ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 11 پويىز يۈك قاچىلىدى، 24 پويىز يۈكنى چۈشۈردى، يىللىق يۈك تاپشۇرۇۋېلىش ۋە يولغا سېلىش مىقدارى 584 مىڭ تونناغا يەتتى.

كورلا شەھىرىنىڭ يۈك قوبۇل قىلىش ـ يولغا سېلىش مىقدارىنىڭ كۈندىن كۈنگە ئېشىۋاتقان تەلىپىگە ماسلىشىش ئۈچۈن، تۆمۈر يول بويىغا كەينى ـ كەينىدىن 138 ئامبار سېلىندى. ئۇلار ئىگىلىگەن يەرنىڭ ئومۇمىي كۆلىمى 157 مىڭ 800 كۋادرات مېتر، ئومۇمىي سىغىمچانلىقى 561 مىڭ كۇب مېتر كېلىدۇ.

ئىش بېجىرىش ئورنى تەۋەسىدە سانائەت كارخانىلىرى يوقلۇقتىن بارلىققا كېلىپ، ئېلېكتر، سېمونت، ئاشلىق ـ ياغ مەھسۇلاتلىرىنى ئىشلەيدىغان زامانىۋى كارخانىدىن ئۈچى كەينى ـ كەينىدىن قۇرۇلدى. 1990 ـ يىلى ئۇلارنىڭ ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 869 نا، يىللىق مەھسۇلات قىممىتى 112 مىليون 808 مىڭ 800 يۈەنگە يەتتى. 80 ـ يىللاردا 2 ـ كەسىپ تېز تەرەققىي قىلدى، چوڭ ـ كىچىك كوچىلاردا ئاشخانا، مېھمانخانا، مېھمان كۈتۈش ئورنى، سودا دۇكانلىرى كۆپلەپ قۇرۇلدى.

بۇ يەردە (1990 ـ يىلى) بىر كىنوخانا، ئىككى تاناشخانا، بەش سىن قويۇش زالى، بىر «شىنخۇا» كىتابخانىسى، ئىككى ئوتتۇرا دەرىجىلىك كەسىپ مەكتەپ، ئۈچ ئادەتتىكى ئوتتۇرا مەكتەپ، تۆت باشلانغۇچ مەكتەپ، ئىككى دوختۇرخانا بار.

«تەڭرىتاغ» ئىش بېجىرىش ئورنى قۇرۇلغاندىن بۇيان ئامىنى قوزغاپ، ھەرىيلى كۆپلەپ كۆچەت تىكىپ ئورمان بىنا قىلغانلىقى ئۈچۈن، ھازىر يول بويلىرى، ئىدارە، دۇكانلارنىڭ قوروللىرى يېشىللىققا پۈركەندى. ئالتە كىلومېتر كېلىدىغان «تەڭرىتاغ» يولىنىڭ ئىككى ياقىسىغا 18 مىڭ تۈپتىن ئارتۇق قارايانغاچ، تېرەك تىكىلىپ، يېشىل بەلباغ ھاسىل قىلىندى. 1990 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىدا كۆكەرتىلگەن ئومۇمىي كۆلەم 10 مىڭ 907 موغا، كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن دەرەخ 27.99 تۈپكە، كۆكەرتىلىش

نىسبىتى 22.7% كە يەتتى. تۆت ئورۇنغا ئاپتونوم رايون ۋە ئاپتونوم ئوبلاست دەرىجىلىك مەدەنىيەتلىك ئورۇن دەپ، ئون ئورۇنغا شەھەر دەرىجىلىك باغىسىمان ئورۇن دەپ، 24 ئورۇنغا شەھەر دەرىجىلىك مەدەنىيەتلىك ئورۇن دەپ نام بېرىلدى.

«تەڭرىتاغ» ئىش بېجىرىش ئورنى تەۋەسىدە يىپەك يولىدىكى مەشھۇر ئۆتكەل باشتەڭسىم بار. 50-يىل-لارنىڭ بېشىدا ۋالى جېن جياڭجۇن مۇتەخەسسىلەرنى باشلاپ كېلىپ، سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسىنىڭ ئورنىنى بېكىتىپ بەرگەن. باشتەڭسىنىڭ شىمالىدىكى جىلغىغا توسما سېلىنىپ، كۆنچى دەرياسىنىڭ سۇيى تاغدىكى تەشمە ئارقىلىق جەنۇب تەرەپتىكى تاغقا باشلىنىپ، ئۇنىڭ كۆچى بىلەن توك ھاسىل قىلىنغان. ھەرىيلى ئەتىياز، ياز پەسىللىرىدە بۇ يەرگە جۇڭگولۇق ۋە چەت ئەللىك ساياھەتچىلەر ئۈزۈلمەي كېلىپ تۇرىدۇ. 1990 - يىلى كۇتۇۋېلىنغان جۇڭگولۇق ۋە چەتئەللىك ساياھەتچى 6000 نەپەر (قېتىم) دىن ئېشىپ كەتتى.

§ 5 . ناشەھەن ئىش بېجىرىش ئورنى

ناشەھەن ئىش بېجىرىش ئورنى كورلا شەھەر رايونىنىڭ 17 كىلومېتر شەرقىي شىمالىدا بولۇپ، شەرقتە باغراش ناھىيىسى بىلەن، شەرقىي شىمالدا يەنجى خۇيزۇ ئاپتونوم ناھىيىسى بىلەن، غەربتە خانانگو جىلغىسى ئارقىلىق «تەڭرىتاغ» ئىش بېجىرىش ئورنى بىلەن، جەنۇبتا يېڭى شەھەر ئىش بېجىرىش ئورنى بىلەن چېگرىلىنىدۇ. ئۇنىڭغا قاراشلىق رايوندا شىمالىي ناشەھەن يولى، جەنۇبىي ناشەھەن يولى، كان يولى بار. ئورۇمچى - قەشقەر ناشيولى ئوتتۇرىدىن كېسىپ ئۆتىدۇ، بۇ يەردە جەنۇبىي شىنجاڭ تۆمۈر يولىنىڭ ناشەھەن بېكىتى بار، قاتناش قۇلاي، بۇ يەر كورلا شەھىرى بويىچە ئەڭ بالدۇر تەرەققىي قىلغان ساناشەت-كان رايونى.

ناشەھەن تارىختا ۋايىر دۆلىتىگە قارىغان. خەن سۇلالىسى دەۋرىدە ئۇنىڭ بولغان، جىن سۇلالىسى دەۋرىدە قوۋۇق بولغان، تاڭ سۇلالىسى دەۋرىدە تاڭ سۇلالىسىدىكى 12 قوۋۇقنىڭ بىرى بولغان. سۇڭ، مىڭ، چىڭ سۇلالىلىرى دەۋرىدە تەۋەلىكى كىنگىتىنىڭ تەۋەلىكىدىكى ئۆزگىرىشكە ئەگىشىپ ئۆزگىرىپ تۇرغان. چىڭ سۇلالىسى شىنجاڭنى بىرلىككە كەلتۈرگەندىن كېيىن قارا شەھەردىكى توققۇز ئۇيغۇر ئىنىڭ بىرى بولغان. مىنگو دەۋرىدە قارا شەھەر ناھىيىسىگە قارىغان. 1950 - يىلى ناشەھەن قارا شەھەر ناھىيىسىنىڭ يۇقىنقا رايونىغا قارىغان. 1952 - يىلى كۆنچى دەرياسىنىڭ جەنۇبىدىكى ناشەھەن رايونى كورلا ناھىيىسىگە ئايرىپ بېرىلگەن. 1959 - يىلى 12 - ئاينىڭ 18 - كۈنى قارا شەھەر ناھىيىسى ناشەھەن بازىرى تەسىس قىلغان. 1960 - يىلى 12 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ناشەھەن بازىرى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، بازار رايونى قارا شەھەر ناھىيىسىنىڭ يۇقىنقا قوشۇۋېتىلگەن. 1979 - يىلى ناشەھەن يەنجى خۇيزۇ ئاپتونوم ناھىيىسىدىن كورلا شەھىرىگە ئايرىپ بېرىلدى. 1980 - يىلى ناشەھەن ئىش بېجىرىش ئورنى تەسىس قىلىندى، ئۇنىڭدا خەلق ئىشلىرى، ئەدلىيە، پىلانلىق تۇغۇت، پىلانلىق ئىممونىتېت، شەھەر قۇرۇلۇشى، مەدەنىيەت - ماتارىپ، مەھىيە، مالىيە ساھەلىرى بويىچە مەككىز قۇنكىسىيىلىك تارماق بار. 1990 - يىلى ئۇنىڭغا 16 ئاھالە كومىتېتى، 162 ئاھالە گۇرۇپپىسى، جەمئىي 6334 ئائىلە، 23 مىڭ 32 نوپۇس قارىدى. ئۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 2601، خەنزۇ 19 مىڭ 928، خۇيزۇ 359، موڭغۇل 25، باشقا مىللەتلەر 119؛ ئەر 12 مىڭ 536، ئايال 10 مىڭ 496.

ناشەھەن قارا شەھەر ئويمانلىقىنىڭ غەربىي جەنۇبىي چېتىدە، كۆنچى دەريا جىلغىسى تۈزلەڭلىكىگە ۋە خۇرا تېغى، قۇرۇقتاغنىڭ كۈنگەي بەلبېغىغا جايلاشقان، شەرقى ئېگىز، غەربى پەس، دېگىز يۈزىدىن

890 ـ 950 مېتر ئېگىز، كىلىماتى قارا شەھەر ئويمانلىقى كىلىماتىغا كىرىدۇ، تېمپېراتۇرىسى يۇتۇن يىل يېلدا كورلا شەھەر مەركىزىنىڭكىدىن 2℃ ـ 3℃ تۆۋەن بولىدۇ، ئەتىياز ھەرىيلى كورلا شەھەر مەركىزىدىن 10 ـ 15 كۈن ئەتراپىدا كېچىكىپ كېلىدۇ.

ناشەن رايونىدا قېزىلما بايلىق مول، تەكشۈرۈپ ئېنىقلانغان كۆمۈرنىڭ كەلگۈسى زاپىسى 600 مىليون تونناغا يېتىدۇ. چىنە تويىسى، سېغىز توپا، ھاك تاش، سىلانېتىس، مەرمەر، كۋارتىس، ئوتقا چىداملىق تاشقا ئوخشاش قېزىلما بايلىقلارنىڭ زاپىسىمۇ خېلى كۆپ. ناشەن رايونىدا ئازادلىقتىن ئىلگىرى تۈگمەنچىلىك، دەڭچىلىك بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئون نەچچە ئۆيلۈكلا ئادەم بار ئىدى. 1958 ـ يىلى كورلا ناھىيىسى ۋە يەنجى خۇيزۇ ئاپتونوم ناھىيىسى ئايرىم ـ ئايرىم كۆمۈركان ئاچتى. 1960 ـ يىلى ئىككى ناھىيىنىڭ كۆمۈر كانلىرى بىرلەشتۈرۈلۈپ، ئاپتونوم ئوبلاستلىق كۆمۈر كېنى دەپ ئاتالدى. 1960 ـ يىلى يېزا ئىگىلىك 2 ـ شىبىنىڭ ناشەن كۆمۈر كېنى ئېچىلدى. 1974 ـ يىلى چارباغ يېزىسىنىڭ كۆمۈر كېنى ئېچىلدى. 1970 ـ يىلى ئاپتونوم ئوبلاستلىق 1 ـ قەغەز زاۋۇتى قۇرۇلدى. 1994 ـ يىلى ئاپتونوم رايونىنىڭ كاۋچۇك زاۋۇتى قۇرۇلدى. ناشەن 80 ـ، 90 ـ يىللىرى كۆمۈر، ئېلېكتر، قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى، بىناكارلىق قۇراشتۇرۇش، خىمىيە سانائىتى، قەغەز سانائىتى، دورا سانائىتى، ئېلېكترون سانائىتى، ئىلمە توقۇمىچىلىق سانائىتى قاتارلىق ساناەتلەر بار ساناەت ـ كان رايونىغا ئايلاندى. 1990 ـ يىلى ساناەت كارخانىلىرى 50 كە، ساناەت مەھسۇلاتلىرى ئاز كەم 100 خىلغا، ساناەت ماھەسىدىكى ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر 8800 گە، يىللىق ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 176 مىليون 490 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

1990 ـ يىلى ئىش بېجىرىش ئورنى تەۋەسىدىكى ناشەن سودا ساربىي، كوئېنلون سودا ساربىي قاتارلىق دۆلەت، كوللېكتىپ، يەككە سودا ئورۇنلىرى 269 غا، ئۇلاردا ئىشلەيدىغانلار 481 گە، يىللىق تىجارەت سوممىسى 9 مىليون 30 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

ئىش بېجىرىش ئورنى تەۋەسىدە يەتتە كىنوخانا (بۇنىڭ ئىچىدە، يازلىق كىنوخانا بەش)، 12 قىرائەتخانا، ئالتە تاناساخانا، بىر تېلېۋىزىيە پروگراممىلىرىنى كۆچۈرۈپ تارقىتىش ئىستانسىسى، بىر تېخنىك ئىشچىلار مەكتىپى، ئىككى ئوتتۇرا مەكتەپ (بۇنىڭ ئىچىدە، مىللىي ئوتتۇرا مەكتەپ بىر)، بەش باشلانغۇچ مەكتەپ (بۇنىڭ ئىچىدە، مىللىي باشلانغۇچ مەكتەپ بىر)، تۆت دوختۇرخانا، 18 شىپاخانا بار.

§ 6 . چارباغ يېزىسى

چارباغ يېزىسى شەھەر رايونىنىڭ غەربىي شىمالىي قىسمىغا جايلاشقان بولۇپ، شەھەر مەركىزىدىن 1.5 كىلومېتر كېلىدۇ. شەرقتە «ئىتتىپاق» ئىش بېجىرىش ئورنى بىلەن چېگرىلىنىدۇ، جەنۇبتا كۆنچى دەرياسىنىڭ شىمالىي قىرغىقىغا تۇتۇشىدۇ، غەربتە شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش ھېئەتۋەنى يېزا ئىگىلىك 2 ـ شىبىنىڭ 28 ـ تۈەن ـ مەيدانى، شاڭخۇ، لەڭگەر يېزىلىرى بىلەن، شىمالدا «تەڭرىتاغ» ئىش بېجىرىش ئورنى بىلەن چېگرىلىنىدۇ. كۆلىمى 74. 18 كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، شەھەر ئومۇمىي كۆلىمىنىڭ 0.26 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ. ئۇنىڭغا يەتتە كەنت ئاھالە كومىتېتى، 22 كەنت ئاھالە گۇرۇپپىسى قارايدۇ. 1990 ـ يىلدىكى ئائىلە سانى 2258، نوپۇسى 10 مىڭ 192، بۇنىڭ ئىچىدە، ئۇيغۇر 8608، خەنزۇ 1322، خۇيزۇ 172، باشقا مىللەتلەر 90؛ ئەر 5199، ئايال 4993.

مىنگونىڭ 37 ـ يىلى (1948 ـ يىلى) چارباغ رايونى كورلا ناھىيىنىڭ 3 ـ يېزىسىغا قارىغان. ئۇنىڭدا بەش باۋ، 24 جيا بولغان. 1950 ـ يىلى 4 ـ رايونىنىڭ قارادۆڭ يېزىسىغا قارىغان. 1952ـيىلى

1ـ ئايدا قارا دۆڭ يېزىسىدىن چارباغ، سايباغ، قوشباغ كەنتلىرى ئايرىپ چىقىلىپ، چارباغ («قۇرۇلۇش» دەپمۇ ئاتالغان) يېزىسى قۇرۇلغان، ئۇ 4 ـ رايونىمىز باشقۇرۇشىدا بولغان. 1956 ـ يىلى چارباغ يېزىسى يىلەن قارا دۆڭ يېزىسى قوشئۇلۇپ چارباغ يېزىسى دەپ ئاتالغان. 1958 ـ يىلى شاڭخۇ يېزىسى يىلەن قوشئۇلۇپ «تەڭرىتاغ» كۆڭشىسى قۇرۇلغان. كېيىن بۇ كۆڭشىنىڭ نامى چارباغ كۆڭشىسىغا ئۆزگەرتىلگەن. 1979 ـ يىلى كورلا شەھىرىگە قوشۇۋېتىلدى. 1984 ـ يىلى گۈڭشي ئەملدىن قالدۇرۇلۇپ، يېزا قۇرۇلدى.

بۇ يېزىغا تەۋە يەرلەر تەڭرىتاغنىڭ تارمىقى بولغان قىيالىق تېغىنىڭ ئالدىدىكى تىنما تۈزلەڭلىككە جايلاشقان بولۇپ، شىمالى ئېگىزرەك، شەرقىي شىمالدىن غەربىي جەنۇبىغا قىپاش سوزۇلغان، ئومۇمىي تۈزۈلۈشى تۆۋرەك، دېگىز يۈزىدىن 890 ـ 950 مېتر ئېگىز، يەر كۆلىمى (سۇ كۆلىمىنىمۇ ئۆزئىچىگە ئالىدۇ) 28 مىڭ 111.18 مو، بۇنىڭ ئىچىدە تېرىلغۇ يەر 14 مىڭ 986.96 مو، باغ 3693.19 مو، ئورمانلىق 1141.47 مو، ئوتلاق 156.11 مو، مەھەللىلەر ھەم زاۋۇت، كانلار ئىگىلىگەن يەر 3193.68 مو، يول ئىگىلىگەن يەر 766.03 مو، سۇ كۆلىمى 1978.95 مو، پايدىلىنىلمىغان يەر 2194.79 مو. يېزا تەۋەسى شەھەر رايونىغا يېقىن بولغاچقا، ئۇنىڭ تۈپراق، كىلىمات قاتارلىق جۇغراپىيىلىك تەبىئىي شارائىتى شەھەر رايونى مەركىزىنىڭكىگە ئوخشايدۇ.

بۇ يېزا كۆنچى دەرياسىنىڭ شىمالىي قىرغىقىغا جايلاشقان بولغاچقا، تەۋەسىدە مەككىز غول ئۆستەڭ بار، ئۇلاردىن بىر غول ئۆستەڭگە ۋە 18 ـ تۇمۇن، شاڭخۇ، شاقۇر، قازانچى ئۆستەڭلىرىگە كۆنچى دەرياسىدىن بىۋاستە سۇ باشلىنىدۇ، ئىككى غول ئۆستەڭگە ۋە سېمونت ئۆستەڭگە، ئۈستۈن قوشباغ ئۆستەڭگە 18 ـ تۇمۇن ئۆستەڭدىن سۇ باشلىنىدۇ. يېزىنىڭ يېرى تۈز، تۈپرىقى مۇنبەت، سۈيى ئەلۋەك، بايلىقى مول. يېزا دېھقانچىلىقنى ئاساس قىلىدۇ، بۇغداي، كۆممەقۇناق، پۇرچاق قاتارلىق ئاشلىق زىرائەتلىرى، پاختا، كۆكتات، زاراڭزا قاتارلىق ئىقتىسادىي زىرائەتلەر تېرىلىدۇ. 1990 ـ يىلى 2837 تونا ئاشلىق، 2960 دەن پاختا، 6773 تونا كۆكتات، 3257 تونا كونسېرۋا پەسىدۇرى ئىپلىندى. ئاساسلىق يەرلىك ئالاھىدە مېۋە ـ چېۋىلەردىن ئەشپۇت، ئۈرۈك، شاپتۇل، ئەنجۈر، ئانار، ئۈزۈم، تاۋۇز، قوغۇن قاتارلىقلار چىقىدۇ. 1990 ـ يىلى 633 تونا مېۋە ـ چېۋە ئىپلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە ئەشپۇت 370 تونا. يىل ئاخىرىدا 8826 تۈياق ھەرخىل چارۋا قولدا قالدى.

ج ك پ 11 ـ تۈۋەنلىك مەركىزي كومىتېتىنىڭ 3 ـ ئومۇمىي يىغىنىدىن بۇيان، پارتىيىنىڭ يېزىلارغا قارىتىلغان ئىقتىسادىي سىياسەتلىرى تېخىمۇ ئىزچىللاشتۇرۇلدى. چارباغ يېزىسى شەھەرگە تايىنىش، شەھەرگە خىزمەت قىلىش، دېھقانچىلىقنى ئاساس قىلىپ، ئومۇميۈزلۈك راۋاجلاندۇرۇش ئاڭچىنىدا چىڭ تۇرۇپ، يېزا ـ بازار كارخانىلىرىنى تېز راۋاجلاندۇرۇپ، يېزا ـ كەنت قۇرۇلۇشىنى ئومۇميۈزلۈك يۈكسەلدۈردى. 1990 ـ يىلى يېزا بويىچە يېزا ـ كەنت ئاساسلىق غول يوللىرى 38 گە، ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىچە كەڭلىكى ئون مېتردىن، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 30 كىلومېتردىن يەتتى، ھەممىسىگە شېبىل يارتقۇزۇلدى؛ يېزا ـ كەنت تارماق غول يوللىرى 25 كە، ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىچە كەڭلىكى ئالتە مېتردىن، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 78 كىلومېتردىن يەتتى، ھەممىسىگە شېبىل يانتۇزۇلدى، كەنتلەرنىڭ ھەممىسىگە ئاپتوموبىل بارالايدىغان بولدى؛ تاشەەن كۆمۈر كېنى، قۇيمىچىلىق زاۋۇتى، قېزىلما بايلىقلارنى پىششىقلاش زاۋۇتى، ياغاچ سايمان ـ ئۈي جاھازلىرى زاۋۇتى، ئۇنىۋېرسال مۇلازىمەت زاۋۇتى، يېمەك ـ ئىچمەك مۇلازىمەت كارخانىلىرى قاتارلىق يېزا ـ بازار كارخانىلىرى 137 (بۇنىڭ ئىچىدە ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئورۇنلارنىڭ قۇرغىنى ئالتە، كوللېكتىپنىڭ قۇرغىنى 12، يەككىلەرنىڭ قۇرغىنى 119) گە، ئۇلارنىڭ ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 246 گە، يىللىق سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 3 مىليون 161 مىڭ يۈەنگە، يىللىق پايدا ـ بېجى 314 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

§ 7 . تېكىچى يېزىسى

تېكىچى يېزىسى شەھەر رايونىنىڭ شەرقىي جەنۇبىغا، يېڭىشەھەر ئىش بېجىرىش ئورنى بىلەن كونا شەھەر رايونىنىڭ ئارىلىقىغا جايلاشقان بولۇپ، كورلا شەھىرىنىڭ شەھەر پىلانى بويىچە گۇللەندۈرۈلىدىغان ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇلىدىغان مەركىزىي رايوندۇر. ئۇ شەرقتە يېڭىشەھەر ئىش بېجىرىش ئورنى بىلەن، جەنۇبتا ئايرودروم بىلەن، شىمالدا چارباغ يېزىسى بىلەن، غەربتە يېڭىشەر يېزىسى ۋە «ئىتتىپاق» ئىش بېجىرىش ئورنى بىلەن چېگرىلىنىدۇ. شەرقتىن غەربكە ئۇزۇنلۇقى 2.2 كىلومېتر، جەنۇبتىن شىمالغا كەڭلىكى 7.8 كىلومېتر كېلىدۇ، يەر كۆلىمى 89.97 كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، شەھەر ئومۇمىي كۆلىمىنىڭ 1.25 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ.

ئۇنىڭغا سەككىز كەنت ئاھالە كومىتېتى، 28 كەنت ئاھالە گۇرۇپپىسى، 2596 ئائىلە، 12 مىڭ 431 نوپۇس قارايدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 10 مىڭ 300، خەنزۇ 1977، خۇيزۇ 136، موڭغۇل ئىككى، باشقا مىللەتلەر 16؛ ئەر 6398، ئايال 6033.

مىنگونىڭ 36 - يىلى (1947 - يىلى) تېكىچى كەنت بولۇپ، كورلا ناھىيىسىنىڭ 1 - يېزىسىغا قارايتتى. 1950 - يىلى تېكىچى يېزىسى قۇرۇلۇپ، كورلا ناھىيىسىنىڭ 2 - رايونىغا قارىغان. 1956-يىلى تېكىچى يېزىسى بىلەن چاپچى يېزىسى قوشۇلۇپ، تېكىچى يېزىسى دەپ ئاتالغان. 1958 - يىلى تېكىچى گۈڭشىسى قۇرۇلدى، كورلا بازىرىنىڭ خېنەن ئالىي كوپېراتىپى تېكىچى گۈڭشىسىغا قوشۇۋېتىلدى. 1979 - يىلى تېكىچى گۈڭشىسى كورلا شەھىرىگە قوشۇۋېتىلدى. 1984 - يىلى گۈڭشى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، يېزا قۇرۇلدى.

تېكىچى يېزىسى كۆنچى دەرياسىنىڭ يۇقىرى ئېقىمىغا جايلاشقان بولۇپ، كۆنچى دەرياسى يېزا تەۋەسىنى كېسىپ ئۆتىدۇ. يېزا تەۋەسىدە ئېرىق - ئۆستەڭلەر كۆپ، يەرلەر تۇز، يوللار گىرەلىشىپ كەتكەن، دەل - دەرەخ قويۇق. ئۇ يەردە ئەزەلدىن دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق تەرەققىي قىلغان، دېھقانچىلىق ئاساس قىلىدىغان، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، باغۋەنچىلىك بىرلەشكەن ئىقتىسادىي ئالاھىدىلىك شەكىللەنگەن. 1990 - يىلى يېزىنىڭ ھەرخىل ئىقتىسادىي كىرىمى 11 مىليون 180 مىڭ 800 يۈەنگە يېتىپ، كىشى بېشىغا 747.5 يۈەندىن توغرا كەلدى.

تېكىچى يېزىسى كۆنچى دەرياسىنىڭ كونا دېلتىسىنىڭ يۇقىرى قىسمىدىكى كۆنچى تىنما تۈزلەڭلىكىگە جايلاشقان بولۇپ، يېرى تۇز، شەرقىي شىمالدىن غەربىي جەنۇبقا قىيپاش سوزۇلغان، دېڭىز يۈزىدىن 890 - 950 مېتر ئېگىز. يەر كۆلىمى 135 مىڭ مو‌غا يېتىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە تېرىلغۇ يەر 21 مىڭ 200 مو، باغ 2104.43 مو، ئورمانلىق 2189.53 مو، ئوتلاق 9681.17 مو، مەھەللىلەر ۋە زاۋۇت-كانلار ئىگىلىگەن يەر 42 مىڭ مو، يول ئىگىلىگەن يەر 2771.96 مو، سۇ كۆلىمى 2328.22 مو، پايدىلىنىلمىغان يەر 52 مىڭ 600 مو. يېزىغا تەۋە رايون شەھەر رايونىنىڭ ئوتتۇرىسىدىن كۆنچى دەرياسى ئارقىلىقلا ئايرىلىپ تۇرىدىغانلىقى ئۈچۈن، كىلىماتى قاتارلىق جۇغرافىيىلىك شارائىتى شەھەر رايونى مەركىزىنىڭكىگە ئوخشايدۇ.

يېزا تەۋەسىدە قاراسۇ، شىنپىلاق، چىلانباغ، دولان ۋە كورلا - تارىم ئۆستەڭلىرى قاتارلىق سۇ ئىنشائاتلىرى بولۇپ، يەر سۇغىرىش قولايلىق. دېھقانچىلىق، باغۋەنچىلىكنى ئاساس قىلىدۇ، بۇغداي، كۆمە قۇناق قاتارلىق ئاشلىق زىرائەتلىرى، پاختا، زاراڭزا، كۆكتات، قوغۇن - تاۋۇز قاتارلىق ئىقتىسادىي زىرائەتلەر تېرىلىدۇ. 1990 - يىلى 3609 تونىنا ئاشلىق، 6320 دەن پاختا، 5820 تونىنا

كۆكتات ئېلىندى. دەشپوت، ئۆرۈك، شاپتۇل، ئەنجۈر، ئۈزۈم، قوغۇن قاتارلىق ئاساسلىق يەرلىك تالاھىدە مەھسۇلاتلىرى بار. 1990 - يىلى 283 تونىنا مېۋە - چېۋە ئېلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە دەشپوت 80 تونىنا. يىل ئاخىرىدا قولدا 14 مىڭ 900 تۈياق چارۋا قالدى، 70 تونىنا گۈش ئېلىندى.

بۇ يېزا كورلا يېڭى شەھىرى بىلەن كورلا كونا شەھىرى ئارىلىقىغا جايلاشقان بولغاچقا، ئادەم كۆپ، يەر ئاز، ئەمگەك كۆچى يېتەرلىك، قاتناش قولايلىق. بۇ يېزا شەھەرگە يېقىن بولۇشتەك ئەۋزەللىكىنى جارى قىلدۇرۇش ئۈچۈن، 1985 - يىلىدىن بۇيان يېزا - بازار كارخانىلىرىنى تېز راۋاجلاندۇردى، بۇ يەردە ئاساسلىقى ئېلېكتر، خىش، ماشىنا رېمونتچىلىقى، بىناكارلىق، ئۈي - زېمىن قۇرۇلۇشى، ياغاچچىلىق، كۆمۈر، سېمونت خىش، قەغەز خالتا، تاش ماتېرىياللار، سىر بۇياق، ھاك ئىشلەش قاتارلىق كەسىپلەر بويىچە يېزا - بازار كارخانىلىرى بارلىققا كەلدى. 1990 - يىلى ئۇلاردا ئىشلەيدىغانلار 111 گە، ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 1 مىليون 545 مىڭ يۈەنگە، يىللىق پايدا - يېچى 41 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

يېزىنىڭ ھەممە كەنتلىرىگە ئاپتوموبىل قاتنايدۇ، يېزا ئەۋىسىدە 20 يېزا - كەنت يولى بار، ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىچە كەڭلىكى ئالتە مېتر، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 70 كىلومېتر. شەھەر رايونىنىڭ ئوتتۇرىسىدىن شەرقىي پويىز ئىستانسىسى رايونىغا بارىدىغان، كەڭلىكى 50 مېتر، ئۇزۇنلۇقى 7.8 كىلومېتر «قۇرۇلۇش» يولى مۇشۇ يېزىنى كېسىپ ئۆتىدۇ، بۇ يول كورلا شەھەر رايونىدىكى ئاق ئۇزۇن، ئاق كەلەڭ، ئاق ياخشى زامانىۋى يول بولۇپ، 1986 - يىلى ياسالدى، 1990 - يىلى ئاسفالت يېتۈزۈلدى. 1990- يىلى تارىم نېفىت - تەبئىي گاز تەكشۈرۈش - ئېچىش قۇمانداتلىق شتابى كۆنچى دەرياسىنىڭ شەرقىي قىرغىقىدا تېكىچى يېزىسىنىڭ 1800 مو تېرىلغۇ يېرىنى سېتىۋېلىپ، تارىم نېفىت - تەبئىي گاز تەكشۈرۈش - ئېچىش بازىسى قوردى. كورلا - لوپنۇر تاشيولى يېزىنىڭ شەرقىدىن ئايلىنىپ ئۆتىدۇ، كورلا - تارىم ئۆستىكى يېزىنى كېسىپ ئۆتىدۇ. يېزىلىق ھۆكۈمەت كورلا شەرقىي پويىز ئىستانسىسىگە بەش كىلومېتر كېلىدۇ. 1990 - يىلى تېكىچى يېزىسى ئەۋىسىدىكى «قۇرۇلۇش» يولىنىڭ ئىككى يانقىسىدىكى يېڭى شەھەر رايونى پۈتۈن شەھەرنىڭ نۇقتىلىق پىلانلانغان رايونى ۋە ئىقتىساد - تېخنىكا تەرەققىياتى بويىچە سىناق رايونى قىلىندى.

§8. يېڭىشەھەر يېزىسى

يېڭىشەھەر يېزىسى شەھەر رايونىنىڭ غەربىي جەنۇبىغا جايلاشقان بولۇپ، شەھەر رايونىنىڭ ئوتتۇرىسىغا بەش كىلومېتر كېلىدۇ. شەرقتە تېكىچى يېزىسى بىلەن، جەنۇبتا ئاۋات يېزىسى بىلەن، غەربتە ئوبلاستلىق سايدۇڭ باغۋەنچىلىك مەيدانى بىلەن چېگرىلىنىدۇ، شىمالىي قىسمى كۆنچى دەرياسىنىڭ جەنۇبىي قىرغىقى. چە بارىدۇ، يەر كۆلىمى 27.48 كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، شەھەر ئومۇمىي كۆلىمىنىڭ 0.38 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ. 1990 - يىلى ئۇنىڭغا تۆت كەنت ئاھالە كومىتېتى، 16 كەنت ئاھالە گۇرۇپپىسى، 1448 ئائىلە، 7321 نوپۇس قارىدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 6540، خەنزۇ 740، خۇيزۇ 38، باشقا مىللەتلەر ئۈچۈ؛ ئەر 3680، ئايال 3641.

1950 - يىلى يېڭىشەھەر يېزىسى كورلا ناھىيىسىنىڭ 3 - رايونىغا قارايتتى. 1958 - يىلى يېڭىشەھەر گۈڭشىسى قۇرۇلدى. 1979 - يىلى كورلا ناھىيىسىدىن كورلا شەھىرىگە بۆلۈپ بېرىلدى. 1984 - يىلى گۈڭشى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، يېزا قۇرۇلدى.

يېزا زېمىنى كۆنچى دەرياسىنىڭ جەنۇبىدا بولۇپ، شەرقىي جەنۇبىي تەرىپى ئېگىز، شەرقىي شىمالىي

تەرىپى پەس، كۆنچى دەريالىسىنىڭ ئەگمىسىنى بويلاپ جەنۇبقا سوزۇلغان، دېڭىز يۈزىدىن 890 ـ 950 مېتر ئېگىز، يەر كۆلىمى 41 مىڭ 200 مو، بۇنىڭ ئىچىدە تېرىلغۇ يەر 15 مىڭ 700 مو، باغ 89. 3046 مو، ئورمانلىق 99. 815 مو، ئوتلاق 14 مىڭ 100 مو، مەھەللە، زاۋۇت، كانلار ئىگىلىكىگە يەر 76. 3762 مو، يول ئىگىلىكىگە يەر 58. 718 مو، سۇ كۆلىمى 8. 2207 مو، پايدىلىنىلمىغان يەر 28. 934 مو. بۇ يېزا شەھەر رايونىغا يېقىن بولغانلىقى ئۈچۈن، تۈپراق، كىلىمات قاتارلىق جۈغرافىيە. لىك تەبىئىي شارائىتى شەھەر رايونىنىڭكىگە ئوخشايدۇ.

يېڭىشەر يېزىسىنىڭ سۈيى مول، يېرى مەنبەت ھەم تۈز، ماددىي بايلىقى مول. كۆنچى دەريا. سى ۋە ئونىڭدىن ئېلىنغان دولان ئۆستىگى بۇ يېزىنىڭ شىمالىي قىسمىدىن ئۆتىدۇ. چىلانباغ ئۆستىگى بۇ يېزىدىكى ئاساسلىق سۇ ئىنشائاتى بولۇپ، ئومۇمىي ئۈزۈنلۇقى 18 كىلومېتر كېلىدۇ.

ج ك پ 11 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتنىڭ 3 ـ ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، بۇ يېزا كورلا شەھىرىگە يېقىن بولۇشتەك ئەۋزەللىكىنى ئاساس قىلىپ، كەسىپ قۇرۇلمىسىنى مۇۋاپىق تەڭشەپ، نوقۇل ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىشتىن سىرتقا يۈزلەنگەن كۆپ خىل ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىغا ئۈزگەرتىپ، شەھەرگە پائال خىزمەت قىلدى. بۇ يەردە بۇغداي، كۆمەقوناق، پۇرچاق قاتارلىق ئاشلىق زىرائەتلىرى، پاختا، زاراڭزا، كۆكتات قاتارلىق ئىقتىسادىي زىرائەتلەر تېرىلىدۇ. 1990 ـ يىلى 2212 تونىنا ئاشلىق، 4820 دەن پاختا، 10 مىڭ 800 تونىنا كۆكتات ئېلىندى. ئاساسلىق يەرلىك ئالاھىدە مېۋە ـ چېۋىلەردىن تەشپۇت، ئۈرۈك، شاپتۇل، ياڭاق، قوغۇن ـ تاۋۇز قاتارلىقلار چىقىدۇ. 1990 ـ يىلى 1072 تونىنا مېۋە ـ چېۋە ئېلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە تەشپۇت 1000 تونىنا. يىل ئاخىرىدا قولدا 8743 تۈياق چارۋا قالدى.

ئاساسلىق يېزا ـ بازار كارخانىلىرىدىن تېرە ـ يۇڭ زاۋۇتى، گەج زاۋۇتى، ئون زاۋۇتىغا ئوخشاش كارخانىلار بولۇپ، 1990 ـ يىلى ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 36 گە، سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 369 مىڭ يۈەنگە، يىللىق پايدا ـ بېجى 13 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

§ 9 . شاڭخۇ يېزىسى

شاڭخۇ يېزىسى شەھەر رايونىنىڭ غەربىي شىمالىغا جايلاشقان بولۇپ، شەھەر رايونىنىڭ مەركىزىگە 14 كىلومېتر كېلىدۇ. شەرقتە چارباغ يېزىسى بىلەن، جەنۇبتا شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش-قۇرۇلۇش بىڭتۈەنى يېزا ئىگىلىك 2-شىىنىڭ 28-تۈەن-مەيدانى بىلەن، غەربتە چەرچى ناھىيەنچىلىك مەيدانى ۋە شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش-قۇرۇلۇش بىڭتۈەنى 2-شىىنىڭ 29-تۈەن-مەيدانى بىلەن چېگرىلىنىدۇ، شىما. لىي قىسمى تەڭرىتاغنىڭ تارمىقى بولغان خورا تېغىغا تاقىشىدۇ. يەر كۆلىمى 89. 66 كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، شەھەر ئومۇمىي كۆلىمىنىڭ 93. 0 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ. ئونىڭغا بەش كەنت ئاھالە كومىتېتى، 22 كەنت ئاھالە گۇرۇپپىسى، 21 تەبىئىي كەنت، 1192 ئائىلە، 5776 نوپۇس قارايدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 3797، خەنزۇ 1956، خۇيزۇ 13، باشقا مىللەتلەر ئون! ئەر 2917، ئايال 2859.

ھازىرقى شاڭخۇ يېزىسى جايلاشقان جايدا چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈڭشۇ يىللىرىدا شاڭخۇ ئۆستىگى چېپىلغان، بۇ يېزىغا شۇ ئۆستەڭنىڭ نامى قويۇلۇپ، شاڭخۇ يېزىسى دەپ ئاتالغان.

مىنگونىڭ 35 ـ يىلى (1946 ـ يىلى) شاڭخۇ كەنت بولۇپ، كورلا ناھىيىسىنىڭ 3 ـ يېزىسىغا قارىغان. 1950 ـ يىلى شاڭخۇ، داۋۇڭزا، دۇربىل، چەرچى كەنتلىرى ئاساسىدا شاڭخۇ يېزىسى قۇرۇ. لۇپ، 4 ـ رايونغا قارىغان. 1958 ـ يىلى چارباغ يېزىسى بىلەن شاڭخۇ يېزىسى قوشۇلۇپ، «تەڭرىتاغ» گۇڭشىسى قۇرۇلغان، بۇ نام ئۇزۇن ئۆتمەي چارباغ گۇڭشىسىغا ئۈزگەرتىلگەن. 1963 ـ يىلى گۇڭشىلار.

ئاق كۆلىمى تەرتىپكە سېلىنغاندا، شاڭخۇ، دۇربىل، دادۇڭزا چوڭ ئەترەتلىرى چارباغ كۆشىسىدىن ئاجرىتىلىپ شاڭخۇ كۆشىسى قۇرۇلغان. 1984 - يىلى كورلا ناھىيىسى كورلا شەھىرىگە قوشۇۋېتىلگەندە، كۆشى يېزىغا ئۆزگەرتىلدى.

يېزىنىڭ زېمىنى تەڭرىتاغنىڭ تارمىقى بولغان خۇرا تېغىنىڭ ئالدىدىكى يەلپۈگۈچسىمان تىنما يەرنىڭ يۇقىرى قىسمىغا جايلاشقان بولۇپ، شەرقىي - شىمالىي قىسمى ئىگىز، غەربىي - جەنۇبىي قىسمى پەس، دېڭىز يۈزىدىن ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 925 مېتر كېلىدۇ. يەر كۆلىمى 100 مىڭ 300 مو، يۇنىڭ ئىچىدە تېرىلغۇ يەر 28 مىڭ 800 مو، باغ 1386.47 مو، ئورمانلىق 1875.81 مو، ئوتلاق 40 مىڭ 800 مو، مەھەللە، زاۋۇت - كانلار ئىگىلىگەن يەر 4002.18 مو، يول ئىگىلىگەن يەر 1667.23 مو، سۇ كۆلىمى 8918.88 مو، پايدىلانمىغان يەر 13 مىڭ مو.

بۇ يېزا ئاساسەن كۆنچى دەرياسىنىڭ سۇ ماگدۇرۇش تۈگىنى بولغان 18 - تۈەن ئۆستىگىدىن سۇ ئىچىدۇ. 18 - تۈەن ئۆستىگى 62 كىلومېتر، ئۇنىڭ مۇشۇ يېزىدىكى قىسمى توققۇز كىلومېتر بولۇپ، يېزىنىڭ شىمالىي قىسمىنى كېسىپ ئۆتىدۇ، بۇ يەر ئېقىن سۇ بىلەن مۇغۇرلىنىدىغان، شەھەرنىڭ ئەڭ ياخشى دېھقانچىلىق رايونى ھېسابلىنىدۇ. 18 - تۈەن ئۆستىگى جەمئىي 300 مىڭ مودىن ئارتۇق يەرنى سۇغىرىدۇ، جۈملىدىن مۇشۇ يېزا تەۋەسىدىن 20 مىڭ مودىن ئارتۇق يەرنى سۇغىرىدۇ. شاڭخۇ يېزىسى 18 - تۈەن ئۆستىگىنىڭ يۇقىرى ئېقىمىغا جايلاشقانلىقى ئۈچۈن، سۈيى مول، ئۇ شەھەرنىڭ ئاساسلىق شالچىلىق رايونى ھېسابلىنىدۇ.

بۇ يېزا دېھقانچىلىق، باغۋەنچىلىكنى ئاساس قىلىدۇ. شال، بۇغداي، كۆسەقوناق قاتارلىق ئاشلىق زىرائەتلىرىنى، كېۋەز، زاراڭزا، كۆكتات قاتارلىق ئىقتىسادىي زىرائەتلەرنى تېرىيدۇ. 1990 - يىلى 4161 توننا ئاشلىق، 7320 دەن پاختا، 300 تونىنا كۆكتات ئېلىندى. يەرلىك ئالاھىدە مېۋە - چېۋىلىرى- دىن ئەشپۇت، ئۈرۈك، ئۈزۈم، ئەنجۈر، شاپتۇل، ئاۋۇز قاتارلىقلار بار. 1990 - يىلى 558 تونىنا مېۋە- چېۋە ئېلىندى، يۇنىڭ ئىچىدە ئەشپۇت 500 تونىنا. ئاساسلىق يېزا - بازار كارخانىسىدىن شاڭخۇ سېمونت زاۋۇتى بولۇپ، ئۇ شەھەرنىڭ تايانچ كارخانىسى، 1990 - يىلى ئىشچى - خىزمەتچىسى 351 گە، سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 8 مىليون 165 مىڭ يۈەنگە، يىللىق پايدا - بېجى 427 مىڭ يۈەنگە يەتتى. بۇ يېزا يېزا - بازار كارخانىلىرىنىڭ ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى جەھەتتە شەھەر بويىچە ئەڭ ئالدىنقى ئورۇندا تۇرىدۇ.

1990 - يىلى يېزىنىڭ ھەرخىل ئىقتىسادىي ئومۇمىي كىرىمى 9 مىليون 470 مىڭ 800 يۈەنگە يېتىپ، كىشى بېشىغا 1019.6 يۈەندىن توغرا كەلدى، كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن كىرىم جەھەتتە شەھەر بويىچە 1 - بولدى.

§ 10 . لەڭگەر يېزىسى

لەڭگەر يېزىسى شەھەر رايونىنىڭ غەربىي قىسمىغا جايلاشقان بولۇپ، شەھەر رايونىنىڭ مەركىزىگە توققۇز كىلومېتر كېلىدۇ. شەرقتە چارباغ يېزىسى بىلەن، غەربتە قوشتېرەك يېزىسى بىلەن چېگرىلىنىدۇ، جەنۇبتا كۆنچى دەرياسىغا تاقىلىدۇ، شىمالدا شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۈەنى يېزا ئىگىلىكى 2 - شىتىنىڭ 28 تۈەن - مەيدانى بىلەن چېگرىلىنىدۇ. شەرقتىن غەربكە ئۇزۇنلۇقى 14 كىلومېتر، جەنۇبتىن شىمالغا كەڭلىكى ئوچ كىلومېتر كېلىدۇ. يەر مەيدانى 41.33 كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، شەھەر ئومۇمىي يەر مەيدانىنىڭ 0.57 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ. ئۇنىڭغا تۆت كەنت ئاھالە كومىتېتى،

16 كەنت ئاھالە گۇرۇپپىسى ۋە 16 تەبىئىي كەنت قارايدۇ. 1990 - يىلدىكى ئائىلە سانى 1064، نوپۇسى 5134، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 4423، خەنزۇ 670، خۇيزۇ 26، باشقا مىللەتلەر 15؛ ئەر 2636، ئايال 2498.

لەڭگەر يېزىسى مىنگونىڭ 36 - يىلى (1947 - يىلى) كورلا ناھىيىسى 3 - يېزىسىنىڭ چوڭ لەڭگەر كەنتى ئىدى. 1961 - يىلى لەڭگەر، شاقۇر ۋە غوڭرات چوڭ ئەترەتلىرى قوشئېرىق، چارباغ گۈڭشېلىرىدىن ئايرىتىلىپ، لەڭگەر گۈڭشېسى قىلىپ قۇرۇلغان. 1984 - يىلى كورلا ناھىيىسى كورلا شەھىرىگە قوشۇۋېتىلگەن چاغدا يېزىلىق ھۆكۈمەت قۇرۇلدى.

لەڭگەر يېزىسى كۆنچى دەريالىق ئۇنتۇرا ئېقىمىنىڭ شىمالىي يانقىسىغا جايلاشقان، شاقۇر ئۆستىگىدىن سۇ ئېچىدۇ، شارائىتى ياخشى، يەر كۆلىمى 62 مىڭ موغا يېتىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە تېرىلغۇ يەر 20 مىڭ 400 مو، باغ 1940.58 مو، ئورمانلىق 1561.92 مو، ئوتلاق 18 مىڭ 100 مو، مەھەللە ۋە زاۋۇت-كانلار ئىگىلىگەن يەر 2551.96 مو، يول ئىگىلىگەن يەر 869.23 مو، سۇ كۆلىمى 3279.01 مو، پايدىلىنىلمىغان يەر 13 مىڭ 300 مو.

لەڭگەر يېزىسى دېھقانچىلىقنى ئاساس قىلىدۇ، بۇغداي، كۆممە قوناق، پۇرچاق قاتارلىق ئاشلىق زىرائەتلىرىنى، كېۋەز، زاراڤشا، كۆكتات قاتارلىق ئىقتىسادىي زىرائەتلەرنى تېرىيدۇ. 1990 - يىلى 2112 تونىا ئاشلىق، 6340 دەن پاختا، 2038 تونىا كۆكتات، 1665 تونىا كونسېرۋا پەمىدورى ئىشلىنىدى. ئاساسلىق يەرلىك ئالاھىدە مېۋىدىن نەشپۈت، ئۈزۈم، ئۇرۇك، شاپتۇل، ئەنجۈر، ئانار، تاۋۇز، قوغۇن قاتارلىقلار بار. 1990 - يىلى 1545 تونىا مېۋە - چېۋە ئىشلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە نەشپۈت 703 تونىا. يىل ئاخىرىدا قولدا 16 مىڭ 685 تۈياق چارۋا قالدى.

سېمونت زاۋۇتى، مېۋە شەربىتى زاۋۇتى، زۇلۇك تاش زاۋۇتى، تاش قېزىش مەيدانى، ئۈن زاۋۇتى، تالىك تالقىنى زاۋۇتى قاتارلىق يېزا - بازار كارخانىلىرى بار. 1990 - يىلى ئۇلارنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىسى 88 گە، سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 690 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

§11 . قوشئېرىق يېزىسى

قوشئېرىق يېزىسى كورلا شەھەر رايونىنىڭ غەربىي قىسمىغا، كۆنچى دەريالىق ئۇنتۇرا ئېقىمىنىڭ ئىككى يانقىسىغا جايلاشقان بولۇپ، شەھەر رايونىنىڭ مەركىزىگە 21 كىلومېتر كېلىدۇ. شەرقتە لەڭگەر يېزىسى، ئوبلاستلىق سايدۇڭ ناھىيەنچىلىك مەيدانى بىلەن، جەنۇبتا تۈۋۈرچى يېزىسى، بوتۇغو دېھقانچىلىق مەيدانى بىلەن، غەربتە شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۈەنى يېزا ئىگىلىك 2 - شىركىتىنىڭ 29 - تۈەن - مەيدانى بىلەن، شىمالدا شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۈەنى يېزا ئىگىلىك 2 - شىركىتىنىڭ 28 - تۈەن - مەيدانى، شاڭخۇ يېزىسى بىلەن چېگرىلىنىدۇ. يەر مەيدانى 108.83 كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، شەھەر ئومۇمىي كۆلىمىنىڭ 1.51 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ. ئۇنىڭغا بەش كەنت ئاھالە كومىتېتى، 23 كەنت ئاھالە گۇرۇپپىسى، 23 تەبىئىي كەنت قارايدۇ. 1990 - يىلدىكى ئائىلە سانى 1032، نوپۇسى 4857 بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 4542، خەنزۇ 304، خۇيزۇ سەككىز، موڭغۇل ئىككى، باشقا مىللەت بىر؛ ئەر 2483، ئايال 2374.

مىنگونىڭ 36 - يىلى (1947 - يىلى) قوشئېرىق كەنت بولۇپ، كورلا ناھىيىسىنىڭ 2 - يېزىسىغا قارايتتى. 1950 - يىلى ئۈستۈن قوشئېرىق، تۆۋەن قوشئېرىق ۋە سايدۇڭ كەنتلىرى ئاساسىدا قوشئېرىق يېزىسى قۇرۇلۇپ، 3 - رايونلۇق مەھكىمىگە قارىغان. 1958 - يىلى قوشئېرىق يېزىسى يىلەن شاقۇر

يېزىسى قوشۇلۇپ، قوشئېرىق گۈڭشېسى قۇرۇلغان. 1984 ـ يىلى كورلا ناھىيىسى كورلا شەھىرىگە قوشۇۋېتىلگەندە يېزىلىق ھۆكۈمەت قۇرۇلدى.

قوشئېرىق يېزىسى كۆنچى دەريالىق دېلتىسى تىنما تۈزلەڭلىكىگە جايلاشقان بولۇپ، كۆنچى دەريالىنى بويلاپ ئۇزۇنىسىغا سوزۇلغان، دېڭىز يۈزىدىن 905 مېتر ئېگىز. يەر كۆلىمى 163 مىڭ 300 موغا يېتىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە تېرىلغۇ يەر 26 مىڭ 500 مو، باغ 1673.67 مو، ئورمانلىق 1041.16 مو، ئوتلاق 115 مىڭ 800 مو، مەھەللە، زاۋۇت ـ كانلار ئىگىلىگەن يەر 2673.41 مو، يول ئىگىلىگەن يەر 978.18 مو، سۇ كۆلىمى 5862.16 مو، پايدىلىنىلمىغان يەر 8704.58 مو.

قوشئېرىق يېزىسىدا قوشئېرىق ئۈستىگى، «ئىتتىپاق» ئۈستىگى، سايلىق ئۈستىگى، يۇڭقىياق ئۈستىگى قاتارلىق ئاساسلىق سۇ ئىنشائاتلىرى بولغانلىقتىن، يەر سۇغىرىش قۇلايلىق، بۇ يېزا دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىقنى ئاساس قىلىدۇ. بۇغداي، كۆمە قوناق، پۇرچاق قاتارلىق ئاشلىق زىرائەتلىرىنى، كېۋەز، زاراڭزا، قوغۇن ـ تاۋۇز، كۆكتات قاتارلىق ئىقتىسادىي زىرائەتلەرنى تېرىيدۇ. 1990 ـ يىلى 2466 تونا ئاشلىق، 7580 دەن پاختا، 26 تونا يافلىق دان، 232 تونا كۆكتات، 566 تونا كونسېرۋا پەمىدورى ئالدى. ئاساسلىق يەرلىك ئالاھىدە مېۋە ـ چېۋىلىرىدىن ئەشپۇت، ئۈرۈك، شاپتۇل، ئۈزۈم، تاۋۇز، قوغۇن قاتارلىقلار بار. 1990 ـ يىلى 339 تونا مېۋە ـ چېۋە ئېلىندى، يىل ئاخىرىدا قولدا 27 مىڭ 700 تۇياق چارۋا قالدى.

كورلا شەھەر رايونىدىن قوشئېرىق يېزىسىغا باردىغان غول يولغا 1966 ـ يىلى شېغىل يانتۇزۇلغان. دى. 1988 ـ يىلى ئاسفالىت يانتۇزۇلدى. ئوبلاستلىق پوچتا ـ تېلېگراف ئىدارىسىنىڭ ئالدىدىن قوشئېرىق يېزىسىغا ئاپتوبۇس قاتنايدۇ، قاتناش قۇلايلىق. يېزىدا كەنتلەرگە باردىغان ئۈچ غول يول بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئومتۇرىچە كەڭلىكى ئالتە مېتر، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 15 كىلومېتر كېلىدۇ، ئۇلارنىڭ ھەممىسىگە شېغىل يانتۇزۇلغان، كەنتلەرنىڭ ھەممىسىگە ئاپتوموبىل بارالايدۇ. 1988 ـ يىلى دۆلەت مەبلەغ سېلىپ، قوشئېرىق كۆنچى كۆۋرۈكىنى سالدى. 1990 ـ يىلى كۆنچى دەريالىنىڭ 3 ـ تۇغۇن قۇرۇلۇشى بولغان تاشتوغ دامبىسى تولۇق پۈتتى، قوشئېرىقتىن بوتۇخو، پۇخۇيلارغا باردىغان غول ئۈستىگە قۇرۇلۇشى داۋاملىشىۋاتىدۇ. 1990 ـ يىلى يېزىنىڭ ئىقتىسادىي كىرىمى 5 مىليون 727 مىڭ 100 يۈەنگە يېتىپ، 1989 ـ يىلدىكى 3 مىليون 573 مىڭ 800 يۈەندىن %60.25 ئاشتى؛ كىرىم كىشى بېشىغا 802.58 يۈەندىن توغرا كېلىپ، 1989 ـ يىلدىكى 559.83 يۈەندىن %43.36 ئاشتى.

§ 12 . توۋۇرچى يېزىسى

توۋۇرچى يېزىسى كورلا شەھەر رايونىنىڭ غەربىي جەنۇبىي قىسمىغا جايلاشقان بولۇپ، شەھەر رايونىنىڭ مەركىزىگە 22.5 كىلومېتر كېلىدۇ. شەرقتە ئاۋات يېزىسى، ئوبلاستلىق سايدۇڭ باغۋەنچىلىك مەيدانى بىلەن، غەربتە بوتۇخو دېھقانچىلىق مەيدانى بىلەن، جەنۇبتا پۇخۇي چارۋىچىلىق فېرمىسى بىلەن، شىمالدا قوشئېرىق يېزىسى بىلەن چېگرىلىنىدۇ. يەر مەيدانى 182.69 كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، پۈتۈن شەھەر ئومۇمىي كۆلىمىنىڭ 2.53 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ. ئۇنىڭغا بەش كەنت ئاھالە كومىتېتى، 16 كەنت ئاھالە گۇرۇپپىسى، 17 تەبىئىي كەنت قارايدۇ. 1990 ـ يىلدىكى ئائىلە سانى 905، نوپۇسى 4524 بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 4158، خەنزۇ 352، خۇيزۇ توققۇز، باشقا مىللەتلەر بەش، ئەر 2328، ئايال 2196.

توۋۇرچى چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈڭشۇ يىللىرىدا مەھەللە بولۇپ، قارا شەھەر مەھكىمىسىگە قارايتتى.

مىنگونىڭ 36 ـ يىلى (1947 ـ يىلى) توۋۇرچى كەنت دەپنۇ ئاتالغان ۋە كورلا ناھىيىسىنىڭ 2 ـ بېزىسىغا قارىغانىدى. 1950 ـ يىلى توۋۇرچى بېزىسى قۇرۇلۇپ 3 ـ رايونغا قارىدى. 1958 ـ يىلى توۋۇرچى گۈڭشېسى قۇرۇلدى. 1984 ـ يىلى كورلا ناھىيىسى كورلا شەھىرىگە قوشۇۋېتىلگەندە بېزىلىق ھۆكۈمەت قۇرۇلدى.

توۋۇرچى بېزىسى كۈنچى دەريالىي دېلتىسى تىنما تۈزلەڭلىكىگە جايلاشقان بولۇپ، شەرقىي شىمالدىن غەربىي جەنۇبقا قىيپاش سوزۇلغان، يەر يۈزىنىڭ يانتۇلۇقى 1/2000 ئەتراپىدا بولۇپ، دېڭىز يۈزىدىن ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 903 مېتر كېلىدۇ. يىللىق ھاۋا ـ يېغىن مىقدارى 40 ـ 50 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ، سۇنىڭ پارىغا ئايلىنىپ كېتىش مىقدارى زور، كىلىماتى قۇرغاق. ئەتىيازدا ھاۋانىڭ ئىسسىشى ئاستا بولۇپ، پات ـ پات جۇدۇن بولۇپ تۇرىدۇ، يازدا قاتتىق ئىسسىق بولىدۇ، 7 ـ ، 8 ـ ئايلاردا غەربىي جەنۇب تەرەپتىن قۇرغاق ـ ئىسسىق شامال چىقىپ تۇرىدۇ. قىراۋسىز مەزگىل 170 ـ 190 كۈن بولىدۇ. يەر ئاستى سۇيى مول، يەر ئاستى سۇيىنىڭ ئورنى يۇقىرى، يەر يۈزىدە شور قېلىن، ئېرىق ـ ئۆستەڭلىرى ئۇزۇن. تۇپراقى ئاساسەن كۆلرەڭ نەم تۇپراق، شورلۇق نەم تۇپراق. شورلۇق چىملىق تۇپراق بولۇپ، يەرنىڭ يوشۇرۇن قۇۋۇتى يۇقىرى، تېز ئونۇم بېرىدىغان ئازوت، فوسفور يېتەرسىز، تۇپراقنىڭ قۇۋۇتى ئوتتۇرىھال تۆۋەن سەۋىيىگە كىرىدۇ. يەر كۆلىمى 274 مىڭ موغا يېتىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە تېرىلغۇ يەر 22 مىڭ 800 مو، باغ 98. 2217 مو، ئورمانلىق 48. 960 مو، ئوتلاق 221 مىڭ مو، مەھەللە، زاۋۇت. كانلار ئىگىلىگەن يەر 47. 2838مو، يول ئىگىلىگەن يەر 28. 1496 مو، سۇ كۆلىمى 22. 4142 مو، پايدىلىنىلمىغان يەر 18 مىڭ 600 مو.

توۋۇرچى بېزىسى دېھقانچىلىقنى ئاساس قىلىدۇ، بۇغداي، كۆمەقوناق قاتارلىق ئاشلىق زىرائەتلىرى، كېۋەز، زاراڭزا، ئاپتاپپەرەس قاتارلىق ئىقتىسادىي زىرائەتلەرنى تېرىيدۇ. 1990 ـ يىلى 2072 توننا ئاشلىق، 6680 دەن پاختا، 31 تونىا ياغلىق دان، 162 تونىا كۆكتات ئالدى. يەرلىك ئالاھىدە مېۋە ـ چېۋىلىرىدىن ئاساسەن ئەشپۇت، ئۈرۈك، شاپتۇل، ئۈزۈم، قوغۇن ـ تاۋۇز قاتارلىقلار چىقىدۇ. 1990 ـ يىلى 292 تونىا مېۋە ـ چېۋە ئالدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئەشپۇت 123 تونىا. يىل ئاخىرىدا قولدا 16 مىڭ 800 تۈياق چارۋا قالدى.

بېزا ـ بازار كارخانىلىرىدىن چوچۇكبۇيا مەلھىمى زاۋۇتى، ئۈن زاۋۇتى بار بولۇپ، 1990 ـ يىلى ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 84 كە، يىللىق سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 1 مىليون 211 مىڭ يۈەنگە، يىللىق پايدا ـ بېجى 126 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

توۋۇرچى بېزىسىنىڭ تۈپرىقىدا شورلىشىش ئېغىر، سۇ باشلاش مۇساپىسى ئۇزۇن، سۇنىڭ پارىغا ئايلىنىپ كېتىشى، يەرگە سىڭىپ كېتىش ئېغىر، سۇ قىس. بېزا تەۋەسىدە دولان ئۆستىگىدىن سۇ باشلىنىدىغان توۋۇرچى ئۆستىكى بولۇپ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 7. 5 كىلومېتر كېلىدۇ، ئۆستەڭدە سۇنىڭ سىڭىپ، سىرغىپ كېتىشى ئېغىر. يۇقىرىقى ئۆستىگىدىن سۇ باشلىنىدىغان يەنە بىر ئۆستەڭ بار، ئۇنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلىقى 45 كىلومېتر كېلىدۇ. سۇ مەنبەسى كاپالەتكە ئىگە بولمىغاچقا، بۇ ئۆستەڭنىڭ ئاساسىي جەھەتتىن قۇرۇپ كەتكەن، ئۆستەڭنىڭ تۆۋەن ئېقىمىدىكى نۇرغۇن تېرىلغۇ يەر تېرىلمايلا قالغانىدى. بېزىلىق ھۆكۈمەت ئامىنى سەپەرۋەر قىلىپ، ئۆستەڭ چېپىپ سۇ باشلاش، قۇدۇق قېزىپ سۇ چىقىرىش، زەيكەش چېپىپ شورنى تىزگىنلەش، كۆچەت تىكىپ ئورمان بىنا قىلىش قارقىلىق تۈپراقنى ياخشىلاپ، ئىشلەپچىقىرىش شارائىتىنى ئىزىشىپ ئۆزگەرتتى. 1990 ـ يىلىغا قەدەر بېزا دەرىجىلىك بىر غول ئۆستەڭ، كەنت دەرىجىلىك ئالتە تارماق ئۆستەڭ چېپىلدى، ئۇلارنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 32 كىلومېتىرغا يەتتى؛ ئىككى غول زەيكەش چېپىلدى، ئۇلارنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 20 كىلومېتىرغا يەتتى؛ 35 تارماق زەيكەش چېپىلدى، ئۇلارنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 55 كىلومېتىرغا يەتتى. ئۇزۇنلۇقى 8. 9 كىلومېتىر

كېلىدىغان بىر مول پول يىغىلدى. كەنت دەرىجىلىك پوللارنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 51 كىلومېتىرغا يەتتى، ئۇلارنىڭ مەمىسىگە شېغىل يانقۇزۇلدى، كەنتلەرنىڭ مەمىسىگە ئاپتوموبىل يارالايدۇ. 166 ئورمان بەلبېغى تەمىا قىلىندى، 213 مىڭ 900 تۈپ كۆچەت تىكىلدى، ئېتىز ئەتراپىنىڭ ئورمانلاشتۇرۇلۇشى 97%كە يەتتى. 1979 - يىلى چۈچۈكبۇيا مەلھىمى زاۋۇتى قۇرۇلدى. بۇ زاۋۇت 1990 - يىلى 170 تونىا چۈچۈكبۇيا مەلھىمى ئىشلەپ، يىللىق مەھسۇلات قىممىتىنى 1 مىليون 500 مىڭ يۈەنگە يەتكۈزدى، ئۇنىڭ مەھسۇلاتى ياپونىيە، ياۋروپا، ئامېرىكا ۋە ئەرەب ئەللىرىگە ئېكسپورت قىلىندى. 1990 - يىلى بېزىنىڭ ئومۇمىي ئىقتىسادىي كىرىسى 3 مىليون 869 مىڭ 200 يۈەنگە يېتىپ، 1989 - يىلدىكى 2 مىليون 811 مىڭ 900 يۈەندىن %37.6 ئاشتى؛ كىرىم كىشى بېشىغا 568.28 يۈەندىن توغرا كېلىپ، 1989-يىلدىكى 395 يۈەندىن %43.87 ئاشتى.

§ 13 . ئاۋات بېزىسى

ئاۋات بېزىسى شەھەر رايونىنىڭ غەربىي قىسمىغا جايلاشقان بولۇپ، شەھەر رايونىنىڭ مەركىزىگە ئون كىلومېتىر كېلىدۇ. شەرقتە كورلا ئايرودرومى، «ئالغا» ماشىنىسازلىق زاۋۇتى، ئوبلاستلىق ئاۋات دېھقانچىلىق مەيدانى بىلەن، جەنۇبتا قارا يۇلغۇن بېزىسى بىلەن، غەربتە توۋۇرچى بېزىسى بىلەن، شىمالدا بېڭىشەھر بېزىسى، ئوبلاستلىق سايدۇڭ باغۋەنچىلىك مەيدانى بىلەن چېگرىلىنىدۇ. يەر مەيدانى 138.87 كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، پۈتۈن شەھەر ئومۇمىي كۆلىمىنىڭ 1.53 پىرسەنتنى ئىگىلەيدۇ. ئۇنىڭغا سەككىز كەنت ئاھالە كومىتېتى، 24 كەنت ئاھالە گۇرۇپپىسى، 23 تەبىئىي كەنت قارايدۇ. 1990 - يىلدىكى ئاخىلە سانى 1700، نوپۇسى 8406 بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 7849، خەنزۇ 548، خۇيزۇ توققۇز؛ ئەر 4325، ئايال 4081.

مىنگونىڭ 36 - يىلى (1947 - يىلى) ئۈستۈن بېڭىشاۋات، تۆۋەن بېڭىشاۋات دېگەن كەنتلەر كورلا ناھىيىسىنىڭ 1 - بېزىسى (ئاقتېبرىق بېزىسى) غا قارايتتى. 1950 - يىلى ئاقتېبرىق بېزىسىنىڭ نامى ئاۋات بېزىسىغا ئۆزگەرتىلگەن بولۇپ، 2 - رايونغا قارايتتى. 1956 - يىلى ئاۋات بېزىسى بىلەن لەڭگەر بېزىسى قوشۇلۇپ، ئاۋات بېزىسى تەسىس قىلىندى. 1958 - يىلى ئاۋات گۈڭشېسى قۇرۇلدى. 1984-يىلى كورلا ناھىيىسى كورلا شەھىرىگە قوشۇۋېتىلگەندە بېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلدى.

ئاۋات بېزىسى كۆنچى دەريا‌سى دېلتىسى تىنما تۈزلەڭلىكىگە جايلاشقان بولۇپ، شەرقىي شىمالى ئېگىز، غەربىي جەنۇبى پەس، دېڭىز يۈزىدىن 900 مېتر ئېگىز. يەر كۆلىمى 208 مىڭ 300 موغا يېتىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە تېرىلغۇ يەر 44 مىڭ 600 مو، باغ 2587.74 مو، ئورمانلىق 3764.11 مو، ئوتلاق 127 مىڭ 900 مو، مەھەللە، زاۋۇت - كانلار ئىگىلىگەن يەر 4315.38 مو، يول ئىگىلىگەن يەر 1632.18 مو، سۇ كۆلىمى 5388.92 مو، پايدىلىنىلمىغان يەر 18 مىڭ 100 مو.

ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 60 كىلومېتر كېلىدىغان ئاغزى ئۆستەڭنىڭ يېرا تەۋەسىدىكى ئۇزۇنلۇقى 25 كىلومېتر، سۇيى خېلى مول، بولۇپمۇ يەر ئاستى سۇيى بايلىقى مول بولۇپ، بۇ يەر شەھەرنىڭ ئاشلىق، پاختا ئىشلەپچىقىرىش بازىسى. بۇغداي، كۆمە قۇناق قاتارلىق ئاشلىق زىرائەتلىرى، پاختا، زاراڭزا، كۆكتات قاتارلىق ئىقتىسادىي زىرائەتلەر تېرىلىدۇ. 1990 - يىلى 4810 تونىا ئاشلىق، 13 مىڭ 380 دەن پاختا، 49 تونىا ياغلىق دان، 1500 تونىا كۆكتات، 130 تونىا كونسېرۋا پەمىدورى ئىشلىنىدى. ئاساسلىق يەرلىك ئالاھىدە مېۋە - چېۋىلىرىدىن نەشپۈت، ئۈرۈك، شاپتۇل، ئۈزۈم، قوغۇن - تاۋۇز قاتارلىقلار چىقىدۇ، 1990 - يىلى 377 تونىا مېۋە - چېۋە ئىشلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە نەشپۈت 150 تونىا.

يىل ئاخىرىدا قولدا 27 مىڭ 600 تۈياق چارۋا قالدى، بىر يىلدا 91.09 تونىنا گۆش، 5942 پارچە قوي تېرىسى، 205 پارچە كالا تېرىسى ئېلىندى؛ 12 مىڭ ئۇي قۇشى بېقىلىپ، 15 تونىنا تۇخۇم ئېلىندى. يېزا ـ بازار كارخانىلىرىدىن ئۇن زاۋۇتى بولۇپ، 1990 ـ يىلى ئىشچى ـ خىزمەتچىسى بەشكە، مەسئۇلات قىممىتى 46 مىڭ يۈەنگە، يىللىق پايدا ـ بېجى 19 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

§ 14 . قارايۇلغۇن يېزىسى

قارا يۇلغۇن يېزىسى كورلا شەھەر رايونىنىڭ جەنۇبىي قىسمىدا بولۇپ، شەھەر رايونىنىڭ مەركىزىگە 18 كىلومېتر كېلىدۇ. شەرقتە لوپنۇر ناھىيىسى بىلەن، جەنۇبتا پۇخۇي دېھقانچىلىق مەيدانى، پۇخۇي يېزىسى بىلەن، غەربتە ۋە شىمالدا تاۋات يېزىسى، ئوبلاستلىق تاۋات دېھقانچىلىق مەيدانى بىلەن چېگرىلىنىدۇ. يەر مەيدانى 396.32 كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، پۈتۈن شەھەر ئومۇمىي كۆلىمىنىڭ 5.5 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ. ئۇنىڭغا ئالتە كەنت ئاھالە كومىتېتى، 25 كەنت ئاھالە گۇرۇپپىسى قارايدۇ. 1990 ـ يىلدىكى ئائىلە سانى 1397، نوپۇسى 6537 بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 5875، خەنزۇ 658، خۇيزۇ بىر، باشقا مىللەتلەر ئۈچ، ئەر 3332، ئايال 3205.

مىنگونىڭ 36 ـ يىلى (1947 ـ يىلى) قارا يۇلغۇن كەنت بولۇپ، كورلا ناھىيىسىنىڭ 1 ـ يېزىسىغا قارايتتى. 1950 ـ يىلى قارا يۇلغۇن يېزىسى قۇرۇلۇپ، 2 ـ رايونغا قارىدى. 1956 ـ يىلى قارا يۇلغۇن يېزىسى بىلەن تەڭكەن يېزىسى قوشۇۋېتىلىپ، قارا يۇلغۇن يېزىسى دەپ ئاتالدى. 1958 ـ يىلى قارا يۇلغۇن گۇڭشىسى قۇرۇلدى. 1984 ـ يىلى كورلا ناھىيىسى كورلا شەھىرىگە قوشۇۋېتىلگەندە يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلدى.

قارا يۇلغۇن يېزىسى كۆنچى دەرياسى دېلتىسى يەلپۈگۈچسىمان تىنما تۈزلەڭلىكىگە جايلاشقان بولۇپ، شەرقىي شىمالى ئېگىز، غەربىي جەنۇبى پەس، دېڭىز يۈزىدىن ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 904مېتر كېلىدۇ. يەر كۆلىمى 594مىڭ 500موغا يېتىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە تېرىلغۇ يەر 38 مىڭ 300 مو، باغ 2773.65 مو، ئورمانلىق 60 مىڭ 100 مو، ئوتلاق 429 مىڭ 600 مو، مەھەللە، زاۋۇت ـ كانلار ئىگىلىگەن يەر 3741.06 مو، يول ئىگىلىگەن يەر 2292.4 مو، سۇ كۆلىمى 4355.4 مو، پايدىلىنىلمىغان يەر 53 مىڭ 400 مو.

كۆنچى دەرياسىدىن سۇ باشلىنىدىغان قارا سۇ ئۆستىكى بۇ يېزىدىكى ئاساسلىق ئۆستەڭ بولۇپ، ئۇنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 30 كىلومېتر، يېزا ئەۋىسىدىكى قىسمى 20 كىلومېتر كېلىدۇ. بۇ يېزا دېھقانچىلىقىنى ئاساس قىلىدۇ، بۇغداي، كۆمە قۇناق قاتارلىق ئاشلىق زىرائەتلىرىنى، كېۋەز، زاراڭزا، قوغۇن-تاۋۇز، كۆكتات قاتارلىق ئىقتىسادىي زىرائەتلەرنى تېرىيدۇ. 1990 ـ يىلى 3643 تونىنا ئاشلىق، 10 مىڭ 500 دەن پاختا، 510 تونىنا كۆكتات، 831 تونىنا كونسېرۋا پەسىدۇرى ئالدى. ئاساسلىق يەرلىك ئالاھىدە مېۋە ـ چېۋىلىرىدىن ئەشپۈت، ئۈرۈك، شاپتۇل، ئالما، ئۈزۈم قاتارلىقلار چىقىدۇ، 1990 ـ يىلى 646 تونىنا مېۋە ـ چېۋە ئېلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە ئەشپۈت 275 تونىنا. يىل ئاخىرىدا قولدا 20 مىڭ 300 تۈياق چارۋا قالدى، شۇ يىلى 454 تونىنا گۆش، 100 تونىنا سۈت، 30 تونىنا ھەسەل، ئون تونىنا تۇخۇم، 26 تونىنا قوي يۇڭى، 0.2 تونىنا تېۋىت، 4436 پارچە قوي ـ ئۆچكە تېرىسى، 87 پارچە كالا تېرىسى ئېلىندى. ئومۇمىي ئىقتىسادىي كىرىمى 8 مىليون 399 مىڭ 700 يۈەنگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە تېرىقچىلىق كىرىمى 7 مىليون 293 مىڭ 600 يۈەن، ئورمانچىلىق كىرىمى 27 مىڭ 100 يۈەن، چارۋىچىلىق كىرىمى 309 مىڭ 300 يۈەن، قوشۇمچە كەسىپ كىرىمى 383 مىڭ 300 يۈەن، قاتناش

كىرىمى 200 مىڭ 700 يۈەن، مۇلازىمەت كىرىمى 14 مىڭ 500 يۈەن، باشقا كىرىملەر 171 مىڭ 200 يۈەن. كىرىم كىشى بېشىغا 761.81 يۈەندىن توغرا كەلدى.

ئۇن زاۋۇتى، تالىك تالقىنى زاۋۇتى، مېيمونت ياسالمىلار زاۋۇتى قاتارلىق يېزا - بازار كارخانىلىرى بار.

§ 15 . پۇخۇي يېزىسى

پۇخۇي يېزىسى شەھەر رايونىنىڭ غەربىي جەنۇبىي قىسمىغا جايلاشقان بولۇپ، شەھەر رايونىنىڭ مەركىزىگە 52 كىلومېتر كېلىدۇ. شەرقتە پۇخۇي چارۋىچىلىق فېرمىسى بىلەن، جەنۇبتا لوپنۇر ناھىيىسى بىلەن، غەربتە بۈگۈر ناھىيىسى بىلەن، شىمالدا پۇخۇي دېھقانچىلىق مەيدانى بىلەن چېگرىلىنىدۇ، شەرقتىن غەربكە ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 30 كىلومېتر، جەنۇبتىن شىمالغا كەڭلىكى 12 كىلومېتر كېلىدۇ، يەر مەيدانى 132.01 كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، پۈتۈن شەھەر ئومۇمىي كۆلىمىنىڭ 1.82 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ. ئۇنىڭغا ئىككى كەنت ئاھالە كومىتېتى، ئالتە كەنت ئاھالە گۇرۇپپىسى قارايدۇ. 1990 - يىلدىكى ئاخىلە سانى 383، نوپۇسى 1679 بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 1194، خەنزۇ 481، خۇيزۇ ئۇچۇ، باشقا مىللەت بىر؛ ئەر 907، ئايال 772.

1952 - يىلى سوغۇ يېزىسى قۇرۇلۇپ، كورلا ناھىيىسىنىڭ 2 - رايونىغا قارىغان. 1959 - يىلى سوغۇ يېزىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، پۇخۇي گۈڭشېسى قۇرۇلغان. 1984 - يىلى شەھەر بىلەن ناھىيە قوشۇلغاندىن كېيىن كورلا شەھىرىگە قارىدى. 1984 - يىلى 12 - ئايدا يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلدى.

پۇخۇي يېزىسى تارىم دەرياسى تىنما تۈزلەڭلىكىگە جايلاشقان بولۇپ، غەربىي شىمالى ئىگىز، شەرقىي جەنۇبى پەس، دېگىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 890 - 952 مېتر ئارىلىقىدا. ئاساسلىق تۈپرىقى شورلۇق بوياق تۈپراق ۋە ئىشقارلىق بوياق تۈپراق بولۇپ، چۆللىشىش جەريانى ناھايىتى كۈچلۈك بولۇشتەك ئالاھىدىلىككە ئىگە. يەر ئاستى سۈيىنىڭ ئورنى تۆۋەن، تۈز تەركىبى كۆپ، بۇ يەردىن ئوتلاق سۈيىتىدە پايدىلىنىشقا بولىدۇ. يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 10.5℃، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 40 مىللىمېتر، قىراۋسىز مەزگىل 165 كۈندىن 170 كۈنگىچە بولىدۇ. يەر كۆلىمى 198 مىڭ موغا يېتىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە تېرىلغۇ يەر 8013.06 مو، باغ 220.1 مو، ئورمانلىق 29 مىڭ 200 مو، ئوتلاق 150 مىڭ 100 مو، مەھەللە، زاۋۇت - كانلار ئىگىلىگەن يەر 1267.53 مو، يول ئىگىلىگەن يەر 323.81 مو، سۇ كۆلىمى 3260.81 مو، پايدىلىنىلمىغان يەر 5605.86 مو.

پۇخۇي - مىرسالى غول ئوستىكى بۇ يېزىدىكى مۇھىم ئوستەڭ بولۇپ، ئۇنىڭغا كۈنچى دەرياسىدىن سۇ باشلىنىدۇ، ئۇزۇنلۇقى 40 كىلومېتر، يېزا تەۋەسىدىكى قىسمى ئون كىلومېتر كېلىدۇ. 1952-يىل- دىن باشلاپ، تارىم دەرياسى ئاساسلىق قېتىمنىڭ جەنۇبقا يۆتكىلىشىگە ۋە تارىم دەرياسىنىڭ يۇقىرى ئېقىمىدىكى يەرلەرنىڭ ئۇزلەشتۈرۈلۈشىگە ئەگىشىپ، پۇخۇي رايونىدىكى 1 مىليون 790 مىڭ مو ئوتلاق، توغراقلىق سۇسىز قېلىپ، ئورمانلار كۆپلەپ قۇرۇپ، ئوتلاقلار قۇملىشىپ كەتتى.

پۇخۇي يېزىسى چارۋىچىلىقنى ئاساس قىلىدۇ، دېھقانچىلىقنى چارۋىچىلىقىدىن كېيىن تۇرىدۇ. بۇغداي، شال، كۆممە قۇناق قاتارلىق ئاشلىق زىرائەتلىرىنى، كېۋەز، قوغۇن - تاۋۇز قاتارلىق ئىقتىسادىي زىرائەتلەرنى تېرىيدۇ. 1990 - يىلى 928 تونا ئاشلىق، 5800 دەن پاختا ئالدى، يىل ئاخىرىدا قولدا 10 مىڭ 100 تۇياق چارۋا قالدى. ئاساسلىق يەرلىك ئالاھىدە مېۋە - چېۋىلىرىدىن ئالما، ئۈزۈم، ئۇرۇك،

چىلان چىقىدۇ. 1990 - يىلى 74 تونىنا ئالما، 34 تونىنا ئۈزۈم، 24 تونىنا ئۈرۈك، بىر تونىنا چىلان ئىلىنىدى.

پۈخۈي بېزىسى بېكى جۈڭگو قۇرۇلغاندىن بۇيان، بولۇپمۇ ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن بۇيان، چارۋىچىلىقنى يەر شارائىتىغا قاراپ پاتال راۋاجلاندۇرۇش بىلەن بىر ۋاقىتتا، دېھقانچىلىقنىمۇ زور كۈچ بىلەن راۋاجلاندۇردى، ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ 50 ئېرىق-ئۆستەڭ چاپتى، ئۇلارنىڭ ئومتۇرىچە كەڭلىكى ئالتە مېتر، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 49 كىلومېتر كېلىدۇ. زور كۈچ بىلەن بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈپ، تېرىلغۇ يەر كۆلىمىنى كېڭەيتتى، 1983 - يىلدىن 1990 - يىلىغىچە بولغان ۋاقىت ئىچىدىلا تېرىلغۇ يەر 4500 مو كېڭەيتىلدى. يېزىدا ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ بەش يېزا - كەنت غول يولى ياسالدى، ئۇلارنىڭ ئومتۇرىچە كەڭلىكى مەككىز مېتر، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 21.2 كىلومېتر بولۇپ، ھەممىسىگە شېغىل يانتۇزۇلدى. پۈخۈيدىن شەھەر مەركىزىگىچە بولغان يولغا كوچا ئاپتوبۇسى مېڭىندى، ئاپتوبۇس كۈنىگە نەچچە قېتىم قاتناپ تۇرىدۇ، قاتناش خېلى قولايلىق.

ئىككىنچى قىسىم

تەبئىي مۇھىت

كورلا شەھىرى ياۋروپا ـ ئاسىيا قۇرۇقلۇقىنىڭ مەركىزىگە، تەڭرىتاغنىڭ جەنۇبىي قاپتىلىغا، تارىم ئويمانلىقىنىڭ شەرقىي شىمالىي چېتىگە جايلاشقان. ئۇنىڭ شىمالىي تەرىپىدە تەڭرىتاغ توغرىسىغا يېيىلىپ ياتقاچقا، شىمالىي مۇز ئوكيانىدىن كېلىدىغان سۇلۇق ئانمۇسغىرا توسۇلۇپ قالىدۇ، جەنۇبىي قىسمى تەكلىماكان قۇملۇقىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرايدۇ، كېلىماتى يازدا ئىسسىق، قىشتا سوغۇق بولىدۇ، كۈپ ھاللاردا، ھاۋا ئۇچۇق بولىدۇ، يامغۇر ئاز ياغىدۇ، ئەتىيازدا بوران كۈپ چىقىدۇ، يازدا دائىم ئىسسىق شامال زىيان سېلىپ تۇرىدۇ. كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ تېمپېراتۇرا پەرقى چوڭ، ئىقلىمى تىپىك چوڭ قۇرۇقلۇق خاراكتېرىدىكى قۇرغاق ئىقلىمغا كىرىدۇ. كورلا بوستانلىقىنىڭ دائىرىسى كەڭ، تۇپرىقى مۇنبەت، يەر تۇزۇلۇشى تەكشى، باغراش كۆلىنى سۇ مەنبەسى قىلغان كۆنچى دەرياسى شەھەر تەۋەسىنى ئۇزۇنىسىغا كېسىپ ئۆتىدۇ، دەريا ـ ئۆستەڭلەر گېرەلىشىپ كەتكەن، سۇ ۋە تۇپراق بايلىقى خېلى مول، شەھەر تەۋەسىدىن كۆپ خىل قاتتىق كان مەھسۇلاتلىرى ۋە نېفىت ـ تەبئىي گاز بايلىقى تېپىلغان بولۇپ، سانائەت ـ پېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىنى، بولۇپمۇ نېفىت ـ خىمىيە سانائىتىنى راۋاجلاندۇرۇشتا ئەۋزەل شارائىتقا ۋە غايەت زور يۇشۇرۇن كۈچكە ئىگە.

I باب

گېئولوگىيە

§ 1 . گېئولوگىيىلىك تۇزۇلۇشى

كورلا شەھىرى شىمالدىن جەنۇبقا قاراپ جەنۇبىي تەڭرىتاغ مېئوگېئو سىنىكلىناللىق پۈرۈلمە بەلبېغى بىلەن تارىم پلاتفورمىسىدىن ئىبارەت خاراكتېرى ئوخشاش بولمىغان ئىككى تېكتونىك ئېلېمېنتتىن ھالقىپ ئۆتىدۇ، چىگگىر چوڭقۇر ئۇزۇلمىسى (غەربىي بۆلىكى ئەشمە ئېغىن چوڭ ئۇزۇلمە قاتلىمى دەپ ئاتىلىدۇ) بۇ ئىككى تېكتونىك ئېلېمېنتنى ئايرىپ تۇرىدىغان چېگرا سىزىقى ھېسابلىنىدۇ.

1. جەنۇبىي تەڭرىتاغ مېئوگېئو سىنكلىنالليق پوروڤلمە بەلبېغى

جەنۇبىي تەڭرىتاغ مېئوگېئو سىنكلىنالليق پوروڤلمە بەلبېغى تۆزۈلمىسىنىڭ كورلا شەھىرى تەۋەسىگە تارقالغانلىرىدىن بۇگۇر پوروڤلمە باغلانمىسى بىلەن باغراش كۆلى ئويۇلمىسىدىن ئىبارەت ئىككى IV دەرىجىلىك تېكتونىك ئېلېمېنت بار.

بۇگۇر پوروڤلمە باغلانمىسى: بۇ، خامانگۇ جىلغىسىنىڭ غەربىي شىمالىغا، كورلا شەھىرىنىڭ شىمالىي چېتىگە جايلاشقان، شىمالىي تەرىپى خورا تېغى ئۆرۈلمىلىق ئۆزۈك قاتلىمى ئارقىلىق خورا تاغ چوقچايىسىدىن ئايرىلىپ تۇرىدۇ. جەنۇبىي تەرىپى چىگىر چوڭقۇر قاتلام ئۆزۈلمىسىنى پاسىل قىلىپ، تارىم پلاتفورمىسىنىڭ قۇرۇقتاغ پلاتفورما كۆتۈرۈلمىسىگە ياندىشىدۇ. بۇ پوروڤلمە باغلانمىسى، ئاساسەن، ئاشىنقى كاربون ئوندىلى، ئوتتۇرا-يۇقىرى كاربون ئوندىلى ھەمدە گېرتسىن ئوتتۇرا مەزگىلە-گە مەنسۇپ بولغان گرانىت، دىئورىتتىن تەركىپ تاپقان، ئوق بويلىمىسى، كۆپ ھاللاردا، غەربىي-غەربىي شىمالغا قاراپ يۆزلەنگەن بولۇپ، ئادەتتە، سىمېترىيىلىك سىزىقسىمان پوروڤلمە ھاسىلىنىدۇ، ئىككى قانىتىنىڭ يانتۇ بۆلۈكلىرى تەكشى، ئۆزۈلمىنىڭ ئەتراپىدىكى يانتۇ بۆلۈكلار تىك بولۇپ، قىسمەن جايلىرىدا ئاغدۇرۇلغان پوروڤلمە بار. بۇ پوروڤلمە باغلانمىسى گېرتسىن ئۆزۈلمە ھەرىكىتىنىڭ مەھسۇلى.

باغراش كۆلى ئويۇلمىسى: بۇ، تاشقىنىنىڭ ئەتراپىدا بولۇپ، باغراش كۆلى ئويۇلمىسىغا جايلاش-قان بىر كىچىك بۆلۈك ھاسىلىنىدۇ، غەربىي تەرىپى بۇگۇر پوروڤلمە باغلانمىسى، جەنۇبىي تەرىپى قۇرۇقتاغ پلاتفورما كۆتۈرۈلمىسىدىن ئىبارەت. ئويۇلمىنىڭ چەت تەرىپىدە ئۇچىنچى سىستېما، يۇرا سىستېمىسى ۋە ترىئاس سىستېمىسى چىقىپ قالغان، مەركىزىي قىسمىنىڭ ھەممىسىنى تۆتىنچى سىستې-مىدىكى يەر قاتلاملىرى يېپىپ تۇرىدۇ. ئۇچىنچى سىستېما يۇرا سىستېمىسى ۋە ترىئاس سىستېمىسى پوروڤلمە بولۇپ شەكىللەنگەن، ئوق بويلىمىسى شەرقىي غەربكە يېقىن بولۇپ، سىمېترىيىلىك تەكشى پوروڤلمە ھاسىلىنىدۇ، ئۇنىڭ يانتۇ بۆلۈكى ئادەتتە 15° ـ 20° كېلىدۇ. قىسمەن ھالدا ئۆزۈلمىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغاچقا، ئاغدۇرۇلغان پوروڤلمىگە ئايلىنىپ قالغان. بۇ پوروڤلمىلەرنىڭ كۆپىنچىسى كېيىنكى مەزگىلدىكى ئۆزۈلمە تەرىپىدىن كېسىپ تاشلانغان، تاشقىنىنىڭ ئەتراپىدا جەنۇبتىن شىمالغا يۆزلەنگەن ئىنتە-رىلمە ياپىلىق جىسىملارنى ئۇچرىتقىلى بولىدۇ، ئىنتېرىلمە ئارىلىقى 5000 مېتردىن يېتىدۇ، بۇنىڭ بىلەن پروتېروزوي گۈرۈپپىسى يۇرا سىستېمىسىنىڭ ئۈستىنى يېپىۋالغان. بۇ ئويۇلمىنى ھىندىچىنى ھەرىكىتى شەكىللەندۈرگەن.

2. تارىم پلاتفورمىسى

تارىم پلاتفورمىسى تۆزۈلمە رايونىنىڭ كورلا شەھىرى دائىرىسىگە تارقالغانلىرىدىن قۇرۇقتاغ پلاتفورما كۆتۈرۈلمىسى ۋە شەرقىي تارىم پلاتفورما ئولتۇرۇشمىسىدىن ئىبارەت ئىككىنچى دەرىجىلىك ئىككى تېكتونىك ئېلېمېنت بار.

قۇرۇقتاغ پلاتفورما كۆتۈرۈلمىسى: بۇ خورا تېغىنىڭ جەنۇبىي قاپتىلى بىلەن قۇرۇقتاغ لىنە-يىسىگە جايلاشقان بولۇپ، شىمالىي تەرىپى چىگىر چوڭقۇر ئۆزۈلمىسى ۋە بۇگۇر پوروڤلمە باغلانمىسى ھەمدە باغراش كۆلى ئويۇلمىسى بىلەن ئايرىلىپ تۇرىدۇ، جەنۇب تەرىپى 4000 مېتر چوڭقۇرلۇقتىكى ئۆل ئاستى لىنىيىسى پاسىل قىلىپ، شەرقىي تارىم پلاتفورما ئولتۇرۇشمىسى بىلەن ياندىشىدۇ. كورلا شەھىرى تەۋەسىدىن بۇ پلاتفورما كۆتۈرۈلمىسىنىڭ ئاراتلا بىر IV دەرىجىلىك تېكتونىك ئېلېمېنتىنى،

يەنى باشقۇرۇم پلاتفورما گۇمبىزىنى ئايرىپ چىقىشقا بولىدۇ.

باشقۇرۇم پلاتفورما گۇمبىزى پروتېرورۇزوي گۇرۇپپىسىدىكى شىكلى تاغلىرى ۋە چاڭچىياڭ - پروتېرورۇزوي سىستېمىسىدىن ھاسىل بولغان ئۇل ئاستى بولۇپ، قاپلىما قاتلاملىرى ئاساسەن سىنىئان سىستېمىسىدىكى ئۆزۈندى جىنس ۋە ئاز مىقداردىكى كاربوناتلىق جىنس، ماگما جىنسلاردىن تەركىپ تاپقان. ماگما جىنسلاردىن پروتېرورۇزوي ئىراسىغا مەنسۇپ بولغان گرانىت، دىئورىت ۋە گېبرىتېننىياق ئوتتۇرا مەزگىلدىكى گرانىت ھەمدە گرانىتلىق دىئورىت قاتارلىقلار بار. پۈرۈلمىلىرى ئېگىز بۇلۇڭلۇق ھىممېتريىسىز پۈرۈلمىنى ئاساس قىلىدۇ، قىسمەنلىرى ئاغدۇرۇلغان بولۇپ، ئوق بويلىمىسى شەرقىي غەربكە يېقىنراق، ئۆزۈلمىلىرى يېتىلگەن ھەمدە گۈرۈچىلاشقان ھالەتتە كۆرۈنىدۇ، ئاساسەن ئۇ ئېگىز، بۇلۇڭلۇق ئۆزۈلمە ھېسابلىنىدۇ.

شەرقىي تارىم پلاتفورما ئولتۇرۇشمىسى: بۇ، كورلا شەھىر رايونىدىن چەرچىنىڭ جەنۇبىغىچە بولغان، تۆتىنچى سىستېما قاپلاپ تۇرغان كەڭ رايون دائىرىسىگە جايلاشقان بولۇپ، تارىم پلاتفورما ئولتۇرۇشمىسىنىڭ ئۇل ئاستى ئەڭ چوڭقۇر كۆمۈلگەن رايون ھېسابلىنىدۇ. ئايرو ماگنىتلىق قىزىكلىق قېدىرىپ تەكشۈرۈشكە قارىغاندا، ئۇل ئاستى ئالدىنقى سىنىئان سىستېمىسىغا تەۋە بولۇپ، كۆمۈلگەن چوڭقۇرلۇقى 900 مېتردىن يېتىدۇ. شىمالىي تەرىپىدە يۇشۇرۇن ئاساسىي ماگما جىنسلار بار، يېپىنچا قاتلاملىرى پالېئوزوي گۇرۇپپىسى - كاينوزوي گۇرۇپپىسىغا تەۋە. يۇرا سىستېمىسى بىر تالاي كۆمۈر تەركىبلىك ئۆزۈندىلىق قۇرۇلمىلاردىن ھاسىل بولغان، كاينوزوي ئېراسىدىكى چۆكۈندىلەرنىڭ قېلىنلىقى، ئادەتتە، 2500 مېتر چە كېلىدۇ. بۇ پلاتفورما ئولتۇرۇشمىسى، ئاساسەن، پالېئوزوي دەۋرى بىلەن مېزوزوي ئېراسى مەزگىللىرىدە شەكىللەنگەن.

تۇرۇلمىلىرىنىڭ يېتىلىش ئالاھىدىلىكى ۋە ئۇل ئاستى كۆمۈلمە چوڭقۇرلۇقىغا ئاساسەن، ئۇنى ■ دەرىجىلىك ئۇچ تېكتونىك ئېلېمېنتقا يەنى بۈگۈر پلاتفورما ئەگمىسى، كۆنچى دەريالىق ئۆزۈلمە باسقۇچى، تەكلىماكان پلاتفورما ئولتۇرۇشمىسىغا ئايرىشقا بولىدۇ. بۈگۈر پلاتفورما ئەگمىسىنىڭ ئۇل ئاستى چوڭقۇرلۇقى 4000 مېتردىن 5000 مېترغا، چەرچى ئەتراپىدىكى پلاتفورما ئەگمىسىنىڭ ئۇل ئاستى چوڭقۇرلۇقى 1000 مېتردىن 3000 مېترغا، كۆنچى دەريالىق ئۆزۈلمە باسقۇچىنىڭ ئۇل ئاستى چوڭقۇرلۇقى 1000 مېتردىن 4000 مېترغا يېتىدۇ؛ تەكلىماكان پلاتفورما ئولتۇرۇشمىسىنىڭ ئۇل ئاستى چوڭقۇرلۇقى ئومۇمەن 4000 مېتردىن ئاشىدۇ، جەنۇب تەرىپىدىكى قىسمەن جايلاردا 9000 مېترغا يېتىدۇ.

§ 2 . يەر قاتلىمى

كورلا شەھىرىنىڭ ئوتتۇرا ۋە جەنۇبىي قىسمى تارىم ئويمانلىقىنىڭ شىمالىي چېتىدىكى كەڭ كەتكەن تىنما - لاتقا تۈزلەڭلىك ۋە شامالدا ھاسىل بولغان چۆكۈندە - قۇم بارخان بەلبېغىدىن ئىبارەت، يەر يۈزى پۈتۈنلەي تۆتىنچى سىستېمىدىكى بوش چۆكۈندە ماددىلاردىن تەركىب تاپقان. شىمالىي قىسمى خورا تېغى بىلەن قۇرۇقتاغ رايونىدىن ئىبارەت بولۇپ، گېئولوگىيىلىك تۈزۈلمە ھەرىكىتى ۋە چۆكۈندە مۇھىتىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغانلىقتىن، يەر قاتلاملىرى تولۇق يېتىلمىگەن ھالەتتە كۆرۈنىدۇ.

1. پروتېرورۇزوي گۇرۇپپىسى

دەسلەپكى پروتېرورۇزوي گۇرۇپپىسىدىكى شىكلى ناغ توپى: بۇ خورا تېغىنىڭ جەنۇبىي

قاپتىلى ۋە قۇرۇقتاشلىق تەرىبي ئوچىدا چىقىپ قالغان بولۇپ، تارقىلىشى بىر قەدەر كەڭ. جىنسلارنىڭ ئۆزگىرىش دەرىجىسى بىر قەدەر يۇقىرى بولۇپ، جىنس خۇسۇسىيىتى مۇرەككەپ. بۇلار، ئاساسەن بوز يېشىل، قارامتۇل كۇل رەڭلىك چىرىتىال پلاگىئوكلازلىق گىنېيس، توق يېشىل ئامفىبوللۇق پلاگىئوكلازلىق گىنېيس، قىستۇرۇلغان ئامفىبوللۇق تارشا جىنس، ئىككىلەمچى چىرىتىاللىق دالاشپاتلىق تارشا جىنس، دولومىت، دولومىتلىق مەرمەر تاش قاتارلىقلاردىن تەركىپ تاپقان بولۇپ، قېلىنلىقى تەخمىنەن 4000 مېتر كېلىدۇ.

چاڭچېك - پروتېروزوي سىستېمىسى: چاڭچېك سىستېمىسى، جىشەن سىستېمىسى، پروتېروزوي سىستېمىسىنى تەتقىق قىلىش دەرىجىسى ناچار بولغانلىقتىن ئۇلار، ئادەتتە، تۆرلەرگە ئايرىلماي، ئومۇملاشتۇرۇلۇپ، چاڭچېك - پروتېروزوي سىستېمىسى دەپ ئاتىلىدۇ، بۇ كورلا شەھەر رايونىنىڭ جەنۇبىي، شەرقىي قۇرۇق تاغنىڭ جەنۇبىي ئېتىكى بىلەن خورا تېغىنىڭ شىمالىي ئېتەكگىلا پارچە - پۇرات تارقالغان. قۇرۇقتاغ رايونىدىكى جىنسلار، ئاساسەن، كۆكۈچ رەڭلىك، توق كۇل رەڭلىك كرىستاللاشقان هاك جىنس، دولومىتلىق هاك جىنس، هاك جىنس، توق يېشىل كۋارتسلىق سېرىتسىت تارشا جىنس، سۇس يېشىل ۋە بىنەپشە رەڭلىك تورف، ئەشمە قۇم تاش، كۇل رەڭ كرىمنىلىق قۇمتاش، كىستوستىلىق سېرىتسىت ئەشمە قۇم تاش ۋە ئاز مىقداردىكى ئۆزگەرگەن قۇم تاش، يېشىل تارشا جىنس، توق كۇل رەڭلىك ئۇششاق قۇم تاش، كۇل رەڭلىك شېغىل تاش قاتارلىقلاردىن تەركىپ تاپقان. خورا تېغىنىڭ شىمالىي ئېتىكىدىكى جىنسلار ئاساسەن، قارا چىرىتىال كالسىلىق شىپات گىنېيس، ئىككىلەمچى چىرىتىال كالسىلىق شىپات گىنېيس ھەمدە ئامفىبوللۇق قارا چىرىتىال ئولىگوتلازلىق گىنېيس قاتارلىقلاردىن هاسىل بولغان، ئۇنىڭ قېلىنلىقى تەخمىنەن 1700 مېتر كېلىدۇ.

سىنىتىان سىستېمىسى: كورلا شەھەر رايونىنىڭ جەنۇبىي شەرقىگە 15 كىلومېتر كېلىدىغان جايدىلا ئاز مىقداردا دەسلەپكى سىنىتىان ئوتدېلىغا تەۋە بېيېشى فورماتسىيىسى بىلەن تېرەن ئېقىن فورماتسىيىسى ئېچىلىپ قالغان.

بېيېشى فورماتسىيىسى: بۇنىڭ ئۈستۈنكى قىسمى يېشىل قۇم تاش ئارىسىغا قىستۇرۇلغان ئەشمە قۇم تاشتىن، ئوتتۇرا قىسمى كۇل رەڭ مۇزلاتقا شېغىل تاش ئارىسىغا قىستۇرۇلغان ئاندېزىت، تۆفلۇق شېغىل، تۇف، بارامسمان جۇلالىق بازالىت قاتارلىقلاردىن، ئاستىنقى قىسمى هاك جىنس، قۇملۇق هاكلاردىن تەركىپ تاپقان بولۇپ، قىسمەن جايلىرىنىڭ تېگىدىن شېغىل تاشلارنى ئۈچرىتىلى بولىدۇ، ئۇنىڭ قېلىنلىقى 230 مېتر كېلىدۇ.

تېرەن ئېقىن فورماتسىيىسى: ئۇنىڭ ئۈستۈنكى قىسمى كۇل رەڭ يېشىل مۇزلاتقا شېغىل تاش ئارىسىغا قىستۇرۇلغان كۇلسىمان ئاندېزىتلىق ئەشمە قۇم تاشتىن، ئاستىنقى قىسمى يېشىل قۇمسىمان تارشا جىنس، كۆكۈچ يېشىل شېغىل تاش، قىزغۇچ ئۇششاق شېغىل تاش ۋە قوڭۇر - يېشىل ئالبىتلىق چىپار جىنس ھەمدە كۆكۈچ يېشىل كرىمنىلىق تارشا جىنسلاردىن تەركىپ تاپقان بولۇپ، قېلىنلىقى 1580 مېتر كېلىدۇ.

2. پالىئوزوي گۇرۇپپىسى

پەقەت تاش كۆمۈر سىستېمىسلا ئېچىلىپ قالغان بولۇپ، خورا تاغلىق رايونىغا تارقالغان، ئۈستۈنكى كاربون ئوتدېلى، ئوتتۇرا كاربون ئوتدېلى، ئاستىنقى كاربون ئوتدېلىنىڭ يېتىلىشى تولۇق بولۇپ، قېلىنلىقى 300 مېتردىن 3000 مېترغىچە كېلىدۇ.

ئاستىنقى كاربون ئوتدېلى ئەشمە فورماتسىيىسى: جىنسلار، ئاساسەن، كۆكۈچ قېلىن قېلىن قاتلاملىق كرىستال ھالك جىنس، قارامتۇل كۇل رەڭلىك شېھاتلىق كۋارتس قۇم تاش، لايلىق ئەشمە قۇم تاش، كاربونلۇق سلانىس، تاختا جىنس، ئازىسغا سىلتىرتاش قىستۇرۇلغان لېنزلىق جىسىملاردىن تەركىپ تاپقان.

ئوتتۇرا - ئۈستۈنكى كاربون ئوتدېلى: جىنسلار، ئاساسەن، شېغىل تاش، قۇم - شېغىل تاش، قۇم تەركىبلىك تاختا جىنس، ئاندالۇزىتلىق تاختا جىنس، فىللىت، ئەشمە قۇم تەركىبلىك گىل تاش، ھالك جىنس ۋە تۇز تەركىبلىك قۇم تاش، كرىستال ئۇۋاقلىق تۇز، ۋولقانلىق قېتىشما ھالك جىنس قاتارلىقلاردىن تەركىب تاپقان.

3. مېزوزوي گۇرۇپپىسى

تۈرىئاس سىستېمىسى: يەقەت خامانگۇ ئەتراپىدىلا چېقىپ قالغان بولۇپ، ئاز مىقداردا ئوتتۇرا-ئۈستۈنكى كاربون ئوتدېلىغا تەۋە شياۋ چۆمنگۇ گۇرۇپپىسى بار. جىنسلار كۇل رەڭ - يېشىل زور قېلىن قاتلاممسمان شېغىل تاش ۋە قۇم - شېغىل تاش، ئازىسغا قۇم تاش قىستۇرۇلغان لېنزلىق جىسىملاردىن تەركىب تاپقان، قىسمەنلىرىنىڭ ئازىسدا كۆمۈر سىزىقلىرى بولۇپ، تېگى قىسمىدىن يەش مېتردىن 15 مېترغىچە كېلىدىغان ھەرخىل رەڭلىك تاسما يەلباغسمان گىل تاش، ئەشمە قۇم تاش، نېپىز تاختىسمان قۇم تاش ئازىسغا قىستۇرۇلغان كۆمۈر قاتلىمى ۋە كاربوناتلىق گىل تاشلارنى ئۆچرىتىشلى بولىدۇ، ئۇنىڭ قېلىنلىقى 154 مېتر كېلىدۇ.

يۇرا سىستېمىسى: بۇ، تاشدەندىن خامانگۇغىچە بولغان جايلارغا تارقالغان بولۇپ، ئوتتۇرا - ئۈستۈنكى كاربون ئوتدېلىدىكى خامانگۇ فورماتسىيىسى بىلەن ئوتتۇرا كاربونات ئوتدېلىدىكى تاشدەن فورماتسىيىسى ئېچىلىپ قالغان، ئۇلارنىڭ قېلىنلىقى 641 مېتردىن 12 مىڭ 940 مېترغىچە كېلىدۇ.

ئوتتۇرا - ئاستىنقى كاربون ئوتدېلى خامانگۇ فورماتسىيىسى: جىنسلار، ئاساسەن، ئاقۇچ كۇل رەڭ، يېشىل كۇل رەڭ يېرىك قۇم تاش، قۇم - شېغىل تاش، قۇم تاش، ئەشمە قۇم تاش، قىستۇرۇلغان ئاندېزىتلىق گىل تاش ھەمدە كۆمۈر قاتلىمى ۋە رومبا تۆمۈر رۇدىسى مۇنەككلىرى قاتارلىقلار-دىن تەركىب تاپقان.

ئوتتۇرا كاربون ئوتدېلى تاشدەن فورماتسىيىسى: جىنسلار، ئاساسەن، ئازىلاشما رەڭلىك قۇم تاش، قۇم - شېغىل تاش ئازىسغا قىستۇرۇلغان نېپىز قەۋەتلىك گىل تاش، كاربوناتلىق گىل تاش، ساپال توپىسى، كۆمۈر قاتلىمى ۋە رومبا تۆمۈر رۇدىسى مۇنەككلىرىدىن تەركىب تاپقان. بۇ فورماتسىيە — يۇرا سىستېمىسىدىكى ئاساسلىق كۆمۈر قاتلىمى ئورنى ھېسابلىنىدۇ.

4. كاينوزوي گۇرۇپپىسى

كېيىنكى ئۈچىنچى سىستېما: بۇ، ئاساسەن، تاشدەن ۋە كورلا شەھەر رايونىنىڭ شاڭخۇ يېزىسى ئەتراپلىرىدا ئېچىلىپ قالغان بولۇپ، تاغ ئېتىكىنى بويلاپ تارقالغان. ئۇنى جىنس خۈسۈسىيىتىگە قاراپ، مېئوتسېن ئوتدېلى ئاۋشۇيۈەن فورماتسىيىسى ۋە پلىئوتسېن ئوتدېلى پۈتاۋگۇ فورماتسىيىسىگە ئايرىشقا بولىدۇ، ئۇنىڭ قېلىنلىقى 146 مېتردىن 414 مېترغىچە كېلىدۇ.

مېئوتسېن ئوتدېلى ئاۋشۇيۈەن فورماتسىيىسى: جىنسلار، ئاساسەن، قىزىل خىش رەڭلىك

قىرلىق شېغىل تاشتىن تەركىپ تاپقان، ئوتتۇرا ـ ئۈستۈنكى قىسمى ئارىسىغا قېلىنلىقى ئۈچ سانتىمېتر. دىن 20 سانتىمېتر‌غىچە كېلىدىغان، تاللىنىشچانلىقى ئەك ياخشى بولغان ېىر ـ ئىككى قەۋەت ئوتتۇراھال يېرىك قۇم تاشلار قىستۇرۇلغان، تېگى ئاق رەڭلىك گىپىس مۇنەك قاتلىمىنى ئۆزئىچىگە ئالىدۇ.

پلىئوتسېن پۈتاۋگۇ فورماتسىيىسى: جىنسلار، ئاساسەن، سېرىق، سۇس قوڭۇر رەڭلىك گىل تاش، قۇم تەركىبلىك گىل تاش، ئەشمە قۇم تاش، قۇم تاش ھەمدە قۇم ـ شېغىل ئاشلاردىن تەركىب تاپقان، قىسمەنلىرى نېپىز قەۋەتلىك سىگنر تاشنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئاستىنقى قىسمىدىكى جىنسلار سەل قىزىلراق بولۇپ، يۇقىرىلىغانسېرى سۇس رەڭگە ئۆزگىرىپ بارىدۇ، ئۈستۈنكى قىسمىدىكى گىل تاش قاتلىمى ئارىسىغا يېشىل كۇل رەڭ تاسمىسىمان بەلباغلار قىستۇرۇلغان بولۇپ، يېشىل تاسمىسىمان بەلباغ قاتلىمىنى شەكىللەندۈرگەن.

ئۆتىنچى سىستېما: بۇ سىستېما ئاھايىتى كەڭ تارقالغان بولۇپ، كورلا شەھىرى ئومۇمىي يەر مەيدانىنىڭ تەخمىنەن 70 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ. جىنسلار، ئاساسەن، چۆل شېغىل تېشى، قۇم ـ شېغىل تاش، شېغىل تاش، قۇم، ئۇششاق قۇم، كەنجى قۇم ئۆپراق، سېرىق ئۆپراق، سېغىز ئۆپراق، لاتقا قاتارلىق بوش چۆكۈندە ماددىلاردىن ھاسىل بولغان. قېلىنلىق دەرىجىسىنىڭ ئۆزگىرىشى چوڭ‌راق بولۇپ، ئادەتتە، نەچچە ئون مېتردىن نەچچە 100 مېتر‌غا، ئەك قېلىن بولغانلىرىنىڭ نەچچە 1000 مېتر‌غا يېتىدۇ. شەكىللىنىشكە مەۋەبچى بولغان تېپلاردىن لاتقىلار، ئېقىندىلار، شامال چۆكۈندىلىرى، كۇل چۆكۈندىلىرى، سازلىق دۆڭلەنمىلىرى بار ھەمدە ئارىلاشما تېپلارمۇ بار.

§ 3 . بۆسمە جىنسلار

كورلا شەھەر رايونىدا بۆسمە جىنسلار ناھايىتى تولۇق يېتىلگەن بولۇپ، تارقىلىش كۆلىمى ئېچىلىپ قالغان ئۇل جىنس كۆلىمىنىڭ تەخمىنەن 70 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ. كېسىلاتالىق جىنسلار ئاساسىي ئورۇندا، يەنەرەپ جىنسلار 2 . ئورۇندا تۇرىدۇ، ئاساسلىق جىنس ۋە ئولترا ئاساسلىق جىنسلار ناھايىتى ئاز، پەقەت ئايرىم تېپىز ماگما جىنسلارلا ئۇچرايدۇ. ئۇلارنىڭ شەكىللىنىش دەۋرى پروتېروزوي ئېراسى، دەسلەپكى پالېئوزوي ئېراسى ۋە ئاخىرقى پالېئوزوي ئېراسىدىن ئىبارەت، بۇنىڭ ئىچىدە ئاخىرقى پالېئوزوي ئېراسى ئەك مۇھىم. ھەر قايسى دەۋرلەردىكى ماگما جىنسلارنىڭ ئۇزۇن ئوق يۇنۇلىشى رايون داۋىرىلىك تۈزۈلمە لىنىيىسىنىڭ يۇنۇلىشى بىلەن ئاساسىي جەھەتتىن ئوخشاش بولۇپ، غەربىي شىمالىي غەربكە ـ شەرقىي جەنۇبىي شەرقە قاراپ سۇزۇلغان.

1. پروتېروزوي ئېراسى بۆسمە جىنسلىرى

بۇ بۆسمە جىنسلار گرانىتتىن ئىبارەت بولۇپ، خورا تېغىنىڭ جەنۇبىي ئېتىكىگە تارقالغان، ئۇنى، كىرىشمە مۇناسىۋىتى بىلەن جىنس خۇسۇسىيىتىگە ئاساسەن، ئىككى بۆسمە رېتىگە ئايرىش مۇمكىن:

كۆكۈچ گنېيىسسىمان كۇارتسلىق گرانىت: بۇ، شىگدى تاغ گۇرۇپپىسىغا بۆسۈپ كىرگەن بولۇپ، جىنسلار رايون داۋىرىلىك ئۆزگىرىش ۋە ئارىلاشما جىنسلىشىش تەسىرىگە ئۇچرىغانلىقتىن، قىسمەن ماگما جىنسلار قىسمەن ئورالما جىنسلارنى قېتىغا ئالغان. جىنسلار كۆچلۈك كىستوستىلاشقانلىقى ۋە قىرلىقلاشقانلىقى ئۈچۈن ئۆزگىرىشى چوڭقۇرلىشىپ، كىستوستىلىق بولۇپ يېتىلگەن، ئېغىشتىن ھاسىل بولغان تۈزۈلمە ـ ئوتتۇراھال يېرىك دانىچە تۈزۈلمە شەكىللەنگەن، كۆك كۇارتس ئۇنىڭ

ئالاھىدىلىكى بولۇپ، تەركىبىدە تىنتانت بىلەن سىركون مول.

كۇل رەڭ-بوز يېشىل گۈنبىسسىمان گرانىت: بۇ، شىمالدى تاغ گۈرۈپپىسىغا بۆسۈپ كىرگەن بولۇپ، ماگما جىنسىنىڭ ئىچىدىكى تېگىشكەن زوننا ئارىلاشما جىنسقا ئايلانغان، سىرتتىن تېگىشكەن زوننىسىنىڭ گۈنبىسلە-شىشى كۆچلۈك. ئۇنىڭ جىنس تېپلىرىدىن گۈنبىسسىمان ئاق چىرىمتال-كالىي تەركىبلىك گرانىت، چوڭ قارا قىسمان-گۈنبىسسىمان ئىككىلەمچى چىرىمتاللىق گرانىت، قاراقىسمان-گۈنبىسسىمان گرا-نىت، گۈنبىسسىمان ئىككىلەمچى چىرىمتاللىق گرانىت، قارا چىرىمتاللىق گرانىت، چىپارسىمان قارا چىرىمتاللىق گرانىت قاتالىقلار بار، لېكىن جىنس فاتسىيسىنىڭ چېگرىسى ئېنىق ئەمەس.

2. گېرتسىن ئوتتۇرا مەزگىلدىكى بۆسمە جىنسلار

بۇ مەزگىلدىكى بۆسمە جىنسلار تولۇق يېتىلگەن بولۇپ، بىر قەدەر كەڭ دائىرىدە ئېچىلىپ قالغان. گرانىت ئاساس ئورۇندا تۇرىدۇ، قىسمەن جايلىرىدىن دىئورىتنىڭ كىچىك ماگما جىنسلىرىنى ئۇچرىتقىلى بولىدۇ، بۇ، ئادەتتە ئۇل جىنس ۋە غول جىنس شەكىلدە كېلىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە گرانىتنى كۆكۈچ ۋە قىزغۇچ گرانىتتىن ئىبارەت ئىككى بۆسمە رېتىمگە ئايرىشقا بولىدۇ.

دىئورىت: شىمالدى تاغ گۈرۈپپىسىغا بۆسۈپ كىرگەن بولۇپ، غول جىنس، شاخسمان كىچىك ماگما جىنس بولۇپ شەكىللەنگەن. سىرتتىن تېگىشكەن زوننىدا كرېمنىلىشىش، مۇڭگۇز تاشقا ئايلىنىش، مەرمەر تاشقا ئايلىنىش ھەمدە ئارىلاشما جىنسقا ئايلىنىش قاتارلىق ئەھۋاللار كۆرۈلىدۇ. ئىچىدىن تېگىش-كەن زوننىدا سېرپىنتىنقا ئايلىنىش، ئاكتىنولىتلىشىش، خلورتلىشىش، ئەپىدوتلىشىش، سېرپېنتىنىلە-شىش قاتارلىق ئۆزگىرىشلەر بولغان. جىنس تۈرلىرىدىن كۆزارتسلىق دىئورىت ھەمدە گرانىتلىق دىئورىتلار ئۇچرايدۇ.

كۆكۈچ گرانىت: بۇ، ئاساسەن، ئاستىنقى كاربون ئوتدېلىنىڭ ئەشمە فورماتسىيىسىگە بۆسۈپ كىرگەن بولۇپ، ئاساسەن، غول جىنس، شاخسمان جىنس بولۇپ شەكىللەنگەن. ماگما جىنس بىلەن قورشالما جىنسىنىڭ تېگىشكەن يۈزى يېرىم ئەكشى كەلگەن، قورشالما جىنسلار ئۆزگىرىپ مۇڭگۇز تاشقا، ئارىلاشما جىنسقا ۋە كرېمنىيغا ئايلانغان. جىنس تىپى پلاگىئوكلازلىق گرانىتنى ئاساس قىلىدۇ.

قىزغۇچ گرانىت: بۇ، ئاساسەن، ئاستىنقى كاربون ئوتدېلى ئەشمە فورماتسىيىسى ۋە كۆكۈچ گرانىت ئارىسىغا بۆسۈپ كىرگەن بولۇپ، ئېچىلىپ قالغان كۆلىمى بىر قەدەر چوڭ، ئادەتتە ئۇل جىنس شەكىلدە بولۇپ، ماگما جىنس بىلەن قورشالما جىنسىنىڭ تېگىشكەن سىزىقلىرى ئومۇمەن تۆپتۈز كەلگەن، قورشالما جىنسلار ئۆزگىرىپ ئارىلاشما جىنسقا، ئەپىدوتقا ۋە كاربوناتلارغا ئايلانغان. جىنس تىپى قىزغۇچ بېرىك دانىچە ئىككىلەمچى چىرىمتاللىق گرانىت ھەمدە قىزىلگۈل رەڭلىك قارا چىرىمتال گرانىتتىن ئىبارەت.

§ 4. قۇرۇلۇش گېئولوگىيىسى

گېئولوگىيە بىرلىكىگە ئاساسەن، كورلا شەھىرىنىڭ قۇرۇلۇش گېئولوگىيىسى رايونىنى ئۇل جىنس-لىق تاغلىق رايون، تاغ باغرى يانتۇ تىنما تۈزلەك رايونى، دېلتىنىڭ ئوتتۇرا - يۇقىرى قىسىم رايونى، دېلتىنىڭ تۆۋەنكى قىسمى ۋە تىنما يۇمشاق تۈپراقلىق تۈزلەك رايوندىن ئىبارەت تۆت رايونغا ئايرىشقا بولىدۇ.

1. ئۇل جىنسلىق تاغلىق رايون

بۇ، خورا تېغىنلىق شەرقىي بۆلۈكى ۋە قۇرۇقتاغنىڭ غەربىي بۆلۈكىگە تارقالغان. جىنسلاردىن، ئاساسەن، يېشىل كۇل رەڭ تارشا جىنس، گنېيس، كۆكۈچ مەرمەر تاش ۋە كۆكۈچ قىزىل ئەت رەڭلىك گرانىت، گرانىتلىق دىئورىت ۋە پېرىك دانىچە گرانىتلىق گنېيس بار. قىسمەن بۆلۈكىگە، مەسىلەن: ھاك خۇمدىنى، ئېلېكتر ئىستانسىسىدىن شىمالىي پويىز ئىستانسىسىغىچە بولغان جايلارغا ئوخشىچى سىستېما ۋە تۆتىنچى سىستېمىدا شەكىللەنگەن قۇم تاش، كالتسىيلىق سېغىز قېتىشمىدىن ھاسىل بولغان گىل تاش ۋە شېغىل تاشلار تارقالغان.

تارشا جىنس، گنېيس، مەرمەر تاش، گرانىت قاتارلىق ئۆزگەرگەن جىنسلار كۆپ قېتىملىق تۆزۈلمە ھەرىكىتىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغانلىقتىن، دەز ۋە پېرىقلار خېلى پىتىلىپ قالغان، كۆتۈرۈش ئىقتىدارى 1000KPa دىن 5000KPa غىچە بولغان دائىرىدە بولىدۇ.

شېغىل تاش، گىل تاش قاتارلىق چۆكۈندە جىنسلارنىڭ شامالدا يېمىرىلىشى بىر قەدەر ئېغىر بولۇپ، ئاساسلا ئۇۋۇلۇپ كېتىدۇ، تەركىبىدە خېلى زور مىقدارداغا ئاسان ئېرىيدىغان تۇز ۋە نېپىز قەۋەتلىك سىكىرتاش بار، كۆتۈرۈش ئىقتىدارى 200KPa دىن 1000KPa غىچە بولغان دائىرىدە بولىدۇ.

ئۇل جىنسلىق تاغلىق رايونىنىڭ قۇرۇلۇش گېئولوگىيىسى جەھەتتىكى ناچار ھادىسىلەر، ئاساسەن، قىيان، لاي ـ شېغىل ئېقىنى، جىنسلار گۈمۈرۈلۈپ چۈشۈش ۋە ئۇل تەكشى بولماسلىق مەسىلىسىدىن ئىبارەت.

2. تاغ باغرى يانتۇ تىنما تۆزلەك رايونى

بۇ، خورا تاغ باغرى ۋە قۇرۇقتاغ باغرىدىكى يانتۇ تىنما تۆزلەك رايونلار ھەمدە، تاشقىنىدىكى كۆنچى دەريالىرىنىڭ ئىككى قىرغىقىدىكى تاغ باغرى يانتۇ تۆزلەك رايونىدىن ئىبارەت ئۈچ رايونى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

خورا تاغ باغرى يانتۇ تىنما تۆزلەك رايونى: بۇ «كۆنچى» مايى ئىسكىلاتىنىڭ غەربىگە، 18ـتۈەن چوڭ ئۆستىڭىنىڭ شىمالىي دائىرىسىگە تارقالغان. يەر قاتلىمى تۆتىنچى دەۋر گولوتسېن ئېراسىدىكى لاتقىلاردىن پەيدا بولغان قىرلىق شېغىل ۋە ئۇششاق تاشلىق تۆپراقنى ئاساس قىلغان ھالدا شەكىللەنگەن بولۇپ، قېلىنلىقى 100 مېتردىن ئاشىدۇ. يەر قاتلىمىنىڭ قۇرۇلۇش گېئولوگىيىسى جەھەتتىكى ئاساسلىق ئالاھىدىلىكى شۇكى، قەۋەتلەنگەن بىرىكمە قۇرۇلمىسىنىڭ مۇناسىۋىتى ئاددى، توپا قاتلىمىنىڭ تېپى بىرلا خىل، جىنس خۇسۇسىيىتى بىلەن قۇرۇلۇش خۇسۇسىيىتىنىڭ تارقىلىشى تەكشى، توپا قاتلىمى دانىچىلىرىنىڭ دەرىجىلىك تەڭشىلىشى ياخشى، سەل قېتىمشاق كېلىدۇ. قازغاندا ئازگال تېمى چىقىپ تۇرىدۇ، چوڭ دانىچىلىرىنى كولاش تەس. يەر ئاستى سۇيى ئورنىنىڭ چوڭقۇرلۇقى 20 مېتردىن تۆۋەن، سۇ مادىدىلىرىنىڭ چىرىتىش خۇسۇسىيىتى يوق بولۇپ، قۇرۇلۇشنىڭ گېئولوگىيىلىك شارائىتى ئەڭ ياخشى رايون ھېسابلىنىدۇ. بۇ رايوندا قۇرۇلۇشلارنىڭ ئۇلى قىلىشقا بولىدىغان تۆپراق تۇرى، ئاساسەن، قىرلىق شېغىل ۋە ئۇششاق تاش (قۇم توپا ئارىلاشقان) تىن ئىبارەت.

قۇرۇقتاغ باغرى يانتۇ تىنما تۆزلەك رايونى: بۇ، «كۆنچى» مايى ئىسكىلاتىنىڭ جەنۇبىغا، كورلا ـ لوپنۇر تاشيولىنىڭ شەرقىي دائىرىسىگە تارقالغان. يەر قاتلىمى تۆتىنچى دەۋر پلېيستوتسېن ئېراسىدىن ئاۋالقى ئېقىندى ـ لاتقىلاردىن ھاسىل بولغان قىرلىق شېغىل، يۆمىلاق شېغىل، شېغىل،

قۇم ۋە يېپىشقاق سېغىز توپا قاتارلىقلاردىن تەركىب تاپقان. تۆپراق قاتلىمىنىڭ قېلىنلىقى 100 مېتردىن ئاشمىدۇ. ئۇچىنچى سىستېمىدىكى يەر قاتلىمىنىڭ ئۈستىگە ماس دەستىلەنگەن. بۇ رايون يەلپۇگۈچسىمان لانقىلار دۆۋىلىنىپ دەستىلەنگەن رايون ھېسابلىنىدۇ. يەر قاتلىمىنىڭ قەۋەتلىشىش قۇرۇلمىسى مۇرەككەپ، ئۇزۇنسى ۋە توغرىسىغا سوزۇلغان ئىككى يۆنىلىشتە جىنسلارنىڭ خۇسۇسىيىتى بىلەن جىنس قاتمىسىنىڭ ئۆزگىرىشى زوررىق، بۇھال يەر قاتلىمىنىڭ قۇرۇلۇش خۇسۇسىيىتىنى بەكمۇ تەكشىسىز ھالەتكە كەلتۈرۈپ قويغان. ئەمما بۇ رايوندا يەر قاتلىمى بالدۇر شەكىللەنگەن، تۆپراقنىڭ بىرىكىش، چىڭدىلىش، قېتىشىش دەرىجىسى يۇقىرى، شۇڭا توپا قەۋىتى زىچ، قاتتىق، ئادەتتىكى تۆپراق تۇرلىرىنىڭ ھەممىسى بىر قەدەر يۇقىرى كۆتۈرۈش ئىقتىدارىغا ئىگە.

بۇ رايون دائىرىسىدە يەر ئاستى سۇ ئورنى چوڭقۇرراق بولۇپ، ئادەتتە، 20 مېتردىن ئاشمىدۇ، ئۇنىڭ مەيدانىنىڭ قۇرۇلۇش گېئولوگىيىسى خۇسۇسىيىتىگە بولغان تەسىرى ئانچە چوڭ ئەمەس.

ئاشەندىكى كۆنچى دەريالىسىنىڭ ئىككى قىرغىقىدىكى تاغ باغرى تىنما تۈزلەڭ رايونى:

بۇ رايونىنىڭ يەر قاتلىمى تۆتىنچى دەۋر گولوتسېن ئېراسىغا تەۋە ئېقىندى ـ لانقىلاردىن ھاسىل بولغان قىرلىق شېغىل ـ قۇم ۋە يېپىشقاق توپىدىن تۈزۈلگەن. يەلپۇگۈچسىمان لانقىلار دۆۋىلەنمىسى بىلەن كۆنچى دەريالىسى ئېقىندى تۈزلەڭلىكى كېسىشىپ ئالماشقان زوننىدىكى يەر قاتلىمى قۇرۇلمىسى مۇرەككەپ، جىنس خۇسۇسىيىتى بىلەن قۇرۇلۇش خۇسۇسىيىتىنىڭ ئۆزگىرىشى ۋە توغرىسىغا سوزۇلغان ئىككى يۆنىلىشتىكى ئۆزگىرىشى ناھايىتى زور، يەر ئاستى سۇ ئورنى تېيىز، ئادەتتە، ئىككى مېتردىن سەككىز مېترغىچە دائىرىدە بولىدۇ، بۇ رايون قۇرۇلۇش گېئولوگىيىسى شارائىتى بىر قەدەر مۇرەككەپ رايون ھېسابلىنىدۇ.

كورلا شەھىرىنىڭ تاغ باغرىدىكى يانتۇ تىنما تۈزلەڭ رايونىدىكى ئورتاق ۋە ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدىغان ناچار قۇرۇلۇش گېئولوگىيىسى مەسىلىسى شۇكى، يەر قاتلىمىنىڭ سىرتقى قەۋىتىنىڭ چوڭقۇرلۇقى تۆت مېتردىن ئاشمىدىغان قىسمى، ئومۇمەن ئوتتۇرا دەرىجىلىك سولغات تۈزلۈق ئىشقارلىق تۇپراقتىن تەركىپ تاپقان. تۈز تەركىبى، ئاساسەن، ئاسان ئېرىيدىغان تۈز، سىرابلىمات ۋە ماگنىي سولغات، نېيترال ئېرىتمە تۈز، سىگىر ناشتىن ئىبارەت. تۈز تەركىبىنىڭ ساقلىنىش شەكلى يۇقۇملىنىش ۋە كرىستاللىشىش ھالىتىدە بولۇپ، يەر يۈزىدىن 0.9 مېتردىن ئۇچ مېترغىچە بولغان چوڭقۇر دائىرىگە مەركەزلىك تارقالغان. تۈز تەركىبىي مىقدارى ئادەتتىكىچە بولۇپ، ئاسان ئېرىيدىغان تۈز 0.5% تىن 2% كە، ئالاق يۇقىرى بولغاندا 3% كە يېتىدۇ، نېيترال ئېرىتمە تۈز تەخمىنەن 0.1% تىن 20% كە يېتىدۇ. بۇ تۈز تەركىبى كورلا شەھىرىنىڭ تاغ باغرىدىكى يانتۇ تىنما تۈزلەڭ رايونىدىكى يەر قاتلىمىنىڭ قۇرۇلۇش گېئولوگىيىسىگە ناھايىتى زور تەسىر كۆرسىتىدۇ، ئۇنىڭ ئىپادىلىرى شۇكى، مول يىغىلغان كرىستال تۈز تەركىبى بوشراق، قاتتىقلىقى تۆۋەن، سىقىلىشچانلىقى زور بولىدۇ، بۇ، يەر قاتلىمىنىڭ كۆتۈرۈش ئىقتىدارىنى تۆۋەنلىتىۋېتىدۇ، توپا قاتلىمىنىڭ ئېرىپ ئولتۇرۇشۇپ چېتىشى، بوشىشىپ كېتىشى ۋە قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرىنىڭ چىرىپ كېتىشى قاتارلىقلارنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، تاغ باغرىدىكى يانتۇ تىنما تۈزلەڭلىككە قۇرۇلۇش سالغاندا، يەر قاتلىمىنىڭ شۇرلىشىش مەسىلىسىنى نۇقتىلىق تەتقىق قىلىشقا ۋە بۇ ھەقتە باش قاتۇرۇشقا توغرا كېلىدۇ.

3. كۆنچى دەريالىسى دېلتىسىنىڭ ئوتتۇرا ـ يۇقىرى قىسىم رايونى

بۇ رايون 18 ـ تۆەن چوڭ ئۈستىگىنىڭ جەنۇبى، كورلا ـ لوپنۇر ناشيولىنىڭ غەربى، شاڭخۇ

يېزىسىدىن ئاۋات يېزىسىنىڭ شەرقىغىچە بولغان دائىرىنى ئۆزئىچىگە ئالىدۇ. ئۇ، كولار شەھىرىنىڭ ئاساسلىق شەھەر رايونى دائىرىسى ھېسابلىنىدۇ. بۇ رايونىنىڭ يەر قاتلىمى تۈزىلىشى دەۋر گولوتسېن ئىراسىدىكى ئېقىندىلاردىن ھاسىل بولغان يېپىشقاق تۈپراق، قۇم تۈپراق، ئۇششاق تاش تۈپراقتىن تەركىب تاپقان. يەر قاتلىمىنىڭ قېلىنلىقى 300 مېتردىن ئاشىدۇ. يەر قاتلىمى قۇرۇلمىسى تىپىك «ئىككى ئاساسلىق قۇرۇلما» بولۇپ، ئۈستۈنكى قىسمى ئاشقىن ساھىلى فاتسىيىسىدىكى ئۇۋاق تۈپراق، يۇمشاق سېغىز تۈپراق، يۇمشاق قۇم، ئەشمە قۇم قاتارلىق ئۇششاق دانىچە تۈپراقتىن تەركىپ تاپقان، قېلىنلىقى بىر مېتردىن يەتتە مېترغىچە بولغان دائىرىدە بولىدۇ، ئاستىنقى قىسمى دەريا قېنى فاتسىيىسىدىكى يۇمىلاق شېغىل، شېغىل تاش، لەيلىمە تاش قاتارلىق يېرىك دانىچە تۈپراقتىن تۈزۈلگەن.

«ئىككى ئاساسلىق قۇرۇلما» نىڭ ئۈستۈنكى قىسمىدىكى ئۇششاق دانىچە تۈپراقنىڭ قۇرۇلۇش گېئولوگىيىسى جەھەتتىكى ئاساسلىق ئالاھىدىلىكى شۇكى، قېلىنلىقى پارالليل يۆنىلىشتە بەكمۇ مۇقىم بولمايدۇ، يۇمشاق ـ قاتتىق ھالەتتىكى پەرقىمۇ خېلى زور، جىنس خۇسۇسىيىتى ئارىلاش كېلىدۇ، چېگرىسى ئېنىق ئەمەس، ئادەتتە چوڭ كاۋاكلىرى بىر قەدەر يېتىلگەن، قىسمەن توپا قاتلىمى نەملىشىپ ئولتۇرۇشۇپ كېتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە. ئەشمە قۇم بىلەن يۇمشاق قۇم تۈپراق ئادەتتە نېپىز قەۋەتلەر شەپ ياكى لېنزلىق جىسىمغا ئايلىنىپ، يېپىشقاق تۈپراق ئارىسىغا قىستۇرۇلغان بولىدۇ، قەۋەت ئورنى مۇقىم بولمايدۇ، قېلىنلىقىمۇ چوڭ ئەمەس، ئادەتتە 0.2 مېتردىن 0.1 مېترغىچە كېلىدۇ.

«ئىككى ئاساسلىق قۇرۇلما» نىڭ ئاستىنقى قىسمىدىكى يېرىك دانىچە تۈپراقنىڭ قېلىنلىقى نەچچە ئون مېتردىن نەچچە 100 مېترغىچە كېلىدۇ. توپا قاتلىمىنىڭ قۇرۇلۇش گېئولوگىيىسى جەھەتتىكى ئالاھىدىلىكى شۇكى، جىنس خۇسۇسىيىتى پارالليل ۋە ۋېرتىكال يۆنىلىشلەردە ئانچە تەكشى بولمايدۇ، دائىم قۇم توپا ۋە يېپىشقاق توپا نېپىز قاتلامى ياكى لېنزلىق جىسىم قىستۇرۇلغان بولىدۇ. توپا قەۋىتىنىڭ دانىچە تەركىبى جەھەتتە، يۇقىرى ئېقىن رايونىدىكى لەيلىمە تاش، شېغىللار تۈۋەنكى ئېقىن رايونى تەرەپكە بارغانچە كىچىكلەپ يۇمىلاق شېغىل ۋە شېغىل قۇم ھالىتىگە كەلكەن. بۇ قاتلامدىكى توپىنىڭ ئىسكىلىتلىق دانىچە دېئامېترى چوڭ بولغاچقا، مېخانىكىلىق كۆچىشىش بىر قەدەر يۇقىرى، قىسقىراشچانلىقى ئاز بولۇپ، قۇرۇلۇشلارنىڭ ئاساسى ياخشى چىداملىق تەبىئىي ئۇل قاتلىمى ھېسابلىنىدۇ.

دېلتىنىڭ ئوتتۇرا، يۇقىرى قىسىم رايونلىرىدىكى يەر ئاستى سۇيىنىڭ ئورنى، ئادەتتە، ئىككى مېتردىن 15 مېترغىچە دائىرىدە بولۇپ، سۇ ئورنىنىڭ ئۆزگىرىشى بىر قەدەر زور. سۇ ئورنى شىمالىي تەرىپى چوڭقۇر، جەنۇبىي تەرىپى تېپىز، شەرقىي تەرىپى چوڭقۇر، غەربىي تەرىپى تېپىز يۇنىلىشتە ئۆزگىرىدۇ. يەر ئاستى سۇ تىپى يۇشۇرۇن سۇ تىپىغا كىرىدۇ، سۇ مادىدىلىرى ئادەتتە قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرىنى چىرىتىۋېتىدۇ.

بۇ رايونىنىڭ ئاساسلىق قۇرۇلۇش گېئولوگىيىسى مەسىلىسى ئۇكى، ئۇل خۇسۇسىيىتى تەكشى ئەمەس. ئۇنىڭدىن باشقا، بۇ رايون ئىچىدىكى قىسمەن دائىرىگە بويۇنتۇرۇقسىمان كۆل فاتسىيىسىدىكى يۇمشاق توپىلىق مەيدان بىلەن نەملىشىپ ئولتۇرۇشۇپ كېتىدىغان سېرىق تۈپراقسىمان توپىلىق مەيدان تارقالغان. بىناكارلىق قۇرۇلۇشى ئېلىپ بارغاندا يەنە قۇرۇلۇش ئۇلىدا دائىم كۆرۈلىدىغان يەر ئاستى يولى، ئۆتكۈر، تىندۇرۇلما ئازگال قاتارلىقلارنىڭ تارقالغانلىقىغا دىققەت قىلىش ھەمدە ئۇنى بىر تەرەپ قىلىش لازىم.

4. كۆنچى دەريا‌سى دېلتىسىنىڭ تۆۋەن قىسمى ۋە تىنما يۇمشاق تۈپراقلىق تۈزلەك رايون

كۆنچى دەريا‌سى دېلتىسىنىڭ تۆۋەن قىسمىغا جايلاشقان يەر قاتلىمى تەۋرىنىشكە بەرداشلىق بېرىش

خۇسۇسىيىتىگە ئاساسەن ئايرىلغان بولۇپ، كۆپ قىسىم دائىرىدىكى مەيدانلارنىڭ تۆپراق تىپى ئوتتۇراھال قاتتىق مەيدان تۆپرىقىغا، مەيدان ئايرىمىسى Ⅱ تىپلىق مەيدانغا كىرىدۇ؛ قىسمەن دائىرىدىكى مەيدانلارنىڭ تۆپراق تىپى ئوتتۇراھال يۇمشاق مەيدان تۆپرىقىغا، مەيدان ئايرىمىسى Ⅱ تىپلىق مەيدانغا كىرىدۇ. بۇ رايون شاڭخۇ يېزىسىدىن ئاۋات يېزىسىنىڭ غەربىگىچە بولغان دائىرىنى ئۆزئىچىگە ئالىدۇ، بۇ جايلارغا شەھەر قارىسىدىكى ئاساسلىق دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىش رايونلىرى ۋە بىكتۆرىنىڭ يېزا ئىگىلىك تۈرى - مەيدانلىرى جايلاشقان. كۆنچى دەريالى دېلتىسىنىڭ تۆۋەن ئېقىم رايونى بىلەن تاغ باغرىدىكى يانتۇ تىنما تۈزلەڭلىكنىڭ سىرتقى چېتىدىكى تىنما يۇمشاق تۆپراقلىق تۈزلەڭلىك قۇرۇلۇش گىئولوگىيىسى شارائىتى جەھەتتە ئاساسىي جەھەتتىن ئوخشاش بولغان بىر رايونغا ئۆتۈش جەريانىنى باشتىن كەچۈرگەن بولۇپ، ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا روشەن چېگرا ھاسىل بولمىغان.

دېلتىنىڭ تۆۋەن قىسمى ۋە تىنما يۇمشاق تۆپراقلىق تۈزلەڭ رايوندىكى يەر قاتلىمى تۆتىنچى دەۋر گولوتسېن ئىراسىغا تەۋە ئېغىندى، چۆكۈندى تىنىملار، سازلىق، شورلۇق سازلىق تىنىملىرىدىن ئىبارەت يېپىشقاق تۆپراق، قۇم تۆپراق، لاتقىلىق يۇمشاق تۆپراق، شورلۇق تۆپراق قاتارلىقلاردىن تۈزۈلگەن بولۇپ، قېلىنلىقى 200 مېتردىن ئاشىدۇ. بۇ رايوننىڭ قۇرۇلۇش گىئولوگىيىسى جەھەتتىكى ئاساسلىق خۇسۇسىيىتى شۇكى، توپا قەۋىتىدە ئوتتۇرا، چوڭ كاۋاكلار يېتىلگەن، تەركىبىدىكى سۇ مىقدارى يۇقىرى، يۇمشاق، ئاجىز ھالەتتە كېلىدۇ، زىچلىقى ناچارراق، مېخانىكىلىق كۆچمىشى تۆۋەن، تارىيىش-چانلىقى زور، يەنە كېلىپ نەملىشىپ ئولتۇرۇشۇپ كېتىدىغان تۆپراق، شورلۇق تۆپراق ۋە ئاسان ئېرىيدىغان تۆپراق قاتلىمى قاتارلىقلار بار.

بۇ رايوننىڭ يەر ئاستى سۇيىنىڭ ئورنى تېيىزراق بولۇپ، ئادەتتە، بىر مېتردىن سەككىز مېترغىچە دائىرىدە بولىدۇ. يەر ئاستى سۇ تىپى يوشۇرۇن سۇ تىپىغا كىرىدۇ، سۇ تىپى قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرىنى ئاجىز كرىستاللاشتۇرۇپ چىرىتىۋېتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

كۆنچى دەريالى دېلتىسىنىڭ تۆۋەن قىسمى ۋە تىنما يۇمشاق تۆپراقلىق تۈزلەڭ رايون كورلا شەھىرى بويىچە قۇرۇلۇش گىئولوگىيىلىك شارائىتى بىر قەدەر ناچار بولغان رايون ھېسابلىنىدۇ، ئۇ يۇمشاق مەيدانغا تەۋە بولۇپ، ئادەتتە، مۇھىم، چوڭ ۋە ئېگىز بىنالارنى سېلىش مەيدانى قىلىشقا مۇۋاپىق كەلمەيدۇ.

كۆنچى دەريالى دېلتىسىنىڭ تۆۋەن قىسمى ۋە تىنما يۇمشاق تۆپراقلىق تۈزلەڭ رايوننىڭ يەر قاتلىمى تەۋرىنىشكە بەرداشلىق بېرىش خۇسۇسىيىتىگە ئاساسەن ئايرىلغان بولۇپ، كۆپ قىسىم دائىرىدىكى مەيدانلارنىڭ تۆپراق تىپى ئوتتۇراھال ئاجىز مەيدان تۆپرىقىغا، مەيدان ئايرىمىسى Ⅱ تىپلىق مەيدانغا كىرىدۇ؛ قىسمەن دائىرىدىكى مەيدانلارنىڭ تۆپراق تىپى ئاجىز مەيدان تۆپرىقىغا، مەيدان ئايرىمىسى Ⅳ تىپلىق مەيدانغا كىرىدۇ.

§5. يەر تەۋرەش گىئولوگىيىسى

1. يەر تەۋرەشنىڭ ئارقا كۆرۈنۈشى ۋە يۈنىلىشى

كورلا شەھىرى جەنۇبىي تەڭرىتاغنىڭ يەر تەۋرەش بەلبېغىغا جايلاشقان، رايون دائىرىلىك گىئولوگىيىلىك تۈزۈلمە ئورنى پلاتفورما بىلەن يەر ئوقۇرى، ئويۇلما بىلەن كۆتۈرۈلمە تۇتاشقان ئورۇنغا توغرا كېلىدۇ. بۇ جايلارنىڭ ھەممىسىدە كۆلىمى غايەت زور، سانى بىر قەدەر كۆپ بولغان ئۈزۈلمە ۋە

كورلا شەھىرى (ناھىيىسى) گە ئەسىر كۆرسەتكەن ئوتتۇراھال - كۆچلۈك يەر تەۋرەش (بال Ms>4.7) لەرنىڭ ئەھۋالى

جەدۋەل: 2 — 1

رەت نومۇرى	يەر تەۋرىگەن ۋاقىت				يەر تەۋرەش مەركىزى		كۆچلۈكلۈك دەرىجىسى	چوڭقۇرلۇقى (H)	پايدىلىنىلمىغان يەر نامى
	يىل. ئاي. كۈن	سائەت	مىنۇت	سېكونت	شىمالىي پاراللېل	شەرقىي مېرىدىئان			
1	1902. 3. 22	23			39°8′	78°2′	6.1		ئاتۇش بازىرىنىڭ شەرقىي شىمالىدا 8.25 بال يەر تەۋرەشنىڭ قالدۇق تەۋرەشلىرى بولدى
2	1927. 9. 23	21	54	13	42°18′	85°36′	6.75		خەجىڭ ناھىيىسىنىڭ جەنۇبىدىكى قاراشەھەر دەريالىسى
3	1947. 9. 17	6	41	16	42°0′	85°7′	4.75		كورلا ناھىيىسى بىلەن يەنجى ناھىيىسى چېگرىلىنىدىغان جاي
4	1964. 11. 23	14	57	59	41°9′	88°2′	4.7	41	يەنجى ناھىيىسىنىڭ غەربىي جەنۇبىدىكى تاشدەنىڭ يېنى
5	1967. 2. 10	13	51	52	41°7′	86°3′	5	16	كورلا ناھىيىسىنىڭ غەربىي جەنۇبى لوپنۇر ناھىيىسى بىلەن چېگرىلىنىدىغان جاي
6	1972. 4. 9	12	10	48	12°1′	84°5′	5.6	21	بۈگۈر ناھىيىسىنىڭ يېڭسار دېگەن يېرىنىڭ شىمالى
7	1978. 4. 22	23	4	15	42°0′	85°9′	5.2	20	كورلا ناھىيىسىنىڭ غەربىي شىمالى بىلەن يەنجى ناھىيىسى چېگرىلىنىدىغان جاي

ئۆزۈلمە بەلباغلار پېتىلگەن، بۇ بەلباغلار ھازىرقى زامان يەر پوستى ھەرىكىتىگە سەزگۈر بەلباغ ھېسابلىنىدۇ. بۇ يەردە يېڭى تۆزۈلمە ھەرىكىتى ناھايىتى جانلانغان، تۆزۈلمىنىڭ كۆچمىنىشى بۇ جايلاردا ناھايىتى ئاسانلا جۇغلىنىش ۋە ئېنېرگىيە چىقىرىشنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ، تارىختا ئوتتۇراھال، كۆچلۈك يەر تەۋرەشلەر پات - پات يۈز بەرگەن، يېقىنقى مەزگىلدە يەر تەۋرەش ھەرىكىتى كۈچەيگەن يۈز بەرگەن، شەھەر تەۋەسىدە كۆچلۈك قەدىمكى يەر تەۋرەش يۈز بەرگەن.

تارىخىي شارائىتىنىڭ چەكلىمىسى تۈپەيلىدىن، قەدىمكى يەر تەۋرەش ئەھۋالى كۆپ خاتىرلەنمىگەن. باغراش قەھەز زاۋۇتىنىڭ شەرقىي شىمالىدىكى ئۆزۈلمە بەلباغىدىن بۇنىڭدىن 13779 — 57392 يىللار ئىلگىرى ئۈچ قېتىمدىن بەش قېتىمغىچە ئالتە بالدىن يەتتە بالغىچە يەر تەۋرىگەنلىكى، تەۋرەش مەركىزىنىڭ كۆچلۈكلۈك دەرىجىسى تەخمىنەن 9° بولغانلىقى بايقالغان. 1785 - يىلىدىن بۇيان، شەھەر دائىرىسىدە بىر قېتىم سەككىز بالدىن يۇقىرى يەر تەۋرىگەن، ئۈچ قېتىم 7 - 7.9 بال يەر تەۋرىگەن، 20 قېتىم 5 - 6.9 بال يەر تەۋرىگەن، 24 قېتىم بەش بالدىن تۆۋەن يەر تەۋرىگەن.

1989 - يىلى مەملىكەت بويىچە يەر تەۋرەش يۈزلىنىشىنى مۇھاكىمە قىلىش يىغىنى چوڭ قۇرۇلۇق يەر تەۋرەش ھەرىكىتى جانلانغان باسقۇچقا كىردى دەپ قاراپ، مەملىكەت بويىچە يەر تەۋرەشتىن مۇداپىئە كۆرىدىغان يەتتە نۇقتىلىق كۆزىتىش رايونىنى بېكىتكەنىدى. كورلا شەھىرى يەتتە نۇقتىلىق كۆزىتىش رايونىنىڭ بىرى — شىنجاڭدىكى جەنۇبىي تەڭرىتاغنىڭ ئوتتۇرا بۆلىكىنىڭ بايدىن كورلىغىچە بولغان شەرقىي بۆلىكىگە جايلاشقان. كورلا شەھىرى ئوتتۇراھال، كۆچلۈك يەر تەۋرەش ئېھتىمالى بولغان ياكى ئوتتۇراھال، كۆچلۈك يەر تەۋرەشنىڭ تەسىرىگە ئۇچرايدىغان ئورۇنلارنىڭ بىرى.

2. ئاساسلىق ھەرىكەتچان ئۆزۈلمە

شىمالىي بۇگۇر-چىڭگىر ئۆزۈلمىسى: بۇ ئۆزۈلمىنىڭ ئۆزۈنلۇقى تەخمىنەن 400 كىلومېتر بولۇپ، پروتېروزوي ئېراسىنىڭ ئاخىرقى مەزگىلىدە شەكىللەنگەن، ئۇ ئۈل ئاستى يۆنىلىشلىك سېرىلما تەۋر ئۆزۈك قاتلامغا كىرىدۇ. جەنۇبىي تەڭرىتاغ مىنوگېئو سىنكلىنالى بىلەن تارىم پلاتفورمىسىدىن ئىبارەت ئىككى چوڭ تېكتونىك ئېلېمېنتنىڭ چېگرىسى ھېسابلىنىدۇ، ئۇ كورلا شەھىرىدىكى يەر تەۋرەشنى تېزگىنلەشتە ئالرقا كۆرۈنۈش ئەھمىيىتىگە ئىگە ھەرىكەتچان ئۆزۈلمىدۇر.

كورلىنىڭ شىمالىي تاغ باغرى ئۆزۈلمىسى: بۇ ئۆزۈلمە غەربتە بۇگۇر ناھىيىسىدىكى يېڭىسار-نىڭ شىمالىدىكى تاغ ئېتىكىدىن باشلىنىپ، شەرقتە كورلا شەھىرىدىكى كۆنچى دەرياسىنىڭ غەربىي قاپتىلىغىچە سوزۇلغان. ئۇ، پروتېروزوي ئېراسىنىڭ ئاخىرقى مەزگىلىدە شەكىللەنگەن بولۇپ، تەۋر ئايلانما يۆنىلىشلىك سېرىلما ھەم تەۋر ئۆرۈلۈپ ئۆزۈلگەن قاتلامغا كىرىدۇ. شەرقىي بۆلىكىدە 7 بالدىن يۇقىرى قەدىمكى يەر تەۋرەش يۈز بەرگەن. يېقىنقى زامانلاردا بىر قېتىم 6.2 بال، ئىككى قېتىم 5 بالدىن 5.9 بالغىچە، 10 قېتىم ئىككى بالدىن 4.9 بالغىچە يەر تەۋرىگەن. بۇ ئۆزۈلمە كورلا شەھىرىگە يېقىنراق بولغاچقا، كورلا شەھىرىنىڭ يەر تەۋرەش ئالرقا كۆرۈنۈشىگە بىر قەدەر زور تەسىر كۆرسىتىدىغان ئۆزۈلمە ھېسابلىنىدۇ.

باشئەگمە ئۆزۈلمىسى: بۇ ئۆزۈلمىنىڭ شەرقىي ئۇچى باغراش كۆلىنىڭ جەنۇبىي قىرغىقىچە سوزۇلغان، غەربىي-جەنۇبىي بۆلىكى قۇرۇقتاغنىڭ ئۈل جىنىس رايونىنى كېسىپ ئۆتۈپ، تارىم پلاتفورما-سىغىچا رايونىغىچە سوزۇلغان، شەرقتىن غەربكە ئۆزۈنلۇقى 200 كىلومېتر بولۇپ، مۇرەككەپ، ئاكتىپ ئۆزۈلمە ھېسابلىنىدۇ.

قۇرۇقتاغ جەنۇبىي ئۇزۇلمىسى: بۇ، قۇرۇقتاغنىڭ جەنۇبىي ئېتىكىگە تارقالغان، گېرتسېن دەۋرىدە شەكىللەنگەن قايچىسىمان يېرىلما بەلباغ بولۇپ، ئوتتۇرا كاينوزوي ئېراسىغا تەۋە، ھەرىكەتچان ئۇزۇلمە ھېسابلىنىدۇ.

مايي ئىسكىلاتى ـ قەغەز زاۋۇتى ئۇزۇلمىسى: بۇ، كورلا شەھىرىنىڭ شىمالىدىكى مازار ئەتراپىدىن باشلىنىپ شەرقە سوزۇلۇپ، باغراش قەغەز زاۋۇتىنىڭ شەرقىي جەنۇبىغىچە يېتىپ بارىدۇ. باغراش قەغەز زاۋۇتى ئەتراپلىرىدىكى كۆپ جايلاردا كۆچلۈك قەدىمكى يەر تەۋرەش ئىزلىرى ئۇچرايدۇ، يەر يۈزىگە قەدىمكى قۇم ۋە سۇلار ئېتىلىپ چىققان نۇرغۇنلىغان تۆشۈكلەر بار.

كۆنچى دەريالىق ئۇزۇلمىسى: بۇ ئۇزۇلمە كورلا شەھىرىنىڭ جەنۇبىي قىسمىغا تارالغان بولۇپ، قۇرۇقتاغ پلاتفورما كۆتۈرۈلمىسى بىلەن كۆنچى دەريالىق پىلاتفورما تۆۋىلىكى چېگرىلىنىدىغان ئۇزۇلمە ھېسابلىنىدۇ، ئۇزۇنلۇق ئۇزۇنلۇقى 40 كىلومېتر كېلىدۇ. بۇ گېرتسېن دەۋرىدە شەكىللەنگەن بولۇپ، شەرقىي شىمالغا قىيسايغان تەۋر ئۇزۇلمە قاتلامدىن تۇبارەت.

3. كۆچلۈكلۈك دەرىجىسىنىڭ رايونلارغا ئايرىلىشى

1986 ـ يىلى دۆلەت ئېلان قىلغان يەر تەۋرەشنىڭ كۆچلۈكلۈك دەرىجىسىنىڭ تارقىلىش خەرىتىسىگە قارىغاندا، كورلا شەھىرى 6°لۇق رايونغا ئايرىلغان. يېقىنقى بىر نەچچە يىلدىن بۇيان يەر تەۋرەش ساھەسىدىكى پەن تەتقىقات تارماقلىرىنىڭ كورلا شەھىرى ئۈستىدە ئېلىپ بارغان يەر تەۋرەش خەۋپىگە دائىر ئانالىزى ۋە باھاسىدا، ئاساسىي كۆچلۈكلۈك دەرىجىسى 7° بولىدۇ، دەپ ھېسابلانغان.

1990 ـ يىلى بايىنغولىن ئوبلاستلىق يەر تەۋرەش خىزمىتى ئىشخانىسى تۈزگەن «شىنجاڭدىكى تەڭرىتاغنىڭ ئوتتۇرا ـ شەرقىي بۆلىكى — بايدىن كورلىغىچە بولغان جايلاردىكى يەر تەۋرەشنى نۇقتىلىق كۆزىتىش رايونلىرىنىڭ رايون دائىرىلىك ئۇنىۋېرسال مۇداپىئەلىنىش سىستېمىسى»دا كورلا شەھىرىدىكى يېقىن مەزگىللىك يەر تەۋرەشنىڭ كۆچلۈكلۈك دەرىجىسى 7°، يىراق مەزگىللىك يەر تەۋرەشنىڭ كۆچلۈكلۈك دەرىجىسى 8° قىلىپ بېكىتىلگەن.

Ⅱ باب

يەر تۇزۇلۇشى

كورلا شەھىرىنىڭ يەر تۇزۇلۇش ئالاھىدىلىكى شۇكى، شىمالىي تەرىپى ئېگىز، جەنۇبىي تەرىپى پەس، غەربىي تەرىپى ئېگىز شەرقىي تەرىپى پەس، تارىم ئويمانلىقىنىڭ چېتىدە يانتۇ يەلپۇگۈچسىمان بوستانلىق بەلباغلار شەكىللەنگەن. كۆنچى دەريالىق مەنبە قىلغان ئۈستەڭ سىستېمىلىرى شىمالدىن جەنۇبقا يۆزلەڭگەن ۋە تورسىمان تارقالغان بولۇپ، تۈز كەتكەن بوستانلىقلارنى ھاسىل قىلغان. گېئولوگىيىلىك تۈزۈلۈش، شامالدا يېمىرىلىش، سۇ ئېقىنى يالاش قاتارلىق بىر قاتار ئېچكى ـ تاشقى كۈچىنىڭ ھەر تەرەپلىمە تەسىر كۆرسىتىشى ئارقىسىدا، خىلمۇ ـ خىل مۇرەككەپ يەر تۈزۈلۈشى شەكىللەنگەن. ھاسىل بولۇش سەۋەبى ۋە يەر تۈزۈلۈش خۇسۇسىيىتىگە ئاساسەن، شەھەر تەۋەسىنى تەڭرىتاغدىكى

تاغلىق يەر ۋە تاغ ئارىسىدىكى ئويمانلىق ھەمدە تارىم ئويمانلىقىدىن ئىبارەت بىرىنچى دەرىجىلىك ئىككى گېئو مورفولوگىيىلىك رايونغا ئايرىش مۇمكىن.

§ 1 . تاغلىق يەر ۋە تاغ ئارىسىدىكى ئويمانلىق

تەكرىتافىدىكى تاغلىق يەر ۋە تاغ ئارىسىدىكى ئويمانلىق بىرىنچى دەرىجىلىك گېئومورفولوگىيىلىك رايون بولۇپ، كورلا شەھىرىنىڭ شىمالىغا جايلاشقان، ئۇنىڭ يەر كۆلىمى 1700 كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، شەھەر بويىچە يەر كۆلىمىنىڭ تۆتتىن بىر قىسمىنى ئىگىلەيدۇ. كورلىنىڭ باشتەگسم دېگەن يېرىنى پاسىل قىلغاندا، ئۇنىڭ غەربى خورا تاغلىق رايونى، شەرقى قۇرۇقتاغ رايونى بولۇپ، ئىككى تاغ تۇتاشقان يەرنىڭ شىمالىي تەرىپى يەنجى ئويمانلىقى ھېسابلىنىدۇ.

1. خورا تاغلىق رايونى

بۇ تاغلىق رايون ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 80 كىلومېتر، كەڭلىكى 10 كىلومېتردىن 20 كىلومېترغىچە بولۇپ، غەربىي شىمالىي غەربىكە ـ شەرقىي جەنۇبىي شەرقىگە قاراپ يۆزلەنگەن. تاغنىڭ غەربىي شىمالى ئېگىز، شەرقىي جەنۇبى پەس، شىمالىي تەرىپىدىكى ئاق ئېگىز تاغ چوققىسىنىڭ ئېگىزلىكى 3658 مېتر بولۇپ، يىل بويى قار توپلىنىپ تۇرىدۇ؛ جەنۇبقا قاراپ سۇزۇلۇپ باشتەگمىنىڭ يېنىغا كەلگەن يەر بۆلەك تاغنىڭ چوققىسى دېگىز يۈزىدىن تەخمىنەن 1200 مېتر ئېگىز. تاغلىق جايلارنىڭ مورفولوگىيىسى ئوتتۇراھال ـ ئېگىز تاغ تىپىغا كىرىدۇ، ئۇنىڭ شەكىللىنىش تىپى پۈرۈلمە ـ ئۆزۈلمە بۆلەكلىك تاغ تىپىغا كىرىدۇ. يەر شەكلى تىك بولۇپ، يالانما كېسەكلەر كۆچلۇك، جىلغا، يارلىرى ئېگىز ھەم تىك، يول يۈرۈش قىيىنراق. تاغلىق رايون ئىچىدە سۇ سىستېمىسى يېتىلمىگەن؛ كىلىماتى قۇرغاق، جىلغا ئىچىدىلا شالاڭ چاتقاللار ۋە ئوت ـ چۆپلەر ئۆسىدۇ.

2. قۇرۇقتاغ رايونى

بۇ تاغلىق رايون پروتېرۇزوي ئېراسىدىن پالېئوزوي دەۋرىگىچە بولغان گنېيس، ئۇۋىنىدى جىنس، كاربونانتلىق جىنس، گرانىتلاردىن تەركىب تاپقان. تاغنىڭ شىمالىي تەرىپى ئېگىز، شەرقىي تەرىپى پەس بولۇپ، يۇتكۈل تاغ گەۋدىسى چۆللۈك تۈسىنى ئالغان.

شەھەر تەۋەسىدىكى قۇرۇقتاغنىڭ ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 20 كىلومېتر، كەڭلىكى 15 كىلومېتر بولۇپ، غەربىي شىمالىي غەربىكە ـ شەرقىي جەنۇبىي شەرقىگە قاراپ يۆزلەنگەن، دېگىز يۈزىدىن تەخمىنەن 1200 مېتر ئېگىز. مورفولوگىيىلىك تىپى ئىدىرلىق ـ ئوتتۇراھال پەس تاغ تىپىغا كىرىدۇ. شەكىللىنىش تىپى پۈرۈلمە ئۆزۈلمە بۆلەكلىك تاغ تىپىغا كىرىدۇ. تاغلار غەربىي شىمالدىن شەرقىي جەنۇبقا

قاراپ پەيدىنپەي ئېگىزلەپ بارىدۇ، يەر شەكلىنىڭ كېسىلىشى ئونتۇراھال، رايون تەۋەسىنىڭ كىلىمات ئىنتايىن قۇرغاق، يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەر بەك ئاز.

3. يەنجى ئويمانلىقى

بۇ، مېزوزوي ئېراسىغا تەۋە تاغ تارىسىدىكى ئوزۇلۇپ ئولتۇرۇشقان ئويمانلىق ھېسابلىنىدۇ. شەھەر تەۋەسى يەنجى ئويمانلىقىنىڭ غەربىي جەنۇبىي بۇلۇڭىدىكى كىچىككىنە بىر قىسمىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان، ئۇنىڭ يەر كۆلىمى 40 كۋادرات كىلومېتردىن 50 كۋادرات كىلومېترغىچە كېلىدۇ، ئۇ، قەدىمكى قارا شەھەر دەرياسى دېلتىسىنىڭ بىر قىسمى. يەر شەكلى تەكشى، دېگىز يۈزىدىن تەخمىنەن 1100 مېتر ئېگىز، غەربىي تەرىپى سەل ئېگىزرەك، شەرقتە قاراپ بارا ـ بارا پەسلەپ بارىدۇ. كۆنچى دەريانىڭ مۇشۇ تۈزلەڭلىكتىن ئېقىپ ئۆتكەندىن كېيىن باش تەگمىنىڭ تار جىلغىسىدىن ئېقىپ ئۆتۈپ، ئاستا ـ ئاستا تارىم ئويمانلىقىغا بارىدۇ. تاشقەندىن باغراش كۆلىگىچە بولغان جايلاردا، كۆنچى دەريانىڭ ۋادىسىنى بويلاپ، ئوت ـ چۆپلەر، قومۇشلار قويۇق ئۆسكەن، كىلىماتى نەمخۇش، بۇ جاي كورلا شەھىرى بويىچە گۈزەل مەنزىرىلىك رايونلارنىڭ بىرى.

§ 2. تىنما تۈزلەڭلىكلەر

كورلا شەھىرىنىڭ ئونتۈرا قىسمى بىلەن جەنۇبىي قىسمىدىكى رايونلارنىڭ مورفولوگىيىلىك ئېلېمېنتى تارىم ئويمانلىقى رايونىغا تەۋە، ئۇنىڭ يەر كۆلىمى تەخمىنەن 5800 كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، شەھەر يەر كۆلىمىنىڭ تەخمىنەن تۆتتىن ئۈچ قىسمىنى ئىگىلەيدۇ. بۇ رايون خورا تېغى بىلەن قۇرۇقتاغ تىنىڭ تاغ باغرىنى بويلاپ تارقالغان بولۇپ، غەربىي تەرىپى يېڭسار ـ چېدىر كەلكۈن تىنما تۈزلەڭلىكى، شەرقىي تەرىپى كۆنچى دەريانى دېلتىسىدىن ئىبارەت، يۇقىرىدا بايان قىلىنغان گېئومورفولوگىيىلىك كىچىك رايونىنىڭ جەنۇبىي تەرىپى تارىم دەريانى تىنما تۈزلەڭلىكى ھېسابلىنىدۇ.

1. يېڭسار ـ چېدىر كەلكۈن تىنما تۈزلەڭلىكى

تۈزلەڭلىك خورا تېغىنى بويلاپ، شەرقتىن غەربكە قاراپ تاممىمان سوزۇلغان، جەنۇبتىن شىمالغا كەڭلىكى تەخمىنەن 20 كىلومېتر بولۇپ، دېگىز يۈزىدىن 910 مېتردىن 1000 مېترغىچە ئېگىز، پەقەت شەرقىي چېتىنىڭ بىر قىسمىلا كورلا شەھىرى تەۋەسىگە جايلاشقان. يەر تۈزۈلۈشى جەھەتتە شىمالىي تەرىپى ئېگىز، جەنۇبىي تەرىپى پەس بولۇپ، شېمال يانتۇ تۈزلەڭلىك ھېسابلىنىدۇ. چۆكۈندىلەر شىمالدىن جەنۇبقا ئىلگىرىلىگەنسېرى تەدرىجى نېپىزلاپ بارىدۇ. تۈزلەڭلىكتە يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەر ئۆسۈپ يېتىلمىپ، پارچە ـ پارچە مۇنبەت بوستانلىقلار شەكىللەنگەن.

2. كۆنچى دەريانى دېلتىسى ۋە تىنما تۈزلەڭلىك

كۆنچى دەريانى دېلتىسى كۆنچى دەريانى باشقىگىم تېغى ئېغىزىدىن چىققاندىن كېيىن ئېقىتىپ كەلگەن قۇم ـ شېغىل دۆۋىلەنمىسىدىن ھاسىل بولغان. قۇرۇقتاغنىڭ جەنۇبىي يان تەرىپىدىكى يېڭى تۈزۈلمە ھەرىكىتى پەيدا قىلغان كۆتۈرۈلمىنىڭ تەسىرى تۈپەيلىدىن، كۆنچى دەريانى ئاۋال غەربكە، كېيىن

جەنۇبقا، ئۇنىڭدىن كېيىن شەرقە قاراپ ئېقىپ، پايىسسان ئەگرى ـ توقاي ھالەتنى شەكىللەندۈرگەن. كۆنچى دەريا‌سى دېلتىسىنىڭ كەڭلىكى 30 كىلومېتردىن 40 كىلومېترغىچە بولۇپ، غەربىي شىمالدىن شەرقىي جەنۇبقا قاراپ لوپنۇر ناھىيىسى تەۋەسىگىچە سوزۇلغان. كۆنچى دەريا‌سى دېلتىسىنى، ئومۇمەن، ئىككى قىسىمغا ئايرىش مۇمكىن، شەرقىي قىسمى قەدىمكى يەلپۇگۈچسىمان تىنما بولۇپ، قۇرۇقتاغنىڭ جەنۇبىي تەرىپىدىكى يېڭى تۇزۇلمە ھەرىكىتىنىڭ تەسىرى تۈپەيلىدىن، ئۇنىڭدا بىر قەدەر ئېگىز كۆتۈرۈلمە پەيدا بولغان، ئۇنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 900 مېتردىن 1000 مېترغىچە بولۇپ، يالانما تۇزلەڭلىك ھېسابلىنىدۇ؛ شەرقىي قىسمى قەدىمكى يەلپۇگۈچسىمان تىنما بولۇپ، يالىنىش تەسىرى كۈچلۈك بولغاد. لىقتىن، يەر يۈزىنىڭ كۆپىنچىسى شېغىللىشىپ (چۆللىشىپ) كەتكەن، پەقەت قىسمەن جايلىرىدىلا پارچە- پارچە بوستانلىق شەكىللەنگەن. غەربىي قىسمىدىكى يېڭى دېلتىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 850 مېتر بولۇپ، دۆۋىلەنمە تۇزلەڭلىك ھېسابلىنىدۇ. بۇ تۇزلەڭلىكنىڭ يەر تۇزۇلۇشى تەكشى، كۆپىنچىسى قۇمساغىز، ئۆسۈملۈك شېغىللىق ھەمدە تۆپراق چۆكۈندىلىك بولۇپ، تېرىقچىلىق قىلىشقا باب كېلىدۇ، بۇ يەرلەرنى سۇغىرىش قولايلىق، ئۇنىڭ يىلدا بىر ۋاقىتتا، يەر ئاستى سۇ ئورنى بىر مېتردىن ئوچ مېترغىچە، سۇ سۈپىتى ياخشى بولۇپ، ئېچىپ پايدىلىنىشقا بولىدۇ. يېڭى دېلتىغا جايلاشقان بىيابان بوستانلىق كورلا شەھىرىنىڭ ئاشلىق، پاختا، مېۋە ـ چېۋە ئىشلەپچىقىرىدىغان ئاساسلىق رايونى بولۇپ قالغان.

3. تارىم دەريا‌سى ۋادىسىدىكى تىنما تۇزلەڭلىك

بۇ تۇزلەڭلىكنىڭ شەرقتىن غەربكە ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 400 كىلومېتر، جەنۇبتىن شىمالغا كەڭلىكى 50 كىلومېتردىن 80 كىلومېترغىچە كېلىدۇ، ئۇنىڭ پەقەت ئاز بىر قىسمىلا كورلا شەھىرىنىڭ غەربىي جەنۇبىنى كېسىپ ئۆتىدۇ، يەر كۆلىمى تەخمىنەن 1750 كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، شەھەر يەر كۆلىمىنىڭ 24 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ. ئۇنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى تەخمىنەن 900 مېتر بولۇپ، يەر تۇزۇلۇشى تەكشى، چۆكۈندىلەر، ئاساسلىقى، ئۆسۈملۈك قۇم ۋە قۇمساغىز تۆپراقتىن ئىبارەت. تارىم دەريا‌سىنىڭ يانتۇلۇق پەسىيىشى ئاز بولغاچقا، دەريا ئاچىلى، سازلىقلار پېتىلگەن، ھەرقايسى تارماق ئېقىنلارنىڭ تەبىئىي توسمىلىرىدا قويۇق توغراق ئورمانلىرى ئۆسكەن؛ ئويمانلىقلاردىكى سازلىق بەلباغلاردا بولسا، چاتقال ۋە ئوت ـ چۆپلەر ئۆسكەن؛ قالغان كۆپ قىسىم يەرلەرنى سېرىق قۇم بېسىۋالغان، ھاۋا كىلىماتى قۇرغاق، ئىسسىق بولۇپ، دائىم بوران ـ قۇم ئۆچۈپ تۇرىدۇ، تارىم دەريا‌سىدىن يىراق بولغان شىمالدىكى رايونلاردا خېلى كەڭ كەتكەن قۇملۇق شەكىللەنگەن.

Ⅲ باب

كىلىماتى

§1. تۆت پەسىلنىڭ ئالاھىدىلىكى

كورلا شەھىرى شىمالىي يېرىم شارنىڭ ئوتتۇرا كەڭلىك بەلبېغىدا، ئاسىيا ـ ياۋروپا چوڭ قۇرۇقلۇ-

قىسىمنىڭ مەركىزىدىكى ئالاھىدە چوڭ قۇملۇق — تارىم ئويمانلىقىدىكى تەكلىماكان قۇملۇقىنىڭ شەرقىي شىمالىي چېتىدىكى جايلاشقان. تۈزلەڭلىك مۇتەدىل ئىسسىق بەلباغىنىڭ چوڭ قۇرۇقلۇق قۇرغاق ئىقلىمىغا، خورا تاغلىق رايونى بولسا ئېگىز تاغ قۇرغاق سوغۇق - يېرىم قۇرغاق ئىقلىمغا كىرىدۇ. كېلىمات خۇسۇسىيىتى شۇكى، كۈن نۇرى بايلىقى ۋە ئىسسىقلىق بايلىقى بىر قەدەر مول، سوغۇق - ئىسسىق زور دەرىجىدە پەرقلىنىدۇ، ھۆل - يېغىن ئاز، ئەمما ئۆزگىرىشى بەك تېز، پارغا ئايلىنىشى كۈچلۈك، ھاۋاسى قۇرغاق بولۇپ، بوران كۆپرەك چىقىدۇ. شەرقىي قىسمىدا يىل بويى شەرقىي شىمال شامىلى، شىمالىي قىسمىدا غەربىي جەنۇب شامىلى چىقىپ تۇرىدۇ.

كورلا شەھىرىدە 2 - ئاينىڭ ئاخىرى، 3 - ئاينىڭ باشلىرىدا باش ئەتىياز بولىدۇ؛ 5 - ئاينىڭ ئاخىرى، 6 - ئاينىڭ باشلىرىدا ياز باشلىنىدۇ؛ 9 - ئاينىڭ 10 - كۈنى ئەتراپىدا كۈز كىرىدۇ؛ 11-ئاينىڭ 20 - كۈنى ئەتراپىدا قىش بولىدۇ. ياز بىلەن قىش ئۆزئارا (ئايرىم - ئايرىم ھالدا 100 كۈن ئەتراپىدا)، كۈز پەسلى قىسقا (70 كۈندىن 75 كۈنگىچە) بولىدۇ.

تۆت پەسلىدىكى كىلىماتنىڭ ئالاھىدىلىكى مۇنداق:

ئەتىياز پەسلى تېمپېراتۇرا تېز ئۆرلەيدۇ، ئەمما تۇراقلىق بولمايدۇ، دائىم دېگۈدەك كۈچلۈك سوغۇق ھاۋا ئېقىمى كىرىدۇ، ئەتىياز سوغۇقى بولىدىغان ۋە ئەتىيازلىق سوغۇق قايتىلىنىدىغان يىللار تەخمىنەن 45% نى ئىگىلەيدۇ. شامال كۈچ، كۈچلۈك چىقىدۇ، ئەتىيازنىڭ ئاخىرىدا قۇرغاق ئىسسىق شامال غەۋىپى كۆرۈلىدۇ. ئەتىياز پەسلىدىكى ھۆل - يېغىن مىقدارى يىللىق ئومۇمىي ھۆل - يېغىن مىقدارىنىڭ 20 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ. ئەتىيازدا قۇرغاقچىلىق، شور ئاپىتى كۆرۈلىدۇ.

ياز پەسلى جەنۇبىي ئاسىيا يۇقىرى بېسىمى ۋە شىمالىي قىسمىدىكى سۈبتروپىك بەلباغىنىڭ فرونتال بېسىمىغا ئۇچرىغاچقا، دېھقانچىلىق رايونلىرىدا پۈتۈرۈم ئىسسىق ۋە قۇرغاقچىلىق بولۇپ تۇرىدۇ، ھۆل - يېغىن نىسبىتى ئاز زور بولۇپ، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارىنىڭ 50 - 60 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ، بۇ پەسىل ئۆتكۈنچى خاراكتېرلىك ھاۋارايى، قارا يامغۇر، تاغ كەلكۈنى، مۇلدۇر ئاپىتى يۈز بېرىدىغان پەسىل ھېسابلىنىدۇ. خورا تاغلىق رايونىنىڭ ھاۋا كېلىماتى سالقىن، ئۇ يەردە يامغۇر سۇيى بىر قەدەر كۆپ بولۇپ، ئوت - چۆپلەرنىڭ ئۆسۈشىگە پايدىلىق، يازدا قۇرغاقچىلىق ئاپىتى بولىدۇ.

كۈز پەسلى بۇپەسلىدە ھاۋا ئىسسىق ھەم سالقىن بولۇپ، ھۆل - يېغىن بىردىنلا ئازىيىپ كېتىدۇ، تېمپېراتۇرا تېز تۆۋەنلەيدۇ، پەسىل قىسقا بولىدۇ.

قىش پەسلى موڭغۇلىيىنىڭ سوغۇق يۇقىرى بېسىمىنىڭ تېزگىنلىشىگە ئۇچرايدۇ، تاغلىق رايونلارىدا قاتتىق سوغۇق بولىدۇ، تۇراقلىق دۆۋىلەنمە قار ئاز ئۇچرايدۇ. 80 - يىللىرى ھاۋا كېلىماتى ئىللىق بولدى. ئۇ، ئاساسەن، ئىللىق قىش كۈنلىرىنىڭ كۆپ بولغانلىقىدا ئىپادىلەندى.

§ 2 . قۇياش ئېنېرگىيىسى

1. قۇياشنىڭ ئومۇمىي رادىئاتسىيىسى

كورلا شەھىرىدە قۇياشنىڭ يىللىق ئومۇمىي رادىئاتسىيىسى ھەر كۋادرات مېتىردا 6160 مېگا جوئۇلدىن 6340 مېگا جوئۇلغىچە بولۇپ، غەربتىن شەرققە قاراپ بالداقسىمان ئېشىپ بارىدۇ. بىر يىل ئىچىدە 1 - ئايدىن 7 - ئايغىچە پەيدىنپەي ئېشىپ 7 - ئايدىن 12 - ئايغىچە تۆۋەنلەپ بارىدۇ، ھەر بىر كۋادرات مېتىردا 7 - ئايدا 749 مېگا جوئۇلدىن 770 مېگا جوئۇلغىچە، 12 - ئايدا 247 مېگا جوئۇلدىن 251

مېگا جوئۇلغىچە بولىدۇ.

2. فىزىئولوگىيىلىك رادىئاتسىيىسى

كورلا شەھىرىنىڭ فىزىئولوگىيىلىك رادىئاتسىيىسى قۇياش ئوۋمىي رادىئاتسىيىسىنىڭ يېرىمىغا تەڭ كېلىدۇ، يەنى يىللىق فىزىئولوگىيىلىك رادىئاتسىيىسى ھەر كۋادرات مېتردا 3080 مېگا جوئۇلدىن 3170مېگا جوئۇلغىچە، ئۆسۈش پەسلى (3 ـ ئاينىڭ باشلىرىدىن 11 ـ ئاينىڭ ئوتتۇرلىرىغىچە) دىكى فىزىئولوگىيىلىك رادىئاتسىيىسى ھەر كۋادرات مېتردا 2427 مېگا جوئۇلدىن 2762 مېگا جوئۇلغىچە بولىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە كېۋەز، شال، پەمىدۇر قاتارلىق ئىسسىقپەرەس زىرائەتلەرنىڭ ئۆسۈش مەزگىلى (4 ـ ئاينىڭ ئوتتۇرلىرىدىن 10 ـ ئاينىڭ ئوتتۇرلىرىغىچە) دىكى فىزىئولوگىيىلىك رادىئاتسىيىسى ھەر يىر كۋادرات مېتردا 2089 مېگاجوئۇلدىن 2260 مېگا جوئۇلغىچە بولىدۇ.

3. كۈن نۇرىنىڭ چۈشۈشى ۋە كۈن نۇرى چۈشۈش پىرسەنتى

كورلا شەھىرىنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا كۈن نۇرىنىڭ يىللىق چۈشۈش ۋاقتى مۇنداق بولىدۇ: غەربىي قىسمىدا 2793 سائەتكە، شەرقىي قىسمىدا 2951 سائەتكە يېتىدۇ؛ 3 ـ ئايدىن 11 ـ ئايغىچە كۈن نۇرىنىڭ چۈشۈش ۋاقتى غەربىي قىسمىدا 2256 سائەتكە، شەرقىي قىسمىدا 2385 سائەتكە يېتىدۇ؛ 8 ـ ئايدا كۈن نۇرىنىڭ چۈشۈش ۋاقتى ئەڭ ئۇزۇن بولۇپ، 284 سائەتتىن 300 سائەتكىچە بولىدۇ؛ 12 ـ ئايدا كۈن نۇرىنىڭ چۈشۈش ۋاقتى ئەڭ قىسقا بولۇپ، 174 سائەتتىن 183 سائەتكىچە بولىدۇ.

غەربىي قىسمىدا كۈن نۇرىنىڭ يىللىق چۈشۈش پىرسەنتى 63% كە، شەرقىي قىسمىدا 67% كە يېتىدۇ. 10 ـ ئايدا كۈن نۇرىنىڭ چۈشۈش پىرسەنتى ئەڭ يۇقىرى بولۇپ، غەربىي قىسمىدىن شەرقىي قىسمىغىچە بولغان جايلاردا 73% تىن 76% كىچە، 4 ـ ئايدا ئەڭ تۆۋەن بولۇپ 56% تىن 60% كىچە بولىدۇ.

§ 3 . تېمپېراتۇرىسى

كورلا شەھىرىدە تېمپېراتۇرىنىڭ تارقىلىش خۇسۇسىيىتى شۇكى، تاغلىق رايونلار تۈزلەڭ رايونلارغا قارىغاندا سوغۇق بولىدۇ. شەھەر ئەتراپى ۋە شاڭخۇ يېزىسى، چەرچى باغۋەنچىلىك مەيدانى قاتارلىق تاغ ئېتىكىدىكى تۈزلەڭ جايلارنىڭ ئىسسىقلىق شارائىتى ياخشى بولۇپ، تېمپېراتۇرىسى شىمالدىن جەنۇبقا قاراپ تۆۋەنلەپ بارىدۇ؛ تاشدەن رايونىنىڭ تېمپېراتۇرىسى تۆۋەنرەك.

1. ھاۋا تېمپېراتۇرىسى

يىللىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى تەك بەلباغلىق خۇسۇسىيىتى كۆچلۈك. خورا تېغىدىكى تاغلىق رايونلارنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 6℃ تىن تۆۋەن، تاشدەن رايونىنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 9.9℃، پۇخۇي رايونىنىڭ 10.5℃، كۆنچى دەريالىنىڭ يۇقىرى ئېقىمىدىكى يېزا ـ

مەيدانلارنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 11℃ تىن 11.5℃ قىچە بولىدۇ.

ئەتىياز پەسلىدە تېمپېراتۇرا تېز ئۆرلەيدۇ، ئەمما تۇراقسىز بولىدۇ، كۈز پەسلىدە تېمپېراتۇرىنىڭ تۆۋەنلىشى تېز بولىدۇ، تېمپېراتۇرىنىڭ ئۆرلەش سۈرئىتى 3 ـ ئايدا 9℃ تىن 10℃ قىچە، 4 ـ ئايدا 8℃ ، 5 ـ ئايدا 6℃ تىن 7℃ قىچە بولىدۇ، لېكىن ئۇچتىن بىر قىسىم يىللاردا ئەتىياز سوغۇقى بولىدۇ ياكى ئەتىياز سوغۇقى قايتىلىنىدۇ (بۇنىڭ ئىچىدە ئەتىياز سوغۇقى قايتىلىنىدىغان يىللارنىڭ پەيدا بولۇش ئېھتىمالى 9/32 بولىدۇ). كۈز پەسلىدىكى تېمپېراتۇرىنىڭ چۈشۈش سۈرئىتى 9 ـ ئايدا 5℃ تىن 6℃ قىچە، 10 ـ ئايدا 8.5℃، 11 ـ ئايدا 10℃ تىن 11℃ قىچە بولىدۇ.

كورلا شەھرىدىكى ھەر قايسى جايلارنىڭ ھەر قايسى ئايلاردىكى ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى

جەدۋەل: 2 ـ 2 ھىرلىكى: ℃

رايون	1 ـ ئاي	2 ـ ئاي	3 ـ ئاي	4 ـ ئاي	5 ـ ئاي	6 ـ ئاي	7 ـ ئاي	8 ـ ئاي	9 ـ ئاي	10 ـ ئاي	11 ـ ئاي	12 ـ ئاي	يىللىق
كورلاشەھەر ئەترابى	-7.6	-2.1	7.1	15.1	20.9	24.5	26.7	25.6	20	11.6	1.9	-5.8	11.5
29 ـ تۇمەن مەيدان	-9.7	-3.6	6.7	14.6	21.3	25.5	26.3	25.6	19.9	11.2	0.7	-7.6	10.9
تاشدەن	-10.2	-4.4	5.1	13.8	20	23.9	25.7	24.5	18.8	9.4	0.3	-7.4	9.9

ھاۋا تېمپېراتۇرىسىنىڭ يىللىق پەرقى ئەڭ ئىسسىق ئايلار بىلەن ئەڭ سوغۇق ئايلارنىڭ ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرا پەرقى (يىللىق پەرقى) 34℃ تىن 37℃ قىچە بولىدۇ.

ئەڭ يۇقىرى تېمپېراتۇرا 7 ـ ئايدا ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا 25℃ تىن 26℃ قىچە بولىدۇ. ئوتتۇرىچە ئەڭ يۇقىرى تېمپېراتۇرا 33℃ تىن 34℃ قىچە بولىدۇ. 6 ـ ئايدىن 8 ـ ئايغىچە مۇتلەق ماكسىمۇم تېمپېراتۇرا پەيدا بولۇشى تاشدەن رايونىدا 39℃ قا، شەھەر ئەتراپىدا 40℃ قا، جەنۇبىي ۋە غەربىي قىسىملىرىدا 42℃ تىن 43℃ قا يېتىشى مۇمكىن.

ئەڭ تۆۋەن تېمپېراتۇرا 1 ـ ئايدىكى ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا خورا تېغى ئېتىكىدىكى جايلاردا 7.5℃- تىن 8℃- قىچە، تاشدەن، پۇخۇي قاتارلىق جايلاردا 10℃- ئەتراپىدا بولىدۇ. ئوتتۇرىچە ئەڭ تۆۋەن تېمپېراتۇرا شەھەر ئەتراپىدىكى ھەرقايسى يېزا ـ مەيدانلاردا 12.5℃- تىن 13℃- قىچە، باشقا جايلاردا 16℃- تىن 17℃- قىچە بولىدۇ. قىش پەسلىدىكى ھەرقايسى ئايلاردا مۇتلەق مىنىمۇم تېمپېراتۇرا پەيدا بولۇشى مۇمكىن. شەھەر ئەتراپلىرىدا 28.1℃- قا (1967 ـ يىل 1 ـ ئاي)، تاشدەن رايونىدا 30℃- قا (1967 ـ يىل 1 ـ ئاي)، دادۇڭزىدا 32.7℃- قا (1955 ـ يىلى 1 ـ ئاي) يەتكەن.

كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ تېمپېراتۇرا پەرقى كورلا شەھرىنىڭ شەھەر ئەترابى رايونلىرىدا كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ تېمپېراتۇرا پەرقى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 12.4℃، ئەڭ يۇقىرى بولغاندا 23.4℃ (1959 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى)، دادۇڭزا ئەتراپلىرىدا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 15.6℃، ئەڭ يۇقىرى بولغاندا 25.2℃ (1956 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى)، پۇخۇي رايونىدا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 15℃، ئەڭ يۇقىرى بولغاندا 26.3℃ (1959 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى)، تاشدەندە ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 15.3℃، ئەڭ يۇقىرى بولغاندا 24.6℃ (1969 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى) بولىدۇ.

2. يىغىندى تېمپېراتۇرا

كۈندىلىك ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا مۇقىم ھالدا 0℃ دىن ئۆتۈپ كەتكەن دەسلەپكى كۈن (باش ئەتمياز مەزگىلى) شەھەر ئەتراپىدائوتتۇرا ھېساب بىلەن 2 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنىگە، باشقا رايونلاردا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 2 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈندىن 3 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنىگىچە بولغان ئارلىقتا توغرا كېلىدۇ؛ ئاخىرلاشقان كۈن (يەنى قىش كىرگەن، تۇپراق توڭلىغان مەزگىل) ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 11 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنلىرى ئەتراپىغا توغرا كېلىدۇ. تولۇق يېتىلىش مەزگىلى 266 كۈندىن 270 كۈنگىچە بولغان ئارلىقتا توغرا كېلىدۇ. 0℃ تىن ئۆۋەن ھەم شۇنىڭغا باراۋەر بولغان ھەرىكەتچان يىغىندى تېمپېراتۇرا شەھەر ئەتراپىدا 4700℃ قا، باشقا رايونلاردا 4620℃ قا يېتىدۇ.

كۈندىلىك ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا 5℃ بولغان مەزگىل سالقىنپەرەس ئۈسۈملۈكلەر، مەسىلەن: بازغى بۈغداي، قىچىلارنىڭ بېخىلىنىشىغا باب كېلىدىغان، شۇنداقلا قارىياغاچ، تېرەكلەرنىڭ بىخلىنىشىغا باب كېلىدىغان مەزگىل ھېسابلىنىدۇ. كۈندىلىك ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا مۇقىم ھالدا 5℃ تىن ئۆتكەن مەزگىلنىڭ ئوتتۇرىچە باشلىنىش ۋە ئاخىرلىشىش ۋاقتى شەھەر ئەتراپى رايونلىرىدا 3 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈندىن 11 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنگىچە بولىدۇ، بۇ مەزگىل 235 كۈن داۋاملىشىدۇ، يىغىندى تېمپېراتۇرا 4580℃ ئەتراپىدا بولىدۇ، باشقا جايلاردا 3 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈندىن 10 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنىگە توغرا كېلىپ، 230 كۈن داۋاملىشىدۇ، يىغىندى تېمپېراتۇرا 4450℃ بولىدۇ.

كۈندىلىك ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا 10℃ تىن يۇقىرى ياكى شۇنىڭغا تەڭ بولغان مەزگىل ئىسسىقپەرەس زىرائەتلەرنىڭ ئۈسۈپ يېتىلىشىگە باب كېلىدىغان مەزگىل ھېسابلىنىدۇ. بۇ مەزگىل تاشدەن رايوندا 4 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى باشلىنىپ، 10 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى ئاخىرلىشىدۇ، 190 كۈن داۋاملىشىدۇ، يىغىندى تېمپېراتۇرا 4050℃ قا يېتىدۇ؛ شەھەر ئەتراپىنىڭ شىمالىي قىسمىدىكى يېزا ـ مەيدانلاردا بۇ مەزگىل ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 4 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈندىن 5 ـ كۈنىگىچە بولغان ئارلىقتا باشلىنىپ، 10 ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈنلىرى ئەتراپىدا ئاخىرلىشىدۇ، 195 كۈندىن 201 كۈنگىچە داۋاملىشىدۇ، يىغىندى تېمپېراتۇرا تەخمىنەن 4285℃ قا يېتىدۇ؛ جەنۇبىي قىسمىدىكى يېزا ـ مەيدانلاردا 4 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى باشلىنىپ، 10 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى ئاخىرلىشىدۇ، تەخمىنەن 190 كۈن داۋاملىشىدۇ، يىغىندى تېمپېراتۇرا 4150℃ قا يېتىدۇ.

كۈندىلىك ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا مۇقىم ھالدا 15℃ تىن ئۆتكەن مەزگىل ئىسسىقپەرەس زىرائەتلەر چېچەكلەپ چاڭلىشىدىغان مەزگىلنىڭ ئۆۋەن تېمپېراتۇرا چېكى ھېسابلىنىدۇ. بۇ مەزگىل ھەرقايسى يېزا-مەيدانلاردا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 4 ـ ئاينىڭ 24 ـ، 25 ـ كۈنلىرى باشلىنىپ، 9-ئاينىڭ 26-كۈندىن 10 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنىگىچە بولغان ئارلىقتا ئاخىرلىشىدۇ، بۇ مەزگىل 161 كۈندىن 156 كۈنگىچە بولۇپ، يىغىندى تېمپېراتۇرا 3625℃ تىن 3730℃ قىچە بولىدۇ.

كۈندىلىك ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا 20℃ تىن يۇقىرى ياكى شۇنىڭغا تەڭ بولغان مەزگىل ياز پەسلى ھېسابلىنىدۇ. ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 5 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈندىن 30 ـ كۈنىگىچە بولغان ئارلىقتا ياز كىرىدۇ، 9 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈندىن 10 ـ كۈنىگىچە بولغان ئارلىقتا كۈز كىرىدۇ، ياز پەسلى تەخمىنەن 105 كۈنگە سوزۇلۇپ، يىغىندى تېمپېراتۇرا 2610℃ تىن 2620℃ قىچە بولىدۇ.

3. قىراۋسىز مەزگىل

خورا تېغىنىڭ چارۋىچىلىق رايونلىرىدا يىل بويى قىراۋ ـ قارلارنى ئۈچرىتىشلى بولىدۇ.

ناشەن رايونىدىكى ۋە جەنۇبىي قىسىمدىكى يېزا ـ مەيدانلاردا قىراۋسىز مەزگىل (ئالغا تۇڭەن تېمپېراتۇرا 0℃ تىن يۇقىرى بولغان ۋاقىت ئالغا تۇزۇن داۋاملاشقان مەزگىل) ئونتۇرا ھېساب بىلەن 4 ـ ئاينىڭ 9 ـ كۈنى باشلىنىپ، 10 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى ئاخىرلىشىپ، 187 كۈن داۋاملىشىدۇ؛ شىمالىي قىسىمدىكى يېزا ـ مەيدانلاردا 3 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى باشلىنىپ، 10 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنلىرى ئەتراپىدا ئاخىرلىشىپ، 205 كۈندىن 210 كۈنگىچە داۋاملىشىدۇ.

4. يەر تېمپېراتۇرىسى

يەرنىڭ يۈزى ۋە تېيىز قاتلىمى (يەر يۈزىدىن 15 سانتىمېتىرغىچە بولغان ئارىلىق) نىڭ تېمپېراتۇرا ئۆزگىرىشى ھاۋا تېمپېراتۇرىسىنىڭ ئۆزگىرىشىگە قارىغاندا چوڭ بولىدۇ، يەر يۈزىدىن 20 سانتىمېتىر تۇڭەن بولغان قاتلاملارنىڭ تېمپېراتۇرا ئۆزگىرىشى سەل ـ پەل ئازراق بولىدۇ.

كورلا شەھەر رايونىغا يىراق بولغان يېزا ـ مەيدانلاردىكى قۇرغاق قۇم تۇپراقنىڭ تېمپېراتۇرا ئۆزگىرىشى شەھەر ئەتراپى رايونلىرىدىكى تۇپراقنىڭ تېمپېراتۇرا ئۆزگىرىشىگە قارىغاندا تېز بولىدۇ. يەر يۈزىنىڭ ئالغا يۇقىرى تېمپېراتۇرىسى 72℃ قا يېتىدۇ، ئالغا تۇڭەن تېمپېراتۇرىسى بولسا، تۇڭەنلەپ 32℃ ـ قا چۈشۈپ قالىدۇ.

شەھەر ئەتراپى رايونلىرىدا تۇپراقنىڭ ئالغا چوڭقۇر توڭلىشى 63 سانتىمېتىرغا (1967 ـ يىلى 1ـ، 2 ـ ئاي). دادۇڭزا ئەتراپلىرىنىڭ 97 سانتىمېتىرغا (1967 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنى) يېتىدۇ. 11 ـ ئاينىڭ ئاخىرىدىن 12 ـ ئاينىڭ ئالدىنقى ئون كۈنگىچە بولغان ئارىلىقتا توك تۇتۇپ، 2 ـ ئاينىڭ ئاخىرىدىن 3 ـ ئاينىڭ ئالدىنقى ئون كۈنگىچە بولغان ئارىلىقتا توك ئېرىيدۇ.

كورلا شەھرىنىڭ يەر تېمپېراتۇرىسى ئەھۋالى

جەدۋەل: 2 ـ 3 بىرلىكى: ℃

چوڭقۇرلۇقى		1 ـ ئاي	4 ـ ئاي	7 ـ ئاي	10 ـ ئاي	يىللىق
يەر يۈزى	ئونتۇرا ھېساب بىلەن	—8.6	16.8	31.1	11.5	12.9
	ئالغا يۇقىرى بولغاندا	20.4	60.7	72.4	49	72.4
	ئالغا تۇڭەن بولغاندا	—31.9	—9	5.6	—10	—31.9
يەر يۈزىنىڭ ئاستى	5cm ئونتۇرىچە	—4.8	14	28	12.6	12.4
	10cm ئونتۇرىچە	—3.4	13.1	26.3	13.3	12.2
	15cm ئونتۇرىچە	—2.5	12.4	25.4	13.9	12.1
	20cm ئونتۇرىچە	—1.9	11.3	24.6	14.3	12
	40cm ئونتۇرىچە	0.3	11.4	22.9	15.5	12.3

§ 4 . ھۆل - يېغىن

1. يامغۇر

كورلا شەھىرىدە يامغۇر ئاز يېغىدۇ، ئۆزگىرىش زور بولىدۇ: يامغۇر تاغلىق رايونلاردا كۆپ، تۆزلەك رايونلاردا ئاز، شىمالىي قىسمىدا كۆپ، جەنۇبىي قىسمىدا ئاز يېغىدۇ، يامغۇر پەسلى ئاساسەن 5 - ئايدىن 9 - ئايغىچە بولغان ۋاقىتقا مەركەزلەشكەن.

كۆزىتىش ۋە تەكشۈرۈشكە قارىغاندا، خورا تاغلىق رايونىنىڭ يىللىق يامغۇر مىقدارى 150 - 250 مىللىمېتر، قۇرۇقتاغنىڭ يىللىق يامغۇر مىقدارى 100 مىللىمېتر ئەتراپىدا، تاشدەن رايونىنىڭ 87 مىللىمېتر، كورلا شەھەر رايونىدىن چەرچىنگچە بولغان ئارىلىقتا 50 - 56 مىللىمېتر، يامغۇرلۇق كۈن 28 - 29 كۈن، ئاۋات، تۆۋۈرچى، بوتۇخونىنىڭ جەنۇبىدا 40 مىللىمېتردىن تۆۋەن بولىدۇ.

كورلا شەھرىنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا ئايدا، يىلدا
يېغىدىغان يامغۇر مىقدارى

جەدۋەل: 2 - 4 بىرلىكى: مىللىمېتر

رايون	1 - ئاي	2 - ئاي	3 - ئاي	4 - ئاي	5 - ئاي	6 - ئاي	7 - ئاي	8 - ئاي	9 - ئاي	10 - ئاي	11 - ئاي	12 - ئاي	يىللىق
تاشدەن	1.4	2	1.5	3.2	13.3	17.3	20.3	13.5	7.7	3.3	1.7	1.4	86.6
كورلا	1.5	1.3	1.4	2.3	6.9	10.3	8.5	8.1	6.4	2.5	0.2	1	55.9
29 - تۆۋەن مەيدان	1.9	0.8	1.6	2.8	5	9	12	9.6	4.4	1.6	1.9	0.8	51.7

كورلا شەھرىنىڭ 1981 - يىلدىكى ئومۇمىي يامغۇر مىقدارى 118 مىللىمېترغا (ئەڭ كۆپ) يەتتى، 1980 - يىلى ئاران 21 مىللىمېتر (ئەڭ ئاز) بولدى. دادۇڭزىنىڭ يىللىق يامغۇر مىقدارى ئەڭ كۆپ بولغاندا 157.1 مىللىمېترغا يېتىدۇ، ئەڭ ئاز بولغاندا ئاران 26.1 مىللىمېتر (1973 - يىلى) بولىدۇ.

1967 - يىل 9 - ئاينىڭ 10 - كۈنىدىن 1968 - يىل 6 - ئاينىڭ 3 - كۈنىگىچە بولغان 268 كۈندە 0.1 مىللىمېتر يامغۇر يېغدى، ئۇنىڭدىن كۆپ يامغۇر يېغمىدى. 1976-يىل 7-ئاينىڭ 28-كۈنى بىر قېتىم 28 مىللىمېتر گۈلدۈرماسلىق ئۆتكۈنچى يامغۇر يېغدى. 1990 - يىل 7 - ئاينىڭ 12 - كۈنى شەھەر رايونىدىكى شىمالىي تاغ بولىدا بىرىم سائەتتە 28 مىللىمېتر قارا يامغۇر يېغىپ، تاغدىن كەلكۈن كەلدى.

2. قار ۋە يېغىندى قار

خورا تېغىنلىق دېگىز يۈزىدىن 2000 مېتردىن ئېگىز جايلىرىدا يىلنىڭ ھەرقانداق مەزگىلىدە قار ياغىدۇ ۋە قار توپلىنىپ تۇرىدۇ، قار 70 ـ 150 سانتىمېتىرغا يېتىدۇ، بۇ جايلاردا قار يېغىش مەزگىلى ئاساسەن ئىللىق پەسلىگە توغرا كېلىدۇ، لېكىن مەڭگۈلۈك يېغىندى قار بولمايدۇ.

تۇزلەڭ رايونلاردا 10 ـ ئاينىڭ كېيىنكى ئون كۈنىدىن 4 ـ ئاينىڭ ئالدىنقى ئون كۈنگىچە بولغان ۋاقىت قار يېغىشى ئېھتىماللىق مەزگىلى ھېسابلىنىدۇ، كەچ كۈزدىن باش ئەتىيازغىچە قار مىقدارى ئونتۇرىچە 3 ـ 4 سانتىمېتر، ئەڭ كۆپ بولغاندا ئون سانتىمېتر بولىدۇ. قار ياغىدىغان كۈنلەر شىمالىي قىسىمدا ئونتۇرا ھېساب بىلەن مەككىز كۈن، ئەڭ كۆپ بولغاندا 22 ـ 24 كۈن؛ جەنۇبىي قىسىمدا ئونتۇرا ھېساب بىلەن 4 ـ 5 كۈن، ئەڭ كۆپ بولغاندا 14 كۈن بولىدۇ. قىسمەن يىللاردا مۇقىم ھالدىكى يېغىندى قار بولىدۇ، قار يېغىلىپ قالمىغان كۈنلەر شىمالىي قىسىمدا ئونتۇرا ھېساب بىلەن 16 ـ 18 كۈنگە، ئەڭ كۆپ بولغاندا 50 كۈنگە؛ جەنۇبىي قىسىمدا ئونتۇرا ھېساب بىلەن يەتتە كۈنگە، ئەڭ كۆپ بولغاندا 40 كۈنگە يېتىدۇ. ئادەتتە يېغىندى قارنىڭ قېلىنلىقى ئون سانتىمېتردىن تۆۋەن بولىدۇ، ئەڭ قېلىن بولغاندا 21 سانتىمېترغا (1981 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 23 ـ كۈنى) يېتىدۇ.

§ 5. شامال

1. شامال سۈرئىتى

باشئەگىم شامال ئېغىزى بولۇپ، بۇ ئېغىزنىڭ ئىككى چېتىدە شامال سۈرئىتى تېزرەك بولىدۇ. شامال ئېغىزىنىڭ شىمالىي چېتىدىكى ناشەن رايونىدا يىللىق ئونتۇرىچە شامال سۈرئىتى 3 ـ 4 مېتر/سېكۇنت، 3 ـ ئايدىن 9 ـ ئايغىچە 4 ـ 5 مېتر/سېكونت بولىدۇ، قەرەللىك كۆزىتىلمىشچە، ئەڭ زور شامال سۈرئىتى 34 مېتر/سېكۇنتقا، مومېنتلىق ئەڭ زور شامال سۈرئىتى 40 مېتر/سېكۇنتقا يېتىدۇ. كەن. شامال ئېغىزىنىڭ جەنۇبىي چېتىدىكى شەرقىي شەھەر رايونى ئەتراپىدا يىللىق ئونتۇرىچە شامال سۈرئىتى 4 ـ 5 مېتر/سېكۇنت، 3 ـ ئايدىن 9 ـ ئايغىچە 5 ـ 6 مېتر/سېكۇنت بولىدۇ، قەرەللىك ھالدىكى ئەڭ زور شامال سۈرئىتى 30 مېتر/سېكۇنتقا يېتىدۇ. غەربىي شەھەر ئەتراپى رايونىنىڭ شەرقتىن غەربكىچە بولغان جايلىرىدا يىللىق ئونتۇرىچە شامال سۈرئىتى 2.8 مېتر/سېكۇنتتىن پەسلەپ 1.8 مېتر/سېكۇنتقا، 3 ـ ئايدىن 9 ـ ئايغىچە 3 ـ 4 مېتر/سېكۇنتتىن پەسلەپ 2 ـ 3 مېتر/سېكۇنتقا، قەرەللىك ھالدىكى ئەڭ زور شامال سۈرئىتى 22 مېتر/سېكۇنتتىن پەسلەپ 20 مېتر/سېكۇنتقا چۈشۈپ قالىدۇ، مومېنتلىق ئەڭ زور شامال سۈرئىتى 28 ـ 30 مېتر/سېكۇنتقىچە بولىدۇ. يۇغۇي رايونىدا ئونتۇرىچە يىللىق شامال سۈرئىتى 2 ـ 3 مېتر/سېكۇنت بولىدۇ، ئەڭ زور بولغاندا 18 ـ 20 مېتر/سېكۇنتقا يېتىدۇ. خورا تېغى، قۇرۇقتاغ چوققىلىرىدا ۋە شامال ئېغىزلىرىدا شامال سۈرئىتى تېخىمۇ تېز بولىدۇ.

2. شامال يۆنىلىشى

باشئەگىم شامال ئېغىزىنىڭ شىمالىدىكى ناشەن رايونىدا يىل بويى غەربىي جەنۇب شامىلى كۆپ

چىقىدۇ، ئەما بوراننىڭ يۆنىلىشى شىمال شامىلى ياكى غەربىي شىمال شامىلىدىن ئىبارەت بولىدۇ.

باشقىگىسى شامال ئېغىزىنىڭ جەنۇبىدا يىل بويى قىيپاش شەرق شامىلى كۆپ چىقىدۇ، بوراننىڭ يۆنىلىشى، كۆپ ھاللاردا، قىيپاش شىمال شامىلى ياكى شەرقىي شىمال شامىلىدىن ئىبارەت بولىدۇ، گۈلدۇرماما ئۆتكۈنچى يامغۇر ئارىلاش بوراننىڭ يۆنىلىشى غەربىي شىمال شامىلىدىن ئىبارەت بولىدۇ.

غورا تېغىنىڭ جەنۇبىي ئېتىكىدىكى تاغ جىلغىلىرىدا شامال كۈرۈنەرلىك بولىدۇ، نورمال ھاۋارايى شارائىتىدا كېچىلىرى، كۆپ ھاللاردا، شەرق ـ شەرقىي شىمال شامىلى چىقىدۇ، كۈندۈزى، كۆپ ھاللاردا، غەرب ـ غەربىي جەنۇب شامىلى چىقىدۇ.

كورلا شەھرىنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى ھەر ئايلىق شامالنىڭ سۈرئىتى

جەدۋەل: 2 ـ 5

بىرلىكى: مېتىر/سېكۇنت

رايون	1 ـ ئاي	2 ـ ئاي	3 ـ ئاي	4 ـ ئاي	5 ـ ئاي	6 ـ ئاي	7 ـ ئاي	8 ـ ئاي	9 ـ ئاي	10 ـ ئاي	11 ـ ئاي	12 ـ ئاي	يىللىق
تاشدەن	2.6	3.2	4	4.4	4.6	4.8	4.4	4.1	3.6	3.3	4.5	2.4	3.8
كورلاشەھەر رايونى	1.9	2.5	3.3	3.6	3.5	3.2	3.1	2.9	2.6	2.2	1.8	1.6	2.7
ئايرودروم	3.2	2.7	4.6	5.2	5.5	5.3	4.6	5.1	4.7	3.6	2.9	2.7	4.3
29 ـ تۈەن مەيدان	1	1.5	2	2.5	2.5	2.4	2	1.8	1.6	1.4	1.1	0.9	1.7

§ 6 . فېنولوگىيە

كورلا شەھرىنىڭ تۈزلەك رايونلىرى ئىللىق مۇتىدىل بەلباغقا كىرىدۇ.

قارىياغاچ، شىنجاڭ تېرىكچىلىك سوغۇقتا چىداملىق خۇسۇسىيىتى كۈچلۈكرەك بولۇپ، ھاۋا تېمپېراتۇرىسى مۇقىم ھالدا تۇرلەپ 0℃ قا يەتكەندە (يەنى باش ئەتىياز بولغاندا ياكى توك ئېرىگەندە) بېغ چىقىرىشقا باشلايدۇ. ئۇرۇك، سۆگەت، سۇۋادان تېرەكچىلىك بېخىلىنىشىغا ئېھتىياجلىق بولغان تۈەن چەكتىكى تېمپېراتۇرا بىلەن يازغى بۇغداي، باقلا، كۆك پۇرچاق قاتارلىق سالقىنپەرەس زىرائەتلەرنى تېرىش ۋە ئۇنىڭ بېغ چىقىرىشقا ئېھتىياجلىق بىئولوگىيىلىك تۈەن چەكتىكى تېمپېراتۇرا بىر ـ بىرىگە يېقىن (3℃ — 5℃) بولىدۇ، شۇڭا قاراسۆگەت، سۇۋادان تېرەكلەر بېغ چىقىرىشقا باشلىغاندا، (3ـ ئايلىق باشلىرى) يازغى بۇغداي تېرىشقا بولىدۇ. كۈندىلىك ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا مۇقىم ئۇرلەپ 12℃ قا يەتكەندە تېرەك، قارا سۆگەت، نەشپۈت، ئۈجمە، قارىياغاچ، جىگدىلەرنىڭ يوپۇرماقلىرى بۈك ـ باراقسانلىشىپ كېتىدۇ. بۇ دەرەخلەر يېگى يوپۇرماق چىقارغان يېيىت دەل ئىسسىقپەرەس زىرائەت ھېسابلىنىدىغان ئۇزۇن تالالىق پاختا، شال، كۆمىسقوناق، قىيام قاينىتىدىغان پەمىدۇر قاتارلىقلار

تەرىلىدىغان ئەڭ ياخشى مەزگىل (4 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنىدىن كېيىن) ھېسابلىنىدۇ. خوللۇق دەرىخ يوپۇرماقلىرى سارغىيىشقا باشلىغان پەيت كۆزلۈك يەر ئاغدۇرۇش، قىشلىق توقا يانقۇزۇش مەزگىلى (10 ـ ئاينىڭ كېيىنكى ئون كۈنى) ھېسابلىنىدۇ. كۆز شامىلى قالدۇق يوپۇرماقلارنى تەلتۈكۈس چۈشۈرۈۋەتكەن چاغدا، قىش كىرىپ تۇپراق توڭلاشتا باشلايدۇ (11 ـ ئاينىڭ كېيىنكى ئون كۈنى).

7 § . كىلىماتنىڭ رايونلارغا بۆلۈنۈشى

كورلا شەھرىنى تۈزلەڭ ئىللىق مۆتىدىل بەلباغنىڭ قۇرغاق دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونى ۋە غورا تېغى سوغۇق قۇرغاق ئوتلاق چارۋىچىلىق رايونىدىن ئىبارەت ئىككى چوڭ كىلىمات رايونىغا بۆلۈنۈشكە بولىدۇ.

1. تۈزلەڭ ئىللىق مۆتىدىل بەلباغنىڭ قۇرغاق دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونى

بۇ رايوندا 10℃ تىن يۇقىرى ياكى شۇنىڭغا تەڭ يىغىندى تېمپېراتۇرا 4000℃ تىن ئاشىدۇ. كاپالەتلىك نىسبىتى 80% كە يەتكەن 10℃ تىن يۇقىرى ياكى شۇنىڭغا تەڭ يىغىندى تېمپېراتۇرىمۇ 3700℃ تىن ئاشىدۇ، يىللىق ھۆل ـ يېغىن مىقدارى 90 مىللىمېتردىن تۆۋەن، پارغا ئايلىنىش پوتېنسىئالى 1200 ـ 1400 مىللىمېتر بولۇپ، ئىللىق مۆتىدىل بەلباغ قۇرغاق ئىقلىمغا كىرىدۇ. بۇ رايوننى قىراۋسىز ۋاقىتنىڭ ئۇزۇن ـ قىسقىلىقى ۋە ئۆلكە يەر زىرائەتلىرى بىلەن بىنەم زىرائەتلىرىنىڭ تارقىلىشىغا ئاساسەن، ئۈچ كەنجى رايونغا ئايرىش مۇمكىن.

شەھەر ئەتراپىدىكى بالدۇر ئېچىلىدىغان ئۇزۇن تالالىق پاختا، يازغى بۇغداي، نەشپۈت، كۆكتات، ئىھاتە ئورمان ئۆستۈرۈلىدىغان بىنەم زىرائەت رايونى بۇ رايون چارباغ، لەنگەر، يېڭىشەھەر، تېكىچى، ئاۋات، سايدۆڭ قاتارلىق يېزا ـ مەيدانلارنى ۋە 28 ـ تۈەن ـ مەيدانىنىڭ شەرقىي قىسمىنى ئۆزئىچىگە ئالىدۇ. بۇ رايوندا 2 ـ ئاينىڭ ئاخىرى، 3 ـ ئاينىڭ باشلىرى باش ئەتىياز بولىدۇ. 10℃ تىن يۇقىرى ياكى شۇنىڭغا تەڭ بولغان يىغىندى تېمپېراتۇرا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 4250℃ تىن يۇقىرى بولىدۇ، 80% يىللاردا 4050℃ تىن ئېشىپ كېتىدۇ، ئون يىلىنىڭ سەككىز يىلىدا 4 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنىدىن ئىلگىرى ئاخىرقى قىراۋ چۈشىدۇ، 10 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنىدىن كېيىن دەسلەپكى ئۈششۈك پەيدا بولىدۇ، قىراۋسىز مەزگىل 180 كۈندىن كۆپرەك بولۇپ، زىرائەتلەر بىر يىلدا ئىككى قېتىم ياكى ئىككى يىلدا ئۈچ قېتىم پىشىدۇ. ياز پەسلىدە مۆتىدىق ماكسىمۇم تېمپېراتۇرا 40℃، قىش پەسلىدە مۆتىدىق مىنىمۇم تېمپېراتۇرا 28℃- بولىدۇ، 80% تىن كۆپ قىش پەسلىدە ئەڭ تۆۋەن تېمپېراتۇرا 22℃- تىن يۇقىرى ياكى شۇنىڭغا تەڭ بولىدۇ، ئەڭ تۆۋەن تېمپېراتۇرا 20℃- تىن تۆۋەن ياكى شۇنىڭغا تەڭ بولغان سوغۇق ئون كۈن ئەتراپىدا بولىدۇ. بۇ ئەھۋالدا نەشپۈت، شاپتۇل، ئۈرۈك، ئالمىلار تەبىئىي ھالدا قىشتىن ئۆتۈپ كېتىدۇ، ئېنېرگىيە تېجەيدىغان كۈن نۇرى پارنىكى، سۇلياۋ پارنىكلىرىدا كۆكتات تىكىپ ئۆستۈرۈش تېخنىكىسىنى كېڭەيتىشكە پايدىلىق بولىدۇ. بۇ رايون باشقىچە شامال ئېغىزىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغاچقا، بوران، قۇرغاق ئىسسىق شامالنىڭ زىيىنى ئېغىرراق، ترانسپىراتسىيە بولۇشى ۋە سۇنىڭ سىرغىپ ئېقىپ كېتىشى كۆپ بولىدۇ.

داۋۇڭزىمدىكى شال، يازغى بۇغداي، بالدۇر ئېچىلىدىغان ئۇزۇن تالالىق پاختا، نەشپۈت،

قىيام قاينىتىلىدىغان پەسىدۇر، ئېھتىمالى ئورمان ئۆستۈرۈلىدىغان، ئۇلكە - يىنەم زىرائەتلىرى ئارىلاشتۇرۇلۇپ ۋە ئوۋەتلەشتۈرۈلۈپ تېرىلىدىغان رايون بۇ رايون شاڭخۇ بېزىسى، 29 - 30 - تۈەن - مەيدان، چەرچى باغۋەنچىلىك مەيدانى ۋە 28 - تۈەن - مەيدانىنىڭ غەربىي قىسمىنى ئۆزئىچىگە ئالىدۇ. بۇ رايوندا يوران ئازراق چىقىدۇ. لېكىن سوغۇق بىلەن ئىسسىق بەك پەرقلىق بولىدۇ. 1955 - يىل 1 - ئاينىڭ 4 - كۈنى 32℃- تىن تۆۋەن تېمپېراتۇرا كۆرۈلدى. بۇ رايوندا يەر ئاستى سۇيىنىڭ ئورنى يۇقىرى بولغاچقا، يەرلەر ئېغىر دەرىجىدە شورلىشىپ كەتكەن، سورتلۇق شاللارنى كېڭەيتىپ، شورلارنى يۇيۇۋەتكەن ۋە باستۇرۇۋەتكەندىلا، بۇ رايونىنى ئۇلكە زىرائەتلىرى بىلەن يىنەم زىرائەتلەرنى ئارىلاشتۇرۇپ ۋە ئوۋەتلەشتۈرۈپ تېرىشقا بولىدىغان يۇقىرى ھوسۇللۇق ئاشلىق - پاختا رايونىغا ئايلاندۇرغىلى بولىدۇ.

كۆنچى دەريياسىنىڭ ئوتتۇرا ئېقىمىدىكى ئالاھىدە بالدۇر ئېچىلىدىغان ئۆزۈن تالالىق پاختا، يازغى بۇغداي، شال، نەشپۈت، قوغۇن - تاۋۇز، ئورمان ئۆستۈرۈلىدىغان، چارۋا بېقىلىدىغان رايون بۇ رايون ئاۋات، توۋۇرچى، قوشئېرىق، بوتۇخو، قارا يۇلغۇن، پۇخۇي قاتارلىق يېزا ۋە دېھقانچىلىق مەيدانلىرىنى، چارۋىچىلىق فېرمىلىرىنى ئۆزئىچىگە ئالىدۇ. ئىسسىقپەرەس زىرائەتلەرنىڭ ئۆسۈشىگە ماس كېلىدىغان مەزگىللەردە 80% تىن كۆپرەك يىللارنىڭ 10℃ تىن يۇقىرى ياكى شۇنىڭغا تەڭ يىغىندى تېمپېراتۇرىسى شىمالدىن جەنۇبقىچە بولغان جايلاردا 3950℃ ، 3850℃ تىن 4050℃ قىچە بولىدۇ. بۇ رايونىنىڭ قىراۋسىز ۋاقتى شەھەر رايونىغا قارىغاندا 10 - 15 كۈن قىسقا بولىدۇ، شۇڭلاشقا، ئۆزۈن تالالىق پاختا تېرىغاندا سۇلياۋ يوپۇق يېپىپ تېرىش تېخنىكىسىنى قوللانغاندىن سىرت، يەنە پىشىشنى تېزلىتىش دورىسىنىڭ يارىدىمىگە تايىنىشقا توغرا كېلىدۇ، لېكىن بۇ دورا پاختىنىڭ سۈپىتىگە مەلۇم دەرىجىدە تەسىر يەتكۈزىدۇ. بۇ رايوندا كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ پەرقى چوڭ بولغاچقا، مېۋە - چېۋە تەركىبىدە قەنت مىقدارى يۇقىرى بولىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا بۇ رايوندا يەنە توغرا قلىق ۋە ئوتلاق بولۇپ، دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىقنى ئومۇمىيۈزلۈك راۋاجلاندۇرۇشقا باب كېلىدۇ.

2. خورا تېغىدىكى سوغۇق، قۇرغاق ئوتلاق چارۋىچىلىق رايونى

دېڭىز يۈزىدىن 2000 مېتردىن 3400 مېترغىچە بولغان ئارىلىقتا، يىل بويى قار ئۈچراپ تۇرىدۇ، ھاۋا ئىللىغان پەسىللەردە ھۆل - يېغىن مىقدارى 150 - 250 مىللىمېتر بولۇپ، كۆپ ھاللاردا، ئوت-چۆپلەر بولۇق ئۆسىدۇ، دېڭىز يۈزىدىن 2000 مېتردىن 2500 مېترغىچە بولغان تەكشەي تەرەپلەردە يەنە پارچە - پۇرات شەكىلدە ئۆسكەن بولۇپ، ئۇلار تامامەن يامغۇر، قارغا تايىنىپ تەبىئىي سۇ ئىچىدۇ. سۇ بىلەن تەمىنلەيدىغان سۇ ساقلاش قۇرۇلۇشى ۋە مۇقىم تاغ بولمىغاچقا، ئاسانلا قۇرغاقچىلىق ئاپىتى كۆرۈلىدۇ.

§ 8 . ھاۋارايى ئاپەتلىرى

شەھەر تەۋەسىدىكى ھاۋارايى ئاپەتلىرى، ئاساسەن، قۇرغاقچىلىق، قۇرغاق ئىسسىق شامال، ئۆشۈك، قىراۋ ئۇششۇكى، جۇدۇن، بوران ۋە قۇم - بوران، سوغۇق ئاپىتى، قارا يامغۇر، كەلكۈن، مۆلدۈر، چاقماق قاتارلىقلاردىن ئىبارەت، بولۇپمۇ قۇرغاقچىلىق، مۆلدۈر، بوران ئاپىتى ھەر قەدەر ئېغىر بولىدۇ.

1. قۇرغاقچىلىق

كورلا شەھىرى تارىم ئويمانلىقىدىكى تەكلىماكان قۇملۇقىنىڭ شەرقىي شىمالىي چېتىگە جايلاشقان، ئۇنىڭ قۇرغاقچىلىق دەرىجىسى (پارغا ئايلىنىش پوتېنسىيالى بىلەن ھۆل - يېغىن مىقدارى سىلىشتۇرۇلۇ-غاندا) 10 - 20 دىن يۇقىرى بولۇپ، كېلىساتى چېكىگە يەتكەن قۇرغاق رايون تىپىغا كىرىدۇ ھەمدە مەڭگۈلۈك قۇرغاق رايون دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

بوستانلىقتىكى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئىشلىرىدا قۇرغاقچىلىق ئاپىتى بولغان يىللار، ئاساسەن، كۆنچى دەريالىرى، تارىم دەريالىرى ۋە جىلغا سۇلىرى بىلەن تەمىنلىنىش مىقدارىغا قاراپ بېكىتىلىدۇ.

مىنگونىڭ 8 - يىلى (1919 - يىلى) چەرچى يېزىسى قۇرغاقچىلىقىغا ئۇچرىغان.

مىنگونىڭ 30 - يىلى (1941 - يىلى) چەرچى يېزىسىدىكى دەريا - ئۆستەڭلەر قۇرۇپ كەتكەن، 70% ئاپەتكە ئۇچرىغانلار 12 ئائىلىگە، 60% ئاپەتكە ئۇچرىغانلار 20 ئائىلىگە يەتكەن، 780 مو بۇغدايلىق ئاپەتكە ئۇچراپ، ئۇرۇقلىمۇ يەرگە ئالغىلى بولمىغان.

1957 - ، 1962 - ، 1967 - ، 1968 - ، 1971 - ۋە 1974 - يىللىرى قۇرغاقچىلىق يىلى بولۇپ، قىسمەن تېرىلغۇ يەرلەر ۋاقتىنچە ناشلىۋېتىلدى.

ھەرىيلى 4 - ئايدىن 6 - ئايغىچە سۇ ئىشلىتىش تازا جىددىي بولغان مەزگىللەردە، دائىم ئەتىيازلىق قۇرغاقچىلىق يۈز بېرىدى.

باغراش ناسوس ئىستانسىسى پۈتكەندىن كېيىن، ھەرىيلى كۆنچى دەرياسىغا 1 مىليارد 100 مىليون كۇب مېتر سۇ يەتكۈزۈپ بېرىلىپ، قۇرغاقچىلىق ئاپىتى ئاساسىي جەھەتتىن تۈگىتىلدى.

80 - يىللاردا تارىم دەرياسىنىڭ تۆۋەن ئېقىمىدىكى سۇ مىقدارى 70 - يىللاردىكى سۇ مىقدارىنىڭ 71 پىرسەنتىگە چۈشۈپ قالدى، شۇنىڭ بىلەن يۇخۇي رايونىدىكى توغراقلىق ۋە ئوتلاقلار قۇرغاقچىلىققا ئۇچراپ كەڭ كۆلەمدە نابۇت بولدى.

خورا تېغىدىكى ئوتلاقلاردا مۇقىم سۇ مەنبەسى كەم بولغاچقا، ئادەم، ئوتلاقلارغا ئېھتىياجلىق سۇ پېتىشمەيدۇ، قۇرغاقچىلىق ئەھۋالى ئېغىر بولىدۇ.

2. قۇرغاق ئىسسىق شامال

كورلا شەھىرى ئاساسلا قۇرغاق ئىسسىق شامال ئاپىتى يۈز بېرىدىغان رايون بولۇپ، ھەرىيلى 5 - ئايدىن 8 - ئايغىچە ئوخشاش بولمىغان دەرىجىدە قۇرغاق ئىسسىق شامال ئاپىتى يۈز بېرىدۇ.

مىنگونىڭ 25 - يىلى (1936 - يىلى) كورلىغا قاراشلىق غەربىي شىمالدىكى ئىككى يېزىدا يازغى ۋە كۈزگى بۇغدايلار قۇرغاق ئىسسىق شامال ئاپىتىگە ئۇچرىغان.

1978 - يىلى قۇرغاق ئىسسىق شامال زىيىنى تۈپەيلىدىن، بۇغداينىڭ مىڭ تال دان ئېغىرلىقى تۆت - بەش گرام كېمەيمەپ كېتىپ، مەھسۇلات 10% چامىسىدا تۆۋەنلەپ كەتتى.

1986 - يىلى 7 - ئاينىڭ 14 - كۈنىدىن 27 - كۈنگىچە كورلا شەھىرىنىڭ مۇتلەق ماكسىمۇم ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 39.7℃ قا يەتتى. مۇشۇنداق يۇقىرى ھارارەت ۋە قۇرغاق ئىسسىق شامالنىڭ زىيىنى تۈپەيلىدىن ئۇزۇن تالالىق كېۋەزنىڭ ھەربىر تۈپىدە ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 5. 0 غوزا سۇلىشىپ كېتىپ، مەھسۇلات 5% كېمەيدى؛ قىيام قاينىتىدىغان پەمىدۇرنىڭ مايسىلىرى كۆيۈپ كېتىپ، كېيىنكى مەزگىلدە مەھسۇلات ئېلىنمىدى. يۇخۇي رايونىدا ئىككى كالا ئۆلدى، بەش كالا كېسەل بولدى.

1988 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنىدىن 23 ـ كۈنگىچە، 26 ـ كۈنىدىن 28 ـ كۈنگىچە ئارقا-ئارقىدىن تىككى قېتىم ئوتتۇراھال كۈچلۈك بوران تېپىدىكى قۇرغاق ئىسسىق شامال چىقىپ، بۇغدايلارنى بالدۇر پىشۇرىۋەتكەنلىكتىن، مىڭ تال دان ئېغىرلىقى يەتتە گرام كېمىيىپ كېتىپ، مەھسۇلات 5% كېمىيىپ كەتتى. 7 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنىدىن 23 ـ كۈنگىچە قۇرغاق ئىسسىق شامالنىڭ تەسىرى تۈپەيلىدىن 87% كېۋەز تۈپىنىڭ ئۈستى تەرىپىدىكى غوزىكلىرىنىڭ 50 پىرسەنتى تۆكۈلۈپ كەتتى.

3. ئۇششۇك ئاپىتى

مىنگۇنىڭ 19 ـ يىلى (1930 ـ يىلى) قىشتا كورلىدىكى كۆنچى دەريالىق يۇتۇنلەي توڭلىغان، شاپتۇل، ئۈرۈك دەرەخلىرىنىڭ ھەممىسى ئۇششۇپ نابۇت بولغان. پۇخۇي رايونىدا 3000 چارۋا توڭلاپ ئۆلگەن، توخۇلار دەرەخ ئۈستىدە توڭلاپ ئۆلگەن، ئۈردەكلەر مۇز ئۈستىدە توپ ـ توپى بىلەن قېتىپ قالغان. بەزى دېھقانلارنىڭ قوللىرىمۇ ئۇششۇپ قالغان.

1954 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ ئاخىرىدىن 12 ـ ئاينىڭ باشلىرىغىچە ئومۇمىيۈزلۈك ئوتتۇراھال قار يېغىپ، تۇيۇقسىز پەيدا بولغان سوغۇق بولدى، كۆنچى دەريانىڭ باشقىگىسى مۇز بىلەن توسۇلۇپ قېلىپ، شۇرمەل تاشقىنى يۈز بەردى، كېيىن يەنە ئۈستى ـ ئۈستىلەپ قار يېغىپ، 17 ـ 18 سانتىمېتر قېلىنلىقتا مۇقىم يېغىندى قار ھاسىل بولدى.

1955 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى دادۇڭزىدا مۇتلەق مىنىمۇم تېمپېراتۇرا 32.7℃- قا چۈشۈپ، شاپتۇل دەرەخلىرىنىڭ كۆپ قىسمى ئۇششۇپ كەتتى، نەشپۈت كۆچەتلىرى ۋە چوڭ نەشپۈت دەرەخلىرىنىڭ نوتا شاخلىرىنىڭ ھەممىسى ئۇششۇكىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىدى.

1966 ـ يىلى قىشتا مۇتلەق مىنىمۇم تېمپېراتۇرا 28.1℃- قا چۈشۈپ قېلىپ، تىكلىگىنىگە بەش يىلدىن كۆپ بولغان شاپتۇل دەرىخى 12 پىرسەنتتىن 30 پىرسەنتتىگىچە ئۇششۇپ نابۇت بولدى. 80%—90% شاپتۇل دەرىخىنىڭ ئاساسلىق غول شاخلىرى ئۇششۇپ كەتتى. نەشپۈتنىڭ ئۇششۇپ نابۇت بولغان تۈپلىرى 2.1% كە، يۇمران نوتلىرى، ئۇششۇپ قالغان نەشپۈت دەرەخلىرى 80%-110% كە يەتتى. چېچەك بېغى 30 پىرسەنتتىن 60 پىرسەنتتىگىچە ئۇششۇپ كەتتى؛ ئۈزۈم تاللىرىنىڭ ئۇششۇپ نابۇت بولغان تۈپلىرى 20.7% كە يەتتى، جىگدە دەرىخىنىڭ 10.7% تى ئۇششۇپ نابۇت بولدى، ئۈرۈك، ئالما دەرەخلىرىنىڭ 50% تىن 80% كىچە چېچەك بېغى ۋە نوتا شاخلىرى ئۇششۇپ كەتتى.

1984 ـ يىلى 12 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنىدىن 18 ـ كۈنگىچە بەش بال شامال چىقىپ، ئارقىدىن ئازراق قار يېغىنلىقتىن، تېمپېراتۇرا داۋاملىق 14℃ تۆۋەنلەپ كەتتى. كېيىنكى ئون كۈن ئىچىدە ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا 16.5℃- قا چۈشۈپ 1958 ـ يىلدىن بۇيانقى ئەڭ تۆۋەن رېكورت يارىتىلدى. كېيىنكى يىلى يازدا سايدۇڭ، چەرچى باغۋەنچىلىك مەيدانلىرىدا ئوتتۇرا ياشلىق نەشپۈت دەرەخلىرىدە ئومۇمىيۈزلۈك غولى قۇرۇش كېسىلى پەيدا بولۇپ، نەچچە يۈزمو يەردىكى نەشپۈت نابۇت بولۇپ كەتتى.

4. قىراۋ ئۇششۇكى

ئەتىياز پەسلىدە ئاخىرقى قىراۋ ئۇششۇكى ئىسسىقپەرەس زىرائەتلەرنىڭ يۇمران مايىسلىرىغا، مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ مېۋە چېچەكلىرىگە، بۇغداينىڭ يۇمران باشاقلىرىغا زىيان يەتكۈزسە، كۈز پەسلىدىكى دەسلەپكى قىراۋ ئۇششۇكى زىرائەتلەرنىڭ ئۈسۈملۈك توختىتىپ قويىدۇ.

1955 ـ يىلى 4 ـ ئاينىڭ ئوتتۇرلىرىدا شىددەتلىك بوران چىقىپ، تېمپېراتۇرا تۆۋەنلەپ كەتتى. 17 ـ، 18 ـ كۈنلىرى بۇغدايغا، مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ چېچەكلىرى ۋە فورىلىرىغا، كېۋەزنىڭ يۇمران مايىسلىرىغا ئۆشۈك تەگدى.

1961 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنى ئەتتىگەندە ئالاق تۆۋەن تېمپېراتۇرا 2℃ قا چۈشۈپ، كېۋەز بويۇرماقلىرىنىڭ 20 ـ 40 پىرسەنتى ئۆشۈپ كەتتى. 10% تىن 15% كىچە يۇمران مايىسلار نابۇت بولدى، كۆممىقۇناق مايىسلىرىنىڭ زىيان بولۇش نىسبىتى 70% ـ 80% كە يەتتى.

1966 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 4 ـ، 5 ـ كۈنلىرى ئالاق تۆۋەن تېمپېراتۇرا 1.4℃- قا چۈشۈپ، شاپتۇل چېچەكلىرى ئۆشۈپ كەتتى. شۇ يىلى شاپتۇل، ئۈرۈكتىن ئازراقلا مېۋە ئېلىندى.

1989 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنىدىن 15 ـ كۈنگىچە ۋە 21 ـ كۈنى ئالاق تۆۋەن تېمپېراتۇرا 1.4℃ قا چۈشۈپ، قىسمەن كېۋەز مايىسلىرى زىيانغا ئۇچرىدى.

1990 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنى ئالاق تۆۋەن تېمپېراتۇرا 2.7℃ قا چۈشۈپ يېنىك ھالدا يامغۇر ئارىلاش قىراۋ ئۇشۇشۇكى كۆرۈلۈپ، 11 مىڭ مو كېۋەزلىكنىڭ مايىسى (ئۇرۇقى) سېسىپ كېتىپ، 5% تىن 20% كىچە مايسا كېمەيىپ كەتتى.

5. جۇدۇن

سىبىرىيىنىڭ جەنۇبىدىن كەلگەن كۈچلۈك سوغۇق ھاۋا ئېقىمى كورلا شەھىرى تەۋەسىگە يېتىپ كېلىپ، بوران، قارا يامغۇر، قار، تۆۋەن تېمپېراتۇرا، قىراۋ ئۇشۇشۇكى قاتارلىق ئۈنۈملۈك ھاۋا رايى ئاپەتلىرىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ، ئاپەت ئەھۋالى ئېغىر بولىدۇ.

1960 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنىدىن 12 ـ كۈنگىچە شىۋىرغان چىقىپ، تېمپېراتۇرا جىددى تۆۋەنلەپ، يىغىندى قار شەكىللەندى. بوراننىڭ مۇنتىزملىق ئالاق زور سۈرئىتى 24 مېتر/سېكۇنتقا يەتتى. تېمپېراتۇرا داۋاملىق ھالدا 15℃ تۆۋەنلەپ، ئالاق تۆۋەن تېمپېراتۇرا 3.3℃- قا چۈشتى، نەتىجىدە ئۈرۈكنىڭ چېچەكلىرى پۈتۈنلەي ئۆشۈپ كەتتى، چارۋا مالىلاردا دېكتىئوكائۇلوز كېسىلى تارقالدى.

1970 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنىدىن 9 ـ كۈنگىچە بولغان زىمىستان قىشتا سەككىز بال بوران چىقىپ ھەمدە ئۇدا سەككىز كۈن قار يېغىپ، تېمپېراتۇرا داۋاملىق ھالدا 13℃تۆۋەنلەپ، قاتناش ۋەقەلىرى كۆپەيىپ كەتتى.

1973 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنىدىن 15 ـ كۈنگىچە ئۇدا ئۈچ كۈن يامغۇر ئارىلاش يەتتە بال بوران چىقىپ، تېمپېراتۇرا بىراقلا 10℃تۆۋەنلەپ، ئىسسىقپەرەس زىرائەت مايىسلىرى ئېغىر زىيانغا ئۇچرىدى.

1979 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 9 ـ كۈنىدىن 12 ـ كۈنگىچە شىنجاڭ بويىچە كۈچلۈك جۇدۇن بولدى، بۇ مەزگىلدە كورلا شەھىرى تەۋەسىدە ئۇدا ئىككى كۈن بوران چىقتى، بىر سوتكىدا تېمپېراتۇرا 13℃ تۆۋەنلەپ، ئالاق تۆۋەن تېمپېراتۇرا 3℃- قا چۈشۈپ قالدى، نەتىجىدە ئۈرۈك چېچەكلىنىڭ كۆپ قىسمى ئۆشۈپ نابۇت بولدى. پۈختۈي رايونىدا ئۈچ كۈن ئىچىدە 1500 قوي ئۆلدى.

1982 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنىدىن 12 ـ كۈنگىچە كورلا شەھىرى كەلمەدە بوران، ئۇشۇشۇك ئايىتىگە ئۇچرىدى، شەھەر بويىچە 27 مىڭ 500 مو يەردىكى كېۋەز زىيانغا ئۇچرىدى، بۇنىڭ ئىچىدە 13 مىڭ 200 مو يەردىكى كېۋەز پۈتۈنلەي نابۇت بولدى، ئېغىر ئاپەتكە ئۇچرىغان باغ ـ ۋاران، كۆكتاتلىق 1168 موغا، پۈتۈنلەي نابۇت بولغىنى 471 موغا يەتتى. 1058 قوي، 80 چولاق چارۋا ئۆلدى.

1986 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنىدىن 8 ـ كۈنگىچە بەش بال بوران چىقتى، قار مىقدارى بەش مىللىمېتىرغا يەتتى، تېمپېراتۇرا 8℃ تۆۋەنلەپ، يېغىندى قار يەتتە سانتىمېتىرغا يەتتى، قاتناش توسۇلۇپ قېلىپ، 31 قېتىم ۋەقە سادىر بولدى، 200 مىڭ يۈەن زىيان كۆرۈلدى.

1988 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنىدىن 27 ـ كۈنگىچە يەتتە بال بوران چىقتى، ئۆتكۈنچى بوران سەككىز ـ توققۇز بالغا يەتتى، ئىككى كۈن ئىچىدە تېمپېراتۇرا 10℃—11℃ تۆۋەنلىدى، بۇنىڭ بىلەن ئەتىيازنىڭ كېلىشى كېچىكىپ، يازلىق بۇغداي تېرىلغۇسى كەينىگە سۈرۈلۈپ كەتتى.

6. بوران ۋە قۇم ـ بوران

بوران ۋە قۇم ـ بوران كورلا شەھەر رايونىدا كۆپ يۈز بېرىدىغان ئاپەت خاراكتېرلىك ھاۋارايى بولۇپ، دائىم زور زىيانلارنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

1965 ـ يىلى 5 ـ ئاينىڭ 11 ـ، 26 ـ كۈنى كورلىدا ئىككى قېتىم بوران چىقىپ، بورانىنىڭ ئەڭ زور سۈرئىتى 28 ـ 32 مېتىر/سېكۇنتقا يەتتى. كېچەزىنىڭ يۇمران مايىسلىرى، مېۋىلىك دەرەخلەر ئېغىر زىيانغا ئۇچرىدى. بوران دەل ـ دەرەخلەرنى قۇمۇرۇپ، توك سىمىنى ئۈزۈۋەتتى، زىيان ئېغىر بولدى.

1969 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنىدىن 14 ـ كۈنگىچە ئۇدا ئۈچ كۈن سەككىز بال شەرقىي شىمال — شىمال بورىنى چىقتى، 13 ـ كۈنى بوران 9 ـ 12 بالغا يېتىپ، بەش سائەت داۋاملاشتى. بورانىنىڭ مومېنتلىق ئەڭ زور سۈرئىتى 39 مېتىر/سېكۇنتقا يەتتى. بوران 20 نەچچە يۈكسەك بىنىملىق توك سىمى ستولبىسىنى ئۈزۈۋەتتى، نەتىجىدە ئالتە كۈن توك توختاپ قالدى، ئۈرۈمچى بىلەن كورلا ئارىلىقىدىكى ئۈزۈن يوللۇق تېلېفون ئالاقىسىمۇ 12 سائەت توختاپ قالدى، زىيانغا ئۇچرىغان كېچەز كۆلىمى 2000 مودىن ئېشىپ كەتتى. خورا تېغىدىكى چارۋىچىلىق فېرمىسىدا 50 ئات، 500 دىن كۆپرەك قوي ئۆلدى.

1979 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى چۈشتە توققۇز بال قىيپاش شىمال بورىنى چىقىپ، نەشپۈتلەرنى قېقىۋەتكەچكە، ئېغىر زىيان بولدى، پەقەت سايدۇڭ باغۋەنچىلىك مەيدانىدىلا 150 تونىنا نەشپۈت قېقىلىپ كەتتى.

1985 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنىدىن 27 ـ كۈنگىچە ئۇدا ئۈچ كۈن ئالتە بال شەرقىي شىمال بورىنى چىقىپ، ئۆتكۈنچى بوران سۈرئىتى 22 مېتىر/سېكۇنتقا يەتتى، بۇنىڭ بىلەن كېچەز مايىسلىرى ئېغىر زىيانغا ئۇچرىدى.

1986ـيىل 5ـئاينىڭ 18ـكۈنىدىن 21ـكۈنگىچە ئۇدا تۆت كۈن 6ـ7 بال شەرقىي شىمال بورىنى چىقتى، ئۆتكۈنچى بوران سۈرئىتى 25 مېتىر/سېكۇنتقا يەتتى. شەھەر بويىچە 9287 مو يەردىكى كېچەز، شال، قوغۇن ـ تاۋۇز، كۆكتات زىيانغا ئۇچرىدى، 333 چوڭ چارۋا ئۆلدى.

6 ـ ئاينىڭ 9 ـ كۈنىدىن 10 ـ كۈنگىچە چىقتان بورانىنىڭ كۈچى سەككىز بالغا، ئۆتكۈنچى بوران سۈرئىتى 27 مېتىر/سېكۇنتقا يەتتى، قارا يۇلغۇن، پۇخۇي قاتارلىق جايلاردا مۆلدۈرسۇ ياغدى، بۇنىڭ بىلەن 4058 مو يەردىكى كېچەز ۋە مېۋە ـ چېۋە، كۆكتات ئاپەتكە ئۇچرىدى، ئاپەت ئېغىر بولغان كۆلەم 648 موغا يەتتى.

7. سوغۇق ئاپىتى

سوغۇق ئاپىتى دېگەندە، ئىسسىقلىق‌نىڭ زىرائەتلەرنىڭ مايسا مەزگىلىدە ۋە چېچەكلەپ مېۋىلەش مەزگىلىدە ئۇزاق ۋاقىت تۆۋەن تېمپېراتۇرىنىڭ زىيىنىغا ئۇچرىغانلىقى كۆزدە تۇتۇلمىدۇ.

1975 ـ يىلى 4 ـ ئاينىڭ ئاخىرلىرىدىن 5 ـ ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىغىچە، 1977 ـ يىلى 4 ـ ئاينىڭ ئاخىرلىرىدا ئەتىيازلىق سوغۇق قايتىلىنىپ، شال، كېۋەزنىڭ بىخ چىقىرىش ۋاقتىنى ئون نەچچە كۈن كېچىكتۈرۈۋەتتى ھەمدە ئۇرۇق ۋە مايسىلار سېسىپ كېتىش ئەھۋالى كۆرۈلدى. 1975 ـ يىلى ئەتىيازلىق سوغۇق قايتىلىنىپ، 29 ـ ، 30 ـ تۆۋەن ـ مەيدانلاردا شالنىڭ بىرلىك مەھسۇلاتى 53 كىلوگرام كېمىيىپ كەتتى. 1977 ـ يىلى ئەتىياز سوغۇقى تۆپەيلىدىن 60% كېۋەز قايتا تېرىلدى.

1979 ـ ، 1981 ـ ، 1983 ـ ، 1986 ـ ، 1988 ـ يىللىرى 5 ـ ئاينىڭ ئاخىرىدىكى ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا 18.7℃ تىن 20.8℃ قىچە بولدى، بۇ، نورمال يىللاردىكىدىن 2℃—3℃ تۆۋەن، شالنىڭ مايسا مەزگىلىدىكى ئۆسۈشىگە باب كېلىدىغان تېمپېراتۇرىدىن 5℃—6℃ تۆۋەن بولۇپ، شال مايسىلىرى، بىناڭ ئۆسۈشىگە تەسىر يەتكۈزدى، شۇنىڭ بىلەن شالنىڭ بىرلىك مەھسۇلاتى 20 كىلوگرامدىن 65 كىلوگرامغىچە كېمىيىپ كەتتى.

1962 ـ ، 1967 ـ ، 1974 ـ ، 1976 ـ ، 1978 ـ ، 1981 ـ ، 1982 ـ يىللىرى تېمپېراتۇرا تۆۋەنلەپ كېتىپ، شال چېچەكلىنىڭ ۋاقتىدا توزۇشىغا تەسىر يېتىپ، شال مەھسۇلاتى كېمىيىپ كەتتى، پاختا تالالىرىنىڭ كۆچلۈكلۈك دەرىجىسى تۆۋەنلەپ كەتتى.

8. قارا يامغۇر، كەلكۈن ئاپىتى

كورلا شەھىرى ئەڭ قۇرغاق كېلىماتلىق رايونغا تەۋە بولسىمۇ، لېكىن يەزىدە قارا يامغۇر ۋە كەلكۈن ئاپىتىمۇ يۇز بېرىپ تۇرىدۇ.

مىنگونىڭ 4 ـ يىلى (1915 ـ يىلى) 7 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى كېچىدە خامانگۇدا گۈلدۈرماملىق قارا يامغۇر يېغىپ، كۆنچى دەرياسىنىڭ سۈيى شىددەت بىلەن ئۆرلەپ كېتىپ، 22 ئائىلە ئاپەتكە ئۇچرىغان، ئۆيلەر گۈمۈرۈلۈپ چۈشكەن، خامانلارنى سۇ بېسىپ كەتكەن.

مىنگونىڭ 9 ـ يىلى (1920 ـ يىلى) قارا شەھەر دەرياسىنىڭ سۈيى شىددەت بىلەن ئۆرلەپ، كۆنچى دەريالىق ۋادىسىدىكى بوتۇخو رايونىنىڭ 5000 مو يېرىنى سۇ بېسىپ كەتكەن.

1958 ـ يىلى 8 ـ ئايدا قارا شەھەر دەريالىرىدا كەلكۈن ئاپىتى بولۇپ، كۆنچى دەريالىقىدىكى كەلكۈن پەللىسىنىڭ ئېغىم مىقدارى 184 كۇب مېتر/سېكۇنتقا يەتتى، كەلكۈن كورلىغا سۇ باشلاش ئېغىزىدىن ئالتىمىش يۇز ۋۆەتتى، سۇ باشلاش ئۆستەڭلىرىنىڭ يەتتە يېرىنى يار ئېلىپ كەتتى، 100 ئېغىزدەك ئۆي ئۆرۈلۈپ چۈشتى، 200 مودىن كۆپرەك ئېتىز ۋەيران بولدى؛ باشقىگىمىدە تۆت كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتىكى تاشيول ئولتۇرۇشۇپ كېتىپ، قاتناش توسۇلۇپ قالدى.

1961 ـ يىلى 7 ـ ئاينىڭ ئاخىرىدا تارىم توسمىسىدىكى كەلكۈن پەللىسىنىڭ ئېغىم مىقدارى 752 كۇب مېتر/سېكۇنتقا يەتتى، سوغۇ رايونىنىڭ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئىشلىرى ئاپەتكە ئۇچرىدى.

1984 ـ يىلى كورلا شەھىرىنىڭ شىمالىدىكى تۆپىلىك، چەرچى دەريالىرى، ئاشىدەن قاتارلىق جايلارغا كەلكۈن كېلىپ، ئېتىز ـ ئېرىق، يول، ئۆي ـ ئىمارەتلەر زىيانغا ئۇچرىدى.

1990 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 11 ـ ، 12 ـ كۈنلىرى ئۇدا ئوتتۇراھال يامغۇر ۋە قارا يامغۇر ياغدى،

تاشدەن رايوندا يامغۇر مىقدارى 26 مىللىمېتىرغا يەتتى، شەھەرنىڭ شىمالىدىكى بېيشەن تاغلىق رايوندا بىرىنچى سائەت قارا يامغۇر يېغىپ، يامغۇر مىقدارى 27 مىللىمېتىرغا يەتتى، بۇنىڭ بىلەن كۆنچى دەريالىنىڭ ئېقىم مىقدارى ئۆرلەپ 92 كۇب مېتىر/سېكۇنتقا، چەرچى ئېقىنى بىلەن مازار ئېقىنىدىكى كەلكۈن پەللىسى 325 كۇب مېتىر/سېكۇنتقا يەتتى، قارا يامغۇر ۋە كەلكۈن 1 مىليون يۈەندىن ئارتۇق زىيان سالدى.

9. مۆلدۈر ۋە چاقماق ئاپىتى

مۆلدۈر ۋە چاقماق 4 ـ ئايدىن 9 ـ ئايغىچە بولغان مەزگىللەرگە توغرا كېلىدۇ. 1936 ـ يىلى (مىنگۇنىڭ 25 ـ يىلى) كورلا ناھىيىسىنىڭ غەربىي شىمالىدىكى قىسمەن رايونلار مۆلدۈر ئاپىتىگە ئۇچرىغان.

1956 ـ يىلى بوتۇخو يېزا ئىگىلىك 6 ـ تۈەندە، ئىككى ئايال چاقماق زەربىسىگە ئۇچراپ، بىرسى ئۆلدى، بىرسى ئېغىر يارىلاندى.

1957 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى دادۇڭزا رايوندا مۆلدۈر يېغىپ، 4702 مو ئارپا، 3884 مو بۇغداي ئاپەتكە ئۇچرىدى.

1960 ـ يىلى 7 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنى دادۇڭزا رايوندا مۆلدۈر يافدى، مۆلدۈرنىڭ دىئامېتىرى 1.5 سانتىمېتر بولۇپ، 3000 مو كېۋەزلىك ۋەيران بولدى.

1961 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى دادۇڭزا رايوندا مۆلدۈر يېغىپ، 1862 مو يەردىكى كېۋەز ۋە بۇغداي ئاپەتكە ئۇچرىدى، بۇنىڭ ئىچىدە 738 مو يەردىكى كېۋەز، بۇغداي پۈتۈنلەي نابۇت بولدى.

1963 ـ يىلى 8 ـ ئايدا توۋۇرچى گۇڭشېڭنىڭ خامىندا ئىككى يالا چاقماق زەربىسىگە ئۇچراپ، بىرسى ئۆلدى.

1965 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنى چۈشتىن كېيىن دادۇڭزا رايوندا ئالتە مىنۇت مۆلدۈر يافدى، مۆلدۈر دىئامېتىرى 5 ـ 7 مىللىمېتر بولۇپ، 1500 مو يەردىكى كېۋەز (بۇنىڭ ئىچىدە 600 مو پۈتۈنلەي نابۇت بولغان)، 600 مو يەردىكى ئۈزۈم ۋە باشقا كۆمىمىۋاق، قوغۇن ـ تاۋۇز، كۆكتات، كۆچەتلەر ئاپەتكە ئۇچرىدى.

1965 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنى شاڭخۇ يېزىسىدىن قارا يۇلغۇن يېزىسىغىچە بولغان جايلار يەنە مۆلدۈر زەربىسىگە ئۇچرىدى، قارا يۇلغۇن يېزىسىنىڭ تەسكەن كەنتى ئەڭ ئېغىر ئاپەتكە ئۇچرىدى، مۆلدۈر ئون مىنۇت يافدى، بۇنىڭ دىئامېتىرى ئىككى سانتىمېتر بولۇپ، يەر يۈزىگە توپلانغان مۆلدۈرنىڭ قېلىنلىقى ئۈچ سانتىمېترغا يەتتى، 3400 مو زىرائەت ئاپەتكە ئۇچرىدى، 250 مو زىرائەتتىن زادىلا ھوسۇل ئېلىنمىدى، يەزى ئادەملەر يارىلاندى، مۆلدۈر زەربىسىدىن 13 توخۇ ئۆلدى.

1969 ـ يىلى كورلىدا كۈچلۈك چاقماق چاققانلىقتىن، ترانسفورماتور ۋەيران بولۇپ، يۇقىرى بېسىملىق توك سىملىرى كۆيۈپ ئۈزۈلۈپ، توك توختاپ قالدى.

1973 ـ يىلى 6 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى كەچتە كورلا رايوندا مۆلدۈر، گۈلدۈرماسلىق ئۈنكۈنچى يامغۇر تەڭلا يافدى، مۆلدۈرنىڭ دىئامېتىرى بەش مىللىمېترغا يەتتى، زىرائەتلەر زىيانغا ئۇچرىدى ھەمدە ترانسفورماتور، يۇقىرى بېسىملىق توك سىملىرى زەربىگە ئۇچراپ توك توختاپ قالدى.

1989 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى مۆلدۈر يافدى، مۆلدۈرنىڭ دىئامېتىرى بەش مىللىمېترغا يەتتى، قوشئېرىق يېزىسىنىڭ ئىككى كەنتىدە 200 مو يەردىكى كېۋەز، بۇغداي، كۆكتات ئاپەتكە ئۇچراپ، ئۇلارنىڭ يوپۇرماقلىرى پاك ـ پاكىز چۈشۈپ كەتتى.

Ⅳ باب

گىدرولوگىيە

§1 . يەر ئۈستى سۇيى

1. كۆنچى دەرياسى

بۇ دەريا قەدىمكى زاماندا ئات مۇغىرىدىغان دەريا دەپ ئاتالغان، چىلەك مۇلالىسى دەۋرىدە يېزىلغان «غەربىي يۇرتنىڭ دەريا ـ ئېقىنلىرى ھەققىدە خاتىرە» دە ئومۇملاشتۇرۇپ قايدۇ دەرياسى دەپ ئاتالغان، جۇڭگونىڭ قەدىمكى غەربتىسىدە خەنزۇچە 涣溪河 (خۇەنشى دەرياسى)، 河铁极 (تېيىجى دەرياسى)، 河寇柴 (كۇەنسەي دەرياسى) دەپمۇ ئاتالغان، يەرلىك ئۇيغۇرلار ئۇنى «كۆنچى دەرياسى(亚里达其昆) دەپ ئاتايدۇ. 18 ـ ئەسىردىن بۇيان ئۇيغۇرلار كۆپىنچە مۇشۇ دەريانى بويلاپ كۆنچىلىك بىلەن شۇغۇللانغان بولغاچقا، كۆنچى دەرياسى دەپ ئاتالغان. ئۇنىڭ خەنزۇچە« 孔雀 » دېگەن نامى « 昆其 »نىڭ ئاھاڭىدىن ئېلىنغان.

كۆنچى دەرياسىنىڭ مەنبەيى باغراش كۆلى بولۇپ، بۇ دەريا باش ئەگمىنىڭ تار جىلغىسىدىن چىققاندىن كېيىن، غەربكە قاراپ ئېقىپ، كورلا بوستانلىقىدىكى تۆزلەڭلىككە كىرىدۇ، كورلا كونا شەھەر رايونىدىكى «ئاپتاپبەرەس» كۆۋرۈكىگە بارغاندا جەنۇبقا بۇرۇلىدۇ، يۇخۇي دېگەن يەردىن ئۆتكەندە شەرقە بورۇلۇپ، لوپنۇر ناھىيىسىنى توغرىسىغا كېسىپ ئۆتۈپ، تارىم ئويمانلىقىنىڭ شىمالىي چېتىنى بويلاپ ئېقىپ لوپنۇر كۆلى ئويمانلىقىغا كىرىپ كېتىدۇ. كۆنچى دەرياسىنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 781 كىلومېتر، يۇتۇن ئېقىم ۋادىسىنىڭ كۆلىمى 44 مىڭ 600 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. بىر قانچە يىللىق ئوتتۇرىچە سىرغىم مىقدارى 1 مىليارد 210 مىليون كۇب مېتر، ئوتتۇرىچە ئېقىم مىقدارى 3.38 كۇب مېتر/سېكۇنت، ئەڭ زور ئېقىم مىقدارى 233 كۇب مېتر/سېكۇنت (1961 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى)، ئەڭ ئاز ئېقىم مىقدارى 0.15 كۇب مېتر/سېكۇنت (1978 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 31 ـ كۈنى) بولۇپ كەلدى. 1981 ـ يىلى باغراش سۇ چىقىرىش پونكىتىنىڭ غەربىي ناسوس پونكىتى قۇرۇلۇشقا باشلاپ، 1983ـ يىلى ئىشلىتىشكە تاپشۇرۇپ بېرىلدى. شۇنىڭدىن كېيىن باغراش كۆلىنى مەنبە قىلىپ تەبىئىي ئېقىپ چىقىدىغان كۆنچى دەرياسى ئېلىكتر كۆچى ئارقىلىق مۇنتىي كونترول قىلىنىپ سۇ يەتكۈزۈپ بېرىدىغان دەريا‌غا ئايلاندى.

كۆنچى دەرياسىنىڭ شەھەر تەۋەسىدىكى ئۇزۇنلۇقى 271 كىلومېتر بولۇپ، پايدىلىنىلىدىغان يىللىق ئوتتۇرىچە سىرغىم مىقدارى 332 مىليون كۇب مېتر، بۇنىڭ ئىچىدە دېھقانچىلىققا ئىشلىتىلىدىغان سۇ 290 مىليون كۇب مېتر، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى ئوتلاقلارغا ئىشلىتىلىدىغان سۇ 42 مىليون كۇب مېتر. شەھەر تەۋەسىدىكى 18 ـ تۇەن ئۆستىگى، قارا سۇ ئۆستىگى، دولان ئۆستىگى، شاقۇر ئۆستىگى،

چىلانباغ ئۆستىگى، «يۇڭفېلاق» ئۆستىگى، «ئىتتىپاق» ئۆستىگى، كونا شاڭخۇ ئۆستىگى قاتارلىق غول ئۆستەڭلەرگە كۆنچى دەرياسىدىن سۇ باشلىنىدۇ.

2. تارىم دەرياسى

بۇ دەريا قەدىمكى زاماندا «水计» (جىشۇي) دەپ ئاتالغان، بۇ دەريانىڭ زەرەپشان دەرياسىدىن تېتسا كۆلىگىچە بولغان ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 2300 كىلومېتر كېلىدۇ. بۇ دەريا كورلا شەھىرىنىڭ غەربىي جەنۇبىي چېگرىسىدىن ئېقىپ ئۆتىدۇ، بۇگۇر توسمىسىدىن لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ ئوسمان دېگەن يېرىگىچە بولغان 74 كىلومېتر دەريا يولىدا كورلا شەھىرىنىڭ سەككىز سۇ باشلاش ئۆستىگى بولۇپ، بۇ ئۆستەڭلەر تارقىلىق تارىم دەريا سىنىڭ سۇيى باشلاپ كېلىنىپ ئوتلاق ۋە توغراقلىقلار سۇغىرىلىدۇ. يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن باشلاپ كېلىنگەن سۇ مىقدارى 40 مىليون كۇب مېترغا يېتىدۇ.

3. ئېقىم ھاسىل قىلىدىغان جىلغا ۋە بۇلاقلار

ئېقىم ھاسىل قىلىدىغان دەپا جىلغىلىرى خورا تېغىنىڭ جەنۇبىي ئىتتىكىگە تارقالغان، ئۇلارنىڭ بىر قەدەر چوڭراقلىرى ساتما قۇرۇر جىلغىسى، مازار جىلغىسى، ۋۇلۇكئۆر جىلغىسى ھەمدە خورا تېغىنىڭ شىمالىي ئېتىكىدىكى خامانگۇ جىلغىسى بولۇپ، بۇلارنىڭ يىللىق جەمئىي سىرغىم مىقدارى 34 مىليون 222 مىڭ 800 كۇب مېتر. شەھەر تەۋەسىدە يەنە نۇرغۇن تاغ بۇلاقلىرى بار، ئۇلار شەھەر رايونىنىڭ غەربىي شىمالىغا جايلاشقان قېيىنبۇلاق، قادىرھاجىبۇلاق، ياقاپۇلاق، سالاقۇمبۇلاق، ئاقبۇلاق، ئازغانبۇلاق، توغراقبۇلاق، تېرەكبۇلاقنى، شەھەر رايونىنىڭ غەربىدىكى قازانبۇلاق، جىگە بۇلاقنى، شەھەر رايونىنىڭ شەرقىدىكى جىگدە بۇلاق ۋە خورا تېغىنىڭ غەربىي شىمالىدىكى چىغبۇلاقنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ بۇلاقلارنىڭ سۇيى تاتلىق بولۇپ، ئادەم ۋە ھايۋانلار ئۈنىڭ سۇيى بىلەن تەمىنلىنىدۇ.

§ 2. يەر ئاستى سۇيى

1. يەر ئاستى سۇيىنىڭ شەكىللىنىش ۋە توپلىنىش شارائىتى

كورلا شەھىرىدىكى يەر ئاستى سۇيىنىڭ يىللىق ئومۇمىي تولۇقلىنىش مىقدارى 400 مىليون كۇب مېتردىن ئارتۇق بولۇپ، يىللىق پايدىلىنىش مىقدارى ئاز كەم 300 مىليون كۇب مېتر. ئۇنىڭ مەنبەسى، ئاساسەن، كۆنچى دەريا سى ۋە ئۆستەڭلەر، ئېتىز ـ ئېرىقلاردىن سىڭگەن سۇ، ئاتمۇسفېرا ھۆل ـ يېغىنى ۋە بوش جىنس قىستىمىسىنىڭ كاۋاكلىرىغا يىغىلغان سۇلار ئارقىلىق تولۇقلىنىپ تۇرىدۇ.

يەر ئاستى سۇيىنىڭ توپلىنىش شارائىتى گېئولوگىيىلىك تۈزۈلمە بىلەن جىنس قۇرۇلمىلىرىنىڭ تېزگىنلىشىگە ئۇچرايدۇ، بوشلۇققا توپلانغان سۇنى بەش تىپقا ئايرىش مۇمكىن، ئۇ بولسىمۇ ئۆزگەرگەن جىنس قىستىمىسىدىكى تورسىمان، تومۇرسىمان يېرىقلارغا يىغىلغان سۇ، گرانىتلىق كاللەكسىمان يېرىقلارغا يىغىلغان سۇ، ئۈزۈندى جىنس، چۆكۈندى جىنس يېرىقلىرىغا يىغىلغان سۇ، قىزغۇچ قەۋەتلىك يېرىقلارغا يىغىلغان سۇ، تۆتىنچى قىستىمىغا تەۋە بوش جىنس قىستىمىسىدىكى كاۋاكلارغا يىغىلغان

سۇدىن ئىبارەت. بۇنىڭ ئىچىدە تۆتىنچى مىستېمىسىدىكى كاۋاكلارغا يېغىلغان سۇ شەھەر بويىچە ئاساسەن بوشلۇققا توپلانغان يەر ئاستى سۇيى ھېسابلىنىدۇ. كۆنچى دەريانىڭ قۇرغاق دېلتا تۈزلەڭلىكى ۋە ئاۋات كۆتۈرۈلمە بەلبېغىغا يەر ئاستى سۇيى ئەڭ مول توپلانغان بولۇپ، بۇ جايلار سۇ بىلەن تەمىنلەش ئەھمىيىتىگە ئىگە رايون ھېسابلىنىدۇ.

2. يەر ئاستى سۇيىنى تولۇقلايدىغان سىرغىم ۋە سۇ چىقىرىش شارائىتى

شەھەرنىڭ شىمالىي تاغلىق رايونلىرىدىكى ئۇل جىنس يېرىقلىرىغا يېغىلغان سۇلار ئاتمۇسفېرا ھۆل-يېغىنلىرىنىڭ ئۇل جىنس يېرىقلىرىغا بىۋاستە سىڭىشى ئارقىلىق شەكىللەنگەن يەر ئاستى سۇيى بولۇپ، چاك، يېرىق ئارىلىقلىرىغا توپلانغان، ئۇنىڭدا بىرلىككە كەلگەن ئەركىن سۇ يۈزى يوق، بۇ سۇلار مەلۇم سۇ كۆچى يانتۈلۈقى ۋە مەلۇم سىرغىم يۇنىلىشى بويىچە ئاقىدۇ. ناشىدەن دەريانىڭ جىلغىسىدىكى تۈزلەڭلىكلەرگە جايلاشقان يەر ئاستى سۇيى كۆنچى دەريانى بىلەن باغراش كۆلى سۇلىرىنىڭ سىزىپ سىڭىشى ئارقىلىق تولۇقلىنىدۇ، ئۇ كىچىك تېپتىكى يېرىم يېپىق شەكىللىك توپلانما سۇ ئويمانلىقىغا مەنسۇپ.

تاغ باغرىدىكى قىيپاش تۈزلەڭلىكتە يەر ئاستى سۇيىنىڭ سۇ كۆچى يانتۈلۈقى يەر شەكلى يانتۈلۈقىنىڭ ئۇزگىرىشىگە ئەگىشىپ، كۆمۈلۈش جەھەتتىن بارا - بارا تېمىزلىشىپ قالغان.

كۆنچى دەريا دېلتىسى تۈزلەڭلىكىنىڭ يەر ئاستى سۇيى يەر ئۈستى سۇلىرىنىڭ سىڭىشى ئارقىلىق تولۇقلىنىدۇ. دېلتا تۈزلەڭلىكىنىڭ يەر ئۈستى سۇيى مول، گىدرولوگىيىلىك تورلار زىچ يېتىلگەن بولۇپ، ھەرقايسى ئۆستەڭ، ئېتىز - ئېرىقلاردىن سىڭىپ كىرگەن سۇ ئۈنۈملۈك تولۇقلايدۇ ۋە مۇقىملاشتۇرىدۇ. ھۆل - يېغىن ۋە تاغلىق رايونلاردىكى كەلكۈن سۇلىرىنىڭ سىڭىشىمۇ يەر ئاستى سۇيىنى تولۇقلايدىغان مەنبەلەرنىڭ بىرى.

دېلتىدىكى يەر ئاستى سۇيىنىڭ سىرغىم شارائىتى مۇرەككەپ، ئۇنىڭ گىروزونتال بەلباغقا ئايرىلىشى روشەن ئەمەس. كۆنچى دەريانىڭ جىلغىسىدىكى يۇشۇرۇن سۇنىڭ خېلى زور بولغان سۇ كۆچى يانتۈلۈقى قۇرغاق دېلتا تۈزلەڭلىكىگە قاراپ ئاققاندا، تاغ باغرىدىكى يوشۇرۇن ئۈزۈلمىدىن ھالقىپ ئۆتىدىغان بولغاچقا، ئۇنىڭ ئاستى تاسادىپى پەسلەپ، بوش قاتلامنىڭ قېلىنلىقى تاسادىپى زورىيىدۇ، شۇنىڭ بىلەن كۆنچى دەريانىڭ چىققان تاغ ئېغىزىنىڭ جەنۇبىدا پەسىيىش پەرقى ئون مېتىردىن كۆپرەك بولغان يەر ئاستى سۇ سەكرەتمىسى شەكىللىنىدۇ؛ دېلتا تۈزلەڭلىكىگە كىرگەندىن كېيىن، بوش تاش، شېغىل كاۋاكلىرىنى بويلاپ ئاقىدۇ، ئۇنىڭ يانتۈلۈقى ئازىيىپ، چوڭقۇرلۇقى زورىيىپ، رادىئاكتىپلىق ئېغىش ھالىتى شەكىللىنىدۇ.

چارباغ يېزىسى، كونا شەھەر رايونى، تېكىنچى يېزىسىنىڭ شەرقىدىكى يەر شەكلىنىڭ يانتۈلۈقى تەكشى، يەر ئاستى سۇيىنىڭ چوڭقۇرلۇقى تېيىز، يۇشۇرۇن سۇ ئورنى ھەر مېتىردىن ئىككى مېتردىمۇ كېلىدۇ. كۆنچى دەريانىڭ قەدىمكى يولىنىڭ يەر شەكلى پەس بولۇپ، ئويمانلىق ۋە سازلىق يەرلەردە دېلتىدىكى يەر ئاستى سۇيى تېشىپ چىققىدەك بەلباغلار ھاسىل بولغان.

ئاۋات كۆتۈرۈلمە بەلبېغىدىكى يەر ئاستى سۇيىدە، دېلتا تۈزلەڭلىكىدىكى يەر ئاستى سۇيىنىڭ ياندىن تولۇقلايدىغان قىسمى ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. ئۇنىڭدىن قالسا، ئۆستەڭلەر ۋە كەلكۈن ئېقىنلىرىدىكى سۇلار سىزىپ كىرىدۇ. تۈزلەڭلىكتىكى يەر ئاستى سۇيى ياندىن ئېقىپ كىرگەندىن كېيىن، زور قېلىنلىقتا

تىنكى سۇ تەركىبىلىك جىنس فورماتسىيىسى ھاسىل بولىدۇ، يەر ئاستى سۇيى ئون مېتردىن 25 مېترغىچە چوڭقۇرلۇقتا بولغاچقا، سۇ كۆچى يانتۇلۇقى بىر قەدەر تەكشى بولىدۇ.

3. يەر ئاستى سۇلىرىنىڭ تىپى ۋە سۇلۇق قاتلاملار

تۆتىنچى سىستېمىغا تەۋە بوش جىنس كاۋاكلىرىدىكى يۇشۇرۇن سۇ ۋە بېسىملىق سۇ يۇغىل سۇ تاغ باغرىدىكى قىيپاش تۈزلەڭلىك، كۆنچى دەريالىسىدىكى قۇرغاق دېلتا، قەدىمكى يەلپۈگۈچ-حسان لانتا دۆڭلەنمىسى ۋە دەريا جىلغىسى بەلباغلىرىغا تارقالغان. دەريا جىلغىسى ۋە قەدىمكى يەلپۈگۈچ-حسان لانتا دۆڭلەنمىسىگە يۇشۇرۇن سۇ توپلانغان، تاغ باغرىدىكى قىيپاش تۈزلەڭلىكىنىڭ كەينى چېتىگە مۇزەككەپ پارلانما تىپلىق بېسىملىق سۇ توپلانغان، قۇرغاق دېلتا ۋە تاغ باغرى قىيپاش تۈزلەڭلىكىنىڭ ئالدى چېتىگە توپلانغان يۇشۇرۇن سۇنىڭ بېسىمى يۇقىرى، قىسمەن جايلىرىدا ئۈزلۈكسىز ئاقىدىغان بېسىملىق سۇ بار.

يۇغىل يەر ئاستى سۇيى يەنە ئالتە سۇلۇق قاتلامغا بۆلىنىدۇ:

كۆنچى دەريالىق جىلغىسىدىكى تۈزلەڭلىك ئاشقان بۆلىكى بۇ، غەربتە يېزا ئىگىلىك 2-شى فابرىكا-زاۋۇتىدىن باشلىنىپ، شەرقتە باغراش كۆلى بويىدىكى سازلىق تۈزلەڭلىك بىلەن تۇتىشىدۇ. ئۇنىڭ سۇلۇق قاتلىمى 14 مېتردىن 20 مېترغىچە كېلىدۇ، جىنس يۇزىدىكى دانچىلار ئۇششاق بولۇپ، سۇنىڭ يۇرۇشۇش يوللىرى ناچار، سۇ كۆچى يانتۇلۇقى كىچىك، سىرغىمىلىق ئاستا، سۇلۇق قاتلامنىڭ ئىئونلۇق خۇسۇسىيىتى يېتەرسىز، سۇ سۇپىتى ناچار، يەككە قۇدۇقلاردىن سۇ چىقىش مىقدارى كۈنىگە ئون كۇب مېتردىن 100 كۇب مېترغىچە بولىدۇ، ئۇ، مىنېرالىلىشىش دەرىجىسى 10 گرام/لېتردىن يۇقىرى بولغان ئىشقارلىق سۇ ھېسابلىنىدۇ.

كۆنچى دەريالىق تار جىلغىسىنىڭ باشئەگمە بۆلىكى بۇ بۆلەك شىمالدا خامانگۇ جىلغىسىدىن باشلىنىپ، شەرقتە لوڭكۇ دېگەن يەرگىچە يېتىپ بارىدۇ، ئۇنىڭ كەڭلىكى 50 مېتردىن 70 مېترغىچە كېلىدۇ. ئۇنىڭ سۇلۇق قاتلىمى تۆتىنچى سىستېمىدىكى گولوتسېن ئوتدېلىغا تەۋە ئېقىندى - لاتقىلىق تاش - شېغىلدىن تەركىب تاپقان تاشقىن ساھىلى ياكى 1 دەرىجىلىك تراسىدىن ئىبارەت بولۇپ، سۇنىڭ سىڭىشچانلىقى ياخشى، قېلىنلىقى يەتتە مېتردىن ئون مېترغىچە كېلىدۇ، يەككە قۇدۇقلاردىن سۇ چىقىش مىقدارى كۈنىگە 500 كۇب مېتردىن 1000 كۇب مېترغىچە بولىدۇ.

تاغ باغرى قىيپاش تۈزلەڭلىكىنىڭ كاۋاكلىرىدىكى يوشۇرۇن سۇ ۋە بېسىملىق سۇ بۇ، ئوتتۇرا پلېيستوتسېن ئوتدېلىغا تەۋە لاتقا قاتلامدىكى بېسىملىق سۇ ۋە كېيىنكى پلېيستوتسېن ئوتدېلىغا تەۋە لاتقا قاتلامدىكى يۇشۇرۇن سۇغا ئايرىلىدۇ. ئالدىنقىسىنىڭ بېسىملىق سۇ چوڭقۇرلۇقى 50 مېتردىن 70 مېترغىچە بولۇپ، مەنبەلىك سۇ خۇسۇسىيىتى تەكشى، سۇيى مول، يەككە قۇدۇقلاردىن سۇ چىقىش مىقدارى كۈنىگە 100 كۇب مېتردىن 200 كۇب مېترغىچە بولىدۇ؛ كېيىنكىسى ئۈرۈمچى - قەشقەر تاشيولىنىڭ شىمالىي تەرىپىدە بولۇپ، ئاساسەن، سۇ ئۆتكۈزۈش يۇزىدىكى سۇلۇق قاتلام بويىچە تارقالغان ھالەتتە تۇرىدۇ. قىيپاش تۈزلەڭلىكىنىڭ ئالدى چېتىگىچە بولغان قۇم تۇپراق بەلباغلىرىدىكى سۇلۇق قاتلام دانچىلىرى ئۇششاقلانغان، مەنبەلىك سۇ خۇسۇسىيىتى ئاجىزلاشقان بولۇپ، يەككە قۇدۇقلاردىن سۇ چىقىش مىقدارى كۈنىگە 1000 كۇب مېتردىن 3000 كۇب مېترغا يېتىدۇ.

قۇرۇقتاغنىڭ جەنۇبىي ئېتىكىدىكى تاغ باغرى قىيپاش تۈزلەڭلىكىگە جايلاشقان سۇلۇق قاتلام بۇنىڭ بوشاپ خورىغان ئۆلچەملىك يۇزىنىڭ ئۈستۈنكى قىسمىغا جايلاشقانلىرى شالاڭ ھالەتتىكى

سۇ تەركىبى بولمىغان قاتلامنى شەكىللەندۈرگەن؛ بوشاپ خورغان ئۆلچەملىك يۈزىنىڭ ئاستىنقى قىسمىغا جايلاشقانلىرى بېرىق قاتلام ئارىلىقىدىكى سۇ بولۇپ، بۇ تولۇق بولمىغان يۇشۇرۇن سۇ قاتلىمى ھېسابلىنىدۇ. بۇ، بۇ قاتلامنىڭ سۇ ئورنى 37 مېتر، سۇ تەركىبىلىك قېلىنلىقى 41.5 مېتر كېلىدۇ، ئاستىنقى قىسمى گرانىت بولۇپ، بۇ ئارىلىقتا سۇ بۆلگۈچ قەۋەت يوق، يەككە قۇدۇقلاردىن سۇ چىقىش مىقدارى كۈنىگە 500 كۇب مېتردىن 1000 كۇب مېترغىچە بولىدۇ.

ئاۋات - چوڭكۆل كۆتۈرۈلمە بەلبېغىنىڭ ئوتتۇرا پلېيستوتسېن ئوتدېلىغا تەۋە لاتقا قاتلىمىدىكى سۇ گۈرۈپپىسى بۇ 200 مېتردىن قېلىنراق بولغان لاتقا، قۇم - شېخىل يۈزى قاتلىمى بولۇپ، مەركىزىدىكى كۆپ قاتلاملار كەنجى قۇم تۈپراق، كەنجى سېغىز تۈپراق قىستۇرۇلغان قاتلاملاردىن ۋە لىنزىسىمان جىسىملاردىن تەركىب تاپقان. لېكىن رايون دائىرىلىك سۇ ئايرىغۇچ قاتلام بولۇق. يەر ئاستى سۈيى تۈزلەڭلىك رايونلاردىكى يەر ئاستى سۇ سىرغىمى ئارقىلىق ياندىن تولۇقلىنىدۇ، ئۇنىڭ تولۇقلىنىش مىقدارى تەكشى ھەم تۇراقلىق. يەككە قۇدۇقلاردىن سۇ چىقىش مىقدارى كۈنىگە 3000 كۇب مېتردىن 5000 كۇب مېترغا يېتىدۇ.

كۆنچى دەريالىنىڭ قۇرغاق دېلتىسى تىنما - لاتقا قاتلاملىرىدىكى يۇشۇرۇن سۇ ۋە بېسىملىق سۇ قاتلىمى بۇ، ئوتتۇرا پلېيستوتسېن ئوتدېلىغا تەۋە لاتقا بېسىملىق سۇ قاتلىمى بىلەن كېيىنكى پلېيستوتسېن ئوتدېلىغا تەۋە تىنما قاتلامدىكى يۇشۇرۇن سۇ ھەمدە بېسىملىق سۇ قاتلىمىغا ئايرىلىدۇ. ئالدىنقىسىنىڭ يەككە قۇدۇقلاردىن چىقىدىغان سۇ مىقدارى كۈنىگە 1000 كۇب مېتردىن 3000 كۇب مېترغا، كېيىنكىسىنىڭ يەككە قۇدۇقلاردىن چىقىدىغان سۇ مىقدارى كۈنىگە 5000 كۇب مېتردىن 10 مىڭ كۇب مېترغا يېتىدۇ. بۇ قاتلام شەھەر بويىچە ئەڭ ئاساسلىق يەر ئاستى سۇ تەركىبلىك قاتلام ئورنى ھېسابلىنىدۇ، ئۇنىڭ سۇ سۈپىتى ياخشى بولۇپ، بىكاربوناتلىق كالتسىي - ماگنىي ئارىلاشما تىپلىق سۇغا تەۋە. سۇ ئەڭ مول بۆلەكلەر 28 - تۆەن - مەيدانى بىلەن ئاۋات ئەتراپىغا تارقالغان.

ئۈچىنچى سىستېمىنىڭ قىزغۇچ قاتلىمىنىڭ بېرىقلىرىدىكى بېسىملىق سۇ بۇ، ئاساسەن ئاشەن رايونىغا تارقالغان. بۇ يېڭى ئۈچىنچى سىستېما ۋە كونا ئۈچىنچى سىستېمىدىن ئىبارەت ئىككى سۇ قاتلىمى گۇرۈپپىسىغا ئايرىلىدۇ، سۇ سۈپىتى ناچار بولۇپ، مىنېرالللىشىش دەرىجىسى يەتتە گرام /لېتردىن ئاشىدۇ، ناترىي خلورىد تىپلىق سۇغا كىرىدۇ، مەنبەلىك سۇ خۇسۇسىيىتى كەمچىل، يەككە قۇدۇقلاردىن سۇ چىقىش مىقدارى كۈنىگە 500 كۇب مېتر، ئەڭ ئاز بولغاندا 100 كۇب مېتر بولىدۇ، پايدىلىنىشقا بولمايدۇ.

يۇرا سىستېمىسىدىكى ئۈۋۈندى جىنس بېرىق بوشلۇقى ۋە كاۋاكلىرىدىكى كۆمۈرلۈك سۇ بۇ، ئاشەن رايونىغا تارقالغان. تولۇقلىنىدىغان ئېغىمى ئاز، سىرغىما شارائىتى ياخشى ئەمەس، يەككە قۇدۇقلاردىن سۇ چىقىش مىقدارى كۈنىگە ئون كۇب مېترغا يەتمەيدۇ، سۇ سۈپىتى ناچار، مىنېرالللىشىش دەرىجىسى 18.5 گرام /لېتردىن ئېشىپ كەتكەن بولۇپ، پايدىلىنىش قىممىتى يوق.

سىنىئان سىستېمىسىدىكى ئۈۋۈندى جىنس بېرىق بوشلۇقىدىكى سۇ بۇ، كورلىنىڭ شەرقىي جەنۇبىي تەرىپىگە تارقالغان بولۇپ، كۆلىمى كىچىك، تولۇقلىنىش مەنبەسى كەم، يەككە قۇدۇقلاردىن سۇ چىقىش مىقدارى كۈنىگە 300 كۇب مېتر بولىدۇ، سۇ سۈپىتى ئادەتتىكىدەك، مىنېرالللىشىش دەرىجىسى بىر - ئىككى گرام/لېترغا يېتىدۇ.

پروتېروزوي گۇرۇپپىسى، ئارخىزوي گۇرۇپپىسى، ئۆزگەرگەن جىنس سىستېمىسىدىكى بېرىق بوشلۇقىدىكى سۇ بۇ، كورلا شەھەر رايونىنىڭ شىمالىي تاغلىق رايونىغا جايلاشقان. كۆنچى دەريالىنىڭ ئىككى قىرغىقىدىكى دەريا سۈيى بىلەن تولۇقلىنىدىغان قىسىملارنى ھېسابقا ئالمىغاندا، كۇب ساندىكى يەر بۆلەكلىرىنىڭ تولۇقلىنىش مەنبەسى يوق.

ماگما جىنس كاللەكلىرىنىڭ يېرىق بوشلۇقلىرىغا توپلانغان سۇ بۇ گرانىتلىق دەز - يېرىق بوشلۇقلىرىغا تارقالغان بولۇپ، كۆنچى دەريالىرىنىڭ ئىككى قىرغىقىدىكىلىرى دەريا سۈيى ئارقىلىق تولۇقلىنىدۇ، سۇ سۈپىتى ياخشى ئەمەس، مىنېرالىلىشىش دەرىجىسى ئىككى گرام/لىتر بولۇپ، خلورلۇق ناترىي سولفات تىپىغا كىرىدۇ، يەككە قۇدۇقلاردىن سۇ چىقىش مىقدارى كۈنىگە 100 كۇب مېتردىن يېتىدۇ.

§ 3 . سۇ سۈپىتى

1 . يەر ئۈستى سۈيىنىڭ سۈپىتى

يەر ئۈستى سۈيى ئىچكى قۇرۇقلۇقتىكى دەريا - كۆل سۈيىدىن ئىبارەت. كورلا شەھىرى تەۋەسىدىن ئېقىپ ئۆتكەن كۆنچى دەريالىرى قارا شەھەر دەريالىرى سۇ سىستېمىسىغا كىرىدۇ. تەبىئىي جۇغرافىيىسى، كېلىمات، گېئولوگىيىلىك تۈزۈلۈش، يېپىنچا ئۆسۈملۈك، بۇلغىنىش مەنبەسى قاتارلىق ئالاھىدە ئامىللار بولۇپمۇ قارا شەھەر دەريالىرى بىلەن باغلىنىشلىق تەسىرى تۈپەيلىدىن، ئۇنىڭ سۇ سۈپىتىنىڭ تارقىلىش ئەھۋالى تولىمۇ مۇرەككەل ئەمەس، ئۇ، روشەن ھالدىكى بەلباغلىق تارقىلىش ۋە پەسىللىك ئۆزگىرىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە. يۇقىرى ئېقىندىكى تاغلىق رايونلاردا ھۆل - يېغىن كۆپرەك، ئېقىم سۈرئىتى تېزرەك بولغاچقا، پارغا ئايلىنىش مىقدارى ئازراق بولىدۇ، ئېنىز - ئېرىقلاردىن چىقىرىۋېتىلگەن سۈلارنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىمىغاچقا، مىنېرالىلىشىش دەرىجىسى ئازراق. دەريا ئېقىمى چوڭ تاغ ئېغىزىدىن چىققاندىن كېيىن، سۇ يېيىلىپ ئاقىدۇ، ھۆل - يېغىن مىقدارى ئازىيىپ، پارغا ئايلىنىش مىقدارى ئېشىپ بارىدۇ، ئېنىز - ئېرىقلاردىن چىقىرىۋېتىلگەن سۈلار كۆپەيگەچكە، مىنېرالىلىشىش دەرىجىسىمۇ ئېشىپ بارىدۇ، ئۇنىڭ ئۆستىگە، بالغۇنتاي، خېجىڭ، باغراش، تاشدەن رايونلىرىدىكى سانائەتتىن چىقىرىۋېتىلگەن كېرەكسىز سۇ مىقدارى كۆپەيگەچكە، شەھەر بويىچە سۇ مەنبەسىنىڭ بۇلغىنىشى 69.3% كە يېتىدۇ، ئاساسلىق بۇلغىغۇچىلار مىنېرال ماددىلار، فېنول، سىنئاندىلار ۋە لەيلىمە ماددا قاتارلىقلاردىن ئىبارەت بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە فېنول ئۆلچەمدىن ئېشىپ كېتىشتەك ئەھۋاللار كۆرۈلىدۇ.

2 . يەر ئاستى سۈيىنىڭ سۈپىتى

كورلا بوستانلىقىداسۇنىڭ سۈپىتى ناھايىتى ياخشى، ئۇل جىنس تاغلىق رايونىدىكى سۈلار ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ، تاشدەن رايونىدا سۇ سۈپىتى ئەڭ ناچار بولۇپ، ئىچىشكە بولمايدۇ. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، سانائەت، تۇرمۇشتىكى كېرەكسىز سۇ، كېرەكسىز گاز، داشقالالارنىڭ تەسىرى تۈپەيلىدىن، يەر ئۈستى سۈيىمۇ، يەر ئاستى سۈيىمۇ يىلنىڭ دەرىجىدە بۇلغانغان.

تاشدەن رايونى بۇ رايوندىكى يەر ئاستى سۈيىنىڭ مىنېرالىلىشىش دەرىجىسى بەش گرام/لىتردىن يۇقىرى بولۇپ، خلورات كېسلاتا قالدۇقى، كۆموش سولفات كۇانتىتىنىڭ ھەممىسى ئىستېمال قىلىنىدىغان سۈدىكى ئۆلچەمدىن ئېشىپ كەتكەن، تۇزسىزلاندۇرۇپ بىر تەرەپ قىلىنمىسا، ئادەم ۋە ھايۋانلارنىڭ ئېچىملىك سۈيى ۋە سانائەت - يېزا ئىگىلىكىگە ئىشلىتىدىغان سۇ قىلىشقا بولمايدۇ.

ئۇل جىنس تاغلىق رايونى غەربىي قىسىم تاغلىق رايونلىرىدىكى يەر ئاستى سۈيىنىڭ سۇ سۈپىتى بىر قەدەر ياخشى بولۇپ، سولفات ناترىي خلورلىق كالتسىي تىپلىق سۇغا تەۋە، شەرقىي قىسىمدىكى

پەس تاغ - ئېدىرلىق رايونلارنىڭ سۇيى مىنېرالللىشىش دەرىجىسى ئونتۇراھال بولغان يۇقىرى فتورلۇق سۇغا تەۋە بولۇپ، ئىستېمال قىلىشقا بولمايدۇ.

كورلا تۈزلەڭلىكى بۇ تۈزلەڭلىك دائىرىسىدە مول يەر ئاستى سۇيى بولۇپ، سۇ سۈپىتى خېلى ياخشى، مىنېرالللىشىش دەرىجىسى بىر گرام/لېترغا يەتمەيدۇ، ئۇنىڭ مەنبەلىك سۇ دەرىجىسى، ئېچىش شارائىتى، سۇ سۈپىتى تەلىپى پۈتۈنلەي تەلەپكە يەتكەن بولۇپ، ئەڭ ياخشى يەر ئاستى سۇ مەنبەسى ھېسابلىنىدۇ. شەرقىي پويىز ئىستانسىسىنىڭ سۇيى ناترې - ماگنې سولفات بىكاربوناتلىق سۇ تىپىغا، شەھەر رايونىدىكى يەر ئاستى سۇلار ناترې - ماگنې سولفات بىكاربوناتلىق سۇ تىپىدىكى ئاجىز ئىشقارلىق سۇ تىپىغا، غەربىي پويىز ئىستانسىسى رايونىنىڭ يەر ئاستى سۇيى ماگنې - ناترې سولفات كاربوناتلىق سۇ تىپىغا كىرىدۇ.

V باب

تۇپراق

1§ . تارقىلىشى

1. تۇپراقنىڭ جەنۇبتىن شىمالغا قاراپ تارقىلىشى

خورا تېغىنىڭ تاغلىق بەلبېغى بۇ بەلباغنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 2000 مېتردىن ئارتۇق بولۇپ، پاكار تاغ ۋە ئونتۇراھال تاغلاردىن تەركىب تاپقان، چىملىق ۋە ئوتلاق يېپىنچا ئۆسۈملۈكلىرى ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. تۇپرىقى كەنجى تاغ چىملىق تۇپرىقى ۋە كەنجى تاغ چىملىق ئوتلاق تۇپرىقى ھېسابلىنىدۇ.

خورا تېغى ئالدىدىكى ئېدىرلىق ۋە يەلپۇگۈچسىمان تىنما بەلباغ بۇ بەلباغ دېڭىز يۈزىدىن 1000 مېتردىن 2000 مېترغىچە ئېگىز بولۇپ، كېلىساتى قۇرغاق، ئانا جىنسلار يانتۇ دۆڭلەنمە - قالدۇق دۆڭلەنمە - لاتقىلاردىن تەركىب تاپقان. بۇ يەردە چۆل ئۆسۈملۈك يېپىنچىلىرى شالاڭ بولۇپ، پەقەت چاكاندا ۋە پارچە - پۈرات چاتقال ئورمانلىرىلا بار، قوڭۇر چۆل تۇپرىقىغا تەۋە بولۇپ، ئۈرۈمچى-قەشقەر تاشيولىنى بويلاپ تار بەلباغسىمان تارقالغان، قىسمەن تىنما مەيدە تۇپراقلار سۈنئىي ئۆزلەشتۈرۈش ئارقىلىق سېرىق - زەي تۇپراققا ئايلانغان.

كۆنچى دەريا سى بويىدىكى سازلىشىپ كەتكەن تىنما تۈزلەڭلىك بەلبېغى بۇ بەلباغ دېڭىز يۈزىدىن 900 مېتردىن 1000 مېترغىچە ئېگىز بولۇپ، تاغ باغرىدىكى يەلپۇگۈچسىمان تىنما ۋە لاتقا تۇپراقنىڭ چېتىگە جايلاشقان، ئۇنىڭ يانتۇلۇقى تىك ھالەتتىن تەكشى ھالەتكە، چۆكۈندە جىنس خۇسۇسىيىتى بىرىكلىكتىن ئۇششاقلىششىغا ئۆزگەرگەن، يەر ئاستى سۇيى كۆرۈنۈپ تۇرغانلىقتىن ۋە سازلىق تىنما تۈزلەڭلىككە چىملىق تۇپراق، سازلىق تۇپراقلار تارقالغانلىقتىن ھەمدە شورلىشىشنىڭ تەسىرى

تۆپەيلىدىن، قىسمەن تۆپراقلار سۇنئىي ئۆزلەشتۈرۈلۈپ، ئاستى زەي تۆپراق، سۇغىرىلىدىغان چىملىق تۆپراق، سۇغىرىلىدىغان سازلىق تۆپراققا ئايلىنىپ قالغان.

كۆنچى دەريا سۇيىدىكى قۇملۇق تىنما تۈزلەڭلىك بەلبېغى بۇ بەلباغ كۆنچى دەريا سىنىڭ جەنۇبىي قىرغىقىنى بويلاپ تار بەلباغسىمان تارقالغان بولۇپ، كورلىدىكى كۆنچى دەريا سىنىڭ بۈرۈنقى دېلتىسىدىكى قۇملۇق تىنما تۈزلەڭلىك بىلەن تۈتۈشۈپ تۇرىدۇ، يەر تۈزۈلۈشى شەرقىي شىمالدىن غەربىي جەنۇبقا يانتۇ كەتكەن، يەر ئاستى سۈيىنىڭ ئورنى بىر مېتردىن ئۇچ مېتر چوڭقۇرچە كېلىدۇ، چىملىق تۆپراق، چىم شورلۇق تۆپراقلار كەڭ تارقالغان، بۇ تۆپراقلار سۇنئىي ئۆزلەشتۈرۈش نەتىجىسىدە، بوز زەي تۆپراق، شورلۇق زەي تۆپراق، سۇغىرىلىدىغان چىملىق تۆپراقتا ئايلانغان.

تارىم دەريا سۇيىدىكى تىنما تۈزلەڭلىك بەلبېغى بۇ بەلباغ شەھەر رايونىنىڭ جەنۇبىي قىسمىغا جايلاشقان. تارىم دەريا سۇيىدىكى سۇ يامراپ، تىنما تۈزلەڭلىك ئۆزلۈكسىز چۆكۈش جەريانىنى باشتىن كەچۈرگەنلىكتىن، تۆپراقلار يېڭىدىن شەكىللىنىش باسقۇچىدا تۇرىدۇ، ئۇ تەبىئىي توسما ۋە دەريا ئارىلىقىدىكى پەس يەرلەردىن تەركىب تاپقان. ئورمان ـ چاتقاللىق چىملىق تۆپراق بىلەن چىملىق تۆپراقلار تارىم دەريا سۇيىنىڭ ئىككى تەرىپىگە كەڭ تارقالغان، دەريا ئارىلىقىدىكى پەس يەرلەرگە چىملىق تىپىدىكى تۆپراق ياكى پەسىللىك يېغىلما سۇلۇق لاتقا ـ سازلىق تۆپراق تارقالغان. يەر شەكلى بىر قەدەر ئېگىز بولۇپ، كەلكۈن يېتىپ بارالمىغان جايلار كۆچلۈك دەرىجىدە شورلىشىپ كەتكەن. تارىم دەريا سۇيىنىڭ يولى ئۆزگىرىپ تۇرغانلىقتىن ۋە شامالنىڭ يالىشى ئېغىر بولغانلىقتىن، بوران قالدۇرۇپ كەتكەن قۇم بارخانلىرى كەڭ تارقالغان.

ئۇنىڭدىن باشقا، كۆنچى دەريا ئاستىغا قاراپ ئېقىرزىيلەنگەنلىكتىن پەيدا بولغان كۆپ دەرىجىلىك تېررااسالار بىلەن تارىم دەريا سۇيىدىكى تىنما تۈزلەڭلىكلەر بىر-بىرىگە ياندىشىپ تۇرىدۇ، شۇڭا پەس تېررااسا بىلەن دەريا ساھىلىغا، ئاساسەن، چىملىق تۆپراق تارقالغان، ئېگىز تېررااسانىڭ ئۈستىگە شورلىشىشتىن پەيدا بولغان شورلۇق چىملىق تۆپراق، شور تۆپراق تارقالغان، ئۆزلەشتۈرۈش ئارقىلىق بۇ تۆپراقلار سۇغىرىلىدىغان چىملىق تۆپراقتا ئايلانغان.

2. شەرقتىن غەربكە قاراپ يۈزلەنگەن زىلىق ئېلىمېنتى ۋە تۆپراقنىڭ تارقىلىشى

قۇرۇقتاغنىڭ ئالدىدىكى يەلپۈگۈچسىمان تىنما ۋە كورلىدىكى كۆنچى دەريا سىنىڭ بۈرۈنقى دېلتىسىدىكى قۇرۇقتاغ تۈزۈلمە ھەرىكىتىنىڭ كورلىدىكى كۆنچى دەريا سىنىڭ بۈرۈنقى دېلتىسىدىكى كۆتۈرۈلۈش سۈرئىتىنى بىر قەدەر تېزلەشتى. تۆپەيلىدىن، يەر شەكلى شەرقىي شىمالدىن غەربىي جەنۇبقا قاراپ يانتۇلاشقان، بۇنىڭ بىلەن ئەسلىدىكى جەنۇبقا قاراپ لوپنۇر ئاھېيىسىگە ئېقىپ بارىدىغان كۆنچى دەريا يولىنى غەربكە قاراپ ئۆزگەرتىشكە مەجبۇر بولغان، بۇنىڭ بىلەن، كۆنچى دەريا سىنىڭ بۈرۈنقى دېلتىسى تېزدىن قۇرغاقلىشىپ كەتكەن. بۈجايلارغا، ئاساسەن، شورلۇق تۆپراق تارقالغان، تاغ باغرىغا بولسا، يەلپۈگۈچسىمان قوڭۇر تۆپراق جايلاشقان.

كۆنچى دەريا دېلتىسىنىڭ يۇقىرى قىسمىدىكى بەلباغ بۇ بەلباغنىڭ يەر تۈزۈلۈشى تەكشى، يەسىمىشى 0.001 دىن 0.002 گىچە. شەرقىي غول ئۆستەڭنىڭ شەرقىدىكى جايلارنىڭ يەر تۈزۈلۈشى بىر قەدەر ئېگىز ھەم ئېگىز ـ پەس ھالەتتە بولۇپ، كېسىلمىلىرى پارچىلانغان، كۆپ قىسمىنى قۇمساڭغۇ تۆپراق ئوراپ تۇرىدۇ، بۇ بەلباغقا شورلۇق قوڭۇر چۆل تۆپراقمۇ تارقالغان. شەرقىي غول

ئۆستەڭنىڭ ئەتراپىدىكى ئېگىزلىكلەرگە چىملىق شور تۇپراق تارقالغان. شەرقىي غول ئۆستەڭنىڭ غەربىدىكى جايلارنىڭ يەر تۈزۈلۈشى بىر قەدەر پەس ھەم تەكشى بولۇپ، بۇ جايلارغا شور سازلىق تۇپراق تارقالغان. قالغان رايونلارنىڭ يەر ئاستى سۇ ئورنى 1.5 مېتردىن ئوچ مېترغىچە بولۇپ، قومۇش، ياۋا كەندىر قاتارلىقلار ئۆسىدۇ، كۆپ ساندىكى چىملىق تۇپراق ئۆزلەشتۈرۈش ئارقىلىق زەي تۇپراققا ئايلانغان.

كۆنچى دەريالىق دېلتىسىدىكى ئوتتۇرا قىسىم بەلباغ بۇ بەلباغنىڭ يەر تۈزۈلۈشى تەكشى، پەسىيىشى 0.001 دىن 0.002 گىچە بولۇپ، ئېگىز تۈزلەڭ بۆلەكلىرىگە چىملىق شور تۇپراق، قىسمەن پەس يېپىق يەرلىرىگە سۇداڭاشقان شور چىملىق تۇپراق تارقالغان، بۇ يەرنىڭ يەر ئاستى سۇ ئورنى 1.4 مېتردىن ئوچ مېترغىچە بولۇپ، يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەر بۈك ـ باراقسان ئۆسىدۇ، تۇپراق سۇيىتى كۆنچى دەريالىق دېلتىسىنىڭ يۇقىرى قىسمىدىكى بەلباغلارغا قارىغاندا ياخشىراق، شورلىشىش ئېغىر بولۇپ، شورلاشقان چىملىق تۇپراق تارقالغان. ئۆزلەشتۈرۈش ئارقىلىق بۇ تۇپراق زەي تۇپراق ۋە سېرىق زەي تۇپراققا ئايلانغان.

كۆنچى دەريالىق دېلتىسىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىكى بەلباغ بۇ بەلباغنىڭ يەر تۈزۈلۈشى خېلى تەكشى، يانتولۇقى 0.001، سۇ تەركىبلىك قاتلامنى ھاسىل قىلغان ماددىلار بەكمۇ ئوشاق، يەر ئاستى سۇ ئورنى بىر مېتردىن 2.5 مېترغىچە بولۇپ، نەمخۇش يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەر، شورغا ماسلىشىشچان يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەر بۈك ـ باراقسان ئۆسىدۇ، بۇ بەلباغقا چىملىق سازلىق تۇپراق، شورلۇق چىملىق تۇپراق ۋە چىملىق شور تۇپراق تارقالغان.

§ 2 . تۇپراق تىپى

كورلا شەھىرى تۇپرىقىنىڭ كۆپ قىسمى قۇمسالىق، قۇملۇق تۇپراقتىن تەركىب تاپقان بولۇپ، ئۇنىڭ جەمئىي 13 تۈرى، 26 كەنجى تۈرى، 42 تۇپراق ئۈرۈقدىشى، 62 خىلى بار.

1. زەي تۇپراق

بۇ، شەھەر بويىچە ئاساسلىق دېھقانچىلىق زىرائەتلىرى تېرىلىدىغان تۇپراق بولۇپ، كۆنچى دەريالىق دېلتىسىدىكى ھەرقايسى جايلارغا تارقالغان، يەر كۆلىمى 186 مىڭ 800 مو بولۇپ، شەھەر قارمىقىدىكى 290 مىڭ 600 مو تېرىلغۇ يەر كۆلىمىنىڭ 64.3 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ. زەيلەشتۈرۈش، تېرىقچىلىق قىلىپ پىشۇرۇش ـ ئاساسلىق تۇپراق يېتىلدۇرۇش جەريانى ھېسابلىنىدۇ. چىملىق تۇپراق، شورلۇق تۇپراق قاتارلىقلارنى ئۈزاق مۇددەت سۇغىرىش، تېرىقچىلىق قىلىپ ئۆزگەرتىش ۋە يەر ئاستى سۇيىنى تەدرىجى سىڭدۈرۈش ئارقىلىق زەي تۇپراق ھاسىل بولىدۇ. بۇ، سېرىق زەي تۇپراق، كۈل رەڭ زەي تۇپراق، شورلۇق زەي تۇپراق قاتارلىق تىپلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ تۇپراقنىڭ يەر ئاستى سۇ ئورنى بىر مېتردىن ئوچ مېترغىچە، مىنېرالللىشىش دەرىجىسى 1 ـ 3 گرام/لېترغىچە بولۇپ، يەر تۈزۈلۈشى يەر قەدەر تەكشى، توپا قاتلىمى قېلىن، تېرىلغۇ قەۋىتىدىكى ئۈزۈقلۇق مىقدارى بىر قەدەر يۇقىرى. تۇپراق كەسمە يۈزىنىڭ ئوتتۇرا ۋە ئاستىنقى قىسمىدا روشەن چىپارسىمان سىزىقلىق قەۋەت ياكى يۇشۇرۇن يېتىلگەن قاتلام بار، بۇ قاتلامنىڭ جايلاشقان ئورنى پەس، زىيكەش، ئىشقارلىق رېئاكسىيىسى بىر قەدەر ئېغىر، ئوغۇت بىلەن تەمىنلىشى ئاجىزراق، يەر ئاستى سۇ ئورنى يۇقىرى بولۇپ، شور زىيىنىغا ئاسان

ئۇچرايدۇ. بۇ تۇپراقنىڭ ئۇرۇققا ماسلىشىشچانلىقى كەلگ بولۇپ، بۇغداي، كۆمىسقۇناق، كېۋەز، قىچا تېرىش ئاساس قىلىنىدۇ، قىسمەنلىرىنى سۇلۇق ۋە قۇرغاق يەرلەردە ئالماشتۇرۇپ تېرىشقا بولىدۇ.

2. لاي يانقۇزۇلغان تۇپراق

بۇ خىل تۇپراق يەلپۇگۈچسىمان تىنىمىنىڭ ئوتتۇرا قىسمى ۋە تۆۋەن قىسمىدىكى چەرچى باغۋەنچىلىك مەيدانىغا تارقالغان. كەلكۈن سۈيىدىن پايدىلىنىش، جىلغا - ئېقىن سۇلىرى بىلەن سۇغىرىش ھەمدە ئۇزاق مۇددەت تېرىقچىلىق قىلىپ پىشۇرۇش ئارقىلىق ھاسىل بولغان، ئۇنىڭ كۆلىمى 5480 مو بولۇپ، شەھەر قارىمىقىدىكى تېرىلغۇ يەر كۆلىمىنىڭ 1.88 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ. بۇ تۇپراقنى ھاسىل قىلغۇچى ئانا جىنس تىنىما پورپاگ تۇيىدىن ئىبارەت. ئۇنىڭ يەر ئاستى سۇ ئورنى ئوچ مېتردىن چوڭقۇر بولۇپ، شورلىشىشى ئاجىز بولىدۇ ياكى شورلىشىش تەھدىتى بولمايدۇ، توپا قاتلىمى قېلىن بولۇپ، لاي يانقۇزۇلغان قەۋىتىنىڭ قېلىنلىقى 50 سانتىمېتردىن 100 سانتىمېترغىچە كېلىدۇ، تۇپراقنىڭ كەسمە يۇزىدىكى رەڭلەر تەكشى بولۇپ، تۇپراق گەۋدىسى كۆل رەڭنى ئاساس قىلىدۇ، ئۇ، سېغىزى كەم ئەت تۇپراق ھەم ئوتتۇراھال ئەت تۇپراق بولۇپ، ئۇزاق مۇددەت تېرىقچىلىق قىلىشقا باب كېلىدۇ، تېرىقچىلىققا ماسلىشىش خۇسۇسىيىتى ياخشى.

3. چىملىق تۇپراق

بۇ خىل تۇپراق دەريا تىنىمىسى ئۈستىدە يېتىلگەن بولۇپ، ئاساسەن، پۇخۇي رايونى، يېڭىشەھەر يېزىسىنىڭ جەنۇبىي قىسمى، چارباغ يېزىسىنىڭ شىمالىي قىسمى، تېكىنچى يېزىسىنىڭ جەنۇبىي قىسمىغا تارقالغان، كۆلىمى 63 مىڭ 800 مو بولۇپ، شەھەر قارىمىقىدىكى تېرىلغۇ يەر كۆلىمىنىڭ 21.96 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ. ئۇنىڭ يەر ئاستى سۇ ئورنى بىر مېتردىن ئوچ مېترغىچە كېلىدۇ، چىملىشىش تۇپراق ھاسىل بولۇشىنىڭ جەريانى ھېسابلىنىدۇ، تۇپراق گەۋدىسى نەم، تۇپراق كەسمە يۇزىدە توكسىدلانغان - توكسىدسىزلانغان قەۋەت ۋە يۇشۇرۇن يېتىلگەن قەۋەت بار. ئۇ يەنە سۇغىرىلىدىغان چىملىق تۇپراق، شورلاشقان چىملىق تۇپراق ۋە ئورمان - چانتال ئارىلاش چىم تۇپراقتىن ئىبارەت ئوچ كەنجى تۈرگە بۆلۈنىدۇ.

4. سازلىق تۇپراق

ئۇنىڭ يەر كۆلىمى 6485.4 مو بولۇپ، شەھەر تەۋەسىدىكى تېرىلغۇ يەر كۆلىمىنىڭ 2.23 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ. بۇ تۇپراق كۆنچى دەريا ساھىلىنىڭ پەس جايلىرىغا، دەريا ئارىلىقىدىكى ئويمانلىقلارغا تارقالغان. يەر تۈزۈلۈشى ئويمان بولۇپ، سۇنى چىقىرىۋېتىش تەس، يەر ئاستى سۇ ئورنى بىر مېترچە بار، كۆپىنچىسىنىڭ تەخمىنەن 0.5 مېتر كېلىدۇ، قىسمەن يەر ئۈستىدە يىل بويى ياكى پەسىلىك سۇ توپلىنىپ تۇرىدۇ. سازلىقلىشىش تۇپراق ھاسىل بولۇشىنىڭ جەريانى ھېسابلىنىدۇ. سۇنىڭ مىنېرالىلىشىش دەرىجىسى 1.1 - 4.7 گرام/لېتردا بېتىدۇ، نەمخۇش زىرائەتلەر بۈك - باراقسان ئۆسىدۇ. بۇ تۇپراق سۇغىرىلىدىغان سازلىق تۇپراق، چىم سازلىق تۇپراق، شورلاشقان سازلىق تۇپراقتىن ئىبارەت ئوچ كەنجى تۈرگە بۆلۈنىدۇ.

5. قۇمسىاڭغۇ تۇپراق

بۇ، سۇغىرىلىدىغان قۇمسىاڭغۇ تۇپراق، يېنىك شورلاشقان قۇمسىاڭغۇ تۇپراق، ئوتتۇراھال شورلاشقان قۇمسىاڭغۇ تۇپراقلارنى ئۆزئىچىگە ئالىدۇ؛ بۇ تۇپراق يەلپۇگۈچسىمان تىنىما بىلەن تىنىما تۇزلاقلىك تۇتاشقان يەرلەرگە جايلاشقان، كۆلىمى 10 مىڭ 7.338 مو بولۇپ، شەھەر تەۋەسىدىكى تېرىلغۇ يەر كۆلىمىنىڭ 3.55 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ. شامال ئۆچۈرۈپ كەلگەن چۆكۈندىلەرنىڭ تىنىما تۇزلاقلىك ئوستىدە كۆتۈرۈلۈپ قۇملىشىش بۇخىل تۇپراقنىڭ ھاسىل بولۇش جەريانى ھېسابلىنىدۇ. قۇم قاتلاملىرى بوش، قۇم مەنبەسى مول بولغانلىقتىن، ھىلال ئايسىمان قۇم بارخانلىرى، قۇم زەنجىرى ۋە قۇم قىرلىرى شەكىللەنگەن.

6. قوڭۇر چۆل تۇپرىقى

بۇ خىل تۇپراق سۇغىرىلىدىغان قوڭۇر چۆل تۇپرىقى، شېخىل ئارىلاش قوڭۇر چۆل تۇپرىقى، سېرىق يېپىشقاق تۇپراق، شورلۇق قوڭۇر چۆل تۇپرىقى قاتارلىقلارغا بۆلۈنىدۇ. بۇنداق تۇپراقنىڭ يېتىلىشى چۆللىشىش جەريانىدىن ئۆتىدۇ. بۇ تۇپراق خورا تېغى بافرىدىكى يەلپۇگۈچسىمان تىنىمغا تارقالغان. يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەر شالاڭ، كۆپ قىسمى چارۋا باقىدىغان جايدىن ئىبارەت. ئۇنىڭ يەر كۆلىمى 13 مىڭ 106.19 مو بولۇپ، شەھەر تەۋەسىدىكى تېرىلغۇ يەر كۆلىمىنىڭ 4.51 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ.

7. شور تۇپراق

بۇ تۇپراق قۇرغاق چۆل بىئولوگىيىلىك كېلىماتى شارائىتىدا تۇپراقلارغا شور يىغىلىش ئارقىلىق ھاسىل بولغان بولۇپ، ئۇنىڭ چىملىق شور تۇپراق، تىپىك شور تۇپراق، قۇرغاق شور تۇپراق قاتارلىق تۈرلىرى بار. ئۇنىڭ كۆلىمى 195 مىڭ 700 مو بولۇپ، شەھەر بويىچە چۆللۈكنىڭ 5.03 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ. ئۇ، يۇزلاقلىكتىن تارتىپ تاغلىق رايونلارغىچە تارقالغان. يەر ئوستى تۇزلۇق قاتىما پوستلۇق ياكى شورلۇق قاسراقلىق بولۇپ، تۇز تەركىبىدىن ھاسىل بولغان SO_4-Na تىپى، Cl-Na تىپى ۋە سودا تىپىدىكىلەر ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ، تۇزلاق سىرتقى يۈزىنىڭ جۇغلىنىشچانلىقى كۆچلۈك بولغانلىقتىن، سىرتقى يۈزىدىكى تۇز مىقدارى 20% تىن ئېشىپ كېتىدۇ، بىر مېتر توپا قەۋىتىدىكى ئومۇمىي تۇز مىقدارى 1% — 4.5% كېچە، ھەتتا ئۇنىڭدىنمۇ يۇقىرى بولىدۇ.

§ 3. ئۇزۇقلۇق ماددىلار

1. تۇپراقتىكى ئورگانىك ماددا ۋە ئۇزۇقلۇق ماددىلارنىڭ ئوتتۇرىچە مىقدارى

تېرىلىدىغان قەۋەتتىكى تۇپراقنىڭ ئورگانىك ماددا مىقدارى بۇنىڭ ئوتتۇرىچە قىممىتى

1.834% بولىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە مىقدارى بىر قەدەر مول (2% تىن ئارتۇق) بولغانلىرى شەھەر بويىچە تېرىلغۇ يەر كۆلىمىنىڭ 54.32 پىرسەنتىنى، مىقدارى ئادەتتىكى سەۋىيىدە (1% تىن 2% كىچە) بولغانلىرى شەھەر بويىچە تېرىلغۇ يەر كۆلىمىنىڭ 39.36 پىرسەنتىنى، بىر قەدەر كەمچىل (1% تىن تۆۋەن) بولغانلىرى شەھەر بويىچە تېرىلغۇ يەر كۆلىمىنىڭ 6.32 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ.

تۇپراقتىكى ساپ ئازوت مىقدارى بۇنىڭ ئوتتۇرىچە قىممىتى0.099%بولىدۇ، مىقدارى ئادەتتىكى سەۋىيىدە(0.05%تىن 0.1%كىچە) بولغانلىرى شەھەر بويىچە تېرىلغۇ يەر كۆلىمىنىڭ36.81 پىرسەنتىنى، بىر قەدەر كەمچىل بولغانلىرى شەھەر بويىچە 6.97 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ.

تۇپراقتىكى ئامموناكلىق پارچىلىنىدىغان ئازوت مىقدارى بۇنىڭ ئوتتۇرىچە قىممىتى 51.95PPm بولىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە مىقدارى بىر قەدەر مول (60PPm دىن ئارتۇق) بولغانلىرى شەھەر بويىچە تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ 44.8 پىرسەنتىنى، مىقدارى ئادەتتىكى سەۋىيىدە(30PPm دىن 60PPm غىچە) بولغانلىرى شەھەر بويىچە تېرىلغۇ يەر كۆلىمىنىڭ 45.88 پىرسەنتىنى، بىر قەدەر كەمچىل (30PPm دىن تۆۋەن) بولغانلىرى شەھەر بويىچە تېرىلغۇ يەر كۆلىمىنىڭ 9.32 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ.

تۇپراقتىكى تېز ئۈنۈملۈك فوسفور مىقدارى بۇنىڭ ئوتتۇرىچە قىممىتى 4.68PPm بولىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە مىقدارى بىر قەدەر مول (20PPm دىن ئارتۇق) بولغانلىرى شەھەر بويىچە تېرىلغۇ يەر كۆلىمىنىڭ 0.2 پىرسەنتىنى، مىقدارى ئادەتتىكى سەۋىيىدە (10PPm دىن 20PPm غىچە) بولغانلىرى شەھەر بويىچە تېرىلغۇ يەر كۆلىمىنىڭ 3.08 پىرسەنتىنى، بىر قەدەر كەمچىل (10PPm دىن تۆۋەن) بولغانلىرى شەھەر بويىچە تېرىلغۇ يەر كۆلىمىنىڭ 96.72 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ.

تۇپراقتىكى ساپ فوسفور، ساپ كالىي ۋە تېز ئۈنۈملۈك كالىي مىقدارى بۇلار ئاساسلىق تۇپراق تىپلىرىنىڭ ھەممىسىدە كەمچىل بولمايدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە ساپ فوسفور مىقدارىنىڭ ئوتتۇرىچە قىممىتى 0.067%، تېز ئۈنۈملۈك كالىي مىقدارىنىڭ ئوتتۇرىچە قىممىتى 290PPm بولىدۇ.

تۇپراقتىكى ئۈنۈملۈك مىكرو ئېلېمېنتلار بۇنى قىسقىچە ستاتىستىكا قىلغاندا، تۇپراقتىكى ھەرخىل مىكرو ئېلېمېنتلارنىڭ ئوتتۇرىچە قىممىتى مۇنداق بولىدۇ: ئۈنۈملۈك فوسفور 0.96PPm، ئۈنۈملۈك بور 0.91PPm، ئۈنۈملۈك مانگان 4.25PPm، ئۈنۈملۈك تۆمۈر 9.11PPm، ئۈنۈملۈك مىس 1.47PPm. مول ياكى كەمچىل ئىكەنلىكىگە باھا بېرىش كۆرسەتكۈچىگە ئاساسلانغاندا، ئۈنۈملۈك تۆمۈر، مىس، مانگانىنىڭ مىقدارى مول، ئۈنۈملۈك بورنىڭ مىقدارى ئادەتتىكىدەك، ئۈنۈملۈك سىنىكنىڭ مىقدارى كەمچىل ھېسابلىنىدۇ.

كورلا شەھەرىدىكى 50% تېرىلغۇ تۇپراقتا ئورگانىك ماددا ۋە ئۇنىڭ ئۆزۈقلۇق ماددا مىقدارى بىر قەدەر مول، 50% تۇپراقتا ئۆزۈقلۇق ماددا مىقدارى ئادەتتىكى سەۋىيىدە ياكى تۆۋەن. تېز ئۈنۈملۈك فوسفور بىلەن ئۈنۈملۈك سىنىك كەك دائىرىدە، كەمچىل، ئازوت، فوسفور ۋە سىنىكنىڭ نىسبىتى ئېغىر دەرىجىدە بۇزۇلغان.

2. ھەرخىل گېئومورفولوگىيىلىك تۇپراقتىكى ئورگانىك ماددا ۋە ئۆزۈقلۇق ماددا مىقدارى

خورا تېغى باغرىدىكى يەلپۇگۈچسىمان تىنما رايون بۇ رايون تۇپرىقىدىكى ئورگانىك ماددا 1.02%تىن 1.60%ئارىلىقىدا، ساپ ئازوت 0.058%تىن 0.073%ئارىلىقىدا، ساپ فوسفور0.06%، ئامموناكلىق پارچىلىنىدىغان ئازوت 36.2PPm دىن 37.5PPm ئارىلىقىدا، تېز ئۈنۈملۈك فوسفور 2.9PPm

دىن 5PPm ئارىلىقىدا، تېز ئۈنۈملۈك كالىي 297.8PPm. تېز ئۈنۈم بېرىدىغان فوسفورنىڭ نامايىتى كەمچىل ئىكەنلىكىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، قالغان ئۈزۈقلۇق مىقدارى ئوتتۇرا - تۆۋەن سەۋىيىدە ياكى كەمچىل ئورۇندا تۇرىدۇ.

كۆنچى دەريالىق دېلتىسىدىكى تىنما تۈزلەك رايون بۇ رايون تۇپراقلىرىدىكى ئورگانىك مادىدا 1.68% تىن 2.65% ئارىلىقىدا، ساپ ئازوت 0.073% تىن 0.129% ئارىلىقىدا، ساپ فوسفور 0.048% تىن 0.71% ئارىلىقىدا، ئالماشىلىق پارچىلىنىدىغان ئازوت 41.5PPm دىن 81.6PPm ئارىلىقىدا، تېز ئۈنۈملۈك فوسفور 2PPm دىن 3.3PPm ئارىلىقىدا، تېز ئۈنۈملۈك كالىي 176PPm دىن 245PPm ئارىلىقىدا. تېز ئۈنۈملۈك فوسفور، كالىينى ھېسابقا ئالمىغاندا، ئادەتتىكى ئۈزۈقلۇق مادىدا مىقدارى يەلپۈگۈچسىمان تىنما رايون تۇپراقلىقىدىن پۈقىرى.

تارىم دەريالىق بويىدىكى تىنما تۈزلەك رايون بۇ رايون تۇپراقلىرىدىكى ئورگانىك مادىدا 1.29% تىن 1.72% ئارىلىقىدا، ساپ ئازوت 0.056% تىن 0.073% ئارىلىقىدا، ئالماشىلىق پارچىلىنىدىغان ئازوت 27.4PPm دىن 42.3PPm ئارىلىقىدا، تېز ئۈنۈملۈك فوسفور 3PPm دىن 4.3PPm ئارىلىقىدا، تېز ئۈنۈملۈك كالىي 150PPm دىن 256PPm ئارىلىقىدا. كالىينى ھېسابقا ئالمىغاندا، باشقا ئۈزۈقلۇق مادىدا مىقدارى تۆۋەنرەك.

3. يېزا - مەيدانلاردىكى تۇپراقنىڭ ئۈزۈقلۇق مادىدا ئەھۋالى

ھەرقايسى يېزا - مەيدانلار تۇرۇشلۇق يەرلەرنىڭ جۇغراپىيىلىك ئورنى ئوخشاش ئەمەس، ئۇلارنىڭ ئوغۇتلاش دەرىجىسى ۋە ئوغۇت سۈپىتى پەرقلىنىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە تۇپراقتىكى ئورگانىك مادىدا، ساپ ئازوت، ئالماشىلىق پارچىلىنىدىغان ئازوتنىڭ مىقدارى جەھەتتىكى پەرق چوڭراق، تېز ئۈنۈملۈك فوسفور بىلەن كالىينىڭ مىقدارى جەھەتتىكى پەرق ئانچە روشەن ئەمەس.

لەڭگەر، قوشئېرىق، توۋۇرچى، ئاۋات، قارا يۇلغۇن، يېڭىشەر، چارباغ يېزىلىرىدا تۇپراقتىكى ئورگانىك مادىدا مىقدارى بىر قەدەر يۇقىرى (2% تىن كۆپ)، بۇنىڭ تارقىلىش دائىرىسىنىڭ تېرىلغۇ يەر كۆلىمىدە ئىگىلەيدىغان نىسبىتى: لەڭگەردە 64.9%، قوشئېرىقتا 53.1%، توۋۇرچىدا 55.1%، ئاۋاتتا 83.5%، قارا يۇلغۇندا 84.4%، يېڭىشەردە 90.7%، چارباغدا 63.4%؛ شاڭخۇ يېزىسىدا تۇپراقتىكى ئورگانىك مادىدا مىقدارى 1% تىن تۆۋەن بولۇپ، كۆلىمى يۇتۇن يېزىدىكى تېرىلغۇ يەر كۆلىمىنىڭ 50.94 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ؛ تېكىچى يېزىسى، چەرچى باغۋەنچىلىك مەيدانى ھەمدە پۈخۈي رايونىدىكى يېزا-مەيدانلاردا تۇپراقنىڭ ئورگانىك مادىدا مىقدارى بىر قەدەر ئاز.

لەڭگەر، قوشئېرىق، توۋۇرچى، ئاۋات، قارا يۇلغۇن، يېڭىشەر، چارباغ يېزىلىرىدا تۇپراقتىكى ساپ ئازوت مىقدارى بىر قەدەر مول (0.1% تىن يۇقىرى) بولۇپ، بۇنىڭ كۆلىمىنىڭ تېرىلغۇ يەر كۆلىمىدە ئىگىلەيدىغان نىسبىتى: لەڭگەردە 45.3%، قوشئېرىقتا 68.8%، توۋۇرچىدا 69.5%، ئاۋاتتا 85.1%، قارا يۇلغۇندا 88.6%، يېڭىشەردە 86.9%، چارباغدا 56.5%؛ شاڭخۇ يېزىسى، پۈخۈي دېھقانچىلىق مەيدانىدا تۇپراقتىكى ساپ ئازوت مىقدارى كەم (0.05% تىن تۆۋەن) بولۇپ، بۇنىڭ كۆلىمىنىڭ تېرىلغۇ يەر كۆلىمىدە ئىگىلەيدىغان نىسبىتى: شاڭخۇ يېزىسىدا 43.8%، پۈخۈي دېھقانچىلىق مەيدانىدا 38.3%؛ تېكىچى يېزىسى، چەرچى باغۋەنچىلىك مەيدانى، بوتۇخۇ دېھقانچىلىق مەيدانىدىكى تۇپراقتىمۇ ساپ ئازوت مىقدارى بىر قەدەر كەم.

قوشئېرىق، توۋۇرچى، ئاۋات، قارا يۇلغۇن، تېكىچى يېزىلىرىدا ئالماشىلىق پارچىلىنىدىغان ئازوت

مىقدارى بىر قەدەر مول (60PPm دىن ئارتۇق) تۇپراقلار بولۇپ، ئۇنىڭ كۆلىمىنىڭ تېرىلغۇ يەر كۆلىمىدە ئىگىلەيدىغان نىسبىتى: قوشئېرىقتا 58.7%، توۋۇرچىدا 47.9%، ئاۋاتتا 91%، قارا يۇلغۇندا 80.8%، تېكىچىدە 61.3%؛ شاڭخۇ يېزىسى، يۈخۇي دېھقانچىلىق مەيدانى، يوتۇخو دېھقانچىلىق مەيدانى، چەرچى باغۋەنچىلىك مەيدانى، چارباغ‌يېزىلىرىدا تۇپراقنىڭ ئامىياكلىق پارچىلىنىدىغان ئازوت مىقدارى كەمرەك.

ھەرقايسى يېزا ـ مەيدانلاردا تېز ئۈنۈملۈك فوسفور مىقدارى ئومۇمىيۈزلۈك كەم بولغان تۇپراقلار ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا ھەرقايسى يېزا ـ مەيدانلاردىكى تېرىلغۇ يەر كۆلىمىنىڭ 95 ـ 99 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ؛ ھەرقايسى يېزا ـ مەيدانلاردا تۇپراقنىڭ تېز ئۈنۈملۈك كالىي مىقدارى بىر قەدەر مول (تەخمىنەن 200PPm ئەتراپىدا).

§ 4 . توسالغۇ ئامىللار

1. تۇپراقنىڭ شورلىشىشى

كورلا شەھىرىدە، شورلىشىپ كەتكەن تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 92 مىڭ 330 مو بولۇپ، شەھەر بويىچە تېرىلغۇ يەر كۆلىمىنىڭ 30.8 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ، بۇنداق تېرىلغۇ يەرلەرنىڭ ئاساسلىق تۇپراقلىرى شورلۇق نەم تۇپراق، شورلۇق سۇغىرىلىدىغان چىم تۇپراقتىن ئىبارەت بولۇپ، كۆپ قىسمى قەدىمكى دەريا دېلتىسىغا جايلاشقان. بۇ يەرلەرنىڭ يەر ئاستى سۇ ئورنى بىر مېتردىن ئۇچ مېترغىچە كېلىدۇ، سۇ ئورنى يۇقىرى بولغان يەرلىرىنىڭ بىر مېترمۇ كەلمەيدۇ، مىنېرالللىشىش دەرىجىسى1ـ3گرام/لېتر. كېلىماتى پىژغىرىم ئىسسىق، قۇرغاق بولۇپ، شامال كۆپ چىقىدۇ، تۇز تەركىبىنىڭ يەر يۈزىگە جۇغلىنىشچانلىقى ئىنتايىن كۈچلۈك، شور ئۆرلەش سۈرئىتى تېز.

سۇدالىق شورلاشقان تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 12 مىڭ 818 مۇ بولۇپ، شەھەر بويىچە تېرىلغۇ يەر كۆلىمىنىڭ 4.3 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ. ئومۇمىي تۇز مىقدارى تۆۋەنرەك بولۇپ، ئىنتايىن يەڭگىل شورلۇق تۇپراققا تەۋە، ئەمما زىرائەتلەرگە بولغان زىيانلىق رولى ناھايىتى زور، ئۇنى ئۆزگەرتىپ ياخشىلاش قىيىن.

2. ئۇزۇقلۇق ماددا مىقدارىنىڭ تۆۋەنلىكى، ئازوت ـ فوسفور نىسبىتىنىڭ بۇزۇلۇشى

شەھەر بويىچە تۇپراق تەركىبىدىكى ئۈنۈملۈك فوسفور، سىنىك، ئازوت مىقدارى كەم بولۇپ، ئازوت بىلەن فوسفورنىڭ نىسبىتى 1:12، كۆپ ساندىكى زىرائەتلەر 1:5 نىسبەتلىك ئازوت ـ فوسفورغا ئېھتىياجلىق، شۇڭا، ئازوتلۇق ئوغۇت ئىشلىتىش بىلەن بىر ۋاقىتتا كۆيۈك فوسفورلۇق ئوغۇت، سىنىك- لىق ئوغۇتنىمۇ ئىشلىتىپ، زىرائەتلەرنىڭ ئۈزۈقلۇقتا بولغان ئېھتىياجىنى قاندۇرۇش لازىم.

شەھەر بويىچە تېرىلغۇ يەرلەرنىڭ تۇپراق تەركىبىدىكى كاربون بىلەن ئازوتنىڭ نىسبىتى 7:10 بولۇپ، ئورگانىك ماددىلارنىڭ پارچىلىنىشى تېز، يوشۇرۇن ئوغۇت كۈچى پېتەرسىز، تەمىنلىنىدىغان ئوغۇتنىڭ كۈچلۈكلۈك دەرىجىسى بىر قەدەر تۆۋەن، تۇپراق تەمىنلەيدىغان ئازوتنىڭ كۈچلۈكلۈك دەرىجە-

حى 5.2%، فوسفورنىڭ كۆچلۈكلۈك دەرىجىسى 1%، ئادەتتە يەرنىڭ تېرىلىدىغان قەۋىتىدىكى كالتسىي كاربىد مىقدارى 10% تىن 20% گىچە بولىدۇ، تۇپراقتىكى ئۇنۇملۇك فوسفور، كۆپ ھاللاردا، كالتسىي بىلەن بىرىكىپ تۇراقلىشىدۇ.

3. تۇپراقتىكى ئوشۇقچە قۇم، قاتقىلاق ياكى توسالغۇ قاتلاملارنىڭ تەسىرى

شەھەر بويىچە تېرىلىدىغان قۇمسىمىغۇ تۇپراق 10 مىڭ 803 مو بولۇپ، شەھەر بويىچە تېرىلغۇ يەر كۆلىمىنىڭ 3.6 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ؛ بۇ يەرلەرنىڭ تەركىبى بوش بولۇپ، سۇ، ئوغۇت قېچىپ كېتىدۇ، شۇنداق بولغاچقا ئۇزۇقلۇق مادىدا مىقدارى تۆۋەن. قاتقىلاق تۇپراق 44 مىڭ 668 مو بولۇپ، شەھەر بويىچە تېرىلغۇ يەر كۆلىمىنىڭ 9.14 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ، ئۇنىڭ قاتقىلاقلىقى تېرىش سۈپىتىگە ياخشى بولماسلىقى، ھاۋا ئۆتكۈزۈشچانلىقىنىڭ ناچارلىقى، فىزىكىلىق خۇسۇسىيىتىنىڭ ياخشى ئەمەسلىكى، تۇپراق سىغىمچانلىقىنىڭ زور (1.3 گرام/كۇبادرات سانتىمېتردىن ئارتۇق) بولۇشى، تۇپراق گەۋدىسىنىڭ قاتتىقلىقىدا ئىپادىلىنىدۇ. تېرىلغۇ يەر تۇپرىقىدىكى توسالغۇ قاتلاملاردىن شور قاتلىمىدىن باشقا، يەنە قۇم قاتلىمى، يۇشۇرۇن پېتىلگەن قاتلام، شېخىل قاتلاملارمۇ بار.

VI باب

ياۋايى ھايۋانلار ۋە ئۆسۈملۈكلەر

§1. ئۆسۈملۈكلەر

ئېگىز تاغدىكى ياتما ئۆسۈملۈكلەر بەلبېغى بۇ بەلباغ خورا تېغىدىكى دېڭىز يۈزىدىن 3500 مېتردىن ئېگىز رايونلارغا جايلاشقان بولۇپ، ئۇنىڭدا يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەردىن ئەينۈلسىمان قۇمغان، ئۆچەككۆل قاتارلىقلار بار.

ئېگىز تاغدىكى چىملىق بەلباغ بۇ، بەلباغ خورا تېغى ۋە ئۇنىڭ شەرقىي جەنۇبىدىكى قۇرۇقتاغ-لىق دېڭىز يۈزىدىن 2800 مېتردىن 3500 مېترغىچە ئېگىز يەرلىرىگە جايلاشقان. ئۇنىڭدا يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەردىن سىلو، باشاقلىق ئوت، تەلۋە، ئەمەن قاتارلىقلار بار.

ئېگىز تاغدىكى كەنجى تاغ بەلبېغى بۇ بەلباغ دېڭىز يۈزىدىن 2000 مېتردىن 2800 مېترغىچە ئېگىز تاغلىق رايونلارغا جايلاشقان. ئۇنىڭدا يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەردىن شەمشات، ياۋرۇپا تاغ تېرىكى، قېيىن، نىسا دەرىخى، ئۇششاق يوپۇرماقلىق زىرىق قاتارلىقلار بار.

ئونتۇراھال تاغدىكى يىڭنە ـ كەڭ يوپۇرماقلىقلار ئارىلاش ئورمان بەلبېغى بۇ بەلباغ دېڭىز يۈزىدىن 1700 مېتردىن 2000 مېترغىچە ئېگىز بولغان ئونتۇراھال ئېگىز تاغلىق رايونلارغا جايلاشقان. ئۇنىڭدا يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەردىن شەمشات، ياۋرۇپا تاغ تېرىكى، ياۋا ئارغان، جىغان قاتارلىقـ

لار بار.

ئالدىنقى تاغدىكى چانقال بەلباغ بۇ بەلباغ دېڭىز يۈزىدىن 1000 مېتردىن 1700 مېترغىچە ئېگىز بولغان ئالدىنقى تاغ رايونىغا جايلاشقان. بۇنىڭدا ئاساسلىق يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەردىن چاكاندا، ئاق تىكەن، ياۋا ئارغان، يانتاق، ئۇچقات قاتارلىقلار بار.

بوستانلىق ئورمان بەلبېغى بۇ بەلباغ دېڭىز يۈزىدىن 950 مېتردىن 1100 مېترغىچە ئېگىز بولغان تىنما تۈزلەڭ رايونلارغا جايلاشقان. ئۇنىڭدا ئاساسلىق يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەردىن قاپاق تېرەك، سېرىق سۆگەت، يەم جىگدە، قاغا جىگدە، قارا ئۇجمە، ئاق ئۇجمە، يۇلغۇن، ياۋا ئارغان، ئاق سۆكسۈك، جىرمە، قوڭغۇراق تىكەن، سېرىق يۆگەي، پاقا يۈپۈرماق، ئىت ئۈزۈمى، سېمىز ئوت، قىرىق بوغۇم، ئەڭلىك ئوت، ياۋا سۇپۈرگە، ئالغات، يانتاق قاتارلىقلار بار.

تىنما تۈزلەڭلىك پەسەيمىلىرىدىكى چانقال ئورمان بەلبېغى بۇ بەلباغ كۆنچى دەريالىق بويىدىكى تىنما تۈزلەڭلىكنىڭ تۆۋەن قىسمىغا، دېڭىز يۈزىدىن 910 مېتردىن 950 مېترغىچە ئېگىز رايونلارغا جايلاشقان. ئۇنىڭدا ئاساسلىق يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەردىن يۇلغۇن، قومۇش، توغراق، قاپاق تېرەك قاتارلىقلار بار.

تارىم دەريالىق بويىدىكى توغراقلىق بەلبېغى بۇ بەلباغ شەھەرنىڭ غەربىي جەنۇبىدىكى تارىم دەريالىنىڭ شىمالىي قىرغىقىغا، دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 950 مېتر كەلمەيدىغان يەرلەرگە جايلاشقان. ئۇنىڭدا ئاساسلىق يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەردىن توغراق، قاپاق تېرەك، قوڭغۇراق تىكەن، ئاق سۆكسۈك، چۆچۈك بويا، قومۇش، لوپنۇر كەندىرى، قاغا جىگدە قاتارلىقلار بار.

§ 2 . ھايۋانلار

بۇنىڭدىن 20 نەچچە يىل ئىلگىرى ئورمانلىقلاردا بۇغا، جەرەن، ياۋا توشقۇز، بۆرە، تۈلكە، قىرغاۋۇل قاتارلىق ياۋايى ھايۋانلارنى ئۇچرىتىش بولاتتى. 80 - يىللار كىرگەندىن كېيىن، ئورمانلىق ۋە ئوتلاقلار ۋەيران بولۇپ، سۇ مەنبەسى ئۆزگۈلۈپ قالغانلىقى، ئېكولوگىيىلىك مۇھىت ناچارلىشىپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن، ياۋايى ھايۋانلارنىڭ سانى بەك ئازلاپ كەتتى.

ھايۋانلار بۇنىڭدىن ياۋا توشقۇز، ئارقار، بۇغا، بۆرە، تۈلكە، ياۋا توشقان، ئىپار چاشقان، ئاغسىخان، كىرپە، تۈلۈمچاشقان، شەپەرەڭ قاتارلىقلار بار.

قۇشلار بۇنىڭ تۈرى تەخمىنەن 80 گە يېتىدۇ. كۆچمەس قۇشلارنىڭ تۈرى 30 دىن ئاشىدۇ، بۇنىڭدىن كۆپ ئۇچرايدىغانلىرى: ياۋا ئۆردەك، كۈل رەڭ تۇرغاي، قاغا، ئاق قۇشقاچ، مۇشۇكياپىلاق، سېغىزخان، قارچۇغا، بوز تورغاي، سوپىسوپىياق، يەرلىك تورغاي، كۆك كەپتەر، سا، بۇركۈت، تۆمۈر تۇمشۇق، تۇرۇلغا، كەكلىك، بۆدونە، پاختەك، قارا چىكەتكە، قىزىل لاچىن، ھۆپۈپ، شاتۇتى، قارلىغاچ، ياۋا قارلىغاچ، ياۋا غاز، غاز، كاككۇك، بېلىقچى، ئاق قوتان قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

قۇرت - قوڭغۇزلار بۇنىڭدىن كېپىنەك، يىڭنىغۇچ، ياپىۋەك، قارا چىكەتكە، ئۆمۈچۈك، سازاق قۇرت، چىكەتكە، چۈمۈلە، قارا ھەرە قاتارلىقلار بار.

سۇ ھايۋانلىرى بۇنىڭدىن تاغىل بېلىق، تاسما بېلىق ۋە لاي يىگەك، سەدەپ قۇلۇلىسى قاتارلىقلار بار.

ئۆمۈلىگۈچى ھايۋانلار بۇلاردىن يىلان، كەسلەنچۈك، پاتمىچۇق قاتارلىقلار بار.

قوش ماكانلىقلار بۇلاردىن چارپاقا، پاقا قاتارلىقلار بار.

VII باب

كان بايلىقى

كورلا شەھىرىنىڭ گېئولوگىيىلىك ئىلمىي تەكشۈرۈش خىزمىتى كۆرسەتكىنىدەك، بۇ رايوندا ئالتۇن، كۈمۈش، مىس، قوغۇشۇن، سۇرمە، سىناپ، ئانتىمون، ۋولفرام، ئالماس، ياقۇت، كۆمۈر، نېفىت، تەبىئىي گاز، تۇز، ئاك تاش، ئاك تۇپراق، ئاك لاي، ئاك قۇم، ئاك تاش، ئاك ئېگىز، ئاك ئېگىز، ئاك ئېگىز

§ 2 . ھاك تاش

كورلا شەھرىنىڭ ھاك تاش بايلىقى ناھايىتى مول بولۇپ، ئاساسەن، بەلقوتان تېغىنىڭ جەنۇبىي تەرىپىگە جايلاشقان، ئىستىقبالللىق زاپىسى 300 مىليون تونناغا، تەكشۈرۈپ ئېنىقلانغان سانائەتكە كېرەكلىك زاپىسى 20 مىليون تونناغا يېتىدۇ. ئاساسلىق مۇنداق ئۈچ كان رايونى بار:

چەرچى يېڭى ھاك تاش كان رايونى بۇ، كورلا شەھەر رايونىنىڭ 56 كىلومېتر غەربىگە جايلاشقان. كان رايونىدىكى ئېچىلىپ قالغان رودا تەركىبلىك يەرقاتلىمى ئاستىنقى كاربون ئوتدېلى ئەشمە فانسېيىسىگە تەۋە بولۇپ، كان گەۋدىسى قەۋەتسىمان ۋە لىنزىسىمان ھالەتتە، ئۇزىنىڭ قېلىنلىقى 40 مېتردىن 150 مېترغىچە بولۇپ، سۈپىتى خېلى ياخشى.

مازار ئېقىن ھاك تاش كان رايونى بۇ، چەرچىنىڭ 70 كىلومېتر شىمالىدىكى مازار ئېقىنىنىڭ ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان بولۇپ، كورلا شەھەر رايونىغا تەخمىنەن 70 كىلومېتر كېلىدۇ، مىنېرال تەركىبى يەر قاتلىمى ئاستىنقى كاربون ئوتدېلى ئەشمە فانسېيىسىگە تەۋە، سۈپىتى بىر قەدەر ياخشى كان قاتلىمى ئىككى قەۋەت بولۇپ، قېلىنلىقى 30 مېتردىن 35 مېترغىچە كېلىدۇ.

دادۇڭزا ھاك تاش كان رايونى بۇ، دادۇڭزا جىلغىسىنىڭ يۇقىرى ئېقىنىغا جايلاشقان بولۇپ، كورلا شەھەر رايونىغا 50 كىلومېتر كېلىدۇ. ئاساسلىق كان گەۋدىسى ئوت قەۋەت بولۇپ، ئومۇمىي قېلىنلىقى 20 مېترغا يېتىدۇ. بۇ كاننىڭ كان قاتلىمى تۈزاقلىق، سۈپىتى ياخشى بولۇپ، كورلا شەھىرى بويىچە ئەڭ چوڭ ھاك تاش كان رايونى ھېسابلىنىدۇ.

§ 3 . سىلانېتس

كورلا شەھىرىدە سىلانېتس ناھايىتى مول بولۇپ، ئىستىقبالللىق زاپىسى نەچچە يۈز مىليون تونناغا يېتىدىغانلىقى مۆلچەرلەنمەكتە. ئۇ، ئاساسەن، خورا تېغىنىڭ جەنۇبىدىكى ئۈچ ئاچا، سوقا تاغ ئېقىنى ئەتراپىدىن چىقىدۇ، كورلا شەھەر رايونىغا 50 ـ 60 كىلومېتردەك كېلىدۇ. كان گەۋدىسى ئوتتۇرا-ئۈستۈنكى كاربون ئوتدېلى ئەشمە فانسېيىسىنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىدا ھاسىل بولغان بولۇپ، نەچچە كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتا كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ، قېلىنلىقى 300 مېتر كېلىدۇ، ئۇزىنىڭ رەڭگى قېنىق كۇل رەڭ، قارامتۇل كۇل رەڭ بولۇپ، سۈپىتى خېلى ياخشى.

§ 4 . گىپس

كورلا شەھىرىدە گىپس كېنى، ئاساسەن، بەلقوتان تېغىنىڭ ئوتتۇرا كاربون سىستېمىسىدىكى يەر قاتلىمى ئارىسىغا تارقالغان، ئىستىقبالللىق زاپىسى 10 مىليون تونىدىن كۆپرەككە، تەكشۈرۈپ ئېنىقلانغان سانائەتكە كېرەكلىك زاپىسى 1 مىليون 760 مىڭ تونناغا يېتىدۇ. ئاساسلىق كان رايونىدىن مۇنداق ئىككىسى بار:

چەرچى گىپس كان رايونى بۇ، چەرچى ھاك جىنس رايونىنىڭ شىمالىغا تەخمىنەن بىر كىلومېتر كېلىدىغان يەرگە جايلاشقان بولۇپ، قاتناش قۇلايلىق. گىپس كان گەۋدىسى لىنزىسىمان كېلىدۇ،

ئاستىنقى كاربون ئوتدېلى ئەشمە فاتسىيىسىدىكى كاربوناتلىق سىلانېتىس ئارىلىقىدا ھاسىل بولغان. ئاساسلىق كان گەۋدىسىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 680 مېتىر، ئوتتۇرىچە قېلىنلىقى 45 مېتىر، رۇدىلار ئاق سۇزۇك رەڭلىك، نېپىز - ئوتتۇراھال قېلىن قەۋەتسىمان بولۇپ، دانىچىسىمان قۇرۇلمىلىق، كاللەكسىمان تۇزۇلمىلىك كېلىدۇ، جەنۇبىي تەرىپىدىكىسى بىر قەدەر ساپ، شىمالىي بۆلىكىدىن چىقىدىغانلىرىنىڭ ئارىسىغا خېلى كۆپ تاش قىسىلىپ قالغان.

قېيىنلىق گېيپس كان رايونى بۇ، كورلا شەھەر رايونىنىڭ شىمالىغا تەخمىنەن 32 كىلومېتر كېلىدىغان جايدا بولۇپ، چەرچى ئېغىز ئېغىزى بىلەن كان رايونىنىڭ ئارىلىقى تەخمىنەن 20 كىلومېتر كېلىدۇ. كان رايونىدا ئېچىلىپ قالغان يەر قاتلىمى ئوتتۇرا - ئۈستۈنكى كاربون ئوتدېلىغا تەۋە بولۇپ، كان قاتلىمى قارامتۇل كۇل رەڭ كرىستاللىق ھاك جىنس ئارىسىدا ھاسىل بولغان، تۈزۈلۈشى قەۋەتسىمان بولۇپ، ئاساسلىق كان قاتلاملىرى تەخمىنەن بىر كىلومېتردىن كۆپرەك ئۇزۇنلۇقتا ئېچىلىپ قالغان. قېلىنلىقى نەچچە ئون مېتر كېلىدۇ.

§ 5 . مەرمەر تاش ۋە گرانىت

كورلا شەھىرىدە بىزەك ماتېرىيالى قىلىنىدىغان كان مەھسۇلاتلىرى خېلى كۆپ، ئىستېقبالىلىق زاپىسى نەچچە ئون مىليون كۇب مېتردىن يېتىدۇ، ھازىر سانائەتكە كېرەكلىك مەرمەر تاش زاپىسى 10 مىليون 400 مىڭ كۇب مېتر، گرانىت زاپىسى 30 مىليون كۇب مېتر ئىكەنلىكى تەكشۈرۈپ ئېنىقلاندى. ئاساسلىق كان رايونى ئۈچ:

ھاكتاش خۇمدىنىدىكى مەرمەر تاش كان رايونى بۇ، كورلا شەھەر رايونىنىڭ شىمالىغا تەخمىنەن تۆت كىلومېتر كېلىدىغان يەرگە جايلاشقان. قاتناش ناھايىتى قولايلىق. كان گەۋدىسى شىكدى تاغ گۈرۈپپىسىدىكى گنېيس ۋە تارشا جىنس ئارىلىقىدا بولۇپ، تۈزۈلۈشى قەۋەتسىمان كەلگەن، قەۋەتسىمان ۋە لىنزىسسىمان ھالەتتە شەكىللەنگەن. ئۇ يەردە 12 كان گەۋدىسى بولۇپ، ھەربىرىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 180 مېتردىن 1075 مېترغىچە، قېلىنلىقى نەچچە مېتردىن نەچچە ئون مېترغىچە كېلىدۇ. تاشلاندۇق ماتېرىيال نىسبىتى 40% بولۇپ، چۆكۈندىلەردىن ئۆزگەرگەن تېپقا كىرىدۇ. رۇدا تېپىدا مەرمەر تاش ئاساسلىق ئورۇندا، دولومىت تەركىبلىك مەرمەر تاش ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. رودىلارنىڭ ھۈنەر - سەنئەتكە ئىشلىتىلىشىدە ئالمىدەك يېشىل رەڭدىكىلىرى ئاساسلىق ئورۇندا، قارەڭ ئاق، ئولاردەك ئاق، مومدەك ئاق، يۇلتۇزدەك پارقىراق، ئۆرۈك چېچىكىدەك ھالرەڭلىرى ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە ئالمىدەك يېشىللىرى سېپتا، رەڭدار، كۆركەم بولۇپ، كىشىلەر قارشى ئالىدىغان ئىسىل مەھسۇلات ھېسابلىنىدۇ.

ئېگىز تاغنىڭ جەنۇبىدىكى مەرمەر تاش كان رايونى بۇ، كورلا شەھەر رايونىنىڭ شەرقىي جەنۇبىغا 20 كىلومېتر كېلىدىغان يەرگە جايلاشقان. كان گەۋدىسى چاڭچېك - پروتېروزوي سىستېمىسىدىكى بوز قوڭۇر رەڭلىك، سۇس كۇلرەڭلىك، دولومىتلىق كرىستال ھاك جىنس ئارىلىقىدا بولۇپ، قاتلاملىرى شەكىللەنگەن، قاتلام ئورنى خېلى تۇراقلىق. ئۇ رودا خۇسۇسىيىتىگە ئاساسەن ئۈچ كان قاتلىمىغا ئايرىلىدۇ، ئاساسلىق كان قەۋىتىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 1.5 كىلومېتر، قېلىنلىقى بەش مېتردىن 15 مېترغىچە كېلىدۇ، تەرەپلىرىدىكى جەھەتتىكى تاشلاندۇق ماتېرىيال نىسبىتى39.1% تىن 42.75% كە يېتىدۇ. رۇدىلار ھۈنەر - سەنئەت تېپىگە كىرىدۇ، ئاشىنقى قەۋىتى كۇل رەڭ ھاك تېشىغا، ئوتتۇرا قەۋىتى زېبرا قارا قاش تېشىغا، ئۈستۈنكى قەۋىتى قاراقاش تېشىغا تەۋە. زېبرا قاراقاش تېشى چاپلاشمايدە-

غان تاش قاتمىلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولۇپ، پارقىراق، كۆركەم تۈم قارا كېلىدۇ، بۇ، مۇشۇ رايون بويىچە ئېسىل مەھسۇلات ھېسابلىنىدۇ.

خامانگۇ گرانت تاش كان رايونى بۇ، خامانگۇ جىلغىسىنىڭ يۇقىرى ئىقىنىغا جايلاشقان، كان ئۇقتىلىرى گېرتسېننىڭ ئوتتۇرا مەزگىلىدىكى قىزغۇچ گرانت گەۋدىسى ئارىسىدا ساقلانغان. رۇدا كرىستال تۈرلىرى، ئاساسەن، قىزغۇچ بىنەپشەرەڭ گرانىت، ئاز مىقداردىكى ئاچ قىزىل گرانىتلاردىن تەركىب تاپقان. ئالدىنقىسىنىڭ كرىستاللىرى يىرىك بولۇپ، سىلىقلاشتۇرۇلغاندىن كېيىن، ئاساسەن، قىزغۇچ بىنەپشەرەڭ ھالەتكە كېلىدۇ. كېيىنكىسىنىڭ رەڭگى ئالدىنقىسىنىڭكىگە قارىغاندا سەل ئۇچۇقراق بولىدۇ، قىزغۇچ رەڭگى قېنىقراق بولغانلىرى چېرىتال تۈرىدىكى مىنېرالالارغا ئوخشاپ كېتىدۇ، قاتلاملىرى رەتلىك بولۇپ، بۆلەكلىرى ناھايىتى ئېنىق سىزىلىدۇ، كاللەكلىشۇپلىش دەرىجىسى ئاز. نەزەرىيىۋى جەھەتتە تاشلاندۇق ماتېرىيال نىسبىتى 45%.

§ 6 . تالك

كورلا شەھىرى تەۋەسىدىكى مۇزات جىلغا ئېغىزىدا تالىك كان ئۇقتىسى بولۇپ، كان گەۋدىسى شىمالدى تاغ گۈرۈپپىسىدىكى دولومىتلىق مەرمەر جىنس ئارىلىقىدا ساقلانغان. ئالغا چوڭ مىنېرال بەلباغلىرىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 600 مېتر، كەڭلىكى تەخمىنەن ئون مېتر كېلىدۇ، يۇنىڭ ئىچىدە شەكلى رېتىمسىز بولغان ئون نەچچە كىچىك كان گەۋدىسى بار، بۇلارنىڭ ئۇزۇنلۇقى ئون نەچچە مېتردىن 50 نەچچە مېترغىچە، قېلىنلىقى بىر مېتردىن تۆت مېترغىچە كېلىدۇ. تالىكنىڭ رەڭگى ئاقۇش ھەم مۇس يېشىل بولۇپ، قاسراقلىق ئۆزگەرگەن كرىستاللىق قۇرۇلما، كاللەكسىمان تۈزۈلمە ھالەتتە تۇرىدۇ. گېئولوگىيىلىك زاپىسى تەخمىنەن 50 مىڭ تونناغا يېتىدۇ.

§ 7 . ساپال توپىسى ۋە سېغىز توپا

كورلا شەھىرىدە ساپال توپىسى بىلەن سېغىز توپىنىڭ ئىستىقبالىلىق زاپىسى نەچچە يۈز مىليون تونناغا، تەكشۈرۈپ ئېنىقلانغان زاپىسى 255 مىليون 740 مىڭ تونناغا يېتىدۇ. بۇ توپىلار ئاساسەن تاشدەن رايونغا تارقالغان بولۇپ، ئۈچ ئورۇندا كان ئۇقتىسى بار:

1-كان ئۇقتىسى بۇ، تاشدەن كۆمۈركان رايونى دائىرىسىگە جايلاشقان. ئۇتىنچى سىستېمىدىكى يېپىنچا كۆلىمى زور بولغانلىقتىن، يەر يۈزىدە ئېچىلىپ قالغان ئۈچ قەۋەتلىك سېغىزلىق مىنېرال بولۇپ، ئادەتتە، ھەر بىرىنىڭ ئۇزۇنلۇقى40مېتردىن80مېترغىچە، قېلىنلىقى بىر مېتردىن ئىككى مېترغىچە كېلىدۇ. رۇدىلاردىن بوز يېشىل رەڭدىكىلىرى ئاساسلىق ئورۇندا. قارامتۇل كۇل رەڭدىكىلىرى ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. ساپال توپىسى كانى قاتلىمىنىڭ كۆمۈلۈشى خېلى چوڭقۇر بولۇپ، ئادەتتە، 100 مېتردىن ئاشىدۇ، ئاساسلىق ئورۇندا تۇرىدىغان بىر قەۋىتىنىڭ ئۇزۇنلۇقى3000مېتر، قېلىنلىقى 4.3 مېتردىن 30.7 مېترغىچە كېلىدۇ، رۇدىلار ئاقۇش - كۇل رەڭلىك بولۇپ، زىچ كاللەكسىمان ھالەتتە تۇرىدۇ.

2-كان ئۇقتىسى بۇ تاشدەن ساپال توپىسى ۋە سېغىز توپا كان رايونىنىڭ ئىككى تەرىپىگە جايلاشقان بولۇپ، گېئولوگىيىلىك شارائىتى ئاساسىي جەھەتتىن ئوخشىشىپ كېتىدۇ. بۇ كان رايونىدا ئالتە كان گۈرۈپپىسى، 38كان گەۋدىسىنى ئۇچرىتقىلى بولىدۇ، ئۇلار قەۋەتسىمان ھالەتتە بولۇپ، ئادەتتە، ئېچىلىپ

قالغانلىرىنىڭ ئۆزۈنلۈقى نەچچە ئون مېتردىن نەچچە يۈز مېترغىچە، قېلىنلىقى 0.5 مېتردىن 5.25 مېترغىچە كېلىدۇ. كان گەۋدىسىنىڭ رەڭگى جەھەتتە مۇس قارامتۇل، كۈل رەڭلىرى ئاساس قىلىنىدۇ، ئاز مىقداردا ئاق، قارامتۇل قىزغۇچ، بىنەپشەرەڭ قاتارلىقلارمۇ بار.

3 ـ كان نۇقتىسى بۇ تاشەىنىڭ شىمالىي ئېتراپلىرىغا جايلاشقان، كان قاتلىمى، ئاساسەن، پلىستوتسېن ئوتدېلىدىكى بۈلۈڭۈق فورماتسىيىسىدە ساقلانغان بولۇپ، بەش قەۋەتلىك كانلارنى ئۆچرەتتىلى بولىدۇ، ئۇلارنىڭ ئومۇمىي قېلىنلىقى 53 مېتر كېلىدۇ. رۇدىلار قوڭۇر ـ سېرىق رەڭلىك سېغىز توپا جىنس، كۆك ـ كۈل رەڭلىك قۇم تەركىبلىك سېغىز توپا جىنس، سېرىق ـ بوز رەڭلىك قۇم تەركىبلىك سېغىز توپا جىنس، سېرىق ـ كۆك رەڭلىك قۇم تەركىبلىك سېغىز توپا جىنىستىن ئىبارەت. رۇدىلار تۈپراقسىمان قۇرۇلمىلىق، كاللەكسىمان تۈزۈلمىلىك ھالەتتە بولىدۇ.

§ 8 . دولومىت

دولومىت كان ياتقىسى باشقىگىنىڭ ئېتراپىغا جايلاشقان، ئىستېقبالىلىق زاپىسى 100 مىليون تۇننىدىن ئاشىدۇ. كان ياتقىسى دەسلەپكى پروتېروزوي گۈرۈپپىسىدىكى شىڭدى تاغ توپىنىڭ ئاربلاشما گېنېيس، چرىمتاللىق گېنېيس، دولومىتلىق جىنس، مەرمەر تاش قاتارلىق تۈزگەرگەن جىنس ىستېپىسى ئارىسىدا ساقلانغان، 12 ئاساسلىق كان گەۋدىسى بار. كان گەۋدىسى قەۋەتسىمان، لىنزىسىمان شەكىلدە بولۇپ، تۈزۈنلۈقى 100 مېتردىن 950 مېترغىچە، كەڭلىكى 16 مېتردىن 165 مېترغىچە كېلىدۇ. مىنېرال تەركىبى، ئاساسەن، ئوتتۇراھال دانچىلىق دولومىت ۋە كالتسىت بەلگىسىدىن ئىبارەت بولۇپ، سۈپىتى خېلى ياخشى.

§ 9 . كرېمنىيلىق كان

كورلا شەھىرىدە كرېمنىيلىق كان مەسۇلاتلىرى كۆپ ئەمەس، پەقەت ئىككى كان نۇقتىسىدىلا ئېلىپ بېرىلغان تەكشۈرۈپ باھالاش ئارقىلىق، ئۇنىڭ ئىستېقبالىلىق زاپىسىنىڭ 40 مىڭ تونىدىن 50 مىڭ تونىغا يېتىدىغانلىقى مۆلچەرلەندى.

ھاك خۇمدان تومۇرلۇق كۋارتس كان نۇقتىسى بۇ، باشقىگىنىڭ جەنۇبىدىكى ھاك خۇمدىنى ئېتراپىغا جايلاشقان. كۋارتس تومۇرى دەسلەپكى پروتېروزوي گۈرۈپپىسىدىكى تاغ توپى ئۆزگەرگەن جىنس ىستېپىسىغا تەۋە. ئۇ كىستوستېل ياكى يېرىق ئارىسىدا، ئۆزۈنلۈقى 100 مېتر، كەڭلىكى 50 مېتر دائىرىدە ھاسىل بولغان بولۇپ، كۋارتس تومۇرىدىن ئالتىسى بار، بۇنىڭ ئىچىدە بىرى ئەڭ چوڭ بولۇپ، ئۆزۈنلۈقى 70 مېتر، قېلىنلىقى 1.3 مېتر كېلىدۇ. ئۇنىڭ رودىسى لىنزىسىمان ھالەتتە بولۇپ، كۈل رەڭ، ئاق رەڭلىك كېلىدۇ، ئۇششاق دانچە، يېرىك دانچىلاردىن تۈزۈلگەن، ئۇنىڭ سۈپىتى خېلى ياخشى.

تاشەەن كۋارتس قۇم تاش كان نۇقتىسى بۇ كان قاتلىمىنىڭ ئېچىلىپ قالغان ئۆزۈنلۈقى 40 مېتر، قېلىنلىقى ئوچ مېتر بولۇپ، رۇدىسىنىڭ سۈپىتى سەل ناچارراق، ساپال خام ئەشياسى قىلىشقا بولىدۇ.

§ 10 . نېفىت، تەبىئىي گاز

كورلا شەھىرى گېئولوگىيىلىك تېكتونىك ئېلېمېنت جەھەتتە تارىم ئويمانلىقىنىڭ شىمالىدىكى كۆتۈرۈلمە بەلباغدىكى كورلا تۈمشۇقسىمان كۆچى يۇقىرى بېسىملىق رايونغا تەۋە. تارىم ئويمانلىقىنىڭ شىمالىي كۆتۈرۈلمىسىدىكى نېفىت ـ گاز يۇتۇنلەي دېگۈدەك پالېئوگېن دەۋرى، بور سىستېمىسى، يۇرا سىستېمىسى، تىرئاس سىستېمىسى، تاش كۆمۈر سىستېمىسى، سىلور سىستېمىسى، ئوردوۋىك سىستېمىسى، كېمبېرى سىستېمىسى، سىنىئان سىستېمىسى ۋە پروتېروزوي گۇرۇپپىسىدىكى تۈزگەرگەن جىنس تارىلىقلىرىغا تارقالغان. تارىم ئويمانلىقىنىڭ شىمالىي كۆتۈرۈلمىسىدىكى نېفىت گازىنىڭ تارقىلىش ئالاھىدىلىكى شۇكى، بىرىنچى، تارقالغان گۇرۇپپا، سىستېمىلار كۆپ؛ ئىككىنچى، تارقىلىشى چوڭقۇر. 5821 مېتردىن 6144 مېترغىچە بولغان چوڭقۇرلۇقتا يېنىك خام نېفىت داۋاملىق تېپىلماقتا.

ئۇچىنچى قىسىم

نوپۇس

چىن، خەن سۇلالىلىرى دەۋرىدىن كېيىن، ھۇنلار، تۇخرىلار، تۇركلەر، خەنزۇلار، تۇبۇتلەر، ئۇيغۇرلار، خۇيزۇلار، موڭغۇللار كەينىدىن كورلا شەھىرى تەۋەسىگە كىرگەن.

2000 يىل مابەينىدە، كۆپ قېتىملىق قوشۇۋېلىش ئۇرۇشلىرى تۈپەيلىدىن، كورلا ئاھالىسىنىڭ كۆچۈپ يۈرۈشى كۆپرەك بولغان. مىنگو دەۋرىگە كەلگەندە نوپۇس ئانچە ـ مۇنچە ستاتىستىكا قىلمىغان بولسىمۇ، تولۇق بولمىغان، خاتالىق كۆپرەك بولغان.

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ھەر دەرىجىلىك خەلق ھۆكۈمەتلىرى نوپۇسنى يىلمۇ يىل ستاتىستىكا قىلىپ تۇردى، كورلا شەھىرى تەۋەسىدىكى نوپۇس ئۆزگىرىشلىرى پەيدىنپەي خېلى ئەتراپلىق خاتىرىلىنىپ تۇردى.

دۆلىتىمىز قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە نوپۇسنىڭ تەبىئىي كۆپىيىش نىسبىتى خېلى تۆۋەن بولۇپ، 1953 ـ يىلى ‰6.10 بولدى، نوپۇسنىڭ مىخانىك كۆپىيىش نىسبىتى چوڭ بولدى.

1954 ـ يىلدىن كېيىن تۆۋەت ئۆز مەيلىگە قويۇۋېتىلگەنلىكتىن، 60 ـ يىللاردا نوپۇسنىڭ تەبىئىي كۆپىيىشى يۇقىرى پەللىگە چىقتى. 1966 ـ يىلى نوپۇسنىڭ تەبىئىي كۆپىيىش نىسبىتى ‰40.37 كە يەتتى، 1974 ـ يىلدىن كېيىن ئاستا ـ ئاستا تۆۋەنلەشكە باشلىدى.

ج ك پ 11 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3 ـ ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىنكى 1979 ـ، 1980 ـ يىللىرى ناھىيە، شەھەردە پىلانلىق توغۇت ئاپپاراتلىرى قۇرۇلۇپ، نوپۇسنى ئومۇميۈزلۈك باشقۇرۇش كۈچەيتىلدى.

1949 ـ يىلدىن 1982 ـ يىلىغىچە كورلا شەھىرىدە يېزا نوپۇسى شەھەر ـ بازار نوپۇسىدىن كۆپ بولغانىدى. 1983 ـ يىلى شەھەر ـ بازار نوپۇسى يېزا نوپۇسىدىن تۇنجى قېتىم ئېشىپ كەتتى ھەم شۇنىڭدىن تارتىپ يىلدىن ـ يىلغا كۆپەيدى. بۇ ھال شەھەر رايونىنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتىغا تۈرتكە بولغان بولسىمۇ، شەھەر رايونىدا تۇرمۇش، پاراۋانلىق مۇئەسسەسلىرىنىڭ ياخشىلىنىشىغا ۋە ماددىي تەمىنلەشكە بولغان بېسىمنى ئاشۇرۇۋەتتى.

80 ـ يىللاردا پىلانلىق تۆغۇت سىياسىتى ئومۇميۈزلۈك يولغا قويۇلغانلىقى ۋە ئەمەلىيلەشتۈرۈلگەنلىكى ئۈچۈن، 1990 ـ يىلى شەھەر بويىچە نوپۇسنىڭ تەبىئىي كۆپىيىش نىسبىتى ‰9.3 كە چۈشتى.

I باب

تارىختىكى نوپۇس ئەھۋالى

§ 1 . يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرىكى نوپۇس

غەربىي خەن سۇلالىسى دەۋرىدە لوپنۇر بەگلىكىدە 130 ئائىلە، 1480 نوپۇس بولغان. غەربىي خەن سۇلالىسىنىڭ شىنجۇ 2 - يىلى (مىلادىدىن بۇرۇنقى 60 - يىلى) غەربىي يۈرت قورۇقچىبېگى جېڭ جى ھۇنلار باتسىقانىنىڭ قول ئاستىدىكى 22 مىڭ كىشىنى كۈنچى دەرياسى قولتۇقىغا ئورۇنلاشتۇردى.

جىڭ سۇلالىسىنىڭ كاڭشى يىللىرىدا كورلا بېگى توختىنىڭ قول ئاستىدا 300 نەچچە ئائىلە بولغان، كېيىن ئۇلار لوپنۇرغا كۆچۈپ كەتكەن. چېيەنلۇڭ 24 - يىلى (1759 - يىلى) قارا شەھەر خان ئامبىلى شۇشەن توختى بەگنىڭ قول ئاستىدىكى 300 نەچچە ئائىلىنى كورلىغا كۆچۈرۈپ كەلدى، ئۇنىڭدىن باشقا دولان ئۇيغۇرلىرىدىن 400 نەچچە ئائىلىنى كورلا بېزىسى ۋە چەرچى ئەترايىغا ئورۇنلاشتۇردى.

مىنگونىڭ 17 - يىلى (1928 - يىلى) كورلىدا 18 مىڭ 682 نوپۇس بولغان، مىنگونىڭ 24-يىلى (1935-يىلى) نوپۇس 20 مىڭ 648گە يەتتى. مىنگونىڭ 25-يىلى (1936-يىلى) 4737 ئائىلە، 30 مىڭ 558 نوپۇس بولغان. مىنگونىڭ 33-يىلى (1944-يىلى) 23 مىڭ 690 نوپۇس، مىنگونىڭ 35-يىلى (1946-يىلى) 25 مىڭ 530 نوپۇس، مىنگونىڭ 36-يىلى (1947-يىلى) 25 مىڭ 179 نوپۇس بولغان. مىنگونىڭ 37-يىلى (1948-يىلى) نوپۇس 28 مىڭ 286 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئەر 17 مىڭ 793، ئايال 10 مىڭ 493. مىنگونىڭ 38-يىلى (1949 - يىلى) ئائىلە 6980 گە، نوپۇس 28 مىڭ 617 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئەر 15 مىڭ 410، ئايال 13 مىڭ 207.

§ 2 . يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىنكى نوپۇس

1. ئومۇمىي نوپۇس

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، جەمئىيەتنىڭ تىنچلىنىشىغا، ئىشلەپچىقىرىشنىڭ پەيدىنپەي ئەسلىگە كېلىشى ۋە راۋاجلىنىشىغا ئەگىشىپ نوپۇس تەدرىجى كۆپەيدى. 1950-يىلى جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 2-جۇن 6 - شىنىڭ 18 - تۈنى كورلا ناھىيىسىگە كېلىپ ئورۇنلىشىپ، 18-تۈن ئۈستىگىنى چېپىپ، دېھقانچىلىق قىلىشقا باشلىدى. 1956 - يىلدىن 1960 - يىلغىچە تۆت يوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش مەيدانى قۇرۇلدى.

1958 - يىلى «چوڭ مەكرەپ ئىلگىرىلەش»، خەلق گۈڭشېنى ئومۇملاشتۇرۇش ھەرىكىتىدە،

بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى، شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىڭتۈەنى ۋە كورلا ناھىيە. سىنىڭ نۇرغۇن ئاساسىي قۇرۇلۇش تۈرلىرى كورلا ۋىلايىتىدە باشلاندى، بۇنىڭ بىلەن ھەرقايسى جايلاردىن كەلگەن قۇرۇلۇش قوشۇنى كورلىغا توپلاندى. 1960 ـ يىلى كورلا ۋىلايىتى بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىغا قوشۇۋېتىلدى، ئاپتونوم ئوبلاستنىڭ رەھبەرلىك ئورگىنى يەنجى ناھىيىسىدىن كورلا ناھىيىسە. گە كۆچۈرۈپ كېلىندى، نەتىجىدە، كورلا ناھىيىسىگە قاراشلىق ئومۇمىي ئائىلە 1949 ـ يىلدىكى 6980 دىن 11 مىڭ 676 گە يېتىپ، 67.28% كۆپەيدى؛ ئومۇمىي نوپۇس 1949 ـ يىلدىكى 28 مىڭ 617 دىن 57 مىڭ 816 گە يېتىپ، 102.03% كۆپەيدى.

1961 ـ يىلدىن 1970 ـ يىلغىچە شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى، شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىڭتۈەنى، بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى ۋە كورلا ناھىيىسىنىڭ نۇرغۇن 3 ـ سەپ قۇرۇلۇشلىرى كورلا ناھىيىسىدە ياسىلىشقا باشلىغانلىقتىن، نوپۇس داۋاملىق كۆپەيدى. 1970 ـ يىلى ئومۇمىي ئائىلە 35 مىڭ 336 گە يېتىپ، 1960 ـ يىلدىكىدىن 202.6% كۆپەيدى؛ ئومۇمىي نوپۇس 142 مىڭ 372 گە يېتىپ، 1960 ـ يىلدىكىدىن 146.3% كۆپەيدى.

80 ـ يىللاردا جەنۇبىي شىنجاڭ تۆمۈر يولى ياسىلىشقا باشلىدى، يول ياساش قىسىملىرى، تۆمۈر يول خەلق ئىشچىلىرى تۈركۈملەپ كورلا شەھرىگە كىردى. 1984 ـ يىلى جەنۇبىي شىنجاڭ تۆمۈر يولى ۋاقىتلىق باشقۇرۇش باشقارمىسى تۇرپان شەھرىدىن كورلا شەھرىگە كۆچۈرۈپ كېلىندى. 1989 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى تارىم نېفىت ـ تەبىئىي گاز چارلاش ـ ئېچىش قۇماندانلىق شتابى كورلا شەھىرىدە قۇرۇلدى. شۇنىڭدىن كېيىن، تارىمدا نېفىت چارلاش ـ ئېچىش جەڭگە قاتنىشىش ئۈچۈن مەملىكەتنىڭ جاي ـ جايلىرىدىن كەلگەن قوشۇنلار تۈركۈم ـ تۈركۈملەپ كورلا شەھرىگە ئورۇنلاشتى. 1990 ـ يىلى كورلا شەھىرىدە تارىم نېفىت ـ تەبىئىي گاز چارلاش ـ ئېچىش قۇماندانلىق شتابى بازىسى ۋە تۈرمۇش بازىسى قۇرۇلۇشى باشلاندى. ئەنخۇي، جياڭسۇ، سىچۈەن، شەنشى ۋە شىنجاڭ قاتارلىق نۇرغۇن ئۆلكە، شەھەر، ئاپتونوم رايونلارنىڭ پەن ـ تەتقىقات ـ لايىھىلەش ئورۇنلىرى، ئاساسىي قۇرۇلۇش قوشۇنلىرى كولار شەھىرىگە كۆچلەپ كىردى. 1990 ـ يىلنىڭ ئاخىرىدا شەھەر بويىچە ئومۇمىي ئائىلە 67 مىڭ 432 گە يېتىپ، 1980 ـ يىلدىكىدىن 49.3% كۆپەيدى؛ ئومۇمىي نوپۇس 251 مىڭ 136 گە يېتىپ، 1980 ـ يىلدىكىدىن 32.5% كۆپەيدى.

يىللىق ستاتىستىكىلىق مەلۇماتقا ۋە 1953 ـ، 1964 ـ، 1982 ـ، 1990 ـ يىلدىكى تۆت قېتىملىق مەملىكەت بويىچە ئومۇمىيۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈش نەتىجىسىگە ئاساسلىنىپ، ھازىرقى مەمۇرىي رايونلار بويىچە ستاتىستىكا قىلغاندا، 1949 ـ يىلى كورلا ناھىيىسىدە 6980 ئائىلە، 28 مىڭ 617 نوپۇس بار بولۇپ، ھەربىر كۋادرات كىلومېتر يەرگە 3.97 ئادەم توغرا كەلگەن، بۇنىڭ ئىچىدە شەھەر ـ بازار نوپۇسى 5977 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 20.9 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن؛ يېزا نوپۇسى 22 مىڭ 640 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 79.1 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن. 1953 ـ يىلدىكى مەملىكەت بويىچە تۇنجى قېتىملىق ئومۇمىيۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈشتە، ناھىيە بويىچە ئائىلە 7135 كە، نوپۇس 30 مىڭ 643 كە يەتكەن، ھەر بىر كۋادرات كىلومېتر يەرگە 4.25 ئادەم توغرا كەلگەن. بۇنىڭ ئىچىدە شەھەر ـ بازار نوپۇسى 6767 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 22.08 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن؛ يېزا نوپۇسى 23 مىڭ 876 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 77.92 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن. 1964 ـ يىلدىكى مەملىكەت بويىچە 2 ـ قېتىملىق ئومۇمىيۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈشتە، ناھىيە بويىچە ئائىلە 17 مىڭ 290 گە، نوپۇس 75 مىڭ 596 گە يەتكەن، ھەربىر كۋادرات كىلومېتر يەرگە 10.48 ئادەم توغرا كەلگەن، بۇنىڭ ئىچىدە شەھەر ـ بازار نوپۇسى 25 مىڭ 173 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 33.3 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن؛ يېزا نوپۇسى 50 مىڭ 423 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 66.7 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن. 1982 ـ يىلدىكى

مەملىكەت بويىچە 3 ـ قېتىملىق ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈشتە، شەھەر (ناھىيە) بويىچە ئائىلە 44 مىڭ 382 گە، نوپۇس 196 مىڭ 270 كە يەتكەن، ھەر بىر كۋادرات كىلومېتر يەرگە 27.22 ئادەم توغرا كەلگەن، بۇنىڭ ئىچىدە شەھەر ـ بازار نوپۇسى98مىڭ685بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ50.28 پىرسەنتنى ئىگىلىگەن؛ يېزا نوپۇسى 97 مىڭ 585 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 49.72 پىرسەنتنى ئىگىلىگەن. 1990 ـ يىلدىكى مەملىكەت بويىچە 4 ـ قېتىملىق ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈشتە، شەھەر بويىچە ئائىلە 61 مىڭ 872 گە، نوپۇس 246 مىڭ 982 گە يەتكەن، ھەربىر كۋادرات كىلومېتر يەرگە 34.26 ئادەم توغرا كەلگەن، بۇنىڭ ئىچىدە شەھەر ـ بازار نوپۇسى 138 مىڭ 260 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 56 پىرسەنتنى ئىگىلىگەن؛ يېزا نوپۇسى 108 مىڭ 722 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 44 پىرسەنتنى ئىگىلىگەن.

كورلا شەھىرىدە ئىشلەپچىقىرىش ۋە ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشنىڭ راۋاجلىنىشىغا ئەگىشىپ نوپۇس ئۆزلۈكسىز كۆپەيدى. ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈشتە ئېلىنغان سانلار بويىچە ھېسابلىغاندا، 1953ـيىلى ناھىيە بويىچە ئومۇمىي نوپۇس 1949 ـ يىلدىكىدىن 2026 كىشى يەنى 6.6% ساپ كۆپەيگەن. 1964ـيىلى ئومۇمىي نوپۇس 1953 ـ يىلدىكىدىن 44 مىڭ 953 كىشى يەنى 146.6% ساپ كۆپەيگەن. مۇشۇ 11 يىلدا يىلىغا ئوتتۇرا ھېسابتا 8.56% كۆپەيىپ بارغان. 1982 ـ يىلى شەھەر (ناھىيە) بويىچە ئومۇمىي نوپۇس 1964 ـ يىلدىكىدىن 120 مىڭ 674 كىشى يەنى 159.6% ساپ كۆپەيگەن، مۇشۇ 18 يىلدا يىلىغا ئوتتۇرا ھېسابتا 6704 كىشى يەنى 5.44% كۆپەيىپ بارغان. 1990 ـ يىلى شەھەر بويىچە ئومۇمىي نوپۇس 1982 ـ يىلدىكىدىن 50 مىڭ 712 كىشى يەنى 25.84% ساپ كۆپەيگەن، مۇشۇ مەككىز يىلدا يىلىغا ئوتتۇرا ھېسابتا 57. 7244 كىشى يەنى 2.91% كۆپەيىپ بارغان. 1990ـيىلى 1949 ـ يىلدىكىدىن 218 مىڭ 365 كىشى يەنى 763% ساپ كۆپەيگەن. ئوتتەكنكى 41 يىلدا يىلىغا ئوتتۇرا ھېسابتا 5.39% كۆپەيىپ بارغان.

كورلا شەھىرى (ناھىيىسى) نىڭ 1949 — 1990 ـ يىللاردىكى نوپۇسى

(يىل ئاخىرىدىكى مەلۇمات)

جەدۋەل: 3 ـ 1

يىللار	ئومۇمى ئائىلە سانى	ئومۇمى ئادەم سانى					ئاھالە زىچلىقى (ئادەم/ كۋادرات كىلومېتر)
		جەمئىي	ئەر	ئايال	شەھەر- بازاردىكىسى	يېزا- كەنتتىكىسى	
1949	6 980	28 617	15 410	13 207	5 977	22 640	3.97
1950	7 072	28 989	15 610	13 379	6 054	22 935	4.02
1951	7 178	29 424	15 844	13 580	6 140	23 284	4.08
1952	7 313	29 983	16 145	13 838	6 462	23 521	4.16
1953	7 135	30 643	16 500	14 143	6 767	23 876	4.25
1954	7 291	32 081	17 350	14 731	7 858	24 223	4.45
1955	7 379	33 589	18 138	15 451	8 229	25 360	4.66
1956	7 572	34 077	18 412	15 665	8 943	25 134	4.73
1957	7 958	36 856	19 862	16 994	11 049	25 807	5.11
1958	8 680	41 181	24 229	16 952	14 947	26 234	5.71

6.74	30 893	17 680	20 699	27 874	48 573	10 569	1959
8.02	37 661	20 155	24 503	33 313	57 816	11 676	1960
8.18	33 708	25 268	25 264	33 712	58 976	12 143	1961
7.61	33 794	21 106	24 712	30 188	54 900	11 162	1962
10.53	55 313	20 610	23 664	52 259	75 923	12 047	1963
12.17	62 436	25 284	24 421	63 299	87 720	19 197	1964
14.15	71 093	30 936	27 669	74 360	102 029	21 472	1965
15.55	78 195	33 956	34 597	77 554	112 151	24 747	1966
16.82	82 337	38 940	32 753	88 524	121 277	26 653	1967
19.25	98 821	40 004	33 769	105 056	138 825	28 040	1968
18.87	99 615	36 413	35 018	101 010	136 028	29 987	1969
19.75	108 717	33 655	38 660	103 712	142 372	35 336	1970
19.05	96 403	40 955	40 070	97 288	137 358	33 971	1971
21.24	100 729	52 408	41 480	111 657	153 137	34 431	1972
20.71	86 177	64 561	43 704	107 034	150 738	34 951	1973
21.39	88 662	65 584	73 256	80 990	154 246	37 530	1974
21	850 64	66 373	72 982	78 455	151 437	36 091	1975
23.10	97 748	68 839	80 857	85 730	166 587	39 299	1976
23.68	99 747	70 992	83 767	86 972	170 739	39 943	1977
23.60	96 284	73 896	83 493	86 687	170 180	40 745	1978
24.98	97 941	82 194	88 589	91 546	180 135	43 013	1979
26.28	98 622	90 865	92 864	96 623	189 487	45 162	1980
27.16	101 928	93 908	95 313	100 523	195 836	45 526	1981
27.57	99 789	98 760	96 503	102 046	198 549	45 931	1982
28.24	89 978	113 624	99 514	104 088	203 602	47 397	1983
28.81	90 014	117 715	100 741	106 988	207 729	49 143	1984
30.38	88 202	130 846	105 874	113 174	219 048	51 845	1985
31.97	89 564	140 913	110 864	119 613	230 477	53 843	1986
32.52	87 952	146 545	112 074	122 423	234 497	55 971	1987
33.45	99 221	141 955	115 993	125 183	241 176	58 793	1988
33.92	90 529	154 047	116 422	128 154	244 576	61 722	1989
34.83	91 790	159 346	120 190	130 946	251 136	67 432	1990

2. نوپۇسنىڭ تارقىلىشى

كورلا شەھىرى تەۋەسىدىكى ئاھالىنىڭ 1990 - يىلدىكى تارقىلىش ئەھۋالى

(4 - قېتىملىق ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈشتە ئېلىنغان سان)

جەدۋەل: 3 - 2

ئورۇن نامى	ئومۇمى ئائىلە	ئومۇمى نوپۇس	ئورۇن نامى	ئومۇمى ئائىلە	ئومۇمى نوپۇس
«ئىتتىپاق» گىش بېجىرىش ئورنى	7036	26 708	بوتۇخو دېھقانچىلىق مەيدانى	319	1 490
سايباغ گىش بېجىرىش ئورنى	10 924	39 188	پۇخۇي دېھقانچىلىق مەيدانى	415	1 674
«تەڭرىتاغ» گىش بېجىرىش ئورنى	4 499	16 695	پۇخۇي چارۋىچىلىق فېرمىسى	128	581
ناشەن گىش بېجىرىش ئورنى	6 334	23 032	ئۇرۇقچىلىق مەيدانى	55	218
يېڭىشەھەر گىش بېجىرىش ئورنى	7 276	30 547	ئىقتىساد چارۋىچىلىق فېرمىسى	40	220
تېكچى يېزىسى	2 596	12 429	خوراتپىغ چارۋىچىلىق فېرمىسى	7	25
چارىباغ يېزىسى	2 258	10 192	ئوبلاستلىق ئاۋات دېھقانچىلىق مەيدانى	389	1 471
يېڭىشەھەر يېزىسى	1 448	7 321	ئوبلاستلىق ئاۋات بېلىقچىلىق مەيدانى	18	66
لەڭگەر يېزىسى	1 064	5 134	ئوبلاستلىق سايدۇڭ باغۋەنچىلىك مەيدانى	794	3 749
شاڭخۇ يېزىسى	1 192	5 776	ئوبلاستلىق سۈت فېرمىسى	45	187
قوشئېرىق يېزىسى	1 032	4 857	ئوبلاستلىق تەسىللىك ھەرە فېرمىسى	10	31
قارا يۇلغۇن يېزىسى	1 397	6 537	تاريم نېفىت بازىسى	232	1 732
ئاۋات يېزىسى	1 700	8 406	ئوبلاستلىق يېزا ئىگىلىك پەن تەتقىقات ئورنى	101	361
تۇۋۇرچى يېزىسى	905	4 524	يېزا ئىگىلىك 2 - شى 28 - تۈەن مەيدانى	1 800	6 521
پۇخۇي يېزىسى	383	1 679	يېزا ئىگىلىك 2 - شى 29 - تۈەن مەيدانى	4 270	14 671
چەرچى باغۋەنچىلىك مەيدانى	406	1 798	يېزا ئىگىلىك 2 - شى 30 - تۈەن مەيدانى	2 799	9 161
			جەمئىي	61 782	246 982

Ⅱ باب

نوپۇس تەرەققىياتى

§1 . نوپۇسنىڭ كۆچۈشى ۋە ئۆزگىرىشى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1950-يىلدىن 1990-يىلغىچە بولغان نوپۇسنىڭ كۆچۈش - ئۆزگىرىش ئەھۋالىنى مۇنداق تۆت باسقۇچقا بۆلۈش مۇمكىن:

1 - باسقۇچ 1950 - يىلدىن 1954 - يىلغىچە بولۇپ، بۇ مەزگىلدە جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 2 - جۇن 6 - شىنىڭ 18 - تۈنى كورلىدا دېھقانچىلىق قىلدى. 1954 - يىلى كورلا ناھىيىسىدە، كورلا ۋالىي مەھكىمىسى قۇرۇلدى، سىرتتىن كادىرلار، ھەربىي قىسىم كادىرلىرىنىڭ كېلىشى ھەم ناھىيە تەۋەسىدىكى خادىملارنىڭ ھەربىي سەپكە قاتنىشىش ۋە خىزمەت قىلىش ئۈچۈن باشقا جايلارغا كېتىشى قاتارلىق سەۋەپلەر تۈپەيلىدىن، كورلىغا كۆچۈپ كىرىش ياكى كورلىدىن كۆچۈپ چىقىش كۆپرەك بولدى. 1954 - يىلى 1598 كىشى كۆچۈپ كەتتى، 2056 كىشى كۆچۈپ كىردى، ئىككىسىنى بالانس قىلغاندا 458 كىشى ساپ كۆپەيدى.

2 - باسقۇچ 1955 - يىلدىن 1960 - يىلغىچە بولۇپ، 1958 - يىلى ئاپتونوم رايون، شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۈەنى، ئاپتونوم ئوبلاست ھەم ناھىيىنىڭ نۇرغۇن ئاساسىي قۇرۇلۇشى باشلاندى، بۇ مۇناسىۋەت بىلەن خۇيپي، جياڭسۇ قاتارلىق جايلاردىن كەلگەن بىر تۈركۈم چېگرا رايونغا يارەدەم بەرگۈچى ياشلار ۋە ئاققۇنلار ئورۇنلاشتۇرۇلدى. 1960 - يىلى كورلا ۋىلايىتى بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىغا قوشۇۋېتىلىپ، ئاپتونوم ئوبلاستنىڭ پارتىيە، ھۆكۈمەت، ئارمىيە ئورگانلىرى يەنجەدىن كورلا ناھىيىسىگە كۆچۈرۈپ كېلىنگەنلىكتىن، نوپۇس يەنە كۆپەيدى. 1958-يىلدىن 1960-يىلغىچە 5932 كىشى كۆچۈپ كەتتى، 14 مىڭ 14 كىشى كۆچۈپ كەلدى، ئىككىسىنى بالانس قىلغاندا 8082 كىشى ساپ كۆپەيدى.

3 - باسقۇچ 1961 - يىلدىن 1978 - يىلغىچە بولۇپ، بۇ مەزگىلدە نوپۇسنىڭ ئۆزگىرىشى چوڭ بولدى. 1962 - يىلى شەھەر - بازار نوپۇسى ئازايتىلغاندا، 7595 كىشى كۆچۈپ كەتتى، 4172 كىشى كۆچۈپ كەلدى، ئىككىسىنى بالانس قىلغاندا 3423 كىشى ئازايدى. شۇنىڭدىن كېيىن، مەركەز، ئاپتونوم رايون، ئاپتونوم ئوبلاستنىڭ نۇرغۇن ئاساسىي قۇرۇلۇشلىرى باشلانغانلىقتىن، سىرتتىن بىر مۇنچە ئورۇن كورلا ناھىيىسىگە كۆچۈپ كەلدى. 1962 - يىلدىن 1978 - يىلغىچە بولغان 16 يىلدا 55 مىڭ 498 كىشى كۆچۈپ كەتتى، 67 مىڭ 65 كىشى كۆچۈپ كەلدى، ئىككىسىنى بالانس قىلغاندا 11 مىڭ 567 كىشى ساپ كۆپەيدى .

4 - باسقۇچ 1979 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە بولۇپ، بۇ كورلا شەھىرى قۇرۇلغاندىن بۇيانقى 12 يىل ئىچىدىكى ئەڭ تېز سۈرئەتلىك 12 يىل ئىچىدە نوپۇس كۆرۈنەرلىك كۆپەيدى. 1984 - يىلى جەنۇبىي شىنجاڭ تۆمۈر يولى پۈتۈپ قاتناش باشلاندى، بۇنىڭ بىلەن كورلا

شەھەرنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتى ئىلگىرى سۈرۈلدى. سىرتتىن كەلگەن نوپۇسنۇ كۆپەيدى؛ 1989ـ يىلى تارىم نېفىت ـ تەبىئىي گاز چارلاش ـ ئېچىش قۇماندانلىق شتابى كورلا شەھىرىدە قۇرۇلدى ھەم 1990 ـ يىلى تارىم نېفىت ـ تەبىئىي گاز بازىسى قۇرۇلۇشى كورلا شەھىرىدە باشلاندى، بۇ كورلا شەھىرى ئىقتىسادىنىڭ ئۈچقاندەك راۋاجلىنىشىغا تۈرتكە بولدى ھەم نوپۇسنىمۇ تېز كۆپەيتىۋەتتى. مۇشۇ 12 يىلدا 80 مىڭ 375 كىشى كۆچۈپ كەتتى، 107 مىڭ 831 كىشى كۆچۈپ كەلدى، ئىككىسىنى بالانس قىلغاندا 27 مىڭ 456 كىشى ساپ كۆپەيدى.

كورلا شەھىرى (ناھىيىسى) ئاھالىسىنىڭ 1953 — 1990 ـ يىللاردىكى مىخانىك ئۆزگىرىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 3 ـ 3

يىللار	كۆچۈپ كەتكىنى	كۆچۈپ كەلگىنى	كۆچەيگىنى(+) كېمەيگىنى(—)	يىللار	كۆچۈپ كەتكىنى	كۆچۈپ كەلگىنى	كۆچەيگىنى(+) كېمەيگىنى(—)
1953	449	269	—180	1973	2 586	2 460	—126
1954	1 598	2 056	458	1974	5 931	5 314	—617
1955	637	4 887	4 250	1975	11 692	5 042	—6 650
1956	495	542	47	1976	5 947	6 604	657
1957	1 378	1 635	257	1977	4 441	5 571	1 130
1958	1 638	3 211	1 573	1978	3 546	5 460	1 914
1959	2 179	8 184	6 005	1979	5 670	8 050	2 380
1960	2 115	2 619	504	1980	5 914	8 668	2754
1961	3 046	3 926	880	1981	8 196	8 228	— 32
1962	7 595	4 172	—3 423	1982	10 537	12 093	1 556
1964	2 760	3 315	555	1983	8 067	8 808	741
1965	4 400	10 907	6 507	1984	6 330	11 314	4 984
1966	3 095	6 505	3 410	1985	5 755	14 593	8 838
1967	1 614	4 500	2 886	1986	6 364	8 178	1 814
1969	1 974	1 925	—49	1987	5 712	5 933	— 221
1970	1 298	2 661	1 363	1988	5 779	7 821	2 042
1971	2 932	2 151	—781	1989	7 596	7 023	—573
1972	3 282	4 650	1 368	1990	4 455	7 122	2 667

§ 2 . نوپۇسنىڭ تەبىئىي كۆپىيىشى

1953 ـ يىلدىن 1973 ـ يىلغىچە نوپۇسنىڭ تەبىئىي كۆپىيىش نىسبىتى تېز ئاشتى، 1964 ـ يىلدىن 1966 ـ يىلغىچە ئاھالىنىڭ توغۇلۇشى يۇقىرى پەللىگە يەتتى، 1966 ـ يىلى تۇغۇلۇش نىسبىتى ‰40.37 كە يەتتى. 1974 ـ يىلدىن كېيىن، دۆلەت نوپۇس سىياسىتىنىڭ تەشۋىق قىلىنىشى ۋە ئىزچىللاشتۇرۇلۇشىغا ئەگىشىپ، نوپۇسنىڭ تەبىئىي كۆپىيىشى تۆۋەنلەشكە باشلىدى. 1990 ـ يىلى نوپۇسنىڭ تەبىئىي كۆپىيىش نىسبىتى ‰9.3 بولدى.

كورلا شەھىرى (ناھىيىسى) ئاھالىسىنىڭ 1953 — 1990 ـ يىللاردىكى تەبىئىي كۆپىيىش ۋە تەبىئىي كېمىيىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 3 ـ 4

يىللار	تۇغۇلغىنى		تۆلگىنى		تەبىئىي كۆپەيگىنى	
	ئادەم سانى	تۇغۇلۇش نىسبىتى (‰)	ئادەم سانى	تۆلۈش نىسبىتى (‰)	ئادەم سانى	كۆپىيىش نىسبىتى (‰)
1953	348	11.35	161	5.25	187	6.10
1954	1 599	50.98	619	19.74	980	31.24
1955	1 015	31.45	465	14.41	550	17.04
1956	997	29.96	544	16.35	453	13.61
1957	1 280	32.95	616	15.86	664	17.09
1958	1 686	36.55	538	11.66	1 148	24.89
1963	2 655	34.52	496	6.45	2 159	28.07
1964	3 958	48.37	791	9.67	3 167	38.70
1965	4 387	46.24	672	7.08	3 715	39.16
1966	5 048	47.14	725	6.77	4 323	40.37
1967	5 083	43.55	801	6.86	4 282	36.69
1968	5 966	45.87	910	7	5 056	38.87
1969	5 708	41.54	769	5.60	4 939	35.94
1970	5 863	42.12	741	5.32	5 122	36.80
1971	5 122	36.62	903	6.46	4 219	30.16
1972	5 743	39.54	730	5.03	5 013	34.51
1973	5 871	38.64	716	4.71	5 155	33.93
1974	5 347	35.06	887	5.82	4 460	29.52
1975	4 472	29.26	721	4.73	3 751	24.54
1976	4 054	25.10	811	5.02	3 243	19.57
1977	3 894	23.50	869	5.24	3 025	18.26

15.34	2 616	4.11	700	19.45	3 316	1978
14.93	2 615	4.18	733	19.11	3 348	1979
12.02	2 222	3.85	712	15.88	2 934	1980
11.50	2 216	4.05	781	15.56	2 997	1981
12.26	2 417	3.77	743	16.02	3 160	1982
11.47	2 306	3.57	718	15.04	3 024	1983
11.38	2 340	4.16	856	15.54	3 196	1984
10.30	2 197	3.49	745	13.79	2 942	1985
12.33	2 771	2.81	632	15.14	3 403	1986
11.20	2 604	2.15	499	13.35	3 103	1987
15.03	3 575	3.99	948	19.02	4 523	1988
13.32	3 236	3.23	784	16.55	4 020	1989
9.30	2 306	4.56	1 130	13.86	3 436	1990

Ⅲ باب

نوپۇس قۇرۇلمىسى

§1. مىللەت قۇرۇلمىسى

كورلا شەھىرى كۆپ مىللەت توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان جاي. 1953 - يىلى مەملىكەت بويىچە تۇنجى قېتىملىق ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈشتە ئېنىقلىنىشچە، كورلا ناھىيىسىدە (ناھىيىگە قاراشلىق تۆت رايوننىڭ ستاتىستىكىلىق مەلۇماتى) ئۇيغۇر، قازاق، خەنزۇ، خۇيزۇ، قىرغىز، رۇس، ئۆزبېك، تاتاردىن ئىبارەت سەككىز مىللەت بار بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئومۇمىي نوپۇسى 30 مىڭ 643 كە يەتكەن، بۇنىڭ ئىچىدە خەنزۇ 378 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 1.23 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن؛ ئۇيغۇر، قازاق، خۇيزۇ قاتارلىق مىللەتلەر 30 مىڭ 265 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 98.77 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن.

ئىشلەپچىقىرىش ۋە قۇرۇلۇشنىڭ تەرەققىي قىلىشى ھەم 1960 - يىلى بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى رەھبەرلىك ئورگانلىرىنىڭ يەنجى ناھىيىسىدىن كورلا ناھىيىسىگە كۆچۈپ كېلىشى بىلەن كورلىدىكى مىللەتلەر قاتارىغا موڭغوللارمۇ قوشۇلدى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ نوپۇسىمۇ كۆرۈنەرلىك كۆپەيدى.

1964 - يىلى مەملىكەت بويىچە 2 - قېتىم ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈلگەندە، ناھىيە بويىچە ئۇيغۇر، قازاق، خەنزۇ، خۇيزۇ، قىرغىز، موڭغول، شىبە، رۇس، تاجىك، ئۆزبېك، تاتار، مانجۇ،

زاڭزۇ، دۇڭزۇ، چاۋشىيەنزۇ، تۇڭزۇ، بەيزۇ، تۇجيادىن ئىبارەت 18 مىللەت بار بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇس 75 مىڭ 596 گە يەتكەن. بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 39 مىڭ 286 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 51.97 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن؛ خەنزۇ 34 مىڭ 370 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 45.47 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن؛ باشقا مىللەتلەر نوپۇسى 1940 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 2.56 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن.

1982 ـ يىلى مەملىكەت بويىچە 3 ـ قېتىم ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈلگەندە، شەھەر (ناھىيە) بويىچە ئۇيغۇر، خۇيزۇ، خەنزۇ، موڭغۇل، زاڭزۇ، مياۋزۇ، جۇاڭزۇ، بۇيىزۇ، چاۋشىيەنزۇ، مانجۇ، تۇڭزۇ، ياۋزۇ، بەيزۇ، تۇجيا، قازاق، دۇڭشيانگ، جىڭپو، شىبە، تۇزبېك، قىرغىز، رۇس، سالا، تاتاردىن ئىبارەت 23 مىللەت بار بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇس 196 مىڭ 270 كە يەتكەن، بۇنىڭ ئىچىدە خەنزۇ 121 مىڭ 253 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 61.78 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن؛ ئۇيغۇر قاتارلىق ئاز سانلىق مىللەتلەر نوپۇسى 75 مىڭ 17 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 38.22 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن.

1990 ـ يىلى مەملىكەت بويىچە 4 ـ قېتىم ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈلگەندە، شەھەر بويىچە ئۇيغۇر، خۇيزۇ، خەنزۇ، موڭغۇل، زاڭزۇ، مياۋزۇ، جۇاڭزۇ، بۇيىزۇ، چاۋشىيەنزۇ، مانجۇ، دۇڭزۇ، ياۋزۇ، بەيزۇ، تۇجيا، قازاق، يىزۇ، لىزۇ، شېنىزۇ، دۇڭشيانگ، قىرغىز، تۇزۇ، داغۇر، سالا، ماۋنەن، مولاۋ، شىبە، رۇس، تۇزبېك، يۇغۇر، تاتاردىن ئىبارەت 30 مىللەت بار بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇس 246 مىڭ 982 گە يەتكەن. بۇنىڭ ئىچىدە خەنزۇ 153 مىڭ 861 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 62.3 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن؛ موڭغۇل 1981 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 0.8 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن؛ ئۇيغۇر 84 مىڭ 504 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 34.21 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن؛ خۇيزۇ 5243 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 2.12 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن؛ باشقا مىللەتلەر نوپۇسى 1393 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 0.56 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن.

1990 ـ يىلدىكى مەلۇماتقا قارىغاندا، شەھەردىكى 30 مىللەت ئىچىدە نوپۇسى 100 دىن ئاشىدىغان مىللەت خەنزۇ، ئۇيغۇر، خۇيزۇ، موڭغۇل، مياۋزۇ، جۇاڭزۇ، مانجۇ، تۇجيا، رۇستىن ئىبارەت توققۇزغا يەتكەن.

كورلا شەھىرى ئاھالىسى ئىچىدە 1990 ـ يىلى نوپۇسى 100 دىن ئاشقان مىللەتلەرنىڭ نوپۇسى

جەدۋەل: 3 ـ 5

مىللىتى	نوپۇسى	ئومۇمى نوپۇستا تۇتقان نىسبىتى (%)
خەنزۇ	153 861	62.30
ئۇيغۇر	84 504	34.21
خۇيزۇ	5 243	2.12
موڭغۇل	1 981	0.80
مياۋزۇ	142	0.06
جۇاڭزۇ	117	0.05
مانجۇ	410	0.17
تۇجا	271	0.11
روس	123	0.05

§ 2 . جىنس قۇرۇلمىسى

دۆلىتىمىز قۇرۇلغاندىن بۇيان، كورلا شەھىرى (ناھىيىسى) دىكى نوپۇسنىڭ قۇرۇلمىسىدا ئەلەر كۆپ، ئاياللار ئاز بولۇپ كەلدى.

50 ـ يىللاردا 18 ـ تۆمىنىڭ «بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈپ چېگرا رايونىنى قوغدىشى» ۋە ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشنىڭ قانات يايدۇرۇلۇشى بىلەن باشقا جايلاردىن ئەلەر كۆپلەپ كۆچۈپ كىردى، نوپۇسنىڭ جىنس قۇرۇلمىسىدا كۆرۈنەرلىك ئۆزگىرىش بولدى.

كورلا شەھىرى (ناھىيىسى) ئاھالىسىنىڭ 1949 — 1990 ـ يىللاردىكى جىنس قۇرۇلمىسى
(يىل ئاخىرىدىكى مەلۇمات)

جەدۋەل: 3 ـ 6

يىللار	ئومۇمىي نوپۇس	ئەر	ئومۇمىي نوپۇستىكى نىسبىتى (%)	ئايال	ئومۇمىي نوپۇستىكى نىسبىتى (%)	جىنس سېلىشتۇرمىسى (ئاياللارنى 100 دەپ ھېسابلىغاندا)
1949	28 617	15 410	53.85	13 207	46.15	116.68
1950	28 989	15 610	53.85	13 379	46.15	116.68
1951	29 424	15 844	53.85	13 580	46.15	116.67
1952	29 983	16 145	53.85	13 838	46.15	116.67
1953	30 643	16 500	53.85	14 143	46.15	116.67
1954	32 081	17 350	54.08	14 731	45.92	117.78
1955	33 589	18 138	54	15 451	46	117.39
1956	34 077	18 412	54.03	15 665	45.97	117.54
1957	36 856	19 862	53.89	16 994	46.11	116.88
1958	41 181	24 229	58.84	16 952	41.16	142.93
1959	48 573	27 874	57.39	20 699	42.61	134.66
1960	57 816	33 313	57.62	24 503	42.38	135.95
1961	58 976	33 712	57.16	25 264	42.84	133.44
1962	54 900	30 188	54.99	24 712	45.01	122.16
1963	75 923	52 259	68.83	23 664	31.17	220.84
1964	97 720	73 299	75.01	24 421	24.99	300.15
1965	102 029	74 360	72.88	27 669	27.12	268.75
1966	112 151	77 554	69.15	34 597	30.85	224.16
1967	121 277	88 524	72.99	32 753	27.01	270.28
1968	138 825	105 056	75.68	33 769	24.32	311.10
1969	136 028	101 010	74.26	35 018	25.74	288.45
1970	142 372	103 712	72.85	38 660	27.15	268.27
1971	137 358	97 288	70.83	40 070	29.17	242.80
1972	153 137	111 657	72.91	41 480	27.09	269.18

244.91	28.99	43 704	71.01	107 034	150 738	1973
110.56	47.49	73 256	52.51	80 990	154 246	1974
107.50	48.19	72 982	51.81	78 455	151 437	1975
106.03	48.54	80 857	51.46	85 730	166 587	1976
103.82	49.06	83 767	50.94	86 972	170 739	1977
103.82	49.06	83 493	50.94	86 687	170 180	1978
103.34	49.18	88 589	50.82	91 546	180 135	1979
104.05	49.01	92 864	50.99	96 623	189 487	1980
105.47	48.67	95 313	51.33	100 523	195 836	1981
105.74	48.60	96 503	51.40	102 046	198 549	1982
104.60	48.88	99 514	51.12	104 088	203 602	1983
106.20	48.50	100 741	51.50	106 988	207 729	1984
106.89	48.33	105 874	51.67	113 174	219 048	1985
107.89	48.10	110 864	51.90	119 613	230 477	1986
109.23	47.79	112 074	52.21	122 423	234 497	1987
107.92	48.09	115 993	51.91	125 183	241 176	1988
110.08	47.60	116 422	52.40	128 154	244 576	1989
108.95	47.86	120 190	52.14	130 946	251 136	1990

1949 ـ يىلدىن 1957 ـ يىلغىچە ئەرلەر ئايالالاردىن مەل كۆپرەك بولدى. 100 ئايالغا 116 دىن 117 گىچە ئەر توغرا كەلدى. 1958 ـ يىلدىن 1973 ـ يىلغىچە نوپۇسنىڭ جىنس قۇرۇلمىسىدا ئەرلەر ئايالالاردىن كۆپ بولۇشتەك ھالەت ساقلىنىپ كەلدى، 100 ئايالغا 140 تىن 250 گىچە، بەزى يىللاردا 300 دىن 311 گىچە ئەر توغرا كەلدى. 1974 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە ئەرلەر ئايالالاردىن مەل-بەل كۆپ بولدى، يەنى 100 ئايالغا 108 چە ئەر توغرا كەلدى.

3 §. ياش قۇرۇلمىسى

1. ھەرقايسى ياش گۇرۇپپىسىدىكىلەرنىڭ ئومۇمىي نوپۇس ئىچىدىكى نىسبىتى

1982 ـ يىلى مەملىكەت بويىچە 3 ـ قېتىملىق ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈشتە ئېلىنغان مەلۇماتقا قارىغاندا، كورلا شەھىرى (ناھىيىسى) بويىچە ئۆسمۈر ـ بالا (0~14 ياشقىچە) 70 مىڭ 936 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 36.14 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن؛ قۇرامىغا يەتكەنلەر (15~64 ياشقىچە) 119 مىڭ 303 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 60.79 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن؛ ياشانغانلار (65 ياشتىن يۇقىرىلار) 6031 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 3.07 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن. 1990 ـ يىلى مەملىكەت بويىچە 4-قېتىملىق ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈشتە ئېلىنغان مەلۇماتقا قارىغاندا، كورلا شەھىرى بويىچە ئۆسمۈر ـ بالا 61 مىڭ 167 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 24.77 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن؛ قۇرامىغا يەتكەنلەر 176 مىڭ 814 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 71.59 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن؛ ياشانغانلار 9001 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 3.64 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن. 1982 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە كورلا

شەھىرى تەۋەسىدىكى ئومۇمىي نوپۇسنىڭ ئۆپ ياش قۇرۇلمىسى مۇنداق بولدى: 80 - يىللارنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرە ئۆسمۇر - بالىلار نوپۇسنىڭ نسبىتى ئۆرلەشكە باشلىدى؛ 80 - يىللارنىڭ ئوتتۇرا، كېيىنكى مەزگىللىرى ۋە 90 - يىللارنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرە پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتى ئومۇميۈزلۈك قانات يايدۇرۇلغانلىقتىن، ئۆسمۇر - بالىلار نوپۇسنىڭ نسبىتى پەيدىنپەي تۆۋەنلىدى، ياشانغانلار نوپۇسنىڭ نسبىتى ئۆرلەشكە باشلىدى.

2. ئەمگەك يېشىدىكى نوپۇسنىڭ نسبىتى

1982-يىلى كورلا شەھىرى (ناھىيىسى) بويىچە ئەمگەك يېشىدىكى نوپۇس108مىڭ433+بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ25 .55پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن؛ ئۆسمۇر-بالىلارنى بېقىش كوئېففېنتسىنتى%42 .65، ياشانغانلارنى بېقىش كوئېففېنتسىنتى%56 .5، ئومۇمىي بېقىش كوئېففېنتسىنتى%98 .70 بولغان. 1990-يىلى شەھەر بويىچە ئەمگەك يېشىدىكى نوپۇس171مىڭ13بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 24 .69 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى، ئۆسمۇر - بالىلارنى بېقىش كوئېففېنتسىنتى %77 .35، ياشانغانلارنى بېقىش كوئېففېنتسىنتى %26 .5، ئومۇمىي بېقىش كوئېففېنتسىنتى %03 .41 بولدى. 1982-يىلدىكىگە سېلىشتۇرغاندا، 1990-يىلى ئەمگەك يېشىدىكى نوپۇس %71 .57 كۆپەيدى، ئۆسمۇر-بالىلارنى بېقىش كوئېففېنتسىنتى %65 .29 تۆۋەنلىدى، ياشانغانلارنى بېقىش كوئېففېنتسىنتى %3 .0 تۆۋەنلىدى.

§ 4. مەلۇمات قۇرۇلمىسى

1964 - يىلى مەملىكەت بويىچە 2 - قېتىملىق ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈشتە ئېلىنغان مەلۇماتنى قارىغاندا، ناھىيە بويىچە شەھەر - يېزا ئاھالىلىرى ئىچىدە باشلانغۇچ مەكتەپ مەلۇماتىدىكىلەر 23 مىڭ 934 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 66 .31 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن؛ تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ مەلۇماتىدىكىلەر 7601 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 05 .10 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن؛ تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ مەلۇماتىدىكىلەر 2444 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 23 .3 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن؛ ئالىي مەكتەپ مەلۇماتىدىكىلەر 469 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 62 .0 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن؛ ساۋاتسىز، چالا ساۋاتلار 19 مىڭ 767 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 15 .26 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن.

1982 - يىلى مەملىكەت بويىچە 3 - قېتىملىق ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈشتە ئېلىنغان مەلۇماتنى قارىغاندا، كورلا شەھىرى (ناھىيىسى) بويىچە باشلانغۇچ مەكتەپ مەلۇماتىدىكىلەر 69 مىڭ 351 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 33 .35 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن؛ تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ مەلۇماتىدىكىلەر 21 مىڭ 387 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 90 .10 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن؛ ئالىي مەكتەپ مەلۇماتىدىكىلەر 1570 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 80 .0 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن؛ ساۋاتسىز، چالا ساۋاتلار 34 مىڭ 870 بولۇپ ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 77 .17 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن.

1990 - يىلى مەملىكەت بويىچە 4 - قېتىملىق ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈشتە ئېلىنغان مەلۇماتنى قارىغاندا، كورلا شەھىرى بويىچە ئالىي مەكتەپ مەلۇماتىدىكىلەر (ئالىي تېخنىكۇم مەلۇماتىدىكىلەرنىمۇ ئۆزئىچىگە ئالىدۇ) 7054 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 86 .2 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن؛ ئوتتۇرا تېخنىكۇم مەلۇماتىدىكىلەر 11 مىڭ 405 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 62 .4 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن؛ تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ مەلۇماتىدىكىلەر 34 مىڭ 974 بولۇپ ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 16 .14 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن؛

تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ مەلۇماتىدىكىلەر 70 مىڭ 20 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 28.35 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن؛ باشلانغۇچ مەكتەپ مەلۇماتىدىكىلەر 71 مىڭ 169 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 28.82 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن؛ ساۋاتسىز، چالا ساۋاتلار 26 مىڭ 868 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 10.88 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن.

§5. كەسىپ قۇرۇلمىسى

1990 - يىلى كورلا شەھىرى بويىچە ئەمگەك يېشىدىكى نوپۇس (يەنى 15 ياشتىن 59 ياشقىچە بولغانلار) 171 مىڭ 13 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 69.24 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى، يۇنىڭ ئىچىدە ئەر ئەمگەك كۈچى 88 مىڭ 266 بولۇپ، ئومۇمىي ئەمگەك كۈچىنىڭ 51.61 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ ئايال ئەمگەك كۈچى 82 مىڭ 747 بولۇپ، ئومۇمىي ئەمگەك كۈچىنىڭ 48.39 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

شەھەر بويىچە 1990 - يىلدىكى ھەر خىل كەسىپتىكى ئاھالە ئەھۋالى

جەدۋەل: 3 - 7

كەسىپ نامى	جەمئىي ئادەم	ئەر	ئايال	شەھەرنىڭ ئومۇمى نوپۇسىدىكى نىسبىتى %		
				جەمئىي	ئەر	ئايال
شەھەر بويىچە	127 103	73 650	53 453	100	57.95	42.05
1. دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق، بېلىقچىلىق، سۇچىلىق	44 184	25 068	19 116	34.76	19.72	15.04
2. سانائەت	32 207	17 447	14 760	25.34	13.73	11.61
3. گېئولوگىيىلىك ئومۇمىي تەكشۈرۈش ۋە قىدىرىپ تەكشۈرۈش كەسپى	2 679	2 119	560	2.11	1.67	0.44
4. ھۈنەرۋەنلىك	10 516	7 136	3 380	8.27	5.61	2.66
5. قاتناش - ترانسپورت، پوچتا - تېلېگراف ئالاقىسى	9 925	7 138	2 787	7.81	5.62	2.19
6. سودا، يىمەك - ئىچمەك كەسپى، ماددىي ئەشيا، تەمىنات - سودا ۋە ئامبارداۋاسىلاش	9 568	4 915	4 653	7.53	3.87	3.66
7. ئۇي - زېمىن باشقۇرۇش، جامائەت ئىشلىرى، ئاھالە مۇلازىمىتى ۋە مەسلىھەت بېرىش مۇلازىمىتى	2 381	1 207	1 174	1.87	0.95	0.92
8. سەھىيە، تەنتەربىيە ۋە ئىجتىمائىي پاراۋانلىق ئىشلىرى	2 241	797	1 444	1.76	0.63	1.14
9. ماتارىپ، مەدەنىيەت - مەئىپەت ۋە رادىئو - تېلېۋىزىيە ئىشلىرى	5 582	2 338	3 244	4.39	1.84	2.55
10. پەن تەتقىقاتى ۋە ئۇنۇمبرسال تېخنىكا مۇلازىمىتى	553	330	223	0.44	0.26	0.18
11. پۇل مۇئامىلە، سۇغۇرتا كەسپى	1 109	593	516	0.87	0.47	0.40
12. ھۆكۈمەت، پارتىيە ۋە ئىجتىمائىي تەشكىلاتلار	6 155	4 559	1 596	4.84	3.58	1.26

1990 ـ يىلى كورلا شەھىرى بويىچە ئىشتىكى نوپۇس 127 مىڭ 103 كە يەتتى. 1 ـ كەسىپ (يەنى دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق، بېلىقچىلىق، سۇچىلىق) بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئەمگەكچى 44 مىڭ 184 بولۇپ، ئىشتىكى ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 34.76 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ 2 ـ كەسىپ (ياساش، بىناكارلىق، كانچىلىق) بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئەمگەكچى 45 مىڭ 393 بولۇپ، ئىشتىكى ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 35.71 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ 3 ـ كەسىپ (قاتناش ـ تىرانسپورت، سودا، يىمەك-ئىچمەك، مەدەنىيەت، ماارىپ، مەھىيە، جامائەت ئىشلىرى) بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئەمگەكچى 37 مىڭ 526 بولۇپ، ئىشتىكى ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 29.52 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

§ 6 . ئائىلە ۋە نىكاھلىنىش ئەھۋالى

1. ئائىلە كۆلىمى

1990 ـ يىلى مەملىكەت بويىچە 4 ـ قېتىملىق ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈشتە ئېلىنغان مەلۇماتقا قارىغاندا، كورلا شەھىرى بويىچە ئومۇمىي ئائىلە 61 مىڭ 872 گە يەتكەن، بۇنىڭ ئىچىدە ئۆي تۇتقان ئائىلە 60 مىڭ 920، كوللېكتىپ ئائىلە 952. ئۆي تۇتقان ئائىلىلەرنىڭ ھەر بىرىگە 3.73 ئادەم توغرا كەلگەن، دېمەك يۇنى 1964 ـ يىلى كورلا ناھىيىسى بويىچە ھەربىر ئائىلىگە توغرا كەلگەن 4.38 ئادەم ۋە 1982 ـ يىلى شەھەر (ناھىيە) بويىچە ھەربىر ئائىلىگە توغرا كەلگەن 4.21 ئادەم (بۇنىڭ ئىچىدە كورلا ناھىيىسى بويىچە ھەربىر ئائىلىگە توغرا كەلگىنى 4.25 ئادەم، كورلا شەھىرى بويىچە ھەربىر ئائىلىگە توغرا كەلگىنى 4.21 ئادەم) بىلەن سېلىشتۇرغاندا، ئائىلە نوپۇسىنىڭ سانى ئازايغان. ئائىلە سانى كۆپەيگەنلىكى، چوڭ ئائىلىلەر ئازايغانلىقى، كىچىك ئائىلىلەر كۆپەيگەنلىكى ئۈچۈن، ئائىلىلەرنىڭ ئوتتۇرىچە كۆلىمى پەيدىنپەي كىچىكلەشكە باشلىغان.

2. نىكاھلانمىغان نوپۇس

1982 ـ يىلى كورلا شەھىرى (ناھىيىسى) بويىچە 15 ياش ۋە 15 ياشتىن يۇقىرى 125 مىڭ 334 كىشى ئىچىدە نىكاھلانمىغانلار 36 مىڭ 399 بولۇپ، 15 ياشتىن يۇقىرى ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 29.04 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. بۇنىڭ ئىچىدە ئوغۇل 20 مىڭ 658، قىز 15 مىڭ 741. 1990 ـ يىلى كورلا شەھىرى بويىچە 15 ياشتىن يۇقىرى نوپۇس ئىچىدە نىكاھلانمىغانلار 58 مىڭ 759 بولۇپ، 15 ياشتىن يۇقىرى ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 31.62 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئوغۇل 33 مىڭ 994، قىز 24 مىڭ 765. نىكاھلانمىغانلارنىڭ نىسبىتى 1982 ـ يىلدىكىدىن ئەل ـ پەل كۆپەيدى.

3. جۈرىلىك بولۇش نىسبىتى

1982 ـ يىلى 15 ياش ۋە 15 ياشتىن يۇقىرى نوپۇس ئىچىدە جۈرىسى بارلار 81 مىڭ 902 بولۇپ، جۈرىلىك بولۇش نىسبىتى 65.35% كە يەتتى، ئەرلەرنىڭ جۈرىلىك بولۇش نىسبىتى 63.86% كە،

ئايالالارنىڭ جۈرئىتىك بولۇش نىسبىتى 66.92% كە يېتىپ، ئايالالارنىڭ جۈرئىتىك بولۇش نىسبىتى ئەرلەرنىڭكىدىن يۇقىرى بولدى. 1990 - يىلى 15 ياش ۋە 15 ياشتىن يۇقىرى نوپۇس ئىچىدە جۈرئىتىك بولۇش نىسبىتى 63.44% بولدى، ئەرلەرنىڭ جۈرئىتىك بولۇش نىسبىتى 61.72% كە، ئايالالارنىڭ جۈرئىتىك بولۇش نىسبىتى 65.31% كە يېتىپ، ئايالالارنىڭ جۈرئىتىك بولۇش نىسبىتى ئەرلەرنىڭكىدىن يۇقىرى بولدى. بۇ نىسبەت 1982 - يىلدىكىدىن سەل - پەل تۆۋەنلىدى، بۇ كېچىكىپ نىكاھلانغان نوپۇسنىڭ كۆپەيگەنلىكىنى چۈشەندۈرىدۇ.

4. جۈرئىسى ئۆلۈپ كېتىش نىسبىتى

1982 - يىلى كورلا شەھىرى (ناھىيىسى) دىكى 15 ياش ۋە 15 ياشتىن يۇقىرىلار ئىچىدە جۈرئىسى ئۆلۈپ كەتكەنلەرنىڭ نىسبىتى 3.67% بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئەرلەرنىڭ نىسبىتى 2%، ئايالالارنىڭ نىسبىتى 5.42% بولۇپ، ئايالالارنىڭ جۈرئىسى ئۆلۈپ كېتىش نىسبىتى ئەرلەرنىڭكىدىن يۇقىرى بولدى. 1990 - يىلى كورلا شەھىرىدە جۈرئىسى ئۆلۈپ كەتكەنلەرنىڭ نىسبىتى 3.20% بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئەرلەرنىڭ نىسبىتى 1.58%، ئايالالارنىڭ نىسبىتى 4.98% بولۇپ، ئايالالارنىڭ جۈرئىسى ئۆلۈپ كېتىش نىسبىتى ئەرلەرنىڭكىدىن يۇقىرى بولدى.

5. نىكاھتىن ئاجرىشىش نىسبىتى

1982 - يىلى كورلا شەھىرى (ناھىيىسى) دىكى15ياشتىن يۇقىرى نوپۇس ئىچىدە نىكاھتىن ئاجراشقانلارنىڭ نىسبىتى1.95%بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئەرلەرنىڭ نىكاھتىن ئاجرىشىش نىسبىتى2.08%، ئايالالارنىڭ1.80%بولدى. 1990 - يىلى 15ياشتىن يۇقىرى نوپۇس ئىچىدە نىكاھتىن ئاجراشقانلارنىڭ نىسبىتى 1.74% بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئەرلەرنىڭ 1.68%، ئايالالارنىڭ نىسبىتى 1.80%بولدى، بۇنى 1982 - يىلدىكى بىلەن سېلىشتۇرغاندا، ئەرلەرنىڭ نىكاھتىن ئاجرىشىش نىسبىتى تۆۋەنلىدى.

§ 7. شەھەر، يېزىلارنىڭ نوپۇس قۇرۇلمىسى

1949 - يىلى كورلا ناھىيىسىدە شەھەر - بازار نوپۇسى 5977 بولۇپ، ناھىيە ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 20.89% نى ئىگىلىگەن، يېزا نوپۇسى 22 مىڭ 640 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 79.11 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن (ھەر ئىككىسى يىل ئاخىرىدىكى ستاتىستىكىلىق سان، تۆۋەندىمۇ شۇنداق). ناھىيە بويىچە يېزا نوپۇسى شەھەر - بازار نوپۇسىدىن 16 مىڭ 663 كىشى كۆپ بولغان.

1953-يىلى ناھىيە بويىچە شەھەر - بازار نوپۇسى6767بولۇپ، ناھىيە ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 22.08 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن؛ يېزا نوپۇسى 23 مىڭ 876 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 77.91 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن، يېزا نوپۇسى شەھەر - بازار نوپۇسىدىن 17 مىڭ 109 كىشى كۆپ بولغان.

1964 - يىلى ناھىيە بويىچە شەھەر - بازار نوپۇسى 25 مىڭ 284 بولۇپ، ناھىيە ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 25.87 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى، يېزا نوپۇسى 62 مىڭ 436 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 63.89 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى، يېزا نوپۇسى شەھەر - بازار نوپۇسىدىن 37 مىڭ 152 كىشى كۆپ بولدى.

1980 ـ يىلى شەھەر ـ بازار نوپۇسى 90 مىڭ 865 بولۇپ، شەھەر ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 47.95 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى، يېزا نوپۇسى 98 مىڭ 662 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 52.07 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى، يېزا نوپۇسى شەھەر ـ بازار نوپۇسىدىن 7797 كىشى كۆپ بولدى.

1982 ـ يىلى شەھەر ـ بازار نوپۇسى 98 مىڭ 760 بولۇپ، شەھەر ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 49.74 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى، يېزا نوپۇسى 99 مىڭ 789 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 50.26 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى، يېزا نوپۇسى شەھەر ـ بازار نوپۇسىدىن 1029 كىشى كۆپ بولدى، يېزا نوپۇسى يىلەن شەھەر ـ بازار نوپۇسى ئاساسىي جەھەتتىن تەڭلەشتى.

1983 ـ يىلى شەھەر ـ بازار نوپۇسى 113 مىڭ 624 بولۇپ، شەھەر ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 55.81 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى، يېزا نوپۇسى 89 مىڭ 978 بولۇپ، شەھەر ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 44.19 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى، شەھەر ـ بازار نوپۇسى يېزا نوپۇسىدىن 23 مىڭ 646 كىشى ئېشىپ كەتتى. بۇ دۆلىتىمىز قۇرۇلغاندىن بۇيان، شەھەر (ناھىيە) بويىچە شەھەر ـ بازار نوپۇسى يېزا نوپۇسىدىن ئېشىپ كەتكەن تۇنجى بۇرۇلۇش يىلى بولدى.

1985 ـ يىلى شەھەر نوپۇسى 130 مىڭ 846 بولۇپ، شەھەر ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 59.73 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى، يېزا نوپۇسى 88 مىڭ 202 بولۇپ، شەھەر ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 40.27 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى، شەھەر نوپۇسى يېزا نوپۇسىدىن 42 مىڭ 644 كىشى كۆپ بولدى.

1990 ـ يىلى شەھەر بويىچە شەھەر نوپۇسى 159 مىڭ 347 بولۇپ، شەھەر ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 63.45 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى، يېزا نوپۇسى 91 مىڭ 792 بولۇپ، شەھەر ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 36.55 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى، شەھەر نوپۇسى يېزا نوپۇسىدىن 67 مىڭ 555 كىشى كۆپ بولدى.

70 يىللارنىڭ ئاخىرى ۋە 80ـيىللاردا ئىسلاھات ئېلىپ بېرىش، ئىشكىنى ئېچىۋېتىش سىياسىتىنىڭ چوڭقۇر ئىزچىللاشتۇرۇلۇشى ۋە تاۋار ئىگىلىكىنىڭ تەرەققىي قىلدۇرۇلۇشى ئارقىسىدا كورلا شەھىرىنىڭ كۆلىمى كېڭەيدى، شەھەرـيېزا نوپۇسىنىڭ قۇرۇلمىسىدا ئۆزلۈكسىز ئۆزگىرىش بولدى ۋە تۆۋەندىكىدەك ئۇچ روشەن ئالاھىدىلىك كۆرۈلدى: 1) 1949ـيىلدىن 1982ـيىلغىچە يېزا نوپۇسى شەھەرـبازار نوپۇسىدىن كۆپ بولدى، 1982ـيىلى يېزا نوپۇسى شەھەرـبازار نوپۇسىدىن سەلـپەل ئېشىپ، ئاساسىي جەھەتتىن تەڭلەشتى. 1983ـيىلدىن باشلاپ شەھەر نوپۇسى يىلدىن يىلغا كۆپەيدى. 1983ـيىلدىن كېيىن شەھەر نوپۇسى يېزا نوپۇسىدىن كۆپ بولدى، جۈملىدىن، 1990ـيىلى شەھەر نوپۇسى يېزا نوپۇسىدىن 26.9% كۆپ بولدى. 2) شەھەر ئەتراپى رايونلىرىنىڭ نوپۇسى چەتـ ياقا دېھقانچىلىقـچارۋىچىلىق رايونلىرىنىڭكىدىن كۆپ بولدى. 1982ـيىلى شەھەر ئەتراپىدىكى يېزىلارنىڭ نوپۇسى 17 مىڭ 388، چەتـياقا دېھقانچىلىقـچارۋىچىلىق رايونلىرىنىڭ نوپۇسى 15 مىڭ 580، شەھەر ئەتراپى رايونلىرى يىلەن چەتـياقا دېھقانچىلىقـچارۋىچىلىق رايونلىرىنىڭ نوپۇس نىسبىتى 26.47:74.52 بولدى. 1990ـيىلى شەھەر ئەتراپى رايونلىرىدىكى يېزا نوپۇسى 29 مىڭ 942، چەت ـ ياقا دېھقانچىلىقـچارۋىچىلىق رايونلىرىنىڭ نوپۇسى 11 مىڭ 983، شەھەر ئەتراپى رايونلىرىدىكى يېزىلار يىلەن چەت ـ ياقا دېھقانچىلىقـچارۋىچىلىق رايونلىرىنىڭ نوپۇس نىسبىتى 59.28:41.71بولدى. 3) شەھەرگە قاراشلىق يېزىلارنىڭ نوپۇسى بىكتۇەنىڭ يېزا ئىگىلىك تۇەنـمەيدانلىرىنىڭكىدىن كۆپ بولدى. 1982ـيىلى شەھەرگە قاراشلىق يېزىلارنىڭ نوپۇسى 65 مىڭ 908، بىكتۇەن يېزا ئىگىلىك تۇەنـمەيدانلىرىنىڭ نوپۇسى 33 مىڭ 881، شەھەرگە قاراشلىق يېزىلار نوپۇسى يىلەن بىكتۇەن يېزا ئىگىلىك تۇەنـمەيدانلىرى نوپۇسىنىڭ نىسبىتى 95.33:05.66 بولدى. 1990ـيىلى شەھەرگە قاراشلىق يېزىلارنىڭ نوپۇسى 77 مىڭ 677، بىكتۇەن يېزا ئىگىلىك تۇەنـمەيدانلىرىنىڭ نوپۇسى 30 مىڭ 353، شەھەرگە قاراشلىق يېزىلار يىلەن بىكتۇەن يېزا ئىگىلىك تۇەنـمەيدانلىرى نوپۇسىنىڭ نىسبىتى 10.28:90.71 بولدى.

Ⅳ باب

نوپۇسنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش ئەھۋالى

§ 1 . 1 ـ قېتىملىق ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈش ئەھۋالى

كورلا ناھىيىسىدە 1953 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنىدىن 6 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى سائەت 24 كېچە 1 ـ قېتىملىق ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىلدى، بۇ خىزمەتكە ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى، ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى كونكرت مەسئۇل بولدى. بۇ قېتىمقى ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈشكە بىرلەشتۈرۈپ، ناھىيە بويىچە نوپۇس تۇزۇمى ئورنىتىلدى. ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى، چ غ ئىدارىسى 4 ـ رايونلىق قارا دۆڭ يېزىسى ۋە 2 ـ رايونلىق ئاۋات كەنتىدە يېزىلارنىڭ باشلىقلىرى، يارەمچىلىرى بىلەن بىرلىكتە نوپۇسنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش ۋە نوپۇسنى سېلىشتۇرۇپ توغرىلاش سىنىقى ئېلىپ باردى. ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى ناھىيە بويىچە يېزىلارنىڭ نوپۇسنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش ئىشغا، ناھىيىلىك چ غ ئىدارىسى شەھەر ـ بازار، مەھەللىلەر نوپۇسنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش ـ تىزىملاش خىزمىتىگە مەسئۇل بولدى. 1953 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى سائەت 24 مەملىكەت بويىچە تەكشۈرۈش ـ تىزىملاشنىڭ ئۆلچەملىك ۋاقتى قىلىندى، يېزا-بازارلارنىڭ سايلام رايونلىرى بويىچە تەكشۈرۈش ـ تىزىملاش پونكتلىرى تەسىس قىلىندى، جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ پۇقرالىق بولغانلىقى كىشىلەرنى ئائىلە باشلىقلىرى شۇ پونكتلارغا بېرىپ تىزىمغا ئالدۇردى. قاتنىشى بىتەپ جايلاردا نوپۇسنى تىزىملاشتا باشقا چارىلار قوللىنىلدى. ئېنىقلىنىشىچە، ناھىيە بويىچە ئومۇمىي نوپۇس 30 مىڭ 643 بولۇپ، 1949 ـ يىلدىكىدىن 7.08% كۆپەيگەن.

§ 2 . 2 ـ قېتىملىق ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈش ئەھۋالى

«مەملىكەت بويىچە 2 ـ قېتىملىق ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈش ـ تىزىملاش چارىسى» دىكى بەلگىلىمىلەرگە ئاساسەن، 1964 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى سائەت 24 ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈشنىڭ ئۆلچەملىك ۋاقتى قىلىندى. كورلا ناھىيىسىدە 2 ـ قېتىملىق ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈش داشىرىسى ناھىيىگە بېۋاستە قاراشلىق ئورۇنلار، ئاپتونوم ئوبلاستنىڭ كورلىدا تۇرۇشلۇق مەمۇرىي ـ كەسپىي ئورۇنلىرى، يېزا ئىگىلىك 2 ـ شىنىڭ كورلىدا تۇرۇشلۇق ئورۇنلىرى، كورلىدىكى كانچىلىق رايونى، بىناكارلىق ـ قۇرۇلۇش 2 ـ شىنى قۇرۇلۇش 2 ـ رايونى، كورلىدا تۇرۇشلۇق ھەربىي قىسىملارنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرىنى تۇزۇشچىگە ئالدى. 1964 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ بېشىدا ناھىيىلىك

2-قېتىملىق ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈش ئىشخانىسى قۇرۇلدى، ھەر قايسى ئورۇنلارمۇ شۇنىڭغا مۇناسىپ ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈش رەھبەرلىك گۇرۇپپىلىرىنى قۇردى. ناھىيە بويىچە ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈشكە 731 خادىم قاتناشتى. ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈش بويىچە تىزىملاش باشلىنىشتىن ئىلگىرى، ناھىيە بويىچە توقۇز خەلق گۇڭشېسى، 11 ئىشلەپچىقىرىش ئىتريتى ۋە تېرە-مۇرۇم مەھسۇلاتلىرى كوپېراتىپىدا ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈش خىزمىتى سىناق قىلىندى. تىزىم-لاش خىزمىتى 6 - ئاينىڭ 30 - كۈنى باشلىنىپ، 8 - ئاينىڭ 5 - كۈنى پۈتۈنلەي ئاخىرلاشتى. 8 - ئاينىڭ 11 - كۈنى مەلۇماتلار جەملىنىپ يۇقىرىغا يوللاندى. ئېنىقلىنىشچە، ناھىيە بويىچە ئومۇمىي نوپۇس 75 مىڭ 596 بولۇپ، 1 - قېتىملىق ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈشتىكىدىن 1.47 ھەسسە كۆپەيگەن.

§ 3 . 3 - قېتىملىق ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈش ئەھۋالى

1981 - يىل 9 - ئايدا كورلا شەھىرى ۋە كورلا ناھىيىسىدە شەھەرلىك، ناھىيىلىك ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈشكە رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىلىرى قۇرۇلدى. شۇ يىلى 4 - ئاينىڭ بېشىدا شەھەر، ناھىيىگە قاراشلىق ئاساسىي قاتلام ئورۇنلاردا ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈشكە مەسئۇل ئاپپاراتلار قۇرۇلدى. 5 - ئايدا شەھەر، ناھىيە ئۆزلىرىگە قاراشلىق ئورۇنلارنىڭ نوپۇسىنى تەرتىپكە سالدى ۋە ئادرېس ۋەكالەت نومۇرلىرىنى تۈزۈپ چىقتى؛ 6 - ئايدا شەھەر، ناھىيە نوپۇس تەكشۈرگۈچىلەرنى تەربىيىلەش ۋە ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈشنى نۇقتىدا سىناق قىلىش خىزمەتلىرىنى ئىشلىدى.

1982 - يىل 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ساڭەت نۆل شەھەر، ناھىيە بويىچە ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈشنىڭ ئۆلچەملىك ۋاقتى قىلىندى، بۇ ۋاقىتتا ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈش بويىچە تىزىملاش، سۈپەتنى ئارىلاپ تەكشۈرۈش ۋە 10% لىك نىسبەت بويىچە سۈپەتنى ئارىلاپ تەكشۈرۈش، قول بىلەن جەملەش ۋە نومۇر سېلىش باسقۇچى ئومۇميۈزلۈك باشلاندى. 10 - ئاينىڭ 25 - كۈنى كورلا شەھىرى، كورلا ناھىيىسىنىڭ ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈش خىزمىتى ئاياغلاشتى ھەم ئاپتونوم رايونلۇق، ئاپتونوم ئوبلاستلىق ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈش ئىشخانىلىرىنىڭ تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىشىدا بىر قېتىمدىلا لايىقەتلىك بولدى، «مەملىكەت بويىچە 3 - قېتىملىق ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈش چارىسى»دا بەلگىلەنگەن ۋاقىت ۋە سۈپەتكە ئۇيغۇن كەلدى، مەلۇماتلار 11 - ئاينىڭ بېشىدا ئاپتونوم رايونلۇق ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈش ئىشخانىسىنىڭ ھېسابلاش ماشىنىسى بىلەن جەملىشىگە يوللاندى. ئېنىق-لىنىشچە، كورلا شەھىرى ۋە ناھىيىسىنىڭ ئومۇمىي نوپۇسى 196 مىڭ 270 بولۇپ، 2 - قېتىملىق ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈشتىكىدىن 1.6 ھەسسە كۆپەيگەن.

§ 4 . 4 - قېتىملىق ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈش ئەھۋالى

1989 - يىل 9 - ئايدا شەھەرلىك ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈشكە رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى ھەم ئۇنىڭ قارمىقىدا ئىشخانا تەسىس قىلىندى. 1990 - يىل 2 - ئايدا ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈش بويىچە شەھەر دەرىجىلىك بىر ئاپپارات، يېزا (مەھەللە ئىش بېجىرىش باشقارمىسى) دەرىجىلىك 32 ئاپپارات، كەنت (ئاھالە كومىتېتى) دەرىجىلىك 169 ئاپپارات قۇرۇلدى. نوپۇسنى تەرتىپكە سېلىش 3 - ئاينىڭ 12 - كۈنى باشلىنىپ 4 - ئاينىڭ 19 - كۈنى ئاياقلاشتى ھەم ئاپتونوم ئوبلاستلىق

ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈش ئىشخانىسىنىڭ تەكشۈرۈشىدىن بىر قېتىمدىلا ئۆتتى. 6-ئاينىڭ 9-كۈنى شەھەر بويىچە تىزىملاش خىزمىتى رەسمىي باشلىنىپ، 7-ئاينىڭ 1-كۈنى ساڭگىلاندى. 7-ئاينىڭ 10 - كۈنى شەھەر بويىچە ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش رايونلىرى بىرلىك قىلىنىپ، ئۈزى تەكشۈرۈش ۋە مەخسۇس تۈرلەرگە ئايرىلىپ نومۇر سېلىش خىزمىتى تولۇق ئاياقلاشتۇرۇلدى، 7 - ئاينىڭ 9 - كۈنى يېزا دەرىجىلىك ۋەكالەت نومۇرى قويۇلغان ئورۇنلارنى تىزىملاش، مەخسۇس تۈرلەرگە ئايرىلىپ نومۇر سېلىش باسقۇچىدىكى ئۈزى تەكشۈرۈش خىزمىتى ئاياغلاشتۇرۇلدى. 8 - ئاينىڭ 5 - كۈنى شەھەر بويىچە ۋەكالەت نومۇرى قويۇلغان 32 يېزا دەرىجىلىك ئورۇنىنىڭ ئۈزى تەكشۈرۈش ئىشىنىڭ سۈپىتىنى تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىش خىزمىتى ئاياغلاشتى. 8 - ئاينىڭ 6 - كۈنىدىن 20 - كۈنگىچە شەھەرلىك ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى ئىشخانىسىنىڭ سۈپەتنى تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىش گۇرۇپپىسى شەھەردىكى ۋەكالەت نومۇرى قويۇلغان 32 يېزا دەرىجىلىك ئورۇن ۋە مەخسۇس تۈرلەرگە ئايرىلىپ نومۇر سېلىش خىزمىتى ھەمدە قول بىلەن جەملەش خىزمىتىنى تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋالدى. 8-ئاينىڭ ئاخىرىدا ئاپتونوم رايون، ئاپتونوم ئوبلاست شەھەرئىچىنىڭ ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈش سۈپىتىنى تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋالدى. ئېنىقلىنىشىچە، شەھەر بويىچە ئومۇمىي نوپۇس 246 مىڭ 982 بولۇپ، 3 - قېتىملىق ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈشتىكىدىن 25.84% كۆپەيگەن.

V باب

پىلانلىق تۇغۇت

§ 1. تەشكىلىي ئاپپاراتلار

1979 - يىل 10 - ئايدا كورلا ناھىيىلىك، 1980 - يىل 7 - ئايدا شەھەرلىك پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتىگە رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. بۇ گۇرۇپپىلار قارمىقىدا پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتى ئىشخانىلىرى تەسىس قىلىندى ۋە ئۇلارغا ئىككىدىن پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتى ئىشلەيدىغان مەخسۇس خادىم قويۇلۇپ، ناھىيە، شەھەرلىك پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتىگە مەسئۇل قىلىندى. كورلىدا تۇرۇشلۇق شەھەر، ئاپتونوم ئوبلاست، ئاپتونوم رايونغا قاراشلىق 167 ئورۇن ئىچىدە يەتتە ئورۇن پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتىگە توققۇز كىشى ئاجرىتىلىپ، 105 ئورۇن پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتىنى قوشۇمچە ئىشلەيدىغان 105 كىشى ئاجرىتىلىپ، 47 ئورۇن ئۆز ئورنىدىلا رەھبەرلىرىنى پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتىنى بىۋاستە باشقۇرۇشقا مەسئۇل قىلىدى ياكى ۋاقتىلىق خادىم بەلگىلىدى. شۇنىڭ بىلەن پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتى تورى ئاساسىي جەھەتتىن شەكىللەندۈرۈلۈپ، پىلانلىق تۇغۇت بىلەن ئىشلەپچىقىرىشنى تەڭ تۇتۇش ئىشقا ئاشۇرۇلدى.

1984 - يىل 4 - ئاينىڭ 10 - كۈنى كورلا ناھىيىسى كورلا شەھىرىگە قوشۇۋېتىلدى، شەھەرلىك ناھىيىلىك پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتى ئاپپاراتلىرىمۇ ساھەلەر بويىچە قوشۇۋېتىلدى، شەھەرلىك پىلانلىق تۇغۇت ئىشخانىسىنىڭ خىزمەتچىسى يەتتىگە يەتكۈزۈلدى. 1984 - يىل 9 - ئايدا شەھەرلىك پىلانلىق تۇغۇت تەشۋىقات - يېتەكچىلىك پونكتى قۇرۇلدى، ئۇ، ئاساسەن، پىلانلىق تۇغۇت تەشۋىقات - تەربىيىسى،

ىئ قانات بايدۇرۇش، تۇغۇتنىن ساقلىنىش دورا ـ سايمانلىرىنى تارقىتىش، پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتى كەدىرلىرىنى كەسپىي جەھەتتىن تەربىيىلەش، پىلانلىق تۇغۇت بويىچە ھامىلدار بولۇشتىن ساقلىنىش ـ تۇغۇت چەكلەش ئوپېراتسىيىسى قىلدۇرۇش قاتارلىق خىزمەتلەرگە مەسئۇل بولدى. 1985ـيىل 8 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنى ئەسلىدىكى شەھەرلىك پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتىگە رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، شەھەرلىك پىلانلىق تۇغۇت كومىتېتى قۇرۇلدى. ئۇنىڭ بېجىرىش باشقارمىلىرى ۋە ئاساسىي قاتلام ئورۇنلاردىمۇ پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتى تەشكىلىي ئاپپاراتلىرى قۇرۇلدى ۋە مۇكەممەل لەشتۈرۈلدى. 1986 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى شەھەرلىك پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتى ئىشخانىسىنىڭ نامى شەھەرلىك پىلانلىق تۇغۇت كومىتېتىغا ئۆزگەرتىلدى.

1988 ـ يىل 7 ـ ئايدا «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ئاز سانلىق مىللەتلەر ئارىسىدا پىلانلىق تۇغۇتنى يولغا قويۇش توغرىسىدىكى ۋاقتىلىق بەلگىلىمىسى»نىڭ ئىزچىللاشتۇرۇلۇشىغا ئەگىشىپ، شەھەرلىك پىلانلىق تۇغۇت كومىتېتى بىلەن شەھەرلىك پىلانلىق تۇغۇت تەشۋىقات ـ يېتەكچىلىك پونكىتىغا ئىككىدىن ئاز سانلىق مىللەت پىلانلىق تۇغۇت كەسپىي كادىرى قويۇلدى، يېزا، چارۋىچىلىق فېرمىلىرىدە، مۇ شۇنىڭغا مۇناسىپ ئاز سانلىق مىللەت پىلانلىق تۇغۇت كەسپىي كادىرلىرى مەپلەندى، بۇ كادىرلار شەھەر ۋە ئاساسىي قاتلام ئورۇنلاردىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ پىلانلىق تۇغۇت ئىشلىرىغا مەسئۇل بولدى.

1989 ـ يىلى شەھەرگە قاراشلىق ئورۇنلاردا پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتىنى ئىشلەيدىغان 17 ئاپپارات تەسىس قىلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە شەھەر ئورگىنىدىكىسى بىر، پىلانلىق تۇغۇت تەشۋىقات ـ يېتەكچىلىك پونكىتىدىكىسى بىر، يېزا ـ بازارلاردىكىسى 15. شەھەرلىك پىلانلىق تۇغۇت كومىتېتى بىلەن شەھەرلىك پىلانلىق تۇغۇت تەشۋىقات ـ يېتەكچىلىك پونكىتىغا يەتتىدىن مەخسۇس كادىر قويۇلدى. شەھەر بويىچە جەمئىي 265 مەخسۇس (قوشۇمچە) كادىر قويۇلۇپ، شەھەر بويىچە پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتىنى قانات بايدۇرۇشقا مەسئۇل قىلىندى.

2 §. پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتى

1. سىياسەت تەشۋىقاتى

شەھەرلىك پىلانلىق تۇغۇت ئاپپاراتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، چوڭ ـ چوڭ بايرام، دەم ئېلىش، خاتىرە كۈنلىرىدە، ھەم دۆلەت پىلانلىق تۇغۇتقا ئالاقىدار سىياسەت، قانۇن ـ بەلگىلىمىلەرنى ئېلان قىلغاندا، سەپەرۋەرلىك يىغىنلىرى ئېچىش، تۆۋەنگە ئۇقتۇرۇش چۈشۈرۈش، ھەرخىل تەشۋىقات تام گېزىتى چىقىرىش، رەسىم كۆرگەزمىسى ئېچىش، مەسلىھەت بېرىش، كىنو ـ پىروپېكسىيە فېلىملىرىنى قويۇش، پائالىيەت ئېيىنى قانات بايدۇرۇش قاتارلىق شەكىللەر ئارقىلىق پىلانلىق تۇغۇتنى چوڭقۇر تەشۋىق قىلدى. 1980 ـ يىلدىن 1982 ـ يىلغىچە پىلانلىق تۇغۇتقا دائىر 12 مىڭ نۇسخا گېزىت تارقاتتى، 80 سان مەخسۇس ئىستون (200 نەچچە بەت، ئون پارچە تەشۋىقات رەسمى) چىقاردى. 1983 ـ يىل 1 ـ ئايدىن باھار بايرىمىغىچە پىلانلىق تۇغۇت بويىچە داغدۇغىلىق تەشۋىقات ئېيى پائالىيىتىنى قانات بايدۇردى، 112 قېتىم ھەرخىل يىغىن ئاچتى، بۇ يىغىنلارغا 54 مىڭ 643 كىشى قاتناشتى، رەھبىرىي كادىرلار 665 قېتىم لېكسىيە سۆزلىدى، 2452 قېتىم رادىئودا تەشۋىقات ئېلىپ بېرىلدى، بەش مەيدان ئويۇن قويۇلدى، 388 مەيدان كىنو ـ پروپېكسىيە فېلىمى قويۇلدى، 689 قېتىم مۇھىم ھۆججەتلەر ئۆگىنىلدى، 6063

شۇئار چاپلاندى، كوچا ـ يول دوقمۇشلىرىغا 14 پارچە تەشۋىقات رەسىمى بېكىتىلگەن سىزىلدى، 1081 پارچە رەسىم كۆرگەزمە قىلىندى، 278 سان مەخسۇس ئىستون چىقىرىلدى، 14 قېتىم تەشۋىقات ئاپتوموبىلى چىقىرىلدى. كادىرلارنىڭ تەربىيە ئېلىش نىسبىتى 92% كە، ئاممىنىڭ تەربىيە ئېلىش نىسبىتى 90% كە يەتتى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، شەھەرلىك سەھىيە ئىدارىسى، شەھەرلىك ئانا-بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش پونكىتى تەشۋىقات ئېيى پائالىيىتىگە بىرلەشتۇرۇپ، ئايالىلار كېسىلى ۋە بالىلارنىڭ سالامەتلىكىنى تەكشۈرۈشنى قانات يايدۇردى، تۇغۇتتىن ساقلىنىش دوا سايمانلىرىنى تارقاتتى، تۇغۇت چەكلەش ئوپېراتسىيەسىنى قانات يايدۇردى. تەشۋىقات ئېيى پائالىيىتىدىلا 1816 كىشى ھەرخىل تۇغۇت چەكلەش ئوپېراتسىيىسى قىلدۇردى، 49 كىشى يالغۇز پەرزەنت گۇۋاھنامىسى ئالدى، بۇ ئىلگىرى-كى يىلدىكىنىڭ شۇ مەزگىلدىكىسىدىن 4.5 ھەسسە كۆپ بولدى. 1985 ـ يىلى شەھەردە پىلان سىرتىدا 2 ـ پەرزەنت كۆرۈش ۋە يېزىلاردا كۆپ پەرزەنتلىك بولۇشنى تېزگىنلەش بويىچە تەشۋىق ـ تەربىيە تۇقتىلىق تۇتۇلدى، مەڭگۈلۈك تۇغۇت چەكلەش تەدبىرى قوللانغان ئىككى، ئۈچ بالىسى بار تۇغۇت يېشىدىكى 4000 ئايالدىن ھال سورالدى ھەم ئۇلارغا بوغۇش ئوپېراتسىيىسى قىلدۇرغانلىق گۇۋاھنامىسى بېرىلدى. 13 مىڭ 500 دانە ئۈكۈل، 231 مىڭ دانە ئۇزاق ۋاقىت ئۇنۇم بېرىدىغان ھامىلدارلىقتىن ساقلىنىش قاپچۇقى، 4500 دانە دورىلىق قەغەز، 211 مىڭ 400 دانە ھامىلدارلىقتىن ساقلىنىش دورىسى، 115 مىڭ 500 دانە قىسقا ۋاقىت ئۇنۇم بېرىدىغان كۆمۈلاچ دورا تارقىتىلدى. 1988-يىل 4 ـ ئايدا شەھەرلىك پارتكوم ۋە شەھەرلىك ھۆكۈمەت ئايرىم ھالدا «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ئاز سانلىق مىللەتلەر ئارىسىدا پىلانلىق تۇغۇتنى يولغا قويۇش توغرىسىدىكى ۋاقىتلىق بەلگىلىمىسى»نى تەشۋىق قىلىش ـ ئىزچىللاشتۇرۇشقا سەپەرۋەر قىلىش يىغىنى ۋە مەملىكەتلىك «1 مىليارد 100 مىليون نوپۇس كۈنى» بويىچە دوكلات بېرىش يىغىنى ئاچتى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا پىلانلىق تۇغۇت بويىچە مەسلىھەت بېرىش، ھامىلدارلىقتىن ساقلىنىش دورا ـ سايمانلىرى تارقىتىش پائالىيەتلىرىنى قانات يايدۇردى. ھەرخىل تەشۋىق ـ تەربىيە پائالىيەتلىرى ئارقىلىق، ئىلمىي تۇغۇت قارىشى، نىكاھ قارىشى ۋە بېجىرىم تۇغۇش-بېقىش بىلىملىرى پەيدىنپەي كىشىلەر قەلبىدىن چوڭقۇر ئورۇن ئالدى، شەھەر بويىچە تۇغۇت يېشىدىكى ئايالىلارنىڭ 80% تىن كۆپرەكى ھەرخىل تۇغۇت چەكلەش تەدبىرلىرىنى ئاڭلىق، ئۆز ئىختىيارى بىلەن قوبۇل قىلىشتۇردى.

2. تۇغۇت چەكلەش ئوپېراتسىيىسى

شەھەر تەۋەسىدە پىلانلىق تۇغۇت ئوپېراتسىيىسى جەھەتتە ئەر، ئايالىلارنىڭ بوغۇش ئوپېراتسىيىسى قىلدۇرۇش ۋە ئايالىلارنىڭ ئۈزۈك سالدۇرۇشى ئاساس، سۈنئىي ئۈسۈل بىلەن ھامىلىنى چۈشۈرۈۋېتىش، ئوتتۇرا مەزگىلدە ھامىلىنى ئېلىۋېتىش، چوڭ بولۇپ قالغان ھامىلىنى ئېلىۋېتىش قاتارلىق ئوپېراتسىيە-لەر ۋە دورا يېيىش، ئۈكۈل سېلىش، ھامىلدارلىقتىن ساقلىنىش قاپچۇقى ئىشلىتىش قوشۇمچە قىلىندى. 1983 ـ يىلدىن باشلاپ، نىكاھلانغان تۇغۇت يېشىدىكى خەنزۇ ئايالىلار ئارىسىدا ھامىلدارلىقتىن ساقلە-نىش- تۇغۇت چەكلەش تەدبىرلىرى يولغا قويۇلدى، بىر پەرزەنتلىك بولغان ياش ئايالىلار ئۈزۈك سالدۇر-دى، ئىككى پەرزەنتلىك بولغانلىرى بوغۇش ئوپېراتسىيىسى قىلدۇردى، پىلان سىرتىدا ھامىلدار بولۇپ قالغانلىرى ئوپېراتسىيە قىلدۇرۇپ ھامىلىنى ئالغۇزۇۋەتتى، ئاپتونوم ئوبلاستلىق خەلق دوختۇرخانىسى، كورلىدا تۇرۇشلۇق قىسىملارنىڭ «273» دوختۇرخانىسى، شەھەرلىك خەلق دوختۇرخانىسى ۋە يېزا ئىگىلىك 2ـ شىسىنىڭ 4 ـ دوختۇرخانىسى، يېزا ئىگىلىك 2 ـ شىسىغا ھۆججەتە قاراشلىق ئامبۇلاتورىيە-

سى قاتارلىق ئورۇنلار تۆغۇت چەكلەش ئوپېراتسىيسى قىلىشنى ئۈستىگە ئالدى. كېيىنچە، شەھەرلىك پىلانلىق تۆغۇت تەشۋىقات-يېتەكچىلىك پونكتى، شەھەرلىك ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش پونكتى ۋە داۋالاش شەرت- شارائىتى ياخشىراق بېزىلىق شىپاخانىلارمۇ تۆغۇت چەكلەش ئوپېراتسىيسى قىلىدىغان بولدى. 1979-يىلدىن 1990-يىلغىچە شەھەر بويىچە 180 مىڭ 100 ئادەم (قېتىم) تۆغۇت چەكلەش تەدبىرى قوللاندى، 18 مىڭ 900 ئادەم (قېتىم) ھامىلىنى ئالدۇرۇۋېتىش تەدبىرى قوللاندى.

1983 - يىلدىن ئىلگىرى ھامىلدارلىقتىن ساقلىنىش دورىلىرىنى ئاپتونوم ئوبلاستلىق دورا ماتېرىيالىرى شىركىتىگە قارىشلىق پارچە سېتىش تور - نۇقتىلىرى تەمىن قىلغان پىلانلىق تۆغۇت دورىلىرى مەخسۇس پۈكەيلىرى ھەقسىز تەمىنلەپ كەلگەنىدى. 1984 - يىلدىن 1987 - يىلغىچە ھامىلدارلىقتىن ساقلىنىش دورىلىرى بىلەن تەمىنلەشكە شەھەرلىك پىلانلىق تۆغۇت تەشۋىقات - يېتەكچىلىك پونكتى مەسئۇل بولدى. 1988 - يىلى قوش يوللۇق تەمىنلەش يولغا قويۇلدى يەنى يېزا ۋە شەھەردىكى داۋاملىق نوپۇسنى دورا بىلەن تەمىنلەش يىللىق پىلانىنى يېزا، مەيدان، ئاھالىلەر كومىتېتى، ئىش بېجىرىش ئورنى يۇقىرىغا مەلۇم قىلىدىغان، شەھەرلىك پىلانلىق تۆغۇت كومىتېتى دورا بىلەن ھەقسىز تەمىنلەيدىغان، كۆچمە نوپۇس ۋە باشقا بىر قىسىم ئامىنى شەھەردىكى چوڭ سودا دۇكانلىرىنىڭ پىلانلىق تۆغۇت دورىلىرى مەخسۇس پۈكەيلىرى دورا بىلەن ھەقلىق تەمىنلەيدىغان بولدى.

3. تۆغۇت چەكلەش نەتىجىلىرى

1984 - يىلىنىڭ ئاخىرىدىكى مەلۇماتقا قارىغاندا، ھەنزۇلارنىڭ تۆغۇلۇش نىسبىتى ‰10.73، ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ تۆغۇلۇش نىسبىتى ‰18.51 بولغان. 1990 - يىلى ھەنزۇلارنىڭ تۆغۇلۇش نىسبىتى ‰10.16 كە، ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ تۆغۇلۇش نىسبىتى ‰17.19 كە چۈشكەن. 1984 - يىلى تۆغۇت يېشىدىكى ھەنزۇ ئەر - ئاياللارنىڭ پىلانلىق پەرزەنت كۆرۈش نىسبىتى %96.13 بولغان، 1990 - يىلى %98.45 كە يەتكەن؛ 1984 - يىلى تۆغۇت يېشىدىكى ئاز سانلىق مىللەت ئەر - ئاياللارنىڭ پىلانلىق پەرزەنت كۆرۈش نىسبىتى %49.57 بولغان، 1990 - يىلى %77.53 كە يەتكەن؛ 1984 - يىلى ھەنزۇلارنىڭ تۇنجۇلۇش نىسبىتى ‰2.47 بولغان، 1990 - يىلى ‰1.74 كە چۈشكەن. ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ تۇنجۇلۇش نىسبىتى 1984 - يىلى ‰5.65 بولغان، 1990 - يىلى ‰3.26 كە چۈشكەن؛ 1984 - يىلى ھەنزۇلار نوپۇسىنىڭ تەبىئىي كۆپىيىش نىسبىتى ‰8.26 بولغان، 1990-يىلى‰8.42 كە يەتكەن، ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ تەبىئىي كۆپىيىش نىسبىتى 1984 - يىلى ‰12.86 بولغان، 1990-يىلى ‰13.93 كە يەتكەن. 1979 - يىلدىن باشلاپ ھەنزۇلار ئارىسىدا، 1988 - يىلدىن باشلاپ ئاز سانلىق مىللەتلەر ئارىسىدا پىلانلىق تۆغۇت يولغا قويۇلدى. 1979 - يىلى ھەنزۇلاردىن ئىككى كىشى «يالغۇز پەرزەنت گۇۋاھنامىسى» ئالدى، بۇ، ئومۇمىي يالغۇز پەرزەنتنىڭ بىر پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ ئاز سانلىق مىللەتلەردىن بىر كىشى «يالغۇز پەرزەنت گۇۋاھنامىسى» ئالدى، بۇ، ئومۇمىي يالغۇز پەرزەنتنىڭ 0.2 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. 1990 - يىلى ھەنزۇلاردىن يالغۇز پەرزەنت گۇۋاھنامىسى ئالغانلار 7047 گە يېتىپ، ئومۇمىي يالغۇز پەرزەنتنىڭ %37.95 نى ئىگىلىدى؛ ئاز سانلىق مىللەتلەردىن يالغۇز پەرزەنت گۇۋاھنامىسى ئالغانلار 35 كە يېتىپ، ئومۇمىي يالغۇز پەرزەنتنىڭ 5.74 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

كورلا شەھىرىدە 1979 — 1990 - يىللارغىچە تۇغۇت چەكلەش ئوپېراتسىيىسىنىڭ يولغا قويۇلۇش ئەھۋالى

جەدۋەل: 3 - 8

يىللار	تۇغۇت چەكلەش تەدبىرلىرىنى يولغا قويغانلار							قوشۇمچە تەدبىر قوللانغانلار	
	نىسبىتى	جەمئىي	بوغدۇر فان ئىر	بوغدۇر فان ئايال	تۇزۇك سالـ دۇرغانلار	باشقا تەدبىر قوللانغانلار	جەمئىي	بۇنىڭ ئىچىدە سۈنئىي يالا چۇشۇرگەنلار	
1979	خەنزۇ	422	2	77	143	200	56	56	
	ئاز سانلىق مىللەت								
1980	خەنزۇ	156	3	79	70	4	85	76	
	ئاز سانلىق مىللەت	105			105		72	61	
1981	خەنزۇ	12 499	67	2 995	3 110	6 327	2 242	1 951	
	ئاز سانلىق مىللەت	1 365		115	224	1 026	35	30	
1982	خەنزۇ	12 551	67	3 062	3 202	6 220	2 222	1 926	
	ئاز سانلىق مىللەت	1 923	3	283	1 637		32	24	
1983	خەنزۇ	12 814	72	4 482	4 063	4 197	1 573	1 296	
	ئاز سانلىق مىللەت	303	0	38	265		502	461	
1984	خەنزۇ	15 577	190	4 701	4 738	5 948	1 614	1 385	
	ئاز سانلىق مىللەت	204	0	17	187		419	378	
1985	خەنزۇ	8 461	47	3 194	2 609	2 611	1 442	1 205	
	ئاز سانلىق مىللەت	3 709	5	389	1 327	1 988	375	290	
1986	خەنزۇ	11 755	118	4 177	3 199	4 261	1 372	1 202	
	ئاز سانلىق مىللەت	3 278	6	1 285	1 755	232	232	200	
1987	خەنزۇ	11 553	65	4 115	3 484	3 889			
	ئاز سانلىق مىللەت	4 980		521	1 500	2 959			
1988	خەنزۇ	14 186	80	4 216	3 571	6 319	880	694	
	ئاز سانلىق مىللەت	10 189	0	645	1 554	7 990	547	521	
1989	خەنزۇ	15 417	85	3 975	4 287	7 070	914	825	
	ئاز سانلىق مىللەت	10 952	2	418	1 602	8 930	640	592	
1990	خەنزۇ	17 136	99	4 437	5 579	7 021	2 548	2 330	
	ئاز سانلىق مىللەت	10 571	2	472	2 550	7 547	1 058	935	
جەمئىي	خەنزۇ	132 527	895	39 510	38 055	54 067	14 948	12 946	
	ئاز سانلىق مىللەت	47 579	18	4 183	12 706	30 672	3 912	3 492	

تۆتىنچى قىسىم

شەھەر - يېزا قۇرۇلۇشى

I باب

ئاپپاراتلار

1 § . شەھەر - يېزا قۇرۇلۇشى ئاپپاراتلىرى

1. مەمۇرىي ئاپپاراتلار

كورلا شەھەرلىك شەھەر - يېزا قۇرۇلۇشى ئىدارىسى بۇ ئىدارە، 1980 - يىلى 8 - ئايدا قۇرۇلدى. ئەينى ۋاقىتتا مەمۇرىي خادىم ۋە تېخنىكلاردىن 13ى بار ئىدى. 1990 - يىلنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، شەھەر - يېزا قۇرۇلۇشى ئىدارىسىدا پارتكوم تەسىس قىلىندى، ئىدارە تورگىتىدا كادىرلار ۋە كاتىبات بۆلۈمچىسى، پىلان - مالىيە بۆلۈمچىسى، قۇرۇلۇش باشقۇرۇش بۆلۈمچىسى، لايىھىلەش بۆلۈمى، سۈپەت نازارەتچىلىكى پونكتى، بىر تۇتاش پىلانلاش پونكتى، شەھەر - يېزا قۇرۇلۇشى ئارخىپخانىسى، يەر تەۋرەشتىن مۇداپىئەلىنىش ئىشخانىسى، ئىسسىقلىق بىلەن تەمىنلەش ئىشخانىسى، شەھەر قىياپىتىنى تەكشۈرۈش ئەترىتى، تۆلچەش ئەترىتى قاتارلىقلار تەسىس قىلىندى.

كورلا شەھەرلىك شەھەر - پىلانلاش - باشقۇرۇش ئىدارىسى كورلا شەھىرى قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى، شەھەر پىلانلاش - باشقۇرۇش خىزمىتىنى ئوبلاستلىق قۇرۇلۇش ئىدارىسى قوشۇمچە باشقۇردى. 1979 - يىلى كورلا شەھىرى قۇرۇلغاندىن كېيىن، شەھەر ئومۇمىي پىلانىنى تۈزۈش خىزمىتى دەرھال قولغا ئېلىندى. 1980 - يىلى كورلا شەھەرلىك شەھەر پىلانلاشقا رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىسى ۋە ئىشخانىسى قۇرۇلدى. 1984 - يىلى كورلا شەھەرلىك پىلانلاش كومىتېتى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ قارمىقىدا مەخسۇس ئاپپارات — شەھەر پىلانلاش ئىشخانىسى تەسىس قىلىندى. 1986 - يىلى 11 - ئايدا ئىلگىرى شەھەرلىك شەھەر - يېزا قۇرۇلۇشى ئىدارىسىدا تەسىس قىلىنغان شەھەر پىلانلاش ئىشخانىسى قۇرۇلۇش ئىدارىسىدىن ئاجرىتىلىپ، كورلا شەھەرلىك شەھەر پىلانلاش - باشقۇرۇش ئىدارىسى قۇرۇلدى، بۇ ئىدارە

شەھەر باشلىقى ۋە شەھەر - يېزا قۇرۇلۇشىغا مەسئۇل مۇئاۋىن شەھەر باشلىقىغا يارەملىشىپ، شەھەر پىلانلاش ۋە پىلان باشقۇرۇشقا ئومۇمىيۈزلۈك مەسئۇل بولىدۇ. ئىدارە قارمىقىدا مەمۇرىي ئىشلار-پىلان-ماليە بۆلۈمچىسى، 2 - گۇۋاھلىق ئىشخانىسى، تېخنىكا - كەسپىي ئىشلار بۆلۈمچىسى، پىلان باشقۇرۇش بۆلۈمچىسى، پىلان باشقۇرۇش - تەكشۈرۈش ئەترىتى، پىلانلاش - لايىھىلەش بۆلۈمى تەسىس قىلىندى.

2. كەسپىي ئاپپاراتلار

شەھەر - يېزا قۇرۇلۇشى ئىدارىسى قارمىقىدا شەھەر مەمۇرىي قۇرۇلۇش باشقارمىسى باغۋارانلاشتۇرۇش باشقارمىسى، مۇھىت تازىلىقى باشقارمىسى، تۇرۇبا سۇيى شىركىتى، ئاپتوبوس شىركىتى، گاز شىركىتى، كىرا ئاپتوموبىلى شىركىتى قاتارلىقلار بولۇپ، ئىشچى - خىزمەتچىسى 1167 گە يەتتى.

كورلا شەھەرلىك شەھەر مەمۇرىي قۇرۇلۇش باشقارمىسى 60 - يىللاردا شەھەر ئاسراش ئەترىتى قۇرۇلغان بولۇپ، ئەترەتنىڭ ئاران تۆت قول ھارۋىسى، ئىككى ئات ھارۋىسى، كۆرەك، جۈتۈغا ئوخشاش ئاددى قول سايمانلىرى بار ئىدى. 70 - يىللاردا ئەترەتتە بىر «گاز» ماركىلىق ئاپتوموبىل، بىر يول چىڭداش ماشىنىسى، ئىككى قول تراكتورى بار بولدى. 80 - يىلدىن كېيىن «شەرق شامىلى» ماركىلىق موللاقچى ئاپتوموبىلدىن بىرى، ئۈچ چاقلىق يول چىڭداش ماشىنىسىدىن بىرى، توپا ئىتتىرىش ماشىنىسىدىن بىرى قوشۇلدى. 1985 - يىلى شەھەرلىك شەھەر مەمۇرىي قۇرۇلۇش باشقارمىسى قۇرۇلدى، شەھەر ئاسراش ئەترىتى شەھەر مەمۇرىي قۇرۇلۇش باشقارمىسىغا تەۋە بولدى.

1990 - يىلى ئۈسكۈنىلىرى كەلگە كۆلەمدە يېڭىلاندى، «شەرق شامىلى» ماركىلىق يېڭى موللاقچى ئاپتوموبىلدىن 11ى، كرانداىن بىرى، ئاسفالىت يانقۇزۇش ماشىنىسىدىن بىرى، قېزىش ماشىنىسىدىن ئىككىسى، يول چىڭداش ماشىنىسىدىن ئۈچى، يول تۈزلەش ماشىنىسىدىن ئىككىسى، «ئازاد» ماركىلىق موللاقچى ئاپتوموبىلدىن يەتتىسى، ئاسفالت ئارىلاشتۇرۇش ماشىنىسىدىن بىرى سېتىۋېلىندى، شەھەر قۇرۇلۇشىغا كېرەكلىك چوڭ، ئوتتۇرا قۇرۇلۇش ماشىنا - سايمانلىرى تولۇقلاندى، ئۈسكۈنىلىرى پۈتۈنلەي يېڭىلاندى.

كورلا شەھەرلىك شەھەرنى باغۋارانلاشتۇرۇش باشقارمىسى بۇ باشقارما 1984 - يىلى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ قارمىقىدا باغۋارانلاشتۇرۇش-كۆكەرتىش ئورنى ۋە كۆچەتزارلىق بولۇپ، 37 ئىشچى-خىزمەتچىسى بار ئىدى. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا باشقارما قارمىقىدا شەھەرنى كۆكەرتىش ئەترىتى، يېڭىشەرنى كۆكەرتىش ئەترىتى، ناشىدەن كۆكەرتىش پونكىتى، كۆچەتزارلىق، غەربىي باغچا ۋە كۆنچى باغچىسى تەسىس قىلىندى، ئىشچى - خىزمەتچىسى 166 گە يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە تېخنىك 15، باشقارما باشلىقى بىر، مۇئاۋىن باشقارما باشلىقى ئۈچ.

كورلا شەھەرلىك مۇھىت تازىلىقى باشقارمىسى بۇ باشقارما 1985 - يىلى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ قارمىقىدا تازىلىق ئەترىتى، ئاپتوموبىل بەنى ۋە يۇندىلارنى بىر تەرەپ قىلىش زاۋۇتى، 54 نەپەر مۇھىت تازىلىقى ئىشچى - خىزمەتچىسى بار ئىدى. 1990 - يىلى مۇھىت تازىلىقى باشقارمىسى ئورگىنىدا مەمۇرىيەت ئىشخانىسى، مالىيە ئىشخانىسى، قۇرۇلۇش - تېخنىكا ئىشخانىسى ۋە ھەق ئېلىش ئىشخانىسى تەسىس قىلىندى، ئىشچى - خىزمەتچىسى 130 غا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە رەسمى ئىشچى 85، كوللېكتىپ ئىگىلىكىدىكى ئىشچى 22، ۋاقىتلىق ئىشچى 23، باشقارما باشلىقى بىر، مۇئاۋىن باشقارما باشلىقى ئىككى.

كورلا شەھەرلىك تۇرۇبا سۇيى شىركىتى 1986 - يىلى 11 - ئاينىڭ 27 - كۈنى كورلا

شەھەرلىك تۇرۇبا سۇيى شىركىتى قۇرۇشقا تەييارلىق كۆرۈش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى ئىشخانىسى قۇرۇل-دى. 1987-يىلى 5-ئايدا شىركەت رەسمىي ئىش باشلىدى. 1989 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ئىشچى - خىزمەتچىسى 44 كە يەتتى، بۇنىڭ يەتتىسى كادىر، 37 سى ئىشچى.

كورلا شەھەرلىك ئاپتوبوس شىركىتى بۇ شىركەت 1988-يىلى 8-ئايدا قۇرۇلدى. 1990-يىل-لىنىڭ ئاخىرىدا ئاپتوبوسى 19 غا يېتىپ، بەش بولدا قاتنىدى، ئىشچى - خىزمەتچىسى 140 قا يەتتى، بۇنىڭ 42 سى شوپۇر، 86 سى بىلەت ساتقۇچى، توقۇزى رېمونتچى، بەشى مەمۇرىي خادىم.

كورلا شەھەرلىك گاز شىركىتى نېفىت گازى شىركىتى قۇرۇش تەييارلىقى 1984-يىلى 3-ئايدا باشلاندى، 1985 - يىلى شىركەت رەسمىي قۇرۇلدى، كادىر ۋە ئىشچى - خىزمەتچىسى 13 بولۇپ، بۇنىڭ ئۇچى كادىر ئىدى. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ئىشچى - خىزمەتچىسى 20 گە يەتتى.

كورلا شەھەرلىك كىرا ئاپتوموبىلى شىركىتى بۇ شىركەت 1985 - يىلى قۇرۇلدى، 15 ئىشچى - خىزمەتچىسى بار.

بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق بىناكارلىق شىركىتى 1957 - يىلى 4 - ئايدا كورلا ۋىلايەتلىك بىناكارلىق شىركىتى قۇرۇلدى، شىركەتنىڭ ئورنى كورلا ناھىيە بازىرىدا بولۇپ، ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ سودا - سانائەت بۆلۈمىگە قارىدى. شىركەت قارمىقىدا مەمۇرىي ئىشلار بۆلۈمچىسى، قۇرۇلۇش بۆلۈمچىسى، مانېرىيال بۆلۈمچىسى، پىلان - مالىيە بۆلۈمچىسىدىن ئىبارەت تۆت بۆلۈمچە تەسىس قىلىندى. شىركەت ئاساسەن، ۋىلايەت مىقياسىدا ئىشخانا، ياتاق، مەجلىسخانا، كۆلۈپ، دۇكان، كۆتۈبخانا قاتارلىق جامائەت قۇرۇلۇشلىرىنى قىلىشقا مەسئۇل بولدى. شىركەت يېڭى قۇرۇلغان چاغدا 70 ئىشچى-خىزمەتچىسى بار بولۇپ، ئۇلارنىڭ 42 سى ئاز سانلىق مىللەت ئىشچى - خىزمەتچى ئىدى، مۇقىم مۇلكىنىڭ قىممىتى 150 مىڭ يۈەنگە، يىللىق مەھسۇلات قىممىتى 1 مىليون 500 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

1958 - يىلى 7 - ئايدا بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق خىش زاۋۇتى بىلەن بىناكارلىق كوپېراتىپى قوشۇلۇپ، بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق بىناكارلىق شىركىتى قۇرۇلدى. شىر-كەتنىڭ ئورنى يەنجى ناھىيە بازىرىدا بولۇپ، بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق سودا - سانائەت بۆلۈمىگە قارىدى. 1960 - يىلى 12 - ئايدا كورلا ۋىلايىتى بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىغا قوشۇلۇپ كەتكەندىن كېيىن، ئوبلاستلىق بىناكارلىق شىركىتى يەنجى ناھىيىسىدىن كورلا ناھىيىسىگە كۆچۈپ كەلدى، سابىق كورلا ۋىلايەتلىك بىناكارلىق شىركىتى بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق بىناكارلىق شىركىتىگە قوشۇلۇپ كەتتى. 1962 - يىلى 10 - ئايدا ئاپپاراتلارنى ئىخچاملاش، شەھەر-بازار نوپۇسىنى قىسقارتىشتا، ئوبلاستلىق خەلق كومىتېتى ئوبلاستلىق بىناكارلىق شىركىتىنى ئەمەلدىن قالدۇ-رۇپ، ئۇي رېمونت ئەترىتى قۇردى، شىركەت مال - مۇلكىنىڭ كۆپ قىسمى ئۇي رېمونت ئەترىتىگە قالدى. 1964 - يىلى 8 - ئايدا ئۇي رېمونت ئەترىتى بىناكارلىق قۇرۇلۇش ئەترىتىگە ئۆزگەرتىلىپ، 200 شىتات بېرىلدى. 1965 - يىل 5 - ئايدا ئوبلاستلىق بىناكارلىق شىركىتى دېگەن نام ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، شىتاتى 400گە كۆپەيتىلدى. 1990 - يىلى شىركەتتە دېرىكتور ئىشخانىسى، ئىشلەپچىقە-رىش-تېخنىكا بۆلۈمى، سۇپەت-بىخەتەرلىك بۆلۈمى، مالىيە بۆلۈمى، تەمىنات-ئۆسكۈنە بۆلۈمى، قوغداش بۆلۈمى، تۇرمۇش باشقۇرۇش بۆلۈمى ۋە ئىقتىسادىي ھەمكارلىق ئىشخانىسى تەسىس قىلىندى. شىركەت قارمىقىدا 1 - ، 2 - ، 3 - ، 4 - قۇرۇلۇش ئەترەتلىرى، بېتون ياسالمىلار زاۋۇتى، قۇم-تاش زاۋۇتى، ئاپتوموبىل كالونى، كىنوخانا، زىيالىي ياشلار ئەترىتى قاتارلىق ئورۇنلار بار بولدى. شىركەت ئىشچى-خىزمەتچىسى 402 بولۇپ، ئۇلارنىڭ 167 سى ئاز سانلىق مىللەت؛ كەسپىي خادىم ۋە تېخنىكا خادىمى 65 بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئوتتۇرا دەرىجىلىك ئۇنۋانى بارلىرى سەككىز، يارىمچى دەرىجىلىك ئۇنۋانى

بارلىرى 11، تېخنىك 21، ئۇنۋانى تېخى باھالانمىغانلىرى 25؛ مۇقىم مۇلكىنىڭ قىممىتى 4 مىليون 207 مىڭ 800 يۈەن، يىللىق مەھسۇلات قىممىتى 7 مىليون 10 مىڭ يۈەن، يىللىق پايدىسى 158 مىڭ يۈەن. ئۇ ئاپتونوم ئوبلاستلىق شەھەر - يېزا قۇرۇلۇش ئىدارىسىنىڭ رەھبەرلىكىنى قوبۇل قىلىدۇ.

بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق بىناكارلىق چارلاش - پىلانلاش - لايىھىلەش يۇرتى 1976 - يىلى 2 - ئايدا ئوبلاستلىق بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش ئىدارىسى ئۆلچەش - لايىھىلەش ئەترىتىنىڭ ئۈي - ئىمارەت لايىھىلەش گۇرۇپپىسى ئاساسىدا بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق بىناكارلىق ئۆلچەش - لايىھىلەش بۆلۈمى (قىسقارتىپ لايىھىلەش بۆلۈمى دەپ ئاتالدى) قۇرۇلدى، ئۇ رايون دەرىجىلىك كەسىپي ئورۇن بولۇپ، ئوبلاستلىق قۇرۇلۇش كومىتېتىغا قارىدى. شتاتى 30 بولۇپ، ئەينى ۋاقىتتا 18 ئىشچى - خىزمەتچىسى بار ئىدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئىشچى - خىزمەتچى ئۆت، تېخنىكا خادىمى 13. 1977 - يىلىنىڭ باشلىرىدا كورلا شەھىرى چارباغ گۈڭشىسىنىڭ خېبېي چوڭ ئەترىتىدىن 2. 7 مو يەر سېتىۋېلىنىپ، لايىھىلەش بۆلۈمى ئىشچى - خىزمەتچىلىرى ئۆيى ۋە ئىشخانا سېلىندى، ئۇلارنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى 1346 كۋادرات مېتىرغا يەتتى. شۇ يىلى 7 - ئايدا لايىھىلەش بۆلۈمى يېڭى ئورۇنغا كۆچتى. 1986 - يىل 11 - ئايدا لايىھىلەش خادىملىرىنىڭ كۆپىيىشىگە ئەگىشىپ، ئوبلاستلىق شتات كومىتېتىنىڭ تەستىقلىشى بىلەن لايىھىلەش بۆلۈمىنىڭ شتاتى 66 گە كۆپەيتىلدى. شۇ يىلى 12 - ئايدا لايىھىلەش بۆلۈمىنىڭ دەرىجىسى رايون دەرىجىلىكتىن مۇئاۋىن ناھىيە دەرىجىلىككە ئۆستۈرۈلدى. 1987 - يىل 5 - ئايدا بۇ بۆلۈم بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق بىناكارلىق چارلاش - پىلانلاش - لايىھىلەش يۇرتىغا ئۆزگەرتىلدى. 1987 - يىل 4 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق پىلان كومىتېتىنىڭ تەكشۈرۈپ بېكىتىشى بىلەن «B» دەرىجىلىك قۇرۇلۇش لايىھىلىگۈچى، «C» دەرىجىلىك قۇرۇلۇش تەكشۈرگۈچى، «C» دەرىجىلىك قۇرۇلۇش لايىھىلىگۈچى، «D» دەرىجىلىك شەھەر پىلانلاپ لايىھىلىگۈچى ئورۇن بولدى. 1990 - يىلى لايىھىلەش يۇرتىدا مەمۇرىيەت ئىشخانىسى، توپا - تاش قۇرۇلۇش بۆلۈمى، گېئولوگىيە بۆلۈمى ۋە تېخنىكا بۆلۈمى تەسىس قىلىندى، ئىشچى - خىزمەتچىسى 55 كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئىشچى - خىزمەتچى ئالتە، تېخنىكا خادىمى 46 (ئالىي ئىنژېنېر بىر، ئوتتۇرا دەرىجىلىك ئىنژېنېر بەش، تۆۋەن دەرىجىلىك ئىنژېنېر ۋە تېخنىك 40). مۇقىم مۇلكىنىڭ قىممىتى 970 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

كورلا شەھەرلىك بىناكارلىق شىركىتى شىركەت 1981 - يىلى 7 - ئايدا قۇرۇلدى، ئىشچى-خىزمەتچىلىرى، ئاساسەن، چارباغ گۈڭشىسى ساياباغ 1 - ئەترىتىدىكى يېرى سېتىۋېلىنغان دېھقانلار ئىدى. ئۇ، مۇستەقىل ھېسابات قىلىدىغان، پايدا - زىيانغا ئۆزى ئىگە بولىدىغان كوللېكتىپ كارخانا بولۇپ، شەھەرلىك پىلان كومىتېتىغا قارايتتى. شىركەت ئىگىلىگەن يەر 30 مو، قۇرۇلۇش كۆلىمى 4051 كۋادرات مېتىر كېلىدۇ. شىركەتتە قۇرۇلۇش بۆلۈمچىسى، ماتېرىيال بۆلۈمچىسى، مالىيە بۆلۈمچىسى ۋە باشقۇرۇش بۆلۈمچىسى بار. ئۇ، ئاساسەن، سانائەتكە ۋە پۇقرالارغا كېرەكلىك بىنالارنى سېلىش، قۇراشتۇرۇش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالغان. قۇرۇلغان چاغدا 5 - دەرىجىلىك بىناكارلىق كارخانىسى قىلىپ بېكىتىلگەنىدى، 1982 - يىلى 4 - دەرىجىلىك بىناكارلىق قۇرۇلۇش كارخانىسى قىلىپ بېكىتىلىدى. 1989 - يىلدىن كېيىن شەھەرلىك شەھەر - يېزا قۇرۇلۇش ئىدارىسىغا قارايدىغان بولدى. 1990-يىلى شىركەتنىڭ مۇقىم ئىشچى - خىزمەتچىسى 303 كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئىشچى-خىزمەتچى 212، ئۇنۋانى بار كەسىپي تېخنىكا خادىمى 26. مۇقىم مۇلكىنىڭ قىممىتى 2 مىليون 500 مىڭ يۈەن، كۆچمە مۇلكى 1 مىليون يۈەن، تېخنىكا بىلەن قوراللىنىش نىسبىتى 5452 يۈەن/نەپەر، ئېنېرگىيە بىلەن قوراللىنىش نىسبىتى 1. 12 كىلوۋات/نەپەر. بىرلا ۋاقىتتا 12 مىليون يۈەنلىك قۇرۇ-لۇشنى ئۈستىگە ئېلىشتەك باشقۇرۇش ئىقتىدارى ۋە ئۈسكۈنە ئىقتىدارىغا ئىگە.

كورلا شەھەرلىك بىناكارلىق ماتېرىياللىرى شىركىتى شىركەت 1986 - يىلى 6 - ئايدا قۇرۇلدى، شىركەتنىڭ ئورنى كورلا شەھىرىنىڭ لەڭگەر كوچىسىدا، ئۇ بىناكارلىق قۇرۇلۇشى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان يېزا دېھقانلار قۇرۇلۇش ئەترەتلىرىنىڭ بىرلىشىشىدىن قۇرۇلغان، 1300 دىن ئارتۇق ئىشچىسى بار يېزا - بازار كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى كارخانا بولۇپ، شەھەرلىك يېزا - بازار كارخانىلىرى ئىدارىسى ۋە شەھەرلىك شەھەر قۇرۇلۇشى ئىدارىسىغا قارايدۇ. شىركەت بىناكارلىقنى ئاساس، بىناكارلىق ماتېرىياللىرىنى قوشۇمچە قىلىدۇ. شىركەتتە بىناكارلىق بۆلۈمى، بىناكارلىق ماتېرىياللىرى بۆلۈمى، تېخنىكا بۆلۈمى، مالىيە بۆلۈمى ۋە مەمۇرىيەت بۆلۈمى بار، ئۇنىڭ قارمىقىدا ئۈچ قۇرۇلۇش رايونى بار، قۇرۇلۇش رايونى قارمىقىدا بىر قانچە قۇرۇلۇش ئەترىتى بار. شىركەت قۇرۇلۇش سۇپىتىگە ئەھمىيەت بەردى، 1986 - يىلدىن 1987 - يىلىغا قەدەر بەش مەھسۇلاتى 1 - دەرىجىلىك مەھسۇلات بولدى، ئۇلچەمگە توشمايدىغان مەھسۇلات تۈگىتىلدى، شۇنىڭ بىلەن بۇ شىركەت 3 - دەرىجەلىك بىناكارلىق كارخانىسى قىلىپ بېكىتىلدى. 1990 - يىلى ھەرخىل قۇرۇلۇش ماشىنا - مايمانلىرى 286 گە، مۇقىم ئىشچى - خىزمەتچىسى 750 كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئىنژېنېرلىق سىستېمىسىدىكى تېخنىكا خادىملىرىدىن ئالىي دەرىجىلىك ئۇنۇۋان ئالغىنى بىر، ئوتتۇرا دەرىجىلىك ئۇنۇۋان ئالغانلىرى تۆت، تۆۋەن دەرىجىلىك ئۇنۇۋان ئالغانلىرى 46؛ ئىقتىساد سىستېمىسىدىكىلەردىن ئوتتۇرا دەرىجىلىك ئۇنۇۋان ئالغىنى بىر، تۆۋەن دەرىجىلىك ئۇنۇۋان ئالغانلىرى 13. شىركەتنىڭ مۇقىم مۇلكىنىڭ قىممىتى 2 مىليون 200 مىڭ يۈەنگە، كۆچمە مەبلىغى 1 مىليون يۈەنگە، پۈتتۈرگەن قۇرۇلۇشلىرىنىڭ كۆلىمى 60 مىڭ كۋادرات مېتر غا، يىللىق مەھسۇلات قىممىتى 15 مىليون 750 مىڭ يۈەنگە، يۇقىرىغا تاپشۇرغان باج سومىسى 967 مىڭ يۈەنگە، يىللىق پايدىسى 775 مىڭ يۈەنگە، يىلدا يېزا ئىگىلىكىگە ياردەم بەرگەن مەبلىغى 208 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

كورلا شەھەرلىك ئۆي سېلىش تەرەققىيات شىركىتى بۇ شىركەت 1985 - يىل 3 - ئايدا قۇرۇلغان، شەھەرلىك ئۆي - زېمىن باشقۇرۇش ئىدارىسىغا قارايدۇ، ئەينى ۋاقىتتا كەسىپىي بەنزىسى قۇرۇلمىغاچقا، ئۆي سېلىش تەرەققىيات كەسىپىي ئىشلىرىنى شەھەرلىك ئۆي - جاي ئىدارىسى ۋەكالىتەن بېجىرىپ بېرەتتى. 1987 - يىلى 3 - ئايدا توققۇز ئىشچى - خىزمەتچىدىن شىركەتنىڭ كەسىپىي بەنزىسى تەشكىل قىلىندى. شىركەتنىڭ كەسىپى يېگى تۈرالغۇ رايونلارنى قۇرۇش ۋە كونا شەھەرنى ئۆزگەرتىش جەھەتتىكى ئۆي - زېمىن تىجارىتى كەسىپىنى، تۈرالغۇ ئۆي بىناسى، ئىشخانا بىناسى، سودا بىناسى، زاۋۇت بىناسى قاتارلىق قۇرۇلۇشلارنى قىلىشنى ئۆزئىچىگە ئالىدۇ. قۇرۇلۇشلار پۈتكەندىن كېيىن ئاۋار ئورنىدا سېتىلىدۇ. ئاۋار ئۆي قۇرۇلۇشى شەھەرنىڭ ئومۇمىي پىلانى بويىچە ئېلىپ بېرىلىدۇ، مەبلىغى، ئاساسەن، قۇرۇلۇش بانكىسىدىن قەرز ئېلىش يولى بىلەن ھەل قىلىنىدۇ. 1987 - يىلىدىن 1990 - يىلىغا قەدەر 27 مىڭ 48.801 كۋادرات مېتر، 371 يۈرۈش ئاۋار ئۆي سالدى، بۇنىڭ ئىچىدە 1987- يىلى سېلىنغىنى 6914 كۋادرات مېتر، تۆت كورپۇس، 93 يۈرۈش (بۇنىڭ ئىچىدە تۈرالغۇ ئۆي 6249 كۋادرات مېتر، ئىشخانا بىناسى 665 كۋادرات مېتر)، ھەركۋادرات مېتر ئۆي 397 يۈەندىن سېتىلدى. 1988 - يىلى سالغان ئۆي 4500 كۋادرات مېتر، ئىككى كورپۇس، 54 يۈرۈش (بۇنىڭ ئىچىدە تۈرالغۇ ئۆي 3793 كۋادرات مېتر، ئىشخانا بىناسى 707 كۋادرات مېتر). 1989 - يىلى سالغىنى 7090 كۋادرات مېتر، تۆت كورپۇس، 84 يۈرۈش (بۇنىڭ ئىچىدە تۈرالغۇ ئۆي 5460 كۋادرات مېتر، ئىشخانا بىناسى 1630 كۋادرات مېتر)، ھەر كۋادرات مېتر ئۆي 437 يۈەندىن سېتىلدى. 1990 - يىلى سالغان تۈرالغۇ ئۆي بىناسى 84.9297 كۋادرات مېتر، ئۈچ كورپۇس، 140 يۈرۈش، ھەر كۋادرات مېتر ئۆي 462 يۈەندىن سېتىلدى. ھەر يىلى سېلىنغان ئاۋار ئۆيلەر شۇ يىلى سېتىلىپ بولدى.

1990 - يىلى شىركەتتە مەمۇرىيەت بۆلۈمچىسى، كەسىپىي بۆلۈمچە ۋە قۇرۇلۇش بۆلۈمچىسى تەسىس

قىلىندى. ئىشچى - خىزمەتچىسى 13 كە يەتتى، بۇنىڭ تۆتى ئاز سانلىق مىللەت.

كورلا شەھەرلىك تېكىچى ئۈي سېلىش تەرەققىيات شىركىتى بۇ شىركەت 1987-يىل 7-ئايدا قۇرۇلغان، ئۇ يېزا باشقۇرۇشىدىكى كوللېكتىپ كارخانا بولۇپ، شەھەرلىك ئۈي - زېمىن باشقۇرۇش ئىدارىسى ۋە تېكىچى يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتىگە قارايدۇ. 1990-يىلى شىركەت قارمىقىدا قۇرۇلۇش-تېخنىكا بۆلۈمى، ئارخىپ - ماتېرىيال بۆلۈمى ۋە مالىيە بۆلۈمى تەسىس قىلىندى، ئىشچى - خىزمەتچىسى 67، بۇنىڭ ئىچىدە كادىر 13، قۇرۇلۇش - تېخنىكا خادىمى يەتتە (بۇنىڭ ئىچىدە ئوتتۇرا دەرىجىلىك ئۇنۋانى بارلىرى ئۈچ). مۇقىم مۇلكىنىڭ قىممىتى 300 مىڭ يۈەن، كۆچمە مەبلىغى 2 مىليون 590 مىڭ يۈەن، يىللىق پايدا ۋە ببجى 170 مىڭ يۈەن. بۇ شىركەت 1988 - يىلدىن 1990 - يىلغا قەدەر 134 يۇرۇش، 9212 كۋادرات مېتر تاۋار ئۈي سالدى، بۇنىڭ ئىچىدە قۇرۇلۇش كۆلىمى 4.68 كۋادرات مېترلىقى 130 يۇرۇش، 80 كۋادرات مېترلىقى تۆت يۇرۇش. ھەر كۋادرات مېتر ئۈي 1988 - يىلى 375 يۈەندىن، 1989 - يىلى 430 يۈەندىن سېتىلدى.

كورلا شەھەرلىك شەھەر قۇرۇلۇش ئىدارىسىنىڭ قۇرۇلۇش چوڭ ئەترىتى 1962 - يىلى ناھىيىلىك پارتكوم دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ 12 ئىشچى - خىزمەتچىسىدىن ناھىيىلىك ئۈي رېمونت ئەترىتى تەشكىل قىلىنغان، بۇ ئەترەت ئىدارىلارنىڭ ئۆيلىرىنى رېمونت قىلىپ بېرىش مۇلازىمىتى بىلەن شۇغۇللانغان، ئۇ كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى ئورۇن ئىدى. 1966 - يىلى ناھىيىلىك ئۈي رېمونت ئەترىتى «8 - مارت» كوپېراتىپى بىلەن بىرلەشتۈرۈلۈپ، ناھىيىلىك ئۈي رېمونت كوپېراتىپىغا ئۆزگەرتىلدى، ئۇ ئاساسەن، كېسەك - ياغاچ قۇرۇلمىلىق ئۆيلەرنى رېمونت قىلىشنى ئۈستىگە ئالدى، كورلا بازارلىق خەلق كومىتېتىغا قارىدى، ئىشچى-خىزمەتچىسى كۆپىيىپ 87 گە يەتتى (بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئىشچى-خىزمەتچى 16). 1985-يىلى ئىشلەۋاتقان ئىشچى - خىزمەتچىسى 148 گە يەتتى، ئۇلار شىنجاڭ «قىزىل نۇر» رادىئو زاۋۇتىنىڭ ئىككى قەۋەتلىك ياتاق بىناسىنى ھۆددىگە ئېلىپ، 1472.16 كۋادرات مېترلىق بۇ بىنانى پۈتتۈردى، ئۇنىڭ ئومۇمىي قۇرۇلۇش قىممىتى 250 مىڭ يۈەن بولدى. 1986 - يىلى ئۈي رېمونت كوپېراتىپى شەھەرلىك شەھەر قۇرۇلۇشى ئىدارىسى قۇرۇلۇش باشقارمىسىنىڭ بىناكارلىق كوپېراتىپىغا ئۆزگەرتىلدى. ئۇسكۇنىلىرى كونىراپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن، يىللىق مەھسۇلات قىممىتى 20 مىڭ يۈەنگە چۈشۈپ قالدى. 1987-يىلى رەھبەرلىك بەنزىسى قايتا تەشكىل قىلىنغان ۋە ئىشچى-خىزمەتچىلەر ۋەكىللىرى يىغىنى تۈزۈمى يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، كارخانا پېڭىباشتىن جانلاندى. شۇ يىلى بۇ كارخانا ئوبلاستلىق ئۈرۈمچىلىق شىركىتىنىڭ ياتاق بىناسى، «قۇرۇلۇش» يولىدىكى 3-، 12-، 14-كۆزۈرۈكلەر ۋە «يۇچۈەن» سودا ساراينىنىڭ ئالدىدىكى فونتان، گۈللۈك قاتارلىق قۇرۇلۇشلارنى قىلىپ، 580 مىڭ يۈەن مەھسۇلات قىممىتى يارىتتى، يۇقىرىغا 26 مىڭ يۈەن باج تاپشۇردى، مۇقىم مۇلكىنىڭ قىممىتى ئېشىپ 460 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1988-يىلى بىناكارلىق كوپېراتىپىنىڭ نامى شەھەرلىك 2-بىناكارلىق شىركىتىگە ئۆزگەرتىلدى. 1989-يىلى 5-ئايدا يەنە شەھەرلىك شەھەر قۇرۇلۇشى ئىدارىسىنىڭ قۇرۇلۇش چوڭ ئەترىتىگە ئۆزگەرتىلدى. 1990-يىلى ئەترەتنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىسى 132 گە يەتتى، بۇنىڭ 12 سى قۇرۇلۇش - تېخنىكا خادىمى. مۇقىم مۇلكىنىڭ قىممىتى 1 مىليون 500 مىڭ يۈەنگە، كۆچمە مەبلىغى 420 مىڭ يۈەنگە يەتتى، كارخانىنىڭ سالاھىيىتى 4 - دەرىجىلىك كارخانا بولدى. 1988-يىلدىن 1990-يىلغا قەدەر، بۇ ئەترەت يېزا ئىگىلىك بانكىسى قاتارلىق ئورۇنلارنىڭ تۆت تۈرالغۇ ئۈي بىناسىنى سالدى، ئۇنىڭ پۈتكەن كۆلىمى 7620 كۋادرات مېتردىن، مەھسۇلات قىممىتى 3 مىليون 920 مىڭ يۈەنگە، يۇقىرىغا تاپشۇرغان باج سوممىسى 212 مىڭ 900 يۈەنگە يەتتى.

(يېزا ئىگىلىك 2 - شىممىنىڭ 2 -، 4 - قۇرۇلۇش تۈرلىرىنىڭ ئەھۋالىنى «بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش» قىسمىدىن كۆرۈڭ).

§2. ئۆي ـ زېمىن ۋە يەر باشقۇرۇش ئاپپاراتلىرى

1. كورلا شەھەرلىك ئۆي ـ زېمىن ئىدارىسى

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، شەھەر، بازارلاردىكى ئۆي ۋە يەرلەرنى ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى باشقۇردى. 1979 ـ يىل 10 ـ ئايدا كورلا شەھەرلىك شەھەر ـ يېزا قۇرۇلۇشى ئىدارىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، شەھەر رايونىدىكى ئۆي ـ زېمىننى شۇ ئىدارە باشقۇرىدىغان بولدى. 1984ـيىلى 4 ـ ئايدا كورلا ناھىيىسى شەھەرگە قېتىۋېتىلگەندىن كېيىن، ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى ئىشلەپ كەلگەن ئۆي ـ زېمىن باشقۇرۇش كەسپىنى شەھەرلىك شەھەر ـ يېزا قۇرۇلۇشى ئىدارىسىگە قوشۇۋېتىلدى. 1984 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى شەھەرلىك ئۆي ـ زېمىن باشقۇرۇش ئىدارىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، شەھەرنىڭ ئۆي ـ زېمىن كەسپىنى شۇ ئىدارە بىچمىرىدىغان بولدى. 1985ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى شەھەرلىك ئۆي ـ زېمىن باشقۇرۇش ئىدارىسىدە مەمۇرىيەت (پىلان، مالىيىنىمۇ ئۆزئىچىگە ئالىدۇ) بۆلۈمچىسى، مۇلۇك دەپتىرى بۆلۈمچىسى، ئۆي تىجارىتى بۆلۈمچىسى ۋە بىر رېمونت ئەترىتى قۇرۇلدى. 1988 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى ئۆي ـ زېمىن باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ قارمىقىدا ئۆي سودىسى (تېگىشىش) ئورنى تەسىس قىلىندى. 1990 ـ يىلى تۆت بۆلۈمچە ۋە بىر رېمونت ئەترىتى بولۇپ، جەمئى 16 كادىر، 27 ئىشچى ئىشلىدى. 1990 ـ يىلى ئىدارە قارمىقىدىكى كەسپىي ئۆي ـ زېمىن ئاپپاراتلىرىدىن شەھەرلىك ئۆي سېلىش تەرەققىيات شىركىتى ۋە شەھەرلىك تېكمچى ئۆي سېلىش تەرەققىيات شىركىتى بارلىققا كەلدى.

2. كورلا شەھەرلىك يەر باشقۇرۇش ئىدارىسى

كورلا ناھىيىسىنىڭ يەرلىرىنى 1950 ـ يىل 6 ـ ئايدىن باشلاپ كورلا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى باشقۇردى. 1969 ـ يىلى 7 ـ ئايدىن باشلاپ كورلا ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت ئىشلەپچىقىرىشقا قوماندانلىق قىلىش گۇرۇپپىسى باشقۇردى. 1981 ـ يىل 10 ـ ئايدا كورلا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن، پۈتۈن ناھىيىنىڭ يەرلىرىنى يەنە ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى باشقۇردى. 1979 ـ يىل 10 ـ ئايدا كورلا شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلۇپ، ئۇنىڭ قارمىقىدا شەھەرلىك شەھەر ـ يېزا قۇرۇلۇشى ئىدارىسى تەسىس قىلىنغاندىن كېيىن، ناھىيىنىڭ يەرلىرىنى شۇ ئىدارە باشقۇردى. 1984 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى كورلا ناھىيىسى كورلا شەھىرىگە قوشۇۋېتىلگەندىن كېيىن، ناھىيىنىڭ يەر باشقۇرۇش كەسپى ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى بۆلۈمىدىن شەھەرلىك شەھەر ـ يېزا قۇرۇلۇشى ئىدارىسىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1985 ـ يىل 3 ـ ئايدا شەھەرلىك دېھقانچىلىق ئىدارىسىنىڭ يەر باشقۇرۇش بۆلۈمچىسى تەسىس قىلىنغاندىن كېيىن، شەھەر ـ يېزىلارنىڭ يېرىنى ئېلىش ۋە باشقۇرۇش ئىشلىرىغا شۇ بۆلۈمچە مەسئۇل بولدى. 1988 ـ يىل 3 ـ ئايدا شەھەرلىك يەر باشقۇرۇش ئىدارىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، شەھەرنىڭ يەرلىرىنى ئېلىش ۋە باشقۇرۇش ئىشلىرىغا شۇ ئىدارە بىر تۇتاش مەسئۇل بولدى.

II باب

شەھەر پىلانلاش

كورلا شەھىرى كۆنچى دەريانىنىڭ بويىغا جايلاشقان. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى چاغلاردا، كورلا ناھىيىسى شەھەر رايونىنىڭ ئورۇنلىشىش ئاساسىي جەھەتتىن چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكىدەك ئىدى، كۆنچى دەريانىنىڭ جەنۇبى كونا شەھەر بولۇپ، ئۇ - ئىمارەتلەرنىڭ كۆپىنچىسى ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ ئەنئەنىۋى ئۇسلۇبىدا شەكىللەنگەن ئىدى؛ كۆنچى دەريانىڭ شىمالى يېڭى شەھەر بولۇپ، ئۇ - ئىمارەتلەرنىڭ كۆپىنچىسى ئىچكى ئۇلكىلەردىكىدەك تۆت تەرىپىگە ئۇي سېلىنغان كىچىك ھويلا شەكلىدە ئىدى. بۇ ئىككى شەھەر جەنۇب بىلەن شىمالنى تۇتاشتۇرۇپ تۇرىدىغان غول يول ئارقىلىق تۇتىشىپ تۇراتتى. 60 - يىللارنىڭ باشلىرىدا بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى ۋە يېزا ئىگىلىك 2 - شىمى كورلا ناھىيىسىگە كۆچۈپ كەلگەندىن كېيىن، قەۋەتلىك بىنالار تەدرىجى سېلىنىشقا باشلىدى، لېكىن ئەينى ۋاقىتتا كورلا ناھىيىسى شەھەر رايونىنىڭ ئەتراپلىق پىلانى تېخى تۈزۈلمىگەنلىكى ئۈچۈن، بۇ مەزگىلدە سېلىنغان قۇرۇلۇشلارنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇشىدا خېلى خوپ قارىغۇلۇق ساقلاندى، ئىمارەتلەرنىڭ قۇرۇلمىسى نامۇۋاپىق، تارقاق بولۇپ قالدى، شەھەر رايونىدىكى ئاساسلىق كوچىلار شەكىللەنمىگەنلىكى ئۈچۈن، شەھەر كوچىلىرى ئاچىماق شەكىلدە بولۇپ قالدى. كېيىن كونا شەھەر رايونى نەچچە قېتىم ئۆزگەرتىلگەن بولسىمۇ، قۇرۇلۇش مىقدارى كۆپ، چىقىم زور بولغانلىقتىن، ئۆزگەرتىش قىيىنغا توختىدى. 80 - يىلدىن كېيىن يەنى كورلا شەھەر بولۇپ قۇرۇلغاندىن كېيىنكى ئون نەچچە يىلدا شەھەر پىلانلاش خىزمىتىگە ئەھمىيەت بېرىلدى، شەھەر قۇرۇلۇشى تېز يۈكسەلدى. 1987 - يىل 10 - ئايدا كورلا شەھىرىنىڭ ئومۇمىي پىلانىنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى تەستىقلىدى. بۇ پىلاندا شەھەر رايونىنىڭ كۆلىمى 700 كۋادرات كىلومېتر قىلىپ بەلگىلەندى.

§ 1 . ئومۇمىي پىلان

كورلا ناھىيىسىنىڭ شەھەر قۇرۇلۇشىنى پىلانلاش 1957 - يىلى باشلاندى، ئەينى ۋاقىتتىكى پىلان ناھايىتى ئاددى ئىدى. 60 - يىللارنىڭ باشلىرى، ئوتتۇرىلىرى ۋە 70 - يىللاردىمۇ پىلان تۈزۈلدى. بۇنىڭ ئىچىدە 1977 - يىلى تۈزۈلگەن پىلان خېلى تەپسىلىي، كونكرېت ۋە ئەتراپلىق بولدى، ئومۇمىي پىلان سىخېمىسىدىن ئاشقىرى، سۇ بىلەن تەمىنلەش، يۇندا چىقىرىۋېتىش، يول ۋە باشقىلارنىڭ پىلان سىخېمىسىمۇ بار ئىدى، بۇ پىلاندا شەھەر رايونى ئۈچكە بۆلۈندى، شەھەر ئوپۇسىنى 1985 - يىلغا بارغاندا 200 مىڭغا يەتكۈزۈش پىلانلاندى. 1984 - يىلدىكى شەھەر ئومۇمىي پىلانى ئاساسىي جەھەتتىن 1977-يىلدىكى پىلان ئاساسىدا تۈزۈلدى ۋە تولۇقلاندى. پىلان تۈزۈش جەريانىدا، ھەرقايسى ساھەلەردىن كەلگەن پىكىر ئېلىندى، شەھەرلىك پىلانلاش كومىتېتى 1984 - يىلىدىن باشلاپ، ئۆز خىزمىتىدىن دوكلات بېرىش شەكلى ئارقىلىق ئوبلاست ۋە شەھەرنىڭ پارتىيە، ھۆكۈمەت، ئارمىيە رەھبەرلىرىدىن، پەن -

تېخنىكا تارماقلىرى، كەسىپىي تارماقلاردىن كۆپ قېتىم پىكىر ئېلىپ، پىلان لايىھىسىنى مۇزاكىرە قىلدى ۋە ئۇنىڭغا تۈزىتىش كىرگۈزدى، شەھەرنىڭ خاراكتېرىنى ۋە تەرەققىيات يۆنىلىشىنى ئەستايىدىل ئويلىشىپ ۋە تەھلىل قىلىپ بەلگىلىدى، شۇ ئاساستا كورلا شەھىرىنىڭ شەھەر ئومۇمىي پىلانىنى ۋە 12 مەخسۇس پىلانىنى تۈزۈپ چىقتى. 1986 - يىل 9 - ئايدا باھالاش يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى، يىغىنغا قۇرۇلۇش مىنىستىرلىكى، جۇڭگو پىلانلاش يۇرتى، شەنشى ئۆلكىلىك قۇرۇلۇش نازارىتى، گەنسۇ ئۆلكىلىك شە-ھەر-قۇرۇلۇشى ئىدارىسى، چۇڭچىڭ قۇرۇلۇش شۇيۈەنى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق قۇرۇلۇش نازارىتى قاتارلىق ئون نەچچە ئۆلكە، شەھەردىكى رەھبەرلەر، مۇتەخەسسىس، ئالىملاردىن 100 دىن ئارتۇق كىشى قاتناشتى. 1987 - يىل 10 - ئاينىڭ 14 - كۈنى كورلا شەھىرىنىڭ ئومۇمىي پىلانىنى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق مۇكۈمىتى تەستىقلىدى.

كورلا شەھىرى — بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي ۋە مەدەنىيەت مەركىزى، شىنجاڭنىڭ جەنۇبىي قىسمىدىكى قاتناش تۈگۈنى، نېفىت - خىمىيە سانائىتى، يېنىك سانائەت ۋە توقۇمىچىلىق سانائىتىنى ئاساس قىلغان، بىر مۇنچە سانائەت تارمىقىغا ئىگە بولغان، يېڭىدىن گۈللىنىۋاتقان ئوتتۇرا دەرىجىلىك شەھەر. شەھەر رايونىنىڭ پىلانىدىكى كۆلىمى 700 كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، كورلا شەھىرىگە قاراشلىق رايونلار كۆلىمى 96 . 7209 كۋادرات كىلومېتر، نوپۇسى 17 . 9 پىرسەنتنى ئىگىلەيدۇ. شەھەر رايونى «ئىتتىپاق»، سايباغ، «تەڭرىتاغ» يېڭىشەھەر، تاشدەن ئىش بېجىرىش باشقارمىلىرىنى ۋە شەھەر ئەتراپىدىكى چارباغ، تېكىچى، يېڭىشەھەر يېزىلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. شەھەر ئومۇمىي پىلانىنىڭ يېقىن مۇددەتلىك ۋاقىت چېكى 1990 - يىلىغىچە، يىراق مۇددەتلىك ۋاقىت چېكى 2000 - يىلىغىچە قىلىپ بەلگىلەندى؛ شەھەر نوپۇسىنىڭ يېقىن مۇددەتلىك چېكى 172 مىڭ، يىراق مۇددەتلىك چېكى 305 مىڭ قىلىپ بەلگىلەندى؛ پىلاندا يەر ئىشلىتىشنىڭ يېقىن مۇددەتلىك چېكى 36 كۋادرات كىلومېتر، يىراق مۇددەتلىك چېكى 43 كۋادرات كىلومېتر قىلىپ بەلگىلەندى.

1. كونا شەھەر رايونى (مەركىزىي رايون) نىڭ پىلانى

كونا شەھەر رايونىنىڭ دائىرىسى شەرقتە كۆنچى دەرياسىغا، غەربتە 18 - تۈەن ئۆستىڭىنىڭ سۇ قايتۇرۇش ئۆستىڭىگە، جەنۇبتا يېڭىشەھەر يولىنىڭ جەنۇبىغا، شىمالدا شىمالىي تاغ قاپتېلىغا يەتكۈزۈلىدۇ. كونا شەھەر پىلان بويىچە ئوبلاستىنىڭ مەمۇرىي، پەن تەتقىقات، مەدەنىيەت، ئۇچۇر مەركىزى قىلىنىدۇ، يېمەكلىك سانائىتى راۋاجلاندۇرۇلىدۇ، ئېلېكترون سانائىتى، ئاز سانلىق مىللەتلەرگە كېرەكلىك ئالاھىدە مەھسۇلاتلار سانائىتى، كونسېرۋا سانائىتى، ياغاچ سايمانلار سانائىتى، كىيىم - كېچەك سانائىتى ھەم مۇھىتنى بۇلغىمايدىغان قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى سانائىتى قاتارلىق سانائەتلەرنى مۇۋاپىق ئورۇنلاشتۇرۇلىدۇ. يېڭى گۈللىنىۋاتقان شەھەرگە خاس ئالاھىدىلىك گەۋدىلەندۈرۈلىدۇ. شەھەر نوپۇسى-نىڭ يېقىن مۇددەتلىك چېكى 66 مىڭ، يىراق مۇددەتلىك چېكى 100 مىڭ بولىدۇ.

2. يېڭىشەھەر رايونى (شەرقىي پويىز ئىستانسىسى رايونى) نىڭ پىلانى

يېڭىشەر رايونىنىڭ دائىرىسى شىمالدا ھاك خۇمدىنى ۋە ئېلېكتر ئىستانسىسىغا، جەنۇبتا شەھەر ياسىلىغا، شەرقتە تۆمۈر يول لېنىيىسى (ياسىلىدىغان چىڭخەي - شىنجاڭ تۆمۈر يولىنىمۇ ئۆزئىچىگە

ئالىدۇ) گە، غەربتە شىنپىلاڭ ئۆستىڭىگە يەتكۈزۈلىدۇ. يېڭىشەھەر رايونى يېرى تۇز، قۇرۇلۇش گېئولو-گىيىسى جەھەتتىكى شارائىتى ۋە سۇ بىلەن تەمىنلەش شارائىتى ياخشىراق بولغان چۆل (ساي) دە يېڭىدىن بارلىققا كېلىۋاتقان شەھەر رايونى بولۇپ، پىلان بويىچە سانائەت رايونى قىلىنىدۇ. نوپۇسىنىڭ يېقىن مۇددەتلىك چېكى 32 مىڭ، يىراق مۇددەتلىك چېكى 100 مىڭ بولىدۇ.

3. غەربىي پويىز ئىستانسىسى رايونىنىڭ پىلانى

بۇ رايون شىمالدا شىمالىي تاغ قاپتىلى (تۆمۈر يول، تاشيول بويلىرى) غا، شەرقتە ئاشلىق - ياغ ماشىنىلىرى زاۋۇتىغا، جەنۇبتا 18 - تۆەنىنىڭ كونا ئۆستىڭىگە، غەربتە غەربىي پويىز ئىستانسىسىغا يەتكۈزۈلىدۇ، كونا شەھەر رايونىنىڭ بىر بۆلۈگى بىلەن تۇتۇشىدۇ. ئۇ، تاغ ئالدىدىكى يەلپۇگۈچسىمان تىنىملاردىن تەركىپ تاپقان يانتۇ تۈزلەڭلىكتە يېڭىدىن بارلىققا كېلىۋاتقان تار، ئۇزۇن شەھەر بۆلىكى بولۇپ، ئۇزۇنلۇقى 17 كىلومېتر، ئوتتۇرىچە كەڭلىكى بىر كىلومېتر كېلىدۇ. بۇ رايون غەربكە قاراپ سۇزۇلىۋاتقان جەنۇبىي شىنجاڭ تۆمۈر يولى پۈتكىچە جەنۇبىي شىنجاڭ، شىمالىي شىنجاڭ ۋە ئىچكىرىنىڭ ئالماشتۇرىدىغان مادىدي ئەشيا ۋە تاۋارلىرى توپلىنىدىغان، تارقىلىدىغان جاي بولۇپ، ئامبار (خەتەرلىك بۇيۇملار ئامبىرىنى ئۆزئىچىگە ئالمايدۇ) رايونى قىلىنىدۇ. بۇ يەردىكى شەھەر نوپۇسىنىڭ يېقىن مۇددەتلىك چېكى 16 مىڭ، يىراق مۇددەتلىك چېكى 25 مىڭ بولىدۇ.

4. تاشدەن رايونىنىڭ پىلانى

هازىرقى دائىرىسى ئاساس قىلىنىدۇ، يەنە كېڭەيتىلمەيدۇ. بۇ رايون بىلەن شەھەر مەركىزىنىڭ ئارلىقى 17 كىلومېتر كېلىدۇ. ئۇ كونا شەھەر رايونى (مەركىزي رايون) دىن تاغ ئارقىلىق ئايرىلىپ تۇرىدىغان نىسپىي مۇستەقىل جاي بولۇپ، كۆنچى دەريالىرىنىڭ يۇقىرى ئېقىمىغا جايلاشقان. بۇ يەر كۆمۈر ۋە ئوت ئېلېكتر سانائىتى رايونى قىلىنىدۇ، شەھەر نوپۇسىنىڭ يېقىن مۇددەتلىك چېكى 30 مىڭ، يىراق مۇددەتلىك چېكى 40 مىڭ بولىدۇ.

5. شەھەر ئەتراپى رايونىنىڭ پىلانى

شەھەر ئەتراپى رايونىنىڭ ئىگىلىك باشقۇرۇش فاكتورى ئۆزگەرتىلىپ، تېرىقچىلىق قۇرۇلمىسى تەرتىپكە سېلىنىدۇ، شەھەر ئەتراپى شەھەر ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ دەيدىغان ئىشلەپچىقىرىش فاكتورى بەلگىلىنىپ، كۆكتات، مېۋە - چېۋە، گۆش، ئۇي قۇشى، تۇخۇم، سۈت مەھسۇلاتلىرى ئىشلەپچىقىرىشى راۋاجلاندۇرۇلۇپ، شەھەر ئەتراپى ھەقىقى تۇرەد، مۇقىم قوشۇمچە يېمەكلىك ئىشلەپچىقىرىش بازىسى قىلىپ قۇرۇپ چىقىلىدۇ. شەھەر ئەتراپى رايونىنىڭ يېقىن مۇددەتلىك يېزا ئىگىلىك نوپۇسى 90 مىڭ، غەيرىي يېزا ئىگىلىك نوپۇسى 28 مىڭ؛ يىراق مۇددەتلىك يېزا ئىگىلىك نوپۇسى 80 مىڭ، غەيرىي يېزا ئىگىلىك نوپۇسى 40 مىڭ بولىدۇ.

§ 2 . مەخسۇس پىلانلار

1. يول پىلانى

شەھەر يوللىرىغا يەر ئىشلىتىش 2000 - يىلغا بارغاندا، شەھەر يوللىرىغا ئىشلىتىلىدىغان يەر 3.5 كۋادرات كىلومېتر‌غا، يوللارنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 86 كىلومېتر‌غا يەتكۈزۈلىدۇ، ئىشلىتىلگەن يەر كىشى بېشىغا 6.11 كۋادرات مېتر‌دىن توغرا كېلىدۇ، غول يوللارنىڭ زىچلىقى ئىككى‌كىلومېتر/كۋادرات كىلومېتر‌غا يەتكۈزۈلىدۇ. 2000 - يىلغا بارغاندا، كوچا ئاپتوبۇسى 47 گە، ھەر ئاپتوبۇس مۇلازىمەت قىلىدىغان ئولتۇرۇچە نوپۇس 6489 نەپەرگە، ئاپتوبۇس مېلىنغان يول 12 گە يەتكۈزۈلىدۇ.

يوللارنىڭ كەڭلىكى ئۈچ بۆلەكلىك غول يولنىڭ ئومۇمىي كەڭلىكى 40 - 50 مېتر‌غا، ماتورلۇق قاتناش ۋاستىلىرى يولىنىڭ كەڭلىكى 16 مېتر‌غا، بىر، ئىككى، ئۈچ بۆلەكلىك 2 - دەرىجىلىك غول يولنىڭ ئومۇمىي كەڭلىكى 32 - 36 مېتر‌غا، ماتورلۇق قاتناش ۋاستىلىرى يولىنىڭ كەڭلىكى 9 - 14 مېتر‌غا، تارماق يوللار (ئولتۇراق ئۆي رايونى يوللىرى) نىڭ ئومۇمىي كەڭلىكى 20 - 24 مېتر‌غا، ماتورلۇق قاتناش ۋاستىلىرى يولىنىڭ كەڭلىكى ئون مېتر‌غا يەتكۈزۈلىدۇ.

2. سۇ بىلەن تەمىنلەش پىلانى

تۇرمۇشقا سۇ ئىشلىتىش مىقدارى يېقىن مەزگىلدە 100 لېتر/نەپەر - كۈن، يېراق مەزگىلدە 150 لېتر/نەپەر - كۈن بولىدۇ. كونا شەھەر رايونىنىڭ سۇ ئىشلىتىش مىقدارى يېقىن مەزگىلدە 22مىڭ 900 كۇب مېتر /كۈن، يېراق مەزگىلدە 53 مىڭ كۇب مېتر/كۈن بولىدۇ؛ يېڭىشەھەر رايونىنىڭ سۇ ئىشلىتىش مىقدارى يېقىن مەزگىلدە 68 مىڭ 900 كۇب مېتر/كۈن، يېراق مەزگىلدە 127 مىڭ 800 كۇب مېتر/كۈن بولىدۇ؛ تاشدەن رايونىنىڭ يېراق مەزگىلدە 43 مىڭ 500 كۇب مېتر/كۈن بولىدۇ؛ غەربىي ئوگزال رايونىنىڭ يېراق مەزگىلدە 6100 كۇب مېتر/كۈن بولىدۇ (نېفىت ساناشتىگە ئىشلىتىلىدىغان سۇنى ئۆزئىچىگە ئالمايدۇ).

يېڭى، كونا شەھەر رايونلىرىدىكى سۇ زاۋۇتلىرىنىڭ سۇ بىلەن تەمىنلەش كۆلىمى مۇنداق بولىدۇ: يېقىن مەزگىلدە 98 مىڭ نوپۇسنى سۇ بىلەن تەمىنلەيدۇ، تەمىنلەش كۆلىمى 55 مىڭ 600 كۇب مېتر /كۈن بولىدۇ؛ يېراق مەزگىلدە 200 مىڭ نوپۇسنى سۇ بىلەن تەمىنلەيدۇ، تەمىنلەش كۆلىمى 143 مىڭ 700 كۇب مېتر/كۈن بولىدۇ.

پىلاندىكى مەزگىلدە تۆت سۇ زاۋۇتى، 3 - 4 سۇ پونكىتى قۇرۇلىدۇ.

3. يوندا چىقىرىۋېتىش پىلانى

كورلا شەھىرىنىڭ پىلاندىكى قۇرۇلمىسى گۇرۇپپا شەكىللىك، كۆپ مەركەزلىك بولغاچقا، بىر تۆتاش يوندا چىقىرىۋېتىش سىستېمىسىنى شەكىللەندۈرگىلى بولمايدۇ، شۇڭا يوندا چىقىرىۋېتىش سىستېمىسى تۆت قونكسىيىلىك شۆبە رايونغا بۆلۈنىدۇ.

تۇرمۇشتىن چىقىدىغان يۇندا مىقدارى بۇ يەرنىڭ ھاۋا شارائىتىغا ۋە سۇ بىلەن تەمىنلەش ئەھۋالىغا قاراپ، تۇرمۇشتىن چىقىدىغان يۇندا مىقدارى يېقىن مۇددەتلىك پىلاندا كۈنىگە كىشى بېشىغا 80 لېتىردىن، يىراق مۇددەتلىك پىلاندا كۈنىگە كىشى بېشىغا 120 لېتىردىن قىلىپ بەلگىلەندى. چىقىرىۋېتىش تۇزۇلمىسى جەھەتتە، تۇرمۇشتىن چىقىدىغان يۇندا بىلەن سانائەتتىن چىقىرىدىغان يۇندىنى قوشۇپ بىللە چىقىرىۋېتىش، يامغۇر سۇيى بىلەن يۇندىنى ئايرىپ چىقىرىۋېتىش تۇزۇلمىسى قوللىنىلىدۇ.

يۇندا چىقىرىۋېتىش ئومۇمىي مىقدارى يېگى، كونا شەھەر رايونلىرىدىن چىقىرىۋېتىلىدىغان يۇندا مىقدارىنى ھېسابلاشتا، شەھەرنىڭ ئومۇمىي پىلانى ۋە يۇندا چىقىرىۋېتىش پىلانىدىكى چىقىرىۋېتىلىدىغان يۇندا مىقدارى ئاساس قىلىنىدى، قالغان رايونلاردىكى تۇرمۇشتىن چىقىدىغان يۇندىنى چىقىرىۋېتىش مىقدارى ئىشلىتىلىدىغان سۇ مىقدارىنىڭ 80 پىرسەنتى بويىچە، ئىشلەپچىقىرىش ۋە جايائەت قۇرۇلۇشلىرىدىن چىقىدىغان يۇندىنى چىقىرىۋېتىش مىقدارى ئىشلىتىلىدىغان سۇ مىقدارىنىڭ 85 پىرسەنتى بويىچە ھېسابلاندى. يىراق مۇددەتلىك پىلاندا شەھەرنىڭ ئومۇمىي يۇندا چىقىرىۋېتىش مىقدارى كۈنىگە 159 مىڭ 100 كۇب مېتر، شەھەردىن چىقىدىغان يۇندىنىڭ ئومۇمىي بىر تەرەپ قىلىنىش مىقدارى كۈنىگە 95 مىڭ 500 كۇب مېتر قىلىپ بەلگىلەندى.

4. خەلق مۇداپىئە قۇرۇلۇشى پىلانى

كورلا شەھىرى ئاپتونوم رايونىنىڭ خەلق مۇداپىئەسىدىكى نۇقتىلىق شەھەر، خەلق مۇداپىئە قۇرۇلۇشىنىڭ مۇھىم نۇقتىسى توپۇس زىچراق كونا شەھەر رايونىغا قارىتىلدى. يىراق مۇددەتلىك خەلق مۇداپىئە قۇرۇلۇش پىلانىدا مۇھىم نۇقتا يېڭىشەھەر رايونى بىلەن غەربىي ۋوگزال رايونىغا قارىتىلدى.

5. ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى پىلانى

1989 ـ يىلىغا قەدەر كورلا شەھىرى تەۋەسىدىكى ئېلېكتر سانائىتىدە، سۇ، ئوت ئېلېكتر ئىستانسىلىرىدىكى ئېنېراتورلارنىڭ ئومۇمىي سىغىمچانلىقى 83 مىڭ 400 كىلوۋاتقا يەتكۈزۈلۈپ، يەتتە ناھىيە (شەھەر) ھەم مەركەز، ئاپتونوم رايون، ئوبلاستلارنىڭ كورلا شەھىرى تەۋەسىدىكى كارخانا، كەسىپي ئورۇنلىرى توك بىلەن تەمىنلىنىدۇ. ئېلېكتر تورىدىكى 35 كىلوۋولتتىن يۇقىرى توك بىلەن تەمىنلەش، ترانسپورماتور پونكىتى 28 گە، يۇقىرى بېسىملىق توك يەتكۈزۈش لىنىيىسى 37 گە، ئۇلارنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 8.990 كىلومېتىرغا، ئون كىلوۋولتلىق توك تەقسىملەش لىنىيىسى 1650 كىلومېتىرغا، توك بىلەن تەمىنلەش دائىرىسىنىڭ ئوتتۇرىچە رادىئوسى 150 كىلومېتىرغا، توكنىڭ قاپلاش كۆلىمى 6000 كۋادرات كىلومېتىرغا يەتكۈزۈلىدۇ.

1995 ـ يىلىغا بارغاندا، توك ھاسىل قىلىش مىقدارى 700 مىليون كىلوۋات سائەتكە، ئېلېكتر سانائىتىنىڭ مەھسۇلات قىممىتى 22 مىليون يۈەنگە يەتكۈزۈلىدۇ؛ 2000 ـ يىلىغا بارغاندا، توك ھاسىل قىلىش مىقدارى 1 مىليارد كىلوۋات سائەتكە يەتكۈزۈلىدۇ، توك سەرپىياتىنىڭ ئېلاستىكلىق كۈچىيىدۇ. ھېنتىنى بىردەن يۇقىرىغا، ئېلېكتر سانائىتىنىڭ مەھسۇلات قىممىتى 30 مىليون يۈەنگە يەتكۈزۈش ئۈچۈن تىرىشچانلىق كۆرسىتىدۇ.

6. تېلېفونلاشتۇرۇش پىلانى

پىلاندىكى مەزگىلدە، شەھەر تېلېفونى يىلدا 20% سۈرئەت بىلەن، ئابونتلارغا خىزمەت قىلىدىغان كىچىك كومپۇتاتور يىلدا 5% سۈرئەت بىلەن كۆپەيتىلىپ، 20 ـ ئەسىرنىڭ ئاخىرىدا تېلېفون تەخمىنەن ھەر 100 ئادەمگە تۆتتىن توغرا كەلتۈرۈلىدۇ.

7. ئىسسىقلىق بىلەن تەمىنلەش پىلانى

پىلاندىكى مەزگىلدە، كونا شەھەر رايونىدا مىكرو رايونلاردا ئىسسىقلىق بىلەن بىر تۇتاش تەمىنلەش يولغا قويۇلىدۇ، پۈتۈنشەھەر رايونىدىكى چوڭ سانائەت ئورۇنلىرىنى ئىسسىقلىق بىلەن تەمىنلەش مەسىلىسى ئىشلەپچىقىرىشنى ئىسسىقلىق بىلەن تەمىنلەش ئۈسكۈنىلىرى ئارقىلىق ھەل قىلىنىدۇ؛ ئاشخانا، غەربىي ۋوگزال رايونلىرىنى ئىسسىقلىق بىلەن تەمىنلەشتە، چوڭ سانائەت ئورۇنلىرىنى ئاساس قىلغان ھالدا داشىرىگە بۆلۈپ مەركەزلىك تەمىنلەش يولغا قويۇلىدۇ.

8. كۆكەرتىش پىلانى

بەش باغچا ئەھيا قىلىنىدۇ. كۆنچى دەريانىڭ ئىككى قاسنىقىدىن پايدىلىنىپ، دەريا بويى بوستانلىق قى ئەھيا قىلىنىدۇ. ئولتۇراق رايونلاردىكى كۆكەرتىلگەن كۆلەمنىڭ ئومۇمىي ئولتۇراق رايون كۆلىمىدە ئىگىلەيدىغان نىسبىتى 35%كە يەتكۈزۈلىدۇ؛ سانائەت رايونىدىكى كۆكەرتىلگەن كۆلەمنىڭ ئومۇمىي سانائەت رايونى كۆلىمىدە ئىگىلەيدىغان نىسبىتى 20 نەچچە پىرسەنتكە يەتكۈزۈلىدۇ؛ جامائەت قۇرۇلۇشلىرىنىڭ كۆكەرتىلگەن كۆلىمىنىڭ ئۈلارغا ئىشلىتىلگەن يەر كۆلىمىدە ئىگىلەيدىغان نىسبىتى 60% تىن ئاشۇرۇلىدۇ؛ باغۋارانلاشقان ئورۇنلار 80% تىن ئاشۇرۇلىدۇ؛ يول بويلىرىدىكى كۆكەرتىلگەن يەر كۆلىمى 5. 97 گېكتارغا يەتكۈزۈلىدۇ.

مۇشۇ مەزگىلدە، پۈتۈنشەھەرنىڭ ئومۇمىي رايونى بىلەن سانائەت رايونى ئوتتۇرىسىدا 50 مېتىر كەڭلىكتىكى ئېھاتە ئورمىنى، 50 مېتىر كەڭلىكتىكى كورلا ـ تارىم غول ئۆستىگى ئورمان بەلبېغى ھەم 10 ـ 50 مېتىر كەڭلىكتىكى 18 ـ تۆن ئۆستىگى ئېھاتە ئورمىنى قۇرۇلۇشى تاماملىنىدۇ. ئاشخانا مەنزىرىلىك رايونى، باشئەگمە مەنزىرىلىك رايونى ھەم ئاھىر ـ زۇھرە قەبرىسى قۇرۇلۇشلىرىمۇ مۇشۇ پىلان مەزگىلدە تاماملىنىدۇ. شەھەرنىڭ پېشىللىق بىلەن قاپلىنىش نىسبىتى 35% تىن ئاشۇرۇلىدۇ.

9. كەلكۈندىن مۇداپىئەلىنىش پىلانى

پىلاندىكى كەلكۈندىن مۇداپىئەلىنىش ئۈلچىمى 50 يىل كۆزدە تۇتۇلۇپ لايىھىلەندى، 100 يىل كۆزدە تۇتۇلۇپ بېكىتىلدى. پىلان بويىچە، ئەسلىدىكى مۇداپىئەلىنىش قۇرۇلۇشلىرى ئاساسىدا، كورلا شەھىرىنىڭ كەلكۈن سۈيىنى توسۇش، باشلاش، چىقىرىۋېتىش مۇئەسسەسىلىرى تېخىمۇ مۇكەممەللەشتۈرۈلىدۇ.

10. شەھەر ئەتراپى رايونى پىلانى

شەھەر ئەتراپى رايونى، ئاساسەن، شەھەرنى شەھەر قۇرۇلۇشىغا كېرەكلىك يەر بىلەن تەمىنلەيدۇ، بۇ رايون تەدرىجى هالدا، شەھەر ئاهالىسىگە خىزمەت قىلىدىغان كۆكتات، مېۋە - چىۋە، گۆش، تۇخۇم قاتارلىق قوشۇمچە يېمەكلىكلەر ئىشلەپچىقىرىش بازىسى قىلىپ قۇرۇپ چىقىلىدۇ. ئۇنىڭ شەھەرگە يېقىن جايلىرى كۆكتات، مېۋە، سۈت مەھسۇلاتلىرى، گۆش، تۇخۇم قاتارلىق قوشۇمچە يېمەكلىكلەرنى ئىشلەپچىقىرىشنى، يېراق جايلىرى ئاشلىق، پاختا، ياغلىق دان، چارۋىچىلىق مەھسۇلاتلىرىنى ئىشلەپچىقىرىشنى ۋە ساناقەت، قوشۇمچە كەسىپنى راۋاجلاندۇرۇشنى ئاساس قىلىدۇ.

شەھەر ئەتراپى رايونىدىكى كەنت - بازارلار ۋە ئاهالە رايونلىرىنىڭ پىلانىمۇ مۇشۇ مەزگىل ئىچىدە ئومۇميۈزلۈك ئورۇنداشقا توغرا كېلىدۇ.

§ 3. پىلاننى باشقۇرۇش

كورلا شەھەر بولۇپ قۇرۇلغان ئون يىلدىن بۇيان، بولۇپمۇ شەھەرنىڭ ئومۇمىي پىلانى تەستىقلانغاندىن كېيىن، شەھەر قۇرۇلۇشى، تۇرۇبا لىنىيىسى، يول ۋە مۇداپىئەلىنىش قۇرۇلۇشى، مۇھىت، شەھەر قىياپىتى، شەھەر ئىشلىتىلىدىغان يەرلەرنى باشقۇرۇش كۇچەيتىلىپ، شەھەرنىڭ ئومۇمىي پىلانى ۋە مەخسۇس پىلانلىرى قاتتىق ئىجرا قىلىندى، شەھەر قانۇن بويىچە باشقۇرۇلدى، تەرتىپ بويىچە ئىش قىلىندى، بولۇپمۇ كوچا بويلىرىغا سېلىنىدىغان بىنالار ۋە چوڭ - چوڭ جامائەت قۇرۇلۇشلىرى شەھەرلىك قۇرۇلۇش لايىھىسىنى تەكشۈرۈش كومىتېتى تەرىپىدىن تەكشۈرۈپ بېكىتىلگەندىن كېيىن لايىھىلىنىدىغان بولدى.

«شەھەر پىلانلاش قانۇنى» يولغا قويۇلغاندىن بۇيان، قۇرۇلۇشلار شەھەر قۇرۇلۇش پىلانىنى باشقۇرۇش تەرتىپى، شەھەر قۇرۇلۇشىغا يەر ئىشلىتىش پىلانىنى باشقۇرۇش تۈزۈمى، قۇرۇلۇشقا يەر ئىشلىتىش پىلانى ئىجازەتنامىسى ۋە قۇرۇلۇشنى پىلانلاش ئىجازەتنامىسىنى باشقۇرۇش تەلىپى بويىچە قاتتىق تەكشۈرۈلۈپ، ئالدىنئالا تەكشۈرۈش ئىشقا ئاشۇرۇلدى. ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ، «قۇرۇلۇش پىلانىدىكى قىزىل سىزىقلارنى ۋە قۇرۇلۇشقا يەر ئىشلىتىش پىلانىدىكى قىزىل سىزىقلارنى بەلگىلەپ بېرىش ئىلتىماسلىرىنى تەكشۈرۈش پىكرى»، «قانۇنسىز يەر ئىگىلەپ قۇرۇلۇش قىلغۇچىلارنى جازالاش ئۇقتۇرۇشى»، «دائىرىنى بۆلۈپ بېرىش، تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىش ئۇقتۇرۇشى» قاتارلىق ئىچكى باشقۇرۇش جەدۋەللىرى ۋە ئىش بېجىرىش تۈزۈملىرى تۈزۈلۈپ، كورلا شەھىرىنىڭ پىلان باشقۇرۇش خىزمىتى يېڭى باسقۇچقا كىرگۈزۈلدى.

§ 4. پىلاننىڭ يولغا قويۇلۇشى

شەھەر ئومۇمىي پىلانى 1988 - يىلى يولغا قويۇلغاندىن بۇيان، شەھەر رايونىنىڭ قۇرۇلمىسىدا كونا شەھەر رايونى يەنىلا سىياسىي، ئىقتىساد، مەدەنىيەت، پۈل مۇئامىلە مەركىزى قىلىنىپ گۈرۈپپا شەكىللىك، كۆپ مەركەزلىك پىلان قۇرۇلمىسى ساقلاپ قېلىندى، شەھەر رايونىنىڭ دائىرىسى ئىچىدە تولۇقلاش، تەڭشەش ئارقىلىق شەھەر رەتلىك تەرەققىي قىلدۇرۇلدى.

1988 - يىلدىن 1990 - يىلغا قەدەر 149 چەمائىلىق يېنا سېلىندى، ئۇلارنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى 368 مىڭ 500 كۋادرات مېترغا يەتتى. ئۇلار ئىچىدە 1990 - يىلى تارىم نېفىت - تەبىئىي گاز تەكشۈرۈش- ئېچىش قوماندانلىق شتابىنىڭ مىكرو رايونىدىكى 63 مىڭ 300 كۋادرات مېتر يېنا پۈتتى. سودا ساھەسىدىكى ھەرخىل خىزمەت بىنالىرىدىن 72 سى، ۋاقىتلىق قۇرۇلۇشلاردىن 358ى سېلىندى، 13 مىڭ 600 مېتر ئۇزۇنلۇقتا ھەر خىل تۇرۇبا يانتۇزۇلدى؛ ئوبلاستلىق يېزا ئىگىلىك بانكىسى، ئوبلاستلىق خەلق بانكىسى، ئوبلاستلىق جۇڭگو بانكىسى، ئوبلاستلىق سودا - سانائەت بانكىسى، شەھەرلىك قۇرۇلۇش بانكىسى قاتارلىق پۇل مۇئامىلە ئورۇنلىرى تېكىنچى يولى بويىغا سېلىنىپ، بۇ يول پۇل مۇئامىلە كوچىسىغا ئايلاندۇرۇلدى.

1988 - يىلدىن 1990 - يىلغا قەدەر جەنۇبىي «ئىتتىپاق» يولى، شىمالىي تاغ يولى كېڭەيتىلدى ھەم بەش يول ئېغىزى ئۆزگەرتىلدى؛ تاشدەن كان يولى، ئوت ئېلېكتر ئىستانسىسى يولىغا ئاسفالت يانتۇزۇلدى، شەھەر رايونىدىكى لەڭگەر يولى، «قۇرۇلۇش» يولى، «شىنخۇا» يولى، 1 - مىكرو رايونىنىڭ غول يولى، غەربىي «قاتناش» يولى، تېكىنچى يولى ۋە 4 - ئونتۇرا مەكتەپ، 4 - ياشلانغۇچ مەكتەپ، يۈك باشقۇرۇش پونكىتى، ئوبلاستلىق تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى، يېزا ئىگىلىك 2-شىنخۇا توقۇمىچىلىق زاۋۇتىغا بارىدىغان غول يوللار ياسالدى. شەھەر رايونىدىكى غول يوللار ۋە ئۇنىڭدىن كېچىك يوللارنىڭ 13.5 كىلومېترى (تەخمىنەن 39 مىڭ كۋادرات مېتر) غا ئاسفالت يانتۇزۇلدى؛ كۆنچى دەريالىق چوڭ كۆۋرۈكى قاتارلىق ئون چوڭ - كىچىك كۆۋرۈك، ئىككى تۇغان ياسالدى؛ 368 يول چىرىقى رېمونت قىلىندى؛ كۆنچى دەريالىنىڭ 6.4 كىلومېتر قېتىش مۇستەھكەملەندى؛ كەلكۈندىن مۇداپىئەلىنىدىغان 1.3 كىلومېتر شىمالىي تاغ ئۆستىگى چېپىلدى. 1990-يىلى 126 مىڭ 400 كۋادرات مېتر، 20.9 كىلومېتر يولغا ئاسفالت يانتۇزۇلدى، 5236 كۋادرات مېتر بېتون يول ياسالدى.

ئۇچ يىلدا كۆچەت تىكىش مەجبۇرىيىتىنى ئادا قىلىش يۈزىسىدىن 6.7044 مو يەرگە 1 مىليون 980 مىڭ 900 تۈپ كۆچەت تىكىلدى. كۆنچى دەريالىنىڭ ئىككى يېقىسىدىكى بوستانلىق 1000 مودىن كۆپرەك كېڭەيتىلدى، ئوبلاستلىق ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى ئىدارىسى، باشقەگەم ئېلېكتر ئىستانسىسى، تاھىر - زۆھرە قەبرىسىنى ياساش ۋە باشقەگەم راۋىقىنى رېمونت قىلىش قۇرۇلۇشلىرى تاماملاندى. شەھەر رايونىنىڭ كۆكەرتىلىش نىسبىتى 1987 - يىلى 16% بولغان بولسا، 1990 - يىلى 26.3% كە يەتتى. جامائەت سورۇنلىرىنىڭ كۆكەرتىلىش كۆلىمى كىشى بېشىغا 1.4 كۋادرات مېتردىن توغرا كەلدى.

بەش يولغا كوچا ئاپتوبۇسى سېلىندى، كوچا ئاپتوبۇسلىرى تۆتتىن 19 غا كۆپەيتىلدى، ئۇلار ئۇچ يىلدا 1 مىليون 674 مىڭ كىلومېتر قاتناپ، 17 مىليون 750 مىڭ ئادەم (قېتىم) توشۇدى.

ئۇچ يىلدا سۇيۇلدۇرۇلغان نېفىت گازى يانىدىغان ئائىلىدىن 4000 ى كۆپەيدى، 1990 - يىلى 300 تونىا گاز بىلەن تەمىنلەندى، ئۇچ يىلدا جەمئىي 680 تونىا گاز بىلەن تەمىنلەندى.

1989-يىل 4-ئايدا تارىم نېفىت - تەبىئىي گاز تەكشۈرۈش - ئېچىش قوماندانلىق شتابى كورلا شەھىرىدە قۇرۇلغاندىن كېيىن، قوماندانلىق شتاب بازىسىغا، بىرلەشمە جەڭ ھۆددىگەرلىك بازىسىغا، نېفىت خىمىيە سانائىتى كارخانىسىغا ئورۇن تاللاشنىڭ مۇمكىنچىلىكى ئۈستىدىكى تەكشۈرۈش - تەتقىقات تاماملاندى، ئىككى يىلغا يېقىن ۋاقىت ئىچىدە 100 گە يېقىن ئادەم ئاجرىتىلىپ، 59.1807 مو يەرنىڭ، ئۇچ يېزا، بەش كەنت، 11 گۇرۇپپىدىكى 4000 گە يېقىن ئادەمگە، 900 ئائىلىگە چېتىلىدىغان 4600 مو تېرىلغۇ يەرنىڭ ئاساسىي ئەھۋالى تەكشۈرۈلۈپ ئىگىلەندى، 230 مىڭ كۋادرات مېتر ئۆي ۋە 300 مىڭ تۈپ دەرەخكە باھا قويۇلدى، 250 ئۆيلۈك دېھقان كۆچۈرۈلدى، 500 نەچچە ئۆيلۈك دېھقانغا يەر تەڭشەپ بېرىلدى، يېرى سېتىۋېلىنغان 1000 دىن ئارتۇق دېھقان ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

شەھەر ئومۇمىي پىلانى بولغا قويۇلغاندىن بۇيان، قۇرۇلۇشلار ۋە قۇرۇلۇشلارغا يەر ئىشلىتىش پىلان

بويىچە ئورۇنلاشتۇرۇلدى. تەستىقلىتىلغان شەھەر پىلانىدا شەھەر بىر، بازار كۆپ، ئولتۇراق رايون تۆت قىلىپ ئورۇنلاشتۇرۇلغان بولغاچقا، ئومۇمىي پىلانىنى يولغا قويۇش جەريانىدا سەپ ئۆزۈن بولۇپ كېتىپ، شەھەر ئاساسىي مۇئەسسەسىلىرى تازا مۇكەممەل بولماي قالدى، كونا شەھەرنى سۇ بىلەن بىر تۇتاش تەمىنلەش كېچىكتى، باشقا رايونلارنى سۇ بىلەن تەمىنلەش ۋە يۇندا چىقىرىۋېتىشنىڭ پىشقان لايىھىسى تېخى تۈزۈپ چىقىلمىدى، مەركەزلىك هالدا ئىسسىقلىق بىلەن تەمىنلەش هېلىمۇ خېلى قېيىن بولىۋاتىدۇ، پىلانىنى يولغا قويۇش جەريانىدا ئومۇمىي پىلان بىلەن كونكرېت پىلان تازا ماسلىشىپ كېتەلمەيۋاتىدۇ.

Ⅲ باب

شەھەر مەمۇرىيىتى قۇرۇلۇشى

§1. يول

1. شەھەر رايونىدىكى ئاساسلىق غول يوللار

كورلا شەھىرىدىكى يوللارنىڭ شەكىللىنىشى تۆت باسقۇچنى بېسىپ ئۆتتى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى ناھىيە بازىرى كىچىك بولۇپ، كوچا - يوللار ئەگرى، تەبىئىي توپا يوللار ئىدى. 1964-يىلى بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى قۇرۇلغانلىقىنىڭ ئون يىللىقىنى تەبرىكلەش مەرىكىسىنى كۈنتۈزلىش يۈزىسىدىن «ئىتتىپاق» يولى، شەرقىي «خەلق» يولى تۈزلەندى، كېڭەيتىلدى ۋە ئۈلارغا شېبىنىل يېيىتىلدى. 1970 - يىلى يوللارغا ئاسفالىت يانتۇزۇش باشلاندى. 1980 - يىلى شەھەرلىك ھۆكۈمەت قۇرۇلغاندىن كېيىن، يوللار ئونتۇرا، كىچىك شەھەر ئۈلچىمى بويىچە پىلانلىنىپ، كېڭەيتىلدى، ئۈزگەرتىلدى ۋە ياسالدى.

1990 - يىلغىچە ياسالغان كونا شەھەر رايونىدىكى ئاساسلىق غول يوللار تۆۋەندىكىچە: «ئىتتىپاق» يولى، شەرقىي «خەلق» يولى، غەربىي «خەلق» يولى، سايباغ يولى، «قاتناش» يولى، باشئەگىم يولى، شەرقىي «تەڭرىتاغ» يولى، غەربىي «تەڭرىتاغ» يولى ۋە «قۇرۇلۇش» يولى.

«ئىتتىپاق» يولى 1986 - يىلدىن باشلاپ شۇنام بىلەن ئاتالدى. بۇ يول كۆنچى دەريانىڭ جەنۇبىي بىلەن شىمالىنى تۇتاشتۇرۇپ تۇرىدىغان ئاساسلىق قاتناش يولى بولغاچقا، دەريانىڭ ئىككى قىرغىقىدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ بۇيۇك ئىتتىپاقلىقىغا سىمۋۇل قىلىنىپ، «ئىتتىپاق» يولى دەپ ئاتالدى.

1964 - يىلى ئەسلى يول ئوبلاستلىق پوچتا - تېلېگراف بىناسىغىچە تۈزلەنگەندىن كېيىن، بۇ يول شەھەر ئىچىدىكى جەنۇبتىن شىمالغا تۈز ئېلىنغان بىردىن بىر غول يول بولۇپ قالدى. «ئىتتىپاق» يولى «ئاپتاپېرەس» كۆۋرۈكىنى پاسىل قىلغان هالدا ئىككىگە بۆلۈنىدۇ. كۆۋرۈكنىڭ شىمالىدىن 5 - يول دوقمۇشى (غەربىي «خەلق» يولىنىڭ بېشى) غىچە شىمالىي «ئىتتىپاق» يولى دەپ، كۆۋرۈكنىڭ جەنۇبى-

دىن يېگىنىڭىزدەر يولى دوقمۇشىغىچە جەنۇبىي «ئىتتىپاق» يولى دەپ ئاتىلىدۇ.

شىمالىي «ئىتتىپاق» يولى 1964 - يىلى تۇزلىنىپ، شېغىل ياتقۇزۇلدى. 1970 - يىلى ئاسفالىت ياتقۇزۇلدى. 1984 - يىلى كېڭەيتىلىپ، ئۇزۇنلۇقى 1150 مېتر، كەڭلىكى 32 مېتر كېلىدىغان ئوچ يۆلەكلىك يول قىلىپ ئۆزگەرتىلدى، يول بويلىرىدا ئورمان بەلۋېغى، ئايرىش بەلۋېغى بىنا قىلىندى، ئورمان بەلۋېغىنىڭ كەڭلىكى 1.5 مېتر، ئايرىش بەلۋېغىنىڭ كەڭلىكى بىر مېتر، ماتورسىز قاتناش ۋاستىلىرى يولىنىڭ كەڭلىكى تۆت مېتر، پىيادىلەر يولىنىڭ كەڭلىكى ئوچ مېتر كېلىدۇ.

جەنۇبىي «ئىتتىپاق» يولى بىرلا يۆلەك بولۇپ، ئۇزۇنلۇقى 1500 مېتر، كەڭلىكى 30 مېتر، ماتورلۇق قاتناش ۋاستىلىرى يولىنىڭ كەڭلىكى 14 مېتر، 1979 - يىلىدىن 1980 - يىلىغا قەدەر ئاسفالت ياتقۇزۇلدى. 1990 - يىلى «ئاپتاپىپەرەس» كۆۋرۈكىدىن سۇ ئېلىكتر ئىدارىسىنىڭ ئالدىغىچە بولغان قىسمى ئوچ يۆلەكلىك قىلىپ ئۆزگەرتىلدى، قاتناش ۋاستىلىرى ئايرىلىدىغان بەلباغىنىڭ كەڭلىكى 2.5 مېتر، ماتورسىز قاتناش ۋاستىلىرى يولىنىڭ كەڭلىكى تۆت مېتر، پىيادىلەر يولىنىڭ كەڭلىكى ئوچ مېتر.

شەرقىي «خەلق» يولى شەرقىي شىمالدىن غەربىي جەنۇبقا سوزۇلغان بولۇپ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 1596 مېتر، شىمالىي قىسمى باشئەگمە يولى بىلەن تۇتىشىدۇ، جەنۇبىي قىسمى شەھەر مەركىزىدىكى 5 - يول دوقمۇشىغىچە بارىدۇ.

بۇ يول يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشىنىڭ ئىلگىرى ۋە يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى چاغلاردا كونا ناھىيە بازىرىنى سىرت بىلەن تۇتاشتۇرۇپ تۇرىدىغان يول ئىدى، 1964 - يىلى تۇزلەندى ۋە شېغىل ياتقۇزۇلدى؛ 1970 -، 1971 - يىللىرى ئاسفالت ياتقۇزۇلدى. 1980 - يىلى كورلا شەھەرلىك ھۆكۈمەت تۇرۇشلۇق يولغا ئايلاندى، ئۇنىڭغا شەرقىي «خەلق» يولى دەپ نام بېرىلدى. 1982 - يىلى كېڭەيتىلىپ ئوچ يۆلەكلىك يول قىلىپ ياسالدى، ئومۇمىي كەڭلىكى 36 مېتر، ماتورلۇق قاتناش ۋاستىلىرى يولىنىڭ كەڭلىكى 14 مېتر، ماتورسىز قاتناش ۋاستىلىرى يولىنىڭ كەڭلىكى تۆت مېتر، پىيادىلەر يولىنىڭ كەڭلىكى تۆت مېتر، ئايرىش بەلۋېغىنىڭ كەڭلىكى بىر مېتر، ئورمان بەلۋېغىنىڭ كەڭلىكى 1.5 مېتر بولۇپ، ئوتتۇرا قىسمى «نەشپۈتزار» يولى بىلەن كېسىشىدۇ. بۇ يولنىڭ بويىغا ئوبلاستلىق خەلق بانكىسى، ئوبلاستلىق خەلق دوختۇرخانىسى، «كروران» مېھمانخانىسى، ئوبلاستلىق سۇ ئېلىكتر ئىدارە-سى، ئوبلاستلىق بىناكارلىق قۇرۇلۇش شىركىتى، ئوبلاستلىق مالىيە ئىدارىسى، ئوبلاستلىق مېۋە-ھاريقى زاۋۇتى، شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتى، ئوبلاست مېھمانخانىسى قاتارلىق ئورۇنلار جايلاشقان.

غەربىي «خەلق» يولى شەرقتە 5 - يول ئېغىزىدىن باشلىنىپ، غەربتە يېزا ئىگىلىك 2 - شىتىنىڭ «خۇگۇاڭ» توقۇمىچىلىق فابرىكىسىغىچە بارىدۇ، ئۇزۇنلۇقى 1344 مېتر. ئوچ يۆلەك بولۇپ، كەڭلىكى 36 مېتر، ماتورلۇق قاتناش ۋاستىلىرى يولىنىڭ كەڭلىكى 11 مېتر، ماتورسىز قاتناش ۋاستىلىرى يولىنىڭ كەڭلىكى 4.5 مېتر، پىيادىلەر يولىنىڭ كەڭلىكى بەش مېتر، ئورمان بەلۋېغىنىڭ كەڭلىكى 1.5 مېتر، ئايرىش بەلۋېغىنىڭ كەڭلىكى بىر مېتر. بۇ يول شەرقتىن غەربكە سوزۇلغانلىقى، شەرقىي «خەلق» يولىنىڭ غەربىي قىسمىدا بولغانلىقى ئۈچۈن غەربىي «خەلق» يولى دەپ ئاتالغان. يېزا ئىگىلىك 2 - شىتىنىڭ قۇماندانلىق شتابى، يېزا ئىگىلىك 2 - شىتىنىڭ «جياڭنەن» سودا سارىيى، «باغراش» مېھمانخانىسى ۋە يېزا ئىگىلىك 2 - شى شتابى مۇشۇ يولنىڭ بويىغا جايلاشقان.

بۇ يول 60 - يىللاردا يېزا ئىگىلىك 2 - شى ئورگىنىنىڭ ئىچىدىكى توپىلىق يول بولۇپ، «رۇيفېڭ» سودا سارىيىنىڭ ئالدىدىن ئەگىپ ئۆتەتتى. 1985 - يىلى «رۇيفېڭ» سودا سارىيىنىڭ ئالدىدىكى ئوبلاست-لىق سودا سىستېمىسىنىڭ ئىشخانا ۋە ئۆيلىرى چېقىپ تاشلىنىپ، يول تۇزلەنگەندىن كېيىن ھازىرقى

كۆلەمگە يەتتى. 1986 - يىلى بۇ يول ئۈچ بۆلەكلىك قىلىپ ياسالدى، ماتورلۇق قاتناش ۋاستىلىرى يولى بىلەن ماتورسىز قاتناش ۋاستىلىرى يولىغا ئاسسالىت، بىتون يانتۇزۇلدى.

سايباغ يولى شىمالىي قىسمى غەربىي «قاتناش» يولى بىلەن تۇتىشىدۇ. ئۇزۇنلۇقى 1258 مېتر، ئۇ ئۈچ بۆلەكلىك يول بولۇپ، ئوتۇمىي كەڭلىكى 36 مېتر، ماتورلۇق قاتناش ۋاستىلىرى يولىنىڭ كەڭلىكى 12 مېتر كېلىدۇ. «يۇچۈن» سودا سارىيىدىن «خەلق» سودا سارىيىغىچە، ئايرىش بەلبېغىنىڭ كەڭلىكى بىر مېتر، ئورمان بەلبېغىنىڭ كەڭلىكى 1.5 مېتر. «يۇچۈن» سودا سارىيىدىن غەربىي «قاتناش» يولىغىچە ئايرىش بەلبېغىنىڭ كەڭلىكى 1.5 مېتر، ئورمان بەلبېغىنىڭ كەڭلىكى 2.5 مېتر، ماتورسىز قاتناش ۋاستىلىرى يولىنىڭ كەڭلىكى 4.5 مېتر، پىيادىلەر يولىنىڭ كەڭلىكى بەش مېتر كېلىدۇ.

1964 - يىلى كېڭەيتىلدى، تۈزلەندى، شېخىل يېپىتىلدى؛ 1970 - ، 1971 - يىللىرى ئاسفالت يانتۇزۇلدى؛ 1985 - يىلى شەھەر يىلانى بويىچە كېڭەيتىلىپ، ھازىرقى كۆلەمگە كەلتۈرۈلدى. بۇ يول چارباغ يېزىسىنىڭ سايباغ كەنتىنى كېسىپ ئۆتكەنلىكى ئۈچۈن سايباغ يولى دەپ ئاتالدى.

«قاتناش» يولى «قاتناش» يولى سايباغ يولى بىلەن كېسىشىدىغان جايدىن باشلاپ، شەرقىي «قاتناش» يولى، غەربىي «قاتناش» يولى دەپ ئىككىگە بۆلۈنىدۇ. شەرقىي «قاتناش» يولى شەرقتە «شەر» كۆۋرۈكىگىچە، غەربتە سايباغ يولىنىڭ ئېغىزىغىچە بولۇپ، ئۇزۇنلۇقى 770 مېتر، كەڭلىكى 36 مېتر كېلىدۇ، ئۇ ئۈچ بۆلەكلىك يول بولۇپ، ماتورلۇق قاتناش ۋاستىلىرى يولىنىڭ كەڭلىكى 14 مېتر، ماتورسىز قاتناش ۋاستىلىرى يولىنىڭ كەڭلىكى تۆت مېتر، پىيادىلەر يولىنىڭ كەڭلىكى ئۈچ مېتر، ئايرىش بەلبېغىنىڭ كەڭلىكى 1.5 مېتر، ئورمان بەلبېغىنىڭ كەڭلىكى 2.5 مېتر. شىنجاڭ 4 - ترانسپورت شىركىتى، ئوبلاستلىق ناشيول باش ئۇچاستىكىسى ۋە كورلا ناشيول ئۇچاستىكىسى بۇ يول ياسالغان چاغدا مۇشۇ يەرگە جايلاشقان ئورۇنلار بولغاچقا، «قاتناش» يولى دەپ ئاتالغان.

بۇ يول 1970 - ، 1971 - يىللىرى تۈزلەندى، 1985 - يىلى كېڭەيتىلىپ ئۈچ بۆلەكلىك قىلىپ ياسالدى ۋە ئاسفالت، بىتون يانتۇزۇلدى. 1990 - يىلى ئاسفالت غەربىي «قاتناش» يولىغا تۇتاشتۇرۇلدى.

بەشئەگىم يولى بۇ يول سەل شەرقىي شىمال ۋە غەربىي جەنۇب يۇنىلىشىدە جەنۇبتىن شىمالغا سوزۇلغان، ئۇزۇنلۇقى 744 مېتر، كەڭلىكى 44 مېتر بولۇپ، ئىككى بۆلەكلىك (چىقىدىغان يول، چۈشىدىغان يول) قىلىپ ياسالغان، ماتورلۇق قاتناش ۋاستىلىرى يولىنىڭ كەڭلىكى توققۇز مېتر، ئايرىش بەلبېغىنىڭ كەڭلىكى 2.5 مېتر. جەنۇبىي قىسمى شەرقىي «خەلق» يولىغا تۇتۇشىدۇ، شىمالىي قىسمى دۆلەت ناشيولى بىلەن كېسىشىدۇ، ئوتتۇرا قىسمى تۈرپان - كورلا تۆمۈر يولى بىلەن كېسىشىدۇ، تۆۋەن قىسمى 18 - تۆمەن تۆستىكىدىن ئۆتىدۇ. بۇ يول ئازادلىقتىن ئىلگىرى جەنۇبىي شىنجاڭ بىلەن شىمالىي شىنجاڭغا بارىدىغان مۇھىم قاتناش يولى ئىدى.

1986 - يىلى پىلان بويىچە ئاپتوموبىل چۈشىدىغان، چىقىدىغان ئىككى بۆلەكلىك يول قىلىپ ياسالدى، ئاسفالىت ۋە بىتون يانتۇزۇلدى.

«تەڭرىتاغ» يولى يولوچى توشۇش بېكىتىنىڭ شەرقىدىن ئاپتوموبىل باشقۇرۇش پونكىتىغىچە بولغان 910 مېتر يول شەرقىي «تەڭرىتاغ» يولى دەپ، يولوچى توشۇش بېكىتىنىڭ غەربىدىن ئاشلىق-ياغ زاۋۇتىغىچە بولغان 1854 مېتر يول غەربىي «تەڭرىتاغ» يولى دەپ ئاتىلىدۇ. پۈتۈن يول شەرقتىن غەربكە سوزۇلغان، كەڭلىكى 32 مېتر كېلىدىغان بىرلا بۆلەكلىك يول بولۇپ، ماتورلۇق قاتناش ۋاستىلىرى يولىنىڭ كەڭلىكى 14 مېتر. بۇ يول ھازىر ئۇرۇمچى - قەشقەر تاشيولىنىڭ كورلا شەھىرىدىن ئۆتىدىغان قىسمىدۇر.

«قۇرۇلۇش» يولى «قۇرۇلۇش» يولى يېڭىشەھەر بىلەن شەرقىي ئۆگزالىنى تۇتاشتۇرىدىغان ئاساسلىق

يول بولۇپ، ئۇنىڭ ئوبلاستلىق قۇرۇلۇش بانكىسىدىن «شىنخۇا» يولى ئېغىزىغىچە بولغان 3800 مېتر قىسمى شىمالىي «قۇرۇلۇش» يولى دەپ ئاتىلىدۇ؛ «شىنخۇا» يولى ئېغىزىدىن ئوبلاستلىق پاختا توقۇمىچىلىق زاۋۇتىغىچە بولغان 5450 مېتر قىسمى جەنۇبىي «قۇرۇلۇش» يولى دەپ ئاتىلىدۇ.

1982 - يىلى بۇ يولنىڭ كۈنچى دەرياسىدىن لەگگەر ئۆستىگىچە بولغان قىسمى كېڭەيتىلدى. 1985 - يىلى ئەتىيازدا يول ئۆلى پىلاندىكىدەك ياسالدى. 1987 - يىلى كۈنچى دەرياسىغا چوڭ كۆۋرۈك سېلىنغاندىن كېيىن «قۇرۇلۇش» يولىنىڭ ئىككى بۆلىكى تۆتاشتۇرۇلدى. 1989 - يىلى بۇ يولغا شېخىل يانتۇزۇش قۇرۇلۇشى دەسلەپكى قەدەمدە تاماملاندى.

2. شەھەر رايونىدىكى 2 - دەرىجىلىك غول يوللار

1990 - يىلىغا قەدەر كورلا شەھەر رايونىدا ياسالغان 2 - دەرىجىلىك غول يوللار تۆۋەندىكىچە: شەرقىي «بايسۇ» يولى، غەربىي «بايسۇ» يولى، «مەدەنىيەت» يولى، شىمالىي تاغ يولى، لەگگەر يولى، «شىنخۇا» يولى، يېڭىشەھەر يولى، كان يولى، جەنۇبىي تاشدىن يولى، «نەشپۈتزار» يولى.

«بايسۇ» يولى بۇ يول شەرقىي شىمالدىن غەربىي جەنۇبقا سوزۇلغان، ئوتتۇرا قىسمى سايباغ يولى بىلەن كېسىشىدۇ، شەرقى شەرقىي «بايسۇ» يولى دەپ ئاتىلىدۇ، شەرقىي ئۇچى شەرقىي «قاتناش» يولىغا تۇتىشىدۇ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 1200 مېتر؛ غەربى غەربىي «بايسۇ» يولى دەپ ئاتىلىدۇ، غەربىي ئۇچى غەربىي «خەلق» يولىغا تۇتىشىدۇ، ئۇزۇنلۇقى 500 مېتر، كەڭلىكى 26 مېتر، ئىز بۆلەكلىك يول بولۇپ، ماتورلۇق قاتناش ۋاستىلىرى يولنىڭ كەڭلىكى توققۇز مېتر، پىيادىلەر يولنىڭ كەڭلىكى تۆت مېتر. بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق خەلق ھۆكۈمىتى ۋە ئوبلاست دەرىجىلىك ئورگانلار-نىڭ تولىسى مۇشۇ يول بويىدا بولغاچقا، «بايسۇ» يولى دەپ ئاتالغان.

«مەدەنىيەت» يولى بۇ ئەسلى چارباغ گۈڭشېسىغا بارىدىغان كىچىك يول ئىدى. «مەدەنىيەت» يولى شەرقتىن غەربكە سوزۇلغان، شەرقىي ئۇچى سايباغ يولىغا تۇتىشىدۇ، غەربىي ئۇچى غەربىي ئايلانما يولغا تۇتىشىدۇ. كەڭلىكى 28 مېتر، ئۇ ئىز بۆلەكلىك يول بولۇپ، ماتورلۇق قاتناش ۋاستىلىرى يولنىڭ كەڭلىكى 14 مېتر، ئورمان بەلبېغىنىڭ كەڭلىكى ئىككى مېتر، پىيادىلەر يولنىڭ كەڭلىكى بەش مېتر، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 937 مېتر.

بۇ يولدا 50 - يىللاردا كورلا ۋىلايىتىگە بېۋاستە قاراشلىق 1 - باشلانغۇچ مەكتەپ بار ئىدى، 60 - يىللاردا ئوبلاستلىق پارتىيە مەكتىپى، 70 - يىللاردا ئوبلاستلىق سىغەن مەكتىپى، 90 - يىللاردا ئوبلاستلىق رادىئو - تېلېۋىزىيە داشۋىسى ۋە ئوبلاستلىق موڭغۇل مەكتىپى قۇرۇلدى، شۇڭا بۇ يول «مەدەنىيەت» يولى دەپ ئاتالدى.

شىمالىي تاغ يولى بۇ يول جەنۇبتىن شىمالغا سوزۇلغان، جەنۇبىي ئۇچى «شەرق قىزارىدى» مېھمانخانىسىنىڭ ئالدىدا شەرقىي «قاتناش» يولىغا تۇتىشىدۇ، ئوتتۇرا قىسمى شەرقىي «تەڭرىتاغ» يولى بىلەن كېسىشىپ، تۆمۈر يولدىن ئۆتۈپ، شىمالىي تاغ تۇۋىندە دۆلەت يولى بىلەن تۇتىشىدۇ. ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 2202 مېتر، كەڭلىكى 32 مېتر، ماتورلۇق قاتناش ۋاستىلىرى يولنىڭ كەڭلىكى 14 مېتر. «شەرق قىزارىدى» مېھمانخانىسىنىڭ ئالدىدىكى «قاتناش» يولى ئېغىزىدىن يولۇچى توشۇش بېكىتى (شەرقىي «تەڭرىتاغ» يولى ئېغىزى) كىچە بولغان 744 مېتر يولغا ئاسفالت يانتۇزۇلدى؛ شىمالىي قىسمى ھېلىمۇ شېخىللىق يول. بۇ يول شىمالغا سوزۇلۇپ، ئۇرۇمچى - قەشقەر تاشيولىنى كېسىپ ئۆتۈپ، شىمالىي تاغ تۇۋىگىچە بارىدىغانلىقى ئۈچۈن، شىمالىي تاغ يولى دەپ ئاتالغان.

لەڭگەر يولى شەرقتىن غەربكە سوزۇلغان، شەرقىي ئوچى شەرقىي «ئىتتىپاق» يولىغا تۇتىشىدۇ، غەربىي ئوچى غەربىي ئايلانما يولغا تۇتىشىدۇ ھەم ئۇدۇل لەڭگەر يېزىسىغا بارىدۇ، شۇڭا بۇ يول لەڭگەر يولى دەپ ئاتالغان. ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 1200 مېتر، كەڭلىكى 32 مېتر. ئۇ بىر بۆلەكلىك يول بولۇپ، ماتورلۇق قاتناش ۋاستىلىرى يولىنىڭ كەڭلىكى ئون مېتر. 1989 ـ، 1990 ـ يىللىرى يولىنىڭ توپا-تاش قۇرۇلۇشى پۈتۈپ، ئاسفالت ۋە بېتون يانقۇزۇلدى.

يېڭىشەھەر يولى شەرقتىن غەربكە سوزۇلغان، شەرقىي ئوچى جەنۇبىي «ئىتتىپاق» يولىغا تۇتىشىدۇ، غەربىي ئوچى غەربىي ئايلانما يولنى كېسىپ ئۆتۈپ، ئوبلاستلىق يېزا ئىگىلىك پەن تەتقىقات ئورنىنىڭ ئالدىغا ھەمدە يېڭىشەھەر يېزىسى ۋە سايدۆڭگە بارىدۇ. ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 1250 مېتر، ماتورلۇق قاتناش ۋاستىلىرى يولىنىڭ كەڭلىكى يەتتە مېتر. 1984 ـ يىلى ئاسفالت يانقۇزۇلدى.

«نەشپۈتزار» يولى شەرقىي جەنۇبتا دەريا بويى يىلەن تۇتىشىدۇ، ئوتتۇرا قىسمى شەرقىي «خەلق» يولى يىلەن تۇتىشىدۇ، غەربىي شىمالدا شەرقىي «بايمن» يولى يىلەن كېسىشىدۇ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 720 مېتر، كەڭلىكى 36 مېتر، ئۇ بىر بۆلەكلىك يول بولۇپ، ماتورلۇق قاتناش ۋاستىلىرى يولىنىڭ كەڭلىكى 14 مېتر، پىيادىلەر يولىنىڭ كەڭلىكى بەش مېتر. 1987 ـ يىلى ئاسفالت يانقۇزۇلدى. 1988ـ يىلى ئەتىيازدا يولىنىڭ ئىككى قاسىتىغا نەشپۈت تىكىلگەندىن كېيىن، «نەشپۈتزار» يولىغا ئايلاندى.

كان يولى كان يولى ناشەنده بولۇپ، شەرقتىن غەربكە سوزۇلغان، شەرقىي ئوچى ئۇرۇمچى - قەشقەر تاشيولىغا تۇتۇشىدۇ، غەربىي ئوچى شەھەرلىك كۆمۈركانغا بارىدۇ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 4000 مېتر، ماتۇرلۇق قاتناش ۋاستىلىرى يولىنىڭ كەڭلىكى 14 مېتر. بۇ يول ئازادلىقتىن ئىلگىرى ياشىغۇچىلىرى ئۆتىدىغان ئادىي يول ئىدى. ياشىغۇچىلىرى ئىستانسىسى يولنى توسۇۋالغاندىن كېيىن، خامانگۇ جىلغىسى ۋە كۆمۈركانغا بارىدىغان مەخسۇس يول بولۇپ قالدى، شۇڭا بۇ يول كان يولى دەپ ئاتالدى. 1985 ـ، 1986 ـ يىللىرى يول بويىدىكى ئورۇنلار پۈل يىغىش قىلىپ، يولنى شېغىل بىلەن ئۇلداپ چىقتى. 1987 ـ ۋە 1988 ـ يىللىرى يولغا ئاسفالت ۋە بېتون يانقۇزۇلدى.

جەنۇبىي ناشەن يولى بۇ يول ناشەندىكى كۆنچى دەرياسىنىڭ جەنۇبىدا. يىلان بويىچە ئادىي، ئەگرى - توقاي يول كېچەيتىلدى ۋە ئۇزلەندى. 1987 ـ يىلى يول ئۇلىنىڭ توپا - تاش قۇرۇلۇشى پۈتكۈزۈلدى، 1988 ـ يىلى ئاسفالت يانقۇزۇلدى. شەرقىي ئوچى ئوبلاستلىق ئوت ئېلېكتر ئىستانسىغىچە بارىدۇ، غەربىي ئوچى ئۇرۇمچى - قەشقەر تاشيولىغا تۇتىشىدۇ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 4600 مېتر، ماتورلۇق قاتناش ۋاستىلىرى يولىنىڭ كەڭلىكى يەتتە مېتر.

«شىنخۇا» يولى پويىز ئىستانسىسىدىن «قۇرۇلۇش» يولىغىچە بولۇپ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 1800 مېتر. 1989 ـ يىلى يول ئۇلىنىڭ توپا - تاش قۇرۇلۇشى پۈتتى.

3. كورلا شەھىرى تەۋەسىدىن ئۆتىدىغان تاشيوللار

ئاپتونوم رايونىنىڭ ئىككى مۇھىم غول يولى يەنى ئۇرۇمچىدىن قەشقەرگە بارىدىغان ئۇرۇمچى - قەشقەر تاشيولى، غۇلجا شەھىرىدىن چاقسلىققا بارىدىغان غۇلجا - چاقسلىق تاشيولى كورلا شەھىرى رايونىدىن ئۆتىدۇ.

2 §. كۆۋرۈك ۋە سۇئگكۈچلەر

1. كۆنچى دەريا سىلىنغان تاشيول كۆۋرۈكلىرى

كورلا شەھىرى كۆنچى دەريا سىنىڭ بويىغا جايلاشقان، بۇ دەريا ئەگرى - بۈگرى بولۇپ، شەھەرنىڭ ئوتتۇرىسىنى كېسىپ ئۆتىدۇ، دەريانىڭ ئىككى قىرغىقىدىكى شەھەر رايونلىرىنى تۇتاشتۇرۇش ئۈچۈن، دەريا غا بىر قانچە كۆۋرۈك سېلىنغان.

«ئاپتاپپەرەس» كۆۋرۈكى بۇ كۆۋرۈك شىمالىي «ئىتتىپاق» يولى بىلەن جەنۇبىي «ئىتتىپاق» يولى تۇتىشىدىغان جايدا بولۇپ، ئەڭ باشتا سىنگونىڭ 15 - يىلى (1926-يىلى) سېلىنغان، سىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) 5-ئاينىڭ 12-كۈنى ئوت كېتىپ كۆيۈپ كەتكەن، يەرلىك ئورۇنلار 50 مىڭ يۈەن پۇل يىغىش قىلىپ، كۆۋرۈكنى قايتىدىن سالغان ھەم ئۇنى «ئادالەت كۆۋرۈكى» دەپ ئاتىغان. 1966 - يىلى كۆۋرۈكنىڭ ئەسلى ئورنىغا 30 مېتر ئۇزۇنلۇقتا، يەتتە مېتر كەڭلىكتە پولات چۈۋىلىق-بىتون قۇرۇلمىلىق، ئوچ ئەگمىلىك كۆۋرۈك سېلىندى، كۆۋرۈك شادىسى ئاپتاپپەرەس نۇسخىسىدا بېزەلگەنلىكى ھەم كۆۋرۈكنىڭ ئىككى بېشىغا نۇر چېچىپ تۇرغان قىزىل قۇياشقا سىمۋول قىلىنغان تۆت يول بەلگىسى ياسالغانلىقى ئۈچۈن، بۇ كۆۋرۈك «ئاپتاپپەرەس» كۆۋرۈكى دەپ ئاتالدى.

«شىر» كۆۋرۈكى بۇ كۆۋرۈك شەرقىي «قاناش» يولىدا بولۇپ، ئەسلىدە كۆنچى دەريا سىدىن ئۆتىدىغان ئورۇمچى - قەشقەر تاشيولىغا سېلىنغان ياغاچ كۆۋرۈك ئىدى. 1964 - يىلى ئويلاستىلىق تاشيول ئاسراش باش ئوچاستىكىسى ياغاچ كۆۋرۈكنىڭ جەنۇب تەرىپىگە ئۇزۇنلۇقى 50 مېتر، كەڭلىكى يەتتە مېتر كېلىدىغان پولات چۈۋىلىق - بىتون قۇرۇلمىلىق، ئوچ ئەگمىلىك كۆۋرۈك سالدى. بۇ كۆۋرۈك پۈتكەندىن كېيىن، ياغاچ كۆۋرۈك چوۋۇپ تاشلاندى. كۆۋرۈكنىڭ ئىككى بېشىدىكى شادىغا 38 شىرنىڭ ھەيكىلى قۇندۇرۇلغانلىقى ئۈچۈن، بۇ كۆۋرۈك «شىر» كۆۋرۈكى دەپ ئاتالدى.

كۆنچى چوڭ كۆۋرۈكى بۇ كۆۋرۈك «قۇرۇلۇش» يولىنىڭ غەربىي ئوچىدا بولۇپ، ئۇنى 1985-يىلى ئاپتونوم رايونلۇق تاشيول كۆۋرۈك قۇرۇلۇشى ئەترىتى 1 مىليون يۈەن مەبلەغ سېلىپ ياساپ، 1986-يىلى 10 - ئايدا پۈتكۈزدى. بۇ شەھەر رايونىدىن پويىز ئىستانسىسى ۋە يېڭىشەھەر رايونىغا ئۆتىدىغان مۇھىم كۆۋرۈك بولۇپ، پولات چۈۋىلىق - بىتون تاختا قۇرۇلمىلىق قىلىپ ياسالدى.

بوستان بولى كۆۋرۈكى بوستان يولىدا ئەسلى بىر ياغاچ كۆۋرۈك بار ئىدى، ئۇزاق رېمونت قىلىنمىغانلىقى ھەم «ئاپتاپپەرەس» كۆۋرۈكى سېلىنغاندىن كېيىن ئۆتىدىغان قاتناش ۋاسىتىلىرى ئازىيىپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن، بۇ كۆۋرۈك 1982 - يىلى چۈۋۈپ تاشلاندى. شەھەرنىڭ تەرەققىي قىلىشى، قاتناش ۋاسىتىلىرىنىڭ كۆپىيىشىگە ئەگىشىپ، 1984 - يىلى 180 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىنىپ، بوستان بولى كۆۋرۈكى قايتا ياسالدى. بۇ بىتون قۇرۇلمىلىق، ئوچ ئەگمىلىك كۆۋرۈكنى بېزا ئىگىلىك 2 - شىسىنىڭ چارلاش - لايىھىلەش بۆرتى لايىھىلىدى، شەھەرلىك بىناكارلىق قۇرۇلۇش شىركىتى ياساپ، 1985 - يىلى ئىشلىتىشكە تاپشۇرۇپ بەردى.

ناشەئن تاشيول چوڭ كۆۋرۈكى بۇ كۆۋرۈك ئۇرۇمچى-قەشقەر تاشيولىنىڭ ناشەئن لىنىيىسىدە بولۇپ، باشئەگىم سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسىنىڭ سېلىنىشى بىلەن تاشيولنى ئۆزگەرتىشكە توغرا كەلگەندە، 1961-يىلى سېلىنغان. بۇ پولات چۈۋىلىق-بىتون قۇرۇلمىلىق، ئوچ ئەگمىلىك كۆۋرۈك ئۇرۇمچى-قەشقەر تاشيولىنىڭ جەنۇبىي شىنجاڭ لىنىيىسىدىكى كۆنچى دەريا سىغا ھەمىدەن بۇرۇن سېلىنغان تاشيول چوڭ كۆۋرۈكى ھېسابلىنىدۇ.

2. تاشدەن ۋە باشقىگىم تۆمۈر يول كۆۋرۈكلىرى

70 - يىللارنىڭ ئاخىرلىرىدا، دۆلەت جەنۇبىي شىنجاڭ تۆمۈر يولىنى ياسىغاندا، كۆنچى دەرياسىغا تەشدەن ۋە باشقىگىم تۆمۈر يول كۆۋرۈكلىرى سېلىنىدى، بۇ كۆۋرۈكلەرنى تۆمۈر يول قىسىملىرى سالدى.

3. شەھەر كوچىلىرىدىكى تاشيول كۆۋرۈكلىرى

شەھەر رايونىدىكى كۆنچى دەرياسى كۆۋرۈكلىرى «خەلق» يولى كۆۋرۈكى، شەرقىي «تەڭرىتاغ» يولى كۆۋرۈكى، شىمالىي تاغ يولى كۆۋرۈكى، شەرقىي «قاناتاش» يولى كۆۋرۈكىدىن ئىبارەت. بۇ كۆۋرۈكلەرنىڭ ئالدىنقى ئۇچى 18 - تۆەن ئۆستىگىگە سېلىنغان كۆۋرۈكلەر بولۇپ، جەت ئارىسى 15 مېتردىن يېتىدۇ؛ باشقىگىم يولىدىكى «خەلق» يولى كۆۋرۈكى بىر ئەگمىلىك بولۇپ، كەڭلىكى 24 مېتر كېلىدۇ؛ شەرقىي «تەڭرىتاغ» ۋە شىمالىي تاغ يوللىرىدىكى كۆۋرۈكلەر تۆز كۆۋرۈك.

شەھەرنىڭ ئوتتۇرىسىدىن ئۆتىدىغان لەڭگەر ئۆستىگىنىڭ شەھەر رايونىدىكى قىسمىدا ئالتە كىچىك كۆۋرۈك بار، ئۇلارنىڭ ھەر بىرىنىڭ جەت ئارىسى بەش مېتر كېلىدۇ.

بۇندىن باشقا، شەھەر رايونىدىن ئۆتىدىغان چارباغ ئۆستىگى، قازانچى ئۆستىگى، چىلانباغ ئۆستىگى قاتارلىق ئۆستەڭلەرگىمۇ يەتتە كىچىك كۆۋرۈك سېلىنغان.

4. سۇئۆگۈچلەر

شەھەر رايونىدىكى تۆنجى سۇئۆگۈچ سابىق ئوبلاستلىق مال دوختۇرلۇق پونكىتى (ھازىرقى ئوبلاستلىق چارۋىچىلىق ئىدارىسى) ئالدىدىكى خېببىي چوڭ ئەترىتىنىڭ كىچىك ئۆستىگىگە ياسالغان. بۇ سۇئۆگۈچنىڭ ئورنىدا ئەسلىدە كىچىك ياغاچ كۆۋرۈك بار ئىدى، بۇ كۆۋرۈك كۆتۈرۈپ سېلىنغان بولۇپ، كوچا مەركىزىدىكى قاناتاش ئەپسىز بولۇپ قالغانلىقتىن، 1967 - يىلى ئەگمە سۇئۆگۈچكە ئۆزگەرتىلگەن، كېيىن جەنۇبىي «ئىنتىپاق» يولىغا ئاسفالت يانقۇزۇلغاندا كېڭەيتىپ ۋە ئۆزگەرتىپ ياسالدى.

شەھەر رايونىدىكى كوچا بويلىرىغا جايلاشقان ئورۇنلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئالدىغا قاتناشقا، دەل - دەرەخ، گۈل - گىياھلارنى سۇغۇرۇشقا ئەپلىك كىچىك سۇئۆگۈچلەر ياسالدى.

§ 3. سۇ بىلەن تەمىنلەش

1. سۇ بىلەن تەمىنلەش ئەھۋالى

كۆنچى دەرياسىنىڭ ئىككى قىرغىقىدىكى خەلق ئۆزۈندىن بۇيان كۆنچى دەرياسىنىڭ سۈيىنى ئىچىپ كەلگەن. دەريادىن يىراقراق يېزىلاردىكى دېھقانلار 2 - 3 مېتر چوڭقۇرلۇقتا كۆلچەك كولىۋالاتتى، ئادەم ۋە چارۋىلار شۇ كۆلچەكتىن سۇ ئىچەتتى.

1950-يىلى 3-ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم ۋە ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئورگان كادىرلىرىنى ئىختە-

چاڭي ئەگەككە تەشكىللەپ، بىردىن چوڭ دېئامېترلىق قۇدۇق قازدۇردى. ئۇنىڭ بىرى 15 مېتر چوڭقۇرلۇقتا بولۇپ، 1960-يىلىغا قەدەر ئىشلىتىلدى. 1957-يىلى كورلا ۋالىي مەھكىمىسى تۆنجى ماشىنىلاشقان قۇدۇق قازدى. 1962-يىلى يېزا ئىگىلىك 2-شىسى شەھەر ئىچىگە ئېگىزلىكى 30 مېتر، سىغىمچانلىقى 50 كۇب مېتر كېلىدىغان سۇ مۇنارى سالدى. شۇنىڭدىن كېيىن كورلا ناھىيىسىدىكى ئورۇنلار ئۆز ئالدىغا قۇدۇق قېزىپ، سۇ مۇنارى سېلىپ، سانائەتكە ياكى خەلق تۇرمۇشىغا كېرەكلىك سۇنى ھەل قىلدى.

1990-يىل 5-ئايدا ئېلىپ بېرىلغان تەكشۈرۈشكە قارىغاندا، كورلا شەھەر ئىچىدە سۇ ئىستېمال قىلىدىغان ئورۇن 321 گە يەتكەن، ئۇلار ئۆزلىرى قازغان ماشىنىلاشقان قۇدۇق 178 گە، ئۆزلىرى ياسىغان سۇ مۇنارى 132 گە، سۇ ساندۇقى 46 گە يەتكەن. ھەرقايسى ئورۇنلارنىڭ ئۆزلىرى يانتۇزغان تۇرۇبا تورىنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 53 مىڭ 766 مېتىرغا، تۇرۇبا سۈيىنىڭ ئومۇملىشىش نىسبىتى 80%كە يەتكەن.

2. سۇ زاۋۇتى ۋە سۇ مەنبەسىنىڭ تاللىنىشى

كورلا شەھىرىدىكى شەھەر قۇرۇلۇشى ئېلىپ بېرىلغان رايونلارنىڭ كۆپ قىسمى سۇ ياخشى سىڭىدىغان چۆلدىكى شېخىل قاتلاملىق يەر بولغاچقا، يەر ئاستى سۈيى ئاسانلا بۇلغىنىپ كېتىدۇ. 1990 - يىلى كونا شەھەر رايونىنىڭ يەر ئاستى سۈيى مەلۇم دەرىجىدە بۇلغاندى، يېڭىشەھەر رايونىدىكى يەر ئاستى سۈيىمۇ ساناۋتىنىڭ تەرەققي قىلىشىغا ئەگىشىپ بۇلغانماي قالمايدۇ. كورلا شەھىرى گىدروگېئولوگىيە بىلىمى شارائىت ۋە يەر ئاستى سۈيى بايلىقىنىڭ تارقىلىش ئالاھىدىلىكىگە قاراپ، شەھەر رايونىنى سۇ بىلەن تەمىنلەشتە يەر ئاستى سۈيىنى مەركەزلىك تارتىش، بىرلىككە كەلگەن تۇرۇبا سۈيى زاۋۇتى قۇرۇش ئۇسۇلىنى قوللاندى.

كونا شەھەر رايونىدا سۇ مەنبەسى كۆنچى دەرياسى دېلتىسىنىڭ يۇقىرىقى قىسمىدىكى شۆبە ھەربىي رايونىنىڭ شەرقىدىكى سۇ پونكىتىنىڭ شىمالىغا توغرا كېلىدۇ. بۇ يەر كۆنچى دەرياسىغا يېقىن بولۇپ، يەر ئاستى سۈيىنىڭ تولۇقلىنىپ تۇرۇشى يېتەرلىك، سۇ مەنبەسى مول بولغاچقا، سۇنىڭ چىقىرىلىش مىقدارى كاپالەتكە ئىگە. ھېسابلاپ كۆرۈشكە قارىغاندا، سۇ مەنبەسىنىڭ كۈنلۈك تولۇقلىنىپ تۇرۇش مىقدارى 2 مىليون 46 مىڭ 900 كۇب مېتىرغا، پىلاندىكى كۈنلۈك چىقىرىلىش مىقدارى 98 مىڭ 900 كۇب مېتىرغا يېتىدۇ. يەر ئاستى سۈيى ئورىنىنىڭ چوڭقۇرلۇقى 9 - 12 مېتر بولۇپ، سۇ رەڭسىز، پۇراقسىز، سوزۇك، فىزىكىلىق خۇسۇسىيىتى ياخشى، تېمپېراتۇرىسى 13C°—9C°، ئومۇمىي قاتتىقلىقى 13 - 19 گىرمانىيە گرادوسى كېلىدۇ، PH قىممىتى 7.8 — 8.1 گە يېتىدۇ. يەر ئاستى سۈيى تۈزى ئاز، قاتتىقلىقى تۆۋەن تاتلىق سۇغا كىرىدۇ. ئۇنىڭ تەركىبىدىكى زىيانلىق مىكرو ئېلېمېنتلار تازىلىق ئۆلچىمىدىن ئارتۇق ئەمەس. سۇ زاۋۇتى مۇشۇ جايغا قۇرۇلسا، كونا شەھەرنىڭ سۇ ئىستېمال قىلىشىغا كاپالەتلىك قىلغىلى بولىدۇ.

يېڭىشەھەر رايونىدا يەر ئاستى سۈيى مەنبەسىنىڭ تارقىلىش ئالاھىدىلىكىنى ئاساس قىلغاندا، مۇنىڭ پاكىزلىقىنى ساقلاش قىيىن، شۇڭا بۇ رايونغا سۇ بىلەن تەمىنلەيدىغان چوڭ سۇ زاۋۇتى قۇرۇش مۇۋاپىق ئەمەس. يېڭىشەھەر رايونىدىكى باغراش قەغەز زاۋۇتى، ئويلاستىلىق پاختا توقۇمچىلىق فابرىكىسى، جەنۇبىي شىنجاڭ تۆمۈر يولى ۋاقىتلىق باشقارمىسى قاتارلىق ئورۇنلار ھازىرقى قۇدۇقلىرىدىن داۋاملىق پايدىلىنىپ، سۈيىنى ئىشلەپچىقىرىشقا ئىشلەتسە بولىدۇ. يېقىن كەلگۈسىدە سۇنىڭ يېتىشمەي قالىدىغان

قىسمىنى ھەم ئىشلەپچىقىرىش، تۇرمۇش ۋە باشقىلارغا كېرەكلىك سۇنى كونا شەھەر رايونىدىكى سۇ مەنبەسىدىن ھەل قىلىشقا توغرا كېلىدۇ.

3. سۇ بىلەن تەمىنلەش قۇرۇلۇشلىرىنى ئېلىپ بېرىش پىلانى

سۇ بىلەن تەمىنلەش قۇرۇلۇشلىرىدىكى غول تۇرۇبا لىنىيىلىرى پىلانلانغان يوللارنىڭ بويلىرىغا ئورۇنلاشتۇرۇلدى. شەرقتىن غەربكە سوزۇلغان يوللاردىكى غول تۇرۇبا لىنىيىسى يولنىڭ شىمالىي تەرىپىگە، جەنۇبتىن شىمالغا سوزۇلغان يوللاردىكى غول تۇرۇبا لىنىيىسى يولنىڭ غەربىي تەرىپىگە ئورۇنلاشتۇرۇلدى. يول بويلىرىدىكى تۇرۇبا لىنىيىسىدىن سۇ ئىچىدىغان ئورۇنلار سۇ باشقۇرۇش تارمىقى نىڭ ماقۇللىقىنى ئالغاندىن كېيىن، غول تۇرۇبا لىنىيىسىگە تۇرۇبا ئۇلاپ سۇ ئالسا بولىدۇ، شۇنداق بولغاندا بىرلىككە كەلگەن تۇرۇبا تورى شەكىللىنىدۇ. شەھەردىكى ھازىرقى قۇدۇقلار ئادەتتە شەھەرنىڭ سۇ مەنبەسى قۇدۇقى قىلىنمايدۇ. سۇيىنىڭ مىقدارى كۆپ، سۈپىتى ياخشى، پاكىزلىقنى ساقلاش شارائىتى كاپالەتكە ئىگە قۇدۇقلاردىن شەھەرنىڭ زاپاس سۇ مەنبەسى سۈپىتىدە پايدىلىنىشقا بولىدۇ. شەھەردىكى ھازىرقى سۇ مۇنارلىرىنىڭ ئايرىلىرىدىن كەلگۈسىدە شەھەرنىڭ تۇرۇبا تورىدىكى تەڭشەش قۇرۇلمىسى ياكى تۇرۇبا تورىدىكى بېسىمنى قىسمەن تۆۋەنلىتىدىغان قۇرۇلما سۈپىتىدە پايدىلىنىش مۇمكىن. قىسمەن قۇدۇق، سۇ مۇنارلىرىدىن پايدىلىنىپ يوللارغا سۇ سېپىش، دەل - دەرەخ ۋە گۈل - گىياھلارنى سۇغىرىش مۇمكىن.

4. كۆكەرتىشكە ئىشلىتىلىدىغان سۇ

تۇرۇبا سۇيى زاۋۇتنىڭ يۇكىنى يېنىكلىتىش ئۈچۈن، كۆكەرتىش ئىشلىرىغا تولاراق يەر ئاستى سۇيى ئىشلىتىلىدۇ.

كونا شەھەر رايونىدا ئولتۇراق رايونلار ۋە ئۇلارغا قاراشلىق كۆكەرتىلگەن يەرلەر تۇرۇبا سۇيى بىلەن سۇغۇرۇلىدۇ، باشقا كۆكەرتىلگەن يەرلەر بىر دەرىجە يەر ئاستى سۇيى بىلەن سۇغۇرۇلىدۇ.

يېڭىشەھەر رايونىدا ئىمارەت ئورمانلىرى يەر ئاستى سۇيى بىلەن، باشقا كۆكەرتىلگەن يەرلەر تۇرۇبا سۇيى بىلەن سۇغۇرۇلىدۇ.

ئىككىلا رايوندا يول، مەيدانلارغا يەر ئاستى سۇيى سېپىلىدۇ. كۆكەرتىلگەن يەرلەرنى سۇغۇرۇشقا ۋە يوللارغا سۇ سېپىشقا كۈنىگە 14 مىڭ 600 كۇب مېتر سۇ كېتىدۇ.

§ 4. ئىسسىقلىق، گاز بىلەن تەمىنلەش

1. ئىسسىقلىق بىلەن تەمىنلەش

50 - يىللاردا ۋە ئۇنىڭدىن ئىلگىرى، ئاھالىلەر ئۆتۈن قالاپ ئىسىنىاتتى، 60 - يىللاردا شەھەر ئاھالىسى كۆمۈر قالاپ ئىسىنىدىغان بولدى، ئائىلىلەرنىڭ ھەممىسىدە ئوچاق، مەش ۋە تام مەش قاتارلىقلار بار ئىدى. 70 - يىللاردا قەۋەتلىك بىنالار سېلىنىشقا باشلىغاندىن كېيىن، پار قازىنى

ئورنىتىلىپ، ئۆيلەر مەركەزلىك ئىسسىتىلىدىغان بولدى. 1990 - يىلىغا كەلگەندە، شەھەر بويىچە پار قازىنى بار ئورۇن 170 كە، پارقازىنى 351 گە، يىللىق كۆمۈر سەرپىياتى 234 مىڭ تونىغا، ئىسسىتىش كۆلىمى 1 مىليون 684 مىڭ 200 كۋادرات مېترغا يەتتى. شەھەر ئىچىدىكى بىر قەۋەتلىك ئۆيلەردە ئولتۇرىدىغان ئاھالىلەر ۋە يېزا ئاھالىلىرى ھېلىمۇ ئۆچاقتا ئوت قالاپ ئىسىنىدۇ، ئائىلىلەرنىڭ ئاز بىر قىسمى «يەرلىك پارۋاي» (ئائىلە بىرلىك قىلىنغان كىچىك پار قازىنى)» ئورنىتىپ ئىسىنىدۇ.

2. گاز بىلەن تەمىنلەش

كورلا شەھىرىدە سۈيۈقلاندۇرۇلغان نېفىت گازى شىركىتى قۇرۇش ئىشى 1984 - يىل 10 - ئايدا باشلاندى. بۇ شىركەتكە «ئالغا» زاۋۇتىدىن ئۈچ كادىر، ئون ئىشچى ئاجرىتىلدى. دۆلەتتىن 500 مىڭ يۈەن قەرز ئېلىنىپ، «شەرق شامىلى» ماركىلىق ئاپتوموبىلدىن بىرى، ياپونىيىدە ياسالغان «نىسسان-130» ماركىلىق يۈك ئاپتوموبىلىدىن ئىككىسى، بىر قىسىم گاز تۇنى سېتىۋېلىندى، 45 كۋادرات مېترلىق ئىشخانا، 24 كۋادرات مېترلىق رېمونتخانا، 25 كۋادرات مېترلىق قوغداش بۆلۈمى، 59 كۋادرات مېترلىق ئاپتوموبىل ئۆيى سېلىندى. شىركەت 1985 -يىل 5 - ئايدا «ئالغا» زاۋۇتىدىكى 200 نەچچە ئۆيلۈك ئىشچى - خىزمەتچىنى مىناق تەرىقىسىدە گاز بىلەن تەمىنلەشكە باشلىدى. 1987-يىل 1-ئايىنىڭ 15-كۈنى «ئالغا» زاۋۇتىنىڭ گاز شىركىتى كورلا شەھەرلىك شەھەر قۇرۇلۇشى ئىدارىسىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1988-يىلى كورلا شەھەرلىك گاز شىركىتى «قاتناش» يولىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىن 4.5 مو يەر سېتىۋېلىپ، 6 135 كۋادرات مېترلىق ئىشخانا، 56 .25 كۋادرات مېترلىق ئاپتوماشىنا ئۆيى، 5 .118 كۋادرات مېترلىق گاز تۇنى ئامبىرى سالدى.

كورلا شەھىرىگە كېرەكلىك گازنى 1984 - يىلدىن باشلاپ، ئاساسەن، مايتاغ، قاراماي نېفىت ئايرىش زاۋۇتلىرى تەمىنلىدى. قۇرۇق گاز تۇنى ئاپتوموبىل بىلەن ئېلىپ بېرىلىپ، گاز قاچىلانغاندىن كېيىن كورلا شەھىرىگە ئېلىپ كېلىنىپ، ئائىلىلەر تەمىنلەندى. 1990 - يىلغا قەدەر، يېزا ئىگىلىك 2 - شىسىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، شەھەر رايونى بويىچە شەھەرلىك گاز شىركىتىنىڭ بىرلا گاز بىلەن تەمىنلەش پونكىتى گاز بىلەن تەمىنلىدى.

كورلا شەھىرىدە 1985 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە سۈيۈقلاندۇرۇلغان نېفىت گازى ئىشلەتكەن ئائىلىلەر

جەدۋەل: 4 - 1 بىرلىكى: ئائىلە

يىللار	ئوبلاستقا قاراشلىق ئورۇنلار	شەھەرگە قاراشلىق ئورۇنلار	كورلىدا تۇرۇشلۇق ئورۇنلار	يېزا ئىگىلىك 2 - شىدىكى ئورۇنلار	شۇ يىللىق جەمئىي سانى	ئومۇمى سانى
1985	1 070	16	228	311	1 625	2 125
1986	1 751	173	118	5	2 047	4 172
1987	481	172	128	2	783	4 955
1988	678	334	190	23	1 225	6 180
1989	598	349	279	16	1 242	7 422
1990	535	535	168	57	1 295	7 922
جەمئىي	5 113	1 579	1 111	414	8 217	8 717

ئىزاھات: ئومۇمىي سانىنىڭ ئىچىدە «ئالغا» ماشىنىسازلىق زاۋۇتىدىكى گاز ئىشلىتىدىغان 500 ئائىلىمۇ بار.

§ 5 . شەھەرنى يورۇتۇش

ئازادلىقتىنمۇ دەسلەپكى چاغلىرىدىمۇ كوربلىدا شەھەر - بازار ئاھالىسى، دوكانلار قارا چىراق، شام ياقاتتى، باي ئائىلىلەر پەنەر ياقاتتى.

1957 - يىلى ئوبلاستلىق شۆبە ھەربىي رايونىنىڭ يېنىغا 75 كىلوۋاتلىق كىچىك سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى سېلىنغاندىن كېيىن، ئىدارىلار، كارخانا ۋە كەسپىي ئورۇنلار ۋە شەھەر ئاھالىسىنىڭ بىر قىسمى لامپۇچكا يانداۋرۇشقا باشلىدى. دەم ئېلىش كۈنلىرى، ھېيت - بايراملاردا كوچىلار ۋاقىتلىق چۈغلانما لامپوچكا بىلەن يورۇتۇلدى. 1958 - يىلى كورلا ناھىيىسىدە (ھازىرقى يېپەكچىلىك زاۋۇتىنىڭ ئورنىدا) ئوت ئېلېكتر ئىستانسىسى قۇرۇلۇپ، شەھەر رايونىنىڭ توكقا بولغان ئېھتىياجى ھەل قىلىندى. 1966 - يىل 8 - ئايدا باشقەگىم ئېلېكتر ئىستانسىسى پۈتۈپ ئىشقا كىرىشكەندىن كېيىن، كورلا ناھىيىسىنىڭ ئۇزاقتىچە توك يېتىشمەسلىك ئەھۋالى زور دەرىجىدە ئۆزگەردى.

1 . 1 - ئەۋلاد كوچا چىرىغى — جوغلانما لامپۇچكا

كوچىلارنى يورۇتۇشقا 1970 - يىلى كورلا ناھىيىسىنىڭ بازارلىق تاشيول ئاسراش ئەترىتى مەسئۇل بولدى. شىمالىي «ئىتتىپاق» يولى، شەرقىي «خەلق» يولى، بايىن يولى، سايباغ يولى، شىمالىي تاغ يولى ۋە «ئاپتاپچەرەس» كۆۋرۈكى قاتارلىق جايلارغا لامپۇچكا ئورنىتىلدى. لامپۇچكا ئورنىتىلغان مۇساپە 11.8 كىلومېتر بولۇپ، 169 جۇغلانما لامپۇچكا كەتتى. توك رۇبلىنىڭ پىچاقلىق ۋېكلىيۇچاتېل ئارقىلىق ئۇلاندى.

2 . 2 - ئەۋلاد كوچا چىرىغى — يۇقىرى بېسىملىق سىماپ لامپۇچكا

شەھەر ئىچىنى يورۇتىدىغان كوچا چىراغلىرى 1976 - 1979 - ۋە 1982 - يىللىرى خېلى زور دەرىجىدە ئۆزگەرتىلدى. شەھەرلىك ئېلېكتر سايمانلىرىنى ئاسراش پونكىتى 169 يورۇش چىراغ جازىسى ياساپ، كوچىلاردىكى جۇغلانما لامپۇچكىنى يۇقىرى بېسىملىق سىماپ لامپۇچكىغا ھەم ئادەم كۆچى بىلەن باشقۇرۇلىدىغان رۇبلىنىڭ پىچاقلىق ۋېكلىيۇچاتېلىنى يېرىم ئاپتوماتىك ۋېكلىيۇچاتېلغا ئۆزگەرتتى.

3 . 3 - ئەۋلاد كوچا چىرىغى — يۇقىرى بېسىملىق ناترىي لامپۇچكا

شەھەرلىك ئېلېكتر سايمانلىرىنى ئاسراش پونكىتى 1982 - يىلدىن 1986 - يىلغىچە بولغان بەش يىلدا يۇقىرى بېسىملىق سىماپ لامپۇچكىنىڭ ئورنىغا يۇقىرى بېسىملىق ناترىي چىراغ ئالماشتۇردى.

§ 6 . يۇندا چىقىرىۋېتىش

كورلا شەھىرىنىڭ يۇندا چىقىرىۋېتىش قۇرۇلۇشى كېيىنرەك باشلاندى، كەڭ كۆلەملىك قۇرۇلۇش 1979 - يىلى كورلا شەھەر بولغاندىن كېيىن ئېلىپ بېرىلدى.

1. كونا شەھەر رايونىدىكى يەر ئاستى يۇندا تۈرۈبىسى

كونا شەھەردىكى ئاساسلىق يەر ئاستى غول يۇندا تۈرۈبىسى شەرقىي «خەلق» يولىدىن باشلىنىپ، شىمالىي «ئىتتىپاق» يولى تارقىلىق لەڭگەر يولىغا ئۇتىدۇ، ئاندىن بۇرۇلۇپ بوستان يولى تارقىلىق خېببې چوڭ ئەترىتىنىڭ ئالدىغا چىقىدۇ، بوستان يولى كۆۋرۈكىنىڭ ئالدىدا غەربكە بۇرۇلۇپ غەربىي باغچىدىكى دەريانىڭ شىمالىي قىرغىقىغا بارىدۇ، جەنۇبتا كۆنچى دەرياسىدىن ئۆتۈپ غەربىي باغچىدىكى تارىلىق پومپا پونكىتىغا كىرگەندىن كېيىن جەنۇبقا بۇرۇلۇپ، ئۇدۇل ئاخىرقى پومپا پونكىتىغا بېرىپ، ئوكسىدلاش كۆلىگە ئۇلىنىدۇ. ئاساسلىق غول تۇرۇبىنىڭ دىئامېترى 800 مىللىمېتر، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 5644 مېتر.

شەرقىي «خەلق» يولى، «ئىتتىپاق» يولى، لەڭگەر يولىغا ئاساسلىق غول يۇندا تۈرۈبىسى ئورنىتىش قۇرۇلۇشى 1977 - يىلى باشلاندى. لەڭگەر يولىنىڭ دوقمۇشىدىن خېببې چوڭ ئەترىتىنىڭ ئالدىغىچە 429 مېتر كېلىدىغان يۇندا تۈرۈبىسى ئورنىتىش قۇرۇلۇشى 1978 - يىل 8 - ئاينىڭ 21 - كۈنى باشلاندى. 1979 - يىلدىن 1982 - يىلغا قەدەر تۈۋەندىكى يوللارغا ئاساسلىق غول يۇندا تۈرۈبىسى ئورنىتىلدى: شەرقىي «خەلق» يولى (تاشيول ئاسراش ھەققى ئېلىش ئورنىدىن ئوبلاستلىق پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسىغىچە)، ئۇزۇنلۇقى 1925 مېتر؛ شىمالىي «ئىتتىپاق» يولى (ئوبلاستلىق پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسىدىن ئۆلچەم ئىدارىسى ۋە مال دوختۇرلۇق پونكىتىغىچە)، ئۇزۇنلۇقى 632 مېتر؛ بوستان يولى (خېببې چوڭ ئەترىتىنىڭ ئالدىدىن ئارىلىق پومپا پونكىتىغىچە)، ئۇزۇنلۇقى 1308 مېتر؛ ئارىلىق پومپا پونكىتىدىن ئاخىرقى پومپا پونكىتىغىچە، ئۇزۇنلۇقى 1550 مېتر.

ئاساسلىق غول يۇندا تۇرۇبىسىنىڭ كۆنچى دەرياسىنىڭ تېگىدىن ئۆتىدىغان قىسمى 75 مېتر ئۇزۇن. لۇقتىكى پولات چۈنبىلىق بېتون تۇرۇبىدىن ئىبارەت.

ئاساسلىق غول يۇندا تۇرۇبا لىنىيىسى پۈتكەندىن كېيىن، 1984 - يىلى تارماق يۇندا تۇرۇبا لىنىيىلىرى قۇرۇلۇشى باشلاندى. شۇ يىلى تۈۋەندىكى تارماق يۇندا تۇرۇبا لىنىيىلىرى پۈتتى: سايباغ بولىدىكى تارماق يۇندا تۇرۇبا لىنىيىسى، ئۇزۇنلۇقى 1595 مېتر بولۇپ، «خەلق» سودا ساراينىڭ ئالدىدا شەرقىي «خەلق» يولى ئاساسلىق يۇندا تۇرۇبا لىنىيىسىگە قوشۇلىدۇ، تۇرۇبىنىڭ دىئامېترى 600 مىللىمېتر؛ «ئىتتىپاق» بولىدىكى «ئاپتاپپەرەس» كۆۋرۈكىدىن لەڭگەر يولى ئېغىزىغىچە بولغان 500 مېترلىق تارماق يۇندا تۇرۇبىسى، تۇرۇبىنىڭ دىئامېترى 500 مىللىمېتر، ئۇ لەڭگەر يولى ئېغىزىدا ئاساسلىق يۇندا تۇرۇبا لىنىيىسىگە قوشۇلىدۇ؛ «ئۇرۇك چېچكى» كوچىسىدىن غەربىي «خەلق» بولىغىچە بولغان تارماق يۇندا تۇرۇبا لىنىيىسى، ئۇزۇنلۇقى 800 مېتر، تۇرۇبىنىڭ دىئامېترى 600 مىللىمېتر؛ يېزا ئىگىلىك 2 - شىسى ئامبۇلاتورىيىسىدىن «مەدەنىيەت» يولى ئېغىزىغىچە بولغان 800 مېترلىق تارماق يۇندا تۇرۇبا لىنىيىسى، تۇرۇبا دىئامېترى 500 مىللىمېتر بولۇپ، غەربىي «خەلق» يولى تۇرۇبا لىنىيىسىگە ئۇلىنىدۇ؛ شەرقىي «بايىن» يولى تارماق يۇندا تۇرۇبا لىنىيىسى، ئۇزۇنلۇقى 1158 مېتر،

تۇرۇبا دىئامېترى 500 مىللىمېتر بولۇپ، سايباغ يولى تۇرۇبا لىنىيىسىگە تۇتىشىدۇ.

1983 - 1984 - يىللىرى ئارىلىق پومپا پونكىتى ۋە ئاخىرقى پومپا پونكىتىنىڭ ئىككى يۇندا چىقىرىش پومپا پونكىتى قۇرۇلدى. ئارىلىق پومپا پونكىتى كۆنچى دەرياسىنىڭ جەنۇبىدىكى غەربىي باغچىدا بولۇپ، كۆلىمى 194 كۋادرات مېتر، ئۈنۈمگە 286 مىڭ 900 يۇەن مەبلەغ كەتتى. ئاخىرقى پومپا پونكىتى ئارىلىق پومپا پونكىتىنىڭ 1.5 كىلومېتر جەنۇبىدىكى يۇندا بىر تەرەپ قىلىش زاۋۇتىدا بولۇپ، كۆلىمى 194 كۋادرات مېتر، ئۈنۈمگە 206 مىڭ 600 يۇەن مەبلەغ كەتتى.

1985 - يىلدىن 1989 - يىلغا قەدەر ئۆزۈنلۇقى 478 مېتر، تۇرۇبا دىئامېترى 600 مىللىمېتر كېلىدىغان شىمالىي تاغ يولى تارماق يۇندا تۇرۇبا لىنىيىسى؛ ئۆزۈنلۇقى 1150 مېتر، تۇرۇبا دىئامېترى 500 مىللىمېتر كېلىدىغان شەرقىي «قاتناش» يولى تارماق يۇندا تۇرۇبا لىنىيىسى؛ ئۆزۈنلۇقى 730 مېتر، تۇرۇبا دىئامېترى 500 مىللىمېتر كېلىدىغان «مەدەنىيەت» يولى تارماق يۇندا تۇرۇبا لىنىيىسى؛ ئۆزۈنلۇقى 752 مېتر، تۇرۇبا دىئامېترى 500 مىللىمېتر كېلىدىغان غەربىي «خەلق» يولى تارماق يۇندا تۇرۇبا لىنىيىسى ۋە جەنۇبىي «ئىتتىپاق» يولى تارماق غول يۇندا تۇرۇبا لىنىيىسى ياسالدى. 1990 - يىلى يولۇچى توشۇش بېكىتىدىن شىنجاڭ قۇدۇق بۇرغىلاش شىركىتىگىچە قوش يۇندا تۇرۇبا لىنىيىسى ياسىلىشقا باشلىدى.

2. يېڭىشەھەر رايونىدىكى تۆمۈر يول ۋاقىتلىق باشقارمىسىنىڭ يەر ئاستى يۇندا تۇرۇبا لىنىيىسى

يېڭىشەر پويىز ئىستانسىسىنىڭ يۇندا چىقىرىۋېتىش قۇرۇلۇشى ئۆز ئالدىغا بىر سىستېما. شىمالى ئېگىز، جەنۇبى پەس بولۇشتەك يەر شەكلىگە قاراپ، ئاساسلىق غول يۇندا تۇرۇبىسى شىمالدىن جەنۇبقا يانتۇزۇلغان، ئاساسلىق غول تۇرۇبا لىنىيىسىنىڭ ئۆزۈنلۇقى 5.5 كىلومېتر. كورلا تارىم غول ئۆستىگە- نىڭ شەرقىغە قۇرۇلۇش كۆلىمى 100 مو كېلىدىغان يۇندا ئوكسىدلاش كۆلى ياسالغان. يۇندا 250 مىللىمېترلىق بېسىملىق تۇرۇبا بىلەن ئوكسىدلاش كۆلىگە كىرگەندىن كېيىن، سىڭىپ پارغا ئايلىنىپ تۇگەيدۇ.

1982 - يىلدىن باشلاپ ھەرىلى 500 مىڭ كۇب مېتر يۇندا سىڭىپ كېتىۋاتىدۇ، بۇ، يەر ئاستى سۇيىنى بۇلغاش خەۋپىنى پەيدا قىلماقتا.

1989 - يىلى شەھەرلىك كۆكەرتىش باشقارمىسىدا شەخسلەر بوز يەر ئېچىپ، كۆچەت تىكىپ يۇندا بىلەن سۇغىرىشقا ھەم پاسكىنا سۇنى بىتۇ جانلىقلار ئارقىلىق بىر تەرەپ قىلىشقا باشلىدى، بۇ يۇندىنىڭ يەر ئاستى سۇيىنى بۇلغاش تەھدىدىنى تۇگەتتى.

3. نېفىت بازىسىنىڭ يەر ئاستى يۇندا تۇرۇبا لىنىيىسى

تارىم نېفىت - تەبىئىي گاز تەكشۈرۈش - ئېچىش قۇمانداناڭلىق شتابى بازىسى (نېفىت كىچىك رايونى) نىڭ يۇندا چىقىرىۋېتىش قۇرۇلۇشى بىر سىستېما بولۇپ، يۇندىنى ئۆز ئالدىغا چىقىرىۋېتىدۇ.

نېفىت كىچىك رايونىنىڭ سىرتىدا 1990 - يىلى قۇرۇلۇشقا باشلىغان غول يۇندا تۇرۇبا لىنىيىسىنىڭ ئومۇمىي ئۆزۈنلۇقى 7000 مېتر، يۇنىڭ ئىچىدە تېكىچى يولى غول يۇندا تۇرۇبا لىنىيىسىنىڭ ئۆزۈنلۇقى 2400 مېتر، تۇرۇبا دىئامېترى 600 مىللىمېتر؛ نېفىت كىچىك رايونى غول يۇندا تۇرۇبا لىنىيىسىنىڭ

ئۇزۇنلۇقى 4.6 كىلومېتر، تۇرۇبا دىئامېترى 800 مىللىمېتر. شۇ مەزگىلدە يەنە كۈنىگە 6000 كۇب مېتر يۇندىنى بىر تەرەپ قىلالايدىغان ئوكسىدلاش كۆلىدىن بىرى، يۇندا چىقىرىش پومپا پونكىتىدىن بىرى ياسالدى.

4. يۇندا ئوكسىدلاش كۆلى

كونا شەھەردىكى يۇندا ئوكسىدلاش كۆلى كورلا شەھىرىدىكى يۇندا ئوكسىدلاش كۆلى كونا شەھەرنىڭ شەرقىي جەنۇبىدىكى «824» قىسىم قورۇسى جەنۇبىي تېمىنىڭ سىرتىدا بولۇپ، ئۇزۇنلۇقى 322 مېتر، كەڭلىكى 212 مېتر، ئېگىزلىكى ئون مېتر. كۆلدە بىر تىندۇرۇش كۆلچىكى ۋە بىئو جانلىقلار بىلەن ئوكسىدلايدىغان تۆت ئوكسىدلاش كۆلچىكى بار بولۇپ، ئومۇمىي سىغىمى 38 مىڭ كۇب مېتر.

يېڭىشەھەردىكى تۆمۈر بول ۋاقىتلىق باشقارمىسىنىڭ يۇندا ئوكسىدلاش كۆلى يېڭىشەھەردىكى تۆمۈر يول ۋاقىتلىق باشقارمىسىنىڭ يۇندا ئوكسىدلاش كۆلى يېڭىشەھەرنىڭ جەنۇبىدىكى چۆلدە بولۇپ، ئۇزۇنلۇقى 300 مېتر، كەڭلىكى 200 مېتر، چوڭقۇرلۇقى ئۈچ مېتر. يۇندا ئىككى كۆلچەككە قويۇپ بېرىلىپ، پۈتۈنلەي سىكدۇرۇۋېتىلىدۇ. جەنۇبىي شىنجاڭ تۆمۈر يولىنى ياسىغان تۆمۈر يول قىسىملىرى تۆمۈر يول ياساش جەريانىدا يۇندا ئوكسىدلاش كۆلىنىمۇ ياسىغان.

§ 7. كەلكۈندىن مۇداپىئەلىنىش

1. كۆنچى دەريا سىنىڭ مۇداپىئە قىبشى

كۆنچى دەريا سى باغراش كۆلىدىن باشلىنىدۇ، ئۇنىڭ سۈيى باغراش كۆلى ئارقىلىق تەڭشىلىپ تۇرىدۇ، كەلكۈن كەلمىگەن چاغدا، دەريا سۈيى بىرخىل بولۇپ، تۆت پەسلىدە ھېچقانچە پەرقلەنمەيدۇ. لېكىن كۆنچى دەريا سىنىڭ كەلكۈن سۈيى تولارات خانىڭۇ جىلغىسىدىن چىقىدىغان قىيانىڭ زور تەسىرىگە ئۇچراپ تۇرىدۇ. خانىڭۇ جىلغىسىدىن چىقىدىغان سۇ كۆپەيسە، كۆنچى دەريا سىدا كەلكۈن پەيدا بولۇپ، كونا شەھەرگە ئېغىر تەھدىت سالىدۇ. كۆنچى دەريا سىنىڭ كەلكۈن ئۆتكۈزۈش مىقدارى 100 يىلدا بىر قېتىم 290 كۇب مېتر/سېكونت، 50 يىلدا بىر قېتىم 250 كۇب مېتر/سېكونت بولىدۇ، دېگەن تەسەۋۋۇر بويىچە پىلانلاندى.

1990 - يىلى تارىم نېفىت - تەبىئىي گاز تەكشۈرۈش - ئېچىش قۇمانداناللىق شتابى نېفىت كىچىك رايونىدىكى 2.15 كىلومېتر كۆنچى قىبشىنى («شىر» كۆۋرۈكىدىن كۆنچى دەريا سى چوڭ كۆۋرۈكىگىچە) كۆتىرىپ مۇستەھكەملىدى. قاشىنىڭ دەريا تەرىپىگە پۈتۈنلەي بېتون تاختا يانتۇزۇپ، تاختا ئارىلىقلىرىغا سېمونت لاي قۇيدى. قاشىنىڭ ئېگىزلىكى 2.35 مېتر، قاش ئۈستىنىڭ كەڭلىكى 3.5 مېتر، ئۇلىنىڭ كەڭلىكى 9.96 مېتر.

2. شىمالىي تاغ باغرىدىكى ئورۇنلارنىڭ مۇداپىئە قۇرۇلۇشلىرى

كورلا شەھىرىنىڭ كونا شەھەر ۋە يېڭىشەھەر رايونلىرىدىكى شىمالىي تاغ باغرىغا جايلاشقان ئورۇنلار كەلكۈندىن مۇداپىئەلىنىشتە ناھايىتى كۈچ قۇلايلىق شارائىتقا ئىگە. كونا شەھەر ۋە يېڭىشەھەرنىڭ

شىمالىدا ۋە شەرقىي شىمالىدا تۆمۈر يول ۋە تاشيول ئوللىرى بار، يول ئوللىرىنىڭ شىمالىدىكى كەلكۈن كېلىدىغان تەرەپتە كەلكۈن توسۇش، باشلاش، قويۇۋېتىش مۇئەسسەسلىرى كۆپلەپ ياسالدى؛ ئويراق يەرلىرىگە كەلكۈن سۇيىنى چىقىرىۋېتىدىغان ئېرىق، كۆۋرۈك ۋە مۇڭگۈچلەر ياسالدى.

شىمالىي تاغ يولىدىكى تۆمۈر يول كۆۋرۈكىنىڭ ئاستىغا كەلكۈن قويۇۋېتىش ئېرىقى قېزىلغان بولۇپ، كەلكۈن 18 - تۇمەن ئۆستىگىگە قويۇلۇپ كېتىدۇ، ئېرىقنىڭ كەلكۈن ئۆتكۈزۈش مىقدارى 32 كۇب مېتر/سېكونت قىلىپ لايىھىلەنگەن.

شىمالىي پويىز ئىستانسىسىنىڭ غەربىدىكى تۆمۈر يول ۋە تاشيول كۆۋرۈكلىرى، ئەسلىيەتتە، كەلكۈن قويۇۋېتىش كۆۋرۈكلىرىدۇر. كۆۋرۈك تۆۋەنىدىكى ئويلاستىلىق ئون - ياغ يېمەكلىكلەر زاۋۇتى تاش يانتۇزۇلغان كەلكۈن قويۇۋېتىش ئېرىقى ياسىدى، كەلكۈن شۇ ئېرىق ئارقىلىق 18 - تۇمەن ئۆستىگىگە قويۇلۇپ كېتىدۇ.

شەرقىي پويىز ئىستانسىسىدىكى تۆمۈر يول ۋاقىتلىق باشقارمىسى دائىرىسىدە تۆمۈر يول كۆۋرۈكىنىڭ ئاستىغا ئىككى كەلكۈن قويۇۋېتىش ئېرىقى چېپىلدى، كەلكۈن سۇيى بۇ ئېرىقلار ئارقىلىق كورلا - تارىم غول ئۆستىگىگە قويۇلۇپ كېتىدۇ.

IV باب

ئۆي - زېمىن باشقۇرۇش

§ 1 . شەھەر ئىچىدىكى ئۆي - زېمىن باشقۇرۇش

1949 - يىلى كورلا ناھىيە بازىرىدا جەمئىي 17 مىڭ 549 كۋادرات مېتر ئۆي - زېمىن بار ئىدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئورۇنلار ئۈزى باشقۇرىدىغان ئۆي 852 كۋادرات مېتر بولۇپ، ئومۇمىي ئۆي - زېمىن كۆلىمىنىڭ 86 . 4 پىرسەنتىنى ئىگىلەيتتى؛ كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدە، كى ئورۇنلار ئۈزى باشقۇرىدىغان ئۆي 378 كۋادرات مېتر بولۇپ، 2.15% نى ئىگىلەيتتى؛ شەخسىلەرنىڭ ئۆيى 15 مىڭ 87 كۋادرات مېتر بولۇپ، 85.98% نى ئىگىلەيتتى؛ ئارمىيىنىڭ ئۆي - زېمىنى 1230 كۋادرات مېتر بولۇپ، 7.01% نى ئىگىلەيتتى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، تۇرالغۇ ئۆي قۇرۇلۇش فوندىنى مەۋرىي ئارمالقلار بويىچە تەخسىملەش تۈزۈمى يولغا قويۇلغانلىقتىن، مۇكۆمەت تۇرالغۇ ئۆيلىرىنى باشقۇرۇش ھەرقايسى سىستېمە-لاردىكى ئورۇنلارنىڭ ئىشلىكىدە بولدى، ئۆي - زېمىن باشقۇرۇش ئارمىقى بىۋاسىتە باشقۇرىدىغان ئۆيلەرنىڭ نىسبىتى ناھايىتى ئاز بولدى.

1950 - يىل 6 - ئايدا كورلا ناھىيىلىك خەلق مۇكۆمىتى قۇرۇلغاندا، مۇكۆمەتتە تەسىس قىلىنغان خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى شەھەر ئىچىدىكى تۇرالغۇ ئۆي ۋە يەر - زېمىنلارنى باشقۇرۇشقا باشلىدى. 1969-يىل 7-ئايدا كورلا ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرۇلغاندا، كومىتېتنا تەسىس قىلىنغان ئىشلەپچىقىرىشقا قۇماندانلىق قىلىش گۇرۇپپىسى شەھەر ئىچىدىكى تۇرالغۇ ئۆي ۋە يەر - زېمىنلارنى

باشقۇردى. 1981 - يىل 10 - ئايدا كورلا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن، ئۆي - زېمىنلارنى يەنە ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى باشقۇردى.

1979 - يىل 10 - ئايدا كورلا شەھىرى قۇرۇلغاندا، شەھەر رايونىدىكى تۇرالغۇ ئۆيلەرنى شەھەرلىك شەھەر - يېزا قۇرۇلۇش ئىدارىسى باشقۇردى. 1984 - يىل 4 - ئاينىڭ 10 - كۈنى كورلا ناھىيىسى كورلا شەھىرىگە قوشۇۋېتىلگەندىن كېيىن، ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى ئىگىدارچىلىق قىلىپ كېلىۋاتقان ئۆي - زېمىن باشقۇرۇش كەسپى شەھەرلىك شەھەر - يېزا قۇرۇلۇشى ئىدارىسىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1984 - يىل 12 - ئاينىڭ 7 - كۈنى شەھەرلىك ئۆي - زېمىن باشقۇرۇش ئىدارىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، پۈتۈن شەھەردىكى ئۆي - زېمىن باشقۇرۇش كەسپىنى شەھەرلىك ئۆي - زېمىن باشقۇرۇش ئىدارىسى ئۆتكۈزۈۋالدى.

ئۇزۇندىن بۇيان، تۇرالغۇ ئۆي قۇرۇلۇشى تاۋارلىق خاراكتېرى ۋە ئالاھىدىلىكى بويىچە باشقۇرۇلمىدى، تۇرالغۇ ئۆيلەر پاراۋانلىق ئىشلىرى قاتارىغا كىرگۈزۈلۈپ، دۆلەت مەبلەغ سېلىپ ئۆي سالغاندىن كېيىن ئىشچى - خىزمەتچىلەرگە تەقسىم قىلىپ بېرىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە، تۆۋەن ئۆي ئىجارىسى تۆزۈمى يولغا قويۇلغانلىقتىن، ئىجارە ھەققى بىلەن ئۆي چىقىمىنى قامدىغىلى بولمىدى. ئۆي باشقۇرۇشتا بىر تۆتاش كىرىم قىلىش، بىر تۆتاش چىقىم قىلىش يولغا قويۇلدى، سىياسەت خاراكتېرلىك زىيان مالىيىدىن تولۇقلاپ بېرىلدى. شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتى 1985 - يىلى تاۋار ئۆي سېلىش سىنىقى ئېلىپ بېرىشنى قارار قىلدى ھەم تاۋار ئۆي كۆلىمىنى يىلدىن يىلغا كېڭەيتىپ، ئۆي قۇرۇلۇشىنى ھەر تەرەپلىمە تەرەققىي قىلدۇرۇش ۋە تاۋارلاشتۇرۇش يۆنىلىشىگە قاراپ يۈزلەندۈردى.

ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى تارقاتقان شەھەر - بازارلاردىكى ئۆي - زېمىنلارغا بولغان مۇلۇكچىلىك ھوقۇقىنى دەپتەرلىك باشقۇرۇش چارىسىگە ئاساسەن، كورلا شەھىرىدىكى ھۆكۈمەت ۋە شەخس ئۆيلىرىنى، دۆلەت ئىلكىدىكى يەرنى باشقۇرۇش ۋاقتىلىق چارىسى تۈزۈپ چىقىلىپ، شەھەرلىك خەلق قۇرۇلتىيى تەستىقلىغاندىن كېيىن شەھەردىكى ھەممە ئورۇنلارنىڭ يولغا قويۇشىغا چۈشۈرۈپ بېرىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئۆي سودىسى، ئۆي - زېمىن رەنتىسى، زېمىنى سېتىۋېلىنىپ كۆچۈرۈلگەنلەرنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇش ھەققى ھەم ھۆكۈمەت ئۆيلىرىنى بىۋاستە باشقۇرۇش قاتارلىقلارغا دائىر تەپسىلىي پرىنسىپ ۋە چارىلەر تۈزۈلۈپ، شەھەردىكى ھۆكۈمەت ۋە شەخس ئۆيلىرىنى باشقۇرۇش تەدرىجىي ھالدا تۈزۈملەشتۈرۈلدى ۋە مۇنتىزىملاشتۇرۇلدى.

§ 2 . مۇلۇكچىلىك ھوقۇقىنى دەپتەرلىك باشقۇرۇش

كورلا ناھىيىسى كورلا ناھىيە بازىرى ۋە يېزىلاردىكى يەرلەردىن پايدىلىنىش كېنىشكىسى ۋە ئۆي ئىگىدارلىق كېنىشكىسى تارقىتىشنى 1953 - يىلى باشلىدى.

1983 - يىل 1 - ئايدىن 1986 - يىل 9 - ئايغا قەدەر شەھەر بويىچە تۇنجى قېتىملىق ئۆي - زېمىننى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىلدى. تەكشۈرۈش مەزمۇنى ھەرخىل ئۆيلەرنىڭ سانى، سۈپىتى، بېجىرىلىقى، ئىگىلىنىش ۋە پايدىلىنىش ئەھۋالى، شەھەر ئاھالىسىنىڭ ئولتۇراقلىشىش ئەھۋالى، تۇراقلىق مۇلۇك قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالدى. تەكشۈرۈش دۆلەتنىڭ تۇنجى قېتىملىق ئۆي - زېمىننى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈش چارىسىدىكى تەلەپلەر بويىچە ئېلىپ بېرىلدى. تەكشۈرۈشتە مۇھىم ئۆيلەر جەمئىي سەككىز دەپتەر رايونغا ئايرىلدى: كورلا ئىش بېجىرىش ئورنى 1-دەپتەر رايونى، «ئىتتىپاق» ئىش بېجىرىش ئورنى 2 - دەپتەر رايونى، تاشدەن ئىش بېجىرىش ئورنى

3-دەپتەر رايونى، يېڭىشەھەر ئىش بېجىرىش ئورنى 4-دەپتەر رايونى قىلىندى. ئاندىن يەنە كورلا ئىش بېجىرىش ئورنىغا تەۋە بازارغا يېقىن يېزىلارمۇ تۆت دەپتەر رايونىغا ئايرىلدى. 1-دەپتەر رايونىغا دائىر خېلى مۇكەممەل تەكشۈرۈش ماتېرىيالى ئىگىلەنگەندىن تاشقىرى يەنە بۇ دەپتەر رايونىنىڭ1:1000 ماسشتابلىق تەكشىلىك خەرىتىسى ئىشلەپ چىقىلدى.

1986 - يىلى شەھەردىكى ھەرخىل ئۆيلەرنىڭ ئومۇمىي قۇرۇلۇش كۆلىمى 3 مىليون 118 مىڭ 100 كۋادرات مېتر، ئومۇمىي قىممىتى تەخمىنەن 300 مىليون يۈەن بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئىدارە، ئورۇنلىرى ئۆزى باشقۇرىدىغان ئۆيلەرنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى 2 مىليون 951 مىڭ 700 كۋادرات مېتر بولۇپ، شەھەردىكى ئۆي ئومۇمىي كۆلىمىنىڭ 6.94 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ كوللېكتىپ ئورۇنلار ئۆزى باشقۇرىدىغان ئۆيلەرنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى 58 مىڭ 300 كۋادرات مېتر بولۇپ، 1.9%نى ئىگىلىدى، شەخسىي ئۆيلەرنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى 96 مىڭ كۋادرات مېتر بولۇپ، 3.1% نى ئىگىلىدى؛ مەسچىت، ئىبادەتخانىلارنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى 794 كۋادرات مېتر بولۇپ، 0.03% نى ئىگىلىدى؛ شەھەر بىۋاستە باشقۇرىدىغان ئۆيلەرنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى 11 مىڭ 400 كۋادرات مېتر بولۇپ، 0.37% نى ئىگىلىدى.

شەھەرنىڭ باشقۇرۇش ئىشلىرىنى قانۇن بويىچە باشقۇرۇش ئىزىغا سېلىش ئۈچۈن، ئۆي - زېمىننى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش ئاساسىدا، 1988 - يىل 8 - ئايدا كورلا شەھىرىنىڭ شەھەر - بازاردىكى دۆلەت يەرلىرىدىن پايدىلىنىش كېنىشكىسى، ئۆيگە ئىگىدارچىلىق قىلىش كېنىشكىسى تارقىتىش خىزمىتى ئومۇميۈزلۈك قانات يايدۇرۇلدى. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر 12 مىڭ 590 كوپۈس ھۆكۈمەت ئۆيگە ئىگىدارلىق قىلىش كېنىشكىسىدىن جەمئىي 739 ى تارقىتىلىپ، كېنىشكە تارقىتىلغان كۆلەم 4 مىليون 36 مىڭ 200 كۋادرات مېترغا يەتتى.

شەخسىي ئۆيلەرنى تىزىملاش 1990 - يىل 9 - ئايدا باشلىنىپ، يىل ئاخىرىغا قەدەر 1779 ئائىلە تىزىملىتىپ، يەردىن پايدىلىنىش كېنىشكىسى ۋە ئۆيگە ئىگىدارلىق قىلىش كېنىشكىسىدىن 351ى تارقىتىلدى، ئۆي - زېمىن ماجىراسىدىن 11ى بىر تەرەپ قىلىندى، قانۇنسىز ئىگىلىۋېلىنغان 2200 مودىن ئارتۇق بىكار يەر قايتۇرۇۋېلىندى. شەھەر بويىچە كېنىشكە تارقىتىلغانلارنىڭ نىسبىتى 95% دىن يۇقىرى بولدى.

1988 - يىل 8 - ئاينىڭ 25 - كۈنى شەھەرلىك ئۆي - زېمىن سودىسى ئورنى قۇرۇلدى. بۇ ئورۇن يەرلىك مالىيىگە ئۆي بېجى يىغىپ بېرىش، ھۆكۈمەت ۋە شەخسىي ئۆيلەر سودىسىنى باشقۇرۇش، ئۆي - زېمىنغا باھا قويۇپ بېرىش، ئۆي يازدىنى باشقۇرۇش، گۇۋاھنامە قويۇلغانلىنى، رەسمىگە قويۇلغانلىنى، قوشۇۋېلىنغانلىنى، بۇلۇنگەنلىنى تىزىملاش، ئىجارىگە ئالغۇچى ۋە بەرگۈچىلەرنى تىزىملاش - تەكشۈرۈش ئىشلىرىنى بىر تۇتاش ئىشلەپ، نىسبەت بويىچە رەسمىيەت ھەققى ئالدى.

مەيلى يېگى ئۆيلەرگە بولسۇن ياكى كونا ئۆيلەرگە بولسۇن، ھەممىسىگە مۇكەممەل ئارخىپ ماتېرىيالى ئىشلەندى، ئۇلارنى شەھەرلىك ئۆي - زېمىن سودىسى ئورنى ۋە شەھەرلىك ئۆي - زېمىن ئىدارىسىنىڭ دەپتەر باشقۇرۇش تارمىقى ئارخىپلاشتۇردى ۋە ساقلىدى.

§ 3 . تاۋار ئۆيلەرنى سېتىش ۋە ئىجارىگە بېرىش

1. تاۋار ئۆيلەرنى سېتىش

شەھەرلىك پارتكوم، شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تەستىقى بويىچە، 1985 - يىل 10 - ئايدا

تاۋار ئۆي سېلىش سىنىقى باشلاندى. شۇ يىلى 20 مو يەر سېتىۋېلىنىپ، بەش تاۋار ئۆي بىناسى قۇرۇلۇشى باشلىنىپ، 1986 ـ يىلى پۈتكۈزۈلدى، پۈتكەن ئۆي 142 يۈرۈش بولۇپ، قۇرۇلۇش كۆلىمى 8528 كۋادرات مېترغا يېتىدۇ، ئۇلاردىن 71 يۈرۈشى سىرتقا سېتىلدى، 71 يۈرۈشى شەھەرگە قاراشلىق ئورۇنلارغا تەقسىم قىلىنىپ بېرىلدى.

1990 ـ يىلىغا قەدەر سايباغ 1 ـ مىكرو رايونى، شىمالىي «ئىتتىپاق» يولى، لەگگەر يولى دوقمۇشىدىكى تاۋار تۇرالغۇ ئۆي قۇرۇلۇشلىرى ۋە بىر قىسىم ھاۋاله قىلىنغان قۇرۇلۇشلار تۈگىتىلىپ ئىشلەتكە بېرىلىپ پۈتكۈزۈلدى. تاۋار ئۆيلەرنىڭ بازىرى ياخشى بولدى، ئەمىلىەتتە قاندۇرالمىدى.

2. ئۆي ئىجارىسى

تۇرالغۇ ئۆي ئىجارىسى ئۆي ـ زېمىن تارمىقى بىۋاسىتە باشقۇرىدىغان ئۆي ئىجارىسى، ئورۇنلار ئۈزى باشقۇرىدىغان ئۆي ئىجارىسى دەپ ئىككىگە بۆلۈپ يېغىلدى. 1990 ـ يىلى شەھەرلىك ئۆي ـ زېمىن تارمىقى بىۋاسىتە باشقۇرغان ھۆكۈمەت ئۆيلىرىنىڭ كۆلىمى 16 مىليۇن 900 كۋادرات مېتر بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە بىر قەۋەتلىك ئۆي 2480 كۋادرات مېتر، 3 ـ 4 قەۋەتلىك ئۆي 14 مىليۇن 400 كۋادرات مېتر. بۇ ئۆيلەر، ئاساسەن، شەھەرگە بىۋاسىتە قاراشلىق پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورگانلىرى، ئامما ئۇيۇشمىلىرى ۋە ج خ قاتارلىق تارماقلارنىڭ ئىشچى ـ خىزمەتچىلىرى ئولتۇرۇۋاتقان ئۆيلەر.

قەۋەتلىك ئۆيلەرنىڭ ھەر كۋادرات مېتىرىدىن ئېلىنىدىغان ئىجارە ھەققىنىڭ 0.31 ـ 0.32 يۈەنىنى ئىشچى ـ خىزمەتچىنىڭ ئىدارىسى قوشۇپ بەردى، 0.05 ـ 0.07 يۈەنىنى ئىشچى ـ خىزمەتچىنىڭ ئۆزى تۆلىدى؛ بىر قەۋەتلىك ئۆيلەرنىڭ ھەركۋادرات مېتىردىن ئېلىنىدىغان ئىجارە ھەققىنىڭ 0.27 يۈەنىنى ئىشچى ـ خىزمەتچىنىڭ ئىدارىسى قوشۇپ بەردى، 0.05 يۈەنىنى ئىشچى ـ خىزمەتچىنىڭ ئۆزى تۆلىدى. ئىجارە ھەققىنى ئۆي ـ زېمىن باشقۇرۇش تارمىقى يىغىپ، ئۆيلەرنى رېمونت قىلىش قاتارلىق ئىشلارغا ئىشلەتتى.

ھەرقايسى ئورۇنلار يەنى ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئورۇنلار ۋە كوللېكتىپ ئورۇنلار ئۆزلىرى سالغان ئۆي 1990 ـ يىلى جەمئىي 1 مىليون 698 مىڭ 900 كۋادرات مېترغا يەتتى، ئۆي ئىجارىسىنى ئورۇنلارنىڭ ئۆزى ئالدى، ھەق ئۆلچىمى بىۋاسىتە باشقۇرۇلىدىغان ھۆكۈمەت ئۆيلىرىنىڭكىگە ئاساسەن ئوخشاش بولدى.

1990 ـ يىلى كورلا شەھەر ئىچىدىكى شەخسىي ئۆيلەرنىڭ كۆلىمى 112 مىڭ 600 كۋادرات مېتر بولدى. ئۇلارنىڭ ئاز بىر قىسمى ئىجارىگە بېرىلدى، ئىجارە ھەققىنى ئۆي ئىگىسى بىلەن ئولتۇرغۇچى كېڭىشىپ بېكىتتى.

§ 4. شەخسىي ئۆي ۋە مەسچىت-ئىبادەتخانىلارغا قارىتىلغان سىياسەتنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش

كورلا شەھىرى مەركەز، ئاپتونوم رايون، ئاپتونوم ئوبلاستنىڭ شەھەر ـ بازارلاردىكى شەخسىي ئۆيلەرگە قارىتىلغان سىياسەتنى ئەمەلىيلەشتۈرۈشكە دائىر ھۆججەتنىڭ روھىغا ئاساسەن، 1984 ـ يىلى شەخسىي ئۆي سىياسىتىنى 25 ئاتىلىگە ئەمەلىيلەشتۈرۈپ، 16 مىڭ 900 يۈەن ئورۇنلاشتۇرۇش پۇلى

بەردى. 1987 - يىل 1 - ئاينىڭ 7 - كۈنى شەخسىي ئۆي سىياسىتىنى 13 ئائىلىگە ئەمەلىيلەشتۈرۈپ، 52 مىڭ يۈەن قوشۇمچە پاراڭم بەردى.

20 ئائىلىنىڭ 60 - يىللاردا كېسەك - ياغاچ قۇرۇلمىلىق قىلىپ سېلىنغان 43 ئېغىز ئۆيى چېقىلغانلىقى ئۈچۈن، 1987 - يىل 6 - ئايدا 5636 يۈەن قوشۇمچە پاراڭم پۈلى بېرىلدى؛ كوللېكتىپ ئورۇنلار 70 - يىللاردا ئىگىلىۋالغان يەتتە ئېغىز شەخسىي ئۆي 8 - ئايدا ئىگىسىگە قايتۇرۇپ بېرىلدى؛ توقۇز ئائىلىنىڭ 1975 - يىلى كۆنچى دەريالىنىڭ جەنۇبىدىكى تېكىچى يولىنى كېڭەيتكەندە چېقىلغان كېسەك - ياغاچ قۇرۇلمىلىق 19 ئېغىز ئۆيى ئۈچۈن 10 - ئايدا 4410 يۈەن قوشۇمچە پاراڭم پۈلى بېرىلدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە تارقاقلاشتۇرۇش، تاش يوللارنى كېڭەيتىش، ئاساسىي قۇرۇلۇشقا ئىشلىتىش سەۋەبلىك ئۆيى چېقىۋېتىلگەن ياكى ئىگىلىۋېلىنغان 24 ئائىلىگە 1984 - يىل 4 - ئايدا 4.97 مو جايلىق يەر تۆلەم ئورنىدا كېسىپ بېرىلدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دا چېقىۋېتىلگەن جامە مەسچىتى 1984 - يىلى ئېزىغا سېلىپ بېرىلدى. كورلا بازىرىدىكى يەتتە مەسچىت - ئىبادەتخانىغا 1987 - يىل 8 - ئاينىڭ 17 - كۈنى بىر قېتىمدىلا 20 مىڭ يۈەن قوشۇمچە پاراڭم بېرىلدى. بۇندىن باشقا، شەھەرلىك پارتكوم بىرلىكمەپ بۆلۈمى تەكشۈرۈپ ئەمەلىيلەشتۈرگەن ئالتە ئۆيلۈك دېنىي زاتنىڭ 57 ئېغىز شەخسىي ئۆيى ئىگىلىۋېلىنىش مەسىلىسى 10 مىڭ 900 يۈەن ھەق بېرىش يولى بىلەن ھەل قىلىندى.

§ 5 . ھۆكۈمەت ئۆيلىرىنى رېمونت قىلىش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن بۇيان، كورلا ناھىيىسىنىڭ شەھەر رايونىدىكى ئۆيلەرنى رېمونت قىلىشتا، ھەرقايسى سىستېمىلاردىكى ئورۇنلار باشقۇرىدىغان ھۆكۈمەت ئۆيلىرىنى شۇ سىستېمىلاردىكى ئورۇنلارنىڭ ئۆزى رېمونت قىلىپ كەلدى. بىۋاسىتە باشقۇرۇلىدىغان ھۆكۈمەت ئۆيلىرى ۋاقىتلىق ئىشچى يالالاش ئارقىلىق رېمونت قىلىنىدى، بىرلىككە كەلگەن رېمونتچىلار قوشۇنى بولمىدى.

1985-يىلى 7-ئاينىڭ 10-كۈنى كورلا شەھەرلىك رېمونت ئەترىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، بىۋاسىتە باشقۇرۇلىدىغان ھۆكۈمەت ئۆيلىرىنى شۇ ئەترەت تەكشۈرۈپ رېمونت قىلىدىغان بولدى. 1986-يىلى رېمونتقا بىۋاسىتە قاتنىشىدىغان ئىشچى - خىزمەتچى توقۇزغا، رېمونت قىلىنغان كۆلەم 14مىڭ كۋادرات مېتىرغا، ئورۇندالغان رېمونت سوممىسى 15 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1987 - يىلى رېمونت قىلىنغان كۆلەم 24 مىڭ 800 كۋادرات مېتىرغا، رېمونت سوممىسى 30 نەچچە مىڭ يۈەنگە يەتتى.

رېمونت تۈرلىرى سۇ، يۇندا، پار تۈرۈبىلىرى، سۇ، توك سەرپىياتىنى خاتىرىلەش ئەسۋابلىرىنى ئورنىتىش ۋە تەكشۈرۈش، پول، تاملارنى رېمونت قىلىش ۋە ئاقلاش، ھاجەتخانا ۋە باشقا ئەسلىمىلەرنى رېمونت قىلىش، ئۆي ئىچى ۋە سىرتىغا توك سىمى تارتىش، ئۆي ئىچى ۋە سىرتىدىكى تۈرۈبا، سىملارنى رېمونت قىلىشنى ئۆز ئىچىگە ئالدى.

1988 - يىلى رېمونت ئەترىتى 25 مىڭ كۋادرات مېتىر كۆلەمدىكى رېمونت قىلىش ۋەزىپىسىنى ئوستىگە ئېلىپ، 130 مىڭ يۈەنلىك رېمونت مىقدارىنى ئورۇندىدى ھەم 1 - مىكرو رايونىدىكى 242 ئائىلىنىڭ، 18 مىڭ كۋادرات مېتىر ئۆيىنىڭ قىشتا نورمال ئىسسىشىغا كاپالەتلىك قىلدى.

1989 - يىلى رېمونت ئەترىتى تاۋار ئۆي ۋە بىر تۇتاش سېلىنغان ئۆيلەرنى كېڭەيتىش، ئۆزگەرتىش ۋە رېمونت قىلىش كۆلىمىنى 25 مىڭ كۋادرات مېتىرغا يەتكۈزۈپ، 82 مىڭ يۈەنلىك رېمونت مىقدارىنى

ئورۇندىدى. 1990 - يىلى رېمونت قىلىنغان كۆلەمتى 35 مىلۇن كۋادرات مېتىرغا، رېمونت سومىسىنى 200 مىلۇن يۈەنگە يەتكۈزۈپ، تاربختا ئالۇ ياخشى سەۋىيە ياراتتى.

V باب

يەر باشقۇرۇش

1§ . يەر ئىشلىتىش

1. يەر ئىشلىتىشنى باشقۇرۇش

ئاپتونوم ئوبلاستلىق، كورلا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمەتلىرى يەر ئالغۇچى ئورۇنلاردا ساقلانغان كۆپ ئېلىپ ئاز ئىشلىتىش ياكى ئېلىپ قويۇپ ئىشلەتمەسلىكتەك يەر ئىسرابچىلىقىنى بىر تەرەپ قىلىش ئۆچۈن، 1960 - يىلى بىرلەشمە خىزمەت گۇرۇپپىسى تەشكىللەپ، ناھىيە ۋە ناھىيىدە تۇرۇشلۇق 26 يەر ئالغۇچى ئورۇن ئالغان يەرنى تەكشۈرۈپ، 4100 مو يەر، 49 مو باغ، 191 ئېغىز ئۇيىنى نەق مەيدانىدا ئېنىقلاپ چىقتى، بۇ يەردىن قۇرۇلۇشقا ئىشلىتىلگىنى 1083 مو، ئېلىپ قويۇپ ئىشلىتىلمىگىنى 1489 مو. بۇ يەرلەردىن ئايرىم ئورۇنلار ئالغان تېرىغىلى بولمايدىغانلىرىدىن باشقا جەمئىي 1200 مو يەر ئېلىنغان گۇڭشې، ئەترەتلەرگە قايتۇرۇلدى ھەم قايتۇرۇش رەسمىيىتى ئۆتەپ بېرىلدى. تاپشۇرۇلغان يەرلەرنىڭ ئىگىدارچىلىق ھوقۇقى يەنىلا يەر ئالغان ئورۇننىڭ ئىلكىدە بولۇپ، ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرى نىڭ ۋاقتىنچە تېرىپ پايدىلىنىپ تۇرۇشىغا بېرىلدى، يەر ئالغان ئورۇننىڭ ئاساسىي قۇرۇلۇشىغا كېرەك بولۇپ قالغاندا، يەر ئالغان ئورۇننىڭ ئىشلىتىشىگە قايتۇرۇلىدىغان بولدى.

كورلا شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتى 1980 - يىل 11 - ئاينىڭ 3 - كۈنى تارقاتقان «كورلا شەھەرنىڭ شەھەر قۇرۇلۇشىنى باشقۇرۇش چارىسى»دا مۇنداق بەلگىلەندى: شەھەرگە قاراشلىق يەرلەرنى شەھەرلىك شەھەر قۇرۇلۇشى تارمىقى بىر تۇتاش پىلانلايدۇ ۋە باشقۇرىدۇ. ئاساسىي قۇرۇلۇشقا يەر ئېلىش توغرا كەلگەندە، «دۆلەت قۇرۇلۇشىغا يەر ئېلىپ ئىشلىتىش چارىسى» ۋە ئاساسىي قۇرۇلۇش ئېلىپ بېرىش تەرتىپى ھەم ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ ئالاقىدار ھۆججىتىدىكى بەلگىلىمە بويىچە بېجىرىلىدۇ. شەھەردە تۇرۇشلۇق پارتىيە، ھۆكۈمەت، تارمىيە ئورۇنلىرى، خەلق تەشكىلاتلىرى ۋە شەخسلەرنىڭ يېرىنى قايتا تىزىملاپ تەكشۈرگەندىن كېيىن يەر ئىشلىتىش كېنىشكىسى بېرىلىدۇ. ئاساسىي قۇرۇلۇشقا ئىشلەتىش ئۈچۈن تەستىق بويىچە ئېلىنغان ياكى ئاجرىتىپ بېرىلگەن يەرلەرنى يەر ئالغۇچىنىڭ ئىشلىتىشلا ھوقۇقى بولىدۇ، ئىگىدارلىق قىلىش ھوقۇقى بولمايدۇ. قۇرۇلۇش پىلانى ئۆزگەرگەنلىكى ئۈچۈن تۇرۇپ قالغان يەرلەرنى ياكى كۆپ ئېلىپ ئاز ئىشلىتىپ ئېشىپ قالغان، ئېلىپ قويۇپ ئىشلەتمىگەن، بالدۇر ئېلىپ قويۇپ كېيىن ئىشلىتىدىغان (بەش يىل ئىچىدە قۇرۇلۇش قىلىنمايدىغان) يەرلەرنى ئىجارىگە بېرىشكە، ئۆتۈنۈپ بېرىشكە ياكى قوشۇمچە پەمەكلىك بازىرى قىلىشقا بولمايدۇ.

ئاق، قاقاس يەرلەرنى، شەھەر ئىچىدىكى بوش يەرلەرنى قۇرۇلۇشقا ئىشلەتكۈچى ئورۇنلاردىن شەھەر-لىك شەھەر - يېزا قۇرۇلۇش ئىدارىسى يەر باشقۇرۇش ھەققى ئالىدۇ. ھەرقانداق ئورۇن ۋە شەخس شەھەر ئىچىدىكى بوش يەرلەرنى تەستىقسىز خالىغانچە ئىگىلىۋالسا ۋە ئۆي سېلىپ تام چۆرىۋالسا، بەلگىلىمىگە خىلاپ قۇرۇلۇش قىلغان دەپ قارىلىپ، دۆلەت قۇرۇلۇشقا كېرەك بولۇپ قالغاندا ھەقسىز چېقىپ تاشلىنىدۇ.

شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتى 1983 - يىل 10 - ئاينىڭ 5 - كۈنى ئېلىپ ئىشلىتىلىدىغان يەرنىڭ باھاسى، تېرىلغۇ يەرنى ئېلىپ ئىشلەتكەندە تۆلىنىدىغان تۆلەم، ئورۇنلاشتۇرۇش قوشۇمچە يارەم پۇلى، يەر سېتىۋالغاندىن كېيىن ئېشىپ قالغان ئەمگەك كۈچلىرىنى ئورۇنلاشتۇرۇش، ئۆيى چېقىلغاندىن كېيىن ئۆيگە ئورۇنلاشتۇرۇش قاتارلىقلار توغرىسىدا كونكرېت بەلگىلىمە چىقاردى.

شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتى 1984 - يىل 2 - ئاينىڭ 15 - كۈنى قۇرۇلۇش قىلغۇچى ئورۇنلار يەر ئېلىشتا يوللاشقا تېگىشلىك ماتېرىياللارنى ۋە تەكشۈرۈپ تەستىقلاش ھوقۇق دائىرىسىنى بەلگىلىدى. شەھەرگە تەۋە رايوندىكى يەر بايلىقى، سۇ بايلىقى، قېزىلما بايلىقلارنى شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتى بىر تۇتاش پىلانلايدۇ ۋە باشقۇرىدۇ دەپ بەلگىلىدى ھەم شەھەر قۇرۇلۇشى پىلانىغا كىرگۈزۈلگەن رايون دائىرىسىنىڭ شەھەر ئەتراپىدىكى تېكىچى، چارباغ، يېڭىشەھر يېزىلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغانلىقىنى ئېنىق كۆرسەتتى.

شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتى 1985 - يىلى شەھەرلىك دېھقانچىلىق ئىدارىسىنىڭ يەر باشقۇرۇش بۆلۈمچىسىنى شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ يەر باشقۇرۇدىغان فۇنكسىيىلىك تارمىقى قىلىپ بېكىتتى ھەم يەر باشقۇرۇش بۆلۈمچىسىنىڭ كونكرېت ۋەزىپىسىنى بەلگىلىدى. شەھەر قۇرۇلۇش پىلانىغا كىرگۈزۈلگەن رايون دائىرىسىدىكى يەرلەرنى، ھازىر دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق ۋە بېلىقچىلىق ئىشلىرىغا ئىشلىتىلىۋاتقان يەرلەرنى شەھەرلىك دېھقانچىلىق ئىدارىسىنىڭ يەر باشقۇرۇش بۆلۈمچىسى تىزىملاپ باشقۇرىدىغان بولدى. مۇشۇ دائىرىدە قۇرۇلۇش قىلىشقا ئېلىنىدىغان يەرنىڭ ئورنىنى شەھەرلىك شەھەر قۇرۇلۇش ئىدارىسىنىڭ پىلانلاش ئىشخانىسى تەكشۈرۈپ قوشۇلۇپ، ھوقۇق دائىرىسى بويىچە شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتىگە يوللاپ تەستىقلاتقاندىن كېيىن، شەھەرلىك دېھقانچىلىق ئىدارىسىنىڭ يەر باشقۇرۇش بۆلۈمچىسى يەر ئېلىش رەسمىيىتى ئۆتەپ بېرىدىغان، ئىشلەتكۈچى ئورۇن ھەق تاپشۇرىدىغان بولدى. پىلانلانغان رايون سىرتىدىكى يېزا يەرلىرىنى دۆلەت، يېزا - بازار كوللېكتىپى ۋە شەخسلەر قۇرۇلۇشقا ئىشلەتمەكچى بولسا، شەھەرلىك دېھقانچىلىق ئىدارىسىنىڭ يەر باشقۇرۇش بۆلۈمچىسى تەكشۈرۈپ، شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتىگە تەستىقلاتقاندىن كېيىن، يەر باشقۇرۇش بۆلۈمچىسى يەر ئېلىش رەسمىيىتىنى ئۆتەپ بېرىدىغان ھەم بەلگىلىمە بويىچە ھەق ئالىدىغان بولدى.

شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتى 1987 - يىل 12 - ئاينىڭ 1 - كۈنى «كەنت - بازارلارنى پىلانلاش قۇرۇلۇشىنى باشقۇرۇش ۋاقتىلىق نىزامى» چىقىرىپ، كەنت - بازار ئومۇمىي پىلانى ۋە كەنت - بازارلارنىڭ قۇرۇلۇش پىلانىنى بازارلىق خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ماقۇللىقىدىن ئۆتكۈزۈش، ئۇنى شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتىگە تەكشۈرتۈپ تەستىقلىتىش كېرەك، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، باغۋەنچىلىك مەيدانلىرىنىڭ پىلانىنى بىۋاستە شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتىگە تەكشۈرتۈپ تەستىقلىتىش كېرەك، دەپ بەلگىلەندى.

كورلا شەھرىگە قاراشلىق يېزا، بازار، مەيدان ئاھالىلىرىنىڭ ئولتۇراق ئۆيىنىڭ قۇرۇلۇش ئۆلچىمى شەھەرنىڭ يېقىن ئەتراپىدا 0.5 مو، يىراق ئەتراپىدا 0.7 - 1 مو قىلىپ بەلگىلەندى. بۇندىن باشقا يەنە كەنت - بازار قۇرۇلۇشىنى لايىھىلەش ۋە قۇرۇلۇش قىلىشنى باشقۇرۇشقا دائىر مادداملارمۇ بەلگىلەندى.

شەھەر، بازارلاردىكى دۆلەت ئىگىلىكىدىكى يەرلەرنى مەلۇم قىلىپ تىزىملىتىش، كېنىشكا تارقىتىش

خىزمىتى 1988 - يىلى 8 - ئايدىن 1990 - يىلىغا قەدەر شەھەر بويىچە تاماملاندى. شەھەر بويىچە دۆلەت ئىلكىدىكى يەرلەرنى ئىشلىتىش كېنىشكىسىدىن 671 ى تارقىتىلدى، كېنىشكا تارقىتىلغان كۆلەم 78 مىڭ موغا يەتتى. شەھەر ناھىيىسىدىكى شەخسلەر پايدىلىنىۋاتقان دۆلەت ئىلكىدىكى يەرلەرنى مەلۇم قىلىپ تىزىملىتىشتا، شەھەر بويىچە 1779 ئائىلە مەلۇم قىلىپ تىزىملاتتى. يەر ئىشلىتىش رەسمىيىتى تولۇقلاپ بېرىلدى. ئۇنىڭدىن 256 ئورۇنغا تۆت قېتىمدا 396 پارچە يەر ئىشلىتىش رەسمىيىتى تولۇقلاپ بېرىلدى.

شەھەرلىك يەر باشقۇرۇش ئىدارىسى يىلدىن يىلغا مال باھاسى ئىدارىسى 1990 - يىلى 1 - ئايدا شەھەرلىك يەر باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ پۈتۈن شەھەردىكى توپا ئالغۇچى، قۇم قازغۇچىلاردىن يەر بايلىقى ھەققى ئېلىشنى، ۋاقىتلىق يەر ئىشلەتكۈچىلەردىن ئورنىغا قاراپ ۋاقىتلىق يەر ئىشلىتىش ھەققى ئېلىشنى يەلگىلىدى، بۇ، شەھەرنىڭ يەر ئىشلىتىش تۈزۈمىدىكى چوڭ ئۆزگىرىش. 1990 - يىلى 8700 يۈەن يەر ھەققى ئېلىندى.

2. دېھقانچىلىقتىن باشقا ئىشلارغا ئىشلىتىلگەن يەرلەرنى ئېنىقلاش

1987 - يىل 9 - ئايدىن 11 - ئايغا قەدەر شەھەر بويىچە دېھقانچىلىقتىن باشقا ئىشلارغا ئىشلىتىلگەن يەرلەرنى ئېنىقلاش خىزمىتى قانات يايدۇرۇلدى. شەھەرگە تەۋە رايون ناھىيىسىدە (يېزا ئىگىلىك 2 - شىنىڭ ئۈچ دېھقانچىلىق تۈەن - مەيدانى بۇنىڭ سىرتىدا) يېزىلاردا دېھقانچىلىقتىن باشقا ئىشلارغا يەر ئىشلىتىپ ئۆي سېلىۋالغان ئائىلە 18 مىڭ 569 بولۇپ، ئۇلار ئىگىلىگەن يەر 17 مىڭ 200 موغا يەتكەن، بۇنىڭ ئىچىدە يەرنى قانۇنلۇق ئىگىلىگەن ئائىلە 16 مىڭ 284، ئۇلار ئىگىلىگەن يەر 15 مىڭ 600 مو. يەرنى قانۇنلۇق ئىشلەتكەن ئائىلىلەرگە شەھەرلىك يەر باشقۇرۇش ئىدارىسى «جايلىق يەر ئىشلىتىش كېنىشكىسى» تارقىتىپ بەردى. يەلگىلىمىگە خىلاپ ھالدا قۇرۇلۇش قىلىپ 1593 مو يەرنى ئىگىلىگەن 2285 ئائىلىنى ۋاقتىدا بىر تەرەپ قىلدى.

3. بوز يەر ئېچىشنى باشقۇرۇش

1988 - يىلدىن 1990 - يىلىغا قەدەر شەھەر بويىچە بوز يەر ئېچىش ئىشى ئىلتىماس يېزىش، تەستىقلاش، تەكشۈرۈپ تاپشۇرۇۋېلىش، كېنىشكە بېرىش تەرتىپى بويىچە ئېلىپ بېرىلىپ، يەر ئېچىش قانۇن بويىچە باشقۇرۇلدى. يەر ئاچماقچى بولغان ئورۇن ۋە شەخس يەر ئاچىدىغانلىقى توغرىسىدا شەھەرلىك يەر باشقۇرۇش ئىدارىسىغا ئىلتىماس يازدى، شەھەرلىك يەر باشقۇرۇش ئىدارىسى ئالاقىدار تارماقلار بىلەن بىللە ئەھلى تەكشۈرۈپ، مۇزاكىرە قىلىپ قوشۇلغاندىن كېيىن، «يەر ئېچىش دوكلاتى جەدۋىلى»نى توشقۇزدى. ئېچىلماقچى بولغان يەر 500 مودىن ئاز بولسا، شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتىگە، 500 - 1000 مو بولسا، ئوبلاستلىق خەلق ھۆكۈمىتىگە، 1000 مودىن كۆپ بولسا، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىگە تەستىقلاتتى. ھەردەرىجىلىك خەلق ھۆكۈمەتلىرى تەستىقلىغاندىن كېيىن، شەھەرلىك يەر باشقۇرۇش ئىدارىسى تەرىپىدىن «بوز يەر ئېچىش ئىجازەتنامىسى» بېرىلدى، ئاندىن بوز يەر ئېچىشقا رۇخسەت قىلىندى.

1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا، بوز يەر ئاچقۇچى ئورۇنلار ئاچقان بوز يەرلەر تەكشۈرۈپ تاپشۇرۇۋېلىندى. تەكشۈرۈپ تاپشۇرۇۋېلىشتا ئۆلچەمگە لايىق بولغانلىرىغا «ئېچىلغان بوز يەرنى تەكشۈرۈپ تاپشۇرۇۋېلىش

كېنىشكىسى» بېرىلدى.

1988 - يىلدىن 1990 - يىلغا قەدەر، شەھەر بويىچە تەستىق بىلەن جەمئىي36 مىڭ 100 مو يەر ئېچىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە تەكشۈرۈپ تاپشۇرۇۋېلىشتا ئۆلچەمگە لايىق بولغىنى 27 مىڭ 300 مو، ئۇلارغا «ئېچىلغان يەرنى تەكشۈرۈپ تاپشۇرۇۋېلىشتا لايىقتىلىك بولۇش كېنىشكىسى» بېرىلدى.

2 §. يەر ئىشلىتىشكە ھەق تۆلەش

1. يەر ئىشلىتىش ھەققى

دۆلەت قۇرۇلۇشىغا ئىلىنغان يەرنىڭ ھەققىنى يەر ئىشلەتكۈچى ئورۇن تۆلىدى. 1953 - يىلدىن 1990 - يىلغا قەدەر، كورلا ناھىيىسى (شەھىرى) دە دۆلەت قۇرۇلۇشىغا جەمئىي 37 مىڭ 300 مو يەر سېتىۋېلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە تېرىلغۇ يەر 13 مىڭ 200 مو بولۇپ، ئىشلىتىلگەن ئومۇمىي يەر كۆلىمىنىڭ 35.43پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ جاڭگال ۋە ئاق يەر 24 مىڭ 100 مو بولۇپ، ئىشلىتىلگەن ئومۇمىي يەر كۆلىمىنىڭ 64.57% نى ئىگىلىدى. يەر ئالماق كۆپ ئىشلىتىلگەن 1980 - يىلى 4843.44 مو يەر ئىشلىتىلدى.

كورلا ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى گوۋۇيۈەن ئېلان قىلغان «دۆلەت قۇرۇلۇشىغا يەر ئېلىپ ئىشلىتىش چارىسى» نىڭ روھىغا ئاساسەن، 1958 - يىل 3 - ئاينىڭ 24 - كۈنى ناھىيە بويىچە يەر ئىشلىتىش ھەققى ئۆلچىمىنى بەلگىلىدى يەنى ھەر مو يەرنىڭ ھەققى ئېلىنىدىغان يەرنىڭ 2—4 يىللىق ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى بويىچە ھېسابلاندى: 1 - دەرىجىلىك يەرنىڭ 70 يۈەن، 2 - دەرىجىلىك يەرنىڭ 55 يۈەن، 3 - دەرىجىلىك يەرنىڭ 40 يۈەن بولدى.

70 - يىللاردا كورلا ناھىيە بازىرى ئەتراپىدا ئىقتىسادىي زىرائەتلەر كۆيرەك تېرىلدى، دېھقانچىلىق زىرائەتلىرىنىڭ بىرلىك ھوسۇلى ئۆسۈپ، شۇڭا ئېلىنىدىغان ھەر مو يەرنىڭ ھەققى شۇ يەرنىڭ تۆت يىللىق ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى بويىچە ھېسابلاندى.

1983 - يىلى 10 - ئايدا كورلا شەھىرى «ئېلىپ ئىشلىتىلىدىغان تېرىلغۇ يەر باھاسى قانۇنلۇقلار توغرىسىدا كونكرېت بەلگىلىمە» چىقاردى، ئۇنىڭدا ئادەتتىكى تېرىلغۇ يەر (ئاشلىق، ياغلىقدان قاتارلىق زىرائەتلەر تېرىلىدىغان يەر) ئۈچۈن يىللىق مەھسۇلات قىممىتىنىڭ 3 - 4 ھەسسىسىگە تەڭ، كۆكتاتلىق ئۈچۈن يىللىق مەھسۇلات قىممىتىنىڭ 4—5 ھەسسىسىگە تەڭ، باغ ئۈچۈن يىللىق مەھسۇلات قىممىتىنىڭ 5—6 ھەسسىسىگە تەڭ يەر ھەققى ئېلىش بەلگىلەندى. يىللىق مەھسۇلات قىممىتى يەر ئېلىنىش ئالدىدىكى ئۈچ يىلنىڭ ئوتتۇرىچە يىللىق مەھسۇلات مىقدارى ۋە دۆلەت بەلگىلىگەن باھا بويىچە ھېسابلاندى. ئوتلاق، ئورمانلىقنىڭ ھەق ئۆلچىمى شۇ يەرگە يېقىن تېرىلغۇ يەرنىڭ ھەق ئۆلچىمىدىن تۆۋەنرەك قىلىندى. جاڭگال، ئاق يەر ۋە ئونۇمى يوق يەرنىڭ ھەر موسىغا 100 - 300 يۈەن يەر ھەققى ئېلىندى.

1983 - 1984 - يىللىرى ئېلىنغان 1 - دەرىجىلىك تېرىلغۇ يەرنىڭ ھەر موسىغا 1500 يۈەن ھەق ئېلىندى.

1985 - يىلدىن 1987 - يىلغا قەدەر، شەھەرلىك دېھقانچىلىق ئىدارىسىنىڭ يەر باشقۇرۇش بۆلۈمچىسى رەسمىيەت ئۆتەپ بەرگەن ھەر مو يەرگە 7000 يۈەندىن 12 مىڭ يۈەنگىچە ھەق ئېلىندى.

1985 - يىل 12 - ئايدا رادىئو - تېلېۋىزىيە داشۇسىنىڭ ئوبلاستلىق شۆبىسى چارباغ يېزىسى قازانچى كەنتى 2 - گۇرۇپپىسىدىن 8.22 مو تېرىلغۇ يەر ئالغاندا، ھەر موسىغا 9996 يۈەندىن ھەق تۆلىدى.

1986 - يىل 7 - ئايدا ئويلاشتىلىق سۇ باشقارمىسى تېكىچى يېزىسىنىڭ خېنەن كەنتىدىن 3.44 مو تېرىلغۇ يەر ئالغاندا، ھەر موسغا 7200 يۈەندىن ھەق تۆلىدى. 1988 - يىلدىن 1990 - يىلغا قەدەر شەھەرلىك يەر باشقۇرۇش ئىدارىسى رەسمىيەت ئۆتەپ بەرگەن يەرلەرنىڭ ھەر موسغا 8000 يۈەندىن 12 مىڭ يۈەنگىچە ھەق ئېلىندى. 1988 - يىل 5 - ئايدا ئويلاشتىلىق يېزا - بازار كارخانىلىرى ئىدارىسى چارباغ يېزىسىنىڭ سايباغ كەنتىدىن 5.67 مو تېرىلغۇ يەر ئالغاندا، ھەر موسغا 11 مىڭ 700 يۈەندىن ھەق تۆلىدى. 1990 - يىل 8 - ئاينىڭ 8 - كۈنى ئويلاشتىلىق دورا شىركىتى چارباغ يېزىسىنىڭ سايباغ كەنتىدىن 3.5 مو تېرىلغۇ يەر ئالغاندا ھەر موسغا 8400 يۈەندىن ھەق تۆلىدى.

2. ئورۇنلاشتۇرۇش يەردەم پۇلى

1985 - يىلدىن ئىلگىرى، ئېلىنغان ھەر مو يەرگە 1000 يۈەندىن تۆۋەن ئورۇنلاشتۇرۇش ياردەم پۇلى بېرىلىپ كەلگەنىدى. 1985 - يىلدىن 1987 - يىلغا قەدەر، شەھەرلىك دېھقانچىلىق ئىدارىسىنىڭ يەر باشقۇرۇش بۆلۈمچىسى رەسمىيەت ئۆتەپ بەرگەن يەرلەرنىڭ ھەر موسغا 1000 — 2600 يۈەن ئورۇنلاشتۇرۇش ياردەم پۇلى بېرىلدى. 1988 - يىلدىن 1990 - يىلغا قەدەر، شەھەرلىك يەر باشقۇرۇش ئىدارىسى رەسمىيەت ئۆتەپ بەرگەن يەرلەرنىڭ ھەر موسغا 2000 — 6720 يۈەن ئورۇنلاشتۇرۇش ياردەم پۇلى بېرىلدى.

3. مايسا ۋە قوشۇمچە نەرسىلەر ھەققى

دۆلەت قۇرۇلۇشىغا يەر ئېلىنغاندا، ئېلىنغان يەردىكى زىرائەت مايسىسى ۋە يەر ئۈستىدىكى قوشۇمچە نەرسىلەرگە مۇۋاپىق ھەق بېرىلدى.

كورلا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى 1958 - يىلى ئېلىنغان يەردىكى زىرائەت مايسىسى ۋە يەر ئۈستىدىكى قوشۇمچە نەرسىلەرنىڭ ھەق تۆلىنىشىنى بەلگىلىدى: ھەر ئېغىز ئۆينى 25 كۋادرات مېتر ھېسابلىنىدۇ، 1 - قاتاردىكى 1 - دەرىجىلىك ئۆينىڭ ھەر كۋادرات مېترى 110 يۈەن، 2 - قاتاردىكى 1 - دەرىجىلىك ئۆينىڭ ھەر كۋادرات مېترى 75 يۈەن، 2 - قاتاردىكى 2 - دەرىجىلىك ئۆينىڭ ھەر كۋادرات مېترى 65 يۈەن، 3 - قاتاردىكى 1-دەرىجىلىك ئۆينىڭ ھەر كۋادرات مېترى 55 يۈەن، 3-قاتاردىكى 2 - دەرىجىلىك ئۆينىڭ ھەر كۋادرات مېترى 45 يۈەن بولىدى. دەل - دەرەخ، زىرائەت مايسىسى قاتارلىقلارغا باھا قويۇپ بېرىش گۇرۇپپىسى (ناھىيىدىكى خەلق ئىشلىرى، سودا - سانائەت مەمۇرىي باشقۇرۇش، مال ياھاسى، بازار باشقۇرۇش ئورۇنلىرىدىن تەركىب تاپقان) يەر ئالغۇچى ئورۇن ۋە يېرى ئېلىنغۇچى ئورۇن بىلەن بىرلىكتە نەق مەيداندا قىممىتىگە قاراپ، دەرىجىگە ئايرىپ، باھاسىنى كېڭىشىپ بېكىتكەندىن كېيىن ھەق تۆلەندى.

1985 - يىلى ئېلىنغان يەردىكى ئۆيلەرنىڭ ھەققى مۇنداق بولدى: 1 - قاتاردىكى ئۆينىڭ ھەر كۋادرات مېترى 68 يۈەن، 2 - قاتاردىكى ئۆينىڭ ھەر كۋادرات مېترى 51 يۈەن، 3 - قاتاردىكى ئۆينىڭ ھەر كۋادرات مېترى 34 يۈەن، 4 - قاتاردىكى ھەركۋادرات مېترى 17 يۈەن.

1989 - يىلى تارىم نېفىت - تەبىئىي گاز تەكشۈرۈش - ئېچىش قۇمانداناتلىق شىتابى بازىسى مېتىۋالغان يەردىكى ئۆيلەرگە مۇنداق ھەق تۆلىدى: خىش - بېتون قۇرۇلمىلىق ئۆينىڭ ھەر كۋادرات مېترىغا 150 يۈەن؛ خىش - ياغاچ قۇرۇلمىلىق 1 - دەرىجىلىك ئۆينىڭ ھەر كۋادرات مېترىغا 120

يۈەن؛ 2 - دەرىجىلىكنىڭ ھەر كۈادرات مېتىرىغا 85 يۈەن؛ كېسەك - ياغاچ قۇرۇلمىلىق ئۆيلەردىن 1 - قاتاردىكى 1 - دەرىجىلىك ئۆينىڭ ھەر كۈادرات مېتىرىغا 70 يۈەن، 1 - قاتاردىكى 2 - دەرىجىلىك ئۆينىڭ ھەر كۈادرات مېتىرىغا 65 يۈەن، 2 - قاتاردىكى 1 - دەرىجىلىك ئۆينىڭ ھەر كۈادرات مېتىرىغا 60 يۈەن، 2 - قاتاردىكى 2 - دەرىجىلىك ئۆينىڭ ھەر كۈادرات مېتىرىغا 55 يۈەن، 3 - قاتاردىكى 1 - دەرىجىلىك ئۆينىڭ ھەر كۈادرات مېتىرىغا 45 يۈەن، 3 - قاتاردىكى 2 - دەرىجىلىك ئۆينىڭ ھەر كۈادرات مېتىرىغا 40 يۈەن، 4 - قاتاردىكى ئۆينىڭ ھەر كۈادرات مېتىرىغا 17 يۈەن.

دەل - دەرەخ ۋە يەر ئۈستىدىكى باشقا قوشۇمچە نەرسىلەرگىمۇ ئەھمىيەت قارىتىپ ھەم ئالاقىدار بەلگىلىمىلەردىن پايدىلىنىپ مۇۋاپىق ھەق بېرىلدى. شەھەرلىك ھۆكۈمەت 1990 - يىلى 1 - ئايدا تارىم نېفىت - تەبىئىي گاز تەكشۈرۈش - ئېچىش قۇمانداناللىق شىتابى بازىسى ئېلىپ ئىشلەتكەن يەرلەردىكى دەل - دەرەخ ۋە يەر ئۈستىدىكى قوشۇمچە نەرسىلەرنىڭ بىر تۈتاش ھەق ئولچىمىنى بېكىتتى.

§ 3 . يېرى سېتىۋېلىنغانلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش

50 - ۋە 60 - يىللاردا ئاساسەن چارباغ يېزىسىنىڭ خېنىي چوڭ ئەترىتى، سايباغ چوڭ ئەترىتى ۋە تېكىچى يېزىسىنىڭ خېنەن چوڭ ئەترىتىنىڭ يەرلىرى ئېلىپ ئىشلىتىلدى. بۇ چوڭ ئەتراپلىرىنىڭ يېرى سېتىۋېلىنغاندىن كېيىن، ئولار ئېشىپ قالغان ئەمگەك كۈچلىرىنى، ئاساسەن، يەر ساتقان پۇلدىن پايدىلىنىپ، ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ياكى گۈڭشې كۈرسىتىپ بەرگەن يەردە بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈپ، دېھقانچىلىق ۋە چارۋىچىلىقنى راۋاجلاندۇرۇشقا كوللېكتىپ ئورۇنلاشتۇرۇپ، ئولارغا ئىشلەپچىقىرىش ۋە تۇرمۇش يولى تېپىپ بەردى.

1959 - يىلى دۆلەت باشقۇرغان سىتانىسىنى سالمىغان چاغدا چارباغ گۈڭشېسى سايباغ چوڭ ئەترىتى 7 - ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىنىڭ باشقۇرغىدىكى يەر، ئۆي، دەل - دەرەخلىرىنىڭ ھەممىسى سېتىۋېلىندى. چارباغ گۈڭشېسى بۇ ئەترەتتىكى 43 ئۆيلۈك گۈڭشې ئەزاسىنى سايباغ چوڭ ئەترىتى ۋە باشقا ئەتراپلارغا كۆچۈرۈپ، يەر ساتقان پۇلدىن پايدىلىنىپ، ئولارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ۋە تۇرمۇشىنى مۇۋاپىق ئورۇنلاشتۇردى.

70 - يىللارنىڭ ئاخىرىدا يېرى سېتىۋېلىنغاندىن كېيىن تېرىلغۇ يېرى كەشى بېشىغا بىر مودىن توغرا كەلمەي قالغان ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرىدىكى ئېشىپ قالغان ئەمگەك كۈچلىرىدىن ئىشچىلىققا قوبۇل قىلىنىش شەرتىگە توشىدىغانلىرىنى ناھىيە ياكى گۈڭشېنىڭ ئالاقىدار تارماقلىرى ئىشچى قوبۇل قىلالايدىغان ئاساسىي قۇرۇلۇش ئورۇنلىرىغا، ناھىيە ياكى گۈڭشېنىڭ كوللېكتىپ كارخانىلىرىغا ئورۇنلاشتۇردى.

80 - يىللاردىن بۇيان يېرى سېتىۋېلىنغان ئورۇنلارنىڭ كەشى بېشىغا توغرا كەلگەن تېرىلغۇ يېرى بەك ئازىيىپ كەتكەنلىكى، بەزى كەنتلەردە 0.5 موغىمۇ يەتمەيدىغانلىكى ئۈچۈن، يېرى سېتىۋېلىنغان ئورۇنلاردىكى ئوشۇق ئەمگەك كۈچلىرىدىن ئىشچىلىققا قوبۇل قىلىش شەرتىگە توشىدىغانلىرىنى، ئاساسەن، يەر سېتىۋالغوچى ئورۇن ياكى باشقا كارخانا، كەسىپى ئورۇنلار ئورۇنلاشتۇردى.

1981 - يىلى چارباغ گۈڭشېسى سايباغ چوڭ ئەترىتىنىڭ 1-، 2- ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرىنىڭ يېرى ئاساسىي جەھەتتىن سېتىۋېلىنىپ بولدى. ئوبلاستلىق پارتكوم، خەلق ھۆكۈمىتىگە تەستىقلىتىش ئارقىلىق 300 يېزا نوپۇسىنى شەھەر نوپۇسىغا ئۆزگەرتىش مەسىلىسى ھەل قىلىندى، شەھەرلىك ھۆكۈمەت بۇ چوڭ ئەترەتنىڭ 1-، 2- ئەترەتلىرىدىكى يېزا نوپۇسىنى شەھەر نوپۇسىغا ئۆزگەرتىپ، 1981-يىلى

6 - ئايدا ئۆلاردىن شەھەرلىك بىناكارلىق قۇرۇلۇش شىركىتى تەشكىللەپ، ئۆلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش، تۇرمۇش يولىنى ھەل قىلدى.

شەھەرلىك شەھەر قۇرۇلۇشى ئىدارىسى كۆنچى باغچىسى قۇرۇش ئۆچۈن، 1985 - يىلى تېكىچى يېزىسى خېنەن كەنتى 5 - گۇرۇپپىسىنىڭ 252 مو يېرىنى سېتىۋالدى ھەم بۇ گۇرۇپپىدىكى 252 كىشىنى يېزا نوپۇسىدىن شەھەر نوپۇسىغا ئۆتكۈزۈپ، ئۆلاردىن 50 نى شەھەرلىك شەھەر قۇرۇلۇشى ئىدارىسىنىڭ مۇھىت ئاسراش ۋە كۆكەرتىش باشقارمىلىرىنىڭ ئىشچىلىقىغا ئورۇنلاشتۇردى، ئۆلار 2 - دەرىجىلىك ئىشچى تەمىناتىدىن بەھرىمان بولدى.

1989- يىلى 11- ئايدىن 1990- يىلى 3-ئايغا قەدەر، تارىم نېفىت بازىسى قۇرۇلۇشىغا ياردەم قىلىش ئۆچۈن، تېكىچى، يېڭىشەر، چارباغ يېزىلىرىنىڭ 1807.5 مو يېرى، جۈملىدىن 1236.75 مو تېرىلغۇ يېرى سېتىپ بېرىلدى. يەر سېتىلغاندىن كېيىن، يېرى سېتىلغان 1177 دېھقانىنىڭ نوپۇسى يېزا نوپۇسىدىن شەھەر نوپۇسىغا ئۆزگەرتىلدى ۋە 250 ئادەم ئىشچىلىققا قوبۇل قىلىندى (نېفىت ئورۇنلىرى 100نى، ئوبلاستلىق پاختا توقۇمىچىلىق فابرىكىسى 60 نى، شەھەرگە قاراشلىق كارخانىلار 90 نى قوبۇل قىلدى). بۇندىن باشقا، تېكىچى يېزىسى يەر سانقان پۇلىنىڭ بىر قىسمىنى بانكىغا ئامانەت قويۇپ، تېخى ئىشقا ئورۇنلاشمىغانلارنىڭ ھەربىرىگە بانكا ئۆسۈمىدىن ھەرىلى 400 يۈەن تۇرمۇش ياردەم پۇلى بېرىپ تۇردى، بۇنداق ياردەمنى ياشلار ئىشقا ئورۇنلاشقىچە، ياشانغانلار ئالەمدىن ئۆتكىچە قوبۇل قىلدى. بۇ يېزىدىكى يېزا - بازار كارخانىلىرىغا يېرى سېتىۋېتىلگەن دېھقاندىن 60 ى ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

VI باب

شەھەر - بازار بىناكارلىقى

§ 1. بىنالارنىڭ ئۇسلۇبى ۋە تۈرلىرى

1. بىنالارنىڭ ئۇسلۇبى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن بۇرۇن، كورلا شەھىرىنىڭ شەھەر رايونىدىكى جامائەت بىنالىرىنىڭ كۆپ قىسمى بىر قەۋەتلىك ئىدى. «ئىتتىپاق» يولىدىكى جامائەت سېتىۋالدى ھەم بۇ گۇرۇپپىدىكى 252 كىشىنى يېزا نوپۇسىدىن شەھەر نوپۇسىغا ئۆزگەرتىلدى ۋە 250 ئادەم ئىشچىلىققا قوبۇل قىلىندى (نېفىت ئورۇنلىرى 100نى، ئوبلاستلىق پاختا توقۇمىچىلىق فابرىكىسى 60 نى، شەھەرگە قاراشلىق كارخانىلار 90 نى قوبۇل قىلدى). بۇندىن باشقا، تېكىچى يېزىسى يەر سانقان پۇلىنىڭ بىر قىسمىنى بانكىغا ئامانەت قويۇپ، تېخى ئىشقا ئورۇنلاشمىغانلارنىڭ ھەربىرىگە بانكا ئۆسۈمىدىن ھەرىلى 400 يۈەن تۇرمۇش ياردەم پۇلى بېرىپ تۇردى، بۇنداق ياردەمنى ياشلار ئىشقا ئورۇنلاشقىچە، ياشانغانلار ئالەمدىن ئۆتكىچە قوبۇل قىلدى. بۇ يېزىدىكى يېزا - بازار كارخانىلىرىغا يېرى سېتىۋېتىلگەن دېھقاندىن 60 ى ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن بۇرۇن، كورلا شەھىرىنىڭ شەھەر رايونىدىكى جامائەت بىنالىرىنىڭ كۆپ قىسمى بىر قەۋەتلىك ئىدى. «ئىتتىپاق» يولىدىكى جامائەت سېتىۋالدى ھەم بۇ گۇرۇپپىدىكى 252 كىشىنى يېزا نوپۇسىدىن شەھەر نوپۇسىغا ئۆزگەرتىلدى ۋە 250 ئادەم ئىشچىلىققا قوبۇل قىلىندى (نېفىت ئورۇنلىرى 100نى، ئوبلاستلىق پاختا توقۇمىچىلىق فابرىكىسى 60 نى، شەھەرگە قاراشلىق كارخانىلار 90 نى قوبۇل قىلدى). بۇندىن باشقا، تېكىچى يېزىسى يەر سانقان پۇلىنىڭ بىر قىسمىنى بانكىغا ئامانەت قويۇپ، تېخى ئىشقا ئورۇنلاشمىغانلارنىڭ ھەربىرىگە بانكا ئۆسۈمىدىن ھەرىلى 400 يۈەن تۇرمۇش ياردەم پۇلى بېرىپ تۇردى، بۇنداق ياردەمنى ياشلار ئىشقا ئورۇنلاشقىچە، ياشانغانلار ئالەمدىن ئۆتكىچە قوبۇل قىلدى. بۇ يېزىدىكى يېزا - بازار كارخانىلىرىغا يېرى سېتىۋېتىلگەن دېھقاندىن 60 ى ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن بۇرۇن، كورلا شەھىرىنىڭ شەھەر رايونىدىكى جامائەت بىنالىرىنىڭ كۆپ قىسمى بىر قەۋەتلىك ئىدى. «ئىتتىپاق» يولىدىكى جامائەت سېتىۋالدى ھەم بۇ گۇرۇپپىدىكى 252 كىشىنى يېزا نوپۇسىدىن شەھەر نوپۇسىغا ئۆزگەرتىلدى ۋە 250 ئادەم ئىشچىلىققا قوبۇل قىلىندى (نېفىت ئورۇنلىرى 100نى، ئوبلاستلىق پاختا توقۇمىچىلىق فابرىكىسى 60 نى، شەھەرگە قاراشلىق كارخانىلار 90 نى قوبۇل قىلدى). بۇندىن باشقا، تېكىچى يېزىسى يەر سانقان پۇلىنىڭ بىر قىسمىنى بانكىغا ئامانەت قويۇپ، تېخى ئىشقا ئورۇنلاشمىغانلارنىڭ ھەربىرىگە بانكا ئۆسۈمىدىن ھەرىلى 400 يۈەن تۇرمۇش ياردەم پۇلى بېرىپ تۇردى، بۇنداق ياردەمنى ياشلار ئىشقا ئورۇنلاشقىچە، ياشانغانلار ئالەمدىن ئۆتكىچە قوبۇل قىلدى. بۇ يېزىدىكى يېزا - بازار كارخانىلىرىغا يېرى سېتىۋېتىلگەن دېھقاندىن 60 ى ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن بۇرۇن، كورلا شەھىرىنىڭ شەھەر رايونىدىكى جامائەت بىنالىرىنىڭ كۆپ قىسمى بىر قەۋەتلىك ئىدى. «ئىتتىپاق» يولىدىكى جامائەت سېتىۋالدى ھەم بۇ گۇرۇپپىدىكى 252 كىشىنى يېزا نوپۇسىدىن شەھەر نوپۇسىغا ئۆزگەرتىلدى ۋە 250 ئادەم ئىشچىلىققا قوبۇل قىلىندى (نېفىت ئورۇنلىرى 100نى، ئوبلاستلىق پاختا توقۇمىچىلىق فابرىكىسى 60 نى، شەھەرگە قاراشلىق كارخانىلار 90 نى قوبۇل قىلدى). بۇندىن باشقا، تېكىچى يېزىسى يەر سانقان پۇلىنىڭ بىر قىسمىنى بانكىغا ئامانەت قويۇپ، تېخى ئىشقا ئورۇنلاشمىغانلارنىڭ ھەربىرىگە بانكا ئۆسۈمىدىن ھەرىلى 400 يۈەن تۇرمۇش ياردەم پۇلى بېرىپ تۇردى، بۇنداق ياردەمنى ياشلار ئىشقا ئورۇنلاشقىچە، ياشانغانلار ئالەمدىن ئۆتكىچە قوبۇل قىلدى. بۇ يېزىدىكى يېزا - بازار كارخانىلىرىغا يېرى سېتىۋېتىلگەن دېھقاندىن 60 ى ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

70 - يىللاردىن كېيىن كۆنچى دەرياسىنىڭ جەنۇبىدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ جامائەت بىنالىرى كۆپىنچە

ئوتتۇرا ئاسىيا ياكى ئەرەپ ئۇسلۇبىدا سېلىنىدى، كۆنچى دەرياسىنىڭ شىمالىغا ئىشلەپچىقىرىش ۋە تىجارەت ئىشلىرىنىڭ تەلىپىگە لايىق زامانىۋى بىنالار سېلىنىدى.

كورلا شەھىرىنىڭ شەھەر رايونىدىكى جامائەت بىنالىرى، ئاساسەن، «خەلق» يولى، «بايىن» يولى، «ئىتتىپاق» يولى، ساياباغ يولى، «فاتناش» يولى، تەڭرىتاغ يولى، «شىنخۇا» يولى، «قۇرۇلۇش» يولى، شەرقىي پويىز ئىستانسىسىنىڭ مەيدان رايونى ھەم غەربىي، شىمالىي پويىز ئىستانسىلىرىغا مەركەزلەشتى.

شەھەرنىڭ ئوتتۇرىسىدىن ئۆتىدىغان «خەلق» يولىدىكى ئوبلاستلىق پوچتا - تېلېگراف بىناسى، شەھەرلىك «خەلق» سودا سارىيى، ئوبلاستلىق خەلق دوختۇرخانىسى، شەھەرلىك شەھەر قۇرۇلۇشى ئىدارىسىنىڭ خىزمەت بىناسى، «كىرورەن» مېھمانخانىسى، ئوبلاستلىق مېھمانخانا، «قۇرۇلۇش» يولىدىكى ئوبلاستلىق خەلق تەنتەربىيە مەيدانى - سارىيى، شىمالىي تاغ يولىدىكى كورلا ئاپتوموبىل بولۇچى تىرانسپورت بېكىتىنىڭ ئۇنىۋېرسال بىناسى، يېڭىشەھەر رايونىدىكى بولۇچىلار پويىز ئىستانسىسى قاتارلىق ئېگىز بىنالار ھەم زامانىۋى، ھەم يەرلىك ۋە مىللىي ئالاھىدىلىككە ئىگە قىلىپ سېلىنىدى.

بولۇچىلار پويىز ئىستانسىسى دۆڭگە ياندۇ سېلىنغان، تەبىئى يەر تۈزۈلۈشى ئىستانسا بىناسى بىلەن ئورگانىك ھالدا بىرلىشىپ كەتكەن بولۇپ، بىنالار بىر - بىرىنىڭ يېرىمىنى توسۇپ تۇرغاندەك كۆرۈنىدۇ.

شەھەرلىك «خەلق» سودا سارىيىنىڭ ئالتە قەۋەتلىك ئاساسىي بىناسىنىڭ غەربىي تېمىدىكى تىك دەرىزىنىڭ ئىككى تەرىپىگە سرلىق خىشتىن چوڭ تېتىكى تام سۈرەتلىرى چىقىرىلغان. ھەر بىرىنىڭ كەڭلىكى توققۇز مېتر، ئېگىزلىكى 18 مېتر. ئىككىسى قوشۇلۇپ كىگىز ئۈي شەكلىنى ھاسىل قىلىدۇ. تېگى ئاچ سېرىق رەڭلىك بولۇپ، موڭغۇل خەلقىنىڭ تۇرمۇشى، ئىشلەپچىقىرىش پائالىيەتلىرىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان ئادەملەرنىڭ سۈرىتى قوقۇز رەڭدە ئىشلەنگەن. ئوبلاستلىق مېھمانخانىدىكى بىنالارنىڭ شەرقىي جەنۇبىدىكى 135 ئادەم غىزالىنالايدىغان ئاشخانا مۇسۇلمانچە، مىللىي ئالاھىدىلىككە ئىگە، ئەگمە تورۇسلۇق گۈمبەز شەكلىدە سېلىنغان، تام سىرتىدىن باشلاپ ئۆلچىگەندە ئوق سىزىق دېئامېتىرى 12 مېتردىن يېتىدۇ. بىتوندىن ياسالغان ئەگمە تورۇسىنى 16 بىتون تۈۋرۈك كۆتىرىپ تۇرىدۇ.

كورلا ئاپتوموبىل بولۇچى توشۇش بېكىتىنىڭ ئۇنىۋېرسال بىناسى ئىچىنىڭ ئىككى چېتىگە ئورۇنلاشقان بىتون - رەڭلىك تاش ئارىلاش ياسالغان يېرىم چەمبەر شەكلىدىكى پەلەمپەي سۇپىلىرى تاشقى تامدىن چىقىپ تۇرىدۇ، رادىئوسى ئىككى مېتر كېلىدۇ، سىرتىغا يېرىم چەمبەر شەكىللىك ئەينەكلىك پولات رام ئورنىتىلغان.

2. بىنالارنىڭ تۈرلىرى

1990 - يىلىغا كەلگەندە شەھەر بويىچە ئۈي - ئىمارەتلەرنىڭ ئومۇمىي كۆلىمى 4 مىليون 169 مىڭ 100 كۋادرات مېتردىن يەتتى. ئۇلارنى تۈۋەندىكى تۈرلەرگە بۆلۈش مۇمكىن:

مۇلۇكچىلىك شەكلى بويىچە بۆلگەندە: ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئورۇنلارنىڭ ئۈزى باشقۇرىدىغان ھۆكۈمەت ئۈي - ئىمارەتلىرىنىڭ كۆلىمى 3 مىليون 615 مىڭ كۋادرات مېتر بولۇپ، ئومۇمىي كۆلەمنىڭ 86.7 پىرسەنتنى ئىگىلىدى؛ ئۈي - زېمىن تارماقلىرى بىۋاستە باشقۇرىدىغان ھۆكۈمەت ئۈي - ئىمارەتلىرىنىڭ كۆلىمى 17 مىڭ 600 كۋادرات مېتر بولۇپ، ئومۇمىي كۆلەمنىڭ 0.42 پىرسەنتنى ئىگىلىدى؛ كوللېكتىپ ئورۇنلار ئۈزى باشقۇرىدىغان ئۈي - ئىمارەتلەرنىڭ كۆلىمى 95 مىڭ كۋادرات مېتر بولۇپ، ئومۇمىي كۆلەمنىڭ 2.3 پىرسەنتنى ئىگىلىدى؛ خۇسۇسىيلار ئىگىلىكىدىكى ئۈي - ئىمارەتلەرنىڭ كۆلىمى 115 مىڭ 200 كۋادرات مېتر بولۇپ، ئومۇمىي كۆلەمنىڭ 2.76

پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ مەسچىت - ئىبادەتخانىلارنىڭ ئۆي - ئىمارەت كۆلىمى 5000 كۋادرات مېتر بولۇپ، ئومۇمىي كۆلەمنىڭ 0.12 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ باشقا ئۆي - ئىمارەتلەرنىڭ كۆلىمى 321 مىڭ 600 كۋادرات مېتر بولۇپ، ئومۇمىي كۆلەمنىڭ 7.7 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

ئۆي - ئىمارەتلەرنىڭ قۇرۇلمىسى بويىچە بۆلگەندە: پولات - پولات چۈشلىق بېتون قۇرۇلمىلىرى10مىڭ500كۋادرات مېتر بولۇپ، ئومۇمىي كۆلەمنىڭ 0.25پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ پولات چۈشلىق بېتون قۇرۇلمىلىرى 43مىڭ 800كۋادرات مېتر بولۇپ، ئومۇمىي كۆلەمنىڭ1.05 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ خىش - بېتون قۇرۇلمىلىرى 2 مىليون 671 مىڭ 900 كۋادرات مېتر بولۇپ، ئومۇمىي كۆلەمنىڭ 64.08 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ خىش - ياغاچ قۇرۇلمىلىرى 494 مىڭ 200 كۋادرات مېتر بولۇپ، ئومۇمىي كۆلەمنىڭ 11.85 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ كېسەك - ياغاچ قۇرۇلمىلىرى 948 مىڭ 700 كۋادرات مېتر بولۇپ، ئومۇمىي كۆلەمنىڭ 22.75 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

ئۆي ئىمارەتلەرنىڭ قەۋەت سانى بويىچە بۆلگەندە: بىر قەۋەتلىكلىرى 2 مىليون 844 مىڭ 200 كۋادرات مېتر بولۇپ، ئومۇمىي كۆلەمنىڭ 68.22 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ كۆپ قەۋەتلىكلىرى 1 مىليون 324 مىڭ 900 كۋادرات مېتر بولۇپ، ئومۇمىي كۆلەمنىڭ 31.78 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ 1979- يىلى شەھەر قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى ئۆي - ئىمارەتلەر ئاساسەن بىر قەۋەتلىك ئىدى، كۆپ قەۋەتلىك بىنالار ئاز ئىدى. كۆپ قەۋەتلىك بىنالارنىڭ 90 پىرسەنتىنى 1979 - يىلى كېيىن شەھەر بولغاندىن كېيىن سېلىندى، بۇ، شەھەر قۇرۇلۇشىنىڭ 80 - يىللاردىكى قەدىمى ۋە ئۇلچىمىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدۇ. 2 — 3 قەۋەتلىك بىنالار 643 مىڭ 200 كۋادرات مېتر‌غا، 4 — 6 قەۋەتلىك بىنالار 660 مىڭ 700 كۋادرات مېتر‌غا، 7 — 10 قەۋەتلىك بىنالار 11 مىڭ 800 كۋادرات مېتر‌غا، 11 قەۋەت ۋە ئۇنىڭدىن ئېگىز بىنالار 9165 كۋادرات مېتر‌غا يەتتى.

ئۆي - ئىمارەتلەرنىڭ ئىشلىتىلىشى بويىچە بۆلگەندە: شەھەر بويىچە ئولتۇراق ئۆيلەرنىڭ كۆلىمى 1 مىليون 904 مىڭ 200 كۋادرات مېتر بولۇپ، ئومۇمىي كۆلەمنىڭ 45.7 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ ئولتۇراق ئۆيلەردىن باشقا ئۆيلەرنىڭ كۆلىمى 2 مىليون 264 مىڭ 900 كۋادرات مېتر بولۇپ، ئومۇمىي كۆلەمنىڭ 54.3 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

ئۆي - ئىمارەتلەرنىڭ بىنجىرىملىقى بويىچە بۆلگەندە: بىنجىرىملىرى 1 مىليون 968 مىڭ 100 كۋادرات مېتر بولۇپ، ئومۇمىي كۆلەمنىڭ 47 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ ئاساسەن بىنجىرىملىرى 1 مىليون 224مىڭ 900كۋادرات مېتر بولۇپ، ئومۇمىي كۆلەمنىڭ 29 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ ئادەتتىكىچە بۇزۇلغانلىرى 561مىڭ 200كۋادرات مېتر بولۇپ، ئومۇمىي كۆلەمنىڭ 13 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ ئېغىر دەرىجىدە بۇزۇلغانلىرى 328مىڭ 200كۋادرات مېتر بولۇپ، ئومۇمىي كۆلەمنىڭ 7.9 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ خەتەرلىكلىرى 86مىڭ 700كۋادرات مېتر بولۇپ، ئومۇمىي كۆلەمنىڭ 2.1% نى ئىگىلىدى.

ئولتۇرۇش ئەھۋالىغا قاراپ بۆلگەندە: شەھەر بويىچە جەمئىي 34 مىڭ 416 ئائىلە، 135مىڭ 651ئادەم بار، ئولتۇراق ئۆيلەرنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى 1مىليون 904مىڭ 200كۋادرات مېتر بولۇپ، كىشى بېشىغا 14.04كۋادرات مېتردىن توغرا كەلدى؛ ئىشلىتىلىش كۆلىمى 1مىليون 387مىڭ كۋادرات مېتر بولۇپ، كىشى بېشىغا 10.23كۋادرات مېتردىن توغرا كەلدى؛ ئولتۇراقلىشىش كۆلىمى 1مىليون 33مىڭ 700كۋادرات مېتر بولۇپ، كىشى بېشىغا 7.62كۋادرات مېتردىن توغرا كەلدى.

§ 2 . ئولتۇراق ئۆي قۇرۇلۇشى

كورلا ناھىيىسىدىكى شەھەر - يېزا ئاھالىسىنىڭ ئولتۇراق ئۆيلىرى باغۋارانچە ئالاھىدىلىككە ئىگە، شەھەر ئىچىدىكى ئۆيلۈرلارنىڭ ئۆيلىرى سىرتتىن قارىسا ئادەتتىكى كۆرۈنىدۇ، ئادەتتە ئالدى تەرەپتە ئۆي، ئارقا تەرەپتە باغ بولىدۇ. ھەتتا - خوجىلۇ - ئاھالىلىرىنىڭ ئولتۇراق ئۆيلىرىلا تۆت تەتراپىغا ئۆي سېلىنغان كىچىك ھويلا شەكىلدە بولىدۇ. ھويلىدا ئۈزۈم بارىكى، باغدا ئەشپۈت، شاپتۇل بولۇپ، باغ تۈسىنى ئالغان بولىدۇ.

يېزا ئاھالىسىنىڭ ئولتۇراق ئۆيلىرى كىچىك جەھەتتە تارقاق، چوڭ جەھەتتە يىغىنچاق بولىدۇ. تارقاق دېھقان ئائىلىلىرىنىڭ كۆپىنچە ئۆيلىرى سۇ بويىغا سېلىنىدۇ، ياغاچ - كېسەك قۇرۇلمىلىق، تۈز ئۆگزىلىك بولۇپ، ئۆگزىگە تۆكلۈك قويۇلىدۇ. ئۆي كەينىدە باغ ۋە ئېغىل - قوتان، ئۆي ئالدىدا نال ئۈزۈم ۋە كۆكتاتلىق بولىدۇ. ئايرىم - ئايرىم ئۆيلەردىن مەھەللە ھاسىل بولىدۇ.

1949 - يىلدىن ئىلگىرى كورلا ناھىيىسىدىكى ھۆكۈمەتنىڭ كېسەك - ياغاچ قۇرۇلمىلىق ئۆيلىرى- نىڭ كۆلىمى 14.610 كۋادرات مېتر، شەخسلەرنىڭ كېسەك - ياغاچ قۇرۇلمىلىق ئۆيلىرىنىڭ كۆلىمى 22 مىڭ 25 كۋادرات مېتر كېلەتتى.

50 - يىللارنىڭ باشلىرىدا كورلا ناھىيىسىدە خىش - ياغاچ قۇرۇلمىلىق بىر قەۋەتلىك ئاھالە ئۆيلىرى سېلىنىشقا باشلىدى. 1955-يىلى كورلا شۆبە ھەربىي رايونى 182 كۋادرات مېترلىق، خىش - ياغاچ قۇرۇلمىلىق بىر قەۋەتلىك ئۆيلەرنى سالدى. 1956 - يىلى كورلا ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ چاي - چارۋا مەھسۇلاتلىرى شىركىتى 30 مىڭ 209 كۋادرات مېتر خىش - بېتون قۇرۇلمىلىق بىر قەۋەتلىك ئۆي سالدى. 1959 - يىلى يېزا ئىگىلىك 2 - شىسىنىڭ قۇماندانلىق شتابى ئاساسىي قۇرۇلۇش قىلىش ئۈچۈن، كورلا ناھىيىسى شىمالىي «ئىتتىپاق» يولىنىڭ غەربىي كوچىسى ۋە غەربىي «خەلق» يولىنىڭ ئىككى قاسىتىدىن چارباغ يېزىسىنىڭ 1332.37 مو يېرىنى سېتىۋېلىپ، 1959 - يىلى ئەتىيازدا قۇرۇلۇش باشلاپ، 1960 - يىلى 7 - ئايدا قۇرۇلۇشنى پۈتكۈزۈپ ئىشلىتىشكە تاپشۇردى. بۇ يەرگە بىر قەۋەتلىك 58 كورپۇس تۇرالغۇ ئۆي سېلىندى، ئۇلارنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى 12 مىڭ 6.505 كۋادرات مېتر، بۇنىڭ ئىچىدە خىش - بېتون قۇرۇلمىلىقنىڭ كۆلىمى 6.851 كۋادرات مېتر.

60 - يىللارنىڭ بېشىدا ئوبلاستلىق باشقىگىم ئېلېكتر ئىستانسىسى كورلا ناھىيىسى بويىچە تۇنجى ئۇچ قەۋەتلىك يۇرۇشلەشكەن ئولتۇراق ئۆي بىناسى سېلىشقا باشلىدى، ئۆي 24 يۇرۇش بولۇپ، ھەر بىر يۇرۇشىنىڭ ئولتۇراق كۆلىمى 3.34 كۋادرات مېتر بولدى.

1967 - يىلدىن 1977 - يىلىغىچە بولغان مەزگىلدە ئوبلاستلىق ساقلىقنى ساقلاش - يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتى بىر كورپۇس ئىككى قەۋەتلىك ئولتۇراق ئۆي بىناسى سالدى، ئۇنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى 1134.76 كۋادرات مېتر بولۇپ، 170 مىڭ يۈەن سەرپ قىلىندى؛ شۇ مەزگىلدە كورلىدا تۇرۇشلۇق ئارمىيىنىڭ «273» دوختۇرخانىسى ئىككى كورپۇس 2—3 قەۋەتلىك تۇرالغۇ ئۆي بىناسى سالدى، ئۇلارنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى 2203 كۋادرات مېتر بولۇپ، 403 مىڭ يۈەن سەرپ قىلىندى؛ ناشىدەن ئوت ئېلېكتر ئىستانسىسى بىر كورپۇس ئىككى قەۋەتلىك تۇرالغۇ ئۆي بىناسى سالدى، ئۇنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى 1352 كۋادرات مېتر بولۇپ، 162 مىڭ 200 يۈەن سەرپ قىلىندى؛ «خۇگۇالە» توقۇمىچىلىق فابرىكىسى ئۇچ قەۋەتلىك تۇرالغۇ ئۆي بىناسىدىن ئىككىسى سالدى، ئۇلارنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى 4356.90 كۋادرات مېتر بولۇپ، 557 مىڭ 700 يۈەن سەرپ قىلىندى.

1978 - يىلدىن 1980 - يىلغىچە كورلا شەھرى يېگىشەھەر رايونىدىكى پويىز ئىستانسىسى مەيدانى. ئىلگىرى ئەترابىغا 2—5 قەۋەتلىك يېگىنچە تۇرالغۇ ئۆي بىناسىدىن 61نى سالدى. 1979 - يىل 3 - ئايدا يېزا ئىگىلىك 2 - شىستىمىلىق ئورگىنى 18 يۇرۇش ئۆي بار ئۆچ قەۋەتلىك تۇرالغۇ ئۆي بىناسىدىن بىرنى سالدى.

1981 - يىلدىن 1982 - يىلغا قەدەر، كورلا شەھرىدىكى «ئىنتىھاق» يولى، شەرقىي «خەلق» يولىنىلىق بويلىرىغا 3 - 4 قەۋەتلىك، يېگىنچە، يۇرۇشلەشكەن، خىش - بېتون قۇرۇلمىلىق ئاھالە ئۆي بىناسىدىن بەشى سېلىندى، ئۇلاردا 664 ئېغىرلىق، 116 يۇرۇش ئۆي بولۇپ، ئومۇمىي قۇرۇلۇش كۆلىمى 94 6766 كۋادرات مېتر بولدى. ئۇلارغا 813 مىلك 100 يۈەن سەرپ قىلىندى. 1981-يىلدىن 1984-يىلغا قەدەر، شەھەرلىك خەلق مۇكۆمىتى شەھەردىكى شەرقىي «خەلق» يولىنىلىق ئىككى قاسىتىغا تۇرالغۇ ئۆي بىناسىدىن ئالتىنى سالدى، ئۇلارنىلىق ئومۇمىي قۇرۇلۇش كۆلىمى 6898 كۋادرات مېتر؛ خىش - بېتون قۇرۇلمىلىق تۇرالغۇ ئۆي بىناسىدىن ئوننى سالدى، ئۇلارنىلىق ئومۇمىي قۇرۇلۇش كۆلىمى 2384 كۋادرات مېتر.

كورلا شەھىرىدە تاۋار ئۆي سېلىش مىنىقى 1985 - يىلى باشلاندى، شۇ يىلى 10 - ئايدا 20 مو يەر سېتىۋېلىندى، ھەر ئائىلىلىك ئۆينىلىق قۇرۇلۇش كۆلىمى ئۆچ خىل — 73، 57، 55 كۋادرات مېترلىق قىلىپ بېكىتىلدى. شۇ يىلى 10 - ئاينىلىق 20 - كۆنى قۇرۇلۇش باشلىنىپ، بەش قەۋەتلىك ئۇزۇنچاق شەكىللىلىك بىنادىن ئىككىسى، ئالتە قەۋەتلىك مۇنار شەكىللىلىك بىنادىن ئىككىسى سېلىندى، ئۇلارنىلىق ئومۇمىي قۇرۇلۇش كۆلىمى 7150 كۋادرات مېتر بولۇپ، 118 ئائىلىگە بېرىلدى.

1986 - يىلدىن 1990 - يىلغا قەدەر، كورلا شەھرىنىلىق تۇرالغۇ ئۆي قۇرۇلۇشى شەھەرنى بىر تۇتاش يىلانلاش، مۇۋاپىق ئورۇنلاشتۇرۇش، ھەر تەرەپلىمە ئېچىش، يۇرۇشلۇك سېلىش فاكتورىنى بويىچە ئېلىپ بېرىلىپ، سايياغ يولى، دەريا بويى يولى، شەرقىي «خەلق» يولى، يېزا ئىگىلىك 2 - شى ۋە تارىم نېفىت - تەبىئىي گاز تەكشۈرۈش - ئېچىش قۇماندانلىق شىتابى قاتارلىق تۇرمۇش مۇئەسسەسىلىرى خېلىلا مۇكەممەل بولغان مېكرو رايونلار كەينى - كەينىدىن بارلىققا كەلتۈرۈلدى. مۇشۇ يىلدا كورلا شەھەرلىك ئۆي - زېمىن باشقۇرۇش تارمىقى 5 — 6 قەۋەتلىك تاۋار ئۆي بىناسىدىن 26 نى سالدى، ھەر يۇرۇش ئۆينىلىق قۇرۇلۇش كۆلىمى 57، 60، 80 كۋادرت مېتر، ئومۇمىي قۇرۇلۇش كۆلىمى 45 مىلك 900 كۋادرات مېتر بولۇپ، 12 مىليون 647 مىلك 900 يۈەن سەرپ قىلىندى. ئاپتونوم ئوبلاستىنىلىق پارتىيە، مۇكۆمەت ئورگانلىرى، كەسپىي ئورۇنلىرى 1953 ئېغىز، 460 يۇرۇش ئۆيى بار 22 تۇرالغۇ ئۆي بىناسى سالدى، ھەر يۇرۇش ئۆينىلىق كۆلىمى 60، 80 كۋادرات مېتر، ھەممىسىنىلىق قۇرۇلۇش كۆلىمى 32 مىلك 500 كۋادرات مېتر بولۇپ، 8 مىليون 51 مىلك 900 يۈەن سەرپ قىلىندى.

كورلا شەھىرى (ناھىيىسى) دە 1950 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە ھۆكۆمەت سالغان تۇرالغۇ ئۆيلەرنىلىق ئەھۋالى

جەدۋەل: 4 - 2

بىرلىكى: كۋادرات مېتر

يىللار	قەۋەتسىز ئۆيلەر			قەۋەتلىك ئۆيلەر	جەمئىي
	كېسەك - ياغاچ قۇرۇلمىلىقى	خىش - ياغاچ قۇرۇلمىلىقى	خىش - بېتون قۇرۇلمىلىقى		
1950	489.63				489.63
1953	1 159.89				1 159.89

11 582.26				11 582.26	1954
33 676.83			182	33 494.83	1955
13 937.18		302.09		13 635.09	1956
7 953.54				7 953.54	1957
19 824.26				19 824.26	1958
35 973.94			830.48	35 143.46	1959
91 643.83		851.60	206.44	90 585.79	1960
10 450.09			160.56	10 289.53	1961
13 416.36				13 416.36	1962
12 408.31			465.81	11 942.50	1963
28 352.99	1 671.30		5 247.72	21 433.97	1964
24 494.65		240.16	187.34	24 067.15	1965
28 600.95			166.73	28 434.22	1966
17 643.03		573.57	1 085.10	15 984.36	1967
24 058.56		3 167	3 267.47	17 624.09	1968
8 570.70		3 249	592.33	4 729.37	1969
41 535.91		11 138.39	2 586.91	27 810.61	1970
23 739.65		7 520.04	2 343.80	13 875.81	1971
19 496.23		3 953.25	3 328.01	12 214.97	1972
23 600.05	700.24	2 545.12	4 108.54	16 246.15	1973
45028.83		9 621.05	2 808.17	32 599.61	1974
51 972.35	1 134.76	9 371.72	12 796.50	28 669.37	1975
97 043.74	2 947	9 198.36	56 051.68	28 846.70	1976
44 825.71	5 708.90	4 958.14	10 472.85	23 685.82	1977
58 562.26	3 352	14 095.65	11 590.91	29 523.70	1978
108 281.19	32 070.01	25 087.10	32 465.52	18 658.56	1979
202 745.31	35 798.78	70 370.64	37 280.77	59 295.12	1980
101 533.41	15 394.08	22 863.66	23 044.50	40 231.17	1981
103 454.54	47 532.95	29 087.70	14 056.35	12 777.54	1982
84 527.33	39 504.30	23 804.21	13 643.57	7 575.25	1983
162 836.49	97 057.05	31 176.48	30 686.92	3 916.04	1984
119 866.79	85 065.06	17 757.31	12 828.51	4 215.91	1985
78 979.84	52 041.83	18 156.04	8 233.97	548	1986
111 305.12	84 072.71	21 623.81	4 444.54	1 164.06	1987
132 162.85	99 716.99	24 104.03	8 027.19	314.64	1988
137 719.91	134 303	2 793.47	623.44		1989
37 040.30	32 113.93	4 926.37			1990
2170 494.81	770 184.89	372 535.96	303 814.63	723 959.33	جەمئي

كورلا شەھىرى (ناھىيىسى)دە 1950 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە بولغان قاربىلىقتىكى خۇسۇسىي تۇرالغۇ ئويلەرنىڭ ئەھۋالى

جەدۋەل: 4 - 3 بىرلىكى: كۋادرات مېتر

يىللار	قەۋەتسىز ئويلەر			قەۋەتلىك ئويلەر	جەمئىي
	كېسەك - پاختاچ قۇرۇلمىلىقى	خىش - پاختاچ قۇرۇلمىلىقى	خىش - بېتون قۇرۇلمىلىقى		
1950	1 095.68				1 095.68
1951	92.05				92.05
1952	59.91				59.91
1953	416.26				416.26
1954	98.12				98.12
1955	829.60				829.60
1956	86.61				86.61
1957	85.57				85.57
1958	898.35				898.35
1959	197.56				197.56
1960	1 756.18				1 756.18
1961	1 143.51				1 143.51
1962	1 666.11				1 666.11
1963	1 159.27				1 159.27
1964	1 395.72				1 395.72
1965	2 396.50				2 396.50
1966	886.81				886.81
1967	1 353.23				1 353.23
1968	1 506.03				1 506.03
1969	828.07				828.07
1970	4 247				4 247
1971	1 619.02				1 619.02
1972	1 705.10		70.55		1 775.65
1973	2 303.44				2 303.44
1974	3 023.12		69.50		3 092.62
1975	7 074.85				7 074.85
1976	7 952.11				7 952.11
1977	6 314.42				6 314.42
1978	8 218.43				8 218.43
1979	4 478.82				4 478.82
1980	11 163.86				11 163.86
1981	9 226.62				9 226.62
1982	18 673.45	289.08			18 962.53
1983	8 490.48	130.54			8 621.02
1984	10 856.97	227.35			11 084.32
1985	12 851.77	183.73			13 035.50

16 127.30			520.14	15 607.16	1986
12 374.86	2 025.96	166.28	900.29	9 282.33	1987
6 328.19	833.44	273.33	395.89	4 825.53	1988
4 976.81	1 457.65		639.96	2 879.20	1989
5 148.87	1 096.67	259.15	311.72	3 481.33	1990
182 077.38	5 413.72	698.76	3 738.75	172 226.15	جەمئىي

ئىزاھات: 1949 - يىلدىن بۇرۇنقى كېسەك - ياغاچ قۇرۇلمىلىق خۇسۇسىي تۇرالغۇ ئۆيلەرنىڭ كۆلىمى 22 مىڭ 97. 25 كۋادرات مېتر.

VII باب

يېزا قۇرۇلۇشى

1§ . «بەشتە ياخشى» يېزا قۇرۇلۇشى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى، ئۇشتاق دېھقان ئىگىلىكى تۈپەيلىدىن، ئېتىزلار رەتسىز، پارچە-پۇرات، ئېرىق - ئۆستەڭلەر ئەگرى - بۈگرى يۇرۇشلەشمىگەن، دېھقانلار ئۆ يەر-بۇ يەردە تاددى ئۆي سېلىۋېلىپ تارقاق ئولتۇراقلاشقان، ئاشلىقنىڭ بىرلىك ھوسۇلى تاران 40 - 55 كىلوگرام ئىدى، دېھقانچىلىقنىڭ ئاپەتلەرگە بەرداشلىق بېرىش ئىقتىدارى تۆۋەن ئىدى. 1949 - يىلى يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇپ، يەر ئىسلاھاتى، كوپېراتسىيلىشىش، كۆڭشىلىشىش ئېلىپ بېرىلغاندىن كېيىن، يېزا قۇرۇلۇ- شىدا يېڭى يۈكسىلىش بولدى، لېكىن ئىشلەپچىقىرىش ئۈسۈللىرىنىڭ كۆپ قىسمى كونا پېتى تۇرۇۋەردى، بۇ ماشىنىلاشتۇرۇشقا، يېزا ئىگىلىكىنىڭ تەرەققىياتىغا پايدىسىز ئىدى. 1962 - ، 1963 - يىللىرى يېزىلاردىكى ئاساسلىق غول يوللار تۈزلەندى ۋە كېڭەيتىلدى. ئۇلار ناھىيە بازىرىدىن يۇخۇي رايونىغىچە بولغان 60.9 كىلومېتر بولىتى، ناھىيە بازىرىدىن توۋۇرچى گۈڭشېسىغىچە بولغان 28.1 كىلومېتر بولىتى ناھىيە بازىرىدىن قوشئېرىق گۈڭشېسىغىچە بولغان 26.4 كىلومېتر بولىتى، ناھىيە بازىرىدىن شاڭخۇ گۈڭشېسىغىچە بولغان 24.6 كىلومېتر بولىتى تۈز ئىجىگە ئالىدۇ. 1963 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم يېزىلاردا يەر پىلانلاش - قۇرۇلۇش خىزمىتىدە، «بەشتە ياخشى» (ئېرىق - ئۆستەڭ ياخشى، سالا ئېتىز ياخشى، يول ياخشى، ئورمان بەلبېغى ياخشى، مەھەللە ياخشى) يېزا قۇرۇشىنى مەزمۇن قىلىشنى، «بىكتۇرىنىڭ يۆنىلىشىدە مېڭىش، گۈڭشېنىڭ ئالاھىدىلىكىنى كۆزدە تۇتۇش، ئەتراپلىق پىلانلاپ، تەدرىجىي قۇرۇلۇش قىلىش» قاتارلىق بويىچە ئىش كۆرۈشنى ئوتتۇرىغا قويدى. كورلا ناھىيە- سىدە «بەشتە ياخشى» يېزا قۇرۇش ئىشخانىسى، گۈڭشېلاردا «بەشتە ياخشى» يېزا قۇرۇش ئاپپاراتى قۇرۇلدى. شۇنىڭ بىلەن يەرلەرنى تۈزلەش، ئېتىز - ئېرىق قۇرۇلۇشى ئېلىپ بېرىش مەركەز قىلىنغان «بەشتە ياخشى» يېزا قۇرۇش دولقۇنى كۆتۈرۈلدى. 1968 - يىلىغا قەدەر، ناھىيە بويىچە 40 نەچچە

مىلگە مو يەر تۆزلەندى، زەيكەشلەرنىڭ ھەممىسى ئوخشالدى. 1966 - يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن كېيىن «بەشتە ياخشى» يېزا قۇرۇلۇشى توختاپ قالدى. 1970 - يىلى شىمال يېزا خىزمىتى يىغىنىدىن كېيىن، ئېتىز - ئېرىق ئاساسىي قۇرۇلۇشى ئەسلىگە كېلىشكە باشلىدى. 1971-يىلدىن 1973-يىلغا قەدەر، ناھىيە بويىچە تۆت غول ئۆستەڭ (جەمئىي 23 كىلومېتر) كېڭەيتىلدى؛ 192 توما، 125 كۆۋرۈك، سۇئىگۈچ ياسالدى؛ پىلان بويىچە 74 يېزا يولى (جەمئىي 200 كىلومېتر) رەتلەندى، ئالتە ماشىنىلاشقان قۇدۇق قىزىلدى.

1974 - يىلدىن 1980 - يىلغا قەدەر، ناھىيە بويىچە سۇ ئىنشائاتىدىن 280 ى ياسالدى، 265 غول ۋە تارماق ئېرىق چېپىلدى، سۇغۇرۇش ئېرىقىدىن 161 ى رەتلەندى، ئېرىق - ئۆستەڭلەرنىڭ 34 كىلومېترى سۇ سىغىمى قىلىندى، 36 زەيكەش (ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 98 كىلومېتر) چېپىلدى. 125 ماشىنىلاشقان قۇدۇق (يۇرۇشلەشتۇرۇلگىنى 60)، 185 يەرلىك قۇدۇق قېزىلدى. 38 سالا ئېتىز ئۆزگەرتىلدى، 6730 مو سالا ئېتىز يېڭىدىن ياسالدى، 17 يېزا يولى ياسالدى. 1983 - يىلى يېزىلار ئۇزى مەبلەغ جۇغلاپ، ناھىيە بازىرىدىن يېزىلارغا باردىغان تۆت غول يولغا شېغىل يانقۇزۇشقا باشلىدى.

1990-يىلغا كەلگەندە، شەھەر بويىچە يۇرۇشلەشكەن سۇ ئىنشائاتى (كۆۋرۈك، سۇئىگۈچ، توما، چۆشۈرگە، نور قاتارلىقلارنى ئۆزئىچىگە ئالىدۇ) 3577 گە، ھەرخىل ئېرىق-ئۆستەڭلەر 1541 (4706.9 كىلومېتر) غا، زەيكەش 530 (1808.5 كىلومېتر) غا، سۇ سىغىمى ئۆستەڭ 173.48 كىلومېترغا، ماشىنىلاشقان قۇدۇق 396 (يۇرۇشلەشتۇرۇلگىنى 236) گە، ئورمان بەلبېغى 21 مىلگە موغا، تۆزلەنگەن يەر 200 مىلگە مو (ياخشى تۆزلەنگىنى 92 مىلگە مو) غا يەتتى. شەھەر ئىچىدىن يېزىلارغا باردىغان تۆت غول يول (ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 140 كىلومېتر) غا پۈتۈنلەي شېغىل يانقۇزۇلدى، ئۇلارنىڭ 70.6 كىلومېترىغا ئاسفالت يانقۇزۇلدى. شەھەر بويىچە ئون يېزا، 54 كەنتتە 42 كەنت يولى (ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 78.64 كىلومېتر) ياسىلىپ، كەنتلەرنىڭ ھەممىسىگە ئاپتوموبىل بارالايدىغان بولدى. 1990- يىلغا قەدەر شەھەر بويىچە ئون تەبىئىي يېزا - بازاردا ئون سۇ مۇنارى سېلىندى، 65 كىلومېتر سۇ تۇرۇبىسى ئورنىتىلدى، ئۇلارغا 9 مىليون 846 مىلگە 100 كۆۋادرات مېتر يەر كەتتى، بۇ سۇ تۇرۇبىلىرى 6188 ئادەمنىڭ ئىچىدىغان سۇ مەسىلىسىنى ھەل قىلدى. شەھەر بويىچە 54 كەنتتىكى كەنت ئاھالىسىنىڭ ھەرخىل ئۆي - ئىمارەتلىرىنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى 2 مىليون 104 مىلگە كۆۋادرات مېترغا، جامائەت ئۆي - ئىمارەتلىرىنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى 23 مىلگە 900 كۆۋادرات مېترغا، ئىشلەپچىقىرىشقا ئىشلىتىلىدىغان ئۆي - ئىمارەتلەرنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى 3400 كۆۋادرات مېترغا يەتتى، ئۇلارغا 6 مىليون 744 مىلگە 100 كۆۋادرات مېتر يەر كەتتى.

§ 2 . تەبىئىي بازارلار قۇرۇلۇشى

شەھەرگە قارايدىغان تېكىچى، يېڭىشەر، چارباغ، شاڭخۇ، لەڭگەر، قوشئېرىق، توۋۇرچى، تاۋات، قارا يۇلغۇن، پۇخۇي قاتارلىق ئون يېزىلىق ھۆكۈمەت تۇرۇشلۇق جاي، يېزا ئىگىلىك 2 - شىىنىڭ كورلا شەھىرى تەۋەسىدىكى ئۈچ تۈەن - مەيدانىنىڭ شىتابى، بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ ئۈچ دۆلەت ئىگىلىكىدىكى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، باغۋەنچىلىك مەيدانىنىڭ شىتابى ۋە كورلا شەھىرى. خىنىڭ ئۈچ دۆلەت ئىگىلىكىدىكى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، باغۋەنچىلىك مەيدانىنىڭ شىتابى تۇرۇشلۇق جايلار تەبىئىي بازارلاردۇر.

يۇقىرىقى 19 تەبىئىي بازار ئىچىدە شەھەرگە قاراشلىق ئون يېزا بازىرى ۋە چەرچى بازىرىنىڭ تارىخى

خېلىلا تۆزۈن. يېزا ئىگىلىك 2 - شىنىڭ 28-، 29 -، 30 - تۆەن - مەيدانلىرىنىڭ شىتابى، ئوبلاستلىق سايدۇڭ باغۇەنچىلىك مەيدانى، كورلا شەھىرىنىڭ پۇخۇي دېھقانچىلىق مەيدانى، پۇخۇي چارۇەچىلىق فېرمىسى، بوتۇخو دېھقانچىلىق مەيدانى قاتارلىق دۆلەت ئىگىلىكىدىكى دېھقانچىلىق، چارۇەچىلىق، باغۇەنچىلىك مەيدانلىرى شىتابى تۆرۇشلۇق جايلار 1954 - يىلدىن كېيىن قەدەممۇ قەدەم راۋاجلىنىپ بەرپا بولغان يېڭى بازارلاردۇر.

تەبىئىي بازارلار شۇ جايدىكى ماددىي ئەشيا توپلىنىدىغان، تارقىلىدىغان جايلار بولۇپ، يېزا سودىسىدا تەمىنات - سودا سىستېمىسىنىڭ سودىسى يېتەكچى ئورۇندا تۇرىدۇ. 80 - يىللارنىڭ ئاخىرىدا، دۆلەت، كوللېكتىپ، يەككە سودا تور - نوقتىلىرى تېز كۆپەيدى، يېزا - بازار كارخانىلىرى كۆپلەپ بارلىققا كەلدى، بازار ئاۋاتلاشتى. تەبىئىي بازارلارنىڭ ھەممىسىدە سودا - سانائەت مەنۇرىي باشقۇرۇش ئورنى، باج پونكىتى، ج خ ساقچىخانىسى، ئامانەت - قەرز كوپېراتىپى، بانكا تىجارەت پونكىتى، پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى (پونكىتى)، ئاشلىق پونكىتى، ئونتۇرا مەكتەپ، باشلانغۇچ مەكتەپ، شىپاخانا ھەم يېزا سودا - سانائەت كارخانىلىرى بار.

تەبىئىي بازارلار — يېزا، تۆەن - مەيدان، مەيدانلارنىڭ نوپۇسى مەركەزلەشكەن سىياسىي - ئىقتىسادىي ۋە مەدەنىيەت مەركىزى. يېزا بازارلىرى ئىچىدە شاڭخۇ تەبىئىي بازىرىنىڭ قۇرۇلۇشى خېلى تېز، ياخشى بولدى؛ تۆەن - مەيدان شىتابى تۆرۇشلۇق تەبىئىي بازارلار ئىچىدە 29 - تۆەن - مەيداندىكى ئۇۋا بازىرىنىڭ قۇرۇلۇشى تېز، كۆلىمى كەڭ، پىلانلىنىشى رەتلىك بولدى. دۆلەت ئىگىلىكىدىكى دېھقانچىلىق، چارۇەچىلىق، باغۇەنچىلىق مەيدانلىرىنىڭ شىتابى تۆرۇشلۇق تەبىئىي بازارلار ئىچىدە ساۋدۇڭ، چەرچى، پۇخۇي بازارلىرىنىڭ پىلانلىنىشى خېلى ياخشى، قۇرۇلۇشى رەتلىك، تۆزگىرىشى خېلى چوڭ بولدى.

بەشنچی قسسم

مۇھىت ئاسراش

I باب

ئاپپاراتلار

1. كورلا شەھەرلىك مۇھىت ئاسراش ئىدارىسى

1986 ـ يىلدىن ئىلگىرى كورلا شەھرىنىڭ مۇھىت ئاسراش ۋە تېزگىنلەش ئىشىغا ئاپتونوم ئويلاشتىلىق مۇھىت ئاسراش تارماقلىرى مەسئۇل بولۇپ كەلگەنىدى.

1986 ـ يىل 1 ـ ئايدا كورلا شەھەرلىك مۇھىت ئاسراش ئىدارىسى قۇرۇلدى. شۇ يىلى شەھەرلىك مۇھىت كۆزىتىش ـ ئۇلچەش پونكىتى قۇرۇلدى، ئۇنىڭغا يەتتە تېخنىك ھەم مۇھىت كۆزىتىش ئۇلچەشتە ئىشلىتىلىدىغان مۇنتىزم ئاناليز ئەسۋابلىرى سەپلەپ بېرىلدى. بۇ پونكىت شەھەر رايونىدا ئاتموسفېرا، يەر ئاستى سۇيى، يەر ئاستى سۇيى، شاۋقۇن قاتارلىق تۈرلەر بويىچە قەرەللىك كۆزىتىش ـ ئۇلچەش ۋە نازارەتچىلىك خاراكتېرىدىكى كۆزىتىش ـ ئۇلچەش كەسىپلىرىنى ئىشلەيدى.

2. كورلا شەھەرلىك مۇھىت تازىلىقى باشقارمىسى

1952 ـ يىلى كورلا ناھىيىسىنىڭ مۇھىت تازىلىقى خىزمىتىگە كورلا ناھىيىلىك سەھىيە بۆلۈمى مەسئۇل بولغانىدى. 1963 ـ يىلى ناھىيىلىك سەھىيە بۆلۈمى بىلەن مەدەنىيەت ـ ماتارىپ بۆلۈمى بىرلەشتۈرۈلۈپ، مەدەنىيەت ـ ماتارىپ ـ سەھىيە بۆلۈمى قۇرۇلدى. 1985 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىدا شەھەرلىك مۇھىت تازىلىقى باشقارمىسى قۇرۇلدى، ئۇ مۇئاۋىن رايون دەرىجىلىك ئورۇن بولۇپ، ئۇنىڭ قارمىقىدا تازىلىق ئەترىتى، ئاپتوموبىل بەنى، پاسكىنا سۇنى بىر تەرەپ قىلىش زاۋۇتى قۇرۇلدى. 1990ـيىلى شەھەرلىك مۇھىت تازىلىقى باشقارمىسى ئورگىنىدا مەمۇرىيەت ئىشخانىسى، مالىيە ئىشخانىسى، قۇرۇلۇش-تېخنىكا ئىشخانىسى ۋە ھەق ئېلىش ئىشخانىسى تەسىس قىلىنىدى.

II باب

مۇھىت كۆزىتىش-ئۆلچەش ۋە باھالاش

1§ . مۇھىت كۆزىتىش - ئۆلچەش

كورلا شەھەرلىك مۇھىت كۆزىتىش - ئۆلچەش پونكتى، ئاساسلىقى، يەر ئۈستى سۇيى، يەر ئاستى سۇيى، ئاتموسفرا، شاۋقۇن، ئىس، چاڭ - توزان، بۇلغاش مەنبەلىرىنى كۆزىتىش-ئۆلچەش ئىشلىرىنى ئىشلىدى.

1. سۇنى كۆزىتىش - ئۆلچەش

1982 - يىلى ئوبلاستلىق مۇھىت كۆزىتىش - ئۆلچەش پونكتى كۆنچى دەريا سى ۋە قارا شەھەر دەريا سىنىڭ سۇيىنى قەرەللىك كۆزىتىش - ئۆلچەشنى ئۈستىگە ئالدى. 1984 - يىلدىن باشلاپ باغراش كۆلىنىڭ سۇيىنى قەرەللىك كۆزىتىپ - ئۆلچەپ تۇردى. 1987-يىلى شەھەرلىك مۇھىت كۆزىتىش - ئۆلچەش پونكتى كۆنچى دەريا سى بويىدىكى ھاك زاۋۇدىنى، سايدۇڭ، قوشلاش ئېغىزىدىن ئىبارەت ئۈچ كەسمە يۈزىنىڭ سۇ ئۈزۈشكىسىنى كۆزەتتى ۋە ئۆلچىدى. 1989-يىلى شەھەرلىك مۇھىت كۆزىتىش-ئۆلچەش پونكتى كۆنچى دەريا سىنىڭ سۇيىنى قەرەللىك كۆزىتىش - ئۆلچەشنى رەسمىي باشلىدى، ئۇلار سۇنىڭ كىسلاتا - ئىشقارلىق دەرىجىسى، سۇ تەركىبىدىكى سۇسپېنزىيىلىك ماددىلار قاتارلىق 24 ئاتالمىش تۈرى بويىچە كۆزىتىش - ئۆلچەش خىزمەتلىرىنى ئىشلىدى.

1982 - يىلى ئوبلاستلىق مۇھىت كۆزىتىش - ئۆلچەش پونكتى كورلا شەھىرىنىڭ يەر ئاستى سۇيىنى قەرەللىك كۆزىتىش - ئۆلچەشكە باشلىدى. ئۇلار 22 ئۆقتا تەسىس قىلىپ، بىئوخىمىيىلىك ئوكسىگېن تەلەپ قىلىش مىقدارى (BOD) تۇرىدىن باشقا، سۇنىڭ كىسلاتا - ئىشقارلىق دەرىجىسى، ئومۇمىي قاتتىقلىق دەرىجىسى، مېنېرالللىق دەرىجىسى قاتارلىق 20 تۈر بويىچە كۆزەتتى ۋە ئۆلچىدى.

2. ئاتموسفرانى كۆزىتىش - ئۆلچەش

1982 - يىلى ئوبلاستلىق مۇھىت كۆزىتىش - ئۆلچەش پونكتى كورلا شەھىرىنىڭ ئاتموسفرا مۇھىتىنى قۇرغاق ئۈسۈل بىلەن كۆزىتىش - ئۆلچەشكە باشلىدى. 1986 - يىلى قۇرغاق كۆزىتىش - ئۆلچەشنى نەم كۆزىتىش-ئۆلچەشكە ئۆزگەرتتى. 1988 - يىلى كورلا شەھەرلىك مۇھىت كۆزىتىش - ئۆلچەش پونكتى كورلا شەھىرىدىكى ئۈچ ئۆلچەش نۇقتىسىدا ئاتموسفرانى كۆزىتىش - ئۆلچەشكە كىرىشتى. 1989 - يىلدىن ئېتىبارەن، يەنە ئۆلچەش نۇقتىسىدا ئاتموسفرانى كۆزىتىش - ئۆلچەشكە باشلىدى.

3. شاۋقۇننى كۆزىتىش - ئۆلچەش

1982 - يىلى ئوبلاستلىق مۇھەت كۆزىتىش - ئۆلچەش پونكتى كورلا شەھرىنىڭ مەركىزىي رايونىدىكى 100 كۆزىتىش - ئۆلچەش نۇقتىسىدا شاۋقۇننى كۆزىتىش - ئۆلچەشكە باشلىدى. 1985-يىلدىن باشلاپ 120 نۇقتا بەلگىلەپ، شاۋقۇننى كۆزەتتى ۋە ئۆلچىدى. بۇنىڭ ئىچىدە 12 نۇقتا يول قاتنىشىدىكى شاۋقۇننى كۆزىتىش - ئۆلچەش نۇقتىسى بولۇپ، ئۇلار ھەرىيلى ئىككى قېتىم كۆزەتتى ۋە ئۆلچىدى. 1986 - يىلدىن باشلاپ بۇ خىزمەت ۋەزىپىسى شەھەرلىك مۇھەت كۆزىتىش - ئۆلچەش پونكتىغا تاپشۇرۇلدى.

4. ئىس، چاڭ - توزاننى كۆزىتىش ۋە ئۆلچەش

1986 - يىلى شەھەرلىك مۇھەت كۆزىتىش - ئۆلچەش پونكتى مەركىزىي رايون (كونا شەھەر رايونى) دىكى 24 تۇرمۇش پار قازىنىنى قەرەللىك كۆزىتىش - ئۆلچەشكە باشلىدى. ھەر بىر پار بېرىش مەۋسۇمىدە ئۈچ قېتىم يەنى، 12 - ئاي، 1 - ئاي، 3 - ئايدا بىر قېتىمدىن تەكشۈرۈپ - ئۆلچەپ تۇردى، بۇنىڭ ئىچىدە 21 پار قازىنى ئۆلچەمگە يەتتى. 1987 - يىلى كۆزىتىش - ئۆلچەش دائىرىسىنى شەرقتىكى پېكىشەھەر رايونىدىن غەربتىكى شىمالىي پويىز ئىستانسىسى رايونىغىچە كېڭەيتىپ، جەمئىي 59 پار قازىنىنى كۆزىتىپ ۋە ئۆلچەپ تۇردى، ئۇلاردىن 22 سى ئۆلچەمگە يەتتى. 1990-يىلى كۆزىتىش-ئۆلچەش دائىرىسى پۈتكۈل شەھەر رايونىغا يەنى شەرقتىكى تاشەندىن غەربتە چەرچى باغۋەنچىلىك مەيدانىغىچە كېڭەيتىلىپ، جەمئىي 179 پار قازىنى كۆزىتىپ ۋە ئۆلچەپ تۇرۇلدى. ئۇلاردىن 54 ى ئۆلچەمگە يەتتى.

5. بۇلغاش مەنبەلىرىنى نازارەت قىلىش، كۆزىتىش - ئۆلچەش

1983 - يىلى ئوبلاستلىق مۇھەت كۆزىتىش - ئۆلچەش پونكتى كورلا شەھرىدىكى بىر نەچچە چوڭ زاۋۇتنىڭ چىقىندىغان پاسكىنا سۇنى ۋە بىر نەچچە سېمونت زاۋۇتىنىڭ سېمونت چاڭ - توزانلىرىنى كۆزىتىش - ئۆلچەشكە باشلىدى. 1988 - يىلى شەھەرلىك مۇھەت كۆزىتىش - ئۆلچەش پونكتى شەھەرلىك پېكىشەھەر قۇيمىچىلىق زاۋۇتى، شەھەرلىك ياغاچچىلىق زاۋۇتى، شەھەرلىك مەدەنىيەت يۇرتى، شەھەرلىك مەدەنىيەت سارىيى، «كاللې» جەمئىيىتى قاتارلىق ئورۇنلارغا قاراشلىق يازلىق تانسىخانىلارنىڭ شاۋقۇنى، شەھەرلىك مەرمەر تاش زاۋۇتىنىڭ شاۋقۇنى، ئوبلاستلىق مېۋە-ھارىقى - كونسېرۋا زاۋۇتىدىن چىقىندىغان ئىس - تۈتەك، چاڭ-توزان ۋە گۈدۈك شاۋقۇنى قاتارلىق بۇلغاش مەنبەلىرىنى كۆزىتىش-ئۆلچەشكە كىرىشتى.

§ 2 . مۇھىت باھالاش

1. يەر ئۈستى سۇيىنى باھالاش

كورلا شەھرىنىڭ يەر ئۈستى سۇيى، ئاساسلىقى، كۆنچى دەريانى سۇ سىستېمىسىدىن ئىبارەت. بۇ دەريانىڭ سۇيى باغراش كۆلىدىن باشلىنىپ شەرقتىن غەربكە قاراپ تاشدەن رايونى ۋە كونا شەھەر رايونىدىن ئېقىپ ئۆتىدۇ. سۇ سۈپىتى ئاساسلىقى يۇقىرى ئېقىندىكى سۇ مەنبەسى - باغراش كۆلى سۇيىنىڭ چەكلىمىسىگە ئۇچرايدۇ، شۇنداقلا مۇشۇ دەريا يېقىندىكى قىسمەن زاۋۇت، كانلار دەريانا قويۇۋېتىدىغان ئىشلەپچىقىرىشتىن چىققان كېرەكسىز سۇ ۋە تۇرمۇش پاسكىنا سۇلىرىنىڭمۇ تەسىرىگە ئۇچرايدۇ. كۆزەتىش - ئۆلچەش نەتىجىسىگە قارىغاندا، 1986 - يىلىلا بايىنغولىن ئوبلاستلىق 1 - قەغەز زاۋۇتى يىلەن يېزا ئىگىلىك 2 - شىستىمىڭ «خۇگۇاڭ» توقۇمىچىلىق فابرىكىسى كۆنچى دەرياسىغا ئىشلەپچىقىرىشتىن چىققان پاسكىنا سۇدىن 1 مىليون 284 مىڭ تونىنا قويۇپ بەرگەن. 80 - يىللارغا كەلگەندە، كۆنچى دەرياسىنىڭ ئوتتۇرىچە سۇ سۈپىتى كۆرسەتكۈچى 0.86 گە يەتتى، ئۇنىڭ سۇيى 2-دەرىجىلىك پاكىزراق سۇ بولۇپ قالدى.

1990 - يىلىغا كەلگەندە، كۆنچى دەريانىڭ سۇيى تېخىمۇ بۇلغىنىپ كەتتى، شۇ يىلدىكى كۆزىتىش-ئۆلچەش نەتىجىسىگە قارىغاندا، كۆنچى دەريانىڭ ھەرقايسى كەسمە يۇزلەردىكى سۇ سۈپىتىدە ئىڭ ئوتتۇرىچە كۆرسەتكۈچى مۇنداق بولغان:

قوشلاش ئېغىزى: P (سۇ سۈپىتىنىڭ ئوتتۇرىچە كۆرسەتكۈچى)=1.10؛ ئوبلاستلىق كۆمۈركان: P=1.38؛ ھاك خۇمدىنى: P=1.39؛ لەنگەر P=1.20. يەر ئۈستى سۇيى سۇ سۈپىتىنى دەرىجىگە ئايرىش جەدۋىلىگە ئاساسەن تەھلىل قىلغاندا، كۆنچى دەريانى يېنىك دەرىجىدە بۇلغانغان، ئۇنىڭ سۇيى يېنىك دەرىجىدە بۇلغانغان 3 - دەرىجىلىك سۇ بولۇپ قالدى.

2. يەر ئاستى سۇيىنى باھالاش

كورلا شەھرىدە يەر ئاستى سۇيىنىڭ قانىتىلىق دەرىجىسى يىلدىن يىلغا ئېشىۋاتىدۇ، بۇنىڭ ئاساسىي سەۋەبى شۇكى، ھېرىنچىدىن، كۆنچى دەريانى سۇيىنىڭ بۇ ۋاستە تولۇقلىنىش مىقدارى ئازىيىپ كەتتى، يەر ئاستى سۇيىنىڭ ئىشلىتىلىش مىقدارى ئېشىپ كەتتى؛ ئىككىنچىدىن، ساناقەت ۋە تۇرمۇشتىن چىققانغان كېرەكسىز سۇ مىقدارى ئاشتى، بۇ سۇلار سىڭىش ياكى چېچىلىش شەكلى بىلەن يەر ئاستىغا سىڭىپ كىردى. سىڭىش جەريانىدا تۇپراقنىڭ ئۈستىنكى قەۋىتىدىكى ئېرىشچان خىمىيىلىك ماددىلارنىڭ ئوكسىدلىنىشىدىن ھاسىل بولغان كاربون (IV) ئوكسىدى بىلەن سۇلغاتلار ئوخشاش ئېرىمەيدىغان كالتسىي تۇزىنى ئېرىشچان كالتسىي تۇزىغا ئايلاندۇرۇپ يەر ئاستىغا ئېلىپ كىردى، نەتىجىدە يەر ئاستى سۇيىنىڭ قانىتىلىق دەرىجىسى 1986-يىلدىكى 285.7 مىللىگرام/لىتردىن 1990-يىلى 354.2 مىللىگرام/لىترغا يەتتى، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 17.1 مىللىگرام/لىتر ئۆرلەپ كەتتى. شەھەر بويىچە يەر ئاستى سۇيى ئوتتۇراھال بۇلغانغان سۇ بولۇپ قالدى.

1986 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە كۆنچى دەريالىرى سۇيىنىڭ سۇپىتىنى كۆزىتىش - ئۇلچەش نەتىجىسىنى كۆرسىتىش جەدۋىلى

جەدۋەل 5 . 1

بىرلىكى: مىللىگىرام/مېتر (PH يۇنىڭ سىرتىدا)

يىللار	كۆرسەتكۈچلەر	PH	سۇمېتىر سىنىڭ مادارلار	ئېرىشچان تۇز	كالتسىي	ماگنىي	كاربونات قالدۇق ئىشقىلى	كىسلاتا قالدۇق كاربونات ئىشقىلى	سولغات كىسلاتا قالدۇق ئىشقىلى	خلور ئىشقىلى	فتورىدلار	سۇلفات كىسلاتا قالدۇق ئىشقىلى	نىترات كىسلاتا تۇزلىرى	نىترىت كىسلاتا قالدۇق ئىشقىلى	ئامىياكلىق تارتىش	BOD_5	COD	DO	فېنول	سمانىدلار	مىس	قارىيىن	ئالتە ۋالېنتلىق خرۇم	كادمىي	قوغۇشۇن	توك ئۆتكۈزۈش مىقدارى	بېلىت تۇرى
1986	ئەۋرىشكە سانى	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	
	ئالاق چوڭلۇق قىممىتى	8.66	204	1750	60.9	122.1	24.0	244.0	624.9	369.2	0.61	0.19	0.013	0.86	2.22	5.76	11.30	0	0	0	0	0	0	0	0	1870	0
	ئونتۇرىچە قىممىتى	8.53	129	1104	53.6	76.4	17.9	208.9	376.5	234.6	0.46	0.10	0.008	0.29	1.41	4.36	8.62	0	0	0	0	0	0	0	0	1497	0
	ئۇلچەمدىن ئېشىش نىسبىتى (%)	66.7	33.3						83.3	33.3	0	0	0	0	0	83.3		0	0	0	0	0	0	0	0		0
1987	ئەۋرىشكە سانى	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6
	ئالاق چوڭلۇق قىممىتى	8.61	241	1592	85.2	105	14.7	291	591.3	323.1	0.9	0.16	0.01	0.42	2.40	8.22	9.57	0	0	0	0	0	0	0	0	1450	0
	ئونتۇرىچە قىممىتى	8.17	106	921	68.6	54.4	9	242.3	248.2	179.5	0.5	0.075	0.008	0.29	1.4	6.4	7.15	0	0	0	0	0	0	0	0	1073	0
	ئۇلچەمدىن ئېشىش نىسبىتى (%)	16.7	16.7						25	33.3	0	0	0	0	0	100		0	0	0	0	0	0	0	0		0
1988	ئەۋرىشكە سانى	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6
	ئالاق چوڭلۇق قىممىتى	8.53	142	1176	57.4	74.4	12.6	232.1	349.1	225.8	4.53	0.17	0.01	0.36	1.28	6.14	10.04	0	0	0	0	0	0	0	0	1300	0
	ئونتۇرىچە قىممىتى	8.27	55	830	52.2	284	7.7	212.8	227.3	158.1	0.34	0.11	0.008	0.23	1.26	5.04	7.75	0	0	0	0	0	0	0	0	1046	0
	ئۇلچەمدىن ئېشىش نىسبىتى (%)	33.3	0						16.7	0	0	0	0	0	0	100		0	0	0	0	0	0	0	0		0

6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	ئەۋرىشكە سانى	1989
0	1500	0	0	0	0	0	0	0	8.34	9.55	4.35	0.39	0.101	0.078	0.43	177.5	281	427.2	9.8	54.5	81.8	226	918	78	8.32	ئالاق چوڭ قىممىتى	
0	1090	0	0	0	0	0	0	0	6.59	6.81	1.87	0.26	0.016	0.03	0.298	153.8	193.8	286.9	5.2	46	66.4	199	811	56	8.12	ئوتتۇرىچە قىممىتى	
0		0	0	0	0	0	0	0		100	16.7	0	0	0	0	0	16.7					0		0	0	ئۆلچەمدىن ئېشىش نىسبىتى (%)	
6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	ئەۋرىشكە سانى	1990
0		0	0	0	0	0	0	0	9.8	8.07	3.45	0.68	0.006	0.21	0.58	264.9	432.3	251.3	12.4	85.1	73.7	291.6	1344	57	8.54	ئالاق چوڭ قىممىتى	
0		0	0	0	0	0	0	0	7.57	7.48	1.88	0.33	0.005	0.09	0.37	196.9	311.6	239.8	10.6	61.4	63.2	232	1011	28	8.15	ئوتتۇرىچە قىممىتى	
	0		0	0	0	0	0	0	0	100	16.7		0	0	0	33.3	83.3					33.3		0	33.3	ئۆلچەمدىن ئېشىش نىسبىتى (%)	

ئەسكەرتىش: PH — كىسلاتالىق، ئىشقارلىق دەرىجىسىنى BOD_5 —بەش كۈندىكى بىئوخىمىيىلىك ئوكسىگېن تەلەپ قىلىش مىقدارىنى COD — خىمىيىلىك ئوكسىگېن سەرپىياتىنى DO — ئېرىشچان ئوكسىگېننى كۆرسىتىدۇ.

1986 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە كورلا شەھرى بەر ئاستى سۇيىنىڭ سۇيىتىنى كۆزىتىش - ئۆلچەش نەتىجىسىنى كۆرسىتىش جەدۋىلى

جەدۋەل 5 . 2

بىرلىكى: مىللىگىرام/مېتر (PH يۇنىڭ سىرتىدا)

يىللار	كۆرسەتكۈچلەر	PH	ئومۇمىي قاتمىغلىق دەرىجىسى	كالسىي	ماگنىي	كاربونات‌لار	بىكربونات‌لار	مېلىرال قالدۇق ئومۇمى	مېلىرال كىسلاتا قالدۇق ئومۇمى	فتورىدلار	نىترات ھالىتىدىكى ئازوت	نىترىت ھالىتىدىكى ئازوت	ئومۇمىي ئازوت	فىنول ئىندېكسى	سىناندلار	سىناب	تارسېن	تالىي ۋالېنتلىق خروم	كادمىي	قورغاشىن	بىوخىمىيلىك ساني	باكتېرىيە ئومۇمىي سانى	COD	ئومۇمىي ئۈنۈر مىقدارى
1986	ئۆرنەك سانى	44	44	44	44	44	44	44	44	44	44	44	44	44	44	44	44	44	44	44	44			44	
	ئالدى چوڭ قىسمىنى	7.83	1892	541.0	283.1	90.8	0	408.5	765.4	266.5	0.41	5.47	0.016	0.11	0	0	0	0.087	0	0	0			1.69	
	ئالدى كىچىك قىسمىنى	7.30	594	200.2	58.0	12.4	0	157.5	114.0	93.9	0.17	0.37	0.00	0	0	0	0	0	0	0	0			0.45	
	ئوتتۇرچە قىسمىنى	7.51	957	285.7	128.1	46.1	0	272.7	291.4	175.4	0.26	1.98	0.003	0.02	0	0	0	0.010	0	0	0			0.80	
	ئۆلچەمدىن ئېشىش نىسبىتى (%)			68.4					63.6	6.8	0	0	0	0	0	0	0	7.7	0	0	0			0	
1987	ئۆرنەك سانى	44	44	44	44	44	44	44	44	44	44	44	44	44	44	44	44	44	44	44	44			44	
	ئالدى چوڭ قىسمىنى	8.22	1974	604.5	249.5	110.7	0	411.2	487.3	275.4	0.34	4.48	0.026	0.11	0	0	0	0.067	0	0	0			2.11	
	ئالدى كىچىك قىسمىنى	7.18	349	140.5	54.9	27.6	0	132.0	55.6	100.2	0.00	0.12	0.00	0	0	0	0	0.000	0	0	0			0.45	
	ئوتتۇرچە قىسمىنى	7.62	1002	303.5	129.9	49.9	0	269.2	276.7	190.1	0.19	1.78	0.001	0.05	0	0	0	0.005	0	0	0			0.79	
	ئۆلچەمدىن ئېشىش نىسبىتى (%)			86.4					63.6	6.8	0	0	0	0	0	0	0	4.5	0	0	0			0	
1988	ئۆرنەك سانى	44	44	44	44	44	44	44	44	44	44	44	44	44	44	44	44	44	44	44	44	44	44	44	
	ئالدى چوڭ قىسمىنى	7.89	2202	680.0	298.5	113.6	0	459.5	1028.9	312.4	0.67	9.02	0.043	0.98	0	0	0	0.059	0	0	0	0.82	1.55		
	ئالدى كىچىك قىسمىنى	7.20	392	146.0	54.6	24.3	0	148	87.9	63.9	0.00	0.01	0.00	0	0	0	0	0.00	0	0	0	0.00	0.24		
	ئوتتۇرچە قىسمىنى	7.44	1162	329.7	143.5	53.7	0	275.7	363.1	219.2	0.26	2.60	0.003	0.04	0	0	0	0.002	0	0	0	0.07	0.70		
	ئۆلچەمدىن ئېشىش نىسبىتى (%)			86.4					81.8	25	0	0	0	0	0	0	0	2.7	0	0	0			0	

44	44			44	44	44	44	44	44	44	44	44	44	44	44	44	44	44	44	44	44	44	44	ئەۋرىشكە سانى	
0.244	1.25			0	0	0.045	0	0	0	0	0.21	0.026	8.24	0.52	360.3	1187.0	458.2	0	115.6	335.1	710	2364	7.71	ئالما چوالما قىممىتى	
0	0.42			0	0	0	0	0	0	0	0	0	0.23	0	71	100.4	141.8	0	27.6	65.4	155	428	7.13	ئالما كىچىك قىممىتى	1989
0.06	0.83			0	0	0.003	0	0	0	0	0.03	0.002	2.66	0.18	229.9	377.7	286	0	58.3	153.9	349.8	1208	7.46	ئۈنتۈرىچە قىممىتى	
	0			0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	22.7	84.1					86.4			ئۆلچەمدىن تېشىش نىسبىتى (%)	
43	43	22	22	43	43	43	43	43	43	43	43	43	43	43	43	43	43	43	43	43	43	43	43	ئەۋرىشكە سانى	
0.64	1.25	8	98	0	0	0.02	0	0	0	0	0.29	0.006	7.31	0.56	424.1	1223.4	483.8	0	128.4	42.3	759.4	2524	7.98	ئالما چوالما قىممىتى	
0	0.37	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0.68	0.04	55.6	72.5	144.5	0	16	60.9	145.8	484	7	ئالما كىچىك قىممىتى	1990
0.13	0.08	2	3	0	0	0.001	0	0	0	0	0.03	0.002	2.42	0.23	228.1	416.8	305.8	0	57.6	158.9	354.5	1324	7.38	ئۈنتۈرىچە قىممىتى	
	0	27.2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	27.3	81.8					81.3			ئۆلچەمدىن تېشىش نىسبىتى (%)	

جۇغراپىيىلىك ئورنى ۋە سۇ سۈپىتىنىڭ ئوخشاش بولماسلىقىغا قاراپ، شەھەر ئەۋەسىدىكى يەر ئاستى سۈيىنى تۆۋەندىكىدەك ئۈچ رايونغا ئايرىش مۇمكىن:

18 ـ ئۈمن ئۇستىخىنىڭ شىمالىدىكى رايون بۇ يەر ئاستى سۈيىنىڭ قانتىقلىق دەرىجىسى، مېنرالىلىق دەرىجىسى شەھەر بويىچە ئەڭ يۇقىرى رايون بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە 31 نارىق رايوندا سۈنىڭ قانتىقلىق دەرىجىسى كۆرسەتكۈچى ۋە خلورئىئونى كۆرسەتكۈچى ئەڭ يۇقىرى. 1986 ـ يىلى ئۆلچەمدىن ئېشىپ كېتىش نىسبىتى 50%كە، 1987 ـ يىلى 100% كە يەتتى. 1990 ـ يىلى قانتىقلىق دەرىجىسى 759.4 مىللىگرام/لىترغا يەتتى (ئۆلچەمدىن ئىككى ھەسسە ئېشىپ كەتتى)، مېنىرالىلىشىش دەرىجىسى 2376 مىللىگرام/لىترغا يەتتى. ئەڭ يۇقىرى قىممىتى

كونا شەھەر رايونى يەر ئاستى سۈيىنىڭ قانتىقلىق دەرىجىسى 1986 ـ يىلدىكى 285 مىللىگرام /لىتردىن 1990 ـ يىلى 332.3 مىلگرام/لىترغا، ئۆلچەمدىن ئېشىپ كېتىش نىسبىتى 1986 ـ يىلدىكى 77.3 پىرسەنتتىن 1990 ـ يىلى 81.7% كە يەتتى.

شەرقىي پويىز ئىستانسىسى رايونى سۈنىڭ قانتىقلىق دەرىجىسى ئومۇمەن 200 مىللىگرام/ لىتر بولۇپ، سۇ سۈپىتى بىر قەدەر ياخشى.

3. ئاتموسفېرانى باھالاش

كورلا شەھىرىنىڭ ئاتموسفېرا سۈپىتى 1990 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە پاكىز دەرىجىدە بولۇپ كەلدى.

1986 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە كورلا شەھىرىنىڭ ئاتموسفېرا سۈپىتىنى باھالاشتىكى ئۇنۇمۇبرسال بۇلغىنىشنىڭ كۆرسەتكۈچ سانى

جەدۋەل: 5 ـ 3

يىل	كۆرسەتكۈچ سانى	گۇڭگۇرت (N) ئوكسىدى (مىللىگرام/ كۇب مېتر)	ئازوت ئوكسىدى (مىللىگرام/ كۇب مېتر)	مۇسپېنزىيىلىك دانىچە ماددىلار (مىللىگرام/ كۇب مېتر)	تومۇا بېغىش (گرام/ كۇب مېتر . ئاي)	ئاتموسفېرا سۈپىتىنىڭ كۆرسەتكۈچ سانى (P)
1986	Ci	0.024	0.012	0.7	37.25	3.924
	Pi	0.16	0.12	2.33	1.284	
	Fi	0.041	0.031	0.594	0.335	
1987	Ci	0.029	0.016	0.56	38	3.757
	Pi	0.193	0.016	1.857	1.547	
	Fi	0.062	0.043	0.494	0.412	
1988	Ci	0.021	0.015	0.6	25.82	3.503
	Pi	0.14	0.15	2.013	1.2	
	Fi	0.04	0.043	0.575	0.347	

1989	Ci	0.014	0.015	0.62	27.71	3.422
	Pi	0.093	0.15	2.053	1.126	
	Fi	0.027	0.044	0.6	0.329	
1990	Ci	0.02	0.017	0.75	27.91	3.897
	Pi	0.133	0.17	2.513	1.081	
	Fi	0.034	0.044	0.645	0.277	

ئەسكەرتىش: Ci بۇلغىغۇچى ماددىلارنى كۆزىتىش ـ ئۆلچەش قىممىتىنى، Pi ئاتموسفىرا سۈپىتىنىڭ كۆرسەتكۈچ سانىنى، Fi بۇلغىغۇچى ماددىلارنىڭ ئۆلچەملىك قىممىتىنى كۆرسىتىدۇ.

ئاتموسفىرا مۇھىتىنىڭ سۈپىتى ئۆلچىمى

قوشۇمچە جەدۋەل بىرلىكى: مىللىگرام/كۇپ مېتر

بۇلغىغۇچى ماددىنىڭ نامى	قىممەت ئېلىش ۋاقتى	1 ـ دەرىجىلىك ئۆلچەم	2 ـ دەرىجىلىك ئۆلچەم	3 ـ دەرىجىلىك ئۆلچەم
ئومۇمىي مۇسپېنزىيە لىك مىكرو دانچىلەر	كۈنىگە ئوتتۇرا ھېساب بىلەن	0.15	0.30	0.50
	ھەر قانداق قېتىمدا	0.30	1	1.50
گۈگۈزۇت (N) ئوكسىدى	كۈنىگە ئوتتۇرا ھېساب بىلەن	0.05	0.15	0.25
	ھەر قانداق قېتىمدا	0.15	0.50	0.70
	يىلدا كۈنىگە ئوتتۇرا ھېساب بىلەن	0.02	0.06	0.10
ئازوت ئوكسىدى	كۈنىگە ئوتتۇرا ھېساب بىلەن	0.05	0.10	0.15
	ھەرقانداق قېتىمدا	0.10	0.15	0.30

1986 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە كورلا شەھىرى ئاتموسفىرا سۈپىتىنىڭ (P قىممىتىنىڭ) پەسسللەر بويىچە باھالىنىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 5 ـ 4

يىل	قىش پەسلى	ئەتىياز پەسلى	ياز پەسلى	كۈز پەسلى
1986	3.24	4.49	4.08	3.88
1987	3.24	4.56	2.84	4.38

1988	3. 23	3. 92	3. 59	3. 25
1989	2. 64	3. 02	4	4. 04
1990	3. 19	4. 83	3. 26	4. 30

ئەسكەرتىش: ئاتموسفىرا سۈپىتىنىڭ دەرىجىگە بۆلۈنۈش ئۆلچىمى: P قىممەت 0 —— 4 پاكىزلىقىنى، 4. 01 —— 6بېنىك دەرىجىدە بۆلغانغانلىقنى، 6. 01 —— 8بۆلغانغانلىقنى، 8. 01 —— 10 ئونتۇرىھال بولغانلىقنى، 10< ئېغىر دەرىجىدە بۆلغانغانلىقنى كۆرسىتىدۇ.

بۆلغىنىش تېپى بويىچە ئايرىغاندا، كورلاشەھىرى ئاتموسفىراسىنىڭ بۆلغىنىشى قۇرۇم ـ چاڭ ۋە كۆمۈر ئىسى بىلەن بۆلغىنىش تېپىغا كىرىدۇ. سۈسپېنزىيىلىك دانىچە ماددىلار، ئىس، چاڭ ـ توزان ۋە توپا ئاساسلىق بۆلغۇچى ئامىل ھېسابلىنىدۇ.

كورلا شەھرىنىڭ ئاتموسفىراسىدا سۈسپېنزىيىلىك ماددىلارنىڭ قويۇقلۇق دەرىجىسىنىڭ يىل قەدەر يۇقىرى بولۇشىغا ئاساسلىقى سەبەبنت توزانلىرى: ئىس، چاڭ ـ توزان قويۇقلۇق دەرىجىسىنىڭ يىل قەدەر يۇقىرى بولۇشىغا ئاساسلىقى سانائەت، تۇرمۇش پار قازانلىرىغا ۋە ئائىلىلەردىكى ئوچاق ـ مەشلەرگە كۆمۈرنى يېقىلغۇ قىلىش؛ توپا يېغىشنىڭ كۆپرەك بولۇشىغا ئاساسلىقى قۇرۇم ـ بوران سەۋەبچى بولغان. 1990 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە كورلا شەھىرىدە سانائەتتە ئىشلىتىلىدىغان پار قازىنى 98 گە، ئاھالىلارنى پار بىلەن تەمىنلەشكە ئىشلىتىلىدىغان پار قازان 284 كە يەتتى.

1990 ـ يىلى كورلا شەھىرىدە سانائەتتە ۋە خەلق تۇرمۇشىدا ئىشلىتىلىدىغان پار قازىنىڭ رايونلار بويىچە ئايرىلىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 5 ـ 5

تۈرى	تونناژى	شەھەر رايونى	شەھەر ئەتراپى رايونى	شەھەر ئەتراپىدىكى ناھىيىلەر (28، 29، 30 ـ تۈەنلەر)	شەھەر بويىچە
سانائەت پارقازىنى	<2		1		1
	2~4	6	45		51
	4~20	5	35	4	44
	>20		2		2
	جەمئىي	11	83	4	98
خالق تۇرمۇشىغا ئىشلىتىلىدىغان پار قازىنى	<1	42	15	2	59
	1~2	122	50	15	187
	2~4	31	6		37
	>4	1			1
	جەمئىي	196	71	17	284

بۇنىڭدىن باشقا، شەھەر رايونىغا جايلاشقان باغراش قەغەز زاۋۇتى، ئوت ئېلېكتر ئىستانسىسىدا 35 تونا ـ سائەتلىك ئۆچ پار قازىنى بار بولۇپ، يىللىق كۆمۈر سەرپىياتى 51 مىڭ تونىغا يېتىدۇ. تاشەندىكى بايىنغولىن ئوبلاستلىق ئوت ئېلېكتر ئىستانسىسىدا 25 تونا ـ سائەتلىك بىر پار قازىنى، 65 تونا ـ سائەتلىك ئىككى پار قازىنى بار بولۇپ، يىللىق كۆمۈر سەرپىياتى 78 مىڭ 800 تونىغا يېتىدۇ. يۇقىرىدىكى ئىككى ئوت ئېلېكتر ئىستانسىسى ئاتموسفېراغا يىلىغا 5000 تونىدىن كۆپرەك ئىس ـ توزان، 4000 تونىدىن كۆپرەك كۆمۈر كۈلى چىقىرىدۇ. كۆمۈر كۈلى بەك يەڭگىل بولغاچقا، شامال ھەر تەرەپكە ئۇچۇرۇپ بارىدۇ، شۇڭا ئۇ كورلا شەھىرى ئاتموسفېراسىنى بۇلغايدىغان ئاساسلىق مەنبە ھېسابلىنىدۇ.

كورلا شەھرىنىڭ يىللىق كۆمۈر سەرپىياتى 319 مىڭ 400 تونا بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ساناقتەك ئىشلىتىلمەيدىغىنى 169 مىڭ 700 تونا، بۇنىڭدىن چىقىدىغان زىيانلىق ماددا ئومۇمىي مىقدارى 13 مىڭ 371 تونىغا يېتىدۇ؛ ئاھالىلار كۆمۈر سەرپىياتى تەخمىنەن 149 مىڭ 700 تونا بولۇپ، بۇنىڭدىن چىقىدىغان زىيانلىق ماددا ئومۇمىي مىقدارى 12 مىڭ 400 تونىغا يېتىدۇ. ساناقتەك ئىشلىتىلمەيدىغان ۋە ئاھالىلار ئىشلىتىدىغان كۆمۈر پەيدا قىلىدىغان ئومۇمىي زىيانلىق ماددا مىقدارى 25 مىڭ 771 تونا بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە گۈڭگۈرت (N) ئوكسىدى 2554 تونا، ئازوت ئوكسىدى 3002 تونا، ئىس-توزان 2723 تونا، كاربون چالا ئوكسىدى 16 مىڭ 744 تونا، كاربوگىدراتلار 748 تونا.

كورلا شەھرىنىڭ مەركىزىگە جايلاشقان بايىنغولىن ئوبلاستلىق سېمونت زاۋۇتىدا ماشىنلاشقان ئىككى ئۆرە خۇمدان بار. مۇھىت ئاسراش تارماقلىرىنىڭ تەلىپىگە ئاساسەن، بۇ ئىككى ئۆرە خۇمدانغا ئېلېكتر ستانسىڭ چاڭ ـ توزان سۈمۈرگۈچ ئورنىتىلدى. ھەرخىل سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن، چاڭ ـ توزان سۈمۈرگۈچ نورمال ئىشلىمەيدىكەن، نەتىجىدە بۇ زاۋۇتنىڭ ئۆرە خۇمدانلىرى چاڭ ـ توزانىنى ئۆلچەمدىن ئاشۇرۇپ قويۇۋېتىش ھالىتىدە تۇرۇپ كەلمەكتە. بۇ ئىككى خۇمدان ھەر يىلى 6070 تونا چاڭ ـ توزان قويۇپ بېرىپ شەھەر رايونى ئاتموسفېراسىنى ئېغىر دەرىجىدە بۇلغاپ كەلدى ھەم كورلا شەھرىنىڭ چاڭ ـ توزان بىلەن بۇلغىنىشىدىكى ئاساسىي مەنبە بولۇپ قالدى.

يۇقىرىقىلاردىن قالسا، ھەرخىل ماتورلۇق قاتناش ۋاستىلىرى چىقىرىدىغان گازلارمۇ كورلا شەھىرى ئاتموسفېراسىنىڭ بۇلغىنىشىغا سەۋەبچى بولماقتا. 1990 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە كورلا شەھىرىدە ھەرخىل ماتورلۇق قاتناش ۋاستىسى 12 مىڭ 99 نا يەتتى. ئۇلارنىڭ يىللىق ماي سەرپىياتى 16 مىڭ تونا بولۇپ، بۇنىڭدىن چىقىدىغان ئومۇمىي زىيانلىق ماددا 386 تونىغا يېتىدۇ.

كورلا شەھرىنىڭ جۇغراپىيىلىك ئورنى ۋە كۆكەرتىلىش نىسبىتى تۆۋەن بولۇشتەك سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن، ئاتموسفېرا مۇھىتىدا لەيلىگۈچى چاڭ ـ توزانلار بىر قەدەر كۆپ. ھۆل ـ يېغىن مىقدارى ئاز بولۇش، لەيلىگۈچى چاڭ ـ توزان ئوڭايلىقچە يەرگە چۈشەلمەسلىك ۋەجىدىن چاڭ ـ توزانلىق ھاۋا كىسلىماتى شەكىللىنىدۇ، بۇمۇ كورلا شەھرىنىڭ ئاتموسفېرا مۇھىتىنىڭ سۈپىتىگە تەسىر يەتكۈزىدۇ.

كۆزىتىش ـ ئۆلچەش نەتىجىسىدىن كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، كورلا شەھرىنىڭ ئاتموسفېراسىنى بۇلغايدىغان دانىچە ماددىلار ۋە توپا يېغىش فاكتورلىرى يەسسىلەر بويىچە ئايرىغاندا، ئەتىياز ۋە كۈزدە قالغان ئىككى يەسسىلەشكەندىن كۆپ بولىدۇ؛ گۈڭگۈرت (N) ئوكسىدىنىڭ قويۇقلۇق دەرىجىسى قىش يەسسىدە قالغان يەسسىلەشكەندىن كۆپ بولىدۇ. فوتكىمىيىلىك رايونلار بويىچە ئايرىغاندا، ساناقەت رايونى بىلەن ئاھالىلار رايونلىرىدا باشقا رايونلاردىكىدىن كۆپ بولىدۇ.

1986 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە كورلا شەھرى ئاتموسفېراسى سۈپىتىنىڭ (P قىممىتىنىڭ) فونكسىيىلىك رايونلار بويىچە باھالىنىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 5 ـ 6

فۇنكسىيىلىك رايون	1986 ـ يىل	1987 ـ يىل	1988 ـ يىل	1989 ـ يىل	1990 ـ يىل
ماناپەت رايونى	5.18	7	4.52	3.87	4.64
سودا رايونى	3.76	3.38	4.50	4.12	4.20
ئاھالە رايونى	4.79	3.64	3.37	4.46	5.40
مەدەنىيەت رايونى	3.31	2.78	2.79	2.43	2.86
قاتناش زىچ رايون	2.57	1.99	2.13	2.13	2.35

4. شاۋقۇننى باھالاش

كورلا شەھەر رايونىدىكى شاۋقۇن مەنبەسى ئاساسەن قاتناش شاۋقۇنى، تۇرمۇش شاۋقۇنى ۋە سودا شاۋقۇنىنى ئۆزئىچىگە ئالىدۇ. قۇرۇلۇش تۇرلىرىنىڭ تېز كۆپەيمىشىگە ئەگىشىپ، قۇرۇلۇش شاۋقۇنىمۇ مەلۇم قاراشقا بولمايدىغان شاۋقۇن مەنبەسى بولۇپ قالدى.

كورلا شەھىرىدە قاتناش شاۋقۇنى ئومۇمەن ئالغاندا ئۆلچەمدىكىدىن ئېشىپ كەتمىدى، ئەمما قىسمەن يوللاردا قاتناش قىستاڭچىلىقى تۇيەيلىدىن قاتناش شاۋقۇنى ئۆلچەمدىكىدىن ئېشىپ كېتىدىغان ئەھۋاللارمۇ مەۋجۇت.

ئىلگىرىكى يىللاردىكى كۆزىتىش ـ ئۆلچەش نەتىجىسىدىن قارىغاندا، «ئىتتىپاق» بويى، «خەلق» بويى، «تەڭرىتاغ» بويىدا قاتناش شاۋقۇنىنىڭ ئوتتۇرىچە قىممىتى دۆلەت ئېلان قىلغان ئۆلچەمدىكىدىن ئاساسىي جەھەتتىن ئېشىپ كەتكەن.

كورلا شەھىرىنىڭ رايونلار مۇھىتى جەھەتتىن ئېيتقاندا، شاۋقۇنىنىڭ ئۆلچەمدىكىدىن ئېشىپ كېتىشى ئالاھىدە تۇرالغۇ ئۆي رايونى ۋە ئاھالە، مەدەنىيەت ـ مائارىپ رايونىدا ئەڭ ئېغىر.

ئومۇمىي جەھەتتىن قارىغاندا، 1990 ـ يىلنىڭ ئاخىرىغىچە كورلا شەھىرىدە قاتناش شاۋقۇنى ۋە رايون مۇھىتى شاۋقۇنىنىڭ ئوتتۇرىچە ئەڭ ئۇنۇملۇك ئاۋاز دەرىجىسى 1987 ـ يىلدىن باشقا يىللاردا دۆلەت ئېلان قىلغان ئۆلچەم دائىرىسىدە بولۇپ كەلدى.

1986 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە كورلا شەھىرىنىڭ رايونلار مۇھىتىدىكى شاۋقۇنلارغا دائىر سانلىق مەلۇماتلار

جەدۋەل: 5 - 7 بىرلىكى: ئاۋاز دەرىجىسى (دېتسىبېل)

يىل	تور-كاتەك-نىڭ چوڭ-كىچىكلىكى (مېتر × مېتر)	تور-كا-تەكنىڭ ئومۇ-مىي سانى	تور-كا-تەكنى قاپلىغان نوپۇس سانى	L_{1000} ئاۋاز دەرىجە-سىنىڭ ئوتتۇ-رىچە قىممە-تى	S	L_{710} ئاۋاز دەرىجە-سىنىڭ ئوتتۇ-رىچە قىممە-تى	S	L_{500} ئاۋاز دەرىجە-سىنىڭ ئوتتۇ-رىچە قىممە-تى	S
1986	250×250	106	84 540	55	8.4	58.6	8.8	53.3	7.8	49.7	7.2
1987	250×250	105	87 900	56.3	8	60.4	8.4	55.4	7.7	51.8	7.3
1988	250×250	106	92 880	51.2	5	53.7	5.3	49.6	4.7	47.1	4.3
1989	250×250	120	97 980	53.5	8	56.3	8.8	52.1	7.2	48.8	6.1
1990	250×250	120	103 260	51.8	5.6	53.9	5.6	50.8	5.5	48.2	4.9

ئەسكەرتىش: L_{10}: 10% ۋاقىت ئېشىپ كەتكەن ئاۋاز دەرىجىسىنى كۆرسىتىدۇ، باشقىلىرىمۇ شۇ تەقلىدە ھېسابلىنىدۇ. L_{1000} تەك ئۇنۇملۇك ئاۋاز دەرىجىسىنى كۆرسىتىدۇ. S ئۆلچەش ئۇنۇملۇك قىممەتكە ئىگە بولغان ۋاقىتنىڭ ئوتتۇرىچە ۋاقتى بولۇپ، ئاستا بولغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ.

دۆلەت ئېلان قىلغان شەھەرلەرنىڭ رايونلار مۇھىتىدىكى شاۋقۇنلار ئۆلچىمى

قوشۇمچە جەدۋەل بىرلىكى: تەك ئۇنۇملۇك ئاۋاز دەرىجىسى (دېتسىبېل)

قوللىنىشقا باب كېلىدىغان رايونلار	كۈندۈزى	كېچىسى
ئالاھىدە تۇرالغۇ ئۆي رايونى	45	35
ئاھالە، مەدەنىيەت - ماارىپ رايونى	50	40
1 - خىلدىكى ئارىلاش رايون	55	45
2 - خىلدىكى ئارىلاش رايون، مەركىزىي سودا رايونى	60	50
سانائەت مەركەزلەشكەن رايون	65	55
غول قاتناش لىنىيىسىدىكى يوللارنىڭ ئىككى تەرىپى	70	55

1986 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە شەھەرنىڭ فونكسىيىلىك رايونلىرى مۇھىتىدىكى شاۋقۇنلارنى كۆزىتىش ـــ ئۇلچەش ئەھۋالى

جەدۋەل: 5 ـ 8

فونكسىيىلىك رايون		ئالامىدە تۈرالغۇ ئۇي رايونى			ئاھالە، مەدەنىيەت ـ مائارىپ رايونى			1 ـ خىلدىكى ئارىلاش رايون			2 ـ خىلدىكى ئارىلاش رايون		
		A_1	Mu	S	A_1	Mu	S	A_1	Mu	S	A_1	Mu	S
1986	L_{10}				54.5	72	6	56.1	69	7.3	67.1	76	7.5
	L_{50}				49.9	66	5	51.6	66	7	58.6	72	7.9
	L_{90}				46.9	64	5.2	48.7	62	6.2	53.2	71	7.8
	L_{***}				51.1	67.4	5.4	52.7	66.8	7.2	62.4	72.3	7.8
1987	L_{10}	59	66	9.9	58.1	76	6.4	55.7	66	5	66.2	79	9.2
	L_{50}	56	62	8.5	53	72	5.8	51.3	59	4.1	60.9	72	7.9
	L_{90}	53	60	9.9	49.4	65	5.3	48.2	53	3.5	57.2	66	7.4
	L_{***}	56.5	62.4	8.3	54	74	6.1	51.9	61.4	4.5	61.9	74	8.2
1988	L_{10}	52.5	55	3.5	52.6	70	5	53.9	61	3.9	58.7	72	6.7
	L_{50}	47	47	0.0	48.6	63	4.2	49	54	3.3	54	68	6.5
	L_{90}	45.5	46	0.7	46.3	60	3.8	46.6	52	3.7	51	66	6.4
	L_{***}	50	50.3	0.4	50.2	67.7	4.6	51.2	57.6	3.6	55.6	67.8	6.5
1989	L_{10}	48	53	7.1	52.2	68	3.6	55.8	64	4.2	57.8	71	6.8
	L_{50}	46	51	7.1	48.7	64	3.6	52	61	4.7	54.8	70	7.9
	L_{90}	44	49	7.1	46	60	3.4	49.3	57	4.5	52.7	69	8
	L_{***}	46.2	51.3	7.2	49.7	65.4	3.4	53.3	61.8	4.4	55.6	70.3	7.6
1990	L_{10}	50	55	7.1	52.9	76	5.1	52	65	7.2	60.8	74	6.9
	L_{50}	45.5	50	6.4	49.7	74	5	49.7	59	5.9	57.4	73	7.9
	L_{90}	42.5	48	7.8	47.3	63	3.9	46.7	56	6.9	54.8	73	8.8
	L_{***}	47.2	52.4	7.4	50.8	73.9	5.1	49.9	61.4	6.7	58.5	73.4	7.5

ئەسكەرتىش: L_{***} ـــ تەڭ ئۇنۇملۇك ئاۋاز دەرىجىسى.

5. قاتتىق ھالەتتىكى تاشلاندۇق نەرسىلەر

كورلا شەھىرىدە قاتتىق ھالەتتىكى تاشلاندۇق نەرسىلەر ئاساسلىقى پار قازان داشقىلى، كۆمۈر كۈلى، كۆمۈر تېشى، سانائەت ئەخلىتى، سانائەت چاڭ ـ توزىنى، بىناكارلىق ئەخلىتى ۋە تۇرمۇش ئەخلىتى قاتارلىقلارنى ئۆزئىچىگە ئالىدۇ.

1990 ـ يىلى سانائەتتىن چىققان قاتتىق ھالەتتىكى تاشلاندۇق نەرسىلەر مىقدارى 50 مىڭ تونناغا يەتتى، بۇنىڭ 50 پىرسەنتىدىن ئومۇملاشتۇرۇپ پايدىلىنىلدى، قالغان قىسمى تالاغا دۆۋىلەپ قويۇلدى. كۆمۈر تېشى 154 مىڭ تونناغا يەتتى، بۇ ئاساسەن بايىنغولىن ئوبلاستلىق كۆمۈركېنى، يېزا ئىگىلىك 2 ـ شى كۆمۈركېنى، يېزا ئىگىلىك 2 ـ شى خاماڭگۇ كۆمۈركېنىدىن چىققان. كۆمۈر كۈلى 16 مىڭ تونناغا يەتتى، بۇ ئاساسەن بايىنغولىن ئوبلاستلىق ئوت ئېلېكتر ئىستانسىسىدىن چىققان. 1990 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر، كورلا شەھىرىدە شەھەر ئاھالىسى 159 مىڭغا يەتتى، يىلىغا 110 مىڭ توننا تۇرمۇش

ئەخلىتى چىقىدۇ، بۇئەخلەتلەر بىر تەرەپ قىلىنمايلا تالغا دۆۋىلەپ قويۇلىدىغان بولغاچقا، شامال چىقسىلا تەرەپ-تەرەپكە ئۇچۇپ كېتىدۇ، بۇمۇ مۇھىتنى بۇلغايدىغان مۇھىم ئامىل.

1986 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە كورلا شەھىرىدە ئەخلەتلەرنىڭ بىر تەرەپ قىلىنىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 5 - 9

تۈرى		1986 - يىل	1987 - يىل	1988 - يىل	1989 - يىل	1990 - يىل
شەھەر-بازار ئاھالىسى (10مىڭ نادەم)		13.4	13.9	14.2	15.4	15.9
قۇرۇلۇشى پۈتكەن رايونلار كۆلىمى (كۋادرات كىلومېتر)		32	32	32	33	36
تازىلاشقا تېگىشلىك كۆلەم (10مىڭ كۋادرات مېتر)		129	129	129	129	129
ئەسلىيەتتە تازىلانغان كۆلەم (10مىڭ كۋادرات مېتر)		80	80	80	85	85
يىغىش - توشۇش شەكلى ۋە ئۇسكۇنىلەر	ئەخلەت ماشىنىسى	3	3	3	4	4
	ئەخلەت ساندۇقى					340
ئەخلەتلەرنىڭ توشۇلۇش ئەھۋالى	مەيدان (كۋادرات مېتر)	60 000	60 000	60 000	60 000	60 000
	دۆۋىلىنىش مىقدارى (تونىا)	56 000	58 000	60 000	77 000	110 000
	دۆۋىلىنىش شەكلى	تالاغا دۆۋىلەنگەن	تالاغا دۆۋىلەنگەن	تالاغا دۆۋىلەنگەن	تالاغا دۆۋىلەنگەن	تالاغا دۆۋىلەنگەن
ئەخلەتلەرنىڭ بىر تەرەپ قىلىنىش ئەھۋالى (10مىڭ تونىا)			0.014	0.05	0.061	0.25

6. قۇرۇلۇش تۈرلىرىنىڭ مۇھىتقا كۆرسىتىدىغان تەسىرىنى باھالاش خىزمىتى

1984 - يىلدىن باشلاپ، ئوبلاستلىق، شەھەرلىك مۇھىت كۆزىتىش - ئۇلچەش پونكىتلىرى كورلا شەھەر رايونىدىكى باغراش قەغەز زاۋۇتى قۇرۇلۇشى، ئاپتونوم ئوبلاستلىق سىمونت زاۋۇتىنى كېڭەيتىش قۇرۇلۇشى ۋە شىنجاڭ كاۋچۇك زاۋۇتى، ئاپتونوم ئوبلاستلىق توقۇمىچىلىق فابرىكىسى، ناشىدەن 2 - قۇدۇقىنى ئېچىش قۇرۇلۇشى قاتارلىق قۇرۇلۇش تۈرلىرىنىڭ مۇھىتقا كۆرسىتىدىغان تەسىرىنى باھالاش خىزمىتىنى ئىشلىدى.

1989 - يىل 4 - ئايدا تارىم نېفىت - تەبىئىي گاز چارلاش - ئېچىش قوماندانلىق شتابى كورلا شەھىرىدە قۇرۇلغاندىن كېيىن، تارىم نېفىت بازىسى تۈرمۇش رايونى قۇرۇلۇشى ۋە كورلا شەھەرلىك پاسكىنا سۇنى ئوكسىدلاشتۇرۇش كۆلچىكىنى كېڭەيتىپ ياساش قۇرۇلۇشى ھەم سۇنئىي ھەمراھ يەر ئوستى پونكىتى، غەربىي پويىز ئىستانسىسى تارىم نېفتىنى پويىزغا قاچىلاش ئىسكىلاتى قاتارلىق يېگىدىن ياسىلىدىغان قۇرۇلۇش تۈرلىرىگە ماسلىشىپ، بۇ قۇرۇلۇش تۈرلىرىنىڭ مۇھىتقا كۆرسىتىدىغان تەسىرىنى باھالاش بويىچە دوكلاتنامە يېزىش تۈزۈمى ئورنىتىلدى.

1984 - يىلدىن باشلاپ كورلا شەھىرىدە «ئۈچ بىرلا ۋاقىتتا بولۇش» تۈزۈمى (يەنى بۇلغىنىشنىڭ ۋە باشقا ئومۇمىي ئاپەتلەرنىڭ ئالدىنى ئالىدىغان مۇئەسسەسلەرنى ئاساسىي قۇرۇلۇش بىلەن بىرلا ۋاقىتتا

لايىھەلەش، بىرلا ۋاقىتتا ياساش، ئۇلارغا بىرلا ۋاقىتتا مەبلەغ سېلىش پرىنسىپى ۋە تۈزۈمى) ئىجرا قىلىندى، بۇ خىزمەت 1985 ـ يىلدىن ئېتىبارەن توغرا ئىزغا چۈشتى. 1984 ـ يىلدىن 1986 ـ يىلغىچە جەۋلە ـ ئوتتۇرا قۇرۇلۇش تۈرلىرىدە «ئۈچ بىرلا ۋاقىتتا بولۇش» بويىچە جەدۋەل تولدۇرۇش نىسبىتى 100% كە، كىچىك قۇرۇلۇش تۈرلىرىدە تەخمىنەن 85% كە يەتتى.

1986 ـ يىلدىن بۇيان، شەھەرلىك مۇھىت ئاسراش ئىدارىسى ئۆزىگە قاراشلىق رايون دائىرىسىدىكى كىچىك قۇرۇلۇش تۈرلىرى ھەم يېزا ـ بازار كارخانىلىرىنىڭ يېڭى قۇرۇلۇش تۈرلىرىدە قۇرۇلۇشلارنىڭ مۇھىتقا كۆرسىتىدىغان تەسىرى توغرىسىدا دوكلات پېزىش تۈزۈمى ۋە «ئۈچ بىرلا ۋاقىتتا بولۇش» تۈزۈمىنى ئىجرا قىلدى. 1986 ـ يىلى قۇرۇلۇش تۈرلىرىنىڭ مۇھىتقا كۆرسىتىدىغان تەسىرى توغرىسىدا دوكلات پېزىش تۈزۈمى ۋە «ئۈچ بىرلا ۋاقىتتا بولۇش» تۈزۈمى ئىجرا قىلىنغان ئورۇن ئۇچقە، 1987ـيىلى ئالتىنگە، 1988 ـ يىلى 12 گە، 1989 ـ يىلى 19 غا، 1990 ـ يىلى 14 كە يەتتى.

Ⅲ باب

مۇھىت ئاسراش ۋە ئۇنىۋېرسال تىزگىنلەش

1 § . سۇنىڭ بۇلغىنىشىنى تىزگىنلەش

80 ـ يىللارنىڭ باشلىرىدا باغراش كۆلى ئىكولوگىيىلىك سىستېمىسىنى ئۇنىۋېرسال تىزگىنلەشكە ئاپتونوم رايونلۇق ۋە ئاپتونوم ئوبلاستلىق باشقۇرۇش تارماقلىرى مەسئۇل بولدى. 1983 ـ يىلى «ئازاد-لىق» 1 ـ ئۆستەڭنىڭ سۈيى توختىتىلىپ ۋە قارا شەھەر دەريالىق غەربىي تارماق ئۆستىگى ئارقىلىق كۆنچى دەريالىنى سۇ بىلەن تەمىنلەش تىزگىنلىنىپ، باغراش كۆلىگە كىرىدىغان سۇ كۆپەيتىلدى. شۇ يىلى باغراش كۆلى غەربىي سۇ پومپىسى پونكتى پۈتتۈرۈلدى ھەم سىناق تەرىقىسىدە ئىشلىتىلىشكە باشلىدى. غەربىي سۇ پومپىسى پونكتى باغراش كۆلىنىڭ سۈيىنى كۆنچى دەريالىغا چىقىرىپ، كۆل سۈيىنىڭ ئايلىنىشىنى تېزلىتىپ، كۆل سۈيىنىڭ تۇزسىزلىنىشىغا تۈرتكە بولدى.

كۆنچى دەريالى يافسىدىكى تاشدەن ۋە كونا شەھەر رايونىدىكى مۇھىتنى بۇلغىشى ئېغىر بولغان بىر نەچچە ئورۇن بۇلغاشنى تىزگىنلەش بويىچە پائال تەدبىر قوللاندى. 1985 ـ يىلدىن باشلاپ، ئاپتونوم ئوبلاستلىق قەغەز زاۋۇتى ئىشقارلىق ئۈسۈل بىلەن ئىشلەپچىقىرىشنى ئىمتىنوراد-نكاللىق ئۈسۈل بىلەن ئىشلەپچىقىرىشقا ئۆزگەرتتى؛ شۇ يىلى ئاپتونوم ئوبلاستلىق قەغەز زاۋۇتى بىلەن يېزا ئىگىلىك 2 ـ شى قەغەز زاۋۇتى دادىل ئىسلاھ قىلىپ، ئاق سۇ (يەنى قەغەز ئىشلەش جەريانىدا تولۇق پايدىلىنىلمىغان، كېرەكسىز سۇغا قوشۇلۇپ چىقىپ كەتكەن قەغەز بوتقىسى سۈيى) نى يىغۋېلىش ھۈنەر سەنئىتىنى قوللاندى. بۇنىڭ بىلەن قەغەز ئىشلەشتىن چىقىدىغان كېرەكسىز سۇ ئازبىپلا قالماستىن، بەلكى كېرەك-سىز سۇدىن ھەر تەرەپلىمە پايدىلىنىشنىڭ ئىقتىسادىي ئۈنۈمى ئۈستى.

1986 ـ يىل 8 ـ ئايدىن ئىلگىرى، يېزا ئىگىلىك 2 ـ شى «خۇگۇالا» توقۇمچىلىق فابرىكىسى ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدا چىققان كېرەكسىز سۇنى بىر تەرەپ قىلمايلا لەنگەر زەيكىشىگە قويۇپ بېرىپ، مۇھىتنى ئېغىر دەرىجىدە بۇلغاپ كەلگەنىدى. 1986 ـ يىل 9 ـ ئايدا بۇ زاۋۇت 1 مىليون 300 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىپ، يىلىغا 1 مىليون تونىنا پاسكىنا سۇنى بىر تەرەپ قىلىدىغان زاۋۇت قۇردى. بۇ زاۋۇتنا بىر تەرەپ قىلىنغان كېرەكسىز سۇنىڭ كۆرسەتكۈچى مۇنداق بولدى: سۇسپېنزىيىلىك مادىدا 67 مىللىگرام/لېتر، خىمىيىلىك ئوكسىگىن تەلەپ قىلىش مىقدارى 6 مىللىگرام/لېتر، بىئولوگىيىلىك ئوكسىگىن سەرپ قىلىش مىقدارى 40 مىللىگرام/لېتر، رەڭ دەرىجىسى 30 پىرلىك. زاۋۇتنا بىر تەرەپ قىلىنغان كېرەكسىز سۇ لەنگەر يېزىسىدىكى كۆنچى دەريالىنىڭ شىمالىي قىرغىقىغا جايلاشقان ئوكسىدلاش-تۇرۇش كۆلچىكىگە باشلىنىپ داۋاملىق بىر تەرەپ قىلىندى. مۇشۇنداق بىر تەرەپ قىلىش ئارقىلىق، رەڭ دەرىجىسىدىن باشقا تۇرلۇك كۆرسەتكۈچلەر دۆلەت ئېلان قىلغان كېرەكسىز سۇ چىقىرىۋېتىش ئۆلچىمىگە يەتكۈزۈلۈپ، كېرەكسىز سۇلار ئاخىرىدا كۆنچى دەريالىغا قويۇۋېتىلىدىغان بولدى.

1989 ـ يىلى ئاپتونوم رايونلۇق مۇھىت كۆزىتىش ـ ئۆلچەش مەركىزىي پونكىتى بىلەن ئوبلاستلىق مۇھىت كۆزىتىش ـ ئۆلچەش پونكىتى زىممىسىگە ئالغان دۆلەتنىڭ 7 ـ بەش يىللىق پىلانىدىكى تەتقىقات تۈرى — قەغەز ئىشلەشتىن چىققان كېرەكسىز سۇنى يەرگە سىڭدۈرۈپ تازىلاش ئۇسۇلى كورلا شەھرىدە يولغا قويۇلدى ۋە ئوبلاستلىق قەغەز زاۋۇتىنىڭ شىمالىدىكى دۆڭلۇككە كۆلىمى 40 مىڭ كۇادرات مېتر كېلىدىغان پاسكىنا سۇ بىر تەرەپ قىلىش كۆلچىكى ياسالدى. ئىشلەپچىقىرىشتىن چىققان كېرەكسىز سۇ مۇشۇ كۆلچەككە باشلىنىپ، دەرىجىمۇ دەرىجە تىندۇرۇلغاندىن كېيىن قايتا پايدىلىنىلدى. 1990 ـ يىلى تىندۇرۇلغاندىن كېيىنكى كېرەكسىز سۇدىن پايدىلىنىپ، 200 مو يەرگە كۆچەت قويۇلغانىدى، بۇ كۆچەتلەر ئوبدان ئۆستى.

1989 ـ يىلى يېزا ئىگىلىك 2 ـ شى قەغەز زاۋۇتى زاۋۇتنىڭ غەربىي شىمال تەرىپىدىكى تەبىئىي ئويمان جايغا كېرەكسىز سۇنى قويۇپ بېرىپ، كېرەكسىز سۇنى پارغا ئايلاندۇرۇش ۋە يەرگە سىڭدۈرۈۋېتىش ئۇسۇلى بىلەن بىر تەرەپ قىلدى، شۇنىڭدىن ئېتىبارەن بۇ زاۋۇت ئىشلەپچىقىرىشتىن چىققان كېرەكسىز سۇنى كۆنچى دەريالىغا بۇلاستە قويۇپ بەرمەيدىغان بولدى. 1990 ـ يىلى شەھەرگە قاراشلىق يېڭىشەھەر يېزىسى يېزا ئىگىلىك 2 ـ شى قەغەز زاۋۇتىغا يېقىن ئورۇنچى ـ قەشقەر تاشيولىنىڭ تاشەن قىسمىنىڭ شىمالىي تەرىپىدىكى دۆڭلۇكتە يىلىغا 30 مىليون دانە خىش ئىشلەپچىقىرىدىغان خىش زاۋۇتى قۇردى ۋە يېزا ئىگىلىك 2 ـ شى قەغەز زاۋۇتىدىن چىققان كېرەكسىز سۇدىن پايدىلىنىپ خىش پىشۇرۇپ، زىيانلىق تەرسىنى پايدىلىق تەرسىگە ئايلاندۇرۇپ، ئىشلەپچىقىرىشتىن چىققان كېرەكسىز سۇدىن پايدىلىنىش مەسىلىسىنى خېلى ئوبدان ھەل قىلدى.

1989 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى دۆلەت 6 مىليون يۈەن مەبلەغ سالغان كورلا شەھەرلىك تۇرۇبا سۇيى زاۋۇتىنىڭ قۇرۇلۇشى باشلاندى. بۇ قۇرۇلۇش پۈتكەندىن كېيىن، شەھەرنىڭ سانائىتىگە ۋە شەھەر ئاھالىلىرىغا كېرەكلىك سۇنى مۇشۇ زاۋۇت تەمىنلەيدۇ. شەھەر رايونىدىكى ماشىنىلاشقان قوغۇقلار زاپاس قوغۇق سۈپىتىدە كۆپىنچە ۋاقىتتا تاقۇۋېتىلىدۇ، بۇنىڭ بىلەن بىر ئاستىدىن ئېلىنىدىغان سۇ مىقدارى كۈندىن كۈنگە ئازىيىدۇ، بىر ئاستى سۈيىنىڭ قاتتىقلىق دەرىجىسى كۆرۈنەرلىك تۆۋەنلەيدۇ.

شەھەر بويىچە تۇرمۇشتىن چىققان كېرەكسىز سۇنى ئۇنۇملۇك بىر تەرەپ قىلىش ئۈچۈن، 1986ـيىلى شەھەرلىك ھۆكۈمەتنىڭ 960 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىشى بىلەن، تۇرمۇشتىن چىققان كېرەكسىز سۇنى ئوكسىدلاشتۇرۇش كۆلچىكى ياسالدى. بۇ كۆلچەك شۇ يىلى 11 ـ ئايدا ئىشلىتىلىشكە باشلىدى، ئۇنىڭدا كۈنىگە 3000 تونىنا پاسكىنا سۇ بىر تەرەپ قىلىنىدۇ.

1990 ـ يىلى شەھەر نوپۇسى 159 مىڭغا، ھەركۈنى تۇرمۇشتىن چىققان پاسكىنا سۇ 842.4

تونىغا يەتتى، ئەسلىدىكى ئوكسىدلاشتۇرۇش كۆلچىكى تۇرمۇشتىن چىقىدىغان پاسكىنا سۇنى بىر تەرەپ قىلىشتا كۆندىن كۈنگە ئېشىپ بېرىۋاتقان ئېھتىياجنى قاندۇرالمايدىغان بولۇپ قالدى. شۇڭا، شەھەرلىك مۇكۇمەت تارىم نېفىت ـ تەبئىي گاز چارلاش ـ ئېچىش قوماندانلىق شتابىنىڭ تۇرمۇش رايونى قۇرۇلۇشى ئېلىپ بېرىلغان بۇرسەتتىن ۋە بۇ جەھەتتىكى كۆچلەردىن پايدىلىنىپ، ئوكسىدلاشتۇرۇش كۆلچىكىنىڭ سىغىمىنى 6000 كۇب مېتىرغا كېڭەيتتى، بۇنىڭ بىلەن ئوكسىدلاشتۇرۇش كۆلچىكىنىڭ كۈندىلىك پاسكىنا سۇنى بىر تەرەپ قىلىش مىقدارى 10 مىڭ كۇب مېتىرغا يەتتى.

§ 2 . ئىس، چاڭ ـ توزاننى تىزگىنلەش

بايىنغولىن ئوبلاستلىق سېمونت زاۋۇتى كورلا شەھىرى بويىچە مۇھىتنى ئېغىر دەرىجىدە بۇلغايدىغان ئورۇن بولۇپ، كۈنىگە تەخمىنەن 20 تونىا سېمونت توزىنى چىقىرىدۇ، بۇ ئاتموسفېرا مۇھىتى سۇپىتىگە ئېغىر تەسىر يەتكۈزىدۇ. ئوبلاستلىق، شەھەرلىك مۇكۇمەتلەر ۋە مۇھىت ئاسراش تارماقلىرى بۇ زاۋۇتنىڭ سېمونت توزىنى تېزگىنلىشىگە كۈچ قېتىم ھەيدەكچىلىك قىلدى. بۇ زاۋۇت 1985 ـ يىلدىن باشلاپ 1 مىليون يۈەندىن كۈپ مەبلەغ سەرپ قىلىپ، ئاساسلىق ئىككى خۇمدانغا تۇرۇبىسىمان ئېلېكتر سىناتىك چاڭ ـ توزان تازىلاش ئەسۋابى ئورناتتى.

شەھەرلىك مۇھىت ئاسراش ئىدارىسى كۆمۈر ئىسىنىڭ مۇھىتنى بۇلغىشىنى تېزگىنلەش ئۈچۈن، 1988 ـ يىلى ئاپتونوم رايونلۇق سايمان قېلىپى زاۋۇتى، ئاپتونوم ئوبلاستلىق نېفىت شىركىتى، ئاپتونوم ئوبلاستلىق پارتكوم، نېفىتلىكنى قىزمىكىلىق چارلاش 3 ـ باشقارمىسى، بوستان مېھمانخانىسى، «641» گېئولوگىيىلىك چارلاش چوڭ ئەترىتى قاتارلىق شەھەر مەركىزىي رايونىغا جايلاشقان ئورۇنلاردىن پار قازانلىرىنى چەكلىك مۇددەت ئىچىدە ئوچۇشاش تەدبىرىنى قوللىنىشنى تەلەپ قىلدى. 1990 ـ يىلغا قەدەر تۆت ئورۇن ئوچۇشاش تەدبىرىنى قوللاندى، بۇنىڭ ئىچىدە ئوبلاستلىق نېفىت شىركىتى بىلەن ئاپتونوم رايونلۇق سايمان قېلىپى زاۋۇتى نەمدەلمە چاڭ ـ توزان تازىلاش ئەسۋابى ئورناتتى. ئوبلاستلىق پارتكوم ۋە «641» گېئولوگىيىلىك چارلاش چوڭ ئەترىتىمۇ شۇنداق چاڭ ـ توزان تازىلاش ئەسۋابى ئورنىتىشقا كىرىشتى.

§ 3 . شاۋقۇننى تىزگىنلەش

كورلا شەھىرى جەنۇبىي شىنجاڭ بىلەن شىمالىي شىنجاڭ ئوتتۇرىسىدىكى مۇھىم ئۆتكەل بولغاچقا، قاتناش شاۋقۇنى خېلى ئېغىر ئىدى. شۇڭا شەھەرلىك مۇكۇمەت قاتناش تەرتىپىنى، قاتناش مۇھىتىنى ياخشىلاپ، كۈندىن ـ كۈنگە تەرەققىي قىلىۋاتقان قاتناش ئىشلىرىنىڭ ئېھتىياجىنى قاندۇرۇش، شاۋقۇننى ئۇنۇملۇك ئازايتىش ئۈچۈن پائال تەدبىر قوللاندى.

1985 ـ يىلدىن باشلاپ، شەھەر رايونىدىكى «ئىتتىپاق» يولى، «خەلق» يولى، سايباغ يولى، قاتناش يولى كېڭەيتىلدى ۋە ئۆزگەرتىپ ياسالدى، يېڭىدىن دەريا بويى يولى، «قۇرۇلۇش» يولى ياسالدى. بۇ يوللاردا ماتورلۇق قاتناش ۋاسىتىلىرى يولى، ئاستا يۈرىدىغان قاتناش ۋاسىتىلىرى يولى ۋە پىيادىلەر يولى ئايرىۋېتىلدى. شەھەر رايونىدا ئادەملەر بىلەن قاتناش ۋاسىتىلىرى، يولوچىلار ئاپتوموبىللىرى بىلەن يۈك ئاپتوموبىللىرى ئايرىم ـ ئايرىم يوللاردا قاتناش يولغا قويۇلدى ھەم سىگنال بېرىش مەنئىي قىلىنىدى. غان لىنىيىلەر بەلگىلەندى، شەھەرگە كىرىدىغان يۈك ئاپتوموبىللىرى دەريا بويى يولى بىلەن قاتنايدىغان

قىلىنسپ، شەھەر رايونىدا قاتناپدىغان ئاپتوموبىللار ئازايتىلدى. شەھەر رايونىدا ئادەملەر بىلەن ئاپتومو- بىللار يول تالىشىدىغان زىددىيەت پەيدا بولدى، شۇنداقلا قاتناش ھادىسىسىنىڭ يۈز بېرىش نىسبىتى ۋە قاتناش شاۋقۇنىنىڭ دېتسىبېل قىممىتى ئۇنۇملۇك تۆۋەنلىتىلدى.

§ 4 . قاتتىق ھالەتتىكى تاشلاندۇق نەرسىلەرنى بىر تەرەپ قىلىش

1990 ـ يىلى ساناقتىن چىققان قاتتىق ھالەتتىكى تاشلاندۇق نەرسىلەرنىڭ مىقدارى 50مىڭ تونىنغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ھەر تەرەپلىمە پايدىلىنىلغىنى 25 مىڭ تونىنا بولۇپ، پايدىلىنىش نىسبىتى 50% كە يەتتى؛ شۇ يىلى چىققان تۇرمۇش ئەخلىتى 145 مىڭ تونىنا بولۇپ، بۇنىڭ 54 مىڭ تونىسى سىرتقا توشۇپ چىقىرىۋېتىلدى. قاتتىق ھالەتتىكى ساناقات تاشلاندۇقلىرى ۋە تۇرمۇش ئەخلەتلىرىنىڭ خېلى كۆپ قىسمى پايدىلىنىلمىغانلىقى ۋە بىر تەرەپ قىلىنمىغانلىقى، بۇنىڭ ئۈستىگە كۆپ قىسمى تالاغا خالىغانچە دۆۋىلەپ قويۇلغانلىقى ئۈچۈن، بوران چىققان ياكى يامغۇر ياغقاندا تەرەپ تەرەپكە چېچىلىپ ـ تارقىلىپ، ئاتموسفېرانى ۋە سۇنى يەنىلا مۇئەييەن دەرىجىدە بۇلغىدى.

§ 5 . بۇلغىغۇچى نەرسىلەر چىقىرىشنى باشقۇرۇش

شەھەرلىك مۇھىت تاسراش ئىدارىسى 1987 ـ يىلدىن باشلاپ، يېزا ـ بازار، مەھەللىلەردىكى بۇلغىغۇچى نەرسىلەرنى ئۆلچەمدىن تاشقۇرۇپ چىقارغان كارخانىلار ۋە ئورۇنلارنىڭ پار قازانلىرىدىن بۇلغىغۇچى نەرسىلەرنى چىقىرىش ھەققى ئېلىشنى يولغا قويدى. 1987 ـ يىلى 3000 يۈەن، 1988 ـ يىلى 50 مىڭ يۈەن، 1989 ـ يىلى 60 مىڭ يۈەن، 1990 ـ يىلى 100 مىڭ يۈەن ھەق ئالدى. ئېلىنغان بۇلغىغۇچى نەرسە چىقىرىش ھەققىنىڭ 80 پىرسەنتى مۇھىت تاسراش قوشۇمچە مەبلىغى سۈپىتىدە، بۇلغىغۇچى نەرسە چىقىرىدىغان ئورۇنلارنىڭ بۇلغىغۇچى نەرسە چىقىرىشىنى تىزگىنلەشكە ئىشلىتىشى ئۈچۈن قايتۇرۇپ بېرىلدى.

Ⅳ باب

مۇھىت تازىلىقى

§ 1 . شەھەر رايونىنى تازىلاش

1. كوچا ـ مەھەللە تازىلىقى

1949 ـ يىلدىن 1959 ـ يىلغىچە كوندىلىك تازىلاش ئىشلىرىغا ئاھالىلار مەسئۇل بولغاندىن سىرت،

ھېيىت ـ بايرام كۈنلىرى ناھىيىلىك مۇكۈمەتنىڭ تەشكىللىشى بىلەن، مەمۇرىي، كەسپىي ئورۇنلار دائىرە بويىچە مۇددىتگە ئېلىپ، ئاممىۋى تازىلىق پائالىيىتىنى قانات يايدۇردى.

1960 ـ يىلدىن 1970 ـ يىلغىچە ئومۇمەن شەھەر رايونىدا تۇرۇشلۇق ئورگانلار، كارخانىلار، ئاممىۋى تەشكىلاتلار بىردەك ئىشقا چۈشۈشتىن ئون مىنۇت ئىلگىرى تازىلىق قىلىش تۈزۈمىنى يولغا قويدى ھەم ھەر ھەپتىدە بىر كۈن تازىلىق قىلىشنى يولغا قويۇپ، ئۆي ئىچى، ھويلا ـ قورۇ، كوچا ـ مەھەللىلەرنى ئومۇميۈزلۈك تازىلىدى. كوچا ـ مەھەللىلەرنى پاكىز تۇتۇش ئۈچۈن، كوچا بويلىرىدىكى ئورگان، سودا دۇكانلىرى، ئاھالىلار ھەم ئائىلىلەر دائىرە بويىچە لىنىيە بەلگىلەپ تازىلاشقا مەسئۇل بولۇپ، كوچا ـ مەھەللىلەرنى تازىلاش ۋە پاكىز تۇتۇشنى پەيدىنپەي تۈزۈمگە ئايلاندۇردى. 1971 ـ يىلدىن باشلاپ، شەھەردە ئاسفالىت يول ياسالدى، بۇنىڭ بىلەن تازىلىق قىيابىتى زور دەرىجىدە ياخشىلاندى.

1974 ـ يىلى 13 كىشىلىك تازىلىق ئەترىتى قۇرۇلۇپ، كوچىلارنى تازىلاشقا مەسئۇل بولدى. 1977ـيىلى بىر سۇ چېچىش ئاپتوموبىلى سېتىۋېلىنىپ، ناھىيە بازىرىنىڭ كوچىلىرىغا سۇ چېچىشقا ئىشلىتىلدى.

1984 ـ يىلى شەھەرلىك مۇھىت تازىلىقى تارمىقىدىكى 54 كىشى شەھەردىكى 280 مىڭ كۋادرات مېتر يولنى تازىلاش خىزمىتىنى ئۈستىگە ئالدى، ئۇلار يولنى كۈنىگە ئۈچ قېتىم سۈپۈردى، ھەر بىر كىشى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 5200 كۋادرات مېتر يولنى تازىلاش ۋەزىپىسىنى زىممىسىگە ئالدى. شۇ يىلى سۇ چېچىش ئاپتوموبىلىدىن يەنە بىرى سېتىۋېلىنىپ ھەركۈنى كونا شەھەر رايونىدىكى يوللارغا ئىككى قېتىم سۇ چېچىلىدىغان بولدى. ئەخلەت مولالاقچى ئاپتوموبىل بىلەن توشۇلىدىغان بولدى، شۇ يىلدا 420 تونىنا ئەخلەت توشۇلدى.

1985 ـ يىلى شەھەرلىك مۇھىت تازىلىقى باشقارمىسى رەسمىي قۇرۇلدى، تازىلاش كۆلىمى 523 مىڭ كۋادرات مېترغا يەتكۈزۈلدى، بۇنىڭ ئىچىدە كونا شەھەر رايونىدىكى 468 مىڭ كۋادرات مېتر ۋە يېڭى شەھەر رايونىدىكى 29 مىڭ 600 كۋادرات مېتر كوچا ھەركۈنى ئۈچ قېتىم تازىلاندى. شەھەر رايونى بويىچە ھەركۈنى 12 تونىنا، يىلدا 4320 تونىنا ئەخلەت توشۇلدى.

1987 ـ يىلى كوچا تازىلاش ۋاقتى ئۇزارتىلدى، ئىلگىرىكى بىر سېمىنا بويىچە تازىلاش ئىككى سېمىنا ئۆۋەتلىشىپ تازىلاشقا ئۆزگەرتىلدى، پۈتۈن كۈن تازىلاش يولغا قويۇلۇپ، كۈنىگە 15 تونىنا ئەخلەت توشۇلدى.

1988 ـ يىلى تازىلىنىدىغان كۆلەم 530 مىڭ كۋادرات مېتر بولۇپ ھەربىر كىشى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن تازىلايدىغان كوچا كۆلىمى 4500 كۋادرات مېتردىن 8100 كۋادرات مېترغا يەتتى. ھەركۈنى 16 تونىنا، يىلدا 6346 تونىنا ئەخلەت توشۇلدى.

1989 ـ يىلى شەھەرلىك مۇھىت تازىلىقى باشقارمىسى ھەرقايسى ئورۇنلارنىڭ ئىشكى ئالدىنى تازىلايدىغان گۇرۇپپىلارنى قۇردى، بۇ گۇرۇپپىلارغا مەھەللە ئىش بېجىرىش باشقارمىلىرى رەھبەرلىك قىلدى. مۇناسىپ تازىلاش ۋە ياشقۇرۇش ۋەزىپىلىرىگە ھەرقايسى ئىش بېجىرىش باشقارمىلىرى مەسئۇل بولدى.

1990 ـ يىلى مۇھىت تازىلىقى باشقارمىسىنىڭ ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 103 كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە رەسمىي ئىشچى 85، كوللېكتىپ ئىگىلىكىدىكى ئىشچى 22، ۋاقىتلىق ئىشچى 23.

تارمىدا نېفىت چارلاش ۋە ئېچىشنىڭ ياشلىنىشىغا ۋە كۆچمە نوپۇسنىڭ كۆپىيىشىگە ئەگىشىپ، شەھەردە ئاشلاندۇق ئەرسلەر ۋە ئەخلەتمۇ كۆپەيدى، ھەركۈنى 27 تونىنا، يىلدا 9885 تونىنا ئەخلەت توشۇلدى.

2. ئەخلەتنى يىغىپ بىر تەرەپ قىلىش

1949 ـ يىلدىن 1986 ـ يىل 5 ـ ئايغىچە ئەخلەتنى يىغىپ بىر تەرەپ قىلىشتا مۇنداق ئىككى خىل چارە قوللىنىلدى: بىرى، ئەخلەتنى ھاجەتخانىلارغا تۆكۈپ، گەندە بىلەن بىللە ئېچىتقاندىن كېيىن، ئېتىزلارغا توشۇپ ئوغۇت قىلىش؛ يەنە بىرى، ئەخلەتنى ئارگال تىندۇرۇشقا ئىشلىتىش.

1986 ـ يىل 5 ـ ئايدىن كېيىن، ۋاقىتلىق ئەخلەت دۆۋىلەش مەيدانلىرى قۇرۇلدى. شەھەر بويىچە ئەخلەتنى ئەخلەت مەيدانغا ئاپىرىپ تۆكۈش يولغا قويۇلدى، ھەرقانداق ئورۇننىڭ ئەخلەتنى خالىغان جايغا تۆكۈشى مەنئى قىلىندى. كورلا ـ لوپنۇر تاش يولىنىڭ بېشىغا جايلاشقان 4ـقۇرۇلۇش تۈمنى 23ـلىيەند. شۇنىڭ جەنۇب تەرىپىدىكى جەنۇبتىن شىمالغا ئۇزۇنلۇقى 400 مېتر، شەرقتىن غەربكە كەڭلىكى 150 مېتر، ئومۇمىي كۆلىمى 90 مو كېلىدىغان جاڭگال ۋاقىتلىق ئەخلەت تۆكۈش مەيدانى قىلىندى.

§2. ئاممىۋى ھاجەتخانىلارنى باشقۇرۇش ۋە گەندىنى بىر تەرەپ قىلىش

1. ھاجەتخانا سېلىش ۋە باشقۇرۇش

50 ـ يىللاردا كورلا ناھىيىسىدە 2254 ئادەدى ھاجەتخانا ياسالغان، 3614 ھاجەتخانا ئۆزگەرتىپ ياسالغان، چۈڭ كىرەلمەيدىغان ھەم سېسىق پۇرىمايدىغان بىر چوڭ ھاجەتخانا سېلىنغان. 60 ـ يىللاردا 9645 ھاجەتخانا ۋە قوتان سېلىنغان، ئادەدى ھاجەتخانا ۋە يېزىلاردىكى قوتانلار نۇقتىلىق ئۆزگەرتىپ ياسالغان. 70 ـ يىللاردىن 1990 ـ يىلغىچە 3024 ھاجەتخانا سېلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە سۇ بىلەن تازىلىنىدىغان ئاممىۋى ھاجەتخانا ئۇچ، قالغانلىرى ئادەدى ھاجەتخانا. كېيىنكى چاغلاردا شەھەر ـ يېزا قۇرۇلۇشى ۋە مەھەللە قۇرۇلۇشى قىلىش قاتارلىق سەۋەبلەر بىلەن، يۇقىرىدىكى ھاجەتخانىلارنىڭ بىرمۇنچىسى چۈۋۈپ تاشلاندى.

1990 ـ يىلغىچە كورلا شەھەر رايونىدا ئاممىۋى ھاجەتخانا، ئىدارە، ۋە ئاھالىلار ھاجەتخانىسى 264 كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇچى سۇ بىلەن تازىلىنىدىغان ھاجەتخانا بولۇپ، ئۇلارنى باشقۇرۇشقا مەخسۇس ئادەم قويۇلدى.

2. گەندىنى بىر تەرەپ قىلىش

50 ـ يىللارنىڭ ئوتتۇرلىرىغىچە ھەرقايسى ئورۇنلاردىكى ھاجەتخانىلارنىڭ گەندىسىنى شۇ ئورۇنلار يېزا ئىگىلىكىگە ياردەم بېرىش ئۈچۈن ئۆزلىرى ئاھىيە ئەتراپىدىكى يېزىلارغا توشۇپ ئاپىرىپ بەرگەندى. 1966 ـ يىلدىن كېيىن، گەندىنى يېزىلارغا ياردەم سۈپىتىدە ئاپىرىپ بېرىش ئۆسۈلى توختىتىلدى. 70 ـ يىللارغا كەلگەندە قىسمەن ئورۇنلار گەندىنى شەھەر ئەتراپىدىكى دېھقانلارغا ئەرزان باھادا ساتىدىغان بولدى.

1983 ـ يىلى شەھەرلىك مۇھىت تازىلىقى تارمىقى بىر گەندە توشۇش ئاپتوموبىلى سېتىۋېلىپ، قىسمەن ئورۇنلارغا ھەقلىق مۇلازىمەت قىلىشنى يولغا قويۇپ، ئۇلارنىڭ ھاجەتخانىلىرىدىكى گەندىنى

ئاپتوموبىل بىلەن بېزىغا توشۇيدىغان بولدى. 1986 ـ يىلدىن كېيىن شەھەر رايونىدىكى گەندىنى شەھەرلىك مۇھىت تازىلىقى باشقارمىسى بىر تۇتاش بىرتەرەپ قىلىدىغان بولدى، ھەرقانداق ئورۇن ۋە شەخسلەك كۈندۈزى گەندە توشۇشنى مەنئىي قىلدى.

شەھەر قۇرۇلۇشىنىڭ راۋاجلىنىشىغا ئەگىشىپ، قەۋەتلىك بىنالاردا ئولتۇرىدىغانلار ئۈزلۈكسىز كۆپەيدى، مىكرو رايونلار پەيدىنپەي شەكىللەندى، ئىدارە ـ ئورۇنلارنىڭ ئولتۇراقلىشىشى بىنالاشتى، شۇنىڭ بىلەن كونا شەكىلدىكى ھاجەتخانىلار شاللىنىپ كەتتى. بىنالاردىن چىقىدىغان گەندە، پاسكىنا سۇ تۈرۈبىلەرى ئارقىلىق گەندە كۆلچەكلىرىگە يىغىلىدىغان، ئاندىن پاسكىنا سۇ چىقىرىش سىستېمىلىرىغا كىرگۈزۈلۈپ بىر تەرەپ قىلىنىدىغان بولدى.

§ 3 . مۇھىت تازىلىقى مۇئەسسەسىلىرى ۋە ئۇلارنى باشقۇرۇش

1. ئەخلەت ساندۇقى

1955 ـ يىلدىن باشلاپ ناھىيە بازىرىدا دائىرىلەر بويىچە كېسەكتىن مەككىز ئەخلەت ساندۇقى سېلىنىدى. 1956 ـ يىلى يەنە 104 ئاددى تۈكۈرۈك قاچىسى ۋە ئەخلەت ساندۇقى قويۇلدى. 1960 ـ يىلدىن 1965 ـ يىلغىچە 75 ئەخلەت ساندۇقى قويۇلدى. 80 ـ يىللاردا يېڭىدىن ئون قەلەي ئەخلەت ساندۇقى، 200 ئەخلەت قاچىسى، 42 ئاددى ئەخلەت كۆلچىكى، 250 مىۋە شۆپىسكى ساندۇقى ئورۇنلاشتۇرۇلدى، 26 ئەخلەت توپلايدىغان يېپىق ئورۇن، بىر چوڭ ئەخلەت دۆۋىلەش مەيدانى پاسالدى. 1990ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە كوچا ـ مەھەللىلەرگە قويۇلغان ئەخلەت ساندۇقى، ئەخلەت قاچىسى 340 قا يەتتى.

1952 ـ يىلدىن 1973 ـ يىلغىچە ئەخلەت كۆلچىكى (ساندۇقى) دىكى ئەخلەتنى بىر تەرەپ قىلىشقا تازىلىق ھۆددىگە بېرىلگەن رايونلاردىكى ئورۇنلار مەسئۇل بولدى. 1973 ـ يىلدىن 1984 ـ يىلغىچە ھەرقايسى ئورۇنلار ئۆزى ياسىغان ئەخلەت كۆلچەكلىرىدىكى ئەخلەتنى بىر تەرەپ قىلىشقا شۇ ئورۇنلار ئۆزلىرى مەسئۇل بولدى. جامائەت سورۇنلىرىدىكى ئەخلەت كۆلچىكى (ساندۇقلىرى) دىكى ئەخلەتلەرنى بىر تەرەپ قىلىشقا مۇھىت ئاسراش تارماقلىرى مەسئۇل بولدى. 1985 ـ يىلدىن 1988 ـ يىلغىچە كورلا شەھىرىدىكى ئاساسىي كوچىلارغا ئەخلەت ساندۇقى ۋە مىۋە شۆپۈكى ساندۇقى قويۇلدى، ئەخلەت ۋە مىۋە شۆپۈكلىرىنى بىر تەرەپ قىلىشقا مۇھىت تازىلىقى باشقارمىسى مەسئۇل بولدى.

1988 ـ يىلدىن كېيىن، مىۋە شۆپۈكى ساندۇقلىرىنى ساقلاش ۋە مىۋە شۆپۈكلىرىنى بىر تەرەپ قىلىشقا ھەرقايسى ئىش بېجىرىش باشقارمىلىرىنىڭ «ئىشلەك ئالدىدىكى ئۈچ ئىشنى ھۆددىگە ئالغان» خادىملىرى مەسئۇل بولدى.

2. تازىلىق سايمانلىرى ۋە مۇھىت تازىلىقى ماشىنىلىرى

1952 ـ يىلدىن 1972 ـ يىلغىچە كورلا ناھىيىسى بازىرىنىڭ تازىلىق ئىشلىرىدا سۈپۈرگە، تۆمۈر گۈرجەك، تۆمۈر شازا، چىلەك ۋە داس قاتارلىق سايمانلار ئىشلىتىلدى.

1974 ـ يىلى كەسپىي تازىلىق ئەترىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئەخلەت توشۇش ئۈچۈن بىر ئېشەك

ھارۋىسى، بىر ئات ھارۋىسى ئىشلىتىلدى. كېيىن يەنە ئەخلەت توشۇيدىغان تۆت قول ھارۋىسى كۆپەيتىلدى.

1977 ـ، 1978 ـ يىللىرى ئۆچ سۇ چېچىش ئاپتوموبىلى، «ئازاد» ماركىلىق، بەش تونناللىق بىر موللاقچى ئەخلەت ئاپتوموبىلى، «شەرق شامىلى» ماركىلىق، بەش تونناللىق ئۆزى قاچىلاپ ئۆزى چۈشۈرىدىغان ئۆچ يېپىق شەكىللىك ئەخلەت ئاپتوموبىلى، 3.5 تونناللىق بىر ۋاكۇئۇملۇق گەندە سۈمۈرۈش ئاپتوموبىلى ۋە 22 قول ھارۋىسى مېتىۋېلىندى.

V باب

شەھەرنى باغۋارانلاشتۇرۇش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە كورلا ناھىيىسىدە كۆچەت تىكىپ ئورمان بىنا قىلىشتا يېزىلار مۇھىم نۇقتا، شەھەر ـ بازارنى كۆكەرتىشتە كوچىلارنىڭ ئىككى تەرىپىگە كۆچەت قويۇش ئاساس قىلىنغان، شەھەرنى باغۋارانلاشتۇرۇش كېچىكىپرەك باشلانغانىدى.

§ 1. شەھەر رايونىنى كۆكەرتىش

ئازادلىقىنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە كورلا ناھىيىسى بازىرىدىكى كوچىلارنىڭ ئىككى قاسىتىغىدا سۇغەتلەر بار ئىدى. كورلا ئوت ئېلېكتر ئىستانسىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، كوچىلارغا چىراق ئورنىتىش ئېھتىياجى بىلەن، سۇغەتلەر كېسىپ تۈگىتىلدى.

1958 ـ يىلدىن 1960 ـ يىلغىچە كورلا ۋالىي مەھكىمىسى ۋە كونا مەيدان ئالدىدىكى كوچىلارنىڭ ئىككى قاسىتىغىا سۈۋادان تىرەك قويۇلدى. 1964 ـ، 1965 ـ يىللىرى «بەشتە ياخشى بېزا» قۇرۇلۇشىغا ماسلىشىپ، بازاردىكى ئاساسىي كوچىلارنىڭ ئىككى قاسىتىغا تېرەك كۆچىتى قويۇلدى.

1980 ـ يىل 3 ـ ئايغىچە شەھەر رايونى بويىچە دەل ـ دەرەخ 61 مىڭ 200 تۈپكە، ئورمانلىق كۆلىمى 239.7 موغا يەتتى. ئون يىللىق تەرەققىيات ئارقىلىق، 1990 ـ يىلنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، شەھەر رايونىدا ساقلىنىپ قالغان دەرەخ 4 مىليون 440 مىڭ تۈپكە، كۆكەرتىلگەن ۋە كۆچەت قويۇلغان يەر كۆلىمى 13 مىليون 400 مىڭ كۋادرات مېتىرغا، كۆكەرتىلىش نىسبىتى 26% كە يەتتى. ھويلا ـ ئارام لاردا ساقلىنىپ قالغان دەل ـ دەرەخ 3 مىليون 500 مىڭ تۈپكە، كۆكەرتىلگەن ھويلا ـ ئارام كۆلىمى 10 مىليون 880 مىڭ كۋادرات مېتىرغا يەتتى؛ جامائەت سورۇنلىرىدىكى كۆكەرتىلگەن يەر كۆلىمى 212 مىڭ كۋادرات مېتىرغا يېتىپ، كىشى بېشىغا 1.4 كۋادرات مېتىردىن توغرا كەلدى؛ شەھەر بويىچە چوڭ ـ كىچىك گۈللۈك 2561 گە، باغچىلاردىكى كىچىك مەنزىرە ئىمارەتلىرى 152 گە يەتتى، كىچىك سەيلە ئورنىدىن بىرى ياسالدى؛ غەربىي باغچا ياسىلۋاتىدۇ، تېخى ئېچىۋېتىلمىدى.

1988 ـ يىلى شەھەر بويىچە ئاۋاز بېرىپ كۆرسىتىش ئارقىلىق، ئەشپۈت دەرىخى شەھەر دەرىخى، قىزىل گۈل شەھەر گۈلى قىلىپ بېكىتىلدى.

1. شەھەر رايونىدىكى كوچىلارنى كۆكەرتىش

كورلا شەھىرىنىڭ شەھەر رايونىدىكى كوچىلار 1979 ـ يىلى شەھەر قۇرۇلغاندىن كېيىن شەھەر قۇرۇلۇشى پىلانىغا ئاساسەن ياسالدى. ھەمسە كوچىلار كېڭەيتىلدى ھەم تۈزلەندى، ئىلگىرى تىكىلگەن كۆچەتلەرنىڭ ھەممىسى 1984 ـ يىلغىچە يېڭىلاپ بولۇندى.

شەھەر رايونىدىكى شەرقىي «خەلق» يولى، «بايىن» يولى، شىمالىي «ئىتتىپاق» يولى، سايباغ يولى، غەربىي «خەلق» يولى، شەرقىي «قاتناش» يولى قاتارلىق ئاساسلىق كوچىلاردا كۆكەرتىش بەلبېغى ۋە ئايرىش بەلبېغى بىنا قىلىندى. كۆكەرتىش بەلبېغىنىڭ كەڭلىكى 1~2 مېتر، ئايرىش بەلبېغىنىڭ كەڭلىكى 0.8~1.5 مېتر كېلىدۇ. ئۇزاق ئۇمۇرلۇك دەرەخ تىكىش بىلەن تېز ئۆسىدىغان دەرەخنى تىكىشنى بىرلەشتۈرۈش چارىسى ئارقىلىق، كۆكەرتىش بەلباغلىرىغا نەشپۈت، ياۋا ئامۇت، يۇمۇلاق تاجلىق سۆگەتلەر ئارىلاشتۇرۇپ قويۇلدى. جۈگلو تۈخۈمىكى بىلەن يۇمۇلاق تاجلىق سۆگەت، سېدە بىلەن مەجنۇنتال، سېدە بىلەن بېيجىڭ تېرىكى ئارىلاشتۇرۇپ قويۇلدى. ئايرىش بەلباغلىرىغا ئاساسلىقى يېشىل چىتلاق سۈپىتىدە قارا ياغاچ، قىزىل يوپۇرماقلىق ئالۇچا، قىزىل گۈل قاتارلىقلار قويۇلدى.

شەھەر رايونىدىكى ئاساسىي كوچىلارغا گۈللۈك بىنا قىلىندى، ھازىر «يۇچۈەن» سودا مارىيى ئالدىدىكى گۈللۈك، ئاپتوموبىل باشقۇرۇش پونكىتى ئالدىدىكى گۈللۈك، شەھەر مەركىزىدىكى كىچىك سەيلە بېغى قاتارلىق گۈللۈكلەر بار.

2. ئىھاتە ئورمىنى

يېڭىشەھەر رايونىدىكى كورلا-لوپنۇر تاشيولى كۆكەرتىش بەلبېغى 1980-يىلدىن1986-يىلغىچە يېڭىشەھەر رايونىدىكى كورلا ـ لوپنۇر تاشيولىنىڭ يېنىغا ئالتە قۇدۇق قېزىلىپ، سۈيى ئىھاتە ئورمىنىنى سۇغىرىشقا ئىشلىتىلدى. ھەربىر قۇدۇقتا قۇدۇق ئۆيى، سۇ پومپىسى، ترانسفورماتور ۋە ئورمان ئاسرىغۇچى ياتىدىغان ئۆي تەقلەپ بېرىلدى.

شىمالىي پويىز ئىستانسىسىدىكى ئۇرۇمچى ـ قەشقەر تاشيولى كۆكەرتىش بەلبېغى

شىمالىي پويىز ئىستانسىسىدىكى ئۇرۇمچى ـ قەشقەر تاشيولى بويلىرىنى كۆچەت قويۇپ كۆكەرتىشتە، ئاساسلىقى، قۇدۇق قېزىپ، يەر ئاستى سۈيى بىلەن سۇغۇرۇشقا تايىنىلدى. شىمالىي پويىز ئىستانسىسىدىكى ئۇرۇمچى ـ قەشقەر تاش يولى بويىدا تۆت قۇدۇق بار بولۇپ، ئۇچىنىڭ سۈيى بىلەن دەل ـ دەرەخلەر سۇغۇرۇلىدۇ، بىرى ۋاقتىنچە توپا بىلەن كۆمۈۋېتىلدى. كۆكەرتىش بەلبېغى 2.5 كىلومېتر كېلىدۇ.

تاشدەن مەنزىرە رايونىدىكى كۆكەرتىش بەلبېغى تاشدەن باغچىسى 1984 ـ يىل 5 ـ ئايدىن باشلاپ پىلانلىغان، كۆلىمى ئاز كەم 3000 مو كېلىدۇ. 1985 ـ يىلى تەيئىي كۆل ئەتراپىغا سۆگەت كۆچەتلىرى قويۇلدى. كۆنچى دەرياسىنىڭ ئىككى قىرغىقىدىكى يەرلەر تاشدەن مەنزىرە رايونى كۆكەرتىش بەلبېغى دائىرىسىگە كىرگۈزۈلدى، 1985 ـ يىلدىن ئېتىبارەن 134 مو يەرگە كۆچەت قويۇلدى، ئالتە ئېغىز ئۆيى بار سۇ پومپىسى پونكىتى ياسالدى.

3. ھويلا ـ ئارامنى كۆكەرتىش

كورلا شەھىرى «نەشپۈت يۇرتى» دەپ تەرىپلىنىدۇ، كورلا نەشپۈت دەرىخى ئۆستۈرۈشتە ئۇزاق تارىخقا

ئىگە. يېزىلاردا ھويلىلىرىغا كۆپىنچە نەشپۈت، شاپتۇل، ئۈرۈك، تال ئۈزۈم قويىدۇ. يەزى گۈل ھەۋەسكارلىرى ھويلىسىدىكى ئۈزۈم بارىكى ئاستىغا ھەرخىل گۈللەر ئۈستۈرۈلگەن تەشتەكلەرنى تىزىپ قويۇشىدۇ. شەھەر - بازارلاردىكى ئورگان ئىشچى - خىزمەتچىلىرى يىنانلىق چەكلىمىسى تۈپەيلىدىن، تەشتەكلەرنى بالكون ۋە دېرىزىلەرگە تىزىپ قويىدۇ.

بىر قەۋەتلىك ئۆيلەردە ئولتۇرىدىغان ئاھالىلار ھويلىسىغا گۈل تېرىيدۇ ۋە تال ئۈزۈم قويىدۇ. ئورگان - ئىدارىلەرنىڭ مۇئلەق كۆپ قىسمى ھويلىلىرىغا گۈللۈك ياكى باغ بىنا قىلغان.

بايىنغولىن ئوبلاستلىق 1 - قەغەز زاۋۇتى پاسكىنا سۇدىن پايدىلىنىپ، زاۋۇت قورۇسىنىڭ ئىچى - تېشىغا 210 مىلگ تۈپ ھەرخىل كۆچەت قويىدى. بۇ كۆچەتلەر كىشى بېشىغا 580 تۈپتىن توغرا كەلدى، كۆكەرتىلىش نىسبىتى 72% كە يەتتى، بىر مېۋىلىك باغ بىنا قىلدى.

شىنجاڭ كاۋچۇك زاۋۇتى قورو ئىچىگە ۋە سىرتىغا 850 مىلگ تۈپتىن كۆپرەك كۆچەت قويۇپ، 1000 موغا يېقىن يەرنى كۆكەرتىپ، كۆكەرتىلىش نىسبىتىنى 70% كە يەتكۈزدى، تۈت ئورۇندا گۈللۈك بىنا قىلدى. بۇ زاۋۇتنىڭ ھەيكەل، بەدىئى قاتارلىق باغ مەنزىرىلىرى بار.

شىنجاڭ «قىزىل بايراق» ماشىنا زاۋۇتى مېۋىلىك دەرەخ بىلەن ئورمانلىق ئارىلاشتۇرۇپ ئۈستۈرۈپ ئۈزگىچە مەنزىرە ھاسىل قىلدى، 400 مو مېۋىلىك باغ بىنا قىلدى، 1990 - يىلى 70 تونىنىدىن كۆپرەك مېۋە - چېۋە ئالدى، كۆكەرتىلىش نىسبىتىنى 70 پىرسەنتتىن ئاشۇردى.

شىنجاڭ «ئالغا» ماشىنا زاۋۇتى كۆچەتزارلىق، گۈللۈك، مېۋىلىك باغ بىنا قىلدى، كۆچەت بىلەن ئۈزىنى تەمىنلەپ ئېشىندىغان بولدى، كۆكەرتىلىش نىسبىتىنى 70% كە يەتكۈزدى.

باشئەگىم ئېلېكتر ئىستانسىسى تەبىئىي جۇغرايىيىلىك ئۈزەللىكىدىن پايدىلىنىپ باغچا بىنا قىلدى. 80 - يىللارنىڭ كېيىنكى مەزگىلىدە كۆل، كىچىك سەيلىگاھ، چوڭ قۇۋۇق راۋۇنى، تاھىر-زۇھرە قەبرىسى قاتارلىق مەنزىرىلىك جايلارنى بەرپا قىلدى. بۇ جايلار كورلا شەھىرى بويىچە ئەڭ ئاۋال ئېچىۋېتىلگەن مەشھۇر مەنزىرىلىك ساياھەت رايونى بولۇپ قالدى.

بايىنغولىن شۆبە ھەربىي رايونى قورو ئىچىدە 24 مىلگ تۈپ ھەرخىل دەرەخ بار بولۇپ، كىشى بېشىغا 34 تۈپتىن توغرا كېلىدۇ. مېۋىلىك بېغى كۆكەرتىلگەن يېرىمىدىن كۆپرەكىنى ئىگىلەيدۇ، يىلىغا سەككىز تونىنا مېۋە - چېۋە ئالىدۇ. قورو ئىچىدە يەنە بىر كىچىك سەيلىگاھ، بىر نەچچە گۈللۈك بار.

كورلىدا ئۈزۈملۈق مەلۇم قىسمىنىڭ 31 - شۆبە شىتابى قوروسىدا بىر چوڭ گۈللۈك، ئون نەچچە كىچىك گۈللۈك بار، كۆكەرتىلىش نىسبىتى 40 پىرسەنتتىن ئاشتى. قوروسىدا يەنە توخۇمەك، تەخسىسىمان تۈخۇمەك، قارا ئارچا، موڭغۇلىيە قارىغىيى، چىتلاق قاتارلىق مەنزىرە دەرەخلىرى بار بولۇپ، كۆكۈل قويۇپ پەرۋىش قىلىنغان.

يېزا ئىگىلىك 2 - شى ئورگىنى قوروسىدا گۈللۈك فونتان ۋە كىچىك مەنزىرە قۇرۇلۇشلىرى بار، كۆكەرتىلىش نىسبىتى 30% كە يەتتى. گۈل - گىياھ، دەل - دەرەخلىرى باراقسان بولۇپ، كۆكۈل قويۇپ پەرۋىش قىلىنغان.

بايىنغولىن ئوبلاستلىق مېھمانخانا قوروسىدا شىپالاق، سۇپا، كۆزۈرۈك، سۇ ئوستى ئويى، كۆلچەك، فونتان، سۇنئىي تاغ، كاربىدور قاتارلىق باغ قۇرۇلۇشلىرى ھەم بىر مەنزىرە پارىكى بار. باغنىڭ جايلاشتۇرۇلۇشى مۇۋاپىق، ئىمارەتلىرى ئۈزگىچە بولۇپ، كۆكەرتىلىش نىسبىتى 50% كە يەتتى. قورودا داۋىم كۆكسىرىپ تۇرىدىغان مەنزىرە دەرەخلىرى ۋە ئەتىۋارلىق گۈل - گىياھ، دەل - دەرەخ تۈرى خېلى كۆپ. ئۇلار نوللۇق دەرەخ، چاتقال، گۈل - گىياھ، ئوت - چۆپلەر ئورگانىك بىرلەشتۈرۈلگەن كۆپ قاتلاملىق كۆكەرتىش ھالىتىنى شەكىللەندۈرگەن.

بايىنغولىن ئوبلاستلىق مالىيە ـ ئىقتىساد مەكتىپى كۆكەرتىلىش نىسبىتىنى 70 پىرسەنتتىن ئاشۇردى، قوروسىدا دەل ـ دەرەخ كۆپ، ھەمىلا يەرنى بېشىللىق قاپلاپ تۇرىدۇ، ئاق قالغان يەرنى كۆرگىلى بولمايدۇ.

جەنۇبىي شىنجاڭ تۆمۈر يولى ۋاقىتلىق باشقارمىسى باشقارما قۇرۇلغان سەككىز يىلدا 1 مىليون 500 مىڭ تۈپ (تۆمۈر يول بويلىرىدىكى ئۆزىگە قاراشلىق رايونلارنىڭكىنىمۇ ئۆزىچىگە ئالىدۇ) تەن كۆپەرەك كۆچەت قويۇپ، كۆكەرتىلىش نىسبىتىنى 25% كە يەتكۈزدى. 300 نەچچە گۈللۈك بىنا قىلدى، باشقارمىغا قاراشلىق سەككىز ئاساسىي قاتلام ئورۇن «باغچىسمان ئورۇن» دەپ نام ئالدى.

1990 ـ يىلىلا شەھەر بويىچە ھويلا ـ ئارامنى كۆكەرتىش يۈزىسىدىن 480 مىڭ تۈپ كۆچەت قويۇلدى، 1867 مو يەرگە ھەرخىل گۈل ۋە ئوت ـ چۆپ تېرىلدى، 213 گۈللۈك بىنا قىلىندى، 58 جايغا كىچىك مەنزىرە قۇرۇلۇشى ياسالدى، 75 مىڭ تەشتەك گۈل ئۈستۈرۈلدى.

1990 ـ يىلى شەھەرلىك كۆكەرتىش كومىتېتىنىڭ تەشكىللىشى بىلەن كۆكەرتىش ئەھۋالى ئومۇمىي جۈزلۈك تەكشۈرۈلگەندە، 42 ئورۇن «باغچىسمان ئورۇن» بولۇپ تاللاندى، 107 ئورۇن كۆكەرتىشتە ئۈلچەمگە يەتكەن ئورۇن بولدى.

§ 2 . باغچا پىلانلاش ـ ياساش

1. غەربىي باغچا

كورلا شەھىرى قۇرۇلغاندىن كېيىن، باغچىلارنى پىلانلاش ـ ياساش ئىشى باشلاندى.

1983 ـ يىل 3 ـ ئايدا ئوبلاستلىق 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئارقىسىدىكى كۆنچى دەرياسى بويىدىن 107 مو بوز يەر ۋە تاشلىۋېتىلگەن يەر سېتىۋېلىندى ھەم 30 مو ساي يېرى ئېچىلدى، شۇ يىلى 97 موسىغا كۆچەت قويۇلدى، بۇ يەرگە «غەربىي باغچا» دەپ نام بېرىلدى.

1985 ـ يىلى باغچىنىڭ قورۇق تېمى قۇيۇرۇلدى؛ شۇ يىلى كۆزدە ھەرقايسى ئورۇنلارنىڭ خالىسانە ئىشلىشى ئارقىلىق، كۆل چېپىلدى.

1986 ـ يىلى 1000 كۈب مېتردىن كۆپرەك يايلاق تاش سېتىۋېلىپ، كۆلگە يانتۇرۇلدى.

1987 ـ يىلى كۆل ئوتتۇرىسىدىكى ئارالغا قوشماق شىپالىق ياسالدى.

1989 ـ يىلى كۆل بويى بىلەن كۆل ئوتتۇرىسىدىكى ئارالنى تۇتاشتۇرۇش ئۈچۈن ئەگمە كۆۋرۈك سېلىندى.

1989 ـ، 1990 ـ يىللىرى باغچىغا بېتون يول ۋە چوك دەرۋازا ياسالدى، ئون مولۇق گۈلخانا، 300 كۋادرات مېتىرلىق ئاددى پارنىك ياسالدى، يۇقىرىدىكى ئىشلارغا جەمئىي 463 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىندى.

1990 ـ يىلى غەربىي باغچىنىڭ كادىر، ئىشچىسى 23 كە يەتتى.

2. كۆنچى باغچىسى

شەھەرنىڭ پىلانىغا ئاساسەن، كۆنچى دەرياسىنىڭ جەنۇبىي قىرغىقىغا كۆنچى باغچىسى ياساش پىلانلاندى.

دى. 1983 ـ يىلى 254 مو يەر سېتىۋېلىنىدى. 1985 ـ يىلى كۆنچى دەريالىق كۆۋرۈكىنى سېلىش ۋە «قۇرۇلۇش» يولىنى ياساش ئېھتىياجى بىلەن، باغچىغا ئىشلىتىلىدىغان يەرنىڭ 50 موسى ئىگىلىتىپ كەتتى. 1990 ـ يىلى كۆنچى باغچىسىنىڭ كۆلىمى 204 موغا چۈشۈپ قالدى.

3. تۆمۈر يول باغچىسى

1985 ـ يىلى جەنۇبىي شىنجاڭ تۆمۈر يولى ۋاقىتلىق باشقارمىسى ئۈزىگە قاراشلىق رايونىڭ مەركىزىگە كۆلىمى 70 مو كېلىدىغان بىر كىچىك باغچا قۇردى، تۈپراقنى ياخشىلاش ئارقىلىق ھەرخىل گۈل ـ گىياھ، ئوت ـ چۆپ ئۈستۈردى، دەل ـ دەرەخ كۆچەتلىرىنى تىكتى. 1987 ـ يىلى باغچىغا 3000 كۋادرات مېتىرلىق پارنىك ياساپ، تەشتەكلەردە ھەرخىل گۈل ئۈستۈردى. 1990 ـ يىلى 1 مىليون 100 مىڭ يۈەن مەبلەغ جۇغلاپ، باغچىغا شېپاڭ، كۆل، سۇنئىي تاغ، سۇ ئۈزۈش كۆلچىكى قاتارلىق مۇئەسسەسلەرنى ياسىدى. شۇ يىلى بۇ باغچىغا 42 مىڭ ئادەم (قېتىم) سەيلىگە كەلدى.

§ 3. كۆچەتخانا ـ گۈلخانا قۇرۇلۇشى

1. كۆچەتخانا

1954 ـ يىلى ناھىيىلىك دېھقانچىلىق ئىدارىسى كۆچەتخانىسى، 1963 ـ يىلى بايىنغولىن ئوبلاستلىق ئورمان باشقۇرۇش پونكتى كۆچەتخانىسى قۇرۇلدى. بۇ ئىككى كۆچەتخانا 281 مو يەرنى ئىگىلىگەن بولۇپ، يىلىغا 300 مىڭ تۈپ كۆچەت يېتىشتۇرۇپ، ئاساسلىقى يېزىلارنى كۆكەرتىشكە لازىملىق كۆچەت بىلەن تەمىنلىدى.

1980 ـ يىلى شەھەرلىك باغ ـ ئورمان باشقارمىسى كۆچەتخانا قۇرۇش ئۈچۈن ئوكسىدلاشتۇرۇش كۆلىنىڭ جەنۇبىدىكى يېڭىشەر گۈڭشي چىلانباغ چوڭ ئەترىتىدىن 117 مو يەر سېتىۋالغانىدى، كېيىن بۇ يەرنى ئاۋات چوڭ ئەترىتىنىڭ يېرىگە تېگىشىپ، 1981 ـ يىلدىن باشلاپ كۆچەت يېتىشتۇرۇشكە كىرىشتى. شۇ يىلى ئاق موم، قارا ياغاچ، ئەشپۈت، جۈڭگو تۇغۇمىكى، ئارچا قاتارلىق دەرەخ كۆچەتلىرىنى تىكتى، بېيجىڭ تېرىكى ۋە شىنجاڭ تېرىكىنى قەلەمچە قىلىپ تىكتى، مۇۋادان، قارايانغاچ، شاپتۇل، ئۈرۈك، قاغا جىگدە ئۈرۈقلىرىنى تېرىدى.

ناھىيە بىلەن شەھەر بىرلەشتۈرۈۋېتىلگەندىن كېيىن، 1986 ـ يىلى شەھەرلىك ھۆكۈمەت ئورمانچىلىق ئىدارىسىغا قارايدىغان 300 مولۇق ئوتتۇرا چاچى كۆچەتخانىسىنى، يېڭىشەر يېزىسىدىكى 264 مولۇق قارا باغ كۆچەتخانىسىنى ۋە 86.9 مولۇق چارباغ كۆچەتخانىسىنى شەھەرلىك باغ ـ ئورمان باشقارمىسىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئايرىپ بەردى. شۇنىڭ بىلەن كۆچەتخانىلارنىڭ ئومۇمىي كۆلىمى 650.9 موغا يەتتى.

كۆچەتخانىلاردا ئەشپۈت، سىبە، مەجنۇن، قارايانغاچ، جۈڭگو توغۇمىكى، تىكەنلىك ئاكاتسىيە، ياۋا ئامۇت، سۇۋادان، قارايانغاچ، جۈڭگو ياسىن دەرىخى، كىچىك يوپۇرماقلىق ئاق موم، مەجنۇنتال، يۇمۇلاق تاجلىق سۇگەت، شىنجاڭ تېرىكى قاتارلىق دەرەخلەر، قىزىلگۈل، ئەتىرگۈل، پىرونوس بىلوبا، قەلەم-چۇر، بۇزۇن، مالۇس قاتارلىق گۈل ـ چاتقاللار ئۈستۈرۈلدى. قىزىل يوپۇرماقلىق ئالۇچا، تەخسىسمان ئاكاتسىيە، پاۋلونىيە، قارا ئارچا، قازاق ئارچىسى قاتارلىق دەرەخ كۆچەتلىرى سىرتتىن كىرگۈزۈلدى.

1987 ـ يىلى جىياڭسۇدىن كېيىن قارىغىيى كىرگۈزۈلگەنىدى، ئىككى يىلدىن كېيىن ھەممىسى قۇرۇپ كەتتى.

2. پارنىكلىق گۈلخانا

1980 ـ يىلى شەھەرلىك شەھەر قۇرۇلۇش ئىدارىسى ئۆزىنىڭ كۆچەتخانىسىنىڭ يېنىدا ئون مو گۈلخانا بىنا قىلدى. 1981 ـ، 1982 ـ يىللىرى كۆلىمى 540 كۋادرات مېتر، ئۈسكۈنىلىرى ئاددى ئىككى پارنىك ياسىدى. 1984 ـ يىلى پار قازىنى ۋە ئىسىتىش ئۈسكۈنىلىرى ئورناتتى. 1985 ـ يىلى بىر قۇدۇق قېزىپ، پارنىكقا كېرەكلىك سۇ مەسلىسىنى ھەل قىلدى. 1991 ـ يىلى يەنە 70 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىپ، قۇرۇلۇش 4 ـ تۈەندىن تۆرۈبا سۇيى ئەكىلىپ سۇ مەسلىسىنى ھەل قىلىپ، شەھەر بويىچە گۈل ئۈستۈرۈش ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتىغا ئاساس سالدى.

1987 ـ يىلى غەربىي باغچا ئون مو گۈلخانا بىنا قىلدى، 300 كۋادرات مېترلىق ئاددى پارنىك ياسالدى.

1985 ـ يىلى يېزا ئىگىلىك 2 ـ شى شىتابى ئىككى كورپۇس گۈل ئۆيى سالدى.

1986 ـ يىلى جەنۇبىي شىنجاڭ ئۈمۈر يولى ۋاقىتلىق باشقارمىسىنىڭ باغچىسى بىر كورپۇس گۈل ئۆيى سالدى. شۇ يىلى بايىنغولىن ئوبلاستلىق ئورمانچىلىق ئىدارىسى كۆچەتخانىسى بىر كورپۇس گۈل ئۆيى سالدى.

1988 ـ يىلى بايىنغولىن ئوبلاستلىق مېھمانخانا 150 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىپ، شەھەر رايونى بويىچە تۈنجى مەنزىرىلىك پارنىك ياسىدى.

1990 ـ يىلى شەھەر بويىچە مەنزىرە گۈل ـ گىياھلىرى يېتىشتۈرۈشنى ئاساس قىلغان گۈلخانىلار 42 موغا، گۈل ئۆيى يەتتىگە (كۆلىمى 2330 كۋادرات مېتر) يەتتى. شۇ يىلدا 30 مىڭ تەشەككۈرنامە گۈل يېتىشتۈرۈلدى ۋە سېتىلدى. ئاساسلىقى ئەتىرگۈل، چايگۈل، تىلوسما گۈلى، ماگنولىيە، خۇشبۇي چېچەك، ياسىمەن، رودىيە، سىكاس، ناندىنا، راپىز، تاۋۇزەك، ئاراۋكارىيە، مالۋس، لەيلىقا، زاق، چۆل يالپۇزى، بەلنزار، گوللاندىيە يۇلتۇز گۈلى، مەخمەلگۈل، كانىنا گۈل، جۇڭگو جۇخار گۈلى، ھەپىرەگۈل، ئافرىقا جۇخار گۈلى، مىرزا گۈل قاتارلىق 200 نەچچە خىل گۈل ـ گىياھ يېتىشتۈرۈلدى.

3. كۆچەتلىك

قارا باغ كۆچەتلىكى يېڭىشەھەر يېزىسىنىڭ قارا باغ دېگەن يېرىدە 264 مولۇق كۆچەتلىك بار. 1982 ـ يىلى شەھەرلىك دېھقانچىلىق ـ چارۋىچىلىق ئىدارىسى بۇ جايدا بوز يەر ئېچىپ كۆچەتلىك بەرپا قىلدى. تۇپرىقى ئۇنۇمسىز ھەم شورلۇق بولغاچقا، دەسلەپكى مەزگىلدە تۇپراقنى ياخشىلاش ئۈچۈن جىگدە ۋە قارايانغاچ كۆچەتلىرى قويۇلدى. 1987 ـ يىلدىن باشلاپ نەشىۋت كۆچىتى قويۇلدى، ئۇدا ئۈچ يىل كۆچەت قويۇش ئارقىلىق، 1989 ـ يىلىغا كەلگەندە، نەشىۋتلۇك 210 موغا، چوڭ چىلان 10 موغا، ئۇزۇملۇك تۆت موغا يەتتى.

چارباغ كۆچەتلىكى شەھەرلىك باغ ئورمان باشقارمىسى 1984 ـ يىلى چاربافدىكى 9.78 مو بوز يېرىنى ئۆزلەشتۈرۈپ كۆچەتخانا قىلدى. 1986 ـ يىلدىن باشلاپ بۇ يەرگە پۈتۈنلەي نەشىۋت كۆچىتى قويدى، نەشىۋتلۇك 70 مو بولۇپ، بۇ باغ 1990 ـ يىلدىن ئېتىبارەن مۇۋە بېرىشكە باشلىدى.

ئالتىنچى قىسىم

پارتىيە - گۇرۇھ، تەشكىلاتلار

I باب
جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ كورلا ناھىيىلىك، شەھەرلىك يەرلىك تەشكىلاتلىرى

§ 1 . ئاپپاراتى ۋە قوشۇنى

1. رەھبەرلىك ئاپپاراتى

1949 - يىل 11 - ئايدا جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى غەربىي شىمال دالا ئارمىيىسىنىڭ 1-بىڭتۇەن 2 - جۇن پىيادە ئەسكەرلەر 6 - شىسى جەنۇبىي شىنجاڭغا يۇرۇش قىلىپ، يەنجىگە يېتىپ كەلدى. 6 - شىنىڭ 18 - تۇەنى كورلا ناھىيىسىگە كىرىپ ئورۇنلاشتى.

1950 - يىل 2 - ئاينىڭ 15 - كۈنى 6 - شى سىياسىي بۆلۈمىنىڭ 23 كادىر - جەڭچىدىن تەركىب تاپقان ئاشلىق قەرز ئېلىش خىزمەت ئەترىتى كورلا ناھىيىسىگە كىرىپ ئورۇنلاشتى. خىزمەت ئەترىتى ئەزالىرى ئىچىدىكى 12 نەپەر كومپارتىيە ئەزاسىدىن ج ك پ 6 - شى سىياسىي بۆلۈمى كورلا ناھىيىلىك ئاشلىق قەرز ئېلىش خىزمەت ئەترىتى ياچېيكىسى قۇرۇلدى، چىن جىەنپىڭ ياچېيكا شۇجىسى بولدى. شۇ ئايدا ج ك پ كورلا ناھىيىلىك خىزمەت كومىتېتى قۇرۇلدى، 18 - تۇەننىڭ سىياسىي كومىسسارى يالك خۇەنشېڭ قوشۇمچە شۇجىلىقنى ئۈستىگە ئالدى، چىن جىەنپىڭ مۇئاۋىن شۇجى بولدى، ئورگاننىڭ تۇرۇشلۇق جايى 1 - رايون 1 - مەھەللە (ھازىرقى جەنۇبىي «ئىتتىپاق» يولى) دە بولدى. شۇ يىلى 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ناھىيىلىك خىزمەت كومىتېتى 1 - نۆۋەتلىك پارتىيە ئەزالىرى يىغىنى چاقىردى، يىغىنغا 21 پارتىيە ئەزاسى قاتناشتى. چىن جىەنپىڭ ناھىيىلىك خىزمەت كومىتېتىنىڭ خىزمەتتىدىن دوكلات بەردى ھەمدە يۇقىرى دەرىجىلىك پارتكومنىڭ ھاۋالىسىغا ئاساسەن، ناھىيىلىك

خىزمەت كومىتېتىنىڭ ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ج ك پ كورلا ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ قۇرۇلغانلىقىنى جاكارلىدى. ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىلىقىنى يالڭ خۇەنشىڭ قوشۇمچە ئۈستىگە ئالدى، گورگانىڭ تۇرۇش- لۇق جايى ئۆزگەرمىدى.

1956 - يىل 5 - ئايدا ج ك پ كورلا ناھىيىلىك 1 - قۇرۇلتىيى چاقىرىلىپ، ج ك پ كورلا ناھىيىلىك 1-نۆۋەتلىك كومىتېتى سايلام ئارقىلىق ۋۇجۇدقا كەلدى.

1961 - يىل 3 - ئايدا ج ك پ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق كومىتېتىنىڭ قارارىغا بىنائەن، ج ك پ كورلا ناھىيىلىك كومىتېتىدا شۇجىچۇ تەسىس قىلىندى. شۇجىچۇ ئۇچ شۇجى، ئىككى كاتىبات شۇجىدىن تەركىب تاپتى. شۇ يىلى 10 - ئايدا ج ك پ كورلا ناھىيىلىك 2 - قۇرۇلتىيىدا سايلاش ئارقىلىق ج ك پ كورلا ناھىيىلىك 2 - نۆۋەتلىك كومىتېتى قۇرۇلدى. 1963 - يىلى ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىچۇسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

1964 - يىلى 1 - ئايدا ج ك پ كورلا ناھىيىلىك 3 - قۇرۇلتىيى چاقىرىلىپ، ج ك پ كورلا ناھىيىلىك 3 - نۆۋەتلىك كومىتېتى ۋە ئۇنىڭ دائىمىي كومىتېتى سايلام ئارقىلىق ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈلدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» نىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە ناھىيىلىك پارتكوم زەربىگە ئۇچرىدى، ئاپپارا- تى پالەچ ھالغا چۈشۈپ قالدى.

1970 - يىل 1 - ئاينىڭ 6 - كۈنى ج ك پ كورلا ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتى يادرو گۇرۇپپىسى (1970 - يىل 1 - ئايدىن 1971 - يىل 4 - ئايغىچە) قۇرۇلدى، جالڭ لىيەنتىڭ گۇرۇپپا باشلىقى بولدى.

1971 - يىل 4 - ئايدا ج ك پ كورلا ناھىيىلىك 4 - قۇرۇلتىيىدا سايلاش ئارقىلىق ج ك پ كورلا ناھىيىلىك 4 - نۆۋەتلىك كومىتېتى ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈلدى، پارتىيە يادرو گۇرۇپپىسى شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

1979 - يىل 10 - ئايدا كورلا ناھىيىسى بۆلۈنۈپ كورلا شەھىرى تەسىس قىلىندى، ج ك پ كورلا شەھەرلىك كومىتېتىمۇ تەڭلا قۇرۇلدى.

1984 - يىل 4 - ئايدا كورلا ناھىيىسى كورلا شەھىرىگە قوشۇۋېتىلدى، ج ك پ كورلا ناھىيىلىك كومىتېتىمۇ تەڭلا ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

1985 - يىلى ۋە 1989 - يىلى ج ك پ كورلا شەھەرلىك 1 -، 2 - قېتىملىق قۇرۇلتايلىرى چا- قىرىلىپ، ج ك پ كورلا شەھەرلىك 1-، 2- نۆۋەتلىك كومىتېتلىرى ۋە ئۇنىڭ دائىمىي كومىتېتلىرى سايلاپ چىقىلدى.

2. رەھبەرلەر

جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى كورلا ناھىيىلىك كومىتېتى (خىزمەت كومىتېتى) غا شۇجى بولغانلار

جەدۋەل: 6 - 1

ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	بۇرتى	تۇغۇلغان ۋاقتى	مەدەنىيەت سەۋىيىسى	ۋەزىپە ئۈستىگەن ۋاقتى	ئىزاھات
يالڭ خۇەنشىڭ	ئەر	خەنزۇ	جياڭشى يۈكسىنىدىن	1919-يىل	تولۇقسىز ئوتتۇرا	1950.2~1950.10	قوشۇمچە ئۈستىگەن
دۇجىيەن	ئەر	خەنزۇ				1950.10~1951	قوشۇمچە ئۈستىگەن

ۋالك گۈيسېن	ئەر	خەنزۇ	خېبېي شېنزېندىن	1921-يىل	تولۇقسىز ئوتتۇرا	1952~1951.4	قوشۇمچە ئۆتكەن
جالك كېشۈن	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ خۇيمىندىن	1919-يىل	باشلانغۇچ مەكتەپلا ئۆزىن مىنىپ	1954.4~1952	
رەن گۈاڭتىيەن	ئەر	خەنزۇ	خېبېي سانخۇيەندىن	1918-يىل	تولۇقسىز ئوتتۇرا	1955.4~1954	
لى دۈڭجې	ئەر	خەنزۇ	خېبېي بۈيېيدىن	1928-يىل	تولۇقسىز ئوتتۇرا	1958.9~1956.9	
يېلك زوچىلك	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ لىنجىمىندىن	1926-يىل	باشلانغۇچ مەكتەپلا ئۆقۇپ مىنىپ	1961.3~1958.9	
يۈجەنتاۋ	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ لىنجىمىندىن	1927-يىل	تولۇقسىز ئوتتۇرا	1966.5~1961.3	
شىلك جې	ئەر	خەنزۇ	خېبېي لىشىيەندىن	1928-يىل 12 - ئاي	تولۇقسىز ئوتتۇرا	1974.4~1971.4	
يەن سىرىن	ئەر	خەنزۇ	سەنشى ۋېنشۇيدىن	1923-يىل	تولۇقسىز ئوتتۇرا	1978.7~1974.4	
چېن ۋېنخۇا	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ لىنيىدىن	1932-يىل 11 - ئاي	تولۇقسىز ئوتتۇرا	1981.10~1978.7	
لېۋ يىلك	ئەر	خەنزۇ	خېبېيدىن	1931-يىل 12 - ئاي	تولۇقسىز ئوتتۇرا	1983.12~1981.10	

ج ك پ كورلا ناھىيىلىك كومىتېتى (خىزمەت كومىتېتى) غا مۇئاۋىن شۇجىي، شۇجىچۇ شۇجىسى بولغانلار

جەدۋەل: 6 - 2

گرۇپپا - قاتلىمى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	تۇغۇلغان ۋاقتى	مەمۇرىيەت سەۋىيىسى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى	ئىزاھات
چېن جيەنپىلك	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ لىنجىمىندىن	1916-يىل	باشلانغۇچ مەكتەپ	1952.5~1950.2	
يېلك زوچىلك	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ لىنجىمىندىن	1926-يىل	باشلانغۇچ مەكتەپلا ئۆقۇپ مىنىپ	1958.8~1954.10	
يالك ۋېنخۇەن	ئەر	خەنزۇ	خېبېي راۋياگدىن	1930-يىل	ئوتتۇرا تېخنىكوم	1955.10~1955.5	
مويىدىن توختى	ئەر	ئۇيغۇر	كورلىدىن	1924-يىل	باشلانغۇچ مەكتەپلا ئۆزىن مىنىپ	1956.8~1955.10	
ئىمىن كېرىم	ئەر	ئۇيغۇر	كورلىدىن	1929-يىل	تولۇقسىز ئوتتۇرا	1958.10~1956.9	
جاۋ لىشىلك	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ شاڭخېدىن	1927-يىل	باشلانغۇچ مەكتەپلا ئۆزىن مىنىپ	1958.9~1958.6	
يېلك زوچىلك	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ لىنجىمىندىن	1926-يىل	باشلانغۇچ مەكتەپلا ئۆقۇپ مىنىپ	1962.2~1961.3	
رەخمىتۇللا ئابدۇللا	ئەر	ئۇيغۇر	كورلىدىن	1927-يىل	تولۇقسىز ئوتتۇرا	1963.7~1958.9	

ئىلى ناسىر	ئەر	ئۇيغۇر	كورلىدىن	1934-يىل 10 - ئاي	ئوتتۇرا تېخنىكوم	1966. 5~1958. 9	8. 1963~3. 1961 ئايىمىز ئۇيۇشتۇرۇلۇپ تاشلىنىپ ئۇيۇشما بولغان
خۇ شىگيۇەن	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ دۇڭپىڭدىن	1926-يىل	تولۇقسىز ئوتتۇرا	1963. 8~1958. 9	8. 1963~3. 1961 ئايىمىز ئۇيۇشتۇرۇلۇپ تاشلىنىپ ئۇيۇشما بولغان
لىيۇشەنچۇەن	ئەر	خەنزۇ	شەنشى مياشىيەندىن	1930-يىل 6 - ئاي	ئوتتۇرا تېخنىكوم	1961. 3~1958. 9	
جالال جېن	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ شىنياڭدىن	1930-يىل 10 - ئاي	ئوتتۇرا تېخنىكوم	1966. 5~1962. 6	
ژالال ژېنشيۇ	ئەر	خەنزۇ	شەنشى يەنچۇەندىن	1920-يىل 7 - ئاي	تولۇقسىز ئوتتۇرا	1973. 12~1971. 4	
جالال جېن	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ شىنياڭدىن	1930-يىل 10 - ئاي	ئوتتۇرا تېخنىكوم	1973. 12~1971. 4	
ئۆردى يۈسۈپ	ئەر	ئۇيغۇر	قاغىلىقتىن	1932-يىل 9 - ئاي	تولۇقسىز ئوتتۇرا	1976. 10~1971. 4	
رەھمىتۇللا ئابدۇللا	ئەر	ئۇيغۇر	كورلىدىن	1927-يىل	تولۇقسىز ئوتتۇرا	1980. 7~1974. 4	
شالال جې	ئەر	خەنزۇ	خېبېي لىشيەندىن	1928-يىل 12 - ئاي	تولۇقسىز ئوتتۇرا	1976. 5~1974. 4	
لۇجيەنشۇن	ئەر	خەنزۇ	شەنشى ھۇاشيەندىن	1923-يىل 8 - ئاي	تولۇقسىز ئوتتۇرا	1979. 10~1974. 6	
ئىلى زايىت	ئەر	ئۇيغۇر	كورلىدىن	1931-يىل 3 - ئاي	بالانۇڭ مەكتىپىنى ۋاقتىرى مۇئەللىم	1982. 3~1975. 3	
سۇلال زېكىتەي	ئەر	خەنزۇ	ئۈرۈمچىدىن			1977. 10~1975. 12	
مىلال شاۋ شىيالال	ئەر	خەنزۇ	خېنەن شېجىدىن	1930-يىل 12 - ئاي	تولۇقسىز ئوتتۇرا	1984. 4~1979. 10	

ج ك پ كورلا شەھەرلىك كومىتېتىغا شۇجى بولغانلار

جەدۋەل: 6 _ 3

ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	تۇغۇلغان ۋاقتى	مەدەنىيەت سەۋىيىسى	ۋەزىپە ئۈستىگەن ۋاقتى
جالال شىيۇلال	ئەر	خەنزۇ	خېبېي ئەنگودىن	1926 - يىل 8 - ئاي	تولۇقسىز ئوتتۇرا	1985. 2~1979. 10
جالال شيۇسىلال	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ تىڭجىندىن	1946 - يىل 2 - ئاي	ئالىي مەكتەپ	1990~1985. 2

ج ك پ كورلا شەھەرلىك كومىتېتىغا مۇئاۋېن شۇجى بولغانلار

جەدۋەل: 6 - 4

ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	بۇرتى	تۇغۇلغان ۋاقتى	مەدەنىيەت سەۋىيىسى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
ياسىن تۇردى	ئەر	ئۇيغۇر	يەنجىدىن	1926 - يىل 6 - ئاي	ئوتتۇرا تېخنىكوم	1984.4~1979.10
شى زوفەن	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ لىنتاۋدىن	1931 - يىل 7 - ئاي	ئوتتۇرا تېخنىكوم	1985.8~1979.10
جالاڭ جىمىن	ئايال	خەنزۇ	خېبېي شېنخەندىن	1929 - يىل 8 - ئاي	تولۇق ئوتتۇرا	1986.8~1979.10
مېلاڭ جاۋشيالاڭ	ئەر	خەنزۇ	خېنەن شېچىدىن	1930 - يىل 12 - ئاي	تولۇقسىز ئوتتۇرا	1986.8~1984.4
داۋۇت مۇسا	ئەر	ئۇيغۇر	كورلىدىن	1940 - يىل 9 - ئاي	ئالىي تېخنىكوم	1987.3~1984.4
لىيوزۇگجياڭ	ئەر	خەنزۇ	شەنشى جىڭيانىدىن	1927 - يىل 7 - ئاي	تولۇق ئوتتۇرا	1984.4~1979.10
چياڭ جۇڭشياڭ	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ تەيشىدىن	1943 - يىل	ئالىي تېخنىكوم	1989~1985.9
لى لىنتاڭ	ئەر	خەنزۇ	خېنەن مېڭجىندىن	1938 - يىل 10 - ئاي	ئالىي تېخنىكوم	1990~1986.8
ئۇيغۇلقاسىم زۇنۇن	ئەر	ئۇيغۇر	كورلىدىن	1945 - يىل 3 - ئاي	ئالىي تېخنىكوم	1990~1985.9
جالاڭ شيۇسياڭ	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ لىنچىندىن	1946 - يىل 2 - ئاي	ئالىي مەكتەپ	1985.2~1984.4

3. خىزمەت ئاپپاراتى

1950 - يىل 7 - ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم ئورگىنىدا كاتىبات ئىشخانىسى، تەشكىلات بۆلۈمى، تەشۋىقات بۆلۈمى تەسىس قىلىندى. 1953 - يىلدىن 1965 - يىلغىچە ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ بىرلىكسەپ خىزمىتى بۆلۈمى، يېزا خىزمىتى بۆلۈمى، مالىيە - سودا بۆلۈمى، رېئونىيە كومىتېتى، سانائەت - قاتناش بۆلۈمى، ناھىيىلىك پارتىيە مەكتىپى، سىياسەت تەتقىقات ئىشخانىسى ۋە مالىيە - سىياسىي بۆلۈمى تەسىس قىلىندى. ئۇنىڭ ئىچىدە مالىيە - سودا بۆلۈمى 1953 - يىلى، سانائەت - قاتناش بۆلۈمى 1957 - يىلى تەسىس قىلىنغان، كېيىن 1962 - يىلى ئەسلىدىن قالدۇرۇلدى؛ سىياسەت تەتقىقات ئىشخانىسى 1961 - يىلى تەسىس قىلىنىپ، ئۇزۇنغا بارمايلا ئەسلىدىن قالدۇرۇلدى؛ كاتىبات ئىشخانىسى 1956 - يىلى ئىشخانىغا ئۆزگەرتىلدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» نىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە، ناھىيىلىك پارتكومنىڭ خىزمەت تارماقلىرى خىزمەتتىن توختىدى. 1971 - يىلدىن 1979 - يىلغىچە ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ ناھىيىلىك پارتىيە مەكتىپى، ئىشخانا، تەشكىلات بۆلۈمى، تەشۋىقات بۆلۈمى، بىرلىكسەپ خىزمىتى بۆلۈمى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. ئورگان پارتكومى، ناھىيىلىك پارتكوم ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى، ئەرزىيەت ئىشخانىسى قۇرۇلدى.

1984 - يىل 4 - ئايدا شەھەر يىلدىن ناھىيە قوشۇۋېتىلگەندە، ناھىيىلىك پارتكومنىڭ خىزمەت ئاپپاراتلىرى ئۆز سىستېمىسى بويىچە شەھەرلىك پارتكومنىڭ خىزمەت ئاپپاراتلىرىغا قوشۇۋېتىلدى.

1979 - يىلدىن 1989 - يىلغىچە ج ك پ كورلا شەھەرلىك پارتكوم ئورگىنىدا ئىلگىرى - كېيىن

بولۇپ، ئىشخانا، تەشكىلات بۆلۈمى، تەشۋىقات بۆلۈمى ئورگان پارتكومى، ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتە-تى، شەھەرلىك پارتىيە مەكتىپى، پارتىيە تارىخى ـ تەزكىرە ئىشخانىسى، سىياسىي ـ قانۇن كومىتېتى، يېزا خىزمىتى بۆلۈمى، ئىقتىسادىي خىزمەت بۆلۈمى، تارخىپ بۆلۈمى، پېشقەدەم كادىرلار خىزمىتى بۆلۈمى، «يەش بولۇش، تۆت گۈزەل، ئوچۇق قىزغىن سۆيۈش» ئىشخانىسى تەسىس قىلىندى. بۆلەردىن ئىقتىسادىي خىزمەت بۆلۈمى 1985 ـ يىلى تەسىس قىلىنىپ، 1988 ـ يىلى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. ج ك پ كورلا شەھەرلىك 1 ـ نۆۋەتلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى 1985ـيىل 4ـئايدا ج ك پ كورلا شەھەرلىك 1 ـ قۇرۇلتىيىدا سايلام تارقىلىق ۋۇجۇتقا كەلتۈرۈلدى، شۇنىڭ بىلەن ئۇ شەھەرلىك پارتكومىنىڭ خىزمەت تارمىقى بولۇشتىن قالدى. «يەش بولۇش، تۆت گۈزەل، ئوچۇق قىزغىن سۆيۈش» ئىشخانىسى 1989 ـ يىلى مەنىۋى مەدەنىيەت يەرپا قىلىش كومىتېتى ئىشخانىسى (قىسقارتىپ مەنىۋى مەدەنىيەت ئىشخانىسى دېيىلىدۇ) غا ئۆزگەرتىلدى.

4. بۆلۈمىستە قاراشلىق ئورگانلار، ۋەكالەت ئورگانلىرىدىكى تەشكىلاتلار

بۆلۈمىستە قاراشلىق ئورگانلاردىكى تەشكىلاتلار 1952 ـ يىل 11 ـ ئايدا ج ك پ كورلا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى (1955 ـ يىل 12 ـ ئايدىن كېيىن ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىگە ئۆزگەرتىل-گەن) پارتكۇرۇپپىسى قۇرۇلدى.

1958 ـ يىلى ج ك پ كورلا ناھىيىلىك سىياسىي ـ قانۇن پارتكۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. 1966 ـ يىل 4 ـ ئايدا سىياسىي ـ قانۇن پارتكۇرۇپپىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، تەپتىش مەھكىمىسى، سوت مەھكىمىسى پارتكۇرۇپپىسى ۋە ج خ ئىدارىسى پارتىيە شۆبە گۇرۇپپىسى تەسىس قىلىندى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دا پارتكۇرۇپپىلىرىنىڭ پائالىيىتى بىر مەزگىل توختاپ قالدى.

1974 ـ يىلدىن 1982 ـ يىلغىچە ج ك پ كورلا ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت پارتكۇرۇپپىسى، ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسى پارتكۇرۇپپىسى، ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى پارتكۇرۇپپىسى، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى پارتكۇرۇپپىسى، ناھىيىلىك خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى پارتكۇرۇپپىسى، ناھىيىگە بۆلۈمىستە قاراشلىق ئورگانلار پارتكومى تەسىس قىلىندى.

ناھىيىگە بۆلۈمىستە قاراشلىق ئورگانلار پارتكوسغا بىر شۆجى، بىر ئىش بېجىرگۈچى قويۇلدى. ئۇنىڭ قارمىقىدىكى ئورگانلاردا ئون پارتىيە ياچېيكىسى، 123 پارتىيە ئەزاسى بار ئىدى. ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت پارتكۇرۇپپىسى 1981 ـ يىلى ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇشى بىلەن ئەمەلدىن قالدى. 1984 ـ يىلى ناھىيىگە بۆلۈمىستە قاراشلىق ئورگانلار پارتكومى، پارتكۇرۇپپىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

1979 ـ يىلدىن 1982 ـ يىلغىچە ج ك پ كورلا شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتى پارتكۇرۇپپىسى، شەھەرلىك خەلق سوت مەھكىمىسى پارتكۇرۇپپىسى، شەھەرلىك ج خ ئىدارىسى پارتكۇرۇپپىسى، شەھەر-لىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى پارتكۇرۇپپىسى، شەھەرلىك خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى پارتكۇرۇپپىسى، شەھەرگە بۆلۈمىستە قاراشلىق ئورگانلار پارتكومى تەسىس قىلىندى. ھەرقايسى پارتكۇرۇپ-پىلىرىغا بىر شۆجى، ئوچتىن بەشكىچە ئەزا قويۇلدى.

شەھەرگە بۆلۈمىستە قاراشلىق ئورگانلار پارتكومى 1979ـيىل 10ـئايدا قۇرۇلغاندا، ئۇنىڭغا بىر شۆجى قويۇلغان، ئۇنىڭ قارمىقىدىكى شەھەرگە بۆلۈمىستە قاراشلىق ئورگانلاردا يەتتە پارتىيە ياچېيكىسى، 191

پارتىيە ئەزاسى بار ئىدى. 1990-يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، شەھەرگە بىۋاستە قاراشلىق ئورگانلاردا پارتىيە باش ياچېيكىسى يەتتىگە، ياچېيكا 221 گە، پارتىيە ئەزاسى 3734 كە يەتتى.

ج ك پ كورلا شەھەرلىك ئاشلىق ئىدارىسى كومىتېتى 1980 - يىلى1 - ئايدا قۇرۇلدى. 1990-يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، ئۇنىڭ قارمىقىدىكى پارتىيە ياچېيكىسى يەتتىگە، پارتىيە ئەزاسى 75 كە يەتتى.

ج ك پ كورلا شەھەرلىك سودا ئىدارىسى كومىتېتى 1980 - يىل 1- ئايدا قۇرۇلدى، 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، ئۇنىڭ قارمىقىدىكى پارتىيە باش ياچېيكىسى تۆتكە، پارتىيە ياچېيكىسى 14 كە، پارتىيە ئەزاسى 205 كە يەتتى.

ج ك پ كورلا شەھەرلىك شەھەر - يېزا قۇرۇلۇشى ئىدارىسى كومىتېتى 1985 - يىل 12 - ئايدا قۇرۇلدى، 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، ئۇنىڭ قارمىقىدىكى پارتىيە ياچېيكىسى ئونغا، پارتىيە ئەزاسى 117 گە يەتتى.

ۋەكالەت ئورگانلىرىدىكى تەشكىلاتلار 1950 - يىل 2 - ئايدىن 7 - ئايغىچە ج ك پ كورلا ناھىيىلىك 1-، 2-، 3-، 4- رايونلۇق كومىتېتلىرى تارقىدىن قۇرۇلدى. ھەرقايسى رايونلۇق كومىتېتلارغا بىردىن شۇجى، بىردىن ئىككىنچە مۇئاۋىن شۇجى قويۇلدى. 1956 - يىلى 1 - رايونلۇق كومىتېت، 3 - رايونلۇق كومىتېتنىڭ قارمىقىدا بىردىن پارتىيە ياچېيكىسى، 2 - رايونلۇق كومىتېت، 4 - رايونلۇق كومىتېتنىڭ قارمىقىدا ئىككىدىن پارتىيە ياچېيكىسى قۇرۇلدى. شۇ يىلى رايونلار ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، يېزىلار بىرلەشتۈرۈلدى، رايونلۇق كومىتېتلار ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

1979 - يىل 10 - ئايدا ج ك پ كورلا بازارلىق كومىتېتى ج ك پ كورلا ئىش بېجىرىش باشقارمىسى كومىتېتىغا ئۆزگەرتىلدى. 1981 - يىل 3 - ئايدا كورلا ئىش بېجىرىش باشقارمىسى پارتىيە ياچېيكىسى تەسىس قىلىندى. 1982 - يىلدىن 1985 - يىل 4 - ئايغىچە ج ك پ يېڭىشەھەر ئىش بېجىرىش باشقارمىسى ياچېيكىسى، ناھىيەن ئىش بېجىرىش باشقارمىسى ياچېيكىسى، «ئىتتىپاق» ئىش بېجىرىش باشقارمىسى ياچېيكىسى قۇرۇلدى. 1987 - يىل 12 - ئايدا مەۋزېي رايونلارنىڭ ئۆزگەرتىلىشىگە ئەگىشىپ، كورلا ئىش بېجىرىش باشقارمىسى پارتىيە ياچېيكىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، سايباغ ئىش بېجىرىش باشقارمىسى پارتىيە ياچېيكىسى بىلەن «ئىتتىپاق» ئىش بېجىرىش باشقارمىسى پارتىيە ياچېيكىسى تەسىس قىلىندى؛ ئەسلىدىكى ئىتتىپاق ئىش بېجىرىش باشقارمىسى پارتىيە ياچېيكىسى «تەڭرىتاغ» ئىش بېجىرىش باشقارمىسى پارتىيە ياچېيكىسىغا ئۆزگەرتىلدى. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا شەھەر بويىچە بەش ئىش بېجىرىش باشقارمىسى پارتىيە ياچېيكىسى بار بولدى. ھەرقايسى ئىش بېجىرىش باشقارمىلىرى پارتىيە ياچېيكىسى كومىتېتلىرىغا بىردىن شۇجى، ئۈچتىن بەشكىچە كومىتېت ئەزاسى قويۇلدى.

5. يېزا، بازارلار ۋە ئاساسىي قاتلاملاردىكى تەشكىلاتلار

1951 - يىل 6 - ئايدا كورلا ناھىيىسىدە تۇنجى يېزا پارتىيە ياچېيكىسى — شاڭخۇ يېزا ياچېيكىسى قۇرۇلدى. مۇسا ئەيسا ياچېيكا شۇجىسى بولدى. 1957 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە ناھىيە بويىچە ئون يېزا، بىر بازاردىن قارا يۇلغۇن، پۇخۇي يېزىلىرىدىن باشقا، قالغان سەككىز يېزا، بىر بازاردا بىر بازار پارتكومى، سەككىز يېزا پارتىيە ياچېيكىسى قۇرۇلدى. 1958 - يىلى ناھىيە بويىچە يەتتە گۈڭشىدا گۈڭشې پارتكومىدىن يەتتىسى ۋە گۈڭشې ئورگىنى، باشقۇرۇش رايونى، جوڭ ئەترەت پارتىيە ياچېيكىلىرى، دىن 33ى قۇرۇلدى. شۇ يىلى كورلا بازىرى ئەمەلدىن قالدۇرۇلغاندا، بازارلىق پارتكومىمۇ ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. 1964 - يىلى بازارلىق پارتكوم ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1965 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە

بويىچە 12 گۇڭشې (دېھقانچىلىق مەيدانى) پارتكومى، بىر بازارلىق پارتكوم، 50 چوڭ ئەترەت ۋە گۇڭشې ئورگىنى پارتىيە ياچېيكىسى بار بولدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلىنىپ 1970 - يىلىغا قەدەر، ناھىيە بويىچە ھەر دەرىجىلىك پارتىيە تەشكىلاتلىرى پالەچ ھالغا چۈشۈپ قالدى. 1970-يىلدىن 1973-يىلغىچە پارتىيىلى تەرتىپكە سېلىش، پارتىيە قۇرۇش ئارقىلىق، ناھىيە بويىچە ئون گۇڭشې پارتكومى ۋە بىر بازارلىق پارتكوم ھەم ئۇنىڭ قارمىقىدىكى تەشكىلاتلار ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1979-يىلى كورلا ناھىيىسى بۆلۈنۈپ، كورلا شەھىرى تەسىس قىلىندى. كورلا بازىرى ۋە تېكىچى قاتارلىق ئۈچ شەھەر ئەتراپى گۇڭشىسى كورلا شەھىرىگە ئايرىپ بېرىلدى. كورلا ناھىيىسىدىكى ئاساسىي قاتلام پارتىيە تەشكىلاتلىرىمۇ مۇناسىپ ھالدا ئازايتىلدى. 1984 - يىل 4 - ئايدا ناھىيە بويىچە يەتتە گۇڭشې پارتكومى، ئۈچ دېھقانچىلىق مەيدانى (باغۋەنچىلىك مەيدانى) پارتكومى، 32 چوڭ ئەترەت پارتىيە ياچېيكىسى، ئالتە گۇڭشې ئورگىنى پارتىيە ياچېيكىسى، مەككىز گۇڭشىغا بىۋاستە قاراشلىق ئورۇنلار پارتىيە ياچېيكىسى بار بولدى.

1979 - يىل 10 - ئايدا كورلا شەھىرىدە ئۈچ گۇڭشې پارتكومى، 18 چوڭ ئەترەت پارتىيە ياچېيكىسى، ئۈچ گۇڭشې ئورگىنى پارتىيە ياچېيكىسى، گۇڭشىغا بىۋاستە قاراشلىق ئىككى پارتىيە ياچېيكىسى بار ئىدى. 1984 - يىل 4 - ئايدا ناھىيە بىلەن شەھەر قوشۇۋېتىلگەندىن كېيىن، كورلا شەھىرىدىكى ئاساسىي قاتلام پارتىيە تەشكىلاتلىرى مۇناسىپ ھالدا كۆپەيدى. شۇ يىلى 9-ئايدىن 12-ئايغىچە شەھەر بويىچە ئون گۇڭشې ئون يېزىغا ئۆزگەرتىلدى. يېزىلاردا يېزىلىق پارتكوم قۇرۇلدى، ئەسلىدىكى چوڭ ئەترەت پارتىيە ياچېيكىسى كەنت پارتىيە ياچېيكىسىغا ئۆزگەرتىلدى. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا شەھەر بويىچە يېزا پارتكومى ئونغا، دېھقانچىلىق (باغۋەنچىلىك) مەيدانى پارتكومى ئۈچكە، كەنت پارتىيە ياچېيكىسى 51 گە، يېزىغا بىۋاستە قاراشلىق پارتىيە ياچېيكىسى ئونغا يەتتى.

6. پارتىيە ئەزالىرى

پارتىيە ئەزالىرى قوشۇنى 1949 - يىل 11 - ئايدا كومپارتىيە ئەزاسى، خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى پىيادە قىسىم 6 - شىنىڭ باشلىقى جالۇ جۇڭخەن 6 - شى 18 - تۈەندىكى مەككىز كىشىلىك ئالدىن يۈرەر ئەترەتنى باشلاپ كورلا ناھىيە بازىرىغا يېتىپ كېلىپ، ئارقىدىكى قىسمىنىڭ كورلا ناھىيىسىگە كىرىش تەييارلىقىنى ئىشلىدى؛ كومپارتىيە ئەزاسى، خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى پىيادە قىسىم 6 - شى 18 - تۈەن تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى جالۇ يۇ، تۈەن سىياسىي باشقارمىسىنىڭ مۇدىرى دۇڭ فۇ قاتارلىق 30 نەچچە سىياسىي خىزمەت كادىرى بۇيرۇقنا بىنائەن كورلا ناھىيىسىگە كىرىپ، سابىق گومىنداڭنىڭ شۇ بەردە تۇرۇشلۇق ئارمىيىسىنى ئۆزگەرتىپ تەشكىللەش خىزمىتىنى ئىشلىدى. شۇ يىلى 12 - ئايدا كومپارتىيە ئەزاسى، خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى پىيادە قىسىم 6 - شىنىڭ 18 - تۈەنىنىڭ باشلىقى يۇشيا، سىياسى كومىسسار يالۇ خۇەنشاڭ، سىياسىي باشقارما خەلق ھەربكىتى بۆلۈمچىسىنىڭ باشلىقى لىيالۇ ئېنشياڭ، قوغداش بۆلۈمچىسىنىڭ مۇئاۋېن باشلىقى جالۇ شېۋېي بۇيرۇقنا بىنائەن كورلا ناھىيىسىگە كېلىپ بەرلىك ئورۇنلار خىزمىتىنى قانات يايدۇردى. 1950 - يىل 2 - ئايىنىڭ 15 - كۈنى خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى پىيادە قىسىم 6 - شى سىياسىي بۆلۈمىنىڭ ئاشلىق قەرز ئېلىش خىزمەت ئەترىتى كورلا ناھىيىسىگە يېتىپ كەلدى. خىزمەت ئەترىتىدىكى 23 كادىر، جەڭچىدىن 12 سى كومپارتىيە ئەزاسى ئىدى، ئۇلار چېن جىيەنيىڭ، شۇيۇكۇن، يالۇ فۇجېن، سۇڭ شۇرەن، سۇي رېنلۇ، لىيۇشېندى، سې زىخۇ، شۇنيەنجىڭ، رېنلۇ شېۋشەن، لىيۇجېن، جالۇ تىڭجۇن، بەي لىنشى لاردىن ئىبارەت. شۇ يىلى

7 - ئايناق 1 - كۈنى ج ك پ كورلا ناھىيىلىك خىزمەت كومىتېتى پارتىيە ئەزالىرى يىغىنى ئېچىپ، شي زوفەن، چېن زىئاق، شىياچىكشەن، جاڭ يى (يۇقىرىدىكىلەر خىزمەت ئەترىتى ئەزالىرى ئىدى) تۈردى ئەمەت قاتارلىقلارنى كومپارتىيە ئەزالىقىغا قوبۇل قىلدى. شۇ يىلى كۈزدە يەنجى ۋىلايەتلىك پارتكوم سىياسەت تەتقىقات ئىشخانىسىنىڭ مۇدىرى لۇجۇن ئەترەت باشلىقى بولغان ۋىلايەتلىك ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش - زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇشنى نوقتىدا سىناق قىلىش خىزمەت ئەترىتى كورلا ناھىيىسىگە كىردى. ج ك پ كورلا ناھىيىلىك كومىتېتى 4 - رايونىناق شاڭخۇ يېزىسىنى يېزا پارتىيە قۇرۇلۇشىنىڭ مۇھىم نۇقتىسى قىلىپ، كورلا ناھىيىسىدە تۇنجى تۈركۈم ئۇيغۇر دېھقان پارتىيە ئەزالىرىنى قوبۇل قىلدى. ئۇلار باۋۇدۇن ئىسلام، مۇيدىن توختى، قاسىم توختى، مۇسا ئەيسا، مايسىخان، ئىلى ئارزۇ قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. 1952 - يىلى ناھىيە بويىچە يەر ئىسلاھاتى - پارتىيە قۇرۇش خىزمىتى ئېلىپ بېرىلىپ، ھەرىكەت داۋامىدا مەيدانغا كەلگەن ئاكتىپلاردىن يەتتە كىشى كومپارتىيە ئەزالىقىغا قوبۇل قىلدى. 1954 - يىلى «ئاكتىپ ھەم ئېھتىياتچان بولۇش» تىن ئىبارەت پارتىيە قۇرۇلۇش فاكتېنى ئىزچىللاشتۇرۇلدى. پارتىيە تەشكىلاتى شەرتكە ئۇيغۇن كېلىدىغان ئىلغارلارنى ۋاقتىدا پارتىيىگە قوبۇل قىلدى ھەمدە ئاز سانلىق مىللەتتىن بولغان پارتىيە ئەزالىرىنى كۆپەيتىشكە ئەھمىيەت بەردى. 1955 - يىلى ناھىيە بويىچە پارتىيە ئەزالىرى كۆپىيىپ 155 كە يەتتى، ئۇنىڭ ئىچىدە خەنزۇ 28، ئۇيغۇر 127 ئىدى. 1965 - يىلى ناھىيە بويىچە پارتىيە ئەزاسى 881 گە يەتتى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە، پارتىيە تەشكىلاتلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش خىزمىتى نورمالسىز ھالەتتە بولدى. ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، پارتىيىنىڭ ئاكتىپ، ئېھتىياتچان بولۇش، سۈپەتكە كاپالەتلىك قىلىشتىن ئىبارەت تەرەققىيات فاكتېنى ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، ھەرىلى مۇنەۋۋەرلەر پىلانلىق ھالدا پارتىيىگە قوبۇل قىلىندى.

1984 - يىلى ئەھۋالدىكى پارتىيە تەشكىلاتلىرى پارتىيىنىڭ زىيالىيلار سىياسىتىنى ئىزچىل ئەملىيلەشتۈرۈپ، شەرت ھازىرلىغان زىيالىيلارنى ۋاقتىدا پارتىيىگە قوبۇل قىلدى. 1985 - يىلى ئەھۋال بويىچە پارتىيە ئەزالىرى 2753 كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە خەنزۇ 896، ئۇيغۇر 1804، موڭغۇل بەش، خۇيزۇ 43، باشقا مىللەتلەر ئالتە، ئوتتۇرا تېخنىكومدىن يۇقىرى مەلۇماتقا ئىگىلەر 360 ئىدى. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ئەھۋال بويىچە پارتىيە ئەزاسى 3734 كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە خەنزۇ 1442، ئۇيغۇر 2201، موڭغۇل يەتتە، خۇيزۇ 68، باشقا مىللەتلەر 16، ئوتتۇرا تېخنىكومدىن يۇقىرى ئىگىلەر 858.

پارتىيە ئەزالىرىنىڭ تەركىبى ۋە تارقىلىشى ئازادلىقتىنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە، كورلا ناھىيە-سىدىكى پارتىيە تەشكىلاتلىرى ئىشچى، دېھقانلاردىن ئىبارەت ئاساسىي ئامما ئىچىدىن پارتىيە ئەزالىرىنى قوبۇل قىلىشقا ئەھمىيەت بېرىپ، تۈرلۈك ئىجتىمائىي ئىسلاھات ۋە ئىجتىمائىي ھەرىكەتلەر داۋامىدا مەيدانغا كەلگەن ئىلغارلارنى پارتىيىگە قوبۇل قىلىشقا كۆڭۈل بۆلدى، دېھقاندىن كېلىپ چىققان پارتىيە ئەزالىرى ۋە ئاز سانلىق مىللەت پارتىيە ئەزالىرىنىڭ سانى بىر قەدەر زور سالماقنى ئىگىلىدى.

1956 - يىلى ناھىيە بويىچە 327 پارتىيە ئەزاسى بار ئىدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئىشچى، دېھقان پارتىيە ئەزاسى 264 بولۇپ، 87.3% نى؛ ئاز سانلىق مىللەت پارتىيە ئەزاسى 290 بولۇپ، 88.7% نى ئىگىلىدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە زىيالىيلار «سىنىق توقۇزىنچى» دەپ ئاتىلىپ، «ئۆزگەرتىش» ئوبيېكتى قىلىندى. بۇنىڭ بىلەن بىر مەھەل زىيالىيلارنىڭ «پارتىيىگە كىرىشى تەس» بولۇشتەك ۋەزىيەت پەيدا قىلىنىپ، زىيالىيلارنىڭ پارتىيىگە كىرىش فاكتېلىقىغا سوغۇق سۇ سېپىلدى. 1979-يىلى كورلا ناھىيىسىدىكى 1765 پارتىيە ئەزاسىدىن زىيالىيلار 83 بولۇپ، 4.7% نى ئىگىلىدى.

ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، بىلىمگە، ئىقتىسا-

لىق كىشىلەرگە مۇرەسەت قىلىش ئومۇمىي كەيپىياتقا ئايلىنىپ، بىر تۈركۈم مۇنەۋۋەر زىيالىيلار ۋاقتىدا پارتىيىگە قوبۇل قىلىندى. شۇنىڭدىن كېيىن، زىيالىيلارنىڭ پارتىيە ئەزالىرى ئىچىدە ئىگىلىگەن نىسبەتى يىلدىن - يىلغا ئاشتى. 1990 - يىلى زىيالىي پارتىيە ئەزالىرى كۆپەيىپ 1028 گە يېتىپ، پارتىيە ئەزالىرى ئومۇمىي سانىنىڭ 27.5 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

كورلا شەھىرى (ناھىيىسى) دىكى كومپارتىيە ئەزالىرىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى سانى

جەدۋەل: 6 - 5

يىللار	پارتىيە ئەزالىرى ئومۇمىي سانى	ئاز سانلىق مىللەت			
		ئۇيغۇر	موڭغۇل	خۇيزۇ	باشقا مىللەتلەر
1952	61	13	0	1	1
1956	327	288	0	2	0
1965	881	732	0	7	1
1971	1220	1019	0	8	0
1978	1716	1403	1	14	0
1985	2753	1804	5	43	6
1987	3322	2122	7	46	5
1989	3568	2174	7	55	11
1990	3734	2201	7	68	16

كورلا شەھىرى (ناھىيىسى) دىكى پارتىيە ئەزالىرىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى كەسپىي قۇرۇلمىسىنىڭ ئەھۋالى

جەدۋەل: 6 - 6

يىللار	ئىشچى	دېھقان	پۇل مۇئامىلە، مالىيە - سودا خادىملىرى	پەن، مائارىپ، مەدەنىيەت، مەھىيە خادىملىرى	باشقىلار
1952	0	5	4	5	52
1956	8	256	6	0	57
1965	10	606	47	12	206
1971	21	857	50	15	277
1978	49	1 190	98	69	310
1985	45	1 333	395	261	719
1987	91	1 287	340	563	1 041
1989	314	1 219	361	506	1 168
1990	263	1 299	358	551	1 263

كورلا شەھىرى (ناھىيىسى) دىكى پارتىيە ئەزالىرىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى مەلۇمات ئەھۋالى

جەدۋەل: 6 ـ 7

يىللار	ئالىي مەكتەپ	تونۇشۇرا تېخنىكوم	تولۇق ئوتتۇرا	تولۇقسىز ئوتتۇرا	باشلانغۇچ مەكتەپ	ساۋاتسىزلار
1952	0		4	9	35	13
1956	0		3	16	192	116
1965	1		24	117	484	255
1971	5		20	222	973	
1978	18		121	448	752	377
1985	108	252	184	794	1 070	345
1987	221	400	296	1 029	1 045	331
1989	341	517	450	959	1 000	301
1990	436	592	487	943	994	282

7. پارتىيە ئەزالىرى قۇرۇلتىيى

ج ك پ كورلا ناھىيىلىك 1 ـ قۇرۇلتىيى 1956 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنىدىن 7 ـ كۈنگىچە ناھىيە بازىرىدا چاقىرىلدى. قۇرۇلتايغا 39 رەسمىي ۋەكىل قاتناشتى، توققۇز ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى. قۇرۇلتايدا «ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ خىزمەت دوكلاتى»، «بۇندىن كېيىنكى خىزمەت ۋەزىپىلىرى توغرىسىدىكى دوكلات» شۇنىڭدەك «كورلا ناھىيىسىنىڭ 1956 ـ، 1957 ـ يىللىق ھەمكارلىق كوپراتىپلىرىنىڭ دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، باغۋەنچىلىك، پىلىچىلىك، ئۈزۈمچىلىك پىلانى» (لايىھە) قاراپ چىقىلدى ھەمدە مۇناسىپ قارارلار ماقۇللاندى. قۇرۇلتايدا 11 كومىتېت ئەزاسى سايلاپ چىقىلىپ، ج ك پ كورلا ناھىيىلىك 1 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتى تەشكىل قىلىندى. «جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى 8 ـ قۇرۇلتىيىنىڭ پارتىيىنىڭ مەركەز ۋە يەرلىكتىكى رېئونىيە كومىتېتلىرىنى قۇرۇش توغرىسىدىكى قارارى»غا ئاساسەن، قۇرۇلتايدا سايلاپ چىقىلغان يەتتە كومىتېت ئەزاسىدىن ج ك پ كورلا ناھىيىلىك رېئونىيە كومىتېتى تەشكىل قىلىندى.

ج ك پ كورلا ناھىيىلىك 2 ـ قۇرۇلتىيى 1961ـيىل 10ـئاينىڭ 20ـكۈنىدىن 12ـئاينىڭ 22ـكۈنگىچە ناھىيە بازىرىدا چاقىرىلدى (قۇرۇلتاي مەزگىلىدە ئاشلىق سېتىۋېلىش خىزمىتى تۈپەيلىدىن قۇرۇلتاي 38 كۈن توختىتىلىپ، 12 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى)، قۇرۇلتايغا 142 رەسمىي ۋەكىل قاتناشتى، 44 ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى. قۇرۇلتايدا «ج ك پ كورلا ناھىيىلىك1ـنۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى»، «كورلا ناھىيىسىنىڭ 1962 ـ يىللىق خەلق ئىگىلىكىنى راۋاجلاندۇرۇش پىلانى توغرىسىدىكى دوكلاتى» قاراپ چىقىلدى؛ ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ خىزمەت يىغىنى ۋە ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ئاچقان ئۇچ دەرىجىلىك كادىرلار يىغىنىنىڭ روھى يەتكۈزۈلدى ھەمدە مۇناسىپ قارارلار ماقۇللاندى؛ «ناھىيە بويىچە پارتىيىلىك كادىرلار ئارىسىدا يولداش مۇسا ئەيسادىن ئۆگىنىشنى قانات يايدۇرۇش توغرىسىدىكى قارارى» ۋە «پۈتۈن ناھىيە خەلقىنى پىرزىلغان بىر پارچە خەت»

ماقۇللاندى. قۇرۇلتايدا سايلاپ چىقىلغان 17 كومىتېت ئەزاسىدىن ج ك پ كورلا ناھىيىلىك 2 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتى تەشكىل قىلىندى، سايلاپ چىقىلغان يەتتە كومىتېت ئەزاسىدىن ج ك پ كورلا ناھىيىلىك 2 ـ نۆۋەتلىك رېۋىزىيە كومىتېتى تەشكىل قىلىندى. 2 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتنىڭ 1 ـ قېتىملىق ئومۇمىي يىغىندا توققۇز نەپەر دائىمىي كومىتېت ئەزاسى سايلاپ چىقىلىپ، ج ك پ كورلا ناھىيىلىك 2 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتنىڭ دائىمىي كومىتېتى تەشكىل قىلىندى.

ج ك پ كورلا ناھىيىلىك 3 ـ قۇرۇلتىيى 1964 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنىدىن 14ـ كۈنگىچە ناھىيە بازىرىدا چاقىرىلدى. قۇرۇلتايغا 129 رەسمىي ۋەكىل قاتناشتى، 27 ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى. قۇرۇلتايدا «ج ك پ كورلا ناھىيىلىك 2 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى»، «كورلا ناھىيىسىنىڭ 1962 ـ، 1963 ـ يىللىق خەلق ئىگىلىكى پىلانىنىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالى ۋە 1964ـيىللىق خەلق ئىگىلىكى پىلانىنى ئورۇنلاشتۇرۇش توغرىسىدىكى پىكىر»، «تەجرىبىلەرگە ئەستايىدىل بىرلەشتۈرۈپ، سەككىز چوڭ تەدبىرنى ئىزچىللاشتۇرۇپ، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىقنىڭ مۇقىم ھالدا راۋاجلىنىشىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن كۈرەش قىلىش توغرىسىدىكى دوكلات» قاراپ چىقىلدى ھەمدە مۇناسىپ قارارلار ماقۇللاندى. قۇرۇلتايدا سايلاپ چىقىلغان 17 كومىتېت ئەزاسىدىن ج ك پ كورلا ناھىيىلىك 3 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتى تەشكىل قىلىندى. سايلاپ چىقىلغان يەتتە كومىتېت ئەزاسىدىن ج ك پ كورلا ناھىيىلىك 3 ـ نۆۋەتلىك رېۋىزىيە كومىتېتى تەشكىل قىلىندى. 3 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتنىڭ 1 ـ ئومۇمىي يىغىندا سايلاپ چىقىلغان يەتتە نەپەر دائىمىي كومىتېت ئەزاسىدىن ج ك پ كورلا ناھىيىلىك 3 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتنىڭ دائىمىي كومىتېتى تەشكىل قىلىندى.

ج ك پ كورلا ناھىيىلىك 4 ـ قۇرۇلتىيى 1971ـيىل 4ـئاينىڭ 20ـكۈنىدىن 25ـكۈنگىچە ناھىيە بازىرىدا چاقىرىلدى. قۇرۇلتايدا «ج ك پ كورلا ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت يادرو رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىنىڭ خىزمەت دوكلاتى» قاراپ چىقىلدى، «ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسىنى جانلىق ئۆگىنىپ، جانلىق ئىشلىتىش ئامما ئۈچۈن ھەرىكىتىنى داۋاملىق، چوڭقۇر قانات يايدۇرۇش توغرىسىدا قارار» ماقۇللاندى. قۇرۇلتايدا سايلاپ چىقىلغان 21 كومىتېت ئەزاسىدىن ج ك پ كورلا ناھىيىلىك 4ـنۆۋەتلىك كومىتېتى تەشكىل قىلىندى. 4 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتنىڭ 1 ـ ئومۇمىي يىغىندا سايلاپ چىقىلغان سەككىز نەپەر دائىمىي كومىتېت ئەزاسىدىن ج ك پ كورلا ناھىيىلىك 4 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتنىڭ دائىمىي كومىتېتى تەشكىل قىلىندى.

ج ك پ كورلا شەھەرلىك 1 ـ قۇرۇلتىيى 1985 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنىدىن 12 ـ كۈنگىچە كورلا شەھىرىدە چاقىرىلدى. قۇرۇلتايغا 182 رەسمىي ۋەكىل قاتناشتى. 35 ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى، قۇرۇلتايدا «ج ك پ كورلا شەھەرلىك كومىتېتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى»، «ج ك پ كورلا شەھەرلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى» قاراپ چىقىلدى؛ «ج ك پ كورلا شەھەرلىك كومىتېتىنىڭ يېڭى ناتوغرا ئىستىللارنى تۈزىتىش توغرىسىدىكى قارارى» ماقۇللاندى. قۇرۇلـ تايدا سايلاپ چىقىلغان 25 كومىتېت ئەزاسىدىن ج ك پ كورلا شەھەرلىك 1 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتى تەشكىل قىلىندى. سايلاپ چىقىلغان 11 كومىتېت ئەزاسىدىن ج ك پ كورلا شەھەرلىك 1 ـ نۆۋەتلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى تەشكىل قىلىندى. 1 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتنىڭ ئومۇمىي يىغىندا سايلاپ چىقىلغان توققۇز نەپەر دائىمىي كومىتېت ئەزاسىدىن ج ك پ كورلا شەھەرلىك 1 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتنىڭ دائىمىي كومىتېتى تەشكىل قىلىندى.

ج ك پ كورلا شەھەرلىك 2 ـ قۇرۇلتىيى 1989ـيىل 1ـئاينىڭ 25 ـ كۈنىدىن 28ـكۈنگىچە كورلا شەھىرىدە چاقىرىلدى. قۇرۇلتايغا 187 رەسمىي ۋەكىل قاتناشتى. 33 ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى. 7 ۋەكىل تالاھىدە تەكلىپ قىلىندى. مەركەز، ئاپتونوم رايون، ئاپتونوم ئوبلاستنىڭ كورلىدا تۇرۇشلۇق

گۈرۈنلىرى، كورلىدا تۈرۈشلۇق ھەربىي قىسىم ۋە يېزا ئىگىلىك 2 ـ شىمىدىن كەلگەن توقۇز مېھمان قاتناشتى. قۇرۇلتايدا «ج ك پ كورلا شەھەرلىك 1 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى»، «ج ك پ كورلا شەھەرلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى» قاراپ چىقىلىپ ماقۇللاندى ھەمدە مۇناسىپ قارارلار ماقۇللاندى. قۇرۇلتايدا سايلاپ چىقىلغان 22 كومىتېت ئەزاسى (ۋاقتىنچە بىرى كەم قالدى) ۋە تۆت كاندىدات ئەزادىن ج ك پ كورلا شەھەرلىك 2 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتى تەشكىل قىلىنىدى؛ سايلاپ چىقىلغان 11 كومىتېت ئەزاسىدىن ج ك پ كورلا شەھەرلىك 2 ـ نۆۋەتلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى تەشكىل قىلىنىدى. 2 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ ئومۇمىي يىغىنىدا سايلاپ چىقىلغان سەككىز نەپەر دائىمىي كومىتېت ئەزاسىدىن ج ك پ كورلا شەھەرلىك 2 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ دائىمىي كومىتېتى تەشكىل قىلىنىدى.

§ 2 . تەشكىلىي خىزمەت

1. كادىرلارنى تەربىيىلەپ يېتىشتۈرۈش ۋە ئىشلىتىش

كادىرلارنى تەربىيىلەپ يېتىشتۈرۈش 1950 ـ يىل 9 ـ ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم 15 كۈنلۈك يېزا ـ كەنت كادىرلىرى تەربىيىلەش كۇرسى ئېچىپ، كۇرسانتلارغا سىنىپىي تەربىيە ۋە ئىنقىلابىي كىشىلىك كۆز قاراش تەربىيىسى بەردى. كۇرسقا قاتناشقان 32 كۇرسانتنىڭ ئۇچى رايونلۇق مەھكىمىنىڭ پارتەمچىسى، يەتتىسى يېزا باشلىقى، 14ى كەنت باشلىقى، سەككىزى مەھەللە باشلىقى.

1951 ـ يىلدىن 1954 ـ يىلغىچە بارلىق كادىرلار ئارىسىدا خىيانەتچىلىككە، چىرىكلىشىپ چۈشكۈن، لىشىشكە، ياسىپلىق قىلىپ ئىشنى ئاخىرىتىشقا ئوخشاش ناچار خاھىشلارغا قارشى تۇرۇش تەربىيىسى شۇنداقلا پارتىيىنىڭ ئۆتكۈنچى دەۋرىدىكى باش لۇشيەنى تەربىيىسى ئېلىپ بېرىلدى. 1965ـيىلى ناھىيە-لىك پارتكوم نوقتىلىق تەربىيىلەش ئوبيېكتلىرىنى بىر پەسىلە بىر قېتىم تەكشۈرۈشنى، گۈڭشې پارتكومى ئىككى ئايدا بىر قېتىم تەكشۈرۈشنى يولغا قويۇپ، بىرىنچىدىن، ئۇلارنىڭ سىياسەت، نەزەرىيە سەۋىيىسىنى ئۆستۈرۈشىگە ياردەم بەردى؛ ئىككىنچىدىن، ئۇلارنى خىزمەت ئەھلىيىتى داۋامىدا چىنىقتۇر-دى. 1985 ـ يىلدىن كېيىن، شەھەرلىك پارتكومنىڭ «تۆتلەشكەن» ئىختىساسلىق قۇرۇلۇش خادىملىرىنى تەربىيىلەپ يېتىشتۈرۈش چارىسى: خىزمەتتىكى كادىرلارنىڭ تېلېۋىزىيە داشۇسى، سىرتتىن ئوقۇش داشۇسى، ئىشتىن سىرتقى داشۇ ۋە ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىدىغان ئالىي، ئوتتۇرا تېخنىكومىلاردا ئوقۇشىغا ئىلھام بېرىش ۋە ئۇنى تەشەببۇس قىلىش، ھەرخىل ئىشتىن سىرتقى ئۆگىنىشلەرگە قاتناشقان كادىرلاردىن ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىپ دىپلوم ئالغانلارنى مەلۇم دەرىجىدە مۇكاپاتلاشتىن ئىبارەت بولدى. 1990 ـ يىلىلا شەھەر بويىچە 30 كادىر ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىشكە قاتنىشىپ، تولۇق ئوتتۇرىدىن يۇقىرى دىپلوم ئالدى. شەھەرلىك پارتىيە مەكتىپى ۋە ماۋارىپ تارماقلىرى كۆپ خىل شەكىلدىكى قىسقا مۇددەتلىك كادىر تەربىيىلەش كۇرسلىرىنى دائىم ئېچىپ تۇردى. 1990 ـ يىلىغا قەدەر ھەرخىل قىسقا مۇددەتلىك كۇرسلار-غا قاتناشقان كادىرلار 2000 دىن ئاشتى. كادىرلار تاللىنىپ ئايتونوم رايون ئىچى ۋە سىرتىدىكى مەكتەپلەرگە بىلىم ئاشۇرۇشقا ئەۋەتىلدى. 1990 ـ يىلى شەھەرلىك كادىرلارنى تەربىيىلەش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى ۋە ئىشخانىسى قۇرۇلۇپ، پۈتۈن شەھەرلىك كادىرلار تەربىيىسى خىزمىتىنى تەكشۈرۈش، ھەيدەكچىلىك ـ يېتەكچىلىك قىلىش، ماسلاشتۇرۇش خىزمىتى ئېلىپ بېرىلىپ، ماكرولۇق باشقۇرۇش يولغا قويۇلدى.

كادىرلارنىڭ ئىشلىتىلىشى 1952 - يىلى ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇش، يەر ئىسلاھاتى، ئىشلەپچىقىرىش ۋە ئاشلىق سېتىۋېلىش قاتارلىق خىزمەتلەردە، سىياسىي تارىخى پاك، ئىپادىسى گەۋدىلىك بولغان 28 ئىشچى، دېھقان ۋە زىيالىي كادىرلار قوشۇنىغا قوبۇل قىلىندى. 1953-يىلى يۇقىرىنىڭ بولىيورۇقىغا بىنائەن، ئاز سانلىق مىللەت كادىرلىرى دادىل ئۆستۈرۈلدى، بىر يىل ئىچىدە جەمئىي 85 ئاز سانلىق مىللەت كادىرى ھەر دەرىجىلىك رەھبەرلىك ئورنىغا ئۆستۈرۈلدى، شۇ يىلى ناھىيە بويىچە 385 كادىرنىڭ 251ى ئاز سانلىق مىللەت كادىر، رايون دەرىجىلىكتىن يۇقىرى 38 كادىرنىڭ 17سى ئاز سانلىق مىللەت كادىر ئىدى. 1954 - يىلدىن 1964 - يىلغىچە كادىرلار «ھەم ئەخلاقلىق ھەم قابىلىيەتلىك بولۇش» ۋە «ئورۇن بوش قالسا قالسۇنكى، ناباپ ئادەم ئۆستۈرۈلمىسۇن» دېگەن پرىنسىپقا ئاساسەن ئۆستۈرۈلدى ۋە سەپلەندى. 1966 - يىلى بىر تۈركۈم ياش، مۇنەۋۋەر كادىرلار ئۆستۈرۈلۈپ، ھەر دەرىجىلىك رەھبەرلىك كوللېكتىپى تولۇقلاندى. كادىرلارنىڭ ياش قۇرۇلمىسى ياشلىشىشقا قاراپ يۆزلەندى: ناھىيە دەرىجىلىك كادىرلارنىڭ ئوتتۇرىچە يېشى 37 ياش، رايون دەرىجىلىك كادىرلارنىڭ ئوتتۇرىچە يېشى 36.9 ياش بولدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن كېيىن، ھەر دەرىجىلىك رەھبەرلىك كوللېكتىپلىرى پالەچ ھالغا چۈشۈپ قالدى. 1973 - يىلى ناھىيىلىك پارتكوم كادىرلار سىياسىتىنى ئەملىيلەشتۈرۈش ئارقىلىق، 113 نەپەر ناھىيە، رايون دەرىجىلىك كادىرنىڭ مۇتلەق كۆپچىلىكىگە خىزمەت تەقسىم قىلىپ، ھەر دەرىجىلىك رەھبەرلىك كوللېكتىپلىرىنى تولۇقلىدى ۋە كۈچەيتتى. 1982 - يىلى شەھەرلىك پارتكوم ئوتتۇرا ياش، ياش كادىرلارنى بولۇپمۇ ئاز سانلىق مىللەتتىن بولغان ئوتتۇرا ياش، ياش كادىرلارنى تاللاپ ئۆستۈرۈشكە ئەھمىيەت بېرىپ، شۇ يىلى 54 كادىرنى تاللاپ ھەر دەرىجىلىك ئاپپاراتلاردا رەھبەرلىك ۋەزىپىسى ئۆتەشكە قويدى، ئۇنىڭ ئىچىدە ناھىيە دەرىجىلىكلەر4، رايون دەرىجىلىكلەر 22، بۆلۈمچە دەرىجىلىكلەر 28. 1985 - يىلى ئاپپارات ئىسلاھاتىدا، كادىرلارنى ئىنقىلابىيلاشتۇرۇش، ياشلاشتۇرۇش، بىلىم ئەھلىگە ئايلاندۇرۇش، كەسىپ ئەھلىگە ئايلاندۇرۇش تەلىپى بويىچە، تەشكىل تەكشۈرۈپ كۆرۈش بىلەن ئامىمىۋى لۇشىەننى بىرلەشتۈرۈش ئۇسۇلى قوللىنىلىپ، بىر تۈركۈم مۇنەۋۋەر ئوتتۇرا ياش، ياش كادىرلار ھەر دەرىجىلىك رەھبەرلىك ئورنىغا تاللاپ ئۆستۈرۈلدى. 1985 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە خىزمەتتىكى كادىرلار «ئۆتلەشتۈرۈش» تەلىپى بويىچە ئۆزلۈكسىز تۈردە تەڭشەلدى. ھازىرقى ۋەزىپىسىنىڭ مۇددىتىدىن چىقالمايدىغان ئايرىم كادىرلار قەتئىي تۈردە يۆتكەپ، تىنلىپ، ھەم چىقالايدىغان، ھەم چۈشەلەيدىغان، ئەملدارمۇ، پۇقرامۇ بولالايدىغان بولۇش تەدرىجىي ئىشقا ئاشۇرۇلدى، شۇنىڭ بىلەن پۈتكۈل كادىرلار قوشۇنى باشتىن - ئاياق كۆتۈرەڭگۈ ۋە جانلىق بولۇپ كەلدى.

2. تەشكىلىي قۇرۇلۇش

1950 - يىلى ناھىيە بويىچە پارتىيىنىڭ ئاساسىي قاتلام كومىتېتىدىن تۆتى، ياچېيكىسىدىن بىرسى، پارتىيە ئەزاسىدىن 41ى بار ئىدى. ئۇنىڭدىن كېيىن ناھىيىلىك، رايونلۇق پارتىيە كومىتېتلىرى پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىنىڭ «ئاكتىپ رەھبەرلىك قىلىش، ئېھتىياتچانلىق بىلەن پۇختا ئىلگىرىلەش» تىن ئىبارەت پارتىيە قۇرۇش فاكتورىنى ئىزچىللاشتۇردى. 1955 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە پارتىيە ياچېيكىسى 12گە، پارتىيە ئەزاسى 155 كە يەتتى. 1956 - يىلى ناھىيىلىك پارتكوم ھەر بىر يېزىدا پارتىيىنىڭ ياچېيكىلىرىنى قۇرۇشنى تەلەپ قىلدى، ھەر بىر يېزا ئىگىلىك كوپېراتىپىدا پارتىيە تەشكىلاتى بار بولدى، پارتىيە ياچېيكىسى 30 غا يەتتى. 1959 - يىلى ناھىيىلىك پارتكوم «خەلق گۈڭشىلىرىدا پارتىيىنىڭ ئاساسىي قاتلام تەشكىلاتلىرىنى قۇرۇش ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈش ھەم پارتىيە رەھبەرلىكىنى كۈچەيتىش

توغرىسىدىكى پىكىر-نى تارقىتىپ، ھەر قايسى خەلق گۇڭشېلىرىدا پارتىيە كومىتېتى قۇرۇشنى، ئىشلەپ-چىقىرىش چوڭ ئەتراپلىرى ۋە ئىشلەپچىقىرىش ئەتراپلىرىدە پارتىيە ئەزالىرى سانىغا قاراپ پارتىيە باش ياچېيكىسى ياكى ياچېيكا تەسىس قىلىشنى، گۇڭشېلاردىكى ھەرقايسى كەسىپنى ئەتراپتا-رىدە ۋە مالىيە - سودا سىستېمىسى، مەكتەپ قاتارلىق ئورۇنلاردا پارتىيە ئەزالىرى سانى ئۇچتىن ئاشسا پارتىيە ياچېيكىسى قۇرۇشنى تەلەپ قىلدى. شۇ يىلى توققۇز گۇڭشې پارتكومى، بىر ناھىيىلىك رايونى پارتىيە باش ياچېيكىسى، 51 چوڭ ئەتراپ پارتىيە ياچېيكىسى قۇرۇلدى. 1963 - يىلى ناھىيە بويىچە گۇڭشې (مەيدان) پارتكومى 12 گە، پارتىيە ياچېيكىسى 69غا يەتتى. 1966 - يىلى ناھىيە بويىچە پارتىيە ياچېيكىسى 74 كە يەتتى، 165 ئىشلەپچىقىرىش ئەتراپتىنمۇ 42 پىرسەنتىدە پارتىيە گۇرۇپپىسى قۇرۇل-دى. 1976 - يىلى ئىدىيىنى تەرتىپكە سېلىش خىزمىتىنى نۆۋەتلىق ھالدا ياخشى ئېلىپ بېرىش ئاساسىدا تەشكىل تەرتىپكە سېلىندى. ئىنقىلابىي ئىرادىسى چېكىنمەي كەتكەن، ئۇرۇندىن بۇيان رول ئويناپمىغان، تەربىيە بېرىلگەن بولسىمۇ يەنىلا ئۇزگەرمىگەن پارتىيە ئەزالىرى نەسىھەت بىلەن پارتىيىدىن چېكىندۈرۈل-دى. 1982 - يىلى كورلا ناھىيىسىدە پارتىيىنىڭ ئاساسىي قاتلام كومىتېتى ئونغا، پارتىيە باش ياچېيكىسى ئىككىگە، پارتىيە ياچېيكىسى 91گە، پارتىيە ئەزاسى 1509 غا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت پارتىيە ئەزاسى 1166.

1985 - يىلى كورلا شەھىرىدە پارتىيىنىڭ ئاساسىي قاتلام كومىتېتى 17 گە، پارتىيە باش ياچېيكىسى تۆتكە، پارتىيە ياچېيكىسى 191 گە، پارتىيە ئەزاسى 2753 كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت پارتىيە ئەزاسى 1857. شۇ يىلى مۇنەۋۋەر زىيالىلارنى پارتىيىگە قوبۇل قىلىش ئىستراتېگىيىلىك ۋەزىپە قىلىنىپ، شەرت ھازىرلىغان 47 مۇنەۋۋەر زىيالى پارتىيىگە قوبۇل قىلىندى. 1987 - يىلى 253 كىشى يېڭىدىن پارتىيىگە قوبۇل قىلىندى. بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت پارتىيە ئەزاسى 181، زىيالىي پارتىيە ئەزاسى 76. 1989 - يىلى شەھەرلىك پارتىيە مەكتىپىدە پارتىيىگە قوبۇل قىلىش ئوبيېكتىلىرى كۆرسى ئىككى قارار ئېچىلىپ پارتىيىنىڭ ئاساسىي بىلىملىرى بىر قەدەر سىستېمىلىق ھالدا ئۆگىنىلدى. كۆرسقا 131 كىشى قاتناشتى (بۇنىڭ ئىچىدە كاندىدات پارتىيە ئەزاسى 40). 1990 - يىلى شەھەر بويىچە پارتكوم 21 گە، پارتىيە باش ياچېيكىسى يەتتىگە، پارتىيە ياچېيكىسى 227گە، پارتىيە ئەزاسى 3734 كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت پارتىيە ئەزاسى 2292، زىيالىي پارتىيە ئەزاسى 1028.

3. ئىدىيىۋى قۇرۇلۇش

1951 - يىل 6 - ئايدا مەملىكەتلىك تۇنجى قېتىملىق تەشكىلات خىزمىتى يىغىنىنىڭ روھى ئىزچىللاشتۇرۇلدى. ناھىيە بويىچە ئېچىلغان پارتىيە ئەزالىرى يىغىندا ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسى ۋاڭ گۇيسەن «پارتىيىنى تەرتىپكە سېلىپ ۋە پارتىيە قۇرۇلۇشىنى تۇتۇپ، پارتىيە ئەزالىرىغا قويۇلغان تېخىمۇ يۇقىرى شەرتنى ئورۇنداش ئۈچۈن كۆرەش قىلايلى» دېگەن تېمىدا دوكلات بېرىپ، ئەملىيەتكە بىرلەشتۈ-رۈپ، پارتىيە ئىچىدە ساقلىنىۋاتقان ئامىددىن ئايرىلىپ قېلىشتەك بىيۇرۇكراتلىق ۋە خىيانەت قىلىش، چېرىكلىشىش قاتارلىق ئىدىيە ۋە ھەرىكەتلەرنى تەنقىد قىلدى.

1958 - يىلى پارتىيە ئىچىدە ئاتېزم تەربىيىسى ئېلىپ بېرىلدى.

1962 - يىلدىن 1966 - يىل 2 - ئايغىچە شەھەر - يېزىلاردا سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلدى.

1966 - يىل 3 - ئايدا ناھىيىلىك پارتكومنىڭ سىياسىي خىزمەت يىغىنىدىن كېيىن، ناھىيە بويىچە

15 گۈللۈي (مەيدان) دىن 12 سىدە سىياسىي باشقارما تەسىس قىلىنىپ، 231 سىياسىي خىزمەت كادىرى مەپلىنىپ، پارتىيە ئەزالىرى ۋە كادىرلارنىڭ سىياسىي - ئىدىيىۋى خىزمىتى كۈچەيتىلدى.

1977 - يىل 10 - ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم خىزمەت يىغىنىدا ج ك پ 11 - قۇرۇلتىيىنىڭ روھى يەتكۈزۈلۈپ ۋە ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ»نى پاش قىلىش - تەنقىد قىلىش كۈرىشى قانات يايدۇرۇلدى.

1980 - يىلى ھەر دەرىجىلىك پارتىيە تەشكىلاتلىرى ئارىسىدا ئەمەلىيەت ھەقىقەتنى سىناشنىڭ بىردىن بىر ئۆلچىمى ئىكەنلىكى توغرىسىدىكى مۇھاكىمە قانات يايدۇرۇلۇپ، يولداش ماۋزېدۇڭ ئۇرۇندىن بۇيان تەشەببۇس قىلىپ كەلگەن نەزەرىيىنى ئەمەلىيەتكە بىرلەشتۈرۈشتەك ئۆگىنىش ئىستىلى، پارتىيىنىڭ ھەقىقەتنى ئەمەلىيەتتىن ئىزدەشتىن ئىبارەت ئىدىيىۋى لۇشيەنى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى ۋە جارى قىلدۇرۇلدى.

1982 - يىلى شەھەرلىك پارتكوم تۆت قېتىم ئىدىيىۋى - سىياسىي خىزمەت يىغىنى ئېچىپ، مەركەز ۋە يۇقىرى دەرىجىلىك پارتكومنىڭ ئىدىيىۋى - سىياسىي خىزمەتنى كۈچەيتىش توغرىسىدىكى يولىيۇرۇقلىرىنى ئۆگەندى ۋە ئىزچىللاشتۇردى. «ئىدىيىۋى - سىياسىي خىزمەتنى كۈچەيتىش توغرىسىدا قارار» چىقىرىپ، ھەر دەرىجىلىك پارتىيە تەشكىلاتلىرىدىن پارتىيە ئەزالىرىغا قارىتىلغان ئىدىيىۋى تەربىيىنى ئوبدان ئۇتۇشنى، «ئۇچ يىغىن، بىر دەرس» (ياچېيكا چوڭ يىغىنى، ياچېيكا ھەيئەتلىرى يىغىنى، گۇرۇپپا يىغىنى ۋە پارتىيە دەرسى) ئۇزۇمىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ۋە ئورنىتىشنى، پارتىيە ئىستىلى، پارتىيە ئىنتىزامى تەربىيىسىنى پىلانلىق، باسقۇچلۇق ھالدا ئېلىپ بېرىشنى تەلەپ قىلدى.

1985 - يىل 4 - ئايدىن - 1987 - يىل 4 - ئايغىچە ئومۇمىيۈزلۈك ھالدا پارتىيىنى تەرتىپكە سېلىش خىزمىتى ئىشلەندى. پارتىيىنى تەرتىپكە سېلىش خىزمىتى شەھەر، يېزا (مەيدان)، كەنتتىن ئىبارەت ئۈچ دەرىجە بويىچە ئۈچ تۈركۈمگە بۆلۈپ ئېلىپ بېرىلدى. پارتىيىنى تەرتىپكە سېلىش ئارقىلىق، پارتىيە ئىچىدە بىر قېتىملىق ماركسىزم - لېنىنىزم ۋە ئاتتىزم تەربىيىسى ئېلىپ بېرىلىپ، قىسمەن پارتىيە ئەزالىرىنىڭ ئىدىيە جەھەتتە ئىسلاھات، ئېچىۋېتىشكە ئۇيغۇنلىشالماسلىق مەسىلىسى دەسلەپكى قەدەمدە ھەل قىلىندى.

1989 - يىلى ئەتىياز بىلەن ياز پەسلى ئارىلىقىدا بېيجىڭدا ئوقۇغۇچىلار ھەرىكىتى قالايمىقانچىلىققا، ئەكسىلىنقىلابىي توپىلاڭغا ئايلانغان ۋەقە يۈز بەردى. ئۇرۇمچىدە «19 - ماي» ئۇرۇش - چېقىش - بۇلاشتەك پاراكەندىچىلىك سېلىش ۋەقەسى يۈز بەردى. 5 - ئاينىڭ ئاخىرىدا شەھەرلىك پارتكوم ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشىغا ئاساسەن، كەڭ پارتىيە ئەزالىرىنى مەركەز ۋە ئاپتونوم رايون رەھبەرلىرىنىڭ مۇناسىۋەتلىك سۆزلىرىنى ئەستايىدىل ئۆگىنىشكە تەشكىللىدى. ئۆگىنىش ۋە مۇزاكىرە قىلىش ئارقىلىق، پارتىيە ئەزالىرى پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى ۋە گوۋۇيۈەننىڭ قارارىنى قەتئىي ھىمايە قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈشتى. توپىلاڭ تېنچىتىلغاندىن كېيىن، شەھەرلىك پارتكوم بىلەن شەھەرلىك مۇكۈمەت بىرلىشىپ، «ئىككىنچى ئېنىقلاش» خىزمىتى رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇردى، ئېنىقلاشنىڭ مۇھىم نۇقتىسى ئىدىيىنى ئېنىقلاش بولدى. كونكرېت ئىشلەش ئۇسۇلى جەھەتتە، پارتىيە ئەزالىرىدىن ئۇزۇلىرىنىڭ توپىلاڭ مەزگىلىدىكى ئىپادىسى ۋە ئىدىيە ئەھۋالى توغرىسىدا ئۇز - ئۇزىنى باھالاش ماتېرىيالى يېزىپ چىقىش تەلەپ قىلىندى. «ئىككىنچى ئېنىقلاش» خىزمىتىدە، شەھەرلىك پارتكوم 1 - سەپتىكى 162 پارتىيە ئەزاسى ۋە كادىر ئۇستىدە تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىپ، تەكشۈرۈش ماتېرىيالى يېزىپ چىقىپ، پارتىيە ئەزالىرىغا قارىتا ئىدىيىۋى تەربىيە خىزمىتىنى يەنمۇ ياخشى ئىشلەش ئۈچۈن ماتېرىيال تويلىدى. شۇ يىلى پارتىيە ئەزالىرىنى دېموكراتىك باھالاش تۈزۈمى ئىزچىللاشتۇرۇلدى، پارتىيە ئەزالىرىنى دېموكراتىك باھالاش پارتىيە ئەزالىرىنىڭ ساپاسىنى ئۆستۈرۈشنىڭ بىر مۇھىم تەدبىرى ۋە تۈزۈم قۇرۇلۇشى

ئارقىلىق پارتىيە ئەزالىرىغا قارىتىلغان دائىملىق تەربىيە، باشقۇرۇش ۋە نازارەتنى كۈچەيتىشنىڭ مۇھىم شەكلى قىلىندى. دېموكراتىك باھالاشقا 227 پارتىيە ياچېيكىسى، 3443 پارتىيە ئەزاسى قاتناشتى. پارتىيە ئەزالىرىنىڭ ئۈلچىمى ۋە مەركىزىي كومىتېت تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ «پارتىيە ئەزالىرىنى دېموكراتىك باھالاش تۈزۈمىنى ئورنىتىش توغرىسىدىكى پىكىر»ى بويىچە، شەھەردىكى پارتىيە ئەزالىرىدىن 1343 كىشى لايىقەتلىك، توققۇز كىشى ئاساسىي جەھەتتىن لايىقەتلىك، 12 كىشى ئاساسىي جەھەتتىن لايىقەتسىز، سەككىز كىشى لايىقەتسىز بولۇپ باھالاندى، يېزىدىن باھالاپ چىقىلغان مۇنەۋۋەر پارتىيە ئەزاسى 371 بولۇپ، لايىقەتلىك پارتىيە ئەزاسى 1578، لايىقەتسىز پارتىيە ئەزاسى 41 بولدى. شۇنىڭدىن كېيىن ھەرىيلى پارتىيە ئەزالىرىنى قەرەللىك ھالدا دېموكراتىك باھالاش بەلگىلەندى.

1990 - يىل 4 - ئايدا ئاقتۇ ناھىيىسىنىڭ بارىن يېزىسىدا كومپارتىيىنىڭ رەھبەرلىكىنى، خەلق ھاكىمىيىتىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاشقا ئۇرۇنۇشتەك تەكسىلىنقىلابىي قۇراللىق توپىلاڭ يۈز بەردى. شۇ يىلى 8 - ئايدا چ ك پ كورلا شەھەرلىك 2 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 5 - ئومۇمىي (كېڭەيتىلگەن) يىغىنى ئېچىلىپ، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم 3 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 15 - ئومۇمىي (كېڭەيتىلگەن) يىغىنى ۋە ئوبلاستلىق پارتكوم خىزمەت يىغىنىنىڭ روھى يەتكۈزۈلۈپ، شىنجاڭدىكى ئاساسىي خەۋپ مىللىي بۆلگۈنچىلىك ئىكەنلىكى ئايدىڭلاشتۇرۇلدى ھەمدە دۆلەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى مىللىي بۆلگۈنچىلەرگە قارشى قەتئىي كۈرەش قىلىشقا بولغان تونۇش ۋە ئاڭلىقلىق يەنمۇ يۇقىرى كۆتۈرۈلدى. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن، شەھەردىكى ھەر دەرىجىلىك پارتىيە تەشكىلاتلىرى ئارىسىدا مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىش، مىللىي بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش تەربىيىسى ئومۇميۈزلۈك ئېلىپ بېرىلدى.

4. تەشكىلىي تۈزمۈش

1950 - يىلى كورلا ناھىيىسىدە بىر پارتىيە ياچېيكىسى بولۇپ، پارتىيە ئەزالىرىنىڭ كۆپچىلىكى خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىدىكى ھەربىيلەر ئىدى، ھەر بىر پارتىيە ئەزاسى قەرەللىك ھالدا تەشكىلىي تۈزمۈش ئۇتكۈزۈپ تۇراتتى. 1957 - يىلى پۈتۈن ناھىيىدىكى پارتىيە ياچېيكىلىرى كۆپىيىپ 13 كە يەتتى. ناھىيىلىك پارتكوم يېڭى پارتىيە ئەزالىرى كۆپەيگەن، تەشكىلىي تۈزمۈش دېگەندەك مۇكەممەل بولمىغان ئەھۋالغا ئاساسەن، «يېزا پارتىيە ياچېيكىلىرىنى باشقۇرۇشنى كۈچەيتىش توغرىسىدىكى پىكىر» نى تارقىتىپ، ھەرقايسى ياچېيكىلاردىن ياچېيكا قۇرۇلۇشىنى كۈچەيتىشنى، تەشكىلىي تۈزمۈشنى مۇكەممەللەشتۈرۈشنى تەلەپ قىلدى. 1965 - يىلى ناھىيە بويىچە نۆۋەتتىكى پارتكومى تۈزمۈش يىغىنى ئاچتى، پارتكوم ھەيئەتلىرى يىغىنىدا ئۆزلىرىنىڭ ئىدىيىسىنى تەكشۈردى، پىكىرلەرنى ئالماشتۇردى، تەنقىد ۋە ئۆز - ئۆزىنى تەنقىدنى قانات يايدۇردى. خىزمەت ئىستىلىنى ياخشىلاپ، ئىتتىپاقلىقنى كۈچەيتتى. 1966 - يىل 4 - ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمى «لەگگەر گۈڭشې پارتكومىنىڭ پارتىيىنىڭ ئۆچ چوڭ ئىستىلىنى جارى قىلدۇرۇپ، ياچېيكىلارنىڭ ئۆز قۇرۇلۇشىنى كۈچەيتىش توغرىسىدىكى بىر پارچە تۈرلۈك تۈزۈمى»نى تەستىقلاپ تارقىتىپ، لەگگەر گۈڭشې پارتكومىنىڭ «تۈزمۈش يىغىنى ۋە ياچېيكا بىرلەشمە يىغىنىنى ھەر پەسلەدە بىر قېتىمدىن ئېچىش، پارتىيە گۇرۇپپىسى يىغىنىنى ھەر ئايدا ئۆچ قېتىم ئېچىش، ياچېيكا ھەيئەتلىرى يىغىنىنى ھەر ئايدا بىر قېتىم ئېچىش» ئۇسۇلىنى مۇئەييەنلەشتۈردى. شۇنىڭدىن كېيىن، ناھىيە بويىچە يەتتە گۈڭشې پارتكومى لەگگەر گۈڭشې پارتكومىنىڭ تەجرىبىلىرىنى كېڭەيتىپ، ياچېيكا شۇجىلىرىنىڭ بىرلەشمە يىغىنىنى ئېچىپ، پارتىيىنىڭ تەشكىلىي تۈزمۈشىنىڭ نورمال قانات يېيىشىنى ئىلگىرى سۈردى.

1966 - يىلىنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»نىڭ زەربىسى بىلەن ناھىيە بويىچە پارتىيىنىڭ تەشكىلىي تۈزمۈشى توختاش هالىتىگە چۈشۈپ قالدى.

1971 - يىلى 74 پارتىيە ياچېيكىسى، 949 پارتىيە ئەزاسىنىڭ تەشكىلىي تۈزمۈش ئۇتكۈزۈشى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1976 - يىلدىن 1983 - يىلغىچە ئاۋات، قارا يۇلغۇن، يۇخۇي گۈڭشې پارتكومىلىرى مۇزاكىرە ئارقىلىق «ئۇچ يېڭىن، بىر دەرس» تۈزۈمىنى ئىزچىللاشتۇرۇش تەدبىرىنى تۈزۈپ چىقىشنى قارار قىلدى. ناھىيىلىك پارتكوم ئورگىنى پارتىيە ياچېيكىسى «ئۇچ يېڭىن، بىر دەرس» بويىچە بوقلىما قىلىش تۈزۈمىنى تۈزۈپ چىقىپ، تەشكىلىي تۈزمۈشنىڭ داۋاملاشتۇرۇشنى ۋە تۈزۈملەشتۈرۈشنى ئىلگىرى سۈردى.

1986 - يىلى شەھەرلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمى «يېزا، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى پارتىيىنىڭ ئاساسىي قاتلام تەشكىلاتلىرى خىزمىتىنى كۈچەيتىش توغرىسىدىكى يىغىر»نى تارقىتىپ، پارتىيىنىڭ تەشكىلىي تۈزمۈشىنى مۇكەممەللەشتۈرۈپ، «ئۇچ يېڭىن، بىر دەرس» تۈزۈمىنى، يەنى ياچېيكا هەيئەتلىرى يېڭىنىنى هەرئايدا بىر قېتىم ئېچىش، پارتىيە ئەزالىرى يېڭىنىنى هەر پەسلەدە بىر قېتىم ئېچىش، ياچېيكا هەيئەتلىرىنىڭ دېموكراتىك تۈزمۈش يېڭىنى، پارتىيە ئەزالىرىنىڭ دېموكراتىك تۈزمۈش يېڭىنىنى يېرىم يىلدا بىر قېتىم ئېچىش، هەر پەسلەدە ياكى يېرىم يىلدا بىر قېتىم پارتىيە دەرسى ئۆتۈشنى قەتئىي داۋاملاشتۇرۇشنى تەلەپ قىلدى.

1987 - يىل 8 - ئايدا شەھەرلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمى شەھەرگە قاراشلىق هەرقايسى يېزا (مەيدان) پارتكوملىرىنىڭ پارتىيىنىڭ تەشكىلىي تۈزمۈش تۈزۈمىنى ئىجرا قىلىش ئەھۋالى ئۈستىدە بىر قېتىم ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش ئېلىپ باردى. هەرقايسى يېزا (مەيدان) لاردا پارتىيىنىڭ تەشكىلىي تۈزمۈشى جەھەتتە داۋاملىشىش، تۈزۈملىشىش ئاساسىي جەھەتتىن ئىشقا ئاشۇرۇلدى.

1990 - يىلى شەھەرلىك پارتكوم ناھىيە دەرىجىلىك رەھبىرلىرى كادىرلارنىڭ قوش تەشكىلىي تۈزمۈش ئۇتكۈزۈش ئەھۋالىنى تەكشۈرۈپ مۇنداق ئىككى تۈرلۈك تەلەپنى ئوتتۇرىغا قويدى: پارتىيىلىك رەھبىرلىرى كادىر تۈرۈشلۇق ياچېيكا، پارتىيە گۇرۇپپىسى شۇ كادىرنىڭ ياچېيكا، پارتىيە گۇرۇپپىسىدا تەشكىلىي تۈزمۈشقا قاتنىشىش ئەھۋالىنى يېزىپ چىقىپ، ياچېيكا شۇجىسىغا قول قويدۇرغاندىن كېيىن شەھەرلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمىگە يوللاش كېرەك؛ پارتكوم (پارتكۇرۇپپا) ناھىيە دەرىجىلىك پارتىيىلىك رەھبىرلىرى كادىرنىڭ دېموكراتىك تۈزمۈش يېڭىنىغا قاتنىشىش ئەھۋالىنى هەقىقەتنى ئەمەلىيەتتىن ئىزدەپ، گەن هالدا يېزىپ چىقىپ، پارتكوم (پارتكۇرۇپپا) شۇجىسىغا قول قويدۇرغاندىن كېيىن شەھەرلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمىگە يوللاش كېرەك.

5. ئىستىل قۇرۇلۇشى

1956 - يىل 5 - ئايدا ج ك پ كورلا ناھىيىلىك 1 - قۇرۇلتىيىدا دېموكراتىيە تولۇق جارى قىلدۇرۇلۇپ پارتكوم خىزمىتى تەكشۈرۈلدى. هەر دەرىجىلىك كادىرلار ئارىسىدا ئومۇميۈزلۈك ساقلىنىپ ۋاقتان پارتىيىنىڭ قارار، يوليورۇقلىرىنى ۋاقتىدا ئومۇميۈزلۈك ئىجرا قىلماسلىق ۋە ئىجرا قىلىشتا قەتئىي بولماسلىقتەك مۇرەللىلىك هادىسىلىرى نۇقتىلىق هالدا تەنقىد قىلىندى.

1963 - يىل 6 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ ماركسىزم - لېنىنىزمنى ئەستايىدىل ئۆگىنىش، تەكشۈرۈپ تەنقىد قىلىش قاتارلىق سەككىز چوڭ ئىستىلنى تۈرغۇزۇش توغرىسىدىكى تەلىپىنى ئىزچىللاشتۇرۇش يۈزىسىدىن ناھىيىلىك پارتكوم ئومۇمىي ئەزالار يىغىنى ئېچىپ، 1961 - يىلى 2 -

قېتىملىق پارتىيە قۇرۇلتىيى ئېچىلغاندىن بۇيانقى ئىدىيىۋى ئىستىل، تۈرمۈش ئىستىلى، خىزمەت ئىستىلى ئۈستىدە ئەستايىدىل، ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش ئېلىپ باردى؛ ئالتە نەپەر داڭلىق كومىتېت ئەزاسى باشلامچىلىق بىلەن «يۈيۈنۈپ» ، ئاممىنىڭ تەنقىدىنى ئاڭلاپ، رەھبەرلىك ئىستىلىنى ياخشىلىدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە، پارتىيىنىڭ ئىسىل ئىستىلى بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىدى.

1976 - يىلى ناھىيىلىك پارتكوم پارتىيىنىڭ دېموكراتىيە مەركەزلەشتۈرۈش تۈزۈمى پرىنسىپىنى ئەستايىدىل ئىزچىللاشتۇرۇپ، دېموكراتىيە ئاساسىدىكى مەركەزلەشتۈرۈش بىلەن مەركەزلىك يېتەكچىلىك قىلىش ئاستىدىكى دېموكراتىيىدە چىڭ تۇرۇپ، پارتكومنىڭ كوللېكتىپ رەھبەرلىكى بىلەن شەخسلەر ئىش تەقسىم قىلىشۇېلىپ مەسئۇل بولۇش تۈزۈمىنى بىرلەشتۈرۈش پرىنسىپىنى كۆچەيتتى. ئىككى نەپەر داڭلىق كومىتېت ئەزاسىنى ئورگاندا كۆندىلىك خىزمەتكە رىياسەتچىلىك قىلىشقا قالدۇرغاندىن سىرت، قالغان رەھبىرلىي كادىرلارنىڭ ھەممىسى ئاساسىي قاتلامغا چۈشۈپ، تۇقتىدا تۇرۇپ، ئومۇمىي داۋىرىدىكى خىزمەتنى تۇتتى.

1986 - يىلى مەركىزىي ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ 7 - ئومۇمىي يىغىنىنىڭ روھىغا ئاساسەن، شەھەرلىك پارتكوم شەھەر دەرىجىلىك ئورگانلاردىكى رايون دەرىجىلىكتىن يۇقىرى پارتىيىلىك كادىرلار يىغىنى چاقىرىپ، ناتوغرا ئىستىللارنى قاتتىق چەكلەش، پارتىيۇلىك تەربىيىسى ئېلىپ بېرىش، ئىنتىزامنى قاتتىق تەرتىپكە سېلىش قاتارلىق خىزمەتلەر توغرىسىدا تۈۋەندىكىچە كونكرېت تەلەپنى ئوتتۇرىغا قويدى: پارتىيە ئىستىلىنى توغرىلاشتا ئىشنى رەھبىرلىي ئورگانلاردىن باشلاش؛ پارتىيە ئىچىدىكى تۈرمۇش تۈزۈمىنى مۇكەممەللەشتۈرۈش، پارتىيۇلىك، پارتىيە ئىستىلى ۋە پارتىيە ئىنتىزامى تەربىيىسىنى ئۇزاققىچە ئېلىپ بېرىش؛ ئىنتىزامنى چىڭىتىش، ئاشكارىلانغان ئېغىر ناتوغرا ئىستىل ۋە قانۇن-ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلىش ئەنزىلىرىنى ئەستايىدىللىق بىلەن چىڭ تۇتۇپ بىر تەرەپ قىلىش؛ پارتىيە ئىستىلى بويىچە چوڭ تەكشۈرۈشنى قەرەللىك تۈردە ئېلىپ بېرىش.

1988 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە شەھەرلىك پارتكوم پارتىيە ئىستىلى قۇرۇلۇشىنى تۇتۇشقا يەنمۇ ئەھمىيەت بەردى. ئۇنىڭ ئۈستۈلى: ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشنى چۆرىدىگەن ھالدا پارتىيە ئىستىلىنى تۇتۇش، پارتىيە ئىستىلىنى تۇتۇش بويىچە مەسئۇلىيەت تۈزۈمىنى ۋە بىر قاتار كونكرېت بەلگىلىمە ۋە تەدبىرلەرنى تۈزۈشتىن ئىبارەت بولدى. 1990 - يىلى ھەرقايسى پارتكوم، پارتكۇرۇپپىلىرى ھۆكۈمەت ئىشىدا پاك بولۇش تۈزۈمىنى تۈزدى، شەھەر دەرىجىلىك ئورگانلاردىكى كۆپلىگەن پارتىيە ياچېيكىلىرى ھۆكۈمەت ئىشىدا پاك بولۇش تەدبىرلىرىنى تۈزۈپ، پارتىيە ئىستىلى بويىچە چوڭ تەكشۈرۈشنى قانات يايدۇردى. ناتوغرا ئىستىللارنى قاتتىق چەكلەش خىزمىتىنى چىڭ تۇتتى، پارتىيە ئەزالىرىغا داۋاملىق تەربىيە بېرىش تۈزۈمىنى ئورناتتى. دېموكراتىك تۇرمۇش يىغىنى ئېچىپ، دېموكراتىك تۇرمۇش تۈزۈمىنى مۇكەممەللەشتۈرۈدى. شەھەرلىك پارتكوم داۋىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزالىرى ئۇچتىن بىر قىسىم ۋاقىت ئاجرىتىپ ئاساسىي قاتلامغا بېرىپ تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىپ، ئاساسىي قاتلامنىڭ ئەملىي مەسىلىلىرىنى ھەل قىلىشىپ بەردى.

3 §. تەشۋىقات، تەلىم - تەربىيە

1950 - يىلدىن 1966 - يىلغىچە تەشۋىقات، تەلىم - تەربىيە خىزمىتىنى تەشۋىقات بۆلۈمى، تەشكىلات بۆلۈمى، پارتىيە مەكتىپى ئىش تەقسىم قىلىشۇېلىپ باشقۇردى. ھەرقايسى گۇڭشې پارتكومىلەر (رايونلۇق پارتكومىلار) دا تەشۋىقات كادىرى تەسىس قىلىنغان بولۇپ، ئۇ، پارتىيىنىڭ ئاساسىي قاتلام

تەشۋىقات، تەلىم - تەربىيە خىزمىتىنى باشقۇردى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» نىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە پارتىيىنىڭ تەشۋىقات خىزمىتى تارماقلىرى پارچىلىنىپ كەتتى. 1969 - يىلى، ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ سىياسىي خىزمەت گۈرۈپپىسى، تەشۋىقات گۈرۈپپىسى تەشۋىقات ۋە تەربىيىۋى تەربىيە خىزمىتىگە مەسئۇل بولدى. 1974 - يىل 8 - ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمى قايتىدىن قۇرۇلدى. 1979 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە تەشۋىقات، تەلىم - تەربىيە خىزمىتىنى شەھەرلىك (ناھىيىلىك) پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمى، تەشكىلات بۆلۈمى ۋە پارتىيە مەكتىبى ئىش تەقسىم قىلىشۇبلىپ باشقۇردى.

1. سىياسەت تەشۋىقاتى

1950 - يىلدىن 1953 - يىلغىچە ناھىيىلىك پارتكوم يېزىغا چۈشۈپ تەشۋىق قىلىش ئەترىتى تەشكىللىدى. ھەرقايسى رايونلۇق پارتكوملاردا تەشۋىقات گۈرۈپپىسى قۇرۇلدى. چوڭ - كىچىك يىغىنلار- نى ئېچىش، قارا تاختاي گېزىتى چىقىرىش، گېزىت ئوقۇش گۈرۈپپىسى قۇرۇش قاتارلىق شەكىللەر ئارقىلىق «ئورتاق پروگراممىا»، «ئامېرىكىغا قارشى تۇرۇش - چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش، ۋەتەننى قوغداش»، شۇنىڭدەك ئەكسىل ئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇش، ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش، يەر ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىش قاتارلىق ئىجتىمائىي ھەرىكەتلەرگە دائىر سىياسەتلەر ۋە پارتىيىنىڭ مىللىي سىياسىتى كەڭ تۈردە تەشۋىق قىلىندى.

1954 - يىلى «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئاساسىي قانۇنى» ۋە ئۇنىكۇنچى دەۋرىدىكى باش لۇشيەن، باش ۋەزىپىلەر مۇھىم نۇقتا قىلىنغان تەشۋىق - تەربىيە خىزمىتى داۋاملىدا، يىر قارار 15 كۈنلۈك تەشۋىقاتچىلار كۇرسى ئېچىلىپ، 113 تەشۋىقاتچى تەربىيىلەندى؛ توققۇز مەيدان پىرويوكسىيە پىلاستىنكىسى قويۇپ بېرىلدى، 12 قېتىم كىچىك تىپتىكى كۆچۈل ئېچىش ئويۇنى قويۇلدى، تاماشىبىنلار 5500 ئادەم - قېتىمغا يەتتى؛ 23 قېتىم رادىئو ئاڭلىتىلدى، ئاڭلىغۇچىلار 3200 بولدى.

1955 - يىلدىن 1966 - يىلغىچە تەشۋىقات تايانچلىرىنى تەربىيىلەپ يېتىشتۈرۈش ئۈسۈلى داۋاملىق قوللىنىلدى. ھەر دەرىجىلىك پارتىيە تەشكىلاتلىرىغا تايىنىلىپ، كۆپ خىل شەكىللەر ئارقىلىق تەشۋىق- تەربىيە خىزمىتى قانات يايدۇرۇلۇپ، پارتىيىنىڭ مىللىي تېرىتورىيىلىك ئاپتونومىيە سىياسىتى، يېزا ئىگىلىك، قول سانائەت ۋە كاپىتالىستىك سودا - سانائەتكە قارىتا سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش ئېلىپ بېرىش سىياسىتى، «تەڭشەش، مۇستەھكەملەش، تولۇقلاش، ئۈستۈرۈش»، «يېزا ئىگىلىك بىلەن كەڭ شۇغۇللىنىش، ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىش بىلەن كەڭ شۇغۇللىنىش» توغرىسىدىكى فاڭجېن، شۇنىڭدەك جۇڭگو - ھىندىستان چېگرىسىدىكى ئۇزىمىزنى قوغداپ قايتۇرما زەربە بېرىش ئۇرۇشىنىڭ ۋەزىيىتى تەشۋىق قىلىندى.

1979 - يىلدىن 1981 - يىلغىچە ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىنىڭ روھىنى ئىزچىللاشتۇرۇش زور كۈچ بىلەن تەشۋىق قىلىندى. ناھىيىلىك پارتكوم 26 رايون دەرىجىلىكتىن يۇقىرى رەھبىرىي كادىر ۋە 1088 تەشۋىقات تايانچىسى قاتناشقان 3 - ئومۇمىي يىغىنىنىڭ روھىنى تەشۋىق قىلىش ئۈمىكى تەشكىللەپ، ئۇلارنى 178 تەشۋىقات گۈرۈپپىسىغا ئايرىدى، ئۇلار ھەرقايسى كۆچمە مەيدان، چوڭ ئەترەت، ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى، ئورگان، كارخانا، كەسىپىي ئورۇن- لارغا بېرىپ نوتۇق سۆزلىدى، ئاڭلىغۇچى ئاساسا 23 مىڭ 200 ئادەمگە يەتتى. بۇ ئارقىلىق كادىرلارنىڭ ئىدىيىسىدىكى قاتمالليق مەسىلىسى نۇقتىلىق ھالدا ھەل قىلىندى.

1982 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە سوتسىيالىستىك ماددىي مەدەنىيەت ۋە مەنىۋى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشى تەرىپىسى، پارتىيەۋىلىك تەرىپىسى، «تۆت بولۇش» (غايىلىك، ئەخلاقلىق، مەدەنىيەتلىك، ئىنتىزام، جان بولۇش) تەرىپىسى، مەدەنىيەتلىك شەھەر ئاھالىسى بولۇش تەرىپىسى، قانۇنچىلىق تەرىپىسى، «مەدەنىيەتلىك ئائىلە» بولۇش تەرىپىسى قاتارلىق يايدۇرۇلدى.

1989 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە شەھەرلىك پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمى مەدەنىيەت، رادىئو، چ غ، سودا - سانائەت تارماقلىرى بىلەن بىرلىكتە «سىياسىي مەزمۇندىكى بۇيۇملارنى تازىلاش» رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇپ، مەدەنىيەت بازارلىرىنى بەش قېتىم ئومۇميۈزلۈك ئېنىقلاپ تەرتىپكە سالدى؛ ئالاقىدار ئورۇنلار بىلەن بىرلىكتە دۆلەت مۇداپىئەسى ۋە پىلانلىق تۇغۇت توغرىسىدا تەشۋىق - تەرىبىە ئېلىپ باردى؛ كورلا شەھىرىنىڭ ئىككى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشى، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى ۋە تارىم نېفتلىرى كىنى ئېچىش ئىستىقبالى ئەكس ئەتتۇرۇلگەن 800 پارچە فوتو سۈرەت توپلىنىپ ۋە رەتلىنىپ، شەھەر رايونىدا كۆرگەزمە قىلىندى.

2. نەزەرىيەۋى تەرىبىە

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە ناھىيىلىك پارتكوم كادىرلار ۋە پارتىيە ئەزالىرى ئارىسىدا سىياسىي نەزەرىيە ئۆگىنىشىنى قانات يايدۇرۇشقا ئەھمىيەت بەردى. 11 كىشىدىن تەركىبتاپقان ئۆگىنىش ھەيئىتى قۇرۇلدى، بۇ ھەيئەت ئورگان كادىرلىرىنىڭ سىياسىي نەزەرىيە ئۆگىنىشىگە كونكرېت مەسئۇل بولدى. ئۆگىنىش ھەيئىتىنىڭ قارمىقىدا ئۈچ شۆبە ھەيئەت تەسىس قىلىندى، ئۆگىنىشكە قاتناشقان 256 كىشى 17 ئۆگىنىش گۇرۇپپىسىغا ئايرىلدى. داشىلىق، قەرەللىك ئۆگىنىش تۈزۈمى ئورنىتىلىپ، ماركسىزمنىڭ ئاساسىي بىلىملىرى ۋە ئاساسىي نەزەرىيىسى شۇنىڭدەك پارتىيىنىڭ تۈرلۈك قائىدىن، سىياسەتلىرىنى ئۆگىنىش قانات يايدۇرۇلدى.

1955 - يىلدىن 1957 - يىلغىچە ئورگان كادىرلىرى «ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش ساۋاتلىرىغا دائىر ئوقۇشلۇق»، «مەملىكەتلىك بېزا ئىگىلىكىنى راۋاجلاندۇرۇش پروگراممىسى»، «خەلق ئىچىدىكى زىددىيەتنى توغرا بىر تەرەپ قىلىش مەسىلىسى توغرىسىدا» قاتارلىقلار ئۆگىنىشكە ئۇيۇشتۇرۇلدى.

1960 - يىلدىن 1965 - يىلغىچە ئانتىزم تەرىبىسى ۋە ماركسىزم - لېنىنىزم، ماۋزېدۇڭ ئەسەرلىرىنى ئۆگىنىش قانات يايدۇرۇلدى. پارتىيە ئەزالىرى «كومپارتىيە ئەزالىرىنىڭ تەرىبىيىلىنىشى توغرىسىدا»نى، پارتىيە قۇرۇلۇش بىلىملىرى ۋە پارتىيىنىڭ ئاساسىي بىلىملىرىنى ئۆگىنىشكە ئۇيۇشتۇرۇلدى.

1978-يىلدىن 1985-يىلغىچە ھەقىقەتنىڭ ئۆلچىمى مەسىلىسى توغرىسىدىكى مۇھاكىمە قانات يايدۇرۇلۇپ، كادىرلار ۋە پارتىيە ئەزالىرى «دۆلىتىمىز قۇرۇلغاندىن بۇيانقى پارتىيە تارىخىغا دائىر بەزى مەسىلىلەر توغرىسىدا قارار»، «پارتىيە ئىچىدىكى سىياسىي تۈرمۇشقا دائىر بىر قانچە مىزان»، ج ك پ 12-قۇرۇلتىيىنىڭ ھۆججەتلىرى، پارتىيە نىزامنامىسىغا تۈزۈتىش كىرگۈزۈش لايىھىسى، «دېڭ شىياۋ-پىڭ ماقالىلىرىدىن تاللانما»، «چېن يۈن ماقالىلىرىدىن تاللانما»، «ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ شەھەرلەرنىڭ ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتى توغرىسىدىكى قارارى» قاتارلىقلار ئۆگىنىشكە ئۇيۇشتۇرۇلدى.

1986 - يىلدىن 1989 - يىلغىچە كادىرلار ئارىسىدا مۇنتىزىم نەزەرىيە تەرىبىسى — ماركسىزملىق پەلسەپە ئۆگىنىش ۋە سىناپ كۆرۈش ئىشى ئېلىپ بېرىلدى؛ كادىرلار ئىككى كىتاب («جۇڭگوچە

سوتسىيالىزم قۇرايلى» ، «تۆت ئاساسىي پرىنسىپتا چىڭ تۇرۇپ، بۇرژۇئاچە لەركىنلەشتۈرۈشكە قارشى تۇرايلى») نى ئۆگىنىشكە، ماركسىزملىق مىللەت نەزەريىسى، چ ك پ 13 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 4 - ۋە 5 - ئومۇمىي يىغىنىنىڭ ئالاقىدار مۇججەتلىرى شۇنىڭدەك باش شۇجى جياڭ زېمىننىڭ 1989 - يىلى دۆلەت بايرىمىدا قىلغان سۆزى ئۆگىنىشكە ئۇيۇشتۇرۇلدى.

1990 - يىلى ۋەزىيەت تەربىيىسى ئاساس قىلىنغان ھالدا، مۇقىملىقنى مەركەز قىلىپ، بۇرژۇئاچە لەركىنلەشتۈرۈشكە قارشى تۇرۇشتا چىڭ تۇرۇش تەربىيىسى تۈتۈلدى؛ تېنچ ئۆزگەرتىۋېتىشكە قارشى تۇرۇش مەقسەت قىلىنغان ھالدا، خەلقئارا ۋەزىيەت، بولۇپمۇ شەرقىي ياۋروپا ۋەزىيىتىدىكى ئۆزگىرىش توغرىسىدىكى تەربىيە قانات يايدۇرۇلدى.

3. ئاخبارات تەشۋىقاتى جەھەتتە

1950 - يىلدىن 1966 - يىلغىچە ناھىيىلىك پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمى خەۋەرچىلىك خىزمىتىنى ئاساسلىق باشقۇردى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە، ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرۇلغاندىن تارتىپ 1974 - يىلغىچە، بۇ ئىشقا ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت سىياسىي خىزمەت گۇرۇپپىسى، تەشۋىقات گۇرۇپپىسى مەسئۇل بولدى. 1974 - يىلدىن كېيىن، خەۋەرچىلىك خىزمىتى يەنىلا ناھىيىلىك پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتتى. 1985 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە شەھەرلىك پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمىدە مەخسۇس ئاخبارات - خەۋەرچىلىك كادىرى تەسىس قىلىنىپ، خەۋەرچىلىك قانات يايدۇرۇلدى.

1952 - يىلدىن 1982 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە ئىشتىن سىرتقى ئىختىيارىي مۇخبىرلارنىڭ سانى 24 تىن كۆپىيىپ 178 گە يەتتى. 1984 - يىلى شەھەرلىك پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمى «ئالغا بېسىۋاتقان كورلا» ۋە «ئۇمۇت دالاسىدا» ناملىق ئىككى تېلېۋىزىيە فىلىمى ۋە 70 نەچچە ھۇججەتلىك فىلىمنى سۈرەتكە ئالدى. بۇلار مەركەز، ئاپتونوم رايون ۋە بايىنغولىن ئوبلاستىنىڭ تېلېۋىزىيە ئىستانسىلىرىدا قويۇلدى. 1984 - يىلدىن 1988 - يىلغىچە ئىختىيارىي مۇخبىرلار ئۆگىنىش كۇرسى ئالتە قاتار ئېچىلىپ، ھەر مىللەت ئىختىيارىي مۇخبىرلىرىدىن تاز كەم 300 نادەم (قېتىم) تەربىيىلەندى. 1988 - يىلى شەھەر بويىچە مۇخبىرلار پونكىتىدىن تۆتى قۇرۇلدى. ناھىيىدىن يۇقىرى ئاخبارات ئورگانلىرى ئىشلەتكەن ھەرخىل ماقالىلار 657 پارچىگە يەتتى (يىللىق پىلاندىكى 700 پارچە ماقالىنىڭ 93.8 پىرسەنتى ئورۇندالدى) ، ئاپتونوم رايونلۇق ئاخبارات ئورگانلىرى ئىشلەتكەن ماقالە 43 پارچىگە، مەركەزدىكى گېزىت - ژۇرنال، رادىئو ئىستانسىسى ئىشلەتكەن ماقالە 18 پارچىگە يەتتى. 1989 - يىلى مۇنەۋۋەر ئىختىيارىي مۇخبىرلارنى تەقدىرلەش يىغىنى ئېچىلىپ، خەۋەرچىلىك خىزمىتىدىكى بىر ئىلغار كوللېكتىپ، 21 مۇنەۋۋەر ئىختىيارىي مۇخبىر تەقدىرلەندى ۋە مۇكاپاتلاندى؛ «چېگرا رايوندىكى گۈھەر — كورلا» ناملىق كىتاب تۈزۈلۈپ نەشر قىلىندى.

4. پارتىيە مەكتىپى تەربىيىسى

كورلا ناھىيىلىك پارتىيە مەكتىپى 1959 - يىل 9 - ئايدا قۇرۇلغان بولۇپ، مەكتەپتە بىر مۇدىر، بىر ئوقۇتقۇچى، بىر زاپىخوز بار ئىدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دا پارتىيە مەكتىپى «كاپىتالىزم يولىغا ماڭغان ھوقۇقدارلارنى تەربىيىلەيدىغان قارا ئۇۋا» دېيىلىپ، دەرس توختىتىشقا مەجبۇر قىلىندى،

ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىلىرى تارقىتۇېتىلدى، مەكتەپ ياتاقلىرى، كىتاپ - ماتېرىياللىرى ئېغىر بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىدى. 1971 - يىلى ناھىيىلىك پارتىيە مەكتىپى تەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1984 - يىلى ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىلىرى 11 گە يەتتى. شەھەرلىك پارتىيە مەكتىپى 1982-يىل 5-ئايدا قۇرۇلدى، مەكتەپ ئورنى شەرقىي بايىن يولىدا بولدى. ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىسى بار بولدى. 1984 - يىل 5 - ئايدا ناھىيىلىك، شەھەرلىك پارتىيە مەكتەپلىرى بىرلەشتۈرۈلگەندىن كېيىن، شەھەرلىك پارتىيە مەكتىپى جەنۇبىي «ئىتتىپاق» يولىدىكى تەسلىدىكى ناھىيىلىك پارتىيە مەكتىپىنىڭ ئورنىغا كۆچۈرۈلدى. 1990 - يىلى شەھەرلىك پارتىيە مەكتىپىدە ئىشخانا ۋە تەشكىلات - ماتارىپ بۆلۈمى تەسىس قىلىندى، بىر مۇدىر، بىر مۇئاۋىن مۇدىر، 18 ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچى بار بولدى.

1959 - يىلدىن 1965 - يىلغىچە يېزا - ئاساسىي قاتلامدىكى پارتىيىلىك كادىرلار ئاساسىي ئوبيېكت قىلىنىپ، قىسقا مۇددەتلىك كۇرسىدىن 40 قارار ئېچىلدى، ھەر مىللەت كادىرلىرىدىن 2000 دىن ئارتۇق كىشى تەربىيىلەندى.

1978 - يىلدىن 1984 - يىلغىچە 27 قارار قىسقا مۇددەتلىك تەربىيىلەش كۇرسى ئېچىلىپ، قالايمىقانچىلىق ئوڭشالدى. «سول» چىل خاتالمقلار ۋە «ئىككى ئومۇمەن» نىڭ تەسىرى ئۇگىتىلدى، ئىسلاھات، ئېچىۋېتىشتە چىڭ تۇرۇلۇپ، پارتىيىنىڭ ئىسىل ئەنئەنىسىگە ۋارىسلىق قىلىندى ۋە ئۇ جارى قىلدۇرۇلدى. پارتىيىنىڭ ئاساسىي بىلىملىرى ئۇگىتىلدى. پارتىيە، ھۆكۈمەتنىڭ رەھبىرلىرى كادىرلىرى (جۈملىدىن زاپاس كادىرلار) شۇنىڭدەك ئورگاندىكى پارتىيە ئەزالىرىدىن 4193 ئادەم (قېتىم) تەربىيىلەندى.

1984 - يىلدىن 1987 - يىلغىچە شەھەرگە قاراشلىق ئورگان، زاۋۇت، كان، كارخانا، كەسىپي ئورۇنلار ۋە يېزىلاردىكى پارتىيىلىك كادىرلار شۇنىڭدەك پارتىيىگە كىرىشنى ئىلتىماس قىلغان ئاكتىپلارغا پارتىيىنىڭ ئاساسىي بىلىملىرى توغرىسىدا تەربىيە بېرىلدى، ۋەزىيەت ھەققىدىكى سىياسەتلەر تەشۋىق قىلىندى، كەنت (ئاھالە) كومىتېتى كادىرلىرىنى تەربىيىلەش كۇرسىدىن جەمئىي 12 قارار ئېچىلىپ، 1953 كۇرسانت تەربىيىلەندى.

1986 - يىلدىن 1988 - يىلغىچە ئىككى يىللىق تۇزۇمدىكى كادىرلار سىياسىي - ئەزەرىيە ئوتتۇرا تېخنىكومى سىنىپىدىن بىر قارار ئېچىلىپ، جەمئىي 29 كىشى تەربىيىلەندى، ئاپتونوم رايونىنىڭ تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىشىدا لايىقەتلىك بولغاندىن كېيىن، ئۇلارغا ئوتتۇرا تېخنىكوم دىپلومى تارقىتىپ بېرىلدى.

1988 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە جەمئىي 15 قارار قىسقا مۇددەتلىك تەربىيىلەش كۇرسى ئېچىلدى، ھەر بىر قارارنىڭ ۋاقتى بىر ھەپتىدىن بولدى، مەككىز قېتىم يېزىلارغا بېرىپ سەييارە دەرس ئۆتۈلدى، جەمئىي 12 مىڭ كۇرسانت (قېتىم) تەربىيىلەندى. 15 قارارلىق قىسقا مۇددەتلىك تەربىيىلەش كۇرسى ئېچىلىپ پارتىيىگە كىرىشنى ئىلتىماس قىلغان ئاكتىپلارنىڭ قىسقا مۇددەتلىك تەربىيىلەش كۇرسىدىن ئۆتۈش قارار، جىياڭ زېمىننىڭ دۆلىتىمىز قۇرۇلغانلىقىنىڭ 40 يىللىقى مۇناسىۋىتى بىلەن قىلغان سۆزىنى ئۇگىنىش كۇرسىدىن ئۇچ قارار، كەنت (ئاھالە) كومىتېتى كادىرلىرىنى تەربىيىلەش كۇرسىدىن ئىككى قارار، ۋەزىيەت تەربىيىسى ئۇگىنىش كۇرسىدىن ئىككى قارار، «سوتسىيالىزمغا دائىر بىر قانچە مەسىلىنى ئۇگىنىش پروگراممىسى» ۋە «مىللەت ئەزەرىيسى مەسىلىلىرىنى ئۇگىنىش پروگراممىسى» نى ئۇگىنىش كۇرسىدىن تۆت قارار ئېچىلدى. يېزىلارغا بېرىپ سەييارە دەرس ئۆتۈشتە، ئاساسەن، يېزا - ئاساسىي قاتلامدىكى پارتىيە ئەزالىرىغا پارتىيىنىڭ ئاساسىي بىلىملىرى توغرىسىدا تەربىيە بېرىلدى، پارتىيىنىڭ لۇشەن، فاڭچېن، سىياسەتلىرى تەشۋىق قىلىندى.

§ 4 . بىرلىك سەپ خىزمىتى

1. مىللەت، دىن خىزمىتى

1953 - يىلدىن 1966 - يىلغىچە پارتىيىنىڭ مىللەت سىياسىتى ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، مىللىي باراۋەرلىك، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى توغرىسىدا تەشۋىق - تەربىيە ئىلىپ بېرىلىپ، ئاز سانلىق مىللەتلەر- نىڭ ئالاھىدىلىكىگە ئېتىبار بېرىش، مىللىي ئۆرپ-ئادەتكە ھۆرمەت قىلىش، ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ تىل - يېزىقىنى ئۆگىنىش تەشەببۇس قىلىنىدى؛ پارتىيىنىڭ دىن سىياسىتى ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، دىنغا ئىشىنىش ئەركىنلىكىگە ھۆرمەت قىلىنىدى ۋە ئۇ قوغدالدى، دىنىي زاتلار بىلەن ئىتتىپاقلىشىلدى، ئۇلار تەربىيىلەندى ۋە پېتىشتۇرۇلدى. قانۇنسىز ھەرىكەتلەرگە زەربە بېرىلدى؛ ئاتېزم ۋە پەن - تېخنىكا تەشۋىق قىلىنىدى؛ دىنىي ئېتىياز ۋە ئېزىش - ئېكسپىلاتاتسىيە تۈزۈمى بىكار قىلىنىدى؛ «ئۈچ ئۆز» (ئۆزى ئۆگىنىش، ئۆزىنى ئۆزى باشقۇرۇش، ئۆزىنى ئۆزى تەربىيىلەش) فاڭجېنى يولغا قويۇلۇپ، دىنىي پائالىيەتلەرنىڭ نورمال قانات يايدۇرۇلۇشىغا كاپالەتلىك قىلىنىدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دا مىللەت، دىن خىزمىتى ئومۇميۈزلۈك ئىنكار قىلىنىدى.

1979 - يىلدىن 1987 - يىلغىچە پارتىيىنىڭ دىن سىياسىتى ئەمەلىيلەشتۇرۇلۇپ، 50 نەچچە جايدىكى مەسجىت ۋە دىنىي پائالىيەت نۇقتىسى ئېچىۋېتىلدى ھەمدە مەبلەغ توپلىنىپ، كورلا شەھەر مەركىزىدىكى جامە مەسجىتى ياسالدى. ۋەتەنپەرۋەر دىنىي زاتلارغا تۈرمۈش پۇلى تارقىتىپ بېرىش ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. دىنىي زاتلار ئۆگىنىش كۇرسى ئېچىلىپ، دىنىي زاتلار ئارىسىدا قانۇن ساۋاتلىرى ئومۇملاشتۇرۇلدى.

1988 - يىل 9 - ئايدا بىرلىكسەپ يۈلۈمى دىنىي ئىشلار ئىدارىسى بىلەن بىرلىكتە دىنىي زاتلارنىڭ قانۇن بىلىملىرى، دىنىي سىياسەت بىلىمى، دىنىي مەلۇماتنى تەكشۈرۈپ كۆرۈش ئۆگىنىش كۇرسى ئاچتى. تەكشۈرۈپ كۆرۈش ئارقىلىق بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق ئىسلام دىنىي جەمئىيىتى 44 دىنىي زاتقا «ئاخۇنلۇق گۇۋاھنامىسى» تارقىتىپ بەردى.

1989 - يىلى شەھەرلىك پارتكومنىڭ پاراكەندىچىلىكنى چەكلەپ، تېنىچلىق، ئىتتىپاقلىقنى قوغداش توغرىسىدىكى يولىيۇرۇقى ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ ئالتە قېتىم مىللىي يۇقىرى قاتلام زاتلار ۋە دىنىي زاتلار يىغىنى ئېچىلىپ، ئۇلار خەلق گېزىتىنىڭ «پاراكەندىچىلىككە بايراق روشەن ھالدا قارشى تۇرۇش كېرەك» دېگەن ماقالىسى، ئازادلىق ئارمىيە گېزىتىنىڭ «پارتىيە مەركىزى كومىتېتىنىڭ سىياسىتىنى قەتئىي ھىمايە قىلىپ، ئەكسىلئىنقىلابىي توپلاڭنى قەتئىي باستۇرايلى» دېگەن باش ماقالىسى، «ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى، گوۋۇيۈەنىنىڭ بارلىق كومپارتىيە ئەزالىرى ۋە پۈتۈن مەملىكەت خەلقىگە قىلغان مۇراجىتى» قاتارلىق مۇھىم ھۆججەتلەرنى ئۆگىنىشكە ئۇيۇشتۇرۇلدى. ۋەتەنپەرۋەر دىنىي زاتلار بىلەن ئىتتىپاقلىشىپ، ئۇلارغا بىر نېمەتتە ھەمكارلىشىپ، پاراكەندىچىلىكنى چەكلەش، شەھەرنىڭ تىنچ - ئىتتىپاقلىقىنى قوغداش توغرىسىدا تەربىيە بېرىلدى. 1990 - يىلى مەركەزنىڭ «مۇقىملىق ھەممىنى بېسىپ چۈشىدۇ» دېگەن فاڭجېنى ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، شەھەرلىك پارتكومنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بويىچە ئۈچ قېتىم مىللىي يۇقىرى قاتلام زاتلار، دىنىي زاتلار سۆھبەت يىغىنى چاقىرىلىپ، بارىن يېزىسىدىكى ئەكسىلئىنقىلابىي قوراللىق توپلاڭ ۋەقەسىنىڭ ھەقىقىي ئەھۋالى چۈشەندۈرۈلۈپ، ۋەتەنپەرۋەر دىنىي زاتلار ئۆگىنىشنى كۈچەيتىشكە، مەۋقەدە چىڭ تۇرۇشقا، جەمئىيەتنىڭ مۇقىملىقىنى قوغداشقا چاقىرىلدى.

2. سىياسىي كېڭەش خىزمىتى

1955 - يىلى يۇقىرىنىڭ سىياسىي كېڭەشىنىڭ كادىرلار ئورۇنلاشتۇرۇشى توغرىسىدىكى تەلىپى ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، ناھىيىلىك ھەر مىللەت - ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى كېڭەش كومىتېتى ئاساسىدا، سىياسىي كېڭەش كورلا ناھىيىلىك 1 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنى قۇرۇشقا تەييارلىق كۆرۈلدى. ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ 27 ئەزاسىنىڭ يەتتىسى دىنىي زات، تۆتى مىللىي يۇقىرى قاتلام زات، ئىككىسى سودا - سانائەت ساھەسىدىكىلەر، ئوچى مەدەنىيەت - ماارىپ ساھەسىدىكىلەر، بىرى خەلق سەنئەتچىسى، ئالتىسى ئورگان كادىرى، تۆتى باشقا ئەمگەكچى ئامما، 23 ى پارتىيە سىرتىدىكى زاتتىن ئىبارەت بولدى.

1959 - يىلدىن 1966 - يىلغىچە ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ ھەر قېتىملىق نۆۋەت ئالمىشىش خىزمىتىدىكى كادىرلار ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى نۆقتىلىق ھالدا ئويدان تۈتۈلدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش بىكار قىلىندى.

1981 - يىلى ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا شەھەرلىك سىياسىي كېڭەش قۇرۇشقا تەييارلىق كۆرۈلدى. ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ 38 ئەزاسى ئىچىدە پارتىيە سىرتىدىكى زات 29، ئاز سانلىق مىللەتتىن بولغانلار 31؛ شەھەرلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ 48 ئەزاسى ئىچىدە پارتىيە سىرتىدىكى زات 24، ئاز سانلىق مىللەتتىن بولغانلار 24 بولدى.

1987 - يىلى ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ «ناھىيە دەرىجىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ نۆۋەت ئالمىشىش داۋامىدىكى بەزى كونكرېت مەسىلىلەر توغرىسىدىكى پىكىر»ى ئىزچىللاشتۇرۇلدى. بىرلىكسەپ بۆلۈمى بىر ئاي ۋاقىت سەرپ قىلىپ سىياسىي كېڭەش ئەزالىرىنى كادىرلار ئىشلىرى بويىچە تەكشۈرۈش خىزمىتى ئېلىپ بېرىپ، شەھەرلىك 2 - نۆۋەتلىك سىياسىي كېڭەشنى بىر قەدەر چوڭراق تەڭشىدى. بۇنىڭغا نۆقتىلىق ھالدا پەن - تېخنىكا، ماارىپ، يېزا - بازار كارخانىلىرى، ۋەتەنگە قايتقان مۇھاجىرلار، مۇھاجىرلارنىڭ ئائىلە - تاۋابىئاتلىرى قاتارلىق ساھەلەردىكى ئەزالارنى تولۇقلاپ، يول ئېچىپ ئىلگىرلەيدىغان بىر قىسىم ئىختىساسلىق كىشىلەرنى سىياسىي كېڭەش تەشكىلاتىغا قوبۇل قىلدى.

1990 - يىلى ئوبلاستلىق پارتكوم بىرلىكسەپ بۆلۈمىنىڭ ئالاقىدار ھۆججەتلىرىنىڭ روھى ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، سىياسىي كېڭەش ئەزالىرىنىڭ نىسپىي مۇقىملىقىنى ساقلاش پرىنسىپى بويىچە، ئالدىنقى نۆۋەتلىك سىياسىي كېڭەش ئەزالىرىنى مۇۋاپىق تەڭشىدى، رولى جارى بولمىغان 58 ياشتىن يۇقىرى سىياسىي كېڭەش ئەزالىرى پرىنسىپ جەھەتتىن قايتا ئورۇنلاشتۇرۇلمىدى.

3. بىرلىكسەپ سىياسىتىنىڭ ئەمەلىيلەشتۈرۈلۈشى

1978 - يىلى ناھىيىلىك پارتكوم سىياسەتنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش ئىشخانىسى سىياسىي كېڭەشنىڭ ئۇچ ئەزاسىغا قارىتا سىياسەتنى ئەمەلىيلەشتۈرۈپ، ئۇلارنىڭ ئەسلىدىكى ۋەزىپىسىنى ئەسلىگە كەلتۈردى ھەم پىنسىيىگە چىقىرىپ، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»دىكى توختىتىپ قويۇلغان 32 مىڭ 600 يۈەن پۇلىنى تولۇقلاپ بەردى. شۇ يىلى مەركەزنىڭ ھۆججىتىنىڭ روھى ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، «قالپاقنى ئېلىۋېتىش» ئىشخانىسى قۇرۇلۇپ، خاتا ئايرىلغان ئوقچى ئونسۇر ۋە يەرلىك مىللەتچىلەرنىڭ «قالپىقى» يۇتۇنلەي ئېلىۋېتىلدى ھەمدە ئۇلار خىزمەتكە ئورۇنلاشتۇرۇلدى، ئەسلىدىكى ماائاش دەرىجىسى ئەسلىگە

كەلتۈرۈلدى.

1980 - 1981 - يىللىرى مەركىزىي كومىتېت بىرلىكىمىز بۆلۈمىنىڭ «سودا - سانائەتچىلەر ئارىسىدىكى ئەمگەكچىلەرنى پەرقلەندۈرۈشكە دائىر بىر قانچە كونكرېت سىياسەت مەسىلىسى توغرىسىدىكى يىغىنى»نى ئىزچىللاشتۇرۇش يۈزىسىدىن شەھەرلىك پارتكوم «ئەملىدىكى سودا - سانائەتچىلەر ئارىسىدىكى ئەمگەكچىلەرنى پەرقلەندۈرۈش» ئىشخانىسى قۇردى. تەكشۈرۈپ ئېنىقلاش ئارقىلىق، 1956 - يىلى خۇسۇسىي سودا - سانائەتكە قارىتا، ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسلار شېرىكچىلىكىدىكى كارخانىلارغا ئېلىپ كىرىلىپ «خۇسۇسىي تەرەپ خادىملىرى» دەپ ئاتالغان ئون ئوششاق تىجارەتچى ۋە كىچىك قول سانائەتچى ئەملىدىكى بۈرژۇئازىيە سودا - سانائەتچىلىرىدىن پەرقلەندۈرۈلۈپ، ئۇلارنىڭ ئەمگەكچىلىك سالاھىيىتى ئايدىڭلاشتۇرۇلدى. ھەممىسى ئەمگەكچى دەپ پەرقلەندۈرۈلدى.

1984 - يىلدىن 1986 - يىلغىچە ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ۋە ئوبلاستلىق پارتكومنىڭ سىياسەتنى ئەملىيلەشتۈرۈش خىزمىتىگە بولغان رەھبەرلىكىنى يەنمۇ كۈچەيتىش توغرىسىدىكى يولىيورۇقىنىڭ روھىنى ئىزچىللاشتۇرۇش يۈزىسىدىن، شەھەرلىك پارتكومدا سىياسەتنى ئەملىيلەشتۈرۈش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ قارمىقىدا بىرلىكىمىز سىياسىتىنى ئەملىيلەشتۈرۈش ئىشخانىسى تەسىس قىلىنىپ، سىياسەتنى ئەملىيلەشتۈرۈشنى تەلەپ قىلغان بىرلىكىمىز ئوبيېكتىلىرىنىڭ تارىختىن قېپقالغان مەسىلىلىرى ئۈستۈمىزلۈك قايتا تەكشۈرۈلدى ھەم 172 نەپەر بىرلىكىمىز ئوبيېكتىنىڭ تارىختىن قېپقالغان 200 نەچچە تۈرلۈك ھەرخىل مەسىلىسى مۇۋاپىق بىر تەرەپ قىلىندى. شەھەر بويىچە گومىنداڭ-نىڭ ھەقنەتكە قايتقان 31 خادىمىغا «ھەقنەتكە قايتقان خادىملار گۇۋاھنامىسى» تارقىتىپ بېرىلدى.

§ 5 . ئىنتىزام تەكشۈرۈش

1. ئاپپارات

1950 - يىلدىن 1955 - يىلغىچە ئىنتىزام تەكشۈرۈش خىزمىتىنى ناھىيىلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمى قوشۇمچە باشقۇردى. 1956 - يىل 5 - ئايدا ج ك پ كورلا ناھىيىلىك 1 - قۇرۇلتىيىدا ناھىيىلىك پارتكوم رەئىزىيە كومىتېتى سايلاپ چىقىلدى. بۇ رەئىزىيە كومىتېتى يەتتە نەپەر كومىتېت ئەزاسى، ئىككى كەسىپي كادىردىن تەركىب تاپتى. 1961 - يىلى ۋە 1964 - يىلى 2.، 3. نۆۋەتلىك ناھىيىلىك پارتكوم رەئىزىيە كومىتېتى سايلاپ چىقىلدى. 1957 - يىلدىن 1961 - يىلغىچە ۋە 1964-يىلدىن 1966-يىلغىچە رەئىزىيە كومىتېتىدا دائىمىي كومىتېت تەسىس قىلىندى، دائىمىي كومىتېتتا ئۈچ كومىتېت ئەزاسى تەسىس قىلىندى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە رەئىزىيە كومىتېتى بىكار قىلىندى. 1979-يىل 10-ئايدا ج ك پ كورلا ناھىيىلىك كومىتېتى ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى قۇرۇلدى. 1984-يىل 4-ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى شەھەرلىك پارتكوم ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىگە قوشۇۋېتىلدى.

1981 - يىل 7 - ئايدا ج ك پ كورلا شەھەرلىك كومىتېتىنىڭ ۋاقتىلىق ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى قۇرۇلدى. شەھەرلىك پارتكوم ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى شەھەرلىك پارتكومغا بىۋاستە قاراشلىق خىزمەت تارمىقى بولۇپ، يۇقىرى دەرىجىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ خىزمەت جەھەتتىكى يېتەكچىلىكىنى قوبۇل قىلىدۇ. 1984 - يىل 11 - ئايدا ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى

شەھەرلىك پارتكومىنىڭ خىزمەت تارمىقىدىن بۆلۈنۈپ چىقىپ، ج ك پ كورلا شەھەرلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى بولۇپ قۇرۇلدى. 1985 - يىلى ۋ. 1989 - يىلى ج ك پ كورلا شەھەرلىك 1 ،. 2 - نۆۋەتلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى ۋ. ئۇنىڭ داۋامى كومىتېتى سايلاپ چىقىلدى. 1990 - يىلى شەھەرلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىغا شۇجى، مۇئاۋىن شۇجى قويۇلدى، ئىنتىزام تەكشۈرۈش كادىرى 11 گە يەتتى.

1957 - يىلى ھەرقايسى يېزا پارتىيە ياچېيكىلىرىدا رىۋىزىيە خىزمىتىگە مەسئۇل بولىدىغان بىر نەپەر ياچېيكا ئەزاسى تەسىس قىلىندى. 1959 - يىلدىن 1961 - يىلغىچە ناھىيىگە قاراشلىق يەتتە خەلق گۇڭشىسىدا رىۋىزىيە كومىتېتى تەسىس قىلىندى. 1979 - يىلدىن كېيىن، ئاساسىي قاتلام پارتكومىلاردا كەسپىي (قوشۇمچە) ئىنتىزام تەكشۈرگۈچى تەسىس قىلىندى. 1990 - يىلى شەھەر بويىچە 13 ئاساسىي قاتلام پارتكومىدا كەسپىي ئىنتىزام تەكشۈرگۈچى تەسىس قىلىندى.

ج ك پ كورلا شەھەرلىك (ناھىيىلىك) ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى (رىۋىزىيە كومىتېتى) نىڭ شۇجىلىرى

جەدۋەل: 6 - 8

گورۇپ نامى	ئىسمى - فامىلىسى	مىللىتى	ۋەزىپە ئۈستىگەن ۋاقتى
ج ك پ كورلا ناھىيىلىك كومىتېتى رىۋىزىيە كومىتېتى	مۇيىدىن توختى	ئۇيغۇر	1965 - يىل 5 - ئايدىن 9 - ئايغىچە
ج ك پ كورلا ناھىيىلىك كومىتېتى رىۋىزىيە كومىتېتى	لى دۆڭچې	خەنزۇ	1956 - يىل 9 - ئايدىن 1960 - يىل 5 - ئايغىچە
ج ك پ كورلا ناھىيىلىك كومىتېتى رىۋىزىيە كومىتېتى	شى دېەنشۇن	خەنزۇ	1960 - يىل 5 - ئايدىن 1961 - يىل 10 - ئايغىچە
ج ك پ كورلا ناھىيىلىك كومىتېتى رىۋىزىيە كومىتېتى	يىلك زوچىڭ	خەنزۇ	1961 - يىل 10 - ئايدىن 1964 - يىل 1 - ئايغىچە
ج ك پ كورلا ناھىيىلىك كومىتېتى رىۋىزىيە كومىتېتى	جالك جېن	خەنزۇ	1964 - يىل 1 - ئايدىن 1966 - يىل 11 - ئايغىچە
ج ك پ كورلا ناھىيىلىك كومىتېتى ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى	شىك فېڭخۇا	خەنزۇ	1979 - يىل 10 - ئايدىن 1982 - يىلغىچە
ج ك پ كورلا شەھەرلىك كومىتېتى ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى	غالك مىڭشىك	خەنزۇ	1981 - يىل 7 - ئايدىن 1984 - يىل 11 - ئايغىچە
ج ك پ كورلا شەھەرلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى	لىيۇچىجېن	خەنزۇ	1984 - يىل 11 - ئايدىن 1990 - يىلغىچە

2. پارتىيە ئىنتىزامى تەربىيىسى

1956 - ، 1957 - يىللاردا ئاپتونوم رايونلۇق رىۋىزىيە خىزمىتى يېڭىلىنىڭ روھىنى يەتكۈزۈشكە بىرلەشتۈرۈلۈپ، پارتىيە ئەزالىرىغا پارتىيىنىڭ رىۋىزىيە خىزمىتىنىڭ خاراكتېرى، ۋەزىپىسى ۋە رولى توغرىسىدا تەربىيە بېرىلدى، شۇنىڭ بىلەن پارتىيە ئەزالىرى ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلسا، پارتىيە ئىنتىزامى جازاسىغا تارتىلىدىغانلىقىنى ئايدىڭلاشتۇرۇۋالدى.

1956 - يىلدىن 1966 - يىلغىچە پارتىيە ئەزالىرىغا شەخسىيەتچىلىك ۋە تەشكىلسىزلىك، ئىنتىزامسىزلىق ھادىسىلىرىنى تۈگىتىپ، خىيانەتچىلىك، ئوغرىلىق، ھايانكەشلىك قىلىش، چېرىكلىشىپ چۈشۈپ كېتىشتەك جىنايى ھەرىكەتلەرگە، شۇنىڭدەك بىيۇروكراتلىق، بۈيرۇقۇزالىق، بۇزۇپ - چېچىپ

ئىسراپ قىلىش قاتارلىق ناچار قىلمىشلارغا قارشى كۈرەش قىلىش توغرىسىدا دائىم تەربىيە بېرىلدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە، پارتىيە ئىنتىزامى تەربىيىسى ئۈزۈلۈپ قېلىپ، ھۆكۈمەتسىزلىك يامراپ كەتتى.

1980 - يىلى «ئالدىنقى قېتىمقى ئاساس قىلىش، ئالدى بىلەن قانۇن تۈرغۇزۇش، ئاۋال تەربىيەلەش، قانۇن بويۇنچە ئىكەن ئۈنىڭغا ئاساسلىنىش، قانۇنغا خىلاپلىق قىلغانلارنى سۈرۈشتۈرۈش» قائىدىسى ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، پارتىيە ئەزالىرى «پارتىيە ئىچىدىكى سىياسىي تۈرمۇشقا دائىر بىرقانچە مىزان»نى ئۈگىنىشكە ئۈيۇشتۇرۇلدى. ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى ئالاقىدار تارماقلار بىلەن بىرلىكتە ئىككى قارار شەھەر - بازاردىكى ئورۇنلاردىكى پارتىيە ئەزالىرى ئۈگىنىش كۇرسى ئاچتى، كۇرستا مىزان ۋە پارتىيە نىزامنامىسىغا تۈزىتىش كىرگۈزۈش لايىھىسى ئۈگىنىلدى ھەمدە قانداق قىلغاندا لايىقىدەك پارتىيە ئەزاسى بولغىلى، پارتىيىنى ياخشى پارتىيە قىلىپ قۇرۇپ چىققىلى بولىدۇ دېگەن مەسىلە ئۈستىدە مۇھاكىمە قانات يايدۇرۇلدى.

1981 - يىلدىن 1986 - يىلغىچە پارتىيە ئەزالىرى «دۆلىتىمىز قۇرۇلغاندىن بۇيانقى پارتىيە تارىخىدىكى بىر قانچە مەسىلە توغرىسىدا قارار»نى، ئوبلاستلىق ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ «مېھمان چاقىرىش، سۆزغا تەقدىم قىلىشتەك ناتوغرا ئىستىللارنى قەتئىي توسۇش توغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇش» نى ئۈگىنىشكە ئۈيۇشتۇرۇلۇپ، پارتىيە ئەزالىرى، بولۇپمۇ پارتىيىلىك رەھبىرلىرى كادىرلاردىن مالىيە ئىنتىزامىغا رىئايە قىلىش، مېھمان چاقىرىش، سۆزغا تەقدىم قىلىشتىن ساقلىنىش تەلەپ قىلىندى؛ مەركەزنىڭ «ئىقتىسادىي ساھەدىكى ئېغىر جىنايى ھەرىكەتلەرگە زەربە بېرىش توغرىسىدىكى قارار»ى ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، پارتىيە ئىچىدە ئىقتىسادىي ساھەدىكى جىنايى ھەرىكەتلەرگە زەربە بېرىش ۋە ئومۇمنى كۈزلەش، قانۇنغا رىئايە قىلىش، ھوقۇقىغا تايىنىپ ئۆز كۈچىگە چوغ تارتىشقا قارشى تۇرۇش تەربىيىسى قانات يايدۇرۇلدى؛ مەركىزىي ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ «پارتىيە ئەزالىرى، كادىرلاردىكى ئۆي سېلىش، ئۆي تەقسىم قىلىش داۋامىدىكى ناتوغرا ئىستىللارنى قەتئىي توسۇش كېرەك» دېگەن ئوچۇق خېتى ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، «مەركىزىي ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ «ئوچۇق خېتى» نى ئەستايىدىل ئىزچىللاشتۇرۇپ ۋە ئەملىيلەشتۈرۈپ، ئۆي سېلىش، ئۆي تەقسىم قىلىش داۋامىدىكى ناتوغرا ئىستىللارنى قەتئىي توسايلى» دېگەن رادىئو ماقالىسى يېزىپ چىقىلىپ، رادىئو ئارقىلىق كەڭ تەشۋىق تەربىيە ئېلىپ بېرىلدى؛ پارتىيە ئەزالىرى ئاپتونوم رايونلۇق ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ پارتىيە ئىستىلىنى توغرىلاش جەھەتتىكى ئىلغار تەجرىبىلەر بويىچە نوتۇق سۆزلەش، دوكلات قىلىش ئۇيۇشكىنىكى. لەرنىڭ لىنتىغا ئېلىنغان سۆزىنى ئاڭلاشقا ئۈيۇشتۇرۇلۇپ، پارتىيە ئەزالىرىغا پارتىيىنىڭ ئىسىل ئىستە. لىنى جارى قىلدۇرۇش تەربىيىسى بېرىلدى.

1987 - ، 1988 - يىللىرى «ج ك پ شىنجاڭ ئۈيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ پارتىيىۋېلىك، پارتىيە ئىستىلى تەربىيىسىنى ئوبدان ئېلىپ بېرىش توغرىسىدىكى پىكرى» ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، مەملىكەت ئىچىدىكى ۋەزىيەتكە بىرلەشتۈرۈلۈپ، پارتىيە ئەزالىرىغا تۆت ئاساسىي پرىنسىپتا چىڭ تۇرۇش، بۇرژۇئاچە ئەركىنلەشتۈرۈشكە قارشى تۇرۇش، پارتىيىنىڭ سىياسىي ئىنتىزامىغا رىئايە قىلىش تەربىيىسى بېرىلدى؛ مەركىزىي ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىنىڭ روھى ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، پارتىيە ئەزالىرىغا ئىنتىزام كۆز قارىشىنى كۆچەيتىپ، پارتىيىنىڭ تەشكىلىي ئىنتىزامچانلىقىنى كۆچەيتىپ، ئىقتىسادىي مۇھىتنى تۈزەش، ئىقتىسادىي تەرتىپنى رەتكە سېلىش، ئىسلاھاتنى ئومۇمىيۈزلۈك چوڭقۇرلاشتۇرۇش نىشانىنى ئەملگە ئاشۇرۇشقا كاپالەتلىك قىلىش توغرىسىدا تەربىيە بېرىلدى.

1989 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ «پارتىيىنىڭ 13 - نۆۋەتلىك

مەركىزىي كومىتېتى 4 - ئومۇمىي يىغىنىنىڭ روھىنى ئىزچىللاشتۇرۇپ، بۈرژۇئاچە ئەركىنلەشتۈرۈشكە قارشى تۇرۇپ، پارتىيە ئىستىلى قۇرۇلۇشىنى كۆچەيتىش توغرىسىدىكى قارارى ھەققىدە ئۇقتۇرۇش»ى ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، پارتىيە ئەزالىرىغا سىياسىي، ئىدىيە جەھەتتە ھەم ھەربىرىتە پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى بىلەن بىردەك بولۇش، بىيچىگىدا يۈز بەرگەن قالايمىقانچىلىققا ۋە ئەكسىلىنقىلابى توپىلاڭغا بايرىقى روشەن ھالدا قارشى تۇرۇپ، ئىشلەپچىقىرىشقا، خىزمەتكە ۋە جەمئىيەت تەرتىپىگە بۈزغۇنچىلىق قىلىدىغان قانۇنغا خىلاپ ھەرىكەتلەرگە قارشى قەتئىي كۈرەش قىلىش توغرىسىدا تەربىيە بېرىلدى؛ پۈتۈن شەھەردىكى ھەر دەرىجىلىك پارتىيە تەشكىلاتلىرى ۋە بارلىق پارتىيە ئەزالىرى ئارىسىدا چىرىكلىشىش ھادىسىلىرىنى تازىلاش، پارتىيە ئىستىلى ۋە ھۆكۈمەت ئىشىدا پاك بولۇش قۇرۇلۇشىنى كۈچەيتىش تەربىيىسى قانات يايدۇرۇلدى. 1990 - يىلى پارتىيە ئەزالىرىغا پارتىيە ئىستىلى، پارتىيە ئىنتىزامى بويىچە ئېلېكترلەشكەن تەربىيە ئېلىپ بېرىلىپ، شەھەردىكى ئاساسىي قاتلام پارتىيە تەشكىلاتلىرىغا «بوراندىكى قەيسەر مايسا»، «رەزىل قىلمىش توغرىسىدا قايتا ئويلىنىش» قاتارلىق تەربىيىۋى ئېلېۋىزىيە فىلىملىرى كۆرسىتىلدى.

3. ئەنزىلەرنى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىش ۋە قايتا تەكشۈرۈش

خاتالىق ئۆتكۈزگەن پارتىيە ئەزالىرىغا قارىتا «ئالدىنقىلارنى جازالاپ كېيىنكىلەرگە ئىبرەت قىلىش، كېسەلنى داۋالاپ ئادەمنى قۇتقۇزۇش» قائىدىسى ئىزچىللاشتۇرۇلدى، ئۇلار تەربىيىلەنمىنى ئاساس قىلىش بىلەن ئىنتىزامنى قاتتىق ئىجرا قىلىشنى بىرلەشتۈرۈش پىرىنسىپى بويىچە بىر تەرەپ قىلىندى.

1956-يىلدىن 1966-يىلغىچە ۋە 1980-يىلدىن 1990-يىلغىچە بولغان ئارىلىقتا، ج ك پ كورلا شەھەرلىك (ناھىيىلىك) ئىنتىزام تەكشۈرۈش ئاپپاراتى پارتىيە ئىچىدىكى ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلىش ئەنزىسىدىن 159 نى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلدى، 134 پارتىيە ئەزاسىغا چارە كۆردى، ئۇنىڭ ئىچىدە پارتىيىدىن چىقىرىلغانلار 25، پارتىيىدە قالدۇرۇپ سىناپ كۆرۈش جازاسى بېرىلگەنلەر 24، پارتىيە ئىچىدىكى ۋەزىپىسىدىن قالدۇرۇلغانلار 12، پارتىيە ئىچىدە قاتتىق ئاگاھلاندۇرۇش جازاسى بېرىلگەنلەر 30، ئاگاھلاندۇرۇش جازاسى بېرىلگەنلەر 43؛ چارە كۆرۈلگەن پارتىيە ئەزالىرىنىڭ خاتالىقىنىڭ خاراكتېرى بويىچە ئايرىغاندا، چېرىكلىشىپ چۈشكۈنلەشكەنلەر 30، ئومۇمىنىڭ پۇلى ۋە مال - مۈلكىنى ئىگىلەۋالغانلار 14، خىيانەت قىلغان، پارە ئالغانلار 13، خىزمەتتە مەسئۇلىيەتسىزلىك قىلغانلار سەككىز، ئادەم زەخمىلىنىش (ئۆلۈش) كە سەۋەبچى بولغانلار يەتتە، ئامما ئىنىڭ مەنپەئەتىگە دەخلى - تەرۇز قىلغانلار ئالتە، ئەپسانىيەتچىلىك قىلىپ قانۇننى بۇزغانلار بەش، بۈزۈپ چېچىپ ئىسراپ قىلغانلار تۆت، شەھۋانىي مەزمۇندىكى بۇيۇملارنى كۆرگەنلەر ئىككى، باشقىلار 43.

1957 - يىلدىن 1966 - يىلغىچە قانات يايدۇرۇلغان سىياسىي ھەرىكەتلەر داۋامىدا پارتىيىنىڭ خىزمەتچىسى يېتەكچى فاكتورىنىڭ بىر مەھەل سەۋەنلىكلەر يۈز بەرگەنلىكتىن، بىر تۈركۈم پارتىيە ئەزالىرى ۋە پارتىيەسىز كادىرلار ناموۋاپىق جازاغا ئۇچرىدى.

1961 - يىلدىن 1963 - يىلغىچە مەركەزنىڭ «ھەقىقەتتە چىڭ تۇرۇپ، خاتالىقلارنى تۈزىتىش» دېگەن يولىيورۇقىغا ئاساسەن، يۇقىرى دەرىجىلىك پارتكوم ۋە رېئونىيە كومىتېتىنىڭ بىر تۇتاش ئورۇنلاش، تۈزۈشى بىلەن، ناھىيىلىك پارتكوم يەتتە كىشىلىك تەكشۈرۈپ بېكىتىش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى تەشكىللىندى. پىلك زوچىلىق گۇرۇپپا باشلىقى، رەخمىتۇللا ئابدۇللا مۇئاۋىن گۇرۇپپا باشلىقى بولدى. رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىنىڭ قارمىقىدا ئىشخانا تەسىس قىلىندى ھەم ئىلگىرى - ئاخىر ئاجرىتىلغان 27 كادىر

تەكشۈرۈپ بېكىتىش ئىشخانىسىغا بېرىپ ئىشلىدى. كوبلاشتىلىق پارتكوم ئاپپاق تەكشۈرۈپ ئېنىقلاش خىزمىتى يېغىنىنىڭ روھىغا ئاساسەن تەكشۈرۈشكە قاتناشتى، ناھىيە بويىچە تەكشۈرۈپ ئېنىقلاش كوبېيىك-تىمدىن 320 كىشى بولۇپ، 1963 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە 319 كىشىنىڭ ئەزىسى تەكشۈرۈپ ئاياقلاشتۇ-رۇلغان، ئاياقلاشتۇرۇلۇش نىسبىتى 99.7% كە يەتكەن. بۇنىڭ ئىچىدە ئەسلىدىكى بىر تەرەپ قىلىنىشى توغرا بولغىنى 209، ئاساسىي جەھەتتىن توغرا بىر تەرەپ قىلىنغىنى 37، قىسمەن خاتا بىر تەرەپ قىلىنغىنى 23، ئاساسىي جەھەتتىن خاتا بىر تەرەپ قىلىنغىنى 15، پۈتۈنلەي خاتا بىر تەرەپ قىلىنغىنى 35.

ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتنى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، ناھىيىلىك پارتكومدا سىياسەتنى ئەملىيلەشتۈرۈش ئىشخانىسى قۇرۇلۇپ، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دىكى ناھەق، يالغان، خاتا ئەنزىلەر شۇنىڭدەك «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دىن بۇرۇنقى سىياسىي ھەرىكەتلەردە مۇڭاپىق بىر تەرەپ قىلىنماي قېپقالغان ئەنزىلەر قايتا تەكشۈرۈلدى ۋە تۈزىتىلدى. جەمئىي 2729 كىشىنىڭ مەسىلىسى قايتا تەكشۈرۈلدى، 2723 كىشىنىڭ مەسىلىسى بىر تەرەپ قىلىندى. ئۇنىڭ ئىچىدە پۈتۈنلەي خاتا بىر تەرەپ قىلىنىپ تولۇق ئاقلانغانلار 1686، قىسمەن خاتا بىر تەرەپ قىلىنىپ قىسمەن ئاقلانغانلار 871، ئەسلىدىكى يەكۈن ساقلاپ قېلىنغانلار 73، خاراكتېرىنى بېكىتىش يۇقىرى بولۇپ قالغانلار بىر، ئىلگىرى يەكۈن چىقىرىلمىغان، بۇ قېتىم توغرا يەكۈن چىقىرىلغانلار 61، باشقىلار 31، پارتىيەئىلىكى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەنلەر 23، خىزمىتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەنلەر 234.

6 §. پارتىيىنىڭ يادرولۇق رەھبەرلىك رولى

1. پارتىيىنىڭ رەھبەرلىكى ۋە مەركىزىي خىزمىتى

ج ك پ كورلا ناھىيىلىك كومىتېتى ۋە ئۇنىڭ دائىمىي كومىتېتى (نۆۋەتتە قىسقارتىپ ناھىيىلىك پارتكوم دېيىلىدۇ) ناھىيىلىك پارتىيە قۇرۇلتىيى يېپىق مەزگىلدىكى رەھبەرلىك ئورگىنىدىن ئىبارەت. ناھىيىلىك پارتكوم كوللېكتىپ رەھبەرلىك قىلىش بىلەن شەخسلەر ئىش تەقسىم قىلىۋېلىپ مەسئۇل بولۇش ئۇز ئارا بىرلەشتۈرۈلگەن رەھبەرلىك خىزمىتى تۈزۈمىنى يولغا قويۇپ، ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ لۇشەن، فاڭجېن، سىياسەتلىرىنى ۋە ج ك پ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق كومىتېتى (ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى شىنجاڭ شۇبە بىيورۇسى) نىڭ ج ك پ باشلىغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق كومىتېتى (يەنجى، كورلا ۋالى مەھكىمىسى) تۈزگەن سىياسەت، تەدبىرلەرنى ئىزچىللاشتۇر-دى، ئەملىيەتكە بىرلەشتۈرۈپ تۇرلۇك مەركىزىي خىزمەت ۋەزىپىلىرىنى ئورۇنلاشتۇردى ۋە ئورۇندىدى. خىزمەت داۋامىدىكى زور مەسىلىلەر ئۇستىدە ناھىيىلىك پارتكوم كوللېكتىپ مۇزاكىرە قىلىپ قارار چىقاردى ۋە ئۇنى ئىش تەقسىماتى بويىچە مەسئۇل بولغان ئەزالارنىڭ ۋە ئالاقىدار تارماقلارنىڭ يولغا قويۇشىغا تاپشۇردى. ناھىيىلىك پارتكوم مەسىلىلەر ئۇستىدە مۇزاكىرە قىلغان، قارار چىقارغاندا، دېموك-راتىيە مەركەزلەشتۈرۈش تۈزۈمى پرىنسىپىنى يولغا قويدى.

1950 - يىل 2 - ئايدىن 8 - ئايغىچە پارتىيە ئىشچى - دېھقان يوقسۇللار ئىممىسى ئىچىدە ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى، دېھقانلار جەمئىيىتى، ياشلار ئىتتىپاقى، ئاياللار بىرلەشمىسى قاتارلىق ئىممىۋى تەشكىلاتلار-نى تەشكىللەپ، ناھىيىدىكى ھەر مىللەت خەلقىنى رەھبەرلىك قىلىپ، گومىنداڭ ھاكىمىيىتىدىن قېپقالغان باۋ-جيا تۈزۈمىنى پاچاقلاپ تاشلاپ، جۇڭگو كومۇنىستلىك پارتىيىسى رەھبەرلىكىدىكى ناھىيە، رايون،

يېزا، كەنت دەرىجىلىك خەلق ھاكىمىيەتلىرىنى قۇردى.

1950 - يىلدىن 1953 - يىلغىچە ئامېرىكىغا قارشى تۇرۇش چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش، ئىجارە، ھەققىنى كېمەيتىش - زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش، تەكسىلىنىغىلابچىلارنى باستۇرۇش، «ئوچكە قارشى تۇرۇش»، «بەشكە قارشى تۇرۇش»، يەر ئىسلاھاتى، ئومۇمىي مايلام قاتارلىق مەركىزىي خىزمەتلەر داۋامىدا، پارتىيىنىڭ مىللەت سىياسىتى ۋە باشقا تۇرلۇك سىياسەتلەر ئەستايىدىل ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، تۇرلۇك دېموكراتىك ئىسلاھات ۋەزىپىلىرى ھەلىيلىك تۇرۇندالدى. يەر ئىسلاھاتى ئارقىلىق پومىشچىكلار- دىن مۇسادىرە قىلىنغان يەرلەر بېرى بوق ياكى ئازراق بېرى بار دېھقانلارغا تەقسىم قىلىپ بېرىلىپ، پومېشچىكلار سىنىپىنىڭ كورلا ناھىيىسىدىكى فېئودال ئېكسپىلاتاتسىيە تۈزۈمى پاچاقلاپ تاشلاندى؛ كەلگۈسىدە مۇ قۇرۇلۇشى ئېلىپ بېرىلدى؛ يېزا ئىگىلىكىدە ھەمكارلىشىش - كوپېراتسىيىلىشىش مەركەز قىلىنغان ئىشلەپچىقىرىش ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلۇپ، ئىشلەپچىقىرىشنىڭ تەرەققىياتى ئىلگىرى سۈرۈلدى.

1953 - يىلدىن 1957 - يىلغىچە پارتىيىنىڭ ئۆتكۈنچى دەۋردىكى باش لۈشيەنى تەشۋىق قىلىنىپ ۋە ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، يېزا ئىگىلىك، قول سانائەت، كاپىتالىستىك سودا سانائىتىنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش ئاساسىي جەھەتتىن ئورۇندالدى. 1957 - يىلى ئوچىلارغا قارشى تۇرۇش كۆرۈشىگە رەھبەر- لىك قىلىش داۋامىدا كېڭەيتىۋېتىش خاتالىقى كېلىپ چىقتى. 1958 -، 1959 - يىللىرى ناھىيىلىك پارتكوم پارتىيىنىڭ سوتسىيالىزم قۇرۇش باش لۈشيەنىنى ئىزچىل ئىجرا قىلىپ، ناھىيە بويىچە خەلق گۇڭشېسىنى ئومۇملاشتۇرۇشنى تەمەلگە ئاشۇردى. «سول» چىللىقنىڭ تەسىرى تۈپەيلىدىن، ناھىيە بويىچە «ئاق بايراقنى يۇلۇۋېتىش»، «ئوڭچىللىققا قارشى تۇرۇش» ھەرىكىتى ۋە «ئوڭچىل يۈرسەتپەرەسلىك» لىككە قارشى تۇرۇش كۆرۈشى قانات يايدۇرۇلدى، نەتىجىدە «سول» چىل خاتالىق داۋاملىق تەرەققي قىلىپ، مۇبالىغە قىلىش شامىلى، مال - مۇلۇكنى ئومۇمنىڭ قىلىۋېتىش شامىلى، يۇقىرى كۆرسەتكۈچ، قارغۇلارچە قۇماندانلىق قىلىش شامىلى ئەۋج ئېلىپ كەتتى. بۇ، كادىرلار ۋە ئاممىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئاكتىپلىقىغا بەرھەم بەردى.

1961 - يىل 10 - ئايدا چاقىرىلغان ج ك پ كورلا ناھىيىلىك قۇرۇلتىيىدا ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ «تەڭشەش، مۇستەھكەملەش، تولۇقلاش، ئۆستۈرۈش» فاڭجېنى ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، سوتسىيالىستىك ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش پىلانلىق، نىسبەتلىك ھالدا تېز راۋاجلاندۇرۇلدى، خەلق ئىگىلىكىدە گۈللەپ ياشناش مەنزىرىسى قايتىدىن بارلىققا كەلدى. بۇ قۇرۇلتايدا مىللىي ئىتتىپاقلىقنى كۈچەيتىش، «ئۆچتە چاك تۇرۇش» يەنى مىللەتلەر باراۋەرلىكى ۋە ئىتتىپاقلىقىدا چاك تۇرۇش، مىللەتلەرنىڭ ئۆرپ-ئادىتىگە ئېتىبار بېرىشتا چاك تۇرۇش، پارتىيىنىڭ مىللەت سىياسىتىدە چاك تۇرۇشنى ئىشقا ئاشۇرۇشمۇ ئوتتۇرىغا قويۇلدى.

1962 - يىلدىن 1966 - يىلغىچە ناھىيىلىك پارتكوم ئىگىلىكنى تەڭشەش فاڭجېنىنى داۋاملىق ئىجرا قىلىپ، يېزا ئىگىلىكىنىڭ 1 - سېپىنى زور كۈچ بىلەن كۈچەيتتى. ناھىيە بويىچە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ۋە باشقا ئىشلار تەرەققي قىلدى، خەلقنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسى يۇقىرى كۆتۈرۈلدى، جەمئىي- يەت مۇقىم بولدى. لېكىن «يەككە ئىشلەش شامىلى»، «ئەنزە ئاغدۇرۇش شامىلى» غا قارشى تۇرۇش نامۇۋاپىق قانات يايدۇرۇلۇپ، مەلۇم دائىرىدە مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇۋاتقان سىنىپىي كۈرەش كېڭەيتىۋېتىلدى ۋە مۇتلەقلەشتۇرۇۋېتىلدى نەتىجىدە زور بىر تۈركۈم ئاساسىي قاتلام كادىرلىرى سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتىدە تېگىشلىك بولمىغان زەربىگە ئۇچرىدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» داۋامىدا ناھىيىلىك پارتكوم ئورگىنى پالەچ ھالغا چۈشۈپ قالدى، رەھبىرىي كادىرلار تەنقىد، كۈرەش قىلىندى. 1971 - يىلى ناھىيىلىك پارتكوم رەھبەرلىك ئاپپاراتى

قايتىدىن قۇرۇلدى. 1973 - يىلدىن 1976 - يىلغىچە پارتىيە 10 - قۇرۇلتىيىنىڭ روھى ئىزچىللاشتۇ-رۇلۇپ، «سول» لۇشيەنىڭ يېتەكچىلىكىدە، سىياسىي جەھەتتە بىر قاتار خاتا كۆرۈشلەر ئېلىپ بېرىلدى، ئىقتىسادىي جەھەتتە ئاتالمىش «كاپىتالىستىك خاھىش» ۋە «ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى ھەممىنى ھەل قىلىدۇ نەزەرىيىسى» تەنقىد قىلىنىدى.

1979 - يىلدىن 1984 - يىلغىچە ناھىيىلىك، شەھەرلىك پارتكومىلار چ ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتنى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدا تۈزۈلگەن لۇشيەن، فاڭجېن، سىياسەتلەرنى ئەستايىدىل ئىزچىللاشتۇرۇپ، يېزىلاردا مەسئۇلاتقا بىرلەشتۈرۈپ ھۆددىگە بېرىش مەسئۇلىيىتە تۈزۈمى يادرو قىلىنغان ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتىنى يولغا قويۇپ، يېزا ئىقتىسادىنى راۋاجلاندۇردى؛ ئەمەلىيەت ھەقىقەتىنى سىناشنىڭ بىردىن بىر ئۆلچىمى توغرىسىدىكى مۇھاكىمىنى قانات يايدۇرۇپ، ھەقىقەتنى ئەمەلىيەتتىن ئىزدەشتىن ئىبارەت ئىدىيىۋى لۇشيەنىنى قايتىدىن تۈرغۇزۇپ، قالايمىقانچىلىقنى تۈزەپ، ناھەق، يالغان، خاتا ئەنزىلەرنى ئاقلىدى؛ كادىرلار سىياسىتى ۋە زىيالىيلار سىياسىتىنى ئەمەلىيلەشتۈرۈپ، ئاستىن - ئۈستۈن قىلىۋېتىلگەن ھەق - ناھەقنى ئەسلىگە كەلتۈردى؛ پارتىيە خىزمىتىنىڭ ئېغىرلىق نۇقتىسىنى سوتسىيالىستىك ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشقا يۆتكەپ، تۆت ئاساسىي پرىنسىپتا، ئىسلاھات، ئېچىۋېتىشتا چىڭ تۇردى؛ شەھەر، يېزا، كەنتتىن ئىبارەت ئۈچ دەرىجە بويىچە پارتىيىنى تەرتىپكە سېلىش خىزمىتىنى ئاياقلاشتۇردى؛ سوتسىيالىستىك دېموكراتىيە ۋە قانۇنچىلىقنى ئورناتتى ۋە مۇكەممەللەشتۈردى؛ رەھبەر-لىك تۈزۈلمىسى، رەھبەرلىك ئۈسۈلى ۋە رەھبەرلىك ئىستىلىنى ياخشىلىدى، پارتىيە بىلەن ھۆكۈمەتنى ئايرىشنى يولغا قويۇپ، پارتكومىنىڭ سىياسىي پرىنسىپ، سىياسىي يۆنىلىش ۋە زور ھەل قىلغۇچ تەدبىر جەھەتتىكى رەھبەرلىكىنى كۈچەيتتى؛ پارتىيە ئەزالىرىغا قارىتا غايە، ئىنتىزام تەربىيىسىنى كۈچەيتتى، جەمئىيەت ئامانلىقىنى ھەر تەرەپلىمە تۈزەشنى كۈچەيتتى، سوتسىيالىستىك مەدەنىيەت قۇرۇلۇشى ۋە مەدەنىيەتلىك شەھەر بەرپا قىلىش پائالىيىتىنى قانات يايدۇردى.

1986 - ، 1987 - يىللاردا شەھەرلىك پارتكوم كورلا شەھىرىنىڭ ئىقتىسادىي خىزمىتىدىكى كۆرەش نىشانىنى يەنى شەھەر بويىچە ئاشلىقنىڭ ئومۇمىي مەھسۇلاتىنى 50 مىليون 500 مىڭ جىڭغا، سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنى 50 مىليون يۈەنگە، يېزىلاردا كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان كىرىنى 500 يۈەنگە يەتكۈزۈشنى ئوتتۇرىغا قويدى؛ يېزا ئىقتىسادىنى راۋاجلاندۇرۇشتا يېرىك يېزا ئىگىلىك ئىدىيىسىنى يۈختا تىكلەپ، ئاشلىق تېرىلغۇ كۆلىمىنى مۇقىملاشتۇرۇپ، بىرلىك مەھسۇلاتنى ئاشۇردى؛ كەسىپ قۇرۇلمىسىنى تەڭشەپ، تەشۋىق ۋە كونسېرۋا قىلىنىدىغان يەمىدۇرنى ئاساس قىلىپ، يېزا، بازار كارخانىلىرى ۋە دېھقانچىلىق رايونلىرىدىكى چارۋىچىلىقنى زور كۈچ بىلەن راۋاجلاندۇردى؛ شەھەر ئىگىلىكىنى راۋاجلاندۇرۇپ، ھازىرقى بار بولغان سانائەت كارخانىلىرىنى مۇستەھكەملىدى ۋە راۋاجلاندۇردى؛ 2 - يېنىك سانائەت ۋە يېزا - بازار كارخانىلىرىغا تايىنىپ، مەۋقەنى يېزا - ئىگىلىك قوشۇمچە مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش ۋە شەھەر ئۇچۇن خىزمەت قىلىشقا قارىتىپ، «قار پومزىكىنى دۇسلىتىش» ئۇسۇلىنى قوللىنىپ، شەھەر سانائەت سىستېمىسىنى يوقلۇقتىن بارلىققا كەلتۈ-رۈپ، كىچىكلىكتىن زورايتتى.

1987 - يىلى شەھەر بويىچە سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 55 مىليون 704 مىڭ 300 يۈەنگە، ئاشلىق ئومۇمىي مەھسۇلاتى 25 مىڭ 946 تونناغا، يېزىلاردا كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئوتتۇرىچە كىرىم 11. 535 يۈەنگە يەتتى.

1990 - يىلى ۋەزىيەت تەربىيىسى چىڭ تۇتۇلۇپ، مۇقىملىق ھەممىنى بېسىپ چۈشىدىغان 1 - دەرىجىلىك ۋەزىپە قىلىندى؛ خىزمەت ئىستىلى ئۆزگەرتىلىپ، يېزا ئىگىلىكىنىڭ 1 - سېپىگە بېرىش ئارقىلىق يېزا خىزمىتىگە بولغان رەھبەرلىك يەنمۇ كۈچەيتىلدى؛ يېزا كادىرلىرىنى نىشانلىق باشقۇرۇش

داۋاملىق يولغا قويۇلۇپ، مەسئۇلىيەتنامە ۋاقتىدا ئىمزالاندى.

2. ئاساسىي قاتلام پارتىيە تەشكىلاتلىرىنىڭ جەڭگىۋار، قورغاز-لىق رولى

1950 - يىلى خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى ئاشلىق قەرز ئېلىش خىزمىتە ئەترىتىنىڭ پارتىيە ياچېيكىسى كورلا ناھىيىسىدە ئاشلىق قەرز ئېلىش خىزمىتىنى ئورۇنداپ بولغاندىن كېيىن، يەرلىكنىڭ ھاكىمىيەت قۇرۇش خىزمىتىگە قاتناشتى؛ بارلىق پارتىيە ئەزالىرىنى تەشكىللەپ، ئاساسىي قاتلامغا بېرىپ، قاتناش قولايسىز بولۇش، ۋە تىل ئۇقۇشماسلىقتەك قىيىنچىلىقلارنى يېڭىپ، پارتىيىنىڭ سىياسەتلىرىنى تەشۋىق قىلدى؛ كوچا - مەھەللە ۋە يېزىلاردا ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى، دېھقانلار جەمئىيىتى، ياشلار ئىتتىپاقى، ئاياللار بىرلەشمىسى قاتارلىق ئاممىۋى تەشكىلاتلارنى تەدرىجى قۇرۇپ، ئاممىنى قوزغاپ، باۋ - جيا تۈزۈمىنى بىكار قىلىش، يېڭى ھاكىمىيەت قۇرۇش داۋامىدا جەڭگىۋار، قورغانلىق رولىنى جارى قىلدۇر-دى.

1951 - يىلدىن 1956 - يىلغىچە ئاساسىي قاتلام پارتىيە تەشكىلاتلىرى پارتىيىنىڭ تۈرلۈك دېموكرا-تىك ئىسلاھات داۋامىدىكى فاڭجېن، سىياسەتلىرىنى ئەستايىدىل تەشۋىق قىلىپ ۋە ئىزچىللاشتۇرۇپ، پارتىيە ئەزالىرىنى يېزا ئىگىلىكىدىكى ھەمكارلىشىش - كوپېراتسىيىلىشىش ھەرىكىتى ۋە ئىشلەپچىقىرىش ھەرىكىتىگە باشلامچىلىق بىلەن قاتنىشىشقا ئۈيۈشتۇرۇپ، دېموكراتىك ئىسلاھاتنىڭ ئەمەلگە ئېشىشى ۋە سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش ۋەزىپىسىنىڭ ئاساسىي جەھەتتىن ئورۇندىلىشىغا كاپالەتلىك قىلدى.

1979 - يىلى كورلا ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى پارتىيە ياچېيكىسى ئىدىيىنى ئازاد قىلىپ، ئىسلاھ قىلىشقا جۈرئەت قىلىپ، ئامما بىلەن ئىتتىپاقلىشىپ، ئورتاق كۆرەش قىلدى، ئەتىجىدە كارخانا زىيان تارتىش قالپىقىنى چۆرۈپ تاشلاپ، پايدىنى يىلمۇ يىل ئاشۇردى. 1981 - يىلى 240 مىڭ يۈەندىن ئارتۇق پايدا ئالدى، 1982 - يىلىنىڭ ئالدىنقى يېرىمىدا پايدىنى 170 مىڭ يۈەندىن ئاشۇرۇۋەتتى، بۇ كارخانا كۆپ قېتىم ئاپتونوم رايون، ئاپتونوم ئوبلاست ۋە ناھىيە تەرىپىدىن ئىلغار كارخانا بولۇپ باھالاندى.

1982 - يىلى شاڭخۇ گۈڭشېڭنىڭ دادۇگزا چوڭ ئەترىت پارتىيە ياچېيكىسى ئامما-نى يېتەكلەپ، ئىنتىز-ئې-رىق ئاساسىي قۇرۇلۇشنى كەڭ كۆلەمدە ئېلىپ بېرىشتا چوڭ تۈرۈپ، تەبىئىي شارائىتنى تەرتىپ يارىتىپ، تېرىقچىلىق جەھەتتە يۈرەكلىك ھالدا ئىسلاھات ئېلىپ باردى. شۇ يىلى بۇ چوڭ ئەترىتىنىڭ ئاشلىق بېشىغا توغرا كەلگەن ئاشلىق مەھسۇلاتى 4539 كىلوگرام، كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئاشلىق مەھسۇلاتى 1038 كىلوگرام، كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن كىرىم 400 يۈەندىن ئاشتى، بۇنىڭ بىلەن بۇ ئەترىتىنىڭ ئىلگىرىكى نامراتلىق قىياپىتى ئۆزگەرتىپ، ھەممە ئائىلىلەرنىڭ بانكىغا ئامانەت قويغان پۇلى بولغان، ھەممە ئائىلىلەرنىڭ ئېشىنىدىغان ئاشلىقى بولغان، كۇندۇزى موتسىكىلىتىنىڭ گۈكىرىگەن ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇرىدىغان، ئاخشاملىرى تېلېۋىزور كۆرىدىغان باي چوڭ ئەترىتكە ئايلاندى. پارتىيە ياچېيكىسى شۇنىسى توختى ئاقچى كىشىلەر تەرىپىدىن موتسىيالىزمنىڭ كوللېكتىپ بېيىش يولىغا مېڭىشىنىڭ باشلامچىسى دەپ ئاتىلىپ، مۇنەۋۋەر كومپارتىيە ئەزاسى بولۇپ باھالاندى. 1985 - يىلى تۇڭزىچى يېزىلىق پارتكوم پارتىيە ئەزالىرىنى كەمبەغەللەرگە يار - يۆلەك بولۇش، قىيىنچىلىقنى بارلارغا ياردەم بېرىشكە پائال پېتەكلەپ ۋە ئۈيۈشتۇرۇپ، ئورتاق بېيىش يولىغا ماڭدى، ئاساسلىق ھالدا «ئىشلەپچىقىرىشنى، تۇرمۇشنى، ئىدىيىنى ھۆددىگە ئېلىش» ئاساسىي مەزمۇن قىلىنغان پارتىيە ئەزالىرى ئالاقىلىشىدىغان ئائىلە تۈزۈمىنى ئورنىتىپ، پۈتۈن يېزىدىكى ھەر بىر پارتىيە ئەزاسىنىڭ كەمبەغەللەرگە يار - يۆلەك

بولۇش خىزمىتىدىكى رولىنى تولۇق جارى قىلدۇردى. 1987 - يىلى شەھەرلىك خەلق سودا سارىيى پارتىيە ياچەيكىسى ئىشچى - خىزمەتچىلەرگە كەسپىي ئەخلاق تەربىيىسى، قانۇنچىلىق تەربىيىسى ۋە تاۋارغا دائىر بىلىملەر، كەسپىي تېخنىكا، مۇلازىمەت ئىقتىدارى تەربىيىسى ئېلىپ بېرىش، مەمۇرىيەتنىڭ «بەشنى بېكىتىش، بىرنى مۇكاپاتلاش» (ئىش ئورنىنى، سېتىشنى، پايدىنى، خادىملارنى، ئەلا مۇلازىمەت قىلىشنى بېكىتىش، ئاشۇرغانلارنى مۇكاپاتلاش) تىن ئىبارەت ئىسلاھات لايىھىسىنى تۈزۈپ چىقىشىغا ياردەم بېرىش ئارقىلىق، كارخانىنىڭ ئىقتىسادىي ئۈنۈمىنى ئۆستۈردى. شۇ يىلى سودا سارىيى سېتىش مۇھىمىنى 7 مىليون 810 مىڭ يۈەنگە يەتكۈزۈپ، 1986 - يىلىدىكىدىن 22.24% ئاشۇردى، پايدىنى 481 مىڭ يۈەنگە يەتكۈزۈپ، 1986 - يىلىدىكىدىن 18.46% ئاشۇردى. شۇ يىلى ئاۋات بېزنېسى چامبۇلا كەنت پارتىيە ياچەيكىسى پارتىيە ئەزالىرى ۋە ئاممىنى بىتەكلەپ، ھۆددىگەرلىك توختىمىنى پائال ئورۇندىدى. ئاشلىقنىڭ بىرلىك مەھسۇلاتىنى 5.206 كىلوگرامغا يەتكۈزۈپ، پۈتۈن يېزىنىڭ ئوتتۇرىچە بىرلىك مەھسۇلاتىدىن 5.66 كىلوگرام ئاشۇرۇۋەتتى.

1989 - يىلى ئەتىياز بىلەن ياز ئارىلىقىدا بېيجىڭدا ئوقۇغۇچىلار ھەرىكىتى قالايمىقانچىلىقتا، قالايمىقانچىلىقتىن ئەكسىلىنقىلابىي توپىلاڭغا ئايلانغان ۋەقە يۈز بەردى؛ ئۈرۈمچىدە «19 - ماي» ئۈرۈش، چېقىش، بۇلاشتىن ئىبارەت پاراكەندىچىلىك سېلىش ۋەقەسى يۈز بەردى. شەھىرىمىزدىكى ھەر دەرىجىلىك پارتىيە تەشكىلاتلىرى مەيدانى قەتئىي، بايرىقى روشەن ھالدا پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى بىلەن بىردەك بولۇپ، پارتىيە ئەزالىرى ۋە كادىرلار، ئىشچى - خىزمەتچىلەرگە خىزمەت ئورنىدا چىڭ تۇرۇش، شەھەرنىڭ تىنچ، ئىتتىپاق بولۇشتەك سىياسىي ۋەزىيىتىنى قەتئىي قوغداش توغرىسىدا تەربىيە بەردى.

3. پارتىيە ئەزالىرىنىڭ ئاۋانگارتلىق، نەمۇنىلىك رولى

1950 - يىلى ناھىيە بويىچە 41 پارتىيە ئەزاسى بولۇپ، ئۇلار دېموكراتىك ھاكىمىيەت قۇرۇش ۋە ئۇنىڭ ئارقىدىنلا قانات يايدۇرۇلغان ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش - زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش، «ئۈچكە قارشى تۇرۇش»، «بەشكە قارشى تۇرۇش»، يەر ئىسلاھاتى ھەرىكىتى شۇنىڭدەك تۇرلۇك ئىشلەپچىقىرىش داۋامىدا، 1 - سەپتە كۆرەش قىلىپ، ئاممىنى يېتەكلەپ، تۇرلۇك دېموكراتىك ئىسلاھات ۋەزىپىلىرىنى غەلبىلىك ئورۇندىدى. ئىشلەپچىقىرىشنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈردى.

1955 - يىلى ناھىيە بويىچە يېزىدىكى 76 پارتىيە ئەزانىڭ 46 سى باشلانغۇچ يېزا ئىگىلىك كوپېراتىپىغا كىردى، ئۇلاردىن 38 ى كوپېراتىپتا مۇدىر، مۇئاۋىن مۇدىرلىقنى ئۈستىگە ئالدى. ھەمكارلىق گۇرۇپپىسىغا قاتناشقان 30 كىشىدىن 17 سى ھەمكارلىق گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقلىقىنى ئۈستىگە ئالدى. پارتىيە ئەزالىرى باشلامچىلىق بىلەن ھەمكارلىشىش - كوپېراتسىيىلىشىش يولىغا مېڭىپ، يېزا ئىگىلىكىنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىشنىڭ تەدرىجىي ئەمەلگە ئېشىشىنى كۈچلۈك ھالدا ئىلگىرى سۈردى ھەمدە ئۇنىڭغا كاپالەتلىك قىلدى.

1970 - يىلى لەڭگەر گۈڭشې پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى جېلىل نۇر خەلق ئەسكەرلىرى لەينگە بېتەكچىلىك قىلىپ، دۆلەت مۇداپىئەسى ناشىيولىنى ياساش ۋەزىپىسىنى ئىجرا قىلىش داۋامىدا، تاك يار مەشغۇلاتىنى تەشەببۇسكارلىق بىلەن ئۈستىگە ئېلىپ، خەتەرگە قارىماي پارتلىتىش ئىشىنى ئىشلىدى. لىق ماددىي ئەشيا بىسىلغان بىر ئاپتوموبىلنى كەلكۈن ئۆرۈۋەتكەن، ئاپتوموبىلدىكى ماددىي ئەشيالار بەش كىلومېتر كېلىدىغان دەريا ئېقىندا ئېقىپ كەتكەن ئەھۋالدا، ئۇ ئۆزىنىڭ ئېغىر ئاشقازان كېسىلىگە گىرىپتار بولغانلىقىغا قارماي، خەلق ئەسكەرلىرىنى باشلاپ سۇغا چۈشۈپ، ئېقىپ كېتىۋاتقان

مادەدىي ئەشيالارنى سۈزۈۋېلىپ، قۇرۇلۇش ئورنىدا تۈرۈشلۇق قىسىم رەھبەرلىرىنىڭ تەقدىرلىشىگە سازاۋەر بولدى ھەم ئاپتونوم رايون ۋە ئاپتونوم ئوبلاست بويىچە ئېچىلغان رەئىس ماۋزېدۇڭ ئەسەرلىرىنى ئۆگىنىش ئاكتىپلىرى ۋەكىللىرى يىغىنىغا قاتناشتى.

1982 - يىلى ئاۋات گۈڭشې پارتكومىنىڭ رەھبەرلىكىدە، گۈڭشېدىكى كومپارتىيە ئەزالىرى ئەتىياز-لىق تېرىلغۇ داۋاسىدا، يەر ھەيدەشكە، تېرىشقا يارەملىشىش گۇرۇپپىسى تەشكىل قىلىپ، قىيىنچىلىقى بار ئائىلىلەر ئۈچۈن خىزمەت قىلدى، 74 پارتىيە ئەزاسى قىيىنچىلىقى بار 256 ئائىلىنىڭ 193 مو يېرىنى ھەيدەشىپ بەردى، 2457 مو يەرگە ئۇرۇق سېلىشىپ بەردى. قىيىنچىلىقى بار ئائىلىلەرگە 25 تۇياق چارۋا، 3370 كىلوگرام ئۇرۇقلۇق بۇغداي، 270 يۈەن تەق پۇل، 425 كىلوگرام يەم - خەشەك ئۆتنە بېرىپ، ئامما بىلەن ئىتتىپاقلىشىپ، ئەتىيازلىق تېرىلغۇ ئىشىنى پىرلىكتە ياخشى ئىشلەش يولىدا يۈكسەك پىداكارلىق روھىنى ئىپادىلىدى.

1986 - يىلى يېڭىشەر يېزىسىدىكى ئاپتونوم رايون بويىچە «كۆكتات تېرىش ماھىرى» دېگەن نامغا ئېرىشكەن كومپارتىيە ئەزاسى چېن يېشاڭ كەمبەغەل، قىيىنچىلىقى بار ئائىلىلەرگە تەشەببۇسكارلىق بىلەن كۆكتات تېرىش تېخنىكىسىنى ئۆگىتىپ، ئاممىنىڭ ياخشى ياھاسىغا ئېرىشتى. شەھەرلىك چاي-چارۋا مەھسۇلاتلىرى شىركىتىدىكى كومپارتىيە ئەزاسى ۋۇگۈيشيا (ئايال) خىزمەتتە يۈكسەك ئېغىرنى كۆتىرىپ، ئۆچەي پىششىقلاپ ئىشلەش خىزمىتىنى ئىشلەشنى تەشەببۇسكارلىق بىلەن تەلەپ قىلدى. ئۆچەي پىششىقلاپ ئىشلەشتە، قىش كۈنى سوغۇقتا مۇزدەك سۇغا قول تىقىشقا توغرا كېلىدۇ، يار كۈنلىرى سېسىقچىلىققا چىداپ ئۈرغىلى بولمايدۇ، شۇنداقتىمۇ پاسكىنىچىلىقتىن، جاپادىن قاچماي، ئاممىنىڭ ئۈلگىسىگە ئايلاندى.

1988 - يىلى شەھەرلىك پارتكوم 90 مۇنەۋۋەر پارتىيە ئەزاسىنى تەقدىرلىدى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئازغان ياشلارغا قىزغىن يارەم بەرگەن گې چياڭ، ھەسەل ھەرىسى بېقىش ماھىرى، ئاممىنىڭ بېيىشىغا يارەم بەرگەن جاۋجىنسەي، قاتتىق قار - شۇۋېرغان ئۈستىدىن غەلبە قىلىپ، دۆلەتنىڭ قويلىرىنى قوغداپ قالغان تاھىر نىياز، قولىدىن ھەركۈنى 20 مىڭ يۈەن ئۆتۈپ تۇرسىمۇ، يىل بويى بىر پۇتمۇ خاتا چىقارمايدىغان ۋۇھېڭبې (ئايال)، كورلا شەھرىنى كۆكەرتىش ئىشىغا ئۆزىنى بېغىشلىغان شەھەرلىك ئورمانچىلىق ئىدارىسىنىڭ باشلىقى چاڭ جىچېك قاتارلىقلار بار. 1989 - يىلى «1 - ئىيول» ھارپىسىدا، ج ك پ كورلا شەھەرلىك كومىتېتى «يولداش چاڭ جىچېكنى ئەمۇنىلىك كومپارتىيە ئەزاسى دەپ تونۇش توغرىسىدا قارار» چىقىرىپ، شەھەردىكى كومپارتىيە ئەزالىرىنى ئۇنىڭدىن ئۆگىنىشكە چاقىردى.

Ⅱ باب

جۇڭگو گومىنداڭنىڭ كورلا ناھىيىسىدىكى تەشكىلاتلىرى

§ 1 . جۇڭگو گومىنداڭنىڭ كورلا ناھىيىلىك پىرقىسى

مىنگوناڭ 31 - يىلى (1942 - يىلى) شىنجاڭنىڭ باش ۋالىيسى (دۇبەنى) شېڭ شىسەي

«جاھانگىرلارغا قارشى تۇرۇش، سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن بىقىنلىشىش» نىقاۋىنى پىرتسىپ تاشلاپ، كومپارتىيە، خەلقئارا قارشى ھەرىكەتنى قىيابېتىنى ئاشكارىلاپ، كومپارتىيە ئەزالىرى ۋە ئىلغار زاتلارنى قىرىپ، گومىنداڭنىڭ قوينىغا ئۆزىنى ئاتتى. مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) جۇڭگو گومىنداڭىنىڭ كورلا ناھىيىلىك پىرتسىي قۇرۇلدى ۋە جۇڭگو گومىنداڭىنىڭ يەنجى رايونلۇق پىرقىسىغا قارىدى. ھاكىم پەن جىيى قوشۇمچە شۇجىلىق بولدى. ناھىيىلىك پىرقىدە ئۇنىڭ رەھبەرلىك ئاپپاراتى ۋە رىۋىزىيە ئاپپاراتى سۈپىتىدە ئىجرائىيە كومىتېتى ۋە رىۋىزىيە كومىتېتى تەسىس قىلىندى. ئۇنىڭغا پىر كاتىپ، پىر ئەچچە ئىش بېجىرگۈچى قويۇلدى، ئۇلار كۆندىلىك خىزمەتلەرنى پىر تەرەپ قىلدى.

ناھىيىلىك پىرقە قۇرۇلغاندىن كېيىن، دەرھال ئاساسىي قاتلام تەشكىلاتلىرىنى قۇرۇش ۋە يېڭى پارتىيە ئەزالىرىنى قوبۇل قىلىشقا كىرىشتى. مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) ناھىيە بويىچە پىر رايونلۇق پىرقە، ئۈچ رايونلۇق شۇبە پىرقە قۇرۇلدى، پارتىيە ئەزاسى 100 گە يەتتى. مىنگونىڭ 38 - يىلى (1949 - يىلى) گومىنداڭ ئەزاسى 610 غا يەتتى. 1949 - يىل 9 - ئايدا كورلا ناھىيىسى ئازاد بولغاندا گومىنداڭ تەشكىلاتلىرى تارقىتىۋېتىلدى.

گومىنداڭ كورلا ناھىيىلىك پىرقىسىنىڭ شۇجىلىقلىرى

جەدۋەل: 6 - 9

ئىسىم - فامىلىسى	ۋەزىپىسى	ۋەزىپە ئۈتكەن ۋاقتى	ئىسىم - فامىلىسى	ۋەزىپىسى	ۋەزىپە ئۈتكەن ۋاقتى
پەن جىيى	شۇجىلىق (قوشۇمچە)	1943~1944	جى لىيەنسەن	شۇجىلىق	~1946
چېن يۈشېەن	مۇۋەققەت شۇجىلىق	1944~1945	لى جىجۇڭ	شۇجىلىق	1946~1949
لياڭ چاۋيى	شۇجىلىق	~1945	ئەخمەتجان روزى	شۇجىلىق	~1949
شى خۇەبجېن	شۇجىلىق	~1945			

2 § . ئاساسلىق پائالىيەتلىرى

مىنگونىڭ 33-يىلى (1944-يىلى) يەنجى رايونلۇق پىرقە «يېڭى پارتىيە ئەزالىرىنى قوبۇل قىلىش توغرىسىدا گومىنداڭ كورلا ناھىيىلىك پىرقىسىنىڭ بۈيرۇقى» نى تەستىقلاپ چۈشۈرۈپ، كورلا ناھىيىسىدە گومىنداڭ تەشكىلاتىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش نىشانى ۋە ئۇسۇلىنى ئورۇنلاشتۇردى. شۇ يىلى «يېڭى ئۈرمۈش ھەرىكىتىنى يولغا قويۇش چارىسىنىڭ مۇھىم مەزمۇنى ۋە كورلا ناھىيىلىك پىرقىسىنىڭ ئومۇمىي ئۇقتۇرۇشى» تارقىتىلىپ، «(ۋۇ) جىڭخېك ئوقۇش مۇكاپات پۇلى» غا ئىشانە توپلاش پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلدى. رايونلۇق شۇبە پىرقە ياكى گۈرۈپپىلاردا ھەر ھەپتىدە بىر، ئىككى قېتىم يىغىن ئېچىلىپ، ئۈچ مەسىلەك ۋە «يېڭى پارتىيە ئەزالىرىنى تەربىيىلەش پروگراممىسى» قاتارلىق ماتېرىياللار مۇھاكىمە قىلىندى، «زۇڭلىنى خاتىرلەش ھەپتىلىكى» پائالىيىتى قاتارلىقلار قانات يايدۇرۇلدى. ئۇنىڭدىن كېيىن، پارتىيە ئەزالىرى ئالاھىدە ۋەزىپە (ئىشپىيونلۇق) تەلىم-تەربىيىسىگە قاتنىشىشقا ئۆۋەتىلىپ، ئىشپىيونلۇق ھەرىكەتلىرى قانات يايدۇرۇلدى، يۇقىرىنىڭ يولىيورۇقى قوبۇل قىلىنىپ ۋە ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، ئورگان، ئامما ئۇيۇشمىلىرى تەشكىلات، مەكتەپلەردىكى خىزمەتچى، ئوقۇتقۇچى خادىملارنىڭ ۋە ئىلغار ئوقۇغۇچىلارنىڭ سوتسىيالىزم ماتېرىياللىرى توپلاندى ۋە رەتلەپ چىقىلدى، ماركسىزم-لېنىنىزم تەشۋىق قىلىنمىدىغان ئىلغار كىتابلار ئاختۇرۇلۇپ، ئىلغار ئىدىيىنىڭ تارقىلىشىغا توسقۇنلۇق قىلىندى.

Ⅲ باب

دېموكراتىك پارتىيە - گۈرۈھلار ۋە ئاممىۋى تەشكىلاتلار

§1. جۇڭگو گومىنداڭ ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ كورلا شەھەرلىك ياچېيكىسى

1983 - يىل 1 - ئايدا جۇڭگو گومىنداڭ ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق ياچېيكىسىغا تەبىيارلىق كۆرۈش گۇرۇپپىسى كورلا شەھىرىدە قۇرۇلدى. سەي زۇڭشيەن گۇرۇپپا باشلىقى بولدى. شۇ يىلى جۇڭگو گومىنداڭ ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ كورلا شەھەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، گوچېڭخوا گۇرۇپپا باشلىقى بولدى. 1984 - يىل 8 - ئايدا جۇڭگو گومىنداڭ ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق تەبىيارلىق كۆرۈش كومىتېتى كورلا شەھىرىدە قۇرۇلدى. تەبىيارلىق كۆرۈش كومىتېتى 11 ئەزادىن تەركىب تاپتى، بەش كىشى دائىمىي كومىتېت ئەزاسى، بىر كىشى مۇدىر، ئىككى كىشى مۇئاۋىن مۇدىر بولدى، سەي زۇڭشيەن مۇدىر بولدى. 1985-يىل 3-ئايدا جۇڭگو گومىنداڭ ئىنقىلابىي كومىتېتى كورلا شەھەرلىك ياچېيكىسىنىڭ قۇرۇلۇش يىغىنى بايىنغولىن ئوبلاستلىق 1 - مېھمانخانىسىدا 3 - قەۋەت مەجلىسخانىسىدا ئۆتكۈزۈلدى، يىغىندا جۇڭگو گومىنداڭ ئىنقىلابىي كومىتېتى كورلا شەھەرلىك ياچېيكىسىنىڭ بەش ھەيئىتى، بىر مۇدىرى، ئىككى مۇئاۋىن مۇدىرى سايلاپ چىقىلىپ، جۇڭگو گومىنداڭ ئىنقىلابىي كومىتېتى كورلا شەھەرلىك ياچېيكىسىنىڭ 1 - نۆۋەتلىك كومىتېتى تەشكىل قىلىندى، جۇلوشىن مۇدىر بولدى. جۇڭگو گومىنداڭ ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ كورلا شەھەرلىك ياچېيكىسى جۇڭگو گومىنداڭ ئىنقىلابىي كومىتېتى بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق تەبىيارلىق كۆرۈش كومىتېتىنىڭ قارىسىغىدا بولدى. ياچېيكا كومىتېتىدا ئىشخانا تەسىس قىلىندى، ئىشخانا ئورنى شەرقىي «خەلق» بولىدىكى ج ك پ كورلا شەھەرلىك كومىتېتىنىڭ ئىشخانا بىناسىدا بولدى. ياچېيكا كومىتېتىنىڭ مۇزاكىرە قىلىشى ئارقىلىق ياچېيكا ھەيئەتلىرى ئىش تەقسىم قىلىۋېلىپ، تەشكىلات، تەشۋىقات، تۆتتى زامانىۋىلاشتۇرۇش، تەۋەنگە قارىتىلغان خىزمەت، كادىرلار - ئارخىپ قاتارلىق خىزمەتلەرگە مەسئۇل بولدى. شۇ يىلى جۇڭگو گومىنداڭ ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ كورلا شەھەرلىك ياچېيكىسىدىكى پارتىيە ئەزاسى 18گە يەتتى. 1988-يىل 5-ئايدا جۇڭگو گومىنداڭ ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ كورلا شەھەرلىك ياچېيكىسى يىغىنى ياچېيكا ھەيئەتلىرى، بەش ھەيئەت، بىر مۇدىر، ئىككى مۇئاۋىن مۇدىرنى سايلاپ چىقتى، شۇنىڭ بىلەن جۇڭگو گومىنداڭ ئىنقىلابىي كومىتېتى كورلا شەھەرلىك ياچېيكىسىنىڭ 2 - نۆۋەتلىك كومىتېتى تەشكىل قىلىندى، جاڭ گۇاڭلياڭ مۇدىر بولدى. 1990 - يىلنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، جۇڭگو گومىنداڭ ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ كورلا شەھەرلىك ياچېيكىسىدىكى پارتىيە ئەزاسى 30 غا يەتتى.

جۇڭگو گومىنداڭ ئىنقىلابىي كومىتېتى تەشكىلاتىنىڭ ئاساسىي ئوبيېكتى سابىق گومىنداڭنىڭ مەشھۇر زاتلىرى ۋە گومىنداڭنىڭ مەشھۇر زاتلىرى بىلەن تارىخىي مۇناسىۋىتى بار كىشىلەردىن ئىبارەت، بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت ئورگانلىرىدىكى خادىملار ۋە پەن ـ تېخنىكا، مەدەنىيەت ـ ماارىپ، سەھىيە مەيدانلىرىدىكى زىيالىيلار بار.

1985 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە جۇڭگو گومىنداڭ ئىنقىلابىي كومىتېتى كورلا شەھەرلىك ياچېيكىسىنىڭ رەھبەرلىرى كورلا شەھىرىنىڭ چوڭ ـ چوڭ ئىشلىرى ئۈستىدىكى مەسلىھەتلەرگە ئاكتىپ قاتناشتى؛ جۇڭگو گومىنداڭ ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ بىر قىسىم ئەزالىرى ئەسلىمە يازدى، «جۇڭشەن» جۇڭگو تىمابىتى ئامبۇلاتورىيىسى ئېچىش، «جۇڭشەن» ھۆسنىخەت ـ رەسىم جەمئىيىتى، «مىلىيەن» پەن ـ تېخنىكا مۇلازىمەت ئورنى، «شىنخۇا» بولكىخانىسى قۇرۇش قاتارلىق كەسىپلەرنى يولغا قويۇپ، ئەيۇبنىڭ قەبرىداشلارنى كۆتۈۋېلىش يۈزىسىدىن بىرلەشمە دوستلۇق پائالىيەتلىرىنى قانات يايدۇرۇپ، كورلا شەھىرىنىڭ مادىدىي مەدەنىيەت ۋە مەنىۋى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىغا تۆھپە قوشتى.

2 §. كورلا شەھىرى (ناھىيىسى) دىكى ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى تەشكىلاتلىرى

1. ئاپپاراتلار

شەھەرلىك (ناھىيىلىك) باش ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىللەردە كورلا ناھىيىسىنىڭ ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى خىزمىتىنى ناھىيىلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمى قوشۇمچە باشقۇردى. 1957 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى كورلا ناھىيىلىك ئىشچىلار ئۈيۈشمىسىغا تەيىارلىق كۆرۈش كومىتېتى قۇرۇلدى. شۇ يىلى 9 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى كورلا ناھىيىلىك 1 ـ نۆۋەتلىك ئىشچىلار ئۈيۈشما ۋەزالىرى قۇرۇلتىيىدا كورلا ناھىيىلىك ئىشچىلار ئۈيۈشمىلىرى بىرلەشمىسى سايلاپ چىقىلدى، مېڭ جىيۈن ئىشچىلار ئۈيۈشمىسىنىڭ رەئىسى بولدى. ئۈيۈشما قارىمىقىدا ئىشخانا، مالىيە بۆلۈمى تەسىس قىلىندى، ئۈيۈشما ئورنى ھازىرقى شىمالىي «ئىتتىپاق» يولىدا بولدى. 1959 ـ يىل 8 ـ ئايدا ناھىيىلىك ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى كورلا ۋىلايەتلىك ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى كومىتېتى بىلەن بىرلىكتە خىزمەت ئىشلىدى، ناھىيىلىك ئىشچىلار ئۈيۈشمىسىنىڭ بارلىق كادىرلىرى ۋىلايەتلىك ئىشچىلار ئۈيۈشمىسىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1981 ـ يىل 4 ـ ئايدا ناھىيىلىك ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، نامى ناھىيىلىك باش ئىشچىلار ئۈيۈشمىسىغا ئۆزگەرتىلدى. 1981 ـ يىل 3 ـ ئايدا شەھەرلىك باش ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى قۇرۇلدى، ئۈيۈشما ئورنى شەھەرلىك ھۆكۈمەت بىناسىدا بولدى. 1984 ـ يىل 4 ـ ئايدا ناھىيىلىك باش ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى شەھەرلىك باش ئىشچىلار ئۈيۈشمىسىغا قوشۇۋېتىلدى، ئۈيۈشما ئورنى شەرقىي «بايىن» يولىغا كۆچۈرۈلدى. 1990 ـ يىلى شەھەرلىك باش ئىشچىلار ئۈيۈشمىسىغا بىر رەئىس، بىر مۇئاۋىن رەئىس قويۇلدى، ئۈيۈشما قارىمىقىدا ئىشخانا، مالىيە بۆلۈمى تەسىس قىلىندى.

كەسىپىي ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى كورلا شەھەرلىك ماارىپ ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى كومىتېتى 1989 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى قۇرۇلدى، كومىتېت ئورنى شەھەرلىك ھۆكۈمەت بىناسىدىكى شەھەرلىك ماارىپ ئىدارىسىدە بولدى. ئۇنىڭ ئاساسلىق ۋەزىپىسى ئوقۇتقۇچى، ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرگە

ئىدىيىۋى ـ سىياسىي تەربىيە بېرىش، ئوقۇتۇش تەقسىماتىنى ئۈيۇشتۇرۇش، پاراۋانلىقنى ياخشىلاش، مەدەنىي ھاياتنى جانلاندۇرۇشتىن ئىبارەت بولدى. 1990 ـ يىلغا كەلگەندە، ئاساسىي قاتلام ئىشچىلار ئۈيۇشمىسى 28 گە، ئۈيۇشما ئەزاسى 2000 گە يەتتى.

ئاساسىي قاتلام ئىشچىلار ئۈيۇشمىسى 50 ـ يىللارنىڭ بېشىدا ئاساسىي قاتلام ئىشچىلار ئۈيۇشمىسى تەشكىلاتلىرى ھەرقايسى رايون، يېزىلاردا قۇرۇلدى. 1957 ـ يىل 9 ـ ئايدا كورلا ناھىيىسىدە تۇنجى نۆۋەتلىك ئىشچىلار ئۈيۇشما ئەزالىرى قۇرۇلتىيى چاقىرىلغاندا، ئاساسىي قاتلام ئىشچىلار ئۈيۇشمىسىدىن 11ى، ئاساسىي قاتلام ئىشچىلار ئۈيۇشما گۇرۇپپىسىدىن ئوچى بار ئىدى. 1958 ـ يىلى ئاساسىي قاتلام ئىشچىلار ئۈيۇشمىسى 14 كە يەتتى. 1981 ـ يىلى كورلا ناھىيىسىدىكى ئاساسىي قاتلام ئىشچىلار ئۈيۇشمىسى 23 كە يەتتى. شۇ يىلى كورلا شەھەرلىك باش ئىشچىلار ئۈيۇشمىسى قۇرۇلغاندا ئاساسىي قاتلام ئىشچىلار ئۈيۇشمىسى 24 كە يەتتى، بۇنىڭ 13ى شەھەرگە قاراشلىق زاۋۇت ـ كان، كارخانىلاردا، 11ى ئوبلاستقا قاراشلىق زاۋۇت ـ كان، كارخانىلاردا ئىدى. 1985 ـ يىلى ئاساسىي قاتلام ئىشچىلار ئۈيۇشمىسى 95 كە يەتتى، بۇنىڭ 85ى ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئورۇنلاردا، ئونى كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى ئورۇنلاردا، 27 سى شەھەرگە قاراشلىق ئورۇنلاردا، 68ى ئوبلاستقا قاراشلىق ئورۇنلاردا ئىدى. 1990ـيىلى ئاساسىي قاتلام ئىشچىلار ئۈيۇشمىسى 100 گە يەتتى، بۇنىڭ توقۇزى دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق، سۇچىلىق ساھەسىدىكى ئىشچىلار ئۈيۇشمىسى، ئىككىسى سانائەت ئىشچىلار ئۈيۇشمىسى، 12 سى سودا، پېمەك ـ ئىچمەك، ماددىي ئەشيا، تەمىنات ـ سودا ساھەسىدىكى ئىشچىلار ئۈيۇشمىسى، ئىككىسى ئۆي ـ زېمىن باشقۇرۇش ئورنىدىكى ئىشچىلار ئۈيۇشمىسى، بىرى مەھىيە، تەنتەربىيە ئىشچىلار ئۈيۇشمىسى، 30ى ماۋارىپ، مەدەنىيەت، مەنئەت سىستېمىسىدىكى ئىشچىلار ئۈيۇشمىسى، ئىككىسى پوچتا مۇئامىلە، سۇغۇرتا كارخانىسىدىكى ئىشچىلار ئۈيۇشمىسى، 15ى دۆلەت ئورگىنى، پارتىيە ـ گۈرۈھ، ئاممىۋى تەشكىلاتلاردىكى ئىشچىلار ئۈيۇشمىسى، 27 سى باشقا سىستېمىلاردىكى ئىشچىلار ئۈيۇشمىسى ئىدى.

2. ئۈيۇشما ئەزالىرى

كورلا ناھىيىلىك ئىشچىلار ئۈيۇشمىلىرى بىرلەشمىسىنىڭ 1957 ـ يىلدىكى ئەزاسى 4317 گە يېتىپ، ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر ئومۇمىي سانىنىڭ 70.1 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. ناھىيىلىك باش ئىشچىلار ئۈيۇشمىسىنىڭ 1983 ـ يىلدىكى ئەزاسى 2464 كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئايال ئەزا 573، ئاز سانلىق مىللەت ئەزا 883. شەھەرلىك باش ئىشچىلار ئۈيۇشمىسىنىڭ 1981 ـ يىلدىكى ئەزاسى 1748 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئايال ئەزا 1037، ئاز سانلىق مىللەت ئەزا 383. شەھەرلىك باش ئىشچىلار ئۈيۇشمىسىنىڭ 1985 ـ يىلدىكى ئەزاسى 6269 غا، 1990 ـ يىلى 8828 گە يەتتى.

3. ئىشچىلار ئۈيۇشما قۇرۇلتايلىرى

كورلا ناھىيىلىك 1 ـ نۆۋەتلىك ئىشچىلار ئۈيۇشما ئەزالىرى قۇرۇلتىيى 1957ـيىل 9ـئاينىڭ 25 ـ كۈنىدىن 27 ـ كۈنىگىچە ئوتكۈزۈلدى. قۇرۇلتايغا 30 رەسمىي ۋەكىل قاتناشتى، تۆت ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى. قۇرۇلتايدا ناھىيىلىك ئىشچىلار ئۈيۇشمىسىغا تەييارلىق كۆرۈش كومىتېتى قۇرۇلغاندىن بۇيانقى خىزمەتلەر تەكشۈرۈلدى ۋە يەكۈنلەندى، ئەمگەك مۇسابىقىسىنى ۋە ئىشلەپچىقىرىش

ئىلغارلىرىدىن ئۆگىنىش ھەرىكىتىنى قانات يايدۇرۇش توغرىسىدا قارار چىقىرىلدى؛ 13 كىشى ئىجرائىيە كومىتېت ئەزالىقىغا، ئىككى كىشى كاندىدات ئەزالىقىغا سايلىنىپ، ناھىيىلىك ئىشچىلار ئۈيۈشمىلىرى بىرلەشمىسىنىڭ ئىجرائىيە كومىتېتى تەشكىل قىلىندى؛ ئاپتونوم رايونلۇق باش ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى ئەزالار قۇرۇلتىيىغا قاتنىشىدىغان ئىككى ۋەكىل سايلاپ چىقىلدى.

كورلا شەھەرلىك 1 ـ نۆۋەتلىك ئىشچىلار ئۈيۈشما ئەزالىرى قۇرۇلتىيى 1982 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنىدىن 28 ـ كۈنىگىچە شەھەرلىك 1 ـ باشلانغۇچ مەكتەپتە ئۆتكۈزۈلدى. قۇرۇلتايغا 67 رەسمىي ۋەكىل قاتناشتى، 49 ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى ۋە تەكلىپ قىلىندى. قۇرۇلتايدا شەھەرلىك باش ئىشچىلار ئۈيۈشمىسىنىڭ «تەجرىبىلەرنى يەكۈنلەپ، خىزمەتنى يۇقىرى ئىشلەپ، يۈكسەك مەدەنىيەت بەرپا قىلىش يولىدا تىرىشىپ كۆرەش قىلايلى» دېگەن تېمىدىكى خىزمەت دوكلاتى قاراپ چىقىلىپ ماقۇللاندى؛ «1981 ـ يىللىق مالىيە ئەق چوتى ۋە 1982 ـ يىللىق مالىيە خىزمىتى توغرىسىدىكى دوكلات» قاراپ چىقىلىپ ماقۇللاندى؛ شەھەرلىك باش ئىشچىلار ئۈيۈشمىسىنىڭ 1 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتى سايلاپ چىقىلدى، ئوبلاستلىق باش ئىشچىلار ئۈيۈشمىسىنىڭ 4 ـ نۆۋەتلىك ئەزالار قۇرۇلتىيىغا قاتنىشىدىغان ۋەكىللەر سايلاپ چىقىلدى.

كورلا شەھەرلىك 2 ـ نۆۋەتلىك ئىشچىلار ئۈيۈشما ئەزالىرى قۇرۇلتىيى 1986 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنىدىن 23 ـ كۈنىگىچە شەھەرلىك مېھمانخانىدا ئۆتكۈزۈلدى. قۇرۇلتايغا 150 رەسمىي ۋەكىل قاتناشتى، 50 ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى ۋە تەكلىپ قىلىندى. قۇرۇلتايدا شەھەرلىك باش ئىشچىلار ئۈيۈشمىسىنىڭ «روھنى ئۇرغۇتۇپ، 7 ـ بەش يىللىق پىلانىنى ئەملگە ئاشۇرۇشقا تۆھپە قوشايلى» دېگەن تېمىدىكى خىزمەت دوكلاتى قاراپ چىقىلىپ ماقۇللاندى، شەھەرلىك باش ئىشچىلار ئۈيۈشمىسىنىڭ 2 ـ نۆۋەتلىك ئىجرائىيە كومىتېتى سايلاپ چىقىلدى.

4. پائالىيەتلەر

ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر كارخانا باشقۇرۇشقا قاتنىشىشقا سەپەرۋەر قىلىندى 1957ـيىلى ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر تەننەرخنى چۈشۈرۈش، مەھسۇلات مۇپىتىنى ۋە مۇلازىمەت مۇپىتىنى ئۈستۈرۈش، ئىگىلىك باشقۇرۇشنى ياخشىلاش، ئىسرافچىلىقنى توگىتىش، ئىشلەپچىقىرىش ئۇنۇمدارلىقىنى ئۆستۈرۈش، مۇڭاپىق تەكلىپ بېرىشكە چاقىرىلدى. 1958 ـ يىلى كارخانىلاردا ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر قۇرۇلتىيى تۈزۈمى يولغا قويۇلۇپ، ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر كارخانا باشقۇرۇشقا قاتنىشىشقا ئۈيۈشتۇرۇلدى. 1959 ـ يىلى تېخنىكا يېڭىلاش مەركىزى قىلىنغان ئاممىۋى ھەرىكەت بىلەن كەڭ شۇغۇللىنىشقا چاقىرىلدى. 1981 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر قۇرۇلتىيى تۈزۈمى داۋاملىق يولغا قويۇلۇپ ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈلۈپ، ئىشچىلارنىڭ باشقۇرۇشقا قاتنىشىشى پەيدىنپەي تۈزۈمگە ئايلاندۇرۇلدى، ئۇلار ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتىنى زىچ چۈرىدىگەن ھالدا كارخانىلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ ئىگىلىك باشقۇرۇش تەدبىرلىرىنى بەلگىلەشكە قاتنىشىپ، خوجايىنلىق رولىنى جارى قىلدۇردى.

ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر ئەمگەك مۇسابىقىسىنى قانات يايدۇرۇشقا ئۈيۈشتۇرۇلدى 1957ـيىلدىن 1959 ـ يىلغىچە ئىشلەپچىقىرىش ئىلغارلىرى ھەرىكىتى، تىرىشچان ـ ئىقتىسادچىل بولۇش ئەمگەك مۇسابىقىسى ھەم تېخنىكا يېڭىلاش مەركىزى قىلىنغان ئىشلەپچىقىرىش مۇسابىقىسى قانات يايدۇرۇلدى. 1981 ـ يىلى پارتىيىنىڭ مەركىزىي خىزمىتىنى چۈرىدىگەن ھالدا ئاساسىي قاتلام گورۇپلىرىدا ئىش گورنى مەشغۇلاتى، تېخنىكا ماھارىتى جەھەتتە بەسلىشىش پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلدى. ناھىيىلىك بانكا

ئون قېتىم كەسپىي تېخنىكا ماھارىتى جەھەتتە بەسلىشىش پائالىيىتىنى ئۈيۈشتۈردى، بىر كىشى ۋىلايەت دەرىجىلىك سەۋىيىگە يەتتى، 17 كىشى پۈل مۇئامىلە سېپىدىكى قىزىل بايراقدار بولۇپ باھالاندى. شۇ يىلى شەھەرلىك باش ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى سوتسىيالىستىك مەنىۋى مەدەنىيەت بەرپا قىلىشتىكى قىزىل بايراقدارلار پائالىيىتىنى قانات يايدۇردى، 47 كىشى قىزىل بايراقدار بولۇپ باھالاندى. 1984 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە ئىلغارلاردىن ئۆگىنىش، ئىلغارلارغا يېتىشۇبلىش بويىچە سوتسىيالىستىك ئەمگەك مۇسابىقىسى داۋاملىق قانات يايدۇرۇلدى، ئامىۋى خاراكتېردىكى مۇزاپىق تەكلىپ بېرىش ۋە تېخنىكا يېڭىلاش جەھەتتە ھەمكارلىشىش پائالىيىتى زور كۈچ بىلەن قانات يايدۇرۇلۇپ، كارخانىلاردىكى تېخنىكا يېڭىلاش ۋە ئۆزگەرتىش ئىلگىرى سۈرۈلدى، سودا كارخانىلىرى ۋە پۈل مۇئامىلە سىستېمىسىدا چوت سوقۇش بويىچە ماھارەت كۆرسىتىش قانات يايدۇرۇلۇپ، سېلىشتۇرۇپ باھالاش ۋە مۇكاپاتلاش ئېلىپ بېرىلدى.

ئەمگەكنى مۇھاپىزەت قىلىش كۈچەيتىلىپ، ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنىڭ پاراۋانلىق ئىشلىرى يولغا قويۇلدى 1957 ـ يىلدىن 1959 ـ يىلغىچە ئاساسىي قاتلام ئىشچىلار ئۈيۈشمىلىرىدىن ئەمگەك مۇھاپىزەت كومىتېتى قۇرۇپ، بىخەتەر ئىشلەپچىقىرىشنى تەشۋىق قىلىش، كارخانا مەمۇرىيىتىـ نىڭ «ئەمگەك سۈغۇرتا نىزامى»نى ئىزچىللاشتۇرۇشىغا ياردەم بېرىش تەلەپ قىلىندى. 1981ـيىلى شەھەرلىك باش ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى ئاساسىي قاتلام ئىشچىلار ئۈيۈشمىلىرىدىن پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورۇنلىرىنىڭ ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنىڭ ئەمگەك شارائىتىنى ياخشىلاپ، ئەمگەكنى مۇھاپىزەت قىلىش ۋە بىخەتەر ئىشلەپچىقىرىش تەشكىلاتلىرىنى مۇكەممەللەشتۈرۈپ، سىمېنا ـ گۈرۈپپىلاردىكى بىخەتەرلىك خادىملىرىنىڭ رولىنى جارى قىلدۇرۇپ، بىخەتەر ئىشلەپچىقىرىش، خېيىم ـ خەتەردىن، بولۇپمۇ چوڭراق يارىلىنىش ۋە ئۆلۈم ـ يېتىم ھادىسىلىرىنىڭ كۆرۈلۈشىدىن ساقلىنىشنى ھەقىقىي ئىشقا ئاشۇرۇشىغا ياردەم بېرىشنى تەلەپ قىلدى. 1984 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە ھەرىلى ئالاقىدار تارماقلار بىلەن بىرلىكتە بىخەتەر ئىشلەپچىقىرىشنى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈش ۋە ئەمگەكنى مۇھاپىزەت قىلىشنى ئارىلاپ تەكشۈرۈش قانات يايدۇرۇلۇپ، بايقالغان مەسىلەلەر ۋاقتىدا تۈزىتىلدى.

1982 ـ يىلى 19 ئاساسىي قاتلام ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى 1000 دىن ئارتۇق ئىشچى ـ خىزمەتچى ئارىسىدا ھەمكارلىق كاسسا بەرپا قىلىپ، 14 مىڭ يۈەندىن ئارتۇق ئاسانەت پۇل توپلىندى. شۇ يىلى مەدەنىيەت ـ ماارىپ سىستېمىسى ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى مەمۇرىيەتنىڭ مونچا ئېچىشىغا، خېمىر بېيىش ماشىنىسى، كىر ئالغۇ قاتارلىقلارنى سېتىۋېلىشىغا ياردەملىشىپ، ئوقۇتقۇچى، ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنىڭ تۇرمۇشىغا قۇلايلىق يارىتىپ بەردى. 1985ـيىلى شەھەرلىك باش ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى ئايال ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنى ئايالار كېسەللىكلىرى بويىچە تەكشۈرۈشنى ئۈيۈشتۈردى، تەكشۈرۈلگەن 1835 ئايال ئىشچى ـ خىزمەتچىدىن 555 دە ئايالار كېسەللىكلىرى بارلىقى ئېنىقلاندى. 1986 ـ يىلى ھەمكارلىق كاسسا يولغا قويۇلغان ئورۇن 68 گە يەتتى. 1988ـيىلى ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنىڭ مال باھاسىنى نازارەت قىلىش باش پونكىتى قۇرۇلدى، بۇ باش پونكىت بازاردىكى مال باھاسىنى نازارەت قىلىپ، ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنىڭ جانجان مەنپەئىتىنى قوغدىدى.

ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنىڭ ئىشتىن سىرتقى ماارىپ ۋە مەدەنىي كۆڭۈل ئېچىش، تەنتەربىيە پائالىيەتلىرى قانات يايدۇرۇلدى 1981 ـ يىلى شەھەرلىك ئىشچىلار مەدەنىيەت سارىيى قۇرۇلدى. 1981 ـ يىلدىن 1983 ـ يىلغىچە جۇڭخۇانى گۈللەندۈرۈش يولىدا كىتاب ئوقۇش پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلۇپ، كىتاب ئوقۇش تەسىراتلىرىنى مۇزاكىرە يىغىنى، زېھىن سىناش ۋە سۇئاللارغا جاۋاب بېرىش مۇسابىقىسى ئۇيۇشتۇرۇلدى؛ ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر ئىشتىن سىرتقى بىلىم ئاشۇرۇش كۇرسىغا قاتنىشىشقا تەشكىللەندى، 144 كۇرسانتنىن 139 ى ئىمتىھانغا قاتناشتى، 19 كىشى بىر يەندىن، 26

كىشى ئىككى پەندىن، 69 كىشى ئۈچ پەندىن لايىقەتلىك بولدى، ئۈچ پەندىن لايىقەتلىك بولۇش نىسبىتى 49.6% بولدى؛ ئىشچى - خىزمەتچىلەر تەتىلىق جەمئىيىتى، ئىشچىلارنىڭ ئىشتىن سىرتقى مەنپەئەت ئەترىتى، چاقلىق كانكا مەيدانى قۇرۇلدى، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ مۇزىكا كېچىلىكى، مەدەنىي كۆڭۈل ئېچىش كېچىلىكى، ۋاسكىتبول، شاھمات، ئۇزۇنغا يۈگۈرۈش، 6 - يۈرۈش رادىئو گىمناستىكىسى مۇسابىقىلىرى، گۈزەل مەنپەئەت كۆرگەزمىسى، ئائىلىۋى تېپىشماق كېچىلىكى، ئىشچى - خىزمەتچىلەر-نىڭ ئىشتىن سىرتقى ناھشا مۇسابىقىسى، چاقلىق كانكا ۋە زېھىن سىناش مۇسابىقىسى قاتارلىق پائالىيەتلەر ئۆتكۈزۈلدى. 1984 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە جۇڭخۇانى گۈللەندۈرۈش بولمىدىكى كىتاب ئوقۇش پائالىيىتى داۋاملىق قانات يايدۇرۇلۇپ، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىپ ئىختىساس ئىگىلىرىدىن بولۇش يولىغا مېڭىشىغا، ئاساسىي قاتلام گورۇنلىرىنىڭ مەكتەپ ئېچىشىغا ئىلھام بېرىلدى، ئىشتىن سىرتقى مەنپەئەت ھەۋەسكارلىرى جەمئىيىتى قۇرۇلدى، چوڭلار ئالىي ماتارىپى بويىچە ئىمتىھان بەرگۈچىلەرنىڭ بىلىم ئاشۇرۇش كۇرسى، تولۇقسىز ئوتتۇرا، تولۇق ئوتتۇرا بىلىم ئاشۇرۇش كۇرسى، يوغالتىرلارنىڭ بىلىم ئاشۇرۇش كۇرسى، كارخانىنى دېموكراتىك باشقۇرۇش ئۆگىنىش كۇرسى قاتارلىق 30 قارار كۇرس، 80 قېتىم مەدەنىي كۆڭۈل ئېچىش، تەنتەربىيە پائالىيەتلىرى ئۇيۇشتۇرۇلدى. 1987-يىلى شەھەرلىك ئىشچىلار مەدەنىيەت سارىيىنىڭ كۆڭۈل ئېچىش زالى پۈتتى، بۇ زال ئىشچى - خىزمەتچى-لەرنىڭ مەدەنىي كۆڭۈل ئېچىش، تەنتەربىيە پائالىيەتلىرىنى قانات يايدۇرۇشتىكى مۇھىم سورۇنى بولۇپ قالدى.

3 §. كورلا ناھىيىسىدىكى دېھقانلار جەمئىيىتى تەشكىلاتلىرى

1. ئاپپاراتلار

1950 - يىلى كورلا ناھىيىلىك دېھقانلار جەمئىيىتىنىڭ خىزمەت ئاپپاراتى قۇرۇلۇپ، مەخسۇس ۋەزىپە ئۆتەيدىغان بىر مۇدىر، بىر مۇئاۋىن مۇدىر قويۇلدى. 1951 - يىل 7 - ئايدا ناھىيىلىك ئۈنجى نۆۋەتلىك دېھقانلار قۇرۇلتىيىدا ناھىيىلىك دېھقانلار جەمئىيىتىگە تەيياردلىق كۆرۈش ھەيئىتى قۇرۇلدى. 1952-يىل 9-ئايدا ناھىيىلىك دېھقانلار جەمئىيىتى ھەيئىتى قۇرۇلدى، ئۇنىڭغا بىر مۇدىر قويۇلدى. 1965 - يىل 2 - ئايدا ناھىيىلىك كەمبەغەل دېھقان، نۆۋەتتە ئوتتۇرا دېھقانلار، ئەمگەكچى چارۋىچىلار جەمئىيىتىگە تەيياردلىق كۆرۈش ھەيئىتى قۇرۇلدى، ئۇنىڭغا بىر مۇدىر، ئۈچ مۇئاۋىن مۇدىر قويۇلدى. 1966 - يىلنىڭ ئاخىرىدا ناھىيىلىك كەمبەغەل دېھقان، نۆۋەتتە ئوتتۇرا دېھقانلار، ئەمگەكچى چارۋىچىلار جەمئىيىتىنىڭ نامى ناھىيىلىك كەمبەغەل دېھقان، نۆۋەتتە ئوتتۇرا دېھقانلار، نامرات چارۋىچىلار جەمئىيىتى-گە ئۆزگەرتىلدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» نىڭ دەسلىپىدە جەمئىيەتنىڭ پائالىيىتى توختاپ قالدى. 1974 - يىلى ناھىيىلىك كەمبەغەل دېھقان (چارۋىچى)، نۆۋەتتە ئوتتۇرا دېھقان (چارۋىچى) لار جەمئىيىتى-نى قۇرۇشقا تەيياردلىق كۆرۈش كۆرۈپىسى قۇرۇلدى، پەن سىرىن گۈرۈپپا باشلىقى، شىڭ جيې، رەھمىتوللا ئابدۇللالار مۇئاۋىن گۈرۈپپا باشلىقى بولدى. شۇ يىلى 4 - ئايدا ناھىيىلىك 2 - نۆۋەتلىك كەمبەغەل دېھقان (چارۋىچى)، نۆۋەتتە ئوتتۇرا دېھقان (چارۋىچى) لار قۇرۇلتىيىدا ناھىيىلىك 2 - نۆۋەتلىك كەمبەغەل دېھقان (چارۋىچى)، نۆۋەتتە ئوتتۇرا دېھقان (چارۋىچى) لار جەمئىيىتى كومىتېتى

قۇرۇلدى. 1983 - يىلى بۇ جەمئىيەتكە بىر مۇئاۋىن رەئىس، بىر ئىش بېجىرگۈچى قويۇلدى. 1984-يىلى ناھىيىلىك كەمبەغەل دېھقان (چارۋىچى)، تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقان (چارۋىچى) لار جەمئىيىتى ئاپپاراتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

1950 - يىلى ناھىيىنىڭ رايون، يېزا، كەنتلىرىدە دېھقانلار جەمئىيىتى تەشكىلاتى ئومۇميۈزلۈك قۇرۇلدى. 1965-يىلى ناھىيىگە قاراشلىق گۈڭشې، چوڭ ئەترەتلەردە كەمبەغەل دېھقان، تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار جەمئىيىتى كەينى - كەينىدىن قۇرۇلدى، ناھىيە بويىچە ئاساسىي قاتلام كەمبەغەل دېھقان، تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار جەمئىيىتى تەشكىلاتى 264 كە، جەمئىيەت ئەزاسى 5501 گە يەتتى. 1974-يىلى ناھىيىدىكى ئاساسىي قاتلام كەمبەغەل دېھقان، تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار جەمئىيىتى تەشكىلاتى 268 گە، جەمئىيەت ئەزاسى 9271 گە يەتتى. 1984 - يىلى ھەر دەرىجىلىك كەمبەغەل دېھقان، تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار جەمئىيىتى تەشكىلاتلىرى تارقىتىۋېتىلدى.

2. دېھقانلار قۇرۇلتىيى

كورلا ناھىيىلىك تۇنجى تۆۋەنلىك دېھقانلار قۇرۇلتىيى 1951 - يىل 7 - ئاينىڭ 15 - كۈنىدىن 19 - كۈنگىچە ئوتكۈزۈلدى، قۇرۇلتايغا 126 ۋەكىل قاتناشتى. قۇرۇلتايدا تەشكىلاتنى تەرتىپكە سېلىش، مۇستەھكەملەش ۋە ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش، زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش توغرىسىدىكى قارار مۇزاكىرە قىلىنىپ ماقۇللاندى، ناھىيىلىك دېھقانلار جەمئىيىتىگە تەبىيارلىق كۆرۈش ھەيئىتى سايلام بىلەن قۇرۇلدى.

كورلا ناھىيىلىك 2 - تۆۋەنلىك دېھقانلار قۇرۇلتىيى 1952 - يىل 9 - ئاينىڭ 29 - كۈنىدىن 10 - ئاينىڭ 2 - كۈنگىچە ئوتكۈزۈلدى، قۇرۇلتايغا 85 ۋەكىل قاتناشتى. قۇرۇلتايدا ناھىيىلىك دېھقانلار جەمئىيىتى ھەيئىتى سايلام بىلەن قۇرۇلدى.

كورلا ناھىيىلىك تۇنجى تۆۋەنلىك كەمبەغەل دېھقان (چارۋىچى)، تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقان (چارۋىچى) لار قۇرۇلتىيى 1965 - يىل 2 - ئاينىڭ 23 - كۈنىدىن 3 - ئاينىڭ 5 - كۈنگىچە ئوتكۈزۈلدى. قۇرۇلتايغا 252 ۋەكىل قاتناشتى. قۇرۇلتايدا «پۈتۈن ناھىيە خەلقىگە مۇراجىئەتنامە» ماقۇللاندى، ناھىيىلىك كەمبەغەل دېھقان (چارۋىچى)، تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقان (چارۋىچى) لار جەمئىيىتىگە تەبىيارلىق كۆرۈش ھەيئىتى سايلام بىلەن قۇرۇلدى.

كورلا ناھىيىلىك 2 - تۆۋەنلىك كەمبەغەل دېھقان (چارۋىچى)، تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقان (چارۋىچى) لار قۇرۇلتىيى 1974 - يىل 4 - ئاينىڭ 27 - كۈنىدىن 30 - كۈنگىچە ئوتكۈزۈلدى، قۇرۇلتايغا 160 ۋەكىل قاتناشتى. قۇرۇلتايدا 21 ئەزادىن تەركىب تاپقان ناھىيىلىك 2 - تۆۋەنلىك كەمبەغەل دېھقان (چارۋىچى)، تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقان (چارۋىچى) لار جەمئىيىتى كومىتېتى سايلاپ چىقىلدى.

3. ئاساسلىق پائالىيەتلەر

1950 - يىلى جۇڭگو كومۇنىستلىك پارتىيەسىنىڭ رەھبەرلىكىدە، كەمبەغەل دېھقان، يالالانما دېھقانلار ئاساسىي گەۋدە قىلىنغان ھالدا ناھىيىدە ھەر دەرىجىلىك دېھقانلار جەمئىيەتلىرى قۇرۇلدى. ئاساسىي قاتلام دېھقانلار جەمئىيەتلىرى ئاساسىي قاتلام خەلق ھاكىمىيىتى تايانىدىغان مۇھىم كۈچ سۈپىتىدە

ده خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىگە يارده‌ملىشىپ 22 مىڭ 828 دادەن ئاشلىق ئۇتتە ئېلىش ۋەزىپىسىنى ئورۇندىدى. شۇ يىلى ئاساسىي قاتلام ھاكىمىيەت قۇرۇلۇشى داۋامىدا يېزا كادىرلىرى، ئاساسەن، ئاساسىي قاتلام دېھقانلار جەمئىيىتى تەرىپىدىن كۆرسىتىلدى، ئۇلار تەرىپىلىنىش ئارقىلىق پىشىپ يېتىلگەندىن كېيىن، دېموكراتىك سايلام ئۇتكۈزۈلدى. شۇنىڭدىن كېيىن، ئۇلار يېزىلاردا ئامانلىقنى قوغداش، ھەلله پاراق يەغىش، ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش - زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش، قەرز ئېنىقلاش، فېئودال كۈچلەرنى ئاجىزلاشتۇرۇش، ئېتىزلارنى تەكشۈرۈپ مەھسۇلاتنى مۆلچەرلەش، يەر ئىسلاھاتى، ئەكسىلىشىل قىلابچىلارنى باستۇرۇش قاتارلىق خىزمەتلەر داۋامىدا مۇھىم رول ئويناندى. 1965-، 1966-يىللىرى ناھىيىدە قانات يايدۇرۇلغان ئۇتتىنى ئېنىقلاش ھەرىكىتى داۋامىدا گۇڭشې، چوڭ ئەترەت، ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىدىكى كەمبەغەل دېھقان، تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار جەمئىيىتى ئۇتتىنى ئېنىقلاش خىزمەت ئەترىتى (گۇرۇپپىسى) نىڭ رەھبەرلىكىدە، دېھقانلارنى ئۇتتە ئېنىق بولمىغان كادىرلارنى پاش قىلىش، پومېش-چىك، باي دېھقانلارغا قارىتا نازارەت قىلىش ۋە ئۇزگەرتىشنى كۆچەيتىشكە سەپەرۋەر قىلدى. 1984 - يىلى ئاپپارات ئىسلاھاتى ۋاقتىدا كەمبەغەل دېھقان، تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار جەمئىيىتى تەشكىلاتلىرى ئەمەلدىن قالدى.

§ 4. كورلا شەھىرى (ناھىيىسى) دىكى كومۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى تەشكىلاتلىرى

1. ئاپپاراتلار

شەھەرلىك (ناھىيىلىك) ئاپپاراتلار 1952 - يىل 9 - ئايدا جۇڭگو يېڭى دېموكراتىك ياشلار ئىتتىپاقى كورلا ناھىيىلىك خىزمەت كومىتېتى قۇرۇلدى، جۇڭ جېڭجېي شۇجى بولدى. 1953 - يىلى ئىتتىپاقنىڭ ناھىيىلىك خىزمەت كومىتېتىدا تەشكىلات بۆلۈمى، تەشۋىقات بۆلۈمى تەسىس قىلىندى، مەخسۇس خىزمەت ئىشلەيدىغان بەش كادىر قويۇلدى، بۇنىڭ ئىچىدە شۇجى بىر، مۇئاۋىن شۇجى بىر، ھەيئەت بىر، ئىش بېجىرگۈچى ئىككى. ناھىيىدىكى تۆت رايوندا ئىتتىپاقنىڭ خىزمەت كومىتېتى قۇرۇلدى، ھەر بىر خىزمەت كومىتېتىغا ئىككى - ئۈچتىن ئىتتىپاق كادىرى سەپلەپ بېرىلدى، ناھىيە ۋە رايونلاردىكى ئىتتىپاق كادىرى 15 كە يەتتى، بۇنىڭ 13 ى ئاز سانلىق مىللەت كادىرى. 1954 - يىل 4 - ئايدا جۇڭگو يېڭى دېموكراتىك ياشلار ئىتتىپاقى كورلا ناھىيىلىك كومىتېتى (قىسقارتىلىپ «ناھىيە-لىك ئىتتىپاق كومىتېتى» دەپ ئاتالدى) قۇرۇلدى. ئۇنىڭغا توققۇز كومىتېت ئەزاسى، بىر شۇجى، بىر مۇئاۋىن شۇجى قويۇلدى، خىزمەت ئاپپاراتى ئۇزگەرتىلدى. 1957-يىل 5-ئايدا ياشلانغۇچ مەكتەپلەر خىزمەت بۆلۈمى قۇرۇلدى. شۇ يىلى 7 - ئايدا ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ نامى جۇڭگو كومۇنىس-تىك ياشلار ئىتتىپاقى كورلا ناھىيىلىك كومىتېتىغا ئۇزگەرتىلدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن كېيىن، ناھىيىدىكى ھەر دەرىجىلىك ئىتتىپاق تەشكىلاتلىرى بىر مەھەل پالەچ ھالەتكە چۈشۈپ قالدى. 1973 - يىل 3 - ئايدا ناھىيىلىك پارتكومنىڭ «ناھىيە، گۇڭشې دەرىجىلىك ئىتتىپاق كومىتېتلە-رىنى قۇرۇشقا تەييارلىق كۆرۈش توغرىسىدىكى ئورۇنلاشتۇرۇش پىكرى» گە ئاساسەن، ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ سىياسىي خىزمەت گۇرۇپپىسىدا ئىتتىپاق كومىتېتى قۇرۇشقا تەييارلىق كۆرۈش گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، شۇ يىلى 6 - ئايدا كومۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى كورلا ناھىيىلىك 8 -

قۇرۇلتىيىدا يېڭى ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتى سايلاپ چىقىلدى، ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتىغا بىر شۇجى، بىر مۇئاۋىن شۇجى، بىر - ئىككى ئىش بېجىرگۈچى قويۇلدى. 1983-يىلغىچە ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتى ئاپپاراتىدا ئۆزگىرىش بولمىدى. 1979 - يىل 10 - ئايدا كومۇنىستلىك ياشلار ئىتتىپاقى كورلا شەھەرلىك كومىتېتى (قىسقارتىلىپ «شەھەرلىك ئىتتىپاق كومىتېتى» دەپ ئاتالدى) غا تەييارلىق كۆرۈشكە رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. 1982 - يىل 5 - ئايدا كومۇنىستلىك ياشلار ئىتتىپاقى كورلا شەھەرلىك 1 - قۇرۇلتىيىدا كومۇنىستلىك ياشلار ئىتتىپاقى كورلا شەھەرلىك 1 - نۆۋەتلىك كومىتېتى سايلاپ چىقىلدى. 1984 - يىل 4 - ئايدا ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتى شەھەرلىك ئىتتىپاق كومىتېتى بىلەن بىرلەشتۈرۈۋېتىلدى. 1990 - يىلى شەھەرلىك ئىتتىپاق كومىتېتى- غا بىر شۇجى، بىر مۇئاۋىن شۇجى، تۆت ئىش بېجىرگۈچى قويۇلدى.

ئاساسىي قاتلام ئاپپاراتلار ۋە قوشۇن 1952 - يىلى «ياشلار ئىتتىپاقى خىزمىتى كومىتېتىنىڭ يەر ئىسلاھاتى ھەرىكىتى داۋامىدا ياشلارنى سەپەرۋەر قىلىپ ئىتتىپاق تەشكىلاتى قۇرۇش توغرىسىدىكى پىلانى» چۈشۈرۈلدى. 1953 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ناھىيىدە 14 ئىتتىپاق ياچېيكىسى قۇرۇلدى، ئىتتىپاق ئەزاسى 210 غا يەتتى. 1959 - يىلى ناھىيىدە گۈڭشې ئىتتىپاق كومىتېتىدىن يەتتىسى، ئىتتىپاق باش ياچېيكىسىدىن 30ى، ئىتتىپاق ياچېيكىسىدىن 82 سى قۇرۇلدى، ئىتتىپاق ئەزاسى 1094 كە يەتتى. 1983 - يىلى كورلا ناھىيىسىدىكى ئاساسىي قاتلام ئىتتىپاق كومىتېتى 11گە، ئىتتىپاق باش ياچېيكىسى 33كە، ئىتتىپاق ياچېيكىسى 153 كە، ئىتتىپاق ئەزاسى 2314 كە يەتتى. 1979 - يىلى كورلا شەھىرىدىكى ئاساسىي قاتلام ئىتتىپاق كومىتېتى تۆت، ئىتتىپاق ياچېيكىسى 96، ئىتتىپاق ئەزاسى 1320 ئىدى. 1984 - يىلغا كەلگەندە، شەھەردىكى ئاساسىي قاتلام ئىتتىپاق كومىتېتى 16گە، ئىتتىپاق باش ياچېيكىسى 66 گە، ئىتتىپاق ياچېيكىسى 301 گە، ئىتتىپاق ئەزاسى 4279 غا يەتتى. 1990 - يىلى شەھەردىكى ئاساسىي قاتلام ئىتتىپاق كومىتېتى 18 گە (بۇنىڭ ئىچىدە، يېزىلاردىكى ئىتتىپاق كومىتېتى ئون، دېھقانچىلىق، باغۋەنچىلىك مەيدانلىرىدىكى ئىتتىپاق كومىتېتى ئۈچ، مەكتەپلەردىكى ئىتتىپاق كومىتېتى تۆت، پۈل مۇئامىلە مىنىستىرلىكىدىكى ئىتتىپاق كومىتېتى بىر)، ئىتتىپاق باش ياچېيكىسى 75كە، ئىتتىپاق ياچېيكىسى 383 كە، ئىتتىپاق ئەزاسى 4445كە يەتتى.

2. ئىتتىپاق ئەزالىرى قۇرۇلتىيى

1954 - يىل 3 - ئايدىن 1990 - يىل 10 - ئايغىچە جەمئىي 14 قېتىم ئىتتىپاق ئەزالىرى قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلدى، بۇنىڭ ئىچىدە كورلا ناھىيىسى ئۆتكۈزگىنى ئون قېتىم، كورلا شەھىرى ئۆتكۈزگىنى تۆت قېتىم.

جۇڭگو يېڭى دېموكراتىك ياشلار ئىتتىپاقى كورلا ناھىيىلىك 1 - قۇرۇلتىيى 1954 - يىل 3 - ئاينىڭ 15 - كۈنىدىن 21 - كۈنىگىچە ئۆتكۈزۈلدى. قۇرۇلتايغا 35 ۋەكىل قاتناشتى، 11 ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى. ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسى جالاڭ كېشۇن قۇرۇلتايغا قاتناشتى ۋە سۆز قىلدى. قۇرۇلتايدا جۇڭ جېڭجيې ئىتتىپاق كومىتېتى نامىدىن بەرگەن «خىزمەتلەردىن خۇلاسە دوكلات» ۋە «1954 - يىلدىكى خىزمەت ۋەزىپىلىرى توغرىسىدىكى دوكلات» ئاڭلاپ ئۆتۈلدى ۋە مۇزاكىرە قىلىندى. قۇرۇلتايدا ياشلار ئىتتىپاقى كورلا ناھىيىلىك 1 - نۆۋەتلىك كومىتېتى سايلاپ چىقىلدى، ئۇنىڭغا توققۇز كومىتېت ئەزاسى، بەش دائىمىي كومىتېت ئەزاسى، بىر شۇجى، بىر مۇئاۋىن شۇجى قويۇلدى.

جۇڭگو يېڭى دېموكراتىك ياشلار ئىتتىپاقى كورلا ناھىيىلىك 2 - قۇرۇلتىيى 1955 -

يىل 11 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن 6 - كۈنگىچە ئۆتكۈزۈلدى. قۇرۇلتايغا 46 ۋەكىل قاتناشتى، يەنە 3 ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى. قۇرۇلتايدا 1 - نۆۋەتلىك ئىتتىپاق قۇرۇلتىيىدىن بۇيانقى خىزمەتلەر يەكۈنلەندى. دى ۋە تەكشۈرۈلدى؛ ناھىيىلىك، رايونلۇق ئىتتىپاق كومىتېتلىرىنىڭ ئىتتىپاق ئەزالىرى ۋە ياشلارنىڭ ھەمكارلىشىش - كوپېراتسىيىلىشىش ھەرىكىتىگە قانىشىشىغا رەھبەرلىك قىلىش داۋامىدىكى ئوڭچىل مۇتەئەسسىپلىك ئىدىيىسى ئالاھىدە تەنقىد قىلىندى؛ بەزى ئىتتىپاق كادىرلىرىدا خىزمەتتە نەتىجە يارىتىش ئىقتىدارىنى كۈچەيتىش چىققان مەغرۇرلۇق - قانائەتچانلىق كەيپىياتى جىددىي تەنقىد قىلىندى؛ ئىتتىپاق خىزمىتىدىكى بۇنىڭدىن كېيىنكى ۋەزىپىلەر ئورۇنلاشتۇرۇلدى. قۇرۇلتايدا ياشلار ئىتتىپاقى كورلا ناھىيىلىك 2 - نۆۋەتلىك كومىتېتى سايلاپ چىقىلدى.

جۇڭگو يېڭى دېموكراتىك ياشلار ئىتتىپاقى كورلا ناھىيىلىك 3 - قۇرۇلتىيى 1957 - يىل 4 - ئاينىڭ 27 - كۈنىدىن 5 - ئاينىڭ 1 - كۈنىگىچە ئۆتكۈزۈلدى. قۇرۇلتايغا 37 ۋەكىل قاتناشتى، ئالتە ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى. قۇرۇلتايدا 2 - نۆۋەتلىك ئىتتىپاق قۇرۇلتىيىدىن بۇيانقى خىزمەتلەر يەكۈنلەندى، بۇنىڭدىن كېيىنكى ئىتتىپاق خىزمىتى ئورۇنلاشتۇرۇلدى. قۇرۇلتايدا ياشلار ئىتتىپاقى كورلا ناھىيىلىك 3 - نۆۋەتلىك كومىتېتى سايلاپ چىقىلدى، 13 كومىتېت ئەزاسى، يەتتە دائىمىي كومىتېت ئەزاسى، بىر شۇجى، بىر مۇئاۋىن شۇجى قويۇلدى.

جۇڭگو كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى كورلا ناھىيىلىك 4 - قۇرۇلتىيى 1960 - يىل 2 - ئاينىڭ 25 - كۈنىدىن 28 - كۈنىگىچە ئۆتكۈزۈلدى. قۇرۇلتايغا 80 ۋەكىل قاتناشتى. قۇرۇلتايدا 3 - نۆۋەتلىك ئىتتىپاق قۇرۇلتىيىدىن بۇيانقى خىزمەتلەر يەكۈنلەندى، ئىتتىپاق خىزمىتىدىكى 1960-يىللىق ۋەزىپىلەر مۇزاكىرە قىلىندى ۋە بەلگىلەندى. «ئۇلۇغۋار ئىراده، تىكلەپ، تولۇق غەيرەتكە كېلىپ، موتسىيالىستىك يېڭى يېزا قۇرۇشنى تېزلەتمەك ئۈچۈن كۈرەش قىلايلى» دېگەن قارار لايىھىسى ماقۇللاندى. قۇرۇلتايدا كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى كورلا ناھىيىلىك 4 - نۆۋەتلىك كومىتېتى سايلاپ چىقىلدى، 13 كومىتېت ئەزاسى، يەتتە دائىمىي كومىتېت ئەزاسى، بىر مۇئاۋىن شۇجى قويۇلدى.

جۇڭگو كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى كورلا ناھىيىلىك 5 - قۇرۇلتىيى 1962 - يىل 1 - ئاينىڭ 15 - كۈنىدىن 20 - كۈنىگىچە ئۆتكۈزۈلدى. قۇرۇلتايغا 80 ۋەكىل قاتناشتى، 20 ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى. قۇرۇلتايدا كورلا ناھىيىلىك 2 - نۆۋەتلىك پارتىيە قۇرۇلتىيى 1 - يىغىنىنىڭ روھى يەتكۈزۈلدى، 4 - نۆۋەتلىك ئىتتىپاق قۇرۇلتىيىدىن بۇيانقى خىزمەتلەر يەكۈنلەندى، بۇنىڭدىن كېيىنكى ئىتتىپاق خىزمىتىنىڭ يۆنىلىشى بەلگىلەندى، «تولۇق غەيرەتكە كېلىپ، پارتىيىنىڭ چاقىرىقىغا ئاۋاز قوشۇپ، ناھىيىمىزنىڭ 1962 - يىللىق سەككىز كۆرسەتكۈچىنى ئاشۇرۇپ ئورۇندىش يولىدا كۈرەش قىلايلى» دېگەن قارار ماقۇللاندى. قۇرۇلتايدا كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى كورلا ناھىيىلىك 5 - نۆۋەتلىك كومىتېتى سايلاپ چىقىلدى؛ 15 كومىتېت ئەزاسى، يەتتە دائىمىي كومىتېت ئەزاسى، بىر مۇئاۋىن شۇجى قويۇلدى.

جۇڭگو كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى كورلا ناھىيىلىك 6 - قۇرۇلتىيى 1964 - يىل 2 - ئاينىڭ 18 - كۈنىدىن 22 - كۈنىگىچە ئۆتكۈزۈلدى. قۇرۇلتايغا 77 ۋەكىل قاتناشتى، توققۇز ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى. قۇرۇلتايدا ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى نەجمىدىن قاسىم بەرگەن «خىزمەت دوكلاتى» ئاڭلاپ ئۆتۈلدى ۋە قارار چىقىلدى. ئىتتىپاق خىزمىتىدىكى بۇنىڭدىن كېيىنكى ۋەزىپىلەر مۇزاكىرە قىلىندى ۋە بەلگىلەندى. كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى كورلا ناھىيىلىك 6 - نۆۋەتلىك كومىتېتى سايلاپ چىقىلدى، 14 كومىتېت ئەزاسى، يەتتە دائىمىي كومىتېت ئەزاسى، بىر مۇئاۋىن شۇجى قويۇلدى.

جۇڭگو كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى كورلا ناھىيىلىك 7 - قۇرۇلتىيى 1966 - يىل

2 - ئايناق 10 - كۈندىن 13 - كۈنگىچە ئۆتكۈزۈلدى. قۇرۇلتايغا 80 ۋەكىل قاتناشتى. ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ شۇجىسى يۈجەنئاۋ، مۇئاۋىن شۇجىسى ئېلى ناسىر قۇرۇلتايغا قاتناشتى ۋە سۆز قىلدى. قۇرۇلتايدا ئەجمەدىن قاسىم بەرگەن «خىزمەت دوكلاتى» ئاڭلاپ ئۆتۈلدى ۋە قاراپ چىقىلدى ھەمدە مۇناسىپ قارار ماقۇللاندى، كوممۇنىستىك پاشلار ئىتتىپاقى كورلا ناھىيىلىك 7 - نۆۋەتلىك كومىتېتى سايلاپ چىقىلدى، 19 كومىتېت ئەزاسى، توققۇز داۋمىي كومىتېت ئەزاسى، بىر مۇئاۋىن شۇجى قويۇلدى.

جۇڭگو كوممۇنىستىك پاشلار ئىتتىپاقى كورلا ناھىيىلىك 8 - قۇرۇلتىيى 1973 - يىل 6 - ئايناق 15 - كۈندىن 19 - كۈنگىچە ئۆتكۈزۈلدى. قۇرۇلتايغا 156 ۋەكىل قاتناشتى، 26 ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى. ناھىيىلىك پارتكوم داۋمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى لىۋخۇيچېن قۇرۇلتايغا قاتناشتى ۋە سۆز قىلدى. قۇرۇلتايدا ئابدۇرېھىم رەخمان كوممۇنىستىك پاشلار ئىتتىپاقى كورلا ناھىيىلىك 8 - قۇرۇلتىيىغا تەبىيارلىق كۆرۈش گۇرۇپپىسى نامىدىن بەرگەن «خىزمەت دوكلاتى» ئاڭلاپ ئۆتۈلدى ۋە قاراپ چىقىلدى، «جۇڭگو كوممۇنىستىك پاشلار ئىتتىپاقى كورلا ناھىيىلىك 8 - قۇرۇلتىيىنىڭ قارارى» ماقۇللاندى، كوممۇنىستىك پاشلار ئىتتىپاقى كورلا ناھىيىلىك 8 - نۆۋەتلىك كومىتېتى سايلاپ چىقىلدى: 23 كومىتېت ئەزاسى (ئىككىسىنىڭ ئورنى بوش)، توققۇز داۋمىي كومىتېت ئەزاسى، بىر شۇجى، بىر مۇئاۋىن شۇجى قويۇلدى. كوممۇنىستىك پاشلار ئىتتىپاقى ئايتونوم ئوبلاستلىق 3 - قۇرۇلتىيىغا قاتنىشىدىغان 37 ۋەكىل سايلاپ چىقىلدى.

جۇڭگو كوممۇنىستىك پاشلار ئىتتىپاقى كورلا ناھىيىلىك 9 - قۇرۇلتىيى 1979 - يىل 3 - ئايناق 1 - كۈندىن 4 - كۈنگىچە ئۆتكۈزۈلدى. ناھىيىلىك پارتكوم داۋمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى ئوسمان ياقۇپ قۇرۇلتايغا قاتناشتى ۋە سۆز قىلدى. قۇرۇلتايدا ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى جاڭ شىمو بەرگەن «خىزمەت دوكلاتى» ئاڭلاپ ئۆتۈلدى ۋە قاراپ چىقىلدى، «جۇڭگو كوممۇنىستىك پاشلار ئىتتىپاقى كورلا ناھىيىلىك 9 - قۇرۇلتىيىنىڭ قارارى» ماقۇللاندى، كوممۇنىستىك پاشلار ئىتتىپاقى كورلا ناھىيىلىك 9 - نۆۋەتلىك كومىتېتى سايلاپ چىقىلدى، 21 كومىتېت ئەزاسى، ئالتە داۋمىي كومىتېت ئەزاسى، بىر مۇئاۋىن شۇجى قويۇلدى.

جۇڭگو كوممۇنىستىك پاشلار ئىتتىپاقى كورلا ناھىيىلىك 10 - قۇرۇلتىيى 1982 - يىل 8 - ئايناق 2 - كۈندىن 5 - كۈنگىچە ئۆتكۈزۈلدى، قۇرۇلتايغا 120 ۋەكىل قاتناشتى. ناھىيىلىك پارتكوم داۋمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى داۋمىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرى رەخمەت مەھمەت، كوممۇنىستىك پاشلار ئىتتىپاقى ئوبلاستلىق كومىتېتىنىڭ شۇجىسى مەھمەت ئابلا، دەم ئېلىشقا چىققان كادىر گۇڭ چېڭشياڭ، كوممۇنىستىك پاشلار ئىتتىپاقى كورلا شەھەرلىك كومىتېتىنىڭ شۇجىسى جۇلىشىنلار قۇرۇلتايغا قاتناشتى ۋە سۆز قىلدى. قۇرۇلتايدا جاڭ شىمو بەرگەن «خىزمەت دوكلاتى» ئاڭلاپ ئۆتۈلدى ۋە قاراپ چىقىلدى، كوممۇنىستىك پاشلار ئىتتىپاقى كورلا ناھىيىلىك 10-نۆۋەتلىك كومىتېتى سايلاپ چىقىلدى، 19 كومىتېت ئەزاسى، يەتتە داۋمىي كومىتېت ئەزاسى، بىر شۇجى، بىر مۇئاۋىن شۇجى قويۇلدى.

جۇڭگو كوممۇنىستىك پاشلار ئىتتىپاقى كورلا شەھەرلىك 1 - قۇرۇلتىيى 1980 - يىل 5 - ئايناق 26 - كۈندىن 29 - كۈنگىچە ئۆتكۈزۈلدى. قۇرۇلتايغا 120 ۋەكىل قاتناشتى، 30 ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى. شەھەرلىك پارتكوم شۇجىسى جاڭ شىئۇڭ قۇرۇلتايغا قاتناشتى ۋە سۆز قىلدى. قۇرۇلتايدا جۇلىشىن كوممۇنىستىك پاشلار ئىتتىپاقى كورلا شەھەرلىك كومىتېتىنىڭ تەييارلىق كۆرۈش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى نامىدىن بەرگەن «خىزمەت دوكلاتى» ئاڭلاپ ئۆتۈلدى ۋە مۇزاكىرە قىلىندى،

شەھەردىكى كومۇنىستلىك ياشلار ئىتتىپاقى ئەزالىرىغا ۋە ھەر مىللەت ياشلىرىغا چىقىرىلغان «تەشەببۇسنا-مە» مۇزاكىرە قىلىندى ۋە ماقۇللاندى، كومۇنىستلىك ياشلار ئىتتىپاقى كورلا شەھەرلىك 1 - نۆۋەتلىك كومىتېتى سايلاپ چىقىلدى، 17 كومىتېت ئەزاسى، بىر شۇجى، بىر مۇئاۋىن شۇجى قويۇلدى.

جۈملىگو كومۇنىستلىك ياشلار ئىتتىپاقى كورلا شەھەرلىك 2 - قۇرۇلتىيى 1983 - يىل 4 - ئاينىڭ 25 - كۈنىدىن 28 - كۈنىگىچە ئۆتكۈزۈلدى. قۇرۇلتايغا 100 ۋەكىل قاتناشتى، 30 ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى. شەھەرلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى جالال جىمىن، ئوبلاستلىق ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ شۇجىسى نامجىل قۇرۇلتايغا قاتناشتى ۋە سۆز قىلدى. قۇرۇلتايدا جۇلىشىن شەھەرلىك 1 - نۆۋەتلىك ئىتتىپاق كومىتېتى نامىدىن بەرگەن «خىزمەت دوكلاتى» ئاڭلاپ ئۆتۈلدى ۋە مۇزاكىرە قىلىندى، قۇرۇلتايغا قاتناشقان بارلىق ۋەكىللەر شەھەردىكى كومۇنىستلىك ياشلار ئىتتىپاقى ئەزالىرى ۋە ھەر مىللەت ياشلىرىغا چىقارغان «تەشەببۇسنامە» ماقۇللاندى، كومۇنىستلىك ياشلار ئىتتىپاقى كورلا شەھەرلىك 2 - نۆۋەتلىك كومىتېتى سايلاپ چىقىلدى، 17 كومىتېت ئەزاسى، يەتتە دائىمىي كومىتېت ئەزاسى، بىر شۇجى، بىر مۇئاۋىن شۇجى قويۇلدى.

جۈملىگو كومۇنىستلىك ياشلار ئىتتىپاقى كورلا شەھەرلىك 3 - قۇرۇلتىيى 1986 - يىل 8 - ئاينىڭ 28 - كۈنىدىن 30 - كۈنىگىچە ئۆتكۈزۈلدى. قۇرۇلتايغا 147 ۋەكىل قاتناشتى، 50 ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى. شەھەرلىك پارتكوم شۇجىسى جالال شېۋىنىڭ قۇرۇلتايغا قاتناشتى ۋە سۆز قىلدى. قۇرۇلتايدا دوڭرومچي (ئايال) كومۇنىستلىك ياشلار ئىتتىپاقى كورلا شەھەرلىك 2 - نۆۋەتلىك كومىتېتى نامىدىن بەرگەن «خىزمەت دوكلاتى» ئاڭلاپ ئۆتۈلدى ۋە مۇزاكىرە قىلىندى ھەم مۇناسىپ قارار ماقۇللاندى. شەھەردىكى ئىتتىپاق ئەزالىرى ۋە ياشلارغا چىقىرىلغان «تەشەببۇسنامە» ماقۇللاندى، كومۇنىستلىك ياشلار ئىتتىپاقى كورلا شەھەرلىك 3 - نۆۋەتلىك كومىتېتى سايلاپ چىقىلدى، 19 كومىتېت ئەزاسى، بەش دائىمىي كومىتېت ئەزاسى، ئىككى مۇئاۋىن شۇجى قويۇلدى.

جۈملىگو كومۇنىستلىك ياشلار ئىتتىپاقى كورلا شەھەرلىك 4 - قۇرۇلتىيى 1989 - يىل 10 - ئاينىڭ 30 - كۈنىدىن 11 - ئاينىڭ 2 - كۈنىگىچە شەھەرلىك مېھمانخانىدا ئۆتكۈزۈلدى. قۇرۇلتايغا 140 ۋەكىل قاتناشتى، 30 ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى. ج ك پ كورلا شەھەرلىك كومىتېتىنىڭ شۇجىسى جالال شېۋىنىڭ قۇرۇلتايغا قاتناشتى ۋە سۆز قىلدى. قۇرۇلتايدا دوڭرومچي (ئايال) بەرگەن «پارتىيىنىڭ ئاساسىي لۈشىيەندە چىلىق تۈرۈپ، كورلا شەھىرىنى گۈللەندۈرۈش يولىدا جاپالىق چىداپ كۈرەش قىلىپ، ئىختىساس ئىگىلىرىدىن بولۇش ئۈچۈن تۆھپە قوشايلى» دېگەن تېمىدىكى دوكلات ئاڭلاپ ئۆتۈلدى، كومۇنىستلىك ياشلار ئىتتىپاقى كورلا شەھەرلىك 4 - نۆۋەتلىك كومىتېتى سايلاپ چىقىلدى، 17 كومىتېت ئەزاسى، بەش دائىمىي كومىتېت ئەزاسى، بىر دائىملىق شۇجى، بىر مۇئاۋىن شۇجى قويۇلدى.

3. ئاساسلىق خىزمەتلەر ۋە پائالىيەتلەر

ياشلار خىزمىتى پارتكومنىڭ مەركىزىي خىزمىتىنى چۆرىدىگەن ھالدا قانات يايدۇرۇلدى 1953 - يىلدىن 1954 - يىلغىچە ياشلار يەر ئىسلاھاتى ھەرىكىتى ۋە ھەمكارلىشىش - كوپېراتسىيىلەشمە ھەرىكىتىگە قاتنىشىشقا سەپەرۋەر قىلىندى.

1955 - يىل 10 - ئايدا ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتى «يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش كوپېراتىپ-لىرىنى قۇرۇش داۋامىدا ئىتتىپاق تەشكىلاتىنى كېڭەيتىش توغرىسىدا بىر قانچە پىكىر» نى تارقىتىپ، ھەر بىر كوپېراتىپتا ئۈچتىن يەتتىگىچە ئىتتىپاق ئەزاسىدىن خىزمەت گۇرۇپپىسى تەشكىللەش ئارقىلىق

يېزا ئىگىلىك كوپېراتىپلىرىنى مۇستەھكەملەش يولىدا خىزمەت ئىشلەشنى تەلەپ قىلدى.

1956 ـ يىلى بىر قارار تەشۋىقاتچىلارنى تەربىيىلەش كۇرسى ئېچىلدى، تەربىيىلەنگەن 300 نەچچە تەشۋىقاتچى كەنتلەرگە بۆلۈنۈپ، كوپېراتىپلارنى ھۆددىگە ئېلىپ، ئىتتىپاق مەركىزىي كومىتېتىنىڭ «جۇڭگو ياشلىرىنىڭ 1956 ـ يىلدىن 1957 ـ يىلغىچە مەملىكەتلىك يېزا ئىگىلىكى تەرەققىياتىنىڭ ئاساسىي مەزمۇنىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش يولىدا كۇرەش قىلىش پروگراممىسى» (لايىھە) نى تەشۋىق قىلدى؛ يېزا ياشلىرى ئارىسىدا مۇنەۋۋەر ياش كوپېراتىپ ئەزاسى بولۇش پائالىيىتىنى قانات يايدۇردى. يىل ئاخىرىدا مۇنەۋۋەر ياش كوپېراتىپ ئەزالىرىنى ئەدىرلەش يىغىنى ئۆتكۈزۈلۈپ، باشلامچىلىق بىلەن تىرىشىپ ئەمگەك قىلغان، ئۈزلۈكسىز رېكورت ياراتقان، ئومۇمنىڭ مال ـ مۈلكىنى ئاسرىغان، باتۇرلۇق بىلەن قىيىنچىلىقنى يەڭگەن بىر تۈركۈم ياش دېھقان تەقدىرلەندى.

1974 ـ يىلدىن 1977 ـ يىلغىچە ئىتتىپاق ئەزالىرى، ياشلار لىن بياۋنى، كۈڭزىنى تەنقىد قىلىش ھەرىكىتىگە ۋە جياڭ چىاڭ پارتىيىگە قارشى گۇرۇھىنى تەنقىد قىلىش ھەرىكىتىگە قاتنىشىشقا سەپەرۋەر قىلىنىدى.

1980 ـ يىلدىن 1983 ـ يىلغىچە ناھىيىلىك، شەھەرلىك ئىتتىپاق كومىتېتلىرى پارتىيىنىڭ مەركىزىي خىزمىتىگە زىچ ماسلاشتۇرۇپ، ساھەلەرنىڭ ئالاھىدىلىكىگە بىرلەشتۈرۈپ، «يېڭى ئۇزۇن سەپەر زەربىدارلىرىدىن بولۇش» پائالىيىتىنى كەڭ قانات يايدۇردى. دېھقانچىلىق گۈڭشىلىرىدىكى ئىتتىپاق تەشكىلاتلىرى ھەرخىل ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيىتى تۇزۇملىرىنىڭ تەمەلىيلەشتۈرۈلۈشىنى چۇرىدە. گەن ھالدا كۆچەت تىكىپ ئورمان بەرپا قىلىش، ئوغۇت توپلاش ماھىرلىرىنىڭ مۇسابىقە پائالىيىتىنى قانات يايدۇردى؛ مالىيە ـ سودا، مائارىپ سېپىدىكى ئىتتىپاق تەشكىلاتلىرى مەدەنىيەتلىك تىجارەت قىلىش ۋە ئەخلاقىي، ئەقلىي، جىسمانىي جەھەتلەردىن ئومۇميۈزلۈك يېتىلگەن ئىختىساس ئىگىلىرىنى يېتىشتۈرۈشىنى مەزمۇن قىلغان ھالدا ئىلا سۈپەتلىك مۇلازىمەت قىلىش مۇسابىقىسى ۋە لېي فېڭدىن ئۆگىنىپ، ئۆچەتە ياخشى بولۇش (سالامەتلىكتە ياخشى، ئوقۇشتا ياخشى، خىزمەتتە ياخشى بولۇش) پائالىيىتىنى قانات يايدۇردى. ناھىيىدە 34 ئىلغار ئىتتىپاق ياچېيكىسى، 12 مۇنەۋۋەر ئىتتىپاق كادىرى، 413 يېڭى ئۇزۇن سەپەر زەربىدارى بارلىققا كەلدى.

1986 ـ يىلى شەھەرلىك ئىتتىپاق كومىتېتى مەركىزىي خىزمەتكە ماسلاشتۇرۇپ، مۇنەۋۋەر ياشلار سىمپىنا گۈرۈپپىسى مۇسابىقىسى، مەدەنىيەتلىك تىجارەت قىلىش كۆچمە قىزىل بايرىقى، ئەلا ياخشى ئىتتىپاق ياچېيكىسى بولۇش مۇسابىقىسى قاتارلىق مۇسابىقە پائالىيەتلىرىنى قانات يايدۇردى.

1987 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە ج ك پ كورلا شەھەرلىك كومىتېتى تەستىقلاپ تارقاتقان شەھەرلىك ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ «يېزىلاردا ياشلارنى ئەملىي قوللىنىلىدىغان تېخنىكا جەھەتتىن تەربىيىلەش خىزمىتىنى قانات يايدۇرۇش توغرىسىدىكى ئورۇنلاشتۇرۇش پىكرى» ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، شەھەرلىك تەربىيىلەشكە رەھبەرلىك قىلىش گۈرۈپپىسى قۇرۇلدى. شەھەرلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى ئىدارىسى قاتارلىق توققۇز ئورۇن بىلەن شەھەر يېزىلىرىدىكى ياشلارنى ئەملىي قوللىنىلىدىغان تېخنىكا جەھەتتىن تەربىيىلەش ۋەزىپىسى بويىچە مەسئۇلىيەتنامە ئىمزالاندى. «ياشلار ئائىلىسى» ئاساسىي سورۇن قىلىنىپ، ئائىلە ئېلېكتر سايمانلىرى، دېھقانچىلىق تېخنىكىسى، باقمىچىلىق، كىسىم تىكىش، چارۋىچىلىق بىلىملەرى، مېۋىلىك دەرەخلەرنى ئۆستۈرۈش، توكچىلىق، بوغالتىرلىق قاتارلىق جەھەتلەردىن تەربىيىلەش بويىچە 297 قارار كۇرس ئېچىلىپ، جەمئىي 17 مىڭ 724 ئادەم تەربىيىلەندى. 1988ـ يىلدىن 1990ـ يىلغىچە ئىتتىپاق ئەزالىرى، ياشلار جەمئىيەتلىكى ئومۇمغا پايدىلىق ئەمگەكلەرگە قاتنىشىشقا ئۇيۇشتۇرۇلدى، 43 مىڭ 175 ياش ۋە ئۆسمۈر خالىسانە كۆچەت تىكىشكە قاتناشتى، 3302.4 مو يەرگە 978 مىڭ 500 تۈپ كۆچەت تىكىلدى.

ئىتتىپاق ئەزالىرى تەربىيىسى 1953 - يىل 5 - ئايدا بىر قارار ئىتتىپاق كادىرلىرى كۆرسى ئېچىلىپ، رايونلۇق ئىتتىپاق كومىتېتلىرىنىڭ قۇرۇلۇشىغا كادىر جەھەتتە تەييارلىق كۆرۈلدى.

1954 - يىلدىن 1956 - يىلغىچە پېنسىلاردىكى ئىتتىپاق ئەزالىرى، ياشلار ھۈكۈمەت ئاپپاق دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق تېخنىكىسى كۆرسىغا قاتنىشىشقا ئۈيۈشتۇرۇلدى، كۆرسانتلار ئومۇمىي ساۋات، تېخنىكا ۋە ئىشلەپچىقىرىش بىلىملىرىنى ئۆگەندى. ئالاقىدار نارماقلارنىڭ ئىككى قارار ساۋاتسىزلىقنى ئۆگىتىش كۆرسى ئېچىلىپ، 400 ساۋاتسىزنىڭ ساۋاتىنى چىقىرىشىغا يارەم بېرىلدى، ئىتتىپاق تەشكىلاتلىرى تەرتىپكە سېلىندى.

1957 - يىلدىن 1962 - يىلغىچە ياشلارغا سوتسىيالىزم ۋە ۋەتەنپەرۋەرلىك ھەققىدىكى تەربىيە كۈچەيتىلدى.

1963 - يىلى ناھىيىدىكى ياشلار ۋە ئۆسمۈرلەر ئارىسىدا لېنى فېكىرىنى ئۆگىنىش پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلدى. 1966 - يىلى بىر قارار كۆرس ئېچىلىپ، 58 ئىتتىپاق كادىرى تەربىيىلەندى.

1977 - يىلدىن 1978 - يىلغىچە ماركسىزم - لېنىنىزم، ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسى ھەققىدە تەربىيە بېرىش ئاساسىي مەزمۇن قىلىنغان ھالدا ناھىيىدە ئىتتىپاقنى تەرتىپكە سېلىش، ئىستىل تۈزىتىش ھەرىكىتى ئومۇميۈزلۈك قانات يايدۇرۇلدى.

1980 - يىلدىن 1983 - يىلغىچە ناھىيە، شەھەردە «لېنى فېكىرىنى ئۆگىنىپ، يېڭى ئىستىل تىكلەيلى» ، «بەش بولۇش، تۆت گۈزەل، ئۇچنى قىزغىن سۆيۈش» (مەدەنىيەتلىك بولۇش، ئەدەبلىك بولۇش، پاكىز بولۇش، تەرتىپلىك بولۇش، ئىخلاقلىق بولۇش؛ قەلبى گۈزەل بولۇش، سۆزى گۈزەل بولۇش، ھەرىكىتى گۈزەل بولۇش، مۇھىتى گۈزەل بولۇش؛ پارتىيىنى، ۋەتەننى، سوتسىيالىزمنى قىزغىن سۆيۈش) ، «جالاڭ خەيدى بىلەن ياشلىق باھارىنى سېلىشتۇرۇپ كۆرەي» ، «مەدەنىيەتلىك، ئەدەبلىك بولۇش ئېيى» قاتارلىق پائالىيەتلەر كەڭ قانات يايدۇرۇلدى. ناھىيە، شەھەردە «لېنى فېكىرىنى ئۆگىنىش» گۈرۈپپىسى، «باشقىلارغا يارەم بېرىشنى خۇشاللىق دەپ بىلىش» ئەترىتى، «مېھىر - شەپقەت يەتكۈزۈش» ئەترىتى، «ئالىملىرىنى مۇددىئا ئېلىپ تېرىلغۇغا يارەم بېرىش» گۈرۈپپىسىدىن 1090ى بارلىققا كەلدى، بۇنىڭ ئىچىدە شەھەردىكى «لېنى فېكىرىنى ئۆگىنىش» گۈرۈپپىسى 596؛ «پاسكىنىچىلىقنى تېزگىنلەش» پائالىيىتىگە قاتناشقان ياشلار ۋە ئۆسمۈرلەر 110 مىڭ ئادەم (قېتىم) گە يەتتى، 1163 تونىنا ئەخلەت تازىلاندى، 128 ئۆزەك تىندۇرۇلدى، 17 مىڭ ئادەم (قېتىم) دىن ئارتۇق ياخشى ئىش قىلىندى؛ كومۇنىستىك ئەخلاق - پەزىلەت تەربىيىسى قانات يايدۇرۇلۇپ، 184 يارەم - تەربىيە بېرىش گۈرۈپپىسى قۇرۇلۇپ، ئارقىدا قالغان، يولدىن ئازغان 404 ياش ۋە ئۆسمۈرگە يارەم ۋە تەربىيە بېرىلدى، بۇلاردىن 326 سىدە كۆرۈنەرلىك ئۆزگىرىش بولدى، 81ى ئىلغارلار قاتارىغا ئۆتتى.

1982 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە «مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى ئېيى» ، «ئۇچتە ئىلا بولۇش، بىردىن ئۆگىنىش» ، «مىللەتلەر دوستلۇقى» ۋە «تۆت بولۇش» (غايىلىك، ئىخلاقلىق، بىلىملىك ۋە ئىنتىزامچان بولۇش) تەربىيىسى قانات يايدۇرۇلدى؛ تۆت ئاساسىي پرىنسىپتا چىڭ تۇرۇش، بۇرژۇئاچە ئەركىنلەشتۈرۈشكە قارشى تۇرۇش تەربىيىسى ۋە تېنچ، ئىتتىپاق بولۇشنى قوغداش، مالىمانچىلىققا قارشى تۇرۇش تەربىيىسى قانات يايدۇرۇلدى؛ ئىتتىپاق ئەزالىرى، ياشلار ئېقىم مەسىلىلىرىنى ئۆگىنىش، ماركسىزملىق مىللەت نەزەرىيىسى ۋە پارتىيىنىڭ مىللىي سىياسىتىنى ئۆگىنىشكە ئۈيۈشتۇرۇلدى.

مەدەنىي كۆڭۈل ئېچىش، ئەنئەنىۋىي پائالىيەتلىرى ئومۇملاشتۇرۇلدى 1965-، 1966- يىللاردا ھەر دەرىجىلىك ئىتتىپاق تەشكىلاتلىرى يېزىلار ۋە ناھىيە بازىرىدا قۇرۇلغان 100 دىن ئارتۇق مەدەنىيەت ئۇيى (كۆلۈبى) نى بازا قىلىپ، ئىتتىپاق ئەزالىرى ۋە ياشلارنى شۇ چاغ، شۇ جايدىكى يېڭى ئادەم، يېڭى ئىش، يېڭى خىسلەتلەرنى تېما قىلىپ، ئامما يافتۇرىدىغان ئەدەبىيات - سەنئەت ئومۇرلىرىنى

ئۆزى تۇرۇپ، ئۆزى ئورۇنداشقا ئۈيۈشتۇردى. 1980 - يىلدىن 1983 - يىلغىچە شەھەرلىك ئىتتىپاق كومىتېتى ئالاقىدار تارماقلار بىلەن بىرلىكتە ئىنقىلابىي ناخشىلارنى ئېيتىش پائالىيىتىنى قانات يايدۇردى؛ جۈملىدىن مۇزىكانتلار جەمئىيىتى، مەدەنىيەت مىنىستىرلىكى، جۈملىدىن مەملىكەتلىك باش ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى، كومىۋنىستلىك ياشلار ئىتتىپاقى مەركىزىي كومىتېتى، مەركىزىي رادىئو ئىشلىرى ئىدارىسى بىرلىكتە تەۋسىيە قىلغان 12 ناخشىنى بېسىپ تارقاتتى، ئىككى قېتىم ناخشا ئېيتىش مۇسابىقىسى ئۇيۇشتۇردى.

1986 - يىلى «تۇرنا بالىلىرى پەرۋاز قىلمافتا» ناملىق يېڭىك ئالبېتكا مۇسابىقىسى، ئۆسمۈرلەر ۋە بالىلارنىڭ رادىئو گېزىتخانىكا مۇسابىقىسى، ۋاسكېتبول مۇسابىقىسى، ۋېلسىپىت مۇسابىقىسى ۋە قىشلىق ئۆزۈنغا يۈگۈرۈش مۇسابىقىسى ئۈيۈشتۇرۇلدى.

1987 - يىلى 18 ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپتىكى 25 ماھىر قاتناشقان «چۆچەك شاھى» مۇسابىقىسى، ياشلارنىڭ تېپىشماق تېپىش كېچىلىكى، ئارمىيە قۇرۇلغانلىقىنىڭ 60 يىللىقىنى تەبرىكلەش بىرلەشمە كۆڭۈل ئېچىش كېچىلىكى ئۇتكۈزۈلدى.

1988 - يىلى خەتتاتلىق، گۈزەل سەنئەت، فوتو سۈرەت، نۇتۇق سۆزلەش، مۇزىكىلىق دىكلاماتسىيە، ياشلار رېتىملىق گىمناستىكىسى، ئوتتۇرا ياشلىغلار ۋە ياشانغانلار دېسكوسى، ناخشا ئېيتىش مۇسابىقىسىدىن ئىبارەت سەككىز تۈرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان «نەشپۈتلۈك باھارى» سەنئەت ھەپتىلىكى پائالىيىتى ئۇتكۈزۈلدى، بۇ پائالىيەتكە 49 ئورۇن، 2764 ئادەم قاتناشتى، كۆرەرمەنلەر 24 مىڭ 500 دىن ئاشتى. بۇنىڭدىن باشقا، «باھارنى كۆتۈۋېلىش» ياشلار بىرلەشمە كۆڭۈل ئېچىش كېچىلىكى، كورلا رايونى بويىچە 2 - نۆۋەتلىك ناخشا ئېيتىش مۇسابىقىسى، جۈملىدىن شاھمات مۇسابىقىسى ئۇتكۈزۈلدى؛ ئالاقىدار تارماقلار بىلەن بىرلىكتە ياشلار رېتىملىق گىمناستىكىسى بويىچە ئىككى قارار تەربىيىلەش كۇرسى ئۇتكۈزۈلۈپ، 250 نەچچە تاياڭ تەربىيىلەندى؛ ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ ياشلار رېتىملىق گىمناستىكىسى مۇسابىقىسى ۋە ياشلار گۈزەللىك گىمناستىكىسى كۇرسى ئۇتكۈزۈلدى.

1989 - ، 1990 - يىللاردا ياشلار بىرلەشمە كۆڭۈل ئېچىش كېچىلىكى، چوڭ تېپىشقى «ياشلىق مەشئىلى» كۇچ ئۇلاپ يۈگۈرۈش مۇسابىقىسى ئۇتكۈزۈلدى؛ ھەر دەرىجىلىك ئىتتىپاق تەشكىلاتلىرى يەنە بايرام، دەم ئېلىش كۈنلىرىدىن پايدىلىنىپ، ياشلارنى سەيلىگە چىقىش، ئويۇن قويۇش ۋە تەتەربىيە مۇسابىقىلىرىنى قانات يايدۇرۇشقا ئۈيۈشتۇردى.

پىئونېرلار ئەترىتى خىزمىتى ناھىيە، شەھەرلىك ئىتتىپاق كومىتېتلىرى ج ك پ كورلا ناھىيىلىك، شەھەرلىك كومىتېتلىرىنىڭ ھاۋالىسى بىلەن ناھىيە، شەھەرلىك پىئونېرلار ئەترىتى خىزمەتچىگە رەھبەرلىك قىلدى.

1953-يىلى كورلا ناھىيىسىدە جۈملىدىن ئۆسمۈرلەر-بالىلار ئەترىتى قۇرۇلۇشقا باشلىدى. 1955-يىلىنىڭ بېشىدا ئالتە مۇكەممەل باشلانغۇچ مەكتەپتە ئۆسمۈر - بالىلار ئەترىتى تەشكىلاتى قۇرۇلدى، 271 ئۆسمۈر - بالا ئەترەتكە كىردى، ئۇلارغا يەتتە پېتەكچى قويۇلدى. شۇ يىلى «ياشلار ئىتتىپاقى كورلا ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ 1955 - يىلدىكى مەكتەپلەرنىڭ سىياسىي تەربىيىسى ۋە جۈملىدىن ئۆسمۈر - بالىلار ئەترىتى تەشكىلاتىنى مۇستەھكەملەش، زورايتىش توغرىسىدىكى پىكرى» تارقىتىلدى، شۇنىڭدىن كېيىن، ناھىيىدىكى جۈملىدىن ئۆسمۈر - بالىلار ئەترىتى تەشكىلاتى تېز سۈرئەتتە زورايدى. يىل ئاخىرىدا ناھىيىدىكى 22 مۇكەممەل باشلانغۇچ مەكتەپتىن 20 سىدە جۈملىدىن ئۆسمۈر - بالىلار ئەترىتى تەشكىلاتى قۇرۇلدى، ئەترەت ئەزاسى 1419 نا، پېتەكچى 23 كە يەتتى.

1956 - يىل 9 - ئايدا جۈملىدىن ئۆسمۈر - بالىلار ئەترىتىنىڭ نامى جۈملىدىن پىئونېرلار ئەترىتىگە ئۆزگەرتىلدى.

1960 - يىلى ناھىيىدىكى پىئونېر 2596 گە، يېتەكچى 70 كە يەتتى.

1965 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ «ئاپتونوم رايوندا مەمۇرىي كەنتنى بىرلىك قىلغان ھالدا ئۆسمۈر - بالىلار تەشكىلاتىنى قۇرۇشنى پەيدىنپەي يولغا قويۇش توغرىسىدىكى لايىھە»سى ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، يەتتە ياشتىن 12 ياشقىچە بولغان بالىلار ئارىسىدا كومسومولىستىك بالىلار ئۆمىكى، 12 ياشتىن 15 ياشقىچە بولغان ئۆسمۈرلەر ئارىسىدا كومسومولىزمچى ئۆسمۈرلەر ئۆمىكى قۇرۇلدى. ناھىيىدە مەمۇرىي كەنتنى بىرلىك قىلغان ھالدا 47 ئۆسمۈرلەر چوڭ كەنتتى، 209 ئۆسمۈر - بالىلار ئوتتۇرا كەنتنى قۇرۇلدى، ئۆسمۈرلەر ۋە بالىلار ئۆمەكلىرىنىڭ كەزاسى 5000 دىن ئاشتى.

1972 - يىلى پىئونېرلار كەنتىنىڭ ئورنىنى كىچىك قىزىل قوغدىغۇچىلار تەشكىلاتى ئىگىلىدى.

1978 - يىلى پىئونېرلار كەنتىنى تەشكىلاتى ئەسلىگە كەلدى.

1986 - يىلى شەھەردىكى پىئونېر 10 مىڭ 264 كە، يېتەكچى 380 گە يەتتى.

1990 - يىلى شەھەردىكى پىئونېر 11 مىڭ 916 گە يەتتى، بۇلارغا 159 يېتەكچى قويۇلدى.

مەكتەپلەردىكى ئىتتىپاق تەشكىلاتى ۋە پىئونېرلار يېتەكچىلىرى «ئەخلاقىي، ئەقلىي ۋە جىسمانىي جەھەت-لەردىن ئەتراپلىق ئۆستۇرۇش»تىن ئىبارەت تەلىم - تەربىيە فاكۇلتېتىنى ئىزچىللاشتۇرۇپ، پىئونېرلارنى دائىم جىسمانىي ۋە روھىي جەھەتلەردىن ساغلام ئۆسۈپ يېتىلىشكە پايدىلىق بولغان پائالىيەتلەرنى قانات يايدۇرۇشقا ئۈيۇشتۇردى. ئۆسمۈرلەر ۋە بالىلارغا ۋەتەننى، خەلقنى، ئىلىم - پەننى، ئەمگەكنى سۆيۈش، دۆلەتنىڭ مال - مۈلكىنى ئاسراش تەربىيىسى ئېلىپ بېرىلدى، ئاساسىي ئەترەت يىغىنى قانات يايدۇرۇل-دى، دەرستىن سىرتقى ئۆگىنىش گۇرۇپپىسى، گېزىت ئوقۇش گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، «كىچىك بەش يىللىق پىلان»، «كىچىك زاۋۇت»، «كىچىك بانكا»، «لېنى فېڭدىن ئۆگىنىپ، رەئىس ماۋزېدۇڭنىڭ ياخشى ئوقۇغۇچىسى بولۇش»، دالا يۇرۇشى مۇسابىقىسى، «مۇنەۋۋەر پىئونېر بولۇشقا تىرىشىش»، «ھەممەيلەن يېڭى خىلەت قىزىل گۈلىنى ناقاش»، «ئۆسمۈرلەر پەن - تېخنىكا يازلىق لاگېرى»، «ۋەتەنىمىزنىڭ تەبىئەت مۇھىتى» ماۋزۇ قويۇل قىلىش پائالىيىتى، لەگلەك ئۆچۈرۈش مۇسابىقىسى، ئارغامچا تارتىش مۇسابىقىسى، دالا تەكشۈرۈشى، «جۇڭخۇانى گۈللەندۈرۈش» كىتاب، گېزىت ئوقۇش پائالىيىتى، «كىچىك نىشان» مۇسابىقىسى، «تىرىشچان - ماھىر كىچىك ئەترەت» دوستلۇق مۇسابىقىسى، «قىزىل گالىستۇك بولى»، «قىزىل گالىستوك تازىلىق كوچىسى»، «قىزىل ئارمىيىنىڭ پىشقەدەم جەڭچىسى بوۋىمىزنى ئەسلەيلى ھەققىدە سۆزلەپ بېرىشكە تەكلىپ قىلىمىز» قاتارلىق پائالىيەتلەر قانات يايدۇرۇلدى.

§ 5. كورلا شەھىرى (ناھىيىسى) دىكى ئايالىلار بىرلەشمىسى تەشكىلاتلىرى

1. ئاپپاراتلار

1951 - يىلى كورلا ناھىيىلىك دېموكراتىك ئايالىلار بىرلەشمىسىگە تەييارلىق كۆرۈش ھەيئىتى قۇرۇلدى. 1953 - يىل 8 - ئايدا كورلا ناھىيىلىك تۇنجى ئۆۋەتلىك ئايالىلار قۇرۇلتېيىدا ناھىيىلىك دېموكراتىك ئايالىلار بىرلەشمىسى سايلاپ چىقىلدى. 1956 - يىلى ناھىيىلىك دېموكراتىك ئايالىلار بىرلەشمىسىنىڭ نامى ناھىيىلىك ئايالىلار بىرلەشمىسىگە ئۆزگەرتىلدى، بىرلەشمىگە بىر مۇدىر، بىر مۇئاۋىن مۇدىر، بىر تەشكىلات ھەيئىتى، بىر تەشۋىقات ھەيئىتى، بىر پاراۋانلىق ھەيئىتى قويۇلدى.

1980 ـ يىل 3 ـ ئايدا كورلا شەھەرلىك ئايالار بىرلەشمىسى قۇرۇلدى، بىرلەشمىنىڭ ئورنى شەرقىي «خەلق» يولدىكى شەھەرلىك پارتكوم بىناسىدا بولدى. 1984 ـ يىلى ناھىيىلىك ئايالار بىرلەشمىسى شەھەرلىك ئايالار بىرلەشمىسىگە قوشۇۋېتىلدى. 1990 ـ يىلى شەھەرلىك ئايالار بىرلەشمىسىگە بىر مۇدىر، بىر مۇئاۋىن مۇدىر، تۆت بۆلۈم ئەزاسى، ئىككى ئىش بېجىرگۈچى قويۇلدى.

1952 ـ يىل 2 ـ ئايدىن 1953 ـ يىل 3 ـ ئايغىچە كورلا ناھىيىسىدىكى ھەرقايسى رايونلاردا دېموكراتىك ئايالار بىرلەشمىلىرى كەينى ـ كەينىدىن قۇرۇلدى. 60 ـ يىللارنىڭ بېشىدا ناھىيە تەۋەسىدىكى بازار، گۈڭشېلاردا ئايالار بىرلەشمىسى قۇرۇلدى، چوڭ ئىتتىپاقلاردە ئايالار قۇرۇلتىيى تەسىس قىلىندى. 1990 ـ يىلى شەھەردىكى يېزىلىق ئايالار بىرلەشمىسى ئونغا، ئاساسىي قاتلام ئايالار قۇرۇلتىيى 54 كە يەتتى، بەش ئىش باشقارمىسىنىڭ ھەر بىرىگە ئايالار بىرلەشمىسى كادىرى قويۇلدى.

2. ئايالار قۇرۇلتايلىرى

كورلا ناھىيىلىك 1 ـ نۆۋەتلىك ئايالار قۇرۇلتىيى 1953 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنىدىن 13 ـ كۈنىگىچە 1 ـ رايوندا ئۆتكۈزۈلدى، قۇرۇلتايغا 51 ۋەكىل قاتناشتى. ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسى جاڭ كېشۇن قۇرۇلتايغا قاتناشتى ۋە سۆز قىلدى. قۇرۇلتايدا ناھىيىلىك ئايالار بىرلەشمىسىنىڭ مۇدىرى ئالتۇنخان بەرگەن «يېقىنقى تۆت يىلدىن بۇيانقى ئايالار ھەرىكىتى خىزمىتى توغرىسىدىكى خۇلاسە دوكلات» ئاڭلاپ ئۆتۈلدى، توققۇز نەپەر ھەيئەت ئەزاسىدىن تەركىب تاپقان 1 ـ نۆۋەتلىك ئىجرائىيە ھەيئىتى سايلاپ چىقىلدى.

كورلا ناھىيىلىك 2 ـ نۆۋەتلىك ئايالار قۇرۇلتىيى 1955 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنىدىن 10 ـ كۈنىگىچە 1 ـ رايوندا ئۆتكۈزۈلدى، قۇرۇلتايغا 64 ۋەكىل قاتناشتى. ناھىيىلىك پارتكوم ئەزاسى، مۇئاۋىن ھاكىم جاڭ شېۋېي قۇرۇلتايغا قاتناشتى ۋە سۆز قىلدى. قۇرۇلتايدا ناھىيىلىك ئايالار بىرلەشمىسىنىڭ مۇدىرى ئالتۇنخان بەرگەن «1955 ـ يىللىق خىزمەت يۈنىلىشى ۋە ۋەزىپىلىرى» سەرلەۋھىلىك دوكلات ئاڭلاپ ئۆتۈلدى، 2 ـ نۆۋەتلىك ئىجرائىيە ھەيئىتى سايلاپ چىقىلدى.

كورلا ناھىيىلىك 3ـنۆۋەتلىك ئايالار قۇرۇلتىيى 1963ـيىل 7ـئاينىڭ 29ـ، 30ـكۈنلىرى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى مېھمانخانىسىدا ئۆتكۈزۈلدى، قۇرۇلتايغا 70 ۋەكىل قاتناشتى. ئايالار بىرلەشمىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى زىلەيخان خىزمەت دوكلاتى بەردى. قۇرۇلتايدا 3ـنۆۋەتلىك ئىجرائىيە ھەيئىتى سايلاپ چىقىلدى.

كورلا ناھىيىلىك 4 ـ نۆۋەتلىك ئايالار قۇرۇلتىيى 1966 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنىدىن 10 ـ كۈنىگىچە ناھىيىلىك مېھمانخانىدا ئۆتكۈزۈلدى، قۇرۇلتايغا 79 ۋەكىل قاتناشتى. ئايالار بىرلەشمىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى زىلەيخان خىزمەت دوكلاتى بەردى. قۇرۇلتايدا 4 ـ نۆۋەتلىك ئىجرائىيە ھەيئىتى سايلاپ چىقىلدى.

كورلا ناھىيىلىك 5 ـ نۆۋەتلىك ئايالار قۇرۇلتىيى 1973 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنىدىن 3 ـ كۈنىگىچە ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى زالىدا ئۆتكۈزۈلدى، ئايالار بىرلەشمىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى ھەمىدەم گايىت خىزمەت دوكلاتى بەردى. قۇرۇلتايدا 5 ـ نۆۋەتلىك ئىجرائىيە ھەيئىتى سايلاپ چىقىلدى.

كورلا ناھىيىلىك 6 ـ نۆۋەتلىك ئايالار قۇرۇلتىيى 1983 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنىدىن 4 ـ كۈنىگىچە ئۆتكۈزۈلدى، قۇرۇلتايغا 120 ۋەكىل قاتناشتى. ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسى لىۋېيىڭ قۇرۇلتايغا قاتناشتى ۋە سۆز قىلدى. ئايالار بىرلەشمىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى مايۇشيالك «ھەر مىللەت

ئايالار ئىتتىپاقلىشىپ، ئىككى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىغا تۆھپە قوشايلى» سەرلەۋھىلىك خىزمەت دوكلاتى بەردى. قۇرۇلتايدا 6 - نۆۋەتلىك ئىجرائىيە ھەيئىتى سايلاپ چىقىلدى.

كورلا شەھەرلىك 1 - نۆۋەتلىك ئايالار قۇرۇلتىيى 1983-يىل 6-ئاينىڭ 6-كۈنىدىن 8-كۈنگىچە «نەشپۈتزار» مېھمانخانىسىدا ئۆتكۈزۈلدى، قۇرۇلتايغا 101 ۋەكىل قاتناشتى. شەھەرلىك پارتكومىنىڭ شۇجىسى جالال شىشۈك، مۇئاۋىن شۇجىسى جالال جىمسن قۇرۇلتايغا قاتناشتى ۋە سۆز قىلدى. ئايالار بىرلەشمىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بى جۇڭخۇا «ھەرسىللەت ئايالىرىنى ئىتتىپاقلاشتۇرۇپ، 12-- قۇرۇلتاي كۆرسەتكەن يۈنىلىش بويىچە باتۇرانە ئالغا باسايلى» سەرلەۋھىلىك خىزمەت دوكلاتى بەردى. قۇرۇلتايدا شەھەرلىك ئايالار بىرلەشمىسىنىڭ 1 - نۆۋەتلىك ئىجرائىيە ھەيئىتى سايلاپ چىقىلدى.

كورلا شەھەرلىك 2 - نۆۋەتلىك ئايالار قۇرۇلتىيى 1988 - يىل 3 - ئاينىڭ 3 - كۈنىدىن 5 - كۈنگىچە شەھەرلىك كادىرلار مېھمانخانىسىدا ئۆتكۈزۈلدى، قۇرۇلتايغا 150 ۋەكىل قاتناشتى. شەھەرلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى لى لىنتاك، شەھەرلىك پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى جۇلىشىن قۇرۇلتايغا قاتناشتى ۋە سۆز قىلدى. ئايالار بىرلەشمىسىنىڭ مۇدىرى گۈلخان سابىر «13-قۇ-رۇلتاي روھىنىڭ يېتەكچىلىكىدە، ئايالار خىزمىتىدە تىرىشىپ يېڭى ۋەزىيەت يارىتايلى» سەرلەۋھىلىك خىزمەت دوكلاتى بەردى. قۇرۇلتايدا شەھەرلىك ئايالار بىرلەشمىسىنىڭ 2 - نۆۋەتلىك ئىجرائىيە ھەيئىتى سايلاپ چىقىلدى.

3. ئايالار بىرلەشمىسى خىزمىتى

«جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ نىكاھ قانۇنى» نەشرىگە قىلىندى ۋە ئىزچىللاشتۇرۇلدى

دۆلىتىمىز يېڭى قۇرۇلغان مەزگىلدە جەمئىيەتتە ئەرلەرنى ئەزىزلەپ، ئايالارنى خارلاش، نىكاھ ئىشلىرىغا چات كىرىۋېلىش، نىكاھ سودىسى قىلىش قاتارلىق ناچار ئادەتلەر مەۋجۇت ئىدى. ئۇيغۇر ئائىلىلەردە ئەر ئايالىنى كۆزگە ئىلمايتتى، ھەدىسلا خوتۇنىنى «ئۈچ تالاق» قىلىپ، ئۆيدىن قوغلاپ چىقىراتتى. ناھىيىلىك ئايالار بىرلەشمىسى يەر ئىسلاھاتى ھەرىكىتىگە بىرلەشتۇرۇپ، «نىكاھ قانۇنى»نى ئاكتىپلىق بىلەن تەشۋىق قىلىپ ۋە ئىزچىللاشتۇرۇپ، نىكاھ ئىشلىرىغا چات كىرىۋېلىشقا، نىكاھ سودىسى قىلىشقا، ئەرلەرنى قەدىرلەپ، ئايالارنى پەس كۆرۈشكە قارشى تۇردى. 1953-يىلدىن 1964-- يىلغىچە ئائىلە نىكاھ مەسلىسىدىن 378 نى بىر تەرەپ قىلدى، ئەدلىيە تارماقلىرىغا ماسلىشىپ، «نىكاھ قانۇنى» غا خىلاپلىق قىلىنغان بىر قىسىم تېپىك ئەنزىلەرنى قانۇن بويىچە بىر تەرەپ قىلدى. 1956-يىلى نىكاھ ئىشلىرىغا چات كىرىۋېلىنغان تويدىن بىرنى بىكار قىلدى.

1958 - يىلى ناھىيىلىك ئايالار بىرلەشمىسى جەمئىيەتنى ھەر تەرەپلىمە تۈزەشكە پائال قاتنىشىپ، ئايالار ۋە بالىلارنى كەمسىتىش، خارلاش ۋە ئۇلارغا زىيانكەشلىك قىلىش ۋەقەلىرىنى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىشقا مەخسۇس ئادەم قويدى، قىلمىشى ئېغىرلىرىغا ئەدلىيە تارماقلىرى بىلەن ماسلىشىپ قانۇن بويىچە جازا بەردى. 1962 - 1963 - يىللاردا نىكاھ ئىشلىرىغا چات كىرىۋېلىش، نىكاھ سودىسى قىلىش قاتارلىق قېتىمقا ئوخشاش كونا ئادەتلەر باش كۆتۈرۈپ قالدى، ناھىيىلىك ئايالار بىرلەشمىسى ئالاقىدار تارماقلار بىلەن ماسلىشىپ، تەشۋىقات - تەربىيىنى كەڭ قانات يايدۇردى، ئاممىغا تايىنىپ، «نىكاھ قانۇنى»نى ئىزچىللاشتۇرۇپ، يامان ئادەم، يامان ئىشلارغا زەربە بېرىپ، سوتسىيالىستىك ئەخلاق - پەزىلەتنى قوغدىدى.

1977 - يىلى ئايالارغا سوتسىيالىزم ئىدىيىسى ئارقىلىق نىكاھ بىلەن ئائىلىنىڭ مۇناسىۋىتىنى

ئوبدان بىر تەرەپ قىلىش ھەققىدە تەربىيە بېرىلدى، كېچىكىپ توي قىلىش، كېچىكىپ پەرزەنت كۆرۈش، ئاز پەرزەنت كۆرۈش، سۈپەتلىك پەرزەنت كۆرۈش زور كۈچ بىلەن تەشەببۇس قىلىندى. 80 ـ يىللاردا شىنجاڭ ئىچىدە ئىككى ئادەم ئاجرىتىلىپ، قانۇن جەھەتتە بىلىم ئاشۇرۇشقا ئەۋەتىلدى، ئۇلار لايىقەتلىك گۇۋاھنامىسىگە ئېرىشكەندىن كېيىن، ئەدلىيە تارمىقى بىلەن بىرلىكتە قانۇن مەسلىھەتچىسى گۇرۇپپىسى تەسىس قىلىپ، ئايالالارنى قانۇن جەھەتتىن مەسلىھەت بېرىش مۇلازىمىتى بىلەن تەمىن ئەتتى.

ئايالالارنىڭ ئىجتىمائىي ئورنى يۇقىرى كۆتۈرۈلدى ئازادلىقتىن ئىلگىرى ۋە ئازادلىقنىڭ دەسلىپىدە ئۇيغۇر ئايالىرى سىرتقا چىققاندا چۈمبەت تارتىپ چىقاتتى، چۈمبەت تارتماي كوچىغا چىققانلار ئاخۇنۇمنىڭ قامچا بىلەن جازالىشىغا ئۇچرايتتى. فېئودال ـ دىنىي كۈچلەرنىڭ ئاسارىتى تۈپەيلىدىن، ئايالالارنىڭ ئەرلەرگە ئوخشاش ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكىگە قاتنىشىشى ئەسلا مۇمكىن ئەمەس ئىدى، ئۇلار ئىقتىسادىي جەھەتتە بېقىنىدىلىق ئورنىنى ئۆزگەرتىشكە كىرىشىپ، ئايالالارنى ئازادلىققا چىقىرىدىغان ئىجتىمائىي شارائىتنى تۈپ ـ ئاساسىدىن ۋۇجۇتقا كەلتۈردى. يەر ئىسلاھاتى داۋامىدا ئايالالار ئەرلەرگە ئوخشاش يەرگە ئىگىدارچىلىق قىلىش ھوقۇقىغا ئېرىشتى. 1677 ئايال دېھقانلار جەمئىيىتى تەشكىلاتىغا ئەزا بولدى، 511 ئايال يەر ئىسلاھاتى ئاكتىپى بولۇپ باھالاندى.

1954 ـ، 1955 ـ يىللاردا ھەر دەرىجىلىك ئايالالار بىرلەشمىسى تەشكىلاتلىرىنىڭ تەشۋىق قىلىشى ۋە سەپەرۋەرلىككە كەلتۈرۈشى بىلەن ناھىيەدىكى 1826 ئايال ئائىلە بوسۇغىسىدىن چىقىپ، ئېتىز ئەمگىكىگە پائال قاتىلاندى. 1958 ـ يىلى ناھىيەدىكى ئومۇمىي ئايال ئەمگەك كۈچى 3899 بولۇپ، ئۇنىڭ 3766 سى ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكىگە بىۋاستە قاتناشتى. شۇنىڭدىن كېيىن بازار ـ بېزىلاردىكى ئايالالار ئومۇمىي ساۋات ئۆگىنىش، ئىلىم ـ پەن ئۆگىنىش، سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب ۋە قۇرۇلۇشقا پائال ئالىنىشقا ئىلھاملاندۇرۇلدى، ئايالالارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكىگە قاتنىشىش دائىرىسى ئۈزلۈكسىز كېڭەيدى، ئۇلار ئازادلىقنىڭ دەسلىپىدىكى قوشۇمچە ئەمگەك كۈچىدىن پەيدىنپەي يېزا ئىگىلىك ۋە سانائەت، قوشۇمچە كەسىپتە «دۇنياسىنىڭ تەڭ يېرىمى» بولۇپ قالدى.

1979ـيىلدىن 1990ـيىلغىچە شەھەردىكى ئايالالار ئارىسىدا «8 ـ مارت» قىزىل بايراقدارى ۋە «8ـمارت» قىزىل بايراقدار كوللېكتىپى بولۇش مۇسابىقىسى قانات يايدۇرۇلدى؛ «تۆت بولۇش»، «تۆت ئۆز» (ئۆزىنىڭ ئىززىتىنى ساقلاش، ئۆزىنى ئۆزى قەدىرلەش، ئۆزىنى ئۆزى ھۆرمەتلەش، ئۆزىنى قەدىرەت تاپقۇزۇش) ئاساسىي مەزمۇن قىلىنغان تەلىم ـ تەربىيە پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلدى؛ بېزىلاردا ھويلا-ئارام ئىگىلىكى ۋە «ئۆچنى ئۆگىنىش، ئۆچنى سېلىشتۇرۇش» (سىياسەت، ئومۇمىي ساۋات، ئىلىم-پەن ئۆگىنىش، نەتىجىنى، تۆھپىنى، ئىتتىپاقلىقنى سېلىشتۇرۇش) مۇسابىقىسى قانات يايدۇرۇلدى. بۇ پائالىيەتلەر ئارقىلىق ھەر ساھە، ھەرقايسى كەسىپلەردە «8 ـ مارت» قىزىل بايراقداردىن 421ى، «8ـمارت» قىزىل بايراقدار كوللېكتىپىدىن 66 سى باھالاپ چىقىلدى ھەمدە ئىلىم ـ پەنگە ئىشىنىپ، ئىلىم-پەننى قوللىنىپ، دادىللىق بىلەن بېگىلىق يارانقان بىر تۈركۈم ئايال ماھىرلار، قابىلىيەتلىك ئايالالار، ئايال كارخانىچىلار بارلىققا كەلدى.

بېگى جۈڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئايالالار سىياسىي جەھەتتە ئەرلەر بىلەن ئوخشاش باراۋەرلىك ھوقۇقىغا ئېرىشتى، دۆلەت ئورگانلىرى ۋە كارخانا، كەسىپى ئورۇنلاردىكى ئايال خادىملار ئۈزلۈكسىز كۆپەيدى، بىرمۇنچە ئايال يولداشلار رەھبەرلىك ئورنىدا ئىشلىدى.

1990 ـ يىلى شەھەردىكى رايون دەرىجىلىك ئايال كادىر 38 بولۇپ، رايون دەرىجىلىك كادىرلار ئومۇمىي سانىنىڭ 9.9 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ ناھىيە دەرىجىلىك ئايال كادىر ئۈچ بولۇپ، ناھىيە دەرىجىلىك كادىرلار ئومۇمىي سانىنىڭ 6.8 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. بىر قانچە ئۇۋەتلىك شەھەرلىك خەلق

قۇرۇلتىيى ۋەكىللىرى ئىچىدە ئايال ۋەكىللەر مۇۋاپىق نىسبەتتى ئىگىلەپ كەلدى. 1981 - يىلدىكى ئايال ۋەكىل 47 بولۇپ، ئومۇمىي ۋەكىلنىڭ 26.3 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ 1984 - يىلدىكى ئايال ۋەكىل 50 بولۇپ، ئومۇمىي ۋەكىلنىڭ 25 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ 1987 - يىلدىكى ئايال ۋەكىل 34 بولۇپ، ئومۇمىي ۋەكىلنىڭ 19 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ 1990 - يىلدىكى ئايال ۋەكىل 48 بولۇپ، ئومۇمىي ۋەكىلنىڭ 24 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

ئايالىلار، بالىلارنىڭ پاراۋانلىق، ساقلىق ساقلاش ئىشلىرى راۋاجلاندۇرۇلدى 1954 - يىلى ناھىيىدە يېڭىچە تۇغۇت قوبۇل قىلىش يولغا قويۇلدى. 1956 - يىلدىكى كوپېراتسىيىلەشتۈرۈش ھەرىكىتىدە ناھىيە بويىچە 19 پۇتۇن كۇنلۇك يەسلى، 88 ۋاقىتلىق يەسلى قۇرۇلدى، 893 بالا يەسلىگە كىردى، تەربىيىچى 130 نا يەتتى. 1958 - يىلى يەسلى 124 كە، يەسلىگە كىرگەن بالا 1765 كە يەتتى؛ بالىلار باغچىسى 73 كە، باغچىغا كىرگەن بالا 1988 گە يەتتى. 1974 - يىلى يېزىلاردا 177 يەسلى قۇرۇلدى، يەسلىگە كىرگەن بالا 2553 كە، تەربىيىچى - ئوقۇتقۇچى 283 كە يەتتى. 1983-يىلدىن كېيىنكى بالىلار باغچىسى يەتتە، تەربىيىچى - ئوقۇتقۇچى 150 بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە شەھەردىكى بالىلار باغچىسى ئۈچ، باغچىغا كىرگەن بالا 2503؛ يەسلى بەش، يەسلىگە كىرگەن بالا 350. 1985-يىلدىن 1990 - يىلغىچە 67 قارار ئائىلە تەربىيىسى ئۆگىنىش كۇرسى ئېچىلدى، ئائىلە باشلىقلىرىدىن 12 مىڭ 810 ئادەم (قېتىم) كۇرسقا قاتناشتى.

§ 6. كورلا شەھەرلىك ۋەتەنگە قايتقان جۇڭگو مۇھاجىرلىرى بىرلەشمىسى

1. ئاپپاراتلار

1985 - يىل 12 - ئايدا شەھەرلىك تۇنجى نۆۋەتلىك ۋەتەنگە قايتقان مۇھاجىرلار قۇرۇلتىيىدا شەھەرلىك مۇھاجىرلار بىرلەشمىسى قۇرۇلدى. 1990 - يىلغا كەلگەندە ئۈچ مەخسۇس كادىر سەپلەندى، بىر يۈرۈش ئادەم ئىككى ۋۇيسكا ئېسىپ، شەھەرلىك مۇھاجىرلار ئىشخانىسى بىلەن بىرلىكتە ئىشلىدى، كەسىپي جەھەتتە شەھەرلىك پارتكوم بىرلىكىپ بۆلۈمى بېتەكچىلىك قىلدى، ئىشخانا ئورنى شەھەرلىك پارتكوم بىناسىدا بولدى. 1986 - يىل 6 - ئايدىن 1987 - يىل 7 - ئايغىچە چارباغ، تېكىنچى، يېڭىشەھەر يېزىلىرىدا مۇھاجىرلار بىرلەشمىسىنىڭ ئۈچ يېزىلىق گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى.

1985 - يىل 12 - ئاينىڭ 27-، 28-كۈنلىرى شەھەرلىك تۇنجى نۆۋەتلىك ۋەتەنگە قايتقان مۇھاجىرلار قۇرۇلتىيى شەھەرلىك مېھمانخانىدا ئوتكۈزۈلدى. قۇرۇلتايغا 21 رەسمىي ۋەكىل قاتناشتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ۋەكىل 13، ئايال ۋەكىل تۆت؛ ئالاھىدە تەكلىپ قىلىنغان ۋەكىل 21. قۇرۇلتايغا بايىنغولىن ئوبلاستلىق مۇھاجىرلار بىرلەشمىسى، يېزا ئىگىلىك 2 - شىسى مۇھاجىرلار بىرلەشمىسى ھەم ئالاقىدار تارماقلارنىڭ رەھبەرلىرى قاتناشتى. قۇرۇلتايدا «مۇھاجىرلار خىزمىتى، مۇھاجىرلار بىرلەشمىسىگە تەييارلىق كۆرۈش خىزمەت ئەھۋالى توغرىسىدىكى دوكلات»، لياۋخۇينىڭ «مەملىكەتلىك مۇھاجىرلار خىزمىتى سۆھبەت يىغىنىدا سۆزلەنگەن سۆز» دېگەن يەتكۈزمە دوكلاتى، ئاپتونوم رايونلۇق مۇھاجىرلار ئىشخانىسىنىڭ «مەملىكەتلىك مۇھاجىرلار خىزمىتى سۆھبەت يىغىنىنىڭ روھىنى ئىزچىل ئىجرا قىلىش توغرىسىدىكى پىكىر» دېگەن يەتكۈزمە دوكلاتى ئاگلاپ ئۆتۈلدى ۋە مۇزاكىرە

قىلىندى؛ «كورلا شەھەرلىك مۇھاجىرلار بىرلەشمىسىنىڭ نىزامنامىسى» قارار چىقىلىپ ماقۇللاندى؛ شەھەرلىك مۇھاجىرلار بىرلەشمىسىنىڭ بىر رەئىسى، بىر مۇئاۋىن رەئىسى، بەش دائىمىي ئەزاسى، 11 ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى.

2. مۇھاجىرلار بىرلەشمىسىنىڭ خىزمىتى

1986 - 1987 - يىللاردا ئاپتونوم رايونلۇق مۇھاجىرلار بىرلەشمىسىنىڭ مۇھاجىرلار ئەھۋالىنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈشنى قانات يايدۇرۇش توغرىسىدىكى بىر تۇتاش ئورۇنلاشتۇرۇشنىغا ئاساسەن، شەھەرلىك مۇھاجىرلار بىرلەشمىسىنىڭ باشچىلىقىدا خىزمەت گۇرۇپپىسى تەشكىل قىلىنىپ، شەھەردىكى 120 نەچچە ئىدارە، كارخانا، كەسىپي ئورۇن، ئون يېزا، ئۇچ دېھقانچىلىق مەيدانىدىكى مۇھاجىرلار ئەھۋالىنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش قانات يايدۇرۇلدى. ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈشتىن ئىلىنغان مەلۇماتقا قارىغاندا، شەھەردە ۋەتەنگە قايتقان مۇھاجىر، مۇھاجىرلار ئائىلە تاۋابىئاتى، شياڭگاڭ، ئاۋمېن، تەيۋەنلىك قېرىنداشلارنىڭ ئۇرۇق - تۇغقىنى 152 ئائىلە، 760 كىشى ئىكەن (چەت ئەلدىكى ئۇرۇق - تۇغقىنى 1264 كىشى بولۇپ، 17 دۆلەت ۋە رايونغا تارقالغان)، بۇنىڭ ئىچىدە ۋەتەنگە قايتقان مۇھاجىر يەتتە ئائىلە، ئائىلە تاۋابىئاتى 34 كىشى، مۇھاجىرلار ئائىلە تاۋابىئاتى 116 ئائىلە، 600 كىشى، تەيۋەنلىك قېرىنداشلار ئائىلە تاۋابىئاتى 11 ئائىلە، 43 كىشى، شياڭگاڭ، ئاۋمېنلىق قېرىنداشلارنىڭ ئۇرۇق - تۇغقىنى 16 ئائىلە، 68 كىشى؛ خەنزۇلار 64 ئائىلە، 310 كىشى، ئۇيغۇرلار 72 ئائىلە 369 كىشى، ئۇزبېكلەر 12 ئائىلە 65 كىشى، رۇسلار بەش ئائىلە 20 كىشى؛ ئائىلىسى شەھەردە تۇرىدىغانلار 452 كىشى، يېزىدا تۇرىدىغانلار 308 كىشى؛ يۇقىرى دەرىجىلىك ئۇنۋان ئالغانلار ئىككى كىشى، ئوتتۇرا دەرىجىلىك ئۇنۋان ئالغانلار 20 كىشى، تۆۋەن دەرىجىلىك ئۇنۋان ئالغانلار 179 كىشى؛ ئۇستۇرۇلگەن تايانچ رەھبىرىي كادىر 16 كىشى ئىكەن.

شەھەرلىك مۇھاجىرلار بىرلەشمىسى قۇرۇلغاندىن تارتىپ 1990 - يىلغىچە 15 قېتىم دائىمىي كومىتېت ئەزالىرى يىغىنى، ئۇچ قېتىم كومىتېت ئەزالىرى يىغىنى، 40 قېتىم شەھەرگە قاراشلىق ئىدارە - جەمئىيەتلەر، يېزىلاردىكى ۋەتەنگە قايتقان مۇھاجىرلار، مۇھاجىرلار ئائىلە تاۋابىئاتلىرى، شياڭگاڭ، ئاۋمېن، تەيۋەنلىك قېرىنداشلار ئۇرۇق - تۇغقانلىرىنىڭ ئۇگىنىش كۇرسى، دوكلات يىغىنى، مۇھىمەت يىغىنى، تەقدىرلەش يىغىنى ئۇتكۇزۇلدى، بۇنىڭغا قېتىم سانى بويىچە 1000دىن ئارتۇق ئادەم قاتناشتى؛ 26 سان قىسقا خەۋەرلەر گېزىتى چىقىرىلدى. يۇقىرىقى پائالىيەتلەر ئارقىلىق مۇھاجىرلار ئىشلىرى تەشۋىق قىلىنىپ ۋە تۈرلۈك ئېقىم مەسلىلىرى، سىياسەتلەر ئۇگىنىلىپ، ۋەزىيەت تەرەققىياتى بېرىلدى، شۇنىڭ بىلەن ئۇچ خىل قېرىنداشلار پارتىيىنىڭ لۇشەن، فاڭچېن، سىياسەتلىرىنى توغرا چۈشىنىش، سوتسىيالىستىك ۋەتەننى گۈللەندۈرۈش ئىشەنچىسى چىڭىتىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولدى. شەھەرلىك مۇھاجىرلار بىرلەشمىسى مۇھاجىرلار ئائىلە تاۋابىئاتلىرى ئارىسىدىكى نامرات ئائىلىلەرنى يۆلەش يۈزىسىدىن بايىنغولىن ئوبلاستلىق مۇھاجىرلار ئىشخانىسى كادىرلىرىغا تەشەببۇسكارلىق بىلەن ماسلىشىپ، مۇھاجىرلار ئائىلە تاۋابىئاتلىرى بىر قەدەر مەركەزلەشكەن چارباغ، تېكىنچى، يېڭىشەھەر يېزىلىرىغا بېرىپ، ئون نەچچە قېتىم تەكشۈردى، قېتىم سانى بويىچە 80 ئائىلە، 300 كىشىنى زىيارەت قىلدى، ۋەتەنگە قايتقان مۇھاجىرلارغا ۋە مۇھاجىرلار ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا ئىشتا ئۇتۇق قازانغىلى بولمايدۇ دەيدىغان تايىنىۋېلىش ئىدىيىسىنى ئۇگىتىپ، ئۇز كۈچىگە تايىنىپ ئىش كۆرۈش، جاسارەت بىلەن ئىشلەش روھىنى تىكلەپ، بېيىش بولىغا مېڭىش ھەققىدە، ئىلھام ۋە تەربىيە بەردى. «ئىرادە جەھەتتىن يۆلەش»

نامراتلارنى يۆلەش خىزمىتىدە مۇھىم تۈرتكە قىلىندى. ئەمگەك ئىقتىدارىدىن ئايرىلغان ئاز سانلىقى ياشانغان، ئاجىز، مېيىپ ۋەتەنگە قايتقان مۇھاجىرلار، مۇھاجىرلار ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى ئارقىلىق زۆرۈر ئىقتىسادىي ياردەم بېرىلدى. يۇنىدىن باشقا، شەھەرلىك پارتكوم بىرلىكسەپ يۆلۈمى ۋە ئالاقىدار تارماقلار بىلەن ماسلىشىش ئارقىلىق ئوچ خىل قېرىنداشلاردىن ئالتە كىشىگە سىياسەت ئەمەلىيلەشتۈرۈپ بېرىلدى، ئۇلارنىڭ پەرزەنتلىرىدىن 20 كىشىگە يۇقىرى ئۆرلەپ ئوقۇش جەھەتتە ئېتىبار بېرىلدى، ئۇلارنىڭ پەرزەنتلىرىدىن 19 ى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇلدى، ئوچ ئائىلىدىكى 19 كىشى يېزا نوپۇسىدىن شەھەر نوپۇسىغا كۆچۈرۈلدى. ئەرزىيەت خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەشكە ئەھمىيەت بېرەلىسەپ، ۋەتەنگە قايتقان مۇھاجىرلار، مۇھاجىرلار ئائىلە تاۋابىئاتلىرى غەم - ئەندىشىدىن خالاس قىلىندى، 1986 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە 60 نەچچە پارچە خەت تاپشۇرۇۋېلىندى، ھال - ئەھۋال ئېيتىپ كەلگەنلەردىن 300 نەچچە ئادەم (قېتىم) كۈتۈۋېلىندى، ئۇلارنىڭ ئەرزى نەتىجىلىك بىر تەرەپ قىلىندى.

§ 7 . شىنجاڭ خەلقىنىڭ جاھانگىرلىككە قارشى بىرلەشمىسىنىڭ كورلا ناھىيىسىدىكى تەشكىلاتلىرى

مىنگونىڭ 24 - يىلى (1935 - يىلى)، 27 - يىلى (1938 - يىلى) ئۇرۇمچى ۋە قارا شەھەردە شىنجاڭ خەلقىنىڭ جاھانگىرلىككە قارشى بىرلەشمىسى ۋە جاھانگىرلىككە قارشى بىرلەشمىنىڭ 9 - شۆبىسى قۇرۇلدى. مىنگونىڭ 28 - يىلى (1939 - يىلى) 10 - ئايدا جاھانگىرلىككە قارشى بىرلەشمىنىڭ 9 - شۆبىسى كورلا بىۋاستە قاراشلىق گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ پائالىيەت ئورنى 5 - كوچىدىكى خەنزۇ-خۇيزۇ مەدەنىي ئاغارتىش ئۇيۇشمىسى (ھازىرقى جەنۇبىي «ئىتتىپاق» بولىدىكى مېتال بۇيۇملار ماگىزىنىنىڭ ئورنى) دا بولدى، ساۋېتچى گۇرۇپپا باشلىقى، ماجى(ئىلگىرى ھاكىم بولغان، خۇيزۇ)، لېۋشىياڭچېك (ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىڭ كاتىپى)، بەي يىنشياڭ (ناھىيىلىك پوچتا ئىدارىسىنىڭ باشلىقى)، لېۋجاۋرۇڭ (ناھىيىلىك ماارىپ بۆلۈمىنىڭ باشلىقى)، شېەن ۋېنخۇا (ناھىيىلىك ماارىپ بۆلۈمىنىڭ ئەزاسى)، جاۋدۇفاڭ (ھاكىم، مانجۇ)، فۇشىچۈن (ناھىيىلىك يەرلىك مەمۇلاتلار شىركىتىنىڭ دىرېكتورى، شىبە)، لى جېڭچى (ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىك ئىدارىسىنىڭ باشلىقى) قاتارلىق ئون نەچچە كىشى ئەزا بولدى. كېيىن يەنە جاھانگىرلىككە قارشى بىرلەشمىنىڭ ئۇيغۇر گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ ئەزالىرى ئىچىدە ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتىنىڭ باشلىقى قادىر قاتارلىق مەدەنىيەت-ماارىپ ساھەسىدىكى ئون نەچچە زات بار ئىدى. مىنگونىڭ 31 - يىلى (1942 - يىلى) دىن كېيىن، جاھانگىرلىككە قارشى باش بىرلەشمىنىڭ كۆپ قىسىم تايانچلىرى شېڭ شىسەي تەرىپىدىن قولغا ئېلىنىپ، تۈرمىگە تاشلاندى. مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) شىنجاڭ جاھانگىرلىككە قارشى بىرلەشمىنىڭ تارقىتىۋېتىلگەنلىكى جاكارلاندى، جاھانگىرلىككە قارشى بىرلەشمە 9 - شۆبىسىنىڭ كورلا بىۋاستە قاراشلىق گۇرۇپپىسىمۇ تارقىتىۋېتىلدى.

ياپون جاھانگىرلىكىگە قارشى تۈرۈش ھەققىدە تەشۋىقات ئېلىپ بېرىش، ئالدىنقى سەپكە ياردەم بېرىش جاھانگىرلىككە قارشى بىرلەشمە 9 - شۆبىسىنىڭ ئاساسلىق خىزمىتى بولدى. جاھانگىرلىككە قارشى بىرلەشمە 9 - شۆبىسىنىڭ كورلا بىۋاستە قاراشلىق گۇرۇپپىسى جاھانگىرلىككە قارشى بىرلەشمىنىڭ «تەشكىلىي نىزامنامىسى»نى ئىزچىللاشتۇرۇپ، ئەزالارنى ماركسىزم، لېنىنىزم ۋە «ئالتە يۇيۇك سىياسەت»نى ئۆگىنىشكە تەشكىللىدى؛ ئېقىم مەسىلىلىرىدىن دوكلات بېرىش يىغىنى ئوتكۈزۈپ، تام گېزىتى

چىقىرىپ، ھەجۋى رەسىم سىزىپ، كوچا ئويۇنى كۆرسىتىپ، ياپون جاھانگىرلىكىگە قارشى ۋەتەنپەرۋەر-لىك ناخشىلىرىنى ئېيتىپ، ياپون جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇش ئەسەبىيلىرىنى تەشۋىق قىلدى؛ ياپون جاھانگىرلىكىنىڭ جۇڭخۇا مىللەتلىرىگە قارىتا «ئۇچ ھەممىنى ئوگىتىش» (بۇلاپ ئوگىتىش، قىرىپ ئوگىتىش، كۆيدۈرۈپ ئوگىتىش) سىياسىتىنى يولغا قويغان چېكىدىن ئاشقان جىنايەتلىرىنى ئېچىپ ئاشكارىدى؛ جاھانگىرلىككە قارشى باش بىرلەشمىنىڭ چاقىرىقىغا ئاۋاز قوشۇپ، قىشلىق كېيىم-كېچەك ۋە پۇل ئىئانە قىلىش ھەرىكىتىنى قوزغاپ، مەخسۇس ئادەم تەشكىللەپ باي سودىگەرلەر، بايلارنىڭ ئائىلىسىگە ئەۋەتىپ، ئۇلارنى ئالدىنقى سەپتىكى ياپون جاھانگىرلىكىگە قارشى قوماندان - جەڭچىلەرگە قىشلىق كېيىم - كېچەك ئىئانە قىلىشقا دەۋەت قىلدى. جاھانگىرلىككە قارشى بىرلەشمە 9 - شۆبەسىنىڭ كورلا بېزىستە قارا‌شلىق گۈرۈپپىسى پۇل ئىئانە قىلىش ھەرىكىتىگە قاتنىشىش ئۈچۈن قارا شەھەرگە ئەۋەتكەن ۋەكىل پۇل ئىئانە قىلىش سەھنىسىگە چىقىپ، ئالتۇن، ئەق پۇل (ئۇلكە پۇلى)، قول سائەت، كېيىم - كېچەك، كالا، قوي قاتارلىق ئەرسىلەرنى ئىئانە قىلدى.

§ 8 . ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى

مىنگوناڭ 25 - يىلى (1936 - يىلى) كورلا ناھىيىلىك ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى (قىسقارتىلىپ «ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسى» دەپ ئاتالدى) قۇرۇلدى. ئۇيۇشما ئورنى بېكىمەھەللە كوچىسىدا بولدى. ئۇيۇشمىنىڭ تۇنجى نۆۋەتلىك رەئىسى كەنجى ئېلىيۇف بولدى، جاپپار، ئابدۇلھەق مەخسۇم، ھەسەنوف، كەنجى سۇپى، ياسىن باۋۇدۇن، ئابدۇرېھىم ئەيسا، غوپۇر بىلال، جامال، ئەزىم ئېزىز، مەھمەت دامولا قاتارلىق 20 نەچچە كىشى ئۇيۇشما ئەزاسى بولدى. ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىنىڭ قارىمىقىدا مەدەنىيەت - ماتارىپ، تەشۋىقات، مالىيە - بوغالتىرلىق قاتارلىق بۆلۈمچە - ئىشخانىلار تەسىس قىلىندى. شۇنىڭدىن كېيىن، ئابدۇلھەق مەخسۇم، مويدىن قاتارلىق كىشىلەر ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىنىڭ رەئىسى بولدى، بۇ ئاپپارات 1950 - يىلغىچە پائالىيىتىنى داۋاملاشتۇردى.

ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسى مىللىي ماتارىپنى راۋاجلاندۇرۇش فاڭجېنىغا ئاساسەن، ئۆشرە - زاكات، ۋەخپە قاتارلىقلاردىن كىرگەن كىرىمنى مەكتەپ ئېچىشقا ئىشلىتىپ، مىللىي مەدەنىيەت - ماتارىپ ئىشلىرى ۋە مىللىي پاراۋانلىق ئىشلىرىنى راۋاجلاندۇردى. ئۇيغۇر ئۇيۇشما قۇرۇلغاندىن كېيىنكى بەش يىل ئىچىدە ناھىيىدىكى دىنىي مەكتەپلەرنى پەيدىنپەي بېكىچە مەدەنىيەت - ماتارىپنى قوبۇل قىلىشنى ئاساس قىلغان، ئۇيۇشما قۇرغان مەكتەپكە ئۆزگەرتتى. مىنگوناڭ 31 - يىلى (1942 - يىلى) غا كەلگەندە ناھىيىدىكى ئۇيۇشما قۇرغان مەكتەپ 26 گە يەتتى، بۇ، كورلىناڭ مەدەنىيەت - ماتارىپ تارىخىدىكى بىر زور ئۆزگىرىش ھېسابلىنىدۇ.

§ 9 . خەنزۇ - خۇيزۇ مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى

مىنگوناڭ 28 - يىلى (1939 - يىلى) كورلا ناھىيىلىك خەنزۇ - خۇيزۇ بىرلەشمە مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى قۇرۇلدى، ئۇيۇشما ئورنى 5 - كوچا (ھازىرقى «ئىتتىپاق» يولىدىكى مېتال بۇيۇملار ماگىزىنىنىڭ ئورنى) دا بولدى. شاڭ يۈرۈ ئۇيۇشمىنىڭ تۇنجى رەئىسى، ماجېنىيىڭ (خۇيزۇ) مۇئاۋىن رەئىسى، جاڭ فۇگۇي، مافۇشياڭ (خۇيزۇ) لار ئىقتىسادىي ھەيئەت، لىيۇجاۋرۇڭ بوغالتىر بولدى، ئۇيۇشمىنىڭ خەنزۇ ئەزاسى 26، خۇيزۇ ئەزاسى 32 بولۇپ، ئۇيۇشما ئەزالىرىنىڭ كۆپچىلىكى

دېھقانلار ۋە سودىگەرلەر ئىدى. خەنزۇ - خۇيزۇ مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى ھەربىلى بىر قېتىم سايلام ئۆتكۈزدى. مىنگوتىلىق 29 - يىلى (1940 - يىلى) ساۋيۈەنجى 2 - نۆۋەتلىك رەئىس، ماجېنيىلىق مۇئاۋىن رەئىس بولدى، مىنگوتىلىق 30 - يىلى (1941 - يىلى) لىيۇماۋلىن 3 - نۆۋەتلىك رەئىس، ماجېنيىلىق مۇئاۋىن رەئىس، ۋۇجىچېلىق مەخسۇس كاتىپ بولدى.

خەنزۇ - خۇيزۇ بىرلەشمە مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى بىر شۆبە باشلانغۇچ مەكتەپ قۇردى، گاۋۇيېجۇن مەكتەپ مۇدىرى بولدى؛ ئۇيۇشما ھەر يىلى تەتىل مەزگىلىدىن پايدىلىنىپ ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش كۇرسى ئاچتى ھەمدە چوڭلار كەچكۇرسى تەشكىللىدى.

مىنگوتىلىق 30 - يىلى (1941 - يىلى) 7 - ئايدا خەنزۇ - خۇيزۇ بىرلەشمە مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى ئەملدىن قالدۇرۇلۇپ، خەنزۇ مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى ۋە خۇيزۇ مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى قىلىپ ئايرىلدى. ماجېنيىلىق خۇيزۇ مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ رەئىسى، مافۇشيالىق مۇئاۋىن رەئىس بولدى، ئۇيۇشما ئورنى دافاڭ مەسچىتىدە بولدى. لىيۇماۋلىن خەنزۇ مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ رەئىسى، جاڭ فۇگۇي مۇئاۋىن رەئىسى بولدى. ئۇيۇشما ئورنى خەنزۇ - خۇيزۇ بىرلەشمە مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ بۇرۇنقى ئورنىدا بولدى.

IV باب

دۆلىتىمىز قۇرۇلغاندىن كېيىنكى چوڭ سىياسىي ۋەقەلەر

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىنكى بەزى چوڭ ئىشلار، ئالايلۇق، پارتىيە، ھاكىمىيەت قۇرۇلۇشى، يەر ئىسلاھاتى، يېزا ئىگىلىكىنى كوپېراتسىيىلەشتۈرۈش، خەلق گۇڭشېڭنى ئومۇملاشتۇرۇش، خۇسۇسىي سودا - سانائەتنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش قاتارلىقلار ئالاھىدە باب - پاراگرافلاردا بىر قەدەر تەپسىلىي بايان قىلىندى، بۇلارنى قايتا بايان قىلمايمىز.

§ 1 . ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇش - چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش

1950 - يىل 6 - ئاينىڭ 25 - كۈنى ئامېرىكا جاھانگىرلىكى چاۋشيەن دېموكراتىك خەلق جۇمھۇرىيىتىگە ۋەھشىيلىك بىلەن تاجاۋۇزچىلىق قىلىپ، چاۋشيەننى تاياڭ پونكىت قىلىش ئارقىلىق جۇڭگوغا تاجاۋۇز قىلىشقا ئۇرۇندى. ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى 10 - ئاينىڭ 8 - كۈنى ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇش - چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش، ئاتلىنىش، ۋەتەننى قوغداشتىن ئىبارەت ستراتېگىيىلىك ھەل قىلغۇچ تەدبىرنى ئوتتۇرىغا قويدى، كورلا ناھىيىسىدىكى ھەرمىللەت خەلقى بۇنىڭغا پائال ئاۋاز قوشتى. 1951 - يىل 2 - ئايدا ناھىيە، رايوندىن ئىبارەت ئىككى دەرىجىلىك ئەسكەر

ئېلىش كومىتېتى قۇرۇلدى. بىر ئايغا يەتمىگەن ۋاقىت ئىچىدە ناھىيىدىكى ھەربىي سەپكە كىرىش پىشقا مۇۋاپىق كېلىدىغان 105 ياش ھەربىي سەپكە كىرىش ئۆچۈن قىزغىنلىق بىلەن تىزىمغا ئالدۇردى، تەكشۈرۈش ئارقىلىق ئەمەلىيەتتە 54 ياش ئەسكەرلىككە ئېلىندى. 4 - ئايدا كورلا ناھىيىلىك ئامبىرنكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇش - چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش كومىتېتى قۇرۇلدى، بۇ كومىتېت ناھىيىنىڭ ئايروپىلان - زەمبىرەك ئىشانە قىلىش، ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش - ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابئاتلىرىغا ئېتىبار بېرىش ۋە ۋەتەنپەرۋەرلىك ئەھدىنامىسى تۈزۈشتىن ئىبارەت ئۈچ چاقىرىق چىقاردى، ھەرسىللەت ئامما تۈشمۇ تۈشتىن پۇل ۋە نەرسە ئىشانە قىلدى. تولۇقسىز مەلۇماتقا قارىغاندا، 4 - ئاينىڭ 8 - كۈنىدىن 5 - ئاينىڭ ئاخىرىغىچە ناھىيىدىكى ئامما ئىشانە قىلغان پۇل ۋە نەرسىنىڭ ئومۇمىي قىممىتى 400 مىليون يۈەن خەلق پۇلىغا (يېڭى خەلق پۇلىغا سوندۇرۇپ ھېسابلىغاندا 40 مىڭ يۈەنگە) يەتكەن، ناھىيە دەرىجىلىك ئىدارە - جەمئىيەتلەر ۋە 1 - رايوندىكى ئاممىلا 385 مىڭ 705 يۈەن پۇل، 2098 يۈەن كۈمۈش پۇل، 2.15 سەر ئالتۇن، 195 سەر كۈمۈش ئىشانە قىلغان. شۇنىڭ بىلەن بىللە، ناھىيە بويىچە ۋەتەنپەرۋەرلىك تەربىيىسى ئومۇميۈزلۈك ۋە چوڭقۇر قانات يايدۇرۇلۇپ، ئاممىدا گومىنداڭ ھۆكۈمرانلىقى دەۋرىدىن قېلىپ قالغان ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە چوقۇنۇش، ئامېرىكا جاھانگىرلىكىدىن قورقۇش ئىدىيە-سى تۈگىتىلدى. ناھىيە بويىچە تېنچلىق ئۈچۈن ئىمزا قويۇشقا قاتناشقان ۋە ئامېرىكا جاھانگىرلىكىنىڭ تاجاۋۇزچىلىقىغا نارازىلىق بىلدۈرۈش، جۇڭگو خەلق پىدائىي قوشۇنلىرىغا مەدەت بېرىش يۈزىسىدىن ئاۋاز بەرگەن ئامما 18 مىڭ 860 قا يەتتى (ناھىيىدىكى ئومۇمىي نوپۇسنىڭ تەخمىنەن ئۈچتىن ئىككى قىسمىنى ئىگىلىدى). ھەرساھە، ھەرقايسى كەسىپلەر، ھەسسە ئائىلىلەر ۋەتەنپەرۋەرلىك ئەھدىنامىسى تۈزۈپ، ۋەتەنپەرۋەرلىك غەللە - پارىقىنى قىزغىنلىق بىلەن تاپشۇرۇپ، ۋەتەنپەرۋەرلىك مول ھوسۇل ئېلىش مۇسابىقىسىنى قانات يايدۇرۇپ، ئىقتىساد قىلىشنى يولغا قويۇپ، ئەمەلىي ھەرىكىتى ئارقىلىق ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇش - چاۋشيەنگە ياردەم بېرىشكە مەدەت بەردى.

§ 2 . ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇش ۋە تازىلاش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، يوشۇرۇنۇۋالغان ئەكسىلئىنقىلابچىلار خەلق ھاكىمىيىتى يېڭىلا بەرپا قىلىنغان، ئاممىۋى ئاساس ئاجىزراق بولغان، خىزمەتنى قانات يايدۇرۇش قىيىنغا توختاۋاتقان پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ، ئەكسىلئىنقىلابىي پائالىيەتلەر بىلەن داۋاملىق شۇغۇللىنىپ، يېڭىدىن دۇنياغا كەلگەن خەلق ھاكىمىيىتىنى پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ ئاغدۇرۇۋېتىشكە تۇرۇندى. 1950 - يىل 4 - ئايدا كورلا ناھىيىسىدە ئىشپىيونلارنى تازىلاش خىزمىتى قانات يايدۇرۇلۇپ، گومىنداڭ ھەربىي قىسىملىرىنىڭ پىتراپ كەتكەن ئەسكەرلىرى يەنىۋېلىنىپ تورۇنلاشتۇرۇلدى، باندىت، ئىشپىيونلار ۋە ئەكسىيەتچىل پارتىيە - ئۆمەكلەرنىڭ ئادەملىرى تىزىمغا ئېلىندى، ئەمما يوشۇرۇنۇۋالغان ئەكسىلئىنقىلابچىلار ئۇزۇل-كېسىل تازىلىنىپ كەتمىدى. 1951 - يىل 4 - ئايدا ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ «ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى جازالاش نىزامى»غا ئاساسەن، ناھىيە بويىچە ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇش ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلدى. ئىدارە - جەمئىيەتلەر ۋە ئاممىۋى تەشكىلاتلار تەشكىللىگەن تەشۋىقات گۇرۇپپىلىرى پارتىيە-نىڭ ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى تازىلاش سىياسىتىنى چوڭقۇر تەشۋىق قىلدى، ھەرخىل شەكىلدىكى دەرت تۆكۈش يىغىنلىرىنى ئۆتكۈزۈپ، ئاممىنى ئەكسىلئىنقىلابچىلارنىڭ جىنايەتلىرى ئۈستىدىن شىكايەت قە-لىش، يوشۇرۇنۇۋالغان ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى پاش قىلىشقا سەپەرۋەر قىلدى. ئاممىنىڭ دەرت تۆكۈشىگە

ئائىت تېمىلار ماتېرىياللارغا ئاساسەن، 1951 ـ يىل 11 ـ ئايدا ۋە 1952 ـ يىل 3 ـ ئايدا ئىككى قېتىم تەكشىلىنىقلابچىلارنىڭ جىنايى دەلىللىرى كۆرگەزمىسى ئۆتكۈزۈلدى، كۆرگەزمىنى ناھىيە بويىچە 5400 دىن ئارتۇق كىشى ئېكسكۇرسىيە قىلدى. 1951 ـ يىل 9 ـ ئايدىن 10 ـ ئايغىچە تەكشىلىنىقلابچىلارنى تازىلاشقا بىرلەشتۈرۈلۈپ، ناھىيە دەرىجىلىك ئىدارە ـ جەمئىيەتلەردە ئوتتۇرا قاتلامنى تازىلاش خىزمىتى ئېلىپ بېرىلدى، ئومۇمىي يىغىندا مەسىلە تاپشۇرغۇزۇش، تەرجىمھال يازغۇزۇش ۋە ئايرىم سۆھبەتلەر. شۇ قاتارلىق شەكىللەر قوللىنىلىپ، كادىرلار ئارىسىدىكى بەش ئىشپىيۇن، بەش پايلاقچى ۋە ئاخباراتچى، 15 باشقا خىلدىكى ئادەم (چىگىبالاق، خۇڭبالاق، يىگۈنداۋ مۇرتلىرى ۋە باشقىلار) ئېنىقلاپ چىقىلدى. شۇ يىلى 11 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى كورلا ناھىيىسىدە ھەر مىللەت، ھەر ساھەدىن يولۇپ 6625 كىشى قاتناشقان ئوچۇق سوت يىغىنى ئۆتكۈزۈلۈپ، سابىق گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ ھاكىمى خادىرېن باشچىلىقىدىكى بىر تۈركۈم تەكشىلىنىقلابچىلار ئوتتۇرىدىن ئوچۇق سوت قىلىندى، خەلق سوتى ئالتە تەكشىلىنىقلابچى جىنايەتچىنى ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا ئۆلۈم جازاسىغا، مۇددەتسىز قاماق جازاسىغا ۋە مۇددەتلىك قاماق جازاسىغا ھۆكۈم قىلدى، باستۇرۇش بىلەن كەڭچىلىك قىلىشنى ئۆز ئارا بىرلەشتۈرۈش سىياسىتى بويىچە باشقا ئىككى تەكشىلىنىقلابچى جىنايەتچىنى كەڭچىلىك بىلەن بىر تەرەپ قىلىپ، شۇ جايدىلا قويۇپ بەردى. مەلۇماتقا قارىغاندا، 1951 ـ يىل 4 ـ ئايدىن يىل ئاخىرىغىچە دۇشمەن ئىشپىيونى، تەكشىلىنىقلابچىدىن 36 سى قولغا ئېلىنغان، 14ى رەسمىغا ئېلىنغان. تەكشىلىنىقلابچىلارنى باستۇرۇش ھەرىكىتى 1952 ـ يىلى كۈزدە ئاساسەن ئاياغلاشتى.

1956 ـ يىل 4 ـ ئايدىن 1959 ـ يىل 2 ـ ئايغىچە مەركەزنىڭ «كۆرەشنى قانات يايدۇرۇپ، يوشۇرۇنۇۋالغان بارلىق تەكشىلىنىقلابچىلارنى تازىلاش توغرىسىدىكى يولىيورۇق»نىغا ۋە ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشىغا ئاساسەن، ناھىيىدىكى ئىدارە ـ ئورگان، مەكتەپ، كارخانا، كەسىپىي ئورۇنلاردا ۋە خەلق تەشكىلاتلىرىدا تەكشىلىنىقلابچىلارنى تازىلاش ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلدى. ناھىيە لىك پارتكومىدا تەكشىلىنىقلابچىلارنى تازىلاشقا رەھبەرلىك قىلىدىغان بەش كىشىلىك گۇرۇپپا قۇرۇلدى، ئۇنىڭ قارىمىقىدا ئىشخانا ۋە ئالتە كۆرەش قىلىش گۇرۇپپىسى تەسىس قىلىندى. ھەرىكەت ئىككى تۈركۈمگە بۆلۈپ ئېلىپ بېرىلدى. 1 ـ تۈركۈمدە، ئاساسلىقى، ناھىيە، رايون دەرىجىلىك ئىدارە ـ ئورگانلاردا قانات يايدۇرۇلدى، بۇ ھەرىكەت 1956 ـ يىل 4 ـ ئايدا باشلىنىپ، يىل ئاخىرىدا ئاساسەن ئاياغلاشتى، ھەرىكەتكە 492 ئادەم قاتناشتى؛ 2 ـ تۈركۈمدە، ئاساسلىقى، قول ساناقەت بىرلەشمە كوپېراتىپى، سىياسىي كېڭەش، سودا سىستېمىسى، ماۋارىپ ساھەسىدە ۋە يېزا ـ كەنتلەردىكى ئىش ھەققى ئالمايدىغان خادىملار ئارىسىدا قانات يايدۇرۇلدى، بۇ ھەرىكەت 1958 ـ يىل 2 ـ ئايدا باشلىنىپ، 1959 ـ يىل 2 ـ ئايدا ئاساسەن ئاياغلاشتى، ھەرىكەتكە 898 ئادەم قاتناشتى. پۈتكۈل ھەرىكەت ئىككى يىل ئون ئاي داۋام قىلدى، ھەرىكەتكە جەمئىي 1390 كادىر ۋە ئىشچى ـ خىزمەتچى قاتناشتى. ھەرىكەت داۋامىدا مەركەزنىڭ «ھوشيارلىقنى ئۆستۈرۈپ، بارلىق تەكشىلىنىقلابچىلارنى تازىلاش، ئېغىشتىن ساقلىنىپ، بىرمۇ ياخشى ئادەمگە ئۆزال قىلماسلىق، بىرمۇ يامان ئادەمنى تۇردىن چۈشۈرۈپ قويماسلىق» قائىدىسى ئىزچىل ئىجرا قىلىندى. ئۇگىنىش، مەپەرۋەرلىككە كەلتۈرۈش، تېگى ـ تەكتىنى ئېنىقلاپ، مەپكە تۈرغۇزۇش، پاش قىلىش، ئىقرار قىلدۇرۇش، «تېنچلىق سۆھبىتى» ئۆتكۈزۈش، گۇرۇپپىدا كۆرەش قىلىش، مەخسۇس ئەنزە تۈرغۇزۇپ تەكشۈرۈش، تەكشۈرۈپ ئېنىقلاپ ئەنزە بېكىتىش، قايتا تەكشۈرۈش ھەم تەشكىلي قۇرۇلۇش، ئىدىيىۋى قۇرۇلۇش ئېلىپ بېرىش تەتبىقلىنىدە 318 كىشى تەشەببۇسكارلىق بىلەن ئىقرار قىلىپ، مەسلىسىنى تاپشۇردى، 426 كىشى 1000 نۇسخا پاش قىلىش ماتېرىيالى يازدى، يوشۇرۇنۇۋالغان 15 تەكشىلىنىقلابچى، بىر يۈزۈق ئۇنسۇر ئېنىقلاپ چىقىلدى. ئەنزىسى بېكىتىلگەن كىشىلەرگە «ئىقرار قىلغانلارغا كەڭچىلىك قىلىش، قارشىلىق كۆرسەتكەنلەرگە

قاتتىق بولۇش» سىياسىتىگە ئاساسەن، قانۇن بويىچە چارە كۆرۈلدى. مۇشۇ مەزگىلدە كادىرلارنى تەكشۈرۈش ئارقىلىق 64 كىشىنىڭ سىياسىي تارىخى مەسىلىسى ئۈستىدىن يەكۈن چىقىرىلدى.

§ 3 . «ئۇچقە قارشى تۇرۇش» ، «بەشكە قارشى تۇرۇش» ھەرىكىتى

1952 ـ يىل 1 ـ ئايدا مەركەزنىڭ يولىيورۇقىغا ئاساسەن، كورلا ناھىيىسىدىكى ئىدارە ـ ئورگان، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانا، كەسىپي ئورۇنلاردا خىيانەتچىلىككە، ئىسرايچىلىققا، بيۇروكراتلىققا قارشى تۇرۇش ئامىنۇي ھەرىكىتى (يەنى «ئۇچقە قارشى تۇرۇش» ھەرىكىتى) قانات يايدۇرۇلدى. ھەرىكەتتە ناھىيىلىك مەھسۇلاتنى ئاشۇرۇش ـ ئىقتىسادقا رىئايە قىلىش كومىتېتى ۋە ئۇنىڭ قارىمىدا قۇرۇلغان تۆت تارماق كومىتېتنىڭ رىياسەتچىلىكىدە، ئومۇمي يىغىندا سەپەرۋەرلىككە كەلتۈرۈش، كىچىك يىغىندا مۇزاكىرە قىلىش، ئامما ئىنى تولۇق ھەرىكەتكە كەلتۈرۈش ئارقىلىق ئامما پاش قىلىش بىلەن ئۆزئى ئىقرار قىلىپ مەسىلىسىنى تاپشۇرۇش ئۇزۇنارا بىرلەشتۈرۈلگەن دولقۇن تېزلىكتە قوزغالدى. شۇ يىلى 7 ـ ئاينىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە ھەرىكەت ئاساسەن ئاياغلاشتى. ناھىيە دەرىجىلىك ئىدارە ـ ئورگانلاردىن «ئۇچقە قارشى تۇرۇش» ھەرىكىتىگە 173 ئادەم قاتناشتى، 111 ئادەمنىڭ خىيانەتچىلىك مەسىلىسى ئېنىقلاپ چىقىلدى، يۇنىڭ ئىچىدە 1000 يۇەندىن ئوشۇق خىيانەت قىلغان «يولۋاس» 35، خىيانەت قىلغان پۇل ئىلگ كۆپ بولغانلارنىڭ 6500 يۇەندىن ئاشتى. خىيانەتچىلىك جىنايىتى سادىر قىلغان قانۇنسىز ئۇنسۇرلار جىنايىتىنىڭ ئېغىر ـ يېنىكلىكىگە ۋە ئىقرار قىلىش، پاش قىلىش ئىپادىسىنىڭ بار ـ يوقلۇقىغا قاراپ بىر تەرەپ قىلىندى، يۇنىڭ ئىچىدە ئالتە كىشىگە جازا ھۆكۈم قىلىندى، 23 كىشىگە مەمۇرىي جازا بېرىلدى، باشقىلىرى يېنىكلىتىلىپ كەڭچىلىك بىلەن بىر تەرەپ قىلىندى ياكى جازا بېرىشتىن كەچۈرۈم قىلىندى. «ئۇچقە قارشى تۇرۇش» ھەرىكىتى ئارقىلىق ئىجتىمائىي كەيپىيات ياخشىلاندى، خىيانەتچىلىك جىنايەت، ئىسرايچىلىق نومۇس، ئىقتىسادقا رىئايە قىلىش شەرەپلىك دەپدىغان يېڭى ئىجتىمائىي خىسلەت شەكىللەندى.

«ئۇچقە قارشى تۇرۇش» ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلۇش بىلەن بىر ۋاقىتتا، سودا ـ سانائەت ساھەسىدە پارا بېرىشكە، پاچ ئوغرىلاش ـ باجنى كام تاپشۇرۇشقا، دۆلەت مۇلكىنى ئوغرىلاشقا، ئىش ھالقىسىنى قىسقارتىش ـ ماتېرىيال ئوغرىلاشقا ۋە دۆلەتنىڭ ئىقتىسادىي ئاخباراتلىرىنى ئوغرىلاشقا قارشى تۇرۇشتىن ئىبارەت «بەشكە قارشى تۇرۇش» ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلدى. كورلا ناھىيىسىنىڭ سودا ـ سانائەت ساھەسىدىكى كىشىلەرنىڭ سانى كۆپ بولىغاچقا، بۇ ھەرىكەتتە تەربىيە خىزمىتىلا ئىشلەندى.

§ 4 . ئىستىل تۇزىتىش ۋە ئوڭچىلارغا قارشى كۈرەش

1957 ـ يىل 9 ـ ئايدا ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ «ئىستىل تۇزىتىش ھەرىكىتى توغرىسىدىكى يولىيورۇق» نىڭ ئاساسەن، ناھىيىلىك پارتكومدا ئىستىل تۇزىتىشكە رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى (ئەزاسى توققۇز) ، لى دۆڭجى گۇرۇپپا باشلىقى، قادىر نۇرۇللا مۇئاۋىن گۇرۇپپا باشلىقى بولدى، گۇرۇپپا قارىمىقىدا ئىشخانا تەسىس قىلىندى. 10 ـ ئايدا ئىستىل تۇزىتىش ھەرىكىتى پارتىيە ياچەيكىسىنى بىرلىك قىلغان ھالدا ئالتە ئۆگىنىش گۇرۇپپىسى بويىچە ناھىيە دەرىجىلىك ئىدارە ـ ئورگانلاردىكى

ھەنزۇ كادىرلار ئارىسىدا قانات يايدۇرۇلدى. پارتىيە ئەزالىرى، ئىتتىپاق ئەزالىرى يىغىنى، كادىرلار يىغىنى ۋە پارتىيە سىرتىدىكى زاتلارنىڭ سۆھبەت يىغىنىنى ئۆتكۈزۈش ئارقىلىق ئامما كەڭ ھەرىكەتكە كەلتۈرۈلۈپ، «چوڭ ئېچىلىش، چوڭ سايراش»، «چوڭ بەس ـ مۇنازىرە» قانات يايدۇرۇلۇپ، پارتىيە، ئىتتىپاق ئىستىل تۈزىتىشىگە، خىزمەتنى ياخشىلىشىغا ياردەم بېرىلدى. شۇ يىلى 12 ـ ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم تۆت دەرىجىلىك كادىرلار يىغىنى ئۆتكۈزدى، يىغىن مەزگىلىدە «ئېچىلىش ـ سايراش» قانات يايدۇرۇلدى، 350 كىشى سۆز قىلىپ، ھەرخىل پىكىرنى 3677 نى بەردى. 1958 ـ يىل 1 ـ ئايدا ھەرىكەت سودا ـ سانائەت، ماتارىپ ساھەسى ۋە ناھىيىلىك يېزا، چارۋىچىلىق رايونلىرىغا كېڭەيدى.

ئىستىل تۈزىتىش ھەرىكىتىدە ئىنتايىن ئاز ساندىكى بۇرژۇئا ئوڭچىلىرى پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ، جۇڭگو كوممۇنىستلىك پارتىيىسىگە ۋە يېڭىدىن دۇنياغا كەلگەن سوتسىيالىستلىك ھاكىمىيەتكە ھۇجۇم قىلدى. جۇڭگو كوممۇنىستلىك پارتىيىسى جۇڭگو كوممۇنىستلىك پارتىيىسىنىڭ سوتسىيالىزم ئىشىغا بولغان رەھبەرلىكىدە چىڭ تۇرۇپ، يېڭىدىن دۇنياغا كەلگەن سوتسىيالىزم تۈزۈمىنى مۇستەھكەملەش ئۈچۈن، خەلقنە رەھبەرلىك قىلىپ، ئوڭچىلارغا قارشى كۈرەش قىلدى. 1 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى كورلا ناھىيىسىدىكى ئىستىل تۈزىتىش ھەرىكىتى ئوڭچىلارغا قارشى كۈرەشكە ئۆزگەردى. ئوڭچىلارغا قارشى كۈرەش كېڭەيتىۋېتىلگەنلىكتىن، ناھىيە بويىچە ئالتە كىشى خاتا ھالدا ئوڭچى قىلىپ قويۇلدى.

1958 ـ يىل 9 ـ ئايدىن 10 ـ ئايغىچە ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ۋە كورلا ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ بولىيورۇقىغا بىنائەن، ئاز سانلىق مىللەت كادىرلىرى ئارىسىدا بىر ئاي داۋام قىلغان يەرلىك مىللەتچىلىككە قارشى كۈرەش قانات يايدۇرۇلدى. كۈرەشكە قاتناشقان 108 نەپەر ئازسانلىق مىللەت كادىرىدىن يەرلىك مىللەتچى ئۇنسۇر دەپ پاش قىلىنغىنى ۋە تەنقىد قىلىنغىنى ئىككى، ئېغىر دەرىجىدە يەرلىك مىللەتچىلىك كەيپىياتى بارلىرى 26.

پۈتكۈل ئىستىل تۈزىتىش، ئوڭچىلارغا قارشى تۇرۇش (جۈملىدىن يەرلىك مىللەتچىلىككە قارشى تۇرۇش) كۈرىشى 1959 ـ يىل كۈزدە ئاساسەن ئاياغلاشتى، سەككىز كىشى خاتا ھالدا ئوڭچى ياكى يەرلىك مىللەتچى ئۇنسۇر قىلىپ قويۇلۇپ، ئورۇنسىز زەربىگە ۋە زىيانكەشلىككە ئۇچرىدى. 1978 ـ يىلدىكى ج ك پ 11 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتنىڭ 3 ـ ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، ئۇلار ئۆزۈل ـ كېسىل ئاقلاندى ۋە بۇ خاتالىق تۈزىتىلدى.

§ 5 . «ئوڭچىللىققا قارشى تۇرۇش» ۋە تەكشۈرۈپ ئېنىقلاش، ئاقلاش

1958 ـ يىلدىكى «چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش» ۋە خەلق گۈڭشېسىنى ئومۇملاشتۇرۇش ھەرىكىتى ئۆزلۈكسىز قانات يايدۇرۇلۇۋاتقان «ئوڭچىللىققا قارشى تۇرۇش» كۈرىشى داۋامىدا ئېلىپ بېرىلدى. 1958ـيىل 2 ـ ئاينىڭ ئاخىرلىرىدا ناھىيىلىك پارتكوم تۆت دەرىجىلىك كادىرلار يىغىنى ئۆتكۈزۈپ، «ئوڭچىللىق ئىدىيىسى»نى تەكشۈردى، شۇ يىلقى «چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش» پىلانىنى ئورۇنلاشتۇردى. 1959 ـ يىل 8 ـ ئايدا ئۆتكۈزۈلگەن پارتىيە 8 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتنىڭ 8 ـ ئومۇمىي يىغىنىدا «پارتىيىنىڭ باش لۇشىيەنىنى قوغداش، ئوڭچىل ئاغمچىلىققا قارشى تۇرۇش يولىدا كۈرەش قىلايلى» دېگەن قارار ماقۇللىنىپ، پۈتۈن پارتىيە مىقياسىدا «ئوڭچىل ئاغمچىلىق»قا قارشى كۈرەش قوزغالدى. 1959ـيىل 10ـئاينىڭ 8 ـ كۈنىدىن 28 ـ كۈنىگىچە ناھىيىلىك پارتكوم ناھىيە دەرىجىلىك ئىدارە ـ ئورگانلاردىكى بۆلۈم دەرىجىلىكتىن يۇقىرى پارتىيىلىك كادىرلار، گۇڭشې پارتكوم شۇجىلىرى،

گۈڭشىنىڭ پارتىيىلىك باشلىقلىرى، چوڭ تەترەت پارتىيە ياچېيكا شۇجىلىرى، ناھىيىگە بىۋاستە قاراش-لىق زاۋۇت - كانلار پارتىيە ياچېيكا شۇجىلىرى ۋە پارتىيىلىك زاۋۇت باشلىقلىرى بولۇپ جەمئىي 81 ئادەم قاتناشقان كېڭەيتىلگەن يىغىن ئۆتكۈزدى. يىغىندا ج ك پ كورلا ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ «پارتىيە 8 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 8 - ئومۇمىي يىغىنى ۋە ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم كېڭەيتىلگەن يىغىنىنىڭ قارارلىرىنى ھىمايە قىلىش توغرىسىدىكى قارار»ى ماقۇللاندى، ئې كېچىن (ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ سابىق شۇجىسى) ۋە تۇرسۇنخان (سابىق مۇئاۋىن ھاكىم) قاتارلىق بەش كىشىنىڭ ئاتالمىش پارتىيىگە قارشى ھەرىكىتى ۋە ئوڭچىل خاتالىقى ئۈستىلىق پاش قىلىندى ۋە تەنقىد قىلىندى. يىغىندىن كېيىن، ناھىيىلىك پارتكومنىڭ ئالاقىدار قارارىغا ئاساسەن، كورلا ناھىيىسىدىكى ھەر دەرىجە-لىك پارتىيە تەشكىلاتلىرى يەنە پارتكومنىڭ كېڭەيتىلگەن يىغىنى ياكى ياچېيكا يىغىنىنى ئۆتكۈزۈپ، پارتىيە 8 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 8 - ئومۇمىي يىغىنىنىڭ روھىنى يەنمۇ يەتكۈزۈپ، «ئوڭچىللىققا قارشى تۇرۇش» كۈرىشىنى قانات يايدۇردى.

1959 - يىل 12 - ئايدىن 1960 - يىل 3 - ئايغىچە ناھىيىنىڭ يېزىلىرىدا ئومۇميۈزلۈك قانات يايدۇرۇلغان سوتسىيالىستىك تەربىيە مەركىزى قىلىنغان خەلق گۈڭشىنى تەرتىپكە سېلىش ھەرىكىتىدە ئاتالمىش «كاپىتالىزم ئىدىيىسى ئېغىر بولغان ھاللىق ئونتۇرا دېھقانلار ۋەكىللىرى» نۆۋەتلىق تەنقىد ۋە كۆرەش قىلىندى.

1961 - يىل 12 - ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم تەكشۈرۈپ ئېنىقلاشقا رەھبەرلىك قىلىش گۈرۈپپىسى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ قارىمىقىدا ئىشخانا تەسىس قىلىندى. شۇ يىلى 5 - 6 - ئايلاردا ئۆتكۈزۈلگەن مەركىزىي كومىتېت خىزمەت يىغىنىنىڭ روھىغا ئاساسەن، 1958 - يىلدىن 1961 - يىلىنىڭ ئالدىنقى يېرىمغىچە ئېلىپ بېرىلغان يەرلىك مىللەتچىلىككە قارشى تۇرۇش، «ئوڭچىللىققا قارشى تۇرۇش» ۋە يېزىلاردىكى ئىستىل تۈزىتىش - گۈڭشىنى تەرتىپكە سېلىش قاتارلىق ھەرىكەتلەردە كۆرەش قىلىنغان ياكى چاره كۆرۈلگەن 320 كادىر ۋە دېھقانلىنىڭ مەسىلىسى تەكشۈرۈپ ئېنىقلىنىپ ئاقلاندى، خاتا بىر تەرەپ قىلىنغان كىشىلەر ئاقلاندى ياكى كۆرۈلگەن چارە تۈزىتىلدى. تەكشۈرۈپ ئېنىقلاش ئارقىلىق ئەسلىدە توغرا بىر تەرەپ قىلىنغىنى 209 كىشى بولۇپ، 65.3% نى ئىگىلەيدىغانلىقى، ئاساسەن توغرا بولغىنى 37 كىشى بولۇپ، 11.6% نى ئىگىلەيدىغانلىقى، قىسمەن خاتا قىلىنغىنى 23 كىشى بولۇپ، 7.2% نى ئىگىلەيدىغان-لىقى، ئاساسەن خاتا قىلىنغىنى 15 كىشى بولۇپ، 4.7% نى ئىگىلەيدىغانلىقى، ئاساسەن خاتا قىلىنغىنى 35 كىشى بولۇپ، 11% نى ئىگىلەيدىغانلىقى مەلۇم بولدى. تەكشۈرۈپ ئېنىقلاش خىزمىتى 1963 - يىل 2 - ئاينىڭ ئاخىرىدا ئاساسەن ئاياغلاشتى. يېتەكچى ئىدىيىدىكى سەۋەب تۈپەيلىدىن بۇ قېتىمقى تەكشۈرۈپ ئېنىقلاش - ئاقلاش خىزمىتى ئۈزۈل - كېسىل ئىشلەنمىدى.

§ 6 . سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتى

1962 - يىلى پارتىيە 8 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 10 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، مەملىكەت بويىچە سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلدى. ناھىيىلىك پارتكوم ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ «يېزىلاردا سوتسىيالىستىك تەربىيە ۋە ئەتىپەرۋەرلىك تەربىيىسىنى قانات يايدۇرۇش توغرىسىدىكى يولىيورۇق»نى ئاساسەن، ئومۇمىي ئەزالار كېڭەيتىلگەن يىغىنىنى ئۆتكۈزۈپ، 1962 - يىلدىن 1963 - يىل ئەتىيازغىچە يېزىلاردا ئېلىپ بېرىلىدىغان سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتىنى ئورۇنلاشتۇردى. يىغىندىن كېيىن، ناھىيىلىك پارتكومنىڭ گۈڭشىنى تەرتىپكە سېلىش ئىشخانىسى

قۇرۇلدى، ئىشخانا تەشكىلات بۆلۈمىدە تەسىس قىلىندى، گۈڭشۇ، مەيدانلاردىمۇ شۇنىڭغا مۇناسىپ ھالدا گۈڭشىبنى تەرتىپكە سېلىش ئىشخانىسى قۇرۇلدى. ناھىيە دەرىجىلىك ئىدارە - ئورگانلاردىن 54 كادىر ئاجرىتىلىپ، خىزمەت گۇرۇپپىسى تەشكىل قىلىندى، خىزمەت گۇرۇپپىلىرى سەككىز گۈڭشۇ، بەش دېھقانچىلىق مەيدانى ۋە چارۋىچىلىق فېرمىسىغا بۆلۈنۈپ بېرىپ، خىزمەتنى قانات يايدۇردى. بۇ قېتىمقى سوتسىيالىستىك تەربىيىدە، خەلق گۈڭشىسىنىڭ كوللېكتىپ ئىگىلىكىنى مۇستەھكەملەش، يېزا - ئىگىلىك كىنى راۋاجلاندۇرۇش مەركەز قىلىنىپ، ئىچكى - تاشقى ۋەزىيەت تەربىيىسى، ئىككى لۈشيەن كۈرىشى تەربىيىسى، ۋەتەنپەرۋەرلىك ۋە سىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى تەربىيىسى مەزمۇن قىلىنىپ، كادىرلار، پارتىيە، ئىتتىپاق ئەزالىرى، دېھقانلارغا ئىجابىي تەربىيە بېرىش ئاڭچىنىدا چىڭ تۇرۇلدى، كۈرەش يەكۈنى ئېچىلمىدى، نۇقتىلىق تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىلمىدى. سوتسىيالىستىك تەربىيىدىن ئىلگىرى ناھىيە بويىچە 293 گۈڭشۇ ئەزاسى مەسئۇلىتىنى ئالىلىمەرگە ھۆددىگە بېرىشنى ياكى يەرلەرنى بۆلۈشۈۋېلىپ يەككە ئىشلەشنى تەلەپ قىلغان، 317 گۈڭشۇ ئەزاسى ئۆكۈز، ئات، ئېشەك، ھارۋا، قويلىرىنى قايتۇرۇۋالغان، 596 ئۆيلۈك گۈڭشۇ ئەزاسى 621.2 مو قالدۇرۇق يەرنى ئارتۇق ئىگىلىۋالغان، 56 ئۆيلۈك گۈڭشۇ ئەزاسى 56.5 مو مېۋىلىك باغنى ئارتۇق ئىگىلىۋالغان. تەربىيە ئارقىلىق گۈڭشۇ ئەزالىرى ئەترەتكە 93 ئات، 172 ئۆكۈز، ئون ھارۋا، ئۈچ ئېشەك، 142 تۈياق قوي، 2211 ئۇششاق دېھقانچىلىق سايمىنى، 8407.81 يۈەن نەق پۇل، 9098.63 كىلوگرام ئاشلىق ۋە ئارتۇق ئىگىلىۋالغان يەرلەرنى قايتۇردى. ھەربىرىدە داۋامىدا تۆت خىل ئونىۋر (پومپىشچىك، باي دېھقان، ئەكسىلىنقىلابچى، بۇزۇق ئونىۋر) دىن 24 ى كۈرەش قىلىندى (بۇنىڭ ئىچىدە بىرى تەستىقلىتىلىش ئارقىلىق قولغا ئېلىندى). ھەربىرىدە 1963-يىل 5-ئايدا ئايانلاشتى.

1963 - يىل 8 - ئايدىن 1964 - يىل 8 - ئايغىچە ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ «نۆۋەتتىكى يېزا خىزمىتىدىكى بىر قانچە مەسىلە توغرىسىدا قارار (لايىھە)»ى (ئالدىنقى ئون ماددا)، «يېزىلاردىكى سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتىدىكى بەزى كونكرېت سىياسەتلەر توغرىسىدا بەلگىلىمە (لايىھە)»سى (كېيىنكى ئون ماددا) ۋە «خەلق گۈڭشىسىنىڭ خىزمەت نىزامى (تۈزىتىلگەن لايىھە)» ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، بىر قىسىم گۈڭشىلاردا ھېسابنى، ئامبارنى، مالىيەنى، ئىش نومۇرىنى ئېنىقلاش («كىچىك تۆتنى ئېنىقلاش» دەپ ئاتالدى) قانات يايدۇرۇلۇپ، خەلق گۈڭشىسىنىڭ ئىگىلىك باشقۇرۇشى ياخشىلىنىپ، مالىيە ھېساباتى ئېنىقلىنىپ، يىل ئاخىرىدىكى تەقسىمات ياخشى ئىشلەندى، «تۆتتە ئېنىق بولماسلىق» قا چەك قويۇلۇپ، «تۆتتە ئېنىق بولۇش» ئىشقا ئاشۇرۇلدى. ھەربىرىدە، ئاساسەن، تەشۋىق قىلىش-سەپەر-ۋەرلىككە كەلتۈرۈش، نامراتلارنى زىيارەت قىلىپ ھال-ئەھۋال سوراش، يىلتىز تارتىش-ئالاقە باغلاش، كەمبەغەل دېھقان، تۆۋەن ئونتۇرا دېھقانلار سىنىپىي قوشۇنىنى بەرپا قىلىش، «تۆتنى ئېنىقلاش» كومىتېتى (گۇرۇپپىسى) قۇرۇپ، چوڭ ئەترەت ۋە ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرىدە «تۆتنى ئېنىقلاش» داۋامىدا بايقالغان مەسىلىلەرنى بىر تەرەپ قىلىش، دۇشمەنگە قارشى كۈرەش ۋە ئىشلەپچىقىرىش دولقۇنىنى تەشكىللەش قاتارلىق ياسقۇچلارغا بۆلۈندى. ھەربىرىدە 1963-يىل 9 - ئايدىن باشلاپ ئالدى بىلەن يېڭىشەر گۈڭشىسىدا سىناق قىلىندى، ئاندىن كېيىن ناھىيە بويىچە قانات يايدۇرۇلدى، 1965-يىل 5 - ئايغا كەلگەندە ئاساسەن ئايانلاشتى. سەككىز گۈڭشىدىن ئېلىنغان مەلۇماتقا قارىغاندا، ھەربىرىدە داۋامىدا ھەرخىل خاتالىق سادىر قىلغان كادىردىن 113ى پاش قىلىنغان، خىيانەت قىلىنغان سومما 43 مىڭ 900 يۈەنگە، قايتۇرۇلغان سومما 23 مىڭ 400 يۈەنگە يەتكەن.

1965 - يىل 6 - ئايدا ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى تارقاتقان «يېزىلاردىكى سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتىدە نۆۋەتتە ئوتتۇرىغا قويۇلغان بەزى مەسىلىلەر» (قىسقارتىلىپ «23 ماددا» دەپ ئاتالدى) گە ئاساسەن، كورلا ناھىيىسى ئاپتونوم ئوبلاستنىڭ سىياسەتنى، ئىقتىسادنى، تەشكىلنى، ئىدىيىنى

ئېنىقلاش («چوڭ تۈزىتىش ئېنىقلاش» دەپ ئاتالدى) سىلاق قىلىنمىغان ناھىيىلەر قاتارىغا كىرگۈزۈلدى. ھەربىرىدىكە ئوبلاستلىق سوتسىيالىستىك تەربىيە خىزمىتى ئۆمىكى بىۋاسىتە رەھبەرلىك قىلدى، ئۆمەك شتابىدا ئىشخانا، سىياسىي بۆلۈم تەسىس قىلىندى، ئۇنىڭ قارمىقىدىكى خىزمەت ئەترىتى ئون، خىزمەت گۇرۇپپىسى 49، كىچىك خىزمەت گۇرۇپپىسى 162، خىزمەت ئەترىتى ئەزاسى 1234 بولۇپ، ھەر بىر ئاساسىي قاتلام ئورۇنغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن خىزمەت ئەترىتىنىڭ ئوچ ئەزاسى توغرا كەلدى. ھەربىرى ئىككى تۈركۈمگە بۆلۈپ ئېلىپ بېرىلدى: 1 - تۈركۈمدە چارباغ، شاڭخۇ گۈڭشىلىرىدا ۋە ئۇلارغا قاراشلىق توققۇز چوڭ ئەترەت، 38 ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىدە ئېلىپ بېرىلدى، خىزمەت ئەترىتى ئەزالىرى 6 - ئاينىڭ 15 - كۈنى كەنتلەرگە باردى. قالغان گۈڭشي، مەيدانلار ۋە ناھىيە بازىرىدىكى ئورۇنلاردا 7 - ئاينىڭ باشلىرىدا باشلاندى، بۈ. 2 - تۈركۈمدىكىسى ھېسابلاندى. ھەربىرى تەييارلىق كۆرۈش، «تۈزىتىش ئېنىقلاش»، قۇرۇشتىن ئىبارەت ئوچ باسقۇچقا بۆلۈپ ئېلىپ بېرىلىپ، 1966 - يىل 2 - ئايدا ئاساسەن ئاياغلاشتى. ھەربىرى داۋاملىدا پاش قىلىنغان «تۈزىتە ئېنىق بولماسلىق» خاتالىقىنى سادىر قىلغان كادىر 1187 بولۇپ، ئومۇمىي كادىرلارنىڭ 7.66 پىرسەنتىنى تەشكىل قىلدى: خىيانەتچىلىك، ئوغرىلىق، ھايانكەشلىك قىلىش، ئېغىر دەرىجىدە كۆپ يېيىش، كۆپ ئىگىلىۋېلىش خاتالىقىنى سادىر قىلغانلار 328 (بۇنىڭ ئىچىدە كادىر 127، ئامما 201) گە، پۈلغا سۈندۈرۈپ ھېسابلانغان ئەرسىلەرنىڭ قىممىتى 123 مىڭ 900 يۈەنگە، ئاشلىق (بېلەت) 6461 كىلوگرامغا يەتتى، قايتۇرۇلغان سومما 65 مىڭ 900 يۈەن بولۇپ، قايتۇرۇشقا تېگىشلىك سوممىنىڭ 74.5% نى ئىگىلىدى. يۇقىرىقى ھەربىرىدىكى كادىرلارنىڭ ئىستىلىنى ياخشىلاش ۋە ئىقتىسادنى باشقۇرۇش جەھەتتە ساقلانغان مەسىلىلەرنى تۈزىتىشتە بەلگىلىك رول ئويناندى، ئەمما خاراكتېرى ئوخشاش بولمىغان مەسىلىلەر ستىپىي كۆرەش ياكى ستىپىي كۆرەشنىڭ پارتىيە ئىچىدىكى ئىنكاسى دەپ قارالغاچقا، بىر مۇنچە كادىرلار ئورۇنسىز زەربىگە ئوچرىدى. ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتنى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، كادىرلارغا چاره كۆرۈش مەسىلىسىدە ساقلانغان خاتالىقلار تۈزىتىلدى.

§ 7 . يېزا ئىگىلىكىدە داجەيدىن ئۆگىنىش ھەرىكىتى

1964 - يىل ئەتىيازدا كورلا ناھىيىسىدە يېزا ئىگىلىكىدە داجەيدىن ئۆگىنىش ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلدى. ھەربىرىتە داجەيلىكلەرنىڭ تەبىئىتىگە قارشى كۆرەش قىلىش ئىنقىلابىي روھى ئۇلۇغ قىلىنىپ، ھەر مىللەت كادىرلار ۋە ئامما ئۈيراقنى ئۆزگەرتىش، سۇنى تېزگىنلەش، ئورمان بەرپا قىلىش، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش شارائىتىنى ياخشىلاشقا ئۈيۇشتۇرۇلدى. 1966 - يىلدىن 1968 - يىلغىچە ناھىيىدە 40 مىڭ مودىن ئارتۇق يەر تۈزلەندى، زەيكەش ۋە ئېرىق - ئۆستەڭلەر رېمونت قىلىنىپ ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

1968 - يىل 5 - ئايدا شىنجاڭ ھەربىي رايونى ئىشلەپچىقىرىش ئىشخانىسىنىڭ «داجەيدىن ئۆگىنىش ئاممىۋى ھەرىكىتىنى قانات يايدۇرۇش توغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇش»ى ئىزچىل ئىجرا قىلىنىپ، كورلا ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى ئىشلەپچىقىرىش ئىشخانىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە، كورلا ناھىيىلىك داجەيدىن ئۆگىنىش ئىشخانىسى قۇرۇلدى، ئىشخانىغا بەش خادىم قويۇلدى، ئىشلەپچىقىرىش ئىشخانىسىنىڭ مۇدىرى لى باۋمىن داجەيدىن ئۆگىنىش ئىشخانىسىنىڭ مۇدىرلىقىنى قوشۇمچە ئۇستىگە ئالدى. گۈڭشىلار-دىمۇ شۇنىڭغا مۇناسىپ ئاپپاراتلار كەينى - كەينىدىن قۇرۇلدى. شۇ يىلى 6 - ئايدا ناھىيە دەرىجىلىك ئىدارە - ئورگانلار، گۈڭشىلار، چوڭ ئەترەتلەر ئېكسكۇرسىيە قىلىش - ئۆگىنىشكە داجەيگە ئۇيۇشتۇرۇلدى.

كادىرلار قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، ناھىيىدىكى 14 گۈڭشې، مەيدانغا بۆلۈنۈپ بېرىپ، ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترىتى ياكى ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىنى بىرلىك قىلغان ھالدا داجەينىڭ تەجرىبىسىنى يەتكۈزدى، ئىزچىللاشتۇردى ۋە كېڭەيتتى. 1970 - يىلدىن 1974 - يىلغىچە تۆت قېتىم كورلا ناھىيىسى بويىچە بېزا ئىگىلىكىدە داجەيدىن ئۆگىنىش تەجرىبىلىرىنى ئالماشتۇرۇش يىغىنى ئۆتكۈزۈلۈپ، «بېزا ئىگىلىكىدە داجەيدىن ئۆگىنىش» ئامبۇى ھەرىكىتىنىڭ دولقۇنى قوزغىتىلدى. تۈپراقنى ئۆزگەرتىش، سۇنى تىز-گىنلەش قاتارلىق ئېتىز - ئېرىق ئاساسىي قۇرۇلۇش پائالىيىتى يەنمۇ قانات يايدۇرۇلدى. 1975 - يىلى ناھىيىلىك پارتكوم مەملىكەتلىك بېزا ئىگىلىكىدە داجەيدىن ئۆگىنىش يىغىنىنىڭ «پۈتۈن پارتىيە مەپەرۋەرلىككە كېلىپ، بەش يىل جاپاغا چىداپ جەڭ قىلىپ، داجەيچە ناھىيىلەرنى ئومۇملاشتۇرۇش بولىدا كۆرەش قىلايلى» دېگەن چاقىرىقى ئاستىدا «تۆتتا بىلەن لۇشەينى چىڭ تۆتۈپ، قانتىق ئىشلەپ، زور ئۆزگىرىش ھاسىل قىلىشنى ئىلگىرى سۈرۈپ، ئۈچ يىلدا ئۆنۈم ھاسىل قىلىپ، بەش يىلدا بىر قاتلاپ، ناھىيىنىڭ قىياپىتىدە زور بۇرۇلۇش ھاسىل قىلىپ، ئاشلىق، پاختىدا پروگراممىدىكىگە يېتىپ، ھەمىە ساھەنى ئومۇميۈزلۈك راۋاجلاندۇرۇپ، داجەيچە ناھىيە بەرپا قىلايلى» دېگەن چاقىرىقنى ئوتتۇرىغا قويدى. شۇ يىلى 12 - ئايدا پارتىيىنىڭ ئاساسىي لۇشەينى ھەققىدىكى تەربىيە داجەيدىن ئۆگىنىشتىكى بىر ئاساسلىق مەزمۇن قىلىندى. كورلا ناھىيىلىك پارتىيىنىڭ ئاساسىي لۇشەينى تەربىيىسى خىزمەت ئۈسكى ئاپتونوم رايون، ئاپتونوم ئوبلاست، ناھىيىدىن ئاجرىتىلغان 491 كىشىدىن تەركىب تاپتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاپتونوم رايوندىن ئەۋەتىلگىنى 98 (ۋەزىيە بىلەن تۇڭۇنگە چۈشۈرۈلگەن بەش كادىر شۇنىڭ ئىچىدە)، ئوبلاستتىن ئەۋەتىلگىنى 253، ناھىيىدىن ئاجرىتىلغىنى 140. خىزمەت ئۈسكىدە ئولايەت، ئوبلاست دەرىجىلىك رەھبىرىي كادىرلىرىدىن ئۇچى، ناھىيە - تۇمۇن دەرىجىلىك رەھبىرىي كادىرلىرىدىن 21 ى بار ئىدى. خىزمەت ئۈسكىنىڭ قارىمىقىدا 13 خىزمەت ئەترىتى ۋە بىر قانچە خىزمەت گۇرۇپپىسى تەسىس قىلىندى، ئولار چوڭ ئەترەت، ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرىگە بېرىپ، چوڭ ئەترەت پارتىيە ياچېيكىسى بىلەن بىرلىكتە مۇزاكىرە قىلىپ، مەملىكەتلىك بېزا ئىگىلىكىدە داجەيدىن ئۆگىنىش يىغىنىنىڭ روھىنى يەتكۈزۈش ۋە ئىزچىللاشتۇرۇشنى ئورۇنلاشتۇردى. 1976 - يىلى مەملىكەتلىك 2 - قېتىملىق بېزا ئىگىلىكىدە داجەيدىن ئۆگىنىش يىغىنىدا ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ۋە ئوبلاستلىق پارتكوم كورلا ناھىيىسىدىن 1977- يىلى داجەيچە ناھىيە بولۇشنى تەلەپ قىلدى. يىغىندىن كېيىن، ناھىيىلىك پارتكوم 500 دىن ئارتۇق كىشى قاتناشقان تۆت دەرىجىلىك كادىرلار يىغىنى ئۆتكۈزۈپ، قانداق قىلىپ داجەيچە ناھىيە بولۇش ئۈستىدە كەڭ مۇھاكىمىنى قانات يايدۇردى. ئارقىدىنلا، گۈڭشې، مەيدان پارتكومىنىڭ كېڭەيتىلگەن يىغىنى، ھەر دەرىجىلىك كادىرلار يىغىنى، پارتىيە ئەزالىرى يىغىنى، گۈڭشې ئەزالىرى يىغىنى قاتارلىق بىر قاتار يىغىنلارنى ئۆتكۈزۈپ، 2 - قېتىملىق مەملىكەتلىك بېزا ئىگىلىكىدە داجەيدىن ئۆگىنىش يىغىنىنىڭ روھىنى يەتكۈزدى ۋە ئىزچىللاشتۇردى. 1977 - يىل 4 - ئايدا كورلا ناھىيىسى شىنجاڭدىكى داجەيچە ناھىيە — قاغىلىق ناھىيىسىنىڭ دوستانە چاقىرىقىغا ئاۋاز قوشۇپ، «ئىنقلاب قىلغانلىق ئۈستىگە پىداكارلىق بىلەن ئىشلەپ، غەيرەتنى ئاشۇرغانلىق ئۈستىگە ئاشۇرۇپ، 1977 - يىلى ھەل قىلغۇچ جەڭ قىلىپ، داجەيچە ناھىيە قۇرۇپ چىقايلى» دېگەن شوئارنى ئوتتۇرىغا قويدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقلابى» مەزگىلىدە داجەيدىن ئۆگىنىش ھەرىكىتى «سول» چىللىقنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىدى. «كاپىتالىزمنى قانتىق تەنقىد قىلىش»، «كاپىتالىزمنىڭ قۇيرۇقىنى كېسىش» يولغا قويۇلۇپ، بېزا كادىرلىرى، گۈڭشې ئەزالىرىنىڭ نورمال ئائىلىۋى قوشۇمچە كەسپى، قالدۇرۇق بېرى، قالدۇرۇق چارۋىلىرى كاپىتالىزمنىڭ نەرسىلىرى دەپ قارىلىپ تەنقىد قىلىندى ۋە چەكلەندى. گۈڭشې، ئەترەتلەرنىڭ سانائەت ۋە قوشۇمچە كەسىپلىرى ھەم كۆپ خىل ئىگىلىكىمۇ ئوخشاشلا چەكلىمىگە ئۇچرىدى، بازار - بېزىلارنىڭ ئىقتىسادىي ئالاقىسى توسۇپ قويۇلدى. كوللېكتىپ ئىگىلىكىنىڭ دارامەت تەقسىماتىدا

داجەيچە ئۆلچەمدىكى ئىش نومۇرى توزۇمى بولغا قويۇلدى، بۇنىڭدا تەلەپ تەقسىماتچىلىق ھادىسى ئېغىر بولۇپ، گۈڭشې ئەزالىرىنىڭ ئەمگەك ئاكتىپلىقى ۋە ئىجادچانلىقىنىڭ جارى قىلدۇرۇلۇشىغا تەسىر يەتتى.

1978 - يىلى ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىنىڭ ئۆتكۈزۈلۈشىگە ئەگىشىپ، كورلا ناھىيىسىدە قالايمىقانچىلىق ئوڭشىلىشقا باشلىدى، يېزا ئىگىلىكىدە داجەيدىن ئۆگىنىش ئاپپاراتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، يېزا ئىگىلىكىدە داجەيدىن ئۆگىنىش ھەرىكىتى ئاخىرلاشتى.

8 §. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» ھەرىكىتى

1966 - يىل 5 - ئايدا ج ك پ مەركىزىي كومىتېت سىياسىي بيۈروسىنىڭ كېڭەيتىلگەن يىغىنى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» نىڭ پروگرامما خاراكتېرلىك ھۆججىتى — «جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئوقتۇرۇشى» («167 - ماي، ئوقتۇرۇشى») نى ماقۇللىدى. 8 - ئايدا ماۋزېدۇڭ «سىلىكىۋىنى توپقا تۇتايلى» دېگەن چوڭ خەتلىك گېزىتنى ئېلان قىلدى، 8 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتنىڭ 11 - ئومۇمىي يىغىنى «پرولېتارىيات مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى توغرىسىدىكى قارار» (قىسقارتىلىپ «16 ماددا» دەپ ئاتالدى) نى ماقۇللىدى. شۇ يىلى 6 - ئاينىڭ 10 - كۈنى كورلا ناھىيىسىدە «سوتسىيالىستىك مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» غا رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ قارىمىقىدا ئىشخانا تەسىس قىلىندى. 7 - ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم خىزمەت گۇرۇپپىسى ئەۋەتىپ، كورلا ناھىيىلىك 1 - باشلانغۇچ مەكتەپتە 180 دىن ئارتۇق كىشى قاتناشقان ئوقۇنقۇچىلارنى تەربىيىلەش كۇرسى ئېچىپ، ئاتالمىش «ئۈچ قارا يىپ» (بۇرژۇئازىيە قارا يىپى، ھازىرقى زامان شىۋجېڭجۇيىچىلىرىدىن كەلگەن قارا يىپ، يەرلىك مىللەتچىلىك قارا يىپى) نى چوڭقۇر قېزىشنى ئوتتۇرىغا قويدى. 40 نەچچە ئوقۇنقۇچى «ئۈچ قارا يىپ» نىڭ ۋەكىلى سۈپىتىدە ئامما ئالدىدا سازايە قىلىندى. شۇنىڭ بىلەن كورلا ناھىيىسىدە «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» نىڭ پەردىسى ئېچىلدى، بۇ ھەرىكەت ئون يىل داۋام قىلدى.

1. قىزىل قوغدىغۇچىلار ھەرىكىتى

1966 - يىل 8 - ئاينىڭ 18 - كۈنى ماۋزېدۇڭ قىزىل قوغدىغۇچىلارنىڭ يەڭ بەلگىسىنى تاقاپ، بېيجىڭدىكى تىيەنئەنمېن مەيدانىدا پۈتۈن مەملىكەتتىن كەلگەن بىر نەچچە 100 مىڭ قىزىل قوغدىغۇچىنى قوبۇل قىلدى. شۇ ئاينىڭ ئاخىرلىرىدا كورلا ناھىيىسىدىكى مەكتەپلەر، ئىدارە - ئورگانلار، تەشكىلاتلار، گۇڭشېلار، مەيدانلاردا قىزىل قوغدىغۇچىلار تەشكىلاتى كەينى - كەينىدىن قۇرۇلدى، ئۇلار «تۆت كونا» (يەنى ئاتالمىش كونا ئىدىيە، كونا يوسۇن، كونا ئادەت) نى يوقىتىش، «بارلىق جىن-شەيتانلارنى سۈپۈرۈپ تازىلاش» شۇئارى ئاستىدا جەمئىيەتكە «بۆسۈپ» چىقتى. 8 - ئاينىڭ 26 - كۈنىدىن تارتىپ بىر ھەپتىگە يەتمىگەن ۋاقىت ئىچىدىلا 116 مەسچىت بۇزۇپ تاشلاندى، 65 كىشىنىڭ ئۆيى ئاختۇرۇلدى. 8 - ئاينىڭ 27 - كۈنى بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق 2 - ئوتتۇرا مەكتەپتىكى قىسمەن قىزىل قوغدىغۇچىلار ج ك پ بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق كومىتېتىغا «ئىسيان كۆتۈرۈپ» كىردى. 10 - ئاينىڭ 20 - كۈنى كورلا ناھىيىسىدىكى ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەر تاللاپ ئەۋەتكەن 13 قىزىل قوغدىغۇچى رەئىس ماۋزېدۇڭنىڭ كۆرۈك قىلىشىغا قاتنىشىش، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» ھەرىكىتىنى كۆرۈش ئۈچۈن بېيجىڭغا ماڭدى. شۇنىڭدىن كېيىن، باشقا جايلاردىكى ئالىي

مەكتەپلەرنىڭ بىر قىسىم قىزىل قوغدىغۇچىلىرى كەينى - كەينىدىن كورلا ناھىيىسىگە ئالاقە باغلاشقا كەلدى، كورلا ناھىيىسىدىكى قىزىل قوغدىغۇچىلارمۇ باشقا جايلارغا ئالاقە باغلاشقا باردى، قىزىل قوغدىغۇچىلار ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى قاتارلىق رەھبىرىي ئورگانلارغا بېسىپ كىرىپ، ئاتالمىش «كاپىتالىزم يولىغا ماڭغان ھوقۇقدارلار»، «ئوچكە قارشى ئۇنسۇرلار» (رەئىس ماۋزېدۇڭغا، ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسىگە، رەئىس ماۋزېدۇڭنىڭ ئىنقىلابىي لۇشيەنگە قارشى ئۇرغۇچىلار) نى تارتىپ چىقىرىپ كۆرەش قىلىشقا باشلىدى. قىزىل قوغدىغۇچىلار «ئىسيان كۆتۈرۈش يوللۇق» دېگەن شۇئار ئاستىدا ھەر تەرەپكە بېرىپ ئالاقە باغلىدى، ئوت قۇيۇرۇقلۇق قىلدى، كەلسە - كەلمەس تارتىپ چىقىرىپ كۆرەش قىلدى، بۇ، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»نىڭ دەسلىپىدە كورلا ناھىيىسىدىكى زور مالىمانچىلىقنى كەلتۈرۈپ چىقارغان مۇھىم سەۋەب بولدى.

1966 - يىلنىڭ ئاخىرىدىن كېيىنكى يىلنىڭ بېشىغىچە ناھىيىدىكى زاۋۇت - كان، كارخانىلار، مەكتەپلەر، ئىدارىلەر، تەشكىلاتلاردىكى ئىشچىلار، ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىلەر، خىزمەتچى خادىملار ھەرخىل نامدىكى ئامىمۇي تەشكىلاتلارنى قۇردى، ئامىمۇي تەشكىلاتلار ئوتتۇرىسىدىكى تەرەپبازلىق كۈرىشى بارغانسېرى ئەۋج ئالدى، قىزىل قوغدىغۇچىلار ھەرىكىتى 2 - ئورۇنغا ئۆتتى.

2. «27 - يانۋار» دىكى ھوقۇق تارتىۋېلىش

1967 - يىل 1 - ئايدا شاڭخەيدىكى «ئىسيانچى»لار شاڭخەي شەھىرلىك پارتىيە، ھۆكۈمەت ھوقۇقىنى قولغا كىرگۈزۈۋېلىپ، ئاتالمىش «يانۋار بورىنى»نى چىقاردى. 1 - ئاينىڭ 22 - كۈنى «خەلق گېزىتى» پروللېتارىيات ئىنقىلابىي ئىسيانچىلىرى كەڭ كۆلەمدە بىرلىشىپ، كاپىتالىزم يولىغا ماڭغان ھوقۇقدارلاردىن ھوقۇق تارتىۋالايلى» سەرلەۋھىلىك باش ماقالە باستى. پۈتۈن مەملىكەتتىكى ۋەزىيەتنىڭ تەسىرى بىلەن كورلا ناھىيىسىنىڭ بىر قىسىم ئورۇنلىرىدىكى «ئىسيانچى»لار «ھوقۇق تارتىۋېلىش قۇماندانلىق شتابى» قۇرۇپ، 1 - ئاينىڭ 27 - كۈنى ج ك پ كورلا ناھىيىلىك كومىتېتى، ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىنىڭ پارتىيە، ھۆكۈمەت، مالىيە، مەدەنىيەت ھوقۇقلىرىنى تارتىۋالدى. شۇنىڭدىن كېيىن، ناھىيىدىكى ھەر دەرىجىلىك پارتىيە، ھۆكۈمەت ئاپپاراتلىرى پالەچ ھالەتكە چۈشۈپ قالدى.

3 - ئاينىڭ 10 - كۈنى كورلا ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى بۇيرۇقنامە بىنائەن «ئۇچ يارەدەم، ئىككى ھەربىي» (سولچىلارنى قوللاش، سانائەتكە يارەدەم بېرىش، يېزا ئىگىلىكىگە يارەدەم بېرىش، ھەربىي ئىدارە قىلىش، ھەربىي تەلىم - تەربىيە) ۋەزىپىسىنى ئىجرا قىلدى. 3 - ئاينىڭ 19 - كۈنى كورلا ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئىشخانىسى قۇرۇلدى، بۇ ئىشخانا كورلا ناھىيىسىنىڭ ئومۇمىيۈزلۈك خىزمىتىگە ۋە ئىشلەپچىقىرىشىغا باشچىلىق قىلدى.

مۇشۇ مەزگىلدە ئامىمۇي تەشكىلاتلار ئوتتۇرىسىدىكى تەرەپبازلىق كۈرىشى تەدرىجىي يوقىرى ئۆرلەدى. شۇ يىلى 9 - ئاينىڭ 24 - كۈنى، 11 - ئاينىڭ 24 - كۈنى، 11 - ئاينىڭ 26 - كۈنىدىن 12 - ئاينىڭ 1 - كۈنىگىچە ۋە 1969 - يىل 1 - ئاينىڭ 11 - كۈنى ئېغىر ئەلەم كۈرىشى يۈز بېرىپ، بىر نەچچە ئون ئادەم ئۆلدى، بىر نەچچە 100 ئادەم يارىلاندى، دۆلەتنىڭ 1 مىليون يۈەندىن ئارتۇق مال-مۈلكى زىيانغا ئۇچرىدى.

1969 - يىل 7 - ئايدا كورلا ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت ئارمىيە ۋەكىلى، كادىرلار ۋەكىلى، ئامىمۇي تەشكىلاتلار ۋەكىلىدىن ئىبارەت ئۈچ تەرەپنىڭ بىرلىشىشى بىلەن تەشكىل قىلىندى، ئىككى تەرەپ

ئامما ئوتتۇرىسىدىكى هوقۇق تارتىۋېلىش كۆرۈشى ئايانلاشتى.

3. سىنىپىي قوشۇننى تازىلاش ۋە «بىرگە زەربە بېرىش، ئۇچكە قارشى تۇرۇش» هەرىكىتى

1968 - يىل 12 - ئايدىن 1969 - يىلىنىڭ ئالدىنقى يېرىمىغىچە خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ مەلۇم قىسىم ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسى تەشۋىقات ئەترىتى (ئارمىيە تەشۋىقات ئەترىتى) بىلەن بېرا ئىگىلىك 2 - شىنىڭ ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسى تەشۋىقات ئەترىتى كورلا ناهىيىسىگە كىرىپ ئورۇنلىشىپ، يەرلىك ئورۇننىڭ «كۆرەش قىلىش، تەنقىد قىلىش، ئۆزگەرتىش» ئىلىپ بېرىشىغا ياردەم بەردى.

1971 - يىل 1 - ئايدىن 3 - ئايغىچە ناهىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت مەركەز تارقاتقان «بېيجىڭ رىشنخۇا» باسما زاۋۇتى هەربىي ئىدارە قىلىش كومىتېتىنىڭ ئامىنى قوزغاپ دۈشمەنگە قارشى كۆرەشنى قاتتىق يايدۇرۇش تەجرىبىسى» نى ۋە مەركەزنىڭ 3، 5، 6- نومۇرلۇق هۆججەتلىرىنى ئىزچىللاشتۇرۇپ، ئارمىيە تەشۋىقات ئەترىتىنى ناهىيە بازىرى ۋە يېزىلاردىكى ئورۇنلارغا كىرىپ ئورۇنلىشىپ، سىنىپىي قوشۇننى تازىلاش ۋە «بىرگە زەربە بېرىش، ئۇچكە قارشى تۇرۇش» (ئەق ئەكسىلئىنقىلابىي بۇزغۇنچىلىق هەرىكەتلىرىگە زەربە بېرىش، خىيانەتچىلىك - ئوغرىلىققا، هايانكەشلىككە، بۇزۇپ - چېچىپ ئىسراپ قىلىشقا قارشى تۇرۇش) هەرىكىتىنى قاتتىق يايدۇرۇشقا تەشكىللىدى. هەرىكەت مەركەزنىڭ هۆججەتلىرىنى ئۆگىنىش ۋە تەشۋىق قىلىش، پاش قىلىش - ئېچىپ تاشلاش، كەڭچىلىك قىلىش ۋە قاتتىق چارە كۆرۈش يىغىنى (ئوچۇق سوت يىغىنى) ئېچىشتىن ئىبارەت ئۈچ باسقۇچقا بۆلۈپ ئېلىپ بېرىلدى، هەرىكەت 1971-يىلىنىڭ بېشىدا ئاساسەن ئايانلاشتى. «سول» ئىدىيىنىڭ يېتەكچىلىكى ۋە تەرەپبازلىقنىڭ كاساپىتى بىلەن هەرىكەتتە ئېغىر دەرىجىدە كېڭەيتىۋېتىش خاتالىقى سادىر بولدى. هەرىكەت داۋامىدا بەزى كىشىلەر يا تارىخىدا مەسىلىسى بولغانلىقى، بەزى خاتالىقلارنى سادىر قىلغانلىقى، يا ئائىلىسىنىڭ ئىجتىمائىي مۇناسىۋىتى مۇرەككەپ بولغانلىقى، ئامما بىلەن مۇناسىۋىتى ناچارراق بولغانلىقى، بەزى كىشىلەر بىلەن يېقىن ئۇتتىمگەنلىكى قاتارلىق مەسىلىلەرى تۈپەيلىدىن، بىر كىشى ئىسمىنى ئاتاپ كۆرسەتكەن هامان ياشقىلار ئۇنىڭغا قوشۇلۇپ، دەرهال «كاپىتالىزم يولىغا ماڭغان هوقۇقدار»، «قارا پارتىيە ئەزاسى»، «چەت ئەلگە باغلانغان ئۇنسۇر»، «ئەق ئەكسىلئىنقىلابچى»، «بۇزۇق ئۇنسۇر» دېگەندەك بەدنامىلار چاپلىنىپ، تارتىپ چىقىرىلىپ كۆرەش قىلىندى. تارتىپ چىقىرىلىپ كۆرەش قىلىنغان ئادەم 2411 گە يېتىپ، ناهىيەدىكى ئومۇمىي نوپۇسنىڭ تەخمىنەن بەش پىرسەنتىنى ئىگىلىدى، بۇنىڭ ئىچىدە ناهىيەدىن يۇقىرى رەھبىرىي ئورگانلار تەرىپىدىن تەستىقلىنىپ خاراكتېرى، ئەنزىسى بېكىتىلىپ بىر ياقلىق قىلىنغىنى 225، دۈشمەن بىلەن ئۆز ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت دەپ بېكىتىلىپ، دۈشمەن بىلەن ئۆز ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت قاتاردا بىر ياقلىق قىلىنغىنى 88، «قالپاق» ئامىنىڭ قولىغا تۇتقۇزۇلغىنى 25، دۈشمەن بىلەن ئۆز ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت بولسىمۇ خەلق ئىچىدىكى زىددىيەت قاتاردا بىر ياقلىق قىلىنغىنى توققۇز، خەلق ئىچىدىكى زىددىيەتكە ياتىدىغىنى 39، ۋاقتىنچە ئېسىپ قويۇلغىنى 63، باشقىچە بىر تەرەپ قىلىنغىنى بىر. تەشكىلىي جەهەتتىن چارە كۆرۈش داۋامىدا تۇتۇپ تۇرۇلغىنى، قولغا ئېلىنغىنى، رېجىم ئاستىغا ئېلىنغىنى، قاماق جازاسى بېرىلگىنى 42، خىزمەتتىن قوغلاندى قىلىنغىنى بىر، خىزمەتتىن چېكىندۈرۈلۈپ، تۆۋەنگە چۈشۈرۈلگىنى سەككىز (هەرقايسى سىستېمىلار ئۆز ئالدىغا خىزمەتتىن چېكىندۈرۈپ تۆۋەنگە چۈشۈرۈۋەتكەن ئادەم سانى بۇنىڭ سىرتىدا)، مەمۇرىي جەهەتتىن ياكى پارتىيە ئىچىدە هەرخىل چارە كۆرۈلگىنى 11. غەيرىي تورمال ئۇلۇپ كەتكىنى 25، بۇنىڭ ئىچىدە تاياق زەربىسى-

دىن تۈلۈپ كەتكىنى بىر، قىيىن - قىستاق تۇيۇلدىن تۈلۈپ كەتكىنى ئىككى. ھەرقايسى گۈرۈنلار 87 ئادەمگە چېتىشلىق 11 ھەرخىل گۈرۈھ ئەزالىرىنى يۇقىرىغا يوللىدى، بۇلار ئاساسىي جەھەتتىن خاتا ئەزالىرىغا باتمىدۇ.

1971 - يىل 6 - ئايدىن ئېتىبارەن ناھىيىلىك پارتكوم سىنىپىي قوشۇننى تازىلاش ۋە «بىرگە زەربە بېرىش، ئۇچكە قارشى ئۇرۇش» ھەرىكىتى داۋاملىدىكى خاتالىقلارنى تەدرىجىي تۈزەتتى.

4. «لىن بياۋنى، كۆڭزىنى تەنقىد قىلىش» ھەرىكىتى ۋە «ئوڭچىل ئەنزە ئاغدۇرۇش شامىلىغا قايتۇرما زەربە بېرىش»

1974 - يىل 2 - ئاينىڭ 8 - كۈنى بايىتغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى بىلەن كورلا ناھىيىسى بىرلىكتە سەپەرۋەرلىك يىغىنى ئۆتكۈزۈپ، مەركەز، ئاپتونوم رايونىنىڭ «لىن بياۋنى، كۆڭزىنى تەنقىد قىلىش» قا داائر يولىورۇقلىرىنى يەتكۈزدى ۋە ئىزچىللاشتۇردى. يىغىندىن كېيىن، ناھىيە دەرىجىلىك ئىدارە - ئورگانلاردىن تارتىپ ئاساسىي قاتلام ئورۇنلىرىغىچە ئۆگىنىش كۈرسلىرى ئېچىلىپ، تەنقىد قىلىش يىغىنلىرى ئۆتكۈزۈلۈپ، مەخسۇس تەنقىد سەھنىلىرى ئېچىلىپ، «قانۇنچىلارغا باھا بېرىش، كۆڭزىچىلارنى تەنقىد قىلىش» قاتارى يايدۇرۇلدى. لىن بياۋنىڭ «كۈلۈك لاۋ ئېرىنىڭ ،ئۆزۈڭنى تۆت، ئەدەبكە قايت، دېگەن نەسىھىنى ئۇلۇغ قىلىپ، كاپىتالىزمنى تىرىلدۈرۈش» تەك جىنايى قىلمىشى، «كۆڭزى، مېڭزى يولى» تەنقىد قىلىنىدى ھەمدە ئەملىيەتكە بىرلەشتۈرۈلۈپ، لىن بياۋنىڭ شىنجاڭدىكى «گۈماشتىسى» پاش قىلىندى ۋە تەنقىد قىلىندى. «تىرىلدۈرۈش - چېكىنىشتىن ئىبارەت ئەكسىيەتچىل پىكىر ئېقىمىغا قايتۇرما زەربە بېرىلىپ، كاپىتالىستىك خاھىشلار تەنقىد قىلىنىپ، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى، نىڭ ئۇلۇغ تەتىجىلىرى مۇستەھكەملەندى ۋە راۋاجلاندۇرۇلدى». ھەرىكەت داۋامىدا كورلا ناھىيىسىدە يەنە بىر تۈركۈم كادىرلار ۋە ئامما تەنقىد قىلىندى ۋە زەربىگە ئۇچرىدى.

1976 - يىل 3 - ئايدا كورلا ناھىيىسى يۇقىرىنىڭ يولىورۇقىغا ئاساسەن، ئاتالمىش «دېڭ شىياۋپىڭنى تەنقىد قىلىش، ئوڭچىل ئەنزە ئاغدۇرۇش شامىلىغا قايتۇرما زەربە بېرىش» نى قانات يايدۇردى، يۇنىڭدا دېڭ شىياۋپىڭنىڭ 1975 - يىلى مەركەزنىڭ خىزمىتىگە باشچىلىق قىلغان مەزگىلدە ئومۇمىيۈزلۈك تەرتىپكە سېلىشنى يولغا قويۇشتا ئېرىشكەن نەتىجىلىرى ئىنكار قىلىندى، «ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى ھەممىنى ھەل قىلىدۇ» دەيدىغان قاراش ئۇستىدە قانتىق تەنقىد ئۇيۇشتۇرۇلدى، مۇڭاپىق قائىدە - تۈزۈملەرگە «تىزگىنلەش، قىسىش، بېسىش» دەپ ھۇجۇم قىلىندى، دېھقانلاردىكى «خۇسۇسىي مۇلۇكچە-لىك قۇيرۇقى» نى كېسىش تەكىتلەندى، شۇنىڭ بىلەن ياغلىق دان مەھسۇلاتى ۋە چارۋا ئېغىر دەرىجىدە كېمىيىپ كەتتى. يېزىلاردىكى كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان ئوتتۇرىچە كىرىم يېقىنقى ئون يىل ئىچىدىكى ئەڭ تۆۋەن سەۋىيىگە چۈشۈپ قالدى.

§ 9 . قالايمىقانچىلىقنى ئوڭشاش

1976 - يىل 10 - ئايدا پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى سىياسىي بيۇروسى كەسكىن تەدبىر قوللىنىپ، جياڭ چىڭ، جاڭ چۇنچياۋ، ياۋۋېنيۈەن، ۋاڭ خۇڭۋېن ئەكسىلىنقىلابىي گۈرۈھىنى تارمار قىلدى، شۇنىڭ بىلەن «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دىن ئىبارەت ئون يىللىق ئىچكى مالىمانچىلىققا خاتىمە بېرىلدى.

1. «پاش قىلىش، تەنقىد قىلىش، ئۆزگىرىش، زەربە بېرىش» ھەرىكىتى

1976 - يىل 11 - ئايدا ناھىيىدە «پاش قىلىش، تەنقىد قىلىش، ئۆزگىرىش، زەربە بېرىش» ھەرىكىتى (لىن بياۋ، «تۆت كىشىلىك گۈرۈھ» نىڭ پارتىيىنى چاڭگىلىغا كىرگۈزۈۋېلىش، ھوقۇق تارتىۋېلىشنى قەستلىگەن جىنايەتلىرىنى پاش قىلىش، لىن بياۋ، «تۆت كىشىلىك گۈرۈھ» نىڭ ئىنتايىن «سول» پىكىر ئېقىمىنى تەنقىد قىلىش، ئۇرۇش، چېقىش، بۇلاشقا مۇناسىۋەتلىك ئىش ۋە ئادەملەرنى، مالىيە ئىنتىزامىغا خىلاپ مەسىلىلەرنى ئۆزگىرىش، سىنىپىي دۈشمەنلەرنىڭ بۇزغۇنچىلىق ھەرىكەتلىرىگە، خىيانەتچىلىك - ئوغرىلىققا، ھايانكەشلىككە زەربە بېرىش) قانات يايدۇرۇلدى.

1976 - يىل 11 - ئايدىن 1977 - يىل 10 - ئايغىچە ناھىيىلىك پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ «ھازىرقى ئۆگىنىش ۋە تەنقىد ھەققىدىكى ئورۇنلاشتۇرۇش پىكرى توغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇش» نى تارقاتتى، ناھىيىلىك پارتكومدا ئۆزگىرىشكا رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىسى ۋە ئۇنىڭ ئىش بېجىرىش ئاپپاراتى قۇرۇلدى. ئۇچ قېتىم ناھىيىلىك پارتكوم خىزمەت يىغىنى، بىر قېتىم ناھىيە دەرىجىلىك ئورگانلار پارتىيە ياچېيكا شۇجىلىرىنىڭ ئۆگىنىش كۇرسى ئۆتكۈزۈلۈپ، «پاش قىلىش، تەنقىد قىلىش، ئۆزگىرىش، زەربە بېرىش» ھەرىكىتى مۇزاكىرە قىلىنىپ، ئورۇنلاشتۇرۇلدى. «ئېنىق ئېيتىش يىغىنى» ئۆتكۈزۈش، ئۆگىنىش كۇرسى ئېچىش ئارقىلىق يەتتە كىشىنىڭ مەسىلىسى ئۆزگىرىلدى.

1978 - يىل 11 - ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ئاۋغۇست خىزمەت يىغىنى ۋە ئاپتونوم ئويلاستىلىق پارتكوم سېنتەبىر خىزمەت يىغىنىنىڭ روھىنى ئىزچىللاشتۇرۇپ، ئىنقىلابنى ئۆتۈشقا رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىسى قۇرۇدى، گۇرۇپپا قارىمىقىدا «پاش قىلىش، تەنقىد قىلىش، ئۆزگىرىش، زەربە بېرىش» ئىشخانىسى قۇرۇلدى، گۇڭشې - مەيدانلار ۋە ناھىيىگە بۇۋاستە قاراشلىق ئورۇنلاردا شۇنىڭغا مۇناسىپ يەنزە قۇرۇلدى. ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت ئورگىنى، پۈخۈي دېھقانچىلىق مەيدانى، چەرچى ياغۇنچىلىك مەيدانى ھەربىر ئېلىپ بېرىلمىغان نۇقتىلىق ئورۇن قىلىپ بېكىتىلدى، ناھىيە بويىچە «پاش قىلىش، تەنقىد قىلىش، ئۆزگىرىش، زەربە بېرىش» يەنمۇ كەڭ قانات يايدۇرۇلدى. 1979 - يىل 4 - ئايغىچە ناھىيىدە «ئېنىق ئېيتىش» ھەرىكىتى كەڭ قانات يايدۇرۇلۇپ، «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» نىڭ پارتىيىنى چاڭگىلىغا كىرگۈزۈۋېلىش، ھوقۇق تارتىۋېلىش سۇيىقەستى بىلەن چېتىشلىقى بار ئادەم ۋە ئىشلار ئۆزگىرىلدى، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە كورلا ناھىيىسىدە يۈز بەرگەن 11 چوڭ ئىشقا بىرلەشتۈرۈپ، 115 كىشى «ئېنىق ئېيتىش» يىغىنىغا تۇقتىلىق قاتنىشىپ، ئۇزۇنىڭ ۋەقە داۋامىدىكى سەرگۈزەشتىلىرىنى بايان قىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە، ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت ھەم ناھىيىگە بۇۋاستە قاراشلىق ئورۇنلار پاش قىلىش يىغىنى، ئىچكى ۋە تاشقى جەھەتلەردىن تەكشۈرۈش، مۇھىبەت يىغىنى ئۇيۇشتۇرۇش، ئەھۋالدىن خەۋىرى بار كىشىلەرنىڭ ئۆگىنىش كۇرسىنى ئۆتكۈزۈش قاتارلىق شەكىللەر ئارقىلىق ھەقىقىي ئەھۋالنى ئايدىڭلاشتۇردى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» داۋامىدا ناھىيە دەرىجىلىك ئورگانلاردىلا 295 كىشى قامالغا قويۇلدى، تارتىپ چىقىرىلىپ كۆرەش قىلىندى، قىينالغا سوراق قىلىندى، ئۇ، بارلىق ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئون پىرسەنتىدىن كۆپرەكىنى ئىگىلىدى؛ 94 كىشى ھەرخىل دەرىجىدە ئادەم ئۆردى، 113 كىشى باشقىلار تەرىپىدىن ئۆرۇلدى. ناھىيىلىك پارتكوم «ئېنىق ئېيتىش» قا قاتناشقان كۆپ ساندىكى خادىملارنى ۋاقتىدا ئاقلىدى. پۈتكۈل پاش قىلىش، تەنقىد قىلىش، ئۆزگىرىش ۋە ئىككىگە زەربە بېرىش ھەرىكىتى داۋامىدا

ناھىيە بويىچە 17 كىشى بىر تەرەپ قىلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە تۆت كىشى (بۇنىڭ ئۇچى ئۇرۇش، چېقىش، بۇلاش بىلەن شۇغۇللانغان، بىرى خىيانەتچى) قولغا ئېلىنىپ، قانۇن بويىچە جازالاندى، 12 كىشى (بۇنىڭ ئىچىدە خىيانەتچى ئىككى، باشقا مەسلىسى بارلار ئون) گە مەمۇرىي چارە كۆرۈلدى.

2. سىياسەتنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش

1971 ـ يىلدىن 1986 ـ يىلغىچە ناھىيىلىك پارتكوم سىياسەتنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش خىزمىتىنى كۈچ قېتىم ئورۇنلاشتۇردى ۋە قانات يايدۇردى. 1971 ـ ۋە 1974 ـ يىللىرى ناھىيىلىك پارتكوم قايتا تەكشۈرۈش خىزمەت گۇرۇپپىسى تەشكىللەپ ۋە قايتا تەكشۈرۈش ئىشخانىسى قۇرۇپ، سىنىپىي قوشۇننى تازىلاش، «بىرگە زەربە بېرىش، ئۈچكە قارشى تۇرۇش» ھەرىكىتىدە خاراكتېرى، ئەنزىسى بېكىتىلگەن 207 كىشىنىڭ مەسلىسىنى قايتا تەكشۈردى، بۇنىڭ ئىچىدە تامامەن خاتا قىلىپ قويۇلغان 50 كىشى تولۇق ئاقلاندى، قىسمەن خاتا قىلىپ قويۇلغان 38 كىشى قىسمەن ئاقلاندى، 55 كىشى ئۈستىدىن چىقىرىلغان ئەسلىدىكى يەكۈن ساقلاپ قېلىندى، خىزمەتتىن چېكىندۈرۈلۈپ تۆۋەنگە چۈشۈرۈۋېتىلگەن يەتتە كىشى قايتۇرۇپ كېلىندى؛ غەيرىي نورمال ئۆلۈپ كەتكەن خادىملارنىڭ ئۆلۈش سەۋەبى تەكشۈرۈپ ئېنىقلىنىپ، 22 كىشىنىڭ ئۆلۈمدىن كېيىنكى ئىشلىرى مۇۋاپىق بىر تەرەپ قىلىندى.

1978 ـ يىل 6 ـ ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم ئوبلاستلىق پارتكوم ئۆتكۈزگەن سىياسەتنى ئەمەلىيلەشتۈرۈشكى چېگىش ئەنزىلەر سۆھبەت يىغىنىنىڭ روھىغا ئاساسەن، ناھىيىگە قاراشلىق ئىدارە-ئورۇنلار ۋە گۇڭشې ـ مەيدانلار مەسئۇللىرىنىڭ يىغىنىنى ئۆتكۈزۈپ، يىغىن روھىنى يەتكۈزدى ۋە سىياسەتنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش خىزمىتىنى يەنمۇ ئىلگىرلەپ ئورۇنلاشتۇردى. سىياسەتنى ئەمەلىيلەشتۈرۈشكە رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىسىنى قۇردى، گۇرۇپپا قارىسىغدا ئىشخانا تەسىس قىلىندى. 1981 ـ يىلىنىڭ ئالدىنقى يېرىمىغىچە بولغان ئۇچ يىل ئىچىدە 2729 كىشىنىڭ مەسلىسى يېڭىباشتىن قايتا تەكشۈرۈلدى، قايتا تەكشۈرۈش ئارقىلىق 2723 كىشى ئۈستىدىن سىياسەت ئەمەلىيلەشتۈرۈلۈپ، ئەنزە ئاياغلاشتۇرۇلدى، بۇنىڭ ئىچىدە «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دىن بۇيانقىغا ياتىدىغىنى 2458 كىشى، «تۆتنى ئېنىقلاش» ھەرىكىتىگە ياتىدىغىنى 168 كىشى، ئۈچىلارغا قارشى كۈرەشكە ياتىدىغىنى 56 كىشى، باشقىلار 41 كىشى؛ تامامەن خاتا قىلىپ قويۇلغان 1686 كىشى تولۇق ئاقلاندى، قىسمەن خاتا قىلىپ قويۇلغان 871 كىشى قىسمەن ئاقلاندى، 73 كىشى ئۈستىدىن چىقىرىلغان ئەسلىدىكى يەكۈن ساقلاپ قېلىندى، بىر كىشى ئۈستىدىن بېكىتىلگەن خاراكتېر ئۆزگەرتىلدى، ئىلگىرى يەكۈن چىقىرىلىنغان 61 كىشى ئۈستىدىن توغرا يەكۈن چىقىرىلدى، 31 كىشىنىڭ ئىشى باشقىچە بىر تەرەپ قىلىندى؛ 23 كىشىنىڭ پارتىيەزىلىكى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، 234 كىشىنىڭ خىزمىتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، 37 كىشى خىزمىتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن پېنسىيەگە چىقىرىلدى؛ «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» داۋامىدا غەيرىي نورمال ئۆلۈپ كەتكەن 32 كىشىنىڭ ئۆلۈمدىن كېيىنكى ئىشلىرى مۇۋاپىق بىر تەرەپ قىلىندى. 1985 ـ يىل 10 ـ ئايدا شەھەرلىك پارتكوم ئاپتونوم ئوبلاستلىق سىياسەتنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش ئىشخانىسى ھۆججىتىنىڭ روھى بويىچە شەھەرلىك سىياسەتنى ئەمەلىيلەشتۈرۈشكە رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىسىنى تەرتىپكە سالدى، سىياسەتنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش خىزمىتىنى بىر مۇقاۋىن شۇجى باشقۇرۇشنى، تەشكىلات بۆلۈمى ئومۇمىي جەھەتتىن تۆتۈشنى بەلگىلىدى ھەمدە ئون نەچچە كادىر ئاجرىتىپ، ئىككى ئىشخانا، بىر گۇرۇپپا (يەنى زىيالىيلار سىياسىتى ۋە كادىرلار سىياسىتىنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش ئىشخانىسى، بىرلىكسەپ سىياسەتنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش ئىشخانىسى ۋە خۇسۇسىي ئۆي سىياسىتىنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش گۇرۇپپىسى)

قۇرۇپ، تارىختىن قېلىپ قالغان ھەرخىل مەسىلىلەرنى قايتا تەكشۈرۈش خىزمىتىنى قانات يايدۇردى. 1986 - يىل 10 - ئايغىچە زىيالىيلارنىڭ تارىختىن قېلىپ قالغان مەسىلىسىدىن 75 ى ئەمەلىيلەشتۈرۈلۈپ ھەل قىلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە تارىختىن چىقىرىلغان يەكۈن ئۆزگەرتىلگىنى تۆت؛ «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دا مال - مۈلۈك ئاختۇرۇلغانلىق مەسىلىسىدىن 19 ى بىر تەرەپ قىلىندى (17 سى ئېنىقلىنىپ بىر تەرەپ قىلىندى، ئىككىسى ئالاقىدار ئورۇنلارنىڭ بېجىرىشىگە يوللاپ بېرىلدى)، ئاختۇرۇلغان مال-مۈلۈك ھەققى ئۈچۈن 4. 2056 يۈەن پۇل تۆلەپ بېرىلدى؛ «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دا ئىش ھەققى توختىتىلغانلىق مەسىلىسىدىن ئوتى بىر تەرەپ قىلىنىپ، 94. 1149 يۈەن پۇل تولۇقلاپ بېرىلدى؛ كادىرلار ئارخىپىدىن 17 سى ئېنىقلاندى؛ ئون نەچچە ئادەمنىڭ «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دا ئىگىلىۋېلىنغان، چېقىۋېتىلگەن 29 ئېغىز خۇسۇسىي ئۆيى ئېنىقلىنىپ قايتۇرۇلدى، 2050 يۈەن پۇل تۆلەپ بېرىلدى؛ ئاتا - ئانىسىنىڭ مەسىلىسىگە چېتىلىپ يېزىغا چۈشۈرۈلگەنلەردىن 11 كىشىنىڭ شەھەر نوپۇسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، كادىرلارغا مۇناسىۋەتلىك قېلىپ قالغان مەسىلىدىن 268 ى ئەمەلىيلەشتۈرۈلۈپ ھەل قىلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە كادىرلار ئارخىپىدىن 132 سى ئېنىقلاندى، ئىش ھەققىنى تولۇقلاپ بېرىش مەسىلىسىدىن 13ى ھەل قىلىندى (37 مىڭ 700 يۈەن پۇل تولۇقلاپ بېرىلدى). بىرلىكسەپ ئوبيېكتلارغا مۇناسىۋەتلىك تارىختىن قېلىپ قالغان مەسىلىدىن 167 سى ئەمەلىيلەشتۈرۈلۈپ ھەل قىلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە گومىنداڭنىڭ قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ ھەقسىزتكە قايتقان خادىملىرىغا ئالاقىدار سىياسەتنى ئەمەلىيلەشتۈرۈشكە دائىر مەسىلە 27؛ خاتا ھالدا ئوڭچى، يەرلىك مىللەتچى قېلىپ قويۇلغانلار ۋە ئۇلارغا چېتىلىپ قالغان خادىملارنى ئاقلاش، كۆرۈلگەن چارىنى تۈزىتىش ۋە ئۇلارنى ئورۇنلاشتۇرۇشقا دائىر 61 ئىش ئەمەلىيلەشتۈرۈلدى؛ تەيۋەنلىك قېرىنداشلار، تەيۋەنلىك قېرىنداشلارنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرى، ۋەتەنگە قايتقان مۇھاجىرلار، مۇھاجىرلار ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا ئالاقىدار سىياسەتكە دائىر بەش مەسىلە ئەمەلىيلەشتۈرۈلدى؛ خۇسۇسىي ئۆيگە ئالاقىدار سىياسەت ئەمەلىيلەشتۈرۈلۈپ، 43 ئەنزە ئايلاشتۇرۇلدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئىككى ئائىلىنىڭ يەتتە ئېغىز ئۆيى قايتۇرۇپ بېرىلدى؛ 15 ئۆيلۈك شەھەر ئائىلىسىگە 4. 3 مو جايلىق يەر ھەل قىلىپ بېرىلدى، بۇنىڭ باھاسى 13 مىڭ 600 يۈەن؛ ئالتە ئائىلىنىڭ ھەقسىز چېقىۋېتىلگەن تۇرالغۇ ئۆيىگە 3300 يۈەن تۆلەپ بېرىلدى؛ چېقىۋېتىلگەن تۇرالغۇ ئۆيىگە تۆزافقىچە ھەق بېرىلمىگەن 20 ئائىلىگە 3124 يۈەن پۇل تۆلەپ بېرىلدى.

§ 10. تۈزۈلمە ئىسلاھاتى

1. پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورۇنلىرىدىكى ئاپپارات ئىسلاھاتى

1984-يىل 11-ئايدا كورلا شەھىرىدىكى شەھەر دەرىجىلىك ئورگانلارنىڭ ئاپپارات ئىسلاھاتى لايىھىسى ئوبلاستلىق پارتكوم، ئوبلاستلىق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تەستىقلىشى بىلەن يولغا قويۇلدى. ج ك پ كورلا شەھەرلىك كومىتېتى سىياسىي قانۇن كومىتېتى، يېزا خىزمەت بۆلۈمى، پارتىيە تارىخى - تەزكىرە ئىشخانىسى، ئارخىپ بۆلۈمى، پېشقەدەم كادىرلار خىزمىتى بۆلۈمىنى كۆپەيتىپ تەسىس قىلدى، خىزمەت ئاپپاراتى 12 گە يەتتى؛ ج ك پ كورلا شەھەرلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى تەسىس قىلىندى، ج ك پ كورلا شەھەرلىك ئورگانلار كومىتېتى، شەھەرلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى، شەھەرلىك سىياسىي كېڭەش، شەھەرلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسى، شەھەرلىك خەلق سوت مەھكىمىسى، شەھەرلىك باش ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى، كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى شەھەرلىك كومىتېتى، شەھەرلىك

ئايالار بىرلەشمىسى، شەھەرلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى ساقلاپ قېلىندى؛ شەھەرلىك خەلق مۇكۇمەت تارماقلىرى ئەسلىدىكى 25 تىن 37 گە يەتتى، يۇنىلىق ئىچىدە ساقلاپ قېلىنغىنى 21، قوشۇلغىنى 16، خاراكتېرى ئۆزگەرتىلگىنى بىر، ئەمەلدىن قالدۇرۇلغىنى ئۈچ. يېڭى رەھبەرلىك بەنزە ئىنقىلابىيلاشتۇرۇش، ياشلاشتۇرۇش، بىلىم ئەھلىگە ۋە كەسىپ ئەھلىگە ئايلاندۇرۇش تەلىپى بويىچە تەرتىپكە سېلىندى ۋە سەپلەندى.

تەڭشەلگەندىن كېيىنكى شەھەر دەرىجىلىك پارتىيە، مۇكۇمەت رەھبىرلىرى كادىرلىرى ئىچىدە ئوتتۇرا تېخنىكومدىن يۇقىرى مەلۇماتلا ئىگە بولغانلار 73.7%نى، ئالىي تېخنىكومدىن يۇقىرى مەلۇماتلا ئىگە بولغانلار 47.4% نى ئىگىلىدى؛ ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىچە يېشى ئاپپارات ئىسلاھاتىدىن ئىلگىرىكى 55.4 ياشتىن 46.9 ياشقا چۈشتى.

كادىرلارنى تاللاپ ئۆستۈرۈشتە مەلۇماتسىزلىق، ئەخلاق، قابىلىيەت، ۋەزىپە ئورۇنداش ئەھۋالى، ئەتىجىسى قاتارلىق جەھەتلەردىكى ئەمەلىي ئىپادىسىگىمۇ قارىلىپ، ئامىمىلىك رايىنى سىناش، ئامما كۆرسىتىش، تەشكىلات تارمىقى تەكشۈرۈپ ئىگىلەش، پارتكوم كوللېكتىپ مۇزاكىرە قىلىپ بەلگىلەش ئۇسۇلى قوللىنىلىپ، بىر نۆۋكۈم ھەر دەرىجىلىك كادىرلار ھەر دەرىجىلىك تارماقلاردىكى رەھبەرلىك ئورۇنلىرىغا تاللاپ ئۆستۈرۈلدى.

شۇ يىلى 12 - ئايدا ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى، گوۋۇيۈەننىڭ يېزا خەلق گۇڭشېلىرىدا ھاكىمىيەت بىلەن گۇڭشېنى ئايرىۋېتىش مەسىلىسى توغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇشنىغا ئاساسەن، شەھەردىكى ئون گۇڭشې ئون يېزىغا ئۆزگەرتىلدى، يېزىلاردا يېزىلىق خەلق مۇكۇمىتى قۇرۇلدى.

2. يېزىلاردىكى ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتى

1980 - يىلى شەھەردىكى يېزىلاردا «بەشنى بېكىتىش، بىرنى مۇكاپاتلاش» (يەرنى، ئەمگەك كۈچىنى، مەھسۇلاتنى، تەننەرخنى، ئىش نومۇرىنى بېكىتىش، مەھسۇلاتنى ئاشۇرغانلارنى مۇكاپاتلاش) ئاساس قىلىنغان ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيىتە تۈزۈمى دەسلەپكى قەدەمدە ئورنىتىلدى. 1981 - يىلدىن 1984 - يىلغىچە مەركەزنىڭ «يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيىتە تۈزۈمىنى يەنىمۇ كۈچەيتىش ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈش توغرىسىدىكى بىر قانچە مەسىلە»، «يېزىلاردىكى ھازىرقى ئىقتىسادىي سىياسەتكە دائىر بىر قانچە مەسىلە» دىن ئىبارەت يولىيورۇقلىرى ۋە «تەڭشەش، ئىسلاھ قىلىش، رەتكە سېلىش، ئۆستۈرۈش» قاتلىمىنى ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، كىچىك بۆلەكلەر بويىچە ھۆددىگە بېرىپ، نورمىلىق ياشۇرۇش، گۈرۈپپىلارغىچە ھۆددىگە بېرىش، مەھسۇلاتنى ئەمگەك كۈچىگە بىرلەشتۈرۈش، ئۈزۈقلۇق ئاشلىق ئېتىزىغا مەسئۇلىيەت ئېتىزىنى قوشۇش، چوڭ كۆتۈرە بېرىش، كەسىپلەر بويىچە ھۆددىگە بېرىش، مەھسۇلاتقا بىرلەشتۈرۈپ ھەق ھېسابلاش قاتارلىق شەكىللەر قوللىنىلدى. يەنىمۇ ئىلگىرىلەپ شەھەر يېزىلىرىدىكى ئىشلەپچىقىرىش ئەتراپلىرىدە ئائىلىلەر بويىچە ھۆددىگە بېرىشنى ئاساس قىلغان مەھسۇلاتقا بىرلەشتۈرۈپ ھۆددىگە بېرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى ئومۇميۈزلۈك يولغا قويۇلۇپ، دېھقانلارنىڭ ئۈزۈنگە ئۈزى ئىگىدارچىلىق قىلىش ھوقۇقى يەنىمۇ كېڭەيتىلىپ، ياشقۇرۇشنى ھەددىدىن ئارتۇق مەركەزلەشتۈرۈۋېتىش، ئەمگەكتە قۇرۇق داغدۇغا پەيدا قىلىش ۋە ئالا تەقسىماتچىلىق ئىللەتلىرى تۈگىتىلدى. پارتىيە-نىڭ يېزىلارغا ئائىت بىر قاتار ئىقتىسادىي سىياسەتلىرىنى ئەستايىدىل ئىزچىللاشتۇرۇش ئارقىلىق دېھقانلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئاكتىپلىقى ئىشقا سېلىنىپ، يېزا ئىگىلىكىدىن يىلمۇ يىل مول ھوسۇل ئېلىندى. 1984 - يىلدىكىسىنى 1979 - يىلدىكىسى بىلەن سېلىشتۇرغاندا، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي

مەسئۇلات قىممىتى 13 مىليون 420 مىڭ يۈەندىن 30 مىليون 880 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 130% ئاشتى، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 18.1% تىن ئېشىپ باردى؛ ئېلىنغان ئومۇمىي ئاشلىق 16 مىليون 50 مىڭ كىلوگرامدىن 23 مىليون 470 مىڭ 500 كىلوگرامغا يېتىپ، 46.2% ئاشتى؛ ئېلىنغان ئومۇمىي پاختا 8560 دەندىن 24 مىڭ 270 دەنگە يېتىپ، 184% ئاشتى؛ ياغلىق زىرائەت تېرىلغۇ كۆلىمى ئازايغان ئەھۋالدا ئېلىنغان ئومۇمىي ياغلىق دان 561 مىڭ 500 كىلوگرامدىن 591 مىڭ 500 كىلوگرامغا يېتىپ، 5.3% ئاشتى؛ يىل ئاخىرىدا قولدا قالغان چارۋا 140 مىڭ تۇياقتىن 205 مىڭ 300 تۇياقتا يېتىپ، 46.6% ئاشتى؛ تىكلىگەن كۆچەت تۈتقان يەر كۆلىمى 12 مىڭ موغا يەتتى؛ يېزىلاردا كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان يىللىق ئوتتۇرىچە كىرىم 72 يۈەندىن 300 يۈەنگە يېتىپ، 316.8% ئاشتى.

1985 - يىلى يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنى بىر تۈتاش سېتىۋېلىش، ۋەزىپە بەلگىلەپ سېتىۋېلىش تۈزۈمى ئىسلاھ قىلىنىپ، يېزىلاردىكى كەسىپ قۇرۇلمىسى تەڭشىلىپ، نوقۇل ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىش قۇرۇلمىسى يىرىك يېزا ئىگىلىكىنى ئاساس قىلىپ، يېزا - بازار كارتىلىرى ۋە مېۋە - چېۋە، كۆكتات ئىشلەپچىقىرىشنى زور كۈچ بىلەن راۋاجلاندۇرىدىغان ئىشلەپچىقىرىش قۇرۇلمىسىغا ئۆزگەرتىلدى؛ بازار ئارقىلىق تەڭشەش كېڭەيتىلىپ، تۈرلۈك ئەھۋالغا ئاساسەن يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىغا قارىتا توختام بويىچە زاكاز قىلىپ سېتىۋېلىش ۋە بازاردا سېتىۋېلىش تۈزۈمى يولغا قويۇلدى.

يېزىلاردىكى ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتىنى ۋە شەھەر - يېزىلاردىكى ئۇنكسىيىلىك تارماقلارنىڭ يۈرۈشلىشىكەن ئىسلاھاتنى چوڭقۇرلاشتۇرۇش داۋامىدا يېزىلاردىكى ئىقتىسادىي ئايلىنىش تەدرىجىي ھالدا باھا، باج، ئامانەت - قەرز، قانۇن - نىزام قاتارلىق ۋاسىتىلەر ئارقىلىق تەڭشىكە ئۇتكۈزۈلۈپ، رايون خاراكتېرلىك ئىقتىسادىي ھەمكارلىق تەشكىلاتلىرى كەينى - كەينىدىن قۇرۇلۇپ، ئىجتىمائىيلاشقان مۇلازىمەت كۆچەيتىلدى ۋە راۋاجلاندۇرۇلدى، دېھقان، چارۋىچىلارنىڭ كۆپ خىل ئىگىلىكنى قانات يايدۇرۇشىغا مەدەت بېرىلدى، زاۋۇت قۇرۇش، سودا دۇكىنى ئېچىش، ئاساسىي قۇرۇلۇش ۋە ترانسپورت بىلەن شۇغۇللىنىش قاتارلىق ئىشلار يامغۇردىن كېيىنكى بامبۇك نوتىسىدەك دېھقان، چارۋىچىلار ئارىسىدا ئەۋج ئالدى. يېزا ئىقتىسادى پەيدىنپەي كەسىپلىشىش، تاۋارلىشىش، زامانىۋىلىشىش يۆنىلىشىگە قاراپ يۈزلەندى.

3. شەھەردىكى ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتى

1983 - يىلى پارتىيە 12 - قۇرۇلتىيىنىڭ روھى ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودا سانائەت كارخانىلىرى تەرتىپكە سېلىندى. كارخانا رەھبەرلىك بەزىسى تەرتىپكە سېلىنىپ ۋە كۆچەيتىلىپ، كارخانا ئورگىنىدىكى ئىشلەپچىقىرىش بىلەن شۇغۇللانمايدىغان خادىملار ئىخچاملاندى؛ ھەرخىل قائىدە - تۈزۈملەر مۇكەممەللەشتۈرۈلۈپ، مەسئۇلىيەت، ھوقۇق، مەنپەئەت ئۇزۇتا بىرلەشتۈرۈلگەن ئىقتىسادىي مەسئۇلىيەت تۈزۈمى دەسلەپكى قەدەمدە ئورنىتىلدى؛ ئىشچى - خىزمەتچىلەر قۇرۇلتىيى تۈزۈمى ئورنىتىلىپ، ئىشچى - خىزمەتچىلەر كارخانىنى دېموكراتىك باشقۇرۇشقا قاتناشتۇرۇلدى. 1985 - يىل 1 - ئايدا كورلا شەھەرلىك ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتىغا رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، شەھەرلىك پارتكوم «ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتى توغرىسىدىكى پىكىر» (سىناق نۇسخا) نى كورلا شەھىرىنىڭ شەھەر ئىسلاھاتىدىكى دەسلەپكى لايىھە سۈپىتىدە ھەرقايسى ئورۇنلارنىڭ ئىجرا قىلىشىغا چۈشۈرۈپ بەردى.

سودا - سانائەت كارخانىلىرىدا تاۋار ئوبوروتىنى جانلاندۇرۇش، تاۋار ئىشلەپچىقىرىشنى راۋاجلاندۇرۇش، خەلق تۇرمۇشىغا قولايلىق يارىتىش، ئىقتىسادىي ئۈنۈمنى ئۈستۈرۈش مۇھىم نۇقتا قىلىنىپ،

كۈتۈرە بېرىش مەركەز قىلىنغان، دۆلەت، كوللېكتىپ، شەخسىتىن ئىبارەت ئۈچ تەرەپنىڭ مەنپەئىتى ئۈزۈلدۈرلگەن ئىگىلىك باشقۇرۇش مەسئۇلىيىتى ئۈزۈمى ئومۇميۈزلۈك بولغا قويۇلدى، پايدىنى باھالا ئۈزگەرتىش بولغا قويۇلدى. سودا سىستېمىسىدا مەمۇرىيەت بىلەن كارخانىنى ئايرىش، مەمۇرىي ئورگانلارنى ئىخچاملاش، ئۆزەڭگە ھوقۇق بېرىش، كىچىك كارخانىلارنى ئۈز ئالدىغا ئىگىلىك باشقۇرۇشقا، پايدا - زىيىنغا ئۈزى مەسئۇل بولۇشقا قويۇپ بېرىش ئۇقتىملىق ئۆتۈلدى، يىللىق پايدىسى 80 مىڭ يۈەندىن ئاز بولغان 31 كىچىك ماگىزىن - دۇكاندا «دۆلەت ئىگىدارچىلىقىدا بولۇش، كوللېكتىپ ئىگىلىك باشقۇرۇش، بەلگىلىمە بويىچە باج تاپشۇرۇش، پايدا - زىيىنغا ئۈزى مەسئۇل بولۇش» بولغا قويۇلۇپ، بۇلارنى ئىشچى - خىزمەتچىلەر كوللېكتىپ ياكى شەخسىي ئىجارىگە ئېلىپ باشقۇردى. چوڭ، ئوتتۇرا كارخانىلاردا ھەر خىل شەكىلدىكى مەسئۇلىيەت ئۈزۈملىرى ئورنىتىلىپ ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈلۈپ، كارخانىلارنىڭ ئۈزىگە ئۈزى خوجا بولۇش ھوقۇقى كېڭەيتىلدى.

كورلا شەھىرى توغرا لىنىيىلىك ئىقتىسادىي بىرلىشىشنى ئىلگىرى سۈرۈپ، مەبلەغ، ئىختىساسلىق خادىم ۋە تېخنىكا كىرگۈزۈش ئۈچۈن، «باش ئەگمىنى ئېچىۋېتىپ، ھەر تەرەپتىن كەلگەن مېھمانلارنى سەمىمىي قارشى ئالىمىز» دېگەن تەشەببۇسنى ئوتتۇرىغا قويدى ھەمدە بۇنىڭغا ئالاقىدار ئىنتىبار بېرىش سىياسەتلىرىنى بەلگىلىدى. شەھەر ئىقتىسادىي ئۈزۈلمە ئىسلاھاتنىڭ چوڭقۇرلىشىشغا ئەگىشىپ، سودا-مائارىپ، مالىيە - سودا ئىشلىرى تېزلىكتە راۋاجلاندى، بازارلار ئاۋاتلىشىپ، سېتىۋېلىش - سېتىش تەڭ گۈللەندى. 1988 - يىلى ساناقەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 24 مىليون 766 مىڭ 200 يۈەنگە يەتتى، 1985 - يىلدىكىسىنى تۆپ سان قىلىپ ھېسابلىغاندا، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 41.13% ئاشتى. 1985 - يىلدىن كېيىن، ھۆددىگە بېرىش - ئىجارىگە بېرىش ئاساس قىلىنغان ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت ئۈزۈمى داۋاملىق يولغا قويۇلۇپ ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈلۈپ، «كارخانا قانۇنى» ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، بىر قىسىم كارخانىلاردا پاي ئۈزۈمى يولغا قويۇلدى، بۇنىڭ بىلەن كارخانىلار ئۈز ئالدىغا ئىگىلىك باشقۇرۇش، پايدا - زىيىنغا ئۈزى مەسئۇل بولۇش، ئۈزىنى ئۈزى چەكلەش مېخانىزمىنى بەرپا قىلىش يۇنىلىشىگە قاراپ راۋاجلاندى.

11 § . سوتسىيالىستىك مەنىۋى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشى

1. «بەش بولۇش، تۆت گۈزەل، ئۇچنى قىزغىن سۆيۈش» پائالىيىتى

1982 - يىلى ج ك پ مەركىزىي كومىتېت شۇجىچۇسى ج ك پ مەركىزىي كومىتېت تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ «بەش بولۇش، تۆت گۈزەل، پائالىيىتىنى چوڭقۇر قانات يايدۇرۇش توغرىسىدا دوكلات» نى تەستىقلاپ تارقىتىپ، 1982 - يىلدىن باشلاپ ھەر يىلى 3 - ئاينى «مەدەنىيەتلىك - ئەدەبلىك بولۇش ئېيى» قىلىپ بەلگىلىدى. 3 - ئاينىڭ بېشىدا كورلا شەھەرلىك پارتكوم بىلەن ناھىيىلىك پارتكوم شەھەرلىك پارتكوم، ناھىيىلىك پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈملىرى ۋە ئالاقىدار تارماقلارنىڭ «بەش بولۇش، تۆت گۈزەل»، «مەدەنىيەتلىك - ئەدەبلىك بولۇش ئېيى» پائالىيىتىنى چوڭقۇر قانات يايدۇرۇش توغرىسىدىكى دوكلات» ى، «بەش بولۇش، تۆت گۈزەل» ۋە «ئومۇمىي خەلق مەدەنىيەتلىك - ئەدەبلىك بولۇش ئېيى» پائالىيىتىنى چوڭقۇر قانات يايدۇرۇش توغرىسىدىكى پىكىر» نى تەستىقلاپ تارقىتىپ، كورلا شەھەرلىك، ناھىيىلىك ۋە ھەر قايسى سىستېما، ئورۇنلارنىڭ «مەدەنىيەتلىك - ئەدەبلىك بولۇش ئېيى»

پائالىيىتىگە رەھبەرلىك قىلىش گۈرۈپپىلىرىنى قۇردى. 3-ئاينىڭ 3 - كۈنى ئوبلاست بىلەن شەھەر بىرلىكتە كوررا شەھىرىدە تۈرۈشلۇق ئورنىلار مەسئۇللىرى قاتناشقان «مەدەنىيەتلىك - ئەدەبلىك بولۇش ئېيى» سەپەرۋەرلىك يىغىنى ئۆتكۈزدى. ھەرقايسى سىستېمىلار، ئورۇنلارمۇ كەينى - كەينىدىن سەپەرۋەر-لىك يىغىنى ئۆتكۈزۈپ، «مەدەنىيەتلىك - ئەدەبلىك بولۇش ئېيى» پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇش داۋامىدا ئىدىيىۋى تەربىيىنى مەركەز قىلىش، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى يەنمۇ كۈچەيتىشنى ئالدىنقى شەرت قىلىش، پاسكىنىچىلىق، قالايمىقانچىلىق، ناچارلىقنى ئاساسلىق مۇجۇم نىشانى قىلىش، «ئۇچتە ئەلا بولۇش، بىردىن ئۆگىنىش» (ئەلا سۈپەتلىك مۇلازىمەت، ياخشى تەرتىپ، گۈزەل مۇھىت بولۇش، ئىلغار-لاردىن ئۆگىنىش) نى ئاساسىي مەزمۇن قىلىشتا چىڭ تۇرۇشنى تەلەپ قىلدى.

شەھەر (ناھىيە) لىك پارتكوم، شەھەر (ناھىيە) لىك ھۆكۈمەتلەر «مەدەنىيەتلىك - ئەدەبلىك بولۇش ئېيى» تەشۋىقات - تەربىيىسى ئېلىپ بېرىش داۋامىدا 25 قېتىم تەشۋىقات ئاپتوموبىلى چىقاردى. تەشۋىقات، مەدەنىيەت قاتارلىق تارماقلار ئون قېتىم فوتو سۈرەت، گۈزەل سەنئەت كۆرگەزمىسى ئۆتكۈز-دى، كۆرگەزمىگە 114 سۈرەت قويۇلدى، يەش تەشۋىقات ۋېتېرىنىسى توققۇز قېتىم كۆرگەزمە قىلىندى، شەھەر (ناھىيە) لىك رادىئو ئۇزېلى ۋە ھەرقايسى ئورۇنلاردىكى رادىئو ئۇزېللىرى 1953 مەخسۇس خەۋەر-ماقالە ئاڭلاتتى، 694 پىلاكات، 212 تەشۋىقات رەسمى ئېسىلدى، 531 سان قارا تاختا گېزىتى چىقىرىلدى، يۇنىگىغا 3403 خەۋەر - ماقالە يېزىلدى.

تۆنجى «مەدەنىيەتلىك - ئەدەبلىك بولۇش ئېيى» پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇش داۋامىدا، ئوبلاستلىق پارتكوم، ئوبلاستلىق ئىنقىلابىي كومىتېت، شەھەر (ناھىيە) لىك پارتكوم، شەھەر (ناھىيە) لىك خەلق ھۆكۈمەتلىرى ھەم ئاپتونوم رايون، ئاپتونوم ئوبلاستنىڭ كوررا شەھىرىدە تۈرۈشلۇق ئورۇنلىرى، خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ كورلىدا تۈرۈشلۇق قىسىملىرىدىكى ئاساسلىق رەھبەرلەرنىڭ باشلامچىلىقىدا، ھەرمىللەت كادىرلار، ئامما، ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ كوماندىر - جەڭچىلىرى ۋە ياشلار، ئۆسمۈرلەردىن 82 مىڭ 100 ئادەم (قېتىم) مۇھىت تازىلىغا قاتناشتى، 365 ئاپتوموبىل (قېتىم) ئىشقا سېلىندى، 33 مىڭ 610 مېتر ئۇزۇنلۇقتىكى 101 كوچا، 367 ھويلا سۈپۈرۈلۈپ، 6271 تونna ئەخلەت تازىلاندى، 786 كۇب مېترلىق تازىگال توپا توشۇلۇپ تىندۇرۇلدى، 6782 كۇدارات مېتر تام ئاقارتىلدى، 317 ئەخلەت ساندۇقى (ئازگىلى) قويۇلدى (قېزىلدى)، 1500 مو يەرگە 844 مىڭ 600 تۇپ كۆچەت تىكىلدى، 253 مو يەردە كۆچەت يېتىشتۇرۇلدى. مۇھىت تازىلىقى داۋامىدا تازىلىق مەسئۇلىيەت رايونلىرى ئايرىلىپ، ھەپتە ئاخىرىدىكى تازىلىق كۈنى تۈزۈمى داۋاملاشتۇرۇلۇپ، تەكشۈرۈش، سىلىشتۇرۇپ باھالاش تۈزۈمى بەلگىلىنىپ، زەربىدارلىق قىلىپ ئىشلەش بىلەن دائىم ئىشلەش، تازىلاش بىلەن ئاسراش بىرلەشتۈرۈلۈپ، تازىلىق داۋاملاشتۇرۇلدى ۋە تۈزۈملەشتۈرۈلدى.

1983 - يىلدىكى 2 - قېتىملىق «مەدەنىيەتلىك - ئەدەبلىك بولۇش ئېيى» پائالىيىتىگە «ئۇچنى قىزغىن سۆيۈش» مەزمۇنى قوشۇلدى، شەھەرلىك، ناھىيىلىك پارتكوملاردا «بەش بولۇش، تۆت گۈزەل، ئۇچنى قىزغىن سۆيۈش» پائالىيىتى كومىتېتى ۋە «بەش بولۇش، تۆت گۈزەل، ئۇچنى قىزغىن سۆيۈش» كە رەھبەرلىك قىلىش گۈرۈپپىسى قۇرۇلدى.

1984-يىلى قانات يايدۇرۇلغان 3-قېتىملىق «مەدەنىيەتلىك - ئەدەبلىك بولۇش ئېيى» پائالىيىتىدە مۇھىت تازىلىقىغا قېتىم سانى بويىچە 120 مىڭ 800 ئادەم، 5706 ھەرخىل ئاپتوموبىل قاتناشتۇرۇ-لۇپ، 57 مىڭ تونna ئەخلەت تازىلاندى، 313 ئەخلەت ساندۇقى (ئورنىكى) قويۇلدى (قېزىلدى)، 1694 تۆكۈرۈك قاچىسى قويۇلدى؛ قېتىم سانى بويىچە 46 مىڭ 600 ئادەم كۆچەت تىكىشكە قاتنىشىپ، 399 مىڭ 200 تۇپ كۆچەت تىكتى، 90 مىڭ 300 تەشتەك گۈل ئۆستۈرۈلدى؛ خەلقە قولايلىق تۇغدۇرۇش پائالىيىتىگە قېتىم سانى بويىچە 28 مىڭ 600 ئادەم قاتناشتى؛ 52 ھويلىغا «مەدەنىيەتلىك ھويلا»،

992 ئائىلىگە «مەدەنىيەتلىك ئائىلە» دەپ نام بېرىلدى، «ئىشلەك ئالدىدىكى ئۈچ ئىشنى ھۆددىگە ئالىدە-خان» ئورۇندىن 107 سى بەلگىلەندى.

1985 - يىل 3 - ئايدا شەھەرلىك «بەش بولۇش، تۆت گۈزەل، ئۈچنى قىزغىن سۆيۈش» پائالىيىتى كومىتېتى مەدەنىيەتلىك - ئەدەبلىك بولۇشتا قوللىنىلىدىغان بەش سۆزنى ئۆگىنىش ۋە ئومۇملاشتۇرۇش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش چىقىرىپ، كۈندىلىك تۇرمۇشتا قوللىنىلىدىغان مەدەنىيەتلىك - ئەدەبلىك بەش سۆز (مەرھەمەت، ياخشىمۇسىز، كەچۈرسىز، رەخمەت، خەير - خوش) نى ئۆگىنىشكە ۋە ئومۇملاشتۇرۇشقا چاقىردى. مەدەنىي سۆزلەرنى ئومۇملاشتۇرۇش ۋە تازىلىق ئادەتنى يېتىلدۇرۇش بۆسۈش ئېغىزى قىلىنىپ، ھەرخىل «مەدەنىيەتلىك بولۇش ئەھدىنامىسى» نى ئادا قىلىش، «ئۈچتە ئەلا بولۇش، بىردىن ئۆگىنىش» سۆزلىشىنى ۋە شەھەر ئاھالىسىنىڭ مەدەنىيەت ساپاسىنى ئۆستۈرۈش مەقسەت قىلىنىپ، شەھەر خەلقى ئىش ئورنىدا مەدەنىيەتلىك ئىشچى - خىزمەتچى بولۇش، ئائىلىدە مەدەنىيەتلىك ئائىلە ئەزاسى، جەمئىيەتتە مەدەنىيەتلىك خېرىدار، مەدەنىيەتلىك ئاتاشىنىش، مەدەنىيەتلىك ساياھەتچى بولۇشقا سەپەرۋەر قىلىندى. شۇ يىلى 11 - ئايدا شەھەرلىك «بەش بولۇش، تۆت گۈزەل، ئۈچنى قىزغىن سۆيۈش» پائالىيىتى كومىتېتى ئىشخانىسى (قىسقارتىلىپ «3.4.5» ئىشخانىسى دەپ ئاتالدى) قۇرۇلدى، ئۇنىڭغا ئۈچ شتات بېرىلدى.

1986 - يىلدىن 1989 - يىلغىچە ئۇدا تۆت يىل «ئۈچتە ئەلا بولۇش، بىردىن ئۆگىنىش»، مەدەنىيەتلىك شەھەر بەرپا قىلىش پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلۇپ، لېي فېڭدىن ئۆگىنىش گۈرۇپپىسىدىن 764 ى، ئىللىنغلىق يەتكۈزۈش گۈرۇپپىسىدىن 476 سى، «سىز ئۈچۈن خىزمەت قىلىمىز» گۈرۇپپىسىدىن 895ى تەشكىللىنىپ، چوڭ تېپىكى خەلقە قۇلايلىق تۇغدۇرۇش پائالىيىتى 25 قېتىم ئۇيۇشتۇرۇلۇپ، قېتىم سانى بويىچە 50 سىڭدىن ئارتۇق ئادەمگە مۇلازىمەت قىلىندى؛ شەھەرنى كۆكەرتىشتە جەمئىي 6663 مو يەرگە 3 مىليون 316 مىڭ 800 تۈپ كۆچەت تىكىلدى؛ 1988-يىلى يېشىللىق بىلەن قاپلىنىش نىسبىتى 1983-يىلدىكى 6% تىن 22.07% كە يەتتى، دەل - دەرەخ خىللىرى تېرەك، تۇخۇمەك، قارىياغاچ، تەشپۈت، قارىغاي، يۇمۇلاق تاجلىق سۈگەت قاتارلىق ئون نەچچىگە يەتتى، ئاساسلىق كوچىلاردا ئون يەرگە گۈلزارلىق، گۈلخانا، گۈل بەلبېغى، فونتان ياسالدى، بۇلار 14 مىڭ كۋادرات مېتر يەرنى ئىگىلىدى. مەخسۇس، قوشۇمچە ۋەزىپە ئۈتەيدىغان «ئۈچ ئىشنى ھۆددىگە ئالغۇچى» دىن 329 ى سەپلەندى، ھەر كۈنى سۈپۈرۈپ تازىلىنىدىغان يەر كۆلىمى ئومۇمىي كوچا كۆلىمىنىڭ 98 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. شەھەرلىك پارتكوم، شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتى ھەر دەرىجىلىك مەدەنىيەتلىك ئورۇنلار قۇرۇلۇشىنى مەدەنىيەتلىك شەھەر قۇرۇلۇشىنىڭ ئاساسى ۋە مەۋقەسى دەپ قاراپ، يۇقىرى ئۆلچەم، قانۇنى تەلەپ قويۇشتا چىڭ تۇرۇپ، ئېھتىياتچانلىق بىلەن نام بەردى ۋە يىلدا قايتا تەكشۈرۈپ تۇردى. 1989 - يىلغىچە 120 ئورۇننا «مەدەنىيەتلىك ئورۇن» دەپ نام بېرىلدى، بۇنىڭ 20 سى ئوبلاست دەرىجىلىك مەدەنىيەتلىك ئورۇنلار قاتاردىن ئورۇن ئالدى، تۆتى ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك مەدەنىيەتلىك ئورۇنلار قاتاردىن ئورۇن ئالدى. شەھەردە يەنە 3786 مەدەنىيەتلىك ئائىلە باھالاپ چىقىلدى. ئارمىيە بىلەن خەلق، ساقچىلار بىلەن خەلق، يەرلىك ئورۇن بىلەن بىكتۇەن بىرلىكتە مەدەنىيەتلىك ئورۇن بەرپا قىلىش قاتارلىق پائالىيەتلەر قانات يايدۇرۇلۇپ، بىرلىكتە مەدەنىيەتلىك ئورۇن بەرپا قىلىش نۇقتىسىدىن 113ى تەشكىل قىلىندى.

1986 - يىلدىن ئېتىبارەن كورلا شەھىرى ئاپتونوم رايونىمىزدىكى 16 شەھەرنىڭ «ئۈچتە ئەلا بولۇش، بىردىن ئۆگىنىش» - مەدەنىيەتلىك شەھەر بەرپا قىلىش پائالىيىتىگە قاتناشتى، ئۈچ يىلدا ئۈچ چوڭ ئىلگىرىلەشكە ئېرىشىپ، 1988 - يىلى مۇنەۋۋەرلەر قاتارىغا ئۆتۈپ، تەقدىرلەندى ۋە مۇكاپاتلاندى.

1989 - يىلى شەھەرلىك «3.4.5» پائالىيىتى كومىتېتىنىڭ نامى مەنىۋى مەدەنىيەت بەرپا قىلىش پائالىيىتى كومىتېتى ئىشخانىسىغا ئۆزگەرتىلدى.

1990 - يىلى شەھەرلىك مەنىۋى مەدەنىيەت بەرپا قىلىش كومىتېتى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمى ۋە ئاپتونوم رايونلۇق مەنىۋى مەدەنىيەت بەرپا قىلىش كومىتېتىنىڭ «لېنىي فېڭ ئېيى پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇش توغرىسىدا» كى چاقىرىقىغا ئاۋاز قوشۇپ، كورلا شەھىرى بويىچە لېنىي فېڭدىن ئۆگىنىش مەپەرۋەرلىك يىغىنى ئۆتكۈزۈشكە رىياسەتچىلىك قىلدى. شەھەردىكى ھەرقايسى ئورۇنلار سۆھبەت يىغىنى، دوكلات يىغىنى، نۇتۇق سۆزلەش يىغىنى ئۆتكۈزۈپ، لېنىي فېڭ ھەققىدىكى ھېكايىلەرنى سۆزلەش، لېنىي فېڭ ھەققىدىكى ناخشىلارنى ئېيتىش قاتارلىق خىلمۇ خىل شەكىللەرنى ئومۇميۈزلۈك قوللىنىپ، لېنىي فېڭ روھىنى داغدۇغىلىق تەشۋىق قىلدى. ئۆگىنىش پائالىيىتى داۋامىدا «ئۈچ ئىشنى بىرلەشتۈرۈش» يەنى لېنىي فېڭدىن ئۆگىنىش پائالىيىتىنى دائىملىق ئىدىيىۋى - سىياسىي خىزمەت بىلەن، ئۆز خىزمىتى بىلەن، مەدەنىيەتلىك ئورۇن بەرپاقىلىش، مەدەنىيەتلىك شەھەر ئاھالىسى بولۇش بىلەن بىرلەشتۈرۈشنى ئورۇنداشقا ئەھمىيەت بېرىلىپ، شەھەر بويىچە لېنىي فېڭچە ياخشى كادىر، ياخشى ئىشچى-خىزمەتچى، ياخشى ياش، ياخشى ئوقۇغۇچى بولۇش دولقۇنى بارلىققا كەلدى. تولۇقسىز مەلۇماتقا قارىغاندا، 3 - ئاي ئىچىدىلا شەھەر بويىچە 1000 دىن ئارتۇق لېنىي فېڭدىن ئۆگىنىش پائالىيىتى گۈرۈپپىسى قۇرۇلغان، لېنىي فېڭنىڭ ئىش ئىزلىرىنى ئۆگىنىش دوكلات يىغىنى 1100 قېتىمدىن كۆپرەك، كونسېرت كەچلىكى 320 قېتىمدىن كۆپرەك ئۆتكۈزۈلگەن، قېتىم سانى بويىچە 32 تەشۋىقات ئاپتوموبىلى چىقىرىلغان، 1200 قېتىمدىن ئارتۇق مەخسۇس رادىئو پروگراممىسى ئاڭلىتىلغان، يەتتە قېتىم لېنىي فېڭدىن ئۆگىنىپ، خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلىش پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلغان، مۇلازىمەت تۈرى 300 دىن ئاشقان، 1000 دىن ئارتۇق ئاتلە ئېلېكتر سايمىنى، ۋېلىسىپىت رېمونت قىلىنغان، قېتىم سانى بويىچە 5000 دىن ئارتۇق ئادەمگە تېببىي داۋالاش جەھەتتىن مۇلازىمەت قىلىنغان. كورلىدا تۈرۈشلۇق ھەربىي قىسىملارنىڭ كوماندىر - جەڭچىلىرى ۋە ئوبلاستلىق، شەھەرلىك پارتىيە - مۇكۇمەت ئورگانلىرىدىكى كادىرلار، ئىشچى - خىزمەتچىلەر لېنىي فېڭدىن باشلاپچىلىق بىلەن ئۆگىنىپ، لەگگەر يېزىسىغا تەشەببۇس-كارلىق بىلەن 12 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتىكى زىمكەشنى تازلاپ ۋە چېپىپ بەردى. بايىنغولىن ئوبلاستلىق 2 - ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ 14 ياشلىق ئوقۇغۇچىسى ۋاڭ لۇڭ سوغۇق دەريا سۈيىدىن بىر بالىنى قۇتۇلدۇرۇپ چىقىپ، مەكتەپ ۋە جەمئىيەتنىڭ ماختىشىغا ئېرىشتى. بايىنغولىن ئوبلاستلىق مېھمانخانىنىڭ 12 نەپەر ياش ئىشچى - خىزمەتچىسى باش ئەگمەندىكى سۈنئىي كۆلدىن كېمە ئۇرۇلۇپ سۇغا چۈشۈپ كەتكەن بەش ساياھەتچىنى باتۇرلۇق بىلەن قۇتقۇزۇپ چىقىپ، ئۆز ھاياتىدىن كېچىپ باشقىلارنى قۇتۇلدۇرۇشنىڭ مەدھىيە ناخشىسىنى ياڭراتتى. 1989 - 1990 - يىلغىچە بولغان تولۇقسىز مەلۇماتقا قارىغاندا، شەھەردە 30 مىڭدىن ئارتۇق لېنىي فېڭدىن ئۆگىنىشتىكى ياخشى ئادەم، ياخشى ئىش بارلىققا كەلگەن.

2. مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى تەربىيىسى پائالىيىتى

1982 - يىل 5 - ئايدا شەھەرلىك پارتكوم ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ۋە بايىنغولىن ئوبلاستلىق پارتكومنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشىغا ئاساسەن، شەھەر مىقياسىدا ۋاقىتلىق مەركەزلەشتۈرۈپ، پارتىيىنىڭ مىللىي سىياسىتىنى ئىزچىللاشتۇرۇش، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىش تەربىيىسى ئېلىپ بېرىشنى بەلگىلەپ، شەھەرلىك مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى تەربىيىسى ئىشخانىسى قۇردى. 5 - ئايدىن 6 - ئايغىچە ھەر مىللەت كادىرلارنى «6 - ئومۇمىي يىغىنىڭ قارارى»نى، مەركەزنىڭ شىنجاڭ خىزمىتى توغرىسىدىكى يولىيورۇقىنى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ 1 - شۇجىسى ۋاڭ ئېنىماۋنىڭ ئاپتونوم رايونلۇق 5-نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى 4 - يىغىنىدا سۆزلىگەن سۆزىنى ھەم ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ «پارتىيىنىڭ مىللىي سىياسىتىنى ئىزچىللاشتۇرۇش، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىش تەشۋىقات تېزلىسى»نى ئۆگىنىشكە تەشكىللەش، گۇڭشې ئەزالىرى، مەھەللە ئاھالىلىرىگە «تەشۋىقات

تېزىسى»نى تەشۋىق قىلىش ئارقىلىق پارتىيە ئىچى - سىرتىدىكى كادىرلار ۋە ئامما پارتىيىنىڭ مىللىي سىياسىتىنى ئىزچىللاشتۇرۇش، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىشنىڭ زور ستراتېگىيىلىك ئەھمىيىتى يەنمۇ چوڭقۇر تونۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىندى. ناھىيىلىك پارتكوم بۇ خىزمەتنى كونكرېت تۈزۈشقا بىر مۇڭدىن شۇغۇلى، بىر دائىمىي كومىتېت تەزاسىنى بەلگىلىدى، ناھىيىلىك پارتكوم خىزمەت يىغىندا، ئورگانلار پارتىيە ياچېيكا شۇجىلىرى يىغىندا، پارتىيىلىك رەھبىرىي كادىرلارنىڭ كوللېكتىپ تۈگىنىش كۈندە بۇ خىزمەتنى يەتكۈزدى ۋە ئورۇنلاشتۇردى، ھەر دەرىجىلىك پارتىيە تەشكىلاتلىرى تۈت ئاي ۋاقىت ئىچىدە ۋاقتىدا ئىزچىللاشتۇرۇپ ۋە ئەملىيلەشتۈرۈپ، قاتلاسمۇ قاتلام تونۇپ، ئۈگىنىشنى چوڭقۇرلاشتۇرۇپ، قايتا - قايتا مۇزاكىرە قىلدى.

1983 - يىلدىن ئېتىبارەن ھەرىيلى 5 - ئاي «مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى تەرىبىسى ئېيى» قىلىپ بەلگىلەندى. ھەرىيلى 5 - ئاي چاغ تۇتۇلۇپ، 5 - ئاي ئارقىلىق يىللىق خىزمەت ئىلگىرى سۈرۈلدى. 1990 - يىلغىچە «مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى تەرىبىسى ئېيى» پائالىيىتى ئۈدا سەككىز يىل قانات يايدۇرۇلدى. ھەر يىلقى «مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى تەرىبىسى ئېيى» دا ھەرخىل ئۈگىنىش كۆرسى، كىتاب ئوقۇش كۆرسى، ۋەزىيەت تەرىبىسى دوكلات يىغىنى ئۇتكۈزۈش ھەم رادىئو، تېلېۋىزىيە، گېزىت - ژۇرنال، تەشۋىقات ۋىتىرىناسى، تەشۋىقات ئاپتوموبىلى قاتارلىق خىلمۇ خىل شەكىللەر ئارقىلىق كادىرلار ۋە ئاممىغا مىللەت ئەزەرىيىسى ۋە مىللىي سىياسەت توغرىسىدا تەشۋىقات - تەربىيە ئېلىپ بېرىلدى. تولۇقسىز مەلۇماتقا قارىغاندا، شەھەرلىك رادىئو ئىدارىسى يۇنىگىغا ئالاقىدار خەۋەر - ماقالىدىن 456 نى ئاڭلاتقان، ھەرقايسى ئورۇنلار ۋە كورلىدا تۈرۈشلۇق ھەربىي قىسىم قېتىم سانى بويىچە 68 تەشۋىقات ئاپتوموبىلى چىقارغان، 1640 سان ھەر خىل تەشۋىقات تاختىسى ۋە ۋىتىرىنا چىقارغان. 1988 - يىلى شەھەردە ئۇيغۇشتۇرۇلغان مىللەت ئەزەرىيىسى، مىللىي سىياسەت بىلىملىرى ئىمتىھانىدا شەھەرگە قاراشلىق ئورۇنلاردىن ئىمتىھانغا قاتناشقان 2040 كىشىنىڭ ھەممىسى لايىقەتنامە ئالدى.

1990 - يىلدىكى 8 - قېتىملىق «مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى تەرىبىسى ئېيى» مەزگىلىدە شەھەرلىك مەنىۋى مەدەنىيەت كومىتېتى، ئوبلاستلىق قوش تەمۇنە ئىشخانىسى بىرلىكتە كورلا رايونى بويىچە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى بىلىملىرى مۇكاپاتلىق تېلېۋىزىيە مۇسابىقىسىنى ئۇيۇشتۇرۇپ، تەربىيە بېرىش دائىرىسىنى كېڭەيتىپ، ياخشى ئونۇم ھاسىل قىلدى.

1986 - ۋە 1989 - يىللىرى ئىككى قېتىم شەھەرگە قاراشلىق ئورۇنلار بويىچە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىدىكى قوش ئىلغارلارنى تەقدىرلەش يىغىنى ئۆتكۈزۈلۈپ، 63 ئىلغار كوللېكتىپ، 118 ئىلغار شەخس تەقدىرلەندى، يۇنىڭ ئىچىدە 11 كىشى ئاپتونوم رايون تەرىپىدىن تەقدىرلەندى، ئىككى كىشى ئاپتونوم رايونلۇق 2 - قېتىملىق مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى بويىچە تەقدىرلەش يىغىنىغا قاتناشتى، بىر كىشى مەملىكەتلىك تۆۋەنلىك مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى ۋە تەرەققىياتى بويىچە تەقدىرلەش يىغىنىغا قاتناشتى. 1990 - يىلغىچە شەھەر بويىچە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىدىكى نەمۇنىچى ئورۇندىن 59ى بارلىققا كەلدى.

1989 — 1990 - يىللىرىدىكى «مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى تەرىبىسى ئېيى» پائالىيىتىدە كورلىدا تۈرۈشلۇق ھەربىي قىسىم، يېزا ئىگىلىك 2 - شىنى ۋە ھەرقايسى ئورۇنلار كادىرلار، جەڭچىلەر، ئىتتىپاق ئەزالىرى، ياشلارنى بايرام، دەم ئېلىش كۈنلىرىدىن پايدىلىنىپ، كوچىلارغا چىقىپ، ھەر مىللەت ئامما ئۈچۈن مۇلازىمەت قىلىشتەك خەلقە قۇلايلىق تۇغدۇرۇش پائالىيىتىنى 30 نەچچە قېتىم قانات يايدۇرۇشقا تەشكىللىدى. مۇلازىمەت تۈرلىرى ئائىلە ئېلېكتر سايمانلىرى، ۋېلىسىپىت، ساقەت رېمونت قىلىش، كېسەللىك ئۇستىدە مەسلىھەت بېرىش ۋە داۋالاش، پەن - تېخنىكا، قانۇن مەسلىھەتچىلىكى، كېيىم - كېچەك كېسىش، تېغىتىنىڭ ئىستىقبالىغا ئەزەر سېلىش، ئەدەبىيات-سەنئەت ئويۇنى كۆرسىتىش قاتارلىق 100 گە يېقىن تۈرنى ئۆز ئىچىگە ئالدى، مۇلازىمەت ئوبيېكتى قېتىم سانى بويىچە 170 مىڭ ئادەمگە يەتتى.

يەتتىنچى قسىم

ھاكىمىيەت، سىياسىي كېڭەش

غەربىي خەن دەۋرىدىكى لوپنۇردا كاھىلىق، ئۇنىڭ باشلىقى تەسىس قىلىنغان. تالاڭ سۇلالىسىنىڭ جېنگۈەن 22 ـ يىلى (648 ـ يىلى) دىن كېيىن كورلا تەۋەسى كىنگىت ئۇنۇق مەھكىمىسىگە قارايدىغان بولدى ۋە شەلمىر قورۇلى تەسىس قىلىندى. يۇەن سۇلالىسى دەۋرىدە دارۇغاچ تەسىس قىلىنغان، چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە 3 ـ دەرىجىلىك ھاكىمىيەتكە قويۇلغان. چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۇ 10 ـ يىلى (1884ـيىلى) شىنجاڭ ئۆلكىسى تەسىس قىلىنغاندىن كېيىن بەگلىك تۈزۈمى بىكار قىلىنىپ شاڭيۈ تەسىس قىلىنغان. مىنگونىڭ 6 ـ يىلى (1917 ـ يىلى) ئامبال يارۇەچىسى تەسىس قىلىنغان، مىنگونىڭ19ـيىلى (1930 ـ يىلى) كورلىنىڭ مەمۇرىي دەرىجىسى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسىگە ئۆستۈرۈلگەن، مىنگونىڭ 28 ـ يىلى (1939 ـ يىلى) ناھىيە تەسىس قىلىنغان. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1950 ـ يىل 6 ـ ئايدا ئېچىلغان كورلا ناھىيىلىك 2 ـ نۆۋەتلىك ھەرمىللەت، ھەر ساھە ۋەكىللىرى قۇرۇلتىيىدا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلغانلىقى جاكارلاندى؛ 1979 ـ يىلى كورلا ناھىيىسىدىن كورلا شەھىرى ئايرىلىپ چىقتى. 1984 ـ يىلى ناھىيە بىكار قىلىنغاندىن كېيىن ناھىيىلىك ھۆكۈمەت شەھەرلىك ھۆكۈمەتكە قوشۇۋېتىلدى.

1950 ـ يىلدىن 1953 ـ يىلىغىچە جەمئىي ئىككى قېتىم ھەرمىللەت، ھەر ساھە ۋەكىللىرى قۇرۇلتىيى ۋە سەككىز قېتىم ھەر مىللەت، ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى. 1954ـيىلدىن 1983 ـ يىلىغىچە سەككىز قېتىم ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلدى. 1981 ـ يىلدىن 1990ـ يىلىغىچە ئۆت قېتىم شەھەرلىك خەلق قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلدى. ھەر دەرىجىلىك خەلق قۇرۇلتىيى كورلا شەھىرى (ناھىيىسى) نىڭ ھاكىمىيەت ئورگىنى بولدى ۋە ئۇنىڭدىن مۇناسىپ مەمۇرىي ئورگانلار كېلىپ چىقتى.

شەھەرلىك (ناھىيىلىك) سىياسىي كېڭەش — ھاكىمىيەت ئىشلىرىغا قاتنىشىدىغان ۋە، ئۇ ھەقتە مۇھاكىمە يۈرگۈزىدىغان ئورگان. سىياسىي كېڭەشنىڭ كورلا ناھىيىلىك كومىتېتى 1955 ـ يىلى، شەھەرلىك كومىتېتى 1981 ـ يىلى قۇرۇلدى.

I باب

فېئودال سۇلالىلەر دەۋرىدىكى ھاكىمىيەتلەر

§ 1 . غەربىي خەن دەۋرىدىكى ھاكىمىيەت

لوپنۇر بەگلىكىنىڭ شەرقىي شىمالى ۋايىر بەگلىكى بىلەن، شەرقىي جەنۇبى چەرچەن بەگلىكى بىلەن تۇتىشاتتى، جەنۇبى نىيە بىلەن قوشنا ئىدى، غەربى تارىم دەرياسىغا تۇتىشاتتى. ئۇ 130 تۇتۇنى، 1480 ئادىمى، 150 ئەسكىرى بار بوستانلىق شەھەر دۆلىتى ئىدى. غەربىي خەن سۇلالىسىنىڭ تەيچۇ 3 ـ يىلى (مىلادىدىن ئاۋۋالقى 102 ـ يىلى) سۇتىرىشانا سانغۇنى لى گۇاڭلى فەرغانغا لەشكەر تارتقاندا، لوپنۇر بەگلىكى ئۇنى كۈتۈۋالماستىن ھۇنلارنىڭ كۈرسەتمىسى بويىچە، دەرۋازىنى تاقىۋالغان، لى گۇاڭلى لوپنۇر بەگلىكىنى ئالغاندىن كېيىن، بەگلىكنى بىكار قىلىپ، لوپنۇردا شەھەر قۇرغان، كاھىمگ، ئۇتەڭ باشلىقى قاتارلىقلارنى تەسىس قىلىپ، بوز يەر ئۇزلەشتۇرۇشكە 100 دىن ئارتۇق ئەسكەر تۇرغۇزغان، يالۋاچ چېرىكچى ۋە چاۋۇشبېشى تەسىس قىلىپ، ئۇنىكەن ـ كەچكەن ئالچىلەرنى ئىزا ۋە ياتاق بىلەن تەمىنلىگەن.

§ 2 . تاڭ سۇلالىسىدىن يۈەن سۇلالىسىگىچە بولغان دەۋرلەردىكى ھاكىمىيەتلەر

تاڭ سۇلالىسى دەۋرىدە، كورلا تەۋەسىدە مۇداپىئە قوشۇنىنىڭ باشلىقى شەلمىر بوقالى تۇرغان، ئۇ بۇ يەردە تەسىس قىلغان قۇرۇلبېگى يېقىن ئەتراپىدىكى قەلئە ـ قورغانلارنى باشقۇرغان. شاڭيۈەن 2ـيىلى (675 ـ يىلى) قۇرۇلبېگى مەشقاۋۇل قۇرۇلبېگىگە ئۆزگەرتىلگەن.

يۈەن سۇلالىسى دەۋرىدە، كۇنلۇ شەھىرى دېگەن شەھەر بولغان، ئۇنىڭغا كۇلبېغۇچ قويۇلۇپ، دارۇغاچ تەسىس قىلىنغان، ئۇ يېقىن ئەتراپتىكى يەرلەرنى نازارەت قىلىپ تۇرغان ۋە باشقۇرغان.

§ 3 . چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى ھاكىمىيەت

چىڭ سۇلالىسىنىڭ چيەنلۇڭ 24 ـ يىلى (1759 ـ يىلى) كورلىدىكى مۇسۇلمان يۇرتلىرىدا، قارا شەھەرخان ئامبىلىغا قارايدىغان 3 ـ دەرىجىلىك بەگلىكتىن 7 ـ دەرىجىلىك بەگلىككىچە ئون بەگ تەسىس قىلىنغان، چىڭ ئوردىسى ۋاقتى ـ ۋاقتىدا مائاش تارقاتقاندىن باشقا يەنە 680 پاتمان يەر (3060 موغا تەڭ) ۋە بەگلەرگە يەر تېرىپ بېرىدىغان 105 ئۆيلۈك يانچى (قۇل دېھقان) ئاجرىتىپ بەرگەن.

كورلا بەگلىرىنىڭ دەرىجىسى ۋە تەمىناتىنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالى

جەدۋەل: 7 ـ 1

دەرىجىسى	بەگنىڭ نامى	باشقۇرىدىغان ئىشى	بەگ سانى	تەمىنات پۇلى (مىڭ پارىڭ)	تەمىنات بېرى (پاتمان)	باندى ئائىلە سانى
3 ـ دەرىجە	ھاكىمبەگ	شەھەر رايونىنىڭ ھەممە ئىشىنى باشقۇرۇتتى	1	30	200	50
4 ـ دەرىجە	ئىشىكئاغابەگ	شەھەر رايونىنىڭ ئىشىنى ياردەملىشىپ باشقۇرۇتتى	1	15	150	20
5 ـ دەرىجە	سېلىقچى	غەللە ـ پاراق باشقۇرۇتتى	1	15	100	11
6 ـ دەرىجە	قازىبەگە	دەۋا ـ سوراق ئىشلىرىنى باشقۇراتتى	1	12.5	50	6
7 ـ دەرىجە	مىراپبەگ	سۇ، يول ئىشلىرىنى باشقۇراتتى	1	—	30	3
7 ـ دەرىجە	مىڭبېگى	ئۆزبېگە قاراشلىق ئەمەلدارلارنى باشقۇراتتى	1	—	30	3
7 ـ دەرىجە	ئاقۇبېەگ	ئايماق ۋە رايالارنى باشقۇراتتى	1	—	30	3
7 ـ دەرىجە	يۈز بېگى	يۈز ئۆتۈنىنىڭ غەللە ـ پارىقىنى يىغاتتى	2	—	60	2
7 ـ دەرىجە	مىسىبېگى	مىس قېزىش ـ توشۇش ئىشلىرىغا مەسئۇل باشقۇراتتى	1	—	30	2
جەمئىي			10	72.5	680	105

كورلىنىڭ 3 ـ دەرىجىلىك ھاكىمبەگلىرىنىڭ ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى

جەدۋەل: 7 ـ 2

ئىسمى	سۇلالىسى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى	ئەسكەرتىش
ئابدۇجى	ئۇيغۇر	1759—1761— يىللار	دولان ئۇيغۇرلىرىنى قاچتى ـ سوقتى قىلغانلىقى ئۈچۈن ۋەزىپىسىدىن ئېلىپ تاشلانغان
سىدىق	ئۇيغۇر	1761 ـ يىلى ۋەزىپە ئۆتەشكە كەلگەن	
مىراتوللا	ئۇيغۇر	1782 ـ يىلى ۋەزىپىدە بولغان	
توختى	ئۇيغۇر	1836 ـ يىلى ۋەزىپىدە بولغان	
ياقۇپ	ئۇيغۇر	1845 ـ يىلى ۋەزىپىدە بولغان	
ئابلاش	ئۇيغۇر	1882 ـ يىلى	شۇ يىلى كۈچالىق راشىدىن خوجىغا تەسلىم بولغان

گۇاڭشۈ 10 ـ يىلى (1884 ـ يىلى) گەنسۇ ـ شىنجاڭ باش مۇيەتتىشى لىۋجىڭتاڭ شىنجاڭنى ئۆلكە قىلىپ قۇرغاندىن كېيىن، بەگلىك تۈزۈمىنى بىكار قىلىپ، بەگ دېگەن قۇرۇق ئۇنۋانىنىلا ساقلاپ قالغان، قارا شەھەر بىۋاسىتە نازارىتىگە قارايدىغان شاڭيۇ تەسىس قىلغان. چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرىدا كورلىدا باۋ ـ جيا تۈزۈمى يولغا قويۇلغان.

II باب

مىنگو دەۋرىدىكى ھاكىمىيەت

§ 1. ئامبال يارده‌مچىسى، مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى، ناھىيىلىك ھۆكۈمەت

1. ئامبال يارده‌مچىسى

مىنگونىڭ 1 ـ يىلى كورلا بازىرىدا مەخسۇس ئەرز ـ دەۋا ئىشلىرىنى بىر تەرەپ قىلىدىغان چىسا (تەكشۈرگۈچى) تەسىس قىلىنغان. مىنگونىڭ 5 ـ يىلى (1916 ـ يىلى) 9 ـ ئايدا سوراقچى تەسىس قىلىنغان. مىنگونىڭ 6 ـ يىلى (1917 ـ يىلى) 6 ـ ئايدا شىنجاڭنىڭ باش ۋالىسى (دۇبەنى) يالڭ زېڭشىن «كورلىدا ئامبال يارده‌مچىسى تەسىس قىلىش ئىلتىماسنامىسى»دا: «جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ دەرۋازا زىمى قارا شەھەردە، قارا شەھەرنىڭ دەرۋازىسى بولسا كورلىدا... بۇ يەر قارا شەھەرگە قارايدۇ، دائىرىسى 70 چاقىرىمدىن ئوشۇقراق كېلىدۇ، ئاھالىسى 4000 تۈتۈندىن كۆپرەك، يېرىنىڭ مۇھىملىقى قارا شەھەرنىڭكىگە ئوخشاش، بايلىقى مول، ئادىمى كۆپ، ئېتىزلار تۈتىشىپ كەتكەن، سودا ئىشلىرى ئاۋات، غەربته بۇگۈر بىلەن، جەنۇبتا لوپنۇر بىلەن تۈتىشىدۇ، شەرقىي شىمالدا قارا شەھەر ناھىيە مەھكىمىسى بىلەن بولغان ئارىلىقى 140 چاقىرىم كېلىدۇ، قايدۇ دەريا سۈيى توغرىسىغا كېمىپ ئۆتىدۇ، خەلقىنىڭ ئەرز ـ دەۋا ئىشلىرىغا ئەشۇ دەريا كۆپ توسالغۇ بولىدۇ.» «سوراقچى مەمۇرىي ئەمەلدار ئەمەس، ئەدلىيە ئەمەلدارى. خەلق ئىچىده ئەسكىلىك قىلغانلار بولسا ۋەقە يۈز بەرگەندىن كېيىنلا جازا بېرىشكە بولىدۇكى، ھەرگىز ۋەقە توغۇلۇشتىن ئىلگىرى ئۇنىڭ ئالدىنى ئېلىشقا بولمايدۇ.» دەپ يازغان. شۇ يىلى كورلىدا ئامبال يارده‌مچىسى تەسىس قىلىنىدى، ئۇ قارا شەھەر ناھىيىسىنىڭ شۆبىسى قىلىنىپ ئاقسۇ دوتەيلىكىگە قارىدى. 11 ـ ئايدا گوشۇ كورلىنىڭ ئامبال يارده‌مچىسى قىلىپ تەيىنلەندى. مىنگونىڭ 9 ـ يىلى (1920 ـ يىلى) 4 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى قارا شەھەر دوتەيلىگى قۇرۇلغاندا كورلا ئامبال يارده‌مچىسىمۇ قارا شەھەر دوتەيلىكىگە قارايدىغان بولدى. كورلا ئامبال يارده‌مچىسى قارا شەھەر ئامبىلىنىڭ يولبورۇقى ۋە بۇيرۇقى بويىچە، كورلا شەھەر ـ يېزىلىرىنىڭ ئاماتلىق، باج يىغىش، توغان سېلىش، سۇ ئىنشائاتى قاتارلىق ئىشلىرىنى باشقۇرۇشقا مەسئۇل بولدى. مىنگونىڭ 19 ـ يىلى (1930ـ يىلى) كورلا مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى قۇرۇلغاندا كورلا ئامبال يارده‌مچىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

2. مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى

مىنگونىڭ 19 ـ يىلى (1930 ـ يىلى) 10 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى مەمۇرىي مەھكىمىنىڭ مىنگو

ھۆكۈمىتىگە تەستىقلىتىشى ئارقىلىق كورلا ئامبال يارده‌مچىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، كورلا قارا شەھەر ناھىيىسىدىن ئاجرىتىلىپ كورلا مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى تەسىس قىلىندى. كورلا مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ رايون تەۋەسى يەنىلا كورلا شۇبە ناھىيىسىنىڭ رايون تەۋەسى بويىچە بولدى ۋە قارا شەھەر مەمۇرىي رايونىغا تەۋە بولدى. كورلا مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسىگە ئىدارە، باشلىقى، مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى، ئونىڭ ئاستىدا كاتىپ، يارده‌مچى، كۆچۈرگۈچى، تەرجىمان، بوغالتىر قويۇلدى. كورلا مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسىغا باشلىق بولغانلار: شۇ شۇجى(1930ـ 1931ـيىل)، جىن گوخۇ (1931ـ1932ـيىل)، مىن خۇيشياڭ (1932 ـ 1934 ـ يىل)، شۇشلۇڭ (1934ـيىل)، گوچياڭ (1934 ـ 1935 ـ يىل)، پاشا مەخسۇم (1935 ـ 1938 ـ يىل)، پاسار بەگ (1938ـ1939 ـ يىل). مىنگونىڭ 28 ـ يىلى (1939 ـ يىلى) كورلا مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى ناھىيە دەرىجىسىگە كۆتۈرۈلدى.

3. ناھىيىلىك ھۆكۈمەت

ئاپپاراتلارنىڭ قۇرۇلۇشى مىنگونىڭ 24 ـ يىلى (1935 ـ يىلى) 2 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنى شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمىتىنىڭ ئەزاسى چېن دېلى «كورلا مۇھىم يەرگە جايلاشقان، ھەربىي لازىمەتلىكلەر تولا، ئونىڭ ئۈستىگە بۇ يەر قارا شەھەردىن ئانچە يىراق قېلىشمايدۇ، باشقۇرۇشقا ئەپلىك بولىشى ئۈچۈن بۇ يەرنىڭ مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسىنى 3 ـ دەرىجىلىك ناھىيە قىلىپ ئۆزگەرتسەك» دېگەن تەكلىپنى بەردى. شۇ يىلى 2 ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈنى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسى لى رۇڭ بۇ تەكلىپنى ھۆكۈمەتنىڭ 54 ـ سانلىق يىغىنىنىڭ مۇزاكىرە قىلىپ ماقۇللىشىغا قويدى ھەمدە قارا شەھەرنىڭ مەمۇرىي باشلىقىغا تەكشۈرۈپ چىقىپ شۇ بويىچە بېجىرىشنى بۇيرۇدى. كېيىنكى ۋاقىتلاردا چېگرا ئايرىغۇچى، خەرىتە سىزغۇچى تېخنىك خادىملارنىڭ يوقلۇقىدىن بۇ ئىش ئۇزاققىچە شۇ پېتىچە تۇرۇپ قالدى. مىنگونىڭ 28ـيىلى (1939 ـ يىلى) 1 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ نازىرى قوشۇمچە ئورۇمچى رايونىنىڭ مەمۇرىي باشلىقى چيۇ زۇڭجۇن ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتكە يوللىغان مەلۇماتنامىسىدا: «قارا شەھەر يىلەن كورلا چېگرىسى سىزىپ چىقىلغان خەرىتىگە قارىغاندا يەنىلا خانلىقۇدىكى ھۆكۈمەت دېگىنىڭ مەركىزى بۇ ئىككى ناھىيىنىڭ تەبىئىي چېگرىسى بولۇپتۇ، تاغنىڭ جەنۇبى كورلىغا، شىمالى قارا شەھەرگە قارايدىكەن، ئومۇمىي ئەھۋال بۇرۇنقىسى بويىچە ئوخشايدىكەن. ناھىيە تەسىس قىلىشتا ئونىڭ چېگرىسىنى ئايرىش ھەقىقەتەن كۆز ئالدىمىزدىكى مۇھىم ئىش، ئۇنى كېچىكتۈرۈش مۇۋاپىق ئەمەس، ئەمدى ناھىيە دەرىجىسىگە كۆتۈرۈشنى تەستىقلاش مۇۋاپىق، مىنگونىڭ 28ـيىلى 2ـئاينىڭ 1 ـ كۈنىدىن ئېتىبارەن 3 ـ دەرىجىلىك ناھىيە قىلىنسۇن دەپ تەستىقلاشقا بۇيرۇلمىسىن» دېگەن. شۇ يىلى 1 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت: «قارا شەھەر ناھىيىسى يىلەن كورلا ناھىيىسىنىڭ چېگرىسى تەكشۈرۈلدى، ناھىيە دەرىجىسىگە كۆتۈرۈش ۋاقتى ئۇزۇنراق بولسۇن ھەمدە تارقىتىلغان 3 ـ دەرىجىلىك ناھىيىنىڭ خىراجەت جەدۋىلىدىكى ھەرقايسى نۇقتىلار ئەشۇنداق بولسۇن، مالىيە نازارىتى تەكشۈرۈپ شۇ بويىچە بېجىرسۇن» دەپ پەرمان چۈشۈرگەن.

مىنگونىڭ 28 ـ يىلى (1939 ـ يىلى) 2 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى كورلا ناھىيىسىنىڭ قۇرۇلغانلىقى جاكارلاندى، كورلا مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا كورلا ناھىيىلىك ھۆكۈمەت دەرىجىسىگە كۆتۈرۈلدى (1947 ـ يىلىغا كەلگەندە، ئۇنى مىنگو ھۆكۈمىتى مەمۇرىي ئىشلار كېڭىشى ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكى ئېتىراپ قىلىپ ئەنگە ئالدى). كورلا ناھىيىلىك ھۆكۈمەت قارا شەھەر

مىنگونىاق 37 ـ يىلى (1948 ـ يىلى) 5 ـ ئايدىكى كورلا ناھىيىلىك ھۆكۈمەت خادىملىرىنىڭ تەسىس قىلىنىشى

جەدۋەل: 7 ـ 3

ۋەزىپىسى	سانى	ۋەزىپىسى	سانى
ھاكىم	1	3 ـ دەرىجىلىك بۆلۈم ئەزاسى	2
مۇئاۋىن ھاكىم	1	ئىش بېجىرگۈچى	2
كاتىپ	1	يالاڭما خادىم	2
بۆلۈم باشلىقى	4	تەكشۈرۈپ ئېنىقلىغۇچى	1
باش بوغالتىر	1	ساقچى باشلىقى	1
تەپتىش	1	قاماقخانا باشلىقى	1
ماتارىپ مۇپەتتىشى	1	ھۆكۈمەت مۇلازىمى	4
دېھقانچىلىق تېخنىكى	1	ئاشپەز	2
ئاپتونومىيە يېتەكچىسى	1	ھارۋىكەش	2
چارۋىچىلىق تېخنىكى	1	گۈندېپاي	1
ئامبار مۇدىرى	1	باجگىر	1
1 ـ دەرىجىلىك بۆلۈم ئەزاسى	4	مەمۇرىي ئىشلار ساقچىسى	8
2 ـ دەرىجىلىك بۆلۈم ئەزاسى	2	جەمئىي	47

مەمۇرىي باشلىق مەھكىمىسىگە قارىدى، قارىمىقىدا كاتىبات بۆلۈمى، خەلق ئىشلار بۆلۈمى، مالىيە بۆلۈمى، ماتارىپ بۆلۈمى، جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى، باج ئىدارىسى، پوچتا ئىدارىسى، تېلېگراف ئىدارىسى تەسىس قىلىندى. سابىق مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ باشلىقى پاسار بەگ ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ھاكىملىقىنى داۋاملىق ئۈتىدى. مىنگونىاق 30 ـ يىلى (1941 ـ يىلى) 6 ـ ئايدا، شەھەر مەمۇرىيىتى قۇرۇلۇش كومىتېتى قۇرۇلدى. شۇ يىلى مەمۇرىي ئىشلار كومىتېتى قۇرۇلدى. مىنگونىاق 32 ـ يىلى (1943 ـ يىلى) 5 ـ ئايدا بىر مۇئاۋىن ھاكىم كۆپەيتىپ قويۇلدى ھەمدە يېزا ئىگىلىك تېخنىكى، يېتەكچىسى، مال دوختۇرلۇق تېخنىكى قاتارلىق كەسپىي خادىملار قويۇلدى. مىنگونىاق 33ـ يىلى (1944 ـ يىلى) كورلا ناھىيىسى 3 ـ دەرىجىلىك ناھىيىدىن 2 ـ دەرىجىلىك ناھىيىگە كۆتۈرۈلدى. شۇنىڭدىن كېيىن قۇرۇلۇش بۆلۈمى قۇرۇلدى. شۇ يىلى جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىنىڭ نامى ساقچى ئىدارىسىغا ئۆزگەرتىلدى. مىنگونىاق 35 ـ يىلى (1946 ـ يىلى) 10 ـ ئايدا ئاشلىق ئىدارىسى قۇرۇلدى. مىنگونىاق 36 ـ يىلى (1947 ـ يىلى) باج ئىدارىسى بىلەن ئاشلىق ئىدارىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، غەللە ـ پاراق ئىدارىسى قۇرۇلدى. مىنگونىاق 38 ـ يىلى (1949 ـ يىلى) 9ـ ئايغىچە ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئورگان ئاپپاراتىدا يەنىلا خەلق ئىشلار بۆلۈمى، مالىيە بۆلۈمى، ماتارىپ بۆلۈمى، قۇرۇلۇش بۆلۈمى ۋە كاتىبات بۆلۈمىدىن ئىبارەت بەش بۆلۈم ساقلاپ قېلىندى.

ناھىيىلىك ھۆكۈمەت قۇرۇلغاندىن كېيىن ئاساسلىقى شۇ يەرنىڭ مەمۇرىي ئىشلىرىنى باشقۇرغاندىن باشقا قوشۇمچە ئەدلىيە ئىشلىرىنى باشقۇردى. كاتىبات بۆلۈمىنىڭ ئاستىدا سوراق قىلىش بۆلۈمى تەسىس قىلىنىپ ئەدلىيىگە دائىر كەسىپنى بېجىردى. مىنگونىڭ 38 ـ يىلى (1949 ـ يىلى) كورلا ناھىيىسىدە يەرلىك سوت مەھكىمىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئەدلىيە خىزمىتى ناھىيىلىك سوت مەھكىمىسىنىڭ بېجىرىشىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. مىنگونىڭ 35 ـ يىلى (1946 ـ يىلى) دىن ئىلگىرى ھاكىم، مۇئاۋىن ھاكىمنى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت تەيىنلەيتتى؛ مىنگونىڭ 35 ـ يىلى (1946 ـ يىلى) 11 ـ ئايدا ھاكىم، مۇئاۋىن ھاكىمنى ناھىيىلىك كېڭەش «سايلىدى».

مىنگو دەۋرىدە كورلا ناھىيىسىگە ھاكىم بولغانلار

جەدۋەل: 7 ـ 4

ۋەزىپىسى	ئىسمى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى	ۋەزىپىسىدىن بوشىتىلىش سەۋەبى
ھاكىم	پاسار يەڭ	ئەر	ئۇيغۇر	خوتەن	1939.2~4	شىنجاڭ قىلغانلىقى ئۈچۈن قولغا ئېلىنغان
مۇئەققەت ھاكىم	قادىر ھاجى	ئەر	ئۇيغۇر	كورلا	1940.5~1939.4	
ھاكىم	ماجى	ئەر	خەنزۇ	ئۈرۈمچى	1940.5~9	يۆتكەلگەن
ھاكىم	نيۇ شاڭخەن	ئەر	خەنزۇ	شەنشى	1941.10~1940.10	
ھاكىم	چۇ جۇلۇڭ	ئەر	خەنزۇ		1942.5~1941.10	يۆتكەلگەن
مۇئەققەت ھاكىم	رەن گۈلۇڭ	ئەر	خەنزۇ		1942.4~5	
مۇئەققەت ھاكىم	جاۋ دۈلۇڭ	ئەر	مانجۇ	گۇچۇڭ	1944.2~1942.5	
ھاكىم	پەن جىيى	ئەر	خەنزۇ		1944.2~8	
مۇئەققەت ھاكىم	جۇ جىڭۈەن	ئەر	خەنزۇ		1945.6~1944.9	
ھاكىم	جالاڭ دىڭيۇ	ئەر	خەنزۇ	خۇبەي	1946.2~1945.6	ئىستىپا بەرگەن
ھاكىم	جيالاڭ شيالاڭ	ئەر	خەنزۇ	خۇنەن شيانگيىن	1946.2~11	
ھاكىم	خا دېرىن	ئەر	ئۇيغۇر	كورلا	1949.10~1946.11	ئىستىپا بەرگەن

مىنگو دەۋرىدە كورلا ناھىيىسىگە مۇئاۋىن ھاكىم بولغانلار

جەدۋەل: 7 ـ 5

ئىسمى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى	ۋەزىپىسىدىن بوشىتىلىش سەۋەبى
لىيۇ شياڭچىلاڭ	ئەر	خەنزۇ	شەنشى	1945.3~1943.9	
ۋەلىخان	ئەر	ئۇيغۇر		1945.3~6	ۋاپات بولغان
ئابدۇيىن	ئەر	ئۇيغۇر		1945.6~11	يۆتكەلگەن
راۋسەي	ئەر	ئۇيغۇر		1946.11~1945.11	
داۋۇت ھەسەن	ئەر	ئۇيغۇر	كورلا	1949.10~1946.11	

2 § . ئاساسىي قانۇنلار ھاكىمىيىتى

مىنگونىڭ باشلىرىدا كورلا يېزىلىرىدا يېزا ئىشلىرىنى باشقۇرۇش ئۈچۈن باش شاڭيۈ قويۇلغانىدى. بۇنداق ئاساسىي قانۇنلار ھاكىمىيەت تەشكىلىي شەكلى كورلا ئامبال يارەمچىسى، كورلا مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى مەزگىللىرىدىمۇ ئۆزگەرتىلمەي داۋاملاشتۇرۇلدى.

مىنگونىڭ 30 - يىلى (1941 - يىلى) كورلا ناھىيىسى ناھىيەمە رايون - كەنت تۈزۈمىدىكى ئاساسىي قانۇنلار ھاكىمىيىتىنى قۇرۇشقا كىرىشتى، ناھىيە قارىمىقىدا بەش رايون، 58 كەنت (مەھەللە) بولۇپ، رايون، كەنت (مەھەللە) لەرەە رايون، كەنت (مەھەللە) مەھكىمىسى تەسىس قىلىندى، رايون باشلىقى، كەنت (مەھەللە) باشلىقى قويۇلۇپ، رايون، كەنت (مەھەللە) نىڭ مەمۇرىي ئىشلىرى باشقۇرۇلدى. مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) 7 - ئاينىڭ 24 - كۈنى «شىنجاڭ ئۇلكىسىنىڭ يېزا (بازار) لىرىدا ئاۋ - جيا نوپۇسىنى يولغا قويۇش چارىسى» ئېلان قىلىنىپ يولغا قويۇلدى. مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) رايون، كەنت تۈزۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ئاۋ - جيا تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. مىنگونىڭ 34 - يىلى (1945 - يىلى) 6 - ئايدا ناھىيىنى ئاۋ - جيانغا ئايرىش خىزمىتى تاماملاندى. كورلا ناھىيىسىگە بىر بازار، ئۈچ يېزا قارايدىغان بولدى، ھەرقايسى يېزا (بازار) لاردا يېزا (بازار) مەھكىمىسى تەسىس قىلىنىپ، ھەرقايسى مەھكىمىلەرگە يېزا (بازار) باشلىقى، مۇئاۋىن يېزا (بازار) باشلىقى قويۇلدى. يېزا (بازار) قارىمىقىدا ئاۋ بولۇپ، ئاۋجاڭ، مۇئاۋىن ئاۋجاڭ قويۇلدى، ئاۋ قارىمىقىدا جيا تەسىس قىلىندى. 1 - يېزا (مىنجى يېزىسى) قارىمىقىدا 12 ئاۋ ئىشخانىسى؛ 2 - يېزا (يۈكئەن يېزىسى) قارىمىقىدا 12 ئاۋ ئىشخانىسى؛ 3 - يېزا (جيەنشىن يېزىسى) قارىمىقىدا 10 ئاۋ ئىشخانىسى؛ بازار مەھكىمىسى قارىمىقىدا 12 ئاۋ ئىشخانىسى بولدى. كورلا ناھىيىلىك ھۆكۈمەت قارىمىقىدا بىر بازار مەھكىمىسى، ئۈچ يېزا مەھكىمىسى، 46 ئاۋ ئىشخانىسى بولدى. ھەرقايسى يېزا (بازار) مەھكىمىلىرى ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىڭ نازارىتى ۋە قۇماندانلىقىدا بولۇپ، ئۈز يېزا (بازار) لىرىنىڭ ھەرخىل مەمۇرىي ئىشلىرىنى بېجىرىدى.

3 § . ھاكىمىيەت ئىشلىرىدىن قىسقىچە بايان

مىنگونىڭ 6 - يىلى (1917 - يىلى) كورلا ئامبال يارەمچىسى تەسىس قىلىنغاندىن كېيىن، كورلىنىڭ يارەمچى ئامبىلى بولغانلار شىنجاڭ ئۇلكىلىك ھۆكۈمەت ۋە قارا شەھەر ھاكىمىنىڭ پەرمانىغا ئاساسەن، شىنجاڭنىڭ ھەربىي ۋالىسى يالڭ زېڭشىننىڭ بىكىنىۋېلىش سىياسىتىنى يولغا قويدى. مالىيە قىسمىچىلىقىنى ھەل قىلىش ۋە ئاققۇنلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش ئۈچۈن بوز يەر ئېچىشنى زور كۈچ بىلەن تەشەببۇس قىلىپ، كورلىنىڭ تېرىلغۇ يەر كۆلىمىنى كېڭەيتتى، لېكىن سودا - سانائەت قانارلىق ھەرقايسى كەسىپلەر ئىلگىرىلىمەي توختاپ قالدى. ئۇ چاغلاردا شىنجاڭ ئۇلكىلىك ھۆكۈمەت سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن ۋاقىتلىق سودا توختىمى ئىمزالاپ قەشقەر، ئىلىدىن كورلىغا بىر قىسىم مال توشۇپ كەلگەن. مەندو شىركىتى كورلىدا تېرە، يۇڭ سېتىۋېلىش پونكىتى قۇرۇپ، تېەنجىن، جياڭسۇ، جېجيالڭ تەرەپلەردىن كۇندىلىك تۇرمۇش بۇيۇملىرىنى كەلتۈرگەن بولسىمۇ، لېكىن بازار ئېھتىياجىنى يەنىلا قاندۇرالمای قالدى.

شىنجاڭغا جىن شۇرېن ھۆكۈمرانلىق قىلغان دەۋرده، كورلا مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى ماتارىپ

بىلەن شۇغۇللىنىشنى ئاكتىپ تەشەببۇس قىلىپ، باشقۇرۇش ئىدارىسى قارمىقىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپنى ئىككىدىن يەتتىگىچە كۆپەيتتى.

جىن شۇرىن ئۆزىنىڭ شىنجاڭنى بۆلۈپ ئىدارە قىلىش قارا نىيىتىنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن ھەربىي كۈچىنى زور كۈچ بىلەن كېڭەيتتى. زور ھەربىي چىقىمنى قاپلاش ئۈچۈن باج ـ سېلىقنى تازا ئاشۇردى، يەرلىك پۇل بىلەن ھۆكۈمەت پۇلىنى كۆپلەپ تارقاتتى، شۇنىڭ بىلەن مال باھاسى شىددەت بىلەن ئۆرلەپ، بازار كاساتلىشىپ، يېزا ئىگىلىكى ۋەيران بولدى، مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى باج ئىدارىسىغا ئايلىنىپ، خەلقنىڭ ھەق ـ تەلەپ ئىشلىرىغا قۇلاق سالمىدىغان ئورۇن بولىماي قالدى. جىن شۇرىن مىللىي زۇلۇم سىياسىتىنى يولغا قويغاچقا، مىنگونىڭ 20 ـ يىلى (1931 ـ يىلى) 2 ـ ئايدىكى قۇمۇل ئۇيغۇر خەلقىنىڭ قوزغىلىڭى كېلىپ چىقتى. ئۇنىڭ تەسىرى ئارقىسىدا كورلىدىكى موڭغۇل، خوبزۇ، خەنزۇ، ئۇيغۇر خەلقى مىسلى كۆرۈلمىگەن بۇلالاڭ ـ تالاڭغا ئۇچرىدى.

مىنگونىڭ 23 ـ يىلى (1934 ـ يىلى) ماجۇڭيىڭنىڭ قوشۇنى جەنۇبىي شىنجاڭغا چېكىنىپ كېتىۋېتىپ كورلا ناھىيىسىدىن ئۆتكەندە دۆكاندىكى مالنىڭ ھېچنىمىسىنى قالدۇرماي بۇلاپ كەتتى.

مىنگونىڭ 24 ـ يىلى (1935 ـ يىلى) 4 ـ ئايدا شىنجاڭنىڭ باش ۋالىسى شېڭ شىسەي جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش، سۆزۈبەت ئىتتىپاقى بىلەن دوست بولۇش، مىللىي باراۋەرلىكنى يولغا قويۇش، پاك ـ دىيانەتلىك بولۇش، تېنىچلىق، قۇرۇلۇشتىن ئىبارەت ئالتە بۆيۈك سىياسەتنى ئوتتۇرىغا قويدى. مىنگونىڭ 25 ـ يىلى (1936 ـ يىلى) كورلا ناھىيىسىدە دېھقانچىلىق مەيدانى، ھاۋارايى پونكىتى ۋە ئۈجمە كۆچەتزارلىقى قۇرۇلدى.

مىنگونىڭ 25 ـ يىلى (1936 ـ يىلى) ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى قۇرۇلدى. ئون باشلانغۇچ مەكتەپ كۆپەيتىپ قۇرۇلدى.

مىنگونىڭ 28 ـ يىلى (1939 ـ يىلى) كورلا ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ھاكىمى پاسار بەگ خىيانەت قىلغانلىقى سەۋەبلىك تۇرمىغا تاشلاندى.

مىنگونىڭ 30 ـ يىلى (1941 ـ يىلى) ھاكىم چۈجۈڭ يېزىلارغا بېرىپ تەشۋىق قىلىش خىزمىتى تەتىبىنى تەشكىللەپ، ناھىيە بويىچە 52 كەنتكە بېرىپ «ئالتە بۆيۈك سىياسەت»نى تەشۋىق قىلدى، ئاڭلىغۇچىلار 5000 دىن ئاشتى.

مىنگونىڭ 34 ـ يىلى (1945 ـ يىلى) 5 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنىدىن باشلاپ ناھىيىلىك ھۆكۈمەت باۋ ـ جيا تۈزۈشكە كىرىشكەنىدى، شۇ يىلى 6 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنىگە كەلگەندە باۋ ـ جيا تۈزۈش خىزمىتى تاماملاندى.

مىنگونىڭ 36ـيىلىدىن 38ـيىلىغىچە (1947ـيىلىدىن 1949ـيىلغىچە) ناھىيىلىك ھۆكۈمەت گومىنداڭنىڭ شۇ يەردە تۇرۇشلۇق قوشۇنى ۋە ئۆتۈپ تۇرغان قوشۇنلارنى ھەربىي لازىمەتلىكلەر بىلەن ۋەكالىتەن تەمىنلەش ئۈچۈن، پەقەت مىنگونىڭ 36ـيىلىلا (1947ـيىلىلا) ھەربىيلەرگە كېرەكلىك 2800 دانە بۇغدايىنى ۋەكالىتەن سېتىۋالدى. مىنگونىڭ 36ـيىلى (1947ـيىلى) 4ـئاينىڭ 1ـكۈنى ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىڭ قارا شەھەر تەمىنات پونكىتىغا يوللىغان «3ـئايدىن 9ـئايغىچە تەمىنلەيدىغان بۇغدايىنى ناھىيە ئامبىرىدا قالدۇرۇڭلار» دېگەن ئالاقىسىدا: «تەكشۈرۈپ كۆرگىنىمىزدە، ناھىيىمىز تەۋەسىدە تۇرۇشلۇق ھەربىيلەر تەمىنلەشكە ھەر ئايدا 60 دانە بۇغداي كېتىدىكەن، مۇقىم تۇرمايدىغان ھەربىيلەر تەمىنلەشكە 30 دانىچە بۇغداي كېتىدىكەن، جەمئىي 90 دانە بۇغداي كېتىدىكەن، 3ـئايدىن 9ـئايغىچە بولغان يەتتە ئايدا جەمئىي 630 دانە بۇغداي كېتىدىكەن» دەپ يېزىلغان. شۇ يىلى، شۇ يەردە تۇرۇشلۇق ھەربىيلەر ئېھتىياجى ئۈچۈن تۆۋەن باھادا 70 ھەربىي ئات ئېلىنغاندا، ئامما غەزەپلەنگەنتۇ لېكىن گەپ قىلالمىغان. بۇنىڭدىن باشقا، ناھىيىلىك ھۆكۈمەت يەنە شۇ يەردە تۇرۇشلۇق ھەربىيلەر ئۈچۈن دەپ ھارۋا، ئوتۇن، ئوت ـ چۆپ سېلىق سېلىپ، ھەر مىللەت ئاممىسىنىڭ سېلىقىنى ئېغىرلاشتۇرۇۋەتكەن.

Ⅲ باب

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى دەۋرىدىكى خەلق ھاكىمىيىتى

§ 1 . كورلا ناھىيىلىك، شەھەرلىك خەلق قۇرۇلتىيى

1. ھەر مىللەت، ھەرساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنلىرى

1950 ـ يىلى 4 ـ ئايدىن 1953 ـ يىلى 8 ـ ئايغىچە «جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشىنىڭ ئومۇمىي پروگراممىسى» دىكى بەلگىلىمىلەرگە ئاساسەن، ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ 2 قېتىم كورلا ناھىيىلىك ھەرمىللەت، ھەرساھە ۋەكىللىرى قۇرۇلتىيى ھەم سەككىز قېتىم كورلا ناھىيىلىك ھەرمىللەت، ھەرساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى ئوتكۈزۈلدى. ھەر قېتىملىق ھەر مىللەت، ھەر ساھە ۋەكىللىرى قۇرۇلتىيى ۋە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى ھەر قايسى باسقۇچتىكى مەركىزىي خىزمەتلەرنى خۇلاسىلەپ ۋە ئورۇنلاشتۇردى، ناھىيىلىك كېڭەش ھەيئىتىنى (يەر ئىسلاھاتىدىن كېيىن دائىمىي كومىتېت دەپ ئاتالدى) سايلاپ چىقتى. ناھىيىلىك كېڭەش ھەيئىتى ناھىيىلىك ھەرمىللەت، ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنىنىڭ يېپىق مەزگىلىدىكى ھوقۇقىنى يۈرگۈزۈپ، ھۆكۈمەتنىڭ يىغىن قارارلىرىنى ئىزچىللاشتۇرۇشقا ياردەملەشتى. 1954 ـ يىلى «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئاساسىي قانۇنى» دىكى بەلگىلىمىلەرگە ئاساسەن، ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى بىلەن سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى ناھىيىلىك ھەرمىللەت، ھەر ساھە ۋەكىللىرى يىغىنىنىڭ ئورنىنى ئالدى.

كورلا ناھىيىلىك 1 ـ نۆۋەتلىك ھەرمىللەت، ھەر ساھە ۋەكىللىرى قۇرۇلتىيى 1950ـيىل 4 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنىدىن 9 ـ كۈنگىچە ناھىيە بازىرىدا ئوتكۈزۈلدى. يىغىنغا 120 رەسمىي ۋەكىل قاتناشتى، 21 ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى. يىغىندا يالاڭ خۇەنشىبىڭنىڭ باۋ ـ جيا توزۇمىنى بىكار قىلىش، يېڭى ھاكىمىيەت قۇرۇش توغرىسىدىكى دوكلاتى ئاڭلاپ ئوتتۇلدى ھەمدە ماقۇللاندى؛ مال ـ مۈلۈكنى ئىنسقلاش ھەيئىتى، سۇ ئىشلىرى ھەيئىتى، سەھىيە ھەيئىتى قۇرۇش ماقۇللاندى؛ سايلام ئارقىلىق ناھىيىلىك كېڭەش ھەيئىتى قۇرۇلدى. ھەيئەت 17 ئەزاسىدىن تەركىپ تاپتى، يالاڭ خۇەنشىبىڭ رەئىس (قوشۇمچە)، مۇھەممەد ئىسمايىل 1 ـ مۇئاۋىن رەئىس، چېن جيەنپىڭ 2 ـ مۇئاۋىن رەئىس بولدى.

كورلا ناھىيىلىك 2 ـ نۆۋەتلىك ھەرمىللەت، ھەر ساھە ۋەكىللىرى قۇرۇلتىيى 1950ـيىل 6 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى ئېچىلدى. قۇرۇلتايدا كورلا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلغانلىقى ئېلان قىلىندى، مۇھەممەد ئىسمايىل ھاكىملىققا، لىيالاڭ ئېنشياڭ 1 ـ مۇئاۋىن ھاكىملىققا سايلاندى.

قارا شەھەر ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ مۇئاۋىن ۋالىيسى گاۋشۇرېن قۇرۇلتايغا قاتنىشىپ ھاكىم، مۇئاۋىن ھاكىملارنىڭ ۋەزىپىگە تەيىنلەنگەنلىكىنى ئېلان قىلدى.

كورلا ناھىيىلىك 1 - نۆۋەتلىك ھەرمىللەت، ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى 1950-يىل 10 - ئاينىڭ 15 - كۈنىدىن 22 - كۈنگىچە ئۆتكۈزۈلدى. يىغىنغا 157 ۋەكىل قاتناشتى. يىغىن «جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشىنىڭ ئومۇمىي پروگراممىسى» ۋە «شىنجاڭ ئۇلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ نۆۋەتتىكى ھاكىمىيەت ئىشلىرىنى يولغا قويۇش ھاقىچىنى»نىڭ روھىغا ئاساسەن، خەلق ئىشلىرى، مالىيە، قۇرۇلۇش، ماتارىپ ۋە ئامانلىق خىزمىتى توغرىلىق بەش تۈرلۈك قارار ماقۇللىدى. سايلام ئارقىلىق كېڭەش ھەيئىتى 13 ھەيئەت ئەزاسىدىن تەركىپ تاپتى، چېن جيەنپىڭ رەئىس، مۇھەممەد ئىسمايىل مۇئاۋىن رەئىس بولدى.

كورلا ناھىيىلىك 2 - نۆۋەتلىك ھەرمىللەت، ھەرساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى 1950-يىلنىڭ ئاخىرى 1951 - يىلنىڭ باشلىرىدا كورلا ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى.

كورلا ناھىيىلىك 3 - نۆۋەتلىك ھەرمىللەت، ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى 1951-يىل 3 - ئاينىڭ 11 - كۈنىدىن 17 - كۈنگىچە ئۆتكۈزۈلدى. يىغىنغا 152 ۋەكىل قاتناشتى. يىغىن ھاكىم مۇھەممەد ئىسمايىل بەرگەن «مەمۇرىي خىزمەتلەر توغرىسىدىكى دوكلات»نى ۋە ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى چېن جيەنپىڭ بەرگەن «ئەسكەر ئېلىش، ھەربىي مەپتىن بوشتىش خىزمىتى توغرىسىدىكى دوكلات»نى قاراپ چىقىپ ماقۇللىدى، 1951 - يىلى چوڭ ئىشلەپچىقىرىش ھەرىكىتىنى قانات يايدۇرۇش توغرىسىدىكى قارارنى مۇزاكىرە قىلىپ ماقۇللىدى. يىغىن سايلاپ چىققان كېڭەش ھەيئىتى 21 ھەيئەت ئەزاسىدىن تەركىپ تاپتى، مەخمۇتجان ئاسىم رەئىسلىككە، چېن جيەنپىڭ، جالاق شيۇيلار مۇئاۋىن رەئىسلىككە سايلاندى.

كورلا ناھىيىلىك 4 - نۆۋەتلىك ھەرمىللەت، ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى 1951-يىل 8 - ئاينىڭ 11 - كۈنىدىن 17 - كۈنگىچە ئۆتكۈزۈلدى. يىغىنغا 150 ۋەكىل قاتناشتى. يىغىن ھاكىم مەخمۇتجان ئاسىم بەرگەن «1951 - يىلدىن بۇيانقى ناھىيىنىڭ مەمۇرىي خىزمىتى توغرىسىدىكى دوكلات»نى، ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى چېن جيەنپىڭ بەرگەن «ئىجارە، ھەققىنى كېمەيتىش - زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش خىزمىتى توغرىسىدىكى دوكلات»نى، مۇئاۋىن ھاكىم جالاق شيۇيى بەرگەن «كوزلۇك ئەللە - ياراق ئېلىش خىزمىتى شۇنىڭدەك ئامېرىكا تاجاۋۇزچىلىرىغا قارشى تۇرۇپ چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش يۈزىسىدىن قورال - ياراق ئىئانە قىلىش توغرىسىدىكى دوكلات»نى شۇنىڭدەك ئىجارە، ھەققىنى كېمەيتىش - زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش، قورال - ياراق ئىئانە قىلىش، ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇش، دېھقانچىلىق بېجى ئېلىش توغرىسىدىكى قارار - لايىھەلىرىنى قاراپ چىقىپ ماقۇللىدى. يىغىن 16 ھەيئەت ئەزاسىدىن تەركىپ تاپقان يېڭى كېڭەش ھەيئىتىنى سايلاپ چىقتى، مەخمۇتجان ئاسىم رەئىسلىككە، چېن جيەنپىڭ، جالاق شيۇيلار مۇئاۋىن رەئىسلىككە سايلاندى.

كورلا ناھىيىلىك 5 - نۆۋەتلىك ھەرمىللەت، ھەرساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى 1952-يىل 3 - ئاينىڭ 5 - كۈنىدىن 8 - كۈنگىچە ئۆتكۈزۈلدى. يىغىن مۇئاۋىن ھاكىم جالاق شيۇيى بەرگەن ناھىيىنىڭ مەمۇرىي خىزمەتلىرى توغرىسىدىكى خۇلاسە دوكلاتىنى شۇنىڭدەك «ئوچكە قارشى تۇرۇش»، «بەشكە قارشى تۇرۇش» ھەرىكىتى، مەھسۇلاتنى ئاشۇرۇش-ئىقتىسات قىلىش، تېرىلغۇ يەر كۆلىمىنى كېڭەيتىش، بىرلىك مەھسۇلات مىقدارىنى ئۆستۈرۈش، ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى داۋاملىق باستۇرۇش توغرىسىدىكى قارار لايىھەلىرىنى قاراپ چىقىپ ماقۇللىدى. سايلام ئارقىلىق ناھىيىلىك كېڭەش ھەيئىتى 17 ئەزادىن تەركىپ تاپتى، مەخمۇتجان ئاسىم رەئىسلىككە، جالاق شيۇيى مۇئاۋىن رەئىسلىككە سايلاندى.

كورلا ناھىيىلىك 6 ـ نۆۋەتلىك ھەرمىللەت، ھەرساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى
1952ـيىل 10 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنىدىن 5 ـ كۈنىگىچە ئۆتكۈزۈلدى. يىغىنغا 151 ۋەكىل قاتناشتى. يىغىن ھاكىم مەخمۇتجان ئاسىم بەرگەن «مەككىز ئايدىن بۇيانقى ناھىيىلىك مەمۇرىي خىزمەتلىرىدىن خۇلاسە دوكلات»نى قاراپ چىقىپ ماقۇللىدى، يەر ئىسلاھاتى جەريانىدا «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ يەر ئىسلاھاتى قانۇنى» نى ۋە شىنجاڭ ئۇلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ «دېھقانچىلىق رايونلىرىدا يەر ئىسلاھاتى يۈرگۈزۈشكە دائىر بىر قانچە مەسىلە توغرىسىدىكى قوشۇمچە بەلگىلىمىسى»نى قەتئىي ئىزچىل ئىجرا قىلىش توغرىسىدىكى قارارنى قاراپ چىقىپ ماقۇللىدى؛ ناھىيىلىك يەر ئىسلاھاتى ھەيئىتى ۋە خەلق سوت كوللېگىيە ھەيئىتى قۇرۇلۇشنى ماقۇللىدى. سايلام ئارقىلىق ناھىيىلىك كېڭەش ھەيئىتى توققۇز ھەيئەت ئەزاسىدىن تەركىب تاپتى، مەخمۇتجان ئاسىم رەئىس، جالاڭ شىۋىي مۇئاۋىن رەئىس بولدى.

كورلا ناھىيىلىك 7 ـ نۆۋەتلىك ھەرمىللەت، ھەرساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى
1953ـيىل 3 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنىدىن 12 ـ كۈنىگىچە ئۆتكۈزۈلدى. يىغىنغا 141 ۋەكىل قاتناشتى. يىغىن ھاكىم مەخمۇتجان ئاسىم بەرگەن «يەر ئىسلاھاتى خىزمىتى توغرىسىدىكى خۇلاسە دوكلات»نى ۋە مۇئاۋىن ھاكىم جالاڭ شىۋىي بەرگەن «1952 ـ يىللىق ئىشلەپچىقىرىش ۋە خىزمەتلەر توغرىسىدىكى خۇلاسە ۋە 1953 ـ يىللىق ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ۋاجىبەن ھەم ۋەزىپىلىرى توغرىسىدىكى دوكلات»نى قاراپ چىقىپ ماقۇللىدى؛ «ناھىيە بويىچە دېھقانلارنى ئىختىيارلىق ۋە ئۆزئارا مەنپەئەت يەتكۈزۈش پرىنسىپى بويىچە يەنمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا تەشكىللەپ، دېھقانچىلىق ئەمگەكلىرىدە ئۆزئارا ياردەملىشىش ۋە ئىشلەپچىقىرىشتا ھەمكارلىشىش ھەرىكىتىنى قەدەم باسقۇچلۇق ھالدا راۋاجلاندۇرايلى ۋە ئۆستۈرەيلى» دېگەن قارارنى ماقۇللىدى. ناھىيىلىك دائىمىي كومىتېتنىڭ 17 ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى. مەخمۇتجان ئاسىم رەئىس، جالاڭ شىۋىي مۇئاۋىن رەئىس بولدى.

كورلا ناھىيىلىك 8 ـ نۆۋەتلىك ھەرمىللەت، ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى
1953ـيىل 8 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنىدىن 9 ـ كۈنىگىچە ئۆتكۈزۈلدى. يىغىنغا 149 ۋەكىل قاتناشتى. يىغىن «ناھىيىنىڭ بەش ئايدىن بۇيانقى مەمۇرىي خىزمەتلىرىدىن خۇلاسە دوكلات» ۋە «مۇشۇ يىلنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا ئىلىپ بېرىلىدىغان ئومۇمىي سايلام خىزمىتى توغرىسىدىكى دوكلات»نى قاراپ چىقىپ ماقۇللىدى؛ «يەرلىك ھەر دەرىجىلىك خەلق قۇرۇلتايلىرىنىڭ سايلام قانۇنى»نى ئىزچىللاشتۇرۇش توغرىسىدىكى قارارنى ماقۇللىدى؛ يېڭى ناھىيىلىك دائىمىي كومىتېتنى سايلاپ چىقتى. مەخمۇتجان ئاسىم رەئىس، جالاڭ شىۋىي مۇئاۋىن رەئىس بولدى.

2. كورلا ناھىيىلىك (شەھەرلىك) خەلق قۇرۇلتايلىرى

1954 ـ يىلى «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئاساسىي قانۇنى» (لايىھە) دىكى بەلگىلىمىلەرگە ئاساسەن، كورلا ناھىيىسى تۇنجى نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنى ئاچتى. قۇرۇلتاي يېپىق مەزگىلدە، قۇرۇلتايدا سايلام ئارقىلىق تەشكىل قىلىنغان خەلق ھۆكۈمىتى ھەيئىتى ھوقۇق يۈرگۈزدى. 1956 ـ يىلى ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى سايلام ئارقىلىق ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىنى ۋۇجۇدقا كەلتۈردى. ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى قۇرۇلتايىنىڭ ھوقۇقىنى يۈرگۈزدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» جەريانىدا، ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى ئىش يۈرگۈزۈشتىن ئامالسىز توختاپ قالدى. 1980 ـ يىلى خەلق قۇرۇلتىيى تۈزۈمى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. كورلا شەھىرى ئايرىلىپ چىققاندىن كېيىن، ناھىيىلىك، شەھەرلىك خەلق قۇرۇلتىيى بىرلا ۋاقىتتا ئۆتكۈزۈلدى ھەمدە ناھىيىلىك، شەھەرلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى تەسىس قىلىندى.

كورلا ناھىيىلىك 1 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى 1 ـ يىغىنى 1954 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنىدىن 9 ـ كۈنىگىچە ئۆتكۈزۈلدى. يىغىنغا 69 ۋەكىل قاتناشتى (توققۇز ۋەكىلنىڭ ئورنى بوش

قالدى) . قۇرۇلتاي ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسى جالاڭ كېشۇن بەرگەن «دۆلىتىمىزنىڭ ئۇتكۇنچى دەۋردىكى باش لۇشيەنى ۋە باش ۋەزىپىسى توغرىسىدىكى دوكلات»نى ئاڭلىدى، مۇئاۋىن ھاكىم جالاڭ شيۇيى بەرگەن «ناھىيىنىڭ 1953 ـ يىللىق خىزمەتلىرى توغرىسىدىكى دوكلات» ۋە «كورلا ناھىيىسىنىڭ 1954ـيىللىق ئىشلەپچىقىرىش پىلانى»نى قاراپ چىقتى ھەم ماقۇللىدى. ۋەكىللەر 1954 ـ يىللىق دېھقانچىلىق ۋە چارۋىچىلىق مەھسۇلاتىنى ئاشۇرۇش پىلانىنى بىرەك ماقۇللىدى ھەمدە ئوتى ئۈزۈل ـ كېسىل ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن تىرىشىدىغانلىقىنى؛ يېزىلاردا دۆلىتىمىزنىڭ ئۇتكۇنچى دەۋردىكى باش لۇشيەنى ۋە باش ۋەزىپىسىنى ئىزچىللاشتۇرۇش تەلىم ـ تەربىيىسىنى پائال قانات يايدۇرىدىغانلىقىنى؛ دۆلىتىمىزنىڭ ئۇتكۇنچى دەۋردىكى باش لۇشيەنى ۋە باش ۋەزىپىسىگە ئاساسەن، ناھىيىمىزنىڭ بۇنىڭدىن كېيىنكى مەركىزىي ۋەزىپىسى كۆچنى مەركەزلەشتۇرۇپ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش ئىلىپ بېرىش بولىدىغانلىقىنى؛ 1954 ـ يىللىق دۆلەت ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش زايومىنى كۆپلەپ ساتىدىغانلىقى ۋە سېتىۋالىدىغانلىقىنى بىلدۈردى. يىغىن 15 كىشىدىن تەركىپ تاپقان مۇشۇ نۆۋەتلىك خەلق ھۆكۈمىتى ھەيئىتىنى سايلاپ چىقتى. مەخمۇتجان ئاسىم ھاكىملىققا، جالاڭ شيۇيى مۇئاۋىن ھاكىملىققا سايلاندى. يىغىن يەنە ئۇلكىلىك خەلق قۇرۇلتىيىغا ئۇچ ۋەكىل سايلاپ بەردى.

2 ـ يىغىنى 1954 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنىدىن 23 ـ كۈنىگىچە ئۇتكۇزۇلدى. يىغىنغا 55 رەسمىي ۋەكىل قاتناشتى (22 ۋەكىلنىڭ ئورنى بوش قالدى) ، يەتتە ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى. يىغىن ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى رەن گۈاڭتيەن بەرگەن «باش لۇشيەن ۋە باش ۋەزىپىنى ئىزچىل لاشتۇرۇش توغرىسىدىكى دوكلات»نى، مۇئاۋىن ھاكىم جالاڭ شيۇيى بەرگەن «يەتتە ئايدىن بۇيانقى ھۆكۈمەت خىزمىتى ۋە بۇنىڭدىن كېيىنكى ئۇچ ئايلىق ۋەزىپە توغرىسىدىكى دوكلات»نى، ئۇلكىنىڭ ۋەكىلى ھېزىم دامۇللىنىڭ «مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى ۋە دىنىي مەسىلە توغرىسىدا» دېگەن يەتكۈزمە دوكلاتىنى ئاڭلىدى ۋە مۇزاكىرە قىلدى.

3 ـ يىغىنى 1955 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنىدىن 31 ـ كۈنىگىچە ئۇتكۇزۇلدى. يىغىنغا 58 ۋەكىل قاتناشتى. يىغىن مۇئاۋىن ھاكىم جالاڭ شيۇيى بەرگەن «ھۆكۈمەتنىڭ 1954 ـ يىللىق خىزمىتىدىن خۇلاسە ۋە 1955 ـ يىللىق خىزمەت ۋاقچىنى ۋە ۋەزىپىسى توغرىسىدىكى دوكلات»نى، ناھىيىلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى پېك زوچىڭ بەرگەن «ھەمكارلىشىش ـ كوپېراتسىيىلىشىش ھەرىكىتىنىڭ 1954 ـ يىلدىكى تەرەققىيات ئەھۋالى شۇنىڭدەك 1955 ـ يىللىق ۋاقچىن، ۋەزىپىلەر توغرىسىدىكى دوكلات»نى ئاڭلىدى. يىغىن «ئاكتىپ رەھبەرلىك قىلىش، پۈختا ئىلگىرىلەش» ۋاقچىنىغا ئاساسەن، ھەمكارلىق كوپېراتسىيە تەشكىلاتلىرىنى زور كۈچ بىلەن راۋاجلاندۇرۇش توغرىسىدا قارار ماقۇللىدى.

4 ـ يىغىنى (ماتېرىيال يوق)

5 ـ يىغىنى 1955 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنىدىن 27 ـ كۈنىگىچە ئۇتكۇزۇلدى. يىغىنغا 43 ۋەكىل قاتناشتى. يىغىن مۇئاۋىن ھاكىم جالاڭ جىنشى بەرگەن «ناھىيىنىڭ 1955 ـ يىللىق مەۋرىي خىزمەتلىرى توغرىسىدىكى دوكلات»نى، ناھىيىلىك سوت مەھكىمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى قاسىم توختى بەرگەن «ئەدلىيە خىزمىتىدىن خۇلاسە دوكلات»نى قاراپ چىقىپ ماقۇللىدى، ناھىيىلىك ھەربىي خىزمەت ئۇتەش ئىدارىسىنىڭ «مەجبۇرىي ھەربىي خىزمەت ئۇتەش تۈزۈمىنى يولغا قويۇش ۋە ئەسكەر ئېلىش توغرىسىدىكى دوكلاتى»نى، ناھىيىلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى پېك زوچىڭ بەرگەن «بۇ يىل قىش، كېلەر يىل ئەتىيازلىق ۋەزىپىلەر توغرىسىدىكى دوكلات»نى ئاڭلىدى ۋە مۇزاكىرە قىلدى. يىغىن «ئاساسىي قانۇن»دا بەلگىلەنگەن بەلگىلىمىلەرگە ئاساسەن، كورلا ناھىيىلىك، يېزىلىق خەلق ھۆكۈمەتلىرىنىڭ نامىنى ناھىيىلىك، يېزىلىق خەلق كومىتېتىغا ئۆزگەرتىشنى قارار قىلدى.

كورلا ناھىيىلىك 2 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى 1 ـ يىغىنى 1956 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ

24 ـ كۈندىن 31 ـ كۈنگىچە ئۆتكۈزۈلدى. يىغىنغا 59 رەسمىي ۋەكىل قاتناشتى (سەككىز ۋەكىلنىڭ ئورنى بوش قالدى) ، 23 ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى. يىغىن مۇۋەققەت ھاكىم قادىر نۇرۇللا بەرگەن «ئۆتكەن نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىدىن بۇيانقى ناھىيە مەمۇرىي خىزمىتىدىن خۇلاسە ۋە بۈنگدىن كېيىنكى خىزمەت ۋەزىپىلىرى توغرىسىدا دوكلات» نى قاراپ چىقىپ ماقۇللىدى. يىغىن بۇ يىل قىش، كېلەر يىل ئەتىيازدا ھازىرقى يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش كوپېراتىپلىرىنى تەرتىپكە سېلىش ۋە ئۆستۈرۈش، كوپېراتىپقا قاتناشمىغان يەككە دېھقانلارنىڭ كوپېراتىپقا قاتنىشىشىنى قولغا كەلتۈرۈش؛ ئاكتىپ ۋە پۈختا قەدەم تاشلاپ، چارۇچىلىقنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىشنى ئاساسىي جەھەتتىن ئورۇندash؛ رەھبەرلىكنى داۋاملىق كۈچەيتىپ، تېخى تەشكىللەنمىگەن 141 يەككە قول مۇنەرۋەن ئائىلىسىنى ۋە 146 ئۆشاق ئېلىپ ساتار ئائىلىسىنى پائال تۇرغە تەشكىللەپ ۋە ئۇزگەرتىپ، 95% تىن ئارتۇق ئائىلىنى ھەرخىل ئوخشاش بولمىغان شەكىلدىكى كوپېراتسىيە تەشكىلاتىغا قاتناشتۇرۇشنى قارار قىلدى. يىغىن 17 كىشىدىن تەركىپ تاپقان مۇشۇ نۆۋەتلىك ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىنى سايلاپ چىقتى، قادىر نۇرۇللا ھاكىم، جالاق جىنشى، دۇلات يۈكشاق، رەمدۇللا ئابدۇللالار مۇئاۋىن ھاكىم، قاسىم توختى سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى بولدى.

2 ـ يىغىنى 1957 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنىدىن 30 ـ كۈنگىچە ئۆتكۈزۈلدى. يىغىنغا 43 رەسمىي ۋەكىل قاتناشتى، 13 ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى. يىغىن ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىنىڭ «ناھىيىنىڭ ئۈچ ئايلىق مەمۇرىي خىزمەتلىرىدىن خۇلاسە» سىنى، «تەكلىپلەرنى بىر تەرەپ قىلىش ئەھۋالىدىن دوكلات» نى، «1956 ـ يىللىق مالىيە نەقچوتى ھەققىدە دوكلات» نى شۇنىڭدەك «1957ـيىلـلىق تۇرلۇك خىزمەت ۋەزىپىلىرى» دېگەن دوكلاتنى قاراپ چىقىپ ماقۇللىدى ھەمدە مۇناسىپ قارارلارنى قوبۇل قىلدى.

3 ـ يىغىنى 1957ـيىل 12ـئاينىڭ 30ـكۈنىدىن 1958ـيىل 1ـئاينىڭ 6ـكۈنگىچە ئۆتكۈزۈلدى. يىغىنغا 41 ۋەكىل قاتناشتى، 12 ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى. يىغىن «ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىنىڭ 1957ـيىللىق خىزمەت دوكلاتى» ، «سوت مەھكىمىسىنىڭ خىزمىتى توغرىسىدا دوكلات» ، «مالىيە خامچوتى ۋە نەقچوتى توغرىسىدا دوكلات» ، «1958ـيىلىنىڭ ئۈچ ئېيىدىكى خىزمەتنى ئورۇنلاشتۇرۇش» ، «يېزىلاردىكى سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەققىدە دوكلات» ، «تەكلىپلەرگە بېرىلگەن جاۋابلار توغرىسىدا دوكلات» لارنى قاراپ چىقتى ۋە ماقۇللىدى ھەمدە مۇناسىپ قارارلارنى چىقاردى.

كورلا ناھىيىلىك 3 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى 1 ـ يىغىنى 1958 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنىدىن 22 ـ كۈنگىچە ئۆتكۈزۈلدى. يىغىنغا 45 ۋەكىل قاتناشتى (14 ۋەكىلنىڭ ئورنى بوش قالدى) . بىر پەسىللىك ئىشلەپچىقىرىش ۋە تۇرلۇك خىزمەتلەردىن خۇلاسە چىقىرىپ، بۈنگدىن كېيىن ئورۇنلاشقا تېگىشلىك «چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش» ۋەزىپىسىنى ئوتتۇرىغا قويۇش، سوت مەھكىمىسى بىلەن تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ خىزمەت دوكلاتىنى ئاڭلاش يىغىنىنىڭ ئاساسلىق كۈن تەرتىپى بولدى. يىغىن 19 كىشىدىن تەركىپ تاپقان مۇشۇ نۆۋەتلىك ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىنى سايلاپ چىقتى. رەمدۇللا ئابدۇللا ھاكىم، جالاق جىنشى مۇئاۋىن ھاكىم بولدى.

2 ـ يىغىنى 1959 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنىدىن 9 ـ كۈنگىچە ئۆتكۈزۈلدى. يىغىنغا 45 ۋەكىل قاتناشتى، 14 ۋەكىلنىڭ ئورنى بوش قالدى. يىغىن ھاكىم رەمدۇللا بەرگەن «كورلا ناھىيىسىنىڭ 1958ـيىلدىكى توققۇز ئايلىق ھۆكۈمەت خىزمىتىدىن دوكلات» نى، مۇئاۋىن ھاكىم لېۋفۇزېك بەرگەن «كورلا ناھىيىسىنىڭ 1958 ـ يىللىق مالىيە نەقچوتى ۋە 1959 ـ يىللىق مالىيە خامچوتى» توغرىسىدىكى دوكلاتنى، ناھىيىلىك سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى قاسىم بەرگەن «سوت مەھكىمىسىنىڭ خىزمىتى توغرىسىدا دوكلات» نى قاراپ چىقىپ ماقۇللىدى. يىغىنغا قاتناشقان ۋەكىللەر «نىكاھ قانۇنىنىڭ قوشۇمچە نىزامى» نى بىكار قىلىش توغرىسىدىكى مۇزاكىرە داۋامىدا، ئاپتونوم رايونىنىڭ «نىكاھ قانۇنىنىڭ قوشۇمچە

نىزامى»نى بىكار قىلىپ، مەملىكەت بويىچە بىرلىككە كەلگەن «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئىكاھ قانۇنى»نى ئىجرا قىلىشى نۇقتىسىغا خەلق ئامما سىستېمىسىنىڭ تەلىپىگە ۋە ئارزۇسىغا ئۇيغۇن، دەپ قاراپ، ئۇنى قەتئىي ھىمايە قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈشتى.

يىغىن يەنە لىيۇفۇزېلىڭ، تۆرسۇنخان، مۇھەممەد خۇدۇيۇملارنى مۇئاۋىن ھاكىملىققا، پېلىڭ زوچىڭ، ئابلاھ مەھسۇملارنى ھەيئەتلىككە تولۇقلاپ سايلىدى.

كورلا ناھىيىلىك 4 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى

1 - يىغىنى 1961 - يىل 2 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن 5 - كۈنىگىچە ئۆتكۈزۈلدى. يىغىنغا 64 ۋەكىل قاتناشتى (12 ۋەكىلنىڭ ئورنى بوش قالدى)، 15 ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى. يىغىن رەھبۇللا ئابدۇللا بەرگەن «ھۆكۈمەت خىزمىتىدىن دوكلات»نى، ۋالىڭ پېلىڭ بەرگەن «1960 - يىللىق مالىيە نەقچوتى ۋە 1961 - يىللىق مالىيە خامچوتى» توغرىسىدىكى دوكلاتنى قاراپ چىقىپ ماقۇللىدى. يىغىن 1961- يىلى ناھىيە بويىچە كۆچمە مەركەزلەشتۈرۈپ يېزا ئىگىلىك سېپىنى كۈچەيتىش، «خەلق ئىگىلىكىدە يېزا ئىگىلىكىنى ئاساس قىلىپ، پۈتۈن پارتىيە، پۈتۈن خەلق يېزا ئىگىلىكى بىلەن، ئاشلىق بىلەن كەلكە شۇغۇللىنىش»تىن ئىبارەت فاڭجېننىڭ قەتئىي ئىزچىل ئىجرا قىلىش، ھەرساھە، ھەر كەسىپتىكىلەرنىڭ يېزا ئىگىلىكىگە ياردەم بېرىشنى كۈچەيتىش، ئاپپاراتلارنى ئىخچاملاش، كادىرلارنى تۆۋەنگە چۈشۈرۈش، يېزا ئىگىلىكىنىڭ بىرىنچى سېپىگە ياردەم بېرىش، ئالاھ زور تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ يېزا ئىگىلىكىدىن مول ھوسۇل ئېلىش توغرىسىدا قارار چىقاردى. يىغىن 21 كىشىدىن تەركىب تاپقان بۇ نۆۋەتلىك ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىنى سايلاپ چىقتى. رەھبۇللا ئابدۇللا ھاكىم، ۋالىڭ پېلىڭ، ماجەنلىيالىڭ (خۇيزۇ)، نىساخان مۇئاۋىن ھاكىم بولدى.

2 - يىغىنى 1962 - يىل 1 - ئاينىڭ 27 - كۈنىدىن 2 - ئاينىڭ 2 - كۈنىگىچە ئۆتكۈزۈلدى. يىغىنغا 59 رەسمىي ۋەكىل قاتناشتى، 20 ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى. يىغىن «1961 - يىللىق ھۆكۈمەت خىزمىتىدىن دوكلات»نى، «مالىيە نەقچوتى ۋە خامچوتى توغرىسىدىكى دوكلات»نى، «1962 - يىللىق خەلق ئىگىلىكى پىلانى توغرىسىدىكى دوكلات»نى، «سوت مەھكىمىسىنىڭ خىزمەت دوكلاتى»نى قاراپ چىقىپ ماقۇللىدى. ھاپىز سەيدۇللانى سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقلىقىغا سايلىدى.

كورلا ناھىيىلىك 5 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى

1 - يىغىنى 1963 - يىل 9 - ئاينىڭ 24 - كۈنىدىن 28 - كۈنىگىچە ئۆتكۈزۈلدى. يىغىنغا 64 رەسمىي ۋەكىل قاتناشتى (23 ۋەكىلنىڭ ئورنى بوش قالدى)، 15 ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى. يىغىن «كورلا ناھىيىلىك 4 - نۆۋەتلىك خەلق كومىتېتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى»نى، «1963 - يىللىق خەلق ئىگىلىكى پىلانى توغرىسىدىكى تەكلىپ دوكلاتى»نى، «1962 - يىللىق مالىيە نەقچوتى ۋە 1963- يىللىق مالىيە خامچوتى توغرىسىدىكى دوكلات»نى، «ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ خىزمەت دوكلاتى»نى قاراپ چىقىپ ماقۇللىدى ھەمدە مۇناسىپ قارارلارنى چىقاردى. يىغىن 23 كىشىدىن تەركىب تاپقان مۇشۇ نۆۋەتلىك ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىنى سايلاپ چىقتى. رەھبۇللا ئابدۇللا ھاكىم، ۋالىڭ پېلىڭ، ماجەنلىيالىڭ (خۇيزۇ)، نىساخانلار مۇئاۋىن ھاكىم بولدى.

2 - يىغىنى 1964 - يىل 2 - ئاينىڭ 18 - كۈنىدىن 22 - كۈنىگىچە ئۆتكۈزۈلدى. يىغىنغا 61 رەسمىي ۋەكىل قاتناشتى، 35 ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى. يىغىن مۇئاۋىن ھاكىم ۋالىڭ پېلىڭ بەرگەن «1963 - يىللىق ھۆكۈمەت خىزمىتى توغرىسىدىكى دوكلات»نى، مۇئاۋىن ھاكىم ماجەنلىيالىڭ بەرگەن «1963 - يىللىق خەلق ئىگىلىكى پىلانىنىڭ ئىجرا قىلىنىشى ئەھۋالى ۋە 1964 - يىللىق خەلق ئىگىلىكى پىلانىنى ئورۇنلاشتۇرۇش توغرىسىدىكى پىكىر»نى، مالىيە بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ساۋيۈڭجى بەرگەن «1963 - يىللىق مالىيە نەقچوتى ۋە 1964 - يىللىق مالىيە خامچوتى توغرىسىدىكى دوكلات»نى، سوت

مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى ھاپىز بەرگەن «سوت مەھكىمىسىنىڭ خىزمىتى توغرىسىدىكى دوكلات»نى مۇزكە- رە قىلدى ھەمدە ماقۇللىدى. يىغىن ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسى قىزىل بايرىقىنى تېخىمۇ ئىگىز كۆتۈرۈپ، سىنىپىي كۈرەشنى مەركەز قىلغان سوتسىيالىستىك تەرىبىيە ھەرىكىتىنى مۇددەتكە ۋە تۈرگۈمگە بۆلۈپ قانات يايدۇرۇپ، خەلق ئىگىلىكىنى راۋاجلاندۇرۇشنىڭ «يېڭا ئىگىلىكىنى ئاساس، ساناقەتنى يېتەكچى قىلىش»تىن ئىبارەت باش فاكتورنىنى داۋاملىق ئىزچىل ئىجرا قىلىپ، مەھسۇلاتنى ئاشۇرۇپ ئىقتىساد قىلىش ھەرىكىتىنى ئومۇميۈزلۈك چوڭقۇر قانات يايدۇرۇشنى قارار قىلدى.

3 ـ يىغىن 1965 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 23 ـ كۈنىدىن 30 ـ كۈنىگىچە ئۆتكۈزۈلدى. يىغىنغا 61 ۋەكىل قاتناشتى. يىغىن «1964 ـ يىللىق خەلق ئىگىلىكى پىلانىنىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالى ۋە 1965ـيىللىق خەلق ئىگىلىكى پىلانى توغرىسىدىكى تەكلىپ دوكلاتى»نى، «1964 ـ يىللىق مالىيە ئەقچوتى ۋە 1965 ـ يىللىق مالىيە خامچوتىنى ئورۇنلاشتۇرۇش يىكرى توغرىسىدىكى دوكلات»نى، «سوت مەھكىمىسىنىڭ 1964 ـ يىللىق خىزمىتى توغرىسىدىكى يازما دوكلاتى»نى قاراپ چىقىپ ماقۇللىدى.

يىغىن ناھىيىدىكى ھەرمىللەت خەلقىنى جۇڭگو كومپارتىيىسى ۋە خەلق ھۆكۈمىتى ئەتراپىغا يەنىمۇ ئۈيۈشۈپ، ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسى قىزىل بايرىقىنى ئىگىز كۆتۈرۈپ، 1965 ـ يىللىق سىنىپىي كۈرەش، ئىشلەپچىقىرىش كۈرىشى ۋە ئىلمىي تەجرىبىدىن ئىبارەت ئۈچ چوڭ ئىنقىلابىي ھەرىكەتنىڭ يېڭى غەلبىسىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن كۈرەش قىلىشقا چاقىردى.

يىغىن نىياز خالىقنى مۇئاۋىن ھاكىملىققا تولۇقلاپ سايلىدى، ۋۇشىڭرۇڭ سالامەتلىك مەسىلىسى تۈپەيلىدىن ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىنىڭ ئەزالىقىدىن ۋەزىپىسىدىن قالدۇرۇلدى.

كورلا ناھىيىلىك 6 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى

1 ـ يىغىنى 1965 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنىدىن 15 ـ كۈنىگىچە ئۆتكۈزۈلدى. يىغىنغا 88 ۋەكىل قاتناشتى. يىغىن ھاكىم رەمدۇللا بەرگەن «ھۆكۈمەت خىزمىتىدىن دوكلات»نى، مۇئاۋىن ھاكىم ۋاڭ پىڭ بەرگەن «مالىيە خامچوتى توغرىسىدىكى دوكلات»نى، سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى ھاپىز بەرگەن «سوت مەھكىمىسىنىڭ خىزمىتىدىن دوكلات»نى قاراپ چىقىپ ماقۇللىدى. يىغىن پۈتۈن ناھىيە- دىكى ھەرمىللەت، ھەر ساھە خەلقى، ھەر مىللەت كادىرلىرىنى تېخىمۇ زىچ ئىتتىپاقلىشىپ، پارتىيە رەھبەرلىكىدە ئىشلەپچىقىرىشنى ئاشۇرۇپ، ئىقتىساد قىلىشنى قانىتىق يولغا قويۇپ، 1966 ـ يىللىق ۋە خەلق ئىگىلىكىنىڭ 3 ـ بەش يىللىق پىلانىنى ئەملگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن كۈرەش قىلىشقا چاقىردى. يىغىن 21 كىشىدىن تەركىپ تاپقان مۇشۇ نۆۋەتلىك ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىنى سايلاپ چىقتى. رەمدۇللا ئابدۇللا ھاكىم، ۋاڭ پىڭ، توختى رەخمەت مۇئاۋىن ھاكىم بولدى.

كورلا ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت

(ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مەزمۇنى توغرىسىدا مۇشۇ قىسىمنىڭ II باب 2 § غا قارالسۇن، ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت 7 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى بويىچە ھېسابلاندى)

كورلا ناھىيىلىك 8 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى

1 ـ يىغىنى 1981 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنىدىن 30 ـ كۈنىگىچە ئۆتكۈزۈلدى. يىغىنغا 142 رەسمىي ۋەكىل قاتناشتى (ئۈچ ۋەكىلنىڭ ئورنى بوش قالدى)، 25 ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى. ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ ھەممە ئەزاسى يىغىنغا سىرتتىن قاتناشتى. يىغىن قادىر نۇرۇللا بەرگەن «ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى»نى، چى جەنشياڭ بەرگەن «1980 ـ يىللىق خەلق ئىگىلىكى پىلانىنىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالى ۋە 1981 ـ يىللىق خەلق ئىگىلىكى پىلانىنى ئورۇنلاشتۇرۇش يىكرى توغرىسىدىكى دوكلات»نى، ۋاڭ فۇخي بەرگەن «1980 ـ يىللىق مالىيە ئەقچوتى ۋە 1981 ـ يىللىق مالىيە خامچوتى توغرىسىدىكى دوكلات»نى، ھېسامىدىن ئابدۇللا بەرگەن «سوت

مەھكىمىسىنىڭ خىزمىتىدىن دوكلات»نى، لى دېيىڭ بەرگەن «تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ خىزمىتىدىن دوكلات»نى قاراپ چىقىپ ماقۇللىدى. يىغىن ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى تەركىبىدە، كى خادىملارنى سايلاپ چىقتى، رەخمەت مۇھەممەد مۇدىر، لىۋجېن، ئابدۇرېھىم راخمان، لى زىشياڭ، ھەمىدە گايىتلار مۇئاۋىن مۇدىر بولدى.

يىغىن قادىر نۇرۇللانى ھاكىملىققا، ئەجمىدىن قاسىم، ۋاڭ دېمىن، چى جەنشياڭ، داۋۇد مۇسالارنى مۇئاۋىن ھاكىملىققا، ھېساسدىن ئابدۇللانى ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقلىققا، لى دېيگىنى ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشلىكىگە سايلىدى.

2 ـ يىغىنى 1983ـيىل 1ـئاينىڭ 25ـكۈنىدىن 29ـكۈنگىچە ئۆتكۈزۈلدى. يىغىن «ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ خىزمىتىدىن دوكلات»، «سوت مەھكىمىسىنىڭ خىزمىتىدىن دوكلات»، «تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ خىزمىتىدىن دوكلات»، «ۋەكىللەرنىڭ تەكلىپلىرىنى تەكشۈرۈش دوكلاتى»نى قاراپ چىقىپ ماقۇللىدى ھەمدە مۇناسىپ قارارلارنى چىقاردى.

كورلا شەھەرلىك 1 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى

1 ـ يىغىنى 1981ـيىل 10ـئاينىڭ 23ـكۈنىدىن 31ـكۈنگىچە بايىنغولىن ئوبلاستلىق 1 ـ مېھمانخانىسىدا ئۆتكۈزۈلدى. يىغىنغا 181 رەسمىي ۋەكىل قاتناشتى (ئۈچ ۋەكىلنىڭ ئورنى بوش قالدى)، 15 ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى، ئوبلاستلىق سايلام خىزمىتى ئەترىتىنىڭ ئەزالىرى، شەھەرلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ بارلىق ئەزاسى سىرتتىن قاتناشتى. يىغىن ياسىن ئوردى بەرگەن «ھۆكۈمەت خىزمىتىدىن دوكلات»، لى جاۋجى بەرگەن «ۋەكىللەرنىڭ سالاھىيىتىنى تەكشۈرۈش دوكلاتى»، شى زوفەن بەرگەن «تەكلىپلەرنى تەكشۈرۈش ئەھۋالى توغرىسىدىكى دوكلات»، شى شۈشەن بەرگەن «1981 ـ يىللىق خەلق ئىگىلىكى پىلانىنىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالىدىن دوكلات»، جاۋكېمىن بەرگەن «1980 ـ يىللىق مالىيەنەقچوتى ۋە 1981 ـ يىللىق مالىيە خامچوتى ھەم ئۇنىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالىدىن دوكلات»، يالڭ يۈفەن بەرگەن «سوت مەھكىمىسىنىڭ خىزمىتىدىن دوكلات»، جېڭ جىمىن بەرگەن «تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ خىزمىتىدىن دوكلات»نى قاراپ چىقىپ ماقۇللىدى ھەمدە مۇناسىپ قارارلارنى چىقاردى. يىغىن مۇنداق دەپ قارىدى: كورلا شەھىرى قۇرۇلغان ئىككى يىلدىن بۇيان پارتىيىنىڭ 11 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 ـ ئومۇمىي يىغىنىدىن بۇيانقى لۇشيەن، فاڭجېن، سىياسەتلەر ئەستايىدىل ئىزچىل ئىجرا قىلىنغانلىقتىن خەلق ئىگىلىكىنىڭ تەرتىپكە سېلىنىشى مۇئەييەن نەتىجىلەرگە ئېرىشتى؛ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق مەھسۇلاتى ئۈدا ئاشتى، سانائەت تەرەققى قىلدى، شەھەر قۇرۇلۇشى ۋە باشقۇرۇش كۈچەيتىلدى؛ بازارلار جانلىنىپ، خەلق تۇرمۇشى خېلى ياخشىلاندى. يىغىن مۇنداق دەپ كۆرسەتتى: نۆۋەتتىكى ئاساسلىق ۋەزىپە — پارتىيە 11 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 ـ ئومۇمىي يىغىنىدىن بۇيانقى پارتىيە ۋە دۆلەتنىڭ لۇشيەن، فاڭجېن، سىياسەتلىرىنى داۋاملىق ئەستايىدىل ئىزچىل ئىجرا قىلىش، مۇھىم نۇقتا — سىياسەتنى قويۇۋېتىش، ئىگىلىكنى جانلاندۇرۇش، ھەرمىللەت خەلقىنىڭ ماددىي، مەنىۋىي تۇرمۇش سەۋىيىسىنى قەدەممۇ قەدەم ئۆستۈرۈش. يىغىن مۇشۇ نۆۋەتلىك شەھەرلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى تەركىبىدىكى خادىملارنى سايلاپ چىقتى. ياسىنجان مۇھەممەد مۇدىر، ئەن مىڭ، لى جاۋجى، فاڭ مىڭشياڭ، قۇربان توختىلار مۇئاۋىن مۇدىر بولدى.

يىغىن ياسىن ئوردىنى شەھەر باشلىقلىققا، شى زوفەن، چېن باۋسالار، مۇھەممەد ياسىن، قۇمىڭشىڭلارنى مۇئاۋىن شەھەر باشلىقلىققا سايلىدى.

يىغىن قۇربان توختىنى شەھەرلىك سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقلىققا، جېڭ جىمىنى شەھەرلىك تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشلىكىگە سايلىدى.

2 ـ يىغىنى 1983 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنىدىن 29 ـ كۈنگىچە «نەشپۈتزارلىق» مېھمانخانىسىدا

ھىدا ئۇتكۈزۈلدى. يىغىنغا 180 رەسمىي ۋەكىل قاتناشتى، 13 ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى. يىغىن ياسىنجان مۇھەممەد بەرگەن «خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى» نى، ياسىن تۇردى بەرگەن «ھۆكۈمەت خىزمىتىدىن دوكلات»، يالقۇن يۈفەن بەرگەن «سوت مەھكىمىسىنىڭ خىزمىتىدىن دوكلات»، جىياڭ جىمىن بەرگەن «تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ خىزمىتىدىن دوكلات»نى قاراپ چىقىپ ماقۇللىدى.

يىغىن يەنە ئاپتونوم ئوبلاستلىق 7 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىغا قاتنىشىدىغان ئىككى ۋەكىلنى تولۇقلاپ سايلاپ بەردى.

3 - يىغىنى 1984 - يىل 1 - ئايىنىڭ 20 - كۈنىدىن 23 - كۈنىگىچە بايىنغولىن ئوبلاستلىق 1 - مېھمانخانىدا ئۇتكۈزۈلدى. يىغىنغا 174 رەسمىي ۋەكىل قاتناشتى، بىر ۋەكىل قاتنىشالمىدى، 23 ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى. يىغىن ياسىن تۇردى بەرگەن «ھۆكۈمەت خىزمىتىدىن دوكلات»، شى شۈشەن بەرگەن «خەلق ئىگىلىكى پىلانى خىزمىتىدىن دوكلات»، جاۋ كېبىي بەرگەن «مالىيە نەقچوتى ۋە خامچوتى توغرىسىدىكى دوكلات»، ياسىنجان مۇھەممەد بەرگەن «خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ خىزمىتىدىن دوكلات»، رەجەپ قاسىم بەرگەن «سوت مەھكىمىسىنىڭ خىزمىتىدىن دوكلات»، جىياڭ جىمىن بەرگەن «تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ خىزمىتىدىن دوكلات»نى قاراپ چىقىپ ماقۇللىدى ھەمدە مۇناسىپ قارارلارنى چىقاردى.

كورلا شەھەرلىك 2 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى

1 - يىغىنى 1984 - يىل 6 - ئايىنىڭ 5 - كۈنىدىن 12 - كۈنىگىچە شەھەرلىك مېھمانخانىدا ئۇتكۈزۈلدى. يىغىنغا 195 رەسمىي ۋەكىل قاتناشتى (ئوچ ۋەكىلنىڭ ئورنى بوش قالدى)، 37 ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى. يىغىن ياسىن تۇردى بەرگەن «ھۆكۈمەت خىزمىتىدىن دوكلات»، شى شۈشەن بەرگەن «1984 - يىللىق خەلق ئىگىلىكى ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىيات پىلانى توغرىسىدىكى دوكلات»، جاۋ كېبىي بەرگەن «1983 - يىللىق مالىيە نەقچوتى ۋە 1984 - يىللىق مالىيە خامچوتىنى ئورۇنلاشتۇرۇش ئەھۋالى توغرىسىدىكى دوكلات»، ياسىنجان مۇھەممەد بەرگەن «خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ خىزمىتىدىن دوكلات»، رەجەپ قاسىم بەرگەن «سوت مەھكىمىسىنىڭ خىزمىتىدىن دوكلات»، جىياڭ جىمىن بەرگەن «تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ خىزمىتىدىن دوكلات»نى قاراپ چىقىپ ماقۇللىدى ھەمدە مۇناسىپ قارارلارنى چىقاردى. يىغىن پۈتۈن شەھەردىكى ھەرمىللەت خەلقىنى پارتىيىنىڭ مەملىكەتلىك 12 - قۇرۇلتىيىنىڭ ۋە ئاپتونوم رايونىنىڭ 3 - نۆۋەتلىك پارتىيە قۇرۇلتىيىنىڭ روھىنى قەتئىي ئىزچىل ئىجرا قىلىپ، ئالغا ئىگىرىلەش يولىدا يولۇققان يېڭى مەسىلىلەرنى ئەستايىدىل مۇھاكىمە قىلىپ ھەل قىلىپ، ئىقتىسادىي ئۇنۇمنى تىرىشىپ ئاشۇرۇپ، مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئىتتىپاقلىق - دوستلۇقنى داۋاملىق كۈچەيتىپ، سوتسىيالىستىك مادداي مەدەنىيەت ۋە مەنىۋي مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىنى زور كۈچ بىلەن قانات يايدۇرۇپ، سوتسىيالىستىك دېموكراتىيىنى كەڭ ۋە چوڭقۇر جارى قىلدۇرۇپ، سوتسىيالىستىك قانۇنچىلىق قارىشىنى ئۈزلۈكسىز كۈچەيتىپ، يەكدىللىك بىلەن بىردەك ئىتتىپاقلىشىپ، يول ئېچىپ ئالغا ئىلگىرىلەپ، كورلا شەھىرىنىڭ 1984 - يىللىق ۋە يۈنىكدىن كېيىنكى ئۇچ يىللىق ۋەزىپىلىرىنى ئۇنىكدەك 7 - بەش يىللىق پىلانىدا بەلگىلەنگەن تۇرلۇك ۋەزىپىلىرىنى ئەملىيلەشتۇرۇش ئۈچۈن كۈرەش قىلىشقا چاقىردى. يىغىن مۇشۇ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ تەركىبىدىكى خادىملار-نى سايلاپ چىقتى، ياسىن تۇردى مۇدىر، جىياڭ جىمىن، فاڭ مىڭشىن، قۇبان توختى، لى زىشياڭ ۋە ھەمىدە گايىتلار مۇئاۋىن مۇدىر بولدى.

يىغىن مۇھەممەد ئابدۇللانى شەھەر باشلىقلىقىغا، جۇيىسۇڭ، خارسىك (موڭغۇل)، ياۋ ۋېنخۇي، لۇجىڭبىڭ، مىجىت ھەسەنلەرنى مۇئاۋىن شەھەر باشلىقلىقىغا سايلىدى.

يىغىن مۇيدىن قاسىمنى شەھەرلىك سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقلىقىغا، لى پىڭلياڭنى شەھەرلىك تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشلىكىگە سايلىدى.

2 ـ يىغىنى 1985 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنىدىن 8 ـ كۈنىگىچە شەھەرلىك مېھمانخانىدا ئۆتكۈزۈلدى. يىغىنغا 154 رەسمىي ۋەكىل قاتناشتى (43 ۋەكىلنىڭ ئورنى بوش قالدى)، 42 ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى. يىغىن جۇيسۈڭ بەرگەن «مۇكۈمەت خىزمىتىدىن دوكلات»، شى شۈشەن بەرگەن «1984 ـ يىللىق خەلق ئىگىلىكى ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىيات پىلانىنىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالى ۋە 1985ـيىللىق خەلق ئىگىلىكى ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىيات پىلانى توغرىسىدىكى دوكلات»، جاۋ كېمىن بەرگەن «1984 ـ يىللىق مالىيە نەقچوتى ۋە 1985ـيىللىق مالىيە خامچوتى توغرىسىدىكى دوكلات»، ياسىن تۇردى بەرگەن «خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ خىزمىتىدىن دوكلات»، مۇيدىن قاسىم بەرگەن «سوت مەھكىمىسىنىڭ خىزمىتىدىن دوكلات»، لى پىڭلياڭ بەرگەن «تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ خىزمىتىدىن دوكلات»نى قاراپ چىقىپ ماقۇللىدى ھەمدە مۇناسىپ قارارلارنى چىقاردى. يىغىن مۇنداق دەپ قارىدى: كورلا شەھىرى ئاپتونوم رايون نۇقتىلىق گۇللەندۈرۈلگەن ئوچ ئوتتۇرا دەرىجىلىك شەھەرنىڭ بىرى، شەھەر قۇرۇلۇشىنىڭ قەدىمىنى يەتمۇ تېزلىتىپ، پۈتۈن شەھەرنىڭ ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش ۋە ھەر ساھە ئىشلىرىنىڭ جۇش ئۇرۇپ راۋاجلىنىشىنى ئىلگىرى سۈرۈش ئۈچۈن «قەتئىي تەۋرەنمەسلىك، 1 ـ قەدەمنى ئېھتىياتچانلىق بىلەن بېسىش، غەلىبىنى چوقۇم قولغا كەلتۈرۈش» فاڭجېنىنى ئەستايىدىل ئىزچىل ئىجرا قىلىش كېرەك. ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتىنى پۈرسەتنى قولدىن بەرمەي، قەدەم ـ باسقۇچلۇق ھالدا، داۋاملىق ياخشى ئېلىپ بېرىپ، بۇ يىل ئىجىدە شەھەرنىڭ ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتىدا مۇھىم بىر قەدەم تاشلاشنى قولغا كەلتۈرۈش، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، يېزا ئىقتىسادىي ئىسلاھاتىنى داۋاملىق ياخشى ئېلىپ بېرىپ، سىياسەت بىلەن توختامنى نەقلەشتۈرۈش كېرەك. بىلىمگە ھۆرمەت قىلىش، ئىختىساسلىق كىشىلەرگە ھۆرمەت قىلىش، پەن تېخنىكا، ماتارىپ تۈزۈلمە ئىسلاھاتىنى شۇنىڭدەك ماتاش تۈزۈمى ۋە باھا سىستېمىسى ئىسلاھاتىنى تاكتىپ ۋە پۈختا ئېلىپ بېرىش كېرەك.

3 ـ يىغىنى 1986 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنىدىن 16 ـ كۈنىگىچە شەھەرلىك مېھمانخانىدا ئۆتكۈزۈلدى. يىغىنغا 154 ۋەكىل قاتناشتى. يىغىن شەھەر باشلىقى مۇھەممەد ئابدۇللا بەرگەن «كورلا شەھىرىنىڭ 7 ـ بەش يىللىق پىلان لايىھىسى ۋە مۇكۈمەت خىزمىتى توغرىسىدىكى دوكلات»نى، شەھەرلىك پىلان كومىتېتىنىڭ مۇدىرى شى شۈشەن بەرگەن «كورلا شەھىرىنىڭ 1985 ـ يىللىق خەلق ئىگىلىكى، ئىجتىمائىي تەرەققىيات پىلانىنىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالى ۋە 1986 ـ يىللىق خەلق ئىگىلىكى ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىيات پىلانى توغرىسىدىكى دوكلات»نى، شەھەرلىك مالىيە ئىدارىسىنىڭ باشلىقى جاۋ كېمىن بەرگەن «كورلا شەھىرىنىڭ 1985ـيىللىق مالىيە نەقچوتى ۋە 1986ـيىللىق مالىيە خامچوتى لايىھىسى توغرىسىدىكى دوكلات»، شەھەرلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرى ياسىن تۇردى بەرگەن «شەھەرلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ خىزمىتى توغرىسىدىكى دوكلات»، شەھەرلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى مۇيدىن قاسىم بەرگەن «شەھەرلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ خىزمىتىدىن دوكلات»، شەھەرلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشى لى پىڭلياڭ بەرگەن «تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ خىزمىتىدىن دوكلات»نى قاراپ چىقىپ ماقۇللىدى ھەمدە مۇناسىپ قارارلارنى چىقاردى. يىغىن شى شۈشەننى شەھەرلىك 2 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرلىقىغا تولۇقلاپ سايلىدى.

كورلا شەھەرلىك 3 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى

1 ـ يىغىنى 1987 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنىدىن 16 ـ كۈنىگىچە شەھەرلىك مېھمانخانىدا ئۆتكۈزۈلدى. يىغىنغا 170 ۋەكىل قاتناشتى. يىغىن شەھەر باشلىقى مۇھەممەد ئابدۇللا بەرگەن «كورلا

شەھەرلىك خەلق مۇكۇمىتىنىڭ خىزمىتىدىن دوكلات» ، شەھەرلىك پىلان كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى چېن جاۋجۇڭ بەرگەن «1987 - يىللىق خەلق ئىگىلىكى ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىيات پىلانى (لايىھە) توغرىسىدا ئىزاھات» ، شەھەرلىك مالىيە ئىدارىسىنىڭ باشلىقى جاڭ فېڭ بەرگەن «كورلا شەھرىنىڭ 1986-يىللىق مالىيە خامچوتىنىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالى ۋە 1987 - يىللىق مالىيە خامچوتىنى ئورۇنلاشتۇرۇش توغرىسىدا دوكلات» ، شەھەرلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرى ياسىن تۇردى بەرگەن «كورلا شەھەرلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ خىزمىتىدىن دوكلات» ، شەھەرلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى قاھار روزى بەرگەن «كورلا شەھەرلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ خىزمىتىدىن دوكلات» ، شەھەرلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشى لى پىڭلياڭ بەرگەن «كورلا شەھەرلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ خىزمىتىدىن دوكلات» نى قاراپ چىقىپ ماقۇللىندى ھەمدە مۇناسىپ قارارلارنى چىقاردى. يىغىن داۋاملىق مۇسانى شەھەرلىك 3 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرلىقىغا، شى شۇشەن، قۇربان توختى، لى زىشياڭ، ھەمدە گايىت، دېڭ جىبىن، تېن يەننى مۇئاۋىن مۇدىرلىققا؛ مۇھەممەد ئابدۇللانى شەھەر باشلىقلىققا، چېڭ جۇڭشياڭ، لۇ جىگېن، خارسىك (موڭغۇل) ، ئەجمىدىن قاسىمنى مۇئاۋىن شەھەر باشلىقلىققا؛ لى پىڭلياڭنى شەھەرلىك تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشلىكىگە، قاھار روزىنى شەھەرلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقلىققا سايلىدى.

2-يىغىنى 1988-يىل 3-ئاينىڭ 22-كۈنىدىن 25-كۈنگىچە شەھەرلىك مېھمانخانىدا ئۆتكۈزۈلدى. يىغىن شەھەر باشلىقى مۇھەممەد ئابدۇللا بەرگەن «شەھەرلىك مۇكۇمەت خىزمىتىدىن دوكلات» ، شەھەرلىك پىلان كومىتېتىنىڭ مۇدىرى مۇھەممەد يۈسۈپ بەرگەن «1987-يىللىق پىلانىنىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالى ۋە 1988-يىللىق خەلق ئىگىلىكى ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىيات پىلانى توغرىسىدىكى دوكلات» ، شەھەرلىك مالىيە ئىدارىسىنىڭ باشلىقى جاڭ فېڭ بەرگەن «كورلا شەھرىنىڭ 1987-يىللىق مالىيە خامچوتىنىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالى ۋە 1988 - يىللىق مالىيە خامچوتى توغرىسىدىكى دوكلات» ، شەھەرلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرى داۋۇت مۇسا بەرگەن «شەھەرلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ خىزمىتىدىن دوكلات» ، شەھەرلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى قاھار روزى بەرگەن «شەھەرلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ خىزمىتىدىن دوكلات» ، شەھەرلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشى لى پىڭلياڭ بەرگەن «شەھەرلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ خىزمىتىدىن دوكلات» نى قاراپ چىقىپ ماقۇللىندى ۋە مۇناسىپ قارارلارنى چىقاردى. يىغىن ئايتونوم ئوبلاستلىق خەلق قۇرۇلتىيىغا قاتناشقۇچىلار 83 ۋەكىلنى سايلاپ چىقتى.

3 - يىغىنى 1989-يىل 4 - ئاينىڭ 6 - كۈنىدىن 8 - كۈنگىچە شەھەرلىك مېھمانخانىدا ئۆتكۈزۈلدى. يىغىنغا 171 ۋەكىل قاتناشتى. يىغىن شەھەر باشلىقى مۇھەممەد ئابدۇللا بەرگەن «شەھەرلىك مۇكۇمەت خىزمىتىدىن دوكلات» ، شەھەرلىك پىلان كومىتېتىنىڭ مۇدىرى مۇھەممەد يۈسۈپ بەرگەن «1988 - يىللىق خەلق ئىگىلىكى ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىيات پىلانىنىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالى ۋە 1989-يىللىق خەلق ئىگىلىكى ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىيات پىلانى توغرىسىدىكى دوكلات» ، شەھەرلىك مالىيە ئىدارىسىنىڭ باشلىقى جاڭ فېڭ بەرگەن «1988 - يىللىق مالىيە خامچوتىنىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالى ۋە 1989 - يىللىق مالىيە خامچوتى توغرىسىدىكى دوكلات» ، شەھەرلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرى داۋۇت مۇسا بەرگەن «شەھەرلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ خىزمىتىدىن دوكلات» ، شەھەرلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى قاھار روزى بەرگەن «شەھەرلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ خىزمىتىدىن دوكلات» ، شەھەرلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشى لى پىڭلياڭ بەرگەن «شەھەرلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ خىزمىتىدىن دوكلات» نى قاراپ چىقىپ

ماقۇللىندى ۋە مۇناسىپ قارارلارنى چىقاردى. يىغىن مۇنداق جەدەن، تۇنىسالارنى ئوبلاستلىق 8 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىللىكىگە تولۇقلاپ سايلىندى.

كورلا شەھەرلىك 4 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى

1 - يىغىنى 1990 - يىل 4 - ئاينىڭ 5 - كۈنىدىن 10 - كۈنىگىچە شەھەرلىك كىنوخانىدا ئۆتكۈزۈلدى. يىغىنغا 182 ۋەكىل قاتناشتى. يىغىن شەھەرلىك خەلق مۇكۈمىتىنىڭ خىزمەت دوكلاتىنى، شەھەرلىك خەلق مۇكۈمىتىنىڭ «كورلا شەھىرىنىڭ 1989 - يىللىق خەلق ئىگىلىكى ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىيات پىلانىنىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالى ۋە 1990 - يىللىق خەلق ئىگىلىكى ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىيات پىلانى (لايىھە) توغرىسىدىكى دوكلات»ىنى، شەھەرلىك خەلق مۇكۈمىتىنىڭ «كورلا شەھىرىنىڭ 1989 - يىللىق مالىيە خامچوتىنىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالى ۋە 1990 - يىللىق مالىيە خامچوتى (لايىھە) توغرىسىدىكى دوكلات»ىنى، شەھەرلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ، شەھەرلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ شەھەرلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ خىزمىتىدىن بېرىلگەن دوكلاتنى قاراپ چىقىپ ماقۇللىندى ۋە مۇناسىپ قارارلارنى چىقاردى. يىغىن داۋۇت مۇسانى شەھەرلىك 4 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرلىقىغا، تېمەن يەن، قۇربان توختى، ۋالى لوياۋ، خەلىجەم نىياز، خې گۈاڭلىن، لى شۈۋاڭلارنى مۇئاۋىن مۇدىرلىقىغا؛ مۇھەممەد ئابدۇللانى شەھەر باشلىقلىقىغا، جالى يۈفېڭ، خارسىك (موڭغۇل)، لۇجىگېك، ئەجمەدىن قاسىملارنى مۇئاۋىن شەھەر باشلىقلىقىغا؛ كېرىم ئىبراھىمنى شەھەرلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقلىقىغا؛ لى پىڭلياڭنى شەھەرلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشلىكىگە سايلىندى.

3. خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى

1981 - يىل 10 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى كورلا ناھىيىلىك 8 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىدا، شەھەرلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى كورلا شەھەرلىك 1 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىدا سايلام ئارقىلىق تەشكىللەندى. ناھىيىلىك، شەھەرلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى ناھىيىلىك، شەھەرلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ دائىمىي ئورگىنى، ئۇ ناھىيىلىك، شەھەرلىك خەلق قۇرۇلتىيى يىغىنى مەزگىلىدە خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ھوقۇقىنى يۈرگۈزىدۇ. 1984 - يىل 4 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى تەمەلدىن قالدۇرۇلدى، ئۇنىڭدىكى ئورگان ۋە خادىملار شەھەرلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىغا قوشۇۋېتىلدى. 1990 - يىلغىچە ئۇچ قېتىم نۆۋەت ئالماشتۇرۇش سايلىمى ئېلىپ بېرىش ئارقىلىق، شەھەرلىك 4 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى تەشكىل قىلىندى.

ئورگانىنىڭ تەسىس قىلىنىشى 1981 - يىل 10 - ئايدا كورلا ناھىيىلىك 1 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى 13 كىشىدىن تەركىب تاپقانىدى، شەھەرلىك 1 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى 17 كىشىدىن تەركىب تاپتى. ناھىيىلىك، شەھەرلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىغا بىردىن مۇدىر، تۆتتىن مۇئاۋىن مۇدىر قويۇلدى، ئۇنىڭ ئاستىدا ئىش بېجىرىش ئورنى سۇپىتىدە ئىشخانا تەسىس قىلىندى. 1984 - يىل 4 - ئايدا ناھىيە بىلەن شەھەر قوشۇۋېتىلدى، شۇ سەۋەبتىن ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئورگىنى ۋە خادىملىرى شەھەرلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىغا قوشۇۋېتىلدى. 1984 - يىل 6 - ئايدىن 1990 - يىل 4 - ئايغىچە نۆۋەت ئالمىشىش سايلىمى ئۈچ قېتىم ئېلىپ بېرىلدى. شەھەرلىك 2.، 3.، 4. نۆۋەتلىك خەلق

قۇرۇلتايلىرى دائىمىي كومىتېتى 19 كىشىدىن تەركىب تاپقى، بىردىن مۇدىر، ئالتىدىن مۇئاۋىن مۇدىر قويۇلدى، ئۇنىڭ ئاستىدا ئىشخانا تەسىس قىلىندى. 1990 ـ يىل 4 ـ ئايدا مالىيە ـ ئىقتىساد كومىتېتى، قانۇن ـ توزۇم كومىتېتى، كادىرلار ـ ۋەكىللەر كومىتېتى، مائارىپ ـ پەن ـ مەدەنىيەت ـ سەھىيە كومىتېتى، مىللەتلەر ـ مۇھاجىرلار ئىشلىرى كومىتېتى تەسىس قىلىندى.

كورلا ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرى ۋە مۇئاۋىن مۇدىرلىرى

جەدۋەل: 7 ـ 6

ۋەزىپىسى	ئىسمى	جىنسى	مىللىتى	بۆرتى	تۇغۇلغان ۋاقتى	مەدەنىيەت سەۋىيىسى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
مۇدىر	رەخمەت مۇھەممەت	ئەر	ئۇيغۇر	كورلا	1929	تولۇق ئوتتۇرا	1984.4~1981.10
مۇئاۋىن مۇدىر	لىيوجېن	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ لىنجاۋ	1931	تولۇقسىز ئوتتۇرا	1984.4~1981.10
مۇئاۋىن مۇدىر	ئابدۇرېھىم راخمان	ئەر	ئۇيغۇر	كورلا	1939	تولۇقسىز ئوتتۇرا	1984.4~1981.10
مۇئاۋىن مۇدىر	لى زىشياڭ	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ ۋۇۋېي	1932.10	تولۇقسىز ئوتتۇرا	1984.4~1981.10
مۇئاۋىن مۇدىر	ھەمىدەم گايىت	ئايال	ئۇيغۇر	كورلا	1938.10	تولۇقسىز سىفەن	1984.4~1981.10

كورلا شەھەرلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرى ۋە مۇئاۋىن مۇدىرلىرى

جەدۋەل: 7 ـ 7

ۋەزىپىسى	ئىسمى	جىنسى	مىللىتى	بۆرتى	تۇغۇلغان ۋاقتى	مەدەنىيەت سەۋىيىسى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
مۇدىر	ياسىنجان مۇھەممەت	ئەر	ئۇيغۇر	ئانۇش	1926.10	ئوتتۇرا مەكتەپ	1984.6~1981.10
مۇئاۋىن مۇدىر	ئەن سىلۋ	ئەر	خەنزۇ	سەنشى فاڭشەن	1925.5	ياشلىق مەكتىپىنىڭ يۇقىرى سىنىپى	1984.6~1981.10
مۇئاۋىن مۇدىر	لى جاۋجى	ئەر	خەنزۇ	ماناس	1936	تولۇق ئوتتۇرا	1984.3~1981.10
مۇئاۋىن مۇدىر	فاڭ سىڭشىن	ئەر	خەنزۇ	شەنشى ئەنكاڭ	1929.12	تولۇقسىز ئوتتۇرا	1987.6~1981.10
مۇئاۋىن مۇدىر	قۇربان توختى	ئەر	ئۇيغۇر	كورلا	1933.8	تولۇق ئوتتۇرا	1990.12~1981.10
مۇدىر	ياسىن تۇردى	ئەر	ئۇيغۇر	يەنجى	1927.4	تولۇقسىز ئوتتۇرا	1987.6~1984.6
مۇئاۋىن مۇدىر	جاڭ جىمىن	ئايال	خەنزۇ	خەبەي	1929.7	ئوتتۇرا تېخنىكوم	1986.6~1984.6
مۇئاۋىن مۇدىر	لى زىشياڭ	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ ۋۇۋې	1932.10	تولۇقسىز ئوتتۇرا	1990.4~1984.6
مۇئاۋىن مۇدىر	ھەمىدەم گايىت	ئايال	ئۇيغۇر	كورلا	1938.10	ئوتتۇرا تېخنىكوم	1990.4~1984.6
مۇئاۋىن مۇدىر	شى شۇشەن	ئەر	خەنزۇ	سەنشى ۋەنرۇاڭ	1930.1	ئوتتۇرا تېخنىكوم	1990.4~1986.6
مۇدىر	داۋۇت مۇسا	ئەر	ئۇيغۇر	كورلا	1940.9	ئالىي تېخنىكوم	1990.12~1987.6

مۇئاۋىن مۇدىر	دىلك جىبىن	ئەر	خەنزۇ	شەنشى	1931.9	ئالىي تېخنىكوم	1990.4~1987.6
مۇئاۋىن مۇدىر	تىمەن يەن	ئەر	خەنزۇ	خېنەن	1935.1	ئوتتۇرا تېخنىكوم	1990.12~1987.6
مۇئاۋىن مۇدىر	ۋالك لۇياۋ	ئەر	خەنزۇ	خېنەن	1942.11	ئالىي مەكتەپ	1990.12~1990.4
مۇئاۋىن مۇدىر	خەلچەم نىياز	ئاياال	ئۇيغۇر	يېڭسار	1940.11	ئالىي تېخنىكوم	1990.12~1990.4
مۇئاۋىن مۇدىر	خې گۇاڭلىن	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن	1938.11	تولۇقسىز ئوتتۇرا	1990.12~1990.4
مۇئاۋىن مۇدىر	لى شۇۋالك	ئەر	خەنزۇ	خېبېي	1934	ئوتتۇرا تېخنىكوم	1990.12~1990.4

پائالىيەتلەر ناھىيىلىك، شەھەرلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتلىرى قەرەللىك يېڭىن ئېچىپ تۇرۇش، كۆزدىن كەچۈرۈش ـ تەكشۈرۈش، ۋەكىللەرنىڭ تەكلىپلىرىنى يىغىپ قانالىش، ۋەكىللەر يىلەن ئالاقىلىشىش تۈزۈمىنى بەرپا قىلىش ۋە ئىزچىللاشتۇرۇش ئارقىلىق قانۇندا بەلگىلەنگەن فۇنكسىيىلەرنى ئۆتىدى.

يىغىنلار نۆۋەتلىك يىغىن ئومۇمەن ھەر ئىككى ئايدا بىر قېتىم ئېچىپ تۇرۇلدى. ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى 1982 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنىدىن 1983 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنىگىچە ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ 13 قېتىم يىغىن ئاچتى. شەھەرلىك 1ـنۆۋەتلىكتىن 4ـنۆۋەتلىككىچە بولغان خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى 1982 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنىدىن 1990ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنىگىچە جەمئىي 57 قېتىم يىغىن ئاچتى.

مۇزاكىرە قىلىپ قارار قىلىنغان چوڭ ئىشلار 1982 ـ يىل 4 ـ ئايدا «جۇڭخوا خەلق جۇمھۇرىيىتى ئاساسىي قانۇنىنىڭ تۈزىتىش كىرگۈزۈلگەن لايىھىسى» ئېلان قىلىندى. 1982ـيىلى 5ـئاينىڭ 25 ـ كۈنىدىن 29 ـ كۈنىگىچە ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ 2 ـ يىغىنى ۋە شەھەرلىك 1 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ 4 ـ يىغىنى ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا ئومۇمىي خەلقنى «ئاساسىي قانۇنىنىڭ تۈزىتىش كىرگۈزۈلگەن لايىھىسى»نى ئۆگىنىش ۋە مۇزاكىرە قىلىشقا سەپەرۋەر قىلىش ھەققىدە قارار چىقاردى.

1982ـيىلدىن 1990ـيىلغىچە شەھەرلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى دۆلەت ۋە ئاپتونوم رايونىنىڭ قانۇن-پەرمانلىرىنى ۋە يەرلىك قانۇن-بەلگىلىمىلەرنى ئىزچىل ئىجرا قىلىش ئۈچۈن، دائىمىي كومىتېت ئەزالىرى يىغىنىنىڭ قارار چىقىرىشى ياكى تەستىقلىشى بىلەن ئېلان قىلغان ۋاقىتلىق بولغا قويۇش چارىلىرى ۋە بولغا قويۇش تەپسىلىي قائىدىلىرى نۆۋەتتىكىلەردىن ئىبارەت: «كورلا شەھىرىنىڭ شەھەر قۇرۇلۇشىدا ۋاقىتلىق بولغا قويىدىغان باشقۇرۇش چارىسى»، «كورلا شەھىرىنىڭ شەھەر تازىلىقىدا ۋاقىتلىق بولغا قويىدىغان باشقۇرۇش چارىسى»، «كورلا شەھەر رايونىنىڭ ئاپتوموبىل قاتنىشىدا ۋاقىتلىق بولغا قويىدىغان باشقۇرۇش چارىسى»، «كورلا شەھىرىنىڭ شەھەر باشقۇرۇشتا بولغا قويىدىغان تەپسىلىي قائىدىلىرى»، «كورلا شەھىرىنىڭ ئۆي ـ يەر باشقۇرۇشتا ۋاقىتلىق بولغا قويىدىغان چارىسى»، «كورلا شەھىرىنىڭ شەھەر مۇھىت تازىلىقى ئىشلىرىدا ۋاقىتلىق بولغا قويىدىغان باشقۇرۇش چارىسى»، «كورلا شەھىرىنىڭ سۇ بايلىقىنى باشقۇرۇشتا ۋاقىتلىق بولغا قويىدىغان چارىسى»، «كادىرلارنى ۋەزىپىگە تەيىنلەش، ۋەزىپىدىن قالدۇرۇش ۋە قارار قوبۇل قىلىش توغرىسىدىكى چارىسى (لايىھە)»، «پاك-دىيانەتلىك

بولۇش توغرىسىدىكى بىر قانچە پەلگىلىمە».

1984 ـ يىل 10 ـ ئايناق 4ـ، 5 ـ كۈنلىرى شەھەرلىك 2 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ 2 ـ يىغىنى مەزگىلىدە، «مىللىي تېرىتورىيىلىك ئاپتونومىيە قانۇنى»نى ئۆگىنىش ۋە ئىزچىللاشتۇرۇش ئۈچۈن، مەخسۇس تېمىدا يېتەكچىلىك قىلىپ بېرىشكە دەۋرىيە خىزمەتچىلىرى تەكلىپ قىلىندى، يىغىندا «مىللىي تېرىتورىيىلىك ئاپتونومىيە قانۇنى»نى پائال تەشۋىق قىلىش، ئەستايىدىل بولغا قويۇش توغرىسىدا قارار ماقۇللاندى.

«بىر ھۆكۈمەت، ئىككى مەھكىمە» (خەلق ھۆكۈمىتى، خەلق سوت مەھكىمىسى، خەلق ئەپتىش مەھكىمىسى) خىزمىتى ئۈستىدە تارازىتىچىلىك يولغا قويۇلدى 1982 ـ يىل 6 ـ ئايناق 3 ـ كۈنىدىن 1983 ـ يىل 8 ـ ئايناق 5 ـ كۈنىگىچە شەھەرلىك 1 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى 4ـ، 8ـ، 10ـ يىغىنلىرىنى ئۆتكۈزۈپ، شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ «1982ـيىل-لىق خەلق ئىگىلىكىنىڭ تەرەققىيات پىلانى ۋە مالىيە خامچوتى توغرىسىدىكى دوكلاتى»نى، «1983ـيىللىق خەلق ئىگىلىكى پىلانىنىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالى توغرىسىدىكى دوكلاتى»نى، «1983ـيىللىق مالىيە خامچوتى ئەھۋالى توغرىسىدىكى دوكلات»نى، «شەھەرلىك 1 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى 2 ـ يىغىنىدا چۈشكەن تەكلىپلەرنى بېجىرىش ئەھۋالى توغرىسىدىكى دوكلات»نى، «جەمئىيەت ئامانلىقى ئەھۋالى توغرىسىدىكى تونۇشتۇرۇش»نى ئاڭلاپ ئۆتتى؛ شەھەرلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ ۋە شەھەرلىك خەلق ئەپتىش مەھكىمىسىنىڭ 1983 ـ يىلى ئالدىنقى يېرىم يىللىق خىزمەت ئەھۋالى توغرىسىدىكى دوكلاتىنى ئاڭلاپ ئۆتتى.

1985 ـ يىل 3 ـ ئايناق 11 ـ كۈنىدىن 1987 ـ يىل 5 ـ ئايناق 19 ـ كۈنىگىچە شەھەرلىك 2 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى 5ـ، 9ـ، 14ـ، 15ـ، 16ـ، 17ـ، 19ـ يىغىنلىرىنى ئۆتكۈزۈپ شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ «ھۆكۈمەت خىزمىتىدىن دوكلات»ى، «1984 ـ يىللىق خەلق ئىگىلىكى پىلانىنىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالى توغرىسىدىكى دوكلات»ى، «1984 ـ يىللىق مالىيە ئەقچوتى ئەھۋالى توغرىسىدىكى دوكلات»ى، «شەھەر ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتى ئەھۋالى توغرىسىدىكى مەلۇ-مات»ى، «كورلا شەھىرىدىكى بارلىق پۇقرالار ئارىسىدا قانۇن بىلىملىرىنى ئاساسىي جەھەتتىن ئومۇملاش-تۇرۇش پىلانى توغرىسىدىكى دوكلات»ى، «كۆنچى دەريالىنىڭ شەھەر رايونىدىن ئۆتكەن قىسمىنى پاكىزلاش ئەھۋالى توغرىسىدىكى دوكلات»ى، «1986 ـ يىللىق مالىيە خامچوتىنىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالى توغرىسىدىكى دوكلات»ى، «جەمئىيەت ئامانلىقى شۇنگدەك ئىنتىزامنى چىڭىتىش، ناچار كەيپى-ياتلارنى توسۇش ئەھۋالى توغرىسىدىكى دوكلات»ى، «1986 ـ يىللىق شەھەر قۇرۇلۇشى تۈرلىرىنىڭ ئورۇندىلىش ئەھۋالى توغرىسىدىكى دوكلات»ى، شەھەرلىك خەلق سوت مەھكىمىسى بىلەن شەھەرلىك خەلق ئەپتىش مەھكىمىسىنىڭ 1984 ـ يىلدىن 1986 ـ يىلغىچە بولغان ئارىلىقتىكى ھەرقايسى يىللارنىڭ خىزمەتلىرىدىن بەرگەن دوكلاتلىرىنى ئاڭلىدى.

شەھەرلىك 3 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى 1987 ـ يىل 8 ـ ئايناق 11 ـ كۈنىدىن 1990 ـ يىل 2 ـ ئايناق 13 ـ كۈنىگىچە 1ـ، 2ـ، 3ـ، 6ـ، 7ـ، 8ـ، 9ـ، 12ـ، 13ـ، 14ـ، 15ـ، 16ـ، 17ـ، 19ـ يىغىنلىرىنى ئۆتكۈزۈپ، شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ «1987 ـ يىلىنىڭ ئالدىنقى يېرىمىدا مالىيە پىلانىنىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالى ۋە ئىككىنچى ئاشۇرۇش، ئىككىنچى تېجەش، ھەرىكىتىنىڭ قانات يايدۇرۇلۇش ئەھۋالىدىن دوكلات»ى، «1987 ـ يىلى بازارلارنى تەرتىپكە سېلىش ئەھۋالى ۋە 2 ـ قەدەمدىكى ئورۇنلاشتۇرۇش پىكىرى توغرىسىدىكى دوكلات»ى، «1987 ـ يىلىنىڭ ئالدىنقى مەككىز ئىپىدىكى بازار مال باھاسىنىڭ باشقۇرۇلۇش ئەھۋالى توغرىسىدىكى دوكلات»ى، «1987 ـ يىللىق يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ئەھۋالى توغرىسىدىكى دوكلات»ى، «نامراتلارنى يۆلەش خىزمىتى شۇنگدەك

نىكاھ قانۇنىنىڭ ئىزچىل ئىجرا قىلىنىشى توغرىسىدىكى دوكلات»ى، «شەھەرلىك 3 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 1 ـ يىغىنىدا ۋەكىللەر ئوتتۇرىغا قويغان پىكىر ـ تەكلىپلەرنىڭ بېجىرىلىش ئەھۋالى توغرىسىدىكى دوكلات»ى، «1987 ـ يىللىق خەلق ئىگىلىكى ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىيات پىلانى ئەھۋالى توغرىسىدىكى دوكلات»ى، «1987 ـ يىللىق مالىيە خامچوتىنىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالى توغرىسىدىكى دوكلات»ى، «شەھەر قۇرۇلۇشى خىزمىتى توغرىسىدىكى دوكلات»ى، «1988 ـ يىللىق ئەتىيازلىق تېرىلغۇ ئەھۋالى ۋە شەھەر ـ يېزىلارنى كۆكەرتىش ئەھۋالىدىن دوكلات»ى، «ىمىللىي تېرىتورىيىلىك ئاپتونومىيە قانۇنى، نىكاھ ئىزچىللاشتۇرۇلۇشى، مىللىي ئىگىلىكنى، مىللىي مەدەنىيەت، ماۋارىپ ئىشلىرىنى راۋاجلاندۇرۇشتىكى كونكرېت چارە ـ تەدبىر، ئۇيغۇر، ساقلىنىۋاتقان مەسىلىلەر ۋە مەسىلىلەرنى ھەل قىلىش تەدبىرلىرى توغرىسىدىكى دوكلات»ى، «1988 ـ يىلىنىڭ ئالدىنقى يېرىمىدىكى مالىيە، باج يىغىش ئەھۋالى توغرىسىدىكى دوكلات»ى، «بازاردىكى مال باھاسى ۋە بازار باشقۇرۇش ئەھۋالى توغرىسىدىكى دوكلات»ى، «قانۇن ساۋاتلىرىنى ئومۇملاشتۇرۇش خىزمىتى توغرىسىدىكى دوكلات»ى، «ئىقتىسادىي مۇھىتنى تۈزەش، ئىقتىسادىي تەرتىپنى رەتكە سېلىش ئەھۋالى توغرىسىدىكى دوكلات»ى، «1988ـيىللىق مالىيە نەقچوتى ۋە 1989ـيىللىق مالىيە خامچوتى توغرىسىدىكى دوكلات»ى، «1989ـيىللىق ئەتىيازلىق تېرىلغۇ ئەھۋالى توغرىسىدىكى دوكلات»ى، «1989 ـ يىللىق كۆكەرتىش خىزمىتى توغرىسىدىكى دوكلات» ى، «مال باھاسىنى تەكشۈرۈش ئەھۋالى توغرىسىدىكى دوكلات»ى، «ماۋارىپ ئىسلاھاتى توغرىسىدىكى دوكلات»ى، «1989 ـ يىللىق جەمئىيەت ئامانلىقى ئەھۋالى توغرىسىدىكى دوكلات»ى، «ىپىمەكلىكلەر تازىلىقى قانۇنى، نىكاھ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالى توغرىسىدىكى دوكلات»ى، «نامراتلارنى يۆلەش خىزمىتى ئەھۋالى توغرىسىدىكى دوكلات»ى، «خەلق ۋەكىللىرىنىڭ تەكلىپ، تەۋسىيە ۋە پىكىرلىرىنىڭ بېجىرىلىش ئەھۋالى توغرىسىدىكى دوكلات»ى، «مالىيە خامچوتىنى تەڭشەش توغرىسىدىكى دوكلات»ى، «شىركەتلەرنى ئېنىقلاش توغرىسىدىكى دوكلات»ى، «قۇرۇلۇش بازىرىنى تەرتىپكە سېلىش توغرىسىدىكى دوكلات»ى، «ئالتە زىياندىن، نى يوقىتىش ئەھۋالى توغرىسىدىكى دوكلات»ى، «پاكلىق قۇرۇلۇشى ئەھۋالى توغرىسىدىكى دوكلات»نى ئاڭلىدى؛ شەھەرلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ «شەھەرلىك 3 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى 2 ـ يىغىنىدىن بۇيانقى خىزمەتلەر توغرىسىدىكى دوكلات»ى، شەھەرلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ «شەھەرلىك 3 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى 2 ـ يىغىنىدىن بۇيانقى خىزمەتلەر توغرىسىدىكى دوكلات»ى، «ئىقتىسادىي جىنايەتچىلەرگە زەربە بېرىش ئەھۋالى توغرىسىدىكى دوكلات»نى ئاڭلىدى ۋە قارار چىقتى.

1990 ـ يىل 7 ـ ئايىنىڭ 23 ـ كۈنىدىن 11 ـ ئايىنىڭ 22 ـ كۈنىگىچە شەھەرلىك 4 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى 2.، 3.، 4. يىغىنلىرىنى ئۆتكۈزۈپ، شەھەرلىك خەلق مۇكۇمىتى، نىكاھ «دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانىلارنى ئىسلاھاتنى چوڭقۇرلاشتۇرۇش ئەھۋالى توغرىسىدىكى دوكلات» ى، «قوشۇمچە يېمەكلىكلەر، قۇرۇلۇشى ئەھۋالى توغرىسىدىكى دوكلات»ى، «كورلا شەھىرىنىڭ 1 ـ ئايدىن 8 ـ ئايغىچە بولغان خەلق ئىگىلىكى ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىيات پىلانىنىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالى توغرىسىدىكى دوكلات»ى، «شەھەرلىك 4 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى 1 ـ يىغىنى ۋەكىللىرىنىڭ تەكلىپ ۋە تەۋسىيە، تەنقىد، پىكىرلىرىنى بېجىرىش ئەھۋالى توغرىسىدىكى دوكلات»ى، «نىكاھ قانۇنى، نى تەشۋىق قىلىش ۋە ئىزچىللاشتۇرۇش ئەھۋالى توغرىسىدىكى دوكلات»ى، «ماۋارىپ خىزمىتى ئەھۋالى توغرىسىدىكى دوكلات»ى، «1990 ـ يىللىق مالىيە خامچوتىنىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالى ۋە خامچوتنى تەڭشەش ئەھۋالى توغرىسىدىكى دوكلات»نى ئاڭلىدى ۋە قارار چىقتى؛ شەھەرلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ «سوت قىلىش خىزمىتى توغرىسىدىكى دوكلات»نى، شەھەرلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ «ئىقتىسادىي ساھەدىكى جىنايى قىلمىشلارغا زەربە بېرىش توغرىسىدىكى دوكلات»نى ئاڭلىدى ۋە قارار

چىقتى.

ۋەزىپىگە تەيىنلەش - ۋەزىپىدىن قالدۇرۇش ئىشلىرى 1982-يىل 4-ئايدىن 1983-يىل 9-ئايغىچە ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى ۋەزىپىگە تەيىنلىگەن خادىم ئون بولدى. بۇنىڭ ئىچىدە ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ خىزمەتچى خادىمى ئالتە، ناھىيىلىك تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ خىزمەتچى خادىمى ئۈچ، ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىڭ خىزمەتچى خادىمى بىر؛ شەھەرلىك 1-نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى ۋەزىپىگە تەيىنلىگەن خادىم 15، ئۇنىڭ ئىچىدە شەھەرلىك ھۆكۈمەت خىزمەتچى خادىمى بىر، شەھەرلىك سوت مەھكىمىسىنىڭ خىزمەتچى خادىمى 11، شەھەرلىك تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ خىزمەتچى خادىمى ئۈچ. ۋەزىپىدىن قالدۇرۇلغان خادىم ئىككى، بۇنىڭ ئىچىدە شەھەرلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ خىزمەتچى خادىمى بىر، شەھەرلىك سوت مەھكىمىسىنىڭ خىزمەتچى خادىمى بىر.

1984 - يىل 6 - ئايدىن 1987 - يىل 6 - ئايغىچە شەھەرلىك 2 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى ۋەزىپىگە تەيىنلىگەن خىزمەتچى خادىم 88، بۇنىڭ ئىچىدە شەھەرلىك ھۆكۈمەتنىڭ خىزمەتچى خادىمى 43، شەھەرلىك سوت مەھكىمىسىنىڭ خىزمەتچى خادىمى 28، شەھەرلىك تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ خىزمەتچى خادىمى 17؛ ۋەزىپىدىن قالدۇرۇلغان خىزمەتچى خادىم ئون، ئۇنىڭ ئىچىدە شەھەرلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ خىزمەتچى خادىمى ئىككى، شەھەرلىك ھۆكۈمەتنىڭ خىزمەتچى خادىمى ئالتە، شەھەرلىك سوت مەھكىمىسىنىڭ خىزمەتچى خادىمى ئىككى.

1987 - يىل 6 - ئايدىن 1990 - يىل 4 - ئايغىچە شەھەرلىك 3 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى ۋەزىپىگە تەيىنلىگەن خادىم 80، بۇنىڭ ئىچىدە شەھەرلىك ھۆكۈمەتنىڭ خىزمەتچى خادىمى 40، سوت مەھكىمىسىنىڭ خىزمەتچى خادىمى 28، تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ خىزمەتچى خادىمى 11، خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ خىزمەتچى خادىمى بىر؛ ۋەزىپىدىن قالدۇرۇلغان خادىم ئون، ئۇنىڭ ئىچىدە شەھەرلىك ھۆكۈمەتنىڭ خىزمەتچى خادىمى يەتتە، تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ خىزمەتچى خادىمى بىر، خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ خىزمەتچى خادىمى ئىككى.

1990 - يىل 4 - ئايدىن 11 - ئايغىچە شەھەرلىك 4 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى ۋەزىپىگە تەيىنلىگەن خادىم 57، ئۇنىڭ ئىچىدە شەھەرلىك ھۆكۈمەتنىڭ خىزمەتچى خادىمى 36، سوت مەھكىمىسىنىڭ خىزمەتچى خادىمى ئون، تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ خىزمەتچى خادىمى سەككىز، خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ خىزمەتچى خادىمى ئۈچ؛ ۋەزىپىدىن قالدۇرۇلغان خادىم ئۈچ، ئۇنىڭ ئىچىدە شەھەرلىك ھۆكۈمەتنىڭ خىزمەتچى خادىمى ئىككى، خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ خىزمەتچى خادىمى بىر.

كۆزدىن كەچۈرۈش، تەكشۈرۈش شەھەرلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى خەلق ئامما-سى ئومۇمىيۈزلۈك كۆڭۈل بۆلىدىغان مەسىلىلەر ئۈستىدە كۆزدىن كەچۈرۈشنى ياكى مەخسۇس تېمىدا تەكشۈرۈشنى ئۇيۇشتۇردى. 1982 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە شەھەرلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى 38 قېتىم كۆزدىن كەچۈرۈش (تەكشۈرۈش) ئۇيۇشتۇرۇپ، كۆزدىن كەچۈرۈش، تەكشۈرۈش دوكلاتلىرىنى بېرىپ چىقتى.

1983 - يىل 4 - ئايدا شەھەرلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى ئۈچ گۈڭشەندىكى بەشتە كاپالەتلىك ئائىلە ۋە قىسمەنچىلىقى بار ئائىلىلەرنىڭ ئەھۋالىنى مەخسۇس تەكشۈرۈپ، تەكشۈرۈش دوكلاتى بېرىپ چىقتى، بۇ ھال بېرىلاردىكى بەشتە كاپالەتلىك ئائىلە، قىسمەنچىلىقى بار ئائىلىلەرگە قارىتىلغان خىزمەتلەرگە نىسبەتەن يېتەكچىلىك رول ئوينىدى. ۋەكىللەر ئونتۈرنىغا قويغان تەكلىپلەردە كۆرسىتىلگەن شەھەردە «ئۈچ كۆپ» بولۇش (قاتناش ۋەقەسى كۆپ بولۇش، يول باقىلىرىدا قانۇنغا خىلاپ سېلىۋالغان

ئۆيلەر كۆپ بولۇش، پىيادىلەر يولىنى ئىگىلىۋالغان ياپىنچىلار كۆپ بولۇش) مەسلىسىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن، 1984 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنىدىن 3 ـ كۈنىگىچە شەھەرلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى شەھەر قۇرۇلۇشى خىزمىتى ئۈستىدە تەكشۈرۈش ئۈيۈشتۇرۇپ، نەق مەيداندا ئىش بېجىرىش ئۈسۇلىنى قوللىنىپ، قەيەرگە بارسا شۇ يەرنى كۆرۈپ، شۇ يەردىكى ئىشلار ئۈستىدە مۇلاھىزە يۈرگۈزۈپ، كۆرۈلگەن مەسىلىلەرنى بىرلىكتە مۇزاكىرىلىشىپ ھەل قىلىش چارىلىرىنى ئوتتۇرىغا قويدى، ھۆكۈمەتتىن كۆزدىن كەچۈرۈشكە قاتناشقان رەھبەرلەرنىڭ مەسلىنى چەكلىك مۇددەتتە ھەل قىلىش توغرىسىدا پۈزىتسىيە بىلدۈرۈشىنى ئۆتۈندى، بۇ ھال شەھەر قۇرۇلۇشىنى ياخشىلاشقا نىسبەتەن ئىلگىرى سۈرۈش رولىنى ئويناندى.

1987 ـ يىلدىن كېيىن، مەلۇمات ـ دوكلات ئاڭلاش، نەق مەيداننى كۆزدىن كەچۈرۈش، ئەھۋاللارنى سوراش، مەسىلىلەرنى مۇھاكىمە قىلىش، تەكلىپ بېرىش چارىلىرىنى قوللىنىپ، ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ «مىللىي تېرىتورىيىلىك ئاپتونومىيە قانۇنى»، «يەر باشقۇرۇش قانۇنى»، «يېمەك ـ ئىچمەك تازىلىقى قانۇنى»، «كارخانا قانۇنى» نىڭ ئىزچىللاشتۇرۇلۇش ئەھۋالىنى، كارخانىلاردا ھۆددىگە ۋە ئىجارە گە ئېلىپ باشقۇرۇش مەسئۇلىيىتە تۈزۈمىنى سىناق تەرىقىسىدە يۈرگۈزۈش ئەھۋالىنى، يېزا ـ بازار كارخانىلىرىنى راۋاجلاندۇرۇش، شەھەر قۇرۇلۇشى ھەم باشقۇرۇش ئەھۋالىنى، كۆنچى دەريالىنىڭ بۇلغىنىش ئەھۋالىنى، كۆچەت كىرگۈزۈپ سىناق تەرىقىسىدە تېرىش، ساپ پاختا نىسبىتى تۆۋەنلەپ كېتىش ئەھۋالىنى، «قوشۇمچە يېمەكلىكلەر» بازىسى قۇرۇلۇشى ھەم قوشۇمچە يېمەكلىكلەرنى ئاۋۇتۇش ئەھۋالىنى، شەھەر رايونىدىكى قاتناش ۋەقەلىرىنى بىر تەرەپ قىلىش ئەھۋالىنى، مىللىي ماارىپ، يەسلى ـ بالىلار باغچىسى ماارىپى ئەھۋالىنى، تامراتلارنى يۆلەش ئەھۋالىنى، جامائەت خەۋپسىزلىكى، تەپتىش، سوت ئورگانلىرىنىڭ قانۇننى ئىجرا قىلىش ئەھۋالىنى، كۆكتاتلار بىلەن تەمىنلەش، كۆكتات ئىشلەپچىقىرىش، سېتىش ئەھۋالىنى كۆزدىن كەچۈردى ۋە تەكشۈردى.

ۋەكىللەرنىڭ تەكلىپلىرى ۋە خەلقتىن كەلگەن خەت ـ چەكلەر ھەم ئەزالەرنى بىر تەرەپ قىلىش ناھىيىلىك، شەھەرلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى ھەر قېتىملىق ناھىيىلىك، شەھەرلىك خەلق قۇرۇلتىيى ۋەكىللىرىنىڭ تەكلىپ (پىكىر ۋە تەۋسىيەلەر، تۆۋەندىكى شۇنداق) لىرىنى خاراكتېرىگە قاراپ تۇرلەرگەئايرىپ رەتلىگەندىن كېيىن، ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا ناھىيىلىك، شەھەرلىك ھۆكۈمەتلەرنىڭ ياكى مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلارنىڭ بىر تەرەپ قىلىشى ۋە دېگەن قەرەلدە ئورۇندىپ بولۇشى ئۈچۈن يوللاپ تۇردى. ناھىيىلىك 8 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى ئىككى قېتىم يىغىن ئۆتكۈزۈپ، ۋەكىللەر بەرگەن 280 پارچە تەكلىپنى تاپشۇرىۋالدى، بۇنىڭ 275 پارچىسىنى بېجىرىپ تۈگەتتى، بېجىرىلىش نىسبىتى 98.2% بولدى. شەھەرلىك 1 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى ئۈچ قېتىم يىغىن ئۆتكۈزۈپ، ۋەكىللەر بەرگەن 802 پارچە تەكلىپنى تاپشۇرىۋالدى، ۋە ئۇنىڭ ھەممىسىنى بېجىرىپ تۈگەتتى. شەھەرلىك 2 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 1-، 2- يىغىنلىرىدا ۋەكىللەر بەرگەن 272 پارچە تەكلىپ تاپشۇرىۋېلىندى، ئۇنىڭ 268 پارچىسى بېجىرىلدى. بېجىرىلىش نىسبىتى 98.5% بولدى. شەھەرلىك 3 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى ئۈچ قېتىم يىغىن ئۆتكۈزۈپ، ۋەكىللەر بەرگەن 280 پارچە تەكلىپنى تاپشۇرىۋالدى، ئۇنىڭ 237 پارچىسىنى بېجىرىپ تۈگەتتى، بېجىرىلىش نىسبىتى 84.64% بولدى. شەھەرلىك 4 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 1 ـ يىغىنىدا ۋەكىللەر 306 پارچە تەكلىپ بەردى، 1990 ـ يىلنىڭ ئاخىرىغىچە بۇنىڭ 162 پارچىسى بېجىرىلىپ بولدى.

1987 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە شەھەرلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى خەلق ئامما-سىدىن كەلگەن 58 پارچە خەت ـ چەكنى بىر تەرەپ قىلدى، ئەرز قىلغۇچى ئامما-سىدىن 273 ئادەم (قېتىم) نى كۈتۈۋالدى. «دەرىجىلىك دەرىجە مەسئۇل بولۇش، ساھەلەر بويىچە بېجىرىش» پىرىنسىپىغا ئاساسەن،

يۇقىرىدا بايان قىلىنغان ئەرز خەت ۋە ئەھۋال ئېيتىپ كەلگۈچىلەر ئەھۋالغا قاراپ بىر ئەرەپ قىلىندى. خەلق ئامىسىنىڭ جانجان مەنپەئەتىگە مۇناسىۋەتلىك بولغان، دۆلەت ئورگانلىرىغا چېتىلىدىغان زور مەسىلە ئۈچرىغاندا، خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ رەھبەرلىرى بىۋاسىتە قوبۇل قىلىپ، بەزى قېتىم مەسىلىەرنى ھەل قىلىپ بەردى؛ دەرھال ھەل قىلىشقا بولمايدىغان مەسىلە ئۈچرىغاندىمۇ، ئەرز خەتلەرگە ۋە ھال - ئەھۋال ئېيتىپ كەلگۈچىلەرگە ئەھۋالنى چۈشەندۈرۈپ، ھەربىر ئىشنى لايىغىدا ھەل قىلىپ تۇردى.

ۋەكىللەر بىلەن ئالاقىلىشىش تۈزۈمى ناھىيىلىك، شەھەرلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى ئامما بىلەن ئالاقىلىشىشكە قولايلىق بولۇش پىرىنسىپىغا ئاساسەن، ئاساسىي قاتلامدا ۋەكىللەر بىلەن ئالاقىلىشىش پونكىتى (گۇرۇپپىسى) تەشكىل قىلدى. ناھىيىلىك، شەھەرلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇدىر، مۇئاۋىن مۇدىرلىرى خىزمەت بۆلۈشۈۋېلىپ ھەرقايسى ئالاقىلىشىش پونكىتى (گۇرۇپپىلىرى) بىلەن ئالاقىلىشىپ تۇردى ھەمدە ۋەكىللەر بىلەن ئالاقىلىشىش پونكىتى (گۇرۇپپىسى) نىڭ باشلىقلىرىنى خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ يىغىنلىرىغا سىرتتىن قاتناشتۇرۇش، ۋەكىللەر بىلەن ئالاقىلىشىش پونكىتى (گۇرۇپپىسى) نىڭ باشلىقلىرى مۇھىم يىغىنىنى ئۆتكۈزۈش، ۋەكىللەرنى كۆزدىن كەچۈرۈش ئىشلىرىغا ئۈيۈشتۇرۇش قاتارلىق شەكىللەرنى قوللىنىپ، ۋەكىللەرنىڭ ۋە ئامىسىنىڭ پىكىر، تەلەپلىرىنى بىۋاسىتە ئاڭلاپ، بۇ پىكىر، تەلەپلەرنى رەتلەپ چىققاندىن كېيىن ھۆكۈمەتنىڭ ۋە ئالاقىدار تارماقلارنىڭ بىر ئەرەپ قىلىشىغا يوللاپ تۇردى. 1990 - يىلى شەھەرلىك 4 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى ۋەكىللەر بىلەن ئالاقىلىشىش گۇرۇپپىسىدىن 22نى قۇرۇپ چىقتى، ھەرقايسى گۇرۇپپىلار گۇرۇپپا باشلىقى ۋە مۇئاۋىن گۇرۇپپا باشلىقلىرىنى دېموكراتىك ئۇسۇلدا سايلاپ چىقتى. ئالاقىلىشىش گۇرۇپپىلىرىغا كىرگۈزۈلمىگەن شەھەرلىك خەلق قۇرۇلتىيى ۋەكىللىرىنىڭ پائالىيەتلىرىنى شەھەرلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى كادىرلار ئىشلىرى خىزمەت كومىتېتى مەسئۇل بولۇپ پائالىيەتكە ئورۇنلاشتۇردى.

4. سايلام

كورلا ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى ۋەكىللىرىنى سايلاش ئىككى باسقۇچنى باشتىن كەچۈردى: 1950-يىل 4 - ئايدىن 1953 - يىل 7 - ئايغىچە ھەر مىللەت، ھەرساھەدىكىلەر كۆرسىتىش بىلەن ھۆكۈمەت تەكلىپ قىلىش بىرلەشتۈرۈلگەن ئۇسۇل قوللىنىلىپ، ھەرمىللەت، ھەرساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنىنىڭ ۋەكىللىرى ۋۇجۇتقا كەلتۈرۈلدى؛ 1953 - يىل 8 - ئايدىن باشلاپ ئومۇمىي سايلام يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، «يەرلىك ھەر دەرىجىلىك خەلق قۇرۇلتايلىرىنىڭ سايلام قانۇنى» دىكى بەلگىلىمىلەر- گە ئاساسەن، ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىللىرى دېموكراتىك ئۇسۇلدا سايلاپ چىقىلدى. كورلا شەھىرىنىڭ ھەر نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىللىرى «سايلام قانۇنى» دىكى بەلگىلىمىلەرگە ئاساسەن دېموكراتىك سايلام ئارقىلىق ۋۇجۇتقا كەلتۈرۈلدى.

ۋەكىللەرنىڭ سالاھىيىتى

1950 - يىل 4 - ئايدىن 1953 - يىل 7 - ئايغىچە ھەرمىللەت، ھەرساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنىنىڭ ۋەكىللىرى كۆرسىتىش ياكى تەكلىپ قىلىش يولى بىلەن سايلاندى. ئۇنىڭ شەرتى: جۇڭگو كومپارتىيىسى ۋە خەلق ھۆكۈمىتىنى ھىمايە قىلىش، دېموكراتىك ئىسلاھات ھەرىكەتلىرىگە ئاكتىپ قاتنىشىش، ئەمگەك - ئىشلەپچىقىرىشتا ئاكتىپ بولۇش، ئامما بىلەن ئالاقە باغلاش، ۋەكىللىك خاراكتېرى-

گە ئىگە بولۇش، 18 ياشتىن يۇقىرى بولۇش، روھىي كېسىلى يوق بولۇش. ناھىيىلىك، شەھەرلىك خەلق قۇرۇلتىيى ۋەكىللىرى سالاھىيەت جەھەتتە، «ئاساسىي قانۇن»دىكى بەلگىلىمە بويىچە، ئومۇمەن 18 ياشقا تولغان پۇقرا بولسا، مىللەت، ئىرىق، كەسىپ، ئىجتىمائىي كېلىپ چىقىشى، دىنىي ئېتىقادى، مەلۇمات دەرىجىسى، مال ـ مۈلۈك ئەھۋالى، ئولتۇرۇشلۇق مۇددىتىگە قارىماستىن سايلاش ھوقۇقى ۋە سايلىنىش ھوقۇقىغا ئىگە بولدى. قانۇن بويىچە سايلاش ۋە سايلىنىش ھوقۇقىدىن مەھرۇم قىلىنغانلار، روھىي كېسەلگە مۇپتىلا بولغانلار بۇنىڭ سىرتىدا.

سايلام تۈزۈمى

ناھىيىلىك ھەرمىللەت، ھەرساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى ۋەكىللىرىنىڭ ۋۇجۇتقا كەلتۈرۈلۈشى يېزىلاردا مەمۇرىي كەنت، شەھەر ـ بازارلاردا ئورگان ياكى رايون بىرلىك قىلىنىپ سايلاش ھوقۇقىغا ئىگە كىشىلەر يىغىنى ئېچىلىپ، ئاممىنىڭ مەسلىھەتلىشىپ كۆرسىتىشى بىلەن سايلاندى ياكى يوشۇرۇن ئاۋاز بېرىش ئۇسۇلى بىلەن سايلام ئۆتكۈزۈلدى. مىللىي پۇقرى تەبەقىدىكى ۋەكىللەرگە قارىتا، ھۆكۈمەت يىغىنىغا قاتنىشىشقا تەكلىپ قىلىش ھەمدە سايلامغا قاتناشتۇرۇش ئۇسۇلى قوللىنىلدى.

ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى ۋەكىللىرىنىڭ سايلىنىشى 1965 ـ يىلدىن ئىلگىرى تەڭ نامزاتلىق سايلام يەنى ۋەكىل نامزاتى بىلەن سايلانغۇچىلارنىڭ سانى تەڭ بولۇش يولغا قويۇلغانىدى. ناھىيە دەرىجىلىك خەلق ۋەكىلى سايلىغۇچىلار تەرىپىدىن بىۋاستە سايلانمايتتى، بەلكى يېزىلىق (گۈزۈشى)، بازارلىق خەلق قۇرۇلتىيىدا سايلاش ئارقىلىق ۋۇجۇتقا كەلتۈرۈلەتتى. 1981 ـ يىلى ناھىيىلىك 8 ـ نۆۋەتلىك، شەھەرلىك 1 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىدىن باشلاپ بىۋاستە ئارتۇق نامزاتلىق سايلام يەنى سايلىغۇچىلار ناھىيىلىك، شەھەرلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىللىرىنى بىۋاستە سايلايدىغان سايلام يولغا قويۇلدى. بۇنىڭدا ۋەكىل نامزاتى بىلەن سايلىنىدىغان كىشى سانى تەڭ بولمايدۇ، رەسمىي ۋەكىل نامزاتى سايلىنىشقا تېگىشلىك كىشى سانىدىن بىرنەچە ھەسسىدىن بىر ھەسسىگىچە كۆپ بولىدۇ.

سايلام تەرتىپى

سايلام ئاپپاراتى قۇرۇش، سايلام لايىھىسىنى تۈزۈپ چىقىش كورلا ناھىيىلىك 1 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى ۋەكىللىرىنىڭ سايلىمى ناھىيىلىك سايلام ھەيئىتىنىڭ رەھبەرلىكىدە ئېلىپ بېرىلدى. شۇنىڭدىن كېيىن ھەر نۆۋەتلىك ناھىيىلىك، شەھەرلىك قۇرۇلتايلارنىڭ سايلىمىدا سايلام ھەيئىتى قۇرۇلدى. سايلام ھەيئىتىنىڭ قارىسىغىدا ئىشخانا تەسىس قىلىنىپ، سايلام لايىھەسى تۈزۈپ چىقىلدى ۋە نۆۋەتنى چۈشۈرۈلدى. ھەرقايسى يېزا (گۈزۈشى) لاردا مۇناسىپ ھالدا سايلام ھەيئىتى ياكى سايلامغا رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، ئۇلار ناھىيىلىك، شەھەرلىك سايلام ھەيئىتىنىڭ رەھبەرلىكىدە ئۆز رايونىنىڭ دائىرىسىدىكى سايلام خىزمىتىگە مەسئۇل بولدى.

سايلام رايونلىرىنى ئايرىش ۋە سايلامنىڭ تەبيارلىق خىزمىتى تەشۋىقات ـ تەربىيە، تىزىملاش، تەكشۈرۈش، سايلىغۇچىلار ئىسىملىكىنى ئېلان قىلىش، سايلام بىلىتى تارقىتىش ئىشلىرى قاتار ياىدۇرۇلدى. ۋەكىل سانىنى تەقسىم قىلىش ۋەكىل نامزاتلىقىغا ئادەم كۆرسىتىلدى ۋە رەسمىي ۋەكىل نامزاتى دېموكراتىك ئاساستا كېڭىشىپ بەلگىلەندى، ئاندىن كېيىن سايلىغۇچىلار يىغىنى ئېچىلىپ، رەسمىي ۋەكىللەرنى سايلاشقا بىلەت تاشلاندى.

خەلق قۇرۇلتىيى چاقىرىش 1990 ـ يىل 4 ـ ئايدا شەھەرلىك 4 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 1 ـ يىغىنى ئېچىلدى. شەھەرلىك 4 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى ئائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇدىر، مۇئاۋىن مۇدىرلىرى، شەھەر باشلىقى، مۇئاۋىن شەھەر باشلىقلىرى، شەھەرلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى، شەھەرلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشى قاتارلىقلارنىڭ نامزاتىنى قۇرۇلتاي ھەيئەت رىياسىتى ياكى ۋەكىللەردىن 10 دىن ئوشۇق كىشى بىرلىشىپ ئوتتۇرىغا قويىدى. ۋەكىللەر ئۇلارنى

مۇزاكىرە قىلغاندىن كېيىن، ھەيئەت رىياسىتى كۆپچىلىك ۋەكىللەرنىڭ پىكرىگە ئاساسەن رەسمىي نامزاتنى بېكىتتى. سايلام ئۈچ نۆۋەتكە بۆلۈپ ئالتە قېتىم ئېلىپ بېرىلدى: بىرىنچى نۆۋەتتە ئۈچ قېتىمغا بۆلۈپ ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا شەھەرلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇدىر، مۇئاۋىن مۇدىرلىرى ۋە ئەزالىرى سايلاپ چىقىلدى؛ ئىككىنچى نۆۋەتتە ئىككى قېتىمغا بۆلۈپ شەھەر باشلىقى ۋە مۇئاۋىن شەھەر باشلىقلىرى سايلاپ چىقىلدى؛ ئۈچىنچى نۆۋەتتە بىر قېتىمدىلا شەھەرلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى، شەھەرلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشى سايلاپ چىقىلدى. يىغىن رىياسىتى سايلام بېلىتىگە باش نازارەت قىلغۇچى، نازارەت قىلغۇچىلار، بىلەت سانىنى ھېسابلىغۇچىلارنى ئوتتۇرىغا قويدى، ئۇلار يىغىندا ماقۇللاناندىن كېيىن ھەيئەت رىياسىتىنىڭ رەھبەرلىكىدە سايلام خىزمىتىنى ئېلىپ بېرىلىشىغا كونكرېت مەسئۇل بولدى. سايلام نەتىجىسىنى يىغىن ھەيئەت رىياسىتى يىغىندا ئېلان قىلدى.

قوشۇمچە
كورلا ناھىيىلىك كېڭەش

ناھىيىلىك كېڭەش سىنگو دەۋرىدىكى بەرلىك مۇۋەققەت قۇرۇلتاي ئورگىنى ئىدى. كورلا ناھىيىلىك ۋاقىتلىق كېڭەش قارا شەھەر مەمۇرىي مۇپەتتىش ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ تەكشۈرۈشى ئارقىلىق سىنگونىڭ 34 ـ يىلى (1945 ـ يىل 12ـ ئايدا قۇرۇلغان. ۋاقىتلىق كېڭەشنىڭ باشلىقى خادىرىن (ئۇيغۇر)، مۇئاۋىن باشلىقى يۇنۇس ھاجى، كېڭەش ئەزاسى ماجېڭياڭ (خۇيزۇ)، خەي لىرېن (ئۇيغۇر)، ئابدۇل، ئابلا مەخسۇم ئىدى. كورلا ناھىيىلىك كېڭەش سىنگونىڭ 35ـيىلى (1946ـيىلى) 3ـئاينىڭ 16ـكۈنى قۇرۇلغان. كېڭەشتە بىر باشلىق، بىر مۇئاۋىن باشلىق، بىر كاتىپ، ئىككى ئىش بېجىرگۈچى، بىر پۈتۈكچى، ئىككى قارا خىزمەتچى تەسىس قىلىنغان. كېڭەش باشلىقى ۋېن گودۇڭ (ئۇيغۇر)، مۇئاۋىن باشلىقى يۇنۇس ھاجى ئىدى. شۇ يىلى 11 ـ ئايدا ناھىيىلىك كېڭەشنىڭ سايلىمى ئارقىلىق ئابدۇل كېڭەش باشلىقلىقىغا، خادىرىن بولسا جياڭ شياڭتۇدىن كېيىن كورلا ناھىيىسىنىڭ ھاكىملىقىغا تەيىنلەنگەن.

2 § . خەلق ھۆكۈمىتى

1. ناھىيىلىك، شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتى

ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى 1949 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 25ـ، 26ـ كۈنلىرى سابىق گومىنداڭ شىنجاڭ ھەربىي ـ مەمۇرىي دائىرىلىرى تېلېگراممىسىنى ئارقىلىق تېنچ يول بىلەن ھەقىقەتكە قايتقانلىقىنى جاكارلىدى. شۇ يىلى 12 ـ ئايدا جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ 2 ـ جۇن 6 ـ شى 18 ـ تۈمەنى كورلا ناھىيىسىگە كىرىپ ئورۇنلىشىپ، كورلا ناھىيىلىك ھۆكۈمىتىنى ئۆتكۈزۈۋالدى.

1950 ـ يىل 2 ـ ئايدا ج ك پ كورلا ناھىيىلىك خىزمەت كومىتېتىنىڭ رەھبەرلىكىدە 6 ـ شىنىڭ ئاشلىق ئارىيەت ئېلىش خىزمەت تەتۈرىنى ئاشلىق ئارىيەت ئېلىش ۋەزىپىسىنى پۈتۈرگەندىن كېيىن تۆۋەندىن يۇقىرىغا دېموكراتىك ھاكىمىيەت قۇرۇش خىزمىتىنى قانات يايدۇرۇۋەتتى. شۇ يىلى 6 ـ ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلۇپ، قارا شەھەر ۋىلايىتى ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ قارىمىقىدا بولدى، ئۇنىڭ ئاستىدا كاتىبات بۆلۈمى، خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى، مالىيە بۆلۈمى، ماتارىپ بۆلۈمى، قۇرۇلۇش بۆلۈمى، سودا ـ سانائەت بۆلۈمى، ج خ ئىدارىسى، سوت مەھكىمىسى، باج ئىدارىسى، پوچتا

ئىدارىسى، تېلېگراف ئىدارىسى، خەلق بانكىسى تەسىس قىلىندى. شۇ يىلى پوچتا ئىدارىسى بىلەن تېلېگراف ئىدارىسى بىرلەشتۈرۈلۈپ پوچتا ـ تېلېگراف ئىدارىسى قىلىندى.

1951 ـ يىل 9 ـ ئايدا كورلا ناھىيىلىك تەپتىش مەھكىمىسى قۇرۇلدى.

1952 ـ يىل 2 ـ ئايدا ماتارىپ بۆلۈمى مەدەنىيەت ـ ماتارىپ بۆلۈمى قىلىپ ئۆزگەرتىلدى، يېڭىدىن ئاشلىق بۆلۈمى، سەھىيە بۆلۈمى، تەمىنات سودا كوپېراتىپى قۇرۇلدى.

1954 ـ يىلى «ئاساسىي قانۇن» دىكى بەلگىلىمىلەرگە ئاساسەن، سوت مەھكىمىسى بىلەن تەپتىش مەھكىمىسى ھۆكۈمەت ئورگىنىدىن ئايرىلىپ چىقتى. شۇ يىلى 9 ـ ئايدا پوچتا ـ تېلېگراف ئىدارىسى بىلەن خەلق بانكىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ئۇنىڭ ئورگانلىرى ۋىلايەتلىك پوچتا ـ تېلېگراف ئىدارىسى بىلەن ۋىلايەتلىك مەركىزىي تارماق بانكىغا قوشۇۋېتىلدى.

1955 ـ يىلى سۇچىلىق بۆلۈمى قۇرۇلدى، سودا ـ سانائەت بۆلۈمى سودا بۆلۈمىگە ئۆزگەرتىلدى. ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى 1955 ـ يىل 12 ـ ئايدا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ نامى ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىغا ئۆزگەرتىلدى، ئۇنىڭ تەۋەسىدىكى ئورگانلار ئۆزگەرتىلمىدى.

1956 ـ يىل 1 ـ ئايدىن 9 ـ ئايغىچە قول سانائەت بىرلەشمە كوپېراتىپى قۇرۇلدى، ئىستاتىستىكا بۆلۈمى، قاتناش بۆلۈمى قۇرۇلۇپ، پوچتا ـ تېلېگراف ئىدارىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. شۇ يىلى 10ـ ئايدا ئىستاتىستىكا بۆلۈمى پىلان ـ ئىستاتىستىكا بۆلۈمىگە ئۆزگەرتىلدى، ئاشلىق بۆلۈمى ئاشلىق ئىدارىسىغا ئۆزگەرتىلدى.

1958 ـ 2 ـ ئايدىن 8 ـ ئايغىچە كاتىبات بۆلۈمى ئىشخانىغا ئۆزگەرتىلدى؛ سودا بۆلۈمى بىلەن تەمىنات سودا كوپېراتىپى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، سودا ئىدارىسى قۇرۇلدى؛ قۇرۇلۇش بۆلۈمى بىلەن سۇچىلىق بۆلۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، دېھقانچىلىق بۆلۈمى قۇرۇلدى؛ قاتناش بۆلۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ سانائەت ـ قاتناش بۆلۈمى قۇرۇلدى.

1959 ـ يىل 3 ـ ئايدىن 6 ـ ئايغىچە باج ئىدارىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ئۇنىڭ ئورگانلىرى مالىيە ئىدارىسىگە قوشۇۋېتىلدى، دېھقانچىلىق بۆلۈمى دېھقانچىلىق ئىدارىسىغا ئۆزگەرتىلدى، ناھىيىلىك پىلان كومىتېتى قۇرۇلدى.

1960 ـ يىل 2 ـ ئايدا پەن ـ تېخنىكا كومىتېتى قۇرۇلدى. شۇ يىلى 12 ـ ئايدا جۇڭگو خەلق بانكىسىنىڭ كورلا ناھىيىلىك تارماق بانكىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى؛ پوچتا ـ تېلېگراف ئىدارىسى يەنە ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ئاپتونوم ئوبلاستلىق پوچتا ـ تېلېگراف ئىدارىسىغا قوشۇۋېتىلدى.

1961 ـ يىلى ئەتىيازدا دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى بۆلۈمى قۇرۇلدى. شۇ يىلى 12 ـ ئايدا دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى بۆلۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

1962 ـ يىل 8 ـ ئايدا مالىيە ئىدارىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، مالىيە بۆلۈمى، باج ئىدارىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى؛ سانائەت ـ قاتناش بۆلۈمى بىلەن سودا ئىدارىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، سودا-سانائەت بۆلۈمى، تەمىنات-سودا كوپېراتىپى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

1963 ـ يىل 3 ـ ئايدىن 5 ـ ئايغىچە پەن ـ تېخنىكا كومىتېتى بىلەن دېھقانچىلىق ئىدارىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، دېھقانچىلىق ـ چارۋىچىلىق بۆلۈمى قۇرۇلدى؛ سەھىيە بۆلۈمى بىلەن مەدەنىيەت-ماتارىپ بۆلۈمى بىرلەشتۈرۈلۈپ مەدەنىيەت ـ ماتارىپ ـ سەھىيە بۆلۈمى قىلىندى؛ پىلان كومىتېتى بىلەن پىلان ـ ئىستاتىستىكا بۆلۈمى بىرلەشتۈرۈلۈپ ئىستاتىستىكا بۆلۈمى قىلىندى؛ ئاشلىق ئىدارىسى ئاشلىق بۆلۈمى قىلىپ ئۆزگەرتىلدى.

1964 ـ يىل 1 ـ ئايدىن 9 ـ ئايغىچە جۇڭگو خەلق بانكىسىنىڭ كورلا ناھىيىلىك تارماق بانكىسى قۇرۇلدى؛ مالىيە ـ ئىقتىساد ـ پىلان كومىتېتى تەسىس قىلىندى؛ مال باھا كومىتېتى بىلەن شىنات

كومىتېتى دائىمىي ئورگان قىلىپ تۈزگەرتىلدى؛ ئاشلىق بۆلۈمى يەنە ئاشلىق ئىدارىسى قىلىپ تۈزگەرتىلدى؛ كادىرلار ئىشلىرى كەسپى خەلق ئىشلىرى بۆلۈمىدىن ئايرىپ چىقىلىپ، كادىرلار بۆلۈمى قۇرۇلدى.

1965 ـ يىل 1 ـ ئايدا بازار باشقۇرۇش كومىتېتى قۇرۇلدى. شۇ يىلى 6 ـ ئايدا جۇڭگو خەلق بانكىسىنىڭ كورلا ناھىيىلىك تارماق بانكىسى ئەسلىدىن قالدۇرۇلدى.

1966 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى ئاپتونوم ئوبلاستلىق سوتسىيالىستىك تەربىيە ئۈمىكىنىڭ كورلا ناھىيىسىنىڭ ئىخچاملاشتۇرۇش لايىھەسىگە بەرگەن تەستىقىي جاۋابىغا ئاساسەن، ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىنىڭ قارارى ئارقىلىق كادىرلار بۆلۈمى، مالىيە بۆلۈمى، دېھقانچىلىق ـ چارۋىچىلىق بۆلۈمى، سۇچىلىق بۆلۈمى، ئىستاتىستىكا بۆلۈمى، سودا ـ سانائەت بۆلۈمى بىلەن باج ئىدارىسى ئەسلىدىن قالدۇرۇلۇپ، دېھقانچىلىق ئىدارىسى، مالىيە ئىدارىسى قۇرۇلدى. 1966 ـ يىل 5 ـ ئايغىچە ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىنىڭ خىزمەت ئاپپاراتى ئىشخانا، ئىشنات كومىتېتى، مالىيە ـ ئىقتىساد ـ پىلان كومىتېتى، مال باھا كومىتېتى، خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى، مەدەنىيەت ـ ماارىپ ـ سەھىيە بۆلۈمى، مالىيە ئىدارىسى، ج خ ئىدارىسى، دېھقانچىلىق ئىدارىسى، ئاشلىق ئىدارىسى، بازار باشقۇرۇش كومىتېتى، تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپى، قول سانائەت بىرلەشمە كوپېراتىپى، جۇڭگو پېزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ كورلا ناھىيىلىك تارماق بانكىسى قاتارلىقلاردىن ئىبارەت بولدى.

ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى ئىشلەپچىقىرىش ئىشخانىسى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە 1967 ـ يىل 1 ـ ئايدا ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى يېنى پالەچ ھالغا چۈشۈپ قالدى. 3 ـ ئايدا ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى ئىشلەپچىقىرىش ئىشخانىسى قۇرۇلۇپ، ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىنىڭ بىر قىسىم ھوقۇقىنى يۈرگۈزدى، ئۇنىڭ قارىمىقىدا كاتىبات گۇرۇپپىسى، دېھقانچىلىق ـ چارۋىچىلىق گۇرۇپپىسى، سانائەت ـ قاتناش ـ مالىيە، سودا گۇرۇپپىسى ۋە سىياسىي مۇھاپىزەت گۇرۇپپىسى تەسىس قىلىندى. ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئىشخانىسى 1969ـ يىل 7ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرۇلغاندىن كېيىن ئەسلىدىن قالدۇرۇلدى.

ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت 1969 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ تەستىقى ئارقىلىق ئازادلىق ئارمىيە ۋەكىلى، ئىنقىلابىي رەھبىرىي كادىرلار ۋەكىلى، ئاممىۋى تەشكىلاتلارنىڭ ۋەكىللىدىن ئىبارەت «ئۈچ تەرەپ بىرلىشىپ» تەشكىل قىلغان ناھىيە دەرىجىلىك ھاكىمىيەت ئورگىنى — ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرۇلدى. ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت ئاپتونوم ئوبلاستلىق ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ قارىمىقىدا بولۇپ، ئۇنىڭ قارىمىقىدا ئىش بېجىرىش گۇرۇپپىسى، سىياسىي خىزمەت گۇرۇپپىسى، ئىشلەپچىقىرىشقا قوماندانلىق قىلىش گۇرۇپپىسى، خەلقنى قوغداش گۇرۇپپىسىدىن ئىبارەت تۆت گۇرۇپپا قۇرۇلدى، ئۇلار پارتىيە ـ ھۆكۈمەت بىر بولۇپ ئىش بېجىرىدىغان ئورگان سۈپىتىدە، «بىر تۈتاش» رەھبەرلىكنى يولغا قويدى.

1970 ـ يىلى ئاشلىق ئىدارىسى ۋە تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپى ئىنقىلابىي رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى.

1971 ـ يىلى ئۇرۇشقا تەييارلىق كۆرۈش ئىشخانىسى قۇرۇلدى.

1972 ـ يىلى بازار باشقۇرۇش كومىتېتى ۋە تەتقىقات كومىتېتى قۇرۇلدى.

1973 ـ يىلى خەلق ئىشلىرى ـ كادىرلار بۆلۈمى، سودا ئىدارىسى، زىيالىي ياشلار خىزمىتى ئىشخانىسى قۇرۇلدى. ج خ ئىدارىسى، مالىيە ئىدارىسى، جۇڭگو پېزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ كورلا تارماق بانكىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

1974 ـ يىلى ئىش بېجىرىش گۇرۇپپىسى، سىياسىي خىزمەت گۇرۇپپىسى، ئىشلەپچىقىرىشقا قوماندانلىق قىلىش گۇرۇپپىسى، خەلقنى قوغداش گۇرۇپپىسى ئەسلىدىن قالدۇرۇلۇپ، ئىشخانا، پىلان

كومىتېتى، باج ئىدارىسى، دېھقانچىلىق ـ چارۋىچىلىق بۆلۈمى، دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى بۆلۈمى، سۇ-ئېلېكتر بۆلۈمى، سودا ـ سانائەت بۆلۈمى، مەدەنىيەت ـ مائارىپ ـ مەھىيە بۆلۈمى، يېڭى يېزىق ئىشخانىسى قۇرۇلدى.

1976 ـ يىلى خەلق ئىشلىرى ـ كادىرلار بۆلۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، خەلق ئىشلىرى ـ ئەمگەك بۆلۈمى قۇرۇلدى.

1978 ـ يىلى پەن ـ تېخنىكا كومىتېتى قۇرۇلدى.

1979 ـ يىلى قول سانائەت بىرلەشمە كوپېراتىپى، بازار باشقۇرۇش كومىتېتى ئەمەلدىن قالدۇرۇ-لۇپ، 2 ـ يېنىك سانائەت ئىدارىسى، سودا ـ سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى، تاشقى سودا ئىدارىسى قۇرۇلدى.

1980 ـ يىلى خەلق ئىشلىرى ـ ئەمگەك بۆلۈمى خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى ۋە ئەمگەك بۆلۈمى دەپ ئايرىم قۇرۇلدى، يېڭىدىن گۈڭشې ـ ئەترەت كارخانىلىرى بۆلۈمى، كادىرلار بۆلۈمى تەسىس قىلىندى؛ زىيالىي ياشلار خىزمىتى ئىشخانىسى، ئۇرۇشقا تەييارلىق كۆرۈش ئىشخانىسى، مەدەنىيەت ـ مائارىپ ـ مەھىيە بۆلۈمى، يېڭى يېزىق ئىشخانىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، مەدەنىيەت ـ مائارىپ بۆلۈمى، مەھىيە بۆلۈمى، پىلانلىق تۇغۇت ئىشخانىسى قۇرۇلدى.

1981 ـ يىلى شتات كومىتېتى قۇرۇلدى.

ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى 1981 ـ يىل 10 ـ ئايدا ناھىيىلىك 8 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى ئېچىلىپ، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلدى، ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت ئەمەلدىن قالدۇرۇل-دى، ئۇنىڭ قارىسىدىكى ئەسلى ئاپپاراتلار ئۆزگەرتىلمىدى.

1982ـ يىلى ئەدلىيە بۆلۈمى يەكەن قانۇن مەسلىھەتچىلىكى ئورنى تەسىس قىلىندى. 1984ـ يىل 4ـ ئايغا كەلگەندە، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ خىزمەت ئاپپاراتلىرى مۇنداق بولدى: ئىشخانا، خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى، كادىرلار بۆلۈمى، شتات كومىتېتى، پىلان كومىتېتى، ئەمگەك بۆلۈمى، چ خ ئىدارىسى، مالىيە ئىدارىسى، باج ئىدارىسى، سودا ـ سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى، دېھقانچى-لىق ـ چارۋىچىلىق بۆلۈمى، گۈڭشې ـ ئەترەت كارخانىلىرى بۆلۈمى، سۇ ـ ئېلېكتر بۆلۈمى، دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى بۆلۈمى، سودا ـ سانائەت بۆلۈمى، مەدەنىيەت ـ مائارىپ بۆلۈمى، مەھىيە بۆلۈمى، پىلانلىق تۇغۇت ئىشخانىسى، پەن ـ تېخنىكا كومىتېتى، ئەدلىيە بۆلۈمى، قانۇن مەسلىھەتچىلىكى ئورنى، 2 ـ يېنىك سانائەت ئىدارىسى، تاشلىق ئىدارىسى، تاشقى سودا ئىدارىسى، تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپى، جۇڭگو يېزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارماق بانكىسى.

شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتى 1979 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى ئاپتونوم ئويلاستلىق پارتكوم كورلا شەھەرنى قۇرۇشقا تەييارلىق كۆرۈش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇپ، شەھەر مەمۇرىيىتى ئورگە-نىنى قۇرۇش خىزمىتىگە كونكرېت مەسئۇل قىلىشنى قارار قىلدى ھەمدە كورلا شەھەرىنىڭ شەھەر مەمۇرىيىتى قۇرۇلۇشى ۋە سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىنى ئورۇنلاشتۇردى. كورلا شەھەرنى قۇرۇشقا تەييارلىق كۆرۈش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى 15 كىشىدىن تەركىپ تاپتى، ۋالا ۋېنشيۇ گۇرۇپپا باشلىقى، ۋالا يىجيەن، جالا سىشيۇك، ياسىن تۇردىلار مۇئاۋىن گۇرۇپپا باشلىقى بولدى. 1979 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلدى. شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ئىش ئورنى ۋاقتىنچە ئاپتونوم ئويلاستلىق پارتىيە مەكتىپىدە بولدى. خىزمەت ئورگىنى ئىشخانا، پىلان كومىتېتى، پەن ـ تېخنىكا كومىتېتى، ئەمگەك ئىدارىسى، كادىرلار ئىدارىسى، چ خ ئىدارىسى، شەھەر قۇرۇلۇشى ئىدارىسى، دېھقانچىلىق ـ چارۋىچىلىق ئىدارىسى، مالىيە ئىدارىسى، باج ئىدارىسى، سودا ئىدارىسى، مەدەنىيەت ـ مائارىپ ئىدارىسى، مەھىيە ئىدارىسى، تاشلىق ئىدارىسى، خەلق بانكىسىدىن ئىبارەت بولدى.

1980 ـ يىلى تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپى، تەتقىقات كومىتېتى تەسىس قىلىندى.
1981 ـ يىلى ئەدلىيە بۆلۈمى تەسىس قىلىندى.
1982 ـ يىلى خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى، سانائەت ـ قاتناش ئىدارىسى، قانۇن مەسلىھەتچىلىكى ئورنى تەسىس قىلىندى.
1983 ـ يىلى پىلانلىق تۇغۇت ئىشخانىسى تەسىس قىلىندى. شۇ يىلى 4 ـ ئايدا ئاپتونوم ئوبلاستلىق خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلۇپ، ئاپتونوم ئوبلاستلىق ئىنقىلابىي كومىتېت ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، شەھەرلىك ھۆكۈمەت ئوبلاستلىق خەلق ھۆكۈمىتىگە قارايدىغان بولدى.
1984 ـ يىلى مۇپەتتىشلىك ئىدارىسى، دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى ئىدارىسى، سۇ ـ ئېلېكتر ئىدارىسى، رادىئو ـ تېلېۋىزىيە ئىدارىسى، 2 ـ پېنسىك سانائەت ئىدارىسى، مال باھا ئىدارىسى، ئىستاتىستىكا ئىدارىسى، ئۇي ـ مۇلۇك ئىدارىسى، ئارخىپ بۆلۈمى، ئەرزىيەت بۆلۈمى قۇرۇلدى؛ دېھقانچىلىق ـ چارۋىچىلىق ئىدارىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، دېھقانچىلىق ئىدارىسى، ئورمانچىلىق ئىدارىسى، چارۋىچىلىق ئىدارىسى قۇرۇلدى؛ سانائەت ـ قاتناش ئىدارىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ئىقتىسادىي كومىتېت قۇرۇلدى؛ مەدەنىيەت ـ ماتارىپ ئىدارىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ماتارىپ ئىدارىسى، مەدەنىيەت ئىدارىسى قۇرۇلدى، ئەدلىيە بۆلۈمى ئەدلىيە ئىدارىسىغا ئۆزگەرتىلدى.
1985 ـ يىلى مىللەتلەر ئىشلىرى ئىدارىسى، دىنىي ئىشلار ئىدارىسى قۇرۇلدى.
1986 ـ يىلى قاتناش ئىدارىسى، شىتات كومىتېتى، مۇھىت ئاسراش ئىدارىسى قۇرۇلدى.
1990 ـ يىلى شەھەرلىك ھۆكۈمەتنىڭ خىزمەت ئورگىنى ئىشخانا، پىلان كومىتېتى، پەن ـ تېخنىكا كومىتېتى، ئەمگەك ئىدارىسى، كادىرلار ئىدارىسى، ج خ ئىدارىسى، شەھەر قۇرۇلۇشى ئىدارىسى، دېھقانچىلىق ئىدارىسى، ئورمانچىلىق ئىدارىسى، چارۋىچىلىق ئىدارىسى، مالىيە ئىدارىسى، باج ئىدارىسى، سودا ئىدارىسى، ماتارىپ ئىدارىسى، مەدەنىيەت ئىدارىسى، سەھىيە ئىدارىسى، ئاشلىق ئىدارىسى، ئەدلىيە ئىدارىسى، خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى، مۇپەتتىشلىك ئىدارىسى، دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى ئىدارىسى، سۇ ـ ئېلېكتر ئىدارىسى، رادىئو ـ تېلېۋىزىيە ئىدارىسى، 2 ـ پېنسىك سانائەت ئىدارىسى، مال باھا ئىدارىسى، ئىستاتىستىكا ئىدارىسى، ئۇي ـ مۇلۇك ئىدارىسى، مىللەتلەر ئىشلىرى ئىدارىسى، دىنىي ئىشلار ئىدارىسى، قاتناش ئىدارىسى، مۇھىت ئاسراش ئىدارىسى، تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپى، تەتقىقات كومىتېتى، قانۇن مەسلىھەتچىلىكى ئورنى، پىلانلىق تۇغۇت ئىشخانىسى، ئىقتىسادىي كومىتېت، شىتات كومىتېتى قاتارلىق 38 ئورۇندىن ئىبارەت بولدى.

كورلا ناھىيىسىدە 1949 — 1984 ـ يىلغىچە ھاكىم (ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ مۇدىرى) بولغانلار

جەدۋەل: 7 ـ 8

ئورگان نامى	ۋەزىپىسى	ئىسمى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	تۇغۇلغان ۋاقتى	مەدەنىيەت سەۋىيىسى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
ناھىيىلىك ھۆكۈمەت	مۇۋەققەت ھاكىم	ئەخمەتجان	ئەر	ئۇيغۇر				1949.10～1950.6
ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى	ھاكىم	مۇھەممەت ئىسمايىل	ئەر	ئۇيغۇر	كورلا	1923	ئوتتۇرا تېخنىكوم	1950.6～1951.3
ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى	ھاكىم	مەخسۇتجان ئاسىم	ئەر	ئۇيغۇر	كورلا	1924.9	ئوتتۇرا تېخنىكوم	1951.3～1955.10

ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى	مۇئەققەت ھاكىم	قادىر نۇرۇللا	ئەر	ئۇيغۇر	كورلا	1921.3	تولۇقسىز كونتۇرا	1955.10~ 1956.12
ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى	ھاكىم	قادىر نۇرۇللا	ئەر	ئۇيغۇر	كورلا	1921.3	تولۇقسىز كونتۇرا	1956.12~ 1958.9
ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى	ھاكىم	رەمزۇللا ئابدۇللا	ئەر	ئۇيغۇر	كورلا	1927.9	تولۇقسىز كونتۇرا	1958.5~ 1967.1
ناھىيىلىك ئىشلەپچىقىرىش ئىشخانىسى	مۇدىر	لى باۋسەن	ئەر	خەنزۇ	سەنشى لىشى	1922.12	باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ پۈتكۈرى سىنىپى	1967.3~ 1969.7
ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتى	مۇدىر	جالال ليەتتىف	ئەر	خەنزۇ	خۇبېي شىنزى			1969.7~ 1972.4
ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتى	مۇدىر	شىن جيې	ئەر	خەنزۇ	خۇبېي لىشەن	1928.12	تولۇقسىز كونتۇرا	1972.4~ 1973.7
ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتى	مۇدىر	رەمزۇللا ئابدۇللا	ئەر	ئۇيغۇر	كورلا	1927.9	تولۇقسىز كونتۇرا	1973.7~ 1980.7
ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى	ھاكىم	قادىر نۇرۇللا	ئەر	ئۇيغۇر	كورلا	1921.3	تولۇقسىز كونتۇرا	1981.11~ 1984.4

كورلا ناھىيىسىدە 1949 — 1984 - يىلغىچە مۇئاۋىن ھاكىم (ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى) بولغانلار

جەدۋەل: 7 - 9

ئورگان نامى	ۋەزىپىسى	ئىسمى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	تۇغۇلغان ۋاقتى	مەدەنىيەت سەۋىيىسى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
ناھىيىلىك ھۆكۈمەت	مۇئاۋىن ھاكىم	داۋۇت ھەسەن	ئەر	ئۇيغۇر	كورلا	1912	باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ پۈتكۈرى سىنىپى	1949.10~ 1950.6
ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى	مۇئاۋىن ھاكىم	لياڭ ئېنشياڭ	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ شاڭخې	1917	باشلانغۇچ مەكتەپ	1950.6~ 1950.10
ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى	مۇئاۋىن ھاكىم	داۋۇت ھەسەن	ئەر	ئۇيغۇر	كورلا	1912	باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ پۈتكۈرى سىنىپى	1950.6~ 1950.10
ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى	مۇئاۋىن ھاكىم	جالال شېۋېي	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ چىخې	1922	باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ پۈتكۈرى سىنىپى	1950.6~ 1955.6

ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى	مۇئاۋىن ھاكىم	جالاڭ جىنشى	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ ئىگجىن	1921	تولۇقسىز ئوتتۇرا	1955. 7~ 1958. 11
ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى	مۇئاۋىن ھاكىم	دۇڭ يۈشىياڭ	ئەر	خەنزۇ	سەنشى جىنداەن	1921	تولۇقسىز ئوتتۇرا	~12. 1956 1957. كۈزگىچە
ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى	مۇئاۋىن ھاكىم	رەمۇدۇللا ئابدۇللا	ئەر	ئۇيغۇر	كورلا	1927. 9	تولۇقسىز ئوتتۇرا	1956. 12~ 1958. 5
ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى	مۇئاۋىن ھاكىم	ۋاڭ لىشياڭ	ئەر	خەنزۇ	خېبېي فېيچېياڭ	1915. 12		1957. 11~ 1958. 5
ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى	مۇئاۋىن ھاكىم	تاياىز تۇردى	ئەر	ئۇيغۇر	كورلا			1957. 11~ 1958. 5
ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى	مۇئاۋىن ھاكىم	لىيۇفۇزياڭ	ئەر	خەنزۇ	خېبېي قۇيې	1928. 11	تولۇقسىز ئوتتۇرا	1958. 10~ 1960. 8
ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى	مۇئاۋىن ھاكىم	تۇرسۇنخان	تاياڭ	ئۇيغۇر	قەشقەر	1930	تولۇقسىز ئوتتۇرا	1958. 9~ 1960
ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى	مۇئاۋىن ھاكىم	مۇھەممەت ئۆزدۇ- بۇم	ئەر	ئۇيغۇر	كورلا	1927. 12	تولۇقسىز ئوتتۇرا	1958. 9~ 1959. 11
ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى	مۇئاۋىن ھاكىم	ۋاڭ يىڭ	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ سىياڭ	1920. 3	تولۇقسىز ئوتتۇرا	1960. 8~ 1967. 1
ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى	مۇئاۋىن ھاكىم	ماجەنلياڭ	ئەر	خۇيزۇ	يەنجى	1916. 5	ئوتتۇرا تېخنىكوم	1961. 3~ 1965. 3
ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى	مۇئاۋىن ھاكىم	نىساخان تۇردى	تاياڭ	ئۇيغۇر	يەنجى	1930. 5	ياشلارغۇچ مەكتەپنىڭ يۇقىرى سىنىپى	1961. 3~ 1965. 3
ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى	مۇئاۋىن ھاكىم	توختى رەخمەت	ئەر	ئۇيغۇر	كورلا	1933. 3	تولۇقسىز ئوتتۇرا	1965. 12~ 1967. 1
ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى	مۇئاۋىن ھاكىم	نىياز خالىق	ئەر	ئۇيغۇر	كورلا			1964. 8~ 1965. 12
ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت	مۇئاۋىن مۇدىر	شاڭ جىيې	ئەر	خەنزۇ	خېبېي لىشەن	1928. 12	تولۇقسىز ئوتتۇرا	1969. 7~ 1972. 4
ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت	مۇئاۋىن مۇدىر	چې شىخۇ	ئەر	خەنزۇ	خېنەن بوگې			1969. 7~ 1972. 4
ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت	مۇئاۋىن مۇدىر	ياڭ جىبۇن	ئەر	خەنزۇ	شەنشى جىڭياڭ			1969. 7~ 1972. 4
ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت	مۇئاۋىن مۇدىر	جاڭ جېن	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ يانشىن	1930. 10	ئوتتۇرا تېخنىكوم	1970. 8~ 1971. 4
ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت	مۇئاۋىن مۇدىر	جيا خېچۇن	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ ۋۇشى	1939. 3	ئوتتۇرا تېخنىكوم	1969. 7~ 1974. 7

ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتى	مۇئاۋىن مۇدىر	ھېيىت ئەمەت	ئەر	ئۇيغۇر	كورلا			1969.7~1974.1
ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتى	مۇئاۋىن مۇدىر	ۋالى ۋېنشيۇ	ئەر	خەنزۇ	شەنشى يەنجۇەن	1920.8	تولۇقسىز ئوتتۇرا	1972.4~1973.12
ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتى	مۇئاۋىن مۇدىر	تۇردى يۈسۈپ	ئەر	ئۇيغۇر	قەشقەر	1932.9	تولۇقسىز ئوتتۇرا	1972.4~1974.8
ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتى	مۇئاۋىن مۇدىر	لىيۇ خۇەيجېن	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ ۋۇۋې	1927.9	باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ يۇقىرى سىنىپى	1972.4~1976.11
ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتى	مۇئاۋىن مۇدىر	لىيۇچۈەنبىاڭ	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ جىياڭ	1918.5	تولۇقسىز ئوتتۇرا	1973.2~1981.4
ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتى	مۇئاۋىن مۇدىر	كالى چىلى	ئەر	خەنزۇ	شەنشى باۋجى	1931.11	ئوتتۇرا تېخنىكوم	1973.8~1979.8
ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتى	مۇئاۋىن مۇدىر	ئوسمان باقۇپ	ئەر	ئۇيغۇر	كورلا	1938.7	تولۇق ئوتتۇرا	1975.4~1976.11
ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتى	مۇئاۋىن مۇدىر	قادىر نۇرۇللا	ئەر	ئۇيغۇر	كورلا	1924.3	تولۇقسىز ئوتتۇرا	1979.10~1981.11
ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتى	مۇئاۋىن مۇدىر	گېن جۇڭشىن	ئەر	خەنزۇ	شەنشى چاڭشەن	1926.2	تولۇقسىز ئوتتۇرا	1979.10~1981.2
ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتى	مۇئاۋىن مۇدىر	ۋالى خۇجى	ئەر	خەنزۇ	خېبېي لۇەنخاۋ	1930.6	ئوتتۇرا تېخنىكوم	1979.10~1981.11
ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتى	مۇئاۋىن مۇدىر	ئەجمەدىن قاسىم	ئەر	ئۇيغۇر	كورلا	1939.8	تولۇقسىز ئوتتۇرا	1980.6~1981.11
ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتى	مۇئاۋىن مۇدىر	داۋۇت مۇسا	ئەر	ئۇيغۇر	كورلا	1940.9	ئالىي تېخنىكوم	1981.9~1981.11
ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى	مۇئاۋىن ھاكىم	ۋالى دېمىن	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ لىنجاۋ	1931.5	تولۇقسىز ئوتتۇرا	1981.11~1984.4
ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى	مۇئاۋىن ھاكىم	داۋۇت مۇسا	ئەر	ئۇيغۇر	كورلا	1940.9	ئالىي تېخنىكوم	1981.11~1984.4
ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى	مۇئاۋىن ھاكىم	چى جەنشياڭ	ئەر	خەنزۇ	خېبېي زەنخواڭ	1929.11	تولۇق ئوتتۇرا	1981.11~1984.4
ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى	مۇئاۋىن ھاكىم	ئەجمەدىن قاسىم	ئەر	ئۇيغۇر	كورلا	1939.8	تولۇقسىز ئوتتۇرا	1981.11~1984.4

كورلا شەھىرىدە 1979 — 1990 - يىلغىچە شەھەر باشلىقى، مۇئاۋىن شەھەر باشلىقى بولغانلار

جەدۋەل: 7 - 10

ئورگان نامى	ۋەزىپىسى	ئىسمى	جىنسى	مىللىتى	تۇغۇلغان ۋاقتى	ئوقۇشى	ھەمكەسىپەت سەۋىيىسى	ۋەزىپە ئۈستىگەن ۋاقتى
شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتى	شەھەر باشلىقى	ياسىن ئوردى	ئەر	ئۇيغۇر	1926.6	يەنجى	ئوتتۇرا تېخنىكوم	1979.10~ 1984.6
شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتى	شەھەر باشلىقى	مۇھەممەت ئابدۇللا	ئەر	ئۇيغۇر	1945.10	كورلا	ئۈستۈرمە- تمت	1984.6~ 1990.12
شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتى	مۇئاۋىن شەھەر باشلىقى	شى زۇيەن	ئەر	خەنزۇ	1931.7	گەنسۇ لىنجاۋ	باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ ئۇقۇتۇن سىنىپى	1981.1~ 1984.6
شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتى	مۇئاۋىن شەھەر باشلىقى	چېن باۋسالق	ئەر	خەنزۇ	1929.12	گەنسۇ لىنجاۋ	تولۇق ئوتتۇرا	1979.10~ 1984.6
شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتى	مۇئاۋىن شەھەر باشلىقى	ئوسمان ياقۇپ	ئەر	ئۇيغۇر	1938.7	كورلا	تولۇق ئوتتۇرا	1979.10~ 1980.12
شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتى	مۇئاۋىن شەھەر باشلىقى	ئەن سەن	ئەر	خەنزۇ	1925.5	سەنشى فاكشەن	باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ ۋۇقىرى سىنىپى	1979.10~ 1981.11
شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتى	مۇئاۋىن شەھەر باشلىقى	ۋۇسىنشىڭ	ئەر	خەنزۇ	1934.9	خېبېي رىنچۇ	تولۇقسىز ئوتتۇرا	1980.10~ 1984.6
شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتى	مۇئاۋىن شەھەر باشلىقى	مۇھەممەت ياسىن	ئەر	ئۇيغۇر	1938.11	كورلا	تولۇقسىز ئوتتۇرا	1980.10~ 1984.6
شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتى	مۇئاۋىن شەھەر باشلىقى	جۇيسۇڭ	ئەر	خەنزۇ	1933.1	جياڭسۇ خەنجاڭ	تولۇقسىز ئوتتۇرا	1984.6~ 1986.9
شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتى	مۇئاۋىن شەھەر باشلىقى	چاڭ جۇڭشياڭ	ئەر	خەنزۇ	1943.11	جياڭسۇ تەيشاڭ	ئالىي تېخنىكوم	1986.9~ 1990.12
شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتى	مۇئاۋىن شەھەر باشلىقى	جاڭ ياۋفياڭ	ئەر	خەنزۇ	1944.11	گەنسۇ جىگيۈەن	ئۈستۈرمە سىتمت	1987.6~ 1990.12
شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتى	مۇئاۋىن شەھەر باشلىقى	خارسىك	ئەر	موڭغۇل	1937.11	لياۋنىڭ فۇشۇن	ئوتتۇرا تېخنىكوم	1984.6~ 1990.12
شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتى	مۇئاۋىن شەھەر باشلىقى	ياۋۋېنخوي	ئەر	خەنزۇ	1938.6	جياڭسۇ باۋيىن	ئۈستۈرمە سىتمت	1984.6~ 1987.6
شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتى	مۇئاۋىن شەھەر باشلىقى	لۇجىگىن	ئەر	خەنزۇ	1944.11	جياڭسۇ لىيانگ	ئۈستۈرمە سىتمت	1984.6~ 1990.12
شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتى	مۇئاۋىن شەھەر باشلىقى	مىجىت ھەسەن	ئەر	ئۇيغۇر	1946.12	ئاقتو	ئالىي تېخنىكوم	1984.6~ 1987.12

شەھەرلىك خەلق مۇكۇمىتى	مۇئاۋىن شەھەر باشلىقى	ئەجمەدىن قاسىم	ئەر	ئۇيغۇر	كورلا	1939.3	تولۇقسىز ئوتتۇرا	1987.6~1990.12
شەھەرلىك خەلق مۇكۇمىتى	مۇئاۋىن شەھەر باشلىقى	شۇي جىنياك	ئەر	خەنزۇ				1988~1990.12

2. ئاساسىي قانۇن ھاكىمىيەت ئورگىنى

1950 ـ يىل 2 ـ ئايدىن 7 ـ ئايغىچە باۋ ـ جيا تۈزۈمى بىكار قىلىنىپ، رايونلۇق، يېزىلىق، كەنتلىك خەلق ھاكىمىيىتى ئورگىنى قۇرۇلدى. پۈتۈن ناھىيە تۆت رايون، 12 يېزا، 43 كەنت (مەھەللە) گە ئايرىلىپ، رايون، يېزا، كەنت (مەھەللە) مەھكىمىلىرى تەسىس قىلىندى. 1 ـ رايون (شەھەر رايونى) لىك رايونلۇق مەھكىمىسى خېنەن كەنتىدە، 2 ـ رايونلىك رايونلۇق مەھكىمىسى قارا يۇلغۇن كەنتىدە، 3 ـ رايونلىك رايونلۇق مەھكىمىسى ئۈستۈن قوشئېرىق كەنتىدە، 4 ـ رايونلىك رايونلۇق مەھكىمىسى لەڭگەر كەنتىدە بولدى. رايونلۇق مەھكىمىدە رايون باشلىقى، مۇئاۋىن رايون باشلىقى ۋە خەلق ئىشلىرى، ئاشلىق، ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش، ئامانلىقنى ساقلاش ئورۇنلىرى، مەدەنىيەت ـ ماتارىپ ئىشلىرى بارەمچىسى ھەم كاتىپ، تەرجىمان قاتارلىقلار تەسىس قىلىندى. يېزىلىق مەھكىمىدە يېزا باشلىقى، مۇئاۋىن يېزا باشلىقى تەسىس قىلىندى. كەنت (مەھەللە) لىك مەھكىمىدە كەنت (مەھەللە) باشلىقى، مۇئاۋىن كەنت (مەھەللە) باشلىقى تەسىس قىلىندى. 1952 ـ يىلى 1 ـ رايونلىك ئوچ يېزىلىق مەھكىمىسى ئەسلىدىن قالدۇرۇلۇپ، ئالتە مەھەللە مەھكىمىسىنى رايونلۇق مەھكىمە بىۋاستە باشقۇرىدىغان بولدى. 1953ـ يىلى يېزىلىق مەھكىمىنىڭ نامىيېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتىگە ئۆزگەرتىلدى؛ ئومۇمىي سايلام ئېلىپ بېرىشقا قولايلىق بولسۇن ئۈچۈن، ناھىيە بويىچە سەككىز يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى كۆپەيتىپ تەسىس قىلىندى.

1955 ـ يىلى 12 ـ ئايدا يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ نامى يېزىلىق خەلق كومىتېتىغا ئۆزگەرتىلدى. 1956 ـ يىلى رايون ئەسلىدىن قالدۇرۇلۇپ يېزىغا قوشۇۋېتىلدى. تۆت رايونلۇق مەھكىمە ئەسلىدىن قالدۇرۇلۇپ، ئەسلىدىكى 17 يېزىلىق خەلق كومىتېتى بىرلەشتۈرۈلۈپ ئون يېزىلىق خەلق كومىتېتى، بىر بازارلىق خەلق كومىتېتى قىلىپ قۇرۇلدى.

1958 ـ يىل 9 ـ ئايدا ناھىيە بويىچە دېھقانچىلىق رايونلىرىدا ھاكىمىيەت بىلەن گۇڭشې بىرلەشتۈرۈلگەن يەتتە خەلق گۇڭشېسى باشقۇرۇش كومىتېتى قۇرۇلدى. گۇڭشېدا گۇڭشې باشلىقى، مۇئاۋىن گۇڭشې باشلىقى قويۇلدى. گۇڭشې قارمىقىدا ئىشخانا، دېھقانچىلىق ـ ئورمانچىلىق ـ سۇچىلىق ـ چارۋىچىلىق، مالىيە-سودا ـ قاتناش، ئاشلىق، سىياسىي-قانۇن ـ قوراللىق ئىشلار، مەدەنىيەت ـ ماتارىپ ـ سەھىيە قاتارلىق بۆلۈملەر تەسىس قىلىندى؛ ئۇنىڭ قارمىقىدا يەنە ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترىتى باشقۇرۇش كومىتېتى تەسىس قىلىندى. ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترىتى باشقۇرۇش كومىتېتىدا چوڭ ئەترەت باشلىقى، مۇئاۋىن چوڭ ئەترەت باشلىقى، خەلق ئەسكەرلىرى لەينجائى، بوغالتىر، ئامبارچى قاتارلىقلار تەسىس قىلىندى. شۇ يىلى بازارلىق خەلق كومىتېتى ئەسلىدىن قالدۇرۇلدى. 1961 ـ يىلى بازارلىق خەلق كومىتېتى يېڭىباشتىن قۇرۇلدى؛ يېڭىدىن پۈخۈي گۇڭشې باشقۇرۇش كومىتېتى بىلەن لەڭگەر گۇڭشې باشقۇرۇش كومىتېتى تەسىس قىلىندى. 1963 ـ يىلى شاڭخۇ گۇڭشې باشقۇرۇش كومىتېتى قۇرۇلدى. 1966 ـ يىل 5 ـ ئايغىچە ناھىيە بويىچە ئون گۇڭشې باشقۇرۇش كومىتېتى،

بىر بازارلىق خەلق كومىتېتى، 41 ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترىتى باشقۇرۇش كومىتېتى، 164 ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى باشقۇرۇش كومىتېتى، ئۈچ ئاھالە كومىتېتى بار بولدى.

1967 - يىل 3 - ئايدا كۆڭشي باشقۇرۇش كومىتېتىنىڭ ئورنىنى گۈڭشي ئىشلەپچىقىرىشنىڭ بىرىنچى سېپىدە قۇماندانلىق قىلىش شتابى ئالدى. گۈڭشي ئىشلەپچىقىرىشنىڭ بىرىنچى سېپىدە قۇماندانلىق قىلىش شتابى ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى ئىشلەپچىقىرىش ئىشخانىسىنىڭ قارىمىقىدا بولۇپ، بىر مۇدىر، بىردىن ئىككىنچە مۇئاۋىن مۇدىر قويۇلدى. 1969 - يىل 2 - ئايدىن 11 - ئايغىچە، ناھىيە بويىچە 10 گۈڭشي، بىر بازار، تۆت دۆلەت ئىگىلىكىدىكى دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق، باغۋەنچىلىك مەيدانىدا ئارقا - ئارقىدىن ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرۇلدى. گۈڭشي (بازار)، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق، باغۋەنچىلىك مەيدانى ئىنقىلابىي كومىتېتىدا بىر دەپەر مۇدىر، بىرقانچە مۇئاۋىن مۇدىر قويۇلدى. ئۇنىڭ قارىمىقىدا ئىشلەپچىقىرىشقا قۇماندانلىق قىلىش گۇرۇپپىسى، ئىش بىجىرىش گۇرۇپپىسى، سىياسىي خىزمەت گۇرۇپپىسى تەسىس قىلىندى.

1979 - يىل 9 - ئايدا كورلا ناھىيىسىدىن كورلا شەھىرى ئايرىلىپ چىقتى، شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ قارىمىقىدا تۆت ئىش بىجىرىش باشقارمىسى، ئۈچ گۈڭشي ئىنقىلابىي كومىتېتى شۇنىڭدەك 16 چوڭ ئەترەت، 68 ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى ئىنقىلابىي رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى بولدى.

1981 - يىلى گۈڭشي باشقۇرۇش كومىتېتى بېكىتىلىشتىن قۇرۇلۇپ، گۈڭشي ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ خىزمىتى ئىگىلىندى.

1984 - يىل 4 - ئايدا شەھەر بىلەن ناھىيە بىرلەشتۈرۈلدى. كورلا شەھىرىگە تۆت ئىش باشقارمىسى، 10 گۈڭشي، يەتتە دۆلەت ئىگىلىكىدىكى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، باغۋەنچىلىك مەيدانى شۇنىڭدەك 68 ئاھالە كومىتېتى، 54 چوڭ ئەترەت، 205 ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى قارىدى.

1984 - يىل 12 - ئايدا شەھەر بويىچە 10 گۈڭشي 10 يېزىغا ئۆزگەرتىلدى، ھەرقايسى يېزىدا يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلدى؛ ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترەتلىرى كەنتكە ئۆزگەرتىلدى، ھەرقايسى كەنتە كەنت ئاھالە كومىتېتى قۇرۇلۇپ، كەنت باشلىقى، مۇئاۋىن كەنت باشلىقى تەسىس قىلىندى.

1990 - يىلغا كەلگەندە ئىش باشقارمىلىرىدا مۇدىر، مۇئاۋىن مۇدىر تەسىس قىلىنىپ، ئۇنىڭ ئاستىدا كاتىپ، خەلق ئىشلىرى، كادىرلار ئىشلىرى، قوراللىق كۈچ، مالىيە، ئىستاتىستىكا، شەھەر قۇرۇلۇشى، ئىي باشقۇرغۇچى قاتارلىق خادىملار تەسىس قىلىندى؛ يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتىدە يېزا باشلىقى، مۇئاۋىن يېزا باشلىقى تەسىس قىلىندى. ئۇنىڭ ئاستىدا ئىشخانا، خەلق قوراللىق بۆلۈمى، باج پونكىتى، يەر باشقۇرۇش پونكىتى، پىلانلىق تۇغۇت ئىشخانىسى شۇنىڭدەك خەلق ئىشلىرى، ئەدلىيە، ئىشلەپچىقىرىش، ئىستاتىستىكا، بوغالتىر، كاسسىر قاتارلىق خادىملار تەسىس قىلىندى. شەھەر بويىچە ھەش ئىش بىجىرىش باشقارمىسى، 10 يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى، 86 ئاھالە كومىتېتى، 54 كەنت ئاھالە كومىتېتى بار بولدى.

3. ھاكىمىيەت ئىشلىرى

سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش دەۋرى 1950 - يىل 2 - ئايدىن 8 - ئايغىچە بولغان ئارىلىقتا، «ئومۇمىي پروگراممىا» ۋە «شىنجاڭ ئۇلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈش يۇنىلىشى» نىڭ روھىغا ئاساسەن، ھەرمىللەت، ھەر ساھە خەلق قۇرۇلتىيى ئېچىلىپ، مىنگو دەۋرىدە يولغا قويۇلغان باۋ - جيا تۈزۈمى بىكار قىلىنىپ، تۆت رايونلۇق، 12 يېزىلىق ئاساسىي قاتلام خەلق ھاكىمىيىتى قۇرۇلدى؛ بىكار تەلەپ لايىھەزىلەر ۋە نورمال كەسىپى يوق خادىملار ئومۇميۈزلۈك رويخەتكە ئېلىندى ۋە

مۇڭلىنىپ ئورۇنلاشتۇرۇلدى؛ ئىشچىيونلارنى تارىلاش خىزمىتى قانات يايدۇرۇلۇپ، يوشۇرۇنغان ئىشچىيونلارنىڭ بۇزغۇنچىلىقلىرىغا زەربە بېرىلدى؛ تارىلاش ـ ئىنىقلاش كومىتېتى قۇرۇلۇپ، كونا ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرىنىڭ خىيانەتچىلىك ئەتىلىرى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىندى؛ ئۆگىنىش ھەيئىتى قۇرۇلۇپ، ھۆكۈمەت ئورگانلىرىدىكى خىزمەتچىلەر پارتىيە ۋە ھۆكۈمەتنىڭ فاكىچىن، سىياسەتلىرىنى ئۆگىنىشكە ئۈيۇشتۇرۇلۇپ، ئورگانلارنىڭ خىزمەت تەرتىپى توغرا ئىزغا سېلىندى.

1951 ـ يىلى ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇش ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلۇپ، دۇشمەن ئىشچىيونى، ئەكسىلئىنقىلابچى بولۇپ 36 كىشى قولغا ئېلىندى، 14 كىشى رەجمغا ئېلىندى.

1952 ـ يىلى يەر ئىسلاھاتىنى مەركەز قىلىش، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىشىنى مۇھىم نۇقتا قىلىش فاكىچىنى ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، ناھىيە يېزىلىرىدا يەر ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىلدى. 1953ـ يىل 3 ـ ئايغا قەدەر پومىشچىكلار سىنىپىنىڭ فېئودالىق ئېكسپىلاتاتسىيە تۈزۈمى ئۈزۈل ـ كېسىل پاچاقلاپ تاشلىنىپ، پومىشچىكلاردىن مۇسادىرە قىلىنغان 17 مىڭ 761 مو يەر يەرسىز ياكى يېرى ئاز دېھقانلارغا تەقسىم قىلىپ بېرىلدى. ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى گۈۋاھنامە تارقىتىش ھەيئىتى تەشكىل قىلىپ، ناھىيە بويىچە 6464 دېھقان ئائىلىسىگە «يەر ئىگىدارلىقى گۈۋاھنامىسى» تارقىتىپ بەردى.

1954 ـ يىلى دۆلەتنىڭ ئۈنكۈنچى دەۋرىدىكى باش لۇشيەن، باش ۋەزىپىسىنىڭ تەلىپىگە ئاساسەن، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى دېھقانلارنى كوپېراتسىيىلىشىش يولىغا باشلىدى، تېكىچى يېزىسىنىڭ ئاقتاش كەنتىدە يېرىم سوتسىيالىستىك خاراكتېردە بولغان بىر باشلانغۇچ يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش كوپېراتىپ چىنى سىناق تەرىقىسىدە قۇرۇپ چىقتى.

1955 ـ يىلى ناھىيە بويىچە باشلانغۇچ كوپېراتىپ كۆپەيتىپ 29 غا يەتتى. 1956 ـ يىلى باشلانغۇچ كوپېراتىپلار بىرلەشتۈرۈلۈپ تولۇق سوتسىيالىستىك خاراكتېردا بولغان ئالىي كوپېراتىپقا كۆتۈرۈلدى، ناھىيە بويىچە 33 ئالىي كوپېراتىپ قۇرۇلدى، كوپېراتىپقا قاتناشقان دېھقان ئائىلىسى 5497 گە يېتىپ، ناھىيە بويىچە ئومۇمىي دېھقان ئائىلىسى سانىنىڭ 94.5 پىرسەنتىنى تەشكىل قىلدى؛ يەككە قول سانائەتچىلەر ئوخشاش بولمىغان شەكىللەردىكى تۈرلۈك ئىشلەپچىقىرىش كوپېراتسىيە تەشكىللىرىگە قاتناشتى. يېزا كاپىتالىستىك سودا ـ سانائەتنى پۈتۈن كەسىپ بويىچە ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسلارنىڭ شېرىكچىلىكى ئاساسىي جەھەتتىن ئىشقا ئاشۇرۇلدى، ناھىيە بويىچە يېزا ئىگىلىكى، قول سانائەت كاپىتالىستىك سودا ـ سانائەتكە بولغان سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش ئاساسىي جەھەتتىن ئورۇندالدى.

1954 ـ يىلدىن 1956 ـ يىلغىچە يۇقىرىنىڭ قاتناش قۇرۇلۇشى توغرىسىدىكى فاكىچىنى ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، ماتېرىيالنى شۇ يەرنىڭ ئۆزىدىن ھەل قىلىش، شۇ يەرنىڭ شارائىتىغا قاراپ ئىش كۆرۈش، تىجەشلىك ـ ئېپلىك بولۇش پرىنسىپىغا ئاساسەن، 308 كىلومېتر يول ئوڭلاندى ۋە ياسالدى، 30 كۆۋرۈك مېتر كۆۋرۈك سۇڭگۈچى ياسالدى.

ئومۇمىيۈزلۈك سوتسىيالىزم قۇرۇش دەۋرى 1957 ـ يىلى ھۆكۈمەت مەركەزنىڭ كۆپ خىل ئىگىلىكنى يولغا قويۇش، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىنى كۆچەيتىش، چارۋىچىلىق، ئورمانچىلىق ۋە باشقا قوشۇمچە كەسىپلەرنى ئاكتىپ راۋاجلاندۇرۇش توغرىسىدىكى فاكىچىنىغا ئاساسەن، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىنى مەركەز قىلىپ، مالىيە ـ ئىقتىساد، مەدەنىيەت ـ ماارىپ، مەھىيە، سىياسىي قانۇن خىزمەتلىرىنى ئاكتىپ قانات يايدۇرۇپ، سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش ۋە سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش ئىشلىرىنى داۋاملىق ئىلگىرىلەتتى.

مەملىكەت بويىچە خەلق گۇڭشىسىنى ئومۇملاشتۇرۇش دولقۇنى ئىچىدە، 1958ـيىلدىن 1961ـيىلغىچە ناھىيە بويىچە مەككىز يېزا ئىگىلىك خەلق گۇڭشىسى قۇرۇلۇپ، ناھىيە بويىچە خەلق گۇڭشىسى ئومۇملاشتۇرۇلدى.

1958-يىلى «چوڭ سەكرەش ئىلگىرىلەش» ۋەزىيىتى ئاستىدا، ناھىيە بويىچە «يېزا ئىگىلىكى يىلىن كەلگە شۇغۇللىنىش» ، «ئاشلىق يىلىن كەلگە شۇغۇللىنىش» ، «سانائەت يىلىن كەلگە شۇغۇللىنىش» ، «پولات ئاۋلاش يىلىن كەلگە شۇغۇللىنىش» تىن ئىبارەت ئامىۋى ھەرىكەتلەر قانات يايدۇرۇلدى. يېزا ئىگىلىكىدە، «ئىككى يىل جاپاغا چىداپ ئىشلەپ، ئۈچ ئاپتىنى يۇقتىپ، 60 مىڭ مو شورتاڭ يەرنى مۇنبەت ئېتىزغا ئايلاندۇرايلى» دېگەن شوئار ئوتتۇرىغا قويۇلدى. ناھىيە بويىچە 104 مىڭ 400 مو يەرگە ئاشلىق زىرائىتى تېرىپ، ىىرلىك مەھسۇلاتنى 8 . 188 كىلوگرامغا يەتكۈزۈپ، 1957 - يىلدىكى ىىرلىك مەھسۇلات 62 كىلوگرامدىن 202 . 14% ئاشۇرۇش پىلانلاندى (1958 - يىلى ئەملىيەتتە ىىرلىك مەھسۇلات 71 كىلوگرام بولدى) ؛ 39 مىڭ 400 مو يەرگە كېۋەز تېرىپ، ساپ پاختىنىڭ ىىرلىك مەھسۇلاتىنى 60 كىلوگرامغا يەتكۈزۈپ، 1957 - يىلدىكى 20 . 5 كىلوگرامدىن 192 . 68% ئۆستۈرۈش پىلانلاندى (1958 - يىلى ئەملىيەتتە ىىرلىك مەھسۇلات 29 كىلوگرام بولدى) ؛ 19 مىڭ 900 مو يەرگە ياغلىق دان زىرائىتى تېرىپ، ىىرلىك مەھسۇلاتىنى 5 . 45 كىلوگرامغا يەتكۈزۈپ، 1957 - يىلدىكى 18 كىلوگرامدىن 150% ئاشۇرۇش پىلانلاندى (ئەملىيەتتە 1958 - يىلدىكى ىىرلىك مەھسۇلات 20 كىلوگرام بولدى) .

سانائەتتە، «دەسلەپكى قەدەمدە ئون تۈر بويىچە 84 يەرلىك سانائەتنى بولغا قويۇش، يەرلىك سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنى ئۈچ يىلدىن بەش يىلغىچە يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى مەۋىسىگە يەتكۈزۈش» ئوتتۇرىغا قويۇلدى (1962 - يىلى ناھىيە بويىچە سانائەت ۋە يېزا ئىگىلىكى ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 6 مىليون 430 مىڭ يۈەن بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 990 مىڭ يۈەن بولۇپ، سانائەت ۋە يېزا ئىگىلىكى ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ ئارىن 15 . 4 پىرسەنتنىلا تەشكىل قىلدى) .

«سول» چىل ئىدىيىنىڭ يېتەكچىلىكىدە، «يۇقىرى كۆرسەتكۈچ» تەشەببۇس قىلىنغانلىقى ۋە بىر تەرەپلىمە ھالدا خەلق گۈڭشېسىنىڭ «بىرىنچىدىن چوڭ، ئىككىنچىدىن ئومۇمىي» لىقى تەكتىلەنگەنلىكى ئۈچۈن، مۇبالىغە قىلىۋېتىش، مال - مۈلۈكنى ئومۇمىنىڭ قىلىۋېتىش، قارىغۇلارچە قۇماندانلىق قىلىش شامىلى تازا ئەۋج ئېلىپ، تەبىئەتنىڭ قانۇنىيەتلىرىگە ۋە ئىگىلىكنىڭ قانۇنىيەتلىرىگە خىلاپلىق قىلىندى.

1961 - يىلدىن 1962 - يىلغىچە مەركەزنىڭ «تەڭشەش، مۇستەھكەملەش، تولۇقلاش، ئۆستۈرۈش» قاتجېنى ئىزچىللاشتۇرۇلدى، رەھبەرلىككە، ئىشلەپچىقىرىشقا، ئىنتىپاقلىققا، ئەزالارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئاكتىپلىقىنى قوزغاشقا پايدىلىق بولۇش، ئەترەت بىلەن ئەترەت ئوتتۇرىسىدىكى تەڭ تەقسىماتچىلىقنى توگىتىش ۋە باشقا پرىنسىپلارغا ئاساسەن، يېزا خەلق گۈڭشېلىرىنىڭ ۋە ئەترەتلەرنىڭ كۆلىمى تەڭشەلدى، ناھىيە بويىچە سەككىز خەلق گۈڭشېسى 10 گۈڭشې قىلىندى، ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترەتلىرى ۋە ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرى مۇناسىپ ھالدا تەڭشەلدى؛ خەلق ئىگىلىكى تەڭشىلىپ، ھەرقايسى كەسىپلەرنىڭ يېزا ئىگىلىكىگە بولغان ياردىمى كۈچەيتىلدى، ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەردىن 1642 سى ئىخچاملاندى، شەھەردىكى غەيرى يېزا ئىگىلىك ئاھالىسىدىن 1165 ى ئازايتىلدى. ئۇلارنىڭ تولىسى يېزىلارغا بېرىپ، يېزا ئىگىلىكىنىڭ بىرىنچى سېپىنى تولۇقلىدى؛ ھەر دەرىجىلىك ھۆكۈمەتلەر 1959 - يىلدىن بۇيانقى «بىرىنچىدىن تەڭشەش، ئىككىنچىدىن يۇتكەش» تىن ئىبارەت مۇلۇكنى ئومۇمىنىڭ قىلىۋېتىش شامىلىنى بىر تەرەپ قىلدى: ناھىيە بويىچە 12 مىڭ 323 مو يەر، 371 تېرىلغۇ ئۇلىقى، 2468 دانە دېھقانچىلىق مايمىنى، 1069 ئېغىز ئۆي، 10 مىڭ 300 چارۋا مال، 340 مىڭ جىڭ ئاشلىق، 666 ئەمگەك كۈچى، 202 مىڭ 300 يۈەن نەق پۇل، 169 ھارۋا ۋە 497 مىڭ 500 پارچە باشقا ماددىي ئەشيانى قايتۇرۇپ بەردى.

1963 - يىلدىن 1964 - يىلغىچە ھۆكۈمەت «يېزا ئىگىلىكىنى ئاساس، سانائەتنى يېتەكچى قىلىش» تىن ئىبارەت خەلق ئىگىلىكىنى راۋاجلاندۇرۇش باش فاڭجېنىنى ئىزچىللاشتۇردى. سانائەت تارماقلىرىنى

تەڭشىدى. ئاساسىي قۇرۇلۇش سېپىنى قىسقارتتى، خام ئەشيالىي يېتىشمەيدىغان، قاتناش ـ ترانسپورتى قىيىن، ماددىي ئەشيا سەرپىياتى زور، ئىشلەپچىقىرىش تەننەرخى يۇقىرى، مەھسۇلاتلىرىنىڭ سۈپىتى ناچار كارخانىلارنى تاقىۋېتىش، ئىشتىن توختىتىش، كۆلىمىنى كىچىكلىتىش قانارلىق چارىلەرنى قوللىنىپ تەڭشىدى.

1965 ـ يىلى خەلق ئىگىلىكىنى تەڭشەش ۋەزىپىسى ئاساسىي جەھەتتىن ئورۇندالغاندىن كېيىن ھەرخىل ئىشلار داۋاملىق راۋاجلاندى. 1966 ـ يىلى ھۆكۈمەت ناھىيە بويىچە «دېھقانچىلىق ـ چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىشىنىڭ 3 ـ بەش يىللىق پىلانى»نى ئىزچىللاشتۇرۇشقا تۈتۈش قىلىۋاتقان پەيتتە، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلىنىپ، پىلان ئۈزۈلۈپ قالدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دەۋرى 1967 ـ يىل 1 ـ ئايدا ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى پالەچ ھالغا چۈشۈپ قالدى. 3 ـ ئايدا جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى كورلا ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى ئىشلەپچىقىرىش ئىشخانىسىنىڭ رىياسەتچىلىكىدە، ئاجرىتىلغان بىر قىسىم كادىرلاردىن 13 ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسى تەشۋىقات تەترىتى ئۈيۈشتۇرۇلدى، ئۇلار ھەرقايسى گۇرۇپپا، مەيدانلاردا «ئىنقىلابنى تۈتۈپ، ئىشلەپچىقىرىشنى ئىلگىرى سۈرۈش» فاكىچىنىنى ئىزچىللاشتۇردى.

1969 ـ يىلى ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرۇلغاندىن كېيىن ئۇ يۇتۇن ناھىيىنىڭ مەمۇرىي خىزمىتىگە مەسئۇل بولۇپ، مەكتەپلەرگە ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسى تەشۋىقات تەترىتى ئەۋەتىپ، ماتارىپ تۈزۈمىنى ئىسلاھ قىلىپ، ئوقۇش ئۇزۇمىنى قىسقارتتى.

1970 ـ يىلدىن 1971 ـ يىلغىچە «كۆرەش قىلىش، تەنقىد قىلىش، ئۆزگەرتىش» جەھەتتىكى ئورۇنلاشتۇرۇش بويىچە، «ئىنقىلابىي چوڭ تەنقىت»، «سىنىپىي قوشۇننى تازىلاش»، «بىرگە زەربە بېرىش، ئوچكە قارشى تۇرۇش»، پارتىيىنى تەرتىپكە سېلىش ـ پارتىيە قۇرۇلۇشى قاتات يايدۇرۇلدى. زىيالىي پاشلار بېزا ـ قىشلاقلارغا بېرىشقا سەپەرۋەر قىلىنىپ، «شيۇجېڭجۇيىنى تەنقىد قىلىش، ئىستىل تۈزىتىش» ۋە «16 ـ ماي» توپلىنىڭىغا قاتناشقانلارنى تەكشۈرۈپ ئېنىقلاش خىزمىتى قانات يايدۇرۇلدى.

1975 ـ يىلى مەملىكەت بويىچە «بېزا ئىگىلىكىدە داجەيدىن ئۆگىنىش» يىغىنىنىڭ روھى ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، «بوشاڭلىق، ھورۇنلۇق، چېچىلاڭغۇلۇق» مەسىلىسى ھەل قىلىندى. تەرەپپازلىق تەنقىد قىلىنىپ، خىزمەت، ئىشلەپچىقىرىش، جەمئىيەت ئامانلىقى تەرتىپكە سېلىندى.

1976 ـ يىلى «دېھقان شياۋپېڭنى تەنقىت قىلىش، ئوڭچىل ئەنزە ئاغدۇرۇش ئامىلىغا زەربە بېرىش» روھى ئىزچىللاشتۇرۇلدى، ھەرخىل تەرتىپكە سېلىش خىزمەتلىرى ئوڭۇشسىزلىققا ئۇچرىدى.

سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇشنىڭ يېڭى دەۋرى 1978 ـ يىلدىن 1981 ـ يىلغىچە «ئىدىيە ئازاد بولۇش، ماشىنىنى ھەرىكەتلەندۈرۈش، ھەقىقەتنى ئەمەلىيەتتىن ئىزدەش، ئىتتىپاقلىشىپ بىردەك ئالغا قاراش» فاكىچىنى ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»دىكى ۋە «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»دىن ئاۋالقى ناھەق، يالغان، خاتا ئەنزىلەرگە چېتىشلىق 2723 كىشىنىڭ مەسىلىسى يېڭىباشتىن تەكشۈرۈلۈپ، ئۇنىڭدىن 2557 كىشىنىڭ مەسىلىسى تۈزىتىلدى پاكى قىسمەن تۈزىتىلدى.

1979 ـ يىلى ھۆكۈمەت خىزمەتنىڭ مۇھىم ئۇقتىسىنى ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشقا بۇراپ، خەلق ئىگىلىكىگە قارىتىلغان «تەڭشەش، ئىسلاھ قىلىش، تەرتىپكە سېلىش، ئۇستۇرۇش» فاكىچىنى ئىزچىللاشتۇرۇپ، يېزا ئىگىلىك ئىقتىسادىي سىياسەتلىرىنى كەڭرەك قويۇۋېتىپ، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىدىكى بىر خىللىق ئەھۋالنى ئۆزگەرتىپ، ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىشنى چىڭ تۇتۇش بىلەن بىر ۋاقىتتا، پاختا ۋە باشقا ھەرخىل ئىگىلىك ئىشلىرىنى ئاكتىپ راۋاجلاندۇردى.

1980 ـ يىلنىڭ ئاخىرىدا، كورلا ناھىيىسىنىڭ گۈڭشي ـ ئەترەت كارخانىلىرى تەرەققىي قىلىپ 64 كە يەتتى، بۇ كارخانىلارغا ئورۇنلاشقانلار 1052 بولۇپ، ئۇلار سېمونت، كۆمۈر، چۈچۈكيۇيا

مەلھىمى، ئۇن تارتىش، چىگىت ئايرىش، رېھوتچىلىققا ئوخشاش 23 خىل تىجارەت بىلەن شۇغۇللاندى. چۈچۈكبۇيا مەلھىمى خەلقئارا بازارغا كىردى. گۈڭشي ـ ئەترەت كارخانىلىرىنىڭ كىرىمى بىر مىليون 342 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، گۈڭشېنىڭ ئۈچ دەرىجىلىك ئىگىلىكى ئومۇمىي كىرىمىنىڭ 18.7 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

1984 ـ يىلى شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتى شەھەرلىك پارتكومغا ماسلىشىپ، ئورگان ئىسلاھاتى ۋە ھاكىمىيەت تەشكىلاتىنى يىلەن ئىگىلىك تەشكىلاتىنى ئايرىپ قۇرۇش خىزمىتىنى ئېلىپ بېرىپ، شەھەر بويىچە 10 گۈڭشېنى ئۈزگەرتىپ 10 يېزا قىلىپ قۇرۇپ چىقتى.

يېزىلاردا ئىقتىسادىي ئىسلاھات داۋاملىق چوڭقۇرلاشتى، 1986 ـ يىلغا كەلگەندە، ئائىلىلەر بويىچە ھۆددىگە بېرىش ئاساس قىلىنغان ھەرخىل مەسئۇلاتقا بىرلەشتۈرۈپ ھۆددىگە بېرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى ئومۇميۈزلۈك يولغا قويۇلدى.

1987 ـ يىلى شەھەر خىزمىتىدە ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش مەركەز قىلىنىپ، كارخانىلارنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى يوشۇرۇن كۈچلەر ئويدان قېزىلىپ، ھەرخىل شەكىلدىكى ئىقتىسادىي مەسئۇلىيەت تۈزۈملىرى مۇكەممەللەشتۈرۈلدى؛ «توغرا لىنىيىلىك ئىقتىسادىي بىرلىشىشنى ئىلگىرى سۈرۈش توغرىسىدىكى ۋاقىتلىق بەلگىلىمە» ئېلان قىلىنىپ، توغرا لىنىيىلىك ئىقتىسادىي بىرلىشىش ئالغا سۈرۈلدى؛ كارخانىلارنىڭ ئىسلاھاتنىي چوڭقۇرلاشتۇرۇش خىزمەت يىغىنى ئېچىلىپ، ئالاقىدار تارماقلار ھۆددىگە ئېلىپ باشقۇرۇشنى مىناق قىلىشقا ئۈيۈشتۈرۈلۈپ، كارخانىلارغا ئاشكارا خېرىدار چاقىرىلدى؛ كارخانا باشقۇرۇش كۈچەيتىلىپ، باج، پۇل مۇئامىلە ۋە مال باھاسىنىڭ ئىقتىسادىي پىشاڭلىق ۋە تەڭشەش رولى جارى قىلدۇرۇلۇپ، نۇقتىلىق كەسىپلەرگە قارىتا سىياسەت جەھەتتە يان بېسىش، ئەلالىرىنى يۈلەپ ناچارلىرىنى چەكلەش، كارخانا دەرىجىسىنىڭ ئۆرلىشىگە تۈرتكە بولۇش، كارخانىلارنىڭ ئىقتىسادىي ئۈنۈمىنى داۋاملىق ئۆستۈرۈش يولغا قويۇلدى.

1988 ـ يىلى شەھەرلىك مۇلياۋ زاۋۇتى ئۈزلىرى تەييارلىغان 480 مىڭ يۈەن مەبلەغدىن پايدىلىنىپ شاڭخەي، دالىيەن قاتارلىق يەرلەردىن بەش مۇلياۋ يوپۇق ماشىنىسى ۋە ئۇسكۇنىلىرى سېتىۋېلىپ، بىر قىسىم ئانا ماشىنىنى تېخنىكا جەھەتتىن ئۈزگەرتىپ، خام ئەشيا سەرپىياتىنى تۈۋەنلىتىپ، شۇ يىلىلا 918 تونىنا مۇلياۋ مەھسۇلات ئىشلەپچىقاردى، ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنى 6 مىليون 740 مىڭ يۈەنگە، پايدىنى 623 مىڭ يۈەنگە يەتكۈزدى، زاۋۇت بويىچە كىشى بېشىغا يارىتىلغان يىللىق ئوتتۇرىچە پايدا 11 مىڭ 200 يۈەن بولۇپ، بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىدىكى كارخانىلارنىڭ ئەڭ ئالدى بولۇپ قالدى.

شەھەر قۇرۇلغاندىن بۇيان ھۆكۈمەت يېزا سانائەت قۇرۇلىسىنى مۇۋاپىق تەڭشەشكە ئەھمىيەت بەردى. كورلىنىڭ يېزا ئىگىلىكىنىڭ ئالاھىدىلىكى ۋە بايلىق ئەۋزەللىكىنى ئاساس قىلىپ، يېزا ئىگىلىك قۇرۇلمىسىنى مۇۋاپىق تەڭشەپ، بىرخىللا ئاشلىق تېرىش قۇرۇلمىسىنى دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق، قوشۇمچە كەسىپ (يېزا ـ بازار كارخانىلىرى)، بېلىقچىلىقنى ئومۇميۈزلۈك راۋاجلاندۇرۇپ، دېغان ئۆزئارا ئىلگىرى سۈرىدىغان قۇرۇلمىغا ئۆزگەرتتى. 1988ـيىلى يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى ئىچىدە، تېرىقچىلىق 70.82%نى، ئورمانچىلىق 3.37%نى، چارۋىچىلىق 13.4%نى، قوشۇمچە كەسىپ (جۈملىدىن يېزا ـ بازار كارخانىسى) 12.34%نى، بېلىقچىلىق 0.06 نى تەشكىل قىلدى. شەھەر قۇرۇلۇشىدىن ئاۋالقىغا قارىغاندا، تېرىقچىلىق41% 14.41 كېمەيدى، ئورمانچىلىق1.74%، قوشۇمچە كەسىپ 19.65%، بېلىقچىلىق 0.11% ئاشتى.

يېزىلاردىكى كەسىپ قۇرۇلمىسىنىڭ مۇۋاپىق تەڭشىلىشى بىلەن بىر ۋاقىتتا، دېھقانلارنىڭ ئۆزلىرى- نىڭ مەبلەغ جۇغلىشى ۋە خەلقنىڭ باشقۇرۇشى ـ ھۆكۈمەتنىڭ يارەم بېرىشىگە تايىنىپ يېزىلارنىڭ

«بەشتە ياخشى» قۇرۇلۇشى ئۇنۇملۇك ئىلگىرى سۈرۈلدى ۋە تېزلىتىلدى. 1986 ـ يىلىغچە، شەھەر بويىچە دائىرىسى 238 مىڭ مو كېلىدىغان 1100 سالا ئېتىز بەرپا قىلىندى، ئۇزۇنلۇقى 1224.96 كىلومېتر كېلىدىغان 1437 ئېرىق چېچىلدى، ھەر خىل يۇرۇشلۇك قۇرۇلۇشتىن 2189 ى سېلىندى، ئۇزۇنلۇقى 721.53 كىلومېتر كېلىدىغان 123 مىڭ مو ئېتىز ـ ئېرىق ئىھاتە ئورمىنى بىنا قىلىندى، 155 ئورۇنغا ئاھالە تۇرالغۇ ئۆيلىرى سېلىندى. 1988 ـ يىلىغچە، يېزا ئىگىلىكىدىن شەھەر بويىچە ئۈدا توققۇز يىل مول ھوسۇل ئېلىندى. ئاشلىق ئومۇمىي مەھسۇلات مىقدارى 28 مىڭ 302 تونىغا يېتىپ، 1980 ـ يىلدىكىدىن 64.49% يەنى يىلىغا 6.3% ئاشتى. پاختا ئومۇمىي مەھسۇلات مىقدارى 38 مىڭ 80 دەنگە يېتىپ، 1980 ـ يىلدىكىدىن 194.05% ئاشتى؛ چارۋىنىڭ يىل ئاخىرىدا قولدا قالغىنى 215 مىڭ 400 تۇياق بولۇپ، 1980 ـ يىلدىكىدىن 36.85% ئاشتى؛ يېزا ئاھالىسىنىڭ ئوتتۇرىچە ساپ كىرىمى 641.1 يۈنگە يېتىپ، 1980 ـ يىلدىكىدىن 393% ئاشتى؛ يېزا ئىگىلىك مەھسۇلات قىممىتى 39 مىليون 842 مىڭ 500 يۈەنگە يېتىپ، 1980 ـ يىلدىكىدىن 110.97% ئاشتى، ئوتتۇرا ھېساب بىلەن يىلىغا 13.87% ئاشتى.

1979 ـ يىلدىن 1989 ـ يىلىغچە، شەھەرلىك ھۆكۈمەت «بىرىنچىدىن پىلانلاش، ئىككىنچىدىن قۇرۇلۇش قىلىش، ئۈچىنچىدىن باشقۇرۇش» تىن ئىبارەت شەھەر قۇرۇلۇشى فاكتورىنى ئىزچىللاشتۇرۇپ، شەھەرنىڭ ئاساس جامائەت مۇئەسسەسىلىرى قۇرۇلۇشىنى چىڭ تۇتۇشتىن باشلاپ، «كورلا شەھىرى-نىڭ ئومۇمىي گەۋدە پىلانى» قاتارلىق 20 تۈرلۈك شەھەر پىلانى، قۇرۇلۇشى، باشقۇرۇشقا دائىر قانۇن-بەلگىلىمە ۋە نىزامنى تۈزۈپ چىقتى. شەھەر بىنالىرىنى بىر قەۋەتلىكتىن كۆپ قەۋەتلىككە، توپا-باغاچ قۇرۇلمىسىدىن خىش ـ بېتون، رامكا قۇرۇلمىسىغا قاراپ تەرەققىي قىلدۇردى. شەھەرنى باشقۇرۇشنا نىشانلىق باشقۇرۇشنى ئاساس قىلىپ، شەھەرنى ئىلمىي باشقۇرۇش يولىغا يېيدىن پەي ماڭدى. شەھەر بويىچە ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 51.55 كىلومېتر، كۆلىمى 1 مىليون 388 مىڭ 500 كۋادرات مېتر كېلىدىغان 34 ئالىي، 2 ـ دەرىجىلىك ئالىي يول بارلىققا كەلدى. كۆنچى دەريانى كۆۋرۈكى قاتارلىق يەتتە كۆۋرۈك سېلىندى، 281 يېڭى شەكىلدىكى يول چىرىقى ئورنىتىلدى. شەھەردىكى يۇندا چىقىرىۋېتىش غول تۇرۇبىسى شەھەر قۇرۇلۇشىدىن ئىلگىرىكى 0.6 كىلومېتردىن 15.6 كىلومېترغا يەتتى. كۆنىگە 5000 كۆپ مېتر پاسكىنا سۇنى بىر تەرەپ قىلالايدىغان ئوكسىدلاندۇرۇش كۆلى پۈتتۈرۈلدى. جەمئىي 13 مىڭ 659.1 مو يەرگە 5 مىليون 650 مىڭ تۈپ جىرىم تىكىلدى، يېڭىدىن 600 مودىن ئۈشۈق يەرگە شەھەر كۆچەتزارلىقى بىنا قىلىندى. 39 شەھەر يېزا سودا بازىرى قۇرۇپ چىقىلدى. 2 مىليون 190 مىڭ كۋادرات مېتر ئۆي ـ بىنا پۈتتۈرۈلدى، يۇنىڭ ئىچىدە ھەرخىل يۇقىرى قەۋەتلىك يېڭى شەكىلدىكى بىنا 540 كورپۇس، ھەرخىل تۇرالغۇ ئۆيلەرنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى 1 مىليون 170 مىڭ كۋادرات مېتر بولدى، تۇرالغۇ ئۆي كىشى بېشىغا 7.2 كۋادرات مېتردىن توغرا كەلدى.

4. ئەرزىيەت خىزمىتى

50 ـ يىللاردىن 60 ـ يىللارنىڭ بېشىغىچە ناھىيىدىكى پارتىيە، ھۆكۈمەت رەھبەرلىك ئورگانلىرىدا مەخسۇس ئەرزىيەت ئورگىنى قۇرۇلماي، ئەرزىيەت خىزمىتىگە ناھىيىلىك پارتكوم ئىشخانىسى (كاتىبات بۆلۈمى) قوشۇمچە مەسئۇل بولغانىدى. 1962 ـ يىل 1 ـ ئايدا ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى ئەرز قىلغۇچىلارنى قوبۇل قىلىش بۆلۈمى قۇرۇپ، بىر مەخسۇس ئەرزىيەت كادىرى سەپلىدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» ۋاقتىدا ئەرزىيەت خىزمىتى بىر مەھەل توختاپ قالدى.

1971 ـ يىلى ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت ئىش بېجىرىش گۇرۇپپىسىنىڭ ئاممىۋى خىزمەت گۇرۇپپىسى ئەرزىيەت خىزمىتىنى قوشۇمچە باشقۇرۇدى. 1974 ـ يىلى ئاممىۋى خىزمەت گۇرۇپپىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلغاندىن كېيىن ئەرزىيەت خىزمىتىنى خەلق ئىشلىرى ـ كادىرلار بۆلۈمى قوشۇمچە باشقۇردى. 1977 ـ يىل 11 ـ ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم ئىشخانىسى ئەرزىيەت بۆلۈمى قۇرۇپ، مەخسۇس بىر كادىر سەپلەپ بەردى. 1978 ـ يىلدىن 1979 ـ يىلغىچە ۋە 1981 ـ يىلدىن 1984 ـ يىلغىچە بولغان ئارىلىقتا، ناھىيىلىك پارتكوم ئەرزىيەت ئىشخانىسى تەسىس قىلىپ، بىر مۇدىر يېكى مۇئاۋىن مۇدىر، ئىككىدىن ئوچكىچە مەخسۇس كادىر سەپلەپ بەردى. 1979 ـ يىل 10 ـ ئايدا شەھەرلىك پارتكوم ئەرزىيەت بۆلۈمى تەسىس قىلىپ، مەخسۇس بىر كادىر سەپلىدى.

1984 ـ يىلى ناھىيە بىلەن شەھەرنىڭ ئەرزىيەت ئورگىنى بىرلەشتۈرۈۋېتىلدى، ئورگانلارنى ئىسلاھ قىلىش ئارقىلىق، ئەرزىيەت ئورگىنى ھۆكۈمەت قاتارىغا كىرگۈزۈلگەندىن كېيىن، شەھەرلىك ھۆكۈمەت ئەرزىيەت بۆلۈمى تەسىس قىلدى. 1985 ـ يىلى كورلا شەھەرلىك ئەرزىيەت رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلۇپ، چوڭ ئەرزىيەت ئىشلىرىنى ئەرزىيەت رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى مۇزاكىرە قىلىدىغان ۋە قارار قىلىدىغان بولدى. 1987 ـ يىل 12 ـ ئايدىن 1988 ـ يىل 4 ـ ئايغىچە كورلا شەھىرىدە ئۇچ دەرىجىلىك ئەرزىيەت تورى پەيدىن پەي بەرپا قىلىندى ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈلدى، يېزا، كەنت دەرىجىلىك ئەرزىيەت رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا ئۇچتىن يەتتىگىچە كىشىدىن ۋە ئۇچتىن بەشكىچە كىشىدىن تەركىپ تاپتى. شەھەر بويىچە 13 يېزا دەرىجىلىك ئەرزىيەت رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى، 61 كەنت دەرىجىلىك ئەرزىيەت رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. يېزا ۋە كەنت دەرىجىلىك ئەرزىيەت رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى خەلق ئەزالىرى 266 گە يەتتى؛ شەھەرگە بىۋاستە قاراشلىق ئورۇنلاردىمۇ ئەرزىيەت خىزمىتىگە مەسئۇل رەھبەر ۋە بۇ ۋەزىيىتنى قوشۇمچە ئۈستىگە ئالغان كادىر بەلگىلەندى. 1989 ـ يىلى شەھەرلىك پارتكوم بىلەن شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتى بىرلىشىپ بەش شىتاتلىق ئەرزىيەت بۆلۈمى تەسىس قىلدى. 1990ـ يىلى شەھەرلىك ئەرزىيەت بۆلۈمىنىڭ نامى شەھەرلىك ئەرزىيەت ئىدارىسى قىلىپ ئۆزگەرتىلىپ، بىر ئىدارە باشلىقى، بىر مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى، ئىككى بۆلۈم ئەزاسى، بىر ئىش بېجىرگۈچى قويۇلدى.

خەلقتىن كەلگەن خەت ـ چەكلەرنى بىر تەرەپ قىلىشتا ۋە ھال ـ ئەھۋال ئېيتىپ كەلگەنلەرنى كۈتۈۋېلىشتا، «دەرىجىگە ئايرىپ مەسئۇل بولۇش، سىستېما بويىچە ئىش بېجىرىش» پرىنسىپى ئىزچىللاشتۇرۇلدى، ئادەتتىكى ئەرزىيەت ئەنزىلىرى ئالاقىدار ئورۇن ۋە تارماقلارنىڭ بېجىرىشىگە تاپشۇرۇلدى، زۆرۈر تېپىلغاندا، ئەرزىيەت تارماقلىرى كېلىشتۈرۈپ قويدى ياكى بىۋاستە تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلدى. 1985 ـ يىلدىن كېيىن بىر مەھەل شەھەردىكى پارتىيە، ھۆكۈمەتنىڭ رەھبىرى كادىرلىرى ئاممىنى قوبۇل قىلىش كۈنى تۈزۈمى يولغا قويۇلۇپ، ھەر ئون كۈندە شەھەرنىڭ پارتىيە، ھۆكۈمەت رەھبىرى كادىرلىرىدىن بىرەيلەن نۆۋەتلىشىپ ئەرزىيەت ـ كۆتۈۋېلىش بۆلۈمىگە كېلىپ ھال ـ ئەھۋال ئېيتىپ كەلگەن ئاممىنى قوبۇل قىلىش، ئامما جىددىي ھەل قىلىشنى تەلەپ قىلغان مەسىلىلەرنى بىۋاستە بىر تەرەپ قىلىش بەلگىلەندى، بۇ، يەزى ئەرزىيەت ئەنزىلىرىنى بىر تەرەپ قىلىشتا ئىلگىرى سۈرۈش رولىنى ئويناندى. 1962 ـ يىلدىن 1977 ـ يىلغىچە بولغان ئارىلىقتا كەلگەن خەت ۋە ھال ئېيتىپ كەلگۈچىلەر توغرىسىدىكى ئىستاتىستىكىلىق ماتېرىياللار تېپىلمىدى. 1978 ـ يىلى 64 پارچە خەت تاپشۇرۇۋېلىندى، ھال-ئەھۋال ئېيتىپ كەلگەن 149 كىشى كۈتۈۋېلىندى، بۇ خەتلەردىن ئەرزىيەت تارماقلىرىنىڭ بىۋاستە بىر تەرەپ قىلغىنى 21 پارچە، بىر تەرەپ قىلىشقا تاپشۇرۇلغىنى 43 پارچە بولدى. 1982 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە 2735 پارچە خەت تاپشۇرۇۋېلىندى، ئوتتۇرا ھېساب بىلەن يىلىغا 304 پارچىدىن توغرا كەلدى، 1986 ـ يىلى ئەڭ كۆپ بولۇپ، 628 پارچە خەت تاپشۇرۇۋېلىندى. 1989ـ ۋە 1990ـ يىلى ھەممىدىن ئاز بولۇپ، يىلىغا 86 پارچىدىن توغرا كەلدى؛ ھال ـ ئەھۋال ئېيتىپ كەلگۈچىلەردىن

كۈنتۈۋېلىنغىنى 3766 ئادەم (قېتىم) بولۇپ، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 418 ئادەم (قېتىم) دىن توغرا كەلدى. 1983 ـ يىلى ھەممىدىن كۆپ بولۇپ، جەمئىي 1300 ئادەم (قېتىم) گە يەتتى. يۇقىرىدا ئېيتىلغان خەت ـ چەك ۋە ھال ـ ئەھۋال ئېيتىپ كەلگۈچىلەردىن كادىرلار سىياسىتىنى ۋە زىيالىيلار سىياسىتىنى ئەمەلىيلەشتۈرۈشكە چېتىلىدىغىنى 974 پارچە، خۇسۇسىي ئۆي سىياسىتىنى ئەمەلىيلەشتۈرۈشكە چېتىلىدىغىنى 630 پارچە، نوپۇس، ئاشلىق سىياسىتىگە چېتىلىدىغىنى 506 پارچە، ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش، ئەمگەك ئىش ھەققى، ئەمگەك سۇغۇرتىسى، پاراۋانلىققا چېتىلىدىغىنى 298 پارچە، ئىجتىمائىي قونغۇزۇش، ئىجتىمائىي پاراۋانلىققا چېتىلىدىغىنى 170 پارچە، تەنقىد ـ تەكلىپ تۈرىدىكىلىرى 103 پارچە، پاش قىلىش ـ شىكايەت قىلىش تۈرىدىكىلىرى 40 پارچە، باشقا تۈرىدىكىلىرى 130 پارچە بولدى. 1982 ـ يىلدىن 1989 ـ يىلغىچە بولغان ئارىلىقتا كەلگەن خەت ـ چەك ۋە ھال ئېيتىپ كەلگەنلەردىن ئالاقىدار تەرەپلەرنىڭ بېجىرىشىگە يوللاپ بېرىلگىنى 1257 پارچە، تەرزىيەت تارماقلىرى بىۋاستە بىر تەرەپ قىلغان ياكى ئالاقىدار تارماقلار بىلەن ھەمكارلىشىپ بىر تەرەپ قىلىپ ئەنزىس ئايالاشتۇرۇلغىنى 1446 پارچە بولۇپ، ئەنزىنىڭ ئايالاشتۇرۇلۇش نىسبىتى 95% بولدى. 1984 ـ يىلى ۋە 1987 ـ يىلى ئاپتونوم رايوندىن ۋە ئاپتونوم ئوبلاستتىن بېجىرىشكە چۈشۈرۈپ بېرىلگەن خەت 12 پارچە بولۇپ، ھەممىسى ۋاقتىدا بىر تەرەپ قىلىندى.

§ 3 . خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى

1. تەشكىلىي ئاپپارات

1955 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنى جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى كورلا ناھىيىلىك كومىتېتىغا تەبىرلىق كۆرۈش كومىتېتى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ ئەزاسى 27 بولۇپ، پېڭ زوچىڭ مۇدىر، ناھىر ئەلەم، ۋېن گودۇڭ (ئۇيغۇر) مۇئاۋىن مۇدىر بولدى. شۇ يىلى 11 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى سىياسىي كېڭەش كورلا ناھىيىلىك كومىتېتى قۇرۇلدى، پېڭ زوچىڭ رەئىس، ناھىر ئەلەم، ئۇمەر بەكرى مۇئاۋىن رەئىس بولدى. 1966 ـ يىلغىچە ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش جەمئىي بەش نۆۋەت كومىتېت تەشكىللىدى. 1966 ـ يىل 8 ـ ئايدا «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»نىڭ زەربىسىدە ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ ئورگىنى پالەچ ھالغا چۈشۈپ قالغانلىقتىن خىزمىتى توختاپ قالدى. 1981 ـ يىل 10 ـ ئايدا ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش ئورگىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، 6 ـ نۆۋەتلىك كومىتېت تەشكىل قىلىندى؛ سىياسىي كېڭەشنىڭ كورلا شەھەرلىك كومىتېتى (قىسقارتىپ شەھەرلىك سىياسىي كېڭەش دېيىلىدۇ) بىر ۋاقىتتا قۇرۇلدى. شەھەرلىك (ناھىيىلىك) سىياسىي كېڭەشكە ج ك پ كورلا شەھەرلىك (ناھىيىلىك) كومىتېتى، كورلا شەھىرى (ناھىيىسى) دىكى دېموكراتىك پارتىيە ـ گۇرۇھلار (كورلا ناھىيىسىدە تەشكىلاتى قۇرۇلمىغان)، ھەرقايسى خەلق تەشكىلاتلىرى قاتناشتى ھەمدە ئۇلارنىڭ ۋەكىللىرى ۋە پارتىيە ـ گۇرۇھ-سىز ۋەتەنپەرۋەر دېموكراتىك زاتلار، ھەرمىللەت، ھەر ساھەدىكى ۋەتەنپەرۋەر زاتلارنىڭ ۋەكىللىرى سىياسىي كېڭەشنىڭ ئەزاسى بولۇپ ئونى بىرلىكتە تەشكىللىدى. بىر رەئىس، بىر قانچە مۇئاۋىن رەئىس، بىر قانچە دائىمىي كومىتېت ئەزاسى تەسىس قىلىندى، ئۇلار ئومۇمىي ئەزالار يىغىنىدا سايلام ئارقىلىق ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈلدى؛ سىياسىي كېڭەش ئەزالىرىنى ئالدىنقى نۆۋەتلىك سىياسىي كېڭەش (ھەرمىللەت، ھەر ساھە ۋەكىللىرى يىغىنى) دائىمىي كومىتېتى ج ك پ كورلا شەھەرلىك (ناھىيىلىك) كومىتېتى ئوتتۇرىغا قويغان نامزاتلار ئىسىملىكىگە ئاساسەن مەسلىھەتلىشىش ئارقىلىق بېكىتتى. 1984ـ يىلى

سىياسىي كېڭەشنىڭ كورلا ناھىيىلىك 6 ـ تۆۋەتلىك كومىتېتى سىياسىي كېڭەشنىڭ كورلا شەھەرلىك 2 ـ تۆۋەتلىك كومىتېتىغا قوشۇۋېتىلدى. 1990 ـ يىلىغا كەلگەندە، شەھەرلىك سىياسىي كېڭەش جەمئىي تۆت تۆۋەت كومىتېت تەشكىل قىلدى.

ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش ئورگىنى دەسلەپ قۇرۇلغاندا ناھىيىلىك پارتكوم بىرلىكمەپ بۆلۈمى بىلەن بىرلىشىپ ئىش بېجىرگەن ۋە ئىككى مەخسۇس خىزمەتچى خادىم تەسىس قىلغانىدى. 1956ـيىلى 1 ـ رايونلىق خېنەن يېزا 3 ـ كوچىسىدىكى خەلق ئۆيىلىرىدىن بەش ئېغىز ئۆينى ئىجارىگە ئېلىپ ئۆز ئالدىغا ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ ئىشخانىسىنى قۇردى. 1981 ـ يىلدىن 1984 ـ يىلغىچە ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش ئىشخانا قۇرۇپ، كومىتېتتا تۇرۇشلۇق ئىككى مۇئاۋىن رەئىس، تۆت خىزمەتچى خادىم تەسىس قىلدى. 1981 ـ يىلى شەھەرلىك سىياسىي كېڭەش ئىشخانا ۋە مەمۇرىي كاتىپ گۇرۇپپىسى، مىللەت ـ دىن گۇرۇپپىسى، سىياسىي قانۇن ـ ئايالار خىزمىتى گۇرۇپپىسى، ئىقتىساد ـ تۇرمۇش گۇرۇپپىسى، مەدەنىيەت ـ ماتارىپ ـ ساھىيە ـ پەن ـ تېخنىكا گۇرۇپپىسىدىن ئىبارەت بەش خىزمەت گۇرۇپپىسى تەسىس قىلدى، كومىتېتنىڭ ئورنى شەھەرلىك ھۆكۈمەت بىنالىرى ئىچىدە بولدى. 1984ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى شەھەرلىك سىياسىي كېڭەش دائىمىي كومىتېتى مۇزاكىرە قىلىپ ئۆگىنىش كومىتېتى، تەكلىپلەرنى تەكشۈرۈش كومىتېتى، مەدەنىيەت ـ تارىخ ماتېرىياللىرى كومىتېتى ۋە ئىقتىساد ـ تۇرمۇش گۇرۇپپىسى، پەن ـ تېخنىكا ـ ساھىيە گۇرۇپپىسى، قانۇن ـ تۈزۈم ۋە ئايالار خىزمىتى گۇرۇپپىسى، مىللەت ـ دىن گۇرۇپپىسى قاتارلىق خىزمەت گۇرۇپپىلىرىنى قۇرۇشنى قارار قىلدى. 1990 ـ يىلى شەھەرلىك سىياسىي كېڭەش ئۆگىنىش كومىتېتى، تەكلىپ خىزمىتى كومىتېتى، پەن ـ تېخنىكا ـ ئىقتىساد كومىتېتى، مىللەت ـ دىن ـ ئۇچ قېرىنداش كومىتېتى، مەدەنىيەت ـ ماتارىپ ـ ساھىيە كومىتېتى، مەدەنىيەت ـ تارىخ ـ قانۇن ـ تۈزۈم ـ ئايالار خىزمىتى كومىتېتى تەسىس قىلدى؛ بىر رەئىس، كومىتېتتا تۇرۇشلۇق ئىككى مۇئاۋىن رەئىس، كومىتېتتا تۇرۇشلۇق ئۈچ دائىمىي كومىتېت ئەزاسى، ئون خىزمەتچى خادىم قويولدى.

1955 — 1984 ـ يىلغىچە سىياسىي كېڭەش كورلا ناھىيىلىك كومىتېتىغا رەئىس، مۇئاۋىن رائىس بولغانلار

جەدۋەل: 7 ـ 11.

تۆۋەتى	ۋەزىپىسى	ئىسمى	مىللىتى	پارتىيە ـ گۇرۇھ، تەشكىلاتى	خىزمەت ئورنى ۋە ۋەزىپىسى
1 ـ تۆۋەتلىك (1955 ـ يىل 11ـ ئايدىن 1959ـيىل 11ـ ئايغىچە)	رەئىس	يېڭ زوچاڭ	خەنزۇ	ج ك پ	ناھىيىلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى
	مۇئاۋىن رەئىس	تاھىر ئادىم	ئۇيغۇر	دىنىي ساھە	
	مۇئاۋىن رەئىس	ئۆمەر بەكرى	ئۇيغۇر	دېموكراتىك زات	

2-نۆۋەتلىك (1959-يىل 11-ئايدىن 1962 - يىل 1 - ئايغىچە)	رەئىس	لېيۇشەنچۇەن	خەنزۇ	ج ك پ	ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى
	مۇئاۋىن رەئىس	مىڭ جىشيەن	خەنزۇ	ج ك پ	ناھىيىلىك پارتكوم بىر- لىكسەپ بۆلۈمىنىڭ باشـ- لىقى
	مۇئاۋىن رەئىس	ھىزىم ھوشۇر	ئۇيغۇر	دىنىي ساھە	
	مۇئاۋىن رەئىس	ئابلەغ مەخسۇم	ئۇيغۇر	دېموكراتىك زات	
3 - نۆۋەتلىك (1962-يىل 1-ئايدىن 1963-يىل 1-ئايغىچە)	رەئىس	يىڭ زوچىڭ	خەنزۇ	ج ك پ	ناھىيىلىك پارتكوم شۇجـ- ـىسى
	مۇئاۋىن رەئىس	مىڭ جىشيەن	خەنزۇ	ج ك پ	ناھىيىلىك پارتكوم بىر- لىكسەپ بۆلۈمىنىڭ باشـ- لىقى
	مۇئاۋىن رەئىس	ئابلەغ مەخسۇم	ئۇيغۇر	دېموكراتىك زات	
	مۇئاۋىن رەئىس	ھىزىم ھوشۇر	ئۇيغۇر	دىنىي ساھە	
4-نۆۋەتلىك (1963-يىل 10-ئايدىن 1966-يىل 5-ئايغىچە)	رەئىس	يۈجەنشاۋ	خەنزۇ	ج ك پ	ناھىيىلىك پارتكوم شۇجـ- ـىسى
	مۇئاۋىن رەئىس	مىڭ جىشيەن	خەنزۇ	ج ك پ	ناھىيىلىك پارتكوم بىر- لىكسەپ بۆلۈمىنىڭ باشـ- لىقى
	مۇئاۋىن رەئىس	ئابلەغ مەخسۇم	ئۇيغۇر	دېموكراتىك زات	
	مۇئاۋىن رەئىس	ئابدىراخمان يۈ- سۈپ	ئۇيغۇر	سودا - سانائەت ساھەسى	
5-نۆۋەتلىك (1966-يىل 5-ئايدىن 1981 - يىل 10 - ئايغىچە)	رەئىس	يۈجەنشاۋ	خەنزۇ	ج ك پ	ناھىيىلىك پارتكوم شۇجـ- ـىسى
	مۇئاۋىن رەئىس	ژوشىكرۇلاڭ	خەنزۇ	ج ك پ	ناھىيىلىك سىياسىي كې- ڭەش
	مۇئاۋىن رەئىس	ئابدىراخمان يۈ- سۈپ	ئۇيغۇر	سودا - سانائەت ساھەسى	
6 - نۆۋەتلىك (1981-يىل 10-ئايدىن 1984 - يىل 4 - ئايغىچە)	رەئىس	لىيۇ يىڭ	خەنزۇ	ج ك پ	ناھىيىلىك پارتكوم شۇجـ- ـىسى
	مۇئاۋىن رەئىس	جيەن لەنشۇلاڭ	خەنزۇ	ج ك پ	ناھىيىلىك پارتكوم بىر- لىكسەپ بۆلۈمىنىڭ باشـ- لىقى
	مۇئاۋىن رەئىس	خەن شۇدي	خەنزۇ	ج ك پ	
	مۇئاۋىن رەئىس	مۇمىن ئىمام	ئۇيغۇر	دىنىي ساھە	

ئىزاھات: 5 - نۆۋەتلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ خىزمىتى 1966 - يىل 8 - ئايدىن 1981 - يىل 10 - ئايغىچە ئۈزۈلۈپ قالدى.

1981 — 1990 - يىلغىچە سىياسىي كېڭەش كورلا شەھەرلىك كومىتېتىغا رەئىس، مۇئاۋىن رەئىس بولغانلار

جەدۋەل: 7 - 12

نۆۋىتى	ۋەزىپىسى	ئىسمى	مىللىتى	پارتىيە - گۇرۇھ، تەشكىلاتى	خىزمەت ئورنى ۋە ۋەزىپىسى
1-نۆۋەتلىك (1981-يىل 11-ئايدىن 1984-يىل 6-ئايغىچە)	رەئىس	جالال شىشىۋاك	خەنزۇ	ج ك پ	شەھەرلىك پارتكوم شۇجىسى
	مۇئاۋىن رەئىس	لۇ چۈڭۋاك	خەنزۇ	ج ك پ	
	مۇئاۋىن رەئىس	مەسئۇت ھاشىم	ئۇيغۇر	ج ك پ	
	مۇئاۋىن رەئىس	توختى بارات	ئۇيغۇر	ج ك پ	
	مۇئاۋىن رەئىس	ئابلەخ مەخسۇم	ئۇيغۇر	دېموكراتىك زات	
2-نۆۋەتلىك (1984-يىل 6-ئايدىن 1987 - يىل 6 - ئايغىچە)	رەئىس	ئەن سالك	خەنزۇ	ج ك پ	
	مۇئاۋىن رەئىس	لۇ چۈڭۋاك	خەنزۇ	ج ك پ	
	مۇئاۋىن رەئىس	جېمەن لەنسۇاك	خەنزۇ	ج ك پ	
	مۇئاۋىن رەئىس	سۇن شۇلياك	خۇيزۇ	سودا - سانائەت ساھەسى	
	مۇئاۋىن رەئىس	كېرىم ئەمەت	ئۇيغۇر	ج ك پ	
	مۇئاۋىن رەئىس	كې يىخۇي (ئايال)	خەنزۇ	تەبىيي ساھە	بايىنغولىن ئوبلاستلىق دوختۇرخانا ئوغۇت بۇلۇم مۇدىرى
	مۇئاۋىن رەئىس	مۇمىن ئىمام	ئۇيغۇر	دىنىي ساھە	
	مۇئاۋىن رەئىس	توختى ئايۇپ	ئۇيغۇر	پارتىيە - گۇرۇھسىز	
3-نۆۋەتلىك (1987-يىل 6 - ئايدىن 1990 - يىل 4 - ئايغىچە)	رەئىس	مېڭ جاۋشياك	خەنزۇ	ج ك پ	
	مۇئاۋىن رەئىس	لۇ چۈڭۋاك	خەنزۇ	ج ك پ	
	مۇئاۋىن رەئىس	سۇن شۇلياك	خۇيزۇ	سودا - سانائەت ساھەسى	
	مۇئاۋىن رەئىس	لۇتىڭشىن	خەنزۇ	پەن - تېخنىكا ساھەسى	
	مۇئاۋىن رەئىس	سىجىت ھەسەن	ئۇيغۇر	ج ك پ	
	مۇئاۋىن رەئىس	كې يىخۇي (ئايال)	خەنزۇ	تەبىيي ساھە	بايىنغولىن ئوبلاستلىق دوختۇرخانا ئوغۇت بۇلۇم
	مۇئاۋىن رەئىس	ئىلى قارى ھاجى	ئۇيغۇر	دىنىي ساھە	

4-نۆۋەتلىك (1990-يىل 4-ئاي)	رەئىس	لىۋ چىجېن	خەنزۇ	ج ك پ	
	مۇئاۋىن رەئىس	سەيىت ھەسەن	ئۇيغۇر	ج ك پ	
	مۇئاۋىن رەئىس	لۇتسۈشىن	خەنزۇ	پەن - تېخنىكا ساھەسى	
	مۇئاۋىن رەئىس	لىۋ خۇەنچۇەن	خەنزۇ	سودا - سانائەت ساھەسى	شەھەرلىك سودا - سانائەت ئىشلار ئىدارىسىنىڭ باشلىقى
	مۇئاۋىن رەئىس	ئىسمايىل ئوردى	ئۇيغۇر	سودا - سانائەت ساھەسى	شەھەرلىك پارتكوم بىر-لىكسېپ يۆلۈم باشلىقى
	مۇئاۋىن رەئىس	ماجەنشىن	خەنزۇ	سودا - سانائەت ساھەسى	شەھەرلىك ئاشلىق ئىدارە-سىنىڭ باشلىقى
	مۇئاۋىن رەئىس	ئىلى قارى ھاجى	ئۇيغۇر	دىنىي ساھە	
	مۇئاۋىن رەئىس	غوپۇر كېرىم	ئۇيغۇر	دىنىي ساھە	

2. كومىتېت يىغىنلىرى

سىياسىي كېڭەش كورلا ناھىيىلىك 1 - نۆۋەتلىك كومىتېتى

1 - يىغىنى 1955 - يىل 11 - ئاينىڭ 28 - كۈنىدىن 12 - ئاينىڭ 1 - كۈنىگىچە 1 - رايوندا ئوتكۈزۈلدى. 52 ۋەكىل قاتناشتى.

يىغىن ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى پېڭ زوچىڭ بەرگەن «كورلا ناھىيىلىك ھەرمىللەت، ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى دائىمىي كومىتېتىنىڭ خىزمىتىدىن دوكلات» نى، مۇئاۋىن ھاكىم جاڭ شيۇيى بەرگەن «خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ بۇنىڭدىن كېيىنكى خىزمەت ۋەزىپىلىرى ھەققىدە» دوكلات» نى ئاڭلىدى ۋە قاراپ چىقتى ھەمدە مۇناسىپ قارار ماقۇللىدى.

يىغىن ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشكە بىر رەئىس، ئىككى مۇئاۋىن رەئىس، 11 نەپەر كومىتېت ئەزاسى، 27 ئەزا سايلاپ، سىياسىي كېڭەش كورلا ناھىيىلىك 1 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنى تەشكىللىدى.

2 - يىغىنى 1956 - يىل 9 - ئاينىڭ 29 -، 30 - كۈنلىرى ئوتكۈزۈلدى. يىغىنغا 28 نەپەر سىياسىي كېڭەش ئەزاسىنىڭ ھەممىسى قاتناشتى، 21 ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى.

يىغىن ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسى لى دۆڭجى بەرگەن «سىياسىي كېڭەشنىڭ بۇنىڭدىن كېيىنكى خىزمەت ۋەزىپىلىرى توغرىسىدا دوكلات» نى، مۇئاۋىن ھاكىم رەھمەتۇللا ئابدۇللا بەرگەن «ھۆكۈمەتنىڭ خىزمەت ۋەزىپىلىرى توغرىسىدا دوكلات» نى، سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى ئاھىر ئەلەم بەرگەن «سىياسىي كېڭەشنىڭ يېرىم يىلدىن بۇيانقى خىزمىتىدىن دوكلات» نى ئاڭلىدى ۋە قاراپ چىقتى.

3 - يىغىنى 1957 - يىل 2 - ئاينىڭ 22 - كۈنى ئوتكۈزۈلدى. يىغىنغا ئەزالاردىن 14 كىشى قاتناشتى. بىر ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى.

يىغىن ناھىيىلىك پارتكوم بىرلىكسېپ بۆلۈمىنىڭ باشلىقى مېڭ جىشيەن بەرگەن «خۇسۇسىي سودا-سانائەتنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش ئەھۋالى توغرىسىدىكى دوكلات» نى ئاڭلىدى ۋە قاراپ چىقتى.

4 ـ يىغىنى 1957 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى ئېچىلدى.

يىغىن مەركەزنىڭ دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق، قوشۇمچە كەسىپ، يېلىغچىلىقنى ئومۇميۈزلۈك راۋاجلاندۇرۇش توغرىسىدىكى ئالىجىنابى ئىزچىللاشتۇرۇپ، دىن خىزمىتى گۇرۇپپىسى يىلەن سودا ـ سانائەت خىزمىتى گۇرۇپپىسى قۇرۇش، ھۆكۈمەتكە پارتىيەلىشىپ ئالىي يېزا ئىگىلىك كوپېراتىپىنى تەرتىپكە سېلىش، مۇستەھكەملەش ۋە كېڭەيتىش توغرىسىدىكى تەشۋىقات ـ تەربىيە خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەشنى قارار قىلدى.

5 ـ يىغىنى 1957 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنى ئېچىلدى.

يىغىن سەككىز ئايدىن بۇيانقى خىزمەتلەرنى يەكۈنلەپ ۋە تەكشۈرۈپ، ئاشلىقنى پىلانلىق سېتىۋېلىش، پىلانلىق تەمىنلەش مەسىلىلىرى توغرىسىدا مۇزاكىرىنى قانات يايدۇردى.

6 ـ يىغىنى 1958 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى كورلا بازىرىدا ئېچىلدى.

يىغىن يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىدىكى چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەشنى قانات يايدۇرۇشقا شۇنداقلا نۆۋەت زىياندىشنى يوقىتىش ۋە ئوغۇت توپلاش ھەرىكىتىگە قانداق يارەملىشىش توغرىسىدا مەسلىھەتلەشتى ۋە مۇزاكىرە ئېلىپ باردى.

سىياسىي كېڭەش كورلا ناھىيىلىك 2 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتى

1 ـ يىغىنى 1959 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 23 ـ كۈنىدىن 30 ـ كۈنىگىچە ئۈتكۈزۈلدى. يىغىنغا ئەزالاردىن 53 كىشى قاتناشتى، بەش ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى.

يىغىن 1 ـ نۆۋەتلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ رەئىسى، ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى يېڭ زوچاڭ بەرگەن «ناھىيىمىزنىڭ بۇ يىل قىش، كېلەر يىل ئەتىيازدىكى ئىشلەپچىقىرىش ۋەزىپىسى توغرىسىدا دوكلات»نى، مۇئاۋىن ھاكىم لىيۇفۇزېڭ بەرگەن «ئاپتونوم رايونلۇق 2 ـ نۆۋەتلىك سىياسىي كېڭەش 1 ـ يىغىنىنىڭ روھىنى يەتكۈزۈش توغرىسىدا دوكلات»نى، ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، ناھىيىلىك پارتكوم بىرلىكىپ بۆلۈمنىڭ باشلىقى مېڭ جىشەن بەرگەن «دائىمىي كومىتېتنىڭ خىزمەت دوكلاتى»، «بۇنىڭدىن كېيىنكى خىزمەت ۋەزىپىلىرى توغرىسىدا دوكلات»نى ئاڭلىدى ۋە قارار چىقتى ھەمدە مۇناسىپ قارار ماقۇللىندى.

يىغىن ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشكە بىر رەئىس، ئۈچ مۇئاۋىن رەئىس، 15 دائىمىي كومىتېت ئەزاسى، 53 كومىتېت ئەزاسىنى سايلاپ، سىياسىي كېڭەش كورلا ناھىيىلىك 2 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنى تەشكىللىدى.

2 ـ يىغىنى 1961 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى ئېچىلدى. يىغىنغا كومىتېت ئەزالىرىدىن 52 كىشى قاتناشتى.

ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسى يېڭ زوچاڭ يىغىنغا قاتناشتى ۋە سۆز قىلدى. يىغىن ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى مېڭ جىشەن بەرگەن «سىياسىي دوكلات»، «سىياسىي كېڭەش خىزمىتىدىن دوكلات»نى ئاڭلىدى ۋە قارار چىقتى، ھەمدە مۇناسىپ قارار ماقۇللىندى.

سىياسىي كېڭەش كورلا ناھىيىلىك 3 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتى

1 ـ يىغىنى 1962 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنىدىن 17 ـ كۈنىگىچە ئۈتكۈزۈلدى. يىغىنغا ئەزالاردىن 63 كىشى قاتناشتى.

يىغىن «ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش 2 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتى دائىمىي كومىتېتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى»نى، «ئىچكى ـ تاشقى ۋەزىيەت توغرىسىدىكى دوكلات»نى، «كورلا ناھىيىسىنىڭ 1962 ـ يىللىق

خەلق ئىگىلىكى پىلانى توغرىسىدىكى دوكلات»نى ئاڭلىدى ۋە قارار چىقتى، «خەلق گۈزىشىسى توغرىسىدا، كى 60 ماددا»نى ئۆگىنىدى ھەمدە مۇناسىپ قارار ماقۇللىدى.

يىغىن ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشكە بىر رەئىس، تۆت مۇئاۋىن رەئىس، 20 دائىمىي كومىتېت ئەزاسى ۋە 63 كومىتېت ئەزاسى سايلاپ، سىياسىي كېڭەش كورلا ناھىيىلىك 3 - نۆۋەتلىك كومىتېت تەشكىللىدى.

2 - يىغىنى 1962 - يىل 3 - ئاينىڭ 4 - كۈنى ئېچىلدى.

يىغىندا گۇۋاھنامىنىڭ زۇكۇلىسى جۈملىنىڭ 3 - نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى 3 - يىغىنىدا بەرگەن «ھۆكۈمەت خىزمىتىدىن دوكلات»ى يەتكۈزۈلدى ۋە مۇزاكىرە قىلىندى.

3 - يىغىنى 1962 - يىل 7 - ئاينىڭ 7 - كۈنى ئېچىلدى.

يىغىن «ئىچكى ۋە تاشقى ۋەزىيەت توغرىسىدىكى يەتكۈزمە دوكلات»نى ئاڭلىدى ۋە مۇزاكىرە قىلدى.

4 - يىغىنى 1962 - يىل 12 - ئاينىڭ 18 - كۈنى ئېچىلدى.

يىغىن ئوبلاستلىق سىياسىي كېڭەش 3 - نۆۋەتلىك كومىتېتى 1 - يىغىنىنىڭ روھىنى، ھېيجىڭغا بېرىپ دۆلەت بايرىمىنى كۆرۈك قىلىش ۋە ئېكسكۇرسىيە قىلىش ئەھۋالىدىن بېرىلگەن يەتكۈزمە دوكلاتنى ئاڭلىدى.

سىياسىي كېڭەش كورلا ناھىيىلىك 4 - نۆۋەتلىك كومىتېتى

1 - يىغىنى 1963 - يىل 10 - ئاينىڭ 18 - كۈنىدىن 28 - كۈنىگىچە ئۆتكۈزۈلدى. يىغىنغا ئەزالاردىن 44 كىشى قاتناشتى، 44 ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى.

يىغىن ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسى يۈجەنتاۋ بەرگەن «سىياسىي دوكلات»نى، سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى ئابلەخ مەخسۇم بەرگەن «سىياسىي كېڭەش دائىمىي كومىتېتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى»نى ئاڭلىدى ۋە مۇزاكىرە قىلدى.

يىغىن ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشكە بىر رەئىس، تۆت مۇئاۋىن رەئىس، 21 دائىمىي كومىتېت ئەزاسى، 63 ئەزا سايلاپ، سىياسىي كېڭەش كورلا ناھىيىلىك 4 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنى تەشكىللىدى.

2 - يىغىنى 1964 - يىل 5 - ئاينىڭ 27 - كۈنىدىن 6 - ئاينىڭ 13 - كۈنىگىچە ئۆتكۈزۈلدى. ئەزالاردىن 41 كىشى قاتناشتى، 26 ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى.

يىغىندا سىياسىي كېڭەش ئاپتونوم رايونلۇق 3 - نۆۋەتلىك كومىتېتى 1 - يىغىنىنىڭ روھى يەتكۈزۈلدى ۋە ئىزچىللاشتۇرۇلدى، ناھىيىلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى جالاڭ جېن، ئېلى ناسىرلار يىغىنغا قاتناشتى ۋە يەتكۈزمە دوكلات بەردى.

سىياسىي كېڭەش كورلا ناھىيىلىك 5 - نۆۋەتلىك كومىتېتى

1 - يىغىنى 1966 - يىل 5 - ئاينىڭ 5 - كۈنىدىن 14 - كۈنىگىچە ئۆتكۈزۈلدى. يىغىنغا ئەزالاردىن 43 كىشى قاتناشتى.

يىغىن ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى، سىياسىي كېڭەشنىڭ رەئىسى يۈجەنتاۋ بەرگەن «نۆۋەتتىكى ۋەزىيەت توغرىسىدىكى دوكلات»نى، ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى ۋۇشېڭرۇك بەرگەن «4 - نۆۋەتلىك كومىتېتنىڭ خىزمىتىدىن دوكلات»نى ئاڭلىدى ۋە مۇزاكىرە قىلدى ھەمدە مۇناسىپ قارار ماقۇللىدى.

يىغىن ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشكە بىر رەئىس، تۆت مۇئاۋىن رەئىس، 15 دائىمىي كومىتېت ئەزاسى، 55 ئەزا سايلاپ چىقىپ، سىياسىي كېڭەش كورلا ناھىيىلىك 5 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنى

تەشكىللىدى.

سىياسىي كېڭەش كورلا ناھىيىلىك 6 - نۆۋەتلىك كومىتېتى

1 - يىغىنى 1981 - يىل 10 - ئاينىڭ 22 - كۈنىدىن 11 - ئاينىڭ 1 - كۈنىگىچە ئۆتكۈزۈلدى. يىغىنغا ئەزالاردىن 38 كىشى قاتناشتى.

ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسى لىۋيىڭ يىغىنغا قاتناشتى ۋە «ئېچىش نۇقتى» سۆزلىدى. يىغىن ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى خەن شۇدې بەرگەن «سىياسىي كېڭەش 5 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ خىزمىتىدىن دوكلات»نى ئاڭلىدى ۋە مۇزاكىرە قىلدى ھەمدە سىياسىي قارار ماقۇللىدى.

يىغىنغا قاتناشقان كومىتېت ئەزالىرىنىڭ ھەممىسى كورلا ناھىيىلىك 8 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى-نىڭ 1 - يىغىنىغا سىرتتىن قاتناشتى.

يىغىن ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشكە بىر رەئىس، ئۈچ مۇئاۋىن رەئىس، 12 داىمىي كومىتېت ئەزاسىنى سايلاپ، سىياسىي كېڭەش كورلا ناھىيىلىك 6 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنى تەشكىللىدى.

2 - يىغىنى 1982 - يىل 2 - ئاينىڭ 15 - كۈنى ئېچىلدى.

يىغىننىڭ ئاساسلىق كۈنتەرتىپى 5 - نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى، مەملىكەتلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ 4 - يىغىنى، شۇنداقلا ئايتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى، سىياسىي كېڭەش يىغىنلىرىنىڭ ھۆججەتلىرىنى ئۆگىنىش، كورلا ناھىيىلىك تۆت دەرىجىلىك كادىرلار يىغىنىنىڭ روھىنى يەتكۈزۈش - ئىزچىللاشتۇرۇشتىن ئىبارەت بولدى.

3 - يىغىنى 1982 - يىل 11 - ئاينىڭ 15 - كۈنى ئېچىلدى.

يىغىننىڭ ئاساسلىق كۈنتەرتىپى پارتىيە 12 - قۇرۇلتىيىنىڭ روھىنى ئۆگىنىش ۋە ئىزچىللاشتۇ-رۇش، پارتىيىنىڭ مىللىي، دىنىي سىياسەتلىرىنى ئۆگىنىش ۋە ئىزچىللاشتۇرۇش، «دېڭ شياۋپىڭ ئەسەرلىرىدىن تاللانما»نى ئۆگىنىشتىن ئىبارەت بولدى.

4 - يىغىنى 1983 - يىل 1 - ئاينىڭ 20 - كۈنىدىن 28 - كۈنىگىچە ئۆتكۈزۈلدى. سىياسىي كېڭەشنىڭ رەئىسى، ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى لىۋيىڭ يىغىنغا قاتناشتى ۋە سۆز قىلدى. يىغىن ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى جيەن لەنسۇڭ بەرگەن «خىزمەت دوكلاتى»نى ئاڭلىدى ۋە مۇزاكىرە قىلدى.

يىغىنغا قاتناشقان كومىتېت ئەزالىرىنىڭ ھەممىسى ناھىيىلىك 8 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 2 - يىغىنىغا سىرتتىن قاتناشتى.

سىياسىي كېڭەش كورلا شەھەرلىك 1 - نۆۋەتلىك كومىتېتى

1 - يىغىنى 1981 - يىل 10 - ئاينىڭ 22 - كۈنىدىن 11 - ئاينىڭ 1 - كۈنىگىچە ئۆتكۈزۈلدى. يىغىنغا ئەزالاردىن 39 كىشى قاتناشتى.

شەھەرلىك پارتكوم شۇجىسى جاڭ شىشيۇڭ يىغىنغا قاتناشتى ۋە «ئېچىش نۇقتى» سۆزلىدى. يىغىن شەھەرلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى لۇ چۈڭۋاڭ بەرگەن «شەھەرلىك سىياسىي كېڭەش 1-نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 1-ئومۇمىي يىغىنىغا تەييارلىق كۆرۈش خىزمىتى توغرىسىدىكى دوكلات»نى ئاڭلىدى ۋە مۇزاكىرە قىلدى.

يىغىنغا قاتناشقان كومىتېت ئەزالىرىنىڭ ھەممىسى كورلا شەھەرلىك 1 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى 1 - يىغىنىغا سىرتتىن قاتناشتى.

يىغىن شەھەرلىك سىياسىي كېڭەشكە بىر رەئىس، بەش مۇئاۋىن رەئىس، 15 داىمىي كومىتېت

ئەزاسى، 45 كومىتېت ئەزاسى سايلاپ، سىياسىي كېڭەش كورلا شەھەرلىك 1 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنى تەشكىل قىلدى.

2 ـ يىغىنى 1983 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنىدىن 31 ـ كۈنىگىچە «نەشپۈتزارلىق» مېھمانخانا. سىدا ئۆتكۈزۈلدى.

يىغىن «دائىمىي كومىتېتنىڭ خىزمەت دوكلاتى»نى، «سىياسىي كېڭەش كورلا شەھەرلىك 1 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتى 1 ـ يىغىنىنىڭ تەكلىپلەرنى بېجىرىش ئەھۋالى توغرىسىدىكى دوكلاتى»نى، «1983ـ يىللىق سىياسىي كېڭەش خىزمىتىنى ئورۇنلاشتۇرۇش توغرىسىدىكى پىكر»نى ئاڭلىدى ۋە مۇزاكىرە قىلدى ھەمدە مۇناسىپ قارار ماقۇللىدى.

يىغىن شەھەرلىك سىياسىي كېڭەش دائىمىي كومىتېتىغا ۋە كومىتېتقا بىردىن ئەزا تولۇقلاشنى ماقۇللىدى. يىغىنغا قاتناشقان كومىتېت ئەزالىرىنىڭ ھەممىسى كورلا شەھەرلىك 1 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 2 ـ يىغىنىغا سىرتتىن قاتناشتى.

3 ـ يىغىنى 1984 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 9 ـ كۈنىدىن 24 ـ كۈنىگىچە «نەشپۈتزارلىق» مېھمانخانىسىدا ئۆتكۈزۈلدى.

يىغىن «دائىمىي كومىتېتنىڭ خىزمەت دوكلاتى»نى، «1 ـ نۆۋەتلىك كومىتېت 2 ـ يىغىنىنىڭ تەكلىپلەرنى بېجىرىش ئەھۋالى توغرىسىدىكى دوكلاتى»نى، «1 ـ نۆۋەتلىك كومىتېت 3 ـ يىغىنىنىڭ تەكلىپلەر توغرىسىدىكى دوكلاتى»نى ئاڭلىدى ۋە قاراپ چىقتى.

سىياسىي كېڭەش كورلا شەھەرلىك 2 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتى

1 ـ يىغىنى 1984 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنىدىن 14 ـ كۈنىگىچە شەھەرلىك مېھمانخانىسىدا ئۆتكۈزۈلدى. كومىتېت ئەزالىرىدىن 93 كىشى قاتناشتى.

يىغىن «كورلا شەھەرلىك سىياسىي كېڭەشىنىڭ كادىر ئورۇنلاشتۇرۇش ئىشلىرى توغرىسىدا»نى، «كورلا شەھەرلىك سىياسىي كېڭەش 1 ـ نۆۋەتلىك دائىمىي كومىتېتى ۋە ئىلگىرىكى كورلا ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش 6 ـ نۆۋەتلىك دائىمىي كومىتېتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى»نى، «شەھەرلىك سىياسىي كېڭەش 1 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 1 ـ يىغىنىدىن بۇيانقى تەكلىپلەرنى بىر تەرەپ قىلىش ئەھۋالى توغرىسىدىكى دوكلات»نى ئاڭلىدى ۋە قاراپ چىقتى.

يىغىنغا قاتناشقان كومىتېت ئەزالىرىنىڭ ھەممىسى كورلا شەھەرلىك 2 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 1 ـ يىغىنىغا سىرتتىن قاتناشتى.

يىغىن شەھەرلىك سىياسىي كېڭەشكە بىر رەئىس، بەتتە مۇئاۋىن رەئىس، 30 دائىمىي كومىتېت ئەزاسى، 95 كومىتېت ئەزاسى سايلاپ، سىياسىي كېڭەشنىڭ كورلا شەھەرلىك 2 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنى تەشكىل قىلدى.

2 ـ يىغىنى 1985 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنىدىن 9 ـ كۈنىگىچە شەھەرلىك مېھمانخانىسىدا ئۆتكۈزۈلدى. كومىتېت ئەزالىرىدىن 92 كىشى قاتناشتى.

يىغىن شەھەرلىك سىياسىي كېڭەش دائىمىي كومىتېتىنىڭ «خىزمەت دوكلاتى»نى ۋە «2 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 1 ـ يىغىنىدىن بۇيانقى تەكلىپلەرنى بېجىرىش ئەھۋالى توغرىسىدىكى دوكلات»نى ئاڭلىدى ۋە قاراپ چىقتى ھەمدە «شەھەرلىك سىياسىي كېڭەش 2 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتى 2 ـ يىغىنىنىڭ سىياسىي قارارى»نى ماقۇللىدى، شەھەرلىك سىياسىي كېڭەش ئەزالىقىغا توققۇز كىشىنى تولۇقلاپ سايلىدى.

يىغىنغا قاتناشقان كومىتېت ئەزالىرىنىڭ ھەممىسى كورلا شەھەرلىك 2 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 2 ـ يىغىنىغا سىرتتىن قاتناشتى.

3 ـ يىغىنى 1986 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنىدىن 17 ـ كۈنگىچە شەھەرلىك مېھمانخانىدا ئۆتكۈزۈلدى. كومىتېت ئەزالىرىدىن 90 كىشى قاتناشتى.

يىغىن «شەھەرلىك سىياسىي كېڭەش دائىمىي كومىتېتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى»نى، «تەكلىپلەرنى بېجىرىش ئەھۋالى توغرىسىدىكى دوكلات»نى، «بىرلىكمەپ سىياسىتىنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش ئەھۋالى توغرىسىدىكى دوكلات»نى ئاڭلىدى ۋە قاراپ چىقتى.

مەسلىھەتلىشىش ئارقىلىق ئەن مىڭ قاتارلىق تۆت يولداشنىڭ كىشىيا بېرىش توغرىسىدىكى ئىلتىماسىنى ماقۇللاندى ھەمدە سىياسىي كېڭەشكە ئۆچ ئەزا تولۇقلاپ سايلاندى، ئۈنىڭ بىرى رەئىس، ئىككىسى مۇئاۋىن رەئىس؛ بۇقېتىمقى يىغىنىڭ «سىياسىي قارار»ى ۋە «تەكلىپلەرنى تەكشۈرۈش دوكلاتى» ماقۇللاندى.

يىغىنغا قاتناشقان كومىتېت ئەزالىرىنىڭ ھەممىسى كورلا شەھەرلىك 2 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 3 ـ يىغىنىغا سىرتتىن قاتناشتى.

سىياسىي كېڭەش كورلا شەھەرلىك 3 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتى

1 ـ يىغىنى 1987 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنىدىن 16 ـ كۈنگىچە ئۆتكۈزۈلدى. كومىتېت ئەزالىرىدىن 92 كىشى قاتناشتى.

يىغىن «شەھەرلىك سىياسىي كېڭەش 2 ـ نۆۋەتلىك دائىمىي كومىتېتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى»نى، «تەكلىپلەرنى بېجىرىش ئەھۋالى توغرىسىدىكى دوكلات»نى ئاڭلىدى ۋە قاراپ چىقتى. يىغىن كورلا شەھىرىنىڭ سوتسىيالىستىك مادىدىي مەدەنىيەت قۇرۇلۇشى ۋە مەنىۋىي مەدەنىيەت قۇرۇلۇشى قاتارلىق زور مەسىلىلەر ئۈستىدە مەسلىھەتلىشىپ، «سىياسىي كېڭەش كورلا شەھەرلىك 3 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتى 1ـيىغىنىنىڭ سىياسىي دوكلاتى»نى ماقۇللىدى.

يىغىنغا قاتناشقان كومىتېت ئەزالىرىنىڭ ھەممىسى كورلا شەھەرلىك 3 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 1 ـ يىغىنىغا سىرتتىن قاتناشتى.

يىغىن شەھەرلىك سىياسىي كېڭەشكە بىر رەئىس، ئالتە مۇئاۋىن رەئىس، 20 دائىمىي كومىتېت ئەزاسى، 92 كومىتېت ئەزاسى سايلاپ، سىياسىي كېڭەش كورلا شەھەرلىك 3 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنى تەشكىللىدى.

2 ـ يىغىنى 1988 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنىدىن 25 ـ كۈنگىچە شەھەرلىك مېھمانخانىدا ئۆتكۈزۈلدى.

يىغىن «شەھەرلىك سىياسىي كېڭەش 3 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 1 ـ يىغىنىدىن بۇيانقى خىزمەتلەر توغرىسىدا دوكلات» بىلەن «تەكلىپلەرنى بېجىرىش ئەھۋالى توغرىسىدىكى دوكلات»نى ئاڭلىدى ۋە قاراپ چىقتى، «شەھەرلىك سىياسىي كېڭەش 3 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتى 2 ـ يىغىنىنىڭ قارارى»نى ماقۇللىدى.

يىغىنغا قاتناشقان كومىتېت ئەزالىرىنىڭ ھەممىسى كورلا شەھەرلىك 3 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 2 ـ يىغىنىغا سىرتتىن قاتناشتى.

3 ـ يىغىنى 1989 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنىدىن 8 ـ كۈنگىچە شەھەرلىك مېھمانخانىدا ئۆتكۈزۈلدى.

يىغىن «شەھەرلىك سىياسىي كېڭەش 3 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 2 ـ يىغىنىدىن بۇيانقى خىزمەتلەر توغرىسىدا دوكلات»نى، «تەكلىپ خىزمىتى توغرىسىدىكى دوكلات»نى، «كومىتېت ئەزالىرىدىن تەكلىپ تۇپلاش ئەھۋالى توغرىسىدىكى دوكلات»نى ئاڭلىدى ۋە قاراپ چىقتى، مەملىكەتلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ «سىياسىي جەھەتتە كېڭەشىش، دېموكراتىيە جەھەتتە نازارەت قىلىش توغرىسىدىكى ۋاقىتلىق بەلگىلىمە»

سىنى ئۆگەندى ۋە مۇزاكىرە قىلدى، «شەھەرلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ مەخسۇس كومىتېت قۇرۇش توغرىسىدىكى قارارى»، «شەھەرلىك سىياسىي كېڭەش 3 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتى 3 ـ يىغىنىنىڭ قارارى» نى ماقۇللىدى.

يىغىنغا قاتناشقان كومىتېت ئەزالىرىنىڭ ھەممىسى كورلا شەھەرلىك 3 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى-نىڭ 3 ـ يىغىنىغا سىرتتىن قاتناشتى.

سىياسىي كېڭەش كورلا شەھەرلىك 4 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتى

1 ـ يىغىنى 1990 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنىدىن 9 ـ كۈنىگىچە شەھەرلىك مېھمانخانىدا ئۆتكۈزۈلدى. كومىتېت ئەزالىرىدىن 97 كىشى قاتناشتى.

يىغىن «شەھەرلىك سىياسىي كېڭەش دائىمىي كومىتېتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى»نى، «كومىتېت ئەزالىرىنىڭ تەكلىپلىرىنى بېجىرىش ئەھۋالى توغرىسىدىكى دوكلات»نى ئاڭلىدى ۋە قاراپ چىقتى. «4ـنۆۋەتلىك كومىتېت 1 ـ يىغىنىنىڭ سىياسىي قارارى» بىلەن «تەكلىپ تۇپلاش ئەھۋالى توغرىسىدىكى دوكلات»نى ماقۇللىدى.

يىغىنغا قاتناشقان كومىتېت ئەزالىرىنىڭ ھەممىسى كورلا شەھەرلىك 4 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى-نىڭ 1 ـ يىغىنىغا سىرتتىن قاتناشتى.

يىغىن بىر رەئىس، بەتتە مۇئاۋىن رەئىس، 22 دائىمىي كومىتېت ئەزاسى، 106 كومىتېت ئەزاسى سايلاپ، سىياسىي كېڭەشنىڭ كورلا شەھەرلىك 4 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنى تەشكىللىدى.

3. سىياسىي كېڭەش خىزمىتى

سىياسىي جەھەتتە كېڭىشىش 1955 ـ يىلدىن 1959 ـ يىلغىچە ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ 1 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتى 28 قېتىم دائىمىي كومىتېت يىغىنى، ئالتە قېتىم كومىتېت ئەزالىرى ئومۇمىي يىغىنى ئېچىپ، پارتىيىنىڭ زور فائچىن، سىياسەتلىرى ئۈستىدە كېڭەش ۋە مۇزاكىرە ئۆتكۈزدى، يۇنىڭ ئىچىدە يېزا ئىگىلىكى، قول سانائەت، كاپىتالىستىك سودا ـ سانائەتنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىشنىڭ كونكرېت فائچىن، تەدبىرلىرى، ئاشلىقنى بىر تۇتاش سېتىۋېلىش، بىر تۇتاش سېتىش، ئاھالىلەر بويىچە نورما بېكىتىشكە دائىر سىياسەت، تەدبىرلەر ئۈستىدە كېڭەش ۋە مۇزاكىرە ئۆتكۈزدى؛ كورلا شەھىرىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ۋە بىرلىكسەپ جەھەتتىكى مۇھىم مەسىلىلىرى ئۈستىدە كېڭەش ۋە مۇزاكىرە ئۆتكۈزدى.

1959 ـ يىلدىن 1962 ـ يىلغىچە ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ 2 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتى 14 قېتىم دائىمىي كومىتېت يىغىنى، ئۈچ قېتىم كومىتېت ئەزالىرى ئومۇمىي يىغىنى ئېچىپ، ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا ناھىيىلىك 4 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىللىرى ۋە خەلق كومىتېتىنىڭ ئەزالىرى-نىڭ ئىسىملىكى ۋە سىياسىي كېڭەش 3 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ ئەزالىرىنىڭ ئىسىملىكى ئۈستىدە كېڭەشتى؛ ھەرقايسى گۇڭشېلەردە، ھەر ساھەدىكى كىشىلەرنىڭ ئۆگىنىش گۇرۇپپىسىنى قۇرۇشنى مۇزاكىرە قىلىشىپ بېكىتتى؛ دۆلەتنىڭ قۇرۇلۇش ئېھتىياجى مۇناسىبەتتىن تۆت ئورۇندىكى مازارنى كۆچۈرۈش مەسىلىسى ئۈستىدە كېڭەشتى.

1959 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنىدىن 5 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنىگىچە ئۆتكۈزۈلگەن سىياسىي كېڭەش ئەزالىرىنىڭ كېڭەيتىلگەن يىغىنى دىنىي ئۇزۇملەرنى ئىسلاھ قىلىشنى مەركىزىي مەزمۇن قىلغان ھالدا، دىنىي فېئودالىلىق ئىمتىيازلار ۋە فېئودالىلىق ئېكسپلاتاتسىيىگە قارشى ئۇرۇش مەسىلىسى

ئۇستىدە كېڭەش ۋە مۇزاكىرە ئۇتكۈزدى.

1963 ـ يىلدىن 1966 ـ يىلغىچە ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ 4 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتى 10 قېتىم دائىمىي كومىتېت يىغىنى، ئىككى قېتىم كومىتېت ئەزالىرى ئومۇمىي يىغىنى ئاچتى. 2 ـ قېتىملىق دائىمىي كومىتېت (كېڭەيتىلگەن) يىغىنى ۋە 2 ـ قېتىملىق كومىتېت ئەزالىرى ئومۇمىي يىغىنىدا ئاپتونوم رايونىنىڭ رەئىسى سەيپىدىن ئەزىزىنىڭ ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى يىغىنىدىكى دوكلاتى ۋە ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەش 3 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتى 1 ـ يىغىنىنىڭ روھى يەتكۈزۈلدى ۋە مۇزاكىرە قىلىندى؛ 10 ـ قېتىملىق دائىمىي كومىتېت يىغىنىدا كېڭەشنىڭ ئارقىلىق ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش 5 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ ئەزالىرى، 5 ـ نۆۋەتلىك كومىتېت 1 ـ يىغىنىنىڭ مەيئەت رىياسىتى، باش كاتىپ، تەكلىپلەرنى تەكشۈرۈش كومىتېتى ئەزالىرىنىڭ ئىسىملىكى ماقۇللاندى.

1981 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە شەھەرلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ رەئىس، مۇئاۋىن رەئىسلىرى كۆپ قېتىم شەھەرلىك پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ يىغىنىغا، شەھەرلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ يىغىنىغا، شەھەر باشلىقى خىزمىتى يىغىنىغا سىرتتىن قاتناشىپ، شەھەرنىڭ ئومۇمىي ۋەزىيىتىگە دائىر پىلانلارنىڭ تۈزۈلۈشى، خىزمەتلەرنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى ۋە شۇ يەرنىڭ ئىجتىمائىي تەرەققىيات پىلانى قاتارلىق ئىشلار ئۈستىدىكى كېڭەش ۋە مۇزاكىرىلەرگە قاتناشتى، پارتىيە ۋە ھۆكۈمەتنىڭ ئومۇمىي جەھەتتىن ھەل قىلغۇچ تەدبىر بەلگىلەش ئىشىنى ياخشىلىشىغا يارەملەشتى؛ پارتىيىنىڭ نۆۋەتلىك ئاساسىي پىرىنسىپىدا چىڭ تۇرۇش، جۈملىگە سوتسىيالىزم قۇرۇش، شەھەرنىڭ «ئىككى مەدەنىيەت» قۇرۇلۇشىنى ياخشى يولغا قويۇش، مىللەتلەر مۇناسىۋىتىنى ياخشىلاپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىش، پارتىيىنىڭ مىللىي، دىنىي سىياسىتىنى ئىزچىللاشتۇرۇش، يېڭى دەۋردىكى بىرلىكسەپ خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەش قاتارلىق جەھەتلەردىكى مەسىلىلەرنى چۈرىدىگەن ھالدا سىياسىي جەھەتتە مەسئۇلىيەتلىشىش پائالىيىتىنى قانات يايدۇردى.

دېموكراتىك يول بىلەن نازارەتچىلىك قىلىش

تەكلىپ بېرىش خىزمىتى 1955 ـ يىلدىن 1966 ـ يىلغىچە ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش 1 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 1 ـ يىغىنىدا كومىتېت ئەزالىرى بەرگەن تەكلىپ 48 پارچە، 2 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 1 ـ يىغىنىدا كومىتېت ئەزالىرى بەرگەن تەكلىپ 51 پارچە، 4 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 1 ـ يىغىنىدا كومىتېت ئەزالىرى بەرگەن تەكلىپ 156 پارچە، 5 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 1 ـ يىغىنىدا كومىتېت ئەزالىرى بەرگەن تەكلىپ 38 پارچە بولدى. بۇ تەكلىپلەر دائىمىي كومىتېتنىڭ ۋە ئالاقىدار تارماقلارنىڭ بىر تەرەپ قىلىشىغا تاپشۇرۇلدى.

1982 ـ يىلدىن 1984 ـ يىلغىچە شەھەرلىك سىياسىي كېڭەش 1 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتى ئەزالىرى بەرگەن تەكلىپ 341 پارچە بولۇپ، ئۇنىڭدىن 320 سى تەكلىپ قىلىپ تۇرغۇزۇلدى.

1985 ـ 1986 ـ يىللاردا شەھەرلىك سىياسىي كېڭەش 2 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتى ئەزالىرى بەرگەن تەكلىپ 76 پارچە بولۇپ، ئۇنىڭ ئىچىدە مەدەنىيەت، مائارىپ، مەھەللە، تەنتەربىيە، كىسەللىكنىڭ ئالدىنى ئېلىش جەھەتتىكىسى 31 پارچە، بىرلىكسەپ خىزمىتى ۋە بىرلىكسەپ سىياسىتىنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش جەھەتتىكىسى 16 پارچە، شەھەر مەمۇرىيىتى قۇرۇلۇشى، قاتناش ـ ترانسپورت جەھەتتىكىسى سەككىز پارچە، سىياسىي قانۇن، مۇھاجىرلار ئىشلىرى، ئىقتىساسلىق خادىملارنى مۇۋاپىق ئىشلىتىش، ئەمگەك ـ ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش، خەلق تۈرمۈشى ۋە خىزمەت ئىستىلىنى ياخشىلاش قاتارلىقلار جەھەتتىكىسى 14 پارچە بولدى؛ ئۇنىڭدىن بېجىرىپ جاۋاپ بېرىلگىنى 71 پارچە بولۇپ، بېرىلگەن تەكلىپ ئومۇمىي سانىنىڭ 93 پىرسەنتىنى تەشكىل قىلدى.

1987 ـ يىل 6 ـ ئايدىن 1989 ـ يىل 4 ـ ئايغىچە شەھەرلىك سىياسىي كېڭەش 3 ـ نۆۋەتلىك

كومىتېتى ئەزالىرى بەرگەن تەكلىپ 228 پارچە بولۇپ، ماقۇلۇپ، مەدەنىيەت، تەتقىقات، ساھىيە قاتارلىق 18 جەھەتكە چېتىلىدۇ؛ يۇنگدىن بېجىرىپ جاۋاپ بېرىلگىنى 221 پارچە بولۇپ، بېجىرىشكە تاپشۇرۇلغان تەكلىپنىڭ 97 پىرسەنتىنى تەشكىل قىلدى.

كۆزدىن كەچۈرۈش - تەكشۈرۈش ناھىيىلىك، شەھەرلىك سىياسىي كېڭەش كۆپ قېتىم كومىتېت ئەزالىرىنى ئۇيۇشتۇرۇپ كۆزدىن كەچۈرۈش ۋە تەكشۈرۈش - تەتقىق قىلىش پائالىيىتىنى ئېلىپ باردى. 1982 - يىلى شەھەرلىك سىياسىي كېڭەش كومىتېت ئەزالىرىنى شەھىرىمىزدىكى دىنىي پائالىيەتلەر ۋە پارتىيىمىزنىڭ دىنىي سىياسىتىنىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالىنى ۋە دەريا - ئۆستەڭ سۈ مەنبەسىنىڭ بۇلغىنىش ئەھۋالىنى تەكشۈرۈشكە ئۇيۇشتۇرۇپ، «دىنىي سىياسەتنىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالى توغرىسىدىكى تەكشۈرۈش دوكلاتى» بىلەن «كورلا شەھەر رايونىدىكى دەريا - ئۆستەڭلەرنى كۆزدىن كۆچۈرۈش ئەھۋالى توغرىسىدىكى تەكشۈرۈش دوكلاتى»نى يېزىپ چىقتى.

1986 - يىلى كومىتېت ئەزالىرى شەھەرگە قاراشلىق ئوتتۇرا ۋە باشلانغۇچ مەكتەپ ماقارىپى ئەھۋالىنى كۆزدىن كەچۈرۈشكە ئۇيۇشتۇرۇلۇپ، «شەھەرلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ ماقارىپ خىزمىتىنى تەكشۈرۈش دوكلاتى» يېزىپ چىقىلدى.

1987 - يىلدىن 1989 - يىلغىچە شەھەرلىك سىياسىي كېڭەش كومىتېت ئەزالىرىنى ياشلار ۋە ئوسمۇرلەرنىڭ جىنايەت ئۆتكۈزۈش، نىكاھ ماجىرالىرى، شەھەرلىك 2 - يېنىك سانائەت كارخانىلىرىنىڭ ئىگىلىك باشقۇرۇشى، ئۇي قۇرۇلۇشى، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ئەھۋالى ئوستىدە كۆزدىن كەچۈرۈش ۋە تەكشۈرۈشكە ئۇيۇشتۇرۇپ، «يېزىلاردىكى ياشلار ۋە ئوسمۇرلەرنىڭ جىنايەت ئۆتكۈزۈشى ۋە يېڭى بىر ئەۋلاد دېھقانلارنى تەربىيىلەش مەسىلىسى» ۋە «نىكاھتىن ئاجرىشىش نىسبىنى كۆپ» دېگەن مەخسۇس دوكلاتنى يېزىپ چىقتى.

خەلق قۇرۇلتىيى يىغىنلىرىغا سىرتتىن قاتنىشىش 1981 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە شەھەر (ناھىيە) لىك سىياسىي كېڭەش كومىتېتلىرىنىڭ بارلىق ئەزالىرى شەھەر (ناھىيە) لىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ نۆۋەتتىكى يىغىنلىرىغا سىرتتىن قاتنىشىپ، «ھۆكۈمەت خىزمىتىدىن بېرىلگەن دوكلات»، «خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ خىزمىتىدىن دوكلات» ۋە باشقا مۇھىم دوكلاتلارنى ئاڭلىدى ۋە مۇزاكىرە قىلدى.

كومىتېت ئەزالىرى ئۆگىنىشكە ئۇيۇشتۇرۇلدى ۋە ئۇلارنىڭ ئۆگىنىشى ئىلگىرى سۈرۈلدى 1956 - يىلى ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش ھەر ساھە كىشىلىرىنىڭ ئۆگىنىش كومىتېتىنى قۇرۇپ 100 دىن ئارتۇق ھەر ساھەدىكى كىشىنى سىياسىي، ئەزەربە ۋە ئېقىم مەسىلىلىرىنى ئۆگىنىشكە ئۇيۇشتۇردى.

1959 - يىلدىن 1963 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە ھەرساھە كىشىلىرىنىڭ ئۆگىنىش گۇرۇپپىسىدىن ئوتى قۇرۇلدى، 284 مىللىي، دىنىي زات ئۆگىنىشكە قاتناشتى؛ ئىككى قارار دىنىي زاتلار كۇرسى ئېچىلدى، بۇنىڭغا 60 كۇرسانت قاتناشتى؛ كومىتېت ئەزاسىدىن 25ى تاللىنىپ، ئاپتونوم رايونلۇق، ئاپتونوم ئوبلاستلىق سىياسىي مەكتەپكە ۋە سىياسىي كۇرسقا ئۆگىنىشكە ئەۋەتىلدى؛ 92 نەپەر كومىتېت ئەزاسى ۋە ھەرساھەدىكى زاتلار چەت ئەللەرگە ياكى بېيجىڭ، ئۇرۇمچىگە بېرىپ ئېكسكۇرسىيە قىلىشقا ۋە ئۆز يېرىنى ئېكسكۇرسىيە قىلىشقا ئۇيۇشتۇرۇلدى.

1981 - يىلدىن 1983 - يىلغىچە شەھەرلىك سىياسىي كېڭەش ئومۇمىي ئەزالار ئۆگىنىش يىغىنى ئەشكىللەپ، «خەلق گېزىتى»نىڭ يېڭى يىل باش ماقالىسىنى، 5 - نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى 4 - يىغىنىنىڭ ۋە سىياسىي كېڭەش يىغىنىنىڭ ھۆججەتلىرىنى، «ئاساسىي قانۇنغا تۈزىتىش كىرگۈزۈش لايىھەسى»نى، «سىياسىي كېڭەشنىڭ نىزامنامىسى»نى، 6 - نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى 1 - يىغىنى ۋە سىياسىي كېڭەش يىغىنىنىڭ ھۆججەتلىرى قاتارلىقلارنى كۆپ قېتىم ئۆگىنىشكە

ئۆيۈشتۈردى.

1984 ـ يىلى شەھەرلىك سىياسىي كېڭەش ئۆگىنىش كومىتېتى قۇرۇلدى.

1986 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە شەھەرلىك سىياسىي كېڭەش ئەزالىرى ئۆزى ئۆگىنىشنى ئاساس قىلىپ، مەخسۇس تېمىدا لېكسىيە ئوقۇشقا بىرلەشتۈرۈپ ئىختىيارى ھالدا مۇزاكىرە قىلىشنى قانات يايدۇردى، ئەمەلىي ئەھۋالغا قاراپ ئۆگىنىش تەشكىلىنى تۈزۈپ چىقتى.

چەت ـ خىلۋەت جايلاردىكى كومىتېت ئەزالىرى يېزا (مەيدان) نى بىرلىك قىلغان ھالدا ئون ئۆگىنىش گۇرۇپپىسىغا ئۆيۈشتۈرۈلدى، دېموكراتىك ئۇسۇلدا بىر گۇرۇپپا باشلىقى، بىردىن كىككىنچە مۇئاۋىن گۇرۇپپا باشلىقى سايلاپ چىقىلدى. شەھەرلىك پارتكوم بىرلىكمەپ يۆلۈمى تەمىن ئەتكەن «شىنجاڭ گېزىتى» ۋە ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەش تۈزۈپ چىققان «ئۆگىنىشتە پايدىلىنىدىغان ماتېرىياللار» ئاساسلىق ئۆگىنىش ماتېرىيالى قىلىنىدى. ئۇيى شەھەردىكى كومىتېت ئەزالىرى بەش ئۆگىنىش گۇرۇپپىسى قىلىپ تەشكىللەندى، ئۇلار پرىنسىپ جەھەتتە بېرىم ئايدا بىر قېتىم، كەم دېگەندە ئايدا بىر قېتىم ئۆگىنىش قىلدى، مەخسۇس تېمىدا لېكسىيە ئوقۇش ئايدا بىر قېتىم بولدى. بۇ ئارىلىقتا، شەھەرلىك سىياسىي كېڭەش ھەرقايسى ساھەدىكى كومىتېت ئەزالىرىنى ئۆزۈمچى شەھىرىگە، باغراش ناھىيىسىگە ۋە ئاپتونوم ئوبلاستنىڭ كارخانىلىرىغا بېرىپ ئېكسكۇرسىيە قىلىشقا ۋە ئۆگىنىشكە ئۆيۈشتۈردى.

مەدەنىيەت ـ تارىخ ماتېرىياللىرىنى توپلاش 1984 ـ يىل 6 ـ ئايدا مەدەنىيەت ـ تارىخ ماتېرىياللىرى، نى توپلاش كومىتېتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، كومىتېت ئەزالىرى تارىخنى ئەسلەپ ماقالە يېزىپ، قىممەتلى بار تارىخىي ماتېرىياللار بىلەن تەمىنلەشكە سەپەرۋەر قىلىنىدى ۋە رىغبەتلەندۈرۈلدى ھەمدە كومىتېت سىرتىدىكى توققۇز پىشقەدەم يولداش بۇ ئىشقا بىرلىكتە قاتنىشىشقا ئالاھىدە تەكلىپ قىلىنىدى. يەتتە پارچە ماقالە ئۆيۈشتۈرۈلدى، ئۈچ پارچە ماقالە يېكمىتىلدى.

1987 ـ يىل 6 ـ ئايدىن كېيىن مەدەنىيەت ـ تارىخ ماتېرىياللىرى خىزمىتى مۇھىم ئىشلار كۈنتەرتىپىگە رەسمىي كىرگۈزۈلۈپ، مەخسۇس كادىر سەپلەندى، ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ بىر نەچچە قېتىم مەخسۇس يىغىن ئېچىلدى، بىرقىسىم ماقالە يازغۇچىلار يېتىشتۈرۈلدى. 1991 ـ يىلى «كورلا شەھىرىنىڭ مەدەنىيەت ـ تارىخ ماتېرىياللىرى» نىڭ 1 ـ قىسمى نەشر قىلىنىدى. بۇنىڭغا 16 پارچە ماقالە ئېلىنغان، ئۇلار ئاساسلىقى جۇڭگو كومپارتىيىسى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 70 يىللىقىنى خاتىرىلەش مۇناسىۋىتى بىلەن يېزىلغان ئىنقىلابىي ئەسلىمىلەر شۇنىڭدەك يېقىنقى زامانىدىكى كورلا رايونىنىڭ سىياسىي، ئىقتىسا-دىي ۋە مەدەنىيىتىگە دائىر بايانلار ۋە تارىخ توغرىلىق ئومۇمىي بايان ۋە مەخسۇس بايانلاردىن ئىبارەت.

سەككىزىنچى قىسىم

خەلق ئىشلىرى

I باب

ئاپپاراتلار

مىنگۇنىاق 28 ـ يىلى (1939 ـ يىلى) كورلا ناھىيىسى قۇرۇلغاندا ناھىيىدە تەسىس قىلىنغان 1 ـ بۆلۈم خەلق ئىشلىرى خىزمىتىنى باشقۇردى. مىنگۇنىاق 33 ـ يىلى (1944 ـ يىلى) ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى قۇرۇلدى.

1950 ـ يىلى كورلا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلغاندا خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى تەسىس قىلىندى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە، خەلق ئىشلىرى خىزمىتىنى بىر مەھەل ناھىيىلىك ئىنقىلابى كومىتېت سىياسىي خىزمەت گۇرۇپپىسىنىڭ ئامىۋى خىزمەت گۇرۇپپىسى ۋەكالىتەن باشقۇردى. 1974 ـ يىلى خەلق ئىشلىرى ئاپپاراتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى ـ كادىرلار بۆلۈمى قۇرۇلدى. 1979 ـ يىلى خەلق ئىشلىرى ـ كادىرلار بۆلۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى ـ ئەمگەك بۆلۈمى قۇرۇلدى. 1981 ـ يىلى خەلق ئىشلىرى ـ ئەمگەك بۆلۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى قۇرۇلدى. 1984 ـ يىل 4 ـ ئايدا ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى شەھەرلىك خەلق ئىشلىرى بۆلۈمىگە قوشۇۋېتىلدى.

1979 ـ يىل 10 ـ ئايدا كورلا شەھىرى قۇرۇلۇش يىلەن بىللە كورلا شەھەرلىك خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى قۇرۇلدى. 1990 ـ يىلى كورلا شەھەرلىك خەلق ئىشلىرى ئىدارىسىنىڭ شىتاتى 12 قىلىپ بېكىتىلدى، ئەمەلىيەتتىمۇ 12 ئادەمى بار بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت خادىم ئالتە.

1990 ـ يىلى يېزا، ئىش باشقارمىلىرىدىكى خەلق ئىشلىرى پارتكومچىسى 19 نا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت خادىم 11.

Ⅱ باب

ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش، ئۇلارنىڭ ئائىلە تاۋابئاتلىرىغا ئېتىبار بېرىش ۋە نەپىقە بېرىش

§ 1 . ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش

1950 ـ يىلى ھەربىي قىسىمنىڭ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈپ، چېگرىنى قوغدىشىغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن، كورلا ناھىيىسىدىكى ھەرمىللەت خەلقى ھەربىي قىسمىغا 10 مىڭ 800 مو مۇنبەت يەر، 170 ئېغىزدىن ئارتۇق ئولتۇراق ئۆي، 800 دىن كۆپرەك دېھقانچىلىق سايمىنى، 32 تېرىلغۇ كالىسى ۋە 100 تۈياقتىن ئارتۇق قوي ياردەم قىلدى.

1955 ـ يىلى باھار بايرىمىدا كورلا ناھىيىسىدىكى ئورگان، كەسىپي ئورۇن ۋە كارخانا ئورۇنلىرىدە-كى ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر ناھىيە تەۋەسىدە تۇرۇشلۇق قىسىم ۋە دېڭىز مۇداپىئەسى ئالدىنقى سېپىدىكى كوماندىر ـ جەڭچىلەرگە ھال سوراش خېتى يازدى، ناھىيە تەۋەسىدە تۇرۇشلۇق قىسىملارغا لۆڭگە، چىش چوتكىسى، خاتىرە دەپتەر قاتارلىق خاتىرە بۇيۇملىرىنى تەقدىم قىلدى.

1965ـيىلى باھار بايرىمىدا كورلا ناھىيىسى ناھىيە تەۋەسىدە تۇرۇشلۇق قىسىملارغا 798 كىلوگرام كالا ـ قوي گۆشى، 440 كىلوگرام قۇرۇق مېۋە تەقدىم قىلدى.

1980 ـ يىلى باھار بايرىمىدا ئاپتونوم ئوبلاست، كورلا ناھىيىسى (شەھىرى) ھال سوراش ئۆمىكى تەشكىللىدى، بۇ ئۆمەك كورلا ناھىيىسىدە تۇرۇشلۇق قىسىملاردىكى توققۇز ئورۇنغا بېرىپ ھال سورىدى. 21 قېتىم مۇھبەت يېغىنى ئاچتى، ھەربىي قىسمىغا 19 قېتىم كىنو قويۇپ بەردى.

1982 ـ يىل 3 ـ ئايدا ئاپتونوم ئوبلاست «ئىككىنى ھىمايە قىلىش» پائالىيىتىنى، كورلا ناھىيىسى ھەربىر ئادەم ھەربىي قىسىم ئۈچۈن بىر ياخشى ئىش قىلىپ بېرىش پائالىيىتىنى قانات يايدۇردى. ناھىيەبويىچە نەچچە ئون ئورۇن ھەربىي قىسىم ئۈچۈن 1085 قۇر كىيىم ـ كېچەك ۋە يوتقان ـ كۆرپىنى يۇيۇپ بەردى، 398 پار ئاياغ كىيىمنى ياماپ بەردى، 162 ئوچاقنى رېمونت قىلىپ بەردى، تۆت قېتىم كىنو قويۇپ بەردى، 20 دىن ئارتۇق تەنھەرىكەت ئۈسكۈنىسى، 280 كىلوگرام مۆل ـ قۇرۇق مېۋە تەقدىم قىلدى، 1500 پارچىدىن ئارتۇق ھال سوراش خېتى يازدى.

1987 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى — جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 60 يىللىق خاتىرە كۈنىدە كورلا شەھىرىدە «ئىككىنى ھىمايە قىلىش» قا رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. 7 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى شەھەرلىك پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمى، خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى قاتارلىق يەتتە ئورۇن بىرلىكتە تەبرىكلەش يېغىنى ئاچتى، 3000 دىن ئارتۇق ئوقۇتقۇچى ـ ئوسكەر يېغىنغا

قاتناشتى، يىغىندا مول تەدبىيات ـ سەنئەت نومۇرلىرى كۆرسىتىلدى؛ شەھەرلىك مەدەنىيەت ئىدارىسى «1 ـ ئاۋغۇست» كىنو ھەپتىلىكى ئۆتكۈزدى؛ شەھەرنىڭ پارتىيە، ھۆكۈمەت رەھبەرلىرى ھال سوراش گۈرۈپپىسىدىكىلەرنى باشلاپ 273 ـ دوختۇرخانىغا بېرىپ، يارىدارلاردىن ھال سورىدى.

1988 ـ يىل 2 ـ ئايىنىڭ 10 ـ كۈنى ئارمىيە ـ خەلق بىرلىكتە «ئىككىنى ھىمايە قىلىش» پائالىيىتى بويىچە دوستانە مۇسابىقە ئۆتكۈزدى. 7 ـ ئايىنىڭ 29 ـ كۈنى نەتىجىلەرنى تەقدىرلەش يىغىنى ئېچىلدى. خىزمەت كۆرسەتكەن يەتتە نەپەر ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتىغا مۇكاپات ۋە خاتىرە بۇيۇمى تارقىتىپ بېرىلدى.

1990 ـ يىل 4 ـ ئايدا «ئارمىيە ـ خەلق بىرلىكتە موتسىيالىستىك مەدەنىيەتلىك ئورۇن قۇرۇش» بويىچە تەجرىبە ئالماشتۇرۇش يىغىنى ئېچىلدى؛ شەھەر بويىچە ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش ۋە ئۇلارنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا ئېتىبار بېرىش مۇلازىمەت گۈرۈپپىسىدىن 126 سى قۇرۇلدى. 1987ـيىلدىن 1990ـ يىلغىچە كورلا شەھىرىدىكى ھەرمىللەت ئاممىسى قىسىملاردىكى ئوفىتسىر ـ ئەسكەرلەرنىڭ 5000 دىن ئارتۇق يوتقان ـ كۆرپىسىنى مۆكۈپ ـ يۇيۇپ بەردى، ئۇلارغا 14 لەۋھە ۋە شەرەپ تاختىسى، ئۇچ تونىدىن ئارتۇق قوغۇن ـ تاۋۇز، مېۋە ـ چېۋە، 300 كىلوگرامدىن ئارتۇق كەمپىت، گازىر، 2700 دىن ئارتۇق پېتەك تەقدىم قىلدى؛ ئاھالىلەر كومىتېتلىرى كۆپ خىل شەكىلدىكى تەدبىيات ـ سەنئەت ئەترەتلىرىنى تەشكىللەپ، قىسىملاردىن ھال سوراپ 20 قېتىمدىن ئارتۇق ئويۇن قويۇپ بەردى.

50 ـ يىللاردىن ئېتىبارەن، يەرلىك ھۆكۈمەتلەر ھەربىي قىسىملىق قۇرۇلۇشقا ياردەم بېرىش ئۇچۇن، گازارما قۇرۇلۇشى، كۆكتاتلىق ۋە كۆكەرتىشكە كېرەكلىك يەرنى تەرىشىپ ھەل قىلىپ بەردى. 1982 ـ يىلى يەرلىكتە ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش ئىنتايىن قىيىن بولۇۋاتقان ئەھۋالدا، ئالدى بىلەن ھەربىي قىسىمغا ئەگىشىپ كەلگەن ئائىلە تاۋابىئاتلارنىڭ چوڭ كوللېكتىپقا ئورۇنلىشىشى ئۈچۈن 170 كۆرسەتكۈچ ھەل قىلىپ بەردى ھەمدە ئۇلارغا ياردەملىشىپ، گىلەم توقۇش كارخانىسىدىن ئىككىنى، ئۈنۈمۈرسال سودا دۇكىنىدىن بىرنى قۇرۇپ بەردى. 1987 ـ يىلدىن بۇيان، ئىلگىرى ـ ئاخىر بولۇپ 300 دىن ئارتۇق ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتى خىزمەتكە ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

ھەر قېتىملىق بايرامدا ھەربىي قىسىم رەھبەرلىرى تەشەببۇسكارلىق بىلەن يەرلىك ئورۇنلارغا بېرىپ پىكىر ئالدى، دىراما ئۇمىكى، كىنو ئەترىتىنى باشلاپ بېرىپ، ھەرمىللەت ئاممىسىدىن ھال سوراپ ئويۇن كۆرسەتتى، كىنو قويۇپ بەردى. 1982 ـ يىلى باھار بايرىمىدا ھەربىي قىسىم كورلا ناھىيىسىگە سەككىز مەيدان (قېتىم) كىنو قويۇپ بەردى، تاماشىبىنلار 11 مىڭ ئادەم (قېتىم) دىن ئاشتى. 1990ـيىل 3 ـ ئايدا لېي قېغىدىن ئۆگىنىش پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلغان مەزگىلدە، ھەربىي قىسىمدىكى ئوفىتسىر ـ ئەسكەرلەر كۆپ قېتىم كوچىلارغا چىقىپ ئاممىغا قۇلايلىق يارىتىپ بېرىش، مەنپەئەت يەتكۈزۈش پائالىيىتى ئىنى قانات يايدۇرۇپ، ئاممىنىڭ ئوندىن ئارتۇق تېلېۋىزور، رادىئولۇق ئۈنتالغۇسىنى خالىسانە رېمونت قىلىپ بەردى، 1000 دىن ئارتۇق ئادەم (قېتىم) نىڭ كېسىلىنى كۆرۈپ، چېچىنى ياساپ قويدى، كۆپ قېتىم كوچىلارغا چىقىپ تازىلىق قىلدى، ئەخلەتلەرنى ئادالىدى. خەلقتە قۇلايلىق يارىتىش، مەنپەئەت يەتكۈزۈش پائالىيىتىگە قاتناشقان ئوفىتسىر ـ ئەسكەرلەر 4000 ئادەم (قېتىم) دىن ئاشتى.

§ 2 . ئېتىبار بېرىش خىزمىتى

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە، كورلا ناھىيىسى ئىنقىلابىي قۇربانلار، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا ئېتىبار بېرىشتە، ئاساسلىقى ئىش ئارقىلىق ياردەم بېرىش ۋە بېرىنى

ۋەكالىتەن تېرىپ بېرىش چارىلىرىنى قوللاندى. 1956 ـ يىلدىكى كوپېراتسىيىلىشىشتىن كېيىن، ئىش نۆۋرى تارقىلىق ئېتىبار بېرىش چارىسى بولغا قويۇلدى. ئامما ئېتىبار بېرىش تارقىلىقمۇ ھەل قىلغىلى بولمايدىغان قىينىچىلىقلارغا قارىتا، ناھىيىلىك مۇكۇمەتنىڭ خەلق ئىشلىرى ئاپپاراتى ۋاقىتلىق ياكى قەرەللىك قوشۇمچە پارەدەم بەردى.

ھەربىي باھار بايرىمىدا ناھىيە، شەھەرنىڭ ھەر دەرىجىلىك پارتىيە، مۇكۇمەت رەھبەرلىرى ۋە ھەرقايسى ئورۇنلار ئىنقىلابىي قۇربانلار ئائىلە تاۋابىئاتلىرىنى، شەرەپلىك ھەربىيلەرنى زىيارەت قىلدى ۋە ئۇلاردىن ھال سورىدى. 1980 ـ يىلدىن ئېتىبارەن قۇربان ھېيت مەزگىلىدە، ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان ئاز سانلىق مىللەتتىن بولغان ئىنقىلابىي قۇربانلار ئائىلە تاۋابىئاتلىرىدىن ھال سورىدى. 1988ـيىلى تارىمىيە قۇرۇلۇش بايرىمى مەزگىلىدە، يېڭىشەھەر ئىش بېجىرىش ئورنىدىكى ئېتىبار بېرىش، نەپىقە بېرىش ئوبيېكتىلىرى ئۈچۈن مۇلازىمەت قىلىدىغان 23 گۇرۇپپىدىكى 300 دىن ئارتۇق ئادەم ھەربىي قىسىم، ئىنقىلابىي قۇربانلار ئائىلە تاۋابىئاتلىرى، مەجرۇھ ھەربىيلەرنىڭ 2560 دانە يوتقان ـ كۆرپىسە. نى مۆكۈپ ـ يۆيۈپ بەردى، 355 قۇر كىيىم ـ كېچىكىنى تىكىپ ـ ياماپ بەردى. شۇ يىلى كورلا شەھىرى ئۈز تەۋەسىدە تۇرۇشلۇق ئوفېتسىر ـ ئەسكەرلەر، ياردارلار، ئىنقىلابىي قۇربانلار ئائىلە تاۋابىئاتلىرى، مەجرۇھ ھەربىيلەردىن ھال سورىغان يۆيۈملارنىڭ قىممىتى 20 مىڭ يۈەنگە يەتتى. ھەربىي مەپتىن دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىققان ھەربىر ئادەمگە تەخمىنەن 300 يۈەنلىك ھال سوراش بويۇمى تەقدىم قىلدى. 1989 ـ يىلى باھار بايرىمىدا، ھال سوراش ئۆمىكى ئۇرۇشقا قاتناشقان ئۈچ نەپەر ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتىغا گىلەم قاتارلىق ھال سوراش بۇيۇملىرىنى تەقدىم قىلدى. «1 ـ ئاۋغۇست» تارىمىيە قۇرۇلۇش بايرىمىنى تەبرىكلەش يىغىنىدا، ئوبلاست، شەھەر رەھبەرلىرى ھەربىي قىسىمدا 3ـدەرىجىلىك خىزمەت كۆرسەتكەن ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرىنى تەقدىرلىدى ۋە ئۇلارغا مۇكاپات بۇيۇمى تارقىتىپ بەردى، ئىنقىلابىي قۇربانلار ئائىلە تاۋابىئاتلىرى، مەجرۇھ ھەربىيلەرگە قىممىتى 25 مىڭ يۈەنلىك ھال سوراش بۇيۇمى تارقىتىپ بەردى. 1990 ـ يىلى باھار بايرىمىدا ھەربىي مەپتىن دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىققان كادىرلارغا 12 مىڭ يۈەنلىك ھال سوراش بۇيۇمى تارقىتىپ بەردى. شۇ يىلى ئىنقىلابىي قۇربانلار ئائىلە تاۋابىئاتلىرى، مەجرۇھ ھەربىيلەر ئۈچۈن 612 ئادەم (قېتىم) مۇلازىمەت قىلىنىپ، 21 قېتىملىق ھەل قىلىندى، 70 كىلوگرام خېمىيىۋى ئوغۇت، 78 كىلوگرام سۇلياۋ يوپۇق ھەقسىز يارەدەم قىلىندى، 11 قېتىم ئىنقىلابىي قۇربانلار ئائىلە تاۋابىئاتلىرى سۈھبەت يىغىنى ئېچىلدى، 3000 يۈەنلىكتىن ئارتۇق قىممەتتىكى ھال سوراش بۇيۇمى تەقدىم قىلىندى.

1980 ـ يىلى بېزىلاردا ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، يېتىم ـ يېسىر، قېرى ـ چۈرى، مەجرۇھ، بالا، ئېتىبار بېرىش، نەپىقە بېرىش ئوبيېكتىلىرىغا قارىتا ئايمۇ ئاي ئۇلۇغلىنىش قوشۇمچە يارەدەم بېرىش يولغا قويۇلۇپ، ئۇلارنىڭ تۇرمۇشى كاپالەتكە ئىگە قىلىندى؛ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا ئولتۇرۇشلۇق مەجبۇرىي ھەربىي خىزمەت ئۆتەۋاتقان ئەسكەرلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا شۇ جايدىكى بىر پۈتۈن ئەمگەك كۈچىنىڭ شۇ يىللىق ئوتتۇرىچە كىرىمىنىڭ ئۈچتىن ئىككى ئۈلۈشى بويىچە نەق پۇل بىلەن ئېتىبار بېرىلدى.

1. يېزىلاردىكى ئېتىبار بېرىش

1956 ـ يىلىدىن ئىلگىرى، يېزىلاردىكى ئىشلەپچىقىرىشتا يەككە ئىگىلىك ئاساس قىلىناتتى، ئېتىبار بېرىش شەكلى ئاساسلىقى «ئىش ئارقىلىق يارەدەم بېرىش، بېرىنى ۋەكالىتەن تېرىپ بېرىش» تىن ئىبارەت

ئىدى. يېزا ـ كەنت كادىرلىرى ياكى ھەمكارلىق گۇرۇپپىلىرى، باشلانغۇچ كوپېراتىپلار ئەگەك كۈچى كەمچىل ئىنتىلابىي قۇربانلار ئائىلە تاۋابىئاتى، يېزىغا قايتقان كېسەلچان ھەربىيلەرگە ھەقسىز ئىش ئارقىلىق ياردەم بەردى ۋە ئۇلارنىڭ يەرلىرىنى ۋەكالىتەن تېرىپ بەردى.

1956 ـ يىلدىن كېيىن، يېزىلارنىڭ ئىقتىسادىي تۈزۈلمىسى يەككە ئىگىلىكتىن كوللېكتىپ ئىگە. لىككە راۋاجلاندى، دېھقانلارنىڭ كىرىم شەكلى ئەمگىكىگە قاراپ تەقسىم قىلىشقا، ئاساسا ئېتىبار بېرىش شەكلى ئىش ئارقىلىق ياردەم بېرىش، يېرىنى ۋەكالىتەن تېرىپ بېرىشتىن ئىش تومۇرى ئارقىلىق ئېتىبار بېرىشكە ئۆزگەرتىلدى.

كورلا ناھىيىسىدىكى ئاپتونوم رايون بويىچە نەپىقە خىزمىتىدىكى ئىلغار كوللېكتىپ ۋە ئىلغار شەخسلەر

جەدۋەل: 8 — 1

يىللار	ئۇنۋانى	ئورنى	ئىسىم-فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	ئەسكەرتىش
1955	ئىنقىلابىي قۇربان ئائىلە تاۋابىئاتى	چارباغ يېزىسى	نىساخان	تايال	ئۇيغۇر	ئىلغار شەخسى
1979	ھەربىي سەپتىن قايتقان ھەربىي	يۇخۇي دېھقان چىلىق مەيدانى	ۋالى چاڭگوي	ئەر	خەنزۇ	ئىلغار شەخسى
1979	ھەربىي ئائىلە تاۋابىئاتى	تاۋات گۈڭشي	مەخسۇت	ئەر	ئۇيغۇر	ئىلغار شەخسى
1979	ھەربىي سەپتىن چېكىنىپ كەن ھەربىي	تېكىچى گۈڭشي	ئەمەت روزى	ئەر	ئۇيغۇر	ئىلغار شەخسى
1982	نەپىقە خىزمىتى بويىچە ئىلغار ئورۇن	2 ـ يېنىك ساناقت ئىدارىسى				ئاپتونوم رايون بويىچە نەپىقە خىزمىتىدىكى ئىلغار كوللېكتىپ

1963 ـ يىلى كورلا ناھىيىسى تۇنجى قېتىم چارباغ، يېڭىشەر گۈڭشىلىرىدىكى قىيىنچىلىقى بار ئايرىم ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا 580 ئەمگەك كۈنى ئارقىلىق ئېتىبار بەردى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە، خەلق ئىشلىرى ئاپپاراتلىرى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، بۇنىڭ بىلەن ئېتىبار بېرىش خىزمىتى توختاپ قالدى. 1977 ـ يىلى ئېتىبار بېرىش خىزمىتى يەنە ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

1980 ـ يىلى كورلا ناھىيىسىنىڭ يېزىلىرىدا ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى يولغا قويۇلدى، يېرىمدىن ئارتۇق گۈڭشىلاردا ئېتىبار بېرىش خىزمىتى ئەمەلىيلەشمىدى. 1982 ـ يىلى شەھەر، ناھىيە مەجبۇرىي ھەربىي خىزمەت ئۆتەۋاتقان ئەسكەرلەرگە ئېتىبار بېرىش تۈزۈمىنى ئەسلىگە كەلتۈردى. ئېتىبار بېرىش ئۇلچىمى بىر پۈتۈن ئەمگەك كۈچىنىڭ بىر يىللىق كىرىمىنىڭ ئۆچتىن ئىككى قىسمى بويىچە ئىجرا قىلىندى. 1984 ـ يىلى شائخۇ يېزىسى ئېتىبار بېرىش ئوبيېكتىلىرىنىڭ ھەربىرىگە ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 350 يۈەندىن قوشۇمچە ياردەم بېرىپ، شەھەر بويىچە يېزىلارنىڭ ئالدىنقا ئۆنتى. 1987 ـ يىلى يېڭى «ئەسكەر ئىلىش قانۇنى»نى تەشۋىق قىلىشقا بىرلەشتۈرۈلۈپ، چارباغ، يېڭىشەر، تېكىچى، شائخۇ-دىن ئىبارەت تۆت يېزىنىڭ يىللىق ئېتىبار بەرگەن سوممىسى كىشى بېشىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 300 يۈەندىن كۆپرەكتىن توغرا كەلدى، قالغان ئالتە يېزىنىڭ 200 يۈەندىن يۇقىرى بولدى. 1988-يىلى شەھەر بويىچە مۇددەتتىن ئاشۇرۇپ ۋەزىپە ئۆتىگەن مەجبۇرىي ھەربىي خىزمەت ئۆتەۋاتقان ئەسكەرلەرگە قارىتا مۇددەتتى بىر يىل ئېشىپ كەتسە، ئېتىبار بېرىش سوممىسىغا 50 يۈەن مۇكاپات پۇلى قوشۇپ

بېرىش چارىسى بولغا قويۇلدى.

1990 ـ يىلى شەھەر بويىچە ئېتىبار بېرىش پۇلىنى پىزا بويىچە بىر تۆتاش توپلاش بولغا قويۇلدى. ئېتىبار بېرىش پۇلى تارقىتىش ھەربىيلەرنىڭ ھەربىي قىسمىدىكى كىشىدىسى بىلەن بىرلەشتۈرۈلۈپ، 1ـدەرىجىلىك خىزمەت كۆرسەتكەنلەرگە 300 يۈەن، 2 ـ دەرىجىلىك خىزمەت كۆرسەتكەنلەرگە 200 يۈەن، 3 ـ دەرىجىلىك خىزمەت كۆرسەتكەنلەرگە 100 يۈەن مۇكاپات بېرىلدى؛ ھەربىي قىسىمدا خاتالىق ئۆتكۈزۈپ جازالانغان ھەربىيلەرگە ئېتىبار بېرىش پۇلى تارقىتىپ بېرىلمىدى؛ مۇددەتتىن ئاشۇرۇپ ۋەزىپە ئۆتىگەن بولسا بىر يىل ئوچۇن 100 يۈەن پۇل قوشۇپ تارقىتىپ بېرىلدى. ئېتىبار بېرىش پۇلىنى تارقىتىش چارىسى جەھەتتە، ئائىلە ئاۋابىتانلىرىغا بىۋاستە تارقىتىپ بېرىلىمۇ، خەلق ئىشلىرى كاتىرلىرى بانكىغا قويۇپ قويىمۇ، ھەربىيلەر ھەربىي سەپتىن چېكىنىپ قايتىپ كەلگەندە دىرىگە ئۆسۈمىنى قوشۇپ تارقىتىپ بەرسىمۇ بولىدىغان بولدى.

قىسمەن يىللاردا كورلا ناھىيىسىدە ئېتىبار بېرىلگەن ئەمگەك نومۇرى

جەدۋەل: 8 ـ 2

يىللار	پىزىلاردىكى ھەربىيلەر ئائىلە ئاۋابىتانلىرى	ئېتىبارغا ئېرىشكەن ئائىلە	ئېتىبار بېرىلگەن سان		قىسقارتىش
			ئەمگەك كۈنى (كۈن)	نەق پۇل (يۈەن)	
1961	170			60	ھەربىي كادىرلارنىڭ ئائىلە ئاۋابىتانى يوقالغاندا سىرتىدا
1962		9	580		
1979	197	168	22 101		
1980	101	65	9 424		
1981	90	78	20 990		
1982	116	81	6 990	10 686	

1984 — 1990 ـ يىلغىچە كورلا شەھىرىنىڭ پىزىلىرىدىكى ھەربىيلەر ئائىلە ئاۋابىتانلىرىغا ئېتىبار بېرىلىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 8 ـ 3

يىللار	ھەربىيلەر ئائىلە ئاۋابىتانى ئائىلىسى	ئېتىبار بېرىلگەن نەق پۇل (يۈەن)	ھەربىر ئائىلىگە توغرا كەلگەن ئېتىبار پۇلى (يۈەن)	ئەلا يۇقىرى ئېتىبار پۇلى (يۈەن / ئائىلە)	ئەلا تۆۋەن ئېتىبار پۇلى (يۈەن/ ئائىلە)
1984	49	13 137	268	350	200
1985	58	15 290	263		
1986	41	9 055	221	350	200
1987	43	11 240	260	350	
1988	37	9 875	267	400	250
1989	37	9 970	269		
1990	37	11 950	323	600	300

2. دۆلەتنىڭ ۋاقىتلىق قوشۇمچە ياردىمى

1979 ـ يىلدىن ئىلگىرى قىش، ئەتىياز پەسىللىرىدە ۋە سېرىقتال مەزگىلىدە، ئېغىر ئاپەت رايونلىرى ۋە نامرات گۇرۇپپا، نامرات ئەترەتلەردىكى ئېتىبار بېرىش، نەپىقە بېرىش ئوبيېكتلىرىنىڭ يېمەك ـ ئىچمەك جەھەتتىكى، ئايرىم ئائىلىلەرنىڭ ئولتۇراق ئۆي سېلىش جەھەتتىكى شۇنداقلا ئىشلەپچىقىرىش جەھەتتىكى ۋاقىتلىق قىيىنچىلىقلىرى نۆۋەتلىق ھەل قىلىندى.

1980 ـ يىلى نامراتلارغا يار ـ يۆلەك بولۇش خىزمىتى قانات يايدۇرۇلغاندىن كېيىن، ئېتىبار بېرىش، نەپىقە بېرىش ئوبيېكتلىرى ئىچىدىكى قىيىنچىلىقى بار ئائىلىلەر ئالدى بىلەن نامراتلارغا يار ـ يۆلەك بولۇش ئوبيېكتلىرى قاتارىغا كىرگۈزۈلدى.

كورلا ناھىيىسىنىڭ 1954 ـ يىلدىن 1965 ـ يىلغىچە بولغان ۋە 1979 ـ ، 1980 ـ ، 1983 ـ يىللىرىدىكى 14 يىللىق ستاتىستىكىسىغا قارىغاندا، يېزىلار ۋە ناھىيە بازىرىدا تارقىتىلغان ئېتىبار بېرىش، نەپىقە بېرىش قوشۇمچە ياردەم پۇلى 23 مىڭ 600 يۈەنگە، ياردەم پۇلى بېرىلگەن ئېتىبار بېرىش، نەپىقە بېرىش ئوبيېكتى 672 ئائىلە (قېتىم) گە يەتكەن.

1954 — 1983 ـ يىلغىچە كورلا ناھىيىسىدىكى نەپىقە ئوبيېكتلىرىغا دۆلەت تەرىپىدىن ۋاقىتلىق قوشۇمچە ياردەم بېرىلىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 8 . 4

يىللار	سومما (يۈەن)	قوشۇمچە ياردەم بېرىلگەن ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتى ئائىلىسى	ھەربىي سەپتىن قايتقان، چېكىنگەن ھەربىيلەر ئائىلە- سى
1954	556	15	
1955	701	16	
1956	760	25	3
1958	282	16	
1959	463	6	
1960	680	25	
1961	1251	56	20
1962	2290	85	
1963	2950	21	39
1964	2363	51	53
1965	4352	58	36
1979	2277	58	
1980	3208	57	
1983	1445	32	

§ 3 . نەپقە بېرىش

1. قۇربان بولغان، كېسەل بىلەن ۋاپات بولغانلارغا نەپقە بېرىش

ئېتىبار بېرىش، نەپقە بېرىش جەھەتتىكى قائىدە ـ نىزاملارغا ئاساسەن، قۇربان بولغان، كېسەل بىلەن ۋاپات بولغان ئىنقىلابىي ھەربىيلەر، ئىنقىلابىي خىزمەتچىلەرگە بىر قېتىملىق نەپقە بېرىلدى. 1984 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە قۇربان بولغانلار توققۇز، ئومۇمىيلاشقاندا ئىشى بىلەن كېسەل بولۇپ ۋاپات بولغانلار بىر، كېسەل بىلەن ۋاپات بولغانلار 71، بۇلارغا بىر قېتىملىق نەپقە بېرىلگەن پۇل جەمئىي 124 مىڭ يۈەن.

1984 — 1990 ـ يىلغىچە قۇربان بولغان، كېسەل بىلەن ۋاپات بولغان كورلا شەھىرىگەتەۋە ئىنقىلابىي ھەربىيلەر، خىزمەتچى خادىملارغا نەپقە بېرىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 8 ـ 5

يىللار	قۇربان بولغانلار	ھۆكۈمەت ئىشى بىلەن كېسەل بولۇپ ۋاپات بولغانلار	كېسەل بىلەن ۋاپات بولغانلار	بىر قېتىملىق نەپقە پۇلى (يۈەن)	ئەسكەرتىش
1984	1		5	2 900	
1985	4		11	20 177	
1986			10	4 460	
1987	1		8	15 812.5	1990 ـ يىلى ئېتىراپ قىلىنغان ئۇچ ئىنقىلابىي قۇربان بولغانلا- رغا كىرگۈزۈلمىدى
1988	1		17	33 518.5	
1989	2		12	31 066.5	
1990		1	8	16 477.2	
جەمئىي	9	1	71	124 411.7	

2. مەجرۇھلارغا نەپقە بېرىش

ئىنقىلابىي ئۇرۇشتا ۋە سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇشتا مەجرۇھلانغان ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ كوماندىر- جەڭچىلىرى، ئۇرۇشقا قاتناشقان خەلق ئەسكەرلىرى ۋە خەلق ئىشچىلىرى، خەلق ساقچىلىرى، ئىنقىلابىي خىزمەتچىلەرگە ئېتىبار بېرىپ نەپقە بېرىلدى، ئايرىم ھالدا «ئىنقىلابىي مەجرۇھ ھەربىيلەر نەپقە كېنىشكىسى» ۋە «ئىنقىلابىي مەجرۇھ خىزمەتچىلەر نەپقە كېنىشكىسى» تارقىتىلدى.

1978 — 1990 - يىلغىچە كورلا شەھرىگە تەۋە مەجرۇھلارغا نەپىقە پۇلى بېرىش ئۇلچىمى

جەدۋەل: 8 - 6 بىرلىكى: يۈەن

تۈرى		1978 - يىل		1982 - يىل		1984 - يىل		1988 - يىل		1989 - يىل	
		خىزمەت ئىسكى	پېنسىيەدىكى	خىزمەت ئىسكى	پېنسىيەدىكى	خىزمەت ئىسكى	پېنسىيەدىكى	خىزمەت ئىسكى	پېنسىيەدىكى	خىزمەت ئىسكى	پېنسىيەدىكى
ئالاھىدە دەرىجە	ئۇرۇش سەۋەبىدىن	72	520	90	520	132	570	240	1200	240	1517
	ھۆكۈمەت ئىشى بىلەن	62	480	78	480	120	518	216	1100	216	1387
	كېسەل بىلەن										
1 - دەرىجە	ئۇرۇش سەۋەبىدىن	60	460	76	460	118	498	204	1020	204	1283
	ھۆكۈمەت ئىشى بىلەن	50	430	66	430	108	464	184	950	184	1192
	كېسەل بىلەن								860		1075
2 - دەرىجىلىك ۋاڭ دەرىجىسى	ئۇرۇش سەۋەبىدىن	44	260	64	260	96	390	156	740	156	948
	ھۆكۈمەت ئىشى بىلەن	38	240	54	240	86	350	140	660	140	844
	كېسەل بىلەن								600		766
2 - دەرىجىلىك بەگ دەرىجىسى	ئۇرۇش سەۋەبىدىن	36	196	52	196	84	290	135	538	135	685
	ھۆكۈمەت ئىشى بىلەن	36	180	46	180	76	268	122	480	122	610
	كېسەل بىلەن								450		571
3 - دەرىجىلىك ۋاڭ دەرىجىسى	ئۇرۇش سەۋەبىدىن	30	100	46	100	70	180	108	336	108	433
	ھۆكۈمەت ئىشى بىلەن	24	100	40	100	64	180	98	322	98	415
	كېسەل بىلەن										
3 - دەرىجىلىك بەگ دەرىجىسى	ئۇرۇش سەۋەبىدىن	24	80	40	80	60	140	90	272	90	350
	ھۆكۈمەت ئىشى بىلەن	20	80	36	80	56	140	82	272	82	350
	كېسەل بىلەن										

1981 ـ يىلى كورلا شەھىرى بويىچە 1981 ـ يىلدىكى مەجرۇھ 136، يۇنىلىك ئىچىدە 1 ـ دەرىجىلىك «ب» دەرىجىلىكى بىر، 2 ـ دەرىجىلىك «ئا» دەرىجىلىكى بەش، 2 ـ دەرىجىلىك «ب» دەرىجىلىكى 15، 3 ـ دەرىجىلىك «ئا» دەرىجىلىكى 53، 3 ـ دەرىجىلىك «ب» دەرىجىلىكى 62؛ ئۇرۇشتا مەجرۇھلانغانلار 88، ئومۇمىيلىك ئىشى يىلەن مەجرۇھلانغانلار 48؛ خىزمەتتىكىلەر 133، پېنسىيەتكىلەر ئۇچ. شەھەر بويىچە 1990 ـ يىلدىكى مەجرۇھ ھەربىي 154، مەجرۇھ خىزمەتچى 19، يۇلار جەمئىي 173، يۇنىلىك ئىچىدە خىزمەتتىكىلەر 167، پېنسىيەتكىلەر ئالتە.

1984 — 1990 ـ يىلغىچە كورلا شەھىرىدە نەپقە پۇلىنىلىك تارقىتىلىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 8 ـ 7

يىللار	مەجرۇھ خادىم	يىللار	تاقىتىلغان مەجرۇھلۇق پۇلى (يۈەن)	مەجرۇھ خادىم	تارقىتىلغان مەجرۇھلۇق پۇلى (يۈەن)
1984	135	1988	9 556	177	19 103
1985	136	1989	10 077	180	20 142
1986	137	1990		173	21 091
1987	180		14 148		

3. دۆلەتنىڭ قەرەللىك نەپىقىسى

كورلا ناھىيىسى 1979ـيىلدىن ئېتىبارەن قەرەللىك نەپقە بېرىشنى يولغا قويدى، كورلا شەھىرى بۇخىل نەپقە بېرىشنى 1980ـيىلدىن ئېتىبارەن يولغا قويدى، ئۇلار بۇنى يولغا قويۇشتا ئاپتونوم رايونىنىڭ 1979ـيىلدىكى بەلگىلىمىسىدىكى قەرەللىك، ئۆلچەملىك قوشۇمچە ياردەم بېرىش شەرتلىرىنى ئاساس قىلدى.

قەرەللىك نەپقە بېرىش چارىسى ئالدى يىلەن شۇ كىشى ئىلتىماس قىلىش، ئامما مۇزاكىرە قىلغاندىن كېيىن، كەنت (چوڭ ئەترەت)، يېزا (گۈڭشې) تەكشۈرۈش، شەھەرلىك، ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى تەستىقلاشتىن ئىبارەت بولدى. تەستىقلاش چېكى بىر يىل بولدى، ھەرىيلى 2 ـ ئايدا شۇ يىللىق نەپقە (قەرەللىك، ئۆلچەملىك قوشۇمچە ياردەم)نى تەكشۈرۈپ تەستىقلاش خىزمىتى ئىشلەندى.

1979 — 1983 ـ يىلغىچە كورلا ناھىيىسىدە ئەپقە ئويىيكىتلىرىغا قەرەللىك، ئۇلچەملىك قوشۇمچە ياردەم بېرىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 8 ـ 8

يىللار	ئىنقىلابىي قۇربان ئائىلە ناۋاسىتاتى	كېسەل يىلدىن ژا- پات بولغان ھەر- بىيلەر ئائىلە ناۋا- سىتاتى	ھەربىي سەپتىن قايتقان ھەربىيلەر	ھەربىي سەپتىن بوشانغان ھەربىي- لەر	يىللىق قوشۇمچە ياردەم پۇلى (يۈەن)
1979		5			480
1980	6	4	7	7	3 936
1981	6	4	7	6	3 756
1982	9	4	13	6	6 140
1983	11	4	13	6	7 944

1984 — 1990 ـ يىلغىچە كورلا شەھىرىدە ئەپقە ئويىيكىتلىرىغا قەرەللىك، ئۇلچەملىك قوشۇمچە ياردەم بېرىش ئەھۋالى

جەدۋەل 8 ـ 9

يىللار	ئىنقىلابىي قۇربان ئائىلە ناۋاسىتاتى	كېسەل يىلدىن ژاپات بولغان ھەربىيلەر ئائىـ- لە ناۋاسىتاتى	ھۆكۈمەت ئىشى يىلدىن قۇربان بولغان ھەربىي- لەر ئائىلە ناۋا- سىتاتى	ھەربىي سەپتىن قايتقان ھەربىي- لەر	ھەربىي سەپتىن بوشانغان ھەر- بىيلەر	يىللىق قوشۇ- چە ياردەم پۇلى (يۈەن)
1984	13			16	3	8455
1985	13	5		24	5	14080
1986	11	5	1	33	5	16968
1987	11			32	7	21470
1988	12	3	1	36	7	22446
1989	122	4	19	55	7	21949
1990	53	29	7	53	7	26934

Ⅲ باب

ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش

1 § . شەھەر - بازارلاردىكى قۇتقۇزۇش

1954 - يىلى كورلا ناھىيىلىك ھۆكۈمەت 170 ئىشىنى بوتۇخو پېزىسى (كېيىنچە دۆلەت ئىگىلىكىدىكى دېھقانچىلىق مەيدانىغا ئۆزگەرتىلدى) غا كۆچۈرۈپ، دېھقانچىلىق قىلدۇردى. 1955 - يىلى ئىشسىز، قىيىنچىلىقى بار ئائىلىلەردىكى 55 ئادەم ئۈستەلگە چېپىش، دەرەخ كېسىش، يول ياساش، ئۇي سېلىش قاتارلىق ئىشلارغا ئورۇنلاشتۇرۇلدى. 1959 - يىلى كورلا ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى ئىشلەپچىقىرىش ئارقىلىق ئۆزىنى ئۆزى قۇتقۇزۇش تەشكىلاتىدىن ئوچىنى قۇردى، خادىمى 59 غا يەتتى. شۇ يىلى ئىشلەپچىقىرىشتىن قىلغان ئومۇمىي كىرىمى 27 مىڭ 500 يۈەن بولۇپ، كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئوتتۇرىچە كىرىم 26 يۈەن، جامائەت جۇغلانمىسى 2500 يۈەن بولدى. 1964 - يىل 7 - ئايدا كورلا ناھىيىسىدە پاراۋانلىق ساناتوريىسى قۇرۇلدى، ئوتتۇغا 11 ئائىلىدىكى 13 بوۋاي - مومايغا قوبۇل قىلىندى. 1966 - يىلى ناھىيە بازىرىدىكى 201 ھۈنەرچى ئۆي سېلىش - رېمونت قىلىش قاتارلىق ئەمگەكلەرگە تەشكىللەندى، ئۇلارنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان ئايلىق كىرىمى 40 يۈەن بولدى. 1977 - يىلى ساتىراشلىق، تىككۈچىلىك، رېمونتچىلىق، بورا توقۇش، پاختا ئېتىش، ئوتۇن - كۆمۈر بىلەن تەمىنلەش يونكىتى قاتارلىق سەككىز ئىشلەپچىقىرىش ئارقىلىق ئۆزىنى ئۆزى قۇتقۇزۇش گۇرۇپپىسى قۇرۇلۇپ، قىيىنچىلىقى بار ئائىلىلەردىكى 159 كىشى ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

ھۆكۈمەت ئىشلەپچىقىرىش ئارقىلىق ئۆزىنى ئۆزى قۇتقۇزۇشقا تەشكىللەش بىلەن بىللە، تايانچسىز، ئەمگەك ئىقتىدارىنى يوقاتقان قېرى، ئاجىز، كېسەلمەن، مېيىپلارغىمۇ تۇرمۇش جەھەتتە قۇتقۇزۇش بەردى. 1984 - يىل 3 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن ئېتىبارەن، كورلا شەھىرى (بازىرى) نىڭ قەرەللىك، ئۆلچەملىك قۇتقۇزۇش ئۆلچىمى ھەرئايدا ھەربىر كىشىنىڭ 5. 13 — 5. 16 يۈەنگىچە بولۇشتىن 16 — 20 يۈەن بولۇشقا تەڭشەلدى. شۇ يىلى شەھەر بويىچە بازارلاردىكى ئۆزاق مۇددەت قۇتقۇزىلىدىغان قىيىنچىلىقى بار 11 ئائىلىدىكى 16 كىشىگە 1909 يۈەن قۇتقۇزۇش بېرىلدى، 643 ئادەم (قېتىم) گە 4207 يۈەن ۋاقتىلىق قۇتقۇزۇش بېرىلدى. 1990 - يىلى شەھەر - بازارلاردىكى قۇتقۇزۇش ئوبيېكتى 46 ئائىلە، 68 ئادەم، قەرەللىك، ئۆلچەملىك قۇتقۇزۇش بېرىلگەنلەر 16، ۋاقتىلىق قۇتقۇزۇش بېرىلگەنلەر 180 ئادەم (قېتىم)، قۇتقۇزۇش ئومۇمىي سوممىسى 6000 يۈەن بولدى.

كورلا شەھرى (ناھىيىسى) دىكى بازارلارنىڭ قىسمەن پىللاردىكى ئىجتىمائىي قۇنتۇزۇش ئەھۋالى

جەدۋەل: 8 ـ 10

پىللار	قۇنتۇزۇش سوممىسى (يۈەن)	ۋاقىتلىق قۇنتۇزۇلغان ئادەم (قېتىم)	قەرەللىك قۇنتۇزۇلغان ئادەم (قېتىم)	پىللار	قۇنتۇزۇش سوممىسى (يۈەن)	ۋاقىتلىق قۇنتۇزۇلغان ئادەم (قېتىم)	قەرەللىك قۇنتۇزۇلغان ئادەم (قېتىم)
1953	843	241		1975	3600		
1954	890	126		1976	3600		
1955	520	136		1977	11000		
1956	198	47		1978	6000		
1957	1078			1979	4574		
1958	2588			1980	7998	500	
1959	3990	101		1981	1013		
1960	1000			1982	600		
1961	4098			1983	8777	152	
1962	4204	32		1984	6854	643	18
1963	6238	73	28	1985	5928	635	16
1964	8615	102	14	1986	11000		
1965	4844			1987			
1966	4844	86	40	1988			
1967	3900			1989	7540	50	
1974	2500			1990	6624	180	17

§ 2 . يېزىلاردىكى قۇنتۇزۇش

1. نامرات ئائىلىلەرنى قۇنتۇزۇش

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە كورلا ناھىيىسى ھەر يىلى ئاساسا توپلاش يولى بىلەن قۇرغان ساخاۋەت سېغى ئاشلىقى تارقىتىپ، قىيىنچىلىقى بار ئائىلىلەرنىڭ ئۇرۇق ۋە ئوزۇقلۇق ئاشلىقىنى ھەل قىلدى.

1952 ـ ۋە 1953 ـ يىللىرى جەمئىي 20.5 تونىنا ساخاۋەت سېغى ئاشلىقى تارقىتىلدى.

1955 ـ ۋە 1956 ـ يىللىرى دۆلەت 3991 يۈەن قۇتقۇزۇش پۇلى تارقىتىپ، 263 ئائىلىنىڭ نامرات دېھقانىنى قۇتقۇزدى.

1957 ـ يىلى ئورگان كادىرلىرى 6000 يۈەن ئىئانە قىلىش تارقىلىق 678 ئائىلىنىڭ دېھقان ـ چارۋىچىنىڭ جىددىي ئېھتىياجى ھەل قىلىنىپ، ئۇلارنى قەھرىتان قىش ۋە ئەتىيازدىكى سېرىقتالدىن بىخەتەر ئۆتۈۋېلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلدى.

1960 ـ يىلدىن 1965 ـ يىلغىچە كورلا ناھىيىسى ئۇدا ئايەتكە ئۇچرىغانلىقى، ئۇنىڭ ئۈستىگە ھەر يىلى بېزىلارغا مەلۇم سانداكى ئاققۇن، چېگرا رايونغا يارداەم بەرگۈچىلەر ۋە قىسقارتىلغان خادىملار ئورۇنلاشتۇرۇلغانلىقى ئۈچۈن، ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش پۇلى يېمەك ـ ئىچمەك، كىيىم ـ كېچەكنى ھەل قىلىشتىن ئولتۇراق ئۆيى، تىببىي داۋالاش ۋە ئىشلەپچىقىرىش، تۇرمۇش سايمانلىرىنى تولۇقلاش جەھەتلەرنىڭمۇ كېڭەيتىلدى، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 59 مىڭ يۈەندىن ئارتۇق قۇتقۇزۇش پۇلى تارقىتىلدى، بۇ 50 ـ يىللاردىكىدىن نەچچە ئون ھەسسە كۆپ.

1962 ـ يىلدىن ئېتىبارەن، ماددىي نەرسە ئارقىلىق قۇتقۇزۇش ئاساس قىلىندى. 1962ـ، 1963ـ يىللىرى ناھىيە بويىچە 1000 پاختىلىق چاپان، 1100 پاختىلىق ئىشتان، 209 يوتقان، 442 كىگىز، 64 جۈۋا، 779 پار پىيما، 4884 مېتر پاختا رەخت تارقىتىلدى. دۆلەت پاختا رەخت، پاختا بىلەن بىلەتلىك تەمىنلەشنى يولغا قويغان مەزگىلدە، قىيىنچىلىقى بار ئائىلە، بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلمىگەن ئائىلە ۋە بېزىلاردىكى ئوچ خىل كىشىلەرنىڭ كىيىم ـ كېچەك، يوتقان ـ كۆرپە جەھەتتىكى ئەھلى قىيىنچىلىقىنى ئومۇمىي ھەل قىلىش ئۈچۈن، ھۆكۈمەت ھەرىيلى يەنە رەخت، پاختا بىلەن قۇتقۇزۇش كۆرسەتكۈچى تارقاتتى.

1964 ـ يىلى ناھىيە بويىچە گۈڭشىلار جامائەت پاراۋانلىق فوندىدىن 22 مىڭ 400 يۈەن پۇل ئاجرىتىپ، قىيىنچىلىقى بار، بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلمىگەن 406 ئائىلىدىكى 1127 ئادەمنى قۇتقۇزدى.

1979 ـ يىلى كوللېكتىپ قىيىنچىلىقى بار ئائىلىلەرنىڭ 41 مىڭ 200 يۈەنلىك قەرزىنى ئازايتتى ۋە كەچۈرۈم قىلدى.

1961 — 1966 ـ يىلغىچە كورلا ناھىيىسىنىڭ يېزىلىرىدا قۇتقۇزۇش يۈزىسىدىن تارقىتىلغان رەخت، پاختا كۆرسەتكۈچلىرى

جەدۋەل: 8 ـ 11

يىللار	قۇتقۇزۇش يۈزىسىدىن تارقىتىلغان پاختا رەخت كۆرسەتكۈچى (مېتر)	قۇتقۇزۇش يۈزىسىدىن تارقىتىلغان پاختا كۆرسەتكۈچى (كىلوگرام)
1961	9 100	
1962	1 400	
1963	6 150	
1964	7 200	
1965	7 651	2 550
1966	7 863	2 612

2. بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان ئائىلىلەرنى قوتقۇزۇش

1954 ـ يىلى دۆلەت تايانچسىز، ئەمگەك ئىقتىدارىنى تامامەن يوقتان، يېتىم ـ يېسىر، قېرى ـ چۈرى ۋە باققۇچىسى يوق يېتىم بالىلارنى «يىمەك ـ ئىچمەك، كىيىم ـ كېچەك، يېقىلغۇ، تەرىيىلىنىش (ئۆسمۈر بالىلار)، ئۇلۇم ـ يېتىم جەھەتلەردە كاپالەتلەندۈرۈپ، ئۇلارنى تۇرمۇش ۋە ئۇلۇم ـ دەپنە جەھەتلەردە تايانچقا ئىگە قىلىش»نى ئوتتۇرىغا قويدى.

1956 ـ يىلى كورلا ناھىيىسى ئۇنجى قېتىم بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان 264 ئادەمنى باھالاپ چىقىپ، كوللېكتىپ 28.5 تونىنا ئاشلىق بىلەن تەمىنلەپ، كۆپ ساندىكى بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان ئائىلىلەرنىڭ ئۇزۇقلۇق ئاشلىقىنى ھەل قىلدى.

1958 ـ ۋە 1959 ـ يىللىرى بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان ئائىلىلەرگە ئېتىبار بېرىش ۋە ئۇلارنى ياشتۇرۇشقا قوزغايدىغان يارىتىش ئۇچۇن، ناھىيە بويىچە ئىلگىرى ـ ئاخىر بولۇپ 16 ياشانغانلار ساناتورىيىسى قۇرۇلدى، ساناتورىيىگە 79 بوۋاي ـ مومايى قوبۇل قىلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە مېيىپ بىر، روھىي كېسەل ئىككى، يېتىم بالا بىر. 11 مۇسۇلمان ئاشخانىسى قۇرۇلدى. ئىقتىسادىي شارائىتى ياخشىراق ياشانغانلار ساناتورىيىلىرى يەنە بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان ياشانغانلارغا يېگۈ يوقتان ـ كۆرپە تولۇقلاپ بەردى.

1962 ـ يىلى كورلا شەھىرىدىكى بارلىق ياشانغانلار ساناتورىيىسى توختىتىلىپ، تارقاق بېقىش ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. كۆپ سانلىق ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرى بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان ئائىلىلەرنىڭ ئۇزۇقلۇق ئاشلىقى، يېقىلغۇسى ۋە بىر قىسىم گۆش ـ ياغ بىلەن تەمىنلىنىشىگىلا كاپالەتلىك قىلدى، دۆلەت تۇرمۇش بۇيۇملىرى بىلەن تەمىنلىدى.

1982 ـ يىلى خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىكىنىڭ ئوقتۇرۇشىنىڭ روھىغا ئاساسەن، كورلا ناھىيىلىك، شەھەرلىك خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى بېزىلاردىكى بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان ئائىلىلەرنى ئومۇمىيۈزلۈك قايتا تەكشۈرۈپ باھالاپ بېكىتىش خىزمىتى ئىشلەپ، بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان 164 ئائىلىدەكى 209 كىشىنى باھالاپ چىقتى، بۇنىڭ ئىچىدە يېتىم بالا 22، مېيىپ 18. ھەرقايسى بېزىلار ئەھۋالىغا ئاساسەن، بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان ئائىلىلەرنىڭ تەمىنات ئۇلچىمىنى بېكىتتى، كورلا ناھىيىسىدە ھەربىر ئادەمنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە تۇرمۇش خىراجىتى200يۈەندىن280يۈەنگىچە، ھەر ئايلىق ئۇزۇقلۇق ئاشلىقى 16.5 كىلوگرامدىن 21 كىلوگرامغىچە، سۇ يېغى 0.25 كىلوگرامدىن 0.5 كىلوگرامغىچە، قوي ـ كالا گۆشى 0.5 كىلوگرامدىن بىر كىلوگرامغىچە، پارچە ـ پۇرات خىراجەت پۇلى بىر يۈەندىن ئۇچ يۈەنگىچە، يىللىق كىيىم ـ كېچەك بىر قۇردىن ئۇچ قۇرغىچە، تەبىبىي داۋالىنىش خىراجىتى ئون يۈەندىن 30 يۈەنگىچە بولدى.

1986 ـ يىلى كورلا شەھىرى بېزىلاردىكى بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان ئائىلىلەرگە قارىتا ئىككى خىل قوتقۇزۇش ئۇسۇلىنى قوللاندى: 1) ياشتۇرۇش ھەققى يېغىش ئارقىلىق ئۇلارنىڭ تۇرمۇش خىراجىتىنى ھەل قىلدى ھەمدە تۇغقانلىرى ئۇلارنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇشىدىن خەۋەر ئالدى؛ 2) بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان ئائىلىلەرنىڭ يەرلىرى ياشقىلارغا ھۆددىگە بېرىلدى، ھۆددە ئالغۇچىلار بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان ئائىلىلەرنى كىشى بېشىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 250 كىلوگرام ئۇزۇقلۇق ئاشلىق، ئالتە كىلوگرام سۇ يېغى بىلەن تەمىنلەشكە كاپالەتلىك قىلدى.

كورلا شەھىرى بويىچە 1987 ـ يىلدىكى بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان ئائىلە 105، ئادەم 139 بولدى. قارايۇلغۇن، قوشئېرىق يېزىلىرى ئالدى بىلەن ياشانغانلار ساناتورىيىسى قۇردى، ساناتورىيىگە 11 ئادەم

قوبۇل قىلىندى.

كورلا شەھىرىنىڭ يېزىلىرىدا 1988 - يىلدىكى بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلمىدىغان ئائىلە 102، ئادەم 115 بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە يېتىم - يېسىر، قېرى - چۈرى 80، روھىي كېسەلگە گىرىپتار بولغانلار، مېيىپلار 22، يېتىم بالا 13. شۇ يىلى يېڭىدىن ئىككى ياشانغانلار ساناتورىيىسى قۇرۇلدى، ئۇلارغا بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلمىدىغان 35 ئائىلىدىكى 38 كىشى قوبۇل قىلىندى، بۇ شەھەر بويىچە بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلمىدىغان ئومۇمىي ئائىلىنىڭ 3.34 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. مەركەزلەشتۈرۈپ بېقىلىۋاتقان بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلمىدىغانلارنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان يىللىق تۇرمۇش خىراجىتى 450 يۈەن، ئوزۇقلۇق ئائىلىقى 225 كىلوگرام بولدى، تارقاق بېقىلىۋاتقان بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلمىدىغان ئائىلە 67، ئادەم 77، كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان بېقىش - تۇرمۇش خىراجىتى 270 يۈەندىن 350 يۈەنگىچە، ئوزۇقلۇق ئائىلىق 240 كىلوگرام بولدى.

تېكىچى يېزىلىق ياشانغانلار ساناتورىيىسى 1988 - يىل 10 - ئايدا قۇرۇلدى، ئۇنىڭغا بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلمىدىغان 11 بۆۋاي - مومايلا قوبۇل قىلىندى. بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلمىدىغان قېرى - چۈرلەر-نىڭ تىببىي داۋالىنىش خىراجىتىگە يېزىلىق شىپاخانا مەسئۇل بولدى. بىر كىشىگە بىر ياتاق بولۇش بولغا قويۇلدى، تۇرالغۇ ئۆيلەر خىش - ياغاچ قۇرۇلمىلىق قىلىپ سېلىندى، ياتاقتا ئىسسىق كالۋا، ئۆي جاھازلىرى قاتارلىقلار ئورۇنلاشتۇرۇلدى، پەسلىنىڭ ئۆزگىرىشىگە ئەگىشىپ، ياشانغانلارنىڭ كىيىم - كېچەكى يەڭگۈشلەندى. تېكىچى يېزىلىق ياشانغانلار ساناتورىيىسىدە مەدەنىيەت ئۆيى تەسىس قىلىنىپ، كىتاب، رەسىملىك ژۇرنال، ژۇرناللار سېتىۋېلىنىپ تىنىپ قويۇلدى، ياشانغانلار كۈندۈزى مەدەنىيەت ئۆيىدە كىتاب كۆرۈپ، رادىئو ئاڭلىسا، كەچتە تېلېۋىزور كۆردى. ياشانغانلارنىڭ نەزەر دائىرىسىنى كېڭەيتىش ئۈچۈن، ياشانغانلار ھەرىيلى سىرت جايلارنى ئېكسكۇرسىيە ۋە ساياھەت قىلىشقا ئۇيۇشتۇرۇلىدى.

1989 - يىلى يېزىلاردىكى بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلمىدىغان قېرى - چۈرلەرنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان ئوتتۇرىچە تۇرمۇش خىراجىتى 490 يۈەن بولدى.

كورلا شەھىرىنىڭ يېزىلىرىدا 1990 - يىلدىكى بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلمىدىغان ئائىلە 87، ئادەم 103 بولدى. شۇنىڭغۇ يېزىسى ياشانغانلار ساناتورىيىسىدىن ھېرنى قۇردى، ئۇنىڭغا جەمئىي 110 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىندى. 1990 - يىلغا قەدەر، شەھەر بويىچە يېزىلاردىكى ياشانغانلار ساناتورىيىسى بەشكە يەتتى، 33 بۆۋاي - مومايلا ساناتورىيىدە، 70 كىشى تارقاق بېقىلدى. ياشانغانلار ساناتورىيىسىدىكى ھەربىر كىشىنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان ئوتتۇرىچە تۇرمۇش خىراجىتى 592 يۈەن بولدى. ھەرقايسى يېزىلار بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلمىدىغان، قىيىنچىلىقى بار 444 ئائىلىدىن ھال سورىدى، ھال سوراش بۇيۇملىرىنىڭ قىممىتى 7103 يۈەن بولدى.

1990 - يىلى ئاپتونوم رايونىمىزدىكى «ئون ياخشى» ياشانغانلار ساناتورىيىسىنى ئۆلچەمگە يېتىش بويىچە سېلىشتۇرۇپ باھالاش پائالىيىتىدە، كورلا شەھىرى تېكىچى يېزىلىق ياشانغانلار ساناتورىيىسى 1-بولدى.

3 § . نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش خىزمىتى

1980 - يىلى كورلا ناھىيىلىك، شەھەرلىك ھۆكۈمەتلەر نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش خىزمىتىنى ئومۇميۈزلۈك قانات يايدۇردى. شۇ يىلى كورلا ناھىيىسىنىڭ يېزىلىرىدا قىيىنچىلىقى بار 1248 ئائىلىدىن

كى 4030 ئادەم، بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلمىدىغان 79 ئائىلىدىكى 122 ئادەم مۇشۇ تۈر بويىچە پېنسىيەدىكى ئومۇمىي ئائىلىنىڭ 74 . 15 پىرسەنتىنى ۋە پېنسىيەدىكى ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 28 . 11 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدى. مۇشۇ خىل يېلدا نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش پۇلىدىن 50 مىڭ يۈەن تارقىتىلىپ، بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلمىدىغان 79 ئائىلىدىكى 122 ئادەم، قېينىچىلىقى بار 907 ئائىلىدىكى 3748 ئادەم قۇتقۇزۇلدى، جەمئىي 156 كىگىز، 244 يوتقان - كۆرپە، 199 ئىشتان - چاپان، 1584 مېتر پاختا رەخت، 309 پار ئاياغ كېيىم، 23 دانە باش كېيىم، ئىككى ئېشەك، 15 ئېشەك ھارۋىسى قۇتقۇزۇش ھېسابىدا بېرىلدى.

1979 - يىلدىن 1983 - يىلغىچە كورلا ناھىيىسى يېزىلارغا نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش پۇلىدىن 446 مىڭ يۈەن تارقاتتى، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن تارقىتىلغان پۇل 89 مىڭ يۈەن بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاق كۆڭ تارقىتىلغان يىللاردا 161 مىڭ 900 يۈەن، ئاق ئاز تارقىتىلغان يىللىرى 46 مىڭ 400 يۈەن بولدى.

1983 - يىلى كورلا ناھىيىسى قېينىچىلىقى بار ئائىلىلەرنىڭ ئەھۋالىي قېينىچىلىقلىرىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن، يەتتە يېزىدىكى 893 ئائىلىنىڭ 32 مىڭ يۈەنلىك دېھقانچىلىق ۋېجىنى، كېمەيتىش ۋە كېچىرىم قىلدى. باج كېمەيتىلگەن، كېچىرىم قىلىنغان ئائىلىلەر باج ئېلىشقا تېگىشلىك ئومۇمىي ئائىلىنىڭ 17 پىرسەنتىنى، ئېلىشقا تېگىشلىك باج سوممىسىنىڭ 2 . 5 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

1984 - يىلى كورلا شەھىرىنىڭ يېزىلىرىدا 567 ئائىلىدىكى 2201 كىشىنى نامراتلىقتىن قۇتۇلدۇرۇش پىلانلانغانىدى، دۆلەت تارقاتقان نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش پۇلى 120 مىڭ 500 يۈەن بولۇپ، يېزا ئىگىلىك سېلىنمىسى ئۈچۈن ئىشلىتىلگىنى %98 نى ئىگىلىدى. نامرات ئائىلىلەرگە 266 ئېشەك ھارۋىسى، 187 ئېشەك، 56 كالا، 26 قوي ۋە 84 تونна خېمىيىۋى ئوغۇت، 81 دانە ئىشلەپچىقىرىش سايمىنى، سەككىز تونна ئاشلىق تارقىتىپ بېرىلدى. يىل ئاخىرىدا 397 ئائىلىدىكى 1662 ئادەم نامراتلىقتىن قۇتۇلدى. نامراتلىقتىن قۇتۇلغان ئائىلىلەرنىڭ ئومۇمىي ئاشلىقى 1983 - يىلدىكىدىن %82.48 ئاشتى، كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان ئوتتۇرىچە كىرىم 1983 - يىلدىكى 139 يۈەندىن كۆپەيىپ 258 يۈەنگە يەتتى، كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان ئوزۇقلۇق ئاشلىق 342 كىلوگرامغا يېتىپ، 1983 - يىلدىكىدىن 60 كىلوگرام ئاشتى.

1985 - يىلى كورلا شەھىرى 398 ئائىلىدىكى 1894 ئادەمگە يار - يۆلەك بولۇپ، 170 مىڭ 800 يۈەن مەبلەغ سەرپ قىلدى. شەھەردە «ئىككىگە يار - يۆلەك بولۇش» قا رەھبەرلىك قىلىش ئاپپاراتى، ھەرقايسى يېزىلاردا مۇناسىپ ئاپپاراتلار قۇرۇلۇپ، شەھەر - يېزا رەھبەرلىرى نامراتلارغا يار-يۆلەك بولۇش خىزمىتىنى بىۋاسىتە تۇتۇش ۋەزىيىتى شەكىللەندى. يىل ئاخىرىدا 346 ئائىلە نامراتلىقتىن قۇتۇلدى، بۇ نامراتلىقتىن قۇتۇلدۇرۇش پىلانلانغان ئائىلىلەرنىڭ 87.15 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى، نامراتلىقتىن قۇتۇلغان ئائىلىلەرنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان ئوتتۇرىچە كىرىمى 279 يۈەن بولدى.

1986 - يىلى كورلا شەھىرى 391 ئائىلىدىكى 1454 ئادەمگە يار - يۆلەك بولدى، شەھەر، يېزىلاردىكى دېھقانچىلىق تېخنىكىسى ئاپپاراتلىرى يۇقىرىقىلارنىڭ ئىچىدىكى 372 ئائىلە بىلەن پەن - تېخنىكا بويىچە ھۆددىگەرلىك توختامى ئىمزالىدى. دۆلەت 58 مىڭ 900 يۈەن مەبلەغ سالدى، كوللېكتىپ 6448 يۈەن مەبلەغ ھازىرلىدى، ئالدىن بېيىغان ئائىلىلەر 4282 يۈەن يارەدەم بەردى، 8000 يۈەن قەرز پۇل ئېلىندى. يۇقىرىقى مەبلەغلەرنىڭ %89 ى يېزا ئىگىلىك سېلىنمىسى قىلىندى، يىل ئاخىرىدا 270 ئائىلىدىكى 1085 ئادەم نامراتلىقتىن قۇتۇلدى.

1989 - يىلى كورلا شەھىرى 207 ئائىلىدىكى 1076 نامراتقا يار - يۆلەك بولدى، 36 مىڭ 700 يۈەن مەبلەغ ھازىرلاندى، 24 . 5 تونна خېمىيىۋى ئوغۇت، 1 . 75 تونна ئوزۇقلۇق ئاشلىق، 1 . 48 تونна

ئۇرۇق سېتىۋېلىنىدى، نامرات ئائىلىلەردىن ئېلىنىدىغان 8123 يۆنلۈك باج كېسەكنىڭ ۋە كېچىرىم قىلىنىدى. ھۆددىگەرلىككە قاتناشقان ھەر دەرىجىلىك كادىر 233، پارتىيە ئەزالىرى ئالاقە بافلايدىغان ئائىلە 175، نامراتلارغا يار ـ يۆلەك بولۇش بويىچە جۇپ بولغان ئائىلە 15، تېخنىكا جەھەتتىن تەربىيىلەش بويىچە ئېچىلغان كۇرس 16 قارار، ئەگىشىپ يۈرۈپ قىلىنغان تېخنىكىلىق مۇلازىمەت58ئادەم(قېتىم). ئۇ يىلى 5 ـ ئايدا ئالتە يېزىدا نامراتلارغا يار ـ يۆلەك بولۇش، ئايەتتىن قۇتقۇزۇش ھەمكارلىق فوندى تەشكىلاتى قۇرۇلدى، فوند تەشكىلاتىغا 395 دېھقان ئائىلىسى قاتناشتى، 66 مىڭ 900 يۈەن مەبلەغ ھازىرلاندى، 56 مىڭ 800 يۈەن مەبلەغ سېلىنما قىلىپ سېلىندى. يىل ئاخىرىدا 160 ئائىلىدىكى 784 ئادەم نامراتلىقتىن قۇتۇلدى، كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان يىللىق ئوتتۇرىچە كىرىم 354 يۈەنگە، كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان ئوتتۇرىچە ئۇزۇقلۇق ئاشلىق 227.5 كىلوگرامغا يەتتى.

1990 ـ يىلى كورلا شەھىرى 158 ئائىلىدىكى 781 ئادەمگە يار ـ يۆلەك بولدى، ھۆددە ئېلىشقا قاتناشقان كادىر، پارتىيە ئەزاسى 174، نامراتلارغا يار-يۆلەك بولۇش بويىچە جۇپ بولغانلار 23، پەن-تېخنىكا بويىچە تەربىيىلەش كۇرسى 36 قارار، فوند جەمئىيىتى 16 (يۈنىك ئېچىدە يېزا دەرىجىلىكى ئالتە، كەنت دەرىجىلىكى ئون) گە، فوند جەمئىيىتىگە قاتناشقان دېھقان ئائىلىسى 796 گە، ئادەم 3295 كە، يار مەبلىغى 151 مىڭ 300 يۈەن (خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى ئاجراتقان 77 مىڭ 900 يۈەنمۇ بۇنىك ئىچىدە) گە يەتتى، 63.5 تونىا خېمىيىۋى ئوغۇت، 1.22 تونىا سۇلياۋ بويۇق سېتىۋېلىندى. يىل ئاخىرىدا 126 ئائىلە نامراتلىقتىن قۇتۇلدى، كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان ئوتتۇرىچە كىرىم 455 يۈەن بولدى.

1984 ـ يىلدىن 1990 ـ يىل 7 ـ ئايغىچە كورلا شەھىرى نامراتلارغا يار ـ يۆلەك بولۇش مەبلىغىدىن جەمئىي 555 مىڭ 500 يۈەن ھازىرلىدى، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 85 مىڭ 500 يۈەندىن توغرا كەلدى، يار ـ يۆلەك بولۇنغان نامرات ئائىلە جەمئىي 2092 بولۇپ، 1603 ئائىلە نامراتلىقتىن قۇتۇلدى، بۇ، يار ـ يۆلەك بولۇنغان ئائىلىنىڭ 76.6 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

كورلا شەھىرى نامراتلارغا يار ـ يۆلەك بولۇش خىزمىتىدە «نامراتلارغا يار ـ يۆلەك بولۇپ ئىشلەپچىقىرىشنى راۋاجلاندۇرۇشتا، ئۆز كۈچىگە تايىنىپ ئىش كۆرۈشنى ئاساس قىلىش» پرىنسىپىدا باشتىن-ئاياغ چىڭ تۇردى. نامراتلىقتىن قۇتۇلدۇرۇش ئۇلچىمى مۇنداق بولدى: «كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان ئوتتۇرىچە ئوزۇقلۇق ئاشلىق 250 كىلوگرامدىن يۇقىرى بولۇش، كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان ئوتتۇرىچە كىرىم 130 يۈەندىن يۇقىرى بولۇش، قىش، ياز پەسىللىرىدە كېسىم ـ كېچەك، يوتقان ـ كۆرپە، كىگىز ـ كېچىكى ئۆكسۈپ قالماسلىق، ھەربىر ئائىلىدە ئىككى ئۈياقتىن بەش ئۈياقتىچە قالدۇرۇق چارۋا بولۇش؛ زۆرۈر ئىشلەپچىقىرىش سايمانلىرى ۋە ئۇرمۇش لازىمەتلىكلىرى بولۇش؛ يېزىلاردىكى ھەربىيلەر ئائىلە ئاۋابىئاتلىرى ۋە ئىشلەپچىقىرىش، ئۇرمۇشىدا قىينىچىلىقى بار ھەربىي مەپتىن قايتقان، بوشانغانلار-غا ئالدىن ئېتىبار بېرىش». نامراتلىقتىن قۇتۇلغانلار ئاساسىي جەھەتتىن يۇقىرىقى كۆرسەتكۈچكە يەتتى.

بۇلاردىن باشقا، بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ چارۋىچىلارنىڭ ئۇزۇق-لۇق ئاشلىقىغا قوشۇمچە يارەم بېرىشكە دائىر ئوقتۇرۇشنىڭ روھىغا ئاساسەن، 1987 ـ يىلى كورلا شەھىرىدىكى ھەرقايسى چارۋىچىلىق فېرمىلىرى، ئەترەتلىرىدە كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان يىللىق ئوتتۇرىچە كىرىمى 150 يۈەندىن تۆۋەن بولغان چارۋىچى 171 ئائىلە، 746 ئادەم، خەلق ئوقۇتقۇچىسى 13 ئائىلە، 66 ئادەم، مال دوختۇرى ئۈچ ئائىلە، 23 ئادەم. مۇشۇ بىر يىلدا دۆلەت كورلا شەھىرىگە چۇشۇرۈپ بەرگەن ئۇزۇقلۇق ئاشلىق قوشۇمچە يارەم پۇلى 20 مىڭ يۈەن بولدى.

1990 ـ يىلى دۆلەت كورلا شەھىرىگە چۇشۇرۈپ بەرگەن ئۇزۇقلۇق ئاشلىق يارەم پۇلى 10 مىڭ يۈەن بولدى.

§ 4 . ئاپەتتىن قوتقۇزۇش

مىنگونىاڭ 36 ـ يىلى (1947 ـ يىلى) 8 ـ ئايدا كۈنچى دەريانىڭ باشقىر بۆلىكىدە، كەلكۇن دەريا قېشىنى بۇزۇۋەتكەچكە، كەلكۇن تاشيولنى بېسىپ كېتىپ، بىر چوڭ ھارۋا، ئىككى كالا زىيانغا ئۇچرىدى. كورلا ناھىيىلىك ھۆكۈمەت خەلق ئىشچىلىرىدىن نەچچە 100 ئادەمنى توپلاپ، 24 كۈن ئەمگەك قىلىپ، دەريا قېشىنى رېمونت قىلىپ ئەسلىگە كەلتۈردى.

1954 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى كەچقۇرۇندىن 7 ـ كۈنى سەھەرگىچە، كورلا شەھىرىدە دەھشەتلىك بوران چىقىپ، تېمپېراتۇرا 20℃ تىن بىراقلا تۆۋەنلەپ 4℃ ئەتراپىغا چۈشۈپ قالدى، كېۋەز ئېغىر ئاپەتكە ئۇچرىدى. بوران ئېغىزىدىكى كېۋەزلەرنىڭ تەڭدىن تولا مايىسىنى بوران ئابۇت قىلمۇەتتى. ناھىيە رەھبەرلىرى كادىرلارنى باشلاپ ئاپەت رايونىغا بېرىپ، ئاممىنى قوزغاپ 1600 مودىن ئارتۇق يەردىكى كېۋەزنى تولۇقلاپ تېرىدى، 800 مودىن ئارتۇق يەردىكى كېۋەزنى قايتا تېرىدى. شۇ يىلى پاختىنىڭ مو بېشى مەھسۇلاتى 81 كىلوگرامغا يېتىپ، 1953 ـ يىلدىكىدىن 24% ئاشتى.

1955 ـ يىل 1 ـ ئايدىن 5 ـ ئايغىچە چەرچى رايونىدا قۇرغاقچىلىق ئاپىتى يۈز بەردى. كورلا ناھىيىسىنىڭ رەھبەرلىرى ئاپەت رايونىغا بېرىپ 100 دىن ئارتۇق ئادەمنى تاغقا چىقىپ، ئۆستەڭلەرنى راۋانلاشتۇرۇشقا تەشكىللەپ، سۇ سىرغىغان بۆلەكلەرنى تىندۇردى. ئۇچ كۈن جاپالىق كۆرەش قىلىش ئارقىلىق، تاغ سۈيىنى باشلاپ كېلىپ، چىلگە كۆمىسقۇناقتى ۋاقتىدا تولۇقلاپ تېرىپ، چوڭ زىيانىنىڭ ئالدىنى ئالدى.

1958 ـ يىل 8 ـ ئايدا كورلا ناھىيىسى تەۋەسىدە ئۇدا قاتتىق يامغۇر يېغىپ دەريا سۈيى تېشىپ كەتتى. ئوبلاستلىق پارتكوم بىلەن كورلا ناھىيىلىك پارتكوم بارلىق ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنى ۋە ئاھالىلەر-نى جىددىي سەپەرۋەر قىلىپ، بىر ھەپتىدىن ئارتۇق كېچە ـ كۈندۈز جەڭ قىلىپ، خەتەرلىك ھالەتكە چۈشۈپ قالغان دەريا قېشىنى مۇستەھكەملەپ، سۇ ئاپىتىنىڭ ئالدىنى ئالدى.

1962 ـ يىل 4 ـ ۋە 5 ـ ئايلاردا بوران ۋە قۇرغاقچىلىق تەخمىنەن 60 كۈن داۋاملاشتى، كۈنچى دەريانىڭ ئېقىم مىقدارى 20% تازىيىپ كەتتى. ناھىيە بويىچە چوڭ ـ كىچىك 1407 ئېرىق ـ ئۆستەڭ رېمونت قىلىندى، 57 توما، 29 كۆۋرۈك ياسالدى ھەمدە باغراش كۆلىدە قۇمۇش باغلاملىرىدىن لەيلىمە توسما ياسىلىپ، كۈنچى دەريانىڭ ئېقىن مىقدارى كۆپەيتىلىپ، قۇرغاقچىلىق ئەھۋالى پەسەيتىلدى.

1980 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى چۈلۈكتە كەلكۇن كېلىپ 18 ـ تۈەن ئۆستەڭنىڭ سۇ ئورنى شىددەت بىلەن ئۇرلەپ، ئۆستەڭ قېشى يەتتە يەردىن يار ئېلىپ كەتتى. شاڭخۇ يېزا قارا سۇ كەنتىنىڭ 10 مىڭ كىلوگرامدىن ئارتۇق بۇغدىيىنى كەلكۇن ئېقىتىپ كەتتى، كېۋەز، كۆمىسقوناقلىرىنى كەلكۇن بېسىۋالدى. ئاپەتكە تاقابىل تۇرۇپ مايىسلارنى ئاسراش تەدبىرلىرى قوللىنىلىپ، كۆزلۈك زىرائەتلەرنىڭ ئېتىز پەرۋىشى كۈچەيتىلگەنلىكتىن، شۇ يىلى ئاشلىق ھوسۇلى 46% ئاشتى، كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان ئوتتۇرىچە كىرىم ئالدىنقى يىلدىكى 141 يۈەندىن 168 يۈەنگە يەتتى.

18 ـ تۈەن ئۆستەڭنىڭ چېتىگە جايلاشقان شاڭخۇ چوڭ ئەترىتى 3 ـ ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىنىڭ يەر شەكلى پەس بولغانلىقى، ئۇنىڭ ئۆستەڭ ئۆستەڭدىن يىل بۇيى سۇ سىرغىپ تۇرغانلىقى تۈپەيلىدىن، تېرىلغۇ يېرىنىڭ يېرىمىنى دېگۈدەك تېرىغىلى بولمايتتى، ئۆيلەر ئۆرۈلۈپ چۈشەتتى. زەي ئاپىتى ئۆستىدىن غەلبە قىلىش ئۈچۈن، 1981 ـ يىلى ئەترەتتىكى ئەمگەك كۈچىنىڭ يېرىمى يىل بويى زەيكەش چېپىشقا ئاتلىنىپ، چوڭ ئېتىزنى كىچىك ئېتىزغا، شەرقتىن غەربكە ئاقمىدىغان ئۆستەڭنى جەنۇبتىن

شىمالغا ئاقمىدىغان ئۆستەڭگە ئۆزگەرتىپ، تۆپراقنىڭ شورلىشىپ كېتىشىنى پەسەيتتى. تۇرالغۇ شارائىتى. مى ياخشىلاپ، ئاھالىلار نۇقتىسىنى 18 ـ تۆەتىنىڭ كونا ئۆستەڭىنىڭ شىمالىدىكى ئېگىزلىككە كۆچۈرۈپ ئولتۇراقلاشتۇردى.

1981 ـ يىل 8 ـ ئايدا كورلا ناھىيىسى تەۋەسىدە ئۇدا قاتتىق يامغۇر يېغىپ، كۆنچى دەرياسى بويىدىكى لۆچ گۆدۈشي، بىر مەيدان ۋە چەرچى ياغۇەنچىلىك مەيدانى قاتارلىق 58 ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى كەلكۈن ئاپىتىگە ئۇچرىدى، خامانلارنى سۇ بېسىپ كەتتى، 7880 مو كۆزلۈك زىرائەت سۇ ئاستىدا قالدى، 459 تۈياق چارۋا ئۆلدى، 3600 مېتر ئېرىق ـ ئۆستەڭ، يەتتە توما، توققۇز كۆۋرۈك، 1650 مېتر ئۇزۇنلۇقتىكى ئورمان بەلبېغى ۋەيران بولدى، 196 ئېغىز ئۆي، 26 ئېغىز قوتان ئۆرۈلۈپ چۈشتى، ئازكەم 500 تونىا ئاشلىق، 900 دەن پاختا زىيانغا ئۇچرىدى. كورلا ناھىيىسىنىڭ رەھبەرلىرى ئاپەت رايونلىرىغا بېرىپ، ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش خىزمىتىگە قوماندانلىق قىلىپ، يىغىلىپ قالغان سۆلارنى ۋاقتىدا چىقىرىپ تاشلاپ، كۆزلۈك زىرائەتلەرنىڭ كېيىنكى مەزگىللىك پەرۋىشىنى كۆچەيتىپ، زىيانىنى مەلۇم دەرىجىدە تۆۋەنلەتتى.

1982ـيىل 5ـئاينىڭ 8ـكۈنىدىن 12ـكۈنگىچە كورلا ناھىيىسىگە سوغۇق ھاۋا ئېقىمى كىرىپ، ئۇدا قاتتىق بوران چىقتى ۋە تېمپېراتۇرا تۆۋەنلەپ كەتتى، يەر يۈزىنىڭ تېمپېراتۇرىسى1.8℃ قا چۈشۈپ قالدى، 21 مىڭ 800 مو يەردىكى كېۋەز ئاپەتكە ئۇچرىدى، بۇ ئومۇمىي تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ 53 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ 1870 مو يەردىكى باشقا زىرائەت، 814 مو باغ ئاپەتكە ئۇچرىدى، 1783 تۈياق قوي ـ ئۆچكە، 151 تۈياق چوڭ چارۋا ئۆلدى. ئاپەت ئەڭ ئېغىر بولغان يۇخۇي رايونىدا قاتتىق بوران يەر يۈزىدىكى تۆپراقنى بىر ـ ئىككى سانتىمېتر ئۇچۇرۇپ كەتتى، كېۋەز مايىسىلىرىنىڭ غول، يىلتىز قىسىملىرى يالىڭاچلىنىپ قۇرۇپ كەتتى، مۇنبىلىك دەرەخ شاخلىرى ھەمدە غورىلارنىڭ 80 پىرسەنتىنى بوران سوقۇۋەتتى. بۇ قېتىمقى بوران ـ ئۆشۈك ئاپىتىنىڭ داۋام قىلغان ۋاقتى ئۇزۇن، دائىرىسى كەڭ بولدى، كېۋەزلىكلەرگە كەلتۈرگەن زىيىنى زور بولدى، بۇنداق ئاپەت جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغان 30 نەچچە يىلدىن بۇيان تاز كۆرۈلگەن. ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم، خەلق ھۆكۈمىتى ۋە بايىنغولىن ئوبلاستلىق پارتكوم ، ئوبلاستلىق خەلق ھۆكۈمىتى ھال سوراش ئۈمىكى ئەۋەتىپ، ئاۋات، شاڭخۇ گۈڭشىلىرىدىن ھال سورىدى ھەمدە ئاپەتكە ناقابىل تۇرۇش كۆرىشىگە يېتەكچىلىك قىلدى. كورلا ناھىيىسىدە ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش، ئاپەتكە ناقابىل تۇرۇش قوماندانلىق شتابى قۇرۇلدى، ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك بانكىسى 80 مىڭ يۈەن قەرز پۇل، خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى 50 مىڭ يۈەن ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش پۇلى تارقاتتى. ئاشلىق تارماقلىرى سېرىق پۇرچاق، ئاپتاپىيەرەس ئۇرۇقىدىن 70 مىڭ كىلوگرام تەڭشەپ ئاجرىتتى. تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپى 53 تونىا خىمىيىۋى ئوغۇت، بەش تونىا دېھقانچىلىق دورىسى يۆتكەپ كەلدى. سۇچىلىق تارماقلىرى 200 دىن ئارتۇق ئادەمنى تەشكىللەپ، دامبا ياساپ دەريانى توسۇپ، سۇ مىقدارىنى ئاشۇردى. ھەر مىللەت ئاممىسى 50% ساقلىنىپ قالغان كېۋەز مايىسىلىرىنى ۋاقتىدا تولۇقلاپ تېرىدى، ئېغىر ئاپەتكە ئۇچرىغان 12 مىڭ مو يەردىكى كېۋەزنى بۇزۇپ باشقا زىرائەت تېرىدى. يېزىلاردا ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۇرۇمى يولغا قويۇلغانلىقى ۋە دۆلەت زور كۈچ بىلەن ياردەم بەرگەنلىكى ئۈچۈن، دېھقانلار ئاممىسىنىڭ ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش، ئاپەتكە ناقابىل تۇرۇش ئاكتىپچىللىقى تولۇق قوزغىتىلدى، بىر نەچچە ئاي جاپالىق كۆرەش قىلىش ئارقىلىق، يېزا ئىگىلىكىدىن يەنىلا ياخشى ھوسۇل ئېلىندى. كورلا ناھىيىسى بويىچە ئاشلىق ھوسۇلى ئۆتكەن يىلدىنكىدىن 9.74% ئاشتى، پاختا ھوسۇلى ئاران 3.8% كەملىدى، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 6.77% ئاشتى، دېھقانلارنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان ئوتتۇرىچە كىرىمى ئۆتكەن يىلدىكى 97 يۈەندىن 130 يۈەنگە يەتتى.

1984 ـ يىل 5 ـ ئاي ىىلەن 6 ـ ئاي ئارىلىقىدا كورلا شەھىرى تەۋەسىدە قانتىق يامغۇر، مۇلدۇر بېغىپ، كەلكۇن ئاپىتى پەيدا قىلدى. شائخۇ، قوشئېرىق گۇڭشېلىرى ھەمدە چەرچى باغۇەنچىلىك مەيدانىغا قاراشلىق 12 ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىنىڭ 6412 مو پەردىكى زىرائىتى ئاپەتكە ئۇچرىدى، مۇلچەرى ھېسابتا ئاشلىق 11.5 تونىنا، پاختا 1080 دەن كېمەيدى، 527 تۈياق چارۋا ئۆلدى، 50 ئېغىز ئۆي ئۆرۈلۈپ چۈشتى، 542 ئائىلىدىكى 2378 ئادەم ئاپەتكە ئۇچرىدى، جەمئىي ئىقتىسادىي زىيان 490 مىڭ يۈەن بولدى. ئاپەت يۈز بەرگەندىن كېيىن شەھەر رەھبەرلىرى خىزمەت گۇرۇپپىلىرىنى باشلاپ ئاپەت رايونلىرىغا بېرىپ، ئاممىنى خەتەردىن ۋە ئاپەتتىن قۇتقۇزدى، دۆلەت 6000 يۈەندىن ئارتۇق ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش پۇلى، 4575 كىلوگرام قۇتقۇزۇش ئاشلىقى، 300 مېتر پاختا رەخت ئاجرىتىپ بەردى، 12 ئېغىز ئۆي سېلىپ بەردى.

1987 ـ يىلى ئەتىيازدا كورلا شەھىرى تەۋەسىدە ئۇدا قانتىق يامغۇر، خوراتاغ رايونىدا ئۇدا قانتىق قار يېغىپ، خەلقىنىڭ 40 ئېغىزدىن ئارتۇق ئۆيى ئۆرۈلۈپ چۈشتى، 97% ئامما مىڭ ئۆيىدىن يامغۇر ئۆتۈپ كەتتى، 24 مىڭ 300 مو كۆلەمدىكى زىرائەت ئاپەتكە ئۇچرىدى، بۇنىڭ ئىچىدە، كېۋەز 13 مىڭ 200 مو، كۆممىقوناق 2165 مو، قوغۇن ـ تاۋۇز ۋە كۆكتات 560 مو، ياغلىق دان 1997 مو، يېتىپ كەتكەن بۇغداي 5310 مو، ئۆلگەن چارۋا 5088 تۈياق، بۇنىڭ ئىچىدە، ئۆلگەن قوي ـ ئۆچكە 4983. ئاۋات، قوشئېرىق يېزىلىرىدا ئاپەت ئالاھىدە بولدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇغدايدىنى دات كېسىلى قاپلاپ كەتكەچكە، بۇغداي ھوسۇلىنىڭ 900 تونىنا كېمىيىشى مۆلچەرلەندى. ئاپەت يۈز بەرگەندىن كېيىن، ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش گۇرۇپپىسى ھەل قىلغۇچ تەدبىر قوللىنىپ، 5086 مو كۆممىقوناق، 429 مو سېرىق پۇرچاق، 262 مو ياغلىق دانلىق ئۆزگەرتىپ تېرىدى.

شۇ يىلى 6 ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنى چەرچى باغۇەنچىلىك مەيدانى كەلكۇن ئاپىتىگە ئۇچرىدى، 160 مېتر ئۇزۇنلۇقتىكى كەلكۇندىن مۇداپىئە كۆرۈش توسمىسىنى، ئۇچ سۇ باشلاش توسمىسىنى كەلكۇن بۇزۇۋەتتى، زور كۆلەمدىكى ئىھاتە ئورمانلىقى ۋەيران بولدى. 200 كۋادرات مېتر كەلكۇن توسۇش، كەلكۇننىڭ يالمىشىدىن مۇداپىئە كۆرۈش سۇپىسى ۋەيران بولدى، 107 مو ئېغىز سۇ ئاستىدا قالدى، غول ئۆستەڭلەرنى لاي-لاتقا تىندۇرۇۋەتتى. باغۇەنچىلىك مەيدانىدىكى 60 تىن ئارتۇق ئىشچى-خىزمەتچى ئون نەچچە سائەت جاپالىق كۈرەش قىلىش ئارقىلىق بىر قىسىم كەلكۇن توسۇش توسمىسى ۋە سۇ باشلاش غول ئۆستەڭنى رېمونت قىلىپ ئەسلىگە كەلتۈردى.

1987 ـ يىلى كورلا شەھىرى جەمئىي 60 مىڭ يۈەن ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش پۇلى تارقىتىپ، 919 ئائىلىدىكى 4173 ئادەمنى قۇتقۇزدى.

1988 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى ۋە 26 ـ كۈنى كورلا شەھىرى تەۋەسىدە ئۇدا قانتىق يامغۇر ۋە مۇلدۇر ياغدى، 11 مىڭ 600 مو زىرائەت ئاپەتكە ئۇچرىدى، بۇنىڭ ئىچىدە، ئاشلىق زىرائىتى 2134 مو، ئىقتىسادىي زىرائەت 9507 (7709 مو كېۋەزمۇ بۇنىڭ ئىچىدە) مو، 4300 تۈياق قوي ـ ئۆچكە ئۆلدى، 1861 ئېغىز ئۆي خەتەرلىك ئۆيگە ئايلىنىپ قالدى، 88 ئېغىز ئۆي ئۆرۈلۈپ چۈشتى، 1715 ئائىلىدىكى 8580 ئادەم ئاپەتكە ئۇچرىدى، 33 مىڭ 800 يۈەن ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش پۇلى تارقىتىلدى.

1990 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى ۋە 7 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنىدىن 12 ـ كۈنىگىچە كورلا شەھىرى ئىككى قېتىم قانتىق يامغۇر ۋە مۇلدۇر ئاپىتىنىڭ زەربىسىگە ئۇچرىدى، شەھەر بويىچە 3800 مو پەردىكى دېھقانچىلىق زىرائىتى ئاپەتكە ئۇچرىدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاشلىق زىرائىتى 3000 مو، ئىقتىسادىي زىرائەت 800 مو، ئۆلگەن قوي ـ ئۆچكە 900 تۈياق، ئۆرۈلۈپ چۈشكەن ئۆي 21 ئېغىز، ئاپەتكە ئۇچرىغان نوپۇس 2020، بۇنىڭ ئىچىدە ئېغىر ئاپەتكە ئۇچرىغان ئادەم 120. ئارقىتىلغان ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش پۇلى 43 مىڭ يۈەن، قۇتقۇزۇلغانلار 1500 ئادەم (قېتىم).

IV باب

ئورۇنلاشتۇرۇش

1 § . ھەربىي سەپتىن قايتقان، بوشانغانلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش

ھەربىي سەپتىن قايتقان، بوشانغانلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش خىزمىتىگە ئىزچىل تۈردە خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى مەسئۇل بولۇپ كەلدى.

1980 ـ يىلى كورلا شەھىرى (ناھىيىسى) دە ئورۇنلاشتۇرۇشقا رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى.

1951 ـ يىلدىن 1984 ـ يىلغىچە كورلا ناھىيىسى ھەربىي سەپتىن قايتقان، بوشانغان خادىمدىن 540 نى ئورۇنلاشتۇردى.

1984 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە كورلا شەھىرى ھەربىي سەپتىن قايتقان، بوشانغان خادىمدىن 295 نى ئورۇنلاشتۇردى.

1. شەھەردىن ھەربىي سەپكە قاتنىشىپ قايتقان، بوشانغانلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش

شەھەردە ھەربىي سەپتىن قايتقانلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش خىزمىتىدە «نەدىن كەلگەن بولسا، شۇ يەرگە بېرىش» ۋە «سىستېمىلار بويىچە ۋەزىپە تەقسىملەش، ئورۇنلاشتۇرۇشنى ھۆددىگە بېرىش» پرىنسىپى ئىزچىللاشتۇرۇلدى. ھەربىي سەپكە كىرىش ۋاقتىدا مەزكۇر خادىم شەھەر توپۇسىدا بولسا، ئۇنىڭ ئاتا-ئانىسى تۇرۇشلۇق ئورۇن ئورۇنلاشتۇردى. ئورۇنلاشتۇرۇش ۋەزىپىسى بارلىكى ئورۇنلار، چوقۇم بەلگىلىمىگە ئاساسەن قوبۇل قىلدى، ئۇلار ئىگىلەيدىغان ئەمگەك كۆرسەتكۈچى ئەمگەك پىلانىغا كىرگۈزۈلدى! ھەربىي سەپكە قاتنىشىشتىن ئىلگىرى دۆلەت ئورگانلىرى، زاۋۇت، كان، كارخانا، كەسپىي ئورۇنلارنىڭ ئىشچى ـ خىزمەتچىسى بولسا، ھەربىي سەپتىن قايتقان، بوشانغاندىن كېيىن، يەنىلا ئەسلىدە. كى ئورنى ئۇلارنىڭ ئىشچىلىقىنى ۋە خىزمىتىنى ئەسلىگە كەلتۈردى؛ تېخنىكا ئالاھىدىلىكى بارلىرى، بولۇپمۇ «ئارمىيىدىمۇ، يەرلىك ئورۇندىمۇ ئىشلىيەلەيدىغان ئىختىساسلىق خادىملار» ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە تېخنىكا ئورۇنلىرىغا ئورۇنلاشتۇرۇلۇپ، ئۇزلىرىنىڭ ئۇزۇن ئۆگەنگەن تېخنىكا جەھەتتىكى ئارتۇقچىلىقىنى داۋاملىق جارى قىلدۇرۇش شارائىتى بىلەن تەمىن ئېتىلدى. مۇددىتى ئېشىپ كەتكەن ھەربىي سەجبۇرىيەت ئۆتىگەن جەڭچىلەرنىڭ ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە ئۇز ئىختىيارى بويىچە ئىش كۆرۈشىگە يول قويۇلدى، ئالدى بىلەن شۇلار ئويلىشىلدى. 80 ـ يىللاردىن كېيىن ئورۇنلاشتۇرۇش خىزمىتىدە پەرقلەندۇرۇپ ئورۇنلاشتۇ-

رۇشتىن ئىبارەت پرىنسىپ قوللىنىلدى.

1951 ـ يىلدىن 1979 ـ يىلغىچە كورلا شەھىرى ھەربىي سەپتىن بوشانغان 103 ئادەمنى ئومۇمىيۈزلۈك مۇلۇكچىلىكىدىكى ئورۇنغا، 32 ئادەمنى شەھەر ـ بازاردىكى كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى ئورۇنغا ئورۇنلاشتۇردى.

1984 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە كورلا شەھىرى شەھەردىن ھەربىي سەپكە قاتنىشىپ بوشانغان 177 ئادەمنى ئورۇنلاشتۇردى.

2. يېزىدىن ھەربىي سەپكە قاتنىشىپ قايتقان، بوشانغانلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش

كورلا شەھىرى (ناھىيىسى) دىكى يېزىلاردىن ھەربىي سەپكە قاتناشقانلار ھەربىي مەجبۇرىيەت ئۆتەش مۇددىتى توشۇپ بوشانغاندىن كېيىن، ئەسلىدىكى يېزا (مەيدان) لىرىغا قايتۇرۇلدى. يېزىلاردىكى ھەربىي سەپتىن بوشانغانلارنىڭ تۇرمۇشىدا قىيىنچىلىق بولسا، دۆلەت ۋاقتىلىق قوشۇمچە يارەم بەردى، ئولتۇراق ئۆي جەھەتتە قىيىنچىلىقى بارلىرىغا، ئۆي سېلىۋېلىش قوشۇمچە يارەم پۇلى بەردى، بۇنىڭ ئۈچمۇ، ئادەتتە 200 ـ 300 يۈەن بولدى؛ يارىدار، كېسەل، مەجرۇھ، يېتىملار ۋە ئۇرۇشقا قاتنىشىپ خىزمەت كۆرسەتكەن ھەربىي سەپتىن بوشانغانلار ئىزچىل تۇردە ئورۇنلاشتۇرۇش خىزمىتىنىڭ مۇھىم نۇقتىسى قىلىنىپ، دۆلەت، كوللېكتىپ، شەخسىنىڭ ئىبارەت ئۈچ تەرەپ بىرلەشكەن ئۇسۇل قوللىنىلىپ، مەخسۇس پۇل، مەخسۇس ماتېرىيال ئاجرىتىلىپ، ئۇلارنىڭ ئۆيى بولماسلىق، ئۆيى يېتىشمەسلىك قىيىنچىلىقى ھەل قىلىندى.

1984 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە كورلا شەھىرى يېزىلاردىكى ھەربىي سەپتىن بوشانغان 19 ھەربىي ئۇچۇن، 4900 يۈەن ئۆي سېلىش پۇلى ھەل قىلىپ بەردى.

1951 ـ يىلدىن 1984 ـ يىلغىچە كورلا ناھىيىسىنىڭ يېزىلىرىغا قايتقان ھەربىي سەپتىن بوشانغان ھەربىي 437.

1984 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە كورلا شەھىرىدىكى ھەربىي سەپتىن بوشىنىپ يېزىلارغا قايتقان ھەربىي 118.

1978 ـ يىلى ئاپتونوم رايون كورلا ناھىيىسىگە تەقسىملىگەن يافا يۇرت تەۋەلىكىدىكى ھەربىي سەپتىن بوشانغان ھەربىي 11، ئائىلە تاۋابىئاتلىرى قوشۇلۇپ جەمئىي 19، بۇلاردىن توققۇز ئائىلە شاڭخۇ گۇڭشى-سىغا، بىر ئائىلە چاربىاغ، بىر ئائىلە ئاۋات گۇڭشىسىغا ئورۇنلاشتۇرۇلدى، دۆلەت 11 مىڭ 200 يۈەن ئورۇنلاشتۇرۇش پۇلى ئاجرىتىپ بەردى.

1951 — 1979 - يىلغىچە كورلا ناھىيىسىدە ھەربىي سەپتىن قايتقان، بوشانغان ھەربىيلەرنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇش ئەھۋالى

جەدۋەل: 8 - 12

يىللار	جەمئىي	يېزا (گۇڭ. شې)	دۆلەت دېھقان. چىلىق مەيدانى	دۆلەت ئورگىنى (كارخانا، كەسىپي ئورۇن)	شەھەر-بازار ۋە كول. لېكتىپ مۇلۇكچىلىك. كىندىكى ئورۇن
1951	2	1			1
1952	6	4		2	
1953	9	8		1	
1954	14	11			3
1955	14	10		3	1
1956	16	11	2	1	2
1957	28	11	12	2	3
1958	25	9	15	1	
1959	16	15		1	
1960	21	18	1	2	
1961	21	16		4	1
1962	6	6			
1963	37	29	3	3	2
1964	25	15	1	6	3
1965	13	3	1	9	
1966	13	4		3	6
1967	5	2	1		2
1968	32	27		2	3
1969	50	39		11	
1970	25	19		3	3
1971	24	7	1	15	1
1972	1	1			

1973	14	8	1	5	
1974	11	6		5	
1975	29	18	2	9	
1976	32	23	3	6	
1977	25	20	2	3	
1978	35	25	6	3	1
1979	24	20	1	3	

ئىزاھات: 1951 ـ يىلدىن1979 ـ يىلغىچە ئورۇنلاشتۇرۇلغانلارنىڭ سانىدا 1979 ـ يىلى نەپىقە ئوبيېكتلىرى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈلگەن چاغدىكى سان ئاساس قىلىندى.

1984 — 1990 ـ يىلغىچە كورلا شەھىرىدە ھەربىي سەپتىن قايتقان، بوشانغان ھەربىيلەرنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇش ئەھۋالى

جەدۋەل: 8 ـ 13

يىللار	ھەربىي سەپتىن بوشانغانلار		ئورۇنلاشتۇرۇلۇش ئەھۋالى		جەمئىي
	شەھەر	يېزا	شەھەر	يېزا	ئارمىيەدىمۇ، يەرلىك جىمۇ ئىشلىيەلەيدىغان ئىختىساسلىق خادىملار
1984	33	21	33	21	54
1985	20	11	20	11	31
1986	41	32	41	32	73
1987	28	18	23	18	46
1988	21	11	19	8	32
1989	29	15	22	5	44
1990	19	27	19	23	46
جەمئىي	191	135	177	118	326

§2 . ھەربىي سەپتىن پېنسىيىگە چىققان كادىرلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش

1990 ـ يىلغىچە كورلا شەھىرى ھەربىي سەپتىن پېنسىيىگە چىققان كادىرلاردىن سەككىزنى، ھەربىي تەۋەلىكى يوق ئىشچى ـ خىزمەتچىدىن بىرنى قوبۇل قىلدى.

1988 ـ يىلى شەھەرلىك ھەربىي سەپتىن دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىققان كادىرلار دەم ئېلىش ئورنى قۇرۇلدى، بۇ ئورۇننىڭ تۇرالغۇ بىناسىنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى 913 كۋادرات مېتر بولۇپ، ھەربىي سەپتىن پېنسىيىگە چىققان ھەمدە ھەربىي تەۋەلىكى بولمىغان توققۇز ئائىلىلىك ئىشچى ـ خىزمەتچى پۈتۈنلەي يېڭى تۇرالغۇغا كۆچۈپ كىردى. ھەربىر ئائىلىنىڭ تۇرالغۇ ئۈي كۆلىمى 76 كۋادرات مېتر بولدى، ھويلىغا سۇ كۆلچىكى، بېلىق كۆلى، شىپالاق، ئەگمە كۆۋرۈك، سۈنئىي تاغ، ئورمان بىلەن چۆمكەلگەن چىغىر يول ھەمدە تەقلىدىي قەدىمكى قۇۋۇق قاتارلىق قوشۇمچە مۇلازىمەتلەر ياسالدى.

1989 ـ يىلى يېڭىدىن بىر ۋاراتارتوپ مەيدانى، بىر مەدەنىيەت كۆشكۈل ئېچىش ئۈنى قۇرۇلدى.

1990 ـ يىلى يەنە ئۇنىۋېرسال مۇلازىمەت بىناسى سېلىندى. كادىرلار دەم ئېلىش ئورنىدا ئىككى ماشىنا پېشقەدەم كادىرلار ئۈچۈن مۇلازىمەت قىلىدۇ، ھەربىر پېشقەدەم كادىرنىڭ بىر پارچە كۈل ـ گىياھ ۋە كۆكتات تېرىيدىغان قالدۇرۇق يېرى بار.

1988 ـ يىلى كورلا شەھىرىدىكى ھەربىي سەپتىن پېنسىيىگە چىققان ئىككى كادىر «غالىبىيەت» ئوردېنىغا ھەمدە ھەر بىرى 120 يۈەندىن شان ـ شەرەپ پۇلىغا ئېرىشتى.

3 § . چېگرا رايونغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش

1959 ـ يىلدىن 1960 ـ يىلغىچە كورلا ناھىيىسى جياڭسۇ، خۇبەي ئۆلكىلىرىدىن چېگرا رايونغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن 358 ياش، ئوتتۇرا ياشلىق خادىمنى، 153 ئائىلە تاۋابىئاتنى، جەمئىي 511 ئادەمنى قوبۇل قىلىپ، بۇتۈخو دېھقانچىلىق مەيدانى ۋە باغۋەنچىلىك مەيدانىغا ئورۇنلاشتۇردى. دېھقانچىلىق مەيدانى ئۆلار ئۈچۈن ئولتۇراق ئۈي ۋە ئوزمۇش، ئىشلەپچىقىرىش لازىمەتلىكلىرىنى ھەل قىلىپ بەردى، خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى تۇرمۇشىدا قىيىنچىلىقى بارلارغا ۋاقتىدا قۇتقۇزۇش قوشۇمچە ياردەم پۇلى بەردى.

بۇتۈخو دېھقانچىلىق مەيدانىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان چېگرا رايونغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن 246 ئادەم دېھقانچىلىق مەيدانىغا كەلگەن ئۇچ يىل جەريانىدا، ئۆستەك چېپىش ئۈچۈن 30 مىڭ كۇب مېتردىن ئارتۇق ئوپا قازدى، 2500 مو يەر تېرىدى، 2200 مو بوز يەر ئاچتى.

4 § . ئاققۇنلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش

1959 ـ يىلدىن ئېتىبارەن، ئىچكى جايلاردىن ۋە ئاپتونوم رايون تەۋەسىدىن بولۇپ، كورلا شەھىرى (ناھىيىسى) دە تۇرۇپ قالغانلىقى ياكى كورلا شەھىرى (ناھىيىسى) دە ماكانلىشىشنى تەلەپ قىلغانلار كۈنسايىن كۆپەيگەچكە باشلىدى. يىغۇۋېلىش، قايتۇرۇش ۋە ئورۇنلاشتۇرۇش خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەش ئۈچۈن، خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى ئاققۇنلارنى يىغۇۋېلىش پونكتى قۇردى. 1965 ـ يىلى سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتى ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، يىغۇۋېلىش پونكتى ئوبلاستلىق خەلق ئىشلىرى ئىدارىسىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. ئاققۇنلارنى يىغۇۋېلىش، ئورۇنلاشتۇرۇش سىياسىتى، پرىنسىپ جەھەتتە، ئۆلارنى ئۆز يۇرتىغا قايتىشقا سەپەرۋەر قىلىش؛ زاۋۇت، كاندىن كەنلەرنى ئەسلىدىكى زاۋۇت، ئەسلىدىكى كانغا قايتىشقا سەپەرۋەر قىلىش؛ قايتىشتا قىيىنچىلىقى بار، قېيىقلىشنى ئۈزى قەتئىي تەلەپ قىلغان بىر قىسىم

ئاققۇنلارنى ئەملىي ئەھۋالغا ئاساسەن، ئايرىم هالدا ئورۇنلاشتۇرۇشتىن ئىبارەت ئىدى.

1959 ـ يىلدىن 1965 ـ يىلغىچە جەمئىي 9960 ئاققۇن تىزىملاپ ئېلىنىپ يېغىۋېلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە ئەسلى يۇرتىغا قايتىشنى خالىمايدىغانلار، شۇ جايدىكى گۈزەللىك مەيدانلىرىدا قېپقالغانلار 6857، قالغانلارنىڭ هەممىسى ئەسلى يۇرتىغا قايتۇرۇلدى. ئاپتونوم رايون مەخسۇس پۇل، رەخت بېلىتى، ياغتا ئاجرىتىپ، يۇرتىغا قايتۇرۇلغانلارنىڭ كىيىم ـ كېچەك، يېمەك ـ ئىچمەك قىيىنچىلىقىنى هەل قىلدى.

1960 — 1965 ـ يىلغىچە كورلا ناهىيىسىنىڭ ئاققۇنلارنى يېغىۋېلىپ ئورۇنلاشتۇرۇش ئەهۋالى

جەدۋەل: 8 ـ 14

يىللار	يېغىۋېلىنىپ تىزىملانغان ئادەم سانى	شۇ يەردە ئورۇنلاشتۇرۇلغان ئادەم سانى
1960	3 000	ئۈچ يىلدا 6657 ئادەم ئورۇنلاشتۇرۇلدى
1961	2 573	
1962	1 084	
1963	1597	ئۈچ يىلدا 218 ئادەم ئورۇنلاشتۇرۇلدى
1964	1284	
1965	422	
جەمئىي	9960	6875 ئادەم

60 ـ يىللاردا ئورۇنلاشتۇرۇلغان ئاققۇنلارنىڭ بەزىلىرى 80 ـ يىللارغا كەلگەندە دۆلەت كادىرى، بەزىلىرى ئىشلەپچىقىرىش ماهىرى ۋە پەن ـ تېخنىكىدا ئۆلگە كۆرسىتىش ئالىملىسىگە ئايلاندى، خېلى كۆپ كىشىلەر كەسپىي ئائىلە بولۇپ قالدى.

1965 ـ يىلدىن كېيىن، ئاققۇنلار سانى كۆپەيمىدى. 80 ـ يىللارغا قەدەم باسقاندىن كېيىن، كورلا شەهىرىنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتى ۋە تارىم نېفىتلىكىنىڭ ئېچىلىشى، ئاساسىي قۇرۇلۇش تۈرلىرىنىڭ كۆپەيىشىگە ئەگىشىپ ئاققۇنلار يەنە ئەدرىجىي كۆپەيدى.

1966 ـ يىلدىن كېيىن، ئاققۇنلارنى يېغىۋېلىش، قايتۇرۇش ۋە ئورۇنلاشتۇرۇشنى ئوبلاستلىق خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى بىۋاسىتە باشقۇردى. شەهەرلىك خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى كوچىلاردىكى سەرگەردان، ماكانسىز ئاققۇنلارنى ئوبلاستلىق خەلق ئىشلىرى ئىدارىسىغا تونۇشتۇرۇپ بېرىش خىزمىتىنىلا ئىشلىدى، ئوبلاستلىق خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى كونكرېت ئورۇنلاشتۇرۇپ بىر تەرەپ قىلدى.

1986 ـ يىلدىن 1988 ـ يىلغىچە بولغان ئۈچ يىل جەريانىدا جەمئىي 302 ئاققۇن يېغىۋېلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە قەلەندەر 61، سەرگەردان بالا 31، قۇنغۇرۇلغان بولۇچى 143.

توققۇزىنچى قىسىم

ئەمگەك، كادىرلار

I باب

ئەمگەك

§ 1 . ئاپپاراتلار

50 ـ يىللارنىڭ بېشىدا كورلا ناھىيىسىدە خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى تەسىس قىلىندى، ئەمگەك كەسپىگە خىزمەت تەقسىماتى بويىچە خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى مەسئۇل بولدى. 1969 ـ يىلى كورلا ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرۇلغاندا، ئەمگەك كەسپىنى ئىشلەپچىقىرىشقا قۇماندانلىق قىلىش گۇرۇپپىسى باشقۇردى. 1974 ـ يىلى ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ چوڭ گۇرۇپپىلىرى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى-كادىرلار بۆلۈمى تەسىس قىلىندى. 1976 ـ يىلى ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى-كادىرلار بۆلۈمى ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى ـ ئەمگەك بۆلۈمىگە ئۆزگەرتىلدى. 1981 ـ يىلى ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى ـ ئەمگەك بۆلۈمى، خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى ئەمگەك بۆلۈمى قىلىپ ئايرىلدى، ئەمگەك بۆلۈمى 1984 ـ يىلى 4 ـ ئايدا كورلا شەھەرلىك ئەمگەك ئىدارىسىغا قوشۇۋېتىلدى.

كورلا شەھەرلىك ئەمگەك ئىدارىسى 1979-يىلى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ قارمىقىدا شەھەرلىك ئەمگەك-ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش ـ سوغۇرتا باشقۇرۇش ئىدارىسى (سابىق شەھەرلىك ئەمگەك مۇلازىمەت شىركىتى) تەسىس قىلىندى.

1990 ـ يىلى شەھەرلىك ئەمگەك ئىدارىسىغا 13 شتات بېرىلگەن بولسىمۇ، ئەمەلىيەتتە 11 ئادەم ئىشلىدى، ئۇلارنىڭ بىرى ئىدارە باشلىقى، بىرى مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى، توققۇزى ئەمگەك ئىش ھەققى، ئىناتسىنكا، يۆتكەش ـ سەپلەش، پىلان، ئەمگەك ماجرالىرى ئۈستىدىن كېسىم چىقىرىش، ئەمگەك سۇغۇرتىسى، ئىشلەپچىقىرىش بىخەتەرلىكى قاتارلىق خىزمەتلەرنى ئۈتىدىغان بۆلۈم ئەزاسى، ئىش بېجىرگۈچى.

§ 2 . ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر قوشۇنى

شىنجاڭ 1949 ـ يىلى 9 ـ ئايدا تېنچ يول بىلەن ئازاد قىلىنغاندىن كېيىن، كورلا ناھىيىسىدە، سانائەت ئىشچىلىرى بارلىققا كېلىشكە باشلىدى. 1951 ـ يىلى 4 ـ ئايدا ناھىيە بويىچە ئىشچى ـ خىزمەتچى 319 غا يەتتى. 1956 ـ يىلى 637 گە يەتتى. 1958 ـ يىلدىكى سانائەتتە «چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش» دولقۇنىدا ئىشچى ـ خىزمەتچى بەك تېز كۆپەيىپ كېتىپ، ئەمگەك پىلانىنى كونترول قىلغىلى بولمىدى. 1959 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىدا ئىشچى ـ خىزمەتچى 2414 (دۆلەت ئىگىلىكىدىكى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق مەيدان ـ فېرمىلىرىنىڭ ئىشچى ـ خىزمەتچىلىرىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئىشچى 1784، ئايال ئىشچى ـ خىزمەتچى 612، ئاز سانلىق مىللەت ئىشچى ـ خىزمەتچى 1898. 60 ـ يىللارنىڭ باشلىرىدا دۆلەت «بىر تۇتاش قوبۇل قىلىش، بىر تۇتاش تەقسىم قىلىش، بىر تۇتاش ھۆددىگە ئېلىش، بىر تۇتاش سەپلەش» تىن ئىبارەت ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش سىياسىتىنى يولغا قويدى. 1961 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە ئىشچى ـ خىزمەتچى 3991 گە يەتتى. 1962 ـ يىلى خەلق ئىگىلىكىدە «تەرتىپكە سېلىش، مۇستەھكەملەش، تولۇقلاش، ئۆستۈرۈش» قائىدىنى يولغا قويۇلۇپ، قارىغۇلارچە قۇرۇلغان كارخانىلار ئىشتىن توختىتىلىپ، شەھەر ـ بازارلاردىكى ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر ئىخچاملاندى. شۇ يىلى 11 ـ ئايغا قەدەر ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئورۇنلاردا 1646 ئىشچى ـ خىزمەتچى ئىخچاملاندى. بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئىشچى ـ خىزمەتچى 568، خەنزۇ ئىشچى ـ خىزمەتچى 1078؛ ئۇلاردىن يېزىلاردىكى خەلق گۈزەشلىرىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغىنى 447، ئىدارىلارنىڭ دېھقانچىلىق ـ قوشۇمچە كەسىپ ئەتراپىدىكى ئورۇنلاشتۇرۇلغىنى ئۇچ، كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىگە ئۆتكۈزۈلگەنلىرى 201، يۇرتىغا قايتۇرۇلغانلىرى 624، ئاپتونوم رايونغا يۆتكەپ بېرىلگەنلىرى 191، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى دېھقانچىلىق مەيدانلىرىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغانلىرى ئالتە، باشقا ئورۇنلارغا ئورۇنلاشتۇرۇلغانلىرى 174. 1962 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىدا ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر 2451 گە چۈشۈپ، 1961 ـ يىلدىكىدىن 38.59% ئازايدى. 1963ـ يىلدىن كېيىن خەلق ئىگىلىكىنىڭ تەدرىجى ياخشىلىنىشقا ئەگىشىپ ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرمۇ كۆپەيىپ باردى. 1967 ـ يىلى ئىشچى ـ خىزمەتچى ناھىيە بويىچە 2704 كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئىشچى 2196. 1971 ـ يىلى پىلان بويىچە ئىشچى قوبۇل قىلىش باشلىنىپ، شۇ يىلى ئىشچى ـ خىزمەتچى 3900 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئىشچى 2997. 1979 ـ يىلى ئىشچى ـ خىزمەتچى 5139 غا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئىشچى 3839.

كورلا شەھىرى (ناھىيىسى) بويىچە ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئورۇنلاردا ئىشلەيدىغان ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر قوشۇنىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى ئۆزگىرىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 9 ـ 1

يىللار	ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر ئومۇمىي سانى	ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر سانى					
		بۇنىڭ ئىچىدە					
		ئىشچى	تاياق ئىشچى-خىزمەتچى	گاز سانلىق مىللەت ئىشچى ـ خىزمەتچى	مۇقىم ئىشچى	توختاملىق ئىشچى	ۋاقتىلىق ئىشچى	پىلان سىرتىدىكى ئىشچى
1959	2 414	1 784	612	1 898	2 328			
1961	3 991	3 391	1 091	2 000	2 858			
1962	2 451	1851	600					
1967	2 704	2 196	834		2 602			
1971	3 900	2 997	1 408	2 263	3 133			
1975	4 293	3 154	1 712	2 454	4 157			
1979	5 139	3 839	1 787	3 079	4 187		104	848
1980	7 507	4 182	3 105	3 470	6 780		87	640
1985	8 379	4 507	3 866	3 934	7 555	120	276	479
1990	10 265	5 365	4 757	4 659	8 777	622	384	480

كورلا شەھىرى (ناھىيىسى) بويىچە ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنىڭ قىسمەن يىللاردىكى كەسىپلەر بويىچە جايلىشىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 9 ـ 2

يىللار	ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر ئومۇمىي سانى	تاسادىق مىستېمىلاردىكى ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر سانى					
		سانائەت	پېزا ئىگىلىكى	قاتناش	سودا	مەدەنىيەت-مەئارىپ	مەمۇرىيەت	شەھەر قۇرۇلۇشى
1959	2 414	515	1 041	88	286	299	255	
1961	3 991	701	1 875	57	532	312	514	
1962	2 451	172	1 339	14	285	213	428	
1967	2 704	17	1 976		136	254	321	
1971	3 900	174	2 218	60	613	437	398	
1975	4 293	204	2 385	30	642	665	367	
1979	5 139	273	2 422	30	462	1 446	454	52
1980	7 507	364	2 554	36	1 937	1 678	870	68
1985	8 379	249	2 560	42	1 242	2 137	1 508	641
1990	10 265	312	3 018	77	1 720	2 250	1 977	911

1980 ـ يىلى كورلا ناھىيىسى (شەھىرى) دىكى ئىشچى ـ خىزمەتچى 7507 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئىشچى 4182. 1990 ـ يىلى شەھەردىكى ئىشچى ـ خىزمەتچى 10 مىڭ 265 كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئىشچى 5365.

1980 ـ يىلى شەھەر بويىچە كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكتىكى ئىشچى ـ خىزمەتچى 985 ئىدى، 1990ـيىلىغا كەلگەندە 2592 گە يەتتى.

§ 3 . ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش

1. ئىشقا ئورۇنلىشىشنى باشقۇرۇش

ئىشچى قوبۇل قىلىش 60 ـ يىللارنىڭ باشلىرىدا ئەمگەك تارماقلىرى دۆلەتنىڭ «بىر تۇتاش قوبۇل قىلىش، بىر تۇتاش تەقسىم قىلىش، بىر تۇتاش ھۆددىگە ئېلىش، بىر تۇتاش سەپلەش» تىن ئىبارەت ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش سىياسىتىگە ئاساسەن شەرت بويىچە بىر تۇتاش ئىشچى قوبۇل قىلىش ۋە بىر تۇتاش ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇشنى يولغا قويدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دا شەھەر ـ بازارلاردىكى زىيالىي ياشلار ئاغلىق رايونلارغا، يېزىلارغا بېرىپ، كەمبەغەل دېھقان، تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلارنىڭ قايتا تەربىيىسىنى قوبۇل قىلىشقا چاقىرىلدى ۋە سەپەرۋەر قىلىندى. 1970 ـ يىلدىن 1973 ـ يىلغا قەدەر، كورلا ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ بىر تۇتاش ئورۇنلاشتۇرۇشى بويىچە يېزىغا چوشكەن زىيالىي ياشلار، يېزىغا قايتقان زىيالىي ياشلاردىن ئاساسا كۆرسىتىش، دېموكراتىك باھالاش، ئەمگەك تارماقلىرى تەكشۈرۈپ تەستىقلاش يولى بىلەن پىلانلىق ھالدا ئىشچى قوبۇل قىلىندى. قوبۇل قىلىنغان ئىشچى جەمئىي 450 كە يەتتى. 1974 ـ يىلدىن 1976 ـ يىلغا قەدەر، ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت خەلق ئىشلىرى ـ كادىرلار بۆلۈمىنىڭ كونكرېت مەسئۇللىقىدا 325 ئىشچى قوبۇل قىلىندى.

1977 ـ يىلى دۆلەت ئىشچى قوبۇل قىلىش سىياسىتىنى تەكشەپ، «بىر تۇتاش تەقسىم قىلىش، بىر تۇتاش سەپلەش» پىرىنسىپى بويىچە، يېزىغا چوشكەن زىيالىي ياشلاردىن پىلانلىق، قەدەم باسقۇچلۇق ھالدا ئىشچى قوبۇل قىلدى، يېزىغا قايتقان زىيالىي ياشلاردىن ئىشچى قوبۇل قىلىشنى توختاتتى.

1980 ـ يىلدىن 1983 ـ يىلغا قەدەر شەھەر ـ بازارلاردىكى يېشى 16 دىن 25 كىچە بولغان، توي قىلمىغان ياشلاردىن «جەمئىيەتكە پۈزلىنىش، ئاشكارا قوبۇل قىلىش، ئەتراپلىق تەكشۈرۈش، ياخشىلىرىنى تاللاپ قوبۇل قىلىش» پىرىنسىپى بويىچە 450 ئىشچى قوبۇل قىلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ياشلىرى 130، قىزلار 112.

1984 ـ يىلى دۆلەت ئىشچى ئىشلىتىش تۈزۈمىنى ئىسلاھ قىلغاندىن كېيىن، كورلا شەھىرىدە ئەمگەك توختامى تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. 1985 ـ يىلى كورلا شەھىرى بويىچە 69 توختاملىق ئىشچى قوبۇل قىلىندى. 1986 ـ يىلى يۇقىرى دەرىجىلىك ئاساسلىق باشقۇرغۇچى تارماقلارنىڭ جەمئىيەتتىكى ئەمگەك كۆچلىرىنى بۆلەكلەرگە بۆلۈپ باشقۇرۇش دېگەن تەلىپىگە ئاساسەن، كورلا شەھىرىگە قاراشلىق ئورۇنلارغا ئىشچى قوبۇل قىلىش ۋەزىپىسى شەھەرلىك ئەمگەك ئىدارىسىنىڭ بىر تۇتاش باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلىپ، كورلا شەھەر رايونىدىكى شەھەر ـ بازار نوپۇس ـ ئاشلىق مۇناسىۋىتى بار ئىش كۈتۈپ تۇرغان ياشلارلا (بىگتۈەن مىستېمىسىدىكىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالمايدۇ) قوبۇل قىلىندى. 1986ـيىلىدىن 1990ـ يىلغا قەدەر، كورلا شەھەر رايونىدىن ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئورۇنلارغا جەمئىي 5479

ئومۇمىلىق ئىشچى قوبۇل قىلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئىشچىلىرى 1750 بولۇپ، قوبۇل قىلىنغان ئومۇمىي ئىشچىنىڭ 32 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ قىزلار 2200 بولۇپ، قوبۇل قىلىنغان ئومۇمىي ئىشچىنىڭ 40 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

1989 ـ يىلى ئارتىم تېخنىكىلىق ئومۇمىيۈزلۈك ئېچىش باشلانغاندا يېرى سېتىۋېلىنغان دېھقانلاردىن 499ى ئىشچىلىققا قوبۇل قىلىندى. 1990 ـ يىلى يېڭى چوڭىيىپ كەتكەن، ئالاھىدە قىيىنچىلىقى بار باشلاردىن ئاز كەم 120 سى ئىشچىلىققا قوبۇل قىلىندى. بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ياشلىرى 75، قىزلار 50.

1977 ـ يىلى ئالىي مەكتەپلەرگە ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىشتا ئىمتىھان ئېلىش تۈزۈمى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن، تېخنىك ئىشچىلىققا ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش ۋە تەقسىم قىلىش توغرا ئىزغا چۈشتى. 1980 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغا قەدەر، كورلا شەھرىگە قاراشلىق ئورۇنلارغا تېخنىك ئىشچىلار مەكتىپىنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلاردىن 192 سى ئورۇنلاشتۇرۇلدى، ئۇلارنىڭ كۆپ قىسمى كارخانىلاردا تايانچ كۈچ بولۇپ قالدى.

ئىشتىن توختىغانلارنىڭ ئورنىغا خادىم ئېلىپ تولۇقلاش دۆلەتنىڭ بەلگىلىمىسى بويىچە، ئىشچى ـ خىزمەتچى پېنسىيىگە چىققان، خىزمىتىدىن چېكىنگەندە، ئۇلارنىڭ ئىشچىلىققا شەرتى توشسىدىغان بىر پەرزەنتىنى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇشقا رۇخسەت قىلىندى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دىن ئىلگىرى، ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنىڭ ئوتتۇرىچە يېشى تۆۋەن بولغاچقا، ئىشتىن توختىغانلارنىڭ ئورنىغا خادىم تولۇقلاش ئازراق ئىشلەنگەن ئىدى. 70 ـ يىللارنىڭ ئوتتۇرلىرىدا پېنسىيىگە چىقىدىغانلار، خىزمىتىدىن چېكىنىدىغانلار كۆپەيدى. 1978 ـ يىلى ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر پېنسىيىگە چىققاندا پەرزەنتىنى قوبۇل قىلىپ تولۇقلاش باشلاندى. تولۇقلىنىدىغانلار شۇ يىلى پېنسىيىگە چىققان ياكى ئىش ئۆستىدە ۋاپات بولغان ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنىڭ پەرزەنتى بولۇش شەرت قىلىندى؛ ئائىلىسىدە قىيىنچىلىقى بار، ئىككى ئارىلىق بولۇپ كېلىۋاتقىنىغا كۆپ يىل بولغان 3 ـ دەرىجىلىك ئىشچىدىن يۇقىرى پىشقەدەم ئىشچىلارنىڭ دېھقانچىلىق (چارۋىچىلىق) مەيدانلىرىدىكى (فېرمىلىرىدىكى) جۆرىلىرى ھەم دۆلەتنىڭ بەلگىلىمىسىگە ئويغۇن كېلىدىغانلار ئىشچىلىققا قوبۇل قىلىش ئوبيېكتى قىلىندى. «ئازايغان ساۋ بويىچە تولۇقلاش، ئالدىن كېمەيتىپ ئاندىن تولۇقلاش، شۇ يىلى كۆچكە ئىگە بولۇش، يىل ئۆرۈلۈپ كەتسە تولۇقلاپ بەرمەسلىك» خادىم تولۇقلاش پىرىنسىپى قىلىندى. خادىم تولۇقلاش رەسمىيىتى ئۆتەلگەندە شۇ يىلى پېنسىيىگە چىققانلىقى ۋە شۇ يىلى ۋاپات بولغانلىقى توغرىسىدا ئىناۋەتلىك ئىسپاتى بارلارغا رەسمىيەت ئۆتەپ بېرىلدى، ئىسپاتى يوقلارغا رەسمىيەت ئۆتەپ بېرىلمىدى، ئىسپاتى بولسىمۇ يىل ئۆرۈلۈپ كەتكەن بولسا ئىناۋەتسىز قىلىندى. 1978 ـ يىلى كورلا ناھىيىسى بويىچە تەبىئىي كېمەيگەن 19 كىشىنىڭ ئورنى تولۇقلاندى. 1979 ـ يىلدىن 1984 ـ يىلغا قەدەر 160 كىشىنىڭ ئورنى تولۇقلاندى. 1978 ـ يىلدىن 1985 ـ يىلغا قەدەر ئورنى تولۇقلانمىغان 25 بوش ئورۇنغا ئىشچى قوبۇل قىلىندى.

1985 ـ يىلى دۆلەت تەرىپىدىن ئەمگەك تۈزۈمى ئىسلاھ قىلىنىپ، چېكىنگەنلەرنىڭ ئورنىغا پەرزەنتلىرىنى تولۇقلاش تۈزۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. 1986ـ يىلدىن 1990ـ يىلغا قەدەر، تەبىئىي كېمەيگەن كۆرسەتكۈچنى ئاپتونوم رايونلۇق ئەمگەك نازارىتى بىر تۈتاش تەڭشەپ ئورۇنلاشتۇردى. چېكىنگەنلەرنىڭ ئورنىنى تولۇقلاش كۆرسەتكۈچى ئومۇمەن ئەر ـ خوتۇن ئىككى ئارىلىق بولۇپ كېلىۋاتقىنىغا بەش يىلدىن ئاشقان، ئائىلىسىدە ئالاھىدە قىيىنچىلىقى بار ۋە جۆرىسى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق مەيدانلىرىدا (فېرمىلىرىدا) ئىشچى بولۇپ ئىشلەۋاتقانلارنىڭ جۆرىلىرىگە ئېتىبار بېرىپ ئىشلىتىلدى. 1986ـ يىلدىن 1990ـ يىلغا قەدەر، مۇشۇنداق ئەھۋالدىكى 30 كىشى بەھرىمەن بولۇپ ئىشچىلىققا قوبۇل قىلىندى.

دۆلەت ئىگىلىكىدىكى دېھقانچىلىق مەيدانلىرىغا ئىشچى ـ خىزمەتچى قوبۇل قىلىش

دۆلەت ئىگىلىكىدىكى دېھقانچىلىق مەيدان ئىشچى - خىزمەتچىلىرىنىڭ پەرزەنتلىرى ئەمگەك پېشىغا توشقاندا، ئەمگەك تارماقلىرىنىڭ تەستىقلىشى بىلەن شۇ مەيدانىنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىلىكىگە قوبۇل قىلىندى. 1973 - ، 1974 - يىللىرى بوتۇنغو، يۇخۇي دېھقانچىلىق مەيدانلىرى، چەرچى ناۋا-نچىلىق مەيدانى تەبىئىي كۆپەيگەن ئىشچى - خىزمەتچىدىن 148 نى ئالدى. 1975 - يىلدىن 1984-يىلىغا قەدەر تەبىئىي كۆپەيگەن ئىشچى - خىزمەتچىدىن 320 نى ئالدى. 1985 - يىلىدىن 1990 - يىلىغا قەدەر تەبىئىي كۆپەيگەن ئىشچى - خىزمەتچىدىن 545 نى ئالدى، بۇنىڭ ئىچىدە، ئاز سانلىق مىللەت ئىشچى-خىزمەتچىلىرى 350، ئايال ئىشچى-خىزمەتچى 120.

بۇندىن باشقا، كورلا ناھىيىسىدە 1974 - ، 1975 - يىللىرى ۋاقىتلىق ئىشچىلارنى دائىملىق ئىشچىغا ئۆزگەرتىش خىزمىتى تاماملاندى. 1974 - يىلى 238 ۋاقىتلىق ئىشچى، 1975 - يىلى 46 ۋاقىتلىق ئىشچى دائىملىق ئىشچىغا ئۆزگەرتىلدى.

2. ئىشچى ئىشلىتىش تۈزۈمى

مىنگو دەۋرىدە ۋە ئۇنىڭدىن ئىلگىرى كۆپىنچە فېئودالىلىق يالالاپ ئىشلىتىش تۈزۈمى يولغا قويۇلغان. 1950 - يىلدىن كېيىن ئىشچى ئىشلىتىش تۈزۈمى تەدرىجى ئىسلاھ قىلىندى. كورلا شەھىرى (ناھىيىسى) دۆلەتنىڭ جەمئىيەتتىكى ئەمگەك كۆچلىرىنى قوبۇل قىلىش ۋە ئىشلىتىشكە دائىر بەلگىلىمىلىرىگە ئاساسەن ئىشچى ئىشلىتىشتە دائىملىق ئىشچىنى ئاساس قىلىش، ئىشچى ئىشلىتىشنىڭ باشقا شەكىللىرىنىمۇ ساقلاپ قېلىش تۈزۈمىنى يولغا قويدى. 1984 - يىلى ئەمگەك توختامى تۈزۈمى مەملىكەت بويىچە يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، كورلا شەھىرى 1985 - يىلى ئومۇمىخەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئورۇنلارغا توختاملىق ئىشچى قوبۇل قىلىش ۋە ئىشلىتىشكە باشلىدى.

دائىملىق ئىشچى تۈزۈمى ئورگان، ئاممىۋى تەشكىلات، مەكتەپ، كارخانا ۋە كەسىپ ئورۇنلار 1952 - يىلدىن باشلاپ دائىملىق ئىشچى تۈزۈمىنى يولغا قويدى. 1961 - يىلى ناھىيە بويىچە 2858 دائىملىق ئىشچى بار ئىدى، 1971 - يىلى 3133 كە، 1975 - يىلى 4157 گە، 1980 - يىلى 6780 گە، 1985 - يىلى 7555 كە، 1990 - يىلى 8777 گە يەتتى. ئومۇمىخەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى دائىملىق ئىشچىلار ئومۇمىخەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئورۇنلار ئارا يۆتكىلەلەيدىغان بولدى؛ كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكتە-كى ئورۇنلارغىمۇ يۆتكىلەلەيدىغان بولدى؛ كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكتىكى دائىملىق ئىشچىلارمۇ كوللېك-تىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى ئورۇنلار ئارا يۆتكىلەلەيدىغان بولدى، لېكىن ئومۇمىخەلق مۇلۇكچىلىكتىكى ئورۇ-لارغا يۆتكىلىشكە بولمىدى.

ۋاقىتلىق ئىشچى تۈزۈمى ۋاقىتلىق ئىشچى تۈزۈمى 1958 - يىلدىن باشلاپ يولغا قويۇلدى، شەھەر نوپۇسى، ئاشلىق مۇناسىۋىتى بار ئىش كۈتۈپ تۇرغان خادىملار قوبۇل قىلىش ئوبيېكتى قىلىندى. ئەمگەك توختامىدىكى بەلگىلىمىگە ئاساسەن، ئىشلەش مۇددىتى توشقاندا قايتۇرۇلدى، ئىشلىگەن مەزگىلدە ئىش ھەققى، مۇكاپات، ئەمگەك سۇغۇرتىسى قاتارلىق تەمىناتلىرى ئوخشاش ئىش تۇرىدىكى دائىملىق ئىشچىلارنىڭكىگە ئوخشاش بولدى. ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتىنىڭ چوڭقۇرلىشىشىغا، يېزىلاردا يېزا-با-زار كارخانىلىرىنىڭ راۋاجلىنىشىغا ئەگىشىپ، ھەرقايسى ئورۇنلار قوبۇل قىلىپ ئىشلەتكەن ۋاقىتلىق ئىشچىلار ئىلگىرىكىدىن كۆپەيدى. 1980 - يىلى شەھەر (ناھىيە) بويىچە ۋاقىتلىق ئىشچى 87 ئىدى. 1985 - يىلى 276 گە، 1990 - يىلى 384 كە يەتتى.

نۆۋەت ئالماشتۇرىدىغان ئىشچى تۈزۈمى كورلا شەھىرىدىكى كۆمۈر كانلارغا ئوخشاش قۇدۇق

ئاستىدا مەشغۇلات قىلىپ بېرىلمىدىغان ئورۇنلارنىڭ ئىش شارائىتى ج ﮪ پالىق، كەسپىي ئىشلىرى ئالاھىدە بولغانلىقتىن ئۆزۈت ئالماشتۇرىدىغان دېھقان ئىشلەمچىلەر قوبۇل قىلىپ ئورۇلدى، ئۇلارنىڭ نوپۇس، ئاشلىق مۇناسىۋىتى يۆتكەلمىدى، ئۇلارغا تاۋار ئاشلىق بېرىلمىدى، ئۇلار پىلەن توختام ئىمزالمىسىپ، ۋاقتى توشقاندا ئالماشتۇرۇلدى. 1990 ـ يىلى شەھەر بويىچە يېزا، مەيدانلاردىن ئۆزۈت ئالماشتۇرىدىغان دېھقان ئىشلەمچىدىن 120 سى قوبۇل قىلىپ ئىشلىتىلدى.

پىلاندىن سىرت ئىشچى ئىشلىتىش پىلاندىن سىرت ئىشلىتىلگەن ئىشچىلارنىڭ ئىش ھەققى، تۇرمۇش ياردەم پۇلى، ئەمگەك سۇغۇرتىسى تەمىناتى ئوخشاش بولمايدۇ. 1980 ـ يىلى شەھەر بويىچە پىلاندىن سىرت 640 ئىشچى ئىشلىتىلدى. دۆلەت 1981 ـ يىلدىن باشلاپ پىلاندىن سىرت ئىشچى ئىشلىتىشكە پول قويۇلمايدىغانلىقىنى ئايتا ـ ئايتا تەكىتلەپ ھۆججەت چۈشۈرگەن بولسىمۇ، ئىجرا قىلىش جەريانىدا تەدبىر مۇۋاپىق بولمىغانلىقى ئۈچۈن، ئۆزۈل ـ كېسىل ئايتۇرۇش تەسكە توختىدى. 1990ـيىلى پىلاندىن سىرت 480 ئىشچى ئىشلىتىلدى.

ئەمگەك توختامى تۈزۈمى 1985 ـ يىلدىن باشلاپ ئىشچى ئىشلىتىش تۈزۈمى ئىسلاھ قىلىـ نىپ، ئەمگەك توختامى تۈزۈمى ئومۇميۈزلۈك يولغا قويۇلدى. توختام تۈزۈمىدىكى ئىشچى ـ خىزمەتچى 1985 ـ يىلى شەھەر بويىچە 120 گە، 1990 ـ يىلى 622 گە يەتتى. شۇ يىلى كورلا شەھىرى تەۋەسىدە ئەمگەك توختامى تۈزۈمىدىكى ئىشچى ـ خىزمەتچى 5479 غا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئىشچى ـ خىزمەتچى 1750، ئايال ئىشچى ـ خىزمەتچى 2200.

3. ئىشقا ئورۇنلىشىش يولىنى كېڭەيتىش

كورلا ناھىيىسىدە «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»دىن ئىلگىرى نوپۇس ئاز، ئەمگەك كۈچلىرى خېلى كەمچىل بولغانلىقى ئۈچۈن، ئىشقا ئورۇنلىشىشتا ئاساسەن قىيىنچىلىق يوق ئىدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە نوپۇس خېلى تېز كۆپەيگەنلىكى، ئۇنىڭ ئۈستىگە، ئاغلىق رايونلارغا، يېزىغا بارغان زىيالىي ياشلار شەھەرگە كۆپلەپ قايتىپ كەلگەنلىكى ئۈچۈن، 70 ـ يىللارنىڭ ئاخىرىدا ئىشقا ئورۇنلە-ش گەۋدىلىك ئىجتىمائىي مەسىلىگە ئايلاندى. ج ك پ 11 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3ـ ئومۇمىي يىغىنىدىن بۇيان، ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇشتا «ئۆزىنى ىسرلەشتۇرۇش» ئاڭچىنى ئىزچىللاشتۇرۇ-لۇپ، ئىشقا ئورۇنلىشىش يولى كېڭەيتىلدى. 1990 ـ يىلى كورلا شەھىرى بويىچە ئىش كۈتۈپ تۇرغان ياش 3000 دىن ئاشتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ياشلىرى 40% تىن كۆپرەكنى ئىگىلىدى.

ئىشقا ئورۇنلىشىش سۇغۇرتىسىنى باشقۇرۇش كورلا شەھىرى، بازارلاردىكى ئىش كۈتۈپ تۇرغان ياشلارنى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەش ئۈچۈن، 1980ـيىل 1ـئايدا ئەمگەك مۇلازىمەت كوپېراتىپى قۇردى. 1981 ـ يىلى ئۇ كورلا شەھەرلىك ئەمگەك مۇلازىمىتى شىركىتىگە ئۆزگەرتىلدى. 1990 ـ يىلى شەھەرلىك ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش ـ سوغۇرتا باشقۇرۇش ئىدارىسىغا ئۆزگەرتىلدى، بۇ ئاپپارات كەسپىي ئورۇن بولۇپ، ھۆكۈمەت ئەمگەك تارمىقىنىڭ رەھبەرلىكىدە ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش ئىشىنى ئاساسلىق باشقۇرغۇچى فۇنكتسىيىلىك ئاپپارات بولدى، ئۇ، ئاساسەن، ئىجتىما-ئىي ئەمگەك كۈچلىرىنى بىر تۇتاش باشقۇرۇپ ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇشتىن تارتىپ سۇغۇرتا ئىشلىرىغىچە بىر يۈرۈش مۇلازىمەتنى يولغا قويدى. شەھەر، بازارلاردىكى كوللېكتىپ كارخانىلارنىڭ تەرەققىياتىغا يېتەكچىلىك قىلىش، ئۇنى ماسلاشتۇرۇش ۋە ئىلگىرى سۈرۈش خىزمىتىنى ئىشلەپ، ئىشقا ئورۇنلاشتۇ-رۇش ئۇنۇمىنى كېڭەيتتى. ئەمگەك مۇلازىمەت شىركىتى قارمىقىدا كادىرلار-كاتىبات بۆلۈمچىسى، ئىشقا

ئورۇنلاشتۇرۇش بۆلۈمچىسى (1990 ـ يىلى ئىشقا تونۇشتۇرۇش ئورنىغا ئۆزگەرتىلدى)، ئىگىلىك باشقۇرۇش بۆلۈمچىسى، ئىشقا ئورۇنلىشىدىغانلارنى تەربىيىلەش مەركىزى، ئىجتىمائىي ئەمگەك سۇغۇرتىسى ئىشخانىسى ۋە ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش بۆلۈمچىسى تەسىس قىلىندى. شىركەتكە قاراشلىق كارخانىلاردا 41 ئىشچى ـ خىزمەتچى ئىشلىدى.

ئىش كۆتۈپ تۇرغان ياشلارنى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش 1979ـيىلىدىن باشلاپ سىياسەت بويىچە شەھەردە قالدۇرۇلغان، شەھەرگە قايتۇرۇلغان زىيالىي ياشلار كۆندىن كۈنگە كۆپەيدى، شۇنىڭ بىلەن شەھەردىكى ئىش كۈتۈپ تۇرغان ياشلارنى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش مەسىلىسى ئەمگەك تارمىقىنىڭ مۇھىم خىزمەتلىرىدىن بىرى بولۇپ قالدى. شەھەرلىك ئەمگەك مۇلازىمەت شىركىتى كوللېكتىپ كارخانىلارنى راۋاجلاندۇرۇپ، ئىشقا ئورۇنلىشىش يوللىرىنى كېڭەيتىش ئۈچۈن، ھەرقايسى ئورۇنلارنىڭ زىيالىي ياشلار كوللېكتىپ كارخانىلىرىنى قۇرۇش خىزمىتىنى كۈچەيتىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئىش كۈتۈپ تۇرغان زىيالىي ياشلارنى ئۆزى ئىش تېپىشقا رىغبەتلەندۈردى. 1980 ـ يىلدىن 1984 ـ يىلغىچە ئىش كۈتۈپ تۇرغان 385 ياش ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇلدى. 1985 ـ يىلى 743 زىيالىي ياش ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇلدى، 62 زىيالىي ياشلار كوللېكتىپ كارخانىسى قۇرۇلۇپ، ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش زىددىيىتى پەسەيتىلدى. 1986 ـ يىلى ئەمگەك كۈچلىرىنى بۆلەكلەر بويىچە باشقۇرۇش يولغا قويۇلدى، كورلا شەھىرى تەۋەسىدىكى ئورۇنلارنىڭ ئەمگەك كۈچلىرىنى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇشنى ئەمگەك تارمىقى باشقۇرىدىغان بولدى. شەھەرلىك ئەمگەك مۇلازىمەت شىركىتى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەش ئۈچۈن، ئۆز تەۋەسىدىكى ئورۇنلاردىكى ئىش كۈتۈپ تۇرغانلارنى ئېنىقلاش، تىزىملاش، كارتوچكا تۇرغۇزۇش، ئىش كۈتۈپ تۇرۇش گۇۋاھنامىسى تارقىتىش خىزمەتلىرىنى ئىشلىدى.

1987 ـ يىلى كورلا شەھىرى تەۋەسىدە ئىش كۈتۈپ تۇرغان ياش 3235 كە، ئورۇنلاشتۇرۇلغىنى 1108 گە، زىيالىي ياشلارنىڭ كوللېكتىپ كارخانىسى 81 گە يەتتى.

1988 ـ يىلى ئىش كۈتۈپ تۇرغان ياشلاردىن 2358ى ئورۇنلاشتۇرۇلدى، ئۇلاردىن ئومۇمخەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئورۇندا توختاملىق ئىشچى بولغانلىرى 375، كوللېكتىپ ئورۇنلارغا ئىشچى بولغانلىرى 547، يەككە تىجارەتچى بولغىنى 105، ۋاقىتلىق ئىشچى بولغىنى 1331. شەھەر بويىچە زىيالىي ياشلار كوللېكتىپ كارخانىسى 95 بولۇپ، يىللىق تاپاۋەت سوممىسى 52 مىليون 129 مىڭ يۈەنگە يەتتى، بىر مىليون 210 مىڭ يۈەن باج تاپشۇردى، 2 مىليون 760 مىڭ يۈەن پايدا ئالدى.

1989 ـ يىلى ئىش كۈتۈپ تۇرغان ياشلاردىن 2816 سى ئورۇنلاشتۇرۇلدى، ئۇلاردىن ئومۇمخەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئورۇندا توختاملىق ئىشچى بولغانلىرى 544، زىيالىي ياشلار كوللېكتىپ كارخانىسىنىڭ ئىشچىسى بولغانلىرى 438، يەككە تىجارەتچى بولغانلىرى 48، ۋاقىتلىق ئىشچى بولغانلىرى 1786؛ شەھەر بويىچە زىيالىي ياشلارنىڭ كوللېكتىپ كارخانىسى 108 بولۇپ، 2120 ئادەم ئىشلىدى، يىللىق تاپاۋەت سوممىسى 47 مىليون 29 مىڭ 200 يۈەنگە يەتتى، بىر مىليون 442 مىڭ 800 يۈەن باج تاپشۇردى، بىر مىليون 648 مىڭ 700 يۈەن جامائەت جۇغلانمىسى، 799 مىڭ يۈەن جامائەت پاراۋانلىق فوندى قالدۇردى، 3مىليون176مىڭ200يۈەن پايدا ئالدى، ئايلىق ئىش ھەققى كىشى بېشىغا27 .98يۈەندىن توغرا كەلدى.

1990 ـ يىلى ئىش كۈتۈپ تۇرغان ياشلاردىن 2953ى ئورۇنلاشتۇرۇلدى، ئۇلاردىن ئومۇمخەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئورۇندا توختاملىق ئىشچى بولغانلىرى 1268، كوللېكتىپ ئورۇندا ئىشچى بولغانلىرى 252، يەككە تىجارەتچى بولغانلىرى 642، ۋاقىتلىق ئىشچى بولغانلىرى 791. تولۇقسىز مەلۇماتقا قارىغاندا، كورلا شەھىرى تەۋەسىدە 1980 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغا قەدەر ئىش كۈتۈپ تۇرغان ياشلاردىن جەمئىي 10 مىڭ 600 ى ئورۇنلاشتۇرۇلغان، 3369 كىشىنىڭ ئىش كۈتۈپ تۇرۇش گۇۋاھنامىسى

بېجىرىلگەن. ئىشقا تونۇشتۇرۇش ئاۋال شەھەر - بازاردىكىلەرنى، ئاندىن يېزىلاردىكىلەرنى، ئاۋال يەرلىكلەرنى، ئاندىن باشقا يەرلىكلەرنى تونۇشتۇرۇش پرىنسىپى بويىچە ئىشلەندى. ئىش تەلەپ قىلغۇچىلار ئەمگەك مۇلازىمىتى قىلىدىغان ۋە ئەمگەك كۆچلىرىنى باشقۇرىدىغان ئىشقا تونۇشتۇرۇش ئورنىغا تېزىلىتىپ، ئىش كۆتۈپ تۇرۇش گۇۋاھنامىسى، ئەمگەك قىلىش ئىجازەتنامىسى ئالغاندىن كېيىن ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇلىدىغانلارنى تەربىيىلەش كورلا شەھەرلىك ئەمگەك مۇلازىمەت شىركىتى 1983 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە ئاۋۋال تەربىيىلەپ ئاندىن ئورۇنلاشتۇرۇش پرىنسىپى بويىچە تىككۈچىلىك، ئېلېكتر سايمانلىرىنى رېمونت قىلىش، ئاشپەزلىك، ساتىراچلىق، سودا مۇلازىمىتى، مېھمانخانا مۇلازىمىتى، ئامانلىق ساقلاش، پاختا توقۇمچىلىق، تاناسخانا باشقۇرۇش، قەغەزچىلىك، مالىيە بوغالتىرلىقى، ئىستاتىستىكا كەسىپلىرى بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلارنى ۋە زاۋۇت باشلىقى، دېرىكتورلىرىنى تەربىيىلىگەن. ئۇلارغا 114 قارار كۆرس ئېچىپ، 7854 ئادەم (قېتىم) تەربىيىلىدى. بۇنىڭ ئىچىدە ئەمگەك مۇلازىمەت شىركىتى ھۆججەتلەر ئاچقان كۆرس 49 قارار بولۇپ، 3068 ئادەم (قېتىم) تەربىيىلىدى؛ ئىجتىمائىي كۆچلەر بىلەن بىرلىشىپ ئاچقان كۆرس 65 قارار بولۇپ، 4786 ئادەم (قېتىم) تەربىيىلىدى. باشقا ئورۇنلارغا يارەملىشىپ ۋەكالىتەن تەربىيىلەپ بېرىش كۆرسى ۋە كەسىپى تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتىن 12 قارار ئېچىپ، ئىلمە توقۇمچىلىق، قەغەزچىلىك، ئېلېكتر قاتارلىق ساھەدىكى كەسىپى خادىملاردىن 1188 ئادەم (قېتىم) تەربىيىلىدى.

4. زىيالىي ياشلارنى تاغلىق رايونلارغا ۋە يېزىلارغا ئەۋەتىش

ئاپپارات كورلا ناھىيىسىدە زىيالىي ياشلارنى تاغلىق رايونلارغا ۋە يېزىلارغا ئەۋەتىش 1966 - يىلى باشلاندى. شۇ يىلى 1 - ئايدا ناھىيىدە شەھەردىكى زىيالىي ياشلارنى تاغلىق رايونلارغا ۋە يېزىلارغا ئورۇنلاشتۇرۇش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. 1968 - يىلى كورلا ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت سىياسىي خىزمەت گۇرۇپپىسى قارمىقىدا ئوقۇغۇچى تەقسىم قىلىش ئىشخانىسى تەسىس قىلىندى. 1974-يىل 1 - ئايدا بۇ ئىشخانا زىيالىي ياشلار خىزمىتى ئىشخانىسىغا ئۆزگەرتىلدى. 1981 - يىلى زىيالىي ياشلار خىزمىتى ئىشخانىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ناھىيىلىك ئەمگەك ئىدارىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن زىيالىي ياشلار كەسىپىنى ناھىيىلىك ئەمگەك ئىدارىسى ئۈستىگە ئالدى.

ئورۇنلاشتۇرۇش يېزىلارغا ئەۋەتىلگەن زىيالىي ياشلار ئاپتونوم رايونلۇق ئورۇنلار، ئوبلاستىنلىق كورلا ناھىيىسىدىكى ئورۇنلىرى، كورلىدا تۇرۇشلۇق قىسىملاردىكى پەرزەنتلەر ھەم كورلا ناھىيىسىدىكى شەھەر ئىشچى - خىزمەتچىلىرىنىڭ پەرزەنتلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالدى. 1966 - يىلى يېزىغا ئەۋەتىلگەن زىيالىي ياشلار ناھىيە بويىچە سەككىز گۇرۇپپا، بىر مەيدانغا ئورۇنلاشتۇرۇلدى، ئورۇنلاشتۇرۇشتا ئەترەت-لەرگە تارقاق ئورۇنلاشتۇرۇش ۋە زىيالىي ياشلار نۆۋەتلىرىغا كوللېكتىپ ئورۇنلاشتۇرۇشتەك ئىككى خىل شەكىل قوللىنىلدى. 1974 - يىلى زىيالىي ياشلار خىزمىتىنى بىر تۇتاش باشقۇرۇشقا قۇلايلىق بولسۇن ئۈچۈن ناھىيىدىكى ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرىگە تارقالغان 895 زىيالىي ياشنى ئاۋات، شاڭخو، يۇخۇي گۇرۇپپىلىرىدىكى زىيالىي ياشلار ئەترەتلىرىگە يىغىپ، ئۇلارغا يېتەكچىلىك قىلىشقا دۆلەت كادىرى ئەۋەتىلدى. زىيالىي ياشلار ئەترىتىنىڭ يېزا نوپۇس - ئاشلىق مۇناسىۋىتى بولدى، ئۇلارنىڭ ئەمگىكى، تامىقى، يانىقى بىر يەردە بولدى. دۆلەت زىيالىي ياشلار ئەترىتى-دىن بەش يىلغىچە باج ئالماسلىقنى، بىر تۇتاش سېتىۋېلىش، ۋەزىپە بەلگىلەپ سېتىۋېلىش، ۋەزىپىسىنى

كەچۈرۈم قىلىشنى بەلگىلىدى.

ناغلىق رايونلارغا ۋە يېزىلارغا ئۆتىلىپ، نوپۇسى يېزا نوپۇسىغا ئۆزگەرتىلگەن شەھەردىكى زىيالىي ياشلار بەلگىلىمە بويىچە ئورۇنلىشىش خىراجىتىدىن بەھرىمەن بولدى. 1968 ـ يىلى ھەربىرىگە 120 يۈەندىن ئورۇنلىشىش خىراجىتى بېرىلدى، كېيىن تەڭشىلىپ 250 ـ 400 يۈەن قىلىندى. 1979 ـ يىلى مالىيە تارمىقى زىيالىي ياشلار خىراجىتىنى يەنە تەڭشەپ، كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى زىيالىي ياشلار مەيدان ـ ئەترەتلىرى ۋە كوللېكتىپ نۇقتىلارغا ئورۇنلاشقانلارنىڭ ھەربىرىگە 600 يۈەندىن قوشۇمچە يارەم بەردى. 1968 ـ يىلدىن 1978 ـ يىلغا قەدەر زىيالىي ياشلارغا بېرىلگەن ئورۇنلىشىش خىراجىتى 331 مىڭ يۈەن بولدى. 1979 ـ يىلدىن 1984 ـ يىلغىچە ئوبلاست زىيالىي ياشلار نۇقتىلىرىنى يۆلەشكە 255 مىڭ 100 يۈەن خىراجەت ئاجرىتىلدى. زىيالىي ياشلار مەيدان ـ ئەترەتلىرى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئورۇنلىشىش خىراجىتى، ئاساسەن، ئۆي سېلىشقا سەرپ قىلىندى. زىيالىي ياشلار مەيدان ـ ئەترەتلىرىدە جەمئىي 2944 كۋادرات مېتر ئۆي سېلىندى، بۇنىڭغا 34 مىڭ 500 يۈەن مەبلەغ سېلىندى. بۇندىن باشقا، مۇستەقىل ھېساب ئاچقان كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى زىيالىي ياشلار مەيدان ـ ئەترەتلىرىنىڭ يېزا ئىگىلىك ماشىنا ـ سايمانلىرى ۋە ساناقەت قوشۇمچە كەسىپكە كېرەكلىك ئوسكۇنىلەرنى سېتىۋېلىشى ئۈچۈن جەمئىي 278 مىڭ 100 يۈەن يارەم بېرىلدى.

زىيالىي ياشلار كەسىپىي خىراجىتى ئورۇنلاشتۇرۇش خىراجىتىدىن نىسبەت بويىچە ئاجرىتىلىپ، ئاساسەن تۇرمۇش قىيىنچىلىقى بارلارغا يارەم بېرىش، كىتاب، گېزىت، ژۇرنال، تەشۋىقات بۇيۇملىرى سېتىۋېلىشقا ھەم كەسىپىي خىراجەتكە ئىشلىتىلدى، بۇ چىقىم جەمئىي 20 مىڭ يۈەندىن ئاشتى.

1966 ـ يىلدىن 1981 ـ يىلغىچە كورلا ناھىيىسى بويىچە جەمئىي 2232 زىيالىي ياش ناغلىق رايونلارغا ۋە يېزىلارغا ئورۇنلاشتۇرۇلدى. ئۇلار ىچ ئەچچە يىلدىن كېيىن يېزىدىن قايتتى، 435 ى ئارمىيىگە قاتناشتى، مەكتەپلەرگە قوبۇل قىلىندى، 1200 دىن ئارتۇقى ئىشچىلىققا، كادىرلىققا قوبۇل قىلىندى، قالغانلىرى 1981 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىدا پۈتۈنلەي شەھەرگە قايتىپ كەلدى.

4 § . ئەمگەك مۇھاپىزىتى ۋە پاراۋانلىق ئىشلىرى

1. ئەمگەك مۇھاپىزىتى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن ئەمگەك بىخەتەرلىكى ۋە مۇھاپىزىتىنى كورلا ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى ۋەكالىتەن باشقۇردى. 1983 ـ يىل 5 ـ ئايدا ناھىيە بويىچە بىخەتەرلىك ئېيى پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلدى، ئىشلەپچىقىرىش بىخەتەرلىكى ساۋاتلىرى توغرىسىدىكى فىلىملار 3000 دىن ئارتۇق كىشىگە كۆرسىتىلدى، 25 يوشۇرۇن ھادىسىنىڭ ئالدى ئېلىندى. 1984 ـ يىلى شەھەرلىك مۇكۆمەت بىخەتەر ئىشلەپچىقىرىش، ئەمگەك مۇھاپىزىتى خىزمىتىنى كۈنتەرتىپكە كىرگۈزدى. 1988 ـ يىلى شەھەرلىك بىخەتەرلىكنى تەكشۈرۈش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلۇپ، ئىشلەپچىقىرىش بىخەتەرلىكىگە مەخسۇس ئادەم مەسئۇل قىلىندى.

1986 ـ يىلى كورلا شەھىرىدىكى كارخانىلارنىڭ بىخەتەرلىكىنى تەكشۈرۈش خىزمىتىنى شەھەرلىك ئەمگەك ئىدارىسى باشقۇرىدىغان بولدى. شەھەرلىك ئەمگەك ئىدارىسى بىخەتەرلىك خىزمىتىنى ئاساسلىق باشقۇرغۇچى كادىرلارنى بىخەتەرلىك كەسپى نەزەرىيىسى، ئەملىي مەشغۇلات قائىدىسىنى ئۆگىنىشكە قاتناشتۇردى.

كورلا شەھەرلىك ئەمگەك ئىدارىسى ھەربىر قىش ۋە ئەتىيازدا شەھەر بويىچە بىخەتەرلىكنى ئومۇمىيۈز-

لۇك تەكشۈرۈپ تۇردى، ئىشلەپچىقىرىش بىخەتەرلىكى ئۇلچىمىگە توشمايدىغان ئورۇنلارغا ئۆزگەرتىش بۇيرۇقى چۈشۈرۈپ، يوشۇرۇن ئاپەتنى چەكلىمەك سۈرۈك ئىچىدە تۇگەتتى. ھادىسە تۈغدۇرغان ئورۇن ۋە شەخسلەرنى ئىقتىسادىي جەھەتتىن جازالىدى، ھەتتا ئۇلارنىڭ جىنايى ئىشلار جاۋابكارلىقىنى سۈرۈشتۈر-دى. تولۇقسىز مەلۇماتقا قارىغاندا، 1979 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە 100 دىن ئارتۇق ئۆزگەرتىش بۇيرۇقى چۈشۈرۈلگەن.

1990 - يىلى كورلا شەھىرىنىڭ بىخەتەرلىكىنى باشقۇرۇش رايونىدا بېسىملىق ئۈسكۈنە بار ئورۇن ئۇچىقە، بېسىملىق پار قازىنى ئالتىنجە، كىسلاروت تۈگى 136 گە، پار قازىنى 54 كە يەتتى. ئۇلارنى تېخنىكىلىق تەكشۈرۈپ بېكىتمىشكە ئوبلاستلىق ئەمگەك ئىدارىسىنىڭ بىخەتەرلىك تەكشۈرۈش بۆلۈمى كونكرېت يېتەكچىلىك قىلدى ۋە تەكشۈردى. 1988 - يىلى ئوبلاستلىق ئەمگەك ئىدارىسىنىڭ ھاۋالىسى بويىچە بىر قارار پار قازان ئىشچىلىرى كۆرسى، بىر قارار سۇ سۈپىتىنى تەكشۈرۈپ تۇرىدىغان لابوراتىلار كۆرسى ئېچىلىپ، 108 كىشى تەربىيىلەندى. ھەرقايسى ئورۇنلار ۋە شەخسلەر ئىشلەپچىقىرىش ۋە قۇرۇلۇش قىلىش جەريانىدا ھادىسە سادىر قىلسا، شەھەرلىك ئەمگەك تارمىقى مەلۇماتنى تاپشۇرۇپ ئالغاندىن كېيىن، شەھەرلىك ج خ ئىدارىسى، تەپتىش مەھكىمىسى بىلەن بىرلىكتە ھادىسە ئەھۋالىنى ۋاقتىدا ئىگىلەپ، يارىلىنىش، ئۇلۇش ھادىسىسىنى تىزىملاش جەدۋىلىنى توشقۇزۇپ ماڭدى. ئادەتتىكى ھادىسىنى 48 سائەت ئىچىدە، ئۆ كارخانىنىڭ بىخەتەرلىك تېخنىكىسى تارمىقىغا مەلۇم قىلىشنى، چوڭ ئۇلۇم - يېتىم ھادىسىسىنى 24 سائەت ئىچىدە، ئاساسلىق باشقۇرغۇچى تارماق ۋە شەھەرلىك ئەمگەك تارمىقىغا مەلۇم قىلىشنى تەلەپ قىلدى.

2. ئەمگەك سۈغۇرتىسى

كېسەل بولۇپ قالغان ياكى ھۆكۈمەت ئىشىدىن باشقا سەۋەبلەر بىلەن يارىلانغان ئىشچى-خىزمەتچىلەرنى داۋالاش دىئاگنوز قويۇش، ئوپېراتسىيە قىلىش ۋە دوختۇرخانىدا يېتىپ داۋالىنىش خىراجىتىنى كارخانا كۆتۈردى. داۋالىنىش ۋاقتى ئالتە ئايدىن ئاشمىغانلارغا خىزمەت ستاژىنىڭ ئۇزۇن-قىسقىلىقىغا قاراپ ئىش ھەققىنىڭ 60 - 100 پىرسەنتى بېرىلدى؛ داۋالىنىش ۋاقتى ئالتە ئايدىن ئېشىپ كەتكەن ياكى مېيىپ بولۇپ قالغانلارغا ئەمگەك سۈغۇرتىسى پاراۋانلىق فوندى تۈرىدىن تۈرمۇش يارىدەم پۇلى بېرىلدى، ئۇلار خىزمەت ستاژىنىڭ ئۇزۇن - قىسقىلىقىغا قاراپ، ھەرخىل ئۇلچەمدىكى ئەمگانىتتىن بەھرىمەن بولدى، ئەڭ تۆۋەن بولغاندا شۇ كىشىنىڭ ئىش ھەققىنىڭ 40 پىرسەنتى، ئەڭ يۇقىرى بولغاندا 60 پىرسەنتى بېرىلدى. 1978 - يىلدىن 1985 - يىل 7 - ئايغىچە كورلا شەھىرى (ناھىيىسى) دىكى ئومۇمخەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ داۋالىنىشىغا بىر مىليون 300 سائ يۇەن كەتتى. 1989 - يىلدىن باشلاپ، كارخانىلاردا ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، ئۇزۇندىن بۇيان كېسەلمەن بولۇپ كېلىۋاتقان ۋە ئىش ئۈستىدە يارىلانغان ئىشچى-خىزمەتچىلەرگە ئىشلىنىش ئۈچۈن داۋالىنىش خىراجىتىنىڭ بىر قىسمى ئېلىپ قېلىنغاندىن سىرت، قالغىنى ئىشچى - خىزمەتچىلەرگە ستاژىنىڭ ئۇزۇن - قىسقىلىقىغا قاراپ ئايىغۇ ئاي تارقىتىپ بېرىلدى، ئادەتتە ئىككى يۈەندىن سەككىز يۈەنگىچە بولدى. دوختۇرخانىدا يېتىپ داۋالانغانلارنىڭ داۋالىنىش خىراجىتىمۇ ئاتچوت قىلىپ بېرىلدى، ئاتچوت قىلىنىش سوممىسى ستاژىنىڭ ئۇزۇن - قىسقىلىقىغا قاراپ ئوخشىمىغان ئۇلچەمدە بېرىلدى.

سىلىنسىلىق ئۆپكە كېسىلى، تېرە كېسىلىگە ئوخشاش كەسپىي كېسەللەرگە گىرىپتار بولۇپ قالغان

ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرگە داۋالىنىش مەزگىلىدە ئىش ھەققى تولۇق بېرىلدى، ئىشلەپچىقىرىشتىن ئايرىلىپ بىر يىلدىن ئارتۇق دەم ئالغانلارنىڭ ئىش ھەققى 90% بېرىلدى.

ئىشچىلار ئىش ئۈستىدە مېيىپ بولسا، پۈتۈن چىقىمنى كارخانا ئۈستىگە ئالدى. داۋالىنىش مەزگىلىدە ئىش ھەققى تولۇق بېرىلدى. مېيىپ بولۇپ قالغانلارغا ئىش ھەققىنىڭ 60 پىرسەنتىگە تەڭ قوشۇمچە يارىدەم پۇلى بېرىلدى، تاماق، يېتىپ قوپۇشىغا قارىغۇچىلار كېرەك بولغانلارغا قوشۇمچە يارىدەم پۇلى 75% بويىچە بېرىلدى. پېنسىيىگە چىققانلار ئىش ئۈستىدە مېيىپ بولۇپ قالغان بولسا، ئايدا 76 يۈەندىن قاراش پۇلى بېرىلدى.

ئىش ئۈستىدە قازا قىلغان ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنىڭ دەپنە خىراجىتى كارخانىنىڭ ئوتتۇرىچە ئىش ھەققى سومىسى بويىچە بىر قېتىمدىلا ئىككى ئايلىق ئىش ھەققى بېرىلدى، ھەم مەلۇم ساندا دەپنە خىراجىتى بېرىلدى؛ بۇ ئاستە تۇغقانلىرىغا ئايمۇ ئاي نەپىقە پۇلى بېرىپ تۇرۇلدى، بۇ ئاستە تۇغقىنى بىر بولسا، شۇ كىشىنىڭ ھايات ۋاقتىدىكى ئىش ھەققىنىڭ 25 پىرسەنتىگە تەڭ، ئىككى بولسا 40 پىرسەنتىگە تەڭ، ئۈچ ياكى ئۇنىڭدىن كۆپ بولسا 50 پىرسەنتىگە تەڭ نەپىقە پۇلى بېرىلدى، قازا قىلغۇچىنىڭ پەرزەنتلىرى 18 ياشقا كىرگۈچە بېقىلدى.

ھۆكۈمەت ئىشىدىن ياشقا سەۋەبلەر بىلەن قازا قىلغان ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنىڭ دەپنە خىراجىتى كارخانىنىڭ ئوتتۇرىچە ئىش ھەققى سومىسى بويىچە بىر قېتىمدىلا ئىككى ئايلىق ئىش ھەققى بېرىلدى؛ بۇ ئاستە تۇغقانلىرىغا نەپىقە پۇلى بىر قېتىملا بېرىلدى، بۇ ئاستە تۇغقىنى بىر بولسا، ھايات ۋاقتىدىكى ئىش ھەققىنىڭ ئالتە ئايلىقى، ئىككى بولسا، توققۇز ئايلىقى، ئۈچ ياكى ئۇنىڭدىن كۆپ بولسا، 12 ئايلىق ئىش ھەققى بېرىلدى ھەمدە مەلۇم ساندا دەپنە يارىدەم پۇلى بېرىلدى. 1978 ـ يىلىدىن 1985ـ يىلغا قەدەر ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنىڭ ئۆلۈمىنى ئۇزىتىشقا ۋە نەپىقە پۇلىغا 180 مىڭ يۈەن كەتتى. بۇ يىلغا 22 مىڭ 500 يۈەندىن توغرا كەلدى.

تۇغۇت دەم ئېلىشى 1955 ـ يىل 4 ـ ئايدىن باشلاپ، تۇغۇتلۇق ئايال ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرگە بەلگىلىمە بويىچە 56 كۈن دەم ئېلىش بېرىلدى، تۇغۇتى قىيىن كەلگەن ياكى قوش گېزەك تۇغقانلارغا يەنە 14 كۈن قوشۇپ بېرىلدى، يەتتە ئايلىق بولماي بويىدىن ئاجراپ كەتكەنلەرگە 30 كۈن دەم ئېلىش بېرىلدى، ئۈلار دەم ئالغان مەزگىلدە ئىش ھەققى تولۇق بېرىلدى. ۋاقتىلىق ئايال ئىشچىلارغا تۇغۇتلۇق دەم ئېلىش مەزگىلىدە ئىش ھەققى 50% بېرىلدى. 1981 ـ يىلى يىلانلىق تۇغۇت توغرىسىدىكى بەلگىلىمىلەر ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، تۇغۇتلۇق ئايال ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرگە ئۈچ ئاي دەم ئېلىش بېرىلدى، يالغۇز پەرزەنتلىكلەر ۋە كېچىكىپ توي قىلغان، كېچىكىپ تۇغقانلارغا 15 كۈندىن قوشۇپ بېرىلدى، دەم ئېلىش مەزگىلىدە ئىش ھەققى تولۇق بېرىلدى؛ پىلان سىرتىدا تۇغقانلارغا تۇغۇت دەم ئېلىشى بېرىلمىدى، تۇغۇتلۇق مەزگىلىدە ئىش ھەققىمۇ بېرىلمىدى؛ تۇغۇتنى چەكلىگەن، ھامىلىنى ئالدۇرۇۋەتكەنلەرگە 15 كۈن دەم ئېلىش بېرىلدى.

تۇغقان يوقلاش تەمىناتى ئاتا ـ ئانىسى، جۈرىسى بىلەن بىر يەردە بولمىغان ئومۇمخەلق ئىگىلىكىدىكى ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر تۇغقان يوقلاش دەم ئېلىشى ۋە تەمىناتىدىن بەھرىمەن بولدى. توي قىلمىغان ئىشچى ـ خىزمەتچىگە ئاتا ـ ئانىسىنى يوقلاش ئۈچۈن يىلدا بىر قېتىم 20 كۈنلۈك تۇغقان يوقلاش دەم ئېلىشى بېرىلدى، ئىككى يىلدا بىر قېتىم يوقلىغانلارغا 45 كۈن بېرىلدى؛ توي قىلغان ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنىڭ جۈرىسىنى يىلدا بىر قېتىم يوقلىشىغا 30 كۈن، ئاتا ـ ئانىسىنى تۆت يىلدا بىر قېتىم يوقلىشىغا 30 كۈن دەم ئېلىش بېرىلدى؛ دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىقىدىغان ئىشچى ـ خىزمەتچىلەردىن سەككىز يىل ئىچىدە ئۆز يۇرتىغا تۇغقان يوقلاشقا بارمىغانلىرى (ئائىلىسىدە يوقلاش ئوبيېكتى بولمىغانلىرى) دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىقىشتىن ئىلگىرى يۇرتىغا بېرىپ ياشقا تۇغقانلىرىنى

يوقلاپ كېلىشكە بىر قېتىم توققان يوقلاش دەم ئېلىشىدىن بەھرىمەن بولدى.

كارخانا ئىشچى ـ خىزمەتچىلىرىنىڭ ئىش كۈنۈپ تۇرۇش سۇغۇرتىسى 1985 ـ يىلى ئەمگەك توغىمامى تۈزۈمى ئومۇميۈزلۈك يولغا قويۇلغاندىن بۇيان، ئەمگەك تۈزۈلمىسى ئىسلاھاتىنىڭ تۈزلۈكسىز مۇكەممەللىشىشىگە ۋە يۇرۇشلىشىشىگە ئەگىشىپ، كورلا شەھىرى تەۋەسىدە 1987 ـ يىلدىن باشلاپ كارخانا ئىشچى ـ خىزمەتچىلىرىنىڭ ئىش كۈنۈپ تۇرۇش سۇغۇرتىسى ۋە، ياشانغاندا كۈتىنىش سۇغۇرتىسى يولغا قويۇلدى. كارخانىلار بارلىق ئىشچى ـ خىزمەتچىلىرى (مۇقىم ئىشچى ـ خىزمەتچى، توختاملىق ئىشچى، ۋاقىتلىق ئىشچىلارنى تۈزئىچىگە ئالىدۇ) نىڭ تۆلچەملىك ئىش ھەققىنىڭ بىر پىرسەنتى ئى بويىچە ئىجتىمائىي سۇغۇرتا ئورگىنىغا سۇغۇرتا فوندى تاپشۇردى. 1987 ـ يىلى كورلا شەھىرى تەۋەسىدە ئىش كۈنۈپ تۇرۇش سۇغۇرتىسىغا قاتناشقان ئورۇن 145 كە، ئىشچى ـ خىزمەتچى 20 مىڭ 400 گە، تاپشۇرۇلغان سۇغۇرتا فوندى 227 مىڭ 800 يۈەنگە يەتتى. 1988 ـ يىلى ئىش كۈنۈپ تۇرۇش سۇغۇرتىسىغا قاتناشقان ئورۇن 213 كە، ئىشچى ـ خىزمەتچى 21 مىڭ 600 گە، تاپشۇرۇلغان سۇغۇرتا فوندى 242 مىڭ 400 يۈەنگە يەتتى. 1989 ـ يىلى ئىش كۈنۈپ تۇرۇش سۇغۇرتىسىغا قاتناشقان ئورۇن 233 كە، ئىشچى ـ خىزمەتچى 23 مىڭ 600 گە، تاپشۇرۇلغان سۇغۇرتا فوندى 259 مىڭ 500 يۈەنگە يەتتى. 1990 ـ يىلى ئىش كۈنۈپ تۇرۇش سۇغۇرتىسىغا قاتناشقان ئورۇن 257 گە، ئىشچى ـ خىزمەتچى 24 مىڭ 400 گە، تاپشۇرۇلغان سۇغۇرتا فوندى 315 مىڭ 500 يۈەنگە يەتتى. يۇنىڭ ئىچىدە 16 مىڭ 200 مۇقىم ئىشچى ـ خىزمەتچى ئۈچۈن 209 مىڭ 200 يۈەن، 5479 توختاملىق ئىشچى ئۈچۈن 70 مىڭ 600 يۈەن، 2672 ۋاقىتلىق ئىشچى ئۈچۈن 35 مىڭ 700 يۈەن سۇغۇرتا فوندى تاپشۇرۇلدى. تۆت يىلدا بىر مىليون 44 مىڭ 500 يۈەن ئىش كۈنۈپ تۇرۇش سۇغۇرتىسى فوندى، 201 مىڭ يۈەن باشقۇرۇش ھەققى تاپشۇرۇلدى.

كارخانا ئىشچى ـ خىزمەتچىلىرىنىڭ ياشانغاندا كۈتۈنۈش سۇغۇرتىسى 1978 ـ يىلى يولغا قويۇلدى. كورلا شەھىرى تەۋەسىدە ياشانغاندا كۈتۈنۈش سۇغۇرتىسىغا كارخانىلارنىڭ توختاملىق ئىشچىلىرى قاتناشتۇرۇلدى. كارخانىلار شەخسلەر ئۆلچەملىك ئىش ھەققىنىڭ ئۈچ پىرسەنتى، ئورۇنلار توختاملىق ئىشچىلار ئىش ھەققى ئومۇمىي سوممىسىنىڭ 15 پىرسەنتى بويىچە سۇغۇرتا ئورگىنىغا كۈتۈنۈش سۇغۇرتىسى فوندى تاپشۇردى. 1978 ـ يىلى ياشانغاندا كۈتۈنۈش سۇغۇرتىسىغا قاتناشقان ئورۇن 126 گە، ئىشچى ـ خىزمەتچى 2414 كە، تاپشۇرۇلغان سۇغۇرتا فوندى 472 مىڭ 100 يۈەنگە يەتتى. 1988ـ يىلى ياشانغاندا كۈتۈنۈش سۇغۇرتىسىغا قاتناشقان ئورۇن 164 كە، ئىشچى ـ خىزمەتچى 3246 گە، تاپشۇرۇلغان سۇغۇرتا فوندى 545 مىڭ 700 يۈەنگە يەتتى. 1989 ـ يىلى ياشانغاندا كۈتىنىش سۇغۇرتىسىغا قاتناشقان ئورۇن 210 غا، ئىشچى ـ خىزمەتچى 4446غا، تاپشۇرۇلغان سۇغۇرتا فوندى 742 مىڭ 900 يۈەنگە يەتتى. 1990 ـ يىلى ياشانغاندا كۈتۈنۈش سۇغۇرتىسىغا قاتناشقان ئورۇن 232 گە، ئىشچى ـ خىزمەتچى 5479 غا، تاپشۇرۇلغان سۇغۇرتا فوندى بىر مىليون 100 مىڭ 700 يۈەنگە يەتتى. تۆت يىلدا 2 مىليون 861 مىڭ 400 يۈەن ياشانغاندا كۈتۈنۈش سۇغۇرتىسى فوندى، 101 مىڭ يۈەن باشقۇرۇش ھەققى تاپشۇرۇلدى.

كارخانا ئىشچى-خىزمەتچىلىرىنىڭ پېنسىيە پۇلىنى بىر تۇتاش توپلاش دۆلەت ئىگىلىكىدە كى كارخانا ئىشچى-خىزمەتچىلىرىنىڭ پېنسىيە پۇلىنى بىر تۇتاش توپلاش 1990-يىل 7-ئايدىن باشلاندى. كورلا شەھىرى تەۋەسىدە 71 ئورۇن، 19 مىڭ 576 ئادەم بىر تۇتاش توپلاشقا قاتناشتى، ئۇلاردىن پېنسىيەگە چىققان 2884 كىشى پېنسىيە سۇغۇرتىسى پۇلىنى ئايمۇ ئاي ئېلىپ تۇردى. پېنسىيە پۇلىنى بىر تۇتاش توپلاشتا، پېنسىيە پۇلى بانكا ئارقىلىق كارخانىلارنىڭ ھېسابىغا كىرگۈزۈلدى، بىر تۇتاش توپلاش نىسبىتى مۇقىم ئىشچى-خىزمەتچىلەر ئىش ھەققى ئومۇمىي سوممىسىنىڭ 19.5 پىرسەنتى بويىچە بولدى.

3. ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنى پېنسىيەگە چىقىرىش، خىزمەتتىن چېكىندۈرۈش

1990 ـ يىلغا قەدەر شەھەر بويىچە 1172 ئىشچى ـ خىزمەتچى دەم ئېلىشقا، پېنسىيەگە چىقتى، بۇنىڭ ئىچىدە دەم ئېلىشقا چىققانلار 123، پېنسىيەگە چىققانلار 992، خىزمەتتىن چېكىنگەنلەر 57، دەم ئېلىشقا، پېنسىيەگە چىققان 1115 كىشى ئىچىدە ئىدارە، كەسپىي ئورۇنلاردىكىسى 292، كارخانىلار. دىكىسى 823؛ باشقا جايغا بېرىپ ئورۇنلاشقىنى 13، بۇنىڭ ئىچىدە باشقا ئۆلكە، ئاپتونوم رايونلارغا بېرىپ ئورۇنلاشقىنى ئالتە. 1990 ـ يىلى دەم ئېلىشقا، پېنسىيەگە چىققانلار، خىزمەتتىن چېكىنگەنلەر ئومۇمىي ئىشچى ـ خىزمەتچىنىڭ 2. 10 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. شۇ يىلى شەھەر بويىچە 1 مىليون 490 مىڭ يۆەن پېنسىيە پۇلى، 12 مىڭ 200 يۆەن چېكىنىش تۇرمۇش پۇلى، 2600 يۆەن باشقا جايغا بېرىپ ئورۇنلىشىش پۇلى تارقىتىلدى، بۇ ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر ئىش ھەققى ئومۇمىي سوممىسىنىڭ 6.2 پىرسەنتىگە تەڭ. داۋالىنىش، كۆتۈلۈش خىراجىتى، تۇرمۇش پۇلى، قاتناش پۇلى ۋە باشقا قوشۇمچە يارەدەم پۇللارغا بېرىلگەن 307 مىڭ 300 يۆەننى قوشقاندا، دەم ئېلىش، پېنسىيە، چېكىنىش پۇلى ۋە پاراۋانلىق قوشۇمچە پۇللار كىشى بېشىغا 1546 يۆەندىن توغرا كەلدى.

4. ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر پاراۋانلىقى ۋە قۇتقۇزۇش ئىشلىرى

50 ـ يىللارنىڭ باشلىرىدا دۆلەت ئورگانلىرى، كەسپىي ئورۇنلاردا تەمىنات تۈزۈمى يولغا قويۇلغاندا پاراۋانلىق فوندى تەمىناتتىن بەھرىمەن بولغۇچىلار سانىنىڭ ئىككى پىرسەنتى بويىچە ئاجرىتىلغان. پۇل ئىش ھەققى تۈزۈمى يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، ئورۇنلار ئىش ھەققى ئومۇمىي سوممىسىنىڭ 7.5 ـ 10 پىرسەنتى بويىچە ئاجراتتى. 1969 ـ يىلى پاراۋانلىق فوندى كارخانىلاردا مۇكابات پۇلى بىلەن قوشۇۋېتىلىپ، ئىش ھەققى ئومۇمىي سوممىسىنىڭ 11 پىرسەنتى بويىچە ئاجرىتىلدى. 1979 ـ يىلى مۇستەقىل ھېسابات قىلىدىغان، پايدىسىدىن نىسبەت قالدۇرۇش يولغا قويۇلغان كارخانىلار دۆلەت بەلگىلەپ بەرگەن نىسبەت بويىچە پايدىنىڭ بىر قىسمىنى ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر پاراۋانلىق فوندى قىلدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن بۇيان، ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنىڭ كوللېكتىپ پاراۋانلىق مۇئەسسەسىلىرى ئۈزلۈكسىز كۆپەيدى، كارخانىلاردا ئاشخانا، يەسلى، يالىلار بافچىسى، ساتىراچخانا، شىپاخانا قاتارلىقلار قۇرۇلدى. 1980 ـ يىلدىن كېيىن، كارخانىلاردا ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر ئائىلىسى، مەدەنىي كۆڭۈل ئېچىش ئۆيى، قىرائەتخانا قۇرۇلدى ھەم تەنتەربىيە ئەسلىھەلىرى كۆپەيتىلدى. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان يەنە ياشانغانلار پائالىيەت مەركىزى قۇرۇلدى.

تۇرمۇشتا قىيىنچىلىقى بار ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرگە ۋاقتىلىق ۋە قەرەللىك ھالدا نورمىلىق قوشۇمچە يارەدەم بېرىش ئۇزۇندىن بېرى داۋاملىشىپ كېلىۋاتىدۇ.

§ 5. ئەمگەك باشقۇرۇش

1. ئەمگەك پىلانى

1981 ـ يىلدىن باشلاپ كورلا شەھىرىنىڭ ئەمگەك پىلانىنى يۇقىرى دەرىجىلىك ئاساسلىق باشقۇرغۇ-

چى تارماق چوشۇرىدىغان، شەھەرلىك پىلان كومىتېتى ۋە ئەمگەك تارمىقى ھەر جەھەتتىن تەكشەپ، كارخانىلارنىڭ ئىجرا قىلىشىغا تەقسىم قىلىپ بېرىدىغان، كارخانىلار ئەمگەك پىلانىغا قاراپ ئۆزلىرىنىڭ پىللىق ئىشچى ـ خىزمەتچىلىرىنىڭ سانىنى بەلگىلەيدىغان بولدى.

1990 ـ يىلى شەھەرلىك ئەمگەك ئىدارىسى كورلا شەھىرىنىڭ ئەملىي ئەھۋالىغا بىرلەشتۈرۈپ، ئومۇمىي جەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ۋە كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكتىكى كونا، يېڭى كارخانىلارنىڭ شتاتى بويىچە خادىم بېكىتتى. شەھەرگە قاراشلىق 18 كارخانىنىڭ تەكشۈرۈپ بېكىتىلگەن خادىم شتاتى 2968 بولدى. كارخانىلار ۋە ئەمگەك مەمۇرىيىتى تارماقلىرىنىڭ بېكىتىلگەن خادىم شتاتىنى تىزىملاش دەپتىرى تۈتۈش تۈزۈمى ئورنىتىلىپ ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈلۈپ، شەھەردە ئەمگەك كۈچلىرىنىڭ تارقىلىش ئەھۋالى ھەم ئەمگەك كۈچلىرىگە بولغان ئېھتىياج ۋە ئەمگەك كۈچلىرىنىڭ ئېشىپ قېلىش ۋە يېتىشمەسلىك ئەھۋالى ئىگىلەپ تۇرۇلدى.

70 ـ يىللارنىڭ ئاخىرىدا ئىش ھەققى فوندىنى پىلانلىق باشقۇرۇش ۋە تەكشۈرۈپ تەستىقلاش تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. كارخانىلار، كەسىپي ئورۇنلار ئىش ھەققىنى تەكشۈرۈپ تەستىقلىتىش رويخەت دەپتىرى تۈتۈپ، ھەر پەسلىدە بىر قېتىم شەھەرلىك پىلان كومىتېتىغا تەستىقلىتىپ تۇرىدىغان، ئىش ھەققى فوندىنى تەكشۈرۈپ تەستىقلاش دەپتىرى بىلەن ئىش ھەققى جەدۋىلىنى ئايدا بىر قېتىم ھېساب ئاچقان بانكىغا تەكشۈرتۈپ تۇرىدىغان بولدى. ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر يۆتكەلگەندە، ئىش ھەققى فوندى سوممىسى بانكا، ئەمگەك تارمىقى ۋە ئاساسلىق باشقۇرغۇچى تارماقلارنىڭ ئىسپاتى بويىچە بەلگىلەندى. 1985 ـ يىلى ئورگان، ئاممىۋى تەشكىلاتلار، كارخانىلار، كەسىپي ئورۇنلار ۋە كوللېكتىپ ئورۇنلار ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرگە بېرىدىغان ئەمگەك ھەققى جۇملىدىن ماتاش، قوشۇمچە يارەم پۇلى، تۆپىلەپ ئىشلەش ھەققى، قوشۇمچە ماتاش، مۇكاپات پۇلى قاتارلىقلار ئىش ھەققى فوندىنى باشقۇرۇش دائىرىسىگە كىرگۈزۈلۈپ، بانكىنىڭ نازارىتى ئارقىلىق چىقىم قىلىنىدىغان بولدى. 1989 ـ يىلى ئىش ھەققىنى تەكشۈرۈپ تەستىقلاش پىلان كومىتېتىدىن ئەمگەك تارمىقىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. ئومۇمىخەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى كارخانىلار، كەسىپي ئورۇنلار، ئورگان، ئاممىۋى تەشكىلاتلار ھەم خامچوت ئىجىدىكى كوللېكتىپ كارخانىلار ھېساب ئاچقان بانكىدىلا ئىش ھەققى فوندى ھېساب دەپتىرى ئاچىدىغان، ئىش ھەققى فوندىنى باشقۇرۇش قوللانمىسىنى كۆرسىتىپ، ئىش ھەققى فوندىدىن ئىش ھەققىنى ئالىدىغان بولدى. ئورۇنلار پەسلىدە بىر قېتىم ئىش ھەققى فوندىنى ئىشلىتىش پىلانىنى تۈزىدىغان، شۇنىڭ بىلەن بىللە ئالدىنقى پەسلىنىڭ ئىش ھەققى فوندىنىڭ چىقىم قىلىنىش ئەھۋالى ھېسابات جەدۋىلىنى يوللايدىغان، ئەمگەك تارمىقى شۇنىڭغا قاراپ پەسلىنىڭ ئىش ھەققىنى تەكشۈرۈپ تەستىقلاپ بېرىدىغان، كارخانىلارنى ئاساسلىق باشقۇرغۇچى تارماق ئايمۇ ئاي تەكشۈرۈپ تۇرىدىغان بولدى؛ مەمۇرىي، كەسىپي ئورۇنلارنىڭكىنى شەھەرلىك شتات كومىتېتى ئايمۇ ئاي تەكشۈرۈپ تەستىقلايدىغان، ھېساب ئاچقان بانكا شۇنى ئاساس قىلىپ، ئىش ھەققى فوندىدىن چىقىم قىلىش رەسمىيىتىنى ئۆتەپ بېرىدىغان بولدى. تەستىقلىتىش رەسمىيىتى تولۇق بولمىسا، بانكا ئىش ھەققى چىقىم قىلىپ بەرمەيدى.

2. ئەمگەك كۈچلىرىنى يۆتكەش ـ سەپلەش

يېڭى جۈشكە قۇرۇلغاندىن بۇيان، ئەمگەك باشقۇرۇش تارمىقى ئەمگەك كۈچلىرىنى تەڭشەش ۋە مۇۋاپىق ئىشلىتىشتە ئاساسىي قاتلامنى كۆچەيتىش، ئىشلەپچىقىرىشنى كاپالەتكە ئىگە قىلىش، يېڭى قۇرۇلغان، كېڭەيتىپ قۇرۇلغان ئورۇنلارنى تولۇقلاش ۋە شەھەر نوپۇسىنىڭ كۆپىيىشىنى تېزگىنلەش پىرىنسىپى بويىچە ئىش كۆرۈپ كەلدى. دۆلەت ئىگىلىكىدىكى دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق،

بىلىمچىلىق مەيدانلىرى ھەم كوللېكتىپ كارخانىلاردىكى ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنىڭ ئومۇمىي خەلق مۇلۈكچىلىكىدىكى ئورۇنلارغا يۆتكىلىپ كىرىشىگە ئومۇمەن يول قويۇلمىدى. ۋاقتىلىق ئىشچىلار، توخ-تاملىق ئىشچىلار، نۆۋەتلىشىپ ئىشلەيدىغان دېھقان ئىشچىلار ھەم رەسمىيلەشمىگەن شاگىرت ئىشچىلار-نىڭ يۆتكىلىشىگە بىردەك رۇخسەت قىلىنمىدى. ئەمگەك تۈزۈمى ئىسلاھاتىنىڭ ئۇزلۇكسىز چوڭقۇرلىشىـ-غا ئەگىشىپ، 1984 ـ يىلى ئەمگەك كۆچلىرىنى يۆتكەش ـ سەپلەش ھوقۇقى كارخانىلارغا چۈشۈرۈپ بېرىلدى، شەھەر ئىچىدىكى بىر كارخانىدىن يەنە بىر كارخانىغا يۆتكىلىش رەسمىيىتىنى كارخانىنىڭ ئۆزى بېجىردى. ئۆلكە، شەھەر، رايون ئاتلاپ يۆتكىلىش رەسمىيىتىنى شەھەرلىك ئەمگەك ئىدارىسى بېجىردى. توختاملىق ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنىڭ يۆتكىلىشىنى ئەمگەك تارمىقى ئىگىلەپ، ئۇلارنىڭ يۆتكىلىشىگە ئومۇمەن رۇخسەت قىلمىدى. تولۇقسىز مەلۇماتقا قارىغاندا، 1980 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغا قەدەر شەھەر بويىچە يۆتكىلىپ كىرگەن ئىشچى 1006، يۇنىڭ ئىچىدە ئەر ـ خوتۇن بىر يەردە ئەمەسلەرگە ئېتىبار بېرىش يوزىسىدىن يۆتكەلگەنلەر 422، يۆتكىلىپ كەتكەنلەر 136، يۇنىڭ ئىچىدە ئۆلكە ئاتلاپ يۆتكىلىپ كەتكەنلەر 45، ئارمىيە بىلەن بىللە يۇرىدىغان ھەربىي ئائىلە تاۋابىئاتلىرىدىن يۆتكەلگەنلەر 50 نەچچە، يۇنىڭ ئىچىدە يۆتكەپ كىرىلىپ ئورۇنلاشتۇرۇلغانلار 15.

دۆلەتنىڭ بىر تۇتاش ئېتىبار بېرىش، ئەتراپلىق ئورۇنلاشتۇرۇش پىرىنسىپى بويىچە، ئارمىيىدىن كەسىپ ئالماشتۇرغان كادىرلارنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرى ئەسلى كوللېكتىپ مۇلۈكچىلىكىدىكى ئورۇندا ئىشچى بولسا، كوللېكتىپ ئورۇنغا، ئەسلى ئومۇمخەلق مۇلۈكچىلىكىدىكى ئورۇنىنىڭ مۇقىم ئىشچىسى بولسا، ئومۇمخەلق مۇلۈكچىلىكىدىكى ئورۇنغا تەقسىم قىلىنىدى.

3. ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنى تەربىيىلەش ۋە سىناپ تۇرۇش

ئىشچىلارنى تېخنىكا جەھەتتىن تەربىيىلەش ۋە سىناپ تۇرۇش 80 ـ يىللاردىن كېيىن كارخانىلارنىڭ ئىشچىلارنى كەسىپي جەھەتتە چېنىقتۇرۇشتىكى بىرخىل دائىملىق خىزمىتى قىلىنىدى. 1988 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە شەھەر بويىچە 400 دىن ئارتۇق ئىشچى ـ خىزمەتچى تۆۋەن دەرىجىلىك ئىشچىلىق تېخنىكىسىدا لايىقەتلىك گۇۋاھنامىسى ئالدى، ئۇلارنىڭ 35ى ئاز سانلىق مىللەت. بۇندىن باشقا سەككىز ئىشچى ـ خىزمەتچى ئالىي دەرىجىلىك تېخنىك ئىشچى گۇۋاھنامىسى ئالدى.

4. ئەمگەك ماجرالىرى ئۈستىدىن كېيىنكى چىقىرىش ۋە ئەرزىيەت

شەھەرلىك ئەمگەك ئىدارىسىدا 1988ـيىلنىڭ ئاخىرى ئەمگەك ماجرالىرى ئۈستىدىن كېيىنكى چىقـ-ىرىش ھەيئىتى تەسىس قىلىندى، ئۇنىڭ ئاساسىي ۋەزىپىسى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش جەريانىدىكى ئەمگەك، كادىرلار ئىشى جەھەتتىكى تالاش ـ تارتىشلار ۋە ماجرالارنى مۇرەسسەلەشتۈرۈش بولدى. بۇ ھەيئەت ئىككى يىلدىن بۇيان ئەرز قىلىپ كەلگەن 85 كىشىنى كۆتۈۋالدى، تالاش ـ تارتىش دېلولىرىدىن 21نى قوبۇل قىلدى، ئۇلاردىن ئۈچىنى كېيىنكى چىقىرىش ئارقىلىق بىر تەرەپ قىلدى، 18نى مۇرەسسەلەشتۈـ-رۈش ئارقىلىق بىر تەرەپ قىلدى (ئۇلاردىن باشقا يەنە يەتتە دېلونى كېلىشتۈرۈپ قويدى)، 16 سانى پارچە توختامغا گۇۋاھ بولدى.

1980 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە ھال ئېيتىپ كەلگەنلەردىن 600 ئادەم (قېتىم) نى كۆتۈۋالدى، شەھەرلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 12 پارچە پىكىر لايىھىسىگە جاۋاب بەردى.

Ⅱ باب

كادىرلار

§ 1 . ئاپپارات

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، كورلا ناھىيىسىنىڭ كادىر باشقۇرۇش خىزمىتىنى پارتىيە سىستېمىسىدا تەسىس قىلىنغان تەشكىلات بۆلۈمى ۋە ھۆكۈمەت سىستېمىسىدا تەسىس قىلىنغان خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى، كادىرلار بۆلۈمى (ئىدارىسى) قاتارلىق ئاپپاراتلار ئىشلىدى. پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمى 1950-يىلى قۇرۇلغاندىن تارتىپ، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» ئېلىپ بېرىلغان يىر مەزگىلنى ھېسابقا ئالمىغاندا، 1990 - يىلغىچە ئۈزگىرىپ باقمىدى. تەشكىلات بۆلۈمىگە ئادەتتە ناھىيىلىك، شەھەرلىك پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى باشلىق بولدى. ھۆكۈمەت سىستېمىسىدا كادىرلارنى يۆتكەش - سەپلەش ۋە ئالاقىدار كەسپىي ئىشلارغا يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىنكى دەسلەپكى چاغلاردا خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى مەسئۇل بولدى، 1964 - يىلى بۇ كەسىپ يېڭى قۇرۇلغان ناھىيىلىك كادىرلار بۆلۈمىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1966 - يىلى ئاپپاراتلار ئىخچاملىنىپ، شتات قىسقارتىلغاندا، كادىرلار بۆلۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، ئالاقىدار كەسپىي يەنىلا خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى باشقۇردى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت سىياسىي خىزمەت گۇرۇپپىسىنىڭ قارمىقىدا تەشكىلات گۇرۇپپىسى تەسىس قىلىنىپ، كادىرلار ئىشىغا مەسئۇل قىلىندى. 1979 - يىلى كورلا شەھەرلىك ھۆكۈمىتىنىڭ شەھەرلىك كادىرلار ئىدارىسى قۇرۇلدى. 1980-يىل 10 - ئايدا ناھىيىلىك كادىرلار بۆلۈمى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. بىر كىشى بۆلۈم باشلىقى، بىر كىشى مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى، ئۈچ كىشى بۆلۈم ئەزاسى بولدى. 1984 - يىل 4 - ئايدا شەھەرلىك كادىرلار تارمىقى بىلەن ناھىيىلىك كادىرلار تارمىقى قوشۇلۇپ، شەھەرلىك كادىرلار ئىدارىسى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ قارمىقىدا ماۋاش - پاراۋانلىق، كادىرلارنى يۆتكەش - سەپلەش، پەن - تېخنىكا كادىرلىرىنى باشقۇرۇش، كاتىبات، ئارخىپ قاتارلىق گۇرۇپپىلار تەسىس قىلىندى.

1964 - يىل 6 - ئايدا كورلا ناھىيىلىك شتات كومىتېتى قۇرۇلدى. 1982 - يىلى كورلا شەھەرلىك شتات كومىتېتى قۇرۇلدى. 1984 - يىلى شەھەرلىك شتات كومىتېتى بىلەن ناھىيىلىك شتات كومىتېتى قوشۇۋېتىلدى. 1985 - يىلى شەھەرلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ قارمىقىدا پىشقەدەم كادىرلار بۆلۈمى قۇرۇلدى. ئۇ دەم ئېلىشقا، پېنسىيەگە چىققان پىشقەدەم كادىرلار خىزمىتىگە مەسئۇل بولدى.

§ 2 . كادىرلارنىڭ كېلىش مەنبەسى

1950 - يىلى كورلا ناھىيىسىدە 250 كادىر بار بولۇپ، ئۇلارنىڭ كېلىش مەنبەسى يۇقىرى ئەۋەتكەن كادىرلار، ئارمىيىدىن كەسىپ ئالماشتۇرغان كادىرلار ۋە يەرلىكتىن قوبۇل قىلىنغان كادىرلار ئىدى.

جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 2 ـ جۇن 6 ـ ئى سىياسىي بۆلۈمىنىڭ باشلىقى جالاڭ يۈ، تۆۋەن سىياسىي باشقارمىسىنىڭ مۇدىرى دۇڭ فۇ قاتارلىق 30 نەچچە كىشىدىن تەركىب تاپقان خىزمەت ئەترىتى كورلا ناھىيىسىگە كېلىپ، گومىنداڭنىڭ كورلىدا تۇرۇشلۇق قىسىملىرىنى ئۆزگەرتىپ تەشكىللىدى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا يەرلىكنىڭ خىزمىتىنى قانات يايدۇردى. خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ كۆپ قىسمى كەسىپ ئالماشتۇرۇپ، يەرلىك ھاكىمىيەت قۇرۇشقا قاتناشتى. كورلا ناھىيىسىدىكى يېڭى ھاكىمىيەتنە ئىشلەشكە ئۆچ ئۇلايەت ۋە ئىچكى ئۇلكىلەرمۇ كادىر ئەۋەتتى. يەرلىك ئاز سانلىق مىللەت كادىرلىرىنى مۇمكىن قەدەر تېز يېتىشتۇرۇش ئۈچۈن يېزىلاردىن مەلۇم مەدەنىيەت مەۋجۇدىيىتىگە ئىگە ئاكتىپلار قارا شەھەر كادىرلار كۇرسىدا تەربىيىلىنىپ، ھاكىمىيەت ئىشلىرىغا قاتنىشىش ئىقتىدارى ئۆستۈرۈلگەندىن كېيىن، كورلا ناھىيىسىدىكى ھەر دەرىجىلىك پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورگانلىرىدا ئىشلەشكە ئەۋەتىپ بېرىلدى. 1950 ـ يىلى تۆت رايون، 12 يېزا، 42 كەنت (مەھەللە) مەھكىمىلىرى قۇرۇلغاندا، رايون، يېزا دەرىجىلىك كادىردىن 40ى، كەنت دەرىجىلىك كادىردىن 86 سى مەپلەندى، ئۇلاردىن 123 ى ئاز سانلىق مىللەت كادىرى. 1955ـيىلى تەكشۈرۈش-كۆزىتىش ئارقىلىق 50 چە كادىر ھەر دەرىجىلىك مەمۇرىي ئارماقلارغا ئۆستۈرۈلدى، بۇندىن باشقا يەنە سىياسىي قانۇن، مالىيە- سودا ئارماقلىرىدا ئىشلەيدىغان كادىرلار ئاپتونوم رايونلۇق كادىرلارنى باشقۇرۇش مەكتىپىگە ئەۋەتىلىپ تەربىيىلەندى ھەم يېزا ئاكتىپلىرى دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، سۇچىلىق بىلىملىرىنى ئۆگە- نىشكە جەلپ قىلىندى. زور بىر تۈركۈم ئاز سانلىق مىللەت كادىرلىرى چېنىقتۇرۇلدى، تەربىيىلەندى ۋە ئىشقا قويۇلدى.

1979 ـ يىلى كورلا شەھىرى قۇرۇلغاندا ئوبلاستقا قاراشلىق ناھىيىلەردىن 67 كادىر، ئوبلاست دەرىجىلىك ئورۇنلاردىن 310 كادىر، ئاپتونوم رايوندىن يەتتە كادىر يۆتكەپ كېلىنىپ، كادىرلار قوشۇنى تولۇقلاندى. بۇندىن باشقا كادىرلار قوشۇنى ئاساسەن، ئالىي مەكتەپ ۋە تېخنىكومىلارنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلارنى تەقسىم قىلىش، ئىشقا قويۇل قىلىش، ئىقتىساسلىق خادىملارنى ئالماشتۇرۇش، ھەربىي سەپتىن كەسىپ ئالماشتۇرۇش، تەكلىپ قىلىش، يۆتكەش قاتارلىق يوللار ئارقىلىق ھەل قىلىندى. 1986ـ يىلىغا كەلگەندە كادىرلار 3975 كە يەتتى، ئۇلار ئىچىدە 1949 ـ يىلى قىسىم بىلەن شىنجاڭغا كىرگەن ئارمىيىدىن كەسىپ ئالماشتۇرغان كادىر 22، بېيجىڭ، غەربىي شىمال بيۇروسى ۋە باشقا ئۇلكە، ئاپتونوم رايونلاردىن يۆتكەپ كېلىنگەن كادىر 30 ، 50 ـ يىللاردىن كېيىن ئارمىيىدىن كەسىپ ئالماشتۇر- غان كادىر 156، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قاتناشقان كادىر بىر، شىنجاڭدا 25 ـ سىنتەبىر كۆنى ھەقسىزىكە قايتقان خادىم ئالتە، ئازادلىقتىن كېيىن قالدۇرۇپ ئىشلىتىلگەن خادىم 30، ئىچكىرىدىكى ئالىي مەكتەپ- لەردىن تەقسىم قىلىنغان ئوقۇغۇچى 81، ئىچكىرىدىكى تېخنىكومىلاردىن تەقسىم قىلىنغان ئوقۇغۇچى 94، ئاپتونوم رايوندىكى ئالىي مەكتەپلەردىن تەقسىم قىلىنغان ئوقۇغۇچى 355، ئاپتونوم رايوندىكى تېخنىكومىلا- ردىن تەقسىم قىلىنغان ئوقۇغۇچى 1639، ئىچكىرىدىن تەكلىپ قىلىنغان ئوقۇغۇچى 127، ئاپتونوم رايون تەۋەسىدىن تەكلىپ قىلىنغان ئوقۇغۇچى 101، جياڭسۇ، خۇبېي، گۇاڭدۇڭ قاتارلىق ئۇلكىلەردىن چېگرا رايونغا يارەدەم بېرىشكە كەلگەن ياشلاردىن قويۇل قىلىنغان كادىر 119، ئىشچىلار، دېھقانلار ئارىسىدىن ئۆستۈرۈلگەن كادىر 177، ھەربىي سەپتىن قايتقان ئەسكەرلەردىن ئېلىنغان كادىر 291، جەمئىيەتتىن قويۇل قىلىنغان كادىر 553، باشقا يوللار بىلەن قويۇل قىلىنغان كادىر 193.

1990 ـ يىلى شەھەردىكى مەمۇرىي ئورۇن، كارخانا ـ كەسىپي ئورۇنلاردىكى دۆلەت كادىرى 4956 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئەر 2571، ئايال 2385؛ ھەنزۇ 2462، ئاز سانلىق مىللەت 2494؛ ئالىي تېخنىكومىدىن پۈتكەن مەلۇماتلا ئىگىلىرى 1253، تېخنىكوم مەلۇماتىغا ئىگىلىرى 2337، تولۇق ئوتتۇرا ۋە ئوتتۇرىدىن تۆۋەن مەلۇماتلا ئىگىلىرى 1366؛ چ ك پ ئەزاسى 1489، ئىتتىپاق ئەزاسى 995، پارتىيىسىز كادىر 2472.

1980 — 1990 - يىلغىچە كورلا شەھىرىدە كادىرلارنىڭ كۆپىيىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 9 - 3

يىللار	ئىشچىدىن كادىر بولغانلار	دېھقاندىن كادىر بولغانلار	جەمئىيەتنىن كەلگەن، دىرىلىقتا قۇبۇل قىلىنغانلار	ھەربىي قىسىمدىن كادىر بولغانلار	باشقىلار	ئالىي مەكتەپ، ئوتتۇرا تېخنىكوملاردىن ئەقسىم قىلىنغانلار		جەمئىي سانى
						ئالىي تېخنىكوم	ئوتتۇرا تېخنىكوم	
1980	5	51	3	14	80	8	152	313
1981	8	112		45	28	5	123	321
1982	11	35	74		7	28	156	311
1983	222		48	17		41	149	477
1984	7	10	77	4	7	14	97	216
1985	14	5			41	2	23	85
1986	13	15	28	3	4	19	50	132
1987	50			7	79	24	53	213
1988	4	30	18	11		30	89	182
1989	63	10	56	4		122	88	343
1990	82	10	10	2		104	89	297
جەمئىي	479	278	314	107	246	397	1069	2 890

1980 — 1990 - يىلغىچە كورلا شەھىرىدە كادىرلارنىڭ كېمىيىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 9 - 4

يىللار	كېمىيىش سەۋەبى						جەمئىي
	دەم ئېلىشقا چىققانلار	پېنسىيەگە چىققانلار	خىزمەتتىن چېكىنگەنلەر	ئۆلگەنلەر	باشقىلار	خىزمەتتىن ھەيدەلگەنلەر	
1980		8		1			9
1981		27		8	5		40
1982	1	18		2	6		27
1983	8	7		4			19
1984	9	19		11	18		57

1985	16	42		5			63
1986	10	42		4		1	57
1987	11	36	1	5		21	74
1988	2	24	1	5		5	37
1989	9	56		9	1	62	137
1990	15	72	1	7		1	97
جەمئىي	81	351	3	61	2	119	617

1950 — 1990 - يىلغىچە كورلا شەھىرى (ناھىيىسى) دىكى دۆلەت كادىرلىرىنىڭ جىنسى، مىللىتى، مەلۇماتى

جەدۋەل: 9 - 5

يىللار	ئومۇمىي سانى	جىنسى		مىللىتى						مەلۇماتى				
		ئەر	ئايال	خەنزۇ	ئۇ تاز سانلىق مىللەت					تالىي تېخنىكومدىن يۇقىرى	ئوتتۇرا تېخنىكوم	ئوتتۇرا ئوتتۇرا	ئولۇقسىز ئوتتۇرا	باشلانغۇچ مەكتەپ
					جەمئىي	ئۇيغۇر	مۇڭغۇل	خۇيزۇ	باشقىلار					
1950	250	230	20	72	178	167		10	1	2		9	48	191
1951	316	284	32	103	213	197		15	1	1		13	60	242
1952	499	426	73	141	358	338		20				17	149	333
1953	461	393	68	136	325	313		12		2		26	121	312
1954	460	383	77	127	333	325		8		2		22	129	307
1955	438	345	93	127	311	302		9		4		32	157	245
1956	637	520	117	200	437	418	1	17	1	2		44	233	358
1957	625	515	110	198	427	411	1	13	2	4		32	259	330
1958	626	446	180	217	409	390		19				44	256	326
1959	720	503	217	235	485	469		16		2		58	273	387
1960	749	659	90	238	511	492		19		6		55	328	360
1961	721	554	167	247	474	457		17		7		160	270	284
1962	737	588	149	279	458	434		23	1	16		94	312	315
1963	833	655	178	333	500	473	1	22	4	23		139	351	320
1964	840	642	198	306	534	501	1	27	5	24		167	378	271

						23		326	349	263	79	533	612	1965
189	193	140		60	7	14	1	305	327	255	83	499	582	1971
286	261	248		108	7	26	1	480	514	389	275	628	903	1972
288	298	264		106	5	38	1	517	561	395	319	637	956	1973
					5	35	2	580	622	450	323	749	1 072	1974
					8	34	2	638	682	457	348	791	1 139	1975
					1	22	1	753	777	450	406	821	1 227	1976
					6	34	1	777	818	471	464	825	1 289	1977
199	477	538		107	5	39		802	846	475	478	843	1 321	1978
159	546	580		129	2	44	1	856	903	511	501	913	1 414	1979
311	799	451	802	288	7	96	4	1 179	1 286	1 365	1 097	1 554	2 651	1980
298	862	420	991	300	11	99	6	1 314	1 430	1 441	1 191	1 680	2 871	1981
303	941	485	1142	353	18	115	10	1471	1614	1610	1388	1836	3 224	1982
1392		603	1 285	360	13	114	12	1 730	1 869	1771	1 569	2 071	3 640	1983
1233		603	1 507	364	12	136	15	1 796	1 959	1 748	1 656	2 051	3 707	1984
1146		636	1 742	389	34	119	12	1 845	2 010	1 903	1 769	2 144	3 913	1985
1108		624	1 790	480	26	125	14	1 901	2 066	1 909	1 782	2 193	3 975	1986
													4 203	1987
969		594	2 019	830	28	134	17	2 132	2 311	2 101	2 114	2 298	4 412	1988
685		651	2291	1 074	15	111	23	2 273	2 422	2 279	2 225	2 476	4 701	1989
752		614	2 337	1 253	20	138	31	2 305	2 494	2 462	2 385	2 571	4 956	1990

1950 — 1990 - يىلغىچە كورلا شەھرى (ناھىيىسى) دىكى دۆلەت كادىرلىرىنىڭ سىياسىي قىياپىتى ۋە كەسىپ ئايرىمىسى

جەدۋەل: 9 - 6

بىرلىكى: ئادەم

يىللار	سىياسىي قىياپىتى			كەسىپ ئايرىمىسى						
	پارتىيە ئەزاسى	گومىنداڭ ئەزاسى	پارتىيەسىز كادىرلار	پارتىيە، جەمئىيەت، ھۆكۈمەت، قاتمۇقات ئورگانلىرىنىڭ رەھبەرلىرى	سىياسىي-قانۇن، ئىتتىپاق، مائارىپ ھەم ئىلىم-پەن خادىملىرى	دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، سۇچىلىق، چارۋىچىلىق	مالىيە، پۇل مۇئامىلىسى	سانائەت، قاتناش	پەن - تېخنىكا، مەدەنىيەت، سەھىيە	ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرى	باشقىلار
1950	27	2	221	83	30	5	43	4	8	75	2

7	93	6	5	68	5	30	102	246	33	37	1951
6	102	19	6	136	8	39	183	368	85	46	1952
6	105	21	9	115	22	34	149	338	77	46	1953
5	110	27	9	94	32	42	141	311	92	57	1954
5	114	21	3	119	24	42	110	264	107	67	1955
6	140	27	58	185	38	44	139	349	176	112	1956
6	134	33	71	170	40	47	124	301	191	133	1957
7	174	30	57	155	33	40	130	329	157	140	1958
3	210	39	33	176	68	38	153	396	167	157	1959
2	244	43	29	174	79	39	139	388	181	180	1960
1	176	35	26	204	84	35	160	294	198	229	1961
4	155	37	24	178	139	43	157	332	182	223	1962
4	155	65	9	224	180	42	154	344	223	266	1963
4	182	65	10	232	140	40	167	362	230	248	1964
6		59	19	175	155	44	154	225	120	267	1965
	47	60	18	58	52	29	318	234	73	275	1971
	226	14	18	229	52	30	334	303	262	338	1972
	226	132	32	168	35	41	322	498	222	236	1973
15	315	97	29	258	70	33	255	445	250	377	1974
12	347	107	36	264	117	37	219	648	125	366	1975
12	443	120	40	221	117	64	210	674	135	418	1976
14	481	142	44	216	82	53	257	716	208	365	1977
2	547	143	50	186	171	76	146	667	238	416	1978
2	559	149	66	194	177	83	184	702	260	452	1979
3	1193	175	71	586	196	183	244	1 325	543	783	1980
5	1303	209	87	481	255	266	265	1 602	405	846	1981
9	1355	268	101	542	318	319	312	1 564	700	960	1982
13	1380	345	60	638	394	335	475	1 988	702	950	1983
14	1314	350	4	509	436	300	780	1 971	807	929	1984
19	1485	328	9	625	385	307	755	2 000	916	997	1985
20	1549	359		610	411	326	700	2 180	717	1 078	1986
7	1612	360	228	628	553	436	379				1987

1988	1 335	1 047	2 030						1674		
1989	1 359	1 009	2 333								
1990	1 489	995	2 472						1 831		

كورلا شەھىرى (ناھىيىسى) دىكى ناھىيە دەرىجىلىك رەھبىرىي كادىرلارنىڭ قىسمەن يىللاردىكى ئەھۋالى

جەدۋەل: 9 ـ 7

يىللار	كادىر سانى			مەلۇماتى				يېشى			سىياسىي قىياپىتى		
	جەمئىي	قاتارىدا	قاتار سانلىق مىللەت	تالىپ تېخنىكوم	ئوتتۇرا تېخنىكوم	تولۇق ئوتتۇرا	توللۇقسىز ئوتتۇرا	36 دىن 44 گىچە	45 دىن 55 گىچە	56 دىن 60 گىچە	پارتىيە ئەزاسى	قىتئىپاق ئەزاسى	پارتىيە ـ كومسومولدىن چىققانلار
1950	4		2			2	2		4		2		
1960	3	1	2			1	2		3		3		
1969	6		2			2	4		4	2	6		
1972	7		2		2	2	3		5	2	6		1
1980	6		4			4	2		5	1	6		
1984	23	2	13		1	1	17	3	3	17	20		3
1985	24	2	12	4	6	1	13	2	3	19	23		1
1986	31	4	13	5	11	1	14	3	20	8	26		5
1987	36	3	16	11	16	1	8	6	16	14	34		2
1988	35	2	15	11	15	1	8	1	14	20	34		1
1989	36	3	15	12	14	2	8	1	8	27	36		
1990	39	3	17	13	17	1	8	13	5	21	38		1

§ 3 . كادىرلارنى باشقۇرۇش

1. خادىملار شىتاتى

بېيجىڭ جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى چاغلاردا، كورلا ناھىيىسىدە مۇكەممەل كادىر باشقۇرۇش تۈزۈمى يوق ئىدى، كادىر يۆتكەشتە رەسمىيەتمۇ چالا ئەمەس ئىدى. كادىرلار ئىشلىرىنى باشقۇرۇش تۈزۈمى

1953 ـ يىلدىن باشلاپ تەدرىجى ئورنىتىلدى ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈلدى.

1954 ـ يىلى مەمۇرىي ئاپپاراتلارنى ئىخچاملاش باشلاندى. 1956 ـ، 1957 ـ يىللىرى كورلا ناھىيىسى مەركەز ۋە گۇۋەنلىك ئاپپاراتلارنى كۆپەيتىشنى توختىتىش، شىتاتنى كېڭەيتمەسلىك توغرا، سىندىكى يوليور ۋەقىلىك روھىغا ئاساسەن، يېزىلاردىكى رايونلى ئەملدىن قالدۇرۇپ يېزا قۇرۇش خىزمىتى ئىشلىدى، ناھىيە دەرىجىلىك مەمۇرىي ئاپپاراتلاردىن كەسپى ئوخشىشپ كېتىدىغانلىرى قوشۇۋېتىلدى. 1964 ـ يىل 6 ـ ئايدا ناھىيىلىك شىتات كومىتېتى دائىملىق ئاپپارات قىلىنغاندىن كېيىن، شىتات بەلگىلەش خىزمىتى تەدرىجى ھالدا توغرا ئىزغا چۈشتى. 1966 ـ يىلى ئاپپاراتلارنىلىك قائىدە قات بولۇپ كەتكەنلىكى كۆزدە تۇتۇلۇپ، ئاپپاراتلار ۋە خادىملار يەنە ئىخچاملاندى. 1966 ـ يىلى ناھىيە بويىچە 694 شىتاتتىن 226 سى قىسقارتىلدى، بۇ ئومۇمىي شىتاتنىلىك 32.57 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ 200 خادىم ئىخچاملاندى، بۇ 660 خادىملىك 30.30 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

70 ـ يىللاردا ناھىيە دەرىجىلىك مەمۇرىي ئاپپاراتلار تەدرىجى مۇكەممەللەشتۈرۈلدى، قۇنكسىيىلىك كەسىپلەر تەدرىجى ھالدا ئىنچىكە ئايرىلدى، كادىر شىتاتى ۋە نەق ئادەم سانى تەدرىجى كۆپەيدى. 1984ـيىلى ناھىيە بىلەن شەھەر قوشۇلغاندا، ئومۇمىي كادىر 3707 گە يەتتى، شەھەر قارمىقىدا ئون يېزا ۋە بەش ئىش بېجىرىش ئورنى تەسىس قىلىندى، ھەر يېزىلىك شىتاتى 24 دىن 27 گىچە بولدى، ھەر ئىش بېجىرىش ئورنىلىك شىتاتى 18 دىن 20 گىچە بولدى. 1990 ـ يىلى شەھەر بويىچە پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورگانلىرى، ئاممىۋى تەشكىلاتلار شىتاتى 1382گە، نەق ئادەم سانى 1475كە، كەسىپىي ئورۇن ئاپپاراتى 223 كە، شىتاتى 3857 گە يەتتى، بۇنىلىك ئىچىدە ماۋارىپ كەسىپى ئورنى 88، شىتاتى 1944، نەق ئادەم سانى 2078.

2. كادىرلارنى ۋەزىپىگە تەيىنلەش، ۋەزىپىدىن قالدۇرۇش ۋە يۆتكەش ـ سەپلەش

مىنگو دەۋرىدە مۇلكىي ئەمەلدارلار ئالاھىدە تەيىنلەنگەن ئەمەلدار، ئاددىي تەيىنلەنگەن ئەمەلدار، تەۋسىيە بىلەن تەيىنلەنگەن ئەمەلدار، ھاۋالە بويىچە تەيىنلەنگەن ئەمەلدار دەپ تۆت دەرىجىگە بۆلۈنگەن. ئەمەلدارلارنى يۆتكەش، ئەۋەتىش، تەيىنلەش، قالدۇرۇش ئىشلىرى مەركەزدىن تارتىپ يەرلىككىچە باشقۇرۇش ھوقۇقى بويىچە ئىشلەنگەن. مىنگونىلىك 35 ـ يىلى (1946 ـ يىلى) كورلا ناھىيىلىك كېڭەش ئۆتكۈزۈلۈپ، ھاكىم ۋە مۇئاۋىن ھاكىم سايلاندى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، كورلا ناھىيىسىدە 1950 ـ يىل 6 ـ ئايدا 2 ـ قېتىملىق ھەرسىللەت، ھەرساھە خەلق ۋەكىللىرى كېڭىشى ئۆتكۈزۈلۈپ، ھاكىم ۋە مۇئاۋىن ھاكىم سايلاندى. كېيىن، ناھىيە (شەھەر) لىك ھۆكۈمەت ئەزاسىدىن يۇقىرى خادىملار، خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىلىك ئەزالىرى، موت مەھكىمىسىنىلىك باشلىقى، تەپتىش مەھكىمىسىنىلىك باش تەپتىشى، گۇڭشىلارنىلىك باشلىقى، مۇئاۋىن باشلىقلىرى، يېزىلىق ھۆكۈمەتنىلىك باشلىقى، مۇئاۋىن باشلىقلىرى ھەر دەرىجىلىك خەلق قۇرۇلتايلىرىدا سايلاندى.

1950 ـ يىلى 4 ـ ئايدا ج ك پ نىلىك كورلا ناھىيىلىك خىزمەت كومىتېتى قۇرۇلدى، 7 ـ ئايدا خىزمەت كومىتېتى ئەملدىن قالدۇرۇلۇپ، ناھىيىلىك پارتكوم قۇرۇلدى، ئۇنىلىك شۇجى، مۇئاۋىن شۇجىلىرىنى ۋە ئەزالىرىنى قارا شەھەر ۋىلايەتلىك پارتكوم تەيىنلىدى. 1956 ـ يىل 5 ـ ئايدا ج ك پ نىلىك كورلا ناھىيىلىك 1 ـ قېتىملىق قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلگەندىن كېيىن، ناھىيىلىك پارتكومنىلىك

ئەزالىرى، شۇجىسى، مۇئاۋىن شۇجىلىرى، ناھىيىلىك پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزالىرى قۇرۇلتاي-
دا سايلاندى. 1959 - يىلدىن باشلاپ ناھىيىلىك پارتكومنىڭ مۇھاكىمە قىلىپ قارار چىقىرىشى تارقىلىق
ناھىيىلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمى پارتىيە، ئاممىۋى تەشكىلات، ج خ، تەپتىش، سوت، خەلق
ئىشلىرى، ئىستاتىستىكا ئورگانلىرى ھەم ناھىيىلىك پارتكوم ئورگىنىنىڭ كادىرلىرىنى باشقۇرىدىغان،
تەشۋىقات بۆلۈمى مەدەنىيەت، ماتارىپ، سەھىيە، ئاخبارات قاتارلىق سىستېمىلارنىڭ كادىرلىرىنى باشقۇرە-
دىغان، ىىرلىكسىپ بۆلۈمى دېموكراتىك زاتلارنى ۋە سىياسىي كېڭەش، دىن ساھەسىدىكى كادىرلار
ئىشلىرىنى باشقۇرىدىغان، يېزا خىزمىتى بۆلۈمى دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق، قوشۇمچە
كەسىپ، بېلىقچىلىق قاتارلىق تارماقلارنىڭ كادىرلىرىنى باشقۇرىدىغان، مالىيە-سودا بۆلۈمى سودا،
تەمىنات - سودا، ئاشلىق، بانكا، تاشقى سودا تارماقلىرىنىڭ كادىرلىرىنى باشقۇرۇدىغان بولدى. ھاكىم،
مۇئاۋىن ھاكىم دەرىجىلىك كادىرلارنى باشقۇرۇش-تەڭشەش خىزمىتىگە 1981 - يىلدىن ئىلگىرى ئاپتونوم
رايونلۇق پارتكوم، مەسئۇل بولغانىدى. 1982 - يىلدىن كېيىن ھاكىم دەرىجىلىك كادىرلارنى باشقۇرۇش-
تەڭشەش خىزمىتىگە ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم، مۇئاۋىن ھاكىم دەرىجىلىك كادىرلارنى باشقۇرۇش -
تەڭشەش خىزمىتىگە ئوبلاستلىق پارتكوم مەسئۇل بولدى. بۆلۈم (ئىدارە) باشلىقى دەرىجىلىك كادىرلارنى
باشقۇرۇش - تەڭشەش خىزمىتىگە 1981 - يىلدىن ئىلگىرى ئوبلاستلىق پارتكومنىڭ تەشكىلات بۆلۈمى
مەسئۇل بولغانىدى. 1982 - يىلدىن كېيىن بۆلۈم (ئىدارە) باشلىقى دەرىجىلىك كادىرلارنى باشقۇرۇش-
تەڭشەش خىزمىتىگە ئوبلاستلىق پارتكومنىڭ تەشكىلات بۆلۈمى، مۇئاۋىن بۆلۈم (ئىدارە) باشلىقى ۋە
بۆلۈمچە باشلىقى دەرىجىلىك كادىرلارنى باشقۇرۇش - تەڭشەش خىزمىتىگە شەھەرلىك (ناھىيىلىك)
پارتكومنىڭ تەشكىلات بۆلۈمى مەسئۇل بولدى. 1989 - يىلى شەھەرلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ
باشلىقى، مۇئاۋىن باشلىقى، يېزىلىق پارتكوملارنىڭ شۇجىسى، يېزا باشلىقلىرىنى باشقۇرۇش - تەڭشەش
خىزمىتىگە ئوبلاستلىق پارتكومنىڭ تەشكىلات بۆلۈمى مەسئۇل بولغاندىن تاشقىرى، بۆلۈم (ئىدارە)
باشلىقى دەرىجىلىك، مۇئاۋىن بۆلۈم (ئىدارە) باشلىقى دەرىجىلىك كادىرلارنى باشقۇرۇش - تەڭشەش
خىزمىتىگە شەھەرلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمى مەسئۇل بولدى، بۆلۈمچە باشلىقى دەرىجىلىك ۋە
ئۇنىڭدىن تۆۋەن كادىرلارنى باشقۇرۇش خىزمىتىگە شەھەرلىك كادىرلار ئىدارىسى مەسئۇل بولدى.

1981 - يىلى شەھەرلىك (ناھىيىلىك) خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى قۇرۇلغاندىن كېيىن،
شەھەرلىك (ناھىيىلىك) خەلق ھۆكۈمىتى تارماقلىرىنىڭ باشلىقىنى شەھەرلىك (ناھىيىلىك) خەلق
قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى تەيىنلىدى؛ پارتكوم تارمىقىدىكى بۆلۈم، كومىتېت، ئىشخانا رەھبەرلىرىنى
شەھەرلىك (ناھىيىلىك) پارتكوم تەيىنلىدى؛ ھۆكۈمەتنىڭ بۆلۈم، ئىدارىلىرىنىڭ رەھبەرلىرىنى شەھەر-
لىك (ناھىيىلىك) خەلق ھۆكۈمىتى تەيىنلىدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، كارخانىلار، كەسىپي
ئورۇنلاردا كادىر تەكلىپ قىلىش تۈزۈمى بولغا قويۇلدى، يېزا - بازار كارخانىلىرىدا تاللاپ تەكلىپ
قىلىپ توختام تۈزۈش تۈزۈمى ئومۇمىيۈزلۈك يولغا قويۇلدى.

3. كادىرلارنى تەربىيىلەش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئاساسىي قانۇنىمىزدا ھاكىمىيەتلەر كەينىدىن قۇرۇلدى،
ھاكىمىيەتنى مۇستەھكەملەش، خىزمەتلەرنى قانات يايدۇرۇش ئۈچۈن، ئاساسىي قانۇنىمىزنى تاللاپ
ئۆستۈرۈش ۋە تەربىيىلەش خىزمىتى ئۆزلۈكسىز ئىشلەندى.

1950 - يىلى يېزا، كەنت كادىرلىرىنى تەربىيىلەش كۆرسى ئېچىلىپ 33 كادىر تەربىيىلەندى،

ئۇلارنىڭ يەتتىسى يېزا باشلىقى، ئۇچى يېزا باشلىقىنىڭ يارەمچىسى، 14ى كەنت باشلىقى، سەككىزى مەھەللە باشلىقى.

1952 ـ يىلى 96 كادىر تەربىيىلەندى، ئۇلارنىڭ ئىككىسى ناھىيە دەرىجىلىك كادىر، 15ى رايون دەرىجىلىك كادىر، 79 ى ئادەتتىكى كادىر. يەر ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن، 129 نەپەر يەر ئىسلاھاتى كادىرى تەربىيىلەندى (بۇ، ناھىيىدىكى ئومۇمىي كادىرنىڭ 52.6 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى). شۇ يىلى ئون كادىر ئۆستۈرۈلدى.

1953 ـ يىلى يەر ئىسلاھاتى ئاياقلاشقاندىن كېيىن، يەر ئىسلاھاتى كادىرلىرىدىن 37 سى رەسمىي كادىرلىققا ئۆستۈرۈلۈپ، ناھىيە، يېزا كادىرلىرى تولۇقلاندى، ئۇلارنىڭ ئالتىسى رايون دەرىجىلىك كادىر قىلىپ ئۆستۈرۈلدى.

1954 ـ يىلى ئالته كادىر ئۇرۇمچىگە ئوقۇشقا ئەۋەتىلدى.

1956 ـ يىلى 236 كادىر تەربىيىلەندى، ئۇلاردىن ئالتىسى ئۇرۇمچىگە ئوقۇشقا ئەۋەتىلدى. شۇ يىلى ئاز سانلىق مىللەت كادىرلىرىدىن 24ى ئۆستۈرۈلدى.

1957 ـ يىلى ناھىيە دەرىجىلىك كادىردىن بىرى بېيجىڭغە، ئادەتتىكى كادىردىن تۆتى ئۇرۇمچىگە ئوقۇشقا ئەۋەتىلدى.

1983 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغا قەدەر ھەر دەرىجىلىك كادىرلاردىن جەمئىي 2150 ى تەربىيىلەندى، ئۇلارنىڭ 780ى ئاز سانلىق مىللەت كادىرى، 226سى مەمۇرىي ئىدارە كادىرى، 256سى كەسپىي ئورۇن كادىرى، 122سى كارخانا كادىرى؛ 114 كادىر ئالىي تېخنىكوم سىنىپىدا، 173 كادىر ئوتتۇرا تېخنىكوم سىنىپىدا ئوقۇتۇلدى.

4. ئالىي مەكتەپ، تېخنىكۇملارنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ تەخسىملىنىش ئەھۋالى

ئالىي مەكتەپ، تېخنىكۇملارنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن تەقسىمات بويىچە كورلا شەھىرى (ناھىيىسى) گە كەلگەن ئوقۇغۇچىلاردىن پىداگوگىكا كەسپىدە ئوقۇغانلىرىنى شەھەرلىك (ناھىيىلىك) ماۋارىپ ئىدارە-سى (بۆلۈمى) تەقسىم قىلدى، باشقا كەسىپلەردە ئوقۇغانلارنى شەھەرلىك كادىرلار ئىدارىسى كونكرېت ئەھۋالىغا ۋە كەسپىي ئالاھىدىلىكىگە قاراپ كەسپى توغرا كېلىدىغان تارماقلارغا تەقسىم قىلدى. خىزمەتكە قاتناشقانلار بىر يىل پىراكتىكا قىلدى، پراكتىكا ۋاقتى توشقاندىن كېيىن رەسمىيلەشتۈرۈلدى، ئوقۇش تارىخىغا قاراپ بەلگىلەنگەن تەمىناتتىن بەھرىمەن بولدى. بىر قانچە يىلدا ناھىيە بويىچە كۆپەيگەن كادىرلار ئىچىدە، ئالىي مەكتەپ، تېخنىكۇملارنى پۈتتۈرگەنلەرنىڭ نىسبىتى خېلىلا يۇقىرى بولدى، ئادەتتىكى يىللاردا شۇ يىلى كۆپەيگەن كادىرلارنىڭ تەخمىنەن 40—50 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى، 1990 ـ يىلى 65 پىرسەنتكە يەتتى.

ئالىي مەكتەپ، تېخنىكۇملارنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلار ئاساسىي قاتلامغا يۇزلەندۈرۈش، بىر تۈتاش پىلانلاپ تەلەپ ئېتىبار بېرىش، ئىشلەپچىقىرىش، پەن تەتقىقاتىنىڭ 1 ـ سىپىنى كۆچەيتىش پرىنسىپى بويىچە، نۆقتىلىق تۈردە دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، سۇچىلىق، چارۋىچىلىق ساھەلىرىگە يان باسقان ھالدا تەقسىم قىلىندى.

1990ـيىلى شەھەردىكى 4956 كادىر ئىچىدە، ئالىي مەكتەپلەرنى پۈتتۈرگەنلەر 1253، تېخنىكۇملارنى پۈتتۈرگەنلەر 2337 بولۇپ، ئومۇمىي كادىرنىڭ 72.44 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

5. ئىقتىساس ئىگىلىرىنى ئالماشتۇرۇش ۋە ئۇلارنى بايقاش

ئىقتىساس ئىگىلىرىنى تەكلىپ قىلىش كورلا شەھىرى 1985 ـ يىلى ئىلان بېرىش، خەت تالاقە بېرىش، يىغىنلاردا تەشۋىق قىلىش، ئالدىغا بېرىپ زىيارەت قىلىش قاتارلىق يوللار بىلەن ئىچكىرىدىن، ئاپتونوم رايون ۋە شەھەر تەۋەسىدىن ئىقتىساس ئىگىلىرىنى تەكلىپ قىلدى. 1987 ـ يىل 12ـ ئايغا قەدەر ھەرخىل كەسىپي تېخنىكا ئىختىساس ئىگىلىرىدىن 62 سى كىرگۈزۈلدى، ئۇلارنىڭ 15ى ئالىي مەكتەپنىڭ تولۇق كۇرسىنى، 44ى مەخسۇس كۇرسىنى، ئۇچى ئوتتۇرا تېخنىكۇمنى پۈتتۈرگەن.

1988 ـ يىلى ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىدىن بەشى، ئوتتۇرا تېخنىكۇمنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىدىن 15ى قوبۇل قىلىندى. 1989 ـ يىلى ئالىي تېخنىكۇمنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىدىن 11ى كىرگۈزۈلدى. 1990 ـ يىلى ئۈز خىراجىتى بىلەن ئالىي مەكتەپ، ئوتتۇرا تېخنىكۇملارنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلاردىن ياخشىلىرى تاللىنىپ 53ى قوبۇل قىلىندى، ئۇلار ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىـ سى 21؛ پىلان سىرتىدا ئۈز خىراجىتى بىلەن ئوقۇغان ئوقۇغۇچىلاردىن 119ى تەكلىپ قىلىندى، ئۇلارنىڭ 98ى شەھەر ئىچىگە، 21ى يېزىغا تەقسىم قىلىندى. سىرتتىن كىرگۈزۈلگەن، تەكلىپ قىلىنغانلار بەلگىلىمە بويىچە ئېتىبارلىق تەمىناتلاردىن بەھرىمەن بولدى، جۈملىدىن، تۇراقسىز ئىش ھەققى قوشۇلـ دى، نوپۇسى شەھەر ئىچىگە ئورۇنلاشتۇرۇلدى، پەرزەنتلىرى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇلدى ۋە باشقىلار، ئۇلارنىڭ ھەربىرىگە يەنە 150 يۈەندىن قىشلىق كىيىم ـ كېچەك ياردەم پۇلى، 300 يۈەندىن ماكانلىشىش پۇلى بېرىلدى.

پەن ـ تېخنىكا كادىرلىرى ساھەسىدىكى «ئىككىنى جانلاندۇرۇش» ئەھۋالى شەھەرلىك كادىرلار تارمىقى پەن ـ تېخنىكا كادىرلىرىنى ئىشقا قويۇشتا، «پەن تەتقىقات ئاپپاراتلىرىنى جانلاندۇرۇش، پەن ـ تېخنىكا خادىملىرىنى جانلاندۇرۇش» تىن ئىبارەت «ئىككىنى جانلاندۇرۇش» سىياسىتىنى ئەستايىـ دىل ئىجرا قىلدى.

1988 ـ يىلى شەھەرلىك «ئىككىنى جانلاندۇرۇش» ئىشخانىسى قۇرۇلدى، شۇ يىلى پەن ـ تېخنىكا ياشقۇرۇش خادىملىرى ۋە تېخنىكىلىرىدىن 40 نەچچىسى ئىش ھەققىنى توختىتىپ، ۋەزىپىسىنى ساقلاپ قېلىش، ئىش ھەققىنى توختاتماي، ۋەزىپىسىنى ساقلاپ قېلىش، قوشۇمچە ۋەزىپە ئۆتەش قاتارلىق شەكىللەر بىلەن دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانىلار، يېزا ـ بازار كارخانىلىرى، يېزا، مەيدانلارغا بېرىپ، تېخنىكا ھۆددىگەرلىكى، تېخنىكا جەھەتتىن يېتەكچىلىك قىلىش ۋە مۇلازىمەت قىلىش قاتارلىق پائالىيەتلەر بىلەن شۇغۇللاندى. 1989 ـ يىلى «ئىككىنى جانلاندۇرۇش» تېخنىمۇ چوڭقۇرلاشتى، تېخنىمۇ كۆپ پەن تېخنىكا خادىملىرى يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشنىڭ 1 ـ سېپىگە بېرىپ، كورلا شەھىرىنىڭ ئىقتىسادىنى يۆكسەلدۇرۇشتە ئۆزلىرىنىڭ ئەقىل ـ پاراسىتىنى جارى قىلدۇردى.

كەسىپي ئۇنۇمدار باھالاش كورلا شەھىرىدە كەسىپي ئۇنۇمدارنى باھالاش ۋە كەسىپي ئۇنۇمدار ئىملاھ قىلىش خىزمىتى يۇقىرىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بويىچە ئىككى باسقۇچقا بۆلۈپ ئېلىپ بېرىلدى.

بىرىنچى باسقۇچ 1980 ـ يىلى باشلاندى، شۇ يىلى 7 ـ ئايدا ناھىيىلىك، شەھەرلىك تېخنىكا ۋەزىپىسى بويىچە ئۇنۇمدار باھالاش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. ئەخلاق، قابىلىيەت، ئەقىل، ئىقتىـ دار، تىرىشچانلىق، نەتىجە قاتارلىق جەھەتلەردىن دىموكراتىك باھالاش ئېلىپ بېرىش، ئاساسلىق باشقۇرـ غۇچى تارماقلار تەكشۈرۈش، ئوبلاست، ئاپتونوم رايونغا يوللاپ بېكىتىش ئارقىلىق 288 كىشىگە كەسىپي ئۇنۇمدار بېرىلدى. (1986 ـ يىلى تولۇقلاپ بېرىلگەن «تەستىقلاشقا تېگىشلىك»، «بېرىشكە تېگىشلىك» 37 كىشىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالمدۇ) ئۇلار ئىچىدە ئالىي دەرىجىلىك ئۇنۇمدار بېرىلگىنى بىر، ئوتتۇرا

دەرىجىلىك ئۇنۇان بېرىلگىنى 35، تۆۋەن دەرىجىلىك ئۇنۇان بېرىلگىنى 133، تېخنىك دەرىجىلىك ئۇنۇان بېرىلگىنى 119.

ئىككىنچى باسقۇچ 1987-يىل 1-ئايدا باشلاندى. شەھەرلىك ئۇنۇان ئىلاھاتى رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى يۇقىرىنىڭ ئالاقىدار ھۆججىتىگە ۋە شەھەردىكى كەسىپي سىستېمىلارنىڭ ئەملىي ئەھۋالىغا قاراپ، 15 كەسىپي سىستېما بويىچە ۋەزىپىگە تەيىنلەش شەرتلىرىنى باھالاش ھەيئىتى ۋە باھالاش گۇرۇپپىسى قۇرۇپ، ئۇنۇان ئىلاھاتىنى قانات يايدۇردى. ئوبلاستلىق ئۇنۇان ئىلاھاتى ئىشخانىسى شۇ يىلى كورلا شەھىرىنىڭ كەسىپي شىتاتى ئۇچۇن جەمئىي 2225 ئۇنۇان كۆرسەتكۈچى چۈشۈرۈپ بەردى (583 مەمۇرىي، كارخانا كۆرسەتكۈچنى ئۆزئىچىگە ئالمايدۇ)، بۇنىڭ ئىچىدە يۇقىرى دەرىجىلىك ئۇنۇان بويىچە ۋەزىپىگە تەيىنلەش كۆرسەتكۈچى 24، ئوتتۇرا دەرىجىلىكى 395، تۆۋەن دەرىجىلىكى 1806. 1989-يىلىغا كەلگەندە شەھەر بويىچە 111 كەسىپي ئورۇندىكى 2547 كەسىپي تېخنىكا خادىمىدىن 2114 نىڭ كەسىپي تېخنىكا ۋەزىپىسى ئۇنۇش سالاھىيىتى تەستىقلاندى ۋە ئېتىراپ قىلىندى، ئۇلار ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت خادىمى 1394، ئايال 1340؛ يۇقىرى دەرىجىلىك ۋەزىپىگە تەستىقلانغىنى 40 (ئاز سانلىق مىللەت خادىم توققۇز، ئايال ئون)، ئوتتۇرا دەرىجىلىك ۋەزىپىگە تەستىقلانغىنى 515 (ئاز سانلىق مىللەت خادىمى 307، ئايال 297)، تۆۋەن دەرىجىلىك ۋەزىپىگە تەستىقلانغىنى 1559. شەھەر بويىچە ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى 22 كارخانا ۋە 41 كوللېكتىپ كارخانىدىكى 2985 كەسىپي تېخنىكا خادىمىدىن 730 ى كەسىپي تېخنىكا ۋەزىپە ئۇنۇش سالاھىيىتىگە ئېرىشتى (ئۇلار ئىچىدە ئوتتۇرا دەرىجىلىككە ئېرىشكىنى 91، تۆۋەن دەرىجىلىككە ئېرىشكىنى 639). 1990 - يىلى شەھەردىكى كەسىپي ئورۇن، كارخانىلاردا ئىشلەيدىغان كەسىپي تېخنىكلارنىڭ 2844ى كەسىپي تېخنىكا ۋەزىپە ئۇنۇش سالاھىيىتىگە ئېرىشتى.

ئۇنۇان ئىلاھاتى ئايالالشقاندىن كېيىن، كەسىپي تېخنىكا خادىملىرىنى تەكلىپ قىلىش تۇزۇمى ئومۇمىيۈزلۈك يولغا قويۇلدى، خىزمەت ئورنىدا ۋەزىپىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمىغانلارلا كەسىپي ئۇنۇانىغا يارىشا تەمىناتتىن بەھرىمەن بولالىدى.

6. مەمۇرىي ۋەزىپە بەلگىلەش ۋە شەرەپ گۇۋاھنامىسى، مېدال تارقىتىش

مەمۇرىي ۋەزىپە بەلگىلەش كورلا شەھەرلىك كادىرلار ئىدارىسى 1986 - يىلى ئاپتونوم رايونىنىڭ «پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورگانلىرىدا ئادەتتىكى مەمۇرىي ۋەزىپە بەلگىلەشكە دائىر ۋاقتىلىق بەلگىلىمە» سىگە ئاساسەن تەكشۈرۈپ، پۈتۈن شەھەردىكى مەمۇرىي، كەسىپي ئورۇنلارنىڭ شىتاتتىكى 3088 كادىرىنىڭ 1281ىنى ۋەزىپىگە قويدى. ئۇلار ئىچىدە خىزمەت ستاژى 30 يىلدىن ئاشقان، ھازىرقى ۋەزىپىسى مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى دەرىجىلىك بولغان 56 كادىر بۆلۈم باشلىقى دەرىجىلىك تەمىناتتىن بەھرىمەن بولۇشقا بەلگىلەندى؛ خىزمەت ستاژى 30 يىلدىن ئاشقان، ئادەتتىكى كادىرلىق ئورنىدا ئىشلەپ كېلىۋاتقىنىغا ئون يىل بولغان 104 كادىر بۆلۈم باشلىقى دەرىجىلىك تەمىناتتىن بەھرىمەن بولۇشقا بەلگىلەندى؛ خىزمەت ستاژى 25 يىلدىن ئاشقان، كادىرلىق خىزمەت ئورنىدا ئىشلەپ كېلىۋاتقىنىغا ئون يىل بولغان 168 كادىر مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى دەرىجىلىك تەمىناتتىن بەھرىمەن بولۇشقا بەلگىلەندى؛ يەتتىنچى ئۇچ، ئالتىنچى تۆت نىسبەت بويىچە بۆلۈم ئەزاسى، يارىدەمچى، ئىش بېجىرگۈچى قىلىپ بەلگىلەشكە تېگىشلىك 677 كادىردىن 529ى ۋەزىپىگە تەيىنلەندى؛ ئىش بېجىرگۈچى قىلىپ بەلگىلەشكە تېگىشلىك 286 كادىرنىڭ 424ى ئىش بېجىرگۈچى قىلىپ بەلگىلەندى. شەھەرگە قاراشلىق كەسىپي ئورۇنلاردا 2 -

قېتىمدا 237 كادىرنىڭ مەمۇرىي ۋەزىپىسى بەلگىلەندى. بېزا ـ بازار ئورگانلىرىدىكى 66 كادىرنىڭ مەمۇرىي ۋەزىپىسى بەلگىلەندى، ئۇلار ئىچىدە بۆلۈم دەرىجىلىككە بەلگىلەنگىنى 19، مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىق دەرىجىلىككە بەلگىلەنگىنى سەككىز، بۆلۈم ئەزالىقىغا بەلگىلەنگىنى 24، ئىش بېجىرگۈچىلىككە بەلگىلەنگىنى 15.

شەرەپ گۇۋاھنامىسى تارقىتىش كورلا شەھىرىدە 1985 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنىدىن بۇرۇن شىنجاڭدا ئىشلىگىنىگە 30 يىل توشقان كادىر ۋە ئىشچىلارغا 1985 ـ يىلى شەرەپ گۇۋاھنامىسى ۋە مېدال بېرىلدى. شەھەر بويىچە 641 كىشىنىڭ شەرتى توشتى، ئۇلاردىن مەمۇرىي ئورگانلاردا ئىشلەيدىغانلىرى 237 (ئاز سانلىق مىللەت 88، ئايال 43)، كەسىپىي ئورۇنلاردا ئىشلەيدىغانلىرى 159 (ئاز سانلىق مىللەت 113، ئايال 32)، كارخانىلاردا ئىشلەيدىغانلىرى 245 (ئاز سانلىق مىللەت 104، ئايال 62).

7. دەم ئېلىشقا، پېنسىيەگە چىققان كادىرلارنى باشقۇرۇش

1986 ـ يىلغا قەدەر رايون دەرىجىلىك كادىرلارنىڭ دەم ئېلىشقا، پېنسىيەگە چىقىشىنى شەھەرلىك پارتكومنىڭ تەشكىلات بۆلۈمى، ئادەتتىكى كادىرلارنىڭكىنى شەھەرلىك كادىرلار ئىدارىسى تەستىقلاپ كەلگەنىدى. 1986 ـ يىلدىن باشلاپ، دەم ئېلىشقا چىقىدىغان كادىرلارنى تەستىقلاشقا پىشقەدەم كادىرلار بۆلۈمى، پېنسىيەگە چىقىدىغان كادىرلارنى دەرىجىسى بويىچە تەشكىلات بۆلۈمى ۋە كادىرلار ئىدارىسى تەستىقلايدىغان بولدى.

1990 ـ يىلغا قەدەر شەھەر بويىچە 129 كادىر دەم ئېلىشقا چىقتى، ئۇلارنىڭ 55ى مەمۇرىي ئورۇن كادىرى، 16 سى كەسىپىي ئورۇن كادىرى، 58ى كارخانا كادىرى؛ ئۇلاردىن 120سى ئۆزى تۇرۇۋاتقان جايغا، توققۇزى باشقا يەرگە ئورۇنلاشتۇرۇلدى. ئۇلار داۋالىنىش، ماشىنا ئىشلىتىش، تۇرمۇش قاتارلىق جەھەتلەردە بەلگىلىمە بويىچە ئالاھىدە ئېتىبارغا ئېرىشتى.

1990 ـ يىلغا قەدەر شەھەر بويىچە 290 كادىر پېنسىيەگە چىقتى، ئۇلاردىن ئۇيغۇر قېيىنچىلىقى بارلىرىغا ئەملىي قېيىنچىلىقنىڭ قارىماققا ئۇيغۇر سېلىش يارىدەم پۇلى بېرىلدى، باشقا ئەملىي قېيىنچىلىقى بارلىرىغىمۇ بەلگىلىمە بويىچە مۇۋاپىق يارىدەم پۇلى بېرىلدى.

شەھەرلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ پىشقەدەم كادىرلار بۆلۈمى ۋە شەھەرلىك كادىرلار ئىدارىسى ھەربىلى باھار بايرىمى ۋە قۇربان ھېيىت مۇناسىۋىتىدە شەھەرلىك پارتكوم، شەھەرلىك ھۆكۈمەت رەھبەرلىرى باشچىلىقىدا ھال سوراش ئۇسۇلى تەشكىللەپ، دەم ئېلىشقا، پېنسىيەگە چىققان پىشقەدەم كادىرلاردىن ھال سوراپ تۇردى. 1987 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغا قەدەر ھەربىلى باھار بايرىمى مارىپىسىدا باھار بايرىمىغا بېغىشلاپ ئەدەبىيات ـ سەنئەت كېچىلىكى ئۆتكۈزۈپ تۇردى. 1987 ـ يىلى باھار بايرىمىلىق ئەدەبىيات ـ سەنئەت كېچىلىكىگە دەم ئېلىشقا، پېنسىيەگە چىققان پىشقەدەم كادىرلاردىن 160ى قاتناشتى. كېيىن يىلدىن يىلغا كۆپەيتىپ باردى، 1990 ـ يىلغىچە ئۆت يىلدا جەمئىي 770 ئادەم (قېتىم) قاتناشتى.

شەھەرلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ پىشقەدەم كادىرلار بۆلۈمى 1988 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغا قەدەر دەم ئېلىشقا، پېنسىيەگە چىققان پىشقەدەم كادىرلارنى ئۆت قېتىم سىرتتا سەيلە ـ ساياھەتتە، ئېكسكۇرسىيەدە بولۇشقا ئۇيۇشتۇردى، بۇنىڭغا 207 ئادەم (قېتىم) قاتناشتى. 1988 ـ يىل 7 ـ ئايدا 54 كىشىنى كۇنەس، ئىلى، بۇغدا كۆلى، بەيياڭگو قاتارلىق جايلاردا سەيلە ـ ساياھەتتە بولۇشقا ئۇيۇشتۇردى. 1989 ـ يىل 7، 8 ـ ئايلاردا 86 كىشىنى جەنۇبىي شىنجاڭدىكى قەشقەر، ئاقسۇ ۋە شىمالىي

شىنجاڭدىكى ئىلى، ئۇرۇمچىلەردە سەيلە - ساياھەتتە بولۇشقا ئۈيۈشتۇردى. 1990 - يىل 7 - ئايدا 67 كىشىنى شىمالىي شىنجاڭدا سەيلە - ساياھەتتە بولۇشقا ئۈيۈشتۇردى. 1987 - يىلدىن 1990 - يىلغا قەدەر تۆت قېتىم ياشانغانلار بىلىق تۇتۇش مۇسابىقىسى ئۆتكۈزۈلدى، بۇ مۇسابىقىلارغا 217 كىشى قاتناشتى. 1987 - يىل 9 - ئايدىن 12 - ئايغا قەدەر بىر قارار ياشانغانلار ئۆگىنىش كۇرسى ئېچىلدى، ئۆگىنىش مەزمۇنى خۇشخەت يېزىش، رەسىم سىزىش، ياشانغانلار پسىخولوگىيىسى، گۈل ئۆستۈرۈش، ياشانغانلار ساقلىقىنى ساقلاش، تاماق ئېتىش، تەيجىچۈەن گىمناستىكىسى قاتارلىقلارنى ئۆزئىچىگە ئالدى. 1988 - يىل 9 - ئايدىكى چوڭيالاق بايرىمىدا ياشانغانلار ئۈزۈنغا يۈگرەش، تاغقا چىقىش تەنھەرىكەت يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى، يۈگرەش ئومۇمىي مۇساپىسى 1100 مېتر بولدى. شۇ يىلى 7 - ئايدا شەھەرلىك پارتكوم پىشقەدەم كادىرلار بۆلۈمى بىلەن شەھەرلىك باش ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى بىرلىكتە بىر قارار ياشانغانلار دېھقان ئۆگىنىش كۇرسى ئاچتى. 1986 - يىلدىن 1990 - يىلغا قەدەر، شەھەرلىك پارتكوم پىشقەدەم كادىرلار بۆلۈمى ماجالىق، شاھمات، قارىغا ئېتىش، قارت ئويناش قاتارلىق تۈرلەر بويىچە كۆپ قېتىم مۇسابىقە ئۆتكۈزدى، ئۇلارغا دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىققان پىشقەدەر كادىردىن تەخمىنەن 470ى قاتناشتى.

شەھەرلىك ياشانغانلار خىزمىتى كومىتېتى ساقلام ياشانغانلارنى باھالاش پائالىيىتى ئۆتكۈزدى، ئۇچ كىشى ئۈزۈن ئۆمۈر كۆرۈش چولپىنى بولۇپ باھالاندى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا يەنە «ياشانغانلارغا ۋاپادار پەرزەنت» ئالتۇن لەۋھە مۇكاپاتى ۋە «قولىدىن ئىش كېلىدىغان ياشانغان كىشى» ئەزىمەت مۇكاپاتى پائالىيىتى ئۆتكۈزۈلدى. شەھەر بويىچە 15 يالا «ياشانغانلارغا ۋاپادار پەرزەنت» بولۇپ، 18 ياشانغان كىشى «قولىدىن ئىش كېلىدىغان ياشانغان كىشى» بولۇپ باھالاندى.

8. كادىرلار پاراۋانلىقى

پاراۋانلىق پۇلى 1954 - يىلدىن باشلاپ مەمۇرىي، كەسپىي ئورۇنلاردىكى ھەربىر كادىر ئۈچۈن ئايدا ئىككى يۈەندىن پاراۋانلىق پۇلى ئاجرىتىلدى. كادىرلار تارمىقى ئۇنىڭ 4.0 يۈەنلىك زاپاس پاراۋانلىق پۇلى قىلدى. پاراۋانلىق پۇلى ئاساسەن كادىرلارنىڭ پاراۋانلىق ئىشلىرىغا، كېسەل ياتقان كادىرلاردىن ھال سوراشقا ھەم ئىدارە يەرلىسى، بالىلار باغچىلىرىغا پار قازان ۋە مەدەنىي مەشغۇلات سايمانلىرىنى ئېلىپ بېرىشكە ئىشلىتىلدى.

ئۆلۈپ كەتكەن ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئائىلە ئاۋابىتاتلىرىغا تۈرمۇش قىيىنچىلىقى يارىدەم پۇلى بېرىش 1951 - يىلدىن باشلاپ ھەر بىر كادىر ئۆلۈپ كەتسە، ئۇنىڭ تۈرمۇشتا قىيىنچىلىققا ئۇچرىغان بىۋاستە تۇغقانلىرى 3 - ئايدىن باشلاپ مەرھۇمنىڭ ئائىلە ئاۋابىتاتلىرىغا بېرىلىدىغان تۈرمۇش قىيىنچىلىقى يارىدەم پۇلىنى ئالدى. ئاپتونوم رايون بەلگىلىگەن ئۆلچەم بويىچە 1 - قېتىملىق، 2 - قېتىملىق ئىنقىلابىي ئۇرۇش مەزگىللىرىدە خىزمەتكە قاتناشقانلارنىڭ تۇغقانلىرىنىڭ ھەربىرىگە ئايدا 45 يۈەندىن، يايون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە خىزمەتكە قاتناشقانلارنىڭكىگە 40 يۈەندىن، ئازادلىق ئۇرۇش مەزگىلىدە خىزمەتكە قاتناشقانلارنىڭكىگە 35 يۈەندىن، يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن خىزمەتكە قاتناشقانلارنىڭكىگە 32 يۈەندىن يارىدەم پۇلى بېرىلدى؛ شىنجاڭ تەۋەسىدىكى يېزىدا تۇرغانلارنىڭ ھەربىرىنىڭ يارىدەم پۇلى ئايدا ئۈچ يۈەندىن كېمەيتىپ بېرىلدى، ھۆكۈمەت ئىشى بىلەن قۇربان بولغانلارنىڭكىگە ئون يۈەندىن، ئادەتتىكى ھۆكۈمەت ئىشى بىلەن ئۆلۈپ كەتكەنلەرنىڭكىگە بەش يۈەندىن قوشۇپ بېرىلدى، ۋاپات بولغۇچىنىڭ تۇغقىنى تەنھا ياكى يالغۇز پەرزەنت بولسا بەش يۈەن

ئۆستۈرۈپ بېرىلدى. مەرھۇمنىڭ تۇغقانلىرى ئىچىدە ماڭاش كىرىمى بارلىرىدىن كىرىمى 100 يۈەندىن تۆۋەنلەر بولسا، مەرھۇمنىڭ باشقا تۇغقانلىرىغىلا تۇرمۇش پارەسى پۈلى بېرىلدى؛ 100 يۈەندىن يۇقىرىلار بولسا، ئاشقان قىسمى باشقا تۇغقانلىرىنىڭ تۇرمۇش پۈلى ھېسابىغا كىرگۈزۈلۈپ، يەتمىگەن قىسمى ئۆلچەم بويىچە تولۇقلاپ بېرىلدى. تەكشۈرۈپ تارقىتىش رەسمىيىتىنى شەھەرلىك كادىرلار ئىدارىسى بەلگىلىمە بويىچە ئۆتىدى.

نەپىقە پۈلى 1951 ـ يىلى بەلگىلىمە بويىچە، ھۆكۈمەت ئىشىدا قۇربان بولغان، 14 ـ دەرىجىدىن 17 ـ دەرىجىگىچە بولغان (ئۇمۇن دەرىجىلىك) كادىرلارغا 650 يۈەن، كېسەل بىلەن ئۆلگەنلەرگە 550 يۈەن، 18 ـ دەرىجىدىن 20 ـ دەرىجىگىچە بولغان (رايون دەرىجىلىك) كادىرلاردىن ھۆكۈمەت ئىشى بىلەن قۇربان بولغانلارغا 556 يۈەن، كېسەل بىلەن ئۆلگەنلەرگە 500 يۈەن، 20 ـ دەرىجىدىن تۆۋەن (لېكىن، يەي دەرىجىلىك) كادىرلاردىن ھۆكۈمەت ئىشى بىلەن قۇربان بولغانلارغا 500 يۈەن، كېسەل بىلەن ئۆلگەنلەرگە 400 يۈەن نەپىقە پۈلى بېرىلدى. 1986 ـ يىلى يېڭى ئۆلچەم ئىجرا قىلىنغاندىن كېيىن، ھۆكۈمەت ئىشى بىلەن قۇربان بولغان خىزمەتچىلەرگە شۇ كىشىنىڭ ئۆلچەملىك ماڭاشىنىڭ 20 ئايلىقىغا تەڭ نەپىقە پۈلى بېرىلدى، كېسەل بىلەن ئۆلگەنلەرگە ئون ئايلىق ئۆلچەملىك ماڭاشىغا تەڭ نەپىقە پۈلى بېرىلدى، لېكىن ئەڭ يۇقىرىسى 3000 يۈەندىن ئاشۇرۇۋېتىلمىدى. ئۆلگۈچىلەرنىڭ دەپنە پۈلى ۋەزىپە دەرىجىسىگە قارىماي بىرەڭ 400 يۈەندىن بېرىلدى، يەتمىگىنى تولۇقلاپ بېرىلمىدى، ئېشىپ قالىغىنى ئۆلگۈچىنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا قالدۇرۇلدى.

قىشلىق ئىسسىنىش پۈلى، ساقلىق ساقلاش پۈلى ۋە شەخسىي ئىش بىلەن رۇخسەت سوراش، دەم ئېلىش، كېسەل، تۇغۇت دەم ئېلىشى يارەڭ پۈلى ۋە مال باھاسى يارەڭ پۈلى دېگەنگە ئوخشاش پاراۋانلىق تۇرلىرىمۇ بار.

Ⅲ باب

ئىش ھەققى

1950 ـ يىلى كورلا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ كادىرلىرى ئىچىدە ئىككى خىل ئىش ھەققى تۈزۈمى يولغا قويۇلدى: قىسمىدىن يەرلىككە ئالماشقان كادىرلارغا تەمىنات تۈزۈمى، كونا ھاكىمىيەتتىن قېپ قالغانلار ۋە يېڭىدىن قوبۇل قىلىنغان ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرگە ناتورال ئىش ھەققى (ئۇنغا ئوخشاش ماددىي بۇيۇملارنى باھاغا سۈندۇرۇپ ئىش ھەققى ئورنىدا بېرىش) تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. 1952 ـ يىلى تەمىنات تۈزۈمى ۋە ناتورال ئىش ھەققى تۈزۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ئىش ھەققى ناتۇرمى تۈزۈمى يولغا قويۇلدى (شۇ يەرنىڭ ئاشلىق، پاختا، رەخت، گۆش قاتارلىق مۇھىم تۇرمۇش بۇيۇملىرىنىڭ دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودا ئورۇنلىرىدا پارچە سېتىلىش باھاسى بويىچە ھېسابلاپ بېرىلدى).

§1. ئىش ھەققى تۈزۈمى ئىسلاھاتى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، خەلق ئىگىلىكىنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ۋە ئىش ئۇنۇمىنىڭ

ئۇسۇشىگە ئەگىشىپ، ئەمگىكىگە قاراپ تەقسىم قىلىشتىن ئىبارەت سوتسىيالىستىك تەقسىمات پىرىنسىپىغا ئىنى گەۋدىلەندۈرۈش ئۈچۈن، ئىش ھەققى تۈزۈمى ئىككى قېتىم چوڭ ئىسلاھ قىلىندى.

1 . 1 ـ قېتىملىق ئىش ھەققى تۈزۈمى ئىسلاھاتى

1 ـ قېتىملىق ئىش ھەققى تۈزۈمى ئىسلاھاتى 1956 ـ يىلى ئېلىپ بېرىلدى. بۇ قېتىمقى ئىش ھەققى تۈزۈمى ئىسلاھاتىدا ئەمگىكىگە قاراپ تەقسىم قىلىش پىرىنسىپىنى يەنىمۇ ئىزچىللاشتۇرۇپ ئەمەلىيلەشتۈرۈش، ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنىڭ ئىش ھەققى سەۋىيىسىنى تۆستۈرۈش شەرتى ئاستىدا، ئىش ھەققى تۈزۈمى ۋە ئۇلۇچىمى ئىسلاھ قىلىنىپ، بىرلىككە كەلتۈرۈلۈپ، ئىش ھەققى ناتۇرىسى تۈزۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، پۈل ئىش ھەققى تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. دۆلەت ئىش ھەققى رايونىنى 11 تۈرگە بۆلدى، ھەر تۈردىكى ئىش ھەققىنىڭ پەرقى 3% بولدى. كورلا ناھىيىسى 11 ـ خىل ئىش ھەققى رايونىغا كىرگەنلىكى ئۈچۈن، تۈرمۇش خىراجىتى قوشۇمچە ھەققى كادىرلارنىڭ 9%، ئىشچىلارنىڭ 15% قىلىندى.

دۆلەت ئورگانلىرىدا ئىش ھەققىنى تۆستۈرۈش كۆلىمى 6% قىلىنىپ، ناھىيە بويىچە 125 كىشىنىڭ ئىش ھەققى تەڭشەلدى، ئايلىق ئۆسۈش سوممىسى 1199 يۈەنگە يەتتى؛ كارخانىلار، كەسىپىي ئورۇنلاردا ئىش ھەققىنى تۆستۈرۈش كۆلىمى ئومۇمەن 8% تىن يۇقىرى بولدى.

2 . 2 ـ قېتىملىق ئىش ھەققى تۈزۈمى ئىسلاھاتى

2 ـ قېتىملىق ئىش ھەققى تۈزۈمى ئىسلاھاتى 1985 ـ يىلى ئېلىپ بېرىلدى. بۇ قېتىمقى ئىش ھەققى تۈزۈمى ئىسلاھاتىدا، ئاساسەن، ئەمگىكىگە قاراپ تەقسىم قىلىش پىرىنسىپى يەنىمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا ئىزچىل ئىجرا قىلىنىپ، يېڭى ئىش ھەققى تۈزۈمى ئورنىتىلىپ، ئىش ھەققى مۇناسىۋىتى دەسلەپكى قەدەمدە راۋانلاشتۇرۇلۇپ، ئىش ھەققى تۈزۈمىنى بۇندىن كېيىن قەدەمگۇ قەدەم مۇكەممەللەشتۈرۈشكە ئاساس سېلىندى. دۆلەت ئورگانلىرى، مەمۇرىي، كەسىپىي ئوۋرنلارنىڭ خىزمەتچىلىرىگە ۋە كەسىپىي تېخنىكا خادىملىرىغە ۋەزىپە ئىش ھەققى ئاساس قىلىنغان قۇرۇلمىلىق ئىش ھەققى تۈزۈمى يولغا قويۇلدى، ئىش ھەققىنىڭ ئوخشاشمىغان فۇنكسىيىسى بويىچە ئىش ھەققى ئاساس ئىش ھەققى، ۋەزىپە ئىش ھەققى، ستاژ قوشۇمچە پۇلى، مۇكاپات پۇلىدىن ئىبارەت تۆت قىسىمغا بۆلۈندى. ئوقۇتقۇچىلار، سېستىرالارغا ستاژ يارىدەم پۇلى يولغا قويۇلدى؛ ئىشچىلارغا ئىش ئورنى (تېخنىكا) ئىش ھەققى ئاساسىي مەزمۇن قىلىنغان قۇرۇلمىلىق ئىش ھەققى تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. ئۇ، ئاساس ئىش ھەققى، ئىش ئورنى (تېخنىكا) ئىش ھەققى، ئىشچىلىق ستاژى قوشۇمچە يارىدەم پۇلى ۋە مۇكاپات پۇلىدىن ئىبارەت تۆت قىسىمدىن تەركىب تاپتى.

1985ـيىلى كورلا شەھىرىدىكى دۆلەتنىڭ مەمۇرىي، كەسىپىي ئورۇنلىرىدىكى خىزمەتچىلەردىن 3929 كىشى 1ـباسقۇچلۇق ئىش ھەققى ئىسلاھاتى دائىرىسىگە كىرگۈزۈلدى، ئۇلار ئىچىدە كادىر 3201، ئىشچى 728. ھەر كىشىنىڭ ئىش ھەققىگە ئايدا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 7. 18 يۈەن قوشۇلدى. سىستېما بويىچە بۆلگەندە، مەمۇرىي ئورۇنلاردا ئىش ھەققى تەڭشەلگەنلەر 1115 بولۇپ، ئايلىق ئىش ھەققى سوممىسى 20 مىڭ 800 يۈەن كۆپەيدى، ھەر كىشىنىڭ ئىش ھەققىگە ئايدا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 7. 18 يۈەن قوشۇلدى؛ كەسىپىي ئورۇنلاردا ئىش ھەققى تەڭشەلگەنلەر 1327 بولۇپ، ئايلىق ئىش ھەققى سوممىسى

22 مىڭ 600 يۈەن كۆپەيدى، ھەركىشىنىڭ ئىش ھەققىگە ئايدا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 16.85 يۈەن قوشۇلدى؛ ماتارىپ سىستېمىسىدا ئىش ھەققى تەڭشەلگەنلەر 1487 بولۇپ، ئايلىق ئىش ھەققى سوممىسى 22 مىڭ 800 يۈەن كۆپەيدى. ھەر كىشىنىڭ ماتاشقا ئايدا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 95.18 يۈەن قوشۇلدى.

كورلا شەھىرىدە كارخانىلارنىڭ ئىش ھەققى ئىسلاھاتى 1985 - يىلى باشلىنىپ 1056 كىشىنىڭ ئىش ھەققى تەڭشەلدى، بۇنىڭ ئىچىدە تۇراقسىز ماتاشتىن بەھرىمەن بولغان كادىر 31، زىيالىيلارغا بېرىلمىغان قوشۇمچە ياردەم پۇلىدىن بەھرىمەن بولغان كادىر 32. ئىش ھەققى تۆۋەنرەك كارخانىلاردا ماتاش تەڭشەش جەريانىدا، تۆت كارخانىدا ئىش ھەققى تەڭشىلىپ، 82 كىشىنىڭ ئىش ھەققى ئۆستۈرۈلدى. ئايلىق كۆپەيگەن ئىش ھەققى سوممىسى 236.32 يۈەن بولدى. 1986 - يىلى ئۇقتىلىق ھالدا دۆلەت ئىگىلىكىدىكى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق مەيدانلىرىدا ھەم شەھەرگە قاراشلىق ئومۇمخەلق مۇلۇكچە-لىكىدىكى 22 كارخانىدا ئىش ھەققى ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىلدى. بۇ ئىسلاھاتقا قاتناشقان ئىشچى - خىزمەتچى 2278 بولۇپ، ئايلىق ماتاش سوممىسى 57 مىڭ 800 يۈەن كۆپەيدى، ھەر كىشىنىڭ ئىش ھەققىگە ئايدا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 25.38 يۈەن قوشۇلدى. شۇ يىلى شەھەرگە قاراشلىق 17 كوللېكتىپ كارخانىدا 164 ئىشچى - خىزمەتچىنىڭ ئىش ھەققى ئىسلاھ قىلىندى، ئايلىق ئىش ھەققى سوممىسى 4111 يۈەن كۆپەيدى، ھەر كىشىنىڭ ئىش ھەققىگە ئايدا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 25.07 يۈەن قوشۇلدى.

1987-يىلى شەھەرگە قاراشلىق ئوچ كارخانىدا ئىشچى-خىزمەتچىلەرنىڭ تۇراقسىز ئىش ھەققى بېرىم دەرىجە ئۆستۈرۈلدى، يەنە ئۇلاردىن ئىقتىسادىي ئۈنۈمى ياخشىلانغان ئىككى كارخانىدىكى ئىشچى-خىزمەت-چىلەرگە بېرىم دەرىجە ماتاش قوشۇپ بېرىلدى، ئىش ھەققى دەرىجىسى ئۆسكەنلەر 84 بولۇپ، ئايلىق ئىش ھەققى سوممىسى 2.607 يۈەن كۆپەيدى؛ بۇندىن باشقا شەھەرگە قاراشلىق دۆلەت ئىگىلىكىدىكى 25 كارخانىدىكى 2539 ئىشچى-خىزمەتچىنىڭ ئۆسكەن ئىش ھەققى تارقىتىپ بېرىلدى، ئايلىق ئىش ھەققى سوممىسى 5339.7 يۈەن كۆپەيدى، ھەركىشىنىڭ ئىش ھەققىگە ئايدا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 1.2 يۈەن قوشۇلدى. شۇ يىلى 8-ئاينىڭ 1-كۈنىدىن باشلاپ، شەھەرگە قاراشلىق 25 كارخانىدىكى 2906 ئىشچى-خىزمەتچىنىڭ تۇرمۇش قوشۇمچە ياردەم پۇلى ئۆستۈرۈلدى، ئايلىق ئىش ھەققى سوممىسى 23 مىڭ 300 يۈەن كۆپەيدى، ھەركىشىنىڭ ئىش ھەققىگە ئايدا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سەككىز يۈەن قوشۇلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، 17 كوللېكتىپ كارخانىدا ئىشلەۋاتقان 184 ئىشچى-خىزمەتچىنىڭ قوشۇمچە ياردەم پۇلى تەڭشىلىپ، ئايلىق ئىش ھەققى سوممىسى 1525 يۈەن كۆپەيدى، ھەر كىشىنىڭ ئىش ھەققىگە ئايدا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 28.8 يۈەن قوشۇلدى. شۇ يىلنىڭ بېشىدا شەھەرگە قاراشلىق دۆلەت ئىگىلىكىدىكى يەتتە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق مەيدانى (فېرمىسى) دىكى 1719 ئىشچى - خىزمەتچىنىڭ ئىش ھەققى ئىش ئورنى ئىش ھەققى كاتېگورىيىسىگە سېلىنىدى ۋە تۇراقسىز ئىش ھەققى ئۆستۈرۈلدى، ئايلىق ئىش ھەققى سوممىسى 42 مىڭ 900 يۈەن كۆپەيدى، ھەركىشىنىڭ ئىش ھەققىگە ئايدا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 24.96 يۈەن قوشۇلدى. ئىشلەۋاتقان 117 ئىشچى - خىزمەتچى ئىش ھەققىنىڭ كەم قالغان قىسمى تولۇقلاپ بېرىلدى، ئايلىق ئىش ھەققى سوممىسى4805.91يۈەن كۆپەيدى، ھەركىشىنىڭ ئىش ھەققىگە ئايدا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 41.6 يۈەن قوشۇلدى.

1988 - يىلى خام چوتقا كىرگۈزۈلگەن ئومۇمخەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى 38 كارخانىنى ھۆددىگە بېرىش خىزمىتى تاماملاندى، ئۇلار خام چوتقا كىرگۈزۈلگەن ئومۇمخەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئومۇمىي كارخانىنىڭ 86.36 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. بۇنىڭ ئىچىدە سەككىز كارخانا ئىجارىگە بېرىلدى، يەتتە كارخانىدا ئىش ھەققى ئومۇمىي سوممىسى ئىقتىسادىي ئۈنۈمگە چېتىلدى، 23 كارخانىدا ئىش ھەققى ئومۇمىي سوممىسىنى ھۆددىگە بېرىش يولغا قويۇلدى. 19 كوللېكتىپ كارخانا ھۆددىگە بېرىلدى. ئىش ھەققى تەقسىماتىدا تۇراقسىز ئىش ھەققى، نورمىلىق ئىش ھەققى، ئىش بېشىغا بېرىلمىغان ئىش ھەققى قاتارلىق كۆپ

خىل ئىش ھەققى شەكلى يولغا قويۇلدى.

1989 ـ يىلى شەھەرگە قاراشلىق كارخانىلاردىكى 78 تېخنىكىلىق ئۇنۇقان ئىش ھەققى ئەسلىلەشتۈرۈپ بېرىلدى، ئۇلار ئىچىدە ئوتتۇرا دەرىجىلىك تېخنىك 17، يارىمچى تېخنىك 24، ئالىي تېخنىكى تېخنىك 37، ئايلىق ئىش ھەققى سوممىسى 82.953 يۈەن كۆپەيدى. شۇ يىلى ئىككى كارخانىدىكى 118 كىشىنىڭ ئىش ھەققى نورمال ئۆستى، شۇنىڭ بىلەن ئايلىق ئىش ھەققى سوممىسى 98.1414 يۈەن كۆپەيدى.

1990 ـ يىلى شەھەرگە قاراشلىق ئومۇمخەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى كارخانىلاردا 2241 ئىشچى ـ خىزمەتچىنىڭ ئىش ھەققى مۇناسىۋىتى راۋانلاشتۇرۇلدى، بۇنىڭ بىلەن ئايلىق ئىش ھەققى سوممىسى 28 مىڭ 400 يۈەن كۆپەيدى، ھەركىشىنىڭ ئىش ھەققىگە ئايدا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 12.67 يۈەن قوشۇلدى، بۇنىڭ ئىچىدە 1985 ـ يىلدىن بۇيان زاۋۇت باشلىقى، جەمئىيلارنىڭ ئىش ھەققى دەرىجىسىنى 3% داشىرىشىدە ئۆستۈرۈش جەريانىدا جەمئىي 494 كىشىنىڭ ئىش ھەققى دەرىجىسى ئۆستۈرۈلدى، ئۇلاردىن بىر دەرىجە ئۆستۈرۈلگەنلەر 213، بەرىم دەرىجە ئۆستۈرۈلگەنلەر 281، بۇنىڭ بىلەن ئايلىق ئىش ھەققى سوممىسى 6381 يۈەن كۆپەيدى. بۇندىن باشقا شەھەرگە قاراشلىق 2998 ئىشچى ـ خىزمەتچىنىڭ تۇراقسىز ئىش ھەققى مۇقىم ئىش ھەققىگە ئۆزگەرتىلدى، بۇنىڭ بىلەن ئايلىق ئىش ھەققى سوممىسى 47 مىڭ 100 يۈەن كۆپەيدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئومۇمخەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئورۇنلاردا ئىشلەيدىغان ئىشچى ـ خىزمەتچى 2700 بولۇپ، ئايلىق ئىش ھەققى سوممىسى 42 مىڭ 500 يۈەن كۆپەيدى؛ كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى ئورۇنلاردا ئىشلەيدىغان ئىشچى ـ خىزمەتچى 298 بولۇپ، ئايلىق ئىش ھەققى سوممىسى 4546 يۈەن كۆپەيدى. شۇ يىلى دەم ئېلىشقا، پېنسىيەگە چىققان 567 ئىشچى ـ خىزمەتچىنىڭ تۇرمۇش تەمىناتى ئۆستۈرۈلدى، بۇنىڭ بىلەن ئايلىق ئىش ھەققى سوممىسى 10 مىڭ 800 يۈەن كۆپەيدى، ئۇنىڭ ئىچىدە ئومۇمخەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئورۇنلارنىڭ ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 545 بولۇپ، ئايلىق ئىش ھەققى سوممىسى 14 مىڭ يۈەن كۆپەيدى؛ كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى ئورۇنلار-نىڭ ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 22 بولۇپ، ئايلىق ئىش ھەققى سوممىسى 373 يۈەن كۆپەيدى. 1985 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلىغا قەدەر شەھەرگە قاراشلىق 1054 يېڭى ئىشچى رەسمىيلەشتۈرۈلۈپ ئۇلارنىڭ ئىش ھەققى بېكىتىلدى، بۇنىڭ بىلەن ئايلىق ئىش ھەققى سوممىسى 15 مىڭ 600 يۈەن كۆپەيدى.

§ 2 . ئىش ھەققى تەڭشەش

1. 1952 ـ يىلدىكى ئىش ھەققى تەڭشەش

1952ـيىلى كورلا ناھىيىسىدە مەسۇرىي كېڭەش ئېلان قىلغان يېڭى ئىش ھەققى ئۇلچىمى ۋە قوشۇمچە ياردەم پۇل ئۇلچىمى بويىچە، بىرلىككە كەلگەن «ئىش ھەققى ناتۇرىسى» ئىش ھەققى ئۇلچىمىنى ھېسابلاش بىرلىكى قىلىندى. تەمىنات تۇزۇمى تەمىناتىدىن بەھرىمەن بولۇپ كەلگەنلەرگە ئورگانلارنىڭ 29 دەرىجە-لىك ئىش ھەققى ئۇلچىمى ۋە قوشۇمچە ياردەم پۇل ئۇلچىمى ئىجرا قىلىندى، تېخنىكىلارغا مەككىز خىل ۋاقىتلىق ئىش ھەققى ئىجرا قىلىندى، ئىشچىلارغا مەككىز دەرىجىلىك ئىش ھەققى تۇزۇمى يولغا قويۇلدى. ناھىيە بويىچە جەمئىي 192 كىشى (ھاكىم دەرىجىلىك كادىرلار بۇنىڭ سىرتىدا) نىڭ ناتۇرال ئىش ھەققى ئىش ھەققى ناتۇرىسىغا سۈندۈرۈلدى. تەڭشەشتىن ئىلگىرىكى ئىش ھەققى ناتۇرىسىنىڭ سانى 17 مىڭ 163، ھەركىشىنىڭ ئايلىق ئوتتۇرىچە ئىش ھەققى ناتۇرىسى 39.89 ئىدى؛ تەڭشەلگەندىن كېيىن ئىش ھەققى ناتۇرىسىنىڭ سانى 22 مىڭ 283كە، ھەركىشىنىڭ ئايلىق ئوتتۇرىچە ئىش ھەققى ناتۇرىسى

118.66 گە يەتتى، ھەركىشىنىڭ ئىش ھەققىگە ئايدا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 29.27 داتۇرا قوشۇلدى.

2. 1959 - يىلدىكى ئىش ھەققى تەڭشەش

بۇ قېتىم ئىش ھەققى دەرىجىسىنى تۆستۇرۇشتە، ئاساسەن، ئومۇمىخەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى سانائەت-قاتناش، ئاساسىي قۇرۇلۇش، دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، سۇچىلىق، سودا، مەدەنىيەت، مائارىپ، مەھىيە، شەھەر جامائەت ئىشلىرى، پۇل مۇئامىلىسى ئورۇنلىرى، دۆلەت ئورگانلىرى، خەلق تەشكىلاتلىرىنىڭ 1958-يىلدىن بۇرۇن خىزمەتكە كىرگەن ئىشچى-خىزمەتچىلىرى نىشان قىلىندى. 1958-يىلدىن كېيىن قوبۇل قىلىنغانلارنىڭ دەرىجىسى تۆستۇرۇلمىدى، ئۇلارنىڭ ھازىرقى ئىش ھەققى تۆۋەنرەك بولۇپ قالغانلىقى، ئۇنىڭ ئۈستىگە مۇۋاپىق بولمىغانلىقتىن ئىمتىياز گەۋدىلىك مەسىلىلەرنىلا ھەل قىلىپ بېرىلدى. ئىش ھەققى تەڭشەلگەندىن كېيىن ئىشچىلارنىڭ ئىش ھەققى ئۆسۈش كۆلىمى30%، مەمۇرىي باشقۇرۇش خادىملىرى، تېخنىكلار ۋە ئىشچى-خىزمەتچىلەرنىڭ ئىش ھەققى ئۆسۈش كۆلىمى10%، دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، سۇچىلىق، سودا سىستېمىسىدىكىلەرنىڭ ئىش ھەققى ئۆسۈش كۆلىمى5%، باشقىلارنىڭ ئىش ھەققى ئۆسۈش كۆلىمى 2%—1% بولۇپ، بىر دەرىجىلا ئۆستۈرۈلدى.

3. 1963 - يىلدىكى ئىش ھەققى تەڭشەش

1963 - يىل 8 - ئايدىن باشلاپ ئىشچىلارنىڭ ۋە 18 - دەرىجىدىن تۆۋەن كادىرلارنىڭ ئىش ھەققى تەڭشەلدى، ئۆسۈش كۆلىمى 40% بولدى. 1963 - يىلى ناھىيە بويىچە 875 ئىشچى - خىزمەتچىنىڭ ئىش ھەققى ئۆستى، يىللىق ئىش ھەققى سوممىسى 29 مىڭ 300 يۈەن كۆپەيدى.

4. 1971 - يىلدىكى ئىش ھەققى تەڭشەش

تەڭشەش دائىرىسى 1957 - يىلىنىڭ ئاخىرىدىن بۇرۇن خىزمەتكە قاتناشقان 3 - دەرىجىلىك ئىشچىلار، 1960 - يىلىنىڭ ئاخىرىدىن بۇرۇن خىزمەتكە قاتناشقان 2 - دەرىجىلىك ئىشچىلار، 1966 - يىلىنىڭ ئاخىرىدىن بۇرۇن خىزمەتكە قاتناشقان 1 - دەرىجىلىك ئىشچىلار ۋە 1 - دەرىجىلىك ئىشچىدىن تۆۋەن ئىشچىلار ھەم خىزمەتكە قاتناشقان يىلى ئىش ھەققى دەرىجىسى يۇقىرىقى ئىشچىلارنىڭكىگە ئوخشاش بولغان خىزمەتچىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالدى. ئومۇمەن ھەممىسىنىڭ ئىش ھەققى بىر دەرىجە ئۆستۈرۈلدى، ئالاھىدە تۆۋەن بولۇپ قالغانلارنىڭ ئىككى دەرىجە ئۆستۈرۈلدى. ناھىيە بويىچە ئىش ھەققى دەرىجىسى ئۆسكەنلەر 923 بولۇپ، ئايلىق ئىش ھەققى سوممىسى 9977.84 يۈەن كۆپەيدى، ھەركىشىنىڭ ئىش ھەققىگە ئايدا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 10.87 يۈەن قوشۇلدى.

5. 1977 - يىلدىكى ئىش ھەققى تەڭشەش

بۇ قېتىمقى تەڭشەشتە، ئىشلەپ كېلىۋاتقىنىغا ئۇزۇن بولغان، ئىش ھەققى تۆۋەنرەك ئىشچى - خىزمەتچىلەر مۇھىم نۇقتا قىلىندى. بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت ئورگانلىرى، كەسپىي ئورۇنلاردا تەڭشەش

دائىرىسى 1971 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىدىن بۇرۇن خىزمەتكە قاتناشقان 1 ـ دەرىجىلىك ئىشچىلار، 1966ـيىل-ىنىڭ ئاخىرىدىن بۇرۇن خىزمەتكە قاتناشقان 2ـدەرىجىلىك ئىشچىلار ۋە ئىش ھەققى دەرىجىسى ئوخشىشىپ كېتىدىغان خىزمەتچىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالدى، ئۇلاردىن ئىپادىسى ياخشى، بىر قەدەر ياخشىلارنىڭ ئىش ھەققى بىر دەرىجە ئۆستۈرۈلدى. بۇندىن باشقا، 1971ـيىلىنىڭ ئاخىرىدىن بۇرۇن خىزمەتكە قاتناشقان ئىشچى-خىزمەتچىلەر (17ـدەرىجىلىك ۋە ئۇنىڭدىن يۇقىرى دەرىجىلىك كادىرلار ۋە ئىش ھەققى شۇلارنىڭكىگە تەڭ باشقا كادىرلار بۇنىڭ سىرتىدا) دىن 40 پىرسەنتىنىڭ ئىش ھەققى تەڭشەلدى. ئىش ھەققى تەڭشەش دائىرىسىگە كىرمەيدىغان ئىشچى-خىزمەتچىلەردىن 1971ـيىلىنىڭ ئاخىرىدىن بۇرۇن خىزمەتكە قاتناشقانلىرىنىڭ ئۇلۇپەملىك ئىش ھەققى 41 يۈەندىن كەم بولسا، 41 يۈەنگە ئۆستۈرۈلدى. 1966ـيىلىنىڭ ئاخىرىدىن بۇرۇن خىزمەتكە قاتناشقانلىرىنىڭ ئۇلۇپەملىك ئىش ھەققى41يۈەندىن تۆۋەن بولسا، 46 يۈەنگە ئۆستۈرۈلدى. لېكىن ھەركىشىگە ئايدا قوشۇلغان ئىش ھەققى ئەڭ كۆپ بولغاندا بەش يۈەندىن ئاشۇرۇۋېتىلمىدى. بۇ قېتىمقى تەڭشەشكە، ناھىيە بويىچە3692 ئىشچى-خىزمەتچى قاتناشتى، ئۇلاردىن 898نىڭ ئىش ھەققى تەڭشەلدى، بۇنىڭ بىلەن ئايلىق ئىش ھەققى سوممىسى جەمئىي5947.75 يۈەن كۆپەيدى.

6. 1978 ـ يىلدىكى ئىش ھەققى تەڭشەش

بۇ قېتىمقى ئىش ھەققى تەڭشەشتە، 1977 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ ئاخىرىدىكى تىزىملىكى ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر سانى — 3692 ئادەم ئاساسىي سان قىلىندى، 2232 ئىشچى ـ خىزمەتچى (1972 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنىدىن كېيىن خىزمەتكە قاتناشقان ۋە مەمۇرىي دەرىجىسى 17 ـ دەرىجىدىن يۇقىرى بولغان كادىرلار ھەم دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق مەيدانلىرىدىكى گۇڭ باھالاپ، پۈك خاتىرىلەش بولغا قويۇلغان ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر) ئىش ھەققى تەڭشەش دائىرىسىگە كىرگۈزۈلمىدى، ئىش ھەققى تەڭشەش دائىرىسىگە 1460 كىشى كىرگۈزۈلدى، ئەمەلىيەتتە 806 ئىشچى ـ خىزمەتچىنىڭ ئىش ھەققى تەڭشەلدى، بۇنىڭ بىلەن ئايلىق ئىش ھەققى سوممىسى 31. 5820 يۈەن كۆپەيدى.

7. 1979 ـ يىلدىكى ئىش ھەققى تەڭشەش

1979 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ ئاخىرىدىكى ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر سانى ئىچىدىكى 1978 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىدىن بۇرۇن خىزمەتكە قاتناشقان مۇقىم ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر (ئىش ھەققى ئېلىپ ئۆقۇۋاتقان رەسمىي ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالمىدۇ) ۋە پىلان ئىچىدىكى ۋاقىتلىق ئىشچىلار تۆۋ سان قىلىنىپ، ئۇلارنىڭ 40 پىرسەنتىنىڭ دەرىجىسى ئۆستۈرۈلدى. ئۆستۈرۈش شەرتى جەھەتتە «ئەمگەك پوزىتسىيىسى، تېخنىكىسىنىڭ يۇقىرى ـ تۆۋەنلىكى، تۆھپىسىنىڭ چوڭ ـ كىچىكلىكى» تەكشۈرۈش، باھالاشنىڭ قائىدىسى ئۇلچىمى قىلىندى. ناھىيە بويىچە ئەمەلىيەتتە 773 كىشىنىڭ ئىش ھەققى دەرىجىسى ئۆستۈرۈلدى، بۇ ئاساسىي سانىنىڭ 2. 46 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى، ئۇلار ئىچىدە ناھىيە دەرىجىلىك كادىر ئۈچ، رايون دەرىجىلىك كادىر 56، ئادەتتىكى كادىر 510، ئىشچى 204، ئاز سانلىق مىللەت ئىشچى-خىزمەتچىلىرىدىن 434 كىشىنىڭ ئىش ھەققى تەڭشەلدى، بۇ ئىش ھەققى دەرىجىسى ئۆستۈرۈلگەنلەرنىڭ 1. 56 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. ئىش ھەققى دەرىجىسى ئۆستۈرۈلگەنلەرنىڭ ئايلىق ساپ كۆپەيگەن ئىش ھەققى سوممىسى 45. 5619 يۈەن بولدى.

8. 1981 - يىلدىكى ئىش ھەققى تەڭشەش

كورلا ناھىيىسىدە بۇ قېتىمقى ئىش ھەققى تەڭشەشكە ماتارىپ، مەھىيە سىستېمىلىرىلا قاتناشتى. 1981 - يىل 9 - ئاينىڭ ئاخىرىدا بۇ ئىككى سىستېمىدىكى ئىشچى - خىزمەتچى 712 بولۇپ، ئۇلاردىن 1978 - يىلىنىڭ ئاخىرىدىن بۇرۇن خىزمەتكە قاتناشقان 631 ى ئىش ھەققى تەڭشەش دائىرىسىگە كىرگۈزۈلدى، ئەمەلىيەتتە، 627 سىنىڭ دەرىجىسى ئۆستۈرۈلدى، شۇنىڭ بىلەن ئايلىق ئىش ھەققى سوممىسى جەمئىي 5816.06 يۈەن كۆپەيدى، يۇنىڭ ئىچىدە ماتارىپ سىستېمىسىدىكى دەرىجىسى ئۆستۈرۈلگەنلەر 518 بولۇپ، ئايلىق ئىش ھەققى سوممىسى 4783.71 يۈەن كۆپەيدى؛ مەھىيە سىستېمىسىدىكى دەرىجىسى ئۆستۈرۈلگەنلەر 113 بولۇپ، ئايلىق ئىش ھەققى سوممىسى 1032.35 يۈەن كۆپەيدى.

9. 1982 - يىلدىكى ئىش ھەققى تەڭشەش

كورلا ناھىيىسىدە، مەدەنىيەت - ماتارىپ، مەھىيە، تەنتەربىيە سىستېمىلىرىدىكى 733 كىشىنىڭ ئىش ھەققى ئومۇمىيۈزلۈك بىر دەرىجە ئۆستۈرۈلدى، ئۇلاردىن 238 سىنىڭ ئىش ھەققى ئىككى دەرىجە ئۆستۈرۈلدى.

10. 1983 - يىلدىكى ئىش ھەققى تەڭشەش

شەھەر بويىچە ئىش ھەققى تەڭشەش دائىرىسىگە كىرىدىغان 35 ئورۇندىكى 646 كىشىنىڭ ئىش ھەققى بىر دەرىجە ئۆستۈرۈلدى، ئۇلار ئىچىدە ناھىيە دەرىجىلىك كادىر 17، رايون دەرىجىلىك كادىر 61، ئاددىتىكى كادىر 488، ئىشچى 80؛ ئىش ھەققى ئىككى دەرىجە ئۆستۈرۈلگەنلىرى 158، يۇنىڭ بىلەن ئايلىق ئىش ھەققى سوممىسى 7982 يۈەن كۆپەيدى. يۇندىن باشقا 120 ج خ ساقچىسى ۋە كادىرلىنىڭ ئىش ھەققى بىر دەرىجە ئۆستۈرۈلدى، 15 سىنىڭ ئىككى دەرىجە ئۆستۈرۈلدى. يۇنىڭ بىلەن ئايلىق ئىش ھەققى سوممىسى 2419.04 يۈەن كۆپەيدى. يۇنىڭدىن ناشقىرى يەنە 159 ئىشچى - خىزمەتچىنىڭ ئىش ھەققى ئۆزگەرتىپ بېكىتىلدى.

11. 1986 - 1988 - يىلغىچە ئىش ھەققى تەڭشەش

1986 - يىلى شەھەر بويىچە 82 كىشىنىڭ ۋەزىپە ئىش ھەققى ئەمەلىيلەشتۈرۈلدى، يۇنىڭ بىلەن ئايلىق ئىش ھەققى سوممىسى 1028.5 يۈەن كۆپەيدى؛ 1511 كىشىنىڭ ئىش ھەققى بىر تۇتاش بەلگىلىمە بويىچە بىر دەرىجە ئۆستۈرۈلدى، يۇنىڭ بىلەن ئايلىق ئىش ھەققى سوممىسى 15 مىڭ 800 يۈەن كۆپەيدى.

1987 - يىل 8 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن باشلاپ شەھەر بويىچە 4738 ئىشچى - خىزمەتچىنىڭ تۇرمۇش قوشۇمچە ياردەم پۇلى 15% تىن 26% كە ئۆستۈرۈلدى، يۇنىڭ بىلەن ئايلىق ئىش ھەققى سوممىسى جەمئىي 44 مىڭ 300 يۈەن كۆپەيدى.

1988 - يىلى شەھەر بويىچە 1931 ماتارىپ خادىمىنىڭ ئۆلچەملىك ئىش ھەققى 10% ئۆستۈرۈلدى. شەھەر بويىچە دەم ئىلىشقا، پېنسىيەگە چىققان 27 كىشىنىڭ تۇرمۇش ياردەم پۇلى كۆپەيتىپ بېرىلدى.

12. 1989 - يىلدىكى ئىش ھەققى تەڭشەش

بۇ قېتىمقى ئىش ھەققى تەڭشەشتە، ئاساسەن، ئوتتۇرا باشلىق كەسپىي تېخنىكا خادىملىرىنىڭ ئىش ھەققى تۆۋەنرەك بولۇپ قېلىش مەسىلىسى ھەل قىلىندى، 956 پەن - تېخنىكا خادىمىنىڭ ئىش ھەققى ئۆستۈرۈلدى، بۇنىڭ بىلەن ئايلىق ئىش ھەققى سوممىسى 10 مىڭ 400 يۈەن كۆپەيدى، بۇندىن باشقا يەنە 753 نەپەر ھەرخىل كەسپىي تېخنىكا خادىمى (ئالىي، ئوتتۇرا، تۆۋەن دەرىجىلىك ئۇنۋان ئالغانلارنى ئۆز ئىچىگە ئالمىدۇ) نىڭ ئۇنۋان ئىش ھەققى ئەمەلىيلەشتۈرۈلدى، بۇنىڭ بىلەن ئايلىق ئىش ھەققى سوممىسى 19 مىڭ 600 يۈەن كۆپەيدى. دەم ئېلىشقا، پېنسىيەگە چىققان ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ قوشۇمچە يارىدەم پۇلى (مۇكاپات ئىش ھەققى) يەتتە يۈەندىن 22.5 يۈەنگە ئۆستۈرۈلدى. شەھەر بويىچە زىيالىيلارغا بېرىلمىدىغان قوشۇمچە يارىدەم پۇلىدىن بەھرىمەن بولۇپ كەلگەن 201 كادىر دەم ئېلىشقا، پېنسىيەگە چىققاندىن كېيىنمۇ زىيالىيلارغا بېرىلمىدىغان قوشۇمچە يارىدەم پۇلىدىن ۋە گېزىت - كىتاپ پۇلىدىن داۋاملىق بەھرىمەن بولدى، بۇنىڭ بىلەن ئايلىق ئىش ھەققى سوممىسى 4315 يۈەن كۆپەيدى.

13. 1990 - يىلدىكى ئىش ھەققى تەڭشەش

شەھەر بويىچە 5182 ئىشچى - خىزمەتچىنىڭ ئىش ھەققى ئومۇمىيۈزلۈك تەڭشەلدى. ئايلىق ئىش ھەققى سوممىسى 50 مىڭ 900 يۈەن كۆپەيدى؛ 4172 ئىشچى - خىزمەتچىنىڭ ئىش ھەققى ئىككى دەرىجە ئۆستۈرۈلدى، ئايلىق ئىش ھەققى سوممىسى 41 مىڭ 900 يۈەن كۆپەيدى.

بۇندىن باشقا 405 كىشىنىڭ تۇراقسىز ئىش ھەققى مۇقىم ئىش ھەققىگە ئۆزگەرتىلدى، ئايلىق ئىش ھەققى سوممىسى 6247.45 يۈەن كۆپەيدى.

كورلا شەھىرى (ناھىيىسى) بويىچە قىسمەن يىللاردىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەر سانى ۋە ئىش ھەققى ئومۇمىي سوممىسى

جەدۋەل: 9 - 8

يىللار	ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئومۇمىي سانى	يىللىق ئىش ھەققى ئومۇمىي سوممىسى (10 مىڭ يۈەن)	ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ تۇراقسىز يىلىق ئوتتۇرىچە ئىش ھەققى (يۈەن)	يىللار	ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئومۇمىي سانى	يىللىق ئىش ھەققى ئومۇمىي سوممىسى (10 مىڭ يۈەن)	ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ تۇراقسىز يىلىق ئوتتۇرىچە ئىش ھەققى (يۈەن)
1959	2 414	89.94	372.58	1975	4 293	221.88	516.84
1961	3 991	178	446	1979	5 139	273.85	532.89
1962	2 451	138.10	563.44	1980	7 507	504.40	671.91
1967	2 704	119.35	441.38	1985	8 379	918.88	1 096.65
1971	3 900	143.92	369.03	1990	10 265	2 249.08	2 191.02

3 § . مۇكاپات ئىش ھەققى

1958 ـ يىلدىن باشلاپ كارخانىلاردا بىر قىسىم كىشىلەرگە مۇكاپات تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. 1959ـيىلى يېل ئاخىرىدا بىر قېتىملا مۇكاپات بېرىش يولغا قويۇلدى. 1963 ـ يىلى كارخانىلار، كەسىپي ئورۇنلارنىڭ ھەممىسىدە ئۈنۈمبرسال مۇكاپات تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. «ھەدىنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە مۇكاپاتلاش تۈزۈمى «شىۋجىنگجۇيىنىڭ نەرسىسى» دەپ قارىلىپ، ئىجرا قىلىش توختىتىپ قويۇلدى.

1978 ـ يىلى مۇكاپاتلاش تۈزۈمى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. دۆلەتنىڭ بەلگىلىمىسىگە ئاساسەن، دۆلەتنىڭ مەمۇرىي ئورگانلىرىدا ۋە ھەدىنىيەت ـ ماارىپ، سەھىيە، پەن تەتقىقات ئورۇنلىرىدا مالىيە خام چوتى ھۆددىگەرلىكىدە ئارتۇق كىرىم قىلىنغان ۋە تېجەپ قىلىنغان سومىغا قاراپ مۇكاپات پۇلى ئۆلچىمىنى بەلگىلەش چارىسى سىناق تەرىقىسىدە يولغا قويۇلدى، ئادەتتە ئايلىق ئوتتۇرىچە ئاساسىي ئىش ھەققى ھەرىكىشىنىڭ يىللىق مۇكاپات پۇلى ئۆلچىمى قىلىنىدى.

1988 ـ يىلى دۆلەت ئورگانلىرى، ئاممۇي تەشكىلاتلار ھەم مالىيىدىن خىراجىتى تولۇق بېرىلمەيدىغان كەسىپي ئورۇنلاردىكى خىزمەتچىلەرنىڭ يىللىق مۇكاپات ئىش ھەققى بىر ئايلىق ئوتتۇرىچە ئاساسىي ئىش ھەققىدىن بىر يېرىم ئايلىق ئاساسىي ئىش ھەققىگە ئۆستۈرۈلدى، مۇكاپات ئىش ھەققىنىڭ ئۆلچىمى ھەرىكىشىگە ئايدا 22.5 يۈەن قىلىنىدى. 1990 ـ يىلى مۇكاپات ئىش ھەققى ئۆلچىمى 22.5 يۈەندىن 25 يۈەنگە ئۆستۈرۈلدى.

ئونىنچى قىسىم

ئامانلىق ساقلاش، ئەدلىيە

I باب

ئامانلىق ساقلاش

§ 1 . ئاپپاراتلار

1. چىلك سۇلالىسى ۋە مىنگو دەۋرلىرىدىكى ئامانلىقنى ساقلاش ئاپپاراتلىرى[77]

چىلك سۇلالىسىنىڭ جياچىلك 15 ـ يىلى (1810 ـ يىلى) كورلىدا بىر مۇداپىئە بېگى قويۇلغان، جەمئىيەت ئامانلىقىنى ساقلاش ئۈچۈن 16 چېرىك قويۇلغان.

چىلك سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۇ 10 ـ يىلى (1884 ـ يىلى) كورلا شەھىرىدە سەييارە ساقچى ئىدارىسى تەسىس قىلىنغان.

مىنگونىڭ 1 ـ يىلى (1912 ـ يىلى) كورلا شەھىر ـ بازارلىق تەكشۈرۈش ئورنى تەسىس قىلىنغان، تەكشۈرۈش ئورنىغا بىر مۇدىر قويۇلغان.

مىنگونىڭ 24 ـ يىلى (1935 ـ يىلى) كورلا مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى قارىمىقىدا ئامانلىقنى ساقلاش بۆلۈمچىسى تەسىس قىلىنىدى. كېيىنكى يىلى ئامانلىقنى ساقلاش بۆلۈمچىسى جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى قىلىپ ئۆزگەرتىلىپ، بىر ئىدارە باشلىقى قويۇلدى، بىردىن مۇپەتتىش، كاتىپ، نوپۇس باشقۇرغۇچى، چارلىغۇچىلار ئەمەلدارى، تەرجىمان ۋە ئىككى چارلىغۇچىلار باشلىقى، توققۇز چارلىغۇچى ساقچى قويۇلدى.

مىنگونىڭ 32 ـ يىلى (1943 ـ يىلى) كورلا ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى كورلا ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسىغا ئۆزگەرتىلىپ، بىر ئىدارە باشلىقى، ئىككى مۇپەتتىش، بىر نوپۇس باشقۇر-

ئۆچى، ئىككى نوپۇس تىزىملىغۇچى ۋە بىردىن بوغالتىر، ئىدارە خادىمى، ئىستاتىستىكىچى، شۇنداقلا ئىككى چارلىغۇچىلار باشلىقى، سەككىز چارلىغۇچى ساقچى قويۇلدى؛ باشئەگمىدە ساقچى بۆلۈمى تەسىس قىلىنىپ، بىر بۆلۈم باشلىقى قويۇلدى. مىنگونىاڭ 34 ـ يىلى (1945 ـ يىلى) باشئەگىم ساقچى بۆلۈمى باشئەگىم ساقچى بۆلۈمچىسىگە ئۆزگەرتىلدى. مىنگونىاڭ 38 ـ يىلى (1949 ـ يىلى) ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسىغا بىردىن ئىدارە باشلىقى، مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى، نوپۇس باشقۇرغۇچى، بۆلۈم باشلىقى، ئىدارە خادىمى، مۇپەتتىش، بوغالتىر، تەرجىمان، ئىستاتىستىكىچى ۋە تۆت نوپۇس تىزىملىغۇچى، تۆت ساقچى باشلىقى، 21 ساقچى قويۇلدى.

2. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىنكى ئامانلىقنى ساقلاش ئاپپاراتلىرى

1949 ـ يىل 9 ـ ئايدا شىنجاڭ تىنچلىق يولىدا ئازاد بولغاندىن كېيىن، گومىنداڭنىاڭ ساقچى ئورگانلىرىنى ئۆتكۈزۈۋېلىش ۋە ئۆزگەرتىش ئاساسىدا، خەلق جامائەت خەۋپسىزلىكى ئورگانلىرى قۇرۇلدى ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈلدى.

ناھىيىلىك، شەھەرلىك ج خ ئىدارىسى 1950 ـ يىل 5 ـ ئايدا قۇرۇلدى. ئۇ چاغدا ئىدارىدە بىر ئىدارە باشلىقى، 60 كادىر، ساقچى بارئىدى. ئىدارە قارمىقىدا كاتىبات بۆلۈمچىسى، ئامانلىقنى ساقلاش بۆلۈمچىسى، جامائەت خەۋپسىزلىكى ئەترىتى تەسىس قىلىندى. 1951 ـ يىلى يەنە بىر مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى قويۇلدى. 1952 ـ يىل 2 ـ ئايدا ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىاڭ قاماقخانىسى ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسىنىاڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1953 ـ يىلى بىر سىياسىي يېتەكچى كۆپەيتىلدى (ئۇ 1956 ـ يىلى سىياسىي خىزمەت يارىدەمچىسى دەپ؛ 1962 ـ يىلى سىياسىي تەربىيىچى دەپ ئاتالدى) ، ئىدارە قارمىقىدا ئۈچ بۆلۈمچە، بىر ئىشخانا، بىر قاماقخانا تەسىس قىلىندى. 1959ـ يىلى ناھىيىلىك پارتكوم سىياسىي ـ قانۇن بۆلۈمى قۇرۇلدى. ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسى، تەپتىش مەھكىمىسى ۋە سوت مەھكىمىسى بىرلىشىپ خىزمەت بېجىردى. 1962 ـ يىلى ناھىيىلىك پارتكوم سىياسىي ـ قانۇن بۆلۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسىنىاڭ ھەرقايسى بۆلۈمچە ۋە ئىشخانىلىرى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە، 1967 ـ يىل 3 ـ ئايدا ج خ ئورگانلىرى ھەربىي ئىدارە قىلىنىپ، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى كورلا ناھىيىلىك خەلق قوراللىق كۈچلەر بۆلۈمىنىاڭ ج خ ئىدارىسىنى ھەربىي ئىدارە قىلىش گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. 1973ـ يىلى ھەربىي ئىدارە قىلىش ئاخىرلىشىپ، ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، ئۇنىاڭ قارمىقىدا كاتىبات بۆلۈمچىسى، سىياسىي قوغداش بۆلۈمچىسى، ئامانلىقنى ساقلاش بۆلۈمچىسى، دەسلەپكى سوت بۆلۈمچىسى تەسىس قىلىندى. 1983 ـ يىلىغا كەلگەندە ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسىدا يەتتە بۆلۈمچە، بىر ئىشخانا، بىر قاماقخانا تەسىس قىلىندى، ئۇنىاڭ قارمىقىدا تۆت ساقچىخانا ۋە قاتناش ئەترىتى يولىدا ئوت ئۆچۈرۈش ئەترىتى قۇرۇلدى.

1979 ـ يىل 10 ـ ئايدا شەھەرلىك ج خ ئىدارىسى قۇرۇلدى. ئىدارە باشلىقى، مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى، تەربىيىچى، مۇئاۋىن تەربىيىچى تەسىس قىلىندى، ئىدارە قارمىقىدا يەتتە بۆلۈمچە، ئۈچ ئەترەت، 10 ساقچىخانا تەسىس قىلىندى، پۈتۈن ئىدارە بويىچە كادىر ـ ساقچى 107 گە يەتتى. 1984ـ يىلى شەھەر يولىدا ناھىيە بىرلەشتۈرۈلۈپ، ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسى شەھەرلىك ج خ ئىدارىسىغا قوشۇۋېتىلدى. 1987 ـ يىلى شەھەرلىك ج خ ئىدارىسىنىاڭ قارمىقىدا سەككىز بۆلۈم، ئىككى ئەترەت، 19

ساقچىخانا تەسىس قىلىندى.

ج خ ساقچىخانلىرى 1950 ـ يىلى رايون سەكسىلىرنگە بىرەدن جامائەت خەۋپسىزلىكى يارەم-چىسى سەپلەنگەندى. 1960 ـ يىلى ناشەدن ساقچىخانىسى قۇرۇلدى. 1961 ـ يىلى كورلا ناھىيىسى بازار ساقچىخانىسى قۇرۇلدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە، ساقچىخانا ئورگىنى بىر مەھەل تارقىتىۋېتىلدى. 1971 ـ يىلى بازار ساقچىخانىسى بىلەن ناشەدن ساقچىخانىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، يېڭىدىن ئايرۇدرۇم ساقچىخانىسى قۇرۇلدى. ھەرقايسى ساقچىخانىلارغا سوجاق، پېتەكچى ۋە كادىر ـ ساقچى بولۇپ ئوچتىن يەتتىگەچە ئادەم سەپلەندى. 1979 ـ يىل 10 ـ ئايدا كورلا ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسىنىڭ بازار، ناشەدن، ئايرۇدرۇم ساقچىخانىلىرى شەھەرلىك ج خ ئىدارىسىغا ئوتكۈزۈپ بېرىلدى. 1983 ـ يىلى ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسى قارىمىقىدا شاڭخۇ، قوشئېرىق، ئاۋات، پۇخوي ساقچىخانىلىرى قۇرۇلدى.

1979 ـ يىل 12 ـ ئايدا شەھەرلىك ج خ ئىدارىسى قارىمىقىدا ناشەدن، ئىتتىپاق، كورلا، يېڭىشەھەر، چارباغ، تېكىچى، يېڭىشەھەر ساقچىخانىلىرى قۇرۇلدى. 1984 ـ يىلى شەھەر بىلەن ناھىيە بىرلەشتۈرۈلۈ-گەندە، ئەسلىدىكى ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسى قارىمىقىدىكى ھەرقايسى ساقچىخانىلار شەھەرلىك ج خ ئىدارىسىغا ئوتكۈزۈپ بېرىلدى. 1987 ـ يىلى ئەسلىدىكى كورلا ساقچىخانىسىنىڭ نامى «ئىتتىپاق» ساقچىخانىسى، ئەسلىدىكى «ئىتتىپاق» ساقچىخانىسىنىڭ نامى «تەڭرىتاغ» ساقچىخانىسى قىلىپ ئۆز-گەرتىلدى، يېڭىدىن سايباغ ساقچىخانىسى قۇرۇلدى.

2 § . ئامانلىقنى باشقۇرۇش

1. ئامانلىقنى باشقۇرۇش تەشكىلاتلىرى

1952 ـ يىلى ج خ ئورگانلىرىنىڭ جەمئىيەت ئامانلىقنى ساقلىشىغا يارەم بېرىش ئوچۇن شەھەردە-كى ئىدارىلەر، كوچا ـ مەھەللىلەردە ۋە ھەرقايسى بېزىلاردا ئارقا ـ ئارقىدىن ئاممىۋى خاراكتېرلىك ئامانلىقنى ساقلاش ھەيئەتلىرى قۇرۇلدى. ئامانلىقنى ساقلاش ھەيئىتىگە مۇدىر، مۇئاۋىن مۇدىر ۋە بىر قانچىدىن ئەزا قويۇلدى، ئۇلار ئاھالە تەرىپىدىن سايلاش ئارقىلىق ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈلدى. ئامانلىقنى ساقلاش ھەيئىتى قارىمىقىدا ئامانلىقنى ساقلاش گۇرۇپپىلىرى تەسىس قىلىندى، ناھىيە بويىچە جەمئىي 16 ئامانلىقنى ساقلاش ھەيئىتى، 43 ئامانلىقنى ساقلاش گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، ئامانلىقنى ساقلىغۇچى 296 گە يەتتى. 1964 ـ يىلىغا كەلگەندە، ئاساسىي قاتلامدىكى ئامانلىقنى ساقلاش تەشكىلى كۆچەيتىلدى، ناھىيە بويىچە ئامانلىقنى ساقلاش ھەيئىتى 22 گە، ئامانلىقنى ساقلاش گۇرۇپپىسى 108 گە، ئامانلىقنى ساقلىغۇچى 607 گە يەتتى. 1985 ـ يىلىغا كەلگەندە، كورلا شەھىرىدە، ئامانلىقنى ساقلاش ھەيئىتى 284 كە، ئامانلىقنى ساقلاش گۇرۇپپىسى 450 كە، ئامانلىقنى ساقلىغۇچى 1460 قا يەتتى. 1987 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە بولغان ئارىلىقتا «ئاممىۋى مۇداپىئە كۈرۈش» فاكۇلتېتى داۋاملىق ئىزچىللاشتۇرۇلدى، ساقچىخانىلار جەمئىي 16 بىرلەشمە مۇداپىئە ئەترىتى (گۇرۇپپىسى) قۇردى، ئۇنىڭ ئەزاسى 113 گە يەتتى، شەھەر بويىچە ئامانلىقنى ساقلاش ھەيئىتى (گۇرۇپپىسى) 238 گە، ئامانلىقنى ساقلاش ھەيئىتى-نىڭ ئەزاسى 2080 گە يەتتى.

2. جەمئىيەت تەرتىپىنى باشقۇرۇش

جامائە سۆلالىسىنىڭ داۋگۇاڭ 19 ـ يىلى (1839 ـ يىلى) 7 ـ ئايدا جامائە سۆلالىسى ئورەنسى ئېلىق بۇيرۇق چۈشۈرۈپ شىنجاڭدا ئەشە ۋە ئەپيۇننى چەكلىدى. 9 ـ ئايدا كورلىنىڭ دۆڭشەن دېگەن بېرىدە ئەپيۇن تېرىغانلاردىن دۆلەت مېڭشۇن قاتارلىق يەتتە جىنايەتچى قولغا چۈشتى. لېكىن ئۇلار يول ئۈستىدە قېچىپ كەتكەچكە، كورلا مۇداپىئە بېگى جاۋ جۇڭجىاڭ، شەھەر مۇداپىئە يېگىنىڭ ھۇجۇمچىسى جامائە كۈن بۇيرۇقنى ئىجرا قىلمىشتا قاتتىق بولمىغان، دەپ ۋەزىپىسىدىن ئېلىپ تاشلاندى ۋە جازا مەھكىمىسىنىڭ بىر تەرەپ قىلىشىغا تاپشۇرۇلدى. لېكىن ئۇزاق ئۆتمەي، كورلىنىڭ ماكىمبېگى تومىڭ ھېلىقى جىنايەتچىلەردىن ئۆچىنى ئۆتتى.

مىنگو دەۋرىدە ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسى قىمار ئويناش، ئوغرىلىق قىلىش، ئەشە ـ ئەپيۇن چېكىش، ئۇرۇشۇشقا ئوخشاش ساقچى تەرتىپىگە خىلاپ دېلولارنى بىر تەرەپ قىلغاندا پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ قاقتى ـ سوقتى قىلاتتى.

1950 ـ يىلدىن كېيىن خەلق ھۆكۈمىتى جەمئىيەت تەرتىپىنى ج خ تارماقلىرى ئارقىلىق تەرتىپكە سېلىپ، ئەشە ـ ئەپيۇن چېكىش، قىمار ئويناش، پاھىشۋازلىقنى چەكلەشنى قانات يايدۇردى ھەمدە ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى بېسىقتۇرۇش، جىنايى ئىشلار جىنايەتلىرىگە زەربە بېرىش ئارقىلىق جەمئىيەت ئامانلىقىنى ساقلاپ كەلدى. 1950 ـ يىلى ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسى ئامما ئەسىرى چوڭراق بولغان 24 ئوغرىلىق دېلوسىنى رازۋېت قىلىپ ئاشكارىلاپ چىقتى، نەتىجىدە جىنايەتچىلەر ئەمگەك يىلەن ئۆزگەرتىشكە ئۈمۈتسىپ بېرىلدى ياكى رەجىمغا ئېلىندى. 1951 ـ يىلى ناھىيىلىك پارتكوم ۋە ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى بېسىقتۇرۇش توغرىسىدىكى ئورۇنلاشتۇرۇشىغا ئاساسەن، «يۇختا، دەل، قاتتىق بولۇش»تىن ئىبارەت ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى بېسىقتۇرۇش قانۇنىنى ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، 36 دۆشەن ئىشپىيونى ۋە ئەكسىلئىنقىلابچى قولغا ئېلىندى، 14 كىشى رەجىمغا ئېلىندى. شۇ يىلى ناھىيە بويىچە ئامانلىقنى ساقلاشقا دائىر دېلودىن 187سى يۈز بەردى، ئۇنىڭدىن 181 ى (زەھەرلىك چېكىملىككە دائىرى 32، ئوغرىلىققا دائىرى 56، باشقىلىرى 93) پاش قىلىنىپ، شۇ دېلولارغا چېتىشلىق 207 جىنايەتچى قولغا چۈشتى، ئۇنىڭ ئىچىدە سوت مەھكىمىسىگە يوللىنىپ قانۇن بويىچە قاماق جازاسىغا ھۆكۈم قىلىنغىنى 36. ئۇنۇپ ئۇرۇپ ئەمگەككە سېلىنغىنى 80. 1956 ـ يىلى ئامنىۋى خاراكتېرلىك «ئۆتتىن مۇداپىئەلىنىش» (ئىشپىيونلاردىن مۇداپىئەلىنىش، ئوغرىلىقتىن مۇداپىئەلىنىش، ئۆتتىن مۇداپىئەلىنىش، زەھەرزدىن مۇداپىئەلىنىش) تەربىيىسى ئېلىپ بېرىلىپ، كوپېراتىپ ئەزالىرى ۋەتەننى سۆيۈپ كوپېراتىپنى (يېزا ئىگىلىك كوپېراتىپىنى) يۆلەش ئەھدىنامىسى ئۇزۇشكە ھەرىكەتلەندۈرۈلدى؛ ئامانلىقنى ساقلاش تەشكىلاتلىرىنىڭ ئالدىنى ئېلىش، قوغداش خىزمىتىدىكى باشلامچىلىق رولى جارى قىلدۇرۇلدى. 1959 ـ يىلى ناھىيە بويىچە يۈز بەرگەن ئامانلىقنى ساقلاشقا دائىر دېلو 28 بولۇپ، ھەممىسى پاش قىلىندى، پاش قىلىش نىسبىتى 100% بولدى. 1977 ـ يىلى «زەربە بېرىش يىلەن ئالدىنى ئېلىشنى بىرلەشتۇرۇش، ئالدىنى ئېلىشنى ئاساس قىلىش» ساقچىنى ئىزچىللاشتۇرۇلدى، بىر يىل ئىچىدە ئامانلىقنى ساقلاش بويىچە 750 كىشى قاتناشقان 18 قارار خەتەرلىك ئۇنسۇرلارنى ئىدارە قىلىش كۆرسى ئېچىلدى، تەربىيە بېرىش ئارقىلىق ئۆگىنىشكە قاتناشقانلار 50 تىن ئوشۇق جىنايى ئىشلار دېلوسىنى يېپ ئۇچى يىلەن تەمىنلىدى. 1982 ـ يىلى ياشلار ـ ئۆسمۈرلەرنىڭ قانۇنغا خىلاپلىق قىلىپ جىنايەت ئۆتكۈزۈش نىسبىتىنىڭ ئۆرلەپ كېتىش ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن، ج خ ئورۇنلىرى ھەرقايسى تارماقلارغا يارەملىشىپ 237 پارەم بېرىش-تەربىيىلەش گۇرۇپپىسى قۇرۇپ چىقتى، 343 نەپەر يارەم

بېرىش ـ تەربىيىلەش ئوبيېكتىنى ئەملىيلەشتۈرۈپ، 24 قارار تەربىيىلەش كۆرسى ئېچىپ، 289 ئادەم (قېتىم) نى تەربىيىگە ئىگەقىلدى. 1983 ـ 1985 ـ يىلغىچە جىنايى ئىشلار جىنايەتچىلىرىگە قاتتىق زەربە بېرىش كۆرىشى قانات يايدۇرۇلۇپ، 542 جىنايەتچى تۇتۇلدى، 23 جىنايەتچىلەر گۇرۇھى پاچاقلاپ تاشلاندى، پۈلغا سۈندۈرغاندا 17 مىلۇن 198 يۈەنلىك مارام مال قولغا چۈشۈرۈلدى. 1987 ـ 1990ـ يىلغىچە ئوغرىلىقنى ئاساس قىلغان ھەرخىل جىنايى ئىشلار دېلولىرىدىن 2268ى پاش قىلىندى، ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ھەرىيلى دېلونىڭ پاش قىلىنىشى 65% تىن يۇقىرى بولدى؛ ئامانلىقنى ساقلاشقا دائىر دېلودىن 2004ى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىندى، ئامانلىقنى ساقلاش بويىچە 3779 كىشىگە چارە كۆرۈلدى؛ قانۇنغا خىلاپلىق قىلغان ياشلار ـ ئۆسمۈرلەرگە ياردەم ۋە تەربىيە بېرىش خىزمىتى قانات يايدۇرۇلدى، ھەرىيلى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 339 كىشى ياردەم بېرىش ـ تەربىيە بېرىش ئوبيېكتى قىلىندى، 232 ياردەم بېرىش، تەربىيە بېرىش گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، ياردەم بېرىش ـ تەربىيە بېرىش ئىشىغا 527 كىشى ئاتلاندۇرۇلدى.

3. خەتەرلىك بۇيۇملارنى باشقۇرۇش

1951 ـ يىلى يۇقىرىنىڭ يولىيورۇقى ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ قورال ـ ياراغ باشقۇرۇش تۈزۈمى ئورنىتىلدى. ناھىيىدىكى ھەر دەرىجىلىك ئورگانلاردا ھۆكۈمەتنىڭ ۋە ئىغىنىڭ بولۇپ جەمئىي 22 ناپانچا بارلىقى ئېنىقلاندى، كېيىن ئۇنىڭدىن 18ى ئېلىپ يۇرۇشكە تەستىقلىنىپ، قالغىنى مۇسادىرە قىلىنىپ ساقلاپ قويۇلدى. خەلق ئىچىدىكى مىلتىقلار تىزىملانغاندىن كېيىن گۇۋاھنامە تارقىتىپ بېرىلدى؛ پومپىشچىك، زومىگەرلەرنىڭ قارا مىلتىق ۋە پولات مىلتىقلىرى بىردەك مۇسادىرە قىلىندى؛ كەمبەغەل دېھقان، ئوتتۇرا دېھقان، باي دېھقانلارنىڭ ھەرخىل مىلتىق ـ تاپانچىلىرىمۇ مۇسادىرە قىلىندى. شۇ يىلى يىل ئاخىرىغا قەدەر 19 مىلتىق، 67 قارا مىلتىق، 19 ماۋزىر، 235 پاي ئوق، ئىككى قىلىچ مۇسادىرە قىلىندى.

1954 ـ يىلى قارا شەھەر ۋالىي مەھكىمىسى ج خ باشقارمىسىنىڭ تەستىقى ئارقىلىق، ئىشلەپچىقىرىشنى قوغداش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان قارا مىلتىقلار ئىگىسىگە قايتۇرۇپ بېرىلدى؛ كورلا ناھىيىسىدىكى ھەرخىل مىلتىقلارنىڭ ھەممىسى تىزىملىنىپ، ئارخىپ تۈرغۇزۇپ باشقۇرۇلدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە خەتەرلىك بۇيۇملارنى باشقۇرۇش خىزمىتى نامدا بار، ئەمەلدە يوق بولۇپ قالدى.

1983 ـ يىلى ج خ مىنىستىرلىكى، ئاپتونوم رايونلۇق ج خ نازارىتى ۋە ناياستولىن ئوبلاستلىق ج خ ئىدارىسىنىڭ جىددى ئۇقتۇرۇشىنىڭ روھى ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، جەمئىيەتكە تارقىلىپ كەتكەن قورال ـ ياراق، ئوق ـ دورا، پارتلاتقۇچ بۇيۇملار ۋە باشقا قاتتىللىق بۇيۇملىرىنى يىغىش خىزمىتى ئورۇنلاشتۇرۇلدى. ئېنىقلاش خىزمىتى 2 ـ ئاينىڭ باشلىرىدا باشلاندى، 1985 ـ يىلىغىچە 64 مىلۇن 845.5 كىلوگرام مىلتىق دورىسى، 88 مىلۇن 488 كاپسۇل، 13 مىلۇن 474 مېتىر پىلتە، 350 پاي ھەرخىل ئوق، 141 خەنجەر، ئوچ قىرغۇچ، بەش شىتىك، بىر ئۇۋ مىلتىقى، سەككىز قارا مىلتىق يىغىلدى.

1987 ـ يىلى «ئاكتىپ ئالدىنى ئېلىش، قاتتىق باشقۇرۇش، يەخەتەرلىككە كاپالەتلىك قىلىش» قائىدىنى ئەستايىدىل ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، قورال ـ ياراغلارنى قاتتىق باشقۇرۇش تۈزۈمى ئورنىتىلىپ ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈلۈپ، ئىشلەپچىقىرىدىغان، ساقلايدىغان، توشۇيدىغان، ساتىدىغان ئورۇنلارغا قارىتا گۇۋاھنامە تارقىلىق باشقۇرۇش يولغا قويۇلدى؛ پارتلىتىش بۇيۇملىرىنى ئىشلىتىدىغان ئورۇنلار ۋە مىلتىق

دورىسى ئامبارلىرى قەرەللىك تۇردە تەرتىپكە سېلىنىپ، پارتلىتىش بۇيۇملىرىنى ئىشلىتىش بەلگىلىنىپ، بىرىكى تەلەپلەرگە ئۇيغۇن كەلمەيدىغان تۆت ئورۇن بىكار قىلىندى، بەلگىلىمىگە خىلاپلىق قىلغان 37 كىشىگە چارە كۆرۈلدى، ئۇنىڭ ئىچىدە 13 كىشى قاماپ قويۇپ تۇرۇلدى، 24 كىشىگە جەرىمانە قويۇلدى؛ جەمئىيەتكە تارقىلىپ كەتكەن پارتلىتىش بۇيۇملىرى ئېنىقلىنىپ، 1954 كىلوگرام مىلتىق دورىسى، 231 كاپسۇل، 406 مېتر پىلتە، قانۇنسىز ئىشلەنگەن بەش سانداق پوچاگزا يېغىۋېلىندى؛ لىككى قارار پارتلاتقۇچىلار كۆرسى ئېچىلىپ، 48 كىشى تەربىيىلەندى، بۇلاردىن ئىستىھاندا لاياقەتلىك بولغانلارغا گۇۋاھنامە تارقىتىپ بېرىلدى.

4. تۆت خىل ئۇنسۇرلارنى نازارەت ئاستىدا ئۆزگەرتىش .

1954 ـ يىلى تۆت خىل ئۇنسۇر (پومبىچىك، باي دېھقان، ئەكسىلئىنقىلابچى، بۇزۇق ئۇنسۇر) دىن ئوتى (بىكتۇمن سىستېمىسىدىكىلەر بۇنىڭ سىرتىدا) نازارەت قىلىندى، بۇ، ناھىيە بويىچە ئومۇمىي ئاھالىنىڭ 0.33 پىرسەنتىنى تەشكىل قىلىدۇ، ئۇنىڭ ئىچىدە قانۇنسىز پومبىچىك مەككىز، زومىگەر بىر، ئەكسىيەتچىل پارتىيە ـ گۇرۇھنىڭ تايانچىسى بىر. يىل ئاخىردا ئاممىنىڭ ئىنكاسى يېغىلىپ بەككە ماتېرىيال قىلىپ تۇرغۇزۇلۇپ باھالاش خىزمىتى قانات يايدۇرۇلدى، ئاندىن كېيىن نازارەت ئاستىدىكىلەر نازارەت قىلىشنى بىكار قىلىش، نازارەت قىلىش ۋاقتى توشقانلارنى بوشىتىش، نازارەت قىلىش مۇددىتىنى قىسقارتىش يوللىرى بىلەن بىر تەرەپ قىلىندى.

1958 ـ يىلى 55 نەپەر تۆت خىل ئۇنسۇر بۆلەكلەر بويىچە يېغىپ تەربىيىلەندى، ئۇلارغا سوتسىيالىستىك ئىستىقبال تەربىيىسى بېرىلىپ، قانۇنغا رىئايە قىلىش ئەھدىنامىسى يېڭىۋاشتىن تۈزۈلۈپ، ئۇلارنىڭ مەۋقەسىنى ئۆزگەرتىپ، تېزراق ئۆز كۈچىگە تايىنىپ تىرىكچىلىك قىلىدىغان ئەمگەكچىلەردىن بولۇپ ئۆزگىرىشىگە ئىمكانىيەت يارىتىپ بېرىلدى.

1960 ـ يىلى نازارەت قىلىپ ئۆزگەرتىش گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، ئاممىۋى يېغىن تارقىلىق، تۆت خىل ئۇنسۇرلار ئاممىنىڭ نازارەت قىلىشىغا تاپشۇرۇپ بېرىلدى ھەمدە دوكلات قىلىپ تۇرۇش، قەرەللىك باھالاپ تەنبىھ بېرىپ تۇرۇش تۈزۈمى ئورنىتىلدى.

1964 ـ 1965 ـ يىللاردا سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتىگە بىرلەشتۈرۈلۈپ، لەنگەر، قوشۇپ-ئېرىق، چارباغ قاتارلىق بەش گۇرۇھتىكى تۆت خىل ئۇنسۇرلار ئۇستىدە ئەتراپلىق باھالاش ئېلىپ بېرىلدى.

1965 ـ يىلى ناھىيە بويىچە تۆت خىل ئۇنسۇردىن 259ى بولۇپ، تۆت خىل ئۇنسۇرلارنى نازارەت قىلىپ ئۆزگەرتىدىغان تەشكىلات 220گە، ئادەم 926 گە يەتتى.

1979 ـ يىلى ئامما ناھىيە بويىچە 238 نەپەر تۆت خىل ئۇنسۇرنى باھالاپ چىقىشقا ھەرىكەتلەندۈرۈلدى، ناھىيىلىك پارتكومنىڭ تەستىقى ئارقىلىق خاتا «قالپاق» كەيدۈرۈلۈپ قالغان 13 كىشىنىڭ مەسلىسى تۈزىتىلدى، بەش كىشىنىڭ مەسلىسى ئاقلاندى، ئۆزگىرىپ ياخشى بولغان 202 كىشىنىڭ «قالپىقى» ئېلىپ تاشلاندى.

1980 ـ يىلى ئاممىنىڭ باھالىشى، ئىدارىسىنىڭ مەلۇم قىلىشى، ناھىيىلىك ج خ ئورگىنىنىڭ تەكشۈرۈپ قاراپ چىقىشى، ناھىيىلىك پارتكومنىڭ تەستىقلىشى ئارقىلىق، ناھىيە بويىچە قېلىپ قالغان 18 نەپەر تۆت خىل ئۇنسۇردىن يەتتىسىنىڭ مەسلىسى ئاقلاندى، قالغان ھەممىسىنىڭ «قالپىقى» ئېلىپ تاشلاندى.

§ 3 . نوپۇس باشقۇرۇش

1. باشقۇرۇش ئاپپاراتى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە كورلا ناھىيىسىنىڭ يېزا نوپۇسىنى خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى قوشۇمچە باشقۇردى، شەھەر - بازار نوپۇسىنى ج خ ئورگىنى باشقۇردى.

1956 - يىلدىن كېيىن شەھەر - يېزا نوپۇسىنى بۆتۈنلەي ج خ ئىدارىسى باشقۇردى. ھەرقايسى يېزا (گۈڭشې) لاردا نوپۇس خىزمىتىنى نوپۇس تىزىملىغۇچى باشقۇردى؛ ساقچىخانا تەسىس قىلىنغان جايلاردا نوپۇس خىزمىتىنى ساقچىخانىلار باشقۇردى؛ كەنت (چوڭ ئەترەت) لەردە نوپۇس خىزمىتىنى ئامانلىقنى ساقلاش ھەيئىتى ياكى بوغالتىر قوشۇمچە باشقۇرۇپ تۇردى.

1979 - يىلدىن كېيىن ناھىيىلىك، شەھەرلىك ج خ ئىدارىسىدا نوپۇس ئىشلىرى بۆلۈمچىسى تەسىس قىلىنىپ، ناھىيە ۋە شەھەرلىك نوپۇس خىزمىتى بىر تۇتاش باشقۇرۇلدى، ساقچىخانىلار ئۆزلىرىگە قاراشلىق دائىرىدىكى نوپۇس خىزمىتىنى باشقۇردى.

1984 - يىلى ناھىيىلىك، شەھەرلىك ج خ ئىدارىلىرى بىرلەشتۈرۈپتىلگەندىن كېيىن، شەھەرلىك نوپۇس باشقۇرۇش خىزمىتىنى شەھەرلىك ج خ ئىدارىسىنىڭ نوپۇس ئىشلىرى بۆلۈمچىسى بىر تۇتاش باشقۇردى.

2. نوپۇس تىزىملاش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە ناھىيىلىك نوپۇس ئەھۋالىنى ئىگىلەش ئۈچۈن، ناھىيەلىك ج خ ئىدارىسى «نوپۇسنى تىزىملاش ۋە دەرۋازىلارغا نومۇر تاقاش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش» چىقاردى، رايون ۋە يېزا مەھكىمىسى ھەم دېھقانلار جەمئىيىتى تەشكىللى ئارقىلىق نوپۇس تەكشۈرۈپ ۋە تىزىملاپ، دەرۋازا نومۇرى ۋە ئۆي ئىگىسىنىڭ ئىسىم - فامىلە تاختىسىنى ئىشلەپ تارقاتتى.

1956 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق نوپۇس ئىشلىرى يىغىنىنىڭ روھى ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، «نوپۇسنىڭ ئۆزگىرىشىنى ۋە ئۇغۇلۇش، ئۆلۈش ئەھۋالىنى مەلۇم قىلىش ئۆزۈمىنىڭ تەپسىلىي قائىدىسى» ئۆزۈپ چىقىلدى.

1958 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق ج خ نازارىتى، خەلق ئىشلىرى نازارىتى ۋە ئەمگەك نازارىتىنىڭ قەتئىي تەدبىر قوللىنىپ ئاققۇنلارنى تېز ئورۇنلاشتۇرۇش ۋە تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىش توغرىسىدىكى يوليورۇقنىڭ روھى ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، نوپۇسى يوق ئاققۇنلار تەكشۈرۈپ چىقىلىپ، ئۇلارنى ۋاقتىلىق نوپۇسقا ئېلىش، گۇمانلىق كىشىلەرنى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىش تەلەپ قىلىندى.

1980 - يىلى شەھەرلىك ج خ ئىدارىسى شەھەرگە قاراشلىق ئۆچ گۈڭشىنىڭ نوپۇسىنى تەكشۈرۈپ ئېنىقلاپ، ئائىلىسىز ئائىلە نوپۇس كۆتىكىنى تۈزۈپ چىقىپ، بىر قىسىم گۈڭشې دېھقان ئائىلىلىرىگە نوپۇس دەپتىرى تارقىتىپ بەردى.

1982 - يىلى مەملىكەت بويىچە 3 - قېتىملىق ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىلىپ، ج خ مىنىستىرلىكى ئاچقان شەھەر ساقچىخانىلىرى ئاساسىي قائىلام خىزمەت يىغىنىنىڭ روھى ئىزچىللاش-

تۇرۇلدى، نوپۇسنى تەرتىپكە سېلىش قانات يايدۇرۇلۇپ، نوپۇس باشقۇرۇش كۆچمەيتىلىپ، شەھەر رايونىدىكى دائىملىق ئالملىرگە دەرۋازا نومۇرى ئورنىتىپ بېرىلدى.

1984 ـ يىلى نوپۇسى يوق خادىملارنى تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسى قۇرۇلۇپ، شەھەردىكى 200 دىن كوشۇق ئىش كۆتىرىگە ئېلىش ئەترىتى، خۇمدان، تاش مەيدانىدىكى نوپۇسى يوق خادىملارنىڭ ئەھۋالى تەكشۈرۈلدى، ئۇنىڭ ئىچىدىكى 304 كىشى ئالاقە ئۈچۈن تەكشۈرۈلگەندە، قانۇنغا خىلاپلىق قىلغان جىنايەتچىلەردىن ئالتىسى بايقالدى. ھەرقايسى ساقچىخانىلار نوپۇس تىزىملاش تۈزۈمىنى چىڭىتىپ، نوپۇس كارتۇچكىسىنى ئورناتتى.

3 . ۋاقىتلىق تۇرغۇچىلار نوپۇسىنى باشقۇرۇش

1985 ـ 1987 ـ يىلغىچە ۋاقىتلىق تۇرغۇچىلار ھەر پەسلىدە بىر قېتىم تىزىملاندى، قىسقا ۋاقىت يېتىپ تۇرغۇچىلار يىلدا بىر قېتىم تىزىملاندى. نوپۇس باشقۇرۇش ئارقىلىق ۋاقىتلىق نوپۇسلارنى باشقۇرۇش پائال قانات يايدۇرۇلدى. تەكشۈرۈپ ئەھۋال ئىگىلەش ئارقىلىق 709 ۋاقىتلىق نوپۇسنىڭ ئەھۋالى ئېنىقلاندى، ئۇنىڭ ئىچىدە يارىدەم بېرىش ـ تەربىيىلەش ئوبيېكتى قىلىنغىنى 112 كىشى.

1990 ـ يىلى 4 ـ قېتىملىق ئومۇمىيۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈشكە بىرلەشتۈرۈپ نوپۇس تەرتىپكە سېلىندى، شەھەر بويىچە 246 مىڭ 982 نوپۇس بولۇپ، ئۇنىڭ ئىچىدە دائىملىق نوپۇس 255 مىڭ 776 ئىكەن، 21 مىڭ 206 كىشى ئائىلىسىدىن ئايرىلىپ تۇرىدىكەن. بىر يىل ئىچىدە كۆچۈپ كەلگەن كىشى 1522گە يەتكەن، ئۇنىڭ ئىچىدە يېزا ئىگىلىك ئاھالىسى 517، شەھەر ئاھالىسى 789، يېزا نوپۇسىدىن ھەيرى يېزا نوپۇسىغا ئۆتكەنلەر 216 ئىكەن.

§ 4 . قاتناشنى باشقۇرۇش

1 . باشقۇرۇش ئاپپاراتى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە قاتناش تەرتىپىنى كورلا ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسى ئاماتلىق ساقلاش بۆلۈمچىسى باشقۇردى. 1959 ـ يىلى ناھىيىلىك پارتكوم سىياسىي قانۇن بۆلۈمىنىڭ ئاماتلىق ساقلاش بۆلۈمى قاتناش باشقۇرۇشقا مەسئۇل بولدى. 1962 ـ يىلدىن كېيىن، قاتناش باشقۇرۇشقا يەنىلا ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسى ئاماتلىق ساقلاش بۆلۈمچىسى مەسئۇل بولدى.

1979 ـ يىلى شەھەر قۇرۇلغاندىن كېيىن، شەھەرنىڭ قاتناشنى باشقۇرۇش خىزمىتىگە شەھەرلىك ج خ ئىدارىسى قاتناش ئەترىتى مەسئۇل بولدى. 1987 ـ يىل 7 ـ ئايدا بايىنغولىن ئوبلاستلىق قاتناشنى نازارەت قىلىش ـ باشقۇرۇش ئورنى قارىمىقىدىكى كورلا قاتناشنى نازارەت قىلىش ـ باشقۇرۇش پونكتى شەھەرلىك ج خ ئىدارىسىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلىپ، شەھەرلىك ج خ ئىدارىسى قاتناش ساقچىسى چوڭ ئەترىتى دەپ ئاتالدى، ئۇ، پۈتۈن شەھەرنىڭ قاتنىشىنى باشقۇرۇشقا مەسئۇل بولدى.

2 . قاتناش باشقۇرۇشنى يولغا قويۇش

50 ـ يىللارنىڭ باشلىرىدا شەھەر رايونىنىڭ كوچىلىرىدا قاتنايدىغان ماشىنا ـ ھارۋا ۋە پىيادىلەر

ناھايىتى ئاز بولغاچقا، قاتناش تەرتىپىدە مەسىلە گەۋدىلىك ئەمەس ئىدى. ئۇ چاغلاردا قاتناشقا قۇماندانلىق قىلىش سۈپىلىرى يوق ئىدى، پەقەت بازار كۈنلىرى بازارغا كېلىدىغانلار كۆپەيسە كەتكەن چاغلاردىلا ئامانلىق ساقلاش بۆلۈمچىسى چىقارغان بىر نەچچە كادىر ۋە ساقچى كوچىلاردا ئويان - بۇيان مېڭىپ يۈرۈپ قاتناش تەرتىپىنى ساقلايتتى. ۋاقىتلىق يايمىچىلىق بازىرىنى تەرتىپكە سالاتتى. كېيىنكى ۋاقىتلاردا، شەھەر ئىگىلىكىنىڭ تەرەققىياتى ۋە شەھەر ئاھالىسىنىڭ كۆپەيىشىگە ئەگىشىپ كوچا - كويلاردا قاتنايدىغان ھارۋا - ماشىنا ۋە پىيادىلەر تېز ئېشىپ، قاتناش ۋەقەلىرى كۆپەيىپ كەتتى.

1980 - يىلى شەھەر بويىچە 169 قېتىم قاتناش ۋەقەسى يۈز بېرىپ، 26 كىشى ئۆلدى، 62 كىشى ئېغىر، 63 كىشى يېنىك يارىدار بولدى، بىۋاستە ئىقتىسادىي زىيان 41 مىڭ 920 يۈەنگە يەتتى.

1981 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە قاتناش ساقچىسى ئەترىتى قاتناش تەدبىرلىرىنى پائال يولغا قويۇلدى، ماتورلۇق قاتناش ۋاسىتىلىرىنىڭ شەھەرگە كىرىشىنى چەكلەپ، قاتناش قائىدىسىنى ئاكتىپ تەشۋىق قىلىپ، قاتناش تەرتىپىنى تەرتىپكە سېلىپ، قائىدىگە خىلاپ قىلمىشلارنى ئەستايىدىل تۈزەتتى؛ شەھەر رايونىدىكى سەككىز كارخانا ئورنىدىكى مەخسۇس كىشىلەرنى قاتناش ساقچىسى ئەترىتىگە يارەملىشىپ قاتناش بىخەتەرلىكىنى بىرلىكتە تەكشۈرۈشكە تەشكىللەپ، قاتناش ۋەقەلىرىنىڭ يۈز بېرىشىنى ئۈنۈملۈك تۆۋەن ئازايتتى.

1985 - يىلى قاتناش ساقچىسى ئەترىتى قاتناش قائىدىسىگە خىلاپ ئىشتىن 12 مىڭ 576 ئادەم (قېتىم) نى تۇزەتتى، 5390 ئادەم (قېتىم) گە چارە كۆردى، بۇنىڭ ئىچىدە 600 ئادەمگە ئاگاھلاندۇرۇش بەردى، 4781 ئادەمگە جەرىمانە قويدى، توققۇز ئادەمگە مەمۇرىي جەھەتتىن قاماپ قويۇش چارىسى كۆردى؛ بىر يىل ئىچىدە 71 قېتىم قاتناش ۋەقەسى يۈز بېرىپ، 15 ئادەم ئۆلدى، 37 ئادەم يارىدار بولدى، ئىقتىسادىي زىيان 7390 يۈەن بولۇپ، 1980 - يىلدىكىدىن كۆپ تۇرغانلىدى.

1989 - يىلى 125 مىڭ 700 ماشىنا (قېتىم) تەكشۈرۈلدى، بۇنىڭ ئىچىدە قائىدىگە خىلاپلىق قىلغىنى 38 مىڭ 700 ماشىنا (قېتىم). قاتناش قائىدىسىگە خىلاپلىق قىلغانلار ئىچىدە تەنتەدىي تەربىيە بېرىلگىنى 18 مىڭ 800 ئادەم (قېتىم)، چارە كۆرۈلگىنى 39 مىڭ 900 ئادەم (قېتىم). قائىدىگە خىلاپلىق قىلغانلارغا قويۇلغان جەرىمانە 197 مىڭ 900 يۈەن. بىر يىل ئىچىدە 148 قېتىم قاتناش ۋەقەسى يۈز بېرىپ، 23 ئادەم ئۆلدى، 73 ئادەم يارىدار بولدى، پۈلغا مۇندۇرغاندا 364 مىڭ 700 يۈەن زىيان بولدى.

§ 5 . ئوت ئۆچۈرۈشنى باشقۇرۇش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن ئوت ئۆچۈرۈش خىزمىتىنى كورلا شەھەرلىك ج خ ئىدارىسىنىڭ ئامانلىق ساقلاش بۆلۈمچىسى قوشۇمچە باشقۇرۇپ كەلگەنىدى. 1979 - يىلدىن كېيىن شەھەرلىك ج خ ئىدارىسىنىڭ ئوت ئۆچۈرۈش بۆلۈمچىسى، ئوت ئۆچۈرۈش ئەترىتى پۈتۈن شەھەرنىڭ ئوت ئۆچۈرۈش خىزمىتىنى باشقۇردى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىللەردە ئوت ئۆچۈرۈش ئەسۋاب - ئۈسكۈنىلىرى قىس بولغاچقا، پائال تۇرغان ئاممىۋى خاراكتېرلىك ئوت ئۆچۈرۈش تەشكىلى تەرەققىي قىلدۇرۇلۇپ، سالامەتلىكى ياخشى ۋە ئوت ئۆچۈرۈش تەجرىبىسى بار ئامما ئوت ئۆچۈرۈش تەشكىلىگە قاتناشتۇرۇلدى، ئاددىي ئوت ئۆچۈرۈش ئەسۋاب - ئۈسكۈنىلىرىنى ئۆزلىرى تەييارلىدى، ئوت ئۆچۈرۈش مەشقىنى قانات يايدۇرۇشقا ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسى كادىر ئەۋەتىپ يېتەكچىلىك قىلدى.

1962 ـ يىلدىن 1964 ـ يىلغىچە ئوت ئۆچۈرۈش ـ بىخەتەرلىكنى باشقۇرۇش تۈزۈمى، ئوت ئۆچۈرۈش ساۋاتلىرىنى تەشۋىق قىلىش ۋە ئۇ ھەقتە تەربىيە بېرىش تۈزۈمى بەرپا قىلىنىپ، پۈتكۈل جەمئىيەت ھەرىكەتكە كەلتۈرۈلۈپ ئوتتىن، سۇدىن، باندىتلاردىن، ئوغرىلاردىن مۇداپىئە كۈرۈش تەربىيەسى ئېلىپ بېرىلدى ۋە كادىر، ئامما بىخەتەرلىكنى ئارىلاپ يۈرۈپ تەكشۈرۈشكە ئۈيۇشتۇرۇلدى.

1979 ـ يىلى ئوت ئۆچۈرۈش ئەسۋاب ـ ئۈسكۈنىلىرى سېتىۋېلىنىپ سەپلەپ بېرىلدى، 21 سىگنال ئۈسكۈنىسى ئورنىتىلدى.

1983 ـ 1984 ـ يىللىرى ئوتتىن مۇداپىئە كۈرۈش مەركەز قىلىنغان ھالدا «ئوتتىن مۇداپىئە كۈرۈش» بويىچە بىخەتەرلىكنى تەكشۈرۈش خىزمىتى قانات يايدۇرۇلۇپ، شەھەر بويىچە مۇھىم نۇقتا قىلىپ بەلگىلەنگەن 38 ئوت ئۆچۈرۈش ئورنى بىخەتەرلىك بويىچە دائىم تەكشۈرۈپ تۇرۇلدى، ئوتتىن مۇداپىئە كۈرۈش ئارخىپى تۈزىتىلدى، مەسىلە كۆرۈلگەن ئورۇنلار بەلگىلەنگەن ۋاقىتتا تۈزىتىشكە بۇيرۇلدى.

§ 6 . دەسلەپكى سوت قىلىش، قاماش

1. دەسلەپكى سوت قىلىش

50 — 70 ـ يىللارنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە، دەسلەپكى سوت خىزمىتى كورلا ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسى ئامانلىق ساقلاش بۆلۈمچىسى تەرىپىدىن باشقۇرۇلدى. شۇنىڭدىن كېيىن 1973 ـ يىلى ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسىدا، 1979 ـ يىلى شەھەرلىك ج خ ئىدارىسىدا دەسلەپكى سوت بۆلۈمچىسى تەسىس قىلىنىپ، دەسلەپكى سوت خىزمىتى باشقۇرۇلدى.

50 — 60ـ يىللاردا جەمئىيەتتە ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇش، ئىچكى قىسىمدا ئەكسىلئىنقىلاپ-چىلارنى تازىلاش، گۇڭشېنى تەرتىپكە سېلىش ۋە سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتى داۋامىدا، ج خ ئىدارىسى تەپتىش مەھكىمىسى ۋە سوت مەھكىمىسىگە ماسلىشىپ نەق جىنايەتچىلەرنى ۋە ھەرىكەت داۋامىدا دەل ۋاقتىدا بىر تەرەپ قىلىش زۆرۈر بولغان جىنايەتچىلەرنى سوت قىلىپ تۇردى. تۇتۇلغان جىنايەتچىلەر 24 سائەت ئىچىدە دەسلەپكى سوراقنى تارتىلدى، «سوراقنا تارتىش گۇۋاھنامىسى» كەستۈرۈلگەندىن كېيىن ئىككى كىشى بىرلىكتە سوراق قىلدى، سوراق ۋاقتىدا خاتىرە بېزىلدى ۋە خاتىرە جىنايەتچىگە نەق مەيداندا ئوقۇپ بېرىلدى، خاتىرىگە سوراق قىلغۇچىلارمۇ، جىنايەتچىمۇ ئىمزا ياكى قول قويدى، دېلو ئىككى ئاي ئىچىدە بىر تەرەپ قىلىندى.

1960 ـ يىللىق دەسلەپكى سوت خىزمىتىدە جىنايى پاكىتلارنىڭ ئەھمىيلەشتۈرۈلۈشى ئېنىق، پۈختا بولغانلىقتىن ئەرز قىلىنغان 29 جىنايەتچىنىڭ سوت مەھكىمىسىدە سوت قىلىنىپ كېسىلگىنى 100% بولدى.

1979 ـ يىلى «پاكىتنى ئاساس، قانۇننى ئۆلچەم قىلىش» پرىنسىپى ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، دەسلەپكى سوت خىزمىتىدە يەل ئاخىرىدا بېسىلىپ قالغان دېلو بولماسلىق ئىشقا ئاشۇرۇلدى.

1983 ـ يىلى جىنايى ئىشلار جىنايەتچىلىرىگە قاتتىق زەربە بېرىلگەندە، دەسلەپكى سوت خىزمىتىدە «قاتتىق بولۇش، تېز بولۇش» فاكتورى ئىزچىللاشتۇرۇلدى، دەسلەپكى سوتتا 181 كىشىگە چېتىلمىدىغان 127 دېلو قوبۇل قىلىنىپ بىر تەرەپ قىلىندى، يۇنىڭدىن 145 كىشى قولغا ئېلىندى، 36 كىشى ئەمگەك يىلەن تەربىيىلەشكە ئەۋەتىپ بېرىلدى.

1985 ـ يىلى قاماقخانىغا قامالغان قويۇلغان جىنايەتچىلەرگە قارىتا سىياسىي مۇجىزم قوزغىتىلىپ، قېلىپ قالغان جىنايەتچىلەر قېزىپ چىقىرىلدى ۋە 21 يىپ ئوچى پاش قىلىندى، بۇلاردىن 12 سى تەكشۈرۈپ ئەملىيلەشتۈرۈلدى.

1987 ـ 1988 ـ يىللاردا 385 كىشىگە چېتىلىدىغان 251 دېلو قويۇل قىلىنىپ، دەسلەپكى سوت قىلىندى. بۇنىڭدىن 241 كىشى قولغا ئېلىشقا يوللانغانىدى، 219 كىشىنى قولغا ئېلىش تەستىقلاندى.

1990 ـ يىلى 335 كىشىگە چېتىلىدىغان 196 دېلو قويۇل قىلىنىپ دەسلەپكى سوت قىلىندى، بۇنىڭدىن 235 كىشى قولغا ئېلىشقا يوللانغانىدى، 233 كىشىنى قولغا ئېلىش تەستىقلاندى، قولغا ئېلىشنى تەستىقلاش نىسبىتى 99.2% بولدى؛ ئەرز قىلىنغان 305 كىشىنىڭ دېلوسى ئاخىرلاشتۇرۇلدى، دەسلەپكى سوتتا 30 كىشىنىڭ دېلوسى ئاخىرلاشتۇرۇلمىدى.

2. قاماش

قاماقخانا مىنگو دەۋرىدە كورلىنىڭ يەرلىك سوت مەھكىمىسىدە، قاماقخانا تەسىس قىلىنغان. ئۇ 1950 ـ يىلى ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى تەرىپىدىن ئۆتكۈزۈۋېلىندى. 1952 ـ يىلى قاماقخانا ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى تەرىپىدىن ناھىيىلىك چ خ ئىدارىسىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. قاماقخانىدا بىر قاماقخانا باشلىقى، ئون ئېغىز قاماق ئۈيى، ئون مو كىۋەزلىك، 77 جىنايەتچى (ئۇنىڭ ئىچىدە ئەكسىلئىنقىلابچى 44، ئادەتتىكى جىنايى ئىشلار جىنايەتچىسى ئون، ساقچى قائىدىلىرىگە خىلاپلىق قىلغان جىنايەتچى 23) بار ئىدى.

1985 ـ يىلى شەھەرلىك چ خ ئىدارىسىنىڭ يېڭىدىن سېلىنغان قاماقخانىسى ئىشلىتىشكە بېرىلدى، ئۇنىڭ قاماق ئۈيى نۆت كورپۈس بولۇپ، قۇرۇلۇش كۆلىمى 1939.15 كۋادرت مېتر؛ ئىشخانىسى بىر كورپۈس بولۇپ، قۇرۇلۇش كۆلىمى 502 كۋادرات مېتر؛ ساقچىلار ياتقى، ئاشخانا، تاماقخانىنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى 224.35 كۋادرات مېتر؛ جىنايەتچىلەر ئاشخانىسى، ئامبار، گاراژنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى 224.35 كۋادرات مېتر.

جىنايەتچىلەرنى باشقۇرۇش 1951 ـ يىلى جىنايەتچىلەرنى باشقۇرۇشنا ئەمگەك ـ ئىشلەپچىقىرىش ئارقىلىق ئۆزگەرتىش بىلەن سىياسىي ئىدىيىۋى تەربىيىنى بىرلەشتۈرۈش چارىسى قوللىنىلدى. 1953ـ يىلى قاماقخانا خادىملىرى رىئايە قىلىشقا تېگىشلىك قائىدىلەر بىلەن جىنايەتچىلەر رىئايە قىلىشقا تېگىشلىك قائىدىلەر تۈزۈپ چىقىلىپ، جىنايەتچىلەرنى باشقۇرۇش كۈچەيتىلدى. رىئايە قىلىشقا تېگىشلىك قائىدىلەر ـ دىكى بەلگىلىمە بويىچە، قاماقخانا جىنايەتچىلەرنىڭ ياتاق تازلىقىنى ياخشىلاشقا ئەھمىيەت بېرىپ، جىنايەت چىلەرنىڭ ۋاقتى ـ ۋاقتىدا كىر ـ قاتلىرىنى يۇيۇشى، يۇيۇنۇشى، چاچ ئالدۇرۇشى، ئورۇن ـ كۆرپىلىرىنى ئايابا سېلىشى ۋە مۇھىت تازلىقى قىلىشىنى تەلەپ قىلدى، كېسەللىكنىڭ ئالدىنى ئالدى، كېسەللەرنى ۋاقتىدا داۋالىدى ھەمدە ئەملىي ئەھۋالغا قاراپ زۆرۈر تازلىق ئۆسكۈنىلىرىنى ئورناتتى؛ قاماقتىكى ئايال جىنايەتچىلەرگە مۇۋاپىق ئېتىبار بەردى.

1954 ـ يىلى قاماقتىكى جىنايەتچى لياڭ كېۋېن تامدىن ئارتىلىپ قېچىپ كېتىپ، ئېقىپ يۈرۈپ، جىنايەت سادىر قىلىپ، ئايالالارغا باسقۇنچىلىق قىلغان، ئادەم ئۆلتۈرگەن، ئۇ تۇتۇلغاندىن كېيىن قانۇنىنىڭ قاتتىق جازاسىغا ئۇچرىدى.

1979 ـ يىلى «قاتتىق باشقۇرۇش بىلەن ئىنقىلابىي ئىنسانپەرۋەرلىكنى بىرلەشتۈرۈش» قائىدىسى ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، قاماقتىكى جىنايەتچىلەرنىڭ ئىدىيىۋى ھالىتى ھەردائىم ئىگىلىنىپ، سىياسەت،

قانۇن - تۈزۈم، ئىستىقبال تەرەققىياتى ئېلىپ بېرىلدى، جىنايەتچىلەر ئىشلەپچىقىرىش - ئەمگەككە ئۆيۈشتۈرۈلدى ۋە ئۇلارنىڭ تۈرمۈش شارائىتى ياخشىلاندى.

1982 - يىلى قامالمىسى جىنايەتچىلەر ئۈستىدە بىرەڭ ئارخىپ - كارتوچكا تۈرغۇزۇلغاندا بەلگىلىمە بويىچە، جىنايەتچىلەرنىڭ بارماق ئىزى ئارخىپىدىن 84 ى تۈرغۇزۇلدى.

1985 - يىلى قامالمىنا 199 جىنايەتچىنى قامىدى، ئېلىپ يۈرگەن 102 جىنايەتچىنى قوبۇل قىلىپ سوراق قىلدى. 1986 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە قانۇن بويىچە باشقۇرۇش، قانۇنلۇق باشقۇرۇش، مەدەنىيەتلىك باشقۇرۇش، ئىلمىي باشقۇرۇشنىڭ ئىبارەت «تۆت باشقۇرۇش» ئاساسىي قائىدىنى ۋە ئازغان ياشلار - ئۆسمۈرلەرنى تەربىيىلەپ تەسىرلەندۈرۈش سىياسىتى ئىزچىل ئىجرا قىلىندى. قامالمىسى جىنايەتچىلەرگە ئاتا - ئانىلارنىڭ پەرزەنتلىرىگە مۇئامىلە قىلغىنىغا ئوخشاش، ئوقۇنقۇچىلارنىڭ ئوقۇغۇچىلارغا مۇئامىلە قىلغىنىغا ئوخشاش، دوختۇرلارنىڭ كېسەللەرگە مۇئامىلە قىلغىنىغا ئوخشاش مۇئامىلە قىلىش يولغا قويۇلدى. قامالمىخانىدا كۆپ خىل شەكىلدىكى تەربىيە خىزمىتى قانات يايدۇرۇلدى؛ مەسىلەن: قامالمىخانىدىكى جىنايەتچىلەر ئۆزلىرى تۈزۈپ ئۆزلىرى باسىدىغان كىچىك تۈرمە گېزىتى - «يېڭى قىرغاق مەپتىلىك گېزىتى»نى چىقىرىشقا ئۆيۈشتۈرۈلدى، مىللىق رادىئو ئارقىلىق جىنايەتچىلەر «يېڭى قىرغاق ئاۋازى» رادىئوسىنى يولغا قويۇشقا ئۆيۈشتۈرۈلدى، رادىئودا جىنايەتچىلەر ئۆزلىرى يازغان ماقالىلار ئاڭلىتىلدى، ئىپادىسى گەۋدىلىك بولغان جىنايەتچىلەر تەقدىرلەندى، تۈرمە قائىدىسىگە قاتتىق خىلاپلىق قىلغانلار تەنقىتلەندى؛ «مۇبادا مەن زىيانكەشلىككە ئۇچرىغۇچى بولۇپ قالسام»، «تۈنۈگۈن، بۈگۈن، ئەتە»، «تۈنۈگۈن بىلەن خوشلىشىش» دېگەنگە ئوخشاش تېمىلاردا مەخسۇس مۇزاكىرە قانات يايدۇرۇلدى؛ «ئاساسىي قانۇن»، «جىنايى ئىشلار قانۇنى»، «جىنايى ئىشلار دەۋا قانۇنى»، «ئامانلىق ئىشلىرى بويىچە جازالاش نىزامى» قاتارلىقلارنى ئاساسىي مەزمۇن قىلغان قانۇن بىلىملىرى ئۆگىنىشى تۈركۈمگە بۆلۈپ ئۆيۈشتۈرۈلدى، بىر دەرس ئاخىرلاشقاندا ئىمتىھان ئېلىندى، يىلىغا تەخمىنەن 12 قېتىم ئىمتىھان ئېلىندى. ھەر ھەپتىدە بىر قېتىم «مەدەنىيەتلىك قامالما ئۆيى» ياھالاپ چىقىش پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلۇپ، جىنايەتچىلەرنىڭ قامالمىخانا تەرتىپىنى ئاڭلىق ساقلىشى، قامالمىخانىنى پاكىز - رەتلىك تۇتۇشى ئىلگىرى سۈرۈلدى. بۇنىڭدىن باشقا، يېنىك جازا كېسىلگەندىن كېيىن قامالمىخانىدا قېلىپ جازا مۇددىتىنى تولدۇرۇۋاتقانلار قوشۇمچە ئىشلەپچىقىرىشقا قاتنىشىشقا ئۆيۈشتۈرۈلدى. 80 مو بوز يەر ئېچىلىپ، 40 موغا يېقىن يەرگە باغ، 20 موغا يېقىن يەرگە كۆكتاتلىق بىنا قىلىنىپ، جىنايەتچىلەرنىڭ ئىستىمالىغا كېرەكلىك كۆكتات مەھسۇلىنى ھەل قىلىندى.

Ⅱ باب

تەپتىشلىك

§1 . ئاپپاراتلار

1951 - يىل 9 - ئايدا كورلا ناھىيىلىك خەلق تەپتىش ئىدارىسى قۇرۇلغاندى، خىزمەت ئورنى

ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسىدا بولۇپ، ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسىنىڭ باشلىقى شۇ يۆكۈن مۇۋەققەت باش تەپتىشلىكىنى قوشۇمچە ئۈستىگە ئالغانىدى. 1952 ـ يىلى ئاپپاراتلار تەرتىپكە سېلىنىپ، شىنات قىسقار-تىلغاندا ناھىيىلىك تەپتىش ئىدارىسى ئەسلىدىن قالدۇرۇلدى.

1954 ـ يىل 10 ـ ئايدا كورلا ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسى قۇرۇلدى، خىزمەت ئورنى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى قوروسىدا (ھازىرقى جەنۇبىي «ئىتتىپاق» يولىنىڭ شەرق تەرىپىدە) بولۇپ، نۆۋەت تەپتىش خادىمى سەپلەپ بېرىلدى. 1956 ـ يىلى تەپتىش خادىمى يەتتىگە كۆپەيدى. 1957 ـ يىلى ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسى ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسىنىڭ قوروسىغا كۆچۈپ كەلدى. 1959ـ يىلى ناھىيىلىك پارتكوم سىياسىي قانۇن بۆلۈمى قۇرۇلغاندا ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسى ج خ ئىدارىسى، خەلق سوت مەھكىمىسى بىلەن بىرلىشىپ خىزمەت قىلدى، ئەمەلىيەتتە تەپتىشلىك كەسپى ئەسلىدىن قالدۇرۇلدى. 1962 ـ يىلى ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1963ـ يىلى تەپتىش خادىمى يېتىشمەي يەتتى. 1965 ـ يىلى ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىنىڭ پۈل ئاجرىتىشى بىلەن تەپتىش مەھكىمىسى ئىشخانىسى سېلىندى. (ھازىرقى جەنۇبىي «ئىتتىپاق» يولىنىڭ غەربىي تەرىپىدە).

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە تەپتىش مەھكىمىسى بىر مەھەل خىزمىتىنى توختىتىشقا مەجبۇر بولدى. 1968 ـ يىل 1 ـ ئايدا ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسى ھەربىي ئىدارە قىلىندى.

1978 ـ يىل 12 ـ ئايدا ناھىيىلىك تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ ئىچكى ئاپپاراتىدا مەمۇرىيەت ئىشخانا-سى، جىنايى ئىشلار تەپتىش گۇرۇپپىسى ۋە قانۇن ـ ئىنتىزام گۇرۇپپىسى، ئىقتىسادىي ئىشلار گۇرۇپپە-سى تەسىس قىلىندى، يىل ئاخىرىدا 11 تەپتىش خادىمى سەپلەپ بېرىلدى.

1979 ـ يىل 10 ـ ئايدا كورلا شەھەرلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسى قۇرۇلدى، خىزمەت ئورنى شەرقىي «بايىن» يولى (ھازىرقى شەھەرلىك ئەمگەك مۇلازىمەت شىركىتى تۇرۇشلۇق يەر)دا بولۇپ، ئوبلاستلىق كومىتېت لەي ۋېيمىڭنى مۇئاۋىن باش تەپتىشلىككە تەيىنلىدى.

1982 ـ يىلى ئىچكى ئاپپاراتىدا جىنايى ئىشلار تەپتىش بۆلۈمچىسى، قانۇن-ئىنتىزام تەپتىش بۆلۈمچىسى، ئىقتىسادىي ئىشلار تەپتىش بۆلۈمچىسى ۋە مەمۇرىيەت ئىشخانىسى تەسىس قىلىندى، تەپتىش خادىمى 23 كىشى يەتتى. شۇ يىلى شەھەرلىك تەپتىش مەھكىمىسى شەھەرلىك مالىيە بىناسىغا شەرقىي تەرىپىگە كۆچۈپ كەلدى.

1984 ـ يىلى ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسى شەھەرلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسىگە قوشۇۋە-تىلدى، تەپتىش خادىمى 14 كە يەتتى. 1985 ـ يىلى ئىچكى ئاپپاراتىدا جىنايى ئىشلار تەپتىش بۆلۈمى، قانۇن ـ ئىنتىزام تەپتىش بۆلۈمى، ئىقتىسادىي ئىشلار تەپتىش بۆلۈمى ۋە مەمۇرىيەت ئىشخانىسى تەسىس قىلىندى، ئىش ئورنى جەنۇبىي «ئىتتىپاق» يولىغا (ئەسلىدىكى كورلا ناھىيىلىك پارتكوم تۇرۇشلۇق يەرگە) كۆچتى؛ بىر باش تەپتىش، ئىككى مۇئاۋىن باش تەپتىش، ئالتە تەپتىش، سەككىز يارەمچى تەپتىش، نۆۋەت خاتىرىلىگۈچى، 12 مەمۇرىي خادىم قويۇلدى. 1989 ـ يىل 7 ـ ئايدا جىنايى ئىشلار تەپتىش بۆلۈمى ئەينىلەش بۆلۈمىگە ئۆزگەرتىلدى، يېڭىدىن قولغا ئېلىشنى تەستىقلاش بۆلۈمى بىلەن ھەق تەلەپ دەۋا ئىشلىرى مەمۇرىي بۆلۈمى قۇرۇلدى.

1984 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە شەھەرلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسىدە، تەپتىش ھەيئىتى تەسىس قىلىنىپ، زور ۋە قىيىن دېلولار تەپىدىن مۇزاكىرە قىلىپ بېكىتىلدى.

2 § . تەپتىش خىزمىتى

1. جىنايى ئىشلار تەپتىشلىكى

1955 ـ يىلى ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسى ج خ ئورگىنى قولغا ئېلىشنى تەستىقلاشقا يوللىغان 90 كىشىنلىك دېلوسىنى قاراپ چىقىپ، ئۇلاردىن 86 كىشىنى قولغا ئېلىشنى تەستىقلاپ، يەر كىشىنى قولغا ئېلىشنى تەستىقلىمىدى، ئىككى كىشىنلىك دېلوسىنى تولۇقلاپ تەھقىقلەشكە قايتۇردى، يەر كىشىنلىك دېلوسىنى تەھقىقلەشنى توختاتتى.

1957 ـ 1958 ـ يىللاردا ج خ ئورگىنى قولغا ئېلىشنى تەستىقلاشقا يوللىغان 112 كىشىنلىك دېلوسىنى قاراپ چىقىپ، ئۇلاردىن 104 كىشىنى قولغا ئېلىشنى تەستىقلاپ، تۆت كىشىنى قولغا ئېلىشنى تەستىقلىمىدى، تۆت كىشىنلىك دېلوسىنى تولۇقلاپ تەھقىقلەشكە قايتۇردى؛ ج خ ئورگىنى ئەيىپلەشكە يوللاپ بەرگەن 104 كىشىنلىك دېلوسىنى قاراپ چىقىپ، ئۇنىڭدىن 97 كىشىنى ئەيىپلىدى.

1962 ـ يىلدىن 1965 ـ يىلغىچە ج خ ئورگىنى قولغا ئېلىشنى تەستىقلاشقا يوللىغان 132 كىشىنلىك دېلوسىنى قاراپ چىقىپ، ئۇلاردىن 112 كىشىنى قولغا ئېلىشنى تەستىقلاپ، 14 كىشىنى قولغا ئېلىشنى تەستىقلىمىدى، ئالتە كىشىنلىك دېلوسىنى تولۇقلاپ تەھقىقلەشكە قايتۇردى؛ ج خ ئورگىنى ئەيىپلەشكە يوللاپ بەرگەن 47 كىشىنلىك دېلوسىنى قاراپ چىقىپ، ئۇنىڭدىن 26 كىشىنى ئەيىپلىدى.

1979 ـ يىلدىن 1983 ـ يىلغىچە ج خ ئورگىنى قولغا ئېلىشنى تەستىقلاپ بېرىشكە يوللىغان 196 كىشىنلىك دېلوسىنى قاراپ چىقىپ (1983 ـ يىلى قاراپ چىقىلغان سان كەم، بۇ يەردە قولغا ئېلىش تەستىقلانغان سان بويىچە ھېسابلاندى)، 186 كىشىنى قولغا ئېلىشنى تەستىقلىدى؛ ج خ ئورگىنى ئەيىپلەشكە يوللاپ بەرگەن 227 كىشىنلىك دېلوسىنى قاراپ چىقىپ (1983 ـ يىلى قاراپ چىقىلغان سان كەم، بۇ يەردە ئەيىپلەنگەن سان بويىچە ھېسابلاندى)، 204 كىشىنى ئەيىپلىدى.

1981 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە شەھەرلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسى ج خ ئورگىنى قولغا ئېلىشنى تەستىقلاپ بېرىشكە يوللىغان 1438 كىشىنلىك دېلوسىنى قاراپ چىقىپ، 1315 كىشىنى قولغا ئېلىشنى تەستىقلىدى؛ ج خ ئورگىنى ئەيىپلەشكە يوللاپ بەرگەن 2113 كىشىنلىك دېلوسىنى قاراپ چىقىپ، 1164 كىشىنى ئەيىپلىدى.

2. ئىقتىسادىي ئىشلار تەپتىشلىكى

1982 ـ 1983 ـ يىللاردا ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسى ئىككى كىشىگە چېتىلىدىغان ئىككى ئىقتىسادىي دېلونى قاراپ چىقىپ، ئىككى كىشىگە چېتىلىدىغان ئىككى ئىقتىسادىي دېلونى تۈرغۇزۇپ، يەر كىشىگە چېتىلىدىغان يەر دېلونى ئاخىرلاشتۇرۇپ، يەر كىشىنى قولغا ئالدى، يەر كىشىنى ئەيىپلەيدى.

1980 ـ يىلدىن 1984 ـ يىلغىچە شەھەرلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسى 32 كىشىگە چېتىلىدىغان 28 ئىقتىسادىي دېلونى قاراپ چىقىپ، ئۇنىڭدىن 17 كىشىگە چېتىلىدىغان 14 دېلونى تۈرغۇزۇپ، ئون كىشىگە چېتىلىدىغان يەتتە دېلونى ئاخىرلاشتۇرۇپ، ئالتە كىشىنى ئەيىپلىدى. ئۈچ كىشىنى ئەيىپلەشنى

كەچۈرۈم قىلدى.

1985 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە شەھەرلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسى 335 كىشىگە چېتىلىدىغان 302 ئىقتىسادىي دېلونى قاراپ چىقتى، ئۇنىڭدىن 176 كىشىگە چېتىشلىق 151 دېلونى تەكشۈرۈپ، 43 دېلودىكى 42 كىشىنى ئەيىپلىدى، 62 دېلودىكى 72 كىشىنى ئەيىپلەشنى كەچۈرۈم قىلدى، 2 مىليون 500 مىڭ يۈەندىن كۆپرەك ئىقتىسادىي زىيان قايتۇرۇۋېلىندى.

3. قانۇن ـ ئىنتىزام تەپتىشلىكى

1979 ـ يىلدىن 1981 ـ يىلغىچە ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسى يەتتە كىشىگە چېتىشلىق تۆت قانۇن ئىنتىزام دېلوسىنى قاراپ چىقىپ، ئىككى كىشىگە چېتىشلىق ئىككى دېلونى تەكشۈرۈپ تۈرغۇزدى، ئىككى كىشىنى ئەيىپلىدى.

1980 ـ يىلدىن 1983 ـ يىلغىچە شەھەرلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسى 27 كىشىگە چېتىشلىق 17 قانۇن ـ ئىنتىزام دېلوسىنى قاراپ چىقىپ، 11 كىشىگە چېتىشلىق سەككىز دېلونى تەكشۈرۈپ تۈرغۇزدى، بۇنىڭدىن 11 كىشىگە چېتىشلىق سەككىز دېلونى ئاخىرلاشتۇردى، بەش كىشىنى ئەيىپلىدى، ئىككى كىشىنى ئەيىپلەشنى كەچۈرۈم قىلدى.

1985 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە شەھەرلىك تەپتىش مەھكىمىسى 223 كىشىگە چېتىشلىق 159 قانۇن ـ ئىنتىزام دېلوسى قاراپ چىقىپ، 40 ئادەمگە چېتىشلىق 20 دېلونى تەكشۈرۈپ تۈرغۇزۇپ، 20 كىشىگە چېتىشلىق 13 دېلونى ئەيىپلىدى.

4. سوت، ئەرز ـ شىكايەت تەپتىشلىكى

1989 ـ يىلى شەھەرلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسى ھەق ـ تەلەپ دەۋا ئىشلىرى ـ مەمۇرىي بۆلۈمى تەسىس قىلىپ، خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ ھەق ـ تەلەپ دەۋا ئىشلىرى مەمۇرىي سوت پائالىيىتىنىڭ قانۇنغا ئۇيغۇن بولغان ـ بولمىغانلىقىنى، ھەق تەلەپ دەۋا ئىشلىرى، مەمۇرىي دېلولار ئۈستىدىكى ھۆكۈم، كېسىملەرنىڭ ئىجرا سىنىڭ قانۇنغا ئۇيغۇن بولغان ـ بولمىغانلىقىنى نازارەت قىلدى.

خەلق ئاممىسىنىڭ پاش قىلىشى ۋە ئاشكارىلىشىغا ئاسان بولسۇن ئۈچۈن، شەھەرلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسى 1985 ـ يىلدىن باشلاپ ئەرزىيەت ئىشلىرىغا مەخسۇس كىشى قويۇپ، تەپتىش ئورگانلىرى بىر تەرەپ قىلىدىغان شىكايەت، ئەرز دېلولىرىنى قانۇنغا تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلدى، ھەممىسىنى ئەملىيلەشتۈردى.

5. تۈرمە ـ قاماقخانا تەپتىشلىكى

1978 ـ يىلى ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن، تۈرمە ـ قاماقخانا تەپتىشلىكى خىزمىتىنى جىنايى ئىشلار تەپتىشلىكى بۆلۈمى قوشۇمچە باشقۇردى. 1984 ـ يىلى ناھىيىلىك تەپتىش مەھكىمىسى شەھەرلىك تەپتىش مەھكىمىسىگە قوشۇۋېتىلگەندىن كېيىن، جىنايى ئىشلار تەپتىشلىكى بۆلۈمى مەخسۇس خادىم قويۇپ، جىنايى ئىشلار دېلولىرى ئۈستىدە، چىقىرىلغان ھۆكۈم ۋە كېسىملەرنىڭ ئىجراسى ۋە قاماقخانىدىكى پائالىيەتلەرنى نازارەت قىلدى، جىنايەتچىلەرنى قانۇن بويىچە

قاماشقا، توغرا جازالاشقا كاپالەتلىك قىلىپ، تۈرمە ـ قاماقخانىلارنىڭ «ئۆزگەرتىش بېرىنچى، ئىشلەپچىقىرىش ئىككىنچى» فاكتورىنىڭ توغرا ئىجرا قىلىشىغا يارەملەشتى؛ جازالاپ باشقۇرۇش بىلەن ئىدىيىۋى تەربىيىنى بىرلەشتۈرۈش، ئەمگەك ـ ئىشلەپچىقىرىش بىلەن سىياسىي تەربىيىنى بىرلەشتۈرۈش، مەنىۋى كۆرەش بىلەن ئىنقىلابىي ئىنسانپەرۋەرلىكنى بىرلەشتۈرۈش پىرىنسىپىدا چىڭ تۇردى. شەھەرلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسى جىنايى ئىشلار تەپتىش بۆلۈمى ھەر دۈشەنبە كۈنى تۈرمە ـ قاماقخانىلارغا يارەملىشىپ تۈرمە ـ قاماقخانىلار ئۈستىدە بىر قېتىم تەپتىشلىك قىلىپ، يوچۇقلارنى تېپىپ چىقىپ ۋاقتىدا ئالدىنى ئېلىپ تۇردى؛ جىنايى ئىشلار تەپتىشلىكى بۆلۈمى قاماقخانىدا تۇرۇشقا ئادەم ئەۋەتىپ باشقۇرۇش خادىملىرىنىڭ قانۇنغا خىلاپ قىلمىشلىرىنى سەزگەن ھامان ۋاقتىدا توزىتىشنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، قىلمىشى ئېغىرلىرىنى قانۇن بويىچە بىر تەرەپ قىلدى.

Ⅲ باب

سوت قىلىش

§ 1 . ئاپپاراتلار

غەربىي خەن سۇلالىسى دەۋرىدە، غەربىي يۈرت قورۇقچىبەگ مەھكىمىسى قانۇن پىرقىسىنىڭ ھەربىي مەسلىھەتچىسى ئەدلىيە مەمۇرىيىتىنى باشقۇرغان. ناھىيىگە دائىر ئىشلارنى ناھىيە ئامبىلى قوشۇمچە باشقۇرغان. بۇ ئاپپارات تەپتىش قىلىش بىلەن سوت قىلىشنى بىرلەشتۈرۈۋەتكەن. چىڭ سۇلالىسىنىڭ چېگىنلۇك يىللىرىدا كورلا يېزىسىدا ئۇيغۇر، خەنزۇ، خۇيزۇ، موڭغۇل قاتارلىقلار ئوتتۇرىسىدىكى ئەرز دەۋا ئىشلىرىنى باشقۇرۇشقا 6 ـ دەرىجىلىك قازىبەگ قويۇلغان. ئۇيغۇرلار ئوتتۇرىسىدىكى ئەرز ـ دەۋا ئىشلىرى كۆپىنچە مەھكىمە شەرئى تەرىپىدىن تەكشۈرۈلۈپ ھۆكۈم چىقىرىلغان.

مىنگونىڭ 5 ـ يىلى (1916 ـ يىلى) قارا شەھەر ناھىيىسى ئەدلىيە ئىشلىرىنى باشقۇرۇش ئۈچۈن كورلىدا سوراقچى خادىم تۇرغۇزدى. مىنگونىڭ 28 ـ يىلى (1939 ـ يىلى) كورلا ناھىيە بولۇپ قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئەدلىيە ئىشلىرىنى ھاكىم قوشۇمچە باشقۇردى، ناھىيىلىك ھۆكۈمەتتە سوراقخانا تەسىس قىلىنىپ، بىردىن سوراقچى، پۈتۈكچى، تەرجىمان، قانۇن ساقچىسى سەپلەندى، ئۇلار ھاكىمنىڭ ھەق تەلەپ دەۋا ئىشلىرى، جىنايى ئىشلار دەۋا ئىشلىرىدىكى دېلولارنى بىر تەرەپ قىلىشىغا يارەملەشتى. مىنگونىڭ 37 ـ يىلى (1948 ـ يىلى) قىشتا، كورلا ناھىيىلىك يەرلىك سوت مەھكىمىسى قۇرۇلدى، شىنجاڭ ئۇلكىلىك يۇقىرى سوت مەھكىمىسى كۆچا شۆبىسى ئۈنىڭ يۇقىرىغا ئەرز قىلىش ئورگىنى بولدى. ناھىيىلىك يەرلىك سوت مەھكىمىسىدە ھەق تەلەپ دەۋا ئىشلىرى سوت كوللېگىيىسى، جىنايى ئىشلار سوت كوللېگىيىسى، شۇنىڭدەك سوتچى، پۈتۈكچى، تەرجىمان قاتارلىقلار تەسىس قىلىنىپ، ھەق تەلەپ دەۋا ئىشلىرى، جىنايى ئىشلار دەۋالىرى دېلولىرىنىڭ 1 ـ سوتى ئېلىپ بېرىلدى.

1950 ـ يىل 5 ـ ئايدا كورلا ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى قۇرۇلدى، شىنجاڭ ئۇلكىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى قارا شەھەر شۆبىسى ئۈنىڭ يۇقىرىغا ئەرز قىلىش ئورگىنى بولدى. سوت

مەھكىمىسىنىڭ ئورنى ھازىرقى جەنۇبىي «ئىتتىپاق» بولىدا ئىدى، ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىگە بىر مەھكىمە باشلىقى، بىر كاتىپ، ئىككى سوتچى، بىر پۈتۈكچى ۋە بىر بۇغالتىر سەپلەندى، ئۇنىڭ قارمىقىدا بىر قاماقخانا تەسىس قىلىندى.

1952 ـ يىلى ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش زومىگەرلەرگە قارشى ئۇرۇش، يەر ئىسلاھاتى كۆرەشلىرىگە ماسلاشتۇرۇپ، ئىلگىرى كېيىن بولۇپ ئىككى سەييارە سوت كوللېگىيىسى تەسىس قىلىپ، سەييارە دېلو بېجىرىش ئۈسۈلىنى قوللىنىپ ئۆز خىزمىتىنى قانات يايدۇردى. شۇ يىلى 2 ـ ئايدا قاماقخانا ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى.

1954 ـ يىلىنىڭ باشلىرىدا ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىدە خەلقتىن ھال ئېيتىپ كەلگەنلەرنى كۈتۈۋېلىش بۆلۈمى قۇرۇلدى. شۇ يىلى 6 ـ ئايدا كورلا ۋالىي مەھكىمىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى كورلا ۋىلايەتلىك ئوتتۇرا خەلق سوت مەھكىمىسىنى يۇقىرىغا ئەرز بېرىدىغان ئورگىنى قىلدى.

1959 ـ يىلى سوت مەھكىمىسىگە بىر مۇئاۋىن باشلىق قويۇلدى. شۇ يىلى ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسى، سوت مەھكىمىسى ۋە تەپتىش مەھكىمىسى بىرلىشىپ خىزمەت بېجىردى، سەييارە سوت كوللېگىيىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. 1960 ـ يىل 12 ـ ئايدا يۇقىرىغا ئەرز بېرىدىغان ئورگان يايىنغولىن ئوبلاستلىق ئوتتۇرا خەلق سوت مەھكىمىسى بولدى. 1962 ـ يىلى ناھىيىلىك پارتكوم سىياسىي- قانۇن بۆلۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسى، تەپتىش مەھكىمىسى ۋە سوت مەھكىمىسى ئورگانلىرى ئايرىلىپ ئۆزئالدىغا ئىش بېجىردى.

1968 ـ يىل 1 ـ ئايدا ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسى ـ تەپتىش مەھكىمىسى ـ سوت مەھكىمىسى ھەربىي ئىدارە قىلىش كومىتېتى ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنى ھەربىي ئىدارە قىلدى. 1969ـ يىلى ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ خەلقنى قوغداش گۇرۇپپىسى بىلەن ج خ ئىدارىسى ـ تەپتىش مەھكىمىسى ـ سوت مەھكىمىسى ھەربىي ئىدارە قىلىش گۇرۇپپىسى بىرلىشىپ سوت قىلىش ھوقۇقىنى يۈرگۈزدى. 1973 ـ يىل 5 ـ ئايدا ھەربىي ئىدارە قىلىش گۇرۇپپىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، سوت مەھكىمىسىگە بىر مۇئاۋىن باشلىق، يەتتە دېلو باشقۇرغۇچى قويۇلدى.

1975 ـ يىلى ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىدە جىنايى ئىشلار سوت كوللېگىيىسى، ھەق تەلەپ دەۋا ئىشلىرى سوت كوللېگىيىسى، مەمۇرىيەت ئىشخانىسى، ناشىدەن خەلق سوت كوللېگىيىسى، 29 ـ تۈەن ـ مەيدان خەلق سوت كوللېگىيىسى تەسىس قىلىندى، خىزمەتچى خادىم 17 گە يەتتى. 1981 ـ يىلى ئىقتىسادىي سوت كوللېگىيىسى قۇرۇلدى.

1980 ـ يىلى كورلا شەھەرلىك خەلق سوت مەھكىمىسى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ قارمىقىدا مەمۇرىيەت ئىشخانىسى، جىنايى ئىشلار سوت كوللېگىيىسى، ھەق تەلەپ دەۋا ئىشلىرى سوت كوللېگىيىسى تەسىس قىلىندى، خىزمەتچى خادىم 17 بولدى؛ ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ ناشىدەن سوت كوللېگىيىسى شەھەرلىك خەلق سوت مەھكىمىسىگە ئايرىپ بېرىلدى.

1983 ـ يىلى شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش قۇرۇلۇش بىڭتۈەننىڭ جامائەت خەۋپسىزلىكى، تەپتىش، سوت ئورگانلىرى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، ئۇنىڭ بىلەن ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ 29 ـ تۈەن ـ مەيدان سوت كوللېگىيىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

1984 ـ يىلى ناھىيىلىك سوت مەھكىمىسى شەھەرلىك سوت مەھكىمىسىگە قوشۇۋېتىلدى. ئىلگىرى ناھىيىلىك سوت مەھكىمىسى باشقۇرۇپ كەلگەن ھەرخىل دېلولار پۈتۈنلەي شەھەرلىك سوت مەھكىمىسىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1985 ـ يىلىغا كەلگەندە شەھەرلىك خەلق سوت مەھكىمىسىدە يەنە

ئىقتىسادىي سوت كوللېگىيىسى، جىنايى ئىشلار 2 ـ سوت كوللېگىيىسى، ئىجرا ئىيە سوت كوللېگىيىسى، ئەرزىيەت ئىشخانىسى قۇرۇلدى.

1990 ـ يىلى شەھەرلىك خەلق سوت مەھكىمىسى قارىسىدا جىنايى ئىشلار 1 ـ سوت كوللېگىيىسى، جىنايى ئىشلار 2 ـ سوت كوللېگىيىسى، ھەق تەلەپ دەۋا ئىشلىرى سوت كوللېگىيىسى، ئىقتىسادىي سوت كوللېگىيىسى، ئىجرائىيە سوت كوللېگىيىسى، مەمۇرىي سوت كوللېگىيىسى، ئەرز ـ شىكايەت سوت كوللېگىيىسى، مەمۇرىيەت ئىشخانىسى، ئەرزىيەت بۆلۈمى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ ئاستىدا تاشدەن خەلق سوت كوللېگىيىسى، يېڭىشەھەر خەلق سوت كوللېگىيىسى، يۇخۇي خەلق سوت كوللېگىيىسى، قوشئېرىق خەلق سوت كوللېگىيىسى تەسىس قىلىندى.

2 § . سوت قىلىش خىزمىتى

1951 ـ يىلى يۇقىرىغا ئەرز بېرىش تۈزۈمى تۈرغۇزۇلدى، ئەكسىلئىنقىلابىي دېلولار ئۈستىدە يۇقىرىغا ئەرز قىلىشقا بىرەك رۇخسەت قىلىنمىغانلىقى سەرتىدا، ئادەتتىكى جىنايى ئىشلار دېلولىرىغا مۇكۇم چىقىرىش ۋاقتىدا يۇقىرىغا ئەرز بېرىشكە بولىدىغان بولسىمۇ ئالاھىدە ئىزاھلىنىپ، مۇھلەت تولغاندىن كېيىن قايتا تەكشۈرۈشكە يوللىنىدىغان بولدى.

1954 ـ يىلى سوت ھەيئىتى قۇرۇلدى. چوڭ، مۇرەككەپ دېلولار سوت ھەيئىتىدە مۇزاكىرە قىلىنىپ، بىر تەرەپ قىلىش پىكرى ئوتتۇرىغا قويۇلغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك پارتكومغا تەستىقلىتىلىپ ئىجرا قىلىندى.

1956 ـ يىل 2 ـ ئايدا زامىداتتىللىق تۈزۈمى بىلەن كېڭىشىش تۈزۈمى يولغا قويۇلدى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئوچۇق سوت قىلىش يولغا قويۇلدى. 6 ـ ئايدا ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى يېكى ئاممۇي يىغىندا 92 زامىداتىل سايلاپ چىقىلدى. زامىداتتىللار مۇقىم ھالدا نۆۋەت بىلەن زامىداتتىللىققا قاتناشتى. زامىداتتىللار قاتنىشىپ زامىداتتىللىق قىلغان دېلولارنىڭ ھەممىسى ئۈستىدە كېڭىشىش تۈزۈمى ئىجرا قىلىندى، دېلولار سوتچىلار بىلەن زامىداتتىللار بىرلىكتە باھالىغاندىن كېيىن بىر تەرەپ قىلىندى. تەپتىش مەھكىمىسى تەرىپىدىن ئەيىپلەنگەن ئەكسىلئىنقىلابىي دېلولار بىلەن ئادەتتىكى جىنايى ئىشلار دېلولىرىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى ئوچۇق سوت قىلىندى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» جەريانىدا خەلق زامىداتتىللىق خىزمىتى ئۈزۈلۈپ قالدى.

1981 ـ يىلى ئاشكارا سوت قىلىش، زامىداتتىللىق، كېڭىشىش، ئاقلاش، ئۆزىنى چەتكە ئېلىش، يۇقىرىغا ئەرز قىلىش قانۇنلۇق سوت تۈزۈملىرى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. شۇ يىلى ئاياقلاشتۇرۇلغان 73 جىنايى ئىشلار دېلوسىدىن 56 سى ئوچۇق سوت قىلىندى، 69 گە زامىداتتىللىق قىلىندى، 64 دېلو ئۈستىدە ئاقلاش ئېلىپ بېرىلدى.

1. جىنايى ئىشلار سوتى

1950 ـ يىلدىن 1954 ـ يىلغىچە «جازا بېرىش بىلەن كەچىلىك قىلىشنى بىرلەشتۈرۈش» ، «جازا بېرىش بىلەن تەلىم ـ تەربىيىنى بىرلەشتۈرۈش» قائىدىسى ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، ھەرخىل جىنايى ئىشلار جىنايەتچىسىدىن 207 سى (يۇنىڭ ئىچىدە ئەكسىلئىنقىلابچى 51) گە قانۇن بويىچە ھۆكۈم ئېلان قىلىندى، يۇنىڭ ئىچىدە ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنغىنى ئىككى، ئۆلۈم جازاسى بېرىپ كېچىكتۈرۈپ ئىجرا قىلىشقا

مۇكۇم قىلىنغىنى ئىككى، مۇددەتسىز قاماق جازاسى بېرىلگىنى بىر، مۇددەتلىك قاماق جازاسىغا ۋە ئەمگەك يولەن ئۆزگەرتىشكە مۇكۇم قىلىنغىنى 154، مۇددەتلىك قاماق جازاسى بېرىلىپ كېچىكتۈرۈپ ئىجرا قىلىشقا مۇكۇم قىلىنغىنى ئىككى، نازارەت ئاستىغا ئېلىشقا ياكى ئايرىم جەرىمانە قويۇشقا مۇكۇم قىلىنغىنى يەتتە، جىنايى ئىشلار جازاسى بېرىش كەچۈرۈم قىلىنغىنى 34.

1955 ـ يىلدىن 1965 ـ يىلغىچە جەمئىي 759 ھەرخىل جىنايى ئىشلار دېلوسى بىر تەرەپ قىلىندى.

1973 ـ يىل 5 ـ ئايدا ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن، 1978ـ يىلغىچە جەمئىي 251 ھەرخىل جىنايى ئىشلار دېلوسى ئاياقلاشتۇرۇلدى.

1979 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە شەھەرلىك خەلق سوت مەھكىمىسى دۆلىتىمىز ئېلان قىلغان «جىنايى ئىشلار قانۇنى»، «جىنايى ئىشلار دەۋا قانۇنى» قاتارلىق قانۇنلارغا ئاساسەن، جىنايى ئىشلارنى سوت قىلىش خىزمىتىنى قانات يايدۇرۇپ، جەمئىي 1352 ھەرخىل جىنايى ئىشلار دېلوسىنى ئاياقلاشتۇرۇدى.

1983 ـ يىلدىن 1986 ـ يىلغىچە ئېغىر جىنايى ئىشلار جىنايەتچىلىرىگە قاتتىق زەربە بېرىش كۈرىشى قانات يايدۇرۇلۇپ، «قاتتىق ـ تېز زەربە بېرىش، بىراقلا تورغا چۈشۈرۈش» فاكتىنى ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، بىر تۈركۈم ئېغىر جىنايى ئىشلار جىنايەتچىلىرى سوت قىلىندى، جەمئىي 224 جىنايى ئىشلار دېلوسى ئاياقلاشتۇرۇلدى، بۇنىڭ ئىچىدە مۇددەتسىز قاماق جازاسىغا مۇكۇم قىلىنغىنى تۆت، 15 يىلدىن 20 يىلغىچە مۇددەتلىك قاماق جازاسىغا مۇكۇم قىلىنغىنى ئىككى، ئون يىلدىن 15 يىلغىچە قاماق جازاسىغا مۇكۇم قىلىنغىنى 16، بەش يىلدىن ئون يىلغىچە قاماق جازاسىغا مۇكۇم قىلىنغىنى 52، بەش يىلدىن تۆۋەن قاماق جازاسىغا (جۈملىدىن تۆتتۈپ تۇرۇش، نازارەت قىلىشقا) مۇكۇم قىلىنغىنى 150.

1958 ـ يىلدىن 1961 ـ يىلغىچە بولغان ئارىلىقتا مۇكۇم چىقىرىلغان 304 جىنايى ئىشلار دېلوسى (بۇنىڭ ئىچىدە ئەكسىلئىنقىلابىي دېلو 79، ئوغرىلىق دېلوسى 81، خىيانەت قىلىش دېلوسى 25، باشقا دېلولار 119) 1962 ـ يىلى قايتا تەكشۈرۈلدى، نەتىجىدە بىرى تەربىيە بېرىلىپ قويۇپ بېرىلدى، بەشىنىڭ مۇكۇمى ئۆزگەرتىلدى ياكى جازا مۇددىتى قىسقارتىلدى.

1979 ـ يىلى ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى جۈڭگو كومپارتىيىسى 11 ـ نۆۋەتلىك مەركىزى كومىتېتى 3 ـ ئومۇمىي يىغىنىنىڭ قارارىنى ۋە «ئەكسىلئىنقىلابچىلار بولمىدىكەن چوقۇم يوقىتىش، خاتالىق بولمىدىكەن چوقۇم تۈزىتىش» فاكتىنى ئەستايىدىل ئىجرا قىلىپ، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» جەريانىدىكى 309 كىشىگە چېتىلىدىغان ھەرخىل جىنايى ئىشلار دېلوسىدىن 263 نى قايتا تەكشۈرۈپ، 26 ناھەق، يالغان، خاتا دېلودىكى 26 كىشىنى ئاقلىدى، 22 كىشىگە چېتىلىدىغان 15 دېلو توغرىسىدىكى ھۆكۈمنى ئۆزگەرتتى، 261 كىشىگە چېتىلىدىغان 222 دېلو توغرىسىدىكى ئەسلى ھۆكۈمنى ساقلاپ قالدى؛ 1965 ـ يىلدىن بۇرۇن ۋە 1978 ـ يىلدىن كېيىن ئەرز قىلىنغان 15 كىشىگە چېتىشلىق 15 جىنايى ئىشلار دېلوسىنى قايتا تەكشۈرۈپ ئۈنىڭدىن بىر كىشىگە چېتىشلىق بىر دېلونى ئاقلىدى، ئۈچ كىشىگە چېتىشلىق ئۈچ دېلو توغرىسىدىكى ھۆكۈمنى ئۆزگەرتتى، 11 كىشىگە چېتىشلىق 11 دېلو توغرىسىدىكى ئەسلى ھۆكۈمنى ساقلاپ قالدى.

1986 ـ، 1987 ـ يىللىرى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دىن ئاۋالقى، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» جەريانىدىكى 582 تارىخىي، كونا دېلونى يەنىمۇ ئىلگىرىلەپ قايتا تەكشۈرۈش ئارقىلىق، 551 دېلو توغرىسىدىكى ئەسلى ھۆكۈم ساقلاپ قېلىندى، ئۈچ دېلو توغرىسىدىكى ئەسلى ھۆكۈم قىسمەن ئۆزگەرتىلدى، 28 دېلو ئاقلاندى؛ جىنايى ئىشلار دېلولىرى ھەققىدە يېڭىدىن سۈنۈلغان 29 ئەرز قاراپ چىقىلىپ، ئاياقلاشتۇرۇلدى، ئۈنىڭدىن 17 دېلو توغرىسىدىكى ئەسلى ھۆكۈم ساقلاپ قېلىندى، ئون دېلو توغرىسىدىكى ھۆكۈم ئۆزگەرتىلدى، ئىككى دېلو ئاقلاندى.

2. ھەق - تەلەپ دەۋا ئىشلىرى سوتى

كورلا شەھەرلىك (ناھىيىلىك) خەلق سوت مەھكىمىسى ھەق تەلەپ دەۋا ئىشلىرىنى بىر تەرەپ قىلغاندا «ئاممىغا ئايىنىش، تەكشۈرۈپ - تەتقىق قىلىش، مۇرەسسە قىلىشنى ئاساس قىلىش» قائىدىسىنى ئەستايىدىل ئىجرا قىلدى، 1950 - يىلدىن 1966 - يىلغىچە ۋە 1973 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە جەمئىي 10 مىڭ 779 ھەرخىل ھەق تەلەپ دەۋا ئىشلىرى دېلوسىنى قاراپ چىقىپ ئايلاشتۇردى.

1950 - يىلدىن 1958 - يىلغىچە ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى ھەق تەلەپ دەۋا ئىشلىرى دېلوسىنى بىر تەرەپ قىلىشتا، ئاساسلىقى، «نىكاھ قانۇنى» شۇنىڭدەك باشقا ئالاقىدار قانۇن - بەلگىلىمە مىسالىرنى ئىزچىللاشتۇرۇپ، جەمئىي 5280 ھەق تەلەپ دەۋا ئىشلىرى دېلوسىنى ئايلاشتۇردى، بۇنىڭ ئىچىدە نىكاھ دېلوسى 2030. ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى دەۋالاشقۇچىلارنىڭ تەلىپىگە ئاساسەن، نىكاھتا ئۆزىگە ئوڭ خوجا بولۇش، ئەر - ئايال باراۋەر بولۇش، بىر ئەر بىر خوتۇنلۇق بولۇش، ئايالنىڭ ۋە بالىلارنىڭ قانۇنىي ھوقۇق - مەنپەئەتىنى قوغداش پرىنسىپىدا چىڭ تۇرۇپ، نىكاھقا چەت كىرىۋېلىش، مەجبۇرلاش، خارلاش، قوش نىكاھلىق بولۇشقا ئوخشاش نىكاھ دېلولىرى توغرىسىدا نىكاھتىن ئاجراشتۇرۇش ھۆكۈمى چىقاردى.

1973 - يىلدىن 1982 - يىلغىچە 1597 ھەق تەلەپ دەۋا دېلوسى بىر تەرەپ قىلىندى.

1983 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە ھەق تەلەپ دەۋا ئىشلىرى دېلولىرى دۆلىتىمىز ئېلان قىلغان «ھەق تەلەپ دەۋا ئىشلىرى قانۇنى» غا ئاساسەن بىر تەرەپ قىلىندى، «ئاساسەن مۇرەسسە قىلىش» قائىدىسىنى داۋاملىق ئىجرا قىلىنىپ، ھەرخىل ھەق تەلەپ دەۋا دېلوسىدىن 3186 سى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە 1987 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە مۇرەسسە قىلىپ ئايلاشتۇرۇلغان دېلو 1157 بولۇپ، شۇ مەزگىلدە بىر تەرەپ قىلىنغان 1915 ھەق تەلەپ دەۋا ئىشلىرى دېلوسىنىڭ 60.4 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

3. ئىقتىسادىي سوت

1982 - يىل 3 - ئايدا شەھەرلىك خەلق سوت مەھكىمىسىدە ئىقتىسادىي سوت كوللېگىيىسى قۇرۇلدى ھەمدە سوت قىلىش كەسپى ئىشلەندى. شۇ يىلى ھەرخىل ئىقتىسادىي دېلودىن 21ى قوبۇل قىلىنىپ 14ى ئايلاشتۇرۇلدى؛ بىرى ئۈستىدە يۇقىرىغا ئەرز قىلىندى، ئايپتونوم ئويلاستىلىق ئوتتۇرا خەلق سوت مەھكىمىسى قاراپ چىقىپ ئەسلى ھۆكۈمنى ساقلاپ قالدى.

1983 - ، 1984 - يىللىرى ھەرخىل ئىقتىسادىي دېلودىن 41 ى ئايلاشتۇرۇلدى.

1985 - يىلدىن 1987 - يىلغىچە ھەرخىل ئىقتىسادىي دېلودىن 214ى ئايلاشتۇرۇلدى، بۇنىڭدىكى ئەرز سوممىسى 3 مىليون 514 مىڭ 900 يۈەن بولدى.

1988 - يىلدىن 1989 - يىلغىچە ھەرخىل ئىقتىسادىي دېلودىن 197 سى ئايلاشتۇرۇلدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاساسىي قۇرۇلۇش توختام ماجىراسى 82، سودا توختام ماجىراسى 43، پېزىلاردىكى ئىقتىسادىي ھۆددىگەرلىك توختام ماجىراسى مەككىز، ھوقۇقنى تاجاۋۇز قىلىش ماجىراسى تۆت، قۇرۇلۇشنى ھۆددىگە ئېلىش ماجىراسى ئىككى، مال - مۇلۇكنى ئىجارىگە ئېلىش ماجىراسى ئىككى، پىششىقلاپ ئىشلەپ بېرىشنى ھۆددىگە ئېلىش ماجىراسى ئۈچ، ساقلاپ بېرىش توختام ماجىراسى بىر، پۇل ئۆتنە ئېلىش توختام ماجىراسى 16، باشقا دېلو 112.

1990 ـ يىلى مەرخىل ئىقتىسادىي دەلودىن 124ى ئاخىرلاشتۇرۇلدى، بۇنىڭدىكى ئەرز سوممىسى 2 مىليون 710 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

Ⅳ باب

ئەدلىيە مەمۇرىيىتى

1 § . ئاپپاراتلار

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇپ 1979 ـ يىلغىچە بولغان ئارىلىقتا ئەدلىيە مەمۇرىيىتى خىزمىتىنى ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى قوشۇمچە ئۆتىدى (بۇنىڭ ئىچىدە 1968 ـ يىل 1 ـ ئايدىن 1973ـ يىل 5ـ ئايغىچە ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت خەلقنى قوغداش گۇرۇپپىسى بىلەن ج خ ئىدارىسى . تەپتىش- سوت مەھكىمىلىرى ھەربىي ئىدارە قىلىش گۇرۇپپىسى بىرلىشىپ ئۆتىدى) . 1980 ـ يىل 10 ـ ئايدا ناھىيىلىك، شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمەتلىرىدە ئەدلىيە بۆلۈمى تەسىس قىلىندى. 1982 ـ يىل 2ـ ئايدا ناھىيىلىك، شەھەرلىك ھۆكۈمەت گۇۋاھلىقى ئورۇنلىرى بىرلا ۋاقىتتا قۇرۇلدى، ئۇلار ئەدلىيە بۆلۈملە- رىدىكىلەر بىلەن ئىككى ۋېۋىسكا ئېسىپ بىرلىكتە ئىش بېجىردى. شۇ يىلى 7 ـ ئايدا ناھىيە ۋە شەھەردە قانۇندىن مەسلىھەت بېرىش ئورۇنلىرى قۇرۇلدى.

1984 ـ يىل 4 ـ ئايدا ناھىيىلىك، شەھەرلىك ئەدلىيە بۆلۈملىرى بىرلەشتۇرۇلۇپ كورلا شەھەرلىك ئەدلىيە ئىدارىسى قىلىندى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، شەھەرلىك ئەدلىيە ئىدارىسىنىڭ باشقۇرۇشىدا مۇستەقىل قانۇنىي شەخس سالاھىيىتىگە ئىگە بولغان مەقلىق مۇلازىمەت ئورگىنى سۈپىتىدە ھۆكۈمەت گۇۋاھلىقى ئورنى ۋە قانۇندىن مەسلىھەت بېرىش ئورنى تەسىس قىلىندى. 1985 ـ يىلى قانۇندىن مەسلىھەت بېرىش ئورنىنىڭ نامى ئادۋوكاتلىق ئورنى دەپ ئۆزگەرتىلدى.

2 § . قانۇن ـ ئوزۇم تەشۋىقاتى

1950 ـ يىلدىن 1965 ـ يىلغىچە «ئاساسىي قانۇن»، «نىكاھ قانۇنى» ۋە باشقا قانۇن بىلىملىرى تەشۋىق قىلىنىپ ۋە ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، كادىرلار ۋە ئاممىغا قانۇن ـ ئىنتىزامغا رىئايە قىلىش تەربىيىسى بېرىلدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» جەريانىدا ھۆكۈمەتسىزلىك ئەۋج ئېلىپ كەتكەچكە، سوتسىيالىس- تىك قانۇن ـ ئوزۇم قاتتىق بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىدى. ج ك پ 11 ـ ئۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 ـ ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، شەھەردىكى ئەدلىيە ئورۇنلىرى بىلەن ج خ، تەپتىش، سوت ئورگانلىرى ئۆزئارا ماسلىشىپ قانۇن ـ ئوزۇم قۇرۇلۇشىنى كۈچەيتتى، قانۇن ـ ئوزۇم تەشۋىق ـ تەربىيە پائالىيىتىنى كەڭ قانات يايدۇردى.

1980 ـ يىلدىن 1985 ـ يىلغىچە قانۇن ـ ئوزۇم تەشۋىقات مەھپىسىدىن 1150 سان چىقىرىلدى،

580 سان نام گېزىتى، قارا دوسكا گېزىتى چىقىرىلدى؛ بەش قېتىم كۆچمە رەسىم كۆرگەزمىسى ۋە بەش قېتىم قانۇن ـ تۈزۈم تەشۋىقات كۆرگەزمىسى ئۇتكۈزۈلدى. كۆرگەزمە قىلىنغان رەسىم 800 پارچە بولۇپ، ئۇنى 30 مىڭدىن ئارتۇق ئادەم (قېتىم) كۆردى.

1985 ـ يىلى شەھەرلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ «شەھەر بويىچە قانۇنىنى ئومۇملاش-تۇرۇش تەربىيىسى ئېلىپ بېرىش خىزمىتى ھەققىدىكى قارار»ى ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، كورلا شەھىرىدە 15 كىشىلىك قانۇنىنى ئومۇملاشتۇرۇش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، شەھەر باشلىقى مۇھەممەد ئابدۇللا قوشۇمچە گۇرۇپپا باشلىقى بولدى، گۇرۇپپىدا ئىشخانا تەسىس قىلىندى؛ شەھەرگە بېۋاستە قاراشلىق ئورۇنلاردا مۇناسىپ ھالدا قانۇنىنى ئومۇملاشتۇرۇش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىدىن 28ى، قانۇنىنى ئومۇملاشتۇرۇش ئىشخانىسىدىن 21ى قۇرۇلدى، شۇنداق قىلىپ شەھەر بويىچە 360 تىن ئارتۇق كىشى قاتناشقان قانۇنىنى ئومۇملاشتۇرۇش قوشۇنى تەشكىل قىلىندى.

1985 ـ يىلدىن 1989 ـ يىلغىچە 200 نەچچە قېتىم قانۇنىنى ئومۇملاشتۇرۇش سەپەرۋەرلىك يېغىنى ئېچىلدى، يېغىنغا قاتناشقان ئامما 40 مىڭ ئادەم (قېتىم) دىن ئاشتى؛ 60 نەچچە قارار قانۇنىنى ئومۇملاشتۇرۇش كۇرسى ئېچىلىپ، «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ مىللىي تېرىتورىيىلىك ئاپتونومىيە قانۇنى»، «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ نىكاھ قانۇنى»، «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئىقتىسادىي توختام قانۇنى» قاتارلىق قانۇن بىلىملىرى ئۆگىنىلدى، 2380 دىن ئارتۇق قانۇنىنى ئومۇملاشتۇرۇش تايانچىسى، 4000 دىن ئارتۇق تەشۋىقاتچى تەربىيىلەندى، «قانۇنىنى ئومۇملاشتۇرۇشتىن لېكسىيىلەر» قاتارلىق قانۇنىنى ئومۇملاشتۇرۇشقا بېتەكچىلىك قىلىش ماتېرىياللىرىدىن 54 مىڭ پارچىدىن ئارتۇق ماتېرىيال يەتكۈزۈپ بېرىلدى؛ 30 قېتىم قانۇن بىلىملىرىدىن زېھىن سىناش مۇسابىقىسى ئۇتكۈزۈلدى، زېھىن سىناش مۇسابىقىسىگە قاتناشقانلار 280 ئادەم (قېتىم) بولۇپ، زېھىن سىناش مۇسابىقىسىنى كۆرگۈچىلەر 2000 ئادەم (قېتىم) دىن ئاشتى؛ شەھەر ـ يېزىلاردىكى سىملىق رادىئو ئارقىلىق 2500 قېتىمدىن كۆپرەك قانۇن بىلىملىرى تەشۋىق قىلىندى؛ 20 نەچچە قېتىم تەشۋىقات ماشىنىسى چىقىرىلىپ تەشۋىق ئېلىپ بېرىلدى، ئاتلىغوچى 30 مىڭدىن ئارتۇق ئادەم (قېتىم) گە يەتتى؛ 328 پارچە قانۇنىنى تۈزۈم تەربىيىسى سۆرىتى كۆرگەزمە قىلىندى، ئۇنى كۆرگۈچىلەر 20 مىڭدىن ئارتۇق ئادەم (قېتىم) گە يەتتى؛ سىن ئالغۇ ۋە قانۇن ـ تۈزۈم تەربىيىسىگە دائىر سىن ئالغۇ لېنتىلىرى مېتىۋېلىنىپ، شەھەر-يېزىلاردىكى ھەرقايسى ئورۇنلاردا 300 نەچچە قېتىم قويۇپ بېرىلدى، كۆرگۈچىلەر 25 مىڭ ئادەم (قېتىم) گە يەتتى؛ قارا دوسكا گېزىتى ۋە قانۇن ـ تۈزۈم تەربىيىسى سەھىپىسىدىن 5200 نەچچە سان چىقىرىلدى؛ ئالتە قېتىم چوڭ تېپتىكى مەسلىھەت بېرىش پائالىيىتى ئېلىپ بېرىلدى، سورالغان سوئاللار-غا بېرىلگەن جاۋاب 2000 ئادەم (قېتىم) دىن ئاشتى.

§ 3 . خەلق مۇرەسسەچىلىكى

1955 ـ يىلى ناھىيە بويىچە 26 مۇرەسسە گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، بۇنىڭدا 91 مۇرەسسە خادىمى بولۇپ، 95 ھەق تەلەپ دەۋا ماجىراسى مۇرەسسە قىلىندى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» جەريانىدا، ھەر دەرىجىلىك خەلق مۇرەسسە تەشكىلاتلىرى پارچىلىنىپ كەتتى.

1974 ـ يىلى ناھىيىلىك پارتكوم ناھىيىلىك خەق سوت مەھكىمىسى پارتگۇرۇپپىسىنىڭ «خەلق مۇرەسسە ھەيئىتىنى تېزراق قۇرۇپ چىقىش ھەققىدىكى دوكلات»ىنى تارقاتتى، شۇنىڭ بىلەن مۇرەسسە

تەشكىلىنى قايتا قۇرۇشقا تۈرتۈش قىلىندى. 1975 ـ يىلى تېكىچى گۈڭشې تېكىچى چوڭ ئەترىتىدە، مۇرەسسە ھەيئىتى قۇرۇلدى. 1980 ـ يىلى شەھەرگە بىۋاستە قاراشلىق كارخانا، كەسىپي ئورۇنلاردا ۋە خەلق گۈڭشىلىرىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترەتلىرىدىن بۇقىرى ئورۇنلاردا مۇرەسسە ھەيئىتى ئومۇمىيۈزلۈك قۇرۇلدى، ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرىدە، مۇرەسسە گۇرۇپپىلىرى تەسىس قىلىنىپ، خەلق مۇرەسسە خادىمى سەپلەندى، مۇرەسسە ھەيئىتى ئۆچتىن يەتتىنگىچە خادىمدىن تەشكىل تاپقان بولۇپ، بىر مۇدىر، بىردىن ئىككىنگىچە مۇئاۋىن مۇدىر سەپلەندى، مۇرەسسە تەشكىلىنىڭ ئەزالىرى ئامما سايلاپ چىقىپ، رەھبەرلىك تەستىقلىغاندىن كېيىن ئېلان قىلىنىدى؛ گۈڭشې، مەھەللە ئىش باشقارمىلىرىغا بىردىن ئەدلىيە يارەمچىسى قويۇلدى. ئۇ ئۆز تەۋەسىدىكى خەلق مۇرەسسە خىزمىتىگە يېتەكچىلىك قىلدى.

1990 ـ يىلى شەھەر بويىچە ئەدلىيە يارەمچىسى 19 غا (بۇنىڭ ئىچىدە، قوشۇمچە ۋەزىپە ئۆتەيدىغىنى تۆت) ، مۇرەسسە ھەيئىتى جەمئىي 158 گە (يېزىدىكىسى 61، شەھەردىكىسى 97) ، مەخسۇس ۋە قوشۇمچە مۇرەسسە خادىمى 655 كە يەتتى. بىر يىلدا 1174 ھەرخىل ماجىرا مۇرەسسە قىلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە مۇرەككەپ ماجىرا 108، زىددىيەتلىك كەسكىنلىشىپ كېتىشىنىڭ ئالدى ئېلىنغان ماجىرا 256، بەش كىشىگە چېتىلىدىغان غەيرى نورمال ئۆلۈپ كېتىشنىڭ ئالدى ئېلىنغان ماجىرا بەش. مۇرەسسە قىلىشنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك بولۇش نىسبىتى 95% تىن ئاشتى.

§ 4 . ئادۋوكاتلىق

شەھەرلىك قانۇندىن مەسلىھەت بېرىش ئورنى 1982 ـ يىلى 7 ـ ئايدىن باشلاپ خىزمەتكە كىرىشىپ، ئاساسەن، قانۇندىن مەسلىھەت بېرىش، جىنايى ئىشلار دېلولىرىنى ئاقلاشنى ۋە ھەق تەلەپ دەۋا دېلولىرىغا ۋەكالەتلىك قىلىشنى قوبۇل قىلىش، قانۇنىي ھۆججەتلەرنى يېزىپ بېرىش ئىشلىرىنى ئۈستىگە ئالغان ئىدى. 1985 ـ يىلغا قەدەر جەمئىي 182 جىنايى ئىشلار دېلوسىنى ئاقلىدى، 19 ھەق تەلەپ دەۋا دېلوسىنى ۋاكالىتەن ئېچىرىپ بەردى، 2163 ئادەم (قېتىم) گە قانۇندىن مەسلىھەت بەردى.

1985 ـ يىلى قانۇندىن مەسلىھەت بېرىش ئورنى ئادۋوكاتلىق ئورنىغا ئۆزگەرتىلدى ۋە بېيجىندىن قانۇندىن مەسلىھەت بېرىش ۋە ئىقتىسادىي دېلوغا ۋەكالەتلىك قىلىش قاتارلىق كەسىپلەر يولغا قويۇلدى.

1986 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە شەھەرلىك ئادۋوكاتلار ئورنى جەمئىي 472 جىنايى ئىشلار دېلوسىنى ئاقلاشنى، 187 ھەق ـ تەلەپ دەۋا دېلوسىغا ۋەكالەتلىك قىلىشنى، 131 ئىقتىسادىي دېلوغا ۋەكالەتلىك قىلىشنى ، 29 ئەرز قىلىنمىغان دېلوغا ۋەكالەتلىك قىلىشنى، 488 پارچە قانۇنغا دائىر ھۆججەتنى يېزىپ بېرىشنى ئۈستىگە ئالدى، 4300 دىن ئارتۇق ئادەم (قېتىم) گە قانۇندىن مەسلىھەت بەردى. دەۋاگەرلەرنى 2 مىليون 800 مىڭ يۈەندىن ئارتۇق ئىقتىسادىي زىيانىدىن قۇتقۇزۇپ قالدى؛ دۆلەت ئورگانلىرى، كارخانا ـ كەسىپي ئورۇنلارغا تەكلىپ بىلەن 71 ئادەم (قېتىم) دائىملىق قانۇندىن مەسلىھەت بەرگۈچى بولۇپ بەردى. ئۇلارغا 43 ئىقتىسادىي دېلونى بىر تەرەپ قىلىپ بېرىپ، ئۇلارنى 3 مىليون 750 مىڭ يۈەندىن ئارتۇق ئىقتىسادىي زىيانىدىن قۇتقۇزۇپ قالدى.

§ 5 . ھۆكۈمەت گۇۋاھلىقى

شەھەرلىك ھۆكۈمەت گۇۋاھلىقى ئورنى 1982 ـ يىل 2 ـ ئايدىن باشلاپ ھۆكۈمەت گۇۋاھلىقى كەسپىنى ئىشلىدى، ھەرخىل تەشۋىقات ماتېرىياللىرىنى يېزىپ، بېسىپ تارقىتىپ، ھۆكۈمەت گۇۋاھلىقى

تورگىنىڭ خاراكتېرى، ۋەزىپىسى ۋە كەسپىي دائىرىسىنى كەلگۈسىدە تەشۋىق قىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، مىراس، بېقىۋېلىش، ۋەسىيەت، بېقىش، ئۆتۈنۈپ بېرىش، ئىقتىسادىي توختام ۋە چەت ئەلگە چىقىشلىق ھۆكۈمەت گۇۋاھلىقى قاتارلىق تۈرلەرگە گۇۋاھلىق بېرىشنى قەدەممۇ قەدەم قانات يايدۇردى.

1982 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە جەمئىي 2643 پارچە ھەرخىل ھۆكۈمەت گۇۋاھلىقى ھۆججىتىنى بېجىردى، بۇنىڭ ئىچىدە مەملىكەت ئىچىدىكى ھەق ـ تەلەپ دەۋا قانۇنىغا دائىر ھۆكۈمەت گۇۋاھلىقى 549، ئىقتىسادىي توختامغا دائىر ھۆكۈمەت گۇۋاھلىقى 1844، چەت ئەلگە چىقىشلىق ھۆكۈمەت گۇۋاھلىقى 250 بولۇپ، چەت ئەلگە چىقىشلىق ھۆكۈمەت گۇۋاھلىقىنىڭ ئىشقا ئېشىش نىسبىتى 98% كە يەتتى، چىقىلمىدىغان دۆلەت ۋە رايونلار ئامېرىكا، كانادا، ئاۋسترالىيە، ياپونىيە، سوۋېت ئىتتىپاقى، شىياڭگاڭ ۋە ئاۋمېندىن ئىبارەت بولدى.

1990 ـ يىلى شەھەرلىك ھۆكۈمەت گۇۋاھلىقى ئورنىدىكى ھۆكۈمەت گۇۋاھلىقى كەسپىي خادىمى بەشكە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە 2 ـ دەرىجىلىك گۇۋاھچى بىر، 4 ـ دەرىجىلىك گۇۋاھچى ئىككى، گۇۋاھچى ياردەمچىسى بىر، ياردەمچى گۇۋاھچى خادىم بىر. ھەرقايسى يېزا، مەيدانلارنىڭ ئىش بېجىرىش ئورۇنلىرى. دا ياردەمچى ئەدلىيە خادىمى ھۆكۈمەت گۇۋاھلىقى خىزمىتىنى قوشۇمچە ئىشلىدى، ئۇنىڭ ئاساسلىق خىزمىتى گۇۋاھلىق تۈزۈمىنى تەشۋىق قىلىش، گۇۋاھلىق كەسپىنى تۇنۇشتۇرۇش، گۇۋاھلىق ئۇچۇرلىرى. نى يەتكۈزۈش، گۇۋاھلىق بېرىلگەن توختامنىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالىنى ئىگىلەشتىن ئىبارەت بولدى.

ئون بىرىنچى قىسىم

ھەربىي ئىشلار

I باب

ھەربىي ئاپپاراتلار

§ 1 . جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى بايىنغولىن شۆبە ھەربىي رايونى

1950-يىل 3-ئايدا جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 1-دالا ئارمىيىسى 1-بىڭتۈەنى 2-جۇننىڭ 6-شىسى شىنجاڭغا كىرگەندىن كېيىن قارا شەھەرنىڭ يەرلىك ھەربىي خىزمىتىنى قوشۇمچە ئىشلىدى.

1953-يىل 5-ئايدا 6-شى بۈيرۇقنا بىنائەن كوللېكتىپ ھالدا كەسىپ ئالماشتۇرۇدى. شۇ يىلى 5-ئاينىڭ 9-كۈنى 6-شىدىن كادىر ئاجرىتىلىپ، قارا شەھەر شۆبە ھەربىي رايونى قۇرۇلدى.

1961-يىل 7-ئايدا قارا شەھەر شۆبە ھەربىي رايونىنىڭ نامى بايىنغولىن شۆبە ھەربىي رايونىغا ئۆزگەرتىلىپ، شىنجاڭ ھەربىي رايونىغا قارايدىغان قىلىندى. شۆبە ھەربىي رايونىنىڭ ئورگىنى قارا شەھەر ناھىيىسىدىن كورلا ناھىيىسىگە (ھازىرقى سايباغ ئىش بېجىرىش ئورنىغا قاراشلىق شەرقىي قانىاش يولىغا) كۆچۈرۈلدى، ئۇنىڭدا قۇماندانلىق شتابى، سىياسىي بۆلۈم، ئارقا سەپ تەمىنات بۆلۈمى قۇرۇلدى.

§ 2 . كورلا ناھىيىلىك ھەربىي خىزمەت ئۆتەش ئىدارىسى

1955-يىل 10-ئايدا قارا شەھەر شۆبە ھەربىي رايونىنىڭ قارىسىغىدا كورلا ناھىيىلىك ھەربىي خىزمەت ئۆتەش ئىدارىسى قۇرۇلۇپ، ئۇنىڭغا ئون شتات بېرىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئوفېتسېر يەتتە، ئىشچى-خىزمەتچى ئۈچ. بۇ ئىدارە، ئاساسەن، ئەسكەر ئېلىش، زاياس ئەسكەرلەرنى تىزىملاش ۋە خەلق

ئەسكەرلىرىنى مەشىق قىلدۇرۇش قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۈستىگە ئالدى.
1957-يىل 5-ئايدا ناھىيىلىك ھەربىي خىزمەت ئۆتەش ئىدارىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ناھىيىلىك پارتكومدا ھەربىي خىزمەت ئۆتەش ئىشخانىسى قۇرۇلدى. قارا شەھەر شۆبە ھەربىي رايونى ئەسكەر ئېلىش خىزمىتى ئۈچۈن، كورلا ناھىيىسىگە ۋاقتىلىق خىزمەت گۇرۇپپىسى ئەۋەتتى.

§ 3 . كورلا شەھەرلىك (ناھىيىلىك) خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمى

1959-يىل 9-ئايدا جۈڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى كورلا ناھىيىلىك خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمى قۇرۇلۇپ، ئۇنىڭغا بۆلۈم باشلىقى، سىياسىي كومىسسار، سەنمۇ، ئىش بېجىرگۈچى، يارەمچى قويۇلدى. ج ك پ كورلا ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ شۇجىسى خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمىنىڭ سىياسىي كومىسسارلىقىنى قوشۇمچە ئۈستىگە ئالدى. ناھىيىلىك خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمىنىڭ قارمىقىدا بېگىشەر، چارباغ، تېكىچىدىن ئىبارەت ئۈچ گۈڭشي خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمى قۇرۇلدى. 1970-يىل 10-ئاينىڭ 25-كۈنى ناھىيىلىك خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمىدە ھەربىي ئىشلار بۆلۈمى تەسىس قىلىندى. 1971-يىل 2-ئاينىڭ 19-كۈنى سىياسىي خىزمەت بۆلۈمى تەسىس قىلىندى. 1979-يىلى 3-ئايدا ئارقا سەپ تەمىنات بۆلۈمى تەسىس قىلىندى.
1979-يىل 8-ئايدا ئاپتونوم رايونلىق كورلا ناھىيىسىدە تۇرۇشلۇق 4-تىرانسپورت شىركىتىدە خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمى قۇرۇلدى.
1980- يىل 5- ئايدا جۈڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى كورلا شەھەرلىك خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمى قۇرۇلدى، ئۇ بايىنغولىن شۆبە ھەربىي رايونىنىڭ قارمىقىدا بولدى، ئۇنىڭدا قوش رەھبەرلىك— ئارمىيە رەھبەرلىكى بىلەن يەرلىك ئورۇن رەھبەرلىكى بولغا قويۇلدى. 1981-يىل 3-ئايدا كورلا شەھەرلىك خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمىدە ھەربىي ئىشلار بۆلۈمى، سىياسىي خىزمەت بۆلۈمى، ئارقا سەپ تەمىنات بۆلۈمى تەسىس قىلىندى.
1983-يىل 12-ئايدا كورلا ناھىيىسىنىڭ يەتتە گۈڭشىسىدا خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمى قۇرۇلدى.
1984-يىل 5-ئايدا كورلا ناھىيىلىك خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمى كورلا شەھەرلىك خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمىگە قوشۇۋېتىلدى.
1985-يىل 3-ئايدا كورلا شەھەرلىنىڭ تۆت مەھەللە ئىش بېجىرىش ئورنىدا خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمى قۇرۇلدى.
1986-يىل 6-ئاينىڭ 28-كۈنى كورلا شەھەرلىك خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمى يەرلىككە ئۆتكۈزۈپ بېرىلىپ (رەسمىي ئۆتكۈزۈپ بېرىلگەن ۋاقتى 1987-يىل 1-ئاينىڭ 1-كۈنى) ، ئۇنىڭ ئەسلىدىكى جۈڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى كورلا شەھەرلىك خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمى دېگەن نامى كورلا شەھەرلىك خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمى دېگەن نامغا ئۆزگەرتىلدى. خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمى يەنىلا ھەربىي ئورۇن بولۇپ تۇرىۋەردى، ئۇنىڭ ۋەزىپىسى، خىزمەتىنىڭ خاراكتېرى ئۆزگەرتىلمىدى، ئۇ كورلا شەھەرلىنىڭ قارمىقىدا بولدى، ئۇنىڭدا قوش رەھبەرلىك يەرلىك ئورۇننىڭ رەھبەرلىكى بىلەن ئارمىيە رەھبەرلىكى بولغا قويۇلدى. خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمىنىڭ خىزمەت ئاپپاراتلىرى ھەربىي ئىشلار بۆلۈمى، سىياسىي خىزمەت بۆلۈمى ۋە ئىشخانىغا ئۆزگەرتىلدى. ئورگىنىنىڭ ئورنى

«ئىتتىپاق» ئىش بېجىرىش ئورنىغا قاراشلىق جەنۇبىي «ئىتتىپاق» بولىنىڭ ھەربىي تەرىپىدە بولدى.

§ 4 . كورلا شەھەرلىك قوراللىق كۈچلەر كومىتېتى

1960 ـ يىل 5 ـ ئايدا قوراللىق كۈچلەر بۆلۈمى، جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى، تەشكىلات بۆلۈمى، كومسومولىستلىك ياشلار ئىتتىپاقى، ئايالار بىرلەشمىسى قاتارلىق مۇناسىۋەتلىك تارماقلارنىڭ مەسئۇللىرىدىن تەركىب تاپقان كورلا ناھىيىلىك خەلق ئەسكەرلىرى خىزمىتىگە رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، گۇرۇپپا باشلىقلىقىنى ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى قوشۇمچە ئۈستىگە ئالدى. مۇئاۋىن گۇرۇپپا باشلىقىنى ناھىيىلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى بىلەن مۇئاۋىن ھاكىم قوشۇمچە ئۈستىگە ئالدى. بۇ گۇرۇپپا پۈتۈن ناھىيىنىڭ خەلق ئەسكەرلىرى خىزمىتىگە مەسئۇل بولدى، كونكرېت ئىشلارنى ناھىيىلىك خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمى بېجىردى. 1962 ـ يىل 2 ـ ئايدا ئەسلىدىكى كورلا ناھىيىلىك خەلق ئەسكەرلىرى خىزمىتىگە رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىسى ئاساسىدا ئايرىم تەڭشەش ئېلىپ بېرىلغاندىن كېيىن، 11 كىشىدىن تەركىب تاپقان كورلا ناھىيىلىك خەلق قوراللىق كۈچلىرى كومىتېتى قۇرۇلدى، مۇدىرلىقىنى ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى قوشۇمچە ئۈستىگە ئالدى، مۇئاۋىن مۇدىرلىقىنى ناھىيىلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى بىلەن مۇئاۋىن ھاكىم قوشۇمچە ئۈستىگە ئالدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە خەلق قوراللىق كۈچلىرى كومىتېتىنىڭ پائالىيىتى توختاپ قالدى.

1981 ـ يىلى كورلا شەھەرلىك خەلق قوراللىق كۈچلىرى كومىتېتى قۇرۇلدى، بۇ كومىتېت 12 ئەزادىن تەركىب تاپقان بولۇپ، ئۇنىڭ مۇدىرلىقىنى ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى قوشۇمچە ئۈستىدى، مۇئاۋىن مۇدىرلىقىنى شەھەر باشلىقى بىلەن شەھەرلىك خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمىنىڭ سىياسىي كومىسسارى قوشۇمچە ئۈستىدى.

1982 ـ يىل 1 ـ ئايدا كورلا ناھىيىلىك خەلق قوراللىق كۈچلىرى كومىتېتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. بۇ كومىتېت 13 ئەزادىن تەركىب تاپقان بولۇپ، مۇدىرلىقىنى ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى قوشۇمچە ئۈستىگە ئالدى، بۇ كومىتېت 1984 ـ يىل 4 ـ ئايغا كەلگەندە ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

1985 ـ يىل 10 ـ ئايدا كورلا شەھەرلىك خەلق قوراللىق كۈچلىرى كومىتېتى تەڭشىلىپ، 12 كىشىدىن تەركىب تاپتى.

§ 5 . جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى جەنۇبىي شىنجاڭ تۆمۈر يولى ھەربىي ۋەكىللەر باشقارمىسى

بۇ باشقارما 1979 ـ يىل 1 ـ ئايدا ئۈرۈمچى شەھىرى نەنسەن كان رايونىنىڭ مېرگو دېگەن يېرىدە قۇرۇلغان، 1984 ـ يىل 6 ـ ئايدا كورلا شەھىرىگە كۆچۈپ كېلىپ، ئۈرۈمچى تۆمۈر يول ئىدارىسى ھەربىي ۋەكىللەر باشقارمىسىغا قارايدىغان بولدى. ئۇ، ئاساسەن، جەنۇبىي شىنجاڭدىكى قىسىملارنىڭ ئۇرۇش ۋاقتىدىكى ۋە تىنچ ۋاقىتلاردىكى ئىستراتېگىيىلىك ماددىي ئەشيالىرىنى، ئەسكەرلىرىنى يۆتكەش توشۇش ۋەزىپىسى توغرىسىدا تۆمۈر يول ترانسپورتى تارماقلىرى بىلەن سۆھبەتلىشىشكە مەسئۇل بولدى.

II باب

ئەسكەر تۇرغۇزۇش

§ 1 . فېئودال خاندانلىقلار دەۋرىدە تۇرغۇزۇلغان ئەسكەرلەر

خەن سۇلالىسىنىڭ تەيجۇ 4-يىلى (مىلادىدىن ئىلگىرىكى 101-يىلى) خەن سۇلالىسىنىڭ خانى ۋۇدى سۇتىرىشانا سانغۇنى لى گۇاڭلىنى فەرغانىنى ئېلىشقا ئەۋەتىپ غەلىبە قازانغاندىن كېيىن، خەن سۇلالىسى چېدىرغا بوز يەر ئۆزلەشتۈرىدىغان ئەسكەرلەرگە قۇماندانلىق قىلىدىغان ئەلچى چېرىكچى قويۇپ، ئەچچە يۈز ئېتىز چېرىكى تۇرغۇزدى.

خەن سۇلالىسى دېجيې 2-يىلى (مىلادىدىن ئىلگىرىكى 68-يىلى) ھۇنلار قاغقىللار شاھى بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ، خەن سۇلالىسىنىڭ ئەلچىسىنى قەستلەپ ئۆلتۈردى. خەن سۇلالىسى ياناش ئەمەلدار جېڭ جى، چېرىكچى سىماشىنى جازاسى كەچۈرۈم قىلىنغان 1500 كىشىگەقۇماندانلىق قىلىپ چېدىردا بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈپ ئاشلىق جۈغلاشقا ئەۋەتتى.

خەن سۇلالىسىنىڭ شېنجۇ 2-يىلى (مىلادىدىن ئىلگىرىكى 60-يىلى) ھۇن باتسىقانى شانشاد تەڭرى-تۇت خەن سۇلالىسىگە تەسلىم بولغاندىن كېيىن، خەن سۇلالىسى ئۇنىڭغا قاراشلىق 22 مىڭ كىشىنى، 12 كىچىك سانغۇننى ھازىرقى كورلا تەۋەسى (خېچۈي) گە ئورۇنلاشتۇردى ھەمدە لىيېلۇ قەلئەسىنى مۇھاپىزەت قىلىدىغان ئەسكەر تۇرغۇزدى (ئەسكەر سانى ئېنىق ئەمەس).

تاڭ سۇلالىسى دەۋرىدە ھازىرقى كورلا تەۋەسىدە شەلىبر قورولى تەسىس قىلىنىپ، ئۇنىڭ قارىمىقىدا قورغان ئەسكەرلىرى تۇرغۇزۇلدى (ئەسكەر سانى ئېنىق ئەمەس).

چىڭ سۇلالىسىنىڭ چېيەنلۇڭ 23-يىلى (1758-يىلى) بىر باقاۋۇل، بىر مىڭبېگى، تۆت بازۇڭ قويۇلدى.

جياچىڭ 15-يىلى (1810-يىلى) كورلىدا بىر مۇداپىئە بازۇڭى، 16 ئەسكەر قويۇلدى. ھەربىي ئەمەلدارلار ۋە چېرىكلەرنىڭ ئولتۇرۇشى ئۈچۈن 12 ئېغىزلىق بىر قورو ئۆي سېلىندى، تۆت يا، 140 تال ئوق، سەككىز ئوقدان، تۆت ئوۋ مىلتىقى، سەككىز پۈرۈق قاپىقى، سەككىز مىلتىق خالتىسى، 40 قەلەي ساقا، تۆت جاڭ پىلتە، تۆت جىڭ مىلتىق دورىسى قاتارلىق تەرسىلەر بېرىلدى.

تۇڭجى 6-يىلى (1867-يىلى) 6-ئايدا ياقۇپبەگ باسمىچى قوشۇنى كورلىنى ئىشغال قىلىۋالغاندىن كېيىن، كورلا شەھىرىنىڭ 1.6 كىلومېتر شەرقىگە بىر چاسا قەلئە سالدۇردى، قەلئەنىڭ ھەربىر تەرىپىنىڭ ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 146 مېتر، سېپىلىنىڭ ئېگىزلىكى ئىككى مېتردىن كۆپرەك، بۇرجەكلىرىنىڭ راۋاقىنىڭ ئېگىزلىكى تۆت مېتر كېلەتتى. قەلئەنىڭ كورلا بازىرىغا ئۇدۇل تەرىپىگە ئىككى قۇۋۇق قويۇلغانىدى.

چاڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۈ 2-يىلى (1876-يىلى) قەلئە ئىچىدە ئۇچ زەمبىرەك بىلەن 660 ئەسكەر تۇرغۇزۇلدى، ھەربىي قىش پەسلىدە قەلئەنىڭ سىرتىدا توقسۇن، تۇرپاندىن يۆتكەپ كېلىنگەن 2500 ئاتلىق دالا ئەسكىرى تۇرغۇزۇلاتتى، ئۇلار كېيىنكى يىلى ئەتىيازدا توقسۇن بىلەن تۇرپاننى ساقلاش ئۈچۈن قايتىپ كېتەتتى.

گۈڭشۈ 33-يىلى (1907-يىلى) 5-ئاينىڭ 17-كۈنى شىنجاڭنىڭ باش مۇپەتتىشى لىيەن كۇي پۇتۇن شىنجاڭدىكى قوشۇنلارنى بەش يۆنىلىش بويىچە سەييارە مۇداپىئە ئەترىتىگە ئۆزگەرتتى. سول يۆنىلىشتىكى ئاقسۇ بىرىگادىسى قارىمىقتىدا بەش پىيادە ئەسكەرلەر سەييارە مۇداپىئە يىگى، ئالتە ئاتلىق ئەسكەرلەر يىگى تەشكىل قىلىندى. 6-ئاتلىق ئەسكەرلەر يىگى كورلىدا تۇردى (قارا شەھەر، بۈگۈر قاتارلىق جايلاردا قاراۋۇللۇق قىلدى) . 6-يىگدىكى ئاتلىق ئەسكەرلەر ئەترىتىنىڭ تەركىبىدە 170 ئوفېتسېر ـ ئەسكەر بولۇپ، ئۇنىڭدىن 74 ئەسكەر كەم ئىدى. ئەسكەرلەر ئۈچ قاراۋۇلخانىغا بۆلۈنۈپ قاراۋۇللۇق قىلاتتى، ھەربىر قاراۋۇلخانىدا ئۈچ كۈزەتخانا بار ئىدى، ھەربىر كۈزەتخانىدا بىر باشلىق، توققۇز ئەسكەر، بىر ئاشپەز، بىر ئات باقار بار ئىدى.

§ 2 . مىنگو دەۋرىدە تۇرغۇزۇلغان قىسىملار

1. سول يۆنىلىشتىكى ئاقسۇ بىرىگادىسىغا قاراشلىق كورلا پىيادە ئەسكەرلەر يىگى

مىنگونىڭ 1 ـ يىلى (1912 ـ يىلى) ياڭ زېڭشىن شىنجاڭغا تۇتۇق بولغاندىن كېيىن، بەش يۆنىلىشتىكى سەييارە مۇداپىئە يىگى تۈزۈمىنى ساقلاپ قالدى، سول يۆنىلىشتىكى ئاقسۇ بىرىگادىسىغا قاراشلىق رايون دائىرىسىدە كورلا پىيادە ئەسكەرلىرىدىن بىر ياڭ ئەسكەر تۇرغۇزدى. ياڭ باشلىقىنىڭ قول ئاستىدا 31 پارەمچى ئەمەلدار، 270 ئەسكەر بار ئىدى.

2. گارنىزون لىيەنى

مىنگونىڭ 1 ـ يىلى (1912 ـ يىلى) دىن كېيىن ئۇزاق ئۆتمەيلا، كورلا يېڭىشەھىرگە بىر باقاۋۇل قويۇلدى. باقاۋۇلنىڭ قول ئاستىدا بىر لىيەن ئاتلىق ئەسكەر (ئۈچ پەي، 180 ئەسكەر) بار ئىدى، ۋۇزۇبېشىنى باقاۋۇل ھەم ئاتلىق ئەسكەرلەر لىيەنىنىڭ باشلىقى ئىدى. بۇ لىيەننىڭ بىر پەيجاڭى 80 ئەسكەرگە باشچىلىق قىلىپ باشقۇرىدىغان ئوزاتتى. مىنگونىڭ 6 ـ يىلى (1917 ـ يىلى) 3 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى ۋۇزۇبېشىنى بۇيرۇقتا بىنائەت ئاتلىق ئەسكەرلەر لىيەنىنى باشلاپ چاقلىققا بېرىپ تۇردى.

3. يېڭى ئارمىيە

مىنگونىڭ 6 ـ يىلى (1917 ـ يىلى) يېڭى ئارمىيىنىڭ قوماندانى تۇڭ مىڭخەي بۇيرۇقتا بىنائەت كورلىنى ساقلاشقا يۆتكەلدى (ئەسكەر سانى ئېنىق ئەمەس) .

4. ئۆلكە ئارمىيىسىنىڭ جەن شىكۇي لۇيى

مىنگونىڭ 20 - يىلى (1931 - يىلى) ئۆلكە ئارمىيىسىنىڭ جەن شىكۇي لۇيى بۇيرۇقتا بىنائەن قارا شەھەردىن كورلىغا يۆتكەلدى. لۇ شتابى دەريانىڭ شىمال تەرىپىدىكى كوچىدىكى بەي لاۋۇزۇنىڭ ئۆسۈمسي سارىيى (ھازىرقى «ئىتتىپاق» يولى «ئىتتىپاق» سودا سارىيىنىڭ بۇرۇنقى ئورنى) غا جايلاشتى. لۇ شتابىغا بىۋاستە قارايدىغان شۆبە دۆيلەر ۋە لۇگە قاراشلىق ئاتلىق ئەسكەرلەر يىگى كورلىدا تۇردى، لۇنىڭ قارىسىقىدىكى باشقا يىگىلار قارا شەھەر، لوپنور، بۇگۇردە تۇردى.

مىنگونىڭ 21 - يىلى (1932 - يىلى) بۇ لۇ ماجۇڭيىڭ قىسمىنىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچراپ پۈتۈنلەي ھالاك بولدى.

5. قۇرۇقلۇق ئارمىيىسىنىڭ ئۈزگەرتىپ تەشكىل قىلىنغان ئاتلىق ئەسكەرلەر 9 - لۇيىنىڭ 17 - تۈەنى

مىنگونىڭ 36 - يىلى (1947 - يىلى) نىڭ كېيىنكى يېرىمىدا لەنجۇدىن كورلا ناھىيىسىگە بىر تۈەن ئەسكەر يۆتكەپ كېلىندى. بۇ تۈەننىڭ تۈەنجاڭى لى رۇيبى، مۇئاۋىن تۈەنجاڭى لۇجيەنلىڭ ئىدى. تۈەن شتابى يېڭىشەھەردە (ھازىرقى بايىنغولىن شۆبە ھەربىي رايونىنىڭ قوروسىدا) ئىدى. بۇ تۈەننىڭ پىلىموتچىلار لىيەنى، مىنا مىيوتچىلار لىيەنى، ئاتلىق ئەسكەرلەر 1 - لىيەنى ۋە خەۋەرلىشىش پەيى، ئالاھىدە ۋەزىپە ئۈتىگۈچىلەر پەيى كورلىدا (بۇلاردىن بىر پەي ئەسكەر باشقىمىدە) تۇردى، قالغان تۆت ئاتلىق ئەسكەرلەر لىيەنى لوپنور ناھىيىسىدە تۇردى. كورلا ناھىيىسىدە تۇرغان ئوفىتسىر - ئەسكەرلەر تەخمىنەن 410 بولۇپ، ھەممىسى ئامېرىكا قوراللىرى بىلەن قوراللانغانىدى، ئۇلارنىڭ ئاتلىرىنىڭ كۆپىنچىسى قارا شەھەر ئېتى ئىدى. لەنجۇدىن ئېلىپ كېلىنگەن بىر تەچچە ئون موتسىكل ئېتىسۇ بار ئىدى.

1949 - يىلى 17 - تۈەن «25 - سىنتەبىر» تىنچلىق بىلەن ھەققانىيلىقنى قايتىش ھەرىكىتىگە قاتنىشىپ، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى تەركىبىگە كىرگۈزۈلدى.

6. قۇرۇقلۇق ئارمىيىسى 42 - شى 128 - لۇيىنىڭ 382 - تۈەنى

بۇ تۈەن مىنگونىڭ 35 - يىلى (1946 - يىلى) بۇيرۇقتا بىنائەن كورلا ناھىيىسىگە يۆتكىلىپ كەلدى. ئۇنىڭ تۈەنجاڭى پېڭ جۇندې ئىدى. تۈەن شتابىدا 17 پارتەمچى ئەمەلدار، 28 ئەسكەر بار ئىدى، تۈەن قارىسىقىدا ئۈچ پىلىك، 14 لىيەن، 1046 ئوفىتسىر - ئەسكەر بار ئىدى.

1949 - يىل 9 - ئايىنىڭ 25 - كۈنى 382 - تۈەن تىنچلىق بىلەن ھەققانىيلىقنى قايتىش، شۇنىڭدىن كېيىن، جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى جالاڭ يۇ (خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 6 - شىسى سىياسىي بۆلۈمى تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى) بىلەن دۇڭ فۇ (خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 6-شى-تۈەن سىياسىي باشقارمىسىنىڭ مۇدىرى) ج ك پ 6- شى كومىتېتىنىڭ تاپشۇرۇقى بويىچە 30 نەچچە كادىر، جەڭچىنى باشلاپ 382 - تۈەنگە كىرىپ، بۇ تۈەننى جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 22 - بىگتۈەنى 27 - شىسىنىڭ 79 - تۈەنگە ئۈزگەرتتى.

§ 3 . يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن تۇرغۇزۇلغان قىسىملار

1. جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى پىيادە ئەسكەرلەر 6-شىنىڭ 18-تۈەنى

1949-يىل 9-ئاينىڭ 25-ۋە 26-كۈنى سابىق شىنجاڭ ھەربىي-مەمۇرىي داىرىلىرى قىسمىغا باشچىلىق قىلىپ ھەقمەتكە قايتىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ تېلېگراممىا ئەۋەتتى. شىنجاڭ ۋەزىيىتىنى تېزلىكتە مۇقىملاشتۇرۇش ئۈچۈن، خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 1-دالا ئارمىيىسىنىڭ 1-بېڭتۈەنى قوماندان ۋاڭ جېنىڭ باشچىلىقىدا بۇيرۇققا بىنائەن شىنجاڭغا يۈرۈش قىلدى. پىيادە ئەسكەرلەر 6-شىمى 18-تۈەنى ئالدىنقى ئەترىتىنىڭ سەككىز ئادىمى 6-شىنىڭ باشقا تۈەنلىرىنىڭ ئالدىنقى ئەترىتىدىكىلەر بىلەن بىرلىكتە شۇ يىلى 11-ئاينىڭ 23-كۈنى يۈمبېندىن ماشىنا بىلەن يولغا چىقىپ، شىخشىخىيا، تۈرپان، قارا شەھەردىن ئۆتۈپ، 11-ئاينىڭ ئاخىرىدا كورلا ناھىيىسىنىڭ بازىرىغا يېتىپ كەلدى. قالغان قىسىملار كېيىنكى يىلى 2-ئايدا كورلا ناھىيىسىگە كەلدى. تۈەن شتابى سابىق گومىنداڭنىڭ كورلا ناھىيىلىك بىرقىمى (ھازىرقى «ئىتتىپاق» يولى «ئىتتىپاق» سودا سارىيىنىڭ ئورنى) گە ئورۇنلاشتى. 18-تۈەننىڭ تۈەنجاڭى يۈشىيا، سىياسىي كومىسسارى ياڭ خۈەنشېڭ ئىدى. تۈەننىڭ قارمىقىدا ئۈچ يىلڭ بار ئىدى. تۈەن بويىچە 1790 كادىر، جەڭچى بار ئىدى.

1953-يىل 6-ئايدا 18-تۈەن بۇيرۇققا بىنائەن كوللېكتىپ كەسىپ ئالماشتۇرۇپ، يېزا ئىگىلىك 2-شىنىڭ 6-تۈەن دېھقانچىلىق مەيدانىغا ئۆزگەرتىلدى. 1969-يىلى يېزا ئىگىلىك 2 - شىنىڭ 29-تۈەنگە ئۆزگەرتىلدى.

2. جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ «273» دوختۇرخانىسى

بۇ دوختۇرخانا 1945-يىل 7-ئايدا خېيلۇڭجياڭ ئۆلكىسىنىڭ تەيئەن بازىرىدا قۇرۇلۇپ، لياۋ-شېن ئۇرۇشى، پىڭجىن ئۇرۇشى، خۇەيخەي ئۇرۇشىدىن ئىبارەت ئۈچ ئۇرۇشقا قاتناشقان، ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ، لياۋنىڭ، خېبېي، جياڭسۇ، جياڭشى، گۇاڭدۇڭ، گۇاڭشى قاتارلىق ئۆلكە، ئاپتونوم رايونلاردا ۋەزىپە ئىجرا قىلغان. 1960-يىل 2-ئايدا شىنجاڭغا كېلىپ، قارا شەھەر ناھىيىسىگە ئورۇنلاشتى. 1962-يىل 7-ئايدا بۇيرۇققا بىنائەن يەكەن ناھىيىسىگە كۆچۈپ بېرىپ، جۇڭگو-ھىندىستان چېگرىسىدىكى قوغدىنىش يۈزىسىدىن قايتۇرما زەربە بېرىش جەڭگە قاتنىشىپ ياردەم بولغان خادىملىرىمىزنى داۋالاش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالدى. 1974-يىل 3-ئايدا يەنجى ناھىيىسىنىڭ شىگىشمەن گۈڭشېمىغا ئورۇنلاشتى. 1975-يىل 5-ئايدا كورلا ناھىيىسىگە ئورۇنلاشتى. 1983-يىل 10-ئايدا 31-شۆبە قىسىم تەركىبىگە كىرگۈزۈلدى.

3. جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ باشقا قىسىملىرى

1960-يىلدىن بۇيان، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ سەككىز قىسمى كورلا ناھىيىسى (شەھىرى) دە تۇردى، بۇ قىسىملار دۆلەت مۇداپىئەسى پەن ئەتقىقاتى، ئاۋىئاتسىيە، خەۋەرلىشىش گىدرو

كېئولوگىيە ۋە ئارقا سەپ تەمىنات ۋەزىپىلىرىنى ئۈستىگە ئالغان.

4. قوراللىق ساقچى قىسىم بايىنغولىن ئوبلاستلىق تارماق ئەدەبىتى

1982-يىل 9-ئايدا بايىنغولىن شۆبە ھەربىي رايونىنىڭ مۇستەقىل يېڭى قوراللىق ساقچى قىسىم بايىنغولىن ئوبلاستلىق تارماق ئەدەبىتىگە ئۆزگەرتىلىپ، ئاساسەن، مۇھىم نىشانلارنى قوراللىق قوغداش، شەھەرلەرده قوراللىق چارلاش، جەمئىيەت ئامانلىقىنى قوغداش، بىخەتەرلىكنى تەكشۈرۈش قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۈستىگە ئالدى.

1950 - يىلى ئەتىيازدا قۇرۇلغان جۇڭگو خەلق جامائەت خەۋپسىزلىكى قىسىملىرى كورلا ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئەترىتى 1952 - يىل 8 - ئايدا جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى كورلا ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئوتتۇرا ئەترىتىگە ئۆزگەرتىلدى. 1966 - يىل 7 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمى ئوتتۇرا ئەترىتىگە ئۆزگەرتىلدى. 1975 - يىل 12 - ئايدا كورلا ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىنىڭ خەلق قوراللىق ساقچى ئوتتۇرا ئەترىتىگە ئۆزگەرتىلدى. 1979 - يىلى كۈزده بايىنغولىن ئوبلاستلىق جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى قوراللىق ساقچى چوڭ ئەترىتىگە بىۋاسىتە قاراشلىق ئوتتۇرا ئەترىتكە ئۆزگەرتىلدى. 1982 - يىل 9 - ئايدا قوراللىق ساقچى بايىنغولىن ئوبلاستلىق تارماق ئەترىتىگە بىۋاسىتە قاراشلىق ئوتتۇرا ئەترىتكە ئۆزگەرتىلىپ، كورلا شەھەرلىك، كورلا ناھىيىلىك ئىچكى قوغداش خىزمىتىنى ئۈستىگە ئالدى.

5. قوراللىق ساقچى بىخىتۈەنى 2 - تارماق ئەترىتى

بۇ ئەترەت 1984 - يىل 8 - ئايدا قۇرۇلۇپ، ئاساسەن، يېزا ئىگىلىك 2 - شىسى قارىمىقىدىكى تۆمۈر - مەيدانلاردا جازا مۇددىتىنى ئۆتەۋاتقان جىنايەتچىلەرگە قوراللىق قاراش قاتارلىق ئىچكى مۇھاپىزەت ۋەزىپىسىنى زىممىسىگە ئالدى.

Ⅲ باب

ھەربىي خىزمەت ئۇسۇلى

§1. ئىختىيارىي ئەسكەرلەر

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلده كورلا ناھىيىسىده ئىختىيارىي ئەسكەر بولۇش تۈزۈمى

يولغا قويۇلدى. بۇ تۈزۈمدە، ئۆزى خالىغان، ئائىلە تاۋابىئاتلىرى قوشۇلغان، سىياسىي جەھەتتە ئىشەنچە. لىك بولغان، سالامەتلىكى ياخشى ياشلارنىڭ ھەممىسى رەسمىي ھەربىي خىزمەت ئۆتەشكە قاتناشسا بولىدۇ، ھەربىي خىزمەت ئۆتەش مۇددىتى چەكلەنمەيدۇ. ئۇلارنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا سىياسىي جەھەتتىن مۇرەسەت قىلىنىدۇ، ئىقتىسادىي جەھەتتىن ئېتىبار بېرىلىدۇ، قىسمىغا يېڭى كىرگەن ئەسكەرلەرگە بەلگىلىك قوشۇمچە ياردەم بېرىلىدۇ، دەپ بەلگىلەنگەن.

1951 ـ يىلى كورلا ناھىيىسىدىن 1 ـ تۈركۈم ئىختىيارىي ئەسكەر قوبۇل قىلىنغاندا، ناھىيىدىكى ياشلار ئامبىرىنكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇپ چاۋشىيەنگە ياردەم بېرىشتە قىزغىن دولقۇن قوزغاپ، ئارمىيىگە، تۇرۇشقا قاتنىشىش ئۈچۈن قىزغىنلىق بىلەن ئۆزىنى تىزىمغا ئالدۇرىدى. شۇ يىلى ئۆزىنى تىزىملاتقان ئاز سانلىق مىللەت ياشلىرىدىن 45 ى جۈڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىگە قاتنىشىشقا ئەستىقلاندى.

2 § . مەجبۇرىيەت ئۆتىگۈچى ئەسكەرلەر

1955ـيىلى قىشتا كورلا ناھىيىسىدە تۇنجى تۈركۈم مەجبۇرىيەت ئۆتىگۈچى ئەسكەرلەر قوبۇل قىلىندى. ئەسكەر ئېلىش خىزمىتىنى ئوبدان ئىشلەش ئۈچۈن، يەنجى شۆبە ھەربىي رايونى يەنجى، بۆگۈر ناھىيىلىرىدىكى ھەربىي خىزمەت كادىرلىرىنى كورلا ناھىيىسىدىكى ھەربىي خىزمەت كادىرلىرى بىلەن ھەمكارلاشتۇرۇپ، 11 ـ ئايدىن باشلاپ، كورلا ناھىيىسىدە ئەسكەر قوبۇل قىلىش سىنىقىنى ئېلىپ باردى. ناھىيىلىك ھەربىي خىزمەت ئىدارىسى يۇقىرىنىڭ ئەسكەر قوبۇل قىلىش توغرىسىدىكى بۇيرۇقىغا بىنائەن، تەشۋىقات، جامائەت خەۋپسىزلىكى، خەلق ئىشلىرى، ساقلىق ساقلاش تارماقلىرى بىلەن بىرلىكتە ئەسكەر قوبۇل قىلىش ئىشخانىسى قۇرۇپ، ئەسكەر قوبۇل قىلىش پىلانى تۈزۈپ چىقىپ، ئەسكەر قوبۇل قىلىش ئىشىنى تەشۋىق قىلىپ سەپەرۋەر قىلىش، تىزىملاش، ئۆزىنى كۆرۈش، سالامەتلىكىنى تەكشۈرۈش، سىياسىي جەھەتتىن تەكشۈرۈش، ھەربىي سەپكە قوبۇل قىلىش ئۇقتۇرۇشى ئەۋەتىش قاتارلىق باسقۇچلار بويىچە ئېلىپ باردى. ئەسكەر ئېلىش خىزمىتى 12ـئاينىڭ 14ـكۈنى باشلاندى. يەرلىك يىلەن قىسمىدىن كادىر تاجرىتىلىپ 45 تەشۋىقات گۇرۇپپىسى ئويۇشتۇرۇلدى، بۇ گۇرۇپپىلار ئاساسىي قاتلاملار. غا بېرىپ، ھەربىي خىزمەت ئۆتەش قانۇنىنى ۋە مەجبۇرىيەت ئۆتىگۈچى ئەسكەرلەرنى قوبۇل قىلىشنىڭ زور ئەھمىيىتىنى تەشۋىق قىلدى. ناھىيە بويىچە 3990 ياش ھەربىي سەپكە قاتنىشىش ئۈچۈن ئۆزىنى مەلۇم قىلدى، بۇ ئېلىنىدىغان ئەسكەرنىڭ سانىدىن 16 ھەسسە ئارتۇق. كېيىنكى يىلى 2ـئاينىڭ 6ـكۈنى 62 مەجبۇرىيەت ئۆتىگۈچى ئەسكەر قوبۇل قىلىش ۋەزىپىسى مۇۋەپپەقىيەتلىك ئورۇندالدى.

1984ـيىلدىن باشلاپ، ئەسكەر ئېلىش خىزمىتى داۋاملىدا، يېڭى قوبۇل قىلىنغان ئەسكەرلەرنى قىسىملار ئادەم ئەۋەتىپ ئاپىشۇرۇۋېلىش ئۆسۈلى ئۆزگەرتىلىپ، ئۇلارنى يەرلىك ھۆكۈمەت يوللاپ بېرىدىغان بولدى. 1987ـيىلى يەرلىكنىڭ ئەسكەرلىككە ئادەم يوللاپ بېرىش ئۆسۈلى يىكار قىلىنىپ، ئەسكەر. لەرنى خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمى قوبۇل قىلىدىغان، قىسىملار ئاپىشۇرىۋالىدىغان تۈزۈم ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1989ـيىلى قىشلىق ئەسكەر ئېلىش ئىشى ئەتىيازدا ئەسكەر ئېلىشقا ئۆزگەرتىلدى. شۇ يىلى كورلا شەھىرى 94 يېڭى ئەسكەر ئېلىش ۋەزىپىسىنى ئوڭۇشلۇق ئورۇندىدى. 1990ـيىلى 10ـئايدا ئەتىيازلىق ئەسكەر ئېلىش ئىشى ئورۇندالغاندىن كېيىنلا، يېڭى ئەسكەر ئېلىش ۋاقتى قىش پەسلىگە ئۆزگەرتىلدى. لىككى قېتىمدا جەمئىي 180 يېڭى ئەسكەر ئېلىش ۋەزىپىسى ئورۇندالدى.

1955ـيىلدىن 1990ـيىلغىچە كورلا ناھىيىسىدىن، كورلا شەھىرىدىن 3019 مەجبۇرىيەت ئۆتىگۈچى

ئەسكەر ئېلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە، ئاز سانلىق مىللەت 1121، ھاۋا ئارمىيىسى ئۇچقۇچىسى ئوچ، پاراشوتچى ئەسكەر 15.

§ 3 . مەجبۇرىيەت ئۆتىگۈچى ئەسكەرلىك بىلەن ئىختىيارىي ئەسكەرلىكنىڭ ئۆزئارا بىرلەشتۈرۈلۈشى

1984 ـ يىل 5 ـ ئايدا دۆلەت ئېلان قىلغان ھەربىي خىزمەت قانۇنى (ئىككىنچى قېتىمقىسى) دىكى بەلگىلىمە بويىچە، مەجبۇرىيەت ئۆتىگۈچى ئەسكەرلىك بىلەن ئىختىيارىي ئەسكەرلىك ئۆزئارا بىرلەشـ تۈرۈلگەن ھەربىي خىزمەت تۈزۈمى يولغا قويۇلۇشقا باشلىدى. ھەربىي خىزمەت قانۇنىدا بەلگىلىنىشچە، رەسمىي خىزمەتنىڭ مۇددىتى توشقىچە ئورۇندىغان مەجبۇرىيەت ئۆتىگۈچى ئەسكەرلەردىن يېتىشىپ چىققان بىر قىسىم كەسپىي تېخنىكا تايانچىلىرى قىسمەن ئېيقېلىنىدۇ، رەسمىي خىزمەت ئۆتەش مۇددىتى ئۇزارتىلـ غانلىرى ئىختىيارىي ئەسكەرلىككە ئۆزگەرتىلىدۇ. شۇنداق قىلىپ، ئارمىيىنىڭ قورال-جابدۇقلىرىنىڭ زامانىۋىلاشتۇرۇلۇش دەرىجىسىنىڭ ئۆزلۈكسىز ئۆسۈپ بېرىش ئېھتىياجىغا ماسلاشتۇرۇلىدۇ. كورلا شەھەرـ لىك خەلق ھۆكۈمىتى ھەربىي خىزمەت قانۇنىنى ئىستايىدىل ئىزچىللاشتۇرۇپ، يېزىلاردىن ئېلىنغان مەجبۇرىيەت ئۆتىگۈچى ئەسكەرلەرنىڭ شۇنىڭدەك مەجبۇرىيەت ئۆتىگۈچى ئەسكەرلىكتىن ئىختىيارىي ئەسـ كەرلىككە ئۆزگەرتىلگەنلەرنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا قارىتا ئېتىبار بېرىش سىياسىتىنى ئىجرا قىلدى.

كورلا شەھىرى (ناھىيىسى)دە 1955 — 1990 ـ يىلغىچە ئەسكەر ئېلىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 11 ـ 1

يىللار	ئېلىنغان ئەسكەر سانى	بۇنىڭ ئىچىدە	
		خەنزۇ	ئاز سانلىق مىللەت
1955	62		62
1957	60		60
1958	50		50
1959	50		50
1960	35		35
1961	50		50
1962	55	35	20
1975	70	45	25
1976	240	75	165
1977	20	20	
1978	171	100	71
1979	205	205	
1980	158	120	38
1981	143	117	26

30	121	151	1982	40		40	1963
30	143	173	1983	50	60	110	1965
20	60	80	1984	20	80	100	1966
35	47	82	1985	20	35	55	1969
23	60	83	1986		101	101	1970
25	62	87	1987	53	48	101	1971
15	79	94	1989	42	72	114	1972
29	129	158	1990	15	30	45	1973
1 121	1 898	3 019	جەمئي	22	54	76	1974

4 § . زاپاس ھەربىيلىك

1956 ـ يىل 4 ـ ئايدا كورلا ناھىيىسى زاپاس ھەربىيلىككە تىزىملاش بويىچە نۆۋەتلىق سىناق خىزمىتىنى ئىشلەپ، 18 ياشتىن 25 ياشقىچە بولغان ئەر پۇقرالارنى زاپاس ھەربىيلىككە تىزىملىغانىدى. شۇ يىلى 6 ـ ئايدا زاپاس ھەربىيلەر خەلق ئەسكەرلىرى تەشكىلاتى بىلەن بىرلەشتۈرۈۋېتىلىپ، زاپاس خادىملار قايتىدىن گۇرۇپپىلارغا ئايرىلدى، ھەربىي سەپتىن قايتۇرۇلغان، ھەربىي خىزمەتتىن بوشانغان ئوفىتسېرلار 1 ـ خىلدىكى زاپاس ئەسكەر قىلىنىدى. باشقا خەلق ئەسكەرلەر 2ـخىلدىكى زاپاس ئەسكەر قىلىنىدى. 1958 ـ يىلى زاپاس ھەربىيلىك خىزمىتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. 1981 ـ يىلى زاپاس ھەربىيلىك تۈزۈمى ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، ئايانچ خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ 1 ـ خىلدىكى زاپاس ئەسكەر بولىدىغانلىقى، ئادەتتىكى خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ 2 ـ خىلدىكى زاپاس ئەسكەر بولىدىغانلىقى ئايدىڭلاشتۇرۇلدى. شۇ يىلى ھەربىي سەپتىن بوشانغان 105 ئوفىتسېر زاپاس ئەسكەرلىككە كىرگۈزۈلدى.

1983 ـ يىلى كورلا شەھىرى ۋە كورلا ناھىيىسى زاپاس ئەسكەرلەر قاتناشقان گانئون گرانات‌چىلار 3 ـ تۈەتىنى ۋە 4 ـ تۈەتىنى قۇردى. 3 ـ تۈەتىنىڭ قۇماندانلىق شتابى شەھەرلىك خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمىدە قۇرۇلدى، ئۇنىڭغا لىيۇشاۋخۇا تۈەنجاڭ، سەي زۇڭشيەن سىياسىي كومىسسار بولدى. 4 ـ تۈەتىنىڭ قوماندانلىق شتابى ناھىيىلىك خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمىدە قۇرۇلدى، ئۇنىڭغا ۋاڭ خېتاڭ تۈەنجاڭ، لىيۈفېڭبو سىياسىي كومىسسارى بولدى.

1984 ـ يىل 2 ـ ئايدا نۆۋەتلىق سىناق مانېۋرى ئۆتكۈزۈش ۋە مەشىق قىلىش ئارقىلىق، زاپاس ئەسكەردىن 345 ى، زاپاس ئوفىتسېردىن 55ى ھاۋا ئارمىيىسى كورلا ئايروپونكىتىنىڭ زاپاس ھەربىيلەر كىگە ئۆتكۈزۈلدى.

1984 ـ يىلى كورلا شەھىرى رەسمىي خىزمەتتىن بوشىتىلغان ئەسكەرلەر ۋە رويخەتكە ئېلىنغان كەسپىي تېخنىكا خادىملىرىدىن 28 ياشتىن تۆۋەنلىرىنى 1 ـ خىلدىكى زاپاس ئەسكەرلەر قاتارىغا، رەسمىي خىزمەتتىن بوشىتىلغان ئەسكەرلەردىن 25 ياشتىن 35 ياشقىچە بولغانلىرىنى 2 ـ خىلدىكى زاپاس ئەسكەرلەر قاتارىغا ئايرىدى. يېڭى 35 تىن ئاشقان ياكى ئاجىز، ئافرىقچان بولۇپ قېلىش قاتارلىق

سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن ھەربىي سەپتىن بوشىتىلغان ھەربىيلەرنىڭ زاپاس ئەسكەرلىك خىزمىتىنى ئۆتىشىنى كۈچەيتۈم قىلدى. زاپاس ئوفىتسېرلار رەسمىي خىزمەتتىن بوشانغان ئوفىتسېرلارنى، رەسمىي خىزمەتتىن بوشىتىلىپ زاپاس ئوفىتسېرلىقنىڭ خىزمىتىنى ئۆتەشكە بەلگىلەنگەن ئەسكەرلەرنى، ئالىي مەكتەپلەرنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلاردىن زاپاس ئوفىتسېرلىق خىزمىتىنى ئۆتەشكە بەلگىلەنگەنلەرنى، خەلق قوراللىق كۈچلىرىنىڭ مەخسۇس كادىرلىرى ۋە مەخسۇس خەلق ئەسكىرى كادىرلىرىدىن شۇنىڭدەك غەيرىي ھەربىي تارماقلاردىكى كادىرلار ۋە كەسپىي تېخنىكا خادىملىرىدىن زاپاس ئوفىتسېرلىق خىزمىتىنى ئۆتەشكە بەلگىلەنگەنلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

1985 ـ يىل 12 ـ ئايدا كورلا شەھىرىدىكى ئىككى زاپاس ئەسكەرلەر توپچى تۈرىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

1986 ـ يىل 8 ـ ئايدىن 9 ـ ئايغىچە كورلا شەھىرىدە ھاۋا ئارمىيىسىنىڭ ئايروپونكىتىغا كىرگۈزۈلگەن زاپاس خادىملار قىسقارتىلىپ 150 كە چۈرۈلدى.

1990 ـ يىلى كورلا شەھەرلىك خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمى نەچچە يىلدىن بۇيان ھەربىي سەپتىن بوشىتىلىپ زاپاس ئەسكەرلىك خىزمىتىنى ئۆتەپ كەلگەن خادىملارنىڭ زاپاس ئەسكەرلىك خىزمىتىنى ئۆتەش ۋە ئۆتىمەسلىكى ئۈستىدە ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈش، ئېنىقلاش، ئىستاتىستىكىلاش خىزمىتىنى ئىشلىدى، 56 كەسىپ بويىچە ھەربىي سەپتىن بوشىتىلىپ زاپاس ئەسكەرلىكتە تۇرۇۋاتقان 1293 ئادەم بارلىقى ئېنىقلاندى. خەلق ئەسكىرى تەشكىلاتلىرى يەنمۇ تەرتىپكە سېلىندى ۋە زاپاس ئەسكەرلەر رويخەتكە ئېلىندى. زاپاس ئەسكەرلىكتە تۇرۇۋاتقان خەلق ئەسكىرى 6404 بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە 1 ـ خىلدىكى زاپاس ئەسكەرلىك خىزمىتىنى ئۆتەۋاتقانلار 3540، 2 ـ خىلدىكى زاپاس ئەسكەرلىك خىزمىتىنى ئۆتەۋاتقانلار 2864.

Ⅳ باب

خەلق ئەسكەرلىرى

§ 1 . تەشكىلاتى

1. خەلق ئەسكىرى تەشكىلاتى

يېڭى جۇڭگو ئەمدىلا قۇرۇلغان مەزگىلدە، خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ باندىتلارنى يوقىتىشىغا، ئىشپىيونلارنى تازىلىشىغا ماسلىشىپ، يېڭى ۋۇجۇدقا كەلگەن خەلق ھاكىمىيىتىنى قوغداش، يەر ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن، كورلىدا خەلق ئەسكىرى تەشكىلاتى ۋە قوراللىق خىزمەت ئەترىتى قۇرۇلدى.

1958 ـ يىلى پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى «خەلق ئەسكىرى توغرىسىدا قارار» ئېلان قىلدى، رەئىس ماۋزېدۇڭ «ئومۇمخەلق ئەسكەر بولۇشى كېرەك»، «خەلق ئەسكىرى ئىلىرىنى كۈيلەپ قۇرۇش كېرەك»

دېگەن چاقىرىقنى چىقاردى.

كورلا ناھىيىسى خەلق ئەسكىرى تەشكىلاتلىرىنى قۇرۇش خىزمىتىنى 1959 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنىدىن باشلاپ يېڭىشەر گۈڭشېسىدە سىناق قىلدى، كېيىن ناھىيە بويىچە قانات پايدۇردى. تاياڭ خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ يېشى 16 دىن 30 غىچە بولدى، ئادەتتىكى خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ يېشى 16دىن 40 قىچە بولدى. شۇ يىلى ناھىيە بويىچە بىر خەلق ئەسكىرى تۈەنى قۇرۇلۇپ، رەھبۇللا ئابدۇللا تۈەنجاڭ بولدى، بۇ تۈەننىڭ قارىسىغىدا بەش يىلاق، 24 لىيەن، 76 پەي، 2547 خەلق ئەسكىرى بار ئىدى.

1960 ـ يىلى ناھىيە بويىچە ئىككى خەلق ئەسكىرى شىسى قۇرۇلدى، 1 ـ شى تېكىچى گۈڭشېسىدىكى ۋە بازار گۈڭشېسىدىكى خەلق ئەسكىرى تۈەنىدىن شۇنىڭدەك ئاۋات، قارا يۇلغۇن گۈڭشېلىرىدىكى خەلق ئەسكىرى يېگلىرىدىن تەركىب تاپتى، لېۋفۇزېلىڭ شجالىڭ قوشۇمچە سىياسىي كومىسسار بولدى؛ 2 ـ شى چارباغ گۈڭشېسىدىكى ۋە قوشئېرىق گۈڭشېسىدىكى خەلق ئەسكىرى تۈەنى شۇنىڭدەك توۋۇرچى، يېڭىشەر گۈڭشېسىدىكى، بۇ تۈخۇ دېھقانچىلىق مەيدانىدىكى خەلق ئەسكىرى يېگلىرىدىن تەركىب تاپتى، ئېلى ناسىر شجالىڭ قوشۇمچە سىياسىي كومىسسار بولدى. خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ سانى كۆپەيمەپ 8846 گە يەتتى.

1962 ـ يىل 6 ـ ئايدا خەلق ئەسكەرلىرى خىزمىتىدە ئۆچىنى ئەملىيلەشتۈرۈش (تەشكىلنى ئەملىيلەشتۈرۈش، ھەربىي ئىشلارنى ئەملىيلەشتۈرۈش، سىياسىنى ئەملىيلەشتۈرۈش) خىزمىتى قانات يايدۇرۇلدى. شۇنىڭدىن كېيىن خەلق ئەسكىرى تەشكىلاتلىرى كۆپ قېتىم تەرتىپكە سېلىندى، 1966ـيىلـغا كەلگەندە، ناھىيە بويىچە خەلق ئەسكەرلىرى 7962 گە يېتەپ، 49 لىيەنگە، 195 پەيگە ئايرىلدى. جۈملىدىن بازاردا، لەنگەردە، چارباغدا، تېكىچىدە بىردىن قوراللىق تاياڭ خەلق ئەسكەرلىرى لىيەنى قۇرۇلدى، قوراللىق تاياڭ خەلق ئەسكەرلىرى جەمئىي 469 غايەتتى.

1974 ـ يىلى خەلق ئەسكىرى تەشكىلاتىنىڭ دائىرىسى كېڭەيتىلىپ، خەلق ئەسكىرى يېڭى 22 گە (بۇنىڭ 11ى شەھەر ـ بازاردا)، خەلق ئەسكىرى لىيەنى 109غا، خەلق ئەسكىرى پەيى 407 گە يەتكۈزۈلدى.

1980 ـ يىل 5 ـ ئايدا كورلا شەھىرىدە 12 خەلق ئەسكىرى يېڭى، 43 خەلق ئەسكىرى لىيەنى، 171 خەلق ئەسكىرى پەيى بار بولدى.

1981 ـ يىلى كورلا شەھىرى، كورلا ناھىيىسى خەلق ئەسكىرى تەشكىلاتلىرىنى تەرتىپكە سېلىپ، خەلق ئەسكىرى بولىدىغانلارنىڭ يېشىنى 18 ـــ 35 كە، تاياڭ خەلق ئەسكىرىنىڭ يېشىنى 18 ـــ 28 گە ئۆزگەرتتى. ئايال خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ تاياڭ خەلق ئەسكىرىلا بولىدىغانلىقىنى بەلگىلىدى؛ تەشكىلاتـ ئىشلار دائىرىسى تارايتىلىپ، پەقەت خەلق گۈڭشېسىدا، زاۋۇت، كان ـ كارخانا ئورۇنلىرىدىلا خەلق ئەسكىرى تەشكىلاتى قۇرۇلىدىغان قىلدى، تەشكىلات قاتلىمىنى ئاددىلاشتۇردى، ئادەتتىكى خەلق ئەسكەرلـ ىرىنى، تاياڭ خەلق ئەسكەرلىرىنى، قوراللىق تاياڭ خەلق ئەسكەرلىرىنى ئادەتتىكى خەلق ئەسكەرلىرىگە ۋە تاياڭ خەلق ئەسكەرلىرىگە ئۆزگەرتتى. تەرتىپكە سېلىنغاندىن كېيىن، كورلا شەھىرى (ناھىيىسى) دىكى خەلق ئەسكەرلىرى 52.5% ئازايدى.

1984 ـ يىلى كورلا ناھىيىسى ئەملدىن قالدۇرۇلغانلىقتىن، كورلا ناھىيىسىنىڭ خەلق ئەسكىرى تەشكىلاتلىرى كورلا شەھىرىنىڭكى بىلەن بىرلەشتۈرۈۋېتىلدى. كورلا شەھىرىنىڭ خەلق ئەسكىرى تەشكـ لاتلىرى مۇناسىپ ھالدا كېڭەيتىلىپ، 21 لىيەن، 73 پەيگە يەتكۈزۈلدى.

1985 ـ يىلى خەلق ئەسكىرى خىزمىتىنىڭ مۇھىم نۇقتىسى ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشنى مەركەز قىلىشقا يۆتكەلدى. خەلق ئەسكىرى خىزمىتىدە «سانىنى ئازايتىش، سۈپىتىنى ئۆستۈرۈش» پرىنسىپى داۋاملىق ئىزچىللاشتۇرۇلدى. 1990 ـ يىلغا كەلگەندە خەلق ئەسكىرى تەشكىلاتى شەھەر بويىچە توققۇز يىلاق، 32 لىيەن، 85 پەي بولدى.

2 . خەلق ئەسكەرلىرى قۇرۇلتايلىرى

1960 ـ يىلدىن 1982 ـ يىلغىچە كورلا ناھىيىسىدە جەمئىي بەش قېتىم خەلق ئەسكەرلىرى قۇرۇلتىيى ئېچىلدى.

كورلا ناھىيىلىك 1 ـ قېتىملىق خەلق ئەسكەرلىرى قۇرۇلتىيى 1960 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنىدىن 30 ـ كۈنگىچە ناھىيە بازىرىدا چاقىرىلدى. قۇرۇلتايغا 73 ۋەكىل قاتناشتى. قۇرۇلتايدا مەملىكەتلىك خەلق ئەسكەرلىرى قۇرۇلتىيىنىڭ روھى يەتكۈزۈلدى. خەلق ئەسكىرى تەشكىلاتلىرىنىڭ قۇرۇلۇش ئەھۋالى يەكۈنلەندى، خەلق ئەسكەرلىرىنى كۆپەيتىشنىڭ پىلانى مۇزاكىرە قىلىندى، ئىلغارلار تەقدىرلەندى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئەسكەرلىرى قۇرۇلتىيىغا قاتنىشىدىغان ۋەكىللەر سايلاپ چىقىلدى.

كورلا ناھىيىلىك 2 ـ قېتىملىق خەلق ئەسكەرلىرى قۇرۇلتىيى 1963 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنىدىن 19 ـ كۈنگىچە ناھىيە بازىرىدا چاقىرىلدى. قۇرۇلتايغا 62 ۋەكىل قاتناشتى، قۇرۇلتايدا ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئەسكىرى خىزمىتى يىغىنىنىڭ روھى يەتكۈزۈلدى. خەلق ئەسكىرى خىزمىتىنىڭ تەجرىبىلىرى يەكۈنلەندى ۋە ئالماشتۇرۇلدى، «تۆتتە ياخشى ئورۇن»، «بەشتە ياخشى خەلق ئەسكىرى» بەرپا قىلىش تەدبىرلىرى تۈزۈپ چىقىلدى، ئىلغارلار تەقدىرلەندى، ئاپتونوم ئوبلاستلىق خەلق ئەسكەرلىرى قۇرۇلتىيىغا قاتنىشىدىغان ۋەكىللەر سايلاپ چىقىلدى.

كورلا ناھىيىلىك 3 ـ قېتىملىق خەلق ئەسكەرلىرى قۇرۇلتىيى 1975 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنىدىن 21 ـ كۈنگىچە ناھىيە بازىرىدا چاقىرىلدى. قۇرۇلتايغا 117 ۋەكىل قاتناشتى. قۇرۇلتايدا شىنجاڭ ھەربىي رايونى خەلق ئەسكەرلىرى خىزمىتى يىغىنىنىڭ روھى يەتكۈزۈلدى. «شاڭخەيلىك خەلق ئەسكىرى خىزمىتىنىڭ تەجرىبىلىرى» ئۆگىنىلدى، خىزمەتلەر يەكۈنلەندى، خەلق ئەسكىرى قۇرۇلۇشىنىڭ ۋەزىپىلىرى ئايدىڭلاشتۇرۇلدى. خەلق ئەسكىرى خىزمىتى بويىچە ئىلغار ئورۇن ۋە شەخسلەر سايلاپ چىقىلدى.

كورلا ناھىيىلىك 4 ـ قېتىملىق خەلق ئەسكەرلىرى قۇرۇلتىيى 1978 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنىدىن 21 ـ كۈنگىچە ناھىيە بازىرىدا چاقىرىلدى، قۇرۇلتايغا 137 ۋەكىل قاتناشتى. قۇرۇلتايدا مەملىكەتلىك خەلق ئەسكىرى خىزمىتى يىغىنىنىڭ روھى يەتكۈزۈلدى ۋە ئىزچىللاشتۇرۇلدى، خەلق ئەسكىرى خىزمىتىنىڭ تەجرىبىلىرى يەكۈنلەندى ۋە ئالماشتۇرۇلدى، ئىلغارلار تەقدىرلەندى، ئۇلگىلەر تىكلەندى، ئاپتونوم ئوبلاستلىق خەلق ئەسكەرلىرى قۇرۇلتىيىغا قاتنىشىدىغان ۋەكىللەر سايلاپ چىقىلدى.

كورلا ناھىيىلىك 5 ـ قېتىملىق خەلق ئەسكەرلىرى قۇرۇلتىيى 1982 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنىدىن 7 ـ كۈنگىچە ناھىيە بازىرىدا چاقىرىلدى. قۇرۇلتايغا 170 نەپەر ئارتۇق ۋەكىل قاتناشتى. يىغىندا جۇڭگو كومپارتىيىسى پارتىيىسى 12 ـ قۇرۇلتىيىنىڭ روھى ئۆگىنىلدى ۋە ئىزچىللاشتۇرۇلدى. يېڭى ۋەزىيەتتىكى خەلق ئەسكىرى خىزمىتىدىكى كېلىپ چىققان يېڭى مەسىلىلەر مۇزاكىرە قىلىنىپ ھەل قىلىندى، خەلق ئەسكىرى خىزمىتىدىكى ئىلغار كوللېكتىپ ۋە ئىلغار شەخسلەرنى بارلىققا كەلتۈرۈشنىڭ مىساق تەرىقىسىدە يولغا قويۇلىدىغان لايىھىسى ۋە تەشەببۇسنامىسى مۇزاكىرە قىلىنىپ ماقۇللاندى، خەلق ئەسكىرى خىزمىتىنىڭ تەجرىبىلىرى ئالماشتۇرۇلدى، ئىلغارلار تەقدىرلەندى، تېپلار تىكلەندى.

§ 2 . تەلىم ـ تەربىيە، مەشىق

1 . سىياسىي تەربىيە

1953 ـ يىلدىن ئىلگىرى خەلق ئەسكەرلىرىگە بېرىلىدىغان سىياسىي تەربىيە، ئاساسەن، ھەرخىل

ئىجتىمائىي ئىسلاھاتلارنى چوڑىدىگەن ھالدا ئېلىپ بېرىلدى. يەر ئىسلاھاتى جەريانىدا كورلا ناھىيىسىدە، 39 خەلق ئەسكىرى گۇرۇپپىسى ئىشقا سېلىندى، ئۇلار خىزمەت ئەترىتىگە ماسلىشىپ پارتىيىنىڭ سىياسەتلىرىنى تەشۋىق قىلىش، پومېشچىكلارنى نازارەت قىلىش، پوستنا تۈرۈپ قاراۋۇللۇق قىلىش ۋەزىپىلىرىنى ئۈستىگە ئالدى.

كورلا ناھىيىلىك خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمى 1962 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنىدىن 21 ـ كۈنگىچە شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ خەلق ئەسكەرلىرى ئارىسىدا سىياسىي تەلىم ـ تەربىيىنى قانات يايدۇرۇش توغرىسىدىكى يولبورۇقىغا بىنائەن، گۇڭشېلاردىكى مەخسۇس قوراللىق كۈچ كادىرلىرىنى يىغىپ سىياسىي جەھەتتىن تەربىيىلىدى. شۇنىڭدىن كېيىنلا 10 ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنىدىن 11 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنگىچە بارلىق مەخسۇس قوراللىق كۈچ كادىرلىرىنى ئۈيۈشتۇرۇپ، چارباغ گۇڭشېسىنىڭ سايباغ چوڭ ئەترىتىدىكى ۋە تېكىچى گۇڭشېسىنىڭ خەلپە ئېرىق چوڭ ئەترىتىدىكى خەلق ئەسكەرلىرى لېيەندە خەلق ئەسكەرلىرى سىياسىي تەلىم ـ تەربىيىسى سىنىقى ئېلىپ بېرىپ، خەلق ئەسكىرى تەشكىلاتلىرىنى كەڭ كۆلەمدە قۇرۇشنىڭ مۇھىم ئەھمىيىتى توغرىسىدىكى تەربىيىنى ۋە «ئۈچ چوڭ ئىنتىزام، مەككىز دىققەت» ، «ئۈچ ـ مەككىز» ئىستىلى قاتارلىق شانلىق ئەنئەنە تەربىيىسىنى شۇنىڭدەك جۇڭگو ـ ھىندىستان چېگرىسىدىكى ئۇزۇنىزنى قوغداپ قايتۇرما زەربە بېرىش ئۇرۇشىنىڭ ۋەزىپىسى توغرىسىدىكى تەربىيىنى قانات يايدۇردى.

شۇنىڭدىن كېيىن، يەنە تۈرلۈك شەكىللەر ئارقىلىق خەلق ئەسكەرلىرىگە سوتسىيالىستىك ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش جەريانىدا زەربىدارلىق رولىنى ۋە تايانچىلىق رولىنى تولۇق جارى قىلدۇرۇش توغرىسىدا تەربىيە بېرىلدى.

1964 ـ يىلى لەنگەر گۇڭشېسىدىكى خەلق ئەسكىرى يېڭى ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدا خەلق ئەسكەرلەرنىڭ رولىنى جارى قىلدۇرۇشقا ئەھمىيەت بەردى، شۇنىڭ بىلەن خەلق ئەسكەرلىرى ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 45 مىڭ 700 مېتىر كېلىدىغان 11 زىيكەش چاپتى، 7000 مو سالا ئېتىزنى تۈزلىدى، 12 مىڭ مېتىر كېلىدىغان بىر غول ئۈستەڭ چاپتى، 17 مىڭ مېتىر يول ياسىدى، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 4000 مېتىر كېلىدىغان 43 ئىھاتە ئورمىنى ئەھيا قىلدى، 426 مو يەر ئېچىپ كۆكتات تېرىدى.

1974 ـ يىلى كورلا ناھىيىسى كەم كۆرۈلىدىغان قۇرغاقچىلىق ئاپىتىگە ئۇچرىدى، خەلق ئەسكەرلەرى سىجىل جەڭ قىلىش روھىنى جارى قىلدۇرۇپ، قۇدۇق قېزىپ، ئېرىق ـ ئۈستەڭلەرنى ئادالاپ، سۇنى تۇغلاپ ئېتىزغا باشلاپ، ئەپكەش بىلەن سۇ توشۇپ مايسا سۇغىرىپ، قاتتىق قۇرغاقچىلىق بولغان ئەھۋالدىمۇ مول ھوسۇل ئېلىشقا تۆھپە قوشتى. لەڭگەر گۇڭشېسى لەڭگەر چوڭ ئەترىتىدىكى خەلق ئەسكىرى 2 ـ پەيى بىر قېتىملىق ئوت ئاپىتىدە پىداكارلىق بىلەن ئوت ئۆچۈرۈپ، 15 مىڭ كىلوگرام قۇناقنى، 2500 جىڭ قۇرۇق بېدىنى، ئۈچ ھارۋا، ئالتە ئاتنى قۇتقۇزۇپ قالدى.

2. ھەربىي مەشىق

كورلا ناھىيىسىدىكى ۋە كورلا شەھىرىدىكى خەلق ئەسكەرلىرى ئىشلەپچىقىرىش بىلەن ھەربىي مەشىقنى ئۇزۇتارا بىرلەشتۈرۈش پرىنسىپىدا جىڭ تۇرۇپ، ھەربىي مەشىقنى دەل ۋاقتىدا ئېلىپ باردى. 1955 ـ يىلى كورلا ناھىيىسىدە، زاپاس ئەسكەرلىككە ئېلىنمىدىغان، ئىشلەپچىقىرىشتىن ئايرىلمايدىغان خەلق ئەسكەرلىرىدىن 96 كىشى 1 ـ قېتىم سىناق نۇقتىسىدا 15 كۈن مەشىق قىلدۇرۇلدى، 95 كىشى راست ئوق ئېتىشقا قاتناشتى، ئۇلارنىڭ ئومۇمىي نەتىجىسى ياخشى بولدى، شۇنىڭدىن كېيىن باسقۇچقا بۆلۈپ، ئۈچ جەھەتتىن ئاساسىي مەشىق ئېلىپ بېرىلدى.

بەش چوڭ تېخنىكا مەشقى 1959 ـ يىلى كورلا ناھىيىلىك ئوتتۇرا مەكتەپتە، سودا ئىدارىسى، پارتىيە مەكتىپىدە ۋە بېگىشەر، تېكىچى، چارباغ گۇڭشېلىرىدا خەلق ئەسكەرلىرى ھەربىي جەھەتتىكى بەش چوڭ ماھارەت (ئېتىش، گرانات تاشلاش، پارتلىتىش، ئەيزىۋازلىق قىلىش، توپا قېزىش مەشغۇلاتلىرى) بويىچە مەشق قىلدۇرۇلدى. مەشققە قاتناشقان 589 خەلق ئەسكىرىدىن 492 سى 1ـقېتىملىق ئېتىش مەشقىگە قاتنىشىپ، ئومۇمىي جەھەتتىن ئوبدان ئەتىجىگە ئېرىشتى؛ 2 ـ قېتىملىق ئېتىش مەشقىگە قاتناشقان 92 خەلق ئەسكىرىنىڭ ئومۇمىي ئەتىجىسى تەلەپكە يەتمىدى. شۇنىڭدىن كېيىن رەئىس ماۋزېدۇڭنىڭ «خەلق ئەسكىرى خىزمىتىدە ئىشكىلىنى ئەملىيلەشتۈرۈش، سىياسىيىنى ئەملىيلەشتۈرۈش، ھەربىي ئىشلارنى ئەملىيلەشتۈرۈش كېرەك» دېگەن چاقىرىقى بويىچە، ھەربىي مانېۋر پەيدىنپەي كۆچەيدى.

1964 ـ يىلى مۇددەتكە، تۇرکۈمگە بۆلۈپ مەشق قىلدۇرۇش ئۇسۇلى قوللىنىلىپ، جەمئىي 1777 خەلق ئەسكىرى مەشق قىلدۇرۇلدى. شۇ يىلى تېكىچى گۇڭشېسى قاتارلىق ئالتە گۇڭشېدىكى 598 خەلق ئەسكىرى كورلا ناھىيىسى ئۈيۈشتۇرغان دۆلەت بايرىسى كۆرۈكىگە قاتناشتى ھەمدە سەپ تۈزۈش، تاغقا چىقىش، ئېتىش، ئەيزىۋازلىق قىلىش، گرانات تاشلاش قاتارلىق تۈرلەر بويىچە ماھارەت كۆرسىتىپ، ياخشى باھالا ئېرىشتى.

1965 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى شۆبە ھەربىي رايون كورلا ناھىيىسىدە ئوبلاست بويىچە خەلق ئەسكەرلىرى ھەربىي تېخنىكىدىن ماھارەت كۆرسىتىش يىغىنى ئاچتى. لەگگەر گۇڭشېسى لەگگەر چوڭ ئەترىتى خەلق ئەسكەرلىرى لىيەنىدىكى ۋە غوڭرات چوڭ ئەترىتى خەلق ئەسكەرلىرى لىيەنىدىكى 15 خەلق ئەسكىرى (بۇنىڭ ئىچىدە بەش ئايال خەلق ئەسكىرى بار) دىن تەركىب تاپقان كورلا ناھىيىسىنىڭ ۋەكىل كوماندىسى ماھارەت كۆرسىتىشتە قاتنىغا ئېتىش 2 ـ مەشق كوللېكتىپى بويىچە 2 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ۋە ئايالارنىڭ گرانات تاشلىشى بويىچە 3 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى. كورلا ناھىيىسى تەقلىق قىلىپ چىققان يىراقتىن باشقۇرۇپ پارتلىتىش ماھارىتى تۈرى ھەربىي رايون باشلىقلىرىنىڭ ماختىشىغا سازاۋەر بولدى.

«ئۇچتىن مۇداپىئەلىنىش، ئۇچىنى ئېتىش» مەشقى 1970 ـ يىل 4 ـ 5ـ ئايلاردا يىغىپ مەشق قىلدۇرۇش ئۇسۇلى ئارقىلىق، لەگگەر گۇڭشېسىدا 1 ـ قارارلىق قۇراللىق خەلق ئەسكەرلىرى تەلىم ـ تەربىيە كۇرسى ئېچىلىپ، «ئۇچتىن مۇداپىئەلىنىش» (ئاتومدىن مۇداپىئەلىنىش، خىمىيىلىك قوراللاردىن مۇداپىئەلىنىش، باكتېرىيىدىن مۇداپىئەلىنىش)، «ئۇچىنى ئېتىش» (ئايروپىلان ئېتىش، ھاۋادىھانتلىرىنى ئېتىش، تانكا ئېتىش) مەشقى ئېلىپ بېرىلدى ھەمدە دالا مەشقى قىلىندى، بۇ مەشققە 135 خەلق ئەسكىرى قاتناشتى. شۇ يىلى 6 ـ ئايدا ناھىيىلىك خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمى بىر خەلق ئەسكىرى يېڭى شتابىنى ۋە بىر خەلق ئەسكىرى لىيەنىنى ھاۋا دىھانتلىرىغا قارشى تۇرۇش بويىچە ھەربىي مانېۋرغا قاتناشتۇردى.

1977 ـ يىلى قوراللىق خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ مەشقى تۆت يىلدا بىر قېتىم نۆۋەت كېلىدىغان، ھەربىلى 15 كۈندىن 20 كۈنگىچە ئېلىپ بېرىلىدىغان، ئالدىنقى ئىككى يىلدا، ئاساسەن، ئاساس مەشقى ئېلىپ بېرىلىدىغان، كېيىنكى ئىككى يىلدا، ئاساسەن، تېخنىكا مەشقى ئېلىپ بېرىلىدىغان قىلىپ بېكىتىلدى. 1979 ـ يىلى دۆلەت قۇرۇلغانلىقىنىڭ 30 يىللىقىنى تەبرىكلەش مۇناسىۋىتى بىلەن، قوراللىق خەلق ئەسكەرلىرى ئىچىدە «ئالاھىدە دەرىجىلىك ئېتىش ماھىرلىرى» نى سىناپ كۆرۈش پائالىيىتى ئېلىپ بېرىلدى، سىناپ كۆرۈشكە 31 ۋەكىل كامالدا، 252 قوراللىق خەلق ئەسكىرى قاتناشتى، ئۇلاردىن 113 كىشى «ئالاھىدە دەرىجىلىك ئېتىش ماھىرى» گۇۋاھنامىسىگە ئېرىشتى.

ھەربىي ئاساس ۋە كەسىپىي تېخنىكا مەشقى 1981 ـ يىلى خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ ھەربىي مەشقى

تەڭشەلدى ۋە ئىسلاھ قىلىندى، بۇنىڭدا، ئاساسەن، مەشىق دائىرىسى تارايتىلدى، ھەربىي مەشىقە قاتنىشىدىغانلارنىڭ سانى ئازايتىلدى، ئومۇمىيۈزلۈك مەشىق ئېلىپ بېرىلمايدىغان بولدى. مەشىقتە خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ لىيەن، پەي كادىرلىرى ۋە كەسپىي تېخنىكا ئەسكەرلىرى مۇھىم نۇقتا قىلىندى، مەشىقتە لايىقەتلىك بولۇپ چىققانلارغا خەلق ئەسكەرلىرى ھەربىي مەشىقىدە لايىقەتلىك بولۇش گۇۋاھنامىسى بېرىلىدى، ئۇلار قايتا مەشىق قىلدۇرۇلمىدى؛ مەشىققە قاتنىشىدىغان خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ ئومۇمەن 25 ياشتىن ئېشىپ كەتمىگەن بولۇشى شەرت قىلىندى؛ ئىككى نۆۋەتلىك مەشىقىنىڭ تارىلىقىدىكى ۋاقىت تۆت يىلدىن ئىككى يىلغا قىسقارتىلدى، مەشىق قىلىش ئۇسۇلى ئىسلاھ قىلىندى. تارقاق مەشىق قىلىش گۇڭشې، زاۋۇت، كانىنى بىرلىك قىلغان ھالدا يىغىلىپ مەشىق قىلىشقا ئۆزگەرتىلدى. خەلق ئەسكەرلىرى تەشكىلاتلىرىنىڭ تەڭشىلىشى بىلەن خەلق ئەسكەرلىرى ئىچىدىكى پىيادە ئەسكەرلەرنىڭ سانى پەيدىنپەي ئازايدى، پىلىموت ئېتىش، ئالاقىلىشىش، مىنامیوت ئېتىش، رازۋېتكا قىلىش، خېمىيىۋى قوراللاردىن مۇداپىئەلىنىش، پارتىزانلىق قىلىش قاتارلىق كەسپىلەر بىلەن شۇغۇللىنىدىغان شۆبە ئەترەتلەر پەيدىنپەي قۇرۇلدى.

1982 ـ يىلى 5 ـ ئايدا ئاساسلىق ھەربىي دەرىسلەرنى ئوقۇتۇش مۇھىم مەزمۇن قىلىنىپ، خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ لىيەن، پەي كادىرلىرىدىن 105 ى يىغىپ مەشىق قىلدۇرۇلدى. شۇ يىلى «1 ـ ئاۋغۇست» ئارمىيە بايرىمىدا كورلا شەھىرى بويىچە 1 ـ نۆۋەتلىك خەلق ئەسكەرلىرى ھەربىي تەنھەرىكەت يىغىنى ئۆتكۈزۈلۈپ، قارمۇ قارشى ئېتىش، دەل جايىغا ئېتىش، گىرانات ئاتىلاش قاتارلىق تۈرلەر بويىچە مۇسابىقە ئېلىپ بېرىلدى. مۇسابىقىگە 33 ئورۇندىن 447 ماھىر قاتناشتى. بۇ ئورۇنلاردىن ئونى ئۈچ تۈر بويىچە كوللېكتىپ ئالدىنقى بەش ئورۇن قاتارىغاكىردى، 44 كىشى شەخسلەر بويىچە ئىسمىلىككە كىرگۈزۈلدى.

1984 ـ يىلى شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ يولبورۇقىغا بىنائەن، خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ مەشقى يىلدا بىر قېتىم ئۆتكۈزۈلىدىغان بولدى. خەلق ئەسكەرلىرى مەشقىنىڭ مۇھىم نۇقتىسى پىيادە ئەسكەرلەر شۆبە ئەترەتلىدىن كەسپىي تېخنىكا شۆبە ئەترەتلىرىگە يۆتكەلدى.

1985 ـ ، 1986 ـ يىللىرى خەلق ئەسكەرلىرى كەسپىي تېخنىكا شۆبە ئەترەتلىرىدىن 617 كىشى يىغىلىپ مەشىق قىلدى. بۇلاردىن 602 كىشى ئىمتىھاندا لايىقەتلىك بولۇپ چىقتى.

1988 ـ يىل 10 ـ ئايدا كورلا شەھەرلىك خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمى ئىككى ئوقۇتۇش گۇرۇپپىسى تەشكىللەپ، بايىنغولىن ئوبلاستلىق 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ بىلەن بايىنغولىن ئوبلاستلىق 1ـپىداگوگىكا مەكتىپىنىڭ 300 ئوقۇغۇچىسىنى 15 كۈندىن 20 كۈنگىچە ھەربىي مەشىق قىلدۇردى.

1988 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە كورلا شەھەرلىك خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمى ئوبلاستلىق، شەھەرلىك ماۋارىپ ئىدارىسى، تەنتەربىيە كومىتېتى، ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ ماسلىشىپ بېرىشى ئارقىسىدا، «1 ـ ئاۋغۇست» ئارمىيە بايرىمى مەزگىللىرىدە، مەكتەپ بىلەن قىسىم ئالاقىلىشىش، ئارمىيە بىلەن خەلق بىرلىكتە مەدەنىيەتلىك ئورۇن بەرپا قىلىش قاتارلىق شەكىللەرنى قوللىنىپ، ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ھەربىي تۈرمۇش يازلىق لاگېرى پائالىيىتى ئۆتكۈزدى. شەھەر بويىچە توققۇز ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ 550 تىن ئارتۇق ئوقۇغۇچىسى يازلىق لاگېرغا قاتناشتى، ھەربىي تۈرمۇش جەھەتتە چىنىقتى ۋە دۆلەت مۇداپىئە بىلىمى تەربىيىسىگە ئىگە بولدى.

1990ـيىل 2ـئايدا كورلا شەھەرلىك خەلق ئەسكەرلىرى جەددىي يىغىلىش شۆبە ئەترىتى قۇرۇلدى. شۇ يىلى 4ـئاينىڭ 5ـكۈنى ئۈشتۈمتۈت يۈز بەرگەن ۋەقەگە تاقابىل تۈرۈش ئۈچۈن، خەلق ئەسكەرلىرى جەددىي يىغىلىش شۆبە ئەترىتى جەددىي يىغىلىش مەشقى ئۆتكۈزدى ھەمدە 4ـئاينىڭ 12ـكۈنى شۆبە ھەربىي رايوندا ئاپتونوم ئوبلاستلىق پارتىيە، ھۆكۈمەت، ئارمىيە رەھبەرلىرى ئالدىدا پاراتنىن ئۆتتى.

V باب

خەلق ھاۋا مۇداپىئەسى

§ 1 . ئاپپاراتلار

1. كورلا ناھىيىلىك ئۇرۇش تەييارلىقى ئىشخانىسى

1971 ـ يىل 1 ـ ئايدا تەسىس قىلىنىپ، بىر مۇئاۋىن مۇدىر، ئۈچ خىزمەتچى قويۇلدى. بۇ ئىشخانا ئاپتونوم ئوبلاستلىق ئۇرۇش تەييارلىقى ئىشخانىسىنىڭ كەسىپىي يېتەكچىلىكىدە يۇقىرىنىڭ خەلق ھاۋا مۇداپىئەسى خىزمىتىگە دائىر ئورۇنلاشتۇرۇشلىرىنى ئىزچىللاشتۇرۇشقا ۋە كورلا ناھىيىلىك خەلق ھاۋا مۇداپىئەسى قۇرۇلۇشىنى باشقۇرۇشقا مەسئۇل بولدى. 1980 ـ يىلى 8 ـ ئايدا ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

2. كورلا شەھەرلىك خەلق ھاۋا مۇداپىئەسى ئىشخانىسى

1985 ـ يىل 3 ـ ئايدا كورلا شەھەرلىك خەلق ھاۋا مۇداپىئەسى ئىشخانىسى قۇرۇلۇپ، بىر مۇدىر، بىر خىزمەتچى قويۇلدى، بۇ ئىشخانا ئاپتونوم ئوبلاستلىق خەلق ھاۋا مۇداپىئەسى ئىشخانىسىنىڭ كەسىپىي يېتەكچىلىكىدە بولدى، 1987 ـ يىلى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

3. كورلا خەلق ھاۋا مۇداپىئەسى خەۋەرلىشىش پونكىتى

1984 ـ يىلى 11 ـ ئايدا قۇرۇلۇپ، بايىنغولىن ئوبلاستلىق خەلق ھاۋا مۇداپىئەسى ئىشخانىسىنىڭ قارمىقىدا بولدى. ئۇنىڭغا بىر قوشۇمچە ۋەزىپە ئۈنەيدىغان پونكىت باشلىقى، بىر توكچى قويۇلدى. ھاۋا مۇداپىئەسى خەۋەرلىشىش پونكىتى شۇ رايوندىكى خەلق ھاۋا مۇداپىئەسى بويىچە خەۋەرلىشىش، سىگنال بېرىش ئەسلىھەلىرى پىلانىنى تۈزۈپ چىقىش ۋە يولغا قويۇشقا، دىجورنىلەرنى باشقۇرۇشقا ۋە كەسىپىي تېخنىكا جەھەتتىن تەربىيىلەشكە مەسئۇل بولدى؛ خەۋەرلىشىش، سىگنال بېرىش ئۇسكۇنىلىرىنى ئاسراش ۋە باشقۇرۇشقا، ھاۋا مۇداپىئەسى جەھەتتىن خەۋەرلىشىش، سىگنال بېرىش ئۇچۇن زۆرۈر بولغان خىراجەت، ماددىي ئەشيا، سايمانلارنى ئىلتىماس قىلىش ۋە تەييارلاشقا، كەلگەن سىگنالالارنى قوبۇل قىلىش ۋە خەۋەرلىشىش ـ ئالاقىلىشىش خىزمىتىنى كاپالەتلەندۈرۈشكە مەسئۇل بولدى.

4. كورلا خەلق ھاۋا مۇداپىئەسى كەسپىي ئەترىتى

بۇ ئەترەت 1970 ـ يىل 9 ـ ئايدا «كورلا رايونى خەلق ھاۋا مۇداپىئەسىنى يولغا قويۇش پىلانى» غا بىنائەن قۇرۇلغان. خىمىيىلىك قوراللاردىن مۇداپىئەلىنىش، قۇرۇلۇشنى جىددىي رېمونت قىلىش، داۋالاش، خەۋەرلىشىش، ئوت ئۆچۈرۈش، ترانسپورت، ئۇلاغ ترانسپورتى، جەمئىيەت ئامانلىقىنى قوغداش جەھەتتىكى مەككىز كەسپىي ئەترەتنىڭ ئاساسىي تەشكىلىي شەكلى 1990 ـ يىلغىچە ساقلىنىپ تۇردى.

§ 2 . خەلق ھاۋا مۇداپىئەسى قۇرۇلۇشى

1969 ـ يىل 10 ـ ئايدا بايىنغولىن ئوبلاستلىق كورلا رايونى خەلق ھاۋا مۇداپىئەسى رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى رەئىس ماۋزېدۇڭنىڭ «لەخمىنى چوڭقۇر كولاش، ئاشلىقنى كەڭرى جۇغلاش، زومىگەر بولماسلىق» دېگەن يولىيورۇقىغا بىنائەن، خەلق ئاممىسىنى ھاۋا مۇداپىئە ئۆڭكۈرى، يەر ئاستى يولى قاتارلىق خەلق ھاۋا مۇداپىئەسى ئەسلىھەلىرى قۇرۇلۇشىنى ياساشقا ئۇيۇشتۇردى. 1970ـيىلغىچە ئومۇمىي كۆلىمى 41 مىڭ 700 كۋادرات مېتر كېلىدىغان ھەرخىل ھاۋا مۇداپىئە قۇرۇلۇشى ياسالدى.

1971 ـ يىلى كورلا ناھىيىسى ئاپتونوم رايون بويىچە ئۇقتىلىق ئۇرۇش تەييارلىقى، خەلق ھاۋا مۇداپىئەسى قۇرۇلۇشى رايونلىرىنىڭ بىرى قىلىندى. شۇ يىلى مەملىكەتلىك خەلق ھاۋا مۇداپىئەسى رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىنىڭ خەلق ھاۋا مۇداپىئە قۇرۇلۇشىنىڭ مۇداپىئە ئىقتىدارىنىڭ دەرىجە ئۆلچىمى توغرىسىدىكى بەلگىلىمىسى ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، كورلا ناھىيىسىدىكى خەلق ھاۋا مۇداپىئە قۇرۇلۇشلىرىدا 4 ـ5 ـ دەرىجىلىك ۋە ئاددى دەرىجىلىك قۇرۇلۇشلارنى ئاساس قىلىش بەلگىلەندى.

1971 ـ يىلدىن 1979 ـ يىلغىچە جەمئىي 11 مىڭ 400 كۋادرات مېترلىق خەلق ھاۋا مۇداپىئە قۇرۇلۇشى ياسالدى. بۇنىڭ ئىچىدە، لەخمە 170 كۋادرات مېتر، يەر ئاستى يولى 10 مىڭ 600 كۋادرات مېتر، يەر ئاستى ھاۋا مۇداپىئە ئۆيى 560 كۋادرات مېتر؛ 1170 كۋادرات مېتر يەرگە ئەسلىھەلەر ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

1979 ـ يىلى كورلا شەھىرىنىڭ 1979 ـ 1985 ـ يىللىق خەلق ھاۋا مۇداپىئە قۇرۇلۇشى ئومۇمىيۈزلۈك پىلانلاندى، ئىلگىرىكى ئاممىۋى ھەرىكەت ئېلىپ بېرىش مەخسۇسلاشقان ھالدا قۇرۇلۇش قىلىشقا ئۆزگەرتىلدى. مەمۇرىي ۋاستىلەر بىلەن باشقۇرۇش ئىقتىسادىي ۋاستىلەر بىلەن باشقۇرۇشقا ئۆزگەرتىلدى، نوقۇل ئۇرۇش تەييارلىقى بىلەنلا شۇغۇللىنىش تىنچ ۋاقىتتا ئۇرۇشنى كۆزدە تۇتۇشقا ئۆزگەرتىلدى.

1980 ـ يىلدىن 1984 ـ يىلغىچە 2530 كۋادرات مېترلىق چالا قۇرۇلۇش پۈتتۈرۈلدى، 1177 كۋادرات مېتر ئىستىھكام مۇستەھكەملەندى، 2050 كۋادرات مېتر تۆز يەردىكى قۇرۇلۇش بىر تەرەپ قىلىندى، 15 قۇرۇلۇش ئېغىزى بىر تەرەپ قىلىندى.

1985 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە شەھەرنى پىلانلاش ۋە ئاساسىي قۇرۇلۇش ئېلىپ بېرىشقا بىرلەشتۇرۇلۇپ، يەر ئاستى ھاۋا مۇداپىئە ئۆيلىرى ياسالدى. خەلق ھاۋا مۇداپىئەسى ئىستىھكاملىرى قۇرۇلۇشىدىن پايدىلىنىش ئۇنۇمىنى ۋە قۇرۇلۇشلارنىڭ بېجىرىلىشىنى ئۆستۈرۈش ئاساس قىلىنىپ، پۈتكەن قۇرۇلۇشلار ئۇقتىلىق مۇستەھكەملەندى ۋە مۇھاپىزەت قىلىندى، بەش يىلدا 2211 كۋادرات مېترلىق دەسلەپكى ئىستىھكامنى مۇستەھكەملەش، ئۆزگەرتىش، كېڭەيتىش، 121 قۇرۇلۇش ئېغىزىنى ئادالاش، يەتتە ھاۋا ئېغىزىنى راۋانلاشتۇرۇش ئىشى ئورۇندالدى، بۇنىڭغا جەمئىي 164 مىڭ يۈەن مەبلەغ

سېلىندى؛ جەمئىي 450 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىش ئارقىلىق، 1800 كۋادرات مېتر قۇرۇلۇش يېتىدىن ئېلىپ بېرىلدى، داۋاملاشتۇرۇلدى.

1990 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە جەمئىي 23 مىڭ كۋادرات مېترلىق خەلق ھاۋا مۇداپىئە قۇرۇلۇشى ئورۇندالدى، يۇنىڭ ئىشلىتىلىش كۆلىمى 16 مىڭ 500 كۋادرات مېتر، خەلق ھاۋا مۇداپىئە قۇرۇلۇشىغا جەمئىي 2 مىليون 500 مىڭ يۈەندىن ئارتۇق مەبلەغ سېلىندى.

1986 ـ يىلدىن ئىلگىرى پۈتكەن خەلق ھاۋا مۇداپىئەسى ئىستىھكاملىرى ئادەتتىكى ژاقىتلاردا خەلق ھاۋا مۇداپىئە تارماقلىرىنىڭ ئىشخانىسى، مەجلىسخانىسى ياكى ئايرىم ئورۇنلارنىڭ ئامبىرى قىلىنىپلا كەلگەنىدى، 1987 ـ يىلى ھاۋا مۇداپىئەسى يەر ئاستى ئىستىھكاملىرىدا يېمەكلىككە ئىشلىتىلىدىغان باكتېرە- يە پېتىشتۈرۈش كۆرسى ئېچىلدى، يېمەكلىككە ئىشلىتىلىدىغان باكتېرىيە پېتىشتۈرۈش سىنىقى ئېلىپ بېرىلىپ مۇۋەپپەقىيەت قازىنىلدى ھەمدە خەلق ھاۋا مۇداپىئەسى ئەسلىھەلىرىنى ئىجارىگە بېرىش، ھۆددىگە بېرىش توختاملىرى پەيدىنپەي ئەمەلىيلەشتۈرۈلدى.

1990 ـ يىلى يەر ئاستى خەلق ھاۋا مۇداپىئە ئىستىھكاملىرىنى ئامبار، مېھمانخانا، ماگىزىن قىلىش، ئىستېمال قىلىنىدىغان باكتېرىيىلەرنى پېتىشتۈرۈش، يېمەكلىك پىشىقلاپ ئىشلەش ۋە ساقلاش ئورنى قىلىش قاتارلىق ئىشلار يولغا قويۇلدى، بۇ جەھەتلەردە پايدىلىنىلغان خەلق ھاۋا مۇداپىئە ئىستىھكاملىرى- نىڭ كۆلىمى 2632 كۋادرات مېترغا يېتىپ، 30 مىڭ يۈەن ئىجارە ھەققى يىغىۋېلىنىدى.

§ 3 . خەلق ھاۋا مۇداپىئەسى تەربىيىسى

70 ـ 80 ـ يىللارنىڭ باشلىرىدا، خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى كورلىدا تۇرۇشلۇق قىسىملىق ھەمكارلىشىش ئارقىسىدا، ھەربىللەت خەلقىگە «ھۇشيارلىقنى ئۆستۈرۈپ، دۈشمەننىڭ تۇيۇقسىز ھۇجۇ- مىغا تاقابىل تۇرۇشقا ھەر ۋاقىت تەييار تۇرايلى» دېگەن تۇرۇش تەييارلىقى ئىدىيىسى كەڭ تۈردە تەشۋىق قىلىندى؛ ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېت بىلەن ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھاۋا مۇداپىئە ئىشخانىسى بىرلىكتە تۈزگەن «تۇرۇش تەييارلىقى جەھەتتىكى ئىدىيىۋى تەربىيە پروگراممىسى»، «ھاۋا مۇداپىئەسى ساۋادى تەربىيىسى پروگراممىسى» تارقىتىلدى ھەمدە يۇنىڭغا ماسلاشتۇرۇپ، تۇرۇش تەييارلىقى ۋەزىيىتى تەربىيىسى قانات يايدۇرۇلدى.

1985 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە خەلق ھاۋا مۇداپىئەسى تارماقلىرى كۆپ خىل سورۇنلاردىن پايدىلىنىپ، خەلق ھاۋا مۇداپىئەسى خىزمىتىنىڭ ئەھمىيىتىنى ۋە تىنچ ۋاقىتتا تۇرۇشنى كۆزدە تۇتۇش ئىدىيىسىنى تەشۋىق قىلدى، گېزىت ـ ژۇرنال، رادىئو ئىستانسىسى، تەشۋىقات كۆزنەكلىرى ۋە سىن ئالغۇ لېنتىلىرىدىن پايدىلىنىپ، خەلق ھاۋا مۇداپىئەسى خىزمىتىنى پائال تەشۋىق قىلدى ۋە ئەكس ئەتتۈردى.

1988 ـ يىلى 7 ـ ئايدىن كېيىن، شەھەردىكى ھەممە ئوتتۇرا مەكتەپتە «ئۇچتىن مۇداپىئەلىنىش» (يادرو قوراللىرىدىن، خىمىيىۋى قوراللاردىن، بىئولوگىيىلىك قوراللاردىن مۇداپىئەلىنىش) بىلىمى تەربىيىسى سىناق تەرىقىسىدە ئېلىپ بېرىلدى؛ كورلا شەھەر رايونىدا «ئۇچتىن مۇداپىئەلىنىش» بىلىمى تەربىيىسىنى سىناق تەرىقىسىدە ئېلىپ بېرىش بويىچە مەپەزەرلىك يىغىنى ئېچىلدى؛ كورلا شەھەر رايونىدا «ئۇچتىن مۇداپىئەلىنىش» تەربىيىسى ئوقۇتقۇچىلىرىنى يېتىشتۈرۈش كۆرسى ئېچىلىپ، 26 كىشى تەربىيىلەندى.

1990 ـ يىلى كورلا شەھەر رايونىدا «ئۇچتىن مۇداپىئەلىنىش» بىلىمى تەربىيىسى سىنىقىغا ئۇچ

ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ 16 سىنىپىدىن جەمئىي 800 دىن ئارتۇق ئوقۇغۇچى قاتناشتى.

§ 4 . ھاۋا مۇداپىئەسى سىگنالى بېرىش سىستېمىسى

1970 ـ يىلى بايىنغولىن ئوبلاستلىق خەلق ھاۋا مۇداپىئەسى ئىشخانىسى ئېلېكترلىك سىگنال بېرىش ئەسۋابلىرىنى بىر تۇتاش ئورۇنلاشتۇرۇپ، كورلا ناھىيىلىك سىملىق رادىئو ئىستانسىسى بىلەن بىرلىكتە، كورلا رايونى ھاۋا مۇداپىئەسى سىگنال تورىنى شەكىللەندۈردى.

1971 ـ يىلى كورلا شەھىرى ئىچىدە تۆت سىگنال ماشىنىسى ئورنىتىش بەلگىلىنىپ، تۆت سىگنال پونكىتى تەسىس قىلىندى.

1981 ـ يىلى سەككىز سىگنال ماشىنىسى كۆپەيتىلىپ، شەھەر رايونى دائىرىسىدىكى سەككىز نۇقتىغا ئورنىتىلدى، بۈتۈن بىلەن سىگنالنىڭ ئاۋاز يەتكۈزۈش دائىرىسى كېڭەيتىلدى.

1985 ـ يىلى شىنجاڭ ھاۋا مۇداپىئەسى تەشكىلاتلىرى قۇماندانلىق يىغىنىنىڭ تەلىپىگە بىنائەن، بايىنغولىن ئوبلاستلىق، كورلا شەھەرلىك ھاۋا مۇجۇمىدىن مۇداپىئەلىنىش لايىھىسىنى تەييارلاش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىنىڭ قارىشىدا ئىشخانا تەسىس قىلىندى، شۇ يىلى كورلا شەھەرلىك ھاۋا مۇجۇمىدىن مۇداپىئەلىنىش لايىھىسىنى تەييارلاش خىزمىتى ئىشلىنىپ بولدى.

1990 ـ يىلى سىگنال بېرىش، خەۋەرلىشىش (راتسىيە) ئەسلىھەلىرى دەسلەپكى قەدەمدە ئورنىتىلدى ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈلدى. كورلا شەھەر رايونىدىكى ئون سىگنال بېرىش نۇقتىسىنىڭ جايلاشتۇرۇلغان ئورنى تەڭشەلگەندىن كېيىن، ھەممىسى ئىجتىمائىيلاشتۇرۇپ باشقۇرۇلدى، تۇرلۇك قائىدە ـ تۈزۈملەر مۇكەممەللەشتۈرۈلدى، سىگنالنىڭ ئاۋاز يەتكۈزۈش دائىرىسى %70كە يەتكۈزۈلدى.

VI باب

ئۇرۇشلار

§ 1 . قەدىمكى زامانىدىكى ئۇرۇشلار

1. جاڭ لاڭ بىلەن يۈەن مېڭنىڭ باشقۇرمىدىكى ئۇرۇشى

شەرقىي خەن سۇلالىسىنىڭ يەنگۈاڭ 2ـيىلى (123ـيىلى) يەن يۈڭ خەن ئوردىسىنىڭ تەپىلىشى بىلەن غەربىي يۈرتقا دورغاب بولۇپ، «500 ئەسكەر بىلەن لۇكچۈندە تۇرۇپ»، غەربىي يۈرتتىكى بەگلىكلەرنىڭ ھەربىي ۋە مەمۇرىي ئىشلىرىنى بىر تۇتاش باشقۇردى. ئەمما كېنگىت پادىشاھى يۈەن مېڭ شۇنىڭدەك ۋايىر، ئۇشاق بەگلىكلىرى ئۇنىڭ باشقۇرۇشىنى قوبۇل قىلمىدى.

شەرقىي ھەن سۇلالىسىنىڭ يۇڭجيەن 2-يىلى (127-يىلى) ھەن يۇڭ كىنگىتنى ئېلىش ئۈچۈن ئەسكەر ئەۋەتىشنى تەلەپ قىلىپ ھەن سۇلالىسى ئوردىسىغا مەكتۇپ سۇندى. ئۇ يىلى ھەن سۇلالىسى ئوردىسىنىڭ قوللىشى بىلەن دۇنخۇاڭ ۋالىيسى جاڭ لاڭ ھەن يۇڭنىڭ كىنگىتنى ئېلىشىغا ماسلىشىش ئۈچۈن، ھېشىدىكى تۆت ۋىلايەتنىڭ 3000 ئەسكىرىنى باشلاپ كەلدى. ھەن يۇڭ غەربىي يۇرتتىكى بەگلىكلەرنىڭ 40 مىڭ ئەسكىرىنى يىغىپ، كۈسەن، پىشامشان بەگلىكلىرىنىڭ لەشكەرلىرىنى جەنۇبتىن ئايلاندۇردى، ئۇزى قوش قاتارلىق ئالتە بەگلىكنىڭ لەشكەرلىرىگە قۇماندانلىق قىلىپ، شىمالىي يۇنىلىش- تىن يۇرۇش قىلدى. دۇنخۇاڭ ۋالىيسى جاڭ لاڭ جىنايەت سادىر قىلغان كىشى بولغاچقا، «خىزمەت كۆرسىتىپ جىنايىتىنى يۇيۇش» ئۈچۈن، قول ئاستىدىكى لەشكەرلەرگە قۇماندانلىق قىلىپ، ئۆز بېشىم- چىلىق بىلەن ۋايىر ئارقىلىق ئالدىنقى سەپكە — تەڭرىتاغنىڭ بوغىزى بولغان باشتەگمىگە ئاۋۋال بېرىپ ئورۇنلاشتى ۋە ئەسىرلەشكەرنى يۇەن مىڭ قوشۇنىغا ھۇجۇم قىلىشقا ئەۋەتىپ، تۈنجى جەڭدىلا غەلىبە قازىنىپ، يۇەن مىڭ قوشۇنىنىڭ 2000 دىن ئارتۇق ئادىمىنى ئەسىر ئالدى. يۇەن مىڭ تاقابىل تۇرالماي، تەسلىم بولىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ، جاڭ لاڭنىڭ بارگاھىغا ئەلچى ئەۋەتتى. جاڭ لاڭ كىنگىت شەھىرىگە كىرىپ تەسلىمنى قوبۇل قىلدى. كىنگىت شاھزادىسى ھەن سۇلالىسى ئوردىسىغا ئۇلپان تاپشۇرۇشقا ئەۋەتىلدى.

2. جاڭ جى بىلەن لۇڭ شىنىڭ جېلىيۇگۇ جىلغىسىدىكى ئۇرۇشى

شەرقىي جىن سۇلالىسىنىڭ شىيەنگاڭ 1-يىلى (335-يىلى) 4-ئايدا ئالدىنقى لياڭ سۇلالىسىنىڭ پادىشاھى جاڭ جۈن غەربىي يۇرت چىرىكچىبېگى، شاجۇ ئايمىقىنىڭ دورغىبى ياڭ شۇەنتى غەربىي يۇرتنى باشقۇرۇشقا ئەۋەتتى. ياڭ شۇەن قول ئاستىدىكى سانغۇن جاڭ جىنى لەشكەر تارتىپ ئاۋال يولغا چىقىشقا بۇيرۇدى، شۇنىڭ بىلەن جاڭ جى كىنگىت بەگلىكىگە ئاۋۋال يېتىپ كەلدى. كىنگىت بېگى لۇڭ شى ئۇنىڭ بىلەن بېنلۇن قەلئەسىدە جەڭ قىلىپ مەغلۇپ بولدى. لۇڭ شى تۈنجى جەڭدىلا مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن، پەيت كەلگەندە جاڭ جى قوشۇنىغا تۇيۇقسىز زەربە بېرىش ئۈچۈن جېلىيۇگۇ جىلغىسىغا ئەسكەر يوشۇرۇپ قويدى.

جاڭ جى ھەربىي يۇرۇش سەپىرىدە قول ئاستىدىكى سانغۇنلارنىڭ ھەتەرلىك جىلغىدا ئۇرۇش قىلغاندا يوشۇرۇنغان قوشۇنلارنىڭ تۇيۇقسىز زەربىسىدىن قاتتىق يەخەس بولۇش كېرەك دېگەن تەكلىپىنى قوبۇل قىلىپ، بىر ئاتلىق ئەسكەرنى جىلغىنى رازۋېتكا قىلىشقا ئەۋەتتى، دېگەندەكلا ئۇ يەردە يوشۇرۇپ قويۇلغان ئەسكەرلەرنىڭ بارلىقى مەلۇم بولدى. جاڭ جىنىڭ قۇماندانلىقىدىكى ئەسكەرلەر پايدىلىق يەرنى دەرھال ئىگىلەپ، لۇڭ شى قوشۇنىنى يەنە بىر قېتىم مەغلۇپ قىلدى ۋە غەلىبىسىرى قوغلاپ زەربە بېرىپ، ۋايىر شەھىرىنى ئىشغال قىلدى. لۇڭ شى مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن، ياڭ شۇەندىن گۇناھىنى تىلىدى ھەمدە قول كۆتۈرۈپ تەسلىم بولدى. كىنگىت ئالدىنقى لياڭ سۇلالىسىگە قارايدىغان بولدى.

3. ياقۇپبەگ تاجاۋۇزچى قوشۇنىنىڭ پاراكەندىچىلىكى

ياقۇپبەگ ئوتتۇرا ئاسىيادىكى قوقان خانلىقى (ئۆزبېك ئاقسۆڭەكلىرى قۇرغان) دا ئۆتكەن تاجىك. دەسلەپتە بەگلىك قولىدا خىزمەتكار بولغان، كېيىن يۈز بېگى بولغان. مۇھىم ھەربىي، مۇلكىي ۋەزىپىلەر- دە بولۇپ، خەلقتە ئېغىر زۇلۇم سالغان، خالىغانچە ئادەم ئۆلتۈرگەن، يۇقىرالارنىڭ قىزلىرىنى بۇلىغان.

تۆڭچى 3-يىلى (1864-يىلى) شىنجاڭدا ھەرمىللەت ئەلقىنىڭ چىڭ سۇلالىسىگە قارشى كۈرىشى پارتلىدى. 6-ئاينىڭ 13-كۈنى كورلا دېھقانلىرى قوزغىلاڭ كۆتۈردى. بۇ چاغدا كۈچا بىلەن قارا شەھەر دېھقانلار قوزغىلىڭى بۈلۈڭاتاتتى، كۈچادا راشىدىن خوجا ئۆزىنىڭ دىنىي ساھەدىكى ھوقۇقى ۋە مەرتىۋىسى دىن پايدىلىنىپ، تەقۋادار مۇسۇلمانلارنىڭ ئىشەنچىسىگە ئىگە بولۇۋېلىپ، رەھبەرلىك ھوقۇقىنى قولغا كىرگۈزۈۋېلىپ، ئاتالمىش «كاپىرلار» ۋە «مۇناپىقلار»نى كۆيلەپ قىرىپ، ئۆزىنى «خان خوجا» دەپ ئاتىدى. راشىدىن ئەۋەتكەن، ئىسھاق (راشىدىنىڭ تۇغقىنى) قۇماندانلىق قىلغان شەرقە يۇرۇش قىلغۇچى قوشۇن 7-ئاينىڭ باشلىرىدا كورلىنى ئىشغال قىلدى. يىل ئاخىرىدا غەربتە ئۇچتۇرپان، ئاقسۇدىن تارتىپ شەرقتە تۇرپان، لۈكچۈنگىچە بولغان جايلارنىڭ ھەممىسى كۆچادىكى راشىدىن خوجىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدىكى رايون بولۇپ قالدى.

شۇ يىلى قەشقەر ئەتراپىنى ئىشغال قىلغان خۇيزۇ فېئودال جىن شيائېيىن ۋەتەنگە ئاسىيلىق قىلىپ، قوقان خانلىقىدىن يارەم تىلىدى. قوقان خانلىقىنىڭ ھاكىمىيەت يۈرگۈزگۈچىپادىشاھى ئەنگلىيىنىڭ مەدەتكارلىقى ئاستىدا تۆڭچى 4-يىلى (1865-يىلى) 1-ئايدا ھەربىي كانتىۋاش ياقۇبېەگنى قوشۇن بىلەن جەنۇبىي شىنجاڭغا كىرگۈزدى.

ياقۇبېەگنىڭ تاجاۋۇزچى قوشۇنى قەشقەر، يېڭىسار، يەكەن، خوتەننى بىسىۋالغاندىن كېيىن، تۆڭچى 6-يىلى (1867-يىلى) 5-ئاينىڭ 6-كۈنى ئاقسۇغا ھۇجۇم قىلدى، ئاندىن كېيىن كۈچانى ئىگىلىپ راشىدىننى ئەسىرگە چۈشۈرۈپ ئۆلتۈردى. كورلىنى ساقلاۋاتقان ئىسھاق تېزلىنىپ تۇرۇپ تەسلىم بولدى. ياقۇبېەگ ئۇنى كۈچانىڭ ھاكىملىقىغا تەيىنلىدى. ياقۇبېەگ كورلىنى بىر پاي ئوق چىقارمايلا ئىشغال قىلدى، كورلا، قارا شەھەردىكى مۇھىم جايلارنى، بۈگۈرنىڭ بەزى كەنتلىرىنى ۋە يېڭىسارنى بىر رايون قىلىپ ئايرىپ، كورلىنى مەركىزىي شەھەر قىلدى ھەمدە ئەنجاندىن كەلگەن ئەمىر يابادادىغا دېگەن كىشىنى كورلىغا ھاكىم قىلدى.

تۆڭچى 9-يىلى (1870-يىلى) 3-ئايدا ياقۇبېەگ قوشۇنى تۇرپانغا بېسىپ كىردى، مۇسۇلمانلارنى ئاساس قىلغان تۇرپان قوشۇنى قارشى چىقىپ، ياقۇبېەگ قوشۇنىنى تېرە - پېرەن قىلىپ، غەلبىسىرى ئىگىلىرىلەپ، كورلىنى قايتۇرۇۋالدى، ئاندىن ئۇزاق ئۆتمەيلا، تۇرپان قوشۇنى كورلىدىن چىقىپ كەتتى، شۇنىڭدىن كېيىن، كورلا 2-قېتىم ياقۇبېەگنىڭ قولىغا چۈشۈپ كەتتى، ياقۇبېەگ ئەمىر ئاۋادىغا خوجىنى كورلىغا ھاكىم قىلدى.

گۈاڭشۈ 1-يىلى (1875-يىلى) 5-ئايدا چىڭ ئوردىسى زوزۇڭتاڭنى شىنجاڭنىڭ ھەربىي ئىشلىرىنى باشقۇرغۇچى خان مۇپەتتىشى قىلىپ تەيىنلىدى. جىن شۇن شىنجاڭنىڭ ھەربىي ئىشلىرىنى باشقۇرۇشقا يارەملىشىپ، بارلىق كۈچى بىلەن غەربكە يۈرۈش قىلدى. گۈاڭشۈ 2-يىلى (1876-يىلى) 8-ئايدا زوزۇڭتاڭ غەربكە يۈرۈش قىلغۇچى ھەرقايسى يۆنىلىش ئارمىيىلىرىنىڭ ئاز كەم 100 مىڭ، 50-60 مىڭ تاداممىنى يىغىپ، ئاۋۋال شىمالىي يۆنىلىش بىلەن، كېيىن جەنۇبىي يۆنىلىش بىلەن يۈرۈش قىلىش ئىستراتېگىيىسىنى قوللىنىپ، ئۇچ ئاي ئىچىدە شىمالىي شىنجاڭدىكى دۈشمەننى يوقىتىپ، ئۇرۇمچىنى ۋە ئۇرۇمچى ئەتراپىدىكى كەڭ جايلارنى قايتۇرۇۋېلىپ، شىنجاڭ ئۇرۇشىنىڭ 1-باسقۇچىنى ئاخىرلاشتۇردى. گۈاڭشۈ 3-يىلى (1877-يىلى) ئەتىيازدا لىيۇجىنتاڭ زو زوڭتاڭنىڭ «دۈشمەننىڭ كىرىشىنى كېچىكتۈرۈش ئۈچۈن جىددىي جەڭ قىلىش» فاڭجېنىنى ئىجرا قىلىپ، چىڭ ئارمىيىسىنىڭ 30 مىڭ چېرىكىنى ئۈچ يۆنىلىش بىلەن ماڭدۇرۇپ، ياقۇبېەگنىڭ داۋانچىڭ، توقسۇن، تۇرپان ئەتراپىدىكى مۇداپىئە لىنىيىسىنى چاقماق تېزلىكىدە بۇزۇپ تاشلاپ، يېرىم ئاي ئىچىدىلا 2 - باسقۇچلۇق ئۇرۇشنى ئاخىرلاشتۇرۇپ، جەنۇبىي شىنجاڭدىكى سەككىز شەھەرگە باردىغان يولنى ئاچتى. لىيۇجىنتاڭ تەھلىكىگە ئۇچرىغان جەنۇبىي شىنجاڭ ئۇيغۇرلىرىغا «كىيىم-كېچەك، ئوزۇق - تولۇك تارقىتىپ بەردى، پۇقرالارغا

ھۆكۈمەت ئارمىيىسى ئۆزلىرىنىڭ يۇرتىغا يېتىپ كەلگەندە ئارمىيىگە ئىچكى جەھەتتىن ماسلىشىپ ھەرە-كەت قىلىشنى ياكى ئۆز ئاقسىاقاللىرىنى ھۆكۈمەت ئارمىيىسىگە ئىتائەت قىلىشقا دەۋەت قىلىشنى تاپشۇ-رۇپ، ئۇلارنى ئۆز يۇرتلىرىغا قايتۇردى» .

كورلىنى ئىشغال قىلىپ ياتقان ياقۇپبەگ باندىتلىرى چىڭ ئارمىيىسىنىڭ ئۆزلۈكسىز زەربىسىگە ئۇچراپ ئۆرغانلىقتىن، بىر تەرەپتىن، ھالسىدىن كەتكەنىدىن قارشىلىق كۆرسىتىش ئۇچۇن، كۆنچى دەريانىڭ قىرغىقىغا ھەدەپ يېڭى ئىستېھكاملارنى ياسىدى، يەنە بىر تەرەپتىن، خەلق ئاممىسىدىن ھالجىرلىق بىلەن ئىنتىقام ئالدى. ئەسلىدە ياقۇپبەگ باندىتلىرى تەرىپىدىن ئۆرپان، پىچان، توقسۇن قاتارلىق جايلارغا مەجبۇرىي ئېلىپ كېلىنگەن، كېيىن چىڭ ئارمىيىسى تەرىپىدىن ئازاد قىلىنىپ قويۇپ بېرىلگەن جەنۇبىي شىنجاڭدىكى سەككىز شەھەر خەلقى يۇرتىغا كېتىۋېتىپ قارا شەھەرگە كەلگەندە، ئۇلارنىڭ تەڭدىن تولىسى ياقۇپبەگ تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈۋېتىلدى. قايتا-قايتا مەغلۇپ بولۇپ، ئۆزىنىڭ زاۋالغا يۈزلەنگەنلىكىنى تۇيغان ياقۇپبەگ شۇ يىلى 5-ئاينىڭ 29-كۈنى كورلىدا زەھەر ئىچىپ ئۆلۈپ، ئۆزىنىڭ جىنايەتكارانە ئۆمرىنى ئاخىرلاشتۇردى (قول ئاستىدىكىلەر ئېتىۋەتكەن دېگەن گەپمۇ بار) . 6-ئاينىڭ 6-كۈنى ياقۇپبەگنىڭ ئوغلى ھەقۇلىبەگ ياقۇپبەگنىڭ ئۆلۈكىنى ئېلىپ غەرب تەرەپكە قېچىپ كەتتى.

8-ئايدا چىڭ ئارمىيىسىنىڭ جەنۇبىي شىنجاڭدىكى تۆت شەھەرنى قايتۇرۇۋېلىشنى ئىشان قىلغان 3-ئۇرۇشىنىڭ مۇقەددىمىسى باشلاندى. ئەينى ۋاقىتتا قارا شەھەرنى ياقۇپبەگكە تەسلىم بولغان بەي يەنخۇ مافلاۋاتاتتى. بەي يەنخۇ مەغلۇپ بولۇپ، ئۆزىنىڭ چىڭ ئارمىيىسىگە تاقابىل تۇرالمايدىغانلىقىغا كۆزى يەتكەندىن كېيىن، پۇقرالارنىڭ ئاشلىقىنى بۇلىدى ھەمدە چىڭ لەشكەرلىرىنىڭ جەنۇبقا بېرىش يولىنى كەلكۇن ئارقىلىق توسۇش غەرىزىدە قارا شەھەر دەرياسىنىڭ قېشىنى بۇزۇۋەتتى.

چىڭ ئارمىيىسى چۇقو (ھازىرقى خوشۇت ناھىيىسىنىڭ شەرق تەرىپى) دىن يولغا چىقىپ، ئىككى يولغا بۆلۈنۈپ ماڭدى: لىۋجىنتاڭ چولۇق قوشۇنغا قوماندانلىق قىلىپ قارا شەھەرگە ھۇجۇم قىلدى، يۇ خۇبىن بىلەن خۇاڭ ۋەنپېڭ ئۆز قوشۇنلىرىنى باشلاپ، ئۇشاقتال ئارقىلىق باغراش كۆلىنىڭ شەرقىي جەنۇبىنى ئايلىنىپ كورلىغا ھۇجۇم قىلدى. 9-ئاينىڭ 3-كۈنى چىڭ ئارمىيىسى كورلىنى قايتۇرۇۋالدى. ئەسلا بۇ چاغدا «كورلا شەھىرىدە بىرمۇ ئادەم قالمىغان» ، خەلقنىڭ كۆپ قىسمى باندىتلار تەرىپىدىن غەرب تەرەپكە ھەيدەپ كېتىلگەنىدى. چىڭ ئارمىيىسى «سەپەر ئوزۇقى قۇرۇپ كەتكەن» ئەھۋالدا ئۇيمۇ ئۇي يۇرۇپ، 100 مىل چىڭ ئاشلىق يېغىپ، ئاشلىق قېينىچىلىقىنى ۋاقتىنچە ھەل قىلدى.

§ 2 . مىنگو دەۋرىدىكى ئۇرۇشلار

مىنگونىڭ 20-يىلى (1931-يىلى) جىن شۇرېن شىنجاڭنىڭ ھەربىي ئىشلىرىنى باشقۇردى. خوجا نىياز ھاجى دېھقانلارغا باشچىلىق قىلىپ قۇمۇلدا قوزغىلاڭ كۆتۈردى، ماجۇڭيىڭ قوشۇنى شەرقىي شىنجاڭغا كىردى. بۇنىڭ بىلەن يېڭا - پاراكەندىچىلىك ئەۋج ئالدى. شۇ يىلى قارا شەھەردە تۇرۇشلۇق ئۆلكە ئارمىيىسىنىڭ جەن شىكۇي باشچىلىقىدىكى لۇيى بۇيرۇقىغا بىنائەن كورلىغا كىرىپ ئورۇنلاشتى. لۇ شىنبى كۆنچى دەرياسى كۆۋرۈكىنىڭ شىمال تەرىپىدىكى بەي لاۋۇۋ دېگەن كىشىنىڭ خوسۇسىي دۇكىنى (ھازىرقى «ئىتتىپاق» يولى «ئىتتىپاق» سودا ماركىسىنىڭ ئورنى) غا جايلاشتى. جەن شىكۇي لۇيى لۇ دەپ ئاتالغىنى بىلەن، قارىمىقىدا تۇرغان يۈز، يېگلا بار ئىدى، ئۇنىڭ ئەملىي ئەسكىرىي كۈچى بىر تۇەننىڭكىگە توغرا كېلەتتى. بۇ لۇنىڭ شتابى، بىۋاسىتە قاراشلىق شۇبە ئەترىتى ۋە بىر يېگىنىڭ كورلىدا

تۆرغانلىقىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، باشقا ئەسكىرىي كۆچلىرىنىڭ ھەممىسى قارا شەھەر، لوپنور، بۆگۈر قاتارلىق جايلارغا تەقسىم قىلىۋېتىلگەنىدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە، ھەرقايسى جايلاردىكى ئەسكەرلىرىمۇ جايىـ جايلارغا تارقىلىپ، مۇداپىئە دائىرىسىنى بەك كېڭەيتىۋەتكەنىدى.

مىنگونىڭ 21ـيىلى (1932ـيىلى) ئىلگە بېشىدا ماجۇڭيىڭ قىسمىدىكى ماچۇەنلۇ ئۆزىنى لۇجاڭ دەپ ئېلان قىلىپ، قوشۇن باشلاپ قارا شەھەرگە يېقىنلاشقانىدا، ئۇششاقتالدا جەن شكۇيې لۇيىگە قارشىلىق قارا شەھەر يېڭىنىڭ ئۇششاقتالدا تۆرۈشلۇق لېيەنىنىڭ توسۇپ زەربە بېرىشىگە ئۇچرىدى، جەن شكۇيې ئارمىيىسىنىڭ بۇ لېيەنى ئاجىز كېلىپ قىلىپ، پاجىئەلىك مەغلۇپ بولدى. بۇ خەۋەر قارا شەھەرگە يېتىپ بارغاندىن كېيىن، ھەممە ئادەم ساراسىمگە چۈشتى، جەمئىيەت تەرتىپى قالايمىقانلىشىپ كەتتى. جەن شكۇيې لۇيىنىڭ قارا شەھەردە تۆرۈشلۇق يېڭى بىرلىيەن ئەسكەرنىڭ زىيانغا ئۇچرىغانلىقىنى كۆرۈپلا، كۆچمىز يېتىشمەيدىكەن، تاقابىل تۇرالمىغۇدەكمىز دەپ، قورال تاشلاپ تەسلىم بولدى. شۇ يىلى 2ـئاينىڭ 5ـكۈنى (دېھقانلار كالېندارى بويىچە 12ـئاينىڭ 29ـكۈنى يېڭى يىل ھارپىسىدا) ماچۇەنلۇ ئەسكەرلىرىگە قۇماندانلىق قىلىپ قارا شەھەرگە كىرىپ سىخاۋچۇيگە جايلاشتى. جەن شكۇيې لۇيى قارا شەھەردە تۆرۈشلۇق يېڭىنىڭ سەنمۇجاڭى ماچۇەنلۇ قىسمىنىڭ مۇرەككەپلىكىنى كۆرۈپ، بۇلار بىر پەشۋانغـ مۇ بەرداشلىق بېرەلمىگىدەك دەپ ئويلاپ، كورلىدا تۆرۈشلۇق لۇيجاڭ جەن شكۇيىنىڭ ماچۇەنلۇغا ھۇجۇم قىلىش ئۈچۈن ئەسكەر ئەۋەتىشىنى تەلەپ قىلىپ تېلېگرامما كوپېيىسىنى يېزىپ، تېلېگراف ئىدارىسىگە تاپشۇردى. ئويلىسىغان يەردىن، تېلېگراف خادىمى (رادىست) مەخپىيەتلىكىنى ئاشكارىلاپ قويدى. ماچۇەنـ لۇ بۇ ئەھۋالنى بىلگەندىن كېيىن، شۇ كېچىسىلا لەشكەر تارتىپ شەھەرگە بېسىپ كىرىپ، قىرغىنچىلىق قىلدى. قارا شەھەرنىڭ دوتىيى نيۇشى، ھاكىمى ماگەنچېڭ شۇنىڭدەك ئۇلارنىڭ خىزمەتچى، ئائىلە تاۋابىئاتلىرىنىڭ كۆپىنچىسىنى ئۆلتۈردى. شەھەرنىڭ ھەممە يېردە ئۆلۈكلەر ماينىڭ تېشىدەك يېتىپ كەتتى، ئاسمانىنى ئوت يالقۇنى قاپلىدى.

ماچۇەنلۇ قارا شەھەردە مەقسىتىگە يەتكەندىن كېيىن، دەرھال ئەسكىرىي كۆچىنى زورايتىشقا كىرـ شىپ، جەنۇبقا قاراپ ئىلگىرىلەپ كورلىنى ئېلىش ئۈچۈن تەييارلىق قىلدى. 2ـئاينىڭ 9ـكۈنى نېۋچىڭ ماچۇەنلۇنىڭ بۆيرۇقىغا بىنائەن، مىڭدىن ئارتۇق يېڭى ئەسكەردىن تەركىب تاپقان بىر تۈەنگە قوماندانلىق قىلىپ، ئالدىن يۈرگۈچى قىسىم سۈپىتىدە كورلىغا قاراپ يولغا چىقتى.

كورلىدا تۆرۈشلۇق جەن شكۇيې پاشال قارشى تۇرۇپ، گازارمىنىڭ ئەتراپىغا پىستېرما قويدى، ئۆزلەشتۈرۈلگەن قوشۇن (رۇس ئەسكەرلەر) غا ئالدىنقى قوۋۇقنىڭ تۆپىسىدىكى راۋاقتا پىلىموت ئورنـ ىتىپ، قاتتىق مۇداپىئە كۆرۈشنى تاپشۇردى. 10ـكۈنى ماچۇەنلۇ قوشۇنى كورلىغا كىرىپ، جەن شكۇيې قوشۇنىنىڭ گازارمىسىغا ۋە مۇداپىئە رايونىغا ھۇجۇم قىلدى. ئىككى تەرەپ ئېتىشقاندىن كېيىن، جەن شكۇيې قوشۇنىدىكى خۇيزۇ، ئۇيغۇر ئەسكەرلەرنىڭ ھەممىسى مىلتىقىنىڭ ئۇچىنى ئارقىسىغا قارىتتى. جەن شكۇيې مۇشكۇل ھالەتكە چۈشۈپ قالغان بولسىمۇ، ئاكوپ كولاپ مۇداپىئەدە چىڭ تۇردى، پىلىموت ئۇستۇنلۇكىگە تايىنىپ قارشىلىق كۆرسەتتى. ماچۇەنلۇ قوشۇنى بىر نەچچە قېتىم ھۇجۇم قىلغان بولسىمۇ، لېكىن پىلىموت ئوقىغا بەرداشلىق بېرەلمەي چېكىنىدى. ئىككى كېچە ـ كۈندۈز جەڭ قىلىپمۇ جەن شكۇيې قوشۇنىنىڭ گازارمىسىنى ئالالمىدى، ھەر ئىككى تەرەپتىن كۆپ ئادەم چىقىم بولدى. 12ـكۈنى ماچۇەنلۇـ نىڭ مەرگىنى جەن شكۇيىنىڭ پىلىموتچىسىنى ئېتىۋەتتى، جەن شكۇيې قوشۇنى ئالاقزادە بولۇپ كەتتى، جەن شكۇيې ئۆزىنىڭ مەغلۇبىيەتلىك ۋەزىيىتىنى كۆرۈپ، ئائىلىسىدىكى يەتتە كىشىنى ئاتخانىغا يىغىپ تاپانچا بىلەن بىرـبىرلەپ ئېتىۋېتىپ، يېقىنلىرىنى ۋە قالدۇق ئەسكەرلىرىنى يىغىپ، مۇھاسىرىنى بۆسۈپ چىقتى. كېيىن ماچۇەنلۇ قوشۇنى ئۇلارنى كۆنچى دەرياسى بويىدا يەنە مۇھاسىرىگە ئېلىۋالدى. جەن شكۇيىنى پۈتىغا ئېتىپ يارىدار قىلىپ تۇتۇۋېلىپ، كاللىسىنى ئالدى. ماچۇەنلۇ جەن شكۇيىنىڭ كاللىسىنى

قاراشھەرگە ئەكىلىپ، كوچىغا ئېسىپ، بىر نەچچە كۈنگىچە سازايى قىلدى. بۈگۈر، لوپنور قاتارلىق جايلارنى ساقلاۋاتقان جەن شىكۈي قوشۇنلىرى لۈجاڭشىياڭ ئۇلتۇرۇلگەنلىكىدىن خەۋەر تېپىپ، كەينى-كەينىدىن قورال تاشلاپ تەسلىم بولدى.

شۇنىڭ بىلەن جەن شىكۈي لۈيى تامامەن ھالاك بولدى.

VII باب

ئارمىيە ـ خەلق مۇناسىۋىتى

§ 1 . ئارمىيە ـ خەلق ئىتتىپاقلىقى

1950 ـ يىل 9 ـ ئايدا كورلىدا تۇرۇشلۇق خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى پىيادە ئەسكەرلەر 6-شىنىڭ 18 ـ تۈەنى (يېزا ئىگىلىك 2 ـ شىبى 29 ـ تۈەن ـ مەيدانىنىڭ ئەسلىدىكى ئاساسى) 18 ـ تۈەن ئۈستىگىنى چاپتى. ئۈستەڭنىڭ لايىھىسى بويىچە، ئۈستەڭنىڭ مەلۇم بىر بۆلىكى ئېلىنىدىغان يەردە بىر ئۈيغۇر دېھقانىنىڭ ئۆيىنى چېقىشقا توغرا كېلىپ قالدى، ئۇنى ماقۇل كەلتۈرۈپ كۆچۈرگۈزگەندىلا ئۈستەڭنى شۇ يەردىن ئۆتكۈزگىلى بولاتتى. قۇرۇلۇشقا قۇماندانلىق قىلىش شتابىدىكى 18 ـ تۈەن سىياسىي كومىسسارى يالڭ خوەنشىڭ قاتارلىق خادىملار بۇ كىشىگە نەسىھەت قىلىپ، ئۇنىڭغا ئۆي سېلىپ بېرىش ھەم يېرىنىڭ ئورنىغا ياخشى يەر بېرىش توغرىسىدا ۋەدە بەرگەن بولسىمۇ، ئۇ كىشى زادىلا ئۇنىمىدى. يەرلىك ھۆكۈمەت ئۇنىڭغا نۇرغۇن قېتىم نەسىھەت قىلغان بولسىمۇ، ئۇ يەنىلا ئۇنىمىدى، ھەرقېتىم نەسىھەت قىلغاندا، ئۇ كىشى: «مەن باغ قىلغىلى 4 ـ 5 يىل بولدى، كۆچەتلىرىم بۇ يىل مېۋىگە كىردى. مەن بالا ـ چاقىلىرىمنى مۇشۇ باغقا تايىنىپ باقىمەن! باغ بەرمىسەڭلەر كۆچمەيمەن!» دەپ تۇرىۋالدى. ئۇ چاغدا قىسىملار ئەمدىلا ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشكەن بولغاچقا، ئۇ كىشىنىڭ بېغىنىڭ ئورنىغا بەرگۈدەك باغ يوق ئىدى. قۇماندان ۋالڭ جېن بۇ ئىشتىن خەۋەر تېپىپ: «قىسىملار ئىشلەپچىقىرىش داۋامىدا ئاممىنىڭ مەنپەئىتىگە تەگسە، ھەرگىز بولمايدۇ، ئاز سانلىق مىللەت خەلقىنىڭ ئارزۇسىغا تېخىمۇ ھۆرمەت قىلىش كېرەك» دەپ يوليورۇق بەردى. قۇرۇلۇش قۇماندانلىق شتابى بۇ يوليورۇققا بىنائەن، ئەسلىدىكى لايىھىگە تۈزىتىش كىرگۈزۈپ، ئۈستەڭنى بۇ يەردىن ئايلاندۇرۇپ چاپتى. يەنە ئۇ دېھقانغا سۇ بەردى، ئۇنىڭ دېھقانچىلىق ئىشلىرىنى قىلىشىپ بەردى. ئۈستەڭ ئۇنىڭ ئۆيىدىن ئەگىپ ئۆتكۈزۈلگەندىن كېيىن، ئارمىيە ـ خەلق مۇناسىۋىتى تېخىمۇ قويۇقلاشتى. قىسىمدىكىلەرنىڭ سايمانلىرى يېتىشمىگەندە، ئامما ئۆزلۈكىدىن كەتمەن، ساپان، ئۇلاغ بېرىپ تۇردى. 1951 ـ يىل 5 ـ ئايىنىڭ 15 ـ كۈنى 18 ـ تۈەن ئۈستىگىنىڭ پۈتكەنلىكىنى تەبرىكلەش مۇناسىۋىتى بىلەن ئۆتكۈزۈلگەن سۇ باشلاش مۇراسىمىدا ھەرمىللەت خەلقى ناخشا ئېيتىپ، ئۇسسۇل ئويناپ ئارمىيە ـ خەلقنىڭ 7000 كىشىلىك تەبرىكلەش مۇراسىمىنى شادلىققا چۆمدۈردى. 108 ياشلىق بىر ئۈيغۇر بوۋاي 15 كىلومېتر يەردىن ئىشەكلىك كېلىپ يىغىنىنى تەبرىكلىدى. يىغىن مەيدانى ئارمىيە ـ خەلق ئىتتىپاقلىقىنىڭ قەلئەسى كەيپىياتىغا چۆمدى، ئارمىيە بىلەن خەلقنىڭ ئىتتىپاقلىقى ئۇچۇن ئابىدە تىكلەندى.

خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ كورلىدا تۇرۇشلۇق قىسىملىرى كېيىنكى يىللاردا مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنىڭ ئېسىل ئەنئەنىسىنى داۋاملىق ساقلاپ ۋە جارى قىلدۇرۇپ، كورلىنىڭ مۇقىم بولۇشى ۋە گۈللىنىشى ئۈچۈن ئالاھىدە تۆھپە قوشۇپ كەلدى.

تەڭرىتاغ تاشيولىنى ياساشقا قاتناشقان خەلق ئىشچىلىرى 1970 ـ يىل 11 ـ ئايىنىڭ 25 ـ كۈنى خېجىلىق ناھىيىسىنىڭ بايىنبۇلاق رايونىدا قار ـ بوران ئىچىدە قاپسىلىپ قالدى. بايىنغولىن شۆبە ھەربىي رايونى بۇ ۋەقەدىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن، دەرھال مۇناسىۋەتلىك يەرلىك تارماقلار بىلەن بىرلىكتە كۈچ ئۈيۇشتۇرۇپ، جىددىي قۇتقۇزۇش ئىشىنى ئېلىپ بارىدى، ئەتىجىدە، قاپسىلىپ قالغان خەلق ئىشچىلىرىنىڭ ھەممىسى خەۋپىتىن قۇتقۇزۇۋېلىندى.

1970 ـ يىلى «89790» قىسمىنىڭ ساقلىق ساقلاش ئەترىتى كورلا ناھىيىسى يېڭىشەھەر گۈڭشېسى 1 ـ چوڭ ئەترىتىدىكى گۈڭشې ئەزاسى نۇرخاننىڭ قورسىقىدا پەيدا بولۇپ قالغىلى 21 يىل بولغان ئۆسمىنى ئوپېراتسىيە قىلىپ ئېلىپ ئۇنى ساقايتتى.

1974 ـ يىل 7 ـ ئايدا كورلا ناھىيىسىدە ئۇدا قاتتىق يامغۇر ياغقاندىن كېيىن، «89790» قىسىم كۆنچى دەريالىسىنىڭ تۆۋەن ئېقىمىدا خەلقنىڭ ھايات ۋە مال ـ مۈلكىنىڭ كەلكۈندە ئېغىر تەھدىتكە ئۇچرىغانلىقىدىن خەۋەر تېپىپ، دەرھال جىددىي يېغىن ئېچىپ، كەلكۈنگە تاقابىل تۇرۇش سەپەرۋەرلىك بۇيرۇقى ئېلان قىلدى. 500 دىن ئارتۇق كادىر ـ جەڭچىنى، 150 تىن ئارتۇق ئاپتوموبىلنى چىقىرىپ، ئۇدا ئۇچ كېچە ـ كۈندۈز قاش يېسىپ، كەلكۈننى توسۇپ، خەلقنىڭ ھايات ۋە مال ـ مۈلكىنى ئامان ساقلاپ قالدى.

ھازا ئارمىيىسىنىڭ «39991» قىسمى ھازا ئارقىلىق تېز توشۇش ئالاھىدىلىكىنى تولۇق جارى قىلدۇرۇپ، 1980 ـ يىلدىن 1986 ـ يىلغىچە 90 نەچچە قېتىم ئايروپىلان چىقىرىپ، يەرلىكنىڭ ئاپەتتىن جىددىي قۇتقۇزۇش، قار ئاپىتىگە تاقابىل تۇرۇپ مايىسلارنى ساقلاپ قېلىش، بالايى ئاپەتكە ئۇچرىغانلارنى قۇتۇلدۇرۇش، ئېغىر يارىلانغانلارنى تېز توشۇش ئىشلىرىغا ياردەم بەردى.

1980 ـ يىل 6 ـ ئايدا لوپنور رايونىدا تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىۋېتىپ بوقاپ كەتكەن مەشھۇر ئالىم پېك جيامۇنى تېپىپ قۇتقۇزۇش ئۈچۈن، 74 قېتىم ئايروپىلان چىقىرىپ 150 نەچچە سائەت چارلاپ، جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ شۆبىسىنىڭ يۆكىمەك دەرىجىدە ماختىشىغا سازاۋەر بولدى.

1981 ـ يىل 7 ـ ئايدا «89790» قىسىم 1 ـ پىلاك 4 ـ جۇڭدۇيىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى گې مىڭگۇالىق بىلەن ئون نەچچە جەڭچى يېزا ئىگىلىك 2 ـ شىسى سۇ ئىنشائاتى تۇنىنىڭ قېشىدا ئەمگەك قىلىۋېتىپ، يېقىن ئەتراپتىكى بىر كىشىنىڭ ئۆيىگە ئۇشتۇمتۇت ئوت كەتكەنلىكىنى بايقىدى ـ دە، دەرھال يېتىپ كېلىپ، ئوت ئىچىدىن 70 ياشلىق بىر مومايىنى ۋە مىلك يۆنىلىكتىن ئارتۇق مادىدىي نەرسىلەرنى قۇتقۇزدى.

1984 ـ يىل 12 ـ ئايدا شىنجاڭ نېفىت ئىدارىسى گېئولوگىيىلىك تەكشۈرۈش باشقارمىسى جۇڭغارىيە ئويمانلىقى بۇرغىلاش ئەترىتىنىڭ 29 ئادەمى پەۋقۇلئادە زور بوران ـ قار ئاپىتىدە 120 نەچچە سائەت قاپسىلىپ قالدى، ئۇلارنىڭ ئۇزۇق ـ تولۇكى ئۈزۈلۈپ سىرت بىلەن خەۋەرلىشەلمەي قالدى، ھازا ئارمىيىسىنىڭ كورلىدا تۇرۇشلۇق قىسمى تېخنىكىسى مۇكەممەل ئايروپىلان گۇرۇپپىسىنى ئەۋەتتى، بۇ گۇرۇپپا پەۋقۇلئادە، پەس ئۇچۇپ، بىپايان قۇملۇقتىن بۇرغىلاش ئەترىتىنىڭ ئادەملىرىنى تاپتى ھەمدە ئۇلارنى ئايروپىلان بىلەن قارامايغا ئاپىرىپ قويدى. شىنجاڭ نېفىت ئىدارىسى مىننەتدارلىق بىلدۈرۈش يۈزىسىدىن قىسمىغا بىرلەۋھە تەقدىم قىلدى، لەۋھەدە: «خەلق ھازا ئارمىيىسىنىڭ تۇتقىنى زامانىۋىلاشتۇرۇش يولىدا خەلقنى ئاپەتتىن قۇتقۇزغانلىقىغا ئاپىرىن» دەپ يېزىلغان.

كورلىدا تۇرۇشلۇق قىسىم 1987 ـ يىل 5 ـ ئايدا خەلقە قۇلايلىق يارىتىپ بېرىش پائالىيىتىنى ئېلىپ بېرىش جەريانىدا 300 دىن ئارتۇق ئادەم، 40 ئاپتوموبىل چىقىرىپ، 20 نەچچە تۇر بويىچە 928

قېتىم مۇلازىمەت قىلدى، 2370 كىشىنى خالىس داۋالىدى.

2 § . ئارمىيە بىلەن خەلقنىڭ بىرلىكتە مەدەنىيەتلىك ئورۇن بەرپا قىلىشى

1983 ـ يىلى «36029» قىسىم بىلەن كورلا يولوچى توشۇش بېكىتى، خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى «273» دوختۇرخانىسى بىلەن كورلا شەھەرلىك 2 ـ باشلانغۇچ مەكتەپ بىرلىكتە مەدەنىيەتلىك ئورۇن بەرپا قىلىش پائالىيىتىنى قانات يايدۇردى. «36029» قىسىم ئىشنى مەينەت، قالايمىقان، ناچار ھالەتنى ئوڭشاشتىن باشلاپ، يولۇچى توشۇش بېكىتىنى قىياپەت، مۇلازىمەت سۈپىتى قاتارلىق جەھەتلەردە چوڭقۇر ئۆزگىرىش ياساش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلدى، نەتىجىدە بۇ بېكەت ئىقتىسادىي ئۈنۈمنى ئۈزلۈكسىز ئۆستۈرۈپ، كەينىدىن ئاپتونوم ئوبلاست بويىچە، ئاپتونوم رايون بويىچە مەنىۋى مەدەنىيەت يارىتىشتا ئىلغار ئورۇن بولۇپ باھالاندى؛ «36029» قىسىمۇ شىنجاڭ ھەربىي رايونى تەرىپىدىن بىرلىكتە مەنىۋى مەدەنىيەت بەرپا قىلىشتىكى ئىلغار ئورۇن بولۇپ باھالاندى. «273» دوختۇرخانا بىرلىكتە مەدەنىيەتلىك مەكتەپ بەرپا قىلىش تەدبىرىنى تۈزۈپ چىقىپ، بىرلىكتە مەنىۋى مەدەنىيەت يارىتىش پائالىيىتىنى بىر نەچچە يىلدىن بۇيان ئىزچىل قانات يايدۇرۇپ كەلدى. مەكتەپ سىرتىدىكى بېتەكچىلىك پونكىتى كۆپ خىل ئۇسۇل قوللىنىپ، ئوقۇغۇچىلارغا ھەرۋاقىت «بەش بولۇش، تۆت گۈزەل، ئۇچنى قىزغىن سۆيۈش» ئاساسىي مەزمۇن قىلىنغان، كومپۇنىستىك غايە يادرو قىلىنغان، گۈزەل قەلب ۋە يۈكسەك خىسلەتنى يېتىشتۇرۇش مەقسەت قىلىنغان ئىدىيە، پەزىلەت تەربىيىسى بېرىپ، مەكتەپ تەربىيىسىگە ئوبدان ماسلاشتى. شۇ يىلى 6 ـ ئايدا «36431» قىسىم، «36029» قىسىم، «36018» قىسىم، «273» دوختۇرخانا، كورلا ھەربىي پونكىتى قاتارلىق ئورۇنلار كورلا شەھەرلىك 2 ـ باشلانغۇچ مەكتەپكە 54 مىڭ 300 يۈەن ئىئانە توپلاپ بېرىپ، مەكتەپنىڭ ئوقۇتۇش بىناسى سېلىشىغا ياردەم بەردى؛ «87493» قىسىم مەكتەپنىڭ ئوقۇتۇش بىناسىنىڭ چېرتيوژىنى ھەقسىز سىزىپ بەردى ھەمدە بىناكارلىق ماشىنىلىرىنى ئىشقا سېلىپ 500 كۇپ مېتىردىن ئارتۇق توپا ـ تاش توشۇپ بەردى.

1984 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنى ج ك پ بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق كومىتېتى بىلەن بايىنغولىن شۇبە ھەربىي رايونى ئارمىيە بىلەن خەلق بىرلىكتە مەنىۋى مەدەنىيەت بەرپا قىلىش بويىچە تەجرىبە ئالماشتۇرۇش يىغىنى ئېچىپ، ئارمىيە ـ خەلق بىرلىكتە مەنىۋى مەدەنىيەت بەرپا قىلىش پائالىيىتىنى يەنمۇ ئىلگىرىلەتتى. شۇ يىلى «89790» قىسىم كوماندىر ـ جەڭچىلەر ئارىسىدا «ئىككى ئايرىلالماسلىق» (خەنزۇلار ئاز سانلىق مىللەتلەردىن ئايرىلالمايدۇ، ئاز سانلىق مىللەتلەر خەنزۇلاردىن ئايرىلالمايدۇ) توغرىسىدا ئىدىيىۋى تەربىيە ئېلىپ بېرىشتا چىڭ تۇردى ھەمدە «مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىش قوللانمىسى»نى بېسىپ تارقىتىپ، «ھۆكۈمەتنى ھىمايە قىلىش، خەلقنى سۆيۈش ئەھدىنامە-سى» تۈزۈپ، شەھەرلىك 6 ـ باشلانغۇچ مەكتەپ، شەھەرلىك 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ، شەھەرلىك كادىرلار دەم ئېلىش ئورنى قاتارلىق ئون ئورۇن بىلەن بىرلىشىپ، بىرلىكتە مەنىۋى مەدەنىيەت بەرپا قىلىش نۇقتىسى قۇردى. بىرلىكتە مەنىۋى مەدەنىيەت بەرپا قىلىش پائالىيىتىدە قىسىملارنىڭ ئۆزىگە خاس تېخنىكا ۋە قورال ـ جابدۇق جەھەتتىكى ئۈستۈنلۈكىنى جارى قىلدۇرۇشقا ئەھمىيەت بېرىپ، شەھەر رايونىدىكى «ئىتتىپاق» بولىنىڭ بەزى بۆلەكلىرىنى كېڭەيتىپ قۇرۇش ۋەزىپىسىنى خالىسانە ئۈستىگە ئالدى، شۇ يەردىكى خەلقە ۋە يېقىن ئەتراپتىكى ئورۇنلارغا مىڭ داندىن ئارتۇق تېلېۋىزور، ئۈنتالغۇ، شاپىگراف، داۋالاش سايمانلىرى رېمونت قىلىپ بەردى. 20 نەچچە مىڭ مېتر توك سىمى تارتىپ بەردى، شۇنداق

قىلىپ، ئۆزى تۈرۈۋاتقان جايدىكى ئامىنلىق مەدھىيىسىگە سازاۋەر بولدى.

«89792» قىسىم شەھەرلىك 6 ـ باشلانغۇچ مەكتەپ بىلەن بىللە ئارمىيە ـ خەلق بىرلىكتە مەنىۋى مەدەنىيەت بەرپا قىلىش پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇشتا ئىشنى مەكتەپنىڭ قىياپىتىنى ۋە مەكتەپ ئىستىلىنى ياخشىلاش، ئارقىدا قالغان ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىدىيىدە بۈرۈلۈش ياسىشىنى تۈتۈش، ئوقۇغۇچىلارنى جىسمانىي ۋە ئەقلىي ساغلاملىققا پايدىلىق بولغان دەرستىن تاشقىرى پائالىيەتلەرنى قانات يايدۇرۇشقا ئۈيۈشتۈرۈش قاتارلىق جەھەتلەردىن باشلاپ، كۆرۈنەرلىك نەتىجە قازىنىپ، ئاپتونوم رايون تەرىپىدىن «ئارمىيە ـ خەلق بىرلىكتە مەنىۋى مەدەنىيەت بەرپا قىلىشتا ئىلغار ئورۇن» بولۇپ باھالىنىپ، ئاپتونوم رايونلۇق ئارمىيە ـ خەلق بىرلىكتە مەنىۋى مەدەنىيەت بەرپا قىلىش سۆھبەت يىغىنىغا قاتناشتى.

«87493» قىسىم شەھەرلىك 4 ـ باشلانغۇچ مەكتەپ بىلەن بىللە ئىلىپ ناھىيە مەنىۋى مەدەنىيەت بەرپا قىلىش پائالىيىتىدە 2000 قېتىمدىن ئارتۇق خادىم ۋە 150 قېتىمدىن ئارتۇق ماشىنا ـ ئاپتوموبىل چىقاردى، تۈمنجاڭ بىيەن يۈنخا بىلەن سىياسىي كومىسسار قېيى جىنلىن كادىرلار ۋە جەڭچىلەر بىلەن بىرلىكتە مەكتەپ سىنىلىش ئەمگىكىگە قاتنىشىپ، مەكتەپنىڭ 10 مىڭ كۈادرات مېتىرلىق تەنتەربىيە مەيدانىنى ياساپ بەردى، 6000 كۇپ مېتردىن ئارتۇق توپا توشۇپ بەردى. ئۇلارنىڭ ئىش ئىزلىرىنى مەركىزىي تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى تەپسىلىي خەۋەر قىلدى. 1984 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىدا «87493» قىسىم ئاپتونوم ئوبلاست تەرىپىدىن ئارمىيە ـ خەلق بىرلىكتە مەنىۋى مەدەنىيەت بەرپا قىلىشتىكى ئىلغار ئورۇن بولۇپ باھالاندى.

1985 ـ يىلدىن 1987 ـ يىلغىچە شەھەر بويىچە ئارمىيە ـ خەلق بىرلىكتە مەنىۋى مەدەنىيەت بەرپا قىلىدىغان ئورۇن 18 جۈپتىن كۆپەيىپ 31 جۈپكە يەتتى. 1987 ـ يىلى «36431» قىسىم بىلەن ئوبلاستلىق قېلىپ زاۋۇتى، «39991» قىسىم بىلەن ئوبلاستلىق يول ئاسراش باش ئۆچاستىكىسى، قۇرۇقلۇق ئارمىيىسى «273» دوختۇرخانىسى بىلەن شەھەرلىك 2 ـ باشلانغۇچ مەكتەپتىن ئىبارەت ئارمىيە ـ خەلق بىرلىكتە مەنىۋى مەدەنىيەت بەرپا قىلغۇچى جۈپلەر ئارمىيە ـ خەلق بىرلىكتە مەنىۋى مەدەنىيەت بەرپا قىلىشتىكى ئىلغار ئورۇن بولۇپ باھالىنىپ، تەقدىرلەندى.

1986 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە ئارمىيە، قوراللىق ساقچى قىسىم، يېزا ئىگىلىك 2 ـ شىنى بىلەن يەرلىك ئورۇنلار قۇرغان بىرلىكتە مەنىۋى مەدەنىيەت پاراتقۇچى جۈپلەر 163 كە يەتتى، بىرلىكتە مەنىۋى مەدەنىيەت بەرپا قىلىدىغان ئورۇنلار ئوتتۇرىسىدا ھەرخىل شاھسات تۈرلىرى ۋە توپ تۈرلىرى بويىچە جەمئىي 289 قېتىم مۇسابىقە ئۇتكۇزۈلدى، 547 قېتىم ھەرخىل بىرلەشمە كۆڭۈل ئېچىش يىغىنلىرى، سۆھبەت يىغىنلىرى، دوكلات يىغىنلىرى، زېھىن سىناش مۇسابىقىلىرى ئۇتكۇزۈلدى، ئىككى تەرەپ بىر ـ بىرىگە 2600 دىن ئارتۇق ئىختىساسلىق تېخنىك خادىم يېتىشتۈرۈپ بەردى.

ئون ئىككىنچى قىسىم

سانائەت

كورلا ناھىيىسىدە مىنگو دەۋرىدە بەزى قول سانائەت دۇكانلىرىلا بار ئىدى، ئۇلارنىڭ كۆپ قىسمى ئائىلىلەرنىڭ باشقۇرۇشىدا بولۇپ، ئۇسكۇنىلىرى ئاددىي ئىدى، مەھسۇلاتلىرىنىڭ سۈپىتى ناچار، باھاسى ئۆزە بولۇپ، يەرلىك ئاھالىلارنىڭلا ھاجىتىدىن چىقالايتتى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ھەر دەرىجىلىك خەلق ھۆكۈمەتلىرى تۇرلۇك تەدبىرلەرنى قوللىنىپ، يەرلىك سانائەتنى زور كۈچ بىلەن راۋاجلاندۇرۇپ، كورلا ناھىيىسىنىڭ سانائىتىنى تېز يۈكسەلدۈردى.

1954 ـ يىلدىن 1956 ـ يىلغا قەدەر دۆلەت قول سانائەتكە سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش كىرگۈزۈپ، شەرىك تىجارەت قىلىش، بىرلىشىپ تىجارەت قىلىش، ۋەكالىتەن سېتىۋېلىش ۋە ۋەكالىتەن سېتىپ بېرىشكە ئوخشاش ئۇسۇللارنى قوللىنىپ، قول سانائەتنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈردى.

1957 ـ يىلدىن 1961 ـ يىلغا قەدەر شەھەر ـ بازارلاردىكى بەش خىل كىچىك سانائەت (كىچىك سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى، كىچىك سېمونت زاۋۇتى، كىچىك خىمىيىۋى ئوغۇت زاۋۇتى، كىچىك كۆمۈر كان، كىچىك ماشىنىسازلىق زاۋۇتى) تېز راۋاجلاندى. قارىغۇلارچە يۇقىرى سۈرئەت، يۇقىرى كۆرسەتكۈچ قوغلىشىلغانلىقتىن، خەلق ئىگىلىكىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان بۇزۇلۇپ كەتتى. 1963ـ، 1964ـيىللىرىدىكى تەرتىپكە سېلىش مەزگىلىدە بىر قىسىم كارخانىلار تاقىۋېتىلدى، ئىشتىن توختىتىلدى، بىرلەشتۈرۈۋېتىلدى، سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى، يېزا ئىگىلىك ماشىنا ـ سايمانلىرى زاۋۇتى، كۆمۈركان، خىمىيىۋى ئوغۇت زاۋۇتىغا ئوخشاش كارخانىلارلا ساقلاپ قېلىندى. بۇ مەزگىلدە سانائەت تەرەققىياتىدا بىردەم يۇكسىلىش، بىردەم چېكىنىش ئەھۋالى كۆرۈلگەن بولسىمۇ، لېكىن كورلا شەھىرى سانائىتىنىڭ كېيىنكى تەرەققىياتىغا دەسلەپكى قەدەمدە ئاساس سېلىپ بېرىلدى، ئوبلاستقا، شەھەرگە ۋە يېزا ـ بازارلارغا قاراشلىق كارخانىلىرىنىڭ كۆپ قىسمى مۇشۇ ئاساستا راۋاجلاندى ۋە زورايدى.

1966 ـ يىلدىن 1976 ـ يىلغىچە داۋاملاشقان «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە، ھۆكۈمەتسىزلىك ئەۋج ئېلىپ، زاۋۇتلار پوتونلەي پاكى يېرىم ئىشتىن توختاپ قالغانلىقى ئۈچۈن، سانائەت ئېغىر بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىدى. ئەشۇ ئون يىلدا كورلا تەۋەسىدىكى سانائەت كارخانىلىرى 25 مىليون يۈەن زىيان تارتتى، سانائەتنىڭ يىللىق مەھسۇلات قىممىتى 1 ـ 2 مىليون يۈەن ئارىلىقىدا بولدى.

ج ك پ 11 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3 ـ ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، ئىقتىسادىي تۈزۈلمىنىڭ ئىسلاھ قىلىنىشى ئارقىسىدا سانائەت تېز تەرەققىي قىلدى، كارخانىلارنىڭ كۆلىمى ئۆزلۈكسىز كېڭەيدى، كەسىپ قۇرۇلمىسىمۇ زور ئۆزگىرىش بولدى، يېنىك سانائەت، توقۇمىچىلىق سانائىتى، يېمەكلىك سانائىتىنى ئاساس قىلغان سانائەت سىستېمىسى بارلىققا كەلدى. شەھەرگە قاراشلىق سانائەتنىڭ ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 1990 ـ يىلى 1981 ـ يىلدىكى 4 مىليون 566 مىڭ 500 يۈەندىن كۆپىيىپ 38 مىليون 41 مىڭ يۈەنگە يەتتى، مۇشۇ ئون يىلدا يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 22.2% ئاشتى.

I باب

ئاپپاراتلار

مىنگو دەۋرىدە كورلا ناھىيىسىدىكى قول سانائەتنى ناھىيىلىك ئىسلاھات بۆلۈمى، سودا ـ سانائەتچىلەر بىرلەشمىسى باشقۇراتتى، ھەممە كەسىپلەرنىڭ كەسىپداشلار ئۈيۈشمىسى بار ئىدى. 1950 ـ يىلى كۆنچىلىك، موزدوزلۇق، تۇماقچىلىق، كىگىزچىلىك، بايكارلىق، چىگىت ئايرىش، چىغرىقچىلىق، جۇۋازچىلىق، ئاچچىقسۇ ـ جياڭيوچىلىق، تىككۈچىلىك، سوپۇنچىلىق، توقۇمىچىلىك، تۇمۇرچىلىك، تامچىلىق، ياغاچچىلىق، تاشچىلىق، خۇمدانچىلىق ۋە رېمونتچىلىققا ئوخشاش 16 كەسىپ ئۈيۈشمىسى بولغان. 1952 ـ يىلدىن 1978 ـ يىلغىچە كورلا ناھىيىسىدىكى سانائەت باشقۇرۇش ئاپپاراتلىرى تەۋەلىك مۇناسىۋەتتىكە قاراپ مۇنداق تۆت سىستېمىغا بۆلۈندى: ئاپتونوم رايونغا قاراشلىق كارخانىلارنى ئاپتونوم رايونلۇق ھەرقايسى سىستېمىلىرى باشقۇردى؛ يېزا ئىگىلىك 2 ـ شىسىنىڭ سانائەت ـ قاتناش باشقارمىسى باشقۇردى؛ ئوبلاستقا قاراشلىق كارخانىلارنى ئوبلاستلىق سانائەت ـ قاتناش ئىدارىسى باشقۇردى؛ ناھىيىگە قاراشلىق كارخانىلارنى كارخانىلارنىڭ ئىقتىسادىي خاراكتېرىغا قاراپ ناھىيىلىك سودا ـ سانائەت بۆلۈمى ۋە قول سانائەتچىلەر بىرلەشمىسى باشقۇردى. 1979 ـ يىلدىن كېيىن ئوبلاستقا قاراشلىق كارخانىلارنى ئوبلاستلىق ئىقتىساد كومىتېتى باشقۇردى. 1979 ـ يىلدىن 1984 ـ يىلغا قەدەر ناھىيىمۇ، شەھەرمۇ بار چاغدا ناھىيىگە قاراشلىق كارخانىلارنى ئۇلارنىڭ ئىقتىسادىي خاراكتېرىگە قاراپ ناھىيىلىك 2 ـ يېنىك سانائەت ئىدارىسى ۋە يېزا بازار كارخانىلىرى ئىدارىسى باشقۇردى، شەھەرگە قاراشلىق كارخانىلارنى شەھەرلىك ئىقتىساد كومىتېتى باشقۇردى. 1984 ـ يىلى ناھىيە يىلدىن شەھەر قوشۇۋېتىلگەندىن كېيىن، شەھەرگە قاراشلىق كارخانىلارنى شەھەرلىك ئىقتىساد كومىتېتى باشقۇردى.

II باب

مۇلۇكچىلىك قۇرۇلمىسى

§ 1 . قول سانائەت ۋە يەككە سانائەت

كورلا ناھىيىسىدە مىنگو دەۋرىدە زاۋۇت بوي ئىدى، تۆمۈر ۋە ياغاچتىن ئوششاق دېھقانچىلىق

سايمانلىرى ۋە تۇرمۇش بۇيۇملىرى ئىشلەپچىقىرىش كىچىك قول سانائەت دۆكانلىرىغا بار ئىدى. ھەربىر دۆكاندا 1.2، كۆپ بولغاندا 6.5 ئۇستا بولاتتى، ئۇلارنىڭ كۆپ قىسمى ئائىلە ئىگىلىكىنى ئاساس قىلاتتى. مىنگونىڭ 38 ـ يىلى (1949 ـ يىلى) دىكى مەلۇماتقا قارىغاندا، قول سانائەت دۆكىنىدىن 174ى بولۇپ، ئۇلاردا 218 كىشى ئىشلىگەن. ئاساسلىق كەسىپلەر چىگىت ئايرىش، پىچە ئىگىرىش، ھايكارچىلىق، كۆنچىلىك، كىگىز چىلىك، بوياقچىلىق، تۇگمەنچىلىك، تۇمۇرچىلىك، ياغاچچىلىق، موزدۇزلۇق، تۇماق-چىلىق قاتارلىق ئون نەچچە خىل بولۇپ، يىللىق كىرىمى تەخمىنەن 342 مىڭ 100 يۈەنگە يېتەتتى. ئۇلارنىڭ ئىشلىگەن مەھسۇلاتلىرى يەرلىك بازار ئېھتىياجىنىلا قامدايتتى. تۇمۇرچىلىك دۆكانلىرى كۆپ-رەك بولۇپ، ئەينى ۋاقىتتا 20 دىن ئاشاتتى، ھەممىسى دېگۈدەك تۇمۇرچى كوچىسى (ھازىرقى «ئايتاپچە-رەس» كۆۋرۈكىنىڭ شەرقىي جەنۇبىدىكى كىچىك كوچا) دا ئىدى. بۇ دۆكانلارنىڭ ئىگىلىك باشقۇرۇش شەكلى پۈتۈنلەي قېئودال ئائىلە باشلىقى شەكلىدە بولۇپ، ئائىلە باشلىقى (ئۇستا) ھەممىنى باشقۇراتتى، يالللىنىپ ئىشلىگەن شاگىرتلارنىڭ كىيىم-كېچەك، يېمەك-ئىچمەك، يېتىپ ـ قوپۇشىغىلا ئىگە بولاتتى، ئۇلارغا بېرىدىغان ئىش ھەققى ناھايىتى ئاز ئىدى. ئۇلارنىڭ سايمانلىرى ئاددىي، مەھسۇلاتلىرى سۈپەتسىز بولۇپ، ئاران ـ ئاران تىرىكچىلىك قىلاتتى.

1950 ـ يىلى قول سانائەت دۆكىنى 306 گە، ئىشلەپچىقارغۇچى ئادەم 411 گە يەتتى. كورلا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى يار ـ يۆلەك بولۇش، مال باھاسىنى نۆۋەتلىنىش، باجنى كېمەيتىش قاتارلىق سىياسەتلەر-نى قوللىنىپ، قول سانائەتچىلەرنى قول سانائەتنى تەرەققىي قىلدۇرۇشقا رىغبەتلەندۈردى.

كورلا ناھىيىسىنىڭ 1950 ـ يىلدىكى قول سانائەت كەسىپلىرىنىڭ ئاساسىي ئەھۋالى

جەدۋەل: 12 ـ 1

كەسىپلەر	ئائىلە سانى	كەسىپ-كارلار	كەسىپلەر	ئائىلە سانى	كەسىپ-كارلار	كەسىپلەر	ئائىلە سانى	كەسىپ-كارلار
كۆنچىلىك ئۈيۇش-مىسى	38	39	ياختىچىلىق	12	24	خىش پىشۇ-رۇش	3	4
موزدۇزلۇق ئۈ-يۇشمىسى	43	51	سوپۇنچىلىق	3	5	تارازىچىلىق	1	1
تۇماقچىلىق ئۈ-يۇشمىسى	50	59	ھاك پىشۇ-رۇش	4	4	زەرگەرچە-لىك	8	8
پىساچىلىق ئۈيۇش-مىسى	23	38	تۇمۇرچىلىك	34	46	رېمۇنتچىلىق	1	3
نالا كەسىپ ئۈيۇش-مىسى	21	32	ياغاچچىلىق	6	21	كۆلالچىلىق	1	2
تىككۈچىلىك ئۈ-يۇشمىسى	15	19	تاشچىلىق	2	3	تامچىلىق	7	14
جۈۋازچىلىق ئۈ-يۇشمىسى	26	26	شىكەر، تاچچىقىنۇ چىقىرىش	8	12	جەمئىي	306	411

قول سانائەتچىلەرگە 1952 ـ يىلى 11 مىڭ يۈەن، 1953 ـ يىلى 56 مىڭ يۈەن (ھەممىسى پېڭى خەلق پۇلىغا سوندۇرغاندا) قەرز بېرىلدى. 1954 ـ يىلى قول سانائەت دۆكىنى 662گە، ئۇنىڭدا ئىشلەيدىغانلار 1001 گە، دەسمايىسى 40 مىڭ يۈەن (پېڭى خەلق پۇلىغا سوندۇرغاندا) دىن كۆپرەككە يەتتى، ئۇلار ئاساسەن موزدۇزلۇق، بابكارلىق، كىگىزچىلىك، كۆلالچىلىق، قۇيمىچىلىق، قاغالتىرچىلىق، چىگىت ئايرىش، جۇۋازچىلىق، تۇگمەنچىلىك، كۆنچىلىك، تارازىچىلىق، قەغەزچىلىك، رېھونتچىلىققا ئوخشاش 20 نەچچە خىل كەسىپنى ئۆزئىچىگە ئالدى. 1956 ـ يىلى قول سانائەتكە سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش كىرگۈزۈلۈپ، كۆپلىگەن يەككە قول سانائەت دۆكانلىرىدىن ئۇلارنىڭ تۇرىگە قاراپ يېپەكچىلىك، مەتبە ۋە قەغەزچىلىك، بوياقچىلىق، چىگىت ئايرىش، قاغالتىرچىلىق ـ تۇمۇزچىلىك، كۆنچىلىك، كىگىزچىلىك، موزدۇزلۇق، تۇماقچىلىق، تىككۈچىلىك، تامچىلىق ـ ياغاچچىلىق قاتارلىق گون نەچچە قول سانائەت كوپېراتىپى قۇرۇلدى ھەم مەبلەغ، خام ئەشيا، باج قاتارلىق جەھەتلەردە ئېتىبار بېرىش سىياسىتى يۈرگۈزۈلۈپ، قول سانائەتنىڭ تەرەققىياتى ئىلگىرى سۈرۈلدى.

ج ك پ 11 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتنىڭ 3 ـ ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، خۇسۇسلار ئىگىلىكىدىكى سانائەت راۋاجلاندى. 1985 ـ يىلى يەككە سانائەت كارخانىسى 280 گە، ئۇلارنىڭ خادىملىرى 748 گە، دەسمايىسى 1 مىليون 636 مىڭ يۈەنگە، يىللىق ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 1 مىليون 346 مىڭ يۈەنگە يەتكەنىدى، 1990 ـ يىلى يەككە سانائەت كارخانىلىرى 533 كە، ئۇلارنىڭ خادىملىرى 844كە، دەسمايىسى 1 مىليون 60 مىڭ يۈەنگە، يىللىق ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 4 مىليون 358 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

80 ـ يىللاردا بارلىققا كەلگەن خۇسۇسىي سانائەت كارخانىلىرى مەلۇم دەرىجىدە ماشىنا ـ سايمانلىرى بولۇش، بىر قانچىسى ھەمكارلىشىش، شەھەر ـ يېزىلارغا تارقىلىش، كەسىپلەر كۆپ بولۇشقا ئوخشاش ئالاھىدىلىككەرگە ئىگە بولۇپ، ئاساسەن، بىناكارلىق، يېزا ئىگىلىك قوشۇمچە مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاش، تازىمچىلىق، قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى ۋە خىمىيە سانائىتى مەھسۇلاتلىرىنى ئىشلەشكە ئوخشاش كەسىپلەرنى ئۆزئىچىگە ئالدى.

§ 2 . دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سانائەت

مىنگونىڭ 33 ـ يىلىدىن 38 ـ يىلىغا (1944 ـ يىلىدىن 1949 ـ يىلىغا) قەدەر كورلىدا ئۇرۇشلۇق گومىنداڭ ئارمىيىسى 126 ـ لۇيىنىڭ 20 ـ تۈەنى خاماڭگۇ جىلغىسىدا كۆمۈركان ئېچىپ، يىلىغا 90 مىڭ جىڭ كۆمۈر قازغان.

1950 ـ يىلىدىن 1952 ـ يىلغىچە جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ پىيادە قىسىم 6 ـ شىمى تۆت كارخانا قۇرغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ يىللىق مەھسۇلات قىممىتى 200 مىڭ يۈەندىن ئاشقان. 1958ـيىلىدىكى سانائەتتە «چوڭ مەكرەپ ئىلگىرىلەش» ھەرىكىتى كورلا ۋىلايىتىدە دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سانائەت كارخانىلىرىنىڭ تېز راۋاجلىنىشىغا تۈرتكە بولۇپ، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى بىر تۈركۈم سانائەت كارخانىلىرى بارلىققا كەلدى. ئۇلار جەمئىي 20 بولۇپ، ئىككى كۆمۈركېنى، ئىككى مېمونت زاۋۇتى، بىر ئېلېكتر دۇبگاتىل زاۋۇتى، ئىككى يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى زاۋۇتى، ئىككى ئون زاۋۇتى، بىر خىمىيىۋى ئوغۇت زاۋۇتى، بىر ئوت ئېلېكتر ئىستانسىسى، بىر يېمەكلىكلەر زاۋۇتى، ئىككى فارفور زاۋۇتى، ئىككى پولات زاۋۇتى، ئىككى قەغەز زاۋۇتى، بىر دورا زاۋۇتى، بىر مېۋە ھارىقى زاۋۇتىدىن ئىبارەت. ئەينى ۋاقىتتا «سول» پىكىر ئېقىمىنىڭ تەسىرىدە قارىغۇلارچە زاۋۇت قۇرۇلغانلىقى، يۇقىرى كۆرسەتكۈچ قوغلىشىش

لىپ، سۈنئىي ھەمراھ قويۇپ بېرىلىپ كېتىلگەنلىكى، مىقدارغىلا ئەھمىيەت بېرىپ، سۈپەت ۋە ئۈنۈمگە ئەھمىيەت بېرىلمىگەنلىكى تۈپەيلىدىن، كارخانىلارنىڭ ھەممىسى زىيان تارتىپ، ئىشلەپچىقىرىشنى داۋاملاشتۇرۇشى قىيىنلاشتى، نەتىجىدە 1963 ـ يىلى ناھىيىلىك پېمەكلىكلەر زاۋۇتى، ئوبلاستلىق خىمىيىۋى ئوغۇت زاۋۇتى، ئوبلاستلىق ئوت ئېلېكتر ئىستانسىسى (1971 ـ يىلى ئوبلاستلىق ئېلېكتر موتور زاۋۇتىغا ئۆزگەرتىلدى) ، ئوبلاستلىق مېۋە ھارىقى زاۋۇتى، ئوبلاستلىق ئۈن زاۋۇتى، ئوبلاستلىق كۆمۈركان قاتارلىق تايانچ كارخانىلاردىن باشقىلىرى ئارقا ـ ئارقىدىن تاقىلىپ قالدى. 1965ـ يىلى كورلا ناھىيىسى نەۋەسى «كىچىك 3 ـ مەپ» رايونى قىلىنغاندىن كېيىن، دۆلەتنىڭ مەبلەغ سېلىشى بىلەن قېلىپ زاۋۇتى، «ئالغا» زاۋۇتى، «قىزىل بايراق» زاۋۇتى، «قىزىل نۇر» زاۋۇتىدىن ئىبارەت تۆت ھەربىي سانائەت كارخانىسى قۇرۇلدى. 3 ـ بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە (1966 ـ يىلىدىن 1970 ـ يىلغىچە) تۆت ھەربىي سانائەت كارخانىسىنىڭ نورمال ئىشلەپ، ئىشلەپچىقىرىش ۋەزىپىسىنى خېلى ياخشى ئورۇندىغانلىقىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، كورلا ناھىيىسى نەۋەسىدىكى دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سانائەت كارخانىلىرىنىڭ كۆپ قىسمى ئىنتايىن «سول» پىكىر ئېقىمىنىڭ كاشىلىسى، باشقۇرۇشنىڭ قالايمىقان بولۇشى سەۋەبىدىن يىلىغا يىل زىيان تارتتى. 1978 ـ يىلىدىن كېيىن كارخانىلار نەرتىپكە سېلىنىپ، تۆت ھەربىي سانائەت كارخانىسى، ئوبلاستلىق خىمىيىۋى ئوغۇت زاۋۇتى، ئوبلاستلىق ئېلېكتر موتور زاۋۇتى، ئوبلاستلىق ماشىنا ـ سايمانلىرى زاۋۇتى قاتارلىق مەھسۇلاتلىرىنىڭ بازىرى كاساتلاشقان، ئۇزاققىچە زىيان تارتىپ كەلگەن كارخانىلارنىڭ كەسپى ئۆزگەرتىلدى؛ باشقا كارخانىلارغا قارىتا ئۈسكۇنىلىرىنى ئۆزگەرتىش، ئىچكى باشقۇرۇش مېخانىزمىنى ياخشىلاشقا ئوخشاش تەدبىرلەر قوللىنىلىپ، ئۇلارنىڭ ئىگىلىك باشقۇرۇش سەۋىيىسى ئۆستۈرۈلدى. شۇنىڭ بىلەن كورلا شەھىرى نەۋەسىدىكى دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانىلاردا گۇللەپ ياشناش ۋەزىيىتى بارلىققا كەلدى.

1990 ـ يىلى كورلا شەھىرى نەۋەسىدىكى دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانا 39 (ئالتىسى شەھەرنىڭ، 24ى ئوبلاستنىڭ، توققۇزى يېزا ئىگىلىك 2 ـ شىنجاڭ) غا، ئىشچى ـ خىزمەتچى 12 مىڭغا، ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 100 مىليون يۈەن (بۇنىڭ ئىچىدە شەھەرگە قاراشلىق دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانىلارنىڭ مەھسۇلات قىممىتى 4 مىليون 730 مىڭ يۈەن) گە، ئومۇمىي خادىمىنىڭ يىللىق ئىمگەك ئۈنۈمى 8000 يۈەنگە، تۆرالقىلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 130 مىليون يۈەنگە يەتتى.

§ 3 . كوللېكتىپ كارخانىلار

مىنگۇنىڭ 24 ـ يىلى (1935 ـ يىلى) كورلا ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ئۆز ئالدىغا پۇل جۈغلاپ ۋە پاي توپلاپ، شۇ يىلى 6 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى پىلىچىلىك شىركىتى قۇرغان. كۆچادىن قەغەز ياساش ئىشچىسىدىن بىرنى تەكلىپ قىلىپ، 8 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنىدىن باشلاپ قەغەز ئىشلەشكە كىرىشكەن، كېيىن تىجارىتى ياخشى بولماي، زىيان تارتقانلىقى ئۈچۈن تاقىلىپ قالغان. مىنگۇنىڭ 32 ـ يىلى (1943ـ يىلى) ناھىيىلىك ھۆكۈمەت يەنە خوشۇت مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ قەغەزچىلىك كارخانىسىدىن سايمت، روزى قاتارلىق ئىككى ئۇستىنى تەكلىپ قىلىپ، كورلىدا قەغەزچىلىك كارخانىسى قۇرغان، بۇ كارخانا شۇ يىلى 5 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى سىناق تەرتىپىدە ئىشقا كىرىشىپ، 100 تاختا ساماڭ قەغەز ياسىغان، بۇ كارخانىنىڭ ئىشلەپچىقىرىشى تازا نورمال بولماي، تۇرۇپ ئىشلەپ، تۇرۇپ توختاپ قالغانلىقى ئۈچۈن، يىل ئۆرۈلگەندە ئىشتىن توختاپ قالغان.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، كورلا ناھىيىسىدە كوللېكتىپ كارخانىلار راۋاجلاندى. 1990ـ

يىلدىكى كورلا شەھىرىدىكى كوللېكتىپ كارخانىلار مۇنداق ئىككى قىسىمغا بۆلۈنىدۇ: ىىرى، شەھەرلىك 2 ـ يېنىك سانائەت ئىدارىسىغا قاراشلىق مەھەللە كوللېكتىپ كارخانىلىرى، ئۇلار قول سانائەت بىرلەشمە كوپېراتىپلىرى ئاساسىدا شەكىللەنگەن؛ يەنە ىىرى، يېزىلاردىكى يېزا ـ بازار كارخانىلىرى، ئۇلار 1958ـ يىلى يېزىلاردا قۇرۇلغان «بەش كىچىك سانائەت» ئاساسىدا راۋاجلانغان.

1. 2 ـ يېنىك سانائەت سىستېمىسىدىكى كارخانىلار

1956 ـ يىلدىن بۇيان يەككە قول سانائەتچىلەرنىڭ بىرلىشىشى ياكى باشقا كارخانىلاردىن بۆلۈنۈپ چىقىشى ئارقىلىق كەينى ـ كەينىدىن مىللىي كىيىم ـ كېچەك زاۋۇتى، «ئامىۋى» كىيىم ـ كېچەك زاۋۇتى، «ئىتتىپاق» ياغاچ جابدۇق ـ ئۈي سايمانلىرى زاۋۇتى، تېرە ـ يۇڭ زاۋۇتى، مىللىي ئەپسى ئۈي سايمانلىرى زاۋۇتى، «خۇاڭخې» قاتالتىر بۇيۇم زاۋۇتى، «كۆنچى» ئاياغ كىيىم زاۋۇتى، «خەلق» تۇمۇر سايمان زاۋۇتى، ھەممىباب ماشىنىسازلىق زاۋۇتى ۋە سۇلياۋ زاۋۇتى قۇرۇلدى.

1990 ـ يىلى 2 ـ يېنىك سانائەت سىستېمىسىغا قارايدىغان كوللېكتىپ ئىگىلىكتىكى كارخانا 12، ئۇلارنىڭ ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 491، تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 2 مىليون 417 مىڭ 900 يۈەن، تۇراقسىز مەبلەغى 560 مىڭ يۈەن، سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 9 مىليون 22 مىڭ 600 يۈەن بولدى. ئۇلار 1990 ـ يىلغا قەدەر يۇقىرىغا جەمئىي 386 مىڭ يۈەن پايدا ـ باج تاپشۇردى.

2. يېزا ـ بازار كارخانىلىرى

يېزىلاردىكى يېزا ـ بازار كارخانىلىرى 1958 ـ يىلى بارلىققا كەلگەن كىچىك ئۇن زاۋۇتى، كىچىك كۆمۈركېنى، كىچىك ماشىنىسازلىق زاۋۇتى ئاساسىدا راۋاجلانغان. 1959 ـ يىلى كوللېكتىپ ئىگىلىكىدە- كى سانائەت كارخانىسى 23، ئۇنىڭ خادىملىرى 557، مەھسۇلات قىممىتى 1 مىليون 779 مىڭ يۈەن بولغانىدى. كېيىن «ئاشلىقنى تۇنۇقا قىلىش» تەكتىلەنگەنلىكى ئۈچۈن، يېزىلاردىكى كوللېكتىپ ئىگىلىكە- دىكى كارخانىلار راۋاجلىنالمىدى ھەم تەدرىجىي ئاجىزلاپ كەتتى. ج ك پ 11 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتنىڭ 3 ـ ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، يېزىلاردىكى كوللېكتىپ ئىگىلىكىدىكى كارخانىلار دۆلەتنىڭ يار ـ يۆلەك بولۇشىغا ئېرىشىپ، يەنە جۇش ئۇرۇپ راۋاجلىنىشقا باشلىدى. 1985 ـ يىلى شەھەر ـ بويىچە يېزا ۋە كەنت دەرىجىلىك سانائەت كارخانىلىرى 20گە، خادىملىرى 685كە، ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 3 مىليون 40 مىڭ يۈەنگە، يۇقىرىغا تاپشۇرغان باج سوممىسى 150 مىڭ يۈەنگە، پايدىسى 580 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

1990 ـ يىلى شەھەر، بازار، يېزا قۇرغان سانائەت كارخانىسى 12 گە، ئۇنىڭ خادىملىرى 803كە، سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 13 مىليون 218 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

Ⅲ باب

كەسىپ قۇرۇلمىسى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە، كورلا ناھىيىسىدە سانائەت كارخانىلىرى ناھايىتى ئاز بولۇپ، ئاساسلىق سانائەت يوق، كەسىپ قۇرۇلمىسىمۇ تارقاق ئىدى. 1958 ـ يىلى بىر تۈركۈم يەرلىك سانائەت كارخانىلىرى بارلىققا كەلگەن بولسىمۇ، ئۇزاق ئۆتمەيلا ئۇلارنىڭ كۆپ قىسمى تاقىلىپ قالدى. 1966 ـ يىلدىن كېيىنلا، ئوبلاستقا قاراشلىق سانائەت كارخانىلىرى ۋە ھەربىي سانائەت كارخانىلىرى قۇرۇلۇپ، ماشىنا ئارقىلىق پىششىقلاپ ئىشلەش ئاساس قىلىنغان سانائەت قۇرۇلمىسى ئاساسىي جەھەتتىن شەكىللەندى. 1970 ـ يىلدىن كېيىن، يېنىك سانائەت، توقۇمىچىلىق كارخانىلىرىنىڭ كۆپلەپ بارلىققا كېلىشىگە ئەگىشىپ، يېنىك سانائەت، توقۇمىچىلىق سانائىتىنى ئاساس قىلغان سانائەت قۇرۇلمىسى شەكىللەندى.

1970 ـ يىلى كورلا ناھىيىسى تەۋەسىدىكى كارخانىلار (دۆلەت، ئوبلاست، يېزا ئىگىلىك 2 ـ شىبى قۇرغان كارخانىلارنى ئۆزئىچىگە ئالىدۇ) نىڭ ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 31 مىليون 410 مىڭ يۈەنگە يەتكەن، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇل سانائىتىنىڭ 5 مىليون 825 مىڭ يۈەن بولۇپ، 18.5%نى؛ يېنىك سانائەت-توقۇمىچىلىق سانائىتى (توقۇمىچىلىق، قەغەز، يېمەكلىك سانائەتلىرى) نىڭ 13 مىليون 575 مىڭ 400 يۈەنگە يېتىپ، 43.2% نى ئىگىلىگەن. 1990 ـ يىلى سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 315 مىليون 980 مىڭ يۈەنگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئېغىر سانائەتنىڭ 77 مىليون 890 مىڭ يۈەن بولۇپ، 24.5%نى؛ يېنىك سانائەت ـ توقۇمىچىلىق سانائىتىنىڭ 162 مىليون 560 مىڭ يۈەن بولۇپ، 51.5%نى ئىگىلىدى.

كورلا شەھىرى تەۋەسىدىكى كەسىپلەرنىڭ قىسمەن يىللاردىكى قۇرۇلمىسى

جەدۋەل: 12 ـ 2

كەسىپلەر	1960 ـ يىل		1970 ـ يىل		1980 ـ يىل		1985 ـ يىل		1990 ـ يىل	
	ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى (10 مىڭ يۈەن)	كەسىپلەر بويىچە سالمىقى (%)	ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى (10 مىڭ يۈەن)	كەسىپلەر بويىچە سالمىقى (%)	ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى (10 مىڭ يۈەن)	كەسىپلەر بويىچە سالمىقى (%)	ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى (10 مىڭ يۈەن)	كەسىپلەر بويىچە سالمىقى (%)	ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى (10 مىڭ يۈەن)	كەسىپلەر بويىچە سالمىقى (%)
جەمئىي	1361.41	100	3141.04	100	6580	100	13986	100	31598	100
ئېغىر سانائىتى	445	33	582.50	18.5	1654	24.9	2738	19.7	3945	12.5

ماشىنىسازلىق سانائىتى	132.15	9.6	591.20	18.8	1070	16.2	1378	9.9	3844	12
يېڭىكلىك سانائىتى	34.10	2.4	419.24	13.5	795	12.5	1423	10	3909	12.4
توقۇمىچىلىق سانائىتى	318.30	23.3	655.30	20.9	1360	20.7	5150	36.8	10513	33.3
قەغەزچىلىك سانائىتى	14	1	283.90	9	615	9.3	1065	7.6	1834	5.8
بىناكارلىق ماتېرىياللىرى سانائىتى	336.46	24.7	453.80	14.4	871	13.2	1012	7.2	2801	9
خىمىيە سانائىتى	—	—	—	—	33	0.5	1031	7.3	4523	14.3
باشقىلار	81.40	6	156	4.9	182	2.7	189	1.5	229	0.7

§1 . قېزىش سانائىتى

1. كۆمۈر قازىمچىلىقى

كورلا شەھىرى تەۋەسىدىكى كۆمۈر بايلىقى تاشدىن ۋە خاماڭگۇ جىلغىسىغا مەركەزلەشكەن بولۇپ، كەلگۈسى زاپىسى تەخمىنەن 600 مىليون تونناغا يېتىدۇ. سانائەت زاپىسى 169 مىليون تونناغا يېتىدۇ.

1990 ـ يىلى كۆمۈركانلاردىن ئوبلاستقا قاراشلىق ئىككى يەنى ئوبلاستلىق كۆمۈركان، ئوبلاست فارفۇر زاۋۇتى كۆمۈركېنى؛ شەھەرگە قاراشلىق بىر. يەنى چارباغ يېزىسىنىڭ كۆمۈركېنى؛ يېزا ئىگىلىك 2 ـ شىسىغا قاراشلىق ئىككى يەنى تاشدىن كۆمۈركېنى، خاماڭگۇ كۆمۈركېنى.

1990 ـ يىلى جەمئىي 400 مىڭ تونناغا ئارتۇق كۆمۈر قېزىلدى، مەھسۇلات قىسمىتى 17 مىليون 770 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

ئوبلاستلىق كۆمۈركان بۆ، 1959 ـ يىلى قۇرۇلغان دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانا بولۇپ، تاشدەندىكى كۆنچى دەرياسىنىڭ شەرقىي قىرغىقىغا جايلاشقان. ئالاقە باشتا 3ـ، 4ـ نومۇرلۇق قۇدۇقلار قېزىلغان. ئۇ چاغدا ئىشلەپچىقىرىش سايمانلىرى قالاق بولغاچقا، قېزىش، توشۇش ئىشلىرىدا ئادەم كۈچىگە تايىنىلاتتى. 1964 ـ يىلدىن كېيىن ئىشلەپچىقىرىش شارائىتى تەدرىجى ياخشىلاندى. 1974ـ، 1980ـ، 1986ـيىللىرى جەمئىي 10 مىليون يۈەندىن ئارتۇق مەبلەغ سېلىپ، قۇدۇقلار تېخنىكا جەھەتتىن ئۆزگەرتىلدى. 1990 ـ يىلى تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 10 مىليون 231 مىڭ يۈەنگە، تۇراقسىز مەبلەغى 223 مىڭ يۈەنگە، شۇ يىللىق مەھسۇلات قىممىتى 5 مىليون 629 مىڭ يۈەنگە، يۇقىرىغا تاپشۇرغان بېجى 120 مىڭ يۈەنگە، ئالغان پايدىسى 132 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

چارباغ يېزىلىق كۆمۈركېنى بۆ، يېزا بازار كارخانىسى بولۇپ، 1974 ـ يىلى تېچىشقا باشلىنىپ، 1979 ـ يىلى ئىشقا كىرىشتۈرۈلگەن، ئۇ تاشدەندىكى ئوبلاستلىق كۆمۈركانىنىڭ شىمالىغا جايلاشقان. 1990 ـ يىلدىكى ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 60، قېزىلغان كۆمۈر 39 مىڭ 500 تونىا، ئومۇمىي

مەھسۇلات قىممىتى 903 مىڭ 200 يۈەن، ساپ مەھسۇلات قىممىتى 558 مىڭ 800 يۈەن، تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 1 مىليون 67 مىڭ 100 يۈەن بولدى. بۇ كان يېڭى ئېچىلغاندا ئۈسكۈنىلىرى ئادەتتە ئىدى، 1985 - يىلدىن باشلاپ تەدرىجىي ياخشىلاندى. 1990 - يىلى ئاپتوموبىلى ئۇچقە، كۆمۈر توشۇيدىغان ۋاگونى ئونغا، شامال بېرىش ماشىنىسى ئۇچقە، چىغرىقى ئونغا، توك ھاسىل قىلىش ئۈسكۈنىسى ئىككى بۇرۇشكە بېتىپ، ئاساسىي جەھەتتىن ماشىنىلاشتى. بۇ كۆمۈركان 1984-، 1985-، 1990 - يىللىرى ئۇچ قېتىم شەھەردىكى بېزا - بازار كارخانىلىرى بويىچە ئىلغار ئورۇن بولۇپ باھالاندى.

بېزا ئىگىلىك 2 - شىنىنىڭ ناشىدەن كۆمۈركېنى بۇ كۆمۈركان 1950 - يىلى گومىنداڭ ئارمىيىسىدىن ئۆتكۈزۈۋېلىنغان كان ئاساسىدا راۋاجلانغان. 1985 - يىلى كان قۇدۇقى يەتتىگە يەتتى. 1990 - يىلى 90 مىڭ توننا كۆمۈر قېزىلىپ، 2699 توننا كوكس كۆيدۈرۈلۈپ، 16 مىڭ 800 تونىا سىمونت، 2400 تونىا چىدامليق خىش - كاھىش ئىشلەپچىقىرىلىپ، ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 9 مىليون 820 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

بېزا ئىگىلىك 2 - شىنىنىڭ خامانگۇ كۆمۈركېنى بۇ كان 1966 - يىل 10 - ئايدا ئېچىلغان. 1972 - يىلىغا كەلگەندە، كان قۇدۇقى تۆتكە يەتتى. 1990 - يىلى 153 مىڭ تونىا كۆمۈر قېزىلىپ، ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 5 مىليون 10 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

2. باشقا مېتاللوئىدكانلىرى قازمىچىلىقى

كورلا شەھىرى تەۋەسىدىكى تەكلىماكانىڭ شىمالىي ئېتىكى ۋە تاشدەن رايونىدا قېزىلما بايلىق زاپىسى بىر قەدەر مول. قېدىرىپ تەكشۈرۈشكە قارىغاندا، 1 - دەرىجىلىك فارفۇر توپىسىنىڭ زاپىسى 1 مىليارد 700 مىليون تونىغا، سېغىز توپىنىڭ زاپىسى 8 مىليون 470 مىڭ كۇب مېترغا يېتىدىكەن، بۇنىڭدىن باشقا ھاك تېشى، سۇرمە تاش، گەچ قاتارلىق قېزىلما بايلىقلارمۇ بار ئىكەن.

مېتاللوئىد قېزىلما بايلىقلىرىنى ئاچىدىغان زاۋۇتلارنىڭ مونتىرسىراقلىرى ئۈچ، ئۇلار: ئوبلاستلىق فارفۇر زاۋۇتى، شەھەرلىك تاشپاختا زاۋۇتى، شەھەرلىك «يۇڭچىڭ» سۇرمە تاش زاۋۇتىدىن ئىبارەت. ياپىلاق تاش، ھاك تېشىمۇ ئون نەچچە ئورۇندا قېزىلدى، لېكىن ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى شەخسلەر پارچە-پۇ-رات قازغان.

ئوبلاستلىق فارفۇر زاۋۇتى بۇ دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانا بولۇپ، تاشدەندىكى كۆنچى دەريا-سىنىڭ شەرقىغە جايلاشقان، 1955 - يىلى ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۇرۇلگەن، ئىلگىرىكى نامى ئوتقا چىدامليق ماتېرىياللار زاۋۇتى بولۇپ، بېزا ئىگىلىك 2 - شىنىنىڭ قۇرۇلۇش ئەترىتىگە قارايتتى. 1975-يىلى ئوبلاستلىق سانائەت - قاتناش ئىدارىسىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلگەندىن كېيىن، نامى ئوبلاستلىق فارفۇر زاۋۇتىغا ئۆزگەرتىلدى. 1990 - يىلى ئىشچى - خىزمەتچىسى 401 بولۇپ، ھەرخىل فارفۇر قاچىدىن 113 مىڭ 200ى ئىشلەپچىقىرىلدى. مەھسۇلات قىممىتى 1 مىليون 42 مىڭ 500 يۈەنگە يەتتى، ئۇنىڭ ئاساسلىق مەھسۇلاتلىرى ئادەتتىكى چىنە - قاچىلار، تەشتەك، فارفۇر تۇرۇبا قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

شەھەرلىك تاشپاختا زاۋۇتى، شەھەرلىك «يۇڭچىڭ» سۇرمە تاش زاۋۇتى بۇ زاۋۇتلارنى نامدا كەنتلەر قۇرغان بولۇپ، ئەمەلىيەتتە شەخسلەر باشقۇرىدۇ، ئۇلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىشىمۇ، كىرىسىمۇ تۇراقلىق ئەمەس.

2 § . يېمەكلىك سانائىتى

1. ئاشلىق پىششىقلاپ ئىشلەش سانائىتى

1953 ـ يىلدىن ئىلگىرى، كورلا ناھىيىسىدە ئون ئاساسەن سۇ تۇگمىنى ۋە ئۇلاغ تۇگمىنىدە تارتىلاتتى. ناھىيە بويىچە 30 نەچچە تۇگمەن ۋە جۇۋاز بار ئىدى، ئۇلار ئاساسەن خامانگۇ جىلغىسى، تۇگمەتېبىشىغا مەركەزلەشكەن. سۇ تۇگمەنلىرىنى شەھسلەر باشقۇراتتى. 1953 ـ يىلى كورلا ۋىلايەتلىك ئون زاۋۇتى (ھازىرقى ئوبلاستلىق ئون زاۋۇتى) پۈتۈپ ئىشقا كىرىشكەندىن كېيىن، كورلا ناھىيىسىدە ئاھالە تەمىنلىنىدىغان ئون پۈتۈنلەي مۇشۇ زاۋۇتتا تارتىلىدىغان بولدى. 1958 ـ يىلى خەلق گۇڭشىلىرى ئومۇملاشتۇرۇلغاندىن كېيىن، جامائەت ئاشخانىلىرىنى ئوزۇقلۇق ئاشلىق بىلەن تەمىنلەش ئۈچۈن، ھەربىر گۇڭشې بىردىن ئوچكىچە ماشىنىلاشقان ئون تارتىش پونكىتى قۇردى، بۇ پونكىتلار بىلەن ئەسلىدىكى سۇ تۇگمەنلىرى گۇڭشې ئاشخانىلىرىنى ئوزۇقلۇق ئاشلىق بىلەن تەمىنلەش مەسلىسىنى ئاساسىي جەھەتتىن ھەل قىلدى. 1976 ـ يىلى كورلا ناھىيىلىك ئون ـ ياغ زاۋۇتى قۇرۇلدى. 1990ـيىلىغا كەلگەندە كورلا شەھىرى تەۋەسىدىكى ئون ـ ياغ زاۋۇتلىرى 21 گە يېتىپ، كارخانا ئىچىدە ئەك كۆپ، تارقىلىش دائىرىسى ئەك كەڭ ساھە بولۇپ قالدى، شەھەر تەۋەسىدىكى كارخانىلارنىڭ 22 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. 1990 ـ يىللىق مەھسۇلات قىممىتى 25 مىليون 675 مىڭ 800 يۈەنگە، تارتىلغان ئون 4000 تونىنىغا يەتتى. ئۇلار ئىچىدە ئوبلاستقا قاراشلىق ئىككى زاۋۇتنىڭ مەھسۇلات قىممىتى 7 مىليون 444 مىڭ 800 يۈەنگە، تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 12 مىليون 875 مىڭ يۈەنگە، ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 290غا يەتتى؛ يېزا ئىگىلىك 2 ـ شىنىغا قاراشلىق ئۈچ زاۋۇتنىڭ مەھسۇلات قىممىتى 16 مىليون يۈەنگە، شەھەرگە قاراشلىق ئۆت زاۋۇتنىڭ مەھسۇلات قىممىتى 1 مىليون 915 مىڭ 800 يۈەنگە، تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 621 مىڭ 300 يۈەنگە، يېزىلار قۇرغان 12 زاۋۇتنىڭ مەھسۇلات قىممىتى 315 مىڭ 200 يۈەنگە يەتتى.

كورلا شەھەرلىك ئون ـ ياغ زاۋۇتى بۇ، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانا. كورلا ناھىيىسى 1975ـيىلى 40 مىڭ يۈەن پۇل غەملەپ، ئون، ياغ تارتىش ئۈسكۈنىلىرىنى سېتىۋېلىپ، ناھىيىلىك ئون ـ ياغ زاۋۇتى قۇرۇش تەييارلىقىنى باشلىغانىدى، 1976 ـ يىلى بۇزاۋۇت ئىشقا كىرىشىپ، كۈنىگە 720 خالتا (ھەر خالتىسى 25 كىلوگرام) ئۇلچەملىك ئون تارتىدىغان بولدى. 1984 ـ يىلى كورلا شەھەرلىك ئون ـ ياغ زاۋۇتىغا ئۆزگەرتىلدى. 1985 ـ يىلى 1467 تونىنا ئون تارتتى. شۇ يىلى ھۆددىگە بېرىلىپ، ئىش ھەققى بىلەن مۇكاپات ئىقتىسادىي ئۇنۇمگە چېتىلغاندىن كېيىن، ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر-نىڭ ئاكتىپلىقى تولۇق قوزغالدى. 1986 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە جەمئىي 45. 8381 تونىنا ئون تارتىلىپ، مەھسۇلات قىممىتى 3 مىليون 932 مىڭ 300 يۈەنگە، ئالغان پايدىسى 372 مىڭ 300 يۈەنگە يەتتى. تارتىلغان ئون يىلىغا 1676 تونىنىدىن، ئىشلەنگەن ئون ـ ياغ يېمەكلىكلىرى 60 نەچچە تونىنىدىن، تارىلاش يەم ـ بوغۇز 1000 نەچچە تونىنىدىن توغرا كەلدى.

ئوبلاستلىق ئون زاۋۇتى بۇ، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانا. 1953 ـ يىلى كورلا ۋىلايەتلىك ئون زاۋۇتى پۈتۈپ ئىشقا كىرىشتى. 1960 ـ يىلى ئۇ ئوبلاستلىق ئون زاۋۇتىغا ئۆزگەرتىلدى. بۇ زاۋۇتنا تارتىلغان ئون بىلەن كورلا ناھىيىسى ۋە كورلا ناھىيىسىدە تۇرۇشلۇق ئورۇنلار، قىسىملار ۋە ئاھالىلەر تەمىنلەندى.

ئوبلاستلىق ئون - ياغ مەھسۇلاتلىرى زاۋۇتى بۇ، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانا، ئۇ ئەسلىدە ئاپتونوم رايونلۇق ئاشلىق نازارىتىنىڭ جەنۇبىي شىنجاڭ ئون - ياغ ماشىنلىرى زاۋۇتى ئىدى. 1977-يىل 3 - ئايدا ئۇنىڭ نامى كورلا ئون - ياغ ماشىنلىرى زاۋۇتىغا ئۆزگەرتىلدى. 1980 - يىلى دەرىجىسى ناھىيە دەرىجىلىككە ئۆستۈرۈلدى. 1984 - يىل 7 - ئايدا ئوبلاستقا ئوتكۈزۈپ بېرىلدى. 1985 - يىلى نامى ئوبلاستلىق ئون - ياغ مەھسۇلاتلىرى زاۋۇتىغا ئۆزگەرتىلدى. 1990 - يىلى ئىشچى - خىزمەتچىسى 129، تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 3 مىليون 353 مىڭ 500 يۈەن، شۇ يىللىق مەھسۇلات قىممىتى 2 مىليون 216 مىڭ 900 يۈەن، پايدىسى 140 مىڭ 700 يۈەن بولدى.

2. ياغ تارتىش سانائىتى

50 - يىللاردىن ئىلگىرى، ياغ، ئاساسەن، مەشغۇلاتى ئاددىي، ياغ چىقىرىش ئۈنۈمى تۆۋەن بولغان جۈۋازدا تارتىلاتتى. 1956 - يىلى كورلا ناھىيىسىدە جەمئىي 92 جۈۋاز بولۇپ، ئۇلاردىن 38 ى تەشكىللىنىپ ھەمكارلىق گۇرۇپپىسى بولدى، ئۇلار كۈنىگە 235 كىلوگرام ياغ تارتتى. 1953 - يىلى ۋىلايەتلىك ئون زاۋۇتى پۈتۈپ ئىشقا كىرىشكەندىن كېيىن، شەھەر - بازار ئاھالىسىغا كىرەكلىك يانغىن ۋىلايەتلىك ئون زاۋۇتى تارتىدىغان بولدى. 1959 - يىلى ئاشلىق تارمىقى ئۈچ تۆشۈكلۈك بۇرمىلىق ياغ تارتىش ماشىنىسى بىلەن ياغ تارتىشقا باشلىدى، بۇنىڭ بىلەن جۈۋازدا ياغ تارتىش ئاساسىي جەھەتتىن تۈگىدى. 1976 - يىلى كورلا ناھىيىلىك ئون - ياغ زاۋۇتى ئىشقا كىرىشكەندىن كېيىن، ياغ تارتىش سېغىمدىكى «950» تىپلىق ئىككى ياغ تارتىش ماشىنىسى كۈنىگە 540 كىلوگرامدىن چىگىت يېغى تارتتى، بۇ كورلا ناھىيە بازىرىدىكى ئاھالىنى ياغ بىلەن تەمىنلەشكە ئاساسىي جەھەتتىن يەتتى.

يېزا ئىگىلىك 2 - شىسى 28-، 29-، 30- تۈەن - مەيدانلىرىنىڭ ئونۇبرسال زاۋۇتلىرىمۇ ياغ تارتىش - چىكىلەش ئۈسكۈنىلىرى ئارقىلىق ياغ تارتىپ، ئۆزلىرىنى قامدىغاندىن تاشقىرى يەنە كۆپلەپ بازارغا سالدى.

كورلا شەھەرلىك (ناھىيىلىك) ئاشلىق ئىدارىسى ئون - ياغ زاۋۇتىنىڭ 1981 — 1986 - يىلغىچە بولغان ئەھۋالى

جەدۋەل: 12 - 3

تېخنىكا كۆرسەتكۈچى	بىرلىكى	يىللار					
		1981	1982	1983	1984	1985	1986
بۇغدايىنىڭ ئون چىقىش نىسبىتى	%	83		83	83	82.9	
كۈنسېرۇناڭ ئون چىقىش نىسبىتى	%	92	92	92	92	92	92.2
بۇغداي ئونى ئىشلەپ چىقىرىش تەننەرخى	تونا/كىلوۋات سائەت			60	47	47	

كۆمىسقوناق ئۇنىنىڭ توك سەرپىياتى	تونا/كىلوۋات سائەت	37.08	36	35.5	37	37	31.1
بۇغداي ئۇنىنىڭ بىرلىك مەھسۇلاتى	كۈن / مىڭ خالتا			1.5	2	4.3	
كۆمىسقوناق ئۇنىنىڭ بىرلىك مەھسۇلاتى	كۈن / مىڭ خالتا	4.1	4.24	4.14	4.2	5.14	4.11
ئىشچىلارنىڭ ئەمگەك ئۈنۈمى	ئادەم / تونا	95	122	93.25	106.76	61	108
ئومۇمىي خادىملارنىڭ ئەمگەك ئۈنۈمى	ئادەم / يۈەن	19 530	22 302	22 959	25 691	16 016	25 415
يانغلىق دانىنىڭ يېغىش نىسبىتى	%	چىگىت 12.5	چىگىت 12	چىگىت 12، تاپتاپىيەرەس 35	چىگىت 12، تاپتاپىيەرەس 35	چىگىت 12، تاپتاپىيەرەس 35	چىگىت 11.9، تاپتاپىيەرەس 35
مۇ يېغىنىڭ بىرلىك مەھسۇلاتى	كۈن / كىلوگرام	چىگىت 541	500	چىگىت 520، تاپتاپىيەرەس 1080	چىگىت 500، تاپتاپىيەرەس 1080	چىگىت 500، تاپتاپىيەرەس 1080	چىگىت 540، تاپتاپىيەرەس 1080
ئۇن - يېغ تارتىشتىن چىققان پايدا	تونا / يۈەن	7.3	7.02	74	7.45	1.4	5.7

3. پېچىنە - پىرەنىك، قەنت - گېزەك سانائىتى

كورلا شەھەرلىك «شەرق شامىلى» پېمەكلىكلەر زاۋۇتى بۇ، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانا بولۇپ، 1958 - يىلى قۇرۇلغان. 1990 - يىلى ئىشچى - خىزمەتچىسى 74، تۇراقلىق مۈلكىنىڭ قىممىتى 1 مىليون 20 مىڭ 500 يۈەن، مەھسۇلات قىممىتى 952 مىڭ يۈەن، يۇقىرىقا تاپشۇرغان پېچى 19 مىڭ يۈەن، يىللىق ئىشلەپچىقارغان قەنت - گېزەك 73 تونىنا، پېچىنە - پىرەنىك 162 تونا بولۇپ، ئومۇمىي خادىملىنىڭ ئەمگەك ئۈنۈمى 5973 يۈەنگە يەتتى.

پېزا ئىگىلىك 2 - شىنجاڭ «كۈنچى» پېمەكلىكلەر زاۋۇتى بۇ، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانا بولۇپ، 1965 - يىلى قۇرۇلۇپ، 1967 - يىلى ئىشقا كىرىشتى. 1990 - يىلى ئىشچى - خىزمەتچىسى 123، يىللىق مەھسۇلات قىممىتى 352 مىڭ يۈەن، پايدا ۋە پېچى 69 مىڭ يۈەن بولدى، ئۇ، ئاساسەن، پېچىنە - پىرەنىك، قەنت - گېزەك، جىياگيۇ، تاڭچىقسۇ قاتارلىقلارنى ئىشلەيدۇ.

پېزا ئىگىلىك 2 - شى 29 - تۈەننىڭ «يىمىن» پېمەكلىكلەر زاۋۇتى بۇ دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانا. 1985 - يىلى 4 - ئايدا 29 - تۈەن نەتجىلىك «يىمىن» پېمەكلىكلەر زاۋۇتىدىن تېخنىكا كىرگۈزۈپ، «يىمىن» پېمەكلىكلەر زاۋۇتىنى قۇرغان. ئۇ ئىشلىگەن پېچىنە - پىرەنىك قاتارلىق پېمەكلىكلەر شىنجاڭنىڭ ھەممە يېرىدە سېتىلمدۇ.

بۇلاردىن باشقا شەھسلەر ۋە ئورۇنلار قۇرغان «خۇگۇالە» ، «شىنخۇا» ، «تۇڭداۋ» ۋە مەكتەپ زاۋۇتى قاتارلىقلارغا ئوخشاش ئون نەچچە كىچىك زاۋۇتمۇ بار.

4 . كونسېرۋا سانائىتى

بايىنغولىن ئوبلاستلىق كورلا مېۋە-ھارىقى - كونسېرۋا زاۋۇتى بۇ، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانا بولۇپ، 1959 - يىلى قۇرۇلۇشقا باشلىغان. 1960 - يىلى قۇرۇلۇشى كېچىكتۈرۈلگەن، 1962- يىلى قۇرۇلۇشى داۋاملاشتۇرۇلۇپ ئىشقا كىرىشتۈرۈلگەن، 1963 - يىلىڭاق ھاراق ئىشلەشكە باشلىغان. 1966 - يىلى تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 269 مىڭ يۈەن، يىللىق مەھسۇلات قىممىتى 172 مىڭ يۈەن بولغان. 1971 - يىلى كونسېرۋا سېخى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ لايىھىدىكى يىللىق كونسېرۋا ئىشلەش ئىقتىدارى 1020 تونىنا. 1974 - يىلى سىناق تەرىقىسىدە مېۋە كونسېرۋاسى ئىشلەنگەندى، 1975 - يىلى گۈش كونسېرۋاسى ئىشلەندى.

كورلا شوخلىسىنىڭ قىزىل پىگمېنتى يۇقىرى بولۇشتەك ئەۋزەللىكى كۆزدە تۇتۇلۇپ، 1976 - يىلى شوخلا قىيامى ئىشلەش قارار قىلىندى. 1977 - يىلى بايىنغولىن ئوبلاستلىق كورلا مېۋە-ھارىقى-كونسېرۋا زاۋۇتى كىچىك قويۇلدۇرۇش قازىنىدا شوخلا قىيامى ئىشلەپ بېقىپ مۇۋەپپەقىيەت قازاندى. شۇ يىلى 11 - ئايدا تەيەنجىن ئىمپورت - ئېكسپورت شىركىتى مەھسۇلات ئېكسپورت سودىسى توغرىسىدا خېتەنلىك شىنيالىك شەھىرىدە ئۇتكۇزۇلگەن سۆھبەت يىغىنىدا كورلىدا ئىشلەنگەن شوخلا قىيامىنىڭ مۇۋېتىنى مۇئەييەنلەشتۈرۈپ، «سەددىچىن» ماركىسىنى چاپلاپ، بۇ مەھسۇلاتنى سېتىپ بېرىشنى ھۆددىگە ئالدى.

1979 - يىلى شاڭخەيدىن بىر يۈرۈش شوخلا قويۇلدۇرۇش ئۈسكۈنىسى سېتىۋېلىندى. 1980 - يىل 3 - ئايدا شاڭخەي «جىيەنۈيى» ماشىنىسازلىق زاۋۇتى ئىشلەپچىقارغان شوخلا قىيامى ئىشلەيدىغان بىر يۈرۈش ئۈسكۈنە زاۋۇتقا بېتىپ كەلدى، بۇ ئۈسكۈنىنى مېۋە-ھارىقى زاۋۇتى ئۆزى قۇراشتۇرۇپ ئىشقا كىرىشتۈرگەندىن كېيىن، شۇ يىلى 500 تونىنا شوخلا قىيامى ئىشلەپچىقاردى. 1983 - يىلى ۋاكۇئۇملۇق قويۇلدۇرۇش قازىنىدىن بىرى سېتىۋېلىنغاندىن كېيىن، يىللىق مەھسۇلاتنى 1000 تونىنا ئاشۇردى. 1980 - ، 1983 - ۋە 1986 - يىللىرى كۈنىگە 12 تونىنا شوخلا قىيامى ئىشلىيەلەيدىغان ئىشلەپچىقىرىش لىنىيىسىدىن ئۈچى سېتىۋېلىندى. 1990 - يىلى بۇ زاۋۇتنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىسى 498 گە يەتتى، 2000 تونىنا شوخلا قىيامى ئىشلەپچىقىرىلدى، مەھسۇلات قىممىتى 13 مىليون 843 مىڭ يۈەنگە، ئالغان پايدىسى 553 مىڭ يۈەنگە، تۇراقلىق مۇلكى 15 مىليون 834 مىڭ يۈەنگە، تۇراقسىز مەبلىغى 1 مىليون 357 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

كورلا شەھىرىنىڭ «سەددىچىن» ماركىلىق شوخلا قىيامى قىزىل پىگمېنتى بولۇش، قويۇقلۇقى مۇۋاپىق بولۇش، قىيام يۇمشاق بولۇش، كۆكەرتىش باكتېرىيىسى ئاز بولۇش، چۈچۈمەل بولۇشتەك ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە. كۆكەرتىش باكتېرىيىسىنىڭ سانى %20لىك كۆرۈش دائىرىسىدىن ئاز بولۇپ، مەھىيە مىنىستىرلىكى %50لىك كۆرۈش دائىرىسىدىن ئېشىپ كەتمەسلىك كېرەك دەپ بەلگىلىگەن ئۇلچەمدىن تۆۋەن، قىزىل پىگمېنت مىقدارى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن %50 كە، ئاق كۆپىنىڭ %60تىن كۆپرەككە يېتىدۇ. 1981 - يىلدىن بۇيان، چېڭدۇ، چىڭخۇاڭداۋ، ئەنخۇي، شەنخەيگۈەن قاتارلىق جايلاردا ئۈنكۈزۈلگەن مەملىكەتلىك شوخلا قىيامىلىرىنى سىلىشتۇرۇپ باھالاش يىغىنلىرىدا كورلا شوخلا قىيامى ئاق ئالدىنقى ئورۇندا تۇردى ھەمدە ئۇنىڭغا يېنىك سانائەت مىنىستىرلىكى تەرىپىدىن مەملىكەت بويىچە

سۈپەتلىك مەھسۇلات گۈۋاھنامىسى بېرىلدى، ئۇ يەنە تاشقى ئىقتىساد . مودا مىنىستىرلىكىنىڭ «سۈپەتنى ياخشى ئېكسپورت مەھسۇلاتى» دېگەن شەرەپ گۈۋاھنامىسىگە ئېرىشتى. 1990 ـ يىلى بۇ مەھسۇلات دۆلەتنىڭ سۈپەتلىك مەھسۇلات كۈمۈش مېدالىغا ئېرىشتى. 1976 ـ يىلدىن باشلاپ كورلا شەھىرىنىڭ «مەددىچىن» مارکىلىق شوغلا قىيامى ياپونىيە، ياۋروپا، ئامېرىكا، شەرقىي جەنۇبىي ئاسىيا، ئوتتۇرا شەرق، شىمالىغاك قاتارلىق مەملىكەت ۋە رايونلاردا سېتىلىپ كېلىۋاتىدۇ.

باشقىلار يۇقىرىقىلاردىن باشقا يەنە ئاۋات، سايدۇلاق باغۋەنچىلىك مەيدانلىرىنىڭ مېۋە ھارىقى ـ كونسېرۋا زاۋۇتلىرى بولۇپ، ئۇلار ئاساسەن مېۋە كونسېرۋاسى ئىشلەيدۇ، يىللىق مەھسۇلاتى 40 تونىدىن ئاشىدۇ؛ يېزا ئىگىلىك 2 ـ شىبى 28 ـ، 29 ـ تۈەننىڭمۇ مېۋە ھارىقى ـ كونسېرۋا زاۋۇتلىرى بار.

5. سوغۇق ئىچىملىك سانائىتى

كورلا شەھىرى تەۋەسىدە يېزا ئىگىلىك 2 ـ شى 21 ـ تۈەننىڭ «تۇغدا» گازلىق سۇ زاۋۇتى، كورلا شەھەرلىك «بىڭخې» ئىچىملىك زاۋۇتى، كورلا شەھەرلىك مېۋە سۈيى ئىچىملىك زاۋۇتى ۋە كورلا شەھەرلىك مېۋە شىرنىسى زاۋۇتى بار، ئۇلار يىلىغا 72 تونىنا ئىچىملىك ئىشلەپچىقىرىدۇ. كېيىنكى ئۈچ زاۋۇتنى شەخسلەر باشقۇرىدىغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ كۆلىمى ناھايىتى كىچىك، ئىشلەپچىقىرىشى تۇراقسىز، مەھسۇلاتلىرىنىڭ سۈپىتى ناچار. پەقەت «تۇغدا» گازلىق سۇ زاۋۇتى ئىشلەيدىغان «تۇغدا» مارکىلىق گازلىق سۇنىڭلا سۈپىتى ياخشى، ئىناۋىتى يۇقىرى، بۇ زاۋۇتنا 104 كىشى ئىشلەيدۇ، ئۇنىڭ تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 560 مىڭ يۈەنگە يېتىدۇ.

6. ئېچىتىش سانائىتى

كورلا شەھىرى تەۋەسىدە ئاق ھاراق چىقىرىدىغان ئوزۇندىن پەقەت بايىنغولىن ئوبلاستلىق كورلا مېۋە ھارىقى ـ كونسېرۋا زاۋۇتىلا بار، ئۇزۇم ھارىقى چىقىرىدىغان ئوزۇندىن سايدۇلاق باغۋەنچىلىك مەيدانى، 28ـ، 29ـ، 30ـتۈەنلەر بار. كورلا مېۋە ھارىقى ـ كونسېرۋا زاۋۇتى ئافقوناق، بۇغدايدىن چىقىرىدىغان بايىنغولىن داچۇ ھارىقى 1983ـيىلى شىنجاڭنىڭ ئېسىل يەرلىك ھارىقى بولۇپ باھالاندى. ئۇزۇم ھارىقى كورلىدا كۆپ چىقىدىغان قەشقەر سايۇسىدىن چىقىرىلىدۇ، ئۇنىڭ قەنت تەركىبى 20% ، ئىسپىرت مىقدارى 14° بولۇپ، ھەم مېۋە، ھەم ھاراق تەمسىگە ئىگە، ئۇ شىنجاڭنىڭ ھەممە يېرىدە سېتىلىدۇ. 29ـ تۈەن-مەيدانىنىڭ «كۈنچى» ھاراق زاۋۇتى چىقىرىدىغان قىزىل، ئاق ئۇزۇم ھاراقلىرىنىڭ تەڭشىلىشى ئۇزۇنچە، سۈپىتى ياخشى بولۇپ، بازارلىق مەھسۇلات بولۇپ كېلىۋاتىدۇ.

§ 3 . يېڭىك سانائەت ۋە توقۇمىچىلىق سانائىتى

1. توقۇمىچىلىق، ئىلمە توقۇمىچىلىق

كورلا شەھىرىدە پاختا كۆپ چىقىدۇ، ئۇنىڭ سۈپىتىمۇ ياخشى بولۇپ، 50 ـ 60 تال يىپ ئىگىرىشكە

بولىدۇ. توقۇمىچىلىق سانائىتى كورلا شەھىرى تەۋەسىدىكى ئايانچ كەسىپ بولۇپ، توقۇمىچىلىق كارخانىسىدا 150 مىڭ ئورچۇققا ۋە 100 مىليون مېتر رەخت توقۇش ئىقتىدارىغا ئىگە. 1990 - يىلى 14 مىڭ تونна پاختا يىپ، 45 مىليون 21 مىڭ 900 مېتر پاختا رەخت ئىشلەپچىقىرىلدى، مەھسۇلات قىممىتى 99 مىليون 537 مىڭ يۈەن، تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 110 مىليون يۈەن، پايدىسى 8 مىليون 17 مىڭ يۈەن بولدى، ئىشچى - خىزمەتچىسى 5642 گە يەتتى.

يېزا ئىگىلىك 2 - شىنجاڭ «خۇگۇاڭ» توقۇمىچىلىق - ئىلمە توقۇمىچىلىق فابرىكىسى بۇ، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانا بولۇپ، 1962 - يىلى قۇرۇلغان. 1990 - يىلى 6806 تونна پاختا يىپ، 14 مىليون 800 مىڭ مېتر پاختا رەخت، 2 مىليون 990 مىڭ قۇر ئىلمە توقۇلما بۇيۇم ئىشلەپچىقىلدى، سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 80 مىليون 920 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

بايىنغولىن ئوبلاستلىق كورلا پاختا توقۇمىچىلىق فابرىكىسى بۇ، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانا بولۇپ، 1982 - يىل 5 - ئايدا پۈتكەن، ئومۇمىي لايىھىدىكى كۆلىمى 47 مىڭ 424 ئورچۇق، 10 مىڭ 640 تولىما يىپ بولۇپ، ئومۇمىدا 56 مۇڭلۇق توقۇش ماشىنىسىدىن 1296ى بار، يىلىغا 30 مىليون مېتر پاختا رەخت توقۇيالايدۇ، 12 مىڭ 600 تونна پاختا يىپ ئىگىرەلەيدۇ، ئومۇمغا جەمئىي 50 مىليون يۈەن مەبلەغ سېلىنىدى. 1985 - يىل 1 - ئايدا تاشەن خېمىيىۋى تالا زاۋۇتى بايىنغولىن ئوبلاستلىق كورلا پاختا توقۇمىچىلىق زاۋۇتىغا قوشۇۋېتىلدى. 1985 - يىل 9 - ئايدا تالا ئىگىرىش سىنىقىدا مۇۋەپپەقىيەت قازىنىلىپ، 1986 - يىلى ئىشقا كىرىشتۈرۈلدى. 1990 - يىلى ئىشچى - خىزمەتچىسى 2938، تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 50 مىليون 320 مىڭ يۈەن، يىللىق مەھسۇلاتى 19 مىليون 930 مىڭ مېتر پاختا رەخت، 24. 6927 تونна پاختا يىپ، مەھسۇلات قىممىتى 63 مىليون 740 مىڭ يۈەن، پايدىسى 2 مىليون 37 مىڭ يۈەن بولدى.

بايىنغولىن ئوبلاستلىق كورلا يىپەكچىلىك فابرىكىسى بۇ دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانا بولۇپ، 1984 - يىلى بايىنغولىن ئوبلاستلىق ئېلېكتر موتور زاۋۇتىنىڭ كەسىپ ئۈزگەرتىشى بىلەن قۇرۇلغان، نامى كورلا يىپەكچىلىك فابرىكىسىغا ئۆزگەرتىلگەن، دەرىجىسى ناھىيە دەرىجىلىك بولۇپ، 1987 - يىلى ئىشقا كىرىشتۈرۈلگەن. ئۇ، ئاساسەن، ھەرخىل رەڭدىكى تاۋار - دۇردۇنىلارنى توقۇيدۇ، قوشۇمچە يۇڭ رەخت كىيىم - كېچەكلەرنى قۇرۇق يۇيدۇ. 1990 - يىلى ئىشچى - خىزمەتچىسى 409، تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 2 مىليون 237 مىڭ يۈەن، يىللىق مەھسۇلات قىممىتى 4 مىليون 730 يۈەن، پايدىسى 10 مىڭ 500 يۈەن بولدى.

بايىنغولىن ئوبلاستلىق ئىلمە توقۇمىچىلىق فابرىكىسى بۇ دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانا بولۇپ، 1981 - يىلى بايىنغولىن ئوبلاست خىمىيىۋى ئوغۇت زاۋۇتىنىڭ كەسىپ ئۈزگەرتىشى بىلەن قۇرۇلغان، نامى بايىنغولىن ئوبلاستلىق ئىلمە توقۇمىچىلىق فابرىكىسىغا ئۆزگەرتىلگەن. 1982 - يىلى ئۇنىڭغا يەنە بايىنغولىن ئوبلاستلىق خىش زاۋۇتى قوشۇۋېتىلدى. 1990 - يىلدىكى ئىشچى - خىزمەتچىسى 442 بولۇپ، ئاساسەن ساپ يۇڭ يېپتىن سېپتا ئىلمە توقۇلمىلارنى توقىدى، ھەرخىل پاسوندىكى ئىلمە توقۇلمىلاردىن 410 مىڭ قۇر توقۇپ، مەھسۇلات قىممىتىنى 442 مىڭ يۈەنگە يەتكۈزدى.

بايىنغولىن ئوبلاستلىق پاختا - چىگە شىركەتلىنىڭ پاختا زاۋۇتى بۇ، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانا بولۇپ، 1961 - يىلى قۇرۇلغان، ئۇ، ئاساسەن، چىگىتلىك پاختىنى سېتىۋېلىش ھەم چىگىت ئايرىش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالغان، يەنە ئاز مىقداردا تور پاختا ئىشلەيدۇ. 1990 - يىلى ئىشچى - خىزمەتچىسى 72، مەھسۇلات قىممىتى 943 مىڭ يۈەن بولدى.

كورلا شەھەرلىك پاختا - چىگە شىركەتلىنىڭ پاختا زاۋۇتى بۇ زاۋۇت، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانا بولۇپ، 1982 - يىلى قۇرۇلغان. ئۇ چىگىتلىك پاختا سېتىۋالىدۇ ۋە چىگىت ئايرىيدۇ. 1990-

يىلى ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 27، مەھسۇلات قىممىتى 18 مىليون 619 مىڭ يۈەن، تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 6 مىليون 682 مىڭ يۈەن بولدى.

2. كىيىم ـ كېچەك، ئاياغ ـ باش كىيىم سانائىتى

كورلا شەھىرى تەۋەسىدە كۆلىمى چوڭراق كىيىم ـ كېچەك زاۋۇتىدىن تۆتى ھەم يەككە تېككۇچىلىك دۆكىنىدىن تەچچە ئونى بار. 1990 ـ يىلى 56 مىڭ 306 قۇر كىيىم تىكىلىپ، 1 مىليون 150 مىڭ يۈەن مەھسۇلات قىممىتى يارىتىلدى. بۇندىن باشقا ئىككى ئاياغ كىيىم زاۋۇتى (1990 ـ يىلى 11 مىڭ 900 جۈپ خۇرۇم ئاياغ تىكىپ، 134 مىڭ يۈەن مەھسۇلات قىممىتى ياراتتى)، بىر باش كىيىم كوپېراتىپى بار.

كورلا شەھەرلىك «داجۇڭ» كىيىم ـ كېچەك زاۋۇتى بۇ، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانا. ئۇ 1959 ـ يىلى بايىنغولىن ئوبلاستلىق سودا ئىدارىسىنىڭ تېككۇچىلىك دۆكىنى ئىدى. 1967 ـ يىلى كېڭەيتىلىپ كىيىم ـ كېچەك زاۋۇتى قىلىنغان. 1977 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى يېڭا ئىگىلىك 2 ـ شىنجاڭ تېككۇچىلىك دۆكىنى بىلەن بىرلەشتۈرۈلۈپ، نامى «چىڭداۋ» تېككۇچىلىك زاۋۇتىغا ئۆزگەرتىلگەن. 1981 ـ يىلى بانكىدىن قەرز ئېلىش ئارقىلىق كىيىم ـ كېچەك بىناسى سېلىنغان. 1982 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى تىجارەت باشلىغان، كېيىن تۆۋەنگە چۈشۈرۈلۈپ، شەھەرگە قاراشلىق كارخانا قىلىندى، نامى كورلا شەھەرلىك «داجۇڭ» كىيىم ـ كېچەك زاۋۇتىغا ئۆزگەرتىلدى، ئۇ ھەرخىل پاسوندىكى كىيىم ـ كېچەكلەرنى تىكىدۇ. 1990 ـ يىلى ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 45، تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 1 مىليون 405 مىڭ 300 يۈەن، مەھسۇلات قىممىتى 456 مىڭ 300 يۈەن، پايدا ـ بېجى 35 مىڭ يۈەن بولدى.

كورلا شەھەرلىك ئاممىۋى كىيىم ـ كېچەك زاۋۇتى بۇ زاۋۇت 1956 ـ يىلى شەھەر ئىچىدىكى يەككە تېككۇچىلەردىن تەشكىل قىلىنغان بولۇپ، ھازىر شەھەرلىك 2 ـ پېنسىك سانائەت ئىدارىسىگە قارايدىغان كوللېكتىپ ئىگىلىكىدىكى كارخانا. 1990 ـ يىلى ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 22، تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 6500 يۈەن، مەھسۇلات قىممىتى 140 مىڭ يۈەن، پايدا ـ بېجى 3000 يۈەن بولدى.

كورلا شەھەرلىك مىللىي كىيىم ـ كېچەك زاۋۇتى بۇ زاۋۇت 1956 ـ يىلى شەھەر ئىچىدىكى يەككە ئاز سانلىق مىللەت تېككۇچىلىرىدىن تەشكىل قىلىنغان بولۇپ، ھازىر شەھەرلىك 2 ـ پېنسىك سانائەت ئىدارىسىگە قارايدىغان كوللېكتىپ ئىگىلىكىدىكى كارخانا. 1990 ـ يىلى ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 54، مەھسۇلات قىممىتى 380 مىڭ يۈەن، پايدا ـ بېجى 14 مىڭ يۈەن بولدى.

كورلا شەھەرلىك مىللىي ئاياغ زاۋۇتى بۇ زاۋۇت، 1956 ـ يىلى شەھەر ئىچىدىكى يەككە موزدۇزلاردىن تەشكىل قىلىنغان بولۇپ، ھازىر شەھەرلىك 2 ـ پېنسىك سانائەت ئىدارىسىگە قارايدىغان كوللېكتىپ ئىگىلىكىدىكى كارخانا. 1990 ـ يىلى ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 44، تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 7563 يۈەن، مەھسۇلات قىممىتى 125 مىڭ 800 يۈەن بولدى، 11 مىڭ 173 جۈپ خۇرۇم ئاياغ تىكىلدى.

كورلا شەھەرلىك «كۆنچى» ئاياغ زاۋۇتى بۇ زاۋۇت 1956 ـ يىلى شەھەر ئىچىدىكى يەككە موزدۇزلاردىن تەشكىل قىلىنغان بولۇپ، ھازىر شەھەرلىك 2 ـ پېنسىك سانائەت ئىدارىسىغا قارايدىغان كوللېكتىپ ئىگىلىكىدىكى كارخانا. 1990 ـ يىلى ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 15، مەھسۇلات قىممىتى 8200 يۈەن بولدى، 728 جۈپ خۇرۇم ئاياغ تىكىلدى، پايدا ـ بېجى 3000 يۈەن بولدى.

كورلا شەھەرلىك مىللىي تۇمانى زاۋۇتى بۇ زاۋۇت 1956-يىل 3-ئاينىڭ 15-كۈنى شەھەر ئىچىدىكى بەككە تومانچىلاردىن تەشكىل قىلىنغان بولۇپ، ناھىيىلىك قول سانائەتچىلەر بىرلەشمىسىگە قارايدۇ. ئىشچى-خىزمەتچىسى 29، تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 1000 يۈەن بولدى. 1976-يىلى ناھىيىلىك قول سانائەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ پىما كوپېراتىپى بىلەن قوشۇلۇپ، كورلا شەھەرلىك تېرە-يۇڭ زاۋۇتى بولدى.

يېزا ئىگىلىك2-شىسىنىڭ «بەخت» كىيىم-كېچەك زاۋۇتى بۇ زاۋۇت1985-يىل3-ئايدا قۇرۇلغان دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانا بولۇپ، يېزا ئىگىلىك2-شىسىنىڭ سودا باشقارمىسىغا قارايدۇ. 1990-يىلدىكى ئىشچى-خىزمەتچىسى43، مەھسۇلات قىممىتى182مىڭ يۈەن، پايدا-يېچى7000يۈەن بولدى.

3. خۇرۇم ئىشلەش، تېرە - يۇڭ پىششىقلاش سانائىتى

كورلا شەھەرلىك تېرە - يۇڭ زاۋۇتى بۇ زاۋۇت 1976 - يىلى ناھىيىلىك قول سانائەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ تۇمانچىلىق كوپېراتىپى بىلەن پىمچىلىق كوپېراتىپىنىڭ قوشۇلۇشى ئارقىلىق تەشكىل قىلىنغان بولۇپ، ھازىر شەھەرلىك 2 - يېنىك سانائەت ئىدارىسىغا قارايدىغان كوللېكتىپ ئىگىلىكىدىكى كارخانا. ئۇ، ئاساسەن، خۇرۇم ئىشلەيدۇ ۋە جۇڭا تىكىدۇ. 70 - يىللاردىن ئىلگىرى مەھسۇلاتلىرىنىڭ بازىرى ئىنتايىن ئىدى، 80 - يىللارنىڭ ئاخىرلىرىغا كەلگەندە كونا مەھسۇلاتلىرىنىڭ بازىرى كاساتلاشتى. 1986 - يىلى خېبېي ئۆلكىسى شېنتسېيەن ناھىيىلىك خۇرۇم زاۋۇتى بىلەن شىركەشتى، لېكىن ئۇنۇمى بولمىدى. 1990 - يىلدىكى ئىشچى - خىزمەتچىسى 19، شۇ يىلى 198 كۈادرات مېتر خۇرۇم ئىشلەپ، 320 مىڭ يۈەن مەھسۇلات قىممىتى يارىتتى، 185 مىڭ يۈەن زىيان تارتتى.

4. قەغەزچىلىك سانائىتى

كورلا شەھىرى قەغەزچىلىكنى راۋاجلاندۇرۇشتا ئۆزىگە شارائىتقا ئىگە، ناشىدىن رايونىدىن يىلىغا 400 مىڭ تونا قومۇش چىقىدۇ، ھازىر قەغەز زاۋۇتىدىن ئۈچى بار. ئۇلار 1990 - يىلى 14 مىڭ 179 تونا قەغەز ئىشلەپ، 30 مىليون 290 مىڭ يۈەن مەھسۇلات قىممىتى يارىتتى.

بايىنغولىن ئوبلاستلىق «باغراش» قەغەز زاۋۇتى بۇ، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانا بولۇپ، 1978 - يىلى يېڭىشەھەر رايونىدا قۇرۇلغان. ئەسلىدە، ئاپتونوم رايونلۇق يېنىك سانائەت نازارىتىگە قارايتتى، 1985 - يىلى بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىغا چۈشۈرۈپ بېرىلگەندىن كېيىن، ئوبلاستلىق ئىقتىساد كومىتېتىغا قارايدىغان بولدى. ئۈسكىغا جەمئىي 99 مىليون 940 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىندى، يىللىق قەغەز ئىشلەش ئىقتىدارى 17 مىڭ تونا. 1990 - يىلى ئىشچى - خىزمەتچىسى 1524، مەھسۇلات قىممىتى 3 مىليون 991 مىڭ يۈەن، مەھسۇلاتى 2564 تونا بولدى. بۇ زاۋۇتنىڭ ئاساسلىق مەھسۇلاتى ماقالە قەغىزى، كۆپۈنكە تاختا قەغەز، ئاق تاختا قەغەز قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

بايىنغولىن ئوبلاستلىق قەغەز زاۋۇتى بۇ، ناشىدىن رايونىدىكى دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانا بولۇپ، 1970 - يىلى ئىشقا كىرىشكەن، ئوبلاستلىق ئىقتىساد كومىتېتىغا قارايدۇ. ئۇنىڭ ئۈچ دانە هورداپ كۆمۈلاچلاش ماشىنىسى، ئىككى دانە قەغەز ياساش ماشىنىسى بولۇپ، كۈنىگە سەككىز تونا قەغەز لاتقىسى ئىشلەيدۇ. 1990 - يىلى ئىشچى - خىزمەتچىسى 516، يىللىق مەھسۇلاتى 2890 تونا، مەھسۇلات قىممىتى 15 مىليون 912 مىڭ يۈەن بولدى. بۇ زاۋۇت كورلا شەھىرى تەۋەسىدىكى تىجارەت

ئۇنۇمى ۋە مەھسۇلات سۈپىتى خېلى ياخشى كارخانا بولۇپ، ئاساسەن، ماقالە قەغىزى، ھەر يۈزى سىلىق قەغەز، ئىككىلا يۈزى سىلىق قەغەز، كۆپۈنكە تاختا قەغەز، ئاق كۆپۈنكە قەغەز، تازىلىق قەغەزى قاتارلىقلارنى ئىشلەيدۇ.

يېزا ئىگىلىك 2 - شىنىنىڭ ناشىدەن قەغەز زاۋۇتى بۇ زاۋۇت 1970 - يىل 5 - ئايدا قۇرۇلۇشقا باشلاپ، 1972 - يىل 10 - ئايدا ئىشقا كىرىشتۇرۇلگەن. 1990 - يىلى 5431 تونىنا قەغەز ئىشلەپ، 17 مىليون 20 مىڭ يۈەن مەھسۇلات قىممىتى يارىتتى، ئۇ، ئاساسەن، كۆپۈنكە تاختا قەغەز، ماقالە قەغىزى، ھەر يۈزى سىلىق قەغەز، پارقىراق قەغەز، ئاق تاختا قەغەز، تازىلىق قەغىزى قاتارلىق مەھسۇلاتلارنى ئىشلەيدۇ.

5. كۈندىلىك ئۇي سايمانلىرى سانائىتى

كورلا شەھىرىدە ھازىر كوللېكتىپ ئىگىلىكىدىكى ياغاچ سايمان زاۋۇتىدىن ئالتىسى، يەككىلەر ياغاچ سايمان كارخانىسىدىن ئون نەچچىسى بار. ئۇلار 1990 - يىلى ھەرخىل ياغاچ سايمالىرىدىن 320 مىڭنى ياساپ، 1 مىليون 100 مىڭ يۈەندىن ئارتۇق مەھسۇلات قىممىتى يارىتتى.

كورلا شەھەرلىك چارباغ ياغاچ سايمان زاۋۇتى بۇ، يېزا كارخانىسى بولۇپ، ئاساسەن، ياغاچ تىلىدۇ ۋە ئىشىك - دەرىزە قاتارلىقلارنى ياسايدۇ. 1990 - يىلى ئىشچى - خىزمەتچىسى ئالتە، مەھسۇلات قىممىتى 52 مىڭ يۈەن، پايدا - بىجى 8000 يۈەن بولدى.

كورلا شەھەرلىك يېزا - بازار كارخانىلىرى ئىدارىسى تەمىنات - سودا شىركىتىنىڭ ياغاچ سايمان زاۋۇتى بۇ زاۋۇت 1989 - يىل 6 - ئاينىڭ 24 - كۈنى قۇرۇلغان بولۇپ، ئاساسلىقى، يېزىلارنىڭ قۇرۇلۇش ئەتىرىتلىرىگە ئىشىك - دەرىزە، ياساپ ۋە ياغاچ تىلىپ بېرىدۇ. 1990 - يىلى ئىشچى-خىزمەتچىسى 12، تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 20 مىڭ يۈەن، مەھسۇلات قىممىتى 50 مىڭ يۈەن بولدى.

كورلا شەھەرلىك «ئىتتىپاق» ياغاچ ئۇي سايمانلىرى زاۋۇتى بۇ زاۋۇت 1956 - يىل 3- ئايدا شەھەر ئىچىدىكى يەككە ھۈنەرۋەنلەردىن تەشكىل قىلىنغان بولۇپ، شەھەرلىك 2 - يېنىك سانائەت ئىدارىسىگە قارايدۇ. ئۇ، ئاساسەن، ياغاچ تىلىدۇ ۋە تۇرمۇشقا كېرەكلىك ياغاچ سايمانلارنى ياسايدۇ. 1990 - يىلى ئىشچى - خىزمەتچىسى 55، تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 13 مىڭ يۈەن، مەھسۇلات قىممىتى 97 مىڭ يۈەن بولدى، 43 مىڭ يۈەن زىيان تارتتى.

كورلا شەھەرلىك مىللىي نەپىس ئۇي سايمانلىرى زاۋۇتى بۇ زاۋۇت 1982 - يىل 7 - ئايدا قۇرۇلغان. ئەسلىدە بايىنغولىن ئوبلاستلىق سانائەت - قاتناش ئىدارىسى تەمىنات - سودا تىجارەت بۆلۈمىگە قاراشلىق نۆمۈر ئورۇندۇق زاۋۇتى (كوللېكتىپ ئىگىلىكىدىكى كارخانا) ئىدى، كورلا شەھىرىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلگەندىن كېيىن، نامى كورلا شەھەرلىك ئۇي سايمانلىرى زاۋۇتىغا ئۆزگەرتىلگەن. 1985- يىل 11 - ئايدا نامى شەھەرلىك مىللىي نەپىس ئۇي سايمانلىرى زاۋۇتىغا ئۆزگەرتىلدى. 1985 - يىلى بۇ زاۋۇت ياسىغان گۈللۈك يۆمىلاق ئۈستەل، چاي ئۈستىلى قاتارلىقلار كۆركەم ۋە نەپىسلىكى بىلەن خېرىدارلارنىڭ قىزغىن ئالقىشىغا ئېرىشتى، ئاپتونوم رايونلۇق 1-، 2- نۆۋەتلىك ئار سانلىق مىللەت ئىستېمال بۇيۇملىرى سۈپىتىنى ياھالاش يىغىنلىرىدا ئۈچ تۈرە، ئەلا مەھسۇلات مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. 1985- يىلى ياغاچ سايمانلاردىن 4000 دىن ئارتۇقنى ياسىدى، مەھسۇلات خىللىرى 30 نەچچىگە يەتتى، مەھسۇلات قىممىتى 300 مىڭ يۈەندىن ئاشتى، پايدىسى 31 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1990 - يىلى ئىشچى-

خىزمەتچىسى 67، تۈراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى بىر مىليون 930 مىڭ يۈەن، مەھسۇلات قىممىتى 542 مىڭ 500 يۈەن بولدى، 42 مىڭ 700 يۈەن زىيان تارتتى.

كورلا شەھەرلىك ئەمگەك مۇلازىمەت شىركىتىنىڭ ياغاچ سايمان زاۋۇتى بۇ زاۋۇت 1989-يىل 5 - ئاينىڭ 2 - كۈنى قۇرۇلغان. 1990 - يىلى ئىشچى - خىزمەتچىسى 17، تۈراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 50 مىڭ يۈەن، مەھسۇلات قىممىتى 100 مىڭ يۈەن بولدى. ئۇ، ئاساسەن، ھەرخىل ئائىلە ياغاچ سايمانلىرىنى ياسايدۇ.

§ 4 . ئېلېكتر سانائىتى

1. سۇ كۈچى بىلەن توك ھاسىل قىلىش سانائىتى

بايىنغولىن ئوبلاستلىق باشقۇرۇم سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى 1951-يىل 5-ئاينىڭ 19-كۈنى گېنېرال ۋالف جېن سۇ مۇنەدەسسىلىرى بىلەن بىرلىكتە كورلا ناھىيە بازىرىنىڭ شىمالىدىكى خورا تېغى بىلەن قۇرۇقتاغ ئارىلىقىدىكى جىلغىغا كېلىپ ئەتراپنى تەكشۈرۈش ئېلىپ بارىدى. 1960 - يىل 2 - ئايدا شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۇەنى باشقۇرۇمدا سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى قۇرۇشنى قارار قىلدى. لايىھىدىكى گېنېراتور سىغىمچانلىقى 35 مىڭ كىلوۋات قىلىپ بەلگىلەندى. 1961 - يىل 9 - ئايدا قۇرۇلۇش ۋاقتىنچە توختىتىلدى. 1964 - يىلى قۇرۇلۇش ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، 1966 - يىل 8 - ئايدا رەسمىي توك بېرىشكە باشلىدى. ئۇ بېسىم ئارقىلىق سۇ باشلاش تېپىدىكى ئېلېكتر ئىستانسىسى بولۇپ، توك ھاسىل قىلىدىغان سۇ كۈنچى دەريادىن كېلىدۇ. ئۇ ئەسلىدە شىنجاڭ ھەربىي رايونى ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۇەنىنىڭ سانائەت - قاتناش بۆلۈمىگە قاراشلىق بولۇپ، 1970 - يىل 7 - ئايدا يېزا ئىگىلىك 2 - شىركا چۈشۈرۈپ بېرىلىپ، نامى باشقۇرۇم سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسىغا ئۆزگەرتىلگەن. ئۇنىڭ قارىسىغىدا كورلا توك بىلەن تەمىنلەش پونكىتى قاتارلىق بەش پونكىت تەسىس قىلىنغان. 1975 - يىلى بىڭتۇەن ھاك خۇمدىنى سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى پۈتۈپ ئىشقا كىرىشتى، ئۇ، ئۆستەڭ بىلەن بېسىمسىز سۇ باشلىنىدىغان سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى. ئۇنىڭ سۇ باشلاش مۇنەسسەسى باشتىكى باشقۇرۇم سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسىدىن چىققان سۇغا تۆتىشىدۇ، ئۇنىڭغا سۇ تۇربىنىلىق گېنېراتوردىن تۆتى ئورۇنلاشتۇرۇلغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ سىغىمچانلىقى 12 مىڭ 400 كىلوۋاتقا يېتىدۇ. بۇ ئىككى ئېلېكتر ئىستانسىسىغا جەمئىي 50 مىليون يۈەندىن ئارتۇق مەبلەغ سېلىنىدى، ئېلېكتر توري يەنجى، خېجىلاق، خۇشۇت، باغراش، لوپنور ناھىيىلىرى ۋە كورلا شەھىرىنى توك بىلەن تەمىنلەيدۇ. 1975 - يىلى بىڭتۇەن، ئەمەلدىن قالدۇرۇلغاندا، باشقۇرۇم سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى بىلەن ھاك خۇمدىنى سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى ئايتونوم رايونلۇق سۇ ئېلېكتر ئىدارىسىغا قارايدىغان بولدى. 1979 - يىل 11 - ئايدا باشقۇرۇم سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسىنىڭ نامى بايىنغولىن ئوبلاستلىق باشقۇرۇم سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسىغا ئۆزگەرتىلدى. 1982 - يىل 1 - ئايدا بۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى ئوبلاستلىق سۇ ئېلېكتر ئىدارىسىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلىپ، ئوبلاستقا تەۋە دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانا بولدى.

باشقۇرۇم سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش نەتىجىسى گەۋدىلىك، ئىقتىسادىي ئۈنۈمى كۆرۈنەرلىك بولغانلىقى، 514 كۈن بىخەتەر ئىشلەش رېكورتىنى ياراتقانلىقى ئۈچۈن، 1977-، 1978-، 1979 -، 1980 - يىللىرى ئۈدا تۆت يىل ئايتونوم رايون بويىچە ئىلغار ئورۇن بولۇپ باھالاندى. باشقۇرۇم سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسىنىڭ يىللىق توك ھاسىل قىلىش ئىقتىدارى 231 مىليون كىلوۋات

/سائەت، ھالك خۇمدىنى سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسىنىڭ يىللىق توك ھاسىل قىلىش مىقدارى 65 مىليون كىلوۋات/سائەت. 1990 ـ يىلى بۇ ئىككى ئورۇننىڭ تۆرالقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 110 مىليون 802 مىڭ يۈەنگە، مەھسۇلات قىممىتى 56 مىليون 440 مىڭ يۈەنگە، ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 1708 گە يەتتى.

كورلا شەھىرى تەۋەسىدە سۇ كۈچىدىن پايدىلىنىپ توك ھاسىل قىلىش سۇ مەنبەسىدە بولىدىغان ئۆزگىرىشنىڭ چەكلىمىسىگە ئۇچراپ تۇرىدۇ، سۇ ئازلاپ قالىدىغان قىش پەسلىدە توك ھاسىل قىلىنىش مىقدارى ئازىيىپ كېتىپ، توكقا بولغان ئېھتىياجنى قاندۇرالمايدۇ. شۇڭا زاۋۇت ـ كانلارنىڭ بىر قىسمى ئۆز ئالدىغا توك ھاسىل قىلىش ئۈسكۈنىلىرىنى ھازىرلىغان، دىزىل يېقىلغۇغان ئالتە يۈرۈش گېنېراتور گۇرۇپپىسى بولۇپ، ئۇلارنىڭ يىللىق توك ھاسىل قىلىش مىقدارى 2025 كىلوۋات/سائەتكە يېتىدۇ.

تېكىنچى سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى 1958 ـ يىلدىكى «چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش» مەزگىلىدە، كورلا ناھىيىسىدە، كىچىك سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسىدىن جەمئىي 23ى قۇرۇلغان بولۇپ، ئۇلاردىكى گېنېراتورلارنىڭ سىغىمچانلىقى 555 كىلوۋاتقا يېتەتتى. 1959 ـ يىلى 1091 كىلوۋات/سائەت توك ھاسىل قىلىنغانىدى. كېيىن سۇ مەنبەسى ۋە تېخنىكىلىق ئۈسكۈنە قاتارلىق سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن 1961 ـ يىلىغا كەلگەندە ئۇلارنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى تاقىلىپ قالدى، ھازىر شۇلاردىن تېكىچى سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسىلا ساقلىنىپ قالدى، ئۇنىڭغا سۇ تۇرىنىسىدىن ئۈچى ئورۇنلاشتۇرۇلغان، گېنېراتورلىرىنىڭ سىغىمچانلىقى 225 كىلوۋات بولۇپ، ھەر يىلى سۇ ئۇلغايغان مەزگىلدىلا توك ھاسىل قىلىنىپ، تېكىچى يېزىسىنى بورۇتۇشقىلا ئىشلىتىلىدۇ. 1990 ـ يىلى 60 ـ 70 مىڭ كىلوۋات/سائەت توك تارقىتىلدى. ئۇنىڭ مەھسۇلات قىممىتى 14 مىڭ 300 يۈەن بولدى.

2. ئوت كۈچى بىلەن توك ھاسىل قىلىش سانائىتى

باينىغولىن ئوبلاستلىق كورلا ئوت ئېلېكتر ئىستانسىسى بۇ ئوبلاستقا قارايدىغان دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانا بولۇپ، 1956 ـ يىلى قۇرۇلغانىدى. ئورنى ھازىرقى يېپەكچىلىك زاۋۇتىنىڭ ئورنىدا ئىدى، گېنېراتورىنىڭ سىغىمچانلىقى 300 كىلوۋات بولۇپ، شەھەر رايونىنى بورۇتۇشقا ۋە كىچىك سانائەت ئورۇنلىرىنى كېرەكلىك توك بىلەن تەمىنلەشكە بولاتتى. 1966 ـ يىلىنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا ئىشتىن توختاپ قالدى، 1971 ـ يىلى باينىغولىن ئوبلاستلىق ئېلېكترۇ ماشىنا زاۋۇتىغا، 1984 ـ يىلى باينىغولىن ئوبلاستلىق يېپەكچىلىك زاۋۇتىغا ئۆزگەرتىلدى.

باينىغولىن ئوبلاستلىق ناشىدەن ئوت ئېلېكتر ئىستانسىسى بۇ، ئوبلاستقا قارايدىغان دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانا بولۇپ، قۇرۇش تەييارلىقى 1975 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى باشلانغانىدى. 1978 ـ يىل 10 ـ ئايدا 1 ـ نومۇرلۇق گېنېراتورى، 12 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى 2 ـ نومۇرلۇق گېنېراتورى ئىشقا كىرىشتى، بۇ بىر قارارلىق قۇرۇلۇشقا 9 مىليون 673 مىڭ 500 يۈەن مەبلەغ سېلىنىدى. 1990ـيىلى ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 321، تۆرالقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 8 مىليون 954 مىڭ 500 يۈەن، توك ھاسىل قىلىش مىقدارى 20 مىليون 360 مىڭ كىلوۋات/سائەت، سانائەت مەھسۇلات قىممىتى 4 مىليون 571 مىڭ 600 يۈەن بولدى.

3. توك چىقىرىش ۋە توك بېسىمىنى ئۆزگەرتىش قۇرۇلۇشى

1966 ـ يىلدىن ئىلگىرى، ناھىيە تەۋەسىدە تۆزۈكرەك توك چىقىرىش ئەسلىھەسى يوق ئىدى،

باشقۇرۇش ئىستانسىسى ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشكەندىن كېيىن، كورلا ناھىيىسى تەۋەسىدىكى توك بىلەن تەمىنلەش ۋە توك ئىشلىتىش كەسپىنى باشقۇرۇش ئىستانسىسى قارمىقىدىكى كورلا توك بىلەن تەمىنلەش پونكتى بىر تۇتاش باشقۇرۇدىغان بولدى. 1967 ـ يىلدىن 1969 ـ يىلغىچە توك تەقسىم قىلىش لىنىيىسىدىكى ياغاچ تۈۋرۈكلەر ئالگىرى ـ كېيىن بولۇپ، بىتون تۈۋرۈككە ئۆزگەرتىلىپ، بىر تۇتاش ھالدا ئون كىلوۋولتلىق تەمىنلەش شەكلى قوللىنىلدى. 1980 ـ يىلدىن 1984 ـ يىلغىچە، شەھەر رايونىدا يۇتۇنلەي ئۈچ سىملىق توك بىلەن تەمىنلەش شەكلى قوللىنىلدى.

بايىنغولىن ئوبلاستلىق كورلا توك يەتكۈزۈش ۋە توك بېسىمىنى ئۆزگەرتىش ئەسلىھەلىرىنى رېمونت قىلىش، قۇراشتۇرۇش شىركىتى بۇ شىركەت 1982 ـ يىل 2 ـ ئايدا قۇرۇلغان بولۇپ، بايىنغولىن ئوبلاستلىق ئېلېكتر شىركىتىگە قارايدۇ. 104 ئىشچى ـ خىزمەتچىسى بار. ئۇ، دىئامېتىرى 150 كىلومېتر كېلىدىغان دائىرىنى توك بىلەن تەمىنلەشكە مەسئۇل، توك يەتكۈزۈش لىنىيەسىنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 692 كىلومېتر، يۇنىك ئىچىدە 35 كىلوۋولتلىق لىنىيە 19 (ئۇزۇنلۇقى 334.5 كىلومېتر)، 110 ۋولتلىق لىنىيە يەتتە (ئۇزۇنلۇقى 357.7 كىلومېتر)، يۇلارغا جەمئىي 6 مىليون 520 مىڭ يۈەن مەبلەغ كەتتى. ترانسفورماتور پونكتى 30 بولۇپ، ئۇلاردا ئاساسلىق ترانسفورماتورلار 26 سى بار. ئۇلارنىڭ ئومۇمىي سىغىمچانلىقى 89 مىڭ 900 كىلوۋولت ـ ئامپېر؛ 110 كىلوۋولتلىق كۆپ مايلىق يول ئۈزگۈچتىن 14ى، 35 كىلوۋولتلىق كۆپ مايلىق يول ئۈزگۈچتىن 53 ى بار. تەمىنلىنىدىغان توكنىڭ بېسىم دەرىجىسى 35، 110 كىلوۋولتتىن ئىبارەت ئىككى خىل. كۆتۈرۈش خاراكتېرى بېزا ئىگىلىكى، سانائەت، قاتناش ـ ترانسپورت، شەھەر مەۋرىيىتى ۋە ئاھالىدىن ئىبارەت چوڭ تۈت خىلغا بۆلۈنىدۇ.

بۇ شىركەتتە توك بېسىمىنى ئۆزگەرتىش ئۈسكۈنىسىدىن 434ى، قۇرۇلۇش ئاپتوموبىلىدىن 12سى، تۈرلۈك سايمان ـ ئەسۋابلاردىن 147 خىلى بار. باشقۇرۇش تاشدەنگىچە، كورلىدىن شاڭخۇغىچە، شاڭخۇدىن 29 ـ تۈەنگىچە 35 كىلوۋولتلىق ئۈچ لىنىيە تەسىس قىلىنىپ، كورلا شەھىرى تەۋەسىدىكى زاۋۇت ـ كانلار، دېھقانچىلىق مەيدانلىرى ۋە شەھەر مەۋرىيىتى، ئاھالىنى توك بىلەن تەمىنلەشكە كاپالەتلىك قىلىندى.

4. توك بىلەن تەمىنلەش تورى

بايىنغولىن ئوبلاستلىق توك بىلەن تەمىنلەش ئىدارىسى بۇ ئىدارە غەربىي «تەڭرىتاغ» يولىنىڭ جەنۇبىدىكى 2 ـ كوچىدا. كورلا ئېلېكتر تورى ئارقىلىق توك بىلەن تەمىنلەش سىستېمىسى 1966 ـ يىل 8 ـ ئايدا قۇرۇلغان، ئۇ بايىنغولىن ئوبلاستى تارىخىدىكى ئۆزئالدىغا ئىگىلىك باشقۇرىدىغان رايون خاراكتېرلىك توك بىلەن تەمىنلەش سىستېمىسى. ئۇنىڭ توك بىلەن تەمىنلەش دائىرىسى شەرقتە لوپنورنىڭ ئوڭقوتان يېزىسىغىچە، غەربتە چەرچىنگىچە، جەنۇبتا بوتۇخوغىچە، شىمالدا يەنجىنىڭ شىكشىن يېزىسىغىچە بارىدۇ. 35 كىلوۋولتلىق ترانسفورماتور پونكتىدىن بىرى بار، 110 كىلوۋولتلىق لىنىيەدىن ئىككىسى بولۇپ، ئۈزۈنلۈقى 96 كىلومېتر؛ 35 كىلوۋولتلىق لىنىيەدىن 12سى بولۇپ، ئۈزۈنلۈقى 163.8 كىلومېتر كېلىدۇ؛ ئاساسلىق ترانسفورماتورلاردىن 13ى بولۇپ، سىغىمچانلىقى 43 مىڭ 200 كىلوۋولت ـ ئامپېر. بۇ ئىدارە پۈتۈن ناھىيىنى توك بىلەن تەمىنلەش، توك لىنىيەسىنى ئامراش، ئۈسكۈنىلەرنى رېمونت قىلىش، توك پۇلى يىغىشقا ئوخشاش ئىشلارنى ئۈستىگە ئالغان.

كورلا شەھىرى تەۋەسىدە ترانسفورماتور پونكتىدىن يەتتىسى بار.

كورلا ترانسفورماتور پونكتى بۇنىڭغا 380 مىڭ يۇەن مەبلەغ سېلىنغان، ئاساسلىق ترانسفورماتورنىڭ سىغىمچانلىقى 13 مىڭ 600 كىلوۋولت ـ ئامپىر.

شاخاخۇ ترانسفورماتور پونكتى بۇنىڭغا 17 مىڭ 900 يۇەن مەبلەغ سېلىنغان، ئاساسلىق ترانسفورماتورنىڭ سىغىمچانلىقى 1800 كىلوۋولت ـ ئامپىر.

«501» ترانسفورماتور پونكتى بۇنىڭ ئاساسلىق تراسفورماتورنىڭ سىغىمچانلىقى 3200 كىلوۋولت ـ ئامپىر.

ئاشدەن ترانسفورماتور پونكتى بۇنىڭغا 127 مىڭ 100 يۇەن مەبلەغ سېلىنغان، ئاساسلىق ترانسفورماتورنىڭ سىغىمچانلىقى 11 مىڭ 900 كىلوۋولت ـ ئامپىر.

چەرچى ترانسفورماتور پونكتى بۇ، 1980-يىلى قۇرۇلغان بولۇپ، ئاساسلىق ترانسفورماتورنىڭ سىغىمچانلىقى 3200 كىلوۋولت-ئامپىر ئىدى، 1985-يىلى ئىشتىن توختىتىلدى.

كورلا تۆمۈر يول ترانسفورماتور پونكتى بۇنىڭ ئاساسلىق ترانسفورماتورنىڭ سىغىمچانلىقى 1600 كىلوۋولت-ئامپىر.

يېڭىشەھەر رايونى ترانسفورماتور پونكتى بۇنى توك ئىشلەتكۈچى ئورۇنلار 2 مىليون 300 مىڭ يۇەن مەبلەغ توپلاپ قۇرغان، ئاساسلىق ترانسفورماتورنىڭ سىغىمچانلىقى 12 مىڭ 600 كىلوۋولت-ئامپىر.

§ 5 . خىمىيە، دورا سانائىتى

1. كاۋچۇك سانائىتى

شىنجاڭ كاۋچۇك زاۋۇتى 1972 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى تاشكەندە شىنجاڭ كاۋچۇك زاۋۇتى قۇرۇلۇشى باشلاندى، ئۇ ئوبلاستقا قاراشلىق دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانا بولۇپ، 1975 ـ يىلى پۈتۈپ ئىشقا كىرىشتى، لايىھىدىكى ئىقتىدارى بويىچە يىلىغا 50 مىڭ يۈرۈش ئاپتوموبىل ھالونى ئىشلەيدۇ. 1980 ـ يىلى تۈركۈملەپ ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشىپ، شۇ يىلى ھەرخىل ھالوندىن 9704 نى ئىشلەپ، 1 مىليون 995 مىڭ 800 يۇەن قىممەت يارىتتى. 1980 ـ ۋە 1983 ـ يىللىرىمۇ ئۇنىڭ قۇرۇلۇشى داۋاملاشتۇرۇلدى. 1985 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىدا يىلىغا 50 مىڭ يۈرۈش ھالون ئىشلەش ئىقتىدارىغا ئىگە بولدى، شۇ يىلى ھەرخىل ھالوندىن 68 مىڭ 784 نى ئىشلەپ، 10 مىليون 320 مىڭ يۇەن قىممەت يارىتتى، شۇ يىلقى ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 634 كە يەتتى. 1990 ـ يىلى ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 45 مىليون 297 مىڭ يۇەن، تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 30 مىليون 122 مىڭ يۇەن، پايدىسى 2 مىليون 650 مىڭ يۇەن بولدى.

2. سۇلياۋ بۇيۇملار سانائىتى

كورلا شەھىرىگە قاراشلىق ئىككى سۇلياۋ زاۋۇتى يىلدا 200 تونىنا يېزا ئىگىلىكىگە ئىشلىتىلىدىغان سۇلياۋ يوپۇق، 25 تونىنا سۇلياۋ شىلانكا، 60 تونىنا ئاياغ چەمى قاتارلىق سۇلياۋ بۇيۇم ئىشلەيدۇ، يىللىق مەھسۇلات قىممىتى 1 مىليون يۇەنگە يېتىدۇ.

يېڭىشەھەر ئۇنىۋېرسال سۇلياۋ زاۋۇتى بۇ شەھەرگە قاراشلىق يەككە ئىگىلىكتىكى كارخانا

بولۇپ، 1985 - يىلى قۇرۇلغان، ئۇ شۇ يىللا ئىشقا كىرىشىپ، 75 تونىنا سۇلياۋ يوپۇق ئىشلەپ، 200 مىڭ يۇەن قىممەت يارىتىپ، 20 مىڭ يۇەن پايدا ئالدى. 1990 - يىلى ئىشچى - خىزمەتچىسى 53كە، تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 280 مىڭ يۇەنگە يەتتى، 80 تونىنا سۇلياۋ يوپۇق ئىشلەپ، 820 مىڭ يۇەن قىممەت يارىتتى، 200 مىڭ يۇەن پايدا ئالدى.

كورلا شەھەرلىك 1 - سۇلياۋ بۇيۇم زاۋۇتى بۇ زاۋۇتنىڭ قۇرۇلۇشى 1984 - يىل 4 - ئايدا باشلىنىپ، 7 - ئايدا سىناق تەرىقىسىدە، 10 - ئايدا رەسمىي ئىشقا كىرىشتۈرۈلدى، شۇ يىلى 25 تونىنا سۇلياۋ شىلانكا ئىشلەپ، 70 مىڭ يۇەن قىممەت يارىتتى. بۇ زاۋۇت ئەسلىدە تېكىچى پېزىسىدا قۇرۇلغان يەككە ئىگىلىكتىكى كارخانا ئىدى. 1986 - يىلى شەھەرلىك 2 - پېنىك سانائەت ئىدارىسىنىڭ قارىمىقىغا ئۆتكۈزۈلۈپ، كوللېكتىپ ئىگىلىكتىكى كارخانىغا ئۆزگەرتىلدى. 1990 - يىلى تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 1 مىليون 300 مىڭ يۇەنگە، ئىشچى - خىزمەتچىسى 96گە، مەھسۇلات قىممىتى 6 مىليون 599 مىڭ 500 يۇەنگە يەتتى، 299 مىڭ 500 يۇەن زىيان تارتتى.

3. ئەينەك بۇيۇملار سانائىتى

كورلا شەھەرلىك ئەينەك بۇيۇملار زاۋۇتى بۇ زاۋۇت 1986-يىلى ئوبلاستلىق ئىقتىساد كومىتېتىنىڭ تەستىقى ئارقىلىق قۇرۇلغان. 1987-يىلى خېنەن ئۆلكىسىدىكى ئوتتۇرا تۈزلەڭلىك «لۇياۋ» ھەسسىدارلىق چەكلىك شىركىتى بىلەن شىركەلەشتى، ئۇنىڭغا ئوتتۇرا تۈزلەڭلىك «لۇياۋ» ھەسسىدارلىق چەكلىك شىركىتىنىڭ كورلا شەھەرلىك ئەينەك زاۋۇتى دەپ نام بېرىلدى. 1988-يىل 5-ئايدا سىناق تەرىقىسىدە ئىشقا كىرىشتۈرۈلدى. 1989-يىل 5-ئاينىڭ 20-كۈنى شەھەرلىك پېنزا-بازار كارخانىسى ئىدارىسى ئۆتكۈزۈۋالدى. شىركەلەشتىن-ھەسسىدارلىق تۈزۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، شەھەرلىك پېنزا-بازار كارخانىلىرى ئىدارىسىگە قاراشلىق كوللېكتىپ ئىگىلىكىدىكى كارخانا قىلىندى. 1990-يىلىنىڭ بېشىدا ئىشلەپچىقىرىش ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندى، چوڭ رېمونت قىلىشقا توغرا كەلگەنلىكتىن 10-ئايدا ئىشتىن توختاپ قالدى. 1990-يىلى تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 3 مىليون 78 مىڭ يۇەنگە يەتتى، 1988-يىلىدىن 1990-يىلىغىچە بولغان ئۈچ يىلدا 1780 تونىنا ھەرخىل ئەينەك بۇيۇملار ئىشلەپچىقىرىلىپ، مەھسۇلات قىممىتى 3 مىليون 668 مىڭ يۇەن بولدى، 1 مىليون 980 مىڭ يۇەن زىيان تارتتى.

4. خىمىيىۋى ئوغۇت سانائىتى

بايىنغولىن ئوبلاستلىق خىمىيىۋى ئوغۇت زاۋۇتى بۇ ئوبلاستقا قاراشلىق دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانا بولۇپ، 1977 - يىلى تاشەبىدە قۇرۇلغان، يىلىغا 3000 تونىنا فوسفورلۇق ئوغۇت ئىشلەش ئىقتىدارىغا ئىگە. 1978 - يىلدىن 1980 - يىلغا قەدەر 8. 5555 تونىنا فوسفورلۇق ئوغۇت ئىشلىدى. كېيىن ئۈسكۈنىلىرى قالاقلىشىپ، مەھسۇلات سۈپىتى دۆلەت ئۆلچىمىگە يەتمەسلىكى، ئىقتىسادىي ئۈنۈمى تۆۋەن بولغانلىقى ئۈچۈن، ئىشلەپچىقىرىشتىن توختىتىلدى.

5. دورا ماتېرىياللىرى تەييارلاش سانائىتى

كورلا شەھىرى تەۋەسىدە جۈڭيى دورا ماتېرىياللىرى بايلىقى مول، ئۇلار ئىچىدە چۆچۈكبۇيا تارىم

ئويمانلىقىنىڭ ياقىلىرىدا ئۆسمەدۇ. دورا ماتېرىياللىرى تەييارلاش سانائىتى 1969 ـ يىلدىن كېيىن باشلاندى. 1990 ـ يىلى دورا زاۋۇتىدىن ئىككىسى، چوچۇق بويا مەھسۇلات زاۋۇتىدىن بىرى بولۇپ، 132 تونىنا پىششىقلانغان جۇڭيى دورىسى، 55 تونىنا چوچۇق بويا شىرنىسى، 1080 تونىنا چوچۇق بويا مەھسۇلاتى، 8 مىليون 510 مىڭ يۈەن قىممەت ياراتتى.

بايىنغولىن ئوبلاستلىق كورلا جۇڭيى دورىسى زاۋۇتى بۇ زاۋۇت شەھەر ئىچىدىكى «غەربىي بايىن» يولىنىڭ شىمالىغا جايلاشقان بولۇپ، 1969 ـ يىلى قۇرۇلغان. ئۇ، دەسلەپتە ئوبلاستلىق دورا شىركىتىگە قارايتتى، 1971 ـ يىلى ئۆز ئالدىغا ئىگىلىك باشقۇرىدىغان بولدى. زاۋۇت يېڭى قۇرۇلغاندا تۆت ئىشچى، بىر ئىشەك، بىر سوقا، بىر قازان بولۇپ، يەرلىك ئۇسۇلدا دورا ئىشلەيتتى. 1985ـيىلىغا كەلگەندە تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى840مىڭ يۈەنگە، مەھسۇلات قىممىتى 2 مىليون96مىڭ يۈەنگە يەتتى. 344 مىڭ يۈەنلىك پايدا ـ باج ۋەزىپىسىنى ئورۇندىدى. ئۇ يىلى جۇڭيى دورىسى — «شىنجاڭ ئاشقازان ئاسراش كۆمۈلمىچى» ئاپتونوم رايون بويىچە ئالا سۈپەتلىك مەھسۇلات بولۇپ باھالاندى. 1990ـ يىلى 116 تونىنا جۇڭيى دورىسى ئىشلەپ، 7 مىليون 540 مىڭ يۈەن قىممەت ياراتتى.

توۋۇرچى چوچۇق بويا مەھسۇلى زاۋۇتى بۇ زاۋۇت 1967 ـ يىلى قۇرۇلغان، ئىلگىرىكى نامى توۋۇرچى ئۇنىۋېرسال پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇتى بولۇپ، يېزا باشقۇرىدىغان كوللېكتىپ ئىگىلىكىدىكى كارخانا ئىدى، يەرلىك ئۇسۇلدا چوچۇق بويا مەھسۇلى ئىشلەيتتى. 1986 ـ يىلى 50 مىڭ يۈەن ئۆسۈمسىز قەرز ئېلىپ، زاۋۇت بىناسى كېڭەيتىلدى، ئۈسكۈنىلىرى ئۆزگەرتىلدى. 1988 ـ يىلى يەنە 50 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىپ، چوچۇق بويا پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇتى قۇرۇلدى. 1990 ـيىلى بۇ زاۋۇتنىڭ تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 1 مىليون 200 مىڭ يۈەنگە، ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 80 گە، ئىشلەپچىقارغان چوچۇق بويا مەھسۇلى 175 تونىغا، مەھسۇلات قىممىتى 1 مىليون 340 مىڭ يۈەنگە، پايدا ـ پىيجى 160 مىڭ يۈەنگە، ئېكسپورتتىن كىرگەن تاشقى پېرېۋوت كىرىمى 752 مىڭ 300 يۈەنگە يەتتى. بۇ زاۋۇت شەھەرگە قاراشلىق كارخانىلار ئىچىدە مەھسۇلات ئېكسپورت قىلىپ تاشقى پېرېۋوت كىرىم قىلغان بىردىنبىر سانائەت كارخانىسى بولۇپ قالدى.

يېزا ئىگىلىك 2 ـ شىنى «خۇگۇاڭ» دورا زاۋۇتى بۇ زاۋۇت يېزا ئىگىلىك 2 ـ شى كۆمۈركېنى بىلەن پولات زاۋۇتى بىرلەشكەندىن كېيىن ئۆزگەرتىپ قۇرۇلغان، 1988 ـ يىلى ئۆز ئالدىغا تىجارەت قىلىدىغان كارخانا بولدى. بۇ زاۋۇتنىڭ 1990 ـ يىلى ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 569، تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 3 مىليون 250 مىڭ يۈەن، پىششىقلاپ ئىشلىگەن جۇڭيى دورىسى 16 تونىنا، چوچۇق بويا مەھسۇلى 911 تونىنا، چوچۇق بويا شەربىتى 55 تونىنا، ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 5 مىليون 80 مىڭ يۈەن بولدى. بۇ زاۋۇت ئىشلىگەن «قارىغاي» ماركىلىق چوچۇق بويا مەھسۇلى تەنتجەن تاشقى سودا شىركىتى ئارقىلىق ياۋروپا ـ ئامېرىكا، ياپونىيە، شەرقىي جەنۇبىي ئاسىيا قاتارلىق رايونلارغا ئېكسپورت قىلىنىدى. بۇ مەھەم 1979 ـ يىلدىن باشلاپ ئۈدا ئالتە يىل ئاپتونوم رايون بويىچە ئالا مەھسۇلات بولۇپ باھالاندى.

6 § . قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى سانائىتى

1990 ـ يىلى كورلا شەھىرىدىكى قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى كارخانىسى 30، بۇنىڭ ئىچىدە ئۆچ سېمونت زاۋۇتى، 14 خىش قويۇش مەيدانى، بەش ھاك زاۋۇتى، تۆت بىتون بۇيۇملىرى ياساش مەيدانى، بىر سىر بوياق زاۋۇتى، بىر زولۇك تاش زاۋۇتى، بىر ئىسسىق ساقلاش ماتېرىياللىرى زاۋۇتى، بىر

مەرمەر تاش زاۋۇتى بار. ئۇلارنىڭ يىللىق مەھسۇلات قىممىتى 20 مىليون 84 مىڭ يۈەن بولدى.

1. سېمونت سانائىتى

بايىنغولىن ئوبلاستىلىق سېمونت زاۋۇتى بۇ ئوبلاستقا قاراشلىق دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانا بولۇپ، 1958 ـ يىل 8 ـ ئايدا قۇرۇلۇشقا باشلاپ، 1960 ـ يىلى ئىشقا كىرىشكەن، 1961 ـ يىل 12 ـ ئايدا ئىشتىن توختىتىلىپ، 1965 ـ يىلى ئىشلەپچىقىرىشى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەن. بۇ زاۋۇت يېڭى قۇرۇلغاندا ئاران ئىككى ئۆرە خۇمدىنى بولۇپ، يىلىغا 300 نومۇرلۇق سېمونتتىن 20 مىڭ تونىنا ئىشلەيتتى. 1973 ـ يىلى كېڭەيتىلىپ، دىئامېترى 2.5×10 مېتىرلىق ئۆرە خۇمداندىن يەنە بىرى سېلىندى، كۆمۈلاچلاش ماشىنىسىدىن ئىككىسى كۆپەيتىلدى. 1976 ـ يىلى لايىھەدىكى ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى 70 مىڭ تونىنىغا يەتتى. 1978 ـ يىلى مەھسۇلاتى تۇنجى قېتىم 30 مىڭ تونىنىغا يەتكەندى، 1981 ـ يىلى 50 مىڭ تونىنىغا يەتتى. 1985 ـ يىلى ئاپتونوم رايونلۇق تاشيول ئىدارىسى بىلەن شېرىكلەشتى، تاشيول ئىدارىسىنىڭ مەبلەغ چىقىرىشى بىلەن ئۆرە خۇمداندىن يەنە بىرى سېلىنىپ، بىر يۈرۈش قۇرۇتۇش ئۈسكۇنىسى، ئىككى يۈرۈش چاڭ ـ توزان سۈمۈرۈش ئۈسكۇنىسى ئورنىتىلغاندىن كېيىن، يىللىق ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى 90 مىڭ تونىنىغا يەتتى.

1982ـيىلدىن كېيىن ئىشلىگەن 425، 625 نومۇرلۇق سېمونتلىرى ئۈمۈمىي مەھسۇلات مىقدارىنىڭ 50 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى، ئۇلاردىن 625 نومۇرلۇق سېمونتنىڭ سۈپىتى ياخشى بولدى، «باشئەگسم-325» نومۇرلۇق سېمونتى ئاپتونوم رايون بويىچە ئېسىل مەھسۇلات دېگەن شەرەپكە ئېرىشتى.

1990 ـ يىلى ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 634، تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 16 مىليون 910 مىڭ يۈەن، مەھسۇلات قىممىتى 8 مىليون 915 مىڭ يۈەن، پايدىسى 65 مىڭ يۈەن بولدى.

كورلا شەھەرلىك 1 ـ سېمونت زاۋۇتى بۇ زاۋۇت شەھەرنىڭ ئون كىلومېتر غەربىي شىمالىدىكى شاڭخۇ يېزىسىدا بولۇپ، 1978 ـ يىلى قۇرۇلغان، ئەسلى نامى كورلا ناھىيىسى شاڭخۇ يېزىلىق سېمونت زاۋۇتى ئىدى، 1985 ـ يىل 12 ـ ئايدا كورلا شەھەرلىك 1 ـ سېمونت زاۋۇتى دەپ ئۆزگەرتىلدى، ئۇ، شاڭخو يېزىسى قۇرغان كارخانا ئىدى. يېڭى قۇرۇلغاندا كىچىك تېپتىكى يەرلىك خۇمداندىن ئۇچىلا بولۇپ، يىلدا 250 نومۇرلۇق سېمونتتىن 140 تونىنا ئىشلەيتتى. 1979 ـ يىلدىن 1985 ـ يىلغا قەدەر دۆلەت بۇ زاۋۇتقا 224 مىڭ يۈەن ھەقسىز، 100 مىڭ يۈەن ھەقلىق مەبلەغ سالدى، 500 مىڭ يۈەن ئۆسۈمسىگە يارەم بېرىلمەيدىغان قەرز پۇل بەردى، شۇنىڭ بىلەن 1983 ـ يىلى دىئامېترى 2.8 مېتىرلىق ئۆرە خۇمداندىن بىرى سېلىندى. 1985 ـ يىل 9 ـ ئايدا ئايلانما خۇمداندىن بىرى سېلىندى، يۈنىگا جەمئىي 6 مىليون يۈەن پۇل كەتتى.

بۇ زاۋۇت 1987 ـ يىل 5 ـ ئايدا ئىشقا كىرىشكەندىن كېيىن، يىللىق ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى 60 مىڭ تونىنىغا يەتتى، ئۇ مۇقىم ھالدا 300، 325، 425 نومۇرلۇق سېمونتلارنى ئىشلەيدۇ. بۇ زاۋۇتنىڭ مەھسۇلاتلىرى 1985 ـ يىلدىن باشلاپ دۆلەت پىلانىغا كىرگۈزۈلدى.

بۇ سېمونت زاۋۇتى قۇرۇلغاندىن كېيىن سۈپەتكە ئەھمىيەت بېرىشنى، «سۈپەت بىرىنچى، خېرىدار ھەممىدىن ئۇلا» دېگەن ئىگىلىك باشقۇرۇش قائىدىسىدا چىڭ تۇردى، شۇڭا مەھسۇلاتنىڭ سۈپىتى مۇقىم بولۇپ، مەھسۇلاتلىرى تەلەپنى قاندۇرالماي قالدى. ئۇنىڭ 525، 625 نومۇرلۇق ئالىي سېمونتلىرى كورلا شەھىرىنىڭ قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى جەھەتتىكى بوشلۇقىنى تولدۇردى.

1989 ـ يىل 2 ـ ئايدا دېھقانچىلىق ـ چارۋىچىلىق ـ يېزىقچىلىق مىنىستىرلىكى بۇ زاۋۇتقا

«مەملىكەتتىكى يېزا ـ بازار كارخانىلىرى بويىچە سېمونت سۈپىتى جەھەتتە 1987 ـ يىللىق ئالا كارخانا» دەپ نام بەردى. 425 نومۇرلۇق سېمونتنى 1988 ـ، 1989 ـ يىللىرى ئاپتونوم رايون بويىچە ئېسىل مەھسۇلات بولۇپ باھالاندى. 1990 ـ يىلى شىنجاڭدىكى 71 سېمونت زاۋۇتىنى سېلىشتۇرۇپ باھالاشتا 5 ـ بولدى.

1990 ـ يىلى ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 390غا، مەھسۇلاتى 61 مىڭ تونىغا، مەھسۇلات قىممىتى 10 مىليون 3000 يۈەنگە، پايدىسى 368 مىڭ يۈەنگە، تۆرالغلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 8 مىليون يۈەنگە يەتتى.

يېزا ئىگىلىك 2 ـ شىسى ئاشىدەن سېمونت زاۋۇتى ئۇ ئەسلىدە خىمىيە سانائىتى زاۋۇتى بولۇپ، 1965 ـ يىلى كەسپىنى ئۈزگەرتىپ سېمونت ئىشلەشكە باشلىغان. ئىلگىرى كۈنىگە 15 تونىنا سېمونت ئىشلەيدىغان تۇرت پەر خۇمدىنى بار ئىدى، 1985 ـ يىلى دىئامېترى 8×2 مېترلىق ئۈزەر خۇمداندىن بىرى سېلىنغاندىن كېيىن، لايىھىدىكى يىللىق ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى 20 مىڭ تونىغا يەتتى، ئۇ، ئاساسەن، 325، 425 نومۇرلۇق سېمونتلارنى ئىشلەيدۇ.

1990 ـ يىلى مەھسۇلات قىممىتى 1 مىليون يۈەن، پايدا ـ بېجى 159 مىڭ يۈەن بولدى.

باشقىلار يۇقىرىقىلاردىن باشقا يەنە بىتون بۇيۇم زاۋۇتىدىن تۆتى بار. 1990 ـ يىلى ئۇلارنىڭ ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 247، مەھسۇلات قىممىتى 150 مىڭ يۈەن، پايدا ـ بېجى 20 مىڭ يۈەن، تۆرالغلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 200 مىڭ يۈەن بولدى.

2. زۇلۇك تاش، مەرمەر پىششىقلاش سانائىتى

كورلا شەھەرلىك مەرمەر زاۋۇتى بۇ 1986 ـ يىلى كورلا شەھىرىدىكى «شىمالىي تەڭرىتاغ» بولىدا قۇرۇلغان، شەھەرگە قاراشلىق دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانا. ئۇنىڭ تاش مەرىدەش، بىرىك سىلىقلاش، سىپتا سىلىقلاش، كېسىش، تەقىشلەش قاتارلىق سېخلىرى بار. ئۇنىڭ مەھسۇلاتلىرى ئاپتونوم رايونىنىڭ 1986 ـ يىللىق «ئۈچقۇن پىلانى»غا كىرگۈزۈلگەن بولۇپ، مەرمەر تاش ماتېرىياللىرىنى قېزىش، مەرمەر تاختا ۋە مەرمەر تەپسى بۇيۇم ئىشلەش قاتارلىقلار بىلەن شۇغوللىنىدۇ. ئۇ ئىشلىگەن جەنۇبىي شىنجاڭ پىشىل مەرمەرلىرى، «تەڭرىتاغ» ئاق مەرمىرى، «تەڭرىتاغ» قىزغۇچ مەرمىرى، قارا مەرمەر قاتارلىق مەھسۇلاتلار بازارغا سېلىنغاندىن كېيىن، تەلەپنى قاندۇرالماي قالدى.

1990 ـ يىلى ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 42 گە، مەھسۇلات قىممىتى 440 مىڭ 300 يۈەنگە، تۆرالغلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 796 مىڭ يۈەنگە، پايدىسى 51 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

كورلا شەھەرلىك لەڭگەر زۇلۇك تاش زاۋۇتى بۇ يەككە ئىگىلىكتىكى كارخانا بولۇپ، 1985ـيىل 5 ـ ئايدا قۇرۇلغان، 1990 ـ يىلى 700 كۇب مېتر زۇلۇك تاش ئالقىنى ئىشلەپ، 158 مىڭ يۈەن قىممەت پارانتى. 21 مىڭ يۈەن پايدا ئالدى ۋە باج تاپشۇردى.

3. خىش، ھاك سانائىتى

كورلا شەھىرىنىڭ خىشچىلىقى يېزا كارخانىلىرىنى ئاساس قىلىدۇ. 1985 ـ يىلدىن بۇيان خىشچىلىق تېز راۋاجلىنىپ، خىش مىقدارى ئوبلاست بويىچە ئىشلەنگەن خىشنىڭ تەخمىنەن 25 پىرسەنتىنى ئىگىلە. دى. شەھەر تەۋەسىدە يەنە بايىنغولىن ئوبلاستلىق خىش زاۋۇتى، كورلا كۆمۈر تېشى خىش زاۋۇتى، تېكىچى يېزىلىق كۇب خىش زاۋۇتى، تېكىچى يېزىلىق كۆمۈر تېشى خىش زاۋۇتى، يېڭىشەھەر يېزىلىق بىرلەشمە خىش خۇمدىنى، شاڭخۇ يېزىلىق خىش زاۋۇتى، چارباغ يېزىسى تۆۋەن قوشباغ خىش زاۋۇتى،

پېڭشەر پېزىلىق خىش مەيدانى، تېكىنچى پېزىلىق 2-، 3-، 4-، 5-، 6-، 7-، 8-، 9- خىش مەيدانلىرى بار؛ پېزا ئىگىلىك 2 - شىنى قۇرۇلۇش 2-، 4- تۈرلىرى ۋە بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش تۈرى - مەيدانلىرىنىڭمۇ مەمۇرىيىتىگە ئۆز ئالدىغا خىش مەيدانلىرى بار. 1990 - يىلى شەھەر تەۋەسىدىكى خىش مەيدانلىرى 93 مىليون 160 داۋە خىش پىشۇردى. ھاك خۇمدانلىرىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى پېزا كارخانىلىرىدۇر. 1990 - يىلى تېكىنچى پېزىسىنىڭ 1-، 2-، 3-، 4-، 5- خۇمدىنىدىن ئىبارەت بەش ھاك مەيدانى بولۇپ، تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 480 مىڭ يۈەنگە، يىللىق پىشۇرۇلغان ھاك 111 تونىنغا، مەمۇلات قىممىتى 350 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

بايىنغولىن ئوبلاستلىق خىش زاۋۇتى بۇ زاۋۇتنى بايىنغولىن ئوبلاستلىق بىناكارلىق - قۇرۇلۇش شىركىتى 1965 - يىلى قۇرغان. 1968 - يىلى كورلا شەھىرىنىڭ چارباغ پېزىسىدىن مىگۈيگە كۆچكەن، 1974 - يىلى يەنە تاشدەنگە كۆچتى. 1987 - يىلى مۇستەقىل تىجارەت قىلىدىغان، بايىنغولىن ئوبلاستلىق ئىلمە توقۇمچىلىق زاۋۇتىغا قارايدىغان كارخانا بولدى، نامى بايىنغولىن ئوبلاستلىق خىش زاۋۇتىغا ئۆزگەرتىلدى.

كورلا تېكىنچى پېزىلىق كۆل خىش زاۋۇتى بۇ زاۋۇتى 1984 - يىلى 927 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىش ئارقىلىق قۇرۇلۇشقا باشلاپ، شۇ يىلى ئىشقا كىرىشكەن، ئۇ لايىھىدىكى ئىقتىدارى بويىچە يىلدا 12 مىليون داۋە كۆل خىش پىشۇرالايدۇ. 1990 - يىلدىكى ئىشچى - خىزمەتچىسى 45، تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 1 مىليون 50 مىڭ يۈەن بولدى، شۇ يىلى 8 مىليون كۆل خىش پىشۇرۇپ، 500 مىڭ يۈەن قىممەت بارائتى.

كورلا كۆمۈر تېشى خىش زاۋۇتى كۆمۈر تېشى خىش زاۋۇتى كورلا شەھەرلىك مىللىي ئەپىس ئۈي سايمانلىرى زاۋۇتىغا قارايدىغان كارخانا. ئەپىس ئۈي سايمانلىرى زاۋۇتى 1985 - يىلى 400 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىپ، بىر ئايلانما خۇمدان سالدى، بۇ خۇمدان كۆمۈر تېشىدىن يىلدا 1 مىليون داۋە خىش پىشۇرالايتتى. باھاسى يۇقىرىراق بولغاچقا بازار ئاپالمايى، 1989 - يىلى ئىشتىن توختاپ قالدى.

4. باشقا قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى سانائىتى

كورلا شەھەرلىك چارباغ سىر بويىق زاۋۇتى بۇ زاۋۇت 1990 - يىلى 9 - ئايدا ئىشقا كىرىشتى، يىلدا 500 تونىا سىر بويىق ئىشلەيدۇ، تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 200 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

كورلا شەھەرلىك ئىسسىق سافلاش ماتېرىياللىرى زاۋۇتى بۇ، يەككە ئىگىلىكتىكى كارخانا بولۇپ، 1986 - يىلى قۇرۇلغان. 1990 - يىلى ئىشچى - خىزمەتچىسى 32 گە، تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 910 مىڭ يۈەنگە، مەمۇلات قىممىتى 604 مىڭ يۈەنگە، پايدا - زىيىنى 35 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

§ 7 . مېتال بۇيۇم سانائىتى

1. كۈندىلىك تۇرمۇشقا كېرەكلىك مېتال بۇيۇم سانائىتى

كورلا شەھىرى تەۋەسىدە 1980 - يىلدىن ئىلگىرى شەھەرلىك 2 - پېنىك سانائەت سىستېمىسىغا قارايدىغان «خۇاڭخې» قاتالتىرچىلىق كوپېراتىپى ۋە «خەلق» تۆمۈر سايمان كوپېراتىپى بولۇپ، كۈندە-

لىك تۇرمۇشقا كېرەكلىك ئاددىي مېتال بۇيۇملارنى ئىشلەيتتى. 1981 - يىلى شەھەر تەۋەسىدىكى ھەربىي سانائەت كارخانىلىرى كەسىپىنى ئۆزگەرتىپ كوندىلىك تۇرمۇشقا كېرەكلىك مېتال بۇيۇملارنى ئىشلەيدىغان بولدى، بۇ زاۋۇتلار تېخنىكا كۆچى كۆچلۈك، ھۈنەر - سەنئىتى ئىلغار بولغانلىقى ئۈچۈن، مېتال بۇيۇم سانائىتى سېپىنى زورايتتى.

1990 - يىلى كوندىلىك تۇرمۇشقا كېرەكلىك مېتال بۇيۇملارنى ئىشلەيدىغان كارخانا ئالتىگە، ئۇلارنىڭ تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 50 مىليون 87 مىڭ يۈەنگە، ئىشچى - خىزمەتچىسى 3902گە يەتتى. ئۇلار 16 مىڭ 200 دانە گاز ئوچاق، 120 مىڭ 300 دانە گاز ئۆتكى، 24 مىڭ دانە قاتقالتىر سايمان، 12 مىڭ 100 دانە ئۆششاق دېھقانچىلىق سايمىنى ياساپ، يىلىغا 44 مىليون 461 مىڭ 600 يۈەن قىممەت يارatتى، پايدا - بېجى 201 مىڭ800 يۈەنگە يەتتى.

«قىزىل بايراق» ماشىنا زاۋۇتى بۇ زاۋۇت 1965 - يىلى 10 مىليون يۈەن مەبلەغ بىلەن قۇرۇلغان، 1966 - يىلى ئىشقا كىرىشكەن. ئەسلىدە يەرلىك «كىچىك 3 - سەپ» ھەربىي سانائەت كارخانىسى ئىدى. 1966 - يىلدىن 1980 - يىلغىچە مەھسۇلات قىممىتى 53 مىليون يۈەنگە، پايدا 7 مىليون 580 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 5 - ماشىنىسازلىق مىنىستىرلىكى ۋە ئاپتونوم رايون بويىچە كۆپ قېتىم ئىلغار كارخانا بولۇپ باھالانغان. 1981 - يىلى ھەلق تۇرمۇشىغا كېرەكلىك سايمانلارنى ئىشلەيدىغان كارخانىغا ئۆزگەرتىلدى.

بۇ زاۋۇتنىڭ ئۇسكۇنىلىرى ئىلغار، كېسىش، پرېسلاش، تاۋلاش، قىزىتىپ بىر تەرەپ قىلىش، قۇيۇش، سىرلاش، ھەل بېرىشكە ئوخشاش ئۇسكۇنىلىرى بار، تەكشۈرۈش سايمانلىرى تولۇق، ناۋۇك قىزىتكىلىق، خىمىيىلىك تەكشۈرۈش، ئۆلچەش ئەسۋابلىرى، ياپونىيىدە ئىشلەنگەن يېپىشقاقلىقنى تەكشۈرىدىغان ئايلانما ئەسۋاب، گېرمانىيىدە ئىشلەنگەن «بىرو» ماركىلىق ئىككى خىل ئىشلىتىلىدىغان، قاتتىق-لىقنى سىنايدىغان ماشىنا، چوڭ سايمان ممكراسكوپى قاتارلىقلار بار. ئون يىلدىن بۇيان بۇ زاۋۇت ھەلق تۇرمۇشىغا كېرەكلىك 59 خىل سايمان ئىشلىدى، ئۇلار ئاساسەن، شامالدۇرغۇچ، چۆپ ماشىنىسى، ھۆججەت ئىشكاپى، گاز ئوچاق، يېزا ئىگىلىكىدە ئىشلىتىلىدىغان پرېتسىپ، تۆمۈر ئىشىك - دېرىزە قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

بۇ زاۋۇتنىڭ 1990 - يىلى ئىشچى - خىزمەتچىسى 1174كە، تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 25 مىليون 912 مىڭ يۈەنگە، مەھسۇلات قىممىتى 13 مىليون 864 مىڭ يۈەنگە يەتتى؛ 761 مىڭ يۈەن زىيان تارتتى.

«ئالغا» ماشىنىسازلىق زاۋۇتى بۇ زاۋۇتنىڭ قۇرۇلۇشى 1966 - يىل 3 - ئايدا باشلىنىپ، شۇ يىلى ئىشقا كىرىشكەن، بۇ زاۋۇت ئەسلى ھەربىي بۇيۇم ئىشلەيدىغان زاۋۇت ئىدى. 1967 - يىلدىن 1985 - يىلغا قەدەر جەمئىي 9 مىليون 580 مىڭ يۈەن پايدا تاپشۇرىدى. 1979 - يىلى، ئاساسەن، كىرىالغۇ ۋە گاز تۆشىغا ئوخشاش ھەلق تۇرمۇشىغا كېرەكلىك سايمانلارنى ئىشلەيدىغان بولدى، بۇ ھەربىي سانائەت كارخانىسىدىن ھەلق تۇرمۇشىغا كېرەكلىك سايمان ئىشلەيدىغان كارخانىغا ئۆزگەرگەندىن بۇيان، ئىقتىسادىي ئۈنۈمى ھېلى ياخشى بولۇپ كېلىۋاتىدۇ.

1990 - يىلى گاز تۆشىدىن 120 مىڭ 300 نى ئىشلەپ، 21 مىليون 587 مىڭ يۈەن قىممەت يارatتى، 40 مىڭ يۈەن پايدا ئالدى، شۇ يىلدىكى ئىشچى - خىزمەتچىسى 844 كە، تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 18 مىليون 647 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

كورلا شەھەرلىك «خۇاڭخې» قاتقالتىر بۇيۇم كوپىراتىپى بۇ كوپىراتىپ 1956 - يىلى 32 قاتقالتىرچى ۋە ئۇلارنىڭ سايمانلىرىنى بىرلەشتۈرۈش ئارقىلىق تەشكىل قىلىنغان. 1960 - يىلى دۆلەت ئىگىلىكىدىكى ئۇششاق مېتال سايمان زاۋۇتىغا ئۆزگەرتىلگەن. 1962 - يىلى 2 - يېنىك سانائەت

سىستېمىسىغا قارايدىغان كوللېكتىپ ئىگىلىكىدىكى كارخانىغا ئۆزگەرتىلدى. ئۇ، ئاساسەن، خەلق تۇرمۇشىغا كېرەكلىك قاتالتىر سايمانلىرى ياسايدۇ.

1990 ـ يىلى ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 30غا، تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 270 مىڭ يۈەنگە يەتتى، ھەرخىل قاتالتىر سايماندىن 24 مىڭنى ئىشلەپ، 294 مىڭ يۈەن قىممەت يارىتتى، 29 مىڭ 300 يۈەن زىيان تارتتى.

2. قېلىپ ئىشلەش سانائىتى

شىنجاڭ قېلىپ زاۋۇتى بۇ زاۋۇت 1965 ـ يىلى قۇرۇلغان بولۇپ، ھەربىي سانائەت زاۋۇتلىرىغا يۇرۇشلەشكەن مەخسۇس سايمان قېلىپلىرى ۋە ئۇلۇچەملىك تىغ سايمانلارنى ئىشلەيتتى. 1966ـيىل 8ـ ئايدا ئىشقا كىرىشكەن، ئۇنىڭغا جەمئىي 4 مىليون 180 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىنغان. 1966 ـ يىلدىن 1973ـ يىلغىچە دۆلەت مۇداپىئە سانائىتى ئىشخانىسى قارىمىقىدا، 1973 ـ يىلدىن 1978 ـ يىلغىچە ئاپتونوم رايونلۇق ھەربىي سانائەت ئىدارىسى قارىمىقىدا، 1978ـيىلدىن 1983ـيىلغىچە دۆلەت مۇداپىئە سانائىتى ئىشخانىسى قارىمىقىدا، 1983 ـ يىلدىن 1985ـيىلغىچە ئاپتونوم رايونلۇق ماشىنىسازلىق نازارىتى قارىمىقىدا بولغان. 1985 ـ يىل 6 ـ ئايدا بايىنغولىن ئوبلاستىغا چۈشۈرۈپ بېرىلدى.

1981 ـ يىلى خەلق تۇرمۇشىغا كېرەكلىك سايمان ئىشلەيدىغان زاۋۇت قېلىپ ئۆزگەرتىلدى. 1966ـيىلدىن 1981 ـ يىلغىچە 3 مىليون 510 مىڭ يۈەن زىيان تارتتى. 1982 ـ يىلى نېفىت ساھەسىگە ھەرخىل زاپچاسلارنى پىششىقلاپ ئىشلەپ ۋە ياساپ بېرىپ، 2000 يۈەن پايدا ئالدى.

1990 ـ يىلى ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 2715كە، تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 11 مىليون 108 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 7 مىليون 142 مىڭ يۈەن قىممەت يارىتتى، 125 مىڭ يۈەن پايدا ئالدى.

3. دېھقانچىلىق سايمانلىرى سانائىتى

كورلا شەھەرلىك «خەلق» تۇمۇر سايمان زاۋۇتى بۇ، 2 ـ يېنىك سانائەت سىستېمىسىغا قارايدىغان كوللېكتىپ كارخانا بولۇپ، 1956 ـ يىلى 50 نەچچە يەككە تۇمۇرچىدىن تەشكىل قىلىنغان، ئۇ قول كۈچى بىلەن كىچىك دېھقانچىلىق سايمانلىرى، بويۇنتۇرۇق قاتارلىقلارنى ياسايتتى. 80 ـ يىللاردىن كېيىن قۇيمىچىلىق، پاختا ئېتىشقا ئوخشاش كەسىپلەر بىلەنمۇ شۇغۇللىنىدىغان بولدى. بۇ زاۋۇت مەھسۇلاتلىرىنىڭ سۈپىتى خېلى ياخشى بولۇپ، جەنۇبىي شىنجاڭدا مەلۇم داڭقى بار.

1990 ـ يىلى ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 33كە، تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 110 مىڭ يۈەنگە يەتتى، ھەرخىل ئۇششاق دېھقانچىلىق سايمانلىرىدىن 12 مىڭنى ئىشلەپ، 192 مىڭ 600 يۈەن قىممەت يارىتتى، 8900 يۈەن پايدا ئالدى.

كورلا شەھەرلىك ھەممىباب ماشىنىسازلىق زاۋۇتى بۇ، 2 ـ يېنىك سانائەت سىستېمىسىغا قارايدىغان كوللېكتىپ ئىگىلىكىدىكى كارخانا بولۇپ، 1975 ـ يىل 5 ـ ئايدا قۇرۇلغان. ئىشلەپچىقىرىشى خاسلاشتۇرۇلغان. ئۇ، ئاساسەن، بۇيرۇتمىلارنى پىششىقلاپ ئىشلەش ۋە بازار ئېھتىياجىغا قاراپ ھەرخىل ماشىنىلارنى ئىشلەپچىقىرىش بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. 1984 ـ يىلدىن 1986 ـ يىلغىچە، ئاساسەن، يېرىم ماشىنىلاشقان دېھقانچىلىق سايمانلىرىنى ئىشلىدى.

1990 ـ يىلى 118 قەشقەر ساپىنى ئىشلەپچىقاردى، ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 13كە، تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 58 مىڭ يۈەنگە يەتتى، 143 مىڭ يۈەن قىممەت يارىتتى، 7200 يۈەن پايدا ئالدى.

§ 8 . ماشىنىسازلىق، ئېلېكترون سانائىتى

1. ماشىنىسازلىق سانائىتى

«قىزىلئوغۇر» راديئو زاۋۇتى بۇ ئەسلىدە 4 ـ ماشىنىسازلىق سانائىتى مىنىستىرلىكى مەسئۇلىدە سىدىكى «كىچىك 3 ـ سەپ» ھەربىي سانائەت كارخانىسى ئىدى. 1971 ـ يىلى قۇرۇلۇشقا باشلىغان بولۇپ، بېرىم ئۆتكۈزگۈچلۈك سايمانلارنى ئىشلەپچىقارغان. 1973 ـ يىلى قۇرۇلۇشى كېچىكتۈرۈلدى. 1974 ـ يىلى داۋاملىق قۇرۇلدى، ئۇنىڭغا جەمئىي 7 مىليون 600 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىنىدى. 1976 ـ يىلى ئىشقا كىرىشكەندە كەسپىنى راديئو ئىشلەپچىقىرىشقا ئۆزگەرتتى، شۇ يىلى 6000 دانىدەن ئارتۇق ئۇچ قۇتۇپلۇق لامپا، 2300 دانە راديئو ئىشلەپ، 880 مىڭ يۈەن قىممەت يارىتتى. 1979 ـ، 1980 ـ يىللىرى جەمئىي 23 مىڭ 958 دانە راديئو ئىشلەپ، 297 مىڭ 600 يۈەن قىممەت يارىتتى. 1981 ـ يىلى 21 مىڭ 458 دانە راديئو ئىشلەپ، 2 مىليون 700 مىڭ يۈەن قىممەت يارىتىپ، زىيان تارتىشتىن پايدا ئېلىشقا باشلىدى، شۇ يىلى يۇقىرىغا 39 مىڭ يۈەن پايدا تاپشۇرىدى.

بۇ زاۋۇت 1985 ـ يىلى بايىنغولىن ئوبلاستىغا چۈشۈرۈپ بېرىلدى، شۇ يىلى جىياڭسۇ ۋۇشى راديئو زاۋۇتى بىلەن ئۇزاق مۇددەت ھەمكارلىشىش مۇددىئاناممىسى ئىمزالىندى، شاڭخەي «خەيپەن» ئۇنىۋېرسال مۇلازىمەت شىركىتى بىلەن بىرلىكتە شىنجاڭ ـ شاڭخەي كىيىم ـ كېچەك زاۋۇتى قۇرۇپ، ئۇچ مىليون يۈەن قىممەت يارىتتى، 400 مىڭ يۈەن پايدا ئالدى. 1990 ـ يىلى ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 418 گە، مەھسۇلات قىممىتى 4 مىليون 545 مىڭ يۈەنگە، تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 7 مىليون 293 مىڭ يۈەنگە، ئۈسكۈنىلىرى 114 كە، ئۇلچەش ئەسۋابلىرى 43كە، ئاپتوموبىلى 11 غا يەتتى. بۇ كارخانا شەھەر تەۋەسىدىكى ماشىنىسازلىق ـ ئېلېكترون سانائىتى كارخانىلىرى ئىچىدە ئۈنۈمى خېلى ياخشى كارخانا بولۇپ قالدى.

بايىنغولىن ئوبلاستلىق كورلا ئېلېكتر ماشىنىلىرى زاۋۇتى بۇ زاۋۇت 1971 ـ يىلى بايىنغولىن ئوبلاستلىق ئوت ئېلېكتر ئىستانسىسىنى ئۆزگەرتىش ئارقىلىق قۇرۇلغان بولۇپ، ترانسفورماتور، ئېلېكترودۋىگاتىل قاتارلىقلارنى ئىشلەيتتى، كېيىن بازاردا ئۆزگىرىش بولۇپ، مەھسۇلاتلىرىنىڭ بازىرى كاساتلاشقانلىقى ئۈچۈن، ئىشتىن بېرىم توختاش ھالىتىگە چۈشۈپ قالدى. 1980 ـ يىلى ئىشچى-خىزمەتچىسى 105، تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 605 مىڭ 300 يۈەن بولۇپ، بەش ترانسفورماتور، 106 ئېلېكترو دۋىگاتىل ئىشلەپ، 21 مىڭ يۈەن قىممەت يارىتقان. 1981 ـ يىلىدىن 1984 ـ يىلغىچە پار قازان قوراشتۇرۇش، يەر ئاستى سۇ تۇرۇبىلىرى ۋە ماشىنىلارنى رېمونت قىلىشقا ئوخشاش مۇلازىمەت ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىپ جان باقتى. 1984 ـ يىلى 100 مىڭ يۈەن پايدا ئالدى، شۇ يىلنىڭ ئاخىرىدا بايىنغولىن ئوبلاستلىق يېپەكچىلىك كارخانىسىغا ئۆزگەرتىۋېتىلدى.

2. ماشىنا رېمونتچىلىقى

كورلا شەھەرلىك دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى باساش ـ رېمونت قىلىش زاۋۇتى 1958 ـ يىل 7 ـ ئايدا دۆلەتنىڭ مەبلەغ سېلىشى بىلەن، كورلا ناھىيىلىك دېھقانچىلىق سايمانلىرى زاۋۇتى

قۇرۇلغان. 1963 ـ يىل 4 ـ ئايدا ناھىيىلىك دېھقانچىلىق سايمانلىرى زاۋۇتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ناھىيىلىك تراكتور پونكىتى قۇرۇلدى. 1970 ـ يىلى ناھىيىلىك تراكتور پونكىتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ناھىيىلىك دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى ياساش ـ رېمونت قىلىش زاۋۇتى قۇرۇلدى. 1984ـيىلى كورلا شەھەرلىك دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى ياساش ـ رېمونت قىلىش زاۋۇتىغا ئۆزگەرتىلدى. 1990 ـ يىلى تۇرلۇك ماشىنا ـ ئۈسكۈنىلىرى 51، تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 1 مىليون 6000 يۈەن، ئىشچى-خىزمەتچىسى 85 بولۇپ، 2 مىليون 38 مىڭ يۈەن قىممەت يارانتى، 79 مىڭ يۈەن پايدا ئالدى.

باشقىلار 1958 ـ يىلدىن كېيىن كۆپلىگەن ھەمكارلىشىپ دېھقانچىلىق سايمانلىرىنى رېمونت قىلىش زاۋۇتلىرى قۇرۇلدى. ئۇلار 1960 ـ يىلى ئۇششاق دېھقانچىلىق سايمانلىرىدىن 34 مىڭ 701 نى ياساپ، 560 مىڭ يۈەن قىممەت يارانتى. گۈڭشىلاردىكى تراكتور پونكىتلىرى مۇشۇ ئاساستا قۇرۇلدى. 1975 ـ يىلى ناھىيىدىكى گۈڭشې (مەيدان) لاردىكى رېمونت نۇقتىلىرى 15، ئۈسكۈنىلىرى 23 ئىدى. 1985 ـ يىلى كوللېكتىپ رېمونت قىلىش نۇقتىسى بەشكە، يەككە رېمونت قىلىش نۇقتىسى 12 گە، رېمونتچى 29غا، ئۈسكۈنە 29 غا يەتتى.

1990 ـ يىلدىكى كورلا شەھىرى تەۋەسىدىكى سانائەت كارخانىلىرىنىڭ قىسقىچە ئەھۋالى

جەدۋەل: 12 ـ 4

زاۋۇت نامى	قۇرۇلغان ۋاقتى	ئىشچى-خىزمەتچى سانى	تۇراقلىق مۇلكىنىڭ ھازىرقى قىممىتى (10 مىڭ يۈەن)	مەھسۇلات قىممىتى (10 مىڭ يۈەن)	پايدىسى (10 مىڭ يۈەن)	تاماسلىق مەھسۇلاتى	جايلاشقان يېرى	كارخانا خاراكتېرى
ئوبلاستلىق كۆمۈركان	1959	738	1023	563	13	كۆمۈر	ناشەھەر	ئوبلاستقا قاراشلىق، دۆلەت ئىگىلىكىدە
ئوبلاستلىق قارقۇر زاۋۇتى	1955	401		104		يىرىك ساپال قاچا، ساپال تۇرۇبا	ناشەھەر	ئوبلاستقا قاراشلىق، دۆلەت ئىگىلىكىدە
ئوبلاستلىق قارقۇر زاۋۇتى كۆمۈر كانى								
ئوبلاستلىق ئۈن زاۋۇتى	1953					ئۈن، كەسمە چۆپ	«تەڭرىتاغ» يولى	ئوبلاستقا قاراشلىق، دۆلەت ئىگىلىكىدە
ئوبلاستلىق ئاشلىق، ياغ مەھسۇلاتلىرى زاۋۇتى	1977	129	335	211	14	سۇيۇقلىق، كەسمە چۆپ، يەم-خەشەك	چارباغ بېزىسى	ئوبلاستقا قاراشلىق، دۆلەت ئىگىلىكىدە
ئوبلاستلىق بېۋە-مېۋىلىك زاۋۇتى	1959	498	1583	1384	55	پەسىلدور قەغەز بۇيۇملىرى، ھاراق، كونسېرۋا	شەرقىي «خەلق» يولى	ئوبلاستقا قاراشلىق، دۆلەت ئىگىلىكىدە

كورلا پاختا توقۇ- سچىلىق فابرىكا- سى	1982	3550	5227	1861	203	پاختا يېپى، پاختا رەڭ	شەر- قىي پوپىز ئىستا- نسىيە	ئويلاستقا قا- راشلىق، دۆلەت ئىگە- لىكىدە
كورلا يېپەكچە- لىك فابرىكىسى	1984	409	223	473	1	ناۋار، يوت- قان تېشى	شەرقىي «ەدلىق» يولى	ئويلاستقا قا- راشلىق، دۆلەت ئىگە- لىكىدە
ئويلاستلىق ئىلمە توقۇلما فابرىكا- سى	1981	442	561	361	—76	يۇڭ پويابكا، ئىلمە توقۇل- ما	تاشدىن	ئويلاستقا قا- راشلىق، دۆلەت ئىگە- لىكىدە
ئويلاستلىق پاختا- چىگە شىركىتى	1961	72	94			چىگىت ئاي- رىش	«ەدلىق» يولى	ئويلاستقا قا- راشلىق، دۆلەت ئىگە- لىكىدە
ئويلاستلىق باغ- رات قەغەز زاۋۇ- تى	1978	1524	16700			ھەر خىل قەغەز	يېڭى- شەھەر رايونى	ئويلاستقا قا- راشلىق، دۆلەت ئىگە- لىكىدە
ئويلاستلىق قەغەز زاۋۇتى	1966		1047	1591	159	ھەر خىل قەغەز	تاشدىن	ئويلاستقا قا- راشلىق، دۆلەت ئىگە- لىكىدە
ئويلاستلىق خىش زاۋۇتى	1965					خىش	تاشدىن	زاۋۇتقا قا- راشلىق، دۆلەت ئىگە- لىكىدە
باشقىكۆم سۇ ئې- لېكتر ئىستانسە- سى	1960	1708	11080	5644		تۇك	تاشدىن	ئويلاستقا قا- راشلىق، دۆلەت ئىگە- لىكىدە
تاشدىن ئوت ئې- لېكتر ئىستانسە- سى	1975	321	895	457		تۇك	تاشدىن	ئويلاستقا قا- راشلىق، دۆلەت ئىگە- لىكىدە
شىنجاڭ كاۋچۇك زاۋۇتى	1972	634	3012	4524	265	بالۇن	تاشدىن	ئويلاستقا قا- راشلىق، دۆلەت ئىگە- لىكىدە
كورلا جۇڭبى دو- ربىسى زاۋۇتى	1969		84	754		جۇڭبى دو- ربىسى	پايىن يولى	ئويلاستقا قا- راشلىق، دۆلەت ئىگە- لىكىدە
ئويلاستلىق سې- مونت زاۋۇتى	1958	634	1691	981	6	سېمونت	قاتناش يولى	ئويلاستقا قا- راشلىق، دۆلەت ئىگە- لىكىدە
«قىزىل بايراق» ماشىنا زاۋۇتى	1965	1174	2591	1386	—76	كىرئالغۇ قا- تارلىغلار	تېكىچى يېرىمى	ئويلاستقا قا- راشلىق، دۆلەت ئىگە- لىكىدە

«ئالغا» ماشىنا- سازلىق زاۋۇتى	1966	844	1864	2158	4	گاز توڭى	تېخنىكى بېزنىس	ئوبلاستنا قا- راشلىق، دۆلەت ئىگە- لىكىدە
شىنجاڭ قېلىپ زاۋۇتى	1965	2715	1110	714	12	ماشىنا زاۋ- چاسلىرى	شەر- ئى قانئاش بولى	ئوبلاستنا قا- راشلىق، دۆلەت ئىگە- لىكىدە
«قىزىلنۇر» راد- ئو زاۋۇتى	1971	418	729	454		تېلېگراف قا- لاغە سايمان- لىرى	تاشدىن	ئوبلاستنا قا- راشلىق، دۆلەت ئىگە- لىكىدە
ئوبلاستلىق ئوت ئېلېكتر ئىستان- سىسى	1975	321	895	457		توك	تاشدىن	ئوبلاستنا قا- راشلىق، دۆلەت ئىگە- لىكىدە
سايدۇلۇق مېۋە ھا- رىقى زاۋۇتى	1989	73	149			ئۈزۈم ھارە- ئى، مېۋە كونسېرۋاسى	سايدۇلۇق	مەيدانغا قا- راشلىق، دۆلەت ئىگە- لىكىدە
2 - پەمىدۇر قە- يامى زاۋۇتى	1989	164	667			پەمىدۇر قە- يامى	تېخنىكى بېزنىس	ئوبلاستنا قا- راشلىق، دۆلەت ئىگە- لىكىدە
بېزا ئىگىلىك 2 - شى تاشدىن كۆمۈر كېنى	1953	1110	255	681		كۆمۈر	تاشدىن	شىغا قاراش- لىق، دۆلەت ئىگىلىكىدە
بېزا ئىگىلىك 2 - شى خاماتكۆ كۆ- مۈر كېنى	1961	890		501		كۆمۈر	تاشدىن	شىغا قاراش- لىق، دۆلەت ئىگىلىكىدە
بېزا ئىگىلىك 2 - شى كۆنچى يىمەك- لىك زاۋۇتى	1965	123		35		پىچىنە - پە- رەنىك، كەمپىت	چارباغ بېزنىس	شىغا قاراش- لىق، دۆلەت ئىگىلىكىدە
21 - تۈرەن «تۆ- ھە» گازلىق سۇ زاۋۇتى							چارباغ بېزنىس	تۈرەنگە قا- راشلىق، دۆلەت ئىگە- لىكىدە
بېزا ئىگىلىك 2 - شى «خۇكۇالە» توقۇمچىلىق زا- ۋۇتى	1962	3718	5102	8092		پاختا توقۇل- ما، گىلەم توقۇلما	چارباغ بېزنىس	شىغا قاراش- لىق، دۆلەت ئىگىلىكىدە
بېزا ئىگىلىك 2 - شى قەغەز زاۋۇتى	1970	1012		1702		ھەرخىل قە- غەز	تاشدىن	شىغا قاراش- لىق، دۆلەت ئىگىلىكىدە
بېزا ئىگىلىك 2 - شى «خۇكۇالە» دورا زاۋۇتى	1988	569	325	508		چۇچۇك بۇيا مەھسۇلى ۋە شىرنىسى	تاشدىن	شىغا قاراش- لىق، دۆلەت ئىگىلىكىدە

پېزا ئىگىلىك 2 - شى سېمونت زا- ۋۇتى	1965			100	16	سېمونت	تاشەن	شىغا قاراش- لىق، دۆلەت ئىگىلىكىدە
28 - تۆمۈر پەيدا- ۋۇر قىيامى زا- ۋۇتى	1989	102	119			پەيدۇر قا- يامى	شاڭخۇ پېزىسى	شىغا قاراش- لىق، دۆلەت ئىگىلىكىدە
پېزا ئىگىلىك 2 - شى ھۈناكارلىق - قۇرۇلۇش 2 - تۆمۈتى								شىغا قاراش- لىق، دۆلەت ئىگىلىكىدە
پېزا ئىگىلىك 2-شى ھۈناكار- لىق-قۇرۇلۇش 4- تۆمۈتى								شىغا قاراش- لىق، دۆلەت ئىگىلىكىدە
شەھەرلىك «شەرق شامىلى» پەيدا- لىنىك زاۋۇتى	1958	74	102	95		پىچىنە - پە- كىنىڭ، سو- غاق ئىچىم- لىك	تېيجىن پېزىسى	شەھەرگە قا- راشلىق، دۆلەت ئىگە- لىكىدە
شەھەرلىك پاختا - چىگىت ئايرى- ش	1982	27	668	1861		چىگىت ئايرى- ش	پېيجىڭ شەھەر پېزىسى	شەھەرگە قا- راشلىق، دۆلەت ئىگە- لىكىدە
شەھەرلىك «داۋ- جۇڭ» كېيىم - كېچەك زاۋۇتى	1967	45	140	45		كېيىم - كېچەك	«ئىنتى- چاق» يولى	شەھەرگە قا- راشلىق، دۆلەت ئىگە- لىكىدە
شەھەرلىك مەرمەر زاۋۇتى	1986	42	79	44	5	مەرمەر تاختا	قاتناش يولى	شەھەرگە قا- راشلىق، دۆلەت ئىگە- لىكىدە
شەھەرلىك پېزا ئىگىلىك ماشىنا- لىرىنى رېمونت قىلىش - ياساش زاۋۇتى	1958	8	100	203	8	قەغەز سا- دۇق، ر- ەختچىلىق	«ئىنتى- چاق» يولى	شەھەرگە قا- راشلىق، دۆلەت ئىگە- لىكىدە
شەھەرلىك ئون- يۇغ تارتىش زاۋۇتى	1976					ئون، سۇ بېقىش	پېيجىڭ شەھەر يولى	شەھەرگە قا- راشلىق، دۆلەت ئىگە- لىكىدە
شەھەرلىك ئاممە- ۋى كېيىم - كې- چەك زاۋۇتى	1956	22	1	14		كېيىم - كېچەك تە- كىش	«ئىنتى- تىياق» يولى	شەھەرلىك 2-يېنىك سانائەت ئە- ھدارىسىغا قا- راشلىق كوللېكتىپ كارخانا
شەھەرلىك مىللىي كېيىم - كېچەك زاۋۇتى	1956	54		38		كېيىم - كېچەك تە- كىش	«ئىنتى- چاق» يولى	شەھەرلىك 2-يېنىك سانائەت ئە- ھدارىسىغا قا- راشلىق كوللېكتىپ كارخانا

شەھەرلىك «بەخت» كېسىم - كېچەك زاۋۇتى	1958	43		18		كېسىم - كېچەك ئىشلەش	«ئىشلەپچىقىرىش» بولۇپ	شەھەرلىك 2-بىنالىق ساناقلار ئىدارىسىغا قاراشلىق كوللېكتىپ كارخانا
شەھەرلىك مىللىي ئاياغ كېسىم زاۋۇتى	1956	44	1	12		خۇرۇم ئاياغ	«ئىشلەپچىقىرىش» بولۇپ	شەھەرلىك 2-بىنالىق ساناقلار ئىدارىسىگە قاراشلىق كوللېكتىپ كارخانا
شەھەرلىك «كۆزەينەك» ئاياغ كېسىم زاۋۇتى	1956	15		1		خۇرۇم ئاياغ	«ئىشلەپچىقىرىش» بولۇپ	شەھەرلىك 2-بىنالىق ساناقلار ئىدارىسىگە قاراشلىق كوللېكتىپ كارخانا
شەھەرلىك تېرە - يۇڭ زاۋۇتى	1956	19	3	32		كۆن - خۇرۇم	لەڭگەر بولۇپ	شەھەرلىك 2-بىنالىق ساناقلار ئىدارىسىگە قاراشلىق كوللېكتىپ كارخانا
شەھەرلىك «ئىشلەپچىقىرىش» ياغاچ سايمان - تۆۋە جاھازلىرى زاۋۇتى	1956	55	1	9		ياغاچ سايمان	جەنۇبىي «ئىشلەپچىقىرىش» بولۇپ	شەھەرلىك 2-بىنالىق ساناقلار ئىدارىسىگە قاراشلىق كوللېكتىپ كارخانا
شەھەرلىك مىللىي لىنىجە نەپىس تۆۋە جاھازلىرى زاۋۇتى	1956	67	193	54		ياغاچ سايمان	قاناش بولۇپ	شەھەرلىك 2-بىنالىق ساناقلار ئىدارىسىگە قاراشلىق كوللېكتىپ كارخانا
شەھەرلىك 1 - سۈلياۋ زاۋۇتى	1984	96	130	659	—30	سۈلياۋ بۇيۇق	شەھەر قىي پويىز ئىستانسىسى	شەھەرلىك 2-بىنالىق ساناقلار ئىدارىسىگە قاراشلىق كوللېكتىپ كارخانا
شەھەرلىك «خۇاڭخې» قاغالتىسر بۇيۇم زاۋۇتى	1956	30	27	29	—3	قاغالتىسر سايمان	«ئىشلەپچىقىرىش» بولۇپ	شەھەرلىك 2-بىنالىق ساناقلار ئىدارىسىگە قاراشلىق كوللېكتىپ كارخانا

شەھەرلىك «خەلق» تۆمۈر سايمان زاۋۇتى	1961	33	11	19		تۆمۈر سايمان، چىگ- دالغان ئەۋاپ	«ئەتە- شە- چاق» بولى	شەھەرلىك 2 - بىنىك سا- نائەت ئىدا- رىسىگە قا- راشلىق كوللېكتىپ كارخانا
شەھەرلىك 2-بىنىك سانائەت ئە- دارىسىگە قا- راشلىق كوللېكتىپ كارخانا	1975	13	5	14	1	تۆشۈك دېھ- قانچىلىق سايمىنى قا- تارلىغلار	«ئەتە- شە- چاق» بولى	شەھەرلىك ھەم- مىياپ ماشىنىساز- لىق زاۋۇتى
پېزا باشقۇ- رۇشىدا، كوللېكتىپ ئىگىلىكىدە	ناشەبەن	كۆمۈر		55	106	60	1974	چارباغ پېزا كۆمۈر كېنى
پېزا باشقۇ- رۇشىدا، كوللېكتىپ ئىگىلىكىدە	-				5	7	1986	شەھەرلىك دەريا بويى ئىچىملىك زاۋۇتى
پېزا باشقۇ- رۇشىدا، كوللېكتىپ ئىگىلىكىدە					42	70	1982	شەھەرلىك مېۋە- شىرنىسى زاۋۇتى
پېزا باشقۇ- رۇشىدا، كوللېكتىپ ئىگىلىكىدە					9	27	1989	شەھەرلىك قويۇق مېۋە- شىرنىسى زا- ۋۇتى
پېزا باشقۇ- رۇشىدا، كوللېكتىپ ئىگىلىكىدە	چارباغ پېزا	ياغاچ ئە- لىش، ياغاچ سايمان		5		6	1981	چارباغ پېزا ياغاچ سايمان زاۋۇتى
پېزا باشقۇ- رۇشىدا، كوللېكتىپ ئىگىلىكىدە		ياغاچ سايمان		5	2	12	1989	پېزا - بازار ئەم- ئات - سودا شىر- كىتى ياغاچ سايـ- مان زاۋۇتى
پېزا باشقۇ- رۇشىدا، كوللېكتىپ ئىگىلىكىدە	ناشەبەن	ئەينەك قاچا			307	30	1986	شەھەرلىك ئەينەك زاۋۇتى
پېزا باشقۇ- رۇشىدا، كوللېكتىپ ئىگىلىكىدە	تۆزۈر- چى پە- زىسى	چۆچۈك بويا مەلھىمى	16	134	120	80	1967	تۆزۈرچى چۆچۈك بويا مەلھىمى زا- ۋۇتى
پېزا باشقۇ- رۇشىدا، كوللېكتىپ ئىگىلىكىدە	قاتناش بولى	توك		1	12	11	1958	تېكىچى پېزىسى سۇ ئېلېكتر ئەس- ئاتىسى
پېزا باشقۇ- رۇشىدا، كوللېكتىپ ئىگىلىكىدە	شاڭخۇ	سېمونت		1000	800	390	1978	شەھەرلىك 1 - سېمونت زاۋۇتى
پېزا باشقۇ- رۇشىدا، كوللېكتىپ ئىگىلىكىدە	تېكىچى پېزىسى	كۇل خىش	1	50	105	45	1984	تېكىچى پېزىسى كۇل خىش زاۋۇتى

Ⅳ باب

ئىگىلىك باشقۇرۇش

§ 1 . تۇراقلىق مۇلۈك سېلىنمىسى

كورلا شەھىرى تەۋەسىدە سانائەتنىڭ بارلىققا كېلىشى كېيىنرەك بولدى. 1965 ـ يىلدىن ئىلگىرى سانائەت كارخانىلىرىنىڭ ئۈسكۈنىلىرى ئاددىي ئىدى. 1965 ـ يىلدىن كېيىن، تۆت ھەرىپىي سانائەت كارخانىسى قۇرۇلدى. تېخنىكا قۇرۇلمىسىدىكى چوڭ ئۆزگىرىش 1980 ـ يىلدىن كېيىن باشلاندى. تۇراقلىق مۇلۈكنىڭ ئومۇمىي قىممىتى 1980 ـ يىلى 11 مىليون 430 مىڭ يۈەنگە، 1985 ـ يىلى 169 مىليون 847 مىڭ يۈەنگە، 1990 ـ يىلى 258 مىليون 100 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

كورلا شەھىرىگە قاراشلىق سانائەت كارخانىلىرىنىڭ كۆپ قىسمى كىچىك زاۋۇت بولۇپ، ئاساسى ئاجىز، ئۈسكۈنىلىرى ئاددىي، ماشىنلىشىش سەۋىيىسى تۆۋەن ئىدى. 1978 ـ يىلى تۇراقلىق مۇلۈكنىڭ ئومۇمىي قىممىتى 6 مىليون 263 مىڭ 200 يۈەن بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ېېزا ـ بازار كارخانىلىرىنىڭ 930 مىڭ يۈەن، 2 ـ يېنىك سانائەت مەستەمىسىدىكىلەرنىڭ 2 مىليون 417 مىڭ 900 يۈەن. دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانىلارنىڭ 2 مىليون 920 مىڭ 400 يۈەن بولدى. 1990 ـ يىلى شەھەرگە قاراشلىق كارخانىلار تۇراقلىق مۇلكىنىڭ ئومۇمىي قىممىتى 45 مىليون 472 مىڭ 200 يۈەنگە يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانىلارنىڭ 10 مىليون 273 مىڭ يۈەن، ېېزا ـ بازار كارخانىلىرىنىڭ 30 مىليون 9200 يۈەن، 2 ـ يېنىك سانائەت مەستەمىسىدىكى كارخانىلارنىڭ 3 مىليون 190 مىڭ يۈەن بولدى.

كورلا شەھىرى تەۋەسىدىكى سانائەت كارخانىلىرىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى ئۈسكۈنىلىرىنىڭ ئەھۋالى

جەدۋەل: 12 ـ 5 ئومۇمىي قىممەت بىرلىكى: 10 مىڭ يۈەن

تۈرى	1975 ـيىل		1980 ـ يىل		1985 ـ يىل		1990 ـ يىل	
	سانى (دانە)	سومىسى (10 مىڭ يۈەن)	سانى (دانە)	سومىسى (10 مىڭ يۈەن)	سانى (دانە)	سومىسى (10 مىڭ يۈەن)	سانى (دانە)	سومىسى (10 مىڭ يۈەن)
تۇراقلىق مۇلكىنىڭ ئومۇمىي قىممىتى		851		1153	1042	3489		4547.22
مېتال كېسىش ئۇسكۇنىسى		761		1018	281	391		

چىگدىش ئۇسكۇنىسى		90		135	27	63		
قۇيۇش ئۇسكۇنىسى					28	16		
ئېنېرگىيە ئۇسكۇنىسى					36	108		
توقۇمچىلىق ئۇسكۇنىسى					116	2360		
يىمەكلىك پىششىقلاش ئۇسكۇنىسى					204	133		
ھۈنەرھۈنەرۋەنچىلىك مائېرىيالىنى پىششىقلاش ئۇسكۇنىسى					62	167		
باشقىلار					288	250		

2 § . سانائەتنىڭ جايلىشىش ئەھۋالى

مىنگو دەۋرىدە كورلا ناھىيىسىدىكى قول سانائەت دۆكانلىرىنىڭ كۆپ قىسمى كۆنچى دەريالىسى جەنۇبىي قىرغىقىنىڭ شەرقىي تەرىپىدىكى كىچىك كوچىغا مەركەزلەشكەنىدى، ئەينى ۋاقىتتا كوچىلارغا دۆكانلارنىڭ تورنىگە قاراپ نام بېرىلگەنىدى، مەسىلەن: تۆمۈرچى كوچىسى (ھازىرقى «ئاپتاپپەرۋىس» كۆۋرۈكىنىڭ جەنۇبىي تەرىپىنىڭ شەرقىدە)، تۇگمەچى بەشى كوچىسى قاتارلىقلار.

بېيجىڭ جۇڭگو قۇرۇلۇپ 1955 ـ يىلغا قەدەر ناھىيىگە قاراشلىق سانائەت كارخانىلىرى «ئاپتاپپەرۋىس» كۆۋرۈكىنىڭ جەنۇبىغا مەركەزلەشكەن پېتى تۇرۇۋەردى. 1956 ـ يىلدىن كېيىن، كورلا ناھىيىسىدە ئىگىلىكنىڭ راۋاجلىنىشىغا ئەگىشىپ، سانائەت كارخانىلىرى ئۆزلىرى ئۈچۈن زورۇر بولغان شەرت ـ شارائىتقا ئاساسەن شەھەر ئەتراپ رايونى، تاشدەن، شەرقىي پويىز ئىستانسىسى قاتارلىق جايلارغا جايلىشىشقا باشلىدى. چوڭ، ئوتتۇرا سانائەت كارخانىلىرىنى قۇرۇلغان چاغدا زاۋۇتنىڭ تاشقى مۇھىت شارائىتى، تەبىئىي جۇغراپىيىلىك شارائىتى كۆزدە تۇتۇلۇپ، تاشدەن سانائەت رايونى بەرپا قىلىنىدى، ئېغىر سانائەت زاۋۇتلىرى ۋە «ئوچ كېرەكسىز» نى چىقىرىدىغان زاۋۇتلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك تاشدەن رايونىغا سېلىنىدى.

كورلا شەھىرىدىكى يېزا ـ بازار كارخانىلىرىنىڭ كۆپىنچىسى شۇ يېزا تەۋەسىگە سېلىنغان، ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى بىرلىككە كەلمىگەن.

كورلا شەھەر رايونىدىكى دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سانائەت كارخانىلىرىنىڭ ئەسلىدە بىرلىككە كەلگەن جايلىشىش لايىھىسى يوق ئىدى. 1980 ـ يىلدىن باشلاپ كورلا شەھىرىنىڭ ئومۇمىي پىلان لايىھىسى ئىجرا قىلىنىشقا باشلىغاندىن كېيىن، شەرقىي پويىز ئىستانسىسى، شىمالىي پويىز ئىستانسىسى ۋە تاشدەندىن ئىبارەت ئۈچ سانائەت رايونى قۇرۇلدى، يېنىك سانائەت، توقۇمچىلىق سانائىتى ۋە كۆلىمى چوڭراق بولغان بىر تۈركۈم يېزا ـ بازار كارخانىلىرى بۇ ئۈچ سانائەت رايونىغا مەركەزلەشتى.

1990 ـ يىلى كورلا شەھىرى تەۋەسىدە بار بولغان سانائەت كارخانىسى 101 بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە بايىنغولىن ئوبلاستىغا قارايدىغانلىرى 17، شەھەرگە قارايدىغانلىرى 58 (دۆلەت ئىگىلىكىدىكىسى ئون، يېزا ـ بازار ۋە ئۇنىڭدىن بۇقىرى دەرىجىلىك كوللېكتىپ ئىگىلىكتىكىسى 48)، يېزا ئىگىلىك 2 ـ شىسىغا قارايدىغانلىرى 26.

§ 3 . كارخانىلارنىڭ باشقۇرۇلۇش ئەھۋالى

1. پىلان باشقۇرۇش

1953 ـ يىلدىن بۇيان سانائەت كارخانىلىرىنىڭ ئىگىلىك باشقۇرۇشىغا قارىتا بۇيرۇق خاراكتېرلىك پىلان باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى قوللىنىلغانىدى. كارخانىلار پىلان باشقۇرۇشقا مەسئۇل تارماقلار چۈشۈرۈپ بەرگەن تۈرلۈك كۆرسەتكۈچلەرگە ئاساسەن، تۈزلىرىنىڭ يىللىق، پەسىللىك، ئايلىق ئىشلەپچىقىرىش ۋە مەشغۇلات سۈرئىتى پىلانلىرىنى تۈزىدى. 1980 ـ يىلىغا كەلگەندە بۇنىڭدا مەل ـ پەل ئۆزگىرىش بولۇپ، مۇھىم ئىقتىسادىي كۆرسەتكۈچلەر بۇيرۇق خاراكتېرلىك كۆرسەتكۈچ قىلىندى، ئانچە مۇھىم بولمىغان كۆرسەتكۈچلەر بېتەكچى خاراكتېرلىك كۆرسەتكۈچ قىلىپ ئۆزگەرتىلدى.

1963 ـ يىلى پىلان باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى كۈچەيتىلىپ، كارخانىلار ئىشلەپچىقىرىش پىلان كۆرسەتكۈچى يادرو قىلىنغان ھالدا تەكشۈرۈلدى، مۇھىم ئىقتىسادىي كۆرسەتكۈچلەر مەھسۇلات خىلى، مىقدارى، سۈپىتى، تەننەرخى، ئىش ھەققى ئومۇمىي سوممىسى، ئەمگەك ئۈنۈمى، يۇقىرىغا تاپشۇرۇلغان پايدا، ئىشلەپچىقىرىش بىخەتەرلىكى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالدى. كارخانىلارنىڭ ھەممىسىدە پىلان باشقۇرۇش ئاپپاراتلىرى تەسىس قىلىندى، ئىشلەپچىقىرىشنى ئورۇنلاشتۇرىدىغان مەخسۇس پىلان خادىمى قويۇلدى، قائىدە ـ تۈزۈملەر مۇكەممەللەشتۈرۈلدى، زاۋۇت، سېخ، بەن ـ گۇرۇپپا (ئوچاستكا) لاردا باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى ئومۇملاشتۇرۇلدى.

1980 ـ يىلدىن كېيىن بۇيرۇق خاراكتېرلىك پىلاننىڭ دائىرىسى تەدرىجىي تارايدى، كارخانىلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىشنى بازار ئېھتىياجىغا قاراپ ئورۇنلاشتۇرۇشىغا يول قويۇلدى، بەزى كارخانىلاردا بۇيرۇق خاراكتېرلىك پىلان بىلەن يېتەكچى خاراكتېرلىك پىلان، پىلانلىق ئىگىلىك بىلەن بازار ئىگىلىكى بىرلەشكەن قوش يوللۇق ئىگىلىك باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى يولغا قويۇلۇپ، كۆرۈنەرلىك ئىقتىسادىي ۋە ئىجتىمائىي ئۈنۈم قولغا كەلتۈرۈلدى.

2. سۈپەت باشقۇرۇش

1962 ـ يىلدىن ئىلگىرى كارخانىلار سۈپەت باشقۇرۇشقا ئەھمىيەت بەرمەيتتى، باشقۇرۇشقا ماھىر ئەمەس ئىدى، شۇڭا زىيان خېلى كۆپ ئىدى. 1962 ـ يىلى ئىشتىمن توختىتىلغان كارخانىلارنىڭ كېرەكسىز قىلىنغان مەھسۇلاتلىرى ئىنتايىن كۆپ بولغان. كېيىن، «تەرتىپكە سېلىش، مۇستەھكەملەش، تولۇقلاش، ئۆستۈرۈش» فاكتورى ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، كارخانىلارنىڭ باشقۇرۇشى تەرتىپكە سېلىنىدى، بىر قىسىم ئونتۇرا تېپتىكى كارخانىلاردا، ئالايلۇق، ئېلېكتر ئىستانسىسى، سېمونت زاۋۇتى، يېزا ئىگىلىك 2 ـ شىسىنىڭ توقۇمچىلىق زاۋۇتى، «قىزىل نۇر»، «قىزىل بايراق»، «ئالغا»

زاۋۇتلىرى، قېلىپ زاۋۇتى قاتارلىق كارخانىلاردا سۈپەت تەكشۈرۈش ئاپپاراتلىرى تەسىس قىلىنىپ، مەخسۇس خادىم قويۇلدى ۋە مەخسۇس ئوسكۇنىلەر سەپلەندى.

1982 ـ يىلدىن كېيىن ئوبلاستلىق ئۆلچەم ئىدارىسى قۇرۇلۇپ، سانائەت كارخانىلىرىدا ئومۇمىيۈزلۈك سۈپەت تەكشۈرۈش يولغا قويۇلدى، سۈپەت تەكشۈرۈش ئاپپاراتى ئومۇمىيۈزلۈك تەسىس قىلىندى، تۈرلۈك قائىدە ـ تۈزۈملەر ئورنىتىلدى.

3. مالىيە باشقۇرۇش

بېيجى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىنلا سانائەت كارخانىلىرىدا قاتتىق مالىيە باشقۇرۇش تۈزۈمى ئورنىتىلىپ، مەھسۇلات تەننەرخىنى ھېسابلاش يولغا قويۇلدى، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانىلارنىڭ مالىيە باشقۇرۇش تۈزۈمىنى ئىجرا قىلىشى ياخشىراق بولدى، ئۇلاردا مالىيە باشقۇرۇش تۈزۈمى ساغلام، مالىيە خادىملىرىنىڭ سەۋىيىسى خېلى يۇقىرى، ھېساباتى ئېنىق بولدى.

1988 ـ يىلى كارخانىلاردا زاۋۇت باشلىقى مۇددىئە ئېلىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى يولغا قويۇلۇپ، كارخانىلاردا مالىيە باشقۇرۇش يەنمۇ كۈچەيتىلدى، ئۇلارنىڭ ھەممىسىدە ئىككى ۋە ئۈچ دەرىجىلىك ھېسابات تۈزۈمى يولغا قويۇلۇپ، سېخ ۋە بەن ـ گۇرۇپپىلارنىڭ ھېساباتى كۈچەيتىلدى. كارخانىلار ئۆزلىرىنىڭ كونكرېت ئەھۋالىغا قاراپ، ھەرخىل مۇددىئەلىك تۈزۈمنى يولغا قويۇپ، خېلى ياخشى ئىقتىسادىي ئۈنۈمگە ئېرىشتى.

4. ئىش ھەققى باشقۇرۇش

1956 ـ يىلدىن ئىلگىرى قول سانائەت ئىشچىلىرى ياللىنىپ ئىشلەيتتى، ئۇلارنىڭ ئىش ھەققى ناھايىتى تۆۋەن ئىدى، شاگىرت ئىشچىلارغا تامان، ياتاقتىن باشقا ھېچنىمە بېرىلمەيتتى، ئۇستىلارنىڭ ئىش ھەققى قىلغان ئىشنى قاراپ بېرىلەتتى. 1956 ـ يىلدىن كېيىن، كارخانىلاردىكى ئىشچىلارنىڭ ئىش ھەققى دەرىجىلىك ئىش ھەققى تۈزۈمىگە ئۆزگەرتىلدى، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانىلارنىڭ ھەممىسىدە سەككىز دەرىجىلىك ئىش ھەققى تۈزۈمى يولغا قويۇلۇپ، ئىشچىلارنىڭ تېخنىكىسى ۋە خىزمەت ستاژىغا قاراپ دەرىجە بەلگىلىنىدىغان بولدى. توقۇمىچىلىق، تىكۈچىلىك كارخانىلىرىغا ئوخشاش ئاز بىر قىسىم كارخانىلارلا ئىش بېشىغا قاراپ بېرىلىدىغان ماۋاش تۈزۈمىنى داۋاملاشتۇرۇپ كەلدى.

§ 4. ئىشلەپچىقىرىش ئۈنۈمى

كورلا شەھىرى تەۋەسىدىكى سانائەت كارخانىلىرى 1958 ـ يىلى قۇرۇلغان چاغدا، ئىگىلىك باشقۇرۇشتا «سول» پىكىر ئېقىمىنىڭ قۇماندانلىقىدا قارىغۇلارچە يۇقىرى كۆرسەتكۈچ قوغلاشتى، مەھسۇلات مىقدارىغىلا ئەھمىيەت بېرىپ، ئىقتىسادىي ئۈنۈمگە ئەھمىيەت بەرمىدى، نەتىجىدە ئۇلارنىڭ خېلى بىر قىسمى يىلمۇ يىل زىيان تارتتى. 1966 ـ يىلدىن 1976 ـ يىلغىچە كارخانىلارنىڭ زىيىنى 25 مىليون يۈەنگە يەتتى.

پارتىيە 11 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3 ـ ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، ئىقتىسادىي

تۆۋۈلمىنىڭ ئىسلاھ قىلىنىشى ئارقىسىدا، كورلا شەھىرى تەۋەسىدىكى سانائەت كارخانىلىرىنىڭ ئىقتىسادىي ئۈنۈمى كۆرۈنەرلىك ئۆستى.

1985 ـ يىلى شەھەر تەۋەسىدىكى 73 سانائەت كارخانىسىدىن 69ى 23 مىليون 57 مىڭ يۈەن پايدا ئالدى؛ ئۆتى 1 مىليون 781 مىڭ 400 يۈەن زىيان تارتتى.

1990 ـ يىلى شەھەر تەۋەسىدىكى 87 سانائەت كارخانىسىدىن 80ى 33 مىليون 810 مىڭ يۈەن پايدا ئالدى؛ يەتتىسى 5 مىليون 190 مىڭ يۈەن زىيان تارتتى. ئۇلار ئىچىدە، شەھەرگە قاراشلىق كارخانا61 بولۇپ 55ى پايدا ئالدى، ئۇلارنىڭ پايدا ـ بېجى 1 مىليون 257 مىڭ يۈەنگە يەتتى، ئالتىسى 742 مىڭ يۈەن زىيان تارتتى. شەھەرگە قاراشلىق دۆلەت ئىگىلىكىدىكى ئالتە كارخانىنىڭ پايدا ـ بېجى 218 مىڭ يۈەنگە يەتتى؛ 2 ـ يېنىك سانائەت سىستېمىسىغا تەۋە 13 كارخانىدىن توقۇمىچىلىق پايدا ئالدى، ئۆتى 483 مىڭ يۈەن زىيان تارتتى؛ 42 يېزا كارخانىسىدىن 40 نىڭ پايدا ـ بېجى 810 مىڭ يۈەنگە يەتتى، ئىككىسى 259 مىڭ يۈەن زىيان تارتتى.

1990 ـ يىلى كورلا شەھىرى تەۋەسىدىكى سانائەت كارخانىلىرىدىن ئۈچى سېتىش سوممىسى ۋە پايدا ـ بېجى جەھەتتە شىنجاڭ بويىچە ئالدىنقى 50 كارخانا قاتارىغا كىردى. ئۇلاردىن بايىنغولىن ئوبلاستلىق پاختا توقۇمىچىلىق زاۋۇتى سېتىش سوممىسى جەھەتتە پۈتۈن شىنجاڭدىكى سانائەت كارخانىلىرى بويىچە 23.، پايدا ـ بېجى جەھەتتە 40. بولدى؛ شىنجاڭ كاۋچۇك زاۋۇتى سېتىش سوممىسى جەھەتتە 33.، پايدا ـ بېجى جەھەتتە 22. بولدى؛ «خۇگۇاڭ» ئىلمە توقۇمىچىلىق فابرىكىسى سېتىش سوممىسى جەھەتتە 19.، پايدا ـ بېجى جەھەتتە 14. بولدى.

كورلا شەھىرىنىڭ سانائەت كارخانىلىرى 6 ـ بەش يىللىق پىلان مەزگىللىرىدە خېلى تېز راۋاجلاندى. 1980 ـ يىلى سانائەتنىڭ ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى سانائەت ـ يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ ئاران 21.3 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن. 6 ـ بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە، ئاخىرىدا 30.57% كە يېتىپ، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 21.3% تىن ئاشتى. 7 ـ بەش يىللىق پىلان مەزگىلىنىڭ ئاخىرىدا سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ سانائەت ـ يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىدە ئىگىلىگەن نىسبىتى 39.4% كە يەتتى، يۇ بەش يىلدا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن يىلىغا 23.1% تىن ئاشتى. ئون يىلدا سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى ئىككىدىن كۆپرەك قاتلاندى.

كورلا شەھىرىدىكى شەھەرگە قاراشلىق سانائەتنىڭ 1980 — 1985 ـ يىلىغچە ئىشلەپچىقىرىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 12 ـ 6

بىرلىكى: 10 مىڭ يۈەن

تۈرى	6 ـ بەش يىللىق پىلان مەزگىلى							
	1980 ـ يىلى	1981 ـ يىلى	1982 ـ يىلى	1983 ـ يىلى	1984 ـ يىلى	1985 ـ يىلى	ئوتتۇرىچە يىللىق ئېشىش%	قاتلاش سانى
سانائەت، يېزا ئىگىلىكنىڭ ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى	2401.8	2612.7	2805.39	3429.34	3879.97	4410.26	14	0.88
سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى	513.2	456.6	506.27	691.72	791.71	1348.08	31	1.39
يېزا ۋە يېزىدىن يۇقىرى سانائەتنىڭ مەھسۇلات قىممىتى	513.2	456.6	506.27	691.72	791.71	880.96	18	0.78

ئومۇمىي خەلق سانائەتلىك مەھسۇلات قىممىتى	288.9	259.1	236.34	402.94	461.10	229.30	−4	−0.33
كوللېكتىپ سانائەتلىك مەھسۇلات قىممىتى	224.2	197.5	269.93	288.78	330.61	651.66	35	1.54
بۇنىڭ ئىچىدە: 2 ـ يېيىلىك سانائەتلىك مەھسۇلات قىممىتى	149.9	114.1	159.63	161.20	139.96	409.99	38	1.45
يېزا باشقۇرغان سانائەتلىك مەھسۇلات قىممىتى	68.3	64.6	79.75	103.55	171.96	229.97	37	1.75
شەھەر ـ بازارلار مەركىزىدىكى كارخانىلار قۇرغان، كەنت قۇرغان، يەككە-لەر قۇرغان سانائەتلىك مەھسۇلات قىممىتى						417.12		

كورلا شەھىرىدىكى شەھەرگە قاراشلىق سانائەتنىڭ 1986—1990-يىلغىچە ئەھۋالى

جەدۋەل: 12 ـ 7

بىرلىكى: 10 مىڭ يۈەن

تۈرى		7 ـ بەش يىللىق پىلان مەزگىلى							10 يىل ئىچىدە	
		1986-يىلى	1987-يىلى	1988-يىلى	1989-يىلى	1990-يىلى	ئوتتۇرىچە يىللىق ئۆسۈشى %	قاتلاش سانى	ئوتتۇرىچە يىللىق ئۆسۈشى %	قاتلاش سانى
سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى		5224.61	5510.43	6960.96	7696.76	9656.86	17	1.13	14.9	2.01
سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى		1 582.78	1916.56	2976.71	3341	3804.10	23.1	1.50	22.2	2.89
يېزا ۋە يېزىدىن بۇقىرى سانائەتلىك مەھسۇلات قىممىتى		1225.79	1548.90	2484.20	2730	3055.90	28.2	1.79	19.5	2.57
ئومۇمىي خەلق سانائەتلىك مەھسۇلات قىممىتى		357.17	393.30	360.80	411	473	15.6	1.04	5.1	0.71
كوللېكتىپ سانائەتلىك مەھسۇلات قىممىتى	جەمئىي	858.62	1155.60	2123.40	2319	2582.90	31.7	1.99	27.7	3.53
	بۇنىڭ ئىچىدە: 2 ـ يېيىلىك سانائەت	173.05	363.10	920.80	876.40	636.60	9.2	0.63	15.6	2.08
	بۇنىڭ ئىچىدە: يېزا باشقۇرغان	277.77	372.70	601.70	673.80	763.20	27.1	1.73	27.3	3.48
شەھەر ـ بازارلار مەركىزىدىكى كارخانىلار قۇرغان، كەنت قۇرغان، يەككە-لەر قۇرغان سانائەتلىك مەھسۇلات قىممىتى		351.99	367.66	492.51	611	748.20	9.9	0.68		

كورلا شەھىرى تەۋەسىدىكى سانائەت كەسىپلىرىنىڭ قىسمەن بىللاردىكى ئىقتىسادىي ئۈنۈمى

جەدۋەل: 12 ـ 8

بىرلىكى: يۈەن

كەسىپلەر	1975 ـ يىل		1980 ـ يىل		1985 ـ يىل		1990 ـ يىل	
	100 يۈەنلىك تۈرلىك راۋاجلىق مۇلۇك. ئىشلەپ چىقىرىش قىممىتى	ئومۇمىي خادىملار. ئىشلەپ چىقىرىش ئۈنۈمى	100 يۈەنلىك تۈرلىك راۋاجلىق مۇلۇك. ئىشلەپ چىقىرىش قىممىتى	ئومۇمىي خادىملار. ئىشلەپ چىقىرىش ئۈنۈمى	100 يۈەنلىك تۈرلىك راۋاجلىق مۇلۇك. ئىشلەپ چىقىرىش قىممىتى	ئومۇمىي خادىملار. ئىشلەپ چىقىرىش ئۈنۈمى	100 يۈەنلىك تۈرلىك راۋاجلىق مۇلۇك. ئىشلەپ چىقىرىش قىممىتى	ئومۇمىي خادىملار. ئىشلەپ چىقىرىش ئۈنۈمى
ئېنېرگىيە سانائىتى	101	3177	67.7	5215	61		20.5	2543
يېمەكلىك سانائىتى	137	13918	62.23	13494	410.7		29.4	14561
توقۇمىچىلىق سانائىتى	173	5438	141	4882	272.7			5018
قەغەزچىلىك سانائىتى	38.8	2547	60	4995	153.9			2541
بىناكارلىق ماتېرىياللىرى سانائىتى	90.7	1371	41.4	2439	246.8			1465
ماشىنىساز. لىق سانائىتى				2611				2360
باشقىلار	83	5345		4913				9843

ئون ئۇچىنچى قىسىم

دېھقانچىلىق

كورلا شەھىرىنىڭ زېمىنى مۇنبەت، سۇ بايلىقى مول بولۇپ، يېزا ئىگىلىكىنى راۋاجلاندۇرۇشتا ياخشى تەبىئىي شارائىتقا ئىگە، ئۇ خەن، تاڭ سۇلالىلىرىدىن تارتىپ، بۇز يەر ئۆزلەشتۈرۈلىدىغان مۇھىم جاي بولغان، يېزا ئىگىلىك تارىخى ئۇزۇن. بىراق فېئودالىلىق تۈزۈمنىڭ ئاسارىتىدە ئىشلەپچىقىرىش قورال ـ سايمانلىرى ئاددىي، تېرىقچىلىق ئۇسۇلى قوپال، ئونۇم تۆۋەن بولۇپ كەلگەن. ئاساسلىق ئىشلەپچىقىرىش ۋاسىتىسى بولغان يەر ئېكسپىلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپلارنىڭ قولىغا مەركەزلىشىپ قالغان بولغاچقا، دېھقانلار يىل بويى مېھنەت قىلسىمۇ ئاچ ـ يالىڭاچلىقتا تۇرمۇش كۆچۈرەتتى. مىنگونىڭ 32 ـ يىلى (1943 ـ يىلى) نى مىسالغا ئالىدىغان بولساق، شۇ يىلى بۇغداينىڭ مو بېشىدىن 75. 44 كىلوگرام، شالىنىڭ مو بېشىدىن 50 كىلوگرام، زاراڭزىنىڭ مو بېشىدىن بەش كىلوگرام ھوسۇل ئېلىنغان. 1949 ـ يىلى ئازادلىقنىڭ ھارپىسىغىچە يېزا ئىگىلىك يەنىلا يېپىق ناتورال ئىگىلىك ھالىتىدە تۇرۇپ كەلگەن.

1949ـيىل 9ـئايدىن كېيىن، پارتىيە ۋە خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ رەھبەرلىكىدە، ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش، زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش ۋە يەر ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىش ئارقىلىق، ئۇزاق داۋام قىلىپ كەلگەن فېئودالىلىق يەر مۇناسىۋىتىنى بۇزۇپ تاشلاندى، دېھقانلار قەدەم كۆتۈرۈپ، يەرنىڭ خوجىسىغا ئايلاندى. 1950ـيىلدىن 1959ـيىلغىچە بولغان ئارىلىقتا ناھىيە بويىچە تېرىلغۇ يەر كۆلىمى ئەسلىدىكى 114 مىڭ 600 مودىن 237 مىڭ 900 موغا يېتىپ، بىر ھەسسىدىن ئارتۇق كۆپەيدى؛ ئومۇمىي ئاشلىق 5. 3786 تونىدىن 9362 تونىغا يېتىپ، 1. 47 ھەسسە ئاشتى؛ يىللىق پاختا مەھسۇلاتى 1430 دەندىن 28 مىڭ 480 دەنگە يېتىپ، 18. 92 ھەسسە، ياغلىقدان 5. 47 تونىدىن 434 تونىغا يېتىپ، 8. 14 ھەسسە ئاشتى. 1959 ـ يىلى كىشى بېشىغا 342 كىلوگرام ئاشلىق، 52 كىلوگرام پاختا، 15. 8 كىلوگرام ياغلىقدان توغرا كەلدى.

60 ـ يىللارنىڭ باشلىرىدا «چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش»، «ئوتچىللىققا قارشى تۇرۇش»نىڭ، بولۇپمۇ «مۇبالىغىچىلىك شامىلى» ۋە «قارىغۇلارچە قوماندانلىق قىلىش» قاتارلىق سولچىللىق ئىدىيىسىنىڭ تەسىرى تۈپەيلىدىن، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىغا رەھبەرلىك قىلىشتا دېھقانچىلىق مەۋسۇمىگە خىلاپ ھالدا «توختىماي بوزبەر ئېچىش، توختىماي تېرىش» شۇئارى ئوتتۇرىغا قويۇلدى. نەتىجىدە تېرىلغۇ يەر كۆلىمى زور دەرىجىدە كېڭەيگەنىدەك قىلسىمۇ، ئەمەلىيەتتە، تېرىقچىلىق ئۇسۇلى قوپال بولغاچقا، كۆپ يەردىن ئاز ھوسۇل ئېلىندى. 1961 ـ يىلى ئاشلىقنىڭ بىرلىك مەھسۇلاتى 2. 33 كىلوگرام بولۇپ، 1960 ـ يىلدىكى 97. 49 كىلوگرامدىن 56. 33% كېمەيىپ كەتتى. شۇ يىلى ئومۇمىي ئاشلىق، ياغلىقدان، پاختا 1960 ـ يىلدىكىدىن كېمەيىپ كەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاشلىق 26%، پاختا 42%كېمەيىپ كەتتى. 1963 ـ يىلدىن كېيىن مەركەزنىڭ «تەڭشەش، مۇستەھكەملەش، تولۇقلاش،

ئۇستۇرۇش»تىن ئىبارەت تۆت سۆزلۈك فالجىنى ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشى تېزدىن ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى ۋە راۋاجلاندۇرۇلدى، بۇنىڭ بىلەن ئومۇمىي ئاشلىق مىقدارى 10 مىڭ 292 تونىغا، پاختا 6880 دەنگە، ياغلىقدان 137 تونىغا يەتتى. 1966 ـ يىلدىن كېيىن، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» نىڭ كاشىلىسى ۋە بۇزغۇنچىلىقى ۋەجىدىن، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشى ئېغىر تەسىرگە ئۇچراپ، ئاشلىق ۋە باشقا زىرائەتلەر ھوسۇلى ئۇزاققىچە بىر ئىزدا تۇرۇپ قالدى. 1978 ـ يىلى پارتىيە 11 ـ ئۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3 ـ ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، يېزا ئىقتىسادىي ئۇزۇلمىسى ئىسلاھاتى باشلىنىپ، ھەرخىل شەكىلدىكى مەسئۇلاتقا بىرلەشتۈرۈپ ھۆددىگە بېرىش مەسئۇلىيەت ئۇزۇمى يەيدانىپەي مۇكەممەللەشتۈرۈلۈپ، دېھقانلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئاكتىپلىقى قوزغىتىلدى. يېزىلارنىڭ كەسىپ قۇرۇلمىسىنى تەڭشەش ئاساسىدا كۆپ خىل ئىگىلىك راۋاجلاندۇرۇلدى، ئەلا سورتلار ئومۇملاشتۇرۇلدى، ئىلمىي تېرىقچىلىق قىلىش تەشەببۇس قىلىندى، يېزا ـ بازار كارخانىلىرى جۇش ئۇرۇپ راۋاجلاندى، دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق، قوشۇمچە كەسىپلەردە مىسلىسىز گۈللىنىش ۋە راۋاجلىنىش مەنزىرىسى بارلىققا كەلدى. 1977 ـ يىلدىن 1985 ـ يىلغىچە يىللىق ئاشلىق ھوسۇلى 14 مىڭ 5 . 66 تونىدىن 24 مىڭ 236 تونىغا يېتىپ، 72.3% ئاشتى؛ پاختا 7910 دەندىن 28 مىڭ 390 دەنگە يېتىپ، 2 . 6 ھەسسە ئاشتى؛ ياغلىقدان 467 تونىدىن 5 . 624 تونىغا يېتىپ، 34% ئاشتى. 1985ـيىلى كىشى بېشىغا 5 . 461 كىلوگرام ئاشلىق، 27 كىلوگرام پاختا، 11 كىلوگرام ياغلىقدان توغرا كەلدى. دېھقانلارنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان يىللىق ئوتتۇرىچە كىرىمى 1977ـيىلدىكى 78 يۈەندىن 1985ـيىلى 396 يۈەنگە يېتىپ، 4 . 1 ھەسسە كۆپەيدى. شۇ مەزگىلدە يېزىلاردا 6 . 335 كىلومېتر يۇقىرى بېسىملىق توك سىمى تارتىلىپ، 88% دېھقان ئائىلىسى توك ئىشلىتىدىغان بولدى.

1985 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە تۈزەش، تەرتىپكە سېلىش ۋە ئىسلاھاتنى چوڭقۇرلاشتۇرۇش مەركەز، ئاشلىق ھوسۇلىنى ئاشۇرۇش ئاساس قىلىنىپ، كېڭەز، ياغلىقدان زىرائىتى كۆلىمى كېڭەيتىلدى، پەن ـ تېخنىكىغا تايىنىپ دېھقانچىلىقنى گۈللەندۈرۈش تەشەببۇس قىلىندى، دېھقانلارنىڭ يېزا ئىگىلىك سېلىنمىسىنى كۆپەيتىشىگە پائال يېتەكچىلىك قىلىنىپ، ئاشلىق ھوسۇلىنىڭ مۇقىم بولۇشى ۋە ئېشىشىغا كاپالەتلىك قىلىندى. ئاشلىق زىرائىتى كۆلىمى 1985 ـ يىلدىكى 149 مىڭ 900 مودىن 1990 ـ يىلى 165 مىڭ 400 موغا يېتىپ، 10.3% كېڭەيدى، ئاشلىق 24 مىڭ 236 تونىدىن 31 مىڭ 725 تونىغا يېتىپ، 30.9% ئاشتى؛ كېۋەز تېرىلغۇ كۆلىمى 31 مىڭ 300 مودىن 56 مىڭ 200 موغا يېتىپ، 79.6% كېڭەيدى. پاختا 28 مىڭ 390 دەندىن 89 مىڭ 700 دەنگەيېتىپ، 2 . 16 ھەسسە ئاشتى، پاختا بىرلىك مەھسۇلاتى 35 . 45 كىلوگرامدىن 80 كىلوگرامغا يېتىپ، 76.4% ئاشتى؛ ياغلىق دان تېرىلغۇ كۆلىمى سەل ـ پەل ئازايغان بولسىمۇ، بىرلىك مەھسۇلاتى 81 . 50 كىلوگرامدىن 57 كىلوگرامغا يەتتى. يېزا ئىگىلىكى ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ سانائەت ۋە يېزا ئىگىلىكى ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى ئىچىدە ئىگىلىگەن نىسبىتى 1980 ـ يىلدىكى 78.63% تىن 1990 ـ يىلى 60.61% كە چۈشتى، لېكىن يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ مۇتلەق قىممىتى يىلدىن يىلغا ئېشىپ باردى. بۇنىڭ ئىچىدە 1985 ـ يىلى 1980 ـ يىلدىكىدىن 62% ئاشتى يەنى يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 10.1% ئېشىپ باردى؛ 1990 ـ يىلى 1986 ـ يىلدىكىدىن 74% ئاشتى، يەنى يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 13.8% ئاشتى. 1980 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە بولغان 11 يىلدا يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 12% ئاشتى.

لېكىن يېزا ئىگىلىكىنىڭ ئىچكى قۇرۇلمىسى يەنىلا دېگەندەك مۇۋاپىق ئەمەس، تارماقلار ئارا ئىقتىسادىي تەرەققىيات يەنىلا دېگەندەك تەڭشى ئەمەس. 1990 ـ يىلى تېرىقچىلىق مەھسۇلات قىممىتىنىڭ يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى ئىچىدىكى نىسبىتى 80.37% كە يېتىپ، 1 ـ ئورۇننى ئىگىلىدى، چارۋىچىلىقنىڭ 13.21% نى، قوشۇمچە كەسىپنىڭ 5.4% نى، ئورمانچىلىقنىڭ 1.02% نى، بېلىقچىلىقنىڭ 0.003%نى ئىگىلىدى. ئورمانچىلىق، بېلىقچىلىق، قوشۇمچە كەسىپنىڭ ئۈنۈمى ياخشى بولمىدى، 1990 ـ يىلى ئۈنۈم يەنىلا كېمەيمەي كەتتى.

كورلا شەھىرىگە قاراشلىق ئورۇنلارنىڭ 1980 — 1990 - يىلغىچە يېزا ئىگىلىك تەرەققىياتى

جەدۋەل: 13 - 1 بىرلىكى: 10 مىڭ يۈەن

تۈرى / يىللار	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
1980 - يىلدىكى تۈزگەرمەس باھا بويىچە ھېسابلىغاندا											
دېھقانچىلىق ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى	1888.58	2156.05	2299.12	2737.62	3088.26	3062.18	3371.83	3653.87	3984.25	4355.76	5852.76
تېرىقچىلىق. شۇنىڭ مەھسۇلات قىممىتى	1348.80	1555.93	1781.88	2057.65	2210.76	2035.96	2081.17	2403.18	2821.74	3405.93	4704.07
ئورمانچىلىق مەھسۇلات قىممىتى	47.28	40.40	48.28	49.55	85.37	79.61	108.40	116.69	134.41	143.51	59.86
چارۋىچىلىق مەھسۇلات قىممىتى	302.83	274.62	238.28	216.89	284.82	300.33	457.02	491.44	533.83	726.43	773.01
قوشۇمچە كەسىپنىڭ مەھسۇلات قىممىتى	187.69	284.67	230.52	413.38	506.18	640.62	721.40	638.64	491.71	79.38	315.63
بېلىقچىلىق. شۇنىڭ مەھسۇلات قىممىتى	1.98	0.43	0.16	0.05	1.13	5.66	3.84	3.92	2.56	0.51	0.19
ئۇ يىلقى باھا بويىچە ھېسابلىغاندا											
دېھقانچىلىق. شۇنىڭ ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى	2020.78	2802.87	3206.84	355.14	4520.90	3845.14	5487.49	5607.41	7277	7775	12202.01
تېرىقچىلىق. شۇنىڭ ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى	1443.22	1755.41	2011.73	2314.54	2412.26	2338.82	3299.64	3520.44	4483	5590	9456.64
ئورمانچىلىق مەھسۇلات قىممىتى	50.59	49.42	50.45	57.90	91.14	87.51	116.75	134.48	191	186	104.63
چارۋىچىلىق مەھسۇلات قىممىتى	324.03	348.25	436.71	422.16	649.04	621.15	976.75	978.80	1603	1787	2113.21
قوشۇمچە كەسىپنىڭ مەھسۇلات قىممىتى	200.83	649.23	707.74	760.54	1367.50	792.54	1087.21	961.82	991	210	526.93
بېلىقچىلىق. شۇنىڭ مەھسۇلات قىممىتى	2.11	0.56	0.21	—	0.96	5.12	7.14	11.87	9	2	0.60

I باب

ئاپپاراتلار

§ 1 . باشقۇرۇش ئاپپاراتلىرى

مىنگونىاق 6 ـ يىلى (1917 ـ يىلى) كورلا ئامبال يارەمچىسى قويۇلغاندا ھەمسە ئىشنى قارا شەھەر دوتەي يامۇلى بىۋاستە باشقۇرغان، يېزا ئىگىلىكىگە مەسئۇل مەخسۇس ئاپپارات بولمىغان. مىنگونىاق 19 ـ يىلى (1930 ـ يىلى) مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى تەسىس قىلىنغاندا، ئىدارە قارمىقىدا يېزا ئىگىلىكىگە يېتەكچىلىك قىلىدىغان بىردىن ئىككىنچە كىشى قويۇلغان، ئۇلار يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىغا دائىر ئىشلارغا مەسئۇل بولغان. مىنگونىاق 28 ـ يىلى (1939 ـ يىلى) ناھىيە تەسىس قىلىنغان، ناھىيىلىك ھۆكۈمەت قۇرۇلۇش بۆلۈمى قۇرۇلۇپ، يېزا ئىگىلىكى ۋە تۇرلۇك ئىشلەپچىقىرىش ئىشلىرىنى باشقۇرغان. 1957 ـ يىلى قۇرۇلۇش بۆلۈمى يېزا ئىگىلىك بۆلۈمىگە ئۆزگەرتىلىپ، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىققا مەسئۇل قىلىنغان. 1959 ـ يىلى يېزا ئىگىلىك بۆلۈمى يېزا ئىگىلىك ئىدارىسىغا ئۆزگەرتىلگەن. 1963 ـ يىلدىن 1965 ـ يىلغىچە دېھقانچىلىق-چارۋىچىلىق بۆلۈمىگە ئۆزگەرتىلگەن. 1966ـيىلدىن 1973ـيىلغىچە يېزا ئىگىلىك ئىدارىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەن. 1974ـيىلدىن 1984ـيىلغىچە يەنە دېھقانچىلىق ـ چارۋىچىلىق بۆلۈمىگە ئۆزگەرتىلگەن. 1979 ـ يىلى كورلا ناھىيىسىدىن ئاجرىتىلىپ كورلا شەھىرى تەسىس قىلىنغاندىن كېيىن، شەھەرلىك ھۆكۈمەتتە دېھقانچىلىق ـ چارۋىچىلىق ئىدارىسى قۇرۇلدى. 1984 ـ يىلى كورلا شەھەرلىك، ناھىيىلىك دېھقانچىلىق ـ چارۋىچىلىق ئىدارىسى، بۆلۈمى قوشۇۋېتىلدى ھەم كورلا شەھەرلىك يېزا ئىگىلىك ئىدارىسىغا ئۆزگەرتىلىپ، شەھەرنىاق يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىغا مەسئۇل قىلىندى.

§ 2 . مۇلازىمەت ئاپپاراتلىرى

1. كورلا شەھەرلىك دېھقانچىلىق تېخنىكىسىنى ئومۇملاشتۇرۇش مەركىزى

بۇ مەركەز 1953 ـ يىلى قۇرۇلغان بولۇپ، ئەسلىدە ناھىيىلىك دېھقانچىلىق تېخنىكا يېتەكچىلىك پونكىتى دەپ ئاتىلاتتى، 1986 ـ يىلى كورلا شەھەرلىك دېھقانچىلىق تېخنىكىسىنى ئومۇملاشتۇرۇش مەركىزى دەپ ئۆزگەرتىلدى. بۇ مەركەزنىاق 1990 ـ يىلدىكى ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 42، يېزا-مەيدان،

پونكىتلاردىكى خادىمى 53، بۇلارنىڭ ئىچىدە كەسپىي تېخنىكا خادىمى 82، كەسپىي ئۇنۇانى بارلار 80. بۇ مەركەز قارمىقىدا ئىشخانا، زىرائەت ئۆستۈرۈش پونكىتى، ئۆسۈملۈك ئاسراش پونكىتى، باغۋەنچىلىك-ئالاھىدە مەھسۇلاتلار پونكىتى ۋە يەر - ئوغۇت خىزمىتى پونكىتى بار. ئۇنىڭ ئۈي ۋە ھەرخىل ئۇسكۇنىنى ئۆزئىچىگە ئالغان مۇقىم مۇلۇك قىممىتى 846 مىڭ 500 يۈەنگە يېتىدۇ.

2. كورلا شەھەرلىك ئۇرۇق باشقۇرۇش پونكىتى

1958 - يىلى ناھىيىلىك ئۇرۇقچىلىق پونكىتى قۇرۇلدى. 1984 - يىلى بۇ پونكىتنىڭ نامى كورلا شەھەرلىك ئۇرۇقچىلىق پونكىتىغا ئۆزگەرتىلدى. ئۇنىڭ 1990 - يىلدىكى ئىشچى - خىزمەتچىسى 31، بۇلارنىڭ ئىچىدە تېخنىكا خادىمى مەككىز، كەسپىي ئۇنۇانى بارلار ئىككى. پونكىت ئورگىنى قارمىقىدا مالىيە بۇلۇمچىسى-ئۇرۇقلۇق يېتىشتۇرۇش بۇلۇمچىسى ۋە تەكشۈرۈش بۇلۇمچىسى بار.

3. يېزا ئىگىلىك رادىئو مەكتىپى

بۇ مەكتەپ 1985 - يىل 10 - ئايدا شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك رادىئو مەكتىپىنىڭ بايىنغولىن ئوبلاستلىق شۇبىسى يېزا ئىگىلىك مىنتېمىسىدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەر ۋە ئىش كۈنۈپ ئۇرغان ياشلارنى قوبۇل قىلىپ، خەنزۇچە يېزا ئىگىلىك ئىقتىسادىي كەسپىي سىنىپى ئاچتى، بۇ سىنىپتا 32 ئوقۇغۇچى ئوقۇدى، ئوقۇش مۇددىتى ئىككى يىل بولدى، بۇ ئوقۇغۇچىلاردىن 29 كىشى ئوقۇش پۈتتۈردى. ئوقۇتۇشتا رادىئو ئاڭلاش، ئۇنتالىغو لىنتىسى ئاڭلاش ئاساس قىلىنىپ، ئوقۇتقۇچىلار كۇنسۇلتاتسىيە قىلىپ بېرىشكە تەكلىپ قىلىندى. 1986 - يىلى شەھەر ئەتراپىدىكى يېزىلاردىن ئۇچ سىنىپقا 39 ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىنغاندى، ئۇلاردىن 31 كىشى ئوقۇش پۈتتۈردى. 1987 - يىلى كورلا شەھىرى ئاڭلىغۇ يېزىسىنىڭ قارا سۇ دېگەن يېرىدە خەنزۇچە ئاگرانوم سىنىپى ئېچىلىپ 17 ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىنغاندى، ئۇلاردىن توققۇزى ئوقۇش پۈتتۈردى. كورلا شەھىرىدە ئۇيغۇرچە يېزا ئىگىلىك ئىقتىسادى سىنىپى ئېچىلىپ، 22 ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىنغاندى، ئۇلاردىن 19ى ئوقۇش پۈتتۈردى.

§ 3 . دېھقانچىلىق، باغۋەنچىلىك، ئۇرۇقچىلىق مەيدانلىرى

يېقى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، كورلا ناھىيىسىدە دۆلەت ئىگىلىكىدە تۇت دېھقانچىلىق، باغۋەنچىلىك، ئۇرۇقچىلىق مەيدانى قۇرۇلدى.

1. شەھەرلىك پۇختۇي دېھقانچىلىق مەيدانى

بۇ مەيدان 1958 - يىل 3 - ئايدا قۇرۇلغان بولۇپ، ئەسلىدە ئايتونوم رايونلۇق بوزىيەر ئۆزلەشتۈرۈش

نازارىتىگە قارايتتى. 1962 ـ يىلى كورلا ناھىيىسىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلگەن. 1984 ـ يىلى شەھەرلىك يۇغۇپ دېھقانچىلىق مەيدانى دەپ ئاتىلىدىغان بولغان. 1990 ـ يىلى بۇ مەيدانغا بەش ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى، ماشىنا بىلەن تېرىقچىلىق قىلىش ئەترىتى، چارۋىچىلىق ئەترىتى بىناگەت ـ قوشۇمچە كەسىپ ئەترىتى قارايدىغان بولدى، بۇ مەيداندا 11 مىڭ 100 مو تېرىلغۇ يەر بار، 605 ئىشچى ـ خىزمەتچى ئىشلەيدۇ. ئۇ يۇغداي، شال، كېۋەز تېرىشنى ئاساس قىلىدۇ، قوغۇن، تاۋۇز، ئۈزۈك قاتارلىقلارنىمۇ ئىشلەپچىقىرىدۇ.

2. شەھەرلىك بوتۇخو دېھقانچىلىق مەيدانى

بۇ مەيدان 1959 ـ يىلى قۇرۇلغان، 1984 ـ يىلى شەھەرلىك بوتۇخو دېھقانچىلىق مەيدانى دەپ ئاتىلىدىغان بولغان. ئۇنىڭ 1990 ـ يىلدىكى تېرىلغۇ يېرى 6200 مو، ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 664. بۇ مەيدان ئاشلىق زىرائەتلىرىدىن يۇغداي، كۆمىستوناق تېرىشنى، ئىقتىسادىي زىرائەتلەردىن كېۋەز تېرىشنى ئاساس قىلىدۇ.

3. شەھەرلىك چەرچى باغۋەنچىلىك مەيدانى

بۇ مەيدان 1959 ـ يىل 12 ـ ئايدا قۇرۇلغان بولۇپ، ئەسلىدە كورلا ۋىلايىتىگە قارايتتى، 1962ـيىل 10ـئايدا كورلا ناھىيىسىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلگەن. 1984 ـ يىلى شەھەرلىك چەرچى باغۋەنچىلىك مەيدانى، دەپ ئۆزگەرتىلگەن. 1990 ـ يىلدىكى ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 794، تېرىلغۇ يېرى 3872 مو، مېۋىلىك بېغى 2949 مو (بۇنىڭ ئىچىدە ئەشپۇتلۇك 2036 مو) . 1990ـيىلى 537 تونىنا ئەشپۇت ئالدى.

4. شەھەرلىك ئۈزۈمچىلىك مەيدانى

بۇ مەيدان 1974 ـ يىل 8 ـ ئايدا ناھىيىلىك خەلق ئەسكەرلىرىنى ئۆۋەتلەشتۈرۈپ تەرىپىلەش ئەترىتى ئاساسىدا قۇرۇلغان. مەيدان قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە بۇغداي، ياغلىق دان زىرائەتلىرى تېرىشنى ئاساس قىلغان. 1980 ـ يىلدىن كېيىن تەدرىجى سۈپەتلىك ئۈزۈم پېتىشتۇرۇش يولىغا مېڭىپ، شالغۇتلاشتۇرۇپ ئۈزۈم پېتىشتۇرۇش، ئۈچ ئېتىزدا ساپلاشتۇرۇش ـ يېگىلاشنى قانات يايدۇردى ۋە ئاپتونوم رايون تاپشۇرغان قىسمەن يېڭى زىرائەت سورتلىرىنى مەلۇم كۆلەمدە سىناق قىلىش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالدى. 1984 ـ يىلى بۇ مەيداننىڭ نامى شەھەرلىك ئۈزۈمچىلىك مەيدانى دەپ ئۆزگەرتىلدى.

II باب

ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتىنىڭ ئۆزگىرىشى

§1 . فېئودالىلىق يەرگە خوجايىنلىق ئىگىدارچىلىقىنىڭ قىلىش تۈزۈمى

1953 ـ يىلى يەر ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىلىشتىن ئىلگىرى، ناھىيە بويىچە يېزىدىكى ئومۇمىي ئائىلە سانىنىڭ 42.1 پىرسەنتىنى تەشكىل قىلىدىغان كەمبەغەل ـ يالالنما دېھقانلارنىڭ قوللىدىكى يەر ئومۇمىي يەر كۆلىمىنىڭ 18.39 پىرسەنتىنى ئىگىلەيتتى، يەنى ھەربىر ئائىلىگە 12.26 مودىن يەر توغرا كېلەتتى؛ ناھىيە بويىچە يېزىدىكى ئومۇمىي ئائىلە سانىنىڭ 3.2 پىرسەنتىنى تەشكىل قىلىدىغان يومبۇچەك، باي دېھقانلارنىڭ قوللىدىكى يەر ئومۇمىي يەر كۆلىمىنىڭ 20.46 پىرسەنتىنى ئىگىلەيتتى، يەنى ھەربىر ئائىلىگە 179.86 مودىن يەر توغرا كېلەتتى، بۇ، كەمبەغەل ـ يالالنما دېھقانلارنىڭ قوللىدىكى يەرنىڭ 14.67 ھەسسىسىگە باراۋەر كېلەتتى. كورلا كوھىيسىنىڭ 3 ـ يېزىسىنى مىسالغا ئالساق، يېزا بويىچە 78 مىڭ 300 مو يەر بار بولۇپ، مۇشۇ يېزىدىكى ئومۇمىي ئائىلە سانىنىڭ 4.6 پىرسەنتىنى تەشكىل قىلىدىغان يومبۇچەك، باي دېھقانلار 20.4% مۇنبەت يەرنى ئىگىلىۋالغان، ئەمما ئومۇمىي ئائىلە سانىنىڭ 94.3 پىرسەنتىنى تەشكىل قىلىدىغان كەمبەغەل ـ يالالنما دېھقان ۋە ئوتتۇرا دېھقانلارنىڭ قوللىدىكى يەر ئاران 72.8% بولغان.

يومبۇچەكلار سىنىپى ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ، يېزىلارغا ھۆكۈمرانلىق قىلىدىغان فېئودالىلىق كۈچ بولۇپ ئويۇشۇپ، ئورتاقلىشىپ تېرىش، ئەمگەكچى يالالش ۋە يەرنى ئىجارىگە بېرىش قاتارلىق ۋاستىلارنى قوللىنىپ دېھقانلارنى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلغان.

1953 - يىلى كورلا ناھىيىسى يېزىلىرىدا يەر ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىلىشتىن بۇرۇنقى تەبىقىلەرنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى ئىگىلەش ئەھۋالى

جەدۋەل: 13 - 2

	ئۇرى	پالانىا دېھقان	كەمبەغەل دېھقان	ئوتتۇرا دېھقان	سودا - سانائەت ئىگىسى	تاز يەرنى ئىجارىگە بېرگۈچى يەر ئىگىسى	باي دېھقان	يېرىم پرولېتار چىكچە باي دېھقان	باشقىلار	ئىبادەتخانا قاتارلىقلار - نىڭ يەرلىرى	جەمئىي
نوپۇس	ئومۇمى ئائىلە سانى	644	2078	2034	7	151	96	5	106	1343	6464
	ئومۇمى ئائىلە سانىدا ئىگىلىگەن نىسبىتى %	10	32.1	31.5	0.1	2.3	1.5	0.1	1.6	20.8	100
	ئەر	1036	4196	6333	25	352	475	19	502	2546	15484
	ئايال	670	3729	5600	27	356	440	25	505	2210	13562
	جەمئىي	1706	7925	11933	52	708	915	44	1007	4756	29046
	ئومۇمى نادەم سانىدا ئىگىلىگەن نىسبىتى %	2.9	27.3	41.0	0.2	2.4	3.15	0.15	3.5	16.4	100
يەر	ئۇلكە يەر (مو)	863.72	26333.55	83759.51	385.80	8816.80	9636.43	639.63	19031.03	2628.26	1867.74	153962.47
	يىغىم يەر (مو)		249.92	1142.50			254.40	40.47	362.87	130		2180.16
	دەم ئالدۇرۇلغان يەر (مو)	206.19	531.15	3908.01		164.83	228.64	105	106.07	27.14	6	6283.03
	بوز يەر (مو)	548.46	3655.77	7152.77	8.31	424.20	1018.95	115	5694.39	666.28	104.2	19378.32
	جەمئىي (مو)	1618.37	31770.39	95962.78	394.11	9405.83	11138.42	900.10	25194.36	3451.68	1977.94	181813.98
	ئومۇمىي يەرگە نىسبەتەن ئىگىلىگەنلىكى %	0.89	17.5	52.78	0.20	5.20	6.12	0.49	13.85	1.89	1.10	100
چارۋا	قوي ساني	248	4278	8010	46	891	695	28	1207	1680	9	17091
	ئومۇمىي چارۋا سانىدا ئىگىلىگەن نىسبىتى %	1.4	25	46.85	0.30	5.20	4.10	0.20	7.60	9.80	0.05	100

تېرىلغۇ ئۇلۇشى	ئات	137	983	2569	5	184	281	6	252	193	4616
	كالا	100	940	3200	4	209	231	5	306	193	5108
	ئىشەك	338	1754	2721		172	189	7	209	571	5961
	قىچىر		3	9		1			2	5	20
	جەمئىي	575	3680	8499	9	565	713	18	769	966	15795
	ئومۇمىي ئۇلاغ سانى ئىچىدە گىلىگەن نىسبىتى %	3.6	23.3	53.83	0.06	3.6	4.5	0.11	4.9	6.1	100
دېھقانچىلىق ماپىنى (دانە)	ھارۋا	31	300	1322.5	3	90	119.5	3	133	48	2050
	سوقا	16	473.5	185.5	4	131	163	10	209	51	2869
	كەتمەن	359	2013	3317	9	246	288	5	373	485	7095
	باشقا دېھقانچىلىق ماپىنىلىرى	470	3162	7812	66	700	827	36	2547	666	16285
	جەمئىي	876	5902.5	14303	82	1167	1397.5	54	3262	1256	28300

§2 . ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش - زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش ۋە يەر ئىسلاھاتى

1. ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش - زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش

1951 - يىلى يازدا كورلا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى دېھقانلارنىڭ سېلىقىنى يەڭگىللىتىش، يېزا ئىشلەپچىقىرىش كوچىلىرىنى ئازاد قىلىش ئۈچۈن، يۇقىرىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشىغا ئاساسەن، كورلا ناھىيىلىك ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش - زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش خىزمىتى ئۆمىكى قۇردى. ھەممىدىن ئاۋال ئاممىنى قوزغاپ دېھقانلار جەمئىيىتى، ئايالار ئۇيۇشمىسى قاتارلىق ئاممىۋى تەشكىلاتلارنى قۇردى. ئاندىن تەشۋىق قىلىش، تەربىيە بېرىش ۋە قائىدە سۈزلەش كۆرىشى ئارقىلىق، دېھقانلارنىڭ سىياسىي ئېڭىنى ئۆستۈردى. شۇ يىلنىڭ ئاخىرىدا يېزىلاردا «ئىجارە ھەققىنى ئىككى يەش ئۇلۇش كېمەيتىش» يولغا قويۇلۇپ، ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش، زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش خىزمىتى ئاساسلىنىپ، دېھقانلارنىڭ سېلىقى دەسلەپكى قەدەمدە يەڭگىللىتىلدى، ئۇلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئاكتىپلىقى قوزغىتىلدى، ۋەتەنپەرۋەرلىك غەلله - پاراق ئاپشۇرۇش ۋەزىپىسى ئورۇندالدى.

2. يەر ئىسلاھاتى

ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش، زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇشتىن كېيىن، دېھقانلارنىڭ ئىقتىسادىي

سېلىقى سەل ـ پەل پېنسكلىگەن بولسىمۇ، لېكىن بىر دەچە مىڭ يىل داۋاملاشقان فېئودالىلىق بىر تىگىدارلىق شەكلىدە ئۆزۈل ـ كېسىل ئۆزگىرىش بولماي، ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ تەرەققىياتى يەنىلا توسقۇنلۇققا ئۇچرىدى. فېئودال كۈچلەرنى تەلتۆكۈس پاچاقلاپ تاشلاپ، يېڭا ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنى ئازاد قىلىش ۋە راۋاجلاندۇرۇش ئۈچۈن، كورلا ناھىيىسى 1953 ـ يىلى ناھىيىلىك بىر ئىسلاھاتى كومىتېتى قۇردى. بۇ كومىتېت قاراشەھەر ۋىلايەتلىك بىر ئىسلاھاتى خىزمىتى ئومىكىنىڭ رەھبەرلىكىدە بىر ئىسلاھاتى ئېلىپ باردى. ئالدى بىلەن 3 ـ رايونىڭ 6ـ، 7ـ يېزىلىرى ۋە 4 ـ رايونىڭ 9ـ يېزىسىدىكى توققۇز مەۋزېنى كەنتىدە سىناق قىلدى. شۇ يىلى 9 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنى 120 كادىر بىر ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىلىدىغان رايونغا بېرىپ خىزمەتكە كىرىشىپ كەتتى.

1953 ـ يىلى كورلا ناھىيىسى يېزىلىرىدا بىر ئىسلاھاتى داۋامىدا ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنىڭ يىغۇۋېلىنىشى، مۇسادىرە قىلىنىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 13 ـ 3

تۈرى		پومېشىك چىلىك	بېرىم پو-ميىچىكچە باي دېھقان	تاز يەرنى ئىجارىگە بېرگۈچى	سودا ـ سانائەتچى	ئىبادەتخانا قاتارلىق-لارنىڭ يەرلىرى	باشقىلار	جەمئىي
ئاتلە سانى		106	5	152	7		2	272
ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى يىغۇۋېلىنغان، مۇسادىرە قىلىنغان ئاتلە سانى		106	4	101	7		2	220
يىغۇۋېلىنغان، مۇسادىرە قىلىنغان يەر	ئۇلكە يەر (مو)	19259.85	154.85	2881.64	251.95	557.45	124.35	23230.10
	بىنەم يەر (مو)	299.64	40.47					340.11
	دەم ئالدۇرۇلغان يەر (مو)	39.69						39.69
	بوز يەر (مو)	5839.50	150	29.77		37.47		6053.74
	جەمئىي (مو)	25435.68	345.32	2911.41	251.85	594.93	124.35	29663.64
	مۇنداق ئورۇن-لاشتۇرۇلغانلار (مو)	17761.63	262.94	2640.87	280.23	601.88	103.77	21651.33
يىغۇۋېلىنغان، مۇسادىرە قىلىنغان ئۆي (ئېغىز)		914			7	3	2	926
يىغۇۋېلىنغان، مۇسادىرە قىلىنغان تۇرلىق (تۇياق)	كالا	308			2			310
	ئات	251						251
	ئىشەك	209						209
	قىجىر	3						3
	جەمئىي	771			2			773
يىغۇۋېلىنغان، مۇسادىرە قىلىنغان ئاشلىق (جىلىك)		143484.3						143484.3

يېغىۋېلىنغان مۇسادىرە قىلىنغان دېھقانچىلىق سايمىنى (دانە)	ھارۋا	133			2			135
	سوغا	238			4			242
	كەتمەن	417			6			423
	باشقا دېھقانچىلىق سايمىنى	2572			18			2590
	جەمئىي	3360			30			3390
يېغىۋېلىنغان، مۇسادىرە قىلىنغان ئۈي سايمىنى (دانە)		5815			55			5870

ئىزاھات: 1. يەرمونى، ئۈي ئېغىزنى (قەۋىتلىك ئۆينىڭ يىر ئېغىزى ئىككى ئېغىز ھېسابلانغاندى)، ھەر خىل ئاشلىق بۇغدايغا سۈندۈرۈلۈپ چىقتى، دېھقانچىلىق سايمىنى دائىرى يىرلىك قىلغان مالدا ھېسابلاندى.

2. ئاز يەرنى ئىجارىگە بەرگۈچى ئاز يەرنى باشقۇرۇۋاتقۇچىنىڭ ئۈز ئىچىگە ئالىدۇ.

كورلا ناھىيىسى يېزىم دېھقانچىلىق، يېزىم چارۋىچىلىق قىلىدىغان كۆپ مىللەتلىك جاي، سىياسەت بەلگىلىمىسى بويىچە يەر ئىسلاھاتىدا پومبىچىكلارنىڭ يېرى ۋە مال ـ مۈلكى مۇسادىرە قىلىندى، يېزىم پومبىچىك خاراكتېرىنى ئالغان باي دېھقانلارنىڭ ئىجارىگە بەرگەن يېرىلا يېغىۋېلىندى، ئادەتتىكى باي دېھقانلارنىڭ مال ـ مۈلكىگە بىرەك تېگىلمىدى. چارۋىچىلىق رايونلىرىدا يەر ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىلمەدى، چارۋىچىلىق بىلەن قوشۇمچە شۇغۇللىنىدىغان پومبىچىكلارنىڭ دېھقانچىلىققا ئىشلىتىدىغان چارۋىلىرى مۇسادىرە قىلىندى، قالغان چارۋىسىغا ئاز ياكى كۆپ بولۇشىدىن قەتئىينەزەر بىرەك تېگىلمىدى.

يەر ئىسلاھاتىدا ناھىيە بويىچە 21 مىڭ 600 مو يەر، 926 ئېغىز ئۈي، 773 تۈياق ھەرخىل چارۋا، 71 مىڭ 800 كىلوگرام ئاشلىق، 3390 دانە دېھقانچىلىق سايمىنى، 5870 دانە ئاشلىق سايمىنى مۇسادىرە قىلىندى. مۇسادىرە قىلىنغان بۇ مادداى نەرسىلەرنىڭ 78.1 پىرسەنتى ئالاقىدار سىياسىتىلەرگە ۋە ئەملىي ئەھۋالغا ئاساسەن، كەمبەغەل، يالالانما دېھقان، ئوتتۇرا دېھقانلارغا تەقسىم قىلىپ بېرىلدى.

1953 ـ يىلى كورلا ناھىيىسى يېزىلىرىدا يەر ئىسلاھاتى ھەرىكىتىدە ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنىڭ تارقىلىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 13 ـ 4

تۈرى	يالالانما دېھقان	كەمبەغەل دېھقان	ئوتتۇرا دېھقان	باشقىلار	ئوتاقچى دېھقان	پومبىچىك	جامائەتكە قالدۇرۇلغان يەر	تەقسىم ئالمىغان ئاشلىق	جەمئىي
ئومۇمىي ئائىلە سانى	639	2068	2034	1345	1	106			6193
يەر ـ مۈلۈككە ئېرىشكەن ئائىلە	597	1676	791	655	1	163			3823
ئومۇمى نوپۇس	1682	7859	11936	4954	13	1007			27451
يەر ـ مۈلۈككە ئېرىشكەن نوپۇس سانى	1541	6342	4089	1979	13	990			14954
يەرگە ئېرىشكەن ئائىلە	569	987	233	606	1	103			2 499

ئۇلكە يەر (مو)	4822.78	8194.60	2394.79	8683.48	76.24	3769.53	1209.06	79.62	23230.09
بىتەم يەر (مو)	65.64	90.03	20	28.08		136.36			340.11
دەم ئالدۇرۇلغان يەر (مو)	2.62	10.61	10				12.76		36.18
يۇز يەر (مو)	27.88	31.83	13	10.16		3.12	17.81	1.44	105.24
جەمئىي	4918.92	8327.07	2437.99	2721.72	76.24	3909.007	1239.626	81.061	23711.62
مۇنەۋۋەرلەپ ھېسابلىغاندا (مو)	4865.28	7433.01	1745.66	2864.15	57.27	3454.79	1168.91	74.14	21663.21
مۇسادىرە قىلىنغان، يەنىۋېلىنغان يەردە قىسقىلىغان نىسبىتى %	22.5	34.3	8.1	13.2	0.3	16	5.3	0.3	100
كىشى بېشىغا توغرا كەلگىنى (مو)	3.16	1.17	0.43	1.48	4.40	3.49			1.45
ئەسىم قىلىنغان ئۆي	322.5	200	12.5	114		276	1		926
ئەسىم قىلىنغان تاشلىق (جىڭ)	31578.70	63246.6	10238.75	10833.25				62	115959.30
ئەسىم قىلىنغان جاي ئورنى - مەيدانلىرى	63.682	32.141	1.883	10.214		33.181	0.15		141.251
ئۇلاقنا قېرىشكەن تال تېلە	210	332	43	46		101			732
كالا	78	118	5	11		101			313
ئات	61	84.5	18	18.5		70			252
ئىشەك	45.5	65.5	10	16		72			209
قىجىر									
جەمئىي	184.5	268	33	45.5		243			774
مۇسادىرە قىلىنغان، يەنىۋېلىنغان تېرىلغۇ ئۇلاقلىرىدا ئىگىلىگەن نىسبىتى %	23.8	24.7	4.3	5.9		31.3			100
ھارۋا	36	55.5	4	2.5		35			133
موقا	66	86	7	14		69			242
كەتمەن	164	327	105	99		120			815
باشقا دېھقانچىلىق سايمىنى	536.5	1085.5	33.8	175		496			2631
جەمئىي (دانە)	802.5	1554	454	290.5		720			3821
ئەسىم قىلىنغان ئۆي سايمانلىرى	1333	2320.5	958	464.5		4		12	5092

ئەسىم قىلىنغان يەر

ئەسىم قىلىنغان تېرىلغۇ ئۇلاقلىرى

ئەسىم قىلىنغان دېھقانچىلىق سايمانلىرى

1953 - يىلى كورلا ناھىيىسى يېزىلىرىدا يەر ئىسلاھاتىدىن كېيىنكى تەبىقىلەرنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى ئىگىلەش ئەھۋالى

جەدۋەل: 13 - 5

تۈرى		يالاڭئا دېھقان	كەمبەغەل دېھقان	ئوتتۇراھال دېھقان	سودا-سانائەت ئىشلەتكەن	كاز يەرنى ئىجارىگە بەرگەن	باي دېھقان	مېھرىبان يوسۇپ-جىنكچە باي دېھقان	يەر-مىقدارى جىلك	باشقا-لار	كىسا-دەختانا بەرلە-رى قاتار-لىقلار	جەمئىي
ئومۇمى ئائىلە سانى		644	2078	2034	7	152	96	5	106	1342		6464
ئومۇمى ئائىلە سانىدا ئىگىلىگەن نىسبىتى%		10	32.1	31.4	0.1	2.4	1.5	0.1	1.6	20.8		100
دۇنۇس	ئەر	1036	4196	6333	25	352	475	19	502	2546		15484
	ئايال	670	3729	5600	27	356	440	25	505	2210		13562
	جەمئىي	1706	7925	11933	52	708	915	44	1007	4760		29064
	ئومۇمى دۇنيا نوپۇسىغا نىسبەتەن %	5.9	26.3	41.95	02	2.4	3.2	0.15	3.5	16.4		100
يەر	ئۇلكە يەر (مو)	5686.50	34527.84	36152.22	132.82	5739.46	9636.49	368.28	3749.06	5250.79	1656.86	152900.32
	ئوتتۇراھال يەر (مو)	65.64	331.19	1162.50			251.4		185.35	158.08		2154.16
	دەم تالەۋ-رۇلغان يەر (مو)	208.80	1541.74	3908.01		112.33	228.64	5	66.38	40.85	18.76	6130.53
	يوز يەر (مو)	575.34	3677.61	7165.77	8.31	340.61	198.95	65	173.12	676.44	963.33	13844.48
	جەمئىي (مو)	6536.28	40078.40	98388.50	141.13	6192.4	10315.48	438.28	4173.91	6126.16	2638.95	175029.49
	ئومۇمى يەر كۆلىمىدە ئىگىلىگەن نىسبىتى%	3.7	22.8	55.97	0.80	3.60	6.30	0.25	2.40	3.40	1.5	100
ئېغىز سانى		570.5	4478	8022.5	38	891	695	28	590	1773	8	17094
ئومۇمى ئېغىز سانىدا ئىگىلىگەن نىسبىتى%		3.30	26.10	57	0.20	5.20	4.10	0.16	3.50	10.40	0.04	100
ئېرىلغۇ ئۇلىغى (ئۆگىز)	ئات	198	1067.5	2587	5	184	287	6	70	211.5		4616
	كالا	178	1058	3205	2	218	337	5	101	208		5212
	ئىشەك	383.5	1818.5	2727		172	189	7	72	585		5954
	قېچىر	0.5	3.5	9					1	5		19
	جەمئىي	760	3947.5	8528	7	574	713	18	244	1009.5		15793
	ئومۇمى ئۇلاغ سانىدا ئىگىلىگەن نىسبىتى%	5.8	25	52.93	0.06	3.6	4.5	0.11	1.5	6.5		100

دېھقانچىلىق ناھىيىسى (بازا)	ھارۋا	موتا	كەشەن	باشقا دېھقانچىلىق ساھەسى	جەمئىي
	67	85	525	1002.5	1679.5
	356	510.5	2339	4247.5	7453
	1326.5	1970.5	3421	8150	14868
1			3	48	52
	90	131	246	700	1167
	119.5	163	288	827	1397.5
3	3	10	5	36	54
	35	69	120	496	720
	50.5	71	682	835	1538.5
	2048.5	3010	7529	16342	28929.5

يەر ئىسلاھاتىدىن ئىلگىرى يېزىلاردا كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان يەر مۇنداق ئىدى: يالالانما دېھقانىنىڭ 0.95 مو، كەمبەغەل دېھقانىنىڭ 8.04 مو، باي دېھقانىنىڭ 12.17 مو، پومېشچىكنىڭ 25 مو. يەر ئىسلاھاتىدىن كېيىن، يالالانما دېھقانىنىڭ 3.80 مو، كەمبەغەل دېھقانىنىڭ 5.06 مو، ئوتتۇرا دېھقانىنىڭ 8.25 مو، باي دېھقانىنىڭ 11.27 مو، پومېشچىكنىڭ 4.15 مو بولدى.

§ 3 . ھەمكارلىشىش ـ كوپېراتسىيلىشىش

1. ھەمكارلىق گۇرۇپپىسى

1953 ـ يىلدىكى يەر ئىسلاھاتىدىن كېيىن، دېھقانلار يەر قاتارلىق ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىغا ئىگە بولدى، ئۇلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئاكتىپلىقى ئومۇميۈزلۈك ئۆستى. ئىشلەپچىقىرىش جەھەتتىكى يوشۇرۇن كۈچلەرنى ئىشقا سېلىش ئۈچۈن، «ئىختىيارىي ئاساستا ئۆزئارا مەنپەئەت يەتكۈزۈش، تەڭ قىممەتتە ئالماشتۇرۇش، دېموكراتىك باشقۇرۇش» پرىنسىپى بويىچە، ئىختىيارىي بىرلىشىش شەكلى بىلەن ئارقىدىن ھەمكارلىق گۇرۇپپىلىرى قۇرۇلدى. 1953 ـ يىل 7 ـ ئايدا ناھىيە بويىچە 1597 پەسىللىك ھەمكارلىق گۇرۇپپىسى، 80 داشمىلىق ھەمكارلىق گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. ھەمكارلىق گۇرۇپپىلىرىدا دېھقانلارنىڭ يېرى، تېرىلغۇ ئۇلاغلىرى ھەم دېھقانچىلىق سايمانلىرى شەخسىلەرنىڭ ئۆز ئىلكىدە بولدى. ھەق ھېسابلاش، دارامەت تەقسىم قىلىشتا تەڭ قىممەتتە ئالماشتۇرۇش پرىنسىپىغا ئەمەل قىلىندى. گۇرۇپپا ئەزالىرى ئۇلاغ، ئەمگەك كۈچى قاتارلىق جەھەتلەردە لايىقلاشتۇرۇلۇپ، دېھقانچىلىقنىڭ ئوڭۇشلۇق بولۇشىنى كاپالەتلەندۈردى. 1954 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر ناھىيە بويىچە تەرتىپكە سېلىنغان گۇرۇپپىلار كېيىنكى ھەمكارلىق گۇرۇپپىسى 434 كە، يۇنىڭ ئىچىدە داشمىلىق ھەمكارلىق گۇرۇپپىسى 135 كە يەتتى، ھەمكارلىق گۇرۇپپىلىرىغا قاتناشقان دېھقان ئائىلىسى 3567 گە يېتىپ، ناھىيە تەۋەسىدىكى ئومۇمىي دېھقان ئائىلىسىنىڭ 66.5 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

2. باشلانغۇچ يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش كوپېراتىپى

1955 ـ يىلىنىڭ بېشىدا تېخىچى يېزىسىنىڭ ئاقتاش كەنتىدە داشمىلىق ھەمكارلىق گۇرۇپپىسىدىن «ئاۋانگارد» يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش كوپېراتىپى قۇرۇلدى. 1956 ـ يىلغىچە ناھىيە بويىچە 39 باشلانغۇچ يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش كوپېراتىپى قۇرۇلدى. باشلانغۇچ كوپېراتىپقا كىرگەنلەر يېرىنى پاي قىلىپ قوشتى، تېرىلغۇ ئۇلاغلىرى ۋە باشقا دېھقانچىلىق سايمانلىرىنىمۇ باھالاپ مۇندۇرۇپ پاي قىلىپ

قوشتى، كوپىراتىپ ئىشلەپچىقىرىشنى بىر تۇتاش ئورۇنلاشتۇردى، يىل ئاخىرىدا ئەزالارنىڭ بېرى ۋە قىلغان ئەمگىكىنىڭ ئاز-كۆپلىكىگە قاراپ دارامەت تەقسىم قىلدى. ئاشلىق زىرائىتى ۋە كۆكتات تېرىپ، تۇرمۇشنى ئەڭشىش ئۈچۈن، ھەربىر ئۆيلۈك ئەزاغا يەنە ئىككى-ئۈچ پۇڭدىن قالدۇرۇق يەر قالدۇرۇلدى.

3. ئالىي يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش كوپىراتىپى

1956 - يىلى باشلانغۇچ كوپىراتىپ ئاساسىدا ناھىيە بويىچە 35 ئالىي يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش كوپىراتىپى قۇرۇلدى، بۇنىڭغا 6583 دېھقان ئائىلىسى، 28 مىڭ 167 كىشى ئەزا بولۇپ كىردى. دېھقانلار كوپىراتىپقا كىرگەندىن كېيىن، يەر كوللېكتىپنىڭ ئىگىدارچىلىقىغا ئۆتتى، دېھقانلار دارامەت تەقسىم قىلىشقا قاتناشتۇرۇلمايدىغان بولدى، باشقا ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى بىردەك باھاغا سېتىۋېلىنىپ كوپىراتىپقا ئۆتكۈزۈلدى، ۋە پۈلى كوپىراتىپ تەرىپىدىن يىلمۇ - يىل ئەزالارغا قايتۇرۇلدىغان بولدى.

§ 4 . خەلق گۇڭشېسى

1958-يىل 9-ئايدا ناھىيە بويىچەيېزىلاردا سەككىز خەلق گۇڭشېسى قۇرۇلدى، كېيىن بۇ سەككىز گۇڭشې تەڭشەش ئارقىلىق ئون گۇڭشې قىلىندى. بۇ گۇڭشېلارغا 41 ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترىتى، 164 ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى قارايدىغان بولدى. خەلق گۇڭشېسى ھاكىمىيەت بىلەن گۇڭشې بىرلەشتۇرۇلگەن ئاساسىي قاتلام ھاكىمىيەت تەشكىلاتى ۋە ئىشلەپچىقىرىش تەشكىلاتى بولۇپ، تەۋەسىدىكى يەر ۋە باشقا بايلىق مەنبەلىرى گۇڭشې ئىگىدارچىلىقىدا بولدى. خەلق گۇڭشېسىدا ئۈچ دەرىجىلىك (گۇڭشې، چوڭ ئەترەت، ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى) باشقۇرۇش، ئىككى دەرىجىلىك (چوڭ ئەترەت، ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى) ھېسابات قىلىش ۋە بىر دەرىجىلىك (ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى) تەقسىمات تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. گۇڭشې قۇرۇلۇپ ئۇزاق ئۆتمەي، ھەممە ئەترەتلەردە جامائەت ئاشخانىلىرى قۇرۇلدى، ئاساسىي ۋە قوشۇمچە يېمەكلىكلەر بىلەن بىر تۇتاش تەمىنلەش يولغا قويۇلدى. ھەرخىل ئاشلىقى قوشۇمچە كەسىپلەر مەركەزلەشتۇرۇلۇپ كوللېكتىپ باشقۇرۇلىدىغان بولدى، «تەككۇچىلىكنى كوللېكتىپلاشتۇرۇش، ئوزۇقلىنىشنى ئاشخانىلاشتۇرۇش، ساقمنى قازانلاشتۇرۇش، بالىلارنى بېقىشنى يەسلىلەشتۇرۇش» تەشەببۇس قىلىندى. بىر مەھەل ئىشلەپچىقىرىشتا «مال-مۈلۈكنى ئومۇمنىڭ قىلمۇبتىش شامىلى»، «مۇبالىغىچە-لىك شامىلى» ۋە «قارىغۇلارچە قۇماندانلىق قىلىش شامىلى» ئۆڭ ئېلىپ كەتتى. 1961-يىل 3-ئايدا مەركەز «يېزا خەلق گۇڭشېسىنىڭ خىزمەت نىزامى» (60 ماددا) نى ئېلان قىلغاندىن كېيىن، «مال-مۈلۈكنى ئومۇمنىڭ قىلمۇبتىش شامىلى» تۈزىتىلدى، جامائەت ئاشخانىلىرى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، ئۇزۇقلۇق ئاشلىقى يەنىلا بەلگىلىمە بويىچە ئائىلىلەرگە تەقسىم قىلىپ بېرىلىدىغان بولدى. 1962-يىلى يازلىق يىغىمدىن كېيىن، ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرى ئاساسىي ھېسابات بىرلىكى قىلىنغان تۈزۈلمە ئورنىتىلدى، تەدبىر كۆچلۈك بولغانلىقتىن، ئاشلىق 1961-يىلدىكى 7500.5 تونىدىن 1965-يىلى 12 مىڭ 119 تونىغا يېتىپ، 4618 تونىنا ئاشتى، ساپ ئېشىش نىسبىتى 61.5% كە يەتتى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دا «سىياسىي جەھەتتە نومۇر باھالاش»، «داشقازانلىق تامىقى»نى يېيىش يولغا قويۇلۇپ، بەزى ياخشى ئۇسۇللار «كاپىتالىزمنىڭ قۇيرۇقى» دەپ قىرقىپ تاشلانغانلىقى ئۈچۈن، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشى ناھايىتى زور دەرىجىدە بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»دىن كېيىن قالايمىقانچىلىقلار ئوڭشالغاچقا، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشى تېز راۋاجلاندى.

1984-يىلى شەھەر بويىچە يېزا، كەنت تۈزۈمى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، خەلق گۇڭشېسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

§ 5 . يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيىتى تۈزۈمى

چ ك پ 11 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3 ـ ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، خىزمەتنىڭ مۇھىم نۇقتىسى ئىشلەپچىقىرىشنى راۋاجلاندۇرۇش، ئىگىلىكنى گۈللەندۇرۈشكە قارىتىلدى. 1979 ـ يىلدىن ئېتىبارەن يېزىلاردا «بەشنى بېكىتىش، بىرنى مۇكاپاتلاش» (ئەمگەك كۆچى، يەر، مەھسۇلات، ھەق، ئىشلەپچىقىرىش خىراجىتىنى بېكىتىش، مەھسۇلاتنى ئاشۇرۇغانلارنى مۇكاپاتلاش) ، ئىشنى گۈرۈپ-چىلارغىچە ھۆددىگە بېرىش، مەھسۇلاتقا بىرلەشتۈرۈپ ھەق ھېسابلاش ۋە نورما بەلگىلەپ باشقۇرۇش، ئەمگەك باھالاپ نومۇر قويۇش، كىچىك داۋىر، بويىچە ئىشنى ھۆددىگە بېرىش ۋە ئوز ۋاقلۇق ئاشلىق ئېتىزى بىلەن مەسئۇلىيەت ئېتىزىنى ھۆددىگە بېرىش قاتارلىق كۆپ خىل شەكىلدىكى ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. 1981 ـ يىلدىن كېيىن دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئەھۋالىغا بىرلەشتۈرۈپ، يەنە مەھسۇلاتنى گۈرۈپپىلارغىچە ھۆددىگە بېرىش، مەھسۇلاتقا بىرلەشتۈرۈپ ئەمگەك كۆچىگە ھۆددىگە بېرىش، مەھسۇلاتنى ئالىلىلەرگە ھۆددىگە بېرىش ۋە ئىشنى چوڭ ھۆددىگە بېرىش قاتارلىق شەكىللەر ئومۇملاشتۇرۇلدى. 1982 ـ يىل 10 ـ ئايدا سىناتسىستكا قىلىنىشىچە، كورلا ناھىيىسىنىڭ يېزىلىرىدا ئىشنى چوڭ ھۆددىگە بېرىش ۋە مەھسۇلاتنى گۈرۈپپىلارغا ھۆددىگە بېرىش، مەھسۇلاتقا بىرلەشتۈرۈپ ئەمگەك كۆچىگە ھۆددىگە بېرىشنى يولغا قويغان ئىشلەپچىقىرىش ئەتراپىدىكى ناھىيە بويىچە ئومۇمىي ئىشلەپچىقىرىش ئەتراپىنىڭ 3 . 58 پىرسەنتىنى ۋە 17 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن. ئىقتىسادىي زىرائەت، قول ھۈنەرۋەنچىلىكى، چوشقا، بېلىق، پىلە، كالا بېقىش قاتارلىق بەزى پارچە-پۈرات ئىشلاردا مەشغۇلات گۈرۈپپىلىرى ياكى شەخسلەرگە ھۆددىگە بېرىش يولغا قويۇلغان. دېھقانلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئاكتىپلىقىنى مۇقىملاشتۇرۇش ئۈچۈن، كېيىن يەنە مەھسۇلاتقا بىرلەشتۈرۈپ ھۆددىگە بېرىش توغىتىسىنىڭ قەرىلى 15 يىلغىچە ئۇزارتىلدى.

Ⅲ باب

تېرىلغۇ يەر ۋە يېزا ئىگىلىكىنىڭ رايونلارغا ئايرىلىشى

§ 1 . تېرىلغۇ يەر كۆلىمى

مىنگونىڭ 35 ـ يىلى (1946 ـ يىلى) ناھىيە بويىچە 127 مىڭ 500 مو تېرىلغۇ يەر بار بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇلكە يېرى 42 مىڭ 500 مو، بىنەم يەر 85 مىڭ 100 مو ئىدى. 1949 ـ يىلى تېرىلغۇ يەر ئازىيىپ 114 مىڭ 600 مو غا چۈشۈپ قالغان بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە سۇلۇق يەر 7900 مو، ئۇلكە

يېرى 106 مىڭ 700 مو ئىدى. 1960 ـ يىلى تېرىلغۇ يەر كېڭىيىپ 308 مىڭ 300 موغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە سۇلۇق يەر 28 مىڭ 400 مو، ئۇلكە يېرى 276 مىڭ 800 مو، بىتەم يەر 3100 مو ئىدى. 70.، 80. يىللاردا تېرىلغۇ يەر 200 مىڭ مودىن كۆپرەك بولدى.

1949 ـ يىلى كورلا ناھىيىسىنىڭ ئومۇمىي نوپۇسى 28 مىڭ 617 ئىدى، بۇنىڭ ئىچىدە يېزا نوپۇسى 22 مىڭ 640 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 79.1 پىرسەنتىنى ئىگىلەيتتى؛ تېرىلغۇ يېرى 114 مىڭ 600 مو بولۇپ، كىشى بېشىغا 5.06 مودىن توغرا كېلەتتى. 1985 ـ يىلى يېزا نوپۇسى 57 مىڭ 764 كە يەتتى، تېرىلغۇ يەر 198 مىڭ900 مو بولۇپ، كىشى بېشىغا 3.4 مودىن توغرا كەلدى. 1990ـيىلى يېزا نوپۇسى 64 مىڭ 324 كە يەتتى، تېرىلغۇ يەر 215 مىڭ 500 موغا يېتىپ، كىشى بېشىغا 3.35 مودىن توغرا كەلدى. ئۆتكەن 41 يىلدا تېرىلغۇ يەر 100 مىڭ 900 مو كۆپەيدى يەنى يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 2400 مو كېڭەيدى. لېكىن يېزا نوپۇسىنىڭ كۆپىيىشىگە ئەگىشىپ، يېزىدا كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان تېرىلغۇ يەر 1949 ـ يىلدىكىدىن 1.65 ھەسسە ئازىيىپ كەتتى. يېزا نوپۇسىغا توغرا كېلىدىغان تېرىلغۇ يەر ئازايغان بولسىمۇ، ئىلغار دېھقانچىلىق تېخنىكىسىنىڭ ئومۇملاشتۇرۇلۇشىغا ۋە مادىي سېلىنمىنىڭ كۆپەيتىلىشىگە ئەگىشىپ، دېھقانچىلىق زىرائەتلىرى ھوسۇلى زور دەرىجىدە ئاشتى، يېزا ئىقتىسادى تېز راۋاجلاندى. 1960 ـ يىلى تېرىلغۇ يەر كۆلىمى ئەڭ كۆپ بولدى. ئۇنىڭدىن كېيىن، بايىنغولىن ئوبلاستىنىڭ مەركىزى كورلا ناھىيىسىگە كۆچۈرۈلگەنلىكى، شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش-قۇرۇلۇش بىڭتۈەنى يېزا ئىگىلىك 2 ـ شىمى يەر ئىشلىتىش دائىرىسىنى كېڭەيتكەنلىكى، تېرىلغۇ يەرگە ئايلاندۇرۇپتىلگەن ئوتلاق، ئورمان يەرلىرى ئوتلاق، ئورمان قىلىشقا قايتۇرۇلغانلىقى ھەم شەھەر قۇرۇلۇشىغا يەر ئىشلىتىلگەنلىكى قاتارلىق سەۋەبلەر ۋەجىدىن، 1960ـيىلدىن 1990ـيىلغىچە بولغان 31 يىلدا تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 92 مىڭ 800 مو يەنى يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن1.2% ئازىيىپ كەتتى.

1990 ـ يىلى شەھەر تەۋەسىدىكى تېرىلغۇ يەر 431 مىڭ 600 موغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇچ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش تۈمەن ـ مەيدانىغا ۋە ئوبلاستقا قاراشلىق ئورۇنلارغا تەۋە تېرىلغۇ يەر 216 مىڭ 100 مو.

§ 2 . يېزا ئىگىلىكىنىڭ رايونلارغا ئايرىلىشى

كۆنچى دەريالىق دېلتىسىدىكى تۈزلەڭ يېزا ئىگىلىك رايونى خورا تېغىنىڭ جەنۇبىي ئېتىكىگە، تارىم دەريالىق تۈزلەڭلىكىنىڭ شىمالىغا جايلاشقان بولۇپ، شەھەر تەۋەسىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىكى كۆنچى دەريالىق تىنما تۈزلەڭلىكىدىكى بوستانلىق ھېسابلىنىدۇ. ئۇ شەرقىي شىمالىي بۇرجەكتىكى شەھەرلىك ھۆكۈمەت تۈرۈشلۇق جايدىن باشلىنىپ، غەربتە غەربىي شىمالىي بۇرجەكتىكى چەرچىگە، جەنۇبتا شەرقىي جەنۇبىي بۇرجەكتىكى يۇخۇيغىچە سۇزۇلۇپ، « ﺍ » شەكلىنى ھاسىل قىلىدۇ. بۇ رايوننىڭ ئومۇمىي كۆلىمى 2796.79 كۋادرات كىلومېتر يەنى تۆت مىليون 195 مىڭ 200 مو كېلىدۇ. 1985 ـ يىلى بۇ رايون دائىرىسىدىكى شەھەرگە قاراشلىق تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 259 مىڭ 900 مو، تەبىئىي توغراقلىق 81 مىڭ مو، قاقاس ئوتلاق 1 مىليون 801 مىڭ 300 مو، ئادەم كۆچى بىلەن بەرپا قىلىنغان ئورمان 17 مىڭ 300 مو، سۇنلىك باغ 11 مىڭ 800 مو، ھەسسىنى قوشقاندا 2 مىليون 171 مىڭ 300 مو؛ بۇ رايون تەۋەسىدە ئوبلاستقا قاراشلىق دېھقانچىلىق مەيدانى ۋە بىڭتۈەن يېزا ئىگىلىك 2 ـ شىمغا قاراشلىق ئۇچ تۈمەن ـ مەيدان بار بولۇپ، كۆلىمى 846 مىڭ 500 مو كېلىدۇ؛ قالغان 1 مىليون 177

مىلگ 400 مو يەر شەھەر، زاۋۇت ـ كان، كارخانا، پىزا ـ بازار ئاھالىلىرى تۇرۇشلۇق جاي ھەم دەريا-ئېقىن، چۆل ـ باياۋان، قۇم بارخانلىرى قاتارلىق پىزا ئىگىلىكىگە ئىشلىتىلمەيدىغان يەرلەردۇر.

دېلتىدىكى تۇزلىغان پىزا ئىگىلىك رايونى دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق، قوشۇمچە كەسىپ، بېلىقچىلىق ھەر تەرەپلىمە راۋاجلانغان پىزا ئىگىلىك رايونىدىن ئىبارەت. ئاشلىق، پاختا، باغۋەنچىلىك بۇ رايونىنىڭ ئۇچ چوڭ ئۇزۇل كەسىپى ھېسابلىنىدۇ، ئورمانچىلىق تۇرۇلۇشىدا دېھقانچىلىق رايونلىرىدىكى ئىھاتە ئورمان بەلبېغى ۋە ماتېرىيال ئورمىنى ئاساس قىلىنىدۇ، چارۋىچىلىقتا مالنار كۆپرەك قوتاندا ياكى يېرىم قوتاندا بېقىلىدۇ، پىزا ئىگىلىك قوشۇمچە مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش سانائىتى پىزا ئىگىلىكىنىڭ تەرەققىياتىغا ماسلاشتۇرۇلۇپ، كۆلىمى تەڭشەلدى ھەمدە ئىنچىكىلەپ، پىششىقلاپ ئىشلەش بۇنىلىشىگە قاراپ راۋاجلاندى. بۇ رايونىنىڭ كېلىماتى ئىللىق، بايلىقى مول بولۇپ، شەھەرنىڭ ئاشلىق، پاختا بازىسىدۇر. ئۇنىڭ تەشپۇتى بىلەن پەسىدورى تۇزىگە خاس ئۇستۇنلۇككە ئىگە. شۇڭا كۆنچى دەريا دېلتىسى «بايىتغولىنىڭ ئالتۇن دېلتىسى» دەپ نام ئالغان.

كۆنچى دەريا دېلتىسى تۇزلىغىلىكىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىكى پىزا ئىگىلىك رايونى تۆت كىچىك رايونغا بۆلۈنىدۇ، ئۇلار دېلتىنىڭ يۇقىرى قىسمىدىكى شەھەر ئەتراپى پىزا ئىگىلىك كىچىك رايونى، دېلتىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىكى ئاشلىق، پاختا، ياغلىقدان كىچىك رايونى، دادۇڭزا ـ چەرچى شال، پاختا، باغۋەنچىلىك كىچىك رايونى، دېلتىنىڭ تۆۋەنكى قىسمىدىكى ئورمانچىلىق ـ چارۋىچىلىق كىچىك رايونىدىن ئىبارەت.

1. دېلتىنىڭ يۇقىرى قىسمىدىكى شەھەر ئەتراپى پىزا ئىگىلىك كىچىك رايونى

بۇ رايون كۆنچى دەريا دېلتىسىنىڭ يۇقىرى قىسمىغا، شەھەر ئەتراپىغا جايلاشقان بولۇپ، تېكىچى، پېچىشەر، چارباغ، لەڭگەر پېزىلىرىنىڭ پۈتكۈل زېمىنى ھەم شاڭخۇ پېزىسىنىڭ دۇربىل، شاڭخۇ كەنتلىرى، ئاۋات پېزىسىنىڭ ئاۋات كەنتى قاتارلىق 23 كەنتنى ئۆزئىچىگە ئالىدۇ. 1985 ـ يىلى (ھەرقايسى كىچىك رايونلارمۇ شۇنداق) كىچىك رايونىنىڭ ئومۇمىي كۆلىمى (پىزا ئىگىلىك 2 ـ شىمى 28 ـ تۈمەن ـ مەيدانى بۇنىڭ سىرتىدا) 199 مىلگ 300 موغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 96 مىلگ مو، ئورمان يېرى 9300 مو، مېۋىلىك باغ 4300 مو، بوز يەر 45 مىلگ 600 مو.

كىچىك رايونىنىڭ ئادىمى كۆپ، يېرى تار، تەبىئىي شارائىتى ياخشى، ئىشلەپچىقىرىش سەۋىيىسى يۇقىرى، شەھەرگە يېقىن بولغاچقا، قاتنىشى قولايلىق، ئىجتىمائىي، ئىقتىسادىي شارائىتى ئۆزەل. تەرەققىيات يۆنىلىشى جەھەتتە شەھەرنىڭ ئىستېمال تەلىپىگە ئاساسەن، سودا خاراكتېرلىك ئىشلەپچىقىرىشنى يولغا قويۇپ، شەھەر ئاھالىلىرىنى يېڭى كۆكتات، مېۋە ـ چىۋە، چارۋا مەھسۇلاتى ۋە سۇ مەھسۇلاتى بىلەن مۇقىم تەمىنلىشى، شەھەرنى تايانچ قىلىدىغان پىزا ئىگىلىكى، سانائەت، سودىنى ئۆزئىچىگە ئالغان ئۈنۈملۈك ئىگىلىكنى راۋاجلاندۇرۇشى لازىم.

2. دېلتىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىكى ئاشلىق، پاختا، ياغلىقدان كىچىك رايونى

بۇ رايون كۆنچى دەريا دېلتىسىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا جايلاشقان بولۇپ، شەھەر ئەتراپى پىزا

ئىگىلىك كىچىك رايونى بىلەن تۇتىشىدۇ، ئۇ قوشئېرىق، توۋۇرچى، قارا يۇلغۇن يېزىلىرىنى ۋە ئاۋات يېزىسىنىڭ ئالتە كەنتىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ رايوننىڭ ئومۇمىي كۆلىمى 643 مىڭ 900 مو (ئوبلاستقا قاراشلىق سايدۇڭ باغۇەنچىلىك مەيدانى ۋە ئاۋات دېھقانچىلىق مەيدانى بۇنىڭ سىرتىدا) ، بۇنىڭ ئىچىدە تېرىلغۇ يەر 118 مىڭ 400 مو، ئورمان يېرى 5500 مو، مېۋىلىك باغ 4700 مو، بوز يەر 425 مىڭ 300 مو.

بۇ رايوننىڭ ئادىمى ئاز، يېرى كۆپ، سۇ بايلىقى خېلى مول، بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئىمكانىيىتى چوڭ، بىراق يەر ئاستى سۇيىنىڭ ئورنى يۇقىرى، شور ئېغىر بولغاچقا، ئۆزلەشتۈرۈش قىيىن. تەرەققىيات يۆنىلىشىدە دېھقانچىلىقنى ئاساس قىلىپ، دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىقنى بىرلەشتۈرۈپ، ئاشلىق، پاختا، ياغلىقدان ئىشلەپچىقىرىشنى ۋە قوي، گۆش ـ سۈت كالىسى بېقىشنى نۇقتىلىق راۋاجلاندۇرۇش، بۇ رايوننى پەيدىنپەي كورلا شەھىرىنىڭ تاۋار ئاشلىق، پاختا، ياغلىقدان، چارۋا بازىسى قىلىپ قۇرۇپ چىقىش كېرەك.

3. دادۇڭزا ـ چەرچى شال، پاختا، باغۇەنچىلىك كىچىك رايونى

بۇ رايون شەھەر تەۋەسىنىڭ شىمالىي قىسمىدىكى خورا تېغى باغرىدىكى كەلكۈن تىنما يەلپۈگۈچىسىمان بەلبېغىنىڭ ئوتتۇرا ـ يۇقىرى قىسمىغا، ئۇرۇمچى ـ قەشقەر تاشيولىنىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان بولۇپ، شەرقتىن غەربكىچە بولغان ئۇزۇنلۇقى 50 كىلومېتر كېلىدىغان تار ھەم ئۇزۇن بەلباغ، ئۇ شەرقىي قىسمىدىكى شاڭخۇ يېزىسىنىڭ دادۇڭزا، قارا سۇ كەنتلىرىنى ۋە غەربىي قىسمىدىكى چەرچى باغۇەنچىلىك مەيدانىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، ئۇنىڭ ئومۇمىي كۆلىمى 643 مىڭ 900 مو، بۇنىڭ ئىچىدە تېرىلغۇ يەر 24 مىڭ مو، ئورمان يېرى 1100 مو، مېۋىلىك باغ 200 مو، قاقاس ئوتلاق 278 مىڭ 900 مو.

بۇ رايوننىڭ بىنەم يەر بايلىقى مول، ئەمما يەر ئۈستى سۇيى قىس، تۆپرىقى قۇمسىاقلىق تۆپراق بولۇپ، مېۋە ـ چۆە ئىشلەپچىقىرىشقا باب كېلىدۇ. تەرەققىيات يۆنىلىشىدە، شالچىلىق، پاختىچىلىق، باغۇەنچىلىكنى ئاساس قىلىپ، بۇرايوننى پەيدىنپەي ناۋار ئاشلىق، پاختا، قوغۇن ـ تاۋۇز، باغۇەنچىلىك بازىسىغا ئايلاندۇرۇش كېرەك.

4. كۆنچى دەريا‌سى دېلتىسىنىڭ تۆۋەنكى قىسمىدىكى ئورمانچىلىق ـ چارۋىچىلىق كىچىك رايونى

بۇ رايون كۆنچى دەريا‌سى دېلتىسىنىڭ تۆۋەنكى قىسمىغا جايلاشقان بولۇپ، شەرقىي شىمال تەرەپى ئوتتۇرا قىسمىدىكى ئاشلىق، پاختا، ياغلىقدان رايونى بىلەن تۇتىشىدۇ، غەربىي شىمال تەرەپى كۆنچى دەريا‌سىنىڭ چوڭ ئاگمە قىسمىدىن باشلىنىپ، كۆنچى دەريا‌سىنى بويلاپ شەرقىي جەنۇبتىكى پۇخۇي رايونىغىچە سوزۇلۇپ، لوپنۇر ناھىيىسى بىلەن چېگىرىلىنىدۇ. بۇ رايون تەۋەسىدە پۇخۇي دېھقانچىلىق مەيدانى، پۇخۇي چارۋىچىلىق فېرمىسى، پۇخۇي يېزىسى ۋە يونۇخۇ دېھقانچىلىق مەيدانى بار، بۇ رايوننىڭ ئومۇمىي كۆلىمى 5. 1191 كۋادرات كىلومېتر، موغا سۇندۇرغاندا 1 مىليون 740 مىڭ 800 مو كېلىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە تېرىلغۇ يەر 23 مىڭ 800 مو، توغراقلىق 81 مىڭ مو، ئورمان يېرى 1400 مو، مېۋىلىك باغ 940 مو، بىنەم يەر 1 مىليون 51 مىڭ 500 مو.

بۇرايوننىڭ تەبىئىي شارائىتى ناچار، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش سەۋىيىسى تۆۋەن، بوز يەر،

ئونلاق بايلىقى مول. تەرەققىيات يۈنىلىشىدە چارۋىچىلىق ۋە ئورمانچىلىقنى پېتەكچى قىلىپ، توغراق ئورمىنى، مانېرىيال ـ ئوتون ئورمىنى، ئىقتىسادىي ئورمان ۋە قاغا جىگدە ـ چاتقال ئورمىنىنى كۆپەيتىش، چارۋىچىلىقنى پائال راۋاجلاندۇرۇش لازىم.

Ⅳ باب

تېرىقچىلىق

1§ . زىرائەت قۇرۇلمىسى، كۆلىمى، مەھسۇلاتى

1949ـيىلى دېھقانچىلىق زىرائەتلىرى كۆلىمى 98 مىڭ 400 مو ئىدى، يۇنىڭ ئىچىدە ئاشلىق زىرائىتى كۆلىمى 84 مىڭ 600 مو بولۇپ، ئومۇمىي تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ 85.98 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن؛ كېۋەز تېرىلغۇ كۆلىمى 5700 مو بولۇپ، ئومۇمىي تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ 5.8 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن؛ ياغلىقدان زىرائىتى كۆلىمى 4800 مو بولۇپ، ئومۇمىي تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ 4.88 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن؛ باشقا زىرائەتلەر تېرىلغۇ كۆلىمى 3300 مو بولغان. يەر ئىسلاھاتىدىن كېيىن، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش كوچى ئازاد بولغانلىقى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى كەڭ دائىرىدە قوللىنىلغانلىقى، زىرائەت سورتى ئۆزلۈكسىز ياخشىلانغانلىقى ئۈچۈن، دېھقانچىلىق زىرائەتلىرىنىڭ تېرىلغۇ كۆلىمى ۋە مەھسۇلاتى ئۆزلۈكسىز ئاشتى. 1964ـيىلى ئومۇمىي تېرىلغۇ كۆلىمى 242 مىڭ 800 موغا يەتتى، يۇنىڭ ئىچىدە ئاشلىق تېرىلغۇ كۆلىمى 189 مىڭ 200 مو بولۇپ، ئومۇمىي تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ 77.9 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ ئومۇمىي ئاشلىقمۇ 1949 ـ يىلدىكى 3786.5 تونىدىن 10 مىڭ 991 تونىغا يېتىپ، 1.9 ھەسسە ئاشتى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە ئاشلىق تېرىلغۇ كۆلىمىدە چوڭ ئۆزگىرىش بولمىدى، مەھسۇلاتمۇ گاھ ئۆرلەپ، گاھ تۆۋەنلەپ تۇردى. 1970 ـ يىلى ئاشلىق تېرىلغۇ كۆلىمى 190 مىڭ مو بولۇپ، 15 مىڭ 6.5 تونىنا ھوسۇل ئېلىندى، يۇنىڭ ئىچىدە بۇغداي كۆلىمى 116 مىڭ مو، كومىسقونداق كۆلىمى 68 مىڭ مو، شال كۆلىمى 4000 مو؛ ئىقتىسادىي زىرائەت ئومۇمىي كۆلىمى 49 مىڭ مو، يۇنىڭ ئىچىدە، كېۋەز تېرىلغۇ كۆلىمى 34 مىڭ مو، ياغلىقدان تېرىلغۇ كۆلىمى 15 مىڭ مو؛ 1990 ـ يىلى دېھقانچىلىق زىرائەتلىرى كۆلىمى 242 مىڭ 100 موغا يەتتى، يۇنىڭ ئىچىدە ئاشلىق زىرائىتى تېرىلغۇ كۆلىمى 165 مىڭ 400 مو (بۇغداي 104 مىڭ 400 مو، شال 10 مىڭ 600 مو، كومىسقوناق 50 مىڭ 400 مو)، كېۋەز 56 مىڭ 200 مو، ياغلىقدان زىرائىتى 2800 مو.

40 نەچچە يىلدىن بۇيان، ھەر دەرىجىلىك ھۆكۈمەتلەرنىڭ زور كۈچ بىلەن تەشەببۇس قىلىشى ۋە دېھقانلارنىڭ ئىقتىسادىي ئۇنۇم كۈز قارىشىنىڭ كۈچەيىشى ئارقىسىدا، كورلا شەھەرنىڭ تېرىقچىلىق قۇرۇلمىسىدا كۆرۈنەرلىك ئۆزگىرىش بولدى. ئىقتىسادىي زىرائەتلەر ئىچىدە كېۋەز تېرىلغۇ كۆلىمى يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 5.7% كېڭەيدى، ياغلىقدان زىرائەتلىرى كۆلىمى مۇقىم بولمىدى. 50 ـ يىللارنىڭ ئاخىرى ۋە 80 ـ يىللارنىڭ باشلىرىدا سەل ـ پەل كۆپەيگەن بولسىمۇ، 80 ـ يىللارنىڭ ئاخىرىدا يەنە ئازىيىپ، 50 ـ يىللارنىڭ ئېشىدىكى سەۋىيىگە چۈشۈپ قالدى.

كورلا شەھىرىدىكى بۇغداي، شال، كېۋەز تېرىلىدىغان رايونلارنىڭ 1990 ـ يىللىق مەھسۇلاتى

جەدۋەل: 13 ـ 6

شال		بۇغداي		كېۋەز	
رايون	مەھسۇلاتى (تونا)	رايون	مەھسۇلاتى (تونا)	رايون	مەھسۇلاتى (تونا)
شاڭخۇ يېزىسى	2 466	ئاۋات يېزىسى	3 878	ئاۋات يېزىسى	13 380
پۇخۇي دېھقانچىلىق مەيدانى	1 350	قارا پۇلغۇن يېزىسى	2 048	پۇخۇي دېھقانچىلىق مەيدانى	11 240
پۇخۇي يېزىسى	405	تېكىچى يېزىسى	2 381	قارا پۇلغۇن يېزىسى	10 460
ئىقتىساد چارۋىچىلىق قېرىندىسى	54	لەڭگەر يېزىسى	1 861	قوشئېرىق يېزىسى	7 400
		قوشئېرىق يېزىسى	1 769	شاڭخۇ يېزىسى	7 320
		توۋۇرچى يېزىسى	1 652	لەڭگەر يېزىسى	4 340
		چارباغ يېسىزى	1 595	توۋۇرچى يېزىسى	6 320
		پېڭشەر يېزىسى	1 494	تېكىچى يېزىسى	5 940
		شاڭخۇ يېزىسى	1 230	پۇخۇي يېزىسى	5 800
		پۇتۇخو دېھقانچىلىق مەيدانى	596	پېڭشەر يېزىسى	4 820
		پۇخۇي يېزىسى	368	پۇتۇخو دېھقانچىلىق مەيدانى	3 680
		چەرچى باغۋەنچىلىك مەيدانى	330	چارباغ يېزىسى	2 960
		پۇخۇي دېھقانچىلىق مەيدانى	130	چەرچى باغۋەنچىلىك مەيدانى	1 260
		ئىقتىساد چارۋىچىلىق مەيدانى	120	پۇخۇي چارۋىچىلىق قېرىندىسى	1 000
				ئىقتىساد چارۋىچىلىق قېرىندىسى	720
				ئۇرۇقچىلىق مەيدانى	140

كورلا شەھىرى (ناھىيىسى) نىڭ 1949 — 1990 - يىلغىچە بولغان دېھقانچىلىق ئەھۋالى

جەدۋەل: 13 - 7

يىللار	تېرىلغان ئۇرۇقى بىر كۆلىسى (10 مىڭ مو)	تېرىلغان ئۇرۇقى بىر مو (10 مىڭ مو)	تاشلىق			ياغتا			ياغلىقدان		
			ئومۇمى مەھسۇلاتى (تونا)	بىر مىلىغ مەھسۇلاتى (كىلوگرام)	تېرىلغان بىر مو (10 مىڭ مو)	ئومۇمى مەھسۇلاتى (تون)	بىر مىلىغ مەھسۇلاتى (كىلوگرام)	تېرىلغان بىر مو (10 مىڭ مو)	ئومۇمى مەھسۇلاتى (تونا)	بىر مىلىغ مەھسۇلاتى (كىلوگرام)	تېرىلغان بىر مو (10 مىڭ مو)
1949	11.46	9.84	3786.5	44.76	8.46	1430	12.54	0.57	47.5	9.90	0.48
1950	12.41	11.50	4494.0	46.14	9.74	1660	12.97	0.64	70.5	10.69	0.66
1951	13.08	12.21	4536.0	48.46	9.36	3240	13.96	1.16	144.5	11.84	1.22
1952	13.73	13.05	4866.5	50.38	9.66	5240	14.47	1.81	159.5	12.97	1.23
1953	15.23	15.04	6534.0	53.87	12.13	4110	16.57	1.24	164.5	13.94	1.18
1954	15.81	15.73	6987.5	57.50	11.96	6140	17.54	1.75	235.5	15.70	1.59
1955	16.43	15.58	6777.0	62.10	10.91	8890	18.52	2.40	299.0	16.34	1.88
1956	16.88	16.08	7915.5	76.26	10.38	16470	25.57	3.22	478.5	24.41	1.96
1957	17.77	16.97	6458.0	62.46	10.34	16220	20.37	3.08	363.5	18.18	2.00
1958	18.71	19.87	9180.0	71.55	12.83	21880	28.86	3.79	415.5	19.98	2.08
1959	23.79	22.98	9382.0	66.35	14.14	28480	35.20	4.04	434.0	15.44	2.81
1960	30.83	26.69	9449.0	49.84	18.96	13650	18.70	3.65	132.5	6.43	2.06
1961	28.32	28.77	7500.5	33.20	22.59	9580	19.87	2.41	127.5	6.97	1.83
1962	20.62	20.19	7713.0	47.76	16.15	4490	12.54	1.79	127.0	9.69	1.31
1963	22.31	23.22	10292.0	55.93	18.40	6880	15.20	2.29	137.0	7.74	1.77
1964	23.16	24.28	10991.5	58.09	18.92	10500	18.61	2.82	199.5	10.39	1.92
1965	22.86	24.38	12119.0	65.79	18.42	18240	29.23	3.12	347.0	18.07	1.92
1966	24.26	25.88	13587.0	70.77	19.20	17570	26.07	3.37	281.5	15.30	1.84
1967	24.50	25.65	10290.5	53.76	19.14	24880	32.31	3.85	298.0	16.65	1.79
1968	24.12	24.98	9613.0	51.68	18.60	19000	24.61	3.86	256.5	15.55	1.65
1969	23.05	23.83	10058.5	55.45	18.14	13820	19.68	3.51	258.5	18.08	1.43
1970	23.70	24.70	15006.5	78.98	19.00	10700	15.73	3.40	245.5	16.37	1.50
1971	23.70	24.41	14608.0	79.69	18.33	12770	18.19	3.51	293.0	18.20	1.61

293.5	16.95	1.71	11100	17.45	3.18	12506.5	72.42	17.27	23.25	23.84	972
276.5	17.37	1.69	10370	16.94	3.06	13396.5	77.62	17.26	23.00	23.62	1973
360.0	23.08	1.56	13190	19.80	3.33	13056.5	77.81	16.78	22.64	23.75	1974
394.5	22.54	1.75	9660	13.68	3.53	14455.0	82.60	17.50	24.02	23.27	1975
354.0	19.67	1.80	7350	16.50	3.26	10705.5	60.31	17.75	23.89	22.92	1976
467.0	23.47	1.99	7910	12.76	3.10	14066.5	79.79	17.63	22.90	22.90	1977
565.5	28.28	2.00	10120	16.70	3.03	16092.5	91.90	17.51	24.05	24.05	1978
561.5	30.03	7.87	8560	13.72	3.12	16050.0	93.31	17.20	23.93	22.41	1979
470.0	19.50	2.41	12950	18.80	3.23	17206.0	103.71	16.59	24.20	21.94	1980
471.5	22.03	2.14	16800	21.26	3.95	16502.5	112.91	15.78	22.40	21.50	1981
1093.5	46.73	2.34	15970	23.14	3.45	18525.0	118.30	15.66	24.12	21.06	1982
735.5	37.15	1.98	19970	28.05	3.56	21774.5	140.39	15.51	22.85	20.26	1983
592.0	40.55	1.46	24280	35.19	3.45	23470.5	155.54	15.09	21.99	19.72	1984
624.5	50.77	1.23	28390	45.45	3.13	24236.0	161.68	14.99	21.49	19.89	1985
504.0	44.21	1.14	31410	46.19	3.40	25887.0	176.94	14.63	22.00	22.04	1986
337.0	38.30	0.88	34320	37.88	4.53	25946.0	168.81	15.37	22.75	20.11	1987
306.0	45.00	0.68	38120	49.50	3.85	28302.0	172.05	16.45	22.78	20.24	1988
405.0	65.32	0.62	44620	63.56	3.51	30014.0	189.00	15.88	23.64	20.95	1989
160.0	57.14	0.28	89700	79.10	5.67	31725.0	191.81	16.54	24.21	21.50	1990

§ 2 . تېرىقچىلىق تۈزۈمى

كوررلىنىڭ ئەنئەنىۋى دېھقانچىلىقىدا يىلدا بىر قېتىم ھوسۇل ئېلىناتتى، ئالماشتۇرۇپ تېرىلىدىغان ئاز مىقداردىكى يەرلەرگە بۇغداي ئورۇۋېلىنغاندىن كېيىن ئېگىزغا سېرىق چىلگە قوناق پاكى قىچا تېرىلاتتى، كۆممىقوناق ئارىسىغا سېرىق پۇرچاق تېرىلاتتى. 1958-يىلى ناھىيە بويىچە ئېگىز تېرىلغۇ كۆلىمى 18 مىڭ 100 موغا يەتتى، 1962-يىلى 2200 موغا چۈشۈپ قالدى. 70-يىللاردىن كېيىن يىلدا ئىككى قېتىم ھوسۇل ئېلىش خېلى تېز راۋاجلاندى. 80-يىللارنىڭ ئاخىرقى مەزگىلىدە، شەھەر بويىچە ئېگىز تېرىلغۇ كۆلىمى بۇغداي يېرى كۆلىمىنىڭ تەخمىنەن 70 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. ئېگىزغا ئاساسلىقى كۆممىقوناق، قىچا، ئاپتاپپەرەس، كۆكتات، سېرىق پۇرچاق تېرىلدى. 1987-يىلى «جىڭزاۋ-8»، «بادەن - 1»، «جۇڭنەن - 2»، «بادەن - 2» ناملىق ئېگىز كۆممىقوناق سورتلىرى كەڭ دائىرىدە ئومۇملاشتۇرۇلدى ۋە شەھەر بويىچە 32 مىڭ 900 مو ئېگىز كۆممىقونىقى تېرىلدى. 1990 - يىلى 34 مىڭ مو تېرىلدى.

يەرلىك چىلگە بۇغداي سورتلىرى 6 - ئاينىڭ 26 - كۈنى پىشىدۇ، بۇغداي ئېگىزىغا 7 - ئاينىڭ

5 ـ كۈنىدىن ئىلگىرى كۆممىقوناق، 20 ـ كۈنىدىن بۇرۇن سېرىق پۇرچاق، 8 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنىدىن ئىلگىرى قىچا تېرىلسا پىشمىدۇ؛ ئۈنىڭدىن كېيىن قالسا پىشمايدۇ ـ دە، يەم ياكى پىشىل ئوغۇت قىلىشقا توغرا كېلىدۇ.

ئېگىزغا ئۆۋەتلەشتۈرۈپ تېرىش شەھەر تەۋەسىدىكى يېزا، مەيدانلاردا ئومۇملاشمىغان، پەقەت ئايرىم يېزىلارلا ئۇنى ئۇزاقتىن بېرى داۋاملاشتۇرۇپ، خېلى ياخشى ئىقتىسادىي ئۈنۈم ھاسىل قىلدى. شاڭخۇ يېزىسى 1976 ـ يىلدىن باشلاپ شال ـ بۇغداي ـ كېۋەزنى ئۆۋەتلەشتۈرۈپ تېرىشنى يولغا قويۇپ، شورلۇق يەرلەرنى ياخشىلىدى، بىرلىك ھوسۇلنى ئاشۇردى. 1978 ـ يىلى يېزا بويىچە 14 مىڭ 500 مو يەردىكى ئاشلىق زىرائىتىنىڭ ئوتتۇرىچە بىرلىك ھوسۇلىنى 145.5 كىلوگرامغا يەتكۈزۈپ، شەھەرگە قاراشلىق ئون يېزىنىڭ ئوتتۇرىچە بىرلىك ھوسۇلى (93 كىلوگرام) دىن 25.50 كىلوگرام ئاشۇرۇۋەتتى. 1985ـ يىلى بۇ يېزىنىڭ ئاشلىق ئوتتۇرىچە بىرلىك ھوسۇلى 221.5 كىلوگرامغا يېتىپ، شەھەرگە قاراشلىق ئون يېزىنىڭ ئوتتۇرىچە بىرلىك ھوسۇلى (163.04 كىلوگرام) دىن 58.46 كىلوگرام ئېشىپ كەتتى.

تۇپراقنى ياخشىلاش، تېرىلغۇ يەر تەركىبىدىكى ئورگانىك ماددىلارنى كۆپەيتىش ئۈچۈن، 70 ـ يىللاردىن كېيىن بەدەن، قاشقابەدە، ياغلىق ئاپتاپپەرەس، سېرىق قىچا قاتارلىق پىشىل ئوغۇت زىرائەتلىرى كۆپلەپ تېرىلدى، بۇغدايغا قاشقا بەدە ئارىلاشتۇرۇپ تېرىش، بۇغداي ئېگىزغا قىچا ياكى ئاپتاپپەرەس تېرىش، ئۇلار بولۇق ئۆسكەن ياكى چېچەكلىگەن مەزگىلدە ئاغدۇرۇپ ۋە سۇغىرىپ ئېچىتىش ئۇسۇلى ئومۇملاشتۇرۇلدى. 1982 ـ يىلى «ئىلغار خىزمەتچى» ناملىق ياغلىق ئاپتاپپەرەس پىشىل ئوغۇت قىلىنىپ، ئېگىزغا تېرىلغان زىرائەت كۆلىمى بۇغداي كۆلىمىنىڭ 20 پىرسەنتىگە يەتكۈزۈلدى.

§ 3 . زىرائەت سورتى ۋە ئۆستۈرۈش تېخنىكىسى

1. بۇغداي

كورلا رايونى بۇغداي تېرىشتا ئۇزاق تارىخقا ئىگە. بۇنىڭدىن 4000 يىل ئىلگىرىدىكى كۆنچى دەريالىق بويىدىكى قەدىمكى قەبرىدىن تېپىلغان چىغ سېۋەتلەردىن بۇغداي بايقالدى (ئون نەچچە تالدىن 100 نەچچە تالغىچە). بۇ بۇغدايلارنىڭ سىرتقى شەكلى مۇكەممەل، رەڭگى قوڭۇر، دېنى چوڭ ئەمەس ھەم ئانچە توق ئەمەس. مىچۇرىن يېزا ئىگىلىك ئىنستىتوتىدىن پروفېسسور يەن جىنىڭ تەكشۈرۈپ باھالىشىچە، بۇ بۇغدايلار ئادەتتىكى بۇغداي ۋە كونۇسسىمان بۇغداي سورتلىرى ئىكەن. شەرقىي خەن سۇلالىسى دەۋرىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدا كورلا رايونىنى يەنجى بەگلىكى ئۆزىگە قوشۇۋالغان. «جۇنامە، يات يۇرتلار تەزكىرىسى»، «بۇيۇك تاڭ سۇلالىسى دەۋرىدە ئېزىلغان غەربىي يۇرت خاتىرىسى» قاتارلىق تارىخىي ھۆججەتلەردە يەنجى بەگلىكىدە بۇغداي تېرىلغانلىقىغا دائىر خاتىرىلەر بار.

قۇياش نۇرى قاتارلىق ئەۋزەل تەبىئىي شارائىت تۈپەيلىدىن، بۇغداي كورلا شەھىرىنىڭ ئاشلىق زىرائەتلىرى ئىچىدە ئىنتايىن مۇھىم ئورۇننى ئىگىلەيدۇ. مىنگونىڭ 35 ـ يىلى (1946 ـ يىلى) كورلا ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ستاتىستىكا قىلىشىچە، شۇ يىلى ناھىيە بويىچە 108 مىڭ 405 دادەن ئاشلىق ئېلىنغان، بۇنىڭ ئىچىدە كۆممىقوناق 17 مىڭ 500 دادەن، شال 37 مىڭ 205 دادەن، بۇغداي 53 مىڭ 700 دادەن بولۇپ، بۇغداي ئومۇمىي ئاشلىقنىڭ 49.54 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن. 1949 ـ يىلى ناھىيە بويىچە 98 مىڭ 400 مو يەرگە ئاشلىق زىرائىتى تېرىلىپ، 3786.5 تونىا ئاشلىق ئېلىنغان، بۇنىڭ ئىچىدە بۇغداي 2150 تونىا بولۇپ، ئومۇمىي ئاشلىقنىڭ 56.8 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن.

80 ـ يىللاردىن بۇيان، ئاشلىق زىرائىتى تېرىلغۇسى قۇرۇلىسىدا ئۆزگىرىش بولدى. 1990 ـ يىلى شەھەر بويىچە 31 مىڭ 725 تونىنا ئاشلىق ئېلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە بۇغداي 20 مىڭ 500 تونىنا بولۇپ، بۇغداينىڭ ئاشلىق زىرائەتلىرى ئىچىدە ئىگىلەيدىغان نىسبىتى 64.6% ئىن ئېشىپ كەتتى. تېرىقچىلىق تېخنىكىسى ۋە بۇغداي سورتى ياخشىلانغانلىقتىن، بۇغداي بىرلىك ھوسۇلى 1949 ـ يىلدىكى 48 كىلوگرامدىن 1990 ـ يىلى 195.6 كىلوگرامغا يەتتى، مول ھوسۇل ئېتىزلىرىدىكى مو بېشى ھوسۇلى 500 كىلوگرامدىن ئېشىپ كەتتى.

بۇغداي سورتى كورلا شەھىرىدە تېرىلىدىغان بۇغدايلار كۆزگى بۇغداي ۋە يازغى بۇغداي، دەپ ئايرىلىدۇ. 1983 ـ يىلدىكى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈشكە قارىغاندا، يازغى بۇغداي سورتى ئون خىلغا، كۆزگى بۇغداي سورتى تۆت خىلغا يەتكەن. 50 ـ يىللاردا قارا قىلتىرىق بۇغداي، ئاق قىلتىرىق بۇغداي، لياڭشەن بۇغدىيى قاتارلىق يازغى بۇغداي، ئاق كۆزگى، قىزىل كۆزگى قاتارلىق كۆزگى بۇغداي سورتلىرى تېرىلغان، بىرلىك ھوسۇلى 50 كىلوگرام ئۆچۈرىلىدە بولغان. 60 ـ يىللارغا كەلگەندە قارا قىلتىرىق بۇغداي بىلەن ئاق قىلتىرىق بۇغداي ئاللىبۇرۇن تېرىلمايدىغان بولدى، «ئىلى ـ 1»، زىج ياشاقلىق قىزىل بۇغداي قاتارلىق بۇغداي سورتلىرى كىرگۈزۈلدى، بىرلىك ھوسۇلى ئادەتتە 75 كىلوگرام ئۆچۈرىلىدە بولدى؛ كۆزگى بۇغداي سورتلىرىدا ئۆزگىرىش بولمىدى. 70 ـ يىللاردا «ئازاد ـ 3»، قەشقەر ئاق بۇغدىيى، «باجۇن-1»، «باجۇن ـ 2»، «مىكسىكا»، «شىمەيدەي»، «مەيلوس» قاتارلىق 12 خىل يازغى بۇغداي سورتى كىرگۈزۈلدى ۋە ئومۇملاشتۇرۇلدى، بىرلىك ھوسۇلى 69.8 كىلوگرامغا يەتتى؛ «بادۇك ـ 3»، «بادۇك ـ 2»، باغسىيۇ قاتارلىق كۆزگى بۇغداي سورتلىرى كىرگۈزۈلدى، بىرلىك ھوسۇلى 95 كىلوگرام ئۆچۈرىلىگە يەتتى. 80 ـ يىللاردا «موبا-65»، «212»، «ئازاد-3»، «خاكپىن-1»، «76-1»، «شىنجۇن-2»، «شىنجۇن-3» قاتارلىق بۇغداي سورتلىرى كىرگۈزۈلۈپ ئومۇملاشتۇرۇلدى ھەمدە «موبا- 65»، «ئازاد ـ 3» بۇغداي سورتلىرى ئاساسلىق تېرىلىدىغان سورت قىلىنىپ، قەشقەر ئاق بۇغدىيى قوشۇمچە سورت قىلىپ بېكىتىلدى. ئېسىل سورت كەمچىل بولۇش ھەم قىشتىن ئۆتۈشچانلىقى ناچار بولۇش قاتارلىق مەۋىلەر تۈپەيلىدىن، كۆزگى بۇغداي تېرىلغۇ كۆلىمى ئازىيىپ كەتتى.

«212» سورتى بايىنغولىن دېھقانچىلىق پەن تەتقىقات ئورنى يېتىشتۇرگەن. تۈپ ئىگىزلىكى 90 سانتىمېتر، باشقى ئۆت تەرەپلىك شەكىلدە، قىلتىرىقى ئۇزۇن، دېنى ئاق، ھەر 1000 دانىسىنىڭ ئېغىرلىقى 42 ـ 45 گرام كېلىدۇ. شاخلاش ئىقتىدارى كۈچلۈك، سۇپىتى ياخشى، ئۆسۈش مەزگىلى 95 كۈن ئۆچۈرىلىدە بولىدۇ، ماسلىشىشچانلىقى كۈچلۈك، يېتىۋالمايدۇ، ئاق توزان كېسەللىكىگە چىدامليق، دېنى ئوڭاي ئۆكۈلۈپ كەتمەيدۇ. ھەرمو يەردە 350 مىڭدىن 400 مىڭ تۈپكىچە مايسا قالدۇرۇلسا مۇزاپىق بولىدۇ. ياخشىراق يەرگە تېرىشقا مۇزاپىق كېلىدۇ، مو بېشى ھوسۇلى 200 ~ 350 كىلوگرامغا يېتىدۇ. 1983 ـ يىلى ئاۋات يېزىسىنىڭ بىر ئەترىتىدە 230 مو يەرگە تېرىلىپ، بىرلىك ھوسۇلى 267 كىلوگرامغا يەتتى.

«موبا ـ 65» ئەسلىدە سىكسىكىدا يېتىشتۇرۇلگەن. تۈپ ئېگىزلىكى 70 ~ 80 سانتىمېتر، باشقى تىك ئۆت تەرەپلىك شەكىلدە، دېنى سۇتىرەڭلىك، ھەر 1000 دانىسىنىڭ ئېغىرلىقى 35 گرام كېلىدۇ، ئۆسۈش مەزگىلى 90 ~ 95 كۈنگە يېتىدۇ. غولى قالتىق بولۇپ، يېتىۋالمايدۇ، دات كېسىلىگە چىدامليق، دېنى ئوڭاي ئۆكۈلۈپ كېتمەيدۇ. ئۇ مۇنبەت يەرگە تېرىشقا باب كېلىدۇ، ھەرمو يەردە 400 مىڭ تۈپ مايسا بولسا مۇزاپىق بولىدۇ، ئادەتتە ھەرمو يەردىن 250 ~ 300 كىلوگرام، كۆپ بولغاندا 500 كىلوگرام ھوسۇل ئالغىلى بولىدۇ. 1985 ـ يىلى چارباغ يېزىسىدىن دېھقان مەمەت ھېيىت سەككىز مو يەرگە مۇشۇ بۇغداي سورتىنى تېرىپ، بىرلىك ھوسۇلىنى 550 كىلوگرامغا يەتكۈزدى، بۇغدايىنى ئورۇۋالغاندىن كېيىن، ئېگىزلىغا «بادەن ـ 2» نامليق كۆممىقوناق تېرىپ، مو بېشىدىن 325 كىلوگرام

هوسۇل ئالدى. يەنى ئۇ يەرنى بىر يىلدا ئىككى قېتىم تېرىپ، مو بېشىدىن جەمئىي 875 كىلوگرام ئاشلىق ئېلىپ، ئىككى قېتىم هوسۇل ئېلىشنىڭ تېپى بولۇپ قالدى. 1990 ـ يىلى شەهەر بويىچە مۇشۇ بۇغداي سورتى تېرىلغان يەر كۆلىمى 66 مىڭ موغا يەتتى. مەزكۇر بۇغداي سورتىنىڭ ئولى پاكار بولغاچقا، ئۇنىڭغا ياۋا ئوت ـ چۆپنىڭ زىيىنىغا ئۇچرايدۇ. شۇڭا، ئىسىيلىك ئوت ـ چۆپ يوقىتىش دورىسىنى بالدۇرراق ئىشلىتىش، بۇغداي پىشقاندا دېھقانلارنى تۆكۈلۈپ كېتىشتىن ساقلىنىش ئۈچۈن ۋاقتىدا ئورۇۋېلىش كېرەك.

«ئازاد ـ 3» تۈپ ئىگىزلىكى 100 سانتىمېتر، قىلتىرىقى ئۇزۇن، باشىقى قىزىل، هەر 1000 دانىسىنىڭ ئېغىرلىقى 44 — 47 گرام كېلىدۇ. مۇپېتى ياخشى، شاخلاش ئىقتىدارى ئوتتۇراهال، ئۆسۈش مەزگىلى 95 كۈن. سوغۇققا، قۇرغاقچىلىققا، شورغا، ئاجىز تۇپراققا چىداملىق، ماسلىشىشچانلىقى كۈچلۈك. لېكىن ئۇنىڭغا دات كېسىلىگە ۋە ئاق توزان كېسىلى، قارا كۈيە كېسىلىگە گىرىپتار بولىدۇ. هەرمو يەرده 350 مىڭدىن 360 مىڭ تۈپكىچە مايسا بولسا مۇۋاپىق بولىدۇ. مو بېشى هوسۇلى 100—200 كىلوگرامغا يېتىدۇ، سەپلەنمە سورت مۇپىتىمده تېرىشقا باب كېلىدۇ. 1977ـيىلى توۋۇرچى گۇڭشېسىنىڭ «ئالغا» ئەترىتى مۇشۇ بۇغداي سورتىنى2.451مو يەرگە تېرىپ، بىرلىك هوسۇلنى 223.55 كىلوگرامغا يەتكۈزدى.

«76 ـ 1» بايىنغولىن ئوبلاستلىق دېھقانچىلىق پەن تەتقىقات ئورنى يېتىشتۇرگەن، 1986 ـ يىلى كورلىغا كىرگۈزۈلگەن، ئولى پاكار، بالدۇر پىشىدۇ، شورغا چىداملىق، يېتىۋالمايدۇ، يېتىلىشى تېز، هەر 1000 دانىسىنىڭ ئېغىرلىقى 8. 44 گرام كېلىدۇ. ئۆسۈش مەزگىلى 90 كۈن، ياخشىراق يەرگە تېرىشقا باب كېلىدۇ.

«شىنچۇن ـ 2» شىنجاڭ دېھقانچىلىق پەنلەر ئاكادېمىيىسى يېتىشتۇرگەن. هەر 1000 دانىسىنىڭ ئېغىرلىقى 50 گرام ئۆپچۈرىسىده كېلىدۇ، ئۆسۈش مەزگىلى 105 ~ 110 كۈن، دېنى ئوڭاي تۆكۈلۈپ كەتمەيدۇ، كېسەللىككە، ئوغۇتقا، قۇرغاقچىلىققا چىداملىق، يېتىۋالمايدۇ.

«بادۇك ـ 2» بايىنغولىن ئوبلاستلىق دېھقانچىلىق پەن تەتقىقات ئورنى يېتىشتۇرگەن. قىلتىرىقى ئۇزۇن، باشىقى قىزىل، شورغا، سوغۇققا، قۇرغاقچىلىققا، ئاجىز تۇپراققا چىداملىق، ئەما ئوڭايلا يېتىۋالىدۇ، كېسەلگە چىداشچانلىقى ناچار، ئۆسۈش مەزگىلى 272 كۈن، مو بېشى هوسۇلى 150 ~ 200 كىلوگرام. كورلا شەهىرىنىڭ چەرچى باغۋەنچىلىك مەيدانى، شاڭخۇ، چارباغ، لەڭگەر يېزىلىرىدا تېرىلاتتى، يېقىنقى يىللاردا بۇ كۆزگى بۇغداي سورتىنى تېرىش توختىتىلدى.

باقبۇق قەشقەر كونا شەهەر ناهىيىسىنىڭ قوغان گۇڭشېسى يېتىشتۇرگەن. تۈپ ئېگىزلىكى 110~130 سانتىمېتر، قىلتىرىقى ئۇزۇن، پوستى ئاق، شاخلاشچانلىقى كۈچلۈك، سوغۇققا، قۇرغاقچىلىققا، شورغا، ئاجىز تۇپراققا چىداملىق، ئەما دات كېسىلىگە چىداشچانلىقى ناچار، ئوڭايلا يېتىۋالىدۇ، دېنى ئوڭاي تۆكۈلۈپ كەتمەيدۇ. ئۆسۈش مەزگىلى 280 كۈن، 9ـئاينىڭ 20ـكۈنىدىن ئىلگىرى تېرىلىپ، 10ـئاينىڭ كېيىنكى ئون كۈنى ئىچىده كانجىلىنىدۇ، ئەتىيازدا مايسا كۆكەرگەندىن كېيىن ۋاقتىدا تىرنا سېلىنىدۇ، ئوغۇتلاشقا بىرلەشتۈرۈپ تۇنجى قېتىم سۇغىرىلىدۇ، مو بېشى هوسۇلى 150~175 كىلوگرامغا يېتىدۇ.

بۇغداي تېرىش بۇغداي تېرىشتا ئەۋەلدىن چېچىپ تېرىش ئۆسۈلى قوللىنىلغاچقا، زىچلىقى تەكشى بولماي، مايسا تەكشى ئونمەي، هوسۇلغا تەسىر يېتىپ كەلگەنىدى.

50ـيىللاردىن كېيىن ئاتقا سۆرىتىلىدىغان ئون قورلۇق سىيالكا بىلەن تېرىلىدىغان بولدى. 60ـيىللارنىڭ باشلىرىدىن ئېتىبارەن، تراكتورغا سۆرىتىلىدىغان 20 قورلۇق سىيالكا بىلەن تېرىش ئومۇملاشتى. بۇنىڭدا ئۇرۇق ئوبدان تاللىنىپ دورا بىلەن دېزىنفېكسىيە قىلىنىدۇ، ئاندىن ئوغۇت ئارىلاشتۇرۇلۇپ

تېرىلىدۇ.

كېسەللىك، ھاشارات زىياندا‌شلىقى ۋە ئالدىنى ئېلىش، تىزگىنلەش كورلا شەھىرىدە بۇغدايدا، ئاساسلىقى، ئال كېسىلى، غول ئال كېسىلى، يوپۇرماق ئال كېسىلى، باشاق قارا كۈيە كېسىلى، يىپچە قۇرت كېسىلى، ئاق توزان كېسىلى قاتارلىق كېسەللىكلەر بولىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە، ئال كېسىلىنىڭ زىيىنى ئەڭ ئېغىر. بۇ كېسەللىك ئارىلاپ ـ ئارىلاپ پەيدا بولىدۇ، تېكىچى، چارباغ، لەڭگەر، يېڭىشەر يېزىلىرىنىڭ كۆزگى بۇغداي تېرىلىدىغان رايونلىرىدا كۆپ بولىدۇ. 1961 ـ يىلى يۇقىرىدا ئېيتىلغان تۆت كۆزگى بۇغداي تېرىلىدىغان رايوندا بۇ كېسەللىك قىسمەن تارقىلىپ، ھوسۇل 15% ~ 20% كېمەيتىپ كەتكەن. 1987 ـ يىلى لەڭگەر، شاڭخۇ، تېكىچى، ئۇۋۇرىچى، قارا يۇلغۇن قاتارلىق يېزىلاردا ۋە چەرچى باغۋەنچىلىك مەيدانىدا ئال كېسىلى يۈز بەردى. باشاق قارا كۈيە كېسىلى ئاساسەن قارا يۇلغۇن، يېڭىشەر، لەڭگەر يېزىلىرىنىڭ بۇغداي تېرىلىدىغان رايونلىرىدا يۈز بېرىدۇ. 1962ـيىلى قارا يۇلغۇن گۈڭشېسىنىڭ تەسكەن چوڭ ئەترىتىدە كۆزگى بۇغدايدا كېسەل تارقىلىش نىسبىتى 21.3% كە، يازغى بۇغدايدا كېسەل تارقىلىش نىسبىتى 11.5%كە يەتتى. 1978ـيىلى ئاۋات گۈڭشېسىنىڭ قارا باغاچ چوڭ ئەترىتىدە يازغى بۇغدايدا كېسەل تارقىلىش نىسبىتى 20.5% كە، لەڭگەر گۈڭشېسىنىڭ شاقىۋر چوڭ ئەترىتىدە يازغى بۇغدايدا كېسەل تارقىلىش نىسبىتى34.7%كە يەتتى. بۇغداي يىپچە قۇرت كېسىلى يېڭىشەھەر، چارباغ، تېكىچى يېزىلىرىدا قىسمەن يۈز بېرىدۇ، ئادەتتە زىيىنى نىسبىتى 0.7%~2.6% بولىدۇ. كېسەلنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى تىزگىنلەشتە ئاساسلىقى كېسەلگە چىداملىق سورتلارنى تاللاپ تېرىش، ئۇرۇقنى كارانتىن قىلىشنى كۈچەيتىش، ئۇرۇقنى دورىغا چىلاش ۋە خىمىيىلىك ئوسۇل بىلەن ئالدىنى ئېلىش، تىزگىنلەش تەدبىرلىرى قوللىنىلىدۇ.

بۇغداي پىتى، بۇغداي غولى چۈنىنى، موزايىكىسى، ئاق قاناتلىق يوپۇرماق چۈنىنى، تىرىپس قاتارلىقلارنىڭ زىيىنى ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ، بۇلارنىڭ ئىچىدە بۇغداي پىتى ۋە ئاق قاناتلىق يوپۇرماق چۈنىنىڭ زىيىنى ئەڭ ئېغىر بولىدۇ. مەزكۇر رايوندىكى بۇغداي پىتلىرى ئىچىدە ئاچىماق پىت، ئۇزۇن ئەشتەرلىك پىت ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ، ئۇلارنىڭ زىيان سېلىشى ۋەجىدىن، بۇغداي ھوسۇلى ئادەتتە 5%~15% كەمەيتىپ كېتىدۇ. ئاق قاناتلىق يوپۇرماق چۈنىنى تېكىچى، ئاۋات، لەڭگەر يېزىلىرى ۋە بوتۇخۇ دېھقانچىلىق مەيدانىغا تارقالغان بولۇپ، ئادەتتە ھوسۇلنى 5%~10%، ئېغىر بولغاندا 20% ~ 30% كېمەيتىۋېتىدۇ. بۇغدايدا بولىدىغان ھاشارات زىياندا‌شلىقىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى تىزگىنلەشتە ئاساسلىقى يەرنى ئوسا قىلىپ ۋاقتىدا ئاغدۇرۇش ۋە شۇنىڭدەك قىلىپ لىچىنكىلارنى يوقىتىش، دورىلاپ تېرىش، ھاشارات يوقىتىش دورىسى چېچىش قاتارلىق تەدبىرلەر قوللىنىلىدۇ.

2. كۆممىقوناق

كۆممىقوناق ـ كورلا شەھىرىنىڭ ئاساسىي ئاشلىق زىرائەتلىرىنىڭ بىرى. 1949 ـ يىلى 31 مىڭ 100 مو كۆممىقوناق تېرىلغان، ھوسۇلى 1339.5 تونىنغا يېتىپ، يىللىق ئومۇمىي ئاشلىقنىڭ 35 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن، 70 ـ يىللاردىن كېيىن، ئاھالىلارنىڭ ئۇرمۇش سەۋىيىسى ئۆسكەنلىكتىن، ئاشلىق قۇرۇلمىسىدا ئۆزگىرىش بولۇپ، كۆممىقوناق تېرىلغۇ كۆلىمى يىلدىن يىلغا ئازايدى. 1990 ـ يىلغا كەلگەندە كۆممىقوناقنىڭ يىللىق ھوسۇلى 6950 تونىنغا يېتىپ، 1949 ـ يىلدىكىدىن 5.2 ھەسسىدىن كۆپرەك ئاشقان بولسىمۇ، ئومۇمىي ئاشلىق قۇرۇلمىسى ئىچىدىكى نىسبىتى 22% كە چۈشۈپ قالدى.

كۆممىقوناق سورتلىرى 50-يىللاردا سېرىق خانىش، قەشقەر كۆممىقولىقى، يېڭسار چىلگىسى قاتارلىق كۆممىقوناق سورتلىرى تېرىلاتتى. 60-يىللاردا قوش شالغۇت «ۋېل - 42»، «ۋېل-156» ئومۇملاشتۇرۇلدى. ئېگىز كۆممىقوناق سورتلىرىدىن «لىيۇشخۇالق» بار ئىدى. 80-يىللارنىڭ كېيىنكى مەزگىللىرىدە يۇقۇملاۋۇيە «SC-704» ئاساسلىق كۆممىقوناق سورتى قىلىنغان، «ۋېل-42» ۋە «جىڭ. زاۋ-8» مەپلەنمە سورت قىلىنغان. ئېگىزغا تېرىشتا «شىنيۇ - 6» ۋە «بادەن - 1» ئاساسىي سورت، «بادەن - 2» مەپلەنمە سورت قىلىندى.

كېسەللىك، ھاشارەت زىيانداشلىقى ۋە ئالدىنى ئېلىش: ئۇزۇنسىنالىق كۆممىقوناقتا ئاساسلىق ۋېرۇس كېسىلى، بېكتېريا قارا كۆيە كېسىلى، ئۆمەكسىمان قارا كۆيە كېسىلى قاتارلىق كېسەللەر بولىدۇ. كۆممىقوناق ۋېرۇس كېسىلىنىڭ تارقىلىشى بىر قەدەر ئومۇميۈزلۈك بولۇپ، زىيان سېلىش نىسبىتى 1%~12%كە يېتىدۇ، ئېغىر بولغان رايونلاردا ئادەتتە 30%~40% كە يېتىدۇ. كۆممىقوناقتا زىيان سالىدىغان ھاشارات - قۇرتلاردىن ئوزۇق تاللىمايدىغان يەر يولۇسى، كوممىقوناق باشاق قۇرتى (كېۋەز ئوزا قۇرتى). كۆممىقوناق بوۋرماق كانىسى بار، ئۇلار ئېغىر بولغاندا ھوسۇلنى 13%~15% كېمەيتىۋېتىدۇ. كېسەللىك، ھاشارات زىيىنىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى تىزگىنلەشتە ئاساسلىقى قىشتىن ئۆتىدىغان لىچىنكىلارنى كۆيدۈرۈپ يوقىتىش، ئەركەك كېپىنەكلەرنى جىنسىي گورمون بىلەن ئالداپ ئۆلتۈرۈش، ئۆۋەتلەشتۈرۈپ تېرىش، ھاشارات يوقىتىش دورىسى چېچىش قاتارلىق تەدبىرلەر قوللىنىلىدۇ.

3. شال

كورلا شەھىرى شال ئۆستۈرۈشتە ئۇزاق تارىختا ئىگە، «خەننامە. غەربىي يۇرت تەزكىرىسى» دە مۇنداق دېيىلگەن: غەربىي يۇرتتىكى 36 بەگلىك (جەنۇبىي شىنجاڭ) تە «ئېتىزغا گەندە قويۇلۇپ شال تېرىلىدۇ». «ۋېينامە. كىنگىت بەگلىكى» دە: «يېرى مۇنبەت، شال، تېرىق، پۇرچاق، بۇغداي تېرىلىدۇ» دېيىلگەن. چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە لىيۇجىنتاڭنىڭ غەربكە يۈرۈش قىلىش قوشۇنى بىلەن بىللە «چولاق لاگىرغا كەلگەن» خوتەنلىكلەرنىڭ يەرزەنتلىرىدىن بەزىلىرى كورلا تەۋەسىدە سەرگەردان بولۇپ يۈرگەن، ئۇلار «شال تېرىشقا ئۇستا ئىدى، يەرنى چوڭقۇر ئاغدۇرۇپ تېرىيتتى، مو بېشىدىن ئون جۇڭ① ھوسۇل ئالاتتى»، دىمەك ھوسۇلى ئاز ئەمەس ئىدى. يەرلىك ئۇيغۇرلار شال تېرىشتا يەنە يەرنى ئاق تاشلىۋېتىپ ئوت - چۆپ يوقىتىش ئۈسۇلىنى ئىجاد قىلغان، بۇنىڭدا شال ئېتىزى سۇغىرىلىپ ئۇرۇق چېچىلىدۇ، مايسا تىكىلىمەيدۇ، ئوت - چۆپ ئوتالمايدۇ، ئوت - چۆپ بىلەن شال مايسىلىرى تەڭ ئۆسۈپ، پۈتكۈل ئېتىزنى ئوت - چۆپ قاپلىغاندا سۇيى چىقىرىۋېتىلىدۇ، «ئوت - چۆپلەر قۇرۇپ ئۆلگەندە شال ئېتىزىغا سۇ ئېچىلىدۇ، بۇنىڭ بىلەن شال مايسىلىرى يېڭىباشتىن كۆكىرىشكە باشلايدۇ» («شىنجاڭ تەزكىرە، ئورگىنالى»).

مىنگونىڭ 35 - يىلى (1946 - يىلى) كورلا ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ستاتىستىكا قىلىشچە، شۇ يىلى 37 مىڭ 200 دادەن شال ئېلىنىپ، ناھىيە بويىچە ئېلىنغان ئومۇمىي ئاشلىقنىڭ 34.3 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن. 1949 - يىلى ناھىيە بويىچە 7900 مو شال تېرىلىپ، 276.5 تونىنا ھوسۇل ئېلىنغان. 1966 - يىلى شال تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ ئېشىش نىسبىتى كۆپ بولمىغان بولسىمۇ، 676 تونىنا ھوسۇل ئېلىنىپ، 1949 - يىلدىكىدىن 1.4 ھەسسە ئاشتى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە

① قەدىمكى چاغلاردا ئىچكىرىدە قوللىنىلغان ئۆلچەم بىرلىكى بولۇپ، ئالتە دادەن ئۆن كۆرە بىر جۇڭ ھېسابلىناتتى.

شال تېرىلغۇ كۆلىمى ۋە ھوسۇلى بەزىدە ئېشىپ، بەزىدە كېمەيمەي تۇردى. 1977 ـ يىلى شال تېرىلغۇ كۆلىمى 6600 موغا چۈشۈپ قالدى، شۇ يىلى 1333.5 تونىا ھوسۇل ئېلىنىپ، 1966 ـ يىلدىكىدىن بىر ھەسسىگە يېقىن ئاشتى. پارتىيە 11 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 ـ ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، شالچىلىققا ئەھمىيەت بېرىلدى. 1980 ـ يىلى شال تېرىلغۇ كۆلىمىدە ئۆزگىرىش بولمىدى، ئەمما بىرلىك مەسئۇلاتى ئاشقانلىقتىن، يىلىغا1707تونىا ھوسۇل ئېلىنىپ، 1977ـيىلدىكىدىن373.6تونىا ئاشتى. 1990 ـ يىلى شال تېرىلغۇ كۆلىمى 10 مىڭ 600 موغا، ھوسۇلى 4275 تونىغا يېتىپ، 1980ـ يىلدىكىدىن 1.5 ھەسسىدىن كۆپرەك ئاشتى.

شال سورتلىرى 50 ـ يىللاردا ئاق قىلتىرىقلىق شال، قىزىل قىلتىرىقلىق شال بار ئىدى. 60 ـ يىللاردا «شازى ـ 129»، «بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ـ 21» قاتارلىق شال سورتلىرى كىرگۈزۈلدى. 1971 ـ يىلى «دۆلەت بايرىمى ـ 20» شال سورتى كىرگۈزۈلدى. 80 ـ يىللارنىڭ بېشىدا مول ھوسۇللۇق، سۈپەتلىك «ئەيغىلىك ـ 2» شال سورتى كىرگۈزۈلۈپ، تېرىلغۇ كۆلىمى ئۈزلۈكسىز كېڭەيتىلدى، بۇ سورت ھازىر كورلا شەھىرىنىڭ ئاساسلىق شال سورتى بولۇپ قالدى.

«ئەيغىلىك ـ 2» 1971 ـ يىلى لياۋنىڭ ئۆلكىسىدىن كىرگۈزۈلگەن. تۈپ ئېگىزلىكى 90 سانتىمېتر، ھەر 1000 دانىسىنىڭ ئېغىرلىقى 25 ~ 26 گرام كېلىدۇ، ئۇ شورغا چىداملىق، ئاسان يېتىشالىمايدۇ، دېنى ئوڭايلىقچە تۆكۈلۈپ كەتمەيدۇ، ئەمما ئوڭايلا شال ۋاباسى كېسىلى بىلەن يۇقۇملىنىدۇ. ئۆسۈش مەزگىلى 150 ~160 كۈن، مۇنبەت يەرگە ۋاقتىدا تېرىشقا باب كېلىدۇ. مو بېشى ھوسۇلى 350 ~ 400 كىلوگرامغا يېتىدۇ.

«دۆلەت بايرىمى ـ 20» يېزا ئىگىلىك 2 ـ شى 29 ـ تۈەن ئۇرۇقچىلىق پونكىتى 1967ـ يىلى يېتىشتۇرگەن، 70 ـ يىللاردا كورلىغا كىرگۈزۈلگەن. بۇ شال سورتى ئاساسلىقى شاڭخۇ يېزىسى ۋە پۈخۈي دېھقانچىلىق مەيدانىدا تېرىلىدۇ. تۈپ ئېگىزلىكى 120 ~ 130 سانتىمېتر، غولى چوڭ، باشقى چوڭ، دېنى كۆپ، قىلتىرىقى ئۈزۈن، ھەر 1000 دانىسىنىڭ ئېغىرلىقى 29 گرام ئۆپچۈرىمىدە كېلىدۇ. ئۆسۈش مەزگىلى 140 ~ 150 كۈن، ئاجىز تۈپراقتا، شورغا چىداملىق، ئانچە تۈپراق تاللىمايدۇ، ئوغۇت بەك كۆپ بېرىلسە كەتسە ئاسان يېتىشالمىدۇ. 4 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنىدىن 5 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنىگىچە تېرىلىدۇ، مو بېشى ھوسۇلى 300 ~ 400 كىلوگرامغا يېتىدۇ.

شالدا بولىدىغان كېسەللىك، ھاشارات زىيانداشلىقى ۋە ئالدىنى ئېلىش، تىزگىنلەش شالدا، ئاساسلىقى، شال ۋاباسى يۇز بېرىدۇ، زىيانلىق ھاشاراتلاردىن شال چۈنىنى، شال پاشىسى، شال پەرۋانىسى، كۆلرەك پىت، يوپۇرماق تومۇزغىسى قاتارلىقلار بار. 1959 ـ يىلى ناھىيە نەۋسىدىكى بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش 29 ـ تۈەنىدە 10 مىڭ مو شالغا شال پاشىسى زىيان كەلتۈردى. ئالدىنى ئېلىش ۋە تىزگىنلەشتە ئاساسلىقى زەيكەش چېچىش، توختام سۈ ئازگاللىرىنى تىندۇرۇۋېتىش، شال ئېتىزلىرىدىكى سۈدا لەيلەپ تۇرىدىغان نەرسىلەرنى سۈزۈپ ئېلىۋېتىش ۋە دىبەيچوڭ دورىسى چېچىش قاتارلىق ئۇسۇللار قوللىنىلدى.

4 . كېۋەز

كورلىدا چىڭ سۇلالىسىنىڭ خانى چېەنلۇڭ زامانىسىنىڭ جىياچىڭ يىللىرىدا كېۋەز تېرىلاتتى، جىياچىڭ 3 ـ يىلى (1807 ـ يىلى) 8 ـ ئايدا قارا شەھەر خان ئامبىلى گۇاڭ خۇ خان ئوردىسىغا كورلا، بۈگۈرلەردە كېۋەز تېرىشنى مەنشىي قىلىش توغرىسىدا تەكلىپنامە سۇنغان، چىڭ سۇلالىسى

ئوردىسى مۇنداق دەپ قارىغان: «قارا شەھەرگە قاراشلىق بۇگۇر، كورلا ئۇيغۇرلار زىمنى بولۇپ، بۇ يەرلەرنىڭ ئىچكىرىدىن كەلگەن خەنزۇلارنىڭ كېڭەز تېرىشىغا ئىجارىگە بېرىلىپ كېلىۋاتقانلىقىغا ئۇزۇن بولدى، ئەگەر كېڭەز تېرىش مەنئىي قىلىنسا، يەرنى قايتۇرۇش، پۇلنى تاپشۇرۇشقا بۇيرۇق چۈشۈرۈلسە، ھېكار ئاۋارىچىلىق بولۇپ كاشىلا چىقمدۇ، شۇڭا ئۆز ئەركىگە قويۇپ بەرگۈلۈك» («چىڭ ئوردىسى خاتىرىلىرى»، 184 ـ توم 9 ـ بەت). جىياچىڭ 25 ـ يىلى (1920 ـ يىلى) 11ـئايدا ئىلى جياڭجۈنى سۇڭ چۈن ئوردىغا يوللىغان مەكتۇبىدە مۇنداق دېگەن: «تەكشۈرۈشىمىزچە، قارا شەھەرگە قاراشلىق بۇگۇر، كورلا ھەم تۇرپان قاتارلىق جايلاردىكى سودىگەرلەر يەر ئىجارىگە ئېلىپ كېڭەز تېرىپ پاختىسىنى سېتىپ كۆپلەپ پايدا ئېلىۋېتىپتۇ. ئۇلارنى باشقۇرماسا، . . . . قالىدە بويىچە باج ئالمىساق بولمايدۇ» («چىڭ ئوردىسى خاتىرىلىرى»، 9 ـ توم 20 ـ بەت).

20 ـ ئەسىرنىڭ 50 ـ يىللىرىدىن ئىلگىرى كورلا پاختىكارلىرى تېرىيدىغان كېڭەز پۈتۈنلەي ئەرەب كېڭەزى بولۇپ، ئادەتتە توخو پۈتسىمان كېڭەز دېيىلەتتى، مۇنداق كېڭەزنىڭ غوزىسى كىچىك، ھوسۇلى بەك تۆۋەن ئىدى، كېڭەز ئېچىلغاندا غوزا شاكىلى چوڭ ئېچىلمايدىغان بولغاچقا، پاختىسىنى تېرىۋېلىش تەس ئىدى، تالاسنىڭ سۇيىتىمۇ ناچار ئىدى.

1949 ـ يىلى ناھىيە بويىچە 5700 مو كېڭەز تېرىلىپ، 1430 دەن پاختا ئېلىنغان. 1959 ـ يىلى 40 مىڭ 400 مو كېڭەز تېرىلدى، 28 مىڭ 480 دەن پاختا ئېلىنىپ، 1949 ـ يىلدىكىدىن 18.9 ھەسسە ئاشتى. 1965 ـ يىلدىن 1986 ـ يىلغىچە كېڭەز تېرىلغۇ كۆلىمى 35 مىڭ مو ئۆچۈرىسىدە بولۇپ كەلدى، ئەمما ھوسۇلى 1965 ـ يىلدىكى 18 مىڭ 240 دەندىن 1986 ـ يىلى 31 مىڭ 410 دەنگە يېتىپ، 72% ئاشتى. 1990 ـ يىلى شەھەر بويىچە كېڭەز تېرىلغۇ كۆلىمى 56 مىڭ 200 موغا يەتتى، شۇ يىلى 89 مىڭ 700 دەن پاختا ئېلىنىپ، 1986 ـ يىلدىكىدىن 1.86 ھەسسە، 1949 ـ يىلدىكىدىن 61.73 ھەسسە ئاشتى.

كېڭەز سورتلىرى كورلا شەھىرىدە 50ـيىللاردا ۋە ئۇنىڭدىن كېيىن، مەللە كېڭەز، «C—3173» ۋە «108 ئېغۇ» دىن ئىبارەت قۇرۇقلۇق كېڭەزنى سورتلىرى تېرىلغان. 1954 ـ يىلى سۇيۇت ئىنتىپاقىدىن كىرگۈزۈلگەن «C—1470» نامىلىق يېڭى قۇرۇقلۇق كېڭەزنى گۈڭشې، مەيدانلاردا ئومۇملاشتۇرۇلدى. 1966 ـ يىلدىن كېيىن، بىر مەھەل «بايىنغولىن ـ172» نامىلىق كېڭەز سورتى ئومۇملاشتۇرۇلدى. 80 ـ يىللاردا «جۇنمېن ـ 1» ۋە بايىنغولىن ئوبلاستلىق دېھقانچىلىق پەن تەتقىقات ئورنى يېتىشتۇرگەن «6017» نامىلىق كېڭەز سورتى كىرگۈزۈلدى.

1953 ـ يىلدىن باشلاپ ئۇزۇن تالالىق كېڭەز مىنتاق تەرىقىسىدە تېرىلدى، كېيىن يىلدىن يىلغا ئومۇملاشتۇرۇلدى. 1964 ـ يىلى ئۇزۇن تالالىق كېڭەز تېرىلغۇ كۆلىمى ئاران 200 مو بولۇپ، ناھىيە بويىچە تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ 0.7 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. ئۇزۇن تالالىق پاختا سۇيىتىنىڭ پاختىلىقى، باھاسىنىڭ يۇقىرىلىقى بىلەن كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى تارتتى، نەتىجىدە 1980 ـ يىلى ئۇزۇن تالالىق كېڭەز كۆلىمى بىراقلا 29 مىڭ 700 موغا يېتىپ، شەھەر بويىچە تېرىلغان 32 مىڭ 600 مو كېڭەزنىڭ 91 پىرسەنتىنى كۆپرەكنى ئىگىلىدى؛ ئومۇمىي ھوسۇلى 1964 ـ يىلدىكى 140 دەندىن 11 مىڭ 950 دەنگە يېتىپ، شەھەر بويىچە ئېلىنغان 12 مىڭ 950 دەن پاختىنىڭ 92.2 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. 1965 ـ يىلى يېڭىشەر گۈڭشېسى «شىنجاڭ بويىچە ئۈنجى بولۇپ مو بېشىدىن 100 جىڭ ساپ پاختا ئالغان گۈڭشې» دېگەن نامغا ئېرىشتى. 1990 ـ يىلى شەھەر بويىچە كېڭەز تېرىلغۇ كۆلىمى 56 مىڭ 200 موغا، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇزۇن تالالىق كېڭەز كۆلىمى 56 مىڭ مو، قۇرۇقلۇق كېڭەزنى كۆلىمى ئاران 200 موغا يەتتى، ئۇزۇن تالالىق كېڭەز كۆلىمى ئومۇمىي كېڭەز كۆلىمىنىڭ 64.99 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ شۇ يىلى جەمئىي 89 مىڭ 700 دەن پاختا ئېلىنىدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇزۇن

تالالىق پاختا 88 مىڭ 960 دەن بولۇپ، شەھەر بويىچە ئېلىنغان ئومۇمىي پاختىنىڭ 99.2 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. 1964 ـ يىلدىن كېيىن «523013»، «5476U»، «2U3» قاتارلىق ئۇزۇن تالالىق كېۋەز سورتلىرى كىرگۈزۈلدى. 70 ـ يىللاردا «جۇنخەي ـ 1» نامىلىق ئۇزۇن تالالىق كېۋەز سورتى كىرگۈزۈلدى. 80 ـ يىللاردا «شىنخەي ـ 3»، «شىنخەي ـ 6» ۋە «شىنخەي ـ 7» نامىلىق ئۇزۇن تالالىق كېۋەز سورتلىرى كىرگۈزۈلدى.

«جۇنخەي ـ 1» توپ ئېگىزلىكى 70 ~ 80 سانتىمېتر، يەككە غوزىسى 2.5 ~ 3 گرام، تالا ئۇزۇنلۇقى 40 ـ 41 مىللىمېتر، چىداش كۈچى 4.4 گرام، ئۆسۈش مەزگىلى 150 ~ 155 كۈن، بىرلىك ساپ پاختا ھوسۇلى 20 ~ 40 كىلوگرام.

«شىنخەي ـ 6» توپ ئېگىزلىكى 60—70سانتىمېتر، غوزىسىنىڭ ئونتۇرىچە ئېغىرلىقى2.9—3.3 گرام، ساپ پاختا نىسبىتى 33.2%، تالا ئېغىرلىقى 5.6 گرام، چىگىت ئېغىرلىقى 11.7 گرام، ئۆسۈش مەزگىلى 130~145 كۈن، ئۇ ئونتۇراھال، بالدۇر پىشىدىغان سورت بولۇپ، تالا ئۇزۇنلۇقى 35.33 مىللىگرام، چىداش كۈچى 4.27 گرام، بىرلىك ھوسۇلى 9.78 كىلوگرام ئۇچۇرىسىدە.

«شىنخەي ـ 7» توپ ئېگىزلىكى54—69 سانتىمېتر، يەككە غوزا ئېغىرلىقى2.8—3.4 گرام، ساپ پاختا نىسبىتى 34.45%، تالا ئېغىرلىقى 6.55 گرام، تالا ئۇزۇنلۇقى 37 مىللىمېتر ئۇچۇرىسىدە، ئۆسۈش مەزگىلى 132 ـ 140 كۈن، بالدۇر ئېچىلىدۇ، مول ھوسۇل بېرىدۇ، كېسەلگە چىداملىق.

«جۇنمېيەن ـ 1» (قۇرۇقلۇق كېۋەزى) تارىم بوز يەر ئۇزلەشتۈرۈش رايونى تەجرىبە پونكىتى يېتىشتۈرگەن، 1978 ـ يىلى كورلىغا كىرگۈزۈلگەن. توپ ئېگىزلىكى 70 ـ 80 سانتىمېتر، غوزىسىنىڭ ئونتۇرىچە ئېغىرلىقى 6—7 گرام، ئۆسۈش مەزگىلى 130 كۈن ئۇچۇرىسىدە، تالا ئۇزۇنلۇقى 30 ـ 31 مىللىمېتر، چىگىت ئېغىرلىقى 11 ـ 13 گرام، ساپ پاختا نىسبىتى 35%~40%، ئاجىز تۇپراقتا، قۇرغاقچىلىقتا، شورغا چىداملىق. 4 ـ ئاينىڭ ئونتۇرىلىرىدا تېرىلىدۇ، ھەرمو يەردە 11 مىڭ تۇپتىن 12 مىڭ تۇپكىچە مايسا بولسا مۇۋاپىق بولىدۇ، سۈلياۋ يوپۇق يېپىپ تېرىلسا، مو بېشى ھوسۇلى 100 كىلوگرامغا يېتىدۇ. ئۇ ھازىر كورلا شەھىرىنىڭ ئاساسلىق كېۋەز سورتى بولۇپ قالدى.

كېۋەز ئۆستۈرۈش تېخنىكىسى

يەرنى مۇۋاپىق تۇزلەپ، ۋاقتىدا تېرىش يەرگە نىسبەتەن قاتتىق تەلەپ قويۇلىدۇ، يەرنىڭ نەملىكى يېتەرلىك، تېمپېراتۇرا يۇقىرى بولۇشى كېرەك، نەملىك مۇۋاپىق بولغاندا ئۇرۇق تېيىزراق سېلىنىدۇ. 4ـ ئاينىڭ 15ـ كۈنىدىن 25ـ كۈنگىچە ئۇرۇق سېلىنىدۇ، زېرەك ھەم شورلۇقراق يەرلەرگە 4ـ ئاينىڭ 30ـ كۈنىدىن ئىلگىرى ئۇرۇق سېلىنسا مۇۋاپىق بولىدۇ.

مۇۋاپىق قويۇق تېرىش قۇرۇقلۇق كېۋەزنىڭ ھەر مو يەردىكى مايىسى ئەسلىدىكى 5400 — 6000 تۇپتىن 8100 — 10000 تۇپكە كۆپەيتىلدى. ئۇزۇن تالالىق كېۋەزنىڭ ھەرمو يەردىكى مايىسى ئەسلىدىكى 6000 — 7000 تۇپتىن 9000 — 12000 تۇپكە كۆپەيتىلدى.

ئېتىز ـ ئېرىق پەرۋىشىنى ياخشى تۇتۇش كېۋەز مايىسلىرىنىڭ قۇرى ئېنىق بولغاندىن كېيىنلا «تۆت بالدۇر» پەرۋىش قىلىنىدۇ (بالدۇر چاغلاش، بالدۇر ماياسا تاقلاش، ھاشارات ـ قۇرت زىياندا شلىقىنىڭ ئالدىنى بالدۇر ئېلىش، بالدۇر ئوغۇتلاش)، بۇلار ئىچىدە بالدۇر چاغلاش مۇھىم ھالقا قىلىنىدۇ. چاغلاش چوڭقۇرلۇقى 10~14 سانتىمېتر بولىدۇ.

ئوبدان ئوغۇتلاپ ۋە سۇغىرىپ، مايىسلارنى غوللۇق ئۆستۈرۈش، كۆپ غوزىلىتىش ھەرمو يەرگە 1000 ~ 3500 كىلوگرام ئاساسىي ئوغۇت بېرىلىدۇ، مايسا ئونۇپ 40 ـ 50 كۈندىن كېيىن، بىر قېتىم سۇغىرىلىدۇ. زېرەك يەرلەر 7 ـ ئاينىڭ ئونتۇرىلىرىدا تونجى قېتىم سۇغىرىلىدۇ. 2ـ، 3ـ قېتىملىق سۇغىرىش ۋاقتى مۇۋاپىق كېچىكتۈرۈلىدۇ.

ۋاقتىدا ئۈچىنى ئۈزۈش 7 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنىدىن 30 ـ كۈنىگىچە ئۈچى ئۈزۈلىدۇ. قېرىغان يوپۇرماقلىرى ئۈزۈپ تاشلىنىدۇ. ئۈچى ۋاقتىدا ئۈزۈۋېتىلسە، ھوسۇلنى 7.5% ئاشۇرغىلى بولىدۇ، قېرىغان يوپۇرماقلىرى ئۈزۈۋېتىلسە، ئوزۇقلىنىش ئېچىلىش نىسبىتىنى 48% ئاشۇرغىلى بولىدۇ.

سۇلياۋ يوپۇق بېپىپ تېرىش 80ـپىللاردىن باشلاپ، سۇلياۋ يوپۇق بېپىپ كېۋەز تېرىش تېخنىكىسى پەيدىنپەي ئومۇملاشتۇرۇلدى، بۇنىڭ بىلەن كېۋەزنىڭ بىرلىك مەھسۇلاتى 25 كىلوگرام ئۈچۈرىسىدىن 80 نەچچە كىلوگرامغا يەتتى. 1987—يىلى شەھەر بويىچە تېرىلغان 45 مىڭ 896 مو (ئەملىيەتتە مايىسى ساقلاپ قېلىنغان كېۋەز 40 مىڭ 675 مو) كېۋەز ئىچىدە 13 مىڭ 396 مو كېۋەز سۇلياۋ يوپۇق بېپىپ تېرىلدى، بۇ ئومۇمىي كېۋەز كۆلىمىنىڭ 29.18 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. 1988ـيىلى شەھەر بويىچە 38 مىڭ 847.5 مو كېۋەز تېرىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە سۇلياۋ يوپۇق بېپىپ تېرىلغىنى 31 مىڭ 514 مو بولۇپ، ئومۇمىي كېۋەز كۆلىمىنىڭ 81 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. 1990ـيىلى كېۋەزنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى سۇلياۋ يوپۇق بېپىپ تېرىلدى، بىرلىك مەھسۇلاتى كۆزۈنەرلىك ئاشتى. 1988—يىلى پۈخۈي دېھقانچىلىق مەيدانى1000مو يەرگە سۇلياۋ يوپۇق بېپىپ ئۈزۈن تالالىق كېۋەز تېرىپ، ئوتتۇرىچە بىرلىك مەھسۇلاتىنى78.5كىلوگرامغا يەتكۈزدى، قىسمەن جايلاردا بىرلىك مەھسۇلاتى105.5كىلوگرامغا يەتتى.

كورلا شەھىرىنىڭ ئاۋات، قارا يۇلغۇن، قوشئېرىق، تېكىچى، توۋۇرچى، پۈخۈي قاتارلىق يېزا-مەيدانلىرى ئاساسلىق كېۋەز تېرىلىدىغان رايونلار ھېسابلىنىدۇ.

كېسەللىك، ھاشارات زىياندا شلىقى ۋە ئالدىنى ئېلىش، تىزگىنلەش كورلا رايونىدا كېۋەزدە، ئاساسلىقى، سارغىيىپ پىگىلەش كېسىلى، داغ كېسىلى، يىلتىز چىرىش كېسىلى، قۇرۇپ كېتىش كېسىلى يۈز بېرىدۇ، كېۋەزگە ھاشارات ـ قۇرتلاردىن تىرىپس، كېۋەز پىتى، قارىغۇ چېرىپاشكا، غوزا قۇرتى، قىزىل ئۈمۈچۈك قاتارلىقلار زىيان سالىدۇ. 50 ـ يىللاردا قىزىل ئۈمۈچۈك، كېۋەز پىتىنىڭ زىيىنى ئېغىر بولغان، ئاندىن قالسا يىلتىز چىرىش كېسىلى، يەر يولۇسى، قارىغۇ چېرىپاشكا، تىرىپس، غوزا قۇرتىمۇ ئومۇميۈزلۈك زىيان سېلىپ تۇرغان. 1956 ـ يىلى ناھىيە بويىچە تەخمىنەن 13 مىڭ مو كېۋەزلىكتە كېۋەز پىتى ۋە قىسمەن قىزىل ئۈمۈچۈك، تىرىپس پەيدا بولغان، ھاشارات زىيان سالغان كېۋەز كۆلىمى ئومۇمىي كېۋەز كۆلىمىنىڭ 50 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن، زىيان سېلىش نىسبىتى تەخمىنەن 70% ~ 80%كە، ئايرىم جايلاردا 100%كە يەتكەن. 1957 ـ يىلى ناھىيە بويىچە 3378 مو كېۋەز قىزىل ئۈمۈچۈكنىڭ زىيىنىغا ئۇچراپ، ھوسۇل ئېغىر دەرىجىدە كېمىيىپ كەتتى. 613 مو كېۋەزنىڭ مو بېشى ھوسۇلى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 66.43% كېمىيىپ كەتتى. 14.5 مو كېۋەزدىن ھوسۇل ئېلىنمىدى. 1958 ـ يىلى ناھىيە بويىچە يەر يولۇسى ئومۇميۈزلۈك پەيدا بولدى، يەر يولۇسى پەيدا بولغان كېۋەز كۆلىمى 12 مىڭ 477 موغا يەتتى، ئومۇمىي كېۋەز كۆلىمىنىڭ 32 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. ئەينى چاغدا «666»، نەملىنىشچان «DDT»نى ئىشلىتىش ئارقىلىق كېۋەز پىتى ۋە يەر يولۇسى يوقىتىلدى، چىگىتنى سېرېسان بىلەن دورىلاش ئارقىلىق داغ كېسىلىنىڭ ئالدى ئېلىندى.

1ـرايونىنىڭ تېكىچى يېزىسى كېۋەز مايىسلىرىنى چىغ ۋە دەرەخ شېخى بىلەن ئىككى ـ ئۈچ قېتىم قېقىش ئارقىلىق كېۋەز پىتىنى 20% ئۆپچۈرىسىدە ئازايتتى. 1984 ـ يىلى ئوبلاستلىق ئۇسۇملۇك ئاسراش-تەكشۈرۈش پونكىتىنىڭ ماسلىشىشى بىلەن، يېڭىشەھەر گۈڭشېسى چىلانباغ چوڭ ئەترىتى 2 ـ كەنجىك ئەترىتىنىڭ سۇلياۋ يوپۇق بېپىپ تېرىلغان كېۋەزلىكىدە پىرېتىرىن، ھاشارات ئۇلتۇرگۈچى پىرېتىرىن، فوسالون، ئازودىرون، مونوكرو توفوس قاتارلىق بەش خىل يېگى دېھقانچىلىق دورىسى كەنجىك دائىرىدە تەجرىبە قىلىندى. بۇ دورىلارنىڭ كېۋەز پىتىنى تىزگىنلەش ئۈنۈمى 86.5%~100% گىچە بولدى، ئۈنۈم بېرىش ۋاقتى ئون كۈندىن ئاشتى، بۇلارنىڭ ئىچىدە ئازودىرونىنىڭ رولى ئالاھىدە پاختىنى بولدى؛ قارىغۇ چېرىپاشكىسىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى يوقىتىش ئۈنۈمى 62.8%~100% كە يەتتى، ھاشارات ئۇلتۇرگۈ-

چې پەرىشتەبەنتىلىك ئۇنۇمى بىر قەدەر ياخشى، فوسالونىلىك ئۇنۇمى ناچارراق بولدى. ھاشارات ـ قۇرت مەنبەسىنى توگىتىش ئۈچۈن، خىمىيىۋى ئۇسۇل بىلەن ئالدىنى ئېلىش ـ يوقىتىشقا بىرلەشتۈرۈپ، ئېتىز، ئېرىق بويلىرىدىكى ئوت ـ چۆپلەرنى يۇلۇپ تاشلاش، نۆۋەتلەشتۈرۈپ تېرىش، شۇدىگەر قىلىش، قىشتا توك يانقۇزۇش ھەم ئۇرۇقنى دورىلاپ تېرىش، ئىسسىل سورتلارنى تاللاپ ئىشلىتىش قاتارلىق ئۇنۇملۇك ئالدىنى ئېلىش، يوقىتىش تەدبىرلىرىدۇر قوللىنىلدى. 1988 ـ يىلى 10 مىڭ 193 مو كېۋەزلىكىنىڭ 4089 موسىدا ئۇزۇن تەشتەرلىك كېۋەز پىتى، 6104 موسىدا كېۋەز پىتى پەيدا بولدى، 30 مىڭ 123 مو قېتىم دورا چېچىپ ئالدىنى ئېلىش ـ يوقىتىش تەدبىرلىرى قوللىنىلىپ، كېۋەز پىتىنىڭ كەڭ دائىرىدە تارقىلىپ كېتىشى ۋە زىيان سېلىشى ئۇنۇملۇك تىزگىنلەندى. 1990 ـ يىلى شەھەر بويىچە 63 مىڭ 464 مو يەردە كېۋەز پىتىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى يوقىتىش تەدبىرى قوللىنىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە 53 مىڭ 900 مو يەردە خىمىيىلىك تەدبىر، 9564 مو يەردە بىئولوگىيىلىك تەدبىر قوللىنىلدى.

5. ياغلىق دان زىرائەتلىرى

كورلىدا ئاساسلىقى قىچا، زىغىر، زاراڭزا، ياغلىق ئاپتاپپەرەس قاتارلىق ياغلىق دان زىرائەتلىرى تېرىلىدۇ. 1949-يىلى 4800 مو ياغلىق دان زىرائىتى تېرىلىپ، 47.5تونىنا ھوسۇل ئېلىنغان، بۇنىڭ ئىچىدە قىچا كۆلىمى1700مو بولۇپ،16.2تونىنا ھوسۇل ئېلىنغان، بىرلىك ھوسۇلى9.5كىلوگرام بولغان. 1977 ـ يىلى 19 مىڭ 900 مو ياغلىق دان زىرائىتى تېرىلىپ، 467 تونىنا ھوسۇل ئېلىنىدى، بۇنىڭ ئىچىدە قىچا كۆلىمى 1900 مو، ھوسۇلى 23 تونىنا؛ زىغىر كۆلىمى 100 مو، ھوسۇلى 2.5 تونىنا. 1982 ـ يىلى شەھەر بويىچە ياغلىق دان زىرائىتى كۆلىمى 23 مىڭ 400 موغا يەتتى، 1093.5 تونىنا ھوسۇل ئېلىنىپ، تارىختا ياغلىق دان ھوسۇلى ئەڭ كۆپ بىر يىل بولۇپ قالدى. ئۇنىڭدىن كېيىن، كېۋەز ھوسۇلى ئېشىپ، چىگىت ئاھالىلار ئىستېمال قىلىدىغان ياغنىڭ ئاساسلىق مەنبەسى بولۇپ قالدى. 1990 ـ يىلى شەھەر بويىچە ياغلىق دان زىرائىتى كۆلىمى 2800 موغا چۈشۈپ قالدى، 160 تونىنا ھوسۇل ئېلىنىدى، 1982 ـ يىلدىكى ئومۇمىي ياغلىق دانىنىڭ 15 پىرسەنتىگە توغرا كەلدى.

قىچا ھازىر كورلىدا ئاساسلىقى سېرىق قىچا ۋە «لېۋشىخۋاڭ» دېيىلىدىغان قىچا تېرىلىدۇ. سېرىق قىچا سوغۇققا، شورغا چىداملىق، ئەمما ئاسان يېتىۋالىدۇ، ئۇسۇش مەزگىلى 93 ـ 98 كۈن، مو بېشى ھوسۇلى 50～222.5 كىلوگرامغا يېتىدۇ، ھەرقايسى يېزا ـ مەيدانلاردا ئاز مىقداردا تېرىلىدۇ؛ «لېۋشىخۋاڭ» دېيىلىدىغان قىچا بالدۇر پىشىدىغان قىچا سورتى بولۇپ، ھەرقايسى يېزىلاردا بۇغداي ئېكىنزىغا تېرىلىدۇ، ئۇسۇش مەزگىلى 65 ～ 70 كۈن ئۇپچۇرىمىدە، مايىسىي سوغۇققا چىداملىق، مو بېشى ھوسۇلى 25 ～ 40 كىلوگرامغا، كۆپ بولغاندا 100 كىلوگرامغا يېتىدۇ. قىچا پەرنى قۇۋۇنتلەندۇرۇدىغان، پەردىن پايدىلىنىش بىلەن پەرنى قۇۋۇنتلەشنى بىرلەشتۈرىدىغان ياخشى ئېكىنزار زىرائىتى بولۇپ، بۇغداي، كۆمىستوناق بىلەن ئالماشتۇرۇپ تېرىشقا باب كېلىدۇ. كۆپ ھاللاردا يازلىق يېمىمدىن كېيىن ئېكىنزىغا تېرىلىدۇ. قىچا مايسا مەزگىلىدە ئاساسلىقى بۇرگىنىڭ، چېچەكلەش مەزگىلىدە ئاساسلىقى ئۇسۇملۇك يېتىنىڭ زىيىنىغا ئۇچرايدۇ.

زىغىر كورلا رايونىنىڭ زىغىر تېرىش تارىخى ئۇزۇن. كورلا رايونىدا جاغدا قىزىل زىغىر تېرىلىدۇ، ئۇنىڭ ئۇسۇش مەزگىلى 50 كۈن، ئوغۇتقا چىداملىق، ئادەتتە مو بېشى ھوسۇلى 25～30 كىلوگرامغا يېتىدۇ. 3-ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا تېرىلىدۇ، 8-ئاينىڭ ئاخىرلىرىدا پىشىدۇ، ۋاقتىدا تېرىلسا يەنى 4-ئاينىڭ بېشىدا تېرىلسا، 4-ئاينىڭ ئاخىرلىرىدا تېرىغانغا قارىغاندا ھوسۇلىنى23.1%تىن 41.2% كىچە ئاشۇرغىلى، قۇرۇپ كېتىش كېسىلىنى 15.2% تىن 23.2% كىچە يېنىكلەتكىلى بولىدۇ، ھەر 1000 دانىسىنىڭ ئېغىرلىقى ۋە ياغ چىقىش نىسبىتىنى ئۇستۇرگىلى بولىدۇ. قۇر ئارىلىقىنى 15～20

سانتىمېتر قىلىپ، قۇرلاپ تېرىسا مۇۋاپىق بولىدۇ. ئوت ـ چۆپىنى بوقىتىشتا كۆپىنچە %70لىك دىمېتىل خىلوراتىل ئىشلىتىلىدۇ يەنى ھەر مو يەرگە 100 گرام دىمېتىل خىلوراتىل 50 كىلوگرام مۇ بىلەن تەڭشىلىپ، ئاندىن 300 ـ 500 گرام ئورنىغا ئارىلاشتۇرۇلۇپ پۈركۈپ چېچىلسا دورا ئۇنۇمىنى ئۇستۇرگىلى بولىدۇ، مۇنداق قىلىش يەنە يىلتىز سىرتىدىن ئوغۇتلاش رولىنىمۇ ئويناپدۇ. مايسا ئۇنۇپ بىر ئايدىن كېيىن مۇغىرلىدۇ، ئۇنجى سۇيىدىن كېيىن ۋاقتىدا 2 ـ قېتىم مۇغىرلىدۇ «ئۇنجى سۇيىنى قانىغىدەك مۇغىرلەش، 2 ـ سۇيىنى دەل ۋاقتىدا سوغىرىش» دېگەن سۆز مۇشۇنىڭغا قارىتىپ ئېيتىلغان.

ياغلىق ئاپتاپپەرەس ئىلگىرى ئاق دانلىق ئاپتاپپەرەس تېرىلاتتى، ئاخىرقى گازىرىنى چېقىش ئاساس قىلىنىاتتى. 1976 ـ يىلى بىگتۇەننىڭ دېھقانچىلىق مەيدانلىرى جىلىنىڭ بەيچىڭ دېگەن يېرىدىن ياغ ئارتىشقا ئىشلىتىلىدىغان ئاپتاپپەرەس سورتىنى كىرگۈزۈپ سىناق تەرىقىسىدە تېرىدى، نەتىجىدە بۇ سورتنىڭ ھوسۇلى كۆپ ھەم مۇقىم، ياغ چىقىش نىسبىتى يۇقىرى بولۇپ قالماستىن، يەلكى قۇرغاقچىلىق، سوغۇققا، شورغا، ئاجىز تۇپراققا چىداملىق ئىكەنلىكى، ئىقتىسادىي ئۇنۇمىنىڭ يۇقىرىلىقى، تېز ئۇنۇم يېرىدىغانلىقى ئىسپاتلاندى. شەھەر تەۋەسىدە «ئىلغار خىزمەتچى» (پېرىدوۋنىك دەپمۇ ئاتىلىدۇ) ناملىق ئاپتاپپەرەس ئاساسلىق سورت سۈپىتىدە تېرىلىدۇ، ئۇنىڭ ھەر 100 دانىسىنىڭ ئېغىرلىقى 7.2 گرام ئۇيۇشقاق كېلىدۇ، ياغ چىقىش نىسبىتى 36%~41%، ئۇسۇش مەزگىلى 105~110 كۈن، ئال كېسىلىگە چىداملىق، ئاخىرقى مو بېشى ھوسۇلى 125كىلوگرام ئۇيۇشقاق بولىدۇ، كۆپ بولغاندا 255 كىلوگرامغا يېتىدۇ. يۇنىڭدىن باشقا «سەنداۋ مېيى»، ئاق دانلىق ئاپتاپپەرەس، «ئاق ئاپتاپپەرەس-3»، «شېننۇڭ» ناملىق ئاپتاپپەرەس سورتلىرىمۇ بار.

زاراڭزا تىكەنلىك زاراڭزا، تىكەنسىز زاراڭزا ۋە «AC—1» قاتارلىق زاراڭزا سورتلىرى تېرىلىدۇ. شەھەر تەۋەسىدە تىكەنلىك سېرىق زاراڭزا بىلەن تىكەنسىز قىزغۇچ زاراڭزا كۆپ تېرىلىدۇ، بۇ سورتلار دېنىنىڭ پوستى ئادەتتىكىدەك بولۇپ، ئۇسۇش مەزگىلى 150 كۈن ئۇيۇشقاق.

6. كۆكتات

50 ـ يىللاردا يەرلىك ئاساسىي ئاھالە بولغان ئۇيغۇرلار گۈش، مېۋە ـ چېۋە، چامغۇر، پىياز، قىزىلمۇچ، سەۋزە، سۇغىپىياز، سامساق، ياڭيۇ، يىسۇنلەك قاتارلىق كۆكاتلارنى ئىستېمال قىلاتتى، كۆكتات كۆپ ھاللاردا ئۆي ئالدى ـ ئارقىسىغا ۋە شەخسى كۆكاتلىقلارغا تېرىلاتتى، ھوسۇلى ئاز بولاتتى، كۆپىنچە شەخسلەر ئۆزىلا ئىستېمال قىلاتتى، بازارغا ئاپىرىپ سېتىلمايدىغىنى ئازراق ئىدى. مەلۇماتقا قارىغاندا، 1950 ـ يىلى كورلا ناھىيىسىدە ئاران 600 موچە كۆكتات تېرىلغان.

50 ـ يىللاردىن كېيىن كۆكاتقا بولغان ئېھتىياج ئاشتى ۋە كۆكتات ئۈرى كۈندىن كۈنگە كۆپەيدى، پارتىيە ۋە ھۆكۈمەت كۆكتات تېرىش ۋە كۆكتات بىلەن تەمىنلەشكە ئەھمىيەت بەردى. يۇنىڭ بىلەن شەھەر ئەتراپىدىكى يېزىلار جەمئىيەت ئېھتىياجىنى قاندۇرۇش ئۈچۈن، كۆكتات تېرىش كۆلىمىنى ئۈزلۈكسىز كېڭەيتتى ھەم باشقا جايلاردىن ھەرخىل يېڭى سورتلارنى كىرگۈزدى. مەلۇماتقا قارىغاندا، 1978 ـ يىلى ناھىيە بويىچە 6800 مو يەرگە كۆكتات تېرىلىپ، 01. 665 تونىنا كۆكتات ئېلىنغان. 1985 ـ يىلى كۆكتات كۆلىمى 8200 موغا يېتىپ، 01. 3245 تونىنا كۆكتات ئېلىنغان. 1985 ـ يىلدىن كېيىن تارىمدا نېفىت چارلاش ۋە ئېچىش ۋەجىدىن شەھەر نوپۇسى تېز كۆپەيدى، جەمئىيەتنىڭ كۈنسايىن ئېشىپ بېرىۋاتقان ئېھتىياجىنى قاندۇرۇش ئۈچۈن، شەھەرلىك كۆكتات باشقۇرۇش تارماقلىرى شەھەر ئەتراپىدىكى يېزىلار بىلەن توختام تۈزگەن ۋە كۆكتات بازىرىنى قۇرۇپ بازارنى تەمىنلىگەندىن سىرت، باشقا جايلاردىن

ھەرخىل يېگى كۆكتات يۆنكەپ كېلىپ بازارنى تەمىنلىدى.

كۆكتات ئۆستۈرۈش كورلا شەھىرىدە ئاساسلىقى يېڭىشەر، چارباغ، تېكىچى يېزىلىرىدا كۆكتات تېرىلىدۇ. 1990-يىلى شەھەر بويىچە 10 مىڭ مو يەرگە كۆكتات تېرىلىپ، 28 مىڭ 780 تونىنا كۆكتات ئېلىندى. بۇنىڭ ئىچىدە يېڭىشەر قاتارلىق ئۇچ يېزا 6000 مو كۆكتات تېرىپ، 23 مىڭ 402 تونىنا كۆكتات ئالدى، بۇ شەھەر بويىچە كۆكتات كۆلىمىنىڭ 60 پىرسەنتىنى، كۆكتات ھوسۇلىنىڭ 81.3 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

يېقىنقى يىللاردا مۇلياۋ يوپۇق ئىشلەتمىشىنىڭ ئومۇملىشىشى پارنىكتا مايسا يېتىشتۇرۇش ۋە مۇلياۋ يوپۇق يېپىپ كۆكتات ئۆستۈرۈشكە شارائىت يارىتىپ بەردى. 1972 - يىلى يېڭىشەر گۈڭشىسىنىڭ چىلانباغ 3 - چوڭ ئەترىتىدە ئىككى مۇلياۋ لاپاس، بىر پارنىك ياسالدى.

1979 - يىلدىن كېيىن ئىككى يانتۇ قۇياش پارنىكى ۋە كۆلىمى 4.9 مو كېلىدىغان ئالتە مۇلياۋ لاپاس ياسىلىپ، تەرخەمەك، پىدىگەن، قىزىلمۇچ، كۆدە، قىشلىق يېشىلمەك تېرىلىپ، ياخشى ئۈنۈم يارىتىلدى.

1986-يىلى پارنىكتا34مىڭ300تۇپ كۆكتات مايسىسى يېتىشتۇرۇلدى، مۇلياۋ لاپاس توققۇزغا، كۆلىمى6.3 موغا يەتكۈزۈلدى، 15.62 تونىنا كۆكتات ئىشلەپچىقىرىلىپ، يىللىق كىرىم18مىڭ6 .14يۈەنگە يەتكۈزۈلدى. پەن - تېخنىكىنى قوللىنىش ۋە ئومۇملاشتۇرۇش نەتىجىسىدە، بەزى كۆكتاتلاردىن مول ھوسۇل ئېلىنىپ قالماستىن بەلكى بازارغا يېرىم ئاي ياكى ئون كۈن ئىلگىرى كىرگۈزۈلۈپ، ياخشى ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي ئۈنۈم ھاسىل قىلىندى.

1987 - يىلى مۇھاپىزەت قىلىنىدىغان كۆكتاتلىق كۆلىمى 1537.53 موغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە 2.2 مو پارنىكتا 93 مىڭ 679 تۇپ مايسا يېتىشتۇرۇلدى، كۆلىمى 19.23 مو كېلىدىغان 44 مۇلياۋ لاپاستا تەرخەمەك، قىزىلمۇچ، پىدىگەن، شۇخلا قاتارلىق كۆكتاتلار تېرىلىپ ياخشى ھوسۇل ئېلىندى؛ 78.3 مو كېلىدىغان كىچىك مۇلياۋ لاپاسلاردا، ئاساسلىقى، كۆدە ئۆستۈرۈلدى؛ مۇلياۋ يوپۇق يېپىپ تېرىلغان كۆكتات كۆلىمى 1437.8 موغا يەتتى.

1988 - يىلى مۇھاپىزەت قىلىنىدىغان كۆكتاتلىق كۆلىمى 2727.9 موغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە پارنىك - لاپاس 370 مو، مۇلياۋ يوپۇق يېپىپ تېرىلغىنى 2121.8 مو، كىچىك ئەگمە لاپاس 236.1 مو؛ مۇھاپىزەت قىلىنىدىغان كۆكتاتلىقنىڭ ھوسۇلى 14 مىڭ 883.7 تونىغا يېتىپ، شەھەر بويىچە ئېلىنغان كۆكتاتنىڭ 58.8 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ كىرىمى 6 مىليون 789 مىڭ 600 يۈەنگە يېتىپ، شەھەر بويىچە ئومۇمىي كۆكتات كىرىمىنىڭ 76.04 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

1989 - يىلى مۇھاپىزەت قىلىنىدىغان كۆكتاتلىق كۆلىمى 3038.3 موغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە پارنىك 109.35 مو، مۇلياۋ يوپۇق يېپىپ تېرىلغىنى 2738 مو، كىچىك ئەگمە لاپاس 190.9 مو؛ شۇ يىلى 14 مىڭ 959.58 تونىنا كۆكتات ئېلىنىپ، شەھەر بويىچە ئېلىنغان ئومۇمىي كۆكتاتنىڭ 56.8 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. كۆكتات كىرىمى 8 مىليون 475 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، شەھەر بويىچە ئومۇمىي كۆكتات كىرىمىنىڭ 83.68 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

1990 - يىلى مۇھاپىزەت قىلىنىدىغان كۆكتاتلىق كۆلىمى 3269 موغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە پارنىك كۆلىمى 35.2 مو، چوڭ لاپاس 109.9 مو، كىچىك ئەگمە لاپاس 94.1 مو؛ شۇ يىلى 15 مىڭ 691.2 تونىنا كۆكتات ئېلىنىپ، شەھەر بويىچە ئېلىنغان ئومۇمىي كۆكتاتنىڭ 52.2 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ 8 مىليون 746 مىڭ يۈەن كىرىم قىلىنىپ، شەھەر بويىچە ئومۇمىي كۆكتات كىرىمىنىڭ 65.2 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

كۆكتات سورتلىرى

قىشلىق بېسىۋىلىك كىچىك شىنجىزلايدىغان بېسىۋىلىك، بۇدۇر يوپۇرماقلىق كۆك بېسىۋىلىك، چوڭ شىنجىزلايدىغان قارا شەھەر بېسىۋىلىكى، «جىنچىلىق ـ 3» بېسىۋىلىكى سورتلىرى بار.

بازلىق بېسىۋىلىك ئاق يىلتىز بېسىۋىلىك، قارا ياغلىق بېسىۋىلىك سورتلىرى بار.

بالىلىك يوپۇرمىقى ئۇچلۇق پالەك، يۇمىلاق يوپۇرماقلىق پالەك سورتلىرى بار.

كەرەپشە كاۋاك ئوللۇق كەرەپشە، پۈتەي ئوللۇق كەرەپشە سورتلىرى بار.

كاللەكبەسەي «دامىلاق»، «جىنزاۋشىلاق»، «باۋچۇن» قاتارلىق سورتلىرى بار.

چىچەكسەي شۇبتسارىيە ئاق شارسىمان چىچەكسىيى، لەنجۇ ئاق شارسىمان چىچەكسىيى، ئۇجيەن ئاق شارسىمان چىچەكسىيى قاتارلىق سورتلىرى بار.

ئوسۇلۇق يوپۇرمىقى ئۇچلۇق ئوسۇلۇق، يوپۇرمىقى يۇمىلاق ئوسۇلۇق، يوپۇرمىقى ئۇچلۇق ئاق ئوسۇلۇق قاتارلىق سورتلىرى بار.

ئۇرۇچ، سەۋزە يۇمىلاق ئۇرۇچ، بەنجۇنزى ئۇرۇچ، ئىچى ئاق كۆك ئۇرۇچ، «شىنلىمىچى»، سېرىق سەۋزە، قىزىل سەۋزە قاتارلىق سورتلىرى بار.

شوخلا «چىياڭلىمىشۇ»، «يۇەنخۇلۇك ـ 2» قاتارلىق سورتلىرى بار.

قىزىلمۇچ يۇمىلاق مۇچ، پانۇس مۇچ، ئۇزۇنچاق تاتلىق مۇچ، ئۇچلۇق مۇچ قاتارلىق سورتلىرى بار.

پىدىگەن ئۇزۇنچاق پىدىگەن، پانۇس پىدىگەن، سوقىچاق پىدىگەن قاتارلىق سورتلىرى بار.

يۇرچاق پاكار يېسىسى يۇرچاق (يەرلىك دۆدۇر)، ئىككى پەللىلىك يۇرچاق، كۆك ئۇزۇن جياڭدۇ، ئەگىرى يېسىسى يۇرچاق (ئاش يۇرچىقى، يېسىسى يۇرچاق) قاتارلىق سورتلىرى بار.

تەرخەمەك يوللۇق تەرخەمەك، چاڭچۇن چوقۇر تەرخىسكى قاتارلىق سورتلىرى بار.

كاۋا ياماشقاق سەي كاۋىسى، ئۇششاق چوشىدىغان كاۋا، تاتلىق سەي كاۋىسى، ئاق سەي كاۋىسى قاتارلىق سورتلىرى بار.

كۆدە چىغىرتماق (پىچان) كۆدە، قىزىل يىلتىزلىق كۆدە سورتلىرى بار.

يۇقىرىقىلاردىن باشقا چامغۇر، پىياز، سۇغىپىياز، ساماق، يۇمغاقسۇت، زىرە، بەدرەك، ئاغچە، ئاچچىق كاۋا قاتارلىق كۆكتاتلارمۇ تېرىلىدۇ.

كۆكتاتلاردا بولىدىغان كېسەللىك، هاشارات زىياندا شلىقى ۋە ئالدىنى ئېلىش، يوقىتىش

كېسەللىك، هاشارات زىياندا شلىقى كۆكتاتقا ئۇسۇملۇك پىتى، كۆكتات كېپىنكى، كىچىك پەرۋانە، يىڭنىسىمان سېرىق قوزغ، يەر يولۇسى قاتارلىقلار زىيان يەتكۈزىدۇ. كۆكتاتقا قىشلىق بەسەي ۋېرۇسى، زەمبۇرۇغ، چېرىش كېسىلى قاتارلىقلار يۇز بېرىدۇ. قىزىلمۇچ، ئوڭايلا ۋېرۇس كېسىلى، يۇقۇملۇق زەمبۇرۇغ كېسىلى (مايىسسى قوزۇپ كېتىش كېسىلى)، كۆك قوزۇپ كېتىش كېسىلى، قوياش نۇرىدا كۆيۈپ كېتىش كېسىلىگە، شوخلا ۋېرۇس كېسىلى، چېرىش كېسىلىگە، پالەك زەمبۇرۇغ كېسىلى، چېرىش كېسىلىگە گىرىپتار بولىدۇ. يېقىنقى يىللاردا قىزىلمۇچ، شوخلىدا بولىدىغان يۇقۇملۇق زەمبۇرۇغ كېسىلى ۋە ۋېرۇس كېسىلى ناھايىتى كەڭ دائىرىدە تېز تارقالدى. 1989 ـ يىلى شەھەر ئەتراپىدىكى كۆكتاتلىقلاردا قىزىلمۇچ پۈتۈنلەي قوزۇپ ـ سولىشىپ كېتىپ، ئاساسىي جەھەتتىن هوسۇل بەرمىدى. شوخلىلار قىزىرىشتىن ئىلگىرى كېسەل چۈشۈش سەۋەبىدىن تۆكۈلۈپ كەتتى ياكى چېرىپ كەتتى.

ئالدىنى ئېلىش ـ تىزگىنلەش ئوسۇلى كېسەلگە چىداملىق ئېسىل سورتلارنى تېرىش، نۇرۇەتلەشتۇرۇپ تېرىش، ئېگىز قىر سېلىپ تېرىش، ۋاقتىدا تېرىش، پەرۋىشنى كۈچەيتىش، مۇۋاپىق ئوغۇتلاش، ئازوت، فوسفور ئوغۇتلىرىنى ماسلاشتۇرۇپ بېرىشكە ئەھمىيەت بېرىش، كېسەل تەككەن مايىسلارنى ۋاقتىدا يۇلۇپ تاشلاش، زىرائەت پىتلىرىنىڭ ۋېرۇس تارقىتىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش تەدبىرلىرى قوللىنىلىدى.

ئالدىنى ئېلىش ـ تىزگىنلەشتە زىنھەر، رىدوسىل، بوردو سۇيۇقلۇقى ئىشلىتىلسە، زەمبۇرۇغ كېسىلى ۋە چىرىش كېسىلىنىڭ ئالدىنى ئالغىلى بولىدۇ. كۆكتات پىخسىلىپ بولغاندىن كېيىن، سېسىقان كۆكتات يوپۇرماقلىرى ۋە مېۋىلىرى تازىلىنىپ، روگور، كۆك تاماكۇ ـ ھاك سۈيى، پېت دورىسى، دېكامېترىن قاتارلىقلار پۈركۈپ چېچىلىدۇ.

كونسېرۋا شوخلىسى ئىشلەپچىقىرىش

كۆلىمى ۋە ھوسۇلى كونسېرۋا شوخلىسى 1978 ـ يىلى سىرتتىن كىرگۈزۈلگەن يېڭى سورت. كورلا شەھىرى سۇ، تۇپراق، ھاۋا تېمپېراتۇرىسى ۋە قۇياش نۇرىنىڭ چۈشۈشى جەھەتلەردە ياخشى شارائىتقا ئىگە بولغانلىقى ھەم بايىنغولىن ئوبلاستلىق مېۋە ھارۋىق زاۋۇتىنىڭ سېتىۋېلىش، پىششىقلاپ ئىشلەش، سېتىش يولى راۋان بولغانلىقى ئۈچۈن، دېھقانلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئاكتىپلىقى ناھايىتى ئۇستۇن بولدى.

1979 ـ يىلى شەھەر بويىچە تەخمىنەن 294 مو يەرگە شوخلا تېرىلىپ، 286.5 تونىا ھوسۇل ئېلىندى.

1990 ـ يىلى شوخلا كۆلىمى 4700 موغا، ھوسۇلى 18 مىڭ 138 تونىغا يەتتى. شوخلا ئاساسلىقى شاڭخۇ، چارياغ، لەڭگەر يېزىلىرىدا ۋە شەھەرلىك ئۇرۇقچىلىق مەيدانىدا تېرىلىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە شاڭخۇ يېزىسىدا شوخلا تېرىلغۇ كۆلىمى 2500 مو بولۇپ، شەھەر بويىچە شوخلا كۆلىمىنىڭ 53 پىرسەنتىنى، ھوسۇلى 11 مىڭ 200 تونىا بولۇپ، شەھەر بويىچە ئومۇمىي ھوسۇلنىڭ 61 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

ئۇسنۇرۇش تېخنىكىسى يەر ئوبدان تۈزلىنىپ، ھەر مو يەرگە 150 گرام ئۇرۇق سېلىنىدۇ، ئۇچ كىلوگرامدىن بەش كىلوگرامغىچە پىرىكسە ئوغۇت ئۇرۇقتا تارىلاشتۇرۇپ تېرىلىدۇ، ھەرمو يەردە 2800 تۈپتىن 3000 تۈپكىچە مايسا قالدۇرۇلىدۇ. كېسەللىك ۋە ھاشارانىڭ زىيىنىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن، شوخلىنى ئالدىنقى يىلى قىزىلمۇچ، شوخلا، ياڭيۇ، چەيزە، تاماكۇ تېرىلغان يەرگە تېرىماسلىق لازىم.

كورلا شەھىرى (ناھىيىسى)نىڭ قىسمەن يىللاردىكى كۆكتات ئىشلەپچىقىرىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 13 ـ 8

يىللار	كۆلىمى (10مىڭ مو)	مەھسۇلات مىقدارى (تونا)	يىللار	كۆلىمى (10مىڭ مو)	مەھسۇلات مىقدارى (تونا)
1949	0.05		1979	0.44	5827
1950	0.06		1980	0.34	5062.6
1951	0.07		1981	0.44	5558.2
1961	1.06	1720	1982	0.45	5719.5
1963	0.28	1150.5	1983	0.61	15379.5
1965	0.30	1347	1984	0.54	15041.5
1967	0.41	2977	1985	0.82	16225.1
1969	0.41	3465	1986	0.97	17226.5
1971	0.41	5130	1987	0.99	27312.5
1973	0.40	6258	1988	0.97	29908
1975	0.52	11472	1989	0.88	22468
1977	0.63	15079	1990	1	28780

شوخلىغا كېۋەز خوزا قۇرتى، سەي كۆكى قۇرتى ۋە بەر يولۇسى قاتارلىق ھاشارات ـ قۇرتلار زىيان سالىدۇ، ئالدىنى ئېلىش ۋە بوقىتىشتا يۇقىرى ئۈنۈملۈك دېھقانچىلىق دورىلىرىنى ئالايلۇق، دېكامېترىن قاتارلىقلار ئىشلىتىلسە مۇۋاپىق بولىدۇ. شوخلىدا ئاساسلىقى كىندىكى سېپىپ كېتىش كېسىلى كۆرۈلە-دۇ، ئەگەر سۇغىرىش مۇۋاپىق بولمىسا، بۇ كېسەل ئوڭايلا پەيدا بولىدۇ. ئالدىنى ئېلىش ۋە بوقىتىشتا ئەكشى سۇغىرىشقا كاپالەتلىك قىلىش، ئازوت مىقدارى بەك كۆپ ئوغۇت ئىشلىتىشتىن ئېھتىيات قىلىش لازىم.

V باب

باغۋەنچىلىك، قوشۇمچە كەسىپ

§1. قوغۇن ـ تاۋۇز

1. سورتلىرى

كورلىنىڭ قوغۇن ـ تاۋۇز تېرىش تارىخى ئۇزۇن. كورلىدا كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ تېمپېراتۇرا پەرقىنىڭ چوڭ بولۇشى شېكەر ماددىسىنىڭ جۇغلىنىشىغا پايدىلىق، شۇڭا قوغۇن ـ تاۋۇزلىرىنىڭ سۈپىتى ياخشى، مەسىلەن، ناشپىكەر، ئاقتاۋات، سېرىق قوغۇن، تاۋۇز سورتلىرىدىن ئۇرۇقسىز تاۋۇز قاتارلىقلار سۈلۈق ھەم تاتلىق بولۇپ، ئىستېمالچىلارنىڭ ئالقىشىغا سازاۋەر بولغان. ئەمما كۆپ يىللار مابەينىدە سورتى ساپلاشتۇرۇلماسلىق سەۋەبىدىن سۈپىتى ناچارلىشىپ كەتكەن. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، باشقا جايلاردىن داڭلىق سورتلارنى كىرگۈزۈپ تېرىش ئارقىلىق ياخشى ئۇنۇم ھاسىل قىلىندى. يېقىنقى يىللاردا تور يوللۇق قوغۇن، بايمشان، ئايسىخان كۆكچى، سېرىق تورلۇق قوغۇن، سىخىلىيە، قارا كۆسەي، زۇيشېيەن، قىزىل ئەتلىك قوغۇن، قاتارلىق قوغۇن سورتلىرى، «ئۇشتاق ئۇرۇق-3»، «چاڭمە-خوك، ئىلۇپەر، كۆركۈم، «شىنيو-1»، «خۇڭيو-2»، ئۇرۇقسىز تاۋۇز، «يالقۇنتاغ-1»، «يىشۇەن» قاتارلىق تاۋۇز سورتلىرى كىرگۈزۈلدى ۋە ئومۇملاشتۇرۇلدى. 1990 ـ يىلى يېڭى سورتلار ئومۇملاشتۇ-رۇلغان قوغۇن ـ تاۋۇز كۆلىمى ئومۇمىي قوغۇن ـ تاۋۇز كۆلىمىنىڭ %90 تىن كۆپرەكىنى ئىگىلىدى. ئارىلاپ تەكشۈرۈشكە قارىغاندا، تاۋۇزنىڭ شېكەر نىسبىتى %11~%12تىن يۇقىرى بولغان، قوغۇننىڭ شېكەر نىسبىتى %13~%19 كە يەتكەن. 1990 ـ يىلى تاۋۇز ۋە قوغۇننىڭ شەكلى، سۈپىتى ۋە مىقدارى جەھەتلەردە تەرەققىيات بولدى، تاۋارلىق نىسبىتى كۆرۈنەرلىك ئاشتى.

قوغۇن سورتلىرى كورلا شەھىرىدە ئومۇملاشتۇرۇلغان قوغۇن سورتلىرى:

ناشپىكەر يەرلىك سورت بولۇپ، ئېتى چۈرۈك، تاتلىق، شېكەر نىسبىتى %15، شاپىقى قېنىق يېشىل، ئېتى ساغۇچ قىزىل، خېلى بالدۇر پىشىدۇ، ئادەتتە بۇغداي ئورمىسىدىن كېيىنلا بازارغا چىقىدۇ. سىرتقى شەكلى موكىغا ئوخشايدۇ، شاپىقىدا تىك يوللىرى بار، شاپىقى پارقىراق ھەم سىلىق، يەككە

ئېغىرلىقى 1.5～2 كىلوگرام كېلىدۇ.

كۆكچى يەرلىك چىلگە سورت بولۇپ، ماسلىشىشچانلىقى كۆچلۈك، ئامىز تۈپراقتا، شورغا، كېسەل-گە، قۇرغاقچىلىققا چىداملىق. شەكلى سوقمىچاق، شاپىقى سانۇچ يېشىل، سىلىق ۋە يولسىز، ساپىقىنىڭ چۆرىسىدە شالاڭ يېرىقلار بولىدۇ، شاپىقى نېپىز، ئېتى يۇمشاق، تەمى تاتلىق ھەم خۇشپۇراق، شېكەر نىسبىتى 12%～18% كېچە. بۇ قوغۇن سورتى شەھەرگە قاراشلىق شاڭخۇ، تۇڭزۇرچى يېزىلىرى ۋە پۇخۇي دېھقانچىلىق مەيدانىدا تېرىلىدۇ.

بېشەكچى ئادەتتە قېرىلار قوغۇنى دېيىلىدۇ، شەھەر تەۋەسىدىكى چەرچى، شاڭخۇ، قارا يۇلغۇن، پۇخۇيلاردا تېرىلىدۇ. شەكلى يىسىي يۇمىلاق بولۇپ، كاۋىغا ئوخشاپ كېتىدۇ، تېگى يېشىل ـ سېرىق يوللۇق شاپاقلىق ئاق ئەتلىك بېشەكچى ۋە تېگى سېرىق، يېشىل يوللۇق شاپاقلىق كۆك ئەتلىك بېشەكچى، دەپ ئىككى خىل بولىدۇ. كېيىنكىسىنىڭ سۇيىتى ياخشىراق، ئېتى قېلىن ھەم يۇمشاق، سۇلۇق ۋە تەملىك، يەككە ئېغىرلىقى 3～5 كىلوگرام كېلىدۇ. ئۇنى ياشانغانلار ياغشى كۆرىدۇ، ساقلاش ـ توشۇش تەس.

چىلگە شەكلى يىسىي يۇمىلاق بولۇپ، كاۋىغا ئوخشاپ كېتىدۇ، دانىسى كىچىك، شاپىقى سېرىق ياكى كۆلرەڭ بولىدۇ، بالدۇر پىشىدۇ، 6 ـ ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا بازارغا چىقىدۇ. ئوتتۇرىچە تەك دىئامېترى 11.8 سانتىمېتر، توغرا دىئامېترى 13.2 سانتىمېتر كېلىدۇ، يەككە ئېغىرلىقى 300 گرامدىن 800 گرامغىچە كېلىدۇ. ئېتى قىزىل ياكى كۆك بولىدۇ، يۇمشاق ھەم سۇلۇق بولۇپ، ئۇزگىچە خۇشبۇي پۇراپ تۇرىدۇ. قەنت تەركىبى 9% ئۇپچۇرىسىدە، شاپىقى نېپىز، ئېتى يۇمشاق، يىراقتا توشۇشقا باب كەلمەيدۇ.

لىگۇا ئاق شاپاق لىگۇا، كۆك شاپاق لىگۇا دەپ ئايرىلىدۇ. شەكلى سوقمىچاق، كىچىك، يەككە ئېغىرلىقى 300 ～ 600 گرام كېلىدۇ. ئېتى ئاق ھەم چۈرۈك، سۇلۇق ۋە تاتلىق. 6 ـ ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا بازارغا چىقىدۇ. ئىلگىرى خېلى كۆپ تېرىلاتتى، يېقىنقى يىللاردا كۆنسايىن ئازىيىپ كەتتى، شۇڭا بازارغىمۇ كۆپ كىرمەيدۇ.

قارا قاش مىجىگەن ئەسلىدە تۇرپان، پىچانلاردا تېرىلاتتى، يېقىنقى يىللاردا كورلىغا كىرگۈزۈلگەن. بۇ قوغۇن ئىككى خىل بولىدۇ: بىرىنىڭ شاپىقىنىڭ تېگى سېرىق، ئېتى ئاق؛ يەنە بىرىنىڭ شاپىقىنىڭ تېگى كۆلرەڭ، ئېتى سۇس كۆك. قارا قاش مىجىگەن سوقمىچاق بولۇپ، ئوتتۇرىچە تەك دىئامېترى 28 سانتىمېتر، توغرا دىئامېترى 16 سانتىمېتر كېلىدۇ. شاپىقى زىچ تورلۇق كېلىدۇ. كەڭلىكى بىر سانتىمېتردىن كېلىدىغان ئون قۇر قارامتۇل يېشىل يولى بار بولۇپ، خۇددى ئادەمنىڭ قېشىغا ئوخشايدۇ، شۇڭا قاراقاش، دەپ ئاتالغان. ئېتى يۇمشاق ھەم سۇلۇق، قەنت مىقدارى 13%～15% كە يېتىدۇ، يەككە ئېغىرلىقى 3 ـ 5 كىلوگرام كېلىدۇ. شاپىقى ئىلاستىك بولغاچقا، ساقلاش، توشۇشقا چىداملىق.

ئايسىخان كۆكچى شەكلى سوقمىچاق، شاپىقى قارا كۆك، ئازراق سېرىق يەرلىرىمۇ بار، سىرتى مۇدۇر- چوقۇر، تورى شالاڭ ھەم توم، ئوتتۇرىچە تەك دىئامېترى 32 سانتىمېتر، توغرا دىئامېترى 19 سانتىمېتر كېلىدۇ، ئېتى سۇس قىزىل، چۈرۈك ھەم سۇلۇق، قەنت مىقدارى 17%～21% كېچە، ئۇ سىرتقا سېتىلىدىغان ئاساسلىق سورت.

قىشلىق قوغۇن قىشلىق قوغۇن سېرىق شاپاقلىق ۋە كۆك شاپاقلىق، دەپ ئايرىلىدۇ. شەكلى سوقمىچاق، شاپىقىدا قويۇق نور بولىدۇ، ئېتى ئاپئاق، سۇس كۆك، سانۇچ قىزىل بولىدۇ، ئېتىنىڭ قېلىنلىقى 6～7 سانتىمېتر، شاپىقىنىڭ قېلىنلىقى 1.5 سانتىمېتردىن كېلىدۇ، سۇلۇق ھەم تاتلىق، يەككە ئېغىرلىقى 3 ～ 7 كىلوگرام كېلىدۇ، قەنت مىقدارى 12.5%～13% كە يېتىدۇ. 9 ـ ئاينىڭ ئاخىرىدا ئۈزۈلىدۇ ۋە ياندۇرقى يىلى 2 ـ 3 ـ ئايلارغىچە ساقلىغىلى بولىدۇ. بۇ قوغۇن شەھەر

تەۋسىدىكى يۇقۇرى، ئوتتۇرا، چەرچى قاتارلىق جايلاردا تېرىلىدۇ، ساقلاشقا ۋە توشۇشقا چىداملىق بولغاچقا، يىراق جايلارغا سېتىشقا ماس كېلىدۇ.

زۇبىشەن پىچان قوغۇن - تاۋۇز تەتقىقات ئورنىدىن كىرگۈزۈلگەن. تۈمشۈق تەرىپى ئۇچلۇق، گەۋدىسى يۇمىلاق، شاپىقى سېرىق، بالدۇر پىشىدۇ، يەككە ئېغىرلىقى 1.07 كىلوگرام كېلىدۇ، مو بېشىدىن 1.5 تونا قوغۇن چىقىدۇ، قەنت تەركىبى 17%گە يېتىدۇ، ئېتى ئاق، مەززىلىك، ئەما ساقلاش، توشۇشقا چىدامسىز.

قارا كۆسەي پەيزاۋات ناھىيىسىدىن كىرگۈزۈلگەن. شەكلى يۇمىلاق، تۈمشۈق تەرىپى ئۇچلۇق، شاپىقى قېنىق يېشىل، تورلىشىدۇ، كېيىن پىشىدۇ، يەككە ئېغىرلىقى 3.3 كىلوگرام كېلىدۇ، مو بېشى ھوسۇلى 4.9 تونىغا يېتىدۇ، قەنت تەركىبى 13%، ئېتى قىزىل، ئاپتاپقا سېلىنسا تېخىمۇ تەملىك بولۇپ كېتىدۇ.

1990 - يىلى كورلا شەھىرىدە كېڭەيتىلگەن ئاساسلىق قوغۇن تۈرلىرىنىڭ شەكلى، سۈپىتى ۋە مەھسۇلات مىقدارى

جەدۋەل: 13 - 9

تۈرى	ئۇرۇقنىڭ كېلىش مەنبەسى	شەكلى	شاپىقىنىڭ رەڭگى	تەكشىلىك دەرىجىسى (%)	ساقلاش-توشۇش	پىشىش مەزگىلى	مەھسۇلات مىقدارى: يەككە قوغۇن ئېغىرلىقى (كىلوگرام)	مەھسۇلات مىقدارى: مو بىر مىقدار مەھسۇلاتى (تونا)	قەنت تەركىبى %	ئېتىنىڭ سۈپىتى	تەسىراتى
قارا كۆسەي	پەيزاۋات ناھىيىسىدىن	يۇمۇلاق، تۈمشۈقى ئۇچلۇق	قېنىق يېشىل، سەل تورلاش	90	ساقلاش توشۇشقا چىداملىق	كېيىن پىشىدۇ	3.3	4.9	13	ئېتى قىزىل، قىزىل	ئاپتاپقا سېلىنغاندىن كېيىن مېغىزلىك پۇرايدۇ
سېغىلمە	پىچان قوغۇن تەتقىقات ئورنى	سوقما، چاق، تۈمشۈقى ئۇچلۇق	تۈسى سېرىق، قېنىق يېشىل يولى بار	95	ساقلاشقا چىداملىق	ئوتتۇرا مەزگىلدە پىشىدۇ	1.6	2.8	15.5	چۈرۈك، سۇس قىزىل	قەنت تەركىبى 17% كە يېتىدۇ، سەل پۇرايدۇ
سېرىق تورلۇق قوغۇن	قەشقەر	سوقما چاق	تۈسى سېرىق، قويۇق تورلىرى بار	95	ساقلاش-توشۇشقا چىداملىق	ئوتتۇرا مەزگىلدە پىشىدۇ	1.5	2.7	14.5	ئېتى قىزىلسېرىق، ئاق	
زۇبىشەن	پىچان قوغۇن تەتقىقات ئورنى	گەۋدىسى يۇمۇلاق تۈمشۈقى ئۇچلۇق	سېرىق	95	ساقلاش-توشۇشقا چىدامسىز	بالدۇر پىشىدۇ	1	1.5	17	ئېتى يۇمشاق، ئاق	غۇشۇپ-راق ھەدى بار

مۇنبىلىيە يېڭان ناھىيىسىدىن كىرگۈزۈلگەن. شەكلى سوقمىچاق، تۈمشۇق تەرىپى ئۇچلۇق، شاپىلە. ئىلگىرى تېگى سېرىق، قېنىق يېشىل يولى بار. بۇ ئارايغا سورت بولۇپ، ساقلاشقا ۋە توشۇشقا چىداملىق، يەككە ئېغىرلىقى 1.6 كىلوگرام كېلىدۇ، مو بېشى ھوسۇلى 2.8 تونىغا يېتىدۇ، قەنت تەركىبى 15.5%، ئېتى چۈرۈك ھەم سۇس قىزىل.

سېرىق تورلۇق قوغۇن قەشقەردىن كىرگۈزۈلگەن. شەكلى يۇمىلاق، شاپىلى قېنىق سېرىق رەڭدە، بولۇپ، تۇم تورلىشىدۇ، تەكشىلىكى 95%، ساقلاش- توشۇشقا چىداملىق. يەككە ئېغىرلىقى 1.5 كىلوگرام، مو بېشى ھوسۇلى 2.7 تونىغا يېتىدۇ، قەنت تەركىبى 14.5%، ئېتى قېلىن ھەم ئاق.

ئاۋۇز سورتلىرى

«ئۇششاق ئۇرۇق - 3» يېقىنقى يىللاردا 103 - تۈرىدىن كىرگۈزۈلگەن. شەكلى يۇمىلاق، شاپىلى قېنىق يېشىل، شاپىقىدا قېنىق كۆك بەلباغسىمان يولى بار، بالدۇر پىشىدۇ، شاپىلى چۈرۈكرەك، تەكشىلىكى95%، يەككە ئېغىرلىقى 3.5كىلوگرام، قەنت تەركىبى11.1%، مو بېشى ھوسۇلى 3.5 تونىنا، ساقلاش ۋە توشۇشقا چىداملىق.

«خۇقيۇ - 2» «1 - ئاۋۇزىمىز» يېزا ئىگىلىك ئىلمىيتەتىنى باغۋەنچىلىك فاكۇلتېتىنىڭ پروفېسسورى لىن دېپىينىڭ رىياسەتچىلىكىدە يېتىشتۈرۈلگەن. بولۇق ئۇرۇندۇق، ناچار شارائىتقا چىداملىق، ساقلاش- توشۇشقا چىداملىق، ئۇ ئاساسلىق تېرىلىدىغان سورتلارنىڭ بىرى. پۈختە رايونى، تۈمەن - مەيدانلار ۋە شاڭخۇ يېزىسىدا تېرىلىدۇ، مو بېشى ھوسۇلى بەش تونىنا ئۈچچۈرىسىگە يېتىدۇ، ئادەتتىكى سورتلارنىڭكىدىن 900 كىلوگرام كۆپ بولىدۇ، قەنت تەركىبى10.5%—11.9%كىچە بولۇپ، سىرتقا سېتىلىدىغان ئېسىل سورت.

«يالقۇنناغ - 1» يېڭان قوغۇن - ئاۋۇز تەتقىقات ئورنىدىن كىرگۈزۈلگەن. شەكلى يۇمىلاق، شاپىلى سۇس يېشىل، شاپىقىدا سۇس يېشىل بەلباغلىرى بار، شاپىلى نېمىز، ئېتى چۈرۈك، بالدۇر پىشىدۇ، ساقلاش - توشۇشقا چىداملىق، قەنت تەركىبى12.1%، مو بېشى ھوسۇلى 4.5 تونىنا.

«شىنيۇ-1» يېڭان ناھىيىسىدىن كىرگۈزۈلگەن. شاپىلى قېنىق يېشىل، شەكلى سوقمىچاق، چۈرۈك. رەڭ، ساقلاش-توشۇشقا چىداملىق، يەككە ئېغىرلىقى 4.5 كىلوگرام، مو بېشى ھوسۇلى6.7 تونىنا، قەنت تەركىبى 12.5%، ئاق كۆپ بولغاندا 13% كە يېتىدۇ.

«يېشۇەن» شاپىقىنىڭ تېگى يېشىل بولۇپ، ياڭاق يوللىرىغا ئوخشاپ كېتىدىغان قېنىق يېشىل بەلباغسىمان يولى بار، بالدۇر پىشىدۇ، ساقلاش - توشۇشقا چىدامسىز، يەككە ئېغىرلىقى 2 كىلوگرام، مو بېشى ھوسۇلى 3.8 تونىنا، قەنت تەركىبى 12.5%.

«ئۇرۇقى ئاتلىق شىنجاڭ - 1» يەرلىك سورت. شەكلى يۇمىلاق، شاپىقى قېنىق يېشىل ھەم قېلىن، ئاق، ئېتى يۇمشاقراق، ساقلاش - توشۇشقا چىداملىق، يەككە ئېغىرلىقى بەش كىلوگرام، مو بېشى ھوسۇلى 4.5 تونىنا.

«سوۋېت ئىتتىپاقى-2» شەكلى يۇمىلاق، شاپىقى سۇس يېشىل، شاپىقىدا11دىن14كىچە تاق يولى بولىدۇ، شاپىقى قاتتىق، ئېتى قىزىل ھەم چاق، سۇلۇق، قەنت تەركىبى9%~10%كىچە، 80~90 كۈندە پىشىدۇ، يەككە ئېغىرلىقى ئۈچ كىلوگرام.

2. ئاساسلىق ئۆستۈرۈش تېخنىكىسى

يەر تاللاش تۇپراق قاتلىمى قېلىن، قۇمسىغۇز، شور تەركىبى PH7.5~8.5 بولغان يەرلەر،

بولۇپمۇ بېكىدىن ئېچىلغان قۇملۇق يەر، بوز يەرلەر تاللاپ تېرىلسا ئالاھىدە مۇڭاپىق بولىدۇ. قوغۇن ـ تاۋۇز، چەمبەر، ئاپتاپپەرەس تېرىلغان يەرگە تېرىشتىن ساقلىنىش، يەرنى چوڭقۇر ئاغدۇرۇپ چۆنەك تارتىپ تاھتىلاپ تېرىش لازىم.

ئۇرۇقنى بىر تەرەپ قىلىش ئۇرۇق تاللانغاندىن كېيىن ئىلمان سۇغا چىلاپ قويۇلىدۇ، ئۇرۇقلارنىڭ تولۇق ئونۇشىگە كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن، يەنە ئۇرۇقسىز تاۋۇز ئۇرۇقلىرىنىڭ پوستى قول بىلەن يېرىۋېتىلىدۇ. ئۇرۇق چوكانتال بايرىسىنىڭ ئالدى ـ كەينىدە يەنى يەر يۈزىدىن 10 سانتىمېتر چوڭقۇرلۇقتىكى تۆپراقنىڭ تېمپېراتۇرىسى 20 گرادۇس ئۆچۈرىسىگە يەتكەندە سېلىنىدۇ.

سۇغىرىش ئۇنۇچى سۇيىنى كېچىكتۈرۈپرەك ئاچقان مۇڭاپىق. مايسا مەزگىلىدە ئاز سۇغىرىش، ئۆسۈش مەزگىلىدە كۆپرەك سۇغىرىش، پىتىلىش مەزگىلىدە سۇغىرىشنى قاتتىق تىزگىنلەش تەلەپ قىلىنىدۇ. سۇنى ئۇلۇغ ئېچىپ مايسىلارنى سۇغا پاستۇرۇۋەتمەسلىك لازىم، سۇ يۈزى مايسا غولىنىڭ يوغىنىدىن ئېشىپ كەتسە بولمايدۇ.

پېلەك رەتلەش مايسا 20 سانتىمېتردىن ئۆسكەن ھەم پېلەك تارتىشقا پاشلىغاندا پېلەك رەتلىنىدۇ. كورلىدا پېلەك رەتلەشتە تاق پېلەك قالدۇرۇش، قوش پېلەك قالدۇرۇش، كۆپ پېلەك قالدۇرۇش ئۆسۈللىرى قوللىنىلىدۇ، كۆپ ھاللاردا ئالدىنقى ئىككى خىل ئۆسۈل قوللىنىلىدۇ.

سۈلياۋ يوپۇق يېپىپ ئوستۇرۇش يېقىنقى يىللاردا قوغۇن ـ تاۋۇز ئوستۇرۇشتە، ئاۋال يەرگە سۈلياۋ يوپۇق يېپىپ، ئاندىن ئۇرۇق سېلىش ئۆسۈلى قوللىنىلىدىغان بولدى. تەجرىبە سۈلياۋ يوپۇق يېپىپ تېرىغاندا، سۈلياۋ يوپۇق يايىلى تېرىغانغا قارىغاندا قوغۇن ـ تاۋۇزنىڭ مو بېشى ھوسۇلىنى 20% ئۇپچۇرىدە ئاشۇرغىلى، قەنت تەركىبىنى 0.5~1 گرادۇس ئوستۇرگىلى، پىشىش ۋاقتىنى 10~15 كۈن تېزلەتكىلى بولىدىغانلىقىنى ئىسپاتلىدى.

1990-يىلى كورلا شەھىرىدە كېڭەيتىلگەن ئاساسلىق تاۋۇز تۈرلىرىنىڭ شەكلى، سۈپىتى ۋە مەھسۇلات مىقدارى

جەدۋەل: 13 — 10

تۈرى	ئۇرۇقنىڭ كېلىش مەنبەسى	شەكلى	شاپىقىنىڭ رەڭگى	شاپىقىنىڭ شەكلى، مۇستەھكەملىكى	تەك شىلىك دەرىجىسى (%)	ساقلاش، توشۇش	پىشىش مەزگىلى	مەھسۇلات مىقدارى: يەككە تاۋۇز ئىنىڭ (كگ)	مەھسۇلات مىقدارى: مو بېشى مەھسۇلاتى (تونا)	قەنت تەركىبى (%)	ئېتىزلىق سۈپىتى	ئىزاھات
«ئۇشاق ئۇرۇق-3»	«103» تۈرى مەيدان	يومولاق	تېگى قىسمى يېشىل، قىسمى كۈك بولى بار	ئونتۇرا ھال، نەپ سىز، ئونتۇرا ھال چوڭ	95	ساقلاشقا چىداملىق	بالدۇر، ئونتۇرا مەزگىل	3.5	4.6	1.1	يۇمشاق، چۈرۈك	
«ئۆڭچۇ-2»	«121» تۈرى مەيدان	ئىللىپسىمان	تېگى يېشىل، چىشىمان كۈك بولى بار	ئونتۇرا ھال قىسمەن چوڭ	90	ساقلاش، توشۇشقا چىداملىق	ئونتۇرا مەزگىل	4.7	6.2	11.5	پىرىك	

«يالقۇنتاغ -1»	يېڭان قوغۇن-تاۋۇز تەتقىقات ئورنى	يۇمۇلاق	تىنگى سۇس پىشىل، چىتى سېمان بول،بار	ئوتتۇرا-ھال قۇملۇق، ئوتتۇراھال چۆرۈك	95	ساقلاشقا چىداملىق	بالدۇر	3.6	4.5	12.1	يۇمشاق چۆرۈك	
«شىنيۇ-1»	يېڭان قوغۇن-تاۋۇز تەتقىقات ئورنى	ئىللىق سېمان	قېنىق پىشىل	ئوتتۇرا-ھال قۇملۇق، ئوتتۇراھال چۆرۈك	95	ساقلاشقا چىداملىق	ئوتتۇرا مەزگىل	4.5	6.7	12.5	يۇمشاق، چۆرۈك	قەنت تەركىبى 13%گە چىقىدۇ
«يەكۈن»	يېڭان قوغۇن-تاۋۇز تەتقىقات ئورنى	سەل يۇمۇلاق	تىنگى پىشىل، ياشاق بولۇپ دەك قېنىق پىشىل بولى بار	تىپىك، چۆرۈك	95	ساقلاش-توشۇشقا چىداملىق، سەز	بالدۇر	2	3.8	12.5	يۇمشاق-چۆرۈك	
ئۇرۇقسىز (شىنجاڭ -1)	ئاپتونوم را-يونلۇق بىئو-لوگىيە تۈپ-راق تەتقى-قات ئورنى	يۇمۇلاق	قېنىق پىشىل	ئوتتۇرا-ھال، قۇملۇق، چوڭ	90	ساقلاش توشۇش-قا چىداملىق	ئوتتۇرا، كېيىن مەزگىل	5	4.5	12	ئوتتۇرا-ھال يۇمشاق	

3. ئاساسلىق كېسەللىك ۋە ئالدىنى ئېلىش، يوقىتىش

ئاساسلىق كېسەللىك قوغۇن - تاۋۇزدا يۇقۇملۇق زەمبۇرۇغ كېسىلى، پېلەك قۇرۇپ كېتىش كېسىلى، ئاق توزان كېسىلى، شۇمبۇيا، ۋېرۇس كېسىلى، قوڭۇر داغ كېسىلى (يوپۇرماق قۇرۇپ كېتىش كېسىلى) قاتارلىقلارنىڭ زىيىنى ئېغىرراق بولىدۇ.

يۇقۇملۇق زەمبۇرۇغ كېسىلى تاغسل يوپۇرماق كېسىلى دەپمۇ ئاتىلىدۇ. بۇ كېسەل 70 - يىللارنىڭ بېشىدا پەيدا بولغان ۋە تېز تارقالغان. 1983 - يىلدىن بۇيان بۇ كېسەللىنىڭ تارقىلىش مەزگىلى ئىلگىرى سۈرۈلۈپ، زىيىنسىز ئېغىرلىشىپ باردى. ئادەتتە قوغۇن - تاۋۇزنىڭ ئۆسۈش مەزگىللىرىنىڭ ئوتتۇرا، ئاخىرقى باسقۇچىدا يەنى 8 - ئاينىڭ 20 - كۈنىدىن 9 - ئاينىڭ 10 - كۈنىگىچە بولغان ئارىلىقتا يۈز بېرىدۇ، ھاۋا كېلىماتىنىڭ تەسىرى بىلەن 7 - ئاينىڭ ئاخىرى، 8 - ئاينىڭ باشلىرىدا يۈز بېرىدىغان كەھۋالمۇ بولىدۇ.

قوغۇن پىلىكى قۇرۇپ كېتىش كېسىلى ئادەتتە 6 - ئاينىڭ ئاخىرى 7 - ئاينىڭ باشلىرىدا يۈز بېرىدۇ. شەھەرگە قاراشلىق يۇخۇي، شاڭخۇ قاتارلىق قوغۇن تېرىلىدىغان جايلاردا كۆپ كۆرۈلىدۇ.

شۇمبۇيا 6 - ئاينىڭ ئاخىرىدا پەيدا بولىدۇ، 7 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا تازا كۆپىيىدۇ.

ئۇنۇمبرسال ئالدىنى ئېلىش - يوقىتىش چارىلىرى ئاساسلىقى مۇڭاپىق نۇۋەتلەشتۈرۈپ تېرىش، چىرىپ پىشقان ئاساسىي ئوغۇتنى يېتەرلىك بېرىش، سۈلياۋ يوپۇق يېپىپ تېرىپ مايسىنى غوللۇق ئۆستۈرۈش، ئۇرۇقنى ياخشى بىر تەرەپ قىلىش، كېسەلگە چىداملىق سورتلارنى تاللاپ تېرىش ۋە دورا بىلەن ئالدىنى ئېلىش - تىزگىنلەش ئۇسۇللىرى قوللىنىلىدۇ. قوغۇن - تاۋۇزنى ئۇلۇغ سۇ بىلەن مايسا باستۇرۇپ سۇغارماسلىق، سۇ يۇزىنى مايسا بويىنىدىن ئاشۇرۇۋەتمەسلىك - يۇقۇملۇق زەمبۇرۇغ كېسىلىنىڭ ئالدىنى ئېلىشنىڭ ئۇنۇملۇك تەدبىرىدۇر.

كورلا رايونىدا 5 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن باشلاپ، كېسەل ۋېرۇسى تارقىتىدىغان كۆك پىتىنىڭ

ئالدى ئېلىنىدۇ بۇنىڭدا قوغۇن ـ تاۋۇز مايسىلىرىغا ۋە ئېتىز چۆرىسىگە روگور، كوكسىدلانغان ئومبۇتوقات چېچىلىدۇ. 6 ـ ئاينىڭ ئاخىرى، 7 ـ ئاينىڭ بېشىدا ھەرمو بەرگە 100 ـ 200 گرام 15%لىك فېنشيۇنىڭ چېچىش ئارقىلىق، ئاق توزان كېسىلىنىڭ ئالدى ئېلىنىدۇ.

1987 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ ئاخىرلىرىدا ئۇدا يامغۇر يېغىش تۈپەيلىدىن قوغۇن ـ تاۋۇزدا داغ كېسىلى پەيدا بولدى، ئۇدا ئۇچ قېتىم دېكسون، بالوستىن چېچىلىپ كېسەللىنىڭ يامراپ كېتىشى تىزگىنلەندى.

1985 ـ يىلى كۆك پىتلارنى قوغلاش مەقسىتىدە، قوغۇن ـ تاۋۇزلۇقلىنىڭ ئوتتۇرا ھېسابىي بىلەن ئىككى كۈادرات مېتر يېرىگە بىردىن كۆلرەك سۈلياۋ بويۇق لىنتىسى ئېسىپ قويۇلغاندى، بۇنىڭ ئۈنۈمى خېلى ياخشى بولدى، ئومۇمەن سۈلياۋ لىنتا ئېسىپ قويۇلغان قوغۇن ـ تاۋۇزلۇقلاردا ۋېرۇس كېسىلى يۈز بەرمىدى.

§ 2 . مېۋە ـ چېۋىلەر

كورلا شەھىرى قوغۇن، تاۋۇز، مېۋە ـ چېۋە كۆپ چىقىدىغانلىقى، بولۇپمۇ ئەشپۇت، شاپتۇل، ئاق ئۈرۈك چىقىدىغانلىقى بىلەن داڭلىق. 50 ـ يىللاردىن ئىلگىرى، ئادەم ئاز، سېتىش يولى تار بولغاچقا، مېۋە ـ چېۋە باھاسىمۇ بەك تۆۋەن ئىدى. مەلۇماتقا قارىغاندا، 1949 ـ يىلدىن ئىلگىرى ناھىيە بويىچە مۇنبەتلىك باغ كۆلىمى 2272 مو، يىللىق ھوسۇلى 8. 90 تونىنا، بۇنىڭ ئىچىدە شاپتۇللۇق كۆلىمى 770 مو، ئۈرۈكلۈك كۆلىمى 543 مو، ئەشپۇتلۇك كۆلىمى 173 مو بولغان. ئەينى چاغدا چوڭ مېۋىلىك باغلار ئازراق بولۇپ، كۆپىنچىسى دېھقان ئائىلىلىرىنىڭ كىچىك باغلىرى ئىدى.

1990 ـ يىلى شەھەر بويىچە مېۋىلىك باغ كۆلىمى 44 مىڭ 77 موغا، بۇنىڭ ئىچىدە مېۋىگە كىرگەن باغ كۆلىمى 10 مىڭ 793 موغا يەتتى، شۇ يىلى 6709 تونىنا ھەرخىل مېۋە ـ چېۋە ئېلىندى. بۇنىڭ ئىچىدە مېۋىگە كىرگەن ئالمىلىق كۆلىمى 738 مو بولۇپ، 178 تونىنا ئالما ئېلىندى؛ ئەشپۇتلۇك كۆلىمى 30 مىڭ 299 مو بولۇپ، 4123 تونىنا ئەشپۇت ئېلىندى؛ ئۈزۈملۈك كۆلىمى 1446 مو بولۇپ، 1488 تونىنا ئۈزۈم ئېلىندى؛ شاپتۇللۇق كۆلىمى 596 مو بولۇپ، 93 تونىنا شاپتۇل ئېلىندى؛ ئۈرۈكلۈك كۆلىمى 3313 مو بولۇپ، 815 تونىنا ئۈرۈك ئېلىندى؛ چىلانلىق كۆلىمى 1138 مو بولۇپ، ئۇچ تونىنا چىلان ئېلىندى؛ باشقا مۇنبەتلىك باغ كۆلىمى 1387 مو بولۇپ، توققۇز تونىنا ھوسۇل ئېلىندى. مېۋە ـ چېۋىلەر كورلا رايونىدا سېتىلغاندىن باشقا، سىرت جايلارغىمۇ سېتىلىدۇ.

1. ئۈرۈك

ئۈرۈك تۈكلۈك ئۈرۈك، ياغلىق ئۈرۈك، دەپ ئايرىلىدۇ. ئاساسلىق مورتلىرىدىن كەلگەن ئۈرۈكى، ياغلىق ئۈرۈك، تۈكلۈك ئۈرۈك، چوقۇر ئۈرۈك قاتارلىقلار بار.

كەلگەن ئۈرۈكى شەكلى يۇمىلاق، ئېتى سۈلۈق ھەم تاتلىق، خۇشپۇراق، سىرتى سىلىق ھەم پارقىراق، رەڭگى ئاق سېرىق. 3 ـ ئاينىڭ ئاخىرلىرىدا يېغلىنىدۇ، 4 ـ ئاينىڭ باشلىرىدا چېچەكلەيدۇ، 6 ـ ئاينىڭ ئاخىرلىرىدا پىشىدۇ. شەھەرگە قاراشلىق قارا يۇلغۇن، قوشئېرىق، لەڭگەر، چەرچى قاتارلىق يېزا، مەيدانلاردىن چىقىدۇ، ئۇ ھۆل پېتى ئىستېمال قىلىشقا ۋە گۈل قۇرۇتۇشقا باب ئېسىل ئۈرۈك مورتىدۇر.

ياغلىق ئۈرۈك پارقىراق، رەڭگى سېرىق، تۈكسىز، تەمى تاتلىق، كەلگەن ئۈرۈكىدىن كېيىنرەك

پىشىدۇ. كورلا تەۋسىدىكى يېزا، مەيدانلارنىڭ ھەممىسىدىن چىقىدۇ.

تۇكلۇك ئۇرۇق مېۋىسى چوڭ ھەم سوقىچاق، تىك دىئامېتىرى 4.6 سانتىمېتر، توغرا دىئامېتىرى 3.2 سانتىمېتر كېلىدۇ. سىرتىداقسىمقا تۇكچىلەر بار، پىشقاندىن كېيىن مېۋىسى سۇس سېرىق رەڭگە كىرىدۇ، ئېتى قىزغۇچ، ياغلىق ئۇرۇككە قارىغاندا ئانچە سۈزۈق ئەمەس، قەنت تەركىبىمۇ تۆۋەنرەك، ئېتى ئۇچقىسىدىن ئاجرايدۇ، مېغىزى ناتلىق، كېيىنرەك پىشىدۇ.

چوقۇر ئۇرۇق كېيىنرەك پىشىدۇ، شەكلى يۇمىلاق، رەڭگى سېرىق ھەم سىرتىدا قارا داغ كۆپ بولىدۇ، ئېتى سۈزۈق، قەنت تەركىبى تۇكلۇك ئۇرۇكتىن سەل يۇقىرى، ئاز مىقداردا ئۆستۈرۈلىدۇ.

2. ئۇزۇم

كورلا رايونى ئۇزۇم ئۆستۈرۈشتە ئۇزۇن تارىختا ئىگە ھەم داڭق چىقارغان. 1949 ـ يىلى ناھىيە بويىچە ئۇزۇملۇك كۆلىمى 251 موغا يەتكەن، 10 تونىنا ئۆپچۈرىسىدە ئۇزۇم ئېلىنغان. ئۇنىڭدىن كېيىن خەلق تۈرمۈشىنىڭ ياخشىلىنىشى ئارقىسىدا، بازارنىڭ ئېھتىياجى كۈنسايىن ئاشتى. 1990 ـ يىلغا كەلگەندە شەھەر بويىچە ئۇزۇملۇك كۆلىمى 1446 موغا، ھوسۇلى 1488 تونىنغا يەتتى (ئوبلاستقا بۇ‌ئاستە قاراشلىق ئۇرۇنلار ۋە بوز يەر ئۇزلەشتۈرۈش رايونىنىڭ بۇنىڭ سىرتىدا).

ھازىر ھۆل ئۇزۇم بازاردا سېتىلغاندىن سىرت، ھەرخىل شەكىللەر بىلەن پىشىقلاپ ئىشلىنىدۇ، ئىقتىسادىي ئۈنۈمى كۆرۈنەرلىك.

كورلا شەھىرىگە قاراشلىق لەڭگەر، چەرچى، ئاۋات، يۇخۇي، تۇۋرىچى، چاراباغ قاتارلىق يېزا، مەيدانلار ئۇزۇم چىقىدىغان ئاساسلىق جايلاردۇر. 1990 ـ يىلى يۇقىرىدا ئېيتىلغان جايلاردىكى مېۋىگە كىرگەن ئۇزۇملۇك كۆلىمى 1103 مو بولۇپ، 1326 تونىنا ئۇزۇم ئېلىندى، ئۇزۇملۇك كۆلىمى شەھەر بويىچە ئومۇمىي ئۇزۇملۇك كۆلىمىنىڭ 76 پىرسەنتىنى، ئۇزۇم ھوسۇلى ئومۇمىي ئۇزۇم ھوسۇلىنىڭ 89.1 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

كورلا شەھىرىدە قەشقەر ئۇزۇمى، قىزىل ئۇزۇم، سايۋا ئۇزۇم ۋە ئاق كىشمىش قاتارلىق ئۇزۇم سورتلىرى بار.

قەشقەر ئۇزۇمى ماسلىشىشچانلىقى كۈچلۈك، ئۆسۈشى تېز، 4 ـ ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا يوپۇرماق چىقىرىدۇ، 5 ـ ئاينىڭ ئاخىرلىرىدا چېچەكلەپ مېۋىلەيدۇ، 8 ـ ئاينىڭ ئاخىرلىرىدا پىشىدۇ. ھەر بىر ساپىقىنىڭ ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 19.5 سانتىمېتر، كەڭلىكى 8.1 سانتىمېتر كېلىدۇ، مېۋىسى قارا ھەم زىچ ھەم ئېللىپسسىمان، رەڭلىك تىزىلغان بولىدۇ. مېۋىسى قاشتېشىدەك سۈزۈك، سۈلۈق ھەم ناتلىق، يەل ئاخىرىغىچە ساقلىغىلى بولىدۇ، ھۆل پېتى ئىستېمال قىلىنىدۇ ياكى ھاراق ئىشلىنىدۇ، ئەمما قۇرۇتقىلى بولمايدۇ.

قىزىل ئۇزۇم مېۋىسى قىزىل رەڭدە بولۇپ، ناتلىق ھەم چۇرۇك، تەركىبىدە ئېرىشچان قاتتىق ماددا نىسبىتى 18.6%كە يېتىدۇ، 8 ـ ئاينىڭ ئاخىرى، 9 ـ ئاينىڭ باشلىرىدا پىشىدۇ.

سايۋا ئۇزۇم مېۋىسى موكا شەكىلدە، رەڭگى سۇس يېشىل، مېۋىسى زىچ، كېيىنرەك پىشىدۇ، سۈلۈق ھەم ناتلىق، چۇرۇك بولۇپ، ئۇزۇملەر ئىچىدە ئېسىل ئۇزۇم ھېسابلىنىدۇ، كورلا شەھىرىدە ئازراق ئۆستۈرۈلىدۇ.

ئاق كىشمىش دانىسى ئېللىپس شەكىلدە، پىشقاندا يېشىل مارجانغا ئوخشاش سۈزۈك رەڭگەر رەڭگە كىرىدۇ، سۈلۈق، قەنت تەركىبى 24% تىن ئاشىدۇ، قۇرۇتقاندىن كېيىن قەنت

تەركىبى %75~%80 تىن ئاشىدۇ. ئاز مىقداردا ئوستۇرۇلىدۇ. ئومۇمەن 5 ـ ئاينىڭ ئاخىرلىرىدا چېچەكلەيدۇ، 6 ـ ئاينىڭ باشلىرىدا تازا كۆپ چېچەكلەيدۇ، 9 ـ ئاينىڭ باشلىرىدا پىشىدۇ، قۇرۇق ئۇرۇم تەييارلاشقا ياپ ئېسىل سورت ھېسابلىنىدۇ.

3 . شاپتۇل

شاپتۇل ـ ئەنئەنىۋى مېۋىلەرنىڭ بىرى، ئوستۇرۇلۇش تارىخى ئۇزۇن. 1950 ـ يىلى ناھىيە بويىچە مېۋىگە كىرگەن شاپتۇللۇق كۆلىمى 809 مو بولۇپ، 40.45 تونىنا ھوسۇل ئېلىنغان. 1960 ـ يىلى شاپتۇللۇق 2144 موغا يېتىپ، 82.15 تونىنا شاپتۇل ئېلىندى.

1965 ـ يىلدىن كېيىن يېزىلاردا يەر پىلانلاشتۇرۇشنىڭ ۋە ھاۋا كېلىماتىنىڭ تەسىرىگە ئۇچراپ تۇرغانلىقتىن، 1978 ـ يىلغا كەلگەندە شاپتۇللۇق كۆلىمى ئازيىپ 390 موغا چۈشۈپ قالدى، ھوسۇلىمۇ تېز تۆۋەنلەپ كەتتى. 1990 ـ يىلى شاپتۇللۇق كۆلىمى 596 موغا، ھوسۇلى 93 تونىنغا يەتتى.

كورلا شەھىرىدە شاپتۇل ئاساسلىقى تۇۋۇرچى، ئاۋات، قارا يۇلغۇن، چەرچى، لەڭگەر، چارباغ قاتارلىق يېزا ـ مەيدانلاردىن چىقىدۇ، بۇ جايلاردىكى شاپتۇللۇق كۆلىمى شەھەر بويىچە ئومۇمىي شاپتۇل-لۇق كۆلىمىنىڭ 70 پىرسەنتىنى، ھوسۇلى شەھەر بويىچە ئومۇمىي شاپتۇل ھوسۇلىنىڭ 74 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ.

ئاساسلىقى «داباۋجيۇ»، چېلگە توغاچ ۋە شاپتۇل قاتارلىق سورتلار بار.

«داباۋجيۇ» مۇۋسى چوڭ ھەم يۇمىلاق، شۇپىكى سېرىق، كۆنگەي يۇزى قىزىل، شۇپىكى ۋە ئۇچكىسى ئاجرايدۇ، ئېتى سۈتۈرەڭ ئېتىنىڭ ئۇچكىگە يېپىشىپ تۇرىدىغان قىسمى سەل قىزىل، خۇشپۇراق ھەم تاتلىق. 7 ـ ئاينىڭ ئاخىرلىرىدا پىشىدۇ، ساقلاش ۋە توشۇشقا چىداملىق.

چېلگە توغاچ 4 ـ ئاينىڭ باشلىرىدا چېچەكلەيدۇ. 7 ـ ئاينىڭ باشلىرىدا پىشىدۇ، مۇۋسى يۇمىلاق، ئاستىنقى قىسمى ساغۇچ، سىرتىدا تۈكى يوق، ئېتى سۈلۈق ھەم تاتلىق، شۇپىكى قېلىن، ساقلاش ـ توشۇشقا چىداملىق، ھوسۇلى ئازراق.

تۈكلۈك شاپتۇل سوغۇققا، شورغا چىداملىق، مېۋىسىنىڭ يەككە ئېغىرلىقى 200 گرامچە كېلىدۇ. شەكلى سوقمچاق، سىرتىدا تۈكى بار، ئېتى كۆكۈش ئاق، ئۇچكىسى قىزىل، تەمى تاتلىق، 7 ـ ئاينىڭ ئاخىرلىرىدا پىشىدۇ.

4 . ئالما

50 ـ يىللاردىن ئىلگىرى يەرلىك ئالما سورتى ئاز بولۇپ، كۆپىنچىسى بالدۇر پىشىدىغان قۇم ئالما ئىدى، جاغدا سورتلىرى ئازراق ئىدى. 1949 ـ يىلى ناھىيە بويىچە ئالمىلىق كۆلىمى ئاران 99 مو بولۇپ، 3.95 تونىنا ئالما ئېلىنغان. 1964 ـ يىلى ئالمىلىق كۆلىمى 140 موغا، ھوسۇلى 18.69 تونىنغا يەتتى.

1978 ـ يىلى ئالمىلىق كۆلىمى 190 موغا يېتىپ، 22.5 تونىنا ئالما ئېلىنغان. 80 ـ يىللارنىڭ ئاخىرلىرىدا سېتىش يولى راۋان بولغاچقا، ئالمىلىق كۆلىمى خېلى تېز كېڭەيدى. 1990 ـ يىلى شەھەر بويىچە ئالمىلىق كۆلىمى 738 موغا، ھوسۇلى 178 تونىنغا يەتتى.

ئالما سورتىنى ياخشىلاش ئۇچۇن، 1961 ـ يىلى يېزا ئىگىلىك 2 ـ شىركىتىنىڭ ئۇچ تۇمۇن ـ مەيدانى

ھېسابلاندىن نۇرغۇن ئالما كۆچەتلىرىنى كىرگۈزۈپ، ئۇلىدى. 1962 ـ يىلى يەنە لياۋنىڭدىن نۇرغۇن ئۇلاق كۆچىتى كىرگۈزۈپ، ئالمىلىق بەرپا قىلدى. لېكىن «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» نىڭ تەسىرىدە تەرەققىيات ئاستا بولدى.

ج ك پ 11 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3 ـ ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، باغۋەنچىلىك تېز ئىسلىگە كەلدى ۋە راۋاجلاندى. 1981 ـ يىلى يېڭا ئىگىلىك 2 ـ شىنىڭ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونىدا ئالمىلىق كۆلىمى 1085 موغا، ھوسۇلى 2.26 تونىغا يەتتى. ئۇنىڭدىن كېيىن يىلدىن يىلغا ئاشتى. 1984 ـ يىلى ئومۇمىي ئالمىلىق كۆلىمى 1356 موغا، مۇنىڭ كىرگەن ئالمىلىق كۆلىمى 673 موغا، ھوسۇلى 7.133 موغا يەتتى.

كورلا شەھىرى تەۋسىدە «جىنگۈالگ»، «گوگۈالگ»، «قىزىل يۇلتۇز»، «مارشال»، «مۇگۈالگ»، «ھىندىستان»، «فۇشى» قاتارلىق ئالما سورتلىرى بار، ھەممىسى مەلۇم مىقداردا ھوسۇل بېرىدۇ.

شەھەر بويىچە پۇخۇي، چەرچى ئالما چىقىدىغان ئاساسلىق جايلار ھېسابلىنىدۇ. 1990 ـ يىلى پۇخۇي يېزىسىدا ئالمىلىق كۆلىمى 300 موغا يېتىپ، 74 تونىنا ئالما ئېلىندى؛ چەرچىدە ئالمىلىق كۆلىمى 165 موغا يېتىپ، 52 تونىنا ئالما ئېلىندى؛ يېڭىشەھەر يېزىسىدا ئالمىلىق كۆلىمى 22 موغا، ھوسۇلى 17 تونىنا يەتتى؛ شاڭخۇ يېزىسىدا ئالمىلىق كۆلىمى 120 موغا، ھوسۇلى سەككىز تونىنا يەتتى. يۇقىرىدا ئېيتىلغان يېزىلاردىكى مېۋە بەرگەن ئومۇمىي ئالمىلىق كۆلىمى 607 مو بولۇپ، شەھەر بويىچە مېۋە بەرگەن ئومۇمىي ئالمىلىق كۆلىمى (738مو) نىڭ 82 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى، ھوسۇلى 151 تونىنا يېتىپ، شەھەر بويىچە ئومۇمىي ئالما ھوسۇلى (178 تونىنا) نىڭ 85 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

5. نەشپۈت

(نەشپۈت ئىشلەپچىقىرىشقا دائىر تەۋالىنى «نەشپۈت» قىسمىدىن كۆرۈۋېلىڭ)

كورلا شەھىرى (ناھىيىسى) بويىچە 1950 — 1990 ـ يىلغىچە بولغان باغۋەنچىلىك

جەدۋەل: 13 ـ 11 بىرلىكى: مىڭ مو (كۆلەم)، تونىنا (مەھسۇلات)

يىللار	يىل ئاخىرىدىكى ئاق باغ كۆلىمى	مېۋە بەرگەن كۆلىمى	مەھسۇلات مىقدارى	نەشپۈت		ئۈزۈم		شاپتۇل		ئۇرۇك		چىلان		ئالما		باشقا مېۋە	
				مېۋە بەرگەن كۆلەم	مەھسۇلات مىقدارى	مېۋە بەرگەن كۆلەم	مەھسۇلات مىقدارى	مېۋە بەرگەن كۆلەم	مەھسۇلات مىقدارى	مېۋە بەرگەن كۆلەم	مەھسۇلات مىقدارى	مېۋە بەرگەن كۆلەم	مەھسۇلات مىقدارى	مېۋە بەرگەن كۆلەم	مەھسۇلات مىقدارى	مېۋە بەرگەن كۆلەم	مەھسۇلات مىقدارى
1950		2.385	118.25	0.176	8.80	0.263	13.15	0.809	40.45	0.571	28.55			0.109	5.45	0.412	20.6
1951		2.504	125.20	0.178	8.90	0.276	13.8	0.857	42.85	0.599	29.95			0.11	5.7	0.433	21.65

22.75	0.456	6.0	0.120			31.45	0.629	45.3	0.906	14.5	0.29	10.90	0.180	131.45	2.630		1952
15	0.500	7.9	0.132			40	0.666	62.45	1.041	19.2	0.319	10.95	0.183	173.55	2.893		1953
33	0.551	8.7	0.145			41.4	0.390	72.2	1.203	21.05	0.351	11.25	0.187	190.85	3.182		1954
		0.631	9.6	0.159			42.85	0.714	81.95	1.365	23.15	0.386	11.30	0.189	210	3.500	1955
59.65	0.746	13.1	0.164			31.05	0.763	132.85	1.66	35.5	0.444	15.6	0.191	332	4.025		1956
70.1	0.852	14.1	0.176			64.7	0.809	150.75	1.884	45.6	0.57	15.55	0.194	365.40	4.543		1957
76.455	0.77	15	0.251			66.1	1.125	155.8	1.582	145.15	0.39	20.70	0.745	493.75	4.943		1958
70	0.793	21.15	0.343			83.6	1.557	178.4	2.156	250.6	0.647	36.95	0.592	644.90	6.238		1959
4.7	0.794	7.11	0.343			122.75	1.577	82.152	2.144	280.695	0.625	41.40	0.589	541.90	6.202		1960
		16.54				167.197				368.202		3.43		850.25			1961
												84.25	0.592	1188.63	5.738		1962
													0.450	1122.50	6.010		1963
		18.692	0.14			339.05	1.41	453.13	1.92	239.99	0.45	239.99	0.456	1378.45	4.702		1964
		2.342	0.041			29.939	0.129	57.612	0.125	151.2995	0.1036	20.38	0.297				1966
												1.99	1.726	524	5.992		1967
												104.73		423.10	4.320		1970
												9.50		1356.50	4.664		1971
												74.50		1190.50	5.794		1972
												80		1277.50	6.033		1973
												166.35	4.018	1414.80	6.172		1975
												95.65		385.25	5.808		1976
												53.95		483.80	6.999		1977
23	1.45	22.5	0.19			198	1.3	109	0.39	81	0.33	218.5	4.63	653.5	8.290		1978
18.5	0.42	37.5	0.5			27	2.18	33.5	0.43	177.5	0.56	217.5	6.53	512.5	0.64		1979
8	0.15	47	0.52			208	2.11	27	0.52	372	0.76	412.5	7.05	1075	11.11		1980
10.5	0.67	37	0.42			345.5	2.08	43.5	0.94	407	1.09	765	6.05	1610	11.25		1981

9	0.12	60.5	0.47			248	2.69	36.5	0.52	624.5	0.84	1230	6.39	2208.5	11.03		1982
7.9	0.18	105.5	0.55			470.5	2.09	77.5	0.63	457	0.78	1201	6.04	2319	10.28		1983
4.5	0.09	85	0.46			534.6	2.24	78	0.51	638	1.03	1496.5	6.11	2836	10.43		1984
		107.25	0.42			352.5	2.09	56	0.36	763.5	0.39	1397.8	5.25	2676.95	9.05		1985
5.0	0.013	28.3	0.2	0.75	0.01	339.2	1.97	41.75	0.204	931.85	0.78	1643.05	5.39	2985.6	8.567	23.307	1986
0.5	0.013	9.1	0.278			40.6	2.519	5.8	0.36	890	0.95	259.8	6.99	4049.5	11.12	41.15	1987
2	0.008	69.4	0.186			403.9	2.57	59.2	0.287	933.4	0.94	2958.7	6.82	4427	10.49	52.08	1988
9.4	0.049	89.9	0.199			311.8	1.607	32.2	0.199	799.8	0.409	3466.1	6.143	4818.2	8.906	43.874	1989
9	1.387	178	0.738	3	1.138	815	8.313	93	0.596	1488	1.446	4123	3.03	6709	10.793	44.077	1990

§ 3 . قوشۇمچە كەسىپ

1. پىلىچىلىك

«ۋېينامە. كىنگىت يەگلىكى»دە: كىنگىتلىكلەر «پىلنى يېپىكىنى يېپەك ئورنىدا ئەمەس، پاختا ئورنىدا ئىشلىتىش ئۈچۈن باقىدۇ» دېيىلگەن. چاك سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ پىلىلىرىنىڭ بېشىدا زوزۇڭتاڭ-نىڭ بۇيرۇقىغا بىنائەن، لىيۇجىنتاڭ خۇيبي، خۇنەن، جېجياڭ رايونلىرىدىن تۇرغۇن چوڭ يوپۇرماقلىق ئۇجمە كۆچىتى، پىلە ئۇرۇقى ۋە يېپەك تارتىش ئۇسكۇنىسى كىرگۈزۈپ، كورلا، بۈگۈر قاتارلىق جايلاردا ئومۇملاشتۇرغان. مىنگونىڭ 1-يىلى (1912-يىلى) قارا شەھەر ۋىلايىتىدە، پىلە باققان ئائىلە 70كە، پىلە غوزىسى 7.5 دەنگە يەتكەن. مىنگونىڭ 4 - يىلى (1915-يىلى) قارا شەھەر بويىچە 59.95 دەن پىلە غوزىسى ئېلىنىپ، شىنجاڭ بويىچە ئېلىنغان پىلە غوزىسى (12 مىڭ 602 دەن) نىڭ 0.47 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن. مىنگونىڭ 22 - يىلى (1933 - يىلى) شېڭ شىسەي شىنجاڭغا مۇكۈمرانلىق قىلغاندا 1 - ئۆچ پىللىق پىلان (1937 - 1939 - يىللار) مەزگىلىدە، كورلا ۋە تۇرپاندا ئۇزۇن كۆچەتزارلىقى بەرپا قىلىنغان ھەم سوۋېت ئىتتىپاقىدىن «باغداد»، «ئورو»، «ئاسكورى»، «تىبو-رىد» قاتارلىق پىلە ئۇرۇقلىرى كىرگۈزۈلگەن؛ شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئىچكىرىدىن «خۇاجيۇ»، «يىگۈبن»، «خاڭجو - 7»، «خاڭجو - 8»، «سۇجۇ - 6» قاتارلىق ئېسىل پىلە سورتلىرى كىرگۈزۈلۈپ، پىلىكارلارغا ھەقسىز ياكى يېرىم باھادا بېرىلگەن.

كورلا شەھرى (ناھىيىسى) نىڭ 1956 — 1990- يىلغىچە پىلىچىلىك ئەھۋالى

جەدۋەل: 13 - 12

يىللار	يىلىغان پىلىنىڭ قۇتا سانى	يىله ئوزۇ- سىنىڭ ئو- مۇمى مەھ- سۇلاتى (كىلوگرام / قۇتا)	يىله ئوزۇ- سىنىڭ ئو- مۇمى مەھ- سۇلاتى (كىلوگ- رام)	ئومۇ- مىي كىرىم	يىللار	يىلغان پىلىنىڭ قۇتا سانى	يىله ئوزۇ- سىنىڭ ئو- مۇمى مەھ- سۇلاتى (كىلوگ- رام)	ئومۇ- مىي كىرىم
1956	599	11.10	6000	28800	1973	600	5420	13550
1957	1535	10.65	12000	28001	1974	500	7069	20217
1958	1527	10.59	16172	38812	1975	650	7389	19285
1959	3488	5.45	19125	45898	1976	380	845	8697
1960	4049	5.14	20808	52018	1977	320	3600	9108
1961	2332	3.20	7020	17617	1978	300	2910	3739
1962	618	6.30	3881	9702	1979	300	2716	8256
1963	435	9.90	4305	10762	1980	300	4381	15190
1964	1000	7.20	7222	18055	1981	430	6612	10185
1965	1000	11.98	11978	26231	1982	320	3459	11539
1966	1000	11.17	11670	27254	1983	260	3460	8801
1967	900	12.91	11631	30240	1984	150	1341	3687
1968	1000	11.14	11135	26940	1985	160	893	2455
1969	1200	8.89	10654	25806	1986	100	770	2117
1970	800	12.72	10185	25971	1987	50	803	439
1971	800	13.42	10775	27588	1989	150	1578	13192
1972	800	13.24	10590	26051	1990	232	2000	21736

يېڭى جۈگگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، كورلىدا پىلىچىلىك يېڭى تەرەققىياتقا ئېرىشتى. تېخنىكا كۆچلىرى تەربىيىلىنىپ، ئېسىل سورتلار ئومۇملاشتۇرۇلدى، كۆچەت يېتىشتۇرۇپ ئۆزىمزارلىق بەرپا قىلىندى، پىلە غوزىسى سېتىۋېلىش ئورۇنلىرى قۇرۇلدى، دېھقانلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش، تەمىنلىنىش، سېتىش جەھەتلەردىكى قىيىنچىلىقلارنى ھەل قىلىۋېلىشىغا ياردەم بېرىلدى، كورلا شەھىرى ھازىر پاينغولىن ئوبلاستى بويىچە مۇھىم پىلىچىلىك رايونلىرىنىڭ بىرى بولۇپ قالدى. 1956 ـ يىلى سورتى ياخشىلانغان ئاق غوزەك چىقىرىدىغان ئېسىل پىلە قۇرتى كىرگۈزۈلۈپ ۋە، ئومۇملاشتۇرۇلۇپ، يەرلىك سورتلار تامامەن شاللىۋېتىلدى. شۇ يىلى شەھەر بويىچە 599 قۇتا ئېسىل سورتلۇق پىلە بېقىلىپ، 6050 كىلوگرام غوزا ئېلىندى. 1960 ـ يىلى ئۆزۈمە دەرىخى 1955 ـ يىلدىكى 29 مىڭ 41 تۈپتىن 125 مىڭ 995 تۈپكە يەتتى. ئەتىياز، ياز، كۆز پەسىللىرىدە پىلە بېقىش قانات يايدۇرۇلدى، شۇ يىلى 4049 قۇتا پىلە بېقىلىپ، 20 مىڭ 808 كىلوگرام غوزا ئېلىنىپ، كورلا تارىخىدا ئەڭ يۇقىرى سەۋىيە يارىتىلدى. 1961ـ يىلدىن 1964 ـ يىلغىچە پىلىچىلىك سۇسلاشتى، يىللىق پىلە غوزىسى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 5607 كىلوگرام بولدى. 1965 ـ يىلدىن 1972 ـ يىلغىچە بولغان ئارىلىقتا سەل ـ پەل يۇكسەلدى، يىلىغا تەخمىنەن 10 مىڭ كىلوگرام غوزا ئېلىندى. شۇنىڭدىن كېيىنكى كۆپ يىل ماباينىدە پىلىچىلىك تەرەققىياتى ئاستا بولدى، ھەتتا بەزى يىللاردا خېلى زور دەرىجىدە تۆۋەنلەپ كەتتى. 1981ـيىلى ئاران 3. 80 كىلوگرام غوزا ئېلىندى. 1988 ـ يىلى پىلە بېقىلىدى. 1989 ـ يىلى پىلىچىلىك ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى ھەم 1578 كىلوگرام غوزا ئېلىندى. 1990 ـ يىلى 232 قۇتا پىلە بېقىلدى ۋە 2600 كىلوگرام غوزا ئېلىندى.

كورلا رايونىنىڭ قۇياش ئىسسىقلىقى بايلىقى مول، كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ تېمپېراتۇرا پەرقى چوڭ، يۇ ئۇچمە دەرىخلىرىنىڭ فوتوسىنتېز رولىغا ۋە فېرمېنتىنىڭ پىرىكىشىگە پايدىلىق، شۇنداقلا ئاق ئۇچمە سۈپىتىنىڭ ياخشىلىنىشىغا تۈرتكە بولىدىغان ئامىللارنىڭ بىرى. 1982 ـ يىلى شەھەر بويىچە ئۇچمە دەرىخى 90 مىڭ تۈپكە يېتىپ، 1950 ـ يىلدىكىنىڭ تۆت ھەسسىدىن كۆپرەكىگە ياراۋەر كەلدى. 1984ـيىلى 120 مىڭ تۈپكە يەتتى. ئاۋات، لەڭگەر، قوشئېرىق يېزىلىرىدا ئۇچمە دەرىخى 45 مىڭ تۈپكە يېتىپ، شەھەر بويىچە ئومۇمىي ئۇچمە دەرىخىنىڭ 47.2 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى، تارقىتىلغان پىلە ئۇرۇقى شەھەر بويىچە تارقىتىلغان پىلە ئۇرۇقىنىڭ 68.5 پىرسەنتىنى، ئېلىنغان غوزا مىقدارى شەھەر بويىچە ئېلىنغان غوزىنىڭ 77.3 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. يۇنىڭدىن قالسا تېكىچى، چارباغ، يېڭىشەھەر يېزىلىرى قاتارلىق كونا پىلىچىلىك رايونلىرى مەھسۇلات قىممىتى جەھەتتە يۇقىرى سەۋىيىنى ساقلاپ كەلمەكتە. توۋۇرچى، قارا يۇلغۇن يېزىلىرى ۋە يوتۇخو دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ پىلە غوزىسى مىقدارى ئازراق، ئەمما ئۆزىمزارلىق بەرپا قىلىشتا تەرەققىيات ئىستىقبالىغا ئىگە.

2. ھەسەل ھەرىچىلىكى

ئومۇمىي ئەھۋال 1959 ـ يىلى ئاپتونوم رايون جايلارغا ھەسەل ھەرىسى بېقىش تېخنىكىلىرىنى تەربىيىلەپ بەردى، جياڭشى، جېجياڭ، فۇجيەن، خۇبېي ۋە شەرقىي شىمالدىن 8000 سانۇقتىن ئارتۇق ھەسەل ھەرىسى كىرگۈزۈپ، جايلارنىڭ بېقىشىغا تارقىتىپ بەردى. شۇ يىلى كورلا رايونىدا كورلا ھەسەل ھەرىچىلىك مەيدانى قۇرۇلۇپ، ھەسەل ھەرىچىلىكى مەيدانغا كەلدى. 1960 ـ يىلى كورلا ناھىيىسى ۋە ئوبلاستقا قاراشلىق باشقا ناھىيىلەر ئاپتونوم رايون ئىچكىرىدىن كىرگۈزگەن ھەسەل ھەرىسىدىن 34 سانۇق قوبۇل قىلدى. كېيىن چاغدا بېقىش تېخنىكىسى جەھەتتىكى چەكلىمە ۋەجىدىن ھەم تەجرىبىسىزلىك،

تىن، ھەسەل ھەرىچىلىكىنىڭ تەرەققىياتى ئاستا بولدى.

1975-يىلىنىڭ ئاخىرىدا ئاپتونوم ئوبلاستلىق نەسىللىك ھەسەل ھەرىسى مەيدانى تېخنىك شۇجۇڭنى ناھىيىنىڭ ھەسەل ھەرىچىلىكىنى باشقۇرۇشقا ئەۋەتتى. 1976-يىلى ھەسەل ھەرىسى بېقىش تېخنىكا خادىمىدىن 17 كىشى تەربىيىلەندى، 23 ساندۇق ھەسەل ھەرىسى كىرگۈزۈلۈپ بېقىلدى. يىل ئاخىرىدا ھەسەل ھەرىسى 48 ساندۇققا يەتتى ۋە شۇ يىلى 750 كىلوگرام ھەسەل ئېلىندى. 1976-يىلدىن 1979-يىلغىچە باشقۇرۇش ياخشى بولماسلىق تۈپەيلىدىن، ئۈنۈم تۆۋەنلەپ كەتتى، ھەسەل ھەرىسى 100~200 ساندۇق ئارىلىقىدا بولدى. 1979 - يىلى بېيجىڭ شەھەرلىك دېھقانچىلىق پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ ئورمانچىلىق تەتقىقات ئورنىدىن ئۇچ خىل نەسىللىك ھەسەل ھەرىسى كىرگۈزۈلۈپ، ھەسەل ھەرىسى مەيدانلىرىدا 1-، 2- ئۆلاد بويىچە شالغوتلاشتۇرۇلدى. 1979 - يىلدىن كېيىن ھەسەل ھەرىچىلىكىدە ئىشنى چوڭ كۆتۈرۈپ بېرىش بولغا قويۇلغاچقا، تەرەققىيات ناھايىتى تېز بولدى. 1980 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق نەسىللىك ھەسەل ھەرىسى مەيدانىدىن «ئۆڭەي» ناملىق ئانا ھەرىدىن بەشى، «كارنىكا» ناملىق ئانا ھەرىدىن بەشى كىرگۈزۈلۈپ شالغوتلاشتۇرۇلغاندى، بۇنىڭدىن تۆت يېرىمى مۇۋەپپەقىيەتلىك بولدى. 1983 - يىل 10 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچىلىق نازارىتى كورلا شەھىرىدە كۆپ خىل ھەسەل ھەرىسى بېقىش بويىچە مۇھىببەت يىغىنى ئاچتى ۋە پۈتكۈل رايوندا كۆپلەپ ھەسەل ھەرىسى بېقىش تېخنىكىسىنى ئومۇملاشتۇردى، بۇنىڭ بىلەن كورلا شەھىرىنىڭ ھەسەل ھەرىسى بېقىش تېخنىكىسى ياخشىلاندى. 1983 - يىلى ھاۋا كىلىماتى نورمال بولماي، چېچەك مەزگىلى كېچىككەنلىكتىن، ھەسەل مىقدارىغا تەسىر يەتتى، شۇ يىلى 16.15 تونىنا ھەسەل ئېلىنىپ، 1982 - يىلدىكىدىن 1.15 تونىنا كەمەيىپ كەتتى.

1984 -، 1985 - يىللىرى كۆپ خىل ئانا ھەرىلەرنى گۈرۈپپىلاشتۇرۇش، ئاساسلىق نەسىللەر بىلەن قوشۇمچە نەسىللەرنى بىرگەۋدىلەشتۈرۈش، كۆپلەپ ھەسەل ھەرىلىرىنى بېقىش يېڭى تېخنىكىسى ئومۇملاشتۇرۇلۇپ، ئىلگىرىكى ھەسەل ھەرىسىنى تاز بېقىش، قويۇقلۇق دەرىجىسى تۆۋەن ھەسەل ئېلىش ئۈسۈلى ئۆزگەرتىلدى، پائال تۇزدە نەسەل كىرگۈزۈش، نەسەل يەڭگۈشلەش ۋە شالغوتلاشتۇرۇش ئارقىلىق، ھەسەل ھەرىچىلىكى زور تەرەققىياتقا ئېرىشتۈرۈلدى. 1986 -، 1987 - يىللىرى ھۆل - يىغىن كۆپ، ھاۋا سۇرۇن بولۇش ۋە ھەرە كانىسى زىيان سېلىش تۈپەيلىدىن، ھەسەل ئىشلەپچىقىرىشىغا تەسىر يەتتى.

1988 - يىلى قۇرت يۇتكەپ ئانا ھەرىلەرنى بېقىش، ئانا ھەرىلەرنى بالدۇر بېقىش، ھەسەل ھەرىلىرىنى بالدۇر ئايرىش، كۆپ ئايرىش، ئانا ھەرىلەرنى گۈرۈپپىلاشتۇرۇش، ئاساسلىق نەسىللەر بىلەن قوشۇمچە نەسىللەرنى بىر گەۋدىلەشتۈرۈش، ياخشىلىرىنى بېقىش، ساندۇقنى چوڭايتىش قاتارلىق كۆپ ھوسۇل ئېلىش تەدبىرلىرى ئومۇملاشتۇرۇلۇپ، ياخشى ئىقتىسادىي ئۈنۈم ھاسىل قىلىندى. شۇ يىلى 98.34 تونىنا ھەسەل ئېلىنىپ، بىرلىك ھەسەل مىقدارى 91.39 كىلوگرامغا يەتتى، قىشتىن ئۆتكۈزۈلىدىغان ھەسەل ھەرىسى 2103 ساندۇققا يەتتى. بۇنىڭدىن باشقا، 241 كىلوگرام گۈل چېڭى، 67 كىلوگرام ئانا ھەرە شىرنىسى، 2.15 تونىنا سېرىق موم ئېلىندى. 1990 - يىلى قىشتىن ئۆتكۈزۈلىدىغان ھەسەل ھەرىسى 3047 ساندۇققا يەتتى، شۇ يىلى 113.1 تونىنا ھەسەل، 89 كىلوگرام ئانا ھەرە شىرنىسى، 1.5 تونىنا گۈل چېڭى، 1.8 تونىنا سېرىق موم ئېلىندى.

ھەسەل ھەرىسى بېقىش تېخنىكىسى

كۆپ بېقىش كورلا شەھىرىدە ئىلگىرى ھەسەل ھەرىسىنى تاز بېقىش ئادەتكە ئايلىنىپ قالغاچقا، ھاۋا قۇرغاق بولۇش، قىشتا قاتتىق سوغۇق بولۇش تۈپەيلىدىن، ھەسەل ھەرىسىنىڭ كۆپىيىشىگە تەسىر يېتەتتى. 1983 - يىلى بايىنغولىن ئوبلاستلىق نەسىللىك ھەسەل ھەرىسى مەيدانى ۋە كورلا ئاۋات

دېھقانچىلىق مەيدانىدا ھەسەل ھەرىسىنى كۆپ بېقىش تەجرىبە قىلىندى، بۇنىڭدا كۆچەيتىلمە توپ (8 ساندۇقتىن 25 ساندۇققىچە) بويىچە بېقىش، قىشتىن ئۆتكۈزۈش، كۆپەيتىش ۋە ھەسەل ئېلىش ئۇسۇلى قوللىنىلىپ، ھەسەل ھەرىلىرىنىڭ ياشاش ۋە ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى كۆچەيتىلدى ھەمدە سۇ ئوسكۇنە- لىرى كۆپەيتىلىپ، ھەر، ساندۇقلىرىنىڭ دائىم مۇل تۇرۇشىغا كاپالەتلىك قىلىندى. قىشتىن ئۆتكەن ھەرىلەر كۆپ بولغانسېرى، ھەرىلەرنىڭ كېسەلگە، موغۇققا چىداش ئىقتىدارى شۇنچە كۈچەيدى، ھەرىلەر- نىڭ ئۇلۇش نىسبىتى 13.4% تۇۋەنلىدى، ھەسەل مىقدارى 15% ئاشتى، سۇپىتى ئىككى دەرىجە ئۆستى، ھەربىر كىلوگرام ھەسەل چىقىرىشقا كېتىدىغان ۋاقىتنىڭ 3/4 قىسمى ئازايدى، سېلىندىغان مەبلەغ 27% ئازايدى.

ئىلا ئەسىللەرنى يەڭگۈشلەش ھەسەل مىقدارىنى ئاشۇرۇشقا پايدىلىق بولسۇن ئۈچۈن، ھەسەل ھەرىسى ئەسلىنى يەڭگۈشلەش، ئانا ھەرە ئېلىپ كېلىپ ئەسلىنى ئالماشتۇرۇش، ئىلا ئەسىللەرنى ئومۇملاشتۇ- رۇش، تۇخۇم يۆتكەش، ئانا ھەرىلەرنى يۆتكەش، شالغۇت ئەسىللەر ئورنىغا ساپ ئەسىللەرنى يەڭگۈشلەش، ناچار ئەسىللەر ئورنىغا ئىلا ئەسىللەرنى بېقىش، 1.، 2. ئەۋلاد شالغۇت ئەسىللەرنى يېتىشتۇرۇش ۋە ئۇلاردىن پايدىلىنىش ئىشلىرى تۇتۇلدى. ئۇنىڭدىن قالسا، ئانا ھەرىلەرنى گۈرۈپپىلاشتۇرۇش، ئاساسلىق ئەسىللەر بىلەن قوشۇمچە ئەسىللەرنى بىر گەۋدىلەشتۇرۇش، ساندۇقنى چوڭايتىش، ھەسەلنى پىشقاندا ئېلىش، ھەرە كۈنەكلىرىنى ئەڭشەپ تۇرۇش، ئانا ھەرىلەردىن ئوبدان پايدىلىنىش، ئۇز ۋاقتىدا قوشۇۋې- تىش ۋە قوش ئانا ھەرە، كۆپ ئانا ھەرىنى، ئاساسلىق ئەسىللەر بىلەن قوشۇمچە ئەسىللەرنى بىر گەۋدىلەشتۇرۇش ئۇسۇلى ئومۇملاشتۇرۇلدى. ھەسەل ئېلىشقا ئەھمىيەت بېرگەندىن باشقا، كۈل چېچى، ئانا ھەرە شىرنىسى، سېرىق موم قاتارلىق قوشۇمچە مەھسۇلاتلارنى ئېلىشقىمۇ ئەھمىيەت بېرىلدى.

مۇقىم جايدا بېقىش ۋە يۆتكەپ بېقىش ھەسەل مەنبەسىنى ئېنىقلاش ئاساسىدا، مۇقىم جاي بەلگىلەپ باققاندىن سىرت، ھاۋا كېلىماتىغا ۋە پەسىل ئۆزگىرىشىگە ھەم تاغلىق رايون بىلەن تۈزلەڭلىكنىڭ ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن، چېچەك قوغلىشىپ بېقىش، كىچىك دائىرىدە ھەسەل ھەرىلىرىنى يۆتكەش، ئاندىن ئەسلى بېقىلىدىغان جايغا قايتۇرۇپ ئېلىپ قىشتىن ئۆتكۈزۈش چارىسى قوللىنىلدى، مۇنداق قىلغاندا ھەسەل مىقدارىنى كۆپەيتكىلى ھەم كېسەللىك، زىيانداش ھاشاراتنىڭ يامراپ كېتىشىنى ئازايتقە- لى بولىدۇ. يەرلىك ھەسەل ھەرىسى باققۇچىلار ئومۇمەن 8 ـ ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن ئىلگىرى ھەسەل ھەرىلىرىنى جەنۇبتىن شىمالدىكى قارا شەھەر، باغراش كۆلى، خوشۇت ياكى تاغلىق رايونلارغا يۆتكەيدۇ، 8 ـ ئاينىڭ ئاخىرى 9 ـ ئاينىڭ باشلىرىدا كورلا شەھرىگە قايتۇرۇپ كېلىدۇ.

كورلا شەھرى تەۋەسىدە ھەسەل مەنبەسى مول. 1990 ـ يىلى كورلا شەھرى تەۋەسىدە 56 مىڭ 200 مو كېۋەز، 2800 مو قىچا، 10 مىڭ مو كۆكتات تېرىلدى، مېۋىلىك باغ كۆلىمى 44 مىڭ 77 موغا يەتتى. يوللار ۋە ئېتىز بويلىرىدا قاغا جىگدە كۆپ، چېچەك مەزگىلى ئەتىيازدىن تارتىپ كۈزگىچە داۋاملىشىدۇ؛ يانتاق، لوپنۇر كەندىرى قاتارلىق ياۋا ئۆسۈملۈكلەر كەڭ تارقالغان بولۇپ، ھەسەل ئېلىش مەنبەسى مېسابلىنىدۇ. شۇڭا، كورلا شەھرى ھەسەل ھەرىچىلىكىدە ياخشى تەبىئى شارائىتقا ئىگە، بۇ ھەسەل ھەرىچىلىكىنى تەرەققى قىلدۇرۇشقا ئىنتايىن پايدىلىق.

كورل شەھىرى (ناھىيىسى) نىڭ 1976 — 1990 - يىلغىچە ھەسەل ھەرىسى بېقىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 13 - 13

يىللار	ھەسەل ھەرىسى (سانى. دانە)	ئېلىنغان ھەسەل (كىلوگرام)	يەككە سانداقتىن ئېلىنغان ھەسەل (كىلوگرام)	ئېلىنغان تاتا ھەرە شىرنىسى (كىلوگرام)	ئېلىنغان ھەسەل مومى (كىلوگرام)	ئېلىنغان گۈل چېڭى (كىلوگرام)	قىشتىن چىقىرىلغان ھەرە (سانى. دانە)	ئەسكەرتىش
1975	23	750	32.6				48	
1977	148	8829	59.6					
1978	220	9000	40.9					
1979	192	8170	42.55					
1980	129	7220	56				294	
1981	138	11050	80				307	
1982	145	17300	119				345	
1983	347	16150	46.5				561	
1984	473	61500	130				913	
1985	910	81300	89.4				1452	
1986	667	50496	75.7				1171	
1987	804	33250	41.36	45			1274	1987 - يىلدىن باشلاپ ئۇنىچى قېتىم تاتا ھەرە شىرنىسى ئېلىندى
1988	1065	98340	91.39	67	2150	241	2103	1988 - يىلى ئۇنىچى قېتىم ھەسەل مومى ۋە گۈل چېڭى ئېلىندى
1989	1569	70910	45.2	85		940	2450	
1990	1673	113100	67.6	89	1800	1500	3047	باشقا يوش ئورۇنلارنىڭ سانى ئىنتاستىكا قىلىندى

ئون تۆتىنچى قىسىم

نەشپۈت

كورلا نەشپۈتى شىنجاڭنىڭ ئاساسلىق داڭلىق ئالاھىدە مەھسۇلاتلىرىنىڭ بىرى. نەشپۈتنى ئۇيغۇرلار «نەشپۈت» دېسە، موڭغۇللار «كەردىن» دەپ ئاتايدۇ. ئۇ كورلىدا پېتىشتۇرۇلگەن قەدىمكى مېۋە سورتى بولۇپ، پوستى نېپىز، ئېتى چۈرۈك، تەمى تاتلىق، شىرىنلىق، تەملىك بولغاچقا، دۇنيادىمۇ ئىچى ۋە سىرتىدا بازىرى ئىتتىك، رىقابەت ئىقتىدارى كۈچلۈك.

تارىخي ماتېرىياللاردا خاتىرىلىنىشىچە، كورلىدا نەشپۈت پېتىشتۇرۇش1600يىللىق تارىخقا ئىگە ئىكەن. مىلادى ٧ ئەسىردە كىتاب بولۇپ شەكىللەنگەن «غەربىي پايتەخت خاتىرىلىرى»دە مۇنداق خاتىرىلەنگەن: «تارىم ۋادىسىنىڭ شىمالىدىن تارىم نەشپۈتى چىقىدىكەن. ئۇ سوغۇققا چىداملىق ئىكەن». «ئۇلۇغ تاڭ دەۋرىدىكى غەربىي يۇرت خاتىرىسى»دە مۇنداق خاتىرىلەنگەن: «ئاگىنى (قاراشەھەر) دۇنيادىكى ئېنىزلار سۇ باشلاپ سۇغۇرىلىدۇ، بۇ يەر تېرىق، بۇغداي، چىلان، ئۈزۈم، نەشپۈت، ئالما قاتارلىق ئۆسۈملۈك ۋە مېۋە - چېۋىلەرنى ئۆستۈرۈشكە باب كېلىدۇ».

چىڭ سۇلالىسى مۇكۇمىتىنىڭ غەربىكە يۈرۈش قىلغۇچى قوشۇنىنىڭ سەركەردىسى جاڭ ياۋنىڭ مەسلىھەتچىسى شىياۋشيۇڭ «شىنجاڭ ھەققىدىكى تەسىراتلار»دا:

«پايانسىز مېۋىزار ياتار سوزۇلۇپ،
تەڭرىتاغ باغرىدا باراقسان ئۆسۈپ؛
يەنجىنى ئوراپتۇ نەشپۈتزار باغلار،
لېكىن ئۇ پېقىرغا بولمىغان نېسىپ.»

دەپ يازغان. (كورلا قەدىمكى كىنگىت بەگلىكىگە تەۋە ئىدى، يۇقىرقى شېئىرنى تىلغا ئېلىنغان كىنگىت ھازىرقى كورلىنى كۆرسىتىدۇ). شىياۋشيۇڭ ئۆزىنىڭ شېئىرىغا بەرگەن ئىزاھاتىدا نەشپۈتنى ئالاھىدە ماختاپ: «مېۋىلەر ئىچىدە نەشپۈت كىچىكرەك، سوقمىچاق بولۇپ، پوستى نېپىز، ئەتلىك، ئۈزۈقى كىچىك، تەملىك ھەم سۇلۇق، ئېغىزغا سېلىنسىلا يەلەنلا ئېرىپ كېتىدۇ ..... مەن ئۆمرۈمدە يىگەن مېۋىلەر ئىچىدە ئۇ بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ» دېگەن. ئۇ كورلا نەشپۈتىنى جۇڭگو تارىخىدىكى ئەڭ داڭلىق «ئەيجيا» نەشپۈتىدىن قېلىشمايدۇ، دەپ ماختىغان. چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈڭشۇ يىللىرىنىڭ دەسلەپكى يىللىرىدا، زوزۇڭتاڭغا مەسلىھەتچى بولغان شى بۇخۇا ئۆزىنىڭ «كورلا كونا شەھىرىدىكى سايا‌ھەت خاتىرىسى» ناملىق شېئىرىدا:

«ھاردى دەپ يول يۈرۈپ ئۆزۈن سەپەردە،
خۇاڭ ھەزرەت ئويناتقى لوپنۇردا مېنى.

قەلئەنىڭ تېگى سۇ، ھەممە ياق ئورمان،
سۇ بويى سايىدا بارگەن شەپەقى.
قاشقاشتەك كۆزۈنەر نەشپۈت چېچەكى،
شاپتۇللار قىزارغان، تاللار ياراقسان.
گۈل ئارا مارىشىپ ئۇچۇشتى قۇشلار،
چاي تۆتۈپ ئۈيغۇرلار قىلىشتى مېھمان».

دەپ يازغان.

مىنگونىڭ 6 - يىلى (1917 - يىلى) 9 - ئايدا «شىنجاڭدىكى سايامەت خاتىرىلىرى» نىڭ ئاپتورى شې يىڭ ئەگىشىدىن ئۆتكەندە مۇنداق دەپ يازغان: «قارشى قىرغاقتىكى نەشپۈت دەرەخلىرى يارقسان ئۆسۈپتۇ، ئۇ نەشپۈتنىڭ تەمى تاتلىق ئىكەن، كورلا نەشپۈتى دېگەن نەشپۈت مۇشۇ ئىكەن». دېمەك كورلا نەشپۈتى شۇ چاغدىلا داڭق چىقارغان.

شىنخۇا ئاگېنتلىقىنىڭ مۇخبىرى تەن فىڭ 1963 - يىلى «مېۋە - چېۋە ساكانىغا سايامەت» دېگەن كىتابىدا تەسىرلەنگەن ھالدا مۇنداق دەپ يازغان: «مەن داڭلىق يەتتەي نەشپۈتنى يەپ كۆرگەنىدىم، بۇ خىل نەشپۈتمۇ ئېغىزغا سالغان ھامانلا ئېرىپ كېتەتتى، بۇنىڭدىكى سەۋەپ يەتتەي نەشپۈتنىڭ بەكمۇ يۇمشاق بولغانلىقى ئىدى؛ كورلا نەشپۈتنى ئېغىزغا سالسىڭىز، ئۇمۇ ئېرىپ كېتىدۇ، بۇنىڭدىكى سەۋەب كورلا نەشپۈتىنىڭ ناھايىتى چوڑۇق بولغانلىقىدۇر».

1986 - يىل 9 - ئايدا ئەنگلىيە ئايال پادىشاھى ئېلىزابىت ھېيچىلاق «خەلق» چوڭ سارىيىدا كورلا نەشپۈتىنى تېتىپ كۆرگەندىن كېيىن، ئاغزى - ئاغزىغا تەگمىگەن ھالدا «مېۋىلەر شاھى، مېۋىلەر شاھى» دەپ ماختىغان.

كورلا نەشپۈتىنىڭ تەمى تاتلىق بولۇپلا قالماستىن، تەركىبىدە ئوزۇقلۇق ماددىلار مول، ئۇنىڭ تەركىبىدە گلۈكوزا، مېۋە كىسلاتاسى ۋە خىلمۇ خىل مىكرو ئېلېمېنتلار مول بولۇپ تەبىئىتى سوغۇق، تەمى تاتلىق بولغاچقا ئۆپكىنى نەمدەش، يالۇغنى قايتۇرۇش، يۆتەلنى توختىتىش رولىغا ئىگە، دائىم يەپ بەرسە، بەدەننى قۇۋۇتلەپ، قان بېسىمىنى تۆۋەنلەتكىلى، جىگەرنى ئاسراپ، ئىشتىھانى ياخشىلىغىلى بولىدۇ. ئۈيغۇر ۋە موڭغۇل تىبابەتچىلىكىدە نەشپۈت دورا ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ.

كورلا نەشپۈتى قوش پەللىلىك ئۆسۈملۈكلەر سىنىپى ئەتىرگۈل ئائىلىسى ئامۇت ئۇرۇقدىشى ئاق ئامۇت سىستېمىسىدىكى نەشپۈت تۇرىگە كىرىدۇ. كورلا نەشپۈتىنىڭ كۆچىتى تېك، مۇنار شەكىللىك ئۆسىدۇ، يېتىلگەندىن كېيىن ئۇچى كونۇس شەكلىگە ياكى تەبىئىي يېرىم يۇمىلاق شەكىلگە كىرىدۇ. نەشپۈتنىڭ چوڭ - كىچىكلىكى ئوتتۇراھال بولۇپ، ئوتتۇرىچە ئېغىرلىقى 110 گرام كېلىدۇ. ئۇنىڭ شەكلى ئوخشىمايدۇ. ئومۇمەن ئۆغۈمسىمان ياكى ئۇرچۇقسىمان كېلىدۇ. باشقۇرۇلۇش سەۋىيىسى ۋە مۇھىت شارائىتى ئوخشاش بولمىغاچقا، شەكلى دائىم دېگۈدەك روشەن ئۆزگىرىپ تۇرىدۇ. نەشپۈتنىڭ پوستى پارقىراق ياكى تېك تىلىملىق بولۇپ، يېپىشقاق ماددىسى بىر قەدەر قېلىن كېلىدۇ، پىشقاندىن كېيىن پوستى ساغۇچ يېشىل رەڭگە كىرىدۇ، گەمىدە ساقلاش جەريانىدا توق سېرىق رەڭگە ئۆزگىرىدۇ، بىر قىسىم نەشپۈتلەرنىڭ كۈنگەي تەرىپى قىزغۇچ رەڭگە كىرىدۇ ياكى كەڭ - كەڭ تېك سىزىقچىلار پەيدا بولىدۇ، پوستى نېپىزلاپ، ئېتى ئاقىرىپ، تېخمۇ چوڭۇق، شىرىنلىق، تەملىك بولۇپ كېتىدۇ، ئۇرۇقىغا يېقىن يەرلىرى چۈچىمەل، يۇراقلىق بولىدۇ. نەشپۈتنىڭ پوستىنى سويۇۋەتكەندىن كېيىنكى قاتتىقلىق دەرىجىسى 5.7 قاداق/كۋادرات سانتىمېتر، سۇ تەركىبى 87% ، ئېرىشچان قاتتىق جىسىم 13% ئۇچرىسىدە، ئېرىشچان شېكەر 9.13% ، ئومۇمىي كىسلاتا 0.054% ، ۋىتامىن C 2.535 مىللىگرام/100 گرام بولۇپ، سورتى ئىنتايىن ياخشى.

نەشپۈت دەرىخىنىڭ تۆمۈر تۈزۈن بولىدۇ، تىكىلگىنىگە 100 يىلدىن ئاشقان چوڭ دەرەخلەرنى دائىم تۇچراتقىلى بولىدۇ. نەشپۈت كۆچەتنىڭ تۆسۈشى دەسلەپتە تېز، كېيىن ئوتتۇراھال بولىدۇ، 40 يىللىق بولغان قېرى دەرەخلەر پۈتالغاندىن كېيىن قايتىدىن شاخلايدۇ، بۇ ئۇنىڭ ئەسلىگە كېلىپ يېڭىلىنىشىغا پايدىلىق. نەشپۈت دەرىخى تىكىلىپ 4 ـ 5 يىلدىن كېيىن مېۋە بېرىشكە باشلايدۇ، ئادەتتە 12 يىللىق بولغاندا مول مېۋە بېرىش مەزگىلىگە كىرىدۇ. بۇ خىل ھالەتتى 50 يىل تۇيۇقسىز ساقلاپ قالغىلى بولىدۇ، 100 يىللىق دەرەختىنمۇ مەلۇم مىقدارda مەھسۇلات ئالغىلى بولىدۇ. ئومۇمەن مول مېۋە بېرىش مەزگىلىگە كىرگەن نەشپۈت دەرىخىنىڭ ھەر بىر تۈپىنىڭ يىللىق مەھسۇلاتى 100 كىلوگرامدىن 150 كىلوگرامغىچە بولۇپ، مېۋىنىڭ تاۋارلىشىش نىسبىتى %80تىن كۆپرەككە يېتىدۇ.

I باب

كۆلىمى ۋە مەھسۇلاتى

1§ . ئۆستۈرۈلۈش كۆلىمى

كورلا شەھىرى ئاسىيا-ياۋروپا چوڭ قۇرۇقلۇقىنىڭ مەركىزىگە، شىنجاڭنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا جايلاشقان بولۇپ، مۇتىدىل بەلباغنىڭ قۇرۇقلۇق تىپىدىكى قۇرغاق كىلىماتىغا كىرىدۇ، بۇ يەرنىڭ نۇر ۋە ئىسسىقلىق بايلىقى مول، قۇياشنىڭ يورۇتۇشى تولۇق، كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ تېمپېراتۇرا پەرقى چوڭ، يەر ئاستى سۇيىنىڭ ئورنى تۆۋەن، ھاۋاسى قۇرغاق بولغاچقا، نەشپۈت يېتىشتۇرۇشكە باب كېلىدىغان ئۆزگىچە ئەۋزەل شارائىتقا ئىگە. بۇ يەردىن چىققان نەشپۈتلەرنىڭ سورتى ئالاھىدە ياخشى، جۈملىگە ۋە چەتئەللەرگە داڭلىق. ئۇ كورلا شەھىرىنىڭ ئېكسپورت قىلىپ تاشقى پىرېۋوت پارتىدىغان كۆزىر مەھسۇلاتى بولۇپ، شىياڭگاڭ، سىنگاپور شۇنىڭدەك شەرقىي جەنۇبىي ئاسىيادىكى دۆلەت ۋە رايونلارغا سېتىلىدۇ، ئۇ دېھقانچىلىق-چارۋىچىلىق-بېلىقچىلىق مىنىستىرلىكى بويىچە كۆپ قېتىم ئالا سۈپەتلىك مەھسۇلات بولۇپ باھالانغان.

1990 ـ يىلى كورلا شەھىرىنىڭ نەشپۈتلۈك كۆلىمى 88 مىڭ 283 موغا، ئومۇمىي مەھسۇلاتى 21 مىڭ 405 تونناغا، سىرتقا سېتىلغىنى 8300 تونناغا يەتتى.

1. كورلا شەھىرىگە قاراشلىق نەشپۈتچىلىك

مىنگودىن ئىلگىرى ۋە مىنگو دەۋرىدە كورلا نەشپۈتى تارقاق ئۆستۈرۈلەتتى. 1949-يىلى كورلا ناھىيىسىنىڭ مېۋە بەرگەن نەشپۈتلۈك كۆلىمى 173 مو بولۇپ، ئومۇمىي مەھسۇلاتى 6.9 تونىنا، مو بېشى مەھسۇلاتى 40 كىلوگرام ئىدى. 1958 ـ يىلىغا كەلگەندە نەشپۈتلۈك كۆلىمى 745 موغا، ئومۇمىي مەھسۇلاتى 28.9 تونناغا يەتتى، مېۋىنىڭ باغلار كۆپىنچە شەھەر ئەتراپىغا جايلاشقان. 1975 ـ يىلدىن

ئىلگىرى ئاشلىقنى توغرا قىلىش، بىرلا خىل ئىگىلىك بىلەن شۇغۇللىنىش ئىدىيىسىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغاچقا، ئۇنىڭ ئۈستىگە چېكىدىن ئاشقان «سول» لۇشيەنتىڭ كاشىلىسى تۇپەيلىدىن، ئەشيا ئۆستۈرۈش ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتى ئاستىلاپ، ئەشيا بىلەن تەمىنلەش ئېھتىياجىنى قامدىيالمىغاندى. 1950 - يىلدىن 1975 - يىلغىچە بولغان 26 يىل ئىچىدە ناھىيە بويىچە يىلىغا يېگىدىن 148 مو ئەشيالىق يېتىشتۈرۈلدى. 1975 - يىلى ئەشيا كۆلىمى 4018 موغا، ئەشيا ئومۇمىي مەھسۇلاتى 166.35 تونىغا يەتتى.

1976 - يىلى كورلا ناھىيىسى ئاپتونوم رايون تەرىپىدىن ئەشيا يېتىشتۈرۈش بازىسى قىلىپ بېكىتىلگەندىن كېيىن، ھەر مىللەت دېھقانلىرىنىڭ ئەشيىچىلىكنى راۋاجلاندۇرۇش ئاكتىپلىقى قوزغىلىپ، ئەشيا يېتىشتۈرۈش بىر قەدەر تېزلەشتى ھەمدە تەدرىجىي ھالدا كەسىپلىشىش، تاۋارلىشىشقا قاراپ تەرەققىي قىلدى. 1978 - يىلغا كەلگەندە ئەشيا تىكلىگەن كۆلەم 4628.25 موغا يېتىپ، 50 - يىللارنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدىكىدىن 26.8 ھەسسە ئاشتى، ئومۇمىي مەھسۇلاتى 219.8 تونىغا يېتىپ، 50 - يىللارنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدىكىدىن 31.86 ھەسسە ئاشتى. 1980 - يىلى ئەشيا تىكلىگەن كۆلەم 6390 موغا، مېۋىگە كىرگەن كۆلەم 2008 موغا، ئومۇمىي مەھسۇلاتى 3.415 تونىغا، مو بېشى مەھسۇلاتى 206.8 كىلوگرامغا يەتتى.

1985 - يىلى تېرىقچىلىق قۇرۇلمىسى پائال تەڭشىلىپ، ھۆددىگەرلىك مەسئۇلىيەت تۈزۈمى مۇكەممەللەشتۈرۈلدى، يۇنىڭ بىلەن شۇ يىلى ئەشيا ئۆستۈرۈلگەن كۆلەم تارىختا ئەڭ تېز راۋاجلانغان بىر يىل بولۇپ قالدى، ئەشيا ئۆستۈرۈلگەن كۆلەم تېزدىن كۆپەيىپ 11 مىڭ 260 موغا يەتتى، يۇنىڭ ئىچىدە شۇ يىلى يېگىدىن 5143 مو يەرگە 128 مىڭ 244 تۇپ ئەشيا كۆچىتى مۇقىملاشتۇرۇلدى. يېگىدىن ئەشيا كۆچىتى تىكلىگەن كۆلەم 1950 - يىلدىن 1975 - يىلغىچە ئەشيا تىكلىگەن ئومۇمىي كۆلەمدىن 1125 مو ئېشىپ كەتتى. شۇ يىلى مېۋە بەرگەن كۆلەم 5247 موغا يەتتى. ھاۋا كېلىماتى نورمالسىز بولۇش، بوران كۆپ چىقىشتەك تەبىئىي ئاپەتلەر تۇپەيلىدىن، ئومۇمىي مەھسۇلات 1397 تونىنا، مو بېشى مەھسۇلاتى 267 كىلوگرام بولدى، بۇنىڭدىن ئېكسپورت قىلىنغىنى 660 تونىنا، مەملىكەت ئىچىدە سېتىلغىنى 350 تونىنا بولۇپ، تاۋارلىشىش نىسبىتى %72كە يەتتى. مەھسۇلات مىقدارى 1984-يىلدىكىدىن بىر ئاز كېمەيدى، لېكىن، ئەشيۇتىنىڭ باھاسى ئۆسكەنلىكتىن، ئومۇمىي كىرىم 1 مىليون 100 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 1984 - يىلدىكىدىن 400 مىڭ يۈەن كۆپەيدى. شۇ يىلى لەڭگەر يېزا لەڭگەر كەنتى 3 - گۇرۇپپىسىدىكى دېھقان ئىمىن ناسىرنىڭ ھويلىسىدىكى 2.0 مو يەردە ئۆسكەن مەككىز تۇپ ئەشيۇتىنىڭ ھەر بىر تۇپىدىن ئېلىنغان ئەشيۇت 145.8 كىلوگرامغا، ئومۇمىي مەھسۇلاتى 1166.4 كىلوگرامغا، مەھسۇلات قىممىتى 815.48 يۈەنگە يەتتى. تېكىچى يېزا ئوتتۇرا چاپى كەنتى 2 - گۇرۇپپىسىدىكى باغۋەن ئەخمەت ھۆددىگە ئالغان 65 مو ئەشيۇتزارلىقىنىڭ ئومۇمىي مەھسۇلاتى 45.5 تونىنغا، مو بېشى مەھسۇلاتى 700 كىلوگرامغا يېتىپ، كورلا شەھىرىنىڭ ئوتتۇرىچە مو بېشى مەھسۇلاتىدىن 433 كىلوگرام ئېشىپ كەتتى. ئۇ ئەشيۇتىنىڭ ئۆزىدىنلا 20 مىڭ يۈەن ساپ كىرىم قىلىپ، كورلا شەھىرى بويىچە دېھقانلار ئىچىدىكى بېيىش ماھىرى بولۇپ باھالاندى.

1987 - يىلى ئەتىيازلىق تېرىلغۇدىن بۇرۇن ھەر قايسى يېزا - كەنتلەر ئەشيۇتزارلىق ھۆددىگەرلىك توختىمىنى يەنمۇ مۇكەممەللەشتۈردى. ئەشيۇت ئۆستۈرۈش تېخنىكىسى بويىچە تەربىيىلەش كۈرسى ئاچتى. ئەشيۇت ئىشلەپچىقىرىشىنىڭ ئۆزلۈكسىز تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، ئەشيۇتزارلىق تېز كېڭەيدى. شۇ يىلدىكى كۆلەم 28 مىڭ 144 موغا يەتتى، يۇنىڭ ئىچىدە يېگىدىن يەرپا قىلىنغىنى 11 مىڭ 977 مو، مېۋە بەرگەن كۆلەم 6358 مو بولدى، ئومۇمىي مەھسۇلات 2578 تونىنغا يېتىپ، 1986-يىلدىكىدىن %13 ئاشتى، ئوتتۇرىچە مو بېشى مەھسۇلاتى 405 كىلوگرامغا يەتتى، 1901 تونا ئەشيۇت

ئېكسپورت قىلىندى.

1988 - يىلى يېڭىدىن 493 مو يەرگە نەشپۈت كۆچىتى تىكىلىپ، نەشپۈتزارلىق كۆلىمى 28 مىڭ 637 موغا يەتكۈزۈلدى. مېۋە بەرگەن كۆلەم 6358 مو بولدى. ئومۇمىي مەھسۇلاتى 2959 تونىغا يەتتى، 1987 - يىلىدىكىدىن 381 تونا ئاشتى؛ ئونتۇرىچە مو بېشى مەھسۇلاتى 465.4 كىلوگرامغا يەتتى، 1987 - يىلىدىكىدىن 59.9 كىلوگرام ئاشتى؛ ئېكسپورت قىلىنغىنى 2100 تونا بولۇپ، 1987-يىلىدىكىدىن 199 تونا كۆپەيدى. 80-يىللارنىڭ ئاخىرىغىچە مەزگىللىرىدىكى «نەشپۈت قىزغىنلىقى»دا ئەرەقنى قىلدۇرۇشقا ئەھمىيەت بېرىپ، باشقۇرۇشقا سەل قاراش، مەھسۇلات مىقدارىغا ئېتىبار بېرىپ سۈپىتىگە سەل قاراش خاھىشى كۈرۈلۈپ، نەشپۈتنىڭ تاۋارلىشىش نىسبىتى تۆۋەنلەپ كەتتى، ئىقتىسادىي ئۈنۈمى يۇقىرى بولمىدى.

1990 - يىلى كورلا شەھىرى بويىچە نەشپۈت ئۆستۈرۈلگەن كۆلەم 30 مىڭ 299 موغا يېتىپ، كورلا شەھىرى تەۋەسىدىكى (بايىنغولىن ئوبلاستىغا، كورلا شەھىرىگە، بىڭتۈەن يېزا ئىگىلىك 2 - شىسىغا قاراشلىق ئورۇنلارنىكىمۇ شۇنىڭ ئىچىدە) نەشپۈتزارلىق كۆلىمىنىڭ 34.3 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ مېۋە بەرگەن كۆلەم 7141 مو بولدى؛ ئومۇمىي مەھسۇلات 4123 تونا بولۇپ، كورلا شەھىرى تەۋەسىدىكى نەشپۈت ئومۇمىي مەھسۇلاتىنىڭ 19.3 پىرسەنتىنى ئىگىلەپ، 1989-يىلىدىكىدىن 623 تونا يەنى 15% ئاشتى؛ ئېكسپورت قىلىنغىنى 2040 تونا بولۇپ، كورلا شەھىرى تەۋەسىدىن سىرتقا سېتىلغان نەشپۈت-نىڭ 29.82 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. نەشپۈت ئۆستۈرۈشتە ئومۇمەن ئۈنۈمدار ئىگىلىككە ۋە يېڭى - كونا باغلارنى باشقۇرۇشقا ئېتىبار بېرىلىپ كەلدى. بىراق، باغۋەنلەرنىڭ تاۋار ئېكى يەنىلا بىرتاز تۆۋەن بولدى.

كورلا شەھىرىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى نەشپۈت ئىشلەپچىقىرىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 14 - 1

يىللار	ئومۇمىي كۆلىمى (مو)	مېۋە بەرگەن كۆلەم (مو)	ئومۇمىي مەھسۇلاتى (تونا)	ئېكسپورت قىلىنغىنى (تونا)
1949	173	173	7	
1958	745		29	
1965	538		15	
1975	4 018		166	
1977			54	14
1978	4 628		220	
1979	6 538	1 869	217	35
1980	6 390	2 008	415	
1981	6 055	2 438	891	59
1982	6 383	3 345	1 448	207
1983	6 037	3 934	1 201	410
1984	6 117	3 778	1 497	378
1985	11 261	5 247	1 397	660
1986	16 167	6 263	2 215	1 400
1987	28 144	6 358	2 578	1 901

1988	28 637	6 358	2 959	2 100
1989	30 169	6 144	3 500	2 100
1990	30 299	7 141	4 123	2 040

كورلا شەھىرىدىكى يىزا-مەيدانلارنىڭ 1985- ۋە 1990-يىللاردىكى نەشپۈت ئىشلەپچىقىرىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 14 - 2

يىزا-مەيدان نامى	1985 - يىل			1990 - يىل		
	نەشپۈتلۈك (مو)	مېۋە بەرگەن كۆلەم (مو)	نەشپۈت مەھسۇلاتى (تونا)	نەشپۈتلۈك (مو)	مېۋە بەرگەن كۆلەم (مو)	نەشپۈت مەھسۇلاتى (تونا)
چارباغ يىزىسى	1175	560	141.85	3172	418	298
تېكىچى يىزىسى	553	350	85.70	5230	529	219
يېڭىشەر يىزىسى	1219	960	199.10	1323	1323	906
لەڭگەر يىزىسى	1835	600	207.55	3644	624	613
شاڭخۇ يىزىسى	1503.6	650	141.25	2645	874	460
تاۋات يىزىسى	1064.5	230	38.60	1632	354	252
قوشئېرىق يىزىسى	946.8	430	20.85	3905	332	121
توۋۇرچى يىزىسى	399.3	210	22.60	2892	277	93
قارايۇلغۇن يىزىسى	1201.5	310	71.95	2969	1210	245
يۇخۇي يىزىسى	142	80	10.50	136	136	43
چەرچى باغۋەنچىلىك مەيدانى	827	630	395.50	2036	812	667
يوتۇغۇ دېھقانچىلىق مەيدانى	164	100	24.00	315	116	60
يۇخۇي دېھقانچىلىق مەيدانى	194	100	30.00	194	98	110
يۇخۇي چارۋىچىلىق فېرمىسى	20	20	3.75	55	23	22
كىقتىساد چارۋا-چىلىق فېرمىسى				20	10	6
شەھەرلىك ئورۇق-چىلىق مەيدانى	17	17	4.60	130	5	8
شەھەر بويىچە جەمئىي	11261.7	5247	1397.80	30299	7141	4123

2. يېزا ئىگىلىك 2 - شىسىغا قاراشلىق نەشپۈتچىلىك

كورلا شەھىرى تەۋەسىدىكى يېزا ئىگىلىك 2 - شىسىغا قاراشلىق 28-، 29-، 30 - تۈەدىن ئىبارەت ئۈچ بوز يەر ئۈزلەشتۈرۈش تۈەن - مەيدانىدا 1970 - يىلىغا قەدەر 578 مو يەرگە نەشپۈت كۆچىتى تىكىلگەن ئىدى. پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېت 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن تېرىقچىلىق قۇرۇلمىسى سەرخىللاشتۇرۇلۇپ، نەشپۈت ئىشلەپچىقىرىشى زور كۆچ بىلەن تەرەققىي قىلدۇرۇلدى. 1980 - يىلى نەشپۈت كۆلىمى 4298 موغا، مېۋە بەرگەن كۆلەم 3. 1188 موغا، ئومۇمىي مەھسۇلات 247 تونىغا يەتتى. 1984 - يىلى نەشپۈت كۆلىمى 4793 موغا، مېۋە بەرگەن كۆلەم 2326 موغا، ئومۇمىي مەھسۇلات 5. 1582 تونىغا، ئوتتۇرىچە مو بېشى مەھسۇلاتى 4. 680 كىلوگرامغا يەتتى. 1985-يىلدىن بۇيان، بۇ تۈەن - مەيدانلار نەشپۈت ئىشلەپچىقىرىشنى زور كۆچ بىلەن تەرەققىي قىلدۇرۇپ، كورلا شەھىرى تەۋەسىدىكى نەشپۈت ئىشلەپچىقىرىدىغان چوڭ ئورۇنغا ئايلىنىپ، كۆرۈنەرلىك ئىقتىسادىي ئۈنۈمگە ئېرىشتى. 1990 - يىلى بۇ تۈەن - مەيدانلاردا بار بولغان نەشپۈت كۆلىمى 46 مىڭ 388 مو بولۇپ، كورلا شەھىرى تەۋەسىدىكى نەشپۈتلۈك كۆلىمىنىڭ 52 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى، نەشپۈتنىڭ ئومۇمىي مەھسۇلات مىقدارى 12 مىڭ 735 تونا بولۇپ، كورلا شەھىرى تەۋەسىدىكى نەشپۈت ئومۇمىي مەھسۇلات مىقدارىنىڭ 59 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. سىرتقا 2300 تونا نەشپۈت سېتىلدى.

3. باشقا ئورۇنلارنىڭ نەشپۈتچىلىكى

ئوبلاستقا قاراشلىق سايدۇڭ باغۋەنچىلىك مەيدانى 1975 - يىلى تاشقى سودا تارماقلىرىغا مىناق تەرىقىسىدە 50 تونا نەشپۈت سېتىپ بەرگەن. 1990 - يىلى بۇ مەيداندا ئېلىنغان نەشپۈت 4300 تونىغا يەتتى، تاۋار نەشپۈت 3900 تونا بولۇپ، تاۋارلىشىش نىسبىتى 92. 8%گە يەتتى، سىرتقا سېتىلغان نەشپۈت 2500 تونا بولۇپ، تەخمىنەن 1 مىليون 375 مىڭ ئامېرىكا دوللىرى تاشقى پېرېۋوت يارىتىلدى.

§ 2 . ئىشلەپچىقىرىش - سېتىش ۋە مەھسۇلات قىممىتى

1990 - يىلى كورلا شەھىرى تەۋەسىدىكى نەشپۈت ئۆستۈرۈلگەن كۆلەم 88 مىڭ 283موغا، ئېلىنغان نەشپۈت 21 مىڭ 405 تونىغا، سىرتقا سېتىلغىنى 8300 تونىغا يەتتى.

1. شەھەرگە قاراشلىق ئورۇنلارنىڭ نەشپۈتلۈكى ۋە ئىشلەپچىقىرىش - سېتىش ئەھۋالى

1990 - يىلى شەھەرگە قاراشلىق ئورۇنلارنىڭ نەشپۈت ئۆستۈرۈش كۆلىمى 30 مىڭ 299 موغا يېتىپ، شەھەر تەۋەسىدىكى نەشپۈت ئومۇمىي كۆلىمىنىڭ 32. 34 پىرسەنتىنى؛ ئېلىنغان نەشپۈت 4123 تونىغا يېتىپ، شەھەر تەۋەسىدىكى نەشپۈت ئومۇمىي مەھسۇلاتىنىڭ 3. 19 پىرسەنتىنى؛ سىرتقا سېتىلغان نەشپۈت 2040 تونىغا يېتىپ، شەھەر تەۋەسىدىن سىرتقا سېتىلغان نەشپۈتنىڭ 82. 29 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

بۇ شەھەردىكى لەگگەر بېرىسىنىڭ فوگرات 4 - ئەترىتىنىڭ نەشپۈتزارلىقىدا 422 تۈپ 16 يىللىق نەشپۈت دەرىخى بولۇپ، ئۇنىڭ كۆلىمى 22 مو كېلەتتى، 1980 - يىلى بۇنىڭدىن 19 مىڭ 802 كىلوگرام نەشپۈت ئېلىنىپ، ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 9100 يۈەنگە يەتتى؛ 1983 - يىلى ئېلىنغان نەشپۈت 40 مىڭ 652 كىلوگرامغا، ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 19 مىڭ 978 يۈەنگە يەتتى.

2. بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئورۇنلىرىنىڭ نەشپۈتلۈكى ۋە نەشپۈت ئېلىش - سېتىش ئەھۋالى

1990 - يىلى بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئورۇنلىرىنىڭ نەشپۈت ئۆستۈرۈش كۆلىمى 46 مىڭ 388 موغا يېتىپ، شەھەر تەۋەسىدىكى نەشپۈتلۈكنىڭ 52.54 پىرسەنتىنى، ئېلىنغان نەشپۈت 12 مىڭ 735 تونناغا يېتىپ، شەھەر تەۋەسىدىكى نەشپۈت ئومۇمىي مىقدارىنىڭ 59.5 پىرسەنتىنى، سىرتقا سېتىلغان نەشپۈت 2300 تونناغا يېتىپ، شەھەر تەۋەسىدىن سىرتقا سېتىلغان نەشپۈتنىڭ 33.63 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

يېزا ئىگىلىك 2 - شى 30 - تۈەن - مەيدانىنىڭ 1980 - يىلدىكى نەشپۈتلۈكى 525 مو، مېۋە بەرگەن كۆلىمى 285 مو، ئېلىنغان نەشپۈت 31.2 تونىنا، مو بېشى مەھسۇلاتى 109.5 كىلوگرام ئىدى؛ 1984 - يىلغا كەلگەندە، نەشپۈتلۈك كۆلىمى 744 موغا، مېۋە بەرگەن كۆلەم 512 موغا، ئومۇمىي مەھسۇلاتى 411 تونناغا، مو بېشى مەھسۇلاتى 902.7 كىلوگرامغا يەتتى.

3. ئوبلاستقا قاراشلىق ئورۇنلارنىڭ نەشپۈتلۈكى ۋە نەشپۈت ئېلىش - سېتىش ئەھۋالى

1990 - يىلى ئوبلاستقا قاراشلىق ئورۇنلارنىڭ نەشپۈت ئۆستۈرۈش كۆلىمى 11 مىڭ 596 مو بولۇپ، شەھەر تەۋەسىدىكى نەشپۈتلۈكنىڭ 13.14 پىرسەنتىنى، ئېلىنغان نەشپۈت 4547 تونىنا بولۇپ، شەھەر تەۋەسىدىكى نەشپۈتنىڭ 21.2 پىرسەنتىنى، سىرتقا سېتىلغىنى 2500 تونىنا بولۇپ، شەھەر تەۋەسىدىن سىرتقا سېتىلغان نەشپۈتنىڭ 36.55 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

سايدۇلا باغۋەنچىلىك مەيدانىنىڭ مول ھوسۇللۇق نەشپۈتزارلىقىدا 318 تۈپ 21 يىللىق نەشپۈت دەرىخى بار بولۇپ، كۆلىمى 15 مو كېلەتتى، بۇ نەشپۈتزارلىقتىن 1980 - يىلى ئېلىنغان نەشپۈت 58 مىڭ 808 كىلوگرامغا، ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 26 مىڭ 373 يۈەنگە يەتكەن ئىدى؛ 1983 - يىلى 40 مىڭ 300 كىلوگرام نەشپۈت ئېلىنىپ، ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 18 مىڭ 135 يۈەنگە يەتتى. سايدۇلا باغۋەنچىلىك مەيدانىنىڭ 7 - تومۇرلۇق نەشپۈتزارلىقىدا 74 مو يەردە نەشپۈت دەرىخى بولۇپ، 1980 - يىلى 332 مىڭ 400 كىلوگرام نەشپۈت ئېلىنىپ، ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 149 مىڭ 850 يۈەن بولغان ئىدى؛ 1983 - يىلى 385 مىڭ 900 كىلوگرام نەشپۈت ئېلىنىپ، ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 173 مىڭ 665 يۈەنگە يەتتى.

كورلا شەھىرى (ناھىيىسى) ئەشپۇتىنىڭ 1982 - يىلدىن بۇيانقى مۇكاپاتلىنىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 14 - 3

كىچىكلىتىلگەن ئەتمچە نامى	مۇكاپاتلانغان يىلى	مۇكاپات بەرگەن قورۇن	مۇكاپات دەرىجەسى	مۇكاپاتلانغان قورۇن، تۈرى، مۇقتەدىر ئۇلۇمى، ئىقتىسادىي ئۈنۈمى
ئەشپۇتنىن مول - ھوسۇل ئېلىش بويىچە ئۇلگە كۆرسىتىش	1982	ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچىلىق نازارىتى	2 - دەرىجە	ناھىيە بويىچە ئەشپۇت مەھسۇلاتى 1448 تونىغا يېتىپ، ئالدىنقى يىلىدىكىدىن 557 تونا، يەنى 38.5% ئاشتى.
ئىلغار تېخنىكىنى كېڭەيتىپ، ناھىيە بويىچە ئەشپۇت ئىنىن كەلگۈسىدە مول - ھوسۇل ئېلىش	1982	ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچىلىق نازارىتى	1 - دەرىجە	ناھىيىدىكى يېزىلاردا ئۇلگە كۆرسىتىش بېغى بەرپا قىلىپ، ئىلغار تېخنىكا كېڭەيتىلدى، تېخنىكا كېڭەيتىش كۆلىمى 1600 موغا يەتتى.
ئەشپۇتنىن مول - ھوسۇل ئېلىش	1983	ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچىلىق نازارىتى	2 - دەرىجە	
تۆۋەن ھوسۇللۇق ئەشپۇتنى ئۆتتۈراھال ھوسۇللۇق ئەشپۇتكە ئۆزگەرتىش	1984	ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچىلىق نازارىتى	3 - دەرىجە	لەڭگەر يېزىسى لەڭگەر كەنتىدىكى 1.گۇرۇپپىسى 1969-يىلى 51.5 مو ئەشپۇتلۇك بەرپا قىلغان. 1983-يىلى جەمئىي 17.5 تونا مەھسۇلات ئېلىنىدى. قۇرۇت چوشكەن مېۋە نىسبىتى 30% كە يەتتى، ئومۇمىي كىرىم ئاز كەم 8 مىڭ يۈەن بولدى. 1984-يىلى جەمئىي 48.58 تونا ھوسۇل ئېلىندى، قۇرۇت چوشكەن مېۋە نىسبىتى 5.1% كە چۈشتى. ئومۇمىي كىرىم 20 مىڭ يۈەندىن ئاشتى.
ئالتە يىللىق پاش كۆچەتتىن مول - ھوسۇل ئېلىش	1984	ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچىلىق نازارىتى	3 - دەرىجە	قوشئېرىق يېزىسىنىڭ بېغىدا 1979 - يىلى تىكىپ ئۆستۈرۈلگەن، تۈپ، قۇر ئارىلىقى 6×5 مېتىر، كۆلىمى 100 مو، 1983 - يىلى جەمئىي 20 تونا مەھسۇلات ئېلىندى، 1984 - يىلى ئومۇمىي مەھسۇلاتى 37.42 تونىغا، ئوتتۇرىچە مو يېشى مەھسۇلاتى 374.21 كىلوگرامغا يەتتى.

1000 مو ئەشپۇتلۇكتە كۆپەك كېسىلىگە تالدىنى تېلىش ۋە ئۇنى تىزگىنلەش	1985	تاپتونوم رايونلۇق دېھقانچىلىق نازارىتى	3 - دەرىجە	شەھەردىكى پېزا-مەيدان باغ-لىرىدا1495مو يەردە مۇداپىە-شە كۆرۈلدى ۋە تىزگىنلەن-دى.1495مو ئەشپۇتلۇكنىڭ ئومۇمىي مەھسۇلاتى 78.3 تونناغا يېتىپ، 1984 - يىل-دىكىدىن 9.4% ئاشتى؛ تۇتۇرىچە مو بېشى مەھسۇلا-تى 523.5 كىلوگرامغا يە-تىپ، شەھەر بويىچە مو بې-شى مەھسۇلاتى 266.6 كى-لوگرامدىن 256.9 كىلوگرام ئاشتى؛ قۇرۇت چوشكەن مېۋە نىس-بىتى 5.4% بولدى.
تۇۋەن ھوسۇللۇق ئەشپۇتنى تۇتۇراھال ھوسۇللۇق ئەش-چۈنكە ئۆزگەرتىش	1985	تاپتونوم رايونلۇق دېھقانچىلىق نازارىتى	3 - دەرىجە	
1000 مو ئەشپۇتلۇكتە كۆپەك كېسىلىگە تالدىنى تېلىش ۋە ئۇنى تىزگىنلەش	1986	تاپتونوم رايونلۇق دېھقانچىلىق نازارىتى	3 - دەرىجە	
ئەشپۇت بازىسى قۇرۇش	1987	تاپتونوم رايونلۇق دېھقانچىلىق نازارىتى	2 - دەرىجە	1986 - يىلى چەرچى باغۋەن-چىلىك مەيدانىدا تىكسىپ ئۇستۇرۇلگەن 110 مو ئەش-چۈنلۈك قۇر، تۇپ ئارىلىقى 2.5×3 مېتىر بولدى، ھەر مو يەردە 89 تۇپ ئەشپۇت قالدۇرۇلدى. تىكسىپ ئۇستۇ-رۇلگەن يىلى 9 - ئاينىڭ 6-كۈنى تەكشۈرۈپ ئاپشۇرۇ-ۋېلىندى، تۇتۇش نىسبىتى 93.25% بولدى، كۆچەت غولى ياخشى ئۇستى، يېڭى ئوتلار غوللۇق ئۇسۇپ، 48.75 سانتىمېتر كەلدى.
ئەشپۇت بازىسى قۇرۇش	1988	تاپتونوم رايونلۇق دېھقانچىلىق نازارىتى	2 - دەرىجە	
ئەشپۇتنىن مول ھوسۇل ئې-لىش	1990	تاپتونوم رايونلۇق دېھقانچىلىق نازارىتى	3 - دەرىجە	

II باب

ئۆستۈرۈش، باشقۇرۇش

§ 1 . بىئولوگىيىلىك ئالاھىدىلىكى ۋە كىلىمات شارائىتى

1. بىئولوگىيىلىك ئالاھىدىلىكى

نەشپۈت كۆچەتنىڭ تۆسۈشى يۇمران ۋاقتىدا تېز بولىدۇ، قورامىغا يەتكەندىن كېيىن سەل ئاستىلايدۇ، بىخ سۈرۈشى تېز، شاخلىشى سەل ئاستا، يوشۇرۇن بىخ سۈرۈش ھاياتى كۆچى كۈچلۈك بولىدۇ، 40 يىللىق قېرى دەرەخلەر پوتالغاندىن كېيىن، قايتىدىن شاخلايدۇ، بۇ ئۇنىڭ قايتىدىن ئەسلىگە كېلىشىگە پايدىلىق. نەشپۈت كۆچىتى ئومۇمەن تىكلىنىپ 4 ـ 5 يىلدىن كېيىن مېۋىگە كىرىشكە باشلايدۇ، بۇنىڭدا ئاساسلىقى قويۇق تۈسكەن قىسقا شاخلار كۆپ مېۋە بېرىدۇ، شالاڭ تۈسكەن قىسقا شاخلار ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. ئوتتۇرانچى شاخ ۋە قولتۇق بىخلارمۇ مېۋە بېرىدۇ. تۈزۈن شاخلاردا مېۋە ئازراق بولىدۇ. نەشپۈتنىڭ تۈزىدىن چاڭلىنىپ مېۋە بېرىش نىسبىتى تۆۋەن بولۇپ %0تىن %5.1كىچە بولىدۇ، سىرتتىن چاڭلانسا، مېۋە بېرىش نىسبىتى %90تىن كۆپرەككە يېتىدۇ.

نەشپۈتنىڭ ماسلىشىچانلىقى كەڭ، يامان شارائىتقا چىداشلىق بېرىشى ياخشى، قۇرغاقچىلىققا، شورلىشىپ كېتىشكە، ئونۇمسىز تۇپراققا چىداشلىق بېرىش، كېسەللىك ـ ھاشاراتلارغا تاقابىل تۇرۇش ئىقتىدارى بىر قەدەر كۈچلۈك، سارغىيىش كېسىلى، دورا زىيىنىغا تاقابىل تۇرۇش ئىقتىدارى داڭشەن قۇم ئامۇتى، سوقا ئامۇت، قاپاق ئامۇت قاتارلىق سورتلارنىڭكىدىن كۈچلۈك، شامالغا بەرداشلىق بېرەلمەيدۇ.

2. كىلىمات شارائىتى

نەشپۈت تۆستۈرۈشكە باب كېلىدىغان كىلىمات شارائىتى يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا 10℃ تۆۋىچۈرسىدە، 1 ـ ئايدىكى ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا 8℃ـ، 6 ـ ئايدىن 8 ـ ئايغىچىلىك ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا 25℃ تۆۋىچۈرسىدە بولۇش، قىراۋسىز مەزگىل 200 كۈندىن يۇقىرى بولۇش، قۇياشنىڭ يىللىق يورۇتۇش ۋاقتى 2800 سائەتتىن كۆپ بولۇش، يىللىق ≥10℃ بىخىندا تېمپېراتۇرا 4100℃ تۆۋىچۈرسىدە بولۇش ـ مانا بۇلار نەشپۈتنىڭ سۈپەتلىك بەلگىلەيدىغان ئاساسلىق ئامىللاردۇر. ئەگەر يار پەسلىدىكى كەڭ يۇقىرى تېمپېراتۇرا 40℃تىن ئېشىپ كەتسە، فوتوسىنتېز رولىنىڭ نورمال بولۇشى چەكلىنىگە ئۇچراپ، قانتىق جىسىملارنىڭ توپلىنىشىغا تەسىر يەتكۈزىدۇ، بۇنىڭ بىلەن نەشپۈتنىڭ سۈپىتى تۆۋەنلەپ كېتىدۇ. نەشپۈت دەرىخىنىڭ سوغۇققا بەرداشلىق بېرىش ئىقتىدارى ئوتتۇراھال بولىدۇ، ئەگەر قىش پەسلىدىكى كەڭ تۆۋەن تېمپېراتۇرا 20℃ ـ قا چۈشۈپ قالسا، چېچەك بىخى ئۆشۈيدۇ؛ 25℃ ـ قا چۈشسە بىر، ئىككى يىللىق بولغان نوتا شاخلىرى ئۆشۈپ كېتىدۇ؛ 28℃ ـ قا چۈشسە غولى يېرىلىدۇ؛ 31℃ ـ قا چۈشسە نەشپۈت دەرىخى پۈتۈنلەي نابۇت بولىدۇ، نەشپۈت دەرىخىنىڭ

تۇشۇش دەرىجىسى تۆۋەن تېمپېراتۇرىنىڭ داۋاملىشىش ۋاقتىغا ۋە باغ كېلىماتىنىڭ يەرلىگە قاراپ ئوخشاش بولمايدۇ.

كورلا شەھىرى تەۋەسىدە ئايرىم يىللاردا قانتقراق تۇشۇك بولغانلىقى ھېسابقا ئالمىغاندا (1954 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 31 ـ كۈنىنىڭ ئالدى ـ كەينىدە ئەڭ تۆۋەن تېمپېراتۇرا 32.7℃—قا چۈشكەن)، ئادەتتىكى يىللىرى ئاپەت بولمايدۇ. شۇڭا كورلا ئەۋزەل كىلىمات شارائىتىغا ئىگە؛ دېمەك بۇ يەر ئەشپۇت تۈرىنۇرۇشكە ناھايىتى ياخشى يەر ھېسابلىنىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىرگە كورلا شەھىرى تەۋەسىدە كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ تېمپېراتۇرا پەرقى چوڭ، بۇ، شېكەر تەركىبىنىڭ يىغىلىشىغا پايدىلىق. ئىچكىرىدىن كىرگۈزۈلگەن سوقمىچاق ئامۇت، داڭشەن ئامۇتى قاتارلىق ئەشپۇت سورتلىرى پارقىراقلىق، رەڭدارلىق، سۈپەت، يەككە ئېغىرلىق، شېكەر تەركىبى قاتارلىق جەھەتلەردە ئەسلى يېتىشتۇرۇلگەن جايىدىكىدىن ئېشىپ كەتتى.

ئەشپۇتنىڭ كورلا شەھەر رايونىدىكى قېنولوگىيىلىك مەزگىلى 3 ـ ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرى ۋە ئاخىرلىرىدا ئەشپۇت دەرىخى مۇدۇر سۈرىدۇ، 4 ـ ئاينىڭ بېشىدا چېچەكلەيدۇ، يېڭى چىققان نوتىلارنىڭ كۆپىنچىسى 5 ـ ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن 6 ـ ئاينىڭ باشلىرىغىچە بولغان ئارىلىقتا ئۈسۈشتىن توختايدۇ. 4 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى، 5 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى ۋە 6 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى ئەترايىدا ئۈچ قېتىم فىزىئولوگىيىلىك مېۋە تۆكۈلۈش يۈز بېرىدۇ. 7 ـ ئاينىڭ ئاخىرىدىن 8 ـ ئاينىڭ بېشىغىچە مېۋە رەڭ توزۇيدۇ، 9 ـ ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا پىشىدۇ. 11 ـ ئاينىڭ بېشىدا يوپۇرماق تاشلايدۇ. مېۋىنىڭ يېتىلىشى ئۈچۈن 140 ～ 150 كۈن، رەسمىي پىشىشى ئۈچۈن 220 ～ 225 كۈن كېتىدۇ. ئەشپۇتنى يەم بىلەن ئۈزسە ۋە ياخشى ئوراپ قاچىلىسا توشۇشقا، ساقلاشقا خېلى چىداپدۇ، مۇۋاپىق شارائىتتا ئۇنى كېيىنكى يىلى 4 ـ ئايغىچە ساقلىغىلى بولىدۇ، سۈپىتىدە كۆرۈنەرلىك تۆۋەنلەش بولمايدۇ.

كورلا ئەشپۇتى بىلەن بىر ئەچچە سورتلۇق ئامۇتنىڭ سۈپىتى جەھەتتىكى تەھلىل

جەدۋەل: 14 ـ 4

تۈرى	ئومۇمىي شېكەر (%)	ئومۇمىي كىسلاتا (%)	سۇ تەركىبى (%)	VC (مىللىگرام/100 گرام)	قانتىغلىقى (قاداق/كۋادرات سانتىمېتر)	نۇر سۇندۇرۇش شىكىرى (%)
كورلا ئەشپۇتى	9.02	0.067	86.5	3	11～10.8	13.4
سوقا ئامۇت	7	0.093	87	2.5	11.3～12.5	11.6
داڭشەن قىزىل ئامۇتى	8.74	0.072	84.5	2.5	12.1	13.5
قاپاق ئامۇت	8.88	0.097	83.5	2	16.6～17.3	14.9

سىرتتىن كىرگۈزۈلگەن نەشپۈت كۆچەتلىرىنىڭ سېلىشتۇرمىسى

جەدۋەل: 14 ـ 5

تۈرى	ئەسلى ئۆستۈرۈلگەن يېرى		كورلىدا ئۆستۈرۈلگىنى		ئۆسكىنى	
	يەككە مېۋە ئېغىرلىقى (گرام)	ئېرىشچان ماددا (%)	يەككە مېۋە ئېغىرلىقى (گرام)	ئېرىشچان ماددا (%)	يەككە مېۋە ئېغىرلىقى (گرام)	ئېرىشچان ماددا (%)
داڭشەن ئامۇتى	242	12.3	284	13.1	42	0.8
سوغا ئامۇت	172	11.7	218	12.7	46	1.0

كورلا نەشپۈتنىڭ ئوخشىمىغان رايونلاردىكى فېنولوگىيىلىك مەزگىلى

جەدۋەل: 14 ـ 6

رايون	يىغلاش مەزگىلى	چېچەكلەش مەزگىلى	پىشىش مەزگىلى	پوپۇرماق تاشلاش مەزگىلى	مېۋە يېتىلىدىغان كۈن سانى	ئۇرۇقلىنىپ ئوسۇش كۈن سانى
كورلا	3.ئاينىڭ ئاخىرلىرى	4.ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرى	9.ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرى	11.ئاينىڭ بېشى	140	220
سەنشى نەيگۇ	4.ئاينىڭ باشلىرى	4.ئاينىڭ ئاخىرلىرى	9.ئاينىڭ ئوتتۇرا ۋە ئاخىرلىرى	11 ـ ئاينىڭ باشلىرى ۋە ئاخىرلىرى	140	221
لياۋنىڭ شەرقىي جەنۇبى	4.ئاينىڭ باشلىرى	5.ئاينىڭ باشلىرى	9.ئاينىڭ ئاخىرلىرىدىن 10 ـ ئاينىڭ باشلىرىغىچە	11.ئاينىڭ باشلىرى	140—135	210

ئوخشىمىغان جايلاردىن چىققىنغان كورلا نەشپۈتنىڭ سۈپىتىنىڭ بېكىتىلىشى

جەدۋەل: 14ـ 7

چىققىنغان يېر	نۇر سۇندۇرۇش شېكىرىنىڭ دەرىجىسى	يېيىشلىكلىكى	قوشۇمچە ئىزاھات
كورلا شەھىرى ئەتراپى	13.76	46.76	
كورلا يوز يېر ئۆزلەشتۈرۈش رايونى 28 ـ 30 ـ تۈمەن ـ مەيدانلىرى	13.12	46.04	
تارىم يوز يېر ئۆزلەشتۈرۈش رايونى 31 ـ 34 ـ تۈمەن مەيدانلىرى	13.12	44.8	سۇقىسى يىللاردا ئورۇقى چوڭ، ياڭى بولسىدۇ

2 § . تىكىش

50 - يىللاردىن كېلگىرى، ئەشيۇت كۆچمىتى تەرتىپسىز تارقاق تىكىلەتتى، ئاھالىلەر ئۆز ئۆيلىرىنىڭ ئەتراپىدىكى مۇنبەت، سۇغىرىش قولايلىق يەرلەرگە ئاز مىقداردا ئەشيۇت كۆچمىتى تىكەتتى. 50 - يىللاردىن كېيىن، تۆپراق قاتلىمى قېلىن، ئورگانىك مادىدا تەركىبى يۇقىرى، تۆپراقنىڭ تۇز تەركىبى 0.5% تىن ئېشىپ كەتمىگەن، قاتمىشى قولايلىق، باشقۇرۇشقا ئەپلىك جايلاردا باغ بىنا قىلىنىدىغان بولدى. ئەشيۇت كۆچمىتى تىكىلىدىغان يەر چوڭقۇر ئاغدۇرۇلۇپ، پىشۇرۇلۇپ تۇزلەنسىلا بولىدۇ. ئەشيۇت كۆچمىتى تىكىلىدىغان يەرگە شۇ يىلى ياكى بىر-ئىككى يىل ئاۋۋال ئىمارەت ئورمان بەلبېغى بەرپا قىلىنىدۇ. ئاساسىي ئورمان بەلبېغى ئالتە قۇردىن سەككىز قۇرغىچە بولۇپ، ئاساسىي شامال يۆنىلىشىنى توغرىسىغا توسۇپ تۇرىدۇ، قوشۇمچەئورمان بەلبېغى تۆت قۇر بولىدۇ. 1985 - يىلدىن كېيىن بېكىندىن ئەشيۇتزارلىق بەرپا قىلىشنا يېزا-كەنتلەر بىر تۇتاش پىلانلاش، مۇڭلۇق مەركەزلەشتۈرۈش، قېلىپلاشتۇرۇپ ئۆستۈرۈش، ئاشلىلەرگە بۆلۈپ باشقۇرۇش پرىنسىپى قوللىنىلدى، كۆپرەك يەر ئاستى سۇ ئورنى تۆۋەن، تۆپرىقى مۇنبەت بولغان سالا ئېتىزلار تاللىنىپ، بىر تۇتاش تىكىلىدىغان بولدى.

1. ئۇلاقنىڭ تاللىنىشى

50 - يىللاردىن كېلگىرى باغۋەنلەر چوڭۇك ئامۇتنىڭ يىلتىزىدىن چىققان نوتىنى ئۇلايتتى، بۇنداق نوتىنىڭ مىقدارى ئاز، ئۆسۈپ يېتىلىشى ئاستا، زىيىگە چىدامسىز، سوغۇققا بەرداشلىق بېرىش كۈچى ئاجىز بولغاچقا، دەۋىرلىك سوغۇق ئېقىمنىڭ ھۇجۇمىغا ئۆچراپ ئۆشۈپ قالاتتى. 50 - يىللارنىڭ دەسلىپىدە، چوڭۇك ئامۇتنىڭ ئۇرۇقىدىن ئۆستۈرۈلگەن نوتىلار ئۇلىنىدىغان بولدى، لېكىن بۇ سورتنىڭ ئۇرۇقى بەكمۇ ئاز بولۇپ، 200 كىلوگرامدىن 250 كىلوگرامغىچە بولغان چوڭۇك ئامۇتتىن 0.5 كىلوگرام ئۇرۇق چىقىدىغان بولغاچقا، ئەشيۇتنى كەڭ كۆلەمدە راۋاجلاندۇرۇشقا بولغان ئېھتىياجنى قاندۇرالمايتتى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە چوڭۇك ئامۇتنىڭ ئۇرۇقىدىن ئۆستۈرۈلگەن نوتىمۇ زىيىگە چىدامسىز بولغاچقا تۇنۇش ئۇنۇمىگە تەسىر يېتەتتى. 60 - يىللارنىڭ بېشىدا بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىلىق يېزا ئىگىلىك پەن تەتقىقات ئورنى ئوخشاش بولمىغان ئۇلاقلارنىڭ ماسلىشىشچانلىقى، ناچار شارائىتقا چىدامليقلىقى، ئەلا سۈپەتلىك مول مەھسۇلات بېرىشى ئۈستىدىكى تەجرىبە - تەتقىقاتنى يولغا قويۇپ، ياۋا ئامۇتنى ئەلا ياخشى ئەشيۇت ئۇلىنى قىلىپ تاللىدى. ياۋا ئامۇتنىڭ زىيىگە، ھۆلچىلىككە بەرداشلىق بېرىش ئىقتىدارى ناھايىتى كۈچلۈك بولۇپ، ئەشيۇتكە ئۇلاشقا تازا ياپ كېلىدۇ. ئۇلچەشكە ئاساسلانغاندا، ياۋا ئامۇتنى ئەشيۇتكە ئۇلىغاندا ئەشيۇتنىڭ شېكەر تەركىبى 9.35%، چوڭۇك ئامۇتنى ئەشيۇتكە ئۇلىغاندا، ئەشيۇتنىڭ شېكەر تەركىبى 9.29%، ئەنئەنىۋى ئەشيۇتنىڭ شېكەر تەركىبى 8.54% بولغان. ياۋا ئامۇتنىڭ ئۇلاق نوتىسىنى تاللاپ يېتىشتۇرۇشنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك بولغانلىقى كورلا ئەشيۇتنى كەڭ كۆلەمدە تەرەققىي قىلدۇرۇشقا ئاساس سېلىپ بەردى.

1987 - يىلدىن كېيىن كورلا شەھىرىدىكى يېزا ئىگىلىكىنى ئاساسلىق باشقۇرغۇچى تارماقلار ئەشيۇت ئۇلاش خىزمىتىنى چىڭ تۇتتى، ھەر يىلنىڭ ياز، كۈز پەسىللىرىدە ئۇگىنىش كۇرسى ئۇيۇشتۇرۇپ، ئەق مەيدان يىغىنى ئېچىپ، ئۇلاش تېخنىكىسىنى ئۆگەتتى. 1987 - يىلى باغۋەنلەر ئەشيۇت ئۇلاشقا ئۇيۇشتۇرۇلۇپ، 7581 نەپەردىكى 225 مىڭ 170 توپ ئەشيۇت ئۇلاندى.

2 . چاڭلاشتۇرۇلىدىغان دەرەخلەرنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى

كورلا نەشپۈتنىڭ ئۇزىدىن چاڭلىنىپ مېۋە بېرىش نىسبىتى 0% ~ 1.5% كىچە بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، باغۋەنلەر كۆپ ھاللاردا نەشپۈتزارلىق ئەتراپىغا چاڭلاشتۇرۇلىدىغان دەرەخ سۈپىتىدە ھەر نەچچە تۈپ چۇچۇك ئامۇت تىكىپ، كۆپرەك نەشپۈت ئېلىشنى مەقسەت قىلاتتى. 70 - يىللاردىن كېيىن، يېڭىدىن بەرپا قىلىنغان نەشپۈتزارلىقلارغا نىسبەت بويىچە چاڭلاشتۇرۇلىدىغان دەرەخ سەپلىنىدىغان بولدى. ئادەتتە ئاساسلىق سورت بىلەن چاڭلاشتۇرۇلىدىغان سورتنىڭ نىسبىتى 1: 6دىن 1: 8گىچە بولدى، داڭشەن ئامۇتى، سوقمچاق ئامۇت، ھ20 - ئەسىرە ئامۇتى قاتارلىقلار چاڭلاشتۇرۇلىدىغان سورت قىلىندى.

3 . ئۇلانغان ئېگىز كۆچەتلەرنى شالاڭ كۆچۈرۈپ ئۆستۈرۈش

ئۇلانغان ئېگىز نەشپۈت كۆچىتىنى شالاڭ كۆچۈرۈپ ئۆستۈرۈش كورلا نەشپۈتنى ئۆستۈرۈشتىكى ئاساسلىق ئۇسۇلدۇر. مۇشۇ ئۇسۇلدا ئۆستۈرۈلگىنى شەھەر بويىچە مېۋىگە كىرگەن نەشپۈت كۆلىمىنىڭ تەخمىنەن 80 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ. ئۇنى قويۇق تىكىلگەن نەشپۈتزارلىقلارغا سېلىشتۇرغاندا مول ھوسۇل بېرىش ۋاقتى تۆت يىلدىن ئالتە يىلغىچە كېيىن بولىدۇ. ئادەتتە تۈپ ۋە قۇر ئارىلىقى 6×4 مېتر ياكى 5×4 مېتر بولىدۇ، كۆپىنچەسىدە تىياردا توك ئېرىگەندىن تارتىپ مېۋىلىك دەرەخلەر بىخ سۈرگىچە تىكىلىدۇ. تىكىدىغان چاغدا تۈپ ۋە قۇر ئارىلىقى بويىچە تىكىلىدىغان نۇقتىغا بەلگە سېلىنىدۇ، ئاندىن شۇ نۇقتا مەركەز قىلىنىپ ئورەك كولىنىدۇ. ئورەك كولىغاندا ئورەكنىڭ ئۈستۈنكى توپىسى بىلەن ئاستىنقى توپىسى ئايرىم - ئايرىم قويۇلىدۇ، ئاندىن كېيىن كۆچەت پىلانىدىكى سورت بويىچە ئورەكنىڭ ئوتتۇرىسىغا سېلىنىپ كۆچەت قۇرلىرى توغرىلىنىدۇ، ئورگانىك ئوغۇت بىلەن ئورەكنىڭ ئۈستۈنكى توپىسى ئارىلاشتۇرۇلۇپ ئورەك تېگىگە سېلىنىدۇ، ئاندىن ئورەكنىڭ ئاستىنقى توپىسى تۆكۈلىدۇ، توپا تۆكۈلۈش جەريانىدا چېڭدىلىدۇ. كۆچەت تىكىلىپ بولغاندىن كېيىن، سۇغىرىش ئۈچۈن قۇر ئارىلىقىغا ئېرىق چىقىرىلىدۇ.

1990 - يىلى كورلا شەھىرى بويىچە مېۋە بەرگەن نەشپۈتزارلىقلاردا ئادەتتە ھەر مو يەردە 13 تۈپتىن 15 تۈپكىچە دەرەخ بولدى، تاۋارلىشىش نىسبىتى، ئىقتىسادىي ئۈنۈمى تۆۋەن بولۇپ، مو بېشى مەھسۇلاتى تەخمىنەن 400 كىلوگرامغا يەتتى. ھەر قايسى يېزا - مەيدانلاردىكى باغلارنىڭ ھەر بىرىنىڭ كۆلىمى ئادەتتە 30 مودىن 50 موغىچە، ئايرىم چوڭ-ئاقلىرىنىڭ 100 مودىن 120 موغىچە بولىدۇ، ھازىر مېۋە بېرىۋاتقان نەشپۈتلۈك باغ 200چە بار.

4 . ئۇلانغان ئېگىز نەشپۈت كۆچىتىنى پاكارلاشتۇرۇپ قويۇق كۆچۈرۈپ ئۆستۈرۈش

بۇ خىل ئۆستۈرۈش ئۇسۇلى 1986-يىلدىن باشلاپ ئىناق قىلىندى، 1990-يىلى ئۇلانغان ئېگىز نەشپۈت كۆچىتى پاكارلاشتۇرۇلۇپ قويۇق تىكىلگەن كۆلەم نەشپۈت تىكىلگەن ئومۇمىي كۆلەمنىڭ تەخمىنەن 20 پىرسەنتىنى تەشكىل قىلدى. بۇنىڭدا ئاساسلىقى، چاتاش، شەكلىنى تۈزەش ۋە ئۇسۇلىنى

ئەڭشەش ئاساس قىلىنىدىغان پاكارلىتىش ئەدىبىرلىرى قوللىنىلىپ، ئەشپوت دەرەخلىرىنىڭ پاكار، يىغىنـ چاق ئۆسۈپ بالدۇر مېۋىگە كىرىپ بالدۇر ھوسۇل بېرىشى ئىلگىرى سۈرۈلدى. بۇ ئۇسۇلدا ئەشپوت كۆچەتلىنىڭ تىكىلىپ 2-3 يىلدىن كېيىن مېۋىگە كىرىشى، 5-يىلى مول ھوسۇل بېرىشى ئەلەپ قىلىنىدۇ. تۈپ-قۇر ئارىلىقى ۋە ئارىلاپ كېسىش يۈزلىنىشى مۇنداق: تۈپ ئارىلىقى 2.5 مېتر×قۇر ئارىلىقى ئۈچ مېتر، ئارىلاپ كېسىشتىكى تۈپ ئارىلىقى 5 مېتر×قۇر ئارىلىقى ئۈچ مېتر، قايتا ئارىلاپ كېسىشتىكى تۈپ ئارىلىقى بەش مېتر×قۇر ئارىلىقى ئالتە مېتر. يەنى 2.5 مېتر×ئۈچ مېتر تۈپ - قۇر ئارىلىقى بويىچە باغ قىلىنىپ، يېقىن بولغان ئەشپوت شاخلىرىنىڭ ئۈچى بىر بىرىگە تېگىپ قارىغۇلىشىپ كەتكەندىن كېيىن تۈركۈمگە بۆلۈپ ئارىلاپ كېسىۋېتىلىدۇ. بۇ خىل ئۇستۇرۇش ئۇسۇلىدا شەكلىنى تۈزەش، چاتاش ۋە ئوغۇتلاش، سۇغىرىشقا قويۇلىدىغان تېخنىكىلىق تەلەپ قاتتىق بولغاچقا، بۇنداق ئۇسۇل پەقەت بىر قەدەر كۆچلۈك تېخنىكا كۈچىگە ئىگە رايونلاردىلا كېڭەك كۆلەمدە (بەش مودىن 30 موغىچە) قوللىنىلىدۇ. 1986-يىلى چارباغ يېزىسىدا ئۇلانغان ئىگىز ئەشپوت كۆچىتى پاكارلىتىپ قويۇق تىكىش بويىچە 15 مولۇق ئۇلۇغ كۆرسىتىش بېغى بەرپا قىلىنغانىدى، 1990-يىلى دەسلەپكى ئونۇم كۆرۈلۈپ ئەشپوتنىڭ ئومۇمىي مەھسۇلاتى 9351 كىلوگرامغا، مو بېشى مەھسۇلاتى 628.4 كىلوگرامغا، ئومۇمىي كىرىم 11 مىڭ يۈەنگە، مو بېشى كىرىمى 733.3 يۈەنگە يەتتى. چارباغ كەنتى 2-گۇرۇپپىسىدىكى باغۋەن مەھەممەت قاسىم 1987-يىلى مەككىز مو يەرگە ئۇلانغان ئىگىز ئەشپوت كۆچىتىنى پاكارلىتىپ قويۇق تىككەن، داڭشەن ئامۇتنى چاڭلاشتۇرىدىغان دەرەخ قىلغان، تۈپ ئارىلىقى × قۇر ئارىلىقى=2.5 مېتر ×3 مېتر بولغان. ھەمدە ئىشنى تېخنىكىلىق تەلەپ بويىچە باشقۇرغان. بۇ ئەشپوتلەر ئۇلىنىپ 2 - يىلى مېۋىگە كىرگەن، 1990 - يىلى ئومۇمىي مەھسۇلاتى بەش تونىغا، مو بېشى مەھسۇلاتى 625 كىلوگرامغا يەتكەن. بۇ تەجرىبىنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك بولۇشى نەتىجىسىدە «شاپتۇل ئۈچ يىل، ئۇرۇك تۆت يىل، ئەشپوت بەش يىلدا مېۋىگە كىرىدۇ» دېگەن ئەنئەنىۋى قاراش بۇزۇپ تاشلىنىپ، ئەشپوتنى كەڭ كۆلەمدە ئۇستۇرۇش ئۈچۈن يېڭى يول ئېچىلدى.

§ 3 . شەكلىنى تۈزەش، چاتاش

50 - يىللاردىن ئىلگىرى ئەشپوت دەرىخىنىڭ شەكلىنى تۈزەش، ئۇنى چاتاش ئىشلىرى ناھايىتى ئاز ئىشلىنەتتى، دەرەخ ئۈزۈنى ئۈزى تەڭشەپ، تەبىئىي ئۇسەتتى. شۇڭا يىللار ھوسۇللۇق يىل ۋە ھوسۇلسىز يىل دەپ ئايرىلاتتى. يېڭى جۈڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، سىرتىنىڭ تەجرىبىلىرىنى ئۆگىنىش ئارقىلىق، ئەشپوت دەرىخىنىڭ شەكلىنى تۈزەش، ئۇنى چاتاشنىڭ مۇھىملىقىغا بولغان تونۇش تەدرىجىي ئۇستى. 80 - يىللارنىڭ ئاخىرى ھەر يىلنىڭ قىش، ئەتىياز پەسىللىرىدە يېزىلار بىرلىك قىلىنغان ھالدا كەسپىي ئەترەتلەر قۇرۇلۇپ ئەشپوت دەرەخلىرى تۈزلىنىدىغان ۋە چاتىلىدىغان بولدى.

1 . شەكلىنى تۈزەش

ئېگىزلەشتۈرۈلۈپ شالاڭ ئۇستۇرۇلگەن ئەشپوت دەرەخلىرىدە، ئاساسلىقى، ئۇنىڭ ئۈچ نال ئاساسلىق شېخى شالاڭلاشتۇرۇلۇپ، قاتلاملارغا ئايرىلىدۇ. بۇ خىل دەرەخ شەكلى دەرەخنىڭ ياش ۋاقتىدىن باشلاپلا تۈزەشتۈرۈلىدۇ، ئۇنىڭدا غول شېخىنىڭ ئېگىزلىكى 50 سانتىمېتردىن 70 سانتىمېتر غىچە، ئاساسلىق شېخى بەشتىن يەتتىگىچە، قاتلىمى ئىككىدىن ئۈچكىچە بۆلۈشى تەلەپ قىلىنىدۇ. 1 - قاتلامدا ئۈچ ئاساسىي شاخ، 2 - قاتلامدا ئىككى ئاساسىي شاخ، 3 - قاتلامدا بىردىن ئىككىنچە ئاساسىي شاخ بولىدۇ. شاخ ئۈچىدىن بەش مېتردەك كېسىپ تاشلىنىپ، ئۇنىڭ ئۈزۈنىدىن شاخلىتىلىدۇ. ھەر قايسى قاتلاملاردىكى

ئاساسىي شاخلار گىرەلەشتۈرۈلىدۇ، 1 ـ قاتلام بىلەن 2 ـ قاتلام ئارىسىدىكى ئارىلىق 100 سانتىمېتردىن 120 سانتىمېتركىچە، 2 ـ قاتلام بىلەن 3 ـ قاتلام ئارىسىدىكى ئارىلىق 50 سانتىمېتر بولىدۇ. 1 ـ قاتلامدىكى ئۇچ چوڭ ئاساسىي شاخنىڭ ھەر بىرى ئىككىدىن تۆتكىچە يان پۇتاق چىقىرىدۇ، 2 ـ قاتلامدىن يۇقىرىدىكى ئاساسىي شاخلار بىردىن ئىككىگىچە يان پۇتاق چىقىرىدۇ. بۇ يان پوتاقلار قاتلاملار بويىچە رەتلىنىپ ئۆزئارا گىرەلەشتۈرۈلىدۇ.

ئولانغان ئېگىز كۆچەتلەرنى پاكارلىتىپ قويۇق تىكىپ يېتىلىشتۈرۈلگەن نەشپۇت دەرەخلىرىنىڭ شەكلىنى تۈزەشتە ساقلاپ قېلىش مەزگىللىرىنىڭ ئوخشاشماسلىقىغا ئاساسەن، ئوخشاش بولمىغان دەرەخ شەكىللىرى بويىچە چاتاش ئۈسۈلى قوللىنىلىدۇ. تۈزاقلىق تۈپلەرنىڭ شەكلىنى تۈزەش ـ چاتاش ئۈسۈلى شالاڭ تىكىلگەن نەشپۈتزارلىقىنىڭكى بىلەن ئوخشاش بولىدۇ. ۋاقىتلىق تۈپلەرنىڭ شەكلىنى تۈزەش ـ چاتاش تۆۋەندىكى پرىنسىپلار بويىچە ئېلىپ بېرىلىدۇ. نەشپۇت كۆچىتى تىكىلگەن يىلى ئۇنىڭ غول شېخى بېكىتىلمەي، ئۈسۈشى ئامىتىلمىلىپ، چېچەك بېخىنىڭ شەكللىنىشى تېزلىتىلىدۇ؛ 2 ـ يىلى كۆچلۈك شاخلارنى كېسىش، تارتىش ئارقىلىق دەرەخنىڭ ئوتتۇرا ۋە يۇقىرى قىسىملىرى گورزىنتال ھالەتكە كەلتۈرۈلىدۇ، قىسقا شاخلىرى قىسقارتىلمايدۇ ياكى ئاز قىسقارتىلىدۇ؛ تىكىلگىنىگە 4 ـ 5 يىل بولغان ياش دەرەخلەرنىڭ مەركىزىي غول شېخىنىڭ ئۈسۈشى تىزگىنلىنىپ دەرەخلەرنىڭ ئېگىزلىكى ئىككى مېتردىن ئاشۇرۇلمايدۇ.

2 . چاتاش

قىشلىق چاتاش بۇنداق چاتاش مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ ئۆخلاش مەزگىلىدە ئېلىپ بېرىلىدۇ. نەشپۇت دەرىخى مول مېۋە بېرىش مەزگىلىگە كىرگەندىن كېيىن قوشۇمچە شاخلىرى شالاڭلىتىلىپ، قاتلاملار ئارىسى ئېچىلىپ، غول شاخلار ئارىسىدىكى بۇلۇڭ چوڭايتىلىدۇ، دەرەخ غولىنىڭ ئۈچى ئۈزۈلۈپ ئاقتىدا كېسىۋېتىلىدۇ. چاتىغان چاغدا كېرىش، تارتىش، تىرەك قويۇش قاتارلىق چارىلەر قوللىنىلىدۇ. قىشلىق چاتىغاندا يەنە كېسەل تەككەن، قۇرۇپ قالغان، ئاجىز، قويۇق شاخلار كېسىۋېتىلىدۇ. قىشلىق چاتالغاندىن كېيىنكى نەشپۇت دەرىخىنىڭ ئۈستى شالاڭ، ئاستى زىچ، سىرتى شالاڭ، ئىچى زىچ، چوڭ شاخلىرى شالاڭ، كىچىك شاخلىرى زىچ بولىدۇ.

چېچەكلەشتىن ئىگىرىكى قاينا چاتاش بۇ چاتاش 3 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنىنىڭ ئالدى ـ كەينىدە يەنى نەشپۈتنىڭ چېچەك بىخى بىلەن يوپۇرماق بىخىنى ئېنىق پەرق ئەتكىلى بولغان چاغدا ئېلىپ بېرىلىدۇ. بۇنىڭدىكى كونكرېت تەلەپ: ئوشۇقچە چېچەك بىخلىرى چاتىۋېتىلىدۇ، قىسقا مېۋە شاخلىرى كۆپرەك، ئۇزۇن مېۋە شاخلىرى ئازراق، دەرەخ ئۆچىدىكى چېچەك بىخلىرى كۆپرەك، قولتۇق چېچەك بىخلىرى ئازراق قالدۇرۇلىدۇ، ئاجىز شاخلار چاتىۋېتىلىپ، كۆچلۈك شاخلار قالدۇرۇلىدۇ.

يازلىق چاتاش بۇ چاتاش 5 ـ ئاينىڭ ئاخىرىدىن 6 ـ ئاينىڭ ئاخىرىغىچە ئېلىپ بېرىلىدۇ، بۇنىڭدا نەشپۇت دەرىخىنىڭ غولىدىكى زىچ، كېسەل تەككەن، قۇرۇت چۈشكەن شاخلار، ھارام پۇتاقلار ۋە ئوشۇقچە مېۋىلىك شاخلار كېسىۋېتىلىدۇ.

§ 4 . سۇغىرىش ۋە ئوغۇتلاش

نەشپۇت كۆپ مېۋە بېرىدىغان دەرەخ تىپىغا كىرىدۇ، بىراق ئۇنىڭغا نۇرغۇن مەبلەغ ۋە يۇقىرى تېخنىكا بىلەن كاپالەتلىك قىلىنىدۇ. كۆزدە تۇپراق سۇيىگە قاندۇرۇلۇپ، چوڭقۇر ئاغدۇرۇلىدۇ، يازدا كولتىۋاتقاندا سىيە قىلىنىپ توپىسى بوشىتىلىدۇ، ئوتى ئوتىلىپ نەملىكى ساقلىنىدۇ، قىش كىرىشتىن بۇرۇن چوڭقۇر

ئورمان كولىنىپ ئورگانىك ئوغۇت (مەسىلەن: گەندە ـ سۈيدۈك، چارۋا مالالارنىڭ قېتى كۆنجۈرە قاتارلىقلار) بىلەن ئوغۇتلىنىدۇ. ئوغۇت بېرىلىدىغان ئورۇن بىلەن دەرەخ تاجىسىنىڭ ئەتراپىدىكى شاخلار ۋېرتىكال بولىدۇ، ئوغۇت مىقدارى دەرەخنىڭ يېشىغا قاراپ پەرقلەندۈرۈلىدۇ، قورامىغا يەتكەن دەرەخلەرگە 150 كىلوگرامدىن 200 كىلوگرامغىچە، ياش كۆچەتلەرگە ئەھۋالغا قاراپ ئازراق بېرىلىدۇ، ئوغۇتلاپ بولغاندىن كېيىن دەرھال قىشلىق سۇيى قويۇلىدۇ. ئەشپۇت دەرىخى ئۆسۈۋاتقان مەزگىلدە قوشۇمچە ئوغۇت بېرىش ۋە ئۈستىدىن ئوغۇتلاش تارقىلىق كۆچەت دەرەخلەرنىڭ چوڭىيىشى ۋە چېچەك بىخلىرىنىڭ ئاجرىلىشى تىزلىتىلىدۇ، قوشۇمچە ئوغۇتلاشتا، ئادەتتە، چىرىگەن ئورگانىك ئوغۇت ۋە خىمىيىۋى ئوغۇتلار ئىشلىتىلىدۇ. ئۈستىدىن ئوغۇت بېرىشتە ناترىي دى كىدروكالى، ئورىيا، پېنتىشياۋ، مېۋىلىك دەرەخ ئوغۇتى قاتارلىق ئوغۇتلار ئىشلىتىلىدۇ.

§ 5 . ئاساسلىق كېسەللىك ـ ھاشاراتلار ۋە ئۇنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇنى تىزگىنلەش

ئەشپۇت كورلا شەھىرىنىڭ ئېكسپورت قىلىپ تاشقى يېرىۋوت يارىتىدىغان كۆزۈر مەھسۇلاتى، ئەشپۇتتە بولىدىغان كېسەللىك ـ ھاشارات زىيانداشلىقىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇنى تىزگىنلەش ئەشپۇت. ئىلگىرى مەھسۇلات مىقدارى ۋە سۈپىتىنى ئاشۇرۇشتىكى مۇھىم تەدبىرلەرنىڭ بىرى. 1985 ـ يىلى شەھەر بويىچە ئەشپۇتنىڭ ئومۇمىي مەھسۇلاتى 1397 تونىنا بولدى. بۇنىڭ ئىچىدە قۇرت چۈشكەن ئەشپۇت 300 تونىنىدىن كۆپرەك بولۇپ، ئومۇمىي مەھسۇلات مىقدارىنىڭ تەخمىنەن 23 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. مەسىلەن: تىكىچى يېزا ئوتتۇراچاچى كەنت 2 ـ گۇرۇپپىسىدا 1980 ـ يىلدىن 1984 ـ يىلغىچە بولغان ئارىلىقتا قۇرت چۈشكەن ئەشپۇت %25تىن %35كىچە بولغان ئىدى، كېسەللىك ـ ھاشارات زىيانداشلىقىنىڭ ئالدى ئېلىنغاندىن كېيىن، 1990 ـ يىلىغا كەلگەندە، ئۇچ پىرسەنتكە تۆۋەنلىدى.

كورلا شەھىرى دائىرىسىدە مەككىز خىل قۇرت، ئۇچ خىل كېسەللىك بار. مەككىز خىل قۇرت ئالما كۆيىسى، قىزىل ئۆمۈچۈك، قاسراقلىق قۇرت، گەز قۇرت، يېشىل يوپۇرماق تومۇزغىسى ھەمدە 80 ـ يىللارنىڭ ئاخىرقى مەزگىلدە بايقالغان ئەشپۇت غول ھەرىسى، ئەشپۇت كۆك پىتى ۋە ئەشپۇت يېشىل قۇرتىدىن ئىبارەت؛ ئۇچ خىل كېسەللىك چىرىش كېسىلى، سارغىيىپ كېتىش كېسىلى، مودۇر كېسىلىدىن ئىبارەت.

ئالما كۆيىسى يېتىلگەن ئالما كۆيىسى دەرەخ قوۋزىقىنىڭ ئاستىغا، يېرىقلىرىغا، دەرەخ كامارلىرىغا كىرىپ تور توقۇپ غوزەك ياساپ قىشلايدۇ، كېيىنكى يىلى ئەتىيازدا قورچاقتا ئايلىنىدۇ، 4 ـ ئاينىڭ ئوتتۇرى ۋە ئاخىرىدىن 5 ـ ئاينىڭ باشلىرىغىچە بولغان ئارىلىقتا ھاشاراتلار قانات چىقىرىپ ئەشپۇت مېۋىسى ياكى يوپۇرماقلىرىغا تۇخۇم سالىدۇ. لىچىنكىلاردا مېۋىدىن مېۋىگە ئۆتۈپ غاجىلايدىغان ئادەت بولغاچقا زۇرغۇن مېۋىلەر سېسىپ كېتىدۇ ۋە قۇرتلايدۇ.

قىزىل ئۆمۈچۈك دولانە قىزىل ئۆمۈچۈكىنىڭ ئىچىدىكى قورامىغا يەتكەن چىشى قۇرتلار شاخلار-نىڭ يېرىقلىرىدا ۋە دەرەخ غولىغا ئۇچ سانتىمېتر كېلىدىغان جايدىكى چالما يېرىقلىرىدا قىشلايدۇ. ئەتىيازدا ئەشپۇت كوس بولغان مەزگىلدە دەرەخقە يامىشىپ چىقىپ يۇمران يوپۇرماقلارغا زىيان سالىدۇ، ئۇلار دەرەخ غولى، يوپۇرمىقى، مېۋىلەرنىڭ گۈل چىنىسى ۋە ئويمان يەرلىرىگە زىچ جايلاشقان. ھەر يىلنىڭ 7.، 8 ـ ئايلىرىدا ئايەت ئېغىر بولىدۇ، قۇرغاقچىلىق يىللىرى تېخىمۇ ئېغىر بولىدۇ. بەدە قىزىل

ئۆمۈچۈكى دەرەخ قوۋزاقلىرىنىڭ يېرىقلىرىدا، قىسقا مېۋە شاخلىرىدىكى يوپۇرماق ئارقىسىدا ھەمدە دەرەخ غولىدىكى پۈرمىلەردە ماكانلاپ تۇخۇم تۇغۇپ قىشنى چىقىرىدۇ. دەرەخ بىخلانغاندا لىچىنكىلار تۇخۇمدىن چىقىدۇ، ئۇلار كۆپىنچە ئۈزۈمگە يېقىن بولغان چوڭ شاخلاردىكى يوپۇرماقلارغا زىيانكەشلىك قىلىدۇ، زىيانداشلىقى ئېغىر بولغاندا يوپۇرماقلار تۆكۈلۈپ كېتىدۇ، ئادەتتە 6-، 7 - ئايلاردا ئاق ئېغىر بولىدۇ.

نەشپۈتزارلىق قاسراقلىق قۇرتى بۇ خىل قۇرت ئاساسلىقى نەشپۈت شېخى، غولى ياكى مېۋىسىدە قىشلايدۇ. كېپىنكى يىلى 4 - ئايدا پائالىيەتكە كىرىشىپ، شاخ، يۈمران يوپۇرماقلار ۋە مېۋىلەرگە زىيان سالىدۇ. ئەگەر بۇ خىل قۇرت يامراپ كەتسە، نەشپۈت يوپۇرمىقى، مېۋىسى تۆكۈلۈش، دەرەخ ئاجىزلىشىش، شاخلىرى قۇرۇش ھادىسىلىرى پەيدا بولىدۇ، ئېغىر بولغاندا پۈتۈن دەرەخ ھالاك بولىدۇ.

گەز قۇرت بۇ خىل قۇرت بىر يىلدا بىر ئەۋلاد كۆپەيدۇ، قۇرچاقلا ئايلىنىپ يەر ئاستىدا قىشلايدۇ، لىچىنكا ۋاقتىدا يوپۇرماقنى بولۇشچە يەيدۇ، پۈتۈن دەرەخنىڭ يوپۇرمىقىنى يەۋېتەلەيدۇ ھەمدە توپ - توپ بولۇپ باشقا دەرەخلەرگە كۆچۈپ داۋاملىق زىيان سالىدۇ. ئەگەر ۋاقتىدا ئالدى ئېلىنمىسا، نەشپۈت دەرىخى شۇ يىلى مېۋە بەرمەيلا قالماستىن، كېپىنكى ئىككى - ئۈچ يىللىق مەھسۇلات مىقدارىنىمۇ تەسىر يېتىدۇ، ھەتتا تۈپى يىلەن قۇرۇپ كېتىدۇ.

يېشىل يوپۇرماق تومۇزغىسى بۇ خىل تومۇزغا تۈخۈمى نەشپۈت شاخلىرى پوستىنىڭ ئاستىدا قىشلايدۇ، كېپىنكى يىلى 4 - ئاينىڭ ئاخىرىدا تۈخۈمدىن چىقىپ، لىچىنكىغا ئايلىنىپ، ئاساسلىقى، ئوت - چۆپ، كۆكتاتلارغا زىيان سالىدۇ. قورامىغا يەتكەن تومۇزغا ياش كۆچەتلەرنىڭ پوستىغا كىرىپ تۈخۈملايدۇ، نەتىجىدە نۇرغۇنلىغان ياش مېۋىلىك دەرەخلەر زىيانغا ئۇچراپ سۇسىزلىنىپ قۇرۇپ كېتىدۇ.

نەشپۈت غول ھەربىسى بۇ خىل ھەربىنىڭ لىچىنكىسى ۋە بىر قىسىم قورچاقلىرى نەشپۈت شاخلىرىدا قىشلايدۇ. قورامىغا يەتكەن ھەربىلەر تۈخۈملىنىغاندا يۈمران شاخلار ۋە يوپۇرماق ساپىقىنى مۇندۇرۇۋېتىدۇ، ھەربىلەر تۈخۈمدىن چىقىپ لىچىنكىغا ئايلانغاندىن كېيىن مۇنغان شاخنىڭ ئۈستىدىن ئاستىغا قارىتىپ يېيىشكە باشلايدۇ، زىيانكەشلىككە ئۇچرىغان يۈمران شاخلار ئۇزۇنغا بارمايلا قۇرۇپ قالىدۇ.

نەشپۈت كۆك پىتى بۇ خىل ھاشارات بىخلارنىڭ شۇنداقلا كىچىك شاخلارنىڭ يېرىقلىرىدا قىشلايدۇ. نەشپۈت بىخى ۋە يوپۇرماقلىرىنىڭ شىرنىسىنى شۈمۈرۈپ يوپۇرماق يۈگۈمەچ كېسىلى ۋە ئىسلىق كۆمۈر كېسىلى پەيدا قىلىدۇ. ئايەت ئېغىر بولغاندا نەشپۈت يوپۇرماقلىرى بالدۇر تۆكۈلۈپ، مېۋىنىڭ پىشىشى ۋە كېپىنكى يىلى بىخلىنىشىغا تەسىر يېتىدۇ.

نەشپۈت يېشىل قۇرتى بۇ خىل قۇرت كورلا رايونىدا 1990 - يىلى تۇنجى قېتىم بايقالغان. يېتىلگەن لىچىنكىلار نەشپۈت غولىنىڭ ئەۋرىشىم پوستىنىڭ يېرىقلىرىدا تور توقۇپ قىشلايدۇ، نەشپۈت غولى ۋە ئاساسىي شاخلىرىغا زىيان سېلىپ، ئۇلارنى كاۋاك قىلىپ قويىدۇ، نەتىجىدە نەشپۈت دەرىخى ئاجىزلىشىپ چىرىش كېسىلى پەيدا قىلىدۇ. نەشپۈت يېشىل قۇرتىمۇ بىر خىل مېۋە قۇرتى بولۇپ، زىيان سېلىش ئۇسۇلى ئالما كۆيىسىنەكنىڭ ئوخشاش بولۇپ، نەشپۈتنىڭ ئۆسۈشى، ئۈمرى، مەھسۇلات مىقدارى، سۈپىتىگە بىۋاستە تەسىر كۆرسىتىدۇ.

كورلا شەھىرىدە تەشپۇتتە بولىدىغان كېسەللىك، ھاشارەت زىيىنىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى تىزگىنلەش ئەھۋالى

جەدۋەل: 14 . 8

تاللار	ئالدىنى ئېلىش - تىزگىنلەش تەدبىرلىرى	ئالدىنى ئېلىش،تىزگىنلەش تەدبىرلىرى	تەسكەرتىش
1 . 12	قاسراقلىق قۇرت، يوپۇرماق كانىسى	قىشلىق پۈتاشقا ئېرىلەشتۈرۈپ، ھاشارات چۈشكەن، كېسەل تەككەن شاخلار پۈتۈۋېتىلىدۇ	باغدىن ئېلىپ چىقىلىپ كۆيدۈرۈلىدۇ، پۈتالغان يەرگە قۇرت، كېسەلنىڭ خىن ساقلىنىش دورىسى سۈرۈلىدۇ
	ئالما كۆيىسى	كونا قوۋزاقلار قىرىلىپ، ھاشارات تۇپ سانى ئازايتىلىدۇ، دەرەخ كاۋاكلىرى ئېيتىلىدۇ	
	چىرىش كېسىلى	باغدىكى كېسەل تەككەن، قۇرۇپ قالغان دەرەخلەر تازىلاپ چىقىرىلىدۇ	
2	گەزقۇرت	ئاخىرقى ئون كۈندە دەرەخ قولىنىڭ تۆۋىگە نېپىز سوليانۇ ئورۇلىدۇ، شىلىم سۈرۈلىپ، چىشى قۇرت لارنىڭ تۇخۇم تۇغۇشىنىڭ ئالدى ئېلىنىدۇ	
3	گەز قۇرت	دەسلەپكى ئون كۈندە دەرەخ ئەتراپىدىكى توپىلار يوشۇرۇلۇپ، توپىدىكى قىشلايدىغان قورچاقلار يوقىتىلىدۇ	
	يوپۇرماق كانىسى، قاسراقلىق قۇرت	ئاخىرقى ئون كۈندە 4 - 5 گرادوسلۇق ھاك - گۇڭگورت بىرىكمىسى ياكى 200 ھەسسىلىك قۇرت يوقىتىش دورىسى پۈركىلىدۇ	
4	يوپۇرماق كانىسى، گەز قۇرت	ئاي بېشىدا چېچەكتىن بۇرۇن 2000 ھەسسىلىك كانا يوقىتىش دورىسى +1000 ھەسسىلىك DDU پۈركۈلىدۇ	تەشپۇت غول ھەرىسى بىلەن يوقىتىلىدۇ، يېغىپ كۆيدۈرۈلىدۇ، دەرەخنىڭ ئۆلەنلەن يېرى ئېچىپ قويۇلىدۇ
	كۆك پىت	ئاخىرقى ئون كۈندە كېسەل يوپۇرماقلار ئېلىپ تاشلىنىدۇ	
	تەشپۇت غول ھەرىسى	ئاخىرقى ئون كۈندە تۇخۇلىغاندىن كېيىنكى قالدۇق شاخلار پۈتۈۋېتىلىدۇ	
	چىرىش كېسىلى	چىرىگەن يەر قىرىلىپ، مىكروب يوقىتىش دورىسى سۈركىلىدۇ	
	سارغىيىش كېسىلى	دى تۈزلۇر سولىنات 0.3% لىك كۆچلۈك ئوكۇلى ئورۇلىدۇ	
5	ئالما كۆيىسى، يوپۇرماق كانىسى	ئونىنچى كۈنى ئەتراپىدا سومىتىئون قاتارلىق دېمانچىلىق دورىلىرى ئارقىلىق تۇنجى قېتىم مۇداپىئە قىلىنىدۇ	يوپۇرماق كانىسى ئېغىر بولسا، ئۈمۈچۈك ئۆلتۈرۈش دورىسى قىشلىتىلىدۇ.
	سارغىيىش كېسىلى	0.3% لىك دى تۈزلۇر سولىناتقا شىلىملىق سوپۇنلۇق ئارىلاشتۇرۇلۇپ، يوپۇرماققا پۈركۈلىدۇ	
6	ئالما كۆيىسى، يوپۇرماق كانىسى	ئاي ئوتتۇرىلىرىدا جۇغۇا پىلىسى تۇرىدىكى دورىغا ئۈمۈچۈك ئۆلتۈرۈش دورىسى قوشۇلۇپ، 2 - قېتىم مۇداپىئە كۆرۈلىدۇ	
	تەشپۇت پىشىل قۇرۇش، چىرىش كېسىلى	دەرەخ شاخلىرىدىكى چىرىگەن يەر قىرىلىدۇ ھەمدە ئۇ يەرگە كىرىۋالغان پىشىل قۇرت ئادالىنىدۇ، باغدىن ئۇ يەرگە چىرىشتىن ساقلىنىش دورىسى ۋە قۇرت ئۆلتۈرۈش دورىسى سۈرۈلىدۇ	
7	ئالما كۆيىسى	3 - قېتىم ئازوددىن قاتارلىق دورىلار پۈركۈلىدۇ، قۇرت چۈشكەن مېۋىلەر ئۈزۈپ تاشلىنىدۇ	يېغىپ چوڭقۇر كۆمۈۋېتىلىدۇ
8	ئالما كۆيىسى	دەسلەپكى ئون كۈندە بىر قېتىم دورا پۈركۈلىدۇ، قۇرتلىغان مېۋىلەر يىغىۋېلىنىدۇ	يېغىپ چوڭقۇر كۆمۈۋېتىلىدۇ

9	بېشىل بويۇرماق تو- مۇزغىسى	ئۇلتۇرگۈچە دېھقانچىلىق دورىلىرى ئارقىلىق يو- شىلگەن قۇرتلار ئۇلتۇرىلىدۇ	
10	بېشىل بويۇرماق تو- مۇزغىسى	قىشلايدىغان تومۇلار تومۇلۇشتىن ئىلگىرى سو- غۇقنىڭ ساقلاش دورىسى سۈرتىلىپ، تومۇم تۈ- مۈشىگە تالدى ئېلىنىدۇ	
11 — 10	قىشلايدىغان كېسەل- لىك، ھاشارات يوقىتى- لىدۇ	باغ تازىلىنىپ، كېسەل تەگكەن، قۇرت چۈشكەن شاخ، بويۇرماق، مېۋىلەر يىغىلىپ چوقۇر كۆمۈ- ۋېتىلىدۇ	
	مارغىمىش كېسىلى	كۆزدە ئوغۇتلانغاندا، مۇۋاپىق مىقداردا دى تۈمۈر سۇلفات ئارىلاشتۇرۇلىدۇ	

Ⅲ باب

ئۇزۇش ـ ساقلاش

§1 . ئۇزۇش

نەشپۇتنى پەم بىلەن ئۇزۇپ ئوبدان ئورىغاندا توشۇشقا خېلى چىدايدۇ. ساقلاشقا تېخىمۇ چىدايدۇ. نەشپۇت ئۇزۇشنىڭ مۇۋاپىق ۋاقتى 9 ـ ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرى، يەنى نەشپۇت چىچەكلەپ 150 كۈن بولغاندا، ئۇنىڭ رەڭگى سۈس قوڭۇر رەڭگە ئۆزگىرىشكە باشلايدۇ. نەشپۇتتە بولۇشقا تېگىشلىك رەڭ، پۇراق - تەم پەيدا بولىدۇ. نەشپۇتنىكى ئېرىشچان قاتتىق جىسىملار 12% تىن 14%كە يېتىدۇ. نەشپۇت ئۇزۇش ۋاقتىدا نەشپۇت قاچىلىنىدىغان سېۋەتنىڭ تېگىگە كىگىزگە ئوخشاش يۇمشاق بويۇملارنى قويۇش، نەشپۇت ئۇزگۈچىلەر تىرنىقىنى ئېلىپ، پەلەي كېسىش كېرەك. نەشپۇت ئۇزگەندە ئاۋۇال ئەترايىدىكىنى، ئاندىن ئىچكى قىسمىدىكىنى، ئاۋۇال پەستىكىنى، ئاندىن ئۈستىدىكىنى تەرتىپ بويىچە سىلىق ئۇزۇپ، ئاستا قويۇپ دومىلاپ كېتىش ياكى سوقۇلۇپ زەخىملىنىشتىن ساقلىنىش كېرەك. ئۇزۇۋېلىنغان نەشپۇتلەر ئاپتاپتا ئۇزۇپ قالماسلىقى ۋە پاسكىنا بولۇپ قالماسلىقى كېرەك ھەمدە تاۋارلارغا قويۇلمىغان تەلەپ بويىچە ئۇلارنى دەرىجىگە ئايرىپ، سۈپىتىگە كاپالەتلىك قىلىش، قاچىلىغاندا ئېوك ـ كىچىكلىرىنى ئارىلاشتۇرۇ- ۋەتمەسلىك لازىم. 1 ـ دەرىجىلىك نەشپۇتنىڭ دانىسى تەكشى، شەكلى راۋۇرۇس بولۇش، دانىسىنىڭ ئېغىرلىقى 100 گرامدىن ئېشىشى تەلەپ قىلىنىدۇ. قاچىلىغاندا قۇرت چۈشكەن، ئۇششاق، بۇلغانغان، زەخىملەنگەن، شەكلى غەلىتە نەشپۇتلەرنى ئايرىۋەتكەندىن كېيىن، تاۋار نەشپۇتنىڭ ھەر بىرىنى يۇمشاق ئاق قەغەزگە ياكى نېپىز ئوراش قەغىزىگە ياخشى ئوراپ يەشىككە قاچىلاش لازىم. نەشپۇت ئورىلىدىغان قەغەز قاچىلىنىدىغان يەشىك، سېلىنىدىغان تەگلىك قاتارلىق ماتېرىياللار پاكىز بولۇشى كېرەك. قەغەز يەشىشكىنىڭ سۈپىتى ياخشى، چىداملىق بولۇشى لازىم.

§ 2 . ساقلاش

مۇڭايىق شارائىتتا نەشپۇتنى كېيىنكى يىلى 4 - ئايغىچە ساقلىسىمۇ، سۈپىتىدە كۆزۈنەرلىك تۆزگەرىش بولمايدۇ. ئادەتتە گەمىنىڭ ساقلىنىدۇ، گەمىنىڭ تولىسىنىڭ يېرىمى يەر ئاستىدا، يېرىمى يەر ئۈستىدە بولىدۇ. گەمىنىڭ ھاۋا ئۆتۈشۈپ تۇرىدىغان، ھارارەتنى ياخشى ساقلايدىغان بولۇشى تەلەپ قىلىنىدۇ. گەمىنىڭ تېمپېراتۇرىسىنى ئاپتوماتىك كونترول قىلىش مۇمكىن بولسىغانلىقتىن، ئۆزۈڭىلىنەغان نەشپۇتلەرنى گەمگە بىۋاستە سېلىشقا بولمايدۇ، شۇڭا سالقىن جايدا بىر مەزگىل ساقلاپ، تېمپېراتۇرا تۆۋەنلىگەندىن كېيىن گەمگە سېلىش لازىم. نەشپۇتنى گەمگە سېلىشتىن بىر ھەپتە ئىلگىرى گەمىنىڭ ھەر بىرگۇۋ مېترى بەش گرام كۆگۈرت مىقدارى بويىچە 24 سائەت ئىسلىنىدۇ، نەشپۇت ئادەتتە 10-ئاينىڭ بېشى ۋە ئوتتۇرىلىرىدا گەمگە سېلىنىدۇ، 11 - ئايدىن كېيىنكى يىلى 5 - ئايغىچە گەمە تېمپېراتۇرىسىنىڭ تۆزگىرىش دائىرىسى 10℃ ~ 5℃ ~ 2℃ ~ 0 ℃ ~ 3 ℃ 8 بولىدۇ، 0℃ ~ 3 ℃ نەشپۇتنى يېڭى پېنى ساقلاشقا ئەڭ باب كېلىدىغان تېمپېراتۇرا ھېسابلىنىدۇ.

گەمىنىڭ نەملىكىگە قويۇلىدىغان تەلەپ گەمىنىڭ نەملىكى تېمپېراتۇرا يۇقىرىلىغاندا تۆۋەنەرەك، تېمپېراتۇرا تۆۋەنلىگەندە يۇقىرىراق بولۇش كېرەك. گەمىنىڭ نەملىكىنى سۇ سېپىش ئارقىلىق نەزەتكىلى بولىدۇ. نىسپى نەملىكىنىڭ 75% ~ 80% تۆپچۈرسىدە بولۇشى بىر قەدەر مۇۋاپىق كېلىدىغان نەملىك دائىرىسى ھېسابلىنىدۇ.

گەمىنى باشقۇرۇش گەمىنىڭ تېمپېراتۇرىسى، نەملىكى ۋە ئوتنىڭ ھاۋاسىنى سۈنئىي ئۈسۈلدا نەزەتكە تۇرۇش لازىم. نەشپۇتنى گەمگە سالغان دەسلەپكى مەزگىلدە تېمپېراتۇرا يۇقىرى بولغاچقا گەمىنىڭ ئىشكى ۋە ھاۋا ئۆتۈشىدىغان يارلىق تۆشۈكچىلەرنى ئېچىۋېتىش لازىم، ھاۋا ئۆتكۈزۈش ئۈسكۈنىسى بارلار ئەتىگەن - ئاخشاملىرى شامالدۇرغۇچ ئارقىلىق گەمگە ساپ ھاۋا كىرگۈزۈش لازىم، گەمىنىڭ تېمپېراتۇرىسى تۆۋەنلەپ 1℃ قا چۈشكەندە گەمىنىڭ ئىشك - دەرىزىلىرىنى ئېتىۋېتىش كېرەك.

IV باب

ئاساسلىق نەشپۇتزارلىقلارنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالى

§ 1 . بايىنغولىن ئوبلاستلىق سايدۇڭ باغۋەنچىلىك مەيدانى

سايدۇڭ باغۋەنچىلىك مەيدانى شىنجاڭنىڭ داڭلىق، ئالاھىدە يەرلىك مەھسۇلاتى بولغان كورلا نەشپۇتىنى ئۈستۈرۈشنى ئاساس قىلغان دۆلەت ئىلكىدىكى كەسپىي باغۋەنچىلىك مەيدانى. ئۇ 1959 - يىلى

قۇرۇلغان بولۇپ، كورلا شەھىرىنىڭ غەربىي شەھەر ئەتراپىغا ئون كىلومېتر كېلىدىغان جايغا جايلاشقان، ئۇنىڭ ئومۇمىي كۆلىمى 60 مىڭ مو، تېرىشقا بولىدىغان يەر كۆلىمى 39 مىڭ مو. 1990-يىلى پۈتۈن مەيداندىكى باغ كۆلىمى 12 مىڭ 551.7 موغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە نەشپۈتلۇك كۆلىمى 11 مىڭ 243 مو. نەشپۈتلۇكنىڭ مېۋىگە كىرگەن كۆلىمى 2900 مو، ئومۇمىي مەھسۇلاتى 4300 تونا بولۇپ، بۇنىڭدىن 3990 تونا نەشپۈت سېتىلدى، نەشپۈتنىڭ تاۋارلىشىش نىسبىتى 92.8%كە يەتتى، تاشقى سودىدا 2500 تونا نەشپۈت ئېكسپورت قىلىنىپ، تەخمىنەن 1 مىليون 375 مىڭ ئامېرىكا دوللىرىلىق تاشقى پېرېۋوت يارىتىلدى.

1971 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە سايدۇڭ باغۋەنچىلىك مەيدانىدىن 33 مىڭ 356.5 تونا نەشپۈت ئېلىندى. 1975 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە سىرتقا 12 مىڭ 667 تونا نەشپۈت سېتىلىپ، تەخمىنەن 6 مىليون 875 مىڭ ئامېرىكا دوللىرىلىق تاشقى پېرېۋوت يارىتىلدۇ.

سايدۇڭ باغۋەنچىلىك مەيدانى قۇرۇلغاندىن بۇيان كۆپ قېتىملىق مەغلۇبىيەتلەردىن تۇپراق ئۇنۇمسىز، شور ئېغىر، يەر ئاستى سۇ ئورنى يۇقىرى بولۇشتەك پايدىسىز شارائىت ئاستىدا بۈز يەر ئېچىش، تۇپراقنى ياخشىلاش، زىيكەش چېچىش، بوراندىن مۇداپىئە كۆرىدىغان ئورمان بەلبېغى بەرپا قىلىشتەك تەجرىبىلەرنى يەكۈنلەپ چىقتى. 1963 - يىلى 500 موچە يەرگە نەشپۈت كۆچىتى تىكىپ تۈنجى جەدە مۇۋەپپەقىيەت قازاندى. 1966 - يىلى 1800 مو يەرگە تىكىلىگەن نەشپۈت كۆچىتىنىڭ ھەممىسى ئەي بولدى. 1971-يىلى بىر قىسىم باغلار مېۋىگە كىرىپ 81 تونا نەشپۈت ئېلىندى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە «ئاشلىقنى تۇنجا قىلىش» بىر تەرەپلىمە ھالدا تەكىتلەنگەنلىكتىن، 1300 مو يەردىكى نەشپۈتزارلىق ۋەيران قىلىنىپ، ئۇ يەرلەرگە ئاشلىق زىرائەتلىرى تېرىلدى. نەتىجىدە باغۋەنچىلىك ئىشلەپچىقىرىشى ناھايىتى زور زىيانغا ئۇچرىدى. 1975 - يىلى شىياڭگاڭغا 50 تونا نەشپۈت سېتىلدى.

پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، نەشپۈت ئىشلەپچىقىرىشنى ئاساس قىلىپ كۆپ خىل ئىگىلىكنى پائال راۋاجلاندۇرۇش قائىدىسىنى بەلگىلەندى، مەيدان بويىچە «بەشنى بىرلىككە كەلتۈرۈش» ئالدىنقى شەرت قىلىنغان مەھسۇلاتقا بىرلەشتۈرۈپ ھۆددىگە بېرىش مەسئۇلىيىتە تۈزۈمى يولغا قويۇلۇپ، باغۋەنچىلىك ئىشلەپچىقىرىشى ئۇچقاندەك راۋاجلاندۇرۇلدى. 1984-يىلى ئالاھىدە زور ئۇششۇك ئاپىتى يۈز بېرىپ، 3000 موغا يېقىن باغ ئاپەتكە ئۇچرىدى. مېۋىگە كىرگەن 2300 تۈپ نەشپۈت دەرىخى چېرىش كېسىلى بىلەن نابۇت بولدى، ئۈنى كۆلەمگە سۈندۇرغاندا 1160 مو كېلىدۇ. 1985 - يىلى نەشپۈتزارلىق كۆلىمى 7334 موغا، ئومۇمىي مەھسۇلاتى 3094 تونىغا، سىرتقا سېتىلغىنى 1530 تونىغا يەتتى. 1980 - يىلدىن باشلاپ زىيان تارتىدىغان ھالەتكە خاتىمە بېرىلدى، ئۇنىڭدىن كېيىنكى يىللاردا ئۈدا پايدا ئېلىندى. 1980 - يىلدىكىسىنى تۈپ سان قىلغاندا، 1990-يىلى مەيدان بويىچە سانائەت - يېزا ئىگىلىكىنىڭ ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى ئاز كام ئۈچ قاتلاندى. 1990-يىلى كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن كىرىم 984 يۈەنگە، ھەر بىر ئەمگەك كۈچىگە توغرا كەلگەن كىرىم 2633 يۈەنگە يەتتى.

1990 - يىلى مەيدان بويىچە ئىشچى - خىزمەتچى 1663كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىشچى - خىزمەتچى 1100، ئالىي ۋە ئوتتۇرا تېخنىكوم مەلۇماتىغا ئىگە كادىر 93، ئالىي دەرىجىلىك تېخنىكا ئۇنۇۋانى ئالغىنى نۆت، ئوتتۇرا دەرىجىلىك تېخنىكا ئۇنۇۋانى ئالغىنى يەتتە، تۆۋەن دەرىجىلىك تېخنىكا ئۇنۇۋانى ئالغىنى 72. سايدۇڭ باغۋەنچىلىك مەيدانىنىڭ تېخنىك خادىملىرى ئاپتونوم رايونلۇق يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسى باغۋەنچىلىك تەتقىقات ئورنىدىكى پەن تەتقىقات خادىملىرى بىلەن بىرلىكتە نەشپۈت دەرىخىنى ئىگىز ئۆلاپ قويۇق ئۆستۈرۈش، تېمپېراتۇرىنى تەڭشەپ ساقلاش، يۇقىرى ھوسۇل ئېلىش، سارغىيىپ كېتىش كېسەللىكىنىڭ ئالدىنى ئېلىش قاتارلىق تەجرىبىلەرنى ئېلىپ

بارغانسىرى، بۇ ئەجرىسىلەر ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك يەن - تېخنىكا ئەتىجىلىرىنى باھالاشتىن تۇتتى. 15 مو يەردىكى ھوسۇللۇق باغنىڭ ئوچ يىللىق ئونتۇرىچە مو بېشى مەھسۇلاتى تۆت تونىنغا يېتىپ، 1986 - يىلى بايىنغولىن ئوبلاستى بويىچە 3 - دەرىجىلىك بېزا ئىگىلىك تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. 1987 - يىلى ئەشيۇتتىن كەلگەن كۆلەمدە مول ھوسۇل ئېلىنىپ، ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچىلىق نازارىتى بويىچە 2-دەرىجىلىك تېخنىكا كېڭەيتىش مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. 1988-يىلى ئەشيۇت كۆچمىتى باغلىرىنى باشقۇرۇش بويىچە ئۇلگە كۆرسىتىشتە بايىنغولىن ئوبلاستى 3 - دەرىجىلىك بېزا ئىگىلىك تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. ئەشيۇتكە قۇرت چۈشۈش نىسبىتى بۇرۇنقى30% تىن 3% تۆۋىچۈرىسىگە چۈشتى.

ئىشلەپچىقىرىشنىڭ راۋاجلىنىشىغا ئەگىشىپ، بۇ مەيدانىنىڭ ئىش بېجىرىش، ئىلمىي تەتقىقات، ماتارىپ شارائىتىدىمۇ ئۆزلۇكسىز ياخشىلىنىشلار بولدى. 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا كۆلىمى 3000 كۋادرات مېتر كېلىدىغان خىزمەت، ئىلمىي تەتقىقات بىناسى پۈتتۈرۈلدى. 1986 - يىلى مېۋىلىك دەرەخ تەتقىقات ئىشخانىسى قۇرۇلغاندى، كېيىن ئۇ ئەشيۇت تەتقىقات ئورنىغا ئۆزگەرتىلدى. 1988 - يىلى سىغىمچانلىقى 500 تونىنا كېلىدىغان سوغۇق ساقلاش ئىسكىلاتى ياسالدى، بۇ ئىسكىلاتنىڭ ئىچىدە تۆۋەن تېمپېراتۇرىلىق ئىسكىلات، تېز توڭلىتىش ئىسكىلاتىدىن تۆتى بار بولۇپ، مېۋە - چېۋە، كۆكتاتلارنى يېڭى پېتى سوغۇق ساقلىغىلى بولىدۇ. مەيدان بويىچە يېرىسى يەر ئاستىدا بولغان كىسەك - ياغاچ قۇرۇلمىلىق مېۋە گەمسىدىن 22سى بار، ئومۇمىي كۆلىمى 11 مىڭ كۋادرات مېتر كېلىدۇ، ئۇلاردا 1100 تونىنا ئەشيۇت ساقلىغىلى بولىدۇ.

كورلا ئەشيۇتى سايدۇك باغۋەنچىلىك مەيدانىنىڭ ئاساسلىق مەھسۇلاتى شۇنداقلا بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ ئېكسپورت قىلىپ تاشقى پىرېۋوت يارىتىدىغان ئاساسلىق مەھسۇلاتلىرىنىڭ بىرى. 1983 - يىلى كورلا ئەشيۇتى دۆلەتلىك تاشقى ئىقتىساد - سودا مىنىستىرلىكى تارقاتقان ئەلا سۈپەتلىك ئېكسپورت مەھسۇلاتى شەرەپ گۇۋاھنامىسىگە ئېرىشكەنىدى، 1985-يىلى دېھقانچىلىق-چارۋىچىلىق - بېلىقچىلىق مىنىستىرلىكىنىڭ ئەلا سۈپەتلىك مېۋە مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. 1989 - يىلى كورلا شەھەر رايونى بويىچە ئۈتكۈزۈلگەن تۇنجى نۆۋەتلىك ئەشيۇت باھالاشتا 1 - بولدى ھەمدە ئاپتونوم رايونىنىڭ ئەلا سۈپەتلىك مېۋە مۇكاپاتىغا، يېزا ئىگىلىك مىنىستىرلىكىنىڭ ئەلا سۈپەتلىك مېۋە مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

§ 2 . شەھەرلىك چەرچى باغۋەنچىلىك مەيدانى

چەرچى باغۋەنچىلىك مەيدانى 1959 - يىل 12 - ئايدا قۇرۇلغان، ئۇ ئەشيۇت ئىشلەپچىقىرىشنى ئاساس قىلغان شەھەرگە قاراشلىق دۆلەت ئىگىلىكىدىكى باغۋەنچىلىك مەيدانى. بۇ مەيدان كورلا شەھەر رايونىنىڭ 60 كىلومېتر غەربىگە جايلاشقان. غەربتە بۈگۈر ناھىيىسىنىڭ ئەشمە يېزىسى بىلەن چېگرىلىنىدۇ. ئۇرۇمچى - قەشقەر تاشيولى مەيدان تەۋەسىنى شەرقتىن غەربكە كېسىپ ئۆتىدۇ. قاتنىشى ئىنتايىن قولايلىق. بۇ يەرنىڭ تۇپرىقى مۇنبەت، كېلىماتى مۆتىدىل، كۈن نۇرى يېتەرلىك، كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ تېمپېراتۇرا پەرقى چوڭ، قىراۋسىز مەزگىل 180 كۈندىن ئاشىدۇ، شۇڭا بۇ يەر ئەشيۇت ئىشلەپچىقىرىشقا باب كېلىدۇ. چەرچى رايونىدا ئەشيۇت ئۆستۈرۈشنىڭ تارىخى ئۇزۇن بولۇپ خەن سۇلالىسى زامانىسىدىلا ئەشيۇت كۆپلەپ ئۆستۈرۈلگەن.

چەرچى باغۋەنچىلىك مەيدانى 1973 - يىلى سەككىز تونىنا (كۆچەتلەر مېۋە بەرگەن تۇنجى يىلى) ئەشيۇت ئالغانىدى، 1976 - يىلى 27 تونىنا ئەشيۇت ئالدى. 1980 - يىلى مەيدان بويىچە باغ كۆلىمى

1338 موغا يېتىپ، 7. 159 تونىنا مېۋە ئېلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە نەشپۈتلۈك كۆلىمى 1130 مو، ئومۇمىي مەھسۇلاتى 137 تونىنا. 1987 - يىلى 696 تونىنا مېۋە ئېلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە نەشپۈت 556 تونىنا. 1990 - يىلى مېۋىلىك باغ كۆلىمى 2949 موغا، ئېلىنغان مېۋە 5. 643 تونىنغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە نەشپۈتلۈك كۆلىمى 2194 مو، ئومۇمىي مەھسۇلاتى 8. 662 تونىنا. نەشپۈت هازىر چەرچى باغۋەنچىلىك مەيدانىنىڭ كوزۇر مەھسۇلاتىغا ئايلىنىپ دۆلەت ئىچى - سىرتىدىكى بازارلاردا سېتىلماقتا.

1959 - يىلى بۇ مەيدان قۇرۇلغاندا 396 نەپەر ئىشچى - خىزمەتچىسى، 4561 مو تېرىلغۇ يېرى بار ئىدى. 1987 - يىلى ئىشچى - خىزمەتچىسى 817 گە، تېرىلغۇ يېرى 6390 موغا يەتتى. 1980-يىلدىن بۇرۇن هەر يىلى دېگۈدەك زىيان تارتىپ كەلگەنىدى، 1980 - يىلى هۆددىگەرلىك مەسئۇلىيىتە تۇزۇمىنىڭ ئومۇميۈزلۈك ئەمەلىيلىشىشىگە ئەگىشىپ، زىيان تارتىدىغان هالەتكە خاتىمە بېرىلدى. شۇندىن كېيىن هەر يىلى پايدا ئېلىنىدى. 1980 - يىلى 30 مىڭ يۈەن پايدا ئېلىنغانىدى. 1985 - يىلى 381 مىڭ 500 يۈەن، 1990 - يىلى 431 مىڭ يۈەن پايدا ئېلىنىدى.

چەرچى باغۋەنچىلىك مەيدانىنىڭ 1973 — 1990 - يىلغىچە يىللىق مەھسۇلات قىممىتى ۋە باغۋەنچىلىك ئەھۋالى

جەدۋەل: 14 - 9

يىللار	يىللىق مەھسۇلات قىممىتى (10 مىڭ يۈەن)	باغ كۆلىمى (مو)	مەھسۇلات مىقدارى		مەھسۇلات قىممىتى	
			بارلىق مېۋە مەھسۇلاتى	نەشپۈت، مىڭ	ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى	بۇنىڭ ئىچىدە نەشپۈت، مىڭ
1973	31	1243	2. 89	0. 80		
1974	28	1243	3. 20	3. 30		
1975	28	1243	15. 60	9. 20	5. 10	
1976	30	1243	5. 65	2. 70	2. 06	1. 23
1977	35	1337	5. 98	2. 56	1. 58	0. 91
1978	47	1338	18. 41	10. 25	9. 43	4. 11
1979	50	1338	13. 07	10. 90	5. 82	5. 06
1980	78	1338	15. 87	13. 70		7. 52
1981	99	1364		13. 50	9. 70	
1982	99		40. 56	36. 80	15. 45	12. 81
1983	110		53. 05	42. 00	24. 87	18. 84
1984	121		53. 81	40. 90	18. 52	14. 44
1985	142		50. 86	41. 15	53. 53	42. 71
1986	128		61. 43	54. 60	46. 74	36. 14
1987	151		69. 60	55. 60	78. 02	70. 18
1988	178		45. 64	36. 73	53. 91	49. 46
1989	292		75. 63	60. 80	75. 62	66. 28
1990	352		64. 35	53. 60	73. 80	66. 28

ئون بەشىنچى قىسىم

چارۋىچىلىق

كورلىنىڭ شىمالىي قىسمىدىكى خورا تاغ رايونى كەڭ كەتكەن ئوتلاق بولۇپ، ياخشى يايلاق ھېسابلىنىدۇ. تاغ دەۋرىدە خورا تۈزۈق مەھكىمىسى مۇشۇ يەردە قۇرۇلغان. شەھەر رايونىنىڭ جەنۇبىي قىسمىدا تېرىقچىلىق قىلىنمۇ بولىدىغان ياكى چارۋا بېقىشقىمۇ باب كېلىدىغان تۈزلەڭ ئوتلاق بار. غەربىي خەن سۇلالىسىنىڭ شىنجۇ 2 - يىلى (مىلادىدىن ئىلگىرىكى 60 - يىلى) غەربىي يۇرت قوروقچىبىگى جېڭ جى ھۇن باتىسقانىنىڭ 22 مىڭ ئادىمىنى باشلاپ مۇشۇ يەرگە كېلىپ ماكانلىشىپ، كۆچمە چارۋىچىلىق بىلەن شوغۇللانغان. جېڭ سۇلالىسىنىڭ چېنلۇڭ 24 - يىلى (1759 - يىلى) جېڭ سۇلالىسى ئەسكەرلىرى چوڭ - كىچىك خوجىلار يېتەكلىگەن بەستەتۇرغاندىن كېيىن، قاراشەھەرنىڭ خان ئامبىلى شۇشەن توختى بەگنىڭ 300 نەچچە ئۆيلۈك ئادىمىنى ۋە دولان ئۇيغۇرلىرىدىن 400 ئۆيلۈك پۇقرانى مۇشۇ يەرگە ئورۇنلاشتۇرۇپ، بوز يەر ئاچقاندىن كېيىن، ئاندىن كورلىنىڭ ئىگىلىك ئىشلىرى چارۋىچىلىقتىن تېرىقچىلىققا قاراپ تەرەققىي قىلغان. مىنگونىڭ 22 - يىلى (1933 - يىلى) شىنجاڭنىڭ ۋەزىيىتى تەدرىجىي ھالدا مۇقىملاشقاندىن كېيىن، كورلىنىڭ چارۋىچىلىقى ئەسلىگە كەلگەن. كورلا ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ستاتىستىكىسىدىن قارىغاندا، مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) نا كەلگەندە، ناھىيىدىكى ئات 2299 تۇياق، كالا 5869 تۇياق، تۆچكە 10 مىڭ 713 تۇياق، قوي 94 مىڭ 501 تۇياق، ئېشەك 2443 تۇياق بولۇپ، جەمئىي چارۋا 115 مىڭ 800 تۇياققا يەتكەن. لېكىن جەمئىيەت تۈزۈمىنىڭ چېرىكلىشىشى، چارۋا بېقىش ئۇسۇلىنىڭ قالاقلىقى، داۋالاش ئەسلىھەلىرىنىڭ ناچارلىقى تۈپەيلىدىن، چارۋىچىلىقنىڭ تەرەققىياتى توسقۇنلۇققا ئۇچرىغان. 1949 - يىلى چارۋا سانى بىراقلا 82 مىڭ 300 تۇياققا چۈشۈپ، 1943 - يىلدىكىدىن 29% ئازلاپ كەتكەن.

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، پارتىيىنىڭ «چارۋا ئىگىلىرىنىڭ ئىگىلىكىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىشىنى قوغداش ۋە راۋاجلاندۇرۇش» ۋە «چارۋىچى بىلەن چارۋا ئىگىسىدىن ئىبارەت ئىككى تەرەپكە مەنپەئەت يەتكۈزۈش» سىياسىتىگە ئاساسەن ئەينى ۋاقىتتىكى قالاق ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتى تەرتىپكە سېلىنىپ، چارۋىچىلارنىڭ سىياسىي شەرت - شارائىتى ياخشىلاندى. چارۋا ئىگىلىرىگە قارىتا «مۇسادىر قىلماسلىق، كۆرەش قىلماسلىق، سىنىپىي تەركىپ ئايرىماسلىق» سىياسىتى يولغا قويۇلۇپ، چارۋا ئىگىلىرىنىڭ كەيپىياتى مۇقىملاشتۇرۇلدى. شۇنداقلا «ۋەتەننى سۆيۈش، چارۋىنى قوغداش ۋە كۆپەيتىش» ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلۇپ، چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىشىنىڭ تۈز سىزىق بويىچە تۈرلىشىدەك ۋەزىيەت بارلىققا كەلدى. بۇنىڭ بىلەن 1965 - يىلى ناھىيە بويىچە چارۋىنىڭ ئومۇمىي سانى 176 مىڭ 700 تۇياققا يېتىپ، 1949 - يىلدىكىدىن 1.15 ھەسسە كۆپەيدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە «ئاشلىقنى ئۆتكا قىلىش» تەكتىلىنىپ، چارۋىچىلاردىن ئوزۇقلۇق ئاشلىق ۋە يەم - خەشەكنى ئۆزلىرى تېرىپ ھەل قىلىش تەلەپ قىلىنىپ، ھەتتا يۇقىرىدا ئاشلىق ئايشۇرۇش ۋەزىپىسى بېكىتىلىپ، چارۋىچىلار دېھقانچىلىق قىلىشقا مەجبۇر قىلىندى. بۇنىڭ بىلەن 1970-يىلىغا كەلگەندە، چارۋا سانى ئازىيىپ، 1955 - يىلدىكى سەۋىيىگە چۈشۈپ قالدى. يىل ئاخىرىدىكى چارۋا سانى 132 مىڭ 300 تۇياق بولۇپ، 1965 - يىلدىكىدىن 25.1% ئازىيىپ كەتتى. مەملىكەت بويىچە ئېچىلغان شىمالىي رايونلارنىڭ يېزا ئىگىلىك يىغىنىدىن كېيىن، كورلا ناھىيىسىنىڭ چارۋىچىلىقى ئاستا - ئاستا ئەسلىگە كېلىشكە باشلىدى. پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، يېتەكچى ئىدىيە جەھەتتە «دېھقانچىلىققا ئېتىبار بېرىپ چارۋىچىلىققا سەل قاراش» كۆز قارىشى ئۆزگەرتىلدى. ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيىتە تۈزۈملىرىنىڭ ئەمەلىيلىشىشىگە ئەگىشىپ، چارۋىچىلار سېلىنمىنى پائال كۆپەيتتى. چارۋا پادىلىرىنىڭ قوزۇلىشىدا ياخشىلىنىش بولدى. ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيىتە تۈزۈملىرى ئەمەلىيلەشتى. بۇنىڭ بىلەن دېھقان، چارۋىچىلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئاكتىپچانلىقى يۇقىرى كۆتۈرۈلدى. 1990 - يىلى كورلا شەھىرىدىكى ئومۇمىي چارۋا 222 مىڭ 200 تۇياقتا، گۆش مەھسۇلاتى 1818 تونىغا، قوش تۇخۇمى 781 تونىغا يەتتى.

1990 - يىلى چارۋىچىلىق ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ سەككىز پىرسەنتىنى، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ 13.2 پىرسەنتىنى ئىگىلەپ، 1980 - يىلدىكىدىن 1.55 ھەسسە ئاشتى. ئون يىل جەريانىدا مەھسۇلات قىممىتى يىلىغا 8.9% تىن ئېشىپ باردى.

كورلا شەھىرىنىڭ 1980 — 1990 - يىلغىچە چارۋىچىلىق مەھسۇلات قىممىتى

جەدۋەل: 15 - 1 بىرلىكى: 10 مىڭ يۈەن

تۈرى	1980-يىل	1981-يىل	1982-يىل	1983-يىل	1984-يىل	1985-يىل	1986-يىل	1987-يىل	1988-يىل	1989-يىل	1990-يىل
دېھقانچىلىق ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى	1888.58	2156.05	2299.12	2737.62	3088.26	3062.18	3371.83	3653.87	3984.25	4355.76	5852.76
چارۋىچىلىق مەھسۇلات قىممىتى	302.83	274.62	238.28	216.99	284.82	300.33	457.02	491.44	533.83	726.43	773.01

چارۋا-چىلىق مەھسۇ-لاتى قىممىتى ئىشلەپ چىقىرىلغان ئومۇمىي مەھسۇ-لاتنىڭ نىسبىتى (%)										
16.03	12.73	10.36	7.93	9.22	9.80	13.55	13.44	13.39	16.67	13.20

كورلا شەھىرىنىڭ 1980 — 1990 - يىلغىچە چارۋىچىلىق مەھسۇلاتى

جەدۋەل: 15 - 2

يىللار	گۆش (تونا)	يۇڭ (تونا)	قوي تېرىسى (پارچە)	كالا تېرىسى (پارچە)	مېيى (تونا)
1980	448.5	79	14 311	397	107
1981	540.6	81	16 194	578	124
1982	569.1	114	18 322	467	119
1983	456.5	140	16 650	632	80.5
1984	592	159.5	24 114	1 909	516
1985	467	149.8	27 817	805	505
1986	909	145.7	29 999	1 396	482.4
1987	992	221.8	29 181	2 898	385.7
1988	1 197	245	43 276	1 521	450
1989	1 494	229	52 298	1 532	506
1990	1 820	311	62 450	1 300	500

I باب

ئاپپاراتلار

1 § . باشقۇرۇش ئاپپاراتلىرى

مىنگو دەۋرىدە كورلا ناھىيىسىنىڭ چارۋىچىلىقى ناھىيىلىك قۇرۇلۇش بۆلۈمى تەرىپىدىن، مال دوختۇرلۇق كەسپى قاراشەھەر 8 - رايون مال دوختۇرلۇق مۇداپىئە.داۋالاش پونكتى تەرىپىدىن باشقۇرۇلغان. پونكت قارمىقىدا مال دوختۇرلۇق ئامبۇلاتۇرىيىسى بولۇپ، ئۇ، چارۋا مالىلاردا بولىدىغان كېسەللىكلەرنىڭ مۇداپىئە - داۋالاش ئىشلىرى ۋە ئالا ئەسىل يېتىلدۈرۈشكە مەسئۇل ئىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، چارۋىچىلىققا دائىر ئىشلار يەنىلا قۇرۇلۇش بۆلۈمىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولدى. 1959 - يىلى كورلا ناھىيىلىك دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق بۆلۈمى قۇرۇلدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن كېيىن، 1967 - يىلى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىش ناھىيىلىك خەلق قوراللىق كۆچلىرى بۆلۈمى ئىشلەپچىقىرىش ئىشخانىسىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش گۇرۇپپىسى تەرىپىدىن باشقۇرۇلدى. 1969 - يىلى ناھىيىلىك ئىنقىلابى كومىتېت قۇرۇلۇپ، قارمىقىدا دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق گۇرۇپپىسى تەسىس قىلىندى.

1980 - يىلى كورلا ناھىيىلىك دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق بۆلۈمى قايتىدىن قۇرۇلدى.

1979 - يىلى كورلا شەھەرلىك ھۆكۈمەت قۇرۇلۇپ، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق گۇرۇپپىسى تەسىس قىلىنغان ئىدى. 2 - يىلى ئۇ شەھەرلىك دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئىدارىسىغا ئۆزگەرتىلدى. 1984-يىلى كورلا ناھىيىسى بىلەن كورلا شەھىرى بىرلەشتى. ناھىيىلىك دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق بۆلۈمى بىلەن شەھەرلىك دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئىدارىسىمۇ بىرلەشتى ھەمدە كورلا شەھەرلىك چارۋىچىلىق ئىدارىسى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ قارمىقىدا شەھەرلىك مال دوختۇرلۇق پونكتى، يۇخۇي چارۋىچىلىق فېرمىسى تەسىس قىلىندى. 1985 - يىلى شەھەرلىك يېمەك - ئىچمەك شىركىتىنىڭ دۆلەت ئىگىلىكىدىكى ئىقتىساد چارۋىچىلىق فېرمىسى بىلەن خورا تاغ چارۋىچىلىق فېرمىسى شەھەرلىك چارۋىچىلىق ئىدارىسىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى.

2 § . چارۋىچىلىق، ئۆي قۇشلىرى فېرمىلىرى

1. شەھەرلىك يۇخۇي چارۋىچىلىق فېرمىسى

شەھەرلىك يۇخۇي چارۋىچىلىق فېرمىسى 1957 - يىلى 24 ئۆيلۈك چارۋا ئىگىسى بىلەن 18 ئۆيلۈك

چارۋىچىدىن قۇرۇلغان بولۇپ، 17 مىڭ 250 تۇياق چارۋىسى بار ئىدى. بارلىق چارۋىلار قوي بىرلىكى ئاساسىدا باھالىغا سۈندۈرۈپ پاي قىلىپ قوشۇلغان (يەنى، بىر ئات يەتتە قوي، بىر كالا ئالتە قوي، بىر ئېشەك ئىككى قوي، بىر يېرىم تۆچكە بىر قوي ھېسابلانغان). ھەر بىر چوڭ قوي 16 يۆندىن، ياغلان سەككىز يۆندىن ھېسابلىنىپ، جەمئىي 280 مىڭ 371 يۆنگە سۈندۈرۈلغان ۋە قوشقان پاي سوممىسى مۇددەتكە بۆلۈپ ئىگىلىرىگە قايتۇرۇپ بېرىلگەن. كېيىن، باشقۇرۇشنىڭ ياخشى بولماسلىقى ۋە «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» نىڭ كاشىلىسى ھەم بۆزغۇنچىلىقى تۈپەيلىدىن 1978 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە قولدىكى چارۋا 14 مىڭ 500 تۇياق ئۆچۈرۈلمەدە بولۇپ كەلگەن. 1979 - يىلدىن كېيىن تەدرىجىي ھالدا ھۆددىگەرلىك مەسئۇلىيەت تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. بۇنىڭ بىلەن چارۋا كۆپەيمەي 1985- يىلغا كەلگەندە 20 مىڭ تۇياقتا يەتتى.

1990 - يىلى 22 مىڭ 200 تۇياققا يېتىپ، 1985- يىلدىكىدىن %11 كۆپەيدى.

2. شەھەرلىك ئىقتىساد چارۋىچىلىق فېرمىسى

شەھەرلىك ئىقتىساد چارۋىچىلىق فېرمىسى ئەسلىدىكى ئوبلاستلىق سودا ئىدارىسىنىڭ سوغۇ چارۋىچىلىق فېرمىسى بولۇپ، 1980-يىلى يانۋاردا شەھەرلىك پىيەك - ئىچىمەك شىركىتىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلگەندى. 1985-يىلى ئۇ شەھەرلىك چارۋىچىلىق ئىدارىسىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. فېرمىنىڭ شۇ چاغدىكى چارۋىسى1556تۇياق، تېرىلغۇ يېرى300مو، ئىشچى-خىزمەتچىسى24ئىدى. شۇ يىلى فېرمىدا ھۆددىگەرلىك تۈزۈمى يولغا قويۇلۇپ، چارۋا ۋە تېرىلغۇ يەرنىڭ ھەممىسى ئىشچى - خىزمەتچىلەرگە ھۆددىگە بېرىلدى. 1989-يىل ئاخىرىدىكى قولدىكى چارۋا3155 تۇياققا يەتتى. 380مو بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈلدى. ئېلىنغان ئاشلىق مەھسۇلاتى 28.5تونناغا، پاختا40دەنگە، يىللىق ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى32مىڭ762يۈەنگە يەتتى.

1990 - يىلى قولدىكى چارۋا 4332 تۇياققا يېتىپ، 1985 - يىلدىكىدىن 1.78 ھەسسە كۆپەيدى.

3. شەھەرلىك خورا تاغ چارۋىچىلىق فېرمىسى

خورا تاغ چارۋىچىلىق فېرمىسى 1953 - يىلى قۇرۇلغان. ئۇ ئوبلاستلىق تاشقى سودا شىركىتىگە قاراشلىق تاغلىق رايون ئوتلىقىغا تايىنىدىغان چارۋىچىلىق فېرمىسى بولۇپ، 1980 - يىلى 11 - ئايدا شەھەرلىك پىيەك - ئىچىمەك شىركىتىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلگەن رايون دەرىجىلىك كارخانا ئىدى. 1985 - يىلى مەزكۇر فېرما شەھەرلىك چارۋىچىلىق ئىدارىسىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. فېرمىنىڭ شۇ چاغدىكى نوپۇسى 250، بۇنىڭ ئىچىدە ئىشچى - خىزمەتچى 68 ئىدى، 7282 تۇياق چارۋىسى بار ئىدى. شەھەرلىك چارۋىچىلىق ئىدارىسى فېرمىنىڭ ئىقتىسادىي ئۈنۈمىنى ئاشۇرۇش ئۈچۈن ئالدى بىلەن ئاۋار چارۋا تىجارىتى بىلەن شوغۇللىنىشنى ئاۋار چارۋا ئىشلەپچىقىرىشقا ئۆزگەرتتى ھەمدە «چوڭ ھۆددىگە بېرىش» تىن ئىبارەت ئىقتىسادىي مەسئۇلىيەت تۈزۈمىنى ئومۇمىيۈزلۈك يولغا قويدى. چارۋىلارنىڭ ئەسىل قۇرۇلمىسىنى ئۆزگەرتىپ، ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈردى. بۇنىڭ بىلەن 1987 - يىلغا كەلگەندە قولدىكى چارۋا 6023 تۇياق (بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت ئىگىلىكىدىكى چارۋا 5904 تۇياق) قا يەتتى. مۇقىم مۇلۇك مەھسۇلات قىممىتى 265 مىڭ يۈەنگە، كۆچمە مەبلەغ 330 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، ئۇچ يىل جەريانىدا بازارنى 7392 تۇياق ئاۋار چارۋا بىلەن تەمىنلىدى.

1990 - يىلى قولدىكى چارۋا 7537 تۇياقتا يەتتى.

4. ماشىنىلاشقان توخۇ فېرمىسى

كورلا شەھەرلىك ماشىنىلاشقان توخۇ فېرمىسى كورلا شەھىرىنىڭ سەككىز كىلومېتر غەربىي جەنۇبىدىكى ئاۋات يېزىسىغا جايلاشقان بولۇپ، 1983 - يىلى 1 - ئايدا قۇرۇلغان. ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 77 مو، قۇرۇلۇش كۆلىمى 4.4114 كۋادرات مېتر، ئۇنى ناھىيىلىك مالىيە ئىدارىسى، ئوبلاستلىق دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى ئىدارىسى ۋە ئوبلاستلىق، ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىلىرى بىرلىكتە 795 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىپ قۇرۇپ چىققان، قۇرۇلۇش ئەسلىھەلىرى توخۇخانا، چۆجە چىقىرىش سېخى، ئىشچى-خىزمەتچىلەرنىڭ تۇرمۇش رايونى ۋە تەتقىقاتبىيە مەيدانى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئاساسلىق ئۈسكۈنىلەردىن ئاپتوماتىك كانەكتە بېقىش قۇرۇلمىسى (ئېلېكترلىك توخۇ پوقىنى قىرغۇچ، بۇرغىسىمان تازىلىغۇچ، بۇرغىسىمان ئوزۇق بەرگۈچ قاتارلىقلارنىڭ ھەر قايىسىدىن بىر يۈزۈش، كېسىش ماشىنىسىدىن ئىككى دانە قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) ۋە ئىككى دانە توخۇم يىققۇچ، تۆت دانە ئىنكۇباتور، بىر دانە چۆجە ماشىنىسى، بىر دانە ئوزۇقنى تېز ئارىلاشتۇرۇش ماشىنىسى، 32 دانە ئاپتوماتىك ھارارەت ساقلىغۇچ (چۆجە بېتىشتۇرۇشتە) ۋە گېنېراتور قاتارلىق قوشۇمچە ئۈسكۈنىلىرىمۇ بار. فېرما قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە شاڭخەينىڭ جىنشەن ناھىيىسىدىن 1 - تۈركۈم ئالا سۇپەتلىك ساپ نەسىللىك توخۇلاردىن 40 مىڭى كىرگۈزۈلدى. 1985 - يىلى يەنە 350 مىڭ يۈەن قەرز پۇل ئېلىپ 2 - قارارلىق قۇرۇلۇش ئېلىپ باردى. 1987 - يىل ئاخىرىغا كەلگەندە راۋاجلىنىش ئۈچۈن توخۇسى، خەيسەكسى قوڭۇر توخۇسى قاتارلىق ئۈچ نەسىلدىن تەركىپ تاپقان توخۇ 20 مىڭغا يەتتى.

1984 - 1985 - يىللىرى توخۇ فېرمىسى بازارنى 73 تونىنا تاۋار توخۇم، 14 تونىنا گۆش توخۇسى بىلەن تەمىنلىدى. توخۇ باققۇچى كەسپىي ئالىملەرنى 170 مىڭ ئۇرۇقلۇق توخۇم، 191 مىڭ 800 چۆجە بىلەن تەمىن ئېتىپ، دۆلەتكە 470 مىڭ يۈەن پايدا ياراتتى.

1988 - يىلى توخۇ فېرمىسى ھۆددىگەرلىك تۈزۈمىنى يولغا قويۇپ، ئادەمنى بېكىتىش، ۋەزىپىنى بېكىتىش، مۇكاپاتلاش - جازالاشنىن ئىبارەت ئىقتىسادىي مەسئۇلىيەت تۈزۈمىنى تۈرلۈزۈپ، ئىشچى-خىزمەتچىلەرنىڭ ئاكتىپچانلىقىنى قوزغىدى. بۇنىڭ بىلەن يىللىق پايدا 1984 - يىلدىكى 26 مىڭ 700 يۈەندىن كۆپەيىپ، 1990 - يىلى 100 مىڭ يۈەنگە يەتتى، يىللىق ئوتتۇرىچە پايدا 24.6% كۆپەيدى.

1986 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە توخۇ فېرمىسى بازارنى 510 تونىنا تاۋار توخۇم، 157 تونىنا گۆش توخۇسى، 485 مىڭ 300 چۆجە بىلەن تەمىنلەپ، 160 مىڭ 900 يۈەن پايدا ئالدى.

1990 - يىل ئاخىرىدا توخۇ فېرمىسىدىكى توخۇ 30 مىڭغا، چوشقا 150 تۇياقتا، مۇقىم مۇلۇك 2 مىليون 500 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

II باب

يەم خەشەك مەنبەسى

§1 . تەبئىي ئوتلاق

1. تاغلىق رايون ئوتلىقى

بۇ ئاساسلىقى خورا تاغ رايونىغا جايلاشقان، ئۇ، كورلا شەھىرىنىڭ تەخمىنەن 30 كىلومېتر شىمالىدا بولۇپ، شەرقىي تەرىپى قاراشەھەرگە، غەربىي تەرىپى بۈگۈر ناھىيىسىنىڭ ئەشمە ئېقىن سايلىقىغا تۇتىشىدۇ. شەرقتىن غەربكە ئۇزۇنلۇقى 80 نەچچە كىلومېتر، جەنۇبتىن شىمالغا كەڭلىكى 40 كىلومېتر بولۇپ، كۆلىمى تەخمىنەن 3128 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. پايدىلىنىشقا بولىدىغان ئوتلاق كۆلىمى 900 مىڭ 500 موغا يېتىدۇ. بۇ ئوتلاقلارنىڭ تولاراقى دېڭىز يۈزىدىن 2000 ـ 3400 مېتر ئېگىزلىكتە. كى تاغ جىلغىسىغا جايلاشقان. ئوت ـ چۆپىنىڭ قاپلاش نىسبىتى 30% ـ 70%، ئوت ـ چۆپ قاتلىمىنىڭ ئېگىزلىكى ئادەتتە 5 ـ 10 سانتىمېتر، ئاساسلىق ئوت ـ چۆپ ئەمەن، قوغىجاي، سۇ ئوتى، سەلەۋ، تېپىچاق، چاكاندا، چىغ قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. بۇ رايونلاردا يازدا يامغۇر كۆپ ياغىدۇ. ھاۋاسى سالقىن، پاشا ئاز بولىدۇ. شۇڭا، ئاساسلىق يايلاق ھېسابلىنىپ، 6 ـ ئايدىن 9 ـ ئايغىچە بولغان مەزگىلدە چارۋا مالىلار راسا پايلىتىلىدۇ. قىش پەسلىدە ئاز سانداكى مالىلار تاغ رايونىدا قىشلىتىشقا قالدۇرۇلغاندىن باشقا، قالغانلىرى كۆچۈرۈپ كېتىلىدۇ. 1984 ـ يىلى چارۋىچىلىقنى رايونلاشتۇرۇش ئەترىتىنىڭ ئولچەپ ئىسپاتلىشىچە، تاغلىق رايون ئوتلىقىنىڭ نەزەرىيىۋى مال سىغىمچانلىقى 216 مىڭ تۇياق قوي بىرلىكىدىن ئىبارەت بولسىمۇ، لېكىن ئەمەلىي مال سىغىمچانلىقى 116 مىڭ تۇياق ئىكەن، بۇ، شەھەر بويىچە چارۋا مال ئومۇمىي سانىنىڭ ئاز كەم ئىككىدىن بىرىنى ئىگىلەيدۇ.

خورا تاغ ئوتلىقى تەبئىي يەر شەكلى بويىچە ئارىلىق تاغ، خوتۇ تېغى، سىرت تاغ ۋە شەرقىي قىسمىدىكى خورا تاغدىن ئىبارەت تۆت ئوتلاققا بۆلىنىدۇ.

ئارىلىق تاغ ئوتلىقى شەرقىي شىمال تەرىپى قارايانغاچ جىلغىسى بىلەن خوتۇ جىلغىسىغا تۇتىشىدۇ. ئوتلاق كۆلىمى360كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. شەرقىي قىسمى تۈزرەك، غەربىي قىسمىدىكى تاغلار تىكرەك، سۇيى كەمچىل، قۇرغاق، ئۆسۈملۈك يېپىنچىسى، ئاساسەن، ئەمەن، قوغىجايدىن ئىبارەت. ئوت-چۆپ قېلىنلىقى بەش سانتىمېتر ئەتراپىدا، قاپلاش نىسبىتى40%—70%. شۇڭا بۇ جاي ئېسىل يايلاق ھېسابلىنىدۇ.

خوتۇ تاغ ئوتلىقى كۆلىمى تەخمىنەن 96 كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، ساي جىلغىلىرى كەڭرەك، يېرى تۈز، يانتۇلۇقى تەخمىنەن 20 گرادۇس ئەتراپىدا، ئاساسلىق ئۆسۈملۈكلىرى ئەمەن، قوغىجاي قاتارلىقلاردىن ئىبارەت بولۇپ، قاپلاش نىسبىتى 40% — 70% ئەتراپىدا. ئاساسلىقى ياز پەسلىدە

پايدىلىنىلىدۇ.

سىرت تاغ ئوتلىقى كۆلىمى تەخمىنەن 420 كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، ساي ـ جىلغىلىرىدا قوغجاي، ئەمەن، نىجىم قاتارلىقلار ئۆسىدۇ. ئۆسۈملۈك يېپىنچىسىنىڭ ئېگىزلىكى بەش سانتىمېتر ئەتراپىدا، قاپلاش نىسبىتى 50% — 70%. بۇ جايدا دەريا سۈيى مول بولغاچقا، ئوت-چۆپ، دەل-دەرەخ-لىرى بۈك ـ باراقسان ئۆسىدۇ، ئارىلاپ شەكىلدە دەرەخمۇ ئۆچرايدۇ. بۇ جاي ياخشى يايلاق ۋە قىشلاق ھېسابلىنىدۇ.

شەرقىي خورا تاغ ئوتلىقى كۆلىمى 92 كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، ئۆسۈملۈكلىرى، ئاساسەن، ئەمەن، قوغجاي قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. قاپلاش نىسبىتى 40% — 70%. يايلاق قىلىشقا باب كېلىدۇ. ساي-جىلغىلىرىدا مال قىشلىيالايدۇ.

خورا جىلغىسىدا سۇ يىل بويى توختىماي ئېقىپ تۇرىدۇ. يۇقىرى، ئوتتۇرا قىسىمدا سۇ ئۇلۇق ئاقىدۇ. بۇ جايىنىڭ تۈپرىقى مۇنبەت، يېرى تۈز بولۇپ، نىجىم، چېغ، ئەمەن قاتارلىقلار بولۇق ئۆسىدۇ. قاپلاش نىسبىتى 50% — 70%. قىشلىق ئوت ئورنۇبلىشقا ھەمدە ياز پەسلىدە مال يايلىتىشقا بولىدۇ.

2. تۈزلەك ئوتلاق

بۇ، ئاساسلىقى، كورلا شەھىرىنىڭ جەنۇبىدىكى پۈخۈي رايونىنىڭ باش ئېگىز، ئاقكۆل، توختى ئەمەت، زاغۇنلۇق، ئارال، باغشۇ، دەرۋازا، شابۇلۇق قاتارلىق جايلىرىغا تارقالغان. لوپنۇر، بۈگۈر ناھىيىلىرى بىلەن چېگرىلىنىدۇ. ئومۇمىي كۆلىمى 1229 كۋادرات كىلومېتر، بۇنىڭ ئىچىدە ئوتلاق كۆلىمى 1141.6 كۋادرات كىلومېتر. بۇ جايىنىڭ ھاۋاسى قۇرغاق، ھۆل ـ يېغىن مىقدارى ئاز، يېرى قومۇلۇق چىملىق تۈپراقتىن ئىبارەت بولۇپ، شور، قۇملىششى ئېغىر، ئەما سۈيى مول كېلىدۇ. تارىم دەرياسىنىڭ تارماق ئېقىمى بولغان لاي دەريا، ئەيسا ھاجى دەريالىرى ئۇنى توغرىسىغا كېسىپ ئۆتىدۇ. كەلكۈن مەزگىلىدە دەريا سۈيى تېشىپ كەلگەن ئوتلاقنى سۇ باسىدۇ. بۇ جايدا، ئاساسلىقى، قۇمۇچ، توغراق، چۆچۈكمۇيا، لوپنۇر كەندىرى، يانتاق، زاغزاق، ئەمەن، يۇلغۇن قاتارلىق 40 خىلدىن ئارتۇق ئۆسۈملۈك ئۆسىدۇ. بۇ جاي ئوت ـ چۆپلىرى بولۇق ئۆسكەچكە تەبىئىي ياخشى ئوتلاق ھېسابلىنىدۇ. 1953 ـ يىلدىن كېيىن، تارىم دەرياسىنىڭ ئاساسىي ئېقىنى جەنۇبقا قاراپ يۆتكەلگەنلىكتىن، كەلكۈندىكى ئوتلاقلار بارا ـ بارا قۇملىشىپ كەتكەن.

§ 2. دېھقانچىلىق رايون يەم ـ خەشەكلىرى

دېھقانچىلىق رايونىدىكى بۇغداي، شال، كۆممىقوناق، ئاپتاپپەرەس قاتارلىق دېھقانچىلىق زىرائەتلىرى-نىڭ غول، شاخ، يوپۇرماقلىرى ۋە كېپەك، شال توپىنى، كۈنجۈرە قاتارلىقلار چارۋا مالىلار ئۈچۈن ئېسىل يەم ـ خەشەك ھېسابلىنىدۇ. 1949 ـ يىلى ناھىيە بويىچە ئاشلىق زىرائەتلىرىنىڭ كۆلىمى 84 مىڭ 600 مو، كېۋەزلىك كۆلىمى 5700 مو ئىدى. 1990 ـ يىلى ئاشلىق زىرائەتلىرى كۆلىمى 165 مىڭ 400 مو، كېۋەزنىڭ كۆلىمى 56 مىڭ 200 موغا يەتتى. ئاشلىق، كېۋەزلىك كۆلىمىنىڭ ئېشىشى چارۋىچى-لىقنى ئېتىز ئەتراپىدا مال بېقىش ۋە قوتاندا مال بېقىشتەك ئەۋزەل شارائىتقا ئىگە قىلدى. ئاشلىق، كېۋەز تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ ئېشىشىغا ئەگىشىپ، بىندە ئاساس قىلىنغان يەم ـ خەشەك زىرائەتلىرى كۆلىمىمۇ يىلدىن ـ يىلغا كېڭىيىپ، 1949 ـ يىلدىكى 500 مودىن 1990 ـ يىلدىكى 13 مىڭ 300

موفا كۆپەيدى. ئەتىياز، ياز، كۈزدىن ئىبارەت ئۈچ پەسىلدە دېھقانلار قوشۇش قاتارلىق كۆلەم ئوت ۋە قوزۇق ئوتلارنى كۆپلەپ يىغىۋېلىپ، چارۋىنىڭ قىشلىق ئوت - چۆپىگە بولغان ئېھتىياجىنى كاپالەتكە ئىگە قىلدى.

Ⅲ باب

چارۋىچىلىقنى باشقۇرۇش

§ 1 . چارۋىچىلىقنىڭ رايونلارغا ئايرىلىشى

1984 - يىلى كورلا شەھىر ئەۋەستىنىڭ كىلىماتى، ئۆسۈملۈك يېپىنچىسى، چارۋا تۈرى ۋە چارۋا قوزۇلمىسىنىڭ جايلىشىش ئەھۋالى قاتارلىق ئامىللارغا ئاساسەن شەھىر بويىچە چارۋىچىلىق رايونلىرى مۇنداق تۆت كىچىك رايونغا ئايرىپ چىقىلدى.

1. شىمالىي تاغلىق رايون تاغ ئوتلاقلىرىدىكى قوي، ئۆچكە بېقىش رايونى

بۇ، شەھەرنىڭ شىمالىي قىسمىغا جايلاشقان بولۇپ، كۆلىمى 2 مىليون 645 مىڭ 400 مو كېلىدۇ. ئەمەلىي پايدىلىنىشقا بولىدىغان ئوتلاق كۆلىمى 900 مىڭ 500 مو بولۇپ، يازدا يامغۇر كۆپ ياغىدۇ. ھاۋاسى سالقىن بولغاچقا، يازدا يايلاق قىلىنىدۇ. قىشتا قىشلاقمۇ بولىدۇ. ئوت - چۆپىنىڭ قاپلاش نىسبىتى 30% - 70% تارىلغىدا بولۇپ، ئوت - چۆپ قاتلىمىنىڭ ئېگىزلىكى ئادەتتە 5 - 10 سانتىمېتر كېلىدۇ. بۇ ئوتلاقلارنىڭ سۇ ۋە ئوت - چۆپى مول بولغاچقا، ئۇ يەردە بېقىلغان ئىنچىكە يۇڭلۇق قويلارنىڭ ئوتتۇرىچە تىرىك ئېغىرلىقى يۇخۇي رايونىدىكى قويلاردىن 8.45 كىلوگرام تارتۇق كېلىدۇ. ھەر يىلى يازدا بېقىلىدىغان چارۋا 100 مىڭ تۇياق ئەتراپىدا بولۇپ، شەھەر بويىچە ئومۇمىي چارۋىنىڭ 45 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ. بۇ رايوندا قىشتا بېقىلىدىغان چارۋا 19 مىڭ تۇياق ئەتراپىغا يېتىپ بارىدۇ.

بۇ جاي گۈش ۋە يۇڭ ئېلىنىدىغان ئىنچىكە يۇڭلۇق قويلارنى تەرەققىي قىلدۇرۇشقا باب كېلىدۇ. ئاندىن قالسا ئات، كالا بېقىشقىمۇ بولىدۇ. ئاغىنىڭ تىك قىيا يەرلىرىدىكى ئوتلاقلاردا مۇۋاپىق مىقداردا گۈش ۋە تېۋىت ئۆچكىسى بېقىشقا بولىدۇ.

2. شەھەر ئەتراپىدىكى سۈت كالىسى، سۈت ئۆچكىسى، چوشقا، ئۈي قۇشلىرى بېقىلىدىغان رايون

بۇ رايون يېڭىشەھەر، چاربېغ، تىكىچى قاتارلىق ئۇچ يېزا ۋە لەڭگەر يېزىسىنىڭ غوڭىرات كەنتى، شاڭخۇ يېزىسىنىڭ دۇربىل كەنتى، ئاۋات يېزىسىنىڭ ئاۋات كەنتى ۋە شەھەرلىك ئۇرۇقچىلىق مەيدانى قاتارلىق جايلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. يەر كۆلىمى 1 مىليون 19 مىڭ 300 مو (بۇنىڭ ئىچىدە تېرىلغۇ يەر 96 مىڭ مو)، ئوتلاق يېرى 177 مىڭ مو كېلىدۇ. 1983 - يىلقى ئەلۋاتقا قارىغاندا، بۇ رايوندىكى چارۋا 32 مىڭ 633 تۇياق بولۇپ، شەھەر بويىچە چارۋا ئومۇمىي سانىنىڭ 38.14 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ.

گەن. توغۇ 219 مىڭ 400 بولۇپ، شەھەر بويىچە توغۇ ئومۇمىي سانىنىڭ 83 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن. بۇ رايوندا تېرىقچىلىق ئاساس، چارۋىچىلىق قوشۇمچە قىلىنىدۇ. يەم - خەشەك مەنبەسى دېھقانچىلىق قوشۇمچە مەھسۇلاتلىرى بىلەن ئاشلىق، ماي پىششىقلانغاندىن كېيىن چىقىدىغان كېپەك، توپان، تېرىپ، كۆنجۈرە، ۋە يېشىل ئوت - چۆپلەردىن ئىبارەت. ئىسلاھات ئېلىپ بېرىش، ئىشكىنى سىرتقا ئېچىۋېتىش سىياسىتى يولغا قويۇلغانلىقتىن، ئاممىنىڭ چارۋا ۋە ئۆي قۇشلىرىنى بېقىش قىزغىنلىقى يۇقىرى كۆتۈرە-لىپ، كەسىپىي باقمىچىلىق ئائىلىلىرى يېلدىن يېلغا كۆپەيدى ۋە ئوزلۇكسىز تۇرەە ئۇنۇمدارلىشىش، تاۋارلىشىشقا قاراپ تەرەققىي قىلدى. بۇ جاي سۈت كالىسى، سۈت ئۆچكىسى، گۆش تۆخۈم توخۇسى، گۆش - يۇڭ بېرىدىغان توشقان ۋە چوشقا بېقىلىدىغان نۆقتىلىق ئىشلەپچىقىرىش رايونى بولۇپ قالغۇسى.

3. ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكتىكى قوي، كالا، چوشقا، ئۆي قۇشلىرى بېقىلىدىغان رايون

بۇ رايون ئۈرۈمچى - قەشقەر تاشيولىنىڭ جەنۇبى، تارىم دەرياسى تۆتىشىدىغان جايىنىڭ شىمالىي قىرغىقى بىلەن كۆنچى دەرياسىنىڭ يەلپۈگۈچسىمان دېلتا جايلىرىغا جايلاشقان بولۇپ، چەرچى ياغۇەنچىلىك مەيدانى، بوتوخۇ دېھقانچىلىق مەيدانى، پۇخۇي دېھقانچىلىق مەيدانى، پۇخۇي چارۋىچىلىق فېرمىسى (يېرىم دېھقانچىلىق يېرىم چارۋىچىلىق بىلەن شوغۇللىنىدۇ)، قوشقىرىق بېزىسى، توۋۇرچى بېزىسى، پۇخۇي بېزىسى ۋە شاڭخۇ، قارايۇلغۇن، ئاۋاتتىن ئىبارەت ئۈچ يېزىنىڭ كۆپ قىسمى بىلەن لەڭگەر يېزىسىنىڭ شاقۇر كەنتلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. رايون بويىچە ئوتلاق كۆلىمى 2 مىليون 131 مىڭ 300 مو كېلىدۇ. ھەر خىل چارۋا مال 87 مىڭ 455 تۇياق بولۇپ، شەھەر بويىچە ئومۇمىي چارۋىنىڭ 38.54 پىرسەنتىنى تەشكىل قىلىدۇ. تېرىقچىلىق قىلىش ۋە مال بېقىشقا بولىدىغان 2 مىليون 237 مىڭ 900 مو بوز يېرى بار. شۇنىڭدەك دېھقانچىلىق رايونىنىڭ ئاشلىق، ماي پىششىقلانغاندىن كېيىنكى قوشۇمچە مەھسۇلاتلىرىنى ئوزۇق قىلىشقا بولىدۇ. ئورۇنلاشتۇرۇش مۇۋاپىق بولۇپ، سۇ مەنبەسى ھەل قىلىنسىلا بۇ يەر ئومۇمىي شارائىتى ئىنتايىن ياخشى جاي ھېسابلىنىدۇ.

بۇ رايوندا ئاساسلىقى گۆش ۋە يۇڭ ئېلىنىدىغان ئىنچىكە يۇڭلۇق قوي، گۆش ۋە سۈت ئېلىنىدىغان كالا بېقىلىدۇ ھەمدە مۇۋاپىق مىقداردا چوشقا، مىنىشكىمۇ، يۇڭ ئارتىشقىمۇ بولىدىغان ئات، ئېشەك مۇۋاپىق تەرەققىي قىلدۇرۇلىمۇ بولىدۇ.

4. غەربىي جەنۇب قىسمىدىكى تارىم دەرياسىنىڭ ئوتتۇرا ئېقىمىدا سۇ تاشىدىغان جايلاردىكى قوشۇمچە قوي، كالا، تۆگە بېقىشقا بولىدىغان چۆل ئوتلاق رايونى

بۇ رايون شەھەرنىڭ غەربىي جەنۇبىغا جايلاشقان چۆل ۋە يېرىم چۆل ئۆسۈملۈك بەلبېغى بولۇپ، تارىم دەرياسى تىنىما تۈزلەڭلىكىنىڭ بىر قىسمىدىن ئىبارەت. ئومۇمىي كۆلىمى 3 مىليون 701 مىڭ 200 مو بولۇپ، پايدىلىنىشقا بولىدىغان ئوتلاق كۆلىمى 150 مىڭ مو كېلىدۇ. تۈپرىقى قۇمسىمىقۇ بولغاچقا، يەر يۈزىنىڭ نەملىك ساقلاش ئىقتىدارى بەك ناچار، ئۆسۈملۈك يېپىنچىسى شالاڭ، ئوت ئۈرى بەك ئاز. 70 - يىللاردىن كېيىن، يۇقىرى ئېقىمى توسۇۋېلىنغانلىقتىن سۇ مەنبەسى يوقىلىپ، كۆپلىگەن جايلار قۇم دۆڭ ۋە قۇم بارخانلىرىغا ئايلىنىپ كەتكەن. ھەر يىلى تاشقىن كەلگەندە ئادەم كۆچى بىلەن سۇنى توساپ بىر قىسىم ئوتلاقلار سۇغىرىلىدۇ. بۇ جايدىكى توغراق، يۇلغۇنلارنىڭ كۆپ قىسمى قۇرۇپ كەتكەن. بۇ جايدا، ئاساسەن، گۆش - تېۋىت بېرىدىغان ئۆچكە ۋە تۆگە بېقىلىدۇ. شارائىتى ياخشىراق ئوتلاقلىرىدا يەرلىك قوي ۋە كالا بېقىشقا بولىدۇ.

§ 2 . ئوتلاق قوۇلۇشى

كورلا تەۋەسىدىكى چارۋىچىلار تارىختىن بۇيان سۇ، ئوت ـ چۆپ قوغلىشىپ چارۋىچىلىق قىلىشتەك كۆچمە چارۋىچىلىق تۇرمۇشى بىلەن ياشاپ كەلگەن بولغاچقا، ئۇلارنىڭ ئوتلاقلارنى قوغداش ۋە ئوتلاق قوۇلۇشى ئېلىپ بېرىش ئېگى ئامبز ئىدى. چارۋا بېقىش شارائىتىنى ياخشىلاش ئۈچۈن 1950 ـ يىلى دېھقان، چارۋىچىلار ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تەشكىللىشى بىلەن پۈتۈپ رايونىدىكى لاي دەريانىڭ شىمالىدىن تۆت ئۆستەڭ قېزىپ سۇ باشلاپ ئوتلاقلارنى سۇغاردى. 1955 ـ يىلى كۆزلەك ئەتراپىغا بىر نەچچە توسما ياساپ چوڭ ئارال كەنتىدە بىر ئۆستەڭ قېزىپ سۇ باشلاپ كېلىپ 20 مىڭ مودىن ئارتۇق ئوتلاقنى سۇغاردى. شۇنىڭدەك 45 مىڭ مودىن ئارتۇق چارۋىنىڭ سۇ مەسىلىسىنى ھەل قىلدى. 1964ـيىـلى پۈتۈيدا كەلكۇن سۈيىنى باشلاش ئۆستىگىدىن بىرى قېزىلىپ، بىر قانچە يىلدا 40 مىڭ مودىن ئارتۇق ئوتلاق سۇغىرىلدى.

60ـيىللاردىن كېيىن، تارىم دەريانىڭ يۇقىرى ئېقىمى ئەتراپىدا سۇنىڭ ئىشلىتىلىشى بەك كۆپ بولغانلىقتىن، ئوتتۇرا ۋە تۆۋەن ئېقىمدىكى جايلاردا سۇ يېتىشمەي قالدى ھەمدە ئوتلاقلار نامۇۋاپىق ئاغدۇرۇلۇپ، دەل ـ دەرەخلەر كېسىپ ئوتۇن قىلىنىپ ۋە دورا ئۆسۈملۈكلىرى قېزىلىپ ئېكولوگىيىلىك تەڭپۇڭلۇق بۇزۇلدى. شۇنىڭ بىلەن كەڭ كۆلەمدىكى ئوتلاقلار قۇملىشىپ، شورلىشىپ كەتتى. 1966ـيىـلى قىشتا ھاۋارايىدا ئۆشتۇمتۇت ئۆزگىرىش بولۇپ، خورا تېغىدا قىشلاۋاتقان 43 قوروق قوي شىددەتلىك يامغۇر، بوراننىڭ ھوجۇمىغا ئۇچراپ 1573 تۇياق قوي چىقىم بولدى. 1975ـيىلى ھۆكۈمەت 74 مىڭ 900 يۈەن مەبلەغ سېلىپ، 373 ئەمگەك كۈچى، 13 تراكتور، توققۇز توپا ئىتتىرىش ماشىنىسى چىقىرىپ، 58 مىڭ 100 كۇب مېتر توپا قېزىپ تارىم دەريانىڭ ئەيسىاھاجى ئوسمىسىنى ياسىدى، توققۇز كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتا كەلكۇن باشلاش ئۆستىگى چېپىلدى. كەلكۇن مەزگىلىدە 11 ئورۇندا توغان، 1700 مېتر كەلكۇننىڭ ئالدىنى ئېلىش ئوسمىسى ياسىلىپ، 303 مېتر يەردىكى لاتىلار تازىلاپ چىقىرىلدى. گۈڭشې ۋە مەيدان (فېرما) لار ئېرىق-ئۆستەڭ قېزىپ توسما ياساپ سۇ باشلاپ، 29 مىڭ مودىن ئارتۇق ئوتلاقنى سۇغاردى. 32 قوتان، 34 ئېغىز چارۋىچى ئۆيى ياسىدى، 33 چىدىر تىكتى. 6000 يۈەن مەبلەغ، 2384 ئەمگەك كۈنى سەرپ قىلىنىپ تاغ رايونىدىكى چارۋا يولىدىن 27 كىلومېتر ياسالدى. بۇنىڭ 5 .14 كىلومېتر بېرىدە تراكتور ماڭالايدۇ. 1983ـيىلى چارۋا پادىلىرى ئائىلىلەرگە ھۆددىگە بېرىلدى ۋە كەينىدىنلا ئائىلىلەرگە باغلاپ سۇندۇرۇپ سېتىپ بېرىلدى. بۇنىڭ بىلەن چارۋىچىلار ئۆزلىكىدىن ئوت ـ چۆپ تېرىپ، ئوتلاقلارنى قاشالىدى. 1995 ـ يىلغىچە شەھەر بويىچە جەمئىي 3700 مو مۇنئىي ئوتلاق بەرپا قىلىندى. 13 مىڭ مو ئوتلاق قاشالىنىپ، 193 لاپاس ياسالدى. 85 مۇقىم قوتان، 11 ۋاننا، 12 چارۋا ئەسلەندۇ-رۇش پونكىتى ياسالدى.

§ 3 . باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى

50 ـ يىللاردا چارۋىچىلىق ئىلاھاتىدىن ئىلگىرى، چارۋىچىلىقنى چارۋا ئىگىلىرى باشقۇرۇپ، ئادەم يالاپ چارۋا باقتۇراتتى. چارۋىنىڭ ئەي بولۇش ئەھۋالىغا قاراپ، چارۋا ئىگىسى چارۋىچىغا بىر يىللىق ئىش ھەققى ئۈچۈن 10ـ 15 قوي بېرەتتى.

چارۋىچىلىق تۈزۈلمە ئىسلاھاتى جەريانىدا پارتىيە ۋە ھۆكۈمەت چارۋىچىلىق رايونلىرىدا كۆرەش

قىلماسلىق، مۇسادىر قىلماسلىق، سىنىپى تەركىپ ئايرىماسلىق ۋە چارۋا ئىگىسى بىلەن چارۋىچىغا تەلەپ مەنپەئەت يەتكۈزۈش سىياسىتىنى يولغا قويدى. ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتىنى تەڭشەپ، چارۋىچىلارنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي شارائىتىنى ياخشىلىدى. چارۋا ئىگىلىرىنىڭ كەيپىياتىنى مۇقىملاشتۇردى. چارۋىچىلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش قىزغىنلىقىنى ئۇرغىتتى، چارۋىچىلار ئارقا - ئارقىدىن تەشكىللىنىپ ھوز يەر ئېچىپ، ئاشلىق، ئوت - چۆپ تېرىدى. سۇ باشلاپ ئوتلاقلارنى مۇھىرلەپ چارۋىچىلىقنىڭ ئۇنۇملۇق راۋاجلىنىشىنى كاپالەتكە ئىگە قىلدى.

1956 - يىلى كورلا ناھىيىلىك پارتكوم زور تۇرکۈمدە كادىرلارنى تەشكىللەپ يېزا ۋە چارۋىچىلىق رايونلىرىغا ئەۋەتىپ، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق بويىچە ھەمكارلىشىش - كوپېراتسىيىلىشىش ھەرىكىتىنى قانات يايدۇردى. 1957 - يىلى سوغۇ چارۋىچىلىق رايونىدا چارۋىچىلىق كوپېراتىپىنى قۇرۇپ، بارلىق چارۋىنى بىردەك باھالاپ سۇندۇرۇپ كوللېكتىپ ئىگىدارچىلىقىغا ئوتكۈزۈۋالدى. كوللېكتىپلاشقان چارۋىنى باشقۇرۇشتا ئەترەتلەر باشقۇرۇش، كوپېراتىپ بىلەن ئەترەت بىرلىكتە باشقۇرۇشتەك ئىككى خىل ئۇسۇل قوللىنىلدى. ئەترەتلەر باشقۇرۇش ئۇسۇلىدا، ئەترەت ئەمگەك كۈچى، ئىشلەپچىقىرىش ماتېرىيالى، نى ھەل قىلىش ۋە ھەرزىنى قايتۇرۇش قاتارلىق جەھەتلەردە ئۇستۇنلۇكىنى نامايان قىلدى. كوپېراتىپ بىلەن ئەترەت بىرلىكتە باشقۇرۇشتا، ئەمگەك كۈچى، ئوتلاق، يەم - خەشەك قاتارلىقلارنى ھەل قىلىش جەھەتتە قىسمەنچىلىققا ئۇچرىدى. شۇڭا چارۋىچىلىق رايونلىرىدا ئومۇمەن، ئەترەتلەر باشقۇرۇش ئۇسۇلى قوللىنىلدى.

1958 - يىلى خەلق ئۇڭشىسى ئومۇملاشتۇرۇلغاندا، چارۋىچىلىق ئاساس قىلىنغان ئۇڭشى دەرىجىلىك ئورۇندىن ئىككىسى يەنى پۈخۈي چارۋىچىلىق فېرمىسى بىلەن پۈخۈي ئۇڭشىسى قۇرۇلدى، يەنە بىرىم دېھقانچىلىق ۋە بىرىم چارۋىچىلىق ئورنىدىن بىرى (پۈخۈي دېھقانچىلىق مەيدانى) قۇرۇلدى. قالغان خەلق ئۇڭشىلىرى دېھقانچىلىقنى ئاساس قىلىپ، چارۋىچىلىقنى قوشۇمچە قىلدى. چارۋىچىلىق تولاراق چوڭ ئەترەت ئىگىدارچىلىقىدىكى چارۋىچىلىق ئەترەتلىرى شەكلى بىلەن ئونتۇرىغا چىقتى. جەمئىي 38 چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى قۇرۇلدى. پۈخۈي چارۋىچىلىق فېرمىسى بىلەن پۈخۈي دېھقانچىلىق مەيدانى دۆلەت ئىگىلىكىدىكى فېرما - مەيدان بولۇپ، ئۇلاردا پايدىنى دۆلەتكە تاپشۇرۇش زىيان تارتقان قىسمىنى دۆلەت تولۇقلاپ بېرىش يولغا قويۇلدى.

1978-يىلدىن كېيىن، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا پارتىيە 11-نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن بۇيانقى ھەر خىل فاكتېن، سىياسەتلەر ئەمەلىيلەشتۇرۇلۇپ، ھەر خىل شەكىلدىكى چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈملىرى يولغا قويۇلدى. 1982-يىلدىن بۇرۇن «بەشنى بېكىتىپ، بىرنى مۇكاپاتلاش ياكى جازالاش»تىن ئىبارەت مەسئۇلىيەت تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. 1982-يىلى يەنمۇ ئىلگىرلىگەن ھالدا «تۆمۈر چارۋا تۈزۈمى» يولغا قويۇلدى. شەھەر بويىچە 335 قورۇ چارۋىنىڭ 316 قورۇسىدا ھەر خىل مەسئۇلىيەت تۈزۈملىرى يولغا قويۇلدى. تۈۋۈرچى ئۇڭشىسىنىڭ 30 قورۇ ئۇششاق چارۋىسىنىڭ 28 قورۇسىدا «تۆمۈر چارۋا تۈزۈمى» يولغا قويۇلدى. يىل بېشىدا چارۋىچىلارغا ھۆددىگە بېرىلگەن 4886 تۇياق قويدىن يىل ئاخىرىدا ئۆلگىنى «بەشنى بېكىتىپ بىرنى مۇكاپاتلاش ياكى جازالاش» مەسئۇلىيەت تۈزۈمى يولغا قويۇلغان 1981-يىلدىكىدىن 117-سى ئاز بولدى. ئۇششاق چارۋىنىڭ ئەي بولۇش نىسبىتى 5%-80كە يېتىپ، 1981-يىلدىكىدىن 21% ئاشتى. 1983-يىلى بۇرۇن يولغا قويۇلغان ھەر خىل مەسئۇلىيەت تۈزۈملىرىنىڭ ئارتۇقچىلىق ۋە كەمچىلىكلىرىنى يەكۈنلەش ئاساسىدا چارۋا پادىلىرىنى ئائىلىلەرگە ھۆددىگە بېرىشتىن ئىبارەت «چوڭ ھۆددىگە بېرىش» ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى قۇرۇلدى ۋە يولغا قويۇلدى، قالدۇرۇق چارۋا ماللىرى چەكلەش ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. 1985 - يىلى پۈخۈي چارۋىچىلىق فېرمىسى، ئىقتىساد چارۋىچىلىق فېرمىسى،

خورا تېغى چارۋىچىلىق فېرمىسىدىن كىلىمەت ئوچ فېرمىسىدىن باشقىلىرىدا چارۋىنى باھالاپ سۈندۈرۈپ ئالىلىدىغان ھۆددىگە بېرىش مەسئۇلىيىتى تۈزۈمى يولغا قويۇلۇپ، چارۋىلار تەجرىبىلىك، ماھىر چارۋىچى ئالىلىرىغا مەركەزلەشتۈرۈلدى. شۇ يىلى چارۋا 318 مىڭ 567 تۇياقتا يېتىپ تارىختىكى ئەڭ يۇقىرى سەۋىيە بارلىقلدى. ئومۇمى تۈسۈش نىسبىتى 22.7% بولدى.

كورلا شەھىرى (ناھىيىسى) دىكى ھەر خىل چارۋىلارنىڭ 1949—1990-يىلغىچە قولدا قالغان سانى

جەدۋەل: 15 - 3

پىرلىكى: تۇياق

يىللار	جەمئىي	ئۇششاق يېشىغا يەتكەن چىشى ئالىلار	قوي	تۆچكە	كالا	ئات	كېشەك	قېچىر	چوشقا	تۆگە
1949	82 300		53 800	8 000	10 600	4 400	5 500			
1950	91 300		60 500	9 100	11 400	4 600	5 700			
1951	98 800		66 100	10 500	12 200	4 900	5 100			
1952	10 5500		70 200	10 900	12 900	5 100	6 400			
1953	112 700		75 000	11 900	13 700	5 400	6 700			
1954	122 500		82 600	12 900	14 400	5 600	7 000			
1955	132 300	84 327	90 100	13 900	15 100	5 900	7 300			
1956	142 100		97 300	14 600	16 400	6 900	6 900			
1957	138 300		94 800	15 700	14 100	6 300	7 400			
1958	136 900		97 300	15 600	12 300	5 700	5 900		100	
1959	135 400		99 900	15 600	10 400	5 000	4 400		100	
1960	137 800	63 400	107 600	13 700	8 600	4 100	3 500		300	
1961	146 200	59 800	112 000	16 900	9 700	3 800	3 600		200	
1962	148 300	62 100	113 800	16 000	10 000	3 700	4 700		100	
1963	152 100	61 000	113 500	18 500	10 500	3 600	5 800		200	
1964	162 500	75 400	119 500	21 500	11 300	3 900	6 100		200	
1965	176 700	79 323	130 000	23 400	12 400	3 900	6 700		200	100
1966	164 400	73 500	115 400	24 500	12 400	4 100	7 500		500	
1967	166 000	69 000	115 900	24 600	12 400	4 400	7 800		800	100
1968	155 400	67 000	105 800	24 600	12 200	4 200	8 100		500	
1969	142 900	68 900	97 200	21 200	11 300	4 200	8 700		300	

100	400		7 600	4 300	10 500	20 200	89 200	64 700	132 300	1970
100	1 600		8 100	4 300	10 600	22 500	100 200	64 500	147 400	1971
100	2 700		9 200	4 500	11 200	27 800	105 400	73 500	160 900	1972
100	1 300		9 600	4 800	12 000	30 800	114 700	73 600	173 300	1973
100	700		9 500	4 900	12 200	30 900	111 500	77 500	169 800	1974
100	1 000		9 300	4 700	12 000	28 800	108 600	77 400	164 500	1975
100	1 000		9 000	4 700	10 600	26 200	90 400	60 000	142 000	1976
	1 300		8 800	4 700	10 600	24 200	90 100	61 200	139 700	1977
	1 700		8 700	4 600	10 300	24 700	87 700	60 200	137 700	1978
	1 400		9 500	4 500	10 700	24 900	89 000		140 000	1979
	1 281	30	10 309	4 343	11 673	25 532	104 222		157 390	1980
100	912	54	9 811	4 080	11 903	28 095	110 614		165 569	1981
	800		9 900	4 200	12 600	29 800	119 600	58 285	176 900	1982
	1 100	100	9 300	4 600	12 800	31 300	126 300		185 500	1983
	1100	143	9 100	5 000	13 800	31 803	134 412	93 419	195 358	1984
	944	184	7 861	4 456	13 865	31 021	144 324	104 200	202 873	1985
186	1 724	246	7 767	3 945	12 517	30 876	152 714	91 321	209 975	1986
185	2 686	250	8 053	3 572	12 692	27 989	156 493	104 800	211 920	1987
	5 700	200	8 100	3 400	14 900	31 900	151 200	10 600	215 400	1988
196	5 400	222	8 300	3 300	13 200	39 623	150 659		220 900	1989
200	5 300	202	8 500	3 200	12 900	34 075	157 823	118 800	222 200	1990

IV باب

چارۋا نەسىللىرى ۋە نەسىل ياخشىلاش

1 § . ئۆي ھايۋانلىرى

كورلا شەھىرىنىڭ چارۋىچىلىق تارىخى ئۇزۇن، مەزكۇر رايونىنىڭ ئالاھىدىلىكىگە ماسلاشقان چارۋا

تۆرلىرىدىن قوي، ئۆچكە، كالا، ئات، لەشەك، تۆگە، چوشقا، بۇغا قاتارلىقلار بار.

1. قوي، ئۆچكە

بۇ، يەرلىك موڭغۇل قويى، شىنجاڭ ئىنچىكە يۇڭلۇق قويى، شىنجاڭ مېرىنوس قويى، ئەلتىرە قويى، بۇرۇلتوقاي چوڭ قۇيرۇقلۇق قويى، يەرلىك ئۆچكە، ساىىن سۈت ئۆچكىسى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

شىنجاڭ مېرىنوس قويى بۇ، كورلا شەھىرىدىكى چارۋىنىڭ ئاساسلىق ۋە ئېسىل ئەسىللىرىدىن بىرى، ئۇ 1954 - يىلى كىرگۈزۈلگەن كافكاز قويى، ئالتاي قويى، ئاسكانىيە قويى قاتارلىقلارنى ئاتىلىق، يەرلىك موڭغۇل قويى بىلەن قازاق قۇيرۇقلۇق قويىنى ئانىلىق قىلىپ مېتىسلاشتۇرۇش ئەتىجىسىدە بارلىققا كەلتۈرۈلگەن قوي ئەسلى ھېسابلىنىدۇ. بۇ قوي ئەمىەل، ماسلىشىچانلىقى كۈچلۈك، ئېرىسىيەت قالدۇرۇشى مۇقىم، يۇڭ مەھسۇلاتى يۇقىرى، ئىقتىسادىي قىممىتى باشقا قوي ئەسىللىرىدىن ئارتۇق. سانى 1975 - يىلى 19 مىڭ 600 تۇياقتا، 1985 - يىلى 27 مىڭ 700 تۇياقتا يەتتى.

يەرلىك قوي بۇنۇ كورلا شەھىرىدىكى چارۋىنىڭ ئاساسلىق ۋە ئېسىل ئەسىللىرىنىڭ بىرى بولۇپ، موڭغۇل قويى سىستېمىسىغا مەنسۇپ، قۇيرۇقى چوڭ، جۇغى ئوتتۇرا ھال، ئەمىەل بولۇپ، ناچار شارائىتقا تاقابىل تۇرۇشچانلىقى كۈچلۈك، يىرىك ىېقىشقا چىداملىق كېلىدۇ. قوزا تېرىسىنىڭ يۇڭى بۇدرە، گۈلى چىرايلىق، جۇلالىسى ياخشى بولۇپ، ئېسىل جۈڭا ۋە قۇلاقچا تىكىشكە يارايدۇ. شۇڭا ئىچكى ئۇلكىلەردە داڭقى بار. يىرىك يۇڭىنىڭ تالاسى چىڭ، توز، ئۇزۇن ھەمدە دولتۇنسىمان بولغاچقا، گىلەمچىلىك ساناڭتىندە ئېسىل خام ئەشيا قىلىنىدۇ. قوي تېرىسى كۆن - خۇرۇم سانائىتىنىڭ مۇھىم خام ئەشياسى ھېسابلىنىدۇ.

ئەلتىرە قويى بۇ، 1971 - يىلى كۆچادىن كەلتۈرۈلگەن ئەسىللىك قوي بىلەن يەرلىك قويلارنى مېتىسلاشتۇرۇش ئارقىلىق ئەسلى ياخشىلانغان قوي ئەسلى. ئەسلىدە پۇخۇي، قارا يۇلغۇن، توۋۇرچى، بېڭشەر قاتارلىق يېزا - مەيدانلار مۇشۇ خىل قويلارنى كۆپەيتىش بازىسى قىلىپ بېكىتىلگەن ئىدى. لېكىن ئەلتىرىنىڭ دەرىجىگە توشۇشى يېتەرلىك بولماسلىق، باھاسى تۆۋەن بولۇشتەك سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن، يېزا - مەيدانلار ئۇنىڭ ئورنىغا ئىنچىكە يۇڭلۇق قوي باقىدىغان بولدى، 1975 - يىلى ئەلتىرە قويى ۋە ئۇنىڭ مېتىسلىرىنىڭ سانى 14 مىڭ 100گە يەتتى، 1985 - يىلىغا كەلگەندە بۇ خىل قويلار ئاساسىي جەھەتتىن شاللىۋېتىلدى.

يەرلىك ئۆچكە ئۆچكە كورلا شەھىرىنىڭ چارۋا سانى ئىچىدە قويدىن قالسىلا ئۆستۈنلۈكتىن ئىگىلەيدۇ. يەرلىك ئۆچكە ئەمىەل، يىرىك ىېقىشقا چىداملىق، ماسلىشىچانلىقى كۈچلۈك كېلىدۇ. جۇغى سەل كىچىك بولغاچقا، قىما تاغلارغا چىقىشقا ماھىر، ئۇزۇن يولغا چىداملىق. شۇڭا تىك تاغلىق ئوتلاقلار بىلەن چۆل ئوتلاقلاردىن تولۇق پايدىلىنالايدۇ. ئادەتتە يىل بويى دېگۈدەك يايلىتىپ ىېقىلىدۇ. 1966- يىلى غەربىي شىمال يېزا ئىگىلىك ئىنستىتۇتى ۋە ئۆگۈك رايونىدىن كەلتۈرۈلگەن ساىىن سۈتلۈك ئۆچكىسى بىلەن يەرلىك ئۆچكىلەر مېتىسلاشتۇرۇلغاندىن كېيىن، كۈنلۈك سۈت مىقدارى 1.5 - 2 كىلوگرامغا يەتتى، ئەمما تولاراق شەخسلەرنىڭ قولىدا تارقاق ىېقىلغاچقا، كۆپەيمىشى تېز بولمىدى. 1983- يىلىنىڭ ئاخىرىدا شەھەر بويىچە ئۆچكە 31 مىڭ 300 تۇياقتا يېتىپ، چارۋا ئومۇمىي سانىنىڭ 16 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. 1990 - يىلى 34 مىڭ 100 تۇياقتا يېتىپ، ئومۇمىي چارۋىنىڭ 15.3 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. ئۆچكە دەل - دەرىخلەرنىڭ يۇمران شاخ - يوپۇرماقلىرىنى يېيىش ۋە دەل-دەرەخ-لەرنى غاجىلاشقا ئامراق بولغاچقا، ئۇ ئورمان ئارىسىدا ىېقىشقا مۇۋاپىق كەلمەيدۇ.

2. ئېشەك

ئېشەك شەھەر ۋە يېزىلاردا خەلقنىڭ ئاساسلىق ئىش ئۇلىغى بولۇپ، مىنىش، ھارۋىغا قېتىشقا ئىشلىتىلگەندىن باشقا يەنە كىچىك تېپتىكى سوغا تارتىش ھەمدە يەرگە سۈرەم سېلىشلارغا ئىشلىتىلىدۇ. 1949 - يىلى شەھەر بويىچە 5500دىن ئارتۇق ئېشەك بار ئىدى. 1985 - يىلى 7861 گە يېتىپ، شەھەر بويىچە ئومۇمىي چارۋىنىڭ 3.87 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. 1990 - يىلى يەنە كۆپەيىپ 8500 تۇياقتا يېتىپ، چارۋا سانىنىڭ 3.9 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. 1960 - يىلىنىڭ باشلىرى گۈنجۇڭ ئېشىكى بىلەن تۇرپان ئېشىكى كەلتۈرۈلۈپ مېتىسلاشتۇرۇلغان بولسىمۇ، ئۇلارنىڭ ماسلىشىشچانلىقى ناچار بولۇش تۈپەيلىدىن، كۆپەيمىدى. 1980 - يىلدىن بۇيان، شەھەر بويىچە يىلىغا 1000دەك ئېشەك گەنىۋ، خېنەن، ئەنخۇي، شەندۇڭ، خېبېي قاتارلىق ئۆلكىلەرگە سېتىلىپ كەلمەكتە.

3. قېچىر

قېچىر ئات قېچىر ۋە ئېشەك قېچىر دەپ ئىككى خىل بولىدۇ. قېچىر تەسىل، كېسەلگە قارشى تۇرۇش ئىقتىدارى كۈچلۈك، بېقىلىش تەننەرخى تۆۋەن، يۈك تارتىشقا ۋە ئىشقا چىداملىق بولۇپ، 30 نەچچە يىل ئۆمۈر كۆرىدۇ. يۈك ئارتىش ۋە يۈك تارتقۇزۇپ ئىشلىتىشكە باب كېلىدۇ. 1985-يىلى شەھەر بويىچە 184 قېچىر بولۇپ، ئومۇمىي چارۋىنىڭ 0.09 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. 1990-يىلىغا كەلگەندە كۆپىيىپ 202 گە يېتىپ شەھەر بويىچە ئومۇمىي چارۋىنىڭ 0.096 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

4. كالا

كالا نەسلى يەرلىك موڭغۇل كالىلىرىنى ئاساس قىلىدۇ. يەنە قارا ئالاكالا، ئالاتاۋ كالىسى، سىمىنتال كالىسى، شارولاي كالىسى قاتارلىقلاردىنمۇ ئاز - تولا بار. يەرلىك كالىلار كورلا شەھىرىدە خېلى كۆپ بولۇپ، كەلە تارقالغان، تارىخى ئۇزۇن، قۇرغاق ھاۋا كىلىماتىغا خېلى ياخشى ماسلىشىدۇ. رەڭگى تولاراق سېرىق كېلىدۇ. ئۇزاق ۋاقىتلاردىن بۇيان ئۆگىتىپ يېتىشتۈرۈش نەتىجىسىدە ئۇلار ئىشلىتىلىدىغان، سۈت، گۆش بېرىدىغان كۆپ خىل ئىقتىدارغا ئىگە بولۇپ يېتىلگەن. يەرلىك كالىلار كۆچى بار، ئېشقا چىداملىق بولغاچقا، يېزىلاردا ئاساسلىق تېرىلغۇ، يەر ھەيدەش، ھارۋا تارتىش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ. ئادەتتە جۈغى كىچىك بولغاچقا گۆش ۋە سۈتى كۆپ بولمايدۇ. 1959-ۋە 1964-يىللىرى ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ ئالاتاۋ كالىسى، سىمىنتال كالىسى ۋە بېيجىڭ قارائالا كالىلىرىدىن كەلتۈرۈلۈپ سوغۇ رايونىدا يەرلىك كالىلار بىلەن چېتىلدۇرۇلۇپ نەسىل ياخشىلاندى، ئەمما سىستېمىلىق ئالماي يېتىشتۈرۈلمىگەچكە، ئانچە ئۈنۈمى بولمىدى. 1970 - يىلى شارولاي بۇقىسىنىڭ توڭلىتىلغان سېپېرمىسى بىلەن كالا ئورۇقلاش-دۇرۇش ئېلىپ بېرىلدى. 1983 - يىلغىچە ھەر خىل مېتىس كالا 201 گە يېتىپ يەرلىك كالا سانىنىڭ 1.56 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. يەرلىك كالا نەسلىنى ياخشىلاش قەدىمىي تېزلىتىش ئۈچۈن 1982 - يىلى شەھەر بويىچە 11 ئورۇندا يەرلىك كالىنى توڭلىتىلغان سېپېرما بىلەن ئۇرۇقلاندۇرۇش ئۇقتىسى تەسىس قىلىنىپ، ھەر يىلى 4 - ئايدىن 10 - ئاينىڭ ئاخىرىغىچە كالا ئۇرۇقلاندۇرۇش بولغا قويۇلدى. نەتىجىدە 1985 - يىلغا كەلگەندە توڭلىتىلغان سېپېرما بىلەن ئۇرۇقلاندۇرۇلغان يەرلىك كالىنىڭ سانى 2023 كە، تۇغۇلغان مېتىس موزاي سانى 1061 گە يەتتى.

5. ئات

كورلىدىكى ئات نەسىللىرىدىن قاراشەھەر ئېتى، ئىلى ئېتى، موڭغۇل ئېتى قاتارلىقلار بولۇپ، قاراشەھەر ئېتى ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. قاراشەھەر ئېتىنىڭ تېنى قوپالراق ئەمما تەمبەل بولۇپ، يۈك تارتىش ۋە يۈك كۆتۈرۈش ئىقتىدارى خېلى ياخشى. بىر قىسىم ئاتلار تەبىئىي بورغا كېلىدۇ. شۇڭا ئۇلارنىڭ «قورساقتىكى ۋاقتىدىلا بورغىسى چىققان» دېگەن نامى بار. 60 - يىللارنىڭ بېشىدا ئىلى ئېتى

كىرگۈزۈلۈپ چېتىشتۇرۇش ئېلىپ بېرىلغان بولسىمۇ، ئەمما ئەسىل ياخشىلاش ئىشى سىستېمىلىق ئېلىپ بېرىلمىغانلىقتىن ئۇنۇمى چوڭ بولمىدى. سوغۇ رايونىدىكى بىر قىسىم موڭغۇل ئائىلىرىنىڭ سۈپەتلى دېھقانچىلىق رايونىنىڭ ئائىلىرىغا يەتمەيدۇ. چۈنكى سوغۇ رايونىنىڭ ئوت - چۆپلىرى سۈپەتسىز، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇ يەردىكى ئائىلارنىڭ تەبىئىي كۆپىيىشى دېگەندەك ياخشى بولمىغان. 1949 - يىلى شەھەر بويىچە ئات 4400 بولۇپ، ئومۇمىي چارۋىنىڭ 5.3 پىرسەنتىنى تەشكىل قىلاتتى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، تېرىقچىلىق ماشىنىلىرى بىلەن قاتناش قوراللىرىنىڭ ئومۇملىشىشى سەۋەبلىك ئائىلىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ۋە تۇرمۇشتىكى رولى تۆۋەنلەپ كەتتى. 1990 - يىلى شەھەر بويىچە ئات 3200 بولۇپ، ئومۇمىي چارۋىنىڭ ئاران 1.4 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

6. تۆگە

كورلا شەھىرىدە بېقىلىۋاتقان تۆگىلەرنىڭ ھەممىسى قوش لوككىلىق تۆگىلەر بولۇپ، ئۇلار قۇملۇق جايلار ۋە چارۋىچىلىق رايونلىرىنىڭ ئاساسلىق قاتناش قورالى قىلىنىدۇ. 1958 - يىلى تۆگە 100 ئىدى. 1980 - يىلى 213 كە يەتتى. 1990 - يىلى 200 گە چۈشۈپ، شەھەر بويىچە قولدىكى ئومۇمىي چارۋا سانىنىڭ 0.09 پىرسەنتىنى تەشكىل قىلدى.

7. چوشقا

شەھەر تەۋەسىدە چوشقا بېقىش كېيىن باشلانغان، سانمۇ ئاز، يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن بۇرۇن كورلىدا چوشقا بېقىلغانلىق توغرىسىدا يېزىلغان خاتىرە يوق. 1960 - يىلى شەھەر بويىچە چوشقا 300 تۇياق بولۇپ، قولدىكى ئومۇمىي چارۋىنىڭ 0.22 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن. 1985 - يىلىغا كەلگەندە كۆپىيىپ 9.44كە يەتتى. 1990 - يىلى 5300 گە يېتىپ، ئومۇمىي چارۋىنىڭ 2.4 پىرسەنتىنى ئىگىلەپ تېز راۋاجلاندى. چوشقا ئەسىللىرىدىن لاندىراس چوشقىسى، بېكشىر چوشقىسى، يۇركشىر چوشقىسى، جىلىن قارا چوشقىسى، ئىگىشياڭ چوشقىسى، ئوكرائىن چوشقىسى ۋە ئۇنىڭ مېتىسى قاتارلىقلار بار.

§2. ئۆي قۇشلىرى

توخۇ بېقىش كورلا شەھىرىدىكى بازار - يېزا ئاھالىلىرىنىڭ ئائىلىۋى قوشۇمچە كەسىپلىرىنىڭ بىرى. ئەمما ئاز، ئۆدەك، كۆركە، كەپتەر بېقىش ئانچە كۆپ ئەمەس. 1984 - يىلىدىن كېيىن، توخۇ بېقىش كەسپى جۇش ئۇرۇپ راۋاجلىنىپ، توخۇ باقىدىغان نۇقتىلىق ئائىلە، كەسپىي ئائىلىلەر تېز كۆپەيدى. لەڭگەر يېزىسىغا بىۋاسىتە قاراشلىق 1 - ئەترەتنى مىسالغا ئالساق، 1984 - يىلى توخۇ باقىدىغان كەسپىي ئائىلىلەر 51، توخۇ 14 مىڭ 300 ئىدى. 1985 - يىلى توخۇ كۆپىيىپ 21 مىڭ 500گە يەتتى. يىلىغا چىقىرىلغان ۋە سېتىلغان چۈجە 60 مىڭدىن 100 مىڭغا يەتتى. بېقىلغان توخۇ تۈرلىرى تولاراق «لىككورن 288» توخۇسى، «شىنگزا 579» توخۇسى ۋە ئەيۇبىن توخۇسى قاتارلىق ئەسىلىك توخۇلاردىن ئىبارەت. بۇ ئەترەت شەھەر بويىچە ئەسىلىك توخۇلارنى كېڭەيتىش بازىلىرىنىڭ بىرىگە ئايلاندى. 1985 - يىلى شەھەر بويىچە بېقىلغان توخۇ 264 مىڭغا يەتتى.

1. لىككورن توخۇسى

بۇ خىل توخۇ ئەسلى سىرتتىن كىرگۈزۈلگەن بولۇپ، تېز چوڭىيىدۇ. ئادەتتە 5 - 6 ئايلىق بولۇپلا تۇخۇم تۇغۇشقا باشلايدۇ. يىلىغا 160 - 180 تۇخۇم تۇغىدۇ. تۇخۇمىنىڭ ئوتتۇرىچە ئېغىرلىقى 55.6 گرام، خورازلىرىنىڭ ئوتتۇرىچە ئېغىرلىقى 2.49 كىلوگرام، مىكىيانلىرىنىڭ 1.95 كىلوگرام كېلىدۇ.

دۇ.

2. «شىخزا 579» توخۇسى

بۇ ئاساسلىق بېقىلىدىغان تەسىللىك توخۇ بولۇپ، يىلىغا 250 ـ 270 توخۇم تۇغىدۇ. ھەر بىر توخۇمنىڭ ئېغىرلىقى 62 گرامدىن ئاشىدۇ. توخۇنىڭ ئېغىرلىقى 4 ـ 4.5 كىلوگرام كېلىدۇ. بۇ توخۇ ھەم گۆش ھەم تۇخۇم بېرىدىغان توخۇ تىپىغا مەنسۇپ بولۇپ، چۈجىلىرىنىڭ ئەي بولۇشى 90%دىن ئاشىدۇ.

3. يەرلىك توخۇ

تارقىلىش دائىرىسى كەڭ، ياۋاش، دانلىشى ياخشى، رەڭگى تولارىق قارا، ئاق، چىپار ۋە سېرىق كېلىدۇ. جۇغى كىچىكرەك، يېتىلىشى ئاستا بولۇپ، 9 ـ 10 ئايلىق بولغاندىن كېيىن، تۇخۇم تۇغۇشقا باشلايدۇ. بىر ئاي تۇخۇم تۇغۇپلا كۆرۈك بولىدۇ. يىلىغا 80 ـ 90 تۇخۇم تۇغىدۇ. تۇخۇمىنىڭ ئېغىرلىقى 50 ـ 55 گرام كېلىدۇ. خورازلىرى ياخشى ئۈگىتىلسە توخۇ سوقۇشتۇرۇشقا يارايدۇ.

V باب

كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش

كورلىدا 30 ـ يىللاردىلا مال دوختۇرلۇق ئامبۇلاتۇرىيىسى تەسىس قىلىنغان، چارۋا ماللاردىكى كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش ئىشلىرى ھەمدە ئات، كالا، قوي تەسىللەندۇرۇش خىزمەتلىرى ئېلىپ بېرىلغان ئىدى، ئەمما ئۇسكۇنىلىرى ئادەتتە بولغانلىقتىن ئىش ئۇنۇمى يەك تۆۋەن ئىدى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، بارا-بارا داۋالاش ئاپپاراتلىرى قۇرۇلۇپ، مۇداپىئە كۆرۈش ئەسلىھەلىرى كۆپەيتىلدى. يېزىلاردا مال دوختۇرلۇق ئالدىنى ئېلىش ـ داۋالاش تور نۇقتىلىرى قۇرۇلۇپ، مال دوختۇرلىرى تەربىيىلەپ يېتىشتۇرۇلدى. ھەر يىلى ئەتىيازدا چارۋا ماللارغا مۇداپىئە ئوكۇلى سېلىش ئىشى، ياز، كۈزدە مال ۋاۋىلاش، قۇرۇتسىزلاندۇرۇش، يۇقۇم تەكشۈرۈش، دېزىنفېكسىيە قىلىش ئىشلىرى ئىشلىنىپ تۇردى. «ئالدىنى ئېلىشنى ئاساس قىلىش، مۇداپىئە كۆرۈش داۋالاشتىن ئەلا» دېگەن فاڭجېن قەتئىي داۋاملاشتۇرۇلغانلىقتىن، چارۋا مال كېسەللىكلىرىنىڭ يامراپ كېتىشى ئۈنۈملۈك ھالدا تىزگىنلەندى.

كورلا شەھىرى تەۋەسىدە مەلۇم بولغان ۋە تارقالغان چارۋا، ئۇي قۇشلىرىدا بولىدىغان يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر ۋە پارازىت قۇرت كېسەللىكلىرى تەخمىنەن 70 خىلدىن ئاشىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە چارۋا ۋە ئۇي قۇشلىرىدا ئورتاق كۆرۈلىدىغان كېسەللىك 14 خىل (بۇنىڭ ئىچىدە سەككىز خىلى پارازىت قۇرت كېسەللىكى)، كۆشىگۈچى ھايۋانلاردا كۆرۈلىدىغان كېسەللىك 25 خىل (بۇنىڭ ئىچىدە 11 خىلى يۇقۇملۇق كېسەللىك، 14 خىلى پارازىت قۇرت كېسەللىكى) ۋە چوشقا كېسەللىكلىرى 19 خىل (بۇنىڭ ئىچىدە يۇقۇملۇق كېسەللىك 13 خىل، پارازىت قۇرت كېسەللىكى 6 خىل) دىن ئىبارەت. كۆپ يىل ئۇنۇمۇرسال

ئالدىنى ئېلىش ـ داۋالاش دېتسىمىد، 70 ـ يىللارنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، 15 خىل كېسەللىك يوقىتىلىپ (يۇنىڭ ئىچىدە، يۇقۇملۇق كېسەللىك ئون خىل، پارازىت قۇرت كېسەللىكى بەش خىل)، 15 خىل كېسەللىك ئاساسىي جەھەتتىن تىزگىنلەندى. چارۋا ۋە ئۇي قۇشلىرىدا بولىدىغان، يېگى بايقالغان، مازىرمۇ تارقىلىۋاتقان كېسەللىك تەخمىنەن 24 خىلغا يېتىدۇ.

تەكشۈرۈشتىن مەلۇم بولدىكى، يېقىنقى يىللاردىن بۇيان ئاتلاردا بولىدىغان مىت (سافاۋ) كېسەللەكى، قاتما (تىتانوس) كېسەللىكى، چوشقىلاردا بولىدىغان بەش خىل يۇقۇملۇق كېسەللىك، ئۇي قۇشلىرىنىڭ خولىرا، ۋابا قاتارلىق كېسەللىكلىرى يەنىلا كۆرۈلمەكتە. بولۇپمۇ قوزا دېزىنتېرىيىسى، تىكروز خاراكتېرلىك ئېغىر يالۇمۇ قاتارلىق كېسەللىكلەر ھەر يىلى مال تۇللەش مەزگىلىدە يۇز بېرىپ كەلمەكتە. بۇ كېسەللىكلەرگە گىرىپتار بولغان قوزىلار ئۆلگەن تۇللەرنىڭ 30 ـ 70 پىرسەنتىنى، ئومۇمى تۇل سانىنىڭ 1.5 — 2 پىرسەنتىنى تەشكىل قىلىدۇ. شۇڭا، بۇ خىل كېسەللىكلەرنىڭ تۇل ئۆچۈن كەلتۈرىدىغان خەۋپى ئىنتايىن ئېغىر بولىدۇ.

§ 1 . يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر

1. ئۇي ـ قۇشلىرى ۋە چارۋا مالىلاردا ئورتاق بولىدىغان يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر

1. كۆيدۈرگە كېسەللىكى بۇ كېسەللىك ئات، كالىلاردا كۆپرەك پەيدا بولىدۇ، ئۆلۈش نىسبىتى يۇقىرى. كورلا شەھىرىدىكى بەش يېزا ئىككى چارۋىچىلىق فېرمىسىدا بۇ كېسەل پەيدا بولدى. 70 ـ يىللاردىن كېيىن، قامال قىلىش، ئايرىم قويۇش-دېزىنفېكسىيەلەش، مۇداپىئە ئوكۇلى سېلىش قاتارلىق تەدبىرلەر قوللىنىلىپ، بۇ كېسەللىكلەر ئاساسىي جەھەتتىن تىزگىنلەندى.

ئاقسىل كېسەللىكى بۇ كېسەللىك چوشقا، كالا، قوي قاتارلىقلارغا ئاسان يۇقىدۇ. 1964 ـ يىلى باش ئەگىم كارانتىن ـ دېزىنفېكسىيە پونكىتى بۇ كېسەللىكنىڭ يۇقۇش مەنبەسىنى ئۈزۈپ تاشلىغان بولسىمۇ، 1977 ـ يىل ئاخىرىغا كەلگەندە بۇ كېسەل يەنە يۈز بەردى. 1978 ـ يىلى سىرتتىن چوشقا كۆچۈكلىرى كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن بۇ كېسەل يەنە كۆرۈلدى. لېكىن ئالدىنى ئېلىش ـ داۋالاش تەدبىرلىرى تىز قوللىنىلغاچقا، كېسەللىك تىزگىنلۇبلىندى.

قاتما (تىتانوس) كېسەللىكى بۇ ئاساسەن، ئات، ئېشەك قاتارلىقلارغا ئاسان يۇقىدۇ. ئاندىن قالسا چوشقا، كالا، قويلار يۇقۇملىنىپ ئاغرىيدۇ. 1979 ـ يىلدىن بۇرۇن گۈڭشې ۋە چارۋىچىلىق فېرمىلىرىدا پەيدا بولۇپ تۇراتتى. 1980 ـ يىلى شەھەر ئەتراپىدىكى ئۈچ گۈڭشىدا يەنە يۈز بەردى. لېكىن ۋاقتىدا ئالدىنى ئېلىش ـ داۋالاش ئېلىپ بېرىلغانلىقتىن، كېسەل چارۋىلاردا ئۆلۈش كۆپ بولمىدى.

بروتسېللىيوز كېسەللىكى بۇ كېسەللىك 1965 ـ يىلقى يۇقۇم تەكشۈرۈشتە مەلۇم بولۇپ، يۇقۇملىنىش نىسبىتىنىڭ 75.% 10 ئىكەنلىكى ئېنىقلانغان. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» جەريانىدا يۇقۇم تەكشۈرۈش ئىشى بىر مەھەل ئۈزۈلۈپ قالدى. 1976 ـ يىلدىن باشلاپ قوي تىپ 5 ـ نومۇرلۇق ۋاكسىنا بىلەن ئالدىنى ئېلىش ـ داۋالاش ئېلىپ بېرىلغاندىن كېيىن ئۇنۇم ياخشى بولۇپ، كېسەللىك تىزگىنلەندى.

سالمونىللا كېسەللىكى بۇ كېسەللىك چوشقىلاردا كۆپ يۈز بېرىدۇ. 1980 ـ يىلدىن كېيىن ئىككى قېتىم پەيدا بولۇپ، ئۆلۈش نىسبىتى ئەڭ يۇقىرى بولغاندا 33.3% كە چىقتى.

پاستېرېللىيوز كېسەللىكى بۇ كېسەللىك 1962 ـ يىلى پەيدا بولغان. 1973 ـ يىلى يېزا ئىگىلىك 2 ـ شى ياغاچ ماتېرىياللىرى زاۋۇتىنىڭ 22 تۇياق چوشقىسىدا كېسەل يۈز بېرىپ 18 تۇيىقى ئۆلدى،

1984 - يىلى سايدۇلا ناھۇەنجىلىك مەيدانى چوشقا فېرمىسىدا چوشقا ۋاباسى، چوشقا گىموس كېسەللىكى تارىلاش كۆرۈلۈپ، 75 تۈياق كېسەل چوشقىنىلاق 70 تۈيىقى ئۆلۈپ، ئۆلۈش نىسبىتى %93كە يەتتى. 80 - يىللارنىلاق ئوتتۇرا ۋە ئاخىرقى باسقۇچىدا چوشقىلارغا چوشقا گىموس كېسەللىكىگە قارشى كەلا دائىرىدە مۇداپىئە ئۆكۈلى سېلىنىپ، بۇ كېسەللىكنىلاق تارقىلىشى ئۈنۈملۈلۈك ھالدا تىزگىنلەندى.

تۈبىركولىيوز كېسەللىكى بۇ تولاراق يەرلىك كالىلار بىلەن سۈت كالىلىرىدا كۆرۈلىدۇ. بۇ كېسەللىكنىلاق زىيىنىنى تىزگىنلەش ئۈچۈن 1980 - يىلدىن كېيىن، ئىلگىرى - ئاخىر بولۇپ 1799 تۈياق كالا ئۈستىدە يۇقۇم تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىلدى. مۇسبەتلىك نىسبىتى ئەسلىدىكى %1.5دىن يىلدىن- يىلغا تۆۋەنلەپ 0گە چۈشۈپ، بۇ كېسەللىك ئاساسىي جەھەتتىن تىزگىنلەندى.

بوتولىزىم 1965 - 1986 - يىللاردا شەھەر بويىچە بۇ كېسەللىك تۈپەيلىدىن ئۆلگەن كالا 3051 گە يەتتى. شەھەرگە قاراشلىق پۈخۈي، توۋۈرچى قاتارلىق گۈڭشي (يېزا) ، فېرمىلاردا پات - پات تارقاق ھالدا پەيدا بولۇپ تۇردى.

لىستېرىللىيوز كېسەللىكى بۇ تولاراق چوشقىلاردا كۆرۈلىدۇ. 1973 - 1976 - يىللاردا شەھەر- لىك مېھمانخانىنىلاق چوشقا فېرمىسىدا 33 چوشقا مۇشۇ كېسەل بىلەن ئاغرىپ 19 چوشقا ئۆلدى، 1982- يىلى شەھەرلىك ئاشلىق ئىدارىسىنىلاق چوشقا فېرمىسىدا 14 چوشقا كېسەل بولۇپ، توققۇزى ئۆلدى. 80- يىللارنىلاق ئوتتۇرا ۋە ئاخىرلىرىدىن كېيىن بۇ كېسەللىك قايتا كۆرۈلمىدى.

2. كالا، قويلاردا بولىدىغان يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر

قاراسان كېسەللىكى بۇ كېسەللىكنىلاق پەيدا بولۇش نىسبىتى يۇقىرى بولۇپ، ھازىرغىچە ئۇنۇم- لۈك تىزگىنلەش تەدبىرى تېپىلمىدى. 1956 - يىلى 38 كالا مۇشۇ كېسەلگە گىرىپتار بولۇپ ئۇنىڭدىن 21ى كالا ئۆلدى. ئۆلۈش نىسبىتى %55.26 بولدى. 1957 - يىلى 72 كالا كېسەل بولۇپ، ئۇنىڭدىن 54ى ئۆلدى، ئۆلۈش نىسبىتى %75 بولدى. 1963 - يىلى 53 كالا كېسەل بولۇپ، ئۇنىڭدىن 26 سى ئۆلدى، ئۆلۈش نىسبىتى %49 بولدى. 1988 - يىلى ئاق تاغدا بېقىلىۋاتقان كالىلاردىن 150 تىن تارتۇق كالا مۇشۇ كېسەلگە گىرىپتار بولۇپ، ئۇنىڭدىن 54 ى ئۆلدى.

كالىنىلاق ئالا ئۆپكە (پاۋالكا) كېسەللىكى 50 - يىللاردىن بۇرۇن بۇ كېسەللىك خېلى ئېغىر ئىدى. 50 - يىللاردىن كېيىن، مۇداپىئە تەدبىرلىرى قاتتىق يولغا قويۇلۇپ كېسەللىك ئەۋالى بىر مەزگىل تىزگىنلەندى. ئەمما تۇپ يىلتىزىدىن يوقىتىلمىغان بولغاچقا، كېسەللىك بەزىدە كۆرۈلۈپ تۇردى.

3. چوشقىدا بولىدىغان يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر

چوشقا ۋاباسى 1965 - يىلى كورلىدا تۇرۇشلۇق «824» قىسمىنىلاق ئاشخانىسى قارمىقىدىكى چوشقا فېرمىسىدا بۇ كېسەللىك پەيدا بولۇپ، ئۆلۈش نىسبىتى %81.18 بولدى.

چوشقىنىلاق سۈلۈق قاپارتما كېسەللىكى ۋە چوشقا تىلمىسى 1976-يىلى ئاۋغۇستتا كورلىدا تۇرۇشلۇق «824» قىسمىنىلاق 80 تۈياق چوشقىسى سۈلۈق قاپارتما كېسەللىكى بىلەن يۇقۇملىنىپ ئاغرىغان بولسىمۇ، لېكىن ئۆلۈش ئەۋالى كۆرۈلمىدى. چوشقا تىلمىسىنىلاق بۇرۇن پەيدا بولغانلىقى توغرىسىدا يازما مەلۇمات يوق. بۇ كېسەللىك 1970-يىلدىن كېيىن كۆرۈلدى، ئۆلۈش نىسبىتى %50كە يەتتى. بۇ كېسەللىككە ئۇچ بىرلەشمە ۋاكسىنسى ئىشلىتىلگەندىن كېيىن ئۇنۇم ياخشى بولدى.

چوشقىنىلاق ھاسىراش كېسەللىكى 1967 - يىلى ئوبلاستلىق يېزا ئىگىلىك پەن تەتقىقات ئورنىنىلاق چوشقا فېرمىسىدا 23 چوشقا مۇشۇ كېسەللىك بىلەن ئاغرىپ، ئۇنىڭدىن 2 سى ئۆلدى، ئۆلۈش نىسبىتى %8.6 بولدى. 1978 - يىلى ئاشلىق ئىدارىسىنىلاق چوشقا فېرمىسىدا 11 چوشقا ئاغرىپ

ئونىڭدىن 2 سى ئۆلدى. ئۆلۈش نىسبىتى %18 بولدى. داۋالاش، دېزىنفېكسىيە قىلىش، مۇداپىئە تەدبىرلىرىنى قوللىنىش نەتىجىسىدە 1982 - يىلدىن كېيىن بۇ كېسەللىك قايتا كۆرۈلمىدى.

چوشقا گىمۇسى بۇ كېسەللىك كۆپىنچە چوشقا ژاباسى بىلەن بىللە يۇقىملىنىدۇ. بۇ كېسەللىك 60 - 70 - يىللاردا كۆرۈلگەن. كېيىن، بۇ كېسەللىككە قارشى كەلگە كۆلەمدە ژاكسىنا ئوكۇل قىلىپ تۇرۇلغاچقا، كېسەللىكنىڭ پەيدا بولۇش نىسبىتى تۆۋەنلىدى.

4. ئاتلاردا بولىدىغان يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر

ماڭقا كېسەللىكى بۇ كېسەللىك ئۇزۇندىن بۇيان كۆرۈلۈپ كەلگەن، ئات ۋە ئېشەكلەردە ئاسان يۇز بېرىدىغان كېسەللىك. 1961 - يىلدىن باشلاپ ئات ئۆستىدە يۇقۇم تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىلدى. ئەينى ۋاقىتتا مۇسىبىلىق نىسبىتى %88.17 بولغان ئىدى. كېيىن ھەر يىلى دېگۈدەك يۇقۇم تەكشۈرۈش، قامال قىلىش، دېزىنفېكسىيەلەش، ئۆلتۈرۈش قاتارلىق تەدبىرلەر قوللىنىلغانلىقتىن بۇ كېسەللىكنىڭ ئالدى ئېلىندى. 1989 - يىلى 863 ئات تەكشۈرۈپ كۆرۈلگەندە ھەممىسى مەنپى چىقىپ، بۇ كېسەللىك ئاساسىي جەھەتتىن تىزگىنلەندى.

يۇقۇملۇق ئانىمىيە (كەمقانلىق) كېسەللىكى 1979 - يىلى يۇقۇم تەكشۈرۈلگەن 307 ئاتتىن بەش ئات مۇسبىي چىققان. 1989 — 1990 - يىللاردىكى يۇقۇم تەكشۈرۈشتە 17 ئات مۇسبىي چىقتى، بۇ ئاتلارنىڭ ھەممىسى ئۆلتۈرۈلۈپ كۆمۈۋېتىلدى.

ئاتلارنىڭ مىت (ساقاۋ) كېسەللىكى تۆت ياشتىن تۆۋەن ئاتلارنىڭ ھەممىسىگە دېگۈدەك بۇ كېسەل ئاسان يۇقىدۇ. ئەمما كۆپىنچە ياخشى خاراكتېرلىك بولۇپ، ئۆلۈش نىسبىتى يۇقىرى بولمايدۇ. 1975 — 1979 - يىللىرى شەھەرنىڭ تىكىچى، بېگىشەر، چارباغ قاتارلىق گۈڭشېلىرىدا 124 ئات مۇشۇ كېسەل بىلەن ئاغرىپ ئۆلۈپ ئۆلدى.

§ 2. پارازىت قۇرت كېسەللىكلىرى

1. قوتۇر

قوتۇر 60 - يىللاردىن ئىلگىرى قوي، ئۆچكە، كالا، توشقانلاردا پەيدا بولغان، پەيدا بولۇش نىسبىتى %20دىن ئاشقان. كېيىن يىلىغا ئىككى قېتىم ژاننىغا مېلىش ۋە باشقا ئالدىنى ئېلىش، داۋالاش تەدبىرلىرى قوللىنىلغانلىقتىن، كېسەلنىڭ پەيدا بولۇش نىسبىتى زور دەرىجىدە ئازايدى.

2. پروپلازموز كېسەللىكى

60 - يىللاردا سىرتتىن كەلتۈرۈلگەن قارائالا كالىلاردا مۇشۇ كېسەللىك كۆرۈلگەن، پەيدا بولۇش نىسبىتى خېلى يۇقىرى بولغان، كېيىن ژاكسىنا ئوكۇل قىلىپ ئېلىنغانلىقتىن، بۇ كېسەللىك ئاساسىي جەھەتتىن تىزگىنلەندى.

3. لېنتىسىمان قۇرت كېسەللىكى

بۇ كېسەللىك قوي، ئات ۋە ئۈي قۇشلىرىدا ئاسان پەيدا بولىدۇ. 80 - يىللاردا پىرازىو خىنولىن ئارقىلىق قۇرت چۈشۈرۈشتە ياخشى ئۈنۈم ھاسىل قىلىندى.

4. ئېخنوكوككوز كېسەللىكى

بۇ كېسەللىك قويلاردا ئاسان پەيدا بولىدۇ. ئىتنى يوقىتىش، قويلارنى قۇرتسىزلاندۇرۇش، كېسەلى بار قويلارنى چوڭقۇر كۆمۈش ياكى زىيانسىز بىر تەرەپ قىلىش قاتارلىق تەدبىرلەر قوللىنىلىپ، كېسەللە-

ئىش نىسبىتى زور دەرىجىدە تۆۋەنلىتىلدى. قاندىن باشقا چارۋىلاردا پارازىت قۇرت كېسەللىكلىرىدىن يەنە كالا، قويلاردا بولىدىغان تەنتەك (سېنۇروز) كېسەللىكى، شورىغۇچ قۇرت كېسەللىكى، قويلاردا بولىدىغان ئۇچەي يىپچە قۇرت كېسەللىكى قاتارلىقلارمۇ كۆپ ئۇچرايدۇ.

3 § . دورا ۋە ئوزۇقتىن زەھەرلىنىش

1. كۆكىرىپ قالغان كۆممىقوناقتىن زەھەرلىنىش

1976- يىلى ناھىيىلىك رېمونتخانىسىغا 20 ئېتى كۆكىرىپ قالغان كۆممىقوناقتىن زەھەرلىنىپ ئۆلۈپكەن ئىككى ئات ئۆلدى.

2. چىگىت كۇنجىرىسىدىن زەھەرلىنىش

دېھقان، چارۋىچىلار قىش ۋە ئەتىياز پەسلى چارۋىلارنى چىگىت كۇنجىرىسى بىلەن باقمىدۇ، بۇ جەريانىدا چىگىت كۇنجىرىسىغا بىر تەرەپ قىلىنىشى مۇۋاپىق بولماسلىقتىن بېقىلغان چارۋىلار تولا جاپالاردا زەھەرلىنىپ قالمىدۇ.

3. نىتروتتىن زەھەرلىنىش

1968 - يىلى يېزا ئىگىلىك 2 - شى ئاپتوموبىل 2 - يىگىتلىك 30 چوشقىسى زەھەرلىنىپ ئۆلۈپكەن 20سى ئۆلدى. 1974 - يىلى بايىنغولىن ئويلاستىلىق كاۋچۇك زاۋۇتىغا 30 نەچچە چوشقىسى زەھەرلىنىپ ھەممىسى ئۆلدى.

4. ھاراق تەرىپىدىن زەھەرلىنىش

60 - يىللاردا بايىنغولىن ئويلاستىلىق مېۋە ھارىقى زاۋۇتىغا كالا، چوشقىلىرىدا كەينى - كەينىدىن زەھەرلىنىش يۈز بېرىپ، تۆت چوشقا ئۆلدى.

5. ناترىي خلوردىن زەھەرلىنىش

1984 - يىلى تارىم يېزا ئىگىلىك ئۇنۇمۇرستېتىنىڭ پراكتىكا قىلىۋاتقان ئوقۇغۇچىلىرى ئۇچەي تىقىلىش كېسەللىكىگە گىرىپتار بولغان بىر ئاتنى داۋالايمىز دەپ، بىر كىلوگرام ئاش تۇزى بېگۈزگەن، نەتىجىدە ئات زەھەرلىنىپ ئۆلگەن.

6. دېھقانچىلىق دورىلىرىدىن زەھەرلىنىش

دېھقانچىلىق دورىلىرىدىن 666، DDT گامىكسان قاتارلىقلار بىلەن چارۋا مالىلار ۋاننىلانغان، نەتىجىدە زەھەرلىنىش يۈز بەرگەن.

7. ئورىيەدىن زەھەرلىنىش

1988 - يىلى دېھقانلار ئورىيە قوشۇلغان يەم، بوغۇز بىلەن مال بورداش جەريانىدا تېكچى يېزىسىدا 18 تۈياق قوي زەھەرلىنىپ ئۆلدى. قارا يولغۇن يېزىسىدا 13 تۈياق قوي زەھەرلىنىپ ئۆلدى. شەھەرلىك مال دوختۇرخانىسىمۇ بىر تۈياقسىمان كالا زەھەرلىنىپ ئۆلدى.

ئون ئالتىنچى قىسىم

ئورمانچىلىق

I باب

ئاپپاراتلار

§ 1 . باشقۇرۇش ئاپپاراتلىرى

1. كورلا شەھەرلىك ئورمانچىلىق ئىدارىسى

1984 - يىل 12 - ئايدا قۇرۇلغان. ئورمانچىلىق ئىدارىسى قارىمىقىدا بايلىق ئىشخانىسى، ئوغرىدىن-ئوتتىن مۇداپىئەلىنىش ئىشخانىسى، ئورمان ئوت ئاپىتىدىن مۇداپىئەلىنىش پونكىتى، ئورمانچىلىق تېخنىكىسىنى ئومۇملاشتۇرۇش پونكىتى بار، خىزمەتچىسى 73، بۇنىڭ ئىچىدە ئالىي تېخنىكومنى پۈتتۈرگىنى 17، ئوتتۇرا تېخنىكومنى پۈتتۈرگىنى 39، تېخنىكىنى يۇقىرى كەسىپىي ئۇنۇۋانى بار تاياچ كۆچ 33.

2. كورلا شەھەرلىك توغراقلىق باشقۇرۇش پونكىتى

ئۇ 1960 - يىلى قۇرۇلغان ناھىيىلىك دۆلەت ئىگىلىكىدىكى ئورمان ئاسراش ئەترىتى بولۇپ، 1964 - يىلى ناھىيىلىك ئورمان باشقۇرۇش پونكىتىغا ئۆزگەرتىلگەن. 1985 - يىلى ھازىرقى نامى بىلەن ئاتىلىدىغان بولغان، بۇ پونكىت كورلا شەھەرلىك ئورمانچىلىق ئىدارىسىغا قارايدۇ، كورلا شەھىرىگە قارايدىغان دۆلەت ئىگىلىكىدىكى تەبىئىي ئورمان، دەل - دەرەخ، ئورمانلىق يەر ھەم چۆل - جەزىرە، چاتقال بايلىقىنى ئاسراشقا مەسئۇل ھەم دۆلەت ئىگىلىكىدىكى تەبىئىي ئورمانلارنى قامال قىلىپ پەرۋىش قىلىش، يېڭىلاش - ئۆزگەرتىش، ئالاقىدار پەن تەتقىقاتى، تېخنىكا ئومۇملاشتۇرۇش ۋەزىپىلىرىنى ئۈستىگە ئالغان.

يېزىلارنىڭ ئورمان ئاسراش خىزمىتىنى ئوبدان ئىشلەش ئۈچۈن، 1984 - يىلى كورلا شەھىرى قۇرۇلغاندىن كېيىن، يېزا - مەيدانلارغا 30 ئورمانچىلىق خادىمى سەپلەپ بېرىلدى، ئاساسىي قاتلامدا بەش ئورمان باشقۇرۇش پونكىتى قۇرۇلدى، ھەر بىر پونكىتقا ئىككىدىن تۆتكىچە ئورمان باشقۇرۇش خادىمى قويۇلۇپ، ئورمان ئاسراشقا مەسئۇل قىلىندى.

§ 2 . كەسپىي ئاپپاراتلار

1. كورلا شەھەرلىك كۆچەتخانا

ئەسلىدە 610 مو يېرى بار بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە كۆچەت يېتىشتۇرۇلىدىغان كۆلەم 300 مو ئىدى، ئۇنىڭدىن باشقا 18 مو نەشىۋىتزارلىق، 31 مو ئالمىلىق، بەش مو ئۆرۈكلۈك بىغى بار ئىدى. 1986-يىلى 450 مو يېرى شەھەرلىك شەھەر قۇرۇلۇشى ئىدارىسىنىڭ باغ - ئورمان باشقارمىسىغا ئايرىپ بېرىلدى. 1986 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە جەمئىي 187.65 مو يەرگە كۆچەت تىكىلىپ، 765 مىڭ 700 تۈپ كۆچەت يېتىشتۇرۇلدى. بۇ كۆچەتخانىنىڭ 1990 - يىلدىكى يېرى 150 مو.

2. كورلا شەھەرلىك ياغاچ تىجارەت پونكىتى

1988 - يىل 5 - ئايدا قۇرۇلغان. ئاساسلىقى ياغاچ، كۆچەت، گۈل، ئائىلە سايمانلىرى، ئۇرۇق تىجارىتى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. 1990 - يىلى سېتىش سوممىسى 637 مىڭ 700 يۈەنگە يەتكۈزۈپ 41 مىڭ يۈەن پايدا ئالدى.

كورلا شەھىرىدە ياغاچ ماتېرىياللىرىنىڭ 1988 — 1990 - يىللاردىكى سېتىلىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 16 - 1

يىللار	پلان ئىجدىكسى (كۇب مېتر)	پلان سىرتىدىكسى (كۇب مېتر)	ئومۇمىي سېتىلىش سوممىسى (10مىڭ يۈەن)	پايدىسى (10 مىڭ يۈەن)
1988		29.2	24.06	2.20
1989	13.36	3.29	14.71	0.71
1990	20.4	2.64	25	1.2
جەمئىي	33.76	35.13	63.77	4.11

II باب

ئورمان بايلىقى

كورلا شەھىرىنىڭ شىمالىي قىسمىدىكى تاغلىق رايوندا شەمشات ئورمىنى، جەنۇبىي قىسمىدىكى كۆنچى دەريالىق ۋە تارىم دەريالىق ۋادىسىدا كەڭ كەتكەن چۆللۈك توغراق ئورمىنى، چاتقاللىق ۋە تۈزلەڭلىكتە تارەم كۆچى بىلەن بەرپا قىلىنغان ئورمان بار، شەھەر بويىچە ئورمان بايلىقى كۆلىمى 521 مىڭ 900 موغا، ئۈسۈڭاتقان دەرەخلەرنىڭ زاپىسى 287 مىڭ 400 كۇب مېترغا يەتتى.

§ 1 . تاغلىق رايوندىكى تەبىئىي شەمشاد ئورمىنى

كورلا شەھىرىنىڭ شىمالىي قىسمىدىكى خورا تاغلىق رايونىنىڭ ھاۋاسى قۇرغاق، تۆپراق قاتلىمى نېپىز، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى تەخمىنەن 220 مىللىمېترغا يېتىدۇ، بۇ رايوندا كۆلىمى تەخمىنەن 16 مىڭ مو كېلىدىغان ئورمان بار، ئۈسۈڭاتقان دەرەخلەرنىڭ ياغاچ زاپىسى 86 مىڭ 400 كۇب مېترغا يېتىدۇ. دېڭىز يۈزىدىن 2500 ~ 3000 مېتر كېلىدىغان تاغ تارىسىدىكى يانتۇ يەرگە ئاساسەن شەمشاد ئورمىنى، ئاندىن قالسا تاغ قارا يانچى، تاغ تېرىكى قاتارلىق دەرەخ تۈرلىرى تارقالغان. دەريا جىلغىلىرىغا ئاز مىقدارىدا تاغ تېرىكى، قېيىن قاتارلىق دەرەخلەر تارقالغان. قۇرۇقتاغدا پارچە - پۈرات تارقالغان قارىياغاچ بار. ئۈزاقتىن بېرى باشقۇرۇش ياخشى بولمىغانلىقتىن، ئورغۇن دەل - دەرەخ كەلمە كېسىلىپ، نابۇت بولۇپ ۋە ۋەيران بولۇپ كەتتى، پەقەت قامقۇ جىلغىسى، ئوتۇن داۋان جىلغىسىدىلا تاغ تىك، يول خەتەرلىك بولغاچقا 10 مىڭ موچە دەل - دەرەخ ساقلىنىپ قالدى.

دەل - دەرەخلەرنىڭ ۋەيران قىلىنىشى تۆپەيلىدىن سۇ، تۆپراق ئېقىپ كېتىپ، دەل - دەرەخنىڭ سۇ، تۆپراقنى ساقلاپ قېلىش ئىقتىدارى تۆۋەنلەپ، ئېكولوگىيىلىك مۇھىت ئەڭ ئېغىر تەسىر يەتتى.

§ 2 . توغراق ئورمىنى، چۆل چاتقال ئورمىنى

شەھەر بويىچە 1990 - يىلدىكى توغراق ئورمىنى، چۆل چاتقال ئورمىنى ئومۇمىي كۆلىمى 415 مىڭ 900 مو بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە توغراق ئورمىنى 123 مىڭ 500 مو، ئۈسۈڭاتقان دەرەخنىڭ ياغاچ زاپىسى 71 مىڭ 700 كۇب مېتر. توغراقنىڭ كۆنچى دەرياسىنىڭ تۆۋەنكى ئېقىمى، شەھەر رايونىنىڭ غەربىي جەنۇبىي قىسمىغا تارقالغىنى 81 مىڭ مو بولۇپ، ئۈسۈڭاتقان دەرەخنىڭ ياغاچ زاپىسى 30 مىڭ 300 كۇب مېترغا يېتىدۇ؛ تارىم دەرياسىنىڭ كونا ئېقىنى — لاي دەريانىڭ باشىغىنىڭ، سەكە ۋە چەرچى قاتارلىق جايلىرىغا تارقالغىنى تەخمىنەن 42 مىڭ 500 مو بولۇپ، ئۈسۈڭاتقان دەرەخنىڭ ياغاچ زاپىسى 10 مىڭ 400 كۇب مېترغا يېتىدۇ. 50 ، 60 - يىللاردا ھەددىدىن زىيادە كېسىش، ئورمانىنى بۇزۇپ بوز يەر ئېچىش تۆپەيلىدىن، ئورمانلىقلار قاقاسلىشىپ كەتتى، چۆل - باياۋانلاردىكى يېپىنچا ئۈسۈملۈكلەر

ئېغىر دەرىجىدە نابۇت بولدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە تارىم دەريالىرىنىڭ يۇقىرى ئېقىمى ئوسۇلۇپ تۇغان ياسالغانلىقتىن، سۇ مەنبەسى ئۈزۈلۈپ قېلىپ، دەل - دەرەخلەر تېزلا زەئىپلىشىپ ۋە قۇرۇپ كەتتى، كۆنچى دەريالىق بويىدىكى قىسمەن ئورمانلار ھەر يىلى تاشقىن مەزگىلىدە سۇغىرىلىپ تۇرغاچقا ساقلىنىپ قالدى.

بۇنىڭدىن باشقا، شەھەر رايونى تەۋەسىدە يەنە 174 مىڭ 400 مو (ئومۇمىي ئورمان كۆلىمىگە كىرگۈزۈلمىدى) شالاڭ توغراقلىق بار، بۇ يەردىكى ئۇسۇۋاتقان توغراقنىڭ ياغاچ زاپىسى 30 مىڭ 900 كۇب مېتردىن ئېشىدۇ. باشىمىزنى ۋە چەرچى ئەتراپلىرىدا 154 مىڭ 100 مو شالاڭ توغراقلىق بار بولۇپ، ئومۇمىي تارقاق ئورمان كۆلىمى (174 مىڭ 400 مو) نىڭ 4.88 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ. چۆل قۇم قوملۇقىنىڭ جەنۇبىي چېتىدىكى مەكە ئەتراپلىرىدا 292 مىڭ 400 مو چۆل چانقىلى بار، بۇ يەردە ئاساسلىقى يۇلغۇن، مۇكسۇك، قوغۇراق تىكەن قاتارلىقلار ئۆسىدۇ، بۇ يەر ئورمان بىلەن ئوت - چۆپ ئارىلاش ئۆسىدىغان بولغاچقا، چارۋا بېقىش ۋە ئوتۇن ئېلىشقا باب ياخشى جاي ھېسابلىنىدۇ.

§ 3 . تىكلىگەن ئورمان

1949 - يىلى كورلا ناھىيىسى تەۋەسىدە 19 مىڭ 300 مو تىكلىگەن ئورمان، 483 مىڭ 800 تۈپ دەرەخ بار بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ماتېرىيال ئورمىنى 12 مىڭ 500 مو، 262 مىڭ تۈپ ئىدى، ئىقتىسادىي ئورمان 6800 مو، 221 مىڭ 800 تۈپ ئىدى.

1962 - يىلدىن 1966 - يىلغىچە 5093 مو ئورمان بىنا قىلىندى، بۇ يىلغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 1018.6 مودىن توغرا كەلدى. 1966 - يىلدىن كېيىنكى ئون يىللىق «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە باشقۇرۇش تۈزۈمى قالايمىقان بولغاچقا، نۇرغۇن دەل - دەرەخ ۋەيران بولۇپ كەتتى. 1979-يىلدىن كېيىن، كىم تىكسە شۇ مەنپەئەتلىنىش سىياسىتى يۈرگۈزۈلدى، 1985 - يىلغىچە 17مىڭ 180.4 مو ئورمان بىنا قىلىندى، بۇ يىلغا 2147.55 مودىن توغرا كەلدى. 1986 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە 26 مىڭ 2162 مو ئورمان بىنا قىلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە ماتېرىيال ئورمىنى 4047.1 مو، ئىقتىسادىي ئورمان 1512.5 مو، يېقىلغۇ ئورمىنى 495.5 مو، ئېتىز - ئېرىق ئىھاتە ئورمىنى 12 مىڭ 249.3 مو. 1990 - يىلى شەھەر (ئوبلاست، بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونى بۇنىڭ سىرتىدا) بويىچە ساقلىنىپ قالغان ئورمان كۆلىمى 89 مىڭ 900 موغا، ئۇسۇۋاتقان دەخلىنىڭ ياغاچ زاپىسى 129 مىڭ 300 كۇب مېتردىن ئېشىتى.

كورلا شەھىرىنىڭ 1990 - يىلدىكى ئورمان بايلىقى

جەدۋەل: 16 - 2

تۈرى	كۆلىمى (10 مىڭ مو)	ئۇسۇۋاتقان دەرەخلەر- نىڭ زاپىسى (10 مىڭ كۇب مېتر)	ئەسكەرتىش
تاغ شەمشاد ئورمىنى	1.6	8.64	
توغراقلىق	12.35	4.08	
چۆل چانقال ئورمىنى	29.24		
شالاڭ توغراقلىق		3.09	يەر كۆلىمىگە كىرگۈزۈلمىدى
سۈنشي ئورمان	8.99	12.93	
جەمئىي	52.18	28.74	

Ⅲ باب

دەرەخ تۇرى ۋە كۆچەت يېتىشتۈرۈش

1 § . دەرەخ تۇرلىرىنى تاللاپ يېتىشتۈرۈش

كورلا شەھىرى تەۋەسىدە كۆچەت تىكىپ ئورمان بىنا قىلىشتا تىكىلىدىغان دەرەخ تۇرلىرى ئەسلىدە بار بولغان يەرلىك دەرەخ تۇرلىرى ۋە يېقى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن كىرگۈزۈلگەن دەرەخ تۇرلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

1. يەرلىك دەرەخ تۇرلىرى

ئېتىز - ئېرىق ئىمارەت ئورمىنى بىنا قىلىشقا ئىشلىتىلىدىغان يەرلىك دەرەخ تۇرلىرىدىن توغراق، شىنجاڭ تېرىكى، كۆمۈش تېرەك، مىرزا تېرەك، نان جىگدە، قاغا جىگدە، ئۇجمە، سۆگەت، كىچىك يوپۇرماقلىق ئاق موم، قارىياغاچ، ئاق ئاكاتسىيە، چۇلۇك، چىلان قاتارلىقلار بار، بۇلار ئىچىدە توغراق، شىنجاڭ تېرىكى، مىرزا تېرەك، جىگدە ماسلىشىشچانلىقى كۆچلۈك بولۇشتەك ئۈستۈنلۈككە ئىگە.

توغراق — تال تېرەك ئائىلىسىنىڭ تېرەك ئۇرۇقدىشىغا مەنسۇپ دەرەخلەر ئىچىدىكى ئالدى قەدىمكى، ئالدى ئېپتىدائىي دەرەخ تۇرى، 3 - ئىرانىڭ دەسلەپكى يېگىلىنىش دەۋرىدىن قېپقالغان بىردىنبىر ئۆسۈملۈك بولۇپ، «ناشقا ئايلانغان تىرىك ئۆسۈملۈك» دەپ تەرىپلىنىدۇ. ئۇنىڭ ئاساسىي ئالاھىدىلىكى شۆكى، ئۇ شورغا، قورغاقچىلىققا، بوران - قۇمغا چىداملىق بولۇپ، ئېغىر شورلۇق جايلاردا بوران، قۇمدىن مۇداپىئەلىنىش ئورمىنى بىنا قىلىشتىكى كۆڭۈلدىكىدەك دەرەخ تۇرى ھېسابلىنىدۇ.

2. سىرتتىن كىرگۈزۈلگەن دەرەخ تۇرلىرى

يېقى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، كورلا ناھىيىسى 60 - يىللاردىن باشلاپ ئاساسلىقى زىرائ، يابلان ئارچا، پىندىق ياڭاق، ئامورىا، ئالقات، يۆگمەچ سۆگەت، مەجنۇنتال، يۇمىلاق تاجىلىق سۆگەت، چوڭ يوپۇرماقلىق ئاق موم، تۇخۇمەك، شالغۇت تېرەك قاتارلىق مۇئەييەن ماسلىشىشچانلىقىغا ئىگە، ئۆسۈشى ياخشى دەرەخ سورتلىرىنى كىرگۈزدى.

كورلا شەھىرى تەۋەسىدىكى ئاساسلىق دەرەخ تۈرلىرىنىڭ 1983 - يىلدىكى ئۆسۈش ئەھۋالى

جەدۋەل: 16 - 3

دەرەخ تۈرى	دەرەختىنىڭ ياش كۆرسىتىلىشى (يىل)	ئوتتۇرىچە تۇرغۇزۇش سانى	دەرەخ (مېتىر) ئېگىزلىكى		كۆكرەك دىئامېترى (سانتىمېتر)		يەككە ئۆزىنىڭ ياغاچ ھەجمى (كۇب مېتر)	
			ئوتتۇرىچە دەرەخ ئېگىزلىكى	يىللىق ئۆسۈش مىقدارى	ئوتتۇرىچە كۆكرەك دىئامېترى	يىللىق ئۆسۈش مىقدارى	ياغاچ ھەجمى	يىللىق ئۆسۈش مىقدارى
مىرزا تېرەك	10	8	10	1.00	12.32	1.27	0.18	0.018
	15	10	14.1	0.90	22.30	1.48	0.53	0.035
	20	4	24	1.20	28.00	1.40	1.48	0.074
شىنجاڭ تېرىكى	15	3	16.5	1.10	18.30	1.22	0.41	0.027
	10	9	15	1.50	14.50	1.45	0.23	0.023
	5	4	13.5	2.70	13.20	6.64	0.20	0.040
كۆمۈش تېرەك	10	3	15	1.50	17.00	1.70	0.38	0.040
	5	4	12.5	2.50	14.50	1.45	0.19	0.038
ئۇيغە	15	4	9.5	0.63	19.00	1.26	0.32	0.021
	20	3	14.5	0.73	23.00	1.15	0.63	0.032
جىگدە	10	2	13	1.30	14.50	1.45	0.20	0.200
	5	3	9.5	0.95	10.50	2.10	0.10	0.026
ئاق سۆگەت	15	2	14.6	0.97	32.00	2.13	1.13	0.075
	20	2	14	0.70	52.00	2.60	1.90	0.095
ئاكاتسىيە	5	3	7.5	1.50	14.80	2.96	0.12	0.024
	10	3	12.6	1.26	15.60	1.56	0.24	0.024
ئاق قارىياغاچ	5	4	7.6	1.50	8.60	1.76		0.013
	10	3	9.6	0.96	13.60	1.36	0.15	0.015

§2 . كۆچەت يېتىشتۇرۇش

يەرلىك ئاھالىلار ئىقتىسادىي ئورمان بىنا قىلىشتا ئادەتتە كۆچەت يېتىشتۇرۇپ تىكىش ئۇسۇلىنى، تېرەك، سۆگەت قاتارلىق دەرەخ تۈرلىرىنى ئۆستۈرۈشتە يېتىلگەن دەرەخلەرنىڭ شاخلىرىنى كېسىپ قادىمچە قىلىپ تىكىش ئۇسۇلىنى قوللىنىتتى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، كۆچەت تىكىپ ئورمان بىنا قىلىش ۋەزىپىسى يىلدىن يىلغا

ئېغىرلاشتى، دەرەخ شېخىنى قەلەمچە قىلىپ تىكىش ئۇسۇلى ئېھتىياجنى قاندۇرالمايدىغان بولۇپ قالدى. دەسلەپتە ئورمان بىنا قىلىشقا كېرەكلىك تېرەك، مۆگەت كۆچەتلىرىنىڭ تولىسى قوشنا ناھىيىلەردىن سېتىۋېلىنىپ، يېزا، مەيدانلارنىڭ تىكىشىگە تەقسىم قىلىپ بېرىلدى. 1978 - يىلدىن كېيىن، ئوبلاست- لىق، شەھەرلىك كۆچەتخانىلار قۇرۇلدى. 1986 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە ئوبلاستلىق، شەھەرلىك كۆچەتخانىلار يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 872.2 مو يەردە كۆچەت يېتىشتۈردى، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 2 مىليون 534 مىڭ 800 تۈپ كۆچەت سېتىپ، ئۆز جايىدىكى شەھەر، يېزىلارنىڭ كۆچەت تىكىپ ئورمان بىنا قىلىش ئېھتىياجنى قاندۇرغاندىن سىرت، قوشنا ناھىيىلەرنىمۇ قىسمەن كۆچەت بىلەن تەمىنلىيەلەيدىغان بولدى.

كورلا شەھىرى (ناھىيىسى) نىڭ 1978 — 1990 - يىلغىچە كۆچەت يېتىشتۈرۈش ئەھۋالى

جەدۋەل: 16 - 4

يىللار	يىل ئاخىرىدىكى ئەق يېتىشتۈرۈلگەن كۆچەت كۆلىمى (مو)	بۇنىڭ ئىچىدە شۇ يىلقى كۆلىمى (مو)
1978	973.4	657.2
1979	926	565
1980	647.4	416.4
1981	1084.4	531.7
1982	970.3	617.3
1983	662.6	448
1984	1419	1113
1985	1280.2	814.9
1986	1266.7	901.2
1987	963	609
1988	1377	955
1989	1240	646
1990	605	306

IV باب

كۆچەت تىكىپ ئورمان بىنا قىلىش

كورلا شەھىرى ئاھالىسى تارىختىن بۇيان ئۆزىمە ئۈستۈرۈش، كۆچەت تىكىپ مېۋىلىك باغ بىنا قىلىش ئەنئەنىسىگە ئىگە بولغاچقا، كورلا شەھىرى نەشپۈت، شاپتۇل، ئۈزۈم، ئۈرۈك كۆپ چىقىدىغانلىقى بىلەن داڭق چىقارغان.

مىنگو دەۋرىدە ھەر يىلى ئەتىيازدا ئاسما سەپەرۋەر قىلىنىپ، يول، ئېرىق - ئۆستەڭ بويلىرى، مەكتەپ ۋە جامائەت مۇئەسسەسىلىرى ئەتراپىغا كۆچەت تىكىپ ئورمان بىنا قىلىنغان. مىنگونىڭ 32-يىلى (1943-يىلى) كۆچەت تىكىش بايرىمىنىڭ ئالدى - كەينىدە 6810 تۈپ كۆچەت قويۇلغان. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، خەلق ھۆكۈمىتى ھەر مىللەت ئاممىنى سەپەرۋەر قىلىپ، كۆچەت تىكىپ ئورمان بىنا قىلىشنى تەشكىللىك، پىلانلىق قانات يايدۇرۇپ، مۇھىتنى كۆكەرتتى. 1958 - يىلى 229 مو ئورمان بىنا قىلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە ماتېرىيال ئورمىنى 5629 مو، ئىھاتە ئورمىنى 600 مو. 1962- يىلى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم «سوتسىيالىستىك يېشىل ياخشى (يولى، ئېرىق - ئۆستەڭ، سالا ئېتىزى، ئورمان بەلۋېغى، مەھەللىسى ياخشى) يېڭى يېزا قۇرۇش» چاقىرىقىنى ئوتتۇرىغا قويدى. 1966- يىلغىچە ناھىيە بويىچە 593 مو يەنى يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 1018.8 مو ئورمان بىنا قىلىندى. 1966- يىلدىن 1976 - يىلغىچە بولغان «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە، باشقۇرۇش ئىشى توتۇلمىغانلىقى ئۈچۈن، ئورمۇن دەل - دەرەخ ۋەيران بولۇپ كەتتى.

1979 - يىلدىن كېيىن ئورمانچىلىقتا ھۆددىگەرلىك مەسئۇلىيىتى تۈزۈمى يولغا قويۇلدى، شەخسلەرنى ئاساس قىلىش، كىم تىكسە شۇ نەپ ئېلىش سىياسىتى ئىجرا قىلىندى. 1978 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە بولغان سەككىز يىلدا شەھەر بويىچە 16 مىڭ 182 مو يەنى يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 2022.75 مو ئورمان بىنا قىلىندى.

1986 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە 26مىڭ 216.2 مو ئورمان بىنا قىلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە ماتېرىيال ئورمىنى 4047.1 مۇ، ئىقتىسادىي ئورمان 1512.5 مو، يېغىلغۇ ئورمىنى 4957.5 مو، ئېتىز - ئېرىق ئىھاتە ئورمىنى 12 مىڭ 249.3 مو، ئېتىز - ئېرىق ئىھاتە ئورمىنى ئومۇمىي ئورمان قۇرۇلمىسىدا 46.72 پىرسەنتنى تەشكىل قىلدى.

كورلا شەھىرى (ناھىيىسى) نىڭ 1957 — 1990 - يىلغىچە ئورمان بىنا قىلىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 16 . 5

يىللار	شۇ يىلى بىنا قىلىنغان ئورمان كۆلىمى (مو)	بۇنىڭ ئىچىدە				
		ماتېرىيال ئورمىنى (مو)	ئىقتىسادىي ئورمان (مو)	ئىمارەت ئورمىنى (مو)	يېقىلغۇ ئورمىنى (مو)	باشقىلار (مو)
1957				600		
1958	6229	5629		600		
1960	6632	1954	907	3257		514
1961	2233	897	1261	75		
1963	507	10	145	352		
1964	659	258	148	253		
1966	2671	19		2497		155
1968	874					
1970	1421		1030	391		
1972	88					
1973	405					
1975	554					
1976	884					
1977	572					
1978	962.6			962		
1979	1094			1094		
1980	2779.3	404.6	1437.5	865.8		71.5
1981	1017.7	505	37	246.7		229
1982	1631	482	60	929		160
1983	2708.9	755	407	1295.5		251.4
1984	3913.3	825.5	68	1990.8	764	265
1985	3074.2	953	83.7	1710.4	154.6	172.5
1986	6006	958	1091	3113	538	306
1987	5414	517	402	2013	151	2331
1988	8184	516	20	3837	151	2331
1989	3786	35		1344	1055	1352
1990	3604	26		1160	529	1889

كورلا شەھىرىدە 1978 — 1985 - يىلغىچە تىكىلىگەن ئورمانلىقلار ساقلىنىپ قېلىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 16 - 6

بىرلىكى: مو

ئورۇن	جەمئىي	شەھەر ئورمىنى	شىنخۇا دېھقان ئورمانى	مائېرەم چال ئورمىنى	يېقىلغۇ ئورمىنى	مۇھىت قوغداش ئورمىنى	باغما ئورمىنى
جەمئىي	16182.94	5808.87	2273.04	2070.5	882.7	4946.87	200.96
چارباغ يېزىسى	1150.9	595.6	123.5	18.9	103	271.5	38.4
يېڭىشەھەر يېزىسى	773.61	387.6	67	105.6		212.91	0.5
تېكىنچى يېزىسى	1160.49	304.16	72	321.5	3	431.83	28
ئاۋات يېزىسى	3006.61	904.8	254.7	477	364.3	983.7	22.11
قارا يۇلغۇن يېزىسى	2045.97	739.63	558.34	43.4	60	628.25	16.35
لەڭگەر يېزىسى	1230.95	545.55	75	183.5	52	361.5	13.4
شاڭخۇ يېزىسى	939.9	574.6		12.5	127.5	215.3	10
قوشئېرىق يېزىسى	105.44	336.1	275		22.5	417.04	14.8
توۋزرچى يېزىسى	729.9	304.2	6	61	22.4	297.4	38.9
پۇخۇي يېزىسى	528.04	129		378.3		19.24	1.5
پۇخۇي دېھقانچىلىق مەيدانى	554.27	54.77	200.8	260.7	20	18	
پۇخۇي چارۋىچىلىق فېرمىسى	152.8	32	30	86.8		4	
ئىقتىساد چارۋىچىلىق فېرمىسى	62	12		50			
بوتۇخۇ دېھقانچىلىق مەيدانى	840.46	367.36	244.9	71.3	108	37.4	11.5
ئۇرۇقچىلىق مەيدانى	58.4	52.4				6	
چەرچى باغۋەنچىلىك مەيدانى	830.3	446	365.8			13	5.5
شەھەرلىك كۆچەتخانا	1.3	1.3					
سۇ ئېلېكتر ئىدارىسى	21.8	21.8					
شەھەر رايونى	1029.8					1029.8	

§ 1 . «ئۈچ شىمال» ئىھاتە ئورمىنى قۇرۇلۇشى

كورلا شەھىرى «ئۈچ شىمال» رايونىدىكى بوران - قۇم زىيىنى كۆپ ناھىيە (شەھەر) لەرنىڭ بىرى بولۇپ، 70 - يىللاردىن باشلاپلا «ئۈچ شىمال» ئىھاتە ئورمىنى قۇرۇلۇشىغا ئاكتىپ قاتناشتى.

1. «ئۈچ شىمال» ئىھاتە ئورمىنى 1 - قارارلىق قۇرۇلۇشى

1978 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە ئورمانلىق ساقلىنىپ قېلىش كۆلىمىنى 11 مىڭ 200 موغا يەتكۈزۈش پىلانلانغانىدى. مەككىز يىل جايالىق ئىشلەش ئارقىلىق، 1985 - يىلغىچە 16 مىڭ 200 مو ئورمان بىنا قىلىنىدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئىھاتە ئورمىنى 5808 مو، ئىقتىسادىي ئورمان 2273 مو، ماتېرىيال ئورمىنى 2070 مو، يېقىلغۇ ئورمىنى 882 مو، مۇھىت ئاسراش ئورمىنى 3917 مو، ياپىسا ئورمىنى 200 مو، دېمەك، يىلان %6.44 ئاشۇرۇپ ئورۇندالدى.

2. «ئۈچ شىمال» ئىھاتە ئورمىنى 2 - قارارلىق قۇرۇلۇشى

1986 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە 30 مىڭ مو ئورمان بىنا قىلىش پىلانلاندى. 2 - قارارلىق قۇرۇلۇشتا ئېنىق ئىھاتە ئورمىنى بەرپا قىلىش ئاساس قىلىنىپ، دېھقانلارنىڭ ماتېرىيال ئورمىنى ۋە يېقىلغۇ ئورمىنى بەرپا قىلىشىغا ئىلھام بېرىلىپ، ئېنىق - ئېنىق بويىچە بالدۇرراق ئورمانلاشتۇرۇش ئۈچۈن تىرىشچانلىق كۆرسىتىلدى. پىلان تۈزگەندە يېقىندىن تۇتۇش قىلىپ يىراقنى ئىلگىرىلەش، ئاۋۋال ئاسانلىرىنى، ئاندىن قىيىنلىرىنى تۇتۇش، كۆچىنى توپلاپ مۇھىم نۇقتىغا كاپالەتلىك قىلىش، قۇرۇلۇش مىقدارىنى ئەمگەك كۈچى، مالىيە ۋە سۇ شارائىتىغا قاراپ ئورۇنلاشتۇرۇش، ئورمان بىنا قىلىش تۈرى ۋە دەرەخ تۈرىنى مۇۋاپىق بېكىتىش، ئۆز يېرىنىڭ ئەھۋالىغا يارىشا ئىش قىلىش، ئەمەلىي ئۇنۇمگە ئەھمىيەت بېرىش، ئېنىق - ئېنىق ئاساسىي قۇرۇلۇشىغا بىرلەشتۈرۈپ، ئېنىق، ئېنىق، يول، ئورمانىنى ئىمكانىيەتنىڭ بارچە بىرلەشتۈرۈپ، ئۇلارنى ئىھاتە ئورمىنى سىستېمىسىغا ئايلاندۇرۇش، ئۆز يېرىنىڭ ئەھۋالىغا يارىشا ئىش قىلىپ، ھەر خىل دەرەخ تۈرلىرىنى تىكىش، بىر خىللا قىلىۋەتمەسلىك؛ پىلان بىلەن مەمۇرىي رايونلارنى ئايرىشنى بىرلەشتۈرۈپ، ئاۋۋال ئۆز ئالدىغا سىستېما شەكىللەندۈرۈش، پەيدىن-پەي شارائىت يارىتىپ، بىرلىككە كەلگەن ئىھاتە سىستېمىسى ھاسىل قىلىش، ھازىر بار ئۆسۈملۈك يېپىنچىلىرىنى ئوبدان مۇھاپىزەت قىلىش، كەلكۈن باشلاپ ئورمان يېتىشتۈرۈش قىلىش، توغراق ئورمىنىنى ئۆزگەرتىش ۋە چۆل چانقاللىرىنى ئوبدان مۇھاپىزەت قىلىش، دېھقانلارنى مەبلەغ ۋە ئەمگەك سەرپ قىلىپ، ئېچىش خاراكتېرلىك ئورمان بەرپا قىلىشقا رىغبەتلەندۈرۈش، يېتىشتۈرۈش ۋە باشقۇرۇشنى كۈچەيتىپ، بىنا قىلىنغان ئورمانلىقنى ساقلىنىپ قېلىش نىسبىتىنى ئۆستۈرۈش، ھازىر بار تەبىئىي چانقاللىقلارنى ئوبدان باشقۇرۇش تەكىتلەندى. 12 مىڭ 500 مو ئىھاتە ئورمىنى، 7500 مو ماتېرىيال ئورمىنى، 500 مو يېقىلغۇ ئورمىنى، 500 مو باشقا ئورمان، جەمئىي 30 مىڭ مو ئورمان بىنا قىلىش كۆرسەتكۈچى بەلگىلەندى.

دەرەخ تۈرىنى تاللاشتا تەبىئىي شارائىتقا ۋە غوللۇق دەرەخ، چانقاللارنىڭ بىئولوگىيىلىك خۇسۇسىيەت-

تىنگە ئاساسەن، يانچى قانتتىق، تېز ئۆسىدىغان، باسان شارائىتقا چىداملىق يەرلىك دەرەخ ئورنىنى، مەسىلەن، شىنجاڭ تېرىكى، مىرزا تېرەك، جىڭدە، ئۇجمە، قارىياغاچ، ئاق موم قاتارلىقلارنى تاللاپ ئىشلىتىش تەلەپ قىلىندى. 2 - قارارلىق قۇرۇلۇشتا 50 مىڭ مو توغرا قىلىقنى مۇھاپىزەت قىلىش ۋە سوغىرىش، 5000 مو توغرا قىلىقنى ئۆزگەرتىش پىلانلاندى.

1986 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە بەش يىل ئىشلەش ئارقىلىق، 43 مىڭ 200 مو ئورمان بىنا قىلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە ئىمارەت ئورمىنى 12 مىڭ 200 مو، يېقىلغۇ ئورمىنى 4200 مو، ئىقتىسادىي ئورمان 6700 مو، ماتېرىيال ئورمىنى 1900 مو، باشقا ئورمان 17 مىڭ 900 مو، قوش قەۋەت ئوتلاق 210 مو بولۇپ، كۆزلەنگەن نىشان ئاساسىي جەھەتتىن ئورۇندالدى.

2 § . ئېتىز - ئېرىق بويلىرىنى ئورمانلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشى

60-يىللارنىڭ باشلىرىدا كورلا ناھىيىسى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ يېزىلاردا «بەشتە يانغىن يېزا» قۇرۇلۇشىنى قانات يايدۇرۇش توغرىسىدىكى يولىيورۇقىنى ئىزچىللاشتۇرۇپ، ئېتىز-ئېرىقلارنى پىلانلاشقا بىرلەشتۈرۈپ، ئېتىز-ئېرىق بويلىرىنى ئورمانلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشى ئېلىپ بارىدى. 30 نەچچە يىلدىن بۇيان، ئېتىز-ئېرىق بويلىرىنى ئورمانلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشى چوڭ داۋىرىدە ئارىلاشما ئورمان بەرپا قىلىشتىن كېچىك داۋىرىدە ساپ ئورمان بەرپا قىلىشقا ئۆزگىرىش جەريانىنى باشتىن كۆچۈردى. 1990-يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە شەھەر بويىچە ساقلىنىپ قالغان ئىمارەت ئورمىنى كۆلىمى 12 مىڭ 200 موغا، ئورمان بىلەن مۇھاپىزەت قىلىنغان تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 207 مىڭ 200 موغا، شەھەر بويىچە ئورمانلىشىش نىسبىتى %3.92كە، ئېتىز - ئېرىق بويلىرىنىڭ ئورمان بىلەن قاپلىنىش نىسبىتى %83.5كە يەتتى.

كورلا شەھىرىنىڭ 1990 - يىلى ئېتىز - ئېرىق بويلىرىنى ئورمانلاشتۇرۇش ئەھۋالى

جەدۋەل: 16 - 7

يېزا، مەيدان	تېرىلغۇ يەر		تۆت تەرەپى ئورمانلىق يەر		ئۈچ تەرەپى ئورمانلىق يەر		شىككى تەرەپى ئورمانلىق يەر		بىر تەرەپى ئورمانلىق يەر		ئورمانسىز تېرىلغۇ يەر		ئېتىز-ئېرىق ئىقرا-ئىنىڭ ئورمانلىشىش دەرىجىسى (%)	ئېتىز-ئېرىق ئىمارەت ئورمانىنىڭ تېرىلغۇ يەرنى قاپلاش نىسبىتى (%)
	يەر پارچە	كۆلىمى (مو)	يەر پارچە	كۆلىمى (مو)	يەر پارچە	كۆلىمى (مو)	يەر پارچە	كۆلىمى (مو)	يەر پارچە	كۆلىمى (مو)	يەر پارچە	كۆلىمى (مو)		
جەمئىي	1536	209440	1359	193395	32	7948	37	3350	13	2470	35	2277	92.3	5.83
شاڭخۇ يېزىسى	207	18738	202	18433	5	300							98	10.4

چارباغ بېزىسى	94	14186	94	14186								100	10.2	
تېكىچى بېزىسى	135	13514	135	13514								100	11.2	
بېگ-شەر بېزىسى	59	10462	57	10814	2	352						96.7	8.8	
لەڭگەر بېزىسى	119	13027	110	14074	6	814	3	233				92.6	5.2	
ئاۋات بېزىسى	187	28763	156	31875	20	1920	10	972	1	220		90.2	8.8	
قارا-يۇلغۇن بېزىسى	198	23588	165	25325	2	317	2	248			29	93	9.5	1131
قوشئۆ-رىق بېزىسى	144	16928	130	17817	9	512	5	317				95	6.2	
توۋۇر-چى بېزىسى	164	14898	133	17145	31	2247						86.9	7.9	
يۇخۇي بېزىسى	29	4118	29	4118								100	13.3	
يۇخۇي دېھقان-چىلىق مەيدانى	33	7600	31	7280	2	320						96	9.4	
يۇخۇي چارۋا-چىلىق فېرمى-سى	13	1500	13	1500								100	17.5	
ئىقتە-سات چارۋا-چىلىق فېرمى-سى	4	680	4	680								100	29.7	
چەرچى باغۋەن-چىلىك مەيدانى	50	5427	42	5713	8	286						95	11.8	
يوتۇلۇ دېھقان-چىلىق مەيدانى	37	7480	36	7600	1	120						98.4	8	
ئورۇق-چىلىق مەيدانى	6	800	5	870	1	70						92	4.4	
سايدۇلا باغۋەن-چىلىك مەيدانى	27	12300	17	13576	5	600	2	280	2	250	1	90.6	5.3	146
ئاۋات دېھقان-چىلىق مەيدانى	30			4300			15	1300	10	2000	5		6.1	1000

V باب

ئورمان ئاسراش ۋە پەرۋىش قىلىش

§1. توغراق ئورمىنى ۋە چاتقال ئورمىنىنى ئاسراش، پەرۋىش قىلىش

1964 - يىلى كورلىدا ناھىيىلىك ئورمان باشقۇرۇش پونكتى قۇرۇلۇپ (1985 - يىلى شەھەرلىك توغراق ئورمان باشقۇرۇش پونكتىغا ئۆزگەرتىلدى)، توغراق ئورمىنى ئاسراش ۋە پەرۋىش قىلىش خىزمىتى باشلاندى. 1985 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە 74 مىڭ 400 مو توغراق، 70 مىڭ مو چاتقال ئورمىنى قاتار قىلىپ پەرۋىش قىلىندى ھەم ھەممىسى تەكشۈرۈشتە ئۆلچەمگە لايىق بولدى. 1986 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە 141 مىڭ 700 مو (قېتىم) توغراق، 178 مىڭ 300 مو (قېتىم) چاتقال ئورمىنى كەلكۈن سۈيى بىلەن سۇغىرىلدى. 1990 - يىلغىچە ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەن توغراقلىق كۆلىمى 45 مىڭ موغا يەتتى؛ بۇنىڭ ئىچىدە تارىم دەريالىق ۋادىسىدىكىسى 25 مىڭ مو، كۇنچى دەريالىق ۋادىسىدىكىسى 20 مىڭ مو، ھەر مو يەردىكى توغراق سانى تەخمىنەن 100 ~ 120 تۈپكە، كۆكرەك دىئامېترى 8 ~ 10 سانتىمېتردىن يەتتى، ئۇلارنىڭ ئولى تۈز، ئۆسۈشى تېز بولۇپ، ھەممىسى قانا كۆكلىگەن ئورمان ھېسابلىنىدۇ. 1985 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە 4800 نەچچە مو قالدۇق توغراق ئورمىنى يېڭىلاندى، 9700 مو ياش توغراق كۆچەتلىرى چاتلىپ پەرۋىش قىلىندى.

كورلا شەھىرىدە توغراقلىق، چاتقاللىقلارنىڭ 1985 — 1990 - يىلغىچە قاتار قىلىنىپ يېتىشتۈرۈلۈش ئەھۋالى

جەدۋەل: 16 - 8

يىللار	سۇغىرىلىدىغان توغراقلىق كۆلىمى (10 مىڭ مو/قېتىم)	سۇغىرىلىدىغان چاتقاللىق كۆلىمى (10مىڭ مو/قېتىم)	چاتلىپ پەرۋىش قىلىنغان ئورمان كۆلىمى (10 مىڭ مو)
1985			0.12
1986	2.87	5.85	0.35
1987	3.4	2.88	0.14
1988	2.4	2.6	0.16
1989	2.5	3	
1990	3	3.5	0.2
جەمئىي	14.17	17.83	0.97

2 § . تۈزلەڭلىكتىكى تەبىئىي ئورماننى ئاسراش ۋە پەرۋىش قىلىش

1978-يىلدىن 1985 - يىلغىچە تۈزلەڭلىك تەبىئىي ئورمىنى 3 مىليون 24 مىڭ 100 موغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە غوللۇق دەرەخ كۆلىمى 243 مىڭ 900 مو، غوللۇق دەرەخ-چاتقال تىپىدىكى ئورمان كۆلىمى 1 مىليون 542 مىڭ 400 مو، چاتقال، ئوت-چۆپ تىپىدىكى ئورمان كۆلىمى 1 مىليون 236 مىڭ 800 مو. 1985-يىلغىچە 31 مىڭ 200 مو ئورمان قاماللىق قىلىپ پەرۋىش قىلىندى (بۇنىڭ ئىچىدە غوللۇق دەرەخ تىپىدىكىسى 1200 مو، چاتقال، ئوت-چۆپ تىپىدىكىسى 30 مىڭ مو) . 1986-يىلدىن 1989-يىلغىچە قاماللىق قىلىپ پەرۋىش قىلىنغان ئورمان كۆلىمى 83 مىڭ 200 موغا يەتتى (بۇنىڭ ئىچىدە غوللۇق دەرەخ تىپىدىكىسى 53 مىڭ 200 مو، چاتقال، ئوت-چۆپ تىپىدىكىسى 30 مىڭ مو) . 1990-يىلى 60 مىڭ مو ئورمان قاماللىق قىلىپ پەرۋىش قىلىندى (بۇنىڭ ئىچىدە غوللۇق دەرەخ تىپىدىكىسى 20 مىڭ مو، چاتقال، ئوت - چۆپ تىپىدىكىسى 40 مىڭ مو) .

3 § . قالايمىقان كېسىش، ئوغرىلىقچە كېسىش، ئورماننى ۋەيران قىلىپ بوز يەر ئېچىشنى مەنئى قىلىش

50 - يىللاردىن ئىلگىرى كورلا ناھىيىسىدە ئادەم ئاز، ياغاچقا بولغان ئېھتىياج چەكلىك، يەنە كېلىپ ئورمان رايونلىرى چەت - ياقىغا جايلاشقان، قاتناش - ترانسپورت بىئەپ بولغاچقا، تەبىئىي دەل - دەرەخلەر خېلى ئوبدان ساقلىنىپ قالغان.

50 - يىللارنىڭ باشلىرىدا كورلا ناھىيىسى تەۋەسىدە كەينى-كەينىدىن يەتتە دېھقانچىلىق مەيدانى قۇرۇلدى، زاۋۇت ئويى سالغان ۋە بوز يەر ئۆزلەشتۈرگەندە نۇرغۇن ياغاچ كېسىلىپ ئاساسىي قۇرۇلۇشقا ئىشلىتىلدى؛ بۇنىڭدىن باشقا بەزى يېزا، مەيدانلار كەسىپى ياغاچ كېسىش ئەترەتلىرىنى قۇرۇپ، قوشۇمچە كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىش نامى بىلەن، ئورماننى كەلسە-كەلمەس كېسىپ ۋەيران قىلىۋەتتى. ئەينى چاغدىكى ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش دېھقانچىلىق مەيدانى باشىيەتتە ئورمان رايونىدا ياغاچ كېسىپ ئۈچ يىل قوشۇمچە كەسىپ بىلەن شۇغۇللاندى. 1956 - يىلدىن 1959 - يىلغىچە كۆنچى دەرياسى تۇغراق ئورمان رايونىدا كۆنچى پۇخۇي چوڭ دامبىسى ياسالدى، دامبا ياسالغان تۆت يىل ئىچىدە نۇرغۇن يەردىكى ئورمان ۋەيران قىلىۋېتىلدى.

50 - يىللاردىن كېيىن، قۇرۇلۇش ئىشلىرىنىڭ ئۈچقانداق راۋاجلىنىشىغا ئەگىشىپ ياغاچقا بولغان ئېھتىياج تېز ئاشتى، باشقۇرۇش مېخانىزمى ئانچە مۇكەممەل بولمىغانلىقتىن، كەلسە-كەلمەس كېسىش، ئوغرىلىقچە كېسىش، ئورماننى ۋەيران قىلىش ۋەقەلىرى ئۈزلۈكسىز يۈز بېرىپ، نۇرغۇن يەردىكى ئورمان سۈنئىي بۈزغۇنچىلىققا ئۇچرىدى.

ئورمان بايلىقىنى ئۇنۇملۇك قوغداش ئۈچۈن، كورلا ناھىيىسى 1960 - يىلى دۆلەت ئىگىلىكىدىكى ئورمان ئاسراش ئەترىتى قۇردى ۋە بۇ ئەترەتنىكى 15 كىشىنى ناھىيە تەۋەسىدىكى دۆلەت ئىلكىدىكى ئورمان بايلىقىنى قوغداش خىزمىتىگە كونكرېت مەسئۇل قىلدى. شۇنداقلا بۇنىڭدىن كېيىن دۆلەت ئىلكىدىكى

ئورمان رايونىدا ياغاچ كېسىشكە توغرا كەلسە، ئاۋۋال ياغاچ ئىشلىتىش پىلانى تۈزۈپ، ئاپتونوم رايونغا ياكى ۋالىي مەھكىمىسىگە يوللاپ تەستىقلىتىش ھەم كۆرسەتمە بېرىلگەن ئورمان رايونىدىن كېسىش كېرەك، كەلسە-كەلمەس كېسىشكە بولمايدۇ. خىلاپلىق قىلغۇچىلار قانۇنغا بىر تەرەپ قىلىنىدۇ، دەپ بەلگىلىمە چىقاردى.

1960 - يىلى كورلا ناھىيىلىك خەلق مۇكۈمىتى «ئاساسىي قۇرۇلۇش رايونىدا دەل - دەرەخلەرنى كەلسە-كەلمەس كېسىشنى قەتئىي مەنئى قىلىش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش» چىقاردى. 1962 - يىلى ساپىق كورلا ئۆلايىتى يېزا ئىگىلىك 2 - شىسىغا قاراشلىق بىر قانچە تۈەن - مەيدانلىق تەستىقلاتماي تۈرۈپ ئورمان رايونىدىن 2009 كۇب مېتر ياغاچ كەسكەنلىكىنى تەنقىد قىلىپ ئومۇمىي ئۇقتۇرۇش چىقاردى ۋە ئۇلارغا چارە كۆردى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە ئورمان باشقۇرۇش تارماقلىرى قۇنكسىيىسىنى ئورمال ئادا قىلىشقا ئامالسىز قالدى، نەتىجىدە دۆڭشەن ئورمان رايونىدا كەلگە كەلگەن ئورمان بۇزغۇنچىلىققا ئۈچرىدى.

1973 - يىلى ئورمان ئىگىدارلىق ھوقۇقى ئېنىق بەلگىلەندى، كىم تىكسە شۇ دەپ ئىلىش سىياسىتى يۈرگۈزۈلدى، بۇ ھال گۈڭشې ئەزالىرىنىڭ كۆچەت تىكىپ ئورمان بىنا قىلىش ئاكتىپلىقىنى قوزغىدى. شۇ يىلى 405 مو ئورمان بىنا قىلىندى، بۇ 1972 - يىلدىكىدىن 4.6 ھەسسە ئارتۇق.

1984 - يىل 9 - ئاينىڭ 20 - كۈنى مەملىكەتلىك 6 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتېيىنىڭ 7 - يىغىنىدا «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئورمان قانۇنى» ماقۇللاندى، ئورمانچىلىق سىياسىتى يەنمۇ قويۇقلاندى، شەخسلەرنى ئاساس قىلىش، يەككە، كوللېكتىپ، دۆلەت ئىگىلىكى تەڭ تۇتۇش قىلىش ماڭىچىنى تەكىتلەندى، شەخسلەرنىڭ ئورمانلىقىنى مۇددەتسىز ئېلىشىغا رۇخسەت قىلىندى، ئورمانچىلىق ئاتالمىلىرىنىڭ ئاتالمىشى ئورمانلىقلارنى باشقۇرۇشىغا مەدەت، ئىلھام بېرىلدى. 1985 - يىلى ئورمانچىلىقتا مۇددەتسىز ئىگىلىكنى مەسئۇلىيەت تۈزۈمى يولغا قويۇلۇپ، كوللېكتىپ ئىگىلىكىدىكى ئورمان ئاتالمىلىرىگە مۇددەتسىز بېرىلدى ياكى باھالاپ سۈندۈرۈپ سېتىپ بېرىلدى، مەسئۇلىيەت، ھوقۇق ۋە مەنپەئەت بىرلەشتۈرۈلدى.

1985 - يىلى توغراق ئورمان باشقۇرۇش پونكىتى قۇرۇلۇپ، قايتا كۆكلىگەن ئورمانلارنى باشقۇرۇشنى كۈچەيتتى ھەم شەھەر تەۋەسىدىكى 3 مىليون 24 مىڭ 100 مو تۈزلەڭلىك تەبىئىي ئورمىنى (بۇنىڭ ئىچىدە غوللۇق دەرەخ تېپىدىكىسى 243 مىڭ 900 مو، غوللۇق دەرەخ - چاتقال تېپىدىكىسى 1 مىليون 543 مىڭ 400 مو، چاتقال، ئوت - چۆپ تېپىدىكىسى 1 مىليون 236 مىڭ 800 مو) نى قانال قىلىپ يەرۈشى قىلىشقا مەسئۇل بولدى. باشقۇرۇش پونكىتى قارمىقىدا يەتتە ئورمان ئاسراش ئۇقتىسى تەسىس قىلىندى، ئۇلارغا ئۆي سېلىپ، 11 نەپەر ئورمان ئاسرىغۇچى سەپلەپ بېرىلدى. 1990-يىلغىچە ھەر قايسى ئورمان ئاسراش ئۇقتىلىرى 48 مىڭ مو پارچە - پۈرات توغراق ئورمىنىنى ئۆزگەرتتى.

80 - يىللارنىڭ كېيىنكى مەزگىلىدە كېڭەز تېرىش دولقۇنى كۆتۈرۈلدى، بەزىلەر ئورمان رايونىدا خالىغانچە ئورمانىنى ۋەيران قىلىپ بوز يەر ئېچىپ كېڭەز تېرىدى، بۇ ھالەتنى توسۇپمۇ توسۇپ قالغىلى بولمىدى. 1988 - يىلى قارا يۇلغۇن يېزىسى باشقۇ ئورمان رايونىدا ئورمانىنى ۋەيران قىلىپ 150 مو بوز يەر ئاچتى. 1990 - يىلى يەنە مۇشۇ رايوندىكى يەن تەتقىقات ئىلىپ بېرىلىۋاتقان ئورمانلىقتا ئورمانىنى بۇزۇپ 400 نەچچە مو بوز يەر ئاچتى. شۇ يىلى قىشتا پۈخۈي يېزىسىدىن ئالتە دېھقان ئاتالمىش پۈخۈي قايتا كۆكلىگەن توغراق ئورمانلىقىدا ئورمانىنى بۇزۇپ 400 نەچچە مو يەر ئاچتى. 1987-يىلدىن 1990-يىلغىچە شەھەر بويىچە ئورمانىنى ۋەيران قىلىپ ئېچىلغان بوز يەر 1200 مودىن ئېشىپ كەتتى.

كورلا شەھىرىدە ئەتىياز ۋە كۈزدە بوران كۆپ چىقىدۇ، ھاۋاسى قۇرغاق بولغاچقا، ئوتلايلا ئوت ئاپىتى يۈز بېرىدۇ. 1986 - يىلى ئورمان رايونىدا ئوچ قېتىم ئوت ئاپىتى يۈز بېرىپ، 5.6 مو يەردىكى 316 تۈپ دەرەخ كۆيۈپ كەتتى. 1988 - يىلى ئىككى قېتىم ئوت كېتىش ۋەقەسى يۈز بەردى، ئوت تۇتاشقان

ئورمان كۆلىمى 6.7 موما يەتتى. 1989 - يىلى ئالتە قېتىم ئوت كېتىش ۋەقەسى سادىر بولدى.
1985 - يىلى كورلا شەھەرلىك ئوغرىدىن ۋە ئوتتىن مۇداپىئەلىنىش ئىشخانىسى قۇرۇلدى، بۇ ئىشخانا ئورمانىنى ۋەيران قىلىش، ئوغرىلىقچە كېسىش ۋە سۈنئىي سەۋەبتىن كېلىپ چىققان ئوت ئاپىتى ۋەقەلىرىنى قاتتىق بىر تەرەپ قىلدى. 1985 - يىلى ئالتە قېتىم دۆلەت ئىلكىدىكى تەبىئىي ئورمانىنى ئوغرىلىقچە كېسىش دېلوسى يۈز بەردى، ئوغرىلىقچە كېسىلگەن دەرەخ 291 تۈپ (15.4 كۇب مېتر) كە يەتتى، بۇنىڭدىن بەش قېتىملىق دېلو بىر تەرەپ قىلىنىپ، 26.298 يۈەن جەرىمانە قويۇلدى؛ 33 قېتىم بېزىلاردىكى سۈنئىي ئورمانىنى كەلمە-كەلمەس كېسىش دېلوسى يۈز بەردى. كېسىلگەن دەرەخ 2529 تۈپ (303.3 كۇب مېتر) كە يەتتى. 1041.89 يۈەن جەرىمانە قويۇلدى. 1986-يىلى سەككىز قېتىم دەل-دەرەخنى كەلمە-كەلمەس كېسىش دېلوسى يۈز بەردى، كېسىلگەن دەرەخ 1145 تۈپكە يەتتى، بۇنىڭدىن بەش قېتىملىق دېلو تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىندى. 50 يۈەن تولۇقلاپ كۆچەت قويۇش ھەققى ئېلىندى، 159.8 يۈەن جەرىمانە قويۇلدى؛ سەككىز قېتىم ئورمانىنى ئوغرىلىقچە كېسىش ۋەقەسى يۈز بەردى. بۇنىڭدىن يەتتە قېتىملىق تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىندى؛ 22 قېتىم بوراندا ئۆرۈلۈپ كەتكەن دەرەخنى ئوغرىلاش ۋەقەسى يۈز بەردى، بۇنىڭغا 137.92 يۈەن جەرىمانە قويۇلدى. 1989 - يىلى 25 قېتىم ئورمانىنى ئوغرىلىقچە كېسىش دېلوسى يۈز بەردى، ھەممىسى بالگىلىمە بويىچە تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىندى.

VI باب

كېسەللىك، ھاشارات زىيانداشلىقىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى تۈگىتىش

§ 1. ھاشارات زىيىنى ۋە ئۇنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇنى تۈگىتىش

كورلا شەھىرىدە ئورمانغا ئاساسلىقى باھارموچى قۇرتى ۋە سېرىق چىبار قۇرت زىيان سالىدۇ، ئالدىنقىسى ئاساسلىقى تەبىئىي توغراق ئورمىنىغا، كېيىنكىسى ئاساسلىقى سۈنئىي ئورمان ئىچىدىكى تېرەك، سۆگەت قاتارلىقلارغا زىيان يەتكۈزىدۇ. 1967 - يىلى كۆنچى دەريا‌سى ۋادىسىنىڭ شابۇلۇك ئورمان رايونىدىكى توغراقلىقتا باھارموچى قۇرتى پەيدا بولۇپ، 4000 مودىن كۆپرەك يەردىكى توغراقنى زىيان سالدى؛ توغراق يوپۇرماقلىرىنى يەپ تۈگەتتى. ناھىيىلىك پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ بۇيرۇقىغا بىنائەن، ئالاقىدار تارماقلار تەشكىللىگەن تېخنىكا كۆچلىرى دورا ۋە ماشىنىلارنى ئېلىپ ئاپەت بولغان جايغا بېرىپ، ئالدىنى ئېلىش - يوقىتىش تەدبىرلىرىنى قوللىنىپ، ئاپەتنى تىزگىنلىدى. شۇنىڭدىن كېيىمن ئۈدا ئۈچ يىل دورا بىلەن ئالدىنى ئېلىش - يوقىتىش تەدبىرى قوللىنىلغاچقا، ھاشارات زىيانداشلىقى ئاساسەن تىزگىنلەندى.
1981 - يىلدىن 1982 - يىل 12 - ئايغىچە ئورمانچىلىق تارماقلىرى شەھەر بويىچە ئورماندا بولىدىغان كېسەللىك، ھاشارات زىيانداشلىقىنى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈردى. باھالاپ بېكىتىش ئارقىلىق، كورلا

شەھەرلىك ئورمانلىرىدا 71 خىل زىياندائ ھاشارات بارلىقى، بۇنىڭ ئىچىدە، تېرەككە زىيان سالىدىغىنى 37 خىل، سۆگەتكە زىيان سالىدىغىنى توققۇز خىل، تۆخۈمەككە زىيان سالىدىغىنى ئىككى خىل، باشقا دەرەخلەرگە زىيان سالىدىغىنى 23 خىل ئىكەنلىكى، زىياندائ ھاشارات كۆشەندىسىنىڭ 194 خىل ئىكەنلىكى مەلۇم بولدى.

يوپۇرماققا زىيان سالىدىغان ھاشاراتلار

سېرىق چىپار قوڭۇز ئاساسلىقى شاڭخۇ، چەرچى ئەتراپلىرىدا يۇز بېرىدۇ، باشقا يېزىلاردىمۇ پەيدا بولىدۇ، يېتىلگەن تېرەك، ياش سۆگەتلەر ۋە كۆچەتلەرگە زىيان سالىدۇ.

باھار موچى قوڭۇزى ئاساسلىقى توغراق ئورمىنى رايونىدا يۇز بېرىدۇ، ھەر يىلى زىيان سېلىش كۆلىمى 10 مىڭ مودىن ئاشىدۇ.

تېرەك يوپۇرماق پەرۋانىسى ئاساسلىقى مىرزا تېرەك، شىنجاڭ تېرىكىگە زىيان سالىدۇ.

باشقىلار يۇقىرىقىلاردىن باشقا تېرەك يوپۇرماق قېتى پەرۋانىسى، يوپۇرماق پەرۋانىسى، قاغا جىگدە يوپۇرماق قېتى پەرۋانىسى، تۆخۈمەك كۆك پىتى قاتارلىقلارمۇ بار، ئۇلار قاغا جىگدە، قارىياغاچ، تۆخۈمەك قاتارلىقلارغا ئوخشاش بولمىغان دەرىجىدە زىيان سالىدۇ، ئاساسلىقى يۇخۇي، قوشئېرىق قاتارلىق جايلاردا پەيدا بولىدۇ.

2. شاخ - غولغا زىيان سالىدىغان ھاشاراتلار

كۆك پىت لەڭگەر، شىگەنىيە قاتارلىق جايلاردا كۆرۈلىدۇ.

ئالتۇن قوققۇز يۇخۇي، قوشئېرىق قاتارلىق جايلاردىكى توغراق ئورمانلىقى ۋە سۇنئىي ئورمانلىقلاردا كۆپرەك پەيدا بولىدۇ.

§ 2. كېسەللىك زىيىنى ۋە ئۇنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇنى توڭتىتىش

1981 - يىلدىن 1982 - يىل 12 - ئايغىچە ئورمانچىلىق تارماقلىرى ئورمانغا زىيان سالىدىغان كېسەللىك ۋە ھاشاراتلارنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرگەندە ئورمانغا زىيان سالىدىغان 25 خىل كېسەللىك بارلىقىنى، بۇنىڭ ئىچىدە تېرەككە زىيان سالىدىغىنى 13 خىل، سۆگەتكە زىيان سالىدىغىنى يەتتە خىل، جىگدىگە زىيان سالىدىغىنى ئۈچ خىل، تۆخۈمەككە زىيان سالىدىغىنى بىر خىل، زارالڭ (كىلونى) غا زىيان سالىدىغىنى بىر خىل ئىكەنلىكىنى بايقىدى.

1. يوپۇرماققا زىيان سالىدىغان كېسەللىكلەر

يوپۇرماققا، ئاساسلىقى، ئال كېسىلى، ئاق توزان كېسىلى، سۆگەت يوپۇرماق ئاقمىسى قاتارلىقلار زىيان سالىدۇ.

2. شاخ - غولغا زىيان سالىدىغان كېسەللىكلەر

شاخ - غولدا، ئاساسلىقى، چىرىش كېسىلى، قاغا جىگدە يېلىم ئېقىش كېسىلى، دەرەخ سېرىق يۆگمىسى قاتارلىق كېسەللىكلەر يۇز بېرىدۇ، ئۇ تېرەك، سۆگەت، جىگدە ۋە كەك يوپۇرماقلىق دەرەخلەرگە زىيان يەتكۈزىدۇ.

ئون يەتتىنچى قىسىم

يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى

I باب

ئاپپاراتلار ۋە قوشۇن

§ 1. ئاپپاراتلار

1. باشقۇرۇش ئاپپاراتلىرى

كورلا شەھەرلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى ئىدارىسى 1959 - يىلى كورلا ناھىيىلىك دېھقانچىلىق ئىدارىسى قارمىقىدا يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى بۆلۈمچىسى تەسىس قىلىنىدى. 1961 - يىلى ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى بۆلۈمى قۇرۇلدى، شۇنداق يىلەن بىرلا ۋاقىتتا گۇڭشې، مەيدانلارغا مۇ ماشىنا بىلەن تېرىقچىلىق قىلىش ئەترەتلىرى قۇرۇلدى. شۇ يىلى 12 - ئايدا ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى بۆلۈمى ئەسلىدىن قالدۇرۇلۇپ، كەسىپىي ئىشلارغا ناھىيىلىك سانائەت - قاتناش بۆلۈمى مەسئۇل قىلىنىدى. ئۇنىڭدىن كېيىن يېزا ئىگىلىك ماشىنىسى كۈندىن كۈنگە كۆپەيدى، باشقۇرۇشنى كۈچەيتىش ئۈچۈن، 1972 - يىلى ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى بۆلۈمى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1984 - يىلى كورلا شەھىرى بىلەن كورلا ناھىيىسى قوشۇۋېتىلگەندىن كېيىن، شەھەرلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى ئىدارىسى قۇرۇلدى، شتاتى توققۇز بولدى، ئىدارىغا يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى بىخەتەرلىك- نى نازارەت قىلىش پونكتى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى تېخنىكىسىنى ئومۇملاشتۇرۇش پونكتى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى داشىلىق تەربىيىلەش كۇرسى قارايدىغان بولدى؛ شەھەرلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنە- لىرى رېمونت زاۋۇتى، شەھەرلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى بىلەن تەمىنلەش پونكتى، يېزىلىق يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى باشقۇرۇش - مۇلازىمەت پونكتىلىرى، دېھقانچىلىق مەيدانلىرى ماشىنا بىلەن تېرىق- چىلىق قىلىش ئەترەتلىرىمۇ مۇشۇ ئىدارىغا قارايدىغان بولدى. 1990 - يىلغا قەدەر شەھەر بويىچە يېزا

ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى باشقۇرۇش خادىمى 100گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت ئىشچى - خىزمەتچىسى 82گە، ئالىي تېخنىكومدىن يۇقىرى ئوقۇش تارىخىغا ئىگىلەر 14كە، ئوتتۇرا تېخنىكوم ئوقۇش تارىخىغا ئىگىلەر 53كە يەتتى؛ يېزا - كەنت يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى خادىمى 3436گە، بۇنىڭ ئىچىدە باشقۇرۇش خادىمى 65كە، كىنىشكىسى بار شوپۇر 2268گە، رېمونت ئىشچىسى 48گە يەتتى.

كورلا شەھەرلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى نازارەت قىلىش پونكتى 1972 - يىلدىن ئىلگىرى يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى نازارەتچىلىك كەسپىگە ئاھىيىلىك سانائەت - قاتناش بۆلۈمى مەسئۇل بولغانىدى. 1972 - يىلى ئاھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى بۆلۈمى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى نازارەت قىلىش كەسپىنى قاتناش نازارەتچىلىك تارمىقى بىلەن بىرلىكتە باشقۇردى.

1984 - يىلىنىڭ باشلىرىدا كورلا ئاھىيىلىك، شەھەرلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى بىخەتەرلىكىنى نازارەت قىلىش پونكتلىرى قۇرۇلدى، شۇ يىلى 4 - ئايدا بۇ پونكتلار بىرلەشتۈرۈلۈپ، شەھەرلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى نازارەت قىلىش پونكتىغا ئۆزگەرتىلدى. كورلا شەھىرىگە قاراشلىق رايونلاردا 16 نەپەر نازارەتچى خادىم بار، ئۇلار شەھەر تەۋەسىدە بايىنغولىن ئوبلاستى، كورلا شەھىرى، تۈمۈر-مەيداڭ لار ھەم شەھسلەر ئىگىدارچىلىقىدىكى يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنىڭ بىخەتەرلىكىگە نازارەتچىلىك قىلىش ھەم يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى شوپۇرلىرىدىن ئىمتىھان ئېلىش، شوپۇرلۇق كىنىشكىسى بېرىش، تەكشۈرۈش ھەم ھادىسىلەرنى بىر تەرەپ قىلىش قاتارلىق ئىشلارغا مەسئۇل.

يېزىلىق يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى باشقۇرۇش - مۇلازىمەت پونكتىلىرى 1960 - يىلى گۈڭشىلاردا ماشىنا بىلەن تېرىقچىلىق قىلىش ئەترەتلىرى قۇرۇلدى. 1963 - يىلدىن 1969 - يىلغىچە يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى ئاھىيىلىك سانائەت - قاتناش بۆلۈمى بىر تۇتاش باشقۇردى، ئاھىيە بويىچە تراكتور ۋە يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى خادىملىرىنى ئاھىيىلىك تراكتور پونكتى بىر تۇتاش يۆنكەپ ئىشلەتتى. 1970 - يىلى يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى ۋە خادىملىرى گۈڭشىلارنىڭ باشقۇرۇشىغا چۈشۈرۈپ بېرىلدى، گۈڭشىلاردا ماشىنا بىلەن تېرىقچىلىق قىلىش ئەترەتلىرى قۇرۇلدى. ئاھىيىلىك دۆلەت ئىگىلىك-كەسىپكى تراكتور پونكتى ئاھىيىلىك رېمونت زاۋۇتىغا ئۆزگەرتىلدى. 1976 - يىلى گۈڭشىلاردا يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى باشقۇرۇش پونكتى قۇرۇلدى.

1980 - يىلدىن كېيىن، يېزىلاردا مەھسۇلاتنى بىرلەشتۈرۈپ ھۆددىگە بېرىش مەسئۇلىيىتى تۈزۈمى ئومۇمىيۈزلۈك يولغا قويۇلدى، كۆپلىگەن دېھقانلار تراكتور سېتىۋالدى، بىر تۇركۈم يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى بىرلەشمە ئائىلىسى، ھۆددىگەر ئائىلە ۋە كەسپىي ئائىلە مەيدانغا كەلدى. 1985 - يىلى يېزىلىق يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى باشقۇرۇش پونكتى ماشىنا بىلەن تېرىقچىلىق قىلىش ئەترىتى بىلەن قوشۇۋېتىلىپ، يېزىلىق يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى باشقۇرۇش - مۇلازىمەت پونكتىغا ئۆزگەرتىلدى، ئىلگىرىكى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىگىلىك باشقۇرۇش - مۇلازىمەت قىلىشقا ئۆزگەرتىلىپ، ئىشلەپچىقىرىش-تىن ئاۋۇال، ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدا ۋە ئىشلەپچىقىرىشتىن كېيىن مۇلازىمەت قىلىش پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلدى، باشقۇرۇش ئارقىلىق مۇلازىمەت ئىلگىرى سۈرۈلدى، مۇلازىمەت يوللىرى كېڭەيتىلدى. 1988 - يىلى ھەر قايسى يېزىلار يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى باشقۇرۇش - مۇلازىمەت قىلىشنى ئۆلچەملەش-تۈرۈش بويىچە ئۆلچەمگە يېتىش پائالىيىتىنى قانات يايدۇردى. 1990 - يىلىغا قەدەر تېكمچى قاتارلىق بەش يېزىلىق مۇلازىمەت پونكتى تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈلۈپ ئۆلچەملەشكەن پونكت بولۇپ تەستىقلاندى.

2. كەسپىي ئاپپاراتلار

كورلا شەھەرلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى تېخنىكا ئومۇملاشتۇرۇش پونكتى كورلا ناھىيىسىدە 1978 - يىلى ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى تېخنىكا ئومۇملاشتۇرۇش پونكتى قۇرۇلدى. 1982 - يىلى كورلا شەھەرلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى مۇلازىمەت پونكتى قۇرۇلدى. 1984 - يىلى ناھىيىلىك، شەھەرلىك پونكتلار قوشۇۋېتىلىپ، شەھەرلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى تېخنىكا ئومۇملاشتۇرۇش پونكتىغا ئۆزگەرتىلدى ھەم ھەر خىل يېگى تېپتىكى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، قوشۇمچە كەسىپ ماشىنىلىرىنى ئومۇملاشتۇرۇشقا مەسئۇل قىلىندى. 1985 - يىلى شەھەرلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى دائىملىق تەربىيىلەش كۇرسى شەھەرلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى تېخنىكا ئومۇملاشتۇرۇش پونكتىغا قوشۇۋېتىلدى. يېزىلارنىڭ ئىقتىسادىي ئۇزۇلمىسى ئىلاھ قىلىنغاندىن بۇيان، ئومۇملاشتۇرۇش ۋەزىپىسى ئىقتىسادىي ئۇنۇمنى ئۆستۈرۈش شەرتى بىلەن، كىچىك دېھقانچىلىق سايمانلىرىنى نۇقتىلىق ئومۇملاشتۇرۇشقا ھەم ھەقلىق مۇلازىمەت قىلىشقا ئۆزگەرتىلدى.

كورلا شەھەرلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى دائىملىق تەربىيىلەش كۇرسى 1978 - يىل 1 - ئايدا كورلا شەھەرلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى دائىملىق تەربىيىلەش كۇرسى قۇرۇلدى، بۇ مەكتەپنىڭ يەر كۆلىمى 132 مو، قۇرۇلۇش كۆلىمى 3184 كۋادرات مېتر، ئىشلەپچىقىرىش كۆلىمى 378 كۋادرات مېتر، بۇنىڭدىن ياشقا ئاشخانا، ياتاق، ئىشخانا، مەجلىسخانا، تېلېفونخانا، كىتاب - ماتېرىيال ئۈيى قاتارلىق مۇئەسسەسلىرىمۇ بار. مەكتەپ قارمىقىدا يەنە 50 مو تېرىلغۇ يەر، 30 مو مەشق مەيدانى 15 مىڭ توپ ئورمان ۋە مېۋىلىك دەرەخ بار. ھەر بىر قارار كۇرستا 100 ~ 150 كىشى ئوقۇيالايدۇ. دەسلەپتە يەتتە نەپەر ئىشچى - خىزمەتچىسى بار ئىدى. 1990 - يىلى 22گە يەتتى.

كۇرستا ئوقۇتۇشتا پايدىلىنىدىغان ئۈچ چوك، ئوتتۇرا تراكتور، 14 دانە دېھقانچىلىق ماشىنا - سايمىنى، ئېلېكتر سايمانلىرى تەجرىبە سۈپىسى، ستانوك، تراكتورنىڭ ئىچكى تۇزۇلۇشىنى كۆرسىتىش ئەسۋابى، «تۆمۈربۇقا — 55» ناملىق تراكتورنىڭ ئېلېكتر سىستېمىسىنى كۆرسىتىدىغان تەقلىدىي تەجرىبە قۇرۇلمىسى قاتارلىق 15 يۈرۈش ئوقۇتۇش ئەسۋابى، 400 پارچە كىتاب، 240 يۈرۈش دەرسلىك بار.

كورلا شەھەرلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى تېخنىكا ئومۇملاشتۇرۇش پونكتى يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى دائىملىق تەربىيىلەش كۇرسىنىڭ 1990-يىلدىكى ئاساسلىق ئوقۇتۇش ئۈسكۈنىلىرى

جەدۋەل: 17 - 1

ئوقۇتۇش ماشىنا-سايمانلىرى			ئوقۇتۇش ئۈسكۈنە-ئەسۋابلىرى		
نامى	تىپى	سانى	نامى	تىپى	سانى
زەنجىر تاپان تراكتور	«شەرق قىزارى-دى - 75»	1	سويۇقلۇق بېسىم تەقسىملىگۈچ ئوقۇتۇش تاختىسى		1
رەزىنكە چاقلىق تراكتور	«تۆمۈربۇقا-55»	1	سۈمبىلىك ماي يەتكۈزۈش سىستېمىسى ئوقۇتۇش تاختىسى		1

كىچىك تۆت چاقلىق تراكتور	«خېبېي ـ 12»	1	ئوچ يىرلەشمە كۆرسەتكۈچ ئىسكىلەت ئوقۇنۇش ئىسكىلەت ۋاپتىنىڭ كۆرسەتكۈچ ئوقۇنۇش تاختىسى		1
كومباين	«شىنجاڭ ـ 2.5»	1	سۈرەت يەرلەشتۈرۈش ئىسكىلەت مودېلى		1
چاتما باش چىشلىق سو- قا	L—5—35	1	تراكتور ئوك پوللىرىنى كۆرسىتىش تاختىسى		1
سۇلياۋ پوپۇق پېچەت كېپەز تېرىش ماشىنىسى	2BDF—2	8	ئاناتومىيە قىلىنغان تراكتور	«شەرق قىزىل- دى-75»	1
سېيالكا	2BZ—6	1	ئاناتومىيە قىلىنغان دېزىل ماتورى	«S—195»	1
ئېغىر تىپتىكى كومباك تىرنا		2	سىنتالغۇ	«FUN»	1
ستانوك	C—615	1	تېلېۋىزور	«جىنشىك-24»	1
ئېلېكتر سايمانلىرى ئەجرىبە سۈپىسى		1	ئۇنتالغۇ	«يەئۇ»	1
ئېلېكترلىك كەپشەرلەر گۈچ		1	كۆچەت ئورنىكى كولاش ماشىنىسى		1
ئوقۇنۇش پىروبېكتورى	102B	1	يەم-خەشەك كومباينى		1
پىروبېكسىيە ئايپاراتى	FH—50	1	دېزىل ئايتومۇبىلى	«N131»	1
دېزىل ماتورىنىڭ ماي يېتكۈزۈشىنى ئەجرىبە قىلىشقا دائىر ئوقۇتۇش قىلىمى		1	ئوچ چاقلىق موتسىكلېت	«750»	2

بايىنغولىن موڭغول ئاپتونوم ئوبلاستلىق يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى مەكتىپى 1979-يىلى بايىنغولىن موڭغول ئاپتونوم ئوبلاستلىق يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى مەكتىپى قۇرۇلدى. 1990-يىلغىچە بۇ مەكتەپ 198 نەپەر يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى كەسپىي خادىمى تەربىيىلىدى، ئۇلارنىڭ بىر قىسمى كورلا شەھىرىدە ئۆز كەسپىگە مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلاردا ئىشلەيدۇ.

كورلا شەھەرلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىش-ياساش زاۋۇتى 1958-يىلى دۆلەتنىڭ مەبلەغ سېلىشى بىلەن كورلا ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك سايمانلىرى زاۋۇتى قۇرۇلدى. 1963 - يىلى بۇ زاۋۇت ناھىيىلىك تراكتور پونكىتىغا ئۆزگەرتىلدى. 1970 - يىلى تراكتور پونكىتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، كورلا ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىش - ياساش زاۋۇتى قۇرۇلدى. 1960 - يىلى بۇ زاۋۇتنىڭ «CC20» تىپلىق ستانوك، «Z535» تىپلىق ستانوكى، رەندىلەش ستانوكى، گاز بازغىنى، ئېلېكترلىك كەپشەرلىگۈچ، ناۋلاش ئوچىقى قاتارلىق سەككىز دانە ماشىنا ياساش - رېمونت قىلىش ئۈسكۈنىسى بار ئىدى. 1985 - يىلى ھەر خىل ماشىنا - ئۈسكۈنىسى 51گە يەتتى. 1990 - يىلى ئىشچى - خىزمەتچىسى 85 (ئاز سانلىق مىللەت ئىشچى - خىزمەتچى 40) كە، كادىرى بەشكە، رېمونت ئۈسكۈنىسى ئونغا، مېتال پىششىقلاش ئۈسكۈنىسى سەككىزگە، باشقا ئۈسكۈنىسى يەتتىگە، رېمونتخانا ئۈيى 1200 كۋادرات مېتىرغا، چوك - كىچىك ئايتومۇبىلى ئىككىگە يەتتى، يېڭىدىن كۆلىمى 1200 كۋادرات مېتىر كېلىدىغان، 17 يۈرۈش ئۈسكۈنىسى بار قەغەز ساندۇق زاۋۇتى قۇرۇدى.

يېزا - بازار كوللېكتىپ يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى رېمونت توري 70 - يىللارنىڭ بېشىدا گۈڭشېلاردا يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىش - ياساش پونكىتلىرى قۇرۇلدى. 1974 - يىلى گۈڭشې، مەيدانلاردىكى پونكىتلارنىڭ ئۈسكۈنىسى 16 يۈرۈشكە، ستانوكى بەشكە، رەندىلەش - تېشىش

ستانوكى ئىككىگە، باشقا ئۇسكۇنىسى سەككىز يۈرۈشكە يەتتى. 1975 - يىلى گۈڭشې، مەيدانلاردىكى رېمونت نۇقتىسى 15كە، ئۇسكۇنە 23 يۈرۈشكە يەتتى، شۇ يىلى 57 چوڭ - ئوتتۇرا تراكتور، ئىككى كىچىك تراكتور، تۆت ئېچىدىن يانار دېۋىگاتېل، 238 دانە باشقا يېزا ئىگىلىك ماشىنا - سايمىنى رېمونت قىلىندى. 1980 - يىلدىن باشلاپ، يېزىلارنىڭ ئىقتىسادىي تۈزۈلمىسىدە ئۆزگىرىش بولدى. رېمونت تور - نۇقتىلىرى پەيدىنپەي كوللېكتىپ ئىگىلىك باشقۇرۇشتىن يەككە ئىگىلىك باشقۇرۇشقا ئۆزگەردى. 1985 - يىلى يېزىلاردىكى كوللېكتىپ رېمونت تور - نۇقتىسى بەشكە، يەككە رېمونت تور - نۇقتىسى 12گە، ئۇلارنىڭ ھەر خىل ئۇسكۇنىسى 56گە يەتتى.

1990 - يىلى يېزا - بازارلاردىكى كوللېكتىپ رېمونت تور نۇقتىسى ئىككىگە، رېمونت ئىشچىسى تۆنكە چۈشۈپ قالدى، يەككە رېمونت ئائىلىسى 28گە، ئىشچىسى 44كە يەتتى؛ ئۇلارنىڭ ھەر خىل رېمونت ئۇسكۇنىسى 27گە يەتتى.

كورلا شەھەرلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى شىركىتى 1973 - يىل 10- ئايدا كورلا ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى - ماددىي ئىشلا بىلەن تەمىنلەش پونكىتى قۇرۇلدى. 1981 - يىل 1 - ئايدا ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى بىلەن تەمىنلەش پونكىتى ۋە ناھىيىلىك ماددىي ئىشلا بىلەن تەمىنلەش پونكىتى ئايرىم - ئايرىم تەمىس قىلىندى ھەم ئۇلار مۇستەقىل ھېسابات قىلىدىغان بولدى. 1982 - يىل 9 - ئايدا ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى بىلەن تەمىنلەش پونكىتى ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى شىركىتىگە ئۆزگەرتىلدى. 1984 - يىلى شەھەر بىلەن ناھىيە قوشۇۋېتىلگەندە، ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى شىركىتى شەھەرلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى شىركىتىگە ئۆزگەرتىلدى.

2 § . يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى قوشۇنى

1958 - يىلى بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق دېھقانچىلىق پەن تەتقىقات ئورنى 1 - قارارلىق قىسقا مۇددەتلىك تراكتورچىلار كۇرسى ئېچىپ، تۇنجى تۈركۈم تراكتور شوپۇرلىرىنى تەربىيىلىدى.

1961 - يىلى كورلا ناھىيىسىدە سەككىز ماشىنا بىلەن تېرىقچىلىق قىلىش ئەترىتى، 81 نەپەر ماشىنا ئىشلىرى خادىمى بار بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە تېخنىك ئىككى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى شوپۇرى 34، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى باشقۇرۇش خادىمى 27 ئىدى. 1972 - يىلى يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى باشقۇرىدىغان ئورۇن 18گە، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى خىزمەتچىسى 233كە يەتتى. 1974 - يىلى تراكتورى بار ئورۇن 42گە، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى خىزمەتچىسى 483كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە باشقۇرۇش خادىمى 79، ئىشلەپچىقىرىش خادىمى 401، باشقا خادىم ئۈچ. 1977 - يىلى ناھىيە بويىچە يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى خىزمەتچىسى 506گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە شوپۇر 340 بولۇپ، ئومۇمىي يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى خادىمىنىڭ 67 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

1984-يىلى شەھەر بويىچە يېزا ئىگىلىك ماشىنىسى بار ئورۇن 958گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە يەككە ئائىلە 878، ھەر خىل يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى خىزمەتچىسى 1350كە يەتتى.

1990 - يىلى شەھەر بويىچە يېزا ئىگىلىك ماشىنىسى بار ئائىلە 2367گە، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى خىزمەتچىسى 3436گە يەتتى؛ يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى مۇلازىمەت كەسپىي ئائىلىسى 116گە، كەسپىكارى 136گە يەتتى؛ شەھەردىن تۇۋەن يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى رېمونت تور - نۇقتىسى 30غا، رېمونت-مۇلازىمەت خادىمى 48گە يەتتى. يېزا - كەنت يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى خادىمى 2494كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە تراكتور شوپۇرى 2268، ئېچىدىن يانار دۇنگاتېل باشقۇرۇش خادىمى 12، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى تېخنىكا خادىمى 22، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى رېمونتچىسى 48، باشقا خادىم 144.

§ 3 . ئىختىساس ئىگىلىرىنى تەربىيىلەش

1. ئادەتتىكىچە تەربىيىلەش

1961 - يىلى ئۈستىلار شاگىرتلارنى تەربىيىلەش ئۈسۈلى بىلەن 39 نەپەر يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى خادىمى تەربىيىلەندى. 1976 - يىل 4 - ئايدا ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى ياساش-رېمونت قىلىش زاۋۇتىدا 30 نەپەر يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى خادىمى تەربىيىلەندى. 1976 - يىلى كورلا ناھىيىلىك «7 - ماي» داشۇسى ئىككى قارار كۇرس ئېچىپ، 140 نەپەر يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى باشقۇرۇش خادىمى تەربىيىلىدى.

2. يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى دائىملىق تەربىيىلەش كۇرسىدا تەربىيىلەش

1978 - يىلى يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى دائىملىق تەربىيىلەش كۇرسى قۇرۇلدى. شۇ يىلى 4 - ئايدىن 9 - ئايغىچە 37 شوپۇر، 23 نەپەر دىزېل ماتورى باشقۇرۇش خادىمى تەربىيىلەندى.

1979 - يىل 9 - ئايدا بىر قارار قايتا تەربىيىلەش كۇرسى ئېچىلىپ، ئاز سانلىق مىللەت پىشقەدەم يېزا ئىگىلىك ماشىنىسى خادىمىدىن 33 كىشى قايتا تەربىيىلەندى. شۇ يىلى ناھىيە، گۈڭشې، ئەترەت يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى كادىرىدىن 30 كىشى، كارخانا، مۇچىلىق تارماقلىرىدىكى تېخنىكا تايانچىلىرى-دىن 95 كىشى تەربىيىلەندى.

دائىملىق تەربىيىلەش كۇرسى قۇرۇلغاندىن تارتىپ 1980 - يىلغىچە يېگىدىن 158 تراكتورچى (بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت تراكتورچى 113، دىزېل ماتار باشقۇرۇش خادىمى 27، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى باشقۇرۇش كادىرى 30) تەربىيىلەندى. 90 نەپەر پىشقەدەم يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى خادىمى قايتا تەربىيىلەندى.

1981 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى شوپۇرلۇقى، موتسىكلىست شوپۇرلۇقى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى - ئېلېكتر سايمانلىرى رېمونتچىلىقى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى نازارەت قىلىش - باشقۇرۇش، سۈلياۋ يوپۇق يېپىپ كېۋەز تېرىش ماشىنىسىنى باشقۇرۇش، كاتەكتە توخۇ بېقىش قاتارلىق ھەر خىل كەسىپ بويىچە 64 قارار كۇرس ئېچىلىپ، 3176 نەپەر (قېتىم) ھەر خىل كەسىپ تېخنىكا خادىمى تەربىيىلەندى. 1990 - يىلغىچە شەھەر بويىچە يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى قوشۇنىدىكىلەر-نىڭ 90پىرسەنتتىن كۆپرەكى يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى دائىملىق تەربىيىلەش كۇرسىدا تەربىيىلەندى.

3. بايىنغولىن ئوبلاستلىق يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى مەكتىپىدە تەربىيىلەش

1979 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە بايىنغولىن موڭغول ئاپتونوم ئوبلاستلىق يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى مەكتىپى كورلا ناھىيىسى ۋە كورلا شەھىرىگە قاراشلىق يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى كەسىپى خادىملىرىدىن 198 كىشىنى تەربىيىلىدى.

II باب

يېزا ئىگىلىك ماشىنا ـ سايمانلىرى

1 §. يېزا ئىگىلىك ماشىنا-سايمانلىرىنى كىرگۈزۈش

كورلا ناھىيىسىدىكى دېھقانلار ئۆزۈن زامانلار مابەينىدە كەتمەن، ئورغاق، تاش تۆلۈق قاتارلىق ئەنئەنۋى كونا دېھقانچىلىق سايمانلىرىنى ئىشلىتىپ كەلگەنىدى.

مىنگونىاڭ 26-يىلى (1937-يىلى) سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئىشلەپچىقىرىلىدىغان ئورۇش ماشىنىسى، قوش چىشلىق ساپان، قايماق ئايرىش ماشىنىسى، ئۈزۈك تاللاش ماشىنىسى، مەككىز قۇرلۇق سىيالكا، «NO5» شامال تۇغمىنى، «NO14» كۆلتىۋاتور، «0.16» نومۇرلۇق تاق چىشلىق ساپان، ئوت ئورۇش ماشىنىسى، كېۋەز تېرىش ماشىنىسى، پۇرژىنلىق تىرنا، ئوت ئوتاش ماشىنىسى قاتارلىق دېھقانچىلىق سايمانلىرى كىرگۈزۈلگەن، ئەمما سانى ئاز ئىدى، رېمونت قىلىش بىلەن بولغانلىقى، يەنە كېلىپ دېھقانچىلىق ئېتىزلىرى تارقاق ھەم كىچىك بولغانلىقى ۋەجىدىن، ئىشلىتىشتە قىيىنچىلىق تۇغۇلۇپ، ئۇنۇملاشتۇرغىلى بولمىغان.

50-يىللارنىڭ باشلىرىدا تېرىقچىلىقتا يەنىلا قوش ۋە كەتمەنگە، ئورما ئۈرۈشتا ئورغاقلا، خامان تېپىشتە تاش تۆلۈق، توقماقلا ياكى ئۆلاغ بىلەن دەسىتىشكە، ئۆن-ياغ تارتىشتا سۇ تۇغمىنى، جۈۋازلارغا تايىنىلدى. 50-يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن باشلاپ، يېڭى تېپتىكى ئاتلا سۈرىتىلىدىغان دېھقانچىلىق سايمانلىرى، ئالايلۇق، 12 قۇرلۇق سىيالكا، كۆلتىۋاتور، تۇمۇر تىرنا، قوش چاقلىق بىر چىشلىق ساپان، 23-نومۇرلۇق ساپان، قۇرلاپ كېۋەز تېرىش ماشىنىسى، بەش سۈپلۈق ساپان، دورا پۈركىگۈچ قاتارلىقلار ئۇنۇملاشتۇرۇلدى. 1958-يىلى پۈتۈپ دېھقانچىلىق مەيدانى تۆت دانە «KS—30» تىپلىق زەنجىر تاپان تراكتور، بىر دانە «VT—45» تىپلىق رېزىنكە چاقلىق تراكتور كىرگۈزۈپ، دېھقانچىلىقتا ئىشلەتتى. 1961 - يىلى گۈڭشې - مەيدانلار 64 دانە ھەر خىل تراكتور ۋە ماشىنىغا سۈرىتىلىدىغان دېھقانچىلىق سايمىنى، 20 نەچچە ئىنبىرگىيە ماشىنىسى كىرگۈزدى، بۇنىڭ ئىچىدە چوڭ - ئوتتۇرا تراكتور 18 (جەمئىي 657 ئات كۈچىگە ئىگە) ئىدى. ماشىنىغا سۈرىتىلىدىغان دېھقانچىلىق سايمانلىرىدىن سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئىشلەنگەن بەش چىشلىق سوقا، ئىككى چىشلىق سوقا، ئۈچ چىشلىق سوقا، 24 قۇرلۇق سىيالكا، كۆلتىۋاتور، كومبايىن، ئورۇش - قۇرۇتۇش ماشىنىسى، ئۈزۈك تاللاش ماشىنىسى، ھالقىما-خان كاتوك (چىڭدەنگۈچ) تىرنا قاتارلىقلار كىرگۈزۈلدى.

60-يىللاردىن باشلاپ، ئېلىمىزدە ئىشلەنگەن يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى پەيدىنپەي ئىمپورت قىلىنغان يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنىڭ ئورنىنى ئالدى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنىڭ تۈرى كۆپەيدى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى خادىملىرى قوشۇنى تېز زورايدى. 1975-يىلى گۈڭشې-مەيدان ماشىنا بىلەن تېرىقچىلىق قىلىش قىلىش ئەترىتىدىن 15ى، ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترىتى ماشىنا بىلەن تېرىقچىلىق قىلىش ئەترىتىدىن بىرى، ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى ماشىنا بىلەن تېرىقچىلىق قىلىش گۈرۈپپىسىدىن 22سى قۇرۇلدى. 1978-يىلغىچە ناھىيە بويىچە يېز ائىگىلىكىنى ماشىنىلاشتۇرۇشقا سېلىنغان مەبلەغ 1 مىليون

563 مىڭ يۈەن بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەتنىڭ سالغىنى 561 مىڭ يۈەن، قەرز ئېلىنغىنى 518 مىڭ يۈەن، ناھىيە جۇغلىغىنى 484 مىڭ يۈەن. يېزا ئىقتىسادىي تۈزۈلمىسىنى ئىسلاھ قىلىش جەريانىدا، 1982 - يىلدىن باشلاپ دۆلەت ئىگىلىكىدىكى ۋە كوللېكتىپ ئىگىدارچىلىقىدىكى يېزا ئىگىلىك ماشىنا-ساۋ-مانلىرىنىڭ كۆپىنچىسى باھاغا سۈندۈرۈلۈپ پەيدىنپەي شەخسلەرنىڭ باشقۇرۇشىغا بېرىلدى. 1985-يىلى شەھەرگە قاراشلىق يېزا، مەيدانلاردىكى ھەر خىل تراكتور 1151گە، ئومۇمىي ئات كۈچى 25 مىڭ 749 ئات كۈچىگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە يەككىلەر ئىگىلىكىدىكىسى 1013 بولۇپ، ئومۇمىي سانىنىڭ 88 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ چوڭ، ئوتتۇرا تراكتور 412گە، ماشىنىغا سۈرتىلىدىغان دېھقانچىلىق مايمىنى 420گە، بۇنىڭ ئىچىدە ساپان - سوقا 196گە، تىرنا 99غا، سېيالكا 23كە يەتتى؛ كىچىك تراكتور 739غا، كىچىك تېتىكى دېھقانچىلىق مايمىنى 510غا يەتتى.

1990-يىلى چوڭ، ئوتتۇرا تراكتور 480گە، ماشىنىغا سۈرتىلىدىغان چوڭ، ئوتتۇرا دېھقانچىلىق مايمىنى 471گە، كىچىك تراكتور 1924كە، ماشىنىغا سۈرتىلىدىغان كىچىك دېھقانچىلىق مايمىنى 2119 غا يەتتى.

§ 2 . يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنىڭ ئېنېرگىيىسى

70-يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن باشلاپ، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى تېرىقچىلىقتىن سۇ قۇرۇلۇشى، چارۋىچىلىق، يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش قاتارلىق ساھەلەرگىچە ئومۇملاشتۇرۇلدى. 1990-يىلى شەھەر بويىچە يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنىڭ ئومۇمىي ئېنېرگىيىسى 62 مىڭ 859 ئات كۈچىگە، بۇنىڭ ئىچىدە دىزېل ماتور ئېنېرگىيىسى 48 مىڭ 90 ئات كۈچىگە، ئېلېكترودۋىگاتېل ئېنېرگىيىسى 7010 ئات كۈچىگە، بېنزىن موتور ئېنېرگىيىسى 7750 ئات كۈچىگە يەتتى. شەھەر بويىچە چوڭ، ئوتتۇرا تراكتور 480گە، ئومۇمىي ئېنېرگىيىسى 20 مىڭ ئات كۈچىگە يەتتى؛ كىچىك تراكتور 1942گە، ئومۇمىي ئېنېرگىيىسى 26 مىڭ 140 ئات كۈچىگە يەتتى.

1. تېرىقچىلىق ماشىنىلىرى

1990-يىلى شەھەر بويىچە ھەر خىل تراكتور 2404كە، ئومۇمىي ئېنېرگىيىسى 46 مىڭ 140 ئات كۈچىگە، ماشىنىغا سۈرتىلىدىغان چوڭ - ئوتتۇرا دېھقانچىلىق مايمىنى 471گە، بۇنىڭ ئىچىدە سۈرتىلىدىغان سوقا 297گە، ئوغۇت بېرىش ماشىنىسى ئوچكە، سۈرتىلىدىغان تىرنا 85كە، سۈرتىلىدىغان سېيالكا 50كە، سۈرتىلىدىغان سۇلياۋ يوپۇق يېپىش ماشىنىسى تۆتكە، سۈرتىلىدىغان كولتىۋاتور 32گە يەتتى؛ سۈرتىلىدىغان كىچىك دېھقانچىلىق مايمىنى 2119غا، بۇنىڭ ئىچىدە سوقا 1328گە، تىرنا 21گە، سېيالكا 400گە، سۇلياۋ يوپۇق يېپىش ماشىنىسى 214كە، كولتىۋاتور 156گە يەتتى.

«شەرق قىزارىدى-75»، «شەرق قىزارىدى-60» بۇ ئىككى خىل تراكتورنىڭ ئات كۈچى شەھەر بويىچە دېھقانچىلىققا ئىشلىتىلىدىغان چوڭ-ئوتتۇرا تراكتورلار ئومۇمىي ئات كۈچىنىڭ 6.35 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ. ئۇلار كەڭ دائىرىدە يەر ھەيدەش، توپا ئىتتىرىش مەشغۇلاتلىرىدا ئىشلىتىشكە باب كېلىدۇ. تېخنىكىلىق ئىقتىدارى ياخشى، دېھقانچىلىق مەشغۇلاتىدىكى ئىش مىقدارى ئاز كۆپ بولۇپ، يەر ھەيدەش، توپا ئىتتىرىشكە ئوخشاش ئېغىر مەشغۇلاتقا ئىشلىتىلىدىغان تايانچ ماشىنا تۈرى ھېسابلىنىدۇ. ئۇلارنىڭ كورلا شەھىرى تەۋەسىدە ئىشلىتىلىش تارىخى خېلى ئۇزۇن.

«تۆمۈر بۇقا-55» ئۇچ چىشلىق سوقا چېتىلىپ يەر دەيدەشكە ئىشلىتىلىدۇ. مەشغۇلات سۈپىتى خېلى ياخشى، ئۇنۇمى يۇقىرى. تىرنىلاش، ئۇرۇق سېلىش، كولتىۋاتسىيە قىلىش، ئۆسۈملۈك ئاسراش

قاتارلىق مەشغۇلاتلارغىمۇ ئىشلەتكىلى بولىدۇ. 5 ~ 7 توننىلىق پرىتسىپ چېتىپ ترانسپورتقا سېلىنما سىلىق ماشىدۇ. ئۇ 80 - يىللارنىڭ ئوتتۇرا، ئاخىرقى مەزگىللىرىدە سانى خېلى تېز كۆپەيىپ، چوڭ-ئوتتۇرا تراكتورلار ئىچىدە 2 - ئورۇننى ئىگىلىدى.

«شەرق قىزارىدى-28» ئاساسلىقى ترانسپورت مەشغۇلاتىغا ئىشلىتىلىدۇ ھەمدە ئىككى چىشلىق سوقىنى چېتىپ يەر ھەيدىگىلى بولىدۇ، شۇنداقلا 24 قۇرلۇق سېيالكا چېتىپ ئۇرۇق سالغىلى ھەم خامان تەپكىلى بولىدۇ.

كىچىك تۆت چاقلىق تراكتور ماتورىنىڭ كۆپەنچىسى 12 ~ 15 ئات كۈچىگە ئىگە، ئۇ يەرنى تېپىز ھەيدەش، ئۇرۇق سېلىش ۋە خامان تېپىشكە باب كېلىدۇ، ئاساسلىقى، ترانسپورتقا ئىشلىتىلىدۇ. ئۇنىڭ «شىنجاڭ - 150 (120)»، «شەرق قىزارىدى — 15(12)» قاتارلىق تىپلىرى بار.

2. ئۇرۇق سېلىش ماشىنىلىرى

50 - يىللاردىن ئىلگىرى دېھقانلار ئاشلىق، يانغاق دان زىرائەتلىرىنى چېچىپ ياكى دانلاپ تېرىشقا ئادەتلىنىپ كەتكەن بولغاچقا، ئۇرۇق زىچ ياكى شالاڭ چۈشۈپ قېلىپ، مايسا تەكشى ئۈنمەي، ھوسۇلنىڭ ئېشىشىغا تەسىر يېتەتتى. 50-يىللاردىن كېيىن، ھەر خىل سېيالكا كىرگۈزۈلدى ۋە ئومۇملاشتۇرۇلدى، بۇنىڭ بىلەن ھەم ئەمگەك كۈچى تېجەپ قېلىندى، ھەم زىرائەت مايسىلىرى تەكشى-رەتلىك ئۈنىدىغان بولدى، پەرۋىش قىلىشمۇ قولاي بولدى، ئۈنۈمى كۆرۈنەرلىك بولۇپ ئالقىشقا ئېرىشتى.

«BF—2A» تىپلىق سېيالكا ئۇرۇق سېلىش كەڭلىكى 3.6 مېتر، چوڭقۇرلۇقى 4 ~ 8 سانتىمېتر، 24 دانە يۇمىلاق دېسكىلىق چۆنەك ئاچقۇچى بار. «تۆمۈر بۇقا — 55» تىپلىق تراكتورغا چېتىپ ئىشلىتىلىدۇ، كەڭ دائىرىلىك مەشغۇلاتقا باب كېلىدۇ.

«BF—10» تىپلىق سېيالكا كىچىك تۆت چاقلىق تراكتورغا چېتىپ ئىشلىتىلىدۇ، ئۇرۇق سېلىش كەڭلىكى 1.5 مېتر، ئون دانە يۇمىلاق دېسكىلىق چۆنەك ئاچقۇچى بار.

«2BN12—2» تىپلىق سۇلياۋ يوپۇق يېپىش ماشىنىسى كىچىك تۆت چاقلىق تراكتورغا چېتىپ ئىشلىتىلىدۇ، قۇر ئارىلىقىنى تەڭشىگىلى بولىدۇ، ئۇزا ئارىلىقى 130 سانتىمېتر، ئوغۇت بېرىش قۇرۇلمىسى بار، ئۇزۇن تالالىق كېۋەز تېرىشقا باب كېلىدۇ.

3. ئورۇش - يىغىش ماشىنىلىرى

دېھقانچىلىق زىرائەتلىرىنى ئۇرۇش-يىغىشتا 1961-يىلدىن ئىلگىرى ئادەم، ئۇلاغ كۈچىگە تايىنىلاتتى. 1961-يىلى «بېيجىڭ 49—GF» تىپلىق كومبايىن كىرگۈزۈلۈپ، كەڭ كۆلەمدە شال، بۇغداي ئورۇشقا ئىشلىتىلدى، ئىقتىدارى ياخشى بولغاچقا دېھقانلارنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشتى. شۇنىڭدىن كېيىن يەنە «شەرق شامىلى—5» تىپلىق كومبايىن كىرگۈزۈلدى، تۈزۈلۈشى مۇرەككەپ، كاشىلىسى كۆپ بولغاچقا، پەيدىن-پەي شاللىۋېتىلدى. «شىنجاڭ—5» تىپلىق كومبايىن قوش تۈلۈقلۇق بولۇپ، دان ئايرىش نىسبىتى يۇقىرى، شال، بۇغداي ئورۇشقا باب كېلىدۇ. گىرمانىيىدە ئىشلەنگەن «E—514» تىپلىق كومبايىن بىر قەدەر كۆپ ئىشلەپچىقىرىش تەلەپ قىلىدۇ، قوبۇل قىلىش مىقدارى 6 ~ 7 كىلوگرام/سېكۇنت. شىنجاڭدا ئىشلەنگەن «25—409» تىپلىق كومبايىننىڭ ئورۇش كەڭلىكى 2.5 مېتر، قوبۇل قىلىش مىقدارى 2.5~3كىلوگرام/سېكۇنت، ئىشلەپچىقىرىش ئۈنۈمى 10~15 مو/سائەت، قوش تولۇقلۇق بولۇپ، «تۆمۈر بۇقا—55» تىپلىق تركتورغا چېتىپ ئىشلىتىلىدۇ. كەڭ دائىرىدە مەشغۇلات قىلىشقا باب كېلىدۇ. كىچىك كومبايىنلارنىڭ كۆپەنچىسى «4GL—160» تىپلىق بولۇپ، ئورۇش كەڭلىكى 1.6

مېتر، ئىشلەپچىقىرىش ئۈنۈمى بەش مو/سائەت، 12~15 ئات كۈچىگە ئىگە كىچىك تۆت چاقلىق تراكتورغا چېتىپ ئىشلىتىلىدۇ. 1985-يىلى يۇقىرىقى ھەر خىل تورۇش ماشىنىسى 13كە يەتتى. 1990-يىلى كومبايىن يەتتىگە، ئومۇمىي ئېنېرگىيىسى 386 ئات كۈچىگە يەتتى.

4. ماتورلۇق دان ئايرىش ماشىنىسى

1960 - يىلى سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئىشلەتكەن ماتورلۇق دان ئايرىش ماشىنىسىدىن بىرى كىرگۈزۈلگەن. 1962 - يىلدىن كېيىن ئېلىمىزدە ئىشلەتكەن دان ئايرىش ماشىنىلىرىنى كىرگۈزۈش ئاساس قىلىندى، 1975 - يىلى دان ئايرىش ماشىنىسى 15كە، 1982 - يىلى 28گە يەتتى. كېيىنكى چاغلاردا تەكشۈرۈپ رېمونت قىلىش قىيىن بولغانلىقتىن، دان ئايرىش ماشىنىسى يىلدىن - يىلغا ئازىيىپ كەتتى. 1985 - يىلى بەشكە چۈشۈپ قالدى. 1990 - يىلى يەنە كۆپىيىپ 18گە يەتتى.

5. چارۋىچىلىق ماشىنىلىرى

1961 - يىلى ئوت ئورۇش ماشىنىسىدىن ئۈچى بار ئىدى. 1979 - يىلى 11گە يەتتى. ماسلىشىشى ناچار بولۇش ۋەجىدىن، كېيىنكى چاغلاردا يىلدىن - يىلغا ئازىيىپ كەتتى. 1990 - يىلى تۆتكە چۈشۈپ قالدى.

1971 - يىلى يەم - بوغۇز ئۈششاقلاش ماشىنىسىدىن تۆتى كىرگۈزۈلدى. 1980 - يىلى 18گە يەتتى. مۇنداق ماشىنىلار ئىقتىدارى ياخشى بولغاچقا، چارۋىچىلارنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشتى. 1990 - يىلى 143كە يەتتى.

1963 - يىلى ماتورلۇق يۇڭ قىرقىش ماشىنىسىدىن ئۈچى كىرگۈزۈلگەن بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئومۇمىي قىرقىغۇچى 52 دانە ئىدى، مۇنداق ماشىنا ماسلىشىچانلىقى ناچار بولۇش ۋەجىدىن كېيىنكى چاغلاردا كۆپەيتىلمىدى.

1990 - يىلى شەھەر بويىچە چارۋىچىلىق ماشىنىلىرىنىڭ ئومۇمىي ئېنېرگىيىسى 500 ئات كۈچىگە يەتتى.

6. دېھقانچىلىق ئېتىزلىرىنى سۇغىرىش ماشىنىلىرى

تېرىلغۇ يەر كۆلىمى كېڭەيگەنلىكى ۋە سۇغىرىشقا كېرەكلىك سۇ كۆپەيگەنلىكى ئۈچۈن، يەر ئاستى سۈيى بايلىقىنى ئېچىش ۋە ئۇنىڭدىن پايدىلىنىش زۆرۈر بولۇپ قالدى. شۇڭا 60-يىللاردىن باشلاپ، ماتورلۇق ماشىنىلاردىن پايدىلىنىپ سۇ چىقىرىپ دېھقانچىلىق ئېتىزلىرىنى سۇغىرىش بولغا قويۇلدى. 1980-يىلى سۇغىرىش ماشىنىسى 277گە، ئومۇمىي ئېنېرگىيىسى 4996 ئات كۈچىگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە دىزىل ماتور 176 بولۇپ، ئومۇمىي ئېنېرگىيىسى 2988 ئات كۈچىگە يەتتى. 1982-يىلى سۇغىرىش ماشىنىسى 353كە، ئومۇمىي ئېنېرگىيىسى 3639 ئات كۈچىگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە دىزىل ماتور 26گە، ئومۇمىي ئېنېرگىيىسى 653 ئات كۈچىگە يەتتى. شۇنىڭدىن كېيىنكى يىللاردا يەرئاستى سۇ-يەل كۆپەيتىپ ياكى ئازىيتىپ تۇردى. 1990-يىلى دېھقانچىلىقتا ئىشلىتىلىدىغان سۇ پومپىسى 198گە، ئومۇمىي ئېنېرگىيىسى 2486 ئات كۈچىگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە دىزىل ماتور 21گە، ئومۇمىي ئېنېرگىيىسى 370 ئات كۈچىگە يەتتى.

7. دېھقانچىلىق قوشۇمچە مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش ماشىنىلىرى

ئۇن، ياغ تارتىشتا ئىلگىرى تۇغمەن، يانۇنچاق ۋە جۇۋازغا، ياختا پىششىقلاپ ئىشلەشتە ياختا ئاتقۇچمۇ تايىنىلاتتى. 1962-يىلى بىر دانە ياغ تارتىش ماشىنىسى ۋە بىر دانە ئېلېكتر بىلەن ھەركەتلىنىدىغان چىگىت ئايرىش ماشىنىسى كىرگۈزۈلدى. 1963-يىلى بىر دانە ئۇن تارتىش ماشىنىسى كىرگۈزۈلدى. بۇ ماشىنا ئەرزان ھەم ئونۇملۇك بولغاچقا، ناھايىتى تېز كۆپەيدى. 1975-يىلى ئاشلىق پىششىقلاپ ئىشلەش ماشىنىسى 131گە، ياغ تارتىش ماشىنىسى 14گە، چىگىت ئايرىش ماشىنىسى تۆتكە يەتتى. 1985-يىلى ئۇن تارتىش ماشىنىسى 167گە، ياغ تارتىش ماشىنىسى 58گە، چىگىت ئايرىش ماشىنىسى 58گە يەتتى. 1990-يىلى دېھقانچىلىق قوشۇمچە مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش ئېنېرگىيە ماشىنىسى 474كە (ئومۇمىي ئېنېرگىيىسى 4760 ئات كۈچىگە) يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە، ھەر خىل ئاشلىق پىششىقلاپ ئىشلەش ماشىنىسى 359، ياغلىق دان پىششىقلاپ ئىشلەش ماشىنىسى 58، ياختا پىششىقلاپ ئىشلەش ماشىنىسى 57. شەھەر بويىچە ئاشلىق، ياختا، ياغلىق دان پىششىقلاپ ئىشلەش مەشغۇلاتلىرى تامامەن ماشىنىلاشتى.

8. يېزا ئىگىلىكىدە ئىشلىتىلىدىغان ترانسپورت ماشىنا-سايمانلىرى

يېزىلارنىڭ ترانسپورت ئىشلىرىدا ئىلگىرى ياغاچ ھارۋىغا، تۆمۈر ھارۋىغا تايىنىلاتتى، ئېتىز - ئېرىق ئىشلىرىدا يېغىن ئارىلىقتا زەمبىل ئىشلىتىلەتتى. 1960-يىلىنىڭ ئالدى - كەينىدە، رېزىنكە چاقلىق ئات ھارۋىسى ۋە رېزىنكە چاقلىق قول ھارۋىلىرى ئىشلىتىلىشكە باشلىدى. 1969-يىلى دېھقانچىلىقتا ئىشلىتىلىدىغان كىچىك تراكتورلار بارلىققا كەلدى. 1976-يىلى كىچىك تراكتور 17گە، دېھقانچىلىقتا ئىشلىتىلىدىغان ئاپتوموبىل تۆتكە، رېزىنكە چاقلىق ئات ھارۋىسى 779غا، رېزىنكە چاقلىق ئېشەك ھارۋىسى 5608گە يەتتى. 1979 - يىلدىن كېيىن يەرلەر شەھەرگە ھۆددىگە بېرىلدى. كۆپ خىل ئىگىلىك يولغا قويۇلدى، بۇنىڭ بىلەن يېزىلارنىڭ ترانسپورت كۈچى ناھايىتى تېز كۈچەيدى. 1990-يىلى شەھەر بويىچە دېھقانچىلىقتا ئىشلىتىلىدىغان ئاپتوموبىل 80گە، ئومۇمىي ئېنېرگىيىسى 7935 ئات كۈچىگە، رېزىنكە چاقلىق تراكتور 420گە، دېھقانچىلىقتا ئىشلىتىلىدىغان كىچىك تراكتور 1924كە، ئومۇمىي ئېنېرگىيىسى 16 مىڭ 12 ئات كۈچىگە، رېزىنكا چاقلىق ئات ھارۋىسى 2064كە، رېزىنكە چاقلىق ئېشەك ھارۋىسى 6629غا يەتتى.

9. ئۆسۈملۈك ئاسراش ماشىنىلىرى

1973-يىلى «شەرق قىزارىدى—18» تىپلىق ماتورلۇق دورا-پاراشوك پۈركۈش ماشىنىسى 16گە، دورا ساندۇقلىرىنىڭ سىغىمى 11 كىلوگرامغا، شامال ماشىنىسىنىڭ ئايلىنىش مۇرتىتى 500 قېتىم-مىنۇتقا، گورىزونتال پاراشوك پۈركۈش مۇساپىسى 30 مېتىرغا، دورا پۈركۈش مۇساپىسى ئون مېتىرغا، تىك ھالەتتە پاراشوك پۈركۈش مۇساپىسى 16 مېتىرغا، دورا پۈركۈش مۇساپىسى يەتتە مېتىرغا يەتتى؛ پاراشوك پۈركۈش ئۇنۇمى 10~30 مو/سائەتكە، دورا پۈركۈش ئۇنۇمى 6~7 مو/سائەتكە يەتتى، بۇ ماشىنىغا «CE40F» تىپلىق بېنزىن ماتور ئېنېرگىيە مەنبەسى قىلىندى. بۇ ماشىنا ئىقتىدارى ياخشى بولغاچقا، 1980-يىلى 51گە يەتتى. 1990-يىلى شەھەر بويىچە بۇ خىل دورا-پاراشوك چېچىش ماشىنىسى 115كە، ئومۇمىي ئېنېرگىيىسى 212 ئات كۈچىگە يەتتى.

جەدۋەل 2 - 17

كورلا شەھىرى (ناھىيىسى) نىڭ 1960-1990-يىلغىچە ئاساسلىق بېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنىڭ ئەھۋالى

| يىللار | بېزا ئىگىلىكىدە كېرەكلىك تراكتورنىڭ ئومۇمىي سانى | | ماشىنىغا مۇرىتىلىدىغان ھوقۇق بېرىلگەن ماشىنىلىق سايمانى | | | | | بېزا ئىگىلىكىدە كىچىك تراكتور | | | | |

3168	697	3	6	54	1	4	3			64	6	32	10	15		10	3	12	31	53	42	138	5	3235	77	1971
4123	715	3	6	61	1	4	4			198	10	36	6	18		12	3	15	38	59	39	151	6	3607	87	1972
3105	732	3	13	76	1	4	4	75	5	214	16	58	5	18	16	19	2	12	39	46	47	144	4	4016	96	1973
5351	756	4	10	96	1	9	3	438	18	573	29	64	4	22	12	15	2	12	45	38	53	148	5	4090	98	1974
5455	779	4	14	131	1	9	3	438	18	573	29	72	4	35	13	13	4	15	49	42	60	170	8	4812	108	1975
5608	779	5	15	140	1	9	3	609	33	1015	52	82	4	32	8	20	10	16	54	60	64	194	17	4896	111	1976
5626	829	7	23	135	1	3	4	1190	85	1906	151	75	4	38	8	29	8	15	61	73	82	231	28	5582	128	1977
6386	856	25	21	196	1	11	5	2205	126	2823	171	93	5	114	10	33	9	15	61	48	68	215	48	6210	143	1978
6711	793	53	25	190		15	11	2791	143	3564	228	114	8	34	40	35	10	17	79	55	77	833	139	7094	164	1979
6557	619	42	25	138		38		5037	343	6888	448	331	12	179	693	39	12	22	75	68	107	288	130	10155	255	1980
7175	597	56	30	177		40		1227	241	7407	400	421	10	173	80	34	13	33	92	61	127	324	182	11793	296	1981
9380	787	70	36	193				2683	159	4377	394	529	12	142	99	11	12	26	102	61	148	369	270	12359	313	1982
4507	792	67	49	229		10	1	1891	115	4041	338	696	10	174	92	2	14	42	77	59	178	427	411	13873	354	1983
9626	1419	64	48	163		15		583	32	2769	183	305	3	183	86	5	8	32	78	71	226	407	692	15834	401	1984
10276	2111	58	58	175		15		653	86	3638	353	255	8	113	86	5	13	23	99	102	196	420	739	16146	412	1985
9460	1723	61	65	78		12	2	373	11	2585	194	1209	7	117	56		7	19	121	103	207	464	858	16085	411	1986
9972	1720	70	75	120		51	2	421	15	2715	207	1434	8	138	81		7	17	92	87	230	445	1090	14898	413	1987
	9972	1718	70	75	120	101	2	421	15	2645	209	1736	8	138	81		7	17	92	87	230	443	1525	14998	416	1988
9373	1785	67	59	309		148	4	450	7	2383	160	1866	5	139	95	5	9	22	74	116	287	526	1830	20659	505	1989
	6629	2064	57	58	359	143	4	370	21	2486	198	2190	8	198	115	1	7	32	50	85	297	471	1924	20002	480	1990

Ⅲ باب

يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى ئىشلىتىش-باشقۇرۇش

1§ . يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى باشقۇرۇش

1960 - يىلى كۆڭشىلاردا ماشىنا بىلەن تېرىقچىلىق قىلىش ئەترەتلىرى قۇرۇلدى، ئۇلار مۇستەقىل ھېسابات قىلىدىغان، پايدا - زىيانغا ئۆزى ئىگە بولىدىغان بولدى، لېكىن تېخنىكا كۆچى ئاجىز، باشقۇرۇش تۈزۈمى مۇكەممەل بولمىغاچقا، ئۈنۈم كۆرۈنەرلىك بولمىدى.

1963 - يىلدىن 1969 - يىلغىچە يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى ناھىيە بىر تۇتاش باشقۇرۇش تۈزۈمى بولغا قويۇلدى، ناھىيە تەۋەسىدىكى تراكتور ۋە يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى خادىملىرىنى ناھىيىلىك تراكتور پونكىتى بىر تۇتاش يۈتكەپ ئىشلەتتى، «ئېنىز - ئېرىق مەشغۇلات قائىدىسى»، «بىخەتەرلىك تېخنىكا قائىدىسى»، «تاش يولدا قاتناش قائىدىسى» قاتارلىقلارنى تۈزۈپ چىقتى، يەنە ماي، مالىيە، ئۇتكۈزۈپ بېرىش-ئۇتكۈزۈۋېلىشقا دائىر قائىدە - تۈزۈملەرنىمۇ تۈزۈپ چىقتى، «سېلىشتۇرۇش، ئۇگىنىش، يېتىشىش، يارەم بېرىش، ئېشىپ كېتىش»، «قوش بەشتە ياخشى بولۇش»، «قىزىل بايراق كۇنى» پائالىيەتلىرىنى قانات يايدۇردى. ھەر خىل شەكىلدىكى ئىقتىسادىي مەسئۇلىيەت تۈزۈملىرىنى يولغا قويدى. لېكىن تېخنىكا كۆچى يېتىشمەسلىك سەۋەبىدىن، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنىڭ ساق بولۇش نىسبىتى ۋە ئىشلىتىش نىسبىتى يۇقىرى بولمىدى.

1965 - يىلدىن كېيىن تراكتور مەشغۇلاتىنىڭ تەتەرغى ئېشىپ كېتىپ، پەيدىنپەي زىيان كۆرۈلدى، 1969 - يىلغىچە يېزىلار قەرز بولۇپ قالغان ماشىنا بىلەن تېرىقچىلىق قىلىش ھەققى 443 مىڭ 600 يۈەنگە يەتتى.

1966 - يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلاندى، ئەسلىدىكى بەزى ئۇنۇملۇك قائىدە - تۈزۈملەر ۋە مۇكاپاتلاش چارىلىرى «ماددىي رىغبەتلەندۈرۈش»، «پۈلنى قوماندان قىلىش» دېيىلىپ تەنقىدقىلىندى، «سىياسىنى قوماندان قىلىش» ۋە «سىنىپىي كۆرەش» تەكىتلەندى.

1970 - يىلى يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى ۋە يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى خادىملىرى كۆڭشىلارنى چۈشۈرۈپ بېرىلدى. كۆڭشىلاردا ماشىنا بىلەن تېرىقچىلىق قىلىش ئەترەتلىرى قۇرۇلدى، ناھىيىلىك دۆلەت ئىگىلىكىدىكى تراكتور پونكىتى ناھىيىلىك رېمونت قىلىش - ياساش زاۋۇتىغا ئۆزگەرتىلدى. باشقۇرۇش تۈزۈمى مۇكەممەل بولمىغانلىقى، سىياسىيلا تەكىتلىنىپ، ئىشلەپچىقىرىشقا مەل قارالغانلىقى ئۈچۈن، ئىشلەپچىقىرىش چىقىمىنىڭ ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى ئىچىدىكى نىسبىتى ئەسلىدىكى 20 پىرسەنتتىن 40 پىرسەنتكە ئۆرلەپ كېتىپ، دېھقانلار گەدىنىگە ئارتىلىپ قالغان ۋاكالىتەن تېرىپ بېرىش

مەقسىتى قايتۇرۇشقا ئامالسىز قالدى.

1976 - يىلى كۆڭۈلدىكىدەك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى باشقۇرۇش پونكىتى قۇرۇلدى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى بويىچە پىلان، ماشىنا ئىشلىرى، مالىيە، ئەمگەك باشقۇرۇش كۆچەيتىلدى، «تۆتىنى باشقۇرۇش (ئىش ئۇنۇمى، سۈپەت، سەرپىيات، بىخەتەرلىكنى باشقۇرۇش)»، «ئۈچ نىسبەت كۆرسەتكۈچى (ساق بولۇش نىسبىتى، ئىشلىتىلىش نىسبىتى، ئۇلۇچەملىك بولۇش نىسبىتى كۆرسەتكۈچى)»نى تۈزۈش ئوتتۇرىغا قويۇلدى.

1980 - يىلدىن كېيىن، پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىنىڭ لۇشەن، فالجىن، سىياسەتلىرى پەيدىنپەي چوڭقۇر ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ ۋە يولغا قويۇلۇپ، يېزىلاردا مەسئۇلاتقا بىرلەشتۈرۈپ ھۆددىگە بېرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى ئومۇمىيۈزلۈك يۈرگۈزۈلدى. يېڭى ئىشلەپچىقىرىش - ئىگىلىك باشقۇرۇش شەكلىگە ئويغۇنلىشىش ئۈچۈن، دېھقانلار كۆپلەپ تراكتور سېتىۋالدى، نەتىجىدە يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى ئۆزى سېتىۋېلىپ ئۆزى باشقۇرۇشتەك يېڭى ۋەزىيەت شەكىللەندى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى باشقۇرۇشتىكى بىر خىللا شەكىل ھەر تەرەپلىمە، كۆپ يوللار بىلەن باشقۇرۇشقا ئۆزگەردى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى بويىچە بىرلەشمە ئائىلە، ھۆددىگەرلىك ئائىلىسى ۋە كەسىپىي ئائىلە كۆپلەپ مەيدانغا كەلدى.

1985 - يىلى يېزىلىق يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى باشقۇرۇش پونكىتلىرى ۋە ماشىنا بىلەن تېرىقچىلىق قىلىش ئەترەتلىرى قوشۇۋېتىلىپ، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى باشقۇرۇش - مۇلازىمەت پونكىتى قۇرۇلدى، مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىگىلىك باشقۇرۇش - مۇلازىمەت قىلىشقا ئۆزگەرتىلىپ، ئىشلەپچىقىرىشتىن ئىلگىرى، ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدا ۋە ئىشلەپچىقىرىشتىن كېيىن، مۇلازىمەت قىلىش بويىچە مۇسابىقە پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلدى، باشقۇرۇش تارقىلىق مۇلازىمەت ئىلگىرى سۈرۈلدى، مۇلازىمەت يولى كېڭەيتىلدى.

1986 - يىلى يېزىلىق پونكىتلار «ئۇچنى بىرلەشتۈرۈش (ئىگىلىك باشقۇرۇش، قائىدە - نىزام باشقۇرۇش، مەمۇرىي باشقۇرۇشنى بىرلەشتۈرۈش)»، «تۆتىنى تەكشۈرۈش (مەشغۇلات سۈپىتى، بىخەتەر ئىشلەپچىقىرىش، مەشغۇلات ۋە ماي باھاسى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنىڭ تېخنىكىلىق ھالىتىنى تەكشۈرۈش)»، «تۆتىنى ئېنىقلاش (ھېسابات، تۆلىنىۋېلىش ھوقۇقى - تۆلەش مەجبۇرىيىتى، مۇقىم مۇلۇك، ئومۇمنىڭ نەرسىلىرىنى ئېنىقلاش)» تەلىپىنى ئوتتۇرىغا قويدى.

1988 - يىلى يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى باشقۇرۇش - مۇلازىمەت قىلىشنى ئۇلۇچەملەشتۈرۈش بويىچە ئۇلۇچەمگە يېتىش پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلدى. 1990 - يىلغىچە تېكىچى قاتارلىق بەش يېزىلىق مۇلازىمەت پونكىتى تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىشتا ئۇلۇچەملەشكەن پونكىت دەپ تەستىقلاندى.

يېزىلاردا ئىگىلىك باشقۇرۇش ھۆددىگەرلىكى يولغا قويۇلغاندىن كېيىن تېرىلغۇ يەرلەر كىچىك پارچىلارغا بۆلۈنۈپ كەتتى. تېرىقچىلىقمۇ بىر تۇتاش قىلىنمايدىغان بولدى، نەتىجىدە يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنىڭ مەشغۇلات ئۇنۇمى تۆۋەنلەپ كەتتى، ماشىنا بىلەن چوڭقۇر ئاغدۇرۇلىدىغان ۋە تېرىلىدىغان يەر كۆلىمى ئازايدى، تۇپراق سۈپىتى ناچارلاشتى، تۇپراق قۇۋۇتى ئاجىزلاشتى، ئوت - چۆپ ۋە ھاشارات زىيانداشلىقى ئېغىرلاشتى. يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى تارماقلىرىنىڭ فۇنكسىيىسى نىسپىي ھالدا تارايدى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى ئىشلىتىش جەھەتتىكى ھەر خىل قوشۇمچە ھەقلەرنىڭ ھەددىدىن زىيادە كۆپ بولۇشى يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى ئىشلىتىش جەھەتتىكى سىلىقنى ئېغىرلاشتۇرۇۋەتتى.

1985 - يىلى كورلا شەھىرىدىكى پىزا ئىگىلىك ماشىنلىرىنى ئىشلەتكۈچىلەردىن ھەق (باج) ئېلىش ئەھۋالى

جەدۋەل 17 - 3

ھەق ئالغان ئورۇن	تۈرى	ھەق ئېلىش ئۇلچىمى	ماشىنا تىپى			ھەق ئېلىش مۇددىتى
			«شىنجاڭ—15»	«شەرق قىزارىدى—28»	«تۆمۈر بۇقا—55»	
سۈغۇرتا شىركىتى	3-مەسئۇلىيەت سۈغۇرتىسى	20 ئات كۈچىدىن ئاشسا 90 يۈەن 20 ئات كۈچىدىن تۆۋەن بولسا 45 يۈەن	45 يۈەن	90 يۈەن	90 يۈەن	يىل
باشقۇرۇش پونكىتى	يول ئاسراش ھەققى	20 ئات كۈچىگە توشسا 44 يۈەن	33 يۈەن	61.6 يۈەن	132 يۈەن	ئاي
ئىقتىساد كومىتېتى		دۆلەت ئىگىلىكىدە بولسا 8 يۈەن/ ئاي-تونна، ئائىلىلەر ئىلكىدە بولسا 13 يۈەن/ئاي-تونна	13 يۈەن	26 يۈەن	39 يۈەن	ئاي
سودا-سانائەت ئىدارىسى	سودا-سانائەت مەمۇرىي باشقۇرۇش ھەققى	كىنىشكىسى بولسا 3%، كىنىشكىسى بولمىسا 5%-10%	5%—10%	5%—10%	5%	ئاي
باج ئىدارىسى	ئۇنۇمبرسال باج	كىنىشكىسى بولسا 4%، كىنىشكىسى بولمىسا 5%	5%	5%	5%	ئاي
شەھەر قۇرۇلۇش ئىدارىسى	قۇرۇلۇش ھەققى	1%—7%	7%—1%	7%—1%	7%—1%	ئاي
پىزىلىق ھۆكۈمەت	باشقۇرۇش ھەققى		15 يۈەن	30 يۈەن	60 يۈەن	يىل

تەكشۈرۈش پونكتى	كىنىشكا ئالماشتۇرۇش ھەققى	20 ئات كۈچىدىن ئاشسا 7.5 يۆەن 20 ئات كۈچىدىن تۆۋەن بولسا 5.5 يۆەن	5.5 يۆەن	7.5 يۆەن	7.5 يۆەن	بىر قېتىم- لىق
	ماشىنىنى تەكشۈرۈش ھەققى	20 ئات كۈچىدىن ئاشسا 2.5 يۆەن 20 ئات كۈچىدىن تۆۋەن بولسا 1.5 يۆەن	1.5 يۆەن	2.5 يۆەن	2.5 يۆەن	يىل
	ئىمتىھان ھەققى	بىر ئادەمدىن ئىككى يۆەن	2 يۆەن	2 يۆەن	2 يۆەن	بىر قې- تىملىق
	شوپۇرلۇق كىنىشكىسى	بىر ئادەمدىن بىر يۆەن	1 يۆەن	1 يۆەن	1 يۆەن	بىر قې- تىملىق
	ئۆگىنىش كىنىشكىسى	بىر ئادەمدىن 1.8 يۆەن	1.8 يۆەن	1.8 يۆەن	1.8 يۆەن	بىر قېتىملىق
تەربىيلەش كۇرسى	تەربىيلەش ھەققى	ھەر ئايدا 20 يۆەن	20 يۆەن	20 يۆەن	20 يۆەن	بىر قېتىملىق
قاتناش ساقچى ئەترىتى	قاتناش گۇۋاھنامىسى	بىر ماشىنىدىن بىر يۆەن	1 يۆەن	1 يۆەن	1 يۆەن	پەسىللىك

ئىزاھات: جەدۋەلدە كۆرسىتىلگەن ھەقلەر 1985 - يىلدىكى ھەقلەردۇر. 1990 - يىلغا كەلگەن قىسمەن ھەقلەر 1985 - يىلدىكىدىن 2 — 3 ھەسسە ئېشىپ كەتتى.

2 § . ماشىنىلىشىش دەرىجىسى

1961 - يىلىنىڭ ئالدىنقى يېرىمىدا ماشىنا بىلەن ھەيدەلگەن يەر 27 مىڭ 4 . 275 مو بولۇپ، ئومۇمىي تېرىلغۇ يەر كۆلىمىنىڭ 11.1 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

1972 - يىلى پېيزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنىڭ ئومۇمىي مەشغۇلات مىقدارى 369 مىڭ مو بولدى.

1979 - يىلى پېيزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنىڭ ئومۇمىي مەشغۇلات مىقدارى 826 مىڭ مو بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئېتىز - ئېرىق مەشغۇلات مىقدارى 580 مىڭ 700 مو بولۇپ، ئومۇمىي مەشغۇلات مىقدارىنىڭ 70 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ ماشىنا بىلەن سۇغىرىلغان يەر كۆلىمى ئومۇمىي ئۇنۇملۇك سۇغىرىلغان يەر كۆلىمىنىڭ مەككىز پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. ناھىيە بويىچە ئۇنىۋېرسال ماشىنىلىشىش دەرىجىسى %30كە يەتتى.

1985 - يىلى شەھەر بويىچە ماشىنا بىلەن يەر ھەيدەش نىسبىتى %84كە، ماشىنا بىلەن تېرىش نىسبىتى %40كە، ماشىنا بىلەن ئورۇش - يىغىش نىسبىتى %13كە يەتتى.

1990 - يىلى شەھەر بويىچە ئومۇمىي تېرىلغان يەر كۆلىمى 215 مىڭ 500 مو بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ماشىنا بىلەن ھەيدەلگەن يەر 198 مىڭ 200 موغا يېتىپ، ئومۇمىي ھەيدەلگەن يەر كۆلىمىنىڭ 92 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ ماشىنا بىلەن تېرىلغان يەر 208 مىڭ 300موغا يېتىپ، ئومۇمىي تېرىلغان يەر كۆلىمىنىڭ 04 . 86 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى، بۇنىڭ ئىچىدە ماشىنا بىلەن تېرىلغان بۇغداي 165 مىڭ 400 مو، شال 10 مىڭ 600 مو، كۆمىستوناق 400 مو بولۇپ، مۇشۇ ئوچ تۈرنىڭ ماشىنىلىشىش دەرىجىسى %100كە يەتتى؛ ماشىنا بىلەن كولتىۋاتسىيە قىلىنغان يەر 57 مىڭ 900 مو بولۇپ، ئومۇمىي كولتىۋاتسىيە قىلىنغان يەرنىڭ 88 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ ھوسۇلى ماشىنا بىلەن يىغىۋېلىنغان يەر 24 مىڭ 300 مو بولۇپ، ھوسۇلى يىغىۋېلىنغان ئومۇمىي يەر كۆلىمىنىڭ 14 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

ماشىنا بىلەن پىششىقلاپ ئىشلەنگەن يەم - خەشەك مىقدارى 31 مىڭ 800 تونناغا، ماشىنا بىلەن ئۇسۇلۇك ئاسراش مەشغۇلاتى ئىشلەنگەن يەر 71 مىڭ 100 موغا، ماشىنا بىلەن مۇلياۋ يوپۇق يېپىلغان يەر 45 مىڭ 300 موغا، ماشىنا بىلەن ئايرىلغان دانلىق ئاشلىق 32 مىڭ تونناغا يەتتى.

كورلا شەھىرى (ناھىيىسى) پېخا ئىگىلىكىنىڭ 1972 — 1990 - يىلغىچە ماشىنىلىشىش دەرىجىسى

جەدۋەل 17 . 4

تۈرلەر / يىللار		1972	1977	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
ھەيدەلگەن يەر كۆلىمى (10 مىڭ مو)		23.84	22.9	22.41	21.94	21.5	21.06	20.26	19.72	19.89	19.97	20.11	20.24	20.95	21.55
ماشىنا بىلەن ھەيدەلگىنى	كۆلىمى (10 مىڭ مو)	12.44	18.7	14	12.64	17.04	17.44	16.9	16.1	16.8	17.3	17.02	17.6	18.7	19.82
	ئومۇمىي ھەيدەلگەن يەر كۆلىمىدە ئىگىلىگەن نىسبىتى (%)	52.2	81.7	62.5	57.6	79.3	82.8	83.4	81.6	84.5	86.6	84.6	87	89.3	92
تېرىلغان يەر كۆلىمى (10 مىڭ مو)		23.25	24.03	23.93	24.2	22.4	24.12	22.85	21.93	21.49	22	22.75	22.78	23.64	24.21
ماشىنا بىلەن تېرىلغىنى	كۆلىمى (10 مىڭ مو)	2.77	9.7	5.62	6.64	10.64	11.34	9.49	13.7	8.8	12.99	14.90	15.86	18.2	20.83
	ئومۇمىي تېرىلغان يەر كۆلىمىدە ئىگىلىگەنى	11.91	40.37	23.49	27.44	47.5	47.01	41.53	62.47	40.99	59.05	65.49	69.62	76.99	86.04

ماشىنا بىلەن كولتىۋاتقان سىيە قىلىنغىنى (10 مىڭ مو)		5.45	2.3	3.98	5.32	6.1	1.27	0.4	6.25	7.3	8.96	6.3	6.58
ماشىنا بىلەن كولاپ تېرىۋاتقان سىيە قىلىنغان يەر	كۆلىمى (10 مىڭ مو)	0.16	0.63	2.21	1.91	1.83	0.48	0.12	3.38	3.8	4	4.8	5.79
	ئومۇمىي كولاپ تېرىۋاتقان سىيە قىلىنغان يەر كۆلىمىدە ئىگىلىگەن نىسبىتى (%)	3	27	56	36	30	37.8	30	54	52	45	76	88
ماشىنا بىلەن ئورۇغان يەر	كۆلىمى (10 مىڭ مو)	0.08	0.12	0.35	1.08	1.47	1.95	1.5	0.92	1.75	2.74	2.74	2.43
	ئومۇمىي ئورۇلغان زىرائەت كۆلىمىدە ئىگىلىگەن نىسبىتى (%)			3	18	10	17	13.4	8.9	17	17	23	14

§ 3 . يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى تېخنىكىسىنى ئومۇملاشتۇرۇش

1 . «6—286» تىپلىق ئۇرۇق سېلىش - كولتىۋاتسىيە قىلىش ماشىنىسى

«6—286» تىپلىق ئۇرۇق سېلىش - كولتىۋاتسىيە قىلىش ماشىنىسى 50 — 55 ئات كۈچىگە ئىگە رېزىنكە چاقلىق تراكتورغا سۈرىتىپ ئىشلىتىلىدە، ئۇرۇق سېلىش، كولتىۋاتسىيە قىلىش، توپا يۇلەش، قوشۇمچە ئوغۇت بېرىش مەشغۇلاتلىرىنى ئىشلىگىلى بولىدۇ. 1982 - يىلى تۇنجى قېتىم بۇ ماشىنا بىلەن 556 مو كېۋەز، 766 مو قىچا، 25 مو سېرىق پۇرچاق تېرىلغانىدى، ھەممىسىنىڭ ھوسۇلى ئالدىنقى يىلدىكىدىن ئاشتى. بۇ ماشىنا بىلەن كۆمىسقوناق ئۇۋىلاپ تېرىلسا، قۇرلاپ ئۇرۇق سالىدىغان ماشىنىغا قارىغاندا، ئادەتتە ھەر مو يەردە 3 — 4 جىلە ئۇرۇق تېجەپ قالغىلى ھەم تۇپراقنى خېلى ئوبدان ئاغدۇرغىلى، باستۇرغىلى، ھوسۇلنى 10% ئاشۇرغىلى بولىدۇ.

2 . يېشىل ئوغۇت زىرائىتى تېرىپ باستۇرۇش

1982 - يىلى 3530 مو ئېتىزلىققا ھەر خوسىغا ئىككى كىلوگرامدىن قىچا ئۇرۇقى چېچىلىپ، ھەر مو يەردىن 5000 كىلوگرام يېشىل ئوغۇت ئېلىندى، بۇ ئوغۇت ماشىنا بىلەن توغرىلىپ تۇپراققا 30 سانتىمېتر چوڭقۇرلۇقتا باستۇرۇلدى. تۆلچەش ئارقىلىق، ھەر مو يەرگە كۆمۈلگەن يېشىل ئوغۇتلىققا 12.65 جىلە ئوربىدىلىققا قۇۋۇتىگە تەڭ قۇۋۇەت بېرىدىغانلىقى ھەم تەننەرخىلىققا تۆۋەن، ئۇنۇملىققا ياخشى بولىدىغانلىقى ئىسپاتلاندى.

3 . ماشىنا بىلەن كېۋەز تېرىش ۋە ماشىنا بىلەن سۇلياۋ يوپۇق يېپىپ كېۋەز تېرىش

1979 - يىلى 31 مىلە 200 مو كېۋەز تېرىلىپ، يەرلىك مەھسۇلاتى 11.7 كىلوگرامغا يەتتى. 1980 - يىلى 24 قۇرلۇق سىيالكا بىلەن ئۇرۇق سېلىنىپ 22 مىلە 500 مو كېۋەز تېرىلىپ، مو بېشى مەھسۇلاتى 18.4 كىلوگرامغا يەتتى. 1982 - يىلى 13 مىلە 182 مو يەرگە ماشىنا بىلەن كېۋەز تېرىلدى، لەڭگەر، شائخۇ قاتارلىق يېزىلاردا تەكشۈرۈش ئارقىلىق، مو بېشى ھوسۇلىنىلە 24.7 كىلوگرامغا يەتتى، ھەر بىر مو يەرنىلە ھوسۇلىنىلە ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 6.3 كىلوگرام ئاشقانلىقى، بىرلىك ھوسۇلىنىلە 34.4% ئۆسكەنلىكى مەلۇم بولدى.

شۇ يىلى 60.3 مو يەرگە تۇنجى قېتىم سىناق تەرىقىسىدە سۇلياۋ يوپۇق يېپىپ كېۋەز تېرىلغانىدى، ئوتتۇرىچە بىرلىك ھوسۇلى 75.5 كىلوگرامغا، ئەڭ كۆپ بولغانىدا 106.5 كىلوگرامغا يەتتى. 1983-يىلى 2135 مو يەرگە سۇلياۋ يوپۇق يېپىپ كېۋەز تېرىلدى، ئوتتۇرىچە بىرلىك ھوسۇلى 55 كىلوگرامغا

يېتىپ، ئادەتتىكى ئۈسۈل بىلەن تېرىلغان كېۋەزنىكىدىن 32 كىلوگرام ئاشتى، ھەر مو يەرنىڭ پايدىسى 96 يۈەن ئاشتى.

1983 - يىلى كورلا ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىش، ياساش زاۋۇتى «2DBF—8» تىپلىق سۈلياۋ يوپۇق يېپىش ماشىنىسىدىن يەتتىنى تەڭقى قىلىپ ياساپ چىقتى. بۇ ماشىنىنى كىچىك تۆت چاقلىق تراكتورنى سۈرىتىپ ئىشلەتسە، ھەر بىر سائەتتە 2 ~ 3 مو يەرگە كېۋەز تېرىغىلى ھەم يەر تۈزلەيدۇ، سۈلياۋ يوپۇق يېپىش، تۆشۈك تېشىپ ئۇرۇق سېلىش، كۈمۈش، باستۇرۇش قاتارلىق ئىشلارنىمۇ بىر قېتىمدىلا تۈگەتكىلى بولىدۇ. ماشىنا بىلەن سۈلياۋ يوپۇق يېپىپ كېۋەز تېرىلسا، قول بىلەن سۈلياۋ يوپۇق يېپىپ كېۋەز تېرىغانغا قارىغاندا ھەر مو يەرنى تېرىشقا كېتىدىغان ئىش ۋاقتىنى 3.5 كۈن ئازايتقىلى بولىدۇ. 1985 - يىلدىن باشلاپ، كۈيتۈك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى زاۋۇتىدا ئىشلەنگەن سۈلياۋ يوپۇق يېپىپ كېۋەز تېرىش ماشىنىسى ئومۇملاشتۇرۇلدى. شەھەرلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى تېخنىكىسىنى ئومۇملاشتۇرۇش پونكتى ھەر يىلى ماشىنا بىلەن كېۋەز تېرىش ئەق مەيدان يىغىنى ئېچىپ تۇردى، ئىشلەپچىقىرىشتىن ئىلگىرى، ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدا ۋە ئىشلەپچىقىرىشتىن كېيىن مۇلازىمەت قىلىشنى قانات يايدۇردى. 1990 - يىلى شەھەر بويىچە ھەر خىل تىپتىكى كېۋەز تېرىش ماشىنىسى 200گە يەتتى، ماشىنا بىلەن سۈلياۋ يوپۇق يېپىپ تېرىلغان كېۋەز كۆلىمى سۈلياۋ يوپۇق يېپىپ تېرىلغان كېۋەز كۆلىمىنىڭ 95 پىرسەنتىدىن كۆپرەكنى ئىگىلىدى.

4. سىلوس تەييارلاش

مۆل ئوت - چۆپ ماشىنا بىلەن توغرىلىپ تامامەن يېپىق ھالەتتە 45 كۈن ئېچىتىلسا، ئۇزاق مۇددەت ئۇز پېتى ساقلىغىلى بولىدۇ. يېڭىشەر يېزىسىدىكى سىلوس تەييارلىغان ئائىلىلەر مۇت كالىسىنى سىلوس بىلەن باققان، بىر ئايدىن كېيىن ئۇلچەش ئارقىلىق، كۈندىلىك مۇت بېرىش مىقدارىنىڭ 4.5 كىلوگرام يەتتى ئىككى ھەسسىدىن كۆپرەك ئاشقانلىقى مەلۇم بولدى. ھەر بىر كىلوگرام سىلوس تەييارلاشقا ئۇچ پۇلۇق مەبلەغ كېتىدۇ. ئەسما باز پەسلىدە بازاردا ھەر كىلوگرام مۆل ئوت - چۆپنىڭ باھاسى بەش پۇلغا يېتىدۇ. 1986 - يىلى مۆل ئوت - چۆپ توغراش ماشىنىسىدىن 15ى ئىشقا سېلىندى، 67 دېھقان ئائىلىسى 624 تونىنا سىلوس تەييارلىدى. 1988 - يىلى 94 سېمونت سىلوس ئورنىسى ياسالدى، 89 دانە چۆپ توغراش ماشىنىسى ئىشقا سېلىنىپ، 25 مىڭ 600 تونىنا سىلوس تەييارلاندى. سىلوس ياساش ئومۇمى ئاددىي، ئۇنۇمى كۆرۈنەرلىك بولغانلىقى ئۈچۈن، يېزا - مەيدانلاردا كەڭ دائىرىدە ئومۇملاشتى.

5. باشقىلار

يۇقىرىقىلاردىن باشقا كاتەكتە توخۇ بېقىش، ئېنېرگىيە تېجەش تېخنىكىسى، ئۇچ چىشلىق ئايلانما سوقا، مېۋىلىك باغلاردا ئىشلىتىلىدىغان دورا پۈركۈش ماشىنىسى قاتارلىقلارمۇ ئومۇملاشتۇرۇلۇپ خېلى ياخشى ئۇنۇم ھاسىل قىلىندى.

§ 4. يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى نازارەتچىلىكى

1976 - يىلدىن ئىلگىرى يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىغا دەسلەپ ناھىيىلىك سانائەت قاتناش بۆلۈمى، كېيىن ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى بۆلۈمى قاتناش نازارەتچىلىك تارماقلىرى بىلەن ھەمكارلىشىپ بىرلىكتە نازارەتچىلىك قىلىپ كەلگەنىدى. 1976 - يىلى رېزىنكە چاقلىق تراكتور شوپۇرلىرىنىڭ

شوپۇرلۇق كىنىشكىسىنى تەكشۈرۈش، ئۇلاردىن ئىمتىھان ئېلىش ۋە يولدا تەكشۈرۈش قانات بايدۇرۇلغاچ-قا، كىنىشكىسىز تراكتور ھەيدەش تەھۋالى تازايدى. شۇ يىلى يەتتە قېتىم يېزا ئىگىلىك ماشىنىسى ھادىسىسى يۈز بېرىپ، بىر كىشى ئۆلدى، ئالتە تراكتور كېرەكتىن چىقتى، 1975 - يىلدىكىگە قارىغاندا، ھادىسە يۈز بېرىش نىسبىتى %30، ھادىسىدە ئادەم ئۆلۈش نىسبىتى %85 تازايدى.

1984 - يىلى شەھەرلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى نازارەتچىلىك پونكىتىنىڭ نازارەتچىسى 16گە يەتتى، ئۇلار شەھەر تەۋەسىدىكى دۆلەت، كوللېكتىپ، شەخسىلەر ئىگىدارچىلىقىدىكى يېزا ئىگىلىك ماشىنا- سايمانلىرىنىڭ بىخەتەرلىكىنى نازارەت قىلىش ھەم يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى شوپۇرلىرىدىن ئىمتىھان ئېلىش، شوپۇرلۇق كىنىشكىسى بېرىش - تەكشۈرۈش، ھادىسىلەرنى بىر تەرەپ قىلىشقا مەسئۇل بولدى.

1985 - يىلى قائىدە بويىچە 998 دانە تراكتور قاتناش كىنىشكىسى، 1393 كىشىنىڭ شوپۇرلۇق كىنىشكىسى ئالماشتۇرۇپ بېرىلدى، يېزا ئىگىلىكىگە ئىشلىتىلىدىغان ھەر خىل تراكتور ئۈچۈن 1375 پارچە نومۇر تاختىسى - كىنىشكا بېرىلدى، 1821 دانە شوپۇرلۇق كىنىشكىسى بېجىرىپ بېرىلدى ھەمدە ئالاقىدار نارمالارنىڭ تەلىپى بويىچە ھەممە تراكتورلار مەسئۇلىيەت سۇغۇرتىسىغا قاتناشتۇرۇلدى ۋە ۋاكالىتەن 52 مىڭ يۈەن سۇغۇرتا ھەققى يىغىۋېلىندى، 16 مىڭ 800 يۈەن نازارەتچىلىك ھەققى ئېلىندى. مۇشۇ بىر يىلدا يەنە قېتىم يېزا ئىگىلىك ماشىنىسى ھادىسىسى يۈز بەردى، بۇنىڭ ئىچىدە ئېغىر ھادىسە ئىككى قېتىم بولۇپ، ئىككى ئادەم ئۆلدى.

1986 - يىلى نازارەتچىلىك رايونى تەۋەسىدە ھەر خىل تراكتور 2279غا، نوپۇسقا ئالدۇرۇلغان تراكتور 1746گە يەتتى، 1018 تراكتور تەكشۈرۈلدى، 132 تراكتورنى تەكشۈرۈش كېچىكتۈرۈلدى، ئىككى تراكتور كېرەكسىز قىلىندى، يېڭىدىن 175 تراكتور نوپۇسقا ئېلىندى، 1370 نەپەر شوپۇرنىڭ كىنىشكىسى تەكشۈرۈلدى.

1987 - يىلى يېڭىدىن 301 تراكتور نوپۇسقا ئېلىندى، 523 شوپۇر كۆپەيدى، يولدا 1210 دانە (قېتىم) تراكتور تەكشۈرۈلدى، 380 دانە (قېتىم) كىنىشكىسىز ھەيدەلگەن ياكى قائىدىگە خىلاپلىق قىلغان تراكتور مەسئۇلىسى بىر تەرەپ قىلىندى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى بىخەتەرلىك بىلىملىرى توغرىسىدا رادىئودا 192 قېتىم تەشۋىقات ئېلىپ بېرىلدى، شەھەر بويىچە 35 كۈن بىخەتەرلىك پائالىيىتى تەشكىللەندى.

1988 - يىلى شوپۇرلار ئۆگىنىش كارتوچكىسى تۈزۈش تۈزۈمى قۇرۇپ چىقىلدى ھەم 1954 پارچە ئۆگىنىش كارتوچكىسى تارقىتىلدى، 19 مىڭ 540 ئادەم (قېتىم) بىخەتەرلىك كۈنى ئۆگىنىشىگە قاتناشتۇرۇلدى؛ 1890 دانە (قېتىم) تراكتور ئېتىزدا، يولدا ياكى سەيياره تەكشۈرۈلدى، 473 تراكتور-نىڭ قائىدىگە خىلاپلىق قىلىش دېلوسى تۈزىتىلدى.

1989 - يىلى يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى نازارەتچىلىكىدە نىشانلىق باشقۇرۇش يولغا قويۇلدى ۋە كونكرېت باشقۇرۇش تۈرلىرى تۈزۈپ چىقىلدى، 1180 تراكتور سۇغۇرتىغا قاتناشتۇرۇلدى ۋە 98 مىڭ 500 يۈەن سۇغۇرتا ھەققى يىغىۋېلىندى، بىخەتەرلىك بىلىملىرى بويىچە 33 ئۆگىنىش گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، 396 قېتىم بىخەتەرلىك ئۆگىنىشى ئۇيۇشتۇرۇلدى.

1990 - يىلى شەھەرلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى نازارەتچىلىك پونكىتى يېزا، مەيدانلار بىلەن «يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى بىخەتەرلىكىنى نازارەت قىلىش توختىمى ۋەزىيىتىمىسى» ئىمزالىدى، بىر قېتىم نازارەتچىلەر تېخنىكا كۇرسى ئاچتى، 1863 تراكتورنى تەكشۈردى (تراكتورلارنىڭ تەكشۈرۈلۈش نىسبىتى %77 بولدى)، 2261 نەپەر شوپۇرنىڭ كىنىشكىسىنى تەكشۈردى (تەكشۈرۈش نىسبىتى %77.8 بولدى). يولدا ۋە ئېتىزدا 11 مىڭ 516 دانە (قېتىم) تراكتور تەكشۈرۈلدى. 393 ئادەم

(قېتىم) نىڭ قائىدىگە ئاساسلىق قىلىش مەسلىسى بىر تەرەپ قىلىندى، 1141 ئادەم (قېتىم) نىڭ قائىدىگە ئاساسىتتىكىچە خىلاپلىق قىلىش مەسلىسى تۈزىتىلدى. شۇ يىلى تۆت قېتىم پېزا ئىگىلىك ماشىنىسى ھادىسىسى كۆرۈلۈپ (ئۇلۇش، پارىلىنىش، ئېغىر ئىقتىسادىي زىيان بولمىدى)، 1989 - يىلدىكىدىن 33.3% ئازايدى.

كورلا شەھىرى (ناھىيىسى)دە 1974 — 1990 - يىلغىچە يۈز بەرگەن پېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى ھادىسىلىرى

جەدۋەل: 17 - 5

يىللار	پېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى ھادىسىسى (قېتىم)		ئۇلگەن، يارىلانغان ئادەم		بۇزۇلغان ئاياغ تراكتور سانى	ئىقتىسادىي زىيان (10 مىڭ يۈەن)	بۇزۇلغان دۆڭگال نىڭ سانى	مىڭ ئادەم ئىشىغا مىڭ ئادەم دىسە نىسبەتى (%)	مىڭ ئادەم ئىشىغا ئۇلگەدىكى نىسبەتى (%)
	جەمئىي	بۇنىڭ ئىچىدە تراكتور ھادىسىسى	جەمئىي	بۇنىڭ ئىچىدە تۇلۇ ئۆلگەن					
1974	20		4	1	4	0.67			
1975	10		7	2	2	015			
1977	6	4			2				
1979	5	3	2	2	1	1			
1980	4	2	5	3	2	0.2	1		
1981	5	1	1	1		0.45			
1983	8	6	7	7	2	3	2		
1984	3	3	3	3	1	0.3			
1985	5		5	2		0.04		3.6	1.4
1986	4		4	3				2.3	1.7
1987	5		5	4		0.06		1.8	1.5
1988	7		4	3		0.067		2.2	0.9
1989	6		7	3		0.178		2.1	1.1
1990	4					0.01		1.3	

Ⅳ باب

يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى بىلەن تەمىنلەش ۋە ئۇنى رېمونت قىلىش، ياساش

§ 1 . يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى بىلەن تەمىنلەش

1. تەمىنلىنىدىغان يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى تۈرى

شەھەرلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى شىركىتى ھەر خىل چوك، ئونتۇرا، كىچىك تراكتور، دېھقانچىلىق مايمانلىرى، دىزىل ماتور، ئۇچ چاقلىق موتسكلىت، يېزا ئىگىلىك قوشۇمچە مەھسۇلاتلىرى، غى پىششىقلاپ ئىشلەش ماشىنىلىرى، توختام سۇنى چىقىرىۋېتىش-سۇغىرىش ماشىنىلىرى، ئۇسۇملۇك ئاسراش ماشىنىلىرى، دانلىق ئاشلىق زىرائەتلىرىنى ئورۇش ماشىنىلىرى، ھەر خىل دېتال، زاپچاس ھەم ماشىنا ماتېرىياللىرى تىجارىتى بىلەن شوغۇللىنىدۇ.

1985 - يىلى بۇ شىركەتنىڭ تىجارەت تۈرى 60كە، مەھسۇلات خىلى تەخمىنەن 1500 تەچچىگە يەتتى. 1990 - يىلى 2000 خىلدىن ئاشتى.

2. يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى سېتىش

1975.يىلى ئايلىق ئونتۇرىچە پارچە سېتىش سوممىسى 100 مىڭ يۈەندىن 200 مىڭ يۈەنگىچە بولغان. 1980.يىلى يىللىق ئومۇمىي سېتىش سوممىسى 1 مىليون 165 مىڭ 600 يۈەن بولۇپ، 160 يۈەن پايدا ئېلىنغان. 1981.يىلدىن كېيىن يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى بىلەن تەمىنلەش تىجارىتى ماددىي ئەشيا شىركىتىدىن ئايرىپ چىقىلدى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى بىلەن تەمىنلەشتە كۆپ يول ئارقىلىق مال كىرگۈزۈش، ۋاكالىتەن سېتىش مۇلازىملىقى يولغا قويۇلدى ھەم كارخانا تەرتىپكە سېلىندى، ھەر خىل قائىدە-تۈزۈم مۇكەممەللەشتۈرۈلدى، بۇنىڭ بىلەن كارخانىنىڭ ئىقتىسادىي ئۈنۈمى يىلدىن - يىلغا ئاشتى.

1987 - يىلى سېتىش سوممىسى 1 مىليون 334 مىڭ 900 يۈەنگە يېتىپ، 31 مىڭ يۈەن پايدا ئېلىندى. 1988 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە تىجارەت شەخسلەرگە ھۆددىگە بېرىلدى، بۇ ئۇچ يىلدا ئومۇمىي سېتىش سوممىسى 7 مىليون 139 مىڭ يۈەنگە يەتتى، 194 مىڭ يۈەن پايدا ئېلىندى، ھۆددىگەرلىك كۆرسەتكۈچى %6. 245 ئورۇندالدى، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئۇنۇم ئىش ھەققى يىلسىغا ئونتۇرا ھېساب بىلەن %161 ئاشتى.

§ 2 . يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىش - ياساش

1. ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىش - ياساش زاۋۇتىنىڭ يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىش - ياساش ئەھۋالى

ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى زاۋۇتى دەسلەپكى باسقۇچتا كىچىك دېھقانچىلىق سايمانلىرى ۋە زاپچاسلىرىنى ياساشنى ئاساس قىلغان. 1960 - يىلدىن ئېتىبارەن، كورلا ناھىيىلىك دېھقانچىلىق سايمانلىرى زاۋۇتى «Z» شەكىللىك تىرنا، قوش چاقلىق قوش چىشلىق ساپان، ھالقىسىمان يانچىغۇچ، ئورۇش ماشىنىسى، سىيالكا قاتارلىقلارنى ياسىدى. 1970 - يىلى يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى خەلق گۈزىشلىرىغا چۈشۈرۈپ بېرىلدى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى سېتىشتا تۆۋەن باھادا سېتىش، ئاز پايدا ئېلىش سىياسىتى يۈرگۈزۈلدى. 1982 - يىل 12 - ئايغىچە ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىش - ياساش زاۋۇتى 540 مىڭ 700 يۈەن زىيان تارتتى. 1983 - يىلى ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىش - ياساش زاۋۇتى ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيىتە تۈزۈمىنى يولغا قويۇپ ۋە كۆپ خىل ئىگىلىك بىلەن شوغوللىنىپ، زىيانىنى توگىتىپ پايدا ئالدى، 60 مىڭ يۈەن پايدا-باج ياراتتى. 1983 - يىلى ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىش - ياساش زاۋۇتى مۇ-ھاپىزاي تۈرۈبىسى ئورنىتىش ئەترىتى، قەغەز ساندۇق زاۋۇتى قۇردى. 1986 - يىلى شەھەرلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىش - ياساش زاۋۇتىنىڭ قەغەز ساندۇق زاۋۇتى مەھسۇلات قىممىتىنى 760 مىڭ يۈەنگە يەتكۈزۈپ، 50 مىڭ يۈەن پايدا باج ياراتتى. 1988 - يىلى بۇ زاۋۇت شەخسىلەرگە ھۆددىگە بېرىلدى، 1990 - يىلغىچە مەھسۇلات قىممىتى 5 مىليون830 مىڭ يۈەنگە يەتكۈزۈلۈپ، ھۆددىگە بېرىلىشتىن ئىلگىرىكىدىن %60 ئاشۇرۇلدى. 1988 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە 521 مىڭ 100 يۈەن پايدا - باج يارىتىلدى، بۇ تۈچ يىلدا ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئۈنۈم ئىش ھەققى بىر ھەسسە ئاشتى، ھەر بىر كىشىنىڭ ئىش ھەققى ئىككى دەرىجە ئۆستۈرۈلدى، يەنى يىلىغا 430 يۈەن ئاشتى.

2. يېزىلارنىڭ يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىش - ياساش ئەھۋالى

يېزىلاردىكى گۈزىشي يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىش - ياساش پونكىتلىرى 70 - يىللارنىڭ باشلىرىدا قۇرۇلغان. 1975 - يىلى گۈزىشي يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىش ياساش پونكىتلىرى 57 چوڭ، ئوتتۇرا تراكتور، ئىككى كىچىك تراكتور، تۆت ئىچىدىن يانىدىغان دۆڭئايلى، 238 دانە باشقا يېزا ئىگىلىك ماشىنا - سايمانلىرىنى رېمونت قىلدى. 1977 - يىلى گۈزىشي، مەيدان، پونكىتلىرى يەر تۈزلەش ماشىنىسى، قىر سېلىش ماشىنىسى، خامان سوروش ماشىنىسى، شال - بوغداي دېنىنى ئايرىش ماشىنىسى، ئوچ چىشلىق يېنىك ساپان ھەم بەزى يېرىم ماشىنىلاشقان دېھقانچىلىق سايمانلىرىنى سىناق تەرىقىسىدە ياساپ چىقتى.

1980 - يىلدىن باشلاپ يېزىلارنىڭ ئىقتىسادىي تۈزۈلمىسىدە ئۆزگىرىش بولغاچقا، رېمونت تور-نۇق-تىلىرى پەيدىنپەي كوللېكتىپ باشقۇرۇشتىن يەككىلەرنىڭ باشقۇرۇشىغا ئوتتى. 1985 - يىلى يېزىلاردىكى

كوللېكتىپ رېمونت تور-ئۇقتىسى بەشكە، يەككىلەر رېمونت تور-ئۇقتىسى 12گە، ھەر خىل ئۇسكۇنىسى 56گە يەتتى. ئۇلار 1295 دانە (قېتىم) يېزا ئىگىلىك ماشىنا - سايمىنى رېمونت قىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە رېمونت قىلىنغان چوڭ، ئوتتۇرا تراكتور 135 دانە (قېتىم) (چوڭ رېمونت قىلىنغىنى ئۈچ دانە)، كىچىك تراكتور 297 دانە (قېتىم)، باشقا دېھقانچىلىق سايمىنى 820 دانە (قېتىم).

1990 - يىلى يېزا - بازار كوللېكتىپ رېمونت تور-ئۇقتىلىرى ۋە يەككە رېمونتچىلىق ئالغىسى 1571 دانە (قېتىم) يېزا ئىگىلىك ماشىنىسىنى رېمونت قىلدى. بۇنىڭ ئىچىدە چوڭ - ئوتتۇرا تراكتور 135 دانە (قېتىم) (چوڭ رېمونت قىلىنغىنى قون دانە)، كىچىك تراكتور 742 دانە (قېتىم)، ئىچىدىن يانىدىغان دۇنگاتېل بەش، ئاپتوموبىل 11، باشقا دېھقانچىلىق سايمىنى 678. مۇشۇ بىر يىلدا رېمونتچىلىق مەھسۇلات قىممىتى 45 مىڭ يۈەنگە يەتتى، 27 مىڭ يۈەن پايدا ئېلىندى.

ئون سەككىزىنچى قىسىم

سۇچىلىق

كورلا بوستانلىق تۇزلەڭلىكى كۆنچى دەريا سىستىمىسى، تارىم تىنىما تۇزلەڭلىكى ھەم خورا تاغ، قۇرۇقتاغلىق تاغ ئالدى لانتا - تىنىما چۆكۈندى تۇزلەكلىكلىرىدىن ھاسىل بولغان. بافراش كۆلىدىن باشلىنىدىغان كۆنچى دەريا سىستىمىسىدىن ئۆتۈپ، خورا تاغ بىلەن قۇرۇقتاغ ئوتتۇرىسىدىن ئېقىپ چىقىپ، تۇزلەڭلىكنى شىمالدىن جەنۇبقا كېسىپ ئۆتۈپ، لوپنۇر ناھىيىسىگە كېتىدۇ. ئۇ بوستان لىقلىق غەربىي جەنۇبىدىن ئۆتىدىغان تارىم دەريا سىستىمىسى بىلەن بىللە كورلا شەھىرلىك دېھقانچىلىقى، چارۋىچىلىقى ۋە خەلق تۇرمۇشىغا كېرەكلىك ئاساسلىق سۇ مەنبەسىنى شەكىللەندۈرىدۇ.

كۆنچى دەريا سىستىمىسىلىق يۇقىرى ۋە ئوتتۇرا قىسىملىرى ئېرىق - ئۆستەڭلەر كىرىشىپ كەتكەن، تۇپرىقى مۇنبەت، تېرىلغۇ يەرلەر بىلەن ئوتلاقلار تۇتىشىپ كەتكەن كۆكۈلدىكىدەك دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونىدۇر. تۇۋەن قىسمى ئېگىز - پەس بولۇپ، بۇ يەردە بىپايان يايلاق ۋە ئازراق تېرىلغۇ يەر ھەم بىر قىسىم ئىدىرلىق بار. رايون تەۋەسى قورغاق بولۇپ، ھۆل - يېغىن ئاز يامغۇر، ئادەتتىكى يىللاردا يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى ئاران 7. 50 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ، ھالبۇكى، يىللىق پارغا ئايلىنىش مىقدارى 1200 - 1450 مىللىمېتىرغا يېتىپ، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارىنىڭ 24 — 29 ھەسسىسىگە تەڭ كېلىدۇ. لېكىن بۇ يەردە سۇ بايلىقى خېلى مول، سىرتتىن ئېقىپ كېلىدىغان كۆنچى، تارىم دەريالىرىدىن تاشقىرى يەنە ئۆز تەۋەسىدە ھاسىل بولىدىغان ئېقىنلار ۋە مول يەر ئاستى سۇيى بار، بۇلار سانائەت، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتىنى كاپالەتكە ئىگە قىلىدۇ.

I باب

ئاپپاراتلار

كۆنچى دەريا سىستىمىسى قەدىمدىن تارتىپلا ئۆزلەشتۈرۈلگەن رايون بولۇپ، ئىلگىرى ئۆتكەن ھۆكۈمەتلەر ئېرىق - ئۆستەڭلەرنى چېپىش ۋە باشقۇرۇشقا ئىنتايىن كۆڭۈل بۆلگەن.

تارىخىي كىتابلاردا يېزىلغىنىغا قارىغاندا، ھەن سۇلالىسى دەۋرىدە سۇ ئىشلىرىنى «سۇ مەھكىمە-

سى»، «كۆكبېشى» تەسىس قىلىش ئارقىلىق ياشقۇرۇلغان، تالاق سۈلالىسى دەۋرىدە «سۇ بېگى» قويۇش ئارقىلىق ياشقۇرۇلغان، سۇ ئىنشائاتلىرى كۆپىنچە ھەربىيلەر ۋە پۇقرالارنى ئىشلىتىش ئارقىلىق ياسالغان.

چىلاق سۈلالىسى دەۋرىدە كورلىدا مەخسۇس سۇ ياشقۇرىدىغان 6 - دەرىجىلىك مىراپېگ تەسىس قىلىنغان. مىنگونىلاق 33 - يىلى (1944 - يىلى) كورلا ناھىيىلىك سۈچىلىق كومىتېتى قۇرۇلغان، بېزىلاردا كۆكبېشى، كەنتلەرگە مىراپ قويۇلغان، ئۇلار مەخسۇس سۇ ئىنشائاتلىرىنى ياسىتىشقا ۋە سۇ ئىشلىتىشكە مەسئۇل بولغان، كومۇنەن لوتتۇرا دەرىجىلىك كېرىق - ئۆستەڭلەرنىلاق سۈيىنى ئىشلىتىش مىراپ ياكى سۈچىلىق كومىتېتىنىلاق ئەزاسى ئارقىلىق ياشقۇرۇلغان.

50 - يىللارنىلاق باشلىرىدا سۈچىلىق خىزمىتىگە ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىلاق قۇرۇلۇش بۆلۈمى مەسئۇل بولدى. 1955 - يىلى ناھىيىلىك سۈچىلىق بۆلۈمى قۇرۇلدى، كېيىن سۇ ياشقۇرۇش ئاپپاراتىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش، قوشۇۋېتىش كۆپ قېتىم تەكرارلاندى. 1974 - يىلى يېڭىدىن سۇ - ئېلېكتر بۆلۈمى قۇرۇلدى. 1979 - يىلى بۇ بۆلۈم سۇ-ئېلېكتر ئىدارىسىغا ئۆزگەرتىلدى. 1984 - يىلى شەھەرلىك سۇ-ئېلېكتر ئىدارىسى قۇرۇلدى. ناھىيە ئاپپاراتى بىلەن شەھەر ئاپپاراتى قوشۇۋېتىلگەندە، ناھىيىلىك سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسى شەھەرلىك سۇ-ئېلېكتر ئىدارىسىغا قوشۇۋېتىلدى.

1990-يىلى سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسى قارىمىقىدا سۇ ياشقۇرۇش بۆلۈمچىسى، سۇ مەسئۇلاتلىرى - تېرىلغۇ يەر بۆلۈمچىسى، پىلان - مالىيە بۆلۈمچىسى، كەسپىي ئىشلار بۆلۈمچىسى، سۇ ئىشلىرى - سۇ بايلىقىنى ياشقۇرۇش ئىشخانىسى ۋە مەمۇرىي ئىشلار ئىشخانىسى قاتارلىق بۆلۈمچە، ئىشخانىلار، سۇ - ئېلېكتر قۇرۇلۇشى ئەترىتى، قۇدۇق قېزىش ئەترىتى تەسىس قىلىندى، ئۇنىلاق ئاستىدا يەنە قاراسۇ، دولان، شاقۇر، شەھەر دامبىسى قاتارلىق تۆت ئۆستەڭلاق ياشقۇرۇش پونكتى ۋە ئون يېزىلىق سۇ ياشقۇرۇش مۇلازىمەت پونكتى قۇرۇلدى. ئۇلارنىلاق ھەممىسىگە مەخسۇس ياشقۇرۇش خادىملىرى قويۇلدى. 1990-يىلى شەھەرلىك سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسىدا 126 كادىر - ئىشچى (بۇنىلاق ئىچىدە تېخنىك كادىر 24)، تۆت يۈك ئاپتوموبىلى، ئۈچ چىپ، ئىككى توپا ئىتتىرىش ماشىنىسى، ئۈچ قېزىش ماشىنىسى، بەش لاي ئېتىش ماشىنىسى، ئىككى بۇرغىلاش ماشىنىسى، 13 ھەر خىل موتسىكلىت ۋە ياشقا ماشىنا - ئېلېكتر ئۆسكۈنىلىرى بار بولدى.

II باب

سۇغىرىشقا ئىشلىتىلىدىغان سۇ مەنبەسى

§1. يەر ئۈستى سۈيى

1. ئۆز تەۋەسىدە ھاسىل بولىدىغان ئېقىنلار

خورا تاغنىلاق جەنۇبىي ئېتىكىدە، ئۆز تەۋەسىدە ھاسىل بولىدىغان ئېقىن جىلغىلىرىدىن مانىما قۇرۇل

جىلغىسى، مازار جىلغىسى، ۋۇلۇنگۇ جىلغىسى، خورا تاغنىڭ شىمالىدا خامانگۇ جىلغىسى بار، ئۇلاردىن يىلىغا جەمئىي 34 مىليون 222 مىڭ 800 كۇب مېتر سۇ چىقىدۇ.

ساتماقۇرۇل جىلغىسى باشئەگىم ئېغىزىنىڭ غەربىگە، شەھەر رايونىنىڭ شىمالىغا توغرا كېلىدۇ. ئادەتتە سۇ بولمايدۇ، يامغۇر يافقاندا قىيان كېلىپ، بېقىن ئەتراپتىكى يول، ئۆي ۋە ئېتىزلارنى ۋەيران قىلىپ، ئېغىر ئاپەت كەلتۈرىدۇ. يىللىق سىرغىم مىقدارى 600 مىڭ كۇب مېترغا يېتىدۇ، قىيان ئېقىش كۈچ بولغاندا 1.43 كۇب مېتر/سېكۇنتقا يېتىدۇ. ھەر يىلى قىيان كېلىدىغان مەزگىل تاران ئىككى ساھەتتىن بەش ساھەتكىچە بولىدۇ.

مازار جىلغىسى چەرچىنىڭ شىمالىدا بولۇپ، تاغدىن چىقىدىغان ئېقىنلارنىڭ چوڭراقى ھېسابلىنىدۇ. تاغدىكى ئېرىنگەن قار سۇيى ۋە يەر تاغلارغا چۈشكەن يامغۇر سۇيىدىن ئېقىن ھاسىل بولۇپ، يىلىغا 2.0 كۇب مېتر/سېكۇنت سۇ ئېقىپ تۇرىدۇ. قىيان كەلگەندە قىيان ئىنتايىن شىددەتلىك بولىدۇ. 1966 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى قىيان ئېقىش يۇقىرى پەللىگە چىقىپ، 266 كۇب مېتر/سېكۇنتقا يەتتى. يىللىق سىرغىم مىقدارى 24 مىليون كۇب مېترغا يېتىدۇ. چەرچى ياغۇچىلىق مەيدانى يەر سۇغۇرىشتا، ئاساسەن، مازار ئېقىندىن چىقىدىغان يەر ئۈستى سۇيىگە ۋە قۇدۇق سۇيىگە تايىنىدۇ.

ۋۇلۇنگۇ جىلغىسى مازار ئېقىنىنىڭ تەخمىنەن 15 كىلومېتر غەربىدە بولۇپ، ئۇنىڭ سۇيى تاغدىن چىقىدىغان بەش ئېقىننىڭ قوشۇلۇشىدىن ھاسىل بولىدۇ، ئۇ پەسىل خاراكتېرلىك ئېقىن بولۇپ، ئادەتتە سۇ ناھايىتى ئاز بولىدۇ، قىيان مەزگىلىدە ئېقىم مىقدارى 100 كۇب مېتر/سېكۇنتقا يېتىدۇ. يىللىق سىرغىم مىقدارى 2 مىليون 700 مىڭ كۇب مېترغا يېتىدۇ. ئۇنىڭدىن پايدىلىنىش تېخى باشلانمىدى.

خامانگۇ جىلغىسى شەھەرنىڭ غەربىي شىمالىدىكى باشئەگمىدە بولۇپ، ئادەتتە سۇ بولمايدۇ، يامغۇر يافقاندا قىيان ھاسىل بولۇپ، كۆنچى دەرياسىغا قۇيۇلىدۇ، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 7 مىليون 22 مىڭ 800 كۇب مېتر سۇ قۇيۇلۇپ تۇرىدۇ.

2. سىرتتىن ئېقىپ كېلىدىغان دەريالار

سىرتتىن ئېقىپ كېلىدىغان كۆنچى، تارىم دەريالىرىنىڭ يىللىق سىرغىم مىقدارى 4 مىليارد 246 مىليون كۇب مېترغا يېتىدۇ. كورلا شەھىرىنىڭ دېھقانچىلىقىغا 290 مىليون كۇب مېتر، ئوتلاقلىرىغا 82 مىليون كۇب مېتر سۇ ئىشلىتىلىدۇ، ئۇلارنى قوشقاندا 372 مىليون كۇب مېتر بولۇپ، ئىككى دەريانىڭ يىللىق سىرغىم مىقدارىنىڭ تەخمىنەن 8.7 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ.

كۆنچى دەرياسى باغراش كۆلىدىن باشلىنىدىغان، قاراشەھەر دەرياسى سۇ سىستېمىسىغا قارايدىغان دەريا بولۇپ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 785 كىلومېتر كېلىدۇ، كورلا شەھىرى تەۋەسىدىن ئېقىپ ئۆتىدىغان قىسمى 271 كىلومېترغا يېتىدۇ. كۆنچى دەرياسى باشئەگمىدىن ئۆتۈپ، مۇنبەت بوستانلىق تۇزلەڭلىكتە شىمالدىن جەنۇبقا « ⋿ » شەكىلدە ئېقىپ ئۆتۈپ، لوپنۇر ناھىيىسىگە كىرىپ كېتىدۇ. ئوتتۇرىچە يىللىق ئېقىم مىقدارى 3.38 كۇب مېتر/سېكۇنتقا، ئوتتۇرىچە يىللىق سىرغىم مىقدارى 1 مىليارد 210 مىليون كۇب مېترغا يېتىدۇ.

تارىم دەرياسى تارىم دەرياسى مەملىكىتىمىز بويىچە ئەڭ چوڭ ئىچكى دەريا بولۇپ، كورلىنىڭ غەربىي جەنۇبىدىن ئېقىپ ئۆتىدۇ. بۈگۈر توسمىسىدىن لوپنۇر ناھىيىسىدىكى ئوسمان دەريا ئېغىزىغىچە بولغان 74 كىلومېتر ئارىلىقتا دەريا سۇيى 1 مىليارد 545 مىليون كۇب مېتر خورايدۇ، كورلا شەھىرى دەريانىڭ مۇشۇ قىسمىدىن ئالغان سايجىرا، قەمبەر، ئەيسا ھاجى، ئۆمەر تاختاڭ، لاي، غوپۇر چاپتى، قىرچىن، قۇم دەريا ئېقىنلىرى ئارقىلىق كەلكۈن مەزگىللىرىدە يىلىغا تەخمىنەن 40 مىليون كۇب مېتر

سۇ باشلاپ، ئوتلاق ۋە توغراقلىقلارنى سۇغىرىدۇ. تارىم دەرياسىدا ئادەتتە سۇ ئاز بولۇپ، دەريا سۈيى ئېچىلغانغا چىقمايدۇ. كەلكۈن مەزگىلىدە سۇ تېشىپ، كۆپ ئىسراپ بولۇپ كېتىدۇ.

كورلا شەھىرى تەۋەسىدىكى كۆنچى دەرياسىنىڭ 1954 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە يىللىق ئوتتۇرىچە ئېقىم مىقدارى ۋە سىرغىم مىقدارى

جەدۋەل: 18 - 1

تۈرى / يىللار	يىللىق ئوتتۇرىچە ئېقىم مىقدارى (كۇب مېتر/ سېكۇنت)	يىللىق ئوتتۇرىچە سىرغىم مىقدارى (100 مىليون كۇب مېتر)	تۈرى / يىللار	يىللىق ئوتتۇرىچە ئېقىم مىقدارى (كۇب مېتر/ سېكۇنت)	يىللىق ئوتتۇرىچە سىرغىم مىقدارى (100 مىليون كۇب مېتر)
1954	42.9	13.53	1978	25.7	8.12
1955	40.6	12.80	1979	32.6	10.07
1956	37.8	11.94	1980	36.7	11.60
1957	25.3	7.97	1981	36.9	11.50
1958	48.8	15.38	1982	37.6	11.90
1959	69.7	21.98	1983	35.3	11.10
1960	37.7	10.02	1984	35.6	11.30
1961	18.9	5.96	1985	36.2	11.40
1962	27.6	8.69	1986	37	11.70
1963	26	11.41	1987	39.5	12.40
1964	45.4	14.35	1988	37.4	11.80
1965	38.6	12.19	1989	36.3	11.45
1976	31.8	9.84	1990	36.7	11.56
1977	31.1	9.82			

تارىم دەرياسىنىڭ 1957 — 1981 - يىلغىچە بۇغۇز چوڭ توسمىسى بار يەردىن ئۈتكەن چاغدىكى ئېقىم مىقدارى ۋە سىرغىم مىقدارى

جەدۋەل: 18 - 2

يىللار	يىللىق ئوتتۇرىچە ئېقىم مىقدارى (كۇب مېتر/سېكۇنت)	يىللىق ئوتتۇرىچە سىرغىم مىقدارى (100 مىليون كۇب مېتر)	يىللار	يىللىق ئوتتۇرىچە ئېقىم مىقدارى (كۇب مېتر/سېكۇنت)	يىللىق ئوتتۇرىچە سىرغىم مىقدارى (100 مىليون كۇب مېتر)
1957	93.1	29.36	1970	96.2	30.34
1958	98.6	31.06	1971	144	45.41
1959	108	34.06	1972	64.7	20.46
1960	97	30.67	1973	107	33.74
1961	128	40.37	1974	71.4	22.61
1962	91.9	28.98	1975	61.5	19.40
1963	76.6	24.16	1976	61.5	19.45
1964	101	31.94	1977	95.4	30.09
1965	60.5	20.97	1978	135	42.37
1966	129	40.68	1979	55.2	17.41
1967	120	37.84	1980	60.2	19.04
1968	116	36.68	1981	109	34.37
1969	132	41.63			

§ 2 . يەر ئاستى سۇيى

كورلا بوستانلىقى (چەرچىنى ئۆز ئىچىگە ئالمايدۇ) دا يەر ئاستى سۇيىنىڭ يىللىق تولۇقلىنىپ تۇرۇش مىقدارى490مىليون كۇب مېترغا يېتىدۇ، يەر ئاستى سۇيىنىڭ ھەممىسى تۇزلەشكەن بولۇپ، تېرىقچىلىق رايونىدا يەر ئاستى سۇيىنىڭ يىللىق تولۇقلىنىپ تۇرۇش مىقدارى140مىليون كۇب مېترغا، شەھەر رايونىدا60مىليون كۇب مېترغا يېتىدۇ. تۇزلەشكەنلىك كۇب قىسمى بوش قاتلام بولۇپ، يەر ئاستى سۇيى ئاساسەن تۆتىنچى سىستېمىغا كىرىدىغان بوش قاتلام بوچۇقلىرىدا ساقلىنىدۇ، يەر ئاستى سۇيى كۆنچى دەريانىڭ دېلتىسىدا ئاق كۇپ، ئۇنىڭ ئۇستىگە تەكشى تارقالغان بولۇپ، سۇ بىلەن تەمىنلەش قىممىتى

نامايىتى زور، ئۇنى ئۇزاق مۇددەت چىقىرىپ پايدىلىنىشقا بولىدۇ. بۇ يەردە سافلانغان يەر ئاستى سۈيى ۋە بېسىملىق سۇنىڭ سۈپىتى خېلى ياخشى بولۇپ، مىنېرالىشىش دەرىجىسى بىر گرام/لېتر ئەتراپىدا بولىدۇ.

1. شەھەر رايونىدىكى يەر ئاستى سۈيى

شەرقىي شەھەر رايونىدىكى يەر ئاستى سۈيى كاربوناتلىق ناترىي - كالتسىي تەركىبى يۇقىرى سۇ بولۇپ، مىنېرالىشىش دەرىجىسى 0.5 — 1 گرام/لېترغا يېتىدۇ، باشقا زىيانلىق ئېلېمېنتلار ئىچىملىك سۇ تازىلىق ئۇلچىمىدىن ئېشىپ كەتمەيدۇ، بۇ يەردىكى يەر ئاستى سۈيى ئىچىشكە ۋە يەر سۇغىرىشقا پارامىلىق بولۇپ، يىلدا 27 مىليون كۇب مېتر سۇ چىقارغىلى بولىدۇ. كورلا شەھىرىنىڭ كونا شەھەر رايونىدىكى يەر ئاستى سۈيى رەڭسىز، پۇراقسىز، لەيلىگۈچى ماددىلاردىن خالىي، ئىشقار تاز، قاتتىقلىقى تۆۋەن تاتلىق سۇ بولۇپ، ئىچكىلى بولىدۇ. سايمان قېلىپى زاۋۇتى جايلاشقان جايدىلا ئالتە ۋالېنتلىق خروم مىقدارى 0.05 مىللىگرام/لېترلىق تازىلىق ئۇلچىمىدىن كۆپ بولۇپ، ئىچكىلى بولمايدۇ. بۇ رايوندىن يىلدا 60 مىليون كۇب مېتر سۇ چىقارغىلى بولىدۇ.

غەربىي پويىز ئىستانسىسىنىڭ ئۇرۇمچى - قەشقەر تاشيولى بويىدىن، 18 - تۆۋن ئۆستەڭىنىڭ شىمالىدىن چىقىدىغان يەر ئاستى سۈيى مۇلغات - دى مۇلغات تۇرىدىكى سۇلغات كالتسىي - ناترىيلىق سۇ بولۇپ، مىنېرالىشىش دەرىجىسى 0.5 — 1 گرام/لېترغا يېتىدۇ، باشقا زىيانلىق ئېلېمېنتلار تازىلىق ئۇلچىمىدىن ئوشۇق ئەمەس، بۇ يەردىكى يەر ئاستى سۈيى ئىچىشكە ۋە يەر سۇغىرىشقا پارايدۇ، پار قازانغا ئىشلىتىشكە مۇۋاپىق كەلمەيدۇ. بۇ يەردىن يىلدا 120 مىليون كۇب مېتر سۇ چىقارغىلى بولىدۇ.

2. دېھقانچىلىق رايونىدىكى يەر ئاستى سۈيى

بوز يەر ئۇزلەشتۇرگۈچى 28-تۆۋن-مەيدان ۋە لەڭگەر، شاڭخۇ، چارباغ، تېكىنچى، ئاۋات، يېڭىشەر، قوشئېرىق، توۋۇرچى، قارايۇلغۇن يېزىلىرى، بوتۇخۇ دېھقانچىلىق مەيدانى قاتارلىق رايونلاردا يەر ئاستى سۈيىنى يىلدا 140 مىليون كۇب مېتر چىقارغىلى بولىدۇ، سۇنىڭ كۆپ قىسمى كاربونات تۇرىدىكى ناترىي-كالتسىيلىق سۇ ياكى سۇلغات - كاربونات تۇرىدىكى ناترىي - ماگنىيلىق سۇ بولۇپ، بېسىملىق سۇنىڭ مىنېرالىشىش دەرىجىسى ئادەتتە 0.5 — 3گرام/لېتردىن ئاشمايدۇ، باشقا زىيانلىق ئىئونلار يوق، بۇ سۇنىڭ كۆپ قىسمى تۇرمۇشقا، يەر سۇغىرىشقا ئىشلەتكىلى بولىدۇ، پار قازانغا ئىشلىتىشكە توغرا كەلمە، يۇمشىتىپ بىر تەرەپ قىلىشقا توغرا كېلىدۇ.

كۆنچى دەريالىسىنىڭ بويىدىكى سۈيى تاتلىق جايلاردىن باشقا، شاڭخۇ يېزىسىنىڭ غەربىي جەنۇبىدىكى داۋۇگزىدىن قاراسۇ رايونىغىچە بولغان رايون، بوتۇخۇ دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ بىر قىسمى، پۇخوي رايونىدىن چىقىدىغان يەر ئاستى سۈيىنىڭ سۈپىتى ناچارراق بولۇپ، مىنېرالىشىش دەرىجىسى1—4.82 گرام/لېترغا يېتىدۇ، قىسمەن جايلاردا 30 گرام/لېترغا يېتىدۇ، بۇ رايونلاردىكى يەر ئاستى سۈيىنى ئىشلەتكىلى بولمايدۇ.

3. چەرچى رايونىدىكى يەر ئاستى سۈيى

چەرچى بازار ئېقىنى تىنىما توزلەڭلىكىنىڭ يۇقىرىسىدا بولۇپ، ئاساسىي جىنسىلىق رايونىدىكى يەر ئاستى سۈيىنىڭ ئومۇمىي تولۇقلىنىپ تۇرۇش ئەھۋالىغا قاراپ مۆلچەرلىگەندە، يىلدا ئومۇمىي تولۇقلىنىپ تۇرۇش مىقدارى9مىليون700مىڭ كۇب مېتر‌غا، چىقىرىشقا بولىدىغان مىقدارى تەخمىنەن4مىليون500مىڭ كۇب مېتر‌غا يېتىدۇ. ئايرىم رايونلىرىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، كۆپچىلىك جايلىرىدا يەر ئاستى سۈيىدىن پايدىلىنىشقا بولىدۇ. بۇنىڭدىن باشقا ئاساسىي جىنسىلىق رايوندا يەر ئاستى سۈيىنىڭ يىللىق تەبىئىي تولۇقلىنىپ تۇرۇش مىقدارى 1 مىليون كۇب مېتر‌غا يېتىدۇ. يەر ئاستى سۈيى فوسفات-خلورلۇق تۇز تۇرىدىكى كالتسىيلىق سۇ بولۇپ، مىنېرالىلىشىش دەرىجىسى 1—2 گرام/لېتر ئەتراپىغا، قەرىبى قىسمىدا تۇڭۇرۇك بولۇپ بىر گرام/لېتر تۆۋەن بولۇپ يېتىدۇ، شەرقىي جەنۇبىي قىسمىدا مىنېرالىلىشىش دەرىجىسى يۇقىرىراق. شەرقىي قىسمىدىكى پاكار ئېغىرلىقتا مىنېرالىلىشىش دەرىجىسى1.84—2.68گرام/لېتر‌غا يېتىدۇ، بۇ رايونلاردىن چىقىدىغان يەر ئاستى سۈيى خلورلۇق تۇز-سۇلفات تۇرىدىكى كالتسىي ناترىيلىق سۇ بولۇپ، خلور ئىئونىنىڭ مىقدارى 285 — 892 مىللىگرام/لېتر‌غا يېتىدۇ، بۇ نىسبەت تازىلىق ئۆلچىمىدىن خېلىلا يۇقىرى بولۇپ، ئىچىشكە بولمايدۇ، سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئىشلىرىغا ئىشلىتىشكىمۇ بولمايدۇ.

§ 3 . يەر ئاستى سۈيىنىڭ ھۆل - يېغىن ئارقىلىق تەبىئىي تولۇقلىنىپ تۇرۇشى

كورلا شەھىرىدە ھۆل ▮ يېغىن ئاز بولىدۇ، ھۆل - يېغىن تاغلىق رايونلاردا توزلەڭلىكتىكىدىن كۆپ بولىدۇ، شىمالدىن جەنۇبقا بارغانچە ئازىيىپ بارىدۇ. يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى خورا تاغدا 150 مىللىمېتر، قۇرۇقتاغدا 100 مىللىمېتر ئەتراپىدا، تاشەن رايونىدا 80 مىللىمېتر ئەتراپىدا، كورلا شەھىرىدىن چەرچى رايونىغىچە بولغان ئارىلىقتا 50 مىللىمېتر ئەتراپىدا بولىدۇ، ئاۋات، توقۇرچى رايونلىرىدا ۋە بوتۇخۇنىڭ جەنۇبىدا ئادەتتە 40 مىللىمېترغىمۇ يەتمەيدۇ. ھۆل-يېغىن تاغلىق رايونلارنىڭ دېڭىز يۈزىدىن 2000—3400 مېتر ئېگىز قىسمىدا كۆپرەك بولىدۇ. توزلەڭلىكنىڭ شىمالىدا جەنۇبقا قارىغاندا كۆپرەك بولىدۇ. ئەملي توزگىرىش پەرقى خېلىلا زور بولىدۇ، مەسىلەن، 1981-يىلى ھۆل-يېغىن مىقدارى 6.117 مىللىمېترغا يەتكەن بولسا، 1980-يىلى ئاران 6.20 مىللىمېتر بولدى.

ھەر يىلى 5-ئايدىن 9-ئايغا قەدەر، بولۇپمۇ 6-ئايدىن 8-ئايغا قەدەر بولغان ئايلاردا ھۆل يېغىن كۆپرەك بولىدۇ، بۇ مەزگىلدىكى ھۆل-يېغىن مىقدارى يىللىق ھۆل-يېغىن مىقدارىنىڭ تەخمىنەن 60 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ. دېڭىز يۈزىدىن 2000 مېتر ۋە ئۇنىڭدىن ئېگىز خوراتاغ، قۇرۇقتاغ رايونلىرىدا يىللىق قار مىقدارى 70—150 مىللىمېترغا يېتىدۇ. توزلەڭلىكتە يىللىق ئوتتۇرىچە قار مىقدارى 3—4 مىللىمېتر بولىدۇ. كۆپ بولغاندا 10 مىللىمېترغا يېتىدۇ، قار 12-ئايدىن كېيىنكى يىلى 1-ئايغىچە كۆپرەك ياغىدۇ.

كورلا شەھىرىنىڭ تۆپرىقىدا شور ئېغىر بولغاچقا، ئەتىيازدا (بۇغداي، كېۋەزنىڭ 1 - سۈيىدىن بۇرۇن) يامغۇر ياغقاندا، تۆپراقتىن شور تۇزلەپ، دېھقانچىلىق زىرائەتلىرى ئۈچۈن ئاپەت بولىدۇ، شۇڭا دېھقانلار «ئەتىيازدا ياغقان يامغۇر بىر ئاپەت» دېيىشىدۇ.

Ⅲ باب

دەريالارنىڭ تىزگىنلىنىش ئەھۋالى

§ 1 . كۆنچى دەرياسىنىڭ تىزگىنلىنىش ئەھۋالى

1. كەلكۇن ئاپىتى

كۆنچى دەرياسىنىڭ كورلا شەھىرى تەۋەسىدىكى ئېغىمى 271 كىلومېتر بولۇپ، ئۇنىڭ سۇيى يىلەن تەخمىنەن 500 مىڭ مو يەر سۇغىرىلىدۇ. دەريا سۇيىنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە ئېغىم مىقدارى 3. 38 كۇب مېتر/سېكۇنتقا، يىللىق ئوتتۇرىچە سىرغىم مىقدارى 1 مىليارد 210 مىليون كۇب مېترغا يەتتى، كەلكۇن مەزگىلىدىكى ئەڭ چوڭ ئېغىم مىقدارى 233 كۇب مېتر/سېكۇنت (1961 - يىل 8 - ئاينىڭ 13 - كۈنى يۈز بەردى) قا يەتتى. دەريا قېنى بىر خىل بولمىغاچقا (بەزى جايلىرىنىڭ كەڭلىكى 70 — 100 مېتر، بەزى جايلىرىنىڭ ئاران 20 — 30 مېتر بولغاچقا)، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئەگرى - بۈگرى بولغاچقا، كەلكۇن كەلگەندە، دەريا قېشىنى سۇ ئېلىپ كېتىپ، ئېتىز - ئېرىقلار، ئۆي - ئىمارەتلەرنى ۋەيران قىلىۋېتىدۇ. ئىلگىرى دەريانى تىزگىنلەشكە كۈچۈل بۆلۈنمىگەچكە، بىر قىسىم رايونلاردا پات - پات سۇ ئاپىتى كۆرۈلۈپ تۇراتتى.

1950 - يىل 6 - ئاينىڭ 25 : كۈنى قىيان كېلىپ، شاڭخۇ پېزىسىنىڭ دادۇڭزا كەنتىدە 450 مو تېرىلغۇ يەرنى سۇ بېسىپ كېتىپ، 16 مىڭ كىلوگرامدىن ئارتۇق ئاشلىق زىيانغا ئۇچرىدى.

1952 - يىلى قىيان كېلىپ، شاڭخۇ پېزىسىنىڭ دادۇڭزا كەنتىدە 2500 مو تېرىلغۇ يەرنى بېسىپ كەتتى، تۆت ئېغىز ئۆينى ۋەيران قىلدى.

1954 - يىل 5 - ئاينىڭ بېشىدا كەلكۇن كېلىپ، شاڭخۇ، چارباغ پېزىلىرىدا 5000 مو تېرىلغۇ يەرنى سۇ بېسىپ كەتتى.

1956 - ۋە 1957 - يىللىرىمۇ كەلكۇن كېلىپ سۇ ئاپىتى بولدى.

1958 - ۋە 1961 - يىللىرى، كەلكۇن كېلىپ، كۆنچى دەرياسىدا كەلكۇن پەللىسى 5. 184 كۇب مېتر/سېكۇنت ۋە 233 كۇب مېتر/سېكۇنتقا يەتكەن بولسىمۇ، پارتىيە ۋە ھۆكۈمەت ئامما‌نى ۋاقتىدا قوزغاپ، كەسكىن تەدبىر قوللانغانلىقى ئۈچۈن، چوڭ ئاپەت يۈز بەرمىدى.

1981 - يىل 7 - ئاينىڭ 31 - كۈنى قارا يامغۇر يېغىنلىقى تۈپەيلىدىن كەلكۇن كېلىپ، 8400 مو تېرىلغۇ يەرنى بېسىپ كېتىپ، 499 مىڭ 500 كىلوگرام ئاشلىق زىيانغا ئۇچرىدى، 196 ئېغىز ئۆي ئۇرۇلۇپ چۈشتى، 374 ئېغىز ئۆي خەتەرلىك ئۆي بولۇپ قالدى، 26 ئېغىز ئېغىل ئۇرۇلۇپ چۈشتى، 459 تۇياق چارۋا ئۆلدى، ئاپەتكە ئۇچرىغان نوپۇس 2960قا يەتتى.

كۆنچى دەرياسىنىڭ تۆۋەن ئېغىمىدىكى قوشئېرىق، بوتۇخۇ قاتارلىق رايونلاردا قىش كۈنلىرى دەريا

قېنى مۇز بىلەن توسۇلۇپ قالىدىغانلىقى ئۈچۈن، سۇ ئۆرلەپ، دەريا قېشىنى پات - پاتلا بۇزۇۋېتىپ، تېرىلغۇ يەرلەرنى بېسىپ كېتىدۇ، ئۇي - ئىمارەتلەرنى ۋەيران قىلىۋېتىدۇ. 1964 - يىل 12 - ئايدا، 1966 - يىل 12 - ئاينىڭ 1 - كۈنى، 1969 - يىل 12 - ئاينىڭ 23 - كۈنى ۋە 1974 - يىل 12- ئاينىڭ 1 - كۈنى مۇشۇنداق سۇ ئاپىتى يۈز بېرىپ، قوشئېرىق، سايىلىق، بوتۇغۇ قاتارلىق رايونلار ئاپەتكە ئۇچرىدى، بولۇپمۇ 1984 - يىل 1 - ئاينىڭ 20 - كۈنىدىكى تاشقىنىدا قوشئېرىق رايونى ۋە بوتۇغۇ رايونىنىڭ غەربىي قىسمىدا 1615 مو تېرىلغۇ يەر، 120 ئېغىز ئۇي، 11 قوتان ئاپەتكە ئۇچراپ، 55 مىڭ 700 يۈەندىن كۆپرەك زىيان بولدى.

2. تىزگىنلەش

كورلا ناھىيىلىك پارتكوم ۋە خەلق مۇكۈمىتى خەلقنىڭ ھايات ۋە مال - مۈلكىنى قوغداش ئۈچۈن، 1958 - يىلى 2000دىن ئارتۇق ئادەمنى سەپەرۋەر قىلىش ئارقىلىق 7000 مېتردىن ئارتۇق دەريا قېشىنى مۇستەھكەملەپ، شۇ يىلى كۆنچى دەرياسىغا كەلگەن 184 كۈب مېتر/سېكۇنتلىق كەلكۈن ھۆجۈمىدىن مۇداپىئەلەندى.

1959 - يىلى 5800 مېتر مۇداپىئە توسمىسى، يەتتە سۇ ئېلىش دامبىسى ياسالدى.

1961 - يىل 8 - ئاينىڭ 13 - كۈنى كۆنچى دەرياسىغا ئىلگىرىكى بىر قانچە يىلدا كۆرۈلۈپ باقمىغان يۇقۇلۇشادەك زور كەلكۈن كېلىپ، ئېقىم مىقدارى 233 كۈب مېتر/سېكۇنتقا يەتتى، پارتىيە ۋە ھۆكۈمەت- نىڭ سەپەرۋەر قىلىشى بىلەن خەلق ئامىسى كېچە - كۈندۈز كۈرەش قىلىپ، 5600 مېتردىن ئارتۇق مۇداپىئە توسمىسى، 340 مېتر ئاسراش توسمىسى ياساپ، كەلكۈننىڭ ئاپەتكە ئايلىنىشىنى ئۈنۈملۈك توستى.

1962 - يىلى 22 مىڭ 200 ئىش كۈنى سەرپ قىلىنىپ 3600 كۈب مېتر توپا تىندۇرۇش ئارقىلىق دەريا سۈيى توۋۇرچى، قارا يۇلغۇن، ئاۋات، قوشئېرىق گۇرۇپپىلىرىغا باشلىنىپ، 8600 مودىن ئارتۇق تېرىلغۇ يەر سۇغىرىۋېلىندى. كېيىنكى يىلى جەنۇبىي چوڭ ئۆستەڭنىڭ 3300 مېتر قىسمى ياسالدى، بۇ جەريانداا 7500 كۈب مېتر توپا قېزىلدى، 2631 ئىش كۈنى سەرپ قىلىندى.

1983 - يىلى دەريانى تىزگىنلەشكە 200 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىنىپ، 50 مىڭ ئىش كۈنى سەرپ قىلىنىپ، 50 ماشىنا ئىشلىتىلىپ، 500 مىڭ كۈب مېتر توپا تىندۇرۇلدى، 27 سۇ ئېلىش دامبىسى ياسالدى.

§ 2. تارىم دەرياسىنىڭ تىزگىنلىنىش ئەھۋالى

تارىم دەرياسىنىڭ بۈگۈر توسمىسىدىن لوپنۇر ناھىيىسىگىچە بولغان تەخمىنەن 74 كىلومېتر تۈزەن ئېقىمىدىن كورلا شەھىرى چايقان سەككىز ئۆستەڭ شەھەرنىڭ غەربىي جەنۇبىدا 1 مىليون 419 مىڭ 300 مو ئوتلاقنى ۋە 444 مىڭ 100 مو توغراقلىق ۋە چاتقاللىقنى سۇغىرىدۇ. مىنگونىڭ 10 - يىلى (1921 - يىلى) دىن 1952 - يىلىغا قەدەر يىلدا باشلانغان سۇ تەخمىنەن 3 مىليارد 600 مىليون كۈب مېتر بولغان. 1952 - يىلدىن بۇيان تارىم دەرياسىنىڭ يۇقىرى ئېقىمىدا بۇز يەر ئېچىش، سۇ ئامبىرى

ياساش، دېھقانچىلىق مەيدانلىرىنى قۇرۇش ئۇزلۇكسىز داۋاملىشىپ تۇرغاچقا، دەريانىڭ ئاساسلىق قىسمى جەنۇبقا يۆتكىلىپ، كونا قىسمى ئەسلىگە كەلدى. تارىم سۈيى كۆندىن - كۆنگە ئازىيىپ، ئوتلاق ۋە توغراقلىقلار قۇرۇپ كېتىش ھالىتىگە چۈشۈپ قالدى، ئوتلاقلار ئېغىر دەرىجىدە قۇملىشىپ، ئېكولوگىيە-لىك تەڭپۇڭلۇق بۇزۇلۇپ كەتتى.

ئوتلاقنىڭ قۇرۇپ كېتىشىنى توسۇش ۋە تىزگىنلەش ئۈچۈن، شەھەرلىك سۇچىلىق تارمىقى ھەر يىلى 5000 يۈەندىن 20 مىڭ يۈەنگىچە مەخسۇس پۇل ئاجرىتىپ، ئەيسا ھاجى، ئۆمەرتاختاغ، لاي قاتارلىق قاناللارنى چاپتۇرۇپ، بۇ قاناللارنى تىزگىنلەشنى كۈچەيتتى. قۇم توسما قاتارلىق جايلاردا ئالتە توسما ياساپ، كەلكۈن مەزگىلىدە سۇ باشلاپ، ئوتلاق ۋە توغراقلىقلارنى سۇغىرىپ تۇردى. 1981 - يىلدىن 1990 - يىلىغا قەدەر ئارىلىقتا، ئاپتونوم رايونىمىز ئالاقىدار تارمىقى مۇتەخەسسىسلەر تەكشۈرۈش ئەترىتلىرىنى ئەۋەتىپ، تارىم دەرياسىنى كۆپ قېتىم ھەر جەھەتتىن تەكشۈرۈپ، ئۇنىۋېرسال تىزگىنلەش لايىھىسىنى تۈزۈپ چىقىپ، باسقۇچ، مەزگىلگە بۆلۈپ ھەر تەرەپلىمە تىزگىنلەشنى يولغا قويدى. ھازىر ئالاقىدار ئاپپاراتلار قۇرۇلۇپ بولدى، تارىم دەرياسىنى ئۇنىۋېرسال تىزگىنلەش رەسمىي كۈن تەرتىپكە قويۇلدى.

Ⅳ باب

سۇ قۇرۇلۇشلىرى

§ 1 . تارىختا ئېلىپ بېرىلغان سۇ قۇرۇلۇشلىرى

1. غەربىي خەن دەۋرىدىن چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر ئېلىپ بېرىلغان سۇ قۇرۇلۇشلىرى

كورلا شەھىرى تەۋەسىدە بوز يەر ئېچىش غەربىي خەن دەۋرىدىن بۇرۇنلا خېلى كۆلەمگە يەتكەن. ئەينى ۋاقىتتا ئىشلەپچىقىرىش قوراللىرى قالاق، چوڭ سۇ ئىنشائاتلىرى يوق ئىدى، دەريا بويىدىكى كۆپىنچە يەرلەر توغان تۇتۇلۇپ سۇ باشلاش ئارقىلىق سۇغىرىلغان.

غەربىي خەن سۇلالىسىنىڭ تەيجۇ 4 - يىلى (مىلادىدىن بۇرۇنقى 101 - يىلى) دىن كېيىن خەن سۇلالىسى لوپنۇر، بۈگۈر ئەتراپىدا ئەسكەر تۇرغۇزۇپ بوز يەر ئاچتۇرغان، شۇ چاغدا «سۇغىرىلمىدىغان يەر 5000 چىڭ (بىر چىڭ 100 موغا تەڭ—ت) غا يەتكەن». خەن شۇەندى زامانىسىنىڭ دەجي 2 - يىلى (مىلادىدىن بۇرۇنقى 68 - يىلى خەن سۇلالىسى ئۆتكەن يانداش بەگ جېڭ جى، چېرىكچى سى ماشىلار گۇناھى كەچۈرۈم قىلىنغان بىر قىسىم كىشىلەرنى باشلاپ لوپنۇر (ھازىرقى كورلا شەھىرىنگە قاراشلىق چوڭقۇم ئەتراپى) غا كېلىپ، سۇ باشلاپ بوز يەر ئاچقان. شەرقىي خەن سۇلالىسى دەۋرىدە غەربىي يۇرت بولى ئۇچ قېتىم ئېچىلىپ، ئۇچ قېتىم توسۇلۇپ قالغان. ۋېي، جىن سۇلالىلىرى، جەنۇبىي ۋە

شىمالىي سۆلالىلار دەۋرلىرىدە ئۇرۇش پاراكەندىچىلىكى كۆپ بولۇپ تۇرغاچقا، بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش تۇرۇپ ئەۋج ئېلىپ، تۇرۇپ توختاپ قالغان. تالاي سۆلالىسىنىڭ جەنگۈەن يىللىرىدىن كېيىن، غەربىي تۇركلەر، تۆبۈتلەر، قاراقىتانلار كورلا شەھىرى تەۋەسىنى كەينى - كەينىدىن بېسىۋالغان، بۇ دەۋردە بوز يەر ئېچىش يولغا قويۇلمىغان، كونا سۇ ئىنشائاتلىرىنىڭ كۆپ قىسمى ئىكولوگىيىلىك مۇھىتنىڭ يامانلىشىپ كەتكەنلىكى، ئۇنىڭ ئۈستىگە تۈپراقتا شور ئېغىر بولغانلىقى، سۇغىرىشنىلا بىلىپ، زەي چىقىرىشقا ئەھمىيەت بېرىلمىگەنلىكى ئۈچۈن، يەرلەرنىڭ كۆپ قىسمى قۇم ئاستىدا قالغان ياكى شورلۇققا ئايلىنىپ كەتكەن. چىلك سۆلالىسىنىڭ چېينلۇك 23 - يىلى (1758 - يىلى) چىلك ھۆكۈمىتى جۇڭغارلارنى ۋە چولۇق - كىچىك خوجىلار توپىلىڭىنى تىنچىتقاندىن كېيىن، بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈشكە مەسئۇل يانداش بەگ يۈلۈك گۈي قاراشەھەردە ئۈستەلۈك چايقۇزۇپ، بوز يەر ئاچقۇزغان. كېيىنكى يىلى قاراشەھەر خانئامبىلى شۇشەن كورلا ئۇيغۇرلار يېزىسىنىڭ 3 - دەرىجىلىك ھاكىمبېگى ئابدەي بىلەن بىللە، لوپنۇردىن كۆچۈپ كەلگەن توختۇ بەگكە قاراشلىق 300 ئەچچە ئۆيلۈك ئادەمنى، ئاقسۇدىن شەرققە كۆچكەن 400 ئەچچە ئۆيلۈك دولان ئۇيغۇرلىرىنى ئورۇنلاشتۇرۇپ، كورلا بىلەن چەرچى ئارىلىقىدا بوز يەر ئاچقۇزغان، بىر ئۈستەلۈك، بىر ئېغىز چايقۇزغان، بۇ ئېغىز - ئۈستەڭلەر دولان ئۈستىكى، دولان ئېغىقى دەپ ئاتالغان، چولۇق - كىچىك دولان ئېغىز - ئۈستەڭلەردىن سۇغىرىش ئېغىزلىرى ئېلىنىپ، بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈلگەن.

چىلك سۆلالىسىنىڭ داۋگۇاڭ 25-يىلى (1845-يىلى) لىن زېشۈ قاراشەھەر خانئامبىلى بولۇپ چىلك بىلەن بىللە جەنۈبىي شىنجاڭدىكى سەككىز شەھەرنى تەكشۈرگەندە سۇ مەنبەلىرىنى ئېچىشنى تەشەببۇس قىلغان، نەتىجىدە كورلىنىڭ شىمالىي تاغ تۈۋىدىن بىر چولۇق ئۈستەلۈك (ھازىرقى شاڭخۇ ئۈستىكى) • بىر تارماق ئۈستەلۈك چېپىلىپ، كۆنچى دەرياسىدىن سۇ باشلىنىپ، شىمالىي تاغ تۈۋىدىكى يەرلەر سۇغىرىلىغان.

گۇاڭشۈ 3 - يىلى (1877 - يىلى) زو زۇڭتاڭ ياقۇپ بەگ توپىلىڭىنى تىنچىتقاندىن كېيىن، چىلك سۆلالىسى قوشۇنى جەنۇب ۋە شىمالنى قايتۇرۇۋالدى، بۇ مەزگىلدە ئارمىيە بىلەن خەلق ھەمكارلىشىش، ھۆكۈمەت قەرز پۇل بېرىش، يۇقرالار ئۆز كۈچىگە تايىنىش قاتارلىق ئۇچ خىل شەكىل بىلەن سۇ قۇرۇلۇشى ئېلىپ بېرىلىپ، جايلاردا ئېغىز - ئۈستەڭلەر چېپىلدى. قاراشەھەردە ھۆكۈمەت ئۈستەڭىدىن ئونى چېپىلغاندا، كورلىنىڭ شاڭخۇ يېڭى ئۈستەڭىمۇ چېپىلدى، بۇ 15 كىلومېتر ئۈستەلۈك ئارقىلىق خامانگۇ جىلغىسىدىن سۇ باشلاندى. كورلىدا ھۆكۈمەت ئۈستەڭىدىن بىرى، يۇقرالار ئۈستەڭىدىن بىرى چېپىلدى. گۇاڭشۈ 5 - يىلى (1879 - يىلى) چەرچى قوشبېگى ۋاڭ يۈلىن «يۇقرالارنى ھاشاغا تۇتۇپ ئىشلىتىپ»، 20 كىلومېترلىق چەرچى ئۈستەڭىنى (ئۈستەڭىنىڭ يېڭى مازار جىلغىسى) نى چاپتۇردى. دەريانىڭ سۇ ئېلىپ كەتكەن جايلىرىنى قوزۇق قېقىپ، تاش بىلەن قوپۇرۇپ، ئۈستەڭنى قوغدىدى ھەم چەرچىدە بوز يەر ئېچىشقا كېرەكلىك سۇغا كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن، ئۈستەڭنىڭ ئايىغىغا بىر كۆل چاپتۇردى. «چەرچىدە سۇ قۇرۇلۇشى ئېلىپ بېرىش ئابىدىسى» تۇرغۇزۇپ، چەرچى ئۈستەڭنىڭ ياسىلىش جەريانىنى تەپسىلىي يېزىپ قالدۇردى (ئابىدە يافاچتىن ياسالغان بولۇپ، ھازىر ئاپتونوم رايونلۇق موزېيدا ساقلانماقتا).

گۇاڭشۈ 6 - يىلى (1880 - يىلى) قاراشەھەر مۇداپىئە كۈرىشىنىڭ باش دۇڭى زۇجىنبېتنىڭ ھەيدەكچىلىكىدە كورلا شاڭخۇ يېڭى ئۈستىكى چېپىلدى. گۇاڭشۈ 33 - يىلى (1907 - يىلى) قاراشەھەر ۋالىسى ۋېن رۇيلەن «ئۈستەڭ ئۈزۈنچە رېمونتسىز قالغانلىقىنى، يازدا سۇ كېرەك بولغاندا، شاڭخۇنىڭ ئىككى يېنىدىكى ئاھالىنىڭ سۇ تالىشىپ جېدەللىشىپ تۈرىدىغانلىقىنى كۆزدە تۇتۇپ، ئۈستەڭنىڭ خامانگو ئېچىقىدىن شاڭخۇغىچە بولغان 40 چاقىرىم قېشىنى مۇستەھكەملەتتى. لانگىلىرىنى تازىلاتتى. ئېغىزنىڭ ئىككى چېتىدىكى قۇم - تاشنى ئىككى گەز يوناپ ئېلىپ تاشلاپ، خەتەرلىك جايلىرىنى تۈزلەپ، ئۈستەڭنى

بەش گەز كېڭەيتىپ راۋانلاشتۇردى، يۈنى يۆتكۈرۈشكە 9600 ئىش كۈنى سەرپ قىلىندى». يۇنگدىن باشقا يەنە «شاڭخۇ بىلەن دادۇغزا ئارىلىقىدىكى 30 چاقىرىم كېلىدىغان يەرنىڭ شورسىز مۇنبەت ئىكەنلىكىمۇ، سۇ بولمىغاچقا قاچىراپ يانقانلىقىنى كۆرۈپ، شاڭخۇ ئۆستەڭنىڭ ئايغىدىن يەنە 30 چاقىرىم يېڭى ئۆستەڭ چاپتۇردى، ئۆستەڭنى بىر غۇلاچ كېڭەيتكۈزدى، بۇ قۇرۇلۇش شۇ يىلى قىشتا پۈتكەندىن كېيىن، پۈقرالارنى بېرىپ بۇز يەر ئېچىشقا چاقىردى، شۇنىڭ بىلەن بۇ يەرگە 90 نەچچە ئۆيلۈك بېرىپ ماكانلاشتى». ئۇنىڭ كەينىدىن يەنە قارا سۇ ئۆستەڭى، يۇقىرقى دوغا ئۆستەڭى، ئۆۋەن دوغا ئۆستەڭى، خالىق ئۆستەڭى، لەڭگەر ئۆستەڭى، تېكىچى ئۆستەڭى، خولومان ئۆستەڭى، قوشئېرىق ئۆستەڭى، قارا ئۆپە ئۆستەڭى، توۋۇرچى ئۆستەڭى قاتارلىق ئۆستەڭلەر كەينى - كەينىدىن چېپىلدى.

2. مىنگو دەۋرىدە ئېلىپ بېرىلغان سۇ قۇرۇلۇشلىرى

مىنگونىڭ 1 - يىلى (1912 - يىلى) لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ ئەينى ۋاقىتتىكى ئامبىلى خەن يۈشۈ دېھقانلارغا كورلىنىڭ خانلىقى جىلغىسىدىن لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ غەربىگىچە 83 كىلومېتر ئۆستەڭ (ھازىرقى شىڭپىڭ ئۆستىكى) چاپتۇردى ھەم ئۆستەڭنى مۇستەھكەملەش ئۈچۈن ئۆستەڭ بويىغا تېرەك، سۆگەت كۆچەتلىرىنى تىككۈزدى، ئۆستەڭ بويىدىكى دېھقانلار داۋاملىق شىڭپىڭ ئۆستەڭىدىن سۇ باشلاپ يەرلىرىنى سۇغاردى.

مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) 2 - قارارلىق ئۈچ يىللىق پىلان بولغا قويۇلغان مەزگىلدە، كورلا ناھىيىسىنىڭ بافراش كۆلىگە يېقىن سۇ قۇرۇلۇشلىرى رېمونت قىلىنىپ، سۇغىرىش كۆلىمى 50 مىڭ مو كېڭەيتىلدى، كۆنچى دەريالىرىدىن ئېلىنغان ئۈمەن ئۆستەڭنىڭ دامبىسى ياسىلىپ ۋە سۇ تەڭشەش قۇرۇلۇشى پۈتكۈرۈلۈپ، تېرىلغۇ يەر 10 مىڭ مو كېڭەيتىلدى، كورلا شەھىرىنىڭ بوتوخۇ كەنتى ئۆستەڭى چېپىلىپ، تېرىلغۇ يەر 64 مىڭ مو كېڭەيتىلدى، ئەينى ۋاقىتتا كورلا ناھىيىسىدە مۇھىم ئۆستەڭلەردىن 14ى بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 386 كىلومېتردىن يەتكەنىدى، چەرچەندىن باشقا جايلارغا كۆنچى دەريالىرىدىن سۇ باشلىنىپ 149 مىڭ 400 مو يەر سۇغىرىلىدىغان بولدى.

كورلا ناھىيىسىنىڭ مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) دىكى سۇ باشلاش ئۆستەڭلىرى سىستېمىسى

جەدۋەل: 18 - 3

ئۆستەڭ ناملى	ئۇزۇنلۇقى (كىلومېتر)	سۇ باشلاش مىقدارى (كۇب مېتر/سېكۇنت)	سۇغىرىلىدىغان يەر كۆلىمى (مو)	چېپىلغان ۋاقتى
دادۇغزا ئۆستىكى	42	1	11500	1845
دۇربىل ئۆستىكى	30	2	17200	
قازانچى ئۆستىكى	12	1	7800	
سايلىق ئۆستىكى	47	0.40	2500	
ئىنچىكە توقاي ئۆستىكى	5	0.10	500	

توۋۇرچى ئۆستىگى	42	6	60430	
چىلانباغ ئۆستىگى	18	0.60	4240	
قاراسۇ ئۆستىگى	50	3	2840	
تۆگىمەن ئۆستىگى	5	0.50	4913	
چاچى ئۆستىگى	18	0.50	475	
لوپنۇر ئۆستىگى	72	0.05	528	1912
چەرچى ئۆستىگى	24	1.70	2000	

مىنگۇنىڭ 35 — 37 - يىللىرى (1946 — 1949 - يىللىرى) كورلا ناھىيىسىدە سايباغ ۋە دادۇڭزا ئۆستەڭلىرى (ھازىر چارباغ ۋە شاڭخۇ يېزىلىرىنىڭ تەۋەسىدە) سايلىق ئۆستىگى چېپىلدى، شۇنىڭ بىلەن بىللە، بىر توسما، تۆت ياغاچ قاپقا، ئون ئېچىق، تۆت ھارۋا كۆۋرۈكى ياسالدى، 17 كىلومېتىرلىق بىر غول ئۆستەڭ، 1000 مېتىردىن ئارتۇق ئىككى تارماق ئۆستەڭ قۇرۇلۇشلىرى پۈتكۈزۈلدى، كۆنچى دەريياسىنىڭ 500 مېتىر قېتىش مۇستەھكەملەندى. بۇ سۇ قۇرۇلۇشلىرى پۈتكەندىن كېيىن، سوغۇرۇش رايونلىرىدىكى سۇ جەدۋىلىكى پەسەيدى.

ئەينى ۋاقىتتا پەن - تېخنىكا ۋە مادىي شارائىتنىڭ چەكلىمىسى تۈپەيلىدىن ئۆستەڭلەرنىڭ جايلىشىشى دېگەندەك مۇۋاپىق بولمىغان، سۇ ئىسلىھلىرى تولمۇ ئاددىي بولغان، ئۇنىڭ ئۈستىگە باشقۇرۇش ئۇسۇلى قالاق ئىدى، پەسىل خاراكتېرلىك سۇ تالىشىش، سۇ ئوغرىلاش ۋە ئۇلۇغ سۇ بىلەن باستۇرۇپ سۇغىرىش ئەتىجىسىدە سۇ ئىسراپچىلىقى ناھايىتى ئېغىر بولغان. كەلكۈن مەزگىلىدە ئۆستەڭلەرنى كەلكۈن ئېلىپ كېتىپ، سۇ يامراپ كېتەتتى، ئۇنىڭ ئۈستىگە زەيكەش بولمىغاچقا، سۇنىڭ زىرائەتلەر سۇمۇرۇۋالغاندىن كېيىن ئاشقىنى پەرگە سىڭىپ كېتەتتى، شۇنىڭ بىلەن سۇغىرىش رايونىدىكى يەر ئاستى سۇيىنىڭ ئورنى ئېگىزلەپ، تۇپراق ئېغىر دەرىجىدە شورلىشىپ، شورلۇق، زىمىلكلەر كۆپەيىپ كېتەتتى. شورلىشىپ كەتكەن تېرىلغۇ يەر 1949 - يىلى 110 مىڭ مودىن ئاشقانىدى.

3. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىنكى سۇ قۇرۇلۇشلىرى

1949 - يىلى يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، دېھقانچىلىق ئومۇمىيۈزلۈك تېز تەرەققىي قىلدۇرۇش ئۈچۈن، سۇ قۇرۇلۇشى كەڭ كۆلەمدە ئېلىپ بېرىلدى، كونا ئېرىق - ئۆستەڭلەر ئادالانغان ۋە ئۈزگەرتىلگەندىن تاشقىرى يەنە بىرمۇنچە سۇ قۇرۇلۇشلىرى ياسالدى. نەچچە ئون يىل جاپالىق قۇرۇلۇش قىلىش ئارقىلىق، كورلا شەھىرىدە خېلى مۇۋاپىق بولغان سۇ چىقىرىۋېتىش - سۇغىرىش سىستېمىسى دەسلەپكى قەدەمدە شەكىللەندى. سۇغىرىش رايونىدا يەر ئاستى سۇيىنىڭ ئورنى كۆرۈنەرلىك تۆۋەنلەپ، تۇپراق ياخشىلاندى.

1963 - يىلى پارتىيە ۋە ھۆكۈمەتنىڭ سەپەرۋەر قىلىشى ئارقىسىدا خەلق گۇڭشېلىرىدا «بەشتە ياخشى يېزا» قۇرۇلۇشى ئېلىپ بېرىلدى، يەر تۈزلەش ۋە سۇ قۇرۇلۇشى ئېلىپ بېرىش ئاممىۋى ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلدى. 1966 - يىلدىن 1968 - يىلىغا قەدەر خەلق گۇڭشېلىرىدا 40 مىڭ مودىن ئارتۇق يەر تۈزلەندى، زەيكەش ۋە ئېرىق - ئۆستەڭلەر رېمونت قىلىندى. لېكىن «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»

لىق كاشىلىسى تۈپەيلىدىن ئىشلەپچىقىرىشىنىڭ تەرەققىياتى چېكىنىپ كەتتى، سۇ قۇرۇلۇشلىرى توختاپ قالدى.

1970 - يىلى شىمال بويىچە ئېچىلغان يېڭا ئىگىلىك خىزمىتى يەغىنىدىن كېيىن، ئېنېرگىيە - ئېنېرگىيە ئاساسىي قۇرۇلۇشى ئەسلىگە كېلىشكە باشلىدى. 1971 - يىلدىن 1973 - يىلىغا قەدەر 23 كىلومېتر كېلىدىغان تۆت غول ئۆستەڭ كېڭەيتىلدى؛ 192 توما، 125 كۆۋرۈك - سۇئۆتكۈچ، 200 كىلومېتر كېلىدىغان 74 يول ياسالدى، ئالتە قۇدۇق قېزىلدى.

1974 - يىلدىن 1980 - يىلىغا قەدەر ھەر خىل سۇ قۇرۇلۇشلىرىدىن 280ى ياسالدى، تارماق ئېنېرگىيە سۇغىرىش ئېنېرگىيىلىرىدىن 256سى چېپىلدى، 161ى رېمونت قىلىندى. جەنۇبىي چوڭ ئۆستەڭ (ئازادلىق — 1 ئۆستىكى) نىڭ توققۇز كىلومېتر قىسمى رېمونت قىلىندى، 34 كىلومېتر ئېنېرگىيە - ئۆستەڭ سۇ سىغىمى قىلىپ ئۆزگەرتىلدى. 125 ماشىنىلاشقان قۇدۇق قېزىلدى (ئۇلاردىن 60ى يۇرۇشلەشتۇرۇلدى)، يەرلىك قۇدۇقتىن 185ى قېزىلدى؛ 38 پارچە سالا ئېنېرگىيە ئۆزگەرتىلدى، 6730 مو يەر يېڭىدىن سالالاشتۇرۇلدى؛ 36 زەيكەش چېپىلدى، ئۇلارنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 98 كىلومېتردىن يېتىدۇ؛ 17 يول ياسالدى؛ 200 تەپەر سۇ باشقۇرۇش خادىمى تەربىيىلەندى.

1980 - يىلدىن كېيىن، يېزىلاردا مەھسۇلاتقا بىرلەشتۈرۈپ ھۆددىگە بېرىش مەسئۇلىيىتى ئۇزۇمىنىڭ يولغا قويۇلۇشىغا ئەگىشىپ، بىر تەرەپتىن قۇرۇلۇش تېخنىكىسىنىڭ سۇپىتى ئۆستۈرۈلدى، سۇ ئىنشائاتلىرىنى يۇرۇشلەشتۇرۇش قۇرۇلۇشى كۈچەيتىلدى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، سۇنى مۇۋاپىق تەقسىم قىلىش ۋە ئىلمىي باشقۇرۇش كۈچەيتىلدى، يېزىلاردا سۇ ئىشلىتىشنى گۇڭشې باشقۇرىدىغان ئەھۋال ئىشلەپچىقىرىش ئەتراپلىرىغا ھۆددە بېرىشكە ئۆزگەرتىلىپ، كۆپ مېترغا قاراپ ھەق ئېلىنىپ، سۇدىن پايدىلىنىش نىسبىتى ئۆستۈرۈلدى؛ يەنە بىر تەرەپتىن، ئېنېرگىيە - ئۆستەڭلەرگە سۇلياۋ، سېمونت تاختا يانتۇرۇپ سۇ سىغىمى قىلىش قۇرۇلۇشى ئېلىپ بېرىلىپ، يەر ئاستى سۇيىنى داۋاملىق چىقىرىپ پايدىلىنىش، جايلاردىكى ماشىنىلاشقان قۇدۇقلارنى يۇرۇشلەشتۇرۇش خىزمىتى ئىشلىنىپ، سۇ جەدۋىلىكى پەسەيتىلدى. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر شەھەر بويىچە سۇ ئىنشائاتلىرىنى يۇرۇشلەشتۇرۇش قۇرۇلۇشلىرى (كۆۋرۈك، سۇئۆتكۈچ، توما، چوڭقۇر قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) دىن 3577سى پۈتكۈزۈلدى؛ ھەر خىل سۇغىرىش ئېنېرگىيە - ئۆستەڭلىرىدىن 1541ى چېپىلدى، ئۇلارنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 9. 4706 كىلومېترغا يېتىدۇ؛ ھەر خىل زەيكەشلەردىن 530ى چېپىلدى، ئۇلارنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 5. 1808 كىلومېترغا يېتىدۇ؛ 48. 173 كىلومېتر كېلىدىغان ئېنېرگىيە - ئۆستەڭ سۇ سىغىمى قىلىپ ياسالدى؛ 396 قۇدۇق قېزىلدى، ئۇلارنىڭ 236سى يۇرۇشلەشتۇرۇلدى؛ 20 مىڭ 3. 972 مو ئورمان بەلبېغى ئەھيا قىلىندى؛ 200 مىڭ مو يەر تۇزلەندى (بۇنىڭ ئىچىدە تازا ئوبدان تۇزلەنگىنى 92 مىڭ مو)، توپا - تاش قۇرۇلۇشى 27 مىليون 557 مىڭ 400 كۇب مېتر ئورۇندالدى، 15 مىليون 674 مىڭ كۇادرات مېتر سېمونت تاختا يانتۇرۇلدى، بۇ قۇرۇلۇشلارغا 9 مىليون 313 مىڭ 400 ئىش كۈنى سەرپ قىلىندى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىنكى 40 يىلدىن بۇيان، شەھەر بويىچە ئېنېرگىيە - ئېنېرگىيە ئاساسىي قۇرۇلۇشىغا 33 مىليون 976 مىڭ 700 يۈەن مەبلەغ سېلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت سالغىنى 15 مىليون 136 مىڭ 500 يۈەن، گۇڭشې - ئەتراپلار جۇغلىغىنى 18 مىليون 840 مىڭ 200 يۈەن. 1990 - يىلى كورلا شەھىرىنىڭ يېزىلىرىدا ئېنېرگىيە - ئۆستەڭلەر گىرەلەشكەن، يوللار راۋانلاشقان، ئېنېرگىيە سالالاشقان، ئورمان بارافسانلاشقان، سۇغىرىش، سۇ چىقىرىۋېتىش ئىنشائاتلىرى يۇرۇشلەشكەن مەنزىرە بارلىققا كەلدى. ئىلگىرىكىدەك ئېنېرگىيە - ئۆستەڭلەر تېشىپ ئەتراپقا يامراپ كېتىدىغان ئەھۋال ئازايدى، يەر ئاستى سۇيىنىڭ ئورنى كۆرۈنەرلىك تۆۋەنلىدى، يەر زور دەرىجىدە ياخشىلاندى. 1949-يىلى شەھەر

بويىچە تېرىلغۇ يەر 114 مىڭ 600 مو، بۇنىڭ ئىچىدە سۇلۇق يەر 7900 مو، سۇغىرىلىدىغان يەر 106 مىڭ 700 مو ئىدى. 1990 - يىلى شەھەر بويىچە تېرىلغۇ يەر 215 مىڭ 500 موغا يېتىپ، 1949- يىلدىكىدىن 88% ئاشتى، بۇنىڭ ئىچىدە سۇلۇق يەر 10 مىڭ 550 مو، سۇغىرىلىدىغان يەر 205 مىڭ مو، تېرىلغۇ يەرلەرنىڭ ئاساسىي شارائىتىنىڭ ياخشىلىنىشى ئارقىسىدا، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئىشلىرى زور دەرىجىدە يۈكسەلدى.

§ 2 . دېھقانچىلىق رايونىدىكى سۇ ئىنشائاتلىرى

1. سۇ بۆلۈش تۈگۈنلىرى

كۆنچى دەرياسىدىكى 1 - سۇ بۆلۈش تۈگۈنى بۇ تۈگۈن كۆنچى دەرياسىنىڭ باشئەگمىدىن چىقىش ئېغىزىغا جايلاشقان. ئۇنىڭ قۇرۇلۇشى 1966 - يىل 11 - ئايدا باشلىنىپ، كېيىنكى يىلنىڭ ئاخىرىدا پۈتتى. ئۇنى ئوبلاستلىق سۇ باشقارمىسى باشقۇرىدۇ، توما گەۋدىسى شەرقىي ۋە غەربىي قىرغاقتە. كى ئىككى سۇ بۆلۈش تومىسى ۋە ئوتتۇرىدىكى كەلكۈن قويۇۋېتىش تومىسىدىن تەركىپ تاپقان، تومىنىڭ گەۋدىسى پۈتۈنلەي تاش قۇرۇلمىلىق، خىزمەت كۆۋرۈكى، ئېچىش - تاقاش سۇپىسى پولات چىۋىقلىق بىتون قۇرۇلمىلىق، قاپقاقلىرى پولات تاختايدىن پايانلاپ ياسالغان. شەرقتىكى كورلا - تارىم غول ئۆستىڭىگە سۇ باشلاش تومىسى ئىككى تۆشۈكلۈك بولۇپ، ھەر تۆشۈكنىڭ ساپ كەڭلىكى 3.5 مېتر، توما ئېچىنىڭ ئۈزۈنلۇقى 6.5 مېتر، ئېگىزلىكى 3.6 مېتر، توما ئالدىدىكى قاپقاقنىڭ ئۈزۈنلۇقى بەش مېتر، توما ئارقىسىدىكى بېسىم ئازايتىش كۆلچىكىنىڭ ئۈزۈنلۇقى ئون مېتر، سۇ قايدۇرۇش بۆلىكىنىڭ ئۈزۈنلىقى ئون مېتر، توما تېگىنىڭ ئاتمىتكىسى 948.35 مېتر، سىم تورلۇق، تۈز تاختايلىق قايقاق توك كۆچى بىلەن ئېچىلىدۇ ۋە تاقىلىدۇ. كورلا - تارىم باش غول ئۆستىڭىدىن ساي ئۆستىكى، قاراسۇ ئۆستىكى، كورلا - تارىم غول ئۆستىكى، تېكىچى ئۆستىكى، ئاۋات ئۆستىكى ۋە شىنىڭ ئۆستىكى قاتارلىق ئۆستەڭلەرگە سۇ باشلىنىدۇ. شەھەرگە قاراشلىق تېكىچى، ئاۋات، قارا يۇلغۇن يېزىلىرى، ئوبلاستقا قاراشلىق ئاۋات دېھقانچىلىق مەيدانى، لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ شىڭپاڭ يېزىسى ھەم كۆنچى دەرياسىنىڭ ئىككى قىرغىقىدىكى يېگى ئېچىلغان يەرلەر مۇشۇ ئۆستەڭلەردىن سۇ ئىچىدۇ.

غەربتىكى سۇ باشلاش تومىسى تۆت تۆشۈكلۈك بولۇپ، ھەر تۆشۈكنىڭ ساپ كەڭلىكى 3.5 مېتر، توما ئېچىنىڭ ئۈزۈنلۇقى 6.5 مېتر، ئېگىزلىكى 3.6 مېتر، بېسىم ئازايتىش كۆلچىكىنىڭ ئۈزۈنلۇقى 15 مېتر، سۇ قايتۇرۇش بۆلىكىنىڭ ئۈزۈنلۇقى بەش مېتر، قالغان ئەسلىمىلىرى شەرقتىكى تومىسىگىگە ئوخشاش. ئەڭ زور سۇ قويۇپ بېرىش مىقدارى 25 كۇب مېتر/سېكۇنت بولۇپ، 310 مىڭ مو يەرنى سۇغىرىدۇ. 18 - تۇمەن ئۆستىكى، تېكىچى ئېلېكتر ئىستانسىسىنىڭ سۇ باشلاش ئۆستىكى، قازانچى ئۆستىكى ۋە شاڭخۇ ئۆستىگىگە مۇشۇ تومىدىن سۇ باشلىنىدۇ. يېزا ئىگىلىك 2 - شىسىنىڭ 28 -، 29 -، 30 - تۇمەن - مەيدانلىرى ھەم شەھەرنىڭ چارباغ، شاڭخۇ يېزىلىرى ۋە قوشئېرىق يېزىسىنىڭ سايلىق چوڭ ئەترىتى مۇشۇ تومىدىن باشلانغان سۇ بىلەن سۇغىرىلىدۇ.

كۆنچى دەرياسىغا توغرا سېلىنغان توما بەش تۆشۈكلۈك بولۇپ، ھەر تۆشۈكنىڭ ساپ كەڭلىكى ئالتە مېتر، توما ئېچىنىڭ ئۈزۈنلۇقى سەككىز مېتر، ئېگىزلىكى 4.3 مېتر. توما ئارقىسىدىكى تاش يانتۇزۇلغان بۆلەكنىڭ ئۈزۈنلۇقى 15 مېتر، تاش تاشلانغان ئازگالنىڭ چوڭقۇرلۇقى ئۈچ مېتر، توما تېگىنىڭ ئاتمىتكىسى 947.65 مېتر، باشقا ئەسلىمىلىرى شەرق ۋە غەربتىكى تومىلارنىڭكىگە ئوخشاش. ئىلگىرى كەلكۈن قويۇۋېتىش قاپقىقى سىم تورلۇق ئەگمە سىمونت قاپقاق ئىدى. 1978 - يىلى ئەگمە

پولات قايقاقا ئۆزگەرتىلدى. ئېچىش، تاقاش ماشىنىسى قول ۋە توك بىلەن چۆرىلىدۇ. 1981 - يىلى ئاق چولاق كەلكۈن قويۇۋېتىش مىقدارى 190 كۇب مېتر/سېكۇنتقا يەتتى، بۇ سۇ بىلەن تۇۋەن ئېقىمدىكى 237 مىڭ مو يەر سۇغىرىلىدۇ.

كۆنچى دەرياسىدىكى 3 - سۇ بۆلۈش توغۇنى بۇ توغۇن قوشئېرىق بېزىسىدا بولۇپ، شەھەرگە 26 كىلومېتر كېلىدۇ. بۇ توغۇن 1989 - يىلى ياسالدى، 1990 - يىلى ئىشلىتىلىشكە باشلىدى. ئۇنىڭ بىلەن 135 مىڭ مو يەر سۇغىرىلىدۇ. پۈتكۈل قۇرۇلۇش توغۇن ۋە تۆستەكتىن ئىبارەت ئىككى بۆلەكتىن تەركىپ تاپقان. ئۇنىڭغا جەمئىي 5 مىليون 602 مىڭ 300 يۇەن مەبلەغ سېلىنىدى. توغۇن دامبا، كۆۋرۈك، ناسوس ئۆيى ۋە توما قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. دامبا مۇلۇق كاۋچۇكتىن ياسالغان بولۇپ، ئېگىزلىكى 2.8 مېتر، دامبا ئۈستىنىڭ ئاتمىتكىسى 902.8 مېتر، دامبا ئۇزۇنلۇقى 202 مېتر، دامبا گەۋدىسىگە جىنلوندىن توقۇلغان بىر زىنت ۋە خلورلۇق كاۋچۇك (ئوچ قات) ئىشلىتىلگەن بولۇپ، قېلىنلىقى 5.7 مىللىمېتر، ئاق يۇقىرى ئېچكى بېسىمغا بەرداشلىق بېرىش ئىقتىدارى 3.5 كىلوگرام/كۋادرات سانتىمېتر.

يۇخۇي سۇ كىرىش تومىسىنىڭ لايىھىدىكى سۇ باشلاش مىقدارى ئون كۇب مېتر/سېكۇنت بولۇپ، توما تۆشۈكى 1.8×3 مېتر، توسما تاملىق، پولات تاختا قايقاقلىق بولۇپ، بۇرمىلىق دەستە بىلەن ئېچىلىدۇ ۋە تاقىلىدۇ، ئېچىلىش - تاقىلىش كۈچى سەككىز تونىنا.

«ئىتتىپاق» سۇ كىرىش تومىسىنىڭ لايىھىدىكى سۇ باشلاش مىقدارى ئۈچ كۇب مېتر/سېكۇنت، توما ئېغىزى 1.5×2 مېتر، توسما تاملىق، پولات تاختا قايقاقلىق بولۇپ، بۇرمىلىق دەستە ئارقىلىق ئېچىلىدۇ ۋە تاقىلىدۇ، ئېچىلىش - تاقىلىش كۈچى ئۈچ تونىنا.

يۇخۇي تۆستەكنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 37.4 كىلومېتر، كونا «ئىتتىپاق» دامبىسىدىن باشلىنىپ، قوشئېرىق بېزىسى، بوتۇخۇ دېھقانچىلىق مەيدانى، يۇخۇي دېھقانچىلىق مەيدانى ئارقىلىق يۇخۇي سۇ ئامبىرىغا تۇتىشىدۇ. بېشىدىكى بەش كىلومېتر قىسمىغا سېمونت تاختا ياتقۇزۇلۇپ سۇ سىڭمەس قىلىنغان، ئۇنىڭدىن كېيىنكى 26.4 كىلومېتر قىسمى مۇلياۋ يوپۇق ياتقۇزۇش ئارقىلىق سۇ سىڭمەس قىلىنغان.

«ئىتتىپاق» غول تۆستەكنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 15 كىلومېتر بولۇپ، كونا «ئىتتىپاق» دامبىسىدىن باشلىنىپ، قوشئېرىق بېزىسىنىڭ «ئىتتىپاق» كەنتىگىچە سوزۇلىدۇ. ئۇنىڭدا نو، كۆۋرۈك، سۇ بۆلۈش تومىسى، سېمونت تاختا ياتقۇزۇپ سۇ سىڭمەس قىلىش قۇرۇلۇشى قاتارلىق قۇرۇلۇشلار ياسالغان. بۇ قۇرۇلۇشقا 350 مىڭ يۇەن مەبلەغ سېلىنىپ، 1990 - يىل 10 - ئايدا ياسىلىشقا باشلىدى.

2. سۇ باشلاش قۇرۇلۇشلىرى

18-تۇەن تۆستىكى 1950-يىلىنىڭ بېشىدا خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 6 - شىسىنىڭ 18 - تۇەنى كورلا ناھىيىسىگە كىرىپ ئورۇنلاشتى، بۇ تۇەن ھەر مىللەت خەلقى بىلەن ئىتتىپاقلاشتى، ھەمكارلىشىپ، كەڭ كۆلەملىك سۇ قۇرۇلۇشى ئېلىپ باردى. 18 - تۇەن تۆستەكنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 48 كىلومېتر بولۇپ، ئۇنى تۇەننىڭ كوماندىر - جەڭچىلىرى 1950 - يىل 9 - ئايدا قېزىشقا باشلاپ، 1951-يىل 5 - ئايدا پۈتكۈزگەن. تۆستەكنىڭ ئورۇمچى - قەشقەر تاشيولىنىڭ جەنۇبىنى بويلاپ ئېقىپ، چارباغ، شاڭخۇ بېزىلىرى، 28 - تۇەن - مەيدانى، 29 - تۇەن - مەيدانى سۇغىرىش رايونلىرى ئارقىلىق شۇاڭلىڭ بازىرىغىچە بارىدۇ. تۆستەكنىڭ لايىھىدىكى ئېقىم مىقدارى 5.7 كۇب مېتر/سېكۇنت، سۇغىرىش كۆلىمى 450 مىڭ مو، ئەمەلىي سۇغىرىش كۆلىمى 322 مىڭ مو. 1955 - يىلدىن 1957 - يىلىغا قەدەر ئۆزگەرتىلىپ، لايىھىدىكى ئېقىم مىقدارى 21 كۇب مېتر/سېكۇنتقا تۆستۇرۇلدى. ئۆزگەرتىلگەندىن كېيىنكى ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 35.57 كىلومېتر قىلىپ، سۇنىڭ سىڭىپ، سىرغىپ كېتىپ زىيانغا

ئۇچرىشىنى ئازايتىپ، سۇدىن پايدىلىنىش نىسبىتىنى ئۆستۈرۈش ئۈچۈن، 1980 - يىل 7 - ئايدىن 1984-يىل 2-ئايغا قەدەر بۇ ئۆستەڭ سۇ سىستېمىسى قىلىپ ئۆزگەرتىلدى. ئۆزگەرتىلگەندىن كېيىن غول ئۆستەڭنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 62 كىلومېتردىن يەتتى، سۇ سىستېمىسى قىلىپ ياساشتا پۈتۈنلەي سۈلياۋ يوپۇق ۋە سېمونت تاختا ئىشلىتىلدى. تەخمىنى تومىسىدىن يەتتىسى، سۇ يۆلۈش تومىسىدىن 30ى، سۇ قايتۇرۇش تومىسىدىن تۆتى ھەم نو، كۆۋرۈك، كەلكۈن چۆشۈرگىسى قاتارلىق مۇناسىپ يۇرۇشلەشتۇرۇش ئىنشائاتلىرىدىن 136سى ياسىلىپ، ئۆستەڭنىڭ پايدىلىنىش كوئېففىتسېنتى %6.18— %6.21 ئۆستۈرۈلدى، ئۆستەڭنىڭ يىللىق سۇ ئۆتكۈزۈش مىقدارى 46 مىليون كۇب مېتردىن 54 مىليون كۇب مېترغىچە ئاشۇرۇلدى. ئۆستەڭگە بېقىن جايلاردا يەر ئاستى سۇيىنىڭ ئورنى 1.3 مېتر ئەتراپىدا ئۆزگەرلەپ، زەي ئۆپراق ياخشىلاندى. 1990 - يىلدىكى 18 - ئۆمۈن ئۆستىگىدە غول ئۆستەڭ ئىككى، ئۇزۇنلۇقى 19 كىلومېتر؛ تارماق ئۆستەڭ 51، ئۇزۇنلۇقى 205 كىلومېتر؛ غول ئېرىق 136، ئۇزۇنلۇقى 239 كىلومېتر؛ سۇغىرىش ئېرىقى 51، ئۇزۇنلۇقى 177 كىلومېتر؛ غول زەيكەش ئالتە، ئۇزۇنلۇقى 52 كىلومېتر؛ تارماق زەيكەش33، ئۇزۇنلۇقى158كىلومېتر، كىچىك زەيكەش102، ئۇزۇنلۇقى 196 كىلومېتر؛ ھەر خىل ئىنشائات831؛ يۇرۇشلەشكەن ماشىنىلاشقان قۇدۇق133بولۇپ،12ساق سو يەر قۇدۇق سۇيى بىلەن سۇغىرىلدى، تارماق ئۆستەڭلەر، غول ئېرىقلار، سۇغىرىش ئېرىقلىرىنىڭ351.9كىلومېترى سۇ سىستېمىسى قىلىندى، بۇ، غول ئۆستەڭدىن چوڭ ئېرىق - ئۆستەڭلەر ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقىنىڭ 66.75 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى، يۇرۇشلەشتۇرۇش ئىنشائاتلىرىدىن 2727سى پۈتتى.

پۈخوي - مىرسالى ئۆستىگى بۇ ئۆستەڭگە پۈخوي سۇ ئامبىرىنىڭ غەربىدىن سۇ باشلىنىدۇ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 20 نەچچە كىلومېتر (ئەملىيەتتە پايدىلىنىلىۋاتقان ئۇزۇنلۇقى 8.5 كىلومېتر) بولۇپ، پۈخوي دېھقانچىلىق مەيدانى، پۈخوي يېزىسى، پۈخوي چارۋىچىلىق فېرمىسى ئارقىلىق لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ تارىم يېزىسىغا بارىدۇ. بۇ غول ئۆستەڭ 1958 - يىلى چېپىلغان، 100 مېتىردىن ئارتۇق ئىش كۈنى سەرپ قىلىنىپ، 495 ساق كۇب مېتر توپا قېزىلىپ، پۈخوي سۇ ئامبىرىدىن مىرسالىغىچە بولغان ئۆستەڭ سىستېمىسى راۋانلاشتۇرۇلغان، ئۇنىڭدىن سۇ ئىچىدىغان ئېرىقلارغا يەر 200 ساق مودىن ئاشىدۇ، ئۆستەڭگە شاخ - شۇمبىدىن ۋاقىتلىق سۇ باشلاش تومىسىدىن ئۆچى ياسالغان. 70 - يىللارنىڭ ئاخىرىدا تاش قۇرۇلمىلىق چىداملىق قۇرۇلۇشقا ئۆزگەرتىلدى، ئۆستەڭنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 50 كىلومېترغا، ئېرىق ئۆستەڭ 12گە يەتكۈزۈلدى. 70 - يىللاردىن باشلاپ تارىم، كۆنچى دەريالىرىدا سۇ يىلدىن - يىلغا ئازىيىپ كېتىپ، بىر قىسىم ئېرىقلارغا يەر ئاق تاشلىۋېتىلدى. 1990 - يىلى پۈخوي رايونى ۋە لوپنۇر ناھىيىسىدىكى 100 ساق موغا يېقىن ئېرىقلارغا يەر يەنىلا مۇشۇ ئۆستەڭ ئارقىلىق سۇغىرىلدى.

1984 - يىلى پۈخوي — مىرسالى ئۆستىگىگە توپاقچى دېگەن يەردە بىر تىزگىنلەش تومىسى ياسىلىپ، پۈخوي رايونىدىكى ئوتلاقلارغا ئىشلىتىلىدىغان سۇ تىزگىنلىنىدىغان بولدى. تىزگىنلەش تومىسىنىڭ لايىھىدىكى ئېقىم مىقدارى 20 كۇب مېتر/سېكۇنتقا يېتىدۇ، توما پولات چۈشۈرۈلمىلىق بېتون قۇرۇلمىلىق بولۇپ، قول بىلەن چۆرۈش ئارقىلىق ئېچىلىدۇ ۋە ئاقىلىدۇ.

قارا سۇ ئۆستىگى بۇ ئۆستەڭگە كورلا — تارىم غول ئۆستىگىدىن سۇ باشلىنىدۇ، تېكىچى، ئاۋات قاتارلىق يېزىلاردىن ئۆتۈپ، قاراسۇ 2 - سۇ يۆلۈش تومىسىغىچە بارىدۇ، ئۇنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 12 كىلومېتر، ئۇنىڭ چوڭ سۇ باشلاش ئېقىم مىقدارى سەككىز كۇب مېتر/سېكۇنت، يىللىق سۇ باشلاش مىقدارى 99 مىليون 300 ساق كۇب مېتر بولۇپ، تېكىچى، ئاۋات، قارا يۇلغۇن يېزىلىرىنىڭ 23 كەنتىدىكى ۋە ئويلاستقا قاراشلىق ئاۋات يېلىقچىلىق مەيدانى، قۇرۇلۇش 4 - تۆمۈر قاتارلىق ئورۇنلاردىكى تۆت ئورگان دېھقانچىلىق مەيدانىدىكى 88 ساق 500 مو تېرىلغۇ يەرنى سۇغىرىدۇ. ئۇنىڭدىن ئاخۇن ئۆستىگى، شەرقىي غول ئۆستەڭ، كىچىك دولان ئۆستىگى، خەلىمە ئېرىقى ۋە چاچى ئۆستىگىگە ئوخشاش

تارماق ئۆستەڭلەر ئېلىنغان.

قاراشۇ ئۆستەنگى چاك سۇلالىسى دەۋرىدە چېپىلغان بولۇپ، تارىخى ئۇزۇن، سۇ باشلاش مىقدارى ۋە سۇغىرىش كۆلىمى جەھەتتە ھەممىدىن ئۈستۈن تۇرىدۇ؛ لېكىن مۇئەسسەسلىرى ناچار بولغانلىقى، باشقۇرۇلۇشى ياخشى بولمىغانلىقى ئۈچۈن، تېگىشلىك رولىنى جارى قىلدۇرالمىغان. 50 - يىللاردا پات-پات رېمونت قىلىنىپ تۇردى. 1958 - يىلى قاراشۇ ئۆستەنگىنىڭ بېشىغا ياقاچتىن سۇ باشلاش تومىسى ياسالدى. 1964 - يىلى توما بېتون قۇرۇلمىلىق قىلىپ ئۆزگەرتىلدى (1990 - يىلى كورلا — تارىم غول ئۆستەنگىدىن سۇ باشلىنىدىغان بولدى ۋە سۇ بۆلۈش تومىسى ياسالدى)، سۇغىرىش رايونىدىكى 172 سۇ باشلاش ئۆستەنگى بىرلەشتۈرۈلۈپ، بىر سۇ باشلاش غول ئۆستەنگى، مەككىز تارماق ئۆستەڭ، 24 سۇ باشلاش ئېرىقىغا ئۆزگەرتىلدى، ئۆستەڭنىڭ بىر قانچە ئەگرى جايى تۈزلەندى، ئۇن كىلومېتر قېتىش مۇستەھكەملەندى. 1983 - يىلدىن بۇيان شەرقىي غول ئۆستەڭنىڭ 4.5 كىلومېتر قىسمى مۇلياۋ يوپۇق بېتىش ئارقىلىق سۇ سىغىمى قىلىندى. 1990 - يىلى پۈتۈن ئۆستەڭ سېمونت تاختىلىق سۇ سىغىمى ئۆستەڭ قىلىپ ئۆزگەرتىلىپ، شەرقىي غول ئۆستەڭدىن قارا يۇلغۇن ئۆستەنگىچە بولغان قىسمى پۈتكۈزۈلدى. شەرقىي غول ئۆستەڭ ۋە ئاخۇن ئۆستەنگە كىرىدىغان سۇ مىقدارىنى تىزگىنلەش ۋە تەڭشەپ تۇرۇش ئۈچۈن، 1 - سۇ بۆلۈش تومىسى ياسالدى. ئۆستەڭلەرنىڭ سۇ باشلاش تومىسىنىڭ قايقاقلىرى پۈتۈنلەي بېتوندىن قىلىندى. 1990 - يىلىغا قەدەر بەش ئۆستەڭ (38.9 كىلومېتر) گە سېمونت تاختا يانتۇزۇلۇپ سۇ سىغىمى قىلىندى، مەككىز كۆۋرۈك - سۇئىگۈچ، ئۈچ تەڭشەش تومىسى، 23 سۇ باشلاش تومىسى، بىر چوشۇرگە، ئۈچ نو ياسالدى. يۇرۇشلۇك قۇرۇلۇشلار كۆندىن - كۈنگە مۇكەممەللەشكەن. لېمكى، سۇ سىغىمى قىلىش قۇرۇلۇشى تەدرىجىي ئېلىپ بېرىلغانلىقى ئۈچۈن، ئۆستەڭ سۇيىدىن پايدىلىنىش كوئېففىتسېنتى %41تىن %95كە ئۆستى.

قاراشۇ ئۆستەنگىدىن ئېلىنغان ئەڭ چوڭ تارماق ئۆستەڭ—ئاخۇن ئۆستەنگىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 9.7 كىلومېتر بولۇپ، 1 - سۇ بۆلۈش تومىسىدىن ئاۋات ۋە كىچىك لەڭگەر كەنتلىرىگە بارىدۇ، ئۇنىڭ سۇغىرىش كۆلىمى 20 مىڭ مودىن ئاشىدۇ. ئۇنىڭدىن قالسا شەرقىي غول ئۆستەڭ بولۇپ، ئۇنىڭ ئۇزۇنلۇقى 5.5 كىلومېتر، ئۇ 2 - سۇ بۆلۈش تومىسىدىن باشلىنىپ، ئايرودورومنىڭ جەنۇبى ئارقىلىق قارا يۇلغۇن يېزىسىنىڭ 2 - ئەترىتىگە سۇ بۆلۈش تومىسىغىچە بارىدۇ، ئۇ قارا يولغۇن يېزىسىنىڭ 40 مىڭ موغا يېقىن تېرىلغۇ يېرىنى سۇغىرىدۇ.

قاراسۇ ئۆستىكى سىستېمىسىدىكى تارماق ئۆستەڭلەرگە سۇ بۆلۈش نىسبىتى ۋە ئالاقىدار ئەھۋاللار

جەدۋەل: 18 ـ 4

ئۆستەڭ سىستېمىسى	ئۆستەڭ		مۇقىم ئېلىندىغان يەر كۆلىمى (مو)	ئۆستەڭدىن پايدىلىنىش نىسبىتى (%)	سۇ بۆلۈش نىسبىتى (%)	شەھەر بوپىچە ئىگىلىنىدىغان نىسبىتى (%)	ئۇنۇملۈك سۇغۇرلىنىدىغان ئېتىز، باغ كۆلىمى (مو)			مۇقىم ئېلىندىغان ئونلاق (مو)
							كەچمەنچە	ئېتىز	باغ	
قاراسۇ ئۆستىكى	جەمئىي		92935	45.5		33.5	88503	81173	7330	60000
	بۇنىڭدىن ئېچىدە تارماق ئۆستەڭلەر سىستېمىسى	چاچى ئۆستىكى	9000	65	6.8					
		خەلىپە ئېرىقى ئۆستىكى	5000	65	3.7					
		كېچمەك دولان ئۆستىكى	2772	65	2					
		تاخۇن ئۆستىكى	24642	65	26.7					
		شەرقىي غول ئۆستىكى	50421	41.1	60					
		تېكىچى 1، 2- ئەترەت ئۆستىكى	1100	65	0.8					

دولان ئۆستىكى بۇ ئۆستەڭگە كۆنچى دەريالىنىڭ جەنۇبىي قىرغىقىدىن سۇ باشلىنىدۇ، ئۇ كورلا شەھىرىدىكى مۇھىم سۇغۇرۇش ئۆستەڭلىرىدىن بىرى. ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 10.8 كىلومېتر، ئالدى زور سۇ باشلاش مىقدارى بەش كۇب مېتر/سېكۇنت، يىللىق سۇ باشلاش مىقدارى 55 مىليون 930 مىڭ كۇب مېتر، ئۇنۇملۇك سۇغۇرۇش كۆلىمى 59 مىڭ 700 مو. بۇنىڭ ئېچىدە تېرىلغۇ يەر 55 مىڭ 300 مو، باغ 4300 مو.

ماتېرىيالدا خاتىرىلىنىشىچە قارىغاندا، دولان ئۆستىكى 200 يىلدىن ئارتۇق تارىخقا ئىگە ئىكەن. ئىلگىرى سۇ مۇنەسسەسلىرى كونا بولۇپ، مۇقىم سۇ باشلاش ئېغىزى يوق ئىدى. 50 ـ يىللاردىن كېيىن كۆپ قېتىم رېمونت قىلىش ئارقىلىق پولات چۇنقىلىق بېتون كۆۋرۈكتىن پەتتىسى، چۈشۈرگىدىن ئىككىسى ياسالدى، ئەسلىدىكى 74 تارماق ئۆستەڭ، غول ئېرىق بىرلەشتۈرۈلۈپ، 48 سۇ باشلاش ئۆستىگىگە ئۆزگەرتىلدى، نورمىلىق تەقسىملەش، ئىلمىي باشقۇرۇش يولغا قويۇلۇپ، سۇدىن پايدىلىنىش نىسبىتى ئۆستۈرۈلدى.

دولان ئۆستىكىدىن بەش تارماق ئۆستەڭ ئېلىنغان.

تۇۋۇرچى ئۆستىكى كونا ئۆستەڭ بولۇپ، ئۇزۇنلۇقى 8.15 كىلومېتر كېلىدۇ. تۇۋۇرچى يېزىسىنىڭ 13 مىڭ 600 مو يېرىنى سۇغۇرىدۇ. 1989 ـ يىلى سېمونت تاختا يانتۇزۇپ سۇ سىڭدۈرۈش قۇرۇلۇشى باشلانغانىدى، ھازىر 3.1 كىلومېترى پۈتتى.

قوشئېرىق ئۆستىكى ئۇزۇنلۇقى بەش كىلومېتر بولۇپ، ئاساسەن قوشئېرىق يېزىسىنىڭ 18 مىڭ 600 مو يېرىنى سۇغۇرىدۇ.

سايدۇلۇق ئۆستىگى ئۇزۇنلۇقى تۆت كىلومېتر بولۇپ، سايدۇلۇق مەيدانىنىڭ 12 مىڭ 900 مو يېڭى ۋە تېرىلغۇ يېرىنى سۇغىرىدۇ.

جىلغا ئۆستىگى ئۇزۇنلۇقى تۆت كىلومېتر بولۇپ، ئونۇملۇك سۇغىرىش كۆلىمى 2900 موغا يېتىدۇ.

قاراباغ ئۆستىگى سۇغىرىش كۆلىمى 1300 مو بولۇپ، غول ئۆستەڭ سىستېمىسىدىكى سۇ بۆلۈش نىسبىتىنىڭ 1.5 پېرسەنتنى ئىگىلەيدۇ.

شاقۇر ئۆستىگى شاقۇر ئۆستىگىگە شەھەرلىك سۇ ئېلىكتر ئىستانسىسى ئۆستىگىنىڭ ئايغىدىن سۇ باشلىنىدۇ. ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 12 كىلومېتر. ئەڭ چوڭ سۇ باشلاش ئېقىم مىقدارى 2.5 كۇب مېتر/سېكۇنت، نورمال سۇ باشلاش مىقدارى 1.5 كۇب مېتر/سېكۇنت، ئەڭگەر يېزىسىنىڭ فوگرات، جەپەر، شاقۇر، «ئىتتىپاق» مەھەللە قاتارلىق بەش كەنتنىڭ ۋە چارباغ يېزىسىنىڭ ئىككى كەنتنىڭ 26 مىڭ 500 مو يېرىنى سۇغىرىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە تېرىلغۇ يەر 24 مىڭ مودىن ئارتۇق، باغ 2400 مو. كۇپ يىللاردىن بۇيان ئۇزلۇكسىز رېمونت قىلىش ۋە ئۆزگەرتىش ئارقىلىق ئەسلىدىكى 90 ئېرىق بىرلەشتۈرۈلۈپ 23 ئېرىققا ئۆزگەرتىلدى، سۇ باشلاش ئېچىقلىرىنىڭ ھەممىسى سېمونت تاختا قاپاقلىق قىلىندى، ئېچىش - تاقاش دەستىسى قۇلۇپلىنىپ، سۇ ئىشلىتىش قائىدە تىزگىنلەندى. سۇ باشلاش تومىسى، كۆۋرۈك - سۇئۆگۈچ، سۇ تەقسىم تومىسى قاتارلىق يۇرۇشلۇك ئىنشائاتلاردىن 389ى ياسالدى.

«ئىتتىپاق» ئۆستىگى «ئىتتىپاق» ئۆستىگىگە كۆنچى دەرياسىنىڭ شىمالىي قىرغىقىدىكى 3 - سۇ بۆلۈش توغىنىدىن سۇ باشلىنىدۇ، ئۇنىڭ ئۇزۇنلۇقى 13 كىلومېتر، ئەڭ چوڭ سۇ باشلاش ئېقىم مىقدارى تۆت كۇب مېتر/سېكۇنت، نورمال ئېقىم مىقدارى 3.5 كۇب مېتر/سېكۇنت، لايىھىدىكى سۇغىرىش كۆلىمى 30 مىڭ مو، ئەمەلىي سۇغىرىش كۆلىمى 25 مىڭ مودىن ئارتۇق. ئىلگىرى بېتون قۇرۇلمىلىق سۇ باشلاش تومىسىدىن بېرى، كۆۋرۈكتىن توققۇزى، سۇ كىرىش تومىسىدىن 19ى بار ئىدى. 1990 - يىلى كۆنچى دەريا سۇ 3 - سۇ بۆلۈش توغىنى ياسالغاندا، ئۆستەڭنىڭ ئەگرى جايلىرى توزلەندى ھەم سۇ باشلاش تومىسى رامكىلىق پولات چۈۋىلىق بېتون توسما ئۆزگەرتىلدى، 65. 4 كىلومېتر قىسمى سېمونت تاختا ياتقۇزۇش ئارقىلىق سۇ سىغىمى قىلىندى.

يۇقىرىقى ئۆستىگى ئۇزۇنلۇقى 12 كىلومېتر بولۇپ، كۆنچى دەريانىڭ جەنۇبىي قىرغىقىدىن سۇ باشلىنىدۇ. لايىھىدىكى ئېقىم مىقدارى ئىككى كۇب مېتر/سېكۇنت، ئەمەلىي ئېقىم مىقدارى 0.8 كۇب مېتر/سېكۇنت بولۇپ، بوتۇخۇ دېھقانچىلىق مەيدانى ۋە توۋۇرچى، قوشئېرىق يېزىلىرىنىڭ تەخمىنەن 18 مىڭ 700 مو يېرىنى سۇغىرىدۇ. 1959 - يىلى ياڭاچتىن سۇ كىرىش تومىسى ياسالدى ھەم 750 ئىش كۈنى ئىشلىتىلىپ، ئۆستەڭنىڭ ئەگرى جايلىرى توزلەندى، لاتقىسى ئادالاندى. 1984-يىلى سۇ كىرىش تومىسى رامكىلىق پولات قاپاقلىق قىلىپ ئۆزگەرتىلدى. 1989 - يىلى كۆنچى دەريا سۇ 3 - سۇ بۆلۈش توغىنى ياسالغاندا، يۇقىرىقى ئۆستىگى بىلەن يۇغۇي — سىرسالى غول ئۆستىگى قوشۇۋېتىلىپ، ئۆستەڭنىڭ يۇقىرىقى ئېقىمى يۇقىرىقى ئۆستىگى دەپ ئاتالدى. ھازىر خىلمۇ خىل يۇرۇشلۇك قۇرۇلۇشتىن 307سى بار، ئۇلار ئىچىدە سۇ كىرىش تومىسى يەتتە، تەقسىم تومىسى ئۈچ، كۆۋرۈك سۇئۆگۈچ سەككىز، تارماق ئۆستەڭ ئېچىقى 287، باشقا قۇرۇلۇش ئىككى.

كورلا شەھىرىدىكى غول، تارماق ئۆستەڭلەرنىڭ ئاساسىي ئەھۋالى

جەدۋەل: 18 — 5

	ئۆستەڭ نامى	ئۇزۇنلۇقى (كىلومېتر)	يىللىق سۇ باشلاش مىقدارى (100مىليون كۇب مېتر)	نورمال ئېقىم مىقدارى (كۇبمېتر/سېكۇنت)	ئاقار زور ئېقىم مىقدارى (كۇب مېتر/سېكۇنت)	سۇغۇرۇلىدىغان يەر كۆلىمى (10مىڭ مو)	بۇزۇلۇشكەن قۇرۇلۇشلار						
							جەمئىي	كۆۋرۈك-سۇئېلگۇچ	ئېرىقكەشتى	كىرىش تورسى	چوڭ	باشقىلار	ئۆستەڭ ئېغىزى
غول ئۆستەڭلىرى	كېچىك جەمئىي						2508	60	26	106	13	33	2257
	قارامۇ ئۆستەڭى	12	9930	7	8	16	694	8	3	23	1	2	654
	دولان ئۆستەڭى	10.8	5593	3.5	5	5.9	485	7	3	12	2	1	457
	شاقۇر ئۆستەڭى	12		1.5	2.5	2.6	389	10	4	11	1	3	359
	چىلانباغ ئۆستەڭى	8				1.6	254	10	2	14		1	227
	بوغىلاق ئۆستەڭى	12				1.9	307	8	3	7		2	287
	قىتمىباق ئۆستەڭى	15		3.5	4	2.5	134	9	4	19		4	98
	كونا شاڭخو ئۆستەڭى	7			1.2	1.7	245	8	7	20	8	20	175
تارماق ئۆستەڭلەر	كېچىك جەمئىي						540	28	10	47			455
	يېڭى شاقۇر ئۆستەڭى	5		0.8	1.2	0.5	43	6	1	7			29
	سايى ئۆستەڭى	8				0.4	53	8	2	12			31
	قازانچى ئۆستەڭى	5				0.3	24	5	3	4			12
	كېچىك دولان ئۆستەڭى	6				0.2	27	2	1	9			15
	تاغۇن ئۆستەڭى	30				7	393	7	3	15			368

3. سۇ ساقلاش قۇرۇلۇشى

پۈخۈي سۇ ئامبىرى پۈخۈي - مىرسالى غول ئۆستىگىگە كىرىدىغان سۇنىڭ ئورنىغا كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن، 1959 - يىل 3 - ئايدا پۈخۈي سۇ ئامبىرى ياسالدى، ئۇ كۆنچى دەريانىڭ ئوتتۇرا ئېقىمىدا بولۇپ، شەھەردىن 50 كىلومېتر يىراق. سۇ ئامبىرىنىڭ شىمالىي ۋە غەربىي تەرەپلىرىدە باغشىر رايونىدىكى كۆنچى دەريانىڭ كونا قېتىنىڭ قاشلىرىدىن پايدىلىنىپ، توسما ياسالدى. ئوتتۇرىسى كۆنچى دەريانىڭ تەبىئىي ئوي يېرى بولۇپ، ئامبارنىڭ ئومۇمىي سىغىمچانلىقى 5 مىليون كۇب مېترغا يېتىدۇ. سۇ ئامبىرىغا باشتا ياغاچتىن ئىككى كەلكۈن قويۇۋېتىش تومىسى، بەش كىچىك سۇ قويۇش تومىسى ياسالغان. سۇ ئامبىرىنىڭ بىخەتەرلىكىگە كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن، 1964 — 1965 - يىللىرى ئوبلاستلىق سۇچىلىق ئىدارىسىنىڭ لايىھىلىشىچە بىلەن تاشتىن مۇستەھكەم توما ياسالدى، لايىھىدىكى ئېقىم مىقدارى 120 كۇب مېتر/سېكۇنت، ئەڭ يۇقىرى ئېقىم مىقدارى 150 كۇب مېتر/سېكۇنت. كەلكۈن قويۇۋېتىش ئۆستىگى كۆنچى دەريانىڭ كونا قېتىغا ئولىنىپ كېتىدۇ. سۇ ئامبىرىدا تۆۋەنلەش پەرقى ئالتە مېتر بولغان پولات چىۋىقلىق بىتوندىن بىر 2 - دەرىجىلىك چوشۇرگە ياسالغان، سۇ ئامبىرىغا قىشتا كۆنچى دەريادىن 150 مىليون كۇب مېتردىن 230 مىليون كۇب مېترغىچە سۇ قاچلىنىۋېلىنىدۇ، بۇ سۇ بىلەن 120 مىڭ مو تېرىلغۇ يەر ۋە ئوتلاقنى سۇغارغىلى بولىدۇ. بۇ سۇ ئامبىرىنى ياساشقا جەمئىي 3 مىليون يۈەن مەبلەغ سېلىندى، 2 مىليون 514 مىڭ كۇب مېتر توپا قېزىلدى.

4. سۇغىرىش رايونىدىكى سۇ ئىنشائاتلىرى

ئۇل تېمىز-تۇز تومىنى سىناق قىلىپ ئومۇملاشتۇرۇش سۇغىرىش رايونىدىكى يۇرۇشلۇق ئىنشائاتلار قاتارىغا كىرىدىغان سۇ كىرىش تومىسى، سۇ تەڭشەش تومىسى قۇرۇلۇشلىرىنى ياخشى ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن، شەھەرلىك سۇ ئېلېكتر ئىدارىسىنىڭ خەن شىيەنكۈن، جاڭ فېڭيى، جۇڭ ۋۈسۈن، ۋۇ شىيەنلى، دۇ چياڭ قاتارلىق پەن - تېخنىكا خادىملىرى باشقا جايلارنىڭ تەجرىبىسىنى ئۆگىنىپ، بۇ يەرنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالىغا بىرلەشتۇرۇپ، 1983 - يىلى ئۇلى تېمىز - تۇز تومىنى لايىھىلەپ چىقتى. ئۇنىڭ قۇرۇلىسى ئاددىي، كۆركەم، مۇستەھكەم، چىداملىق، ئۇنىڭ ئۆستىگە ياساش ئاسان، پۈتۈش تەننەرخى تۆۋەن بولۇشتەك ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە. ئادەتتىكى تومىغا سېلىشتۇرغاندا، ھەر بىرىگە ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 4 مىليون 538 مىڭ يۈەن مەبلەغ ئاز كېتىدۇ. بىر قانچە يىلدىن بۇيان بۇ خىل توما شەھەر بويىچە ئومۇملاشتۇرۇلۇپ، جەمئىي 1000دىن ئارتۇقى ياسالدى. بۇ خىل تومىنى ئوق ئېرىق، سۇغىرىش ئېرىقلىرىغا ئىشلىتىشكىلا بولۇپ قالماي، تارماق، غول ئۆستەڭلەرگىمۇ ئىشلەتكىلى بولىدۇ. 1985 - يىلى ئوبلاستلىق سۇچىلىق ئىلمىي جەمئىيىتى تەرىپىدىن ئۇنىڭغا 3 - دەرىجىلىك مۇكاپات بېرىلدى، بۇ مۇۋەپپەقىيەت پۈتۈن ئوبلاستتا ئومۇملاشتۇرۇلدى.

ئۆستەڭلەرنى ئۆزگەرتىش دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىقنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈش ئۈچۈن، 1950-يىلىدىن 1957-يىلىغا قەدەر سۇغىرىش رايونلىرىدىكى كونا ئېرىق - ئۆستەڭ، كونا كۆۋرۈك- سۇئۆگۈچ، ئېچىق قاتارلىق سۇ ئىنشائاتلىرى يۇرۇشلەشتۇرۇلدى ۋە ئۆزگەرتىپ ياسالدى. 1950-يىلى بوتۇخۇ بوز يەر ئۆستىگى، قوشئېرىق يۇقىرىقى ئۆستىگى رېمونت قىلىندى، 40 كىلومېتىرلىق مۇنكۇنگەر زەيكىشى چېپىلدى، دادۇڭزا ئۆستىگى بەش كىلومېتر ئۇزارتىلىپ، سۇغىرىش كۆلىمى 80

مىلگ مو كېڭەيتىلدى.

1956 - يىلى شاڭخەي، چاربەغ، ئاۋات يېزىلىرىنىڭ تېرىلغۇ يەرلىرىنى پىلانلاش تامامىلاندى، بۇ جەريانىدا ئېرىق - ئۆستەڭلەردىن 18ى رەتلىنىپ، سۇغىرىش كۆلىمى 9000 مو كېڭەيتىلدى، 3000 مو شورلۇق يەر ئۆزگەرتىلدى.

1957 - يىلى سەككىز سۇ باشلاش ئۆستىخانىلىق سۇ ئىنشائاتلىرى ئۆزگەرتىلدى ۋە رېمونت قىلىندى، ئوق ئېرىق، سۇغىرىش ئېرىقلىرىدىن 100 نەچچىسى كېڭەيتىلدى ۋە رېمونت قىلىندى.

1958 - يىلدىن باشلاپ مۇنتىزىم ئېتىز - ئېرىق سۇ قۇرۇلۇشى كەڭ ئېلىپ بېرىلدى. ئالدى بىلەن قارا سۇ ئۆستىكى مەركەز قىلىنغان ھالدا 33 كىلومېتىرلىق غەربىي غول زەيكەش چېپىلدى، بۇنىڭغا 27 مىلگ ئىش كۈنى سەرپ قىلىنىپ، 132 مىلگ 100 كۇب مېتر توپا قېزىلدى؛ سۇغىرىش رايونىدىكى 172 كونا ئېرىق - ئۆستەڭ بىرلەشتۈرۈلۈپ، مەككىز تارماق ئۆستەڭ، 24 ئوق ئېرىق، 80 سۇغىرىش ئېرىقىغا ئۆزگەرتىلدى، 33 تارماق زەيكەش، ئوق زەيكەش چېپىلدى؛ دولان ئۆستىكى سىستېمىسىدىكى 74 ئېرىق - ئۆستەڭ بىرلەشتۈرۈلۈپ، ئىككى غول ئۆستەڭ، ئالتە تارماق ئۆستەڭ، 22 ئوق ئېرىق، سۇغىرىش ئېرىقىغا ئۆزگەرتىلدى، 40 كىلومېتىر كېلىدىغان ئۇچ زەيكەش چېپىلدى، بۇ قۇرۇلۇشلاردا جەمئىي 15 مىلگ كۇب مېتر توپا قېزىلدى؛ شاقۇر ئۆستىكى سىستېمىسىدىكى 90 كونا ئېرىق- ئۆستەڭ بىر تارماق ئۆستەڭ، بىر غول ئۆستەڭ، 23 ئوق ئېرىق، سۇغىرىش ئېرىقى قىلىپ ئۆزگەرتىلدى، 55 كىلومېتىر كېلىدىغان 11 زەيكەش چېپىلدى؛ چەرچەن 11 يولاق سۇيىدىن پايدىلىنىلدى، خورا تاغدىكى مازار جىلغىسىدىن سۇغىرىش ئېرىقىغا قەدەر 15 كىلومېتىر سۇ باشلاش ئۆستىكى چېپىلدى.

شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، قاراسۇ، دولان، شاقۇر، شاڭخەي قاتارلىق ئۆستەڭلەرنىڭ ياغاچتىن ياسالغان تومۇلىرى سېمونت تاختا قۇرۇلمىلىق قىلىپ ئۆزگەرتىلدى. جەنۇبىي ئۆستەڭ ياسالدى، قاراسۇ ئۆستىكى تۆزلەندى ۋە باش توما ياسالدى.

1958 — 1990 - يىلغىچە كورلا شەھىرى (ناھىيىسى)نىڭ سۇ قۇرۇلۇشىغا سېلىنغان مەبلەغ

جەدۋەل: 18 — 6

يىللار	سېلىنغان مەبلەغ (10 مىلگ يۈەن)			سەرپ قىلىنغان ئەمگەك كۈنى (10 مىلگ ئىش كۈنى)	ئورۇندالغان توپا - تاش قۇرۇلۇشى (10 مىلگ كۇب- مېتر)
	جەمئىي	دۆلەت سالغان مەبلەغ	ئۆزلىرى تەييار- لىغان مەبلەغ		
1958	97.36	7.36	90	45	202.50
1959	92.04	3.64	88.40	44.20	198.90
1960	41	1	40	20	30
1961	24.53	6.53	18	9	6.25
1962	6.35	0.91	5.44	2.72	2.45
1963	39.93	3.45	36.48	18.24	54.70
1964	51.33	4.63	46.70	23.35	84

25	89.94	50	6.49	56.49	1965
27.44	82.30	54.88	7.60	62.48	1966
1.50	2.30	5.80	14.45	20.25	1967
7.92	19.80	15.84	6.50	22.34	1968
8.32	20.80	16.04	3.50	19.54	1969
10.65	35.91	21.30	3.38	24.68	1970
36	108	72	2.81	74.81	1971
39.76	119.27	79.52	7.34	86.86	1972
10.20	30.66	20.40	22.94	43.34	1973
19.10	57.20	28.20	18.16	46.36	1974
21.40	64.19	42.80	48.06	90.86	1975
47.25	141.76	94.51	23.22	117.73	1976
50	149.98	100	21.83	121.83	1977
44.05	132.15	132.90	99.84	232.74	1978
37.54	89.46	75.08	136.79	211.87	1979
29.20	87.55	58.40	130.73	189.13	1980
22.66	67.99	56.66	71.52	128.18	1981
37.22	111.95	93.29	69.29	162.58	1982
42.77	128.30	106.93	74.14	181.07	1983
29.70	99.91	20.33	90.61	110.94	1984
40.24	146.30	41	65.95	106.95	1985
39	63.03	22.30	64	86.30	1986
31.67	26	12.00	44.27	56.27	1987
31.67	26	12	44.27	56.27	1988
25	30	38.50	104.90	143.40	1989
64.14	341.41	278.82	300.73	579.55	1990
941.91	2850.96	1874.52	1510.84	3385.36	جەمئىي

§ 3 . چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى سۇ قۇرۇلۇشى

1. تۈزلەك ئوتلاقلاردىكى سۇ قۇرۇلۇشى

تۈزلەك ئوتلاقلار، ئاساسەن، كۆنچى دەريالىرىنىڭ ئوتتۇرا، تۆۋەن ئېقىمىدىكى تېرىلغۇ يەرلەرنىڭ چەتلىرىگە ۋە تارىم دەريالىرىنىڭ تۆۋەن ئېقىمىغا تارقالغان. 50 ـ يىللارنىڭ باشلىرىدا تارىم دەريالىرىنىڭ يۇقىرى ئېقىمىدا دەريا توسۇلۇپ، ھەربىيلەرنىڭ بوز يەر تۈزلەشتۇرۇش مەيدانىدىن ئۆچى قۇرۇلغانلىقى ئۈچۈن، شەھەر تەۋەسىدىكى نەچچە يۈز مىڭ مو ئوتلاقتا كېلىدىغان سۇ توختاپ، ئوتلاقلارنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى ئۇزاقتىن بۇيان قۇرغاق ھالەتتە تۇرۇپ كەلدى. ھەر يىلى ناھايىتى كۆپ ئادەم ۋە مالىيە كۈچى سەرپ قىلىنىپ، ئەيسا ھاجى، قانال، لاي قاتارلىق سۇ باشلاش قانالىرى چېپىلىپ، رېمونت قىلىنىپ تۇرغان بولسىمۇ، بۈگۈر تەۋەسىدىن سىرغىپ كەلگەن سۇ يىلەن 5000 مودىن 37 مىڭ موغىچە ئوتلاقلا سۇغىرىلىپ كەلگەنىدى. چوڭئارال ئوتلىقىنى سۇغىرىشقا كېرەكلىك سۇنى ھەل قىلىش ئۈچۈن، 1953 ـ يىلى ئۆچ ئۆستەك (بەش كىلومېتر) چېپىلدى، ئىككى سۇ كىرىش تومۇسى ياسالدى، بىر قېرىق رېمونت قىلىندى. 1980 ـ يىلى 500 خەلق ئىشچىسى، 1500 ئىش كۈنى ئىشلىتىلىپ، ئەيسا ھاجى قانىلى رېمونت قىلىندى، 2000 كۈپ مېتردىن ئارتۇق توپا قېزىلدى، 1982 ـ يىلى 40 مىڭ يۇەن مەبلەغ سېلىنىپ، تارىم قۇم توسمىسىدا توسما ياسىلىپ سۇ باشلىنىپ، 5000 مودىن ئارتۇق ئوتلاق سۇغىرىلدى؛ چوڭئارالدا بىر چوڭقۇر قۇدۇق قېزىلىپ، پومپا ئارقىلىق سۇ چىقىرىلىپ، ئوتلاقتىكى ئادەم ۋە مالىلارنىڭ سۈيى مەسلىسى ھەل قىلىندى. پۈخۈي رايونىدىكى 1 مىليون 700 مىڭ مو ئوتلاقنى سۇغىرىش مەسلىسىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن، 1984 ـ يىلى پۈخۈي — مىرسالى غول ئۆستەنىڭ توپاقچى تەڭشەش تومۇسى ياسالدى. ئەيسا ھاجى قانىلىنىڭ 6.3 كىلومېتر يېرىنىڭ لېيى ئارتىلدى، بەش توسما ياسالدى. 1986 ـ يىلى پۈخۈي — مىرسالى غول ئۆستەڭنىڭ غەربىي 3 ـ تارماق ئۆستەڭگە تەڭشەش تومۇسى، 3 ـ تارماق ئۆستەڭگە كىرىش تومۇسى، ئەمگەك بىلەن تەربىيىلەش مەيدانىنىڭ غول ئۆستەڭگە تەڭشەش تومۇسى ياسالدى، پۈخۈي — مىرسالى غول ئۆستەڭى غەربىي 3 ـ تارماق ئۆستەڭى (2.63 كىلومېتر) يېڭىدىن چېپىلدى، ئەمگەك بىلەن تەربىيىلەش مەيدانىنىڭ غول ئۆستەڭى ۋە غەربىي تارماق 2 ـ ئۆستەڭى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، ئۇلارنىڭ ئۇزۇنلۇقى 18.85 كىلومېتر؛ تارىم دەرياسىغا توسما سېلىپ سۇ باشلاپ ئوتلاق سۇغىرىش قۇرۇلۇشلىرىدىن ئالتىسى ياسىلىپ، 20 — 30 مىڭ مو ئوتلاق سۇغىرىلدى. 1987 ـ يىلى ئەمگەك بىلەن تەربىيىلەش مەيدانىنىڭ غول ئۆستەڭگە بىر سۇ كىرىش تومۇسى، 1 ـ تارماق ئۆستەڭگە بىر سۇ تەڭشەش تومۇسى ياسالدى، ئەمگەك بىلەن تەربىيىلەش مەيدانىنىڭ 6.4 كىلومېتىرلىق 1 ـ تارماق ئۆستەڭى رېمونت قىلىندى. 1989 ـ يىلى 18 مىڭ 720 يۇەن مەبلەغ سېلىنىپ، تارىم دەريالىرىنىڭ تۆۋەن ئېقىمىدىن ئۆستەك ئېلىنىپ كەلكۇن سۈيى بىلەن 20 مىڭ مو ئوتلاق سۇغىرىلدى. كۆنچى دەريالىرىنىڭ ئوتتۇرا تۆۋەن ئېقىمىنىڭ ئىككى قىرغىقىدىكى شا بۇلۇڭ، ئۇزۇنبۇلۇڭ، ئىنتۇماس، بوتۇخۇ رايونلىرىدا بىر تۈركۈم سۇ باشلاش ۋە يۇرۇشلەشتۇرۇش قۇرۇلۇشلىرى ياسىلىپ، قىش، ئەتىيازدىكى بىكار سۇ بىلەن 50 — 60 مىڭ مو ئوتلاق سۇغىرىلدى.

2. تاغلىق رايون ئوتلاقلىرىدىكى سۇ قۇرۇلۇشلىرى

خورا تاغ رايونىدا 2 مىليون 645 مىڭ 400 مو ئوتلاق بار، ئۇلار ئىچىدە ئەمەلىي پايدىلىنىلۇاتقىنى

900 مىڭ 500 مو، 1990 - يىلىغا قەدەر سەككىز كۆل ياسالدى، ئۇلاردا جەمئىي 15 مىڭ 750 كۇب مېتر سۇ ساقلىنىپ، تاقلىق رايون ئوتلاقلىرىدىكى قۇرغاقچىلىق پەسەيتىلىش بىلەنلا قالماي يەنە ئوتلاقلار-دىكى 120 مىڭ تۇياق چارۋىنىڭ سۇيى مەسىلىسىمۇ ھەل قىلىندى.

دېھقانچىلىق رايونلىرىنىڭ ياقىلىرىدا ئوتلاق ئوت - چۆپ بازلىرى ۋە قاشالانغان ئوتلاقلار قۇرۇلدى. شەھەر بويىچە 10 مىڭ مودىن ئارتۇق سۇنۇشلۇ ئوتلاقنىڭ كۆپ قىسمى قىش ۋە كەتمىزدىكى بىكار سۇدىن پايدىلىنىپ سۇغىرىلدى. ياغراش كۆلىنىڭ شەرقىي جەنۇبىدىكى كۆتەكلىكتە 200 مىڭ موغا يېقىن ئوتلاق بار. ئۇلار ئىچىدە يېپىنچىسى ياخشىراقلىرى 80 مىڭ مودىن ئاشىدۇ، تېكىچى بېزىسى 1970 - يىلىدىن باشلاپ ئۇ يەردە كەلكۇن باشلاش توسمىسى ۋە كەلكۇن قويۇۋېتىش توسمىسى ياسىدى، قۇدۇق قېزىپ ئېرىق چېپىپ، سۇ قۇرۇلۇشلىرىنى ئېلىپ باردى. 1977 - يىلى كۆتەكلىك ئوتلىقى ياغراش ناھىيىسىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلگەن بولسىمۇ، كورلا شەھىرىنىڭ چارۋىسى ھېلىمۇ شۇ يەردە بېقىلىدۇ. بۇ ئوتلاق، ئاساسەن، قۇرۇقتاغ ئالدىدىكى يامغۇر سۇيى ھەم يانبۇلاق، كەتمەنچاپتى، ئېقىنىدىن چىقىدىغان قىيان سۇيىدىن پايدىلىنىپ سۇغىرىلىدۇ.

V باب

يېزىلاردىكى كىچىك سۇ ئېلېكتر ئىستانسىلىرى ۋە ماشىنىلاشقان قۇدۇقلار

§1. يېزىلاردىكى كىچىك سۇ ئېلېكتر ئىستانسىلىرى

1. يېزىلاردىكى كىچىك سۇ ئېلېكتر ئىستانسىلىرى

كورلا شەھىرىدىكى ئاساسلىق غول ئۆستەڭلەرنىڭ يانتۇلۇقى ‰1 — ‰3 كەتراپىدا بولۇپ، سۇ ئېنېرگىيىسى زاپىسى 16 مىڭ 902 كىلوۋاتقا يېتىدۇ، ئېلېكتر ئىستانسىلىرى گېنېراتورلىرىنىڭ سىغىمچانلىقى 665 كىلوۋاتقا يېتىدۇ.

1956 - يىلى دۆلەت 200 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىپ، تېكىچى سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسىنى قۇردى، ئۇ 1957 - يىلى رەسمىي توك بېرىشكە باشلىدى. گېنېراتورلىرىنىڭ سىغىمچانلىقى 300 كىلوۋات، يىللىق پايدىلىنىلىش ۋاقتى 5040 — 5700 سائەت.

1967 - يىلى ھۆكۈمەت 159 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىپ، تېكىچى، قوشئېرىق، قارايۇلغۇن يېزىلىرىدا گېنېراتورلىرىنىڭ سىغىمچانلىقى 310 كىلوۋاتقا يېتىدىغان ئۈچ كىچىك سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى قۇردى.

1971 - يىلدىن 1974 - يىلىغا قەدەر، دۆلەت 60 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىپ، يۇخۇي رايونىدا

گېنېراتورلىنىڭ سىغىمچانلىقى 55 كىلوۋات كېلىدىغان سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى قۇرۇپ، دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ تۇرمۇشى ۋە ئىشلەپچىقىرىشىنىڭ توكقا بولغان ئېھتىياجىنى ھەل قىلدى.

1990 - يىلى تېكىچى ۋە پۇخۇي سۇ ئېلېكتر ئىستانسىلىرى داۋاملىق ئىشلىدى، قالغانلىرى توختاپ قالدى.

2. يېزىلاردىكى توك يەتكۈزۈش، توك بىسىمىنى ئۆزگەرتىش لىنىيىلىرى

دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىقنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈش، ماشىنىلاشقان قۇدۇق قۇرۇلۇشىغا ماسلىشىش، مۇقىرلىق، زەي چىقىرۇېتىش ئىشلىرىنى ئېلېكترلەشتۈرۈش ئۈچۈن، ئاپتونوم رايونلۇق سۇ - ئېلېكتر قۇرۇلۇشلىرىنى لايىھىلەش يۈرتى تۈزگەن تەرەققىيات پىلانىغا ئاساسەن، 1976 - يىلى توۋۇرچى، شاڭخۇ يېزىلىرى ۋە چەرچى باغۋەنچىلىك مەيدانىدا ئومۇمىي سىغىمچانلىقى 1800×3كىلوۋولت ئامپېرغا يېتىدىغان ئۈچ 35 كىلوۋوتلۇق ترانسفورماتور پونكىتىدىن ئۈچى قۇرۇلدى؛ ئومۇمىي ئۇزۇنلىقى 62.63 كىلومېتىرغا يېتىدىغان ئۈچ 35 كىلوۋولتلۇق توك يەتكۈزۈش، توك بېسىمىنى ئۆزگەرتىش سىمى تارتىلدى.

1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر 10 كىلوۋوتلۇق يېزا توك يەتكۈزۈش، توك بېسىمىنى ئۆزگەرتىش سىمى (ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 272 كىلومېتر) دىن 62سى، 0.4 كىلوۋاتلىق توك يەتكۈزۈش، توك بېسىمىنى ئۆزگەرتىش سىمىدىن 95ى تارتىلدى. 10 كىلوۋوتلۇق/0.4لىق ترانسفورماتور (ئومۇمىي سىغىمچانلىقى 7020 كىلوۋولت) دىن 167سى قۇراشتۇرۇلدى.

شەھەر بويىچە يېزىلاردا توك ئىشلىتىش مىقدارى 2 مىليون 429 مىڭ 200 كىلوۋات سائەتكە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە يېزا ساناقتىدە ئىشلىتىلگىنى 527 مىڭ 400 كىلوۋات سائەت بولۇپ، ئومۇمىي توك سەرپىياتىنىڭ 22 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ يېزا ئىگىلىك ئىشلىرىغا سەرپ قىلىنغىنى 1 مىليون 188 مىڭ 300 كىلوۋات سائەت بولۇپ، ئومۇمىي توك سەرپىياتىنىڭ 49 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ دېھقانلارنىڭ تۇرمۇشىغا سەرپ قىلىنغىنى 713 مىڭ 500 كىلوۋات سائەت بولۇپ، ئومۇمىي توك سەرپىياتىنىڭ 29 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى، يىللىق توك سەرپىياتى ھەر يېزا نوپۇسىغا 42.39 كىلوۋات سائەتتىن توغرا كەلدى.

§2. ماشىنىلاشقان قۇدۇق قۇرۇلۇشى

1958 - يىلى ناھىيىلىك قۇدۇق بۇرغىلاش ئەترىتى قول بىلەن باشقۇرۇلىدىغان راكىتاسىمان بورۇغۇچ بىلەن قارا يۇلغۇنداڭ ئون نەچچە مېتر چوڭقۇرلۇقتا تۆت قۇدۇق قازغانىدى، ئۇلاردىن سېكۇنتىغا ئاران ئون نەچچە لېتر سۇ چىقىپ ئۇنۇمى يۇقىرى بولمىغاچقا تاشلىۋېتىلدى.

1968 - يىلى يۇقىرىقىدەك ئۇسۇلدا چەرچىدا 24 مېترلىق قۇدۇقتىن تۆتى قېزىلدى، ھەر قۇدۇقتىن سېكۇنتىغا 40 لېتردىن سۇ چىقىپ، چەرچى رايونىدىكى دېھقانچىلىق ۋە باغۋەنچىلىككە كېرەكلىك سۇنى تولۇقلىدى. 1970 - يىلى ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ ئىشلەپچىقىرىشقا قوماندانلىق قىلىش گۇرۇپپىسى چەرچىدە قۇدۇق قېزىپ سۇغىرىش، زەي چىقىرىش قۇرۇلۇشلىرىنى كەڭ كۆلەمدە ئېلىپ بېرىشنى قارار قىلغاندىن كېيىن، 22 مېتر چوڭقۇرلۇقتىكى قۇدۇقتىن تۆتى قېزىلدى، ئۇلارنىڭ ھەر

بىرىدىن سېكۇنتىغا 32 لېتىردىن سۇ چىقتى.

1973 - يىلدىن 1980 - يىلغا قەدەر بېيجىڭ بۇرغا بىلەن 36 قۇدۇق قېزىلدى، ئۇلارنىڭ ئەڭ چوڭقۇرى 120 مېتىرغا يېتىدۇ، 36 قۇدۇق ئېلېكتىرلەشتۈرۈلدى (كېيىن باشقۇرۇش ياخشى بولمىغانلىقتىن توقتۇزى كارغا چىقتى).

1981 - يىلى باغۋەنچىلىك مەيدانى 50 مىڭ يۇەن مەبلەغ سېلىپ، قۇدۇقلارنىڭ يۈرۈشلەشكەن ئۈسكۈنىلىرىنى يېڭىلىدى، ئاسراش، باشقۇرۇشنى كۈچەيتىپ، قۇدۇقلارنىڭ ئىشلىشىنى تەدرىجىي تۈرمالاشتۇردى، ئۇلاردىن سېكۇنتىغا چىقىشى 32 كۇب مېتىر سۇ چىقىرىلدى، بۇ ھەر قۇدۇققا 0.448 كۇب مېتىر/سېكۇنتتىن تومرا كېلىدۇ، بۇ مازار جىلغىسىدىن باشلىنىدىغان سۇ مىقدارى 0.2 كۇب مېتىر/سېكۇنتتىن ئىككى ھەسسىگە ئاشقان.

1977 - يىلدىن 1980 - يىلغا قەدەر، كورلا شەھەرلىك سۇ-ئېلېكتر ئىدارىسىنىڭ قۇدۇق بۇرغىلاش ئەترىتى 243 قۇدۇق قازدى، ئۇلارنىڭ يەتتىسى ماشىنىلاشتۇرۇلدى، 175ى ئېلېكترلەشتۈرۈلدى. لېكىن قۇدۇق قېزىش ئۈسكۈنىسى ۋە تېخنىكىسى ناچار بولغانلىقى، ئۇنىڭ ئۈستىگە گىدرولوگىيە ماتېرىيالى بولمىغانلىقى، يەر ئاستى سۈيى بايلىقىنى ئەقىلگە مۇۋاپىق ئېچىپ پايدىلىنىشتەك تېخنىكا خاراكتېرى كۈچلۈك ھىزمەت مەمۇرىي بۇيرۇق بىلەن قانالىمۇ قانالام ئورۇنلاشتۇرۇلۇپ، ۋاقتى، سانى بېكىتىپ بېرىلگەنلىكى ئۈچۈن، پۈتكەن 100گە يېقىن قۇدۇق سۈپىتىنىڭ ناچارلىقىدىن ئىشلىتىلمەي، ئادەم كۈچى ۋە مادىي كۈچ كۆپلەپ ئىسراپ بولدى. 1980 - يىلى ئون يېڭى قۇدۇق قېزىلىپ، سۇغۇرىلىدىغان تېرىلغۇ يەر 1000 مو كېڭەيتىلدى.

1984 - يىلى 20 سۇغىرىش قۇدۇقى قېزىلدى ھەم شاڭخۇ يېزىسىنىڭ دادۇڭزا رايونىدا سۈيىنى ئىچىدىغان بىر قۇدۇق قېزىلىپ، ئون كىلومېتر سۇ تۇرۇبىسى ياتقۇزۇلۇپ، ئون ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىدىكى 3000دىن ئارتۇق ئادەم، 5000دىن ئارتۇق چارۋىنىڭ سۇ مەسىلىسى ھەل قىلىندى. بۇنىڭدىن تاشقىرى باشقا رايونلاردا 20 سۇغىرىش قۇدۇقى قېزىلدى، 22 قۇدۇققا قول بىلەن سۇ چىقىرىش ئاسوسى ئورنىتىلدى.

1981 - يىلدىن 1990 - يىلغا قەدەر، قۇدۇق قۇرۇلۇشى تەدرىجىي مۇنتىزىملاشتى. ئالدى بىلەن پۈتكەن قۇدۇقلارنى ئاسراش ۋە باشقۇرۇش كۈچەيتىلىپ، ئۇلارنىڭ ئۈنۈمى جارى قىلدۇرۇلدى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، يېڭى قۇدۇقلار پىلانلىق، قەدەم باسقۇچلۇق ھالدا قېزىلدى.

1985 - يىلدىن باشلاپ قۇدۇق قۇرۇلۇشى ئاۋۋال ئاسمىنى، ئاندىن قىسمىنى، ئاۋۋال تۆۋەن ئۇلۇچەملىكلىرىنى، ئاندىن يۇقىرى ئۇلۇچەملىكلىرىنى قېزىش پرىنسىپى بويىچە ۋە مەبلەغ ئەھۋالىغا قاراپ ئىلىپ بېرىلمىدىغان بولدى، پۈتۈن شەھەرنىڭ قۇدۇق قېزىش ۋەزىپىسىنى شەھەرلىك قۇدۇق بۇرغىلاش ئەترىتى ئۈستىگە ئالدى. قۇدۇقلارغا بىردەك ئاشپاختا تۇرۇبا ۋە قۇمسىز سېمونت تۇرۇبا (ئىچكى دىئامېترى 40 — 60 سانتىمېتر) ئىشلىتىلدى، پولات تۇرۇبا كەمدىن كەم ئىشلىتىلدى.

1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا شەھەر بويىچە ماشىنىلاشقان قۇدۇق 396گە يەتتى. ئۇلاردىن 236سى بۇرۇشلەشتۈرۈلدى، ئورنىتىلغان ماشىنىلارنىڭ ئومۇمىي توك سىغىمچانلىقى 1 مىليون 399 مىڭ 400 ۋاتقا يەتتى، ئۇلارنى يېزا، مەيدانلار باشقۇرۇپ، ئاسراپ ئىشلەتتى.

ماشىنىلاشقان قۇدۇقلار پەسىل خاراكتېرلىك تېرىلغۇ يەرلەرنىڭ قۇرغاقچىلىققا تاقابىل تۇرۇش ئىقتىدارىنى ئاشۇرۇش ۋە پۈتۈن يىللىق سۇغىرىش ئىشلىرىدا ئىنتايىن مۇھىم رول ئويناندى. 1978-يىلى قۇدۇقلاردىن چىققان سۇ جەمئىي 9.3 كۇب مېتىر/سېكۇنتقا يەتتى، بۇ كورلا شەھىرىگە كۆنچى دەرياسىدىن تېگىدىغان سۇنىڭ 33 پىرسەنتىگە تەڭ.

1979-يىلى ئەتىيازلىق قۇرغاقچىلىققا تاقابىل تۇرۇشتا 79 قۇدۇقتىن جەمئىي ئۈچ كۇب مېتىر—

سېكۇنت سۈ چىقىرىلدى، بۇ شۇ مەزگىلدە كۆنچى دەرياسىدىن تېگىدىغان سۈنىڭ 40 پىرسەنتىگە تەڭ. بۇنىڭدىن باشقا چەرچى باغۋەنچىلىك مەيدانىدا 14 ~ 19 قۇدۇق داۋاملىق ئىشلەپ، مەيدانىڭ ئېتىز-باغلىرىنى سۇغىرىپ تۇردى.

VI باب

سۈچىلىقنى باشقۇرۇش

§ 1 . سۇغىرىشنى باشقۇرۇش

50 - يىللاردا ۋە ئۇنىڭدىن ئىلگىرى كورلا شەھىرىدە سۇ ئەسلىھەلىرى تاددىي، ئېتىزلار ئېگىز-پەس بولغانلىقى، سۇ باشلاش ئېرىقلىرى بولمىغانلىقى ئۈچۈن، مەيلى ئالا تېرىلىدىغان زىرائەتلەر بولسۇن ياكى قويۇق تېرىلىدىغان زىرائەتلەر بولسۇن، ھەممىسى ئۇلۇغ سۇ يىلىن باستۇرۇپ ۋە ئېتىزدىن ئېتىزغا چۈشۈرۈپ سۇغىرىلاتتى. باشقۇرۇش جەھەتتە، سۇغىرىش تورىسى بولمىغاچقا، سۇ ئىسراپچىلىقى زور، سۇدىن پايدىلىنىش نىسبىتى ناھايىتى تۆۋەن ئىدى. زىمكەش بولمىغان شارائىتتا، ئۇزاق مۇددەت باستۇرۇپ سۇغىرىش نەتىجىسىدە يەر شورلىشىپ ۋە زىيلىشىپ كەتكەنىدى.

50 - يىللاردىن كېيىن، كورلا ناھىيىلىك، شەھەرلىك ھۆكۈمەت كۆچلۈك تەدبىر قوللىنىپ، سۇ باشقۇرۇشنى تەدرىجىي ياخشىلىدى.

1. يەرنىڭ زىيلىشىپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇنى تىز-گىنلەش

تۆپراق تەركىبىدە شور كۆپرەك رايونلاردا، سالا ئېتىزلارنى پىلانلاش يىلىن بىر ۋاقىتتا ھەر خىل زىيكەشلەر كۆپەيتىلىپ، سۇ كېلىش مەنبەسىگە، چىقىپ كېتىش يولىغا ئىگە قىلىنىپ، يەرنىڭ زىيلىشىپ كېتىشىنىڭ ئالدى ئېلىنىدى.

2. سۇنى ۋاقىت، مىقدار بەلگىلەپ تەقسىم قىلىش

ئۇستەگلەرنىڭ بېشىدا پولات چۈۋىلىق بىتون تومۇ ياكى پولات قاپقاقلار ئورنىتىلدى، سۇ سۈ ئىشلەتكۈچى ئورۇنلارنىڭ زىرائەت كۆلىمى ۋە قۇرۇلمىسىغا قاراپ، ۋاقىت، مىقدار بەلگىلەپ تەقسىم قىلىپ بېرىلدى.

سۇ ماجىرالىرىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن، دەريا ۋادىلىرىدىكى سۇ باشقۇرۇش ھەيئەتلىرى 1966-يە-

لى كۆنچى ۋادىسىدا سۇ تەقسىم قىلىش نىسبىتىنى بەلگىلىدى، مۇشۇ نىسبەت بويىچە كۆنچى دەريالىق سۈيىنىڭ 37.66 پىرسەنتى كورلا ناھىيىسىگە تەگدى، يۈنىڭ 29.7 پىرسەنتىنى دەريا دەلتىسىدىكى گۈزشى ـ مەيدانلار، 1.46 پىرسەنتىنى پۈخۈي رايونى، 6.5 پىرسەنتىنى 18 ـ تۈەن ئۈستىگى ئىگىلىدى. كورلا ناھىيىلىك سۈچىلىق يىغىنى 1971 ـ يىل 2 ـ ئايدا ناھىيىنىڭ سۇ باشقۇرۇش تۈزۈمىنى تۈزۈپ چىقىپ مانۇللىدى.

60 ـ يىللاردىن ئىلگىرى كۆنچى دەريالىق سۈيى كۆپ بولغاچقا، كورلا ناھىيىسى شالغا ئوخشاش يۇقىرى ھوسۇللۇق زىرائەتلەرنىڭ تېرىلىش كۆلىمىنى كېڭەيتىشنى تەشەببۇس قىلغانىدى. 70 ـ يىللاردىن كېيىن كۆنچى دەريالىق سۈيى بەك ئازىيىپ كەتتى، سۇ بىلەن يەر تەڭپۇڭ بولمايلىق زىددىيىتى كۈندىن ـ كۈنگە گەۋدىلەنگەچكە، كۆنچى ۋادىسىنى باشقۇرۇش ھەيئىتى شال كۆلىمىنى قاتتىق تىزگىنلەپ، سۈنى تېجەشنى يولغا قويدى.

3. سۇغىرىش ئۇسۇلىنى ئۆزگەرتىش

بۇغدايغا ئوخشاش قويۇق تېرىلىدىغان زىرائەتلەرنى كىچىك ئېتىزلارغا بۆلۈش، ئېتىزلار ئارىسىغا ۋاقىتلىق سۇ باشلاش ئېرىقىنى كۆپەيتىپ چېپىپ ئېتىزلاپ سۇغىرىش يولغا قويۇلۇپ، باستۇرۇپ سۇغىرىش ئۇسۇلى بىكار قىلىندى، ئېتىزدىن ئېتىزغا چۈشۈرۈپ سۇغىرىش قاتتىق مەنئى قىلىندى. كېڭەز، كۆمىسقوناقتا ئوخشاش چاغلىنىدىغان زىرائەتلەرنى چۆنەكلەپ سۇغىرىش يولغا قويۇلۇپ، باستۇرۇپ سۇغىرىش ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

4. ئۇستەخلەرنى دەرىجىگە ئايرىپ باشقۇرۇش

ئۇستەخلەرنى دەرىجىگە ئايرىپ باشقۇرۇش يولغا قويۇلدى. تارماق ئۇستەخلەدىن كىچىك ئېرىق ـ ئۇستەخلەرنىڭ سۈيىنى يېزىلىق ھۆكۈمەت تورمىلىق تەقسىم قىلىپ بېرىش تۈزۈمىنى يولغا قويدى، تېجىگەنلەرنى مۇكاپاتلاپ، تورمىسىدىن ئارتۇق ئىشلەتكەنلەرنى جازالاپ، زىرائەت سۇغىرىشقا سۇ ئىشلەتىش ئەھۋالىنى زور دەرىجىدە ياخشىلىدى.

كۆنچى دەريا‌سى دېلتىسىدىكى غول ئۆسىمىلىكلەرنىڭ 1990 - يىلدىكى كۆنچى دەريا‌سىدىن سۇ بۆلۈش نىسبىتى

جەدۋەل: 18 — 7

غول ئۆسىمىلىك	ئۆسىمىلىكلەر‌نىڭ دەريا‌دىن سۇ بۆلۈش نىسبىتى (%)	ئۆسىمىلىكلەر‌نىڭ گۇرۇپپا قىسمى‌دىكى نىسبەت (%)	غول ئۆسىمىلىكتىن سۇ بۆلىنىدىغان ئۆسىمىلىكلەر	غول ئۆسىمىلىكتىن سۇ بۆلۈش نىسبىتى (%)	ئۆسىمىلىكلەر‌نىڭ گۇرۇپپا قىسمى‌دىكى نىسبەت (%)
قاراسۇ ئۆستىكى	12.088	40.7	چاچى ئۆستىكى	3.18	7.70
			خەلىپە ئېرىقى ئۆستىكى	1.46	3.60
			تېكىچى ئۆستىكى	0.14	1
			ئاخۇن ئۆستىكى	12.09	29.70
			كىچىك دولان ئۆستىكى	1.02	2.50
			ئاقشېرىق ئۆستىكى	3.01	7.40
			سىڭگۈنسىر ئۆستىكى	1.83	4.50
			شەرقىي غول ئۆسىمىلىك	17.75	43.6
دولان ئۆستىكى	7.484	25.20	چارباغ ئۆستىكى	0.45	1.8
			سايدۇلا باغۋەنچىلىك مەيدانى ئۆستىكى	3.78	15
			قوشئېرىق ئۆستىكى	8.12	32.2
			توۋزۇرچى ئۆستىكى	11.52	45.70
			جىلغا ئۆستىكى	1.33	5.30
چىلانباغ ئۆستىكى	1.931	6.50			
كونا‌شاخۇ ئۆستىكى	0.08	0.30			
چاچى ئۆستىكى	0.327	1.10			
«ئىتتىپاق» ئۆستىكى	1.752	5.90			
يۇڭنباغ ئۆستىكى	2.02	6.80			
سايى ئۆستىكى	0.564	1.90			

شاۋۇر ئوستىكى	3.445	11.60	خېپىي ئوستىكى	0.67	5.8
			قارادۆلەك ئوستىكى	0.56	4.86
			قازانچى ئوستىكى	0.16	1.35
			شەھەرگە قاراشلىق ئورگانلار	0.17	1.49
			لەلگەر ئوستىكى	10.03	86.5
جەمئىي	29.69	100			

18 - ئۈەن ئوستىكى سىستېمىسى دائىرىسىدىكى شەھەرگە قاراشلىق سۇغۇرۇش رايونلىرىنىڭ 1990 - يىلدىكى سۇ بۆلۈش نىسبىتى

جەدۋەل: 18 — 8

ئوستەڭ نامى / تۈرى	چارباغ بېزىسى قوشۇمچە ئوستەڭلىكى	قوشۇمچە بېزىسى سايباغ ئوستىكى	شاڭخۇ بېزىسى	جەمئىي
ئوستەڭلەرنىڭ 18 - ئۈەن ئوستىكىدىن سۇ بۆلۈش نىسبىتى (٪)	1.80	1.10	2.60	5.5
ئوستەڭلەرنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى سۇ بۆلۈش نىسبىتى (٪)	5.30	3.80	8	17.1

پۇخۇي—مىرسالى غول ئوستىكى دائىرىسىدىكى شەھەرگە قاراشلىق سۇغۇرۇش رايونلىرىنىڭ 1990 - يىلدىكى سۇ بۆلۈش نىسبىتى

جەدۋەل: 18 — 9

ئوستەڭ نامى / تۈرى	پۇخۇي بېزىسى ئوستىكى	پۇخۇي دېھقانچىلىق مەيدانى	پۇخۇي چارۋىچىلىق فېرمىسى	جەمئىي
ئوستەڭلەرنىڭ غول ئوستەڭدىن سۇ بۆلۈش نىسبىتى (٪)	0.6	0.8	0.2	1.6
ئوستەڭلەرنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى سۇ بۆلۈش نىسبىتى (٪)	5.88	7.47	1.65	15

§2. سۇ ھەققىنى باشقۇرۇش

1. سۇ ھەققى ئېلىش

50 - يىللاردىكى سۇ ھەققى ئېلىش ئۆلچىمى ھەر مو شالغا سۇ ھەققى ئۆچۈن ئۇچ جىلا بۇغداي ئېلىنىدى؛ بۇغداي، كېۋەز، پۇرچاق، ياغلىق دان، كۆسمىقوناق قاتارلىق زىرائەتلەرنىڭ ھەر موسى ئۆچۈن 1.5 جىلا بۇغداي، باغ، قوغۇن - تاۋۇز، ئۈزۈمنىڭ ھەر موسى ئۆچۈن ئىككى جىلا بۇغداي ئېلىنىدى.

60-يىللاردىكى سۇ ھەققى ئېلىش ئۆلچىمى 1960-يىلى شالنىڭ ھەر موسى ئۆچۈن 4.5 جىلا بۇغداي ئېلىنىدى؛ قوغۇن - تاۋۇز، كۆكتات، باغ، كۆچەتخانىنىڭ ھەر موسى ئۆچۈن ئۇچ جىلا بۇغداي ئېلىنىدى؛ بۇغداي، قارا ئاشلىق، كېۋەز، ياغلىق دان، پۇرچاق، بىدە قاتارلىقلارنىڭ ھەر موسى ئۆچۈن ئىككى جىلا بۇغداي ئېلىنىدى. دۆلەت ئىگىلىكىدىكى، شەخسلەر ئىگىلىكىدىكى ياكى شەھەر ئىچىدىكى بىنالارغا ئىشلىتىلگەن سۇ ئۆچۈن ھەر مىلا كۇب مېتىرغا ئۈچ جىلا بۇغداي ئېلىنىدى.

1967 - يىل 7 - ئايدا قالدۇرۇق يەرنىڭ سۇ ھەققى ئۆستۈرۈلدى. كېۋەز، ئاشلىق زىرائەتلىرىنىڭ ھەر موسى ئۆچۈن ئالتە جىلا بۇغداي، كۆكتات، شالنىڭ ھەر موسى ئۆچۈن ئون جىلا بۇغداي، باغنىڭ ھەر موسى ئۆچۈن 12 جىلا بۇغداي ئېلىنىدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، شەھەر - بازار ئاھالىسى، زاۋۇت، ئىدارىلارنىڭ قورۇسىدىكى كۆكتاتلىق، باغنىڭ ھەر موسى ئۆچۈن ئون جىلا بۇغداي ئېلىنىدى.

1979- يىلى سۇ ھەققى ئېلىش ئۆلچىمى مۇۋاپىق ئۆستۈرۈلدى.

1981 - يىلدىن باشلاپ، موغا قاراپ ھەق ئېلىش كۇب مېتىرغا قاراپ ھەق ئېلىشقا ئۆزگەرتىلىپ، سۇ ئىشلىتىشتىكى تەڭ تەقسىماتچىلىققا خاتىمە بېرىلدى، ئاساسىي قۇرۇلۇش ۋە شەھەر ئىچىدە ئىشلىتىلگەن سۇغا قۇرۇلۇش كۆلىمىگە قاراپ ھەق ئېلىنىدىغان بولدى.

سۇ ھەققى ئېلىشقا 1961 - يىلدىن 1980 - يىلغا قەدەر كۆڭۈلسىز، مەيدانلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئەتىرەتلىرى مەسئۇل بولۇپ كەلدى. 1981 - يىلدىن باشلاپ شەھەرلىك سۇ-ئېلېكتر ئىدارىسى مەسئۇل بولدى.

2. سۇ ھەققىنىڭ ئىشلىتىلىشى

يېغىلغان سۇ ھەققى، ئاساسەن، سۇ قۇرۇلۇشلىرىنى رېمونت قىلىش، يۇرۇشلۇك قۇرۇلۇشلارنى بېكىتىلاش، قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى (سېمونت، پولات ماتېرىياللىرى قاتارلىقلار) نى سېتىۋېلىش ھەم سۇ باشقۇرغۇچىلارنىڭ ئىش ھەققى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلدى.

كورلا شەھىرى (ناھىيىسى) نىڭ 1957 — 1990 - يىلغىچە سۇ ھەققى قېلىش ۋە ئۇنى ئىشلىتىش ئەھۋالى

چەدۋەل: 18 — 10 بىرلىكى: 10 مىڭ يۈەن

يىللار	ئومۇمىي كىرىم	ئومۇمىي چىقىم	يىللار	ئومۇمىي كىرىم	ئومۇمىي چىقىم	يىللار	ئومۇمىي كىرىم	ئومۇمىي چىقىم
1957	1.30	1.72	1972	2.22		1982	10.50	12.67
1958	4.62	0.52	1973	2.31	1.13	1983	19.04	10.82
1959	3.59	1.01	1974	2.80	2.39	1984	37.68	19.75
1960	3.60	1.30	1975	3.92	3.64	1985	33.58	20.84
1961	3.10	0.12	1976	3.27	4.14	1986	34.70	19.20
1962	3.11	1.57	1977	3.74	3.89	1987	33.74	23.47
1963	3.54	1.18	1978	8.52	3.87	1989	34.00	18.88
1964	2.88	1.94	1979	8.52	7.47	1990	37.18	19.67
1965	3.11	2.13	1980	10.65	7.54			
1971	1.22		1981	11.31	16.77			

ئون توققۇزىنچى قىسىم

بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش

غەربىي خەن سۇلالىسىنىڭ يۈەنگۇاڭ 6 - يىلى (مىلادىدىن ئىلگىرىكى 129 - يىلى) خەن ژۇدى ھۇن ئاقسۆڭەكلىرىنىڭ چېگرا رايونىنى تالان - تاراج قىلىشىنى توختىتىش ئۈچۈن، ئۇلارنى يان تەرەپتىن ئىسكەنجىگە ئېلىپ، غەربىي يۇرتنى ئىدارە قىلىشقا باشلىدى. غەربىي خەن سۇلالىسىنىڭ شېنجۇ 2 - يىلى (مىلادىدىن ئىلگىرىكى 60 - يىلى) غا كەلگەندە غەربىي يۇرت تەۋەسىنى پۈتۈنلەي بىرلىككە كەلتۈردى.

خەن سۇلالىسى غەربىي يۇرتنى ئىدارە قىلغاندا ھەربىي قىسمىنى ئاشلىق بىلەن تەمىنلەش مەسلىسىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن كەڭ كۆلەمدە بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈشنى قارار قىلدى.

غەربىي خەن سۇلالىسىنىڭ تەيچۇ 4 - يىلى (مىلادىدىن ئىلگىرىكى 101 - يىلى) غەربىي خەن سۇلالىسى ھۆكۈمىتى چېدىر ۋە بۈگۈردە بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈشكە باشلىدى، بۈگۈر ۋە چېدىردا تەچچە يۈز ئېتىز چېرىكى بار بولۇپ، ئۇلار يالۋاچ چېرىكچى تەمىس قىلىنىپ ياشۇرۇلدى. چېدىر بىلەن بۈگۈر دەل غەربىي يۇرت قورۇقچىبەگ مەھكىمىسى (ياش مەھكىمە تۇرۇشلۇق جاي ئورلى) گە يېقىن جايدا ئىدى. خەن سۇلالىسىنىڭ خانى شۇەندى زامانىسىدا خەن سۇلالىسى ھۆكۈمىتى ھۇنلاردىن قوش دۆلىتىنى تارتىۋېلىش ئۈچۈن بوز يەر ئۆزلەشتۈرگۈچى ھەربىيلەرنى كۆپەيتىشنى قارار قىلدى. خەن سۇلالىسىنىڭ دەجي 2 - يىلى (مىلادىدىن ئىلگىرىكى 68 - يىلى) خەن سۇلالىسى ھۆكۈمىتى جېڭجىنى بېرىلگەن جازا بىكار قىلىنغان 1500 جىنايەتچىنى باشلاپ چېدىردا بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈشكە يارەمگە ئەۋەتتى.

چېدىردىكى بوز يەر ئۆزلەشتۈرگۈچى ھەربىيلەر شىنجاڭنى بىرلىككە كەلتۈرۈش ئۇرۇشىدا چوڭ تۆھپە ياراتتى. ئۇلار بىرلىككە كەلتۈرۈش ئۇرۇشىغا كۆپلەپ ھەربىي ئاشلىق يەتكۈزۈپ بېرىپلا قالماي، يەلكى شىنجاڭنى بىرلىككە كەلتۈرۈش ئۇرۇشىغا ۋە چوڭ ھەربىي پائالىيەتلەرگە كۆپ قېتىم قاتناشتى.

شىمالىي ژۇي سۇلالىسىنىڭ تەيپىڭ جېنجۈن 9 - يىلى (مىلادى 448 - يىلى) 9 - ئايدا شىمالىي ژۇي سۇلالىسىدىكى ژان دۈگۈي قوشۇن تارتىپ كىنگىت بەگلىكىگە ھۇجۇم قىلىپ بۇ بەگلىكنى يوقىتىپ، شۇ يەردە قورغان تەمىس قىلدى. ھەربىي ئاشلىق بىلەن تەمىنلەشكە كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن، كىنگىتكە تەۋە لىيۇلۇ قەلئەسىدە بوز يەر ئۆزلەشتۈرگۈچى قوشۇن ئورۇنلاشتۇردى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1953 - يىل 6 - ئايدا جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى پىيادە ئەسكەرلەر 6 - شىمىنلىك نامى جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى شىنجاڭ ھەربىي رايونى يېزا ئىگىلىك قۇرۇلۇش 2 - شىمى دەپ ئۆزگەرتىلدى، بۇ شى قاراشەھەر، خېجىلك، كورلا قاتارلىق جايلاردا بوز يەر ئۆزلەشتۈردى. 1954 - يىل 10 - ئايدا شىنجاڭ ھەربىي رايونى ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۈەنى

قۇرۇلدى، يېزا ئىگىلىك 2 - شىسى مەركۇر بېكتۇەنگە قارايدىغان بولدى. 1960 - يىل 9 - ئايدا يېزا ئىگىلىك 2 - شىسىنىڭ شتابى كورلا ناھىيىسىگە كۆچتى، كورلا بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونىغا ئۆچ دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق ئۇەن - مەيدانى، ئىككى قۇرۇلۇش - قۇراشتۈرۈش ئۇەنى ۋە بىر قىسىم ساناقەت-كان كارخانىلىرى تارقالغان.

I باب

شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش-قۇرۇلۇش بېكتۇەنى يېزا ئىگىلىك 2-شىسى

1 § . تەشكىلىي تۈزۈلۈشىنىڭ تەرەققىيات جەريانى

شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بېكتۇەنى يېزا ئىگىلىك - قۇرۇلۇش 2 - شىسىنىڭ تەكتى جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى پىيادە ئەسكەرلەر 6 - شىسى ئىدى. 1946 - يىلى يازدا 8 - ئارمىيە 120 - شىسىنىڭ 359 - لۇيى ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكتە مۇھاسىرىنى بۈسۈپ چىقىپ يەنئەنگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، خەلق ئازادلىق ئۇرۇشى تەرەققىياتىنىڭ يېڭى ۋەزىيىتىگە ماسلىشىش ئۈچۈن، مەركىزىي ھەربىي كىشىلار كومىتېتىنىڭ بۇيرۇقىغا ئاساسەن، شۇ يىلى قىشتا بىر قىسىم تايانچىلار ۋە جەنسۇي ھەربىي رايونىنىڭ بىر قىسىم كادىرلىرىدىن بولۇپ 321 كىشىنى ئاجرىتىپ، جاڭ جۇڭخەن، زىڭ دى قاتارلىقلار-نىڭ رەھبەرلىكىدە شەندۇڭنىڭ بوخەي رايونىغا بېرىپ، يېڭى ئارمىيە بولۇپ تەشكىللەندى. 1947 - يىل 2 - ئاينىڭ 25 - كۈنى شەندۇڭنىڭ ياڭشىن ناھىيىسىدە شەندۇڭ بوخەي ھەربىي رايونى تەلىم - تەربىيە لۇيى قۇرۇلدى. يېڭى لۇي تەشكىللەنگەندىن كېيىن، سەككىز ئاي ھەربىي مەشق قىلىپ، شۇ يىلى 11-ئايدا شەندۇڭنىڭ چىڭيۈن دېگەن يېرىدىن غەربكە يۈرۈش قىلىپ، خېبېينىڭ ۋۇئەنگە كېلىپ، غەربىي شىمال دالا ئارمىيىسىنىڭ تەشكىلىي تۈزۈلۈشىگە تەۋە بولۇپ، ھەربىي شىمال دالا ئارمىيىسى 2 - زۇڭدوي مۇستەقىل 6 - لۇي دەپ ئاتالدى، بۇ لۇي غەربىي شىمالنى ئازاد قىلىش ئۇرۇشىغا قاتناشقان.

1949 - يىل 2 - ئاينىڭ 1 - كۈنى مەملىكەت بويىچە خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىدە بىر تۇتاش تەشكىلىي تۈزۈلۈش يولغا قويۇلدى؛ 2 - زۇڭدوي مۇستەقىل 6 - شى جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 2 - جۇن 6 - شى قىلىندى. شۇ يىلى 9 - ئايدا شىنجاڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولدى. پىيادە ئەسكەرلەر 6 - شىسى 1950 - يىلى باھاردا شىنجاڭ قاراشەھەر ناھىيىسىگە كېلىپ گورۇنلاشتى.

1953 - يىل 6 - ئايدا پىيادە ئەسكەرلەر 6 - شىسى جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى شىنجاڭ ھەربىي رايونى يېزا ئىگىلىك - قۇرۇلۇش 2 - شىسى دەپ ئاتالدى ۋە شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ رەھبەرلىكىگە تەۋە بولدى. 1954 - يىل 10 - ئايدا شىنجاڭ ھەربىي رايونى ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بېكتۇەنى قۇرۇلدى، يېزا ئىگىلىك - قۇرۇلۇش 2 - شىسى بېكتۇەن تەرتىپىگە تەۋە بولدى.

1975 - يىل 3 - ئايدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى، مەركىزىي ھەربىي

ئىشلار كومىتېتى «پارتىيىنىڭ يىر ئۈتاش رەھبەرلىكىنى كۈچەيتىپ، ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكىتۈەتىنىڭ تۈزۈلمىسىنى ئۆزگەرتىش توغرىسىدىكى قارار»نى چىقىرىپ، بىكىتۈەتنىڭ تەشكىلىي تۈزۈلۈ-شىنى ئەمەلدىن قالدۇردى، يۇنىڭ يىلەن يېزا ئىگىلىك 2 - شىنى بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىغا قوشۇۋېتىلىپ، ئوبلاستلىق يوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئىدارىسى قۇرۇلدى، ئۇ ئەسلىدىكى يېزا ئىگىلىك 2 - شىنىڭ دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق ئۈەن - مەيدانلىرىنى باشقۇردى.

1981 - يىل 12 - ئايدا بىكىتۈەتنىڭ تەشكىلىي تۈزۈلمىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. يانداۋرقى يىلى 4 - ئايدا يېزا ئىگىلىك 2 - شىنىڭ تەشكىلىي تۈزۈلمىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1959 - يىلدىن بۇرۇن يېزا ئىگىلىك 2 - شىنىڭ شى شتابى يەنجى ناھىيىسىنىڭ قاراشەھەر بازىرىدا تۇراتتى، 1960 - يىل 9 - ئايدا كورلا ناھىيىسىگە يۆتكەلدى.

§ 2 . شى شتابى تۇرۇشلۇق رايونىنىڭ قۇرۇلۇشى

1959 - يىلى يېزا ئىگىلىك 2 - شىنى كورلا ناھىيىسى كورلا بازىرىنىڭ كونا كوچىسى (ھازىرقى «ئىتتىپاق» يولى) نىڭ غەربىدىكى چارباغ گۈڭشېيىنىڭ تەۋەسىدىن ئاساسىي قۇرۇلۇشقا ئىشلىتىش ئۈچۈن جەمئىي 37. 1332 مو (كېيىن 5. 352 مو يەرنى قايتۇرۇۋەتتى) يەر سېتىۋېلىپ، ئاپپارات، مەكتەپ، سانائەت، قاتناش، بىناكارلىق - قۇراشتۇرۇش، سودا، يەسلى، بالىلار باغچىسى، تېببىي داۋالاش ئورنى قاتارلىقلارنى سالدى.

شى ئورگىنى كورلا شەھىرى «ئىتتىپاق» يولىنىڭ غەربىدە بولۇپ، شەرقتە ئۇچ بۇرجەك باغچىسىغا، غەربتە «خۇگۇالا» توقۇمچىلىق - ئىلمە توقۇمچىلىق فابرىكىسىغا، جەنۇبتا چارباغ گۈڭشېيىنىڭ خېبىي چوڭ ئەترىتىگە، شىمالدا بايىنغولىن ئوبلاستلىق قوراللىق ساقچى چوڭ ئەترىتى بىلەن يۇقىرى دەرىجىلىك كادىرلار ئائىلىلىكلەر قورۇسىغا تۇتىشىدۇ. ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 159 مىڭ 4. 832 كۋادرات مېتر، شى شتابى تۇرۇشلۇق رايوندا شەرقتىن غەربكە، جەنۇبتىن شىمالغا سوزۇلغان ئىككى ئاساسلىق كول يول بولۇپ، ئۇلار كورلا شەھەر رايونىغا تۇتىشىدۇ. كورلا شەھەر رايونىنىڭ ئومۇمىي گەۋدە پىلانى ۋە قۇرۇلۇشلارنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇشىغا ئاساسەن، يېزا ئىگىلىك 2 - شىنى شى شتابى تۇرۇشلۇق رايوندىكى كىچىك رايون قۇرۇلۇشىنى ئېلىپ باردى.

1. ئورگان بىناسى قۇرۇلۇشى

شى شتابىنىڭ قۇرۇلۇشى 1959 - يىلى ئەتىيازدا باشلىنىپ، بىر يېرىم يىل داۋام قىلغاندىن كېيىن، 1960 - يىل 7 - ئايدا پۈتۈپ ئىشلىتىلدى. يېڭى قۇرۇلغان شى شتابىنىڭ قۇرۇلۇشى مۇنداق ئورۇنلاشتۇ-رۇلدى: شەرقىي قىسمى سودا رايونى، ئوتتۇرا قىسمى خىزمەت قىلىش ۋە ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئولتۇراق رايونى، غەربىي ۋە شىمالىي قىسمىدا شىغا بېۋاستە قاراشلىق ئامبولاتورىيە ۋە ئورگان مېھمانخا-نىسى (ھازىرقى «باغراش» مېھمانخانىسى) بار، ئوتتۇرا قىسىمنىڭ شىمالىغا تۆت قەۋەتلىك خىزمەت بىناسىنىڭ ئۈلى كولىنىپ، داۋاملاشتۇرۇلۇپ سېلىنىدىغان خىزمەت بىناسى، زال، ئامبولاتورىيە ۋە كۆرگەزمىخانا ئۈچۈن تەييارلىق قىلىندى. شى شتابىنىڭ 1 - قارارلىق قۇرۇلۇشىدا ئىككى قەۋەتلىك خىزمەت بىناسىدىن بىرى، مېھمانخانا بىناسىدىن بىرى سېلىندى، بۇلارنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى 2. 3070 كۋادرات مېتر؛ ئىش بېجىرىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئۈي كۆلىمى 72. 650 كۋادرات مېتر؛ ئولتۇراق ئۈي رايونىغا يېڭىدىن 58 كورپۇس ئۈي سېلىندى، بۇلارنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى 12 مىڭ 6. 505 كۋادرات مېتر، بۇنىڭ ئىچىدە خىش - بېتون قۇرۇلمىلىق ئۈي كۆلىمى 6. 851 كۋادرات مېتر. بۇنىڭدىن سىرت

قۇرۇلۇش كۆلىمى 1776.92 كۋادرات مېتر كېلىدىغان ئاشخانىدىن ئىككىسى بار.

1963 - يىلدىن 1969 - يىلغىچە يېزا ئىگىلىك 2 - شىنىڭ شى شتابى بېيجىڭدىن سەككىز كورپۇس ئۇيۇ، بىر كۆرگەزمىخانا، بىر چىراغلىق توپ مەيدانى سالدى، بۇلارنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى 2077 كۋادرات مېتر، بۇنىڭ ئىچىدە خىش - بېتون قۇرۇلمىلىق ئۇيۇ كۆلىمى 782.36 كۋادرات مېتر.

1979 - يىلى قىشتا ئەسلىدىكى يېزا ئىگىلىك 2 - شىنىڭ ئورگىنى تۈرۈشلۇق رايونغا بىر كورپۇس ئولتۇراق بىنا سېلىندى. كېيىن ھەر يىلى ئۈچ قەۋەتلىكتىن ئۆت قەۋەتلىككىچە بولغان ئولتۇراق بىنادىن بىر كورپۇستىن ئىككى كورپۇسقىچە سېلىندى. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر شى ئورگىنىدا قۇرۇلۇش كۆلىمى 9140 كۋادرات مېتر كېلىدىغان ئۆت كورپۇس خىزمەت بىناسى؛ قۇرۇلۇش كۆلىمى 19 مىڭ 228 كۋادرات مېتر كېلىدىغان 11 كورپۇس ئولتۇراق ئۇيۇ بىناسى؛ 16 مىڭ 326 كۋادرات مېتر كېلىدىغان ئۇيۇ؛ 2600 كۋادرات مېتر كېلىدىغان زال ۋە ئاشخانا قاتارلىق مۇلازىمەت مۇئەسسەسىسى بار بولدى.

2. شى شتابى تۈرۈشلۇق رايوندىكى ئاممىۋى مۇئەسسەسە قۇرۇلۇشى

كۆكەرتىش يېزا ئىگىلىك 2 - شىنىڭ شى شتابى تۈرۈشلۇق رايونىنى كۆكەرتىش بىلەن گازارما قۇرۇلۇشى ئەڭ ئېلىپ بېرىلدى. شتاب تۈرۈشلۇق ئورۇنىنىڭ ئۆت ئەتراپىغا شىنجاڭ تېرىكى بىلەن تىكەنلىك ئاكاتسىيە تىكىلىپ، سەككىز مېتر كەڭلىكتە ئارىلاش ئورمان بەرپا قىلىندى. ئورالغۇ ئۆيلەر ئارىسىدا قارايامانچىن 60 سانتىمېتر ئېگىزلىكتە توساق ھاسىل قىلىندى، ئۇلارنىڭ ئارىسىغا بەش نەشپۈتلۈك باغ، ئىككى ئالمىلىق باغ بەرپا قىلىندى. 181 مو يەر كۆكەرتىلدى، ئورمان بىلەن قاپلىنىش نىسبىتى 22.63% بولۇپ، شەھەرنى كۆكەرتىش ئۆلچىمىگە يەتتى.

1982 - يىلى يېزا ئىگىلىك 2 - شىنىڭ تۈزۈلمىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن، مۇھىتنى پاكىز كۆكەرتىش ۋە گۈزەللەشتۈرىدى. شى شتابىنىڭ بەش قەۋەتلىك خىزمەت بىناسى ئاساسىي گەۋدە قىلىنىپ، بىنا ئەتراپىغا سېدە، يۇمىلاق تاجلىق مۇگەت، فرانسىيە تۇخۇمسىكى ۋە ئۈزۈم باريىدىن تەركىب تاپقان بېشىل چىت ۋە گۈللۈك بەرپا قىلىندى. بىنا سىرتىنىڭ ئالدى، ئولۇق ۋە سول تەرەپلىرىگە سۈزادان تېرەك ۋە مەجنۇنتاللار تىكىلدى. ئورگان ئاھالىلەر رايوندىكى ئۆيلەرنىڭ ئالدى - كەينى گۈل تېرىلىپ، چىم ياتقۇزۇلۇپ، كۆچەت تىكىلىپ كۆكەرتىلدى. 1984 - يىلدىن باشلاپ، يېزا ئىگىلىك 2 - شىسى بايىنغولىن ئوبلاستى ۋە كورلا شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن مەدەنىيەتلىك ئورۇن، «ئا» دەرىجىلىك پاكىز ئورۇن ۋە گۈلزارلىق ئورۇن بولۇپ باھالاندى.

سۇ بىلەن تەمىنلەش 1960 - يىلى شى شتابىدا تۇرمۇشتا ئادەتتە قۇدۇق سۈيى ئىشلىتىلەتتى. 1964 - يىلى ئورگان ئاشخانىسىنىڭ غەرب تەرىپىگە بىر سۇ مۇنارى ياسىلىپ، سۇ بىلەن تەمىنلىنىدىغان ئورۇنلارغىچە تۇرۇبا ياتقۇزۇلۇپ، سۇ بىلەن مەركەزلەشتۈرۈلۈپ تەمىنلەندى. 1978 - يىلى بۇز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئىدارىسى 24 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىپ، قورۇ ئىچىدىكى سۇ بىلەن تەمىنلەش سىستېمىسى، ئى ئاساسىي جەھەتتىن قۇرۇپ چىقتى. 1985 - يىلى شى ئورگىنى يەنە بىر سۇ مۇنارى ياسىدى.

ئىسسىقلىق بىلەن تەمىنلەش 50 - يىللاردا يېزا ئىگىلىك 2 - شى ئورگىنىدا كۆمۈر قالاشتەك يەرلىك ئۇسۇل بىلەن ئىسسىنىلاتتى. 1960 - يىلى شى شتابى كورلا ناھىيىسىگە كۆچكەندىن كېيىن، بۇرۇنقى مېھمانخانىنىڭ ئارقا تەرىپىگە 15.0 تونناللىق ۋە 25.0 تونناللىق كىچىك پارقازاندىن ئىككىسى ئورنىتىلدى. 1965 - يىلى ھازىرقى «كۆنچى» سودا بازىرىنىڭ ئالدىدىكى پارخانىغا سىغىمى بىر تونناللىق ۋە ئىككى تونناللىق پارقازاندىن ئىككىسى ئورنىتىلدى. كېيىن بىر نەچچە قېتىم يېڭىلاندى. 1990-يىلغا

كەلگەندە شى شتابىنىڭ پارخانىسى ئىككىگە يەتتى، بۇنىڭ بىرىگە تۆت تونىلىق پار قازاندىن ئىككىسى، يەنە بىرىگە ئىككى تونىلىق پار قازاندىن بىرى (بىر تونىلىق يەنە بىر پارقازان زاپاس تەييارلاپ قويۇلدى) ئورنىتىلىپ، ئىسسىقلىق بىلەن تەمىنلەش ئاساسىي جەھەتتىن كاپالەتلەندۈرۈلدى.

توك بىلەن تەمىنلەش 1960-يىلى شەرقىي ىىنا ھويلىسىنىڭ تارما تەرىپىگە دىزىلىن گېنېراتورى پونكىتى قۇرۇلدى، بۇ پونكىتقا 58.8 كىلوۋاتلىق ۋە 40.43 كىلوۋاتلىق دىزىلىن گېنېراتوردىن ئىككىسى ئورنىتىلدى. 1963 - يىلى شى توقۇمىچىلىق فابرىكىسىنىڭ ئېنېرگىيە سېخى بىلەن شى سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى تورلاشتۇرۇلۇپ توك تارقىتىلدى، بۇنىڭغا 100 كىلوۋاتلىق تۆت سۇ تۇرىنىلىق گېنېراتور ۋە تۆت ئېنېرگىيىلىك گېنېراتور ئىشلىتىلدى، بۇنىڭ بىلەن شى شتابى بىلەن «كۆنچى» 1 - مەيدانىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ۋە تۇرمۇشتا ئىشلىتىدىغان توكى دەسلەپكى قەدەمدە ھەل قىلىندى. 1968-يىل 3-ئايدا باشقىگىم سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى توك بىلەن تەمىنلەشكە باشلىدى.

يۇندا چىقىرىۋېتىش 1985 - يىلى يېزا ئىگىلىك 2 - شىسى 110 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىپ، شىغا بىۋاستە قاراشلىق ئامبولاتورىيىدىن لەڭگەر كوچىسىغىچە 890 مېتر يۇندا تۇرۇبىسى يانتۇزۇپ، ئۇنى شەھەر ئىچىدىكى باش يۇندا تۇرۇبىسى بىلەن تۇتاشتۇرۇپ، شى شتابى تۇرۇشلۇق رايونىنىڭ يۇندا چىقىرىۋېتىش مەسلىسىنى ھەل قىلدى.

3 § . شىغا قاراشلىق ئورۇنلارنىڭ تەشكىلىي تۈزۈلۈشى

1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا يېزا ئىگىلىك 2 - شىسىنىڭ قارمىقىدا تۇرۇن دەرىجىلىك ئورۇندىن 46-سى بار بولدى. بۇنىڭ ئىچىدە دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق تۇرۇن - مەيدانى 16، زاۋۇت، كان - كارخانا سەككىز، بىناكارلىق - قۇراشتۇرۇش ئورنى بەش، سودا كارخانىسى ئۈچ، تېببىي داۋالاش - مەھىيە ئورنى تۆت، ئىلىم - پەن - مائارىپ - مەدەنىيەت - مەھىيە قاتارلىق كەسپىي ئورۇن بەش. باشقا كەسپىي ئورۇن بەش. يۇقىرىدىكى ئورۇنلار باينىغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىدىكى سەككىز ناھىيە، بىر شەھەرگە جايلاشقان. يەنى شىمالدا خېجىنىڭ ناھىيىسىدىكى كىچىك يۇلتۇز ئويمانلىقىغىچە، شەرقتە چاقىلىق ناھىيىسىدىكى يېتىمبۇلاققىچە، جەنۇبتا چەرچەن ناھىيىسىگىچە، غەربتە بۈگۈر ناھىيىسىنىڭ يېڭىسار يېزىسىغىچە بولغان جايلارغا تارقالغان. پىلانلانغان ئومۇمىي يەر كۆلىمى 8 مىليون 585 مىڭ مو، تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 829 مىڭ مو. نوپۇسى 185 مىڭ، بۇنىڭ ئىچىدە يېزا ئىگىلىك نوپۇسى 96 مىڭ، ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىشچى - خىزمەتچى 90 مىڭ. پۈتۈن شى يەنجى بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونى، تارىم بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونى، كورلا بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونى، چەرچەن - چاقىلىق بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونىغا بۆلۈنگەن.

II باب

بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئىگىلىكى

§ 1 . ئىگىلىك قۇرۇلمىسى

يېزا ئىگىلىك 2 - شىنجاڭ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئىگىلىكى بىرلا خىللىق ۋە ئۆز - ئۆزىنى تەمىنلەش خاراكتېرىدىكى يېزا ئىگىلىك ئاساسىدا راۋاجلانغان. 1950 - يىلى كەڭ كۆلەملىك ئىشلەپچىقىرىش ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلدى، يېزا ئىگىلىك 2 - شىنجاڭ يەرلىك ئاممىنىڭ 43 پرسېنتىنى ئىگىلىدى، بۇ ئىشقا يېرىنى قارىيەتكە ئېلىپ تېرىشقا تايىنىپ، بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈپ، تېرىغچىلىق قىلدى ۋە سۇ ئىشاتاتى قۇرۇلۇشى قىلدى. يەنجى دېھقانچىلىق-چارۋىچىلىق مەيدانىدىكى گومىنداڭدىن ئۆتكۈزۈۋېلىنغان چارۋىلار ئاساسىدا شىغا بۇاستە قاراشلىق تارماق ئورۇنلىرى ۋە تۈمەن قارىسىدىكى ئورۇنلارنىڭ قويلىرى يىغىلىپ، شىغا بۇاستە قاراشلىق چارۋىچىلىق فېرمىسى ۋە تۈمەنلەردە چارۋىچىلىق لەينلىرى تەشكىل قىلىنىپ، باقمىچىلىق باشلاندى.

بوراندىن مۇداپىئەلىنىپ، قۇمنى تىزگىنلەپ، ئېكولوگىيىلىك مۇھىتنى ياخشىلاش ئۈچۈن، ھەر يىلى پىلانلىق ھالدا ئېتىز - ئېرىق ئىھاتە ئورمان بەلۋېغى بەرپا قىلىندى، نەتىجىدە شىنجاڭ ئورمانچىلىقى ئىنتايىن چاپا - مۇشەققەتلىك شارائىتتا ئاستا - ئاستا باشلاندى.

بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئىگىلىكىگە ئاساس سېلىنىۋاتقان مەزگىلدە سودا، پىششىقلاپ ئىشلەش - قوشۇمچە كەسىپ، قاتناش - تىرانسپورت كەسىپى ۋە ھۈنەرچىلىق كەسىپلىرى مەلۇم دەرىجىدە راۋاجلانغان بولسىمۇ، لېكىن ئىشلەپچىقىرىش كۆلىمى چوڭ بولمىدى، خەلق ئىگىلىكىدە ئىگىلىكەن سالمىقى زور بولمىدى.

50 - يىللاردىن 60 - يىللارغىچە يېزا ئىگىلىك 2 - شىنجاڭ يېزا ئىگىلىكى ئىزچىل ھالدا يەرلەرنىڭ شورلىشىپ كېتىشىنىڭ ئاۋارىچىلىقىغا ئۇچراپ زىيان تارتىش ۋەزىيىتىنى ئۆزگەرتەلمىدى. يەرلەرنىڭ شورلىشىپ كېتىشى بىلەن ئۆزۈن مۇددەت كۆرەش قىلىش ئارقىلىق، ئىشلەپچىقىرىشنىڭ قانۇنىيىتىنى ئىگىلىدى.

1970 - يىلى شى بويىچە مەركەز چاقىرغان شىمالىي تەرەپ يېزا ئىگىلىكى يىغىنى روھىنى ئىزچىللاشتۈرۈش ئاچقۇچ قىلىنىپ، ئېتىز - ئېرىق ئاساسىي قۇرۇلۇشى بىلەن كەڭ كۆلەمدە شوغۇللىنىلدى. سالا ئېتىزلارنى ئۆزگەرتىش، سۇ چىقىرىۋېتىش ۋە سۇغىرىشنى يۈرۈشلەشتۈرۈش، شال تېرىپ شورنى يوقىتىپ، شال تېرىش بىلەن قۇرغاق يەرگە تېرىلىدىغان زىرائەتلەرنى نۆۋەتلەشتۈرۈپ تېرىش، شال ۋە كېۋەز تېرىلىدىغان يەر كۆلىمىنى كېڭەيتىش قاتارلىق تەدبىرلەر بولغا قويۇلۇپ، بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئىگىلىكىنىڭ راۋاجلىنىشى ئىلگىرى سۈرۈلدى. 1973 - يىلى ئاشلىق بىلەن ئۆز-ئۆزىنى تەمىنلەش ئەمەلگە ئاشۇرۇلدى. 1979 - يىلى مالىيىدە زىيان تارتىش ھالىتى پايدا ئېلىشقا ئۆزگەردى.

پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، پارتىيىنىڭ ئىسلاھات،

ئېچۇۋېتىش، جانلاندۇرۇش فاكتورىنىڭ بېتەكچىلىكىدە، يېزا ئىگىلىك 2 - شەھەر ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتىنى نۇقتىلىق ئىلگىرى سۈرۈپ، ئالىمە دېھقانچىلىق مەيدانلىرىنى قۇرۇپ، 2 - ۋە 3 - كەسىپنى راۋاجلاندۇردى، تاۋار ئىگىلىكىنىڭ ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن، كەسىپ قۇرۇلمىسىنى تەڭشەپ، ئىگىلىك باشقۇرۇش مېخانىزمىنى ئالماشتۇرۇپ، ئەنئەنىۋى يېزا ئىگىلىكتىن زامانىۋى يېزا ئىگىلىككە، مەھسۇلات ئىگىلىكىدىن تاۋار ئىگىلىكىگە بۇرۇلۇشنى كۆچلۈك ئىلگىرى سۈردى.

1. مۇلۇكچىلىك قۇرۇلمىسى

1978 - يىلدىن ئىلگىرى يېزا ئىگىلىك 2 - شەھەرنىڭ مۇلۇكچىلىك قۇرۇلمىسى ئومۇمىي خالىق مۇلۇكچىلىكى ۋە كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىن ئىبارەت ئىككى خىل ئىدى.

1974 - يىلىدىكى ئومۇمىي خالىق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىشچى - خىزمەتچى 94 مىڭ 734، يۇنىڭ ئىچىدە مۇقىم ئىشچى - خىزمەتچى 94 مىڭ 483؛ ئومۇمىي خالىق مۇلۇكچىلىكىدىكى ساناقەت - يېزا ئىگىلىكىنىڭ ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 94 مىليون 837 مىڭ يۈەن بولۇپ، شى خالىق ئىگىلىكىنىڭ يېتەكچى ئورنىدا تۇردى. كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىقتىسادنىڭ مىقدارى ئاز، مەھسۇلات قىممىتى تۆۋەن، ئىشچى - خىزمەتچىسى 4118 بولۇپ، شى بويىچە ئومۇمىي ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ 4.16 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ؛ يىللىق مەھسۇلات قىممىتى 939 مىڭ 600 يۈەن بولۇپ، شىنىڭ ساناقەت - يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ 0.98 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

1978 - يىلى پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىندىن كېيىن، ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتىنىڭ تەدرىجىي چوڭقۇرلىشىشىغا ئەگىشىپ، يېزا - بازار كارخانىلىرى جۈش ئۇرۇپ گۈللەندى، يەككە ئائىلە ۋە كەسىپىي ئائىلىلەر تۈزلۈكسىز مەيدانغا كەلدى، يۇنىڭ بىلەن يېزا ئىگىلىك 2 - شەھەرنىڭ مۇلۇكچىلىك قۇرۇلمىسىدا يېڭى تۈزگىرىش بارلىققا كەلدى، ئومۇمىي خالىق مۇلۇكچىلىك خالىق ئاساسىي گەۋدە رامكىسىدا كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكى بىلەن يەككە مۇلۇكچىلىكنىڭ ئىقتىسادىي تەركىبى ۋە سالمىقى تۈزلۈكسىز ئاشتى.

شى بويىچە 1990-يىلدىكى ئومۇمىي نوپۇس 185 مىڭ، كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان ئەمگەك كۈچى 97 مىڭ 500، يارىتىلغان ئىجتىمائىي ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 1 مىليارد 12 مىليون يۈەن، مىللىي دارامەت 419 مىليون يۈەن بولدى، يۇنىڭ ئىچىدە ئومۇمىي خالىق مۇلۇكچىلىكىدىكى تور ئۇلارنىڭ ئىشچى-خىزمەتچىسى 89 مىڭ 547 بولۇپ، كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان ئومۇمىي ئەمگەك كۈچىنىڭ 91.84 پىرسەنتىنى؛ يارىتىلغان ئىجتىمائىي ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 950 مىليون يۈەن بولۇپ، 93.8% نى، يارىتىلغان مىللىي دارامەت 382 مىليون يۈەن بولۇپ، 91.1% نى ئىگىلىدى. كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى تور ئۇلارنىڭ يىل ئاخىرىدىكى ئىشچى - خىزمەتچىسى 999 بولۇپ، ئومۇمىي ئەمگەك كۈچىنىڭ 1.02 پىرسەنتىنى، يارىتىلغان ئىجتىمائىي ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 9 مىليون 450 مىڭ يۈەن بولۇپ، 0.93% نى، يارىتىلغان مىللىي دارامەت 5 مىليون 790 مىڭ يۈەن بولۇپ، 1.38% نى ئىگىلىدى. يىل ئاخىرىدىكى يەككە ئەمگەكچى 4541 بولۇپ، كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان ئومۇمىي ئەمگەك كۈچىنىڭ 4.65 پىرسەنتىنى، يارىتىلغان ئىجتىمائىي ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 49 مىليون 10 مىڭ يۈەن بولۇپ، 4.8%نى، يارىتىلغان مىللىي دارامەت 31 مىليون 520 مىڭ يۈەن بولۇپ، 7.5%نى ئىگىلىدى.

2. كەسىپ قۇرۇلمىسى

يېزا ئىگىلىكى شى بويىچە 1990 - يىلدىكى يېزا ئىگىلىكى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئەمگەك كۈچى 48 مىڭ 675 بولۇپ، كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىدىغان بارلىق ئەمگەك كۈچىنىڭ 49.92 پىرسەنتىنى، تور ئۇندالغان ئىجتىمائىي ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 387 مىليون يۈەن بولۇپ، بارلىق ئىجتىمائىي

ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ 38 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

1990 - يىلى شى بويىچە دۆلەت ئىگىلىكىدىكى دېھقانچىلىق مەيدانىنى ئاساسىي گەۋدە قىلغان 16 دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق تۈرى مەيدانىنىڭ تۈرىسى 142 مىڭ 400 بولۇپ، شى بويىچە ئومۇمىي تۈرىسىنىڭ 76.98 پىرسەنتىنى؛ كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان ئەمگەك كۈچى 69 مىڭ 800 بولۇپ، شى بويىچە كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان ئەمگەك كۈچىنىڭ 71.6 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. بۇنىڭ ئىچىدە ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىشچى-خىزمەتچى 63 مىڭ 100 بولۇپ، شى بويىچە ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىشچى-خىزمەتچىلەرنىڭ 70.5 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. 1990-يىلى ئورۇندالغان ئىجتىمائىي ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى (ھازىرقى باھا بويىچە ھېسابلاندى) 691 مىليون يۈەن بولۇپ، شى بويىچە ئىجتىمائىي ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ 68.3 پىرسەنتىنى؛ ئورۇندالغان سانائەت-يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى (1980-يىلدىكى ئۆزگەرمەس باھا بويىچە ھېسابلاندى) 370 مىليون يۈەن بولۇپ، شى بويىچە 485 مىليون يۈەنلىك سانائەت-يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ 76.22 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى، بۇنىڭ ئىچىدە يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 216 مىليون يۈەن بولۇپ، شى بويىچە 219 مىليون يۈەنلىك يېزا ئىگىلىك مەھسۇلات قىممىتىنىڭ 98.72 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

سانائەت شى بويىچە 1990 - يىلدىكى سانائەت ئىشلەپچىقىرىشى بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان ئەمگەك كۈچى 20 مىڭ 691 بولۇپ، كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان ئومۇمىي ئەمگەك كۈچىنىڭ 21.5 پىرسەنتىنى؛ ئورۇندالغان ئىجتىمائىي مەھسۇلات قىممىتى 476 مىليون يۈەن بولۇپ، شى بويىچە ئىجتىمائىي ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ 47 پىرسەنتىنى؛ مىللىي ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى 133 مىليون يۈەن بولۇپ %6.28نى ئىگىلىدى.

بىناكارلىق شى بويىچە 1990 - يىلدىكى بىناكارلىق ئىشلەپچىقىرىشى بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان ئەمگەك كۈچى 10 مىڭ 738 بولۇپ، شى بويىچە كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان ئەمگەك كۈچىنىڭ 11 پىرسەنتىنى؛ ئورۇندالغان ئىجتىمائىي مەھسۇلات قىممىتى 99 مىليون 540 مىڭ يۈەن بولۇپ، شى بويىچە ئىجتىمائىي ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ 9.8 پىرسەنتىنى؛ مىللىي ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى 33 مىليون 110 مىڭ يۈەن بولۇپ، %7.1نى ئىگىلىدى.

قاتناش - تىرانسپورت شى بويىچە 1990 - يىلدىكى قاتناش - تىرانسپورت بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان ئادەم 2378 بولۇپ، شى بويىچە كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان ئەمگەك كۈچىنىڭ 2.44 پىرسەنتىنى؛ ئورۇندالغان ئىجتىمائىي مەھسۇلات قىممىتى 27 مىليون 960 مىڭ يۈەن بولۇپ، شى بويىچە ئىجتىمائىي ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ 2.8 پىرسەنتىنى؛ يارىتىلغان مىللىي ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى 15 مىليون 270 مىڭ يۈەن بولۇپ، %3.29نى ئىگىلىدى.

سودا شى بويىچە 1990-يىلدىكى سودا بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان ئەمگەك كۈچى 3323 بولۇپ، شى بويىچە كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان ئەمگەك كۈچىنىڭ 3.41 پىرسەنتىنى؛ ئورۇندالغان ئىجتىمائىي مەھسۇلات قىممىتى 26 مىليون 260 مىڭ يۈەن بولۇپ، شى بويىچە ئىجتىمائىي ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ 2.59 پىرسەنتىنى؛ يارىتىلغان مىللىي ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى 18 مىليون 100 مىڭ يۈەن بولۇپ، %3.9نى ئىگىلىدى.

باشقا كەسىپلەر شى بويىچە 1990 - يىلدىكى باشقا كەسىپلەر بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان ئەمگەك كۈچى 11 مىڭ 429 بولۇپ، شى بويىچە كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان ئەمگەك كۈچىنىڭ 11.72 پىرسەنتىنى؛ يارىتىلغان مىللىي ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى 47 مىليون 730 مىڭ يۈەن بولۇپ، شى بويىچە مىللىي ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ 10.29 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

3. يېزا ئىگىلىكى، يېنىك سانائەت، ئېغىر سانائەت مەھسۇلات قىممىتىنىڭ نىسبىتى

1990 - يىلى يېزا ئىگىلىك 2 - شىمىنىڭ يېزا ئىگىلىكى، يېنىك سانائەت، ئېغىر سانائەت مەھسۇلات قىممىتىنىڭ نىسبىتى 8:47:45 بولدى.

1990 - يىلى يېزا ئىگىلىك 2 - شىمىدىكى يېزا ئىگىلىكى، يېنىك سانائەت، ئېغىر سانائەت يىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان ئەمگەك كۈچىنىڭ نىسبىتى 3:27:70 بولدى.

تەبىئىي بايلىق يېتەرلىك بولمىغاچقا، ئېغىر سانائىتىنىڭ تەرەققىياتى تۇرلۇك چەكلىمىلەرگە ئۇچرىدى؛ پىششىقلاپ ئىشلەش سانائىتىنى باشلامچى قىلغان، يېرىك يېزا ئىگىلىكى تەمىنلىگەن بايلىقنى ئاساس قىلغان يېنىك سانائەتنىڭ تەرەققىياتى ئۇزۇن، يوشۇرۇن كۈچى زور بولدى.

§ 2 . ئىگىلىك باشقۇرۇش ئۇنۇمى

1. ئىگىلىك باشقۇرۇش كۆلىمى

1990 - يىلى يېزا ئىگىلىك 2 - شىمىدا دۆلەت ئىگىلىكىدىكى ماشىنىلاشقان دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق تۈرى - مەيدانىدىن 16سى، مۇستەقىل ھېسابات قىلىدىغان سانائەت كارخانىسىدىن 11ى، تىرانسپورت كارخانىسىدىن بىرى، بىناكارلىق - قۇراشتۇرۇش كارخانىسىدىن بەشى، تېخنىكومدىن تۆتى، ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپتىن 126سى (يۇنىڭ 48ى ئوتتۇرا مەكتەپ)، دوختۇرخانىدىن 28ى (يۇنىڭ تۆتى شەھەر بۇيىستە قاراشلىق دوختۇرخانا)، يەن تەتقىقات ئاپپاراتىدىن 12سى بار بولدى. يېزا ئىگىلىكى، سانائەت، بىناكارلىق، قاتناش، سودا بىلەن ئېلىپ بېرىلىدىغان، دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق، قوشۇمچە كەسىپ ۋە بېلىقچىلىق بويىچە ئۇنۇمۇرسال ئىگىلىك باشقۇرۇلمىدىغان، جەڭگىۋار ئەترەت، ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى، خىزمەت ئەترىتىنىڭ رولى بىر گەۋدە قىلىنغان ئىجتىمائىي ئىقتىسادىي گەۋدە شەكىللەندى.

1990 - يىلى شىنىڭ ئومۇمىي يەر كۆلىمى 12 مىڭ 700 كۋادرات كىلومېتىرغا يەتتى، يۇنىڭ ئىچىدە ئېچىشقا بولىدىغان يەر 1 مىليون 941 مىڭ 100 مو، ھازىر بار تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 829 مىڭ مو (يۇ ئېچىشقا بولىدىغان يەرنىڭ 42.71 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ)، ئورمانلىق 216 مىڭ مو، يېتىشتۇرۇلگەن ۋە ساقلاپ قېلىنغان ئوتلاق كۆلىمى 2 مىليون 633 مىڭ مو، سۇ كۆلىمى 572 مىڭ مو.

2. يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىغا ئىگە بولۇش مىقدارى

1990 - يىلى شى بويىچە يېزا ئىگىلىكىگە ئىشلىتىلىدىغان تراكتوردىن 1547سى (يۇنىڭ ئىچىدە چوڭ، ئوتتۇرا تراكتور 936)، تراكتورغا سۈرىتىلىدىغان دېھقانچىلىق سايمىنىدىن 2416 سى، كومبايىندىن 137سى، سۇ چىقىرىۋېتىش ۋە سۇغىرىش ماشىنىسىدىن 510ى، چارۋىچىلىق ماشىنىسىدىن 320سى، دېھقانچىلىققا ئىشلىتىلىدىغان يۈك ئاپتوموبىلىدىن 171ى بار بولدى. يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنىڭ ئومۇمىي قۇۋۋىتى 95 مىڭ 814 كىلوۋاتقا يەتتى. تېرىشتىن يىغىۋېلىشقىچە بولغان 60 نەچچە خىل ئېتىز-ئېرىق مەشغۇلاتىدا پۈتۈنلەي ماشىنا ئىشلىتىلدى، ماشىنىلىشىش دەرىجىسى %80.23 كە يەتتى.

3. يېزا ئىگىلىك سەۋىيىسى

1990 - يىلى شى بويىچە ئاشلىق زىرائىتى تېرىلغۇ كۆلىمى 394 مىڭ موغا، ئاشلىقنىڭ بىرلىك مەھسۇلاتى 1.328 كىلوگرامغا، ئومۇمىي ئاشلىق 129 مىڭ 300 تونىغا، كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان ئاشلىق 4.686 كىلوگرامغا يەتتى؛ 234 مىڭ مو يەرگە پاختا تېرىلدى، ساپ پاختىنىڭ بىرلىك ھوسۇلى 1.74 كىلوگرامغا، ئومۇمىي پاختا 348 مىڭ دەنگە يەتتى؛ يىل ئاخىردا ئەملىي بەرپا قىلىنغان ئورمان كۆلىمى 138 مىڭ 600 موغا، مېۋىلىك باغ كۆلىمى 77 مىڭ 400 موغا، سۈنئىي بەرپا قىلىنغان باغ-بوستان بىلەن قاپلىنىش نىسبىتى 20.8%كە، ئومۇمىي مېۋە - چېۋە 17 مىڭ 600 تونىغا يەتتى، شى بويىچە 16 دېھقانچىلىق-چارۋىچىلىق تۈەن - مەيدانىنىڭ ھەممىسىدە سالا ئېتىز بويلىرىنى ئورمان بىلەن تورلاشتۇرۇش ئەملگە ئاشۇرۇلۇپ، بىكتۈەن بويىچە ئورمان بىلەن تورلاشتۇرۇشتىكى ئىلغار ئورۇن ۋە مېۋە - چېۋىدىن مول ھوسۇل ئېلىش بويىچە ئۆنكەلگە مۇجۇم قىلىشتىكى ئىلغار ئورۇن بولۇپ باھالاندى؛ يىل ئاخىردا ساقلىنىپ قالغان چارۋا 230 مىڭ 300 تۇياقتا يەتتى.

4. سانائەت - يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى

1990 - يىلى شى بويىچە سانائەت-يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى (1990 - يىلدىكى ئۆزگەرمەس باھا بويىچە ھېسابلاندى) 981 مىليون يۈەنگە يەتتى، يۇنىڭ ئىچىدە سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 564 مىليون يۈەن؛ ئۇرۇقلىق مۇلۇكنىڭ ئەسلى قىممىتى 442 مىليون يۈەن، ساپ قىممىتى 280 مىليون يۈەن بولدى؛ ئومۇمىي خادىملارنىڭ ئوتتۇرىچە ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقى 2728 يۈەن بولدى؛ شى بويىچە مالىيىدە 36 مىليون 50 مىڭ يۈەن پايدا ئېلىندى، دۆلەتكە 39 مىليون 110 مىڭ يۈەن باج - پايدا تاپشۇرۇلدى.

يېزا ئىگىلىك 2 - شىمى 1973 - يىلدىن بۇرۇن ئاشلىقتا ئۇز - ئۆزىنى تەمىنلىيەلمەيتتى، 1974-يىلدىن كېيىن ئاشلىقتا ئۇز - ئۆزىنى تەمىنلەپ ئېشىندىغان بولدى. 1974-يىلدىن 1990 - يىلغىچە بولغان 17 يىلدا دۆلەتكە جەمئىي 475 مىڭ تونىنا ئاشلىق، 2 مىليون 508 مىڭ 900 دەن پاختا تاپشۇرۇلدى. پاختا يىپ، پاختا رەخت، سېمونت قاتارلىق 60 نەچچە خىل سانائەت مەھسۇلاتى ئىشلەپچىقىرىلدى.

5. بايىنغولىن ئوبلاستىنىڭ ئىقتىسادىدا ئىگىلىگەن نىسبىتى

1990 - يىلى يېزا ئىگىلىك 2 - شىمىنىڭ تېرىلغۇ كۆلىمى 904 مىڭ موغا يېتىپ، بايىنغولىن ئوبلاستىنىڭ تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ 35.9 پىرسەنتىنى، ئېلىنغان ئومۇمىي ئاشلىق 129 مىڭ 300 تونىغا يېتىپ، ئوبلاست بويىچە ئومۇمىي ئاشلىقنىڭ 31.45 پىرسەنتىنى، ئېلىنغان ئومۇمىي پاختا 346 مىڭ دەنگە يېتىپ، ئوبلاست بويىچە ئومۇمىي پاختىنىڭ 63.13 پىرسەنتىنى، مىللىي ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى 464 مىليون يۈەنگە يېتىپ، ئوبلاست بويىچە مىللىي ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ 27.95 پىرسەنتىنى، ئىجتىمائىي ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى (ھازىرقى باھا) 1 مىليارد 17 مىليون يۈەنگە يېتىپ، ئوبلاست بويىچە ئىجتىمائىي ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ 30.63 پىرسەنتىنى، سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى (1980 - يىلدىكى ئۆزگەرمەس باھا بويىچە ھېسابلاندى) 266 مىليون يۈەنگە يېتىپ، ئوبلاست بويىچە سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ 35.05 پىرسەنتىنى، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 219 مىليون يۈەنگە يېتىپ، ئوبلاست بويىچە يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ 39.67 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

III باب

كورلا بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونى

كورلا بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونى تەڭرىتاغنىڭ جەنۇبىي ئېتىكىدىكى بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ ئونتۈرىسىغا، تارىم ئويمانلىقىنىڭ شەرقىي شىمالىي چېتىدىكى كەلكۈندىن ھاسىل بولغان تىنما تۈزلەڭلىككە جايلاشقان. شەرقتىن غەربكە ئۇزۇنلۇقى 83. 75 كىلومېتر، جەنۇبتىن شىمالغا كەڭلىكى 1. 28 كىلومېتر، يېرىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 886 مېتردىن 990 مېترغىچە. ئومۇمىي يەر كۆلىمى 1 مىليون 503 مىڭ مو بولۇپ، كورلا شەھىرى ئومۇمىي يەر كۆلىمىنىڭ 9. 13 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 195 مىڭ مو بولۇپ، كورلا شەھىرىدىكى تېرىلغۇ يەر كۆلىمىنىڭ 35. 40 پىرسەنتىنى، ئومۇمىي نوپۇس 63 مىڭ يەتتە بولۇپ، كورلا شەھىرىدىكى ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 1. 25 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ.

بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونىدىكى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق تۈرى-مەيدانلىرى ۋە زاۋۇت، كان - كارخانىلار ئۇرۇمچى - قەشقەر تاشيولىنى بويلاپ بەلۋاغ شەكلىدە تارقالغان. دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق رايونى كورلا شەھىرىنىڭ غەربىي قىسمىغا جايلاشقان بولۇپ، كورلا شەھىرى بىلەن بولغان ئارىلىقى ئون كىلومېتردىن 66 كىلومېترغىچە كېلىدۇ؛ زاۋۇت، كان رايونى كورلا شەھىرىنىڭ شىمالىدىكى تاشەن رايونىغا جايلاشقان بولۇپ، كورلا شەھىرى بىلەن بولغان ئارىلىقى 17 كىلومېتر كېلىدۇ.

بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونىدا دېھقانچىلىق-چارۋىچىلىق تۈرى-مەيدانىدىن ئۈچى (28 - تۈرى - مەيدان، 29 - تۈرى - مەيدان، 30 - تۈرى - مەيدان)، قۇرۇلۇش - قۇرۇلۇش ئورنىدىن ئىككىسى (بىناكارلىق 2 - تۈرى، بىناكارلىق 4 - تۈرى) ھەمدە «خۇگۇاڭ» توقۇمىچىلىق - ئىلمە توقۇمىچىلىق فابرىكىسى، ئاپتوموبىل ترانسپورت شىركىتى، تاشەن كۆمۈركېنى، خامانگۇ جىلغىسى كۆمۈر كېنى، «خۇگۇاڭ» دورا زاۋۇتى، تاشەن قەغەز زاۋۇتى، «كۈنچى» يېمەكلىكلەر زاۋۇتى، تاشقى سودا شىركىتى، قۇدۇق بۇرغىلاش ئەترىتى، سودا سېتىۋېلىش - تەمىنلەش پونكىتى، توپ سېتىش ئورنى، «جياڭنەن» سودا سارىيى، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى شىركىتى، ئاپتوموبىل سەپلىمىلىرى شىركىتى قاتارلىق زاۋۇت، كان - كارخانا ئورۇنلىرى بار. شۇنداق تەۋە كەسىپىي ئورۇنلاردىن تەكشۈرۈش-لايىھىلەش بۆرتى، يېزا ئىگىلىك پەن تەتقىقات ئورنى، مال دوختۇرلۇق پونكىتى، 18 - تۈرى تۈستەك باشقارمىسى، يېزا ئىگىلىك 2 - شىمى كورلا دوختۇرخانىسى، شۇنداق بۇۋاستە قاراشلىق ئامبولاتورىيە، سەھىيە - يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتى، كادىرلار دەم ئېلىش ئورنى، «خۇاشەن» ئونتۈرا مەكتىپى، تېخنىك ئىشچىلار مەكتىپى، سەھىيە ئىشچى - خىزمەتچىلىرى تېخنىكومى، پارتىيە مەكتىپى، ئوقۇتقۇچى-لار بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىپى، شۇنداق بۇۋاستە قاراشلىق بالىلار باغچىسى، «باغراش» مېھمانخانىسى، «يېشىل دالا گېزىتى» ئىدارىسى، كىنو ئەترىتى، يېزا ئىگىلىك 2 - شى ئورگىنى ۋە بوز يەر ئۆزلەشتۈ-رۈش رايونىنىڭ جامائەت خەۋپسىزلىكى، تەپتىش مەھكىمىسى، سوت مەھكىمىسى قاتارلىق ئورگانلار بار.

بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونىنىڭ قانۇنىي قولايلىق، بايلىق ۋە مەھسۇلاتلىرى مول، ئىگىلىكى

تەرەققي قىلغان بولۇپ، شى بويىچە ئۆزۈن تالالىق ياختا ۋە نەشپۈت ئىشلەپچىقىرىلىدىغان بازا. يوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونى بويىچە 1990 - يىلدىكى مېۋىلىك دەرەخ بار يەر كۆلىمى 34 مىڭ 200 مو؛ ئېلىنغان ئومۇمي ئاشلىق 461 مىڭ 500 تونىنا بولۇپ، كورلا شەھىرى تەۋەسىدە ئېلىنغان ئومۇمي ئاشلىقنىڭ 9. 58 پىرسەنتىنى؛ ئېلىنغان ئومۇمي ياختا 84 مىڭ دەن بولۇپ، كورلا شەھىرى تەۋەسىدە ئېلىنغان ئومۇمي ياختىنىڭ 5. 48 پىرسەنتىنى؛ ئىجتىمائي ئومۇمي مەھسۇلات قىممىتى (هازىرقى باها) 403 مىليون يۈەن بولۇپ، كورلا شەھىرى تەۋەسىدىكى ئىجتىمائي ئومۇمي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ 28. 65 پىرسەنتىنى؛ مىللىي ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمي قىممىتى 199 مىليون يۈەن بولۇپ، كورلا شەھىرى تەۋەسىدىكى مىللىي ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمي قىممىتىنىڭ 29. 75 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

§1 . يېزا ئىگىلىك تۈەن - مەيدانى

1950 - يىلدىن 1955 - يىلغىچە يوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونىدا پىيادە ئەسكەرلەر 6.شىسى 18.تۈەنى (كېيىن يېزا ئىگىلىك - قۇرۇلۇش 6 - تۈەنى دەپ ئۆزگەرتىلگەن) دىن ئىبارەت يىرلا تۈەن - مەيدان بار ئىدى. 1956 - يىلى يوغۇش دېھقانچىلىق مەيدانى قۇرۇلدى. 1958 - يىلى، 1959 - يىلى ۋە 1960- يىلى كۆنچى 4 - مەيدانى، كۆنچى 2 - مەيدانى، كۆنچى 5 - مەيدانىدىن ئىبارەت ئۈچ تۈەن - مەيدان قۇرۇلدى. 1961 -، 1962 - يىللىرى يېزا ئىگىلىك 2 - شىسى مەركىزىي كومىتېت ئونتۈرىغا قويغان «تەڭشەش، مۇستەھكەملەش، تولۇقلاش، ئۈستۈرۈش» قائىدىسىنى ئىجرا قىلىپ، كۆنچى 2 - مەيدانى بىلەن كۆنچى 5 - مەيدانىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، ئۇنى يېزا ئىگىلىك 6 - تۈەنى (هازىرقى 29 - تۈەن- مەيدان) بىلەن كۆنچى 4 - مەيدانى (هازىرقى 30 - تۈەن - مەيدان) غا قوشۇۋېتىپ، ئاخىرىدا 28- تۈەن - مەيدان، 29 - تۈەن - مەيدان، 30 - تۈەن - مەيدانى شەكىللەندۈرۈلدى، بۇ تۈەن - مەيدانلار شەرق - غەرب يۆنىلىشىدە 18 - تۈەن ئۈستىگى سۈغىرىش رايونىغا تەرتىپ بويىچە ئورۇنلاشتى.

1. 28 - تۈەن - مەيدان

تەشكىلىي تۈزۈلۈشىنىڭ تەرەققىيات جەريانى 28 - تۈەن - مەيدانىنىڭ تەكتى 1956 - يىلى يېزا ئىگىلىك 2 - شىسى قۇرغان يوغۇش دېھقانچىلىق مەيدانى ئىدى. 1958 - يىلى ئۇنىڭ نامى دۆلەت ئىگىلىكىدىكى «كۆنچى» 1 - دېھقانچىلىق مەيدانى دەپ ئاتالدى. 1969 - يىل 9 - ئاينىڭ 1 - كۈنى بىكتۈەن بەلگە نومۇرىنى بىرلىككە كەلتۈرۈپ، بۇ مەيدانىنى 28 - تۈەن دەپ بېكىتتى. پۈتۈن تۈەن - مەيدانىنىڭ قارىمىقىدا 18 ئاساسىي قاتلام ئىشلەپچىقىرىش ئورنى بار، بۇنىڭ ئىچىدە دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق لېيەندۇيى 11، سانائەت ئورنى ئۈچ، ئاساسىي قۇرۇلۇش ۋە سودا ئورنى بىر.

يوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونىنىڭ جۇغراپىيىلىك ئورنى 28.تۈەن-مەيدانىنىڭ يېرى كورلا شەھىرى، شەھەر ئەتراپى رايونىدىكى يوغۇش بازىرىغا تەۋە بولۇپ، جۇلاق تېخنىكا تەسكەي تەرىپىدىكى كەلكۈندىن ھاسىل بولغان يەلپۈگۈچسىمان تىنمىنىڭ تۆۋەن تەرىپىدىكى يەر ئاستى سۈيى يامراپ تۇرىدىغان بەلۋاغ بىلەن كۆنچى دەرياسىدىن ھاسىل بولغان تىنما تۈزلەڭلىك كېسىشكەن يەرگە جايلاشقان. يېرى دېگىز يۈزىدىن 902 مېتردىن 924 مېترغىچە ئېگىز، ئورنى شەرقىي مېرىدىئان 86°10′ — 85°56′، شىمالىي پاراللېل 41°46′ — 41°40′ ئارىلىقىغا توغرا كېلىدۇ. شەرقتىن غەربكە ئۆزۈنلۇقى 20 كىلومېتر. جەنۇبتىن شىمالغا كەڭلىكى مەككىز كىلومېتر، شەرقتە كورلا شەھىرى بىلەن بولغان ئارىلىقى

يەش كىلومېتر بولۇپ، چارباغ يېزىسى بىلەن تۇتىشىدۇ، غەربتە داۋۇڭزا بىلەن، جەنۇبتا سايلىق ئۆستىگى بىلەن، شىمالدا 18 - تۈەن ئۆستىنگى بىلەن قوشنا. جەنۇبىي شىنجاڭ تۈمۈر يولى بىلەن ئۇرۇمچى — قەشقەر تاشيولى بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونىنىڭ شىمالىدىن ئۆتىدۇ، قاتنىشى قولايلىق.

بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونىنىڭ كىلىماتى يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇراسى 8.1℃، يىغىندا تېمپېراتۇرىسى 4050℃، قۇياشنىڭ يىللىق يورۇتۇش ۋاقتى 2762.1 سائەتتىن 3186.3 سائەتكىچە، قىراۋسىز مەزگىل 176 كۈندىن 190 كۈنگىچە، يىللىق ھۆل يېغىن مىقدارى 20.6 مىللىمېتردىن 100.2 مىللىمېترغىچە، سۇنىڭ پارغا ئايلىنىش مىقدارى 2554.9 مىللىمېتردىن 3044 مىللىمېترغىچە بولىدۇ. بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونىدا دائىم بوران، يامغۇر، مۆلدۈر قاتارلىق ئاپەتلەر بولۇپ تۇرىدۇ. بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونى سۇغىرىلىدىغان يېزا ئىگىلىك رايونىغا تەۋە، كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ تېمپېراتۇرا پەرقى چوڭ، ئىسسىقلىق مەنبەسى تولۇق بولۇپ، نەشپۈت، پاختا، شال قاتارلىقلارنى ئۆستۈرۈشكە ماس كېلىدۇ.

كەنت ۋە بازارلارنىڭ ئايرىلىشى 1984 - يىلى بايىنغولىن ئوبلاستى بويىچە يەر ئاملىرىنى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈشتە، 28 - تۈەن - مەيدانىنىڭ شتابى تۇرۇشلۇق جايىنىڭ نامى بوغۇش بازىرى دەپ بېكىتىلدى. پۈتۈن بازارنىڭ قارىمىقىدا 13 تەبىئىي كەنت بار. بۇلار مۇنۇلار: جياۋتېدن كەنتى، خۇدۇڭ كەنتى، جەپەر كەنتى، مۇلىك كەنتى، يۈيغىك كەنتى، لىيۇدۇ كەنتى، شىنلۇ كەنتى، خۇشى كەنتى، سايبي كەنتى، مۇيىنك كەنتى، يۈيىنك كەنتى، سۇگەتلىك كەنتى، خۇشىن كەنتى.

كۆلىمى، نوپۇسى 28 - تۈەن - مەيدانىنىڭ پىلانلانغان كۆلىمى 156 مىڭ 500 مو، يۇنىڭ ئىچىدە دېھقانچىلىق رايونى كۆلىمى 98 مىڭ 600 مو، تاغلىق رايوندىكى ئوتلاق كۆلىمى 57 مىڭ 900 مو. 1990 - يىلى تۈەن - مەيدانىنىڭ ئومۇمىي نوپۇسى 6579غا، ئائىلە 1872گە، ئەمگەك كۈچى 3032گە يەتتى، يۇنىڭ ئىچىدە ئىشچى - خىزمەتچى 2954 (ئاز سانلىق مىللەتتىن بولغان ئىشچى - خىزمەتچى 20، مۇقىم ئىشچى - خىزمەتچى 2800).

بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونىنىڭ ئىگىلىكى 28 - تۈەن قۇرۇلغان 34 يىلدىن بۇيان، جاپالىق-مۇشەققەتلىك چىداپ ئىگىلىك تىكلەپ، يول ئېچىپ ئالغا ئىلگىرىلىدى. ھازىر مۇنتىزىم سالا ئېتىزدىن 120سى بەرپا قىلىندى، چېپىلغان ھەر دەرىجىلىك سۇ چىقىرىۋېتىش ۋە سۇغىرىش ئېرىق - ئۆستەڭلىرى. ئىنىق ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 785.6 كىلومېترغا يەتتى، بۇ تۈەن تەۋەسىدە كۆۋرۈك، سۇڭگۇچ، تومۇا قاتارلىق سۇ قۇرۇلۇشى ئىنشائاتىدىن 555ى ياسالدى، ماشىنىلاشقان 73 قۇدۇق بۇرۇشلەشتۈرۈلدى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنىڭ ئومۇمىي قۇۋۋىتى 5421 كىلوۋاتقا يەتتى. تۈەن - مەيدانىدا چوڭ، كىچىك تراكتورىدىن 42سى بار، بۇلارنىڭ ئومۇمىي قۇۋۋىتى 1658 كىلوۋات؛ كومبايىنىدىن تۆتى بار، بۇلارنىڭ ئومۇمىي قۇۋۋىتى 316 كىلوۋات؛ يۈك ئاپتوموبىلىدىن سەككىزى بار. ھازىر بۇ تۈەن - مەيدان دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق ۋە قوشۇمچە كەسىپ بىلەن ئېلىپ بېرىلغان يانۇنچىلىك كارخانىسى بولۇپ قۇرۇلدى.

تۈەن - مەيدانىنىڭ 1990 - يىلدىكى تېرىلغۇ يېرى 24 مىڭ مو بولۇپ، 4760 تونىنا ئاشلىق، 10 مىڭ 500 دەن ئۇزۇن تالالىق ساپ پاختا ئېلىندى، يىل ئاخىرىدا 5100 تۈياق چارۋا ساقلىنىپ قالدى، يۇنىڭ ئىچىدە چوشقا 2444، قوي 2449 تۈياق. مۇشۇ يىر يىلدا 232 تونىنا گۆش، يەتتە تونىنا قوي يۇڭى، 59 تونىنا تۈخۇم ئېلىندى.

1990 - يىلى تۈەن - مەيداندىكى ئورمانلىق كۆلىمى 5000 موغا يەتتى، شەرق تەرىپىدە شىنجاڭ تېرىكى، سىرزا تېرەك، غەرب تەرىپىدە توغراق، جىنگدە دەرىخى ئاساس قىلىنغان، يافاچىنىڭ زاپاس مىقدارى 960 كۇب مېتر، ئورمان بىلەن قاپلىنىش نىسبىتى 42.9%، سالا ئېتىز بويلىرىنىڭ ئورمان

يىلدىن تورلىشىش دەرىجىسى %91.8 بولۇپ، بىكتۇەن ئوتتۇرىغا قويغان سالا ئېتىز بويلىرىنى تورمان يىلدىن تورلاشتۇرۇش ئۇلچىمىگە يەتتى.

1990 - يىلى تۇەن - مەيدانىنىڭ تۇراقلىق مۇلكىنىڭ ئەسلى قىممىتى 16 مىليون 840 مىڭ يۇەنگە، ساپ قىممىتى 11 مىليون 270 مىڭ يۇەنگە، سانائەت-يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 32 مىليون 170 مىڭ يۇەنگە، ساپ كىرىم 7 مىليون 50 مىڭ يۇەنگە، پايدا 757 مىڭ يۇەنگە يەتتى. تۇەن بويىچە كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان مىللىي دارامەت 1590 يۇەنگە، ئەنگەكچىلەرنىڭ ئوتتۇرىچە كىرىمى 3450 يۇەنگە، ھويلا - ئارام ئىگىلىكى بويىچە كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان ئوتتۇرىچە كىرىم 103 يۇەنگە يەتتى.

شىنجاڭنىڭ داڭلىق، ئالاھىدە مەھسۇلاتى — كورلا ئەشپۇتى 28 - تۇەنلىك تۇقۇملۇق تىجارەت قىلىدىغان كوزۇر مەھسۇلاتى بولۇپ، 20 مىڭ مو يەرگە ئەشپۇت تىكىش پىلانلاندى. 1990 - يىلى مېۋىلىك باغ كۆلىمى 14 مىڭ 200 موغا، مېۋىگە كىرگەن باغ كۆلىمى 3161 موغا يەتتى، مۇشۇ بىر يىلدا 2839 تونىنا مېۋە - چېۋە ئېلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە ئەشپۇت 2509 تونىنا بولۇپ، ئۇ ئەنگلىيە، ياپونىيە، ئامېرىكا ۋە شەرقىي - جەنۇبىي ئاسىيادىكى دۆلەتلەرگە سېتىلدى. يوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونىدا ئىشلەپچىقىرىلغان پەمىدۇر تەركىبىدىكى قىزىل پىگمېنتنىڭ مىقدارى دۇنيا بويىچە ئالدىنقى ئورۇندا تۇرىدۇ. پىششىقلاپ ئىشلەش سانائىتى گەرچە ئۇزۇدە ئىشلەپچىقىرىلغان مەھسۇلاتلارنى پىششىقلاپ ئىشلەش بىلەنلا چەكلەنگەنلىكى ئۈچۈن داڭرىسى كىچىك بولسىمۇ، لېكىن پىششىقلاپ ئىشلەنگەن ئۇزۇن تالالىق ساپ پاختا ئېكسپورتتا تەكشۈرۈشى كەچۈرۈم قىلىنغان مەھسۇلات قاتارىغا كىردى.

مەدەنىيەت، ماارىپ، سەھىيە تۇەن - مەيدان بويىچە 1990 - يىلدىكى ئوتتۇرا مەكتەپ ئىككى، باشلانغۇچ مەكتەپ ئۇچ، مەكتەپ ئۆيىنىڭ كۆلىمى 9205 كۋادرات مېتىر، مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچى 1382، ھازىر باشلانغۇچ ماارىپ ئومۇملاشتى. 28 - تۇەن - مەيدانىنىڭ 50 كارىۋاتلىق دوختۇرخانىدىن بىرى، داۋالاش ئۆيىدىن 18ى، تېببىي خادىمدىن 62سى بار.

2. 29 - تۇەن - مەيدان

تەشكىلىي تۇزۇلۇشىنىڭ تەرەققىيات جەريانى 1947 - يىل 2 - ئايدا شەندۇڭ بوغچە ھەربىي رايونى تەلىم - تەربىيە لۇيىنىڭ 3 - تۇەنى قۇرۇلدى. شۇ يىلى 11 - ئايدا خېبېينىڭ ۋۇئەنگە ھەربىي يۈرۈش قىلغاندا، غەربىي شىمال دالا ئارمىيىسىنىڭ تەشكىلىي تۇزۇلۇشىگە تەۋە بولدى، نامى غەربىي شىمال دالا ئارمىيىسى 2 - زۇڭدۇيى مۇستەقىل 6 - لۇيىنىڭ 18 - تۇەنى دەپ ئۆزگەرتىلدى. قوماندان ژاڭ جېنغا ئەگىشىپ غەربىي شىمال ئۇرۇش مەيدانىدا ئۇرۇش قىلىپ ئۇزۇن مۇددەت قاتتىق ئۇرۇش قىلىشتا نام چىقاردى. 1949 - يىل 2 - ئايدا جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى پىيادە ئەسكەرلەر 6-شىسى 18 - تۇەنى قىلىپ تەشكىللەندى. 1953-يىل 6-ئايدا باشقىدىن شىنجاڭ ھەربىي رايونى يېزا ئىگىلىك 2 - شىسى يېزا ئىگىلىك - قۇرۇلۇش 6 - تۇەنى قىلىپ تەشكىل قىلىندى. 1954 - يىلى شىنجاڭ ھەربىي رايونى ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكتۇەنى يېزا ئىگىلىك 2 - شىسى 6 - تۇەن دېھقانچىلىق مەيدانى دەپ ئاتالدى. 1969 - يىل 1 - ئايدا نامى 29 - تۇەن - مەيدان دەپ ئۆزگەرتىلدى. 1990-يىلى تۇەن - مەيدان قارمىقىدا 47 ئاساسىي قاتلام ئىشلەپچىقىرىش ئورنى بار بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە يېزا ئىگىلىك لېيەندۇيى 15، سانائەت ئورنى توققۇز، ئاساسىي قۇرۇلۇش ئورنى تۆت، ترانسپورت ئورنى بىر، سودا ئورنى بىر.

يوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونىنىڭ جۇغراپىيىلىك ئورنى 29 - تۇەن - مەيدان تەكلىماكان قۇملۇقىنىڭ شىمالىي چېتىگە، تەڭرىتاغنىڭ جەنۇبىي ئېتەكسىدىكى كەلكۇندىن ھاسىل بولغان تەسكەي تىنما تۆزلەڭلىككە جايلاشقان. يوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونىنىڭ شەرقىي جەنۇبىي كورلا شەھىرى قوشئېرىق

يېزىسى ۋە بوتۇغۇ دېھقانچىلىق مەيدانى بىلەن تۇتىشىدۇ، غەربتە كەلكۈن جىلغىسى ئارقىلىق 30 - تۈەددىن ئايرىلىپ تۇرىدۇ، ئۇرۇمچى - قەشقەر تاشيولى شىمالىي چېگرا ھېسابلىنىدۇ. شەرقتىن غەربكە ئۇزۇنلۇقى 19.5 كىلومېتر، جەنۇبتىن شىمالغا كەڭلىكى 14.4 كىلومېتر، ئۇرۇمچى - قەشقەر تاشيولى تۈەن - مەيداننىڭ شىمالىي چېگرىسىدىن ئۆتىدۇ. بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونىدىكى تۈپراق ھاسىل قىلىدىغان ئانا جىنسىنىڭ تۈز تەركىبى ناھايىتى يۇقىرى. 1967 - يىلى قۇددۇق قېزىپ ئېلىنغان ماتېرىيالغا قارىغاندا، سەككىز مېتر چوڭقۇرلۇقتىكى توپىنىڭ تۈز مىقدارى 1.49%، 27 مېتر چوڭقۇرلۇقتىكى توپىنىڭ تۈز مىقدارى 1.46% بولۇپ، ئۆزگەرتىش ئىنتايىن قىيىن بولغان ئېغىر دەرىجىدە شورلاشقان رايون ئىكەن.

بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونىنىڭ كىلىماتى يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 10.7℃، يىغىندا تېمپېراتۇرىسى 4192.1℃، قۇياشنىڭ يورۇتۇش ۋاقتى 2886 سائەت، قىراۋسىز مەزگىل 200 كۈن ئەتراپىدا، يىللىق ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى 50 مىللىمېتردىن 60 مىللىمېتر‌غىچە. قۇرۇق ئىسسىق شامال، ئەتىيازنىڭ ئاخىرىدىكى ۋە يازنىڭ بېشىدىكى يامغۇر ئاساسلىق ئاپەت ھېسابلىنىدۇ.

كەنت بازارلارنىڭ ئايرىلىشى 1984 - يىلدىكى بايىنغولىن ئوبلاستى بويىچە ئېلىپ بېرىلغان يەر نامايىرىنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈشتە، 29 - تۈەن - مەيداننىڭ شتابى تۈرۈشلۇق جايىنىڭ نامى ئۇۋا بازىرى (تەبىئىي بازار) دەپ بېكىتىلدى. بازار قارىمىقىدا 25 تەبىئىي كەنت بار. ئۇلار: جىنبېي كەنتى، شىمەنتتۇن كەنتى، شىيىنگ كەنتى، يۇمىنتۇن كەنتى، شىمۇن كەنتى، دۇڭمۇن كەنتى، يېڭلۇ كەنتى، جۇڭنەن كەنتى، شىلى كەنتى، قاراقۇم كەنتى، شەنيالگ كەنتى، لۇنۇڭ كەنتى، جېنىنەن كەنتى، دۇڭيىنگ كەنتى، ياڭمۇن كەنتى، مۇمۇن كەنتى، لىيۇەن كەنتى، يانتاققۇدۇق كەنتى، ئۇزۇملۇك كەنتى، ئۇۋا كەنتى، يۇمەي كەنتى، جىنيىنتەن كەنتى، گۇەنجۇالگ كەنتى، چۇنەن كەنتى، شىنيۇەن كەنتى.

كۆلىمى، توپۇسى تۈەن - مەيداننىڭ پىلانلانغان كۆلىمى 765 مىڭ 900 مو، بۇنىڭ ئىچىدە دېھقانچىلىق رايونى 678 مىڭ 100 مو، تاغلىق رايوندىكى ئوتلاق 87 مىڭ 800 مو. تۈەن - مەيداننىڭ ئومۇمىي توپۇسى 15 مىڭ 526، ئائىلە 4120، كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان تەمگەك كۈچى 8444، بۇنىڭ ئىچىدە ئىشچى - خىزمەتچى 8345، يىل ئاخىرىدىكى مۇقىم ۋە توختاملىق ئىشچى - خىزمەتچى 6770 (ئاز سانلىق مىللەت ئىشچى - خىزمەتچى 228، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 18، خۇيزۇ 155، موڭغۇل ئىككى، باشقا مىللەت خادىمى 53).

بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونىنىڭ ئىگىلىكى 1950 - يىلى 18 - تۈەن شىنجاڭغا كىرىدى، ياندۇرقى يىلى ئېغىر دەرىجىدە شورلاشقان رايونى ئاچتى. 1962 - يىلدىن باشلاپ، شال تېرىپ شورنى يوقىتىشنى مەركەز قىلىشتىن ئىجادىي پايدىلىنىپ، زەيكەش چېچىپ، لاتا تازىلاپ، سالا ئېتىزلارنى ئۆزگەرتىپ، يەرلەرنى تۈزلەپ، شال بىلەن قۇرغاق يەرگە تېرىلىدىغان زىرائەتلەرنى نۆۋەتلەشتۈرۈپ تېرىپ، ناسوس ئىستانسىلىرىنى قۇرۇپ، شورنى ئۈنۈمۈرسىل تىزگىنلەيدىغان يېڭى يول ئاچتى. 1973-يىلى مەھسۇلاتنى ئاشۇرغانلارنى مۇكاپاتلاشنى يولغا قويدى. 1974 - يىلى دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق ئورۇنلىرىدا «دەرىجە بويىچە جۇغلاپ پىرسەنت ئايرىش، ئىشنى باھالاپ نومۇر خاتىرىلەشنى يولغا قويۇش چارىسى» ئومۇميۈزلۈك يولغا قويۇلدى. زاۋۇت، ماگىزىنلاردا ئىقتىسادىي ھۆددىگەرلىك مەسئۇلىيەت تۈزۈمى يولغا قويۇلدى، نەتىجىدە ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئاكتىپچانلىقى يۇقىرى كۆتۈرۈلدى، كارخانە-لارمۇ زىيان تارتىشتىن پايدا ئېلىشقا يۈزلەندى. 29 - تۈەن - مەيدان 80 - يىللاردىن باشلاپ، ئارتۇقچىلىقنى جارى قىلدۇرۇپ، كەمچىلىكنى تۇگىتىپ، ئۆزەللىكنى جارى قىلدۇرۇپ، تېرىقچىلىق قۇرۇلمىسىنى زور دەرىجىدە تەڭشەپ، شۇ يىلى شالنى 2250 تونىنا، ساپ پاختىنى 40 نەچچە مىڭ دەن ئاشۇردى، نەتىجىدە ئىگىلىك باشقۇرۇش بويىچە ئېلىنغان پايدىنى بىراقلا ئاشۇرۇپ 4 مىليون 110 مىڭ

يۈەنگە يەتكۈزدى.

1983 - يىلى دېھقانچىلىق مەيدانىدا كىچىكىنە چوڭقۇر ئېشىلغا قوشۇۋېتىشتەك باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى يولغا قويۇلۇپ، ئالىملىرىمىزنىڭ دېھقانچىلىق مەيدانى ئەملىگە ئاشۇرۇلدى.

1950 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە مۇنتىزىم سالا ئېتىزدىن 690ى يەرپا قىلىندى، ھەر دەرىجىلىك سۇغىرىش ئېرىق - ئۆستەڭدىن 1037.4 كىلومېتر، سۇ چىقىرىۋېتىش ئېرىق - ئۆستەڭدىن 916.9 كىلومېتر چېچىلدى، كۆۋرۈك، سۇئۆتكۈچ ۋە توما قاتارلىق سۇ قۇرۇلۇش ئىنشائاتىدىن 620سى ياسالدى، يۇز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونىنىڭ تۆۋەنكى ئېقىمىغا سېلىنمىلىق سۇ چىقىرىۋېتىش ئىقتىدارى 3.2 كۇب مېتر بولغان سۇ چىقىرىۋېتىش پونكىتىدىن ئىككىسى ياسالدى. تۆەن - مەيدان بويىچە چوڭ، ئوتتۇرا تراكتوردىن 133ى، كومبايىندىن 33ى بار، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنىڭ ئومۇمىي قۇۋۋىتى 19 مىڭ 557 كىلوۋاتقا يەتتى، ئۇنىڭدىن باشقا يۈك ئاپتوموبىلىدىن 19ى بار. تۆەن - مەيدانىڭ ماشىنىلىشىش دەرىجىسى %86كە يەتتى. ھازىر بۇ تۆەن - مەيدان دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق، قوشۇمچە كەسىپ، سانائەت، قاتناش، بىناكارلىق ۋە سودا بويىچە ئۈنۈملۈك ئىگىلىك باشقۇرىدىغان دۆلەت ئىگىلىكىدىكى چوڭ ماشىنىلاشقان دېھقانچىلىق مەيدانى قىلىپ قۇرۇپ چىقىلدى.

1990 - يىلى تۆەن - مەيدانىڭ تېرىلغۇ كۆلىمى 106 مىڭ مو بولۇپ، 25 مىڭ 654 تونىنا ئاشلىق، 38 مىڭ 500 دەن ساپ پاختا ئېلىندى. يىل ئاخىرىدا 26 مىڭ 715 تۈياق چارۋا ساقلىنىپ قالدى، يۈنىڭ ئىچىدە چوشقا 8702، قوي 16 مىڭ 484 تۈياق، مۈشۈ بىر يىلدا 547 تونىنا گۆش، 65 تونىنا قوي يۈڭى، 16 تونىنا تۈخۈم، 189 كىلوگرام يۈمران يۈغا مۇڭگۈزى ئېلىندى.

تۆەن - مەيدان بويىچە 14 مىڭ 914 مو يەردە ئورمان يەرپا قىلىندى، ئورمان بىلەن قاپلىنىش نىسبىتى %20.79كە، سالا ئېتىز بويلىرىنىڭ ئورمان بىلەن تورلىشىشى %98.5كە يەتتى. مېۋىلىك باغ كۆلىمى 14 مىڭ 579 مو بولۇپ، 14 مىڭ 579 تونىنا ئەشپۈت، ئالما، ئۈزۈم ئېلىندى.

يۇز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونىدا ئىشلەپچىقىرىلغان گۈرۈچنىڭ شىنجاڭدا داڭقى بار؛ ئۈزۈن تالالىق پاختىنىڭ رەڭگى ئوچۇق، تالاسىنىڭ سۈپىتى ياخشى، پىششىقلاپ ئىشلىنىشى ئىنچىكە بولۇپ، ئېكسپورت قىلىنىدىغان پاختىلار ئىچىدە سۈپىتى ئېسىلغا كىرىدۇ؛ ئالىي سورتلۇق ئۈزۈم خام ئەشيا قىلىنغان ئۈزۈم ھارىقى پۈتۈن مەملىكەتتە بازار تاپتى.

1990 - يىلى تۆەن - مەيدان بويىچە سانائەت - يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى (1990-يىلدىكى باھا بويىچە ھېسابلاندى) 102 مىليون 360 مىڭ يۈەنگە، ئىجتىمائىي ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 117 مىليون 490 مىڭ يۈەنگە، پارتىلغان پايدا 6 مىليون 847 مىڭ يۈەنگە يەتتى. كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئوتتۇرىچە مىللىي دارامەت 2687 يۈەنگە، ئەمگەكچىلەرنىڭ ئوتتۇرىچە كىرىمى 4941 يۈەنگە، ئەمگەكچىلەرنىڭ ھويلا - ئارام ئىگىلىكى بويىچە قىلغان ئوتتۇرىچە كىرىمى 154 يۈەنگە يەتتى. دېمەك بۇ تۆەن - مەيدان بىكتۆەن سىستېمىسىدىكى چوڭ تايانچ كارخانىغا ئايلىنىپ، گۈۋۈيۈەنىڭ ئومۇمىي بۈيرۇق ئارقىلىق تەقدىرلىشىگە ھەمدە دۆلەت ئىقتىساد كومىتېتى، دۆلەت پىلان كومىتېتى، دۆلەت پەن-تېخنىكا كومىتېتى، دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق - بېلىقچىلىق مىنىستىرلىكى، مالىيە مىنىستىرلىكى ۋە سودا مىنىستىرلىكىنىڭ تەقدىرلىشى ۋە مۇكاپاتلىشىغا ئېرىشتى.

مەدەنىيەت، مائارىپ، سەھىيە تۆەن - مەيدانىدىكى ئوتتۇرا مەكتەپ ئۈچ، باشلانغۇچ مەكتەپ ئالتە، مەكتەپ ئۆيىنىڭ كۆلىمى 29 مىڭ 700 كۋادرات مېتر، مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچى 2337، 125 كارىۋاتلىق ئىشچى - خىزمەتچىلەر دوختۇرخانىسىدىن بىرى، داۋالاش ئۆيىدىن 35ى، سەھىيە تېخنىكا خادىمىدىن 164ى بار؛ تۆەن - مەيدانىدا مەدەنىيەت پاراۋانلىق ئەسلىمىلىرىدىن يازلىق كىنوخانا، تىياتىرخانا، پۈتۈن تۆەن - مەيدانىنى تەمىنلەيدىغان تۈرۈبا سۇيى سىستېمىسى، تېلېۋىزىيە نومۇرلىرىنى ئۆلاپ

تارقىتىش ئىستانسىسى، سۈنئىي ھەمراھ يەر ئوستى قوبۇل قىلىش پونكتى، سودا بىناسى، كۆتۈپخانا، بالىلار باغچىسى قاتارلىق مەدەنىيەت پاراۋانلىق مۇئەسسەسلىرى بار.

3. 30 - تۈەن - مەيدان

تەشكىلىي تۈزۈلۈشىنىڭ تەرەققىيات جەريانى 30 - تۈەن - مەيدانىنىڭ تەكتى دۆلەت ئىگىلىكى. دىكى كۆنچى 4 - دېھقانچىلىق مەيدانى بولۇپ، ئۇ 1958 - يىل 3 - ئاينىڭ 14 - كۈنى قۇرۇلغان. 1969 - يىل 9 - ئاينىڭ 1 - كۈنى 30 - تۈەن - مەيدان دەپ ئۆزگەرتىلگەن. تۈەن - مەيدان قارمىقىدا 29 ئاساسىي قاتلام ئىشلەپچىقىرىش ئورنى بار، بۇنىڭ ئىچىدە 12سى يېزا ئىگىلىك ئورنى، بەشى سانائەت ئورنى، ئىككىسى ئاساسىي قۇرۇلۇش ئورنى، ئىككىسى ترانسپورت ۋە سودا ئورنى.

بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونىنىڭ جۇغرافىيىلىك ئورنى 30 - تۈەن - مەيدان شەرقتە كورلىغا 66 كىلومېتر كېلىدۇ. بۇ مەيدان تەكلىماكان قۇملۇقىنىڭ شەرقىي - شىمالىي چېتىگە، تەڭرىتاغنىڭ تارماق تىزمىسى بولغان مازار تاغنىڭ جەنۇبىي قايتىلىدىكى كەلكۈندىن ھاسىل بولغان تىنما ئۆزلەڭلىككە جايلاشقان. 1984 - يىلى تۈەن - مەيدانىنىڭ شىتابى تۇرۇشلۇق جايىنىڭ نامى شۇاڭغىباغ بازىرى (تەبىئىي بازار) دەپ بېكىتىلدى. شەرقىي كەلكۈن جىلغىسى ئارقىلىق 29 - تۈەن - مەيدان بىلەن ئۇتۇشىدۇ، غەربتە مەيدانىنىڭ چېگرا تېشىغچە، جەنۇبتا تارىم دەرياسىنىڭ كونا قېنىغچە بارىدۇ، شىمالدا كەلكۈندىن ھاسىل بولغان تەسكەي جاڭگالغا تۇتىشىدۇ، شەرقتىن غەربكە ئۆزۈنلۇقى 13.7 كىلومېتر، جەنۇبتىن شىمالغا كەڭلىكى 19.4 كىلومېتر. بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونىنىڭ يەر شارائىتى مازار تاغ كەلكۈندىن ھاسىل بولغان يەلپۈگۈچسىمان تىنما يەر شارائىتىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان بولۇپ، شىمالدىن جەنۇبقا پەسىيىپ بارىدۇ، جەنۇبقا ماڭغانسېرى پەسلەپ يەلپۈگۈچسىمان ئويمان يەرنى شەكىللەندۈرگەن. تۈپرىقى تەڭرىتاغدىن كەلگەن كەلكۈندىن ھاسىل بولغان قۇم ئارىلاش شورلۇق تۈپراقتىن ئىبارەت.

بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونىنىڭ كىلىماتى يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 10.7℃، ئۈنۈملۈك يېغىندا تېمپېراتۇرىسى 4280℃، قۇياشنىڭ يورۇتۇش ۋاقتى 2467.3 سائەتتىن 3177.9 سائەتكىچە، قىراۋسىز مەزگىل 213 كۈن، يىللىق ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى 55.1 مىللىمېتر. بۇ ئىسسىقنى خالايدىغان نەشپۈت، ئۈزۈن تالالىق پاختا ۋە شال ئىشلەپچىقىرىشقا ئىنتايىن پايدىلىق، بۇ رايون ئاپتونوم رايونىمىزدىكى بىكتۈەن بويىچە نەشپۈت، ئۈزۈن تالالىق پاختا ئىشلەپچىقىرىلىدىغان مۇھىم بازا ھېسابلىنىدۇ.

كەنت - بازارلارنىڭ ئايرىلىشى 1984 - يىلى تۈەن - مەيدان شىتابى تۇرۇشلۇق جايىنىڭ نامى شۇاڭغىباغ بازىرى (تەبىئىي بازار) دەپ بېكىتىلدى. بازار قارمىقىدا 11 تەبىئىي كەنت بار، ئۇلار: سەنكىن كەنتى، توڭلى كەنتى، دۇڭگۇ كەنتى، شۇاڭگۇ كەنتى، شۇاڭچياۋ كەنتى، شىگۇ كەنتى، نەنخۇ كەنتى، خۇڭجيا كەنتى، نەنيۈەن كەنتى، چۈەنشۈيبۇ كەنتى، فۇياۋ كەنتى.

كۆلىمى، نوپۇسى تۈەن - مەيدانىنىڭ پىلانلانغان كۆلىمى 682 مىڭ 800 مو، بۇنىڭ ئىچىدە دېھقانچىلىق رايونى كۆلىمى 565 مىڭ 600 مو، تاغلىق رايوندىكى ئوتلاق كۆلىمى 117 مىڭ 200 مو. تۈەن - مەيدانىنىڭ 1990 - يىلدىكى ئومۇمىي نوپۇسى 9622، ئائىلىسى 2766. كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئەمگەك كۈچى 4687، بۇنىڭ ئىچىدە ئىشچى - خىزمەتچى 4612 (يىل ئاخىرىدىكى مۇقىم، توختاملىق ئىشچى - خىزمەتچى 4362، ھەر خىل تېخنىكا خادىمى 481).

بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونىنىڭ ئىگىلىكى 30 - تۈەن - مەيدان قۇرۇلغاندىن بۇيان مۇنتىزىم سالا ئېتىزدىن 256سى بەرپا قىلىندى، ئومۇمىي ئۆزۈنلۇقى 572.6 كىلومېتر كېلىدىغان سۇغىرىش ئېرىق - ئۆستەڭى، 604.5 كىلومېتر كېلىدىغان ھەر دەرىجىلىك سۇ چىقىرۇۋېتىش ئېرىق - ئۆستەڭى چېپىلدى، سۇ قۇرۇلۇش ئىنشائاتىدىن 611ى ياسالدى، ماشىنىلاشقان سۇ چىقىرۇۋېتىش - سۇغىرىش

پوتكىتىدىن بىرى قۇرۇلدى، ماشىنىلاشقان قۇدۇقتىن ئوتى قېزىلدى. ئورنىتىلغان ماشىنا 13 بولۇپ، ئومۇمىي قۇۋۋىتى 397 كىلوۋات. 1990 - يىلى تۆمۈر - مەيدان بويىچە چولاق، ئوتتۇرا تراكتوردىن 88ى، كومبايىندىن 16سى، يۈك ئاپتوموبىلدىن 16سى بار بولدى، يېڭا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنىڭ ئومۇمىي قۇۋۋىتى 8098 كىلوۋاتقا، ئۈنۈمىرسال ماشىنىلىشىش دەرىجىسى %1.80كە يەتتى.

1990-يىلى تۆمۈر-مەيدانىنىڭ تېرىلغۇ كۆلىمى 60 مىڭ مو بولۇپ، 15 مىڭ 542 تونىنا ئاشلىق، 33 مىڭ 360 دەن ئۈزۈن تالالىق ساپ پاختا ئېلىندى؛ يىل ئاخىرىدا 10 مىڭ 850 تۈياق چارۋا قالدى. يۇنىڭ ئىچىدە چوشقا 5359، قوي 4762 تۈياق، يۇغا 471. 443 تونىنا گۆش، 13 تونىنا قوي يۈڭى، 59 تونىنا تۇخۇم، 406كىلوگرام يۈمران يوغا مۇڭگۈزى ئېلىندى، تۆمۈر بويىچە6905مو يەردە ئورمان بەرپا قىلىندى، ئورمان بىلەن قاپلىنىش نىسبىتى%14.8كە، ئورمان بىلەن تورلىشىش دەرىجىسى%90.2كە يەتتى. تۆمۈر - مەيدان بويىچە 4556 مو مېۋىلىك باغ بار بولۇپ، 1035 تونىنا مېۋە- چېۋە ئېلىندى، يۇنىڭ ئىچىدە ئەشپۈت 980 تونىنا، مېۋىنىڭ تەركىبىدىكى شېكەر نىسبىتى %14كە يەتتى.

30 - تۆمۈر - مەيدانىنىڭ ماناتات ئىشلەپچىقىرىش تۈرلىرىدىن، ئاساسەن، چىگىت ئايرىش، شال ئاقلاش، ياغ تارتىش، ئېچىتىش، سېمونت ئىشلەش، كۆمۈر قېزىش، قەغەز ياساش، خىش پىشۇرۇش قاتارلىقلار بار. يىللىق ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى 2500 تونىنا بولغان گاز ئېقىمى ئارقىلىق ئاپتوماتىك چىگىت ئايرىش سېخىنىڭ ھۈنەر - مەنئىتى ئىلغار، مەھسۇلات سۈپىتى يۇقىرى.

1990 - يىلى تۆمۈر - مەيدان بويىچە ماناتات - يېڭا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 61 مىليون 150 مىڭ يۈەنگە، ئىجتىمائىي ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 58 مىليون 100مىڭ يۈەنگە، ئومۇمىي پايدا 3 مىليون 604 مىڭ يۈەنگە، كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئوتتۇرىچە مىللىي دارامەت 3070 يۈەنگە، ئەمگەكچىلەرنىڭ ئوتتۇرىچە كىرىمى 6303 يۈەنگە، ھويلا - ئارام ئىگىلىكى بويىچە كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئوتتۇرىچە كىرىم 87 يۈەنگە يەتتى.

مەدەنىيەت، ماارىپ، سەھىيە 30 - تۆمۈر - مەيدان بويىچە 1990 - يىلدىكى ئوتتۇرا مەكتەپ تۈت، باشلانغۇچ مەكتەپ تۈت، مەكتەپ ئۆينىڭ كۆلىمى 17 مىڭ 795 كۋادرات مېتر، مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچى 1605؛ تۆمۈر - مەيداندا 80 كارۋاتلىق ئىشچى - خىزمەتچىلەر دوختۇرخانىسىدىن بىرى، لېيەندۇيلەرنىڭ داۋالاش ئۆيىدىن 24ى، سەھىيە تېخنىكا خادىمىدىن 83ى بار.

2 § . زاۋۇت، كان، كارخانىلار

1. تاشدەن كۆمۈر كېنى

تاشدەن كۆمۈر كېنى كورلا شەھىرىنىڭ 17 كىلومېتر شىمالىدىكى تاشدەن رايونىغا جايلاشقان. جەنۇبىي شىنجاڭ تۆمۈر يولى بىلەن ئۇرۇمچى - كورلا تاشيولى تاشدەن رايونىدىن ئۆتىدۇ، قاتنىشى ئىنتايىن قولايلىق. كۆمۈرلۈكتىكى كۆمۈر زاپىسى تەخمىنەن 600 مىليون تونىنا، ھازىر 85 مىليون 718 مىڭ تونىنا كۆمۈر زاپىسى تەكشۈرۈپ ئېنىقلاندى. بۇ، يېڭا ئىگىلىك 2 - شىمى بىلەن يەرلىك ئورۇنلار ئورتاق پايدىلىنىدىغان كان رايونىدىن ئىبارەت. تاشدەن كۆمۈر كېنى ئەسلى خامانگۇ رايونىدا بولۇپ، سابىق گومىنداڭ قىسمى 128 - لۈينگە قاراشلىق كىچىك كۆمۈركان ئىدى. 1950-يىل 5-ئايدا بۇ كان خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى پىيادە ئەسكەرلەر 6 - شىمىدىكى 42 جەڭچى تەرىپىدىن ئۆتكۈزۈۋېلىنىپ باشقۇرۇلدى. بۇ چاغدا ئىپتىدائىي ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە تايىنىلىدىغان بولغاچقا، شۇ يىلى 1250

تونىنا كۆمۈر قېزىلدى.

1953 - يىلى يۇ كان مازىرقى كان رايونىغا كۆچكەندىن كېيىن، ئوسكۇنىلىرى ئۇزلۇكسىز يېڭىلاندى، كوكس كۆيدۈرۈش تۈرى يولغا قويۇلۇپ، ئىشلەپچىقىرىش كۆلىمى كېڭەيتىلدى. 1985 - يىلغىچە جەمئىي يەتتە قۇدۇق قۇرۇلدى. كاندىكى ھەر خىل ئېنېرگىيە ئوسكۇنىسى 431گە، ئۇلارنىڭ ئومۇمىي قۇۋۋىتى 6600 كىلوۋاتقا يەتتى. ئاساسلىق ئوسكۇنىلىرىدىن 11 شاماللۇرمۇچ بار بولۇپ، بۇلار مىنۇتىغا 7.94 كۇب مېتر شامال چىقىرىدۇ؛ ئۇچ شامال بېسىش ماشىنىسى بار بولۇپ، بۇلار مىنۇتىغا 12 كۇب مېتر شامال چىقىرىدۇ.

كان قۇرۇلغاندىن تارتىپ 1985 - يىلغىچە جەمئىي ئىشلەپچىقىرىلغان كۆمۈر 1 مىليون 776 مىڭ تونىنىغا، ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 95 مىليون 419 مىڭ 600 يۈەنگە، يارىتىلغان پايدا - باج 20 مىليون 119 مىڭ 200 يۈەنگە يەتتى.

ئىگىلىك باشقۇرۇش جەھەتتە 1 - كەسىپ ئاساس قىلىندى، كۆپ خىل ئىگىلىك باشقۇرۇش يولغا قويۇلدى. سېمونت، خىش (كۆمۈر كۈلى خىشى، قىزىل خىش، گۈللۈك سېمونت خىش)، چۇچۇكبۇيا مەلھىمى، چۇچۇكبۇيا قىيامى ۋە لوپنۇر كەندىرى قىيامى قاتارلىق كۆپ خىل مەھسۇلاتلار ئىشلەپچىقىرىلدى. بۇنىڭ ئىچىدە «قارىغاي ماركىلىق» چۇچۇكبۇيا ئېكستراكتى ياۋروپا، ئامېرىكا، ياپونىيە ۋە شەرقىي جەنۇبىي ئاسىيادىكى دۆلەتلەرگە سېتىلدى. بۇ مەھسۇلاتلار ئۈدا ئالتە يىل ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە مۇپەتتىلىك مەھسۇلات بولۇپ باھالاندى. 1983 - يىلى تاشقى سودا مىنىستىرلىكى تارقاتقان «مۇپەتتىلىك مەھسۇلات شەرەپ گۇۋاھنامىسى»غا ھەمدە دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق - بېلىقچىلىق مىنىستىرلىكىنىڭ «مۇپەتتىلىك مەھسۇلات شەرەپ مۇكاپاتى»غا ئېرىشتى.

1990 - يىلى كانىنىڭ ئومۇمىي نوپۇسى 2887گە، ئىشلەۋاتقان ئەمگەك كۈچى 1310غا، ئىشچى-خىزمەتچىسى 1110 (بۇنىڭ ئىچىدە مۇقىم ئىشچى - خىزمەتچى 988، توختاملىق ئىشچى 122) غا يەتتى.

1990 - يىلى يارىتىلغان ئىجتىمائىي ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 9 مىليون 820 مىڭ يۈەنگە، سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 6 مىليون 810 مىڭ يۈەنگە، ئومۇمىي خادىملارنىڭ ئوتتۇرىچە ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقى 7430.1 يۈەنگە؛ ئىشلەپچىقىرىلغان كۆمۈر 90 مىڭ تونىنىغا، كوكس 2699 تونىنىغا، سېمونت 16 مىڭ 800 تونىنىغا، كۆمۈر كۈلى خىشى 2400.5 تونىنىغا؛ مالىيەدە كۆرۈلگەن زىيان 645 مىڭ يۈەنگە، كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن مىللىي دارامەت 1645 يۈەنگە، ئەمگەكچىلەرنىڭ ئوتتۇرىچە كىرىمى 3625.9 يۈەنگە يەتتى.

2. خامانگۇ كۆمۈر كېنى

كان رايونىنىڭ كۆلىمى 4.7 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، كۆمۈرلۈكتىكى كۆمۈرنىڭ ئومۇمىي زاپىسى 17 مىليون 426 مىڭ تونىنا، بۇنىڭ ئىچىدە C دەرىجىلىكتىن يۇقىرى كۆمۈر 13 مىليون 144 مىڭ 800 تونىنا، ئەمەلىي قېزىشقا بولىدىغان كۆمۈر 7 مىليون 880 مىڭ تونىنا. بۇ كۆمۈر كان دەسلەپتە بېكتۇەن بىناكارلىق - قۇرۇلۇش 1 - شى 3 - تۇەن 2 - ئىش رايونى تەرىپىدىن 1966 - يىل 10 - ئايدا قۇرۇلغان. 1972 - يىلغا كەلگەندە كەينى - كەينىدىن تۆت قۇدۇق قۇرۇلدى، ئىشچى - خىزمەتچىلەر جۈتو ۋە ئادەم كۈچى بىلەن ئايلىنىدىغان چىغرىقتا تايىنىپ كۆمۈر قېزىپ، يىللىق قېزىلىش مىقدارىنى 18 مىڭ 800 تونىدىن 120 مىڭ تونىغا يەتكۈزدى. شۇنىڭدىن كېيىن كاندا ئۇزلۇكسىز تۇرده تېخنىكا ئۇزگەرتىلدى ۋە تېخنىكا يېڭىلاندى، داچىگۈەن، شەرق شامىلى ۋە غەرب شامىلىدىن ئىبارەت ئۈچ

قۇدۇقنىڭ قۇرۇلۇشى تاماملاندى.

بۇ كۆمۈر كان قۇرۇلغاندىن كېيىن تەۋەلىك مۇناسىۋىتىدە بىر قېتىم ئۆزگىرىش بولدى. 1984 - يىل 10 - ئايدا بىناكارلىق - قۇرۇلۇش 1 - شى 3 - نۆمىرلىك بېزا ئىگىلىك 2 - شىركا ئوتكۈزۈپ بېرىلدى. 1987 - يىل 6 - ئايدا بېگىزنىڭ تەستىقلىشى بىلەن بۇ كۆمۈر كانىنىڭ تەشكىلىي تۈزۈلمىسى يېڭە دەرىجىلىكتىن تۆمەن دەرىجىلىك قىلىپ ئۆستۈرۈلدى.

1990 - يىلى كانىنىڭ ئومۇمىي توپۇسى 1710گا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئىشچى - خىزمەتچى 890. كاندىكى ئېنېرگىيە ئوسكۇنىسى 225كە، ئومۇمىي گېنېراتور سىغىمچانلىقى 1314 كىلوۋاتقا يەتتى. مۇشۇ يىل يىلدا قېزىلغان كۆمۈر 152 مىڭ 861 تونناغا، مائارىپ ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 5 مىليون 10 مىڭ يۈەنگە، ساپ مەھسۇلات قىممىتى 1 مىليون 990 مىڭ يۈەنگە، مىللىي ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى 5 مىليون 90 مىڭ يۈەنگە، كىشى بېشىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن توغرا كەلگەن مىللىي دارامەت 3. 1257 يۈەنگە، ئەمگەكچىلەرنىڭ ئوتتۇرىچە كىرىمى 7. 2415 يۈەنگە يەتتى.

3. «خۇگۇالك» توقۇمىچىلىق - ئىلمە توقۇمىچىلىق فابرىكىسى

«خۇگۇالك» توقۇمىچىلىق - ئىلمە توقۇمىچىلىق فابرىكىسى شاڭخەيدىن غەربكە كۆچۈرۈلگەن «توڭ-دې» بويىاش-توقۇش فابرىكىسى ئاساسىدا قۇرۇلغان.

1962 - يىلى شاڭخەي شەھەرلىك پىلان كومىتېتى بىلەن توقۇمىچىلىق ئىدارىسى «توڭدې» بويىاش-توقۇش فابرىكىسىنىڭ بارلىق ماشىنا ئوسكۇنىلىرىنى ۋە زور بىر قىسىم خادىملارنى كورلىغا يۆتكەشنى قارار قىلدى. 1962 - يىل 12 - ئايدا بېزا ئىگىلىك 2 - شىركا بۇ فابرىكىغا سانائەت باشقارمىسىنىڭ پاختا توقۇمىچىلىق فابرىكىسى دەپ نام بەردى. 1963 - يىل 12 - ئايدا بۇ فابرىكىنىڭ نامى يېزا ئىگىلىك 2 - شىركا «ئازادلىق» پاختا توقۇمىچىلىق فابرىكىسىغا ئۆزگەرتىلدى. 1984 - يىلى «خۇگۇالك» توقۇمىچىلىق - ئىلمە توقۇمىچىلىق فابرىكىسى قىلىپ كېڭەيتىپ قۇرۇلدى.

رەخت توقۇش سېخى 1962 - يىل 8 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۈرۈلگەندىن تارتىپ يىل ئاخىرىغىچە جەمئىي 252 مىڭ 200 مېتر گۈللۈك سوكنو ئىشلەپچىقىرىپ، ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنى 636 مىڭ 400 يۈەنگە، پايدىنى 262 مىڭ 100 يۈەنگە يەتكۈزدى. 1963 - يىلى يېزا ئىگىلىك 2 - شىركا 405 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىپ، ئېگىرىش سېخىنى قۇردى. ئىلمە توقۇمىچىلىق سېخى 1964.يىل 4 - ئايدا ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۈرۈلدى. بۇ يىل ئاخىرىغىچە قوش يىپلىق، پاختا - يۈڭ يىپلىق، شالاڭ تۆشۈكلۈك توردىن 87 مىڭ توپ ئىشلەپچىقىرىلدى.

1964 - يىل 6 - ئايغا قەدەر بۇ ئىلمە توقۇمىچىلىق سېخى ئەسلىدىكى نوقۇل بويىاش - توقۇشتىن ئېگىرىش، توقۇش، بويىاش تولۇق يۇرۇشلەشكەن ئۈنۈمبرسال ئىلمە توقۇلما بۇيۇملىرى فابرىكىسىغا ئايلاندى.

1975-يىل 5-ئايدا يېنىك سانائەت - توقۇمىچىلىق سانائىتى مىنىستىرلىكى بىلەن ئاپتونوم رايونلۇق يېنىك سانائەت ئىدارىسى كورلا ناھىيىسى تەۋەسىدىكى پاختا، سېمونت، كۆمۈر، ئېلېكتر قۇۋۋىتى ئەۋزەللىكىدىن تولۇق پايدىلىنىشنى ئاساس قىلىپ، توقۇمىچىلىق فابرىكىسىنى 50 مىڭ ئۇر چۇقى، 1170 دانە رەخت توقۇش ستانوكى بار، يىلىغا 2 مىليون توپ ئىلمە توقۇلما بويۇمى ئىشلەپچىقىرالايدىغان ھەمدە كىچىك تېپتىكى لەيلىتىپ بويىاش ئوسكۇنىسى بولغان توقۇمىچىلىق بىرلەشمە كارخانىسى قىلىپ كېڭەيتىپ قۇرۇشنى قارار قىلدى. كېڭەيتىپ قۇرۇش قۇرۇلۇشى ئىككى قارارغا بۆلۈپ ئېلىپ بېرىلدى. 1 - قارارلىق قۇرۇلۇشنىڭ قۇرۇلۇش نىشانى 30 مىڭ ئۇرچۇقلۇق ئېگىرىش سېخىنى كېڭەيتىپ قۇرۇش، ھۆنەر - سەنئەت جەھەتتە ئىنچىكە ناراش ئوسكۇنىسى كۆپەيتىپ، بىر قىسىم ئۆزۈن تالالىق پاختىدىن پايدىلىنىپ، سىپتا گۈللۈك ئىلمە توقۇلما بۇيۇملىرىنىڭ تۈرىنى كۆپەيتىپ ۋە ئالىي دەرىجىلىك ئىنچىكە

تارالغان پاختا يىپ ئىشلەپچىقىرىپ، بۇ مەھسۇلاتلارنى خەلقئارا بازارغا سېلىپ، تاشقى پېرىۋوت كىرىمىنى كۆپەيتىشتىن ئىبارەت بولدى. بۇ پىلانغا ئاساسەن توقۇمىچىلىق فابرىكىسى تايانچىلارنى پائال پەيدىشتۈرۈپ، ماشىنىلارنى يۆتكەپ كېلىپ قۇراشتۇردى. 1981 - يىل 8 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ئۈچ يۈرۈش ئىنچىكە تاراش ئوسكونىسى ئىشقا كىرىشتۈرۈلدى. 1984 - يىلى 30 مىڭ ئۇرچۇقلۇق فابرىكا ئۈيى پۈتكۈزۈلۈپ ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۈرۈلدى. شۇنىڭدىن كېيىن يېڭا ئىگىلىك 2 - شىنى 30 مىڭ ئېگىرىش ئۇرچۇقى، 501 دانە رەخت توقۇش ستانوكى بار بولغان، يىلىغا 4000 تونىنا پاختا يىپ، 12 مىليون مېتر پاختا رەخت، 3 مىليون توپ ئىنمە توقۇلما بۇيۇمى ئىشلەپچىقىرىدىغان ئوتتۇرا تېخنىك توقۇمىچىلىق، ئىنمە توقۇمىچىلىق ئۈنۈمۈرسال كارخانىسىنى قۇردى.

1985 - يىلغا كەلگەندە، فابرىكا بويىچە جەمئىي ئىشلەپچىقىرىلغان پاختا يىپ 23 مىڭ 497.4 تونىنىغا، پاختا رەخت 77 مىليون 863 مىڭ مېتر (جەمئىي 6627.3 كۋادرات مېتر) غا، ئىنمە توقۇلما بۇيۇمى 22 مىليون 542 مىڭ توپقا، يۇقىرىغا تاپشۇرۇلغان باج 21 مىليون 978 مىڭ يۈەنگە، پايدا 18 مىليون 281 مىڭ 300 يۈەنگە يەتتى. 1983 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە 1348.05 تونىنا ئالمىلى دەرىجىلىك پاختا يىپ ئېكسپورت قىلىنىپ، دۆلەت ئۈچۈن 1 مىليون 929 مىڭ 200 ئامېرىكا دوللىرى تاشقى پېرىۋوت يارىتىپ بېرىلدى. بۇ فابرىكىدا ئىشلەپچىقىرىلغان 27.8 ئۇرۇش يىپ 1982 - ۋە 1983- يىللىرى ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ سۈپەتلىك مەھسۇلات مەھسۇلاتىمىسىغا ۋە يېڭا ئىگىلىك مىنىستىرلىك كىنىڭ سۈپەتلىك مەھسۇلات گۈۋاھنامىسىغا ئېرىشتى.

1990 - يىلى فابرىكىنىڭ ئومۇمىي نوپۇسى 3853كە، جۈملىدىن ئىشچى - خىزمەتچى 3718كە، بىر يىلدا ئىشلەپچىقىرىلغان پاختا يىپ 6806 تونىنىغا، پاختا رەخت 14 مىليون 800 مىڭ كۋادرات مېترغا، ئىنمە توقۇلما بۇيۇمى 2 مىليون 990 مىڭ توپقا؛ سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 80 مىليون 920 مىڭ يۈەنگە، يارىتىلغان پايدا 5 مىليون 980 مىڭ يۈەنگە، يىل ئاخىرىدىكى ئۈزاقلىق مۇلۇكنىڭ ئەسلى قىممىتى 61 مىليون 480 مىڭ يۈەنگە، ساپ قىممىتى 51 مىليون 20 مىڭ يۈەنگە، كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئوتتۇرىچە مىللىي دارامەت 5907.1 يۈەنگە، ئەمگەكچىلەرنىڭ ئوتتۇرىچە كىرىمى 6121.6 يۈەنگە يەتتى.

4. تاشدەن قەغەز زاۋۇتى

بۇ زاۋۇت تاشدەنلىك غەربىي قىسمىغا جايلاشقان بولۇپ، شەرقتە يەنجى ناھىيىسى بىلەن بولغان ئارىلىقى 43 كىلومېتر، غەربتە كورلا شەھىرى بىلەن بولغان ئارىلىقى 26 كىلومېتر كېلىدۇ، ئۇرۇمچى-قەشقەر تاشيولى زاۋۇتنىڭ غەربىي يېنىدىن ئۆتىدۇ، جەنۇبىي شىنجاڭ تۆمۈر يولى زاۋۇتنىڭ شىمالىي يېنىدىن ئۆتىدۇ، قەغەز زاۋۇتى بىلەن ياشىغىسىم سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى، شىغا قاراشلىق تاشدەن كۆمۈر كېنى تاشدەن سانائەت رايونىغا تەۋە بولۇپ، ئېنېرگىيە مەنبەسى مول، قاتنىشى قولايلىق. باغراش كۆلىنىڭ قومۇشلۇق كۆلىمى 447 مىڭ مو بولۇپ، يىلىغا 260 مىڭ تونىدىن ئارتۇق قومۇش ئېلىنىدۇ، قومۇش تالاسىنىڭ ئوتتۇرىچە ئۈزۈنلۈقى 1.34 مىللىمېتر بولۇپ، تاشدەن قەغەز زاۋۇتىنى مول قەغەز خام ئەشياسى بىلەن تەمىنلەيدۇ.

1970 - يىل 5 - ئايدا بىڭتۈەن پارتكومى يېڭا ئىگىلىك 8 - شى «1 - ئاۋغۇست» قەغەز زاۋۇتىنىڭ بىر قىسىم ئوسكونىلىرىنى يېڭا ئىگىلىك 2 - شىسىغا ئايرىپ بېرىشنى قارار قىلىپ، يېڭا ئىگىلىك 2 - شى تاشدەن قەغەز زاۋۇتىنى قۇردى. تاشدەن قەغەز زاۋۇتىنى قۇرۇشنىڭ تەييارلىقى 1970 - يىلى

باشلانغاندى. زاۋۇت 1971 - يىل 5 - ئايدا رەسمىي قۇرۇلدى، 1972-يىل 10-ئايدا سىناق تەرىقىسىدە ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۈرۈلۈپ، مۇۋاپىقلىمەت قارىتىلدى ھەمدە ئىشقا كىرىشتۈرۈلدى. بۇ زاۋۇت 1972- يىلى ئەسلى رەڭدىكى ئوراش - قاچىلاشتا ئىشلىتىلىدىغان قەغەزدىن 60 تونىنا ئىشلەپچىقارىدى. 1973-يىلى ھەر خىل قەغەزدىن 1092 تونىنا ئىشلەپچىقاردى. 1974 - يىلى قەغەز زاۋۇتىنىڭ مەسئۇلاتى دۆلەت پىلانىغا رەسمىي كىرگۈزۈلدى. شۇ يىلى 9 - ئايدا ئاپتونوم رايونىمىز 1 مىليون650 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىپ، قەغەز زاۋۇتىغا خىمىيە سانائىتى سېخى قۇرۇش بۈيرۇقىنى چۈشۈردى. 1977 - يىل 7 - ئايدا خىمىيە سانائىتى سېخى پۈتۈرۈلۈپ ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۈرۈلۈپ، ئويغۇچى ناتىرى، ئاقارتىش سۈيۈقلۇقى قاتارلىق خىمىيە سانائىتى خام ئەشيالىرى جەھەتتىكى تەمىنلەش يىلەن ئېھتىياج ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتنى پەسەيتتى.

قەغەز زاۋۇتى 1972-يىلى سىناق تەرىقىسىدە ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۈرۈلگەندىن تارتىپ 1985-يىلغا قەدەر بۇرۇنقى قەغەز، يېزىق قەغىزى، يالاڭ پاتلىق قەغەز، يالتىراق قەغەز ۋە ئاق تاختا قەغەزدىن جەمئىي 34 مىڭ 610 تونىنا ئىشلەپچىقاردى، بۇ زاۋۇت يارانغان مەسئۇلات قىممىتى 43 مىليون 317 مىڭ 400 يۈەنگە، يۇقىرىغا تاپشۇرغان باج سومىسى 5 مىليون 893 مىڭ 900 يۈەنگە يەتتى.

1990 - يىلى زاۋۇتنىڭ ئومۇمىي نوپۇسى 1721گە، ئىشچى - خىزمەتچىسى 1012 (مۇقىم ئىشچى 815، توختاملىق ئىشچى 166) گە، يىللىق ئىجتىمائىي ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 17 مىليون 90 مىڭ يۈەنگە، مىللىي ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى 6 مىليون 770 مىڭ يۈەنگە، سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 17 مىليون 20 مىڭ يۈەنگە، يارىتىلغان پايدا 745 مىڭ يۈەنگە، كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئوتتۇرىچە كىرىم 3335.3 يۈەنگە، ئەمگەكچىلەرنىڭ ئوتتۇرىچە كىرىمى 5671.9 يۈەنگە يەتتى.

5. ئاپتوموبىل ترانسپورت شىركىتى

يېزا ئىگىلىك 2 - شى ئاپتوموبىل ترانسپورت شىركىتى كورلا شەھىرىدە تۇرۇشلۇق بولۇپ، شەرقتە «ئۆرۈكزار» كوچىسى يىلەن قوشنا، غەربتە چارباغ يېزىسىدىكى تەشۋىقلۇق باغقا، جەنۇبىي چېگرىسى لەگگەر ئۆمىتىگە، شىمالى «مەدەنىيەت» يولىغا تۇتىشىدۇ، شىركەت ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 36.151 مو. بۇنىڭ ئىچىدە قۇرۇلۇش كۆلىمى52مىڭ316كۋادرات مېتر (ئومۇم ئۆيچۈن ئىشلىتىلىدىغان قۇرۇلۇش كۆلىمى23مىڭ266كۋادرات مېتر، تۇرالغۇ ئۆي كۆلىمى29مىڭ45كۋادرات مېتر) . شىركەت قارمىقىدا چوڭ رېمونت زاۋۇتى، ئاپتوموبىل 2 - لەينى، ئاپتوموبىل 3 - لەينى، زىيالىي ياشلار باسما زاۋۇتى (كورلا شەھىرىنىڭ تاشدەن رايونىدا) ، ئاپتوموبىل 1 - لەينى (يەنجى خۇيزۇ ئاپتونوم ناھىيىسىدە) دىن ئىبارەت بەش ئورۇن بار. شىركەتنىڭ 1990 - يىلدىكى ئومۇمىي نوپۇسى 1936 بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئىشچى - خىزمەتچى 839، ئالىي مەكتەپ، تېخنىكوم ئوقۇش تارىخىغا ئىگە بولغانلار 31 بولۇپ، ئومۇمىي ئىشچى - خىزمەتچىنىڭ 7.3 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ.

ئاپتوموبىل ترانسپورت شىركىتىنىڭ تەكتى — جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 2-جۇن 6-شى ئارقا سەپ تەمىنات بۆلۈمىنىڭ ترانسپورت بەنى ئىدى. 1953 - يىلى ئاپتوموبىل ئەترىتىگە كېڭەيتىلدى. 1960 - يىلى ئاپتوموبىل 1 - لەينى، 2 - لەينى، رېمونت لەينى باشقىدىن تەشكىل قىلىنىپ، يېزا ئىگىلىك 2 - شى قوماندانلىق شتابىنىڭ بۈيرۇقىدا رەھبەرلىكىگە تەۋە قىلىندى. 1962-يىلى ئاپتوموبىل چوڭ ئەترىتى قىلىپ قۇرۇلدى. 1965 - يىلى ئاپتوموبىل يېڭىغا ئۆزگەرتىلدى. 1975 - يىلى بايىنغولىن موڭغول ئاپتونوم ئوبلاستلىق ئىنقىلابىي كومىتېت بۇ يۇكنى ئوبلاستلىق 2 - ترانسپورت شىركىتى قىلىپ تەشكىللىدى. 1981 - يىل 9 - ئايدا دەرىجىسى ناھىيە دەرىجىلىك قىلىپ ئۆستۈرۈلدى. 1983 - يىل 4 - ئايدا يېزا ئىگىلىك 2 - شىنىڭ قارىمىقىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى.

ئاپتوموبىل ترانسپورت شىركىتىدە ھازىر 211 ئاپتوموبىل، بىر چوڭ رېمونت زاۋۇتى بار، بۇ

شىركەت قوشۇمچە باسمىچىلىق، قەغەز يېشىك ئىشلەش، تىككۈچىلىك، پەلەي توقۇش قاتارلىق قوشۇمچە كەسىپ تىجارىتى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. 1985-يىلغا كەلگەندە شىركەت بويىچە توشۇلغان يۈك مىقدارى 603 مىليون 260 مىڭ تونا/كىلومېتر غا، يۈكسىرغا تاپشۇرۇلغان پايدا 22 مىليون 840 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1990-يىلى تىرانسپورت ئۇمۇمىي كىرىمى 9 مىليون 680 مىڭ يۈەنگە، توشۇلغان يۈك مىقدارى 100 مىڭ تونىغا، توشۇلغان يۈك ئوبوروت مىقدارى 34مىليون 880مىڭ تونا/كىلومېتر غا، ئىجتىمائىي ئۇمۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 10 مىليون 360 مىڭ يۈەنگە، مىللىي ئىشلەپچىقىرىش ئۇمۇمىي قىممىتى 5 مىليون 320 مىڭ يۈەنگە، ئۇمۇمىي خادىملارنىڭ ئوتتۇرىچە ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقى 2. 8356 يۈەنگە، يارىتىلغان پايدا 580 مىڭ يۈەنگە، كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئوتتۇرىچە كىرىم 3. 2634 يۈەنگە، خىزمەتچىلەرگە توغرا كەلگەن ئوتتۇرىچە كىرىم 66. 6078 يۈەنگە يەتتى.

6. «خۇگۇاڭ» دورا زاۋۇتى

«خۇگۇاڭ» دورا زاۋۇتىنىڭ تەكتى يېزا ئىگىلىك 2 - شى تاشقىن كۆمۈر كېنىنىڭ چوڭچوكبۇيا مەلھىمى شۆبە زاۋۇتى ئىدى. 1988 - يىل 6 - ئايدا بۇ زاۋۇت كۆمۈركاندىن ئايرىلىپ چىقىپ، تەييار جۈڭيى دورىسى ۋە جۈڭيى دورا ماتېرىياللىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەيدىغان مۇستەقىل كارخانا بولۇپ قالدى.

زاۋۇت بويىچە 1990 - يىلدىكى ئۇمۇمىي نوپۇس 1293 بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئىشچى - خىزمەتچى 569 (مۇقىم ئىشچى 534، توختاملىق ئىشچى 35). مۇشۇ بىر يىلدا ئىشلەپچىقىرىلغان تەييار جۈڭيى دورىسى 16 تونىغا، تابلېتكا دورا 13 مىليون 143 مىڭ پارچىغا، چوچوكبۇيا مەلھىمى 911 تونىغا، چوچوكبۇيا قىيامى 55 تونىغا يەتتى؛ سانائەت ئۇمۇمىي مەھسۇلات قىممىتى (1980 - يىلدىكى ئۆزگەرمەس باھا بويىچە ھېسابلاندى) 5 مىليون 80 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 1988 - يىلدىكىدىن %31 ئاشتى؛ ئىجتىمائىي ئۇمۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 8 مىليون 310 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 1988 - يىلدىكىدىن %77 ئاشتى؛ مىللىي ئىشلەپچىقىرىش ئۇمۇمىي قىممىتى 12 مىليون 20 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 1988 - يىلدىكىدىن 7. 9 ھەسسە ئاشتى؛ مالىيە پايدىسى 400 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 1988 - يىلدىكىنىڭ 396 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

زاۋۇت بويىچە ئاساسلىق ئىشلەپچىقىرىش ئۈسكۈنىلىرىدىن «9150» تابلېتكا دورا ياساش ماشىنىسىدىن ئىككىسى (يىللىق ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى 184 مىليون 800 مىڭ پارچە)، چوچوكبۇيا مەلھىمى ياساش ئۈسكۈنىسىدىن بىر يۈرۈش (يىللىق ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى 900 تونا)، چوچوكبۇيا قىيامى ياساش ئۈسكۈنىسىدىن بىر يۈرۈش (يىللىق ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى 400 تونا) بار. زاۋۇتنىڭ يىل ئاخىرىدىكى تۇراقلىق مۇلكىنىڭ ئەسلى قىممىتى 4 مىليون 720 مىڭ يۈەنگە، ساپ قىممىتى 3 مىليون 250 مىڭ يۈەنگە يەتتى، 4 مىليون 450 مىڭ يۈەن تۇراقسىز مەبلەغ ئىشلىتىلدى.

بۇ زاۋۇتنىڭ چوچوكبۇيا مەلھىمى ئىشلەپچىقىرىشى 1961 - يىلى بىرلەشمە پولات - تۆمۈر زاۋۇتى (تاشقىن كۆمۈر كېنىنىڭ تەكتى) نىڭ پولات - تۆمۈر ئىشلەپچىقىرىشى توختىتىلغاندىن كېيىن پولات - تۆمۈر ئىشلەپچىقىرىش بازىسىدىن پايدىلىنىپ باشقا مەھسۇلات ئىشلەپچىقىرىش ئاساسىدا باشلانغان. ئىككى يىللىق ئىشلەپچىقىرىش ئەمەلىيىتى ئارقىلىق مەھسۇلاتى لاياقەتلىك ئۇلچەمگە يەتتى. يەنە 23 يىل تىرىشىش ئارقىلىق ئەسلىدىكى ئىشلەپچىقىرىش سېخى چوچوكبۇيا مەلھىمى ئىشلەپچىقىرىدىغان شۆبە زاۋۇتنا تەرەققىي قىلدۇرۇلدى. چوپۇن قازان، گۈرجەك، بولقا ئىشلىتىشتەك يەرلىك ئۈسۈلدىكى ئىشلەپچىقىرىشتىن ماشىنىلاشقان، يېرىم ماشىنىلاشقان كىچىك كارخانىغا تەرەققىي قىلدى. 1961 - يىلدىن 1983 - يىلغىچە بۇ زاۋۇت ئىشلەپچىقارغان چوچوكبۇيا مەلھىمى 10 مىڭ 709 تونىغا، چوچوكبۇيا قىيامى 231 تونىغا، يارانقان مەھسۇلات قىممىتى 49 مىليون 500 مىڭ يۈەنگە يەتتى. بۇ زاۋۇت تەنجۇن ئارقىلىق ئېكسپورت قىلغان «قارىغاي» ماركىلىق چوچوكبۇيا مەلھىمى ياۋروپا، ئامېرىكا، ياپونىيە،

شەرقىي - جەنۇبىي ئاسىيادىكى دەچچە ئون دۆلەتتە مەيدانلىدى. 1979 - يىلدىن باشلاپ، بۇ مەھسۇلات ئۈزا ئالتە يىل ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە سۈپەتلىك داڭلىق مەھسۇلات بولۇپ باھالاندى. 1983 - يىلى ناشقى سودا مىنىستىرلىكى بۇ مەھسۇلاتقا «سۈپەتلىك مەھسۇلات شەرەپ گۈۋاھنامىسى» بەردى.

3 § . بىناكارلىق - قۇراشتۇرۇش كارخانىسى

1. بىناكارلىق - قۇرۇلۇش 2 - تۈەنى

تەشكىلىي تۈزۈلۈشىنىڭ تەرەققىيات جەريانى بىناكارلىق - قۇرۇلۇش 2 - تۈەنىنىڭ تەكتى يېزا ئىگىلىك 2 - شىنىڭ سۈچىلىق قۇرۇلۇش تۈەنى ئىدى. 1969 - يىل 9 - ئايدا تارىم قۇرۇلۇش تارماق ئەترىتى بىلەن چارا سۇ باشقۇرۇش ئورنى ۋە داشكۆل سۇ باشقۇرۇش ئورنى بىرلەشتۈرۈلۈپ يېزا ئىگىلىك 2 - شى سۈچىلىق قۇرۇلۇش تۈەنىگە ئۆزگەرتىلدى، بۇ تۈەن ئۇلۇغكۆلگە ئورۇنلاشتى. 1975- يىل 3 - ئايدا بىكتۈەنىنىڭ تەشكىلىي تۈزۈلۈشى ئەمەلدىن قالدۇرۇلغاندا، سۈچىلىق تۈەنىنىڭ نامى بايىنغولىن ئوبلاستلىق سۈچىلىق قۇرۇلۇش تۈەنىگە ئۆزگەرتىلىپ، بايىنغولىن ئوبلاستلىق سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسىنىڭ رەھبەرلىكىگە تەۋە قىلىندى. 1979 - يىل 3 - ئايدا سۈچىلىق تۈەنى بايىنغولىن ئوبلاستلىق بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئىدارىسىنىڭ رەھبەرلىكىگە تەۋە بولدى. 1978 - يىلى سۈچىلىق تۈەنى باغراش كۆلى ناموس ئىستانسىسىنى قۇرەي، بۇنىڭ بىلەن تۈەن خىزمەتچىنىڭ مۇھىم نۇقتىسى شىمالغا يۆتكەلدى، ئۇلۇغكۆلدىكى كونا جايدا يىر قىسىم خادىملار قالدۇرۇپ قويۇلغاندىن سىرت، باشقا خادىملار پۈتۈنلەي كورلا شەھىرى تاشدەن جەنۇبىي يولىدىكى ئېقىن توغراق رايونىغا يېڭىدىن تۈەن شتابى قۇرۇشقا كۆچۈپ باردى. 1982 - يىل 4 - ئايدا يېزا ئىگىلىك 2 - شىنىڭ تەشكىلىي تۈزۈلمىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن، سۈچىلىق قۇرۇلۇش تۈەنى قايتىدىن يېزا ئىگىلىك 2 - شىنىغا تەۋە بولدى. 1985-يىل 3-ئايدا شى پارتكومى سۈچىلىق قۇرۇلۇش تۈەنى بىلەن چەرچەن قۇرۇلۇش تارماق ئەترىتىنىڭ بىر قىسمىنى بىرلەشتۈرۈپ يېزا ئىگىلىك 2 - شىنى بىناكارلىق قۇرۇلۇش 2 - تۈەنى قىلىشنى، ئەسلىدىكى چەرچەن قۇرۇلۇش تارماق ئەترىتىنىڭ تۇرپان شەھىرىنىڭ داخىيەن بازىرىدا تۇرۇشىنى قارار قىلدى. رەھبەرلىك قىلىشقا قولايلىق بولسۇن ئۈچۈن، بىناكارلىق - قۇرۇلۇش 2 - تۈەنى جەنۇبىي لىنىيە ۋە شىمالىي لىنىيىدىن ئىبارەت ئىككى قوماندانلىق شتابى تەسىس قىلدى، ئۇلار مۇستەقىل ھېسابات يولغا قويدى. 1989 - يىلى شىمالىي لىنىيە قوماندانلىق شتابىنىڭ نامى يېزا ئىگىلىك 2 - شىنى بىناكارلىق - قۇراشتۇرۇش شىركىتى دەپ ئاتالدى. ئۇ بىناكارلىق - قۇرۇلۇش 2 - تۈەنىنىڭ تەشكىلىي تۈزۈلمىسىدىن ئايرىپ چىقىلىپ، شىنىڭ بىۋاستە رەھبەرلىك قىلىشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى.

ئورنى ۋە نوپۇسى بىناكارلىق - قۇرۇلۇش 2 - تۈەنى كورلا شەھىرى تاشدەن رايونىنىڭ جەنۇبىي قىسمىغا جايلاشقان بولۇپ، شىمالى باغراش كۆلى بىلەن قوشنا، غەربى كورلا شەھىرى رايونىغا، جەنۇبى قۇرۇقتاغقا تۇتىشىدۇ. تۈەنىنىڭ پىلانلانغان ئومۇمىي كۆلىمى 12 مىڭ 500 مو، ھازىر ئېچىلغان بوز يەر كۆلىمى 2090 مو، كۆچەت تىكىپ ئورمان بەرپا قىلىنغان كۆلەم 1526 مو، قۇرۇلۇش كۆلىمى 45 مىڭ 500 كۋادرات مېتر. تۈەنىنىڭ 1990 - يىلدىكى ئومۇمىي نوپۇسى 3436 بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئىشچى - خىزمەتچى 1648، تۇرلۇك تېخنىكا خادىمى 147.

ئۇستىگە ئالغان قۇرۇلۇشلار بىناكارلىق - قۇرۇلۇش 2 - تۈەنى قۇرۇلغاندىن بۇيان، نۇرغۇن چوڭ تېخنىكا سۇ ئىنشائاتى قۇرۇلۇشى ۋە ئۇي قۇرۇلۇشى تۇرىنى ئۇستىگە ئالدى. 80 - يىللارنىڭ باشلىرىدا بايىنغولىن ئوبلاستلىق يېزا ئىگىلىك بانكىسى بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئىش بېجىرىش ئورنىنىڭ

يەش قەۋەتلىك خىزمەت بىناسىنى ۋە تۇرالغۇ ئۆي بىناسى قۇرۇلۇشىنى ئۈستىگە ئالدى. 1969 - يىلدىن 1987 - يىلغىچە ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ، ئوسمان دەريالىقى ئېقىن توسۇش قۇرۇلۇشى، كورلا - تارىم غول ئۆستىڭىنىلىق 1 - قارارلىق قۇرۇلۇشى، ئەيسامىر سۇ ئامبىرلىنىش سۇ كىرىش ئېغىزى ۋە چۆشۈرگە توسمىسى قۇرۇلۇشى، باغراش كۆلى ئاسوس ئىستانسىسىنىڭ غەربىي ئاسوس پونكتى، ئىنشائات قۇرۇلۇشى، 18 - تۈەن ئۆستىڭگە ئاش ۋە سېمونت تاختاي يانتۇرۇپ سۇ سىڭمەسلەشتۈرۈش قۇرۇلۇشى، تاغ ئاغزى ئېلېكتر ئىستانسىسى، قارا شەھەر دەريالىق چوڭ كۆۋرۈكى قاتارلىق چوڭ - كىچىك قۇرۇلۇش، ئىنشائات تۈرىدىن 321نى ئۈستىگە ئالدى. بۇ تۈەن تاماملىغان بىناكارلىق - قۇراشتۈرۈش خىزمىتى تىجارەت سومىمىسى 62 مىليون 700 مىڭ يۈەنگە، بىناكارلىق - قۇراشتۈرۈش كۆلىمى 131 مىڭ 100 كۋادرات مېتىرغا، مالىيە پايدىسى 1 مىليون 694 مىڭ 400 يۈەنگە يەتتى.

1990 - يىلى ئىجتىمائىي ئۈمۈمىي مەھسۇلات قىممىتى 13 مىليون 80 مىڭ يۈەنگە، بۇنىڭ ئىچىدە بىناكارلىق ئۈمۈمىي مەھسۇلات قىممىتى 10 مىليون 990 مىڭ يۈەنگە، مالىيە پايدىسى 1 مىليون 450 مىڭ يۈەنگە، يىل ئاخىرىدىكى تۇراقلىق مۇلۇكنىڭ ئەسلى قىممىتى 9 مىليون 230 مىڭ يۈەنگە، ساپ قىممىتى 5 مىليون 100 مىڭ يۈەنگە، كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئوتتۇرىچە مىللىي دارامەت 1103 يۈەنگە، ئەمگەكچىلەرنىڭ ئوتتۇرىچە كىرىمى 8.2299 يۈەنگە يەتتى.

تېخنىكا بىلەن قوراللىنىش 1990 - يىلى تۈەن بويىچە تۇرلۇك ماشىنىدىن 296سى، ھەر خىل تېپتىكى ئاپتوموبىلدىن 15ى بار بولدى، ماشىنىلارنىڭ ئۈمۈمىي قۇۋۋىتى 8731 كىلوۋاتقا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە قۇرۇلۇش قىلىش ماشىنىلىرىنىڭ ئۈمۈمىي قۇۋۋىتى 4160 كىلوۋات. ماشىنا بىلەن قوراللىنىش ئەسلى قىممىتى 5 مىليون 230 مىڭ يۈەنگە، ساپ قىممىتى 2 مىليون 410 مىڭ يۈەنگە، ھەر بىر خادىمنىڭ تېخنىكا بىلەن قوراللىنىش ئۈنۈمى 37.1462 يۈەنگە، ھەر بىر ئادەمنىڭ ئېنېرگىيە بىلەن قوراللىنىش ئۈنۈمى 3.5 كىلوۋاتقا يەتتى.

مەدەنىيەت، ماارىپ، سەھىيە 1969 - يىلدىن 1978 - يىلغىچە بىناكارلىق-قۇرۇلۇش 2.تۈەنى ئۆلۈغكۆلدىن تاشكەنگە كۆچتى. تۈەن بويىچە 1990 - يىلدىكى ئوتتۇرا مەكتەپ بىر، باشلانغۇچ مەكتەپ بىر، ئوقۇغۇچىسى 432؛ تۈەن بويىچە 40 كارىۋاتلىق ئىشچى - خىزمەتچىلەر دوختۇرخانىسىدىن بىرى، سەھىيە بۆلۈمىدىن مەككىزى، سەھىيە تېخنىكا خادىمىدىن 43ى بار.

2. بىناكارلىق - قۇرۇلۇش 4 - تۈەنى

تەشكىلىي تۈزۈلۈشىنىڭ تەرەققىيات جەريانى بىناكارلىق - قۇرۇلۇش 4 - تۈەنىنىڭ تەكتى 1953 - يىلى باشقىدىن تەشكىل قىلىنغان شىنجاڭ ھەربىي رايونى بىناكارلىق - قۇرۇلۇش مۇستەقىل 4 - تۈەنى ئىدى. 1955 - يىل 11 - ئايدا مۇستەقىل 3 - چوڭ ئەترەتكە ئۆزگەرتىلدى. 1956 - يىل 5 - ئايدا 2 - چوڭ ئەترەتكە ئۆزگەرتىلدى. 1958 - يىل 2 - ئايدا 2 - چوڭ ئەترەت بىڭتۈەن سىستېمىسىغا تەۋە قىلىنىپ، بىڭتۈەن قۇرۇلۇش باشقارمىسى بىناكارلىق - قۇرۇلۇش 5 - تۈەنىگە ئۆزگەرتىلدى. 1959.يىل 1 - ئايدا بىناكارلىق - قۇرۇلۇش 5 - تۈەنى بىناكارلىق - قۇرۇلۇش 1 - شىمىنىڭ قارىسىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1966 - يىلى بىناكارلىق - قۇرۇلۇش 5 - تۈەنى جەنۇبىي شىنجاڭغا يۆتكىلىپ بېرىپ، ئۇچ لىنىيىلىك قۇرۇلۇش ۋەزىپىسىنى ئىجرا قىلدى ھەم بىناكارلىق - قۇرۇلۇش 3 - شىمىغا قايتىدى، بىناكارلىق - قۇرۇلۇش 3 - شىمى بىناكارلىق - قۇرۇلۇش 21 - تۈەنىگە ئۆزگەرتىلدى. 1971 - يىل 2 - ئايدا بىناكارلىق - قۇرۇلۇش 3 - شىمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلغانلىقتىن، بىناكارلىق - قۇرۇلۇش

21 - تۈنى يېزا ئىگىلىك 2 - شىمىنىڭ قارىمىقىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1972 - يىل 5 - ئايدا يېزا ئىگىلىك 2 - شىمى بىناكارلىق - قۇرۇلۇش 4 - تۈنىگە ئۆزگەرتىلدى.

1984 - يىل 12 - ئايدا بىناكارلىق - قۇرۇلۇش 4 - تۈنى ئاپتونوم رايونىنىڭ تەبىئىي سۇپىتىنى تەكشۈرۈشى ئارقىلىق بىناكارلىق - قۇراشتۈرۈش بويىچە 2 - دەرىجىلىك كارخانا قىلىپ بېكىتىلدى. 1990 - يىلى تۈنى قارىمىقىدىكى يىلىق دەرىجىلىك ئورۇن ئىككىگە، ليەن دەرىجىلىك ئورۇن 18گە، بۇنىڭ ئىچىدە قۇرۇلۇش قىلغۇچى ئورۇن 11گە يەتتى.

ئورنى ۋە نوپۇسى بىناكارلىق - قۇرۇلۇش 4 - تۈنى كورلا شەھىرىنىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان بولۇپ، شەرقى ئايرودروم يولىن قوشنا، غەربى چارباغ يېزىسىغا تۇتىشىدۇ، شەرقىي شىمالى تېكىچى يېزىسى يولىن قوشنا، شىمالى كورلا شەھىرى رايونىغا يېقىن. پىلانلانغان كۆلىمى 33 مىلىڭ 500 مو (تارىم بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونىدىكى 1000 مو يەرنى شۇنىڭ ئىچىدە)، تۈن شتابى ئىگىلىگەن يەر 2525 مو، قۇرۇلۇش كۆلىمى 41 مىلىڭ 400 كۋادرات مېتر. تۈن بويىچە 1990 - يىلدىكى ئومۇمىي نوپۇس 8818گە يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە ئىشچى - خىزمەتچى 3292 (ئىشچى 450، ھەر خىل تېخنىكا خادىمى 112).

ئۇستىگە ئالغان قۇرۇلۇشلار بىناكارلىق - قۇرۇلۇش 4 - تۈنى 1953 - يىلى قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىللەردە خىش بىتون ۋە پولات بىتون قۇرۇلمىلىق كۆپ قەۋەتلىك قۇرۇلۇشلارنى ئۇستىگە ئالالايدىغان ئىقتىدارغا ئىگە ئىدى. 1971-يىلى بىناكارلىق - قۇرۇلۇش 4 - تۈنى يېزا ئىگىلىك 2-شىمى-نىڭ قارىمىقىغا ئۆتكەندىن كېيىن، يېزا ئىگىلىك 2 - شىمى توقۇمىچىلىق فابرىكىسىنىڭ ئاساسلىق زاۋۇت ئۈيى قۇرۇلۇشىنى تاماملىدى، يەنە شىنجاڭ قەغەز زاۋۇتى، ھاۋا ئارمىيە قىسمىنىڭ 4-، 5 - نومۇرلۇق دۆلەت مۇداپىئەسى قۇرۇلۇشى، بايىنغولىن ئوبلاستلىق پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسىنىڭ مەركەزىي بىناسى، بايىنغولىن ئوبلاستلىق پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ خىزمەت بىناسى، بايىنغولىن ئوبلاستلىق ئېلېكتر قۇۋۋىتى شىركىتىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇش بىناسى، بايىنغولىن ئوبلاستلىق يېزا ئىگىلىك مەكتىپىنىڭ ئوقۇتۇش بىناسى، بايىنغولىن ئوبلاستلىق دوختۇرخانىنىڭ ئىچكى كېسەللىكلەر بۆلۈمى بىناسى ۋە تېخنىكىلىق تەكشۈرۈش بىناسى قاتارلىق ھەربىيلەر ۋە خەلق پايدىلىنىدىغان قۇرۇلۇشلارنى ئۇستىگە ئالدى، ئومۇمىي قۇرۇلۇش كۆلىمى 197 مىلىڭ 600 كۋادرات مېتر كېلىدۇ.

1971 - يىلدىن 1978 - يىلغىچە بۇ تۈرنىڭ تىجارەت ئومۇمىي پايدىسى 11 مىليون 20 مىڭ يۈەنگە يەتتى. كارخانىنىڭ يۈكى يەك ئېغىر بولغاچقا، ساپ پايدىسى ئاران 14 مىڭ 600 يۈەن بولدى. 1990-يىلى ئىجتىمائىي ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 30 مىليون 590 مىڭ يۈەنگە، بۇنىڭ ئىچىدە بىناكارلىق ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 22 مىليون 690 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

تېخنىكا يىلىن قوراللىنىش 1990 - يىلى بىناكارلىق - قۇرۇلۇش 4 - تۈنىدىكى ھەر خىل تىپتىكى ئاپتوموبىل 35كە، ھەر خىل قۇرۇلۇش قىلىش ماشىنىلىرى 196گە، ئومۇمىي قۇۋۋىتى 8632 كىلوۋاتقا، ماشىنا يىلىن قوراللىنىش ئەسلى قىممىتى 3 مىليون 960 مىڭ يۈەنگە، ساپ قىممىتى 2 مىليون 280 مىڭ يۈەنگە، خادىملارنىڭ تېخنىكا يىلىن قوراللىنىش ئۇنۇمى 1975 - يىلدىكى ھەر بىر ئادەمنىڭ 93. 169 يۈەن بولۇشتىن ئېشىپ، 1990 - يىلغا كەلگەندە ھەر بىر ئادەمنىڭ 1221 يۈەنگە، ئېنېرگىيە يىلىن قوراللىنىش ئۇنۇمى 1975 - يىلدىكى ھەر بىر ئادەمنىڭ 38. 0 كىلوۋاتتىن ئېشىپ، 1990 - يىلغا كەلگەندە ھەر بىر ئادەمنىڭ 31. 3 كىلوۋاتقا يەتتى.

مەدەنىيەت، ماارىپ، سەھىيە تۈن بويىچە 1990 - يىلدىكى ئوتتۇرا مەكتەپ بىر، باشلانغۇچ مەكتەپ يەتتە، ئوقۇغۇچىسى 1144، ئوقۇش پىشىدىكى بالىلارنىڭ مەكتەپكە كىرىش نىسبىتى %100كە يەتتى. تۈن بويىچە دوختۇرخانىدىن بىرى، سەھىيە پۈلۈمىدىن 17سى، كېسەل كارىۋىتىدىن 60ى، سەھىيە تېخنىكا خادىمىدىن 79ى بار.

4 §. سودا كارخانىسى

1. سودا

تارىخىي تەرەققىيات جەريانى 1949-يىل 11-ئايدا جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 2-جۇن 6 - شىمى گەنسۇنىڭ جيۇچۈەن، يۈمىن، دۇنخۇاڭدىن ئىبارەت بىر لىنىيىگە يىغىلىپ بۇيرۇق كۈتۈپ، شىنجاڭغا كىرىشكە تەييارلىق قىلدى. بۇ چاغدا شىمالىي بارلىق كوماندىر، جەڭچىلەر ئۈچ ئايلىق يارەم پۇلى، سىياسىي كېڭەشتىن بېرىلگەن ھال سوراش پۇلى، پەلتۇ، پاختا ۋاكالەت پۇلى ۋە ھەر قايسى ئورۇنلارنىڭ قالدۇق تاماق خراجىتى قاتارلىقلارنى دەسمايە قىلىپ، 200 مىليون يۈەن (كونا خەلق پۇلى) مەبلەغ توپلاپ، ئىچكىرىگە مال سېتىۋېلىشقا ئادەم ئەۋەتتى. ئاندىن ماللارنى ماشىنا بىلەن شىنجاڭغا توشۇپ كېلىپ، يەنجى، كورلا ناھىيىلىرىگە كېلىپ ئورۇنلاشتى ۋە ھەربىيلەر ھەمكارلىق كوپېراتىپى قۇردى.

1950 - يىل 2 - ئايدىن 8 - ئايغىچە 6 - شى 16 - ، 17 - ، 18 - ئۆمۈلەرنى ۋە شىغا بېۋاستە قاراشلىق ھەربىيلەر ئىستېمال ھەمكارلىق كوپېراتىپىدىن تۆتنى قۇرۇشقا تەييارلىق كۆرگەندىن سىرت، يەنە ئىنقىلابىي ئۇرۇش مەزگىلىدە مالىيە ئەترىتى توپلىغان مەبلەغ ئاساسىدا، 6 - شى قۇرۇلۇش ھەمكارلىق كوپېراتىپى قۇرۇشقا تەييارلىق قىلدى. 1952 - يىل 5 - ئايدا شىغا بېۋاستە قاراشلىق ھەربىيلەر ھەمكارلىق كوپېراتىپى بىلەن شى ئارقا سەپ تەمىنات باشقارمىسى قۇرۇلۇش ھەمكارلىق كوپېراتىپى 6-شى قۇرۇلۇش ھەمكارلىق كوپېراتىپىغا قوشۇۋېتىلدى.

1953 - يىل 6 - ئايدا 6 - شىنىڭ نامى بېزا ئىگىلىك 2 - شىمى دەپ ئاتالدى، بېزا ئىگىلىك 2 - شىمى تۆنجى نۆۋەتلىك كوپېراتىپ ئەزالىرى قۇرۇلتىيى چاقىرىپ، شى قۇرۇلۇش ھەمكارلىق كوپېراتىپىنىڭ نامىنى بېزا ئىگىلىك 2 - شى تەمىنات سودا باش كوپېراتىپى دەپ ئاتاشنى ھەم ھەرقايسى تۆەن ھەمكارلىق كوپېراتىپلىرىغا تەرتىپ بويىچە باش كوپېراتىپىنىڭ 1 - ، 2 - ، 3 - شۆبە كوپېراتىپلىرى دەپ نام بېرىشنى قارار قىلدى. باش كوپېراتىپ شۆبە كوپېراتىپلارغا تىك لىنىيە بويىچە رەھبەرلىك قىلىشنى بولغا قويدى ھەمدە تاۋار سېتىۋېلىش خىزمىتىگە مەسئۇل بولدى.

1957 - يىلى بېزا ئىگىلىك 2 - شىمى شى ۋە تۆەن ھەمكارلىق كوپېراتىپلىرىنىڭ شەخسىي پاي پۇلىنى ئومۇمىيۈزلۈك ئېنىقلاپ ۋە قايتۇرۇپ، ئەسلىدىكى ھەمكارلىق ئىقتىسادىنى شى ۋە تۆەننىڭ كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىقتىسادىغا ئايلاندۇرى. 1959 - يىل 2 - ئايدا بېزا ئىگىلىك 2 - شىمى ئاپتونوم رايون ۋە بىڭتۈەننىڭ بىر تۇتاش ئورۇنلاشتۇرۇشىغا ئاساسەن، شى ۋە تۆەننىڭ كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىقتىسادىنى ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىگە ئۆتكۈزۈۋالدى.

1958 - يىلدىن 1960 - يىلغىچە ئىشلەپچىقىرىشنىڭ تەرەققىي قىلىشى بىلەن بىللە سودا ئوبوروت ساھەسىدىكى باشقۇرۇش ئاپپاراتلىرى ۋە سودا تور - نۇقتىلىرى مۇناسىپ ھالدا كۆپەيدى. بېزا ئىگىلىك 2 - شىمى ۋە ھەر قايسى بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونلىرى ۋاكالەت ئاپپاراتلىرى (باشقۇرۇش باشقارمىسى) سودا بۆلۈمى، تۆەنلەر سودا بۆلۈمچىسى تەسىس قىلدى. 1959 - يىلى شى بويىچە سودا بۆلۈمىدىن تۆتى، سودا بۆلۈمچىسىدىن 23ى، كەسىپي ماگىزىنىدىن 22سى، ئۇنىۋېرسال ماگىزىنىدىن 20سى، مال سېتىش پونكىتىدىن 46سى، كۆچمە گۇرۇپپىدىن 25ى، ۋاكالىتەن سېتىش پونكىتىدىن ئوچى تەسىس قىلىندى، كەسىپكارى 477گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە باشقۇرۇش خادىمى بىلەن كەسىپي خادىم 80 بولۇپ، ئومۇمىي ئادەمنىڭ 7. 16 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ.

1960 - يىلى شى شتابى كورلا ناھىيىسىگە كۆچۈپ كەلدى. يۇنىلۇ يىلەن ئەسلىدىكى يەنجى ناھىيىسىدىكى تىجارەت بۆلۈمى ۋە توپ سېتىش پونكتى شى سودا بۆلۈمىنىلۇ بىۋاستە باشقۇرۇشىغا تەۋە بولدى. شى سودا بۆلۈمى 1960 - يىلدىن باشلاپ كورلىدا، ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ، بۆلۈمگە بىۋاستە قاراشلىق ماگىزىن، 1 - سودا ساربىيى (يېڭى كوچىدا)، 2 - سودا ساربىيى (كونا كوچىدا)، قونالغۇ، يېمەكلىكلەر زاۋۇتى، يەرلىك مەمۇلاتلار شىركىتى، پاختا سېتىۋېلىش پونكتى، يېزا ئىگىلىك، قوشۇمچە كەسىپ مەمۇلاتلىرىنى سېتىۋېلىش پونكتىنى ھەمدە ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئاشخانىسى، مىللىي ئاشخانا قاتارلىق سودا ۋە يېمەك - ئىچمەك مۇلازىمەت تور - نۇقتىلىرىنى قۇردى.

1975 - يىل 3 - ئايدا يېزا ئىگىلىك 2 - شىنىلۇ تەشكىلىي تۈزۈلۈشى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، يۇنىلۇ يىلەن يېزا ئىگىلىك 2 - شىسى سودا سېتىۋېلىش بىر تۇتاش رەھبەرلىك قىلىشىغا ئۆتتى، يۇنىلۇ ئىچىدە خادىمى بايىنغولىن ئوبلاستلىق سودا ئىدارىسىنىلۇ بىر تۇتاش رەھبەرلىك قىلىشىغا ئۆتتى، يۇنىلۇ ئىچىدە پاختا - چىگە سېتىۋېلىش پونكتى بايىنغولىن ئوبلاستلىق پاختا - چىگە تىجارەت ئورنىغا، يېزا ئىگىلىك، قوشۇمچە كەسىپ مەمۇلاتلىرىنى سېتىۋېلىش پونكتى بايىنغولىن ئوبلاستلىق تاشقى سودىغا تەۋە بولدى.

1982 - يىلى يېزا ئىگىلىك 2 - شىسىنىلۇ تەشكىلىي تۈزۈلۈشى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. ياندۇرقى يىلى 1 - ئايدا يېزا ئىگىلىك 2 - شىسى سودا باشقارمىسى قۇرۇلدى، بۇ باشقارما بايىنغولىن ئوبلاستلىق بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئىدارىسى يىلەن بايىنغولىن ئوبلاستلىق سودا - سانائەت سېتىۋېلىشىدىكى 230 سودا تور - نۇقتىسى ۋە 959 سودا خادىمىنى قايتۇرۇۋالدى.

تىجارەت كۆلىمى 1983 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە يېزا ئىگىلىك 2 - شى سودا باشقارمىسى كورلا شەھىرىدە، ۋە كورلا شەھىرىنىلۇ تاشقىن رايونىدا، ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ، «جىياڭنەن» سودا ساربىيى، «كۆنچى» سودا بازىرى، ئاشلىق - ياغ كېلىشىم باھا شىركىتى، يېقىلغۇ شىركىتى، يېزا ئىگىلىك، قوشۇمچە كەسىپ مەمۇلاتلىرى ۋە يەرلىك مەمۇلاتلار شىركىتى، «كوئېنلۇن» سودا سارەي، كورلا سېتىۋېلىش - تەمىنلەش پونكتى، سېتىۋېلىش - سېتىۋېلىش پونكتى، «بەخت» كىسىم - كېچەك زاۋۇتىنى قۇردى، يۇنىڭغا ئەسلىدىكى «كۆنچى» يېمەكلىكلەر زاۋۇتىنى قوشقاندا جەمئىي ئون ئورۇن بار بولدى.

1990 - يىلى باشقارمىنىلۇ كورلا شەھىرىدىكى بىۋاستە قاراشلىق سودا كارخانىسىدىكى سودا خادىمى جەمئىي 875 (يۇنىلۇ ئىچىدە باشقۇرغۇچى خادىم 104) كە، يىللىق سېتىش ئومۇمىي سوممىسى 76 مىليون 620 مىڭ يۈەنگە، يۇقىرىغا تاپشۇرغان باج سوممىسى 1 مىليون 260 مىڭ يۈەنگە، يارانقان پايدىسى 1 مىليون 60 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

كورلا شەھىرى تەۋەسىدىكى يېزا ئىگىلىك 2 - شى سودا باشقارمىسىغا بىۋاستە قاراشلىق كارخانىلارنىڭ1990 - يىلدىكى ئىگىلىك باشقۇرۇش ئەھۋالى

جەدۋەل: 19 - 1

ئورۇن	قۇرۇلغان ۋاقتى	ئىشلەپچىقىرىش خادىم	مەبلەغنىڭكىلىش مەنبەسى (10 مىڭ يۈەن)		يىللىق سېتىش سوممىسى (10 مىڭ يۈەن)	پۈتۈرىغا تاپشۇرغان پايدا،باج (10 مىڭ يۈەن)	پايدا، زىيان (10 مىڭ يۈەن)
			ئۆزىنىڭ كۆچمە مەبلىغى	بانكىدىن قەرز ئالغان ھېسىبى			
«كوئېنلۇن» سودا سارىيى	1984 - يىل	47	15.5	49.4	246.8	6.01	-4.40
كۆنچى بازىرى	1989-يىل	8			5.5		0.36
«جياڭنەن» سودا سارىيى	1987 - يىل 9 - ئاي	250	64.2	288.7	1490	43.1	30.20
سېتىۋېلىش - سېتىش پونكىتى	1988 - يىل 1 - ئاي	20	7.6	90.2	215.2	1.8	2.80
يېقىلغۇ شىركىتى	1984 - يىل 3 - ئاي	28	25.1			3.6	26.60
ئاشلىق - ياغ شىركىتى	1984 - يىل	77	26.2	154	724	8.1	-6.30
يەرلىك مەھسۇلات شىركىتى	1984 - يىل	79	17.7	155.5	422.7	8.8	0.58
كۆنچى يېمەكلىك زاۋۇتى	1965 - يىل	123	85		129	3	0.10
«بەخت» كىيىم - كېچەك زاۋۇتى	1985-يىل 9 - ئاي	43	4.9	2	18.2	0.7	-0.50
كورلا سېتىۋېلىش تەمىنلەش پونكىتى	1985-يىل 3-ئاي	177	108.4	775.4	3818.7	51.50	56.9

2. ناشقى سودا

ناشقى سودا ئاپپاراتى 1969 - يىلدىن ئىلگىرى يېزا ئىگىلىك 2 - شىنىڭ يېزا ئىگىلىك، قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرىنى سېتىش - سېتىۋېلىش خىزمىتىنى شىنىڭ تەمىنلەش - سېتىش ئىشخانىسى قوشۇمچە باشقۇردى. 1969 - يىلى يېزا ئىگىلىك 2 - شى ئىنقىلابىي كومىتېتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناشقى سودىغا ئارقا سەپ تەمىنات باشقارمىسىنىڭ تەمىنلەش - سېتىش بۆلۈمى مەسئۇل بولدى. 1975 - يىلى يېزا ئىگىلىك 2 - شىنىڭ تەشكىلىي تۈزۈلۈشى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، بۇنىڭ بىلەن بۇ يەر ئۆزلەشتۈرۈش سىستېمىسىنىڭ ناشقى سودا تاۋارلىرىنى باينىغولىن ئوبلاستلىق ناشقى سودا ئىدارىسى بىلەن پاختا - چىگە شىركىتى باشقۇردى.

1992 - يىلى يېزا ئىگىلىك 2 - شىنىڭ تەشكىلىي تۈزۈلۈشى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن شىنىڭ ناشقى سودا كەسپىنى شىنىڭ ماددىي ئىشلار باشقارمىسى باشقۇردى. 1984 - يىلى ناشقى سودا

كەسپىگە سودا باشقارمىسىنىڭ يېزا ئىگىلىك سودا ـ ساناەت بىرلەشمە كارخانىسى مەسئۇل بولدى. 1985-يىل 7 ـ ئايدا يېزا ئىگىلىك، سودا ـ ساناەت بىرلەشمە كارخانىسى ئەملدىن قالدۇرۇلۇپ، ئىقتىساد-سودا شىركىتى قۇرۇلدى، ئۇ مەخسۇس تاشقى سودا كەسپىنى باشقۇردى.

تاشقى سودا تاۋارلىرى يېزا ئىگىلىك 2 ـ شىنىڭ تاشقى سودا تاۋارلىرىدىن تاشپاختا، ماي پاختا، چۇچۇكبۇيا مەلھىمى، چۇچۇكبۇيا قىيامى، ئىنچىكە يۇڭلۇق قوي يۇڭى، قۇلماق، پاختا يىپ، يۇمران بۇغا مۇڭگۈزى ۋە ئەشيائتىن ئىبارەت مەككىز خىلى بار، بۇنىڭ ئىچىدە بىۋاستە تاشقى سودا تاۋارلىرىغا ئەۋەلىرى يەقەت چۇچۇكبۇيا مەلھىمى، يۇمران بۇغا مۇڭگۈزى، ئەشيائ، پاختا يىپ ۋە ئىنچىكە يۇڭلۇق قوي يۇڭىدىن ئىبارەت بەش خىل، تاشپاختا ئاساسەن ئىچكىرى ئۆلكىلەرگە سېتىلىدۇ. 1984-يىلى جەنۇبىي شىنجاڭ تۇمۇر يولى كورلا شەھىرىگە تۇتاشتۇرۇلغاندىن كېيىن ئەشيائنىڭ سىرتقا سېتىلىش مىقدارى كۆپەيدى، ئەشيائ ئاساسەن سىنگاپور ۋە شەرقىي ـ جەنۇبىي ئاسىيادىكى دۆلەتلەرگە، بىر قىسمى ئامېرىكا، كانادالغا سېتىلدى. «قارىغاي» ماركىلىق چۇچۇكبۇيا مەلھىمى ھەم ئاپتونوم رايونىنىڭ سۈپەتلىك، داڭلىق مەھسۇلاتى، ھەم يېزا ئىگىلىك 2 ـ شىنىڭ كۇزۇر مەھسۇلاتى بولۇپ قالدى. 1965-يىلى بۇ مەھسۇلات تېخنىكا تاشقى سودا ئىدارىسىنىڭ ياردەم بېرىشى بىلەن خەلقئارا بازارغا كىردى.

1964 ـ يىلدىن 1985 ـ يىلغىچە يېزا ئىگىلىك 2 ـ شىنى سىرتقا چۇچۇكبۇيا مەلھىمىدىن 10 مىڭ 600 تونىنا، ئىنچىكە يۇڭلۇق قوي يۇڭىدىن 32 تونىنا، ماي پاختىدىن 8 مىليون 161 مىڭ 940 دەن، قۇلماقتىن 3832 تونىنا ساتتى، بۇ مەھسۇلاتلارنى سىرتقا سېتىشتىن قىلىنغان ئومۇمىي كىرىم 144 مىليون 950 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

§ 5 . كەسپىي ئورۇنلار

1. شى ئۆلچەش ـ لايىھىلەش يۇرتى

تەشكىلىي تۈزۈلۈشىنىڭ تەرەققىيات جەريانى ئۆلچەش ـ لايىھىلەش يۇرتىنىڭ تەكتى يېزا ئىگىلىك 2 ـ شى ئۆلچەش ـ لايىھىلەش ئەترىتى بولۇپ، 1956 ـ يىل 2 ـ ئايدا قۇرۇلغان لېكىن دەرىجىلىك كەسپىي ئورۇن ئىدى. 1958 ـ يىل 8 ـ ئايدا يېڭا دەرىجىسىگە ئۆستۈرۈلدى. 1975 ـ يىل 3 ـ ئايدا يېزا ئىگىلىك 2 ـ شىنىڭ تەشكىلىي تۈزۈلۈشى ئەملدىن قالدۇرۇلغاندا، بۇ ئورۇن باينىغولىن ئوبلاستلىق بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئىدارىسىغا تەۋە بولدى. 1976 ـ يىلى ئۆلچەش ـ لايىھىلەش ئەترىتى بىلەن باينىغولىن ئوبلاستلىق سۇ ئېلېكتر ئىدارىسى ئۆلچەش-لايىھىلەش ئەترىتى ھەمدە باينىغولىن ئوبلاستلىق يېزا ئىگىلىك ئىدارىسى يەر پىلانلاش ئەترىتى بىرلەشتۈرۈپ، باينىغولىن ئوبلاستلىق سۇ ئېلېكتر ئىدارىسى ئېنېرگىيە ـ ئېنېرگىيە سۇ ئىنشائات ئۆلچەش ـ لايىھىلەش ئەترىتىگە ئۆزگەرتىلدى. 1978 ـ يىل 10 ـ ئايدا بۇ ئەترەت بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئىدارىسىغا قاراشلىق بولدى. 1982 ـ يىل 4 ـ ئايدا يېزا ئىگىلىك 2 ـ شىنىڭ تەشكىلىي تۈزۈلۈشى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن، ئۆلچەش ئەترىتى يېزا ئىگىلىك 2-شىنىغا تەۋە بولدى. 1987 ـ يىلى بۇ ئەترەت يېزا ئىگىلىك 2 ـ شى ئۆلچەش ـ لايىھىلەش ئورنىغا ئۆزگەرتىلىپ، تۈەن دەرىجىلىك قىلىپ ئۆستۈرۈلدى. 1990-يىلى ئۆلچەش ـ لايىھىلەش ئورنى ئۆلچەش-لايىھىلەش يۇرتىغا ئۆزگەرتىلدى.

نوپۇسى ۋە كۆلىمى ئۆلچەش ـ لايىھىلەش يۇرتى ئەسلىدە يەنجى ناھىيىسىنىڭ دەنزىل گۈڭشىسىدا تۇراتتى. 1980 ـ يىلى كورلا شەھىرى «ئۇرۇكزار» كوچىسىنىڭ شەرق تەرىپىگە كۆچۈرۈپ كېلىندى.

ئۆلچەش - لايىھىلەش يۇرتىنىڭ شەرقى يېزا ئىگىلىك 2-شىمىنىڭ بالىلار باغچىسىغا ئۇتتىشىدۇ. غەربى «خۇاشەن» ئوتتۇرا مەكتىپى، ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىپى بىلەن قوشنا، جەنۇبى بايىنغولىن ئوبلاستلىق خەلق ھاۋا مۇداپىئەسى ئىشخانىسىنىڭ ئاھالىلەر ئولتۇراق رايونىغا يېقىن، شىمالى يېزا ئىگىلىك بانكىسى يوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئىش بېجىرىش ئورنىنىڭ ئاھالىلەر ئولتۇراق رايونىغا ئۇتتىشىدۇ. ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 16 مو، قۇرۇلۇش كۆلىمى 6160 كۋادرات مېتر.

ئۆلچەش - لايىھىلەش يۇرتىنىڭ 1990 - يىلدىكى ئومۇمىي نوپۇسى 206، بۇنىڭ ئىچىدە ئىش ئورنىدىكى ئىشچى - خىزمەتچى 98. ھەر خىل تېخنىكا خادىمى 65 (ئالىي ئىنژېنېر مەككىز، ئىنژېنېر 21، ياردەمچى ئىنژېنېر 26) بولۇپ، ئومۇمىي ئىشچى - خىزمەتچىنىڭ 78 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ.

ئۆلچەش - لايىھىلەش قۇرۇلۇشى 50 — 60 - يىللاردا ئۆلچەش - لايىھىلەش ئەترىتىنىڭ خىزمەت ئوبيېكتى جەھەتتە ئېنىق - ئېنىق سۇ ئىنشائاتى قۇرۇلۇشى ئاساس قىلىنىدى، بۇ ئەترەت دۆلەت ئىگىلىكىدىكى دېھقانچىلىق مەيدانى ۋە گۈللىشىدىن ئۆچنى، چوڭ، ئوتتۇرا تۈزلەڭلىك سۇ ئامبىرىدىن تۆتتىن تەكشۈرۈپ ئۆلچىدى ھەمدە چارا باش غول ئۆستىگى، كورلا - تارىم غول ئۆستىگى، چەرچەندىكى غەربىي قىرغاق چوڭ ئۆستىگى، تارىم باش زەيكىشى ھەمدە 18 - تۆەن ئۆستىگىنى سۇ سىغىمى قىلىپ ئۆزگەرتىش قاتارلىق قۇرۇلۇشلارنى ئۆلچەپ لايىھىلىدى. شۇنىڭدەك كورلا - بۈگۈر - تۈمەنبو - ئاقسۇبى ئەتراپىنى گېئودېزىيىلىك تىزگىنلەش - ئۆلچەشنى ئامالىدى. 1:10000 ماشىتابلىق خەرىتىدىن 149نى سىزدى، 11 مىڭ كىلومېتر ئارىلىقنى تانا تارتىپ ئۆلچىدى.

70 - يىللارنىڭ ئوتتۇرلىرىدا ئۆلچەش - لايىھىلەشنىڭ مۇھىم ئۇقتىسى جامائەت ئىشلىرى ۋە ئاھالىلەر ئۈچۈن ئىشلىتىلمىدىغان قۇرۇلۇشلارغا يۈتكەلدى. ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ يېزا ئىگىلىك 2-شى ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىپى «خۇاشەن» ئوتتۇرا مەكتىپى، كورلا شەھەرلىك پارتىيە مەكتىپى، يېزا ئىگىلىك 2 - شى ماددىي ئەشيا باشقارمىسى، كورلا شەھەرلىك 4 - ۋە 7 - ئوتتۇرا مەكتەپلەر «خۇگۇلاق» توقۇمچىلىق - ئىلمە توقۇمچىلىق فابرىكىسى، «خۇگۇلاق» لۆڭگە زاۋۇتى قاتارلىق ئورۇنلار. نىڭ 193 كورپۇس ئوقۇتۇش بىناسى، زاۋۇت ئۆيى ۋە ئولتۇراق ئۆي بىناسىنىڭ قۇرۇلۇش لايىھىسى پۈتتۈرۈلدى، لايىھىلەش - قۇرۇلۇش تۈرىدىن جەمئىي 487سى تاماملاندى، بۇنىڭ ئىچىدە «18.تۆەننىڭ ئېرىق - ئۆستەڭلىرىنى سۇ سىغىمى قىلىپ ئۆزگەرتىش قۇرۇلۇشى لايىھىسى» ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە كۆمۈش مېدال مۇكاپاتىغا، «21 - تۆەننىڭ يەردىن پايدىلىنىشنىڭ ھازىرقى ئەھۋالىنى تەكشۈرۈش» بىگتۈەن بويىچە مۇنەۋۋەر نەتىجىلەرنى ياھالاشتا 1 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، «تارىم دەريالىنىڭ سۈيىنى تەكشۈرۈش دوكلاتى» بىگتۈەننىڭ پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى بويىچە 3 - دەرىجىلىك مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

2. يېزا ئىگىلىك پەن تەتقىقات ئورنى

1985 - يىلى يېزا ئىگىلىك 2 - شىمى كورلا شەھىرى بوغۇش بازىرىنىڭ شەرقىي قىسمىدىكى خوشنا كەنتىدە يېگىدىن ئۈنۈمۈرسال يېزا ئىگىلىك پەن تەتقىقات ئورنى قۇردى، بۇ ئورۇنىڭ پىلانلانغان يەر كۆلىمى 600 مو. ئەسلىدىكى 22 - تۆەن 9 - لىيەننىڭ بۇرۇنقى ئورنىدىكى يېزا ئىگىلىك پەن تەتقىقات ئورنى قىزىلچا تەجرىبە يونكىتىغا ئۆزگەرتىلىپ، شى يېزا ئىگىلىك پەن تەتقىقات ئورنىنىڭ بىر ئۇتاش باشقۇرۇشىغا تەۋە قىلىنىدى. تەتقىقات ئورنىنىڭ 1990 - يىلدىكى نوپۇسى 240، ئىشچى - خىزمەتچى 140، بۇنىڭ ئىچىدە كەسپىي تېخنىكا خادىمى 82، كاندىدات تەتقىقاتچى (ئالىي ئاگرانومۇ ئۇنىڭ ئىچىدە) دىن يۇقىرى تېخنىكا ئۇنۋانى بارلار 18، ئوتتۇرا دەرىجىلىك تېخنىكا ئۇنۋانى بارلار 18.

1978 - يىلدىن بۇيان يېزا ئىگىلىك يەن تەتقىقات ئورنىنىڭ 26 پەن تەتقىقات تەتجىسى مۇكاپاتقا ئېرىشتى، بۇنىڭ ئىچىدە «شورلۇق يەردە ئورمان بەرپا قىلىش تېخنىكىسى ئۈستىدە تەتقىقات» يېز يەر ئۇزلەشتۈرۈش مىنىستىرلىكىنىڭ 1 - دەرىجىلىك مۇكاپاتىغا، «سىزىقلىق يەر يولۇسى لىچىنكىسىنىڭ دانىچە، تەنجە ۋىرۇسى ئۈستىدە تەتقىقات» يېزا ئىگىلىك مىنىستىرلىكىنىڭ 2 - دەرىجىلىك مۇكاپاتىغا، «يەرنى نىسبەت بويىچە ئوغۇتلاش تېخنىكىسىنى تەجرىبە قىلىش تەتقىقاتى ۋە بۇ جەھەتتە ئۇلۇغ كۆرسەتكۈچ ۋە ئۇنى كېڭەيتىش» يېزا ئىگىلىك مىنىستىرلىكىنىڭ يەن - تېخنىكا تەرەققىياتى بويىچە 3 - دەرىجىلىك مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. ئۇنىڭدىن باشقا 22 ئۇرلۇك نەتىجە ئاپتونوم رايونىمىز ۋە بىكتۇرۇنىڭ يەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

3. «خۇاشەن» ئوتتۇرا مەكتىپى

تارىخىي تەرەققىيات جەريانى «خۇاشەن» ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ تەكتى يېزا ئىگىلىك 2 -شىسىغا بۇاسىتە قاراشلىق پەرزەنتلەر مەكتىپى ئىدى. بۇ مەكتەپ 1960 - يىل 8 - ئايدا قۇرۇلغان. 1974-يىلى بۇ مەكتەپ شۆبە باشلانغۇچ مەكتەپنى ئۆز ئىچىگە ئالغان مۇكەممەل ئوتتۇرا مەكتەپكە ئۆزگەرتىلدى، مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچى مەكتەپ قۇرۇلغان ۋاقىتتىكى 259دىن كۆپىيىپ 1522گە، ئوقۇتقۇچى ۋە ئىشچى-خىزمەتچى مەكتەپ قۇرۇلغان ۋاقىتتىكى 23تىن كۆپىيىپ 109غا يەتتى. 1975 - يىلى يېزا ئىگىلىك 2 - شىنىڭ تەشكىلىي تۈزۈلۈشى ئەمەلدىن قالدۇرۇلغاندا شىغا بۇاسىتە قاراشلىق پەرزەنتلەر مەكتىپى بايىنغولىن ئوبلاستلىق مەدەنىيەت - ماتارىپ ئىدارىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە بولدى، نامى بايىنغولىن ئوبلاستلىق 4- ئوتتۇرا مەكتەپ دەپ ئاتالدى. 1978 - يىلى كورلا شەھەرلىك مەدەنىيەت - ماتارىپ ئىدارىسىنىڭ رەھبەرلىكىگە قارايدىغان قىلىنىپ، نامى كورلا شەھەرلىك 4 - ئوتتۇرا مەكتەپ دەپ ئاتالدى. 1982-يىلى يېزا ئىگىلىك 2 - شىنىڭ تەشكىلىي تۈزۈلۈشى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن، كورلا شەھەرلىك 4- ئوتتۇرا مەكتەپ يېزا ئىگىلىك 2 - شىسىغا تەۋە بولدى، نامى يېزا ئىگىلىك 2 - شى «خۇاشەن» ئوتتۇرا مەكتىپى دەپ ئاتالدى.

كۆلىمى ۋە ئىشچى - خىزمەتچىسى «خۇاشەن» ئوتتۇرا مەكتىپى كورلا شەھىرى مەركىزىي رايونىنىڭ غەربىي جەنۇبىدىكى «ئۈزۈكزار» كوچىسىغا جايلاشقان بولۇپ، شەرقى ئۇلچەش - لايىھەلەش يۈرتى بىلەن قوشنا، جەنۇبى بايىنغولىن ئوبلاستلىق تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىغا تۇتىشىدۇ، غەرب تەرىپى غەربىي «خەلق» يولى بىلەن، شىمال تەرىپى بايىنغولىن ئوبلاستلىق پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسىنىڭ ئاھالىلار ئولتۇراق رايونى ۋە «خۇگۇاڭ» توقۇمىچىلىق-ئىلمە توقۇمىچىلىق فابرىكىسىغا قوشنا. ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 73 مو، قۇرۇلۇش كۆلىمى 17 مىڭ 596 كۋادرات مېتر، بۇنىڭ ئىچىدە بىنا كۆلىمى 13 مىڭ 846 كۋادرات مېتر بولۇپ، ئومۇمىي قۇرۇلۇش كۆلىمىنىڭ 78.7 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ. مەكتەپ بويىچە ئىككى قەۋەتلىك ئوقۇتۇش بىناسىدىن بىرى، تۆت قەۋەتلىك ئوقۇتۇش بىناسىدىن بىرى، ئوقۇغۇچىلار ياتىقىدىن بىرى، ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىلەر بىناسىدىن بىرى بار. 1990 - يىلى مەكتەپتىكى ئوقۇتقۇچى ۋە ئىشچى - خىزمەتچى 152 (ئوقۇتقۇچى 126) گە، ئوقۇغۇچى 2243 (باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى 640، ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى 1549) گە يەتتى.

ئوقۇتۇش ئۇسكۇنىلىرى 1966 - يىلدىن ئىلگىرى مەكتەپنىڭ ماتارىپ خىراجىتى جەھەتتە بىر قەدەر قىيىنچىلىق بار ئىدى، مەكتەپ بويىچە تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ، ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئوقۇش پائالىيىتى قاتار يايدۇرۇلۇپ، ئوقۇغۇچىلار ئۆزلىرى بور ياساشقا مەپەرۋەر قىلىندى، كېسەك قۇيۇلۇپ

سىنىپ سېلىنىدى. 1978 - يىلدىكى پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىلىشىدىن كېيىن، مەملىكەت بويىچە «ئوقۇتقۇچىلارنى ھۆرمەتلەش، ماتارىيقا ئەھمىيەت بېرىش، يىلسىگە ھۆرمەت قىلىش، ئىختىساسلىق خادىملارنى ھۆرمەتلەش» تەك ياخشى ۋەزىيەت تەدرىجىي شەكىللەندى، ماتارىپ خىراجىتى يىلمۇ يىل كۆپەيدى. 1990 - يىلى مەكتەپ بويىچە فىزىكا - خىمىيە تەجرىبىخانىسىدىن ئىككىسى، تىل كومپيوتېرخانىسىدىن بىرى، تېلېۋىزىيە پروگراممىلىرىنى تارقىتىش ئۈيىدىن بىرى، پروېكسىيە ئاپپاراتىدىن تۆتى، تېلېۋىزوردىن بەشى، پروېكسىيىلىك سىنئالغۇدىن بىرى، ئېلېكترونلۇق كومپيوتېردىن 20سى، سۈنئىي ھەمراھ يەر يۈزى قوبۇل قىلىش ئانتېننىسىدىن ئىككىسى بار بولدى؛ كۆتۈپخانىدا ساقلانغان كىتاب 14 مىڭ 105كە يەتتى، كۆتۈپخانا باشقۇرۇشقا بىر خادىم سەپلەندى.

ئوقۇتۇش ئۇنۇمى 1985 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە مەكتەپ بويىچە ئالىي مەكتەپ ۋە كەسىپ تېخنىكوم مەكتەپلىرىگە جەمئىي 597 يېڭى ئوقۇغۇچى ئەۋەتىپ بېرىلدى. 1990 - يىلى ئالىي مەكتەپكە قوبۇل قىلىنغان يېڭى ئوقۇغۇچى 168گە يېتىپ، 1985 - يىلدىكىدىن 1.6 ھەسسە كۆپەيدى. 1985-يىلدىن بۇيان بۇ مەكتەپ بىكتۈەن، ئاپتونوم رايون ۋە مەملىكەت بويىچە ئۈنكۈزۈلگەن ھەر خىل مەكتەپ مۇسابىقىلىرىگە كۆپ قېتىم قاتنىشىپ، جەمئىي 52 ئادەم (قېتىم) مۇكاپاتقا ئېرىشتى. 1985 - يىلى مەككىز ئوقۇغۇچى مەملىكەت بويىچە ئۈنكۈزۈلگەن تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ ماتېماتىكا مۇسابىقىسىغا قاتناشتى، بۇنىڭ يەتتىسى ئوبلاست بويىچە ئالدىنقى 15 - لىككىچە ئېرىشكەنلەر قاتارىغا كىردى.

1983 - يىلى ۋە 1990 - يىلى «خۇاشەن» ئوتتۇرا مەكتىپى بىكتۈەن تەشكىللىگەن ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ۋاسكىتبول ۋە ۋالىبول مۇسابىقىسىگە قاتنىشىپ، كۆپ قېتىم چەمپىيونلۇققا ۋە 2-لىككە ئېرىشتى.

4. پارتىيە مەكتىپى ۋە ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىپى

تارىخىي تەرەققىيات جەريانى ج ك پ يېزا ئىگىلىك 2 - شى پارتىيە مەكتىپى 1959 - يىلى قۇرۇلغان، 1969 - يىلى تاقۇۋېتىلگەن. 1982 - يىلى يېزا ئىگىلىك 2 - شىنىڭ تۈزۈلمىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن، ياندۇرقى يىلى پارتىيە مەكتىپىنى قايتا قۇرۇشقا تەييارلىق كۆرۈش خىزمىتى باشلاندى. 1984 - يىلى ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىپى قۇرۇلدى. 1985 - يىلى پارتىيە مەكتىپى بىلەن ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىپى بىرلەشتۈرۈۋېتىلدى.

كۆلىمى ۋە نوپۇسى پارتىيە مەكتىپى بىلەن ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىپىنىڭ ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 6.3 مو، مەكتەپتە سىنىپ، ئىشخانا ۋە ياتاقنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئۇچ قەۋەتلىك بىنادىن بىرى سېلىنىدى، بۇنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى 4115 كۋادرات مېتر. بۇنىڭ ئىچىدە ئوقۇغۇچىلار ياتقىنىڭ كۆلىمى 1286 كۋادرات مېتر، ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىلەر ياتقىنىڭ كۆلىمى 630 كۋادرات مېتر، 1990 - يىلى مەكتەپتىكى ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچى 34 (مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 14) كە، ئوقۇغۇچى 178گە يەتتى.

مەكتەپ باشقۇرۇش نىشانى ۋە سىنىپلارنىڭ تەسىس قىلىنىشى مەركەزنىڭ «ھەر دەرىجىلىك پارتىيە مەكتەپلىرىدە ئۈچ بازا، بىر ئوچاق بەرپا قىلىش» تەلىپى بويىچە، يېزا ئىگىلىك 2 - شى پارتىيە مەكتىپى ئاساسلىق سىنىپلارنى ئېچىش بىلەن بىللە، يەنە ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ، ئوقۇش تارىخى بويىچە تەربىيىلەش سىنىپى بىلەن كەسىپي گۇۋاھنامە سىنىپىنى ئاچتى، ئوقۇش تارىخى بويىچە تەربىيىلەش سىنىپىدا خەت - چەك ئارقىلىق تەربىيىلەش ئاساس قىلىنىدۇ. يېزا ئىگىلىك 2 - شى پارتىيە مەكتىپى قىسقا مۇددەتلىك تەربىيىلەش بىلەن خەت - چەك ئارقىلىق تەربىيىلەشكە تەك ئەھمىيەت بېرىش پرىنسىپىدا چىلاق تۇرۇپ، كىتاب ئوقۇش سىنىپى، ئۆگىنىش سىنىپى، مەشق سىنىپى، ئىش ئورنىدا تەربىيىلەش سىنىپى، پارتىيە، ھۆكۈمەت سىنىپى، خەت - چەك ئارقىلىق تەربىيىلەش سىنىپى قاتارلىق سىنىپلارنى

ئاچتى. مەكتەپ بويىچە ھەر يىلى ئۇچ سىنىپ (بىر ئوقۇش تارىخى سىنىپى، ئىككى ئىش ئورندا ئەربىيلەش سىنىپى) ساقلاپ قېلىندى.

1983 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە بۇ مەكتەپ بىگتۈەن ماتارىپ شۆيۈەنى بىلەن بىرلىكتە ئوقۇش مۇددىتى ئىككى يىللىق ئالىي مەكتەپ، تېخنىكوم ئەدەبىيات سىنىپىدىن ئىككى قارار ئاچتى، 76 كۇرسانت ئوقۇش پۈتتۈردى. 1985 - يىلى بۇ مەكتەپ غەربىي شىمال داشۇسى بىلەن بىرلىكتە جۇغرافىيە ئالىي تېخنىكوم سىنىپىدىن بىر قارار ئاچتى. بۇ سىنىپنىڭ ئوقۇش مۇددىتى ئىككى يىل بولۇپ، 98 كۇرسانت ئوقۇش پۈتتۈردى. 1985 - يىلدىن بۇيان، ئوقۇش مۇددىتى ئىككى يىللىق ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش تېخنىكوم سىنىپىدىن جەمئىي تۆت قېتىمدا ئالتە سىنىپ ئاچتى. 1990 - يىلغا كەلگەندە مەكتەپتىكى سىنىپ بەشكە، ئوقۇش پۈتتۈرگەن كۇرسانت 177گە يەتتى. 1988 - يىلى تېلېۋىزىيە داشۇسى سىنىپىدا ئاخبارات ۋە قانۇندىن ئىبارەت ئىككى كەسىپ تەسىس قىلىندى. 1989 - ۋە 1990 - يىللىرى ئاپتونوم رايونلۇق ماتارىپ كومىتېتى بىلەن بىگتۈەن ماتارىپ كومىتېتى ھەر قايسى شى پارتىيە، ھۆكۈمەت سىنىپلىرىدىن ئارىلاپ سىناش يۈزىسىدىن ئىمتىھان ئالدى، يېزا ئىگىلىك 2 - شى پارتىيە، ھۆكۈمەت سىنىپىنىڭ مىللەتلەر ئەزەربىيسى دەرسىدە ئوتتۇرىچە نومۇرىنى 7. 83گە، پەلسەپەدە ئوتتۇرىچە نومۇرىنى 38. 81گە يەتكۈزۈشتەك ئالىي ئەتىجە بىلەن بىگتۈەن بويىچە ھەر قايسى پارتىيە مەكتەپلىرىنىڭ ئالدىغا ئۆتتى. پارتىيە مەكتىپىدە تەربىيىلەنگەن كۇرسانتلار تۆەن، مەيدانلارنىڭ تايانچ كۈچىگە ئايلاندى.

5. يېزا ئىگىلىك 2 - شى كورلا دوختۇرخانىسى

تارىخىي تەرەققىيات جەريانى يېزا ئىگىلىك 2 - شى كورلا دوختۇرخانىسى 1975-يىل 2-ئايدا قۇرۇلدى. 1975 - يىل 3 - ئايدا بىگتۈەنلىك تەشكىلىي تۈزۈلۈشى ئەمەلدىن قالدۇرۇلغاندا بۇ دوختۇرخانا بايىنغولىن ئوبلاستلىق سەھىيە ساستېمىسىغا قوشۇۋېتىلىپ، نامى بايىنغولىن ئوبلاستلىق 4 - «خەلق» دوختۇرخانىسى (رايون دەرىجىلىك) دەپ ئاتالدى. 1984 - يىل 11 - ئايدا ئەسلىدىكى بايىنغولىن ئوبلاستلىق 4 - «خەلق» دوختۇرخانىسى يېزا ئىگىلىك 2 - شىغا تەۋە قىلىنىپ، نامى يېزا ئىگىلىك 2 - شى كورلا دوختۇرخانىسى دەپ ئاتالدى، دوختۇرخانىنىڭ دەرىجىسى يەنە دەرىجىلىكتىن تۆەن دەرىجە-لىككە ئۆستۈرۈلدى. 1985 - يىل 9 - ئايدا شى سەھىيە ئىشچى - خىزمەتچىلىرى ئوتتۇرا دەرىجىلىك كەسىپىي مەكتىپىي قۇرۇلدى، بۇ مەكتەپ كورلا دوختۇرخانىسى بىلەن بىرلىكتە ئىش بېجىردى، سىرتقا قارىتا ئىككى ژېئوسكا ئاستى، ئىچكى جەھەتتە بىر بەنزە بولدى.

كۆلىمى ۋە نوپۇسى يېزا ئىگىلىك 2 - شى كورلا دوختۇرخانىسى كورلا شەھىرى چارباغ يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ 400 مېتر غەربىي - شىمالىي قىسمىغا جايلاشقان. شەرقتە يېزا ئىگىلىك 2 - شى شتابى بىلەن بولغان ئارىلىقى ئۇچ كىلومېتر، غەربىي تەرىپى ئۇچ بۇرجەك رايونغا، جەنۇبى «شىنخۇا» 2 - باسما زاۋۇتىغا قوشنا، ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 314 مو، قۇرۇلۇش كۆلىمى 11 مىڭ 478 كۋادرات مېتر. بۇنىڭ ئىچىدە ئولتۇراق ئۈي كۆلىمى 6009 كۋادرات مېتر. جامائەت پايدىلىنىدىغان مۇئەسسەسە كۆلىمى 5469 كۋادرات مېتر. 1990 - يىلى دوختۇرخانىدىكى ئىشچى - خىزمەتچى 244 (186 تېببىي خادىمۇ شۇنىڭ ئىچىدە) كە، تېببىي خادىم ئىچىدە يۇقىرى دەرىجىلىك تېخنىكا ئۇنۋانى بارلار ئونغا، ئوتتۇرا دەرىجىلىك تېخنىكا ئۇنۋانى بارلار 38گە، يارىدەمچى تېخنىكا ئۇنۋانى بارلار 138گە يەتتى.

تېببىي داۋالاش ئۇسكۇنىلىرى دوختۇرخانا قۇرۇلۇشى بىلەنلا يېزا ئىگىلىك 2 - شىسى 270 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىپ، تېببىي داۋالاش ئۇسكۇنىلىرىنى سېتىۋالدى. 1990 - يىلى دوختۇرخانا بويىچە يۈرەكنى كۆزىتىش - ئاسراش ئاپپاراتىدىن بىرى، B تىپلىق ئۇلترا ئاۋاز دولقۇنى بىلەن دىئاگنوز قويۇش ئاپپاراتىدىن بىرى، ئېلېكتروكاردىئوگرامما ئاپپاراتىدىن بىرى، 721 تىپلىق نۇر ئېلېكترى ئارقىلىق رەڭ سېلىشتۇرۇش ئەسۋابىدىن بىرى، كېسەللىك قانۇنىيىتى بويىچە كەسەلنىمە كېسىش ئاپپاراتىدىن

ئىككىسى، ھەر خىل ئاپتوموبىلدىن تۆتى بار بولدى، تۇراقلىق مۇلۇكنىڭ ئەسلى قىممىتى 1 مىليون 142 مىڭ يۈەنگە، تۇراقسىز مەبلەغى 200 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

تەبىئىي شارائىت تېخنىكىسى 1987 - يىلغا كەلگەندە يېزا ئىگىلىك 2 - شى كورلا دوختۇرخانىسى. ئىگىلىكا بۆلۈمى دوختۇرخانا قۇرۇلغان ۋاقىتتىكى ئىككىدىن بەشكە كۆپەيدى، ھەر قايسى بۆلۈملەر دائىم ئۆچرايدىغان ۋە كۆپ پەيدا بولىدىغان كېسەللىكلەرگە گىرىپتار بولغانلارنى داۋالىغاندىن سىرت، يەنە ئۆسمىنى كېسىۋېتىش، باش ئىچى قان ئىششىقىنىڭ بېسىمىنى تۆۋەنلىتىش، بوغاق ئۆچەيدىكى ئۆسمىنى كېسىپ ئېلىۋېتىش، ئەنجەك راكىنى كېسىپ ئېلىۋېتىش ئوپېراتسىيىسى قاتارلىق بەزى بىر قىيىن ھەم چوڭ ئوپېراتسىيىلەرنى قىلدى.

1985 - يىلى بۇ دوختۇرخانا خەۋپى ئېغىر كېسەللىككە گىرىپتار بولغانلاردىن 64نى داۋالىدى. بۇنىڭ ئىچىدە 42نى قۇتقۇزۇپ مۇۋەپپەقىيەت قازاندى، مۇۋەپپەقىيەت قازىنىش نىسبىتى %65كە يەتتى؛ 1986- يىلى 189 ئادەم (قېتىم) نى داۋالاپ، 159 ئادەم (قېتىم) نى قۇتقۇزۇپ مۇۋەپپەقىيەت قازاندى، مۇۋەپپەقىيەت قازىنىش نىسبىتى %84كە يەتتى؛ 1987 - يىلى يېرىم يىلدا 193 ئادەم (قېتىم) نى داۋالاپ، 177 ئادەم (قېتىم) نى قۇتقۇزۇپ مۇۋەپپەقىيەت قازاندى، مۇۋەپپەقىيەت قازىنىش نىسبىتى %92كە يەتتى. مەلۇماتقا قارىغاندا 1976 - يىل 6 - ئايدىن 1987 - يىل 6 - ئايغىچە ھەر قايسى بۆلۈملەر كۆرگەن كېسەل 198 مىڭ 800 ئادەم (قېتىم) گە، ھەر قايسى بۆلۈملەرنىڭ كېسەلخانىسىدا يېتىپ داۋالانغانلار 22 مىڭ 200 ئادەم (قېتىم) گە يەتتى؛ كېسەللەرنىڭ يېتىشىغا بېرىلگەن كارۋات 127 — 170كە، كېسەلخانىدىن چىققانلارنىڭ ئوتتۇرىچە كېسەلخانىدا يېتىپ داۋالىنىش كۈنى 12.26 كۈنگە، ئوتتۇرىچە كارۋات ئوبوروت نىسبىتى 83.12 قېتىمغا، كېسەللەرنىڭ ساقىيىش نىسبىتى %91.70كە يەتتى، ئۆلۈش نىسبىتى %1.16 بولدى، كېسەل كارۋىتىدىن پايدىلىنىش نىسبىتى %53.78 بولدى.

IV باب

مەيدان بىلەن ئاممىنىڭ مۇناسىۋىتى

§ 1 . يەرلىككە ياردەم بېرىش

1. يەرلىكنىڭ ھاكىمىيەت قۇرۇشىغا ياردەم بېرىش

تازادلىقنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە كورلا ناھىيىسىگە كېلىپ ئولتۇراقلاشقان 6 - شى 18 - تۈن كادىر - جەڭچىلەرنى ئاجرىتىپ، يەرلىكنىڭ دېموكراتىك ھاكىمىيەت قۇرۇشىغا ياردەم بېرىپ، گومىنداڭ ھۆكۈمرانلىق قىلغان مەزگىلدىكى باۋجىيا تەشكىلاتىنى بىكار قىلىپ، خەلقنىڭ يېڭى ھاكىمىيىتىنى قۇردى. زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش، ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش ۋە يەر ئىسلاھاتى ھەرىكىتى داۋامىدا، 6 - شى سىياسىي باشقارمىسىنىڭ مۇدىرى يالاڭ خۇەنشېڭ كورلا ناھىيىسىنىڭ ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش ئۆسكىنىڭ پاشلىقلىقىنى ئۈستىگە ئېلىپ، پېزىلارغا بېرىپ ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئىجارە ھەققىنى

كېمەيتىش، زومىگەرلەرگە قارشى تۈرۈش كۈرىشىنى قانات يايدۇرۇشقا ياردەم بېرىپ، ئەكسىلئىنقىلابچى ئۇنسۇرلارنىڭ بۇزغۇنچىلىق پائالىيەتلىرىنى باستۇرۇپ، دېھقانلار ئۇيۇشمىسى، ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى، ئاياللار بىرلەشمىسى ۋە باشقا تامىۋى تەشكىلاتلارنى قۇردى ۋە مۇكەممەللەشتۈردى.

2. يەرلىك ئورۇنلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىشنى راۋاجلاندۇرۇشقا ياردەم بېرىش

كورلا ناھىيىسىگە كېلىپ ئورۇنلاشقان 6 - شى 18 - تۇمەن 1950 - يىل 1 - ئايدىن 3 - ئايغىچە تۆت تۈركۈمگە بۆلۈنۈپ شىنجاڭغا كىرگەن. شىنجاڭغا كىرگەندىن كېيىن، پەقەت بىر ھەپتىلا ئىشلەپچىقىرىش تەييارلىقىنى قىلىپ، ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتى. قىسىم ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشكەندىن كېيىن، قورال - سايمان، يەر، ئۇرۇق قاتارلىق جەھەتلەردە تۇرغۇن قىيىنچىلىقلارغا دۇچ كەلدى. 1950 - يىلى يەرلىك ئورۇنلاردىكى ھۆكۈمەتلەر 18 - تۇمەنگە 3876 مو يەر، 334 ئادەم (قېتىم) خەلق ئىشچىسى، 592 ئاپتوموبىل، 556 ئات (قېتىم) ياردەم بەردى، 38 تۇر بوينچە 579 قورال - سايمان ئارىيەت بەردى.

1950 - يىل 9 - ئايدا 18 - تۇمەن ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 35.57 كىلومېتر كېلىدىغان ئۆستەڭدىن بىرنى (18 - تۇمەن ئۆستەڭى) چاپتى، بۇ ئۆستەڭ شاڭخۇ، دادۇنزىدىن ئۆۋاغا بارىدۇ، بۇ ئۆستەڭ ئارقىلىق كۆنچى دەريالىسىنىڭ سۇيى باشلىنىپ دادۇنزىنىڭ غەربىدىكى بوز يەر سۇغىرىلىدۇ. لايىھە بويىچە بولغاندا يېڭى ئۆستەڭ ئامىنىڭ بىر قىسىم زارەتگاھلىق، ئۆي ۋە يەرلىرىنى كېسىپ ئۆتەتتى، ئامىنىڭ جانجان مەنپەئەتىگە چېتىلىدىغان بۇنداق مەسىلىلەر شۇ يەردىكى ھۆكۈمەتنىڭ ياردەم بېرىشى ئارقىسىدا بىر قەدەر ئوڭۇشلۇق ھەل قىلىندى. 18-تۇمەن ئۆستەڭنىڭ قۇرۇلۇشى جەريانىدا ئارمىيە بىلەن خەلقنە چايدىلىق بولۇش پرىنسىپى باشتىن - ئاخىر ئىزچىللاشتۇرۇلدى. چارباغ ئۇچىسى، شاڭخۇ ئۇچىسى ۋە لەڭگەر ئۇچىسى سايلىق چوڭ ئەترىتىدىكى 50 ساق مو تېرىلغۇ يەر بىۋاستە 18-تۇمەن ئۆستەڭنىڭ سۇيى بىلەن سۇغىرىلدى، بۇ، 18-تۇمەن ئۆستەڭى ئارقىلىق سۇغىرىلىدىغان رايون كۆلىمىنىڭ 7.16 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

1952 - يىلى زىمىستان قىش پەسلىدە 18 - تۇمەن 700دىن ئارتۇق ئەمگەك كۈچىنى يىغىپ، شاڭخۇ ئىشلەپچىقىرىش كوپېراتىپى ئۈچۈن زەيكەش چېپىپ بەردى. 10 - ئاينىڭ ئاخىرلىرىدىن 12 - ئاينىڭ ئاخىرلىرىغىچە ئىككى ئاي باتۇرلارچە جەڭ قىلىش ئارقىلىق باش قول زەيكەشتىن بىرنى، ئوق زەيكەشتىن 11نى چاپتى، شۇنىڭ بىلەن بىللە 18 - تۇمەن بوتوخۇنىڭ كادۇڭ رايونىدىكى ئامما بىلەن بىرلىكتە 20 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتىكى «ئىتتىپاق» ئۆستەڭنى رېمونت قىلدى. بۇ سۇ ئىنشائاتى قۇرۇلۇشلىرى ئارقىلىق شۇ جايىنىڭ دېھقانچىلىقتا يۇقىرى ھەم مۇقىم ھوسۇل ئېلىشىغا كاپالەتلىك قىلىندى ھەمدە بۇ قۇرۇلۇشلار مۇھىم رولىنى جارى قىلدۇردى.

1954 - يىلى يېزا ئىگىلىكىنى كوپېراتسىيىلەشتۈرۈش ھەرىكىتىدە، يېزا ئىگىلىك 2 - شى پارتكومى «شۇ جايدىكى دېھقانلارغا زور كۈچ بىلەن ياردەم بېرىپ، ئۇزۇتارا ھەمكارلىشىش مەركەز قىلىنغان يېزا ئىگىلىكىدە مەسئۇلاتنى ئاشۇرۇش ھەرىكىتىنى قانات يايدۇرۇشنى يولغا قويۇش پىلانى»نى تۈزۈپ چىقىپ، تېخنىكا كادىرلىرىدىن 56نى يۆتكەپ، تۇمەن، مەيدانلارنى يەرلىك قىلىپ، تېخنىكا جەھەتتىن يېتەكچىلىك قىلىش گۇرۇپپىسىدىن يەتتىنى تەشكىللەپ، دائىرە بويىچە ھۆددىگە ئېلىپ ئىشلەپ، سەييارە يېتەكچىلىك قىلدى. يېزا ئىگىلىك 6 - تۇمەنى تەشكىللىگەن تېخنىكا جەھەتتىن يېتەكچىلىك قىلىش گۇرۇپپىسى 2-رايونىنىڭ «گۈللەندۇرۇش» كوپېراتىپىنىڭ 119 مو يېرىدىكى كېۋەزنىگە يېتەكچىلىك قىلىپ، ماۋ پاختىسىنىڭ مو بېشى ھوسۇلىنى 68.75 كىلوگرامغا؛ «شىنگۈڭ» كوپېراتىپىنىڭ مول ھوسۇللۇق ئون مو

يېرىمىدىكى كېۋەزنىڭ ئونتۇرىچە مو بېشى ھوسۇلىنى 77.5 كىلوگرامغا يەتكۈزدى.

1955 - يىلدىن 1959 - يىلغىچە بولغان بەش يىلدا كورلا بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونى «كۆنچى» 1، 4 ،، 2 - مەيدانلىرى ۋە يېزا ئىگىلىك 6 - تۈۋنى شىنىڭ رايونلار بويىچە ئوقتا بەلگىلەپ پاردەم بېرىشتىن ئىبارەت بىر تۈتاش ئورۇنلاشتۇرۇشىغا ئاساسەن، كورلا ناھىيىسى يېزا ئىگىلىك كوپېراتىپى ۋە خەلق گۈڭشېسىدا سورتلۇق ئۇرۇقنى كېڭەيتىش، ۋاكالىتەن يەر تېرىش، بۇغداي ئورۇش، دان ئايرىش ۋە ئۆستەلگ چېپىش قاتارلىق خىزمەتلەرنى قانات يايدۇردى.

1963 - يىل 1 - ئايدا يېزا ئىگىلىك 2 - شى پارتكومى ئاپتونوم رايونىنىڭ «بىكتۈەننى نىشان قىلىش، گۈڭشېلارنى ئالاھىدە ئوقتا قىلىش، ئومۇمىيۈزلۈك پىلانلاش، تەدرىجىي ئىشقا ئاشۇرۇش» تىن ئىبارەت بېتەكچى قانچىنىنى ئىزچىللاشتۇرۇپ، خەلق گۈڭشېسىنىڭ «بەشتە ياخشى» (ياخشى مالا ئېتىز، ياخشى ئورمان بەلۈغى، ياخشى ئۆستەلگ، ياخشى يول، ياخشى ئاھالىلەر ئوقتىسى) قۇرۇلۇشىغا ياردەم بەردى. يېزا ئىگىلىك 2- شى شتابى كورلا ناھىيىسىگە كۆچۈپ كەلگەندە، چارباغ گۈڭشىسىدىن 979.8 مو يەرنى ئېلىپ ئاساسىي قۇرۇلۇش ئۈچۈن ئىشلەتكەنىدى. 1964 - يىلدىن 1966 - يىلغىچە يېزا ئىگىلىك 2- شىسى بىكتۈەن «بەشتە ياخشى» قۇرۇلۇشى ئۈچۈن ئاجرىتىپ بەرگەن 1 مىليون 837 مىلگ يۈەن پۇلنى ئوقتىلىق ھالدا چارباغ گۈڭشېسى بىلەن شاڭخۇ گۈڭشېسىغا ئاجرىتىپ بەردى. بۇ مەزگۈر گۈڭشېلار ئۈچۈن ئىقتىسادىي تولۇقلىما بولدى. يېزا ئىگىلىك 2 - شىسى يەنە ئۆلچەش - لايىھىلەش خادىملىرىنى يۇقىرىقى ئىككى گۈڭشېنىڭ يېرىنى پىلانلاشقا ياردەملىشىشكە ئەۋەتتى. قۇرۇلۇش قىلغۇچى قىسىملارنى ئېرىق - ئۆستەلگ چېپىش، بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش، يول ياساش، يېزا ئىگىلىك ماشىنا - سايمانلىرىنى رېمونت قىلىش ۋە سۇپەتلىك ئۇرۇق بىلەن تەمىنلەشكە ياردەم قىلىشقا ئاجرىتتى.

1980 - يىل 7 -ئايدىن 1982 - يىل 4 - ئايغىچە يېزا ئىگىلىك 2 - شىسى 17 مىليون 266 مىلگ يۈەن مەبلەغ سېلىپ، 18 - تۈەن ئۆستەڭگە ياپىلاق تاش بېسىپ ۋە بىتون تاختاي ياتقۇزۇپ، ئۆستەڭنى سۇ سىغىمىلەشتۈرۈپ، سۇ سىڭىپ كېتىش مەسىلىسىنى تۈپتىن ھەل قىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە شاڭخۇ گۈڭشېسىغا باردىغان ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى ئالتە كىلومېتر كېلىدىغان توققۇز غول ئۆستەڭنى سۇ سىغىمىلەشتۈردى، بۇنىڭغا 400 مىلگ يۈەن ئىشلەتتى.

1983 - يىلى يېزا ئىگىلىك 2 - شىسى كورلا بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونى ۋە تارىم بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونىدىكى يەتتە تۈەن - مەيداندىن 18 تېخنىكا كادىرىنى ئاجرىتىپ، يېزا ئىگىلىكىگە ياردەم بېرىش گۇرۇپپىسى تەشكىللەپ، مۇلياۋ يوپۇق يېپىپ كېۋەز تېرىش يېڭى تېخنىكىسىنى كېڭەيتتى. كورلا شەھىرىدىكى ئوچ يېزىنىڭ 1638 مو يېرىدە مۇلياۋ يوپۇق يېپىپ كېۋەز تېرىش تېخنىكىسى كېڭەيتىلىپ، ساپ پاختىنىڭ ئونتۇرىچە مو بېشى ھوسۇلىنى 64 كىلوگرامغا يەتكۈزدى، بىر قىسىم ئەترەت ۋە ئائىلىلەر- نىڭ كېۋەزنىڭ مو بېشى ھوسۇلى 75 كىلوگرامدىن 85 كىلوگرامغىچە بولدى، ئادەتتىكى كېۋەزلىكلەردە ھوسۇل 25% - 35% ئاشتى.

3. تېببىي داۋالاش تېخنىكىسى جەھەتتە ياردەم بېرىش

1951 - يىلدىن 1973 - يىلغىچە يېزا ئىگىلىك 2 - شىسى سەھىيە تېخنىكا خادىملىرىنى ئەۋەتىپ، يەرلىك ئورۇنلارنىڭ دوختۇرخانا قۇرۇشىغا ياردەم بەردى. 1973 - يىلى 29 - تۈەن - مەيدان دوختۇرخانا- سى كورلا ناھىيىسى قوشئېرىق گۈڭشېسىنىڭ تېببىي داۋالاش خادىملىرىنى تەربىيىلىشىگە ياردەم بېرىپ، تېببىي داۋالاش تېخنىكىسىنى ئۆگەتتى، بۇنىڭ بىلەن گۈڭشې شىپاخانىسىنىڭ كەسپىي تېخنىكىسى كۆرۈنەرلىك يۇقىرى كۆتۈرۈلدى ھەمدە ئوپېراتسىيە قىلىش، لابوراتورىيىلىك تەكشۈرۈش، يۇرەك پائالە- يىتىنى تەكشۈرۈش قاتارلىق خىزمەتلەر قانات يايدۇرۇلدى؛ يەنە كۆپ قېتىم كەسپىي داۋالاش ئەترەت (گۇرۇپپا) لىرىنى تەشكىللەپ، گۈڭشې، چوڭ ئەترەت ۋە چەت، يىراق رايونلاردا سەييارە كېسەل

داۋالىدى، تاز ساندىكى ئىقتىسادىي جەھەتتە قىينىچىلىقى بار ئامما‌نى ھەقسىز داۋالاپ، ئامما‌نىڭ ساغلىقىغا كېپىلىك قىلدى.

1973 - يىلى 29 - تۆمۈر - مەيدانىنىڭ سەھىيە ئەترىتى ئۈيغۇر قىزى خالىدەنىڭ پۈتىنىڭ تۆۋىنى ئەيىپلى ئەمىلىيلىكىنى ئوقۇشاپ مۇۋەپپەقىيەت قازاندى.

كورلا ناھىيىسى قوشئېرىق گۈڭشېسىدىكى 61 ياشلىق ئايال گۈڭشې ئەزاسى ھەمراخانىنىڭ قورساق قىسمىدا ناھايىتى چوڭ ئۆسمىنىڭ پەيدا بولغىنىغا ئون يىلدىن ئاشقان بولۇپ، قورساق ئايلانىسى 133 سانتىمېتىرغا يەتكەن. 29 - تۆمۈر - مەيدان دوختۇرخانىسى 1984 - يىل 5 - ئاينىڭ 29 - كۈنى بۇ ئايالنى داۋالاشنى باشلىغانىدى. ۋراچ سوڭ گېنسۇن كۆكۈل قويۇپ ئوپېراتسىيە قىلىپ، 30.5 كىلوگرام ئېغىرلىقتىكى تۆخۈمسىمان ئۆسمىنى ئېلىپ تاشلاپ مۇۋەپپەقىيەت قازاندى. ئوپېراتسىيە قىلىپ ئۈچ كۈندىن كېيىن بۇ ئايال خەۋپ - خەتەردىن قۇتۇلدى، يەتتە كۈندە بەدەن تېمپېراتۇرىسى ئەسلىگە كېلىپ نورماللاشتى، بىر ئايدىن كېيىن كارىۋاتتىن چۈشۈپ ھەرىكەت قىلالايدىغان بولدى. تۆت ئايدىن كېيىن نورمال ئەمگەك قىلالايدىغان بولدى.

2 § . مەيدان، يېزىلاردا بىرلىكتە مەنىۋى مەدەنىيەت بەرپا قىلغان ئورۇنلار

1983 - يىلى شى بويىچە «ئارمىيە بىلەن خەلق بىرلىكتە مەنىۋى مەدەنىيەت بەرپا قىلىش» ، «مەيدان، يېزىلار بىرلىكتە مەنىۋى مەدەنىيەت بەرپا قىلىش» پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلدى. 1985 - يىلغىچە شەندىكى تۆمۈر - مەيدانلار بىلەن كورلا شەھىرىدىكى يېزا، مەيدانلار بىرلىكتە بەرپا قىلغان مەدەنىيەتلىك ئورۇن 45 جۈپكە يەتتى.

29 - تۆمۈر - مەيدانىنىڭ چارۋىچىلىق ليەنى ئۇزۇن مەزگىل تاغلىق رايوندا مال بېقىش پائالىيىتى داۋامىدا، تاغلىق رايوندىكى چارۋىچىلار بىلەن ناھايىتى ئىناق قوشنىدارچىلىق مۇناسىۋىتى ئورناتتى. لەڭگەر يېزىسىدىكى 80دىن ئارتۇق دېھقان تاغلىق رايونغا قوي سېتىۋېلىشقا بارغاندا، چارۋىچىلىق لېيەنىدە- كى ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئۇلارغا ئۆيلەرنى بوشتىپ بېرىپ، ئۇلارنىڭ تاماق ۋە ياتقىنى ئورۇنلاشتۇرۇپ بەردى ۋە ئۇلارنى مال بىلەن تەمىنلىدى. مەيدان، يېزىلاردا بىرلىكتە مەدەنىيەتلىك ئورۇن بەرپا قىلىش پائالىيىتى داۋامىدا 29 - تۆمۈر - مەيدان 20 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىپ، تاغلىق رايوندا تاماق - ياتاق پونكىتى (كارۋان سارىيى دەپمۇ ئاتىلىدۇ) قۇرۇپ، ئۇنكەن - كەچكەن چارۋىچىلار ئۈچۈن قولايلىق يارىتىپ بەردى.

3 § . مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى

1949 - يىلى قىشتا پىيادە ئەسكەرلەر 6 - شىنى جيۇچۈەن، يۈمېن ۋە دۈنخۇاڭدىن ئىبارەت بىر لىنىيىنى مەركەز قىلىپ بۈيرۇق كۈتۈپ، شىنجاڭغا كىرىش ئۈچۈن تەييارلىق قىلدى. بۇ مەزگىلدە قىسىم رەھبەرلىرى كوماندىر - جەڭچىلەرگە شىنجاڭدىكى ھەر قايسى مىللەتلەرنىڭ ئۆرپ - ئادەتلىرىنى قايتا- قايتا تونۇشتۇردى، قىسمىنى ماركسىزملىق مىللەت نەزەرىيىسىنى ئۆگىنىشكە ئۈيۈشتۇرۇپ، كوماندىر- جەڭچىلەرگە سىستېمىلىق ھالدا مىللىي سىياسەت تەربىيىسى بەردى. 1950 - يىل 3 - ئايدا 6 - شى

سىياسىي بۆلۈمى مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىشكە دائىر «بەش ئۆرلۈك پىلانلىمە»نى تارقاتتى. قىسمىنى تەرىپىلەشتە «ئورتاق پروگراممىا»دا بەلگىلەنگەن دىنىي ئېتىقاد ئەركىنلىكى سىياسىتىنى ئىز-چىللاشتۇرۇشتا چاڭ ئۆرۈپ، ھەر قانداق ئورۇن ياكى شەخسنىڭ ھەر مىللەت خەلقىنىڭ مەسچىت، ئىبادەتخانا ۋە ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان مىللەتلەر توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان رايونلاردىن پايدىلىنىپ، مال بېقىش ۋە ئولار تەرىپىدىن چەكلەنگەن چارۋىلارنى ئۆلتۈرۈشنى مەنئى قىلدى.

1950 - يىلدىن باشلاپ قىسىم ھەر يىلى ھۆكۈمەتنى ھىمايە قىلىش، خەلقنى سۈيۈش ھەرىكىتىنى قانات يايدۇرۇپ، ئاممىنىڭ ئىنتىزامىنى تەكشۈرۈشنى تۈزۈمگە ئايلاندۇردى. ھەر يىلى «1 - ماي ئەمگەكچىلەر بايرىمى»، «1 - ئۆكتەبىر»، «يېڭى يىل»، «باھار بايرىمى» قاتارلىق بايرام كۈنلىرىدە يېزا ئىگىلىك 2 - شى رەھبەرلىرى ئاز سانلىق مىللەتلەرنى بىرلەشمە كۆكۈل ئېچىش يىغىنى ۋە مۇھبەت يىغىنىغا تەكلىپ قىلىپ، مىللەتلەر ئارا دوستلۇق ئورناتتى. ھەر يىلى روزا ھېيت ۋە قۇربان ھېيتتا يېزا ئىگىلىك 2 - شى رەھبەرلىرى شۇ جايدىكى ئاز سانلىق مىللەت ئاغىلىلىرىگە ھېيتلاپ كىرىپ، ئۇلارنىڭ ھېيتىنى تەبرىكلىدى ۋە ئۇلاردىن ھال سورىدى.

1960 - يىل 5 - ئايدا يېزا ئىگىلىك 2 - شى پارتكومى بىكتۇەننىڭ «ھۆكۈمەتنى ھىمايە قىلىش، خەلقنى سۈيۈش، ھەر مىللەت خەلقى ئۈچۈن ياخشى ئىش قىلىپ بېرىش پروگراممىسى توغرىسىدا 20-مادداً» بىلەن بىكتۇەننىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى جاڭ جۇڭخەن ئوتتۇرىغا قويغان مىللەتلەر خىزمىتىدە «بىردە- ياردەم بېرىش»، «ئىككىدە يول قويۇش»، «ئۈچتە ھۆرمەت قىلىش» پرىنسىپىنى ئىزچىللاشتۇرۇپ، «چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش» داۋامىدا چىققان «مۇلۇكنى ئومۇمنىڭ قىلۇېتىش شاملى» تۈپەيلىدىن ئاممىنىڭ مەنپەئەتىگە دەخلى - تەرۇز يەتكۈزۈش ھېسابىغا يىغۇېلىنغان بىر قىسىم مال - مۇلۇكلەرنى پۈلغا سوندۇرۇپ ئېنىقلىدى ۋە قايتۇرۇپ بەردى. مەيدان مەمۇرىيىتى، مەيدان كوپېراتىپى، مەيدان ئاممىسىنىڭ ئىتتىپاقلىقىنى يەنمۇ كۈچەيتىپ، ھەر مىللەت ئاممىسى ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى قويۇقلاشتۇردى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە يېزا ئىگىلىك 2 - شىسىنىڭ ئاممىۋى خىزمىتى ئېغىر بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىدى. 1982 - يىل 4 - ئايدا يېزا ئىگىلىك 2 - شىسىنىڭ تەشكىلىي تۈزۈلۈشى ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، شى سىياسىي بۆلۈمىدە ئاممىۋى خىزمەت باشقارمىسى قۇرۇلدى.

1983 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە شى پارتكومى يۇقىرى دەرىجىلىك پارتكومىنىڭ بىر تۈتاش ئورۇنلاش-تۇرۇشىغا ئاساسەن ھەر يىلى 5 - ئاينى مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى تەرىپىسىنى ئۈدا قانات يايدۇرۇش پائالىيىتى ئېيى قىلىپ، كادىر ۋە ئىشچى - خىزمەتچىلەرنى پارتىيىنىڭ مىللىي سىياسىتىنى ۋە ماركس-لىزملىق مىللەت نەزەرىيىسىنى ئۆگىنىشكە ئۇيۇشتۇرۇپ، ئۇلارغا «خەنزۇلار ئاز سانلىق مىللەتلەردىن ئايرىلالماسلىق، ئاز سانلىق مىللەتلەر خەنزۇلاردىن ئايرىلالماسلىق» تەرىپىسى بەردى. كورلا شەھىرىنىڭ شەھەر ئەتراپىدا تۇرۇشلۇق يېزا ئىگىلىك 2 - شىسى ھەر يىلى مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى تەرىپىسى ئېيى پائالىيىتى داۋامىدا كوچىلاردا خەلقە قولايلىق پارتىپ بېرىدىغان ۋە پايدا يەتكۈزىدىغان مۇلازىمەت ئۇقتۇرسىدىن ئەچچە ئونتى قۇرۇپ، ساتىراشلىق، تىككۈچىلىك، رېمونت قىلىش، تېببىي داۋالاش، قانۇندىن مەسلىھەت بېرىش قاتارلىق ئۇرلەر بويىچە مۇلازىمەتنى قانات يايدۇردى. «خۇگۇاڭ» توقۇمىچىلىق-ئىلمە توقۇمىچىلىق فابرىكىسى بىلەن بايىنغولىن ئوبلاستلىق مېتېئورولوگىيە پونكىتى ۋە چارباغ يېزىسى بىرلىكتە مەبلەغ توپلاپ مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى كۆۋرۈكىدىن بىرنى سالدى. 1988-يىلدىن 1990-يىلغىچە 28 - تۈەن-مەيدان، «خۇگۇاڭ» توقۇمىچىلىق-ئىلمە توقۇمىچىلىق فابرىكىسى ۋە 29. تۈەن - مەيدان، ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى بويىچە ئىلغار ئەمۇنىلىك تۈەن (فابرىكا)، 29 - تۈەن - مەيدانىنىڭ چارۋىچىلىق لىيەنى مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى بويىچە ئىلغار لىيەندۇي بولۇپ باھالاندى. 28 - تۈەن - مەيدان دوختۇرخانىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى داڭ جىنيۇ ئاپتونوم رايونىمىز تەرىپىدىن «مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىدىكى ئىلغار شەخس» دېگەن نامغا ئېرىشتى.

يېگىرمىنچى قىسىم

سودا

كورلا شەھىرى تەۋەسى قەدىمكى زاماندا يىپەك يولىنىڭ شىمالىي ۋە ئوتتۇرا لىنىيىلىرىنىڭ تۇتۇشۇ ئىدى. يىپەك يولىنىڭ ئوتتۇرا لىنىيىسى دۇنخۇاڭدىن باشلىنىپ، كرورەن، يېڭپەن، چېدىر، لېيلۇ شەھىرىدىن ئۆتۈپ، شىمالىي لىنىيە بىلەن تۇتىشاتتى، بۇ يەردە «غۇز سودىگەرلىرى ھەركۈنى كېلىپ-كېتىپ تۇرىدىغان» ئاۋات مەنزىرە شەكىللەنگەنىدى.

تاڭ سۇلالىسى غەربىي تۈركلەرنى تىنچلاندۇرغاندىن كېيىن، يىپەك يولىدا سودا ـ سېتىق ئىشلىرى مىسلىسىز گۈللەندى. كۈچلىگەن ئوتتۇرا ئاسىيا سودىگەرلىرى ۋە ھەرقايسى ئەللەر ئەلچىلىرىدىن تەشكىل قىلىنغان «ئەلچىلەر ئۆمەكلىرى» بۇ يولدا ئۈزۈلمەي قاتناپ تۇردى. تاڭ سۇلالىسىنىڭ كەيپىۋەن يىللىرىدا (713 — 741 ـ يىللاردا) تاڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىنى غەربىي يۇرتتىكى ئوتۇق مەھكىمىلىرىگە «غۇز سودىگەرلىرىدىن باج ئېلىپ، تۆت قورغانىنى تەمىنلەش» توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈردى، بۇنىڭدىن كېيىن-كېيىنكى تۇرىدىغان سودىگەرلەرنىڭ ۋە سودا مىقدارىنىڭ كۆپلىكىنى كۆرسۈتىدىغان بولدى. بۇنىڭ ئىچىدە غەربىي يۇرت (تارىمەندىكى) بىلەن ئىچكى ئۆلكىلەرنىڭ چاي، ئات سودىسى ۋە ئات، شايى سودىسى زور سالماقنى ئىگىلەيتتى.

مىلاد سۇلالىسىنىڭ ئاخىرى، چىڭ سۇلالىسىنىڭ باشلىرىدا مەدەنچىن سېپىلىنىڭ ئىچىدىكى خەنزۇ سودىگەرلىرى سودا ـ سېتىق ئىشى بىلەن غەربىي يۇرتقا كۆپلەپ كەلدى، ئۇلاردىن كورلىدا تىجارەت قىلغانلىرى، ئاساسەن، تېنجىنلىك سودىگەرلەر ئىدى. چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۈ 3 ـ يىلى (1877ـيىلى) چىڭ سۇلالىسى قوشۇنى ياقۇبېگ توپىلىڭىنى تىنچلاندۇرغاندىن كېيىن، ھەربىي قوشۇن بىلەن بىللە كەلگەن تېنجىن، خۇنەن، خۇبېي سودىگەرلىرىنىڭ بىرمۇنچىسى كورلىدا ماكانلىشىپ قالدى، بەزىلىرى بوز يەر ئېچىش بىلەنمۇ شۇغۇللاندى.

مىنگونىڭ 19 ـ يىلى (1930 ـ يىلى) دىن كېيىن، شىنجاڭدا ئارقا ـ ئارقىدىن يۈز بەرگەن يېغىلىق-پاراكەندىچىلىكلەر سودا ـ سېتىق ئىشلىرىغا ئېغىر تەسىر يەتكۈزدى. مىنگونىڭ 37 ـ يىلى (1948ـيىلى) غا كەلگەندە كورلا ناھىيىسىدە مۇقىم ئورنى بار چوڭراق سودىگەر ئائىلىسىدىن 12 ئائىلە قالغان بولۇپ، باشقىلارنىڭ تولىسى دەسمايىسى ئاز ئۈششاق تىجارەتچى ۋە ئېلىپ ـ ساتارلار ئىدى.

1950 ـ يىلى كورلا ناھىيە بازىرىدا شىنجاڭ ھەربىي رايونى ئىشلەپچىقىرىش كوپېراتىپىنىڭ كورلا شۇبىسى، 18 ـ تۈەن ھەربىيلەر كوپېراتىپى، شىنجاڭ سودا شىركىتى قارا شەھەر شۇبە شىركىتىنىڭ كورلا تارماق شىركىتى قۇرۇلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، كورلا ناھىيىسىدە تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپى قۇرۇلدى. شۇنىڭدىن باشلاپ، كورلىدا كوللېكتىپ سودىسى ۋە دۆلەت سودىسى بارلىققا

كەلدى. 1956 ـ يىلى كورلا ناھىيىسىدىكى خۇسۇسىي سودا سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىلدى، شۇنىڭ بىلەن دۆلەت ۋە كوللېكتىپ سودىسى تېخىمۇ راۋاجلاندى. 1990 ـ يىلى كورلا شەھىرى تەۋەسىدىكى سودا ئاپپاراتى (يېزا ئىگىلىك 2 ـ شىنىڭ سودا ئاپپاراتى بۇنىڭ سىرتىدا) 1961 (بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانا 144) گە، كوللېكتىپ مۇلۈكچىلىكىدىكى سودا ئاپپاراتى 177 (بۇنىڭ ئىچىدە تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپىنىڭ سودا ئاپپاراتى 94) گە، گۈۋاھنامىسى بار يەككە سودىگەر ئائىلىسى 1640 قا يەتتى.

1990 ـ يىلى كورلا شەھىرى تەۋەسىدىكى ئىجتىمائى تاۋارلارنىڭ پارچە سېتىلىش ئومۇمىي سوممىسى 351 مىليون 180 مىڭ يۈەن (بۇنىڭ ئىچىدە يېزا ئىگىلىك 2 ـ شىنىڭ 82 مىليون يۈەن) گە، ئومۇمىي خالىق مۇلۈكچىلىكىدىكى سودىنىڭ سوممىسى 161 مىليون 910 مىڭ يۈەنگە، تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپى سودىسىنىڭ سوممىسى 19 مىليون 130 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

1990 ـ يىلى كورلا شەھىرىگە بېۋاستە قاراشلىق سودا (سودا، ئائىلىق، تەمىنات ـ سودا، يېزا ئىگىلىك ماشىنلىرى سېتىۋېلىرىدىن ئىبارەت تۆت چوڭ سىستېما) بويىچە 161 مىليون 570 مىڭ يۈەنلىك تاۋار سېتىۋېلىندى، 158 مىليون 820 مىڭ يۈەنلىك تاۋار سېتىلدى، 4 مىليون 526 مىڭ يۈەن پايدا ئېلىندى؛ تاۋارلارنىڭ پارچە سېتىلىش سوممىسى 36 مىليون 380 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، كورلا شەھىرى تەۋەسىدىكى ئىجتىمائىي تاۋارلارنىڭ پارچە سېتىلىش ئومۇمىي سوممىسىنىڭ 6. 24 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، كورلا ناھىيىسى تەۋەسىدىكى ناھىيىگە قاراشلىق سودا، ئاساسەن، تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپى سودىسى، ئوبلاستقا قاراشلىق سودا دۆلەت سودىسى ئىدى. 1979 ـ يىلى كورلا شەھىرى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئوبلاستقا قاراشلىق سودىنىڭ پارچە سېتىش تور ـ نۇقتىلىرىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى كورلا شەھىرىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1984 ـ يىلى ناھىيە بىلەن شەھەر بىرلەشتۈرۈلگەندىن كېيىن، ناھىيىگە قاراشلىق سودا شەھەرگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. كورلا شەھىرى تەۋەسىدىكى سودا شەھەرگە قاراشلىق سودا، ئوبلاستقا قاراشلىق سودا، ئاپتونوم رايونىنىڭ كورلىدا تۇرۇشلۇق ئورۇنلار بىلەن قاراشلىق سودا ۋە يېزا ئىگىلىك 2 ـ شىسىغا قاراشلىق سودا دەپ تۆت چوڭ تۈرگە ئايرىلدى.

I باب

ئاپپاراتلار

1§ . باشقۇرۇش ئاپپاراتى

1. كورلا شەھەرلىك سودا ئىدارىسى

1957 ـ يىلى كورلا ناھىيىلىك سودا ئىدارىسى قۇرۇلدى. 1960 ـ يىلى ئۇنىڭ قارمىقىدا مادديي

ئەشيا ئىشلەپچىقىرىش، يەرلىك مەمۇلاتلار، كېرەكسىز بۇيۇملار، تۇرلۇك مالىلار سودىسى، ئىستېمال بۇيۇملىرى، ئاشقى سودا، مۇلازىمەت ئىشلىرىنى باشقۇرىدىغان ئالتە تىجارەت بۆلۈمى تەسىس قىلىندى. 1962 ـ يىلى ناھىيىلىك سودا ئىدارىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، تۇرلۇك مالىلار، ماددىي ئەشيالارنى سېتىش ـ سېتىۋېلىش كەسىپىنىڭ كۆپ قىسمىنى باينىغولىن ئوبلاستلىق سودا ئىدارىسى ۋاكالىتەن باشقۇردى، قىسمەنلىرى ناھىيىلىك تەمىنات ـ سودا بىرلەشمە كوپېراتىپىغا قوشۇۋېتىلدى. 1980 ـ يىل 1 ـ ئايدا كورلا شەھەرلىك سودا ئىدارىسى قۇرۇلدى، باينىغولىن ئوبلاستلىق سودا ئىدارىسىغا تەۋە تۇرلۇك مالىلار، ئىستېمال بۇيۇملىرى، ئېچىلىك، مېتال بۇيۇملار، سەي ـ كۆكتات شىركەتلىرى شەھەرلىك سودا ئىدارىسىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1985 ـ يىلى شەھەرلىك شېكەر ـ ھاراق ـ تاماكا شىركىتى قۇرۇلدى. 1990 ـ يىلى شەھەرلىك سودا ئىدارىسىنىڭ شىركىتى ئالتىگە يەتتى.

2. كورلا شەھەرلىك ئاشلىق ئىدارىسى

1952 ـ يىل 6 ـ ئايدا كورلا ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى قۇرۇلدى. 1953ـيىلى ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى ئاشلىق بۆلۈمى قۇرۇلدى. 1957ـ يىل 3 ـ ئايدا ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

1979 ـ يىل 10 ـ ئايدا كورلا شەھەرلىك ئاشلىق ئىدارىسى قۇرۇلدى، ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 89غا يەتتى. 1984 ـ يىل 4 ـ ئايدا ناھىيىلىك، شەھەرلىك ئاشلىق ئىدارىلىرى بىرلەشتۈرۈۋېتىلدى، ئۇنىڭ قارمىقىدا كاتىبات، كەسىپ، پىلان ـ مالىيە، يېزا ئىگىلىك باشقۇرۇش، ساقلاش ـ توشۇشتىن ئىبارەت بەش بۆلۈمچە ـ ئىشخانا تەسىس قىلىندى، ئىشچى ـ خىزمەتچىسى جەمئىي 325 كە يەتتى. 1990ـيىلىنىڭ ئاخىرىدا كورلا شەھەرلىك ئاشلىق ئىدارىسىنىڭ ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 421 گە، قارمىقىدىكى مۇستەقىل ھېسابات ئورنى 10غا، ئاساسىي قاتلام ئاشلىق دۇكىنى 18گە يەتتى، ئۇلار شەھەر ئىچى ـ سىرتىدىكى 220 سانا ئادەمنىڭ ئاشلىق، ياغ بىلەن تەمىنلىنىشىگە مەسئۇل بولدى.

3. كورلا شەھەرلىك تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپلىرى بىرلەشمىسى

1951 ـ يىلى كورلا ناھىيىلىك تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپى قۇرۇلدى. 1955 ـ يىلى تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپىنىڭ ئاساسىدا، كورلا ناھىيىلىك تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپلىرى بىرلەشمىسى قۇرۇلدى. 1958 ـ يىل 7 ـ ئايدا كورلا ناھىيىلىك تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپلىرى بىرلەشمىسى ناھىيىلىك سودا ئىدارىسىغا قوشۇۋېتىلىپ، تەمىنات ـ سودا بۆلۈمىگە ئۆزگەرتىلدى. 1962 ـ يىل 8 ـ ئايدا ناھىيىلىك سودا ئىدارىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ناھىيىلىك تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپلىرى بىرلەشمىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1972 ـ يىلى ناھىيىلىك تەمىنات ـ سودا بىرلەشمە كوپېراتىپى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، يەرلىك مەمۇلاتلار شىركىتى قۇرۇلدى، ئۇ ناھىيىلىك سودا ئىدارىسىغا قارىدى. 1974ـيىل 10ـ ئايدا ناھىيىلىك يەرلىك مەمۇلاتلار شىركىتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ناھىيىلىك تەمىنات ـ سودا بىرلەشمە كوپېراتىپى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1980 ـ يىلى كورلا شەھەرلىك تەمىنات ـ سودا بىرلەشمە كوپېراتىپى قۇرۇلدى، ناھىيىلىك، شەھەرلىك تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپلىرى تەۋە مەۋجۇت بولۇپ تۇردى. 1984ـ يىل 6 ـ ئايدا كورلا ناھىيىلىك، شەھەرلىك تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپى كورلا شەھەرلىك تەمىنات ـ سودا بىرلەشمە كوپېراتىپىغا قوشۇۋېتىلدى.

§2 . سودا ـ تىجارەت ئاپپاراتلىرى ۋە بازارلار

1. سودا ـ تىجارەت ئاپپاراتلىرى

كورلا شەھىرى تەۋەسىدىكى سودا تىجارەت ئاپپاراتلىرى سانائەت، پېنزا ئىگىلىكىنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، تېز كۆپەيدى. 1950 ـ يىلى سودا ـ تىجارەت ئاپپاراتى نۆتكە، ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 131غا، 1960 ـ يىلى ئاپپاراتى 12گە، ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 401گە، 1970 ـ يىلى ئاپپاراتى 85 (بۇنىڭ ئىچىدە تىجارەت تور ـ نۇقتىسى 79) گە، 1980 ـ يىلى ئاپپاراتى 118 (سودا تور ـ نۇقتىسىسىز ئۆزئىچىگە ئالمىدۇ) گە، ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 1387گە، 1985 ـ يىلى ئاپپاراتى 288 (بۇنىڭ ئىچىدە شەھەرگە قاراشلىق سودا تور ـ نۇقتىسى 51) گە، ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 1263گە، 1990 ـ يىلى كورلا شەھىرى تەۋەسىدىكى سودا ئاپپاراتى 1961 گە، ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 6457 گە يەتتى.

كورلا شەھىرى تەۋەسىدىكى سودىنىڭ 1980 — 1990 ـ يىلغىچە بولغان تىجارەت ئاپپاراتلىرى ۋە خادىملىرى

جەدۋەل: 20 — 1

بىرلىكى: تەپەر

يىللار	جەمئىي		بۇنىڭ ئىچىدە			
			دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودا		كوللېكتىپ ئىگىلىكىدىكى سودا	يەككە ئىگىلىكتىكى سودا
	ئاپپارات	خادىم	ئاپپارات	خادىم	ئاپپارات	خادىم
1980	200	1372	103	1077	7	112	90	183
1981	235	1486	120	1186	24	207	91	93
1982	275	1801	113	1372	37	276	125	153
1983	399	2018	86	1295	43	364	310	359
1984	895	2501	75	1152	44	396	776	953
1985	1 597	1 936	111	1 919	71	684	1 415	1 754
1986	2 129	5 478	120	1 982	166	1 342	1 843	2 154
1987	1 655	5 121	127	2 058	158	1 470	1 370	1 593
1988	2 264	5 889	134	2 135	155	1 495	1 975	2 259
1989	1 988	6 202	138	2 286	158	1 655	1 692	2 261
1990	1 961	6 457	144	2 420	177	1 875	1 640	2 162

دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودا تىجارەت ئاپپاراتى 1950 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنى دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كورلا سودا شىركىتى ئىش بېجىرىش ئورنى قۇرۇلدى، ئۇ قارا شەھەر ۋىلايەتلىك سودا

شىركىتىگە قارىدى، ئىش بېجىرىش ئورنى قارىمىقىدىكى ئۇچ ماگىزىندا 18 ئىشچى ـ خىزمەتچى بار ئىدى، كەسىپ دائىرىسى ئىچىدە تۇرلۇك مالالار، بېزا ئىگىلىك قوشۇمچە مەھسۇلاتلىرى، يەرلىك ئالاھىدە مەھسۇلاتلار، ئاشلىق، ياغ سېتىش ـ سېتىۋېلىش كەسىپلىرى بار ئىدى. شۇ يىلى شىنجاڭ ھەربىي رايونى ئىشلەپچىقىرىش كوپېراتىپىنىڭ كورلا شۆبە كوپېراتىپى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ قارىمىقىدا ئىككى ماگىزىن، 119 ئىشچى ـ خىزمەتچى بار ئىدى. 1950 ـ يىلى ناھىيە تەۋەسىدە سودا ئاپپاراتى ئىككىگە، سودا تور ـ ئۇقتىسى بەشكە، ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 137گە يەتتى.

1951 ـ يىلى كورلا سودا شىركىتى ئىش بېجىرىش ئورنى دادۇڭزا، قارا يۇلغۇن، سوغۇ قاتارلىق جايلاردا ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ بېزىلىق ئىش بېجىرىش ئورنىنى قۇردى.

1953 ـ يىلى شىنجاڭ ھەربىي رايونى ئىشلەپچىقىرىش كوپېراتىپىنىڭ كورلا شۆبە كوپېراتىپى كورلا سودا شىركىتى ئىش بېجىرىش ئورنىغا قوشۇۋېتىلدى.

1954 ـ يىلى دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كورلا ۋىلايەتلىك گۈللۈك رەخت شىركىتى، كورلا ۋىلايەتلىك ھاراق ـ تاماكا مەھسۇس سېتىش شىركىتى، ۋىلايەتلىك ئاشلىق ئىدارىسى، ۋىلايەتلىك ناشقى سودا ئىدارىسى، ۋىلايەتلىك سۇ مەھسۇلاتلىرى ئىدارىسى قۇرۇلدى. 7 ـ ئايىنىڭ 1 ـ كۈنىدىن باشلاپ، كورلا سودا شىركىتى ئىش بېجىرىش ئورنىنىڭ نامى غەربىي شىمال سودا شىركىتى كورلا ۋىلايەتلىك شۆبە شىركىتىگە ئۆزگەرتىلدى.

1958 ـ يىلى كورلا ۋىلايەتلىك سودا شۆبە شىركىتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، كورلا ۋىلايەتلىك سودا ئىدارىسى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ قارىمىقىدا تۇرلۇك مالالار سودىسى، ئىلمە ـ توقۇلما بۇيۇملىرى، يەرلىك مەھسۇلات ـ يېمەكلىك، چارۋا مەھسۇلاتلىرى، مال سېتىش ـ مال سېتىۋېلىشتىن ئىبارەت يەتتە تىجارەت بۆلۈمى تەسىس قىلىندى، خادىملىرى 170 گە يەتتى. بۇنىڭ بىلەن بىرگە دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودا كارخانىلىرىدىن ئاچچىقسۇ ـ جيانگيۇ ـ كەمپىت زاۋۇتى، پېچىنە ـ پىرەنىك زاۋۇتى، قەغەز زاۋۇتى، تاش ماتېرىياللار زاۋۇتى، سۆگەك پاراشوكى زاۋۇتى، سوپۇن زاۋۇتى، تۇز زاۋۇتى قاتارلىقلار قۇرۇلدى.

1959 ـ يىلى ۋىلايەتلىك سودا ئىدارىسى يەنە يېمەكلىك، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى، نېفىت، پاختا ـ چىگە تىجارەت بۆلۈملىرىنى تەسىس قىلدى.

1960 ـ يىلى سودا تور ـ ئۇقتىسى 12گە، ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 401 گە يەتتى. كورلا ناھىيىلىك سودا ئىدارىسى قارىمىقىدا ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى، يەرلىك مەھسۇلاتلار ـ كېرەكسىز نەرسىلەر، تۇرلۇك مالالار سودىسى، يېمەكلىكلەر بۇيۇملىرى، ئاشلىق سودا، مۇلازىمەتتىن ئىبارەت ئالتە تىجارەت بۆلۈمى تەسىس قىلىندى.

1962 ـ يىلى ناھىيىلىك سودا ئىدارىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ناھىيىلىك تەمىنات ـ سودا بىرلەشمە كوپېراتىپى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، ھەرقايسى تىجارەت بۆلۈملىرىنۇ بىللە ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

1970 ـ يىل 12 ـ ئايدا ئوبلاستلىق سودا ئىدارىسى بىر قىسىم سودا تور ـ ئۇقتىملىرىنى كورلا ناھىيىسىنىڭ باشقۇرۇشىغا چۈشۈردى، ئۇلار، ئاساسەن، يېمەكلىك پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇتى، سوغۇ چارۋىچىلىق فېرمىسى، قوشخانا، بەش گۈش دۇكىنى، ناشقى سودا سېتىۋېلىش ـ سېتىش دۇكىنى قاتارلىق 30 نەچچە سودا ئۇقتىسىنى ئۆزىگە ئالدى.

1975 ـ يىلى بېزا ئىگىلىك 2 ـ شىنىڭ تەشكىلىي تۈزۈلۈشى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، بېزا ئىگىلىك 2 ـ شىسىغا تەۋە سودا ۋە كورلا ناھىيىسىنىڭ سودىسىنىڭ (تەمىنات ـ سودا بۇنىڭ سىرتىدا) ھەممىسى بايىنغولىن ئوبلاستلىق سودا ئىدارىسىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1981 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىدا بىكتۇەن تۈزۈلمىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1983 ـ يىل 1 ـ ئايدا بېزا ئىگىلىك 2 ـ شى سودا باشقارمىسى قۇرۇلۇپ، ئەسلىدىكى ئۆزىگە قاراشلىق سودا تور ـ ئۇقتىسىدىن 230نى، ئۇلاردا ئىشلەيدىغان خادىمدىن 959نى

قايتۇرۇلدى.

1980 ـ يىل 1 ـ ئايدا كورلا شەھەرلىك سودا ئىدارىسى قۇرۇلدى، ئوبلاستقا قاراشلىق تۈرلۈك ماللار، يېمەكلىك، يېمەك ـ ئىچمەك مۇلازىمىتى، مېتال بۇيۇملار، كۆكتات شىركەتلىرى شەھەرلىك سودا ئىدارىسىغا ئۇنتكۇزۇپ بېرىلدى. شۇ يىلى شەھەر تەۋەسىدىكى سودا تور ـ نۇقتىسى 103 (بۇنىڭ ئىچىدە شەھەرگە قاراشلىق دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودا تور.نۇقتىسى 43) كە، ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 1077گە يەتتى.

1985 ـ يىلى كورلا شەھەرلىك شېكەر ـ ناماكا ـ ھاراق شىركىتى قۇرۇلدى، بايىنغولىن ئوبلاستلىق سودا ئىدارىسى «يېڭى كۆۋرۈك» ماگىزىنىنىڭ بىر پارچە سېتىش ئورنىنىلا قالدۇرۇپ، قالغانلىرىنىڭ ھەممىسىنى كورلا شەھىرىگە ئۇنتكۇزۇپ بەردى.

1990 ـ يىلى شەھەر بويىچە دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودا — تور ـ نۇقتىسى 144 (بۇنىڭ ئىچىدە شەھەرگە تەۋە سودا — تور ـ نۇقتىسى 80دىن ئارتۇق) كە، ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 2420 (بۇنىڭ ئىچىدە شەھەرگە تەۋە سودا ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 1436) گە يەتتى.

دۆلەت ئىگىلىكىدىكى باشقا سودا تىجارەت ئاپپاراتلىرى 1952 ـ يىل 6 ـ ئايدا كورلا ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسىدا بىر ئىسكىلات، بىر يېزا سېتىۋېلىش ـ سېتىش ئورنى بار ئىدى.

1956 ـ يىل 8 ـ ئايدا كورلا ناھىيىسىدە ياغ شىركىتى قۇرۇلدى. 1957 ـ يىل 9 ـ ئايدا ناھىيىلىك ياغ شىركىتى ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسىگە قوشۇۋېتىلدى. ئاشلىق ئىدارىسىنىڭ قارمىقىدا ئىككى ئاشلىق ـ ياغ دۇكىنى، تۆت يېزا سېتىۋېلىش ـ سېتىش ئورنى، ئىككى ئىسكىلات بار بولدى.

1961 ـ يىل 7 ـ ئايدا بايىنغولىن ئوبلاستلىق ئاشلىق ئىدارىسىنىڭ 1 ـ ئاشلىق دۇكىنى ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسىگە ئۇنتكۇزۇپ بېرىلدى. شۇ يىلى 3 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنىدىن باشلاپ ئوبلاستلىق، ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىلىرى ئوبلاست، ناھىيە تەۋەسىدىكى شەھەر ـ بازار ئاھالىلىرىنى ئاشلىق بىلەن تەمىنلىدى.

1976 ـ يىل 5 ـ ئايدا كورلا ناھىيىلىك ئاشلىق، ياغ پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇتى قۇرۇلدى، ئۇ مۇستەقىل ھېسابات قىلىپ، پايدا ـ زىيانغا ئۆزى ئىگە بولدى. 1980 ـ يىل 5 ـ ئايدا ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسىغا ئۇنتكۇزۇپ بېرىلدى.

1979 ـ يىل 10 ـ ئايدا كورلا شەھەرلىك ئاشلىق ئىدارىسى قۇرۇلدى، قارمىقىدا سەككىز ئاشلىق دۇكىنى تەسىس قىلىندى، ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 89غا يەتتى، ئۇ شەھەر ئاھالىسىنى ئاشلىق، ياغ بىلەن تەمىنلەشكە مەسئۇل بولدى. شۇ يىلى بايىنغولىن ئوبلاستلىق ئاشلىق ئىدارىسى قارمىقىدىكى كۆپ قىسىم تىجارەت تور ـ نۇقتىلىرى شەھەرلىك ئاشلىق ئىدارىسىگە ئۇنتكۇزۇپ بېرىلدى. ئوبلاستلىق ئاشلىق ئىدارىسىگە تەۋە ئورۇنلاردىن پەقەت بايىنغولىن ئوبلاستلىق ئۇن زاۋۇتى، بايىنغولىن ئوبلاستلىق ئاشلىق-ياغ شىركىتى بايىنغولىن ئوبلاستلىق ئاشلىق ـ ياغ پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇتى، بايىنغولىن ئوبلاستلىق ئاشلىق ئىسكىلاتى ساقلاپ قېلىندى.

1981 ـ يىل 1 ـ ئايدا ناھىيە، شەھەردە ئايرىم ـ ئايرىم ئاشلىق ـ ياغ كېلىشىم باھا شىركىتى قۇرۇلدى. كورلا شەھەرلىك ئاشلىق ئىدارىسى يېڭىدىن بىر ئىسكىلات قۇردى.

1982 ـ يىل 12 ـ ئايدا ناھىيىلىك ئاشلىق ـ ياغ ـ يېمەكلىك تىجارەت بۆلۈمى قۇرۇلدى.

1983 ـ يىل 3 ـ ئايدا ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى لايىھىدىكى ئىقتىدارى بويىچە 15 مىڭ مىكيان بېقىلىدىغان بىر توخۇ فېرمىسى قۇردى.

1984 ـ يىل 4 ـ ئايدا شەھەرلىك ئاشلىق ئىدارىسى كاتىبات، كەسپىي ئىشلار، مالىيە ـ بوغالتىرلىق، يېزا ئىگىلىكىنى باشقۇرۇش، ساقلاش، توشۇش بۆلۈمچىلىرى تەسىس قىلدى، ئۇنىڭغا ئۇچ

مەركىزىي تاشلىق دۆكىنى، 14 مەھەللە تاشلىق دۆكىنى، توقۇز مۇستەقىل ھېسابات گورنى قارىدى، بېزىدا تۆت تاشلىق دۆكىنى قۇرۇلدى، ئىدارە بويىچە ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 325كە يەتتى.

1986 ـ يىلى ساقلاش ـ توشۇش بۆلۈمچىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، كۆپ خىل تىجارەت بۆلۈمچىسى قۇرۇلدى.

1987 ـ يىل 8 ـ ئايدا شەھەرلىك تاشلىق ئىدارىسىنىڭ ئەمگەك مۇلازىمەت شىركىتى قۇرۇلدى. يېزا سېتىۋېلىش ئۇقتىسىدىن بىرسى كۆپەيتىپ قۇرۇلدى.

1988 ـ، 1989 ـ يىللىرى ئىككى تاشلىق دۆكىنى كۆپەيتىپ قۇرۇلدى. 1989 ـ يىلىنىڭ بېشىدا كورلا شەھەرلىك تاشلىق ئىدارىسىدا ئۇخۇم، قۇش، يەم ـ خەشەك سېتىش بۆلۈمى قۇرۇلدى.

1990 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر، كورلا شەھەرلىك تاشلىق ئىدارىسىنىڭ ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 421گە، قارىسىقىدىكى مۇستەقىل ھېسابات گورنى ئونغا، ئاساسىي قاتلام تاشلىق دۆكىنى 18گە يەتتى، ئۇلار شەھەر تەۋەسىدىكى 220 ساق كىشىنىڭ تاشلىق بىلەن تەمىنلىنىشىگە مەسئۇل بولدى.

تەمىنات ـ سودا تىجارەت ئاپپاراتلىرى 1951 ـ يىلى كورلا ناھىيىلىك تەمىنات سودا كوپېراتىپى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ يەرلىك ئالاھىدە مەھسۇلاتلار بىلەن شۇغۇللىنىدىغان بىر بۆلۈمى، مەككىز ئىشچى-خىزمەتچىسى بار ئىدى.

1952 ـ يىلدىن 1954 ـ يىلغىچە ئارقىدىن 2-، 3-، 4- رايونلۇق يېزا ئاساسىي قاتلام تەمىنات سودا كوپېراتىپلىرى قۇرۇلدى.

1955 ـ يىلى كورلا ناھىيىلىك تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپلىرى بىرلەشمە كوپېراتىپىنىڭ قارىسىقىدا-كى تەمىنات ـ سودا تور ـ نۇقتىسى 20گە، ئىشچى ـ خىزمەتچى 71گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ناھىيە بازىرىدىكى تىجارەت تور ـ نۇقتىسى 10، ئىشچى ـ خىزمەتچى 40.

1962 ـ يىل 8 ـ ئايدا ناھىيىلىك تەمىنات ـ سودا بىرلەشمە كوپېراتىپى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، شتاتى 20گە يەتتى. ئۇنىڭ قارىسىقىدا ئۇنىۋېرسال سودا تىجارەت بۆلۈمى تەسىس قىلىندى، ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 75كە يەتتى.

1980 ـ يىلى كورلا شەھەرلىك تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپىنىڭ قارىسىقىدا ئاساسىي قاتلام كوپېراتىپىدىن ئۈچى، دۆكاندىن بەشى، تىجارەت تور ـ نۇقتىسىدىن 27سى تەسىس قىلىندى، ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 96گە يەتتى.

1984 ـ يىل 6 ـ ئايدا كورلا شەھەرلىك تەمىنات ـ سودا بىرلەشمە كوپېراتىپىنىڭ قارىسىقىدا كەسىپى شىركەتتىن ئالتىسى، تىجارەت تور ـ نۇقتىسىدىن 69ى تەسىس قىلىندى، ئىشچى ـ خىزمەتچى 157گە يەتتى.

1990 ـ يىلى كورلا شەھەرلىك تەمىنات ـ سودا بىرلەشمە كوپېراتىپىدا 94 ئاپپارات، 1030 ئىشچى-خىزمەتچى بار بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە مەمۇرىي باشقۇرۇش ئاپپاراتى ئۈچ، بىرلەشمە كوپېراتىپقا بىۋاستە قاراشلىق ئىشچى ـ خىزمەتچى 179، ئۇنىڭ قارىسىقىدا 89 سودا تور ـ نۇقتىسى، 845 ئىشچى-خىزمەتچى بار بولدى.

باشقا كوللېكتىپ سودا ـ تىجارەت ئاپپاراتلىرى 1956 ـ يىلى كورلا ناھىيىسى خۇسۇسىي سودىنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىپ، 119 سودا ـ ساناقچى ئائىلىسىنى، ئۇلاردا ئىشلەيدىغان 151 خادىمنى ئۆزگەرتتى، يۇ، 141 خۇسۇسىي سودا ـ ساناقچى ئائىلىسىنىڭ 4. 84 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. بۇنىڭ ئىچىدە تەمىنلەش، ئىشلەپچىقىرىش-سېتىشنى بىكىتكەن ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلە-كىدىكى ئائىلە مەككىز، ئۇلاردا ئىشلەيدىغان خادىم 11، ۋاكالىتەن سېتىشنى تەشكىللىگەن ئائىلە 24، ئۇلاردا ئىشلەيدىغان خادىم 27؛ سېتىشنى تەشكىللىگەن ئائىلە ئۈچ، ئۇلاردا ئىشلەيدىغان خادىم 14؛

كوپىراتىپ ماگىزىنى تەشكىللىگەن ئائىلە 32، ئۇلاردا ئىشلەيدىغان خادىم 33؛ دۆلەت ئىگىلىكىگە قوبۇل قىلىنغان ئائىلە ئىككى، ئۇلاردا ئىشلەيدىغان خادىم تۆت؛ كوپىراتىپ تەشكىللىگەن ئائىلە 41، ئۇلاردا ئىشلەيدىغان خادىم 51؛ كوپىراتىپ گۈرۈپپىسى تەشكىللىگەن ئائىلە توققۇز، ئۇلاردا ئىشلەيدىغان خادىم 11؛

ئەينى ۋاقىتتا، ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى چوڭراق دۇكاندىن خەن جىنباۋ، لوسىچۈەن، جىياڭ پۈتەي، يى مىڭ، لى يۈلياڭ قاتارلىق ئالتە كىشى 8000 يۈەن مەبلەغ توپلاپ قۇرغان كورلا ناھىيىلىك ئۇنىۋېرسال رېمونت كوپىراتىپى، مەمەت ھاجى، تۇرسۇن خالىق، يۈسۈپ زۇنۇن، ئوسمان رېھىم، مەمەت ئىمىن، ئىبلى قادىر، مۇسا قادىر، قۇربان، ئىسمايىل، تۇرسۇن مەمەت، ئابلا نۇر، ئابلادىن، زاھىر قاتارلىق 14 كىشى 10 مىڭ يۈەندىن ئارتۇق مەبلەغ توپلاپ قۇرغان «ئالغا» تۇرلۇك ماللار كوپىراتىپى دۇكىنى، قادىر زاھىت، ھوشۇر ۋاسىل، رېھىمجان، راشىدىن، موللا مەمەت قاتارلىق 11 كىشى قۇرغان «قىزىل بايراق» كوپىراتىپى دۇكىنى بار ئىدى. يۇقىرىقى دۇكانلار 1990 ـ يىلغىچە مەۋجۇت بولۇپ تۇردى.

1957 ـ يىل 3 ـ ئايدا ناھىيە بويىچە خۇسۇسىي سودا بىلەن شۇغۇللىنىدىغان 224 ئائىلە، 328 خادىم بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئومۇمىي مەبلىغى 160 مىڭ يۈەن ئىدى. بۇنىڭ ئىچىدە شۇ يىلى تەشكىللەنگەن ئائىلە 129، خادىم 200 بولۇپ، ئۇلارنىڭ مەبلىغى 136 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

1958 ـ يىل 3 ـ ئايدا كورلا ناھىيىسى ھەرخىل كوپىراتىپ تەشكىلىنى داۋاملىق قۇردى. 1958ـيىلىنىڭ ئاخىرىغىچە 14 كوپىراتىپ (گۈرۈپپا قۇرۇلدى، ئۇلاردا ئىشلەيدىغان خادىم 128 بولۇپ، ئاساسەن كۆكتات، تۇرلۇك ماللار، ھۆل ـ قۇرۇق مېۋە، يېمەك ـ ئىچمەك قاتارلىق 13 خىل كەسىپ بىلەن شۇغۇللاندى.

1962 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىدا كوپىراتىپ دۇكىنى توققۇزغا، كوپىراتىپ گۈرۈپپىسى ئالتىگە، سودا تور-نۇقتىسى 41گە، خادىمى 154كە يەتتى.

1964 ـ يىلى كورلا ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى توققۇز كوپىراتىپتىن كوپىراتىپ بىرلەشمىسى تەشكىللىدى، دۆلەت كادىرلىرىنى ئالماپ كوپىراتىپ بىرلەشمىسىگە يېرىپ خىزمەت قىلىشقا يۆتكىدى ھەمدە بىر تۈركۈم ئىش كۈتۈپ تۇرغان ياشلارنى قوبۇل قىلىپ، كۇچىنى تولۇقلىدى. شۇ يىلى كوپىراتىپ بىرلەشمىسىدە كوپىراتىپ ئەزاسى 153كە، دۆلەت كادىرى بەشكە، ئىش كۈتۈپ تۇرغان ياش 16گە، جەمئىي خادىم 174كە يەتتى.

1966 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى بايىنغولىن ئوبلاستلىق سودا ئىدارىسى ئۇشتاق تىجارەتچى، يايىسچىلارنى سىستېما بويىچە ئۇزگەرتىش سۆھبەت يىغىنى ئېچىپ، كورلا ناھىيىسىنىڭ شەھەر ـ بازارلىرىدىكى كوپىراتىپ دۇكىنىنى سەككىزگە، كوپىراتىپ گۈرۈپپىسىنى ئىككىگە تەڭشەشنى، ئۇلارنىڭ ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا ئوبلاستلىق يېمەكلىكلەر شىركىتى، ئوبلاستلىق تۇرلۇك ماللار شىركىتى، ئوبلاستلىق سودا شىركىتى ۋە ناھىيىلىك تەمىنات ـ سودا بىرلەشمە كوپىراتىپىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولۇشىنى بەلگىلىدى، شۇنىڭ بىلەن بىللە 22 كوپىراتىپ ئەزاسىنى قىسقارتتى، 14 ئادەمنى تەڭشەپ يۆتكىدى.

1980 ـ يىلدىن باشلاپ كوللېكتىپ سودا خىلى زور دەرىجىدە راۋاجلاندى. 1981 ـ يىلى كورلا شەھىرىدىكى كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكتىكى سودا ئورنى 24كە، ئۇنىڭدا ئىشلەيدىغان خادىم 207گە يەتتى. 1985 ـ يىلى كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى سودا تور ـ نۇقتىسى 71گە، ئۇنىڭدا ئىشلەيدىغان خادىم 684 كە يەتتى.

1990 ـ يىلى كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى سودا تور ـ نۇقتىسى 177گە، ئۇنىڭدا ئىشلەيدىغان خادىم 1875كە يەتتى.

يەككە سودا تىجارەت ئۇقتىلىرى 1956 ـ يىلدىن ئىلگىرى كورلا ناھىيىسىدىكى سودا ئۇقتىلىرىنىڭ كۆپىنچىسى يەككىلەرنىڭ خۇسۇسىي سودا ئۇقتىسى ئىدى. مىنگونىڭ 32 ـ يىلى (1943 ـ يىلى) كورلا ناھىيە بازىرىدا 117 ئۆيلۈك ئۇرۇقلۇق تىجارەتچى، 19 ئاشخانا، سەككىز ناۋايخانا، بەش ساتىراشخانا بار ئىدى. مىنگونىڭ 37 ـ يىلى (1948 ـ يىلى) كورلا ناھىيە بازىرىدا بىر قەدەر چوڭ ئۇرۇقلۇق تىجارەتچى 12 (مەبلىغى 10 مىڭ يۈەندىن، دۇكان خادىمى بەش ئادەمدىن يۇقىرىلار) گە يەتتى، يۇنگدىن باشقىلىرى ئاز دەسمايە بىلەن تىجارەت قىلىدىغان ئۇششاق تىجارەتچىلەر ئىدى.

مىنگونىڭ 32 ـ يىلى (1943 ـ يىلى) كورلا ناھىيىسىدە سودا ـ سېتىق بىلەن شۇغۇللانغان ئائىلىلەرنىڭ ستاتىستىكا قىلىنىشى

جەدۋەل: 20 — 2

نامى	سانى (ئائىلە)	مەبلىغى (يۈەن)
مۇقىم ئورنى بار سودىگەر	117	107 963
ئاشپەز	19	594 000
ناۋاي	8	200 000
ساتىراش	5	20 000

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1950 ـ يىل 11 ـ ئايدا كورلا ناھىيىلىك ھۆكۈمەت خۇسۇسىي ئىگىلىكتىكى سودا ـ سانائەتچىلەرنى كەڭ كۆلەمدە تەكشۈرۈپ تىزىملىدى: ناھىيە بويىچە سودا بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئائىلە 233، ئۇلاردا ئىشلەيدىغان خادىم 331 بولغان، 1951 ـ يىلى سودا بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئائىلە 277گە، ئۇلاردا ئىشلەيدىغان خادىم 324كە؛ 1952 ـ يىلى سودا بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئائىلە 269غا، ئۇلاردا ئىشلەيدىغان خادىم 290گە؛ 1953 ـ يىلى سودا بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئائىلە 304كە، ئۇلاردا ئىشلەيدىغان خادىم 356گە؛ 1954 ـ يىلى سودا بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئائىلە 396گە، ئۇلاردا ئىشلەيدىغان خادىم 454كە؛ 1955 ـ يىلى سودا بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئائىلە 426گە، ئۇلاردا ئىشلەيدىغان خادىم 509غا؛ 1956 ـ يىلى سودا بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئائىلە 141گە، ئۇلاردا ئىشلەيدىغان خادىم 203كە يەتتى.

1956 ـ يىلدىكى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش ئارقىلىق، يەككە سودىگەرلەر تەشكىللىنىپ كوپېراتىپ دۇكىنى (گۇرۇپپىسى) ۋە ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسلار شېرىكچىلىكىدىكى سودا ئورۇنلىرىنى قۇردى، ئۇلارنى دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودا شىركەتلىرى ئۆز سىستېمىسى بويىچە كونكرېت باشقۇردى، پەقەت ئاز ساندىكى يايمىچىلارلا يەككە تىجارەت بىلەن شۇغۇللاندى. 1980 ـ يىلى كورلىنىڭ شەھەر ـ بازارلىرىدا يەككە تىجارەتچى ئائىلىسى 90گە، ئۇنىڭدا ئىشلەيدىغان خادىم 183كە يەتتى.

1980 ـ يىلدىن كېيىن يەككە سودا تېز راۋاجلاندى. 1985 ـ يىلى شەھەر بويىچە يەككە تىجارەتچى ئائىلىسى 1415كە، ئۇلاردا ئىشلەيدىغان خادىم 1754كە يەتتى. 1990 ـ يىلى شەھەر بويىچە يەككە سودا بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئائىلە 1640غا، ئۇنىڭدا ئىشلەيدىغان خادىم 2165 كە يەتتى.

كورلا شەھىرى تەۋەسىدىكى سودا كارخانىلىرىنىڭ 1990 - يىلدىكى ئاپپاراتى ۋە خادىملىرى

(شەھەرگە، ئوبلاستقا بىۋاسىتە قاراشلىق ئورۇنلار، ئاپتونوم رايونىنىڭ كورلىدىكى ئورۇنلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالمىدۇ)

جەدۋەل: 20 — 3

ئورى			ئاپپارات سانى	خادىم سانى
ئومۇمىي جەمئىي			1961	6457
دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودا ئاپپاراتى	جەمئىي		144	2420
	باشقۇرۇش ئاپپاراتى	كىچىك جەمئىي	15	425
		تىجارەت بىلەن قوشۇمچە شۇغۇللىنىدىغان ئاپپارات	9	102
	تىجارەت ئاپپاراتى	كىچىك جەمئىي	118	1659
		يېزا ئىگىلىك قوشۇمچە مەھسۇلاتلىرىنى سېتىۋېلىش - تەمىنلەش ئاپپاراتى	6	73
		سانائەت مەھسۇلاتلىرىنى توپ تارقىتىش ئاپپاراتى	14	293
		پارچە سېتىش ئاپپاراتى كىچىك جەمئىي	93	1194
		پارچە سېتىش ئاپپاراتى دۆلەت ئىگىلىكىدە بولۇش، كوللېكتىپ باشقۇرۇش	25	397
		باشقا تىجارەت ئاپپاراتلىرى	5	99
	ئامبارلار ساقلاش، توشۇش ئاپپاراتى		11	336
كوللېكتىپ مۇلۇك چىلىكى سودا ئاپپاراتى	جەمئىي		177	1875
	تەمىنات-كوپىراتسىيە سودا ئاپپاراتى	كىچىك جەمئىي	94	1030
		كارخانا باشقۇرۇش ئاپپاراتى	3	179
		تىجارەت ئاپپاراتى كىچىك جەمئىي	89	845
		يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنى سېتىۋېلىش - تەمىنلەش ئاپپاراتى	6	362
		سانائەت مەھسۇلاتلىرىنى توپ تارقىتىش ئاپپاراتى	5	136
		پارچە سېتىش ئاپپاراتى	76	290
		باشقا تىجارەت ئاپپاراتلىرى	2	57
	ئامبارلار ساقلاش، توشۇش ئاپپاراتى		2	6
	باشقا كوللېكتىپ مۇلۇك چىلىكى سودا	كىچىك جەمئىي	83	845
		پارچە سېتىش ئاپپاراتى	83	845
گۇۋاھنامىسى بار يەككە سودىگەر ئائىلىسى			1640	2165

1990 - يىلدىكى كورلا شەھىرى تەۋەسىدىكى بىمەك - ئىچمەك مۇلازىمەت ئاپپاراتى ۋە خادىملىرى

(شەھەرگە، ئوبلاستقا بىۋاستە قاراشلىق ئورۇنلار، ئاپتونوم رايونلىق كورلىدىكى ئورۇنلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ)

جەدۋەل: 20 — 4

تۈرى	ئاپپارات سانى	خادىم سانى
1. كارخانا باشقۇرۇش ئاپپاراتى	1	17
2. كارخانا تىجارەت ئاپپاراتى	1750	3797
1) بىمەك - ئىچمەك كەسپىدىكى جەمئىي ئاپپاراتلار	860	1594
(1) دۆلەت ئىگىلىكىدىكى بىمەك - ئىچمەك كەسپى	19	181
بۇنىڭ ئىچىدە: دۆلەت ئىلكىدە بولۇپ، كوللېكتىپ باشقۇرىدىغىنى	7	101
(2) كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكتىكى بىمەك - ئىچمەك كەسپى	7	52
(3) گۇۋاھنامىسى بار يەككە ئىگىلىكتىكى بىمەك - ئىچمەك كەسپى	834	1361
2) مۇلازىمەت كەسپىدىكى جەمئىي ئاپپاراتلار	890	2203
ئىگىلىك تۈرى بويىچە ئايرىغاندا		
(1) دۆلەت ئىگىلىكىدىكى مۇلازىمەت كەسپى	9	192
بۇنىڭ ئىچىدە: دۆلەت ئىلكىدە بولۇپ، كوللېكتىپ باشقۇرىلىدىغىنى	7	150
(2) كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكتىكى مۇلازىمەت كەسپى	32	838
(3) گۇۋاھنامىسى بار يەككە ئىگىلىكتىكى مۇلازىمەت كەسپى	849	1173
كەسىپ بويىچە ئايرىغاندا		
(1) مېھمانخانا كەسپى	84	214
(2) ساناشلىق كەسپى	229	286
(3) مۇنچا كەسپى		
(4) سۈرەت تارتىش كەسپى	31	72
(5) بويافچىلىق كەسپى	3	16
(6) كۈندىلىك لازىمەتلىكلەرنى رېمونت قىلىش كەسپى	323	447
(7) باشقا مۇلازىمەت كەسىپلىرى	220	1168

2. بازار

بازار 1960 ـ يىلدىكى ۋە ئۇنىڭدىن بۇرۇنقى بازارلاردىن ئاساسلىقى كوناشەھەردىكى كۆنچى دەريالىق بويى، ئاشدەن، شاڭخۇ، چەرچى بازارلىرى بار ئىدى. 60 ـ يىللاردىن كېيىن بولۇپمۇ 1979ـيىلىدىن كېيىن ئۇلارنىڭ كۆپ قىسمى داشىلىق بېزا ئىگىلىك سودا بازىرىغا ئۆزگەرتىلدى.

بوستان بازىرى 1989 ـ يىل 7 ـ ئايدا قۇرۇلدى. ئۇنىڭدا 300 كۆادرات مېتر لاپاس، 273 مال سېتىش پۈكسىيى، 3935 كۆادرات مېتر كېلىدىغان دۇكان، 326 مۇقىم يايما ئورنى بار.

دەريا بويى بازىرى 1983 ـ يىلى قۇرۇلدى، ئۇنىڭدا 2600 كۆادرات مېتر لاپاس، 1280 كۆادرات مېتر كېلىدىغان دۇكان بار.

شەرقىي پويىز ئىستانسىسى بازىرى 1987 ـ يىلى قۇرۇلدى. ئۇنىڭدا 1233 كۆادرات مېتر لاپاس، 280 مال سېتىش پۈكسىيى، 2119 كۆادرات مېتر كېلىدىغان دۇكان، 180 مۇقىم يايما ئورنى بار.

«ئىتتىپاق» بازىرى 1989 ـ يىل 10 ـ ئايدا قۇرۇلدى، ئۇنىڭدا 973 كۆادرات مېتر لاپاس، 192 مال سېتىش پۈكسىيى، 4011 كۆادرات مېتر كېلىدىغان دۇكان، 196 مۇقىم يايما ئورنى بار.

ئاشدەن بازىرى 1987 ـ يىل 9 ـئايدا قۇرۇلدى، ئۇنىڭدا 1357 كۆادرات مېتر لاپاس، 110 مال سېتىش پۈكسىيى، 1672 كۆادرات مېتر كېلىدىغان دۇكان، 98 يايما ئورنى بار.

شاڭخۇ بازىرى 1985 ـ يىلى قۇرۇلدى، ئۇنىڭدا 500 كۆادرات مېتر لاپاس، 684 كۆادرات مېتر كېلىدىغان دۇكان بار.

كۆنچى بازىرى 1989 ـ يىل 1 ـ ئايدا قۇرۇلدى، ئۇنىڭدا 1830 كۆادرات مېتر لاپاس، 162 مال سېتىش پۈكسىيى، 1220 كۆادرات مېتر كېلىدىغان دۇكان بار.

سايباغ بازىرى 1986 ـ يىل 10 ـ ئايدا قۇرۇلدى، 1873 كۆادرات مېتر لاپاس، 663 مال سېتىش پۈكسىيى، 4122 كۆادرات مېتر كېلىدىغان دۇكان، 571 مۇقىم يايما ئورنى بار.

«ئىتتىپاق» چارۋا بازىرى 1986 ـ يىلى قۇرۇلدى، 525 كۆادرات مېتر لاپاس، 682 كۆادرات مېتر كېلىدىغان دۇكان، 25 مۇقىم يايما ئورنى بار.

§ 3 . ئاساسلىق شىركەت، سودا ساراىيى، مېھمانخانىلار

1. ئاساسلىق شىركەتلەر

كورلا شەھەرلىك تۇرلۇك مالىلار شىركىتى 1958 ـ يىلدىن 1962 ـ يىلغىچە كورلا ناھىيىلىك سودا ئىدارىسى تۇرلۇك مالىلار تىجارەت بۆلۈمى قۇردى، ئۇنىڭغا ئالتە سودا تور ـ نۇقتىسى، بىر مۇكۆمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى تىجارەت نۇقتىسى، ئىككى كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى سودا كوپېراتىپى قارىدى. 1962 ـ يىلدىن 1980 ـ يىلغىچە كورلا ناھىيىسىگە قاراشلىق يۇقىرى سودا تور ـ نۇقتىلىرى بايىنغولىن ئوبلاستلىق سودا سىستېمىسىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1980ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنى كورلا شەھەرلىك سودا شىركىتى قۇرۇلدى. ئۇ 1985 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ

21 ـ كۈنى شەھەرلىك تۇرلۇك مالىلار شىركىتىگە تۇزكەرتىلدى، ئۇنىڭغا توققۇز سېتىش تور- نۇقتىسى (يەنى «خەلق» سودا سارىيى، «ئىتتىپاق» تۇرلۇك مالىلار بىناسى، تاشدەن سودا سارىيى، «قىزىل بايراق» سودا سارىيى، «داجۇلۇ» كىيىم ـ كېچەك زاۋۇتى، «داجۇلۇ» كىيىم ـ كېچەك دۇكىنى، شىمالىي ۋوگزال تۇرلۇك مالىلار ماگىزىنى، «لىچۇن» ماگىزىنى ۋە كوپېراتىپ ماگىزىنى) قارىدى، ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 363 كە، تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 1 مىليون 687 مىڭ يۈەنگە، كۆچمە مەبلىغى 2 مىليون 139 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

1990 ـ يىلى شەھەرلىك تۇرلۇك مالىلار شىركىتىنىڭ مال كىرگۈزۈش سوممىسى 38 مىليون 560 مىڭ يۈەن، سېتىش سوممىسى 31 مىليون 620 مىڭ يۈەن، پايدىسى 658 مىڭ يۈەن بولدى.

كورلا شەھەرلىك مېتال بۇيۇملار شىركىتى كورلا شەھەرلىك مېتال بۇيۇملار شىركىتى 1979ـيىلى ئوبلاستلىق مېتال بۇيۇملار سودا سارىيى، 2 ـ مېتال بۇيۇملار ماگىزىنى، رېمونت بۆلۈمىدىن ئىبارەت ئۈچ ئورۇندىن قۇرۇلغان. 1980 ـ يىلى ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 66 ئىدى. 1990 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىدا ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 103كە، تۇراقسىز مەبلىغى 242 مىڭ 200 يۈەنگە، تۇراقلىق مۇلكى 244 مىڭ 900 يۈەنگە يەتتى. تىجارەت دائىرىسى مېتال بۇيۇملار، قاتناش ـ خىمىيە سانائىتى بۇيۇملىرى، پېزا ئىگىلىك ئېلېكتر ماياملىرى، ۋېلىسىپىت رېمونت قىلىش قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولۇپ، سېلىنغان تاۋار 5000 خىلدىن ئاشتى.

1980 ـ يىلى شەھەرلىك مېتال بۇيۇملار شىركىتىنىڭ سېتىۋېلىش سوممىسى 2 مىليون 300 مىڭ يۈەنگە، سېتىش سوممىسى 2 مىليون 745 مىڭ 700 يۈەنگە، پايدىسى 125 مىڭ 300 يۈەنگە يەتتى. 1990 ـ يىلى شەھەرلىك مېتال بۇيۇملار شىركىتىنىڭ تاۋار سېتىش سوممىسى 14 مىليون 140 مىڭ يۈەنگە، سېتىۋېلىش سوممىسى 12 مىليون 950 مىڭ يۈەنگە، پايدىسى 335 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

كورلا شەھەرلىك يېمەكلىك شىركىتى 1962 ـ يىلدىن ئىلگىرى، كورلا ناھىيە تەۋەسىدىن يېمەكلىك ۋە قوشۇمچە يېمەكلىك بىلەن تەمىنلەشنى ۋىلايەتلىك سودا شىركىتى، بايىنغولىن ئوبلاستلىق سودا ئىدارىسى ئۈستىگە ئالغان ئىدى. 1962 ـ يىلى بايىنغولىن سودا ئىدارىسىدا يېمەكلىك تىجارەت بۆلۈمى قۇرۇلدى. 1965 ـ يىلى بايىنغولىن ئوبلاستلىق يېمەك ـ ئىچمەك مۇلازىمەت شىركىتى قۇرۇلدى. 1971 ـ يىلى بايىنغولىن ئوبلاستى ۋە كورلا ناھىيىسىدە بىرلا ۋاقىتتا يېمەكلىك شىركىتى قۇرۇلدى. 1977 ـ يىلى ناھىيىلىك يېمەكلىك شىركىتى بايىنغولىن ئوبلاستلىق يېمەكلىك شىركىتىگە قوشۇۋېتىلدى. 1980 ـ يىلى كورلا شەھەرلىك يېمەكلىك شىركىتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، بايىنغولىن ئوبلاستلىق يېمەكلىك شىركىتىگە تەۋە تىجارەت تور ـ نۇقتىلىرىنىڭ ھەممىسى كورلا شەھەرلىك يېمەكلىك شىركىتىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1985 ـ يىلى بايىنغولىن ئوبلاستلىق يېمەكلىك شىركىتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. 1990 ـ يىلى ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 167 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئىشچى ـ خىزمەتچى 69.

كورلا شەھەرلىك يېمەكلىك شىركىتىنىڭ قارىمىقىدا كادىرلار ـ كاتىبات بۆلۈمچىسى، گۆش بۆلۈمچىسى، قوشۇمچە يېمەكلىك بۆلۈمچىسى، پىلان ـ مالىيە بۆلۈمچىسى تەمىن قىلىندى، ئۇنىڭغا ئاساسىي قاتلام ئورۇنلىرىدىن سوخۇ چارۋىچىلىق فېرمىسى، خورا تاغ چارۋىچىلىق فېرمىسى، «شەرق شامىلى» يېمەكلىك زاۋۇتى، قۇشخانا، مەككىز گۆش دۇكىنى، مەككىز چوشقا گۆشى دۇكىنى، ئاپتوموبىل ئەترىتى، كىچىك توڭلىتىش ئامبىرى، قوشئېرىق سېتىش ـ سېتىۋېلىش بىكىتى ۋە تۆت قوشۇمچە يېمەكلىك دۇكىنى قارىدى. 1985 ـ يىلى كورلا شەھەرلىك شېكەر-تاماكا-ھاراق شىركىتى قۇرۇلدى، «شەرق شامىلى» يېمەكلىك زاۋۇتى بىلەن قوشۇمچە يېمەكلىك دۇكىنى شەھەرلىك شېكەر ـ تاماكا ـ ھاراق شىركىتىگە ئايرىپ بېرىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە سوخۇ، خورا تاغ چارۋىچىلىق فېرمىلىرى كورلا

شەھەرلىك چارۋىچىلىق ئىدارىسىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1980 - يىلى شەھەر بويىچە بېمەكلىك تىجارىتى بىلەن مەخسۇس شۇغۇللىنىدىغان ماگىزىن 25كە، ئۇلاردا ئىشلەيدىغان خادىم 182گە يەتتى. 1985-يىلدىن 1990 - يىلغىچە دۆلەت ئىگىلىكىدىكى ۋە كوللېكتىپ ئىگىلىكىدىكى كارخانا 69غا، ئۇلاردا ئىشلەيدىغان خادىم 800 دىن كۆپرەككە يەتتى.

كورلا شەھەرلىك كۆكتات شىركىتى 1976 - يىلى 30 خادىمى بار ئاپتونوم ئوبلاستلىق كۆكتات شىركىتى قۇرۇلدى، 1980 - يىلى ئوبلاستلىق كۆكتات شىركىتى شەھەرلىك سودا ئىدارىسىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى، نامى كورلا شەھەرلىك كۆكتات شىركىتىگە ئۆزگەرتىلدى، ئىشچى - خىزمەتچىسى 65كە يەتتى.

كورلا شەھەرلىك شىكەر - تاماكا - ھاراق شىركىتى 1958 - يىلى ئاپتونوم ئوبلاستنا شىكەر- تاماكا - ھاراق مەخسۇس سېتىش شىركىتى تەسىس قىلىندى، بۇ شىركەت 1962 - يىلدىن كېيىن بايىنغولىن ئوبلاستلىق سودا ئىدارىسىنىڭ بېمەكلىك تىجارىتى بۆلۈمىگە قوشۇۋېتىلدى.

1985 - يىل 5 - ئاينىڭ 21 - كۈنى كورلا شەھەرلىك بېمەكلىك شىركىتىدىكى قوشۇمچە بېمەكلىك تىجارەت كەسپى ئايرىپ چىقىلىپ، كورلا شەھەرلىك شىكەر - تاماكا - ھاراق شىركىتى قۇرۇلدى، ئۇنىڭغا ئاساسىي قاتلام تور - نۇقتىلىرىدىن 1-، 2-، 3- ماگىزىن ۋە شىمالىي پويىز ئىستانسىسى ماگىزىنى، ناشىدىن ماگىزىنى، توپ سېتىش ئورنى، «شەرق شامىلى» بېمەكلىك پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇتىدىن ئىبارەت يەتتە ئورۇن قارىدى، ئىشچى - خىزمەتچىسى 155كە يەتتى. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا شىركەت بويىچە ئىشچى - خىزمەتچى 97گە يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئىشچى - خىزمەتچىسى 27.

كورلا شەھەرلىك شىكەر - ھاراق - تاماكا شىركىتى ئاساسەن، تاماكا، ھاراق، شىكەر، چاي، ھەرخىل كونسېرۋا، سوت مەھسۇلاتلىرى، تېتىتقۇ تىجارىتى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. 1985-يىلى تۇراقلىق مۇلكى 1 مىليون 128 مىڭ يۈەنگە، كۆچمە مەبلىغى 541 مىڭ يۈەنگە، ئاۋارلارنىڭ ساپ سېتىلىش سوممىسى 3 مىليون 790 مىڭ يۈەنگە، ئالغان پايدىسى 192 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1990-يىلىنىڭ ئاخىرىدا، شىركەتنىڭ تۇراقلىق مۇلكى 2 مىليون 540 مىڭ يۈەنگە، كۆچمە مەبلىغى 880 مىڭ يۈەنگە، ئاۋارلارنىڭ سېتىۋېلىنىش سوممىسى 15 مىليون 10 مىڭ يۈەنگە، سېتىش سوممىسى 21 مىليون 150 مىڭ يۈەنگە، ئالغان پايدىسى 456 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

كورلا شەھەرلىك بېمەك - ئىچمەك مۇلازىمەت شىركىتى 1965 - يىلى بايىنغولىن ئوبلاستلىق بېمەك - ئىچمەك مۇلازىمەت شىركىتى قۇرۇلدى، كورلا ناھىيىسى تەۋەسىدىكى بېمەك - ئىچمەك مۇلازىمەت كەسپى ئۇنىڭ باشقۇرۇشىدا بولدى. 1979 - يىلى كورلا شەھەرلىك بېمەك - ئىچمەك مۇلازىمەت شىركىتى قۇرۇلدى، ئوبلاستقا تەۋە بېمەك - ئىچمەك مۇلازىمەت تور - نۇقتىلىرىنىڭ ھەممىسى كورلا شەھىرىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1980 - يىلى شەھەرلىك بېمەك - ئىچمەك مۇلازىمەت شىركىتى قۇرۇلدى. قارىسىدا كادىرلار - كاتىبات بۆلۈمچىسى، پىلان - مالىيە بۆلۈمچىسى، كەسپىي بۆلۈمچە تەسىس قىلىندى، ئۇنىڭغا 16 بېمەك - ئىچمەك مۇلازىمەت تور - نۇقتىسى («ئىتتىپاق» مېھمانخانىسى، «شەرق قىزاردى» مېھمانخانىسى، «ئىشچى - دېھقان - ئەسكەرلەر» مېھمانخانىسى، ئامىۋى رېستۇران، كورلا مېھمانخانىسى، «بوستان» سۈرەتخانىسى، «خەلق» سۈرەتخانىسى، «فېڭخۇا» سۈرەتخانىسى، «قەزىل بايراق» ساتىراشخانىسى، «لېشىن» ساتىراشخانىسى، موغۇق ئىچىملىكلەر ئورنى، «ئىتتىپاق» ئاشخانىسى، «غالىبىيەت» ئاشخانىسى، «خەلق» ئاشخانىسى، «سۇنئىي ھەمراھ» ئاشخانىسى ۋە بىر كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى ھەمكارلىق مۇلازىمەت كارخانىسى) قارىدى. 1980 - يىلى شىركەتنىڭ جەمئىي ئىشچى - خىزمەتچىسى 276گە، تۇراقلىق مۇلكى 2 مىليون 672 مىڭ يۈەنگە، تۇراقسىز مەبلىغى 408 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ئىشچى - خىزمەتچىسى 297 گە كۆپەيدى (بۇنىڭ

ئىچىدە، تاز سانلىق مىللەت ئىشچى - خىزمەتچى 27)، تۇراقلىق مۇلكى 7 مىليون 490 مىڭ يۈەنگە، تۇراقسىز مەبلىغى 626 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

1985 - يىلى شەھەرلىك پىيەك - ئىچمەك مۇلازىمەت شىركىتىگە قاراشلىق «قىزىل بايراق» ماتىراشخانىسى، رەڭلىك سۈرەت چوڭايتىش مەركىزى، «خەلق» سۈرەتخانىسى، «فېڭخۇا» سۈرەتخانىسى، مىڭ مۇقىم مۇلكىنىڭ قىممىتى 55 مىڭ يۈەنگە، تۇراقسىز مەبلىغى 39 مىڭ يۈەنگە، تىجارەت كىرىمى 35 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1990 - يىلى يۇقىرى تىجارەت تور - ئۇقتۇلىرىنىڭ كىرىمى 150 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

كورلا شەھەرلىك ماددىي ئەشيا شىركىتى 1973 - يىلى كورلا ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك تەمىنلەش پونكىتى قۇرۇلدى. 1980 - يىلى بۈلۈنۈپ ماددىي ئەشيا تەمىنلەش پونكىتى يېزا ئىگىلىك ماشىنلىرى تەمىنلەش پونكىتى بولۇپ قۇرۇلدى، بۇ ۋاقىتتا ماددىي ئەشيا پونكىتىنىڭ تۇراقلىق مۇلكى 6000 يۈەن، تۇراقسىز مەبلىغى 60 مىڭ يۈەن ئىدى. 1980 - يىلى كورلا شەھەرلىك ماددىي ئەشيا پونكىتى قۇرۇلدى. 1984 - يىلى ناھىيىلىك، شەھەرلىك ماددىي ئەشيا پونكىتلىرى قوشۇۋېتىلىپ، شەھەرلىك ماددىي ئەشيا شىركىتى قۇرۇلدى. شۇ يىلى ئىشچى - خىزمەتچىسى 21گە، تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 146 مىڭ يۈەنگە، تۇراقسىز مەبلىغى 60 مىڭ يۈەنگە يەتتى. شەھەرلىك ماددىي ئەشيا شىركىتى- نىڭ تىجارەت دائىرىسى، ئاساسەن، مېتال ماتېرىياللار، بىناكارلىق - قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى، ماشىنا ئۈسكۈنىلىرى تىجارىتىنى ئۆز ئىچىگە ئالدى. 1990 - يىلى ئالغان پايدىسى 120 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

بايىنغولىن ئوبلاستلىق ماددىي ئەشيا شىركىتى 1963 - يىلى بايىنغولىن ئوبلاستلىق ماددىي ئەشيا ئىدارىسى قۇرۇلدى، 1984 - يىلى ئۇنىڭ نامى بايىنغولىن ئوبلاستلىق ماددىي ئەشيا شىركىتىگە ئۆزگەرتىلدى. 1990 - يىلى شىركەتكە كورلا شەھىرى تەۋەسىدىكى ئورۇنلاردىن ماشىنا - ئېلېكتر ئۈسكۈنىلىرى شىركىتى، يېنىك سانائەت - خىمىيە سانائىتى - قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى شىركىتى، مېتال ماتېرىياللار شىركىتى، ماددىي ئەشيانى قايتا ئىشلەپ پايدىلىنىش شىركىتى، ماددىي ئەشيا سودا مەركىزى، ئاپتوموبىل سودا بازىرى، پولات ماتېرىياللىرى سودا بازىرى قاتارلىق ئورۇنلار قاردى، تۇراقلىق مۇلكىنىڭ ساپ قىممىتى 5 مىليون 947 مىڭ يۈەنگە يەتتى، يىللىق تىجارەت سوممىسى 20 مىليون يۈەندىن ئارتۇق بولدى.

ئاپتونوم رايونلۇق ماددىي ئەشيا ئىدارىسىنىڭ كورلا ماددىي ئەشيا بىلەن تەمىنلەش پونكىتى ئاپتونوم رايونلۇق ماددىي ئەشيا ئىدارىسى كورلا شەھىرىدە، كورلا ماددىي ئەشيا بىلەن تەمىنلەش پونكىتى قۇرۇدى، ئۇ جەنۇبىي شىنجاڭ رايونىنى ماددىي ئەشيا بىلەن تەمىنلەشنى ئۈستىگە ئالدى. ئاپتونوم رايونلۇق ماددىي ئەشيا ئىدارىسى كورلا ماددىي ئەشيا بىلەن تەمىنلەش پونكىتىنىڭ تۇراقلىق مۇلكىنىڭ ئومۇمىي قىممىتى 3 مىليون 640 مىڭ يۈەنگە يەتتى، بۇ پونكىت 1987 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە كورلا شەھىرى ۋە جەنۇبىي شىنجاڭ رايونلىرىنى 647 مىليون 630 مىڭ تونىنا پولات ماتېرىيالى بىلەن تەمىنلىدى.

يېزا ئىگىلىك 2 - شى ماددىي ئەشيا ئاپپاراتى يېزا ئىگىلىك 2 - شى كورلا شەھىرىدە ماددىي ئەشيا ئاپپاراتى قۇرۇدى، 1989 — 1990 - يىللىرى ئۇنىڭ سېتىش سوممىسى 107 مىليون 900 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

كورلا شەھەرلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى شىركىتى 1973 - يىلى كورلا ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى - ماددىي ئەشيا بىلەن تەمىنلەش پونكىتى قۇرۇلدى. 1982 - يىلى ئۇنىڭ نامى ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى شىركىتىگە ئۆزگەرتىلدى. 1984 - يىلى ناھىيە، شەھەر بىرلەشتۈرۈپتىلگەندىن كېيىن شەھەرلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى شىركىتىگە ئۆزگەرتىلدى. ئۇنىڭ تىجارەت

تۇرى چوڭ، ئوتتۇرا، كىچىك تىپتىكى تراكتور، يېزا ئىگىلىك سايمانلىرى، دېزىل ماتور، يېزا ئىگىلىك قوشۇمچە مەھسۇلاتىنى پىششىقلاش ماشىنىلىرى، سۇ چىقىرىۋېتىش ـ سۇغىرىش ماشىنىلىرى، ھەرخىل يېزا ئىگىلىك ماشىنا سايمانلىرى سەپلىمىلىرى قاتارلىق 60 خىلغا يەتتى. مەھسۇلات تۇرى 1500 خىلدىن ئاشتى.

بايىنغولىن ئوبلاستلىق يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى شىركىتى بايىنغولىن ئوبلاستلىق يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى شىركىتى كورلىدا بىر ماگىزىن قۇردى، 1956 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە ھەرخىل يېزا ئىگىلىك ماشىنا ئەسۋابلىرىنى سېتىش سوممىسى 103 مىليون 624 مىڭ يۈەن (يۇنىڭ ئىچىدە سېتىلغان يېزا ئىگىلىك ماشىنىسى 3338، سوممىسى 54 مىليون 50 مىڭ يۈەن، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى سەپلىمىلىرىنىڭ سوممىسى 26 مىليون 130 مىڭ يۈەن) گە، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش سوممىسى 2 مىليون 340 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

كورلا شەھەرلىك تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپى ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى شىركىتى 1985 ـ يىلى شەھەرلىك تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپىدا 29 شتاتلىق ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى شىركىتى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ قارمىقىدا ئىككى ماگىزىن، ئىككى ئىسكىلات قۇرۇلدى. ئاساسلىق ۋەزىپىسى كىچىك تىپتىكى يېزا ئىگىلىك ماشىنا ـ سايمىنى، خىمىيىۋى ئوغۇت، دېھقانچىلىق دورىسى قاتارلىق يېزا ئىگىلىكىدە ئىشلىتىلىدىغان ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى توپ ۋە پارچە سېتىشتىن ئىبارەت بولدى.

كورلا شەھەرلىك تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپىنىڭ پاختا ـ چىگە شىركىتى 1950 ـ يىلدىن كېيىن، ناھىيىلىك تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپى پاختا سېتىۋېلىش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالغان ئىدى، 1958 ـ يىلى كورلا ۋىلايەتلىك پاختا سېتىۋېلىش پونكىتى قۇرۇلدى، ئۇ كورلا ناھىيە تەۋەسىدىكى پاختىنى سېتىۋېلىش، پىششىقلاپ ئىشلەش، يۆتكەش كەسپىگە بىۋاستە مەسئۇل بولدى. ناھىيىلىك تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپى كورلا ناھىيىسىدىكى ئاھالىلەرنىڭ پاختا بىلەن تەمىنلىنىشىگىلا مەسئۇل بولدى. 1982ـ يىلى كورلا شەھەرلىك پاختا ـ چىگە شىركىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئوبلاستلىق پاختا ـ چىگە شىركىتىنىڭ كورلا شەھىرى، ناھىيىسى تەۋەسىدىكى پاختىنى سېتىۋېلىش كەسپى شەھەرلىك پاختا ـ چىگە شىركىتىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى.

كورلا شەھەرلىك تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپىنىڭ كېرەكسىز، كونا ماددىي ئەشيالارنى يىغىۋېلىش شىركىتى 1960ـيىلى ناھىيىلىك سودا ئىدارىسى قارمىقىدا يەرلىك مەھسۇلاتلار ـ كېرەكسىز ئەرسلەر تىجارەت بۆلۈمى قۇرۇلدى، ئۇنىڭغا ئىككى ماگىزىن قارىدى. 1970ـيىلى ناھىيىلىك تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپى كېرەكسىز ئەرسلەرنى سېتىۋېلىش پونكىتى قۇرۇلدى. 1979ـيىلى 24 ئىشچى ـ خىزمەتچىسى بار تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپ بىرلەشمىسى كېرەكسىز ـ كونا ماددىي ئەشيالارنى يىغىۋېلىش شىركىتى قۇرۇلدى، ئۇنىڭغا مەخسۇس كېرەكسىز ـ كونا ماددىي ئەشيالار تىجارىتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان تۆت ماگىزىن، تۆت ۋاكالىتەن سېتىش نۇقتىسى قارىدى. 1984 ـ يىلى ناھىيىلىك تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپى كېرەكسىز ـ كونا ئەرسلەرنى يىغىۋېلىش پونكىتى شەھەرلىك تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپى كېرەكسىز ـ كونا ماددىي ئەشيالارنى يىغىۋېلىش شىركىتىگە قوشۇۋېتىلدى.

كورلا شەھەرلىك تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپىنىڭ چاي ـ چارۋا مەھسۇلاتلىرى شىركىتى 1950 ـ يىلدىن 1964 ـ يىلغىچە چارۋىچىلىق مەھسۇلاتلىرىنى سېتىۋېلىشنى ناھىيىلىك تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپى ۋاكالىتەن باشقۇرغان ئىدى. 1964 ـ يىلى بايىنغولىن تاشقى سودا ئىدارىسى كورلا ناھىيە بازىرى ئىچىدە بىر چارۋىچىلىق مەھسۇلاتلىرىنى سېتىۋېلىش ماگىزىنى قۇردى، بۇ ماگىزىن چارۋا مەھسۇلاتلىرى تىجارىتى بىلەن شۇغۇللانىدى، ئىشچى ـ خىزمەتچىسى ئوندىن ئارتۇق ئىدى. 1980 ـ يىلى كورلا شەھىرى تەۋەسىدىكى بايىنغولىن ئوبلاستلىق تاشقى سودا ئىدارىسى چارۋا مەھسۇلاتلىرى ماگىزىنى

ئاساسدا، كورلا شەھەرلىك ناشقى سودا ئىدارىسىنى قۇردى، بۇ ئىدارە، ئاساسەن، چارۋا مەھسۇلاتلىرى كەسپىي، چارۋا مەھسۇلاتلىرىنى ئۆز پېرىدىن سېتىۋېلىپ، ئوبلاستلىق سودا ئىدارىسىگە سېتىپ بېرىش، چاينى سىرتتىن يۆتكەپ كېلىپ ئۆز پېرىدە سېتىش تىجارىتى بىلەن شۇغۇللاندى. 1985 ـ يىلى شەھەرلىك ناشقى سودا ئىدارىسى چاي ـ چارۋا مەھسۇلاتلىرى شىركىتىگە ئۆزگەرتىلدى، كەسپىي جەھەتتە مۇستەقىل ھېسابات قىلىپ، مەمۇرىي رەھبەرلىك جەھەتتە كورلا شەھەرلىك تەمىنات ـ سودا بىرلەشمە كوپېراتىپىنىڭ رەھبەرلىكىدە بولدى.

1990 ـ يىلى شىركەتنىڭ ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 40قا، تۇراقلىق مۇلكى 340 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

2. ئاساسلىق سودا سارايلىرى

«خەلق» سودا سارىيى شەھەر مەركىزىگە جايلاشقان «خەلق» سودا سارىيى 1964 ـ يىلى قۇرۇلغان. ئەسلى نامى «بايىن» سودا سارىيى ئىدى. 1987 ـ يىلى كېڭەيتىلىپ بەش قەۋەتلىك بىنا سېلىندى، تىجارەت قىلىنىدىغان كۆلەم 1500 كۋادرات مېتر، ئامبار 200 كۋادرات مېتر كېلىدۇ. ئۇ شەھەرگە تەۋە سودا تور ـ نۇقتىسى ئىچىدىكى ئەڭ چوڭ ئۇنىۋېرسال سودا ساراي بولۇپ، نامى «خەلق» سودا سارىيى دەپ ئۆزگەرتىلگەن.

1987 ـ يىلى ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 266گە، تۇراقلىق مۇلكى 4 مىليون 953 مىڭ يۈەنگە، تۇراقسىز مەبلىغى 754 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1990 ـ يىلى تىجارەت سوممىسى 22 مىليون 660 مىڭ يۈەن، ئالغان پايدىسى 513 مىڭ يۈەن بولدى.

تەمىنات ـ سودا بىناسى شەھەر مەركىزىگە جايلاشقان، 1990 ـ يىلى قۇرۇلغان، ئۇ شەھەرلىك تەمىنات ـ سودا بىرلەشمە كوپېراتىپىنىڭ ئۇنىۋېرسال سودا بىناسى، ئۇنىڭ سودا سارىيى، مېھمانخانىسى، رېستۇرانى، تائىمخانىسى بار، بۇ بىنا سەككىز قەۋەتلىك، قۇرۇلۇش كۆلىمى 8074 كۋادرات مېتر، يۇنىڭ ئىچىدە تىجارەت قىلىنىدىغان كۆلەم 2095 كۋادرات مېتر. 1990 ـ يىلى تۇراقلىق مۇلكى 5 مىليون 146 مىڭ يۈەنگە، ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 214كە يەتتى.

«رۇيقىلىك» سودا سارىيى شەھەر مەركىزىدىكى غەربىي «خەلق» يولىغا جايلاشقان، 1986 ـ يىلى قۇرۇلۇپ تىجارەت باشلىغان. ئۇ بايىنغولىن ئوبلاستلىق تۇرلۇك مالىلار پونكىتى بىلەن توقۇمىچىلىق پونكىتى بىرلىشىپ باشقۇرىدىغان، توپ ۋە پارچە ماتىدىغان چوڭ تىپتىكى سودا سارىيى، سودا سارىيى بىناسى بەش قەۋەتلىك، تىجارەت قىلىنىدىغان كۆلەم 4080 كۋادرات مېتر.

1990 ـ يىلى ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 70كە، تۇراقلىق مۇلكى 2 مىليون يۈەندىن كۆپرەككە، تىجارەت سوممىسى 46 مىليون 740 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

«جىياخنەن» سودا سارىيى شەھەر مەركىزىدىكى غەربىي «خەلق» يولىغا جايلاشقان، ئۇ يېڭا ئىگىلىك 2 ـ شى سودا باشقارمىسىنىڭ چوڭ تىپتىكى ئۇنىۋېرسال سودا سارىيى. 1987 ـ يىلى قۇرۇلۇپ تىجارەت باشلىغان، سودا ساراي بىناسى تۆت قەۋەتلىك، تىجارەت قىلىنىدىغان كۆلەم 4188 كۋادرات مېتر.

1990 ـ يىلى ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 258گە، تۇراقلىق مۇلكى 2 مىليون 648 مىڭ يۈەنگە، تۇراقسىز مەبلىغى 642 مىڭ يۈەنگە، تىجارەت سوممىسى 14 مىليون 990 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

مېتال قاتناش ـ خىمىيە ساناقتى بۇيۇملىرى بىناسى شەرقىي «بايىن» يولىغا جايلاشقان، 1990 ـ يىلى 4 مىليون 800 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىش بىلەن قۇرۇلغان، ئۇ كورلا شەھىرى تەۋەسىدىكى

مېتال بۇيۇملار ـ قاتناش ـ ئېلېكتر سايمانلىرى، ھېمىيە ماناتتى مەھسۇلاتلىرى تجارىتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئەلا چوڭ مەخسۇس سودا سارىيى ۋە بايىنغولىن ئوبلاستى بىلەن ئاپتونوم رايون شېرىك. لەشكەن سودا كارخانىسى. سودا سارىيى بىنالىي بەش قەۋەتلىك، تجارەت قىلىنىدىغان كۆلەم 3100 كۋادرات مېتر.

تۆمۈر يول سودا سارىيى كورلا شەھىرى بېگىشەھەر رايونى شەرقىي پويىز ئىستانسىسىغا جايلاشقان، 1985 ـ يىلى قۇرۇلۇپ تجارەت باشلىغان. تجارەت قىلىنىدىغان كۆلەم 2100 كۋادرات مېتر.

1990 ـ يىلى ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 17 كە، تۇراقلىق مۇلكى 132 مىڭ يۈەنگە، يىللىق تجارەت سوممىسى 750 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

«شىنخۇا» سودا سارىيى قۇرۇلۇش بولىغا جايلاشقان، 1983 ـ يىلى قۇرۇلغان. ئاپتونوم رايونلۇق داخىلەن 2 ـ دەرىجىلىك تۇرلۇك ماللار پونكىتىغا قارايدۇ.

1990 ـ يىلى ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 30غا، تۇراقلىق مۇلكى 899 مىڭ يۈەنگە، تجارەت سوممىسى 815 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

قاتناش سودا سارىيى «تەڭرىتاغ» بولىدىكى بولۇچى توشۇش بېكىتىگە جايلاشقان، 1988 ـ يىلى قۇرۇلغان، سودا ساراينىڭ تجارەت كۆلىمى 400 كۋادرات مېتر، ئۇ ئوبلاستقا بېۋاستە قاراشلىق سودا كارخانىسى.

1990 ـ يىلى ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 34كە، تۇراقلىق مۇلكى 476 مىڭ يۈەنگە، تۇراقسىز مەبلىغى 192 مىڭ 900 يۈەنگە، يىللىق تجارەت سوممىسى 1 مىليون 570 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

نەنماۋ سودا سارىيى سايباغ بولىغا جايلاشقان، 1990 ـ يىل 1 ـ ئايدا قۇرۇلۇپ تجارەت باشلىغان، ئۇ بايىنغولىن ئوبلاستلىق تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپىغا بېۋاستە قاراشلىق كارخانا.

1990 ـ يىلى ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 50كە، تۇراقلىق مۇلكى 750 مىڭ يۈەنگە، تجارەت سوممىسى 1 مىليون 500 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

«يۇچۈەن» سودا سارىيى سايباغ بولىغا، نەنماۋ سودا سارىيىنىڭ ئۈدۈلىغا جايلاشقان، 1987ـ يىلى قۇرۇلغان، ئۇ بايىنغولىن ئوبلاستلىق ئەمگەك مۇلازىمەت شىركىتىنىڭ كوللېكتىپ كارخانىسى. سودا سارىيىنىڭ تجارەت كۆلىمى 1853 كۋادرات مېتر.

1990 ـ يىلى ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 75 كە، تۇراقلىق مۇلكى 803 مىڭ يۈەنگە، تجارەت سوممىسى 11 مىليون 971 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

«ئىتتىپاق» تۇرلۇك ماللار ماگىزىنى 1979 ـ يىلى قۇرۇلغان، ئۇ ئەسلى «8 ـ مارت» ماگىزىنى ئىدى. 1990 ـ يىلى تجارەت قىلىنىدىغان كۆلەم1600 كۋادرات مېترغا، ئامبار كۆلىمى 100 كۋادرات مېترغا يەتتى.

1990 ـ يىلى تۇراقلىق مۇلكى 937 مىڭ يۈەنگە، تۇراقسىز مەبلىغى 644 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

«كاشغلي» سودا سارىيى سايباغ بولىغا جايلاشقان، 1988 ـ يىلى قۇرۇلغان، ئۇ بايىنغولىن ئوبلاستلىق خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى مېيىپلارنى ئىش بىلەن تەمىنلەش ئۈچۈن قۇرغان باراۋانلىق سودا كارخانىسى.

1990 ـ يىلى ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 42كە، تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 600 مىڭ يۈەنگە، تجارەت سوممىسى 3 مىليون 240 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

«بوفېلە» سودا سارىيى شەرقىي «خەلق» بولىغا جايلاشقان، 1986 ـ يىلى قۇرۇلغان، ئۇ شەھەرلىك سودا ئىدارىسىغا بېۋاستە قاراشلىق كارخانا بولۇپ، تجارەت قىلىنىدىغان كۆلىمى 1393

كۋادرات مېتر.
1990 ـ يىلى ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 30غا، تۇراقلىق مۇلكى 370 مىڭ يۈەنگە، تىجارەت سوممىسى 1 مىليون 360 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

3. ئاساسلىق يېمەك ـ ئىچمەك دۇكانلىرى

غەربىي يۇرت مەيخانىسى 1988 ـ يىلى 2 مىليون 40 مىڭ يۈەن مەبلەغ بىلەن قۇرۇلغان، ئاساسەن، رېستۇران، سوغۇق ئىچىملىكلەر، سۈرەت تارتىش، چاچ ياساش، تانسىخانا تىجارەتلىرى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. 1990 ـ يىلى ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 66 گە، تۇراقلىق مۇلكى 2 مىليون 18 مىڭ يۈەنگە، تۇراقسىز مەبلىغى 183 مىڭ يۈەنگە، تىجارەت كىرىمى 1 مىليون يۈەنگە، ئالغان پايدىسى 96 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

«تارىم» ئاشخانىسى 1958 ـ يىلى قۇرۇلغان، 1990 ـ يىلى ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 43گە، تۇراقلىق مۇلكى 979 مىڭ يۈەنگە، تۇراقسىز مەبلىغى 92 مىڭ يۈەنگە، تىجارەت كىرىمى 769 مىڭ يۈەنگە، ئالغان پايدىسى 100 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

باشقىلار يۇنىگدىن باشقا دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كىچىك ئاشخانىلار بولۇپ ئۇلارنىڭ تۇراقلىق مۇلكى 194 مىڭ يۈەنگە، تۇراقسىز مەبلىغى 920 مىڭ يۈەنگە، ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 86گە، 1989 ـ يىلدىكى تىجارەت كىرىمى 330 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1990ـيىلى شەھەر قۇرۇلۇشىنىڭ ئېھتىياجى تۈپەيلىدىن، «ئىتتىپاق» ئاشخانىسى، «سۇنئىي ھەمراھ» ئاشخانىسى قاتارلىق تىجارەت تور ـ نۇقتىلىرى بۇزۇۋېتىلدى.

4. ئاساسلىق مېھمانخانىلار

بايىنغولىن ئوبلاستلىق مېھمانخانا «نەشپۈتلۈك» يولىغا جايلاشقان، 1984 ـ يىلى قۇرۇلغان، مېلىنغان ئومۇمىي مەبلەغ 3 مىليون 350 مىڭ يۈەن، قۇرۇلۇش كۆلىمى 5602.97 كۋادرات مېتر، 65 يۇرۇش مېھمان ئۆيى ھەمدە رېستۇران، تانسىخانىلىرى بار. 1990 ـ يىلى ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 102 گە، يىللىق تىجارەت سوممىسى 1 مىليون 985 مىڭ 800 يۈەنگە يەتتى.

«كورورەن» مېھمانخانىسى شەھەر مەركىزىدىكى «خەلق» مەيدانىنىڭ شەرقىگە جايلاشقان. 1957ـيىلى قۇرۇلۇشقا باشلىغان، ئەسلى بايىنغولىن ئوبلاستلىق كادىرلار مېھمانخانىسى ئىدى، 1990ـيىل 3 ـ ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق سايامەت ئىدارىسىنىڭ تەستىقلىشى بىلەن نۇقتىلىق سايامەت مېھمانخانىسى قىلىنىدى. ھازىر ئىككى كورپۇس ياتاق مۇلازىمەت بىناسى، 161 ئېغىز ياتاق ئۆيى، 467 كارىۋات بار، ياتاقلاردا تېلېفون، رەڭلىك تېلېۋىزور، سافا قاتارلىق ئەسلىھەلەر بار. جەمئىي 600 كىشى سىغىدىغان چوڭ، كىچىك توققۇز مەجلىسخانا، بىرلا ۋاقىتتا 580 ئادەم غىزالىنالايدىغان زال، ئاشخانا بىناسى بار، ئومۇمىي قۇرۇلۇش كۆلىمى 5743.95 كۋادرات مېتر، جەمئىي ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 157.

باغراش مېھمانخانىسى ئۇ يېزا ئىگىلىك 2 ـ شىمى قۇرغان، ئاپتونوم رايون نۇقتا قىلىپ بېكىتكەن سايامەت مېھمانخانىسى بولۇپ، 5 مىليون 80 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىنىدى، قۇرۇلۇش كۆلىمى 7561.2 كۋادرات مېتر، 72 يۇرۇش ياتىقى، 245 كارىۋات بار. يەتتە ئاشخانىسى بولۇپ، بىرلا ۋاقىتتا 400 ئادەم غىزالىنالايدۇ. مەجلىسخانا، تانسىخانىسى بار، ئەسلىھەلىرى تولۇق.

«شىخەي» مۇلازىمەت بىناسى 1984ـيىلى بايىنغولىن ئوبلاستلىق سۇچىلىق ئىدارىسى 1 مىليون

600 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىپ قۇرغان، قۇرۇلۇش كۆلىمى 4135 كۋادرات مېتر، تىجارەت تۇرلىرىدىن مېھمانخانا، ئاشخانا، سودا سارىيى، تانسىخانىلار بار. 1990-يىلى تىجارەت سومىسى 1 مىليون يۈەنگە، جەمئىي ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 52گە يەتتى.

كورلا مېھمانخانىسى 1985 ـ يىلى قۇرۇلغان، 1990 ـ يىلى ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 140تا، تۇراقلىق مۇلكى 3 مىليون 90 مىڭ يۈەنگە، تۇراقسىز مەبلىغى 156 مىڭ يۈەنگە، تىجارەت كىرىمى 260 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

Ⅱ باب

ئىگىلىك باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى

1949 ـ يىلدىن ئىلگىرى كورلا ناھىيىسى سودىسىنىڭ ئىگىلىك باشقۇرۇش پائالىيىتىدە، ئاساسەن، بازارنىڭ تەڭشىشىگە تايىنىلاتتى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ھۆكۈمەت بىلەن سودا ـ سانائەت ئۈيۈشمىسى مۇ مال باھاسىنى باشقۇرۇپ، باھانى تەڭشەپ تۇراتتى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى ئىقتىسادنىڭ بەرپا بولۇشىغا ئەگىشىپ، بىرلىككە كەلگەن باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى بارا ـ بارا بارلىققا كەلدى، ئۇچىنى بىرلىككە كەلتۈرۈش (سىياسەتنى بىرلىككە كەلتۈرۈش، پىلاننى بىرلىككە كەلتۈرۈش، ھېساباتنى بىرلىككە كەلتۈرۈش) يولغا قويۇلدى. 1958 ـ يىلدىن كېيىن «سول» ئىدىيىنىڭ تەسىرى ئاستىدا يەككە سودا ئائىلىسى، يېزا ئىگىلىك سودا بازىرى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، شۇنىڭ بىلەن تاۋارلارنىڭ ئوبوروتى راۋان بولماي، بازارلار تاقىلىپ قالدى، ھۆكۈمەت بىلەن كارخانىنىڭ مەسئۇلىيىتى ئايرىلماي، سودا كاساتلىشىپ كەتتى.

1970 ـ يىل 12 ـ ئايدا ئاپتونوم ئوبلاستلىق ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مالىيە ـ سودا خىزمەت يىغىنى «سودا تۈزۈلمە ئىسلاھاتىدا مالىيە ھوقۇقىنى تۆۋەنگە چۈشۈرۈشنى باشقۇرۇش توغرىسىدا بىر نەچچە پىكىر» دېگەن بەلگىلىمىنى چىقاردى، 1971 ـ يىلى ئاپتونوم ئوبلاستلىق ئىنقىلابىي كومىتېت «سودا تۈزۈلمىسىنى ئىسلاھ قىلىش توغرىسىدا قارار» ئېلان قىلىپ، ئاپتونوم ئوبلاستلىق سودا تارماقلىرى باشقۇرۇۋاتقان پارچە سېتىش، پىششىقلاپ ئىشلەش، رېمونت قىلىش، مۇلازىمەت قىلىش قاتارلىق كەسىپ. لەردىكى 39 ئاساسىي قاتلام كارخانىسىنى كورلا ناھىيىسىنىڭ باشقۇرۇشىغا چۈشۈردى. 1979 ـ يىلى ئىسلاھات ـ ئېچىۋېتىش يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، كورلا شەھىرىنىڭ سودا باشقۇرۇش تۈزۈلمىسىدە يەنە ناھايىتى چوڭ تۈزگىرىش بارلىققا كەلدى.

§ 1 . دۆلەت سودىسىنىڭ ئىگىلىك باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى

كورلا شەھىرى قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى، كورلا ناھىيىسى تەۋەسىدىكى دۆلەت سودىسىدا ئوبلاستقا قاراشلىق سودا ئاساس قىلىناتتى، شەھەر قۇرۇلغاندىن كېيىن، شەھەرگە قاراشلىق سودا ئاساس قىلىندى. ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتىنىڭ چوڭقۇرلىشىشىغا ئەگىشىپ، كورلا شەھىرىدىكى ھەرقايسى سودا سى-

تېمىسىدا كۆلىمىنىڭ چوڭ ـ كىچىكلىكى ئوخشىمايدىغان، تىجارەت تۈرى ھەرخىل، تاۋار خىللىرى ئولۇق بولغان، باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى ئوخشىمايدىغان كۆپ قاتلاملىق، كۆپ ساھەلىك، كۆپ لىنىيىلىك، كۆپ ئىگىلىك، ئۆز ئارا كىرىشىپ كەتكەن، ئۆزئارا تولۇقلايدىغان سودا تورى بارا ـ بارا شەكىللەندى.

1980 ـ يىلدىن باشلاپ، كورلا شەھەرلىك سودا ـ سىستېمىسى ئىگىلىك باشقۇرۇش مەسئۇلىيىتى تۈزۈمى ۋە سودا تۈزۈلمە ئىسلاھاتىنى يولغا قويغاندىن كېيىن، يىللىق پايدىسى 80 مىڭ يۈەندىن تۆۋەن بولغان كىچىك تىپتىكى سودا كارخانىلىرىنى بارا ـ بارا قويۇۋەتتى، ئۇلار پرىنسىپ جەھەتتە ئومۇمىي خەلق (كوللېكتىپ) مۈلۈكچىلىكى بويىچە ئىگىلىك باشقۇرۇپ، بەلگىلىمە بويىچە باج تاپشۇردى، پايدا ـ زىيانغا ئۆزى ئىگە بولدى، مۇستەقىل ھېسابات قىلىپ ئاساسىي باشقۇرغۇچى شىركەتكە قەرەللىك ھالدا «تۆت خىل خىراجەت» تاپشۇردى (خادىملارنىڭ پىنسىيە خىراجىتى، مۇقىم مۈلۈكنىڭ ئامورتىزاتسىيە خىراجىتى، كەسىپ باشقۇرۇش خىراجىتى، ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنىڭ ماتېرىيال خىراجىتىنى بىر تۇتاش تەييارلىدى). ئىگىلىك باشقۇرۇش شەكلى جەھەتتە كۆپ خىل، جانلىق بولۇپ، مۇلازىمەت تۈرىنى، مالالارنىڭ خىلىنى كۆپەيتىپ، بازار ئىگىلىكىنىڭ ھاياتىي كۈچىنى ئاشۇردى. 1985 ـ يىلدىن باشلاپ ھۆكۈمەت بىلەن كارخانىنىڭ مەسئۇلىيىتىنى ئايرىش يولغا قويۇلدى، شەھەرلىك سودا ئىدارىسى شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ سودا ئىشلىرىنى باشقۇرىدىغان فۇنكسىيىلىك تارمىقى بولۇپ قالدى، ئۇ ئۆز قارمىقىدىكى كارخانىلارنى ماكرولۇق باشقۇرۇپ، بارلىق كارخانىلارنىڭ ئۆزئالدىغا ئىگىلىك باشقۇرۇش قابىلىيىتىنى ۋە ھاياتىي كۈچىنى ئاشۇردى. 1986 ـ ۋە 1987 ـ يىللىرى قارمىقىدىكى تۈرلۈك مالالار، پېمەكلىكلەر، شېكەر ـ تاماكا ـ ھاراق، مېتال بۇيۇملار، كۆكتات، پېمەك ـ ئىچىمەك مۇلازىمىتى شىركەتلىرىنىڭ 56 سودا ئۇقتىسىدا تۈزۈلمە ئىسلاھاتى ئېلىپ بارىدى، يىللىق پايدىسى 80 مىڭ يۈەندىن تۆۋەن بولغان 31 كىچىك دۇكانىنىڭ ھەممىسىنى ئىگىلىك باشقۇرۇش جەھەتتە قويىۋەتتى، يەنى دۆلەت ئىلكىدە بولۇش، كوللېكتىپ ئىگىلىك باشقۇرۇش، بەلگىلىمە بويىچە باج تاپشۇرۇش، پايدا ـ زىيانغا ئۆزى ئىگە بولۇشتىن ئىبارەت ئىگىلىك باشقۇرۇش مەسئۇلىيىتى تۈزۈمىنى يولغا قويدى.

1986 ـ يىل 1 ـ ئايدىن باشلاپ، دۆلەت سودىسىدا ھۆددىگەرلىك مېخانىزىم ئومۇمىيۈزلۈك كىرگۈزۈلدى، ئالتە چوڭ شىركەت ئۈزىنىڭ ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن، ھۆددىگە ئېلىپ ياكى ئىجارىگە ئېلىپ ئىگىلىك باشقۇرۇش مەسئۇلىيىتى تۈزۈمىنى يولغا قويۇپ، خېرىدار چاقىرىش، خېرىدار بولۇش، مۇنازىرىلىشىش، دېموكراتىك ئاۋاز بېرىش ئۇسۇللىرىنى قوللىنىپ، خېرىدارلىققا تاللانغانلارنىڭ سالاھىيىتىنى تەكشۈرۈپ ھۆددىگە ئالغۇچىنى بېكىتتى. 1988 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنىدىن 1990 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنىگىچە بولغان ۋاقىت 1 ـ نۆۋەتلىك ھۆددىگەرلىك مەزگىلى بولدى.

1. شەھەرلىك مېتال بۇيۇملار شىركىتىنىڭ ئىگىلىك باشقۇرۇش مەسئۇلىيىتى تۈزۈمى

1988 ـ يىلى ئىش ھەققى ئومۇمىي سوممىسى بىلەن پايدا ـ باجنى چېتىشتىن ئىبارەت ھۆددىگەرلىك ئۇسۇلى قوللىنىلدى. چېتىش نىسبىتى 1:0.5 بولدى. تەكشۈرۈپ بېكىتىلگەن يىللىق پايدا 295 مىڭ يۈەن بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە قايتۇرۇلغان قۇرۇلۇش قەرز پۇلى 200 مىڭ يۈەن، يۇقىرىغا تاپشۇرۇلغان باج ـ پايدا 27 مىڭ 200 يۈەن، ھۆددىگە ئېلىش ۋاقتى ئۈچ يىل.

2. شەھەرلىك شېكەر ـ تاماكا ـ ھاراق شىركىتىنىڭ ئىگىلىك باشقۇرۇش مەسئۇلىيىەت تۈزۈمى

كورلا شەھەرلىك شېكەر ـ تاماكا ـ ھاراق شىركىتى 1988 ـ يىلدىن باشلاپ خادىملارنىڭ خەۋپ-خەتەر رەنسى مۇددىئەرلىك تۈزۈمىنى يولغا قويىدى، شىركەتنى مۇددىئگە ئالغان ئادەم 800 يۈەن، شېرىكلەشكەن ئادەم 600 يۈەن، بۆلۈم دەرىجىلىك كادىر 400 يۈەن، ھەربىر ئىشچى ـ خىزمەتچى 200 يۈەن تاپشۇردى. خەۋپ ـ خەتەر رەنسى تۈزۈمى يولغا قويۇلغاندىن كېيىن يۇقىرىغا تاپشۇر ۋلىدىغان پايدا-باجنى پەيدىنپەي ئاشۇرۇش مۇددىئگە بېرىلدى. كىرىمنىڭ ئاشقان قىسمى پۈتۈنلەي ئۆزىگە قالدۇرۇلدى، كەم قىسمىنى ئۆزى تولۇقلىدى، ئۆچ يىل ئىچىدە ھەرىيلىق سېتىۋېلىش، سېتىش، پايدىنىڭ ئېشىپ بېرىش نىسبىتى 7% بولدى.

3. شەھەرلىك تۈرلۈك مالىلار شىركىتىنىڭ ئىگىلىك باشقۇرۇش مەسئۇلىيىەت تۈزۈمى

1988 ـ يىل 3 ـ ئايدا مۇددىئگەرلىك يولغا قويۇلدى ھەمدە توپ سېتىش بۆلۈمى قۇرۇلدى، بۇنىڭ بىلەن بۇ شىركەت 3 ـ دەرىجىلىك توپ سېتىش كارخانىسىنىڭ ئىقتىسادىي سۈبىستانسىيىسى بولۇپ قالدى. شۇ ۋاقىتتا مۇناسىۋەت راۋانلاشتۇرۇلمىغانلىقى، يۇرۇشلەشتۇرۇش قىيىن بولغانلىقى تۈپەيلىدىن، توختاملىق 1988 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنىدىن باشلاپ توختىتىشقا ھەمدە بېرىدەك قوشۇلدى. 1989-يىلدىن باشلاپ، شىركەتنىڭ توپ سېتىش بۆلۈمى، «ئىتتىپاق» تۈرلۈك مالىلار بىناسى، «قىزىل بايراق» ماگىزىنى، «لىچۈن» ماگىزىنى شىركەت بىلەن بىرگە مۇددىئگە ئېلىندى. 1990 ـ يىلى شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ قوشۇلۇشى ئارقىلىق، تۈرلۈك مالىلار شىركىتى ۋە «خەلق» سودا ساربىي بىرلەشتۈرۈلۈپ، ئىقتىسادىي سۈبىستانسىيىگە ئايلاندۇرۇلدى، ئۇ پارچە ۋە توپ سېتىش تىجارىتى بىلەن شۇغۇللىنىپ، مەبلەغنى بىر تۇتاش ئىشلەتتى، ئۇنىڭ قارمىقىدىكى دۇكانلار ئىمزالىغان توختامنامە داۋاملىق كۈچكە ئىگە بولدى.

4. شەھەرلىك كۆكتات شىركىتىنىڭ ئىگىلىك باشقۇرۇش مەسئۇلىيىەت تۈزۈمى

1988 ـ يىلى ئىگىلىك باشقۇرۇشنى مۇددىئگە ئېلىش يولغا قويۇلدى، مۇددىئگە ئېلىش ئۇسۇلى ئۆلۈك توپ ماننى مۇددىئگە ئېلىش، زىيانىنى يېلدىن ـ يىلغا كېمەيتىش، زىيانىنىڭ كېمەيگەن قىسمىنى ئۆزىگە قالدۇرۇش، ئاشقان قىسمىنى ئۆزى تولدۇرۇشتىن ئىبارەت بولدى. مۇددىئگە ئالغان ئۆچ يىل ئىچىدە زىيان ئومۇمىي سوممىسى 553 مىڭ 700 يۈەن، مالىيە قوشۇمچە ياردىمى 600 مىڭ يۈەن بولدى.

5. شەھەرلىك يېمەكلىك شىركىتىنىڭ ئىگىلىك باشقۇرۇش مەسئۇلىيىەت تۈزۈمى

1988 ـ يىلى زىيانىنىڭ تۇراقلىق سوممىسىنى مۇددىئگە ئېلىش يولغا قويۇلدى. ئىگىلىك باشقۇرۇشنى مۇددىئگە ئېلىش شەكلى زىيانىنى يېلدىن ـ يىلغا كېمەيتىش، زىيانىنىڭ كېمەيگەن قىسمىنى ئۆزىگە قالدۇرۇش، ئاشقان قىسمىنى ئۆزى تولۇقلاشتىن ئىبارەت بولدى. مۇددىئگە ئېلىنغان تۇراقلىق سومما

ئىچىدە شەھەرلىك مالىيىدىن 500 مىڭ يۈەن زىيان، ئوبلاستلىق مالىيىدىن 150 مىڭ يۈەن زىيان ھۆددىگە ئېلىندى، بۇ بەلگىلىمە تۆت يىلغىچە ئۈزگەرمىدى.

6. شەھەرلىك يېمەك - ئىچمەك مۇلازىمەت شىركىتىنىڭ ئىگەلىك باشقۇرۇش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى

1988 - يىلى شىركەتكە قاراشلىق دۇكانلارنىڭ ھەممىسىدە ئىجارىگە ئېلىپ ئىگىلىك باشقۇرۇش يولغا قويۇلدى، مۇددىتى ئۈچ يىل بولدى.

7. شەھەرلىك ئاشلىق تارماقلىرىنىڭ ئىگىلىك باشقۇرۇش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى

ئەسلىدە بار بولغان تۈزۈلمە يەنىلا ساقلاپ قېلىنىپ، ھەرخىل مەسئۇلىيەت تۈزۈمى ئورنىتىلىپ ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈلۈپ تىجارەت قانات يايدۇرۇلدى، كۆپ لىنىيىلىك كىرىمنى ئاشۇرۇش، چىقىمنى كېمەيتىش، دۆلەتنىڭ قوشۇمچە ياردىمىنى ئازايتىش ھۆددىگەرلىك تۈزۈمى يولغا قويۇلمىدى.

8. ماددىي ئەشيا، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى قاتارلىق تارماقلارنىڭ ئىگىلىك باشقۇرۇش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى

1983 - يىلى شەھەرلىك ماددىي ئەشيا شىركىتى تۇنجى قېتىم كوللېكتىپ ھۆددىگەرلىك تۈزۈمىنى يولغا قويدى. 1988 - يىلى يەككە ئىقتىسادىي ھۆددىگەرلىك تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. شۇ يىلى يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى قاتارلىق تارماقلارمۇ مۇستەقىل ھېسابات قىلىش، پايدا - زىيانغا ئۈزى ئىگە بولۇش ھۆددىگەرلىك تۈزۈمىنى يولغا قويدى، ئۇنىڭ شەكلى ۋە مەزمۇنى دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودا كارخانىسى ئىگىگە ئاساسەن ئوخشاش بولدى.

§ 2. تەمىنات - سودا كوپېراتىپى سودىسىنىڭ تىجارەت تۈزۈلمىسى

1951 - يىلى ۋۇرۇلغان كورلا ناھىيىلىك تەمىنات سودا كوپېراتىپى كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىك تۈزۈمىدە ئىدى. 1958 - يىل 7 - ئايدا كورلا ناھىيىلىك تەمىنات سودا بىرلەشمە كوپېراتىپى ناھىيىلىك سودا ئىدارىسىگە قوشۇۋېتىلىپ ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى تەمىنات سودا بۆلۈمىگە ئايلاندى. 1962- يىلى ناھىيىلىك تەمىنات سودا بىرلەشمە كوپېراتىپى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىك تۈزۈمىدىكى خاراكتېرىمۇ ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

كورلا ناھىيىسىدە يېزا ئاساسىي قاتلام تەمىنات سودا كوپېراتىپلىرى 1953-يىلدىن باشلاپ ئارقا-ئارقىدىن قۇرۇلدى. كارخانا خاراكتېرى كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىك تۈزۈمىدە بولدى، كارخانا پاي قوشقان

كوپىراتىپ ئەزالىرىنىڭ كوللېكتىپ ئىلكىدە بولدى. شۇ ۋاقىتتا يېزىلاردا 3903 كوپىراتىپ ئەزاسىدىن مەبلەغ توپلىنىپ، 4942 پاي قوشۇلدى، پاي سوممىسى 26 مىڭ 251 يۈەن بولدى، ناھىيىلىك كوپىراتىپىنىڭ شەخسى ئەزالىرىدىن 38 كىشى 785 پاي قوشتى، پاي سوممىسى 1925 يۈەن بولدى، ھەممىسىنى قوشقاندا 3941 كوپىراتىپ ئەزاسى 5727 پاي قوشتى، پاي سوممىسى 28 مىڭ 177 يۈەن بولدى. 1958 ـ يىلدىن كېيىن بۇ كوپىراتىپ ناھىيىلىك سودا ئىدارىسىنىڭ تەمىنات ـ سودا بۆلۈمىگە ئۆزگەرتىلگەندە، كوپىراتىپ ئەزالىرىدىن يېڭى پاي قوبۇل قىلىنمىدى. 1962ـيىلى ناھىيىلىك تەمىنات ـ سودا بىرلەشمە كوپىراتىپى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن، ئەسلىدىكى كوپىراتىپ ئەزالىرى قوشقان پاينىڭ پۈلى ئېنىقلاندى ۋە تىزىملاندى ھەمدە ئىلگىرىكى يىللاردىن قالغان كوپىراتىپ ئەزالىرىنىڭ پاي ئۆسۈمى تولۇقلاپ بېرىلدى. يېزىدىكى يەتتە ئاساسىي قاتلام تەمىنات ـ سودا كوپىراتىپىغا پاي پايدىسىدىن 29 . 8618 يۈەن تولۇقلاپ تارقاتتى.

ناھىيىلىك تەمىنات ـ سودا بىرلەشمە كوپىراتىپى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن، مەبلەغ يېتىشمەسلىكچە، 1963 ـ يىلى پاي كېڭەيتىلدى. پايىنى كېڭەيتىش ۋاقتىدا، بىر تەرەپتىن، ئىلگىرىكى پاي پۈلى ئېنىقلاندى، يەنە بىر تەرەپتىن، يېڭى پاي قوبۇل قىلىندى، ئېنىقلاشتا ئىلگىرىكى ناھىيىلىك كوپىراتىپ ئەزالىرىنىڭ شەخسىي پاي پۈلىنىڭ قايتۇرۇلۇپ بولغانلىقى، ئاساسىي قاتلام كوپىراتىپىلىرىنىڭ پاي پۈلىنىڭ ئازراق كەملىگەنلىكى مەلۇم بولدى. يەتتە ئاساسىي قاتلام كوپىراتىپى (كېيىن قۇرۇلغان شاڭخۇ، پۇخوي، لەڭگەر ئاساسىي قاتلام كوپىراتىپلىرى بۇنىڭ سىرتىدا) يېڭىدىن 668 ئەزا قوبۇل قىلىپ، جەمئىي ئەزاسىنى 4640قا يەتكۈزدى؛ 742 پايىنى يېڭىدىن كۆپەيتىپ، جەمئىي پايىنى 6001گە يەتكۈزدى؛ يېڭىدىن پاي پۈلىنى 3710 يۈەن كۆپەيتىپ، جەمئىي پاي پۈلىنى 29 مىڭ 190 يۈەنگە يەتكۈزدى.

1984 ـ يىلى يېزىلاردىكى ئون ئاساسىي قاتلام تەمىنات ـ سودا كوپىراتىپى پاي پۈلىنى يەنە بىر قېتىم ئېنىقلاپ، پاي پۈلىنى كۆپەيتتى، ئىلگىرىكى يىللاردىن قالغان پاي پۈلى پايدىسىنى تولۇقلاپ تارقاتتى. پاي كېڭەيتىلگەندىن كېيىن، يېڭىدىن 3754 ئۆيلۈك كوپىراتىپ ئەزاسى كۆپەيتىلدى (بۇنىڭ ئىچىدە كوللېكتىپ پاي قوشقۇچى 114) ، جەمئىي كوپىراتىپ ئەزاسى 8412 ئائىلىگە يېتىپ، يېزىدىكى ئومۇمىي ئائىلە — 13 مىڭ 617 ئائىلىنىڭ 61.8 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ يېڭىدىن 6976 پاي كۆپەيتىلىپ، جەمئىي پاي 13 مىڭ 789 غا يەتكۈزۈلدى؛ يېڭىدىن 67 مىڭ 620 يۈەن پاي سوممىسى كۆپەيتىلىپ، جەمئىي پاي سوممىسى 96 مىڭ 383 يۈەنگە يەتكۈزۈلدى؛ ئىلگىرىكى يىللاردىن قالغان 8584 يۈەن پاي ئۆسۈمى تولۇقلاپ تارقىتىپ بېرىلدى.

1987 ـ يىلى ئون ئاساسىي قاتلام تەمىنات ـ سودا كوپىراتىپى كوپىراتىپ ئەزالىرىنىڭ ئۆزىنى ئالماشتۇرۇش قۇرۇلتىيىنى ئېچىپ، پاي سوممىسىنىڭ پايدىسىنى بۆلۈشۈشنى ئەقلەشتۈردى، بۇنىڭ ئىچىدە پۇخوي، چاربۇغ، لەڭگەر، يېڭىشەردىن ئىبارەت ئاساسىي قاتلام كوپىراتىپلىرىغا تەككەن پايدا كۆپرەك بولدى، ھەتتا بانكا ئامانەت پۇلىنىڭ ئۆسۈمىدىن تۆت ھەسسە يۇقىرى بولدى. كوپىراتىپ ئەزالىرىغا نەپ تەككەنلىكى ئۈچۈن، ئۆلارنىڭ پاي قوشۇش قىزغىنلىقى ئاشتى. 1989ـيىلى ۋە 1990ـيىلى ھەر دەرىجىلىك تەمىنات ـ سودا كوپىراتىپلىرى پاي سوممىسىنى داۋاملىق كۆپەيتتى، 1990 ـ يىلى پاي سوممىسى 1985 ـ يىلدىكىدىن 54% ئاشتى.

تەمىنات ـ سودا كوپىراتىپى كارخانىلىرىنىڭ ئىگىلىك باشقۇرۇشى، تىجارەت ئۆسۈلى دۆلەت كارخانىلىرىنىڭكىگە ئوخشاش بولدى، 1988 ـ يىلى ھۆددىگەرلىك مەسئۇلىيىتى تۈزۈمى تۈۋەندىن يۇقىرىغا يەلدەمۇ يەلدەم يولغا قويۇلدى، كارخانىلارنىڭ تىجارەت ئەھۋالى ناھايىتى ياخشى بولدى. ناھىيىلىك بىرلەشمە كوپىراتىپ 1951 ـ يىلدىن 1985 ـ يىلغىچە يۇقىرىغا جەمئىي 2 مىليون 880 مىڭ يۈەن باج ـ پايدا تاپشۇردى، ئاساسىي قاتلام كوپىراتىپلىرى 1954 ـ يىلدىن 1985 ـ يىلغىچە يۇقىرىغا جەمئىي 1 مىليون 974 مىڭ يۈەن باج ـ پايدا تاپشۇردى. 1986 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە بىرلەشمە كوپىراتىپ يۇقىرىغا 2 مىليون 372 مىڭ يۈەن تاپاۋەت بېجى تاپشۇردى، ئاساسىي قاتلام كوپىراتىپلىرى يۇقىرىغا 536 مىڭ يۈەن پايدا ـ باج تاپشۇردى.

كورلا شەھىرى (ناھىيىسى) دىكى تەمىنات ـ سودا بىرلەشمە كوپىراتىپىنىڭ 1951 — 1985 ـ يىلغىچە تىجارەت ئەھۋالى

جەدۋەل: 20 — 5

تۈرى / يىللار	1951 — 1957 يىللار	1958 — 1961 يىللار	1962 — 1966 يىللار	1967 — 1976 يىللار	1977 — 1985 يىللار	جەمئىي
سېتىش ئومۇمىي سوممىسى (10 مىڭ يۈەن)	273.70	385.40	734.20	2483.20	3854.20	7730.70
ئومۇمىي پايدا (10 مىڭ يۈەن)	54.74	71.95	95.40	371.63	633.37	1227.09
ئومۇمىي پايدا نىسبىتى (%)	20	18.67	13	14.97	16.43	
خىراجەت (10 مىڭ يۈەن)	28.31	47.91	71.48	220.58	472.07	840.35
خىراجەت نىسبىتى (%)	10.33	12.43	9.74	8.88	12.33	
سېتىش پىچى (10 مىڭ يۈەن)	11.30	12.10	14.30	33	49.40	120.10
ئۈنۈمبرسال باج نىسبىتى (%)	4.13	3.14	1.95	1.33	1.28	
كارخانىلىق ساپ پايدىسى (10 مىڭ يۈەن)	15.13	11.94	9.62	118.05	111.90	266.64
ساپ پايدا نىسبىتى (%)	5.52	3.12	1.31	4.75	2.90	
پىللىق ئوتتۇرىچە كۆچمە مەبلەغ (10 مىڭ يۈەن)	26.00	58.75	72.43	127.50	195.40	
پىللىق ئوتتۇرىچە مەبلەغ ئوبوروتى (قېتىم)	1.50	1.64	2.03	1.95	2.20	
پىللىق ئوتتۇرىچە ئىشچى ـ خىزمەتچى سانى (نەپەر)	4.00	8.40	7.50	8.20	19.30	
پىللىق ئەمگەك ـ ئىشلەپچىقىرىش ئۈنۈمى (%)	11.50	11.30	19.60	32.30	22.19	
يۇقىرىغا تاپشۇرۇلغان پايدا (10 مىڭ يۈەن)		11	7.60	69.45	57.80	145.85
يۇقىرىغا تاپشۇرۇلغان تاپاۋەت پىچى (10 مىڭ يۈەن)	6.27		0.78		15.10	22.16
يۇقىرىغا تاپشۇرۇلغان ئومۇمىي باج ـ پايدا (10 مىڭ يۈەن)	17.57	23.10	22.69	102.45	122.30	288.11

كورلا شەھىرى (ناھىيىسى) دىكى ئاساسىي قاتلام تەمىنات ـ سودا كوپىراتىپلىرىنىڭ 1954 — 1985 ـ يىلغىچە تىجارەت ئەھۋالى

جەدۋەل: 20 . 6

تۈرى / يىللار	1954 — 1957 يىللار	1958 — 1961 يىللار	1962 — 1966 يىللار	1967 — 1976 يىللار	1977 — 1985 يىللار	جەمئىي	قوشۇمچە خاتىرە
سېتىش ئومۇمىي سوممىسى (10 مىڭ يۈەن)	133.10	289.20	507.40	2060.20	3132.40	6122.30	4ـرايونلۇق تەمىنات.سودا كوپىراتىپى 1954ـيىلى قۇرۇلدى، 1ـ، 2ـ، 3ـ رايونلۇق ئاساسىي قاتلام كوپىراتىپلىرى 1955ـ يىلى قۇرۇلدى
ئومۇمىي پايدا (10 مىڭ يۈەن)	21.83	39.70	62	241.80	350.76	715.59	
ئومۇمىي پايدا نىسبىتى (%)	16.40	13.72	12.23	11.71	11.20		
خىراجەت (10 مىڭ يۈەن)	11.45	25.42	43.48	138.40	209.85	428.60	
خىراجەت نىسبىتى (%)	8.60	8.79	8.57	6.72	6.70		
سېتىش بېجى (10 مىڭ يۈەن)	34	7.22	13.72	60.15	64.90	179.99	
ئۇنتۇرىمال باج نىسبەتى (%)	2.55	0.25	2.70	2.02	2.07		
كارخانىلىق ساپ پايدىسى (10 مىڭ يۈەن)	6.98	7.06	0.48	42.75	76	132.27	
ساپ پايدا نىسبىتى (%)	5.24	2.44	0.95	2.08	2.43		
يىللىق ئونتۇرىچە كۆچمە مەبلىغى (10 مىڭ يۈەن)	22	46.90	48.10	95.90	119.90		
يىللىق ئونتۇرىچە مەلۇم ئوبوروتى (قېتىم)	1.50	1.54	2.08	2.15	2.95		
يىللىق ئونتۇرىچە ئىشچى ـ خىزمەتچى سانى	35	6.20	92	172	175		
ئەمگەك ـ ئىشلەپچىقىرىش ئۈنۈمى (%)	10.79	11.62	10.52	11.98	19.88		
يۇقىرىغا تاپشۇرۇلغان پايدا (10 مىڭ يۈەن)		2.76				2.76	
يۇقىرىغا تاپشۇرۇلغان تاپاۋەت بېجى (10 مىڭ يۈەن)	2.72	2.76	1.48	16.26	24.80	45.25	
پايدا ـ باج ئومۇمىي سوممىسى (10 مىڭ يۈەن)	6.12	9.98	15.20	76.40	89.70	197.40	

كورلا شەھىرىدىكى تەمىنات ـ سودا بىرلەشمە كوپىراتىپىنىڭ 1986 ـ 1990 ـ يىلغىچە تىجارەت ئەھۋالى

جەدۋەل: 20 ـ 7

تۈرى	1986 ـ يىلى	1987 ـ يىلى	1988 ـ يىلى	1989 ـ يىلى	1990 ـ يىلى	جەمئىي
سېتىۋېلىش ئومۇمىي سوممىسى (10 مىڭ يۈەن)	1 642.5	2 180	2 637.9	3 911.3	7 538.5	17 910.2
سېتىش ئومۇمىي سوممىسى (10 مىڭ يۈەن)	2 217.3	2 575.6	3 045.9	3 200.8	6 001.6	17 041.2
ئومۇمىي پايدا (10 مىڭ يۈەن)	284.6	339.6	392.4	529.9	253.4	1 799.9
ئومۇمىي پايدا نىسبىتى (٪)	12.8	13.2	12.9	13.6	12.6	
خىراجەت (10 مىڭ يۈەن)	208.3	221.6	305.2	417.5	525.2	1 677.8
خىراجەت نىسبىتى (٪)	9	9	10	10.1	0.9	
سېتىش بېجى (10 مىڭ يۈەن)	17.2	24.1	31.2	46.7	47.3	166.5
كارخانىلىق ساپ پايدىسى (10 مىڭ يۈەن)	55.9	87.3	105	87.4	157.8	493.4
ساپ پايدا نىسبىتى (٪)	3	3	3	2	3	
كارخانىلىق كۆچمە مەبلىغى (10 مىڭ يۈەن)						
ئوتتۇرىچە ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر سانى	456	477	492	514	572	
يۇقىرىقا ئاپتۇرۇلغان تاپاۋەت بېجى (10 مىڭ يۈەن)	21.8	42.1	50.3	35.7	87.3	237.2
ئومۇمىي پايدا سوممىسى (10 مىڭ يۈەن)	58.4	106.5	133.9	123.1	190.3	612.2

كورلا شەھىرىدىكى ئاساسىي قاتلام تەمىنات ـ سودا كوپىراتىپلىرىنىڭ 1986 — 1990 ـ يىلغىچە تىجارەت ئەھۋالى

جەدۋەل: 20 — 8

تۈرى	1986 ـ يىلى	1987 ـ يىلى	1988 ـ يىلى	1989 ـ يىلى	1990 ـ يىلى	جەمئىي
سېتىۋېلىش ئومۇمىي سوممىسى (10 مىڭ يۈەن)	364.8	245.9	274.8	268	278.6	1432.1
سېتىش ئومۇمىي سوممىسى (10 مىڭ يۈەن)	555.6	508.6	708.5	727.3	874.5	3374.5
ئومۇمىي پايدا (10 مىڭ يۈەن)	58.7	60.7	68.8	71.3	85.6	345.1

ئومۇمىي پايدا نىسبىتى (%)	10.6	12	10	10	10	
خىراجەت (10 مىڭ يۈەن)	39.5	41.8	45.4	55.1	57.3	239.1
خىراجەت نىسبىتى (%)	0.7	0.8	0.6	0.8	0.7	
سېتىش بېجى (10 مىڭ يۈەن)	8	7.2	11.4	9.4	9.9	45.9
كارخانىنىڭ ساپ پايدىسى (10 مىڭ يۈەن)	4.5	15.3	18.5	26.1	33.2	97.6
ساپ پايدا نىسبىتى (%)	0.8	3	3	4	4	
كارخانىنىڭ كۆچمە مەبلىغى (10 مىڭ يۈەن)						
ئوتتۇرىچە ئىشچى ـ خىزمەتچى سانى (نەپەر)	163	157	147	148	149	
يۇقىرىغا تاپشۇرۇلغان تاپاۋەت بېجى (10 مىڭ يۈەن)	1.1	7.8	10.6	16.6	17.5	53.6
ئومۇمىي پايدا سوممىسى (10 مىڭ يۈەن)	4.5	22.6	30.3	42.5	46.2	146.1

كورلا شەھىرىدىكى ئاساسىي قاتلام تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپلىرىنىڭ 1986 — 1990 ـ يىلغىچە ئىقتىسادىي كۆرسەتكۈچنى ئورۇندىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 20 ـ 9

بىرلىكى: 10 مىڭ يۈەن

ئاساسىي قاتلام كوپېراتىپلار / كۆرسەتكۈچ / يىللار		پېنگشەن	تېكىچى	چارباغ	لەڭگەر	ئاۋات	شاڭخۇ	قوشتېبرەق	تۇزۇرچى	قارا يۇلغۇن	يۇخۇي
1986	سېتىش ۋەيلىش	90.3	43	54.8	33.7	62.9	52.9	46.7	49.3	37.8	29.8
	سېتىش	93.7	49.1	88.8	38.5	56.6	54.8	55.2	49.2	44.3	32.9
	خىراجەت نىسبىتى (%)			33	2			3	1.2		6.0
	ئامبار دا ساقلاش	16.2	16.5	18.5	9	13.6	20.3	14.4	21.3	15.6	8.8
1987	سېتىش ۋەيلىش	40.8	43.4	49.8	32.4	64.9	49.7	54.9	45.5	35.3	36.8
	سېتىش	46.1	50.3	55.7	51.4	57.1	52.5	53	48.7	33.6	39.7
	پايدا	4.8	0.2	9.7	1.4	1.3	0.9	0.4	1	0.8	2.1
	ئامبار دا ساقلاش	22.5	19.6	23.2	10.3	21.2	18.7	21.8	19.3	16.9	9.1

1988	سېتىۋېلىش	51.5	71.1	84.1	40.8	107.5	65	71.5	59.8	79.1	43.3
	سېتىش	63.9	78.4	63.9	46.3	106.2	88.7	68.2	72.4	68.8	47.3
	پايدا	5.2	1.07	11.24	2.25	1.9	2.8	1.4	1.21	1.6	1.5
	ئامبارداسالاش	25.5	19.6	23.2	10.3	21.2	18.7	21.8	19.3	16.9	9.1
1989	سېتىۋېلىش	59.5	66.6	59.4	52.6	105.6	38.5	85.8	58.1	60.2	45.7
	سېتىش	61.3	80.8	71.9	50.7	123.2	66.5	84.7	72.9	55.3	52.5
	پايدا	1.2	18.7	3.4	3.8	1.9	1.7	1.3	2.5	2.5	42.5
	ئامبارداسالاش	23.9	21.9	24.2	10.1	16.3	20.1	18.7		22.1	6.8
1990	سېتىۋېلىش	62.1	86.9	78.8	57.9	142.5	65.0	76.7	80.2	82.7	106.1
	سېتىش	64.4	81.3	95.7	59.6	147.5	71.4	88.4	84.2	86.3	102.5
	خىراجەت نىسبەتى (%)	7.1	10	5.7	4.8	5.2	8.8	7.2	6	8.3	4.0
	پايدا	4.4	1.8	15.3	4.1	4.8	2.1	2.9	2.5	4	4.2
	ئامبارداسالاش	23.3	33.9	25	9.3	20.6	25.6	15.3	17.2	18.7	12.4

3 § . باشقا كوللېكتىپ سودىنىڭ تىجارەت تۈزۈلمىلىرى

1956 ـ يىلى كورلا ناھىيىسى ناھىيىدىكى خۇسۇسىي سودىغا قارىتا ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىنى يولغا قويدى، بۇنىڭ ئاساسلىق چارىسى كەسىپلەر بويىچە سىستېمىغا ئايرىپ باشقۇرۇش، خۇسۇسىي سودىنى ئۆزگەرتىشكە دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودا ئورۇنلىرى مەسئۇل بولۇش ئىدى. چار بازارچى سودىگەر، تۈزاقلىق سودىگەر، ئاشپەزلىك، ناۋايلىق، ساتىراشلىق، رېمونتچىلىق، چىش مېلىش، لەڭبۇڭچىلىق، سامسىپەزلىك، كاۋاپچىلىق، زاسۇپەزلىك، يەرلىك مەھسۇلات تىجارىتىدىن ئىبارەت 12 كەسىپ تۈرلۈك مالىلار سىستېمىسىغا ئايرىلدى؛ تاش مەتبە، ئويمىچىلىق، ئاچچىقسۇ ـ جياڭيۇ، قۇرۇق مېۋە، گازىر، جۇڭيى دورىسى، تېتىتقۇ تىجارىتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان يەتتە كەسىپ تەسىنات-سودا كوپېراتىپى سىستېمىسىغا ئايرىلدى؛ كەسمە چۆپ كەسپى ئاشلىق ئىدارىسىغا ئايرىلدى. شېرىكچىلىك قىلىشقا باب كەلمەيدىغانلىرى ۋاكالىتەن سېتىش، بۇاستە سېتىش، ھەمكارلىق گۇرۇپپىسى، كوپېراتىپ، كوپېراتىپ دۆكىنى قۇرۇش قاتارلىق چارىلار بىلەن تەشكىللەندى.

1958 ـ يىل 3 ـ ئايدا مەركەز قېيقالغان خۇسۇسىي ئىگىلىكتىكى سانائەت، يەككە قول سانائەت ۋە ئۇششاق تىجارەتچىلەرنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىشنى داۋاملىق كۈچەيتىش توغرىسىدا بولىۋۇرۇق چۈشۈردى. بۇ مۇناسىۋەت بىلەن كورلا ناھىيىسى ھەرخىل كوپېراتىپنى تەشكىلاتلىرىنى داۋاملىق قۇردى.

1958 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە 14 كوپېراتىپ (گۇرۇپپا) قۇرۇلدى، ئۇلاردا ئىشلەيدىغانلار 128 كىشىگە يەتتى. ئۇلار، ئاساسەن، كۆكتات، تورلۇك چەرچىن مالىلار، قۇرۇق مېۋە، پېمەك ـ ئىچمەك قاتارلىق

13 كەسىپ بىلەن شۇغۇللاندى. شۇنىڭ بىلەن بىللە، «چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش» ھەرىكىتىنىڭ قانات يېيىشىغا ئەگىشىپ، ئالدى بىلەن، كۆكتات، تۇرلۇك چەرچىن ماللار، ساراي ـ مېھمانخانا، كەسمە چۆپ كەسىپلىرىدىكى كوپېراتىپ (گۇرۇپپا)لار دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودىغا ئۆزگەرتىلدى، 28 كوپېراتىپ ئەزاسى دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانىنىڭ ئىشچى ـ خىزمەتچىسى بولدى. 1962 ـ يىلى كوپېراتىپلار (گۇرۇپپىلار) نى ئومۇميۈزلۈك تەرتىپكە سېلىش باشلىنىپ، دۆلەت ئىگىلىكىگە ئۆتكۈزۈلگەن تۆت كوپېراتىپ (گۇرۇپپا) ، 28 ئىشچى ـ خىزمەتچى يەنە كوپېراتىپقا قايتۇرۇلدى ھەمدە دېموكراتىك باشقۇرۇش تۈزۈمى ئورنىتىلدى، دۆلەت ئىگىلىكى تۈزۈمىدىكى مۇقىم ئىش ھەققى تۈزۈمى پايدا ـ زىيانغا ئۆزى ئىگە بولۇش، ئەمگەكنىڭ قاراپ ھەق بېرىش تۈزۈمىگە ئۆزگەرتىلدى. 1964 ـ يىلى كورلا ناھىيىسىدىكى توققۇز كوپېراتىپ بىرلەشمە كوپېراتىپ تەشكىل قىلدى. 1966 ـ يىل 1 ـ ئايدا كورلا ناھىيە بازىرىدىكى كوپېراتىپ دۇكانلىرى سەككىزگە، كوپېراتىپ گۇرۇپپىلىرى ئىككىگە تەڭشىلىپ، ئويلاشتىلىق پىمەكلىك شىركىتى، تۇرلۇك ماللار شىركىتى، ئويلاشتىلىق سودا شىركىتى ۋە ناھىيىلىك تەمىنات ـ سودا بىرلەشمە كوپېراتىپىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە 22 كوپېراتىپ ئەزاسى قىسقارتىلدى، 14 كىشى تەڭشەلدى.

1980 ـ يىلدىن باشلاپ كوللېكتىپ سودىسى خېلى زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلدى. 1981 ـ يىلى كوللېكتىپ سودا ۋە دۆلەت سودىسىنىڭ پايدا ـ زىيانغا بىر تۇتاش ئىگە بولۇش ۋە دۇكانلارنى بىرلەشتۈرۈپ بىرلىكتە ئىگە بولۇشتىن ئىبارەت ھېسابات تۈزۈلمىسى ئۆزگەرتىلىپ، مۇستەقىل ھېسابات قىلىش، پايدا ـ زىيانغا ئۆزى ئىگە بولۇشتىن ئىبارەت ھېسابات تۈزۈلمىسى يولغا قويۇلۇپ، دۆلەت، كوللېكتىپ، شەخسلەر ئوتتۇرىسىدىكى مەنپەئەتكە تەڭ ئېتىبار بېرىلدى. كورلا شەھىرىدە كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى سودا ئورنى 24كە، ئۇلاردا ئىشلەيدىغانلار 207گە، تاۋارلارنىڭ پارچە سېتىلىش ئومۇمىي سوممىسى 3 مىليون 727 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1984 ـ يىل 5 ـ ئايدا شەھەرلىك سودا ئىدارىسى «سودا تۈزۈلمىسى ئىسلاھاتىدا ئىگىلىك باشقۇرۇش مەسئۇلىيىتى تۈزۈمىنى مىناق تەرىقىسىدە يولغا قويۇش چارىسى» نى ماقۇللاپ، كارخانىلارنىڭ ئىچكى قىسمىدا كۆپ خىل شەكىللىك ئىگىلىك باشقۇرۇش ھۆددىگەرلىكى مەسئۇلىيىتى تۈزۈمىنى يولغا قويدى، بۇنىڭ ئاساسلىقلىرى كوللېكتىپ ھۆددىگە ئېلىش، مۇستەقىل ھېسابات قىلىش، پايدا ـ زىيانغا ئۆزى ئىگە بولۇش، ۋەزىپە يۈكىگە، مۇلازىمەت ئادەمگە، ئەمەلىيلىشىش، نومۇر قويۇش، تولۇق نومۇرغا مۇكاپات بېرىش، كەم نومۇرغا مۇكاپاتتىن تۆتۈپ قېلىش، يۈكەي ـ گۇرۇپپىلار بويىچە نورمىلىق باشقۇرۇشنى يولغا قويۇش، پايدىدىن پىرسەنت ئايرىش، كۆرسەتكۈچنىڭ ئېشىپ كەتكەن قىسمىدىن پىرسەنت ئايرىش، نورما بويىچە ھېسابات قىلىشتىن ئىبارەت بولدى. 1988ـ يىلدىن باشلاپ 1 ـ نۆۋەتلىك شەخسىلەر ھۆددىگەرلىك تۈزۈمى يولغا قويۇلدى.

§ 4 . خۇسۇسىي سودىنىڭ تىجارەت تۈزۈلمىسى

1956 ـ يىلى كورلا ناھىيىسىدىكى خۇسۇسىي سودا سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىلدى، خۇسۇسىي سودىنى دۆلەت سودىسى كەسىپلەر بويىچە سىستېمىغا ئايرىپ باشقۇرۇپ، ئۇنى ئۆزگەرتىشكە مەسئۇل بولدى. 1956 ـ يىلى 119 سودا ـ ساناقەت ئائىلىسى، سودا ـ ساناقەت بىلەن شۇغۇللىنىدىغان 151 ئادەم ئۆزگەرتىلدى، بۇ 141 خۇسۇسىي سودا ـ ساناقەت ئائىلىسىنىڭ 4. 84 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. 1957 ـ يىل 3 ـ ئايدا ناھىيە بويىچە خۇسۇسىي سودا بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئائىلە 223، خادىم 328 بولۇپ، ئومۇمىي مەبلىغى 160 مىڭ يۈەنگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە 129 ئائىلە، 200 ئادەم ئۆز يىلى

تەشكىللەندى، ئۇلارنىڭ مەبلىغى 136 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1958 ـ يىل 3 ـ ئايدا كورلا ناھىيىسى ھەرخىل كوپېراتسىيە تەشكىللىرىنى داۋاملىق قۇردى.

1956 ـ يىلدىكى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش ئارقىلىق، يەككە سودىگەرلەر تەشكىللىنىپ، ئۆزلىرى ۋە بولغان دۆلەت سودا شىركەتلىرىنىڭ كونكرېت باشقۇرۇشىدا كوپېراتىپ دۇكانلىرى (گۇرۇپپىلىرى) ۋە ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىنكچىلىكىدىكى سودا ئورۇنلىرىنى قۇردى، پەقەت ناھايىتى ئاز ئۇششاق يايمىچىلارلا يەككە تىجارەت بىلەن شۇغۇللاندى، 1980 ـ يىلى كورلا ناھىيە بازىرىدا 90 ئائىلە، 183 ئادەم يەككە سودا ـ تىجارەت بىلەن شۇغۇللاندى.

1980 ـ يىلدىن كېيىن، يەككە ئىگىلىكتىكى سودا تېز راۋاجلاندى. 1985 ـ يىلى شەھەر بويىچە يەككە تىجارەتچى ئائىلە 1415كە، يەككە تىجارەت بىلەن شۇغۇللانغۇچىلار 1754كە يەتتى. 1990 ـ يىلى شەھەر بويىچە يەككە سودىگەر ئائىلىسى 1640قا، يەككە سودا بىلەن شۇغۇللانغۇچىلار 2165كە يەتتى.

Ⅲ باب

سېتىۋېلىش ـ سېتىش كەسپى

1 § . تۇرلۇك مالالارنى سېتىۋېلىش ـ سېتىش

كورلا شەھىرى تۇرلۇك مالالار بىلەن تەمىنلەشتە، ئاساسەن، سىرتتىن مال سېتىۋېلىشقا يەنى دۆلەتنىڭ پىلان بويىچە يۆتكىشى ئارقىلىق 2 ـ دەرىجىلىك توپ سېتىش پونكتىدىن مال كىرگۈزۈشكە تايىنىتتى. 1960 ـ يىلدىن باشلاپ، تاۋار بەك قىس بولۇپ كەتكەچكە، ئالدى بىلەن سوپۇن، سەرەڭگە، قول ساقتى، كىيىم تىكىش ماشىنىسى، ۋېلىسىپىت، رەخت، ئىلمە ـ توقۇلما قاتارلىق تاۋارلارنى كىنىشكا ۋە بىلەت بىلەن تەمىنلەشنى يولغا قويدى. 1979 ـ يىلدىن كېيىن، ئوبوروت بوللىرى ۋە دائىرىسى كېڭەيگەچكە، كۆپ تەرەپتىن مال كىرگۈزدى. 1982 ـ يىلى پاختا ـ رەخت بىلەن بېتەرلىك تەمىنلەشنى يولغا قويدى. 1984 ـ يىلى بىلەت، كىنىشكا بىلەن تەمىنلەشنى توختىتىپ، ھەرخىل تاۋارلار بىلەن بېتەرلىك تەمىنلىدى.

تۇرلۇك مالالار شىركىتى تۇرلۇك مالالار، مەدەنىيەت بۇيۇملىرى، توقۇمىچىلىق بۇيۇملىرى، ئىلمە ـ توقۇلما بۇيۇملىرى قاتارلىق كۆپ خىل تاۋار تىجارىتى بىلەن شۇغۇللاندى. 1990 ـ يىلى تاۋار تۈرى 20 مىڭ خىلدىن ئاشتى.

كورلا شەھەرلىك تۇرلۇك مالىلار شىركىتىنىڭ 1980 — 1990 - يىلغىچە سېتىۋېلىش - سېتىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 20 — 10 بىرلىكى: 10 مىڭ يۈەن

يىللار	ئومۇمىي سېتىۋېلىش قىممىتى	ئومۇمىي سېتىش قىممىتى	پايدا - زىيان
1980	1 095	1 243	66
1981	1 193	1 291	72
1982	1 075	1 253	54
1983	1 134	1 250	71
1984	1 269	1 397	77
1985	1 481	1 509	84
1986	1 534	1 788	96
1987	1 672	1 677	67.9
1988	2 323	2 453	83.3
1989	2 366	2 310	68.9
1990	3 856	3 162	65.8

كورلا شەھىرىنىڭ 1978 — 1990 - يىلغىچە ئاساسلىق تاۋارلارنى سېتىۋېلىش - سېتىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 20 — 11

يىللار	چايدان (دانە)	پاختا رەخت (100 مېتر)	سەرەڭگە (بولاق)	خىمىيىۋى تالالىق رەخت (100 مېتر)	كىيىم-كېچەك ماشىنىسى (دانە)	تاۋار-دوزدون (مېتر)	قول ساەتى (دانە)	ماشىنا قەغىزى (كىلوگرام)
1978		2 505	114	98	557	16 166	386	
1979		2 515	1 060	66	501	32 745	436	
1980	148 000	11 129	862	9261	1 208	31 085	6 915	99 545
1981	12 137	10 414	2 064	472	1 340	150 525	5 729	28 745
1982	11 574	4 171	2 406	570	1 289	162 622	7 155	25 572
1983	11 552	6 172	2 356	2 376	663	175 507	4 696	19 297
1984	12 779	4 821	1 916	2 242	258	189 978	5 243	18 055
1985	8 371	456 670	1 156	176 737	565	207 659	5 370	15 784
1986	29 600	8 176	4 432	5 021	786	1 934	7 523	
1987	24 500	9 107	2 405	2 866	730	1 796	9 137	
1988	18 100	10 494	3 524	11 027	862	1 984	8 089	
1989	12 000	16 496	5 396	3 691	716	1 390	22 500	
1990	16 300	15 896	3 551	3 691	943	1 609	5 200	

2 §. مېتال بۇيۇملار، قاتناش ـ ئېلېكتر سايمانلىرىنى سېتىۋېلىش ـ سېتىش

50 ـ يىللاردىن 80 ـ يىللارنىڭ بېشىغىچە كورلا شەھىرى تەۋەسىدە مېتال بۇيۇملار، قاتناش ـ ئېلېكتر سايمانلىرىنى مەخسۇس ساتىدىغان ئىككىلا دۇكان بار ئىدى، بۇنىڭ بىرى 1958 ـ يىلى قۇرۇلغان «ئىتتىپاق» يولى مېتال بۇيۇملار دۇكىنى، يەنە بىرى 1975 ـ يىلى يېڭا ئىگىلىك 2 ـ شى سودا ساربىيى بىلەن بايىنغولىن ئوبلاستلىق سودا ئىدارىسى بىرلەشكەندىن كېيىن قۇرۇلغان بايىنغولىن ئوبلاستلىق مېتال بۇيۇملار سودا ساربىيى ئىدى. 1985 ـ يىلى بايىنغولىن ئوبلاستلىق مېتال بۇيۇملار شىركىتى بىلەن كورلا شەھەرلىك مېتال بۇيۇملار شىركىتى بىرلەشتۇرۇلدى. پارچە سېتىش نۇقتىسى مېتال بۇيۇملار سودا ساربىيى، «ئىتتىپاق» يولى مېتال بۇيۇملار دۇكىنى، «لۇڭخۇا» سودا دۇكىنى، «چۇنخۇا» سودا دۇكىنى، رېمونت ۋە توپ سېتىش بۆلۈمىدىن ئىبارەت بەشكە، خادىمى 105كە يەتتى. 1987 ـ يىلى كورلا شەھەرلىك سودا ئىدارىسىنىڭ ئاپتوموبىل كالونى شەھەرلىك مېتال بۇيۇملار شىركىتىگە ئايرىپ بېرىلگەندىن كېيىن خادىمى 140قا يەتتى. 1988 ـ يىلى مېتال بۇيۇملار سودا ساربىيى يېڭا ئىگىلىك 2 ـ شىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلگەندىن كېيىن، شەھەرلىك مېتال بۇيۇملار شىركىتىنىڭ خادىمى ئازىيىپ 28 ئادەم قالدى.

1962 ـ يىلدىن باشلاپ كورلا شەھىرى ۋېلىسىپىت، يېڭا ئىگىلىكىدە ئىشلىتىلىدىغان ئېلېكتر سايمانلىرى قاتارلىق مېتال بۇيۇملار ۋە قاتناش ـ ئېلېكتر سايمانلىرىنى بىلەت بىلەن تەمىنلەشنى يولغا قويدى. 1965 ـ يىلى ۋېلىسىپىت سانائەت بېلىتى بىلەن تەمىنلەندى. 1969 ـ يىلدىن كېيىن، پىلان بويىچە تەقسىم قىلىنىپ، بىلەت بويىچە تەمىنلەندى. 1985 ـ يىلدىن كېيىن خېرىدارلار خالىغانچە تەمىنلىنىدىغان بولدى. 1980 ـ يىلدىن كېيىن تېلېۋىزور، رادىئولۇق ئۇنئالغۇ، كىرئالغۇ، توڭلاتقۇ، توك شامالدۇرغۇچ قاتارلىق ئائىلىدە ئىشلىتىلىدىغان ئالىي دەرىجىلىك ئېلېكتر سايمانلىرى كۆپلەپ بازارغا سېلىندى، ئۇلارنىڭ سېتىۋېلىنىش ـ سېتىلىش مىقدارى يىلدىن ـ يىلغا ئاشتى.

كورلا شەھەرلىك مېتال بۇيۇملار شىركىتى 1988 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە بولغان ئۈچ يىللىق ھۆددىگە ئېلىش مۇددىتى ئىچىدە جەمئىي 40 مىليون 135 مىڭ يۈەنلىك مال سېتىپ، 1 مىليون 82 مىڭ يۈەن پايدا ئالدى، يۇقىرىغا 81 مىڭ 600 يۈەن پايدا تاپشۇردى، ئاساسىي قۇرۇلۇش قەرز پۇلىدىن 710 مىڭ 800 يۈەن قايتۇردى.

كورلا شەھەرلىك مېتال بۇيۇملار شىركىتىدىن باشقا، يەنە دۆلەت ئىگىلىكىدىكى توقۇز سودا ئورنى مېتال بۇيۇملار، قاتناش ـ ئېلېكتر سايمانلىرى تىجارىتى بىلەن شۇغۇللاندى (ئۇلاردا ئىشلەيدىغان خادىملار 160قا يەتتى)، مېتال بۇيۇملار، قاتناش ـ ئېلېكتر سايمانلىرى تىجارىتى بىلەن قوشۇمچە شۇغۇللىنىدىغان كوللېكتىپ ئىگىلىكىدىكى ۋە يەككە ئىگىلىكتىكى سودا دۇكانلىرى تېخىمۇ كۆپ.

1980 — 1990 - يىلغىچە كورلا شەھىرى تەۋەسىدە بىرنەچچە خىل تاۋارنىڭ سېتىلىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 20 — 12

يىللار	ۋېلسىپىت	كىيىم تىكىش ماشىنىسى	ئۇنتالغۇ	تېلېۋىزور	توڭلاتقۇ	توك شائال- دۇرغۇچ	كىر تالغۇ
1980	1 936	1 208					
1981	2 052	1 340		61			
1982	2 737	1 287		1 322			
1983	5 158	663		1 096			
1984	5 122	258		2 166			
1985	5 624	565		2 608			
1986	1 599	786	7 215	1 0641	434	2 726	4 820
1987	8 440	730	6 765	8 184	879	4 505	1 530
1988	8 165	812	5 286	3 107	1 339	2 539	1 479
1989	4 483	716	4 463	2 918	679	2589	1 137
1990	9 428	943	10 500	6 388	1 845	2 542	1 929

كورلا شەھەرلىك مېتال بۇيۇملار شىركىتىنىڭ 1981 — 1990 - يىلغىچە بىرنەچچە خىل تاۋارنى سېتىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 20 — 13

يىللار	ۋېلسىپىت	رەڭسىز تېلې- ۋىزور	رەڭلىك تېلېۋىزور	ئۇنتالغۇ	توك شائال- دۇرغۇچ	كىر تالغۇ	توڭلاتقۇ
1981	1 130	24	38	332	225		
1982	1 147	270	349	275	422		
1983	1 948	165	369	216	375	18	
1984	2 224	287	274	246	1 090	52	
1985	5 022	1 108	783	495	396	351	168
1986	7 880	1 366	1 518	1 335	2 107	744	82
1987	5 492	1 248	514	763	2 561	790	134
1988	2 931	1 322	209	393	2 069	690	229
1989	2 341	509	800	243	2 201	587	28
1990	2 165	357	752	81	1 083	353	

§ 3 . يېمەكلىك سېتىۋېلىش ـ سېتىش

1. گۆش بىلەن تەمىنلەش

1950 ـ يىلى كورلا سودا شىركىتى گۆش تىجارىتى بىلەن شۇغۇللاندى. شۇ يىلى كورلا ناھىيىسى 3000 تۇياق تىرىك قوي سېتىۋېلىپ، قارا شەھەر سودا شىركىتىگە يۆتكەپ بەردى. شۇ چاغدا كورلا ناھىيە بازىرىدا 3000 دىن ئارتۇق ئاھالە بار ئىدى، ھەركۈنى 10 قوي، لېكىن كالا سوۋۇلسىلا ئېھتىياج قاندۇرۇلاتتى. يىلىغا 140 تونىنا گۆش كېتەتتى. 1955 ـ يىلى ناھىيە بازىرىغا نوپۇسى 5000 دىن ئاشتى، سودا شىركىتى ئۇلارنى ھەركۈنى 15 قوي، ئۇچ كالا بىلەن تەمىنلىدى؛ شەخسلەر يەتتىدىن ئونغىچە قوي سويدى، يىلىغا 300 تونىنا ئەتراپىدا كالا، قوي گۆشى كەتتى. 1960 ـ يىلى شەھەر ـ بازار ئاھالىسىنى كالا، قوي گۆشى بىلەن بىلەتلىك تەمىنلەش يولغا قويۇلۇپ، بىر ئادەمگە ئايدا بىر كىلوگرام گۆش سېتىپ بېرىلدى. 1961 ـ يىلى ھەركۈنى 60 قوي سويۇلدى، يىلىغا 400 تونىنىدىن كۆپرەك گۆش كەتتى. 1966 ـ يىلى ھەركۈنى 150 تىن 200 گىچە قوي سويۇلدى، يىلىغا 1400 تونىنىدىن كۆپرەك گۆش كەتتى.

60 ـ يىللاردىن باشلاپ، ئاھالە، ئاساسەن، سىرتتىن يۆتكەپ كېلىنگەن كالا، قوي گۆشى بىلەن تەمىنلەندى. 1967 ـ يىلى بايىنغولىن ئوبلاستلىق يېمەكلىك شىركىتى سىرتتىن 1023 تونىنا كالا، قوي گۆشى يۆتكەپ كېلىپ، ئۇنىڭ ھەممىسىنى كورلا ناھىيىسى تەۋەسىنى تەمىنلەشكە سەرپ قىلدى. 1973 ـ يىلى كورلىدا شەھەر ـ بازار ئاھالىسى 40 مىڭدىن ئېشىپ كەتتى، يىلىغا سىرتتىن 820 تونىنا كالا، قوي گۆشى يۆتكەپ كېلىنىپ، 750 تونىسى سېتىلدى. 1974 ـ يىلى سىرتتىن 838 تونىنا كالا، قوي، گۆشى يۆتكەپ كېلىنىپ، 792 تونىسى سېتىلدى. 1975 ـ يىلى سىرتتىن 3953 تونىنا كالا ـ قوي گۆشى يۆتكەپ كېلىنىپ، ئۇنىڭ 1915 تونىسى شۇ يەردە سېتىلدى، 2000 تونىسى يۇقىرىغا يۆتكەپ بېرىلدى. 1978 ـ يىلى سىرتتىن 4107 تونىنا كالا، قوي گۆشى، 552 تونىنا چوشقا گۆشى يۆتكەپ كېلىنىپ، 92 تونىنا چوشقا گۆشى، 3303 تونىنا كالا، قوي گۆشى سېتىلدى، يۇقىرىغا 2000 تونىنا گۆش يۆتكەپ بېرىلدى.

80ـيىللاردا كورلا شەھىرى تەۋەسىنى گۆش بىلەن تەمىنلەشنى پۈتۈنلەي كورلا شەھەرلىك يېمەكلىك شىركىتى ئۈستىگە ئالدى، كالا، قوي گۆشىنى، ئاساسەن، خېجىلىك ناھىيىسىدە سېتىۋالدى. كورلا شەھىرى بىلەن خېجىلىك ناھىيىسىنىڭ سېتىۋېلىش سېلىشتۇرمىسى 10 : 1 بولدى، بەزىدە 10 : 8 ، 0 بولدى. ھەرىيلى 100 دىن ئارتۇق كىشىدىن تەشكىل قىلىنغان سېتىۋېلىش گۇرۇپپىسى خېجىلىك ناھىيىسىدىكى بايىنبولاق چارۋىچىلىق رايونىغا بېرىپ تىرىك مال سېتىۋېلىپ، بۇ مالالارنى خېجىلىك ناھىيىسىدىكى چاخانئور داۋان دېگەن يەرگە يەتكە سويدى، ئاندىن كېيىن خېجىلىك توڭلىتىش ئامبىرىغا ئېلىپ كېلىپ ساقلاپ، تەمىنلەش ئېھتىياجى بويىچە خېجىگەدىن كورلىغا يۆتكەپ كەلدى.

1985 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى گۆش باھاسى قويۇۋېتىلگەندىن كېيىن، گۆش بىلەن خالىغانچە تەمىنلەش يولغا قويۇلدى، ئىلگىرىكى گۆش بىلىتىنى نورمىلىق تارقىتىش چارىسى بىكار قىلىندى. 1990ـيىلدىن باشلاپ دۆلەت شەھەر ـ بازار ئاھالىسىگە 18 يۆەندىن گۆش پۇلى قوشۇپ بەردى، شۇ يىلى شەھەر بويىچە بىر مىليون 251 مىڭ يۆەن گۆش پۇلى تارقىتىلدى. 1990ـيىلدىكى ستاتىستىكىغا قارىغاندا، كورلا شەھەر رايونىدا گۆشنىڭ سېتىلىش مىقدارى مۇنداق بولغان: كالا 5600 (بۇنىڭ ئىچىدە

يەككىلەر سانغىنى 3400) ، قوي72مىڭ900 (يۈنىڭ ئىچىدە يەككىلەر سانغىنى27مىڭ300تۇياق) ، چوشقا 21 مىڭ 700 تۇياق (يۈنىڭ ئىچىدە يەككىلەر سانغىنى 12 مىڭ 600 تۇياق) ، تۇخۇم 369 تونا (يۈنىڭ ئىچىدە يەككىلەر سانغىنى 246 تونا) ، مۇ مەھسۇلاتلىرى 437 تونا (يۈنىڭ ئىچىدە يەككىلەر سانغىنى 411 تونا) .

2 . قوشۇمچە يېمەكلىك بىلەن تەمىنلەش

1985 ـ يىلى شېكەر ـ تاماكا ـ ھاراق تىجارىتى كەسپى شەھەرلىك يېمەكلىك شىركىتىدىن ئايرىپ چىقىلغاندىن كېيىن، شەھەرلىك يېمەكلىك شىركىتى گۆش تىجارىتىدىن باشقا يەنە مۇ مەھسۇلاتلىرى، قۇش ـ تۇخۇم قاتارلىق مالىلار تىجارىتى بىلەنمۇ شۇغۇللاندى. 1956 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە شەھەرنى 280 تونا مۇ مەھسۇلاتى، قۇش، تۇخۇم بىلەن تەمىنلىدى.

كورلا شەھەرلىك يېمەكلىك شىركىتىنىڭ 1980 — 1990 ـ يىلغىچە چارۋا، گۆش سېتىۋېلىش ـ سېتىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 20 — 14

يىللار	سېتىۋېلىنغىنى	سېتىلغىنى (تونا)
1980	61040 تۇياق	2611
1981	46042 تۇياق	2303
1982	57684 تۇياق	1993
1983	68510 تۇياق	2209
1984	67949 تۇياق	1615
1985	54870 تۇياق	1332
1986	1224 تۇياق	1332
1987	1231 تۇياق	1191
1988	1226 تۇياق	1770
1989	1408 تۇياق	1496
1990	1539 تۇياق	1525

كورلا شەھەرلىك بىيمەكلىك شىركىتىنىڭ 1980 — 1990 - يىلغىچە سېتىۋېلىش - سېتىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 20 — 15 بىرلىكى: 10 مىڭ يۈەن

يىللار	سېتىۋالغىنى	سېتىلغىنى	پايدا	
			گۈش	قوشۇمچە بىيمەكلىك
1980	824.7	795.2	14.1	9.7
1981	885.5	619.4	—3.1	9
1982	640.1	568.6	33.4	9.8
1983	676.9	652.1	9.6	12.1
1984	625.1	625.5	—0.34	7.9
1985	476.3	396.2	40.1	
1986	361	749.5	13.8	
1987		708.3	13.4	
1988	794	1108.3	19.9	
1989		1413	20.5	
1990		1374	17.4	

§ 4 . شېكەر، تاماكا، ھاراقلارنىڭ سېتىۋېلىنىش - سېتىلىش ئەھۋالى

كورلا شەھەرلىك شېكەر - تاماكا - ھاراق شىركىتى 1988 - يىلدىن باشلاپ ئومۇمىي خادىملار بويىچە خەۋپ - خەتەر رەنىسى ھۆددىگەرلىكى تۈزۈمىنى يولغا قويدى. ھۆددىگە بېرىش مەزگىلىدە، شىركەت ۋەزىپىنى ھەريىلى ئاشۇرۇپ ئورۇندىپ، ئىشچى - خىزمەتچىلەر سانى بويىچە ھېسابلىغاندا، شەھەرگە قاراشلىق سودا سىستېمىسىدىكى پايدىسى ئەڭ ياخشى ئورنى بولۇپ قالدى. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا شىركەتنىڭ تۈراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 2 مىليون 540 مىڭ يۈەنگە، تۈراقسىز مەبلىغى 880 مىڭ يۈەنگە، ئاۋار سېتىۋېلىش سوممىسى 15 مىليون 10 مىڭ يۈەنگە، سېتىش سوممىسى 21 مىليون 150 مىڭ يۈەنگە، ئالغان پايدىسى 456 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

1. توپ سېتىش كەسپى

شىركەتنىڭ كەسپىي بۆلۈمچىسىگە قاراشلىق توپ سېتىش ئورنى نۆۋەتتە كورلىدىكى شەھەر دەرىجە-لىك بىردىنبىر تاماكا ـ ھاراق توپ سېتىش كارخانىسى، ئۇنىڭ 1990 ـ يىلدىكى خىزمەتچى خادىمى 11 بولۇپ، كارخانا، ئاساسەن، تاماكا، ھاراق، شېكەر، چاي، ھەرخىل كونسېرۋا، قوشۇمچە يېمەكلىك-لەرنى توپ ساتىدۇ. توپ ساتىدىغان مالىلىرىنىڭ تۈرى ئادەتتە 400 خىل ئەتراپىدا بولۇپ، ئالاھىدە كۆپ بولغاندا 500 خىلغا يېتىدۇ. بۇ شىركەت كىچىك تېتىكى توپ سېتىش كارخانىسى ھېسابلىنىدۇ.

توپ سېتىش كەسپىنى كېڭەيتىپ، ئىگىلىكنى جانلاندۇرۇش، خەلق ئاممىسىغا قولايلىق يارىتىپ بېرىش ئۈچۈن بۇ كارخانا 1986 ـ يىل 2 ـ ئايدا شەرقىي يوينز ئىستانسىسىدا يېڭىدىن توپ سېتىش پونكىتى تەسىس قىلىپ، يېڭىشەھەر رايونىدىكى شېكەر، تاماكا، ھاراق توپ سېتىش كەسپىنى ئۈستىگە ئالدى، ئۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، تاشدىندە توپ سېتىش ئورنى تەسىس قىلىپ، تاشدىن سانائەت ـ كان رايونىدىكى ھەر قايسى دۆلەت ئىگىلىكىدىكى، كوللېكتىپ، خۇسۇسىي ئىگىلىكتىكى كىچىك سودا نۆقتىلىرىنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشتى.

بۇ توپ سېتىش ئورنى شەھەرلىك شېكەر، تاماكا، ھاراق شىركىتىنىڭ پايدىسى ئالاھىدە ياخشى ئورۇن بولۇپ قالدى. 1986 ـ يىلى يارىتقان پايدىسى 79 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، شىركەت ئومۇمىي پايدىسىنىڭ 40 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەنىدى، 1987 ـ يىلى يارىتقان پايدىسى 80 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، شىركەت پايدىسىنىڭ 45 پىرسەنتىنى؛ 1988 ـ يىلى يارىتقان پايدىسى 123 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، شىركەت پايدىسىنىڭ 55 پىرسەنتىنى؛ 1989 ـ يىلى يارىتقان پايدىسى 197 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، شىركەت پايدىسىنىڭ 60 پىرسەنتىنى؛ 1990 ـ يىلى يارىتقان پايدىسى 349 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، شىركەت پايدىسىنىڭ 80 پىرسەنتىدىن كۆپرەكىنى ئىگىلىدى.

2. پارچە سېتىش كەسپى

كورلا شەھەرلىك شېكەر، تاماكا، ھاراق شىركىتى قارمىقىدىكى ئالتە پارچە سېتىش نۆقتىسىنىڭ ھەممىسىدە ھۆددىگەرلىك تۈزۈمى بولغا قويۇلۇپ، مۇستەقىل ھېسابات قىلىنىدىغان، پايدا ـ زىيىنغا ئۆزلىرى مەسئۇل بولىدىغان بولدى. نەتىجىدە تىجارەت ئەھۋالى ياخشى بولۇپ، ۋەزىپە يىلمۇ يىل ئاشۇرۇپ ئورۇندالدى، ھەرىيلى پايدا ئېلىندى. 1986 ـ يىلى 120 مىڭ يۈەن، 1987 ـ يىلى 93 مىڭ يۈەن، 1988 ـ يىلى 82 مىڭ يۈەن، 1989 ـ يىلى 120 مىڭ يۈەن، 1990 ـ يىلى 80 مىڭ يۈەن پايدا يارىتىلدى.

شەھەرلىك شېكەر ـ تاماكا ـ ھاراق شىركىتىدىن باشقا كورلا شەھەرىدىكى باشقا دۆلەت ئىگىلىكى-كى، كوللېكتىپ، خۇسۇسىي ئىگىلىكتىكى ماگىزىنلارمۇ شېكەر، تاماكا، ھاراق تىجارىتى بىلەن شۇغۇل-لىنىدىغان بولغاچقا، بۇ تەرسىلەرنىڭ سېتىلىش مىقدارى بىر قەدەر كۆپ بولدى. 1990 ـ يىلى كورلا شەھىرى تەۋەسىدە سېتىلغان شېكەر 942 تونىغا، تاماكا 7521 سانداققا، ھاراق 1453 تونىا (يېزا ئىگىلىك 2 ـ شىسىنى ئۆزئىچىگە ئالمايدۇ)غا يېتىپ، بۇنىڭ ئىچىدە شەھەرلىك شېكەر ـ تاماكا ـ ھاراق شىركىتى ساتقان شېكەر 393.09 تونىا، تاماكا 3841 سانداق، ھاراق 971.48 تونىا بولدى.

5 § . ماددي ئەشيالارنىڭ سېتىۋېلىنىش - سېتىلىش ئەھۋالى

1. شەھەرلىك ماددي ئەشيالار شىركىتىنىڭ سېتىۋېلىش - سېتىش كەسپى

1983 - يىلى شەھەرلىك ماددي ئەشيالار شىركىتى تۇنجى قېتىم كوللېكتىپ ھۆددىگەرلىك تۈزۈمىنى يولغا قويغان بولۇپ، شۇ يىلى ئىقتىسادي ئۈنۈمى ناھايىتى ياخشى بولدى، 66 مىڭ 500 يۈەن پايدا يارىتىلدى. 1986 - يىلى پايدا 117 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1988 - يىلى شەخسلەر بويىچە ئىقتىسادي ھۆددىگەرلىك تۈزۈمى يولغا قويۇلۇپ، شۇيىلى يارانقان پايدا 189 مىڭ يۈەنگە يەتتى، ھۆددىگەرلىك مەزگىلىدە، ھۆددىگەر باھادا قانۇنغا خىلاپ چوڭ دېلو سادىر قىلغاچقا، 57 مىڭ 800 يۈەن قانۇنسىز كىرىمى مۇسادىرە قىلىنىپ، 3000 يۈەن جەرىمانە قويۇلدى ھەمدە ھۆددىگەرگە مەمۇرىي جەھەتتە گۇناھ پېيزىش جازاسى بېرىلدى.

كورلا شەھەرلىك ماددي ئەشيا شىركىتىنىڭ 1980 — 1990 - يىلغىچە سېتىۋېلىش - سېتىش ئەھۋالى

جەدۋەل 20 — 16 بىرلىكى: 10 مىڭ يۈەن

يىللار	تۇراقلىق مۇلكى	تۇراقسىز مەبلەغ	سېتىۋېلىنغىنى	سېتىلغىنى	پايدا
1980	0.05		2.4	2.7	0.6
1981	0.07	10	34	40	2.4
1982	5.1	10	70.2	64.1	6.4
1983	5.1	10	140	130	6.6
1984	14	6	129	132	5.4
1985	14	6	162	150	3.9
1986	15	11	221	108	11.7
1987	14	14	198	188	7.3
1988	14	16	350	350	18.9
1989	20	16	304	311	11
1990	19	16	448	451	12

كورلا شەھەرلىك ماددىي ئەشيا شىركىتىنىڭ 1981 — 1990 - يىلغىچە ئاساسلىق ماددىي ئەشيالارنى سېتىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 20 — 17

يىللار / تۈرى	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
پولات ماتېرىيالار (توننا)	138	375	303	222	261	700	744	1326	965	769
سېمونت (توننا)			1078	1460	2336	516	110		33	
ئەينەك (كۋادرات مېتر)	570	3155			9925				2200	7446
ئەن ياغاچ (كۇب مېتر)	108		2	11	45	42				
تاختاي (كۇب مېتر)	342	99	200	185	110	763	110	197	138	271
ئاپتوموبىل (دانە)	2	1	2	8		6	6	24	17	21
موتسىكلىت (دانە)	10		43	15						
پار قازان (دانە)		13	2	2						
قارنور خىش (10 مىڭ پارچە)					147					

2. بايىنغولىن ئوبلاستلىق ماددىي ئەشيالار شىركىتىنىڭ سېتىۋېلىش-سېتىش كەسپى

1990 - يىلى بايىنغولىن ئوبلاستلىق ماددىي ئەشيالار شىركىتىنىڭ تۇراقلىق مۇلۈكىنىڭ قىممىتى 5 مىليون 947 مىڭ يۈەنگە يەتتى. شىركەت باشقۇرىدىغان ماددىي ئەشيالار چوبون، پولات ماتېرىيالى، رەڭلىك مېتال، ئاپتوموبىل، پارقازان، ستانوك، سانائەت قازىنى، ترانسفورماتور، توك سىمى، ئېلېكترو-ماتور، تاغار، بالۇن، ماپ شۇلتا، كۆيدۈرگۈچ شۇلتا، ئوق - دورا سانائەت مەھسۇلاتى، سېمونت، ئەينەك، ئاسفالت، ماي قەغەز قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان بولۇپ يىللىق تىجارەت سوممىسى 20 مىليون يۈەندىن كۆپرەككە يەتتى.

3. باشقا ماددىي ئەشيا تىجارىتى قىلىدىغان ئورۇنلارنىڭ سېتىۋېلىش - سېتىش كەسپى

ئاپتونوم رايونلۇق ماددىي ئەشيالار ئىدارىسى كورلا شەھىرىدە، كورلا ماددىي ئەشيالار بىلەن تەمىنلەش پونكتى تەسىس قىلىپ، جەنۇبىي شىنجاڭ رايونىنى ماددىي ئەشيا بىلەن تەمىنلەشنى ئۈستىگە ئالغان، ئۇنىڭ تۇراقلىق مۇلكىنىڭ ئومۇمىي قىممىتى 3 مىليون 640 مىڭ يۈەنگە يېتىدۇ. 1987 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە كورلا شەھىرى ۋە جەنۇبىي شىنجاڭدىكى باشقا ژىلايەتلەرنى 647 مىليون 630 مىڭ توننا پولات ماتېرىيالى بىلەن تەمىنلىدى.

يۇقىرىدا ئېيتىلغان بايىنغولىن ئوبلاستلىق، ئاپتونوم رايونلۇق ماددىي ئەشيا ئورۇنلىرىدىن سىرت، يېزا ئىگىلىك 2 - شىسى كورلا شەھىرىدە ماددىي ئەشيالار ئاپپاراتى تەسىس قىلغان بولۇپ، ئۇنىڭ 1989-يىلدىن 1990 - يىلغىچە سېتىش سومىسى 107 مىليون 900 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

6 §. يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنىڭ سېتىۋېلىنىش - سېتىلىش ئەھۋالى

1. كورلا شەھەرلىك تەمىنات - سودا كوپېراتىپى ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى شىركىتىنىڭ سېتىۋېلىش ۋە سېتىش كەسپى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى بىلەن تەمىنلەشتە، دۆلەتنىڭ بەلگىلىمىسىگە ئاساسەن بىر قاتار ئېشىپ سىياسەتلىرى يولغا قويۇلدى، بۇ، گۈڭشې - ئەتىرەتلەرنىڭ توشۇش ئىمراجىتىنى يېنىكلىتىش، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى تەمىنات-سودا ۋە يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى تارماقلىرى بىر تۇتاش باشقۇرۇشنى بەلگىلەش قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى بويىچە تىجارەت قىلىنىدىغان تۈرلەر ھەرخىل يېزا ئىگىلىك ماشىنا سايمانلىرى، دېھقانچىلىق دورىلىرى، خىمىيىۋى ئوغۇت قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. 1958-يىلى تەمىنات - سودا كوپېراتىپى يېڭى تىپتىكى دېھقانچىلىق سايمىنى — قوش چاقلىق - قوش چىشلىق سوقمىنى كېڭەيتتى. 1963 - يىلى ھەرخىل دېھقانچىلىق دورىلىرى، خىمىيىۋى ئوغۇت ۋە باشقا يېڭى تىپتىكى دېھقانچىلىق ماشىنا - سايمانلىرى كېڭەيتىلدى. 1953 - يىلى 117 مىڭ 300 يۈەن قىممىتىدىكى 6439 دانە ھەرخىل ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى سېتىۋېلىنغانىدى. 1959 - يىلى قىممىتى 27 مىڭ يۈەنلىك ماشىنا - سايمان سېتىۋېلىندى. 1965 - يىلى 181 تونىنا خىمىيىۋى ئوغۇت، 9.5 تونىنا دېھقانچىلىق دورىسى، 1808 دانە ھەرخىل كىچىك تىپتىكى دېھقانچىلىق سايمىنى، 15 مىڭ تال ئارغامچا سېتىۋېلىندى. 1977 - يىلى تەمىنات - سودا كوپېراتىپى سېتىۋالغان يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنىڭ ئومۇمىي قىممىتى 474 مىڭ 600 يۈەنگە، ساتقىنى 574 مىڭ 800 يۈەنگە، بۇنىڭ ئىچىدە سېتىۋالغان خىمىيىۋى ئوغۇت 7. 1071 تونىنغا يەتتى. 1984 - يىلى 1 مىليون 157 مىڭ 400 يۈەنلىك يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى سېتىۋېلىنىپ، 1 مىليون 945 مىڭ يۈەنلىك يېزا

ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى سېتىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە دېھقانچىلىق دورىسى، خىمىيىۋى ئوغۇت 17.41 تونىنا بولدى. 1987 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە جەمئىي18 مىڭ 15 تونىنا خىمىيىۋى ئوغۇت، 273.24 تونىنا دېھقانچىلىق دورىسى، 526.69 تونىنا سۇلياۋ بويۇق سېتىلدى.

كورلا شەھەرلىك تەمىنات - سودا كوپېراتىپىنىڭ 1985 — 1990 - يىلغىچە خىمىيىۋى ئوغۇت، دېھقانچىلىق دورىسى ۋە سۇلياۋ بويۇق سېتىۋېلىش، سېتىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 20 — 18

تۈرى / يىللار		1985	1986	1987	1988	1989	1990
خىمىيىۋى ئوغۇت (توننا)	سېتىۋېلىنغىنى	3 394	2 329	3 137	4 682	5 485	5 761
	سېتىلغىنى	2 254	2 677	3 003	4 005	4 633	6 374
دېھقانچىلىق دورىسى (كىلوگرام)	سېتىۋېلىنغىنى	2 748	67 4466	32 421	10 514	88 563	87 470
	سېتىلغىنى	27 516	48 762	31 603	98 781	65 270	77 585
سۇلياۋ بويۇق (كىلوگرام)	سېتىۋېلىنغىنى		6 570	77 274	244 472	75 022	84 597
	سېتىلغىنى		23 488	110 020	170 491	128 816	117 364

2. بايىنغولىن ئوبلاستلىق، كورلا شەھەرلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى شىركىتىنىڭ سېتىۋېلىش - سېتىش كەسپى

ئوبلاستلىق، شەھەرلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى شىركىتى يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى تىجارىتىدە ھەرىيلى پايدا ئالدى. ئۇلارنىڭ سېتىش سوممىسى 1976 - يىلى 1 مىليون 70 مىڭ يۈەن، 1977 - يىلى 1 مىليون 100 مىڭ يۈەن، 1978 - يىلى 1 مىليون 280 مىڭ يۈەن، 1979 - يىلى 1 مىليون 660 مىڭ يۈەن، 1980 - يىلى 1 مىليون 165 مىڭ 800 يۈەن، 1990 - يىلى 1 مىليون 290 مىڭ يۈەن بولدى.

بايىنغولىن ئوبلاستلىق يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى شىركىتى كورلىدا بىر دۇكان ئاچقان بولۇپ، 1956 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە بۇ دۇكاندا سېتىلغان ھەرخىل يېزا ئىگىلىك ماشىنا - سايمانلىرىنىڭ سوممىسى 103 مىليون 624 مىڭ يۈەنگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە دېھقانچىلىق ماشىنا - سايمانلىرىنىڭ سوممىسى 54 مىليون 50 مىڭ يۈەن، دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى زاپچاسلىرىنىڭ سوممىسى 26 مىليون 130 مىڭ يۈەن.

کورلا شەهەرلیك پیزا تیگیلیك ماشینلری شركتینیك 1976 — 1990 ـ یلغچه پیزا تیگیلیك ماشینا ـ سایمانلرینی سپتش ئەهوالی

جەدوەل: 19 — 20

یللار / تۆری	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
چوك، ئوتئوزا تراكتور (دانه)	4	10	14	14	25	14	4	28	25	11	4	4	11	7	
قول تراكتوری (دانه)	13	18	4	40			6	45	75	80					
چوك كومباین (دانه)	2	1		2			1	2							
ماشینا سۆرینه لبدیغان دیهقان چیلیق سایمنی (دانه)	16	31	42	47	13	26	42	44	43	1	4	3	11	13	157
پرشیپ (دانه)	1	5	8	23	35	5	4	14	15	19	14	4	11	48	75
ئۆسۆملۆك ئاپه راش ماشینلری (دانه)		10	20	31	36	2				1				2	
پارۆیچیلیق ماشینلری (دانه)							1								
غالق گشلیتیده خان ئیچیرگیسی ماشینلری (ئات كۆچی/دانه)	38/455	56/546	59/990	6/206	3/48		5/43	5/70	5/52	15/246	11/185	8/99			22/275
دیزیل ماتور (ئات كۆچی/دانه)	32/427	31/409	55/877	3/165	3/68		1/28	1/28	1/28	12/204	9/162	8/99	3/62		20/264
پیشقلاپ گیش گیش ماشینلری (دانه)	33	29	21	25	8	1	7	26	9	19	24	6	3		
قول هارۆسی (دانه)	461	1652	3719	2806	896	1280	1186	876	780	1001	266	610	40	4	
بیرم ماشینلاش خان دیهقانچیلیق سایمنی (دانه)	155	61	82	52			29	6	21	91	11		36		

§ 7 . پاختا ـ چىگە سېتىۋېلىش ـ سېتىش ئەھۋالى

1. پاختا سېتىۋېلىش

پاختا دۆلەت بىر تۈتاش سېتىۋالىدىغان ماددىي ئەشيا بولۇپ، ئۇنى سېتىۋېلىش، سېتىش، تەمىنلەش دۆلەتنىڭ ئالاقىدار بەلگىلىمىلىرى بويىچە ئېلىپ بېرىلىدۇ. 60 ـ يىللاردىن باشلاپ پاختا سېتىۋېلىش جەريانىدا پاختىكارلارنىڭ ھەربىرىگە ھەربىر مەلۇم مىقداردا ئۆزىگە لازىملىق پاختا قالدۇرۇلدى؛ پاختا كارلارنىڭ كېۋەز تېرىش ئاكتىپلىقىغا ئىلھام بېرىش ئۈچۈن، تاپشۇرغان پاختىسىنىڭ مىقدارىغا قاراپ ئۇلارغا ئاشلىق، خىمىيىۋى ئوغۇت مۇكاپات بېرىش چارىسى قوللىنىلدى؛ چىگىت دېھقانلارنىڭ ئوزۇقلۇقىنى ئىشلىتىدىغان ئاساسلىق ياغلىق دېنى بولغاچقا، سېتىۋالغۇچى ئورۇنلار سېتىۋالغان چىگىتلىك پاختىنى پىششىقلاپ ئىشلىگەندىن كېيىن، چىگىتنىڭ ھەممىسىنى پاختىكارلارغا قايتۇرۇپ بېرىدۇ. شەھەر ئاھالىلىرىگە قارىتا 1961 ـ يىلدىن 1980 ـ يىلغىچە پاختىنى بېلەتلىك تەمىنلەش بولغا قويۇلۇپ، ھەربىر ئادەمگە ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ھەرىيلى 500 گرامدىن پاختا بېرىلدى. 1983 ـ يىلى پاختىنى بېلەت بويىچە نورمىلىق تەمىنلەش چارىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

1980 ـ يىلدىن كېيىن پاختىنىڭ بازىرى چىقىپ، باھاسى ئۆستۈرۈلگەنلىكتىن، پاختىكارلارنىڭ كېۋەز تېرىش ئاكتىپلىقى ناھايىتى يۇقىرى بولدى، نەتىجىدە ھەرىيلى كېۋەز تېرىش پىلانى ئاشۇرۇپ ئورۇندىلىپ، سېتىۋېلىش مىقدارى زور ھەجىمدە كۆپەيدى. 1990 ـ يىلى شەھەر بويىچە سېتىۋېلىنغان پاختا 91 مىڭ 400 دەن بولۇپ 1980 ـ يىلدىكىدىن تۆت ھەسسە ئېشىپ كەتتى.

كورلا شەھىرى (ناھىيىسى) تەۋەسىدە 1957 — 1982 ـ يىلغىچە پاختا سېتىۋېلىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 20 — 20 بىرلىكى: دەن

يىللار	سېتىۋېلىش مىقدارى	يىللار	سېتىۋېلىش مىقدارى
1957	29 854	1971	12 721
1959	41 896	1972	10 960
1960	15 660	1973	9 887
1961	10 477	1974	12 677
1962	6 154	1975	30 334
1963	9 151	1976	30 805
1964	13 956	1977	38 763

1965	24 374	1978	9 778
1966	18 561	1979	8 114
1967	36 271	1980	13 648
1968	25 349	1981	17 152
1969	13 740	1982	9 269
1970	11 214		

ئىزاھات: جەدۋەلدىكى سانلار ئويلاستىلىق پاختا سېتىۋېلىش پونكتى سېتىۋالغان پاختا سانىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

كورلا شەھەرلىك پاختا ـ چىگە شىركىتىنىڭ 1982 — 1990 ـ يىلغىچە پاختا سېتىۋېلىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 20 — 21

يىللار	سېتىۋېلىنغىنى		سېتىلغىنى		پايدىسى (10 مىڭ يۈەن)	مۇكاپات پۇلى (يۈەن)
	سانى (دەن)	سوممىسى (10 مىڭ يۈەن)	سانى (دەن)	سوممىسى (10 مىڭ يۈەن)		
1982	13 960					
1983	11 540	352	11 340	294.5		
1984	15 040	326.3	7 380	169.4	4.5	
1985	18 000	296.7	1 1840	285	11.6	
1986	18 120	341.5	26 920	456	29.8	6 778
1987	27 760	447.5	22 740	449	17.1	17 791
1988	37 680	820.8	26 460	699.7	23.1	67671
1989	48 920	1 774	40 120	1 174	33.8	77 582
1990	91 400	4 850	54 980	2 572	71.2	61 407

2. لوپنۇر كەندىرىنىڭ سېتىۋېلىنىشى ۋە سېتىلىشى

كورلا شەھىرىنىڭ لوپنۇر كەندىرى ئاساسلىقى كۆنچى دەريالىرى بويلىرىدا ئۆسىدۇ، ئۇنىڭ كۆلىمى بىر قەدەر كەڭ. بىراق ئۇنىڭ بازىرى كاسات بولغاچقا، سېتىۋېلىنىش مىقدارى بىر قەدەر ئاز، بەزىدە سېتىۋېلىنمىپ، بەزىدە سېتىۋېلىنمىدى. ئۇنىڭ سودىسى تولىمۇ تۇراقسىز بولدى. 1961 ـ يىلى كورلا ناھىيىلىك تەمىنات-سودا كوپېراتىپى سېتىۋالغان لوپنۇر كەندىرى 50دەن بولغانىدى. 1965 ـ يىلى 160 دەن سېتىۋېلىندى. 1966 ـ يىلدىن 1985 ـ يىلغىچە سېتىۋېلىنمىدى. 1985 ـ يىلدىن كېيىن پەقەت ئايرىم ئاساسىي قاتلام كوپېراتىپلار ئاز مىقدارda لوپنۇر كەندىرى سېتىۋالدى.

3. مېۋە سېتىۋېلىش

كورلا شەھىرىدە نەشپۈت، ئۈزۈك، ئۈزۈم قاتارلىق مېۋىلەر بار. 1958 ـ يىلى ناھىيىلىك تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپى 429 مىڭ كىلوگرام، 1959 ـ يىلى 309 مىڭ كىلوگرام، 1960 ـ يىلى 549 مىڭ كىلوگرام مېۋە سېتىۋالغان. 1960 ـ يىلدىن كېيىن تاكى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىگىچە مېۋىلەرنىڭ سېتىۋېلىنىش مىقدارى ئىنتايىن ئاز بولدى. مەسىلەن: 1975 ـ يىلى پەقەت 183 مىڭ كىلوگرام نەشپۈت سېتىۋېلىندى. 1980 ـ يىلدىن باشلاپ مېۋىلەرنىڭ سېتىۋېلىنىش مىقدارى زور ھەجمىدە ئاشتى.

نەشپۈت كورلا شەھىرىنىڭ ئېكسپورت قىلىپ تاشقى پىرېۋوت پارتىدىغان مەھسۇلاتى. 50 ـ يىللارنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە كورلا ناھىيىسىدىكى نەشپۈتزارلىق كۆلىمى ئاران 173 مو بولۇپ، ئومۇمىي مەھسۇلاتى 6.9 تونىنا بولغانىدى. 1985 ـ يىلى نەشپۈتلۈك كۆلىمى 11 مىڭ 200 موغا كۆپەيىپ، ئومۇمىي مەھسۇلاتى 397 تونىغا يەتتى. 1990 ـ يىلى كۆلىمى 30 مىڭ 300 مو بولۇپ، ئومۇمىي مەھسۇلاتى 4123 تونا بولدى. 50 ـ يىللاردا نەشپۈتنى باغۋەنلەر ئۈزى يېغىپ، ئۈزى ساتاتتى. 60 ـ يىللاردىن 70 ـ يىللارغىچە ھەرىيلى ئاز مىقداردا سېتىۋېلىنىدىغان بولدى. 1984 ـ يىلدىن كېيىن كۆپ مىقداردا سېتىۋېلىنىشقا باشلىدى. شەھەرلىك تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپى 1987 ـ يىلى 1218 تونا، 1990 ـ يىلى 2254 تونا نەشپۈت سېتىۋالدى.

كورلا شەھەرلىك تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپىنىڭ 1980 — 1990 ـ يىلغىچە نەشپۈت سېتىۋېلىش، سېتىش ئەھۋالى

جەدۋەل 20 — 22 بىرلىكى: تونا

يىللار	سېتىۋېلىنغىنى	سېتىلغىنى	ئەسكەرتىش
1980	79.80	75.90	
1981			
1982			
1983	33.80	30.20	
1984	8	8	
1985	31.10	10.80	
1986	150		ئايتونوم رايونلۇق تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپىغا يۆتكەلدى
1987	1218		شىنجىڭ شەھىرىگە 995 تونا يۆتكەلدى
1988	514.89		ھەمىسى ئېكسپورت قىلىندى
1989	1293.68		1080 تونا ئېكسپورت قىلىندى
1990	2254		367 تونا ئېكسپورت قىلىندى، ئاشقى سودىغا 1887 تونا يۆتكەلدى

4. قومۇشنىڭ سېتىۋېلىنىشى ۋە سېتىلىشى

كورلا شەھىرى سېتىۋالىدىغان قومۇش باغراش ناھىيىسىنىڭ باغراش كۆلى رايونىدىكى سۇت پاراشو-كى زاۋۇتىدىن ئاخۇن ئېغىزى ئەتراپىغىچە بولغان بەلگىلەنگەن تەخمىنەن ئون كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتىكى قومۇشلۇق رايونىدىن كېلىدۇ.

كورلا ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپېراتىپى 1963 - يىلدىن باشلاپ قومۇش تىجارىتى بىلەن شۇغۇللاندى، ئىچكىرىدىكى خېبېي، خېنەن، شەندۇڭ، شەنشى، گەنسۇ قاتارلىق ئۆلكىلەرنىڭ قومۇش يۆتكەش ئەترەتلىرى كورلىغا كېلىپ مال زاكاز قىلىدىغان بولدى. 1963 - يىلى 5278 پارچە بورا سېتىۋېلىندى. 1965 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق تەمىنات - سودا كوپېراتىپى «يېزىلاردىكى كوللېكتىپ قوشۇمچە ئىشلەپچىقىرىشقا ياr - يۆلەك بولۇش، يەرلىك مەسئۇلاتلارنى سېتىۋېلىش - سېتىش خىزمىتىنى ئورۇنلاشتۇرۇشنى كۈچەيتىش توغرىسىدا پىكىر»نى تارقاتتى، شۇنىڭ بىلەن ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپېراتىپى قومۇش ئىشلەپچىقىرىش ۋە ئۇنى پىششىقلاپ ئىشلەشنى يېزىلاردىكى قوشۇمچە ئىشلەپچىقىرىشقا ياr - يۆلەك بولۇشنىڭ بىر تۈرلۈك مۇھىم تەدبىرى قىلدى. شۇڭا، 1965 - يىلى قوشۇمچە گۈللىشىنى 107 تونىنا قومۇش سېتىپ، 4782.9 يۈەن كىرىم قىلدى، 1978 - يىلى ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپېراتىپى 9532 تونىنا قومۇش سېتىۋېلىپ، يىگىرمە شەھىرى، سەندۇڭ ئۆلكىسى، خېنەن ئۆلكىسى ۋە ئۈرۈمچى شەھىرى قاتارلىق جايلارغا يۆتكىدى.

1983 - يىل 3 - ئاينىڭ 25 - كۈنى ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپېراتىپى «قومۇش سېتىۋېلىش، پىششىقلاپ ئىشلەش، توشۇش تىجارىتى بويىچە مەسئۇلىيەت ئۈزۈمى ئاساسىدىكى ھۆددىگەرلىك توختامى» ئىمزالاپ، ۋەزىپىنى ئاساسىي قاتلامغىچە ئەملىيلەشتۈردى، تىجارەت ئۇنۇمىنى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئىش ھەققى بىلەن باغلىدى. 1985 - يىلى شەھەرلىك تەمىنات - سودا بىرلەشمە كوپېراتىپى قومۇش ئىشلەپچىقىرىشنىڭ تۈۋرۈكلەپ كېتىشىدەك ئەھۋالغا ئاساسەن «قومۇشنىڭ بىخەتەرلىكىنى قوغداش توغرىسىدا بەلگىلىمە»، «ئىشلەپچىقىرىلغان قومۇشنى سېتىۋېلىش، قومۇش تىجارىتىنى باشقۇرۇش توغرىسىدا بەلگىلىمە»نى تۈزۈپ چىقتى، شۇنىڭ بىلەن قومۇشنىڭ ئىشلەپچىقىرىلىشى ياخشىلاندى.

كورلا شەھىرىنىڭ 1986 — 1990 - يىلغىچە قومۇش سېتىۋېلىش ئەھۋالى

جەدۋەل 20 — 23

بىرلىكى: تونىنا

يىللار	سېتىۋېلىنغىنى	سىرتقا توشۇلغىنى
1986	8 271	ئاپتونوم رايون سىرتىغا 4232 تونىنا توشۇلدى
1987	8 672	ئاپتونوم رايون سىرتىغا 3060 تونىنا توشۇلدى
1988	10 641	
1989	12 266	
1990	11 183	

5. باشقا يەرلىك ئالاھىدە مەھسۇلاتلارنىڭ سېتىۋېلىنىشى

چۇچۇكبۇيا چۇچۇكبۇيا كورلا شەھىرىگە كەلگە تارقالغان بولۇپ، كۆلىمى كەلگە، ئۇنى ئاساسلىقى ئوبلاستلىق دورا ماتېرىياللىرى شىركىتى سېتىۋالىدۇ. ئوبلاستلىق دورا ماتېرىيالى شىركىتى 1960 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە جەمئىي 2000 تونىنا چۇچۇكبۇيا سېتىۋالدى. ناھىيىلىك تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپى 50 ـ يىللاردىن باشلاپ سېتىۋالغان بولۇپ، ھەرىيلى سېتىۋالغىنى بىر قەدەر ئاز، 1957ـيىلى پەقەت مەككىز تونىنلا سېتىۋالدى. 80 ـ يىللارغا كەلگەندە ناھىيىلىك تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپى كۆپ مىقداردا سېتىۋالمىغان بولدى. 1985 ـ يىلى 3.345 تونىنا سېتىۋالدى.

ئۆزۈك ئۆزۈك كورلا شەھىرىنىڭ بىر چوڭ ئالاھىدە مەھسۇلاتى. 1949ـيىلى ئۆزۈكزارلىق كۆلىمى پەقەت543مو بولۇپ، مەھسۇلات مىقدارى35 .4تونىنا بولغان. 1985 ـ يىلى كۆلىمى7 .4146موغا، مەھسۇلات مىقدارى 44 .700 تونىنىغا يەتتى. ئۆزۈكنىڭ مەھسۇلات مىقدارى كۆپ بولسىمۇ، لېكىن ئۇنى ساقلاش تەس بولغانلىقتىن، سېتىۋېلىنىش مىقدارى ئازراق، كۆپ قىسمىنى باغۋەنلەر ئۆز جايىدىكى بازارلاردا ساتىدۇ.

باشقىلار باشقا مېۋە ـ چېۋە، قوغۇن ـ تاۋۇز، مەسىلەن: شاپتۇل، ياڭاق، ئانار، قوغۇن، تاۋۇز قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسىدىن مەلۇم مىقدارda سېتىۋېلىنىدۇ، لېكىن سېتىۋېلىش مىقدارى ئازراق، كۆپ قىسمىنى ئىشلەپچىقارغۇچىلار ئۆزى ساتىدۇ.

6. كۇندىلىك مىلىچمالىلار تىجارىتى

يېگى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن كورلا شەھىرىدىكى مىلىچمالىلارنى تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپى باشقۇرۇپ كەلدى، ئۇلار «ئاز پايدا ئېلىپ كۆپ سېتىش، تەمىنلەشكە كاپالەتلىك قىلىش» پرىنسىپىغا ئاساسەن، توپ سېتىش ۋە پارچە سېتىش كەسپىنى قانات يايدۇردى. ئۇلار تىجارەت قىلىدىغان مالىلارنىڭ تۈرى كۆپ، دائىرىسى كەڭ بولۇپ، چوڭلىرى تۈرلۈك مالىلار، ئىلمە توقۇلمىلار، تۈرلۈك مېتال-قاتناش-ئېلېكتر سايمانلىرى، ئاماكا ـ ھاراق، يېمەكلىك، يەرلىك ئالاھىدە مەھسۇلاتلار، ئۇششاقلىرى ھەرخىل ئائىلە سايمانلىرى، قاغالتىر بۇيۇملار، كۇندىلىك قار فور بۇيۇملار، ئاشخانا سايمانلىرى قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. مال مەنبەسى جەھەتتە سىرتتىن مال كىرگۈزۈش بىلەن ئۆز جايىدا پىششىقلاپ ئىشلەش بىرلەشتۈرۈلۈپ، سېتىۋېلىش بىلەن سېتىش بىرلەشتۈرۈلۈپ، يېزا ـ بازارلار، بولۇپمۇ يېزىلار تەمىنلەندى. 1953ـيىلى دۆلەت يېزىلار ئېھتىياجلىق سانائەت بۇيۇملىرى بىلەن ئىسكان قەدەر يېزىلارنى تەمىنلەشنى بەلگىلىدى. 1954 ـ يىلى يەنجى سودا شىركىتى تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپى باشقۇرىدىغان سانائەت بۇيۇملىرىغا قارىتا ئېتىبار بېرىش سىياسىتىنى يولغا قويۇپ، ئومۇمەن 2%تىن 4% كىچە ئېتىبار بەردى.

1990 ـ يىلى تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپى سانائەت بۇيۇملىرىنى بىرلىشىپ سېتىۋېلىپ، بىرلىشىپ سېتىش، ئالدى بىلەن پۇل تاپشۇرۇپ، ئاندىن مال ئېلىش، توپ سانقاندا پىرسەنت بويىچە ئوتۇۋېلىش چارىسىنى يولغا قويۇپ، كۇندىلىك مىلىچمالىلار كەسپىنىڭ تەرەققىياتىنى يەنمۇ ئىلگىرى سۈردى.

1957 ـ يىلى ناھىيىلىك تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپى مىلىچمالىدىن 28 مىڭ يۈەنلىك سېتىۋېلىپ، 10 مىڭ يۈەنلىك ساتقاندى؛ 1958 ـ يىلدىن 1962 ـ يىلغىچە 328 مىڭ يۈەنلىك سېتىۋالدى؛ 1977ـ يىلى 559 مىڭ يۈەنلىك سېتىۋېلىپ، 819 مىڭ يۈەنلىك ساتتى؛ 1984 ـ يىلى 1 مىليون 914 مىڭ يۈەنلىك سېتىۋېلىپ، 2 مىليون 329 مىڭ يۈەنلىك ساتتى؛ 1990 ـ يىلى 1 مىليون 122 مىڭ يۈەنلىك سېتىۋېلىپ، 3 مىليون 887 مىڭ يۈەنلىك ساتتى.

كورلا شەھەرلىك تەمىنات ـ سودا كوپىراتىپىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى مىلىچامالىلارنى سېتىۋېلىش، سېتىش ئەھۋالى

جەدۋەل 20 — 24 بىرلىكى: 10 مىڭ يۈەن

يىللار	سېتىۋېلىنغىنى	سېتىلغىنى	يىللار	سېتىۋېلىنغىنى	سېتىلغىنى
1978	12.5	54.4	1986	103.2	199.8
1980	29.7	85.6	1987	103.6	174.2
1983	26.7	72.3	1988	74.3	202
1984	47.9	160.7	1989	100.8	245.4
1985	63.7	198.2	1990	112.2	388.7

7. كېرەكسىز نەرسىلەرنىڭ يىغىۋېلىنىشى

ناھىيىلىك تەمىنات ـ سودا بىرلەشمە كوپىراتىپىنىڭ كېرەكسىز، كونا ماددىي ئەشيالارنى سېتىۋېلىش خىزمىتى 1957 ـ يىلى باشلانغانىدى. ئۇلارنىڭ تىجارەت ئۇسۇلى، ئاساسلىقى، توپ ۋە پارچە سېتىش، سېتىۋېلىش نۇقتىلىرى كۆپ، دائىرىسى كەڭ بولۇش، ئاز پايدا ئېلىپ، كۆپ سېتىشتىن ئىبارەت بولدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، سېتىۋېلىش بىلەن سېتىشنى بىرلەشتۈرۈپ، مالغا مال ئالماشتۇرۇپ، ھەرقايسىسىنى ئۆز ياھاسى بويىچە بىر تەرەپ قىلىپ، ئاممىغا ئوڭايلىق يارىتىپ بەردى. تىجارەت قىلىنىدىغىنى ئاساسلىقى كېرەكسىز مېتال، كاۋچۇك، سۆڭەك، پاختا رەخت، قەغەز قاتارلىقلار بولدى. 1957 ـ يىلى 164 يۈەنلىك سېتىۋېلىنىپ، 114 يۈەنلىك سېتىلدى؛ 1959 ـ يىلى 3944 كىلوگرام سېتىۋېلىنىپ، 3738 كىلوگرام سېتىلدى. 1977 ـ يىلى 172 مىڭ 500 يۈەنلىك سېتىۋېلىنىپ، 181 مىڭ 700 يۈەنلىك سېتىلدى. 1984 ـ يىلى 562 مىڭ يۈەنلىك سېتىۋېلىنىپ، 768 مىڭ يۈەنلىك سېتىلدى. 1990 ـ يىلى 996 مىڭ 200 يۈەنلىك سېتىۋېلىنىپ، 1 مىليون 673 مىڭ 800 يۈەنلىك سېتىلدى.

كورلا شەھەرلىك كىرەكسىز كونا ماددىي ئەشيالارنى يىغىۋېلىش شىركىتىنىڭ 1987 — 1990 - يىلغىچە كۆرسەتكۈچلىرىنىڭ سېلىشتۇرمىسى

جەدۋەل: 20 — 25

تۈرى / يىللار	1987	1988	1989	1990	1983 — 1986 - يىللاردىكى جەمئىي سىمىسى	1987 — 1990 - يىللاردىكى جەمئىي سىمىسى	1987 — 1990 - يىللارنى 1983 — 1986 - يىللارغا سېلىشتۇرغاندا	
							تاشقىنى (10 مىڭ يۈەن)	ئېشىش نىسبىتى (%)
سېتىۋېلىنغان ئومۇمىي تاۋار قىممىتى (10 مىڭ يۈەن)	65.38	96.11	95.37	99.62	182.69	356.48	173.79	95.12
سېتىلغان ئومۇمىي تاۋار قىممىتى (10 مىڭ يۈەن)	94.84	107.27	116.57	167.38	275.24	486.06	210.81	76.58
پايدا (10 مىڭ يۈەن)	9.55	10.63	15.02	16.46	15.48	51.66	36.19	233.72
خىراجەت (10 مىڭ يۈەن)	15.49	16.49	20.94	30.68		83.59		
تامبارداكى كونا، كىرەكسىز ماددىي ئەشيا قىممىتى (10 مىڭ يۈەن)	10.22	35.44	61.04	51.51		158.20		
مۇقىم مۇلۈك قىممىتى (10 مىڭ يۈەن)	8.72	10.7	11.33	14.1	6.80	14.10	7.32	107.93
سېتىش پېچى (10 مىڭ يۈەن)	0.68	1.4	1.84	1.91	1.48	5.84	4.36	293.74
يىللىق ئوتتۇرىچە خادىم (نەپەر)	19	22	24	27	18.50	23	4.50	24.32
ھەربىر خادىمنىڭ يارىتىغان ئوتتۇرىچە باج-پايدىسى (يۈەن)					2292	6251	3959	172.73

8§ . چاي، چارۋا مەھسۇلاتلىرىنىڭ سېتىۋېلىنىش - سېتىلىش ئەھۋالى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، چارۋىچىلىق مەھسۇلاتلىرىنى ناھىيىلىك چارۋىچىلىق مەھسۇلاتلىرىنى سېتىۋېلىش پونكىتى سېتىۋالغاندى، 1960 - يىلدىن كېيىن، ناھىيىلىك تاشقى سودا ئىدارىسى سېتىۋالىدىغان بولدى. ناھىيىلىك تاشقى سودا ئىدارىسى 1980 - يىلى 180 تونىنا قوي يۇڭى، 1.9 تونىنا چۇپۇر، 176 كىلوگرام تۈگە يۇڭى، 1000 دانە كالا تېرىسى، 22 مىڭ 100 دانە قوي تېرىسى، 4500 دانە ئۆچكە تېرىسى، 1518.8 تونىنا چوچۇكيۇڭا سېتىۋالغان، 1984 - يىلى 177.3 تونىنا قوي يۇڭى، 4.4 تونىنا چۇپۇر، 346 كىلوگرام تۈگە يۇڭى، 1400 دانە كالا تېرىسى، 16 مىڭ 700 دانە قوي تېرىسى، 7400 دانە ئۆچكە تېرىسى، 637 كىلوگرام چوچۇكيۇڭا سېتىۋالدى.

ناھىيىلىك تاشقى سودا ئىدارىسىنىڭ 1980 - يىللىق سېتىۋېلىش سوممىسى 1 مىليون 850 مىڭ يۈەن، سېتىش سوممىسى 2 مىليون 89 مىڭ يۈەن بولغانىدى، 1984 - يىلى سېتىۋېلىش سوممىسى 1 مىليون 175 مىڭ 200 يۈەن، سېتىش سوممىسى 1 مىليون 622 مىڭ 600 يۈەن بولدى.

1985 - يىلى شەھەرلىك چاي، چارۋا مەھسۇلاتلىرى شىركىتى قۇرۇلۇپ، شەھەر بويىچە چارۋا مەھسۇلاتلىرى، چاي سېتىۋېلىش - سېتىش كەسىپىگە مەسئۇل بولدى. ئۇلار 1985 - يىلى 139.5 تونىنا قوي يۇڭى، 4.2 تونىنا چۇپۇر، 0.79 تونىنا تۈگە يۇڭى، 1.65 تونىنا ئۆچكە تىۋىتى، 1100 پارچە كالا تېرىسى، 15 مىڭ 800 پارچە قوي تېرىسى، 3200 پارچە ئۆچكە تېرىسى، 1138.5 تونىنا چوچۇكيۇڭا، 106 تونىنا چاي سېتىۋالدى، ئومۇمىي سېتىۋېلىش سوممىسى 1 مىليون 756 مىڭ 700 يۈەنگە، ئومۇمىي سېتىش سوممىسى 1 مىليون 952 مىڭ 300 يۈەنگە، پايدىسى 39 مىڭ يۈەنگە يەتكەن.

1986 - يىلى 135.2 تونىنا قوي يۇڭى، 6.7 تونىنا چۇپۇر، 0.77 تونىنا تۈگە يۇڭى، 1.6 تونىنا ئۆچكە تىۋىتى، 1100 دانە كالا تېرىسى، 17 مىڭ 200 دانە قوي تېرىسى، 2100 دانە ئۆچكە تېرىسى، 745 تونىنا چوچۇكيۇڭا سېتىۋېلىندى؛ ئومۇمىي سېتىۋېلىش سوممىسى 1 مىليون 498 مىڭ يۈەنگە، ئومۇمىي سېتىش سوممىسى 1 مىليون 594 مىڭ يۈەنگە، پايدا 44 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

1987 - يىلى 129.7 تونىنا قوي يۇڭى، يەتتە تونىنا چۇپۇر، 0.09 تونىنا تۈگە يۇڭى، 0.09 تونىنا ئۆچكە تىۋىتى، 800 دانە كالا تېرىسى، 6100 دانە قوي تېرىسى، 1000 دانە ئۆچكە تېرىسى، 1.6 تونىنا نەشپۈت، 0.9 تونىنا چاي سېتىۋېلىندى؛ ئومۇمىي سېتىۋېلىش سوممىسى 1 مىليون 203 مىڭ 200 يۈەنگە، ئومۇمىي سېتىش سوممىسى 2 مىليون 585 مىڭ 400 يۈەنگە، پايدىسى 79 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

1988 - يىلى 168 تونىنا قوي يۇڭى، 6.39 تونىنا چۇپۇر، 1.4 تونىنا تۈگە يۇڭى، 0.9 تونىنا ئۆچكە تىۋىتى، 700 دانە كالا تېرىسى، 15 مىڭ 800 دانە قوي تېرىسى، 3000 دانە ئۆچكە تېرىسى، 226.9 تونىنا چوچۇكيۇڭا، 40.4 تونىنا نەشپۈت، 5.86 تونىنا چاي سېتىۋېلىندى؛ ئومۇمىي سېتىۋېلىش سوممىسى 2 مىليون 177 مىڭ يۈەنگە، ئومۇمىي سېتىش سوممىسى 2 مىليون 61 مىڭ 600 يۈەنگە، پايدا 89 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

1989 - يىلى 103.3 تونىنا قوي يۇڭى، 1.6 تونىنا چۇپۇر، 1.6 تونىنا تۈگە يۇڭى، 1.9 تونىنا ئۆچكە تىۋىتى، 800 دانە كالا تېرىسى، 2500 دانە قوي تېرىسى، 500 دانە ئۆچكە تېرىسى سېتىۋېلىندى؛ ئومۇمىي سېتىۋېلىش سوممىسى 1 مىليون 179 مىڭ 900 يۈەنگە، ئومۇمىي سېتىش سوممىسى 1 مىليون

294 مىڭ 500 يۈەنگە، پايدا 18 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

1990 ـ يىلى 153.4 تونىنا قوي يۇڭى، 1.6 تونىنا چۇپۇر، 0.02 تونىنا تۈگە يۇڭى، 1.87 تونىنا ئۆچكە تىۋىتى، 900 پارچە قوي تېرىسى، 778.3 تونىنا چۇچۇكبۇيا، 138.5 تونىنا چاي سېتىۋېلىندى، ئومۇمي سېتىۋېلىش سوممىسى 2 مىليون 830 مىڭ يۈەنگە، ئومۇمي سېتىش سوممىسى 3 مىليون 111 مىڭ 900 يۈەنگە، پايدا 50 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

1980 — 1990 ـ يىلغىچە كورلا شەھىرى تەۋەسىدە ئىجتىمائىي تاۋارلارنىڭ پارچە سېتىلىش ئومۇمي سوممىسى ۋە شەھەرگە بۇ‌ئاستە قاراشلىق سودا كارخانىلىرىنىڭ سېتىۋالغان، ساتقان، ئامبارىدا ساقلىغان تاۋارلىرىنىڭ ئومۇمي قىممىتى

جەدۋەل: 20 — 26 بىرلىكى: 10 مىڭ يۈەن

تۈرى	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
ئىجتىمائىي تاۋارلارنىڭ پارچە سېتىلىش ئومۇمي سوممىسى (بېزا ئىگىلىك 2 . شى سىز خىسىسىنىڭكىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ)	5738	7046	8033	9268	10317	15987	19036	21593	30408	31681	35118
شەھەر بويىچە ئومۇمي سان ئىچىدە: شەھەرگە بۇ‌ئاستە قاراشلىق كورزىلار											
سېتىۋېلىنغان ئومۇمي تاۋار	3200	2893	3505	3588	3868	4673	6980	6997	8693	10543	16157
يۇنىڭ ئىچىدە ساپ سېتىۋېلىنغىنى	373	475	576	998	1217	1371	2254	2613	3171	4338	7969
سېتىلغان ئومۇمي تاۋار	3974	3994	4187	4848	5286	6336	7852	8422	10454	12203	15911
يۇنىڭ ئىچىدە ساپ سېتىلغىنى	3853	3922	4099	4311	4717	5397	6235	7016	8448	9378	11256
شەھەرلىك سودا ئىدارىسى سىستېمىسى											
سېتىۋېلىنغان ئومۇمي تاۋار	2318	2100	2125	2234	2325	2836	3591	4189	5280	5884	7832
يۇنىڭ ئىچىدە ساپ سېتىۋېلىنغىنى	182	271	273	333	332	244	546	585	785	1019	1296
سېتىلغان ئومۇمي تاۋار	2398	2321	2272	2383	2569	3343	4547	4550	5632	6414	7651
يۇنىڭ ئىچىدە ساپ سېتىلغىنى	2389	2273	2265	2365	2494	3088	3994	4088	5092	5690	6936
شەھەرلىك ناشلىق سىستېمىسى											
سېتىۋېلىنغان ئومۇمي تاۋار	39	42	50	56	235	322	632	504	520	522	580
يۇنىڭ ئىچىدە ساپ سېتىۋېلىنغىنى	19	30	50	47	235	309	609	459	460	507	482
سېتىلغان ئومۇمي تاۋار	691	811	882	893	1243	1087	1132	1369	1564	1509	1588
يۇنىڭ ئىچىدە ساپ سېتىلغىنى	676	811	876	993	1243	1086	1035	1209	1378	1453	11469

شەھەرلىك دەستات ـ سودا كوپىرالتىپى سىستېمىسى											
سېتىۋېلىنغان ئومۇمىي تاۋار	770	792	1281	1184	1189	1397	1672	2181	2648	3912	7539
يۇنىلگەن ئىچىدە ساپ سېتىۋېلىنغىنى	162	178	253	618	517	735	1023	1407	1748	2631	6051
سېتىلغان ئومۇمىي تاۋار	802	804	983	1353	1358	1783	2061	2366	3001	4042	6443
يۇنىلگەن ئىچىدە ساپ سېتىلغىنى	708	781	914	857	881	1121	1121	1585	1721	2005	2622
شەھەرلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى شىركىتى سىستېمىسى											
سېتىۋېلىنغان ئومۇمىي تاۋار	80	59	49	114	119	118	109	123	245	230	206
يۇنىلگەن ئىچىدە ساپ سېتىۋېلىنغىنى	—	—	—	—	83	83	76	62	178	181	240
سېتىلغان ئومۇمىي تاۋار	83	58	50	119	116	122	112	137	257	238	229
يۇنىلگەن ئىچىدە ساپ سېتىلغىنى	80	57	42	96	99	102	85	134	257	230	229

§ 9 . يېمەك ـ ئىچمەك مۇلازىمىتى كەسپىمى

شەھەر رايونىدا چوڭ تېپىكى يېمەك ـ ئىچمەك مۇلازىمىتى ئورۇنلىرىدىن شەھەرگە قاراشلىق «غەربىي دىيار» مەيخانىسى، تەمىنات ـ سودا سارىيى («ئەتىرگۈل» مەيخانىسى»)، «تارىم» مېھمانخانىسى، كورلا مېھمانخانىسى قاتارلىقلاردىن سىرت يەنە ئوبلاستقا بۇيۇسۇتە قاراشلىق ئورۇنلاردىن بايىنغولىن ئوبلاستلىق مېھمانخانا، «كروران» مېھمانخانىسى، «شىنخەي» مۇلازىمەت سارىيى ۋە يېزا ئىگىلىك 2ـشىركىتىگە قاراشلىق «باغراش» مېھمانخانىسى قاتارلىقلار بار.

شەھەرلىك يېمەك ـ ئىچمەك مۇلازىمەت شىركىتى 1980ـيىلى قۇرۇلغاندىن بېرى ياشقۇرغان يېمەك ـ ئىچمەك مۇلازىمەت تۈرى ئاساسىي جەھەتتىن مېھمان كۈتۈش، سۇرەت تارتىش، مۇلازىمەت، يېمەك ـ ئىچمەك كەسپىدىن ئىبارەت تۆت چوڭ تۈرگە بۆلۈندى. ئىشكىنىڭ سىرتقا ئېچىۋېتىلىشى، ئىگىلىكنىڭ جانلاندۇرۇلۇشىغا ئەگىشىپ، بازار رىقابىتى كەسكىنلەشتى، شۇڭا بۇ شىركەت ئىشنى تۈزۈم جەھەتتىكى دۆلەت ئىگىلىكىدىكى يېمەك ـ ئىچمەك مۇلازىمىتىنىڭسېتىۋېلىش ـ سېتىشنى ئۇزاق مۇددەت ھۆددىگە ئېلىش، مۇستەقىل تىجارەت قىلىشتەك شەكىللىرىنى ئۆزگەرتىشتىن باشلاپ، كۆپ خىل سېتىۋېلىش ـ سېتىش شەكلىنى يولغا قويدى. 1980 ـ يىلى شىركەت بويىچە يارىتىلغان پايدا 181 مىڭ يۈەن بولغان بولۇپ، 1981 ـ يىلى 83 مىڭ يۈەنگە چۈشۈپ قالغان. مۇشۇنداق ئەھۋالدا، شىركەت تەجرىبىلەرنى ئەستايىدىل يەكۈنلەپ، سىرت جايلارنىڭ تىجارەت باشقۇرۇشتىكى ئىلغار ئۇسۇللىرىنى ئۆگەندى. 1982ـ يىل 1ـئايدا تۆت مۇسۇلمانلار ئاشخانىسى («ئىتتىپاق» ئاشخانىسى، «سۈنئىي ھەمراھ» ئاشخانىسى، «غالىبىيەت» ئاشخانىسى، «خەلق» ئاشخانىسى) دا تىجارەت مەسئۇلىيەت تۈزۈمى ئۇقتىدا سىناق قىلىندى، ئەتىجىدە 1982ـيىل 1ـئايدىن 10ـئايغىچە زىيان پۈتۈنلەي پايدىغا ئايلىنىپ، 9500 يۈەن پايدا ئېلىندى؛ 1983ـيىلى تىجارەتتىكى ھۆددىگەرلىك مەسئۇلىيەت تۈزۈمى ئومۇميۈزلۈك يولغا قويۇلۇپ، 13 مىڭ 600 يۈەن پايدا يارىتىلدى. 1984ـيىلى شىركەت ئالدىنقى ئىككى يىللىق تىجارەت ھۆددىگەرلىكى مەسئۇلىيەت تۈزۈمى لايىھىسىگە ئاساسەن، كادىر، ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرگە قارىتىلغان سىياسىي ـ ئىدىيىۋى خىزمەتـ نى ھەقلىقي كۈچەيتىپ، دۆلەت، كوللېكتىپ، شەخسىنىڭ ئىبارەت ئۈچ تەرەپنىڭ مەنپەئەتىگە تەڭ ئېتىبار بېرىشنى ئىشقا ئاشۇرۇپ، «ئىككى كۆزنى كۆرسەتكۈچكە تىكىپ، ھەممىدە پۈلغا قاراش» ئىدىيىسىنى

يېڭىپ، باجدىن كېيىنكى پايدىنى ئومۇميۈزلۈك ھۆددىگە ئېلىش، كۆپ تاشۇرغانلارغا كۆپ قالدۇرۇش، ئاز تاشۇرغانلارغا ئاز قالدۇرۇش، تاشۇرالمىغانلارغا قالدۇرماسلىقتىن ئىبارەت تەقسىمات لايىھىسىنى بولغا قويۇپ، كارخانا ۋە ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنىڭ ئاكتىپلىقىنى يەنمۇ قوزغىدى، ئۇنىڭ بىلەن بىمەك ـ ئىچمەك مۇلازىمىتىدە پايدا ئومۇميۈزلۈك ئېشىشتەك ياخشى ۋەزىيەت بارلىققا كەلدى. 1984 ـ يىلى تجارەت كىرىمى 2 مىليون 70 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 1983 ـ يىلدىكىدىن 66.96% ئاشتى، 177 مىڭ يۈەن پايدا ئېلىنىپ، يۇقىرىغا 686 مىڭ يۈەن تجارەت بېجى، 26 مىڭ يۈەن تاپاۋەت بېجى تاپشۇرۇلدى، كارخانىغا قالدۇرۇلغان ئومۇمىي پايدا سوممىسى 150 مىڭ 500 يۈەن بولدى. 1985 ـ يىلى شىركەت يىللىق پايدىسى 80 مىڭ يۈەندىن تۆۋەن بولغان كىچىك ماگىزىنلارنىڭ دۆلەت ئىگىدارچىلىقىدا بولۇش، كوللېكتىپ تجارەت قىلىش، نىزامنامە بويىچە باج تاپشۇرۇش، پايدا ـ زىيانغا ئۆزى مەسئۇل بولۇش ئاساسىدا تجارەتنى پۈتۈنلەي قويۇۋېتىشنى بەلگىلىدى ھەمدە كارخانىلارنىڭ ئۆزىگە ئۆزى خوجا بولۇش ھوقۇقىنى يەنمۇ كېڭەيتتى، شۇنىڭ بىلەن كارخانىلارنىڭ ھاياتىي كۈچى ئاشتى. 1988 ـ يىلى دۆلەتنىڭ ئېتىبار بېرىش سىياسىتىگە ھەمدە شۇ چاغنىڭ كونكرېت ئەھۋالىغا ئاساسەن، شەھەرلىك بىمەك ـ ئىچمەك شىركىتى قارمىقىدىكى ماگىزىنلارنىڭ ھەممىسىدە ئىجارىگە بېرىپ تجارەت قىلىش بولغا قويۇلدى، ئىجارە مۇددىتى 1988 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە ئۈچ يىل بولدى. ئەينى ۋاقىتتا بۇ شىركەت مەمۇرىي خاراكتېرلىك شىركەت بولۇپ، مۇناسىۋەت تېخى ئۆز ئىزىغا چۈشمىگەن بولغاچقا، «تارىم» مېھمانخانىسى شەھەرلىك مالىيە ئىدارىسى، سودا ئىدارىسى «ئا» تەرەپ بولغان ئىجارىگە بېرىپ تجارەت قىلىش توختامى ئىمزالىدى. باشقا ماگىزىنلار بىمەك ـ ئىچمەك شىركىتى «ئا» تەرەپ بولغان ئىجارىگە بېرىپ تجارەت قىلىش توختامى ئىمزالىدى. 1988 ـ يىلى «غەربىي دىيار» مەيخانىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن شەھەرلىك مالىيە ئىدارىسى، سودا ئىدارىسى «ئا» تەرەپ، شەھەرلىك بىمەك ـ ئىچمەك شىركىتى «ب» تەرەپ بولۇپ ئىجارىگە بېرىپ تجارەت قىلىش توختامى ئىمزالاندى. ئىجارە مۇددىتى 1988 ـ يىلدىن 1990ـ يىلغىچە بولدى. ئىجارىگە بېرىپ تجارەت قىلىش توختامى ئىمزالانغاندىن كېيىن، ھۆددىگەر ۋە ئىشچى-خىزمەتچىلەر ئارىسىدا خادىملار بويىچە سۈغۇرتا رەتسىي بولغا قويۇلۇپ، قانۇنىي ئىگە ۋەكىلى بىر قېتىملىق تاپشۇرىدىغان سۈغۇرتا رەتە پۇلى 2000 يۈەن، ھەربىر ئىشچى ـ خىزمەتچى تاپشۇرىدىغان سۈغۇرتا رەتە پۇلى 200 يۈەن قىلىندى.

ئىجارىگە بېرىلگەن ئۈچ يىلدا شىركەت بويىچە ئورۇندالغان تجارەت كىرىمى 8 مىليون 990 مىڭ يۈەنگە، يارىتىلغان پايدا 607 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

كورلا شەھەرلىك بىمەك ـ ئىچمەك مۇلازىمەت شىركىتىنىڭ 1980 — 1990 ـ يىلغىچە تجارەت ئەھۋالى

جەدۋەل: 20 — 27 بىرلىكى: 10 مىڭ يۈەن

يىللار	تجارەت كىرىمى	باج پۇلى	پايدىسى
1980	191		19
1981	154		8

5.9	0.03	135	1982
13.7	0.5	124	1983
17.9	1.8	137	1984
23.2	1.4	127	1985
17.9	9.3	116	1986
13.6	6.7	168	1987
12.9	9.6	191	1988
16.1	23	249	1989
31.7	32	459	1990

§ 10 . كۆكتات تىجارىتى

مىنگو دەۋرىدە كورلا ناھىيىسى ئەتراپىدىكى يېزا ـ كەنت كۆكتاتچىلىرى كۆكتاتنى ئۆزى تېرىپ ئۆزى ساتاتتى ياكى مۇقىم كۆكتات سودىسى قىلىدىغان سودىگەرلەرگە توپ ساتاتتى، كۆكتاتلارنىڭ خىللىرى ئاز بولۇپ، بازارغا سېلىنىدىغان كۆكتاتلار چامغۇر، سەۋزە، پىياز، كۆدە قاتارلىقلار ئىدى. كۆكتات بازىرى ئاساسەن كورلا ناھىيىسىنىڭ كونا بازىرىدىكى كۆۋرۈك بېشىغا جايلاشقان.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە كۆكتات تىجارىتىدە يەنىلا يەككە كۆكتات سودىگەرلىرىنىڭ ئۆزى تېرىپ، ئۆزى سېتىشى ئاساس قىلىنىدى، كۆكتاتلارنىڭ خىللىرى بارغانسېرى كۆپەيدى.

شەھەر تەرەققىياتى، نوپۇسنىڭ كۆپىيىشىگە ئەگىشىپ، 1976 ـ يىلى ئوبلاستلىق كۆكتات، يېمەكـلىك مۇلازىمەت شىركىتى قۇرۇلدى، پەيدىنپەي كۆكتات سېتىش نۇقتىلىرى ۋە قىشلىق كۆكتات ساقلاش ئامبارلىرى قۇرۇلۇپ، يېقىن يېزا ـ كەنتلەردىكى كۆكتاتچىلارغا قارىتا كۆكتاتلارنى زاكاز قىلىپ سېتىۋېلىش، سېتىشنى ھۆددىگە ئېلىش يولغا قويۇلدى.

1977 ـ يىل 2 ـ ئايدا كۆكتاتچىلارنىڭ ئۆزۈقلۇق ئاشلىق مەسلىسىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن ئىشلەپچىقىرىش ئەتراپلىرىدىكى كۆكتاتچىلار نوپۇسنىڭ چوڭ ـ كىچىكلىكىگە قاراپ ھەرىيلى ھەر بىر ئادەمگە ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 180 كىلوگرامدىن ئاشلىق سېتىپ بېرىش، ئۇلار ھەر ئايدا كورلا ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسىگە بېرىپ بىر تۇتاش تاۋار ئاشلىق سېتىۋېلىش بەلگىلەندى، بۇ چارە 1987 ـ يىلغىچە ئىجرا قىلىنىدى.

1980 ـ يىلى ئەسلىدىكى ئوبلاستلىق كۆكتات شىركىتى ئاساسىدا كورلا شەھەرلىك كۆكتات شىركـىتى قۇرۇلدى، كۆكتات سېتىش نۇقتىلىرى تۆتتىن 11گە كۆپەيدى، بۇنىڭ ئىچىدە، تەم تەڭشىگۈچ، قوشۇمچە يېمەكلىكلەر دۇكىنى مەككىز، مەخسۇس كۆكتات بازىرى ئىككى، تەم تەڭشىگۈچنى توپ سېتىش ئورنى بىر، 1990 ـ يىلى كۆكتاتلارنىڭ بازارغا سېلىنىش مىقدارى 2956 تونىغا يېتىپ، 200 مىڭ

نوپۇس بويىچە هېسابلىغاندا، كۆكتات شىركىتىنىڭ كۆكتات بىلەن تەمىنلەش ئىقتىدارى بازار ئېهتىياجىنىڭ ئون پىرسەنتىنىلا قاندۇرالمىدى.

1988 ـ يىلى قىشتىن باشلاپ جەنۇبنىڭ كۆكتاتلىرىنى شىمالغا توشۇش تەدبىرى قوللىنىلىپ، مىچۇەن، گۇاڭدۇڭ قاتارلىق جايلارنىڭ قىشلىق كۆكتاتلىرى تۆمۈر يول ئارقىلىق كورلىغا توشۇپ كېلىنىدى.

1. تىجارەت باشقۇرۇش

كورلا شەھەرلىك كۆكتات شىركىتى دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كەسىپىي شىركەت بولۇپ، ئۇ شەھەر ئاھالىسىنىڭ كۆكتات مەسلىسىنى ھەل قىلىشنى ئۈستىگە ئېلىپلا قالماي كۆكتات بازارلىرىنى تەڭشەش، كۆكتاتلارنىڭ باھاسىنى مۇقىملاشتۇرۇشتىن ئىبارەت ئىغىر ۋەزىپىنىمۇ ئۈستىگە ئالغان. بۇ شىركەت، ئاساسلىقى ھۆل ـ قۇرۇق كۆكتاتلار بىلەن تەمىنلەش بىلەن بىر ۋاقىتتا، ھەرخىل تەم تەڭشىگۈچ ۋە تاماكا، ھاراق، شېكەر، چاي، ئۇشتاق تۇرلۇك مالالار قاتارلىق تاۋار تىجارىتىمۇ قىلىدۇ.

1980 ـ يىلى كورلا شەھەرلىك كۆكتات شىركىتى قۇرۇلغان چاغدا ئومۇمىي سېتىش سوممىسى 749 مىڭ 600 يۈەن، بۇنىڭ ئىچىدە كۆكتات سېتىش سوممىسى 180 مىڭ يۈەن بولغان ھەرخىل كۆكتاتلاردىن 2275 تونىنا سېتىلغان. 1987 ـ يىلى شىركەت ھۆددىگەرلىكىنى يولغا قويۇشتىن ئىلگىرى تىجارىتى ئەڭ ياخشى بولغان بىر يىل بولدى، سېتىش سوممىسى 1 مىليون 600 يۈەن، بۇنىڭ ئىچىدە سېتىلغان كۆكتات سوممىسى 207 مىڭ يۈەن بولدى، ھەرخىل كۆكتاتلاردىن 1980 تونىنا سېتىلدى.

1988 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە شىركەتتە ھۆددىگەرلىك تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. ھۆددىگەرلىك شەكلى: تۆپ سانىنى ئۆلۈك ھۆددە قىلىش، زىيانىنى يىلمۇ يىل ئازايتىش، زىيان ئازايسا ئۆزىگە قالدۇرۇش، زىيان ئېشىپ كەتسە ئۆزى تولۇقلاشتىن ئىبارەت بولدى. ھۆددىگەرلىك مۇددىتى 1988 ـ يىل 1 ـ ئايدىن 1990 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 31 ـ كۈنىگىچە بولۇپ ئۈچ يىلغىچە ئۇزگەرتىلمىدى. ئۈچ يىلدا جەمئىي سېتىۋېلىش ئومۇمىي قىممىتى 4 مىليون 52 مىڭ يۈەن بولۇپ، 6910 تونىنا كۆكتات سېتىۋېلىنىدى، سېتىش ئومۇمىي سوممىسى 4 مىليون 765 مىڭ 700 يۈەن بولۇپ، 5713 تونىنا كۆكتات سېتىلدى؛ ئۈچ يىللىق زىيانىنىڭ ئومۇمىي سوممىسى 718 مىڭ 900 يۈەن، مالىيەدىن بېرىلگەن قوشۇمچە يارەم 800 مىڭ يۈەن، ئازايغان زىيان 46 مىڭ 300 يۈەن بولدى؛ شۇنداق قىلىپ ھۆددىگەرلىك توختامىدىكى بەلگىلەنگەن ئاساسىي سان ھەممە تۈردە ئاشۇرۇپ ئورۇندالدى.

كورلا شەھىرىگە كېرەكلىك كۆكتاتلارنىڭ ئاز بىر قىسمى سىرت جايلاردىن توشۇپ كېلىنگەنلىكىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، كۆپىنچىسىنى شەھەرلىك كۆكتات شىركىتى شەھەر ئەتراپىدىكى يېزا ـ مەيدانلارنىڭ كۆكتاتچىلىق ئەترەتلىرى بىلەن سېتىۋېلىش توختامى ئىمزالاش ئارقىلىق، ئۆز ۋاقتىدا سېتىۋېلىنىپ بازارنى تەمىنلەيدۇ.

80ـيىللارنىڭ كېيىنكى مەزگىللىرىدە، شەھەرلىك كۆكتات شىركىتىنىڭ كۆكتات سېتىۋېلىش توختامىدىكى ئاساسلىق تۈرلەر: پەمىدۇر، پىياز، پالەك، كەرەپشە، كۈدە، بېسۇۋلەك، قىزىلمۇچ، تەرخەمەك، كاۋا، پىدىگەن، تۇرۇپ، كاللەك بەسەي قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. 1988ـيىلى كۆكتاتنىڭ ئاشلىقغا ئالماشتۇرۇش چارىسى بەلگىلەندى، بۇنىڭ ئۆلچىمى 1:4.7 قىلىنىدى، يەنى 4.7 كىلوگرام كۆكتاتقا

بىركىلوگرام ئاشلىق تېگىشىلدى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا يەنە كۆكتاتنى ئوغۇتقا ئالماشتۇرۇش چارىسى قوشۇلدى.

شەھەرلىك كۆكتات شىركىتىنىڭ سېتىۋېلىش ـ سېتىش ئۇسۇلى ئاساسلىقى، زاكاز قىلىپ سېتىۋېلىش، سېتىشنى ھۆددىگە ئېلىش ۋە سىرت جايلاردىن يۆتكەپ كېلىشتىن ئىبارەت ئىككى خىل بولدى. تۆت پەسىللىك كۆكتات مەسلىسىدە، ئاساسلىقى كورلا شەھىرىگە قاراشلىق يېزىلاردىكى ئون كۆكتات تېرىيدىغان كەسپىي ئەترەتلەرگە تاپىنىلدى. شەھەرلىك كۆكتات شىركىتى كۆكتات تېرىش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئون كەسپىي ئەترەت بىلەن 20 خىلدىن ئارتۇق كۆكتات توختامى ئىمزالىدى. 1977-يىلى كۆكتات تېرىلغۇ كۆلىمى 3035 موغا يېتەتتى، كېيىن شەھەر قۇرۇلۇشى كۆكتات يەرلىرىنى ئىگىلىۋالغاچقا، 1987 ـ يىلى كۆكتاتلىق كۆلىمى 1760 موغا چۈشۈپ قالغان، 1988 ـ يىلى يەنە ئازىيىپ 958.7 موغا چۈشۈپ قالدى. 1989 ـ يىلى 1455.9 موغا كۆپەيتىلدى، 1990 ـ يىلى 1602.8 موغا يەتتى، شەھەرلىك كۆكتات شىركىتى كورلا شەھىرىنىڭ كۆكتات كەملىكىنى تولدۇرۇش ئۈچۈن، يېزا ئىگىلىك 2 ـ شىىنىڭ ھەر قايسى ئۈمۈن ـ مەيدانلىرى، قاراشھەر ناھىيىسى، خېجىڭ ناھىيىسى، ئۇرۇمچى شەھىرى، توقسۇن ناھىيىسى ۋە ئاقسۇ شەھىرى شۇنىڭدەك سىچۈەن ئۆلكىسى، گۇاڭجۇ شەھىرى قاتارلىق جايلاردىن كۆكتات يۆتكەپ كېلىنىدىغان بولدى.

كورلا شەھىرى تەۋسىنى كۆكتات بىلەن تەمىنلەش مىقدارى جەھەتتە، كەسپىي شىركەتلەر پەقەت ئون پىرسەنت ئەتراپىنىلا ئىگىلەيدۇ، ئاساسلىقى، يەككە كۆكتات سودىگەرلىرىگە تاپىنىلىدۇ. 1985 ـ يىلدىن بۇيان يەككە كۆكتات سودىگەرلىرىنىڭ تەرەققىياتى ئىنتايىن تېز بولدى. 1990 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، بەش يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى بازىرىنىڭ ستاتىستىكىسىغا قارىغاندا، مۇقىم يەككە كۆكتات سودىگەرلىرى 200 ئاشلىدىن ئېشىپ كەتكەن. يەكشەنبە كۈنلىرى دېھقانلار بازارىغا كىرىپ كۆكتات سېتىۋاتقان يايىلار تېخىمۇ كۆپىيىپ كېتىدۇ، بولۇپمۇ «ئاپتاپپەرەس» كۆۋرۈكىنىڭ تۆۋەن تەرىپىدىكى توپ، پارچە كۆكتات سېتىش يايما ـ نۇقتىلىرى 100 دىن ئېشىپ كېتىدۇ.

كورلا شەھەرلىك كۆكتات شىركىتىنىڭ 1980 — 1990 - يىلغىچە
تىجارەت ئەھۋالى

جەدۋەل: 20 — 28

يىللار	تىجارەت ئەھۋالى (10 مىڭ يۈەن)			كۆكتات سېتىۋېلىش - سېتىش ئەھۋالى (تونىا)				سېتىۋېلىنغان، سېتىلغان كۆكتاتنىڭ مۇنتىزىرچە باھاسى (كىلوگرام/يۈەن)		ساقلانغان قىشلىق كۆكتات (تونىا)	كۆكتات تۈرى	كونتىزىرچە تىجارەت تۈرىمى (10 مىڭ يۈەن)	ئىلىنغان پايدا (10 مىڭ يۈەن)	مالىيە قوشۇمچە پارىسى (10 مىڭ يۈەن)
	پىلان كۆرسەتكۈچى	سېتىۋېلىش قوبۇلى سومىسى	سېتىش قوبۇلى سومىسى	سېتىلغىنى	سېتىۋېلىنغىنى			سېتىلغىنىڭ	سېتىۋېلىنغىنىڭ					
			بۇنىڭ ئىچىدە		سېرىقتىن سېتىۋېلىنغىنى	يايدىن سېتىۋېلىنغىنى	جەمئىي	كۆكتات سېتىۋېلىش سومىسى	كۆكتات سېتىش سومىسى					
1980	67	75.7	74.96	2.275	82	2214	2.296	18		0.178	0.205	649	20	1.59	-5.8	5.8
1981	85	69.88	71.7	2355	162.5	2452.5	2615	15.42	20	1.102	0.08	910	20	1.56	-9.8	9.8
1982	75	49.7	54.36	1168	191	2004.7	2195.7	12.4	16.3	0.0746	0.111	1327	20	0.91	-13.16	13.16
1983	71	39.3	55.88	998	337	1389.9	1726.9	11.41	13.2	0.744	0.124	816.9	23	0.72	-11.8	15
1984	60	54.4	56.6	1444	514	1724	2238	22.7		0.0942	0.1204	794	26	0.64	-15.6	20
1985	62.84	46.6	53.72	920	399	1032	1431	15.82		0.171	0.212	804	25	0.69	-17.5	20
1986	65	77	84.69	1193	621	1076	1697	24.2		0.1898	0.2067	756	25	0.93	-20	20
1987	70	85.7	100.06	1084	280	914	1194	20.71		0.192	0.2004	427	25	1.15	-18.2	20
1988	80	114	127	1366	491	1249.7	1740.7	29.87		0.199	0.2637	641	25	1.48	-17.9	20
1989	88	99.5	126.15	1391	360	1251.3	1611.3	33.59		0.20	0.259	329		1.49	-18.2	20
1990	126	191.7	223.42	2956	697	3558	3558	73.26		0.208	0.247	594	38	2.59	-35.79	40

كورلا شەھىرىنىڭ 1988 — 1990 - يىلغىچە كۆكتاتنى بۇيرۇتۇپ سېتىۋېلىش توختاملىرىنىڭ ئەھۋالى

جەدۋەل: 20 - 29

ئورۇن	1988-يىللىق توختام ئەھۋالى				1989-يىللىق توختام ئەھۋالى				1990-يىللىق توختام ئەھۋالى			
	ئائىلە سانى	كۆلىمى (مو)	بۇيرۇتۇپ سېتىلغىنى (تونا)	يەتكۈزۈپ بېرىلگىنى (تونا)	ئائىلە سانى	كۆلىمى (مو)	بۇيرۇتۇپ سېتىلغىنى (تونا)	يەتكۈزۈپ بېرىلگىنى (تونا)	ئائىلە سانى	كۆلىمى (مو)	بۇيرۇتۇپ سېتىلغىنى (تونا)	يەتكۈزۈپ بېرىلگىنى (تونا)
بېڭشەھەر 1 - ئەترىتى	32	68.6	187		62	141.1	328.3		51	98.4	206	
بېڭشەھەر 2 - ئەترىتى	66	236.5	341.1		87	211.2	502.8		88	208	522.2	
بېڭشەھەر 3 - ئەترىتى	13	50.5	96.6		29	54.3	128.9		30	43.3	107.3	
بېڭشەھەر بېزىسى خەلق زاۋۇلار ئەترىتى	4	7.5	11		19	48.9	66.8		55	158.9	247.8	
چىلانباغ 1 - ئەترىتى	62	188.6	277		69	158.2	280.6		78	123.9	246.2	
چىلانباغ 2 - ئەترىتى	42	74.1	183.7		71	145.1	212.7		66	123	273.1	
چىلانباغ 3 - ئەترىتى	58	192.4	328.6		94	240.8	464.9		86	249	458	
خېبېي 1 - ئەترىتى	10	23.3	46.8		38	86	143.4		32	78.4	110.2	
خېبېي 2 - ئەترىتى	19	48.9	48.3		36	118.1	190.4		40	116.3	181.2	
خېبېي 3 - ئەترىتى	7	11.7	22.5		21	67.3	125.9		24	75.3	140.1	
كىچىك جەمئىي	313	902.1	1542.6		526	1271	2444.7		550	1274.5	2491.8	
قارا يۇلغۇن ئەترۇلار ئەترىتى					12	18.2	27		20	41.3	90.3	
لەڭگەر ئەترۇلار ئەترىتى	18	56.6	64.5		27	108.6	195.4		44	234.3	355.3	
تېكىچى بېزىسى					17	58.1	136.7		16	52.7	120.3	
ئومۇمىي جەمئىي	331	958.7	1607.1	1306	582	1455.9	2806.8	1391	630	1602.8	3057.7	2956

قىس ۋە مولچىلىق پەسسىلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇش ھەم قىشلىق كۆكتات ساقلاش ئەھۋالى

كۆكتات ئىشلەپچىقىرىشنىڭ پەسىل خاراكتېرى ناھايىتى كۈچلۈك بولۇپ، كورلا شەھىرى تەۋەسىنىڭ ئوتتۇرىچە قىروسىز مەزگىلى 202 كۈندىن 206 كۈنگىچە بولىدۇ. چوڭ ئېتىزلار بويىچە ئوچۇقچىلىقتا ئىشلەپچىقىرىش يەتتە ئايغا يېتىمەيدۇ، ھەرىيىللىق ماتېرىياللارنى ئانالىز قىلىشقا قارىغاندا، كىلىمات شارائىتىنىڭ چەكلىمىسى تۈپەيلىدىن، ھەرىيلى كۆكتات بىلەن تەمىنلەشتە ئومۇمەن كەم - مول - قىس بولۇشتىن ئىبارەت ئۆزگىرىش قانۇنىيىتى ساقلانماقتا. ھەر يىلى 3-ئاينىڭ 10-كۈنىنىڭ ئالدى - كەينىدە قىشلىق ساقلانغان كۆكتاتلار ئاساسەن تەمىنلىنىپ تۈگەيدۇ، 3-ئاينىڭ 11-كۈندىن 4-ئاينىڭ 15-كۈنگىچە كۆكتات كەمچىل مەزگىل بولۇپ، ئېتىز كۆكتاتلىرىدىن بازارغا سېلىنىدىغان تۈرلەر يوق دېيەرلىك بولىدۇ. 4-ئاينىڭ 15-كۈندىن كېيىنكى خېلى ئۇزاق ۋاقىت كۆكتاتنىڭ مول مەزگىلى بولىدۇ،

7ـ ئاينىڭ 20ـ كۈنىدىن باشلاپ يازلىق كۆكتاتلار كۆپلەپ بازارغا سېلىنىپ، بىر مولچىلىق مەزگىل شەكىللىنىدۇ، بۇ ۋاقىتتىكى ئاساسلىق تۈرلەر پەمىدۇر، قىزىلمۇچ، پىدىگەن، بېسى پۇرچاق، جيائدۇ، چېچەكسەي، كاللەك بەسەي، كۆك كاۋا قاتارلىقلار بولۇپ، بۇلار بىلەن تەمىنلەش تەخمىنەن ئىككى ئاي داۋاملىشىدۇ. 9ـ ئاينىڭ 20ـ كۈنىدىن كېيىن كۆكتات بىلەن تەمىنلەش قىس بولۇش مەزگىلىگە قەدەم قويۇلىدۇ، كۈدە، ياڭيۇ، كاللەك بەسەي، پىياز قاتارلىقلار ئاز مىقداردا بازارغا سېلىنغانلىقى ھېسابقا ئالمىغاندا، تاكى 10ـ ئاينىڭ ئاخىرىغىچە بازارلاردا كۆكتات بىلەن تەمىنلەش جىددىي بولىدۇ.

كۆكتات مول مەزگىلدە تەمىنلەش ئېھتىياجىدىن ئېشىپ كېتىدۇ، قىس مەزگىلدە تەمىنلەش ئېھتىياجىنى قاندۇرالمايدۇ. كۆكتات شىركىتى ئەملىي ئەھۋالنى كۆزدە تۇتۇپ، كۆكتاتچىلىق بازىرىنىڭ تۈپراق، ھاۋا كىلىماتىغا ئاساسەن، رەتكە تۈرغۇزۇپ تېرىش، پەيتىنى مۇۋاپىق ئورۇنلاشتۇرۇش، سورتلارنى تەڭشەش چارىسىنى بولغا قويۇشنى ئوتتۇرىغا قويدى. ئۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئادەم كۈچى، ماددىي كۈچ، مالىيە كۈچىنى پائال ئۈيۇشتۇرۇپ، ھەرتەمن مېتىۋىلىش كەسپىنى بولغا قويۇپ، كۆكتاتنىڭ مول مەزگىلى بىلەن قىس مەزگىلىنىڭ زىددىيىتىنى پەسەيتتى ۋە ئازايتتى.

كورلا شەھىرى تەۋەسىدە قىشلىق، ئەتىيازلىق يېڭى كۆكتاتلار بىر قەدەر كەمچىل، شەھەرلىك كۆكتات شىركىتى بازارلارنىڭ يېڭى كۆكتاتلار بىلەن تەمىنلىنىشىنىڭ يېتىشسىزلىكىنى تولدۇرۇش ئۈچۈن، 80 ـ يىللارنىڭ ئاخىرىدىن باشلاپ گۈڭدۇڭ، سىچۈەن قاتارلىق ئۆلكىلەردىن زور مىقداردا ئوچلۇق قىزىلمۇچ، قاپاق قىزىلمۇچ، كەرەپشە، پالەك، يازلىق بەسەي، پەمىدۇر، تەرخەمەك، سۈەنتەيزە، پىدىگەن، بېسى پۇرچاق قاتارلىق يېڭى كۆكتاتلارنى، ئاقسۇ، تۇرپان شەھەرلىرىدىن كۈدە قاتارلىق كۆكتاتلارنى يۆتكەپ كېلىپ، ھېيت ـ بايرام ياكى كۆكتات قىس مەزگىللەردە بازارغا سالدى، بۇنىڭ بىلەن باھاسى مۇقىم بولدى، ياكى چۈشتى.

قىشلىق كۆكتات ساقلاش مەسىلىسىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن، شەھەرلىك كۆكتات شىركىتى ئۈچ ئورۇندا كۆكتات ئامبىرى قۇردى، ئۇنىڭ ئومۇمىي كۆلىمى 2811.4 كۋادرات مېتر بولۇپ، ئۇنىڭغا 800 تونىا كۆكتات سىغىدۇ. بۇ كۆكتات ئامبارلىرىنىڭ ئۈسكۈنىلىرى ئاددىي، ئىسسىقلىق يەتكۈزۈش ئەسلىھەسى يوق بولۇپ، ئۇرغۇن كۆكتاتلار نابۇت بولۇپ كەتكەچكە، پەقەت ئىدارە ـ ئورگانلار قىشلىق كۆكتات يۆتكەشكە تەشكىللىنىپ ئامبارداردا ساقلىنىدىغان كۆكتات مىقدارى ئازايتىلدى. قىشلىق كۆكتاتلار- دىن ئاساسلىقى بەسەي، پىياز، سەۋزە، كۆك تۇرۇپ، چامغۇر، سۇك پىياز ۋە ئاز مىقداردا كۆك لازا قاتارلىقلار ساقلىنىدۇ. ئادەتتە بۇلارنى كېيىنكى يىلى 3 ـ ئايغىچە ساقلىغىلى بولىدۇ.

كۆكتات بازىرى

كورلا شەھىرىنىڭ كۆكتات بازىرى ئىككى يېزا، ئۈچ كەنت، ئون ئىشلەپچىقىرىش ئەتىرىتىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، ئۇلار: چارباغ يېزىسى خېبىي كەنتىنىڭ 1ـ، 2ـ، 3ـ ئەترەتلىرى، يېڭىشەھەر يېزىسى چىلانباغ كەنتىنىڭ 1ـ، 2ـ، 3. ئەترەتلىرى؛ يېڭىشەھەر كەنتىنىڭ 1ـ، 2ـ، 3. ئەترەتلىرى؛ يېڭىشەھەر خەنزۇ ئەترىتى.

چارباغ يېزىلىق كۆكتات بازىرى بۇ ئاساسلىقى خېبىي كەنتىنىڭ 1ـ، 2ـ، 3. ئەترەتلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ يەرنىڭ تۇپرىقى قۇمسانىغۇ، قۇملۇق شېغىل تاردىلاش، نەم توپا بولۇپ، زىرائەتنىڭ ئۈسۈش مەزگىلى 3ـ ئايدىن 10ـ ئايغىچە بولىدۇ. كۆكتاتلارنى سۇغىرىشتا ئاساسلىقى ئېرىق-ئۇستەڭ سۇيىگە تايىنىلىدۇ. سۇيى تاتلىق بولۇپ، سۇ مەنبەسى مول. قىروسىز مەزگىلى 165 كۈندىن 180 كۈنگىچە بولىدۇ.

خېبىي كەنتى 1 ـ، 2 ـ، 3 ـ ئەترەتلىرىنىڭ 1990 ـ يىلدىكى كۆكتاتلىق كۆلىمىگە دائىر مەلۇمات

جەدۋەل: 20 — 30

ئەترەت ئايرىمىسى	نوپۇس ئەھۋالى			تېرىلغۇ يەر كۆلىمى (مو)	كۆكتاتلىق كۆلىمى	
	ئائىلە سانى	ئادەم سانى	ئىشكەك كۆچى		جەمئىي (مو)	يۆنىلىش ئىچىدە: پارنىك، ھوق لاپاس، كىچىك ئۆگە لاپاس
1 . ئەترەت	102	558	206	670	260	3
2 . ئەترەت	120	650	230	490	240	5
3 . ئەترەت	90	350	150	430	223	20

بېگىشەر يېزىلىق كۆكتات بازىسى بۇ چىلانباغ كەنتىنىڭ 1ـ، 2ـ، 3ـ ئەترىتى ۋە بېگىشەر كەنتىنىڭ 1ـ، 2ـ، 3ـ ئەترەتلىرى ھەمدە بېگىشەر يېزا خەنزۇ ئەترىتىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ جايلارنىڭ تۇپرىقى نەم، توپا قاتلىمى قېلىن بولۇپ، تۇپراق قۇۋۇتى بىر قەدەر يۇقىرى، قىروسىز مەزگىلى 185 كۈن ئەتراپىدا، سۇغىرىشتا ئېرىق ـ ئۆستەڭ ۋە قۇدۇق سۇيىگە تايىنىلىدۇ.

بېگىشەر يېزىسىنىڭ 1990 ـ يىلدىكى كۆكتاتلىق كۆلىمىگە دائىر مەلۇمات

جەدۋەل: 20 — 31

ئەترەت ئايرىمىسى	نوپۇس ئەھۋالى			تېرىلغۇ يەر كۆلىمى (مو)	كۆكتاتلىق كۆلىمى	
	ئائىلە سانى	ئادەم سانى	ئىشكەك كۆچى		جەمئىي (مو)	يۆنىلىش ئىچىدە: پارنىك، ھوق لاپاس، كىچىك ئۆگە لاپاس
چىلانباغ كەنتىنىڭ 1 ـ ئەترىتى	93	542	192	822	163	
چىلانباغ كەنتىنىڭ 2 ـ ئەترىتى	100	550	143	1000	172	2
چىلانباغ كەنتىنىڭ 3 ـ ئەترىتى	108	598	147	864	163	
بېگىشەر كەنتىنىڭ 1 ـ ئەترىتى	182	739	237	1147	250	7
بېگىشەر كەنتىنىڭ 2 ـ ئەترىتى	72	300	150	582	215	57
بېگىشەر كەنتىنىڭ 3 ـ ئەترىتى		469		1141	200	
بېگىشەر كەنتىنىڭ خەنـ خۇلار ئەترىتى	140	500	280	600	400	125

IV باب

ئاشلىق، ياغ

§ 1 . ئاشلىق، ياغ سېتىۋېلىش

1. ئاشلىق سېتىۋېلىش

1952-يىلى ئاشلىق يىغىۋېلىش (غەللە-پاراق تاپشۇرۇش) تۈزۈمى يولغا قويۇلدى، ناھىيىلىك خەلق مۇكۈمىتى دېھقانلارنى غەللە - پاراق تاپشۇرۇشتا ئاشلىقنى كۆپ تاپشۇرۇشقا سەپەرۋەر قىلدى. 1955-يىلى ئاشلىق جەھەتتە «مەھسۇلاتنى بېكىتىش، سېتىۋېلىشنى بېكىتىش، سېتىشنى بېكىتىش»، بىر بېكىتمە تۈز يولغىچە تۈزگەرتمەسلىك، يەنى بېكىتىلگەن مەھسۇلات مىقدارىدىن تۇرۇق، تۇزۇقلۇق ئاشلىق، يەم-بوغۇزنى چىقىرىۋېتىپ، ئاشقان قىسمىدىن مەلۇم نىسبەت بويىچە (ئادەتتە80%—90%) ۋەزىپە بەلگىلەپ سېتىۋېلىنىدىغان سانىنى ھېسابلاش يولغا قويۇلدى. 1957 - يىلدىن باشلاپ كورلا ناھىيىسىدە ئاشلىقتىن غەللە - پاراق تاپشۇرۇش ۋە ئۇنى بىر تۇتاش سېتىۋېلىش، بىر تۇتاش سېتىش يولغا قويۇلدى. 1974-يىلى ئاشلىق سېتىۋېلىشتا ئىلگىرىكى بىر بېكىتمە تۈز يولغىچە تۈزگەرتمەسلىك، بىر بېكىتمە بەش يولغىچە تۈزگەرتمەسلىككە تۈزگەرتىلدى. 1985 - يىلى دۆلەت ئاشلىقنى بىر تۇتاش سېتىۋېلىش چارىسىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، توختام بويىچە ۋەزىپە بەلگىلەپ سېتىۋېلىش تۈزۈمىنى يولغا قويدى. 1985-يىلى شەھەرلىك ئاشلىق ئىدارىسى شەھەرگە قاراشلىق توقۇز يېزا، ئىككى دېھقانچىلىق مەيدانىدىكى 9304 ئائىلىلىك دېھقان بىلەن ئاشلىق سېتىۋېلىش توختامى ئىمزالىدى.

1949-يىلى ناھىيە بويىچە ئېلىنغان ئاشلىق 3786.5 تونىنا بولۇپ، كىشى بېشىغا 132.3 كىلوگ-رامدىن توغرا كېلەتتى، بىرلىك مەھسۇلات 44.8 كىلوگرام ئىدى، ھەرىيلى تاپشۇرۇلىدىغان غەللە-پاراق مىقدارى ئىنتايىن ئاز ئىدى. 1958-يىلى ناھىيە بويىچە 2759 تونىنا ئاشلىق سېتىۋېلىنىپ سېتىۋېلىش ۋەزىپىسىنىڭ ئاران 37 پىرسەنتىلا ئورۇندالغان بولسىمۇ، 1957-يىلىدىكىگە قارىغاندا 2.8 ھەسە ئاشقان. 1959-يىلدىن 1962-يىلغىچە تەبىئىي ئاپەت تۈپەيلىدىن ئاشلىق مەھسۇلاتى بىر ئاز تۆۋەنلەپ كەتتى. 1963 - يىلدىن باشلاپ كورلا ناھىيىسىدە ئاشلىقنىڭ ئومۇمىي مەھسۇلاتى، بىرلىك مەھسۇلاتى يىلدىن - يىلغا ئاشتى، سېتىۋېلىنغان ئاشلىقمۇ مۇناسىپ ھالدا كۆپەيدى. 1963-يىلدىن 1965-يىلغىچە ئاشلىق مەھسۇلات مىقدارى 33 مىڭ 402.5 تونىنىغا، سېتىۋېلىنغان ئاشلىق 6350.5 تونىنىغا يەتتى؛ 1966 - يىلدىن 1975 - يىلغىچە بولغان ئون يىلدا ئاشلىق ئومۇمىي مەھسۇلاتى جەمئىي 126 مىڭ 578 تونىنىغا، سېتىۋېلىنغان ئاشلىق 19 مىڭ 920 تونىنىغا يەتتى؛ 1976 - يىلدىن 1979-يىلغىچە ناھىيە بويىچە ئاشلىق ئومۇمىي مەھسۇلاتى جەمئىي 61 مىڭ 941.5 تونىنىغا، سېتىۋېلىنغان ئاشلىق 5205 تونىنىغا يەتتى؛ 1980 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە بولغان ئالتە يىلدا ئاشلىق مەھسۇلاتى 121 مىڭ 714 تونىنىغا،

سېتىۋېلىنغان ئاشلىق 11 مىلياد 322.2 تونىنىغا يەتتى؛ 1986 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە ئاشلىق ئومۇمىي مەھسۇلاتى 141 مىلياد 784 تونىنىغا، سېتىۋېلىنغان ئاشلىق 227.5 تونىنىغا يەتتى.

1965 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە بولغان 26 يىل جەريانىدا كورلا شەھىرى (ناھىيىسى) نىڭ ئاشلىق ئومۇمىي مەھسۇلات مىقدارى 464 مىلياد 227 تونىنىغا، سېتىۋېلىنغان ئاشلىقى 57 مىلياد 928.5 تونىنىغا يەتتى.

2. ياغلىق دان سېتىۋېلىش

كورلا ناھىيىسىدە ياغلىق دان سېتىۋېلىش 1952 ـ يىلى باشلانغان. ئەمما بۈيرۇق خاراكتېرلىك پىلان بولمىغاچقا سېتىۋېلىنغان مىقدارى ناھايىتى ئاز ئىدى، شەھەر ئاھالىسى ئىستېمال قىلىدىغان سۇ يېغى ئاساسەن سىرتتىن يۆتكەپ كېلىنەتتى. 1956 ـ يىلى سېتىۋېلىنغان ياغلىق دان 164 تونىنىغا يېتىپ، ئەەلىي مەھسۇلات مىقدارىنىڭ 34 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. 1958 ـ يىلى سېتىۋېلىنغىنى 220 تونىنىغا يېتىپ، 1957 ـ يىلدىكىدىن 140 تونىنا ئاشتى؛ 1959 ـ يىلى سېتىۋېلىنغىنى 649.65 تونىنىغا يېتىپ، 1958 ـ يىلدىكىدىن 429 تونىنا ئاشتى، 1960 ـ يىلدىن 1976 ـ يىلغىچە ياغلىق دان مەھسۇلات مىقدارى ناھايىتى تۆۋەن بولۇپ، 17 يىلدا جەمئىي 9795.95 تونىنا ياغلىق دان سېتىۋېلىنىدى. 1977 ـ يىلدىن 1980 ـ يىلغىچە سېتىۋېلىنغىنى 5542 تونىنا بولدى. 1982 ـ يىلدىن 1985 ـ يىلغىچە ياغلىق دان مەھسۇلات مىقدارى 3045.5 تونىنا بولۇپ، سېتىۋېلىنغىنى 1778.5 تونىنا بولدى. 1985 ـ يىلدىن 1990ـيىلغىچە 1072.8 تونىنا ياغلىق دان سېتىۋېلىنىدى.

§ 2 . ئاشلىق، ياغ بىلەن تەمىنلەش

1. ئاشلىق بىلەن تەمىنلەش

شەھەرنىڭ ئوزۇقلۇق ئاشلىق بىلەن تەمىنلىنىشى شەھەر ئاھالىسىنى ئاشلىق بىلەن تەمىنلەشتە 1957ـيىل 12ـئايدىن باشلاپ ئادەملەر بويىچە دەرىجىگە ئايرىپ نورمىلىق تەمىنلەش، يەنى شەھەر ئاھالىسىنىڭ كەسپى، ئەمگەك پەرقى، يېشىنىڭ چوڭ ـ كىچىكلىكى بويىچە دەرىجىگە ئايرىپ، ئايمۇ ئاي تەمىنلىنىدىغان ئاشلىق ئۇلۇشىنى بېكىتىش، ئادەملەرنىڭ نورمىسىنى ئاشلىلەر بويىچە ھېسابلاپ، كىتىشكىغا ئاساسەن تەمىنلەش يولغا قويۇلدى. ئادەملەر جەمئىي توققۇز دەرىجىگە ئايرىلدى، پەۋقۇلئادده ئېغىر جىسمانىي ئەمگەك قىلغۇچىلارنىڭ ئايلىق نورمىسى:5. 24 كىلوگرام قىلىندى، ئېغىر جىسمانىي ئەمگەك قىلغۇچىلار ئا، ب، س دىن ئىبارەت ئۈچ دەرىجىگە ئايرىلىپ، ئايلىق نورمىسى5. 22، 22، 20 كىلوگرام؛ يېنىك جىسمانىي ئەمگەك قىلغۇچىلار ئۈچ دەرىجىگە ئايرىلىپ، ئايلىق نورمىسى 19، 17.5، 15 كىلوگرام؛ ئالىي، ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ئايلىق نورمىسى 5. 16، 16 كىلوگرام؛ ئادەتتىكى ئاھالىلەردىن ئون ياشتىن يۇقىرىلارنىڭ ئايلىق نورمىسى 5. 14 كىلوگرام، ئالته ياشتىن ئون ياشقىچە بولغانلارنىڭ 9، 10، 11، 12، 13 كىلوگرام، توت ياشتىن بەش ياشقىچە بولغانلارنىڭ 8.7 كىلوگرام، ئۈچ ياشتىن تۆۋەنلەرنىڭ 3، 4، 5 كىلوگرام قىلىندى، كېيىن ئۈچ ياشلىقلارنىڭ نورمىسى ئالته كىلوگرام، ئىككى ياشلىقلارنىڭ بەش كىلوگرام، بىر ياشلىقلارنىڭ توت كىلوگرام، بىر

ياشتىن تۆۋەنلەرنىڭ ئوچ كىلوگرام قىلىپ تەڭشەلدى. 1962 ـ يىل 12 ـ ئايدىن باشلاپ ئاشلىقنى تېجەش تەدبىرى قوللىنىلدى، يەنى، تاۋار ئاشلىق يەيدىغان چوڭلارنىڭ ھەر بىرى ھەر ئايدا بىركىلوگرام ئاشلىق تېجەش بەلگىلەندى، بېزىغا چۈشكەن خادىملارغا تولۇقلاپ بېرىلمەيدىغان ئاشلىق بەش سەردىن ئىككى سەرگە چۈشۈرۈلدى، يەمەكلىك كەسپىدە ئىشلىتىلمەيدىغان ئاشلىقنىڭ ئۆچتىن بىر قىسمى ئازايتىلدى. 1963 ـ يىلى شەھەر نوپۇسىنى ئازايتىش، شەھەردە سېتىلمەيدىغان ئاشلىق مىقدارىنى قىسقارتىش جەھەتتە. كى توققۇز تۈرلۈك بەلگىلىمىگە ئاساسەن، شەھەر نوپۇسى ئەسلىدىكى 6000 دىن 4700گە قىسقارتىلدى، كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان ئوتتۇرىچە ئوزۇقلۇق ئاشلىق ئۆلچىمىمۇ 13.4 كىلوگرامدىن 12.5 كىلوگرامغا چۈشۈرۈلدى. 1968 ـ يىلى ئوزۇقلۇق ئاشلىقنى بىر كىلوگرامدىن تېجەش بەلگىلىمىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ئىلگىرى بەلگىلەنگەن نورما ئۆلچىمى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1976 ـ يىلى مەركەز ۋە ئاپتونوم رايونلىنىڭ ئالاقىدار ھۆججەتلىرىنىڭ روھىغا ئاساسەن، كورلا ناھىيىسىدە غەيرىي بېزا ئىگىلىك نوپۇسىنى ئاشلىق، ياغ بىلەن تەمىنلەش خىزمىتى ئۈستىدە ئوچ تەكشۈرۈش (نوپۇس دەپتىرىنى تەكشۈرۈپ ئادەم سانىنى توغرىلاش، نورمىنى تەكشۈرۈپ، ئىش ئورنىنى توغرىلاش، ئىش ئورنى تەكشۈرۈپ، خىزمەت ئورنىنى توغرىلاش) ئېلىپ بېرىلدى. ئوچ تەكشۈرۈش ئارقىلىق، بىر قىسىم نوپۇسنىڭ نورما ئۆلچىمى تەڭشىلىپ، ئاشلىق بىلەن تامۇۋاپىق تەمىنلەش قىسقارتىلدى. شۇ يىلدىن باشلاپ ناھىيە بويىچە ئاشلىق جەھەتتىكى ئوچ تەكشۈرۈش، تەرتىپكە سېلىش خىزمىتى ھەرئىككى يىلدا بىر قېتىم ئېلىپ بېرىلىپ، شەھەردىكى غەيرىي بېزا ئىگىلىك نوپۇسىنى ئاشلىق، ياغ بىلەن تەمىنلەش ئاساسىي جەھەتتىن مۇۋاپىقلاشتۇرۇلدى. ئاھالىلەرنىڭ نورمىلىق ئوزۇقلۇق ئاشلىقنىغا قارىتا دۆلەت «ئاشلىق زاپاس ساقلاشتا ئىختىيارىي بولۇش، ئاشلىق ئېلىشتا ئەركىن بولۇش، تېجەلگەن ئاشلىق ئۆزىنىڭ بولۇش» پرىنسىپىنى بولغا قويدى. 1988 ـ يىلى كورلا شەھىرىدە ئاھالىلەرنىڭ نورما ئىچىدىكى زاپاس ئاشلىقنىغا قارىتا چەكلىك سېتىۋېلىش، پەقەت شۇ ئايلىق ۋە ئالدىنقى ئايلىق ئاشلىقنى سېتىۋېلىش بىلەن چەكلىنىش چارىسى قوللىنىلىپ، سېتىش مىقدارى كونترول قىلىندى، بۇنىڭ بىلەن ئاشلىق ھايانكەشلىكى قىلمىدىغان ھەرىكەتلەرگە كۆچلۈك زەربە بېرىلدى.

1980 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنىدىن باشلاپ كورلا شەھىرىنىڭ ئاشلىق بىلەن تەمىنلەيدىغان غەيرىي بېزا ئىگىلىك نوپۇسى يەنە بېزا ئىگىلىك 2 ـ شىنجاڭ ئالتە ئورنىنى، يەنى بىناكارلىق 1.، 2.، 3.، 4. تۈرنى، سۇ باشقۇرۇش ئورنى ۋە باشقىلارنى ئۆزئىچىگە ئالىدىغان بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇس 25 مىڭ ئادەمگە، ئايلىق نورما ئاشلىق 375 تونىغا يەتكەن. 1990ـيىلىنىڭ ئاخىرى بۇ ئالتە ئورۇندىكى تاۋار ئاشلىق بىلەن تەمىنلىنىدىغان نوپۇس 40 مىڭغا، ئاشلىقنىڭ يىللىق سېتىلىش مىقدارى 307.6 تونىغا يېتىپ، ئادەم بېشىغا توغرا كەلگەن ئايلىق نورما 15.38 كىلوگرام بولدى.

كورلا شەھىرى (ناھىيىسى) دىكى غەيرىي بېزا ئىگىلىك نوپۇسىنى تەمىنلەيدىغان ئاشلىق مىقدارى نوپۇسنىڭ كۆپەيىشىگە ئەگىشىپ كۆپەيدى. 1956 ـ يىلى كورلا ناھىيىسىدە سېتىلغان يىللىق ئاشلىق مىقدارى 3300 تونا ئىدى، 1965 ـ يىلى 6560 تونىغا يەتتى. 1980 ـ يىلى ناھىيە بىلەن شەھەرنىڭ جەمئىي 19 مىڭ 685 تونا ئىدى، 1990 ـ يىلى 24 مىڭ 755 تونىغا يەتتى.

كورلا شەھىرىنىڭ شەھەردە ئىشلىتىلمەيدىغان ئاشلىقى ئىچىدە غەيرىي بېزا ئىگىلىك نوپۇسىغا كېرەكلىك تاۋار ئاشلىقنىڭ سىرتىدا يەنە سانائەتكە كېرەكلىك ئاشلىق، ھەربىيلەرگە كېرەكلىك ئاشلىق، كۆكتاتچىلار، چارۋىچىلىق ئىشچىلىرىغا كېرەكلىك ئاشلىق ھەمدە يېزىغا قايتۇرۇپ سېتىپ بېرىلمەيدىغان ئاشلىق، ئاقما نوپۇسلارغا سېتىپ بېرىلمەيدىغان كېلىشىم باھادىكى ئاشلىق قاتارلىقلارمۇ بار.

سودا ـ سانائات ساھەسىگە كېرەكلىك ئاشلىق كورلا شەھىرىدىكى سانائەت، قول سانائەت،

يېمەكلىكلەر كەسپى، قوشۇمچە يېمەكلىكلەر كەسپى ۋە ھاراق چىقىرىش كەسپىدىكى ئاشلىق ئىشلىتىدىغان ئورۇنلار مەسئۇلات مىقدارىغا، پىلانغا ئاساسەن، ئاشلىق بىلەن نورمىلىق تەمىنلەندى. 1957-يىلى ئاشلىقنى بىر تۇتاش سېتىۋېلىش، بىر تۇتاش سېتىش بولغا قويۇلدى، شۇ يىلى ساناقتىكە كېرەكلىك ئاشلىق ئۇچۇن، ئېيىغا ئون تونىا ئاشلىق سېتىپ بېرىلگەن. 1960-يىلى ئايلىق سېتىپ بېرىلمەيدىغان ئاشلىق 50 تونىا ئەتراپىغا يەتتى. 1980-يىلى سودا - ساناقات ماھەسىگە كېرەكلىك ئاشلىق ئالغا يۇقىرى سەۋىيىگە يېتىپ، يىللىق سېتىش مىقدارى 1150 تونىغا يەتتى، ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ئېيىغا 95 تونىدىن توغرا كەلدى. 1984-، 1985-يىللىرى سودا مىنىستىرلىكىنىڭ ئالاقىدار ھۆججەتلىرىنىڭ روھىغا ئاساسەن، بىر قىسىم ماھەلەر ئىشلىتىدىغان ئاشلىق كېلىشىم باھادىكى ئاشلىققا ئۆزگەرتىلدى، شۇنىڭ بىلەن سودا - ساناقات ماھەسىگە كېرەكلىك ئاشلىق 80-يىللارنىڭ بېشىدىكىدىن بىر ئاز تۆۋەنلىدى. 1986-يىلدىن 1990-يىلغىچە كورلا شەھىرىدىكى سودا - ساناقات ماھەسىگە جەمئىي 3.2804 تونىا ئاشلىق، 8.122 تونىا ياغ، ئوتتۇرا ھېساب بىلەن يىلىغا 8.560 تونىا ئاشلىق، 5.24 تونىا ياغ ئىشلىتىلدى.

تۇرلۇك قوشۇمچە يارداەم ئاشلىقى 50 - يىللاردا كورلا ناھىيىسىدە نورمىنىڭ سىرتىدا بېرىلىدىغان قوشۇمچە ئاشلىق مىقدارى ئاز ئىدى، قوشۇمچە يارداەم بېرىلىدىغان تۇرلەرمۇ كۆپ ئەمەس ئىدى. ئاساسلىقى كاماندروپكىغا چىققان خادىملارغا بېرىلىدىغان قوشۇمچە يارداەم بولۇپ، بۇنىڭغا ھەرىيلى 20 تونىا ئەتراپىدا ئاشلىق چىقىم قىلىناتتى. 60 — 70 - يىللاردا «ساناقات ئۆگىنىش، يېزا ئىگىلىكىنى ئۆگىنىش» ، كادىرلار ئەمگەككە قاتنىشىش، ئىش كۆتۈپ تۇرغان ياشلار ئەمگەككە قاتنىشىش قاتارلىقلار تۆۋەندىن قوشۇمچە يارداەم بېرىلىدىغان ئاشلىقنىڭ سانى يىلدىن - يىلغا ئېشىپ كەتتى، ھەر يىلى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 30 - 35 تونىغا يەتتى. 1980 - يىلدىن 1982 - يىلغىچە قوشۇمچە يارداەم بېرىلىدىغان ئاشلىق يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 80 تونىدىن توغرا كەلدى. 1982 - يىلى ئاشلىق، ياغنى كېلىشىم باھادا سېتىۋېلىش - سېتىش بولغا قويۇلۇپ، قوشۇمچە يارداەم بېرىلىدىغان ئاشلىق مىقدارى بىر ئاز ئازايدى، 1983 - يىلى 5.66 تونىا، 1984 - يىلى 85تونىا بولدى. 1985 - يىلدىن كېيىن كورلا شەھىرىدە شەھەرلىك خەلق قۇرۇلتىيى، پارتىيە قۇرۇلتىيى، سىياسىي كېڭەش يىغىنىغا يارداەم بېرىلىدىغان قوشۇمچە ئاشلىق، ياغ ساقلىنىپ قالغانلىقى سىرتىدا، باشقا ھەرقايسى تۇرلەردىكى ئاشلىق، ياغ قوشۇمچە يارداەمى بىردەك ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

مالىيىنىڭ ئاشلىق، ياغ بىلەن تەمىنلىشى كورلا شەھىرىدە مالىيىنىڭ ئاشلىق، ياغ بىلەن تەمىنلىشى 1956 - يىلى باشلانغان. 50 - يىللاردا ئاشلىق، ياغ بىلەن تەمىنلەش مىقدارى ناھايىتى ئاز ئىدى. 60 - يىللاردىن 70 - يىللارغىچە تۇمۇر يول قۇرۇلۇشى ۋە كورلا شەھىرىدىكى ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشنىڭ تەرەققىياتى تۆۋەيلىدىن مالىيىنىڭ ئاشلىق، ياغ بىلەن تەمىنلىشى يىلدىن - يىلغا كۆپەيدى. 1965 - يىلدىن 1980 - يىلغىچە مالىيىدىن تەمىنلەنگەن ئاشلىق 32 مىڭ 755 تونىغا يېتىپ، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 2047 تونىدىن توغرا كەلگەن. 1980-يىلدىن كېيىن مۇقىملاشتى، 1981-يىلدىن 1990 - يىلغىچە مالىيىدىن تەمىنلەنگەن ئاشلىق 12 مىڭ 2.967 تونىغا يېتىپ، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 7.1296 تونىدىن توغرا كەلدى.

يەم - بوغۇز بىلەن تەمىنلەش 50 - يىللاردىن 60 - يىللارغىچە كورلا ناھىيىسى ئاساسلىقى ھەربىي ئات - ئۇلاغلارنى يەم - بوغۇز بىلەن تەمىنلىگەن بولۇپ، ھەر يىللىق تەمىنلەش مىقدارى 200 تونىا بولغانىدى. 70 - يىللاردىن باشلاپ يەم - بوغۇز بىلەن تەمىنلەش دائىرىسى يىلدىن - يىلغا كېڭەيدى، تەمىنلەش مىقدارى كۆپەيدى، بۇنىڭدا ئۇي قۇشلىرى، چارۋىلار ئاساسىي نىشان قىلىنىدى. 70 - يىللاردىكى يىللىق تەمىنلەش مىقدارى 400 تونىا بولدى. 1980 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە ھەرىيلى ئوتتۇرا

هېساب بىلەن تەمىنلەش مىقدارى 1100 تونىنغا يەتتى. 1985 - يىلى يەم - بوغۇزنىڭ باھاسى قوبۇلىنىپ، گەندىن كېيىن، ئۇنىڭ تەمىنلىنىش مىقدارى يەنىلا يىلدىن - يىلغا كۆپەيدى. 1986 - يىلدىن 1990- يىلغىچە ھەرىيلى ئوتتۇرا هېساب بىلەن سېتىلغان يەم - بوغۇز 1310 تونىنغا يەتتى.

يېزىغا قايتۇرۇپ سېتىلغان ئاشلىق ئاشلىق بىلەن تەمىنلەش جەريانىدا، يېزىلارغا قايتۇرۇپ سېتىپ بېرىلگەن ئاشلىق مەلۇم نىسبەتتە ئىگىلىدى، ئاشلىقنى قايتۇرۇپ سېتىپ بېرىشتە ئاساسلىقى ئايەتكە ئۇيغۇرغان رايون ۋە ئاشلىقى كەمچىل رايونلار ئاشلىق بىلەن تەمىنلەندى، بۇنىڭدا «ئىشلەپچىقىرىش ئارقىلىق ئوزۇنى قوتقۇزۇشنى ئاساس قىلىش، دۆلەت يارەم بېرىشنى قوشۇمچە قىلىش» پرىنسىپىغا ئاساسەن، ئايتونوم رايون بەلگىلىگەن ئورۇقلۇق ئاشلىق ئۇلچىمى بويىچە تەمىنلەش ئېلىپ بېرىلدى. 1957 - يىلدىن 1982 - يىلغىچە كورلا ناھىيىسى (شەھىرى) نىڭ يېزىلارنى تەمىنلەش ئۈچۈن قايتۇرۇپ سېتىپ بەرگەن ئاشلىقى 11 مىڭ 665 تونىنغا يەتتى. 1982 - يىلدىن كېيىن كورلا شەھىرىنىڭ ئاشلىق مەھسۇلاتى زور ھەجىمدە يۇقىرى كۆتۈرۈلدى، شۇنىڭ بىلەن يېزىدىكىلەرنىڭ ئىستېمال قىلىشى ئۈچۈن قايتۇرۇپ ئاشلىق سېتىپ بېرىدىغان ئەھۋال ئاخىرلاشتى.

يېزىلارغا قەرز ھېسابىدا سېتىپ بېرىلگەن ئاشلىق يېزىلار قايتۇرۇپ سېتىپ بېرىلىدىغان ئاشلىق بىلەن تەمىنلىنىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، يەنە بىر قىسىم قەرز ھېسابىدا سېتىپ بېرىلىدىغان ئاشلىق (ئايەت بولغان يىلى ياكى كەم ھوسۇل ئېلىنغان يىلى، دېھقانلار دۆلەتتىن ۋاقىتلىق قەرز ئېلىپ، كېلەركى يىلى ياكى مول ھوسۇل ئېلىنغان يىلى دۆلەتكە قايتۇرىدىغان ئاشلىق) بىلەنمۇ تەمىنلەندى. 1967 - يىلى كورلا ناھىيىسىنىڭ يازلىق ئاشلىقىنى سۇغۇرىدىغان سۇ كەمچىل بولۇپ، كۆزلۈك ئاشلىق بوران ئاپىتىگە ئۇچراپ، ھوسۇل كېمەيىپ كەتتى. شۇڭا دۆلەت يېزىلارنى 200 تونىنا قەرز ھېسابىدا سېتىپ بېرىلىدىغان ئاشلىق بىلەن تەمىنلىدى. 1968 - يىلى بىر قىسىم گۈڭشې، ئەترەتلەر ئورۇقلۇق ئاشلىقنى قىسمەنچىلىققا ئۇچرىغاچقا يەنە 50 تونىنا قەرز ھېسابىدا سېتىپ بېرىلىدىغان ئاشلىق بىلەن تەمىنلەندى.

نامرات‌لارنى يۆلەش ئاشلىقى 1985 - يىلى كورلا شەھىرى ئايتونوم ئوبلاست ئورۇنلاشتۇرغان نامرات‌لارنى يۆلەش پىلانىغا ئاساسەن، نامرات رايونلارغا يارەم بېرىش يۈزىسىدىن 205 تونىنا نامرات‌لارنى يۆلەش ئاشلىقى بىلەن تەمىنلىدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، كورلا شەھىرىدە يەنە ئاددىتىكى ياھادىكى 175 تونىنا ئاشلىق چارۋىغا ئالماشتۇرۇپ سېتىۋېلىندى.

2. ياغ بىلەن تەمىنلەش

مىنگو دەۋرىدە ۋە يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە، كورلا ناھىيىسىدىكى يېزا - بازار ئاھالىلىرى ئىستېمال قىلىدىغان ياغ، ئاساسلىقى، ئۆزى ئىشلەپچىقىرىپ ۋە ئەركىن بازاردىن سېتىۋېلىش ئارقىلىق ھەل قىلىناتتى. 1957 - يىلدىن باشلاپ شەھەر ئاھالىسى ئىستېمال قىلىدىغان ياغنى دۆلەت تەمىنلەيدىغان بولدى، يەنى «كىشى بېشىغا نورما بەلگىلەپ، ئائىلىلەر بويىچە ھېسابلاپ، كىتىشكىلىق تەمىنلەش» يولغا قويۇلدى. 1957 - يىلى ئاھالىلەرنىڭ ئىستېمال قىلىدىغان ياغ نورمىسى كىشى بېشىغا ئايدا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 0.5 كىلوگرامدىن قىلىنغان، 1959 - يىلى 0.25 كىلوگرامغا چۈشۈرۈلدى. 1960 - يىلدىن 1962 - يىلغىچە بولغان ئىقتىسادىي قىيىنچىلىق مەزگىلىدە 0.125 كىلوگرامدىن قىلىنىپ، 1966 - يىلى 0.25 كىلوگرامغا ئۆزگەرتىلدى (بۇ ئۇلچەم تاكى 1990 - يىلغىچە داۋاملاشتى). ياغلىق دانىنى بىر تۇتاش سېتىۋېلىش، بىر تۇتاش سېتىش يولغا قويۇلغان 33 يىل جەريانىدا شەھەر ئاھالىسى چىگىت يېغى، گازىر يېغى، قىچا يېغى، زاراڭزا يېغى،

زىغىر يېغى قاتارلىقلار بىلەن تەمىنلەندى.
ئاھالىلەرنى ياغ بىلەن تەمىنلەشتە نورمىلىق تەمىنلەشكە كاپالەتلىك قىلىشتىن سىرت، ھەر ھېيت-بايراملاردا مەلۇم مىقدارda كۆپەيتىپ تەمىنلەندى.

3 § . ئاشلىق، ياغنى كېلىشىم باھادا سېتىۋېلىش ۋە سېتىش ئەھۋالى

كورلا شەھىرىدە، ئاشلىق، ياغنى كېلىشىم باھادا سېتىۋېلىش ۋە سېتىش كەسپى 1980-يىلى باشلاپ خان. ئۇ چاغدا شەھەر بويىچە پەقەت بىرلا كېلىشىم باھالىق ئاشلىق دۇكىنى بولۇپ، يەنە ئۇچ ئورۇندا ۋاكالىتەن ساتىدىغان كېلىشىم باھالىق ئاشلىق، ياغ نۇقتىسى تەسىس قىلىنغان. شۇ يىلى كېلىشىم باھادا تىجارەت قىلىنغان ئاشلىق، ياغ يەتتە خىل، جەمئىي 5 . 698 تونىنا بولۇپ، 23 مىڭ يۈەن پايدا ئېلىنغان. 1981 - يىلدىن كېيىن، شەھەرلىك ئاشلىق تارماقلىرى «ئاساسىي يېمەكلىك بىلەن قوشۇمچە يېمەكلىك تىجارىتىگە تەڭ ئېتىبار بېرىش، ئادەتتىكى باھا بىلەن كېلىشىم باھانى بىرلەشتۈرۈش» قائىدىسىنى ئىزچىللاشتۇرۇپ، بازارنى جانلاندۇرۇش، باھانى مۇقىملاشتۇرۇش، خەلق تۇرمۇش ئېھتىياجىنى قاندۇرۇشنى چىقىش قىلىپ، كورلا شەھەرلىك كېلىشىم باھادا ئاشلىق، ياغ سېتىش - سېتىۋېلىش شىركىتى قۇرۇپ، ئۇنىڭ قارمىقىدا بەش ئاشلىق دۇكىنى، ئۇچ ۋاكالەت سېتىش دۇكىنى تەسىس قىلدى. 1980-يىلدىن 1985 - يىلغىچە شەھەرلىك ئاشلىق، ياغ شىركىتىنىڭ يارىتىلغان پايدىسى 1 مىليون 83 مىڭ يۈەنگە، ئوتتۇرا ھېسابتا ھەربىلى ساتقان ئاشلىق، يېغى 1000 تونىنغا يەتتى. 1985 - يىلى تىجارەت تۈرى گۈرۈچ، ئۇن، خۇاسىڭ مېخىزى، يەم - بوغۇز، سۇ يېغى قاتارلىق 20 خىلغا كۆپەيدى.
1986 - يىلدىن كېيىن، شەھەر تەرەققىي قىلىپ، ئاقما نوپۇس كۆپەيگەنلىكتىن، كورلا شەھىرىنىڭ كېلىشىم باھادا ئاشلىق، ياغ سېتىۋېلىش - سېتىش كەسپى ئۈزلۈكسىز كېڭەيدى (ئاساسلىق تىجارەت تۈرى كۆپىيىپ 30 دىن ئاشتى) ھەمدە خېنەن، شەنشى، سەنشى قاتارلىق جايلار بىلەن ئالاقە تۈرى ئورنىتىلىپ ئىقتىسادىي ئۈنۈمى كۆرۈنەرلىك بولدى. 1986 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە كېلىشىم باھادىكى ئاشلىق، ياغ تىجارىتىنىڭ مىقدارى يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 2500 تونىنىدىن توغرا كەلدى، بۇ بەش يىلدا پارىتىلغان ئومۇمىي پايدا 1 مىليون 42 مىڭ 600 يۈەنگە يەتتى؛ مەخسۇس كېلىشىم باھادا ئاشلىق، ياغ تىجارىتى قىلىش نۇقتىسى بەشكە، قوشۇمچە كېلىشىم باھادا تىجارەت قىلىش نۇقتىسى 20گە، بۇلاردا ئىشلەيدىغان ئىشچى - خىزمەتچى 27 گە يەتتى.

كورلا شەھىرىدە 1981 — 1985 - يىلغىچە ئاشلىق، ياغنىلىق كېلىشىم باھادا سېتىلىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 20 — 32

يىللار	ئۇن (تونىا)	سۇ يېغى (تونىا)	يىللار	ئۇن (تونىا)	سۇ يېغى (تونىا)
1981	525	25	1986	2 390	240
1982	660	40	1987	1 300	380
1983	3 305	150	1989	1 050	
1984	2 825	190	1990	1 220	
1985	3 800	550			

4 § . كۆپ خىل ئىگىلىك ئەھۋالى

1. ئالدى دۇكان، كەينى زاۋۇت بولۇش

كورلا ناھىيىلىك، شەھەرلىك ئاشلىق تارماقلىرى 1982 - يىلدىن باشلاپ كۆپ خىل ئىگىلىكنى قانات يايدۇردى. 1982 - يىلى بەش ئاشلىق دۇكىنىدا پىششىق پىمەكلىك تىجارىتى يولغا قويۇلۇپ، پىمەكلىك تۈرى 37 خىلغا، تىجارەت سومىسى 160 مىڭ يۈەنگە، پايدا 54 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1983-يىلى ئالدى دۇكان، كەينى زاۋۇت نۆۋەتسىز توقۇزغا كۆپەيىپ، 128 مىڭ يۈەن پايدا ئېلىندى. 1984-يىلى ئالدى دۇكان، كەينى زاۋۇت نۆۋەتا 15كە، يارانغان پايدا 180 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1985-يىلى بازارنىڭ ئۆزگىرىش ئەھۋالىغا ئاساسەن، پىششىق پىمەكلىك تىجارەت نۆۋەتلىرى تەرتىپكە سېلىنىپ، بىرلەشمە تىجارەت كەسپى قانات يايدۇرۇلدى، بۇنىڭ بىلەن تىجارەت دائىرىسى ئۆزلۈكسىز كېڭىيىپ، تۈرلەر كۆپەيىپ، 211 مىڭ يۈەن پايدا ئېلىندى. 1986 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە ئالدى دۇكان، كەينى زاۋۇت بولغان تىجارەت نۆۋەتلىرى دۆلەتكە 1 مىليون 880 مىڭ يۈەن پايدا يارىتىپ بەردى. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، شەھەرلىك ئاشلىق تارماقلىرى 13 پىششىق پىمەكلىكلەر دۇكىنىغا، ئۇچ ھورنانخانىغا، 250 مىڭ يۈەندىن كۆپرەك تۇراقلىق مۇلۇككە ئىگە بولدى.

2. باقمىچىلىق

ناھىيىلىك ئاشلىق تارماقلىرى 1983 - يىلى بىر زامانىۋى توخۇ فېرمىسى قۇرۇپ، بۇنىڭغا جەمئىي 420 مىڭ يۈەن مەبلەغ سالدى، بۇنىڭ ئىگىلىكەن بېرى 77 مو بولدى. (تەپسىلىي ئەھۋالىنى «چارۋىچىلىق قىسمى»دىن كۆرۈۋېلىڭ).

1989 ـ يىلى شەھەرلىك ئاشلىق ئىدارىسى تۇخۇم، ئۇي قۇشلىرى تىجارەت بۆلۈمى قۇرۇپ، تۇخۇم، ئۇي قۇشلىرى، يەم ـ بوغۇز سېتىش، يەم ـ بوغۇز پىششىقلاپ ئىشلەش تىجارىتى بىلەن شۇغۇللاندى، شۇ يىلى سېتىلغان يەم ـ بوغۇز 2.1424 تونىغا، تۇخۇم 129 مىڭ 900 كىلوگرامغا، ئۇي قۇشلىرى 5.7 تونىغا، يارانقان پايدا 13 مىڭ 900 يۈەنگە يەتتى. 1990 ـ يىلى سېتىلغان ئادەتتىكى باھالىق ئارىلاشما يەم ـ بوغۇز 634 تونىغا، ئادەتتىكى ئارىلاشما يەم ـ بوغۇز 50 تونىغا، كېلىشىم باھالىق يەم ـ بوغۇز 669.6 تونىغا، تۇخۇم 47.94 تونىغا يېتىپ، 20 مىڭ 200 يۈەن پايدا ئېلىندى.

§ 5 . ئاشلىق، ياغ ساقلاش ئەھۋالى

1. ساقلاش ئورنى

1958 ـ يىلدىن ئىلگىرى كورلا ناھىيىسىدە ئىككى جايدا ئاشلىق ئامبىرى بار ئىدى، ئۇنىڭ بىرسى، كونا ئامبار بولۇپ، مىنگونىڭ 22ـيىلى (1933 ـ يىلى) ياسالغان. ئۇنىڭ سىغىمچانلىقى 2000 تونىنا؛ يەنە بىرسى بولسا يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن ياسالغان بولۇپ، ئۇنىڭ سىغىمچانلىقى 2500 تونىنا. بۇ ئىككى ئامبار ئۇزۇن يىل رېمونت قىلىنمىغاچقا، سىغىمچانلىقى تازىيىپ كەتتى. شۇڭا 1958ـيىلدىن كېيىن كورلا ناھىيىسىدە سېتىۋېلىنغان ئاشلىقنىڭ كۆپ قىسمى ئوبلاستلىق ئۇن زاۋۇتى (ۋىلايەتلىك ئۇن زاۋۇتى) نىڭ ساقلىشى ۋە پىششىقلاپ ئىشلىشىگە ئاپىرىپ بېرىلدى. 1965 ـ يىلى يۇقىرى دەرىجىلىك تارماقلار كونا ئامبارنى رېمونت قىلىشقا 12 مىڭ يۈەن پۇل ئاجرىتىپ بەردى. 1968ـيىلدىن 1979ـيىلغىچە ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ، كورلا ناھىيىسىنىڭ توۋۇرچى، قوشئېرىق، قارا يۇلغۇن، ئاۋات قاتارلىق يەش يېزىسى ۋە شەھەر ئىچىدە كۆلىمى 2021 كۋادرات مېتر كېلىدىغان ئۇي شەكىللىك ئاشلىق ئامبارلىرى يېڭىدىن سېلىندى، بۇ ئامبارلارنىڭ سىغىمچانلىقى 4450 تونىنا. 1980ـيىلى كورلا شەھىرى 125 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىپ، كۆلىمى 1000 كۋادرات مېتر كېلىدىغان، سىغىمچانلىقى 2000 تونىنا بولغان بىر ئاشلىق ئامبىرى سالدى. 1985 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىدا شەھەر بويىچە بار بولغان ئاشلىق ئامبىرى ئۇچ بولۇپ، بۇلاردا 6400 تونىنا ئاشلىق ساقلىغىلى بولىدۇ، شۇ يىلى بار بولغان ئاشلىق يايىدىغان سېمونت مەيدان 4494 كۋادرات مېتر ئىدى. 1986 ـ يىلى يېڭىدىن ئىككى ئاشلىق يايىدىغان سېمونت مەيدان ياسالدى. ئۇنىڭ كۆلىمى 800كۋادرات مېتر بولۇپ، 1000 تونىنا ئاشلىق يايغىلى بولىدۇ.

2. ساقلاشنى باشقۇرۇش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە ئاشلىق، ياغ ساقلاش ئۇسۇلى ئاددىي، تېخنىكا تەلىپى تۆۋەن ئىدى. 1978 ـ يىلى «ئۇچ كۇندە بىر قېتىم ئاشلىغىنى تەكشۈرۈش، بەش كۇندە بىر قېتىم ئامبارنى تەكشۈرۈش» ، «ئامبارلا بولىدىكەن چوقۇم تەكشۈرۈش، ئاشلىقلا بولىدىكەن چوقۇم تەكشۈرۈش» تۈزۈمى دەسلەپكى قەدەمدە تۈرغۇزۇلدى، ئاشلىق تېرمومېتىرى ئارقىلىق ئاشلىقنىڭ تېمپېراتۇرىسى تەكشۈرۈپ تۇرۇلدى. 1979 ـ يىلى كورلا ناھىيىسىدە ئاشلىق ئۇرۇلما بۇيۇملىرى ئىچىدىكى زىياناش قۇرتلارنى خېمىيىۋى دورا بىلەن بىر تەرەپ قىلىش يولغا قويۇلدى. 1985 ـ يىلى دۆلەت ئاشلىق، ياغ ساقلاشنىڭ بىرلىككە كەلگەن سۇپەت ئۆلچىمىنى تۈزۈپ چىقتى، ئۇنىڭدا كۆزىتىلىدىغان تۈرلەر سىغىمچانلىق، سۇ

تەركىبى، ئەخلەت، پۇچەك دان، ئاشلىقنىڭ ساپلىق نىسبىتى، ئۇن چىقىش نىسبىتى قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. 1990 ـ يىلغا كەلگەندە ئاشلىق ئامبارلىرىدا تۆت ئېغىرلىق ئۆلچەش ئەسۋابى، بىر ئاسقاش ئەسۋابى، ئىككى توك كۆچمە ئارقىلىق ئۆزئىتىش ماشىنىسى، بىر تونېل شەكىللىك سۇ تەركىبىنى ئۆلچىگۈچ ھەمدە گىر، مىكروسكوپ، فوتو مېتىر، يورۇقلۇق سۈندۈرۈش ئەسۋابى قاتارلىق كۆپ خىل ئۇسكۇنىلەر بار بولدى. ئىلگىرى ئاشلىق قاچىلاش، چوشۇرۇش، توشۇش ئىشلىرى ئادەم كۈچى ئارقىلىق ئورۇندىلاتتى، 70 ـ يىللاردىن باشلاپ يىلمۇ يىل ماشىنا ـ ئۇسكۇنىلەر سېتىۋېلىندى، 1985 ـ يىلغا كەلگەندە ئاشلىق ئامبارلىرىدا مەككىز مېتىرلىق، ئون مېتىرلىق پارچە ۋە ئوراپ توشۇش ماشىنىسىدىن ئىككىسى، قاچىلاش ـ ئوراش ماشىنىسىدىن بىرى، ئۆتكەمسدىن بەشى بار بولدى.

ئاشلىق ئامبارلىرى ئاشلىقنى ساقلاش جەريانىدا «ئالدىنى ئېلىشنى ئاساس قىلىش، ئالدىنى ئېلىش بىلەن ئۆزەشنى بىرلەشتۈرۈش» قائىدىسىنى ئىزچىللاشتۇرۇپ، «ئۆتتىن خالىي ئاشلىق ئامبىرى» پائالىيىتى ئىنى قانات يايدۇردى. 1985 ـ يىلى كورلا شەھەرلىك ئاشلىق ئىدارىسى «ئاشلىق ئامبىرى خىزمىتى مەسئۇلىيىتىنى ئۆزۈمىنى يولغا قويۇش لايىھىسى»نى تۈزۈپ چىقىپ، ئاشلىق ساقلاش، ئاشلىق مۇھاپىزىتى قىلىش ئۆزۈملىرىنى ئورنىتىپ ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈپ، «ئۆتتىن خالىي ئاشلىق ئامبىرى» پائالىيىتىنىڭ ئوڭۇشلۇق قانات يېيىشىغا كاپالەتلىك قىلدى.

6 § . ئاشلىق، ياغنىڭ يۆتكىلىشى ۋە توشۇلۇشى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، كورلا شەھىرى (ناھىيىسى) ئاشلىق، ياغ بىلەن ئۆزىنى تەمىنلەيدىغان ئاساسلىق ئىشلەپچىقىرىش رايونى بولۇپ، ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىش ئۈچۈن ئىنتايىن مۇھىم ئورۇن ئىگىلەيدۇ. ھەرىيلى يۆتكەپ كېلىنگىنى يۆتكەپ چىقىرىلغىنىدىن كۆپ (يۆتكەپ چىقىرىلغىنى دېگەندە سودا تەڭشەش كۆزدە تۇتۇلمىدۇ) بولدى. 1966 ـ يىلدىن 1970 ـ يىلغىچە كورلا ناھىيىسىنىڭ سىرتتىن يۆتكەپ كەلگەن ئاشلىقى 53 مىڭ 775 تونىنا؛ 1971 ـ يىلدىن 1985 ـ يىلغىچە يۆتكەپ كەلگەن ئاشلىقى 231 مىڭ 990.75 تونىنا، يېغى 3704 تونىنا، يۆتكەپ چىقارغان ئاشلىقى 19 مىڭ 305 تونىنا، يېغى 38 تونىنا؛ 1986 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە يۆتكەپ كەلگەن ئاشلىقى 115 مىڭ 406 تونىنا، يۆتكەپ چىقارغان ئاشلىقى 12 مىڭ 468 تونىنا، يۆتكەپ كەلگەن يېغى 2352 تونىنا بولدى.

كورلا شەھىرى 1966ـ1990ـيىللىرى جەمئىي 401 مىڭ 171.15 تونىنا ئاشلىق، 6086 تونىنا ياغلىق دان يۆتكەپ كەلدى. يۆتكەپ چىقىرىلغان قىسمىنى چىقىرىۋەتكەندە ساپ يۆتكەپ كېلىنگەن ئاشلىق 370 مىڭ 398 تونىنا، ياغلىق دان 6 مىليون 18 مىڭ كىلوگرام.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە، كورلا ناھىيىسىنىڭ ئاشلىق، ياغ يۆتكەيدىغان ترانسپورت قورالى ئات ھارۋىسى ئىدى، 70 ـ يىللارغا كەلگەندە بىر ئاپتوموبىل بار بولدى. 1980 ـ يىلى شەھەرلىك ئاشلىق ئىدارىسىدە ئاپتوموبىل ئەترىتى قۇرۇلۇپ، مەخسۇس تاۋار ئاشلىق، ياغ يۆتكەش بىلەن شۇغۇللاندى. 1985 ـ يىلى ئاشلىق، ياغ ئاپتوموبىل ترانسپورت ئەترىتىنىڭ ھەرخىل تېپتىكى ماشىنىسى 14كە يەتتى. 1990 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، ئاپتوموبىل ئەترىتىدىكى ھەرخىل ئاپتوموبىللار 16گە يېتىپ، شەھەر ئىچىدىكى، شەھەر، ناھىيىلەر ئارىسىدىكى ئاشلىق، ياغ توشۇش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالدى.

1985 ـ يىلدىن كېيىن شەھەرلىك ئاشلىق، ياغ ترانسپورت ئاپتوموبىل ئەترىتىدە ئىقتىسادىي ھۆددىگەرلىك تۈزۈمى يولغا قويۇلۇپ، مۇستەقىل ھېسابات قىلىدىغان، پايدا ـ زىيىنىغا ئۆزى مەسئۇل بولىدىغان بولدى. 1986 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە ئاپتوموبىل ئەترىتى 50 مىڭ يۈەندىن كۆپرەك پايدا ئالدى.

يىگىرمە بىرىنچى قىسىم

قاتناش

خەن، تاق سۇلالىلىرى دەۋرىدە كورلا دائىرىسىدە باشقۇرۇلغان خەرب تەرىپىدە مېھمانخانا، قورغان، قورول تەسىس قىلىنغان. باشقۇرۇلغان يولۇچىلارنى تەكشۈرىدىغان ئۆتكەل تەسىس قىلىنغان. يۇەن سۇلالىسى دەۋرىدە قارا قوچۇدىن قاراشەھەر، كورلا، كۇسەن ئارقىلىق قەشقەرگە بارىدىغان يول بارلىققا كەلگەن، ئۇ ئەسلىدە غەربىي خەن سۇلالىسى دەۋرىدىكى شىمالىي يىپەك يولى ۋە سۇي، تاق سۇلالىلىرى دەۋرىدىكى ئونتۇرا يىپەك يولى ئىدى.

مىنگوتاق 28 ـ يىلى (مىلادى 1939 ـ يىلى) شېڭ شىسەي 2 ـ بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە قاراشەھەر ـ قەشقەر تاشيولىنى ياسىماقچى بولۇپ، بىرىنچى قېتىم كورلا دائىرىسىدە ئاپتوموبىل تراسپورتىنى يولغا قويغان. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، داخىيەن ـ قەشقەر تاشيولى ئومۇمىيۈزلۈك ئۆزگەرتىلدى، ئۇلجا ـ چاقىلىق تاشيولى ياسالدى. شەھەر ـ يېزا تاشيوللىرى جەھەتتە، دۆلەت تاشيولى، ئۆلكە تاشيولى تايانچ قىلىنىپ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 8.513 كىلومېتر كېلىدىغان 71 تاشيول ياسالدى (دۆلەت تاشيولى بۇنىڭ سىرتىدا) . شۇنىڭ بىلەن دۆلەت تاشيولى، شەھەر تاشيولى ۋە يېزا تاشيولىدىن ئىبارەت ئۈچ دەرىجىلىك تاشيول تورى شەكىللەندى. 1971 ـ يىلى ھاۋا ئارمىيىسى قىسمى ياسىغان كورلا ئاۋىئاتسىيە پونكىتىدا رەسمىي ئۇچۇش باشلاندى. 1984 ـ يىلى جەنۇبىي شىنجاڭ تۆمۈر يولىنىڭ ئۇرۇمچىدىن كورلىغىچە بولغان بۆلىكىدە پويىز قاتناشقا باشلىدى.

I باب

ئاپپاراتلار

§ 1 . باشقۇرۇش ئاپپاراتلىرى

1. مەمۇرىي باشقۇرۇش ئاپپاراتلىرى

شەھەرلىك قاتناش ئىدارىسى .1955 ـ يىلدىن ئىلگىرى قاتناشنى كورلا ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىڭ

سودا ـ سانائەت بۆلۈمى باشقۇراتتى. 1956 ـ يىلى قاتناش بۆلۈمى قۇرۇلدى، 1958 ـ يىلى بۇ بۆلۈم سانائەت ـ قاتناش بۆلۈمىگە ئۆزگەرتىلدى. 1962 ـ يىلى سانائەت ـ قاتناش بۆلۈمى ئەسلدىن قالدۇرۇلۇپ، سودا ـ سانائەت بۆلۈمى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، بۇ بۆلۈم قاتناش كەسىپىنمۇ باشقۇردى. 1967ـ يىل 1 ـ ئايدا قاتناشنى ناھىيىلىك خەلق قوراللىق كۆچلىرى بۆلۈمى ئىشلەپچىقىرىش قوماندانلىق شتابى سانائەت ـ قاتناش ـ مالىيە ـ سودا گۇرۇپپىسى باشقۇردى، 1969 ـ يىل 7 ـ ئايدا ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت ئىشلەپچىقىرىش قوماندانلىق گۇرۇپپىسى باشقۇردى. 1974 ـ يىلى ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت سودا-سانائەت بۆلۈمى قۇرۇلدى. 1979 ـ يىل 9 ـ ئايدا كورلا شەھىرى قۇرۇلۇپ، سانائەت-قاتناش ئىدارىسى تەسىس قىلىندى. 1984 ـ يىلى كورلا شەھىرى بىلەن كورلا ناھىيىسى بىرلەشتۈرۈلۈپ، ئىقتىساد كومىتېتى تەسىس قىلىنىپ، قاتناشنى قوشۇمچە باشقۇردى. 1986 ـ يىلى شەھەرلىك قاتناش ئىدارىسى تەسىس قىلىندى.

2 . قاتناش باشقۇرۇش ئاپپاراتى

شەھەرلىك قاتناش ساقچىلىرى چوڭ ئەترىتى يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، قاتناش تەرتىپىگە ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىنىڭ ئامانلىق ساقلاش بۆلۈمچىسى مەسئۇل بولغان. دى. 1958 ـ يىل 10 ـ ئايدا كورلا ئاپتوموبىل تەكشۈرۈش ئورنى تەسىس قىلىندى. 1961 ـ يىلى بۇ ئورۇن كورلا قاتناش تەكشۈرۈش پونكىتىغا ئۆزگەرتىلىپ، موتورلۇق قاتناش ۋاستىلىرى شوپۇرلىرى-نىڭ تېخنىكىسىنى تەكشۈرۈشكە، كەسپىنى باشقۇرۇشغا ۋە قاتناش ۋەقەلىرىنى بىر تەرەپ قىلىشقا مەسئۇل بولدى. 1987 ـ يىلى شەھەرلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىنىڭ قارمىقىدا ئاپتوموبىللارنى تەكشۈ-رۈش، ئاپتوموبىللارغا نومۇر تارقىتىش، ئاپتوموبىللارنى قولدىن قولغا ئۆتكۈزۈش رەسمىيەتلىرىنى بېجىرىش قاتارلىق كەسپىلەرگە مەسئۇل بولىدىغان شەھەرلىك موتورلۇق قاتناش ۋاستىلىرىنى باشقۇرۇش ئورنى تەسىس قىلىندى. شۇ يىلى كورلا قاتناش تەكشۈرۈش پونكىتى ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىنىڭ قاتناش ساقچىلىرى چوڭ ئەترىتىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى.

§ 2 . كەسپىي ئاپپاراتلار

1. تاشيول ترانسپورت ئاپپاراتلىرى

كورلا ناھىيىلىك ئۇلاغ ترانسپورت كوپېراتىپى 1956 ـ يىل 4 ـ ئايدا يەككە ترانسپورت كەسپىي ئائىلىلىرىدىن ئۇلاغ ترانسپورت كوپېراتىپى تەشكىللەندى. ئۇ چاغدا بۇ كوپېراتىپنىڭ 20 خىزمەت-چىسى، 11 ھارۋىسى، 85 ئۇلىغى بار ئىدى. 1966 ـ يىلى ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 72 گە يەتكۈزۈلدى. چوڭ ھارۋىسى ئونغا يەتكۈزۈلدى، 40 ھارۋىسى ئۆزگەرتىلدى. 1982 ـ يىلى ئىشچى ـ خىزمەتچىسى قىسقارتىلىپ 50 كە چۈشۈرۈلدى. 12 چوڭ ھارۋىسى، 42 ئۇلىغى بار ئىدى. 1982 ـ يىلدىن كېيىن، موتورلۇق قاتناش ۋاستىلىرى پەيدىنپەي كۆپەيگەنلىكتىن، ئۇلاغ ترانسپورت كەسپىنىڭ ئەھۋالى ياخشى بولماي، شۇ يىلى تارقىتىۋېتىلدى.

باينىغولىن ئوبلاستلىق 4-ئاپتوموبىل ترانسپورت شىركىتى باينىغولىن ئوبلاستلىق 4 ـ ئاپتوموبىل ترانسپورت شىركىتى ئەسلىدە ئاپتونوم رايونلۇق قاتناش نازارىتىنىڭ 1 ـ ئاپتوموبىل ترانس-پورت شىركىتى بولۇپ، بۇ شىركەت 1962 ـ يىل 11 ـ ئايدا قۇرۇلغان، ئۇنىڭ قارمىقىدا توققۇز

بۇلۇم، تۆت كالون) بىر رېمونت زاۋۇتى، 302 ئاپتوموبىل، 25 رېمونت قىلىش ماشىنىسى، 1225 خىزمەتچى بار ئىدى. 1973 - يىلى ئۇنىڭ نامى شىنجاڭ 4 - ئاپتوموبىل ترانسپورت شىركىتىگە ئۆزگەرتىلدى. 1984 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تەستىقى ئارقىلىق، بۇ شىركەت بايىنغولىن ئوبلاستلىق 4 - ئاپتوموبىل ترانسپورت شىركىتىگە ئۆزگەرتىلىپ، ئاپتونوم ئوبلاستنىڭ رەھبەرلىكىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى.

4 - ترانسپورت شىركىتى بايىنغولىن ئوبلاستلىق قاتناش ئىدارىسىگە قارايدىغان، ترانسپورتچىلىقنى ئاساس قىلىدىغان، قوشۇمچە ئاپتوموبىل رېمونت قىلىش ۋە دېتال - زاپچاسلارنى ياساش، سېتىش كەسپى شۇنىڭدەك باشقا قوشۇمچە كەسىپلەر بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى كارخانا. بۇ شىركەتنىڭ قارمىقىدا سەككىز كالون ۋە رېمونت زاۋۇتى، ئەمگەك مۇلازىمىتى شىركىتى، سودا - سانائەت شىركىتى، بىر ئىشچى - خىزمەتچىلەر مەكتىپى بار. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ئۇنىڭ ئىشچى-خىزمەتچىسى 2388 گە، ھەرخىل ئاپتوموبىللىرى 553 كە، يىللىق يۈك ترانسپورت مىقدارى 329 مىڭ 400 تونناغا، ئوبوروت مىقدارى 15 مىليون 92 مىڭ 600 تونا - كىلومېتىرغا، ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 41 مىليون 880 مىڭ يۈەنگە، پايدىسى 1 مىليون 832 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

بايىنغولىن ئوبلاستلىق 1 - ئاپتوموبىل ترانسپورت شىركىتى دۆلەت ئىگىلىكىدىكى بايىنغولىن ئوبلاستلىق 1 - ئاپتوموبىل ترانسپورت شىركىتىنىڭ تەكتى 1954 - يىلى قۇرۇلغان بايىنغولىن ئوبلاستلىق ئاپتوموبىل كالونى بولۇپ، 1975 - يىلى ئۇنىڭ نامى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلگەن. ئۇ بايىنغولىن ئوبلاستلىق قاتناش ئىدارىسىگە قارايدۇ، ترانسپورتچىلىقنى ئاساس قىلىدۇ، قوشۇمچە ئاپتوموبىل رېمونت قىلىش ۋە زاپچاس، دېتال ياساش، سېتىش بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. شىركەت قارمىقىدا ئۈچ كالون، رېمونت زاۋۇتى، ئەمگەك مۇلازىمىتى شىركىتى، قىزلار مەكتىپى قاتارلىق ئورۇنلار بار. 1990-يىلىنىڭ ئاخىرىدا شىركەتنىڭ ھەرخىل ترانسپورت ئاپتوموبىللىرى 185كە، ئىشچى-خىزمەتچىسى 758 گە، تۇراقلىق مۇلكىنىڭ ئەسلى قىممىتى 11 مىليون 802 مىڭ يۈەنگە، ساپ قىممىتى 7 مىليون 109 مىڭ يۈەنگە، يىللىق يۈك ترانسپورت مىقدارى 83 مىڭ 800 تونناغا، ئوبوروت مىقدارى 27 مىليون 460 مىڭ تونا - كىلومېتىرغا، پايدىسى 706 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

يېزا ئىگىلىك 2 - شىسى كورلا ترانسپورت شىركىتى 1949 - يىلدىكى پىيادە ئەسكەرلەر 6 - شىسى ئارقا سەپ تەمىنات بۆلۈمىنىڭ ئاپتوموبىل بەنى پەيدىنپەي تەرەققىي قىلىپ زورايدى. 1960-يىلى ئۇنىڭ ئاپتوموبىلى 122 گە، تۇراقلىق مۇلكىنىڭ ئەسلى قىممىتى 1 مىليون 69 مىڭ 500 يۈەنگە، يۈك ترانسپورت مىقدارى 70 مىڭ 400 تونناغا يەتتى. 1970 - يىل 5 - ئايدا يېزا ئىگىلىك 2 - شىسى بايىنغولىن ئوبلاستىغا قوشۇۋېتىلىپ، نامى بايىنغولىن ئوبلاستلىق 2 - ئاپتوموبىل ترانسپورت شىركىتىگە ئۆزگەرتىلدى. ئۇ چاغدا بۇ شىركەتنىڭ 136 ئاپتوموبىلى، 3 مىليون 640 مىڭ يۈەنلىك تۇراقلىق مۇلكى بار ئىدى. 1982 - يىلى بېكتۇەننىڭ تۈزۈلمىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، بۇ شىركەت يېزا ئىگىلىك 2 - شىسى ئاپتوموبىل ترانسپورت شىركىتىگە ئۆزگەرتىلدى. 1990 - يىلى ئۇنىڭ قارمىقىدا ئۈچ ئاپتوموبىل لەينى، بىر چوڭ رېمونت زاۋۇتى شۇنىڭدەك قەغەز ساندۇق زاۋۇتى، باسما زاۋۇتى، كىيىم - كېچەك زاۋۇتى قاتارلىق ئورۇنلار بار بولدى، ئۇنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىسى 907 گە، ھەرخىل ئاپتوموبىللىرى 207 گە، يىللىق يۈك ترانسپورت مىقدارى 100 مىڭ تونناغا، ئوبوروت مىقدارى 34 مىليون 880 مىڭ تونا - كىلومېتىرغا، تۇراقلىق مۇلكىنىڭ ئەسلى قىممىتى 9 مىليون 900 مىڭ يۈەنگە، ساپ قىممىتى 4 مىليون 750 مىڭ يۈەنگە، يىللىق ترانسپورت كىرىمى 9 مىليون 670 مىڭ يۈەنگە، پايدىسى 579 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

كورلا شەھەرلىك ئاپتوموبىل ترانسپورت شىركىتى كورلا شەھەرلىك ئاپتوموبىل ترانسپورت

شىركىتى شەھەرلىك قاتناش ئىدارىسىنىڭ قارمىقىدا بولۇپ، 1980 - يىل 7 - ئايدا قۇرۇلغان. ئۇ چاغدا بۇ شىركەتنىڭ تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 75 مىڭ يۈەن بولۇپ، تۆت ئاپتوموبىلى، 31 ئىشچى-خىزمەتچىسى بار ئىدى. 1990 - يىلىغا كەلگەندە ئىشچى - خىزمەتچىسى 35كە، ئاپتوموبىلى 12 گە، تۇراقلىق مۇلكىنىڭ ئەسلى قىممىتى 926 مىڭ يۈەنگە، ساپ قىممىتى 799 مىڭ يۈەنگە، يىللىق يۈك تىرانسپورت مىقدارى 80 مىڭ تونناغا، ئوبوروت مىقدارى 338 مىڭ تونىا - كىلومېتر، تىرانسپورت كىرىمى 633 مىڭ يۈەنگە، پايدىسى 81 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

كورلا يولۇچى توشۇش مەركىزىي بېكىتى 1955 - يىل 6 - ئايدا كورلا تىرانسپورت بېكىتى قۇرۇلدى. كورلا — قارا شەھەر، كورلا — چاقىلىق، كورلا — بۈگۈر يولۇچى توشۇش لىنىيىسى ئېچىلىپ، قەرەللىك تۈردە ئۈستى ئوچۇق ئاپتوموبىللار قاتنايدىغان بولدى. 1961 - يىل 6 - ئايدا بۇ تىرانسپورت بېكىتى كورلا يولۇچى توشۇش مەركىزىي بېكىتىگە ئۆزگەرتىلدى. غول لىنىيىلەردە يولۇچى توشۇشقا بايىنغولىن ئوبلاستلىق 4 - تىرانسپورت شىركىتى، بايىنغولىن ئوبلاستلىق 1 - تىرانسپورت شىركىتىنىڭ 3 - كالونى، يېزا ئىگىلىك 2 - شىسى تىرانسپورت شىركىتى قاتارلىق ئورۇنلار قاتناشتى، يولۇچى توشۇشقا 157 ئاپتوموبىل سېلىندى.

كورلا شەھەرلىك يولۇچى توشۇش بېكىتى 1988 - يىلى كورلا شەھەرلىك يولوچى توشۇش بېكىتى يېزا يوللىرى قاتنىشى تىجارىتىنى ئۇنكۇززۇۋالدى، بۇ يېزا يوللىرى جەمئىي يەتتە بولۇپ، يولۇچى توشۇشقا 110 ئاپتوموبىل سېلىندى.

كورلا تاشيول تىرانسپورتى بازىرىنى باشقۇرۇش باش پونكىتى 1950 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق تىرانسپورت ئىدارىسى قارا شەھەردە تىرانسپورت بېكىتى قۇرۇپ، مۇھىم ماددىي ئەشيا توشۇش پىلانىنى تۈزدى، 1961 - يىلى تۈرپان - قەشقەر تاشيولى تىرانسپورت باشقۇرۇش ئىدارىسى شۇ لىنىيىنىڭ تىرانسپورت كەسپىنى باشقۇرىدىغان بولدى، 1980 - يىلى بايىنغولىن ئوبلاستلىق يۈك تىرانسپورتى باشقۇرۇش پونكىتى قۇرۇلۇپ، «ئوچىنى بىرلىككە كەلتۈرۈش (پىلانىنى بىرلىككە كەلتۈرۈش، يۆنكەشنى بىرلىككە كەلتۈرۈش، كىرا ھەققىنى بىرلىككە كەلتۈرۈش)» يولغا قويۇلدى. 1983 - يىلى يۈك تىرانسپورتى باشقۇرۇش پونكىتى ئەسلىدىن قالدۇرۇلۇپ، كورلا تاشيول تىرانسپورتى بازىرىنى باشقۇرۇش باش پونكىتى قۇرۇلدى.

2. خەلق ئاۋىئاتسىيىسى تىرانسپورت ئاپپاراتى

كورلا خەلق ئاۋىئاتسىيىسى پونكىتى كورلا خەلق ئاۋىئاتسىيىسى پونكىتى شەھەر رايونىنىڭ يەتتە كىلومېتر جەنۇبىغا جايلاشقان، بۇ پونكىت 1971 - يىلى قۇرۇلغان، ئۇنىڭغا جەمئىي 750 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىنغان. ئايرودرومنى ھاۋا ئارمىيىسى 1966 - يىلى قۇرۇشقا كىرىشىپ، 1969 - يىلى پۈتتۈرگەن. ئۇنىڭغا جەمئىي 74 مىليون يۈەن مەبلەغ سېلىنغان، ئۇنىڭ ئۈچۈش - چۈشۈش يولىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 2500 مېتر، كەڭلىكى 45 مېتر بولۇپ، ئۇ ئېل — 18 تىپلىقتىن كىچىك ئايروپىلانلارنىڭ چۈشۈش-ئۈچۈشىغا مۇۋاپىق كېلىدۇ.

3. تۆمۈر يول تىرانسپورتى ئاپپاراتى

جەنۇبىي شىنجاڭ تۆمۈر يولى ۋاقىتلىق باشقۇرۇش ئورنى 1978-يىل 1-ئاينىڭ 30-كۈنى

ئورۇنچى تۆمۈر يول ئىدارىسى جەنۇبىي شىنجاڭ تۆمۈر يول ۋاقىتلىق باشقۇرۇش ئۇچاستىكىسى قۇرۇلدى. 1982 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 1ـكۈنى جەنۇبىي شىنجاڭ تۆمۈر يولى ۋاقىتلىق باشقۇرۇش ئۇچاستىكىسى ئاساسىدا جەنۇبىي شىنجاڭ تۆمۈر يولى ۋاقىتلىق باشقارمىسى قۇرۇلدى. 1984ـيىل 6 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى باشقارما ئورگىنى بۈتبرگودىن كورلا شەھىرىگە كۆچۈپ كەلدى. 1990 ـ يىلى ۋاقىتلىق باشقارما-نىڭ ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 1789 نا يەتتى، باشقارما ئورگىنىدا مەمۇرىي ئىشخانا، باش ئىنژېنىر ئىشخانىسى، ترانسپورت بۆلۈمى، پارتكوم ئىشخانىسى، ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى، تەشكىلات بۆلۈمى قاتارلىق 39 بۆلۈم قۇرۇلدى.

4. قاتناش ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىش ئاپپاراتلىرى

60ـيىللاردا ئاپتونوم رايونلۇق قاتناش نازارىتى 1 ـ ئاپتوموبىل ترانسپورت شىركىتىنىڭ چوڭ رېمونت زاۋۇتى قۇرۇلدى. 1980ـيىلدىن كېيىن، يەككە ئىگىلىكتىكى رېمونت زاۋۇتلىرى بارلىققا كەلدى. 1989ـيىلغا كەلگەندە رېمونتچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغان يەككە ئائىلە 87 گە، ئادەم 256 گە يەتتى. يىللىق مەھسۇلات قىممىتى 1 مىليون 100 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1989ـيىلى يەككە ئىگىلىكتىكى ئاپتوموبىل رېمونتچىلىقى كەسپى تەرتىپكە سېلىندى. بۇ چاغدا ئۇلارنىڭ 79 ى لايىقەت كىنىشكىسى ئالدى، سەككىزى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. 1990ـيىلى شەھەر تەۋەسىدە ئاپتوموبىلنى چوڭ رېمونت قىلىش ئىقتىدارىغا ئىگە ئىككى زاۋۇت بارلىققا كەلدى، بىرى ئويلاستىلىق 4 ـ ترانسپورت شىركىتىنىڭ چوڭ رېمونت زاۋۇتى، يەنە بىرى يېزا ئىگىلىك 2ـشى ئاپتوموبىل ترانسپورت شىركىتىنىڭ چوڭ رېمونت زاۋۇتى. 1990ـيىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، رېمونتچىلىق كەسپى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئورۇن 114 كە، ئادەم 1195كە يەتتى، ئۇلار يىلىغا چوڭ رېمونت قىلغان ئاپتوموبىل 480 گە يەتتى.

بايىنغولىن ئويلاستىلىق 4 ـ ترانسپورت شىركىتىنىڭ چوڭ رېمونت زاۋۇتى 1962 ـ يىلى ئاپتونوم رايونلۇق قاتناش نازارىتى 1 ـ ئاپتوموبىل ترانسپورت شىركىتىنىڭ رېمونت زاۋۇتى قۇرۇلدى. ئۇ چاغدا بۇ زاۋۇتنىڭ 220 ئىشچى ـ خىزمەتچىسى، 20 ماشىنا ـ ئۇسكۇنىسى بار ئىدى. 1973 ـ يىلى بۇ زاۋۇت شىنجاڭ 4 ـ ترانسپورت شىركىتىنىڭ رېمونت زاۋۇتىغا ئۆزگەرتىلىپ، 322 ئىشچى-خىزمەتچىگە، 171 ھەرخىل ئۇسكۇنىلەرگە ئىگە بولدى. شۇ يىلى 171 ئاپتوموبىل، 57 ماتورنى چوڭ رېمونت قىلدى. ئومۇمىي كىرىمنى 734 مىڭ 500 يۈەنگە يەتكۈزدى. 1984 ـ يىلى بايىنغولىن ئويلاستىلىق 4 ـ ترانسپورت شىركىتىنىڭ چوڭ رېمونت زاۋۇتىغا ئۆزگەرتىلىپ، 300 ئىشچى ـ خىزمەت-چىگە، 106 دانە ھەرخىل ماشىنا ـ ئۇسكۇنىلەرگە ئىگە بولدى. شۇ يىلى 165 يۈك ئاپتوموبىلنى، بىر يولۇچىلار ئاپتوبۇسىنى، 32 يولۇچىلار ئاپتوبۇسى ماتورىنى، 133 يۈك ئاپتوموبىلى ماتورىنى چوڭ رېمونت قىلىپ، 180 مىڭ 500 يۈەن پايدا تاپتى. 1988 ـ يىلدىن كېيىن، ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ، 2 ـ ئاپتوموبىل ترانسپورت شىركىتى بىلەن 1 ـ ئاپتوموبىل ترانسپورت شىركىتى بىرلىشىپ، تېخنىكا مۇلازىمەت پونكىتى قۇردى. 1990 ـ يىلى 4 ـ ترانسپورت شىركىتى چوڭ رېمونت زاۋۇتى 234 ئىشچى-خىزمەتچىگە، 125 دانە ھەرخىل ئۇسكۇنىلەرگە ئىگە بولدى ھەمدە 32 يۈك ئاپتوموبىلنى، تۆت يولۇچىلار ئاپتوبۇسىنى چوڭ رېمونت قىلدى، 3140 يولۇچىلار ئاپتوبۇسى (قېتىم) نى ئوتتۇراھال، كىچىك رېمونت قىلدى؛ 27 يولۇچىلار ئاپتوبۇسىنىڭ، 184 يۈك ئاپتوموبىلىنىڭ ماتورىنى چوڭ رېمونت قىلدى، 4 مىليون 980 مىڭ يۈەنلىك تۇراقلىق مۇلۇككە ئىگە بولدى. ئومۇمىي كىرىمنى 2 مىليون 333 مىڭ يۈەنگە يەتكۈزدى، 507 مىڭ يۈەن پايدا تاپتى.

يېزا ئىگىلىك 2 ـ شىسى ترانسپورت شىركىتىنىڭ رېمونت زاۋۇتى بۇ زاۋۇت 1960 ـ يىلى قۇرۇلۇپ، شۇ يىلى توك ھەرىسى، پرىسلاش ماشىنىسى قاتارلىق ماشىنىلارنى سىناق تەرىقىسىدە ياساپ مۇۋەپپەقىيەت قازاندى، سىتانوك، بۇرغىلاش سىتانوكى، كلاپانلىق يەنجىش ماشىنىسى قاتارلىق ماشىنا-سايمانلارنى سېتىۋالدى. 1961 ـ يىلى ئاددىي ئۇسكۇنىلەرگە تايىنىپ 16 ئاپتوموبىلنى چوڭ رېمونت قىلدى، 300 ئاپتوموبىلنى ئوتتۇراھال رېمونت قىلدى، 100 ئاپتوموبىل (قېتىم) نى كىچىك رېمونت قىلدى. 1964 ـ يىلى كېرەكسىز ماتېرىياللاردىن پايدىلىنىپ، ماشىنا ـ سايمان ياسىدى، 2ـ دەرىجىلىك رېمونت قىلىش سېخى قۇرۇپ، 1003 ئاپتوموبىل (قېتىم) نى 2 ـ دەرىجىلىك رېمونت قىلدى، 1032 ئاپتوموبىل (قېتىم) نى 1 ـ دەرىجىلىك رېمونت قىلدى. كېيىن تېخنىكىنى ئۆزلۈكسىز يۇكسەلدۈرۈپ، ھەرخىل دېتال، قوشۇمچە زاپچاسلارنى ياسىدى ۋە چوڭ، ئوتتۇرا، كىچىك رېمونت قىلىش ۋەزىپىلىرىنى ئورۇندىدى ھەمدە «ئازاد» CA—10B تىپلىق موتورنىڭ تېخنىكىلىق باشقۇرۇلۇشىنى ئۆزگەرتىشتە مۇۋەپپەقىيەت قازاندى. 1990 ـ يىلى بۇ زاۋۇت 157 ئىشچى ـ خىزمەتچىگە، 69 دانە ھەرخىل ئۇسكۇنىگە، 1 مىليون 162 مىڭ يۈەنلىك تۇراقلىق مۇلۇككە ئىگە بولدى، 28 ئاپتوموبىلنى چوڭ رېمونت قىلدى، 1159 ئاپتوموبىلنى كىچىك رېمونت قىلدى؛ 134 موتورنى چوڭ رېمونت قىلدى، 63 مىڭ 600 يۈەن پايدا تاپتى.

بايىنغولىن ئوبلاستلىق پىكاپ رېمونت زاۋۇتى بۇ زاۋۇت 1985 ـ يىلى قۇرۇلغان ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئورۇن. دەسلەپتە بۇ زاۋۇتنىڭ 100 مىڭ يۈەنلىك تۇراقلىق مۇلكى، 14 دانە ھەرخىل رېمونت قىلىش ئۇسكۇنىسى بار ئىدى. بۇ زاۋۇت شۇ يىلى 400 پىكاپ (قېتىم) رېمونت قىلدى، ئىككى ماتورنى چوڭ رېمونت قىلدى، 220 مىڭ يۈەنلىك تىجارەت قىلدى، 40 مىڭ يۈەن پايدا تاپتى. 1990ـ يىلى تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتىنى 840 مىڭ يۈەنگە، ئۇسكۇنىسىنى 68 گە، ئىشچى ـ خىزمەتچىسىنى 65كە يەتكۈزدى، شۇ يىلى 2800 پىكاپ (قېتىم) رېمونت قىلدى، 34 ماتورنى چوڭ رېمونت قىلدى، يىللىق كىرىمنى 2 مىليون 420 مىڭ يۈەنگە يەتكۈزدى، 255 مىڭ يۈەن پايدا تاپتى.

5. تاشيول ئاسراش ئاپپاراتلىرى

كورلا يول ئاسراش باش ئۇچاستىكىسى مىنگونىڭ 37 ـ يىلى (1948 ـ يىلى) كورلا يول ئاسراش ئۇچاستىكىسى قۇرۇلغان. 1961 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىدا كورلا يول ئاسراش ئۇچاستىكىسى كورلا تاشيول باشقۇرۇش باش ئۇچاستىكىسىغا ئۆزگەرتىلگەن. كېيىنكى يىلى تۇرپان ـ قەشقەر ئىمارەتسىنىڭ ئوچ يول ئاسراش ئۇچاستىكىسىنى ئوتكۇزۇۋالغاندىن كېيىن، كورلا يول ئاسراش باش ئۇچاستىكىسى قۇرۇلدى. بۇ چاغدا بۇ باش ئۇچاستىكىنىڭ قارىمىقىدا بەش يول ئاسراش ئۇچاستىكىسى، 18 ئىش رايونى، 36 داۋەن، 762 ئىشچى ـ خىزمەتچى (بۇنىڭ ئىچىدە ئىككى ئىنژېنېر، 24 تېخنىك) بار ئىدى. 1985ـ يىلى باش ئۇچاستىكىنىڭ قارىمىقىدا توققۇز يول ئاسراش ئۇچاستىكىسى، 90 داۋەن، بىر ئاپتوموبىل كالونى ۋە بىر رېمونتچىلىق ئەترىتى بار بولدى. يىل ئاخىرىدا ئىشچى ـ خىزمەتچىلىرىنىڭ ئومۇمىي سانى 1817گە، ئىنژېنېر ـ تېخنىك خادىملىرى 55 كە يەتتى. 1990 ـ يىلى باش ئۇچاستىكا ئورگىنىدا 14 بۆلۈم ـ ئىشخانا تەسىس قىلىندى. ئۇنىڭغا توققۇز يول ئاسراش ئۇچاستىكىسى، 74 داۋەن، بىر ئاپتوموبىل كالونى ۋە بىر ئوتتۇراھال رېمونت قىلىش ئەترىتى قارىدى. ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 1720 گە يەتكۈزۈلدى (55 ئىنژېنېر ـ تېخنىك خادىمىۋ شۇنىڭ ئىچىدە). يىل ئاخىرىدا ئۇراقلىق مۇلكىنىڭ ئەسلى قىممىتى 22 مىليون 610 مىڭ يۈەنگە، ساپ قىممىتى 18 مىليون 350 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

شەھەرلىك يېزا بوللىرىنى ئاسراش ئەترىتى 1982 ـ يىلى شەھەرلىك ئىقتىساد كومىتېتىنىڭ قارىمىقىدا شەھەرلىك يېزا بوللىرىنى ئاسراش ئەترىتى قۇرۇلدى، ئۇ چاغدا بۇ ئەترەت 14 خىزمەتچىسى بىلەن 140.4 كىلومېتر كېلىدىغان شەھەر ـ يېزا تاشيولىنى ئاسراش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالغانىدى. 1986 ـ يىل 10 ـ ئايدا شەھەرلىك قاتناش ئىدارىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، شۇ ئىدارىنىڭ قارىمىقىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى.

Ⅱ باب

تاشيول ترانسپورتى

§ 1 . يول

1. قەدىمكى يول

كورلا بىلەن ئىچكى ئۇلكىلەرنىڭ قاتنىشى غەربىي جۇ سۇلالىسى دەۋرىدىلا باشلانغان. «مۇتيەنزى تەزكىرىسى» دە يېزىلىشىچە، جۇمۇۋاڭ غەربىي كۆزدىن كەچۈرۈش ئۈچۈن ماڭغاندا، «چاڭشا تېغى» (بۈگۈنكى قۇرۇقتاغ) دىن ئۆتكەنىكەن. غەربىي خەن سۇلالىسى دەۋرىدە كورلا يېمەك يولىنىڭ ئوتتۇرا يولى بىلەن شىمالىي يولى قوشۇلىدىغان جاي بولغان.

شىمالىي يول بۇ، قاشغۇرۇقتىن غەربكە سوزۇلغان، سەنلۇڭشا، لۇڭدۇي ئارقىلىق كىرورەنگە بارىدىغان، ئۇ يەردىن شىمالغا قايرىلىپ ئالدى قاڭقىل (ھازىرقى تۇرپان) ئوردىسىغا بېرىپ، ئۇ يەردىن تەڭرىتاغنىڭ جەنۇبىي ئېتىكىنى بويلاپ، كىنىگىت، كۇسەن، سۇلىغا بېرىپ، پامىر ئېگىزلىكىدىن ھالقىپ ئۆتۈپ، ئوتتۇرا دېگىز رايونىغا بارىدىغان يول.

ئوتتۇرا يول بۇ، دەشت ئاتا (دۇنخۇاڭ) دىن غەربكە سوزۇلغان، سەنلۇڭشا ئارقىلىق كىرورەنگە كېلىپ ئاندىن كۆنچى دەرياسىنى ياقىلاپ غەربىي شىمال تەرەپكە مېڭىپ، يېڭىپەن، لوپنۇر ئارقىلىق شىمالىي يول بىلەن قوشۇلىدىغان يول. خەن سۇلالىسى دەۋرىدە مەلىكە شىجۇنمۇ، مەلىكە جېيېيۈمۇ ئوتتۇرا يول ئارقىلىق ئۈسۈن ئېلىگە بارغان. لى گۇاڭلى، فەرغانىگە جازا يۈرۈشى قىلغاندىن كېيىن، لوپنوردا، بۈگۈردە ئەسكەر تۇرغۇزۇپ، بوز يەر ئۆزلەشتۈرگەن، يېمەك يولى بويىدا مۇداپىئە قورغانلىرى ۋە تۇرلارنى سېلىپ ئۇرۇش قىلىپ يېمەك يولىدا قاتناشنىڭ راۋان بولۇشىنى ۋە بىخەتەر بولۇشىنى قوغدىغان.

شەرقىي خەن سۇلالىسى دەۋرىدە يېمەك يولى ئۇچ قېتىم راۋان بولۇپ، ئۇچ قېتىم توسۇلۇپ قالغان. سۇي، تاڭ سۇلالىلىرى دەۋرىدە ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەن. يېپى جۇنىڭ «غەربىي يورتىنىڭ خەرىتىلىك تەزكىرىسى» دە تىلغا ئېلىنغان ئوتتۇرا يولمۇ، «خەننامە. جۇغرافىيىە تەزكىرىسى» دە تىلغا ئېلىنغان ئوتتۇرا يولمۇ ھازىرقى كورلىنى كېسىپ ئۆتەتتى. «خەننامە» دە بۇ ھەقتىكى بايانلار تېخىمۇ مۇپەسسەل ۋە ئېنىق: «كىنىگىتنىڭ غەرب تەرىپىگە 50 چاقىرىم ماڭغاندا باش ئەگمىدىن ئۆتىدۇ، يەنە 20 چاقىرىم

ماڭغاندا شەلىسر قۇرۇلى (هازىرقى كورلا شەھىرىنىڭ 安渴兰但 خارابىسى) غا يېتىپ بارىدۇ، يەنە 200 چاقىرىم ماڭغاندا يۇلتۇز قۇرۇلىغا بارىدۇ، ئۇنىڭدىن كېيىن يەنە 50 چاقىرىم ماڭغاندا، بۇلاقبېشى قۇرۇلىغا بارىدۇ، ... يەنە 120 چاقىرىم ماڭغاندا ئەنشى قورۇقچىبەگ مەھكىمىسى (هازىرقى كۇچا ناھىيىسى) گە بارىدۇ.

2. غول تاشيوللار

1990 - يىلى كورلا شەھىرى دائىرىسىدە ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 636.8 كىلومېتر كېلىدىغان 73 تاشيول بار بولدى. بۇنىڭ ئىككىسى دۆلەت تاشيولى بولۇپ ئۇزۇنلۇقى 123 كىلومېتر؛ ئۇتى شەھەر يولى بولۇپ، ئۇزۇنلۇقى 140.4 كىلومېتر؛ 67 سى يېزا تاشيولى بولۇپ، ئۇزۇنلۇقى 373.3 كىلو-مېتر. شەھەر بويىچە ئون يېزا بولۇپ، شەھەر دائىرىسىدىكى ئون دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئۇەن-مەيدان-نىڭ ھەممىسىگە يولۇچىلار ئۆزەنچى ئاپتوبۇسى قاتنايدۇ.

داخىيەن - قەشقەر تاشيولى (دۆلەت يولى «314» لىنىيىسى) نىڭ كورلا بۆلىكى

داخىيەن-قەشقەر تاشيولى داخىيەن ئاچىلىدىن باشلىنىپ، توقسۇن، قاراشەھەر، كورلا، ئاقسۇدىن ئۆتۈپ قەشقەرگە بارىدۇ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 1438 كىلومېتر. تاشيولنىڭ كورلا شەھىرى دائىرىسىدىكى قىسمى قارا شەھەر بىلەن كورلىنىڭ چېگرىسى بولغان. 468 - كىلومېتر بەلگىسىدىن باشلىنىپ، تاشەندىن، 28 - ئۇەن - مەيداندىن، 29 - ئۇەن - مەيداندىن، 30 - ئۇەن - مەيداندىن ئۆتۈپ، چەرچى بىلەن بۆگۈرتنىڭ چېگرىسى بولغان 549. كىلومېتر بەلگىسىگىچە بولغان 81 كىلومېتر ئارىلىقتى ئۇزۇنچىگە ئالىدۇ. بۇ ئارىلىقتا بىر ئوتتۇرا كۆۋرۈك بولۇپ، ئۇزۇنلۇقى 41.5 مېتر كېلىدۇ، 44 كىچىك كۆۋرۈك بولۇپ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 467.3 مېتر كېلىدۇ. 125 سۇئۆگۈچ بولۇپ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 1250 مېتر كېلىدۇ. 1959 - يىلى باش ئەگىم ئېلېكتر ئىستانسىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئەسلىدە باش ئەگىمدىن ئۆتىدىغان تاشيول كۆنچى دەرياسىنىڭ تاشقىن قىسمى ئارقىلىق قۇرۇقتاغدىن ھالقىپ، كورلا شەھىرىنىڭ شىمال تەرىپى بىلەن ماڭىدىغان قىلىندى، دۆلەت يولى «314» لىنىيىسى دېگىنىمىز ئەنە شۇ. بۇ يول 1967 - يىلى پۈتكىلاندى ۋە ئۆزگەرتىلدى. 1970 - يىلى بۇ يولنىڭ ھەممە يېرىگە ئاسفالت يانتۇزۇلدى، شۇنداق قىلىپ، بۇ يول 2 - دەرىجىلىك يول بولدى.

غۇلجا - چاقىلىق تاشيولى (دۆلەت يولى «218» لىنىيىسى) نىڭ كورلا بۆلىكى

غۇلجا-چاقىلىق تاشيولى غۇلجا شەھىرىدىن باشلىنىپ، كۆنەس، بالغۇنتاي، خېجىلە، قارا شەھەر، كورلا ئارقىلىق چاقىلىققا بارىدۇ. بۇ يولنىڭ كورلا شەھىرى دائىرىسىدىكى قىسمىنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 42 كىلومېتر بولۇپ، بۇ دۆلەت يولى «314» لىنىيىسى بىلەن ئۇلىشىدىغان 18 كىلومېترلىق مۇساپىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، دېمەك، بۇ يولنىڭ كورلا شەھىرى دائىرىسىدىكى قىسمىنىڭ ئەملىي ئۇزۇنلۇقى 24 كىلومېتر. بۇ يولدا ھازىر بىر چوڭ كۆۋرۈك (ئۇزۇنلۇقى 62 مېتر)، ئىككى كىچىك كۆۋرۈك (ئۇزۇنلۇقى 69 مېتر)، 22 سۇئۆگۈچ (ئۇزۇنلۇقى 220 مېتر) بار. غۇلجا - چاقىلىق تاشيولىنىڭ كورلا - چاقىلىق بۆلىكى قەدىمكى يېپەك يولىنى بويلاپ ياسالغان، چىڭ سۇلالىسى گۈاڭشۈ يىللىرىنىڭ باشلىرىدا بۇ يولنىڭ پۈتۈن لىنىيىسىدە ئۆتەڭ - راباتلار تەسىس قىلىنغان. مىنگونىڭ 31-يىلى (1942-يىلى) يولنىڭ ئۆزگەرتىپ قۇرۇلۇشى باشلىنىپ، كېيىنكى يىلى 9 - ئايدا پۈتتۈرۈلۈپ، قاتناش باشلانغان. 70 - يىللاردا يەنە بىر قېتىم ئۆزگەرتىپ ياسالغان. شۇ قېتىمدا بۇ يولنىڭ كورلا ناھىيىسىدىن لوپنۇر ناھىيىسىگىچە بولغان قىسمىغا ئاسفالت يانتۇزۇلدى.

3. شەھەر - يېزا تاشيوللىرى

شەھەر بويىچە تۆت يول بولۇپ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 140.4 كىلومېتر، بۇنىڭ ئىچىدە ئاسفالت ياتقۇزۇلغان قىسمى 70.6 كىلومېتر، شېغىل ياتقۇزۇلغان قىسمى 69.8 كىلومېتر. تېخنىكىلىق دەرىجىسى 4 - دەرىجە.

شەھەر رايونىدىن پۇخۇي يېزىسىغا بارىدىغان تاشيول كورلا شەھەر رايونىدىن ئاۋات يېزىسى، قارا يۇلغۇن يېزىسى ئارقىلىق پۇخۇي دېھقانچىلىق مەيدانىغا بارىدىغان بۇ يولنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 77.5 كىلومېتر بولۇپ، ئاسفالت ياتقۇزۇلغان قىسمى 43.6 كىلومېتر، شېغىل ياتقۇزۇلغان قىسمى 24 كىلومېتر. دەرىجىگە چۈشمەيدىغان قىسمى 9.9 كىلومېتر. ئۇنىڭغا 1 مىليون 240 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىنىدى.

شەھەر رايونىدىن توۋۇرچى يېزىسىغا بارىدىغان تاشيول يېڭىشەھەر يېزىسى، سايدۇڭ باغۋەندىچىلىك مەيدانى، توۋۇرچى يېزىسى ئارقىلىق بوتوخۇ دېھقانچىلىق مەيدانىغا بارىدىغان بۇ يولنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 28.1 كىلومېتر، تېخنىكىلىق دەرىجىسى 4 - دەرىجە. بۇ يول 1958 - يىلى ياسلىپ، 1963 - يىلى ئەگرى ئەگىلىرى توزلىنىپ، ئۇلى چىڭدىلىپ، 1984 - يىلدىن 1986 - يىلغىچە ھەممە يېرىگە ئاسفالت ياتقۇزۇلۇپ بولدى.

شەھەر رايونىدىن قوشئېرىق يېزىسىغا بارىدىغان تاشيول كورلا شەھىرىدىن لەڭگەر يېزىسى ئارقىلىق قوشئېرىق يېزىسىغا بارىدىغان بولنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 26.4 كىلومېتر بولۇپ، بۇنىڭ 22.7 كىلومېتر قىسمىغا ئاسفالت ياتقۇزۇلغان، 3.7 كىلومېتر قىسمىغا شېغىل ياتقۇزۇلغان. بۇ يولنىڭ تېخنىكىلىق دەرىجىسى 4 - دەرىجە. 1987 — 1989 - يىللىرى ئاسفالت ياتقۇزۇش ئۈچۈن 576 مىڭ 400 يۈەن مەبلەغ سېلىنغان.

شەھەر رايونىدىن شاڭخۇ يېزىسىغا بارىدىغان تاشيول شەھەر رايونىدىن چارباغ يېزىسى ئارقىلىق شاڭخۇ يېزىسىغا بارىدىغان، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 25 كىلومېتر كېلىدىغان تاشيولنىڭ ھەممە يېرىگە شېغىل ياتقۇزۇلۇپ بولدى. بۇ يول 1958 - يىلدىن باشلاپ ياسلىپ، 1963 - يىلى توزلىنىپ، ئۇلى كېڭەيتىلىپ، 1983 - يىلغا كەلگەندە پۈتكەن. تېخنىكىلىق دەرىجىسى 4 - دەرىجە.

4. يېزا - كەنت يوللىرى

شەھەر بويىچە ئون يېزا، 52 كەنت، 42 يول بار، بۇ يوللارنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 178.64 كىلومېتر، تېخنىكىلىق دەرىجىسى 4 - دەرىجە.

كورلا شەھىرىدىكى يېزا ـ كەنت ناشيوللىرىنىڭ 1990 ـ يىلدىكى تېخنىكىلىق ئەھۋالى

جەدۋەل: 21 — 1

نومۇرى	يول نامى	باشلانغان ۋە تاماملاشقان يەردىكى فورۇق نومۇرى (سولدىن ئوڭغا)	مۇساپىسى (كىلومېتر)	تېخنىكىلىق ئەھۋالى: دەرىجىسى	تېخنىكىلىق ئەھۋالى: يول يۈزى (كىلومېتر)	قىزامات
1	قوشئېرىق يېزىسى — سۆگەت كەنتى	0+000~7+200	7.2	4	6.2	يول يۈزى يوق يەر يىرى كىلومېتر
2	سۆگەت كەنتى — كۆل كەنتى	7+200~8+800	1.6	4	1.6	
3	كۆل كەنتى — تۆۋەن قوشئېرىق كەنتى	8+800~11+800	3	4	3	
4	تۆۋەن قوشئېرىق كەنتى — قوشئېرىق يېزىسى	11+800~12+700	0.9	4	0.9	
5	قوشئېرىق يېزىسى — ئوستۇن قوشئېرىق كەنتى	0+000~2+950	2.95	4	2.95	
6	قوشئېرىق يېزىسى — شاڭخۇ يېزىسى	0+000~7+000	7	4	1	يول يۈزى يوق يەر تاكنە كىلومېتر
7	شاڭخۇ يېزىسى دادۇڭزى كەنتى — فاراسۇ كەنتى	12+000~17+500	5.5	4	.1	يول يۈزى يوق يەر يىرى كىلومېتر
8	توۋۇرچى يېزىسى — ئاۋات يېزىسى	0+000~18+800	18.8	4	13.8	يول يۈزى يوق يەر يەش كىلومېتر
9	توۋۇرچى يېزىسى — ئەللىككەتمەن كەنتى	0+000~4+050	4.05	4	4.05	
10	ئەللىككەتمەن كەنتى — توۋۇرچى كەنتى	4+050~9+550	5.5	4	5	يول يۈزى يوق يەر 0.5 كىلومېتر
11	توۋۇرچى كەنتى — توۋۇرچى يېزىسى	9+5509~9+750	0.2	4	0.2	
12	شەھەر رايونى — تېكىچى يېزىسى	0+000~1+100	1.1	4	1.1	
13	تېكىچى يېزىسى — تۆۋەن چاپى كەنتى	0+000~4+300	4.3	4	4.3	
14	تېكىچى يېزىسى — ئوتتۇرا چاپى كەنتى	0+000~4+900	1.9	4	1.9	
15	ئوتتۇرا چاپى كەنتى — يۇقىرىقى چاپى كەنتى	2+900~4+250	1.95	4	1.95	
16	يۇقىرىقى چاپى كەنتى — تېكىچى كەنتى	3+750~5+150	1.3	4	1.3	
17	تېكىچى كەنتى — ئاقتاش كەنتى	5+150~7+450	2.3	4	2.3	
18	تېكىچى يېزىسى — ھەرەمباغ كەنتى	0+000~0+300	0.3	4	0.3	
19	ھەرەمباغ كەنتى — سانان كەنتى	0+300~1+300	1	4	1	

20	چارباغ بېزىسى — قارادۆلەك كەنتى	0+000~3+950	3.95	4	3.95	
21	قارا دۆلەك كەنتى — بوستان كەنتى	5+950~6+050	3.6	4	2.7	پول يۇزى يوق يەر ئۇچ كىلومېتر
22	لەڭگەر بېزىسى — شاقۇر كەنتى	0+000~12+600	12.6	4	9.6	
23	لەڭگەر بېزىسى — خوقرات كەنتى	0+000~3+900	3.9	4	3.9	
24	لەڭگەر بېزىسى — جەپەر كەنتى	0+000~6+550	6.55	4	6.55	
25	لەڭگەر بېزىسى — شاڭخۇ بېزىسى	0+000~5+940	5.94	4	5.94	
26	يېڭىشەھەر بېزىسى — قارابالغ كەنتى	0+000~3+500	3.5	4	3.5	
27	يېڭىشەھەر بېزىسى — بەزىرەت كەنتى	2+000~2+700	0.7	4	0.7	
28	بەزىرەت كەنتى — چىلانباغ كەنتى	0+700~2+800	2.1	4	2.1	
29	قارا يۇلغۇن بېزىسى — قارا يۇلغۇن كەنتى	0+000~3+400	3.4	4	3.4	
30	قارايۇلغۇن كەنتى — بافچىگدە كەنتى	3+400~5+150	1.7	4	0.6	پول يۇزى يوق يەر 1.1 كىلومېتر
31	قارا يۇلغۇن كەنتى — تۆۋەن دوغا كەنتى	2+250~6+400	4.15	4	4.15	
32	قارا يۇلغۇن بېزىسى — تۆۋەن دوغا كەنتى	0+000~5+150	5.15	4	5.15	
33	قارا يۇلغۇن بېزىسى — ەسكەن كەنتى	0+000~6+350	6.35	4	3.2	پول يۇزى يوق يەر 3.15 كىلومېتر
34	قارا يۇلغۇن بېزىسى — ئاۋات كەنتى	0+000~14+150	14.15	4	12.15	پول يۇزى يوق يەر تەككى كىلومېتر
35	ئاۋات بېزىسى — ئۇششاقتېرەك كەنتى	0+000~1+100	1.1	4	1.1	
36	ئۇششاقتېرەك كەنتى — كىچىك لەڭگەر كەنتى	1+100~2+850	1.75	4	1.75	
37	كىچىك لەڭگەر كەنتى — قارايالماچ كەنتى	2+850~7+900	5.05	4	5.05	
38	قارايالماچ كەنتى — چىڭگە كىچىك كەنتى	7+900~10+700	2.8	4	1.3	پول يۇزى يوق يەر 1.5 كىلومېتر
39	چىڭگە كىچىك كەنتى — چامبول كەنتى	10+700~13+400	2.7	4	2.7	
40	چامبول كەنتى — قارايالماچ كەنتى	13+400~15+000	1.6	4	1.6	
41	ئاۋات بېزىسى — ئاۋات كەنتى	0+000~2+500	2.5	4	2.5	
42	ئاۋات كەنتى — كىچىك لەڭگەر كەنتى	2+500~5+500	3	4	3	

5. يېزا ئىگىلىك 2 - شىسى بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونى تاشيولى

شەھەر تەۋەسىدە يېزا ئىگىلىك 2 - شىسىغا قاراشلىق 28.، 29.، 30.بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش تۈەن-مەيدانى بار. بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونى دائىرىسىدىكى تاشيوللارنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 194.7 كىلومېتر بولۇپ، بۇنىڭ 24.4 كىلومېترى 3 - دەرىجىلىك، 44.3 كىلومېترى 4 - دەرىجىلىك، 126.5 كىلومېترى دەرىجىگە توشمايدۇ. 44.3 كىلومېترى 2 - ئالىي دەرىجىلىك.

28 - تۈەن - مەيدان 1990-يىلىنىڭ ئاخىرىدا 28-تۈەن-مەيدانىنىڭ تاشيولى 30.8 كىلومېتر بولۇپ، بۇنىڭ 3.6 كىلومېترى 3-دەرىجىلىك، 16.5 كىلومېترى 4-دەرىجىلىك، 10.7 كىلومېترى دەرىجىگە توشمايدۇ. 28 - تۈەن - مەيدانىنىڭ شتابىدىن داخىلەن - قەشقەر تاشيولىغا كەلگۈچە بولغان تاشيول 2.7 كىلومېتر بولۇپ، دەرىجىسى 2 - دەرىجە. بۇ يول 1956 - يىلى ياسالغان بولۇپ، 1980-يىلى ئاسفالت يانتۇزۇلغان.

29 - تۈەن - مەيدان 1990 - يىلى بۇ مەيدانىنىڭ تاشيولى 84.3 كىلومېتر بولۇپ، بۇنىڭ 11.2 كىلومېترى 3 - دەرىجىلىك، 17 كىلومېترى 4 - دەرىجىلىك، 56.1 كىلومېترى دەرىجىگە توشمايدۇ. 29 - تۈەنىڭ شتابىدىن داخىلەن - قەشقەر تاشيولىغا كەلگۈچە بولغان تاشيول 5.9 كىلومېتر بولۇپ، بۇ يول 1955 - يىلىنىڭ باشلىرىدا ياسالغان. 1980 - يىلى ئاسفالت يانتۇزۇلغان.

30 - تۈەن - مەيدان 1990 - يىلى بۇ تۈەن - مەيدانىنىڭ تاشيولى 79.6 كىلومېتر بولۇپ، بۇنىڭ 3 - دەرىجىلىكى 9.6 كىلومېتر، 4 - دەرىجىلىكى 10.8 كىلومېتر، دەرىجىگە توشمايدىغىنى 59.2 كىلومېتر. بۇ تۈەن - مەيدانىنىڭ شتابىدىن داخىلەن - قەشقەر تاشيولىغا كەلگۈچە بولغان تاشيول 9.9 كىلومېتر بولۇپ، بۇ يولغا 1979 - يىلى ئاسفالت يانتۇزۇلغان.

§ 2 . كۆۋرۈك - سۇئگۈچلەر

1950 - يىلدىن ئىلگىرى يولنىڭ ھەرقايسى بۆلەكلىرىدىكى كۆۋرۈكلەرنىڭ ھەممىسى ياغاچ كۆۋرۈك-لەر ئىدى. شۇنىڭدىن كېيىن، ئەسلىدىكى كۆۋرۈكلەر رېمونت قىلىنىشقا ۋە قايتىدىن ياسىلىشقا باشلىدى.

1990 - يىلغىچە شەھەر تەۋەسىدە (شەھەر رايونىدىكى چوڭ - كىچىك كۆۋرۈكلەردىن باشقا) بىر چوڭ كۆۋرۈك، ئوچ ئوتتۇراھال كۆۋرۈك، 46 كىچىك كۆۋرۈك، 495 سۇئگۈچ بار بولدى.

1. چوڭ كۆۋرۈك

تاشدەن كۆۋرۈكى ئورنى تاشدەندە بولۇپ، دۆلەت يولى «218» لىنىيىسىنى كېسىپ ئوتىدىغان كۆنچى دەرياسىغا سېلىنغان. بۇ كۆۋرۈك 1961 - يىلى سېمونت بىلەن ياسالغان مەڭگۈلۈك تاشكۆۋرۈك ھېسابلىنىدۇ، ئۇنىڭ چات تارىسى 40 مېتر، ئۇزۇنلۇقى 62 مېتر، يۇزىنىڭ ساپ كەڭلىكى سەككىز مېتر، ئىككى تەرىپىدىكى پىيادىلەر يولىنىڭ كەڭلىكى بىر مېتر. ئېغىرلىقى 15 توننىلىق ئاپتوموبىلنى، 80 توننىلىق پرىتسېپنى كۆتۈرەلەيدۇ، تەننەرخى 300 مىڭ يۈەن.

2. ئوتتۇرا ھال كۆۋرۈك

قوشئېرىق كۆۋرۈكى بۇ كۆۋرۈك 1959 ـ يىلى ياسالغان، ئۇزاقتىن بۇيان رېمونت قىلىنماي، كاردىن چىقىپ كەتكەنلىكتىن، 1986 ـ يىل 6 ـ ئايدا قايتىدىن ياسالغان، كۆۋرۈكنىڭ چات ئارىسى سەككىز مېتر، ئۇزۇنلۇقى 35 مېتر، ساپ كەڭلىكى 6 مېتر. 15 تونناللىق ئاپتوموبىلنى، 80 تونناللىق پرىتسېپنى كۆتۈرەلەيدۇ. 1988 ـ يىلى يەنە 168 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىنىپ، قايتىدىن پۈختىلاندى، كېڭەيتىپ ياسالدى.

پۇخوي كۆۋرۈكى بۇ كۆۋرۈك ئەسلىدە 1957 ـ يىلى ياسالغان، 1986 ـ يىل 10 ـ ئايدا قايتىدىن ياسالغان، يېڭىدىن ياسالغان بۇ كۆۋرۈكنىڭ چات ئارىسى 25 مېتر، ئۇزۇنلۇقى 41.9 مېتر. ساپ كەڭلىكى 7 مېتر. بۇ كۆۋرۈك 15 تونناللىق ئاپتوموبىلنى، 80 تونناللىق پرىتسېپنى كۆتۈرەلەيدۇ. ئۇنىڭغا سېلىنغان ئومۇمىي مەبلەغ 250 مىڭ يۈەن.

شىر كۆۋرۈك بۇ 1968 ـ يىلى دۆلەت يولى «314» لىنىيىسىگە سېلىنغان، بۇ كۆۋرۈك سېمونت لاي، ياپىلاق تاش بىلەن ياسالغان، چات ئارىسى ئون مېتر كېلىدىغان ئۇچ تۆشۈكلۈك ئەگمە كۆۋرۈك بولۇپ، ئۇزۇنلۇقى 41.5 مېتر، يۈزىنىڭ ساپ كەڭلىكى يەتتە مېتر كېلىدۇ، 15 تونناللىق ئاپتوموبىلنى، 80 تونناللىق پرىتسېپنى كۆتۈرەلەيدۇ، ئۇنىڭغا 142 مىڭ 500 يۈەن مەبلەغ سېلىنغان، ھازىر بۇ كۆۋرۈك مەزمۇت تۇرماقتا.

3. كىچىك كۆۋرۈك، سۇئۆتكۈچلەر

1950 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە شەھەر بويىچە 46 كىچىك كۆۋرۈك سېلىندى، بۇ كۆۋرۈكلەرنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 3.536 مېتر؛ 494 سۇئۆتكۈچ ياسالدى، بۇ سۇئۆتكۈچلەرنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 4148.7 مېتر. بۇلارنىڭ 147 سى دۆلەت يولى «314» لىنىيىسىنىڭ ۋە «218» لىنىيىسىنىڭ شەھەرسىز تەۋەسىدىكى بۆلىكىدە، ئۇنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 1470 مېتر، بۇ سۇئۆتكۈچلەرنىڭ ھەممىسى دۆلەتنىڭ مەبلەغ سېلىشى بىلەن ياسالغان؛ ناھىيە يولىدا 222 سۇئۆتكۈچ بولۇپ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 1721.2 مېتر، بۇ سۇئۆتكۈچلەر 1962 ـ يىلدىن 1985 ـ يىلغىچە ياسالغان، بۇنىڭغا سېلىنغان ئومۇمىي مەبلەغ 401 مىڭ 300 يۈەن؛ يېزا ـ كەنت تاشيوللىرىدا 44 سۇئۆتكۈچ بولۇپ، ئۇنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 267.5 مېتر، ئۇنى ئاساسا مەبلەغ يېغىش قىلىپ ياسىغان؛ يېزا ئىگىلىك 2 ـ شىسى كورلا بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونىنىڭ تاشيولىدا 81 سۇئۆتكۈچ بولۇپ، ئۇنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 690 مېتر، ئۇنى بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش تۈەن ـ مەيدانلىرى مەبلەغ يېغىش قىلىپ ياسىغان.

§ 3 . تراڭسپورت

1. ئۇلاغ تراڭسپورتى

مىنگودىن ئىلگىرى، ماددىي ئەشيالار ۋە ئاۋارلار يۆدەش ۋە ئۇلاغقا ئارتىش بىلەن توشۇلاتتى،

كېيىنكى ۋاقىتلاردا كۆتەك هارۋا پەيدا بولغان. مىنگو دەۋرىدە چىق يۇلۇق بېسىلمىدىغان، ئۇچتىن بەشكىچە ئات قوشۇلمىدىغان تۆمۈر هارۋىلار كېلىپ چىققانلىقتىن، يۇلۇق توشۇش سۈرئىتى تېزلىتىلگەن. مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) گومىنداڭ قوشۇنلىرى شىنجاڭغا كىرگەندىن كېيىن، رېزىنكە چاقلىق هارۋىلار پەيدا بولغان. مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) كورلا ناهىيىسىدە خۇسۇسىيلار ئىگىلىكىدىكى هارۋا 1300گە، هارۋىغا قوشۇلمىدىغان ئۇلاغ 11 مىڭ 839 نا، هارۋىكەش 477 گە يەتكەن، شۇ يىلى سىرتتا توشۇلغان مال 645 مىڭ جىڭ، كىرگۈزۈلگەن رەخت 6000 چې، چاي 2000 تاختا، باشقا مال 4000 جىڭ بولغان. 1950 - يىلدىن كېيىن، رېزىنكە چاقلىق جازىلىق هارۋا ۋە قول هارۋىسى كۆپلەپ بازارغا كىرىپ، دېھقانلارنىڭ ئالقىشىغا سازاۋەر بولغان.

1950 - يىلى كورلا ناهىيىسىدە هارۋا 1623 گە يەتكەن، بۇنىڭ 101 ى تۆمۈر هارۋا، 1522 سى كۆتەك هارۋا بولۇپ، هارۋىغا قوشۇلمىدىغان ئۇلاغ 12 مىڭ 689 نا يەتكەن. 1955 — 1956 - يىللىرى كەينى - كەينىدىن ناهىيىلىك ئۇلاغ ترانسپورت ئەترىتى ۋە ناهىيىلىك ئۇلاغ ترانسپورت كوپېراتىپى قۇرۇلدى. ئۇلاغ ترانسپورت ئەترىتىگە 23 هارۋا، 44 ئۇلاغ، 23 ئادەم قاتناشتى. 1958 - يىلى پولات تاۋلاش مەزگىلىدە ناهىيە بويىچە 900 هارۋا تراسپورت ئىشلىرىغا قاتناشتى، بۇنىڭ يىلدىن 55 مىڭ 800 تونىنا كىلومېتىرلىق توشۇش ۋەزىپىسى ئورۇندالدى. 1959 - يىلى كورلا ناهىيىسىدە، ناهىيىلىك ئۇلاغ ترانسپورت شىركىتى قۇرۇلدى، كېيىنكى يىلى بۇ شىركەت ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى دۆلەت كارخانىسىغا ئۆزگەرتىلدى، ئۇنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىسى 60قا، هارۋىسى 55 كە، ئۇلىغى 126گە يەتكۈزۈلدى. 1961-يىلى باشقۇرۇش ياخشى بولمىغانلىقتىن، ئىشلەپچىقىرىشى توختىتىلىپ، 1962-يىلى ترانسپورت كوپېراتىپىغا ئۆزگەرتىلدى. 1964 - يىلى ناهىيە بويىچە هارۋا 1115گە، ئۇلاغ 3344 كە يەتكۈزۈلۈپ، 2962 تونىنا مال توشۇلدى. بۇنىڭ ئىچىدە هارۋا بىلەن توشۇلغىنى 2848 تونىنا، ئۇلاغقا ئارتىپ توشۇلغىنى 114 تونىنا. 1972 - يىلغا كەلگەندە، ناهىيە بويىچە ترانسپورت هارۋىلىرى ئازىيىپ 930 نا، ئۇلاغ 147 گە چۈشۈپ قالدى. 1979 - يىلدىن كېيىن، يېزا ئىقتىسادى جانلىنىپ، دېھقانلارنىڭ بېيىشى، موتورلۇق قاتناش ۋاستىلىرىنىڭ يىلدىن - يىلغا كۆپىيىشى ئارقىسىدا، ئۇلاغ ترانسپورتى بارا-بارا موتورلۇق قاتناش ۋاستىلىرىگە ئورۇن بوشتىپ بەردى، كىچىك تېخنىكى جازىلىق هارۋىلارلا قېلىپ قىسقا مۇساپىلىق كىرا توشۇش ياكى ئېتىزلارغا ئوغۇت توشۇش ئۈچۈنلا ئىشلىتىلىدىغان بولدى.

2. ئاپتوموبىل ترانسپورتى

1954 - يىلى بايىنغولىن ئوبلاستلىق ئاپتوموبىل كالونى قۇرۇلۇپ، ئاپتوموبىل بىلەن يۈك توشۇش كەسپىنى ئۈستىگە ئالدى. 1990 - يىلغا كەلگەندە ئاپتوموبىل بىلەن يۈك توشۇش كەسپىگە بايىنغولىن ئوبلاستلىق 1-، 4- ئاپتوموبىل ترانسپورت شىركىتى ۋە كورلا شەھەرلىك ترانسپورت شىركىتى، يېزا ئىگىلىك 2 - شىنىسىاڭ ترانسپورت شىركىتى قاتارلىق دۆلەت ئىگىلىكىدىكى ئورۇنلار قاتناشتى. بۇلاردىن باشقا، ئون زاۋۇت، كان، كارخانىلارنىڭ ئاپتوموبىل كالونى ۋە 463 يەككە ترانسپورتچى كەسپىي ئائىلە، 2612 ئاپتوموبىل بۇ كەسپكە قاتناشتى.

كورلا شەھىرى (ناھىيىسى) تەۋەسىدىكى قاتناش سىستېمىسىنىڭ 1952 — 1990 - يىلغىچە يۈك توشۇش ئەھۋالى

جەدۋەل: 21 — 2

يىللار	كۆلاسىتلىق 4 - تراڭسپورت شىركىتى		كۆلاسىتلىق 1 - تراڭسپورت شىركىتى		ھېزا كىنگىلىك 2 - شى كورلا تراڭسپورت شىركىتى		كورلا شەھەرلىك ئاپتو-موبىل تراڭسپورت شىركىتى	
	يۈك توشۇش مىقدارى (توننا)	گۇبورروت مىقدارى (10 مىڭ توننا/ كىلومېتر)	يۈك توشۇش مىقدارى (توننا)	گۇبورروت مىقدارى (10 مىڭ توننا/ كىلومېتر)	يۈك توشۇش مىقدارى (توننا)	گۇبورروت مىقدارى (10 مىڭ توننا/ كىلومېتر)	يۈك توشۇش مىقدارى (توننا)	گۇبورروت مىقدارى (10 مىڭ توننا/ كىلومېتر)
1952						41.4		
1953						42.4		
1954						114		
1955						165.4		
1956					23 000	268.1		
1957					31 010	365.9		
1958					51 500	990		
1959			33 971	773.5	93 000	1 300.2		
1960			43 530	843.9	70 400	1 191.7		
1961			41 470	598.8	63 100	847.5		
1962			36 763	690.9	84 000	1 255.8		
1963			35 000	650	83 400	1 255.8		
1964			68 000	780	105 000	2 671.3		
1965			64 330	1196.6	120 076	2 286.6		
1966	429 330.5	742.42	74 528	1 500.5	111 000	2 645		
1967	391 089.7	599.29	83 991	1 734.9	125 223	2 390.6		
1968	222 775.2	426.78	61 224	1 618	81 000	1 921.5		
1969	158 192	4 247.85	55 358	1 002.6	74 000	2 051.7		
1970	212 230	6 539.56	54 318	1 177.3	95 828	2 446.3		
1971	251 582.6	516.86	77 086	1 355.4	115 661	2 623.8		
1972	86 612	1 798.75	63 690	1 604.3	839 266	2 748.8		
1973	84 725	2 518.95	42 262	998.4	894 530	2 796.2		
1974	112 150.5	3 899.09	37 664	1 157.5	870 380	2 564.1		

		2 540.7	924 630	1 407.3	25 678	4 210.12	108 232.8	1975
		2 142.7	796 950	1 397.3	28 663	4 383.98	121 800.9	1976
		2 500.8	909 090	1 820.6	64 390	5 284.08	139 292.3	1977
		2 688.2	1061 877	2 226.2	77 130	6 684.48	168 178.5	1978
		2 461.5	895 178	2 091	59 059	6 770.91	184 673.2	1979
5.96	1 080	2 407.6	772 934	2 111.4	58 500	7 213.14	128 210.8	1980
321.99		1 670	702 000	1 834.5	55 000	5 066.38	110 679.4	1981
67.70	1 940	2 223	897 000	2 144.4	62 000	6 720.57	140 117.6	1982
147.61	5 080	2 322	914 000	2 002	57 000	7 271.27	176 681.9	1983
142.81	6 676	2 411	836 000	2 021	55 000	7 815.02	163 574.9	1984
156.33	4 277	2 173	760 000	1 594	45 300	6 213.91	151 062.5	1985
153.61	4 949	2 103	725 000	1 576	41 600	5 805.20	152 039.5	1986
155.40	5 000	2 244	732 000	1 848	51 000	7 346.21	169 249.6	1987
16.04	5 147	3 081	1 006 000	2 109	64 000	10 272.18	228 099	1988
151.98	4 357	2 943	96 000	2 226	62 400	12 009.40	267 846	1989
33.80	80 000	3 488	1 000 000	2 746	83 800	15 092.64	329 443.2	1990

3. ئاپتوموبىل بىلەن يولۇچى توشۇش

شەھەردە يولۇچى توشۇش

كوچا ئاپتوبۇس كالونى 1985 - يىلى ئەتىيازدا كورلا شەھىرى تاكسى شىركىتى قۇرۇشقا تەييارلىق كۆرۈش بىلەن بىر ۋاقىتتا كوچا ئاپتوبۇس كالونىنى قۇردى. چاتما ئاپتوبۇستىن ئەتىيازدا بىرنى، كۆزدە بىرنى سېتىۋېلىپ، شەرقىي پويىز ئىستانسىسىدىن شەھەرلىك دوختۇرخانىغىچە بولغان 9.7 كىلومېتىرلىق 1 - يولغا سالدى. 1986 - يىل 9 - ئايدا شاڭخەي «640» ماركىلىق چوڭ ئاپتوبۇس سېتىۋېلىپ، 1 - يولدا كىرا توشۇشقا سالدى. 1988 - يىلى ھەرخىل ئاپتوموبىللاردىن 14 نى سېتىۋېلىپ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 58.8 كىلومېتر كېلىدىغان تۆت يولغا سالدى. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ئاپتوبۇس 19 غا يەتكۈزۈلدى (بەش چاتما ئاپتوبۇسنىڭ شۇنىڭ ئىچىدە)، ئۇنىڭ 18ى ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 67.8 كىلومېتر كېلىدىغان 5 يولدا 50 ئاساسلىق بېكەتتىن بېسىپ نورمال قاتناۋاتىدۇ. بۇ ئاپتوبۇسلار ھەركۈنى 178 ئىسمېنا - قېتىم قاتناپ، جەمئىي 3540 كىلومېتر يول باسىدۇ، 18 مىڭ يولۇچى (قېتىم) توشۇيدۇ. بۇ ئاپتوبۇسلاردا ئىشلەيدىغان ئىشچى - خىزمەتچى 140 بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە شوپۇر 42، بىلەت ساتقۇچى 86، رېمونتچى توققۇز، مەمۇرىي باشقۇرغۇچى خادىم بەش. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا كورلا شەھىرىدە بەش يولغا ئاپتوبۇس سېلىندى. 1 - يول پويىز ئىستانسىسىدىن ماي ئىسكىلاتى، شەرقىي «خەلق» يولى، «ئىتتىپاق» يولى ئارقىلىق شەھەرلىك دوختۇرخانىغا بارىدىغان، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 9.7 كىلومېتر كېلىدىغان يول بولۇپ، بۇ يولنىڭ ئاپتوبۇسلىرى ھەركۈنى 45 ئىسمېنا (قېتىم) قاتنايدۇ. ھەركۈنى

8300 يولۇچى (قېتىم) توشۇيدۇ. 2 ـ يول يوچىتا ـ تېلېگراف ئىدارىسى ئالدىدىن غەربىي «خەلق» يولى، غەربىي «بايىن» يولى، سايباغ يولى، ئاپتوموبىل بېكىتى، غەربىي «ئەگرىتاغ» يولى ئارقىلىق شىمالىي پويىز ئىستانسىسىغا قېشىدىكى بالون بېكىلاش زاۋۇتىغا بارىدۇ، بۇ يولنىڭ ئاپتوبۇسلىرى ھەركۈنى 34 ئىسمېنا (قېتىم) قاتنايدۇ، ھەركۈنى 3500 يولۇچى (قېتىم) توشۇيدۇ. 3ـيول يوچىتاـتېـلېگراف ئىدارىسىدىن باشلىنىپ، غەربىي «خەلق» يولى، شەرقىي «بايىن» يولى، غەربىي «بايىن» يولى، شىمالىي «قاتناش» يولى، «باش ئەگىم» يولى ئارقىلىق باش خەۋەرلىشىش پونكىتىغا بارىدىغان، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى تۆت كىلومېتر كېلىدىغان يول، بۇ يولنىڭ ئاپتوبۇسلىرى ھەركۈنى 36 ئىسمېنا ـ قېتىم قاتنايدۇ، ھەر كۈنى 2600 يولۇچى (قېتىم) توشۇيدۇ. 11 ـ يول يوچىتا ـ تېلېگراف ئىدارىسىدىن ئاشىدەندىكى ئوبلاستلىق كۆمۈركانىغا بارىدۇ، بۇ يولنىڭ ئاپتوبۇسلىرى شەرقىي «خەلق» يولى، شىمالىي «قاتناش» يولى، ئاشدەن ئاشيولى، بايىنغولىن ئوبلاستلىق كۆمۈركان قاتارلىق بېكەتلەرنى، جەمئىي ئۇزۇنلۇقى 21.5 كىلومېتر يولنى باسىدۇ، ھەر كۈنى 28 ئىسمېنا قېتىم قاتنايدۇ، ھەركۈنى 3000 يولۇچى (قېتىم) توشۇيدۇ. ئوت ئېلېكتر ئىستانسىسى مەخسۇس لىنىيىسىدە قاتنايدىغان ئاپتوبۇسلار يوچىتاـ تېلېگراف ئىدارىسىدىن چىقىپ شەرقىي «خەلق» يولى، شىمالىي «قاتناش» يولى، ئاشدەن ئاشيولى، ئوت ئېلېكتر ئىستانسىسى قاتارلىق بېكەتلەر ئارقىلىق، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 21.5 كىلومېتر. لىق مۇساپىنى بېسىپ، ئوبلاستلىق ئوت ئېلېكتر ئىستانسىسىغا بارىدۇ، ھەركۈنى ئۈچ قېتىم قاتنايدۇ، ھەركۈنى 200 يولۇچى (قېتىم) توشۇيدۇ.

كىرا ئاپتوموبىللىرى كورلا شەھىرىدە 70 ـ يىللاردىن باشلاپ ئاپتوموبىلنى كىراغا بېرىش يولغا قويۇلغان، ئەينى ۋاقىتتا ئوبلاستلىق يوچىتاـ تېلېگراف ئىدارىسى كىرا موتسىكلىت ئەترىتى قۇرغاندى، كېيىن بۇ ئەترەت شەھەر قاتناش ـ ترانسپورتى كىرا توشۇش ئەترىتىگە ئۆزگەرتىلدى. 1985ـيىلى كورلا شەھەرلىك كىرا ئاپتوموبىللىرى كالونى قۇرۇلدى، شۇنىڭدىن كېيىن موتسىكلىت كىرا كەسپى توختىتىلدى. ئاپتونوم رايونلۇق قۇرۇلۇش نازارىتى كورلا شەھەرلىك كىرا ئاپتوموبىللىرى كالونىغا ھەقسىز ئون ماشىنا بەردى، بۇنىڭ ئۈچى مىنىبۇس، ئىككىسى «شانخەي» ماركىلىق يېكاپ، بەشى 212ـBJ ماركىلىق يېكاپ. 1986 ـ يىل 7 ـ ئايدا شەھەرلىك شەھەر قۇرۇلۇشى ئىدارىسىنىڭ 300 مىڭ يۈەن پۇل ئاجرىتىپ بېرىشى بىلەن 213ـBJ ماركىلىق يېكاپنى بەشى سېتىۋېلىندى، شىركەتنىڭ تىجارىتى ياخشى بولمىغاچقا، 1989 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىدا شىركەتنىڭ قولىدا «ئىيات» ماركىلىق يېكاپنى بىرى ۋە 212ـBJ ماركىلىق يېكاپنى بىرلا قالدى. 1990 ـ يىلى شەھەرلىك كىرا ئاپتوموبىللىرى شىركىتى شەھەرلىك ئاپتوبۇس شىركىتىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. بۇ شىركەت شۇ يىلى 2020LـBJ ماركىلىق ئاپتوموبىلدىن ئالتىنى سېتىۋالدى، يىل ئاخىرىدا بۇ شىركەت يەنىلا 19 مىڭ يۈەن زىيان تارتتى.

يولۇچى توشۇش بېكى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى كورلا ناھىيىسى يۈك توشۇشتا، ئاساسەن، ئېشەك، ئات، تۆگە، كالا ۋە ھارۋىغا تايىناتتى، بېكى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1955ـيىل 6ـئايدا كورلا ترانسپورت پونكىتى قۇرۇلۇپ، كورلا ـ قاراشەھەر، كورلا ـ چاقىلىق، كورلا ـ بۈگۈر يولۇچىلار توشۇش يولى ئېچىلىپ، قارا ماشىنىدا قەرەللىك يولۇچى توشۇش يولغا قويۇلدى. 1961 ـ يىل 6 ـ ئايدا ئەسلىدىكى ترانسپورت بېكىتى يولۇچى توشۇش مەركىزىي بېكىتىگە ئۆزگەرتىلدى. 1990ـيىلى 23 يولۇچى توشۇش لىنىيىسى بارلىققا كېلىپ، بايىنغولىن ئاپتونوم ئوبلاستلىق 4 ـ ترانسپورت شىركىتى، بايىنغولىن ئاپتونوم ئوبلاستلىق 1 ـ ترانسپورت شىركىتىنىڭ 3 ـ كالونى، يېزا ئىگىلىك 2 ـ شىنىڭ ترانسپورت شىركىتى قاتارلىق ئورۇنلار شۇ غول لىنىيىلەردە 157 ئاپتوبۇس بىلەن يولۇچى توشۇشقا قاتنىشىپ، ھەربىلى 1 مىليون 837 مىڭ ئادەم (قېتىم) يولۇچى توشۇدى، ئوبوروت مىقدارى 209 مىليون 338 مىڭ ئادەم (كىلومېتر) گە يەتتى. يېزا يوللىرىنى 1988 ـ يىلدىن باشلاپ كورلا شەھەرلىك

قاتناش ئىدارىسى قارمىقىدىكى شەھەرلىك يولۇچى توشۇش بېكىتى ئۈتكۈزۈۋېلىپ، جەمئىي يەتتە لىنىيەگە 110 ئاپتوبۇس سالدى. 1990 ـ يىلى 156 مىڭ 400 يولۇچى (قېتىم) توشۇدى. كورلا شەھەر رايونىدا يولۇچى توشۇش كەسپىنى شەھەرلىك ترانسپورت شىركىتى ۋە يەككە تىجارەتچىلەر ئۈستىگە ئالدى.

كورلا شەھىرى (ناھىيىسى) نىڭ 1963 — 1990 ـ يىلغىچە ئاپتوبۇس سانى، يولۇچى توشۇش مىقدارى، يولۇچى توشۇش ئوبوروت مىقدارى

جەدۋەل: 21 — 3

يىللار	بايىنغولىن ئوبلاستلىق 4 ـ ترانسپورت شىركىتىنىڭ 5 ـ ئەترىتى			بايىنغولىن ئوبلاستلىق 1 ـ ترانسپورت شىركىتىنىڭ 3 ـ ئەترىتى			بېزا لىنىيلىك 2 ـ شى ترانسپورت شىركىتى			كورلا شەھەرلىك يولۇچى توشۇش بېكىتى	
	ئاپتوبۇس سانى	يولۇچى توشۇش مىقدارى (نەپەر)	يولۇچى توشۇش ئوبوروت مىقدارى (نەپەر/كىلومېتر)	ئاپتوبۇس سانى	يولۇچى توشۇش مىقدارى (نەپەر)	يولۇچى توشۇش ئوبوروت مىقدارى (نەپەر/كىلومېتر)	ئاپتوبۇس سانى	يولۇچى توشۇش مىقدارى (نەپەر)	يولۇچى توشۇش ئوبوروت مىقدارى (نەپەر/كىلومېتر)	ئاپتوبۇس سانى	يولۇچى توشۇش مىقدارى (نەپەر)
1963						8 813 959					
1964						11 423 106					
1965					3 913	12713 505					
1966	10	330 369	33 727 230		2 748	12 492 796					
1967	15	360 231	49 901 280		2 543						
1968	14	326 281	55 165 530		1 773						
1969	26	375 174	55 963 930		1 401						
1970	34	294 865	42 251 760		454						
1971	37	345 718	55 825 850		414						
1972	48	143 662	34 250 950		1 017						
1973	52	220 451	50 730 920								
1974	62	311 225	69 522 320								
1975	62	297 675	71 519 760			1 159 075					
1976	62	347 710	60 341 340			9 614 435					
1977	62	389 762	63 592 070								
1978	49	359 017	80 307 860								
1979	49	575 330	71 363 170								

					32 643 980	271 593		70 220 460	199 497	48	1980
					44 611 840	570 000	48	82 221 930	228 919	60	1981
					42 999 250	782 900	48	107 325 780	286 016	68	1982
					53 875 770	844 797	57	126 079 700	308 002	76	1983
		76 000	2 500	4	62 312 710	1 125 795	55	144 917 860	309 391	81	1984
		7 020 000	32 000	5	74 831 210	1 295 375	56	177 112 050	324 315	76	1985
		8 302 080	37 299	5	78 065 270	1 048 000	58	181 850 870	308 318	84	1986
211 400	100	8 317 740	45 216	6	83 244 780	1 154 224	51	171 062 440	286 285	85	1987
347 700	117	10 106 500	62 983	7	10 707 149	1 335 802	53	185 265 610	301 169	85	1988
141 848	115	14 239 960	65 964	10	12 147 943	1 447 061	55	194 247 300	331 268	85	1989
156 400	110	14 238 320	85 366	10	10 606 976	1 428 646	61	184 492 610	323 110	86	1990

4 § . تاشيول ئاسراش

1. غول تاشيوللارنى ئاسراش

1962-يىلى كورلا يول ئاسراش باش ئۇچاستىكسى قۇرۇلغاندا بۇ ئۇچاستىكىغا ئۇچ ئاپتوموبىل، 214 ئۇلاغ، 16 رېزىنكە چاقلىق هارۋا، ئۇچ كۆنەك هارۋا بېرىلدى، بۇ ئۇچاستىكا ئۇزۇنلۇقى 5. 1400 كىلومېتر كېلىدىغان يولنى، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 65. 1877 مېتر كېلىدىغان 134 كۆۋرۈكنى ۋە دۆلەت يولى «314» لىنىيىسىدىكى ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 4. 2160 مېتر كېلىدىغان كۆۋرۈك - سۇڭگۇچنى ئاسراش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالدى. 1985-يىلى بۇ ئۇچاستىكا 216 قاتناش ۋاستىسىگە، 62 يول ياساش ماشىنىسىغا، 174 يول ئاسراش ماشىنىسىغا ئىگە بولۇپ، تاشيول ئاسراشتا بېرىم ماشىنىلىشىش سەۋىيىسىگە يەتتى. بىر يىل ئىچىدە جەمئىي 1934 كىلومېتر يولنى، 209 كۆۋرۈكنى، 1400 سۇڭگۇچنى ئاسرىدى. 1990 - يىلى 317 هەرخىل يول ئاسراش ماشىنىلىرىغا ئىگە بولۇپ، يول ئاسراشتا ماشىنا بىلەن مەشغۇلات قىلىدىغان بولدى. تۆت دۆلەت يولىنى، ئۇچ ئۆلكە يولىنى (ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 1934 كىلومېتر كېلىدۇ)، 213 كۆۋرۈكنى (ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 4663 مېتر كېلىدۇ)، 1415 سۇڭگۇچنى ئاسرىدى.

2. شەهەر - يېزا تاشيوللىرىنى ئاسراش

1982 - يىلى شەهەرلىك يېزا يوللىرىنى ئاسراش ئەترىتى قۇرۇلۇپ، 4. 140 كىلومېتر كېلىدىغان شەهەر - يېزا تاشيوللىرىنى ئاسراش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالدى. 1990 - يىلى يول ئاسراش ئەترىتىنىڭ قىشچى - خىزمەتچىلىرىنىڭ سانى ۋە ئاسرايدىغان يولىنىڭ مۇساپىسى 1982 - يىلدىكىدىن ئۇزۇگەرمىدى، ئۇلار ئاسراپ كەلگەن يولىنىڭ 6. 70 كىلومېترىغا ئاسفالت، 8. 69 كىلومېترىغا شېغىل يانقۇزۇلدى.

بۇنىڭدىن باشقا، 28-، 29-، 30- تۆمۈن - مەيدانلار بوز يەر تۆزلەشتۇرۇش رايونلىرىدىكى بوللارنى تۆمۈن - مەيدانلار تۆزلىرى ئاسرايدىغان بولدى. 1990 - يىلدىكى سانلىق مەلۇماتقا ئاساسلانغاندا، 28- تۆمۈن - مەيدانغا مەككىز يول ئاسراش ئىشچىسى، 29 - تۆمۈن - مەيدانغا 18 يول ئاسراش ئىشچىسى، 30 - تۆمۈن - مەيدانغا 12 يول ئاسراش ئىشچىسى بولغان.

3. يول ئاسراش ھەققى ئېلىش

1956 - يىلدىن باشلاپ، يول ئاسراش ھەققىنى قاتناش باشقۇرۇش تارماقلىرى ئالاتتى. ئۇچاغدا پرىنسىپ «يولنى يول ئاسراش ھەققى ئارقىلىق ئاسراش، پۈلنى جايىغا ئىشلىتىش، مۇۋاپىق يەشىش» تەن ئىبارەت ئىدى. دەسلەپتە ھەق ئېلىش تۆلچىمى جەھەتتە، ئاپتوموبىللارنىڭ يۈك كۆتۈرۈش ئىقتىدارى بويىچە تونناسىغا ھەرئايدا سەككىز يۈەندىن ھەق ئېلىنىپ كەلگەنىدى. 1962 - يىلدىن 1969 - يىلغىچە، تونناسىغا 42 يۈەندىن 56 يۈەنگىچە ھەق ئېلىنىدى. 1980 - يىلغا كەلگەندە تونناسىغا 70 يۈەندىن ھەق ئېلىنىدى. ھارۋىلاردىن كىرا ھەققىنىڭ %5ى بويىچە ياكى ئېيىغا 11 يۈەندىن ھەق ئېلىنىدى. 1985 - يىلى يول ئاسراش ھەققى تونناسىغا 110 يۈەندىن ئېلىنىدى. شۇ يىلى يەنىمۇبلىنغان يول ئاسراش ھەققى 10 مىليون 430 مىڭ يۈەن بولدى.

يول ئاسراش ھەققى ئالدى بىلەن غول لىنىيىلەرگە كاپالەتلىك قىلىش، ئادەتتىكى يوللارغا مۇۋاپىق ئىشلىتىش شەرتى ئاستىدا، كىچىك داۋىرلىك رېمونت قىلىش - ئاسراشقا، چوڭ - ئوتتۇراھال رېمونت قىلىشقا شۇنىڭدەك كەلكۈن بۇزۇۋۈتكەن يوللارنى رېمونت قىلىپ ئەسلىگە كەلتۈرۈش قۇرۇلۇشىغا ئىشلەتىلىپ، يوللارنى تېخنىكا جەھەتتىن ئۆزگەرتىش ئۈچۈن پەيدىنپەي يولغا قويۇلدى.

§ 5 . قاتناش باشقۇرۇش

1. يولۇچى، يۈك توشۇشنى باشقۇرۇش

مىنگونىڭ 36-يىلى (1947-يىلى) مىللىي ھۆكۈمەتنىڭ 6-رايونلۇق ئىدارىسى قارا شەھەردە قاتناش باشقۇرۇش پونكىتى قۇرۇپ، يولدىن ئۆتكەن ھۆكۈمەت ئاپتوموبىللىرىنى، خۇسۇسلار ئاپتوموبىللىرىنى ئىزىملاش، يول خېتى كېسىپ بېرىش، ھاۋالە ئارقىلىق يۈك توشۇتۇش قاتارلىق كەسىپلەرنى باشقۇرغان. 1950-يىلى ئاپتونوم رايونلۇق ترانسپورت ئىدارىسى قاراشەھەردە ترانسپورت پونكىتى قۇرۇپ، ئاشلىق، خىمىيىۋى ئوغۇت، دېھقانچىلىق دورىلىرى، پولات ماتېرىيال قاتارلىق مۇھىم ماددىي ئەشيالارنى توشۇش پىلانىنى تۈزۈپ، ئۇلاغ كۆچى ئارقىلىق توشۇش ۋە ھۆددىلەپ توشۇشنى يولغا قويدى. بىر يولۇچىنىڭ بىر كىلومېتر يۈرۈشىگە 0.021 يۈەندىن، بىر توننا يۈكنىڭ بىر كىلومېتر توشۇلۇشىغا 0.211 يۈەندىن ھەق ئالدى. 1957-يىلى شىنجاڭ ترانسپورت شىركىتىنىڭ بىر قىسىم ئاپتوموبىللىرى يۈك توشۇش ئۈچۈن تۆۋەنگە چۈشۈرۈلدى. كورلا ناھىيىسى داۋىرىسىدە ئاپتوموبىل بىلەن يۈك توشۇش ئىقتىدارى پەيدىنپەي شەكىللەنگەنلىكتىن، دۆلەت پىلانى، خەلق تۇرمۇشى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان مۇھىم ماددىي ئەشيالارنىڭ ھەممىسى پىلانلىق باشقۇرۇلىدىغان ۋە توشۇلىدىغان بولدى. كورلا ناھىيىسى داۋىرىسىدىكى خەلقنىڭ ماددىي ئەشيالىرى ترانسپورت تارماقلىرى ۋە جەمئىيەتتىكى قاتناش ۋاستىلىرى تەرىپىدىن

توشۇلىدىغان بولدى. 1958 ـ يىلى كىرا ھەققى بىر تۇتاش بەلگىلىنىپ، يۈكنىڭ تونىنا/كىلومېتر،دىن 0.24 يۈەن، يولۇچىلارنىڭ ئادەم/كىلومېتر،دىن 0.025 يۈەن ھەق ئېلىنىدىغان بولدى.

1961ـيىلى لەنجۇ ـ شىنجاڭ تۆمۈر يولى داغىيەنگە كەلگەندىن كېيىن، تۇرپان ـ قەشقەر تاشيول تراڭ-پورتىنى باشقۇرۇش ئىدارىسى شۇ لىنىيىنىڭ تاشيول تراڭسپورتى كەسپىنى باشقۇرىدىغان بولدى. 1980ـ يىلى بايىنغولىن ئوبلاستلىق يۈك باشقۇرۇش پونكتى قۇرۇلۇپ، ئۇچنى بىرلىككە كەلتۈرۈپ (پىلانلى بىرلىككە كەلتۈرۈپ، يۆتكەشنى بىرلىككە كەلتۈرۈپ، كىرا ھەققىنى بىرلىككە كەلتۈرۈپ) باشقۇرۇشنى يولغا قويدى، يۈك كىراسىنىڭ ھەققىنى تونىنا/كىلومېتر بويىچە2.0يۈەن، يېنزا ئېگىلىكىگە ئىشلىتىلىدە-غان مادىدىي ئەشيالارنىڭ تونىنا/كىلومېتر لىق كىرا ھەققىنى18.0يۈەن، يولۇچىلارنىڭ ئادەم/كىلومېتر،غا ئېلىنىدىغان كىرا ھەققىنى 0.024 يۈەن قىلىپ بەلگىلىدى.

1981 ـ يىلدىن باشلاپ ئوبلاست، شەھەر، ناھىيە دائىرىسىدىكى مادىدىي ئەشيالارنىڭ توشۇلۇشىنى ئوبلاستلىق، شەھەرلىك، ناھىيىلىك كالونلار ئۈستىگە ئالدى، خۇسۇسىيلارنىڭ ۋە گۇڭشې ـ ئەتراپلىرىنىڭ ئىجتىمائىي تراڭسپورتقا قاتنىشىشى چەكلەندى.

1985 ـ يىلى ئاپتونوم رايون 4 ـ تراڭسپورت شىركىتى بىلەن كورلا مەركىزىي بېكىتىنى بەرلىككە ئۇتكۈزۈپ بەردى. شۇنىڭدىن كېيىن، تاشيول تراڭسپورتىدا پىلانلىق باشقۇرۇش بىلەن بازار قارىلىق باشقۇرۇشنى ئۇزۇتارا بىرلەشتۈرۈش چارىسى يولغا قويۇلۇپ، خۇسۇسىي قاتناش ۋاستىلىرىنىڭ تراڭسپورتقا قاتنىشىشىغا رۇخسەت قىلىندى، نەتىجىدە بىر مەھەل يۈك يېتىشمەي قېلىش، كىرا ھەققى قالايمىقان بولۇش ئەھۋالى كېلىپ چىقتى. 1986 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە تراڭسپورت دائىرىسىدە كونكرېت ئىش تەقسىماتى يولغا قويۇلۇپ، 4 ـ تراڭسپورت شىركىتى، ئوبلاستلىق تراڭسپورت شىركىتى، شەھەرلىك كالون شەھەر رايوندىكى چوڭ مادىدىي ئەشيالارنى توشۇيدىغان، تارماقلار كالونلىرى ئۇز تارماقلىرىنىڭ شۇنىڭدەك جەمئىيەتنىڭ بىر قىسىم تارقاق مادىدىي ئەشيالىرىنى توشۇيدىغان، شەخسلەرنىڭ ۋە گۇڭشې-ئەتراپلىرىنىڭ قاتناش ۋاستىلىرى جەمئىيەتنىكى تارقاق مادىدىي ئەشيالارنى توشۇيدىغان بولدى.

2. شوپۇرلۇق كېنىشكىسى تارقىتىش

1987 ـ يىلدىن ئىلگىرى، شوپۇرلارنى باشقۇرۇش خىزمىتىگە قاتناش تارماقلىرى مەسئۇل بولۇپ كەلگەندى. 1987 ـ يىلدىن باشلاپ، جامائەت خەۋپسىزلىكى قاتناش تەكشۈرۈش تارماقلىرى مەسئۇل بولىدىغان بولدى. ماتورلۇق قاتناش ۋاستىلىرىنى ھەيدەشكە ئىستىمان بېرىش ئۇچۇن ئۇزۇنى مەلۇم قىلغانلارنىڭ ھەممىسى ئالدى بىلەن سىياسەت، مەدەنىيەت، ياش، مالامەتلىك قاتارلىق جەھەتلەردىن تەكشۈرۈلۈپ، شەرتكە ئۇيغۇن كەلگەنلىرىگە كۇرسقا قاتنىشىش ئىجازەتنامىسى بېرىلدى. ئوقۇشتا لايقەت-لىك بولغانلىرى پراكتىكانت شوپۇرلۇقتا ئۇتكۈزۈلدى. پراكتىكانتلىق مۇددىتى توشۇپ، لايقەتلىك دەپ باھالانغانلىرىغا قاتناش تەكشۈرۈش تارماقلىرى تەرىپىدىن ماتورلۇق قاتناش ۋاستىلىرى ھەيدەش كېنىشكە-سى بېرىلدى. شوپۇرلۇق كۇرسىنىڭ مۇددىتى، ئادەتتە، يۈك ماشىنىسى شوپۇرلىرىنىڭ ئالتە ئاي، ئاپتوبۇس شوپۇرلىرىنىڭ سەككىز ئاي، روللۇق تراكتور شوپۇرلىرىنىڭ توت ئاي قىلىپ بەلگىلەندى.

1990 ـ يىلدىن باشلاپ، ھەرىيلى بىر قارار كۇرس ئېچىلدى، مۇددىتى ئالتە ئاي بولدى، كۇرسقا قاتناشقۇچىلارنىڭ ھەربىرى 1500 يۈەندىن ھەق تۆلىدى. 1990 ـ يىلى جەمئىي 21 سانغ 907 شوپۇر تەربىيىلەندى، يۇنىڭ ئىچىدە 10 سانغ 875 كىشى چوڭ ـ كىچىك ئاپتوموبىل ھەيدەش كېنىشكىسى، 425 كىشى تراكتور ھەيدەش كېنىشكىسى، 7769 كىشى موتسىكلىت ھەيدەش كېنىشكىسى، 2838 كىشى

پراكتىكانت شوپۇرلۇق كېنىشكىسى ئالدى.

3. قاتناش ۋاستىلىرىنى تىزىملاش

1952 ـ يىلى كورلا ناھىيىسى ماتورلۇق قاتناش ۋاستىلىرى سېتىۋېلىشقا باشلىغان. 1980 ـ يىلغا كەلگەندە كورلا ناھىيىسىدە ھەرخىل ماتورلۇق قاتناش ۋاستىلىرى كۆپەيىپ 5145 كە يەتتى، يۈنىك ئىچىدە يۈك ئاپتوموبىلى 2479، ئاپتوبۇس 129، مىنىبۇس 265، باشقا ئاپتوموبىللار 12، موتسكلىت 220، تراكتور 2040؛ 1990 ـ يىلى شەھەر بويىچە ماتورلۇق قاتناش ۋاستىلىرى 18 مىڭ 149 نا يەتتى، بۈنىك ئىچىدە چوڭ ئاپتوموبىل 5813، كىچىك ئاپتوموبىل 3152، موتسكلىت 8299، تراكتور 693، مەخسۇس ئاپتوموبىل ۋە ئالاھىدە ئاپتوموبىل 192. بۇلاردىن باشقا، ھەرقايسى ئۇلكە، شەھەرلەردىن كورلا شەھىرى تەۋەسىگە كىلىپ، نېفىت جېڭىگە ئىشلىتىلىۋاتقان ماتورلۇق قاتناش ۋاستىلىرى تەخمىنەن 10 مىڭدىن ئاشىدۇ.

4. قاتناش ۋەقەلىرىنىڭ بىر تەرەپ قىلىنىشى

1952 ـ يىلدىن كېيىن، ماتورلۇق قاتناش ۋاستىلىرىنىڭ كۆپىيىشىگە ئەگىشىپ، قاتناش ۋەقەلىرى مۇ كۆپ ئۇچرىغانغا بولدى. قاتناش تەكشۈرۈش تارماقلىرى ماتورلۇق قاتناش ۋاستىلىرىنى قائىدىگە خىلاپ ھەيدىگەن كىشىلەرگە مۇناسىۋەتلىك بەلگىلىمىلەرگە ۋە قاتناش ۋەقەلىرىنىڭ كونكرېت ئەھۋالىغا ئاساسلىنىپ، مۇۋاپىق چارە كۆرۈپ كەلدى. چارە كۆرۈش ئۇسۇلى ئاگاھلاندۇرۇش، تەنقىد قىلىش، ماشىنىسىنى ۋە شوپۇرلۇق كىنىشكىسىنى توتۇپ قېلىش، جىنايى ئىشلار جاۋابكارلىقىنى سۈرۈشتۈرۈش قاتارلىقلاردىن ئىبارەت بولدى. 1954 ـ يىلغىچە جەمئىي 16 قېتىم قاتناش ۋەقەسى ئۇچرىدى، بۈنىڭ ئىچىدە چوڭ ۋەقە تۆت، ئادەتتىكى ۋەقە 12؛ 1970 ـ يىلى جەمئىي 157 قېتىم قاتناش ۋەقەسى يۈز بەردى، بۈنىڭ ئىچىدە چوڭ قاتناش ۋەقەسى 19، ئۆلگەن ئادەم 12، يارىدار بولغان ئادەم 43. كېلىپ چىققان ئىقتىسادىي زىيان 30 مىڭ 400 يۈەن. 1980 ـ يىلى 324 قېتىم قاتناش ۋەقەسى يۈز بەردى، بۇ ۋەقەدە ئۆلگەن ئادەم 66، يارىدار بولغان ئادەم 166، كېلىپ چىققان ئىقتىسادىي زىيان 430 مىڭ يۈەن. 1990 ـ يىلى 371 قېتىم قاتناش ۋەقەسى يۈز بەردى، بۇ ۋەقەلەردە ئۆلگەن ئادەم 110، يارىدار بولغان ئادەم 210، كېلىپ چىققان ئىقتىسادىي زىيان 1 مىليون 36 مىڭ يۈەن.

5. بىخەتەرلىك تەربىيىسى

1964 ـ يىلى كورلا ناھىيىلىك قاتناش كومىتېتى قۇرۇلۇپ، قارا تاختاي گېزىتى، پىلاكات تاختىسى، سۈرەت كۆرگەزمىسى قاتارلىق ئۇسۇللار ئارقىلىق «100 كۈنگىچە ۋەقە ئۇچۇرماسلىق پائالىيىتى» قانات يايدۇرۇلدى، ئىش ئورنى مەسئۇلىيەت ئۇزۇمى ئورنىتىلدى، دەرۋاز قاراۋۇللۇقى كۈچەيتىلدى، 28 مىڭ 57 ئاپتوموبىل (قېتىم) تەكشۈرۈلۈپ، قائىدىگە خىلاپ ماشىنا ھەيدەش ھەرىكەتلىرى ۋاقتىدا توزىتىلىپ، ماشىنا ۋەقەسىنىڭ يۈز بېرىش قېتىم سانى ئازايتىلدى. 1976 ـ يىلى ئوچ قېتىم ۋەقە يۈز بەرگەن يەردە يىغىن ئېچىلىپ، 10 مىڭ نۇسخا بىخەتەرلىك ماتېرىيالى تارقىتىلدى. 1989ـيىلى يايىنغولسن ئوبلاستلىق ئاپتوموبىل يەرمەنكە مەركىزى قۇرۇلدى. شاللىنۇېتىلگەن ئاپتوموبىللارنىڭ كىرىپ

قىلىشىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن، توپۇسى ئالمىشىدىغان ئاپتوموبىللار ئاۋۋال تەكشۈرۈلۈپ ئاندىن توپۇسقا ئېلىنىدىغان بولدى. 1989 - يىلى 84 قېتىم تەشۋىقات ئاپتوموبىللىرى ئىشقا سېلىنىپ، ئاپتوموبىلى بار ئورۇنلاردا 112 قېتىم تەشۋىقات ئېلىپ بېرىلدى. 14 مىڭ 240 ئادەم (قېتىم) تەربىيە ئالدى. 12 مىڭ 342 ئاپتوموبىل تەكشۈرۈلدى؛ يولاردا 44 مىڭ 781 ئاپتوموبىل (قېتىم) توسۇپ تەكشۈرۈلدى. 1988 - يىلى شەھەرلىك ھۆكۈمەت قاتناش بىخەتەرلىكىنى تەرتىپكە سالدى، ئالتە ئاي ئىچىدە 153 قېتىم تەشۋىقات ماشىنىسى ئىشقا سېلىنىپ، ئىدارە، مەكتەپلەردە ۋە ئاپتوموبىلى بار ئورۇنلاردا 484 قېتىم تەشۋىقات ئېلىپ بېرىلدى. 162 مىڭ ئادەم (قېتىم) تەربىيە ئالدى. 212 قېتىم قارا تاختاي گېزىتى چىقىرىلدى ۋە بىخەتەرلىك كىنوسى قويۇپ بېرىلدى. 93 مىڭ ئاپتوموبىل (قېتىم) تەكشۈرۈلدى.

Ⅲ باب

تۆمۈر يول ترانسپورتى

كورلا شەھىرى جەنۇبىي شىنجاڭ تۆمۈر يولىنىڭ 1 - قارارلىق قۇرۇلۇشى بولغان تۇرپان - كورلا بۆلىكىنىڭ ئاخىرقى بېكىتى. جەنۇبىي شىنجاڭ تۆمۈر يولىنىڭ 1 - قارارلىق قۇرۇلۇشى جۈملىسىدە 1973 - يىل 12 - ئاينىڭ 15 - كۈنىدىكى تەستىقى بويىچە 1974 - يىلى باشلاندى، 1984-يىل 8 - ئاينىڭ 30 - كۈنى رەسمىي پويىز قاتنىدى، بۇ قۇرۇلۇشقا ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ 10 يىل ۋاقىت كەتتى. رەسمىي لىنىيىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 476.54 كىلومېتر، بۇنىڭغا كەتكەن ئومۇمىي چىقىم 1 مىليارد 125 مىليون يۈەن. قۇرۇلۇش ئېلىپ بېرىلغان مەزگىلدە 84 مىڭ ئادەم، 3595 ئاپتوموبىل، 3861 ھەرخىل ماشىنا، 6679 ئاساسلىق ماشىنا - سايمان ئىشقا سېلىندى؛ تۆرپاندىن كورلىنىڭ غەربىي ئىستانسىسىغىچە 86.604 كىلومېتر يەرگە رېلىس يانتۇزۇلدى، بۇنىڭ ئىچىدە رەسمىي لىنىيە 476.54 كىلومېتر. ئىستانسا لىنىيىسى 128.32 كىلومېتر، يول ئۇلىغا ئىشلىتىلگەن توپا-تاش 34 مىليون 761 مىڭ 700 كۇب مېتر؛ پۈتۈن لىنىيە بويىچە 30 تونېل بولۇپ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 33.767 كىلومېتر، بۇنىڭ ئىچىدە بىر كىلومېتردىن ئۇزۇن تونېل 11، كۆشەگىن تونېلى ھەممىدىن ئۇزۇن بولۇپ، 6152 مېتر، بۇ تونېل مەملىكەت بويىچە ئالدىنقى ئۇزۇن تونېللار ئىچىدە 4 - ئورۇندا تۇرمىدۇ؛ پۈتۈن لىنىيىدە 465 كۆۋرۈك بولۇپ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 17.161 كىلومېتر، بۇنىڭ ئىچىدە پەۋقۇلئادە چوڭ كۆۋرۈك بىر، چوڭ كۆۋرۈك 27، ئوتتۇراھال كۆۋرۈك 181؛ پۈتۈن لىنىيە بويىچە 37 ئوتتۇرا بېكەت، ئىككى ئۇچاستىكا بېكىتى (يۇئېرگو، خېجىڭ) بار. كورلا شەرقىي ئىستانسىسى بولۇپمۇ ۋە يۈك پويىزلىرىنىڭ باش ئىستانسىسى قىلىنىدى. بۇ يەردىن كۈن ئارلاپ شىئەنگە بىر يولۇچىلار پويىزى، ئۈرۈمچىگە بىر يولۇچىلار پويىزى يولغا چىقىدۇ.

كورلا شەھىرى جەنۇبىي شىنجاڭ بىلەن شىمالىي شىنجاڭنىڭ مۇھىم قاتناش تۈگۈنىگە جايلاشقان. 1980 - يىلدىن كېيىن جەنۇبىي شىنجاڭ رايونىنىڭ سانائىت، بېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ۋە تۇرلۇك قۇرۇلۇش ئىشلىرى جۈش ئۇرۇپ راۋاجلانغانلىقى، نېفىت بايلىقى چارلىنىپ ئېچىلغانلىقى ئۈچۈن يولۇچى، يۈك تراڭسپورتى مىقدارى تېز ئاشتى.

جەنۇبىي شىنجاڭ تۆمۈريولىنىڭ 1978 — 1990 - يىلغىچە
يولۇچى، يۈك توشۇش ئەھۋالى

جەدۋەل: 21 — 4

يىللار	يولۇچى توشۇش		يۈك توشۇش	
	توشۇش مىقدارى (10مىڭ ئادەم)	كىرىم (10مىڭ يۈەن)	توشۇش مىقدارى (10 مىڭ توننا)	كىرىم (10 مىڭ يۈەن)
1978	2.6	7.08	38.77	155
1979	6.3	11.9	64.23	299
1980	10.2	19.6	73.14	299
1981	12.2	23.5	75.44	302
1982	7.5	15.6	73.10	254
1983	10.4	32.4	59.91	648
1984	13.3	147.2	92.23	1 890
1985	34.5	293	106.25	2 296
1986	38.3	359	42.81	2 651
1987	38.5	392	56.5	3 464
1988	44.7	456	71.5	4 264
1989	43	466	91.8	5 520
1990	39.9	885	108.3	6 665

1978 - يىلى جەنۇبىي شىنجاڭ تۆمۈر يولى سىناق تەرىقسىدە ئىشلىتىلىپ، 260 مىڭ يولۇچى، 387 مىڭ 700 تونىنا يۈك توشۇلدى. 1990 - يىلى 399 مىڭ يولۇچى، 1 مىليون 83 مىڭ تونىنا يۈك توشۇلۇپ، 1978 - يىلدىكىدىن يولۇچى توشۇش مىقدارى 15 ھەسسە، يۈك توشۇش مىقدارى ئۇچ ھەسسە ئاشتى.

Ⅳ باب

ئاۋئاتسىيە ترانسپورتى

1971 - يىل 10 - ئايدا شىنجاڭ خەلق ئاۋئاتسىيىسى ئىدارىسى 281/282 - قېتىملىق نۇقتىچى

ئايروپىلان لىنىيىسى (ئۈرۈمچى - كورلا - قەشقەر) نى ئاپتى. ھەر ھەپتىنىڭ دۈشەنبە، سەيشەنبە، چارشەنبە، جۈمە، شەنبە كۈنلىرى «لىسەن» ۋە سوۋېت ئىتتىپاقىدا ياسالغان «ئىل — 14» تىپلىق ئايروپىلان قاتنايدىغان بولدى. 1977 - يىل 11 - ئايدا 273/274- نۆۋەتچى ئايروپىلان لىنىيىسى (ئۈرۈمچى - كورلا - كۇچا - ئاقسۇ - خوتەن) نى ئاپتى. سوۋېت ئىتتىپاقىدا ياسالغان «ئىل — 14» تىپلىق ئايروپىلان ھەر چارشەنبە كۈنى بىر قېتىم قاتنايدىغان بولدى. 1985 - يىل 11 - ئايدىن باشلاپ، «جۇڭ سۈسەر» ماركىلىق ئايروپىلان قاتنايدىغان بولدى.

1979 - يىل 9 - ئاينىڭ 6 - كۈنىدىن باشلاپ، 2747/2748 - نۆۋەتچى ئايروپىلان لىنىيىسى (ئۈرۈمچى - كورلا - چەرچەن) ئېچىلدى. ئەسلىدە ھەپتىدە ئىككى قېتىم قاتنايدىغان نۆۋەتچى ئايروپىلان كېيىن ھەپتىدە بىر قېتىم يەنى جۈمە كۈنى قاتنايدىغان قىلىندى. دەسلەپتە سوۋېت ئىتتىپاقىدا ياسالغان، «ئىل — 14» تىپلىق ئايروپىلان قاتنىدى، كېيىن «جۇڭ سۈسەر» ماركىلىق ئايروپىلان قاتنايدىغان بولدى.

1990 - يىلى ئۇچ ھاۋا قاتناش لىنىيىسى كورلا شەھىرىدىن ئۆتىدىغان بولدى. بۇ لىنىيىلەر مۇنۇلار: كورلا - چەرچەن، 395 كىلومېتر؛ كورلا - كۇچا، 300 كىلومېتر؛ كورلا - ئۈرۈمچى، تۈز لىنىيە بويىچە 270 كىلومېتر، ئەگرى لىنىيە بويىچە 354 كىلومېتر، ھەپتىدە ئىككى قېتىمدىن قاتنايدۇ، بۇ لىنىيىدە قاتنايدىغىنى «جۇڭ سۈسەر» ماركىلىق ئايروپىلان بولۇپ، ئەڭ تېز سۈرئىتى سائىتىگە 300 كىلومېتر.

60 - يىللاردىن باشلاپ، كورلا خەلق ئاۋىئاتسىيە پونكىتى ئۇچۇش مۇلازىمىتىنى يولغا قويۇپ، شەھەر دائىرىسىدىكى بوز يەر ئۇزلەشتۈرۈش تۈۋن - مەيدانلىرى ئۇچۇن دېھقانچىلىق دورىلىرى چېچىپ بېرىش، ئۈرۈق چېچىپ بېرىش، ئوغۇت چېچىپ بېرىش قاتارلىق ئىشلارنى قىلىپ بېرىدىغان بولدى. 70 - يىللاردىن باشلاپ، كورلا خەلق ئاۋىئاتسىيە بېكىتى يېزا ئىگىلىك 2 - شىركىتى 28 -، 29 -، 30- بوز يەر ئۇزلەشتۈرۈش تۈۋن - مەيدانلىرىنىڭ ئايروپىلان بىلەن شال تېرىش، كېۋەز تېرىش ۋە ئوغۇت چېچىش كەسپىنى ئۈستىگە ئالدى. ئايروپىلان ھەرىلى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 300 - 350 سائەت ئۇچتى.

1982 - يىلدىن 1986 - يىلغىچە تارىم نېفىتلىكىنى چارلاش، ئۇلچەش ۋە ئېچىش ئۇچۇن «موبا» تىپلىق تىك ئۇچار ئايروپىلان 1000 قېتىم ئىشقا سېلىندى. 1987 - يىلدىن باشلاپ، نېفىت ئورۇنلىرىغا ئايروپىلان ئارقىلىق كۆكتات قاتارلىق تۇرمۇش لازىمەتلىكلىرى ۋە ئادەم توشۇپ بېرىلمەدىغان بولدى، بۇنىڭ ئۇچۇن ئايروپىلان ھەرىلى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 100 قېتىم ئۇچتى، 1989-يىلدىن 1990-يىلغىچە ئايروپىلان ھەرىلى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 200 قېتىم ئۇچتى.

كورلا خەلق ئاۋىئاتسىيە پونكىتىنىڭ 1971 — 1990 - يىلغىچە يولۇچى، يۈك توشۇش ئەھۋالى

جەدۋەل: 21 — 5

يىللار	يولۇچى توشۇش مىقدارى (ئادەم/قېتىم)	يۈك توشۇش مىقدارى (كىلوگرام)	كىرىمى (يۈەن)
1971	186	2 664	8 571
1972	514	5 515	22 146

28 657	7 302	638	1973
23 886	4 659	558	1974
32 684	7 606	648	1975
24 848	7 606	684	1976
34 841	8 037	616	1977
58 318	7 642	503	1978
106 819	40 542	2 939	1979
144 769	66 000	4 020	1980
143 286	61 547	3 440	1981
41 293	38 280	2 215	1982
56 711	31 510	1 500	1983
60 013	34 862	889	1984
42 400	24 748	889	1985
57 200	38 900	1079	1986
50 500	36 000	905	1987
48 000	36 700	763	1988
120 500	11 600	1 620	1989
163 100	12 100	1 700	1990

يىگىرمە ئىككىنچى قىسىم

پوچتا - تېلېگراف

I باب

ئاپپاراتلار

§ 1 . باشقۇرۇش ئاپپاراتلىرى

1. ئۇقتۇرلار

غەربىي خەن سۇلالىسى غەربىي يۇرت بىلەن مۇناسىۋەت ئورناتقاندىن كېيىن، ھەربىي ئاخبارات ۋە خەت - ئالاقىلەرنى يەتكۈزۈپ بېرىش ئۈچۈن پوچتا ئۇقتۇرلىرىنى تەسىس قىلغان. كورلا ئەينى ۋاقىتتا يىپەك يولىنىڭ مۇھىم تۈگۈنىگە جايلاشقان بولغاچقا، يول بويىدىكى قورغان، تىم - تۇرالار ھەم يىپەك يولىنىڭ راۋانلىقىنى قوغدايتتى، ھەم ھەربىي، مەمۇرىي خەت - ئالاقىلەرنى يەتكۈزۈشتىن ئىبارەت ھەربىي پوچتا ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالغانىدى. شەرقىي خەن سۇلالىسى دەۋرىدە يىپەك يولى بەزىدە راۋانلىشىپ، بەزىدە ئېتىلىپ قالدى. ئالاقە سۇلالىسىنىڭ جېنگۈەن يىلىدىن كەيىنكى «غۇز سودىگەرلىرى ئۇزۇلمەي كېلىپ - كېتىپ تۇرىدىغان» ئاۋات ۋەزىيەت يەنە كۆرۈلدى. بۇ مەزگىللەردە خەۋەرلىشىش-ئالاقىلىشىش ئاپپاراتى ھېسابسىز ئۇقتاق، ساراي ۋە كاسىپلار دۇكانلىرى تەسىس قىلىنىدى. يۇەن، مىڭ سۇلالىلىرى دەۋرىدە ئۇقتاق تەسىس قىلىنىدى. چىڭ سۇلالىسىنىڭ دەسلەپكى يىللىرىدا چېگرىنىڭ بىرلىكىنى قوغداش ئۈچۈن، كەڭ كۆلەمدە ھەربىي ھەرىكەت ئېلىپ بېرىش بىلەن بىرگە ئۇقتاق، ھەربىي رايات، كۆرە قاتارلىق كۆپ خىل خەۋەرلىشىش - ئالاقىلىشىش ئاپپاراتى تەسىس قىلىنىپ، جاي-جايلاردىن بىۋاستە مەركەزگە بارىدىغان خەۋەرلىشىش توري شەكىللەندۈرۈلدى. شىنجاڭنىڭ شىمالىدىكىلىرى شىمالىي بولدىكى ئۇقتاق-راباتلار دەپ، جەنۇبىدىكىلىرى جەنۇبىي بولدىكى ئۇقتاق - راباتلار دەپ ئاتالدى. جەنۇبىي يول تۈرپاندىن باشلىنىپ قارا شەھەر ئارقىلىق كۇچاغا باراتتى، جەمئىي ئۇزۇنلۇقى 890

كىلومېتر بولۇپ، 23 ئۆتەڭ ـ رابات تەسىس قىلىنغانىدى. «قارا شەھەردىكى پۈرتلار تەكشۈرۈسى» گە ئاساسلانغاندا، قارا شەھەردىن كورلىغىچە تۆت ئۆتەڭ تەسىس قىلىنغان، قارا شەھەر مەھكىمىسى ئۆتكىدىن ھەربىر 35 كىلومېتر ماڭسا زىنجۇەن ئۆتكىگە، 70 كىلومېتر ماڭسا كورلا ئۆتكىگە، 90 كىلومېتر ماڭسا شاڭخۇ ئۆتكىگە، 125 كىلومېتر ماڭسا چەرچى ئۆتكىگە بارىدۇ؛ كورلىدىن جەنۇبتىكى چاقلىققا بارىدىغان لىنىيە جەمئىي 5 . 500 كىلومېتر بولۇپ، 14 ئۆتەڭ تەسىس قىلىنغان، يوللارنىڭ بېخىتەرلىكى قوغداش ئۈچۈن قاراۋۇلخانىلارمۇ تەسىس قىلىنغان، ھەربىر ئۆتەڭگە بىردىن كىشى باشقۇرىدىغان ئۆتەڭ پوچتۇكچىسى قويۇلغان. كورلىدىن ھەربىر قاراپ مېڭىپ بۇگۈرگە بارىدىغان لىنىيىدە، چەرچى ئۆتكىلىنىڭ جەنۇبىدا ئەشمە، چېدىر، يېڭسار، بۇگۇر ئۆتەڭلىرى بار، شۇنداقلا كورلا، قارا بۇلاق، ۋە چەرچىدە ھەربىر رابات بار («قارا شەھەردىكى ئىشلار»). گۇاڭشۇ 8 ـ يىلى (1882 ـ يىلى) كورلا تەۋەسىدە تۆت ئۆتەڭ پوچتۇكچىسى، 11 ئۆتەڭ چېرىكى بار ئىدى. شۇەنتۇڭ 1ـيىلى (1909 ـ يىلى) ئۆتەڭ پوچتۇكچىسى تۆت پېتى تۇرۇۋېرىدى، ئاتلىق (پىيادە) خەت توشۇغۇچى 20 گە، ئۆتەڭ ئېتى 44 كە يەتتى.

كورلا تەۋەسىدىكى ئۆتەڭلەرنىڭ خادىم، ئات ـ ئۇلاغلىرى ۋە ئۆتەڭ خىراجىتىنىڭ 1909 ـ يىلدىكى ئەھۋالى

جەدۋەل: 22 ـ 1

ئۆتەڭ نامى	بېكىتىلگەن خادىم، ئات سانى			چېقىم سومىسى		جەمئىي خىراجەت (سەر)
	پوچتۇكچىسى ئۆتەڭ	ئاتلىق ۋە پىيادە خەت توشۇغۇچى	ئۆتەڭ ئېتى	ئايلىق چېقىم (سەر)	يىللىق چېقىم (سەر)	
قاراشەھەر ۋىلايىتى ئۆتكىلى	1	7	14	62.4	68.950	817.750
زىنجۇەن ئۆتكىلى	1	5	11	50.7	54.175	662.575
كورلا ئۆتكىلى	1	5	11	50.7	54.175	662.575
شاڭخۇ ئۆتكىلى	1	5	11	50.7	54.175	662.575
چەرچى ئۆتكىلى	1	5	11	50.7	54.175	662.575

ئىزاھات: جەمئىي خىراجەت 12 ئاينىڭ ئايلىق چېقىمى بىلەن يىللىق چېقىمىنىڭ يىغىندىسى.

2 . پوچتا ـ تېلېگراف ئاپپاراتلىرى

مىنگونىڭ 1 ـ يىلى (1912 ـ يىلى) شىنجاڭدا پوچتا ئىشلىرىنى باشقۇرۇش ئىدارىسى، كورلىدا پوچتا ۋاكالەتخانىسى تەسىس قىلىندى. مىنگونىڭ 3 ـ يىلى (1914 ـ يىلى) بەش ئىشچى ـ خىزمەتچىسى بولغان كورلا پوچتا ئىدارىسى قۇرۇلدى، ئۇنىڭغا چاقلىق، شىنپىڭ (لوپنۇر) پوچتا ـ تېلېگراف ۋاكالەتخانىلىرى قارىدى. مىنگونىڭ 22 ـ يىلى (1933 ـ يىلى) كورلا تېلېگراف ئىدارىسى قۇرۇلدى.

1949 ـ يىلى كورلا پوچتا ئىدارىسى بىلەن تېلېگراف ئىدارىسىنىڭ ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 23 كە يەتتى.
1951 ـ يىلى كورلا تېلېگراف ئىدارىسى5 ـ دەرىجىلىك ئىدارە قىلىپ بېكىتىلدى، كېيىنكى يىلى پوچتا ئىدارىسى بىلەن تېلېگراف ئىدارىسى بىرلەشتۈرۈلۈپ، كورلا پوچتا ـ تېلېگراف ئىدارىسى دەپ ئاتالدى. 1954 ـ يىلى كورلا ئۇلايەتلىك مەركىزىي پوچتا ـ تېلېگراف ئىدارىسى قۇرۇلۇپ، ئەسلىدىكى كورلا ناھىيىلىك پوچتا ـ تېلېگراف ئىدارىسىنىڭ ئورنىنى باستى، ئۇ، لوپنۇر، بۈگۈر، چاقىلىق، چەرچەندىن ئىبارەت تۆت ناھىيىلىك پوچتا ـ تېلېگراف ئىدارىسىنى باشقۇردى. 1955 ـ يىل 10 ـ ئايىنىڭ 1 ـ كۈنى ئۇلايەتلىك مەركىزىي پوچتا ـ تېلېگراف ئىدارىسى بۈيرۇقىغا بىنائەن ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، مۇپەتتىش باشقارمىسى ۋە كورلا ناھىيىلىك پوچتا ـ تېلېگراف ئىدارىسى تەسىس قىلىندى. 1959 ـ يىل 4 ـ ئايدا مۇپەتتىش باشقارمىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، كورلا ئۇلايەتلىك پوچتا ـ تېلېگراف ئىدارىسى قۇرۇلدى. 1960 ـ يىل 12 ـ ئايدا كورلا ئۇلايەتلىك ۋە كورلا ناھىيىلىك پوچتا ـ تېلېگراف ئىدارىلىرى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق پوچتا ـ تېلېگراف ئىدارىسى قۇرۇلدى، ئۇ ئوبلاستقا قاراشلىق توققۇز ناھىيىدىكى ناھىيە دەرىجىلىك پوچتا ـ تېلېگراف ئىدارىلىرىنى باشقۇردى. 1969 ـ يىل 12 ـ ئايدا ئوبلاستلىق پوچتا ـ تېلېگراف ئىدارىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ئوبلاستلىق پوچتا ئىدارىسى بىلەن ئوبلاستلىق تېلېگراف ئىدارىسى ئايرىم ـ ئايرىم قۇرۇلدى. كېيىنكى يىلى كورلا ناھىيىلىك تېلېگراف ئىدارىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1973 ـ يىلى ئوبلاستلىق پوچتا ئىدارىسى، ئوبلاستلىق تېلېگراف ئىدارىسى ۋە كورلا ناھىيىلىك تېلېگراف ئىدارىسى قايتا بىرلەشتۈرۈلۈپ، ئوبلاستلىق پوچتا ـ تېلېگراف ئىدارىسى قۇرۇلدى، شۇ چاغدا 244 ئىشچى ـ خىزمەتچىسى بار ئىدى.
1990 ـ يىلى ئوبلاستلىق پوچتا ـ تېلېگراف ئىدارىسىنىڭ ئىچكى قىسمىدا 18 بۆلۈم، ئىشخانا تەسىس قىلىندى. ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 562 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە مۇقىم ئىشچى ـ خىزمەتچى 497، توختاملىق ئىشچى ـ خىزمەتچى 46، ۋاقىتلىق ئىشچى 19، ئاز سانلىق مىللەت ئىشچى ـ خىزمەتچى ئومۇمىي ئىشچى ـ خىزمەتچىنىڭ 1.18 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ باشقۇرغۇچى كادىر 83، يۆلەستە ئىشلەپچىقىرىشقا قاتناشقۇچى خادىم 444، ئالىي مەكتەپ، تېخنىكومىلاردىن يۇقىرى مەلۇماتقا ئىگە بولغانلار 131، پارتىيە ۋە ئىتتىپاق ئەزالىرى 159. توققۇز تېلېگراف ئىستانسىسى تېلېگراف كەسپى بولغا قويۇلدى.

2 § . ئاساسىي قاتلامدىكى ئىدارە، پونكىتلار

1949 ـ يىلدىن بۇرۇن كورلا ناھىيىلىك پوچتا ئىدارىسى قارىمىقىدا دادۇڭزا پوچتا ۋاكالەتخانىسى تەسىس قىلىنغانىدى. 1956 ـ يىلى كونا بازار، چەرچى، 28 ـ تۈەن ـ مەيدانلار بىردىن پوچتا ـ تېلېگراف تارماق ئىدارىسى، باشئەگىم، لەڭگەر، قوشئېرىقتا بىردىن پوچتا ـ تېلېگراف ۋاكالەتخانىسى، چارباغ، ئاۋات، يېڭىشەھەر، تېكىچىلەردە يېزا تېلېفونى ۋاكالەت ئورنى تەسىس قىلىنىدى. 1960 ـ يىلى ئوبلاستلىق پوچتا ـ تېلېگراف ئىدارىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك پوچتا ـ تېلېگراف ئىدارىسى بىلەن لەڭگەر قاتارلىق ئۈچ جايدىكى پوچتا ـ تېلېگراف پونكىتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. 1972 ـ يىلى پوچتا ـ تېلېگراف ئىدارىسى ۋە پونكىتى 18گە، 1976 ـ يىلى 19 غا يەتتى. 1982 ـ يىلى كورلا ناھىيىسى تەۋەسىدە بىر ئوبلاستلىق پوچتا ـ تېلېگراف ئىدارىسى، ئالتە پوچتا-تېلېگراف تارماق ئىدارىسى، يەتتە پوچتا-تېلېگراف پونكىتى، ئۈچ پوچتا ـ تېلېگراف ۋاكالەتخانىسى بار بولدى.

1990 ـ يىلى كورلا شەھىرىدىكى پوچتا ـ تېلېگراف ئىدارىسى ئون، ۋاكالەتخانىسى ئالتە، پوچتا-تې-لېگراف تارماق ئىدارىسى بەش، پوچتا ـ تېلېگراف پونكتى تۆت. گېزىت ـ ژۇرنال سېتىش بوتكىسى تۆت، شەھەر ئىچىدىكى پوچتا خەت ساندۇقى 39، پېنسىلارەدىكى پوچتا خەت ساندۇقى 33، تېلېگراف كەسپىنى بولغا قويغان ئىدارە (پونكىت) 11، ئۇزۇن بوللۇق تېلېفون كەسپىنى بولغا قويغان ئىدارە (پونكىت) ئالتە، ماركا توپلاش كەسپىنى بولغا قويغان ئىدارە (پونكىت) بىر، پوچتا پۇل ئامانىتىنى بولغا قويغان ئىدارە (پونكىت) ئالتە.

II باب

پوچتا

1 §. پوچتا يولى

1. شەھەر پوچتا يولى

مىنگونىڭ 27 ـ يىلى (1938 ـ يىلى) كورلا پوچتا ئىدارىسىنىڭ قارىمىقىدا پوچتا يوللانمىلىرى پىيادە يەتكۈزۈلىدىغان يەتتە كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتا بىرلا پوچتا يولى، بىر خەت توشۇغۇچى بار بولۇپ، خەت توشۇغۇچى كۈندە بىر قېتىم قاتنايتتى. 1954 ـ يىلى بۇ لىنىيە 10.5 كىلومېترغا ئۇزارتىلىپ، بىر ۋېلىسىپىت سەپلەپ بېرىلدى. غول پوچتا يولىدا پوچتا يوللانمىلىرى ھەپتىدە بىر قېتىم ئالماشتۇرۇلىدى، شەھەر ئىچىدە ھەپتىدە ئىككى ئىستانسىغا بۆلۈپ يەتكۈزۈلدى. 1955 ـ يىلى شەھەر ئىچىدە ئومۇمىي مۇساپىسى 28 كىلومېتر كېلىدىغان ئىككى پوچتا يولى ئېچىلدى، بۇنىڭ 24 كىلومېتر قىسمىدا پوچتا يوللانمىلىرى ئىككى ۋېلىسىپىت بىلەن، تۆت كىلومېتر قىسمىدا پىيادە يەتكۈزۈلدى. ناھىيە بازىرىدا كۈندە بىر قېتىمدىن ئايدا جەمئىي 1102 پارچە خەت ـ چەك، گېزىت ـ ژۇرنال يەتكۈزۈلدى.

1960 ـ يىلى كورلا ناھىيىسىدىن باشقىگىمگىچە توققۇز كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتا پوچتا ـ تېلېگراف يولى ئېچىلدى. 1964 ـ يىلى كورلا ناھىيە بازىرىدا ئالتە كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتا ئىككى پوچتا يولى ئېچىلدى، پوچتا يوللانمىلىرى يەتكۈزۈلىدىغان لىنىيە ئۇچ بۆلەككە بۆلۈندى، جەمئىي مۇساپە 29 كىلو-مېترغا يەتتى، ھەرقايسى بۆلەكتە كۈندە بىر قېتىم يەتكۈزۈلدى.

1975 ـ يىلى ناھىيە بازىرى ئىچىدە پوچتا يوللانمىلىرى يەتكۈزۈلىدىغان لىنىيە ئالتىگە، پوچتا يولى بەش كىلومېترغا يەتتى، پوچتا يوللانمىلىرى كۈندە بىر قېتىم يەتكۈزۈلدى، يوللانمىلار يەتكۈزۈلىدىغان مۇساپە 43 كىلومېترغا يەتتى، ئالتە ۋېلىسىپىت سەپلەپ بېرىلدى.

1984 ـ يىلى شەھەر ئىچىدىكى پوچتا يولىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 90 كىلومېترغا يەتتى، بۇ يولنىڭ 85 كىلومېتر قىسمىدا پوچتا يوللانمىلىرى ئاپتوموبىل بىلەن، بەش كىلومېتر قىسمىدا موتسىكلىت بىلەن توشۇلدى.

1986 - يىلى شەھەر ئىچىدىكى پوچتا يوللانمىلىرى پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسىنىڭ ئاپتوموبىلى بىلەن توشۇلىدىغان پوچتا يولى 87 كىلومېتىرغا، موتوسىكلىت بىلەن توشۇلىدىغان پوچتا يولى ئون كىلومېتىرغا يەتتى. شەھەر ئىچىدىكى پوچتا يوللانمىلىرى يەتكۈزۈلىدىغان لىنىيە 12 گە، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 267 كىلومېتىرغا يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە ئوبلاستلىق پوچتا ئىدارىسى قارىمىقىدىكى لىنىيە سەككىز، پوچتا يوللانمىلىرى يەتكۈزۈلىدىغان ئابونېنت 389، لىنىيە مۇساپىسى 109 كىلومېتىر، يول بويىغا 31 پوچتا خەت ساندۇقى قويۇلغان؛ شەرقىي پويىز ئىستانسىسى تارماق پوچتا ئىدارىسى قارىمىقىدىكى لىنىيە بىر، پوچتا يوللانمىلىرى يەتكۈزۈلىدىغان ئابونېنت 77، يوللانما يەتكۈزۈلىدىغان مۇساپە 23 كىلومېتىر، يول بويىغا ئىككى پوچتا خەت ساندۇقى قويۇلغان؛ ئاشدەن تارماق پوچتا ئىدارىسى قارىمىقىدىكى لىنىيە ئىككى، پوچتا يوللانمىلىرى يەتكۈزۈلىدىغان ئابونېنت 75، يوللانما يەتكۈزۈلىدىغان مۇساپە 112 كىلومېتىر، يول بويىغا تۆت خەت ساندۇقى قويۇلغان؛ شىمالىي ژوگزال پوچتا - تېلېگراف پونكىتى قارىمىقىدىكى لىنىيە بىر، پوچتا يوللانمىلىرى يەتكۈزۈلىدىغان ئابونېنت 44، يوللانما يەتكۈزۈلىدىغان مۇساپە 13 كىلومېتىر، يول بويىغا بىر پوچتا خەت ساندۇقى قويۇلغان. بازاردىكى پوچتا يوللانمىلىرىنى يەتكۈزۈش بۆلىكىدە كۆندە بىر قېتىم يەتكۈزۈلدى. شەھەر ئىچىدىكى پوچتا يوللىرىغا ۋە پوچتا يوللانمىلىرى يەتكۈزۈلىدىغان لىنىيىلەرگە بىر ئاپتوموبىل، بەش موتسىكلىت سەپلەپ بېرىلدى.

1990 - يىلى شەھەر ئىچىدىكى پوچتا يولى تۆتكە، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 56 كىلومېتىرغا، موتسىكلىت تۆتكە يەتتى، پوچتا يوللانمىلىرى كۆندە بىر قېتىم يەتكۈزۈلدى؛ شەھەردىكى پوچتا يوللانمىلىرى يەتكۈزۈلىدىغان لىنىيە 12گە، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 208 كىلومېتىرغا، موتسىكلىت ئىككىگە، ژېلىسىپىت ئونغا يەتتى، پوچتا يوللانمىلىرى كۆندە بىر قېتىم يەتكۈزۈلدى.

2. يېزا پوچتا يولى

1950 - يىلى كورلا پوچتا ئىدارىسى پوچتا يوللانمىلىرى ئاتلىق يەتكۈزۈلىدىغان 77 كىلومېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى بىر پوچتا يولىنى ئاچتى، بۇ يولغا بىر پوچتالیون، بىر پوچتا ئېتى قويۇلۇپ، چارباغ، يېڭىشەھەر، لەڭگەر قاتارلىق يېزىلارغا يەتكۈزۈلىدىغان پوچتا يوللانمىلىرى ھەپتىدە بىر قېتىم يەتكۈزۈلدى.

1953 - يىلى 47.9 كىلومېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى يەنە بىر ئات پوچتا يولى ئېچىلىپ، بىر پوچتا ئېتى، بىر پوچتالیون قويۇلۇپ، پوچتا يوللانمىلىرى ھەپتىدە ئىككى قېتىم يەتكۈزۈلدى.

1955 - يىلى يېزىلاردىكى پوچتا يوللىرىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 210 كىلومېتىرغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئات پوچتا يولى ئۈچ بولۇپ، ھەربىرىگە بىردىن ئات سەپلەپ بېرىلدى؛ ژېلىسىپىت پوچتا يولى بىر بولۇپ، بىر ژېلىسىپىت سەپلەپ بېرىلدى.

1959 - يىلى يېزا پوچتا يوللىرىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 731 كىلومېتىرغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئات پوچتا يولىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 56 كىلومېتىر بولۇپ، ئۇنىڭدا ئۈچ پوچتا ئېتى بار؛ ژېلىسىپىت پوچتا يولىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 675 كىلومېتىر بولۇپ، 14 ژېلىسىپىتى بار.

1960 - يىلى يېزا پوچتا يوللىرىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 1680 كىلومېتىرغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئات پوچتا يولى بىر، ئۇزۇنلۇقى 14 كىلومېتىر، پوچتا ئېتى بىر؛ ژېلىسىپىت پوچتا يولىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 1246 كىلومېتىر، پوچتا ژېلىسىپىتى 27؛ پوچتا يوللانمىلىرى ئاپتوموبىللارغا ھاۋالە قىلىنىپ يەتكۈزۈلىدىغان پوچتا يولى ئىككى، ئۇزۇنلۇقى 402 كىلومېتىر.

1966 - يىلى كورلىدىكى يېزا پوچتا يولىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 521 كىلومېتىرغا يەتتى، ئات پوچتا

يولىنىڭ ئورنىنى ژېلىسپىت پوچتا يولى ۋە موتسىكلىت پوچتا يولى ئالدى.

1976 - يىلى يېزا پوچتا يوللىرىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 884 كىلومېتر ئىدى، بۇنىڭ ئىچىدە موتسىكلىت پوچتا يولى 771 كىلومېتر، موتسىكلىت 12، ژېلىسپىت پوچتا يولى 113 كىلومېتر، ژېلىسپىت سەككىز.

1982 - يىلدىكى ئۇز ئاپتوموبىلى قاتنايدىغان پوچتا يولى بىر، ئۇزۇنلۇقى 81 كىلومېتر، سەپلەپ بېرىلگەن ئاپتوموبىل بىر، موتسىكلىت پوچتا يولى 11، ئۇزۇنلۇقى 778 كىلومېتر، ژېلىسپىت پوچتا يولى سەككىز، ئۇزۇنلۇقى 186 كىلومېتر.

1983 - يىلى يېزا پوچتا يوللىرىنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 926 كىلومېترغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاپتوموبىل پوچتا يولى 81 كىلومېتر، موتسىكلىت پوچتا يولى 120 كىلومېتر، ژېلىسپىت پوچتا يولى 725 كىلومېتر.

1990 - يىلى پوچتا يوللانمىلىرى موتسىكلىت بىلەن يەتكۈزۈلىدىغان، ئۇزۇنلۇقى 44 كىلومېتر كېلىدىغان بىر يېزا پوچتا يولى ئېچىلدى. يېزىلاردىكى پوچتا يوللانمىلىرى يەتكۈزۈلىدىغان يول 12 گە، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 693 كىلومېترغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 357 كىلومېتر كېلىدە، خان يەتتە يولنى خۇسۇسلار ھۆددىگە ئالدى. يېزىلاردىكى پوچتا يوللانمىلىرى يەتكۈزۈلىدىغان يوللارنىڭ 57 كىلومېتىردا پوچتا يوللانمىلىرى ئاپتوموبىلغا ھاۋالە قىلىنىپ يەتكۈزۈلىدۇ، 281 كىلومېتىردا موتسىكلىت بىلەن، 355 كىلومېتىردا ژېلىسپىت بىلەن يەتكۈزۈلىدۇ. كورلا شەھىرى بويىچە ئون يېزىنىڭ ھەممىسىگە، 54 مەۋزېي كەنتىنىڭ 4. 94 پىرسەنتىگە، 198 كەنت ئاھالىلەر گۇرۇپپىسىنىڭ 90. 9 پىرسەنتىگە پوچتا يولى تۇتاشتۇرۇلدى؛ بەش ناھىيە-تۇمەن دەرىجىلىك دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ ھەممىسىگە، ئالتە يېزا دەرىجىلىك دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ ھەممىسىگە، 99 ئىشلەپچىقىرىش لىيەندۇيىدىكى 63. 6% ئىشلەپچىقىرىش لىيەندۇيىگە پوچتا يولى تۇتاشتۇرۇلدى، يەنە 13 ئىشلەپچىقىرىش لىيەندۇيىگە پوچتا يولى تېخى تۇتاشمىدى.

3. غول پوچتا يولى

چىڭ سۇلالىسىنىڭ چېيەنلۇڭ 24 - يىلى (1759 - يىلى) باشلىگىم، كورلا دادۇگزىدىن ئۇتۇپ چەرچىگە بارىدىغان، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 210 كىلومېتر كېلىدىغان بىر غول پوچتا يولى ئېچىلغان بولۇپ، پوچتا يوللانمىلىرى ئاتلىق يەتكۈزۈلگەن. ئۇنىڭ يوللىرىنىڭ ۋاقىت چەكلىمىسى ناھايىتى قاتتىق بولغاچقا، كېچە - كۈندۈز قاتناش، سائىتىگە 15 چاقىرىمدىن يۈرۈش تەلەپ قىلىنغان. شۇنىڭ 2 - يىلى (1910 - يىلى) كورلىدىن ئۇتىدىغان ئات پوچتا يولىدىن ئىككىسى ئېچىلدى: بۇنىڭ بىرى قارا شەھەردىن چىقىپ كورلىدىن ئۇتۇپ چاقىلىققا، يەنە بىرى كورلىدىن ئۇتۇپ كۇچاغا بارائتى. كورلا تەۋەسىدە پوچتا يوللانمىلىرى ئالماشتۇرۇلىدىغان تۆت ئورۇن تەسىس قىلىنغانىدى. مىنگونىڭ 29 - يىلى (1940 - يىلى) قارا شەھەردىن كورلىغا توشۇلىدىغان يوللانمىلار ئاتلىق توشۇلمايى خادىمى بىلەن توشۇلىدىغان بولدى. كورلىدىن چاقىلىققا بارىدىغان پوچتا يولىدا يوللانمىلار يەنىلا ئاتلىق توشۇلدى، بۇ يولغا يەتتە ئاتلىق پوچتالیون، بىر باشقۇرغۇچى سەپلەپ بېرىلدى، 99 سائەتتە بارغىلى ياكى كەلگىلى بولاتتى، دەسلەپتە تۆت كۈندە بىر، كېيىنچە ئۈچ كۈندە بىر قاتنىدى. كېيىنكى يىلى بۇ يول چەرچەنگىچە ئۇزارتىلدى، ئومۇمىي مۇساپىسى 5. 1399 كىلومېترغا يەتتى، يول بويىغا 12 بېكەت تەسىس قىلىندى، بېرىپ كېلىشكە 24 كۈن كېتەتتى، يوللانمىلار ئۈچ كۈندە بىر ئەۋەتىلدى.

1950 - يىلى ئۇرۇمچى شەھىرىدىن كورلا ناھىيىسىگە يەتكۈزۈلىدىغان پوچتا يوللانمىلىرى ئاپتوموبىل

بىلەن توشۇلدى. 1956 ـ يىل 10 ـ ئايدىن باشلاپ كورلا ـ چاقىلىق يولىغا ئاپتوموبىل سېلىنغاندىن كېيىن، پوچتا يوللانمىلىرى ئاپتوموبىلغا ھاۋالە قىلىنىپ توشۇلدى، شۇنىڭ بىلەن پوچتا يوللانمىلىرى ئاپتوموبىللارغا ھاۋالە قىلىنىش ئارقىلىق يەتكۈزۈلىدىغان پوچتا يولى 491 كىلومېتر‌غا يەتتى. 1958ـ يىل 8 ـ ئايدا كورلىدىن چەرچەنگىچە پوچتا ئاپتوموبىلى قاتنايدىغان 808 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتىكى پوچتا يولى ئېچىلىپ، ئات پوچتا يولى تامامەن ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. بۇلاردىن باشقا پوچتا يوللانمىلىرى ئاپوموبىللارغا ھاۋالە قىلىنىش ئارقىلىق يەتكۈزۈلىدىغان ئىككى پوچتا يولى ئېچىلدى: بۇنىڭ بىرى كورلىدىن چاقىلىققىچە بولۇپ، ئايدا ئالتە قېتىملىق قاتنىدى؛ يەنە بىرى كورلىدىن چەرچەنگىچە بولۇپ، ئايدا ئۈچ قېتىملىق قاتنىدى. 1979ـ يىلى كورلىدىن چەرچەنگىچە 473 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتىكى ئاۋتاتىسىيە پوچتا يولى ئېچىلدى. 1981ـ يىلى بىر مەھەل توختىتىپ قويۇلغان كورلا ـ چەرچەن ئاپتوموبىل پوچتا يولى قايتا ئېچىلىپ، ئاساسلىقى، ئېغىرراق پوچتا يوللانمىلىرى توشۇلدى. خەت ـ چەك، گېزىت ـ ژۇرناللار يەنىلا ئايروپىلان بىلەن توشۇلدى. 1985ـ يىلى ئۈرۈمچى ـ كورلا ئارىلىقىدا 511/514ـ قېتىملىق بۇاستە پويىز قاتنىغاندىن كېيىن، جەنۇبىي شىنجاڭغا يەتكۈزۈلىدىغان پوچتا يوللانمىلىرىنىڭ ھەممىسى ئاۋۋال كورلا شەھىرىگە يەتكۈزۈلۈپ، ئاندىن جايلارغا ئەۋەتىلدى، يىلىغا ۋاسىتىلىق يوللىنىدىغان خالتا 69 مىڭ 275 كە يەتتى. 1986 ـ يىلى كورلا ـ چەرچەن ئاۋتاتىسىيە پوچتا يولى توختىتىلىپ، پوچتا يوللانمىلىرى پوچتا ئاپتوموبىلى بىلەن توشۇلدى. 1988ـ يىلى كورلا ـ شەن پوچتا پويىز يولى ئېچىلىپ، ئىككى كۈندە بىر قېتىملا قاتنىدى.

1990 ـ يىلى پوچتا يوللانمىلىرى توشۇلىدىغان تۆمۈر يول پوچتا يولى ئىككىگە، يىلىغا توشۇلىدىغان پوچتا يوللانمىلىرى 421 مىڭ 400 خالتىغا يەتتى. 1 ـ دەرىجىلىك پوچتا يولى بىر (ئۈزۈنلۈقى 576 كىلومېتر)، 2 ـ دەرىجىلىك پوچتا يولى ئالتە (ئۈزۈنلۈقى 2633 كىلومېتر) بولۇپ، بۇلاردىن كورلا ـ چەرچەن يولىدا ھەپتىدە ئىككى قېتىم، 35 ـ تۈەن ـ مەيدانغا ھەپتىدە بىر قېتىملا، باشقا جايلارغا كۈندە بىر قېتىملا قاتنىدى. ئۈزۈن يوللۇق ئاپتوموبىلدا يىلىغا توشۇلغان پوچتا يوللانمىلىرى 235 مىليون خالتا (كىلومېتر) غا يەتتى.

§ 2 . پوچتا كەسپى

1 . خەت ـ چەك

كورلىدا پوچتا ئارقىلىق خەت ـ چەك تارقىتىش خەن سۇلالىسى دەۋرىدە باشلانغان. ئۇ چاغدا پوچتېچىلار، ئاساسلىقى، ھەربىي، مەمۇرىي خەت ـ چەكلەرنى يەتكۈزگەن. چەك سۇلالىسى دەۋرىدە كېلىپ ـ كېتىپ تۇرىدىغان ئەمەلدارلارنى ئالتىق مۇھاپىزەت قىلغۇچىلار ياكى خەت ـ چەك يەتكۈزگۈچىلەر ئالتىق يۈرگۈچىلەر دەپ، پىيادە تېز يۈرۈپ خەت ـ ئالاقە يەتكۈزگۈچىلەر شاتىر دەپ ئاتالغان. ئادەتتە، شاتىرلار كۈنىگە 50 كىلومېتر‌چە، ئالتىق يۈرگۈچىلەر كۈنىگە 170 كىلومېتر يول يۈرەتتى. جەددىي خەت ـ چەكلەرنى يەتكۈزۈش ئۈچۈن كېچە ـ كۈندۈز مېڭىپ 300 كىلومېتر يول باساتتى، يەتكۈزۈش سۈرئىتى خەن، تاڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكىدىن خېلىلا تېز ئىدى.

مىنگونىڭ 3 ـ يىلى (1914 ـ يىلى) كورلىدا پوچتا ئىدارىسى تەسىس قىلىنغاندىن كېيىن، ئادەتتىكى خەت ۋە زاكاز خەت كەسپى يولغا قويۇلدى. مىنگونىڭ 5 ـ يىلى (1916 ـ يىلى) ئاتكرتكا يوللاش كەسپى يولغا قويۇلدى. ئاتكرتكا ئاددىي ئاتكرتكا ۋە قاتلىنىدىغان ئاتكرتكا دەپ ئىككى خىل ئىدى.

مىنگونىلىق 6 ـ يىلى (1917 ـ يىلى) باسما بۇيۇملارنى ئەۋەتىش، تاپشۇرۇۋېلىش كەسپى، مىنگونىلىق 22 ـ يىلى (1933 ـ يىلى) 5 ـ ئايدا ئاۋىئاتسىيە خەت ـ چەك توشۇش كەسپى بولغا قويۇلدى. مىنگونىلىق 26 ـ يىلى (1937 ـ يىلى) بىر يىلدا ئەۋەتىلگەن ۋە تاپشۇرۇۋېلىنغان خەت ـ چەك 461 گە، ئانكرتكا بەشكە، باسما بۇيۇم بىرگە، خەت ـ چەكلەرگە ماركا چاپلاشتىن قىلىنغان كىرىم 43.54 يۈەنگە يەتتى. 1949 ـ يىلى كورلا ناھىيىلىك پوچتا ئىدارىسى بېجىرگەن خەت ـ چەكلەر ئاەتتىكى خەت، تېز يەتكۈزۈلىدىغان ئاەتتىكى خەت، زاكاز خەت، كاپالەتلىك زاكاز خەت، قوش زاكاز خەت، تېز يەتكۈزۈلىدە. غان خەت، ئاددىي ۋە قاتلىنىدىغان ئانكرتكا، باسما بۇيۇم قاتارلىق تۈرلەرگە بۆلۈندى. ئۇلار قۇرۇقلۇقتا ۋە ئايرۇپىلاندا يەتكۈزۈلدى، يىلىغا ئەۋەتىلگەن ۋە تاپشۇرۇۋېلىنغان خەت ـ چەك 11 مىلىۇن 705 پارچىگە، يىللىق كىرىم 14.585 يۈەنگە يەتتى.

1950 ـ يىلى ئىچكە پۇل سېلىنىدىغان كاپالەتلىك خەت ئەۋەتىش كەسپى بولغا قويۇلدى. 1 ـ بەش يىللىق پىلان مەزگىلى (1953 ـ يىلدىن 1957 ـ يىلغىچە) دە خەت ـ چەك كەسىپ مىقدارى يىلىغا 45% تەن ئاشتى. 1960 ـ يىلى 624 مىلىۇن 500 پارچە خەت ـ چەك ئەۋەتىلىپ ۋە تاپشۇرۇۋېلىنىپ، 57 مىلىۇن 200 يۈەن كىرىم قىلىندى. 1977 ـ يىلى ئەۋەتىلگەن خەت ـ چەك 1 مىليون 525 مىلىۇن 400 پارچىگە، كىرىم 117 مىلىۇن 100 يۈەنگە يەتتى. 1986 ـ يىلى تاپشۇرۇۋېلىنغان ۋە ئەۋەتىلگەن خەت ـ چەك 2 مىليون 96 مىلىۇن پارچىگە يېتىپ، 183 مىلىۇن يۈەن كىرىم قىلىندى. 1987 ـ يىلى خەت چەكلەرنى ئالاھىدە تېز يەتكۈزۈش كەسپى بولغا قويۇلدى. 1988 ـ يىل 5 ـ ئايدا مەملىكەت ئىچىدە پوچتا بوللانمىلىرىنى تېز يەتكۈزۈش كەسپى بولغا قويۇلدى، بىر يىلدا ئەۋەتىلگەن خەت ـ چەك 3 مىليون پارچىدىن ئېشىپ كەتتى، كىرىمى 289 مىلىۇن 900 يۈەنگە يەتتى.

1990 ـ يىلى شەھەرداخى پوچتا ـ تېلېگراف ئىدارىلىرى ۋە پونكىتلىرى ئەۋەتكەن ئاەتتىكى خەت ـ چەك 1 مىليون 898 مىلىۇن پارچىگە، ھۆججەت بېرىلىدىغان خەت ـ چەك 254 مىلىۇن 400 پارچىگە، تېز يەتكۈزۈلىدىغان پوچتا بوللانمىسى 287 مىلىۇن 700 گە، ئالاھىدە تېز يەتكۈزۈلىدىغان پوچتا بوللانمىسى 500 گە يەتتى؛ خەت ـ چەكلەردىن 264 مىلىۇن 700 يۈەن، تېز يەتكۈزۈلىدىغان پوچتا بوللانمىسىدىن 201 مىلىۇن 300 يۈەن، ئالاھىدە تېز يەتكۈزۈلىدىغان پوچتا بوللانمىسىدىن 12 مىلىۇن يۈەن كىرىم قىلىندى. شۇ يىلى 2 مىليون 594 مىلىۇن 800 پارچە خەت ـ چەك تاپشۇرۇۋېلىندى، 4 مىليون 447 مىلىۇن پارچە خەت ـ چەك ۋاستىلىق ئەۋەتىلدى. خەلقئارا ۋە شىياڭگاڭ، ئاۋمېن رايونلىرىغا 6206 پارچە ئاەتتىكى خەت ـ چەك، 92 پارچە ھۆججەت بېرىلىدىغان خەت ـ چەك ئەۋەتىلدى؛ خەلقئارا ۋە شىياڭگاڭ، ئاۋمېن رايونلىرىدىن كەلگەن 3760 پارچە ئاەتتىكى خەت ـ چەك، 109 پارچە ھۆججەت بېرىلىدىغان خەت ـ چەك تاپشۇرۇۋېلىندى. ئىشلەتمە سىرتقا ئېچىۋېتىلگەنلىكتىن، چەت ئەلگە ئالاقىدار خەت ـ چەكلەر كۆرۈنەرلىك دەرىجىدە كۆپەيدى. مۇشۇ بىر يىلدا كورلا شەھىرىدىكى ھەر بىر ئاھالىگە ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 9.9 پارچىدىن خەت ـ چەك تارقىتىلدى، بۇ 1950 ـ يىلدىكىدىن 13.1 ھەسسە كۆپ.

2. خالتا

مىنگونىلىق 5 ـ يىلى (1916 ـ يىلى) كورلا ناھىيىلىك پوچتا ئىدارىسى خالتا ئەۋەتىش ـ تاپشۇرۇۋېلىش كەسپىنى بولغا قويغان، خالتا ئاەتتىكى خالتا، كاپالەتلىك خالتا، تېز يەتكۈزۈلىدىغان كىچىك خالتىدىن ئىبارەت ئۈچ خىل بولۇپ، ئۇلكە ئىچكە ئەۋەتىش بىلەنلا چەكلەنگەن، مىنگونىلىق 8ـيىلى (1919ـيىلى) مەملىكەت ئىچىدىكى ئۇلكىلەرگە خالتا ئەۋەتىش ۋە ئولاردىن كەلگەن خالتىلارنى تاپشۇرۇۋېلىش

لىش كەسپى بولغا قويۇلدى، ئەسلا ھەربىر خالتىنىڭ ئېغىرلىقى بىر كىلوگرام بىلەن چەكلەندى. ئۇ چاغدا پوچتا يوللىرىدا يۈزدە قاراقچىلار پۈلالاڭ - تالالاڭ قىلىپ تۇرىدىغان بولغاچقا، خالتىنىڭ بىخەتەرلىكىگە پۈتۈنلەي كاپالەتلىك بويىچە خالتا ئۆتكۈچى ئۆزى مەسئۇل بولاتتى. كورلا ناھىيىلىك پوچتا ئىدارىسى خالتا ئۆتىش - تاپشۇرۇۋېلىش كەسپىنى يولغا قويغاندىن كېيىن كەسىپ مىقدارى ناھايىتى ئاز بولدى. 1949-يىلى بىر يىلدا ئۆتىلگەن ۋە تاپشۇرۇۋېلىنغان خالتا 79 ئىدى.

1950 - يىلى كاپالەتلىك خالتا ئۆتىش - تاپشۇرۇۋېلىش كەسپى يولغا قويۇلدى. 1952 - يىلى ئۆتىلگەن، تاپشۇرۇۋېلىنغان خالتا 225 كە يەتتى، بۇ، 1949 - يىلدىكىدىن 1.8 ھەسسە كۆپ. 1-بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە ئوتتۇرا ھېساب بىلەن يىلىغا 48.7% تىن كۆپەيدى، بۇ، پوچتا كەسپىدىن قىلىنغان ئومۇمىي كىرىمنىڭ ئىككى پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ. 1966 - يىلى 13 مىڭ 244 خالتا ئۆتىلىپ، 26 مىڭ 100 يۈەن كىرىم قىلىندى. 1970 - يىلى 22 مىڭ 438 خالتا ئۆتىلىپ، 32 مىڭ 900 يۈەن كىرىم قىلىندى. 1975 - يىلى 29 مىڭ 135 خالتا ئۆتىلىپ، 36 مىڭ 900 يۈەن كىرىم قىلىندى، كېيىن بىر مەھەل تازلاپ كەتتى. 1979 - يىلى «B» تۈردىكى كاپالەتلىك خالتا ئۆتىش-تاپشۇرۇۋېلىش كەسپى يولغا قويۇلدى. 1980 - يىلى سانائەت مەھسۇلاتلىرى قاچىلانغان خالتىلارنى ئۆتىش - تاپشۇرۇۋېلىش كەسپى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

ھەر يىلنىڭ 12 - ئېيىدىن كېيىنكى يىلنىڭ 1 - ئېيىغىچە بولغان ۋاقىت خالتا ئۆتىش - تاپشۇرۇۋېلىش كەسپىنىڭ ئەڭ يۇقىرى پەللىگە چىققان ۋاقتى بولىدۇ. 1990 - يىل 1 - ئايدىكى مەلۇماتقا قارىغاندا، كورلا شەھىرى بويىچە ئۆتىلگەن خالتا 7313كە، تاپشۇرۇۋېلىنغان خالتا 6901گە، ۋاستىلىك ئۆتىلگەن خالتا 5040 قا يەتكەن. شۇ يىلى 37 مىڭ 740 خالتا ئۆتىلگەن ۋە تاپشۇرۇۋېلىنغان، يۇنىڭ ئىچىدە تاۋار خالتا 4778، بۇ، بارلىق خالتىلارنىڭ 12.7 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ، ئۇنىڭدىن 248 مىڭ 400 يۈەن ھەق ئېلىندى؛ خەلقئارادىن كەلگەن ۋە خەلقئارادىن كەلگەن خالتا 42، ئۇنىڭدىن 937 يۈەن ھەق ئېلىندى.

3. پېرىۋوت قىلىش

مىنگۇنىڭ 6 - يىلى (1917 - يىلى) كورلا ناھىيىلىك پوچتا ئىدارىسى پېرىۋوت كەسپىنى يولغا قويغان. شىنجاڭنىڭ پۈتۈن تۈزۈمى قالايمىقان بولغاچقا، قەغەز پۇللار ئۆلكە ئىچىدىلا ئوبوروت قىلىنغان، كەسىپ دائىرىسى ئۆلكە ئىچىدىكى پوچتا ئىدارىلىرىگە پېرىۋوت چېكى يېزىپ بېرىش بىلەنلا چەكلەنگەن.

مىنگۇنىڭ 20 - يىلى (1931 - يىلى) كورلا ناھىيىلىك پوچتا ئىدارىسى تېلېگرامسا پېرىۋوت كەسپىنى يولغا قويۇپ، پېرىۋوت سوممىسىنىڭ چېكىنى 200 يۈەندىن 1000 يۈەنگىچە قىلىپ بېكىتتى. مىنگۇنىڭ 37 - يىلى (1948 - يىلى) مەملىكەت بويىچە تېگىشكىلى بولىدىغان 200 مىڭ يۈەنلىك، 500 مىڭ يۈەنلىك، 1 مىليون يۈەنلىك، 3 مىليون يۈەنلىكتىن ئىبارەت تۆت خىل پېرىۋوت چېكى تارقىتىلدى. ئۆلكىلىك پوچتا ئىدارىسى كورلا ناھىيىلىك پوچتا ئىدارىسى كېسىدىغان ئادەتتىكى پېرىۋوت چېكىنىڭ سومما چەكلىمىسىنى 6 مىليون يۈەن قاپىدىن 12 مىليون يۈەنگە كۆپەيتىشنى بەلگىلىدى، شۇ يىلى 468 مىليون 150 مىڭ يۈەنگە ئالماشتۇرغىلى بولىدىغان 772 پارچە پېرىۋوت چېكى كېسىپ بېرىلدى. 22 مىليون 800 مىڭ يۈەنلىك 16 پارچە پېرىۋوت چېكى ئەق يولغا ئالماشتۇرۇلدى، 1949-يىلى 420 پارچە ئادەتتىكى پېرىۋوت چېكى كېسىلدى، يۇنىڭ ئىچىدە سوممىسى ئەڭ كۆپ بولغىنىنىڭ 30 مىڭ يۈەندىن ئاشمىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، پېرېۋوت كەسىپ مىقدارى ئىشلەپچىقىرىشنىڭ تەرەققىياتى ۋە ئىگىلىكنىڭ گۈللىنىشىگە ئەگىشىپ مۇناسىپ هالدا ئاشتى. 1952 - يىلى 1367 پارچە پېرېۋوت چېكى يوللاندى. 1953 - يىلدىن باشلاپ بانكا بىلەن پوچتا ئىدارىسىنىڭ كەسىپ دائىرىسى ئايرۇپتىلىپ، سودا كارخانىلىرىنىڭ پېرېۋوتىنى بانكىغا، شەخسلەر پېرېۋوتىنى پوچتا ئىدارىسىگە ئايرىپ بېرىش بەلگىلەندى. 1956 - يىلى قەلەم هەققى چېكىنى پېرېۋوت قىلىش كەسپى يولغا قويۇلدى، بۇ خىل چەك مەخسۇس گېزىت - ژۇرناللارنىڭ قەلەم هەققىنى پېرېۋوت قىلىدىغان ۋاقىتتا ئىشلىتىلدى. 1960 - يىلى يېڭىچە پېرېۋوت چېكى ئىشلىتىلدى، شۇ يىلى 36 مىڭ 200 پارچە پېرېۋوت چېكى كېسىلدى. 1965 - يىل 4 - ئايدىن باشلاپ كانۇبرت شەكىللىك يۇل پېرېۋوت چېكى ئىشلىتىلدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە پېرېۋوت كەسىپ مىقدارى بەزىدە كۆپەيسە، بەزىدە ئازلاپ كەتتى، مۇقىم بولمىدى. 1975-يىلى پېرېۋوت مىقدارى 100 مىڭ 300 پارچە بولدى. ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3-ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، پېرېۋوت كەسىپ ئىگىلىكنىڭ گۈللىنىشىگە ئەگىشىپ ئۇچقانداق راۋاجلاندى. 1980 - يىلى پېرېۋوت مىقدارى 136 مىڭ 200 پارچە، كىرىم 77 مىڭ 900 يۈەن بولدى. 1988 - يىلى كېسىلگەن پېرېۋوت چېكى 173 مىڭ پارچىگە، كىرىمى 269 مىڭ 900 يۈەنگە يەتتى، يۇقىرى سوممىلىق پېرېۋوت چېكى روشەن هالدا كۆپەيدى.

1990 - يىلى 202 مىڭ 900 پارچە پېرېۋوت چېكى كېسىلدى، 41 مىڭ 600 پارچە پېرېۋوت چېكى نەق پۇلغا ئالماشتۇرۇلدى، كېسىلگەن پېرېۋوت چېكىنىڭ ئومۇمىي سوممىسى 56 مىليون 895 مىڭ 300 يۈەنگە، نەق پۇلغا ئالماشتۇرۇلغان پېرېۋوت چېكىنىڭ ئومۇمىي سوممىسى 16 مىليون 501 مىڭ 500 يۈەنگە، پېرېۋوت چېكىدىن قىلىنغان ئومۇمىي كىرىم 514 مىڭ 500 يۈەنگە يېتىپ، 1980-يىلدىكىدىن 5.6 هەسسە ئاشتى.

4. گېزىت - ژۇرنال تارقىتىش

كورلا ناهىيىلىك پوچتا ئىدارىسىدا مىنگونىڭ 31 - يىلى (1942 - يىلى) دىن باشلاپ نەشر بۇيۇملىرىنى تاپشۇرۇۋېلىش - ئۆتكۈزۈش كەسپى يولغا قويۇلغان. 1950 - يىلى مەخسۇس تارقىتىش خادىمى سەپلەندى، ئۇ، گېزىتكە مۇشتېرى قوبۇل قىلىش خىزمىتىگە مەسئۇل بولدى، كورلا گېزىت - ژۇرنال تارقىتىش كومىتېتى قۇرۇلۇپ بۇ ئىشقا نازارەتچىلىك ۋە يېتەكچىلىك قىلىندى. ئۇ چاغدا ئېيىغا 110 نۇسخا گېزىت - ژۇرنال تارقىتىلاتتى، مۇهىملىرى «شىنجاڭ گېزىتى»، «ئالغا» گېزىتى، «يېڭى ساقچى» ئايلىق ژۇرنىلى قاتارلىقلار ئىدى. 1954 - يىلى كورلا پوچتا ئىدارىسىدا تارقىتىش بۆلۈمچىسى تەسىس قىلىندى، 1955 - يىلى بۇ بۆلۈمچە تارقىتىش ئىسمېنىسىغا ئۆزگەرتىلدى، يېزىلاردا تۆت گېزىت-ژۇرنال تارقىتىش پونكىتى تەسىس قىلىندى، بۇ پونكىتلارغا 24 تارقىتىش خادىمى تەكلىپ قىلىندى. 1956 - يىلى تارقىتىلغان گېزىت - ژۇرنال 1762 سانغا، جەمئىي تارقىتىلغىنى 344 مىڭ 800 نۇسخىغا، تارقىتىلغان ژۇرنال 2873 سانغا، جەمئىي تارقىتىلغىنى 68 مىڭ 700 نۇسخىغا يەتتى. 1959-يىلى كورلا ۋىلايەتلىك پارتكوم چىقارغان ئۈيغۇرچە، خەنزۇچە «كورلا گېزىتى» (كېيىن نامى «بايىنغولىن گېزىتى» گە ئۆزگەرتىلدى) تارقىتىلدى. 1962 - يىلى «بايىنغولىن گېزىتى» توختىتىلدى، ياشقا گېزىت - ژۇرنالالارغا قوبۇل قىلىنغان مۇشتېرىلارنىڭ ئازلاپ كەتتى. 1966 - يىلى 9094 نۇسخا گېزىتكە، 5006 نۇسخا ژۇرنالغا مۇشتېرى قوبۇل قىلىنىپ، 2002 يۈەن كىرىم قىلىندى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە مۇشتېرى بولۇنغان ۋە سېتىلغان گېزىت - ژۇرنالالار ئازىيىپ

كەنتى. 1970 ـ يىلى مۇشتىرى بولۇنغان ۋە سېتىلغان گېزىت ـ ژۇرنال ئاران 276 نۇسخا ئىدى، 1973 ـ يىلدىن باشلاپ كۆپەيدى. 1980 ـ يىلدىن كېيىن تېز كۆپەيدى. 1982 ـ يىلى بەش يەردە گېزىت ـ ژۇرنال دۇكىنى ۋە بوتكىسى تەسىس قىلىندى. 1983 ـ يىلى تارقىتىلغان ژۇرنال 33 مىڭ 52 نۇسخىغا، مۇشتىرى بولۇنغان ۋە سېتىلغان گېزىت 6 مىليون 450 مىڭ نۇسخىغا، ژۇرنال 1 مىليون 56 مىڭ نۇسخىغا، گېزىت ـ ژۇرنال تارقىتىشتىن قىلىنغان يىللىق كىرىم 107 مىڭ 100 يۈەنگە يەتتى. 1986 ـ يىلى خەنزۇچە، مۇغۇلچە، ئۇيغۇرچە چىقىدىغان «باينغولىن گېزىتى» ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، پوچتا ئىدارىسىنىڭ تارقىتىشىغا تاپشۇرۇلدى. بۇ گېزىت شۇ يىلى 152 مىڭ چىقىرىلىپ، جەمئىي 1 مىليون 115 مىڭ نۇسخا تارقىتىلدى. 1990 ـ يىلى يېڭا ئىگىلىك 2 ـ شى پارتكومى نەشر قىلغان «يېشىل دالا» گېزىتى كورلا پوچتا ئىدارىسىنىڭ تارقىتىشىغا تاپشۇرۇلدى ۋە 8700 مىڭ، جەمئىي 904 مىڭ 800 نۇسخا تارقىتىلدى. 1990 ـ يىلى شەھەر بويىچە نەشر قىلىنغان گېزىت ئىككى خىل بولۇپ، جەمئىي 2 مىليون 231 مىڭ 100 نۇسخا تارقىتىلدى: مۇشتىرى بولۇنغان ۋە سېتىلغان گېزىت 476 خىل بولۇپ، 46 مىڭ 200 مىڭ، جەمئىي 7 مىليون 470 مىڭ نۇسخا تارقىتىلدى؛ مۇشتىرى بولۇنغان ۋە سېتىلغان ژۇرنال 2260 خىل بولۇپ، 80 مىڭ 400 مىڭ، جەمئىي 924 مىڭ 600 نۇسخا تارقىتىلدى. يىللىق ئوبوروت قىلىنغان گېزىت ـ ژۇرنال 1 مىليون 754 مىڭ 200 نۇسخىغا، گېزىت ـ ژۇرنالدىن كىرگەن كىرىم 452 مىڭ 700 يۈەنگە يەتتى. كورلا شەھەرلىك پوچتا ئىدارىسى 1977-يىلدىن باشلاپ «شىنجاڭ ياشلىرى»، «چېچرا قورغىنى»، «كۆۋرۈك»، «شىنجاڭ تەتقىقاتىسى»، «مەكتەپ تەتقىقاتىسى»دىن ئىبارەت بەش خىل ژۇرنالنى تارقاتقانىدى، 1987 ـ يىلىغا كەلگەندە، ژۇرنالالارنىڭ توختىتىۋېتىلگەنلىكى ياكى ژۇرنال تەھرىراتىنىڭ باشقا جايغا كۆچۈپ كەتكەنلىكى قاتارلىق سەۋەبلەردىن شەھەرلىك پوچتا ئىدارىسىنىڭ سىرتقا ژۇرنال تارقىتىش خىزمىتى ئايانغلاشتى.

Ⅲ باب

تېلېگراف

§1 . تېلېگراممـا

مىنگونىڭ 22 ـ يىلى (1933 ـ يىلى) كورلا ناھىيىلىك تېلېگراف ئىدارىسى تېلېگراممـا كەسپىنى يولغا قويغان، بۇ كەسىپ سىياسىي ئىشلار، ھۆكۈمەت ئىشى، ئالاھىدە ئىشلار ۋە ئادەتتىكى ئىشلاردىن ئىبارەت تۆت خىلغا ئايرىلغان. مىنگونىڭ 31 ـ يىلى (1942 ـ يىلى) زاكاز تېلېگراممـا كەسپى يولغا قويۇلدى، بۇ كەسىپ ئۇزۇن مۇددەتلىك ۋە قىسقا مۇددەتلىك دەپ ئىككى خىلغا ئايرىلدى. سىياسىي ژۇرنىمەت، مال باھاسى ۋە پۇل قىممىتىنىڭ ئۆزگىرىپ تۇرۇشى قاتارلىق ئامىللار تۈپەيلىدىن ئېلىنمىدىغان ھەقنى داۋاملىق ئۆزگىرىپ تۇردى. تېلېگراممـا باھاسى جەھەتتە مىنگونىڭ 26 ـ يىلى (1937 ـ يىلى) بىر خەتتىن بىر مو ئېلىنغانىدى، مىنگونىڭ 37 ـ يىلى (1948 ـ يىلى) غا كەلگەندە بىر خەتكە 40 مىڭ يۈەن ئېلىنىدى، كورلا ناھىيىلىك تېلېگراف ئىدارىسى شۇ بىر يىلدا ئاران 63 تېلېگراممـا يوللىدى

ۋە تاپشۇرۇۋالدى.

1952 ـ يىلى دائىم ئىشلىتىلىدىغان تېلېگرامما ھەربىي ـ مەمۇرىي تېلېگرامما، سىياسىي ئىشلارغا ئائىت تېلېگرامما، ئادەتتىكى تېلېگرامما، خەت ـ چەك تېلېگراممىسى، ئاخبارات تېلېگراممىسى، پوچتا ئارقىلىق يەتكۈزۈش تېلېگراممىسىدىن ئىبارەت ئالتە خىلغا ئايرىلدى ھەمدە سېلىشتۇرۇپ چىقىش، خەۋەرلەندۈرۈش، جاۋاب تېلېگراممىسى ھەققىنى ئالدىن تاپشۇرۇش، ئايرىم يەتكۈزۈش، مەخسۇس يەتكۈزۈش، ئاغزاكى يەتكۈزۈشتىن ئىبارەت ئالتە خىل ئالاھىدە كەسىپ بېجىرىلدى. 1953 ـ يىلى تېلېگرامما كەسپى ھەربىي ـ مەمۇرىي تېلېگرامما، كارخانا تېلېگراممىسى، جامائەت پاراۋانلىقى تېلېگراممىسى، ئاۋىئاتسىيە بىخەتەرلىكى تېلېگراممىسى، خەۋەر تېلېگراممىسى، پېرېزۇت تېلېگراممىسى، پاراخوت تېلېگراممىسى، ئاخبارات تېلېگراممىسى، ھۆكۈمەت ئىشلىرى تېلېگراممىسى، ئادەتتىكى تېلېگرامما، خەت-چەك تېلېگراممىسىدىن ئىبارەت 11 خىلغا تەقسىملىدى، ئالاھىدە كەسىپ ئون خىلغا كۆپەيتىلدى. شۇ يىلى تېلېگرامما كەسىپ مىقدارى 1741 پارچىگە يېتىپ، 1950-يىلدىكىدىن 1.8 ھەسسە كۆپەيدى؛ كىرىم 1305.75 يۈەنگە يېتىپ، 1950 ـ يىلدىكىدىن 1.4 ھەسسە ئاشتى. كېيىنچە كەسىپ مىقدارى ئۈزلۈكسىز كۆپەيدى، ئۈسكۈنىلىرى يىلمۇ يىل يېڭىلاندى. 1961 ـ يىلى سەككىز پوچتا ـ تېلېگراف ئىدارىسى ۋە پونكىتى تېلېگرامما كەسپىنى يولغا قويدى، ئۇلارنىڭ تېلېگراف لىنىيىسى جەمئىي 18 گە يەتتى (بۇ لىنىيىنىڭ 12سى سىملىق، ئالتىسى سىمسىز)؛ ئۇچ مۇنتىي تېلېگراف ئاپپاراتى، ئالتە دانە ئاۋاز چاستوتىسىنى تەتىرەتكۈچ ئۈسكۈنىسى، 14 دانە قىسقا دولقۇنلۇق خەۋەر تارقىتىش ئاپپاراتى (بۇنىڭ ئىككىسى 150 ۋاتلىق، 12 سى 15 ۋاتلىق)، ئون يۇرۇش قىسقا دولقۇنلۇق خەۋەر قوبۇللاش ئاپپاراتى بار بولدى، شۇ يىللىق كەسىپ مىقدارى 60 مىڭ پارچىغا يەتتى، ئون يىلدا 5.48 ھەسسە كۆپەيدى. 1977 ـ يىلى بىر فوتو تېلېگراف ئاپپاراتى سەپلەپ بېرىلىپ، قوليازما فوتو تېلېگرامما كەسپى يولغا قويۇلدى. 1979 ـ يىلى ئون دانە يۈكلىمە دولقۇنلۇق تېلېگرامما ئاپپاراتى، 12 دانە تېلېگراف خەت بېسىش ماشىنىسى سەپلەپ بېرىلىپ، تېلېگرامما كەسىپ مىقدارى 117 مىڭ 500 پارچىگە يەتكۈزۈلدى. 1983 ـ يىلى ئىككى دانە ئېلېكترونلۇق تېلېگراف ئاپپاراتى سەپلەپ بېرىلىپ، مەملىكەت ئىچىدىكى ئابونېنتلار تېلېگرامما كەسپى يولغا قويۇلدى. شۇ يىلى 54 مىڭ مىنۇتلۇق تېلېگرامما يوللىنىپ ياكى قوبۇل قىلىنىپ، 84 مىڭ يۈەندىن كۆپرەك كىرىم قىلىندى. 1985 ـ يىل 4 ـ ئايدىن باشلاپ تېلېگرامما كەسىپ تۈرى ھاۋارايى تېلېگراممىسى، سۇ رايى تېلېگراممىسى، جامائەت پاراۋانلىقى تېلېگراممىسى، سىياسىي ئىشلارغا ئائىت تېلېگرامما، ئاخبارات تېلېگراممىسى، ئادەتتىكى تېلېگرامما، پۇل پېرېزۇت تېلېگراممىسى ۋە ھۆكۈمەت تېلېگراممىسىدىن ئىبارەت سەككىز خىلغا تەقسىملىدى؛ ئالاھىدە كەسىپ بولما تېلېگراممىسى ۋە ھۆكۈمەت تېلېگراممىسىدىن ئىبارەت سەككىز خىلغا تەقسىملىدى؛ ئالاھىدە كەسىپ بولما پەۋقۇلئادە جىددىي، جىددىي، پوچتا ئارقىلىق يەتكۈزۈشتىن ئىبارەت ئۈچ خىلغا ئايرىلدى. شاڭخەي ئىشلەنگەن «SH2—477» تىپلىق ئېلېكترونلۇق تېلېگراف ئاپپاراتىدىن ئىككى دانە سېتىۋېلىندى. شۇنىڭ بىلەن يىلىغا يوللانغان ۋە قوبۇل قىلىنغان تېلېگرامما 159 مىڭ 400 پارچىگە، كىرىم 308 مىڭ 600 يۈەنگە يەتتى، بۇ ئىدارە بويىچە قىلىنغان كەسىپى كىرىمنىڭ تەخمىنەن 1.13 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. 1987 ـ يىلى ئامما ئۈچۈن مۇلازىمەت قىلىدىغان، تېز يەتكۈزۈلىدىغان قول يازما فوتو تېلېگرامما كەسپى يولغا قويۇلدى، بۇنىڭدا سۈرەت، قول يازما، ھۆججەت، گېزىت يوللاندى ياكى قوبۇل قىلىندى. 1988-يىلى مۇراسىم تېلېگراممىسى كەسپى يولغا قويۇلدى، بۇ تەبرىك تېلېگراممىسى، تەزىيە تېلېگراممىسى دەپ ئىككىگە ئايرىلدى. شۇ يىلى سىرتقا جەمئىي 264 پارچە فوتو تېلېگرامما يوللاندى، 11 پارچە فوتو تېلېگرامما قوبۇل قىلىندى، 2112 يۈەن كىرىم قىلىندى.

1990 ـ يىلى كورلا شەھىرى تەۋەسىدىكى ئوبلاستلىق پوچتا ـ تېلېگراف ئىدارىسىنىڭ تېلېگرامما كەسپىنى يولغا قويغان ئىدارە، پونكىت 11 (ئۇيغۇرچە تېلېگرامما كەسپىنى يولغا قويغىنى ئىككى)،

تېلېگراما لىنىيىسى 19 (سىملىق، يۆكلىمە دولقۇنلۇق تېلېگراما لىنىيىسى بەش، ئۈچۈق سىملىق لىنىيە ئون، سىمسىز لىنىيە تۆت)؛ ئاپتوماتىك تېلېگراما يەتكۈزۈش لىنىيىسى ئىككى، فوتو تېلېگراف يەتكۈزۈش لىنىيىسى توققۇز؛ يۆكلىمە دولقۇنلۇق ئاپپارات ئۈچ، تېلېگراف خەت بېسىش ماشىنىسى 37 (بۇنىڭ ئىچىدە، ئېلېكترونلۇق فوتو تېلېگراف ئاپپاراتى 15، ئىمپورت قىلىنغان ئاپپارات ئۈچ)، قىستۇرما تېلېگراف ئاپپاراتى 13، «55» تىپلىق فوتو تېلېگراف ئاپپاراتى 22، فاكسسىملىق ئاپپارات بىر؛ سىمسىز، قىسقا دولقۇنلۇق خەۋەر تارقىتىش ئاپپاراتى 12 (بۇنىڭ ئىچىدە يەككە قىرغاق تاسمىلىق ئاپپارات بىر، قىسقا دولقۇنلۇق خەۋەر قوبۇللاش ئاپپاراتى ئۈچ). شۇ يىلى سىرتقا يوللانغان تېلېگراما 287 مىڭ 200 پارچىگە، قوبۇل قىلىنغان تېلېگراما 239 مىڭ 100 پارچىگە، ۋاستىلىك يوللانغان تېلېگرامـا 196 مىڭ 600 پارچىگە يەتتى؛ سىرتقا يوللانغان فاكسسىملىق تېلېگراما 1308 پارچىگە، قوبۇل قىلىنغان فاكسسىملىق تېلېگراما 31 پارچىگە، فاكسسىملىق تېلېگراما ئابونېنتى 17 گە يەتتى. شۇ يىلى تېلېگرامىدىن 589 مىڭ 300 يۈەن كىرىم قىلىندى، بۇ 1980 ـ يىلدىكىدىن 4.7 ھەسسە كۆپ.

2 § . تېلېفون

1. شەھەر تېلېفونى

1952 ـ يىلى كورلا شەھىرىدە ئون توچكىلىق ماگنىتلىق كومۇتاتۇر ئورنىتىلىپ ۋە ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 1.2 ستولبا/كىلومېتر كېلىدىغان ئۈچ شەھەر تېلېفونى سىمى تارتىلىپ، شەھەر تېلېفونىدا ئالاقىلىشىش كەسپى بولغا قويۇلدى. ھەربىر تېلېفون ئاپپاراتىدىن 6 ـ دەرىجىلىك ئىدارىنىڭ «B» خىلدىكى ئابونېنت ئۇلانمىسى بويىچە 3.5 يۈەن ھەق ئېلىنىدى. شەھەر بويىچە شەھەر تېلېفونى كومۇتاتورىغا ئۇلانغان تېلېفون ئاپپاراتى ئاران توققۇز بولۇپ، شۇ يىلى 283.5 يۈەن ھەق ئېلىنىدى. 1958 ـ يىلى 3 ـ دەرىجىلىك ئىدارىگە ئۇزگەرتىلدى، شەھەر تېلېفونى ئوسكۇنىسىدىن ئىككى دانە توك يىلەن ھەرىكەتلەنىدىغان كومۇتاتور قويۇلۇپ، تېلېفون سىغىمچانلىقى 200 توچكىغا كۆپەيتىلدى، ئۇنىڭغا 84 شەھەر تېلېفونى ئاپپاراتى ئۇلاندى، ئۈچۈق سىملىق ئۇزۇنلۇقى 18.45 ستولبا / كىلومېترغا، بارلىق ئۈچۈق سىملارنىڭ ئۇزۇنلۇقى 49.82 كىلومېترغا، كابىل ئۇزۇنلۇقى 2.601 كىلومېترغا، كابىل ئىچىدىكى سىملارنىڭ ئۇزۇنلۇقى 24.46 جۈپ كىلومېترغا يەتتى. 1960 ـ يىلى شەھەر تېلېفونى ئاپپاراتى 195 كە يەتتى؛ كىچىك تىپتىكى ئىككى كومۇتاتور بار بولدى، ئۇلارنىڭ سىغىمچانلىقى 50 توچكا بولۇپ، 42 تېلېفون ئاپپاراتى ئۇلاندى؛ شەھەر تېلېفونى سىم يولىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 28.54 ستولبا / كىلومېترغا، تارتىلغان ئۈچۈق سىملارنىڭ ئۇزۇنلۇقى 89.64 كىلومېترغا يەتتى؛ شەھەر تېلېفونىدىن 7872.34 يۈەن كىرىم قىلىندى.

1971 ـ يىلى شەھەر تېلېفونى كومۇتاتورنىڭ ئومۇمىي سىغىمچانلىقى 350 توچكا (توك يىلەن ھەرىكەتلىنىدىغان كومۇتاتورنىڭ 250 توچكا، ماگنىتلىق كومۇتاتورنىڭ 100 توچكا)، كومۇتاتورلار-نىڭ ئەمەلىي ئىشلىتىلگەن سىغىمچانلىقى 303 توچكا بولۇپ، 132 شەھەر تېلېفونى ئاپپاراتى ئۇلاندى. يىل ئاخىرىدا شەھەر تېلېفونى ئابونېنتى 323 كە يەتتى. 1978 ـ يىلى شەھەر تېلېفونى كەسپىنىڭ تۆرى 12 خىلغا ئۇزگەرتىلدى. 1981 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى «HT921» تىپلىق 1000 توچكىلىق توغرىسىغا ۋە ئۇزۇنىغا يەتكۈزۈلىدىغان ئاپتوماتىك تېلېفون ئىشقا كىرىشتۈرۈلدى. شەھەر تېلېفونى كومۇتاتورلىرىنىڭ ئومۇمىي سىغىمچانلىقى 1450 توچكىغا، ئەمەلىي ئىشلىتىلگەن سىغىمچانلىقى 743

توچكىغا يەتتى، ئۇنىڭغا 637 تېلېفون ئاپپاراتى ئۇلاندى، ئابونېنتلار كومموتاتورلىرىنىڭ ئومۇمىي سىغىمى چانلىقى 1070 توچكىغا يەتتى، شەھەر تېلېفونىدىن ئېلىنىدىغان ھەق 2 - دەرىجىلىك ئىمارىتىنىڭ ئۇلىنىشى بويىچە ئېلىنىدى. 1983 - يىلى تېلېفونىنىڭ كەسىپ تۈرلىرىگە كۆپ ئىقتىدارلىق ئۇسكۇنىلەر بىلەن سىمسىز تېلېفوندىن ئىمارەت ئىككى تۈر قوشۇلۇپ، كەسىپ تۈرى 14 خىلغا يەتكۈزۈلدى.

1990 - يىلى شەھەر تېلېفونى كومموتاتورلىرىنىڭ ئومۇمىي سىغىمچانلىقى 5000 توچكىغا يەتتى، بۇنىڭ ئەملىي ئىشلىتىلگەن سىغىمچانلىقى 3043 توچكا. ئابونېنتلار كومموتاتورىنىڭ سىغىمچانلىقى 5446 توچكا (بۇنىڭ ئىچىدە ئاپتوماتىك تېلېفون كومموتاتورىنىڭ سىغىمچانلىقى 62.2%نى ئىگىلەيدۇ) غا، ئابونېنتلار كومموتاتورىدىكى كالتە سىم 150 جۈپكە يەتتى. تېلېفون ئاپپاراتى جەمئىي 6005 (بۇنىڭ ئىچىدە پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسىنىڭ كومموتاتورىغا ئۇلانغىنى 2894، ئابونتلار كومموتاتورىغا ئۇلانغىنى 3111) كە يەتتى، ئاپتوماتىك تېلېفون ئاپپاراتى 78.2%نى ئىگىلىدى. شەھەر تېلېفونى سىم بولىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 125 ستولبا/كىلومېتر غا، كابىل ئۇزۇنلۇقى 153.8 كىلومېتر (يەرگە كۆمۈلگەن كابىل 31.5 كىلومېتر) غا يەتتى. ئايلانما يوللۇق، يۆكلىمە دولقۇنلۇق ئاپپاراتتىن بىرى بار بولدى. يىل ئاخىرىدا شەھەر تېلېفونى ئابونېنتى 3120 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە، ھەق ھېسابلايدىغان ئابونېنت 3015، 300 ئابونېنت تېلېفونىنىڭ ئورنىتىلىشىنى كۈتۈپ تۇردى. شەھەر تېلېفونىنىڭ كەسىپى كىرىمى 1 مىليون 249 مىڭ 700 يۈەنگە يەتتى.

2. يېزا تېلېفونى

1956 - يىلى ئاپتونوم رايوندىكى ئالاقىدار ئورۇنلار بىلەن كورلا ناھىيىسى بىرلىكتە مەبلەغ سېلىپ، ناھىيە بازىرىدىن ئاۋات يېزىسىغىچە 7.6 ستولبا/كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتا يېزا تېلېفونى سىمى تارتتى، شۇنىڭ بىلەن يېزا تېلېفونى كەسپى يولغا قويۇلدى، ئۇ چاغدا پەقەت ۋاقىت ھېسابلاپ سۆزلىشىدىغان بىر خىلا كەسىپ بار ئىدى. 1965 - يىلى ناھىيىگە قاراشلىق ئون گۈڭشې، 44 ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترىتى، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى تۆت دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق تۈەن - مەيدانغا تېلېفون ئۇلاندى ھەمدە ناھىيە بازىرىدىن گۈڭشې، چوڭ ئەترىتلەرگىچە يەتتە تېلېفونى كەسپى يولغا قويۇلدى. كېيىنكى يىلى يېزا تېلېفونى كومموتاتورى ئونغا، ئومۇمىي سىغىمچانلىقى 250 توچكىغا، يېزا تېلېفونى ئابونېنتى 66 گە يەتتى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» ئېلىپ بېرىلغان ئون يىلدا يېزا تېلېفونىدا ئانچە چوڭ ئۆزگىرىش بولمىدى. 1980 - يىلدىن كېيىن يېزا ئىقتىسادىنىڭ ئۇچقاندەك تەرەققىي قىلىشى بىلەن، كىچىك كومموتاتور ئورناتقان ۋە كومموتاتورنى ئۆزگەرتىپ قوراشتۇرغان تۈەن - مەيدان، زاۋۇت - كان - كارخانىلار كۆپەيدى، كىچىك نىپتىكى ئابونېنت كومموتاتورىغا ئۇلانغان تېلېفون ئاپپاراتى 214 كە يەتتى، يېزىلاردا يىلىغا 25 مىڭ 202 قېتىم تېلېفوندا سۆزلىشىلدى. 1987 - يىلى يېزا تېلېفونى كەسپىدە مەخپىي نومۇرلۇق تېلېفون، ئالاھىدە تېلېفون، جىددىي ئورۇنلاشتۇرۇلىدىغان تېلېفون، ئۇسكۇنىلىك تېلېفون، ئادەتتىكى تېلېفون، ھۆكۈمەت ئىشى تېلېفونىدىن ئىمارەت ئالتە تۈر بار بولدى، ئىجارىگە ئېلىنىدىغان سىم يولى، ئالدىن مەلۇمات بېرىش تېلېفونى، سىيىلىق رادىئو بېرىلىدىغان تېلېفون ۋە يەتتە تېلېفوندىن ئىمارەت ئالاھىدە كەسىپلەر بېجىرىلدى. يېزا تېلېفونى ئابونېنتلىرىغا ئادەتتىكى تېلېفون، بىر سىمدىن تەك پايدىلىنىش، ئورتاق پايدىلىنىش تېلېفونى، ۋاقىتلىق تېلېفون، ئامما‌ۋى تېلېفون، ئابونېنت كومموتاتورى، مەخسۇس لىنىيىلىك تېلېفون، ستولبىنى ئىجارىگە ئېلىپ سىم تارتىش، ئۇسكۇنىلەرنى ۋاكالىتەن رېمونت قىلىشتىن ئىمارەت توققۇز خىل كەسىپ يولغا قويۇلدى. 1990 - يىلى

شەھەردىن تاشدەنگە 144 توچكىلىق پروگراممىلىق تېلېفون ئۇلاندى، شەھەردىن يېزا، مەيدانلارغا ئۇلانغان كومموتاتورلارنىڭ ھەممىسى ئېلېكتېنتىلدى، تۆت يېزىدا بىردىن ئالاھىدە يۇقىرى چاستوتىلىق خەۋەر تارقىتىش - قوبۇللاش ئاپپاراتى قوراشتۇرۇلۇپ سۆزلىشىش يولغا قويۇلدى. يېزا تېلېفونىنىڭ ئاساسلىق ئۈسكۈنىلىرىدىن ئىككى يۆكلىمە «ولقۇنلۇق تېلېفون ئاخىرقى ئۈچ ئاپپاراتى، ئايلانما يوللۇق يۆكلىمە «ولقۇنلۇق ئاخىرقى ئۈچ باش ئاپپاراتتىن 15ى، تارماق ئاپپاراتتىن 115ى بار بولدى، سىم يولىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 168 ستولبا/كىلومېتر غا، ئوچۇق سىمنىڭ ئۇزۇنلۇقى 427 جۈپ كىلومېتر غا، كابېلنىڭ ئۇزۇنلۇقى 18.3 كىلومېتر غا يەتتى. كىچىك تېپتىكى ئابونېنتلار كومموتاتورىنىڭ سىغىمچانلىقى 600 توچكا (ئەمەلىي ئىشلىتىلگىنى 417 توچكا) بولۇپ، ئۈنىڭغا 425 تېلېفون ئۇلاندى، يۇنىڭ ئىچىدە ئاپتوماتىك تېلېفون 52.5% نى ئىگىلەيدۇ. شەھەرگە قاراشلىق ئون يېزا ۋە ئون كەنتكە تېلېفون ئۇتاشتۇرۇلدى، يېزىلارنىڭ تېلېفونلىشىش نىسبىتى 100% كە، كەنتلەرنىڭ 18.15% (يەنە 44 كەنتكە تېلېفون ئورنىتىلمىدى) كە يەتتى. يېزا تېلېفونى كىرىسى 263 سىڭ يۆنگە يەتتى. 17 يېزا تېلېفونى خادىمى بار بولدى، يۇنىڭ ئىچىدە تېلېفونىست ئۆت، ماشىنىست ئىككى، سىم تارتقۇچى توققۇز، باشقا خادىم ئىككى.

3. ئۇزۇن يوللۇق تېلېفون

مىنگونىڭ 26 - يىلى (1937 - يىلى) كورلىدىن قارا شەھەر ناھىيىسىگە 69 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتا ھەم تېلېگراف، ھەم تېلېفون ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان سىم تارتىلىپ، ئۇزۇن يوللۇق تېلېفون كەسپى بولغا قويۇلغان، ئۇ ئاۋەتتىكى تېلېفون ۋە جەددىي تېلېفون دەپ ئىككىگە ئايرىلاتتى. ئۇزۇن يوللۇق تېلېفون بېرىشتە تېلېفون بېرىش تالونى سېتىۋېلىناتتى، ئۇنىڭ ۋاقتى ئۈچ مىنۇت بولغاچقا، سۆزلىشىش ۋاقتى ئېشىپ كەتسە تالون تولۇقلاپ سېتىۋېلىناتتى. 1950 - يىلدىن كېيىن ئۇزۇن يوللۇق تېلېفونىنىڭ كەسپ دائىرىسى كۇندىن - كۈنگە كېڭەيتىلىپ، نومۇر چاقىرىش، ئادەم چاقىرىش ۋە ۋاستىلىك چاقىرىشتىن ئىبارەت ئۈچ خىلغا ئايرىلدى. 1953 - يىلى ئۇزۇن يوللۇق تېلېفون كەسپى ھاۋا مۇداپىئە ئاخباراتى تېلېفونى، ھەربىي - مەمۇرىي تېلېفون، كارخانا تېلېفونى، ئاۋەتتىكى تېلېفون ۋە ھۆكۈمەت ئىشى تېلېفونىدىن ئىبارەت بەش خىلغا ئايرىلدى، ئۇزۇن يوللۇق تېلېفون كەسپىنىڭ شۇ يىللىق تىجارەت مىقدارى 1956 قېتىمغا يېتىپ، 1949 - يىلدىكىدىن 5.3 ھەسسە ئاشتى. 1955 - يىلى كورلا بىلەن ئۇرۇمچى ئارلىقىغا ئۇزۇن يوللۇق تېلېفون سىمى تارتىلىپ، 3838 ستولبا ئورنىتىلدى، بەش ئات، ئۈچ ۋېلىسىپىت ئاجرىتىلىپ، سىم يوللىرى چارلاپ تۇرۇلدى. شۇنىڭ بىلەن كورلىنىڭ ئۇزۇن يوللۇق خەۋەرلىشىشى ئاپتونوم رايونىنىڭ خەۋەرلىشىش تورىغا كىردى. يىل ئاخىرىدا ئۇزۇن يوللۇق تېلېفون يولىدىن ئۇچى بار بولدى، يۇنىڭ بىرى سىملىق، ئىككىسى سىمسىز. 1956 - يىلى كورلىدىن لوپنۇر ناھىيىسىگىچە 43 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتا سىم تارتىلدى. 1958 - يىلى ئۇزۇن يوللۇق تېلېفون كەسپىنى يولغا قويغان ئىدارە، پونكىت يەتتىگە يەتتى، يۇنىڭ بەشى يېزىدا؛ ئۇزۇن يوللۇق تېلېفون سىم يولى 12 گە يەتتى، يۇنىڭ سەككىزى سىمسىز، تۆتى سىملىق؛ ئۇزۇن يوللۇق تېلېفون كەسپىنىڭ تورى 14 خىلغا ئۇزارتىلدى. 1965 - يىلى كورلا بىلەن چاقىلىق ئارلىقىغا 440 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتا سىم تارتىلدى. 1966 - يىلى ئۇزۇن يوللۇق تېلېفون ئالاقىسىدە كورلا مەركەز قىلىنغان جەنۇبىي شىنجاڭ ئايلانما يولى شەكىللەندى. سىم يولى جەھەتتە سىملىق يول ئاساس قىلىنغان بولۇپ، پەقەت بىرلا سىمسىز يول بار ئىدى. شۇ يىلى كەسپ مىقدارى 32 سىڭ 488 قېتىمغا يېتىپ، 50 سىڭ 762 يۆن كىرىم

قىلىندى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن كېيىن، باشقۇرۇش قالايمىقانلىشىپ كەتتى. 1968ـ يىلى ئۈزۈن يوللۇق تېلېفونىنىڭ كەسىپ مىقدارى 1966 ـ يىلدىكىدىن 30.6% ، كىرىم 17.2% تازىيىپ كەتتى. 1971 ـ يىلدىن باشلاپ تەدرىجىي ئەسلىگە كەلدى. 1974 ـ يىلى ئۈزۈن يوللۇق تېلېفون كەسپىنى يولغا قويغان ئىدارە، پونكىت سەككىزگە، ئۈزۈن يوللۇق تېلېفون يولى 19 (بۇنىڭ ئىچىدە، سىملىق، يۆكلىمە دولقۇنلۇق تېلېفون يولى 11) غا، يۆكلىمە دولقۇنلۇق ئاخىرقى ئۈچ ئاپپاراتى يەتتە (بۇنىڭ ئىچىدە، ئۈچ يوللۇق ئاپپارات ئۈچ، 12 يوللۇق ئاپپارات تۆت) گە يەتتى؛ ئۈزۈن يوللۇق تېلېفون كومۇتاتورىدىن ئۈچى (90 توپكىلىق) بار بولدى، ئۈزۈن يوللۇق تېلېفون كەسىپ مىقدارى 38 مىڭ 893 قېتىمغا، كىرىم 59 مىڭ 672 يۈەنگە يەتتى.

1976 ـ يىلى 12 يوللۇق يۆكلىمە دولقۇنلۇق ئاپپاراتىنىڭ 15ى، ئۈچ يوللۇق يۆكلىمە دولقۇنلۇق ئاپپاراتىنىڭ 13ى، تاق يوللۇق يۆكلىمە دولقۇنلۇق ئاپپاراتىنىڭ تۆتى بار بولدى. يۆكلىمە دولقۇنلۇق ئاخىرقى ئۈچ ئاپپاراتى ئۈسكۈنىلىرىنىڭ سىغىمچانلىقى جەمئىي 223 يول، ئەمەلىي ئىشلىتىلگىنى 79 يول؛ ئۈزۈن يوللۇق تېلېفون كەسىپى يولغا قويۇلغان ئىدارە، پونكىت 11گە، ئۈزۈن يوللۇق تېلېفون يولى 39غا، كەسىپ مىقدارى 78 مىڭ 586 قېتىمغا، كىرىم 64 مىڭ 589 يۈەنگە يەتتى. 1988 ـ يىلى ئۈزۈن يوللۇق تېلېفوندىن قىلىنغان كىرىم 1 مىليون 13 مىڭ 400 يۈەنگە، كەسىپ مىقدارى 252 مىڭ 900 قېتىمغا يەتتى. 1989 ـ يىلى «DD16» ئاپپاراتى ئورنىتىلىپ، بىۋاستە تېلېفونغان ئۈزۈن يوللۇق تېلېفون كەسىپى يولغا قويۇلدى.

1990 ـ يىلى كورلا شەھىرى بويىچە ئۈزۈن يوللۇق تېلېفون كەسىپى يولغا قويۇلغان ئىدارە، پونكىت ئالتە، ئۈزۈن يوللۇق تېلېفون يولى 89، بۇنىڭ ئىچىدە سىملىق تېلېفون يولى 86، سىممىز تېلېفون يولى ئۈچ. سىملىق تېلېفون يولى ئىچىدە يۆكلىمە دولقۇنلۇق تېلېفون يولى 77. بارلىق تېلېفون يوللىرى ئىچىدە ئاپتوماتىك يول 11، بىرىنچى ئاپتوماتىك يول توقۇز، نۆقتىلار ئارا بىرىنچى ئاپتوماتىك يول يەتتە. ئۈزۈن يوللۇق تېلېفونىنىڭ ئاساسلىق ئۈسكۈنىلىرى: توك بىلەن ھەرىكەتلىنىدىغان كومۇتاتور 200 توپكا، ئۈزۈن يوللۇق قوش ئۈچلۈق ئۈسكۈنە 48 توپكا، 60 يوللۇقتىن تۆۋەن ئاۋاز كۈچەيتكۈچ ئىككى، 60 يوللۇقتىن تۆۋەن يۆكلىمە دولقۇنلۇق ئاخىرقى ئۈچ ئاپپاراتى ئۈسكۈنىسى 42، ئومۇمىي يول سىغىمچانلىقى 345.

1990 ـ يىلى كورلا شەھىرىدە 29 كىلومېتر ئۈزۈن يوللۇق ستولبا سىم يولى، 14 جۈپ كىلومېتر ئۈچۈق سىم يولى بار بولدى. ئۈزۈن يوللۇق ئارىلىق سىم يولى 9. 25 جۈپكە، ئۈزۈن يوللۇق تېلېفوندىن قىلىنغان كىرىم 1 مىليون 415 مىڭ 500 يۈەنگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە خەلقئارا ۋە شياڭگاڭ، ئاۋمېنلارغا بىرىلگەن تېلېفوندىن قىلىنغان كىرىم 22 مىڭ 931 يۈەن.

بىگىرمە ئۈچىنچى قىسىم

مالىيە، باج

چاق سۇلالىسى ھۆكۈمىتى چېخلۇك 24 ـ يىلى (1759 ـ يىلى) شىنجاڭنى بىرلىككە كەلتۈرگەندىن كېيىن، قارا شەھەر خانلىقىغا قاراشلىق كورلا يېزىسىدا بەگلىك تۈزۈمىنى يولغا قويدى. زېمىن كەلگە، ئادەم شالاك، ئىقتىساد تەرەققىي قىلمىغان بولغاچقا، مالىيە كىرىسى چىقىمنى قاپلىيالمايتتى. چاق ھۆكۈمىتىنىڭ مالىيە كىرىمى «ھەربىي تەمىنات» ۋە يەرلىك ھۆكۈمەت بەرگەن قوشۇمچە يارەمدىن تاشقىرى، ئاساسەن، تۇرلۇك باج ـ سېلىقلار دىن كىرەتتى. ھەرمىللەت ئەمگەكچى خەلقىنىڭ سېلىقى ھەددىدىن تاشقىرى ئېغىر ئىدى.

كورلىنىڭ يەرلىك ھاكىمىيىتى 3 ـ دەرىجىلىك ھاكىمىيەتكىدىن 7 ـ دەرىجىلىك بەگلىكچە بولغان 20 نەچچە كىشىدىن تەركىب تاپاتتى. چاق ھۆكۈمىتى بەگلەرگە ئاجرىتىپ بەرگەن تەمىنات يېرى 3060 موغا، بەگلەرنىڭ يېرىنى تېرىيدىغان يانچىلار 105 ئائىلىگە يەتكەنىدى. بەگلەر ئىش ـ ھەققى، تەمىنات يېرىگە ئېرىشكەنىدىن تاشقىرى، يەنە نۇرغۇن بوز يەرلەرنى ئىگىلىۋېلىپ، دېھقانلارغا ئاچقۇزاتتى. ئېچىلغان يەرلەرنى ئوتاقچىلىق شەكلىدە ئوتاقچى دېھقانلارغا ئىجارىگە بېرىپ تېرىتاتتى. ھوسۇلنىڭ ئۈچتىن بىر قىسمىنى ياكى ئىككىدىن بىر قىسمىنى ئۆزى ئالاتتى، يەر بېجىنى ئوتاقچى دېھقانلارغا يۈكلەپ قويۇاتتى. ئوتاقچى دېھقانلار ھەرىيلى يەنە 3 — 4 ئاي ھەقسىز ئىشلەپ بېرىشكە مەجبۇرلىناتتى.

چاق سۇلالىسى شىنجاڭنى بىرلىككە كەلتۈرگەندىن كېيىن، قوشۇمچە باجلار يەر بېجى ۋە رەسمىي باج (ئادەم بېشىغا ئېلىنىدىغان باج) دىن كۆپ ئېشىپ كەتكەنىدى، ئۇشر ـ زاكات قاتارلىق دىنىي باجلارمۇ ئەمگەكچى خەلقنىڭ كىرىمىنىڭ ناھايىتى زور نىسبىتىنى ئىگىلەيتتى، ئەمگەكچى خەلق قاتمۇ قات ئېكسپىلاتاتسىيە تۈپەيلىدىن «جىگدە، ئۈجمىنى ئوزۇق قىلىپ» (لىن زېشۈينىڭ سۆزى)، ئاچ ـ يالىڭاچ تۇرمۇش كۆچۈرەتتى.

مىنگو دەۋرىدە كورلىنىڭ مالىيىسى قارا شەھەر ۋىلايىتىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولدى. مىنگونىڭ 37 ـ يىلى (1948 ـ يىلى) كورلا ناھىيىسىدە 4055 دادەن يەر بېجى يىغىلغانىدى. بۇ، ھەرخىل باجلار بىلەن بىللە يۇقىرىغا تاپشۇرۇلماندىن كېيىن، ناھىيىنىڭ مالىيە چىقىمىنى شىنجاڭ ئۆلكىلىك مالىيە نازارىتى چەكلىك سومما بويىچە ئاجرىتىپ بېرەتتى.

1950 ـ يىلىدىن 1954 ـ يىل 5 ـ ئايغىچە مالىيە چىقىمى كىرىمىدىن ئېشىپ كېتىپ، مالىيىدە قىزىل رەقەم كۆرۈلۈپ تۇردى. 1954 ـ يىلدىن كېيىن ھەرقايسى ساھەلەرنىڭ ئىشلەپچىقىرىشى، جۈملىدىن سودا ـ سانائەت كەسىپنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، باج كىرىمى زور دەرىجىدە كۆپەيىپ، مالىيە كىرىمى ئېشىپ قالمىغان بولدى. لېكىن، ئۇزاقتىن بۇيان شەھەرگە قاراشلىق كارخانىلارنىڭ

ئىگىلىك باشقۇرۇشى ياخشى بولمىغانلىقتىن، سېلىنما ئۇنۇمدىن كۆپ بولۇپ كەتتى. 1950 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە بولغان 38 يىلدا 23 يىل زىيان كۆرۈلدى. 1990 ـ يىلى شەھەرنىڭ ئومۇمىي كىرىسى 398 مىليون 513 مىڭ يۈەنگە، ئومۇمىي چىقىمى 277 مىليون 824 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، كىرىم چىقىمدىن 120 مىليون 689 مىڭ يۈەن ئوشۇق بولدى. خەزىنىگە 120 مىليون يۈەن تاپشۇرۇلدى.

سودا ـ سانائەت بېجى كورلا شەھرىنىڭ ئىقتىسادى، مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىنىڭ كۆچلۈك تۈۋرۈكى، شۇنداقلا شەھەر مالىيە كىرىمىنىڭ ئاساسلىق مەنبەسى. بېجى جۇغلىغۇ قۇرۇلغاندىن كېيىن، گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ باج ـ سېلىقلىرى بىكار قىلىنىپ، باج تۈزۈمىنىڭ خاراكتېرىدە تۈپ ئۆزگىرىش بولدى. باج تۈرلىرى يېڭى جۇغلىغۇ قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرىكىگە قارىغاندا كۆپەيگەن بولسىمۇ، لېكىن، ئۇ «خەلقتىن ئېلىپ، خەلقە ئىشلىتىش»تىن ئىبارەت ئالاھىدىلىككە ئىگە بولۇپ، ئىشلەپچىقىرىش ۋە ئىستېمالنى تەڭشەشتە پىشاڭلىق رولىنى تولۇق جارى قىلدۇردى. 1950 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە بولغان 41 يىلدا شەھەر بويىچە ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش ۋە مەدەنىيەت، ماارىپ، سەھىيە ئىشلىرىغا 185 مىليون 558 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىنىدى، بۇ شۇ مەزگىلدىكى مالىيە ئومۇمىي كىرىمىنىڭ 46.56 پىرسەنتىنى، مالىيە ئومۇمىي چىقىمىنىڭ 66.79 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. مەمۇرىي خىراجەت چىقىمى 51 مىليون 546 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، مالىيە ئومۇمىي چىقىمىنىڭ 18.6 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

I باب

مالىيە

1 § . ئاپپاراتلار

مىنگونىڭ 23 ـ يىلى (1934 ـ يىلى) كورلا مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى مالىيە شۆبە ئىدارىسى تەسىس قىلدى. ئۇ مىنگونىڭ 31 ـ يىلى (1942 ـ يىلى) كورلا ناھىيىلىك مالىيە ئىدارىسىغا ئۆزگەرتىلدى.

1950 ـ يىلى كورلا ناھىيىلىك مالىيە بۆلۈمى قۇرۇلدى، 1959 ـ يىل 3 ـ ئايدا ناھىيىلىك باج ئىدارىسى بىلەن بىرلەشتۈرۈلۈپ، مالىيە ئىدارىسىغا ئۆزگەرتىلدى.

1962 ـ يىلى مالىيە ئىدارىسى تەۋەلدىن قالدۇرۇلۇپ، مالىيە بۆلۈمى ۋە باج ئىدارىسى قۇرۇلدى.

1966 ـ يىلى مالىيە بۆلۈمى بىلەن باج ئىدارىسى قوشۇلۇپ مالىيە ئىدارىسى قىلىپ قۇرۇلدى.

1974 ـ يىل 9 ـ ئايدا مالىيە ئىدارىسى يەنە مالىيە بۆلۈمىگە ئۆزگەرتىلدى. 1981 ـ يىلى مالىيە بۆلۈمى قايتا مالىيە ئىدارىسىگە ئۆزگەرتىلدى.

1979 ـ يىلدىن 1983 ـ يىلغىچە كورلا شەھىرى بىلەن ناھىيە تەۋە مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان مەزگىلدە، ھەر ئىككىسىدىلا مالىيە ئىدارىسى (بۆلۈمى) تەسىس قىلىنىدى.

1984 ـ يىل 4 ـ ئايدا كورلا ناھىيىسى تەۋەلدىن قالدۇرۇلدى، ناھىيىلىك مالىيە ئىدارىسى كورلا شەھەرلىك مالىيە ئىدارىسىگە قوشۇۋېتىلدى.

1950 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلىغىچە مالىيە ئاپپاراتى تەدرىجىي كېڭەيدى. 1950 ـ يىلى مالىيە بۆلۈمىدە ئالتە كادىر بار ئىدى. 1990 ـ يىلى شەھەرلىك مالىيە ئىدارىسىدە ئالتە بۆلۈمچە، بىر ئىشخانا بولۇپ، كادىرى 46 گە يەتتى. مالىيە باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە. كى يۈكسەك دەرىجىدە مەركەزلەشتۈرۈپ، بىر تۇتاش كىرىم قىلىپ، بىر تۇتاش چىقىم قىلىدىغان تۈزۈلمىدىن تەرىجىي ھالدا بىر تۇتاش رەھبەرلىك قىلىپ، دەرىجىگە ئايرىپ باشقۇرىدىغان مالىيە تۈزۈلمە. سىگە ئۆزگەرتىلدى.

2 § . تۈزۈلمە

مىنگو دەۋرىدە، كورلا ناھىيىسىنىڭ مالىيە تارمىقى كىچىكىپرەك تەسىس قىلىندى. مىنگونىڭ 23ـيىلى (1934 ـ يىلى) دىن كېيىن، يەرلىك مالىيىنى باشقۇرۇش ئىشى رەسمىي يولغا قويۇلۇپ، بىر تۇتاش كىرىم قىلىپ، بىر تۇتاش چىقىم قىلىنىدىغان باشقۇرۇش چارىسى قوللىنىلدى. مالىيە كىرىمى پۈتۈنلەي يۇقىرىغا تاپشۇرۇلدى. مالىيە چىقىمى ئۆلكىلىك مالىيە نازارىتى تەرىپىدىن چىقىم تۈرى ۋە مانى بەلگىلىنىپ ئاجرىتىپ بېرىلدى. باشقا چىقىملار بولۇپ قالسا، يۇقىرىغا مەلۇم قىلىنغاندىن كېيىن، يۇقىرى تەستىقلاپ تولۇقلاپ بەردى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە، گومىنداڭدىن قالغان پۇل پاخالىلىقى، ئىقتىسادىي كاساتچىلىقىنىڭ ئورنىنى تولدۇرۇشقا مەلۇم مالىيە كۈچى كېرەك بولدى. شۇڭا مالىيە يۇكى ناھايىتى ئېغىر، يەنە كېلىپ، مالىيە مەنبەسى ئاز بولغانلىقتىن، مالىيە كۈچىنى مەركەزلەشتۈرۈپ ئىشلىتىش قىيىن بولدى. بۇنداق قىيىن ئەھۋالغا ناقابىل تۇرۇش ئۈچۈن، يەنىلا بىر تۇتاش كىرىم قىلىپ، بىر تۇتاش چىقىم قىلىنىدىغان مالىيە باشقۇرۇش چارىسى قوللىنىلدى: كىرىم چىقىمدىن كۆپ بولسا، ئارتۇق قىسمى يۇقىرىغا تاپشۇرۇلدى؛ كىرىم چىقىمدىن ئاز بولسا كەم قىسمىنى دۆلەت تولۇقلاپ بەردى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا دۆلەتنىڭ ئاز سانلىق مىللەتلەر رايونىدا دېھقانچىلىق بېچىنى كېمەيتىش، كەچۈرۈم قىلىش قانارلىق سىياسەتلىرى ئىجرا قىلىندى. بۇنداق باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى 1957ـيىلغىچە داۋاملاشتى.

1958 ـ يىلى كورلا ناھىيىسىدە يەرلىكنىڭ ھاياتىي كۈچىنى ئاشۇرۇش، ئاز سانلىق مىللەتلەر رايونىنىڭ ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشىغا مەدەت بېرىش مەقسىتىدە، «كىرىمگە قاراپ چىقىمنى بەلگىلەش، بەش يىلغىچە ئۆزگەرتمەسلىك» تىن ئىبارەت مالىيە باشقۇرۇش چارىسى يولغا قويۇلدى.

1959 ـ يىلدىن 1962 ـ يىلغىچە دۆلەت قىيىنچىلىققا ئۇچرىغان مەزگىلدە مالىيە ھوقۇقى يەنە مەركەزلەشتۈرۈلۈپ، «ئومۇمىي سوممىدىن نىسبەت قالدۇرۇش، بىر يىلدا بىر قېتىم بەلگىلەش» چارىسى يولغا قويۇلدى. 1963 ـ يىلى دۆلەت ئاز سانلىق مىللەتلەر رايونلىرىغا ئېتىبار بېرىش ئۈچۈن، «كىرىم-چىقىمنى تەكشۈرۈپ بېكىتىش، ئومۇمىي سوممىنى بويىچە ھېسابلاش، ئارتۇقمنى يۇقىرىغا تاپشۇرۇش، كېمىنى تولۇقلاپ بېرىش، بىر يىلدا بىر قېتىم بەلگىلەش» چارىسىنى يولغا قويدى ھەم چېگرا رايوندىكى ئاز سانلىق مىللەت رايونلىرىنىڭ مالىيىسىگە تۆت جەھەتتىن ئالاھىدە ئېتىبار بەردى. يەنى، ئومۇمىي چىقىمنىڭ بەش پىرسەنتىگە تەڭ زاپاس مەبلەغ قالدۇردى، بۇ باشقا رايونلاردىكىدىن 2% كۆپ؛ يىللىق چىقىم خام چوتىنى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ئالدىنقى يىللىق چىقىم نەق چوتىدىن 5% يۇقىرى قىلدى؛ قوشۇمچە يارەم پۇلىنى ھەرىيلى كۆپەيتىپ تۇردى؛ ئارتۇق كىرىمنىڭ ئارتۇق قىسمىنى پۈتۈنلەي جايلار-نىڭ ئۆزىگە قالدۇردى. بۇ مالىيە تۈزۈلمىسى كورلا ناھىيىسىدە 1970 ـ يىلغىچە ئىجرا قىلىندى.

1971 ـ يىلدىن 1973 ـ يىلغىچە مەركەز مالىيە باشقۇرۇشتا چوڭ ھۆددىگە بېرىش سىياسىتىنى

يولغا قويىدى. كورلا ناھىيىسىنىڭ مالىيە باشقۇرۇش تۈزۈلمىسىنى «كىرىم ـ چىقىمنى بىكىتىپ، كىرىم-چىقىمنى ھۆددىگە بېرىش، يۇقىرىغا تاپشۇرىدىغان قىسىمغا كاپالەتلىك قىلىش، ئېشىنغىنىنى ئۆزىگە قالدۇرۇش، بىر يىلدا بىر قېتىم بەلگىلەش» كە ئۆزگەرتىلدى.

1974 ـ يىلدىن 1976 ـ يىلىغىچە «كىرىم ـ چىقىمنى بىكىتىش، كىرىم بىلەن چىقىمنى چېتىش، ئومۇمىي سوممىدىن نىسبەت قالدۇرۇش» چارىسى يەنە يولغا قويۇلدى.

1977 ـ يىلدىن باشلاپ، دۆلەت ھەرىيلى چېگرا رايونىدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەر رايونىنىڭ ئاساسىي قۇرۇلۇشى ۋە ئىشلىرىغا قوشۇمچە يارەمم خىراجىتى ئاجرىتىپ بېرىپ تۇرىدىغان بولدى، بۇ پۇل سانائەت، بېزا ئىگىلىك، قاتناش، ئادەم ئېچىدىغان ۋە چارۋا سۇغىرىلىدىغان سۇ، مەدەنىيەت، مائارىپ قاتارلىق جەھەتلەردىكى چىقىملارغا ئىشلىتىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا مىللىي ئاپتونوموسىيىلىك رايونلارنىڭ خام چوت كۆرسەتكۈچىنى تەكشۈرۈپ بېكىتكەندىمۇ مەلۇم ئىمكانىيەت قويۇپ، ئۇلارنىڭ كىرىمىدىن ئۆزىگە نىسبەت قالدۇردى، چىقىمنىڭ ئېشىپ كەتكەن قىسمىنى تولۇقلاپ بەردى.

1980 ـ يىلدىن باشلاپ، مەركەز يەرلىككە قارىتا «كىرىم ـ چىقىمنى ئايرىش، دەرىجىگە ئايرىپ ھۆددىگە بېرىش، بىر بېكىتىپ، بەش يىلغىچە ئۆزگەرتمەسلىك» باشقۇرۇش چارىسىنى يولغا قويدى ھەم مىللىي ئاپتونوموسىيىلىك رايونلارغا خېلى زور ئېتىبار بەردى.

1985 ـ يىلى مەملىكەت بويىچە «باج تۈرلىرىنى ئايرىش، دەرىجىگە ئايرىپ ھۆددىگە بېرىش» تىن ئىبارەت خام چوت باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، كورلا شەھىرى تەۋەسىدىكى كارخانىلارنىڭ كىرىمى بىردەك يەرلىك ھۆددىگە ئالىدىغان كىرىم دائىرىسىگە كىرگۈزۈلدى. مۇشۇ ئاساستا ئاشقان كىرىمدىن نىسبەت قالدۇرۇش يولغا قويۇلدى، شەھەر دەرىجىلىك مالىيىگە قالدۇرۇلىدىغان نىسبەت 40% بولدى، تاماكا، ھاراق بېجى كىرىمىنىڭ ئاشقان قىسمىدىن 25% لىك نىسبەت بويىچە قالدۇرۇلدى.

§ 3 . مالىيە كىرىمى

مىنگو دەۋرىدە مالىيە كىرىمى ئاساسەن يەر بېجى ۋە باشقا باجلاردىن كىرەتتى. كىرىم چەكلىك بولغاچقا، ئۇزاق مەزگىلگىچە كىرىم چىقىمنى قاپلىيالمايى كەلگەن. مىنگونىڭ 32 ـ يىلى (1943 ـ يىلى) دىن باشلاپ باج تۈرى كۆپ قېتىم كۆپەيتىلگەن، باج نىسبىتى ئۆستۈرۈلگەن بولسىمۇ، كىرىم يەنىلا ھېچقانچە كۆپەيمىگەن. مىنگونىڭ 37 ـ يىلى (1948 ـ يىلى) دىن كېيىن، مالىيە تېخىمۇ قىس بولۇپ كەتتى، ئۇنىڭ ئۈستىگە پۇل ياخاللىقى تۈپەيلىدىن خىزمەتچىلەرنىڭ ئىش ھەققى خېلى ئايلارغىچە تارقىتىلماي ئارتىلىپ قالدى. بىر قىسىم خىزمەتچىلەر تۇرمۇش كۆچۈرۈشكە ئامالسىز قالغانلىقتىن، سودىگەرچىلىك قىلىشقا باشلىدى. ھۆكۈمەت دائىرىلىرى ئىچىچى ـ خىزمەتچىلەر ۋە ئۇلارنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا ئايدا 40 جىڭ ئاشلىق بېرەتتى. ئۇلار مۇشۇنىڭ بىلەن ئاران تۇرمۇش كۆچۈرەتتى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىللەردە، كورلا ناھىيىسىنىڭ مالىيىسى قىيىن مەزگىلنى باشتىن كەچۈردى. مالىيە كىرىمى ئاساسەن دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق بېجىدىن كىرىدى. 1958 ـ يىلدىن كېيىن، شەھەر، يېزىلاردا سانائەت بارلىققا كەلگەندىن كېيىن، ناھىيە مالىيىسى تەدرىجىي ھالدا دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق بېجىنى ئاساس قىلىندىغان بىرخىل شەكىلدىن سودا ـ سانائەت بېجى كىرىمىنى ئاساس قىلىندىغان كۆپ مەنبەلىك شەكىلگە ئۆتتى، ئەمما كىرىمىنىڭ ئېشىش سۈرئىتى ئاستا بولدى. 1978 ـ يىلى پارتىيە 11 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 ـ ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، كورلا شەھىرىدە ئىشىكنى ئېچىۋېتىش، ئىچكى جەھەتتە جانلاندۇرۇش قاتارلىق ئىقتىسادىي ئىسلاھات پائالىيەتلىرى ئىجرا

قىلىنغاندىن كېيىن، ئىقتىساد كۇندىن ـ كۈنگە جانلىنىپ، مالىيە كىرىمى زور دەرىجىدە ئاشتى. 1981ـيىلى مالىيە كىرىمى تۇنجى قېتىم 10 مىليون يۈەندىن ئاشتى. 1985 ـ يىلى يەنە 20 مىليون يۈەنگە يەتتى. 1990 ـ يىلى 78 مىليون 553 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

1950 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە بولغان 41 يىلدا كورلا شەھىرى (ناھىيىسى) نىڭ مالىيە كىرىمى ناھايىتى تېز ئاشتى، كىرىم قۇرۇلمىسىدىمۇ تۈپ ئۆزگىرىش بولدى. 1950 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە ئومۇمىي كىرىم 398 مىليون 513 مىڭ يۈەنگە يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە، سودا ـ سانائەت بېجى كىرىمى 373 مىليون 752 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 93.8%نى، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق بېجى كىرىمى 17 مىليون 129 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 4.3%نى ئىگىلىدى؛ كارخانىلارنىڭ زىيىنى 4 مىليون 600 مىڭ يۈەن بولۇپ، ئومۇمىي كىرىمنىڭ بىر پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ باشقا كىرىملەر 12 مىليون 233 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 3%نى ئىگىلىدى.

1. كارخانىلارنىڭ كىرىمى

كورلا شەھىرىگە بېۋاستە قاراشلىق سانائەت، سودا، قاتناش، قۇرۇلۇش قاتارلىق كارخانىلارنىڭ ئاساسى ئاجىز، ئىگىلىك باشقۇرۇشى ياخشى بولمىغانلىقتىن، ئىقتىسادىي ئۈنۈمى ياخشى بولمىدى، ئۇزاق مەزگىل زىيان تارتتى. 1957 ـ يىلدىن تارتىپ كارخانىلار كىرىم قىلىشقا باشلىدى. 1963 ـ يىلدىن 1979 ـ يىلغىچە بولغان 17 يىلدا كارخانىلار جەمئىي 4 مىليون 919 مىڭ يۈەن زىيان تارتتى.

1980 ـ يىلدىن 1984 ـ يىلغىچە زىيانىنى پايدىغا ئۆزگەرتىپ، جەمئىي 2 مىليون 883 مىڭ يۈەن كىرىم قىلدى. 1985 ـ يىلدىن كېيىن يەنە زىيان تارتتى، 1990 ـ يىلغىچە جەمئىي 3 مىليون 12 مىڭ يۈەن زىيان تارتتى. 41 يىل داۋامىدا ئومۇمىي زىيان 4 مىليون 600 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

1979 ـ يىلدىن ئىلگىرىكى زىيان ئاساسەن ئىگىلىك باشقۇرۇشنىڭ ياخشى بولمىغانلىقىدىن كېلىپ چىقتى. 1985 ـ يىلدىن كېيىنكى زىيان ئاساسەن ئىگىلىك باشقۇرۇشنى ھۆددىگە بېرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمىنىڭ مۇكەممەل بولمىغانلىقىدىن كېلىپ چىقتى، مەسىلەن، شەھەرگە قاراشلىق كارخانىلارنىڭ ھۆددىگەرلىك تۈپ مانى تۈۋەنرەك بولۇپ قالغانلىقتىن، يالغۇز 1990 ـ يىلى ھۆددىگەرلىك تۈپ سانىدىن ئېشىپ كېتىپ خەزىنىگە قايتۇرۇلغان سومما 334 مىڭ يۈەنگە يەتتى؛ سودا كارخانىلىرىنىڭ ئاساسىي قۇرۇلۇشقا سالغان مەبلىغى ھەددىدىن ئارتۇق كۆپ بولدى، باجدىن ئىلگىرى قايتۇرۇشقا تېگىشلىك قەرزى بىرقەدەر چىق بولدى. 1987 ـ يىلى «خەلق» سودا سارىيى باجدىن ئىلگىرى 400 مىڭ يۈەن قەرز قايتۇردى. شۇ سەۋەبتىن تاپاۋەت بېجى 260 مىڭ يۈەن كېمەيىپ كەتتى.

1990 ـ يىلى كارخانىلارنىڭ ئەسلىدىكى كىرىمىدىن 537 مىڭ يۈەن سىياسەت خاراكتېرلىك زىيان ئازايتىلغانلىقى، 334 مىڭ يۈەن خەزىنىگە قايتۇرۇلغانلىقى ئۈچۈن، كىرىم زىيانغا چىقىپ كېتىپلا قالماي، يەنە 794 مىڭ يۈەن زىيان كۆرۈلدى.

2. باج كىرىمى

1950 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە ھەرخىل باج كىرىمى 397 مىليون 118 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 41 يىللىق مالىيە كىرىمى — 398 مىليون 513 مىڭ يۈەنىڭ 99.65 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. 1950ـيىلى باج كىرىمى ئاران 214 مىڭ يۈەن بولغانىدى. 1990 ـ يىلى 77 مىليون 610 مىڭ يۈەنگە

يېتىپ، 1950 ـ يىلىدىكىدىن 262.6 ھەسسە، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 16% ئاشتى.

1950 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە بولغان 41 يىلدا باج قۇرۇلمىسىدىكى ئۆزگىرىش ناھايىتى زور بولدى. 1957 ـ يىلدىن ئىلگىرى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق بېجى باج كىرىمىنىڭ ئاساسلىق تەركىبى بولۇپ كەلگەنىدى. كورلا رايونىدا سوتسىيالىستىك ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشنىڭ يۈكسىلىشىگە ئەگىشىپ، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودا ـ سانائەتنى يېتەكچى قىلغان ئىقتىسادىي تەركىب تەدرىجىي تەرەققىي قىلدى ۋە زورايدى. شۇنىڭ بىلەن سودا ـ سانائەت بېجى كىرىمى 1950 ـ يىلدىكى 120 مىڭ يۈەندىن 1990 ـ يىلى 73 مىليون 707 مىڭ يۈەنگە كۆپەيىپ، 613 ھەسسە ئاشتى. 41 يىلدا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن يىلىغا 17.41% دىن ئېشىپ باردى.

دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق بېجى 1950 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە 17 مىليون 129 مىڭ يۈەن دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق بېجى يىغىلدى. 1957 ـ يىلدىن ئىلگىرى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق بېجى كورلا ناھىيىسىنىڭ ئاساسلىق باج مەنبەسى بولۇپ، مالىيە كىرىمىنىڭ 80 پىرسەنتىدىن ئارتۇقراقىنى ئىگىلەيتتى. كېيىن سودا ـ سانائەت بېجى كۆپەيگەنلىكتىن، ئۇنىڭ ئىگىلەيدىغان نىسبىتى تەدرىجىي تۆۋەنلىدى. 1966 ـ يىلى ناھىيە مالىيە كىرىمىنىڭ تەخمىنەن ئون پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. 1980 ـ يىلى شەھەر مالىيە كىرىمىنىڭ بەش پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. 1990 ـ يىلى 1.26% كە چۈشۈپ قالدى.

سودا ـ سانائەت بېجى 50 ـ يىللاردا سودا ـ سانائەت بېجى كىرىمى ئىنتايىن ئاز ئىدى. 60 ـ يىللاردا تەدرىجىي كۆپەيىپ، مالىيە كىرىمىنىڭ 69 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. 70 ـ يىللاردا مالىيە كىرىمىنىڭ ئاساسلىق مەنبەسىگە ئايلىنىپ، مالىيە كىرىمىنىڭ 93.4 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. 1990 ـ يىلى سودا ـ سانائەت باج كىرىمى 73 مىليون 707 مىڭ يۈەنگە يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە مەھسۇلات بېجى 10 مىليون 324 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، سودا ـ سانائەت بېجى كىرىمىنىڭ 14 پىرسەنتىنى، تىجارەت بېجى 23 مىليون 972 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 32.5% نى، كوللېكتىپ ۋە يەككە كارخانىلارنىڭ ئاپاۋەت بېجى 25 مىليون 436 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 34.5% نى، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانىلارنىڭ ئاپاۋەت بېجى 2 مىليون 284 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 3% نى، باشقا باجلار 11 مىليون 691 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 16% نى ئىگىلىدى.

باشقا بەرلىك باجلار 1950 ـ يىلدىن 1984 ـ يىلغىچە قاتناش قوراللىرى نومۇر ئاختىسى بېجى، قان بېجى، سودا بېجى، ئۆي بېجى قاتارلىق باجلاردىن 23 مىڭ يۈەن كىرىم قىلىندى. 1985 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە 6 مىليون 214 مىڭ يۈەن كىرىم قىلىندى، كېيىنكى ئالتە يىلدىكى باج كىرىمى 41 يىللىق بەرلىك ھەرخىل باج ئومۇمىي كىرىمىنىڭ 99.6 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

3. باشقا كىرىملەر

1950 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە باشقا كىرىملەر جەمئىي 5 مىليون 995 مىڭ يۈەن (ئىلگىرىكى يىللاردا مالىيەدىن بېرىلگەن 1 مىليون 76 مىڭ يۈەن قوشۇمچە ياردەم پۇلىنى، 969 مىڭ يۈەن تەڭشەش بېجىنى ئۆزئىچىگە ئالىدۇ) گە يېتىپ، مالىيە كىرىمىنىڭ 1.5 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

4. زايوم، خەزىنە چېكى

1950 ـ يىلدىن 1958 ـ يىلغىچە كورلا ناھىيىسىدە جەمئىي يەتتە قېتىمدا 242 مىڭ يۈەنلىك

ماددىي ئەرسىگە سۈندۈرۈلىدىغان خەلق «غالىبىيەت» زاپومى پىلەن دۆلەت ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش زاپومى تارقىتىلدى (1954 ـ يىلى تارقىتىلغان ماددىي ئەرسىگە سۈندۈرۈلىدىغان «غالىبىيەت» زاپومىنى ئۆزئـ چىگە ئالمايدۇ، تۆۋەندىمۇ شۇنداق) . 1981 ـ يىلدىن باشلاپ توققۇز قېتىم 34 مىليون 321 مىڭ يۈەنلىك دۆلەت خەزىنە چېكى تارقىتىلدى. تارقىتىلغان زاپوم ئومۇمىي سومىسى 34 مىليون 563 مىڭ يۈەن بولدى، يۈزمۇ ئىچىدە 1981 ـ يىلى ھەرقايسى ئورۇنلارنىڭ خىراجىتىدىن تۇتۇپ قېلىش چارىسى قوللىنىلىپ، ئاشكارا زاپوم تارقىتىلمىدى.

كورلا شەھىرى (ناھىيىسى)دە زاپوم، دۆلەت خەزىنە چېكىنىڭ 1950 ـ يىلدىن بۇيانقى تارقىتىلىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 23 ـ 1

بىرلىكى: يۈەن

تارقىـ تىلغان يىلى	زاپوم، دۆلەت خەزىنە چېكى نامى	ۋەزىپە سانى			ئەملىيەتتە سېتىۋېلىنغان سانى		
		جەمئىي	دۆلەت سېتىۋالـ غىنى	شەخسلەر سېتىۋالـ غىنى	جەمئىي	دۆلەت سېتىۋالـ غىنى	شەخسلەر سېتىۋالـ غىنى
1950	ماددىي ئەرسىگە سۈندۈرۈلـ ىدىغان خەلق «غالىبىيەت» زاپومى	3400			4500		
1954	ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش زاپومى	26700			31816		
1955	ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش زاپومى	34000			32620		
1956	ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش زاپومى	36000			35997		
1957	ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش زاپومى	35900			33323		
1958	ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش زاپومى	85000			93875		
1958	يەرلىك ئۇزۇن ۋەيىارلىغىنى				15200		
1982	دۆلەت خەزىنە چېكى	1169000	611000	588000	1223837	620640	603197
1983	دۆلەت خەزىنە چېكى	585900	20000	565900	746145	20000	726145
1984	دۆلەت خەزىنە چېكى	1371900	352000	1019900	1474800	352000	1122800
1985	دۆلەت خەزىنە چېكى	2229500	337000	1892500	2653035	337000	2316035
1986	دۆلەت خەزىنە چېكى	2140000	490000	1650000	3143445	507175	2636270
1987	دۆلەت خەزىنە چېكى	1980000	130000	1850000	2887725	130000	2757725
1988	دۆلەت خەزىنە چېكى	3040000	130000	3910000	3451000	134000	3317000
1989	دۆلەت خەزىنە چېكى	13858000			13877045		
1990	دۆلەت خەزىنە چېكى	3686000			4864000		

ئىزاھات: 1950 ـ يىلى تارقىتىلغان ماددىي ئەرسىگە سۈندۈرۈلىدىغان زاپومىنىڭ بىرلىكى پۈتۈن بولۇپ، ھەر بىر پۈتۈن ئالتە جىڭ كۈرۈچ، 1.5 جىڭ ئۇن، تۆت چى خەسە، ئالتە جىڭ كۆمۈرگە سۈندۈرۈلاتتى.

كورلا شەھىرى (ناھىيىسى) نىڭ 1950 — 1990 - يىلغىچە مالىيە كىرىم ئەھۋالى

جەدۋەل: 23 - 2

يىللار	مالىيە كىرىمى (10مىڭ يۈەن)	يۈنىلىش ئىچىدە					
		كارخانا كىرىمى		باج كىرىمى		باشقا كىرىم	
		سوممىسى (10مىڭ يۈەن)	كىرىمدە ئۆ- گىلىگەن نىس- بىتى(%)	سوممىسى (10مىڭ يۈەن)	كىرىمدە ئۆ- گىلىگەن نىس- بىتى(%)	سوممىسى (10مىڭ يۈەن)	كىرىمدە ئۆ- گىلىگەن نىس- بىتى(%)
1950	21.4			21.4	100		
1951	28.2			26.1	92.6	2.1	7.4
1952	33.2			31.3	94.3	1.9	5.7
1953	29.0	0.1	0.4	25.9	89.3	3	10.3
1954	34.7			32.6	93.9	2.1	6.1
1955	49			49	100		
1956	129.6			81.4	63.8	48.2	36.2
1957	128.3	0.6	0.2	86.4	67.5	41.3	32.3
1958	148.3	1.6	1.1	101.9	68.7	44.8	30.3
1959	177	14.2	8	158	89.2	4.8	2.8
1960	257	24.8	9.6	228.4	88.7	3.8	1
1961	180.2	2.1	1.8	174.9	97	3.2	1.2
1962	180.2	0.5	0.3	171.9	95.4	7.8	4.3
1963	172.9	—5.9	—3.4	174.1	100.7	4.7	2.7
1964	205.2	—10.3	—5	212.5	103.6	3	1.4
1965	274.5	—2.8	—1	274.5	100	2.8	1
1966	326.7	—3.3	—1	328	100.4	2	0.6
1967	305.4	—5.3	—1.7	309.1	101.2	1.5	0.5
1968	272.6	—0.1		271.7	89.6	1	0.4
1969	204.8	—45.8	—22.4	250	122	0.6	0.7
1970	302.8	—15	—5	317	104.7	0.8	0.3
1971	384.5	—17.9	—5	399.4	103.9	3	4.1
1972	363.1	—65.3	—18	424.4	116.9	4	1.1
1973	418.1	—42.7	—10.2	458.2	109.6	2.6	0.6

1.2	4.5	119.7	469.2	-20.9	-81.8	391.9	1974
1.1	5	115.3	537.9	-16.4	-76.5	466.4	1975
1.1	6.1	107.9	587.4	-9	-49.2	544.3	1976
0.8	5.7	105.4	715.9	-6.2	-42.1	679.5	1977
0.9	6.5	101.1	728.1	-2	-14.5	720.1	1978
0.5	3.8	101.1	789.5	-1.6	-12.5	780.8	1979
0.2	2	94	937.6	5.8	58.1	997.7	1980
0.6	5.4	93.3	941	5.5	55.4	1001.8	1981
1	10.7	92.3	979.9	2.5	26.3	1016.9	1982
0.7	8	93.7	1141	5.6	67.9	1216.9	1983
0.5	5.5	93.8	1316.1	5.7	80.6	1404.2	1984
0.5	12.2	100.4	2189.9	-0.9	-21.2	2180.9	1985
0.8	21.2	101.8	2763.1	-2.6	-70	2714.3	1986
0.3	11.5	103	3241.6	-3.3	-104.4	3148.7	1987
0.9	41	99.5	4312.4	-0.4	-17	4336.4	1988
1.5	87.7	98.6	5690.1	-0.1	-9.2	5768.6	1989
1.6	173.7	98.7	7761	-0.1	-79.4	7855.3	1990
1.5	599.5	99.6	39711.8	-1.1	-460	39851.1	جەمئىي

كورلا شەھرىگە قاراشلىق دۆلەت سودا ـ سانائەت سىستېمىسىنىڭ 1980 — 1990 ـ يىلغىچە پايدا ـ باج ئەھۋالى

جەدۋەل: 23 ـ 3 بىرلىكى: 10مىڭ يۈەن

يىللار	سودا ـ سانائەت بېجى	مېتەللىشى	پايدىسى	مائارىپ تۇمۇمىي مەھسۇلات قىممىتى	پايدىدىن تاۋۇلغان قوشۇمچە قايتۇرۇش لۇغىسى	ئىشلەتكۈچىلەردىن كېيىنكى يىللاردا تولدۇرۇلغىنى	ئىشلەتكۈچىلەرنى كۆرسەتكەن ئىناۋەتلىك تاپا ئۆمۈر بېجى	ئاشۇرۇشقا تېگىشلىك قالدۇرۇلغان پايدا
1980	84.1			106.4	117.3		79.1	38.2
1981	78.1	2665.4	72	102.3			50.4	21.6
1982	74.1	2589.4	80.8	97.1			59	21.8
1983	77.6	2850	143.7	121.5	5.6	3.1	78.2	56.8
1984	78.1	3051.9	149.9	163.7	9.1		66.9	73.9
1985	100.9	4441.3	189.9	129.7	11.1	3	91.2	90.6

91.4	96			26.1	215.3	213.5	5485.4	112.9	1986
75.7	42.5	15.2		52	272.7	155	5253	122.2	1987
101	25.5	3.5		79.4	228.3	202.4	7191.7	155.8	1988
121.7	37.1		10	46.9	282.8	206.7	8362	164.6	1989
127.4	51.7		1.5	52.1	311.5	232.7	9875	234.6	1990

§ 4 . مالىيە چىقىمى

مىنگونىڭ 6 ـ يىلى (1917 ـ يىلى) دىن ئىلگىرى كورلا شەھىرى تەۋەسىنىڭ مالىيە ئىشلىرىنى قارا شەھەر ناھىيىسى باشقۇراتتى، ھەرئايدا خىزمەتچىلەرنىڭ ماناشى ۋە باشقا خىراجەتلەر ئۇچۇن ئايىغا ئاي چەكلىك پۇل بېرىلىپ تۇراتتى. مىنگونىڭ 6 ـ يىلى (1917 ـ يىلى) ئامبال يارەمچىسى قوبۇلغاندىن كېيىنمۇ ئايىاق مەھكىمىسى ئوخشاشلا ھەر ئايدا ھۆكۈمەت خىراجىتى ئۇچۇن 210 تەڭگە بېرىپ تۇردى. مىنگونىڭ 28 ـ يىلى (1939 ـ يىلى) ناھىيە قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئۇلكىلىك مالىيە نازارىتى ھەرئايدا ھۆكۈمەت خىراجىتى ئۇچۇن 600 تەڭگە بېرىپ تۇردى. مىنگو دەۋرىدىكى مالىيە چىقىمى ئاساسەن ھۆكۈمەت خادىملىرىنىڭ ئىش ھەققىگە سەرپ قىلىناتتى، قالغان ئاز قىسمى ماناربېگ خىراجىتى، ئىجتىمائى ئېغىر قۇتقۇزۇش خىراجىتى، كۈتۈۋېلىش خىراجىتى ۋە باشقا چىقىملار ئۇچۇن سەرپ قىلىناتتى. يول ياساش، ئۆستەڭ چېپىش، جامائەت قۇرۇلۇشلىرىنى سېلىشقا توغرا كەلسە، چىقىم خام چوتى ئۇلكىلىك مالىيە نازارىتىگە يوللىناتتى، خام چوت تەستىقلىنىپ مەخسۇس پۇل ئاجرىتىپ بېرىلگەندىن كېيىن چىقىم قىلىناتتى. مىنگونىڭ 31 ـ يىلى (1942 ـ يىلى) دىن كېيىن، پۇل پاخاللىشىپ كەتكەنلىكتىن، كورلا شەھىرىنىڭ مالىيە چىقىمى جىددىي كۆپەيدى. مىنگونىڭ 38 ـ يىل (1949 ـ يىل) 5 ـ ئايدىكى تۇرلۇك چىقىم 760 مىڭ يۈەن (قىزىل تىزا) دىن ئاشتى. 8 ـ ئايدا 1 مىليون 180 مىڭ يۈەندىن ئاشتى. مالىيە كىرىمى چىقىمنى قاپلىيالمىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، كورلا ناھىيىسى ھەرخىل چىقىملارنى ئىشلەپچىقىرىشنىڭ تەرەققىياتىنى ئىگىلىرى سۈرۈش، خەلقنىڭ ماددىي، مەدەنىيەت تۇرمۇش سەۋىيىسىنى يۇقىرى كۆتۈرۈش، دۆلەتنىڭ فۇنكسىيىلىك ئاپپاراتلىرىنىڭ نورمال ئىشلىشىگە كاپالەتلىك قىلىش پرىنسىپىگە ئاساسەن، ھەرخىل چىقىمنى مەھسۇلاتنى ئاشۇرۇپ، ئىقتىساد قىلىش، كىرىمگە قاراپ چىقىم قىلىش، ئىمكانىيەت قالدۇرۇشنى ئالدىنقى شەرت قىلغان ھالدا ئورۇنلاشتۇردى. 1950 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە مالىيە كىرىمى 398 مىليون يۈەنگە يەتتى، 120 مىليون يۈەن دۆلەت خەزىنىسىگە تاپشۇرۇلغاندىن تاشقىرى، مۇتلەق كۆپ قىسمى ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش، مەدەنىيەت، ماناربېگ، سەھىيە ئىشلىرىغا ئىشلىتىلدى. 41 يىل جەريانىدا جەمئىي 278 مىليون يۈەن چىقىم قىلىندى. بۇنىڭ ئىچىدە ئاساسىي قۇرۇلۇشقا سېلىنغان مەبلەغ 32 مىليون 900 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، ئومۇمىي چىقىمنىڭ 12 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىشىغا ياردەم بېرىلگىنى 50 مىليون 10 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 18%نى ئىگىلىدى؛ ساناقتىكى تېخنىكا ئۆزگەرتىشىگە ئىشلىتىلگىنى 6 مىليون 260 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 2.3%نى ئىگىلىدى؛ مەدەنىيەت، ماناربېگ، سەھىيە ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتىغا ئىشلىتىلگىنى 77 مىليون 82 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 27.7%نى ئىگىلىدى؛ مەمۇرىي خىراجەتكە ئىشلىتىلگىنى 51 مىليون 546 مىڭ يۈەنگە يېتىپ،

18.6% نى ئىگىلىدى؛ ئىجتىمائىي ئۇتتۇرۇشقا ئىشلىتىلگىنى 3 مىليون 672 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 1. 3% نى ئىگىلىدى، باشقا چىقىملار 37 مىليون 48 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 13.3% نى ئىگىلىدى.

1955 ـ يىلدىن 1968 ـ يىلغىچە بولغان 14 يىل داۋامىدا كورلا ناھىيىسى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، ئورمانچىلىق، سۇچىلىق تەرەققىيات تۈرنىگە ياردەم بېرىشكە ئىشلەتكەن چىقىم 3 مىليون 487 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 14 يىللىق مالىيە چىقىمى — 11 مىليون 738 مىڭ يۈەنىڭ 29.7 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى، كېيىن سودا ـ سانائەت، شەھەر مەۋزۇيىتى قۇرۇلۇشى، مەدەنىيەت، ماتارىپ، سەھىيە ئىشلىرى ئومۇميۈزلۈك تەرەققىي قىلدۇرۇلغاچقا، مالىيە چىقىمى سەل چېچىلىپ كەتتى.

1955 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش چىقىمى 108 مىليون 476 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 41 يىللىق ئومۇمىي چىقىمنىڭ 39 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى، يۇنىڭ ئىچىدە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، ئورمانچىلىق ۋە سۇچىلىق قۇرۇلۇشىغا ياردەم بېرىشكە ئىشلىتىلگەن مەبلەغ 50 مىليون 14 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش چىقىمىنىڭ 46 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. بۇ مەزگىلدە 1955 ـ يىلدىن 1979 ـ يىلغىچە سانائەت، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، ئورمانچىلىق، سۇچىلىقنى راۋاجلاندۇرۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلگەن چىقىم 13 مىليون 97 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، شۇ مەزگىلدىكى مالىيە چىقىمىنىڭ 32 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. 1980 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە سانائەت، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، ئورمانچىلىق، سۇچىلىقنى راۋاجلاندۇرۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلگەن چىقىم 36 مىليون 916 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، شۇ مەزگىلدىكى مالىيە چىقىمىنىڭ 16 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

كورلا شەھىرى (ناھىيىسى) نىڭ 1950 — 1990 ـ يىلغىچە مالىيە چىقىمى

جەدۋەل: 23 ـ 4

بىرلىكى: 10 مىڭ يۈەن

يىللار	مالىيە چىقىمى	يۇنىڭ ئىچىدە				
		ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش چىقىمى	مەدەنىيەت ـ ماتارىپ ـ سەھىيە چىقىمى	ئىجتىمائىي ئۇتتۇرۇش چىقىمى	مەۋزۇيي خىراجەت چىقىمى	باشقا چىقىم
1950	35.2				32.4	2.8
1951	37.9		17.6	0.4	19.8	0.1
1952	47.1		23.9	0.8	22.1	0.3
1953	41.5		22.3	0.6	18.5	0.1
1954	44.7		17.1	0.4	27.1	0.1
1955	33.1	4.9	9.6	0.1	18.5	
1956	50.5	3.9	13.1	0.1	33.4	
1957	50.9	3.6	14.8	0.1	32.3	0.1
1958	66.2	19.2	16.5	0.4	30	0.1
1959	103.2	56.6	15.6	0.2	30.6	0.2
1960	109.7	57.2	21.4	0.2	30.7	0.2

0.6	31.1	1.1	19.8	47.6	100.2	1961
0.7	27.8	9.6	17.7	20.5	76.3	1962
5.7	28.7	5.7	19	35.8	94.9	1963
6.4	33.1	6	19.9	27.5	92.9	1964
2.4	33.5	5.8	20.8	51.4	113.9	1965
2.2	35.2	0.6	33.2	37	108.2	1966
3.7	30.8	0.2	32.2	37.4	104.3	1967
5.6	23.9	2	19.7	18.4	69.6	1968
8.7	29.8	1.4	22.6	35.5	98	1969
8.8	30.5	1.5	21.1	54.4	116.3	1970
4.6	38.7	2.8	31.8	82.9	160.8	1971
2	42.3	2.3	50.1	143.7	240.4	1972
1.8	46.3	2.6	58.4	140.9	250	1973
6.6	47.4	4.1	57.1	161.1	276.3	1974
13.4	50.3	6.8	66	211.2	347.6	1975
3	53	3.6	75.3	134.3	269.2	1976
2.4	49.2	6	81.7	183.5	322.8	1977
5.5	56	6.2	94.5	295.3	457.5	1978
6	62.4	6.6	112.2	340.2	527.5	1979
45.6	140.4	11.5	237.4	637	1071.6	1980
56.3	163.5	17.5	254.8	421.3	913.4	1981
32.3	178.2	15.7	350.9	569.8	1147	1982
109.6	236.4	23.7	388.6	462.3	1220.6	1983
77	266.1	20.5	451.5	510.8	1325.9	1984
162.9	312.8	25.7	576.9	456.1	1534.4	1985
533.5	403.8	26.1	625.5	790.5	2379.4	1986
568.7	452.2	27.4	649	805.1	2502.4	1987
532.4	490.5	28.1	821	821.7	2693.7	1988
702	645.1	38.6	1036.3	1374.5	3796.5	1989
790.4	820.1	54.5	1291.2	1794.6	4750.8	1990
3704.8	5154.6	367.2	7708.2	10847.6	27782.4	جەمئىي

5 § . مالىيە باشقۇرۇش

1. خام چوت باشقۇرۇش

مىنگو دەۋرىدە كورلا ناھىيىسىدە خام چوت تۇزۇش تۇزۇمى يوق ئىدى، مالىيە كىرىم - چىقىمىدا چەكلىمە يوق بولۇپ، ھەرىيلى ئۇزگىرىپ تۇراتتى. ئۇلكىلىك مالىيە نازارىتى تەكشۈرۈپ تەستىقلىغان چىقىم سومىسى چەكلىك بولغاچقا، چىقىمغا بېتىشمەيتتى ھەم ھەرىيىلەر ئۈچۈن ئېلىنىدىغان ئاشلىق، ئوت - سامان، ئات - ئۇلاغ قاتارلىق نورمىدىن تاشقىرى چىقىملار ئۇزۇلمەيتتى. ھۆكۈمەت دائىرىلىرى بۇ چىقىملارنىڭ ئورنىنى باج - سېلىق سېلىش ۋە خەلقنى ھەقسىز ئىشلىتىش ئارقىلىق تولدۇراتتى.

1950 - يىلدىن 1954 - يىلغىچە كىرىم چىقىمنى قاپلىيالمىدى، كىرىم - چىقىم سانى چەكلىك بولدى، كىرىمنىڭ ھەممىسى يۇقىرىغا تاپشۇرۇلدى، ئېھتىياجلىق بولغاندا دۆلەت ئاجرىتىپ بەردى. خام چوت باشقۇرۇش تۇزۇمى يوق ئىدى. 1955 - يىلدىن كېيىن، بىر يۈرۈش مۇكەممەل خام چوت باشقۇرۇش تۇزۇمى تەدرىجىي ئورنىتىلدى.

1955 - يىلى يىللىق ۋە بىرىم يىللىق كىرىم - چىقىم خام چوتى تۇزۇش تۇزۇمى يولغا قويۇلدى. كورلا ۋىلايەتلىك مالىيە ئىدارىسى چۈشۈرگەن يىللىق خام چوت كىرىم - چىقىم كۆرسەتكۈچى، ئىدارىلەر-نىڭ خام چوتى ۋە ئەينى چاغدىكى مالىيە كۈچى خام چوت تۇزۇشنىڭ مۇھىم ئاساسى قىلىندى. خام چوت تۇزۇشتە يۇقىرى تۇۋەنگە چۈشۈرۈش بىلەن تۇۋەن يۇقىرىغا يوللاشنى بىرلەشتۇرۇش، يۇقىرى چۈشۈرگەن كۆرسەتكۈچنى ئاساس قىلىش ئۇسۇلى قوللىنىلدى، يىلدا خام چوت ۋە نەق چوت تۇزۇش، پەسلىدە ۋە ئايدا بوغالتىرلىق مەلۇمات جەدۋىلىنى يوللاپ تەكشۈرتۈش تۇزۇمى يولغا قويۇلدى. مالىيە تۇزۇمىدە دۆلەتنىڭ بەلگىلىمىسى ئىجرا قىلىندى.

خام چوت ئىچىدىكى مەبلەغنى باشقۇرۇش 1955 - يىلدىن كېيىن كورلا ناھىيىسىنىڭ مالىيە كىرىمى خېلى مۇقىم بولدى. باج كىرىملىرى ۋە دۆلەت تەڭشەپ بېرىدىغان قوشۇمچە يارىدەم پۇلى تۇراقلىق بولدى. مالىيە چىقىمىدا دۆلەت بەلگىلىگەن خىراجەت چىقىمى ئۇلچەملىرى بارلىققا كېلىپ خام چوت باشقۇرۇش تەدرىجىي كۆچەيتىلدى، ئىدارىلەرنىڭ يىللىق خام چوت ۋە كىرىم - چىقىم خام چوتىنى تۇزۇشى بەلگىلەندى، تۇزۇش تەرتىپى، تەكشۈرۈپ تەستىقلاش دائىرىسى، كىرىم - چىقىم، تەڭشەش قاتارلىقلار توغرىسىدا كونكرېت بەلگىلىمە بار بولدى.

يۇقىرى چۈشۈرۈپ بەرگەن ئۇ يىللىق كىرىم - چىقىم كۆرسەتكۈچى، ئىلگىرىكى يىللاردىكى خام چوت يىلانىدا ئىجرا قىلىنغان كىرىم - چىقىم تۈپ سانى ۋە مەۋرىي، كەسپىي ئورۇنلار، كارخانىلار تاپشۇرغان كىرىم - چىقىم خام چوتى يىلانى يىللىق خام چوت تۇزۇشنىڭ ئاساسى قىلىندى.

كورلا شەھىرىنىڭ خام چوت، نەق چوتىنى تۇزگەندە، سىستېمىلار بويىچە تۇزۇپ يوللاش، سىستېمىلار تاپشۇرغاندىن كېيىن، شەھەرلىك مالىيە ئىدارىسى جەملەش ئۇسۇلى قوللىنىلدى. ئىجرا قىلىش داۋامىدا خام چوتنى تەڭشەشكە توغرا كەلسە، تۇۋەندىكى پرىنسىپلارغا ئەمەل قىلىش تەلەپ قىلىندى: كىرىم - چىقىم خام چوتىنى كۆپەيتىش ۋە كېمەيتىش توغرا كەلسە، يۇقىرى دەرىجىلىك مالىيە نارمىقى تەكشۈرۈپ تەستىقلىغاندىن كېيىن، ئۇزگەرتىش؛ ئاشقان كىرىمنىڭ نىسبەت بويىچە قالدۇرۇلغان قىسمى ۋە چىقىمنىڭ قالدۇقىنى ئىشلىتىشنى ئادەتتە، كېيىنكى يىلنىڭ بېشىغا ئورۇنلاشتۇرۇش ھەم ئىمكان قەدەر سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىنى راۋاجلاندۇرۇشقا ۋە ئاساسىي قورۇلۇشقا ئىشلىتىش؛

ئومۇمىي زاپاس پۇلنى ئالاھىدە زور تەبىئىي ئاپەت ۋە كۇتۇلمىگەن چوڭ ھادىسىلەرگە چىقىم قىلىش، ئۇنى ئىشلىتىشتە شەھەرلىك پارتكوم ۋە شەھەرلىك ھۆكۈمەتنىڭ تەستىقىنى ئېلىش.

كورلا شەھىرى خام چوت تۇزگەندە، ئاز سانلىق مىللەت رايونلىرىغا ئالاھىدە ئېتىبار بېرىشكە تولۇق ئەھمىيەت بەردى: ھەربىلى بىر قىسىم قوشۇمچە بارەدەم پۇلى تارقىتىلدى. 1950 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە بولغان 41 يىل داۋامىدا جەمئىي 20 مىليون يۈەن قوشۇمچە بارەدەم پۇلى ئاجرىتىلدى. ئومۇمىي زاپاس پۇل ئورۇنلاشتۇرۇلغاندا، ئادەتتىكى شەھەر، رايونلارنىڭكىدىن 2% يۇقىرى قىلىندى؛ چىقىم خام چوتى كۆرسەتكۈچ ئورۇنلاشتۇرۇلغاندا، ئالدىنقى يىلدىكىدىن 5% يۇقىرى بولۇش تەلىپى بويىچە بېكىتىلدى. بۇ ئالاھىدە ئېتىبارلار كورلا شەھىرىنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈشتە ناھايىتى زور رول ئويناندى.

خام چوت سىرتىدىكى مەبلەغنى باشقۇرۇش 1980 ـ يىلدىن كېيىن ھەرقايسى تارماقلارنىڭ مالىيە مەنبەسى ئۈزلۈكسىز كېڭەيدى، خام چوت سىرتىدىكى مەبلەغ زور مىقداردا كۆپەيدى. شۇڭا ئۇ بىر مەزگىل ياخشى تىزگىنلىنىلمەي، كورلا شەھىرىنىڭ ئاساسىي قۇرۇلۇشىغا سېلىنغان مەبلەغ ھەددىدىن ئارتۇق كۆپىيىپ كەتتى.

ئېنېرگىيە، قاتناش قوندىنى باشقۇرۇش 1983 ـ يىلدىن باشلاپ كورلا شەھىرى ئېنېرگىيە، قاتناش مەبلىغى جۈغلاش ئۈچۈن، ئىدارىلەرنىڭ باج تاپشۇرغاندىن كېيىن قالغان پايدىسى ۋە باشقا خام چوت سىرتىدىكى مەبلىغىنىڭ 10 پىرسەنتى بويىچە مەبلەغ يىغدى. 1984 ـ يىلى 15% كە كۆپەيتتى. مەبلەغ يىغىلىدىغان ئورۇن 215 كە يەتتى. 1984 ـ، 1985 ـ يىللىرى 1 مىليون 684 مىڭ يۈەن مەبلەغ يىغىلدى. 1985 ـ يىلدىن باشلاپ ئۇ ئۇنىۋېرسال مالىيە پىلانىغا كىرگۈزۈلۈپ، «دەرىجىلەر بويىچە توپلاش، ئىشلىتىش، بىر تۇتاش باشقۇرۇش» چارىسى يولغا قويۇلدى.

خام چوت سىرتىدىكى مەبلەغنى ۋاكالىتەن باشقۇرۇش 1984 ـ يىلدىن باشلاپ، 66 مەمۇرىي، كەسپىي ئورۇنلىنىڭ خام چوت سىرتىدىكى مەبلەغنى ۋاكالىتەن باشقۇرۇش خىزمىتى ئىشلەندى. 1984ـيىلدىن 1990 ـ يىلغىچە ۋاكالىتەن باشقۇرۇلغان 6 مىليون يۈەن مەبلەغ ئۇنىۋېرسال مالىيە پىلانىغا كىرگۈزۈلۈپ، باشقا كىرىم قاتاردا بىر تۇتاش باشقۇرۇلۇپ، دەرىجە بويىچە ئىشلىتىلدى.

2. مالىيە باشقۇرۇش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىللەردە يەقەت مەمۇرىي ئىشلار مالىيىسىنى ۋە ئاساسىي قۇرۇلۇش مەبلىغىنى باشقۇرۇش يولغا قويۇلغانىدى. 1979 ـ يىلى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق كارخانىلىرىنىڭ مالىيىسىنى باشقۇرۇش يولغا قويۇلدى. 1985 ـ يىلى سانائەت كارخانىلىرىنىڭ مالىيىسىنى باشقۇرۇش يولغا قويۇلدى. 1986 ـ يىلى بېزا ـ بازار مالىيىسىنى باشقۇرۇش يولغا قويۇلدى.

مەمۇرىي ئىشلار مالىيىسىنى باشقۇرۇش 1955 ـ يىلدىن ئىلگىرى كورلا ناھىيىسىدە تەمىنلەش تۈزۈمى يولغا قويۇلۇپ، ھەرئايلىق راسخوت ئۈچۈن 200 مىڭ يۈەندىن كۆپرەك چىقىم قىلىندى. مەمۇرىي خىراجەت، تەمىنلەش ئۈلچىمى يۇقىرىنىڭ بىر تۇتاش بەلگىلىمىسى بويىچە ئىجرا قىلىندى. 1956 ـ يىلى ماناش تۈزۈمى يولغا قويۇلغاندىن كېيىمن، مەمۇرىي خىراجەتكە مەخسۇس پۇل ئاجرىتىلدى. ئىدارىلەر خاراكتېرىگە قاراپ سىستېمىلارغا ئايرىلىپ، ئۈچ دەرىجە بويىچە باشقۇرۇلدى: بىرىنچى دەرىجىلىك ئورۇنلار ھۆكۈمەتكە بىۋاستە قاراشلىق تارماقلار بولۇپ، ئۇلار ئۆز ۋەزىپىسى دائىرىسى ئىچىدە ئۆز سىستېمىسىغا پاپ كېلىدىغان مالىيە باشقۇرۇش كونكرېت چارىسىنى بەلگىلەشكە، ئۆز سىستېمىسىنىڭ

خام چوت، نەق چوتنى ۋە مالىيە مەلۇمات جەدۋىلىنى تۈزۈشكە، ئۇز سىستېمىسىنىڭ مەبلىغىنى ئورۇنلاش. تۈزۈشقا ھوقۇقلۇق بولدى. ئىككىنچى دەرىجىلىك ئورۇنلار تارماقلارغا قاراشلىق ئورگانلار بولۇپ، ئۇلار مەسئۇل تارماقتىن خام چوت مەبلىغىنى ئېلىپ، مالىيە مەلۇمات جەدۋىلىنى بوللاپ تۇردى. ئۇچىنچى دەرىجىلىك ئورۇنلار ئاساسىي قاتلام ئورۇنلار بولۇپ، ئۇلار خام چوتنى ھۆددىگە بېرىش، چىقىمى ئېشىپ كەتسە، تولۇقلاپ بەرمەسلىك، ئېشىنغان قىسمىدىن نىسبەت قالدۇرۇشتىن ئىبارەت باشقۇرۇش چارىسىنى قوللاندى.

1986 ـ يىلدىن كېيىن كەسپىي ئورۇنلارنىڭ مالىيىسىنى باشقۇرۇش تۈزۈمى ئىسلاھ قىلىنىپ، كىرىمى چىقىمىنى قاپلىيالايدىغان، پايدا، زىيانغا ئۆزى ئىگە بولىدىغان ئورۇنلارنى كارخانىلاشتۇرۇپ باشقۇرۇش يولغا قويۇلدى، ئۇلار كارخانىلارغا ئوخشاش تەمىناتتىن بەھرىمەن بولدى.

ئاساسىي قۇرۇلۇش مالىيىسىنى باشقۇرۇش 1954 ـ يىلدىن ئىلگىرى ئاساسىي قۇرۇلۇش مەبلىغىنىڭ ئىشلىتىلىشىگە مالىيە تارمىقى نازارەتچىلىك قىلاتتى. پىلان تارمىقى قۇرۇلۇش تۈرلىرىنى ئورۇنلاشتۇراتتى. 1954 ـ يىلى قۇرۇلۇش بانكىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، كورلا شەھىرى ئورۇنلاشتۇرغانلىكى تۈرلەر خام چوتقا كىرگۈزۈلدى، مەبلەغ ئىشلىتىشنى قۇرۇلۇش بانكىسى باشقۇرىدىغان بولدى.

1981 ـ يىلدىن ئىلگىرى، ئۇزاق بىر مەزگىل ئاساسىي قۇرۇلۇشقا دۆلەت ھەقسىز مەبلەغ سېلىش چارىسى قوللىنىلىپ كەلگەچكە، نۇرغۇن ئورۇنلار قۇرۇلۇش تۈرىنى، مەبلەغنى قولغا كەلتۈرۈشكىلا ئەھمىيەت بېرىپ، ئاساسىي قۇرۇلۇش تۈرلىرىنىڭ ئىقتىسادىي ئۈنۈمىگە ئېتىبار بەرمەي كەلگەنىدى. 1981 ـ يىلدىن كېيىن، ئاساسىي قۇرۇلۇشقا مەبلەغ سېلىشنى باشقۇرۇش چارىسى ئىسلاھ قىلىنىپ، ھەقلىق ۋە ھەقسىز مەبلەغ ئاجرىتىشنى بىرلەشتۈرۈش چارىسى قوللىنىلدى، بۇ ئاساسىي قۇرۇلۇش قىلغۇچى ئورۇنلارنىڭ مەبلەغنى مۇۋاپىق ئىشلىتىپ، ئىشلىتىلىش ئۈنۈمىنى يۇقىرى كۆتۈرۈشىنى ئىلگىرى سۈردى.

1970 ـ يىلدىن ئىلگىرى شەھەر مۇھاپىزىتى خىراجىتى ئورۇنلاشتۇرۇلمىغانىدى. كېيىن ھەرىيلى ئاز مىقداردا شەھەر مۇھاپىزىتى خىراجىتى ئورۇنلاشتۇرۇلغان بولسىمۇ، لېكىن مۇكەممەل باشقۇرۇش چارىسى تۈزۈلمىدى. 1980 ـ يىلدىن باشلاپ شەھەر مۇھاپىزىتى خىراجىتى خام چوتى تۈزۈلۈپ، شەھەرلىك مالىيە ئىدارىسى تەكشۈرۈپ تەستىقلىغاندىن كېيىن پۈل ئاجرىتىلدى. 1980 ـ يىلدىن 1990ـ يىلغىچە جەمئىي 8 مىليون 644 مىڭ يۈەن پۈل ئاجرىتىلىپ، شەھەر قۇرۇلۇشى ۋە مۇھاپىزىتىگە ئىشلىتىلدى.

كارخانا مالىيىسىنى باشقۇرۇش شەھەرگە قاراشلىق كارخانىلارنىڭ مالىيىسىنى باشقۇرۇش خىزمىتىنىڭ تەرەققىياتىنى ئىككى باسقۇچقا بۆلۈش مۇمكىن: 1979 ـ يىلدىن ئىلگىرىكى يۇقىرى دەرىجىلىك پىلان تارمىقىنىڭ بۇيرۇق خاراكتېرلىك كۆرسەتكۈچىنى ئورۇندىشىنى ئىشان قىلغان مەمۇرىي ئىشلار شەكلىدىكى باشقۇرۇش؛ 1980 ـ يىلدىن بۇيانقى ئىقتىسادىي ئىسلاھات فاكتورى ئىجرا قىلىنىپ، ئىقتىسادىي ئۈنۈمنى قوغلىشىش نىشان قىلىنغان تىجارەت شەكلىدىكى باشقۇرۇش.

1979 ـ يىلدىن ئىلگىرى كارخانا مالىيىسىنى باشقۇرۇش بوغالتېرلىق ھېساباتى ئۇسۇلىنى بىر تۇتاش بەلگىلەش، مالىيە مەلۇمات جەدۋىلىنىڭ ئىجرا سىنى بىرلىككە كەلتۈرۈش، خام چوت، نەق چوتلارنى تۈزۈش قانارلىق لاۋازىمەت خاراكتېرىدىكى خىزمەتلەر بىلەنلا چەكلىنەتتى؛ كارخانا تىجارىتىگە ئارىلاشمايتى. 1979 ـ يىلى شەھەرلىك مالىيە ئىدارىسىدە كارخانا مالىيىسىنى باشقۇرۇش بۆلۈمچىسى قۇرۇلدى، ئۇ شەھەرگە قاراشلىق 36 سودا ـ سانائەت كارخانىسىنىڭ مالىيە قۇرۇلمىسى، مەبلەغ ئىشلىتىشى، تىجارەت ئۈنۈمى، پايدىنى تەقسىم قىلىشى قاتارلىق تەرەپلىرىنى نازارەت قىلىشقا مەسئۇل بولدى ھەم مالىيە ھېساباتى تۈزۈمىنى تېخىمۇ ياخشىلىدى. كارخانىلارنىڭ پايدىنى ئاشۇرۇش، پايدىنى قالدۇرۇش

ۋە باجنى كېمەيتىش، كەچۈرۈم قىلىشنىڭ ئەھمىيىتىگە ئۇيغۇن چارىلىرىنى ئۇزۇپ چىقىپ، تىجارەتنى قانۇنىشىش رولىنى ئويناندى.

1990 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە شەھەر باشقۇرىدىغان 47 كارخانىنىڭ يىللىق تىجارەت كىرىمى 125 مىليون يۈەنگە يېتىپ، 400 مىڭ يۈەن پايدا، باج يارىتىلدى.

دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق مالىيىسىنى باشقۇرۇش 1955 ـ يىلدىن ئىلگىرى يېزا ئىگىلىك سىستېمىسىنىڭ خىراجىتىنى ئاپتونوم رايونلۇق مالىيە نازارىتى بىلەن دېھقانچىلىق نازارىتى سىستېما بويىچە مەخسۇس تۈر قىلىپ چۈشۈرۈپ بېرەتتى. 1956 ـ يىلدىن كېيىن خام چوت باشقۇرۇشتا خىراجەت ھۆددىگە بېرىلىپ، ئېشىنغان قىسمى ئۆزىگە قالدۇرۇلىدىغان، كەملىكىن قىسمى تولۇقلاپ بېرىلمەيدىغان بولدى؛ خىراجىتى كەم بېرىلمىدىغان خام چوت باشقۇرۇشتا نورمىلىق قوشۇمچە يارەم پۇلى بېرىلىپ، ئېشىپ كەتكەن چىقىم تولۇقلاپ بېرىلمەيدىغان، ئېشىنغان قىسمى ئۆزىگە قالدۇرۇلىدىغان بولدى؛ كارخانىلاپ باشقۇرۇشتا، 1986 ـ يىلدىن كېيىن، كىرىم يارىتالمىغانلىكى كەسىپلەر تۇرۇنلاردىن كىرىمى ئارقىلىق چىقىمىنى كۆتۈرۈش تەلەپ قىلىندى، كارخانىچە مۇستەقىل ھېسابات قىلىپ، پايدا ـ زىيانغا ئۆزى مەسئۇل بولۇشتىن ئىبارەت ھېسابات چارىسى يولغا قويۇلدى.

1979 ـ يىلدىن ئىلگىرى شەھەرگە قاراشلىق ئالتە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق مەيدانى (فېرمىسى) نىڭ مالىيىسىنى دۆلەت ھۆددىگە ئالغان. 1986 ـ يىلدىن كېيىن، مۇستەقىل ھېسابات قىلىش، پايدا-زىيانغا ئۆزى ئىگە بولۇش، پايدىسى مەيدانغا قېلىشتىن ئىبارەت مالىيە ھۆددىگەرلىك چارىسى (مەيدانلارنىڭ ماتارىپ خىراجىتى ئۇچۇن مالىيە تارمىقى بەلگىلەنگەن سومما بويىچە داۋاملىق قوشۇمچە يارەم بەردى) يولغا قويۇلدى.

1970 ـ يىلدىن باشلاپ دۆلەت ھەر يىلى مەخسۇس پۇل ئاجرىتىپ، يېزىلارنىڭ كۆپ خىل ئىگىلىك بىلەن شۇغۇللىنىشىغا مەدەت بېرىشكە ئىشلىتىپ، نامرات رايونلارنى يۆلىدى. 1970-يىلدىن 1980-يىلغىچە تۇرۇم مۇكەممەل بولمىغانلىقى، مۇڭاپىق ئىشلىتىلمىگەنلىكى ئۈچۈن، بۇ پۇلنىڭ ئۈنۈمى ياخشى بولمىدى. 1981 ـ يىلدىن كېيىن بىر تۇتاش رەھبەرلىك قىلىش، دەرىجىگە ئايرىپ باشقۇرۇش، بىر تۇتاش پىلانلاش، ئەتراپلىق تۇرۇنلاشتۇرۇش چارىسى قوللىنىلىپ، يېزا ئىگىلىكىگە يارەم بېرىش ئوبوروت سوممىسىنى باشقۇرۇش كۆچەيتىلىپ، پۇلنىڭ ئىشلىتىلىش ئۈنۈمى يۇقىرى كۆتۈرۈلدى.

شەھەر بويىچە 1990 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە جەمئىي 1 مىليون 257 مىڭ يۈەن يېزا ئىگىلىكىگە يارەم بېرىش ئوبوروت سوممىسى تارقىتىلدى، يىل ئاخىرىدا شەكىللەنگەن ئوبوروت فوندى 2 مىليون 750 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

يېزا، بازار مالىيىسىنى باشقۇرۇش 1986 ـ يىلدىن باشلاپ يېزا، بازار دەرىجىلىك مالىيىنى باشقۇرۇش يولغا قويۇلدى. ئالدى بىلەن تېكىچى، لەڭگەر يېزىلىرىدا نۇقتىدا سىناق قىلىندى. ئۇ يىلى «كورلا شەھىرىنىڭ يېزا، بازار مالىيىسىنى باشقۇرۇشنى سىناق قىلىش چارىسى» تارقىتىلدى. ئۇنىڭدا كىرىم ـ چىقىمنى بەلگىلەش، كىرىمنى يۇقىرىغا تاپشۇرۇش، چىقىمنى تۆۋەنگە چۈشۈرۈش، ئېشىپ كەتكەن چىقىمنى تولۇقلاپ بەرمەسلىك، ئېشىنغان قىسمىنى ئۆزىگە قالدۇرۇش، بىر يىلدا بىر قېتىم بېكىتىشتىن ئىبارەت باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى بېكىتىلدى.

1987 ـ يىل 1 ـ ئايدا تېكىچى، لەڭگەر يېزىلىرىدا مالىيە پونكىتى قۇرۇلدى.

3 . مالىيە نازارەتچىلىكى

كورلا شەھىرىدە مۇپەتتىشلىك تارمىقى قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى، مالىيە نازارەتچىلىكىنى مالىيە ئىدارەسى ئۈتەپ، شەھەرگە قاراشلىق ئورۇنلارنىڭ مالىيە پائالىيىتى ۋە مالىيە ئىنتىزامىنى ئىجرا قىلىش ئەھۋالىنى قەرەللىك ۋە قەرەلسىز تەكشۈرۈپ تۇردى. قەرەللىك تەكشۈرۈشتە، ئاساسەن، ھەرقايسى

ئورۇنلارنىڭ يۇقىرىغا يوللىغان مالىيە مەلۇمات جەدۋىلىنى تەھلىل قىلىپ، تەكشۈرۈپ، ئۇنىڭدىكى مەسىلىلەرنى بايقايتتى؛ قەرەلسىز تەكشۈرۈشتە، كۆپىنچە خىزمەت گۇرۇپپىسى شەكىلدە ئىدارىلەرگە بېرىپ، ھەرقايسى مەزگىلدىكى مەركىزىي خىزمەتكە ماسلىشىپ نۆۋەتلىق تەكشۈرەتتى.

خام چوت نازارەتچىلىكى ھەرقايسى گۇرۇنلارنىڭ بوغالتىرلىق مەلۇمات جەدۋىلى بىلەن خام چوت، نەق چوتلىرىدا ئەكس ئەتكەن ئەھۋاللار تەھلىل قىلىنىپ، ھەرقايسى گۇرۇنلارنىڭ بەلگىلىمىنى ئىجرا قىلىش، مەبلەغنى ئىشلىتىش، خادىملارنىڭ شتاتى قاتارلىق جەھەتلەردىكى ئەھۋالى ئىگىلەپ تۇرۇلدى.

مالىيە نازارەتچىلىكى 60 ـ يىللاردىن ئىلگىرى مالىيە ئىنتىزامىنىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالى نۆۋەتلىق نازارەت قىلىندى، مەمۇرىي، كەسپىي گۇرۇنلار ئاساسلىق تەكشۈرۈش قوبىيكتى بولدى. ئادەتتە گۇرۇنلار ئۆز ـ ئۆزىنى تەكشۈردى، ئېغىرراق مەسىلە بايقالسا، مالىيە تارمىقى شۇ گۇرۇنغا خىزمەت گۇرۇپپىسى ئەۋەتىپ مەخسۇس تەكشۈردى.

1980 ـ يىللاردا كارخانىلارنىڭ تىجارەت ئەھۋالىنى تەكشۈرۈش مۇھىم نۆۋەتا قىلىندى. 1979 ـ يىلى مالىيە ئىدارىسىگە تەپتىش سەپلەپ بېرىلدى، ئۇ، ئاساسەن، كارخانا گۇرۇنلىرىنىڭ ئىش ھەققى، مۇكاپات پۇلى، ئىجتىمائىي گۇرۇھلارنىڭ سېتىۋېلىش خىراجىتى، كارخانا باشقۇرۇش خىراجىتىنى چىقىم قىلىش ئەھۋالى قاتارلىق تەرەپلىرىنى تەكشۈردى.

II باب

باج

1 § . ئاپپاراتلار

مىنگونىڭ 9 ـ يىلى (1920 ـ يىلى) دىن ئىلگىرى باج ئىشلىرىنى قارا شەھەر ناھىيىسى باشقۇراتتى. مىنگونىڭ 9 ـ يىلى (1920 ـ يىلى) باج ئىشلىرىنى باشقۇرۇشقا مەخسۇس ئادەم قويۇلدى. مىنگونىڭ 28 ـ يىلى (1939 ـ يىلى) كورلىدا ناھىيە قۇرۇلغاندىن كېيىن باج ئىدارىسى تەسىس قىلىندى. مىنگونىڭ 33 ـ يىلى (1944 ـ يىل) 6 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى ئۇ، باج يېغىش ئورنىغا ئۆزگەرتىلدى. مىنگونىڭ 35 ـ يىلى (1946 ـ يىلى) باج يېغىش ئىدارىسىغا ئۆزگەرتىلدى. مىنگونىڭ 38 ـ يىلى (1949 ـ يىلى) باج بۆلۈمى قىلىپ كىچىكلىتىلدى. ناھىيىنىڭ باج ئىشلىرى ئاپپاراتى كۆپ قېتىم ئۆزگىرىپ تۇرغانلىقتىن، باج يېغىش ھوقۇق دائىرىسىمۇ بەزىدە كېڭىيىپ، بەزىدە تارىيىپ تۇردى. مىنگونىڭ 28 ـ يىلى (1939 ـ يىلى) ناھىيىلىك باج ئىدارىسىنىڭ قارىمىقىدا چەرچى، خامانگۇ، باشئەگىم، داۋۇنزىدىن ئىبارەت تۆت مۇقىم باج چارىسى ۋە ئاچچىق (چېگرا ئېغىزى) سەييارە باج چارىسى تەسىس قىلىندى.

مىنگو مەزگىلىدە كورلا ناھىيىلىك باج تارمىقىنى ئۇلكىلىك مالىيە نازارىتى باشقۇراتتى. ئۇنىڭغا كېرەكلىك خادىم، خىراجەتلەرنى ئۇلكىلىك مالىيە نازارىتى بېرەتتى، 25 ئادەم ئىشلەيتتى. ئورنى كورلا

ناھىيىسى جەنۇبىي بازار يۈەنفۇ كوچىسى 65 ـ قورۇ (ھازىرقى كورلا شەھىرى جەنۇبىي «ئىتتىپاق» يولى) دا ئىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1950 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈنى كورلا ناھىيىلىك باج ئىدارىسى قۇرۇلدى. 1959 ـ يىل 3 ـ ئايدا مالىيە بۆلۈمى بىلەن بىرلەشتۈرۈلۈپ، ناھىيىلىك مالىيە ئىدارىسى قىلىندى. 1962 ـ يىل 1 ـ ئايدا مالىيە بۆلۈمىدىن ئايرىلىپ، ناھىيىلىك باج ئىدارىسى قىلىپ تەسىس قىلىندى. 1966 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 9 ـ كۈنى يەنە ناھىيىلىك مالىيە بۆلۈمى بىلەن بىرلەشتۈرۈلدى. 1974 ـ يىلى يەنە ناھىيىلىك باج ئىدارىسى ئايرىم تەسىس قىلىندى. 1979 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى كورلا شەھىرى قۇرۇلغاندا، شەھەرده باج ئىدارىسى تەسىس قىلىندى. 1984 ـ يىلى شەھەر بىلەن ناھىيە بىرلەشتۈرۈلگەندە، شەھەرلىك، ناھىيىلىك باج ئىدارىلىرى بىرلەشتۈرۈلدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىللەردە كورلا ناھىيىلىك باج ئىدارىسىنىڭ ئادىمى ئاز بولغاچقا بۆلۈمچە، ئىشخانىلار تەسىس قىلىنمىغانىدى. 1959 ـ يىلى باج بۆلۈمچىسى تەسىس قىلىندى. 1962ـيىلى كادىرلار ـ كاتىبات بۆلۈمچىسى ۋە بوغالتىر بۆلۈمچىسى، شۇنىڭدەك ناھىيە بازىرى، ناشەن، يېزا ئىگىلىك 6 ـ تۈەن، توۋۇرچى، قارا يۇلغۇنلاردا بەش باج پونكىتى تەسىس قىلىندى. 1985 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنىدىن 1990 ـ يىلنىڭ ئاخىرىغىچە شەھەرلىك باج ئىدارىسىدا كاتىبات، كادىرلار، بوغالتىر، باج بۆلۈمچىلىرى ۋە ناشەن، «ئىتتىپاق» يولى، يېڭىشەھەر، كونا شەھەر، «خەلق» يولى، شاڭخۇ، قوشئېرىق، قارا يۇلغۇنلاردا سەككىز باج پونكىتى تەسىس قىلىندى.

2 §. تۇزۇلمە

1. چىڭ سۇلالىسى زامانىدىكى باج ئىشلىرى

چىڭ سۇلالىسى زامانىدا يەر بېجى، رەسمىي باج (كىشى بېشىغا ئېلىنىدىغان باج) دىن باشقا، يەنە سودا بېجى، تۇي ئىجارىسى بېجى، چارۋا ۋە تۇي ـ زېمىن سودىسى بېجى، كۆكتاتلىق بېجى، ئالاھىدە مەھسۇلات بېجى ۋە باشقا باجلار بار ئىدى.

يەر بېجى ئوندا بىر نىسبەتلىك باج تۈرۈمى بولغا قويۇلۇپ، باج ئۇچۇن مادىدىي ئەرسە ئېلىنىاتتى. چىڭ سۇلالىسىنىڭ چيەنلۇڭ 25 ـ يىلى (1760 ـ يىلى) كورلىنىڭ ئۇيغۇر يېزىلىرىدا 160 مىڭ مو يەر تېرىلغان بولۇپ، ھەر مو ئۇچۇن ئۇچ شىڭ بەش خودىن، بىر يىلدا 560 داەن غەللە ـ پاراق ئېلىنغان. چىڭ سۇلالىسىنىڭ جياچىڭ 9 ـ يىلى (1804 ـ يىلى) كورلىدىكى بىر قىسىم دولانلىقلار ئىلىغا بوز يەر ئېچىشقا كۆچۈرۈلگەندىن كېيىن يىلدا ئېلىنمىدىغان پاراق 491 داەنگە چۈشۈپ قالغان، ھەرمودىن ئۇچ شىڭدىن پاراق ئېلىنغان. چىڭ سۇلالىسىنىڭ داۋگۇاڭ 8 ـ يىلى (1828 ـ يىلى) كورلا دېھقانلىرى ئۆز ئالدىغا 26 مىڭ 400 مو بوز يەر ئېچىپ، تېرىلغۇ كۆلىمىنى 42 مىڭ 400 موغا كېڭەيتكەنلىكى ئۇچۇن يەر بېجى 400 داەن قوشۇلۇپ، جەمئىي 891 داەنگە يەتكەن. يېڭى ئېچىلغان بوز يەرلەرنىڭ ئۇنۇمى تۆۋەن بولغاچقا، ھەر مو يەردىن ئېلىنمىدىغان پاراق ئىككى شىڭ بىر خوغا چۈشكەن. يەقەت چېكەتكە ئاپتى بولغان يىللاردىلا يەر بېجى كەچۈرۈم قىلىنغان.

رەسمىي باج تەڭگە (100 تىيىن بىر تەڭگە تەڭ) بويىچە ھېسابلىنىپ، ھەر بىر نوپۇستىن يىلىغا 68 تىيىندىن باج ئېلىنغان.

سودا بېجى ئاساسەن كورلىدىكى خەنزۇلاردىن ئېلىنىاتتى. دەسلەپتە ئوندا بىر نىسبەت بويىچە

ئېلىنغان. چېيىنلۇق 25 ـ يىلى (1760 ـ يىلى) شۇخېدې ئارقىلىق خاندىن ئىجازەت سوراپ، 20دىن بىر نىسبەتكە كېمەيتىلگەن.

كۆكتاتلىق بېجى ھەنزۇ سودىگەرلەر ئاچقان كۆكتاتلىقنىلق ھەر موسىدىن يىلىغا بىر مىسقال ئالتە پۇلۇق كۆموش ئېلىنغان.

ئۆي بېجى يەرلىك ئاھالىنىلق ھەر ئېغىز ئۆيىدىن بەش پۇلۇق پۇل ئېلىنغان. ھەنزۇ، خۇيزۇ سودىگەرلەر ئۆزى سالغان دۇكان ئۆيلەرنىلق ھەر ئېغىزىدىن يىلدا ئۈچ مىسقال كۆموش ئېلىنغان. چارۋا ۋە ئۆي ـ زېمىن سودا بېجى، پۈتۈشۈلگەن سومىسىنلق 30 دىن بىر نىسبىتى بويىچە ئېلىنغان.

باشقا باجلار كورلا، بۈگۈرلەردە بىر يىلدا 5. 402 كىلوگرام مىس سېلىق ئېلىنغان. مىس بېگى قويۇلۇپ، ئىشلەمچىلەر ياللىنىپ مىس قېزىلغان. مىسنىلق باھاسى يەر بېجىغا سۈندۈرۈلغان. ئۈنىڭدىن باشقا يەنە تۈگمەن، ئۈزۈم، بىدە، شور، چىغ قاتارلىقلاردىن ئېلىنىدىغان سېلىقلارمۇ بولغان.

كورلا كەنتىدە ھەر دەرىجىلىك ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرىنى كۈتۈۋېلىش خراجىتى ۋە ھەربىلى قارا شەھەردىكى خان ئامبىلىغا، يات ئەللەرنى باشقۇرۇش زەنگىسىگە سۈنىلىدىغان يىللىق، ھېيت ـ بايرامىلىق سوغىلار ھەم بەگلەرنىلق ھەج خراجىتىمۇ دېھقان، چارۋىچىلارغا جان سانىغا قاراپ چېچىلغان. دېھقانلار كورلا، قارا بۇلاق، چەرچىدىكى ئۇچ ھەربىي رايانغا ۋەزىپە ئۆتەشكە ئەۋەتىلگەن كىشىلەرنىلق يەرلىرىنى تېرىپ بەرگەندىن تاشقىرى، يەنە ئۇلارنىلق تۇرمۇش خراجىتىنىمۇ ئۈستىگە ئالغان.

كورلا ئاھالىسى ئاساسەن ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان ئۇيغۇرلار ئىدى. يېزىلاردىكى مەسچىت، مازار، مەدرىسەلەر ۋەخپە قىلىنغان تۇرغۇن يەر، ئۆي، تۈگمەنگە ئوخشاش مۇلۇكلەرنى ئىگىلەپ تۇراتتى. ئۇنىلق ئىگىدارلىق ھوقۇقىنى ئاز سانىدىكى يۇقىرى قاتلام دىنىي زاتلار تۇناتتى. ئۇلار مۇسۇلمانلارغا تۇرلۇك باج ـ سېلىقلارنى سالاتتى. مۇسۇلمانلار قۇربانلىق قىلغان قويلىرىنىلق كاللا ـ پاچاق، تېرە ـ ئۇچەيلىرىنىمۇ مەسچىتكە تاپشۇراتتى.

2. مىنگو دەۋرىدىكى باج ئىشلىرى

جۇڭخوا مىنگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، مىللىي ھۆكۈمەت باج تۈزۈمىنى تەرتىپكە سېلىپ، «دۆلەت بېجى بىلەن يەرلىك باجنى ئايرىش قانۇن لايىھىسى»نى تۈزۈپ چىقتى. ئۇنىڭدا دۆلەت بېجى 19 خىل، يەرلىك باج 20 خىل قىلىپ بېكىتىلدى.

شىنجاڭ ئۇلكىسى مىنگونىلق 2 ـ يىلى (1913 ـ يىلى) دۆلەت بېجى، يەرلىك باج تۈزۈمىنى يولغا قويدى. كورلىدا ناھىيە كېچىكىپرەك قۇرۇلغاچقا، ئىقتىساد تەرەققىي قىلمىغاچقا، بەلگىلەنگەن باج تۈزۈمى يولغا قويۇلمىغانىدى. پەقەت يەر بېجى، چارۋا بېجى، ئوت ـ چۆپ سېلىقى، باغ، قومۇش، تۈگمەن ـ جۈۋاز سېلىقى، ياغاچ سېلىقى، تارازا بېجى، ماركا بېجى قاتارلىق توققۇز خىل باج ئېلىنىدى، كېيىن تەدرىجىي كۆپەيدى. مىنگونىلق 38 ـ يىلى (1949 ـ يىلى) ماركا بېجى، تىجارەت بېجى، قاتناش قورالىرىنىلق نومۇر تاختىسى بېجى، يەر ئېتى بېجى، مىراس بېجى، يەر ـ زېمىن بېجى، ئۆي سېلىقى، قان بېجى، ئورمان بېجى، پەۋقۇلئادە ئىستېمال پائالىيىتى بېجى، يەر بېجى ۋە ئۇنىلق قوشۇمچە بېجى، چارۋا بېجى، تىجارەت گۇۋاھنامىسى بېجىدىن ئىبارەت 13 خىلغا كۆپەيدى. مىنگونىلق 30 ـ يىلى (1941ـيىلى) تىجارەت بېجى، قاتناش قورالىرىنىلق نومۇر تاختىسى بېجى، پائالىيەتنى چەكلەش بېجى، ماركا بېجى قاتارلىقلار بارلىققا كەلدى. مىنگونىلق 34 ـ يىلى (1945ـ يىلى) مىللىي ھۆكۈمەتنىلق مەمۇرىي كېڭىشى «مەركەز ناھىيە، شەھەرلەرگە تەقسىم قىلغان دۆلەت بېجىنى بىر تەرەپ قىلىش

چارىسى»نى ئېلان قىلىپ، كۆپ خىل باج تۈرۈمىنى يولغا قويدى، ھەرقايسى ناھىيىلەر دائىرىسىنىڭ ئايرىلىش نىسبىتىنى بەلگىلەپ، ناھىيە، شەھەرلەرنىڭ باج يىغىش ھوقۇق دائىرىسىنى كېڭەيتتى.

مىنگوناق 35 ـ يىلى (1946 ـ يىلى) 8 ـ ئايدا ناھىيىلىك كېڭەش باشلىقى ۋېن گودۇڭ، مۇئاۋىن كېڭەش باشلىقى ناسىر باشلامچىلىق بىلەن، مىللىي ھۆكۈمەت تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى بۇ يۈرتنىڭ سابىق ناھىيە ھاكىمى ماجىنىڭ زورلۇق بىلەن ئالۋاڭ ـ سېلىق سېلىپ، خەلقنىڭ بايلىقىنى شىلۋالغان، پارىخورلۇق قىلىپ قانۇنىي ئاياغ ـ ئاستى قىلغان، ئۇزىنىڭ چۈنتىكىنى تولدۇرغان جىنايى قىلمىشىنى ئەرز قىلدى.

مىنگوناق 38 ـ يىلى (1949 ـ يىلى) كورلا ناھىيىسىدە، نامدا 13 خىل باج يولغا قويۇلغان بولسىمۇ، ئەمەلىيەتتە ناھايىتى نۇرغۇن باج ئېلىندى. دۆلەتنىڭ، يەرلىكنىڭ باجلىرى تۆۋە ـ تۆپىلەپ سېلىندى ھەم خالىغانچە قوشۇمچە باج، سېلىقلار ئېلىندى. دائىم ھەربىيلەر ئۇچۇن ئات، ئاشلىق، ئوت-چۆپ ئېلىش نامدا بۇ ئەرسىلەر تۆۋەن باھادا سېتىۋېلىنىپ، ئامما قاقتى ـ سوقتى قىلىناتتى.

3. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىنكى باج تۈزۈلمىسى

1950 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە كورلا شەھىرىدە باج تۈزۈمى ئۈزلۈكسىز ئىسلاھ قىلىنىپ تۇردى. بۇنى، ئاساسەن، بەش باسقۇچقا بۆلۈشكە بولىدۇ:

1950 ـ يىلدىن 1952 ـ يىلغىچە مەملىكەت بويىچە باج بىرلىككە كەلتۈرۈلۈپ، يېڭى باج تۈزۈمى ئورنىتىلدى؛

1953 ـ يىلدىن 1957 ـ يىلغىچە سودا ـ سانائەت باج تۈزۈمى ياخشىلاندى؛

1958 ـ يىلدىن 1972 ـ يىلغىچە باج تۈزۈمى ئىسلاھ قىلىنىپ، باج تۈرلىرى ئاددىيلاشتۇرۇلدى، كۆپ خىل باج تۈزۈمى بىرخىل باج تۈزۈمىگە ئۆزگەرتىلدى.

1973 ـ يىلدىن 1979 ـ يىلغىچە باج تۈرلىرى تېخىمۇ ئاددىيلاشتۇرۇلدى، سودا ـ سانائەت باجلىرى ئىسلاھ قىلىندى.

1980 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە باجنى پايدىنىڭ ئورنىغا دەسمىتىش ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىلىپ، يېڭى كۆپ خىل باج تۈزۈمى ئورنىتىلدى.

1958 ـ يىلى ۋە 1973 ـ يىلى ئىككى قېتىم ئېلىپ بېرىلغان باج تۈزۈمى ئىسلاھاتىدا باج تۈرلىرىنى ئاددىيلاشتۇرۇش مەقسەت قىلىنغان بولسىمۇ، لېكىن، باجنىڭ خەلق ئىگىلىكىنى تەڭشەش رولىغا سەل قارىلىپ، باج خىزمىتىنىڭ فۇنكسىيىسى نىسپىي ھالدا ئاجىزلاشتۇرۇپ قويۇلدى. 1981 ـ يىلىدىن كېيىن، باج تۈزۈمى چوڭ ئىسلاھ قىلىنىپ، كۆپ خىللىق، كۆپ قاتلاملىق، كۆپ ھالقىلىق باج تۈزۈمى ئورنىتىلدى. باجنىڭ ئىقتىسادىي پىشاڭلىق رولى شۇندىن كېيىنلا تولۇق جارى قىلىندى.

باجنى بىرلىككە كەلتۈرۈش، يېڭى باج تۈزۈمىنى ئورنىتىش 1950 ـ يىل 3 ـ ئايدا مەمۇرىي كېڭەش «مەملىكەت بويىچە باج ئىشلىرىدا يولغا قويۇلىدىغان پرىنسىپ»نى تارقاتتى. ئۇنىڭ كەينىدىنلا غەربىي شىمال مالىيە كومىتېتى يەنە «غەربىي شىمالدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەر رايونلىرىدا باج يىغىش چارىسىنىڭ لايىھەسى»نى تارقاتتى. كورلا ناھىيىلىك باج ئىدارىسى دۆلەت ۋە شىنجاڭ ئۇلكىلىك باج ئىدارىسىنىڭ بەلگىلىمىسىگە ئاساسەن، ئالدى بىلەن كونا باج تۈزۈمىنى بىكار قىلىپ، يېڭى باج تۈزۈمىنى ئورناتتى. ئەينى چاغدا جەمئىيەتنىڭ ئىقتىسادىي ئەھۋالىغا ئاساسەن، كۆپ خىل باجنى يولغا قويدى. باج ئاساسەن خۇسۇسىي ئىگىلىكتىن ئېلىنىپ، مال بېجى، سودا ـ سانائەت بېجى، تاپاۋەت

بېجى، ماركا بېجى، قاتناش قوراللىرىنىڭ نومۇر تاختىسى بېجى، سودا بېجى، قان بېجى، ئۆي - زېمىن بېجى، كۆڭۈل ئېچىش بېجى، ھاراقنى مەخسۇس سېتىش بېجى، تۈز بېجى، يەر خېتى بېجىدىن ئىبارەت 12 خىل بولدى.

سودا - سانائەت بېجى تۈزۈمىنى ياخشىلاش 1953 - يىلى باج تۈزۈمىگە تۈزىتىش كىرگۈزۈلدى، بۇنىڭدىن مەقسەت باج تۈرلىرىنى ئاددىيلاشتۇرۇپ، باج يىغىشقا كاپالەتلىك قىلىش ئىدى. تۈزىتىش-نىڭ ئاساسىي مەزمۇنى مۇنداق بولدى: بىرىنچى، تاۋار ئوبوروت بېجىنى سىناق تەرىقىسىدە يولغا قويۇش. بۇنىڭدا ئوبوروت قىلىنۇاتقان ئاساسلىق تاۋارلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش، سېتىش باجلىرى قوشۇۋېتىلىپ، بىر قېتىملىق تاۋار ئوبوروت بېجى قىلىندى. ئىككىنچى، مال بېجى ۋە تىجارەت بېجى تۈزىتىلدى. ئۈچىنچى، سودا بېجى ئىچكىلىنىپ قوشۇۋېتىلدى. تۆتىنچى، يەۋقۇلئاددە ئىستېمال ھەربىتى بېجى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ئەسلىدىكى 18 خىل باج ئون خىلغا تەڭشەلدى.

1954 - يىل 6 - ئايدا شىنجاڭ ئۇلكىلىك 4 - قېتىملىق مالىيە يىغىنىدا «شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەر رايونىنىڭ باج يىغىش مەسلىسى توغرىسىدا پىكىر» تەستىقلاندى، ئۇنىڭدا دېھقان، چارۋىچىلار ئۈزى ئىشلىتىش ئۈچۈن ئەيلىگەن تېرىدىن باج ئېلىنمايدۇ؛ سودا - سانائەت بېجى سوممىسى 30%تۆۋەنلىتىلىدۇ؛ كىچىك سودا - سانائەتنىن باج ئېلىشنىڭ باشلىنىش نۇقتىسى يۇقىرى كۆتۈرۈلىدۇ، يىللىق كىرىمى 1 مىليون 200 مىڭ يۈەن (كونا خەلق پۇلى) گە، يىللىق پايدىسى 800 مىڭ يۈەن (كونا خەلق پۇلى) گە يەتمىگەنلەردىن سودا - سانائەت بېجى كەچۈرۈم قىلىنىدۇ؛ يېڭى قۇرۇلغان ھەمكارلىق كوپېراتىپىدىن يېرىم يىل ياكى ھەر يىل باج ئېلىنمايدۇ، دەپ بەلگىلەندى. ناھىيىلىك باج ئىدارىسى يۇقىرىقى ئېتىبار بېرىش سىياسەتلىرىنى ئەستايىدىل ئىجرا قىلىپ، ناھىيىنىڭ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، سودا - سانائەت ئىشلىرىنى تىز ئەسلىگە كەلتۈرۈش ۋە راۋاجلاندۇرۇشتا ياخشى رول ئوينىدى.

سودا - سانائەت بېجىنى ئىسلاھ قىلىش 1958 - يىل 9 - ئايدا كورلا ناھىيىلىك باج ئىدارىسى «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ سودا - سانائەت بېجىنى بىرلىككە كەلتۈرۈش نىزامى»غا ئاساسەن، سودا - سانائەت بېجىنى ئىسلاھ قىلىپ، يېڭى سىياسىي، ئىقتىسادىي ۋەزىيەتنىڭ تەلىپىگە ئويغۇنلاشتۇرىدى: بىرىنچى، باج تۈرلىرى ئاددىيلاشتۇرۇلۇپ، تاۋار ئوبوروت بېجى، مال بېجى، تىجارەت بېجى، ماركا بېجىدىن ئىبارەت تۆت خىل باج سودا - سانائەت بىر تۇتاش بېجى قىلىپ بىرلەشتۈرۈلدى؛ ئىككىنچى، ئەسلىدىكى سودا - سانائەت بېجى ئىچىدىكى تاپاۋەت بېجى مۇستەقىل باج تۈرىگە ئۆزگەرتىلىپ، سودا-سانائەت تاپاۋەت بېجى قىلىندى؛ ئۈچىنچى، باج يىغىش چارىسى ئاددىيلاشتۇرۇلۇپ، سانائەت مەھسۇلاتلىرىغا قارىتا بىردەك سېتىش كىرىمى بويىچە باج ھېسابلاندى. ئارىلىقتىكى مەھسۇلاتلارغا باج ئېلىنمىدى؛ تۆتىنچى، بىر قىسىم باج نىسبىتى تەرتىپكە سېلىندى. 1965 - يىلى يېمەك - ئىچمەك كەسىپىنىڭ باج نىسبىتى 5% تىن 3% كە چۈشۈرۈلدى. 1966 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتىنىڭ قارارى ئىجرا قىلىنىپ، پېزىلارنىڭ سانائەت، تىرانسپورت، مۇلازىمەت كەسىپلىرى ۋە چارۋا سودىسىدىن ئېلىنىدىغان باجنى كېمەيتىش ۋە كەچۈرۈم قىلىش سىياسىتى يولغا قويۇلدى.

سودا - سانائەت بېجىنى سىناق تەرىقىسىدە يولغا قويۇپ، باج تۈرىنى تېخىمۇ ئاددىيلاشتۇرۇش 1972 - يىلى گوۋۇيۈەن مالىيە مىنىستىرلىكىنىڭ «سودا - سانائەت بېجى سىناق نۇقتىسىنى كېڭەيتىش توغرىسىدىكى دوكلات»ىنى تەستىقلاپ تارقاتقاندىن ھەم «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ سودا-سانائەت بېجى نىزامى لايىھەسى»نى ئېلان قىلىپ، 1973 - يىلى مەملىكەت بويىچە يولغا قويدى. كورلا ناھىيىسىدە بۇ قېتىملىق باج تۈزۈمى ئىسلاھاتىنىڭ مۇھىم نۇقتىسى مۇنداق بولدى: بىرىنچى، باج تۈرلىرى قوشۇۋېتىلدى. سودا - سانائەت بىر تۇتاش بېجى، ئۆي - زېمىن بېجى، قاتناش ۋاستىلىرىنىڭ

ئومۇر تاختا بېجى، تۈز بېجى، قان بېجىدىن ئىبارەت بەش خىل باج قوشۇلۇپ سودا-سانائەت بېجى قىلىندى؛ ئىككىنچى، باج نىسبىتى ۋە باج تۈرى ئادەتىلاشتۇرۇلدى، ئىلگىرىكى 141 دەرىجىلىك باج نىسبىتى 82 دەرىجىگە قىسقارتىلدى. ئەسلىدىكى 108 تۈرلۈك باج 44كە قىسقارتىلدى. كورلا ناھىيىلىك باج ئىدارىسى ھەرقايسى سىستېمىلارنىڭ 1966 - يىللىق ئورمال ئىشلەپچىقىرىش سەۋىيىسىگە قارىتا، بېكى باج نىسبىتىنى بەلگىلىدى: يېڭا ئىگىلىك 2 - شى «خۇگۇاڭ» توقۇمىچىلىق فابرىكىسىنىڭ باج نىسبىتى 14%، بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق سودا شىركىتىنىڭ باج نىسبىتى 3.1%، بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق يېمەكلىكلەر شىركىتىنىڭ باج نىسبىتى 3%، كورلا ناھىيىلىك تەمىنات- سودا تارمىقىنىڭ باج نىسبىتى 1.5% قىلىپ بەلگىلەندى.

1972 - يىلى بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق باج ئىدارىسى كورلا ناھىيىسىگە قاراشلىق دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق مەيدانلىرى (فېرمىلىرى) نى سودا-سانائەت بېجى تۈزۈمىنى ئىملاھ قىلىشنىڭ سىناق نۇقتىسى قىلىپ بېكىتتى.

1979 - يىل 1 - ئايغا كەلگەندە كورلا ناھىيىسىدە پەقەت سودا-سانائەت بېجى، سودا - سانائەت ئاپاۋەت بېجى، چارۋا سودىسى بېجى، قان بېجىدىن ئىبارەت تۆت خىللا باج قالدى.

باجنى پايدىنىڭ ئورنىغا قويۇشتىن ئىبارەت زور ئىسلاھات ئېلىپ بېرىلىپ، يېڭى، كۆپ خىل باج تۈزۈمى ئورنىتىلدى جۇڭگو كومپارتىيىسى 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، كورلا شەھىرىنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي ۋەزىيىتىدە غايەت زور ئۆزگىرىش بولدى، باج تۈزۈلمىسىمۇ بىرلا خىل باج تۈزۈمىدىن كۆپ خىل، كۆپ قاتلاملىق باج تۈزۈمىگە تەرەققىي قىلدى. 1983 - يىلى ئېنېرگىيە - قاتناش - قۇرۇلۇش فوندى، بىناكارلىق بېجى بولغا قويۇلدى، يەنە تۆنجى قېتىم چەت ئەل مەبلەغ سالغان كارخانا (ئامېرىكا گىئو فىزىكا مۇلازىمەت شىركىتى) دىن شەخسى ئاپاۋەت بېجى ئېلىندى. 1983 - يىلدىن كېيىن، كورلا شەھەرلىك باج ئىدارىسى تەدرىجىي ھالدا باجنى پايدىنىڭ ئورنىغا قويۇش ئىسلاھاتىنى ئېلىپ باردى. 1983 - يىل 6 - ئايدا 1 - باسقۇچلۇق پايدىنى باجغا ئۆزگەرتىش يولغا قويۇلدى. يەنى، كورلا شەھىرىنىڭ كونكرېت ئەھۋالىغا بىرلەشتۈرۈلۈپ، پايدا بىلەن باج تەڭ ساقلىنىپ تۇرىدىغان ئۆتكۈنچى باسقۇچ يولغا قويۇلدى، كارخانا پاراتچان پايدىدىن ئاۋۋال مەلۇم نىسبەتتە ئاپاۋەت بېجى ئېلىندى، باج ئېلىنىپ بولغاندىن كېيىنكى پايدىنى دۆلەت بىلەن كارخانا بۆلۈشتى. ئەگەر كارخانىنىڭ ئېرىشكەن پايدىسى بەك كۆپ بولسا، يۇقىرىغا بىر قىسىم ھۆددىگەر-لىك خىراجىتى تاپشۇرۇدى. 1984 - يىل 10 - ئايدىن باشلاپ، ئىككىنچى باسقۇچلۇق پايدىنى باجغا ئۆزگەرتىش يولغا قويۇلدى، كارخانىلار تەۋەلىك مۇناسىۋىتى بويىچە يۇقىرىغا پايدا تاپشۇرماي 11 خىل باج تۈرى بويىچە شۇ جايدىكى باج ئىشلىرى تارماقلىرىغا باج تاپشۇرىدىغان بولدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، سودا-سانائەت بېجى تۈزۈمى ئومۇمىيۈزلۈك ئىسلاھ قىلىندى: بىرىنچى، سودا-سانائەت بېجى، مەھسۇلات بېجى، ئاشقان قىممەت بېجى، تىجارەت بېجى، تۆز بېجىدىن ئىبارەت تۆت خىل باجغا ئايرىلدى ھەم باج تۈرى ۋە باج نىسبىتى باشقىدىن لايىھىلىنىپ، ئاشقان قىممەت بېجى دائىرىسى كېڭەيتىلىپ، باج ئېلىش ئۇسۇلى ياخشىلاندى؛ ئىككىنچى، بايلىق بېجى، شەھەر مۇھاپىزىتى - قۇرۇلۇشى بېجى قوشۇلدى، ئۈچ - زېمىن بېجى، يەر ئىشلىتىش بېجى، قاتناش ۋاستىلىرىنىڭ ئومۇر تاختىسى بېجى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

3 § . باج كىرىمى

1. مىنگو دەۋرىدىكى باج كىرىمى

مىنگو دەۋرىدە يالاڭ زېكشىن، جىن شۇرىنلار شىنجاڭدا ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈنگەندا چىلاڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىدىكىدەك باجنى يېزا باشلىقىغا ھۆددىگە بېرىش تۈزۈمىنى قوللاندى. ئۇ چاغدا كورلىدا دېھقانچىلىق قىلىش ئاساسىي ئورۇندا تۇراتتى. مىنگونىڭ 4 ـ يىلى (1915 ـ يىلى) چارۋا بېجى ئېلىنىشقا باشلىدى. مىنگونىڭ 6 ـ يىلى (1917 ـ يىلى) ئاشلىق، ئوت ـ سامان قوشۇمچە بېجى، باغ بېجى، قومۇش بېجى، تۇگمەن ـ جۈۋاز سېلىقى، دۆلەت بىلەن خۇسۇسلار ئوتتۇرىسىدىكى «2.5» خوراش ھەققى (بۇ، يەر بېجى قوشۇمچىسى بولۇپ، ماددىي نەرسە ئېلىنىاتتى، بىر دادەن پاراق ئاشلىققا ئىككى كۆزە، بەش شىلاڭ خوراش ھەققى قوشۇپ ئېلىناتتى ـ ت)، «2.5» سودا بېجى (بۇ، قوشۇمچە باج بولۇپ، رەسمىي باجنىڭ ھەر بىر سەر كۆمۈشكە ئىككى مىسقال بەش يۈز قوشۇپ ئېلىناتتى ـ ت) كۆپەيتىپ ئېلىنغان. مىنگونىڭ 7 ـ يىلى (1918 ـ يىلى) ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسلار ئارىسىدىكى «2.5» خوراش ھەققى بىلەن «2.5» سودا بېجى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ئوندىن بىر ئۆلۈشلىك (ھەر ئايلىق باج سومىسىغا بىر مىسقال كۆمۈش قوشۇپ ئېلىناتتى) بايغا ئۆزگەرتىلدى. مىنگونىڭ 22 ـ يىلى (1933 ـ يىلى) باجنى ھۆددىگە بېرىش تۈزۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. مىنگونىڭ 30 ـ يىلى (1941 ـ يىلى) تىجارەت گۈزۈاھنامىسى بېجى، قاتناش ۋاستىلىرىنىڭ نومۇر تاختىسىنى ئىشلىتىش بېجى، پائالىيەتنى چەكلەش بېجى (زىياپەت، كۆڭۈل ئېچىش بېجى) يولغا قويۇلدى. مىنگونىڭ 34 ـ يىلى (1945 ـ يىلى) مەمۇرىي كېڭەش «مەركەز ناھىيە، شەھەرلەرگە تەقسىم قىلغان دۆلەت بېجىنى بىر تەرەپ قىلىش چارىسى»نى ئېلان قىلدى. بۇ چارە بويىچە دۆلەت بېجى ئىچىدە يەر بېجىنىڭ 70 پىرسەنتى، باشقا باجلارنىڭ 50 پىرسەنتى يەرلىككە قالدۇرۇلۇپ، قالغىنى دۆلەت خەزىنىسىگە تاپشۇرۇلدى. مىنگونىڭ 38 ـ يىلى (1949 ـ يىلى) غىچە كورلا ناھىيىسىدە توققۇز خىل دۆلەت بېجى (ماركا بېجى، يەر خېتى بېجى، تىجارەت بېجى، مىراس بېجى، يەر بېجى، ئورمان بېجى، پەۋقۇلئادە ئىستېمال بېجى، غەللە ـ پاراق ۋە ئونىڭ قوشۇمچىسى تۇياق بېجى)، پەتتە خىل يەرلىك باج (ماركا بېجى، يەر خېتى بېجى، تىجارەت بېجى، قان بېجى، ئۈي ـ جاي سېلىقى، قاتناش ۋاستىلىرىنىڭ نومۇر تاختىسى بېجى، تىجارەت گۈزۈاھنامىسى بېجى) يولغا قويۇلدى. بۇنىڭ ئىچىدە ماركا بېجى، يەر خېتى بېجى، تىجارەت گۈزۈاھنامىسى بېجى، مىراس بېجىدىن ئىبارەت توت خىل باج ھەم دۆلەت بېجى، ھەم يەرلىك باج سۈپىتىدە قوشلاپ ئېلىندى. 13 خىل رەسمىي باجدىن تاشقىرى نۇرغۇن سېلىقلار بار ئىدى. مەسىلەن: مىنگونىڭ 31 ـ يىلى (1942 ـ يىلى) 6 ـ ئايدا ھەربىيلەر ئۈچۈن 500 قوي، 800 كالا سېلىق سېلىندى؛ مىنگونىڭ 32 ـ يىلى (1943 ـ يىلى) 7 ـ ئايدا ھەربىيلەردىن ھال سوراشقا 5107.7 تەڭگە سېلىق سېلىندى. مىنگونىڭ 34 ـ يىلى (1945 ـ يىلى) جاماەت ئىشلىرى ئۈچۈن 2298 تەڭگە سېلىق سېلىندى، مىنگونىڭ 35 ـ يىلى (1946 ـ يىلى) سېپىل سوقۇش نامىدا ھەر ئائىلىگە 5 ـ 10 ئىش كۈنى ئالۋاڭ سېلىندى. ھەر بىر ئىش كۈنى 10 مىلاڭ يۇمۇ فابى پۇلىغا سۈندۇرۇلدى.

شىلاڭ شىمىي شىنجاڭدا ھاكىمىيەت يۈرگۈزگەندە باج تۈرىنى كۆپەيتىپلا قالماستىن، باج نىسبىتىنىمۇ ئۆستۈردى. مەسىلەن، ھەرمو يەردىن ئېلىنىدىغان توت شىلاڭ غەللە ـ پاراق ئالتە شىڭغا ئۆستۈرۈلدى، ھەر دادەن پاراق ئۈستىگە يەنە ئالتە كۈزە قوشۇمچە پاراق قوشۇلدى. دېھقان، چارۋىچىلارنىڭ ئۈزى بافقان

ھەر تۈياق قويىغا يەتتە يۈەن (غايى پۇلى) باج ئېلىنىدى. گوسىدالىق شىنجاڭغا ھۆكۈمرانلىق قىلغاندىن كېيىن، ھەر يىلى ئىككى - ئۈچ قېتىم تۆۋەن باھادا بۇغداي سېتىۋالدى. ھەتتا، دېھقانلارنىڭ بۇغداي ئۇرۇقىنىمۇ مەجبۇرى سېتىۋالدى. دېھقانلار ئەتىيازدا بۇغداي تېرىشتا ئۇرۇقسىز قېلىپ، قوناق تېرىشقا مەجبۇر بولدى. نەتىجىدە كورلا خەلقىنىڭ مىنگونىڭ 35 - يىلى (1946 - يىلى) دىكى باجغا قارشىلىق كۆرسىتىش ھەرىكىتى كېلىپ چىقتى.

دېھقانچىلىق بېجى كورلىدا دېھقانچىلىق بېجى ئۈچۈن ئىزچىل تۇرغە مادىدىي نەرسە يەنى يەتتە ئۆلۈش بۇغداي، ئۈچ ئۆلۈش كۆمىقوناق ئېلىنىپ كەلدى. بۇ ئاشلىق يىغىلغاندىن كېيىن ئات ھارۋىسى بىلەن ئۇرۇمچىگە توشۇلاتتى، (مىنگونىڭ 30-يىلىدىن كېيىن توقسۇن ناھىيىسىگە توشۇلىدىغان بولدى). تېرىلغۇ يەرلەر، ئوتلاقلار، قومۇشلۇق كۆللەردىن مو سانى بويىچە ھېسابلاپ باج ئېلىناتتى. 1 - دەرىجىلىك يەرنىڭ ھەر موسىدىن تۆت شىلە، 2 - دەرىجىلىك يەردىن ئۈچ شىلە، 3 - دەرىجىلىك يەردىن ئىككى شىلە بۇغداي ئېلىناتتى. ئوتلاق، قومۇشلۇق كۆللەردىن پۇل ئېلىناتتى. باج ئېلىش ھەر يىلى كونا كالېندار بويىچە 9 - ئاينىڭ 1 - كۈنى باشلىناتتى.

مىنگونىڭ 30 - يىلى (1941 - يىلى) 7275 دانەن بۇغداي باج ئېلىندى. مىنگونىڭ 31 - يىلى (1942 - يىلى) 10 مىڭ 396 دانەن 6 كۈرە 4 شىلە 5 خو 4 ئوچۇم بۇغداي ۋە قوناق باج ئېلىندى. مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) 265 مىڭ 381 تەڭگە باج ئېلىندى. مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) 363 مىڭ 519 تەڭگە باج ئېلىندى.

سودا-سانائەت باجلىرى مىنگونىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە كورلىدا سودا-سانائەت تەرەققىي قىلمىغاچقا، سودا-سانائەت باجلىرى ئېلىنمىغاندى. مىنگونىڭ 35-يىلى (1946-يىلى) 8 - ئايدا كورلا ناھىيىلىك باج ئىدارىسى تىجارەت بېجىنى يولغا قويۇپ، تىجارەت سوممىسى كىرىمىنىڭ 1.5 پىرسەنتى بويىچە باج ئالىدىغان بولدى. تىجارەت سوممىسى بويىچە باج ھېسابلىغىلى بولمايدىغان كەسىپلەر (بانكا، پۇلخانا قاتارلىقلار) دىن كاپىتالىنىڭ تۆت پىرسەنتى بويىچە باج ئالدى. مىنگونىڭ 36 - يىلى (1947-يىلى) 3 - ئايدا مىللىي ھۆكۈمەتنىڭ مالىيە مىنىستىرلىكى تىجارەت بېجىنى يىغىشنى يەرلىككە چۈشۈرۈپ بەردى.

مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) 88 مىڭ 294 تەڭگە باج يىغىلدى. مىنگونىڭ 37-يىلى (1948 - يىلى) 703 مىليون يۈەن (غايى پۇلى) باج يىغىلدى. مىنگونىڭ 38 - يىلى (1949 - يىلى) 3 - ئايدا پەر ئايدىلا يىغىلغان باج 171 مىليارد 153 مىليون يۈەن (قىزىل تىزا) گە يەتتى.

2. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىنكى باج كىرىمى

1950 - يىلى كورلا ناھىيىلىك باج ئىدارىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئالدى بىلەن كونا باج تۈزۈمىنى بىكار قىلىپ، خىلمۇ خىل باج - سېلىقلار ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، يېڭى باج تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. 50 - يىللارنىڭ بېشىدا خەلقنىڭ سىلىقىنى پېتىكلىتىپ، ئۆزىنى ئوڭشۇپلىش پۈرسىتى بېرىش سىياسىتى قوللىنىلدى؛ ناھىيە بازىرىدا خۇسۇسىي سودىگەرلەر ۋە قول ھۈنەرۋەنلەر، پېزىلاردا يېڭى ئائىلىلەر باج ئېلىش ئوبيېكتى قىلىنىدى.

تۈرلۈك باجلار كورلا ناھىيىسىنىڭ مالىيە كىرىمىنىڭ ئاساسلىق تەركىبىي قىسمى بولدى. 1950-يىلدىن 1990 - يىلغىچە يىغىلغان باج ئومۇمىي سوممىسى 397 مىليون 118 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، مالىيە ئومۇمىي كىرىمى — 398 مىليون 513 مىڭ يۈەنلىك 7. 99 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. 1950 - يىلى

يىغىلغان باج سوممىسى 214 مىلياۋ يۈەن بولغان بولسا، 1958 ـ يىلى 1 مىليون 10 مىلياۋ يۈەنگە يەتتى. 1960 ـ يىلدىن 1970 ـ يىلغىچە يىللىق باج 2 ـ 3 مىليون يۈەن ئارىلىقىدا بولدى. 1983 ـ يىلىغا كەلگەندە، ئىراقلا 11 مىليون 410 مىلياۋ يۈەنگە يەتتى. 1985 ـ يىلىدىن كېيىن، يىغىلغان باج سوممىسى زور دەرىجىدە كۆپەيدى. 1990 ـ يىلى يىغىلغان باج ئومۇمىي سوممىسى 77 مىليون 610 مىلياۋ يۈەنگە يېتىپ، 1950 ـ يىلدىكىدىن 362.66 ھەسسە كۆپەيدى. يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 15.87% ئېشىپ باردى.

دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق بېجى بېكى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، «سىلىقنى مۇڭلاشتۇرۇش، باجنى مۇقىملاشتۇرۇش» سىياسىتىگە ئاساسەن، ئوخشاش بولمىغان دەۋردە يېزىلارنىڭ باج تۈزۈمى ۋە باج يېغىش چارىسى كۆپ قېتىم تەڭشەلدى. 1953 ـ يىلدىن ئىلگىرى پروگرېسسىيىلىك باج (دارامەتكە قاراپ ئېشىپ بارىدىغان باج) قانۇنى بولغا قويۇلدى. يەر ئىسلاھاتىدىن كېيىن ئەمەلىي مەھسۇلاتقا ئاساسەن، دېموكراتىك باھالاپ بېكىتىشتىن كېيىن، مۇقىم باج يېغىش يولغا قويۇلدى. 1953 ـ يىلىدىن كېيىن، يېزا ئىگىلىك باج تۈزۈمىگە تۈزىتىش كىرگۈزۈلدى، باج دەرىجىسى كىچىكلىتىلىپ، باجنىڭ ئەڭ تۆۋەن نۇقتىسى يۇقىرى كۆتۈرۈلۈپ، دېھقانلارنىڭ سېلىقى يېنىكلىتىلدى.

1950 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە ئېلىنغان دېھقانچىلىق ـ چارۋىچىلىق بېجى جەمئىي 17 مىليون 129 مىلياۋ يۈەنگە يېتىپ، ئومۇمىي باجنىڭ 4.3 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق بېجىنىڭ مۇتلەق قىممىتى يىلدىن ـ يىلغا ئاشتى، لېكىن ئومۇمىي باج ئىچىدە تۇتقان نىسبىتى نىسپىي ھالدا تۆۋەنلىدى. 1950 ـ يىلى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق بېجى 202 مىلياۋ يۈەنگە يېتىپ، شۇ يىللىق 214 مىلياۋ يۈەن باجنىڭ 94 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. 1960 ـ يىلى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق بېجى 557 مىلياۋ يۈەنگە يېتىپ، شۇ يىللىق 2 مىليون 284 مىلياۋ يۈەن باجنىڭ 24.4 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. 1970ـيىلى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق بېجى 338 مىلياۋ يۈەنگە يېتىپ، شۇ يىللىق 3 مىليون 170 مىلياۋ يۈەن باجنىڭ 10.7 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. 1980 ـ يىلى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق بېجى 514 مىلياۋ يۈەنگە يېتىپ، شۇ يىللىق 9 مىليون 376 مىلياۋ يۈەن باجنىڭ 5.5 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. 1990 ـ يىلى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق بېجى 989 مىلياۋ يۈەنگە يېتىپ، شۇ يىلىق 77 مىليون 610 مىلياۋ يۈەن باجنىڭ 1.3 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

1950 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە جەمئىي بىر مىليون يۈەنگە يېقىن دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق بېجى كېمەيتىلدى ۋە كەچۈرۈم قىلىندى، يۇ ئېلىشقا تېگىشلىك جەمئىي باج سوممىسىنىڭ ئالتە پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

سودا ـ سانائەت باجلىرى سودا ـ سانائەت باجلىرىنىڭ يىغىلىش دائىرىسى كەڭ، باج مەنبەسى مول بولۇپ، 1960 ـ يىلدىن باشلاپ كورلا مالىيە كىرىمىنىڭ ئاساسلىق مەنبەسىگە ئايلاندى. 1950ـيىلـدىن 1990 ـ يىلغىچە جەمئىي 373 مىليون 752 مىلياۋ يۈەن باج يىغىلىپ، 398 مىليون 513 مىلياۋ يۈەن مالىيە ئومۇمىي كىرىمىنىڭ 94 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. 1990 ـ يىلى سودا ـ سانائەت باجلىرى 74 مىليون 659 مىلياۋ يۈەنگە يېتىپ، 1950 ـ يىلدىكى 43 مىلياۋ يۈەنىڭ 1736 ھەسسىسىگە تەڭلەشتى، ئوتتۇرا ھېساب بىلەن يىلىغا 20.5% دىن ئېشىپ باردى. 1960 ـ يىلى سودا ـ سانائەت بېجى 1 مىليون 727 مىلياۋ يۈەنگە يېتىپ، شۇ يىلدىكى 2 مىليون 570 مىلياۋ يۈەن مالىيە كىرىمىنىڭ 67.2 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. 1970 ـ يىلى سودا ـ سانائەت بېجى 2 مىليون 832 مىلياۋ يۈەنگە يېتىپ، شۇ يىللىق 3 مىليون 28 مىلياۋ يۈەن مالىيە كىرىمىنىڭ 93.5 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. 1980 ـ يىلى سودا ـ سانائەت بېجى 8 مىليون 862 مىلياۋ يۈەنگە يېتىپ، شۇ يىلدىكى 9 مىليون 977 مىلياۋ يۈەن مالىيە كىرىمىنىڭ 88.8 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. 1990 ـ يىلى سودا ـ سانائەت بېجى 74 مىليون 659 مىلياۋ يۈەنگە يېتىپ،

شۇ يىلدىكى 78 مىليون 550 مىڭ يۈەن مالىيە كىرىسىنىڭ 95 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

1950 ـ يىلى يولغا قويۇلغان سودا ـ سانائەت بېجى مال بېجى، پاختا بېپىنى بىر تۈرلۈك سېتىش بېجى، سودا بېجى، سودا ـ سانائەت بېجى، ماركا بېجىدىن ئىبارەت بەش خىل ئىدى. 1990 ـ يىلى مەھسۇلات بېجى، قوشۇلما قىممەت بېجى، تىجارەت بېجى، ناپاۋەت بېجى، تەگىشەش بېجىدىن ئىبارەت بەش خىل سودا ـ سانائەت بېجى يولغا قويۇلدى.

50 ـ يىللاردا سودا ـ سانائەت باجلىرى، ئاساسەن، خۇسۇسىي سودا ۋە قول سانائەتتىن تىجارەت سومىسى بويىچە ھېسابلاپ ئېلىناتتى. 1983 ـ يىلى پايدا باجىغا ئۆزگەرتىلگەندىن كېيىن، سودا ـ سانائەت باجلىرى، ئاساسەن، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودا، كوللېكتىپ سودا ـ سانائەت، مۇلازىمەت كەسپى ۋە يەككە ئىگىلىكتىن ئۇلارنىڭ مال كىرگۈزۈش سومىسى بىلەن سېتىش كىرىمى سومىسىنىڭ پەرقىگە قاراپ ھېسابلاپ ئېلىنىدى. كورلا شەھىرىدە 1983 ـ يىلى 48 سودا ـ سانائەت كارخانىسىدا پايدا باجىغا ئۆزگەرتىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە چوڭ، ئوتتۇرا كارخانا 22، كىچىك كارخانا 16. 1984 ـ يىلى ئىككىنچى قەدەمدە 51 سودا ـ سانائەت كارخانىسىدا پايدا باجىغا ئۆزگەرتىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە سانائەت كارخانىسى 12، سودا كارخانىسى 21، قاتناش ـ تىرانسپورت كارخانىسى تۆت، مەدەنىيەت، ماارىپ، مەھىيە كارخانىسى تۆت، قۇرۇلۇش كارخانىسى بىر، باشقا كارخانىلار توققۇز.

كورلا شەھىرى (ناھىيىسى) نىڭ 1950 — 1990 ـ يىلغىچە سودا ـ سانائەت بېجى، ناپاۋەت بېجى كىرىمى ئەھۋالى

جەدۋەل: 23 ـ 5

بىرلىكى: 10 مىڭ يۈەن

يىللار	سودا ـ سانائەت بېجى	ناپاۋەت بېجى	يىللار	سودا ـ سانائەت بېجى	ناپاۋەت بېجى
1950	4.3	0.4	1970	283	
1951	12	2.2	1971	364	
1952	8.9	1.2	1972	391	
1953	31.8	4.6	1973	424	
1954	41.8	7.9	1974	438	6.3
1955	48.7	11	1975	489	11.5
1956	54.6	14.2	1976	536	17.8
1957	65.6	17.4	1977	671	
1958	60	6.1	1978	682	
1959	157	4.7	1979	748	
1960	173	3.9	1980	886	0.7
1961	144	3	1981	896	8.4
1962	132	4.9	1982	946	

1577	1930	1983	2.3	147	1963
1009.5	1270	1984		178	1964
767.9	2065.2	1985		246	1965
708.8	2637.7	1986	6.2	294	1966
742	3141.4	1987		274	1967
1185	5499.2	1989	6.1	237	1968
1106.6	7465.9	1990	4.7	218	1969

سودا ـ سانائەت تاپاۋەت بېجى بۇ، 1950 ـ يىلدىن باشلاپ ئېلىنغان، سودا ـ سانائەت بېجىغا بېقىنىدىغان باج تۈرى بولۇپ، ئاساسەن، كوللېكتىپ سودا ـ سانائەت كارخانىلىرى ۋە يەككە سودا ـ سانائەتچىلەردىن ئېلىنىدى. 1956 ـ يىلدىن ئىلگىرى باج نىسبىتى پايدا سومما سىنىڭ پروگرېسسىيىلىك سانى بويىچە ھېسابلىنىپ، 21 دەرىجىگە ئايرىپ ئېلىنىدى. ئەڭ تۆۋەن باج نىسبىتى 5%، ئەڭ يۇقىرى باج نىسبىتى 30% بولدى. 1958 ـ يىلى سودا ـ سانائەت تاپاۋەت بېجى مۇستەقىل باج تۈرى قىلىنىدى. 1963 ـ يىل 4 ـ ئايدا تاپاۋەت بېجى ئېلىش چارىسى تەرتىپكە سېلىنىپ، يەككىلەر بىلەن كوللېكتىپنى پەرقلەندۈرۈپ باج ئېلىش، سانائەت ۋە سودىنى ئايرىم ھېسابلاپ باج ئېلىش چارىسى يولغا قويۇلدى، سودا ـ سانائەتكە قارىتا سەككىز دەرىجىلىك ئارتۇق سوممىلىق پروگرېسسىيىلىك باج نىسبىتى تۈزۈمى يولغا قويۇلدى ھەم باجنى كېمەيتىش، كەچۈرۈم قىلىش ئارقىلىق ئېتىبار بېرىلدى؛ تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپى كەسىپگە قارىتا بەش دەرىجىلىك تولۇق سوممىلىق پروگرېسسىيىلىك باج نىسبىتى يولغا قويۇلدى، ئەڭ تۆۋەن باج نىسبىتى 30%، ئەڭ يۇقىرى باج نىسبىتى 70% بولدى؛ كوپېراتىپ سودا دۇكانلىرىغا قارىتا توققۇز دەرىجىلىك ئارتۇق سوممىلىق پروگرېسسىيىلىك باج نىسبىتى يولغا قويۇلدى، ئەڭ تۆۋەن باج نىسبىتى 7%، ئەڭ يۇقىرى باج نىسبىتى 60% بولدى؛ يەككە ئىگىلىكتىكىلەرگە قارىتا 14 دەرىجىلىك تولۇق سوممىلىق پروگرېسسىيىلىك باج نىسبىتى يولغا قويۇلدى. ئەڭ تۆۋەن باج نىسبىتى 7%، ئەڭ يۇقىرى باج نىسبىتى 62% بولدى.

1962 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە يېرا ـ بازار كارخانىلىرىغا قارىتا ئىزچىل تۈردە باجنى كېمەيتىش، كەچۈرۈم قىلىش سىياسىتى يولغا قويۇلدى. 1983 ـ يىلى دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانىلاردا پايدا باجغا ئۆزگەرتىلگەندىن كېيىن، چوڭ، ئوتتۇرا كارخانىلاردا 55% لىك نىسبەتلىك باج يولغا قويۇلدى، مۇلازىمەت كەسىپىدە 15% لىك نىسبەتلىك باج يولغا قويۇلدى. كىچىك كارخانىلار بىلەن ناھىيىدىن يۇقىرى دەرىجىلىك تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپلىرىدا سەككىز خىل ئارتۇق سوممىلىق پروگرېسسىيىلىك باج نىسبىتى يولغا قويۇلدى. 1983 ـ يىلى 1 ـ باسقۇچتا پايدىنى باجغا ئۆزگەرتكەن 48 كارخانىدىن شۇ يىلى جەمئىي 14 مىليون 810 مىڭ يۈەن باج ئېلىنىدى. 14 مىليون 200 مىڭ يۈەن ئامورتىزاتسىيە فوندى يىغۇۋېلىنىدى. 1984 ـ يىلى ئىككىنچى باسقۇچتا پايدىنى باجغا ئۆزگەرتكەن 51 كارخانا ئىچىدە پايدا ئالغان كارخانا 47 بولۇپ، ئۇلاردىن 9 مىليون 680 مىڭ يۈەن تاپاۋەت بېجى، 44 مىليون 210 مىڭ يۈەن تەڭشەش بېجى ئېلىنىدى، 20 مىليون 290 مىڭ يۈەن ئامورتىزاتسىيە فوندى يىغۇۋېلىنىدى. 1990 ـ يىلى 11 مىليون يۈەن تاپاۋەت بېجى، 2 مىليون 440 مىڭ يۈەن تەڭشەش بېجى ئېلىنىدى. 1983ـيىلى تۇنجى قېتىم شەخسلەردىن تاپاۋەت بېجى ئېلىنىدى (1983 ـ يىلىدىن 1986 ـ يىلغىچە جەمئىي 2 مىليون 700 مىڭ يۈەن ئېلىنىدى) . 1950 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە جەمئىي 93 مىليون 600

مىلاد يۈەن تاپاۋەت بېجى ۋە تەكشەش بېجى يىغىلدى.

1983 ـ يىلدىن باشلاپ كورلا شەھىرىدە بەش خىل يېڭى باج بولغا قويۇلدى: 1983ـ يىل 1ـ ئايدا دۆلەت ئېنېرگىيە ـ قاتناش ـ قۇرۇلۇش فوندى ئېلىش بولغا قويۇلدى، فوند ئېلىشقا تېگىشلىك ئورۇن 215 بولۇپ، ئۇلار تاپشۇرىدىغان باج سوممىسىنىڭ 12.5 پىرسەنتى بويىچە قوشۇپ ئېلىندى، 1984ـيىلى 15%كە ئۆستۈرۈلدى. 1990ـيىلغىچە جەمئىي 20 مىليون 500 مىلاد يۈەن يىغىلدى. 1983 ـ يىلى بىناكارلىق بېجى بولغا قويۇلۇپ، 1990 ـ يىلغىچە جەمئىي 2 مىليون 590 مىلاد يۈەن يىغىلدى؛ 1983ـيىلى تۆنجى قېتىم چەت ئەلگە چېتىشلىق باج ئېلىندى، دۆلەت نېفىت سىنىستىرلىكى بىلەن ئامېرىكا گىئو فىزىكا مۇلازىمەت شىركىتى تارىم ئويمانلىقىدا فىزىكىلىق تەكشۈرۈش توختامى ئىمزالىغاندا ھۆددىگەرلىك سوممىسى 42 مىليون 830 مىلاد دوللار بولغانىدى. ئۇنىڭدىن بەلگىلىمە بويىچە شەخسى تاپاۋەت بېجى، قاتناش ۋاستىلىرىنىڭ نومۇر تاختىسىنى ئىشلىتىش بېجى، سودا ـ ساناقەت بىر تۆنلۈك بېجى ئېلىنىدى. 1983 ـ يىلدىن 1986 ـ يىلغىچە جەمئىي 790 مىلاد يۈەن قاتناش ۋاستىلىرىنىڭ نومۇر تاختىسىنى ئىشلىتىش بېجى، 2 مىليون 600 مىلاد يۈەن سودا ـ ساناقەت بىر تۆنلۈك بېجى ئېلىندى؛ 1985 ـ يىل 2 ـ ئايدا مۇكاپات بېجى بولغا قويۇلۇپ، 1990 ـ يىلغىچە جەمئىي 417 مىلاد يۈەن باج يىغىلدى؛ 1985 ـ يىل 8 ـ ئايدا شەھەر مۇھاپىزىتى ـ قۇرۇلۇشى بېجى بولغا قويۇلدى، باج نىسبىتى تاپشۇرۇشقا تېگىشلىك باج سوممىسىنىڭ يەتتە پىرسەنتىگە تەڭ قىلىنىپ، 1990 ـ يىلغىچە جەمئىي 2 مىليون 595 مىلاد يۈەن باج يىغىلدى.

كورلا شەھىرى (ناھىيىسى) نىڭ قىسمەن يىللاردىكى يەرلىك باج كىرىمى ئەھۋالى

جەدۋەل: 23 ـ 6

بىرلىكى: 10 مىلاد يۈەن

يىللار	جەمئىي	ماركا بېجى	قان بېجى	يەرلىك مەسئۇلات بېجى	ئۆسۈم- تاپاۋەت بېجى	مەدەنىي كۆڭۈل ئېچىش بېجى	بازار سوممىسى بېجى	قاتناش ۋا- ستىلىرى- نىڭ نومۇر تاختا بېجى	چارۋا سودىسى بېجى	باشقىلار
1950	4.8	0.5	1.6						1.6	1.1
1951	11.1	1.5	3.4		0.2				3.4	2.6
1952	5	0.7	1.4		0.4				2.4	0.1
1953	8.6	2.1	2.8		0.4				2.5	0.8
1954	6.7	0.1	3.2		0.5				1.8	0.9
1955	7.7	0.5	4		0.7				2	0.5
1956	9.4	0.8	6.		0.5	0.1			1.8	0.2
1957	6.9	1	4		0.5	0.2		0.2	1	
1958	8.1	1.7	5.3		0.4	0.1		0.5	1	
1960	4.7		4.7							
1961	0.8		0.8							

	1.1	8.3	1.1	1.1			6.1		17.7	1962
	0.8	10.1	0.6	1			6.5		19	1963
	0.3	15	9.2				9.1		24.9	1966
	0.3	12.8	0.2				8		21.3	1967
	0.2	12.7	0.2				6.8		19.9	1968
	0.5	0.1					2.3		2.9	1973
							3.5		3.5	1981
		4							4	1984
		2.5							2.5	1985
		1.4							1.4	1986

يەرلىك باجلار قان بېجى، ئۇي - زېمىن بېجى، قاتناش ۋاستىلىرىنىڭ نومۇر تاختىسىنى ئىشلىتىش بېجى، بازار سودىسى بېجى، چارۋا سودىسى بېجى، مەدەنىي كۆڭۈل ئېچىش بېجى، ئۈسۈم تاپاۋىتى بېجى، مارکا بېجىدىن ئىبارەت سەككىز خىل باج يەرلىك مالىيە كىرىمىگە مەنسۇپ بولدى. كورلا شەھىرى ئۆز جايىنىڭ ئىقتىسادىي ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن كونكرېت يولغا قويۇش چارىسى تۈزۈپ چىقتى. 1950 - يىلدىن باشلاپ قان بېجى، چارۋا سودىسى بېجى، مارکا بېجى، ئۇي - زېمىن بېجى، ئۈسۈم تاپاۋىتى بېجىنى يولغا قويدى. 1956 - يىلى مەدەنىي كۆڭۈل ئېچىش بېجى ۋە قاتناش ۋاستىلىرى-نىڭ نومۇر تاختىسىنى ئىشلىتىش بېجىنى يولغا قويدى. 1962 - يىلى بازار سودىسى بېجىنى يولغا قويدى.

§ 4 . باج باشقۇرۇش

مىنگونىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە، كورلىدا يەنىلا چىڭ سۇلالىسى زامانىدىكى بېزا باشلىقىغا باجنى ھۆددىگە بېرىش تۈزۈمى يولغا قويۇلغان بولۇپ، بېزىلارنىڭ شائىيولىرى باجنى ئائىلىلەرگە چاچاتتى، دۆلەت بەلگىلىگەن باج قانۇن - نىزاملىرىنىڭ چەكلىمىسىگە ئۇچرىمايتتى. مىنگونىڭ 28-يىلى (1939-يىلى) كورلا ناھىيىسىدە باج ئاپپاراتى قۇرۇلدى، ئەينى ۋاقىتتا كورلا ناھىيىلىك باج ئىدارىسى دېھقانچە-لىق بېجىنى ئائىلىلەردىن ئالاتتى. ھەرىيلى دېھقانلار كالىنداری بويىچە 9 - ئاينىڭ 1 - كۈنى باج يىغىش باشلىناتتى، باجگىرلار ساقچىلار بىلەن بىللە يېزىلارغا بېرىپ، ئۇيمۇ ئۇي يۈرۈپ باج يىغاتتى؛ تىجارەت بېجى، يەرخېتى بېجى، مارکا بېجى سودىگەرلەر ئۈيۈشمىلىرى ئارقىلىق يىغىلاتتى. مىللىي ھۆكۈمەت بەلگىلىگەن باج تۈرلىرىدىن تاشقىرى، يەنە خىلمۇ خىل باج - سېلىقلار بولۇپ، باشقۇرۇش قالايمىقان ئىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن مۇۋاپىق باج باشقۇرۇش تۈزۈمى تەدرىجىي تۈرىتىلدى ۋە مۇكەممەل-لەشتۈرۈلدى.

1. باج يىغىشنى باشقۇرۇش تۈزۈمى

50 ـ يىللارنىڭ باشلىرىدا باج يىغىشنى باشقۇرۇش تۈزۈمى خېلى ئاددىي، باشقۇرۇش بوش ئىدى. مەملىكەت بويىچە بىرلىككە كەلگەن باج يىغىشنى باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى تېخى ئورنىتىلمىغانىدى، كورلا ناھىيىسىدە، باج تەكشۈرۈشنى باشقۇرۇشتا باجلارنى قوشۇپ، رايون، بۆلەكلەرگە ئايرىپ مەخسۇس باشقۇرۇش، باج يىغىش بىلەن تەكشۈرۈشنى ئايرىش تۈزۈمى قوللىنىلدى.

1957 ـ يىلدىن ئىلگىرى خۇسۇسىي سودا ـ سانائەت باج ئېلىشنى باشقۇرۇشنىڭ ئاساسلىق ئوبيېكتى قىلىنىدى. 1952 ـ يىلى 171 يەككە سودىگەر، 345 قول ھۈنەرۋەن، 20دىن ئارتۇق بايمىچى بولۇپ، ئۇلاردىن 240 مىڭ يۈەن باج يىغىلدى.

1955 ـ يىلدىن باشلاپ باج باشقۇرۇش تېخنىكا كۆچەيتىلدى. ھەرقايسى كەسىپىي سىستېمىلاردا، مەسىلەن: دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانىلار، شېرىك كارخانىلار، دېھقانچىلىق مەيدانلىرى، بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش تۈۋەن ـ مەيدانلىرى، گۈڭشېلار ۋە تاشەندە مۇقىم، مەخسۇس باج تەكشۈرۈشنى باشقۇرۇش خادىملىرى قويۇلدى. باج تاپشۇرغۇچى ئاساسىي قاتلام ئورۇنلارغىمۇ باج يىغىشقا يارەملەشكۈچى ۋە ۋاكالىتەن باشقۇرغۇچى قويۇلدى.

1971 ـ يىل 12 ـ ئايدا كورلا ناھىيىلىك باج ئىدارىسى «باج ـ پايدا يىغىشنى باشقۇرۇش تۈزۈمى» نى تۈزۈپ چىقتى. ئۇنىڭدا مۇنداق يەتتە تۈرلۈك باج يىغىشنى باشقۇرۇش تۈزۈمى بەلگىلەندى: بۆلەكلەر بويىچە خادىم، ۋەزىپىنى بېكىتىش تۈزۈمى، باج مەنبەسىنى ۋە باج يىغىشنى باشقۇرۇش تۈزۈمى، باج سوممىسىنى مەلۇم قىلىش تۈزۈمى، باج تۆلەشنى تەكشۈرۈش تۈزۈمى، باج يىغىشنى باشقۇرۇشقا ئائىت ماتېرىياللارنى ئارخىپلاشتۇرۇش تۈزۈمى، باجغا يارەملىشىش، باجنى قوغداش تۈزۈمى ۋە تالونلارنى باشقۇرۇش تۈزۈمى.

1982 ـ يىل 6 ـ ئايدا «كورلا شەھىرىنىڭ بازارلاردىن باج ئېلىش ۋە باج يىغىشنى باشقۇرۇش ۋاقىتلىق چارىسى» تۈزۈپ چىقىلدى. ئۇنىڭدا ھەرقايسى ساھەلەرنىڭ بازارغا سالغان تاۋارلىرىدىن باج ئېلىش چارىسى توغرىسىدا تەپسىلىي بەلگىلىمە چىقىرىلىپ، ھايانكەشلىك قىلىش ۋە باج ئوغرىلاش، باج يوشۇرۇشنىڭ ئالدى ئېلىنىدى.

1984 ـ يىل 4 ـ ئايدا «مەدەنىيەتلىك باج يىغىشنى باشقۇرۇش ئەھدىنامىسى» تۈزۈپ چىقىلىپ، باج خادىملىرىغا خىزمەت پوزىتسىيىسى، خىزمەت ئۇنۇمى، ھۆكۈمەت ئىشىدا پاك بولۇش قائىدىلىرى جەھەتلەردە قاتتىق تەلەپ قويۇلدى.

يۇقىرىقى ئۈچ تۈزۈم يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، كورلا شەھىرىنىڭ باج ئىشلىرى خىزمىتىدە قېلىپلاشقان ۋە سىستېمىلاشقان باشقۇرۇش سىستېمىسى شەكىللەندى. باج تارماقلىرى نازارەت قىلىش، باشقۇرۇشتىن نازارەت قىلىش، مۇلازىمەت قىلىشقا ئۆزگەردى.

2. باج يىغىش چارىسى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىللەردە مۇلچەر بويىچە باج ئېلىش، دېموكراتىك باھالاش، قەرەللىك سومما بېكىتىشتىن ئىبارەت ئۈچ خىل چارە قوللىنىلدى. باج ئېلىش تەرتىپى تاپاۋەت سوممىسى، ئى ھېسابلاش، دېموكراتىك باھالاش، باج تارماقلىرى باج سوممىسىنى تەڭشەش ۋە باج تاپشۇرۇشتىن

قىلىنىدۇ.

1958 ـ يىلدىن كېيىن، ئىگىلىكنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، دۆلەت ئىگىلىكى ۋە كوللېكتىپ سودا-سانائەت ئۆزلۈكسىز زورىيىپ، كورلا شەھەرلىنىڭ ئاساسلىق باج مەنبەسى بولۇپ قالدى. مۇشۇنىڭغا ئاساسەن، كورلا شەھەرلىك باج ئىدارىسى باج يىغىش چارىسىنى تۆزۈپ چىقتى. يېڭى چارىنىڭ مەزمۇنى مۇنداق بولدى:

ھېساب تەكشۈرۈپ، باج قېلىش چارىسى ھېسابات مۇكەممەل بولمىغان ئورۇنلارغا قارىتا ئۆزى مەلۇم قىلىش، ھېساباتنى تەكشۈرۈش، نىسبەت بويىچە باج قېلىش چارىسى قوللىنىلدى.

ئۆزى مەلۇم قىلىش، ئورتاق مۇھاكىمە قىلىش چارىسى سېتىش كىرىسىنى توغرا ھېسابلاش قىيىن بولغان كىچىك كارخانىلارغا قارىتا، ئۆزى مەلۇم قىلىش، ئورتاق مۇھاكىمە قىلىش، نىسبەت بويىچە باج قېلىش چارىسى قوللىنىلدى.

قەرەللىك، مۇقىم سومما بېكىتىش چارىسى يەككە ئىگىلىكتىكىلەرنىڭ ئالدىنقى مەزگىلدىكى ئالغان پايدىسىغا ئاساسەن، نىسبەت بويىچە ھەر ئايدا تاپشۇرۇشقا تېگىشلىك باج سوممىسى ھېسابلاپ چىقىلدى.

بايمىچى، ۋاقتىلىق تىجارەتچىلەردىن باج قېلىش چارىسى سەييارە بايمىچىلارنىڭ دەسمايىسىنى 15 دەرىجىگە بۆلۈپ، ئۇلاردىن ئەڭ تۆۋەن بولغاندا پەسلەپ 13 يۈەن، ئەڭ كۆپ بولغاندا 500 يۈەن باج قېلىنىدى.

ۋاكالىتەن تۇتۇپ قېلىش، ۋاكالىتەن يىغىش چارىسى ئۆسۈم تاپاۋىتى يېجى، شەخسىي تاپاۋەت يېجى قاتارلىق پارچە ـ پۈرات باجلارنى مەسئۇل ئورۇن ۋاكالىتەن تۇتۇپ قېلىش، ۋاكالىتەن يىغىش چارىسى قوللىنىلدى.

بىگىرمە تۆتىنچى قىسىم

پۇل مۇئامىلە

مىنگۇنىڭ 31 ـ يىلى (1942 ـ يىلى) كورلا ناھىيىسىدە شىنجاڭ ئۆلكىلىك سودا بانكىسىنىڭ كورلا ئىش بېجىرىش ئورنى (كېيىن شىنجاڭ ئۆلكىلىك بانكىسىنىڭ كورلا ئىش بېجىرىش ئورنى دەپ ئاتالغان) تەسىس قىلىنغان. 1949 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى شىنجاڭ تىنچلىق بىلەن ئازاد بولغاندىن كېيىن، خەلق ھۆكۈمىتى كورلا ئىش بېجىرىش ئورنىنى ئۆتكۈزۈۋېلىپ، ئۇنى جۇڭگو خەلق بانكىسىنىڭ كورلا ناھىيىلىك تارماق بانكىسى قىلىپ ئۆزگەرتىپ، پۇل مۇئامىلە تەرتىپىنى تۈزەش ۋە تەرتىپكە سېلىشقا كىرىشتى. ئۇچ يىللىق خەلق ئىگىلىكىنى تەسلىگە كەلتۈرۈشنىڭ ئاخىرقى مەزگىلى بولغان 1952 ـ يىلى كورلىدا بىرلىككە كەلگەن موتسىيالىستىك پۇل مۇئامىلە سىستېمىسى تەدرىجىي بارلىققا كەلدى، ئۇ دۆلەت ئۈزىگە بەرگەن فۇنكسىيىسىگە ئاساسەن، پۇل تارقىتىش، پۇلنى خەزىنىگە قايتۇرۇش، پۇل ئوبوروتىنى تەڭشەش ئىشلىرىنى تەشكىللەپ، دۆلەتنىڭ مالىيە خەزىنىسىنى ۋاكالىتەن باشقۇردى؛ ئورگان-لار، ئاممىۋى تەشكىلاتلار، ھەربىي قىسىملار، كارخانا ـ كەسىپىي ئورۇنلارنىڭ نەق پۇللىرىنى ۋە ئىش ھەققى فوندىنى باشقۇرۇپ، ئىجتىمائىي گۇرۇھلارنىڭ سېتىۋېلىش كۈچىنى تىزگىنلىدى، ئاساسىي قۇرۇ-لۇشقا سېلىنىدىغان مەبلەغنى نازارەت قىلدى، خەلق پۇل ئامانىتىنى راۋاجلاندۇردى؛ سودا ـ سانائەت كرېدىتى ۋە پېرېۋوت ئىشلىرىنى قانات يايدۇرۇپ، بېزا ئىگىلىك قەرز پۇلى قاتارلىقلارنى ئۆز ۋاقتىدا تارقىتىپ بەردى.

1984 ـ يىلدىن كېيىن پۇل مۇئامىلە تۈزۈلمە ئىسلاھاتىنىڭ تەلىپىگە ئاساسەن، شەھەرلىك خەلق بانكىسى رەھبەرلىكىدىكى، شەھەرلىك سودا ـ سانائەت بانكىسى، شەھەرلىك يېزا ئىگىلىك بانكىسى، شەھەرلىك قۇرۇلۇش بانكىسى، شەھەرلىك مۇغۇرتا شىركىتى قاتارلىق كەسىپىي بانكا، شىركەتلەر ئاساسىي گەۋدە قىلىنغان، شەھەر ئامانەت-قەرز كوپېراتىپى، يېزا ئامانەت ـ قەرز كوپېراتىپى قاتارلىق كۆپ خىل پۇل مۇئامىلە ئاپپاراتلىرى بىرلىكتە مەۋجۇت بولغان يېڭى سوتسىيالىستىك بانكا سىستېمىسى تەدرىجىي ئورنىتىلدى. 1990 ـ يىلنىڭ ئاخىرىدا شەھەر بويىچە جەمئىي پۇل مۇئامىلە ئاپپاراتلىرى 57گە، ئۇلارنىڭ ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 616 گە يەتتى؛ يىل ئاخىرىدىكى تۇرلۇك ئامانەت پۇل قالدۇقى 807 مىليون 290 مىڭ يۈەن (يۇنىڭدىن خەلق پۇل ئامانىتى قالدۇقى 319 مىليون 570 مىڭ يۈەن) گە يېتىپ، 1950-يىلدىكى 201 مىڭ 900 يۈەندىن 3997.5 ھەسسە كۆپەيدى؛ قەرز پۇل قالدۇقى 1 مىليارد 285 مىليون 120 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 1950 ـ يىلدىكى 15 مىڭ 700 يۈەندىن 81 مىڭ 853 ھەسسە كۆپەيدى. مۇغۇرتا خىراجىتى كىرىمى 20 مىليون 370 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 5 مىليون 990 مىڭ يۈەن تۆلەم تۆلەندى.

I باب

ئاپپاراتلار

§ 1 . بانكا

1. شىنجاڭ ئۇلكىلىك بانكىنىڭ كورلا ئىش بېجىرىش ئورنى

مىنگونىڭ 31 ـ يىلى (1942 ـ يىلى) شىنجاڭ ئۇلكىلىك سودا بانكىسى كورلا ناھىيىسىدە ئىش بېجىرىش ئورنى تەسىس قىلدى. ئىش بېجىرىش ئورنى قارا شەھەر ۋىلايەتلىك شۆبە بانكىنىڭ قارىمىقىدا بولۇپ، دەسلەپكى مەزگىللەردە، ئاساسلىقى، پىرېۋوت قىلىش، مەۋزېي خىراجەت، ھەربىي تەمىنات ئاجىرىتىپ بېرىش ۋە يۇقىرىغا تاپشۇرۇلىدىغان باج سېلىقىنى خەزىنىلەشتۈرۈش قاتارلىق كەسىپلەرنى بېجىردى. كېيىن پەيدىنپەي ئامانەت پۇل، قەرز پۇل كەسپى كۆپەيتىپ تەسىس قىلىندى. مىنگونىڭ 38 ـ يىلى (1949 ـ يىلى) ئىش بېجىرىش ئورنىنىڭ نامى شىنجاڭ ئۇلكىلىك بانكا كورلا ئىش بېجىرىش ئورنىغا ئۆزگەرتىلدى.

2. جۇڭگو خەلق بانكىسىنىڭ كورلا شەھەرلىك تارماق بانكىسى

شىنجاڭ تىنچلىق يىلىدىن تارتىپ بولغاندىن كېيىن، قاراشەھەر شۆبە بانكىنىڭ ئادەم، مالىيە، ماددىي بۇيۇملىرى پۈتۈنلەي جۇڭگو خەلق بانكىسىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1949 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى ئەسلىدىكى شىنجاڭ ئۇلكىلىك بانكا كورلا ئىش بېجىرىش ئورنى جۇڭگو خەلق بانكىسىنىڭ كورلا ناھىيىلىك تارماق بانكىسى قىلىپ ئۆزگەرتىپ قۇرۇلدى. 1954 ـ يىلى كورلا ۋىلايەتلىك مەركىزىي تارماق بانكا قۇرۇلغاندىن كېيىن، كورلا ناھىيىلىك تارماق بانكا شۇ يىلى 9 ـ ئاينىڭ 9 ـ كۈنى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ئۇنىڭ خادىملىرى ۋە كەسپى ۋىلايەتلىك مەركىزىي تارماق بانكىغا قوشۇۋېتىلدى. 1960ـيىلى كورلا ۋىلايەتلىك مەركىزىي تارماق بانكا ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، خەلق بانكىسى بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق مەركىزىي تارماق بانكا بىلەن بىرلەشتۈرۈۋېتىلدى. كورلا ناھىيىلىك خەلق بانكىسى شۇ يىلى 12 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1965 ـ يىل 6 ـ ئايدا ناھىيىلىك خەلق بانكىسى يەنە بىر قېتىم ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق مەركىزىي تارماق بانكىنىڭ شەھەر ئىش بېجىرىش ئورنى قۇرۇلدى. 1980 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى ئوبلاستلىق مەركىزىي تارماق بانكىنىڭ شەھەر ئىش بېجىرىش ئورنى جۇڭگو خەلق بانكىسىنىڭ كورلا شەھەرلىك تارماق بانكىسىغا ئۆزگەرتىلدى. 1984 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى كورلا شەھەرلىك سودا ـ سانائەت بانكىسى قۇرۇلۇپ،

شەھەرلىك خەلق بانكىسىنىڭ ئەسلىدىكى ئادەملىرى، ئاپپاراتى ۋە ئەسلىھەلىرى پۈتۈنلەي شەھەرلىك سودا-سانائەت بانكىسىغا تۈتكۈزۈپ بېرىلدى. 1984 - يىل 1 - ئايدىن 1987-يىل 6-ئايغىچە شەھەرلىك خەلق بانكىسىنىڭ كەسپىنى شەھەرلىك سودا - سانائەت بانكىسى ۋاكالىتەن بېجىردى. 1987 - يىل 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنى كورلا شەھەرلىك خەلق بانكىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، ئۇ مەخسۇس مەركىزىي بانكا قۇنكسىيەسىنى يۈرگۈزۈپ، كورلا شەھىرىنىڭ پۈل مۇئامىلە بازىرىنى باشقۇردى. 1990-يىلنىڭ ئاخىرىدا شەھەرلىك خەلق بانكىسىدا مۇيەتتىشلىك، ئۈنۈمۈرسال كەسىپ، بوغالتىرىيە تارقىتىش، مەمۇرىي قاتارلىق تۆت بۆلۈمچە تەسىس قىلىندى، ئىشچى - خىزمەتچىسى 32 گە يەتتى.

3. جۇڭگو يېزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ كورلا شەھەرلىك تارماق بانكىسى

1956 - يىل 8 - ئايدا جۇڭگو يېزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ كورلا ناھىيىلىك تارماق بانكىسى قۇرۇلدى. 1957 - يىل 5 - ئاينىڭ 26 - كۈنى ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك بانكىسى ئەسلىدىن قالدۇرۇلۇپ، ئۇنىڭ مەمۇرىي، كەسىپىي ئىشلىرى جۇڭگو خەلق بانكىسى كورلا ۋىلايەتلىك مەركىزىي تارماق بانكىسىغا قوشۇۋېتىلدى. 1964 - يىل 10 - ئايدا ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك بانكىسى بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق مەركىزىي تارماق بانكىسىدىن ئايرىلىپ چىقتى، يېزا ئىگىلىك مەبلىغى بۆلۈمچىسى ئاساسىدا ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك بانكىسى بولۇپ قۇرۇلدى. 1970 - يىل 4 - ئايدا ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك بانكىسى بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق خەلق بانكىسى مەركىزىي تارماق بانكىسىغا قوشۇۋېتىلدى. 1980 - يىل 1 - ئايدا ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك بانكىسى يەنە بىر قېتىم ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1984 - يىل 4 - ئايدا ئۇنىڭ نامى شەھەرلىك يېزا ئىگىلىك بانكىسىغا ئۆزگەرتىلدى. 1990 - يىلنىڭ ئاخىرىدا شەھەرلىك يېزا ئىگىلىك بانكىسىغا تارماق بانكا تىجارەت بۆلۈمى، چارباغ تىجارەت پونكىتى، قوشئېرىق تىجارەت پونكىتى، توۋۇزچى تىجارەت پونكىتى، تىكىچى تىجارەت پونكىتى، ئاۋات تىجارەت پونكىتى، يېڭىشەھەر تىجارەت پونكىتى، شاڭخۇ تىجارەت پونكىتى، لەڭگەر تىجارەت پونكىتى، پۇغۇي تىجارەت پونكىتى، قارا يۇلغۇن تىجارەت پونكىتى، بوستان تىجارەت پونكىتى، يېڭىشەھەر تىجارەت پونكىتىدىن ئىبارەت 13 تىجارەت ئورنى قارىدى، ئىشچى - خىزمەتچىسى 114كە يەتتى.

4. جۇڭگو سودا - سانائەت بانكىسىنىڭ كورلا شەھەرلىك تارماق بانكىسى

1984-يىل 1-ئايدا كورلا شەھەرلىك سودا-سانائەت بانكىسى قۇرۇلدى، ئەينى چاغدا ئۇنىڭ شەھەرلىك خەلق بانكىسى بىلەن ئاپپاراتى بىر، ۋېۋىسكىسى ئايرىم ئىدى. 1985-يىل 1-ئايدا شەھەرلىك سودا-سانائەت بانكىسى رەسمىي ئايرىم تەسىس قىلىندى. شەھەرلىك خەلق بانكىسىنىڭ كەسپىنى شەھەرلىك سودا-سانائەت بانكىسى ۋاكالىتەن بېجىرىدىغان بولدى. 1990-يىلنىڭ ئاخىرىدا تارماق بانكىنىڭ بىر تىجارەت بۆلۈمى، «قاتناش» يولى، شىمالىي پويىز ئىستانسىسى، تاشدەن، «ئىتتىپاق» يولى، شەرقىي «بايىن» يولى، بەيلي، شەرقىي پويىز ئىستانسىلىرىدا يەتتە تارماق ئىش بېجىرىش ئورنى، شەرقىي «خەلق» يولى، شەرقىي «بايىن» يولى، غەربىي «خەلق» يولى، تاشدەن، «ئىتتىپاق» يولى، شەرقىي پويىز ئىستانسىسى، شىمالىي پويىز ئىستانسىسى، بەيلي، سايباغ، «مەدەنىيەت» يولى، يېڭىشەھەرلەردە

11 ئامانەت پونكتى تەسىس قىلىندى، بۇ ئورۇنلاردا ئىشلەيدىغان ئىشچى-خىزمەتچى 270 كە يەتتى.

5. جۇڭگو خەلق قۇرۇلۇش بانكىسىنىڭ كورلا شەھەرلىك تارماق بانكىسى

1989 ـ يىلدىن ئىلگىرى شەھەرلىك قۇرۇلۇش بانكىسىنىڭ كەسىپنى ئوبلاستلىق قۇرۇلۇش بانكىسى بېجىرەتتى. 1989 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى جۇڭگو خەلق قۇرۇلۇش بانكىسىنىڭ كورلا شەھەرلىك تارماق بانكىسى قۇرۇلدى، ئوبلاستلىق، شەھەرلىك قۇرۇلۇش بانكىلىرىنىڭ كەسىپ پۈتۈنلەي شەھەرلىك قۇرۇلۇش بانكىسىنىڭ بېجىرىشىگە ئوتكۈزۈپ بېرىلدى. 1990 ـ يىلنىڭ ئاخىرىدا كورلا شەھىرىدە تارماق بانكا تىجارەت پونكتى ۋە شەرقىي «خەلق» يولى، غەربىي پويىز ئىستانسىسى، «بەشئەگىم» يولى، يېڭى شەھەرلەردە تۆت تارماق ئىش بېجىرىش ئورنى، شىمالىي تاغ يولى، غەربىي «بايىن» يولىدا ئىككى خەلق پۈل ئامانىتى پونكتى بار بولدى، ئۇلارنىڭ ئىشچى ـ خىزمەتچىسى جەمئىي 85 كە يەتتى.

قوشۇمچە
خەلق پۈل ئامانىتىنى ۋاكالىتەن بېجىرىش پونكتى

خەلق پۈل ئامانىتىنى ۋاكالىتەن بېجىرىش پونكتى — كارخانا، كەسىپلەر ئورۇنلاردىكى بانكىغا ۋاكالىتەن خەلق پۈل ئامانىتى كەسىپىنى بېجىرىدىغان غەيرىي پۈل مۇئامىلە ئاپپاراتى. بۇنداق ئاپپاراتلار 50 ـ يىللاردا قۇرۇلۇشقا باشلىغان، 1961 ـ يىلغا كەلگەندە 21 گە يەتتى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە خەلق پۈلى ئامانىتى خىزمىتى ئېتىبارسىز قالدىلىپ، ۋاكالىتەن ئىش بېجىرىش پونكتىلىرىنىڭ كۆپىنچىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى ياكى قوشۇۋېتىلدى. 1975 ـ يىلى ۋاكالىتەن ئىش بېجىرىش پونكتىلىرىدىن پەقەت سەككىزلا قالدى.

جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى 11 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 ـ ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، خەلق پۈل ئامانىتىنى ۋاكالىتەن بېجىرىش پونكتىلىرى تەدرىجىي ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى قالماقتىن، بەلكى، خادىملىرى كۆپەيتىلدىلا، نۇرغۇن نۆقتىلار تەسىس قىلىندى. 1985 ـ يىلغا كەلگەندە سەككىز مەخسۇس ۋاكالىتەن ئىش بېجىرىش ئورنى؛ 14 قوشۇمچە ۋەزىپە ئۈتەيدىغان ۋاكالىتەن ئىش بېجىرىش ئورنى، 50 ئامانەت توپلىغۇچى بار ئىدى. 1990 ـ يىلنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە مەخسۇس ۋاكالىتەن ئىش بېجىرىش ئورنى 23 كە، قوشۇمچە ۋەزىپە ئۈتەيدىغان ۋاكالىتەن ئىش بېجىرىش ئورنى 22 گە، ئامانەت توپلىغۇچى 72گە يەتتى.

§2. ئامانەت ـ قەرز كوپېراتىپى

1. كورلا شەھەرلىك يېزا ئامانەت ـ قەرز كوپېراتىپلىرى بىرلەشمىسى

1954 ـ يىل 12 ـ ئايدا كورلا ناھىيىسىنىڭ تېكىچى يېزىسىدا ئۇچ ئامانەت ـ قەرز كوپېراتىپى

قۇرۇلغان. 1956 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە كورلا ناھىيىسىدىكى ئامانەت ـ قەرز كوپېراتىپلىرى 17 گە يەتتى. 1958 ـ يىلى گۇڭشېلىشىشتىن كېيىن، ئامانەت ـ قەرز كوپېراتىپلىرى بىرلەشتۈرۈلۈپ، 11گە قىسقارتىلدى.

يېزا ئامانەت-قەرز كوپېراتىپى بىرخىل پاي تۈزۈمىدىكى كوللېكتىپ پۇل مۇئامىلە تەشكىلاتى بولۇپ، كەسىپي جەھەتتە شەھەرلىك يېزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ رەھبەرلىكىنى قوبۇل قىلىدۇ. پارتىيىنىڭ پۇل مۇئامىلە سىياسىتىنى ئىزچىل ئىجرا قىلىپ، يېزىلاردىكى كوللېكتىپ، يەككە ئامانەت پۇل ۋە قەرز پۇللارنى شۇنىڭدەك خەلق پۇل ئامانىتى كەسىپىنى بېجىرىدۇ. ئىقتىسادىي جەھەتتە مۇستەقىل ھېسابات قىلىپ، پايدا ـ زىيانغا ئۆزى ئىگە بولىدۇ. رەھبەرلىكىنى كۆچەيتىش ئۈچۈن، 1988-يىلى كورلا شەھىرىدە ئامانەت ـ قەرز كوپېراتىپلىرى بىرلەشمىسى قۇرۇلدى (شەھەرلىك يېزا ئىگىلىك بانكىسىدا تەسىس قىلىندى). 1990-يىلىنىڭ ئاخىرىدا شەھەر بويىچە شەھەرلىك ئامانەت ـ قەرز كوپېراتىپلىرى بىرلەشمىسى، چارباغ ئامانەت ـ قەرز كوپېراتىپى، قوشئېرىق ئامانەت ـ قەرز كوپېراتىپى، قارا يۇلغۇن ئامانەت-قەرز كوپېراتىپى، توۋۇرچى ئامانەت ـ قەرز كوپېراتىپى، تېكىچى ئامانەت ـ قەرز كوپېراتىپى، ئاۋات ئامانەت ـ قەرز كوپېراتىپى، شاڭخۇ ئامانەت ـ قەرز كوپېراتىپى، يېڭىشەھەر ئامانەت ـ قەرز كوپېراتىپى، لەڭگەر ئامانەت ـ قەرز كوپېراتىپى، پۇخۇي ئامانەت ـ قەرز كوپېراتىپى، چەرچى ئامانەت-قەرز كوپېراتى. چىدىن ئىبارەت 12 ئامانەت ـ قەرز كوپېراتىپى بولۇپ، ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 60 قا يەتتى.

2. كورلا شەھەرلىك شەھەر ئامانەت ـ قەرز كوپېراتىپى

1987 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى شەھەر ئامانەت ـ قەرز كوپېراتىپى (ئورنى سايباغ بازىرىنىڭ ئۈدۈلىدا) قۇرۇلۇپ، ئاساسلىقى، شەھەر ـ بازاردىكى كوللېكتىپ، يەككىلەرنىڭ ئامانەت پۇل، قەرز پۇل ۋە خەلق پۇل ئامانىتى كەسىپلىرىنى بېجىردى. 1988 ـ يىل 4 ـ ئايدا كەسىپ ئېھتىياجى بىلەن كورلا شەھىرىنىڭ يېڭىشەھەر رايونىدا شەرقىي پويىز ئىستانسىسى شۆبە ئامانەت ـ قەرز كوپېراتىپى تەسىس قىلىندى. 1990 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىدا ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 32 گە، ئامانەت قويۇلغان پۇل قالدۇقى 6 مىليون 100 مىڭ يۈەنگە، قەرز پۇل قالدۇقى 8 مىليون 210 مىڭ يۈەنگە، پاي سوممىسى 7 مىليون 780 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1990 ـ يىل 5 ـ ئايدا شەھەر ئامانەت ـ قەرز كوپېراتىپىنىڭ ئاكسىيە سودىسى تىجارەت بۆلۈمى قۇرۇلدى، شۇ يىلى ئاكسىيە سودىسىدا 2 مىليون 300 مىڭ يۈەنلىك چەك سېتىۋېلىنىپ، 1 مىليون 300 مىڭ يۈەنلىك ئاكسىيە سېتىلدى.

§ 3 . سۇغۇرتا ئاپپاراتى

1955 ـ يىل 5 ـ ئايدا كورلا شەھىرىنىڭ تەۋەسىدا جۇڭگو خەلق سۇغۇرتا شىركىتىنىڭ بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق ئالاھىدە تەكلىپ قىلىنغان ۋاكالىتەن ئىش بېجىرىش ئورنى تەسىس قىلىنىپ، كارخانا مال ـ مۈلكى سۇغۇرتىسى ۋە مال توشۇش سۇغۇرتىسى يولغا قويۇلدى. 1956 ـ يىل 3 ـ ئايدا ۋاكالىتەن ئىش بېجىرىش ئورنى خىزمەت گۇرۇپپىسىغا ئۆزگەرتىلدى. 1959 ـ يىلى خىزمەت گۇرۇپپىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، دۆلەت ئىجىدىكى سۇغۇرتا كەسىپى توختىتىلدى، دۆلەت سىرتىغا ئالاقىدار كەسىپي ئىشلارنى جۇڭگو خەلق بانكىسىنىڭ كورلا ئوبلاستلىك مەركىزي تارماق بانكىسى بېجىرىدى. 1981 ـ يىل 7 ـ ئايدا ئوبلاستلىق خەلق بانكىسى ئىچىدە جۇڭگو خەلق سۇغۇرتا شىركىتىنىڭ

بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق ۋاكالىتەن ئىش بېجىرىش ئورنى قۇرۇلدى (كورلا شەھىرىگە كۆچۈرۈلگەن) . 10-ئايدا ۋاكالىتەن ئىش بېجىرىش ئورنىنىڭ ئاساسىدا جۇڭگو خەلق سۇغۇرتا شىركىتىنىڭ بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق مەركىزىي تارماق شىركىتى قۇرۇلدى. 1986 - يىل 12 - ئايدا كورلا شەھەرلىك سۇغۇرتا شىركىتى قۇرۇلدى. شۇ يىلى كارخانا مال - مۈلكى سۇغۇرتىسى، ترانسپورت قوراللىرى سۇغۇرتىسى، مال توشۇش سۇغۇرتىسى، ئائىلە مۈلكىنى ئىككىدە تولۇق خەۋپسىز-لەندۈرۈش سۇغۇرتىسى، خاسان ئوت ئاپىتى سۇغۇرتىسى، كۆتۈلمىگەن كوللېكتىپ جىسمانىي زەخمىلىنىش سۇغۇرتىسى قاتارلىقلار يولغا قويۇلدى. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا شەھەرلىك سۇغۇرتا شىركىتىدە مەمۇرىي، پىلان - مالىيە، ترانسپورت سۇغۇرتىسى، جىسمانىي سۇغۇرتا، كارخانا مالىيىسى بۆلۈمچىلىرى تەسىس قىلىنىپ، كەسىپنى ۋاكالىتەن بېجىرىش نۇقتىسى 27 گە، رەسمىي ئىشچى - خىزمەتچىسى 23 كە يەتتى.

II باب

پۇل

1 § . پۇل ئوبوروتى

1. شەرقىي ۋە غەربىي خەن سۇلالىسى دەۋرىدىن يۇەن، مىڭ سۇلالىلىرى دەۋرىگىچە ئىشلىتىلگەن پۇللار

بۇنىڭدىن 3000 يىل ئىلگىرى كورلا تەۋەسىدە ئىپتىدائىي شەكىلدىكى پۇل ئوبوروت قىلىنغان. بۇنى كۆنچى دەريالىق بويىدىكى قەدىمكى قەبرىلەردىن قېزىۋېلىنغان قۇلۇلە قېپى (قۇلۇلە پۇل) ۋە «مۇنيەنزى تەزكىرىسى» دە كۆپ قېتىم تىلغا ئېلىنغان «قۇلۇلە (قۇلۇلە پۇل - ت) ئىنئام قىلىش» دېگەن سۆزدىكى «قۇلۇلە» بىلەن ئىسپاتلىنىلى بولىدۇ. غەربىي خەن سۇلالىسىنىڭ شېنجۇ 2 - يىلى (مىلادىدىن بۇرۇنقى 60 - يىلى) غەربىي يۇرت قوروقچىبەگ مەھكىمىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، خەن سۇلالىسىنىڭ كۆپ خىل پۇللىرى كورلا تەۋەسىدە ئوبوروت قىلىنغان، بۇنىڭ ئىچىدە خانىش لۇجى زامانىسىدىكى يۇجيا (قارا يافاچ ئۇرۇقى شەكلىدىكى) بېرىم سەرلىك پۇلى، خەنۋۇدى زامانىسىدىكى بەش جولۇق پۇل ۋە ۋاڭ مالۇ زامانىسىدىكى «خوجۇەن يارمىقى» ، «50 مىسقاللىق چوڭ يارماق» ، «بىر مىسقاللىق كىچىك يارماق» ، ۋە شۇنىڭدەك شەرقىي خەن سۇلالىسىدىن كېيىنكى كىچىك بەش جولۇق، قايچا - چاق سۆرەتلىك بەش جولۇق پۇل قاتارلىقلار بار ئىدى. مەنگونىڭ 23 - يىلى (1934 - يىلى) ئارخېئولوگ خۇالۇ ۋېنبى يىپەك يولىنىڭ ئوتتۇرا لىنىيىسىدىكى «كۆنچى دەريالىق بويىدىكى دائىرىسى بىر چاقىرىم كەلمەيدىغان يەردىنلا 600 دانىدىن ئارتۇق بەش جولۇق پۇل تېپىۋالغان» («لوبنۇردا ئارخېئولوگىيىلىك تەكشۈرۈش خاتىرىسى») .

مىلادى 3 ـ ئەسىردىن 7 ـ ئەسىرگىچە بولغان ئارىلىقتا كۆسەن ئېلىدە قۇيۇلغان ھەنزۇچە ـ كاروشتىچە ئىككى خىل يېزىق چۆشۈرۈلگەن پۇل» ۋە كۆسەنلىك كىچىك يارمىقى كورلا ناھىيىسىدە ئوبوروت قىلىنغان. 1980 ـ يىلى شىنجاڭ مۇزېيىنىڭ مەدەنىيەت يادىكارلىقلارنى قىدىرىش ئەترىتى بۆگۈرەنكى قەدىمكى خارابىدىن بىر قېتىمدىلا «ھەنزۇچە ـ كاروشتىچە يېزىق چۆشۈرۈلگەن پۇل» ، كۆسەن كىچىك يارمىقىدىن 200نى تاپقان.

تالاڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى «بۇيۇك تالاڭ دەۋرىدىكى غەربىي يۇرت خاتىرىسى»دە «ئاگېنى دۆلىتىدە... تىللا، كۆموش تەڭگە، كىچىك يارماق ھەجلەيدۇ.» دەپ خاتىرىلەنگەن. تىللا، كۆموش تەڭگە تېخىچە تېپىلمىدى، كىچىك يارماق كۆسەن كىچىك پۇلىنىڭ ئۆزى شۇ.

1981 ـ يىلى جۇشۇلىن تالاڭ دەۋرىدىكى ئىدىقۇت قەدىمكى شەھىرى، قارا شەھەر، لىنا شەھەرىدە كەيپۇەن تۆڭباۋ، جەنجۇلاڭ تۆڭباۋ ۋە دالى تۆڭباۋ پۇللىرىنى قېزىۋالغان. كەيپۇەن تۆڭباۋنىڭ ھەربىرى 4.25 گرام ساپ مىستىن قۇيۇلغان بولۇپ، يالتىراپ تۇرىدۇ.

سۇلاڭ، يۇەن، مىلاڭ سۇلالىلىرى زامانىسىدا ئەرەب ۋە ئۇيغۇر يېزىقلىرى چۆشۈرۈلگەن قاراخانىيلار خانلىقىنىڭ پۇلى، چاغاتاي خانلىقىنىڭ پۇلى ۋە چاغاتاي يېزىقى چۆشۈرۈلگەن (پۇل قۇيۇلغان جاي نامى ۋە غالدان مىرزىنىڭ نامى ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا چۆشۈرۈلگەن) پۇللار كورلىدا ئوبوروت قىلىنغان. چاغاتاي يېزىقى چۆشۈرۈلگەن پۇل «قىزىل مىستىن قۇيۇلغان بولۇپ، ھەر 50 مىسقالى بىر تەڭگە ھېسابلانغان، ئۇنىڭ شەكلى يارماقتىن كىچىكرەك، ئەمما قېلىنراق، تۆشۈكسىز ئىدى» («مۇزۇلمان يۇرتلىرىنىڭ ئومۇمىي تەزكىرىسى») ، بۇ پۇل ئەڭ ئۇزاق ئوبوروت قىلىنغان.

2. چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى پۇللار

يارماق چىڭ سۇلالىسى شىنجاڭنى بىرلىككە كەلتۈرگەندىن كېيىن، قىزىل مىستىن چېيەنلۇڭ تۆڭباۋ يارمىقى قۇيۇلۇشقا باشلىدى. كورلىدا ئاساسلىقى كۆچادىكى پۇل قۇيۇش جۇجۇقى (كېيىن ھۆكۈمەت پۇل ئىدارىسىگە ئۆزگەرتىلگەن) قۇيغان چېيەنلۇڭ تۆڭباۋ، داۋگۇاڭ تۆڭباۋ، شىيەنفىڭ تۆڭباۋ، شىيەنفىڭ داچىنى (بىرسى 100 يارماقتا تەڭ ئىدى) ، تۆڭجى تۆڭباۋ، گۇاڭشۇ تۆڭباۋ ۋە «10 مىڭ يىلغىچە ئۇتىدۇ» دەپ خەت چۆشۈرۈلگەن شىنجاڭ ئۇلكىسى قۇرۇلغانلىقىنىڭ خاتىرە پۇلى ۋە «شىنجاڭ ئون سەرلىك» قىزىل پۇلى ئوبوروت قىلىنغان، بۇلارنىڭ ھەممىسى قىزىل مىستىن قۇيۇلغان. كورلا، بۆگۈرلەردىكى مىس بەگلىرى ھەرىيلى ئادەم يالاپ 5.402 كىلوگرام قىزىل مىس قېزىپ، كۆچا پۇل قۇيۇش جۇجۇقىغا تاپشۇراتتى.

تۆڭجى 3 ـ يىلى (1864 ـ يىلى) كۆچادا راشىدىن خوجا قۇيدۇرغان، ئىككىلا تەرىپىگە ئۇيغۇر يېزىقى چۆشۈرۈلگەن پۇل، گۇاڭشۇ 4 ـ يىلى (1878 ـ يىلى) زوزۇڭتاڭ قالدۇق ئىشلارنى بىر تەرەپ قىلىشقا مەسئۇل ھەيئەت تەزاسى لۇلاڭ كۆيگە بۇيرۇپ، چېيەنلۇڭنىڭ پۇلىنى ئۆلگە قىلىپ قۇيدۇرغان يېرىم ئاي شەكىللىك مىس پۇل جۇڭغارىيە پۇلى بىلەن بىرلىكتە كورلىدا ئوبوروت قىلىنغان.

كۆموش پۇل تۆڭجى 6 ـ يىلى (1867 ـ يىلى) ياقۇبېگ شىنجاڭغا تاجاۋۇز قىلىپ كىرگەندىن كېيىن، بىر خىل «تەڭگە» دەپ ئاتالغان كۆموش پۇل تۇنجى قېتىم كورلىدا ئوبوروت قىلىنغان. گۇاڭشۇ 3 ـ يىلى (1877 ـ يىلى) باش بۆغ جاڭياۋ كۆچاغا كىرىپ ئورۇنلاشقاندىن كېيىن تەڭگە تەقلىد قىلىپ ياسالغان، ئۇيغۇر يېزىقى چۆشۈرۈلگەن كۆموش پۇل بازارغا سېلىنغان. گۇاڭشۇ 15 ـ يىلى (1889ـيىلى) قۇيۇلغان كۆموش پۇلنىڭ ھەربىرى بىر تىزىق (1000 دانە) يارماقتا توغرا كېلەتتى،

ئۇنىڭ ئارقا تەرىپىگە يۆگىلىشىپ تۇرغان ئەجدىھانىڭ سۈرىتى چۈشۈرۈلگەن. شۇڭا، ئۇ «ئەجدىھا سۈرەتلىك پۇل» دەپ ئاتالغان.

مىس پۇل كۈڭشۇ 16 ـ يىلى (1890 ـ يىلى) دىن كېيىن، قىزىل مىستىن قۇيۇلغان مىس پۇل كورلىدا ئوبوروت قىلىنىشقا باشلىغان. ئۇ، يۇمىلاق، تۆشۈكسىز بولۇپ، كەينى تەرىپىگە ئەجدىھا سۈرىتى چۈشۈرۈلگەن. شۇڭا، ئەينى چاغدا «يارماق» دەپ ئاتالغان.

3. مىنگو دەۋرىدىكى پۇللار

يالغۇز زېڭشىن شىنجاڭدا ھاكىمىيەت يۈرگۈزگەندە، بېسىلغان «ئۆلكە پۇلى» ، «قەشقەر پۇلى» ، جىن شۇرىن ھاكىمىيەت يۈرگۈزگەندە، بېسىلغان «يېڭى ئۆلكە پۇلى» ، «يېڭى قەشقەر پۇلى» ، شېڭ شىسەي شىنجاڭدا ھاكىمىيەت يۈرگۈزگەندە، شىنجاڭ ئۆلكىلىك بانكا باستۇرغان «ئۆلكە پۇلى» ، مىنگونىڭ 1ـيىلى (1912ـيىلى) قۇيۇلغان، سۇن جۇڭشەنىڭ باش سۈرىتى چۈشۈرۈلگەن كۈمۈش پۇل، مىنگونىڭ 3ـيىلى (1914ـيىلى) قۇيۇلغان يۈەن شىكەينىڭ باش سۈرىتى چۈشۈرۈلگەن كۈمۈش پۇل (ئادەتتە «يۈەن داتو» دېيىلەتتى) شۇنىڭدەك «ئەجدىھا سۈرەتلىك پۇل» ، تەڭگە قاتارلىقلار كورلىدا ئارقا ـ ئارقىدىن ئوبوروت قىلىنغان.

مىنگونىڭ 28 ـ يىلى (1939 ـ يىلى) ئۆلكىلىك سودا بانكىسى تارقاتقان ئۆلكە پۇلى قانۇنلۇق پۇل قىلىندى، بىراق بازاردا كۈمۈش پۇل، دوللار، رۇبلى قاتارلىق باشقا پۇللار ئوبوروت قىلىندى. شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت پۇل تۈزۈمىنى بىرلىككە كەلتۈرۈش، پۇل مۇئامىلە بازىرىنى تەرتىپكە سېلىش ئۈچۈن، مىنگونىڭ 31 ـ يىلى (1942 ـ يىلى) 7 ـ ئايدا شىنجاڭ بويىچە ھەرقايسى جايلاردا كۈمۈش پۇلنى ئوبوروت قىلىشنى توختىتىش، «ئالتۇن، كۈمۈشنى ھۆكۈمەت ئېلىش ـ ھۆكۈمەت سېتىش» تۈزۈمىنى يولغا قويۇش، بىرسىر كۈمۈشنى 3.3 يۈەن ئۆلكە پۇلىغا ئالماشتۇرۇش، ئۇنى ئۆلكىلىك سودا بانكىسى بىر تۇتاش يىغىۋېلىش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈردى. ھۆكۈمەت ۋە شەخسلەرگە كېرەكلىك ئالتۇن، كۈمۈشلەرنى شۇ جايدىكى مەمۇرىي باشلىق چەكلىك مىقدارداً تەستىقلاپ سېتىپ بېرىدىغان بولدى، بىراق، بەلگىلىگەن باھا بازار باھاسىدىن تۆۋەن بولغاچقا، ھوقۇقدارلار ئەرزان ئېلىپ قىممەت ساتتى، شۇ چاغدا گۈەنجىن پۇلىمۇ كىرگەندى، ھوقۇقدارلار گۈەنجىن پۇلىنى يەنە ئالتۇننىڭ ئورنىدا ئىشلىتىپ تۆزىنى بېيىتتى. شۇ يىلى 11 ـ ئايدا مىللىي ھۆكۈمەت مەركىزىي بانكىسى تارقاتقان ئالتۇن دوللار شىنجاڭغا كىرگەندىن كېيىن، پۇل مۇئامىلە بازىرى تېخىمۇ قالايمىقانلىشىپ كەتتى. ئەينى چاغدا بىر يۈەن ئالتۇن دوللار 600 مىڭ يۈەن ئۆلكە پۇلىغا، بىر يۈەن ئۆلكە پۇلى ئىككى مو بەش پۇڭ گۈەنجىن پۇلىغا سوندۇرۇلدى. مىنگونىڭ 35 ـ يىلى (1946 ـ يىلى) ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت گۈەنجىن پۇلىنى رەسمىي تۈردە باھا بەلگىلەش ئۇلچىمى قىلىپ، بىر يۈەن ئۆلكە پۇلىنى بەش يۈەن گۈەنجىن پۇلىغا سوندۇرۇپ، گۈەنجىن پۇلىنىڭ قىممىتىنى 20 ھەسسە چۈشۈرۈۋەتتى.

شۇنىڭدىن كېيىن گومىنداڭ قوزغىغان ئىچكى ئۇرۇش مەغلۇپ بولغانلىقتىن، مالدىي ئەشيا كەمچىل بولۇپ، مال باھاسى يىلمۇ يىل ئۆرلەپ، ئۆلكە پۇلىنىڭ قىممىتى بارغانسېرى تۆۋەنلەپ ئەتىۋارسىز ئورۇنغا چۈشۈپ قالدى. مىنگونىڭ 38ـيىلى (1949ـيىلى) 4ـئايدا ئۆلكە پۇلى، گۈەنجىن پۇلى بازاردىن غايىب بولدى. بازاردا كۈمۈش پۇل ئوبوروت بولۇۋاتقان رېئاللىقنىڭ قىسقىشى بىلەن ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت 5ـئاينىڭ 27ـكۈنى كۈمۈش پۇلنى بىرلىك قىلىش تۈزۈمىنى يولغا قويۇشنى جاكارلىدى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا كۈمۈش دوللار تارقاتتى، لېكىن، كۈمۈش دوللارنىڭ قىممىتى داۋاملىق چۈشۈپ، كۈمۈش پۇل بىلەن كۈمۈش دوللارنىڭ بازاردىكى سېلىشتۇرما باھاسى ناھايىتى تېزلا 1:1دىن 5:1 كە كۆتۈرۈلدى.

4. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىنكى پۇللار

1949 ـ يىلى شىنجاڭ تىنچلىق يولىدا ئازاد بولغان دەسلەپكى مەزگىللەردە، شىنجاڭ ئۇلكىلىك سودا بانكىسى تارقاتقان كۆمۈش دوللار بىلەن كۆمۈش پۇل داۋاملىق ئىشلىتىلدى. پۇل مۇئامىلە بازىرى يەنىلا قالايمىقان بولدى. كۆمۈش پۇل بىلەن كۆمۈش دوللارنىڭ سېلىشتۇرما باھاسى 1:90 بولدى.

1950 ـ يىلى خەلق ھۆكۈمىتى نەق پۇل باشقۇرۇش تۈزۈمىنى يولغا قويدى ھەم تۇرلۇك پۇل ئامانەت كەسپىنى زور كۈچ بىلەن راۋاجلاندۇرۇپ، كۆمۈش پۇل سودىگەرلىرىگە قاتتىق زەربە بەردى. 1951 ـ يىل 6 ـ ئايغا كەلگەندە ۋەزىيەت زور دەرىجىدە ياخشىلاندى. كۆمۈش پۇل بىلەن كۆمۈش دوللارنىڭ سېلىشتۇرما باھاسى 28.57:1گە تۆۋەنلەپ، كۆمۈش تەڭگە بازغانسېرى ئازايدى.

1951 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى جۇڭگو خەلق بانكىسى 10 مىڭ يۈەنلىك، 5000 يۈەنلىك، 3000 يۈەنلىك، 2000 يۈەنلىك، 1000 يۈەنلىك، 500 يۈەنلىك، 200 يۈەنلىك، 100 يۈەنلىك خەلق پۇلى (كونا پۇل) تارقاتتى. بانكا كۆمۈش دوللارنىڭ بىر يۈەنىنى 350 يۈەن خەلق پۇلىغا سوندۇرۇپ، مۇددەت بەلگىلەپ ئالماشتۇرۇپ، يىغىۋالدى.

1955 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى جۇڭگو خەلق بانكىسى مەملىكەتنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا يېڭى خەلق پۇلى تارقىتىپ، بىر يۈەن يېڭى پۇلنى 10 مىڭ يۈەن كونا پۇلغا سوندۇرۇپ، كونا خەلق پۇلىنى يىغىۋالدى. يېڭى خەلق پۇلىنىڭ يۇزىدىكى سومما قىممىتى ئاساسلىق پۇلدا بىر يۈەن، ئىككى يۈەن، ئۈچ يۈەن، بەش يۈەن، ئون يۈەندىن ئىبارەت بەش خىل، قوشۇمچە پۇلدا بىر پۇلۇك، ئىككى پۇلۇك، بەش پۇلۇك، ئون پۇلۇك، يېگىرمە پۇلۇك، ئاللىك پۇلۇكتىن ئىبارەت ئالتە خىل بولدى. كورلا ۋىلايەتلىك جۇڭگو خەلق بانكىسى بانكىدىكى بارلىق ئامانەت پۇل، خەلق پۇل ئامانىتى، قەرز پۇل ھېساباتىدىكى كونا خەلق پۇلىنى بىر يۈەن = 10 مىڭ يۈەن نىسبەت بويىچە يېڭى خەلق پۇلىغا سوندۇردى ھەم چەك ئىشلىتىدىغان پۇل ئامانەت قويغۇچى ئورۇنلارغا ھېساب سېلىشتۇرۇش تالونى كېسىپ بەردى. كونا خەلق پۇلى شۇ يىلى 3 ـ ئاينىڭ 31 ـ كۈنىگىچە ئىشلىتىلىپ، 4 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنىدىن ئىلگىرى ئالماشتۇرۇپ بولۇندى. 1957 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى يەنە ئون يۈەنلىك قەغەز خەلق پۇلى بىلەن مېتال پۇل كۈپەيتىپ تارقىتىلدى. 1978 ـ، 1979 ـ يىللىرى ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا 50 يۈەنلىك ۋە 100 يۈەنلىك خەلق پۇللىرى تارقىتىلدى.

§ 2 . پۇل باشقۇرۇش

1. ئالتۇن ـ كۆمۈش باشقۇرۇش

مىنگونىڭ 38 ـ يىلى (1949 ـ يىلى) دىن ئىلگىرى شىنجاڭ ئۇلكىلىك ھۆكۈمەت «ئالتۇن ـ كۆمۈشنى ھۆكۈمەت ئېلىپ، ھۆكۈمەت سېتىش» تۈزۈمىنى يولغا قويغان بولسىمۇ، لېكىن بازاردا يەنىلا ئالتۇن ـ كۆمۈش ئوبوروت قىلىنىۋەردى. 1949 ـ يىل 4 ـ ئايدا باشلانغان كۆمۈشنى بىرلىك قىلىش تۈزۈمى بىلەن كۆمۈش ئوبوروتى قانۇنلاشتۇرۇلدى.

1949 ـ يىل 10 ـ ئايدا خەلق ھۆكۈمىتى كۆمۈشنى بىرلىك قىلىش تۈزۈمىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ،

ئالتۇن ـ كۆمۈشنى بانكا دۆلەتكە ۋاكالىتەن بىر تۇتاش سېتىۋېلىش، ئىشلەپچىقىرىش، پىششىقلاش ئورۇنلىرىغا كېرەكلىك ئالتۇن ـ كۆمۈشنى تورمىلىق سېتىپ بېرىش، ئاز مائىلىق مىللەتلەرنىڭ ئالاھىدە ئالتۇن ـ كۆمۈش زىبۇ زىننەتلىرىگە ئېھتىياجلىق ئالتۇن ـ كۆمۈشلەرنى كۆرسەتكۈچ بەلگىلەپ بىر تۇتاش تەقسىم قىلىپ بېرىشنى بەلگىلىدى.

1983 ـ يىلى گوۋۇيۈەن «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئالتۇن ـ كۆمۈش باشقۇرۇش نىزامى»نى ئېلان قىلغاندىن كېيىن، كورلا شەھىرى تەۋەسىدىكى ئالتۇن ـ كۆمۈش باشقۇرۇش خىزمىتى نىزامىدىكى بەلگىلىمە بويىچە ئىجرا قىلىندى.

1987 ـ يىلدىن ئىلگىرى كورلا شەھىرى تەۋەسىدىكى ئالتۇن ـ كۆمۈش باشقۇرۇش خىزمىتىگە باشتىن ـ ئاخىر بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق خەلق بانكىسى مەسئۇل بولدى، 1987 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنىدىن باشلاپ ئۇنىڭغا شەھەرلىك خەلق بانكىسى مەسئۇل بولىدىغان بولدى.

2. نەق پۇل باشقۇرۇش

1950 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى كورلا ناھىيىسى مەۋزېي ئىشلار كېڭىشىنىڭ «دۆلەت ئورگانلىرىدا نەق پۇل باشقۇرۇشنى يولغا قويۇش توغرىسىدىكى قارار»ىغا ئاساسەن، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى، خۇسۇسىي ئىگىلىكتىكى كارخانىلار ۋە دۆلەت ئورگانلىرى، ھەربىي قىسىملاردا نەق پۇل باشقۇرۇش تۈزۈمىنى يولغا قويۇپ، نەق پۇل ئىشلىتىش چەكلەپ، مېمورىئال قىلىش دائىرىسىنى كېڭەيتتى، ئورۇنلارنىڭ نەق پۇل قالدۇقى چېكىنى بېكىتىپ، ھەددىدىن ئارتۇق نەق پۇلنىڭ بازارغا تەسىر كۆرسىتىشىنى ئازايتتى. بۇ تۈزۈمنىڭ يولغا قويۇلۇشى بىلەن، كۆرۈنەرلىك ئۈنۈم ھاسىل بولدى.

«مەمۇرىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە پۇل مۇئامىلە خىزمىتى قاتتىق زەربىگە ئۇچراپ، نەق پۇل باشقۇرۇش خىزمىتى بوشىشىپ كەتتى، نەق پۇل كىرىم ـ چىقىمى پىلانسىز، ئۆز مەيلىچە بولۇپ كەتتى، تۇرلۇك قالىمە ـ تۈزۈملەر ئوخشاش بولمىغان دەرىجىدە بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىدى، بىر قىسىم تۇمۇرا كەسىپىي بېتەكچىلىك ئىدىيىسى ۋە سىياسەت ـ پرىنسىپلار ئاستىن ـ ئۈستۈن قىلىۋېتىلدى. جىيالك چىلاك ئەكسىلىنقىلابى گۇرۇھى تار ـ مار قىلىنغاندىن كېيىن، نەق پۇل باشقۇرۇش خىزمىتى تەدرىجىي نورمالىلاشتى.

1981 ـ يىلى شەھەر بويىچە نەق پۇل باشقۇرىدىغان 198 ئورۇنلىنىڭ قالدۇق سومما چېكى قايتىدىن بېكىتىلدى ھەم كوللېكتىپ ئىگىلىكتىكى 40 ئورۇنلىنىڭ نەق پۇل قالدۇق سومما چېكى بېكىتىلدى. 1983 ـ يىلدىن 1984 ـ يىلغىچە ئورۇنلارنىڭ نەق پۇل باشقۇرۇشى تەكشۈرۈلۈپ، نەق پۇل باشقۇرۇش بەلگىلىمىسىگە خىلاپلىق قىلغان ئاز ساندىكى ئورۇنلار جازالاندى. 1988 ـ يىل 9 ـ ئايدا گوۋۇيۈەن «نەقپۇل باشقۇرۇش ۋاقىتلىق نىزامى»نى تارقىتىپ، نەقپۇل باشقۇرۇش تۈزۈمىنى قانۇن شەكلىدە يولغا قويدى ھەم ئۇنى پۇل تارقىتىشنى تىزگىنلەش، بازار مال باھاسىنى مۇقىملاشتۇرۇشنىڭ بىر تەدبىرى قىلدى. 1990 ـ يىلى شەھەر بويىچە نەقپۇل باشقۇرۇش ئورنى 1091 گە يەتتى.

3. ئىش ھەققى فوندىنى نازارەت قىلىش

1959 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنى دۆلەت پىلان كومىتېتى، ئەمگەك مىنىستىرلىكى، مالىيە مىنىستىرلىكى، جۇڭگو خەلق بانكىسى بىرلىكتە ئىش ھەققى فوندىنى باشقۇرۇش سىناق چارىسىنى ئېلان قىلدى، بۇ چارە كورلا ناھىيىسىدە 1961 ـ يىلدىن باشلاپ يولغا قويۇلدى. ھەرقايسى ئورۇنلار يۇقىرى

ەدرىجىلىك ئاساسلىق باشقۇرغۇچى ئورۇنلىنىڭ تەستىقىدىن ئۆتكەن پىلانلىق ياكى پەسىللىك ئەمگەك ئىش ھەققى پىلانىغا ئاساسەن، پەسىللىك ئىش ھەققى فوندىنى ئىشلىتىش پىلانىنى تۈزۈپ چىقىپ، ھەر بىر پەسىل باشلىنىشتىن بەش كۈن ئىلگىرى بۇ پىلاننى پەسىللىك ئەمگەك - ئىش ھەققى پىلانى بىلەن بىرلىكتە شۇ جايدىكى ئىجتۇت ئاپقان بانكىنىڭ ساقلاپ تەكشۈرۈشى ۋە نازارەت قىلىپ ئىجرا قىلىشىغا يوللىدى. ھەرقايسى ئورۇنلار بەلگىلىمە بويىچە يوللىغاندىن كېيىن ناھىيىلىك خەلق بانكىسى، ئاساسەن، ئۆلار يوللىغان ئىش ھەققى فوندىنى ئىشلىتىش پىلان جەدۋىلىگە ئاساسلىنىپ، ئورگانلار، ئاممۇي تەشكىلاتلار، كارخانا - كەسىپىي ئورۇنلارنىڭ ئىشچى - خىزمەتچى سانى، ئىش ھەققى ئومۇمىي سوممىسى ۋە مۇكاپات پۇلى ئومۇمىي سوممىسى قاتارلىقلارنى نازارەت قىلىپ، تىزگىنلەپ تۇردى.

1962 - يىلدىن كېيىن جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى، گوۋۇيۈەن ھەرقايسى ئورۇنلار تۈزگەن ئىش ھەققى پىلانىنى شۇ جايدىكى خەلق كومىتېتلىرىنىڭ تەكشۈرۈپ تەستىقلىشىنى، بانكىنىڭ تەستىقلانغان پىلانغا ئاساسەن نازارەت قىلىپ، چىقىم قىلىشىنى تەلەپ قىلدى.

70 - يىللارنىڭ بېشىدا، گوۋۇيۈەن ئەينى چاغدىكى ئىشچى - خىزمەتچى سانى، ئىش ھەققى ئومۇمىي سوممىسى، ئاشلىقنىڭ سېتىلىش مىقدارى ئېشىپ كەتكەنلىكىدەك مەسىلىلەرنى كۆزدە تۇتۇپ، «ئىش ھەققى فوندىنى باشقۇرۇشنى كۈچەيتىش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش» چىقاردى، ئىش ھەققى فوندىنى باشقۇرۇش خىزمىتى قايتىدىن بانكىغا ئۈتكۈزۈپ بېرىلدى. نازارەت قىلىش خىزمىتى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە بىر مەزگىل توختاپ قالغانىدى. 1978 - يىلى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

1984 - يىلى شەھەرلىك خەلق بانكىسى ئىش ھەققىنى تارقىتىشنى تەپسىلىي تىزگىنلەش دەپتىرىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، يىللىق، پەسىللىك، ئايلىق ئىش ھەققى پىلان جەدۋىلى يوللاشنى قارار قىلدى.

1987 - يىلى «ئىش ھەققى فوندىنى باشقۇرۇش قوللانمىسى» رەسمىي ئىشلىتىلدى، بانكا ئىش ھەققىنى تەكشۈرۈپ بېكىتكەندە، ئەمگەك ئىدارىسى، پىلان كومىتېتى، ئىقتىساد كومىتېتى، شتات كومىتېتى تەكشۈرۈپ تەستىقلىغان ئىش ھەققى تارقىتىش پىلانىنى، شۇنىڭدەك ئەمەلىي چىقىم قىلىنغان پەرقلىق سوممىنى ئورۇنلارنىڭ ئىش ھەققى ئومۇمىي سوممىسى پىلانىنى ئىجرا قىلىش ئەھۋالىنى نازارەت قىلىش ۋە تەكشۈرۈپ كۆرۈشنىڭ ئاساسى قىلىپ، پىلان بويىچە چىقىم قىلىش، تەرتىپ بويىچە قوشۇپ بېرىشنى ئىشقا ئاشۇردى. 1987 - يىلى 39 مىڭ يۈەن نامۇۋاپىق ئىش ھەققىنىڭ تارقىتىلىشى توسۇپ قېلىندى.

كورلا شەھىرى (ناھىيىسى) دە نەق پۇل كىرىم - چىقىم پىلانىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 24 — 1 بىرلىكى: 10 مىڭ يۈەن

يىللار	كىرىم	چىقىم	يىللار	كىرىم	چىقىم
1961	685	355	1981	6 903	6 671
1962	858	766	1982	7 979	7 565
1963	1 596	1 432	1983	9 680	9 126

11 709	12 532	1984	3 390	3 210	1964
21 203	21 040	1985	3 688	3 488	1970
25 453	25 140	1986	5 442	4 961	1974
33 678	32 295	1987	5 581	5 150	1975
48 765	47 203	1988	4 407	6 300	1976
60 148	57 622	1989	1 803	1 834	1977
81 819	71 680	1990	2 030	2 005	1978
			5 947	5 898	1980

Ⅲ باب

پۇل ئامانەت قويۇش ۋە خەلق پۇل ئامانىتى

1 § . پۇل ئامانەت قويۇش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، جۇڭگو خەلق بانكىسىنىڭ كورلا شەھەرلىك (ناھىيىلىك) تارماق بانكىسى، جۇڭگو سودا ـ سانائەت بانكىسىنىڭ كورلا شەھەرلىك (ناھىيىلىك) تارماق بانكىسى، جۇڭگو يېزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ كورلا شەھەرلىك (ناھىيىلىك) تارماق بانكىسى، جۇڭگو خەلق قۇرۇلۇش بانكىسىنىڭ كورلا شەھەرلىك (ناھىيىلىك) تارماق بانكىسىنىڭ پۇل ئامانەت قويۇش كەسپىي سوممىسى يىلدىن ـ يىلغا كۆپەيدى. 1950 ـ يىلى ئامانەت قويۇلغان پۇل قالدۇقى 15 مىڭ 700 يۈەن ئىدى، 1965ـيىلى 9 مىليون 212 مىڭ يۈەن، 1976 ـ يىلى 31 مىليون 736 مىڭ يۈەن، 1980 ـ يىلى 71 مىليون 628 مىڭ يۈەن، 1985 ـ يىلى 108 مىليون 225 مىڭ يۈەن، 1990 ـ يىلى 807 مىليون 291 مىڭ يۈەن بولدى. 1990 ـ يىلدىكى ئامانەت پۇل قالدۇقى 1950 ـ يىلدىكىنىڭ 51 مىڭ 419 ھەسسىسىگە تەڭلەشتى.

كورلا شەھىرى (ناھىيىسى) نىڭ 1950 — 1990 - يىلغىچە ئامانەت پۇل قالدۇقى

جەدۋەل: 24 — 2 بىرلىكى: 10 مىڭ يۈەن

يىللار	ئامانەت پۇل قالدۇقى	يىللار	ئامانەت پۇل قالدۇقى	يىللار	ئامانەت پۇل قالدۇقى
1950	1.57	1968	1 892.5	1980	7 162.8
1951	2.84	1969	2 078.7	1981	8 153.7
1952	10.06	1970	1 770.7	1982	9 856.5
1953	12.42	1971	2 508.7	1983	10 336.6
1955	252.80	1972	2 466.2	1984	9 107
1956	273.40	1973	2 265.7	1985	10 822.5
1959	1 543.90	1974	2 236	1986	18 042.8
1960	1 626.00	1975	2 432	1987	25 043.8
1964	651.30	1976	3 173.6	1988	39 566.8
1965	921.20	1977	6 839	1989	42 473.4
1966	1 079.00	1978	7 085.8	1990	80 729.1
1967	1 346.10	1979	7671.9		

ئىزاھات: جەدۋەلدە 1961 - يىلدىن 1963 - يىلغىچە بولغان سانلىق ماتېرىيال كەم.

2 § . خەلق پۇل ئامانىتى

كورلا شەھىرىدە خەلق پۇل ئامانىتى كەسىپىدە قەرەلسىز ئامانەت، قەرەللىك ئامانەت، پارچە توپلاپ، توپ قويۇش پۇل ئامانىتىدىن ئىبارەت ئۈچ خىل ئاساسىي شەكىل يولغا قويۇلغاندىن تاشقىرى، 1979-يىلدىن كېيىن يەنە قەرەللىك، قەرەلسىز كىككىگە قولايلىق خەلق پۇل ئامانىتى، قەرەلسىز ئامانەت پۇل تالونلىق خەلق پۇل ئامانىتى، مۇكاپاتلىق خەلق پۇل ئامانىتى، ئۈسۈم قوشۇپ بېرىلىدىغان خەلق پۇل ئامانىتى قاتارلىق ئامانەت تۈرلىرى يولغا قويۇلدى.

1. قەرەلسىز خەلق پۇل ئامانىتى

بۇ ئامانەت تۈرى 1950 - يىلى يولغا قويۇلدى. خەلق پۇلى ھېسابات بىرلىكى قىلىنىپ، پۈتۈرى دەرىجىلىك بانكا بەلگىلىگەن بىرلىككە كەلگەن ئۈسۈم نىسبىتى ئىجرا قىلىندى. پۇل ئامانەت قويۇش،

پۇلنى ئېلىش ئىختىيارىي بولدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە پىل ئاخىرىدا ياكى ھېسابتىن ئۆچۈرۈلگەندە بىر قېتىمدىلا ھېسابلاندى. 1980 ـ يىلدىن باشلاپ ھەرىيلى 6 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى ئۈستىگە بوغۇلمىدىغان بولدى.

2. قەرەللىك خەلق پۇل ئامانىتى

1950 ـ يىلى يولغا قويۇلغان قەرەللىك خەلق پۇل ئامانىتىنىڭ توپ قويۇپ، توپ ئېلىش، پارچە قويۇپ، توپ ئېلىش، توپ قويۇپ، پارچە ئېلىش، دېرىنى ئامانەت قويۇپ، ئۈستىگە بېرىلىشتىن ئىبارەت ئىككى خىل ئۈستۈل قوللىنىلغان. 1959 ـ يىلى شىنجاڭ بويىچە بىر تۇتاش نەقلەشتۈرۈلمىدىغان مۇقىم سوممىلىق خەلق پۇل ئامانىتى كۆپەيتىپ تەسىس قىلىندى. ئىقتىسادىي تەرەققىياتنىڭ ئېھتىياجىغا ئاگىشىپ، يېڭى ئامانەت تۈرلىرى ئۈزلۈكسىز ئالماشتۇرۇلدى ھەم كۆپەيتىپ تەسىس قىلىندى. 1990 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىدا ئەمەلىيەتتە مەۋجۇت بولغان قەرەللىك خەلق پۇل ئامانىتىنىڭ تۈرلىرى توپ قويۇپ، توپ ئېلىش، پارچە قويۇپ، توپ ئېلىش، توپ قويۇپ، پارچە ئېلىش، دېرىنى ئامانەت قويۇپ، ئۈستىنى ئېلىش، قەرەللىك، قەرەلسىز ئىككىگە قولايلىق ئامانەت، جۈملە مۇھاجىرلىرىنىڭ خەلق پۇلى ۋە كۆپ سوممىلىق، ئۈتۈنۈپ بېرىشكە بولىدىغان قەرەللىك ئامانەت قويۇش تالونى قاتارلىقلاردىن ئىبارەت بولدى.

3. مۇكاپاتلىق خەلق پۇل ئامانىتى

1958 ـ يىلى قەرەلسىز مۇكاپاتلىق خەلق پۇل ئامانىتى بىلەن پارچە قويۇپ، توپ ئېلىش مۇكاپاتلىق خەلق پۇل ئامانىتىنى ئۈزلۈكسىز ئالغان مۇكاپاتلىق خەلق پۇل ئامانىتى يولغا قويۇلغانىدى. 1959 ـ يىلى توختىتىلدى. 1985 ـ يىلى قەرەللىك، مۇقىم سوممىلىق، مۇكاپاتلىق، ئۈستىگە بار خەلق پۇل ئامانىتى يولغا قويۇلدى. 1988 ـ يىل 1 ـ ئايدىن باشلاپ، بانكىلار بەس ـ بەستە چەك تارتىدىغان مۇكاپاتلىق خەلق پۇل ئامانىتىنى قانات يايدۇردى، چەكنىڭ سوممىسى ئون يۈەنلىك، 20 يۈەنلىك، 50 يۈەنلىك بولدى. شۇ يىلى 9 ـ ئايدا سوممىسى 100 يۈەنلىك ئېنىسار بېرىلىدىغان تاۋار خەلق پۇل ئامانىتى يولغا قويۇلدى. 1989 ـ يىل 5 ـ ئايدا ۋەتەنپەرۋەر ئاياللارغا گۈل قاداش خەلق پۇل ئامانىتى يولغا قويۇلدى.

كورلا شەھىرىنىڭ 1985 — 1990 ـ يىلغىچە خەلق پۇل ئامانىتى ئەھۋالى

جەدۋەل: 24 ـ 3 بىرلىكى: 10 مىڭ يۈەن

يىللار	ئامانەت پۇل قالدۇقى	شەھەر - بېزىلاردىكى خەلق پۇل ئامانىتى	خەلق پۇل ئامانىتىنىڭ ئامانەت پۇلدا تۇتقان نىسبىتى(%)
1985	10 822.5	7 105	65.65

54.43	9 820	18 042.8	1986
53.36	13 363	25 043.8	1987
42.33	16 749	39 566.8	1988
51.15	21 725	42 473.4	1989
39.59	31 957	80 729.1	1990

IV باب

كرېدىت

1§ . سودا ـ سانائەت كرېدىتى

مىنگونىلىق 33 ـ يىلى (1944 ـ يىلى) قەرز بېرىش كەسپى تەسىس قىلىنىشقا باشلىغان بولۇپ، شۇ يىلنىڭ ئاخىرىدا 1 مىليون 374 مىڭ يۈەن قەرز پۇل تارقىتىلغان. بۈگۈنگە ئىچىدە سودا ـ سانائەتكە (21 ئائىلىگە) بېرىلگەن قەرز پۇل 301 مىڭ يۈەن، قول مۇنەرگە (بەش ئائىلىگە) بېرىلگەن قەرز پۇل 4000 يۈەن.

50 ـ يىللارنىڭ باشلىرى ئىگىلىكنى تەسلىگە كەلتۈرۈش مەزگىلى بولغاچقا، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودا ـ سانائەت تېخى شەكىللەنمىگەن بولۇپ، قەرز پۇل بېرىش كەسىپ مىقدارى ناھايىتى ئاز ئىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، سودا ـ سانائەت كرېدىت كەسپىنى ئۈزاق ۋاقىتلارغىچە جۇڭگو خەلق بانكىسى بېجىردى. 1984 ـ يىل 1 ـ ئايدا جۇڭگو سودا ـ سانائەت بانكىسىنىڭ كورلا شەھەرلىك تارماق بانكىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، تەسلىمە شەھەرلىك خەلق بانكىسى بېجىرىۋاتقان شەھەر كرېدىتى كەسپى شەھەرلىك سودا ـ سانائەت بانكىسىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى.

جۇڭگو كومپارتىيىسى 11 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 ـ ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، جۇڭگو كومپارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى يىلەن گۈرۈپپىنىڭ ئىسلاھات ئېلىپ بېرىش، ئىشىكنى سىرتقا ئېچىۋېتىش توغرىسىدىكى بىر قاتار سىياسەتلىرىنىڭ روھىغا ئاساسەن، سودا ـ سانائەت كۆچمە مەبلىغى ھېسابىدىكى قەرز پۇل ئىشلەپچىقىرىش، ئوبوروت سامانىدىن ھەرقايسى ساھە، ھەرقايسى كەسىپلەرگە كېڭەيتىلدى، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى، كوللېكتىپ ئىگىلىكتىكى كارخانىلارغا قەرز پۇل تارقىتىش ھەرخىل ئىقتىسادىي شەكىللەر ۋە شەخسلەر قاتارلىق كۆپ سانىمىگە قەرز پۇل تارقىتىشقا كېڭەيتىلدى.

1. دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودا ـ سانائەت قەرز پۇلى

1956 ـ يىلنىڭ ئاخىرىدا دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودىغا بېرىلگەن قەرز پۇل قالدۇقى 500 مىڭ

يۈەن بولۇپ، تارقىتىلغان قەرز پۇل ئومۇمىي سومىسىنىڭ 17.6 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

1959 ـ يىلى بانكا كارخانىلارنىڭ تۇراقسىز مەبلىغىنى بىر تۇتاش باشقۇرۇپ، تولۇق سومىسلىق كرېدىتنى يولغا قويغانلىقتىن، قەرز پۇل سومىسى تېز كۆپەيدى، شۇ يىلى دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سانائەتكە قەرز بېرىش قانات يايدۇرۇلدى. 1960 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودىغا بېرىلگەن قەرز 5 مىليون 169 مىڭ يۈەنگە، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سانائەتكە بېرىلگەن قەرز 1 مىليون 434 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

1961 ـ يىلى خەلق ئىگىلىكى تەرتىپكە سېلىنىپ، كرېدىت مالىيە مەبلىغىنى سىستېمىلار بويىچە باشقۇرۇش يولغا قويۇلۇپ، كرېدىت تارقىتىش تىزگىنلەندى، بىر قىسىم كارخانىلار ئامانەتچىل ئىگىلىۋالغان مەبلەغلەر ئېنىقلاندى ھەم قايتۇرۇۋېلىندى، ناھىيىلىك بېزا ئىگىلىك مايمانلىرى زاۋۇتى، ناھىيىلىك پولات زاۋۇتى، ئوبلاستلىق پولات زاۋۇتى قاتارلىق تۆۋەن ئونۇم، تۆۋەن مەھسۇلاتلىق كارخانىلار ئىشلەپچىقىرىشتىن توختىتىلدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە كرېدىت كونترولسىز قېلىش ھادىسىسى يەنە بىر قېتىم يۈز بەردى. قەرز پۇل كۆپلەپ يۆنكەپ ئىشلىتىلىپ مەبلەغ ئېغىر ھالدا زىيانغا ئۇچرىدى.

جۇڭگو كومپارتىيىسى 11 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 ـ ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن بۇ ئەھۋال بىر تاز ياخشىلاندى. 1979 ـ يىلى قەرز پۇل بېرىشتە «پەرقلەندۈرۈپ مۇئامىلە قىلىش، ياخشىلىرىنى تاللاپ مەدەت بېرىش» پرىنسىپى يولغا قويۇلۇپ، يېنىك سانائەت، توقۇمىچىلىق سانائىتى ۋە يەمدۇر قىياسى ـ كۆنسىرۋاسى ئىشلەپچىقىرىشقا ئۈنۈملۈك تاشقى سودا كارخانىلىرىنىڭ نەشپۈت، قوغۇن سېتىۋېلىپ، يۆتكىشىگە نۆۋەتلىق مەدەت بېرىلدى.

1983 ـ يىلدىن كېيىن قەرز پۇلنىڭ كۆپىيىش ھەجمى بىر قەدەر زور بولدى. 1988 ـ يىلى «ئىقتىسادىي جەھەتتە قىزىپ كېتىش» ھادىسىسى يۈز بېرىپ، كرېدىت ئېغىر دەرىجىدە تىزگىنسىز قالدى، يىل ئاخىرىدا دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودا ـ سانائەتكە بېرىلگەن قەرز پۇل قالدۇقى 196 مىليون 438 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

1989 ـ يىلى «ئومۇمىي مىقدارنى تىزگىنلەپ، قۇرۇلمىنى تەڭشەش» يولغا قويۇلۇشقا باشلىندى. 1990 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودا ـ سانائەتكە بېرىلگەن قەرز پۇل قالدۇقى 365 مىليون 923 مىڭ يۈەن بولدى.

2. كوللېكتىپ ئىگىلىكتىكى سودا ـ سانائەت قەرز پۇلى

كوللېكتىپ ئىگىلىك 1 ـ بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە (1953 ـ يىلدىن 1957 ـ يىلغىچە) راۋاجلاندى، 1956 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە قەرز پۇل قالدۇقى 733 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 1952 ـ يىلىدىكىدىن 12 ھەسسە كۆپەيدى. ئاساسلىقى تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپى شەكلىدە يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىغا نۆۋەتلىق مەدەت بېرىلدى. شۇنىڭدىن كېيىن كوللېكتىپ ئىگىلىكتىكى سودا ـ سانائەتكە بېرىلىدىغان قەرز پۇلنىڭ ئېشىشى ئاستىلاشتى. 1979 ـ يىلى كوللېكتىپ ئىگىلىكىدىكى كارخانىلار بىر مەزگىل قەرز ئالمىدى.

1980 ـ يىلى دۆلەت كوللېكتىپ ئىگىلىكتىكى ئىقتىسادقا نىسبەتەن ئېتىبار بېرىش سىياسىتىنى يولغا قويغانلىقتىن، ھەرخىل زىيالىي ياشلار كوللېكتىپ كارخانىلىرى تېز راۋاجلاندى. 1984 ـ يىلى شەھەرلەردە ئېلىپ بېرىلغان ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتى كوللېكتىپ ئىگىلىكتىكى ئىقتىسادنىڭ تەرەققـ

قىياتى ئۆچۈن ياخشى شارائىت يارىتىپ بەردى. 1985 - يىلى كوللېكتىپ سودا - سانائەتكە بېرىلگەن قەرز پۇل 1 مىليون 234 مىڭ يۈەنگە يەتتى. كەسىپ مىقدارى كۆپەيگەنلىكتىن، كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىك بىكەنكى كارخانىلارغا قارىتا كۆرسەتكۈچ تارقىلىق تىزگىنلەش يولغا قويۇلۇشقا باشلاپ، كارخانىلارنىڭ ئۆزىنىڭ 30%دىن 50%گىچە كۆچمە مەبلىغى بولۇش تەلەپ قىلىنىدى. شۇنداق بولغاندىلا ئاندىن قەرز پۇل بېرىلدى ھەمدە ئۇ قانۇنىق ئىگىلەندى.

كوللېكتىپ ۋە يەككە ئىگىلىكنىڭ تەرەققىياتىغا مەدەت بېرىش ئۈچۈن، 1987 - يىلى شەھەر ئامانەت-قەرز كوپېراتىپى قۇرۇلۇپ، مەخسۇس كوللېكتىپ ۋە يەككە ئىگىلىكنىڭ ئامانەت قويۇش، قەرز ئېلىش كەسپىنى ېېجىرىدىغان بولدى.

1990-يىلىنىڭ ئاخىرىدا شەھەر بويىچە كوللېكتىپ ئىگىلىكتىكى سودا-سانائەتكە بېرىلگەن قەرز پۇل 8 مىليون 80 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، شەھەر بويىچە سودا - سانائەتكە بېرىلگەن قەرز پۇلنىڭ 2.4 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

3. يەككە سودا - سانائەت قەرز پۇلى

1952 - يىلى يەككە ئىگىلىككە بېرىلگەن قەرز پۇل 54 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، پۈتكۈل قەرز پۇلنىڭ 44.7 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن. 1956 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا 30 مىڭ يۈەن بولۇپ، قەرز پۇل ئومۇمىي سومىسىنىڭ 1.06 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش ئېلىپ بېرىلغاندىن كېيىن يەككە ئىگىلىك يەكلا ئازىيىپ كەتتى. 1985 - يىلدىن كېيىن بانكا ئادەتتە يەككە ئىگىلىككە قەرز بەرمىدى.

1980 - يىلدىن باشلاپ، يەككە ئىگىلىكنىڭ رولى قايتىدىن مۇئەييەنلەشتۈرۈلدى. 1985 - يىلغا كەلگەندە يەككە سودا - سانائەتكە بېرىلگەن قەرز سومىسى 920 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا يەككە ئىگىلىكنىڭ ئالغان قەرز پۇل قالدۇقى 2 مىليون 300 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

§ 2. يېزا كرېدىتى

1. يېزا ئىگىلىك قەرز پۇلى

1952 - يىلى دېھقانلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىشىنى راۋاجلاندۇرۇشىغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن، خەلق بانكىسى ئېتىز - ئېرىق، سۇ ئىنشائاتى، دېھقانچىلىق مايمانلىرى، ئوغۇت قاتارلىق تۈرلەرگە قەرز پۇل تارقاتتى. شۇ يىلى تارقىتىلغان يېزا ئىگىلىك قەرز پۇلى 30 مىڭ 200 يۈەن (يېڭى خەلق پۇلىغا سوندۇرۇلغاندا) بولدى.

1954 - يىلى يېزا ئىگىلىك كوپېراتىپلىرىغا مەدەت بېرىش ئۈچۈن، خەلق بانكىسى يېزا ئىگىلىك كوپېراتىپلىرىغا ئېنىقلاپ قەرز پۇل بېرىش يەنى قانچىلىك لازىم بولسا، شۇنچىلىك بېرىش، زۇرۇر تېپىلغاندا قايتۇرۇش چارىسىنى يولغا قويدى. 2 - يىلى يېزا ئىگىلىك كوپېراتىپلىرىغا قەرز بېرىشنىڭ ۋاقتىلىق يولغا قويۇلىشىغان چارىسى تۈزۈپ چىقىلدى ھەم ناھىيىگە قاراشلىق بەش يېزا ئىگىلىك كوپېراتىپ چىدا «كەمبەغەل دېھقانلار ھەمكارلىشىش ۋە فوند ئۈچۈن قەرز بېرىش» ئۇقتىدا سىناق قىلىنىدى، 59

ئائىلە كەسىپىدىكى دېھقانلار 1864 يۈەن قەرز پۇل بېرىش تەكشۈرۈپ بېكىتىلدى. مۇشۇ مەزگىلدە، بېزا ئىگىلىك قەرز پۇلىنىڭ كۆپەيمىشى بىر قەدەر تېز بولدى. 1953 ـ يىلى بېزا ئىگىلىكىگە بېرىلگەن قەرز پۇل 30 مىڭ 400 يۈەن بولسا، 1956 ـ يىلىغا كەلگەندە 287 مىڭ يۈەنگە كۆپەيدى.

1959 ـ يىلىنىڭ 1 ـ پەسلىدە خەلق بانكىسى بېزا تىجارەت پونكىتلىرىنىڭ ئادەم، مالىيە، ماددىي ئەشيالىرىنى پۈتۈنلەي تۆۋەنگە چوشۇرۈپ، خەلق كوممۇنىسىنىڭ باشقۇرۇپ، ئىشلىتىشىگە ئۆتكۈزۈپ بەردى. تۆۋەنگە چوشۇرۈلگەن بېزا تىجارەت پونكىتلىرى بىلەن بېزا ئامانەت ـ قەرز كوپېراتىپلىرى بىرلەشتۈرۈلۈپ، خەلق كوممۇنىسىنىڭ پۇل مۇئامىلە بۆلۈمچىسى قىلىندى، ئۇ، كوممۇنا پارتكومى بىلەن باشقۇرۇش كومىتېتىنىڭ بىر تۈتاش رەھبەرلىكىنى، كەسىپى جەھەتتە ناھىيىلىك خەلق بانكىسىنىڭ رەھبەرلىكىنى قىلىدىغان بولدى. 60 ـ يىللارنىڭ باشلىرىدا بېزا تىجارەت پونكىتلىرى ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، يەنە ناھىيىلىك خەلق بانكىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە ئىشلەيدىغان بولدى.

1961 ـ يىل 9 ـ ئايدا ئوبلاستلىق خەلق بانكىسى 1958 ـ يىلدىن بۇيانقى بېزا پۇل مۇئامىلىسىدىكى مەۋجۇدلىكلەرنى كۆزدە تۇتۇپ، كورلا ناھىيىسىدىكى يەتتە كوممۇنىدىكى بانكا بىلەن قەرز پۇل مۇناسىۋىتى بار 39 مۇئامىلىدارنى تەكشۈردى. بۇ جەريانداغى شۇ مەلۇم بولدىكى، ئۇلارغا بانكىدىن بېرىلگەن قەرز پۇل 1960 ـ يىلى 328 مىڭ يۈەن، 1961 ـ يىلى 247 مىڭ يۈەن بولغان، شۇ ۋاقىتتا ئامانەت ـ قەرز كوپېراتىپى بەرگەن قەرز 350 مىڭ يۈەن بولۇپ، جەمئىي قەرز پۇل 925 مىڭ يۈەنگە يەتكەن. بۇنىڭدىن 340 مىڭ يۈەن تۇلەم قايتۇرۇشقا، 58 مىڭ 400 يۈەن ئەزالارنىڭ تەقسىماتىغا ئىشلىتىلگەن. گۇڭشېلارغا بېرىلگەن قەرز پۇلغا ھۆججەت ئېلىنمىغاچقا، قەرزدارلىق مۇناسىۋىتىنە ئېنىقسىزلىق يۈز بېرىپ، قايتۇرۇپ ئېلىشقا مۇمكىن بولمىغان پۇل 6700 يۈەن، ھەرىيلى ئۇدا زىيان تارتقان، گۇڭشې باشقۇرۇشىدىكى ئوتتۇرا مەكتەپ ۋە دېھقانچىلىق مەيدانلىرىغا قارىغۇلارچە قەرز بېرىلىپ، قايتۇرۇۋېلىشقا بولمىغان پۇل 15 مىڭ 700 يۈەن، ئۇنۇمى بولمىغان سۇ ئېلېكتىرى قۇرۇلۇشىغا بېرىلگەن قەرز پۇل 21 مىڭ يۈەن بولغان؛ قارا يۇلغۇن، ئاۋات، توۋۇرچى، قوشئېرىق، چارياغ گۇڭشېلىرى ئالغان قەرزلەرنىڭ تولىسىنىڭ ۋاقتى ئۆتۈپ كەتكەن. يۇقىرىقى قەرز پۇللار بىر ـ بىرلەپ ئېنىقلاندى.

1977 ـ يىلى بېزا ئىگىلىكىگە قەرز بېرىشتە بېزا كرېدىتى ھۆددىگەرلىك كوررىسپوندېنتىنى تۇزۇمى يولغا قويۇلدى. تەكشۈرۈپ بېكىتىلگەن بېزا ئامانەت پۇلىنىڭ ئوتتۇرىچە قالدۇقى ئاساسىدا ئامانەت پۇل جەلپ قىلىش چارىسى كۆپرەك قوللىنىلىپ، يۇقىرى تەقسىم قىلىپ بەرگەن بېزا كرېدىتى كوررىسپوندېنتىنىڭ كېمى تولۇقلاندى.

1979 ـ يىلى مەخسۇس كىچىك سۇ ئېلېكتر ئىستانسىلىرى قەرز پۇلى تەسىس قىلىندى. 1982ـيىلدىن كېيىن، بېزىلاردا مەھسۇلاتقا بىرلەشتۈرۈپ ھۆددىگە بېرىش مەسئۇلىيەت تۇزۇمى ئومۇميۈزلۈك يولغا قويۇلۇپ، دېھقانلارغا بېرىلىدىغان قەرز پۇلىنىڭ ئېشىش سۈرئىتى بىر قەدەر تېز بولدى، شۇ يىلنىڭ ئاخىرىدا، قەرز پۇل قالدۇقى 136 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

1989 ـ، 1990 ـ يىللىرى بېزا ئىگىلىكىگە مايىللاشتۇرۇش سىياسىتى يولغا قويۇلغانلىقتىن، بېزا ئىگىلىكىگە بېرىلگەن قەرز پۇلىنىڭ ئېشىش ھەجمى بىر قەدەر زور بولدى. بېزا ئىگىلىك قەرز پۇلى ئارقىلىق ئاشلىق، پاختا، يانغۇ دان ئىشلەپچىقىرىشىغا نۇقتىلىق مەدەت بېرىلىپ، ئالدى بىلەن ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى، خىمىيىۋى ئوغۇت، سۇلياۋ يوپۇق، دېھقانچىلىق دورىلىرى ۋە دېھقانچىلىق قوشۇمچە ئىشلەپچىقىرىش مەھسۇلاتلىرىنى سېتىۋالىدىغان مەبلەغ بىلەن تەمىنلەشكە كاپالەتلىك قىلىنىپ، بېزا ئىگىلىكىنىڭ تەرەققىياتى تېزلىتىلدى ۋە بېزا ئىگىلىك سېلىنمىسى كۆپەيتىلدى.

1990 ـ يىلى بېزا ئىگىلىكىگە بېرىلگەن قەرز پۇل قالدۇقى 12 مىليون 871 مىڭ يۈەن بولدى. كورلا شەھىرى تەۋەسىدىكى بېزا ئىگىلىك ۋە بېزا ئىگىلىك سېلىنمىسى مەھسۇلاتلىرىنىڭ چوڭ

تۇرلىرى ياخشا، نەشپۈت، پەمىدۇردىن ئىبارەت. ياخشىلىق تەرەققىياتى بىر قەدەر تېز بولدى، بولۇپمۇ 1988 - يىلدىن كېيىن ياخشا تۇچۇن بېرىلگەن قەرز پۇلىنىڭ پېزا ئىگىلىكىگە بېرىلگەن قەرز پۇلدا ئىگىلىگەن نىسبىتى بارغانسېرى زورايدى. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ياخشىغا بېرىلگەن قەرز پۇلىنىڭ پېزا ئىگىلىكىگە بېرىلگەن قەرز پۇلى ئىچىدە ئىگىلىگەن نىسبىتى 71.32% گە يەتتى.

2. پېزا سودا قەرز پۇلى

كورلا شەھىرىدە تەمىنات - سودا كوپېراتىپى بىلەن دېھقانچىلىق ماشىنا - مايمانلىرى شىركىتى پېزا سودا قەرز پۇلى بېرىشنىڭ تۇقتىلىق ئوبيېكتى قىلىنىدى. كورلا شەھىرى كېچىكىپرەك شەكىللەنگەن. لىكتىن، سابىق كورلا ناھىيىسىدە ئالاھىدە دەرىجىلىك سودا قەرز پۇلى بېرىش ئوبيېكتى پەقەت ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپېراتىپى بولدى. ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپېراتىپىنىڭ شەھەر - يېزىلاردىن ھالقىغان ھالىتى تاكى 1990 - يىلغىچە ئۆزگەرمىدى.

1952 - يىلى پېزا سودىسىغا (تەمىنات - سودا كوپېراتىپىغا) 45 مىڭ يۈەن (يېڭى خەلق پۇلى ھېسابىدا) قەرز پۇل بېرىلگەن، 1 - بەش يىللىق پىلانىنىڭ ئاخىرقى مەزگىلىگە كەلگەندە، بۇنداق قەرز پۇل 437 مىڭ يۈەنگە يەتتى. ئۇنىڭدىن كېيىن 1983 - يىلغىچە بىر قەدەر تەكشى راۋاجلاندى.

1984 - يىلدىن 1988 - يىلغىچە سىياسەت خاراكتېرلىك ئامىللار سەۋەبىدىن پېزا سودا قەرز پۇلىنىڭ ئېشىش سۈرئىتى بىر قەدەر تېز بولۇپ، جەمئىي تارقىتىلغان قەرز پۇل 1983 - يىلدىكى 11 مىليون 410 مىڭ يۈەندىن 1988 - يىلدىكى 14 مىليون 703 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 28.86% ئاشتى، 1989 - يىلى جەمئىي 32 مىليون 500 مىڭ يۈەن قەرز پۇل تارقىتىلدى. 1990 - يىلى قەرز پۇل 62 مىليون 300 مىڭ يۈەنگە كۆپەيىپ، 1989 - يىلدىكىدىن 91.7% ئاشتى.

3. پېزا - بازار كارخانىلىرى قەرز پۇلى

كورلا شەھەرلىك پېزا ئىگىلىك بانكىسى پېزا - بازار كارخانىلىرىنىڭ تەرەققىياتىنى زور كۈچ بىلەن قوللاشنى ئۆزىنىڭ مۇھىم ۋەزىپىسى قىلدى. پېزا - بازار كارخانىلىرىغا قەرز پۇل بېرىش 1978 - يىلدىن باشلانغان بولۇپ، شۇ يىلى 149 مىڭ يۈەن قەرز پۇل بېرىلگەنىدى. 1984-يىلدىن 1988-يىلغىچە بېرىلگەن قەرز پۇل قالدۇقى بىر قەدەر تېز كۆپەيىپ، ھەرىيىلى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 96.3% ئېشىپ بارىدى. قەرز پۇل قالدۇقى 1983 - يىلى 214 مىڭ يۈەن، 1984 - يىلى 1 مىليون 657 مىڭ يۈەن، 1988-يىلى 7 مىليون 390 مىڭ يۈەن بولدى.

1989 - ، 1990 - يىللىرىدىكى «تۆزەش، تەرتىپكە سېلىش» مەزگىلىدە پېزا ئىگىلىك بانكىسى مەركەزنىڭ پېزىلارغا مايىللىشىش توغرىسىدىكى سىياسىتىنى ئىزچىللاشتۇرۇپ، پېزا - بازار كارخانىلىرى، غا بېرىلىدىغان قەرز پۇلىنى تىزگىنلىدى، قەرز پۇل قالدۇقى 1989 - يىلى 7 مىليون 827 مىڭ يۈەن، 1990 - يىلى 8 مىليون 677 مىڭ يۈەن بولدى.

3 § . ئاساسىي قۇرۇلۇش ۋە تېخنىكا ئۆزگەرتىش قەرز پۇلى

1. ئاساسىي قۇرۇلۇش قەرز پۇلى

كورلا شەھىرى تەۋەسىدە بانكا ئاساسىي قۇرۇلۇشقا قەرز بېرىشنى يولغا قويغاندىن تارتىپ، ئاساسىي قۇرۇلۇش قەرز پۇلىنى باشتىن - ئاخىر قۇرۇلۇش بانكىسىنىڭ بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق مەركىزىي تارماق بانكىسى بىجىرىپ كەلدى، قەرز بېرىش ئوبيېكتى ئاساسىي قۇرۇلۇش قىلغۇچى ئورۇنلار بىلەن ھىناكارلىق - قۇراشتۇرۇش كارخانىلىرى قاتارلىقلار بولدى. 1989 - يىلدىن كېيىن ئاساسىي قۇرۇلۇشقا قەرز بېرىش ھوقۇقى شەھەرلىك قۇرۇلۇش بانكىسىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە ئاساسىي قۇرۇلۇشقا بېرىلگەن قەرز پۇل قالدۇقى 134 مىليون 260 مىڭ يۈەن بولدى.

2. تېخنىكا ئۆزگەرتىش قەرز پۇلى

تېخنىكا ئۆزگەرتىش قەرز پۇلى ئوتتۇرا ۋە قىسقا مۇددەتلىك ئۇسكۇنە قەرز پۇلىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ مۇقىم مۇلۇك قەرز پۇل تۈرىگە كىرىدۇ. 1979 - يىلى يەرلىكنىڭ ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشىنى تېزلىتىش ئۈچۈن ئوتتۇرا ۋە قىسقا مۇددەتلىك ئۇسكۇنە قەرز پۇلى بېرىش يولغا قويۇلۇپ، ئاساسلىقى، ئاز مەبلەغ سېلىنمىدىغان، تېز ئۆتۈم بېرىدىغان كارخانىلارنىڭ يوشۇرۇن كۈچىنى قېزىش، تېخنىكىسىنى يېڭىلاش ۋە ئۆزگەرتىش تۈرىگە سەرپ قىلىندى، شۇ يىلى 186 مىڭ يۈەن قەرز پۇل تارقىتىلغانىدى، 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە يۇنداق قەرز پۇل قالدۇقى 29 مىليون 840 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

4 § . خەلق بانكىسىنىڭ مەخسۇس قەرز پۇلى

يەرلىك ئىقتىسادىي تەرەققىياتنىڭ پۈتۈنلىشىدە ئېھتىياجىغا ئۈيغۇنلىشىش ئۈچۈن، ئۈنۈمۈرسال كرېدىت پىلانى ئىجىدە خەلق بانكىسىنىڭ مەبلەغ ئورۇنلاشتۇرۇشى ئارقىلىق، ئىشلىتىلىش ئورنى بەلگىلەنگەن مەخسۇس تۈردىكى قەرز پۇل تەسىس قىلىندى. مەخسۇس تۈردىكى قەرز پۇل ئومۇمەن مۇقىم مۇلۇك خاراكتېرىدىكى قەرز پۇل بولۇپ، بۈيرۇق خاراكتېرلىك پىلانغا مەنسۇپ، ئۇ قاتتىق تىزگىنلىنىدۇ. كورلا شەھىرىدە كونا ئىنقىلابىي بازىلار، ئاز سانلىق مىللەتلەر رايونى، چېگرا رايون، نامرات رايونلارنىڭ ئىقتىسادىنى راۋاجلاندۇرۇش قەرز پۇلى ۋە يەرلىك ئىقتىسادنى راۋاجلاندۇرۇش قەرز پۇلىدىن ئىبارەت ئىككى خىل مەخسۇس تۈردىكى قەرز پۇل يولغا قويۇلدى. خەلق بانكىسىنىڭ مەخسۇس تۈردىكى قەرز پۇلى 1983 - يىلى يولغا قويۇلدى، بۇ ئىككى تۈردىكى قەرز پۇل تارقىتىش كەسپىدە، ئاساسلىقى، ئوبلاستلىق خەلق بانكىسى تۈر بېكىتىپ دەللەلەپ، تەكشۈرۈپ، تەستىقلىدى، ئاندىن كېيىن، پىلان چۈشۈرۈلۈپ، كەسىپي بانكىلارغا قەرز تارقىتىش، قەرز يىغىش ۋە ئۆسۈم ئېلىش ھاۋالە قىلىندى. يىغىۋېلىنغان قەرز پۇل بىلەن ئۇنىڭ ئۆسۈمى شەھەرلىك خەلق بانكىسىنىڭ تەكشۈرۈپ، ھېسابقا كىرگۈزۈ-

شىگە تاپشۇرۇلدى. 1990 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە بۇنداق قەرز پۇل قالدۇقى (قەرەلى تۆتۈپ كەتكەن قەرزلەرنى شۇنىڭ ئىچىدە) 120 مىليون 180 مىڭ يۈەنگە يەتتى، بۇنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى باينغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق پاختا توقۇمچىلىق فابرىكىسى، ناۋ ئافنى سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى قاتارلىق كورلا شەھىرى تەۋەسىدىكى ئوبلاست دەرىجىلىك ئورۇنلارنىڭ قۇرۇلۇش تۈرلىرىگە ئىشلىتىلدى. كورلا شەھىرى ئىگىلەپ ئىشلەتكەن مەخسۇس تۈردىكى قەرز پۇل جەمئىي 5 مىليون 140 مىڭ يۈەن بولۇپ، 13 ئورۇنغا بېرىلدى.

1954 ـ يىلدىن 1964 ـ يىلغىچە يېزا ئىگىلىك 2 ـ شىنىڭ كورلا شەھىرى تەۋەسىدە تۈرۈشلۇق ئۇچ تۈەن ـ مەيداننىڭ پۇل ئامانەت قويۇش، قەرز پۇل بېرىش كەسىپلىرىنى خەلق بانكىسىنىڭ كورلا ناھىيىلىك تارماق بانكىسى بېجىرىپ كەلگەنىدى. 1964 ـ يىلى يېزا ئىگىلىك 2 ـ شى تارماق بانكىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، بۇ ئۇچ تۈەن ـ مەيداننىڭ پۇل ئامانەت قويۇش، قەرز پۇل بېرىش كەسىپلىرى يېزا ئىگىلىك 2 ـ شى تارماق بانكىسىغا ئايرىپ بېرىلدى. 1975ـيىل 10ـئايدا يېزا ئىگىلىك 2 ـ شى تارماق بانكىسى ئەسلىدىن قالدۇرۇلۇپ، ئۇچ تۈەن ـ مەيداننىڭ پۇل ئامانەت قويۇش، قەرز پۇل بېرىش كەسىپىنى يەنە كورلا ناھىيىلىك تارماق بانكا ئىشلەيدىغان بولدى. بۇمۇ بانكىنىڭ ئامانەت جەلپ قىلغان، قەرز بەرگەن پۇللىرىنىڭ كۆپەيىش، كېمەيىشىنىڭ مەۋھۇم بولدى.

1980 ـ يىلى يېزا ئىگىلىك 2 ـ شى تارماق بانكىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، ئۇچ تۈەن ـ مەيداننىڭ پۇل ئامانەت قويۇش، قەرز پۇل بېرىش كەسىپلىرى يېزا ئىگىلىك 2 ـ شى تارماق بانكىسىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى.

كورلا ناھىيىسىنىڭ 1950 — 1976 ـ يىلغىچە ئامانەت پۇل، قەرز پۇل قالدۇقى

جەدۋەل: 4 — 24 بىرلىكى: 10 مىڭ يۈەن

يىللار	ئامانەت پۇل قالدۇقى	قەرز پۇل قالدۇقى	يىللار	ئامانەت پۇل قالدۇقى	قەرز پۇل قالدۇقى
1950	1.57	20.19	1967	1346.1	1571.2
1951	2.84	24.56	1968	1892.5	1619.9
1952	10.06	31.53	1969	2078.7	2214.7
1953	12.42	151.78	1970	1770.7	2187
1955	252.80	270.40	1971	2508.7	2913.9
1956	283.40	388.50	1972	2466.2	2447
1959	1543.90	1204.20	1973	2265.7	3194.9
1960	1626	1102.40	1974	2236	4226.1
1964	651.30	985.40	1975	2432	4400
1965	921.20	1128.10	1976	3173.6	6194
1966	1079	1350			

كورلا شەھىرى (ناھىيىسى) تەۋەسىنىڭ 1977 — 1985 - يىلغىچە ئامانەت پۇل، قەرز پۇل قالدۇقى

جەدۋەل: 24 — 5 بىرلىكى: 10 مىڭ يۈەن

يىللار	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985
ئامانەت پۇل قالدۇقى	6839	7085.8	7671.9	7162.8	8153.8	9856.5	10336.6	9107	10822.5
قەرز پۇل قالدۇقى	6589.4	3046.6	5779.3	5873.7	7236.5	7901.1	10805.7	18557	25329.7
تۇرافسىز سەبلەغ قەرز پۇلى	3095.2	3046.6	2709.1	2745.1	3395.2	3516.8	4038.7	6749.1	8179.2
ساناقەت قەرز پۇلى	974.5	692.4	470.7	508	614.9	759.5	990.8	2313	4115
سودا قەرز پۇلى	1626.7	1573.1	1474.8	2237.1	2780.3	2757.3	3012.9	4257.8	3593.1
يېزا ئىگىلىك قەرز پۇ- لى	489	242.7	342.5	323.5	332.7	552.2	596.5	1269	1798.1
تېخنىكا تۆزگەرتىش قەرز پۇلى			18.6	60	113.4	324.3	506.4	464.5	727.3
تۇراقلىق مۇلۇك قەرز پۇلى							1644.4	3325.3	6445.9
باشقا قەرز پۇللار	494	776.1	763.6				16	178.3	471.1

كورلا شەھىرى تەۋەسىنىڭ 1986 — 1990 - يىلغىچە ئامانەت پۇل، قەرز پۇل قالدۇقى

جەدۋەل: 24 — 6 بىرلىكى: 10 مىڭ يۈەن

يىللار		1986	1987	1988	1989	1990
ئامانەت پۇل قالدۇقى		18 042.8	25 043.8	39 566.8	42 473.4	80 729.1
قەرز پۇل قالدۇقى		32 254	30 442	59 525	68 220	128 512
بۇ- ئىگ- لىك قە- چە- ەر	تۇرافسىز سەبلەغ قەرز پۇلى	21 019	17 697	34 844	52 690	79 907
	تۇراقلىق مۇلۇك قەرز پۇلى	9 764	9 456	23 207	13 615	28 535
	يېزا ئىگىلىك قەرز پۇلى	880.9	944	1 0879	1 191.4	1 287.1

V باب

راسچوت

§ 1 . ئىسچوت

1950 ـ يىلى مەمۇرىي ئىشلار كېڭىشى «نەق پۈل باشقۇرۇش توغرىسىدىكى قارار»نى ئېلان قىلدى، ئۇنىڭدا ئورگانلار، ھەربىي قىسىملار، مەكتەپلەر دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانىلارنىڭ بانكىدا ئىسچوت ئېچىپ، نەق پۈل باشقۇرۇشنى قوبۇل قىلىشى لازىملىقى بەلگىلەنگەن. 1951 ـ يىلى كورلا ناھىيىسىدىكى يۇقىرىدىكىدەك ئورۇنلارنىڭ ھەممىسى بانكىدا ئىسچوت ئاچتى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە ئىسچوت باشقۇرۇش قالايمىقانلىشىپ، نەق پۈل ئىشلىتىشنى نازارەت قىلىش بوشىشىپ كەتتى. 1975ـيە. لى كورلىدا تۈرۈشلۇق ھەربىي قىسىملارنىڭ پۈل ئامانەت قويۇش ئىسچوتى ئەرتىپكە سېلىندى. 1976ـيە. لى گۇۋۇيۈەننىڭ بۈيرۇقىغا ئاساسەن ھەرقايسى ئورۇنلارنىڭ بىر نەچچە يىللىق ئامانەت پۈلى توڭلىتىلدى. 1977 ـ يىلى جۇڭگو خەلق بانكىسىنىڭ باش بانكىسى «بانكا ئىسچوتىنى باشقۇرۇش چارىسى»نى ئېلان قىلدى. 1984 ـ يىلدىن كېيىن، ھەرقايسى كەسىپى بانكىلار كەينىدىن قۇرۇلۇپ، ئىسچوت كەسىپلەر بويىچە ئايرىم ـ ئايرىم باشقۇرۇلىدىغان بولدى. 1988ـيىلى ئىسچوت ئېچىش شەرتى كەڭ قويۇۋېتىلىپ، كەسىپى بانكىلار كەسىپىنىڭ گىرەلىشىشىگە رۇخسەت قىلىندى، لېكىن يۇرۇشلەشكەن باشقۇرۇش چارىسى پېتەرسىز بولغاچقا، ئىسچوت باشقۇرۇش بىر مەزگىل قالايمىقانلىشىپ كەتتى. 1990ـيىلى شەھەرلىك خەلق بانكىسى ئىسچوتنى ئوبۇمىيۇزلۇك ئېنىقلىدى ھەم «ئىسچوت ئېچىش ئىجازەتنامىسى» بويىچە باشقۇرۇش چارىسىنى يولغا قويۇپ، ئەسلىدىكى 1690 ئىسچوتنى 1478 گە كېمەيتتى.

§ 2 . راسچوت ئۈسۈلى

1. بىر شەھەردىكى راسچوت

1950 ـ يىلدىن 1965 ـ يىلغىچە كورلا ناھىيىسىنىڭ بىر شەھەردىكى راسچوت قىلىشىدا نەق پۈل چېكىدىن ئىبارەت بىر خىللا ئۈسۈل قوللىنىلغان. 1966 ـ يىلى پۈل تۆلەشنى ھاۋالە قىلىش كەسپى يولغا قويۇلدى. 70 ـ يىللاردا «بىر شەھەردىكى ھاۋالە كىرىم، ئېتىراپلىق چىقىم» ۋە «بىر شەھەردىكى ھاۋالە كىرىم، ئېتىراپسىز چىقىم» كەسپى يولغا قويۇلدى. 1980 ـ يىلى ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشنىڭ ئېھتىياجىغا ئۇيغۇنلىشىش ئۈچۈن «شەھەر ۋە يېزىلاردىكى چەكلىك سومىملىق راسچوت» يولغا قويۇلدى.

1985 ـ يىلى ھەرقايسى كەسىپلەر بانكىلار بىرلەشمە بانكىسى ئۈزۈلدىغا مىستېما بولۇپ شەكىللەنگەندىن كېيىن، بىر شەھەردە چەك ـ ھۆججەت ئالماشتۇرۇش كەسىپى يولغا قويۇلدى. 1989 ـ يىل 4 ـ ئايدا راسچوت ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىلغاندىن كېيىن، كورلا شەھىرى تەۋەسىدە بېجىرىلگەن بىر شەھەردىكى راسچوت قىلىش كەسىپىدە ئەڭ پۇل چېكى، بانكا پېرېۋوت چېكى، پۇل ئېلىشنى ھاۋالە قىلىش، سودا پېرېۋوت چېكىدىن ئىبارەت تۆت خىل شەكىل قوللىنىلدى.

2 . باشقا جايلاردىكى راسچوت

مىنگو دەۋرىدە بانكا بېجىرىدىغان پېرېۋوت كەسىپى ھەربىي، مەمۇرىي خىراجەتنى، يىغىلغان باجنى يۆتكەپ تاپشۇرۇش، يۆتكەپ بېرىش بىرلىرى ئاساس قىلاتتى، سودا خاراكتېرىدىكى پېرېۋوت كۆپ بولمىغاچقا، باشقا ئۆلكىلەر پىلەن بۇيىستە پېرېۋوت ئالاقىسى قىلىنمايتتى. 1950 ـ يىلى ناھىيىلىك خەلق بانكىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، شىنجاڭ بويىچە پېرېۋوت ئالاقىسى قىلىنىپلا قالماستىن، بەلكى مەملىكەت بويىچە ئاساسلىق شەھەرلەرنىڭ ھەممىسى پىلەن ئەركىن پېرېۋوت ئالاقىسى قىلىنىدىغان بولدى، پېرېۋوت راسچوتىدا چەك پېرېۋوتى، خەت پېرېۋوتى، تېلېگراممىا پېرېۋوتىدىن ئىبارەت ئۈچ خىل شەكىل قوللىنىلدى. 1955 ـ يىلى باشقا جايلاردىكى ھاۋالە كىرىم، ئېتىراپلىق چىقىم كەسىپى يولغا قويۇلدى. شۇنىڭدىن كېيىن پېرېۋوت راسچوتى كەسىپى ئۈزلۈكسىز كېڭەيدى. 1989 ـ يىل 4 ـ ئايدا راسچوت تۈزۈمى ئىسلاھ قىلىنغاندىن كېيىن، كورلا شەھىرى تەۋەسىدە ئىشلىتىلگەن باشقا جايلاردىكى راسچوت شەكلى بانكا پېرېۋوت چېكى، سودا پېرېۋوت چېكى، پېرېۋوت، پۇل ئېلىشنى ھاۋالە قىلىش قاتارلىق تۆت خىل بولدى.

VI باب

سۇغۇرتا

§ 1 . سۇغۇرتا تۈرلىرى

1. كارخانا مال ـ مۈلۈك سۇغۇرتىسى

بۇ سۇغۇرتا 1955 ـ يىلى يولغا قويۇلۇپ، 1959 ـ يىلى توختىتىلدى. 1981 ـ يىلى قايتا ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. ئومۇمىي خەلق ئىگىلىكىدىكى ۋە كوللېكتىپ ئىگىلىكتىكى كارخانىلار كارخانا مال ـ مۈلۈك سۇغۇرتىسىنىڭ ئاساسلىق ئوبيېكتى، مۇقىم مۈلۈك ۋە كۆچمە مۈلۈك خەۋپىسىزلەندۈرۈش ئىشانىسى قىلىنىدى. 1986 ـ يىلى شەھەرلىك سۇغۇرتا شىركىتى قۇرۇلدى، 1990 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە جەمئىي 3 مىليون 176 مىڭ يۈەن سۇغۇرتا ھەققى كېبرىم قىلىنىپ، 1 مىليون 376 مىڭ يۈەن تۆلەم تۆلەپ بېرىلدى.

2. مال توشۇش سۇغۇرتىسى

بۇ سۇغۇرتا 1955 ـ يىلى يولغا قويۇلۇپ، 1959 ـ يىلى توختىتىلدى. بۇخىل سۇغۇرتا تۇرىدە توشۇلىۋاتقان تۇرلۇك ماللار خەۋپسىزلەندۈرۈش نىشانى قىلىندى. 1981 ـ يىلى بۇ خىل سۇغۇرتا قىسمەن كەلتۈرۈلدى. 1986 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلىغىچە ئاخىرىغىچە بۇ تۈرە جەمئىي 4 مىليون 447 مىڭ يۈەن سۇغۇرتا ھەققى ئېلىنىپ، 509 مىڭ يۈەن تۆلەم تۆلەپ بېرىلدى.

3. ترانسپورت قوراللىرى سۇغۇرتىسى

ترانسپورت قوراللىرى سۇغۇرتىسى، ئاساسلىقى، ئادەم ياكى يۈك توشۇيدىغان ئاپتوموبىل، تراكتور. لارنى خەۋپسىزلەندۈرۈش نىشانى قىلغان بىرخىل سۇغۇرتىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ تۈرە 1986 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە جەمئىي 7 مىليون 292 مىڭ يۈەن سۇغۇرتا ھەققى ئېلىنىپ، 3 مىليون 418 مىڭ يۈەن تۆلەم تۆلەپ بېرىلدى.

4. ئائىلە مال ـ مۇلكىنى ئىككىدە تولۇق خەۋپسىزلەندۈرۈش سۇغۇرتىسى

ئائىلە مال ـ مۇلكىنى ئىككىدە تولۇق خەۋپسىزلەندۈرۈش سۇغۇرتىسى شەھەر، يېزا ئاھالىلىرىنىڭ ئائىلە ئېلېكتر سايمانلىرىنى خەۋپسىزلەندۈرۈشنى نىشان قىلغان بىرخىل سۇغۇرتا. بۇ تۈرە 1986ـيىلدىن 1990ـيىلغىچە جەمئىي 25 مىڭ يۈەن سۇغۇرتا ھەققى ئېلىنىپ، 29 مىڭ يۈەن تۆلەم تۆلەپ بېرىلدى.

5. ئاددىي جىسمانىي سۇغۇرتا

ئاددىي جىسمانىي سۇغۇرتا خەۋپسىزلەندۈرۈش ۋە خەلق پۈل ئامانىتىدىن ئىبارەت ئىككى خىل خاراكتېرگە ئىگە بولۇپ، ئۇنىڭ مۇددىتى 5، 10، 15، 20، 30 يىل بولدى. خەۋپسىزلەندۈرۈلگەن قەرەل ئىچىدە زەخىملەنسە، ئۆلۈپ كەتسە سۇغۇرتا پۇلى بېرىلىدۇ. قەرەلى توشقاندىن كېيىن ھايات ياشاۋاتقان بولسىمۇ ئوخشاشلا سۇغۇرتا پۇلى بېرىلىدۇ. 1986 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە جەمئىي 4 مىليون 995 مىڭ يۈەن جۇغلانما يىغىلغان، 258 مىڭ يۈەن سۇغۇرتا پۇلى بېرىلدى.

6. كۆتۈلمىگەن جىسمانىي زەخىملىنىش كوللېكتىپ سۇغۇرتىسى

كۆتۈلمىگەن جىسمانىي زەخىملىنىش كوللېكتىپ سۇغۇرتىسى بىر كوللېكتىپ (ياكى شەخس)نى خەۋپسىزلەندۈرۈلگۈچى قىلغان سۇغۇرتا بولۇپ، خەۋپسىزلەندۈرۈلگەن كىشى خەۋپسىزلەندۈرۈلگەن مۇددەت ئىچىدە كېسەل بىلەن ئۆلۈپ كەتسە ياكى كۆتۈلمىگەن ھادىسە بىلەن زەخىملەنسە، سۇغۇرتا شىركىتى بىر قىسىم ياكى بارلىق سۇغۇرتا سوممىسىنى تۆلەپ بېرىدۇ. 1986 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە بۇ خىل

سۇغۇرتىدا جەمئىي 408 مىڭ پۇەن سۇغۇرتا ھەققى ئېلىنىپ، 354 مىڭ پۇەن تۆلەم بېرىلدى.

7. باشقا سۇغۇرتىلار

يەنە «ئوقۇغۇچىلار ئامانلىق سۇغۇرتىسى» (1986 ـ يىلى)، «ۋېلىسىپىت يوقىتىش سۇغۇرتىسى» (1986 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە)، «خامان ئوت ئاپىتى سۇغۇرتىسى» (1988 ـ يىلى) قاتارلىق سۇغۇرتىلار يولغا قويۇلدى.

§ 2 . ئاپەتنىڭ ئالدىنى ئېلىش، يوللۇق تۆلەم بېرىش

1. ئاپەتنىڭ ئالدىنى ئېلىش

بۇ سۇغۇرتىنىڭ ئاچقۇچى — ئاپەتنىڭ ئالدىنى ئېلىش، ئاپەتنى ئازايتىش. بۇنىڭدا سۇغۇرتا شىركىتى خەۋپسىزلەندۈرۈلگەن ئورۇنىنى ئوت ئۆچۈرۈش تارماقلىرى بىلەن بىرلىشىپ قەرەللىك، قەرەلسىز ھالدا، ئاپەتنىڭ ئالدىنى ئېلىش يۇزىسىدىن تەكشۈرۈپ تۇرىدۇ؛ خەۋپسىزلەندۈرۈلگەن ئاپتوموبىللارنى يىلدا بىر قېتىم «يىللىق بىرلەشمە تەكشۈرۈش» قىلغاندىن ئاشقىرى، يەنە قاتناش ساقچى ئەتىرىتى بىلەن بىرلىكتە داۋاملىق يول ئۈستىدە تەكشۈرۈپ تۇرىدۇ، ئاپتوموبىللار ئېغىر ھادىسىلەرگە ئۇچرىسا ئۇز ۋاقتىدا ۋەقە يۈز بەرگەن ئەق مەيدان يىغىنى ۋە يوللۇق تۆلەم بېرىشنى ئەملە كۆرسىتىش يىغىنى ئېچىپ، ئاپەت توغرىسىدا ئەربىيە ئېلىپ بارىدۇ؛ ئادەتتە، دوسكا گېزىتى، تەشۋىقات ماشىنىسى، رەسىم قاتارلىق كۆپ خىل شەكىللەر ئارقىلىق سۇغۇرتا تەشۋىقاتىنى قانات يايدۇرىدۇ. ھەرىيلى يىل ئاخىرىدا ئېغىر ھادىسە يۈز بەرمىگەن ئورۇن ۋە ئاپتوموبىللارغا سۇغۇرتا شىركىتى 10% سۇغۇرتا ھەققىنى قايتۇرۇپ بېرىش مۇكاپاتى بېرىدۇ.

1990 ـ يىلى شەھەرلىك سۇغۇرتا شىركىتى 133 ئورۇنغا جەمئىي 143 مىڭ پۇەن سۇغۇرتا ھەققىنى قايتۇرۇپ بېرىش مۇكاپاتى، 3746 ئورۇنغا جەمئىي 167 مىڭ پۇەن ئاپتوموبىل سۇغۇرتا ھەققىنى قايتۇرۇپ بېرىش بىخەتەرلىك مۇكاپاتى بەردى.

2. يوللۇق تۆلەم بېرىش

خەۋپسىزلەندۈرۈلگەن ئورۇن ياكى شەخس تەبىئىي ئاپەت ياكى كۈتۈلمىگەن ھادىسىگە ئۇچراپ، ئىقتىسادىي زىيانغا ئۇچرىسا، سۇغۇرتا شىركىتى «تەشەببۇسكار، تېز، توغرا، مۇۋاپىق بولۇش» پرىنسىپى بويىچە ئەق مەيدانغا بېرىپ، ئەملىي تەكشۈرۈپ، ئاپەت ئەھۋالىنى ئەملىيلەشتۈرۈپ، تۆلەم بېرىدۇ.

1986 ـ يىلدىن 1989 ـ يىلغىچە ھەرقايسى سۇغۇرتا تۈرلىرىدە جەمئىي 5 مىليون 944 مىڭ پۇەن يوللۇق تۆلەم بېرىلدى، بۇ 20 مىليون 343 مىڭ پۇەن سۇغۇرتا كىرىمى ئومۇمىي سوممىسىنىڭ 29.2 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

1989 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى يېزا ئىگىلىك 2 ـ شىسىنىڭ «جياڭنەن» سودا ساراىيىدا

زور ئوت ئاپىتى يۈز بېرىپ، 1 مىليون يۆنگە يېقىن زىيان بولغاندا، شەھەرلىك مۇنۇرتا شىركىتى 610 مىڭ يۈەن تۆلەم پۇلى (بۇ ئورۇن تاپشۇرغان مۇنۇرتا ھەققىنىڭ 100 ھەسسىسىگە باراۋەر) بېرىپ، ئۇلارنىڭ قىسقا ۋاقىت ئىچىدە بىنانى رېمونت قىلىپ، تىجارەت پائالىيىتىنى ئىمكانىيەت پارىتىپ بەردى. يېزا ئىگىلىك 2 ـ شى سىلىكبۇسى «جياڭنەن» سودا سارىيىنىڭ تارتقان زىيىنىنى مۇنۇرتا شىركىتىنىڭ ئۆز ۋاقتىدا تۆلەپ بەرگەنلىكى توغرىسىدا مەخسۇس مۇجىەت تاپشۇرۇپ، يېزا ئىگىلىك 2 ـ شىنى قاراشلىق ئورۇنلارنىڭ ھەممىسىنىڭ مۇنۇرتىغا قاتنىشىشنى تەلەپ قىلدى.

VII باب

پۇل مۇئامىلە بازىرى ۋە باھالىق ئاكسىيە

§1 . پۇل مۇئامىلە بازىرى

1. مەبلەغنى قىسقا مۇددەتلىك پىرسەنتلىك قەرز بېرىش بازىرى

1985 ـ يىلى مەبلەغنى قىسقا مۇددەتلىك پىرسەنتلىك قەرز بېرىش يولغا قويۇلۇپ، پەقەت ھەرقايسى كەسىپىي بانكىلار تارىسىدىلا ئېلىپ بېرىلدى.

2. دۆلەت خەزىنە چېكىنى ئۆتۈنۈپ بېرىش بازىرى

1990 ـ يىل 5 ـ ئايدا سابباغ شەھەر ئامانەت قەرز كوپېراتىپى ئاكسىيە سودىسى تىجارەت بۆلۈمى قۇرۇپ، دۆلەت بازارغا سېلىشقا رۇخسەت قىلغان، ئىلگىرىكى يىللاردا تارقىتىلغان دۆلەت خەزىنە چېكىنى ئېلىپ ـ سېتىپ، دۆلەت خەزىنە چېكى ئۆتۈنۈپ بېرىش بازىرىنى رەسمىي ئاچتى. ئۆتىگىدىن كېيىن ھەرقايسى كەسىپىي بانكىلارمۇ ۋاكالىتەن سېتىۋېلىش كەسپىنى كەپىنى ـ كەپىندىن يولغا قويدى. 1990ـيىلى شەھەر بويىچە دۆلەت خەزىنە چېكى سودا سومىسى 3 مىليون 600 مىڭ يۆنگە يەتتى.

3. باشقا مەبلەغ بىرىكتۈرۈش شەكىللىرى

يۇقىرىقىلاردىن باشقا يەنە پاي پۇلى، خېيىم ـ يەتەر رەنە پۇلى، كارخانىنىڭ ئىچكى قىسمىدا مەبلەغ جۇغلاش قاتارلىق كۆپ خىل نامىلاردىكى بىۋاستە مەبلەغ بىرىكتۈرۈش شەكىللىرى بار.

§ 2 . باھالىق ئاكسىيە

1. زايوم، دۆلەت خەزىنە چېكى

1950 ـ يىلى خەلق بانكىسى مالىيىگە ۋاكالىتەن ماددىي نەرسىگە مۇندۇرۇلىدىغان خەلق غالىبىيەت زايومىنى تارقاتتى. 1954 ـ يىلدىن 1958 ـ يىلغىچە ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش زايومى تارقىتىلدى. 1981ـيىلدىن باشلاپ دۆلەت خەزىنە چېكى تارقىتىلدى. 1989 ـ يىلى قىممىتىگە كېپىللىك قىلىنىدىغان زايوم تارقىتىلدى.

2. قەرز چېكى

كورلا شەھىرىدە، مەملىكەت بويىچە بىر تۇتاش تارقىتىلغان پۇل مۇئامىلە قەرز چېكى (1988 ـ يىلدىن 1989 ـ يىلغىچە) ۋە مۇكۇمەت قەرز چېكى (1989 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە) تارقىتىلغاندىن سىرت، يەنە يەرلىك كارخانىلار قەرز چېكىمۇ تارقىتىلدى. يەرلىك كارخانىلار قەرز چېكى، ئاساسلىقى، تاغ ئاغزى مۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى يىلىن خۇگۇالۇ شېكەر زاۋۇتىغا مەبلەغ توپلاشنى مەخسەت قىلغان بولۇپ، جەمئىي 16 مىليون 400 مىڭ يۈەنلىك قەرز چېكى تارقىتىلدى.

يىگىرمە بەشىنچى قىسىم

ئىگىلىك باشقۇرۇش

I باب

پىلان باشقۇرۇش

§ 1 . ئاپپاراتلار

1950 ـ يىلى كورلا ناھىيىسىدە ئىقتىسادىي خىزمەتكە مەسئۇل مالىيە ـ سودا ـ ئىقتىساد كومىتېتى قۇرۇلدى. 1950 ـ يىلدىن 1955 ـ يىلغىچە بولغان دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىقنىڭ يىللىق پىلانى ناھىيىلىك قۇرۇلۇش بۆلۈمى تەرىپىدىن تۈزۈلۈپ، ناھىيىلىك مالىيە ـ سودا ـ ئىقتىساد كومىتېتىغا تەستىقلىتىلدى.

1956 ـ يىلى ناھىيىلىك مالىيە ـ سودا ـ ئىقتىساد كومىتېتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ مۇناسىۋەتلىك تارماقلىرىدىكى 15 مەسئۇل خادىم قوشۇمچە ۋەزىپە ئۆتەيدىغان پىلان كومىتېتى قۇرۇلدى. بۇنىڭغا ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسى لى دۆڭجى قوشۇمچە مۇدىر بولدى. بۇ كومىتېت شۇ يىلى ناھىيىلىك ستاتىستىكا بۆلۈمى بىلەن بىرلەشتۈرۈلۈپ پىلان ـ ستاتىستىكا بۆلۈمى قىلىپ قۇرۇلدى. 1959 ـ يىل 6 ـ ئايدا پىلان كومىتېتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1963 ـ يىل 3ـ ئايدا پىلان ـ ستاتىستىكا بۆلۈمى بىلەن بىرلەشتۈرۈلۈپ ستاتىستىكا بۆلۈمى قىلىپ قۇرۇلدى.

1964 ـ يىل 6 ـ ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق ئاپپارات شتاتى لايىھىسىگە ئاساسەن مالىيە ـ ئىقتىساد ـ پىلان كومىتېتى تەسىس قىلىندى.

1966 ـ يىلىنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا ناھىيىلىك مالىيە ـ ئىقتىساد ـ پىلان كومىتېتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، پىلان كومىتېتى قايتىدىن قۇرۇلدى.

1967 ـ يىلدىن 1973 ـ يىلغىچە «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» تۈپەيلىدىن ناھىيىلىك پىلان كومىتېتى پالەچ ھالەتكە چۈشۈپ قالغاچقا، پىلان باشقۇرۇش خىزمىتىگە ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ ناھىيىلىك خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئىشخانىسى ۋە ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ ئىشلەپ

چىقىرىش قوماندانلىق گۇرۇپپىسى مەسئۇل بولدى.

1974 ـ يىلى ناھىيىلىك پىلان كومىتېتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

1979 ـ يىل 9 ـ ئايدا كورلا شەھىرى قۇرۇلغاندىن كېيىن، شەھەرلىك پىلان كومىتېتى تەسىس قىلىندى.

1984 ـ يىل 4 ـ ئايدا كورلا ناھىيىسى كورلا شەھىرىگە قوشۇۋېتىلدى، ناھىيىلىك پىلان كومىتېتى شەھەرلىك پىلان كومىتېتى بىلەن بىرلەشتۈرۈۋېتىلدى.

1985 ـ يىل 10 ـ ئايدا يېزا ئىگىلىكىنى رايونلارغا ئايرىش خىزمىتى شەھەرلىك پىلان كومىتېتىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى.

2 §. پىلان تۈزۈش ۋە پىلاننى ئىجرا قىلىش

1. پىلان تۈزۈش

1979 ـ يىلدىن بۇرۇن كورلا ناھىيىسىنىڭ پىلانى، ئاساسەن، يۇقىرى دەرىجىلىك پىلان كومىتېتى بېكىتكەن كۆرسەتكۈچلەر بويىچە تۈزۈلۈپ، دەرىجىمۇ دەرىجە تۆۋەنگە چۈشۈرۈلەتتى. دۆلەت ئىگىلىكىدە، كىي، ھۆكۈمەت بىلەن خوسۇسلار شېرىكچىلىكىدىكى ئورۇنلارنىڭ پىلاننى ناھىيىلىك پىلان كومىتېتى بىۋاستە چۈشۈرەتتى؛ يېزا ئىگىلىكى ۋە قول سانائەت پىلاننى مەسئۇل تارماقلار چۈشۈرەتتى.

1979 ـ يىلى 6 ـ ئاي يىللىق پىلاننى تۈزۈشتىن باشلاپ، ئىلگىرىكى ئەنئەنىۋى ئۇسۇل ئۆزگەرتىلدى، يەنى پىلان باشقۇرۇش خىزمىتىدىكى كۆرسەتكۈچنى بەلگىلەش، مەبلەغ ۋە مادىي ئەشيانى ئايرىشنى ئاساس قىلىش خالق ئىگىلىكى تەرەققىياتى ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىيات ئىستراتېگىيىلىك نىشانى ھەمدە مۇھىم فاكتېر، سىياسەتلەرنى ئەتراپ قىلىپ تۈزۈشنى ئاساس قىلىشقا ئۆزگەرتىلدى؛ مەمۇرىي ۋاستىگە تايىنىپ بىۋاستە تىزگىنلەش ئىقتىسادىي پىشالاق ئارقىلىق ۋاستىلىق تىزگىنلەشكە ئۆزگەرتىلدى. پىلان تۈزگەندە ئۇزاق، ئوتتۇرا، قىسقا مەزگىللىك پىلاننى ئۆزئارا بىرلەشتۈرۈش ۋە بىر تۇتاشلىق بىلەن جانلىقلىقنى ئۆزئارا بىرلەشتۈرۈش پرىنسىپىغا ئەمىيەت بېرىلدى. 1981 ـ يىلدىن ئېتىبارەن خالق ئىگىلىكى ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىيات پىلاننى تۈزگەندە پەن ـ تېخنىكا، مەدەنىيەت ـ ماارىپ، سەھىيە، ئەنئەربىيە، نوپۇس پىلانى قاتارلىق كۆرسەتكۈچلەر كۆپەيتىلدى.

2. پىلاننى ئىجرا قىلىش

1950 ـ يىلدىن 1957 ـ يىلغىچە يىللىق دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق پىلانىلا تۈزۈلۈپ، بەش يىللىق پىلان تۈزۈلمىدى. بۇ مەزگىلدە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىقنى زور كۈچ بىلەن راۋاجلاندۇرۇش، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى ئىقتىسادنى بەرپا قىلىش، قول سانائەتنى راۋاجلاندۇرۇش، شەھەر ـ يېزا خەلقىنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسىنى ئۈستۈرۈش پىلان باشقۇرۇشنىڭ مۇھىم نۇقتىسى قىلىندى. 1957 ـ يىلى ناھىيە بويىچە يېزا ئىگىلىكى، قول سانائەت ۋە يەككە سودىغا سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش كىرگۈزۈش ئاساسەن تاماملاندى.

1953 ـ يىلدىن 1957 ـ يىلغىچە بولغان مەزگىلدە، ھەرىيلى تۈزۈلگەن ئىقتىسادىي كۆرسەتكۈچلەر

ئەملىيەتكە خىلىلا ئويغۇن كەلگەنلىكتىن، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىقنىڭ تەرەققىياتىدا پېتەكچى رول ئويناپدى، شۇنداقلا تەرەققىيات سۈرئىتىنى ئىگىلەش بىلەن ئۇزاق مۇددەتلىك پىلان ۋە قىسقا مۇددەتلىك پىلانىنى ئۇزئارا بىرلەشتۈرۈش جەھەتتە تەجرىبە ھاسىل قىلىنىدى. 1952 - يىلى سانائەت، بېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 2 مىليون 200 مىڭ يۈەن بولغان بولسا، 1957 - يىلى سانائەت، بېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 3 مىليون 800 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، يىللىق ئوتتۇرىچە ئېشىش نىسبىتى 11.6% بولدى؛ 1952 - يىلى ئاشلىقنىڭ ئومۇمىي مەھسۇلاتى 4866.5 تونىنا بولغان بولسا، 1957 - يىلى 6458 تونىنىغا يېتىپ، يىللىق ئوتتۇرىچە ئېشىش نىسبىتى 5.8% بولدى؛ 1952 - يىلى پاختىنىڭ ئومۇمىي مەھسۇلاتى 5240 دەن بولغان بولسا، 1957 - يىلى 16 مىڭ 220 دەنگە يېتىپ، يىللىق ئوتتۇرىچە ئېشىش نىسبىتى 25% بولدى؛ 1952 - يىلى چارۋا مالالرىنىڭ يىل ئاخىرىدا قالغان سانى 105 مىڭ 500 تۇياق بولغان بولسا، 1957 - يىلى 138 مىڭ 300 تۇياققا يېتىپ، يىللىق ئېشىش نىسبىتى 5.6% بولدى.

بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدىكى تەجرىبىلەرنى ئەستايىدىل يەكۈنلەش، ئەملىي ئەھۋالنى ئومۇمىيۈزلۈك تەتقىق قىلىش ئاساسىدا 1957 - يىلى 2 - بەش يىللىق پىلان (1958 — 1962) تۈزۈلدى. كوللېكتىپ ئىگىلىك بىلەن ئومۇمىي مۇلۇكچىلىك ئىگىلىكنى مۇستەھكەملەش ۋە كېڭەيتىش، سوتسىيالىستىك ئۈزگەرتىشنى داۋاملىق چوڭقۇرلاشتۇرۇش، سانائەت، بېزا ئىگىلىكى ۋە قول سانائىتنى زور كۈچ بىلەن راۋاجلاندۇرۇش، قاتناش - ترانسپورت ۋە سودىنى مۇناسىپ راۋاجلاندۇرۇش پىلانىنىڭ مۇھىم نۇقتىسى قىلىندى.

«سول» چىل ئىدىيىنىڭ تەسىرى تۈپەيلىدىن، سانائەتتە «چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش»، كەلكۈنلەمە، پولات ئاۋلاش ۋە خەلق كۈچىنى ئومۇملاشتۇرۇش ھەرىكىتى جەريانىدا قارىغۇلارچە يۇقىرى سۈرئەت، يۇقىرى كۆرسەتكۈچ قوغلاشقانلىقتىن، پىلان خىزمىتى تىزگىنسىز قالدى. 1958 - يىلى ئاشلىق ئومۇمىي مەھسۇلات مىقدارى پىلاني 1957 - يىلدىكىدىن ئۈچ ھەسسىگە يېقىن ئۆستۈرۈلدى، سانائەت كارخانىلىرى قارىغۇلارچە كۆپلەپ قۇرۇلۇپ، ئېغىر سانائەت بىر تەرەپلىمە ھالدا راۋاجلاندۇرۇلغانلىقتىن، ئاساسىي قۇرۇلۇش مەبلىغى ھەددىدىن زىيادە ئېشىپ كەتتى؛ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىشى زور ھەجىمدە تۆۋەنلەپ، خەلقنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسى تېز تۆۋەنلەپ كەتتى.

1961 - يىلى «تەڭشەش، مۇستەھكەملەش، تولۇقلاش، ئۆستۈرۈش» قاتارىنى يولغا قويۇلدى، ناھىيىلىك پىلان كومىتېتى پىلان باشقۇرۇش جەھەتتە بېزا ئىگىلىكىنىڭ كەسىپ قۇرۇلمىسىنى تەڭشەپ، مۇبالىغىچىلىك ئىستىلىنى تۈزىتىپ، ئاشلىق سېتىۋېلىش كۆرسەتكۈچىنى ئازايتتى؛ ئاساسىي قۇرۇلۇش تۈرىنى زور كۈچ بىلەن قىسقارتىپ، سانائەت كارخانىلىرىنى ئاقسۇيتىپ، ئىشتىن توختىتىپ، قوشۇۋېتىپ ۋە باشقا كەسىپكە يۆتكەپ، ئىشچى - خىزمەتچىلەر كۆرسەتكۈچىنى ئازايتتى؛ مال باھاسىنى مۇقىملاشتۇرۇپ، ماكرو ئىگىلىكنى تىزگىنلەشنى كۈچەيتىپ، خەلق ئىگىلىكىنىڭ ئېغىر دەرىجىدە تەڭپۇڭسىزلىشىپ كەتكەن نىسبەت مۇناسىۋىتىنى تەدرىجىي تەڭشىگەنلىكتىن، سانائەت، بېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشى پەيدىنپەي ياخشىلاندى.

1962 - يىلى سانائەت، بېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 2 مىليون 764 مىڭ يۈەن بولغان بولسا، 1965 - يىلى 3 مىليون 535 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، يىلمۇ يىل ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 8.5% ئاشتى. 1962 - يىلى ئاشلىقنىڭ ئومۇمىي مەھسۇلات مىقدارى 7713 تونىنا بولغان بولسا، 1965 - يىلى 12 مىڭ 119 تونىنىغا يېتىپ، يىلمۇ يىل ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 16% ئاشتى؛ 1962 - يىلى پاختىنىڭ ئومۇمىي مەھسۇلات مىقدارى 4490 دەن بولغان بولسا، 1965 - يىلى 18 مىڭ 240 دەنگە يېتىپ، يىلمۇ يىل ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 59% ئاشتى؛ 1962 - يىلى چارۋا مالالرىنىڭ يىل ئاخىرىدا قالغان سانى

148 مىڭ 300 تۇياق بولغان بولسا، 1965 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا 176 مىڭ 700 تۇياقنا يېتىپ، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 6% ئاشتى.

3. ۋە 4- بەش يىللىق پىلان مەزگىلى (1966 - 1975) دەل «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلى بولغاچقا، پىلان باشقۇرۇش خىزمىتى پەۋقۇلئاددە زور قېتىم ئېغىر بۇزغۇنچىلىققا ئۇچراپ، پىلان كومىتېتى پالەچ ھالەتكە چۈشۈپ قالدى، پىلانسىز ئىجرا قىلغىلى بولمىدى، بىر مۇنچە سانائەت كارخانىلىرى ئىشلەپ چىقىرىشتىن توختىدى، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشى تۆۋەنلەپ كەتتى، ئاشلىق ھوسۇلى 1967 - يىلى 24%، 1968 - يىلى 5% كېمەيىپ كەتتى.

1970 - يىلى ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش قوماندانلىق گۇرۇپپىسى 4- بەش يىللىق پىلان (1971 - 1975)نى تۈزۈپ چىقتى، چېكىدىن ئاشقان «سول» بىكىر ئېقىمىنىڭ تەسىرى تۈپەيلىدىن، پىلاندىكى كۆرسەتكۈچلەر بەك يۇقىرى بېكىتىلىپ، ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىشىدا تېرىلغۇ يەر كۆلىمىنى كېڭەيتىش ئارقىلىق مەھسۇلات مىقدارىنى ئاشۇرۇش بىر تەرەپلىمە ھالدا تەكىتلىنىپ، ئىقتىسادىي ھېسابلاش ۋە چارۋىچىلىق، قوشۇمچە كەسىپكە سەل قارالغانلىقتىن، يېزا ئىگىلىكىنىڭ كەسىپ قۇرۇلمىسىدا ئۆزاقتىن بېرلا خىل ئىگىلىك ھالىتى شەكىللىنىپ قالدى، ئاشلىق تېرىلغۇ كۆلىمى پۈتكۈل تېرىلغۇ يەرنىڭ 70 پېرسەنتىنى، كېيۇز تېرىلغۇ كۆلىمى يەتتە ئون پېرسەنتىنى ئىگىلىدى. سانائەتتە ھەدەپ مەھسۇلات قىممىتىنى ئاشۇرۇش تەكىتلىنىپ، مەھسۇلاتنىڭ سۈپىتى ۋە ئىقتىسادىي ئۈنۈمىگە سەل قارالدى. مۇلۇكچىلىك جەھەتتە ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىگە ئۆتۈشكە ئالدىراپ كېتىپ، كوللېكتىپ، يەككە مۇلۇكچىلىك كارخانىلىرى قارىغۇلارچە ئومۇمىي خە مۇلۇكچىلىكىگە ئۆزگەرتىۋېتىلگەنلىكتىن، سوتسىيالىستىك ئىقتىسادنىڭ قۇرۇلمىسى ئېغىر بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىدى.

1970 - يىلى 20 مىڭ تونىنا ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىش پىلانلانغانىدى. ئەمەلىيەتتە ئاران 15 مىڭ 6.5 تونىنا ئىشلەپچىقىرىلدى؛ پاختا پىلانى 50 مىڭ دەن ئىدى، ئەمەلىيەتتە ئاران 10 مىڭ 700 دەن پاختا ئېلىندى؛ چارۋا مالىنىڭ يىل ئاخىرىدا قالغان سانىنى 248 مىڭ تۇياقنا يەتكۈزۈش پىلانلانغانىدى، ئەمەلىيەتتە ئاران 132 مىڭ تۇياقنا يەتكۈزۈلدى. 1975 - يىلى سانائەت، يېزا ئىگىلىكىنىڭ ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 15 مىليون 416 مىڭ يۈەنگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 1 مىليون 936 مىڭ يۈەن، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 13 مىليون 480 مىڭ يۈەن بولدى. 1966 - يىلدىن 1975 - يىلغىچە سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى ھەرىلى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 5.9% تىن، ئاشلىق ھەر يىلى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 1.8%تىن ئېشىپ بارىدى، ئەمما پاختا يىلىغا 6% ئازىيىپ كەتتى، چارۋا مالىمۇ يىلىغا 0.7% ئازىيىپ كەتتى.

5 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلى (1976 - 1980) پىلان باشقۇرۇش خىزمىتىدە يەنىلا يۇقىرى سۈرئەتنى قوغلىشىش خاھىشى ساقلاندى. 1978 - يىلى ئاساسىي قۇرۇلۇشقا 4 مىليون 120 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىش پىلانلانغانىدى، ئەمەلىيەتتە ئاران 480 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىندى. 1979 - يىلى پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى «تەڭشەش، ئىسلاھ قىلىش، تەرتىپكە سېلىش، ئۆستۈرۈش ئاڭچىنىنى ئوتتۇرىغا قويغاندىن كېيىن، ناھىيە بويىچە ئىگىلىك باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىلىشقا باشلىندى، 1980 - يىلى سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 24 مىليون 18 مىڭ 200 يۈەنگە يېتىپ، 1975 - يىلدىكىدىن 55.8% ئاشتى؛ سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 5 مىليون 132 مىڭ 400 يۈەنگە يېتىپ، 1975 - يىلدىكىدىن 1.65 ھەسسە ئاشتى؛ يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 18 مىليون 885 مىڭ 800 يۈەنگە يېتىپ، 1975 - يىلدىكىدىن 40.1% ئاشتى.

6 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلى (1981 - 1985)دە ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتى چوڭقۇر ئىزچىللاشتۇرۇلۇش بىلەن بىر ۋاقىتتا، پىلان باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى ئىسلاھ قىلىنىپ، پىلان مەزمۇنى

كۆپەيتىلدى. 1981 ـ يىلدىن ئېتىبارەن خەلق ئىگىلىكى تەرەققىيات پىلانى ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىيات پىلانى تۈزۈلۈشكە باشلىدى. ئاساسىي قۇرۇلۇش مەبلىغى چوڭراق ھەجمىدە قىسقارتىلدى ھەمدە كارخانىلار. نىسبەتلىك ئۆزى ئىگە بولۇش ھوقۇقى تەدرىجىي كېڭەيتىلدى، سېتىش ئارقىلىق ئىشلەپچىقىرىشنى بېكىتىش، مەھسۇلات سۈپىتى ۋە ئىقتىسادىي ئۈنۈم چىقىم ئۆتۈلۈپ، پۈتۈن شەھەرنىڭ خەلق ئىگىلىكى ۋە ئىجتىمائىي ئىشلىرى داۋاملىق يۇقىرى سەۋىيىتە راۋاجلاندۇرۇلدى.

ئىقتىسادىي ئۇنۇمنى ئۆستۈرۈش ۋە مۇۋاپىق ئىقتىسادىي تەرەققىيات سۈرئىتىنى قولغا كەلتۈرۈشنى ئاساس قىلىش 6 ـ بەش يىللىق پىلانىنىڭ مۇھىم نۇقتىسى قىلىندى. 1981 ـ يىلدىن 1985 ـ يىلغىچە شەھەر بويىچە سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن يىلغا 14% ئاشتى. 1985 ـ يىلى سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 35 مىليون 280 مىڭ يۈەن پىلانلانغانىدى، ئەمەلىيەتتە 44 مىليون 102 مىڭ 600 يۈەن ئورۇندىلىپ، 25% ئاشۇرۇلدى. بۇنىڭ ئىچىدە يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 27 مىليون 910 مىڭ يۈەن پىلانلانغانىدى. ئەمەلىيەتتە 30 مىليون 621 مىڭ 800 يۈەن ئورۇندىلىپ، 9.7% ئاشۇرۇلدى. بەش يىل ئىچىدە يىلغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 9.17%تىن ئېشىپ باردى؛ سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 7 مىليون 370 مىڭ يۈەن پىلانلانغانىدى، ئەمەلىيەتتە 13 مىليون 480 مىڭ 800 يۈەن ئورۇندىلىپ، 82.91% ئاشۇرۇلدى. بەش يىل ئىچىدە يىلغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 31.1% تىن ئېشىپ باردى، مالىيە كىرىمى 21 مىليون 810 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، بەش يىل ئىچىدە ھەرىيلى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 21.46% تىن ئېشىپ باردى، مالىيە چىقىمى 15 مىليون 350 مىڭ يۈەن، تاۋارلارنىڭ پارچە سېتىلىش ئومۇمىي سوممىسى 90 مىليون 200 مىڭ يۈەن بولدى؛ دېھقانلارنىڭ ساپ كىرىم ئومۇمىي سوممىسى 20 مىليون 690 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 1980 ـ يىلدىكى 5 مىليون 120 مىڭ يۈەندىن ئۈچ ھەسسە ئاشتى؛ يېزىلاردىكى كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان كىرىم 396.5 يۈەنگە يېتىپ، 1980ـيىلدىكى 90.33 يۈەندىن 3.39 ھەسسە ئاشتى؛ ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە ئىش ھەققى 1980ـ يىلدىكى 716 يۈەندىن 1205 يۈەنگە يەتتى. بەش يىل ئىچىدە ئاساسىي قۇرۇلۇشقا سېلىنىدىغان ئومۇمىي مەبلەغ 24 مىليون 600 مىڭ يۈەن بولدى، يېڭىدىن قوشۇلغان تۇراقلىق مۇلۇكنىڭ قىممىتى 19 مىليون 80 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

7 ـ بەش يىللىق پىلان (1986 ـ 1990) 6 ـ بەش يىللىق پىلانىنى ئومۇميۈزلۈك ئاشۇرۇپ ئورۇنداش ئاساسىدا، 1990 ـ يىلغا بارغاندا سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنى ئىككى قاتلاش نىشانى ئاستىدا، شەھەرلىك پىلان كومىتېتى پۈتۈن شەھەرنىڭ ئۈستۈنلۈكى ۋە ئاجىزلىقىنى. بىرىنى دەڭسەپ، قايتا ـ قايتا تۈزەتكەن ھەمدە ھەرقايسى مەسئۇل كەسىپنى تارمافلارنىڭ پىكىرىنى ئالغاندىن كېيىن تۈزۈپ چىقىلدى. بۇنىڭدا ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشنىڭ تەرەققىيات سۈرئىتىنى تېزلىتىش، سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىدا ئۇزاق مەزگىللىك بۇسۇش خاراكتېرىدىكى تەرەققىياتقا تۈرتكە بولۇش، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، شەھەر مەمۇرىيىتى قۇرۇلۇشنى ياخشىلاپ، كوررلا شەھىرىنى دەسلەپكى قەدەمدە ئوتتۇرا دەرىجىلىك شەھەر كۆلىمىگە يەتكۈزۈش مۇھىم نۇقتا قىلىندى.

1986 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنى يىلغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 12.79% ئاشۇرۇش پىلانلانغانىدى، 1990 ـ يىلى سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى پىلانى 80 مىليون يۈەن ئورۇندالدى. بۇنىڭ ئىچىدە سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 36 مىليون يۈەنگە يېتىپ، يىلغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 21.56% ئاشتى؛ يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 44 مىليون يۈەنگە يېتىپ، يىلغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 8.83% ئاشتى. 7 ـ بەش يىللىق پىلانىنىڭ ئىجتىمائىي تەرەققىيات قىسمىدا پەن ـ تېخنىكىنى ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش ئۈچۈن خىزمەت

قىلدۇرۇش فاكتورى ۋە مەدەنىيەت، ماتارىپ، سەھىيە، تەنتەربىيە ئىشلىرىنىڭ تەرەققىيات يۆنىلىشى بېكىتىلدى، سۇپەتلىك پەرزەنت كۆرۈش، سۇپەتلىك تەربىيىلەش، شەھەر ئاھالىسىنىڭ كۆپىيىش نىسبەتىنى %15 ئىچىدە تىزگىنلەش ئوتتۇرىغا قويۇلدى.

7 ـ بەش يىللىق پىلانىنى ئىجرا قىلىش جەريانىدا ئىقتىسادنى ماكرولۇق تېزگىنلەشكە ئەھمىيەت بېرىلىپ، شەھەرنىڭ تەبىئىي بايلىق جەھەتتىكى يەتتە چوڭ ئۈستۈنلۈكى ۋە سانائەت، يېزا ئىگىلىكىنىڭ ئىچكى ھاياتىي كۈچى تولۇق جارى قىلدۇرۇلغانلىقى، شۇنداقلا ھەرقايسى يىللارنىڭ قىسقا مۇددەتلىك پىلانىنى ئورۇنلاشتۇرۇشتا بىر قاتار ئونۇملۇك تەدبىرلەر قوللىنىلغانلىقى ئۈچۈن، 7 ـ بەش يىللىق پىلاندىكى تورلۇك كۆرسەتكۈچلەر ئاشۇرۇپ ئورۇندالدى.

1990 ـ يىلى شەھەر بويىچە سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 96 مىليون 568 مىڭ 600 يۈەنگە يېتىپ، پىلان %20 ئاشۇرۇپ ئورۇندالدى. بۇ، 1986 ـ يىلىدىكىنىڭ 185 پىرسەنتىگە تەڭ بولۇپ، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن %16.6 ئاشتى، بۇنىڭ ئىچىدە سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 38 مىليون 41 مىڭ يۈەن بولۇپ، پىلان %5 ئاشۇرۇپ ئورۇندالدى، بۇ، 1986ـ يىلىدىكىنىڭ 240 پىرسەنتىگە تەڭ بولۇپ، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن %24.5 ئاشتى؛ يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 58 مىليون 527 مىڭ 600 يۈەن بولۇپ، پىلان %33 ئاشۇرۇپ ئورۇندالدى، بۇ، 1985 ـ يىلىدىكىنىڭ 173.6 پىرسەنتىگە تەڭ بولۇپ، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن %14.8 ئاشتى؛ بۇنىڭ بىلەن بۇ شەھەر 1980 ـ يىلدىن 1990ـيىلغىچە سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنى ئىككى قاتلاشتىن ئىبارەت ئىستراتېگىيىلىك نىشانغا يەتتى.

1990 ـ يىلى شەھەر بويىچە مالىيە كىرىمى 78 مىليون 550 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، پىلان %19 ئاشۇرۇپ ئورۇندالدى؛ تۇراقلىق مۇلۇككە سېلىنغان جەمئىي مەبلەغ 13 مىليون 410 مىڭ يۈەنگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئىشلەپچىقىرىش خاراكتېرلىك مەبلەغ 5 مىليون 130 مىڭ يۈەن.

شەھەر بويىچە 1990 ـ يىلىدىكى ئومۇمىي نوپۇس 251 مىڭ 136 گە يېتىپ، تەبىئىي كۆپىيىش نىسبىتى %11 بولدى. 1990 ـ يىلى 13 يەن ـ تېخنىكا تۈرى كېڭەيتىلدى، مەدەنىيەت، ماتارىپ، سەھىيە، تەنتەربىيە ئىشلىرى ناھايىتى زور تەرەققىياتقا ئېرىشتى.

Ⅱ باب

ستاتىستىكا باشقۇرۇش

1 § . ئاپپاراتلار

1. باشقۇرۇش ئاپپاراتلىرى

مىنگو دەۋرىدە ستاتىستىكا ئىشلىرىنى ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىڭ كاتىپى قوشۇمچە باشقۇراتتى، كونكـ

رېئت ستاتىستىكا كەسپىگە ناھىيىلىك قۇرۇلۇش بۆلۈمى ۋە ناھىيىلىك باج تارماقلىرى مەسئۇل ئىدى.

1950 ـ يىلدىن 1955 ـ يىل 5 ـ ئايغىچە كورلا ناھىيىسىدە ستاتىستىكا ئاپپاراتى تەسىس قىلىنمىغانلىقتىن، ستاتىستىكا خىزمىتىنى مەسئۇل كەسپىي تارماقلار ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا قوشۇمچە باشقۇردى.

1955 ـ يىل 5 ـ ئايدا كورلا ناھىيىلىك ستاتىستىكا بۆلۈمى قۇرۇلدى، شۇ يىلى 10 ـ ئايدا بۇ بۆلۈم ناھىيىلىك پىلان كومىتېتى بىلەن بىرلەشتۈرۈۋېتىلىپ، ناھىيىلىك پىلان ـ ستاتىستىكا بۆلۈمى قىلىپ قۇرۇلدى. 1963 ـ يىلى ناھىيىلىك ستاتىستىكا بۆلۈمى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1966 ـ يىلى ناھىيىلىك ستاتىستىكا بۆلۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. شۇندىن ئېتىبارەن ستاتىستىكا كەسپىنى ناھىيىلىك مالىيە ـ ئىقتىساد ـ پىلان كومىتېتى ۋە ناھىيىلىك پىلان كومىتېتى قوشۇمچە باشقۇردى. 1984ـيىلى كورلا شەھىرى بىلەن كورلا ناھىيىسى بىرلەشتۈرۈۋېتىلگەندىن كېيىن، كورلا شەھەرلىك ستاتىستىكا ئىدارىسى قۇرۇلدى.

1990 ـ يىلى شەھەرلىك ستاتىستىكا ئىدارىسىنىڭ كەسپىي خادىملىرى 15 كە يەتتى (بۇ ئاپتونوم رايونلۇق شەھەر ـ يېزىلارنى تەكشۈرۈش ئېتراپىنىڭ كورلا شەھىرىدە تەسىس قىلغان تەكشۈرۈش نۇقتىسىدىكى 6 خادىمنى ئۆز ئىچىگە ئالمىدۇ)، ئۇلارنىڭ ئىككىسى ئالىي تېخنىكومنى، ئالتىسى ئوتتۇرا تېخنىكومنى پۈتتۈرگەن.

1. يېزىلاردىكى ستاتىستىكا توري

1955 ـ يىلى ستاتىستىكا بۆلۈمى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيە، يېزا، كوپېراتىپتىن ئىبارەت ئۈچ دەرىجىلىك ستاتىستىكا توري قۇرۇشقا تۆتۈش قىلىندى. شۇ يىلى ئۈچ دەرىجىلىك ستاتىستىكا تۆزۈلمىسى رەسمىي يولغا قويۇلدى ھەمدە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىقنى تەكشۈرۈش ھەيئىتى قۇرۇلۇپ، بىر مۇڭاۋىن ھاكىم مۇدىرلىقنى ئۈستىگە ئالدى، ھەرقايسى ئالاقىدار تارماقلارنىڭ رەھبەرلىرى ھەيئەت ئەزاسى بولدى، بۇ ھەيئەت دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىقنى تەكشۈرۈش، ستاتىستىكا قىلىش تۆزۈمىنى نازارەت قىلىش ۋە تۈرلۈك ستاتىستىكا سانلىق ئاساسلىرىنى تەكشۈرۈش قاتارلىق خىزمەتلەرگە مەسئۇل بولدى. 1958 ـ يىلى گۈڭشېلاردا بىر مۇڭاۋىن گۈڭشې باشلىقى ستاتىستىكا خىزمىتىگە مەسئۇل بولدى ھەمدە بىردىن مەخسۇس ستاتىستىكا خادىمى سەپلەندى، ئۇنىڭ راسخوتى كەسپىي خىراجەتكە كىرگۈزۈلدى؛ ئىشلەپچىقىرىش ئېتراپلىرىدە بىر قوشۇمچە ۋەزىپە ئۈتەيدىغان ستاتىستىكا خادىمى قويۇلدى، ئۇنىڭغا قوشۇمچە ئەمگەك نومۇرى بېرىلدى. 1960 ـ يىلدىن كېيىن، يېزىلاردىكى ئاساسىي قاتلام ستاتىستىكا ئاپپاراتلىرى تەدرىجىي مۇكەممەللەشتۈرۈلگەنلىكتىن، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىقنى تەكشۈرۈش ھەيئىتى ئۆزلۈكىدىن پارچىلىنىپ كەتتى. 80 ـ يىللاردا يېزىلارنىڭ تەشكىلىي تۈزۈلمىسىدە ئۆزگىرىش بولغانلىقتىن، ستاتىستىكا خىزمىتى قىيىنلىشىپ كەتتى. 1986 ـ يىلى ستاتىستىكا ئىدارىسى تەشكىلىي تەدبىر قوللىنىپ، شەھەرگە قاراشلىق ئون يېزا، يەش دېھقانچىلىق مەيدانىغا مەخسۇس ستاتىستىكا خادىمى سەپلەپ بەردى ھەمدە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى ستاتىستىكا خادىملىرىنىڭ ئىش ئورنى مەسئۇلىيەت تۆزۈمىنى تۈزۈپ چىقتى. ستاتىستىكا خىزمىتىگە مەسئۇل مۇڭاۋىن يېزا باشلىقلىرى بىلەن يېزىلارنىڭ يىللىق ستاتىستىكا مەلۇماتى مەسئۇلىيەت توختامى ئىمزالاپ، يېزا ستاتىستىكا تورىنى مۇستەھكەملىدى.

2 § . ستاتىستىكا تۈزۈمى

مىنگو دەۋرىدە كورلا ناھىيىسىدە مىللىي ھۆكۈمەت ئېلان قىلغان ستاتىستىكا قانۇنى نىزامى ئىجرا قىلىنماقتىدى، شۇنداقلا ستاتىستىكا مەلۇمات جەدۋەللىرىنىڭ يوق ئىدى. باج يىغىشقا قولايلىق بولسۇن ئۈچۈن، ئاساسەن، قول سانائەت تىجارەت ئەھۋالى، سودىگەرلەرنىڭ سودا ـ سېتىق ئەھۋالى، نوپۇس، ئائىلە سانى ۋە تېرىلغۇ يەر، چارۋا مال قاتارلىقلارنىڭ سانى پارچە ـ پۈرات ھېسابلاب قويۇلاتتى.

1950 ـ يىلدىن 1954 ـ يىلغىچە كورلا ناھىيىسىنىڭ ستاتىستىكا خىزمىتىگە ھەرقايسى كەسىپنى مەسئۇل تارماقلار مەسئۇل بولدى. دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ۋە قول سانائەتنى كورلا ناھىيىلىك قۇرۇلۇش بۆلۈمى ئۈزلىرى ئېھتىياجلىق تۇرلەرگە ئاساسەن ستاتىستىكا قىلدى، نوپۇس ستاتىستىكىسىغا كورلا ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى، سودا ۋە بازار تىجارىتىگە كورلا ناھىيىلىك باج تارماقلىرى مەسئۇل بولدى، بۇ مەزگىلدە ستاتىستىكا خىزمىتى بىر ئاز قالايمىقان بولۇپ، قەرەللىك ستاتىستىكا مەلۇمات جەدۋەللىرى يوق ئىدى.

1955 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى كورلا ناھىيىلىك ھۆكۈمەت پۈتكۈل ناھىيىنىڭ بۈنىڭدىن كېيىنكى ستاتىستىكا خىزمىتىگە ناھىيىلىك ستاتىستىكا بۆلۈمى مەسئۇل بولۇشنى، ھەرقايسى كەسىپنى مەسئۇل تارماقلارنىڭ ستاتىستىكا مەلۇمات جەدۋەللىرىنى قالايمىقان تارقىتىشنى مەنئى قىلىشنى، يۇقىرىغا يوللايدىغان ساندىق ئاساسلارنى ستاتىستىكا بۆلۈمى تەمىنلەشنى قارار قىلدى. 1956 ـ يىلدىن باشلاپ، ئاددىي، يولغا قويۇشقا ئاسان بولغان دېھقانچىلىق مەلۇمات جەدۋىلى ۋە قول سانائەت، سودا قەرەللىك مەلۇمات جەدۋىلى تۈرغۇزۇلدى. 1957 ـ يىلى خېلى مۇكەممەل بولغان دېھقانچىلىق قەرەللىك مەلۇمات جەدۋىلى تۈزۈمى ئورنىتىلدى، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىمۇ مۇناسىپ ھالدا قەرەللىك ستاتىستىكا مەلۇمات جەدۋىلى تۈزۈمى ئورنىتىلدى. ئەينى ۋاقىتتا دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، قول سانائەت، سودا، ئەمگەك ـ ئىش ھەققى، نوپۇس، مەدەنىيەت ـ ماارىپ ـ مەھبە، پۇقرالار ترانسپورتى قاتارلىق توققۇز تۈر بويىچە 29 خىل قەرەللىك ستاتىستىكا مەلۇمات جەدۋىلى ئىشلىتىلدى. ئەينى ۋاقىتتىكى ستاتىستىكا خىزمىتىدە ـ كى قالايمىقانچىلىقلار نەزەردە تۇتۇلۇپ، بىر تۇتاش باشقۇرۇش، ھېسابلاش تۈزۈمىنى بىرلىككە كەلتۈ ـ رۈش، ستاتىستىكا ساندىق ئاساسلىرىنى بىر تۇتاش تەمىنلەش تەدبىرى قوللىنىلدى ھەمدە يېزىلاردىكى كوپېراتىپلار ستاتىستىكا جەدۋەللىرىنى تولدۇرۇپ يوللايدىغان ئورۇن قىلىپ بەلگىلەندى.

1958 ـ يىلدىن 1965 ـ يىلغىچە كورلا ناھىيىسىنىڭ ستاتىستىكا خىزمىتى تەدرىجىي مۇكەممەللەش ـ تۈرۈلدى. يېزىلاردىكى ستاتىستىكا ئاپپاراتلىرى يەنمۇ مۇكەممەللەشتۈرۈلۈپ، ستاتىستىكا مەلۇمات جەدۋىلى سىستېمىلاشتۇرۇلدى، ستاتىستىكا باشقۇرۇش كۇنسېرى كۇچەيتىلدى، ستاتىستىكا مەلۇمات جەدۋىلى قېلىپلاشماسلىق، كۆرسەتكۈچلەر ئېنىق بولماسلىق، تۈزۈملەر دېگەندەك ئىلمىي بولماسلىق ھادىسىلىرى تۈزىتىلدى، ستاتىستىكا خىزمىتى ئىنتىزامىنى تەرتىپكە سېلىش، ستاتىستىكا ماتېرىياللىرى ئارخىپى تۈرغۇزۇش، گۇۋاھلىق دەرىجىلىك ستاتىستىكا باشقۇرۇش ئاپپاراتى تەسىس قىلىش ۋە يىل ئاخىرىدا باھالاپ مۇكاپاتلاش قاتارلىق تەدبىرلەر قوللىنىلدى. شۇنداقلا قانۇنسىز ستاتىستىكا مەلۇمات جەدۋەللىرى تەلتۈكۈس تۈگىتىلىپ، يوشۇرۇپ مەلۇم قىلىش، يالغان مەلۇم قىلىش ئەھۋاللىرى قاتتىق بىر تەرەپ قىلىندى.

1963 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنى گوۋۇيۈەن «ستاتىستىكا خىزمىتىدە سىناق تەرىقىسىدە يولغا قويۇلىدىغان نىزامنامە»نى ئېلان قىلدى. ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ناھىيىلىك ستاتىستىكا خىزمىتىدە ئۇنى

مىزان قىلىشنى تەلەپ قىلدى. 1965 - يىلغىچە كورلا ناھىيىسىدە ئون تۆر بويىچە 57 خىل قەرەللىك ستاتىستىكا مەلۇمات جەدۋىلى ئىشلىتىلدى.

1966 - يىلدىن 1976 - يىلغىچە بولغان «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە ناھىيىنىڭ ستاتىستىكا خىزمىتى پالەچ ھالەتكە چۈشۈپ قالدى، ئاپپاراتلار ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، خادىملار يۆتكىۋىتىلدى، ماتېرىياللار كۆيدۈرۈۋېتىلدى، ستاتىستىكا خىزمىتى ئۆزۈن مەزگىل باشقۇرۇشسىز قالدى. ستاتىستىكا يىللىق مەلۇمات جەدۋىلى ساقلىنىپ قالغان بولسىمۇ، لېكىن باشقۇرۇش قالايمىقان، دەسلەپكى ماتېرىياللار كەمچىل بولغانلىقتىن، مەلۇمات جەدۋەللىرىنىڭ سۈپىتى بەكمۇ تۆۋەن، سانلىق مەلۇماتلار بەكمۇ ناتېنىق بولۇپ كەتتى. گون نەچچە يىللىق ئەجرىنىڭ مېۋىسى بىراقلا نابۇت قىلىۋېتىلدى، ستاتىستىكا خىزمىتىنىڭ سەۋىيىسى 1955 - يىلدىكى سەۋىيىگە چېكىنىپ كەتتى.

1977 - يىلى ستاتىستىكا خىزمىتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەن بولسىمۇ، لېكىن ئىلگىرىلەش ئىنتايىن ئاستا بولدى. 1979 - يىلى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى كەسكىن تەدبىر قوللىنىپ، رەھبەرلىكنى كۈچەيتىپ، ستاتىستىكا ئاپپاراتلىرىنى مۇكەممەللەشتۈردى. شۇ يىلى كورلا ناھىيىسىنىڭ ستاتىستىكا خىزمىتى ئوبلاست بويىچە 2 - ئورۇنغا ئۆتتى.

1983 - يىلى «ستاتىستىكا قانۇنى» ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن، ستاتىستىكا خىزمىتى تېخىمۇ مۇكەممەللەشتى. شەھەرلىك ستاتىستىكا ئىدارىسى 1985 - يىل 2 - ئاينىڭ 8 - كۈنى «ستاتىستىكا خىزمىتى ئىش ئورنى مەسئۇلىيەت تۈزۈمى»نى تۈزۈپ چىقىپ، ستاتىستىكا تۈزۈمىنى مۇكەممەللەشتۈرۈپ، كادىرلارنى تەربىيىلەشنى كۈچەيتكەنلىكتىن، ستاتىستىكا خىزمىتىنىڭ سۈپىتى خېلى ئۆستى.

1990 - يىلى شەھەر بويىچە 20 تۈردىكى 139 خىل قەرەللىك ستاتىستىكا مەلۇمات جەدۋىلى ئىشلىتىلدى. بۇنىڭ ئىچىدە ئايلىق مەلۇمات جەدۋىلى 14 خىل، يەسىللىك مەلۇمات جەدۋىلى 15 خىل، يېرىم يىللىق مەلۇمات جەدۋىلى ئىككى خىل، يىللىق مەلۇمات جەدۋىلى 108 خىل بولۇپ، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، ئورمانچىلىق، قوشۇمچە كەسىپ ئىشلەپچىقىرىشى، يېزا - بازار كارخانىلىرى، سودا - سانائەت، مەدەنىيەت، مائارىپ، سەھىيە، شەھەر ئاساسىي ئەھۋالى قاتارلىق جەھەتلەر ئايرىم - ئايرىم ستاتىستىكا قىلىندى، ئىجتىمائىي ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى، مىللىي دارامەت، مىللىي ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى، ئىچكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى، كوللېكتىپ كارخانىلارنىڭ باج تاپشۇرۇپ بولغاندىن كېيىنكى پايدىسى قاتارلىق ئىقتىسادىي تېخنىكا كۆرسەتكۈچلەر ئارقىلىق پۈتۈن شەھەرنىڭ ئىشلەپچىقىرىش، ئوبوروت، تەقسىمات، ئىستېمال ئەھۋالى، خەلقنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسى ۋە ئىجتىمائىي كېڭەيتىلگەن تەكرار ئىشلەپچىقىرىشنىڭ كۆلىمى ۋە سۈرئىتى ئومۇمىيۈزلۈك ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىلدى. ئىش تەرتىپى ئاساسىي قائىلام ئورۇنلىرى جەدۋەل تولدۇرۇش، كەسىپي مەسئۇل تارماقلار تەكشۈرۈپ بېكىتىش، ئاخىرىدا شەھەرلىك ستاتىستىكا ئىدارىسى ئالاقىدار ئورۇنلارنىڭ خادىملىرىنى چاقىرتىپ مەلۇمات جەدۋەللىرىنى تەكشۈرتكۈزۈپ ۋە رەتلىتىپ، تەكشۈرۈپ تەستىقلىغاندىن كېيىن يۇقىرىغا يوللاشتىن ئىبارەت بولدى.

§ 3 . ستاتىستىكىلىق تەكشۈرۈش

شەھەرلىك (ناھىيىلىك) ستاتىستىكا تارماقلىرى كۈندىلىك ستاتىستىكا خىزمىتىنى ئۆز قەرەلىدە ئورۇندىغان، بەلگىلەنگەن مەلۇمات جەدۋەللىرىنى پەسىل، يىل بويىچە تولدۇرغاندىن سىرت، خىزمەت ئېھتىياجىغا ئاساسەن كۆچ تەشكىللەپ، قەرەلسىز ھالدا مەخسۇس تۈر بويىچە ستاتىستىكىلىق تەكشۈرۈش

ئېلىپ بارىدى. 1990 - يىلىغىچە بولغان 41 يىلدا ئەچچە ئون قېتىم ستاتىستىكىلىق تەكشۈرۈش ئېلىپ بارىدى، بۇنىڭ ئىچىدە كۆلىمى چوڭراق بولغىنى 24 قېتىم.

50 - يىللاردا تەكشۈرۈشنىڭ مۇھىم نۇقتىسى يېزىلارغا قارىتىلغانىدى. 1950 - يىل 7 - ئايدا ھاكىم مەخمۇتجان يۈسۈپ ۋە لىيالۇ ئېنشياڭ قاتارلىق 36 كادىر ئۈچ ئاي يېزىلارغا بېرىپ، يەر كۆلىمى، چارۋا مالىلارنىڭ قوتاندىكى سانى، نوپۇس ۋە يېزىلارنىڭ سىنىپىي ئەھۋالىنى تەكشۈرۈپ، يېزا ئىگىلىكى ۋە قول سانائەتنىڭ ئاساسىي ئەھۋالىنى ئىگىلەپ، كېيىنكى مەزگىلدىكى يەر ئىسلاھاتى ۋە سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىشكە ئىشەنچىلىك ئاساس ھازىرلىغانىدى. 1955 - يىلى زىرائەتلەرنىڭ جايلىشىشى ۋە مەھسۇلات مىقدارى تەكشۈرۈلدى. 1956 - يىل 6 - ئايدا كوپېراتىپلار، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق مەيدانلىرىنىڭ ئاساسىي ئەھۋالى تەكشۈرۈلدى ھەمدە كوپېراتىپ ئەزالىرىنىڭ دارامەت تەقسىماتى ۋە باج سېلىقىنىڭ كۆپ قېتىم تەكشۈرۈلدى. 60 - يىللاردا تەكشۈرۈشنىڭ دائىرىسى تەدرىجىي كېڭەيتىلدى. 1962 - يىلى ستاتىستىكا تارماقلىرى بانكا بىلەن بىرلىكتە كورلا ناھىيىسىنىڭ پۈل ئوبوروت ئەھۋالىنى تەكشۈردى. 1982 - يىلى يېزا ئىقتىسادىي ئىسلاھاتى تەكشۈرۈلدى. 1984 - يىل 6 - ئاينىڭ 5 - كۈنىدىن 7 - ئاينىڭ 20 - كۈنىگىچە بولغان 45 كۈندە 100 كىشى قاتناشتۇرۇلغان تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسى بۇغداينىڭ مەھسۇلات مىقدارىنى نۇسخا ئېلىپ تەكشۈرۈپ، شەھەر بويىچە ئون يېزىدىن 20 كەنتنى ئۈلگە نۇقتىسى قىلىپ تاللىدى، تەكشۈرۈش نەتىجىسى 1984 - يىللىق يازلىق ئاشلىقنىڭ مۆلچەردىكى مەھسۇلات مىقدارى بىلەن ئەمەلىي مەھسۇلات مىقدارى ئوتتۇرىسىدىكى پەرقىنىڭ 2‰ دىن ئاز ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىدى. 1985 - يىلدىن 1988 - يىلغىچە كورلا شەھىرىنىڭ سانائىتى، شەھەر مەمۇرىي قۇرۇلۇشى، ئاھالىلارنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسى، مال باھاسى قاتارلىق جەھەتتىكى ئەھۋاللىرى ھەر يىلى تەكشۈرۈپ تۇرۇلدى.

مەملىكەت بويىچە بىر تۇتاش ئورۇنلاشتۇرۇشقا ئاساسەن، 1953 - يىل 6 - ئاينىڭ 30 - كۈنى سائەت 24تە، 1964 - يىل 6 - ئاينىڭ 30 - كۈنى سائەت 24تە، 1982 - يىل 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنى سائەت نۆلدە، 1990 - يىل 6 - ئاينىڭ 30 - كۈنى سائەت 24تە شەھەر بويىچە نوپۇس تۆت قېتىم ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈلدى.

ستاتىستىكىلىق تەكشۈرۈش ئاساسىدا ستاتىستىكىلىق تەھلىل ئېلىپ بېرىلدى. 1984 - يىلى 21 پارچە ستاتىستىكىلىق تەھلىل ماتېرىيالى يېزىپ چىقىلدى، 1985 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە 100 پارچىدىن ئارتۇق ستاتىستىكىلىق تەھلىل ماتېرىيالى يېزىلدى.

§ 4 . ستاتىستىكىلىق ماتېرىياللارنى توپلاپ تۇرۇش

1955 - يىلى كورلا ناھىيىلىك ستاتىستىكا تارمىقى ھەرخىل ستاتىستىكىلىق سانلىق ئاساسلارنى توپلاشقا كىرىشتى، 1956 - يىل 8 - ئايدا كورلا ناھىيىسىنىڭ 1940 - يىلدىن 1955 - يىلغىچە بولغان خەلق ئىگىلىكى تەرەققىياتىغا دائىر تارىخىي ماتېرىيالنى تۇرۇپ چىقتى. بۇ، يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىنكى كورلا ناھىيىسىنىڭ تۇنجى ستاتىستىكىلىق تارىخىي ماتېرىيالى شۇنداقلا 1979-يىلدىن ئىلگىرىكى بىردىن - بىر تۇنۇھۇرسال تارىخىي ستاتىستىكىلىق ماتېرىيال بولدى. 1958 - يىلى كورلا ناھىيىسىنىڭ 1949 - يىلدىن 1957 - يىلغىچە بولغان دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق تەرەققىياتى ۋە نوپۇسىغا دائىر ستاتىستىكىلىق ماتېرىيال تۇرۇپ چىقىلدى. 1957 - يىلى كورلا ناھىيىسىنىڭ خەلق ئىگىلىكى تەرەققىيات پىلانىنىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالى ۋە ھەرقايسى ئايلاردىكى مال باھا كۆرسەتكۈچى

ماتېرىيالى سىناق تەرىقىسىدە توزۇلدى. 1964 - يىلى كورلا ناھىيىسىنىڭ 1959 - يىلدىن 1963 - يىلغىچە بولغان يېزىلارنىڭ دارامەت تەقسىماتىغا دائىر ماتېرىيال ۋە 1957 - يىلدىن 1963 - يىلغىچە بولغان يېزا ئىگىلىك ستاتىستىكىسىغا دائىر تارىخىي ماتېرىيال رەتلەپ چىقىلدى. 1958 - يىلدىن باشلاپ ستاتىستىكا خىزمىتىنىڭ كاتېگورىيىسى كېڭەيتىلىپ، ئاساسلىقى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئەھۋالىنى يىغىنچاقلاش خەلق ئىگىلىكىنىڭ ئۇنىۋېرسال تەرەققىياتىغا دائىر تارىخىي ماتېرىياللارنى ئومۇميۈزلۈك توپلاپ توزۇشكە ئۆزگەرتىلدى. 1979 - يىل 9 - ئايدا كورلا ناھىيىسىنىڭ 1949 - يىلدىن 1978 - يىلغىچە بولغان دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق تەرەققىياتىغا دائىر تارىخىي ماتېرىيال ۋە 1961 - يىلدىن 1978 - يىلغىچە بولغان سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىگە دائىر تارىخىي ماتېرىيال توزۇلدى. 1988 - يىل 11 - ئايدا كورلا ناھىيىسىنىڭ 1949 - يىلدىن 1979 - يىلغىچە بولغان خەلق ئىگىلىكى ئۇنىۋېرسال تەرەققىياتىغا دائىر تارىخىي ماتېرىيال رەتلىنىپ توزۇپ چىقىلدى.

كورلا شەھەرلىك ستاتىستىكا ئىدارىسى كورلا شەھىرىنىڭ خەلق ئىگىلىكى تەرەققىياتىغا ئائىت ستاتىستىكىلىق ماتېرىياللارنى يىلدا بىر قېتىم توپلاپ چىقىشتا چىڭ تۇردى ھەمدە 1949 - يىلدىن 1977 - يىلغىچە، 1978 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە، 1980 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە بولغان ئۇچ ستاتىستىكىلىق ماتېرىيال توپلىمىنى رەتلەپ توزۇپ چىقتى.

Ⅲ باب

ئىقتىسادىي تەپتىشلىكنى باشقۇرۇش

1 § . ئاپپاراتلار

مىنگو دەۋرىدە كورلا ناھىيىسىنىڭ ئىقتىسادىي تەكشۈرۈش ئىشلىرىنى قارا شەھەر ناھىيىسى باشقۇراتتى. ئەينى چاغدا قارا شەھەر ناھىيىلىك باج ئىدارىسىنىڭ باشلىقى ۋالى شۇچىن دائىم كورلا ناھىيىسىگە بېرىپ مالىيە تەكشۈرۈش ئىشلىرىنى بىر تەرەپ قىلاتتى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1950 - يىلدىن 1984 - يىلغىچە بولغان مەزگىللەردە كورلا ناھىيىسىدىكى مالىيە، باج، بانكىدىن ئىبارەت ئۈچ تارماق ئۆزلىرىنىڭ ھوقۇق دائىرىسى ئىچىدە ئىقتىسادىي تەپتىشلىك كەسپىنى قانات يايدۇردى. مالىيە تارماقلىرى ئىدارىلەرنىڭ مالىيە كىرىم - چىقىم ئەھۋالى، مالىيە تۆزۈمىنى ئىجرا قىلىش ئەھۋالى قاتارلىقلارنى تەكشۈردى، باج تارماقلىرى كارخانىلار ۋە يەككە ئىگىلىكنىڭ تىجارەت پائالىيىتىنى ھەم باجنى قانۇن، بەلگىلىمە بويىچە قەرەلىدە تولۇق تاپشۇرۇش ئەھۋالىنى تەكشۈردى. پۈل - مۇئامىلە تارماقلىرى ھەرقايسى ئورۇنلارنىڭ نەق پۇلنى ئىشلىتىش، قەرز پۇلنى ئورۇنلاشتۇرۇش ئەھۋالى ۋە ئىدارىلەر ئوتتۇرىسىدىكى مالىيە ئاتچوتى ئەھۋاللىرىنى نازارەت قىلدى. 1984 - يىل 5 - ئايدا كورلا شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتى شەھەرلىك مالىيە ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى تالى رىياڭنى ئىقتىسادىي تەپتىشلىك ئىدارىسىنى قۇرۇشقا مەسئۇل قىلدى. 1984 - يىل 11 - ئايدا كورلا شەھەرلىك ئىقتىسادىي تەپتىشلىك ئىدارىسى قۇرۇلدى، ئۇنىڭغا 12 شتات سەپلەپ بېرىلدى. 1986 -

يىل 10-ئايدا شتاتى 15 كە كۆپەيتىلدى. 1988 - يىل 12 - ئايدا يەنە يەش كەسىپي شتات كۆپەيتىلدى.
كورلا شەھەرلىك ئىقتىسادىي تەپتىشلىك ئىدارىسىنىڭ دەرىجىسى رايون دەرىجىلىك قىلىپ بېكىتىل-دى. 1989 - يىل 8 - ئايدا بۇ ئىدارە شەھەرلىك شتات كومىتېتىغا دوكلات بېرىپ، كەسىپي بۆلۈمچە (ئىشخانا) لارنى تەسىس قىلىشنى تەلەپ قىلدى.
1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا كورلا شەھەرلىك ئىقتىسادىي تەپتىشلىك ئىدارىسىنىڭ شتاتلىق خادىمى 20گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە يەتتە كىشى ئالىي تېخنىكوم مەدەنىيەت مەۋبىسىگە، يەتتە كىشى ئوتتۇرا تېخنىكوم مەدەنىيەت مەۋبىسىگە ئىگە؛ بىر كىشى ئوتتۇرا دەرىجىلىك ئىلمىي ئۇنۋان، يەش كىشى تۆۋەن دەرىجىلىك ئىلمىي ئۇنۋان ئالغان.

§ 2 . ئىقتىسادىي تەپتىش نازارەتچىلىكى

مىنگو دەۋرىدە ئىقتىسادىي تەپتىشلىك ئىشى ئىقتىسادىي تەكشۈرۈش دېيىلەتتى. ئۇ چاغلاردا كورلا ناھىيىسىدە كەسىپي ئاپپارات تەسىس قىلىنمىغانلىقتىن، ئىقتىسادىي تەپتىشلىكنى ئالاقىدار تارماقلار قوشۇمچە بېجىرەتتى، كورلا ناھىيىسىنىڭ مالىيە كىرىمى ۋە يۇقىرىغا تاپشۇرىدىغان باج كىرىمىنى شىنجاڭ ئۇلكىلىك مالىيە نازارىتى تەكشۈرەتتى. ھەرخىل چىقىملارنى كورلا ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىڭ كاتىپى تەكشۈرەتتى؛ ناھىيىگە قاراشلىق تارماقلارنىڭ مالىيە كىرىم - چىقىمىنى ناھىيىلىك مالىيە ئىدارىسى تەكشۈرەتتى؛ ئەل ئىچىدىكى باج تاپشۇرۇش ئىشلىرىنى ناھىيىلىك باج ئىدارىسى نازارەت قىلىپ باشقۇراتتى.
يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1950 - يىلدىن 1984 - يىلغىچە ئىقتىسادىي تەپتىشلىك ئىشلىرىنى يەنىلا ئالاقىدار كەسىپي تارماقلار قوشۇمچە باشقۇردى. بۇ جەريانداا مەۋرىي، كەسىپي ئورۇنلار-نىڭ مالىيە - ئىقتىساد ئىنتىزامىنى تەكشۈرۈش ۋە نازارەت قىلىش مۇھىم نۇقتا قىلىندى. بۇنىڭدا مالىيە مەلۇمات جەدۋىلى قەرەللىك تەكشۈرۈلگەندىن سىرت، ھەرقايسى مەزگىللەردىكى مەركىزىي خىزمەتكە ماسلاشتۇرۇلۇپ، نۇقتىلىق تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىلدى، ياكى خىزمەت گۈرۈپپىسى شەكىللەندە مەلۇم ئىدارىنىڭ ئىشتىن كېيىنكى مالىيە ئىقتىساد ئىنتىزامى تەكشۈرۈلدى.
1984 - يىلدىن كېيىن كورلا شەھەرلىك ئىقتىسادىي تەپتىشلىك ئىدارىسى شەھەرنىڭ ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتىنىڭ تەلىپىگە ئاساسەن ھەرقايسى مەۋرىي، كەسىپي ئورۇنلار ۋە دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانىلارنى قەرەللىك تەپتىش قىلىش، مەخسۇس تۈر بويىچە تەپتىش قىلىش، ھەرقايسى تارماقلارنىڭ ئىچكى قىسىمدا تەپتىش قىلىش قاتارلىق تۈزۈملەرنى ئورنىتىپ، ئىقتىسادىي تەپتىشلىك خىزمىتىنىڭ فۇنكسىيىلىك رولىنى پەيدىنپەي كۈچەيتتى ھەمدە باش مۇپەتتىش مەسئۇل بولۇش تۈزۈمى ۋە ئىش ئورنى مەسئۇلىيەت تۈزۈمىنى يولغا قويۇپ، ئىقتىسادىي تەپتىشلىك خىزمىتىنىڭ مۇھىم نۇقتىسىنى ئىشتىن كېيىنكى تەپتىشلىكتىن ئىشتىن بۇرۇنقى تەپتىشلىككە، مالىيە كىرىم - چىقىمى تەپتىشلىكىدىن ئىقتىسا-دىي ئۇنۇم تەپتىشلىكىگە قارىتتى. 1985 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە 199 ئورۇن - قېتىم (تۈر) بويىچە تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىپ، ئىنتىزام - بەلگىلىمىگە خىلاپ ھەرخىل مەبلەغدىن 2 مىليون 520 مىڭ يۈەننى ئېنىقلاپ چىقىپ، 780 مىڭ يۈەننى دۆلەت غەزىنىسىگە تاپشۇردى، ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلىش سومىسى 100 مىڭ يۈەندىن ئاشىدىغان بىر ئورۇننى، خىيانەت قىلىش سومىسى 10 مىڭ يۈەندىن ئاشىدىغان ئەنزىدىن ئىككىنى ئېنىقلاپ چىقىپ، ئايرىم - ئايرىم ھالدا ئىقتىسادىي تەپتىشلىك دوكلاتى بېرىپ، بىر تەرەپ قىلىش پىكرىنى ئوتتۇرىغا قويدى.

1. مالىيە ۋە مالىيە ئىشلىرى تەپتىشلىكى

كورلا شەھەرلىك ئىقتىسادىي تەپتىشلىك ئىدارىسى 1984 ـ يىلى قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى مالىيە ۋە مالىيە ئىشلىرى تەپتىشلىك خىزمىتىنى شەھەرلىك مالىيە ئىدارىسى قوشۇمچە باشقۇردى، باشقۇرۇشنىڭ ئاساسلىق شەكلى ھەرقايسى ئورۇنلار يوللىغان مەلۇمات جەدۋەللىرى ئارقىلىق تەكشۈرۈش، مەسىلە بايقالغاندىن كېيىن نۆۋەتلىق تەكشۈرۈش ھەمدە خىزمەت گۇرۇپپىسى تەشكىللەپ، ھەرقايسى ئورۇنلاردا تەكشۈرۈشتىن ئىبارەت بولدى. 1956 ـ يىلى كورلا ناھىيىلىك پارتكوم مالىيە بۆلۈمىدىن ئۈچ كادىر ئاجرىتىپ رەئىزىيە گۇرۇپپىسى تەشكىللەپ ناھىيە بويىچە ھەرقايسى ئورۇنلارنىڭ مالىيە خىزمىتىنى تەكشۈردى.

كورلا شەھەرلىك ئىقتىسادىي تەپتىشلىك ئىدارىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن تىزدىن مالىيە ئىشلىرىنى قەرەللىك تەپتىش قىلىش تۈزۈمىنى يولغا قويۇپ، شەھەرگە قاراشلىق ھەرقايسى ئورۇنلارنىڭ مالىيە كىرىم ـ چىقىم ئەھۋالىنىڭ توغرا ـ خاتالىقى، قانۇنغا ئۇيغۇن ـ ئۇيغۇن ئەمەسلىكى، ئىقتىسادىي ئۈنۈمى ۋە ئىچكى قىسىمدا تىزگىنلەش تۈزۈمى قاتارلىق تەرەپلەرنى مەلۇمات جەدۋىلى ۋە ھېسابات ئارقىلىق تەكشۈردى. ئىقتىسادىي تەپتىشلىكىنىڭ دائىرىسىنى بارا ـ بارا كېڭەيتتى. 1985 ـ يىلى ئىقتىسادىي تەپتىش قىلىنغان ئورۇن بەش بولسا، 1990 ـ يىلى 49غا يەتتى.

1986 ـ يىل 11 ـ ئايدا كورلا شەھەرلىك ئىقتىسادىي تەپتىشلىك ئىدارىسى «مەمۇرىي، كەسىپىي ئورۇنلارنىڭ تەپتىش قىلىنىدىغان ماتېرىياللىرىنى قەرەلدە يوللاش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش» تارقاتتى. 1987 ـ يىلى شەھەرلىك ھۆكۈمەت شەھەرلىك ئىقتىسادىي تەپتىشلىك ئىدارىسىنىڭ «شەھەرگە قاراشلىق دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانىلارنىڭ مالىيە كىرىم ـ چىقىمىنى قەرەللىك تەپتىش قىلىش توغرىسىدا دوكلات»نى تەستىقلاپ تارقىتىپ، شەھەرلىك ماددىي ئەشيا شىركىتى، شەھەرلىك شېكەر ـ تاماكا ـ ھاراق شىركىتىنى قەرەللىك ئىقتىسادىي تەپتىشلىك سىناق قىلىنىدىغان ئورۇن قىلىپ بېكىتتى.

1990 ـ يىل 2 ـ ئايدا 15 كۈن ۋاقىت سەرپ قىلىنىپ، شەھەرلىك كىرا ئاپتوموبىل شىركىتىنىڭ 1988 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە بولغان مالىيە كىرىم ـ چىقىمى ۋە ئىگىلىك باشقۇرۇش ئەھۋالى تەكشۈرۈلۈپ، ئىنتىزامغا خىلاپ مەبلەغدىن 248 مىڭ يۈەن ئېنىقلىنىپ، قانۇن بويىچە قاتتىق بىر تەرەپ قىلىندى.

شەھەرلىك ئىقتىسادىي تەپتىشلىك ئىدارىسى 1990 ـ يىل 10 ـ ئايدا كورلا شەھىرىنىڭ 1990ـ يىللىق ماتارىپ خىراجىتىنىڭ ئىشلىتىلىش ئەھۋالىنى تەكشۈرۈپ، شەھەرلىك ھۆكۈمەتكە ماتارىپ خىراجىتىنى باشقۇرۇشنى كۈچەيتىش تەكلىپىنى بەردى.

2. مالىيە ـ ئىقتىساد قانۇن ـ ئىنتىزامى تەپتىشلىكى

1984 ـ يىلدىن بۇرۇن كورلا شەھىرىنىڭ مالىيە ـ ئىقتىساد قانۇن ـ ئىنتىزامىنى تەكشۈرۈشنىڭ مۇھىم نۇقتىسى مەمۇرىي، كەسىپىي ئورۇنلار بولۇپ، تەكشۈرۈلگۈچى ئورۇنلاردىكى ئىنتىزامغا خىلاپ مەسىلىلەر نۇقتىلىق ھالدا تەكشۈرۈلدى. بۇنىڭدا ھېسابات تەكشۈرۈش ئاساسلىق ۋاسىتە قىلىندى ھەمدە ھەرقايسى ئورۇنلاردا ھەرقايسى مەزگىللەردىكى مەركىزىي ۋەزىپىگە ماسلاشتۇرۇلۇپ، خىزمەت تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسى شەكلىدە تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىلدى.

1984 ـ يىلى كورلا شەھەرلىك ئىقتىسادىي تەپتىشلىك ئىدارىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ۋە ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش سىياسىتىنىڭ ئوڭۇشلۇق يولغا قويۇلۇشىغا كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن، مالىيە- ئىقتىساد قانۇن ـ ئىنتىزامىنى تەكشۈرۈشنى مەركىزىي خىزمەت قىلدى. 1985 ـ يىلدىن 1990ـ يىلغىچە جەمئىي 199 كورۇن (قېتىم) نى تەكشۈرۈپ، 10 مىڭ يۈەندىن ئارتۇق خىيانەتچىلىك ئەنزىسىدىن ئىككىنى ئېنىقلاپ چىقتى.

1985 ـ يىل 4 ـ ئايدا كورلا شەھەرلىك ئىقتىسادىي تەپتىشلىك ئىدارىسى يىلەن شەھەرلىك مالىيە ئىدارىسى بىرلەشمە ئۇقتۇرۇش چىقىرىپ، ھەرقايسى كورۇنلاردىن مەمۇرىي جەرىمانە پۇلى ۋە مۇسادىرە قىلىنغان مال ـ مۇلۇكلەرنى بىردەك دۆلەت خەزىنىسىگە تاپشۇرۇشنى، ئۆز ئالدىغا بىر تەرەپ قىلمۇەتمەس- لىكنى تەلەپ قىلدى.

1986 ـ يىل 6 ـ ئايدا شەھەرلىك چ خ ئىدارىسى قانارلىق ئالتە كورۇن تەكشۈرۈلدى، بۇ كورۇنلارنىڭ 1984 ـ يىلدىن 1985 ـ يىلغىچە بولغان مەزگىلدىكى قانۇن بويىچە يىغقان جەرىمانە پۇلىنى ۋە مۇسادىرە قىلىنغان مال ـ مۇلۇكلەرنى خەزىنىگە كىرگۈزۈش ۋە باشقۇرۇش ئەھۋالى تەكشۈرۈلۈپ تەكشۈرۈش نەتىجىسى شەھەرلىك ھۆكۈمەتكە مەلۇم قىلىندى.

3. مەخسۇس تۈر تەپتىشلىكى

1984 ـ يىلى كورلا شەھەرلىك ئىقتىسادىي تەپتىشلىك ئىدارىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، شەھەر بويىچە نۇقتىلىق قۇرۇلۇش تۈرلىرى، سومىسى كۆپ-ك خىراجەت چىقىمى، كارخانا ئىقتىسادىي ھۆددىگەرلىكى- نىڭ ئىقتىسادىي ئۈنۈمى قاتارلىقلارنى مەخسۇس تۈر تەپتىشلىكى مەزمۇنىغا كىرگۈزدى.

1987 ـ يىل 3 ـ ئايدا كورلا شەھەرلىك ئىقتىسادىي تەپتىشلىك ئىدارىسى يىلەن شەھەرلىك پىلان كومىتېتى، شەھەرلىك مالىيە ئىدارىسى بىرلىكتە «تۈراقلىق مۇلۇككە سېلىنىدىغان مەبلەغ كۆلىمىنى قاتتىق تىزگىنلەش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش» تارقىتىپ تەكشۈرۈلمىگەن تۈراقلىق مۇلۇك مەبلىغى تۈرى ئۈچۈن پۇل ئاجرىتىپ بېرىشكە ۋە پۇل قەرز بېرىشكە بىردەك رۇخسەت قىلىنمايدىغانلىقىنى تەكىتلىدى.

1988 ـ يىل 4 ـ ئايدا كورلا شەھەرلىك ئىقتىسادىي تەپتىشلىك ئىدارىسى شەھەرلىك پىلان كومىتېتى، شەھەرلىك مالىيە ئىدارىسى يىلەن بىرلىكتە «ئۆزى تەييارلىغان ئاساسىي قۇرۇلۇش مەبلىغىنى باشقۇرۇشنى كۈچەيتىش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش» تارقىتىپ، ھەرقايسى كورۇنلاردىن ئاساسىي قۇرۇلۇش تۈرىنى ئىقتىسادىي تەپتىش تارماقلىرىنىڭ پىكرىنى ئالغاندىن كېيىن ئاساسىي قۇرۇلۇش پىلانىغا كىرگۈزۈشنى تەلەپ قىلدى.

1989 ـ يىل 3 ـ ئايدا كورلا شەھەرلىك ئىقتىسادىي تەپتىشلىك ئىدارىسى قۇرۇشنى توختىتىش، كېچىكتۈرۈش قارار قىلىنغان كورلا شەھەرلىك قەغەز ساندۇق زاۋۇتىنىڭ ئوراش ـ قاچىلاش ئىشلەپچىقا- رىش لىنىيىسى، شەھەرلىك دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق پەن ـ تېخنىكا مۇلازىمەت بىناسى، شەھەرلىك توشقان گۈشى مەھسۇلاتلىرى بىرلەشمە زاۋۇتى، شەھەرلىك «شىنخۇا» سودا شىركىتىنىڭ تىجارەت بىناسى قاتارلىق جەمئىي 4 مىليون 62 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىش پىلانلانغان تۆت ئاساسىي قۇرۇلۇش تۈرىنى ئىز قوغلاپ تەپتىش قىلدى. بۇ ئارقىلىق شەھەرلىك «شىنخۇا» سودا شىركىتىنىڭ تىجارەت بىناسىنى سېلىش تىزىمىدا داۋاملاشتۇرۇلسا، خېلى ياخشى ئىقتىسادىي ۋە ئىجتىمائىي ئۈنۈم يارىتىلى بولىدىغانلىقىنى بەكۈنلەپ چىقىپ، ئالاقىدار تارماقلارغا ئاساسىي قۇرۇلۇش تەرتىپى بويىچە يۇقىرىغا پائال ئىلتىماس بېرىپ، قۇرۇلۇشنى داۋاملاشتۇرۇشنى قولغا كەلتۈرۈش توغرىسىدا تەكلىپ بەردى، بۇ تەكلىپ ئالاقىدار

تارماقلار تەرىپىدىن قوبۇل قىلىندى.

1986 ـ يىل 6 ـ ئايدا كورلا شەھەرلىك ئىقتىسادىي تەپتىشلىك ئىدارىسى شەھەر بويىچە ماتارىپ خىراجىتىنىڭ ئىشلىتىلىش ئەھۋالىنى مەخسۇس تەپتىش قىلدى. جەمئىي 1 مىليون 560 مىڭ يۈەن ماتارىپ خىراجىتىنى تەپتىش قىلىپ، ئىنتىزامغا خىلاپ ئىشلىتىلگەن 27 مىڭ 100 يۈەننى ئېنىقلاپ چىقتى. خىراجەتنى جايىدا ئىشلەتمەسلىك مەسىلىلىرىگە قارىتا بىر تەرەپ قىلىش پىكرىنى گوتتوراغا قويدى ھەمدە شەھەرلىك ھۆكۈمەتكە «كورلا شەھىرىنىڭ ماتارىپ خىراجىتىنى مەخسۇس تەپتىش قىلغانلىق توغرىسىدىكى خىزمەت دوكلاتى»نى يوللىدى.

1988 ـ يىل 11 ـ ئايدا كورلا شەھەرلىك ھۆكۈمەت ئىقتىسادىي تەپتىش ئىدارىسىنىڭ «شەھەرگە قاراشلىق ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى كارخانىلاردا ھۆددىگە ئېلىپ باشقۇرۇش مەسئۇلىيىتە تۈزۈمى» خىلاپ يولغا قويۇلۇش ئەھۋالىنى تەپتىش قىلىش توغرىسىدىكى دوكلات»نى تەستىقلاپ تارقاتتى، ھۆددىگە بېرىلگەن 13 كارخانىنى تەكشۈرۈش ئوبيېكتى قىلىپ، ئۇلارنىڭ مەبلەغنى ئىشلىتىش ئەھۋالى، ھەقدارلىق ۋە قەرزدارلىق ئەھۋالى، ھۆددىگەرلىك توختامى مەزمۇنىنىڭ مۇكەممەل ياكى مۇكەممەل ئەمەسلىكى، مەخسۇس مەبلەغنى ئېلىش ۋە ئىشلىتىش ئەھۋالى، ئىنتىزامغا خىلاپ قىلمىشلار ۋە كارخانا قانۇنىي ئىگىسىنىڭ ھوقۇق-مەنپەئەتىگە زىيان يەتكۈزىدىغان خاھىشلارنىڭ بار-يوقلىقى، شۇنداقلا بەلگىلىك ئىقتىسادىي ئۇنۇمگە كاپالەتلىك قىلغىلى بولۇش ـ بولماسلىقى قاتارلىق تەرەپلىرىنى تەكشۈردى. كارخانا مەسئۇللىرى ۋەزىپىگە تەينىلەنگەندە ۋە ۋەزىپىسىدىن ئايرىلغاندا يۇقىرىدىكى مەزمۇنلار بويىچە تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىپ، كارخانىلارنىڭ ئىگىلىك باشقۇرۇش مەسئۇلىيىتىنى ئەمەلىيلەشتۈردى.

4. ئىچكى تەپتىشلىك

1985 ـ يىل 9 ـ ئايدا كورلا شەھەرلىك ئىقتىسادىي تەپتىشلىك ئىدارىسى دۆلەت ئېلان قىلغان ئىقتىسادىي تەپتىش خىزمىتى توغرىسىدىكى ۋاقتىلىق بەلگىلىمىگە ۋە ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى-نىڭ تارماق ۋە ئىدارىلەردە ئىچكى تەپتىش ئاپپاراتى قۇرۇش توغرىسىدىكى ئالاقىدار بەلگىلىمىگە ئاساسەن، شەھەرلىك ھۆكۈمەتكە ئاشلىق ئىدارىسى، سودا ئىدارىسى، شەھەر قۇرۇلۇشى ئىدارىسى، ماتارىپ ئىدارىسى، تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپى قاتارلىق بەش تارماقتا ئىچكى تەپتىش ئاپپاراتى قۇرۇش ياكى مەخسۇس ۋەزىپىدىكى مۇۋەققەتلىك مەبلەغ بېرىشنى تەلەپ قىلىپ دوكلات سۇندى. شۇ يىلى 11 ـ ئايدا شەھەرلىك ھۆكۈمەت شەھەرلىك ئىقتىسادىي تەپتىشلىك ئىدارىسىنىڭ پىكرىنى تەستىقلاپ، شەھەرگە قاراشلىق ئورۇنلاردىن ئۇنى ئەستايىدىل ئىزچىللاشتۇرۇش، ئىجرا قىلىشنى تەلەپ قىلدى. 1990 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە شەھەرگە قاراشلىق ئورۇنلار ئىچىدە تۆت تارماقتا ئىچكى تەپتىش تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. شەھەرلىك ئاشلىق ئىدارىسىدا ئىچكى تەپتىش بۆلۈمچىسى قۇرۇلدى، شەھەرلىك ماتارىپ ئىدارىسى، سودا ئىدارىسى، تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپىغا مەخسۇس مۇۋەققەتلىك مەبلەغ-تىن مۇۋەققەتلىك ئۆز ئورۇنلىرىنى مالىيە كىرىم ـ چىقىم ئەھۋالى، ئىقتىسادىي ئۇنۇمى، مالىيە ئىنتىزامى قاتارلىق جەھەتلەردە نازارەت قىلدى.

5. ئىجتىمائىي تەپتىشلىك

گوۋۇيۈەن ئېلان قىلغان ئىجتىمائىي تەپتىشلىك خىزمىتىگە دائىر بەلگىلىمىگە ئاساسەن، شىنجاڭ

ئۆيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئىقتىسادىي تەپتىشلىك ئىدارىسىنىڭ تەستىقلىشى ئارقىلىق، بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق ئىقتىسادىي تەپتىشلىك ئىدارىسى بىلەن كورلا شەھەرلىك ئىقتىسادىي تەپتىشلىك ئىدارىسى بىرلىكتە بايىنغولىن ئوبلاستلىق تەپتىشلىك ئورنى قۇردى. بۇ ئورۇن ئوبلاست تەۋەسىدىكى كارخانا، كەسىپي ئورۇنلارنىڭ ھاۋالىسىنى قوبۇل قىلىش، ئىقتىسادىي تەپتىشلىككە داىىر گۇۋاھنامىلارنى تەكشۈرۈش ۋە ئىقتىسادىي تەپتىشلىك توغرىسىدا مەسلىھەت بېرىش، ئوبلاست تەۋەسىدىكى مۇپەتتىشلەرنى تەربىيىلەشكە مەسئۇل بولدى.

كورلا شەھەرلىك ئىقتىسادىي تەپتىشلىك ئىدارىسى ئوبلاستلىق ئىقتىسادىي تەپتىشلىك ئورنىغا كەسىپي جەھەتتىن بېتەكچىلىك قىلدى؛ ئوبلاستلىق تەپتىشلىك تەكشۈرۈش ئوبيېكتى، تەكشۈرۈش مەزمۇنى ۋە تەرتىپى قاتارلىق مەسىلەلەر توغرىسىدا مۇجىمەت تارقاتتى.

Ⅳ باب

مال باھاسىنى باشقۇرۇش

1 § . ئاپپاراتلار

مىنگونىڭ 37-يىلى (1948-يىلى) كورلا ناھىيىسىنىڭ مال باھاسىنى باشقۇرۇش ئاپپاراتى—كورلا ناھىيىلىك مال باھاسىنى ئىدارە قىلىش ئىجرائىيە شۆبىسى قۇرۇلدى. بۇ شۆبە ھاكىم ياكى مۇئاۋىن ھاكىم ھەمدە مۇناسىۋەتلىك ئىدارىلەرنىڭ باشلىقلىرى، سودىگەرلەر جەمئىيىتىنىڭ باشلىقى، كورلا بازىرىنىڭ باشلىقى قاتارلىق 20 ئادەمدىن تەشكىل قىلىنىپ، بىر مۇدىر، بىر مۇئاۋىن مۇدىر ۋە بىر كاتىپ قويۇلدى. مەزكۇر شۆبە بارلىق مال باھا كەسپىنى بېجىرىشكە، جۈملىدىن تۇرلۇك تاۋارلارنىڭ باھاسىنى بەلگىلەش، تەكشۈرۈش، تەڭشەش ۋە بازار باھاسىنى مۇقىملاشتۇرۇشقا، شۇنداقلا مال باھاسىنى ئىدارە قىلىش چارىسىغا خىلاپ قانۇنسىز قىلمىشلارنى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىشقا مەسئۇل بولدى.

1955 - يىل 12 - ئايدىن 1962 - يىلغىچە مال باھاسى خىزمىتىگە ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ كورلا ناھىيىلىك سودا - سانائەت بۆلۈمى، ناھىيىلىك مالىيە - ئىقتىساد كومىتېتى، ناھىيىلىك سودا ئىدارىسى ۋە ناھىيىلىك پىلان كومىتېتى مەسئۇل بولدى.

1962 - يىل 2 - ئايدا كورلا ناھىيىلىك بازار باھاسى كومىتېتى قۇرۇلۇپ، مەخسۇس ۋەزىپىدىكى بىر مۇئاۋىن مۇدىر قويۇلدى. شۇ يىلى 10 - ئايدا خادىملار تولۇقلاندى ھەمدە ئەسلىدىكى بازار باھاسى كومىتېتى كورلا ناھىيىلىك مال باھاسى كومىتېتىغا ئۆزگەرتىلىپ، كورلا ناھىيىلىك سودا - سانائەت بۆلۈمى بىلەن بىر ئورۇندا ئىش بېجىردى، كومىتېت كورلا ناھىيىلىك پىلان، سودا - سانائەت، ئاشلىق تارمىقى قاتارلىق تارماقلارنىڭ 11 مەسئۇلىدىن تەركىب تېپىپ، بىر مۇدىر، بىر مۇئاۋىن مۇدىر قويۇلدى.

1963 - يىل 8 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن ئېتىبارەن، كورلا ناھىيىلىك مال باھاسى كومىتېتىنىڭ تامغىسى رەسمىي ئىشلىتىلدى. 1964 - يىل 6 - ئايدا مال باھاسى ناھىيىلىك سودا - سانائەت بۆلۈمىنىڭ باشقۇرۇشىدىن ناھىيىلىك مالىيە - پىلان كومىتېتىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە مال باھاسى خىزمىتى ئاساسىي جەھەتتىن پالەچ ھالەتكە چۈشۈپ قالدى.

1978 ـ يىلدىن 1984 ـ يىلغىچە مال باھاسى خىزمىتىنى ئىلگىرى ـ كەينى بولۇپ، ناھىيىلىك سودا ـ سانائەت بۆلۈمى، ناھىيىلىك پىلان كومىتېتى باشقۇردى.

1984 ـ يىلى كورلا ناھىيىسى كورلا شەھىرىگە قوشۇۋېتىلگەندىن كەينىن كورلا شەھەرلىك مال باھاسى ئىدارىسى قۇرۇلدى. 1985 ـ يىلى ئىدارە بويىچە ئىشچى ـ خىزمەتچى 11گە يەتتى، بۆلۈنۈپ ئىچىدە كەسپىي شتات ئالتە، مەمۇرىي شتات بەش. 1986 ـ يىل 3 ـ ئايدا كورلا شەھەرلىك مال باھاسىنى تەكشۈرۈش ئورنى قۇرۇلدى.

1990 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىدا كورلا شەھەرلىك مال باھا ئىدارىسىنىڭ ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 17گە يەتتى، بۆلۈنۈپ ئىككىسى ئاز سانلىق مىللەت.

§ 2 . مال باھاسىنىڭ ئۆزگىرىش ئەھۋالى

مىنگو دەۋرىدە ماددىي ئىشلار كەمچىل بولغانلىقى، باشقۇرۇش ياخشى بولمىغانلىقى تۈپەيلىدىن، مال باھاسى قالايمىقانراق ئىدى، بولۇپمۇ 1949 ـ يىلى شىنجاڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولۇش ھارپىسىدا، ئۇرۇشنىڭ تەسىرىدە ئىچكى ئۆلكىلەرنىڭ سانائەت بۇيۇملىرى ۋە تۇرمۇش لازىمەتلىكلىرىنى شىنجاڭغا كىرگۈزگىلى بولمىغانلىقتىن، مال باھاسى ئۆزلۈكسىز ئۆرلەپ، زادىلا چۈشمىدى. مىنگونىڭ 37 ـ يىلى (1948 ـ يىلى) كورلا ناھىيىلىك مال باھاسىنى باشقۇرۇش ئىجرائىيە شۆبىسى «مال باھاسىنى باشقۇرۇش، بىر تەرەپ قىلىشنىڭ 11 ماددىلىق چارىسى»نى تۈزۈپ ئېلان قىلدى، بازار باھاسىنى ئۇستۇرۇپ، لىش، باھادىن ئاشۇرۇپ ئېلىپ ـ سېتىش قاتارلىق قانۇنغا خىلاپ قىلمىشلارنى بىر تەرەپ قىلىش چارىسىنى بەلگىلىدى. ئەمەلىيەتتە، مال باھاسىنىڭ ئۆسۈشىنى كونترول قىلىش مۇمكىن بولماي قالغانىدى. مەسىلەن: تۈزنى ئالايلۇق، مىنگونىڭ 37 ـ يىل (1948 ـ يىل) 1 — 2. ئايلاردا ئۇنىڭ بىر جىڭىنىڭ ئوتتۇرىچە باھاسى 400 يۈەن بولغان بولسا، 3 ـ ئايدا 1000 يۈەنگە، 8 ـ ئايدا 10 مىڭ يۈەنگە چىقتى؛ چاينىڭ بىر سېرى 1 ـ ئايدا 1500 يۈەن بولغان بولسا، 8 ـ ئايدا 80 مىڭ يۈەنگە چىقىپ، 52.3 ھەسسە ئۆرلىگەن. مىنگونىڭ 38 ـ يىلى (1949 ـ يىلى) تاۋارلارنىڭ باھاسى كۈندە بىر قېتىم، يەنىدە كۈندە بىر نەچچە قېتىم ئۆزگىرىپ تۇرغان. توپ سېتىش بىلەن پارچە سېتىش ئوتتۇرىسىدىكى باھا پەرقى، سانائەت، يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنىڭ باھا پەرقى بەكمۇ زور بولۇپ، بىر قول چىرىقنىڭ ئىككى قوي، بىر قاپ سەرەڭگىنىڭ 10 جىڭ قوي يۇڭى، بىر كىشىلىك ئۇتۇكنىڭ بىر ئات ئالماشتۇرۇلغان.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، خەلق ھۆكۈمىتى مال باھاسىنى مۇقىملاشتۇرۇشقا ئالاھىدە كونكرېت بەلگىلىمىلەرنى ئوتتۇرىغا قويدى، «بىر تۇتاش رەھبەرلىك قىلىش، دەرىجە بويىچە باشقۇرۇش» پرىنسىپىدا چىڭ تۇرۇلغانلىقتىن، گەرچە بازاردىكى مال باھاسىدا بىر نەچچە قېتىم خېلى چوڭ داۋالغۇش كۆرۈلگەن بولسىمۇ، ۋاقتىدا كونترول قىلىنىپ، باھانىڭ مۇقىملىقى ئاساسەن ساقلاپ قېلىنىدى.

1951-يىلىي خۇسۇسىي ئاشلىق سودىگەرلىرى بىسىمدارلىق قىلغانلىقى ئۈچۈن، ئاشلىق باھاسى تېز ئۆرلەپ كەتتى، بازاردا بىرجىڭ يۇغداي 70 يۈەندىن 120 يۈەنگە چىقتى (كونا خەلق پۇلى ھېسابىدا)، كورلا ناھىيىلىك سودا شىركىتى سىرتتىن ۋاقتىدا ئاشلىق يۆتكەپ كېلىپ سېتىپ، بازاردىكى مال باھاسىنى مۇقىملاشتۇردى.

1954 ـ يىلى باھانى ئاشكارا يېزىپ چاپلاپ قويۇش، بازاردىكى پارچە سېتىش باھاسىنى بىرلىككە كەلتۈرۈش تەدبىرى قوللىنىلدى، ئاشلىق، پاختا، ماي، رەخت قاتارلىق ئاساسلىق تۈرمۇش بۇيۇملىرى بىر تۈتاش سېتىۋېلىنسۇن، بىر تۈتاش سېتىپ بېرىلسۇن، دېھقانچىلىق مەھسۇلاتلىرىنى سېتىۋېلىش باھاسى پىلانلىق ھالدا ئۆستۈرۈلدى.

1958ـيىلى 3ـخىلدىكى مادىدىي ئەشيالارنىڭ باھاسىنى بېكىتىش، تەڭشەش ھوقۇقى يەرلىكنىڭ باشقۇرۇشىغا ئوتكۈزۈپ بېرىلدى، لېكىن «چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش» ۋە ئۇچ يىللىق تەبىئىي ئاپەت تۈپەيلىدىن مال باھاسى بىر مەزگىل ئۆسۈپ كېتىپ، قالايمىقانچىلىق كۆرۈلدى. 1962 ـ يىلى كورلا ناھىيىسىدە قوشۇمچە پىمەكلىكلەر، كۆكتات، مېۋە ـ چېۋە، تاۋۇز، سەرەڭگە قاتارلىقلارنىڭ بازار باھاسى بەلگىلەنگەن باھادىن بىر نەچچە ھەسسە ئۆسۈپ كەتتى، مەسىلەن: تۇخۇمنىڭ باھاسى 2 — 10 ھەسسە، ئوتۇننىڭ باھاسى بىر ھەسسىدىن ئارتۇق، ۋېلىسىپىتنىڭ باھاسى %150، قول ساقىتنىڭ باھاسى %50، پېچىنە ـ پىرەنىكنىڭ باھاسى 6 — 7 ھەسسە ئۆسۈپ كەتتى. شۇ يىلى «تەڭشەش، مۇستەھكەملەش، تولۇقلاش، ئۆستۈرۈش» قائىدىسى ئومۇمىيۈزلۈك ئىزچىللاشتۇرۇلغاچقا، بازار باھاسى ئاساسىي جەھەتتىن نورمالاشتى.

1963 ـ يىلدىن 1965 ـ يىلغىچە ناھىيە بويىچە بېزا ـ بازارلاردا ئاشلىقنىڭ سېتىلىش باھاسى تەڭشەلدى ھەمدە ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرگە ئاشلىق باھاسى يارىدەم پۇلى بېرىلدى.

1965 ـ يىلى كورلا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى «باھانى تەكشۈرۈش، راسخوتلارنى تەرتىپكە سېلىش، خاتالىقنى تۈزىتىش» قائىدىسىغا ئاساسەن، باھانى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈپ، ساقلانغان مەسىلەلەرنى ۋاقتىدا تۈزەتتى ۋە بىر تەرەپ قىلدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە خەلق ئىگىلىكى يۈزغۇنچىلىققا ئۇچرىدى، مال باھاسى ئوڭلىتۇۋېتىلدى.

1978 ـ يىلى ئېچىلغان ج ك پ 11 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 ـ ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، ئۈزاقتىن بۇيان بېسىلىپ قالغان نامۇۋاپىق باھا تەڭشەلدى ھەمدە باھا سىستېمىسى ۋە باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى ئىسلاھاتى پائال، پۇختا ئېلىپ بېرىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئاشلىق، پاختا، ماي، گۆش ۋە چارۋىچىلىق مەھسۇلاتلىرى قاتارلىق ئاساسلىق دېھقانچىلىق، قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرىنى سېتىۋېلىش، سېتىش باھاسى تەڭشەلدى، شەھەردىكى ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرگە قوشۇمچە يىمەكلىكلەرنىڭ باھاسى تەڭشەلگەندىن كېيىنكى قوشۇمچە يارىدەم پۇلى (ھەربىر كىشىگە ھەر ئايدا ئالتە يۈەن) قوشۇپ بېرىلدى. 1981 ـ يىلى قول ساقىتى، تېلېۋىزور (رەڭسىز)، خىمىيىۋى تالا قاتارلىق تاۋارلارنىڭ باھاسى يەنە چۈشۈرۈلدى. 1983 — 1984 ـ يىللىرى 710 خىل ئۇششاق تاۋارنىڭ باھاسى ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ ئۇچ قېتىم قويۇۋېتىلىپ، باھانى كارخانىلار بېكىتمەدىغان بولدى.

1984 ـ يىلى ئەڭ يۇقىرى باھا چېكى ئاساسىدا كۆكتات باھاسىنى قويۇۋېتىش بەلگىلەندى ھەمدە مەركەزنىڭ «باشقۇرمەن دەپ ئۆلۈك قىلمۇەتمەسلىك، جانلاندۇرمەن دەپ قالايمىقان قىلمۇەتمەسلىك» قائىدىسىغا ئاساسەن ئىككى قارار مال باھا خادىملىرىنى تەربىيىلەش كۇرسى ئېچىلدى، كۇرسقا80 دىن كۆپرەك ئادەم (قېتىم) قاتناشتى. شەھەر بويىچە بىرلىككە كەلگەن باھانى ئاشكارا يېزىپ چاپلاپ قويۇش تۈزۈمى يولغا قويۇلۇپ، قىزىل، كۆك، يېشىل باھا بەلگىسىدىن 31 مىليون 200 مىڭ دانىسى باستۇرۇلدى؛ «مال باھاسى، ئۆلچىمىدە ئىشەنچلىك بولۇش» مۇسابىقە سىناق نۇقتىسى پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلدى.

1985 ـ يىلى چارۋا ۋە گۆشنىڭ سېتىۋېلىنىش، سېتىلىش باھاسى بىر قېتىملىق ئۆستۈرۈلۈپ، بېتەكچى باھا يولغا قويۇلدى، تۈراقسىز باھانىڭ چېكى %5 تىن %10 كىچە قىلىپ بەلگىلەندى. ھەربىر

ئىشچى ـ خىزمەتچىگە ئايدا تۆت يۈەندىن گۆش پۇلى قوشۇپ بېرىلدى. 1986 ـ يىلى كورلا شەھىرىدە ئاشلىق، تۇز قاتارلىق تاۋارلارنىڭ باھاسى تەڭشەلدى. 4-تۈركۈمدىكى 547 خىل ئۇششاق تاۋارنىڭ باھاسى ۋە ۋېلىسىپىت قاتارلىق يەتتە خىل سانائەت ئىستېمال بۇيۇمىنىڭ باھاسى قويۇۋېتىلدى، پەرق نىسبىتىنى كونترول قىلىش ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. 1987 ـ يىلى گۆش، ئۇي قۇشلىرى، تۇخۇم، كۆكتات، ئاشلىق قاتارلىق بەش تۈرلۈك قوشۇمچە يېمەكلىكنىڭ پارچە سېتىلىش باھاسى ئۆستۈرۈلدى. 1989 ـ يىلى پەرق نىسبىتىنى كونترول قىلىش ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. باھانىڭ بۇنداق زىيادە ئۆزگىرىشى تۇيۇقسىزدىن مال باھاسى ئۆرلەپ كەتتى، بولۇپمۇ خەلقنىڭ تۇرمۇشىغا كېرەكلىك ئىستېمال بۇيۇملىرىنىڭ باھا كۆرسەتكۈچى زور دەرىجىدە ئۆرلەپ كەتتى، مەسىلەن: كۆكتاتنىڭ 109.3%، گۆش، ئۇي قۇشلىرى، تۇخۇمنىڭ 193.5% ئۆستى، بۇ تالىشىپ سېتىۋېلىش شامىلىنى كەلتۈرۈپ چىقاردى. كورلا شەھىرى جۇڭگو كوممۇنىستلىك پارتىيىسى 13-قۇرۇلتىيى ئوتتۇرىغا قويغان «ئىقتىسادىي مۇھىتنى تۈزەش، ئىقتىسادىي تەرتىپنى ياخشىلاش، ئىسلاھاتنى ئومۇمىيۈزلۈك چوڭقۇرلاشتۇرۇش» فاكتورىنى ئىزچىللاشتۇرۇپ، تالىشىپ سېتىۋېلىش شامىلىنى تېز توسۇپ، مال باھاسىنى مۇقىملاشتۇردى.

قوشۇمچە يېمەكلىك ئىشلەپچىقىرىشى چىڭ تۇتۇلدى تەمىنلەش ئېھتىياجىنى قاندۇرالمايدىغان زىددىيەتنى ھەل قىلىش ئۈچۈن، 1986 ـ يىلدىن باشلاپ شەھەرلىك مۇكۇمەت «كۆكتات بازىرىنى ياخشى قۇرۇش، كۆكتات بازىرىنى ياخشى باشقۇرۇش، كۆكتات ـ قوشۇمچە يېمەكلىكلەرنى مول قىلىش» نى كۈندىلىك ئىشلار كۈنتەرتىپىگە كىرگۈزدى. شۇ يىلى كورلا شەھەرلىك مۇكۇمەت «شەھەرنىڭ كۆكتات ئىشلەپچىقىرىش، سېتىش خىزمىتىنى يەنمۇ ياخشى ئىشلەش ۋە مال باھاسىنى مۇقىملاشتۇرۇشنى ئورۇنلاشتۇرۇش پىكرى توغرىسىدىكى تەدبىر»نى تۈزۈپ چىقتى. 1987 ـ يىل 7 ـ، 8 ـ ئايلاردا بازاردا گۆش بىلەن تەمىنلەش ئېھتىياجىنى قاندۇرالمىغانلىقتىن، گۆش باھاسى شىددەت بىلەن ئۆسۈپ كەتتى، سودا-سانائەت، مال باھا تارماقلىرى گۆش تىجارىتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان يەككە تىجارەتچىلەرگە ۋاقتىدا تەشۋىقات، تەربىيە ئېلىپ بارىدى، سودا تارماقلىرى مال مەنبەسىنى ۋاقتىدا ئۈيۇشتۇردى، شۇنىڭ بىلەن بازارلاردىكى ھەربىر كىلوگرام قوي گۆشىنىڭ باھاسى 8—9 يۈەندىن بەش بېرىم يۈەنگە چۈشتى.

بازار باھاسىنى باشقۇرۇش كۈچەيتىلدى 1988 ـ يىلى تۆت خىل قوشۇمچە يېمەكلىكنىڭ باھاسى ئىسلاھ قىلىندى. بازار باھاسىنى باشقۇرۇشنى كۈچەيتىش ئۈچۈن، كورلا شەھىرىدە بازار باھاسىنى مۇخسۇس باشقۇرۇش گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى؛ يېزا ئىگىلىك سودا بازىرىدا مال باھاسىنى نازارەت قىلىش ئورنى، ئادىل تارازا، پاش قىلىش ساندۇقى، باھا چېكى تاختىسى تەسىس قىلىندى. 1989 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە سېتىۋالغان يېمەكلىك ۋە كۆكتاتلىرى قايتا جىڭلاپ بېرىلگەن ئىستېمالچى 62 مىڭ ئادەم (قېتىم) غا يەتتى، كەم جىڭلاپ بېرىلگەن 5446 كىلوگرام قوشۇمچە يېمەكلىك، گۆش، كۆكتات، مېۋە ـ چېۋە تولۇقلاپ بېرىلدى؛ باھا چېكىدىن ئاشۇرۇپ پۇل ئالغانلاردىن ئىستېمالچىلارغا 2574 يۈەن قايتۇرغۇزۇپ بېرىلدى. ئاساسلىقى، گۆش، كۆكتات، پۇرچاقتىن ياسالغان يېمەكلىكلەر، مېۋە ـ چېۋە قاتارلىق تاۋارلارغا باھا چېكى قويۇلدى.

نامۇۋاپىق باھا تەڭشەلدى، راۋانلاشتۇرۇلدى 1986 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە بولغان ئارىلىقتا كورلا شەھىرى ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ، ئاشلىق، ماي، پاختا ۋە باشقا دېھقانچىلىق، قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرىنىڭ باھاسىنى ھەمدە ئائىلە ئېلېكتر مايمانلىرى، تاماكا، ھاراق قاتارلىق تاۋارلارنىڭ باھاسىنى تەڭشىدى. ئاپتونوم رايوننىڭ پىلان ئىچىدىكى مادىدىي ئەشيالارغا باھا قويۇش چارىسى ۋە ھەق ئېلىش ئۆلچىمىنى ئىسلاھ قىلىپ، ئەڭ يۇقىرى باھا چېكىنى تۈركۈمگە، مۇددەتكە بۆلۈپ ئەمەلدىن قالدۇردى. 1988 ـ يىلدىن باشلاپ رەڭلىك تېلېۋىزورغا قارىتا تۈراقسىز باھا يولغا قويۇلدى. 1989-يىلى رەڭلىك تېلېۋىزور تىجارىتى يولغا قويۇلدى ھەمدە ئىستېمال بېجى كۆپەيتىلدى. مەسىلەن: 14

دېۋىلۇقتىن يۇقىرىلىرىغا 400 يۈەن، 18 دېيوىلۇقتىن يۇقىرلىرىغا 600 يۈەن ئىستېمال بېجى قوشۇلدى.

باھا بەلگىلەش ئىجازەتنامىسى تۈزۈمى يولغا قويۇلدى 1990 ـ يىلى كارخانىلاردا باھا بەلگىلەش ئىجازەتنامىسى تۈزۈمى يولغا قويۇلدى، ئىجازەتنامە تارقىتىپ بېرىلىشتىن بۇرۇن، كورلا شەھىرى مال باھا خادىملىرىنى تەربىيىلەش كۈرسى ئېچىپ، تەكشۈرۈش ئارقىلىق 34 ئورۇنغا باھا بەلگىلەش ئىجازەتنامىسى تارقىتىپ بەردى.

«مال باھاسىدا ئىشەنچلىك بولۇش» پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلدى 1986 ـ يىلدىن باشلاپ، كورلا شەھىرى «مەدەنىيەتلىك تىجارەت قىلىش، ئەلا سۈپەتلىك مۇلازىمەت قىلىش»، «مال باھاسىدا ئىشەنچلىك بولۇش» پائالىيىتىنى ئومۇميۈزلۈك قانات يايدۇرۇپ، شەھەر بويىچە مال باھاسىدا ئىشەنچلىك ئورۇندىن 10نى، 1990 ـ يىلى 15 نى باھالاپ چىقتى.

باھانى ئاشكارا بېرىپ قويۇش تۈزۈمى ئورنىتىلدى باھانى ئاشكارا بېرىپ قويۇش 1954ـيەـلى باشلانغانىدى. 1986 ـ يىلدىن ئېتىبارەن شەھەر بويىچە باھانى ئاشكارا بېرىپ قويۇش تۈزۈمى ئورنىتىلىپ، «باھانى ئاشكارا بېرىپ قويۇش تۈزۈمىنى مۇكەممەللەشتۈرۈش ۋە ئۇنىڭدا چىڭ تۇرۇش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش» تارقىتىلدى. 1986 ـ ۋە 1987 ـ يىلى قىزىل، كۆك، يېشىل رەڭلىك باھا بەلگىسىدىن 1 مىليون پارچە بېسىلدى. 1986 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە مال باھاسى ئىسلاھاتىغا ماسلىشىش ئۈچۈن شەھەر بويىچە ئۈچ قارار مال باھاسى خادىملىرىنى تەربىيىلەش كۈرسى ئېچىلدى، كۈرسقا 120 دىن ئارتۇق ئادەم قاتناشتى؛ «مال باھا قىسقا خەۋەرلىرى» 28 سان، «ئەھۋاللاردىن ئىنكاس» 11 سان بېسىپ تارقىتىلدى.

مال باھا كۈرسەتكۈچى ئىش تەقسىم قىلىۋېلىپ ھۆددىگە ئېلىش مەسئۇلىيىتى تۈزۈمى يولغا قويۇلدى 1990 ـ يىلى شەھەرلىك مۇكۆمەت گوۋۇيۈەنئاك «مال باھاسىنى باشقۇرۇشنى كۈچەيتىپ، مال باھاسىنىڭ ئۈزلۈپ كېتىشىنى قاتتىق تىزگىنلەش توغرىسىدىكى بەلگىلىمە» سىگە ئاساسەن، مال باھا كۈرسەتكۈچى بويىچە ئىش تەقسىم قىلىۋېلىپ ھۆددىگە ئېلىش تۈزۈمىنى يولغا قويۇپ، دۆلەت پىلانى ۋە خەلق تۇرمۇشىغا مۇناسىۋەتلىك 382 خىل تاۋارنى تىزگىنلەش نىشانىنى تۇقتۇز ئاساسلىق باشقۇرغۇچى تارماقلا ئايرىپ بېرىپ، تىزگىنلەش نىشانى مەسئۇلىيەتنامىسى ئىمزالاپ، مال باھاسى جەھەتتىكى نازارەتچىلىكنى كۈچەيتتى؛ «تاۋارلاردىن ھەق ئېلىشنا باھاسى جەھەتتىكى نازارەتچىلىكنى كۈچەيتتى؛ «تاۋارلاردىن ھەق ئېلىشنا باھانى ئاشكارا بېرىپ قويۇش تۈزۈمىنى يولغا قويۇش توغرىسىدىكى بەلگىلىمە»نى تارقاتتى، مال باھاسى ئۈچۈرى مەسلىھەت مۇلازىملىقى ئورنى قۇردى.

1986 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە «ۋۇخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ باھا باشقۇرۇش ئىزامى» نى ئىزچىللاشتۇرۇش جەريانىدا، كورلا شەھىرى بويىچە مال باھاسىغا ئائىت قانۇنغا خىلاپ قىلمىش ئەنزىمەـدىن 808ى تەكشۈرۈپ چىقىلدى، بۇنىڭ 13ى جىنايەت بولۇپ، جەمئىي 6 مىليون 825 مىڭ يۈەن جەريمانە قويۇلدى، بۇنىڭدىن ئىستېمالچىلارغا 125 مىڭ يۈەن قايتۇرۇپ بېرىلدى؛ 45 تارماق ۋە ئورۇنىنىڭ ھەق ئېلىش ئەھۋالى ئارىلاپ تەكشۈرۈلۈپ، 154 تۈرلۈك ھەق ئېلىش ئۇلچىمى ئېنىقلاندى، ھەق ئېلىش ئىجازەتنامىسىدىن 85ى تارقىتىلدى. 1989 ـ يىل 2 ـ ئايدا شەھەرلىك مۇكۆمەتنىڭ تەستىقى ئارقىلىق دېھقانچىلىق مەھسۇلاتلىرىنىڭ تەننەرخىنى تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، بۇ گۇرۇپپىدىكىلەر بەش يېزا، بىر مەيدانغا قاراشلىق 33 ئورۇنغا، 91 دېھقان ئائىلىسىگە بېرىپ، دېھقانلارنى 60 نەچچە مىڭ يۈەن ئىقتىسادىي زىيانىدىن ساقلاپ قالدى.

§ 3 . مال باها كۆرسەتكۈچى ۋە ئاساسلىق تاۋارلارنىڭ باھاسى

40 ـ يىللاردا ماددىي ئەشيالار تولمۇ كەمچىل بولغانلىقتىن، مال باھاسى شىددەت بىلەن ئۆسۈپ كەتكەن. مىسالغا 36 ـ يىل (1947 ـ يىل) 3 ـ ئاينىڭ باشلىرىدا بىر دادەن بۇغداي 700 يۈەنگە، 5 ـ ئاينىڭ باشلىرىدا 800 يۈەنگە، 9 ـ ئاينىڭ باشلىرىدا 1200 يۈەنگە، 10 ـ ئاينىڭ باشلىرىدا 25 مىڭ 600 يۈەنگە چىققان.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، دۆلەت بىر قاتار تەدبىرلەرنى قوللىنىپ، مال باھاسىنى مۇقىملاشتۇردى. ئاردىدا بىر نەچچە قېتىم زور داۋالغۇش كۆرۈلگەن بولسىمۇ، لېكىن ناھايىتى تېزلا تىزگىنلەندى.

80ـيىللاردىن كېيىن، مال باھاسى جەھەتتە بىر قاتار ئىسلاھات ئېلىپ بېرىلىپ، باھا كۆپ قېتىم تەڭشىلىپ، تۈرلۈك تاۋارلار ئىشلەپچىقىرىش نورمال تەرەققىيات ئىزىغا سېلىندى. 1980ـيىلدىن 1985ـيىلغىچە كورلا شەھىرىدە ئىجتىمائىي تاۋارلارنىڭ پارچە سېتىلىش باھا كۆرسەتكۈچى ھەرىيلى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 2.9% ئۆرلىدى. بۇنىڭ ئىچىدە 1985ـيىلى 1984ـيىلدىكىدىن 6.2% ئۆرلىدى. ئالتە يىل ئىچىدە كورلا شەھىرىدىكى ئىشچى-خىزمەتچىلەرنىڭ تۇرمۇش خىراجىتى باھا كۆرسەتكۈچى ھەر يىلى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 2.85% ئۆرلىدى، بۇنىڭ ئىچىدە 1985ـيىلى 1984ـيىلدىكىدىن 5.9% ئۆرلىدى؛ شەھەر بويىچە ئىستېمال باھا كۆرسەتكۈچى 7.3% ئۆرلىدى، پارچە سېتىش باھا كۆرسەتكۈچى 106.9% ئۆرلىدى؛ يېمەكلىك تۇرىدىكىلەرنىڭ 110.5% ئۆرلىدى، بۇنىڭ ئىچىدە قوشۇمچە يېمەكلىكلەرنىڭ 124.10%، كۆكتاتلارنىڭ 109.3%، گۆش، تۇخۇم، تۈي قۇشلىرىنىڭ 147.9%، سۇ مەھسۇلاتلىرىنىڭ 193.5% ئۆرلىدى.

7 ـ بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە كورلا شەھىرىدە مال باھاسى ئۆرلەش ھالىتىدە تۇردى. پارچە سېتىلىش باھا كۆرسەتكۈچى 1985 ـ يىلى 100% بولغان بولسا، 1986 ـ يىلى 110.4%، 1987 ـ يىلى 106.4%، 1988 ـ يىلى 118.1%، 1989ـيىلى 107.5% بولدى؛ ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنىڭ تۇرمۇش خىراجىتى باھا كۆرسەتكۈچى 1985 ـ يىلى 100% بولغان بولسا، 1986 ـ يىلى 109.4%، 1987 ـ يىلى 106.3%، 1988 ـ يىلى 116.7%، 1989ـيىلى 113.2%، 1990 ـ يىلى 109.7% بولدى. پارچە سېتىلىش باھا كۆرسەتكۈچىدە كۆكتات باھاسى زادىلا تۆۋەنلىمىدى، 1985 ـ يىلى 100% بولغان بولسا، 1986ـيىلى 116.1%، 1987ـ يىلى 121%، 1988 ـ يىلى 155.8%، 1989 ـ يىلى 195.2%، 1990 ـ يىلى 147.8% بولدى. بۇنىڭدىكى ئاساسلىق سەۋەب — قوشۇمچە يېمەكلىك تەرەققىياتىنىڭ نوپۇسنىڭ كۆپىيىشىگە ئۇيغۇنلىشالمىغانلىقى، كۆكتات ـ قوشۇمچە يېمەكلىك قۇرۇلۇشىنىڭ ئاستا بولغانلىقىدا.

كورلا ناھىيىسىدە مىنگونلۇق 36 — 37 - يىللىرى (1947 — 1948 - يىللىرى) دىكى ئاشلىق، گوت - چۆپ، قوي گۆشى باھاسى

جەدۋەل: 25 - 1 بىرلىكى: (گۆەنجىن تىنزا) 10 مىڭ يۈەن

يىللار		يۇغداي (دانە)	گۈرۈچ (دانە)	كومىستوناق (دانە)	قوي گۆشى (جىڭ)	بىدە (جىڭ)
1947	3 - ئاينىڭ باشلىرى	7	15	4	0.12	1.5
	3 - ئاينىڭ ئاخىرلىرى	9	15	5	0.12	
	4 - ئاينىڭ باشلىرى	8	15	5	0.12	
	4 - ئاينىڭ ئاخىرلىرى	7	14	4	0.12	
	5 - ئاينىڭ باشلىرى	8	14.5	4.5	0.12	
	5 - ئاينىڭ ئاخىرلىرى	8	15	5	0.13	
	6 - ئاينىڭ باشلىرى	9	18	5	0.1	1
	6 - ئاينىڭ ئاخىرلىرى	8.5	17	5	0.12	1
	7 - ئاينىڭ باشلىرى	8.5	17.5	4.5	0.15	1
	7 - ئاينىڭ ئاخىرلىرى	8.5	17	5	0.12	1
	9 - ئاينىڭ باشلىرى	12	34	9	0.15	1.5
	9 - ئاينىڭ ئاخىرلىرى	12	34	10	0.15	1.5
	10 - ئاينىڭ باشلىرى	25.6	48	20	0.2	3
1948	1 - ئاي	55	80	30	0.6	7
	2 - ئاي	65	110	40	0.8	10
	3 - ئاي	126	180	64	0.15	
	4 - ئاي	120	180	64	0.15	
	5 - ئاي	320	600	192	3	
	6 - ئاي	450	750	260	3.5	
	8 - ئاي	1140	1840	750	15	
	9 - ئاي	1140	1840	750	15	
	11 - ئاي	400 مىڭ يۈەن/ چارەك	20 مىليون يۈەن/ كىلوگرام	500 مىڭ يۈەن/ چارەك	40	

كورلا ناھىيىسىدىكى مالارنىڭ 1953 - يىل 12 - ئايدىكى تاختاي باھاسى بىلەن بازار باھاسىنىڭ پەرقى

جەدۋەل: 25 - 2

تاۋار نامى	تاختاي باھاسى		بازار باھاسى	بازار باھاسىنىڭ تاختاي باھاسىدىن يۇقىرى بولغىنى (%)
	يۈەن / مېتر	يۈەن / گەز	يۈەن/گەز	
ەتەگرىتاغ، ماركىلىق خەسە	10 900	7 848	8 500	8.3

ماؤار،لىق سېنتا رەخت	118 000	8 496	9 000	5.93
«تىنچلىق» مارکىلىق يانتۇ پوللۇق كۆك رەخت	11 000	7 820	9 000	15.09
چىگگۈچنى	15 700	11 304	12 000	6.16
«داھۇا» مارکىلىق تالالىق رەخت	9 200	6 524	8 000	22.62
كىرلىكلىك رەخت	12 700	9 144	10 000	9.36
بادىدۇمن تاۋىرى	32 400	23 328	30 000	28.6
شاھادەن تاۋار	65 700	47 304	60 000	26.84
گوللۇق تۇنتلىك رەخت	50 600	36 432	48 000	31.75
چىبەرقوت	45 000	32 400	45 000	38.89

ئىزاھات: 1. جەدۋەلدىكى باھا كونا خەلق پۇلى بويىچە ھېسابلاندى، يېڭى ـ كونا خەلق پۇللىرى. نىسبىتى ئالماشتۇرۇلۇش نىسبىتى 1:10000 ئىدى.
2. بىر گەز 70 سانتىمېتر‌غا تەڭ.

كورلا ناھىيىسىدىكى چەرچىن مالىلار، تۇرلۇك مالىلارنىڭ 1953 ـ يىل 12 ـ ئايدىكى تاختاي باھاسى بىلەن بازار باھاسىنىڭ پەرقى

جەدۋەل: 25 ـ 3

تاۋار نامى	بىرلىكى	دۆلەت سودىسىدىكى تاختاي باھاسى (يۈەن)	بازار باھاسى (يۈەن)	بازار باھاسىنىڭ تاختاي باھاسىدىن يۇقىرى بولغىنى(٪)
قارا چاي	سەر	1000	1500	15.00
چاقماق قەنت	كونا جىڭ	19467	32000	64.38
بولاق قەنت	بولاق	18000	22000	22.20
«جۇڭخۇا» مارکىلىق تاماكا	قاپ	5200	5000	—3.47
«داچېنمىن» مارکىلىق تاماكا	قاپ	3900	4000	2.56
سۇ يېغى	كونا جىڭ	14400	16500	14.56

ئىزاھات: جەدۋەلدىكى باھا كونا خەلق پۇلى بويىچە ھېسابلاندى، يېڭى ـ كونا خەلق پۇللىرىنىڭ ئالماشتۇرۇلۇش نىسبىتى 1:10000 ئىدى.

كورلا ناھىيىسىدىكى ئاساسلىق ناۋارلارنىڭ 1954 - يىل 7 - ئايدىكى توپ ۋە پارچە سېتىلىش باھاسىنىڭ پەرق نىسبىتى

جەدۋەل: 25 - 4

ناۋار تۈرى	توپ ۋە پارچە سېتىلىش باھاسىنىڭ پەرق نىسبىتى (%)	ناۋار تۈرى	توپ ۋە پارچە سېتىلىش باھاسىنىڭ پەرق نىسبىتى (%)
ئاق رەخت	10~8	قاتالتىر ياساللار	15~12
گۈللۈك رەخت	16~12	شېكەر	20~12
پاپىرۇس	12~8	تۇز	13~11
سەرەڭگە	8~5	سۇ يېغى	14~10
قەغەز	17~12	كۆمۈر	37~23
ئىلمە توقۇلما ۋە باغما توقۇلما مالالار	16~13	كىرىسىن	9~11
كۈندىلىك لازىمەتلىكلەر	18~13	ناغما چاي	12~10
تۈنىكە، ئالىيۇمىن بۇيۇم، چايدان	18~14		

كورلا شەھىرى (ناھىيىسى) دە قوي گۈشى باھاسىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى ئۆزگىرىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 25 - 5

بىرلىكى: يۈەن

ۋاقتى	بىرلىكى	ئۆلچىمى	پارچە سېتىلىش باھاسى	ئىسكەرتىش
1947 - يىل 5 - ئاينىڭ 28 - كۈنى	جىڭ	ئۈستىخانلىق	1000	ئۆلكە پۈلى
1947 - يىل 8 - ئاينىڭ 28 - كۈنى	جىڭ	ئۈستىخانلىق	1000	ئۆلكە پۈلى
1947 - يىل 12 - ئاينىڭ 10 - كۈنى	جىڭ	ئۈستىخانلىق	3000	ئۆلكە پۈلى
1948 - يىل 2 - ئاي	جىڭ	ئۈستىخانلىق	5000	ئۆلكە پۈلى
1948 - يىل 7 - ئاي	جىڭ	ئۈستىخانلىق	80000	ئۆلكە پۈلى
1948 - يىل 8 - ئاي	جىڭ	ئۈستىخانلىق	200000	ئۆلكە پۈلى
1948 - يىل 11 - ئاي	جىڭ	ئۈستىخانلىق	400000	ئۆلكە پۈلى
1950 - يىلى	جىڭ	ئۈستىخانلىق	10	كۆمۈش دوللار پۈلى

1953 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى	جىڭ	ئۈستىخانلىق	5800	كونا خەلق پۇلى
1953 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 23 ـ كۈنى	جىڭ	ئۈستىخانلىق	5000	كونا خەلق پۇلى
1954 ـ يىلى	كىلوگرام	ئونتۇرا دەرىجىلىك ئۈستە- خانلىق	15000	كونا خەلق پۇلى
1955 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنى	جىڭ		10000	كونا خەلق پۇلى
1955 ـ يىل 9 ـ ئاي	كىلوگرام	ئونتۇرا دەرىجىلىك ئۈستە- خانلىق	1.46	ئۇيغۇرچىلەر بېيجىڭ خەلق پۇلى
1956 ـ يىلى	كىلوگرام	ئونتۇرا دەرىجىلىك ئۈستە- خانلىق	1.02	
1957 — 1963 ـ يىللار	كىلوگرام	ئوت قوينىدىكى ئۈستىخانلىق گۈشى	1.04	
1967 ـ يىلى	كىلوگرام	ئوت قوينىدىكى ئونتۇرا دەرىجە- لىك ئۈستىخانلىق گۈشى	1	
1973 ـ يىل 6 ـ ئاي	كىلوگرام	ئونتۇرا دەرىجىلىك ئۈستە- خانلىق	1	
1979 ـ يىل 11 ـ ئاي	كىلوگرام	ئونتۇرا دەرىجىلىك ئۈستە- خانلىق	1.32	تەسلى باھاسى 1
1981 ـ يىلى	كىلوگرام	ئونتۇرا دەرىجىلىك ئۈستە- خانلىق	1.32	
1985 ـ يىلى	كىلوگرام	ئونتۇرا دەرىجىلىك ئۈستە- خانلىق گۈشىنىڭ پىتەكچى باـ هاسى	3.40	تەسلى باھاسى 1.32
1987 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى	كىلوگرام	بېيجىڭ ئۈستىخانلىق قوي گۈ- شى	5.50	
1988 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى	كىلوگرام	ئۈستىخانلىق قوي گۈشى	7	
1989 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنى	كىلوگرام	ئۈستىخانلىق قوي گۈشى	8.50	
1990 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى	كىلوگرام	ئۈستىخانلىق قوي گۈشى	8.00	
1987 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى	كىلوگرام	تولۇق قوي گۈشى	4.5	بېيجىڭ قوي گۈشى 5
1987 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى	كىلوگرام	بېيجىڭ قوي گۈشى	6.00	شۇلۇك قوي گۈ- شى 7
1988 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى	كىلوگرام	بېيجىڭ قوي گۈشى	7.00	شۇلۇك قوي گۈ- شى 8

كورلا شەھىرى (ناھىيىسى) دە كۆمۈر باھاسىنىڭ قىسمەن پىللاردىكى ئۆزگىرىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 25 ـ 6

بىرلىكى: يۈەن

ۋاقتى	بىرلىكى	ئۆلچىمى	پارچە سېتىۋ ئېلىش باھاسى	ئەسكەرتىش
1950 ـ يىل 2 ـ ئاي	100 جىڭ		30	كۆمۈش دوللار پۇل
1953 ـ يىل 1 ـ ئاي	100 جىڭ		425	كونا خەلق پۇلى
1953 ـ يىل 7 ـ ئاي	100 جىڭ		480	كونا خەلق پۇلى
1953 ـ يىل 8 ـ ئاي	100 جىڭ		200	كونا خەلق پۇلى
1957 ـ يىلى	كىلوگرام		0.036	يېڭى خەلق پۇلى
1959 ـ يىلى	100 كىلوگرام		4.40	يېڭى خەلق پۇلى
1960 ـ يىلى	100 كىلوگرام		4.40	يېڭى خەلق پۇلى
1962 ـ يىلى	100 كىلوگرام		2.80	يېڭى خەلق پۇلى
1963 ـ يىلى	100 كىلوگرام		2.80	يېڭى خەلق پۇلى
1964 ـ يىلى	100 كىلوگرام		2.80	يېڭى خەلق پۇلى
1967 ـ يىل 1 ـ ئاي	تونىنا		27	يېڭى خەلق پۇلى
1985 ـ يىلى	تونىنا	ئۆزاق، كاللەك تارماق	28.6	يېڭى خەلق پۇلى
1990 ـ يىل 9 ـ ئايىنىڭ 12 ـ كۈنى	تونىنا	ئۆزاق، كاللەك تارماق	38.1	يېڭى خەلق پۇلى
1990 ـ يىل 9 ـ ئايىنىڭ 21 ـ كۈنى	تونىنا	ئۆزاق	25.6	يېڭى خەلق پۇلى
1990 ـ يىل 9 ـ ئايىنىڭ 12 ـ كۈنى	تونىنا	كاللەك	32	يېڭى خەلق پۇلى

كورلا شەھىرى (ناھىيىسى) دە نەشپۈت باھاسىنىڭ 1956 — 1990 - يىلغىچە ئۆزگىرىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 25 — 7 بىرلىكى: يۈەن/كىلوگرام

ۋاقتى	سېتىۋېلىش باھاسى			پارچە سېتىش باھاسى			ئەسكەرتىش
	1 - دەرىجىلىك	2 - دەرىجىلىك	3 - دەرىجىلىك	1 - دەرىجىلىك	2 - دەرىجىلىك	3 - دەرىجىلىك	
1956 - يىلى	0.04	0.03	0.20	0.053	0.04	0.026	
1959 - يىلى	0.60	0.51		0.80	0.68		
1960 - يىلى	0.60			0.80			دەرىجىگە ئايرىلمىدى
1961 - يىلى	0.80	0.70		1.00	0.90		
1962 - يىلى	0.50	0.45		0.63	0.56		
1963 - يىلى	0.60			0.75	0.56		
1964 - يىلى	0.50						دەرىجىگە ئايرىلمىدى
1965 - يىلى	0.50	0.45	0.20				
1974 - يىلى	0.47	0.42		0.56			
1980 - يىلى	0.47	0.42		0.56	0.50		
1982 - يىلى	0.47	0.42		0.56	0.50		
1985 - يىلى	0.70	0.63		0.84	0.50		
1986 - يىل 9 - ئاي	0.70	0.63		0.84	0.76		
1987 - يىل 4 - ئاي	0.70	0.63		0.84	0.76		
1988 - يىل 6 - ئاي	0.80	0.64		1.00	0.76		
1989 - يىل 9 - ئاي	0.80	0.64		1.00	0.80		
1990 - يىل 5 - ئاي	0.80	0.64		1.00	0.80		

كورلا ناھىيىسىنىڭ 1957 — 1962 - يىلغىچە يېزا كىگىلىك قوشۇمچە مەھسۇلاتلىرى باھاسىنىڭ سېلىشتۇرمىسى

جەدۋەل: 25 - 8

تۈرى	مەھسۇلات نامى	بىرلىكى	1962 - يىلى	1961 - يىلى	1957 - يىلى	1962 - يىلى 1957 - يىلىدىكىدىن ئاشقىنى ياكى كېمەيگىنى
كۆكتات	كۆزە	كىلوگرام	0.30	0.40	0.20	+50%
	پالەك	كىلوگرام	0.20	0.20	0.20	
	سۆگىزا	كىلوگرام	0.03	0.15	0.14	-42.8%
	پىياز	كىلوگرام	0.20	0.30	0.16	+25%
	تەرخەمەك	كىلوگرام	0.10	0.30	0.12	-16.6%
	كاۋا	كىلوگرام	0.08	0.25	0.10	-20%
	قىزىل مۇچ	كىلوگرام	0.30	0.40	0.20	+50%
	پىدىگەن	كىلوگرام	0.25	0.30	0.15	+6.66%
	شوخۇلا	كىلوگرام	0.25	0.40	0.15	+66.6%
	دۆدۈر	كىلوگرام	0.25	0.40	0.20	+25%
قوغۇن - تاۋۇز، مېۋە-چېۋە	ئۈرۈك	كىلوگرام	0.40	1.50	0.22	+81.80%
	شاپتۇل	كىلوگرام	0.60	2.00	0.35	+71.4%
	قوغۇن	كىلوگرام	0.30	0.80	0.15	+100%
	ئۈزۈم	كىلوگرام	0.50	1.2	0.20	+150%
تۇخۇم، ئۇي قۇشى	توخۇ	دانە	5.00	12.00	1.20	+316.6%
	تۆمەك	دانە	6.00	11.00	1.50	+300%
	تۇخۇم	دانە	0.30	0.50	0.05	+500%
ئوتۇن - سامان	ئوتۇن	ھارۋا	15.00	40.00	15.00	
	سامان	ھارۋا	20.00	35.00	10.00	+100%
	كۆل بويى ئوت - چۆپى	ھارۋا	20.00	40.00	10.00	+100%

كورلا شەھىرى (ناھىيىسى) دە ئىجتىمائىي ناۋارلارنىڭ 1979 — 1990 - يىلغىچە پارچە سېتىلىش باھاسىنىڭ تۆرلەر بويىچە كۆرسەتكۈچ سانى

(ئالدىنقى يىلنىڭ شۇ مەزگىلىدىكى باھا كۆرسەتكۈچ سانى 100 قىلىپ ھېسابلاندى)

جەدۋەل: 25 - 9

يىللار / تۈرى	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
ئىشچى - خىزمەتچىلەر- نىڭ تۇرمۇش راسخوده- نىڭ باھا كۆرسەتكۈچى	102.2	104	101.5	100.9	101	101.66	105.9	109.4	106.3	116.7	113.2	109.7
پارچە سېتىلىدىغان مال- لارنىڭ باھا كۆرسەتكۈ- چى	102.4	104.6	101.6	101	100.6	101.26	106.2	110.4	106.4	118.1	113.5	107.5
1. ئىستېمال بويۇملە- رىنىڭ باھا كۆرسەتكۈ- چى	102.4	104.3	101.6	101	100.6	101.26	106.2	110.4	106.4	118.1	113.5	107.5
1) يېمەكلىكلەر تۈرى	102.6	107.1	102.5	101.8	99.6	101.23	108.3	112.1	107.6	123.5	107.8	109.5
بۇنىڭ ئىچىدە: قوشۇ- چە يېمەكلىك	105.6	113.2	104	101.6	99	104.29	117.96	118.9	112.2	131.7	109	115.7
بۇنىڭ ئىچىدە: يېڭى كۆكتات	103.8	110.5	95.2	106.5	94.4	103.5	108.9	116.1	121	155.8	95.2	147.3
2) كىيىم - كېچەك تۈرى	100	100	99.8	99.6	103.2	100.6	102.4	110	107.6	113.5	119.1	107.5
3) كۈندىلىك لازىمەت- لىكلەر تۈرى	100.7	102.5	100.1	99.5	99.9	99.1	103.6	107.1	103.3	112.1	109.5	103
4) مەدەنىيەت بويۇملە- رى تۈرى	100	108.6	100	100.9	99.6	101.1	100	101.3	101.2	110.4	126.1	100.5
5) كىتاب - گېزىت تۈرى						103.96	126.1	110.3	100	110.7	135.7	101.6
6) تېببىي داۋالاش بۇ- يۇملىرى تۈرى	101.9	103.1	102.7	100	111.7	103.4	104.7	111.9	104.7	112	129.6	118.8
7) قۇرۇلۇش ماتېرە- يالىرى تۈرى										104	105.1	107.3
8) يېقىلغۇ تۈرى	100	100	100	100	100		105.4	112.9	103	100	112.3	107.9
2. مۇلازىمەت كەسپە- نىڭ باھا كۆرسەتكۈچى	100	100	100	100	104.2	105.7	102.9	101.7	105.6	106.8	110.5	126.2
بۇنىڭ ئىچىدە: قاتناش خىراجىتى	100	100	100	100	100	100	104.3	106.4	100	102.1	124.4	160.8

V باب

ئۆلچەم باشقۇرۇش

مىنگو دەۋرىدە كورلا ناھىيىسىدە ئۆلچەم ئەسۋابلىرىنى نامدا سودا ـ سانائەتچىلەر ئۈيۈشمىسى ۋە ناھىيىلىك قۇرۇلۇش بۆلۈمى باشقۇرسىمۇ، ئەمەلىيەتتە، ھەرقايسى كەسىپداشلار ئۈيۈشمىلىرى ئىگىلىۋالغانىدى. سودىگەرلەر ئۆزئالدىغا ئوزۇقلۇق، ئېغىرلىق، ھەجىم ئۆلچىمى ئەسۋابلىرىنى تاللاپ ئىشلىتەتتى. مىنگونىڭ 1 ـ يىلىدىن 30 ـ يىلغىچە (1912 ـ يىلدىن 1941 ـ يىلغىچە) چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى كونا سىستېما قوللىنىلىپ، مىللىي ھۆكۈمەت ئېلان قىلغان ئۆلچەم قائىدە ـ نىزاملىرى ئىجرا قىلىنمىدى. مىنگونىڭ 30 ـ يىلى (1941 ـ يىلى) دىن باشلاپ شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ۋە كورلا ناھىيىلىك ھۆكۈمەت كونا سىستېمىنى كۆپ قېتىم ئىسلاھ قىلغان بولسىمۇ ئۈنۈمى بولمىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، كورلا ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ناھىيە دائىرىسىدىكى ئۆلچەم ئەسۋابلىرىنىڭ ئىشلىتىلىش تارىخىنىڭ ئۇزۇنلۇقىنى ۋە ئۇزاقتىن بۇيان شەكىللەنگەن ئادەتنى كۆزدە تۇتۇپ، ئۆلچەم بىرلىكى ئىسلاھاتىغا ئېھتىياتچان پوزىتسىيە تۇتتى. 1950 ـ، 1951 ـ يىللىرى كورلا ناھىيىسىدە ئۆلچەم بىرلىكلىرىنىڭ ئىشلىتىلىشىدە يەنىلا بۇرۇنقى ھالەت ساقلاپ قېلىندى. 1952ـيىلى ئۆلچەم بىرلىكىنى ئىسلاھ قىلىشقا تۇتۇش قىلىنىپ، 1955 ـ يىلى كونا سىستېما تەلتۆكۈس ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. 1959 ـ يىلى مېتر سىستېمىسى يولغا قويۇلدى. 1981 ـ يىلدىن باشلاپ ئۆلچەملەشكەن ئۆلچەم باشقۇرۇش يولغا قويۇلدى.

§ 1 . ئاپپاراتلار

مىنگو دەۋرىدە كورلا ناھىيىسىدە ئۆلچەم باشقۇرۇش ئاپپاراتى يوق ئىدى. مىنگونىڭ 35 ـ يىلى (1946 ـ يىلى) شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ھەرقايسى ناھىيىلەردە بىر نەپەر ئۆلچەم بىرلىكلىرىنى تەكشۈرۈپ بېكىتكۈچى قويۇش توغرىسىدا پەرمان چۈشۈرگەن بولسىمۇ، كورلا ناھىيىسى ئىجرا قىلمىغان، ئۆلچەم خىزمىتىنى ھەرقايسى كەسىپداشلار ئۈيۈشمىلىرى باشقۇرغان.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1950 ـ يىلدىن 1956 ـ يىل 8 ـ ئايغىچە ئۆلچەم ئىشلىرىنى كورلا ناھىيىلىك ھەلق ھۆكۈمىتىنىڭ قۇرۇلۇش بۆلۈمى باشقۇردى. 1956 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى بايىنغولىن رايونىدا تەكشۈرۈپ بېكىتىش گۇرۇپپىسى تەسىس قىلىندى، بۇ گۇرۇپپا كورلا ناھىيىسىدىكى ئۆلچەم بىرلىكلىرىنى باشقۇرۇش ئىشىنى قوشۇمچە بېجىردى. 1959 ـ يىل 10 ـ ئايدا بايىنغولىن ئوبلاستلىق ئۆلچەم تەكشۈرۈپ بېكىتىش پونكتى ھەمدە ئۆلچەم ئەسۋابلىرىنى رېمونت قىلىش گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، 1961 ـ يىلى بايىنغولىن ئوبلاستلىق ئۆلچەم تەكشۈرۈپ بېكىتىش پونكتىنىڭ نامى ئوبلاستلىق ئۆلچەم ئىشلىرى ئورنىغا ئۆزگەرتىلدى، ئۇ 1986 ـ يىلى بايىنغولىن ئوبلاستلىق ئۆلچەم ئىدارىسىغا ئۆزگەرتىلدى. 1956 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە كورلا شەھىرىنىڭ ئۆلچەم باشقۇرۇش ئىشىنى ئىزچىل تۇرغۇزۇپ ئوبلاستقا قاراشلىق ئۆلچەم تارماقلىرى قوشۇمچە باشقۇردى.

2 §. ئۆلچەم مەمۇرىيىتى ۋە ئۇنى باشقۇرۇش

1. چىك سۇلالىسى دەۋرىدىكى ئۆلچەم مەمۇرىيىتى ۋە ئۇنى باشقۇرۇش

چىك سۇلالىسى دەۋرىدە كورلا ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغانلىقتىن، ئۇنىڭدا پاتمان، چارەك قاتارلىق ئالاھىدە ئۆلچەم بىرلىكلىرى ئىشلىتىلگەن. 11 - ئەسىردە يېزىلغان «تۇركىي تىللار دىۋانى» دا پاتمان سۆزى تىلغا ئېلىنغان.

پاتمان ئۆلچەم سىستېمىسى پاتمان ۋە چارەك ھەم ئېغىرلىقنى ئۆلچەيدىغان ھەم پارچە قاچىلانغان نەرسىلەرنىڭ ھەجمىنى ئۆلچەيدىغان ئۆلچەم ئەسۋابى، ئادەتتە ئون چىك دانلىق زىرائەت بىر چارەك، سەككىز چارەك بىر گارىۋۇر، سەككىز گارىۋۇر بىر پاتمان ھېسابلىنىدۇ. بىر پاتمان 320 كىلوگرام كېلىدۇ. كورلىدىكى ئۇيغۇر دېھقانلىرى بىر پاتمان ئۇرۇق سېلىنىدىغان يەر كۆلىمىنى بىر پاتمان يەر دەپ ئاتايدۇ. شۇڭا پاتمان بىلەن چارەك ھەم ئېغىرلىق، ھەجىم، كۆلەمدىن ئىبارەت ئۈچ خىل ۋۇنكسىيىنى ئۆز ئۈستىگە ئالغان، بۇنىڭ بىلەن پاتمان ئۆلچەم سىستېمىسى شەكىللەنگەن.

پاتمان سىستېمىسى جايلاردا بىردەك ئەمەس ئىدى. چىك سۇلالىسى شىنجاڭنى بىرلىككە كەلتۈرگەندىن كېيىن، مەمۇرىي ۋاستە ئارقىلىق پاتماننىڭ ئۆلچىمىنى بەلگىلىدى.

چىك سۇلالىسى دەۋرىدە ھۆكۈمەت ئۆلچەم ئەسۋابلىرىنى ئىشلەپچىقىرىدىغان دۇكان تەسىس قىلىشقا، ئىقتىدارى، ھەر قايسى جايلاردا ئىشلىتىلىدىغان پاتمانلارنىڭ ئۆلچىمىنى تازا بىردەك ئەمەس ئىدى. ئۇ D,C,B,A دىن ئىبارەت تۆت خىلغا بۆلۈنەتتى.

چىك سۇلالىسى دەۋرىدە ھۆكۈمەت بېكىتكەن پاتمان قاتارلىق ئۆلچەملەرنىڭ دانلىق ئاشلىققا سۇندۇرۇلغان ئۆلچەملىك ئېغىرلىقىنى كۆرسىتىش جەدۋىلى

جەدۋەل: 25 - 10

بىرلىكى	ھۆكۈمەت چېكىگە سۇندۇرغاندا	كىلوگرام سىستېمىسىغا سۇندۇرغاندا
بىر پاتمان	640 چىك	352.08 كىلوگرام
بىر گارىۋۇر	80 چىك	47.76 كىلوگرام
بىر چارەك	ئون چىك	5.07 كىلوگرام

ئۇزۇنلۇق بىرلىكى چۆپگەز ۋە تاشتىن ئىبارەت بولۇپ، A خىلدىكى چۆپگەزنىڭ ئۇزۇنلۇقى 1.6 مېتر، B خىلدىكىسىنىڭ 0.8 مېتر كېلەتتى. بىر تاش تەخمىنەن سەككىز كىلومېتر كېلەتتى.

2. مىنگو دەۋرىدىكى ئۆلچەم مەمۇرىيىتى ۋە باشقۇرۇش

مىنگونىڭ 19-يىلى (1930-يىلى) مىللىي ھۆكۈمەت پۈتۈن مەملىكەت مىقياسىدا بىرلىككە كەلتۈرۈلگەن ئۆلچەم بىرلىكى تۈزۈمىنى يولغا قويغان بولسىمۇ، شىنجاڭ ئۆلكىسى ئىجرا قىلمىدى. مىنگونىڭ 30 - يىلى (1941 - يىلى) گومىنداڭ مەمۇرىي كېڭىشى پەرمان چۈشۈرۈپ، مەملىكەت بويىچە ئوخشاش بولغان ئۆلچەم بىرلىكلىرىنى ئۈزۈل - كېسىل يولغا قويۇشنى تەكىتلىدى ھەمدە مەككىز تۈرلۈك كونكرېت يولغا قويۇش تەدبىرىنى تۈزۈپ چىقىپ، جايلارنى شۇ بويىچە ئىجرا قىلىشقا بۇيرىدى. ئەينى ۋاقىتتا، شىنجاڭ ئۆلكىسىدە ئۆلچەم بىرلىكلىرى ئېنىق بەلگىلەنمىگەنلىكتىن ۋە بىرلىككە كەلتۈرۈلمىگەنلىكتىن، ئۆلچەم ئەسۋابلىرى قالايمىقان بولۇپ، تېزدىن ئىسلاھ قىلىشقا توغرا كەلدى. شۇڭا، مىنگونىڭ 31 - يىلى (1942 - يىلى) ئۆلكە بويىچە ئۆلچەم بىرلىكلىرىنى بىرلىككە كەلتۈرۈش چارىسى توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش چىقىرىلىپ، ئۈزۈنلۈق بىرلىكىدە گەزنى، ھەجىم بىرلىكىدە كۈرەنى، ئېغىرلىق بىرلىكىدە 16 سەرنى ئۆلچەم قىلىش بەلگىلەندى، ئۆلچەم ئەسۋابلىرىنى قۇرۇلۇش نازارىتى نازارەت قىلىپ ياسىتىپ جايلارغا تارقىتىپ بەردى ھەمدە جايلارنى مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىل) دىن ئېتىبارەن تۈرلۈك كونا ئۆلچەم ئەسۋابلىرىنى بىكار قىلىشقا بۇيرىدى. ئەينى چاغلاردا كورلا ناھىيىسىدە ئىشلىتىلۈاتقان ئۆلچەم ئەسۋابلىرى ئىنتايىن كۆپ ۋە قالايمىقان ئىدى: ئۈزۈنلۈق ئۆلچىگۈچتىن كونا گەز، يېڭى گەز، چى، سەرجان قاتارلىقلار. ھەجىم ئۆلچىگۈچتىن يېڭى چارەك، كونا چارەك، خادا، كونا كۈرە، يېڭى كۈرە؛ ئېغىرلىق ئۆلچىگۈچتىن كونا چوكىلىق تارازا، يېڭى چوكىلىق تارازا، تۆگىمەن تارازىسى، ئاشلىق تارازىسى قاتارلىقلار بار ئىدى. ئۆلكە بويىچە ئېلىپ بېرىلغان ئۆلچەم ئىشلىرى ئىسلاھاتىنىڭ تولۇقسىزلىقى قالايمىقان ھالەتتە ئاز - تولا ياخشىلىنىش بولغان بولسىمۇ، لېكىن تەلتۈكۈس ياخشىلىنىپ كېتەلمىدى، يېڭى ئۆلچەم ئەسۋابلىرى ئاز تارقىتىلىپ ئىشلىتىشكە يېتىشمىگەنلىكتىن، ئۇنىڭ ئۈستىگە كونا ئۆلچەم ئەسۋابلىرى تولۇق كۆيدۈرۈۋېتىلمىگەنلىكتىن، ئۇنى سودىگەرلەر ئاسانلىقچە ئىشلىتىۋەردى. مىنگونىڭ 35-يىلى (1946-يىلى) كورلا ناھىيىسىنىڭ سودا - سانائەتچىلەر ۋەكىلى مۇسا ناھىيىلىك ھۆكۈمەتكە: «كورلا ناھىيىسىنىڭ بازارلىرىدا سودىگەرلەر ئىشلىتىۋاتقان كۈرە، چوكىلىق تارازىلارنىڭ مىقدارى ئاز بولغانلىقتىن، سانئەتچى بىلەن سېتىۋالغۇچى تەرسە-كېرەك سېتىۋېلىش-سېتىشتا كۆپ زىيان تارتىۋاتىدۇ، كورلا ناھىيىسىدىن باشقا جايلاردا تاماكا كونا چوكىلىق تارازا ئىشلىتىلىۋاتىدۇ، شۇڭا، سودا - سانائەتچىلەر ئۈيۇشمىسىنىڭ ناھىيىلىك بىرەك كونا كۈرە، چوكىلىق تارازا ئىشلىتىشىنى يولغا قويۇشنى ئۈمىد قىلىمەن» دەپ ئىلتىماس يازغان. ناھىيىلىك ھۆكۈمەت بۇ تەلەپنى ھوقۇقىدىن ھالقىپ تەستىقلىغان. نەتىجىدە، مىنگونىڭ 1 - يىلى (1912 - يىلى) دىن مىنگونىڭ 38 - يىلى (1949-يىلى) غىچە كورلا ناھىيىسىنىڭ ئۆلچەم ئەسۋابلىرىدا ئىزچىل تۈرە، جىڭ سىستېمىسى بىلەن يەرلىك سىستېما تەڭ ئىشلىتىلىپ، قالايمىقان، تەرتىپسىز ھالەت شەكىللەنگەن.

3. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىنكى ئۆلچەم باشقۇرۇش

50 - يىللارنىڭ باشلىرىدا كورلا ناھىيىسىدە ئۆلچەم ئەسۋابلىرىنىڭ ئىشلىتىلىشى يەنىلا ئىنتايىن قالايمىقان ئىدى، ئۆلچەم ئەسۋابلىرىنىڭ تولۇلىرى كۆپ بولۇپ، ئۆلچەم بىرلىككەكەلتۈرۈلمىگەنىدى. 1950 — 1952 - يىللىرى دۆلەت ۋە شىنجاڭ ئۆلكىسى ئايرىم - ئايرىم ھالدا «جۇڭخۇا خەلق

جۇمھۇرىيىتىمىزدە ئۆلچەم ئەسۋابلىرى ۋاقىتلىق نىزامى» ۋە «ئۆلچەم بىرلىكلىرىنى بىر تۈتاش باشقۇرۇش چارىسى»نى ئېلان قىلدى. كورلا ناھىيىسى بۇ ئىككى ھۆججەتنىڭ روھىنى ئىزچىللاشتۇرۇش ئۈچۈن ئىسلاھات ئېلىپ بارماقچى بولغان بولسىمۇ، لېكىن كونا ئۆلچەم ئىشلىرىنىڭ تارىخى ئۇزۇن بولغانلىقتىن، دەرھال ئىسلاھات ئېلىپ بېرىلسا ئاممىنىڭ قوبۇل قىلالمايدىغانلىقىنى كۆزدە تۇتۇپ، ئىسلاھاتنى ئېھتىياتچانلىق بىلەن ئاستا - ئاستا ئېلىپ بارىدى. ناھىيىلىك سودا - سانائەت بۆلۈمى ناھىيە بويىچە ۋاقتىنچە بىرلىككە كەلتۈرۈلگەن ئۆلچەم ئەسۋابلىرىنى يولغا قويۇش پىلانىنى تۈزۈپ چىقتى. بۇ پىلان ئىككى قەدەمگە بۆلۈپ يولغا قويۇلدى. بىرىنچى قەدەمدە ئەينى ۋاقىتتا ئومۇمىيۈزلۈك ئىشلىتىلىۋاتقان ئۆلچەم ئەسۋابلىرىنى بىر خىللاشتۇرۇش ئۈسۈلى قوللىنىلدى؛ ئىككىنچى قەدەمدە ئۆلچەم بىرلىكلىرىنىڭ بىرلىك- كە كەلتۈرۈلگەن ئۆلچىمىنىڭ لايىھىسى يولغا قويۇلدى، يەنى مەملىكەت بويىچە يولغا قويۇلغان «مېتر سىستېمىسىنى ئومۇملاشتۇرۇش، چىڭ سىستېمىسىنى داۋاملىق قوللىنىش، قالايمىقان ئۆلچەم سىستېمىسىنى بىكار قىلىش» تىن ئىبارەت ئۆلچەم تۈزۈمى ئىجرا قىلىندى.

كورلا شەھىرى تەۋەسىدە ئۆلچەم بىرلىكلىرىنىڭ ئىشلىتىلىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 25 ـ 11

ئۆلچەم ئەسۋابلىرىنىڭ نامى		ئىشلىتىلگەن ۋاقتى	سۇندۇرۇپ ھېسابلاش فورمۇلىسى	ئەسكەرتىش
تۈرلۈكلۈك ئۆلچىمى ئەسۋابى	چى	1942 — 1959 ـ يىللار	بىر چى = 0.333 مېتر	1. كەمچەتنىڭ ھەجمى 1911 ـ يىل- دىن 1959 ـ يىلغىچە چىڭ سىستېمىسىدىكى چىگخا باراۋىر بولغان، 1959 ـ يىلدىن 1990ـ يىلغىچە كـ- لوگرامغا تەڭ بولدى. 2. جەدۋەلدىكى مەلۇمانلار 1990 ـ يىلغىچە خاتىرىلەندى، ئەسلىيەتتە بۇ ئۆلچەم بىرلىكلىرى 1990 ـ يىلدىن كېيىنمۇ داۋام- لىق ئىشلىتىلدى، ئەز- كىرە كىتابىنىڭ ئاخىر- قى ۋاقىت چېكى 1990 ـ يىل بولغاچقا، ئۆ- تكىدىن كېيىنكىلىرى خاتىرىلەنمىدى.
	گەز	چىڭ دەۋرى — 1955 ـ يىللار	بىر گەز = 0.711 مېتر	
	سارجان	چىڭ دەۋرى — 1952 ـ يىللار	بىر سارجان = 1.65 مېتر	
	مېتر	1959 — 1990 ـ يىللار		
ھەجىم ئۆلچىمى ئەسۋابى	كونا كۈرە	چىڭ دەۋرى — 1952 ـ يىللار	بىر كۈرە = 16 كىلوگرام	
	يېڭى كۈرە	چىڭ دەۋرى — 1952 ـ يىللار	بىر كۈرە = 14 كىلوگرام	
	خو	چىڭ دەۋرى — 1942 ـ يىللار	بىر خو = 160 كىلوگرام	
	چارەك	چىڭ دەۋرى — 1955 ـ يىللار	بىر چارەك = 6.25—8 كىلوگرام	
	كەمچەن	1911 — 1990 ـ يىللار	بازاردا ئومۇمىيۈزلۈك قوللـ- ىنىلغان پاخ، ھاراق كەمچەت- لىرىنىڭ ئۆلچىمى چىڭ. كىلوگرام سىستېمىلىرىدىكى ئۆلچەمگە سوۋاپىق ھالدا ئوخ- شاش بولغان	
ئىقتىرلىق ئۆلچىمى ئەسۋابى	كونا چىڭ	1911 — 1955 ـ يىللار	بىر چىڭ = 0.5 كىلوگرام	
	يېڭى چىڭ	1911 — 1952 ـ يىللار	بىر چىڭ = 0.165 كىلوگرام	
	تۇگمەن تارازىسى	1911 — 1952 ـ يىللار	بىر چىڭ = 0.400 كىلوگرام	
	كىلوگرام سىستېمىسىدە- كى تارازا	1959 — 1990 ـ يىللار	بىر كىلوگرام = 1000 گرام	

1952 ـ يىل 7 ـ ئايدىن باشلاپ ناھىيە بويىچە بىرىنچى قەدەمدە ئۆلچەم ئەسۋابلىرىنى بىر خىللاشتۇرۇش چارىسى يولغا قويۇلدى، بازارلاردا ئومۇمىيۈزلۈك ئىشلىتىلىۋاتقان، خېلى دۈرۈس بولغان گەز، ياغاچ چوكىلىق تارازا، چارەك بىرلىككە كەلتۈرۈلگەن ئۆلچەم ئەسۋابى قىلىپ بېكىتىلدى، ئارقىدىنلا ياغاچچىلىق ئۈيۈشمىلىرى ئەۋرىشكىنگە ئاساسەن ياساپ ئىشلەتكۈچىلەرگە سېتىپ بېرىشكە ئۈيۈشتۇرۇلدى. ئۆلچەم ئەسۋابلىرىنى ئىككى ئاي سۈرۈك ئىچىدە يۇقىرىغا تاپشۇرۇپ كۆيدۈرۈۋېتىش بەلگىلەندى. ناھىيە بويىچە قەرەللىك تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىلىپ، لايىقەتلىك ئۆلچەم ئەسۋابلىرىغا ئەن بېسىپ بېرىلىپ، داۋاملىق ئىشلىتىشكە رۇخسەت قىلىندى، لايىقەتسىز ئۆلچەم ئەسۋابلىرى پۈتۈنلەي مۇسادىرە قىلىندى. كورلا ناھىيىسىنىڭ ئۆلچەم ئەسۋابلىرىنى بىرخىللاشتۇرۇش لايىھىسى 1952 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ ئاخىرىدا رەسمىي يولغا قويۇلدى.

1952 ـ يىلى ئۆلچەم ئەسۋابلىرى بىر خىللاشتۇرۇلغاندىن كېيىن تەكشۈرۈش ئۇزۇمى يولغا قويۇلدى. سودىگەرلەرنى قەرەللىسىز ھالدا ئارىلاپ تەكشۈرۈپ ئۆلچەمگە توشمايدىغان ئۆلچەم ئەسۋابلىرىنى ئىشلەتكەنلەرنىڭ ئۆلچەم ئەسۋابلىرى مۇسادىرە قىلىندى ياكى ئۆلارغا مەمۇرىي جەرىمانە قويۇلدى. 1953ـيىلى قانۇنغا خىلاپلىق قىلغان تىجارەتچىلەردىن 37سى تەكشۈرۈپ چىقىلدى، 13 چوكىلىق تارازا، ئالتە گەز، سەككىز ياغ كەمچىنى مۇسادىرە قىلىندى.

1955 ـ يىل 4 ـ ئايدا ئىككىنچى قەدەمدىكى ئۆلچەم ئەسۋابلىرىنىڭ ئۆلچىمىنى بىرلىككە كەلتۈرۈش لايىھىسى يولغا قويۇلۇشقا باشلىندى. ئۇزۇنلۇق ئۆلچىمى بىردەك مېترغا ئۆزگەرتىلىپ، «گەز» ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى؛ ئېغىرلىق ئۆلچىمى ۋاقتىنچە 16 سەرلىك چوكىلىق تارازىغا ئۆزگەرتىلىپ، كونا چوكىلىق تارازا ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، بازاردىكى ئاشلىق سودىسىدا چوكىلىق تارازا ئۆلچەم بىرلىكى قىلىنىپ، چارەك بىكار قىلىندى. شۇندىن ئېتىبارەن، كورلا ناھىيىسىدە دۆلەت بەلگىلىگەن «مېتر سىستېمىسىنى ئومۇملاشتۇرۇش، جاق سىستېمىسىنى داۋاملىق قوللىنىش، قالايمىقان ئۆلچەم سىستېمىسىنى بىكار قىلىش»تىن ئىبارەت ئۆلچەم باشقۇرۇش ئۇزۇمى تەلتۆكۈس ئىجرا قىلىندى.

1955 ـ يىلدىن باشلاپ ئۇرۇمچىدىن بۇيرۇتۇپ ياسىتىلغان ئۆلچەم ئەسۋابلىرى سېتىۋېلىنىپ، ھەرقايسى ساھەلەرنىڭ ئىشلىتىشىگە سېتىپ بېرىلدى. 1959 ـ يىلى ناھىيىلىك ئۆلچەم ئەسۋابلىرىنى رېمونت قىلىش ـ ياساش گۇرۇپپىسى قۇرۇلۇپ، كورلا ناھىيىسىنى ئۆلچەم ئەسۋابلىرى بىلەن تەمىنلەش مەسلىسى ھەل قىلىندى، شۇ يىلىلا 108 چوكىلىق تارازا ياسالدى، 27 گىر رېمونت قىلىندى. 1959ـيىلدىن 1961 ـ يىلغىچە تۇرلۇك ئۆلچەم ئەسۋابلىرىدىن 9064ى ياسالدى. 1960 ـ يىلى ئاپتونوم رايونىمىز ئۆلچەم تارماقلىرى كورلا ناھىيىسى تەۋەسىدە 500 كىلوگرام تۆت دەرىجىلىك تارازا تېشى تارقاتتى ۋە ساتتى.

1959 ـ يىل 9 ـ ئايدا كورلا ناھىيىسىدە ئۇچىنچى قېتىم ئۆلچەم ئەسۋابلىرى ئىسلاھاتى باشلاندى. گۇرۇپپىمىزنىڭ «ئۆلچەم ئەسۋابلىرىنى بىرلىككە كەلتۈرۈش توغرىسىدىكى بۇيرۇقى»غا ئاساسەن، پۈتۈن مەملىكەت بويىچە مېتر ـ كىلوگرام سىستېمىسى ئومۇملاشتۇرۇلدى. ئۇزۇنلۇق بىرلىكى بىردەك مېترغا ئۆزگەرتىلدى؛ ئېغىرلىق بىرلىكىدە خەلقئارالىق كىلوگرام سىستېمىسا ئۆلچەم، جاق سىستېمىسى قوشۇمچە قىلىندى، بىر جاق ئەسلىدىكى 16 سەردىن 10 سەرگە ئۆزگەرتىلدى، جۈملە دورىلىرى بىلەن ئاشلىقنىڭ ئۆلچىمى ۋاقتىنچە ئۆزگەرتىلمىدى. شۇ يىلى 11 ـ ئايدا كورلا ناھىيىسىنىڭ ناھىيە بازىرى، يېڭىشەھەر، تېكىنچى، ئاۋات قاتارلىق جايلىرىدا مېتر ـ كىلوگرام سىستېمىسى ئاساسەن ئومۇملاشتۇرۇلدى.

1959 ـ يىلى 54 تۇرۇن ۋە 58 ماگىزىنىنىڭ ئۆلچەم ئەسۋابلىرىنى ئىشلىتىش ئەھۋالى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈلدى، تۇرلۇك ئۆلچەم ئەسۋابلىرىدىن 858ى تەكشۈرۈلۈپ، ئۆلچەمگە توشمايدىغان ياغاچ چوكىلىق تارازىدىن 194 ى مۇسادىرە قىلىندى، يۇ، بازاردا ئىشلىتىلىۋاتقان تارازىلارنىڭ تەخمىنەن 30 پىرسەنتىنى

ئىگىلەيدۇ. 1962 ـ يىلى 43 يانۋار چوكىلىق تارازا تەكشۈرۈلۈپ، ئۇلچەمگە توشمايدىغان 26سى مۇسادىرە قىلىندى؛ ئەينى ۋاقىتتا كەلگە تارقالغان پۈرۈنىلىق تارازىنىڭ خاتالىق پەرقى بەكمۇ چوڭ بولۇپ، ھەر 500 گرامدىن 67. 58 گرام كەم چىققاچقا، ئىشلىتىش مەنئى قىلىندى. 1966 ـ يىلى 1471 دانە يانۋار چوكىلىق تارازا، 462 دانە گىر تەكشۈرۈلۈپ، ئۇلچەمگە توشمايدىغان ئۇلچەم ئەسۋابىدىن 50 ى مۇسادىرە قىلىندى. شۇ يىلى پۈرۈنىلىق تارازىلارنى ئىشلەتمەسلىك توغرىسىدا جايلارغا ئۇقتۇرۇش قىلىندى ھەمدە ئۇلچەم ئەسۋابلىرىنى باشقۇرۇشنى كۈچەيتىش چارىسى تۈزۈپ چىقىلىپ، ئۇلچەمگە توشمايدىغان ئۇلچەم ئەسۋابلىرىنى ئىشلىتىش مەنئى قىلىندى. سودا ـ سېتىقتا ئىشلىتىلمەيدىغان ئۇلچەم ئەسۋابلىرىنى ئۇلچەم تارماقلىرىنىڭ تەكشۈرۈپ بېكىتىشىدىن ئۆتكۈزۈش بەلگىلەندى ھەمدە ھەرقايسى ئورۇنلاردىن ئۇلچەم ئەسۋابلىرىنى ئۆز ۋاقتىدا رېمونت قىلغۇزۇش تەلەپ قىلىندى. 1974 ـ يىلى ئاشلىق سىستېمىسىدىن مەككىز ئورۇن، سودا سىستېمىسىدىن ئالتە ئورۇن، تەمىنات ـ سودا ۋە مادىي ئەشيا سىستېمىسىدىن 17 ئورۇننىڭ تۇرلۇك تارازىلىرىدىن 83 ى تارىلاپ تەكشۈرۈلۈپ، لايىقەتسىز تارازىدىن 22سى مۇسادىرە قىلىندى، يۇ، تارىلاپ تەكشۈرۈلگەن تارازىلارنىڭ 36 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. 1960ـ يىل 8 ـ ئايدا كورلا ناھىيىسى بويىچە ئۇلچەم بىرلىكلىرىدە مېتر ـ كىلوگرام سىستېمىسى يولغا قويۇلدى.

1981 ـ يىلى بايىنغولىن ئوبلاستلىق ئۇلچەم ئىشلىرى ئورنى كورلا شەھىرىدە ئۇلچەملەشكەن باشقۇرۇشنى يولغا قويۇپ، بىر قاتار ئۇلچەم باشقۇرۇش تۈزۈملىرىنى ئورناتتى، شۇنىڭدىن ئېتىبارەن ئۇلچەم بىرلىكلىرىنى باشقۇرۇش ئاساس قىلىنغان ئۇلچەم باشقۇرۇش خىزمىتى ئومۇميۈزلۈك ئۇلچەملەشكەن باشقۇرۇشتىن ئىبارەت يېڭى باسقۇچقا قەدەم قويدى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقتتا ئۇلچەم ئەسۋابلىرى، دىنامىكا، ئېلېكتر ئىلمى، خىمىيە سانائىتىدىن ئىبارەت تۆت تۈردىكى ئەسۋاب ـ سايمانلارنى تەكشۈرۈپ بېكىتىش، رېمونت قىلىش تۈزۈمى ئورنىتىلدى، سانائەت كارخانىلىرىدا ئۇلچەم باشقۇرۇشنى دەرىجىگە ئايرىپ باھالاپ بېكىتىش تۈزۈمى، ئۇلچەم باشقۇرۇش خادىملىرىنى تەربىيىلەش ۋە سىناپ تەكشۈرۈش تۈزۈمى ئورنىتىلدى.

1982 ـ يىلى سودا تارماقلىرىدىكى ئۇلچەم ئەسۋابلىرىدا خاتالىق بولۇش، ئۇلارنى رېمونت قىلدۇرماسلىق ئەھۋالىنى ئەزەردە تۇتۇپ، كورلا شەھىرى ئۇلچەم ئەسۋابلىرىنى نازارەت قىلىشنى كۈچەيتىش توغرىسىدا بەلگىلىمە چىقاردى.

1985 ـ يىلى ئۇلچەم نازارەتچىلىرىدىن ئىمتىھان ئېلىش ۋە ئۇلارغا كەسپىي گۇۋاھنامە تارقىتىپ بېرىش تۈزۈمى ئورنىتىلدى.

1986 ـ يىلى مەجبۇرىي تەكشۈرۈپ بېكىتىش چارىسى يولغا قويۇلۇپ، ئابونېتلاردىن ئۇلچەم باشقۇرۇش تارماقلىرىغا تىزىمغا ئالدۇرۇش تەلەپ قىلىندى، تۇرلۇك ئۇلچەم سايمانلىرىنى تەكشۈرۈپ رېمونت قىلىش سودىكى بەلگىلەندى ھەمدە ھەرقايسى سودا ـ سېتىق بازارلىرىدا ئۇلچەم نازارەتچىسى تەسىس قىلىندى ۋە ئۇلچەم ئەسۋابلىرى ئۇلچەملەشتۈرۈلدى.

1986 ـ يىلدىن ئېتىبارەن، ئۇلچەم ۋە ئۇلچەملەشكەن باشقۇرۇش بويىچە 10 قارار تەربىيىلەش كۇرسى ئېچىلدى، بۇنىڭغا 539 كىشى قاتناشتۇرۇلدى، 103 كىشىدىن ئىمتىھان ئېلىندى.

1988 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى بايىنغولىن ئوبلاستلىق ئۇلچەم ئىشلىرى ئورنى، ئوبلاستلىق مال باھا ئىدارىسى سۈيۈق جىسىم كەمچىنىنى ئالماشتۇرۇش، ھەجىم بىرلىكىنى بىر تۇتاش ئىشلىتىش توغرىسىدا بىرلەشمە ئۇقتۇرۇش چىقاردى. 1988 ـ يىل 5 ـ ئايدا بايىنغولىن ئوبلاستلىق ئۇلچەم ئىدارىسى كورلا شەھىرى تەۋەسىدە سۈيۈقلۇق جىسىم ئۇلچەم كەمچىنىنى ئالماشتۇرۇش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش چىقاردى، 9 ـ ئايدا يەنە بايىنغولىن ئوبلاستىدا قانۇندا بەلگىلەنگەن ئۇلچەم بىرلىكىنى توغرا ئىشلىتىش يۈكرى توغرىسىدىكى دوكلاتنى ئوتتۇرىغا قويدى.

1988 ـ يىلى كورلا شەھىر رايونىدا جەمئىي 8500 دانە دىنامىكىلىق ئۇلچەش ئەسۋابى، 6000 دىن كۆپرەك ياغاچ چوكىلىق تارازا ـ گىر ۋە 10 مىڭدىن ئارتۇق ئېلېكترلىك ئۇلچەش ئەسۋابى، 200 دىن ئارتۇق ئىسمىقلىق ئۇلچەش ئەسۋابى، 100 دىن ئارتۇق خىمىيە سانائىتى ئۇلچەش ئەسۋابى تەكشۈرۈپ بېكىتىلدى. 1988 ـ يىلى قانۇندا بەلگىلەنگەن ئۇلچەمنى ئومۇمىيۈزلۈك يولغا قويۇش چارىسى بەلگىلىنىپ، كورلا شەھىرىگە 1989 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىدا دۆلەت قانۇنىدا بەلگىلەنگەن ئۇلچەم بىرلىكىگە ئۆتۈشى توغرىسىدا مۇھلەت بېرىلدى.

§ 3 . سانائەت ئۆلچەملەشتۈرۈپ باشقۇرۇش

1959 ـ يىلدىن بۇرۇن كورلا ناھىيىسى ئۇلچەم بىرلىكىنى ئىشلىتىشنى باشقۇرۇشنى ئۇلچەم خىزمىتىنىڭ مۇھىم ئۆقتىسى قىلغان، ئۇلچەملەشتۈرۈپ باشقۇرۇشنى تېخى قانات يايدۇرمىغانىدى. 1959ـيىلى بايىنغولىن ئوبلاستلىق ئۇلچەم ئىشلىرى ئورنى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئۇلچەملەشتۈرۈپ باشقۇرۇش خىزمىتى يەيدىنپەي قانات يايدۇرۇلدى.

1959 ـ يىلى جۇڭگو ئۆسۈملۈك دورىلىرى، كان مەھسۇلاتلىرى، قوي يۇڭى، پاختا، ئاشلىق سېتىۋېلىش ئۇلچىمى تۈزۈلدى، شۇنداقلا ئۇلچەملەشتۈرۈشنىڭ كەسىپي خادىملىرى تەربىيىلەندى.

1961 ـ يىلى دېھقانچىلىق مەھسۇلاتلىرى، خىمىيۋى ئوغۇت، دېھقانچىلىق دورىسى، ئاشلىقنى مۇۋاپىق تېمپېراتۇرىدا ساقلاش ئۇلچىمىنى ئۇلچەملەشتۈرۈش يېقىنقى مەزگىللىك ئۇلچەم تەقىقاتى كۈنتەرتىپىگە كىرگۈزۈلدى.

1981 ـ يىلى شەھەر رايونىدا سانائەت ئۇلچىمىنى تەكشۈرىدىغان ئۇلچەملىك ئەسۋاب 46گە يەتتى، ئۇلار ئارقىلىق شەھەر رايونى كارخانىلىرىدىكى 86 خىل سانائەت ئۇلچەم ئەسۋابى تەكشۈرۈپ بېكىتىلدى، 32 كارخانا سۈپەت ئۇلچىمىنى باشقۇرۇش جەھەتتىن تەكشۈرۈلدى، بۇ جەريانىدا كىچىك كارخانىلاردا مەخسۇس ئۇلچەم باشقۇرغۇچى يوقلۇقى، زۆرۈر ئۇلچەم تەكشۈرۈش ئەسۋابىنىڭ كەملىكى، مەھسۇلاتلارنىڭ لايىقەتلىك بولۇش نىسبىتىنىڭ تۆۋەنلىكى، تەننەرخىنىڭ يەك يۇقىرى ئىكەنلىكى قاتارلىق مەسىلىلەر بايقالدى. شۇ يىلى 5 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنى كورلا شەھەرلىك مېتال بۇيۇملار شىركىتىنىڭ مەلۇم زاۋۇتتا ئىشلەپچىقىرىلغان 10 جىنىڭلىق پۈرژىنىلىق تارازىنى بەلگىلىمىگە خىلاپ ھالدا ساتقانلىقى بايقالدى، بۇ مۇناسىۋەت بىلەن بايىنغولىن ئوبلاستلىق ئۇلچەم ئىشلىرى ئورنى پۈرژىنىلىق تارازىنىڭ بازاردا ئىشلىتىلىشىنى قاتتىق مەنئى قىلىش توغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇشنى قايتا تەكىتلىدى.

1982 ـ يىلى شىنجاڭ قېلىپ زاۋۇتى ئىشلەپچىقارغان تىك بۇلۇڭلۇق مېتىر ئارىلاپ تەكشۈرۈلدى، بۇنىڭ ئىچىدە 1 ـ دەرىجىلىك مەھسۇلات %56نى، 2 ـ دەرىجىلىك مەھسۇلات %31نى ئىگىلىدى.

1983 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى بايىنغولىن ئوبلاستلىق ئۇلچەم ئىشلىرى ئورنى ئېنېرگىيە تېجەشنى باشقۇرۇش تەدبىرىنى كۆچەيتىپ، بىر قىسىم كارخانىغا ئېنېرگىيە تېجەش ئەسۋابى قۇراشتۇرۇپ بېرىپ، ئېنېرگىيە مەنبەسى ئۇلچىمىنى باشقۇرۇش خىزمىتىنى يەنمۇ قانات يايدۇردى.

1984 ـ يىلى ئىسپىرت ئۇلچىگۈچىنى تەكشۈرۈپ بېكىتىش خىزمىتى قانات يايدۇرۇلۇپ، چەت ئەللەرنىڭ ئۇلچىمى بويىچە ئىسپىرت گرادۇسىنى ئۇلچەيدىغان °15 لۇق ئىسپىرت ئۇلچىگۈچ بىكار قىلىنىپ، دۆلىتىمىزدە ئىشلەنگەن °20 لۇق ئىسپىرت ئۇلچىگۈچكە بىر تۈتاش ئالماشتۇرۇلدى.

1986 ـ يىل 2 ـ ئايدا شىنجاڭ «ئالغا» ماشىنىسازلىق زاۋۇتىدا ئۇلچەم باشقۇرۇش دەرىجىسىنى

بېكىتىش خىزمىتى مىناق قىلىندى. شۇ يىلى 11 سانائەت كارخانىسىنىڭ ئۇلچەم باشقۇرۇش دەرىجىسى باھالاندى، شىنجاڭ قېلىپ زاۋۇتى، شىنجاڭ «قىزىل بايراق» ئەسۋاب زاۋۇتى، يېزا لىگىلىك 2 ـ شى قەغەز زاۋۇتى 2 ـ دەرىجىلىك ئۇلچەم ئورنى قىلىپ باھالاندى.

1987 ـ يىلى شەھەر بويىچە ئۇلچەم ئەسۋابلىرىنى مەجبۇرىي تەكشۈرۈپ بېكىتىشنى باشقۇرۇش چارىسى يولغا قويۇلۇپ، دىنامىكا، ئېلېكتر ئىلمى، ئىسسىقلىق سانائىتى، ھىممىيە سانائىتى ساھەلىرىدىكى ئۇلچەش ئەسۋابلىرىنى تەكشۈرتۈش مۇھلىتى توغرىسىدا كونكرېت بەلگىلىمە چىقىرىلدى، لىگال بۆلۈمى ئۇلچەم ستاندارتىنى كۆرسەتكۈچ بەلگىلەپ تەكشۈرۈش، گۇۋاھنامە تارقىتىش كونكرېت چارىسى توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش تارقىتىلدى.

VI باب

سودا ـ سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش

§ 1 . ئاپپاراتلار

چىلىق سۇلالىسىنىڭ چېخىلۇڭ يىللىرىدا كورلىدا سودا ئىشلىرىنى سودا بېگى باشقۇرغان، مىنگوناق 29 ـ يىلى (1940 ـ يىلى) كورلا شەھىرىدە مال باھاسىنى مۇقىملاشتۇرۇش ھەيئىتى قۇرۇلغان، ئۇنىڭغا ھاكىم قوشۇمچە مۇدىر بولغان، ئۇنىڭ سودا ـ سانائەت، باج، سودا، بانكا، چ خ تارماقلىرىنىڭ مەسئۇللىرى قاتارلىق بىرمۇنچە ئەزاسى بولغان، مىنگوناق 33 ـ يىلى (1944 ـ يىلى) 6 ـ ئايدا مال باھاسىنى مۇقىملاشتۇرۇش ھەيئىتى مال باھاسىنى ئىدارە قىلىش ھەيئىتى دەپ ئۆزگەرتىلگەن. ھەيئەت مۇدىرلىقىنى يەنىلا ھاكىم ئۈستىگە ئالغان، ئۇنىڭ قارىمىقىدا ئۇچ كەسپىي بۆلۈمچە قۇرۇلغان. بۆلۈمچە باشلىقلىقىنى ئالاقىدار تارماقلارنىڭ مەسئۇللىرى ئۈستىگە ئالغان، ئۇنىڭ يەنە كاتىپ، پۈتۈكچى، بوغالتىر، تەرجىمان، ئىش بېجىرگۈچى قاتارلىق خادىملىرى بولغان. مىنگوناق 32 ـ يىلى (1943ـيىلى) دىن ئىلگىرى ناھىيىلىك باج ئىدارىسى بىر قىسىم سودا ـ سانائەت مەمۇرىي باشقۇرۇش كەسپىنى قوشۇمچە باشقۇرغان. مىنگوناق 34 ـ يىلى (1945 ـ يىلى) ناھىيىلىك ھۆكۈمەتتە قۇرۇلۇش بۆلۈمى تەسىس قىلىنغان (ئۇ 4 ـ بۆلۈم دەپمۇ ئاتالغان)، سودا ـ سانائەتنى باشقۇرۇش ئۇنىڭ فۇنكسىيەسىنىڭ بىرى قىلىنغان. مىنگوناق 37 ـ يىلى (1948 ـ يىلى) كورلا ناھىيىلىك ھۆكۈمەت مال باھاسىنى ئىدارە قىلىش ئىجرائىيە شۆبەسىنى قۇرۇپ، ئۇنى جىددىي ئەھۋالدا بازار مال باھاسىنى باشقۇرىدىغان مەخسۇس ئاپپارات قىلغان، ئۇ بىر قىسىم سودا ـ سانائەتنى باشقۇرۇش كەسپىنى باشقۇرغان.

1950 ـ يىلى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ سودا ـ سانائەت بۆلۈمى سودا ـ سانائەتنى باشقۇرۇش فۇنكسىيەسىنى يۈرگۈزدى. 1954 ـ يىلى كورلا شەھىرىدە بازار باشقۇرۇش كومىتېتى قۇرۇلدى. بازار باشقۇرۇش كومىتېتى سودا ـ سانائەت، ئاشلىق، باج، تەمىنات ـ سودا، جامائەت خەۋپسىزلىكى تارماقلىرىنىڭ مەسئۇللىرىدىن تەركىب تاپتى، سودا ـ سانائەت بۆلۈمىنىڭ باشلىقى مۇدىر بولدى. ئۇنىڭغا بىر مەخسۇس كاتىپ، بىر نەچچە ئادەتتىكى كادىر قويۇلدى. 1956 ـ يىلى ھاكىم بازار باشقۇرۇش

كومىتېتىنىڭ مۇدىرى بولدى. بازار باشقۇرۇش كومىتېتىنىڭ قول ئاستىدا بازار تەكشۈرۈش، مال باھاسىنى مۇقىملاشتۇرۇش، بازارنى كۆزىتىش گۇرۇپپىلىرى قاتارلىق ئۈچ پائالىيەت گۇرۇپپىسى تەسىس قىلىندى. 1958 ـ يىلى بازار باشقۇرۇش كومىتېتى ناھىيىلىك سودا ئىدارىسىنىڭ رەھبەرلىكىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1960 ـ يىلى كورلا ناھىيىلىك بازار مال باھاسىنى باشقۇرۇش كومىتېتى قۇرۇلۇپ، ئەسلىدىكى ناھىيىلىك بازار باشقۇرۇش كومىتېتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. 1963 ـ يىل 5 ـ ئايدا كورلا ناھىيىلىك بازار مال باھاسىنى تەكشۈرۈش كومىتېتى كورلا بازىرىنىڭ رەھبەرلىكىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1965 ـ يىل 1 ـ ئايدا يېڭىباشتىن كورلا ناھىيىلىك بازار باشقۇرۇش كومىتېتى قۇرۇلدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە كورلا ناھىيىلىك بازار مال باھاسىنى باشقۇرۇش كومىتېتى پارچىلىنىپ كەتتى. 1972 ـ يىل 6 ـ ئايدا كورلا ناھىيىلىك بازار باشقۇرۇش كومىتېتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، يەتتە شتات بېرىلدى. 1979 ـ يىلى كورلا ناھىيىلىك بازار باشقۇرۇش كومىتېتىنىڭ نامى رەسمىي ناھىيىلىك سودا ـ سانائەت مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسىغا ئۆزگەرتىلدى. 1980 ـ يىل 5 ـ ئايدا كورلا شەھەرلىك سودا ـ سانائەت مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى قۇرۇلدى. 1984 ـ يىلى ناھىيە بىلەن شەھەر قوشۇۋېتىلگەندە، كورلا ناھىيىلىك سودا ـ سانائەت يەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى كورلا شەھەرلىك سودا ـ سانائەت مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسىغا قوشۇۋېتىلدى. قوشۇۋېتىلىش ۋاقتىدا، ناھىيىلىك سودا ـ سانائەت مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ توققۇز ئىشچى ـ خىزمەتچىسى، شەھەرلىك سودا ـ سانائەت مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ 80 ئىشچى ـ خىزمەتچىسى بار ئىدى، يۈلار قوشۇلۇپ ئىشچى ـ خىزمەتچى سانى 89 كىشىگە يەتتى. 1990 ـ يىلى كورلا شەھەرلىك سودا ـ سانائەت مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 143 كە يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 42 نەپەر. سودا ـ سانائەت مەمۇرى باشقۇرۇش ئىدارىسىغا قاراشلىق ئورۇنلاردىن «ئىتتىپاق»، دەريا بويى، كۆنچى، سايباغ، پويىز ئىستانسىسى، تاشدەن، بوستان ۋە بېزىلاردا 11 بېزا ئىگىلىك سودا ـ سانائەت مەمۇرىي باشقۇرۇش ئورنى بار.

§ 2 . بازار سودىسىنى باشقۇرۇش

1. بازار قۇرۇش

كورلا شەھىرىدىكى شەھەر ـ بېزا بازار سودىسىنىڭ ئۈچ خىل شەكلى بار: ئۇنىڭ بىرى، قەرەللىك سودا قىلىدىغان بازار؛ ئىككىنچىسى، دائىم سودا قىلىدىغان بېزا ئىگىلىك مەسئۇلاتلىرى سودا بازىرى؛ ئۈچىنچىسى، ئىچكى ئۇلكىلەردىن ئېقىپ كەلگەن كىشىلەر تىجارەت قىلىدىغان «يايما» سودىسى. 1990ـ يىلى شەھەر بويىچە شەھەر ـ بېزا بازارلىرىدىكى سودىنىڭ يىللىق پۈتۈشۈش سوممىسى 64 مىليون 90 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 1963 ـ يىلدىكىنىڭ 96 ھەسسىسىگە، 1985 ـ يىلدىكىنىڭ 8.8 ھەسسىسىگە توغرا كەلدى.

كورلا شەھىرى (ناھىيىسى) نىڭ قىسمەن يىللاردىكى شەھەر - يېزا بازار سودىسىدا پوتۇشۇش ئەھۋالى

جەدۋەل: 25 - 12 بىرلىكى: 10 مىڭ يۈەن

يىللار	پوتۇشۇلگەن سودا سوممىسى	يىللار	پوتۇشۇلگەن سودا سوممىسى
1963	66.70	1981	520
1964	50.20	1982	606
1965	39.65	1985	730.37
1980	483	1990	6409

بازار كورلا ناھىيىسىدىكى بازار يۈەن، مىڭ سۈلالىسى دەۋرلىرىدىلا روناق تاپقان. بازار—ئۈيغۇر دېھقان، چارۋىچىلىرى قەدىملىك تاۋار ئالماشتۇرىدىغان ئەنئەنىۋى سودا شەكلى بولۇپ، ئۇنىڭدا بىر كۈندە بىر-بىرىپ، كەلگىلى بولىدىغان دائىرىدىكى رايون بازارنى قايلاش رايونى بولىدۇ. كورلىدا جۈمە كۈنى بازار كۈنى بولىدۇ، بازاردا ئاشلىق، ياغ، ئۆي ھايۋانلىرى، ئۆي قۇشلىرى، مېۋە-چېۋە، قوغۇن-تاۋۇز، كۆكتات، يەرلىك قول ھۈنەر بۇيۇملىرى قاتارلىق تاۋارلار ئالماشتۇرۇلىدۇ. باشتا مالغا مال ئالماشتۇرۇلاتتى، كېيىنچە پەيدىنپەي پۇل ئارقىلىق سودا قىلىشىدىغان بولدى، يېقى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىنكى 1950-يىلى كورلا ناھىيىسىدە شەھەر رايونىدىكى كۆنچى دەرياسى بويى (ھازىرقى «ئايتاپچەرمەس» كۆۋرۈكى)، تاشدەن، شاڭخۇ، چەرچى قاتارلىق جايلاردا بازار بولاتتى، ئۇلارنىڭ كۆپىنچىسىدە يوللىنىڭ ئىككى قاسىتىغا يايما يېيىلاتتى.

1950 - يىلى كورلا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى بازارنى دەسلەپكى قەدەمدە تەرتىپكە سېلىپ، 12 مەخسۇس كىچىك بازار ئورنىنى بەلگىلىدى. ئۇلار ئاشلىق - ياغ بازىرى، مېۋە - چېۋە، قوغۇن - تاۋۇز بازىرى، پارچە يىمەكلىكلەر بازىرى، رەخت بازىرى، قەنت - چاي بازىرى، كالا - قوي گۆشى بازىرى، كۆكتات بازىرى، ئۆتۈك - يىيما بازىرى، چارۋا مال - ئۆي قۇشلىرى بازىرى، يۇڭ - تېرە بازىرى، پاختا بازىرى، ئوتۇن - سامان بازىرى ئىدى. 1956 - يىلى دۆلەت ئاشلىق، ياغلىق دان، پاختا قاتارلىق مەھسۇلاتلارنى بىر تۈتاش سېتىۋېلىش - بىر تۈتاش سېتىشنى يولغا قويدى، شۇنداقلا تەمىنات - سودا كوپېراتىپى سېتىۋالمىدىغانلىكى مەھسۇلاتلارنى بازارغا سېلىشقا بولمايدىغانلىقىنى، بازارغا مېۋە - چېۋە، قوغۇن - تاۋۇز، كۆكتات ۋە ئاز ساندىكى قول ساناەت مەھسۇلاتلىرىنىلا سېلىشقا بولىدىغانلىقىنى بەلگىلىدى. 1963 - يىلى كورلا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئامىمغا ئاسانلىق يارىتىش، دېھقانچىلىق ۋاقتىغا دەخلى يەتكۈزمەسلىك ئۈچۈن، بازار كۈنىنى جۈمەدىن يەكشەنبىگە ئۆزگەرتتى، بۇ تاكى ھازىرغىچە داۋاملىشىپ كەلمەكتە. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە دېھقان، چارۋىچىلارنىڭ ئائىلە قوشۇمچە كەسپىنىڭ تەرەققىياتى چەكلىنىگە ئۇچرىغاچقا، بازار ئىنتايىن سۈسلىشىپ كەتتى. ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، بازار سودىسى جۇش ئۇرۇپ راۋاجلاندى. كۆپ ساندىكى بازار دائىملىق يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى سودا بازىرى بىلەن قوشۇلۇپ كەتتى. ئاشلىق، پاختا، چارۋا مال، ئۆي قۇشلىرى بازارلىرىلا كونا تۈزۈم بويىچە داۋاملىشىپ ھەپتىدە بىر قېتىم بازار سودىسى بولدى.

يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى سودا بازىرى يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، كورلا ناھىيە-سىنىڭ شەھەر، يېزا توپۇسى يىلدىن - يىلغا كۆپەيدى، ھەر ھەپتىدە بىر قېتىم ئۆتكۈزۈلىدىغان بازار شەھەر - يېزا ھەلقىنىڭ كۈندىن - كۈنگە ئۈسۈۋاتقان تۇرمۇش ئېھتىياجىنى قاندۇرالمايدىغان بولۇپ قالدى، بىر قىسىم بازار دائىملىق سودا قىلىدىغان يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى سودا بازىرىغا ئۈزگىرىپ كەتتى. 1958 - يىلى كورلا ناھىيىسى كۆنچى دەريا-سى بىر قەدەر چوڭ يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى سودا بازىرىنى قۇردى. سايباغ رايونىدىمۇ ئۈزلۈكسىز-دىن بازار سودىسى بارلىققا كەلدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى سودا بازارلىرى ئاساسەن تارقىۋېتىل-دى. 1979 - يىلدىن كېيىن يەنە راۋاجلىنىپ، سېتىۋېلىش - سېتىش ئۇۋانلاشقان ۋەزىيەت بارلىققا كەلدى.

1980 - يىلدىن كېيىن كورلا شەھىرى ئوزغۇن مالىيە كۈچى، ماددىي كۈچنى ئىشقا سېلىپ، ئۇزاق مۇددەتلىك چوڭ تېپتىكى ئۇنىۋېرسال يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى سودا بازىرىنى قۇردى. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر شەھەر بويىچە ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ «ئىتتىپاق» بازىرى، سايباغ بازىرى، شەرقىي پويىز ئىستانىسى بازىرى، «ئىتتىپاق» چارۋا مال بازىرى، بوستان بازىرى، ئاشدەن بازىرى، دەريا بويى بازىرى، شائخۇ يېزا سودا بازىرى ۋە يېزا ئىگىلىك 2 - شى مەيلەغ سېلىپ قۇرغان كۆنچى بازىرى قاتارلىق 9 يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى سودا بازىرى قۇرۇلدى، يۈنىڭغا 5 مىليون 460 مىڭ 100 يۈەن مەبلەغ سېلىندى، 16 مىڭ 892.56 كۋادرات مېتر مۇلياۋ لاياس، 19 مىڭ 27. 729 كۋادرات مېتر ئۈي، 1678 مېتر پوكەي، 2206 مۇقىم ۋاقىتلىق تىجارەت يايمىسى ياسىلىپ يىللىق سودىدا پۈتۈشۈش سوممىسى 64 مىليون 90 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

يايما يېيىش كورلا شەھىرىدە يۈندىق تىجارەت يىلەن ئۇغۇللىنىدىغانلارنىڭ %90تىن كۆپرەكى ئىچكى ئۇلكىدىن ئېقىپ كەلگەنلەر. ئۇلارنىڭ كۆپىنچىسى جىياڭسۇ، جېجياڭ، خۇنەن، خۇبېي، سە-چۈەن، خېنەن قاتارلىق جايلاردىن كەلگەن، ئۇلار كورلا شەھىرىنىڭ شەھەر، يېزا كوچىلىرىنىڭ ئىككى قاسىتىغا يايما يېيىپ مال ساتىدۇ، ئۇلارنىڭ يايمىسى كىچىك، ئورنى ئۇراقسىز بولۇپ، ئاساسلىقى كىيىم-كېچەك ۋە ئۇششاق تاۋار سودىسى قىلىدۇ. ئۇلارنىڭ مالليرى بىۋاستە شائخەي، ۋۇخەن، نەنجىڭ، بېيجىڭ، گۇاڭجۇ قاتارلىق جايلاردىن كېلىدۇ.

كورلا شەھىرىدىكى يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى سودا بازارلىرىنىڭ 1990 - يىلدىكى قۇرۇلۇش ئەھۋالى

جەدۋەل: 25 - 13

بازار نامى	پۈتۈپ ئىش باشلىنغان ۋاقتى	سېلىنغان ئومۇمىي مەبلەغ (10مىڭ يۈەن)	چوڭ لاياس (كۋادرات مېتر)	پوكەي (دانە)	ئۈي (كۋادرات مېتر)	مۇقىم يايما ئورنى (دانە)	ۋاقىتلىق يايما ئورنى (دانە)	ئايدا بازارغا چىققۇچىلار (10 مىڭ ئادەم)	يىللىق پۈتۈشۈش سوممىسى
بوستان بازىرى	1989 - يىل 7 - ئاي	138	300	273	3935	326	60	1.5	150
دەريا بويى بازىرى	1983 - يىل	16.58	2600		1280.33			1	

بېيجىڭ شەھىر شەرقىي پويىز ئىستانسىسى بازىرى	1987 - يىل	66.82	1233	280	2119.02	180	50	2	322.7
«ئىتتىپاق» بازىرى	1989 - يىل 10 - ئاي	113.7	973.8	192	4011.93	196	65	1	511.4
تاشكەن بازىرى	1987 - يىل 9 - ئاي	25.23	1357.76	110	1672.52	98	120	1	262.5
شاڭخەي بېزا بازىرى	1985 - يىل	6.15	500		684.5				604.3
بېزا ئىگىلىك 2 - شى كۆنـ چى بازىرى	1989 - يىل 1 - ئاي	51.5	1830	162	1220.64			2	181.3
سايباغ بازىرى	1986 - يىل 10 - ئاي	113.18	1873	663	4122.8	571	15	5	4376.8
«ئىتتىپاق» چارۋا مال بازىرى	1986 - يىل	18.96	525		682.17	25	500	1.5	

2. سودا بازىرىنى باشقۇرۇش

مىنگو دەۋرىدە ناھىيىلىك ھۆكۈمەت سودا پائالىيىتى بىلەن شۇغۇللانغۇچىلارغا تىجارەت كىتىشكىسى تارقىتاتتى، مال باھاسىنى مۇقىملاشتۇرۇش كومىتېتى بازاردىكى تاۋارنىڭ باھاسىنىلا باشقۇراتتى، چەك-لەيتتى ۋە تەكشەيتتى. لېكىن ئۇلارنىڭ ئويناىدىغان رولى يوق دېيەرلىك ئىدى، مال باھاسى ئۆستى - ئۆستىلەپ ئۆسۈۋېرەتتى. مىنگونىڭ 37 - يىلى (1948 - يىلى) ماددىي ئەشيالارنى سەپلەپ سېتىش يولغا قويۇلدى، سەپلەپ سېتىش ئوبيېكتى ئادەتتىكى پۇقرالار ئىدى.

1949 - يىل 9 - ئايدىن كېيىن كوررلا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى بىر مۇنچە تەدبىر قوللىنىپ، بازارنى باشقۇردى، مال باھاسىنى مۇقىملاشتۇردى، ماددىي ئەشيا ئالماشتۇرۇشنى ئىلگىرى سۈردى. 1953-يىلى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى بازار باشقۇرۇش بىرلەشمە تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسى قۇرۇپ، بازارنى ئېنىقلىدى، تەرتىپكە سالدى.

1952 - يىل 7 - ئايدا كوررلا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى بىرلىككە كەلگەن ئۇلچەم ئەسۋابلىرىنىڭ گەز، ياغاچ تاراز، تاراز بولۇشىنى بەلگىلىدى. 1954 - يىلى باھانى ئېنىق بېزىپ قويۇش تۈزۈمىنى يولغا قويدى. ئۇنى ئالدى بىلەن تۇرلۇك مال، رەخت، تىككۈچىلىك، سەتىراچىلىق، ئاشخانا، تۇمۇرچە-لىك، ياغاچچىلىق، كۆن - خۇرۇم ساھەلىرىدە يولغا قويدى. مىناق قىلغاندىن كېيىن ئومۇمىيۈزلۈك يولغا قويدى. 7 - ئايدا كوررلا ناھىيىسى دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانىلارنىڭ تۇرلۇك مالىلىرىنىڭ پارچە سېتىلىش باھاسىنى بىرلىككە كەلتۈردى، خۇسۇسلار ئىگىلىكىدىكى سودا تاۋارلىرىدا دۆلەت ئىگىلىكىدىكى تاۋارلارنىڭ پارچە سېتىلىش باھاسىدىن پايدىلىنىلدى.

1957 - يىلى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇق ئۈزۈم، گۈلە، شاپتۇل قېقى، ياڭاق، قوغۇن قېقى، خۇاسىڭ، چىلان قاتارلىق سەككىز خىل قۇرۇق مېۋىنى ھەمدە ئالما، تەشپۈتنى بىر تۈتاش سېتىۋېلىنىدىغان تاۋار قىلىشنى، ئۇلارنى ئەركىن بازارغا سېلىشقا بولمايدىغانلىقىنى، بازاردا ئاز مىقدارده-كى قۇرۇق، ھۆل مېۋە سودىسى قىلىشقىلا يول قويۇلىدىغانلىقىنى، كىتىشكىسىز تىجارەت قىلىش قەتئىي مەنئى قىلىنىدىغانلىقىنى؛ بازار سودىسى ئورنىنى ئايرىپ، بىر كوچىنى بەرلىك مەھسۇلاتلار سودا بازىرى

قىلىشنى؛ 2 ـ كوچىنى ھارۋا، ئېشەك ھارۋىسى، ئوتۇن بازىرى قىلىشنى، 3 ـ كوچىنى كونا كېيىملەر بازىرى قىلىشنى بەلگىلىدى. 1957 ـ يىلدىن 1960 ـ يىلغىچە يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى بازىرى ئىسمى بار، جىسمى يوق بولۇپ قالدى.

1961 ـ يىلى يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى سودا بازىرى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ، «دادۇغزا، لەگگەر، قوشتېبرىق، بازار ئىچى قاتارلىق جايلاردا يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى سودا بازىرى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، شۇ يىلى 4 ـ ئايدا ناھىيىلىك سودا ئىدارىسى «يېزىلاردىكى بازار سودىسىنى باشقۇرۇش ھىنداق چارىسى»نى يولغا قويۇپ، بازارغا سېلىنىدىغان تاۋارلارنى قانتىق چەكلىدى. 7 ـ ئايدا ئوبلاستلىق، ناھىيىلىك بازار باشقۇرۇش كومىتېتى بىرلىكتە بىر ئاي مۇددەت بىلەن تەكشۈرۈش، تەرتىپكە سېلىش ھەرىكىتىنى ئېلىپ بېرىپ، بازار باشقۇرۇشقا خىلاپ دېلودىن 142نى بىر تەرەپ قىلدى. 534 يۈەن جەرىمانە قويدى. 1962 ـ يىلى سودا بازىرىنىلا سودىدا پۈتۈشۈش سومىسى 700 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 1961 ـ يىلدىكىدىن 60% ئاشتى، باھا سەۋىيىسى 40%—50% چۈشتى. يۇنىلا ئىچىدە قويۇنىلا باھاسى 40%، كۆكتات باھاسى 80%، چارۋا مالىنىلا باھاسى 40% چۈشتى؛ بازارغا كىرگەن ئادەم سانى 1961 ـ يىلدىكى 20 مىڭ ئادەم (قېتىم) دىن 60 مىڭ ئادەم (قېتىم) غا يەتتى، تاۋار 100 خىلدىن كۆپىيىپ، 200 نەچچە خىلغا يەتتى. 1963 ـ يىلى بازارنى تەرتىپكە سېلىشتا دېھقانلارغا ئۇزى ئىشلەپچىقىرىپ، ئۇزى سېتىش گۇۋاھنامىسى كۆچمە تىجارەت گۇۋاھنامىسى تارقىتىپ بېرىلدى ھەمدە دۆلەت، كوپېراتىپ سودىسىنىلا بازار سودىسىغا قاتنىشىشنى رىغبەتلەندۈردى.

1966 ـ يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن كېيىن بازار سودىسى كاپىتالىزمنى پەيدا قىلىدىغان تۈپراق دەپ قارىلىپ، توسۇلدى، باشقۇرۇلدى؛ دېھقانلارنىلا ئاساسلە قوشۇمچە كەسپى بىلەن شۇغۇللىنىشى كاپىتالىستىك ئىستىخىيىلىك خاھىش دەپ قارالدى، قىسقا مۇساپىلىك ترانسپورت بىلەن شۇغۇللىنىش ھايانكەشلىك ھەرىكىتى دەپ تەنقىد قىلىندى.

1978 ـ يىلى چ ك پ 11 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3 ـ ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن ئىشىكنى ئېچىۋېتىش، ئىگىلىكنى جانلاندۇرۇش سىياسىتى يولغا قويۇلغانلىقتىن، بازار سودىسى يېڭى ھايانقا ئېرىشتى. 1981 ـ يىل 5 ـ ئايدىن باشلاپ كورلا شەھىرى يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى سودا بازىرىنى ئۇچ ئايدىن ئارتۇق ۋاقىت ئىچىدە تەرتىپكە سېلىپ چىقتى.

شۇ يىلى 7 ـ ئايدا سودىدا پۈتۈشۈش سومىسى 532 مىڭ 700 يۈەنگە يېتىپ، 1980 ـ يىلىنىڭ شۇ مەزگىلىدىكىدىن 1.65 ھەسسە ئاشتى؛ بازارغا سېلىنغان ئاۋار 114 خىلدىن 303 خىلغا يەتتى. 1983ـ يىلى بايىنغولىن ئوبلاستى، كورلا شەھىرى 56 ئادەم ئاجرىتىپ، بازار سودىسىنى چوڭ تەكشۈرۈشكە قاتناشتۇردى. تۆت ئايدا 106 تىجارەتچى بىر تەرەپ قىلىنىپ، 66 تىجارەتچى كەسىپتىن توختىتىلدى، تۆت تىجارەتچى ئەنزە تۈرغۇزۇپ تەكشۈرۈلدى.

1985 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە قانۇنغا خىلاپ سومىسىدىن 4 مىليون 858 مىڭ يۈەن تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىندى، 287 مىڭ يۈەن جەرىمانە قويۇلدى ۋە مۇسادىرە قىلىندى.

1985 ـ يىلى بەش ئورۇن 20 ئادەمگە چېتىلىدىغان 15 ئىقتىسادىي ئەنزە تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىندى، قانۇنغا خىلاپ سومىسىدىن 8134.78 يۈەن تەكشۈرۈپ چىقىلدى، 22 مىڭ 800 يۈەن جەرىمانە قويۇلدى ۋە مۇسادىرە قىلىندى. ئۇنىلا ئەڭ چوڭ رېلىسنى ھايىنغا سېتىش ئەنزىسى بولۇپ، ئۇنىڭ قانۇنغا خىلاپ سومىسى 8497 يۈەن بولدى، 8037 يۈەن جەرىمانە قويۇلدى ۋە مۇسادىرە قىلىندى.

1986 ـ يىلى قانۇنغا خىلاپ ئەنزىدىن 13ى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىندى، ئۇنىڭ قانۇنغا خىلاپ سومىسى 165 مىڭ 800 يۈەن بولدى، 38 مىڭ 100 يۈەن جەرىمانە قويۇلدى ۋە مۇسادىرە قىلىندى.

ئەك چوڭى ئۈز ئالدىغا توك يەلپۈگۈچ قۇراشتۇرۇپ سېتىش ئەنزىسى بولۇپ، ئۇنىڭ قانۇنغا خىلاپ سومىمىسى 111 مىڭ 800 يۈەن بولدى. 27 مىڭ 700 يۈەن جەرىمانە قويۇلدى ۋە مۇسادىرە قىلىندى.

1987 ـ يىلى قانۇنغا خىلاپلىق قىلغان ئىقتىسادىي ئەنزىدىن ئالتىسى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىندى، ئۇلارنىڭ قانۇنغا خىلاپ سومىمىسى 472 مىڭ 900 يۈەن بولۇپ، 28 مىڭ 600 يۈەن جەرىمانە قويۇلدى ۋە مۇسادىرە قىلىندى. ئەك چوڭى يۇقىرى باھادا ۋاگون سېتىش ئەنزىسى بولۇپ، ئۇنىڭ قانۇنغا خىلاپ سومىمىسى 83 مىڭ 700 يۈەن بولدى، 27 مىڭ 900 يۈەن جەرىمانە قويۇلدى ۋە مۇسادىرە قىلىندى.

1988 ـ يىلى قانۇنغا خىلاپ ئىقتىسادىي ئەنزىدىن ئوتنى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىندى، ئۇنىڭ قانۇنغا خىلاپ سومىمىسى 324 مىڭ 900 يۈەن بولۇپ، 27 مىڭ 900 يۈەن جەرىمانە قويۇلدى ۋە مۇسادىرە قىلىندى. ئۇنىڭ ئەك چوڭى قانۇنسىز ھالدا ئۆچكە تېۋىتىنى ھايىنىغا سېتىۋېلىش ۋە شېكەرنى قولدىن-قولغا ئوتكۈزۈپ سېتىش دېلوسى بولۇپ، ئۇلارنىڭ ھەر قايىسىغا 7000 يۈەندىن كۆپرەك جەرىمەن قويۇلدى ۋە مۇسادىرە قىلىندى.

1989 ـ يىلى قانۇنغا خىلاپ ئىقتىسادىي ئەنزىدىن ئوتنى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىندى. ئۇنىڭ قانۇنغا خىلاپ سومىمىسى 942 مىڭ 100 يۈەن بولۇپ، 117 مىڭ 100 يۈەن جەرىمانە قويۇلدى ۋە مۇسادىرە قىلىندى. ئۇنىڭ ئەك چوڭى تىجارەت دائىرىسىدىن ھالقىپ بوغا مۆڭگۈزى سېتىش ئەنزىسى بولۇپ، 89 مىڭ 700 يۈەن جەرىمانە قويۇلدى ۋە مۇسادىرە قىلىندى.

1990 ـ يىلى قانۇنغا خىلاپ ئىقتىسادىي ئەنزىدىن 11ى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىندى، ئۇنىڭ قانۇنغا خىلاپ سومىمىسى 2 مىليون 871 مىڭ 600 يۈەن بولۇپ، 169 مىڭ 600 يۈەن جەرىمانە قويۇلدى ۋە مۇسادىرە قىلىندى. ئۇنىڭ ئەك چوڭى يەككە ترانسپورت ئائىلىسىنىڭ ئاپتوموبىلنى ھايىنىغا ئېلىپ سېتىش ئەنزىسى بولۇپ، ئۇنىڭغا 9017.14 يۈەن جەرىمانە قويۇلدى ۋە مۇسادىرە قىلىندى.

§ 3 . سودا ـ سانائەت كارخانىلىرىنى باشقۇرۇش

1. سودا ـ سانائەت كارخانىلىرىنى تەزىملاش

مىنگونىڭ 20 ـ يىلى (1931 ـ يىلى) مىللىي ھۆكۈمەت «شىركەتلەرنى تەزىملاش قائىدىسى» نى ئېلان قىلدى. مىنگونىڭ 26 ـ يىلى (1937 ـ يىلى) شىنجاڭ ئۇلكىلىك ھۆكۈمەت «شىنجاڭدىكى يەرلىك مەمۇرىي ئورگانلار شىركەتلىرىنى باشقۇرۇش ۋاقتىلىق چارىسى لايىھىسى» نى ئېلان قىلىپ، سودا-سانائەتنى تەزىملاش ئىشى ئىسىم ـ فامىلىسى، يېشى، يۇرتى، تۇرۇشلۇق جايى، سودا ئورنىنىڭ نامى، ئومۇمىي كاپىتالى، تىجارەت ئىشى، يەرلىك مەمۇرىي ئورگانلارنى بىر تەرەپ قىلىش چارىسى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئېلىشى لازىملىقىنى بەلگىلىدى. مىنگونىڭ 32 ـ يىلى (1943 ـ يىلى) كورلا ناھىيىسىدە 565 ئائىلىلىك سودا ـ سانائەتچى بار ئىدى. مىنگونىڭ 37 ـ يىلى (1948 ـ يىلى) ھۆكۈمەت «سودىگەرلەرنى تەزىملاش قانۇن لايىھىسى» نى ئېلان قىلدى. مىنگونىڭ 38 ـ يىلى (1949 ـ يىلى) كورلا ناھىيىسىدە تەزىملانغان سودا ـ سانائەتچى 301 ئائىلىگە، كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلىرى 334 كىشىگە يەتتى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن كورلا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى سودا ـ سانائەتنى قوغداش ۋە راۋاجلاندۇرۇش سىياسىتىنى يولغا قويدى. 1950 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى پۈتۈن ناھىيىدىكى سودا ـ سانائەتچىلەرنى تەزىملاشنى باشلىدى. 1950 ـ يىل 11 ـ ئايغا قەدەر ناھىيە بويىچە سودا ـ

سانائەتچى ئائىلە 301 گە، كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئادەم 334 كە يەتتى. 1954 - يىلى كورلا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى پۈتۈن ناھىيەدىكى سودا - سانائەتچىلەرنى كىتىشكىسىنى ئالماشتۇرۇش يۈزىسىدىن تەنزىملىدى، شۇنداق بىلەن بىللە سودا - سانائەتچىلەرنىڭ مەبلىغى، تىجارەت سومىسىنى مەلۇم قىلدۇردى، باھالىدى ۋە تەكشۈردى. بۇ قېتىم جەمئىي 651 ئائىلىلىك قول سانائەتچى، 672 ئائىلىلىك سودىگەر تەنزىملاندى.

1956 - يىلى خۇسۇسىي سانائەتكە سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش كىرگۈزۈشنى كۈتۈۋېلىش ئۈچۈن، كورلا ناھىيىسى سودا - سانائەتچىلەرنى بېڭىباشتىن تەنزىملىدى ۋە ئۇلارغا كىتىشكا ئالماشتۇرۇپ بەردى. تەنزىملاش دائىرىسى دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودا ئورنى، ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسلار شېرىكچىلىكىدىكى سودا ئورنى، خۇسۇسىي ئىگىلىكتىكى سودا ئورنى بولۇپ، تەنزىملاش مەزمۇنى كارخانا ئىسمى، دېرىكتورى (ئىسىم - فامىلىسى، يېشى، مىللىتى، جىنسى، يۇرتى)، كارخانا ئادرېسى، تىجارەت دائىرىسى، تەۋە ساھەسى، ئىقتىساد خاراكتېرى، تەشكىلىي شەكلى، كاپىتال سومىسى، كەسىپ بىلەن شۇغۇللانغۇچىلار، ئىشلەپچىقىرىش ئۈسكۈنىسى ئەھۋالى قاتارلىقلارنى ئۆزئىچىگە ئالدى.

1959-يىلى كورلا ناھىيىسىدە يەتتە كىشىلىك رەھبەرلىك گۇرۇپپا قۇرۇلدى، ئۇلار سودا-سانائەتچىلەرنى تەنزىملاش ۋە كىتىشكا ئالماشتۇرۇپ بېرىش خىزمىتىگە مەسئۇل بولدى. كونكرېت خىزمەتنى كورلا ناھىيىلىك سودا - سانائەت ئۇيۇشمىسى، سودا ئىدارىسى، قول سانائەتچىلەر بىرلەشمىسى قاتارلىق ئالاقىدار ئورۇنلار ئادەم تاجىرتىپ بىجىردى. بۇ خىزمەت 1959 - يىل 12 - ئاينىڭ 26-كۈنى باشلىنىپ، بەرىم ئاي داۋام قىلدى، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى 14 سودا دۇكىنى، 92 بېمەك-ئىچمەك مۇلازىمەت ئورنى، تۆت سانائەت ئورنى (ئىككى يېمەك زاۋۇتى، ئىككى ئۈنۈمبرسال پىششىقلاش زاۋۇتى)؛ ئىككى ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسلار شېرىكچىلىكىدىكى دۇكان، 14 يېمەك - ئىچمەك مۇلازىمەت كوپېراتىپى، 43 ماگىزىن، بىر ھەمكارلىق گۇرۇپپىسى، سەككىز قول سانائەت كوپېراتىپى، 10 ھۈنەرۋەنلىك ئورنى، ئىككى مەھەللە باشقۇرغان قول سانائەت گۇرۇپپىسى تەنزىملاندى.

1962 - يىل 10 - ئايدا كورلا ناھىيىلىك ھۆكۈمەت سودا - سانائەت كارخانىلىرىنى تەنزىملاش ۋە ئۇلارنىڭ كىتىشكىسىنى ئالماشتۇرۇش خىزمىتىنى ئىشلىدى. 1963 - يىلى، 1966 - يىلى سودا-سانائەتچىلەرنى تەكشۈرۈپ تەنزىملاش ۋە ئۇلارنىڭ كىتىشكىسىنى ئالماشتۇرۇش خىزمىتىنى يەنە ئېلىپ باردى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە سودا - سانائەتچىلەرنى تەنزىملاش خىزمىتى توختاپ قېلىش ھالىتىگە چۈشۈپ قالدى.

1980 - يىلى كورلا شەھىرىدە سانائەتنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، يەتتە كادىر تاجىرتىلىپ، بۇ خىزمەت قانات يايدۇرۇلدى. تەنزىملاش ئارقىلىق شەھەر بويىچە 22 سودا - سانائەت كارخانىسى، سەككىز يېزا گۈڭشى، ئەترەت كارخانىسى بارلىقى مەلۇم بولدى.

1981 - يىل 10 - ئايدا كورلا شەھىرىدە سودا - سانائەتنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلۇپ، ئۈچ ئاي ۋاقىت سەرپ قىلىنىپ، 209 كارخانا ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈلدى، بۇنىڭ ئىچىدە تەنزىملاشقا تەستىقلانغانلىرى 157 كارخانا (سودا كارخانىسى 79، يېمەك - ئىچمەك كارخانىسى 13، مۇلازىمەت كارخانىسى 53، قاتناش - تىرانسپورت كارخانىسى 12).

1984 - يىلى ناھىيە، شەھەر بىرلەشتۈرۈلگەندىن كېيىن، كورلا شەھىرى تەۋەسىدىكى سودا-سانائەتنى تەنزىملاش خىزمىتىنى كورلا شەھەرلىك سودا - سانائەت مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى بىر تۈتاش باشقۇردى. 1985 - يىلى كورلا شەھىرىدە تەنزىملىتىلغان دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانا ۋە كوللېكتىپ سودا - سانائەت كارخانىسى 499غا، خۇسۇسىي ئىگىلىكتىكى سودا - سانائەت كارخانىسى 2023كە يەتتى.

1990 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر كورلا شەھىرى تىزىملىغان دۆلەت ئىگىلىكىدىكى، كوللېكتىپ ئىگىلىكتىكى، شېرىكچىلىكتىكى سودا ـ سانائەت كارخانىسى 1301 گە، ئۇلاردا ئىشلەيدىغان خادىم 65 مىڭ 538گە، مەبلىغى 808 مىليون 670 مىڭ يۈەنگە يەتتى؛ ېيزا ـ بازار كارخانىلىرى 74گە، ئۇلاردا ئىشلەيدىغان خادىم 3554گە، مەبلىغى 27 مىليون 10 مىڭ يۈەنگە يەتتى؛ ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدە. كى، كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكتىكى شىركەتلەر 352گە، ئۇلاردا ئىشلەيدىغان خادىم 22 مىڭ 771 گە، مەبلىغى 174 مىليون 790 مىڭ يۈەنگە يەتتى؛ خۇسۇسىي سودا ـ سانائەتچىلەر 4317 گە، مەبلىغى 14 مىليون 887 مىڭ يۈەنگە، تىجارەت سوممىسى 33 مىليون 827 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

1985 — 1990 ـ يىلغىچە كورلا شەھىرىدىكى دۆلەت ئىگىلىكىدىكى ۋە كوللېكتىپ ئىگىلىكىدىكى سودا ـ سانائەت ئائىلىلىرىنىڭ ئەھۋالى

جەدۋەل: 25 ـ 14

بىرلىكى: ئائىلە

كەسىپلەر	1985 ـ يىل	1986 ـ يىل	1987 ـ يىل	1988 ـ يىل	1989 ـ يىل	1990 ـ يىل
دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق، بېلىقچىلىق، مۇچىلىق كەسىپلىرى		9	10	5	4	4
سانائەت	190	256	286	326	217	287
بىناكارلىق كەسپى	61	66	72	83	61	71
قاتناش كەسپى	39	35	40	41	26	26
سودا كەسپى	431	469	547	606	575	664
يېمەك ـ ئىچمەك كەسىپى	27	26	23	39	43	56
ئۇي ـ زېمىن باشقۇرۇش كەسپى			12	6	1	2
جامائەت ئىشلىرى كەسىپى	1	1	1	2	2	2
ئاھالىلەر مۇلازىمىتى كەسپى	72	87	94	103	62	72
مەسلىھەت بېرىش كەسىپى	1	1	1	3	7	13
مەدەنىيەت ـ مائارىپ، رادىئو ـ تېلېۋىزىيە كەسىپى	23	21	23	24	12	20
پۇل ـ مۇئامىلىسى، سۇغۇرتا كەسپى		30	54	69	55	82
باشقا كەسىپلەر						2
جەمئىي	845	1001	1163	1307	1065	1301

كورلا شەھىرىدىكى سودا ـ سانائەت كارخانىلىرىنىڭ 1985 — 1990 ـ يىلغىچە بولغان ئەھۋالى

جەدۋەل: 25 ـ 15 بىرلىكى: كارخانا

تۈرلەر		1985 ـ يىل	1986 ـ يىل	1987 ـ يىل	1988 ـ يىل	1989 ـ يىل	1990 ـ يىل
سودا ـ سانائەت كارخانىسى	جەمئىي سودا ـ سانائەت كارخانىسى	845	1001	1163	1307	1065	1301
	بۇنىڭ ئىچىدە قانۇنىي ئىگە	543	610	672	751	392	455
	بۇنىڭ ئىچىدە غەيرىي قانۇنىي ئىگە	302	391	491	556	673	846
	ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى كارخانا قانۇنىي ئىگە	266	334	347	390	218	250
	ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى كارخانا غەيرىي قانۇنىي ئىگە	156	225	291	349	450	581
	كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكتىكى كارخانا قانۇنىي ئىگە	260	260	304	335	163	194
	كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكتىكى كارخانا غەيرىي قانۇنىي ئىگە	142	164	198	205	219	260
	شەخسىي كارخانا قانۇنىي ئىگە	17	16	21	26	11	11
	شەخسىي كارخانا غەيرىي قانۇنىي ئىگە	4	2	2	2	4	5
پىرا ـ بازار كارخانىلىرى	جەمئىي پىرا ـ بازار كارخانىسى	107	61	44	52	55	74
	بۇنىڭ ئىچىدە قانۇنىي ئىگە	61	51	29	33	36	48
	بۇنىڭ ئىچىدە غەيرىي قانۇنىي ئىگە	46	10	15	19	19	26
شىركەتلەر	جەمئىي شىركەت		170	234	379	328	352
	بۇنىڭ ئىچىدە قانۇنىي ئىگە		64	86	101	104	110
	بۇنىڭ ئىچىدە غەيرىي قانۇنىي ئىگە		106	148	156	224	242
	ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى شىركەت قانۇنىي ئىگە		49	58	73	68	75
	ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى شىركەت غەيرىي قانۇنىي ئىگە		62	88	97	152	164
	كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى شىركەت قانۇنىي ئىگە		15	26	26	36	35
	كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى شىركەت غەيرىي قانۇنىي ئىگە		44	60	59	72	78
	شەخسىي شىركەت قانۇنىي ئىگە			2	2		
	شەخسىي شىركەت غەيرىي قانۇنىي ئىگە						

1985 — 1990 - يىلغىچە كورلا شەھىرىدىكى سودا - سانائەت كارخانىلىرىدا ئىشلىگەن خادىملار ئەھۋالى

جەدۋەل: 25 - 16 بىرلىكى: نەپەر

تۈرلەر		1985 - يىل	1986 - يىل	1987 - يىل	1988 - يىل	1989 - يىل	1990 - يىل
ئومۇمىي خادىم		43586	59985	62675	70799	67799	91863
سودا - سانائەت كارخانىلىرى	جەمئىي	41403	46863	50597	57887	43143	65538
	ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكىلەر	34052	38494	40406	46196	31577	52229
	كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكتىكىلەر	6997	7747	9361	14889	11256	12995
	شېرىكچىلىكتىكىلەر	354	622	830	802	310	314
بېزا - بازار كارخانىلىرى		2183	2174	2475	2616	2829	3554
شىركەتلەر	جەمئىي		10948	9603	10296	21827	22771
	ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى شىركەتلەر		8466	6908	7299	16435	17154
	كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى شىركەتلەر		2482	2660	2961	5392	5617
	شېرىكچىلىكتىكى شىركەتلەر			35	36		

1985 — 1990 - يىلغىچە كورلا شەھىرىدىكى سودا - سانائەت كارخانىلىرىنىڭ تىزىملاتقان مەبلىغى

جەدۋەل: 25 - 17 بىرلىكى: 10 مىڭ يۈەن

تۈرلەر	1985 - يىل	1986 - يىل	1987 - يىل	1988 - يىل	1989 - يىل	1990 - يىل
ئومۇمىي جەمئىي	44 772	72 975	79 318	98 145	102 357	101 047
تۇراقلىق مەبلىغى	32 983	53 206	56 745	61 488	67 211	66 726
تۇراقسىز مەبلىغى	11 789	51 791	22 573	36 657	35 146	34 321

كارخانىلار	جەمئىي		36 113	51 791	55 659	73 536	83 234	80 867
	تۆۋاقلىق مەبلىغى		24 548	35 615	37 543	43 130	55 427	54 268
	تۇراقسىز مەبلىغى		11 565	16 176	18 116	30 406	27 807	26 599
	ئوبۇنىي مەلۇم مۇلۇكچىلىك كىلىنكى كارخانا	تۇراقلىق مەبلىغى	22 815	32 432	33 678	38 602	49 350	47 386
		تۇراقسىز مەبلىغى	10 258	13 156	15 606	27 238	21 062	19 600
	كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىك كىلىنكى كارخانا	تۇراقلىق مەبلىغى	1 603	3 083	3 690	4 396	5 938	6 743
		تۇراقسىز مەبلىغى	1 263	1 968	2 388	2 990	6 653	6 307
	شېرىكچىلىكتىكى كارخانا	تۇراقلىق مەبلىغى	130	100	175	232	139	139
		تۇراقسىز مەبلىغى	44	82	122	178	92	92
ھېزىلبازار كارخانىلىرى	جەمئىي		8 659	1 403	1 893	2 116	2 519	2 701
	تۇراقلىق مەبلىغى		8 435	1 201	1 551	1 564	1 914	2 026
	تۇراقسىز مەبلىغى		224	202	342	552	605	675
شىركەتلەر	جەمئىي			19 781	21 766	22 493	16 604	17 479
	تۇراقلىق مەبلىغى			16 390	17 651	16 794	9 870	10 432
	تۇراقسىز مەبلىغى			3 391	4 115	5 699	6 734	7 047
	ئوبۇنىي مەلۇم مۇلۇكچىلىك كىلىنكى شىركەت	تۇراقلىق مەبلىغى		15 853	16 804	16 036	8 434	8 859
		تۇراقسىز مەبلىغى		2 910	3 494	4 947	5 438	5 748
	كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىك كىلىنكى شىركەت	تۇراقلىق مەبلىغى		537	825	743	1 436	1 573
		تۇراقسىز مەبلىغى		481	603	700	1 296	1 299
	شېرىكچىلىكتىكى شىركەت	تۇراقلىق مەبلىغى			22	15		
		تۇراقسىز مەبلىغى			18	52		

2. سودا - سانائەت كارخانىلىرىنى تەكشۈرۈش، تەرتىپكە سېلىش

50 - يىللارنىڭ باشلىرىدا كورلانامىيىسى خۇسۇسىي سودا - سانائەتنى تەرتىپكە سالدى، شەرتكە ئويغۇن بولمىغانلىرىنى ئىشنى توختىتىش ياكى كەسىپ ئالماشتۇرۇشقا بۇيرىدى، شەرتكە ئويغۇن بولغانلىرىغا يار - يۆلەك بولدى، ئاساسلىقى قەرز پۇل بېرىپ قوللىدى. 50 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا خۇسۇسىي

سودا - سانائەت سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىلدى. 60 - يىللاردا سودا - سانائەتنى باشقۇرۇش خىزمىتى تىزىملاش بىلەنلا چەكلەندى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە تىزىملاش خىزمىتىمۇ توختاپ قېلىش ھالىتىگە چۈشۈپ قالدى.

1981 - يىل 10 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق سودا - سانائەت مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى: «ھەر دەرىجىلىك بانكىلار ناھىيىدىن يۇقىرى سودا - سانائەت مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ ئۇقتۇرۇشى بويىچە، قانۇنسىز تىجارەت قىلغان كارخانىلارنىڭ ھېسابات پاتالىيىتىنى توختاتسا (توڭلاتسا) ياكى قانۇنسىز تىجارەت قىلغان كارخانىغا قويۇلغان جەرىمانە مۇسادىرە پۇلىنى مەجبۇرىي يۆتكەۋالسا بولىدۇ» دەپ ئېنىق بەلگىلىدى. 1982 - يىلى كورلا شەھەرلىك سودا - سانائەت مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى شەھەر دائىرىسىدىكى ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ۋە كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكتىكى سودا - سانائەت كەسپى، يېمەك - ئىچمەك كەسپى، مۇلازىمەت كەسپىنىڭ تىجارەت ئۇسۇلى ۋە دائىرىسىنى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈپ، 242 كارخانىنىڭ تىجارەت ئۇسۇلى ۋە دائىرىسىنى بېكىتىپ، ئۇلارنىڭ تىجارەت كەنتىشكىسىنى ئالماشتۇرۇپ بەردى.

1982 - يىلنىڭ ئاخىرىدىن باشلاپ سودا - سانائەت كارخانىلىرىدا يىللىق دوكلاتنامە تولدۇرۇپ مەلۇم قىلىش تۈزۈمى يولغا قويۇلدى.

1983 - يىل 2 - ئايدا كورلا شەھەرلىك سودا - سانائەت مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى «ئاساسىي قۇرۇلۇش ئورنى ۋە قۇرۇلۇش قىلغۇچى قوشۇننى باشقۇرۇشنى كۈچەيتىش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش» چۈشۈرۈپ، بىناكارلىقنى باشقۇرۇشنى كۈچەيتتى. 1984 - يىل 1 - ئايدا كورلا شەھەرلىك سودا - سانائەت مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى، شەھەرلىك پىلان كومىتېتى، بانكا قاتارلىق ئورۇنلار بىلەن بىرلىكتە قۇرۇلۇش قىلغۇچى كارخانىلارنىڭ سالاھىيىتىنى قايتا تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسى قۇرۇپ، ئالاقىدار بەلگىلىمە بويىچە بىناكارلىق، قۇرۇلۇش كارخانىلىرىنى قايتا تەكشۈردى، بەلگىلىمىگە ئۇيغۇن بولمىغانلىرىنى ئەمەلدىن قالدۇردى. 1985 - يىل 3 - ئايدا يەنە تەكشۈرۈش خىزمىتىنى ئىشلەپ (ئاساسلىقى بىناكارلىقنى تەكشۈرۈپ)، تۆت قۇرۇلۇش قىلغۇچى ئورۇنغا 31 مىڭ 600 يۈەن جەرىمانە قويدى، ئۇلارنىڭ 122 مىڭ 600 يۈەن قانۇنسىز ئاپاۋۇتىنى مۇسادىرە قىلدى.

1985 - يىل 9 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن 10 - ئاينىڭ 18 - كۈنىگىچە كورلا شەھەرلىك سودا-سانائەت مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى شەھەر دائىرىسىدىكى سودا - سانائەت كارخانىلىرىنى ئومۇمىيۈزلۈك ئېنىقلاپ، تەرتىپكە سالدى. بۇ قېتىم ئېنىقلاپ تەرتىپكە سېلىنغان كارخانا 455 بولۇپ، پۈتۈن شەھەردىكى سودا - سانائەت كارخانىلىرىنىڭ 77.3% نى تەشكىل قىلدى. ئېنىقلانغان كارخانىلار ئىچىدە ئۆز ئالدىغا تىجارەت باشلىغىنى 40، ئۆز ئالدىغا تىجارەتنى توختاتقىنى 13، كارخانا نامىنى ئۆزگەرتىۋالغىنى 55، سودا - سانائەت مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى تەكشۈرۈپ، تىجارەت ئىقتىدارى يوق دەپ قارىغىنى 116، تىجارەت شەرتىنى ھازىرلىمىغىنى 4، شىركەت شەرتىنى ھازىرلىمىغان زىيالى ياشلار كارخانىسى 39. شەھەرلىك سودا - سانائەت مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى يۇقىرىدىكى ئورۇنلارنى بىر - بىرلەپ بىر تەرەپ قىلدى، قانۇن - ئىنتىزامغا خىلى ياخشى رىئايە قىلغان 41 كارخانىنى ئومۇمىي ئۇقتۇرۇش چىقىرىپ تەقدىرلىدى.

1983 - يىل 8 - ئايدىن باشلاپ، ئىككى ئاي ۋاقىت ئىچىدە 676 يەككە سودا - سانائەتچى ئېنىقلىنىپ تەرتىپكە سېلىندى. بۇنىڭ ئىچىدە قائىدىگە خىلاپلىق قىلىپ ئەمەلدىن قالدۇرۇلغىنى 105، بۇيرۇق بويىچە كەسپىنى توختىتىپ تەرتىپكە سېلىنغىنى بىر، مەخسۇس ئەنزە تۇرغۇزۇپ تەكشۈرۈلگىنى ئۈچ. 1985-يىل 3 - ئايدا كورلا شەھىرى 77 كادىر ئاجرىتىپ، پۈتۈن شەھەردىكى يەككە سودا - سانائەتچىلەرنى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈپ تەرتىپكە سالدى. بۇ قېتىمقى تەرتىپكە سېلىشقا 23 كۈن ۋاقىت

كەلتى. ئېنىقلىنىپ تەرتىپكە سېلىنغان سودا ـ سانائەتچى ئائىلىسى 2023، ئۇلاردا ئىشلەيدىغان خادىم 2736، مەبلىغى 5 مىليون 107 مىڭ 100 يۈەن. 1985 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە ھەرىلى خىزمەت گۇرۇپپىسى ئۇيۇشتۇرۇلۇپ، پۈتۈن شەھەردىكى يەككە سودا ـ سانائەتچىلەر تەرتىپكە سېلىنىپ تۇردى. 1985 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە قائىدىگە، ئىنتىزامغا خىلاپ ئەنزىدىن 73ى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىندى.

كورلا شەھىرىنىڭ شەھەر ـ يېزىلىرىدىكى يەككە سودا ـ سانائەتچىلەرنىڭ 1985 — 1990 ـ يىلغىچە ئەھۋالى

جەدۋەل: 25 ـ 18

يىللار	ئائىلە سانى		كەسىپ بىلەن شۇغۇللانغۇچىلار (نەپەر)		مەبلىغى (10 مىڭ يۈەن)		ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى (10 مىڭ يۈەن)		تىجارەت سودا سېتىق (10 مىڭ يۈەن)		پارچە سېتىلغان تاۋار سومىسى (10 مىڭ يۈەن)	
	جەمئىي	بۇنىڭ ئىچىدە شەھەر-بازاردىكىسى	جەمئىي	بۇنىڭ ئىچىدە شەھەر-بازاردىكىسى	جەمئىي	بۇنىڭ ئىچىدە شەھەر-بازاردىكىسى	جەمئىي	بۇنىڭ ئىچىدە شەھەر-بازاردىكىسى	جەمئىي	بۇنىڭ ئىچىدە شەھەر-بازاردىكىسى	جەمئىي	بۇنىڭ ئىچىدە شەھەر-بازاردىكىسى
1985	2974	2295	4354	3182	856.8	623.4	354.1	283.1	1231.7	862	709.7	553.1
1986	3839	2551	4734	3166	1080.9	547.8	145.4	86.9	1553.4	932.1	1052.8	631.8
1987	3446	2351	4481	3070	598.7	389.93	725.82	480.79	2220	1149.5	1062.72	713.94
1988	4999	3424	6623	4499	1033.25	745.19	1062.62	699.1	1741.47	1219.73	1453.72	1019.03
1989	4126	3146	5802	4290	1308.7	1034.3	1158.1	900.5	2762.5	2136.6	2762.5	1359.2
1990	4317	3569	6043	4989	1488.7	1146.9	1130.4	740.3	3382.7	2950.5	2802.1	2440.1

كورلا شەھىرىنىڭ شەھەر ـ يېزىلىرىدىكى يەككە سودا ـ سانائەتچىلەرنىڭ 1985 ـ يىلدىكى ئاساسىي ئەھۋالى

جەدۋەل: 25 ـ 19

كەسىپلەر	ئائىلە سانى		كەسىپ بىلەن شۇغۇللانغۇچىلار (نەپەر)		مەبلەغ (10 مىڭ يۈەن)		ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى (10مىڭ يۈەن)		تىجارەت سودا سېتىق (10مىڭ يۈەن)		پارچە سېتىلغان تاۋار سومىسى (10مىڭ يۈەن)	
	جەمئىي	بۇنىڭ ئىچىدە شەھەر-بازاردىكىسى	جەمئىي	بۇنىڭ ئىچىدە شەھەر-بازاردىكىسى	جەمئىي	بۇنىڭ ئىچىدە شەھەر-بازاردىكىسى	جەمئىي	بۇنىڭ ئىچىدە شەھەر-بازاردىكىسى	جەمئىي	بۇنىڭ ئىچىدە شەھەر-بازاردىكىسى	جەمئىي	بۇنىڭ ئىچىدە شەھەر-بازاردىكىسى
جەمئىي	2974	2295	4354	3182	856.8	628.4	354.1	283.1	1231.7	862	709.7	553.1

ساناقدت	280	255	748	509	163.6	135.2	134.6	105.7			56
فاتناش- تراسپورت كەسپى	322	248	352	271	139.9	100.4	219.5	177.4			
سودا كەسپى	1415	1020	1754	1202	416.4	292.5			849	594	415
بىمەلك- ئىجىمەلك كەسپى	524	441	812	661	34	259			314	219	48
مۇلازىمەت كەسپى	204	161	247	211	45	34.1			17.4	10.1	7.8
رېمونت- چىلىق كەسپى	164	124	250	193	26.7	24			41.2	32.8	22.3
باشقا كەسىپلەر	65	46	191	135	31.2	16.3			10.1	6.1	4

كورلا شەھرىنىڭ شەھەر - يېزىلىرىدىكى يەككە سودا - ساناقەتچىلەرنىڭ 1990 - يىلدىكى ئاساسىي ئەھۋالى

جەدۋەل: 25 - 20

كەسىپلەر	ئائىلە سانى		كەسىپ بىلەن شۇغۇللانغۇچىلار (نەپەر)		مەتلىغى (10 مىڭ يۈەن)		ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى (10 مىڭ يۈەن)		تىجارەت سوممىسى (10 مىڭ يۈەن)		پارچە سېتىلغان تاۋار سوممىسى (10 مىڭ يۈەن)	
	جەمئىي	بۇنىڭ ئىچىدە شەھەر- بازاردىكىسى	جەمئىي	بۇنىڭ ئىچىدە شەھەر- بازاردىكىسى	جەمئىي	بۇنىڭ ئىچىدە شەھەر- بازاردىكىسى	جەمئىي	بۇنىڭ ئىچىدە شەھەر- بازاردىكىسى	جەمئىي	بۇنىڭ ئىچىدە شەھەر- بازاردىكىسى	جەمئىي	بۇنىڭ ئىچىدە شەھەر- بازاردىكىسى
جەمئىي	4317	3569	6043	4989	1488.8	1146.9	1130.4	740.3	3383.6	2950.5	2808.7	2440.1
ساناقدت	533	425	844	668	106	86.3	435.8	356.6				
فاتناش- تراسپورت	461	262	503	273	673.3	432.7	694.6	383.7				
سودا كەسپى	1640	1373	2162	1759	420	368.7			1998.2	1698.8	1998.2	1698.8

پەيدا قىلىنچاق كەسپى	834	755	1361	1245	117.1	106.3			774.4	710.1	774.4	710.1
مۇلازىمەت كەسپى	370	330	529	480	78.7	71.3			272.2	243.6	16.5	14.7
رېستورانچىلىق كەسپى	323	273	447	376	62.8	51.8			244.1	206.1	14.6	12
باشقا كەسىپلەر	156	151	197	188	30.9	29.8			94.7	91.9	5	4.5

§ 4 . توختام باشقۇرۇش

مىنگونىاق 31 - يىلى (1942 - يىلى) كورلا ناھىيىلىك ھۆكۈمەت بازاردىكى يەرلىك مەھسۇلاتلارنىڭ باھاسى ۋە مال مەنبەسىنى تىزگىنلەش ئۈچۈن، سودا - سانائەت ئۈيۈشمىسى بىلەن يەرلىك مەھسۇلاتلار سودىگەرلىرىگە يەرلىك مەھسۇلاتلارنى سېتىش توختامى تۈزگۈزدى. يەرلىك مەھسۇلاتلار سودىگەرلىرىگە سېتىۋالىدىغان مەھسۇلاتلارنىڭ سانى ۋە تۈرىنى بەلگىلەپ بەردى. توختام تۈزۈشمىگەنلەرنىڭ يەرلىك مەھسۇلاتلارنى سېتىۋېلىشىغا، يەرلىك مەھسۇلاتلار بېسىمدارلىقى قىلمىشىغا رۇخسەت قىلمىدى.

1962 - يىل 12 - ئايدا ئوتتۇنئى تىزگىنلەپ، بازار ئېھتىياجىغا كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن، كورلا ناھىيىلىك بازار مال باھاسى كومىتېتى «ئوتتۇن توختامى رەسمىيىتىنى ېجىرىش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش» تارقاتتى.

1979 - يىلدىن كېيىن شەھەرلىك سودا - سانائەت مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى مال تەمىنلەش، ئىشلەپچىقىرىش - سېتىش، پىششىقلاش، توشۇش قاتارلىق ساھەلەردىكى ئىقتىسادىي توختامنى باشقۇرۇشتا خىزمەت تەقسىماتى ئېلىپ بارىدى؛ سانائەت، يېزا ئىگىلىك، ماددىي ئەشيا، قاتناش - تىرانسپورت، سودا سىستېمىسى ئىچىدىكى ئىقتىسادىي توختامنى كەسپىي مەسئۇل تارماقلار تۈزۈلىرى باشقۇرىدىغان بولدى؛ سانائەت تارماقلىرى ئوتتۇرىسىدىكى، سانائەت بىلەن ماددىي ئەشيا، بىناكارلىق، يېزا ئىگىلىك تارماقلىرى ئوتتۇرىسىدىكى، سانائەت، يېزا ئىگىلىك، سودا، ماددىي ئەشيا، بىناكارلىق بىلەن قاتناش - تىرانسپورت تارماقلىرى ئوتتۇرىسىدىكى ھەمدە ئورگان، تەشكىلات، كەسپىي ئورۇنلار بىلەن سانائەت، قاتناش - تىرانسپورت تارماقلىرى ئوتتۇرىسىدىكى ئىقتىسادىي توختامنى ھەر دەرىجىلىك ئىقتىساد كومىتېتلىرى ياكى مۇناسىپ ئورگانلار باشقۇرىدىغان بولدى؛ ئوخشاش بولمىغان سودا ئورۇنلىرى ئوتتۇرىسىدىكى ئىقتىسادىي توختامنى ھەر دەرىجىلىك سودا - سانائەت مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى باشقۇرىدىغان بولدى.

1981 - يىلدىن باشلاپ كورلا شەھىرىدە توختام باشقۇرۇش خىزمىتى پەيدىنپەي قانات يايدۇرۇلدى، ئونىكدا، ئاساسلىقى، ئىقتىسادىي توختام قانۇنىنى تەشۋىق قىلىش، توختام ئىمزالاش ۋە ماجىرانى مۇرەسسە قىلىش قاتارلىق خىزمەتلەر ئىشلەندى. 1981 - يىلدىن 1983 - يىلغىچە جەمئىي 622 توختام ئىمزالاندى (بۇنىڭ ئىچىدە بىناكارلىق، قۇراشتۇرۇش توختامى 524، يېزا ئىگىلىك - سودا جەھەتتىكى تاپشۇرۇش-سېتىش توختامى 15، سېتىۋېلىش - سېتىش توختامى 83)، ئۇنىڭ ئومۇمىي سوممىسى 16 مىليون يۈەندىن ئارتۇق؛ ئۇچ ماجىرا مۇرەسسە قىلىندى، ۋاكالىتەن تۈزۈلگەن بىر توختام ئەنزىسى بىر تەرەپ

قىلىندى.

1984 ـ يىلدىن كېيىن ئىقتىسادىي ۋەزىيەتنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، توختام تۈزۈش خىزمىتى مەخسۇس توختامنى باشقۇرۇش چارىسى تۈزۈش نىشانىغا قاراپ راۋاجلاندى. كورلا شەھەرلىك سودا ـ سانائەت مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى توختام باشقۇرۇشتا ئاپتونوم رايونلۇق سودا ـ سانائەت مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى ئېلان قىلغان «سانائەت، كان مەھسۇلاتلىرى، پېنزا ئىگىلىك، قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرىنى سېتىۋېلىش ـ سېتىش توختامى نىزامى»، «پۇل قەرز ئېلىش توختامى نىزامى» ۋە دۆلەت سودا ـ سانائەت مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى 1985 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى ئېلان قىلغان «ئىقتىسادىي توختام ئىمزالاش ۋاقتىغا بەلگىلىمىسى»نى ئەستايىدىل ئىجرا قىلدى.

1985 ـ يىلى كورلا شەھەرلىك سودا ـ سانائەت مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى كۆپ خىل ئۇنۇملۇك تەدبىرلەرنى تۈزۈپ ۋە قوللىنىلىپ، توختام باشقۇرۇش خىزمىتىنى كۈچەيتتى. 9 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنىدىن 23 ـ كۈنىگىچە كورلا شەھەرلىك سودا ـ سانائەت مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى شۆبە ھەربى رايونى مېھمانخانىسىدا ئىقتىسادىي توختام ئۆگىنىش كۇرسى ئاچتى. ئۆگىنىشكە سودا ـ سانائەت كارخانىلىرى، تۈەن ـ مەيدانلار، پېنزا ـ مەيدانلارنىڭ ئاساسلىق رەھبەرلىرى ۋە كەسپىكە مەسئۇل خادىملىرى، سودا ـ سانائەت پونكىتلىرىنىڭ ئىقتىسادىي توختامغا مەسئۇل خادىملىرى قاتناشتى. بۇنىڭدا «ئىقتىسادىي توختام قانۇنى»، «ئىقتىسادىي توختامنى كېسىم قىلىش نىزامى»، ئىقتىسادىي توختام تۈزۈشتە دىققەت قىلىدىغان ئىشلار قاتارلىق مەزمۇنلار ئۆگىنىلدى. 1985 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنىدىن باشلاپ، پۈتۈن شەھەردىكى كارخانا، كەسىپى ئورۇنلارنىڭ ھاۋالە قىلىنغان ۋاكالەتچىلىرىگە قارىتا «قانۇنىي ئىگىنىڭ ھوقۇق بېرىش ھاۋالىنامىسى» بويىچە ئىقتىسادىي توختام ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىش تۈزۈمى يولغا قويۇلدى، «قانۇنىي ئىگىنىڭ ھوقۇق بېرىش ھاۋالىنامىسى» ئاساسلىقى قانۇنىي ئىگە ھاۋالە قىلغان ۋاكالەتچى (ئىسىم ـ فامىلىسى، يېشى، ۋەزىپىسى)، ھاۋالە قىلىنغان دائىرە، كۆچمە ئىگە مۆھلەت، كارخانىنىڭ تىزىملاتقان نومۇرى ۋە تىجارەت دائىرىسى، ئىدارىنىڭ تامغىسى ۋە قانۇنىي ئىگىنىڭ تامغىسى ھەمدە كورلا شەھەرلىك سودا ـ سانائەت مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ قانۇنىي ئىگىنىڭ سالاھىيىتىنى ئىسپاتلاش مەخسۇس تامغىسى قاتارلىق مەزمۇنلارنى ئۆزگىچىگە ئالدۇ.

1985 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە كورلا شەھەرلىك سودا ـ سانائەت مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى جەمئىي 2362 پارچە ئىقتىسادىي توختامنى ئىمزالاپ تامغا باستى. بۇ توختاملارنىڭ ئومۇمىي سوممىسى 440 مىليون 674 مىڭ 500 يۈەن بولدى.

1985 — 1990 ـ يىلغىچە كورلا شەھىرىنىڭ توختاملارنى ئىمزالاپ تامغا بېسىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 25 ـ 21

تۈرلەر	1985 ـ يىل		1986 ـ يىل		1987 ـ يىل		1988 ـ يىل		1989 ـ يىل		1990 ـ يىل	
	توختام (پارچە)	سوممىسى (10مىڭ يۈەن)	توختام (پارچە)	سوممىسى (10مىڭ يۈەن)	توختام (پارچە)	سوممىسى (10مىڭ يۈەن)	توختام (پارچە)	سوممىسى (10مىڭ يۈەن)	توختام (پارچە)	سوممىسى (10مىڭ يۈەن)	توختام (پارچە)	سوممىسى (10مىڭ يۈەن)
يىناكارلىق توختاملىرى	374	3435.24	375	5011.44	383	6799.80	311	5501.80	318	4387.87	415	17202.85

سېتىۋېلىش - سېتىش توختامـلىرى	78	456							23	502.34	7	228.48	7	40.80
مال - مۈلۈك توختاملىرى	8	6.37												
مال - مۈلۈكنى ئىجارىگە بېرىش توختاملىرى			7	6.19	2	53	4	30.36	1	7.80				
يۇل ئۆتنە ئېلىش توختاملىرى	1	0.50	1	4.20	3	106	1	10	5	24.30	3	0
ئىشلەپ چىقىش، مال يۆتكەش توختاملىرى	11	16.83	1	0.68	3	39.68	1	40.25	1	15.90	5	93.02
شېرىكلىشىش توختاملىرى							1	2.3	1			
مال توشۇش توختاملىرى			1	0.12	2	21.60						
پەن - تېخنىكا توختاملىرى					1	7.50						
باشقا توختاملار			4	1	2	0.20	1		1			
جەمئىي	472	3914.94	389	5023.63	396	7027.78	341	6093.08	334	4665.35	430	17342.67
ئېلىنغان رەسمىيەت ھەققى		0.3985		1.4335				0.7587				

2. توختام ماجىراسى ئەنزىلىرىنى قوبۇل قىلىپ بىر تەرەپ قىلىش

1985 - يىل 9 - ئاينىڭ 10 - كۈنىدىن باشلاپ شەھەر دائىرىسىدە ئىقتىسادىي توختام توغرىسىدا قانۇن مەسلىھىتى بېرىش خىزمىتى قانات يايدۇرۇلۇپ، ئىقتىسادىي توختام تۈزۈمى ۋە توختام باشقۇرۇش خىزمىتىدە ساقلانغان ماجىرا مەسىلىلىرىنى ھەل قىلىشقا ياردەم بېرىلدى. ھەرخىل ئىقتىسادىي توختاملار- نىڭ قانۇن مادداىلىرى ۋە توختام تۈزۈشكە داائر ئاساسىي بىلىملەر ئىزاھلاندى، ئىقتىسادىي توختامدا ماجىرا يۈز بەرگەندە دەۋا قىلىشنىڭ قانۇن تەرتىپى توغرىسىدىكى سوئاللارغا جاۋاب بېرىلدى. قانۇنىي ئىگىلىك سالاھىيىتى بار توختام تۈزۈشكۈچى مەسلىھەت بېرىش ئوبيېكتى قىلىنىدى.

1985 - يىلى ھەرخىل ئىقتىسادىي توختام ماجىراسى ئەنزىسىدىن توققۇز ئەنزە قوبۇل قىلىنىپ بىر تەرەپ قىلىندى، ئۇنىڭ سوممىسى 2 مىليون 895 مىڭ يۈەن بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە تالاشتا قالغان سومما 1 مىليون 850 مىڭ يۈەن، بۇنىڭدىن 5 ئەنزە ئاخىرلاشتۇرۇلدى. ئۇنىڭ توختامدىكى سوممىسى 2 مىليون 700 مىڭ يۈەن، بۇنىڭ ئىچىدە تالاشتا قالغان سومما 799 مىڭ يۈەن. 1986 - يىلى ئىقتىسادىي توختام ماجىراسى ئەنزىسىدىن 17 ئەنزە قوبۇل قىلىنىپ بىر تەرەپ قىلىندى، سوممىسى 632 مىڭ يۈەن، بۇنىڭدىن 16 ئەنزە ئاخىرلاشتۇرۇلدى. 1987 - يىلى ئىقتىسادىي توختام ماجىراسى ئەنزىسىدىن ئون ئەنزە قوبۇل قىلىنىپ بىر تەرەپ قىلىندى، 1988 - يىلى ئىقتىسادىي توختام ماجىراسى

ئەنزىسىدىن 18 ئەنزە قوبۇل قىلىنىپ بىر تەرەپ قىلىندى، سومىسى 3 مىليون 351 مىڭ 300 يۈەن، يۇنىڭ ئىچىدە تالاشتا قالغان سومىسا 721 مىڭ 800 يۈەن. 12 ئەنزە ئاخىرلاشتۇرۇلدى. 1989 ـ يىلى ئىقتىسادىي توختام ماجىراسى ئەنزىسىدىن 8 ئەنزە قوبۇل قىلىنىپ بىر تەرەپ قىلىندى، سومىسى 2 مىليون 724 مىڭ 100 يۈەن، يۇنىڭ ئىچىدە تالاشتا قالغان سومىسا 406 مىڭ يۈەن. 12 ئەنزە ئاخىرلاشتۇرۇلدى. 1990 ـ يىلى ئىقتىسادىي توختام ماجىراسى ئەنزىسىدىن 11 ئەنزە قوبۇل قىلىنىپ بىر تەرەپ قىلىندى، سومىسى 687 مىڭ 400 يۈەن، توققۇز ئەنزە ئاخىرلاشتۇرۇلدى.

5 § . تاۋار ماركىسىنى باشقۇرۇش

1962 ـ يىلى كورلا ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى «زاۋۇت، كان ـ كارخانىلارنىڭ مەھسۇلاتى بازارغا سېلىنىپ سېتىلغاندا ماركا ئىشلىتىش، زاۋۇت نامىنى ئېنىق يېزىپ قويۇش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش» چىقىرىپ، زاۋۇت، كان ـ كارخانىلارنىڭ مەھسۇلاتلىرىدىن تاۋار ماركىسى ئىشلىتىلگەنلىرىنى ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىگە ئىلتىماس قىلىپ رويخەتكە ئالدۇرۇش كېرەكلىكى، تاۋار ماركىسى ئىشلىتىلمەيدە. غانلىرىغا زاۋۇت نامىنى يېزىپ قويۇش لازىملىقىنى بەلگىلىدى.

1965 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى دۆلەت سودا ـ سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش باش ئىدارىسى كورلا ناھىيىلىك سودا ـ سانائەت بۆلۈمىگە ئۇقتۇرۇش چوشۇرۇپ، شىنجاڭ بايىنغولىن ئوبلاستلىق مېۋە ھارىقى زاۋۇتى ئىشلەپچىقارغان «ئالتۇن بۇلاق ماركىلىق ئاق ھاراق» ماركىسىنى رويخەتكە ئېلىشنى، رويخەتكە ئېلىش نومۇرى 50620 بولىدىغانلىقىنى تەستىقلاپ، كورلا ناھىيىلىك سودا ـ سانائەت بۆلۈمىگە، دۆلەت سودا ـ سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش باش ئىدارىسىغا ۋاكالىتەن بايىنغولىن ئوبلاستلىق مېۋە ھارىقى زاۋۇتىغا «ئالتۇن بۇلاق ماركىلىق ئاق ھاراق» نىڭ تاۋار ماركىسىنى رويخەتكە ئېلىش ئىجازەتنامە. سى تارقىتىپ بېرىش ھوقۇقىنى بەردى.

1979 ـ يىلدىن 1982 ـ يىلغىچە كورلا شەھەرلىك سودا ـ سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى يۇقىرى دەرىجىلىك سودا ـ سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ تەلىپى بويىچە، شەھەر دائىرىسىدە. كى تاۋار ماركىسىنى كۆپ قېتىم ئېنىقلىدى. 1979 ـ يىلى بايىنغولىن ئوبلاستلىق مېۋە ھارىقى زاۋۇتى ئىشلەپچىقارغان «ئالتۇن بۇلاق ئاق ھارىقى» نىڭ تاۋار ماركىسىنى رويخەتكە ئېلىش گۇۋاھنامىسى ئاپتونوم رايونلۇق سودا ـ سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ تەستىقى بىلەن ساقلاپ قېلىندى، ئۇنىڭ رويخەتكە ئېلىش نومۇرى 125282 گە ئۆزگەرتىلدى. 1982 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنىگە قەدەر كورلا شەھىرىدە بەش تۈرلۈك مەھسۇلاتنى تاۋار ماركىسى رويخەتكە ئېلىش ئىلتىماسى سۇنۇلدى، دۆلەت سودا ـ سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش باش ئىدارىسى بۇنىڭدىن تۆتنى تەستىقلىدى.

1982 ـ يىلدىن 1985 ـ يىلغىچە كورلا شەھەرلىك سودا ـ سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى، دۆلەت سودا ـ سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش باش ئىدارىسىنىڭ تاۋار ماركىسى ئىدارىسى تەستىقلاپ يوللاپ بەرگەن تاۋار ماركىسى يەتتىگە يەتتى. 1982 ـ يىلى تەستىقلاپ يوللاپ بەرگەن تاۋار ماركىسى بايىنغولىن ئوبلاستلىق خىمىيىۋى ئوغۇت زاۋۇتىنىڭ «ئالتۇن سۈمرۇغ» ماركىلىق قوي يۇڭى پوپايكىسى، ئىشتىنە. دىن ئىبارەت. 1985 ـ يىلى تەستىقلاپ بېرىلگەن تاۋار ماركىسىدىن بايىنغولىن ئوبلاستلىق توقۇمىچىلىق فابرىكىسى ئىلتىماس قىلغان «ئاققۇ كۆلى» تاۋار ماركىسى، «تارىم دەريالىسى» تاۋار ماركىسى، كورلا سايدۇلۇق مېۋە ھارىقى زاۋۇتىنىڭ «دەشپوت چېچىكى» تاۋار ماركىسى قاتارلىق 12 تاۋار ماركىسى بار. 1990ـ يىلى ئىلتىماس قىلىنغان تاۋار ماركىسى 38گە يەتتى. بۇلارنىڭ ئاساسلىقلىرى بايىنغولىن

ئوبلاستلىق مېۋە-مارىقى - كونسېرۋا زاۋۇتى، يېزا ئىگىلىك 2 - شى «خۇگۇاللا» پاختا توقۇمىچىلىق-ئىلمە توقۇمىچىلىق فابرىكىسى، بايىنغولىن ئوبلاستلىق ئىلمە - توقۇمىچىلىق فابرىكىسى، سايدۇلا مېۋە-مارىقى زاۋۇتى، بايىنغولىن ئوبلاستلىق خىمىيىۋى ئوغۇت زاۋۇتى قاتارلىق كارخانىلارنىلا تاۋار ماركىلىرىدىن ئىبارەت.

§ 6 . ئېلان باشقۇرۇش

1985 - يىل 5 - ئايدا كورلا شەھەرلىك سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى گوۋۇيۈەن ئېلان قىلغان «ئېلان باشقۇرۇش ۋاقىتلىق نىزامى» ۋە دۆلەت سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش باش ئىدارىسى ئېلان قىلغان «ئېلان باشقۇرۇش ۋاقىتلىق نىزامىنى يولغا قويۇش تەپسىلىي پرىنسىپى» نىلا روھىغا ئاساسەن، «ئېلان باشقۇرۇش ۋاقىتلىق نىزامى» ۋە «ئېلان باشقۇرۇش ۋاقىتلىق نىزامىنى يولغا قويۇش تەپسىلىي پرىنسىپى»نى ئىزچىل ئىجرا قىلىش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش چىقاردى. بۇنىڭدا تۆۋۈلگەن تەدبىرلەر مۇنداق: (1) تاۋار مۇئامىلىسى، تاۋار ماركىسى، مەھسۇلات چوڭقۇرلۇشى، تونۇشتۇرۇش خېتى، ئەۋرىشكە، ئاسما رەسىم، مال سېتىش تەشۋىقات ۋاراقىنى تەييارلايدىغان ۋە ئېلان مەزمۇنىغا ئىگە كالىندارلارنى ئوراش - قاچىلاش، بېزەش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئورۇنلار تىجارەت كىنىشكىسىنىلا قوشۇمچە نۇسخىسى، ئالاقىدار ئىسپات ۋە ئېلان تەشۋىقات ماقالىسىنى ئېلىپ كورلا شەھەرلىك سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسىغا بېرىپ «ئېلان باستۇرۇش ئىسپاتى» ئالغاندىن كېيىن ئېلانلىرىنى باستۇرسا بولىدۇ؛ (2) ئېلان بار تەشۋىقات كالىندارلىرىنى ئىشلىگۈچى ئورۇنلار ئاپتونوم رايوندىكى مەسئۇل تارماقتا تەستىقلاتقاندىن كېيىن، تەستىق ھۆججىتى ۋە ئېلان لايىھىسى ئىسپېسىنى ئېلىپ بايىنغولىن ئوبلاستلىق، كورلا شەھەرلىك سودا - سانائەت مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسىغا بېرىپ «ئېلان باستۇرۇش ئىسپاتى»نى بېجىرگەندىن كېيىن ئېلانىنى باستۇرسا بولىدۇ؛ (3) ئېلان چىقارغۇچى ئورۇنلار كوچىلار، ئىمارەتلەر، ئايرودرۇم، ۋوگزال - بېكەتلەر، تەنتەربىيە مەيدانلىرى، كۆرگەزمىخانا، يەرمەنكە قاتارلىق ئاممىۋى سورۇنلارغا ئېلان تاختىسى ئورنىتىش، ئېلان چاپلاشتا، كورلا شەھەرلىك سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسىغا تەستىقلىتىشى كېرەك؛ (4) رادىئو ئېلان تىجارىتى بىلەن شۇغۇللانغۇچى ئورۇن كورلا شەھەرلىك سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسىغا تەستىقلىتىپ، ئېلان تىجارىتى ئىجازەتنامىسى ئالغاندىن كېيىن، ئېلانىنى ئاڭلاتسا بولىدۇ.

كورلا شەھەرلىك سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى كورلا شەھىرى تەۋەسىدىكى كارخانا، كەسىپى ئورۇنلارنىلا ئېلان ئەھۋالىنى ئىگىلەش ئۈچۈن، يېزا ئىگىلىك 2 - شى باسما زاۋۇتى، ئاپتونوم رايونلۇق «شىنخۇا» 2 - باسما زاۋۇتى، بايىنغولىن ئوبلاستلىق باسما زاۋۇتىغا مەخسۇس ئادەم ئەۋەتىپ، تەكشۈرۈپ، ئەھۋال ئىگىلىدى ھەمدە ئۇلارغا ئېلان باشقۇرۇشقا دائىر سىياسەتلەرنى تەشۋىق قىلدى.

1985 - يىلى كورلا شەھىرىدە ئېلان كەسىپى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئاخبارات ئورۇنلىرىدىن بايىنغولىن ئوبلاستلىق تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى، بايىنغولىن گېزىتى ئىدارىسى، كورلا شەھەرلىك رادىئو ئۇزىلىلا بار ئىدى. 1986 - يىلى كورلا شەھەرلىك ئېلان شىركىتى قوشۇلدى. 1987 - يىلى كورلا شەھەرلىك ھۇنەر - سەنئەت زاۋۇتى، شەھەرلىك مەدەنىيەت يۇرتى قوشۇلدى. 1990 - يىلى ئېلان كەسىپى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئورۇنلار «يېشىل دالا» گېزىتى ئىدارىسى، بايىنغولىن گېزىتى ئىدارىسى، كورلا شەھەرلىك ئېلان شىركىتى، ئوبلاستلىق تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى، شەھەرلىك رادىئو ئۇزىلىدىن ئىبارەت بەشكە، ئېلان تىجارىتى سومما-سى 256 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

يىگىرمە ئالتىنچى قىسىم

ماۋارىپ

I باب

ماۋارىپ مەمۇرىيىتى

§ 1 . باشقۇرۇش ئاپپاراتى

چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۈ 28 - يىلى (1902 - يىلى) «خان تەرىپىدىن بېكىتىلگەن شۇنداقلار نىزامنامىسى» ئېلان قىلىنىپ، ۋالىيلار ئىلىم - مەرپان نازارەتچىسى قىلىنىدى، قارا شەھەر مەھكىمىسىدە ئوقۇشقا ئۇندەش ئورنى (بۇنىڭ قارىمىقىدا مىرزىلار ۋە دالالەتچى تەرغىباتچىلار بار ئىدى)، مۇكۇمەت باشقۇرۇشىدىكى شۇتاڭ، خەيرىيە مەكتىپى ۋە خۇسۇسىي مەكتەپلەر قۇرۇلدى، ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى ۋالىي باشقۇردى ھەم نازارەت قىلدى.

مىنگونىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە چىڭ سۇلالىسى زامانىسىدىكى تۈزۈملەر داۋاملاشتۇرۇلدى. مىنگونىڭ 14 - يىلى (1925 - يىلى) كورلا ناھىيىسىدە باشلامچى بولۇپ ماۋارىپ بۆلۈمى تەسىس قىلىنىدى، بۇ بۆلۈم ئاساسلىقى مەكتەپ ماۋارىپى، ئىجتىمائىي ماۋارىپ، ماۋارىپ خىراجىتى، مەكتەپ قۇرۇلۇشى، خۇسۇسىي مەكتەپلەرنى ئىسلاھ قىلىش، مۇكۇمەت مەكتەپلىرىنىڭ مۇدىرىنى ۋەزىپىگە تەيىنلەش، ۋەزىپەسىدىن قالدۇرۇش ئىشلىرىغا مەسئۇل بولدى. مۇپەتتىشلەر قويۇلۇپ، ئۇلار مەكتەپلەرنى تەكشۈرۈش، مەكتەپلەرنىڭ خىزمىتىگە ھەيدەكچىلىك قىلىش، ئوقۇتقۇچىلارنىڭ دەرس ئۆتۈش ئەھۋالىنى تەكشۈرۈش، مەكتەپ مۇدىرلىرىنى ۋەزىپىگە تەيىنلەش ھەم ۋەزىپىسىدىن قالدۇرۇش تەكلىپلىرىنى بېرىشكە مەسئۇل قىلىنىدى. مەكتەپلەردە مەكتەپ مۇدىرى قويۇلدى، ئۇنىڭ قارىمىقىدا تەلىم - تەربىيە باشقارمىسى (ئوقۇغۇچىلارغا تەلىم - تەربىيە بېرىشكە مەسئۇل ئىدى)، خوجىلىق باشقارمىسى (مەكتەپنىڭ مالىيە ئىشلىرىغا مەسئۇل ئىدى) تەسىس قىلىنىدى. ماۋارىپ ئاپپاراتلىرى پەيدىنپەي ئېنىق ئايرىلىپ، باشقۇرۇش بارغانسىرى كونكرېتلاشتى.

مىنگونىڭ 25 - يىلى (1936 - يىلى) دىن كېيىن جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش ئۇيۇشمىسى

(ئىلغار ئامىۋى تەشكىلات) نىڭ تەسىر كۈرسىتىشى بىلەن، كورلىدا ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى، خوبيزۇ - خەنزۇ مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى قۇرۇلدى، ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى (سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئوقۇپ كەلگەن كەنجى ئىليوپ رەئىس ئىدى) قاتناشقىدا مەدەنىيەت، ماتارىپ، تەشۋىقات، مالىيە بۆلۈمچىلىرى تەسىس قىلىندى ۋە ماتارىپ نازارەتچىسى قويۇلدى. ھەرقايسى كەنتلەردىن بىردىن مەرتىۋەت بېگى سايلاندى، ئۇلارنىڭ ۋەزىپىسى مىللىي مەدەنىيەت - ماتارىپنى راۋاجلاندۇرۇش، يېزىلاردىكى مەدرىسىلەرنى پىلانلىق تۈردە پەيدىنپەي يېگى مەدەنىيەت مەكتەپلىرىگە ئۆزگەرتىشتىن ئىبارەت ئىدى.

مىنگوناق 28 - يىلى (1939 - يىلى) كورلا ناھىيىسىدە ماتارىپ بۆلۈمى قۇرۇلدى، ناھىيىدىكى تۆت مەۋرۇي رايونىنىڭ ھەربىرىگە بىردىن ماتارىپ ھەيئەت ئەزاسى قويۇلدى، ئۇ رايون دائىرىسىدىكى مەكتەپلەرنى باشقۇردى.

1950 - يىلى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىدە ماتارىپ بۆلۈمى قۇرۇلدى، ماتارىپ بۆلۈمى پۈتۈن ناھىيىنىڭ ماتارىپ، مەدەنىيەت، سەھىيە ۋە دىنىي ئىشلىرىنى ئاساسلىق باشقۇردى. 1952 - يىلى ماتارىپ بۆلۈمى مەدەنىيەت- ماتارىپ بۆلۈمىگە ئۆزگەرتىلدى. 1963 - يىلى سەھىيە بۆلۈمى مەدەنىيەت- ماتارىپ بۆلۈمى بىلەن بىرلەشتۈرۈۋېتىلدى، 1978 - يىلى بۇلار يەنە ئايرىۋېتىلدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە شەھەر - بازارلاردىكى مەكتەپلەرنى شۇ جايدا تۇرۇشلۇق ئىشچىلار تەشۋىقات ئەترىتى مەسئۇل بولۇپ باشقۇردى، يېزىلاردىكى مەكتەپلەرنى كەمبەغەل دېھقان - تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار ھەيئىتى باشقۇردى.

1979 - يىلى كورلا شەھىرىدە مەدەنىيەت - ماتارىپ ئىدارىسى تەسىس قىلىنىپ، مەدەنىيەت، ماتارىپ ئىشلىرىنى مەخسۇس باشقۇرۇشقا مەسئۇل قىلىندى.

1984 - يىلى ناھىيىلىك مەدەنىيەت - ماتارىپ بۆلۈمى بىلەن شەھەرلىك مەدەنىيەت - ماتارىپ ئىدارىسى قوشۇۋېتىلىپ، شەھەرلىك ماتارىپ ئىدارىسى قۇرۇلدى، بۇنىڭغا بىر ئىدارە، باشلىقى، ئىككى مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى، بىر كاتىپ، ماتارىپقا مەسئۇل ئىككى ئىش بېجىرگۈچى، ئىككى بوغالتىر، ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىشكە مەسئۇل ئىككى ئىش بېجىرگۈچى، ئىشچى - خىزمەتچىلەر ماتارىپقا مەسئۇل ئىككى ئىش بېجىرگۈچى قويۇلدى.

§ 2 . ماتارىپ خىراجىتى

چىناق سۇلالىسى ۋە مىنگو دەۋرىدە مەدرىسىلەرنىڭ خىراجەتلىرىنى مەسچىتلەر بەرگەن، ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى خەيرىيە مەكتەپلىرى ۋە شۇنىڭلارنىڭ ماتارىپ خىراجىتىنى ھۆكۈمەت مەكىملىرى تاجىرلىتىپ بەرگەنىدى. ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسى تەرىپىدىن ئېچىلغان يېگى مەدەنىيەت مەكتەپلىرىنىڭ ماتارىپ خىراجىتىنى ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسى ھەل قىلىپ بەردى (ئاساسەن مەسچىتلەر ۋە چوڭ مازارلارنىڭ ۋەخپە يەرلىرىدىن كىرگەن كىرمىگە تايىنىلدى).

مىنگوناق 33 - يىلى (1944 - يىلى) كورلا ناھىيىسىدە بەش ھۆكۈمەت باشلانغۇچ مەكتىپى بولغان، ئۇلارنىڭ يىللىق خىراجەت ئومۇمىي خام چوتى 3800 يۈەن (فابى پۇلى) گە يەتكەن. مىنگوناق 34 - يىلى (1945 - يىلى) باشلانغۇچ مەكتەپ ئالتىگە، ئۇلارنىڭ يىللىق ئومۇمىي خام چوتى 15 مىليون 432 مىڭ 500 يۈەن (فابى پۇلى) گە يەتكەن.

1950 - يىلدىن كېيىن، مەكتەپ خىراجىتىنى دۆلەت بىر تۇتاش ئۈستىگە ئالدى. 80 - يىللاردىن

باشلاپ كورلا شەھىرى ماتارىپ سېلىنمىسىنى ئۆزلۈكسىز كۆپەيتتى، شۇنداق بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئىجتىمائى ئېڭى كۆچلەرنى ماتارىپ بىلەن شۇغۇللىنىشقا سەپەرۋەر قىلىپ كۆرۈنەرلىك ئۈنۈم ھاسىل قىلدى. 1987-يىلدىن 1989 - يىلغىچە شەھەر بويىچە مالىيە خام چوتىدىن ماتارىپقا ئاجرىتىلغان خىراجەت 19 مىليون 441 مىڭ يۈەن بولۇپ، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 30.9% ئاشتى، يەنى مالىيە كىرىمى يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 6.68% تىن ئېشىپ بارغان مەۋىسىدىن يۇقىرى بولدى؛ خام چوت سىرتىدا ماتارىپقا ئىشلىتىلگەن خىراجەت 2 مىليون 987 مىڭ يۈەن بولۇپ، شەھەر بويىچە مالىيە خام چوتى سىرتىدىكى ئومۇمىي سوممىنىڭ 31.96 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ شەھەرنىڭ ئاساسىي قۇرۇلۇشقا سېلىنغان ئومۇمىي مەبلىغىدىن ماتارىپقا ئىشلىتىلگەن پۇل 2 مىليون 616 مىڭ يۈەن بولۇپ، شەھەر بويىچە ئاساسىي قۇرۇلۇشقا سېلىنغان ئومۇمىي مەبلىغىنىڭ 26.48 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ دۆلەت ۋە ئاپتونوم رايونىنىڭ كورلا شەھىرىنىڭ ماتارىپ ئىشلىرىغا ئاجرىتىپ بەرگەن مەخسۇس خىراجىتى جەمئىي بىر مىليون 293 مىڭ يۈەنگە يەتتى. شەھەرلىك مالىيىدىن يەنە بىر مىليون 16 مىڭ يۈەن قوشۇمچە پارەدەم پۇلى ئاجرىتىپ بېرىلدى، بۇ پۇللارنىڭ ھەممىسى ماتارىپقا ئىشلىتىلدى؛ ماتارىپ خىراجىتى قوشۇمچە پۇلىدىن 760 مىڭ 900 يۈەن يىغىلدى، بۇ، ھەر يىلى يىغىشقا تېگىشلىك پۇلنىڭ 100 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ يېزا ماتارىپى ئۈچۈن 284 مىڭ يۈەن مەبلەغ توپلاندى، مەبلەغ سوممىسى يىلمۇ يىل ئېشىپ، مەبلەغ توپلاش دائىرىسى 100%گە يەتتى. 1990 - يىلى پۈتۈن شەھەر بويىچە ئاممىنىڭ توپلىغان مەبلىغى 404 مىڭ 900 يۈەنگە يېتىپ، ئادەم بېشىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 2.89 يۈەندىن توغرا كەلدى.

كورلا شەھىرىنىڭ 1986 — 1990 - يىلغىچە ماتارىپ خىراجىتى چىقىمى

جەدۋەل: 26 — 1

يىللار		ئومۇمىي چىقىم	بالىلار باغچىسى	باشلانغۇچ مەكتەپ	ئوتتۇرا مەكتەپ	كەسپىي تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ	پېزا بەدىكى ئوتتۇرا-باشلانغۇچ مەكتەپ	شەھەر-دىكى ئوتتۇرا-باشلانغۇچ مەكتەپ	خەتىرلىك ئوتتۇرا-باشلانغۇچ مەكتەپى	مىللىي ئوتتۇرا-باشلانغۇچ مەكتەپ
1986	ئادەم سانى			12891	7879		9747		7689	13081
	ماتارىپ خىراجىتى (10 مىڭ يۈەن)	427		220.08	191.67		175.65		161.24	234.48
	ئوقۇغۇچى بېشىغا توغرا كەلگىنى (يۈەن)			0.017	0.024		0.018		0.021	0.018
1987	ئادەم سانى			12959	8163		10064	11058	8082	13040
	ماتارىپ خىراجىتى (10 مىڭ يۈەن)	434		228.29	178.1		179	227.39	145.64	260.74
	ئوقۇغۇچى بېشىغا توغرا كەلگىنى (يۈەن)			0.018	0.022		0.018	0.021	0.018	0.02

1988	ئادەم سانى	820	13235	8110	248	10297	11048	7748	13597	
	ماتارىپ خىراجىتى (10 مىڭ يۈەن)	22.69	269.72	238.62	9.74	237.68	270.07	177.39	318.95	
	ئوقۇغۇچى بېشىغا توغرا كەلگىنى (يۈەن)	0.028	0.020	0.029	0.039	0.023	0.024	0.023	0.023	
1989	ئادەم سانى	843	13632	7784	213	10171	11246	9081	12335	
	ماتارىپ خىراجىتى (10 مىڭ يۈەن)	26.81	342.91	308.84	19.56	288.25	363.50	237.52	414.23	
	ئوقۇغۇچى بېشىغا توغرا كەلگىنى (يۈەن)	0.032	0.025	0.040	0.090	0.028	0.032	0.026	0.034	
1990	ئادەم سانى	831	13931	7831	249	10083	11679	7720	14042	
	ماتارىپ خىراجىتى (10مىڭ يۈەن)	27.1	381.1	325.4	18.4	341.79	388	247.40	470.81	769.1
	ئوقۇغۇچى بېشىغا توغرا كەلگىنى (يۈەن)	0.033	0.027	0.041	0.074	0.034	0.033	0.032	0.034	

II باب

دىنىي مەكتەپلەر، خەيرىيە مەكتەپلىرى

§ 1. دىنىي مەكتەپلەر

چىڭ سۇلالىسىنىڭ كاڭشى 14-يىلى (1675-يىلى) كورلىدا دىنىي مەكتەپلەر قۇرۇلغان. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن بۇرۇن ئۇچ مەدرىسە بولغان، شۇنىڭ بىلەن بىللە، تۆت مەمۇرىي رايون (يېزا)، 48 كەنتتىكى 48 مەسچىتتە باشلانغۇچ دىنىي مەكتەپ قۇرۇلغان. بۇ باشلانغۇچ دىنىي مەكتەپلەر ئۇيغۇر يېزىقى ۋە ھېساب دەرسلىرىنى دىن دەرسىنىڭ بىرىنچى باسقۇچى قىلىپ، ئاقارتىش رولىنى ئويناغان. مىنگونىڭ 27 - يىلى (1938 - يىلى) دىن كېيىن كورلا ناھىيىلىك ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ رەئىسى كەنجى ئىلىيوب 48 دىنىي مەكتەپنى پەيدىنپەي يېڭى مەدەنىيەت ئۆگىنىدىغان خەلق ماتارىپى مەكتەپلىرىگە ئۆزگەرتتى، مەكتەپ خىراجىتىنى ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسى ئۈستىگە ئالدى.

§ 2 . خەيرىيە مەكتەپلىرى

چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۈ 11-يىلى (1885-يىلى) قارا شەھەر بېۋاستە قاراشلىق نازارېتى كورلىدا خەيرىيە مەكتىپى ئاچتى، مەكتەپنىڭ ئورنى كونا شەھەرنىڭ شەرقىي كوچىسىدا بولۇپ، 20 ئوغۇر ئوقۇغۇچىسى بار ئىدى. گۈاڭشۈ 30-يىلى(1904-يىلى) كورلىنىڭ بېگى ئۆمەر (يەنە بىر ئىسمى ژېن گودۇڭ) كورلىنىڭ شەرقىي كوچىسىدا ھۆكۈمەت باشقۇرىشىدا بىر خەيرىيە مەكتىپى ئېچىپ، ئۇيغۇرلار-دىن 40 ئوقۇغۇچى ئالدى، بۇ مەكتەپ «ئۇچ سۆزلۈك دەستۇر» ، «فامىلە-نەسەب توغرىسىدا» ، «شەرھىي ھېكمەت» لەرنى دەرسلىك قىلىپ، خەنزۇ تىلى ۋە خەنزۇ يېزىقىنى ئۆگەتتى. ئوقۇغۇچىلارنىڭ كۆپ قىسمى شەھەر - بازارلاردىكى سودىگەر ۋە قول ھۈنەرۋەنلەرنىڭ پەرزەنتى ئىدى، يېزىلاردىكى بالىلار يەنىلا دىنىي مەكتەپلەردە ئوقۇشنى ئاساس قىلدى.

شۈەنتۇڭ 2 - يىلى(1910 - يىلى) قارا شەھەر ۋالىيسى جاڭ شىيەن كورلىنىڭ سايباغ مەھەللىسىدە ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدا 4 - خەنزۇ تىلى مەكتىپى (شۆتاڭى) قۇردى ۋە ئاددىي ساۋات چىقىرىش مەكتىپى-دىن بىرنى ئاچتى. شۇ يىلى قارا شەھەر ۋالىيسى رۇخبىنىيەن چىلانباغ مەھەللىسىدە ھۆكۈمەت باشقۇرۇشى-دا 5 - خەنزۇ تىلى مەكتىپى (شۆتاڭى) قۇردى ۋە ئاددىي ساۋات چىقىرىش مەكتىپىدىن بىرنى ئاچتى.

Ⅲ باب

بالىلار ماتارىپى

§ 1 . يولغا قويۇلۇش ئەھۋالى

1958 - يىلى كورلا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئورگانلار، جامائەت تەشكىلاتلىرى ۋە ئاممىنى سەپەرۋەر قىلىپ ئاددىي يەسلى، بالىلار باغچىلىرىنى قۇردى. ئاربىدىن ئۆزۈن ئۆتمەي ھەرقايسى گۈڭشىلار-دىمۇ يەسلى، بالىلار باغچىلىرى قۇرۇلدى. 1959 - يىلى ناھىيە بويىچە بالىلار ماتارىپى بىلەن شۇغۇللىنى-دىغان مەخسۇس ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچى 75كە يەتتى، يەسلى، باغچىغا كىرگەن بالا 1938 گە يەتتى.

1960 - يىلى ناھىيىلىك مەدەنىيەت - ماتارىپ ئىدارىسى بىلەن خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى بىرلىشىپ كورلا ناھىيىلىك بالىلار باغچىسىنى ئاچتى.

1961 - يىلى بايىنغولىن ئوبلاستىغا بېۋاستە قاراشلىق بالىلار باغچىسى بايىنغولىن ئوبلاستىغا بېۋاستە قاراشلىق باشلانغۇچ مەكتەپتە ئېچىلدى. 1963 - يىلى بايىنغولىن ئوبلاستىغا بېۋاستە قاراشلىق بالىلار باغچىسى بايىنغولىن ئوبلاستىغا بېۋاستە قاراشلىق باشلانغۇچ مەكتەپتىن ئايرىلىپ چىقتى، ئۇلارغا بالىلار ئوقۇتقۇچىلىرى ۋە ئوقۇتۇش ئۇسكۇنىلىرى كۆپەيتىپ بېرىلدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»

مەزگىلىدە بالىلار ماتارىپى قالايمىقان ھالەتكە چۈشۈپ قالدى. «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» تارمار قىلىنغاندىن كېيىن بالىلار ماتارىپى يېڭىباشتىن تونۇرا ئىزغا چۈشتى. 1979 ـ يىلى كورلا شەھىرى قۇرۇلدى، بايىنغولىن ئوبلاستىغا بىۋاستە قاراشلىق بالىلار باغچىسى كورلا شەھەرلىك 1 ـ بالىلار باغچىسىغا ئۆزگەرتىلىپ، كورلا شەھەرلىك مەدەنىيەت ـ ماتارىپ ئىدارىسىغا ئۇنتكۇزۇپ بېرىلدى.

1984 ـ يىلى كورلا ناھىيىسى شەھەرگە قوشۇۋېتىلدى، ناھىيىلىك بالىلار باغچىسى شەھەرلىك مەدەنىيەت ـ ماتارىپ ئىدارىسىغا ئۇنتكۇزۇپ بېرىلىپ، ئۇنىڭ نامى كورلا شەھەرلىك 2 ـ بالىلار باغچىسىغا ئۆزگەرتىلدى.

1985 ـ يىلى كورلا شەھىرى بويىچە بالىلار باغچىسى بەش (ئىككىسى شەھەرلىك ماتارىپ ئىدارىسى قاراشلىق، ئۈچى كورلىدا تۇرۇشلۇق باشقا گورۇنلارغا قاراشلىق) كە، سىنىپى 44كە، ئوقۇنتۇچى، ئىشچى- خىزمەتچىسى 133كە، باغچىغا كىرگەن بالا 1091 (بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت بالىلىرى 160) گە يەتتى.

1990 ـ يىلى شەھەر بويىچە بالىلار باغچىسى يەتتە (ئىككىسى شەھەرلىك ماتارىپ ئىدارىسى قارىمىقىدىكى ئوقۇش پىشىغا يەتمىگەنلەر سىنىپى، بەشى كورلىدا تۇرۇشلۇق باشقا گورۇنلارغا قاراشلىق) گە، سىنىپى 77 (بۇنىڭ ئىچىدە باشلانغۇچ مەكتەپلەردە قۇرۇلغان ئوقۇش پىشىغا يەتمىگەنلەر سىنىپى 42) گە، باغچىغا كىرگەن بالا 1763 (باشلانغۇچ مەكتەپلەردە قۇرۇلغان ئوقۇش پىشىغا يەتمىگەنلەر سىنىپىنىڭ بالىلىرى 1317) كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت بالىلىرى 1149 (بۇنىڭ ئىچىدە باشلانغۇچ مەكتەپلەردە قۇرۇلغان ئوقۇش پىشىغا يەتمىگەنلەر سىنىپىدىكى ئاز سانلىق مىللەت بالىلىرى 937) . باغچىدىن ئايرىلغان بالا 1331 (بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت بالىلىرى 895) گە، باغچىدىكى بالا 2389غا يەتتى؛ تەربىيىچى، ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر 172گە، ئوقۇنتۇچى 131 (بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇنتۇچىلىرى 64) گە، ساقلىق ساقلىغۇچى توققۇز (بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەتتىن بولغانلار تۆت) غا يەتتى. باغچىنىڭ باشلىقى بولغانلار ئاساسىدا ئوتتۇرا سەۋىيىلىك مەكتەپ، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ دىپلومىدىن يۇقىرى دىپلومى بارلار سەككىز، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرگەنلەر بىر. ئوقۇنتۇچىلار ئاساسىدا ئوتتۇرا سەۋىيىلىك مەكتەپنى پۈتتۈرگەن ۋە ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرگەنلەر يېرىم بولغانلار ئىگە بولغانلار 93، ئوتتۇرا سەۋىيىلىك مەكتەپنى ۋە تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇغانلار، تولۇقسىز سەۋىيىلىك مەكتەپنى ۋە تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرگەنلەر 32، تولۇقسىز سەۋىيىلىك مەكتەپنى، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇغانلار ۋە ئوتتۇرىدىن تۆۋەن مەلۇماتقا ئىگىلەر ئالتە.

§ 2 . ئوقۇتۇش ئىشلىرى

1963 ـ يىلى بايىنغولىن ئوبلاستىلىق بالىلار باغچىسى ئۆز ئالدىغا مۇستەقىل بولغاندىن كېيىن مۇئەللىم بالىلار تەربىيىسىنى يولغا قويدى. شۇ چاغدا ئۇلار بېيجىڭ بالىلار باغچىسىنىڭ ئوقۇتۇش پروگراممىسى ۋە دەرسلىكلىرىنى قوللاندى. تىل، ھېساب، مۇزىكا، گۈزەل سەنئەت، تەنتەربىيە قاتارلىق دەرسلەر بويىچە تەپسىلىي ئوقۇتۇش پىلانىنى تۈزدى. كورلا ناھىيىلىك بالىلار باغچىسىمۇ بالىلارنىڭ ئالاھىدىلىكىگە قاراپ، ئۇلارنى كىچىك سىنىپ، ئوتتۇرا سىنىپ ۋە چوڭ سىنىپلارغا بۆلۈپ دەرس ئوتتى. ھەرقايسى بالىلار باغچىلىرى سىنىپلارنى ئۈيغۇر سىنىپى، خەنزۇ (خۇيزۇ) سىنىپى قىلىپ قوردى.

1981 ـ يىلى دۆلەت ماتارىپ مىنىستىرلىكى «بالىلار باغچىلىرىنىڭ ماتارىپ پروگراممىسى»نى ئېلان قىلدى. بالىلار باغچىلىرى «پروگراما» دا كۆرسىتىلگەن ئوقۇتۇش مەزمۇنى ۋە تەلىپى بويىچە ئۆزلىرىنىڭ

ئەھۋالىنىڭ ياخشىلىنىشىغا كۆڭۈل بۆلۈش ئۇقۇتۇش پىلانلىرىنى تۈزۈپ چىقتى. يالپى يىغىلىشى 80-يىللاردا يالپىلارغا بولغان ئىدىيە ئەخلاق تەربىيىسىنى كۈچەيتتى. «بەش بولۇش، ئۆت گۈزەل »نى مەزمۇن قىلغان ھالدا ھېكايە ئېيتىش ئۇسۇلىنى قوللىنىپ، يالپىلارغا ئىدىيىۋى ئەخلاق تەربىيىسى بەردى. ھەرخىل ئويۇنلار ۋە تەربىيىچىلەرنىڭ سۆز-ھەرىكەتلىرى ئارقىلىق يالپىلاردا مەدەنىيەتلىك خىسلەتلەرنى يېتىشتۈردى.

Ⅳ باب

باشلانغۇچ مەكتەپ مائارىپى

1 § . تەرەققىيات ئەھۋالى

جاڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۈ يىللىرىنىڭ ئاخىرىدا ئەمەلدارلىق ئىمتىھانى تۈزۈمى بىكارقىلىنىپ ، يېڭى مائارىپ تەشەببۇس قىلىندى . شۇچاغدىكى ھۆكۈمەت مەكتەپلىرى ئېتىبارىيېرىش سىياسىتىنى يولغاقويۇپ ، يالپىلارنى مەكتەپ (شۆتاڭ) كەئۇقۇشقايەرگەن ئائىلىلەردىن ، مىللەت ئايرىماي، يەرىيجى ئالغاندىن باشقابارلىق ئالۋالغ - ياساقلارنى بىكار قىلدى. شۇڭا دېھقانلار ئۆيلىرىنىڭ يىراق - يېقىن بولۇشىغا قارىماي، يالپىلارنى ئوقۇشقا يېرىشكە تىرىشتى، لېكىن ئېلىنىدىغان سان چەكلىك بولغاچقا ئۆلارنىڭ يالپىلارنىڭ كۆپ قىسمى ئوقۇشقا كىرەلمىدى.

جاڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۈ 34 - يىلى (1908 - يىلى) شەرقىي كوچىدا قۇرۇلغان ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى خەيرىيە مەكتىپى ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپكە ئۆزگەرتىلدى. شۈەنتۇڭ 1 - يىلى (1909 - يىلى) ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپتە ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى ھۈنەرۋەنلىك مەكتىپى ئېچىلدى.

شۈەنتۇڭ 2 - يىلى (1910 - يىلى) قارا شەھەرنىڭ ۋالىيسى جاڭ شېەن كورلىنىڭ سايباغ مەھەللىسىدە ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدا 4 - خەنزۇ تىلى مەكتىپى (شۆتاڭى) قۇرىدى ۋە ئاددىي ساۋات چىقىرىش مەكتىپىدىن بىرنى ئاچتى. شۇ يىلى قارا شەھەرنىڭ ۋالىيسى رۇخبگنىيەن كورلىنىڭ چىلانباغ مەھەللىسىدە ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدا 5 - خەنزۇ تىلى مەكتىپى (شۆتاڭى) قۇرىدى ۋە ئاددىي خەيرىيە مەكتىپىدىن بىرنى ئاچتى.

جاڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرلىرىدا قۇرۇلغان مەكتەپلەر مىنگونىڭ دەسلەپكى يىللىرىدا پۈتۈنلەي دېگۈدەك تاقىلىپ قالدى. مىنگونىڭ 10 - يىلى (1921 - يىلى) كورلىدا 1 - باشلانغۇچ مەكتەپ قۇرۇلۇپ، 40 نەچچە ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىندى، جاڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدىكى تەمىناتسىز تالىپ ئەن مۇئەللىملىككە تەيىنلەندى، شۇ يىلى يەنە بىر خەيرىيە مەكتىپى 2 - باشلانغۇچ مەكتەپ قىلىپ ئۆزگەرتىلدى. جاڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدىكى تەمىناتلىق تالىپ ۋاڭ يۈكشياڭ مۇئەللىملىككە تەيىنلەندى (جاڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدا يېگىندىن ئوقۇشقا كىرگەنلەر تەمىناتسىز تالىپ، ئىمتىھاندا لايىقەتلىك بولغانلار تەمىناتلىق تالىپ دەپ ئاتىلاتتى).

ئەينى چاغدا مەكتەپلەر يەنىلا «ئۇچ مۇزلۇكلەر دەستۇرى»، «ئاسىلە-نەسەب توغرىسىدا» قاتارلىقلار-نى دەرسلىك قىلاتتى، مۇئەللىملەر ئوقۇغۇچىلارغا خەنزۇ تىلى ۋە يېزىقىنىلا ئۆگىتەتتى. خەنزۇچە ھۆسنىخەت يېزىشنى مەشىق قىلدۇراتتى.

مىنگۇنىاق 25 - يىلى (1936 - يىلى) كورلىدا ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى (قىسقارتىپ ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسى دەيىلىدۇ) قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىنىاق تۇرتكىسىدە، دىنىي مەكتەپ، مەدرىسىلەر پەيدىنپەي ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىنىاق قارىمىقىدىكى يېڭى مەدەنىيەت مەكتەپلىرىگە ئۆزگەرتىلدى. مىنگۇنىاق 31 - يىلى (1942- يىلى) 48 كەنتتىكى دىنىي مەكتەپ، مەدرىسىلەر پۈتۈنلەي يېڭى مەدەنىيەت مەكتەپلىرىگە ئۆزگەرتىلدى، بۇ مەكتەپلەردە جەمئىي 96 سىنىپ بولۇپ، 3840 ئوقۇغۇچى ئوقۇدى.

مىنگۇنىاق 25 - يىلى (1936 - يىلى) كورلا مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسىنىاق باشلىقى ياشا مەخسۇم قىزلار يېڭى مەدەنىيەت مەكتىپى قۇردى، شۇ يىلى قىزلار مەكتىپى ناھىيىلىك 2 - قىزلار باشلانغۇچ مەكتىپىگە ئۆزگەرتىلدى، ئاردىدىن توققۇز يىل ئۆتكەندىن كېيىن مەكتەپنىاق سىنىپلىرى ئالتىغا، ئوقۇغۇ-چىلىرى 240قا يەتتى.

مىنگۇنىاق 37 - يىلى (1948 - يىلى) ئۆلكىلىك ماتارىپ نازارىتى ماتارىپ خىراجىتىنى 5% قىسقارتىش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈردى، ئۇنىاق ئۇستىگە مال باھاسى ئۆچقاندەك ئۆرلەپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن بىر مۇنچە مەكتەپلەر تاقىلىپ قېلىشقا مەجبۇر بولدى. مىنگۇنىاق 38 - يىلى (1949 - يىلى) كورلا ناھىيىسىدە باشلانغۇچ مەكتەپ 14 كە، ئوقۇغۇچىسى 2324كە يەتتى، ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئاران 96 بولۇپ، ئۆلارنىاق ئىچىدە كەسپىي ئوقۇتقۇچى 79 ئىدى.

1950 - يىلى كورلا ناھىيىلىك ماتارىپ بۆلۈمى پۈتۈن ناھىيىنىاق ماتارىپ ئىشلىرىنى باشقۇرۇپ، 15 باشلانغۇچ مەكتەپنى ئۆزگەرتىپ قۇردى، ئۆلارنىاق قارىمىقىدا 70 سىنىپ، 3160 ئوقۇغۇچى، 80 كەسپىي ئوقۇتقۇچى بار ئىدى. ناھىيىدە ساۋاتسىزلىقنى ئۆگىتىشكە بىرلەشتۈرۈلۈپ، يېڭىدىن بەش خەلق مەكتىپى، 15 ئايالار ساۋات چىقىرىش سىنىپى ئېچىلدى.

1958 - يىلى كورلا ناھىيىسىدە باشلانغۇچ مەكتەپ 23كە، ئۇنىاق سىنىپلىرى 152گە، ئوقۇغۇچىسى 5982گە، كەسپىي ئوقۇتقۇچىسى 170كە يەتتى. ناھىيىلىك خەلق مۇكۇمىتى «ئىككى پۈت بىلەن مېڭىش» تىن ئىبارەت ماتارىپ فاكىجىنى بويىچە يېزىلاردا دېھقانچىلىق قىلغاچ - ئوقۇش باشلانغۇچ مەكتەپلىدىن مەككىزنى قۇردى، بۇنىاق ئوقۇغۇچىلىرى 321گە يەتتى.

1979 - يىلى كورلا شەھىرى قۇرۇلدى، بايىنغولىن ئوبلاستىغا بىۋاستە قارالىدىق 1-، 2- باشلانغۇچ مەكتەپلەر كورلا شەھىرىگە قارايدىغان بولدى. شۇ يىلى كورلا ناھىيىسى ۋە شەھىرىدە باشلانغۇچ مەكتەپلەر 51گە، ئۆلارنىاق سىنىپلىرى 369غا، ئوقۇغۇچىسى 9954كە يەتتى (بۇنىاق 8523ى ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىسى).

1984 - يىلى كورلا ناھىيىسى بىلەن كورلا شەھىرى قوشۇۋېتىلدى. شۇ يىلى شەھەر بويىچە باشلانغۇچ مەكتەپ 69غا، ئۇنىاق سىنىپلىرى 605كە يەتتى، 3355 ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىندى (بۇنىاق ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىسى2068)، 3111 ئوقۇغۇچى ئوقۇش پۈتتۈردى (بۇنىاق ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىسى 1397)، مەكتەپتە ئوقۇۋاتقانلار 16 مىڭ 286 گە يەتتى (بۇنىاق ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچى 9068)؛ بۇ مەكتەپلەرنىاق ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىلىرى 1370 (بۇنىاق ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەتتىن بولغانلار 753) گە، كەسپىي ئوقۇتقۇچىلىرى 1200 (بۇنىاق ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەتتىن بولغانلار 670) گە يەتتى؛ بۇنىڭدىن باشقا ئۆلارنىاق 121 مەمۇرىي خادىمى، 49 ئىشچىسى بار ئىدى.

1990 ـ يىلى شەھەر بويىچە باشلانغۇچ مەكتەپ 79 (شەھەر رايونىدا 25، يېزىلاردا 54) غا، سىنىپلىرى 621 گە يەتتى. شۇ يىلى 2834 ئوقۇغۇچى ئوقۇش پۈتتۈرىدى (بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچى 1683)، 3174 ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىندى (بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچى 2206)، مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچى 16 مىڭ 776 (بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچى 10 مىڭ 485) گە؛ ئوقۇتقۇچى، ئىشچى ـ خىزمەتچى 1400گە، كەسپىي ئوقۇتقۇچى 1274كە، مەمۇرىي خادىم 85كە، ئىشچى 41گە يەتتى؛ شەھەر بويىچە ئوقۇش يېشىدىكى بالىلار (يەتتە ياشتىن 11 ياشقىچە) نىڭ ئومۇمىي سانى 14 مىڭ 315 بولۇپ، ئوقۇش يېشىدىكى بالىلارنىڭ مەكتەپكە كىرىش نىسبىتى 99.8%كە يەتتى.

قوشۇمچە: كورلا شەھەرلىك 1 ـ باشلانغۇچ مەكتەپ

ئاپتونوم رايون بويىچە نۇقتىلىق باشلانغۇچ مەكتەپ—كورلا شەھەرلىك 1ـباشلانغۇچ مەكتەپ 1959ـ يىل 9ـئايدا قۇرۇلغان بولۇپ، كورلا ۋىلايىتىگە بىۋاستە قارايتتى. ئەينى ۋاقىتتا ئۇلارنىڭ خىراجىتى يېتىشمەيتتى، ئوقۇتۇش ئۈسكۈنىلىرى كەمچىل ئىدى، مەكتەپتىكى ئوقۇتقۇچى، ئىشچى-خىزمەتچىلەر جاپاـمۇشەققەتكە چىداپ كۆرەش قىلىش روھىنى جارى قىلدۇرۇپ، شارائىتقا قاراپ ئاددىيـساددا ئىش كۆرۈپ، نورمال ئوقۇتۇش ئىشلىرىنى داۋاملاشتۇرۇپ كەلدى. دەرسخانا بولمىسا ئامبارلارنى ئارىيەتكە ئېلىپ ئىشلەتتى؛ ئۈستەلـپارتا بولمىسا كېسەك بىلەن ئۈستەلـپارتا ياسىدى؛ ئورۇندۇق بولمىسا ئوقۇغۇچىلار ئالغاچ كەلدى. دەرستىن چۈشكەندە ئوقۇغۇچىلار ھۆرمەت بىلدۈرۈش يۈزىسىدىن ئورۇنلىرىدىن تۇرسا، ئوقۇتقۇچى: «توپاـچاڭ چىقىپ كېتىدىكەن، ئورنىڭلاردىن تۇرماڭلار!» دەيتتى. مەكتەپ ئۆز شارائىتىنىڭ شۇنچە قىيىن بولۇشىغا قارىماي بىر تەرەپتىن ئوقۇتۇش خىزمىتىنى داۋاملاشتۇرسا، يەنە بىر تەرەپتىن مەكتەپ قۇرۇلۇشىنى چاڭ تۇتتى. 1961 ـ يىل 4 ـ ئايدا بۇ مەكتەپ بايىنغولىن ئوبلاستى بويىچە نۇقتىلىق مەكتەپ بولۇپ بېكىتىلدى. 1966 ـ يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە نۇقتىلىق مەكتەپ بولۇپ قالدى. ئارىدىن ئۇزۇن ئۆتمەي «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» نىڭ زەربىسى بىلەن ئوقۇتقۇچىلار دەرس ئۆتەلمەيدىغان، ئوقۇغۇچىلار ئۆگىنىش قىلالمايدىغان ئەھۋال شەكىللەندى. 1980ـ يىلى بۇ مەكتەپ كورلا شەھىرىگە قارايدىغان بولدى. 1981 ـ يىلى بېكىتىلگەن بايىنغولىن ئوبلاستى ۋە ئاپتونوم رايون بويىچە نۇقتىلىق باشلانغۇچ مەكتەپ قىلىپ بېكىتىلدى.

1985 ـ يىلى شەھەرلىك 1 ـ باشلانغۇچ مەكتەپ ئۈچ قەۋەتلىك ئوقۇتۇش بىناسى سالدى، ئوقۇتۇش ئۈسكۈنىلىرىمۇ كۆندىن ـ كۈنگە مۇكەممەللەشتى، يەنە ئېلېكترلەشكەن ئوقۇتۇش سايمانلىرى (جۈملىدىن بەش كومپيۇتېر) مەيلەپ بېرىلدى.

1990 ـ يىلى مەكتەپ بويىچە ئوقۇتقۇچى، ئىشچى ـ خىزمەتچى 78گە يەتتى (بۇلارنىڭ 15ى كومپارتىيە ئەزاسى)، ئالىي تېخنىكوم ئوقۇش تارىخىغا ئىگە ئوقۇتقۇچى 52، ئالىي دەرىجىلىك ئوقۇتقۇچى ئۈنۈملۈك بارلار 17، 1 ـ دەرىجىلىك ئوقۇتقۇچى 52، 2 ـ دەرىجىلىك ئوقۇتقۇچى ئۈچ. ئوقۇتقۇچى چاڭ يىلى مەملىكەت بويىچە مۇنەۋۋەر سىنىپ مەسئۇلى بولۇپ باھالاندى، ئوقۇتقۇچى جاڭ زىيىنىڭ مەملىكەت بويىچە ئەخلاق تەربىيىسى جەھەتتە ئىلغار خىزمەتچى بولۇپ باھالاندى.

1985 ـ يىلدىن بۇيان بالىلارنىڭ مەكتەپكە كىرىش نىسبىتى، مۇستەھكەملىنىش نىسبىتى، مەكتەپ پۈتتۈرۈش نىسبىتى ۋە ئومۇملىشىش نىسبىتى 100%كە يەتتى. مەكتەپ پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلار ئەخلاق، ئۆگىنىشتە ئەلاچى بولدى، ئوقۇغۇچىلارنىڭ نۇقتىلىق ئوتتۇرا مەكتەپلەرگە كىرىش نىسبىتى 80%كە

يەتتى. 1990 ـ يىلغىچە بۇ مەكتەپنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلار 10 مىڭغا يەتتى. ئۇلارنىڭ يەزىلىرى مۇنەۋۋەرلەشتى، ئالىم بولۇپ قالدى.

ئامېرىكىدا دوكتورلۇق ئۇنۋانى ئېلىش ئۈچۈن ئوقۇۋاتقان جۇ جيەنشىن 1985 ـ يىلى ئانا مەكتىپىگە زىيارەتكە كەلگەندە: باشلانغۇچ مەكتەپتە ئالغان بىلىمگە سەل قارىغىلى بولمايدىكەن، ئۇنىڭ تەسىرى ئەڭ چوڭقۇر، ھېسسىيات ئەڭ كۈچلۈك بولىدىكەن، دېدى. ئۇ ئۇزىنى تەربىيىلىگەن ئانا مەكتىپىگە، ئوقۇتقۇچىلىرىغا ئەڭ چوڭقۇر مىننەتدارلىق بىلدۈردى.

§ 2 . ئوقۇتۇش تۈزۈمى، دەرسلىك

چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈلگۈنۇ 30 ـ يىلى (1904 ـ يىلى) كورلىدىكى ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى خەيرىيە مەكتەپلىرى چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتىنىڭ «خان تەرىپىدىن بېكىتىلگەن شۇنداقلار نىزامنامىسى» دىكى بەلگىلىمىلىرىگە ئاساسەن، باشلانغۇچ شۇنداقلارنىڭ ئوقۇتۇش تۈزۈمىنى توققۇز يىل (تۆۋەن سىنىپىدا بەش، يۇقىرى سىنىپىدا تۆت يىل ئوقۇيدۇ) قىلىپ بېكىتتى، كېيىن ئالتە يىلغا (تۆۋەن سىنىپىدا تۆت يىل، يۇقىرى سىنىپىدا ئىككى يىل ئوقۇيدۇ) ئۆزگەرتتى. ئەدەپ ـ ئەخلاق تەربىيىسى، دەستۇر ـ رىسالىلارنى سۆزلەش ـ ئوقۇش، جۇڭگو ئەدەبىياتى، ھېساب، تارىخ، جۇغراپىيە، ئوپتىكا قاتارلىق تەبىئىي پەن، گىمناستىكا قاتارلىق دەرسلەر تەسىس قىلىندى. بۇنىڭدىن باشقا رەسىم، قول ھۈنەرۋەنچىلىك دەرسلىرىمۇ تەسىس قىلىندى. ھەپتىسىگە جەمئىي 30 سائەت دەرس ئۆتۈلدى، دەستۇر ـ رىسالە سۆزلەش ـ ئوقۇش ۋاقتى كۈنسىگە ئىككى سائەت بولۇپ، ئومۇمىي دەرس ۋاقتىنىڭ بەشتىن ئىككى قىسمىنى تەشكىل قىلدى.

مىنگونىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە ئوقۇتۇش تۈزۈمى يەتتە يىل (تۆۋەن سىنىپىدا تۆت يىل، يۇقىرى سىنىپىدا ئۈچ يىل ئوقۇيدۇ) قىلىپ بېكىتىلدى. مىنگونىڭ 11 ـ يىلى (1922 ـ يىلى) دىن باشلاپ دۆلەت تىلى، ھېساب، تەتتەرىبىيە دەرسلىرى تەسىس قىلىندى. مىنگونىڭ 14 ـ يىلى (1925 ـ يىلى) ماغارىپ مىنىستىرلىكى «باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ يېڭى ئوقۇتۇش تۈزۈمى»نى ئالتە يىل (تۆۋەن سىنىپىدا تۆت يىل، يۇقىرى سىنىپىدا ئىككى يىل ئوقۇيدۇ) قىلىپ بەلگىلىدى. مىنگونىڭ 18 ـ يىلى (1929ـ يىلى) باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ يۇقىرى سىنىپلىرى ئۈچۈن «ئۈچ مەسلەك» دەرسى قوشۇلدى، مىنگونىڭ 24 ـ يىلى (1935 ـ يىلى) باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ 3 ـ يىللىقىدىن باشلاپ «ئىزچىلار» دەرسى قوشۇلدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، باشلانغۇچ مەكتەپلەردە ئالتە يىللىق ئوقۇتۇش تۈزۈمى يولغا قويۇلدى، ئوقۇتۇش پىلانى بىرلىككە كەلتۈرۈلدى، باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ تۆۋەن سىنىپىنىڭ ۋاقتى تۆت يىل قىلىندى، ئۈنىڭدا ھېساب (تۆۋەن سىنىپىنىڭ 4 ـ يىللىقىدىن باشلاپ چوت دەرسى قوشۇلدى)، تەتتەرىبىيە، مۇزىكا، گۈزەل سەنئەت دەرسلىرى ئۆتۈلدى. يۇقىرى سىنىپىنىڭ ۋاقتى ئىككى يىل بولۇپ، ئۈنىڭدا، تىل ـ ئەدەبىيات، ھېساب، تەبىئەت، تارىخ، جۇغراپىيە، تەتتەرىبىيە، مۇزىكا، ھۈنەر ـ سەنئەت دەرسلىرى ئۆتۈلدى.

1960 ـ يىلدىن باشلاپ مەملىكەت بويىچە باشلانغۇچ مەكتەپتە بەش يىل ئوقۇش تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. كورلا ناھىيىسى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ جايلارنىڭ ئەھۋالىغا قاراپ تۈزۈپ چىققان «بەش يىللىق تۈزۈمدىكى ئۈيغۇر باشلانغۇچ مەكتەپلىرىنىڭ ئوقۇتۇش پىلانى»نى ئىجرا قىلىپ، باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ 3 ـ يىللىقىغىچە تىل ـ ئەدەبىيات، ھېساب، ھەنزۇ تىلى (ھەنزۇ تىلى 3 ـ

يىللىقتىن باشلىنىدۇ) ، تەنتەربىيە، مۇزىكا، گۈزەل سەنئەت دەرسلىرىنى ئۆتۈش، باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ يۇقىرى سىنىپىدىن باشلاپ ئىككى يىل تىل - ئەدەبىيات، ھېساب، ھەنزۇ تىلى، تەنتەربىيە، گۈزەل سەنئەت دەرسلىرىنى ئۆتۈشنى قارار قىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە «خۇيزۇ، ھەنزۇ، شىبە باشلانغۇچ مەكتەپلىرىنىڭ ئوقۇتۇش پىلانى» تۈزۈلۈپ، باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ 3 - يىللىقىغىچە تىل - ئەدەبىيات، ھېساب، تەنتەربىيە، رەسىم، ناخشا دەرسلىرىنى ئۆتۈش؛ باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ يۇقىرى سىنىپىدىن باشلاپ ئىككى يىل تىل - ئەدەبىيات، ھېساب، تەبىئەت، يېزا ئىگىلىك ساۋاتلىرى، تارىخ، جۇغراپىيە، تەنتەربىيە، رەسىم، ناخشا دەرسلىرىنى ئۆتۈش بەلگىلەندى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە ئۇيغۇر باشلانغۇچ مەكتەپلىرىدە ھەنزۇ تىلى ۋە تارىخ دەرسلىرى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

1980 - يىلى بەش يىللىق تۈزۈم ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ئالتە يىللىق تۈزۈم ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. كورلا ناھىيىسى بىلەن كورلا شەھىرى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ پۈتۈن كۈنلۈك تۈزۈمدىكى شەھەر، يېزا باشلانغۇچ مەكتەپلىرىنىڭ ئوقۇتۇش ئىشلىرى توغرىسىدىكى پىلانىنى ئىجرا قىلىپ، باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ 4 - يىللىقىغىچە ئىدىيە - ئەخلاق، تىل - ئەدەبىيات، ئىنشا يېزىش، كۈنۈكمە ئىشلەش، ماتېماتىكا، تەبىئەت ساۋاتلىرى (4 - يىللىقتىن باشلىنىدۇ) ، تەنتەربىيە، مۇزىكا، گۈزەل سەنئەت، ئەمگەك (4 - يىللىقتىن باشلىنىدۇ) دەرسلىرىنى ئۆتۈش؛ باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ يۇقىرى سىنىپىدىن باشلاپ ئىككى يىل ئىدىيە - ئەخلاق، تىل - ئەدەبىيات (جۇملىدىن سۆزلەش، ئوقۇش، ئىنشا يېزىش، كۈنۈكمە ئىشلەش) ، ماتېماتىكا، چەت ئەل تىلى (ئۇيغۇر باشلانغۇچ مەكتەپلىرىگە ھەنزۇ تىلى) ، تەبىئەت ساۋاتلىرى، جۇغراپىيە ساۋاتلىرى (5 - يىللىقتىن باشلىنىدۇ) ، تارىخ ساۋاتلىرى (6 - يىللىقتىن باشلىنىدۇ) ، تەنتەربىيە، مۇزىكا، گۈزەل سەنئەت، ئەمگەك دەرسلىرىنى ئۆتۈشنى يولغا قويدى.

يېزا باشلانغۇچ مەكتەپلىرىنىڭ 4 - يىللىقىغىچە ئىدىيە - ئەخلاق، تىل - ئەدەبىيات (جۇملىدىن سۆزلەش، ئوقۇش، ئىنشا يېزىش، كۈنۈكمە ئىشلەش) ، ماتېماتىكا، تەبىئەت ساۋاتلىرى (3 - 5 - يىللىقتىن باشلىنىدۇ) ؛ تەنتەربىيە، مۇزىكا، گۈزەل سەنئەت، ئەمگەك (4 - يىللىقتىن باشلىنىدۇ) دەرسلىرى ئۆتۈلدى؛ باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ يۇقىرى سىنىپىدىن باشلاپ ئىككى يىل ئىدىيە - ئەخلاق، تىل - ئەدەبىيات (جۇملىدىن سۆزلەش، ئوقۇش، ئىنشا يېزىش، كۈنۈكمە ئىشلەش) ، ماتېماتىكا، تەبىئەت ساۋاتلىرى (3 - 5 - يىللىقتىن باشلىنىدۇ) ، يېزا ئىگىلىك ساۋاتلىرى (6 - يىللىقتىن باشلىنىدۇ) ، جۇغراپىيە ساۋاتلىرى (5 - يىللىقتىن باشلىنىدۇ) ، تارىخ ساۋاتلىرى (6 - يىللىقتىن باشلىنىدۇ) ، تەنتەربىيە، مۇزىكا، گۈزەل سەنئەت، ئەمگەك دەرسلىرى ئۆتۈلدى.

يېزىلاردىكى تاددىي باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ 4 - يىللىقىغىچە ئىدىيە - ئەخلاق (ھەرىيلى ئوقۇش مەۋسۇمى باشلىنىش بىلەنلا باشلىنىدۇ) ، تىل - ئەدەبىيات (جۇملىدىن سۆزلەش، ئوقۇش، ئىنشا يېزىش، كۈنۈكمە ئىشلەش) ، ماتېماتىكا، تەبىئەت ساۋاتلىرى (3 - 5 - يىللىقتىن ھەربىر ئوقۇش مەۋسۇمى باشلىنىش بىلەنلا باشلىنىدۇ) دەرسلىرى؛ باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ يۇقىرى سىنىپىدىن باشلاپ ئىككى يىل ئىدىيە - ئەخلاق (ھەر بىر ئوقۇش مەۋسۇمى باشلىنىش بىلانلا باشلىنىدۇ) ، تىل - ئەدەبىيات (جۇملىدىن سۆزلەش، ئوقۇش، ئىنشا يېزىش، كۈنۈكمە ئىشلەش) ، ماتېماتىكا، تەبىئەت ساۋاتلىرى (ھەرىيلى ئوقۇش مەۋسۇمى باشلىنىش بىلەنلا باشلىنىدۇ) ، دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق ساۋاتلىرى (6 - يىللىقتىن باشلىنىدۇ) دەرسلىرى ئۆتۈلدى.

3 § . ئوقۇتۇش ئىشلىرى

چەك سۇلالىسى دەۋرىدە كورلىدىكى خەيرىيە مەكتەپلەر، شۇنداقلارنىڭ ئوسكۇنىلىرى ناھايىتى تاددىي ئىدى، «ئۇچ خەتلىك دەستۇر»، «فاسىلىلەر بايانى»، «سەبىي بالىلار ئوقۇشلۇقى» قاتارلىقلار دەرسلىك قىلىناتتى.

مىنگو دەۋرىدە ماتارىپ مىنىستىرلىكى «مەكتەپ باشقۇرۇش قائىدىسى»نى ئېلان قىلىپ، مەكتەپلەرنىڭ دەستۇرى سۈپىتىدە «ساداقەتلىك، ۋاپادارلىق، رەھىمدىللىك، مېھرىبانلىق، لەۋزىدە تۇرۇش، تىنچلىق» شوئارىنى ئوتتۇرىغا قويدى. مىنگونىڭ 24 - يىلى (1935 - يىلى) «پاكىزە - رەتلىك بولۇش، تەرتىپلىك بولۇش، سەممىي بولۇش، ئۆزئارا ياردەملىشىش، باتۇر بولۇش، ساغلام بولۇش، پەزىلەتلىك بولۇش، ئىقتىسادچىل بولۇش، ۋەتەننى سۆيۈش، مەزگۈر بولۇش، ئەمگەكچان بولۇش، تىرىشچان بولۇش، ھەمكارلىشىش، ئىشچان بولۇش، رەھىمدىل - مېھرىبان بولۇش، نومۇسچان بولۇش، كەمتەر بولۇش، مەسئۇلىيەتچان بولۇش» باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ئۆزىنى تەرىقىلەشتىكى نىشانىسى قىلىندى. مىنگونىڭ 28 - يىلى (1939 - يىلى) گومىندالڭ ھۆكۈمىتى ماتارىپ مىنىستىرلىكى پۈتۈن مەملىكەتتىكى باشلانغۇچ مەكتەپلەرگە ئومۇمىي بۇيرۇق چۈشۈرۈپ «ۋەدەبلىك، ئىناپلىق، دىيانەتلىك، نومۇسچان بولۇش» نى مەكتەپ دەستۇرى قىلدى. مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943-يىلى) «شىنجاڭ ئۇرۇمچىنىڭ ماتارىپ ئىسلاھاتى لايىھىسى» دە «جىسمانىي قۇۋۋەتنىگە ئەھمىيەت بېرىش»، «قولى يىلەن مېڭىسىنى تەڭ ئىشقا سېلىش» بەلگىلەندى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، كورلا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئوقۇغۇچىلارنى دېموكراتىك باشقۇرۇشنى، تەن جازاسى بېرىشنى قەتئىي مەنئى قىلىشنى تەلەپ قىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە دەرسخانىلا-رىدا بەش تۈرلۈك يېڭى ئوقۇتۇش ئۇسۇلىنى يەنى ئوقۇتۇشنى تەشكىللەش، دەرس تەكرارلاشنى تەكشۈرۈپ تۇرۇش، يېڭى دەرس مەزمۇنلىرىنى سۆزلەش، يېڭى دەرسلەرنى ئۆزلەشتۈرۈش، تاپشۇرۇق بېرىش ئۇسۇلىنى يولغا قويدى، شۇنىڭدەك يەنە ئوقۇتقۇچىلاردىن دەرس ئۆتۈش جەريانىدا پىداگوگىكا نەزەريىسىنى ئۆگىنىش، ئوقۇتۇش جەريانىدا ئالتە چوڭ پرىنسىپنى (سوبېيېكتىپ بولۇش، سىستېمىلىق بولۇش، ئىجابىي بولۇش، مۇستەھكەم بولۇش، ئاڭلىق بولۇش، قوبۇل قىلالايدىغان بولۇش پرىنسىپى) نى قاتتىق ئىگىلەشنى، ئوقۇتقۇچىلارنى تەجرىبە ئالماشتۇرۇش، بىر - بىرىدىن ئۆگىنىش، دەرس مىتوتلىرىنى ئۆزئارا كۆرۈشكە تەشكىللەش قارىلىق ماتارىپ سۈپىتىنى ئۈستۈرۈشنى تەلەپ قىلدى.

1958 - يىلى دۆلەت ماتارىپ مىنىستىرلىكى «ماتارىپنى پرولېتارىيات سىياسىيسى ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇش، ماتارىپ بىلەن ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكىنى بىرلەشتۈرۈش» قاتارلىقنى ئوتتۇرىغا قويدى. بۇنى ئىزچىللاشتۇرۇش جەريانىدا بەزى «سول» خاھىشلار پەيدا بولدى، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى-نىڭ پولات - تۆمۈر تاۋلاشقا، يازلىق، كۆزلۈك يىغىمغا ۋە ئەمگەكلەرگە قاتنىشىشى ئاساسلىق دەرس بولۇپ قالدى. ئوقۇتۇش تەرتىپى نورمال بولمىدى، ئوقۇتۇش سۈپىتى كۆرۈنەرلىك تۆۋەنلەپ كەتتى.

1961 - يىلى ماتارىپ مىنىستىرلىكى تەجرىبە - ساۋاقلارنى يەكۈنلەپ، «ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ ۋاقىتلىق خىزمەت نىزامى»نى ئوتتۇرىغا قويدى، شۇنىڭ بىلەن باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچىلىرى دەرسخانىغا قايتىپ كەلدى. ئوقۇتۇش سۈپىتىنى ئۈستۈرۈش ئۈچۈن باشلانغۇچ مەكتەپ ماتارىپىدا «ئىككى ئاساسىي ئوقۇتۇشنى چىڭ تۇتۇش» (تىل - ئەدەبىيات دەرسىدە ئاڭلاش، ئوقۇش، سۆزلەش، يېزىش ئىقتىدارى جەھەتتىكى تەربىيىنى چىڭ تۇتۇش، ھېساب دەرسىدە لوگىكىلىق

تەپەككۇر قىلىش، ئانالىز قىلىش ئىقتىدارى ۋە ئەمەلىي ھېسابلاش ئىقتىدارى جەھەتتىكى تەربىيىنى چىڭ تۇتۇش) پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلدى. 1963 ـ يىلى ھەممە مەكتەپلەردە لېي فېڭدىن ئۆگىنىش پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» جەريانىدا بىر مۇنچە ئوقۇتقۇچىلار تارتىپ چىقىرىلىپ كۆرەش قىلىندى، ئوقۇتۇش تەرتىپى قالايمىقانلىشىپ كەتتى.

1978 ـ يىلى ماۋارىپ مىنىستىرلىكى ئېلان قىلغان «باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى رىئايە قىلىشقا تېگىشلىك پرىنسىپلارنىڭ مىناق لايىھىسى» ئىجرا قىلىنىشقا باشلىدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» ئايافلاشقاندىن كېيىن، قالايمىقانچىلىقلار ئوڭشالدى، ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىدىيىسى مۇقىملاشتى، ئوقۇتۇش ـ ئوقۇش كەيپىياتى ياخشىلاندى. مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇتقۇچىلىرى دەرسلىكنى قېتىرقىنىپ تەتقىق قىلىپ، ئاساسىي بىلىمى ۋە ئومۇمىي ماھارىتىنى تېخىمۇ ئۆستۈرۈپ، ئوقۇتۇش سۈپىتىنى تېزدىن يۇقىرى كۆتۈردى. شەھەرلىك 4 ـ باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ ئوقۇغۇچىسى ۋاڭ لى «جۇڭگو پىئونېرلار گېزىتى» تەرىپىدىن ئويۇشتۇرۇلغان «مېنىڭ يۇرتۇم ئۈچقاندەك تەرەققىي قىلماقتا» ناملىق ماقالە قوبۇل قىلىش مۇسابىقىسىغا قاتنىشىپ، مەملىكەت بويىچە 1 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

1985 ـ يىلى شەھەر بويىچە «بەش بولۇش، تۆت گۈزەل، ئۇچنى قىزغىن سۆيۈش» تەربىيىسى پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلدى، ھەرقايسى مەكتەپلەر ھېيىت ـ بايرام، دەم ئېلىش كۈنلىرىدىن پايدىلىنىپ «ئاساسىي تېمىنى چۆرىدەپ سىنىپ يىغىنى»، «تۆت بولۇش تەربىيىسى مەزمۇن قىلىنغان پىئونېرلار ئەترىتى يىغىنى» ئۆتكۈزۈش پائالىيەتلىرىنى ئېلىپ بارىدى، بۇنىڭ بىلەن ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدا ياخشى ئادەم، ياخشى ئىشلار كۆپلەپ مەيدانغا كەلدى. ھەرقايسى مەكتەپلەر ئوقۇتۇش ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىش، يېڭى يول تېپىش ئۈچۈن ئوقۇتقۇچىلارنى جايلارغا ئېكسكۇرسىيە قىلىش ۋە ئوگىنىشكە ئەۋەتتى.

شەھەرلىك 4 ـ باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ تىل ـ ئەدەبىيات ئوقۇتقۇچىلىرى «ئوگىنىش ئۈسۈلىنى ئۆگىتىپ قويۇش» ناملىق ئوقۇتۇش ئىسلاھاتى ئۈسۈلىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئۆزلۈكىدىن ئوگىنىش ئىقتىدارىنى ئۆستۈردى؛ ماتېماتىكا ئوقۇتقۇچىلىرى ئوقۇغۇچىلارنىڭ ماتېماتىكا لوگىكىلىق تەپەككۇرىنى ئۆستۈرۈش ئۈسۈلىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئەمەلىي ھېسابلاش ئىقتىدارىنى ئۆستۈردى.

شەھەرلىك 1 ـ باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ مۇزىكا ئوقۇتقۇچىلىرى دادىل يېڭىلىق يارىتىپ، يۇرۇقلۇق ناخشىنى ئوگىتىپ قويۇش ئۈسۈلىنى مۇزىكىدىن ھوزۇرلىنىش، ئۆزى ئورۇنداش، ناخشا ئېيتىش، ئۈسۈل ئويناش بىلەن ئۆزئارا بىرلەشتۈرۈش ئۈسۈلىغا ئۆزگەرتىپ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ مۇزىكا، ئۈسۈل سەۋىيىسىنى ئۆستۈردى.

شەھەردىكى باشلانغۇچ مەكتەپلەر ئوقۇتۇش ئىسلاھاتىنى چوڭقۇرلاشتۇرغانلىقى ئۈچۈن، ئوقۇتۇش، ئوگىنىش نەتىجىسى ئۈزلۈكسىز ئۆستى. 1985 ـ يىلى شەھەر بويىچە باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ مەكتەپ پۈتتۈرۈپ ئوتتۇرا مەكتەپكە چىقىش ئۈچۈن تىل ـ ئەدەبىيات، ماتېماتىكا دەرسلىرىدىن بىر ئۆتاش بەرگەن ئىمتىھانلىرىدا لايىقەتلىك بولۇش نىسبىتى 97% كە يەتتى.

4 § . تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ، ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئوقۇش

باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ، ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئوقۇش پائالىيىتى 1958 - يىلى باشلاندى. شۇ چاغدا كورلا ناھىيىسى ماۋارىپ مىنىستىرلىكىنىڭ مەملىكەت بويىچە ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەردە «تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ، ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئوقۇش» پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇش توغرىسىدىكى تەلىپىگە ئاساسەن، بىر تەرەپتىن ئەمگەكنى قىزغىن مۇيۈش تەربىيىسىنى چىڭ تۇتسا، يەنە بىر تەرەپتىن مەدەنىيەت - ماۋارىپنى چىڭ تۇتتى. 1958 - ۋە 1959- يىللىرى ناھىيىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپلەر جەمئىي 200 مىڭ تۇپ كۆچەت تىكتى، مەكتەپلەر ئۆچۈن 40 نەچچە ئېغىز ئۇي سالدى، 435 توغۇ، 195 ئۆردەك باقتى. يېزىلاردىكى باشلانغۇچ مەكتەپلەردە تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ، ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئوقۇش پائالىيىتى تېخىمۇ تېز قانات يېيىپ كەتتى.

1962 - يىلى پۈتۈن ناھىيىدىكى يېزا باشلانغۇچ مەكتەپلىرى 42 مو يىنام ئېچىپ، 1143 كىلوگرام ئاشلىق، 35 . 5 تونىنا كۆكتات ئالدى. 38 مىڭ 800 تۇپ كۆچەت تىكتى. ئۇي قۇشلىرىدىن 36نى باقتى، باشقا قوشۇمچە ئىشلەپچىقىرىشتىن 1395 يۈەن كىرىم قىلدى. كىرىم قىلىنغان بۇ پۈللارنىڭ بىر قىسمىنى مەكتەپ ئۈيلىرىنى رېمونت قىلىشقا، بىر قىسمىنى پارتا - ئورۇندۇق سېتىۋېلىشقا، يەنە بىر قىسمىنى «ئۇچقە ياخشى ئوقۇغۇچى» لارنى مۇكاپاتلاشقا ئىشلەتتى. بازاردىكى باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ بىنام ئېچىش ئىمكانىيىتى بولمىغانلىقى، زاۋۇت قۇراي دېمە مەبلىغى بولمىغانلىقى ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ «تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ، ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئوقۇش» نەتىجىسى ئانچە چوڭ بولمىدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» نىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىدە «ئىشكىنى ئېچىۋېتىپ مەكتەپ باشقۇرۇش» پائالىيىتى ئەۋج ئالدى. كورلا ناھىيىسىنىڭ يېزىلىرىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپلەر يەنىلا يېزا ئىگىلىكىنى دەۋر قىلغان ھالدا پائالىيەت ئېلىپ باردى، بازاردىكى باشلانغۇچ مەكتەپلەر زاۋۇت، دېھقانچىلىق مەيدانلىرى بىلەن ئالاقە باغلاپ، پىششىقلاپ ئىشلەش ياكى قوشۇمچە ئەمگەكلەرنى قىلىش پائالىيىتىنى يولغا قويدى.

1983 - يىلى كورلا ناھىيىلىك ماۋارىپ بۆلۈمى تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ، ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئوقۇشقا مەسئۇل بولىدىغان مەخسۇس ئادەم ئاجرىتىپ، شۇ يىلى ناھىيە بويىچە بۇ پائالىيەتتىن 53 مىڭ يۈەن كىرىم قىلىندى. 1984 - يىلى ناھىيە بىلەن شەھەر قوشۇۋېتىلگەندىن كېيىن، شەھەرلىك ماۋارىپ ئىدارىسى سىياسەت روھىغا ئاساسەن، باشلانغۇچ مەكتەپلەرنى تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ، ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئوقۇش پائالىيىتىنى ئۆز جايلىرىنىڭ شارائىتىغا قاراپ قانات يايدۇرۇشقا ئىلھاملاندۇردى. يېزىلاردىكى باشلانغۇچ مەكتەپلەر دېھقانچىلىقنى ئاساس قىلىپ، باغۋەنچىلىك ۋە كۆكتاتچىلىقنى يولغا قويۇپ، نەشپۈت، ئۈرۈك كۆچەتلىرىنى قويدى، سۈيەتلىك كۆكتات سورتلىرىنى يېتىشتۇردى، شۇنىڭ بىلەن بىللە كۆچەت تىكىپ ئورمان بەرپا قىلىش، يازلىق ۋە كۈزلۈك يىغىم - تېرىم ئىشلىرىغا ياردەملىشىش پائالىيىتىنى قانات يايدۇردى، بۇنىڭ بىلەن مەكتەپلەرنىڭ كىرىمى كۆپىيىپلا قالماستىن، يەلكى ئوقۇغۇچىلارمۇ دېھقانچىلىق تېخنىكىسىغا دائىر نۇرغۇن ساۋاتلارنى ئۆگىنىۋالدى. شەھەر بويىچە باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ، ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئوقۇش ئارقىلىق قىلغان كىرىمى 1984 - يىلى 62 مىڭ يۈەنگە، 1985 - يىلى 98 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

V باب

ئوتتۇرا مەكتەپ ماۋارىپى

1 § . تەرەققىيات ئەھۋالى

مىنگۇنىڭ 27 ـ يىلى (1938 ـ يىلى) كورلا ناھىيىسىنىڭ شەرق مەھەللىسىدىكى ياشلانغۇچ شۇتالىڭ قارىمىقىدا بىر يۇقىرى سىنىپ (تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپكە تەڭ) قۇرۇلۇپ، ئۇيغۇر، خۇيزۇ، خەنزۇ ئوقۇغۇچىلىرىدىن 42 سى قوبۇل قىلىندى، بۇ ئىككى يىللىق تۈزۈمدىكى سىنىپ بولۇپ، كورلا ناھىيىسىدە ئوتتۇرا مەكتەپ ماۋارىپىنىڭ باشلىنىشى ئىدى.

1953 ـ يىل 9 ـ ئايدا كورلا ۋىلايىتى كورلا ناھىيىسىدە، تۇنجى ئۇيغۇر تولۇقسىز سەۋىيىلىك مەكتەپنى قۇردى، ئالتە سىنىپلىق بۇ مەكتەپتە 291 ئوقۇغۇچى ئوقۇدى. بۇ مەكتەپ 1954 ـ يىلى كورلا ۋىلايەتلىك 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپكە ئۆزگەرتىلدى.

1955 ـ يىلى كورلا ۋىلايىتى خۇيزۇ، خەنزۇ بالىلىرىنىڭ مەكتەپكە كىرىشى قىيىن بولۇش مەسىلىسىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن، 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان خۇيزۇ، خەنزۇ سىنىپىدىكى 100 ئوقۇغۇچىنى ئاساس قىلىپ، كورلا ۋىلايەتلىك 2 ـ ئوتتۇرا مەكتەپنى قۇردى. 1958 ـ يىلى كورلا ناھىيىسى «ئىككى پۈت بىلەن يول مېڭىش»تىن ئىبارەت مەكتەپ باشقۇرۇش فاكتورىنى بويىچە 15 يېزا ئىگىلىك ئوتتۇرا مەكتىپى قۇردى، بۇ مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇغۇچىسى 703كە، ئوقۇتقۇچىسى 40قا يەتتى. شۇ چاغدا قوشۇپىرىق يېزىسىدىكى ئۇيغۇر باشلانغۇچ مەكتىپى ئاناقتىكى ئوتتۇرا مەكتەپ ئىدى، كېيىنكى يىلى رەسمىي ئوتتۇرا مەكتەپكە ئۆزگەرتىلدى. 1959 ـ يىلى شاڭخۇ ۋە ئاۋات يېزىلىرىدا ئارقا ـ ئارقىدىن ئوتتۇرا مەكتەپلەر قۇرۇلدى. لېكىن تەرەققىيات بەك تېز بولۇپ كېتىپ، شەرت ـ شارائىت پىشىپ يېتىشمىگەنلىكى ئۈچۈن، 1961 ـ يىلدىن كېيىن خەلق باشقۇرۇشىدىكى ئوتتۇرا مەكتەپ ۋە يېزا ئىگىلىك ئوتتۇرا مەكتەپلىرى تاقىلىپ قالدى.

1960 ـ يىلى ۋىلايەتلىك 1، 2 ـ ئوتتۇرا مەكتەپلەر بايىنغولىن ئوبلاستلىق 1، 2 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ قىلىپ ئۆزگەرتىلدى.

1972 ـ يىلى خۇيزۇ، خەنزۇ ئوقۇغۇچىلارنىڭ مەكتەپكە كىرىش مەسىلىسىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن، كورلا ناھىيىلىك 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپنى قۇرۇشنىڭ تەييارلىقى باشلاندى.

1975 ـ يىلى بايىنغولىن ئوبلاستلىق 3 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ قۇرۇلدى؛ شۇنىڭ بىلەن بىللە يېزا ئىگىلىك 2 ـ شىمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلغاچقا، سابىق يېزا ئىگىلىك 2 ـ شىغا بېۋاستە قاراشلىق ئوتتۇرا مەكتەپ بايىنغولىن ئوبلاستلىق 4 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ قىلىپ ئۆزگەرتىلدى.

1978 ـ يىلى كورلا ناھىيىلىك پارتكوم «كورلا ناھىيىسىدىكى ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ تۈزۈلمىسىگە دائىر مەسىلىلەر توغرىسىدا دوكلات»نى تەييارلاپ، كورلا ناھىيىلىك 2 ـ مىللىي ئوتتۇرا مەكتەپنى قۇرۇشنى قارار قىلدى، شۇنىڭ بىلەن بىللە گۈڭشې، مەيدانلارنى بىرلىك قىلىپ ھەربىر

گۈڭشې، مەيداندا بىردىن مىللىي ئوتتۇرا مەكتەپ قۇرۇلدى. يېزىلاردىكى خۇيزۇ، خەنزۇ بالىلىرىنىڭ مەكتەپكە كىرىش مەسىلىسىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن، يېقىن جايدىكى مەكتەپتە ئوقۇش پرىنسىپى بويىچە، ئومۇمىيۈزلۈك پىلانلاش، دائىرىلەر بويىچە لورۇنلاشتۇرۇش ئارقىلىق بازار ئەتراپىدىكى ئوقۇغۇچىلار ناھىيىلىك 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇش، يىراق، چەت يېزىلاردىكى ئوقۇغۇچىلار ئۈچۈن ھەرقايسى يېزىلاردىكى مىللىي ئوتتۇرا مەكتەپلەردە خۇيزۇ، خەنزۇ سىنىپلىرىنى تەسىس قىلىش يولغا قويۇلدى. شۇ يىلى ئوبلاستقا بۈۋاستە قاراشلىق 3 ـ باشلانغۇچ مەكتەپ (ئۇنىڭدا ئاتاقتىكى تولۇقسىز ئوتتۇرا سىنىپ بار ئىدى) كېڭەيتىپ تولۇق ئوتتۇرا سىنىپى تەسىس قىلىنىپ، بايىنغولىن ئوبلاستلىق 5 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ قىلىپ ئۆزگەرتىلدى.

1979 ـ يىلى كورلا شەھىرى قۇرۇلدى، شەھەر تەۋەسىدىكى ئوبلاستلىق 2ـ، 3ـ، 4ـ، 5ـ ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ ھەممىسى شەھەرلىك ماتارىپ ئىدارىسىنىڭ رەھبەرلىكىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى، بۇ مەكتەپ-لەرنىڭ نامى شەھەرلىك 2ـ، 3ـ، 4ـ، 5ـ ئوتتۇرا مەكتەپ دەپ ئۆزگەرتىلدى.

1984 ـ يىلى ناھىيە بىلەن شەھەر قوشۇۋېتىلگەندە ناھىيىلىك 1ـ، 2ـ ئوتتۇرا مەكتەپىنىڭ نامى شەھەرلىك 1ـ، 2ـ ئوتتۇرا مەكتەپكە ئۆزگەرتىلدى. ئەسلىدىكى شەھەرلىك 2 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ ئاپتونوم رايون تەربىيىدىن نۇقتىلىق ئوتتۇرا مەكتەپ قىلىپ بېكىتىلىپ، بايىنغولىن ئوبلاستىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى ۋە بۇرۇنقى بايىنغولىن ئوبلاستلىق 2 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ دېگەن نامى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى؛ يېزا ئىگىلىك 2 ـ شىنىڭ تۈزۈلمىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندە شەھەرلىك 4 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ يېزا ئىگىلىك 2 ـ شىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلىپ، «خۇاشەن» ئوتتۇرا مەكتىپى دەپ ئاتالدى؛ شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتى شەرقىي «خەلق» كوچىسىدا يېڭىباشتىن شەھەرلىك 4 ـ ئوتتۇرا مەكتەپنى قۇردى. شۇ چاغدا شەھەرگە قاراشلىق ئون يېزا ۋە ئۇچ دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ ھەممىسىدە تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ قۇرۇلدى.

1990 ـ يىلى شەھەردىكى 27 ئوتتۇرا مەكتەپتە 237 تولۇقسىز ئوتتۇرا سىنىپ، 67 تولۇق ئوتتۇرا سىنىپ، 8989 ئوقۇغۇچى بار بولدى، تولۇقسىز ئوتتۇرا سىنىپىنىڭ مەخسۇس ئوقۇتقۇچىسى 585كە، تولۇق ئوتتۇرا سىنىپىنىڭ مەخسۇس ئوقۇتقۇچىسى 237گە يەتتى؛ مەكتەپ ئورنىنىڭ ئومۇمىي كۆلىمى 361 مىڭ كۋادرات مېتىرغا يېتىپ، ھەربىر ئوقۇغۇچىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 46.97 كۋادرات مېتىردىن توغرا كەلدى؛ ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ دەرسخانا، ياتاقلىرىنىڭ ئومۇمىي كۆلىمى 47 مىڭ 100 كۋادرات مېتىرغا يېتىپ، ھەربىر ئوقۇغۇچىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 6.5 كۋادرات مېتىردىن توغرا كەلدى. شەھەردىكى ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ ھەممىسى ئوقۇتۇش بىناسى سالدى. شەھەر بويىچە ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ 64.7 پىرسەنتىدە قىراتخانا بار. بۇ ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ يەشى مۇكەممەل خەنزۇ ئوتتۇرا مەكتەپ بولۇپ، بۇلارنىڭ 80 پىرسەنتىدە 20 خىلدىن ئارتۇق كىتاب، گېزىت ـ ژۇرنال بار، دېمەك ھەربىر ئوقۇغۇچىغا 20 نۇسخىدىن ئارتۇق كىتاب، گېزىت ـ ژۇرنال توغرا كېلىدۇ؛ ئىككىسى مىللىي تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ بولۇپ، ئون خىلدىن ئارتۇق كىتاب، گېزىت ـ ژۇرنال ۋە قورال كىتاب بارلىرى 100% كە يېتىدۇ، ئۇلارنىڭ 10 مىڭ 500 نۇسخا كىتاب، گېزىت ـ ژۇرنىلى بولۇپ، ھەربىر ئوقۇغۇچىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 4.76 نۇسخىدىن توغرا كېلىدۇ؛ ئون تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ بولۇپ، مەككىز خىلدىن ئارتۇق كىتاب، گېزىت ـ ژۇرنال بارلىرى 90%نى، 70 خىلدىن ئارتۇق قورال كىتاب بارلىرى 20%نى تەشكىل قىلىدۇ، ھەربىر ئوقۇغۇچىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 3.3 نۇسخىدىن كىتاب، گېزىت-ژۇرنال توغرا كېلىدۇ. شەھەردىكى ئوتتۇرا مەكتەپلەردىن 1 ـ قاتاردىكى تەجرىبىخانىسى بارلىرى بەش، 2 ـ قاتاردىكى تەجرىبىخانىسى بارلىرى ئىككى بولۇپ، ئاپتونوم رايونىنىڭ تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىشىدا ئۆلچەمگە يېتىش نىسبىتى 100%كە يەتتى؛ يېزا، كەنتلەردىكى ئوتتۇرا مەكتەپلەردە 2 ـ قاتاردىكى تەجرىبىخانىلار تەسىس قىلىنغان بولۇپ، ئۆلچەمگە يېتىش نىسبىتى 40% كە يەتتى. شەھەردىكى 35%

ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ 250 مېتىرلىقتىن ئۇزۇن ئايلانما يۈگۈرۈش تەنتەربىيە مەيدانى بار، 45% ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئىككىدىن ئارتۇق ئۇلچەمگە لايىق ۋاسكېتبول، ۋالىبول مەيدانى بار، 35% ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ تەنتەربىيە دەرسىنىڭ ئېھتىياجىنى ۋە دەرستىن سىرتقى بەدەن چېنىقتۇرۇش ئېھتىياجىنى قاندۇرالايدىغان ئۈسكۇنە ۋە تەنتەربىيە سايمانلىرى بار. شەھەر بويىچە 41% ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ مەخسۇس دوختۇرى ۋە شىپاخانىسى بولۇپ، ئادەتتىكى دورىلىرى ۋە سالامەتلىكنى تەكشۈرۈش ئەسۋابلىرى خېلى تولۇق، 88% ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئىچىدىغان ۋە تۇرمۇشتا ئىشلىتىدىغان سۇيى تەلەپكە ئۇيغۇن.

كورلا شەھىرىگە قاراشلىق ئاساسلىق ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ 1990 - يىلدىكى ئەھۋالى

جەدۋەل: 26 — 2

مەكتەپ نامى	مەكتەپ ئادرېسى	ئوقۇغۇچى، ئوقۇتقۇچى سانى	ئوقۇتۇش سىنىپى ۋە ئوقۇغۇچى				قۇرۇلغان ۋاقتى	ئەسكەرتىش
			تولۇق مەكتەپ		تولۇقسىز مەكتەپ ئوتتۇرا			
			سىنىپ سانى	ئوقۇغۇچى سانى	سىنىپ سانى	ئوقۇغۇچى سانى		
شەھەرلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ	«ئىتتىپاق» يولىنىڭ شەرقىي جەنۇبى	27	كەسپىي تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ		6	216	1972 - يىل	خۇيزۇ، ئەنزۇ ئوتتۇرا مەكتىپى
شەھەرلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ	«ئىتتىپاق» يولىنىڭ شەرقىي جەنۇبى	102	13	658	12	594	1978 - يىل	ئۇيغۇر ئوتتۇرا مەكتىپى
شەھەرلىك 3 - ئوتتۇرا مەكتەپ	«باش ئەگمە» يولىنىڭ غەربى	61	4	138	5	199	1976 - يىل	خۇيزۇ، ئەنزۇ ئوتتۇرا مەكتىپى
شەھەرلىك 4 - ئوتتۇرا مەكتەپ	«خەلق» يولىنىڭ شەرق تەرىپى	71	6	293	10	503	1984 - يىل	خۇيزۇ، ئەنزۇ ئوتتۇرا مەكتىپى
شەھەرلىك 5 - ئوتتۇرا مەكتەپ	«ئىتتىپاق» يولىنىڭ غەرب تەرىپى	101	12	700	11	685	ئويلاستىلىق 3 - باشلانغۇچ مەكتەپ 1966 - يىلى قۇرۇلغان، 1978- يىلى ئوتتۇرا مەكتەپ بولغان	خۇيزۇ، ئەنزۇ ئوتتۇرا مەكتىپى
شەھەرلىك 6 - ئوتتۇرا مەكتەپ	«تەڭرىتاغ» يولىنىڭ غەرب تەرىپى	77	12	521	10	431	1982 - يىل	ئۇيغۇر ئوتتۇرا مەكتىپى
شەھەرلىك 7 - ئوتتۇرا مەكتەپ	ناشەن	50	6	190	4	125	1986 - يىل	خۇيزۇ، ئەنزۇ ئوتتۇرا مەكتىپى
تېكىچى پېزا ئوتۇرا مەكتىپى	تېكىچى پېزىسى	39			12	379	1976 - يىل	ئۇيغۇر ئوتتۇرا مەكتىپى
چارباغ پېزا ئوتۇرا مەكتىپى	چارباغ پېزىسى	46			13	373	1978 - يىل	ئۇيغۇر ئوتتۇرا مەكتىپى

پېشىۋە ئوتتۇرا مەكتىپى	پېشىۋە پېرىسى	21			6	196	1974 - يىل	ئۈيغۇر ئوتتۇرا مەكتىپى
يۇغۇي پېرا ئود. تۇرا مەكتىپى	يۇغۇي پېرىسى	11			3	58		تارىلاش ئوتتۇرا مەكتەپ
قارا يۇلغۇن پېرا ئوتتۇرا مەكتىپى	قارا يۇلغۇن پېرەسى	15			5	145	1972 - يىل	ئۈيغۇر ئوتتۇرا مەكتىپى
ئاۋات پېرا ئوتتۇرا مەكتىپى	ئاۋات پېرىسى	33			7	178		ئۈيغۇر ئوتتۇرا مەكتىپى
قوشئېرىق پېرا ئوتتۇرا مەكتىپى	قوشئېرىق پېرەسى	18			6	155	1972 - يىل	ئۈيغۇر ئوتتۇرا مەكتىپى
شاڭخۇ پېرا ئود. تۇرا مەكتىپى	شاڭخۇ پېرىسى	30			8	225	1972 - يىل	ئۈيغۇر ئوتتۇرا مەكتىپى
توۋزرچى پېرا ئوتتۇرا مەكتىپى	توۋزرچى پېرىسى	15			4	125	1971 - يىل	ئۈيغۇر ئوتتۇرا مەكتىپى
چەرچى باغۋەنچىلىك مەيدانى ئوتتۇرا مەكتىپى	چەرچى باغۋەنچىلىك مەيدانى	20			5	95	1965 - يىلى	تارىلاش ئوتتۇرا مەكتەپ
بوتوغۇ دېھقانچىلىق مەيدانى ئوتتۇرا مەكتىپى	بوتوغۇ دېھقانچىلىق مەيدانى	8			5	112		خوتەن ئوتتۇرا مەكتىپى
يۇغۇي دېھقانچىلىق مەيدانى ئوتتۇرا مەكتىپى	يۇغۇي دېھقانچىلىق مەيدانى	3			2	56		خوتەن ئوتتۇرا مەكتىپى

ئىزاھات: پېرا، مەيدانلاردىكى ئوتتۇرا مەكتەپلەردە تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ سىنىپلىرىلا بار، تولۇق ئوتتۇرىغا چىققان ئوقۇغۇچىلار شەھەرلىك 2 ،، 6 - ئوتتۇرا مەكتەپلەردە ئوقۇيدۇ.

كورلا شەھىرىدىكى ئوبلاستقا قارىشلىق ئوتتۇرا مەكتەپلەر ۋە كارخانا باشقۇرغان ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ 1990 - يىلدىكى ئەھۋالى

جەدۋەل: 26 — 3

مەكتەپ نامى	مەكتەپ ئادرېسى	ئوقۇتقۇچى، لېكتور، ئەمەلىي جىلەر سانى	سىنىپ ۋە ئوقۇغۇچى سانى				قوزۇلغان ۋاقتى	دەرس ئوتۇلمىدى. مان تىل
			تولۇق مەكتەپ		تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ			
			سىنىپ سانى	ئوقۇغۇچى سانى	سىنىپ سانى	ئوقۇغۇچى سانى		
ئوبلاستلىق 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ	جەنۇبىي بوستان يولى	123	12	604			1953 - يىل 9 - ئاي	ئۈيغۇر تىلى
ئوبلاستلىق 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ	شەرقىي «بايىن» يولى	118	12	713	18	1154	1955 - يىل 9 - ئاي	خەنزۇ تىلى، ئاپ- خونوم رايون بە- لەن ئوبلاستىمىلىق ئۇقتىلىق ئوتتۇرا مەكتىپى

4 ـ تراڭسپورت شىركىتى گاز ساتلىق مىللەتلەر پەرزەنتلىرى مەكتىپى	«ئەڭبىناغ» يولـ ىنىڭ شىمال تەرـ ىدە جى	70	6	252	6	205	1962 ـ يىل	ھەنزۇ تىلى
4 ـ تراڭسپورت شىركىتى گاز ساتلىق مىللەتلەر پەرزەنتلىرى مەكتىپى	«قاتناش» يولـ ىنىڭ جەنۇب تەرـ ىدە جى	35	3	159	5	217		ئۇيغۇر تىلى
شىنجاڭ «قىزىلـ بايراق» ماشىنـ ـا زاۋۇتى ئوتتۇرا مەكتىپى	كورلا ـ لوپنۇر تاشيولىنىڭ غەرب تەرـ ىدە	38	3	100	3	109	1965 ـ يىل	ھەنزۇ تىلى
شىنجاڭ «تالغا» ماشىنىسازلىق زاۋۇتى ئوتتۇرا مەكتىپى	كورلا ـ لوپنۇر تاشيولىنىڭ غەرب تەرـ ىدە	22			3	89	1966 ـ يىل	ھەنزۇ تىلى
شىنجاڭ قىلىپ زاۋۇتى ئوتتۇرا مەكتىپى	«قاتناش» يولـ ىنىڭ شىمال تەرـ ىدە جى						1966 ـ يىل ~ 1988 ـ يىل	ھەنزۇ تىلى
ئاپتونوم رايونلۇق تېمىنات ـ سودا بىرلەشمە كومپـ انىيە سى پەرزەنتلەر ئوتتۇرا مەكتىپى	غەربىي پويىز ئىستانسىسى	8			2	27		ھەنزۇ تىلى
كورلا تۆمۈريول ئوتتۇرا مەكتىپى	شەرقىي پويىز ئىستانسىسى	48	4	141	7	414		ھەنزۇ تىلى
كورلا پاختا توقۇ مىچىلىق فابرىكـ ـا سى ئوتتۇرا مەكـ ـتىپى	شەرقىي پويىز ئىستانسىسى	12			2	31	1982 ـ يىل	ھەنزۇ تىلى
باشقەگىم لېـ ـكتر ئىستانسـ ـا سى ئوتتۇرا مەكـ ـتىپى	باشقەگىم	8			2	17	1965 ـ يىل	ھەنزۇ تىلى
ئويلاستىلىق فار فور ۋېيۇم زاۋۇتى ئوتتۇرا مەكتىپى	ناشەن	18	1	39	4	183	1973 ـ يىل	ھەنزۇ تىلى
ناشەن ئوت ئېـ ـكتر ئىستانسـ ـا سى پەرزەنتلەر مەكتىپى	ناشەن	5			3	39	1980 ـ يىل 9 ـ ئاي	ھەنزۇ تىلى
ئويلاستىلىق كۆـ مۈركان ئوتتۇرا مەكتىپى	ناشەن	22	2	84	3	124		ئۇيغۇر تىلى، ھەنزۇ تىلى
ۋۇ ئېلېكتر 1 ـ باشقارمىسى پەرـ ـزەنتلەر مەكتىپى	ناشەن	44					1974 ـ يىل	
«قىزىلئۇر» راـ ـدىئو زاۋۇتى پەرـ ـزەنتلەر ئوتتۇرا مەكتىپى		8			2	12	1971 ـ يىل	ھەنزۇ تىلى
خۇاشەن ئوتتۇرا مەكتىپى	«ئۇرۇمچى چېچـ ـكى» كوچىسى	119	16	1090	29	710	1960 ـ يىل	ھەنزۇ تىلى

يېزا ئىگىلىك 2 - شى كۆمۈركانى ئوتتۇرا مەكتىپى	ناشۇن						
يېزا ئىگىلىك 2- شى ئۇرۇلۇش 4-ئوتلى ئوتتۇرا مەكتىپى	تاپرودروم بېشىدا	88	5	172	11	358	ھەپتە ئىچى
يېزا ئىگىلىك 2- شى 28-ئۆمۈ-مەھەللە ئوتتۇرا مەكتىپى	بوغۇش بازىرى	96	8	278	20	405	1969 - يىل ئۆمۈدە ئىككى ئوقۇخۇرا مەكتەپ بار، ھەپتە ئىچىدا دەرس ئوتىدۇ
يېزا ئىگىلىك 2 - شى 29 - ئۆمۈن مەيدانى ئوتتۇرا مەكتىپى	ئۇۋا بازىرى						1961 - يىل ئۆمۈدە ئۈچ ئوتتۇرا مەكتەپ بار، ھەپتە ئىچىدا دەرس ئوتىدۇ
يېزا ئىگىلىك 2 - شى 30 - ئۆمۈن - مەيدانى ئوتتۇرا مەكتىپى	شۇاقنياك بازىرى						1958 - يىلى ئۆمۈدە ئوت ئوتتۇرا مەكتەپ بار، ھەپتە ئىچىدا دەرس ئوتىدۇ

2 § . دەرسلەرنىڭ تەسىس قىلىنىشى

مىنگونىڭ 27 - يىلى (1938 - يىلى) كورلىنىڭ شەرق مەھەللىسىدە قۇرۇلغان شۆتاشنىڭ قارىسىغىدا تەسىس قىلىنغان يۇقىرى سىنىپنىڭ (تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپكە تەڭ) ئوقۇش مۇددىتى ئىككى يىل بولۇپ، تىل - ئەدەبىيات، ماتېماتىكا، فىزىكا، خىمىيە، جۇڭگو يېقىنقى زامان تارىخى، جۇڭگو جۇغراپىيىسى، فىزىئولوگىيە، زوئولوگىيە، بوتانىكا، گىمناستىكا ۋە ئەمگەك مەشغۇلاتى قاتارلىق دەرسلەر ئوتۈلدى.

1953 - يىلى كورلا ناھىيىسىدە تۇنجى قېتىم ئوتتۇرا مەكتەپ ئېچىلدى، ئوقۇتۇش تۈزۈمى ۋە دەرسلەر 1953-يىلى ماقارىپ مىنىستىرلىكى ئېلان قىلغان «ئوتتۇرا مەكتەپ ماقارىپى پىلانى (تۈزىتىلگەن لايىھە)» بويىچە ئورۇنلاشتۇرۇلدى. ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئوقۇتۇش تۈزۈمى ئالتە يىللىق بولۇپ، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئوقۇتۇش مۇددىتى ئۈچ يىل، ئۇنىڭدا تىل-ئەدەبىيات، ھېساب، گىئومېتىرىيە، فىزىكا، خىمىيە، بوتانىكا، زوئولوگىيە، گىگىنا ساۋاتلىرى، تارىخ (قەدىمكى دۇنيا تارىخى، قەدىمكى جۇڭگو تارىخى)، جۇغراپىيە (تەبىئىي جۇغراپىيە، دۇنيا جۇغراپىيىسى، جۇڭگو جۇغراپىيىسى)، جۇڭگو ئىنقىلابىغا دائىر ساۋاتلار، رۇس تىلى، تەنتەربىيە، مۇزىكا، رەسىم قاتارلىق دەرسلەر ئوتۇلدى؛ تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئوقۇش مۇددىتى ئۈچ يىل بولۇپ، تىل - ئەدەبىيات، تريگونومېتىرىيە، گىئومېتىرىيە، فىزىكا، خىمىيە، ئاناتومىيە، دارۋىن ئاساسلىرى، يېقىنقى زامان دۇنيا تارىخى، يېقىنقى زامان جۇڭگو تارىخى، جۇڭگو، چەت ئەل ئىقتىسادىي جۇغراپىيىسى، ئىجتىمائىي پەن ئاساسلىرىغا دائىر ساۋاتلار، ئورتاق پروگراممىا، چەت ئەل تىلى، تەنتەربىيە چېمپىيونات سىنىقى قاتارلىق دەرسلەر ئوتۇلدى.

1959 - يىلى كورلا ناھىيىسىدىكى ئوتتۇرا مەكتەپلەر ئاپتونوم رايونلۇق ماقارىپ نازارىتىنىڭ «ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ 1959 - يىلدىن 1960 - يىلغىچە بولغان سىياسەت دەرىسىگە دائىر ئالاقىدار ئىشلار توغرىسىدىكى ئوقۇتۇرۇشى»نى ئىجرا قىلىپ، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپلەردە سىياسەت ساۋاتلىرى دەرسى، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپلەردە سىياسەت ساۋاتلىرى، ئىقتىساد ساۋاتلىرى، دىئالېكتىك ماتېرىيالىزم

ساۋاتلىرى قاتارلىق دەرسلەرنى تەسىس قىلدى.

1960 ـ يىلى كورلا ناھىيىسىدىكى خۇيزۇ، خەنزۇ ئوتتۇرا مەكتەپلەردە بەش يىللىق تۈزۈم يولغا قويۇلدى. ماۋارىپ مىنىستىرلىكى ئىلان قىلغان «ئۇچ ـ ئىككىلىك تۈزۈمىدىكى ئوقۇتۇش پىلانى لايىھىسى (3 ـ قېتىم تۈزىتىلگىنى)» دىكى بەلگىلىمە بويىچە تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئۇچ يىلىدا سىياسەت، تىل ـ ئەدەبىيات، چەت ئەل تىلى، ماتېماتىكا، فىزىكا، خىمىيە، بىئولوگىيە، تارىخ، جۇغراپىيە، تەنتەربىيە ۋە ئەمگەك دەرسلىرى تەسىس قىلىندى؛ تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئىككى يىلىدا سىياسەت، تىل ـ ئەدەبىيات، چەت ئەل تىلى، ماتېماتىكا، فىزىكا، خىمىيە، بىئولوگىيە، ئاستىرونومىيە، تەنتەربىيە ۋە ئەمگەك دەرسلىرى تەسىس قىلىندى. ئاز سانلىق مىللەت ئوتتۇرا مەكتەپلىرىدە يەنىلا ئالتە يىللىق ئوقۇش تۈزۈمى يولغا قويۇلۇپ، ئاپتونوم رايونلۇق ماۋارىپ نازارىتىنىڭ «مىللىي ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ 1959 ـ يىلدىن 1960 ـ يىلغىچە بولغان ئوقۇتۇش پىلانى» ئىجرا قىلىندى. تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپلەر- دە سىياسەت، ئومۇمىي ساۋات، تىل ـ ئەدەبىيات، خەنزۇ تىلى، ھېساب، ئالگېبرا، گىئومېتىرىيە، جۇڭگو تارىخى، دۇنيا تارىخى، جۇغراپىيە، بوتانىكا، زوئولوگىيە، تەنتەربىيە، مۇزىكا، رەسىم دەرسلىرى تەسىس قىلىندى؛ تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپلەردە سىياسەت ساۋاتلىرى، تىل ـ ئەدەبىيات، ئالگېبرا، گىئومېتىرىيە، تېرىگونومېتىرىيە، جۇڭگو تارىخى، جۇغراپىيە، بىئولوگىيە، فىزىكا، خىمىيە، تەنتەربىيە دەرسلىرى تەسىس قىلىندى.

1964 ـ يىلى كورلا ناھىيىسىدىكى خۇيزۇ، خەنزۇ ئوتتۇرا مەكتەپلەردە ماۋارىپ مىنىستىرلىكىنىڭ «ئوتتۇرا مەكتەپ دەرسلىرىنى تەڭشەش، ئىخچاملاش توغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇشى» دىكى بەلگىلىمىلەر ئىجرا قىلىنىپ، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ 1 ـ يىللىقىدا ئالتە دەرس، 2 ـ يىللىقىدا سەككىز دەرس، 3 ـ يىللىقىدا توققۇز دەرس تەسىس قىلىندى. مىللىي ئوتتۇرا مەكتەپلەردە ئاپتونوم رايونلۇق ماۋارىپ نازارىتىنىڭ «ئالتە يىللىق ئوقۇش تۈزۈمىدىكى پۈتۈن كۇنلۇك مىللىي ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ 1965 ـ يىلدىن 1966 ـ يىلغىچە بولغان ماۋارىپ پىلانى» دىكى بەلگىلىمىلەر ئىجرا قىلىنىپ، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپلەردە سىياسەت، تىل ـ ئەدەبىيات، ماتېماتىكا، خەنزۇ تىلى، فىزىكا، خىمىيە، بىئولوگىيە، جۇغراپىيە، تارىخ، ئىشلەپچىقىرىش بىلىملىرى، تەنتەربىيە، مۇزىكا، رەسىم دەرسلىرى تەسىس قىلىندى؛ تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپلەردە سىياسەت، تىل ـ ئەدەبىيات، ماتېماتىكا، خەنزۇ تىلى، فىزىكا، خىمىيە، بىئولوگىيە، تارىخ، تەنتەربىيە دەرسلىرى تەسىس قىلىندى. 1966 ـ يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلىنىپ قېلىپ، پىلان ئىجرا قىلىنمىدى.

1978 ـ يىلى ماۋارىپ مىنىستىرلىكىنىڭ «پۈتۈن كۇنلۇك ئون يىللىق ئوقۇش تۈزۈمىدىكى ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇتۇش پىلانى (سىناق لايىھىسى)» دىكى بەلگىلىمىلەر ئىجرا قىلىنىپ، ئوتتۇرا مەكتەپلەردە سىياسەت، تىل ـ ئەدەبىيات، ماتېماتىكا، فىزىكا، خىمىيە، چەت ئەل تىلى، تارىخ، جۇغراپىيە، بىئولوگىيە، پېزا ئىگىلىك ئاساسىي بىلىملىرى، تەنتەربىيە، فىزىئولوگىيە، گىگېنا، مۇزىكا، گۈزەل سەنئەت قاتارلىق 14 دەرس تەسىس قىلىندى.

1981 ـ يىلى ماۋارىپ مىنىستىرلىكى سىناق لايىھىسىگە تۈزىتىش كىرگۈزدى، كورلا ناھىيىسىدىكى ئوتتۇرا مەكتەپلەردە تۈزىتىلگەن لايىھە ئىجرا قىلىندى. سىياسەت دەرسىنى گورۇپلاشتۇرۇشتا تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ 1 ـ يىللىقىدا ياشلار ـ ئۆسمۈرلەرگە تەربىيە بېرىش، 2 ـ يىللىقىدا سىياسىي ئىقتىساد ساۋاتلىرىنى ئۆتۈش، 3 ـ يىللىقىدا جەمئىيەت تەرەققىياتى قىسقىچە تارىخىنى ئۆتۈش؛ تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپلەردە سىياسىي ئىقتىساد ساۋاتلىرى، دىئالېكتىك ماتېرىيالىزم ساۋاتلىرىنى ئۆتۈش، شۇنىڭ بىلەن بىللە جۇغراپىيە دەرسىنىمۇ قوشۇش يولغا قويۇلدى.

1983 ـ يىلى تولۇقسىز، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپلەردە مىللىي سىياسەت، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى

دەرىسى ۋە ئەمگەك تېخنىكىسى دەرسى تەسىس قىلىندى.

1984 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق ماتارىپ نازارىتى، مەمىيە نازارىتى، پىلانلىق تۆغۇت كومىتېتى «ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ فىزىئولوگىيە - گىگىنا ساۋاتىنى ئۆگىنىشىنى ياخشىلاش ۋە كۆچەيتىش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش» چىقاردى، شۇ يىلى ماتارىپ مىنىستىرلىكى يەنە «ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنى «دېلىك شياۋپىلاق ئەمەلىرىدىن تاللانما» نى ئۆگىنىشكە تەشكىللەش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش» چىقاردى، كورلا شەھىرىدىكى ئوتتۇرا مەكتەپلەر بۇ ئۇقتۇرۇشلارنىڭ روھى بويىچە مۇناسىپ دەرسلەرنى كۆپەيتتى.

1985 يىلى كورلا شەھىرىدىكى ئوتتۇرا مەكتەپلەر ئالتە يىللىق ئوقۇتۇش تۈزۈمىدىكى مەكتەپلەرگە ئۆزگەرتىلدى ھەمدە سىياسەت، تىل - ئەدەبىيات، ماتېماتىكا، چەت ئەل تىلى (ئاز سانلىق مىللەتلەر ئۈچۈن خەنزۇ تىلى)، فىزىكا، خىمىيە، تارىخ، جۇغراپىيە، بىئولوگىيە، فىزىئولوگىيە-گىگىنا، تەنتەربىيە، مۇزىكا، گۈزەل سەنئەت، ئەمگەك تېخنىكىسى دەرسلىرى تەسىس قىلىندى، 8-ئايدا ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى «مەكتەپلەرنىڭ ئىدىيە - ئەخلاق ۋە سىياسىي نەزەرىيە دەرسلىرى جەھەتتىكى ئوقۇتۇشىنى ئىسلاھ قىلىش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش» چىقاردى، ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ سىياسەت دەرسى سۆھبەتدە، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ 1 - يىللىقى ئۈچۈن سوتسىيالىستىك پۈقرا بولۇش (ئەخلاق، دېموكراتىيە - قانۇنچىلىق ۋە ئىنتىزام تەربىيىسى مەزمۇن قىلىندى)، 2 - يىللىقى ئۈچۈن جەمئىيەت تەرەققىياتىنىڭ قىسقىچە تارىخى، 3 - يىللىقى ئۈچۈن سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش ساۋاتلىرى (سىياسەت ساۋاتلىرى، ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش ساۋاتلىرى ۋە ئىشقا ئورۇنلىشىش تەربىيىسى مەزمۇن قىلىندى)، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ 1 - يىللىقى ئۈچۈن ئىنقىلابىي كىشىلىك تۇرمۇش قارىشى (كىشىلىك تۇرمۇش قارىشى توغرىسىدىكى تەربىيىگە بىرلەشتۈرۈپ، دىئالېكتىك ماتېرىيالىزم ۋە تارىخىي ماتېرىيالىزم بىلىملىرىنى ئومۇملاشتۇرۇش)، 2 - يىللىقى ئۈچۈن ئىقتىساد ساۋاتلىرى دەرسلىك قىلىندى، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ 3 - يىللىقىدا ئالدىنقى ئوقۇش مەزمۇنىدە سىياسەت ساۋاتلىرى، كېيىنكى ئوقۇش مەزمۇنىدە ئوقۇش پۈتتۈرۈش ئالدىدىكى ئىدىيەۋى تەربىيە ئاساس قىلىندى.

3 § . ئوقۇتۇش ئىسلاھاتى

كورلا شەھىرىدىكى ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇتۇش ئىسلاھاتى 80 - يىللارنىڭ ئاخىرلىرىدىن باشلاپ ھەر دەرىجىلىك رەھبەرلەر، ماتارىپ مەمۇرىي تارماقلىرى ۋە مەكتەپلەرنىڭ دىققەت - ئېتىبارىنى قوزغىدى، ماتارىپ ئىسلاھاتىغا دائىر تۈرلۈك پائالىيەتلەر ئۈزلۈكسىز چوڭقۇرلاشتى. 1986 - يىلدىن 1987-يىلىنىڭ باشلىرىغىچە ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ تىل - ئەدەبىيات، ماتېماتىكا ئوقۇتۇش تەتقىقاتى جەمئىيىتى قۇرۇلدى. 1989 - يىل 9 - ئايدا شەھەرلىك ماتارىپ ئىدارىسىنىڭ ئوقۇتۇش تەتقىقاتى ئىشخانىسى قۇرۇلۇپ، شەھەردىكى ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ ھەرقايسى پەنلىرى بويىچە ئوقۇتۇش تەتقىقاتىغا مەسئۇل بولدى. شەھەرلىك ماتارىپ ئىدارىسى 1987 - ۋە 1988 - يىللىرى يېزىلاردىكى ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئاساسىي قاتلام كادىرلىرىدىن 70 نەچچە كىشىنى قاتناشتۇرۇپ ئىككى قارار ئۆگىنىش كۇرسى ئېچىپ، مەكتەپ باشقۇرۇش خادىملىرىنى تەربىيىلىدى.

1988 - يىلى شەھەرلىك ماتارىپ ئىدارىسى مىللىي ماتارىپ خىزمىتى مۇھاكىمە يىغىنى ئۆتكۈزدى، يىغىنغا شەھەردىكى ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ مۇدىرلىرى، ئىلمىي مۇدىرلىرى، ئوقۇتۇش تەتقىقاتى گۇرۇپپىلىرىنىڭ باشلىقلىرى بولۇپ 79 نەپەر قاتناشتى، ئۇلار ئوقۇتۇش پىلانى تۈزۈش، دەرس

تەييارلاش، دەرس پىلانىنىڭ تۈزۈلىرىنى تەھلىل قىلىش، يېزىقنى قېلىپلاشتۇرۇش، دەرسنى قانداق قىلىپ ياخشى ئۆتۈش قاتارلىق تېمىلار ئۈستىدە كەڭ كۆلەمدە يىكىر ئالماشتۇرۇپ، ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇتقۇچىلىرىنىڭ بىلىم ئىقتىدارى ۋە ئوقۇتۇش سەۋىيىسىنى ئۈستۈردى. شۇ يىلى 5 ـ ئايدا مىللىي مەكتەپلەردە شەھەر بويىچە خەنزۇ تىلى ئوقۇتۇشى بويىچە كۆرۈك پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلدى. شەھەر، يېزا مەكتەپلىرىدىكى 22 خەنزۇ تىلى ئوقۇتقۇچىسى ۋە 12 مەكتەپ مۇدىرى ئۇلگە كۆرسىتىپ دەرس ئۆتتى.

1987 ـ يىل 3 ـ ئايدا شەھەرلىك ئوتتۇرا مەكتەپ ماتېماتىكا ئوقۇتۇشى تەتقىقات جەمئىيىتى تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپلەر بويىچە ماتېماتىكا مۇسابىقىسى ئۆتكۈزدى، مۇسابىقىغا شەھەرگە قاراشلىق ۋە زاۋۇت، كان، كارخانىلار تەۋەسىدىكى توققۇز ئوتتۇرا مەكتەپتىن 90 ماھىر قاتناشتى، 12 ماھىر 1.، 2.، 3. دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

كورلا شەھەرلىك 5 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ «مەكتەپ ماتارىپىنى بارلىق ئوقۇغۇچىلارغا يۈزلەندۈرۈش» نى ئوقۇتۇش تەتقىقاتى پائالىيىتىدىكى ئاساسلىق نىشان قىلىپ، ئوقۇتۇش جەريانىدا «يېتەكلەش ئۆسۈلى»، «رىقابەت بىلەن مۇھاكىمە قىلىش ئۆسۈلى» غا ئەھمىيەت بېرىپ، دەرسخانىلارنى جانلاندۇردى. شۇنىڭ بىلەن بىللە دەرستىن سىرتقى ھەۋەسكارلار گۈرۈپپىسى قۇرۇش ياكى بەزى دەرسلەرنى ئۆزى تاللاپ ئۆگىنىش پائالىيىتىنى يولغا قويدى. ئۇنداق قىلىپ تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ 1 ـ يىللىقىدا مۇنەۋەر-سەنئەت، گۈزەل سەنئەت، خەتتاتلىق، گۈل ـ گىياھ ئۆستۈرۈش، 2 ـ يىللىقىدا ھايۋانلارنى بېقىش، ئۆسۈملۈك ئەۋرىشكىسى توپلاش، 3 ـ يىللىقىدا توكچىلىق ئاساسلىرى، كىچىك دائىرىدە تەجرىبە قىلىش پائالىيىتى ئېلىپ بېرىلدى، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ 1.، 2. يىللىقىدا كومپيۇتېر تېخنىكىسى، چەت ئەل ئەدەبىيات تارىخى، جۇڭگو ئەدەبىيات تارىخى، قەدىمكى زامان جۇڭگو تارىخى، خەمىيىۋى ئانالىز، كىچىك دائىرىدە تەجرىبە قىلىش قاتارلىق پائالىيەتلەر ئېلىپ بېرىلدى.

§ 4 . تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ، ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئوقۇش

1958 ـ يىلدىن ئېتىبارەن يېزا ئىگىلىك ئوتتۇرا مەكتەپلىرى قۇرۇلۇپ، تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئوقۇش پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلدى. مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچىلىرى ئۆزلىرى قول سېلىپ ئىشلەپ، 40 نەچچە دەرسخانىنى رېمونت قىلدى ۋە يېڭىدىن سالدى، توخۇ، ئۆردەك، توشقان باقتى ھەتتا ئۆي ھايۋانلىرىنى كۆپەيتتى. 1961 ـ يىلغىچە بولغان ئۇچ يىلدا ناھىيىدىكى ھەر دەرىجىلىك ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ، ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئوقۇش ئارقىلىق قىلغان كىرىمى 311 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1979 ـ يىلى كورلا ناھىيىسىنىڭ يېزىلىرىدىكى ئوتتۇرا مەكتەپلەر تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئوقۇش پائالىيىتىنى يېڭىباشتىن باشلىۋەتتى. 1980 ـ يىلغىچە ناھىيە بويىچە مەكتەپ باشقۇرغان دېھقانچىلىق مەيدانلىرىنىڭ يېرى 188 موغا، ئورمانچىلىق مەيدانلىرىنىڭ يېرى 12.5 موغا، مېۋىلىك باغ بەش موغا يەتتى؛ شۇ يىلى ئېلىنغان ئومۇمىي ئاشلىق 3.24 تونىغا، يېزا ئىگىلىك، قوشۇمچە كەسىپ كىرىمى 2560 يۈەنگە، باشقا كىرىم 595 يۈەنگە يەتتى؛ مەكتەپ باشقۇرغان زاۋۇت، دېھقانچىلىق مەيدانلىرىنىڭ ئومۇمىي كىرىمى 3155 يۈەنگە يەتتى.

1989 ـ يىلى كورلا شەھىرىدە تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئوقۇش ئىشخانا-

سى، شەھەرلىك تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئوقۇش ماۋارىپى مۇلازىمەت شىركىتى قۇرۇلدى، بۇ ئىشقا مەخسۇس باشقۇرغۇچىلار مەپلىنىپ، تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئوقۇش خىزمىتىگە بولغان باشقۇرۇش ۋە ھەيدەكچىلىك كۈچەيتىلدى. شۇ يىلى شەھەر بويىچە 48 ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ تىرىشچانلىق ئىشلەپ ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئوقۇش پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇپ، مەكتەپ باشقۇرۇشىدا ئۈچ زاۋۇت قۇردى ۋە 274 مو يەر تېرىدى، ئۇلارنىڭ تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 150 مىڭ يۈەنگە، يىللىق پايدىسى 22 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

1990 ـ يىل 3 ـ ئايدا شەھەرلىك ھۆكۈمەتنىڭ تەستىقلىشى بىلەن، ماۋارىپ، پىلان، ئەمگەك، مالىيە تارماقلىرى بىرلىكتە كورلا شەھىرىدىكى ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئوقۇش خىزمىتى يىغىنى چاقىردى. شەھەردىكى مەكتەپلەرنىڭ تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئوقۇش خىزمىتىنى باشقۇرغۇچى خادىملار (جۈملىدىن زاۋۇت باشلىقى، بوغالتىر، كاسسىر قاتارلىقلار) 123 كىشىگە يەتتى، بۈلارنىڭ 64ى يېزىدىكى باشقۇرغۇچى، 59ى شەھەردىكى باشقۇرغۇچى. شۇ يىلى شەھەرلىك ماۋارىپ ئىدارىسى «تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئوقۇش ئوبوروت خىراجىتىنى توپلاش، ئىشلىتىش، باشقۇرۇش ۋاقتىلىق چارىسى» نى تۈزۈپ چىقتى ھەمدە « مەملىكەت بويىچە ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئوقۇشىغا دائىر مالىيە باشقۇرۇش ۋاقتىلىق چارىسى»، «ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەر (جۈملىدىن ئوتتۇرا دەرىجىلىك سىفەن، يېزا ئىگىلىك مەكتەپلىرى، كەسپىي مەكتەپلەر) ئۈزلىرى باشقۇرغان زاۋۇت، مەيدانلارنىڭ تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئوقۇش ئارقىلىق قىلغان كىرىمىنى تەقسىم قىلىش ۋاقتىلىق بەلگىلىمىسى» نى تارقاتتى، شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتى يەنە «كورلا شەھەرلىك تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئوقۇشقا يېتەكچىلىك قىلىش كومىتېتىنى قۇرۇش توغرىسىدا ئوقتۇرۇش» تارقاتتى، بۇ كومىتېتنىڭ مۇدىرلىقىنى بىر مۇئاۋىن شەھەر باشلىقى ئۈستىگە ئالدى، كومىتېتنىڭ ئەزالىرى ماۋارىپ، پىلان، مالىيە، باج، سودا ـ سانائەت ئىقتىساد كومىتېتى، سودا ـ سانائەت بانكىسى، يەر باشقۇرۇش تارمىقى قاتارلىق تارماقلارنىڭ ئاساسلىق رەھبەرلىرىدىن تەركىب تاپتى، ئۇلار تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئوقۇش خىزمىتىگە يېتەكچىلىك قىلىشقا مەسئۇل بولدى.

1990 ـ يىلنىڭ ئاخىرىغىچە پۈتۈن شەھەردىكى ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەر جەمئىي يەتتە زاۋۇت، 45 ئورۇندا مەكتەپ دېھقانچىلىق مەيدانى بازىسى قۇردى ۋە 1021 مو يەرنى تېرىدى، 40 مىڭ تۈپ كۆچەت قويدى، 11 ئورۇندا سودا مۇلازىمەت تور ـ نۇقتىسى بەرپا قىلدى، ئۇلارنىڭ تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 276 مىڭ يۈەنگە، ساپ كىرىمى 260 مىڭ يۈەنگە، مەكتەپلەرنىڭ ئوتتۇرىچە كىرىمى 3291 يۈەنگە، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئوتتۇرىچە كىرىمى 12 يۈەنگە يەتتى.

§ 5 . نۇقتىلىق ئوتتۇرا مەكتەپلەرنى قىسقىچە تونۇشتۇرۇش

1 . بايسنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ

بۇ مەكتەپ كورلا شەھىرىدىكى «بوستان» يولىغا جايلاشقان بولۇپ، 1953 ـ يىل 9 ـ ئايدا

قۇرۇلغان. 1953 ـ يىلدىن 1959 ـ يىلغىچە كورلا تولۇقسىز سىفەن مەكتىپى دەپ ئاتالدى، 1954ـيىلى كورلا ۋىلايەتلىك 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ قىلىپ ئۆزگەرتىلدى، 1960 ـ يىلى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلدى.

بۇ مەكتەپتە دەرس ئۈيغۇر تىلىدا ئۆتۈلىدۇ، مەكتەپتە سىفەن بۆلۈمى، ئوتتۇرا مەكتەپلەر بۆلۈمى تەسىس قىلىنغان. ئاددىي سىفەن سىنىپى، ھەرخىل پەنلەر بويىچە كەسپىي سىفەن سىنىپى، ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ بىلىم ئاشۇرۇش سىنىپى شۇنىڭدەك ئادەتتىكى تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ سىنىپى، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ سىنىپى ئېچىلدى. بۇ مەكتەپ شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ۋە شىنجاڭ ماۋارىپ ئىنستىتۇتى بىلەن بىرلىشىپ، بىر نەچچە قارار ئالىي تېخنىكوم سىنىپلىرىنىمۇ ئاچتى. 1990 ـ يىلى مەكتەپتىكى سىنىپ 21گە يەتتى، بۇنىڭ 12سى تولۇق ئوتتۇرا سىنىپى بولۇپ، 604 ئوقۇغۇچى ئوقۇدى، ھەرخىل كەسپىي سىفەن سىنىپلىرى ئالتە بولۇپ، 249 ئوقۇغۇچى ئوقۇدى؛ چوڭلار بىلىم ئاشۇرۇش سىنىپى ئۈچ بولۇپ، 118 ئوقۇغۇچى ئوقۇدى. مەكتەپنىڭ ئومۇمىي ئوقۇغۇچىسى 961، ئوقۇتقۇچى، ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 123، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 74، ئالىي تېخنىكومدىن يۇقىرى ئوقۇش تارىخى بارلار 68، ئوتتۇرا مىفەتنىڭ ئالىي دەرىجىلىك ئوقۇتقۇچىسى ئالتە، ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئالىي دەرىجىلىك ئوقۇتقۇچىسى توققۇز، تېخنىكومنىڭ لېكتورى يەتتە، ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ 1 ـ دەرىجىلىك ئوقۇتقۇچىسى 22، تۆۋەن دەرىجىلىك ئۇنۋانى بارلار 24.

مەكتەپنىڭ ئوسكۇنىلىرى خېلى مۇكەممەل. تۆت قەۋەتلىك ئوقۇتۇش بىناسىنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى 4550 كۋادرات مېتىر، تەجرىبىخانىسىنىڭ كۆلىمى 5.859 كۋادرات مېتىر (بۇنىڭ ئىچىدە فىزىكا، خىمىيە، بىئولوگىيە ۋە تىل تەجرىبىخانىلىرى بار)، تەجرىبە ئەسۋابلىرىنىڭ قىممىتى 112 مىڭ 100 يۈەنگە يېتىدۇ. يېڭىدىن قۇرۇلغان تىل تەجرىبىخانىسىنىڭ قىممىتى 84 مىڭ 500 يۈەنگە يېتىدۇ، تەجرىبىخانىنىڭ ئالتە كەسپىي خادىمى بار. كۈتۈپخانىنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى 760 كۋادرات مېتىر بولۇپ، 13 مىڭ 100 نۇسخا كىتاب بار، ئۇنىڭغا ئۇچ كۈتۈپخانا خادىمى مەپلەندى. ئوقۇغۇچىلار ياتاق بىناسىنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى 1534 كۋادرات مېتىر، ئوقۇتقۇچى، ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر ئولتۇراق ئۈي قۇرۇلۇشى-نىڭ كۆلىمى 3086 كۋادرات مېتىر. بۇنىڭدىن باشقا ئاشخانا، زال قاتارلىق مۇلازىمەتسىلەر بار.

1953 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە 71 تولۇقسىز ئوتتۇرا سىنىپتا 3015 ئوقۇغۇچى ئوقۇش پۈتتۈردى؛ 62 تولۇق ئوتتۇرا سىنىپتا 2748 ئوقۇغۇچى ئوقۇش پۈتتۈردى؛ 50 سىفەن سىنىپىدا 2098 ئوقۇغۇچى ئوقۇش پۈتتۈردى؛ 50 چوڭلار بىلىم ئاشۇرۇش سىنىپىدا 524 ئوقۇغۇچى ئوقۇش پۈتتۈردى. ئوقۇش پۈتتۈرگەن جەمئىي سىنىپ 233، ئوقۇش پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچى جەمئىي 8385، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلاردىن ئىمتىھان بېرىپ ئالىي مەكتەپكە ئۆتكەنلەرنىڭ سانى يىلدىن ـ يىلغا كۆپەيمەكتە، 1989 ـ يىلى 13% بولغان بولسا، 1990 ـ يىلى 23%كە يەتتى. بۇ مەكتەپتىن ئاپتونوم رايون ۋە بايىنغولىن ئوبلاستى بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن كومپيۇتېر مەشغۇلاتى مۇسابىقىسىغا قاتناشقان ئوقۇغۇ-چىلاردىن ئۈچى 1-، 2- دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى، پەن ـ تېخنىكا مۇسابىقىسىغا قاتناشقانلاردىن ئىككىسى مۇكاپاتلاندى، ئىككى ئوقۇغۇچى ئوبلاست بويىچە «ئۆچمە ياخشى ئوقۇغۇچى» دېگەن شەرەپلىك نامغا ئېرىشتى. 1988 ـ يىللىق بالىلار سىفەن سىنىپىنىڭ ئوقۇغۇچىسى رىزۋانگۈل ئاپتونوم رايونلۇق ئوقۇغۇچىلار قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى بولۇپ مايلاندى. سابىق مەكتەپ پارتكومىنىڭ شۇجىسى، مەكتەپ مۇدىرى ئاۋۇت ئاپپاق ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك «ئالاھىدە ئوقۇتقۇچى» دېگەن شەرەپلىك نامغا ئېرىشتى. ھازىرقى مەكتەپ مۇدىرى ئابدۇللا ئىسمايىل ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك «مۇنەۋۋەر ماۋارىپچى» دېگەن شەرەپلىك نامغا ئېرىشتى. مەكتەپنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى ئابدۇرېھىم مامۇت ئاپتونوم رايون بويىچە «ئىلغار پەن ـ تېخنىكا خادىمى»، بايىنغولىن ئوبلاستى بويىچە «پەن ـ تېخنىكا تايانچىسى» دېگەن شەرەپلىك نامىلارغا ئېرىشتى.

2. بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ

بۇ مەكتەپ كورلا شەھىرىدىكى شەرقىي «بايىن» يولىغا جايلاشقان. يۇنى 1955 - يىلى كورلا ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ ماگارىپ بۆلۈمى قۇرغان بولۇپ، كورلا ۋىلايەتلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ دەپ ئاتالغان. 1960 - يىلى ۋىلايەت بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىغا قوشۇۋېتىلگەندىن كېيىن بايىنغولىن ئوبلاستلىق 2 - ئوتتۇرا مەكتەپكە ئۆزگەرتىلدى. 1979 - يىلى كورلا شەھىرى قۇرۇلغاندا بۇ مەكتەپ شەھەرلىك مەدەنىيەت - ماگارىپ ئىدارىسىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلىپ، كورلا شەھەرلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ دەپ ئاتالدى. 1981 - يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە نۆقتىلىق ئوتتۇرا مەكتەپ بولۇپ قالدى. 1984 - يىلى يەنە بايىنغولىن ئوبلاستلىق مەدەنىيەت - ماگارىپ ئىدارىسىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلىپ، بايىنغولىن ئوبلاستلىق 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ دېگەن نامى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

1955 - يىلى بۇ مەكتەپ دەسلەپ قۇرۇلغاندا ئاران مەككىز ئوقۇتقۇچىسى بار ئىدى، ئوقۇغۇچىسى 100 گە يەتمەيتتى. ئوقۇتۇش ئۇسكۇنىلىرى ئىنتايىن ئاددىي بولۇپ، ئاران 28 ئېغىز ئاددىي ئۆي بار بولۇپ، دەرس ئۆتۈش ئېھتىياجىنىلا قامدىيالايتتى. 1990 - يىلى مەكتەپنىڭ دەرسخانىسى 30غا، ئوقۇغۇچىسى 1601گە، ئوقۇتقۇچىسى 89غا يەتتى، بۇ ئوقۇتقۇچىلارنىڭ 38ى مەخسۇس كۇرسنى، 37سى ئالىي تېخنىكومنى، 14ى تېخنىكومنى پۈتتۈرگەن، بۇلاردىن ئالىي دەرىجىلىك ئوقۇتقۇچى 14، 1 - دەرىجىلىك ئوقۇتقۇچى 39، پارتىيە ئەزاسى 31، ئىتتىپاق ئەزاسى 23. 1980 - يىلدىن بۇيان ھەر نۆۋەتلىك ئوبلاستلىق، شەھەرلىك خەلق قۇرۇلتىيى ۋە سىياسىي كېڭەشكە بۇ مەكتەپنىڭ ئوقۇتقۇچىلىرىدىن قۇرۇلتاي ۋەكىلى ۋە سىياسىي كېڭەش ئەزاسى سايلىنىپ كەلمەكتە. 1990 - يىلى بۇ مەكتەپ ئىگىلىگەن يەر 99. 81 مو بولۇپ، تۆت قەۋەتلىك ئوقۇتۇش بىناسىدىن ىبرى، تۆت قەۋەتلىك ئوقۇتقۇچىلار ياتاق بىناسىدىن ىبرى، ئىلېكترلەشكەن ئوقۇتۇش كاۋېدراسىدىن ىبرى (200 كىشى سىغىدۇ) سېلىندى، بىنانىڭ ئىچىدە سۇ، پار، توك ئۇسكۇنىلىرى مۇكەممەل، فىزىكا، خىمىيە، بىئولوگىيە تەجرىبىخانىلىرىنىڭ ئەسۋاب - جاھازلىرىمۇ تولۇق.

بايىنغولىن ئوبلاستلىق 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتۇش سۈپىتىگە ناھايىتى ئەھمىيەت بېرىپ كەلدى. 1983 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە ئىككى قېتىم دۆلەت دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، سەككىز قېتىم ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، توققۇز قېتىم ئوبلاست دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، ئالتە قېتىم شەھەر دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى؛ 1988 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە ئوقۇتقۇچىلاردىن بىر كىشى دۆلەت دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، ئىككى كىشى ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، تۆت كىشى ئوبلاست دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، بىر كىشى شەھەر دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى؛ 1964 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلاردىن ئىمتىھان بېرىپ مەملىكەتلىك نۆقتىلىق ئالىي مەكتەپلەرگە ئۆتكىنى 449، ئادەتتىكى ئالىي مەكتەپلەرگە ئۆتكىنى 539، تېخنىكومغا ئۆتكىنى 45. 1985 - يىلى بۇ مەكتەپنىڭ ئوقۇغۇچىلىرىدىن رېن جىجۇن، فاڭ جىڭ (قىز) لارنىڭ ئالىي مەكتەپ ئىمتىھانىدىكى نومۇرى تەبىئىي پەنلەر بويىچە شىنجاڭ دائىرىسىدە ئالدىنقى 2 - ئورۇندا تۇردى.

3. كورلا شەھەرلىك 5 - ئوتتۇرا مەكتەپ

بۇ مەكتەپ شىمالىي «ئىتتىپاق» يولىغا جايلاشقان. بۇ مەكتەپ 1966 - يىلى قۇرۇلغان بايىنغولىن

ئوبلاستلىق 3 ـ باشلانغۇچ مەكتەپ ئاساسىدا قۇرۇلدى. مەكتەپ دەسلەپ قۇرۇلغاندا ئۇنىڭ ئىگىلىگەن بېرى 560 كۋادرات مېتىر ئىدى، سەككىز ئوقۇتقۇچىسى بار ئىدى. ئۇلارنىڭ ئىككى تارمىقى ئايرودرۇم ۋە يېزا ئىگىلىك پەن تەتقىقات ئورنىدا تەسىس قىلىندى. 1974 ـ يىلدىن ئېتىبارەن تولۇقسىز ئوتتۇرا مىنىپى ئاچتى. 1978 ـ يىلى تولۇق ئوتتۇرا مىنىپى ئاچتى، نامى بايىنغولىن ئوبلاستلىق 5 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ دەپ ئۆزگەرتىلدى. 1979 ـ يىلى كورلا شەھىرىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلىپ، نامى كورلا شەھەرلىك 5 ـ ئوتتۇرا مەكتەپكە ئۆزگەرتىلدى.

1974 ـ يىلدىن 1985 ـ يىلغىچە تۆت قەۋەتلىك ئوقۇتۇش بىناسىدىن بىرى سېلىندى. ئوقۇتقۇچىلار كۆچمىنى تولۇقلاش ئۈچۈن، 1977 ـ يىلدىن 1985 ـ يىلغىچە، 23 ئوقۇتقۇچى بىلىم ئاشۇرۇش مەقسىتىدە ئىچكى ئۆلكىلەرگە ئەۋەتىلدى. 13 ئوقۇتقۇچىنىڭ خىزمەت ئورنىدا تۇرۇپ بىلىم ئاشۇرۇشىغا ئىمكانىيەت يارىتىپ بېرىلدى. 1990 ـ يىلى ئىككى ئوقۇتقۇچى ئىچكى ئۆلكىلەرگە بىلىم ئاشۇرۇشقا ئەۋەتىلدى. 1990 ـ يىلى مەكتەپنىڭ ئوقۇتقۇچى، ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 131گە يەتتى، بۇلاردىن 22سى ئالىي مەكتەپنىڭ مەخسۇس كۇرس ئوقۇش تارىخىغا، توققۇزى ئالىي تېخنىكوم ئوقۇش تارىخىغا، 23 كىشى تېخنىكوم ئوقۇش تارىخىغا ئىگە، 31ى 1 ـ دەرىجىلىك ئوقۇتقۇچى، 28ى 2 ـ دەرىجىلىك ئوقۇتقۇچى، 11ى 3 ـ دەرىجىلىك ئوقۇتقۇچى؛ 22سى پارتىيە ئەزاسى، 15 ى ئىتتىپاق ئەزاسى، بىرى شەھەرلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى، ئىككىسى شەھەرلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ ئەزاسى. مەكتەپ ئوقۇتۇش ئىلاھاتىغا ئەھمىيەت بەردى، شۇنىڭ بىلەن بىللە تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ، ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئوقۇش پائالىيىتىنى پائال قانات يايدۇردى. 1984 ـ يىلى مەكتەپ زاۋۇت قۇرۇپ، 1985 ـ يىلى مەھسۇلات قىممىتىنى 50 مىڭ 800 يۈەنگە يەتكۈزدى، 7000 يۈەن پايدا ياراتتى.

1988 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ، ئالىي مەكتەپكە ئىمتىھان بېرىپ ئۇتقانلار 271، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ، تېخنىكومغا ئىمتىھان بېرىپ ئۇتقانلار 183.

VI باب

كەسپىي تېخنىكا مائارىپى

§1. سەۋەن مائارىپى

1. كورلا ئاددىي سەۋەن سىنىپى

مىنگونىڭ 26 ـ يىلى (1937 ـ يىلى) كورلا ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى مىللىي مەدەنىيەت-مائارىپنى راۋاجلاندۇرۇش ئۈچۈن يېزىلاردىكى كونىچە مەكتەپ، مەدرىسىلەرنى پىلانلىق تۈردە مۇددەت، رىتورگومگە بۆلۈپ، يېڭى مەدەنىيەت مەكتەپلىرىگە ئۆزگەرتتى. ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسى يېزىلاردىكى

ئوقۇتقۇچى يېتىشمەسلىك مەسىلىسىنى كۆزدە تۇتۇپ، كورلا ئاددىي سىفەن سىنىپىنى ئاچتى. مىنگۇنىڭ 28 - يىلىغىچە (1939 - يىلىغىچە) جەمئىي ئۇچ قارار سىنىپ ئېچىپ 150 ئوقۇتقۇچى يېتىشتۇرۇپ، ئۇلارنى يېزىلارغا ئوقۇتقۇچىلىققا ئەۋەتتى.

2. كورلا ئاددىي سىفەن مەكتىپى

مىنگۇنىڭ 27 - يىلى (1938 - يىلى) شىنجاڭ ئۆلكىلىك قارا شەھەر ئاددىي سىفەن مەكتىپى قۇرۇلدى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، بۇ مەكتەپنى قارا شەھەر ۋالىي مەھكىمىسى ئۆتكۈزۈۋالدى، شۇ چاغدا ئۇلارنىڭ 22 ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىسى، تۆت ئوقۇتقۇچىسى، 62 ئوقۇغۇچىسى بار ئىدى. 1953 - يىلى مەكتەپنىڭ ئالتە ئوقۇتقۇچىسى، تۆت ئۇيغۇر سىفەن سىنىپىنىڭ 138 ئوقۇغۇچىسى كورلا ناھىيىسىگە كۆچۈپ بارىدى، شۇنىڭ بىلەن كورلا ئاددىي سىفەن مەكتىپى قۇرۇلدى.

3. بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق سىفەن مەكتىپى

1954 - يىلى كورلا ئاددىي سىفەن مەكتىپى كورلا ۋىلايەتلىك ئاددىي سىفەن مەكتىپىگە ئۆزگەرتىلدى. شۇ چاغدا ئوقۇغۇچى مەنبەسى كەمچىل بولغانلىقتىن، ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش ۋاقتىنچە توختاپ قالدى. مەكتەپتە پەقەت 164 موڭغۇل ئوقۇغۇچى بار ئىدى، ئۇنىڭ قارىسىغىدا ئىككى تولۇقسىز ئوتتۇرا سىنىپى قۇرۇلدى. 1961 - يىلى كورلا ۋىلايەتلىك ئاددىي سىفەن مەكتىپىنىڭ نامى بايىنغولىن ئوبلاستلىق سىفەن مەكتىپىگە ئۆزگەرتىلدى. ئۇيغۇر، موڭغۇل بالىلىرىدىن تۆت سىنىپقا 162 ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىندى. بايىنغولىن ئوبلاستلىق سىفەن مەكتىپى 1962 - يىلى توختاپ قالدى. ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلار ئوبلاستلىق 1 - ئوتتۇرا مەكتەپكە، موڭغۇل ئوقۇغۇچىلار ئوبلاستلىق 2 - ئوتتۇرا مەكتەپكە، خوتەن ئوقۇغۇچىلار قارا شەھەرده ئېچىلغان ئوبلاستلىق 3 - ئوتتۇرا مەكتەپكە يۆتكەلدى.

1972 - يىلى ئاپتونوم رايون ۋە بايىنغولىن ئوبلاستلىق ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ قارارى بويىچە شىنجاڭ بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق 1 - سىفەن مەكتىپى قۇرۇلدى، بۇ مەكتەپ ئاددەتتە بايىنغولىن ئوبلاستلىق سىفەن دەپ ئاتالدى. مەكتەپنىڭ ئورنى كورلا شەھىرى «مەدەنىيەت يولىنىڭ غەرب تەرىپىدە» بولۇپ، ئوبلاست تەۋەسىدىكى ھەرمىللەت باشلانغۇچ مەكتەپلىرىنىڭ ئوقۇتقۇچىلىرى ۋە بالىلار باغچىلىرى ئوقۇتقۇچىلىرىنى تەربىيىلەشنى مەقسەت قىلدى. بۇ مەكتەپ دەسلەپ قۇرۇلغاندا 35 ئوقۇتقۇچى ۋە ئىشچى - خىزمەتچىسى، جۈملىدىن 27 مەخسۇس ئوقۇتقۇچىسى بار ئىدى، ئوقۇش مۇددىتى ئىككى يىل قىلىپ بېكىتىلگەن بۇ مەكتەپكە شۇ يىلى 425 ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىندى. 1990 - يىلى مەكتەپنىڭ ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىسى 138گە، مەخسۇس ئوقۇتقۇچىسى 62گە يەتتى (يۇنىڭ 20سى ئۇيغۇر، ئىككىسى موڭغۇل، ئىككىسى خوتەن)؛ ئوقۇتقۇچىلار ئىچىدە ئالىي مەكتەپنىڭ تولۇق كۇرسىنى پۈتتۈرگەنلىك ئوقۇش تارىخىغا ئىگىلەر 26 (ئاز سانلىق مىللەت سەككىز)، ئالىي تېخنىكوم ئوقۇش تارىخىغا ئىگىلەر 17 (ئاز سانلىق مىللەت 14)، تېخنىكوم ئوقۇش تارىخىغا ئىگىلەر 19 (ئاز سانلىق مىللەت تۆت)؛ يۇقىرى دەرىجىلىك ئوقۇتقۇچى بەش، لېكتور 15 (ئاز سانلىق مىللەت تۆت)، ئاتسېنت 31 (ئاز سانلىق مىللەت 11)، ئوقۇتقۇچى 11 (ئاز سانلىق مىللەت بەش).

1990 - يىلى مەكتەپنىڭ ئىگىلىكەن يېرى 55 موغا يەتتى، مەكتەپتە ئوقۇتۇش بىناسى (3100 كۋادرات مېتر)، بىر تەجرىبىخانا، بىر كۈتۈپخانا بىناسى (93. 1515 كۋادرات مېتر، ھازىر سېلىنمۇاتقان

دۇ)، ئىككى ئوقۇغۇچىلار ياتاق بىناسى (جەمئىي 3300 كۇادرات مېتر)، بىر زال (600 كۇادرات مېتر) بار. ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنىڭ ئولتۇراق ئۆي بىناسى 2728 كۇادرات مېتر، مۇقەسسەملىرى يۇرۇشلەشتۇرۇلگەن فىزىكا، خىمىيە، بىئولوگىيە تەجرىبىخانىلىرى، تەبىيارلىق قىلىش بۆلۈمى، ئامبار، مۇزىكا بۆلۈمى، چالغۇ ئەسۋابلىرى ئامبىرى، كومپيۇتېر بۆلۈمى، قىرائەتخانا، كىتاب ـ ماتېرىيال ئامبىرى، تىل كافېدراسى، ئېلېكترلەشكەن ئوقۇتۇش بۆلۈمى، تەجرىبە ئەسۋابلىرى ئامبىرى قاتارلىقلار بار؛ بۇنىڭدىن باشقا 30 مىڭ نۇسخىدىن ئارتۇق كىتاب ـ ژۇرنال، 70 نەچچە ھەرخىل خەرىتە، ئاسما سۈرەت، ئىنگلىز تىلى كۆچۈرۈلگەن 36 دانە ماگنىتلىق لېنتا، مۇزىكا كۆچۈرۈلگەن 27 دانە ماگنىتلىق لېنتا بار. بۇ مەكتەپ ئادەتتىكى سىنىپلارنى ئاساس قىلىپ، ھەرخىل خەنزۇ تىلى كەسپىي سىنىپلىرىنى ئاچتى، مەسىلەن: بالىلار باغچىسى ئوقۇتقۇچىلىرى، تەنتەربىيە، مۇزىكا، گۈزەل سەنئەت، فىزىكا، ماتېماتىكا، تېخنىك ئىشچى، فىزىكا ـ خىمىيە تەجرىبىخانىسى، تىل ـ ئەدەبىيات سىنىپى قاتارلىق ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش سىنىپلىرىنى ئاچتى، شۇنىڭ بىلەن بىللە يەنە موڭغۇل تىلى تەرجىمانلىقى، خەنزۇ تىلى، مۇزىكا، تەنتەربىيە، گۈزەل سەنئەت، بالىلار باغچىسى ئوقۇتقۇچىلىقى، فىزىكا ـ خىمىيە تەجرىبىسى، تىل ـ ئەدەبىيات ۋە ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش سىنىپلىرىنى ئاچتى. ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇتقۇچى يېتىشمەسلىك قىينچىلىقىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن، ئاپتونوم رايونلۇق ماتارىپ كومىتېتى دۆلەت ماتارىپ كومىتېتىغا تەستىقلاتقاندىن كېيىن شىنجاڭ داشۇسى قاتارلىق مەكتەپلەر بىلەن بىرلىشىپ مىناق تەرىقىسىدە خەنزۇچە جۇغرافىيە ئالىي تېخنىكوم سىنىپى، سىياسەت ئالىي تېخنىكوم سىنىپى، مەدەنىيەت ـ تارىخىي يادىكارلىقلار ئالىي تېخنىكوم سىنىپى، ماتېماتىكا، فىزىكا ئالىي تېخنىكوم سىنىپى قاتارلىقلارنى ئاچتى. شۇنىڭدەك يەنە ئىچكى موڭغۇل داشۇسى بىلەن بىرلىشىپ موڭغۇل تىلىدا خىمىيە ئالىي تېخنىكوم سىنىپى ۋە سىياسەت ـ تارىخ ئالىي تېخنىكوم سىنىپىنى ئاچتى. ئالىي تېخنىكوم سىنىپلىرىنىڭ ئوقۇش مۇددىتى ئىككى يىل بولدى، ئوقۇغۇچىلار ئوقۇشنى پۈتتۈرگەندە بىرلىشىپ مەكتەپ ئاچقان داشۇلەر قاتتىق ئىمتىھان ئېلىپ دۆلەت ماتارىپ كومىتېتىغا تەستىقلاتقاندىن كېيىن ئۇلارغا دىپلوم بەردى. 1990 ـ يىلغىچە بۇ مەكتەپتە جەمئىي 4559 ئوقۇغۇچى ئوقۇش پۈتتۈردى، بۇلارنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر، خوتەن 1729، موڭغۇل 1057، خەنزۇ 1773.

4. كورلا ناھىيىلىك ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىپى

بۇ مەكتەپنى 1980 ـ يىلى كورلا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئاچتى، بۇ مەكتەپنىڭ ۋەزىپىسى ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرىنى تەربىيىلەشتىن ئىبارەت. ئۇلارنىڭ مۇقىم شتاتلىق خادىمى ئون بولۇپ، ناھىيىلىك مەدەنىيەت ـ ماتارىپ ئىدارىسى ھەرقايسى ئورۇنلاردىن تاجرانتان. مەكتەپنىڭ ئىككى مۇئاۋىن مۇدىرى، تۆت ئوقۇتقۇچىسى، بىر بوغالتېرى، بىر كاسسىرى، بىر زاپچۇزى ۋە بىر ئىشچىسى بار. 1981 ـ يىلدىن 1984 ـ يىلغىچە ئۈچ قاتار بىر يىللىق مۇددەت بىلەن باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرىنىڭ ئىشتىن ئايرىلىپ ئوقۇش كۇرسى ئاچتى، بۇ كۇرستا ئۇيغۇر باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسىدىن 100 كىشى تەربىيىلەندى. 1984 ـ يىلى بۇ مەكتەپ شەھەرلىك ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىپىگە قوشۇۋېتىلدى.

5. كورلا شەھەرلىك ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىپى

1983 ـ يىلى شەھەرلىك مەدەنىيەت ـ ماتارىپ ئىدارىسى شەھەرلىك ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىپىنى قۇردى، ئەينى چاغدا مەكتەپ ئۆيى ۋە ئوقۇتۇش ئۈسكۈنىلىرىمۇ يوق ئىدى، ئۇلارنىڭ تارقا سەپ، مالىيە ئىشلىرىنى شەھەرلىك 4 ـ باشلانغۇچ مەكتەپ ۋاكالىتەن بېجىرىپ بەردى، دەرسخانىلارنى تارىيەتكە ئېلىپ ئىشلەتتى، ئىككى ئوقۇتقۇچىنى ۋاقىتلىق يۆتكەپ كەلدى. ئوقۇتقۇچى يېڭە شىلۈڭ ئومۇمىي ئىشقا مەسئۇل قىلىندى، ئۇلار دەرسلىك ئوقۇتۇش ئۈسۈلى جەھەتتە ئوقۇتقۇچىلارنى ئىشتىن تاپىرىپ تەربىيىلەش كۇرسى تاچتى (ئۈيغۇرچە بىر سىنىپ، خەنزۇچە بىر سىنىپ)، بۇ ئىككى سىنىپنىڭ ئوقۇش مۇددىتى بىر يىلدىن بولدى، 1984 ـ يىلى ناھىيىلىك، شەھەرلىك ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش مەكتەپلىرى قوشۇۋېتىلدى ھەمدە يېڭە شىلۈڭ مەكتەپنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرلىقىغا رەسمىي تەينىلەندى. 1990ـ يىلى مەكتەپنىڭ رويخەتتىكى ئوقۇتقۇچى، ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 19غا (توققۇزى خەنزۇ، توققۇزى ئۈيغۇر، بىرى مۇڭغۇل)، مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 13كە يەتتى. ئوقۇتقۇچىلار ئىچىدە داشۇنلىق تولۇق كۇرسىنى پۈتتۈرگەنلىك ئوقۇش تارىخىغا ئىگىلەر بەش، ئالىي تېخنىكوم ئوقۇش تارىخىغا ئىگىلەر ئالتە، تېخنىكوم ئوقۇش تارىخىغا ئىگىلەر ئىككى، ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئالىي دەرىجىلىك ئوقۇتقۇچىسى ئۈچ، ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ 1 ـ دەرىجىلىك ئوقۇتقۇچىسى ئالتە، باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ ئالىي دەرىجىلىك ئوقۇتقۇچىسى بىر، ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ 2 ـ دەرىجىلىك ئوقۇتقۇچىسى ئىككى، باشلانغۇچ دەرىجىلىك ئۈنۈۋان ئالغان بوغالتىر بىر، ئوقۇتقۇچىلار تارىسىدا كومپارتىيە ئەزاسى سەككىز.

1983 ـ يىلدىن 1986 ـ يىلغىچە دەرسلىك، ئوقۇتۇش ئۈسۈلى جەھەتتە تەربىيىلەش ئارقىلىق باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسىدىن 1517 (ئۈيغۇر 911، خەنزۇ 606)سى تەربىيىلەندى، ئىمتىھان ئېلىش ئارقىلىق 619 كىشى ئۈتكەلدىن ئۈتتى، دېمەك تەربىيىلەنگەن ئوقۇتقۇچىلارنىڭ لايىقەتلىك بولۇش نىسبىتى 70%تىن يۇقىرى بولدى.

ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تەستىقلىشى بىلەن بۇ مەكتەپ شىنجاڭ بويىچە ئوقۇتقۇچى تەربىيىلەيدىغان ئۈرۈنال ئارقىلىق ئوقۇتىلىدىغان ئوتتۇرا سەۋىيىلىك كورلا تارمىقى بولۇپ قالدى ھەمدە باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرىنى تەربىيىلەش، ئۇلاردىن ئىمتىھان ئېلىش، ئوقۇش مالاھىيىتىنى باشقۇرۇش خىزمىتىگە مەسئۇل بولدى. 1986 ـ يىلغىچە ئۈگىنىشكە جەمئىي 430 كىشى (ئاز سانلىق مىللەت 209، خەنزۇ 221) قاتناشتى، ئۈچ يىل تەربىيىلەنگەندىن كېيىن ھەممىسى ئوتتۇرا دەرىجىلىك ئوقۇتقۇچى گۇۋاھنامىسىغا ئېرىشتى.

شەھەرلىك ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىپى شەھەرلىك ماتارىپ ئىدارىسىنىڭ ئوقۇتۇش كاپىدىراسلىق ۋەزىپىسىنىمۇ ئۈستىگە ئالدى. مەكتەپ شەھەردىكى بەش باشلانغۇچ مەكتەپكە يارەملىشىپ، 14 سىنىپ ئۈيۈشتۈرۈپ، «خەت ئاھاڭىنى ئەسكەرتىپ ساۋات چىقىرىش، مۇددەتتىن ئىلگىرى ئوقۇش، يېزىش»تىن ئىبارەت باشلانغۇچ مەكتەپ تىل ـ ئەدەبىيات ئوقۇتۇشىنى سىناق قىلدى. شۇنىڭ بىلەن تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپلەردە تىل ـ ئەدەبىيات دەرسىنى يەككە ئوقۇتۇش ئۈسۈلىنى كېڭەيتتى؛ ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ تىل ـ ئەدەبىيات، ماتېماتىكا دەرسلىرى بويىچە ياخشى ئۇتۇلگەن دەرسلەرنى ئۈرۈنەك قىلىش پائالىيىتىنى 12 قېتىم ئۇتكۇزدى، بۇ پائالىيەتتە 50 ئادەم (قېتىم) مۇنەۋۋەرلەر مۇكاپاتلىنىپ ئېرىشتى؛ يېزىلاردىكى ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇتۇش، باشقۇرۇش خىزمىتىنى تەكشۈرۈپ سېلىشتۇرۇپ ياھالاشتا، ئۈچ مەكتەپ ئەلاچى بولۇپ باھالاندى.

§ 2. مالىيە - ئىقتىساد كەسپىي ماۋارىپى

1. ئوبلاستلىق مالىيە - سودا مەكتىپى

بۇ مەكتەپ باينىغولىن ئوبلاستلىق مالىيە ئىدارىسى تەرىپىدىن 1976 - يىلى ئېچىلغان مالىيە بوغالتىرلىرىنى يېتىشتۈرۈش نۇقتىسى ئاساسىدا قۇرۇلغان. 1979 - يىلى رەسمىي مەكتەپ بولۇپ قۇرۇلدى. مەكتەپ كورلا شەھىرىدىكى «باشئەگسم» يولىغا جايلاشقان. مەكتەپ قۇرۇلۇشىغا 2 مىليون يۈەن مەبلەغ سېلىندى، مەكتەپتە ئوقۇتۇش بىناسى، ئوقۇغۇچىلار ياتىقى بىناسى، ئىشچى - خىزمەتچىلەر ياتاق بىناسى، زال، ئاشخانا، پار قازان ئۆيى قاتارلىقلار، چوڭ - كىچىك ھەش ماشىنا، ئوقۇتۇشتا ئىشلىتىلىدىغان بىر يۈرۈش يېڭى يوللۇق تېلېۋىزىيە ئاپپاراتى، ھەش كومپيۇتېر، 10 مىڭ نۇسخىدىن ئارتۇق كىتاب - ژۇرنال بار. مەكتەپتە مەمۇرىي ئىشخانا، تەربىيىلەش (ئوقۇغۇچىلار) بۆلۈمى، خوجۇلۇق بۆلۈمى، مالىيە بۆلۈمى تەسىس قىلىندى. ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىسى 100، بۈلارنىڭ 46سى مەخسۇس ئوقۇتقۇچى.

1979 - يىلى مەكتەپتە كارخانا مالىيىسى، ئاساسىي قۇرۇلۇش مالىيىسى، مەمۇرىي مالىيە، ستاتىستىكا، مالىيە بوغالتىرلىقى، دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق بېجىدىن ئىبارەت ئالتە كەسىپ، 14 سىنىپ تەسىس قىلىندى. مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچى 622گە يېتىدۇ. 1976 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە بۇ مەكتەپ يەرلىك ئورۇنلارغا موڭغۇل، ئۇيغۇر، خۇيزۇ، خەنزۇ بولۇپ، ئوقۇش پۈتتۈرگەن 947 ئوقۇغۇچى يەتكۈزۈپ بەردى، 300 باج كادىرىنى قىسقا مۇددەتلىك تەربىيىلەپ بەردى. 1986 - يىلى كەسپىي سىنىپلار ئادەتتىكى سىنىپ (كارخانا مالىيىسى سىنىپى، يېزا ئىگىلىك مالىيىسى سىنىپى، يېزا - بازار كارخانىسى مالىيىسى سىنىپى) ۋە ئىشچى - خىزمەتچىلەر تېخنىكوم سىنىپى (كارخانا مالىيىسى سىنىپى، يېزا - بازار كارخانا مالىيىسى سىنىپى، يېزا - بازار كارخانىلىرى ستاتىستىكا سىنىپى) دەپ ئىككىگە ئايرىلدى. 1990 - يىلى مەكتەپنىڭ ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىسى 97گە، بۈنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 48گە، مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچى 391گە يەتتى. 1986 - يىلدىن 1990- يىلغىچە 770 ئوقۇغۇچى مەكتەپ پۈتتۈردى، بۈنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچى 329.

2. جۇڭگو سودا - سانائەت بانكىسى كورلا كادىرلار مەكتىپى

بۇ مەكتەپ كورلا شەھىرىدىكى شەرقىي پويىز ئىستانسىسى ئەتراپىغا جايلاشقان بولۇپ، 1981 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق بانكىسى تەرىپىدىن قۇرۇلغان. 1986 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق سودا - سانائەت بانكىسىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. بۈنىڭ ئاساسلىق ۋەزىپىسى باينىغولىن ئوبلاستى تەۋەسىدىكى سودا - سانائەت بانكىلىرىغا قاراشلىق ئاساسىي قاتلام كادىرلىرىنى تەربىيىلەشتىن ئىبارەت. 1987 - يىلى مەكتەپنىڭ ئوقۇتقۇچىسى توققۇزغا يەتتى.

مەكتەپتە بوغالتىرلىق، كرېدىت، ستاتىستىكا ۋە پۇل مۇئامىلە قاتارلىق تېخنىكوم سەۋىيىسىدىكى كەسپىي دەرس تەسىس قىلىندى. پۇل مۇئامىلە كەسپىنىڭ ئوقۇش مۇددىتى بىر يىل بولۇپ، ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىن تېخنىكوم دىپلومى بېرىلدى، قالغان سىنىپلار ۋاقتى بىر ئايدىن ئۇچ ئايغىچە بولغان،

ئىشتىن ئايرىلىپ تەربىيىلىنىدىغان قىسقا مۇددەتلىك تەربىيىلەش كۇرسى ۋە ئۆگىنىش كۇرسىدىن ئىبا-رەت. 1981 - يىلدىن 1987 - يىلغىچە توقۇز قارار ئۆگىنىش كۇرسى، يەنە قارار قىسقا مۇددەتلىك تەربىيىلەش كۇرسى ئېچىلىپ، جەمئىي 331 ئوقۇغۇچى كۇرسىنى تاماملىدى (ياكى ئوقۇدى) ؛ بىر يىللىق تېخنىكوم سىنىپى (پۈل مۇئامىلە كەسپى) ئىككى قارار ئېچىلىپ، 116 ئوقۇغۇچى كۇرسىنى تاماملىدى. 1989 - يىلى مەكتەپ ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

§ 3 . سەھىيە كەسپىي ماۋارىپى

1. بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق تېببىي مەكتەپ

بۇ مەكتەپ 1974 - يىلى قۇرۇلغان بولىسىمۇ، ئەينى چاغدا مەكتەپ ئورنى بېكىتىلمەي، ئوبلاستلىق دوختۇرخانا، كورلا، لوپنۇر، بۇگۇر، باغراش ناھىيىلىك دوختۇرخانىلار ۋە ئوبلاستلىق يۇقۇملۇق كېسەل-لىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتى قاتارلىق ئورۇنلارغا 123 سېستىرا، تېببىي خادىم، فېلدشېر تەربىيىلەپ بېرىشنى ھاۋالە قىلدى. 1975 - يىلى بايىنغولىن ئوبلاستلىق 4 - دوختۇرخانىسىنىڭ ئۆدۈلىدە-كى بېزا ئىگىلىك 2 - شى تېببىي مەكتىپىنىڭ ئورنىغا مەكتەپ سېلىندى ھەمدە بايىنغولىن ئوبلاستلىق 4 - دوختۇرخانىسىنىڭ ۋاكالىتەن باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1976 - يىلى دەرس باشلاندى. 1979-يىلى بايىنغولىن ئوبلاستلىق 4 - دوختۇرخانا تېببىي مەكتەپ قارىسىغىدىكى ئوقۇتۇشنى ئاساس قىلغان دوختۇرخانىغا ئۆزگەرتىلدى. 1984 - يىلى بايىنغولىن ئوبلاستلىق 4 - دوختۇرخانا بېزا ئىگىلىك 2 - شىغا قايتۇرۇپ بېرىلدى.

بايىنغولىن ئوبلاستلىق تېببىي مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلارنى پائال يۆتكەپ ۋە تەكلىپ قىلىپ، ئۆزلىرىنىڭ ئوقۇتۇش كۈچىنى ئاشۇردى. مەكتەپنىڭ ئوقۇتۇش كەسپى ئاددىتىكى سىنىپ ۋە كەسپىي سىنىپ دەپ ئىككى خىلغا ئايرىلدى. سېستىرا، فېلدشېر، بېزا - كەنت فېلدشېرلىقى، ئانا - بالىلار فېلدشېرلىقى كەسىپلىرى تەسىس قىلىندى. 1974 - يىلدىن 1986 - يىلغىچە ئوقۇش پۈتتۈرگەن ئومۇمىي ئوقۇغۇچى 1044كە، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچى 557گە يەتتى. 1990 - يىلى ئوقۇتقۇچى، ئىشچى-خىزمەتچى 91 (بۇنىڭ ئىچىدە كەسپىي ئوقۇتقۇچى 36) گە، مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچى 290گە يەتتى.

2. بېزا ئىگىلىك 2 - شى ئىشچى - خىزمەتچىلەر تېببىي ئوتتۇرا تېخنىكومى

1960 - يىلى بېزا ئىگىلىك 2 - شى كورلا شەھىرىنىڭ چارباغ بېزىسىدا بېزا ئىگىلىك 2 - شى تېببىي مەكتىپىنى قۇردى. بۇ مەكتەپ شۇ يىلى سېستىرالار سىنىپى ئېچىپ 48 ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلدى. كېيىن يەنە فېلدشېر، توغۇت ئانىسى، دورىگەرلىك، لاباراتورىيە قاتارلىق ئون كەسىپىي سىنىپ (ھەر بىر قاراردا ھەربىر كەسىپ ئۈچۈن بىردىن سىنىپ) ئاچتى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە مەكتەپ تاقىلىپ قالدى. 1984 - يىلى مەكتەپ ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، بېزا ئىگىلىك 2 - شى ئىشچى-خىزمەتچىلەر تېببىي تېخنىكومى دەپ ئاتالدى. ئوقۇش مۇددىتى ئىككى يىلدىن ئۈچ يىلغىچە بولۇپ، ھەرقايسى ئۇيغۇر - مەيدان دوختۇرخانىلىرىدىكى تېببىي خادىملار ئارىسىدىن ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلدى، ئۇلار ئوقۇشنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن ئەسلى ئورنىغا قايتىپ ئىشلىدى.

§ 4. تېخنىك ئىشچىلار كەسپىي ماۋارىپى

1. دارىلئېتام

مىنگونىاق 25 - يىلى (1936 - يىلى) كورلا ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى هازىرقى تېكسچى يېزىسىنىاق خېنەن 2 - كەنتىدىكى مەسچىتنىاق يېنىدا دارىلئېتام قۇردى. دارىلئېتامغا ئاساسلىقى مەرگەردان، ئىگە - چاقسىز يېتىم بالىلار قوبۇل قىلىندى، ئۇلار مەدەنىيەت بىلىملىرى، تېخنولوگىيە، مەسىلەن: تىككۈچىلىك، موزدوزلۇق، تۆمۈرچىلىك قاتارلىق هۈنەرلەرنى ئۆگەندى. مىنگونىاق 31 - يىلىغىچە (1942 - يىلىغىچە) دارىلئېتام ئۈچ قارار ئېچىلدى، 120 دىن ئارتۇق بالا ئوقۇش پۈتتۈردى. مىنگونىاق 33 - يىلى (1944 - يىلى) دارىلئېتام تاقىلىپ قالدى.

2. شىنجاڭ قېلىپ زاۋۇتى «21 - ئىيۇل» ئىشچىلار داشۋىسى

1973 - يىلى شىنجاڭ ساناقات قېلىپلىرى زاۋۇتى ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى ۋە تېخنىكا بۆلۈمى شىنجاڭ ساناقات شۇيۇەنى بىلەن بىرلىشىپ شىنجاڭ ساناقات قېلىپلىرى زاۋۇتى «21 - ئىيۇل» ئىشچىلار داشۋىسىنى قۇردى، شۇ چاغدا 37 كۆرسەتكۈچ قوبۇل قىلىندى، شىنجاڭ ساناقات شۇيۇەنىنىاق ئوقۇتقۇچىلىرى ۋە ساناقات قېلىپلىرى زاۋۇتىنىاق ئىنژېنېر - تېخنىكىلىرى دەرس ئۆتتى، مەكتەپ قۇرۇش شەرت - شارائىتى هازىرلانىغانلىقى ئۈچۈن، مەكتەپ بىر يىلدىن كېيىن تارقىتىۋېتىلدى.

3. ئوبلاستلىق تېخنىك ئىشچىلار مەكتىپى

بۇ مەكتەپ 1979 - يىلى قۇرۇلغان بولۇپ، بايىنغولىن ئوبلاستلىق خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى بىلەن ئەمگەك ئىدارىسىنىاق رەهبەرلىكىگە قارىدى. مەكتەپ دەسلەپ قۇرۇلغاندا مەكتەپنىاق ئورنى كورلا يېڭى شەهەر رايونىدا ئىدى، كېيىن تاشقىنگە كۆچۈرۈلۈپ بايىنغولىن ئوبلاستلىق يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى مەكتىپىگە قوشۇۋېتىلدى. 1983 - يىلى يەنە كورلا شىمالىي پويىز ئىستانسىسىغا كۆچۈرۈپ كېلىنىدى. مەكتەپتە ئوقۇتۇش بىناسى، ئوقۇغۇچىلار ياتاق بىناسى، ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىلەر ياتاق بىناسى بار، ئوقۇتۇش ئۈسكۈنىلىرى خېلى مۇكەممەل.

بايىنغولىن ئوبلاستلىق تېخنىك ئىشچىلار مەكتىپىنىاق مەقسىتى تۆۋەن ۋە ئوتتۇرا دەرىجىلىك تېخنىك ئىشچىلارنى يېتىشتۈرۈشتىن ئىبارەت. مەكتەپتە شوپۇرلۇق، پار قازىنى، توقۇمىچىلىق، گىلەمچىلىك، شەهەر قۇرۇلۇشى، بىناكارلىق كەسىپلىرى تەسىس قىلىندى. بۇنىڭدىن باشقا هەرقايسى كەسىپى ئىدارىلار باشقۇرغان مەكتەپ سىرتىدىكى سىنىپلارمۇ، مەسىلەن: كۆن - خۇرۇمچىلىق، بىناكارلىق، توقۇمىچىلىق، پاختا توقۇلمىچىلىق، يۇڭ توقۇلمىچىلىق، قازمىچىلىق، رادىئو، باغۋەنچىلىك، سۇ باشقۇرۇش، يەم - خەشەك، كۆنۈش - بېقىش، سۇ ئېلېكتر، ئوت ئېلېكتر كەسىپى سىنىپلىرىمۇ بار. مەكتەپ دەسلەپ قۇرۇلغاندا بايىنغولىن ئوبلاستى تەۋەسىدە ئولتۇرۇشلۇق شەهەر نوپۇسىدىكى ئوقۇغۇچىلارلا قوبۇل قىلىنغانىدى. 1980 - يىلدىن باشلاپ شۇ يىلى تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرگەن يېزا نوپۇسىدىكى

ئوقۇغۇچىلاردىنمۇ 20% قوبۇل قىلىندى. 1990 - يىلى ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچى 91گە (بۇنىڭ 39ى مەخسۇس ئوقۇتقۇچى)، مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچى 370 كە يەتتى.

4. ئوبلاستلىق ئىشچى - خىزمەتچىلەر تېخنىكومى

بۇ مەكتەپ كورلا شەھىرىنىڭ سايباغ رايونىغا جايلاشقان. بۇ، ئەسلى شىنجاڭ ئۈيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ماشىنىسازلىق-ئېلېكترون سانائىتى نازارىتىنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىلىرى بولۇپ، 1987 - يىلى تۆۋەنگە چۈشۈرۈلۈپ باينىغولىن ئوبلاستىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلگەن ھەمدە ھازىرقى نامى بىلەن ئاتالغان. مەكتەپنىڭ ئىگىلىگەن يېرى 3.95 مو، ئومۇمىي قۇرۇلۇش كۆلىمى 3110 كۋادرات مېتر، كۆلىمى 2850 كۋادرات مېتر كېلىدىغان تۆت قەۋەتلىك بىر ئوقۇتۇش بىناسى بار. 1990 - يىلى مەكتەپنىڭ ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىسى 32گە، مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچى 360قا يەتتى، بۇنىڭدىن باشقا مەكتەپ باشقۇرۇشىدا بىر زاۋۇت بولۇپ، سەككىز ئىشچى - خىزمەتچىسى بار.

مەكتەپتە مەمۇرىي باشقۇرۇش، ئىگىلىك باشقۇرۇش، ئەمگەك - كادىرلار ئىشلىرىنى باشقۇرۇش، ئېلېكتر ئەسۋابلىرى تېخنىكىسى، ئۇلچەم باشقۇرۇش، كارخانا باشقۇرۇش، نېفىت خىمىيە سانائىتى، ماشىنىسازلىق قاتارلىق سەككىز كەسىپ تەسىس قىلىندى. 1989 - يىلى شىنجاڭ ئىگىلىك باشقۇرۇش كادىرلىرى شۇيۈەنى بىلەن بىرلىكتە ئىگىلىك باشقۇرۇش ئالىي تېخنىكوم سىنىپى ئاچتى. بۇ مەكتەپ پۈتۈن شىنجاڭدىن ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلمىدۇ. 1987 - يىلدىن 1991 - يىلغىچە جەمئىي 744 ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلدى.

5. يېزا ئىگىلىك 2 - شى تېخنىك ئىشچىلار مەكتىپى

بۇ مەكتەپنى قۇرۇشقا باينىغولىن ئوبلاستىلىق بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئىدارىسى 1981 - يىلى تەييارلىق كۆرگەنىدى. 1982 - يىلى يېزا ئىگىلىك 2 - شى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن يېزا ئىگىلىك 2 - شىنىڭ رەھبەرلىكىگە ئوتكۈزۈپ بېرىلدى. مەكتەپنىڭ ئومۇمىي قۇرۇلۇش كۆلىمى 8153 كۋادرات مېتر، تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 2 مىليون يۈەن. كىتابخانا، قىرائەتخانا، ئېلېكترلەشكەن ئوقۇتۇش بۇلۇمى، تەتقىرىبىيە مەيدانى قاتارلىق مۇئەسسەسلىرى خېلى مۇكەممەل. 39 ئوقۇتقۇچى، ئىشچى- خىزمەتچىسى بار، بۇلارنىڭ 23ى ئوقۇتقۇچى، 16سى مەمۇرىي باشقۇرۇش خادىمى؛ پۈتمىرى دەرىجىلىك لېكتور تۆت، لېكتور تۆت، ئاسىنت تۆت، ئوقۇتقۇچى ئون. مەكتەپتە يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى، بىناكارلىق، توقۇمىچىلىق بىخەتەرلىكى، قەغەزچىلىك، توكچىلىق، شېكەر - قەنت ئىشلەش، كۆتۈش - بېقىش، ئۆسۈملۈك ئاسراش، مال دوختۇرلۇق، مۇ باشقۇرۇش، كىرلىك ئىشلەش بىخەتەرلىكى، ئاپتوموبىل رېمونتچىلىقى قاتارلىق كەسىپلەر تەسىس قىلىندى. 1986 - يىلى توقۇمىچىلىق بىخەتەرلىكى، بىناكارلىق كەسىپلىرىدە 150 ئوقۇغۇچى ئوقۇش پۈتتۈردى؛ 1987 - يىلى بىناكارلىق كەسىپىدە 50 ئوقۇغۇچى ئوقۇش پۈتتۈردى؛ 1988 - يىلى بىناكارلىق، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى، مۇ باشقۇرۇش، قەغەزچىلىك كەسىپلىرىدە 188 ئوقۇغۇچى ئوقۇش پۈتتۈردى؛ 1989 - يىلى مۇ باشقۇرۇش، بىناكارلىق، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى، توقۇمىچىلىق بىخەتەرلىكى، كىرلىك ئىشلەش بىخەتەرلىكى، توكچىلىق، شېكەر - قەنت ئىشلەش، كۆتۈش - بېقىش كەسىپلىرى ھەمدە بىناكارلىق - قۇرۇلۇش 1- تۆۋىنىڭ مەكتەپ سىرتىدىكى بىناكارلىق سىنىپىدا 426 ئوقۇغۇچى ئوقۇش پۈتتۈردى؛ 1990 - يىلى

بىناكارلىق، توكچىلىق كەسىپلىرىدە ھەمدە بىناكارلىق، قۇرۇلۇش 4 - تۈركۈمگە مەكتەپ سىرتىدىكى بىناكارلىق كەسپىدە 127 ئوقۇغۇچى ئوقۇش پۈتتۈردى.

6. كورلا شەھەرلىك 1 - كەسپىي تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ

كورلا شەھىرىنىڭ جەنۇبىي «ئىتتىپاق» يولىغا جايلاشقان بۇ مەكتەپ ئەسلىدىكى كورلا شەھەرلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ ئىدى، 1988 يىل 9 - ئايدا كورلا شەھەرلىك كەسپىي تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپكە ئۆزگەرتىلدى، ئۇلارنىڭ رەسمىي ئوقۇتقۇچىسى 44، تەكلىپ قىلغان ئوقۇتقۇچىسى ئون، كەسپىي جەھەتتە بېتەكچىلىك قىلىدىغان ئىشچى ئالتە. ئوقۇتقۇچىلار ئىچىدە يۇقىرى دەرىجىلىك ئوقۇتقۇچى تۆت، 1 - دەرىجىلىك ئوقۇتقۇچى 15. ئوقۇتقۇچىلار بىلەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ نىسبىتى تەكشۈچىلىك كەسپىدە بىرده تۆت، ئاشپەزلىك كەسپىدە بىرده 14. مەكتەپنىڭ ئىگىلىگەن يېرى 13 مىڭ 300 كۋادرات مېتر بولۇپ، 13 ئېغىز ئوقۇغۇچىلار ياتىقى، 15 ئېغىز ئاددىتتىكى دەرسخانا، 12 ئېغىز كەسپىي كافېدرا، تۆت ئېغىز ئاددىتتىكى تەجرىبىخانا بار، ئوقۇتۇش بىناسىدا 45 ئورۇندۇقلۇق ئوقۇغۇچىلار قىرائەتخانىسى، 12 ئورۇندۇقلۇق ئوقۇتقۇچىلار ماتېرىيال بۆلۈمى بار، 15 مىڭ تۇسخا كىتاب، 118 خىلدىن ئارتۇق ھەرخىل گېزىت - ژۇرنال ماقالىنىۋاتىدۇ. مەكتەپ يەنە پراكتىكا قىلىدۇرۇش خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەش ئۈچۈن، مەكتەپ ئىچى ۋە سىرتىدا پراكتىكا بازىلىرىنى قۇردى.

مەكتەپ ئىچىدە تەكشۈچىلىك كارخانىسى، ئاشخانا، ئېلېكتر ماياناملىرى رېمونتخانىسى بار، تەكشۈچىلىك، ئائىلە ئېلېكتر ماياناملىرى، توكچىلىق، ئاشپەزلىك، مېھمانخانا مۇلازىمىتى كەسپى بويىچە پراكتىكا قىلىدىغان ئوقۇغۇچىلارغا ئىمكانىيەت يارىتىپ بېرىلدى. مەكتەپ سىرتىدا قەغەز زاۋۇتى، ياغاچچىلىق كارخانىسى، «كىرورەن» مېھمانخانىسى، «فەرىبي يۇرت» قاۋاقخانىسى، «بافراش» مېھمانخانىسى ۋە «تارىم» رېستۇرانى قاتارلىق كارخانىلار مۇقىم پراكتىكا بازىسى بولۇپ كەلمەكتە.

كورلا شەھەرلىك 1 - كەسپىي تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ 1987 — 1991 - يىلغىچە بولغان ئەھۋالى

جەدۋەل: 26 — 4

ئوقۇش يىلى	تەسىس قىلىنغان كەسىپلەر						مەكتەپنىڭ ئوقۇغۇچىلار نىڭ ئۇرلىرى بويىچە ستاتىستىكا قىلىنىشى (نەپەر)							ئوقۇش پۈتتۈرگۈچى (نەپەر)	ئوقۇتقۇچىلار قىلىنغان ئوقۇغۇچى (نەپەر)	نازۇك قىسىملىق ئەھۋالى ئەھۋالى
	ماتېمورلۇق	ئاشپەزلىك					سىنىپ سانى	ئوقۇغۇچى	قىز	يېزا	پىكۇن	باشقا نامىيە	ئىشچىلار كۇرلىسى	تاز ساناق مىللەت		
1987 — 1988							2	43	30	13	2	1	13	4	73	78	5 - دەرىجىلىك ئاشپەز بەش

1988 — 1989	تىككۇچىلىك	ئاشپەزلىك	قەغەز ئىشلەش			4	81	88	48	21	4	45	3	131	44 ئاش. چەز. لىك	5 - دەرىجە. لىك ئاشپەز توقۇز. 1 - دەرىجىلىك ئىشچى ئاش پەز 26. 2. دەرىجىلىك ئىشچى ئاشپەز تۇچ
1989 — 1990	تىككۇچىلىك	ئاشپەزلىك	قەغەز ئىشلەش	ئالىي بىلىكتىر ماپىنىسى توقۇرا تېخنىكوم	ئالىي بىلىكتىر ماپىنىسى توقۇق توقۇرا كەسپىي	6	95	107	69	25	2	51	8	98	72 تىككۇ. چى. لىك. قەغەز ئىش. لەش. ئاش. پەز. لىك	5 - دەرىجە. لىك ئاشپەز 15. 4 - دە. رىجىلىك ئاش. پەز ئۇچ. قە. غەز ئىشلەش بويىچە 3 - دەرىجىلىك تېخنىك ئىش. چىسى 42
1990 — 1991	تىككۇچىلىك	ئاشپەزلىك	پانىچىلىق	ئالىي بىلىكتىر ماپىنىسى، توقۇرا تېخنىكوم	ئالىي بىلىكتىر ماپىنىسى توقۇق توقۇرا كەسپىي	7	100	135	72	21	6	66	13	174	56 ئاشلە. بلىكتىر ماپىنىسى، تىككۇچى. لىك	

1990 - يىلى كورلا شەھەرلىك 1 - كەسپىي تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلارنى تەكشۈرۈش ئەھۋالى

جەدۋەل: 26 — 5

كەسپى	پۈتتۈرگەن ۋاقتى (يىل، ئاي)	پۈتتۈرۈش ئوقۇغۇچى سانى	ئىشقا ئورۇنلىشىش ئەھۋالى			كەسپى بويىچە ئىشقا ئورۇنلاشقان ئادەم سانى	ئىشقا ئورۇنلىشىش نىسبىتى (%)	كەسپى بويىچە ئىشقا ئورۇنلىشىش نىسبىتى (%)
			ئىشچىلىققا قوبۇل قىلىنغانلىق	تەكلىپ قىلىنىپ ئىشلىتىلمىگەنلىك	يەككە ئىشلىگەنلىك			
ماتېماتىكا	1988. 7	31	28	1	1	21	97	67. 7
ئاشپەزلىك	1989. 7	36	23	8	5	24	100	66. 7
ئاشپەزلىك	1990. 4	44	14	18	7	33	88. 6	75
ئاشپەزلىك	1990. 7	44	16	14	5	31	79. 5	70
قەغەز ئىشلەش	1990. 7	42	41			41	97. 6	100
تىككۇچىلىك	1990. 7	30	5	14	3	19	73. 3	63. 3
جەمئىي		227	127	55	21	169		

§5. يېزا ئىگىلىك تېخنىكىسى كەسپىي ماۋارىپى

1. يېزا ئىگىلىك ئوتتۇرا مەكتىپى

1958 ـ يىلى ناھىيە بويىچە گۈڭشې باشقۇرۇشىدا 15 يېزا ئىگىلىك ئوتتۇرا مەكتىپى قۇرۇلدى، ئۇلارنىڭ ئوقۇتقۇچى، ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 40قا، ئوقۇغۇچىسى 703كە يەتتى. ئوقۇش مۇددىتى ۋاقتىنچە ئۈچ يىل قىلىپ بېكىتىلدى، ئاساسلىقى باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ يۇقىرى سىنىپىنى پۈتتۈرگەن ياكى شۇنىڭغا تەڭ ئوقۇش تارىخىغا ئىگە 13 ياشتىن 18 ياشقىچە بولغان ياشلار، ئۆسمۈرلەر قوبۇل قىلىندى، مەكتەپتە سىياسەت، تىل ـ ئەدەبىيات، ماتېماتىكا، يېزا ئىگىلىك ئاساسىي ساۋاتلىرى بولۇپ تۆت دەرس تەسىس قىلىندى. يېرىم دېھقانچىلىق قىلىپ يېرىم ئوقۇش ئاساسلىق شەكىل قىلىندى. ماۋارىپ خىراجىتىنى ھەل قىلىشتا «كوللېكتىپ ياردەم قىلىش، ئاتا ـ ئانىلار ئۈستىگە ئېلىش، تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ، ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئوقۇش، دۆلەت يۆلەش» ئۆسۈلى قوللىنىلدى. 1959ـ يىلى ناھىيە بويىچە دېھقانچىلىق ئوتتۇرا مەكتەپلىرى يەتتىگە، سىنىپ 15كە قىسقارتىلدى، ئوقۇغۇچى 603، ئوقۇتقۇچى، ئىشچى ـ خىزمەتچى 40 قىلىپ بېكىتىلدى. يېزا ئىگىلىك ئوتتۇرا مەكتەپلىرى يەتتە دېھقانچىلىق مەيدانى قۇردى. ئۇلارنىڭ 3925 مو تېرىلغۇ يېرى، 58 ئېتى، 102 ئۆكۈزى، 38 ھارۋىسى، 700 قويى، 36 مو كۆكتات يېرى بار. 1961 ـ يىل 3 ـ ئايدا يېزا ئىگىلىك ئوتتۇرا مەكتەپلىرى پۈتۈنلەي توختاپ قالدى، ئوقۇغۇچىلىرى يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشنىڭ 1 ـ سېپىدە ئەمگەككە ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

2. كورلا ناھىيىلىك «7 ـ ماي» يېزا ئىگىلىك داشۇسى

1976 ـ يىل 3 ـ ئايدا لەنگەر گۈڭشېسىدا كورلا ناھىيىلىك «7 ـ ماي» يېزا ئىگىلىك داشۇسى (ئەينى چاغدا قىسقارتىپ يېزا ئىگىلىك داشۇسى دەپ ئاتالغان) قۇرۇلدى، ئۇنىڭ ۋەزىپىسى يېزا ئىگىلىك پەن ـ تېخنىكا خادىملىرىنى تەربىيىلەشتىن ئىبارەت بولدى. 1976 ـ يىلدىن 1981 ـ يىلغىچە سەككىز قاتار ھەرخىل قىسقا مۇددەتلىك كۇرس ئېچىلىپ، 970 ھەرخىل يېزا ئىگىلىك تېخنىكى ۋە ئوقۇتقۇچى تەربىيىلەندى، بۇنىڭ 190ى ئوقۇتقۇچى، قىسقا مۇددەتلىك تەربىيىلەش كۇرسىلىرى ئادەتتە ئۈچ ئايلىقتىن توققۇز ئايلىققىچە بولۇپ، كۇرسنى تاماملىغان كۇرسانتلار يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ئورنىغا قايتتى. 1981 ـ يىلى كورلا ناھىيىلىك «7 ـ ماي» يېزا ئىگىلىك داشۇسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

3. ئوبلاستلىق يېزا ئىگىلىك تېخنىكومى

بۇ مەكتەپ 1959 ـ يىلى قۇرۇلغان. بۇ مەكتەپ بىر قانچە قېتىم ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، باشقا مەكتەپلەرگە قوشۇۋېتىلدى، توختىتىپ قويۇلدى ۋە كەسپى ئۆزگەرتىلدى، ھازىرقى ئورنى كورلا شەھىرىدىكى بېكىشەر يولىنىڭ جەنۇبىي تەرىپىدە، 1990 ـ يىلى مەكتەپنىڭ ئىگىلىگەن يېرى 381 موغا، ئومۇمىي قۇرۇلۇش كۆلىمى 65 مىڭ 600 كۋادرات مېترغا يەتتى، بۇنىڭ 3160 كۋادرات مېترى ئوقۇتۇش

بىناسى، 20 مىڭ 800 كۈادرات مېتىرى ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچىلار ياتقى، 15 مىڭ 400 كۋادرات مېتىرى مەكتەپ قورۇسى قۇرۇلۇشى. مەكتەپتە بىر قانچە تراكتور، ئىككى يۈك ئاپتوموبىلى، بىر پىكاپ بار. ئوقۇتۇش مۇئەسسەسلىرى بىر قەدەر مۇكەممەل.

مەكتەپنىڭ 54 ئوقۇتقۇچىسى بار، بۇلارنىڭ توققۇزى يۇقىرى دەرىجىلىك لېكتور، 15ى ئوتتۇرا دەرىجىلىك لېكتور، 26سى ئاسبنت، تۆتى ئوقۇتقۇچى. بۇ مەكتەپ بىر نەچچە يىلدىن بۇيان قىسقا مۇددەتلىك كادىر يېتىشتۈرۈش كۇرسلىرىنى ئېچىپ، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى، يېزا ئىگىلىك ئىلمى، مال دوختۇرلۇق، تەرجىمانلىق، بوغالتېرلىق ـ ستاتىستىكا، ئاگرافوسىيە، يېزا ئىگىلىكىنى باشقۇرۇش قاتارلىق كەسىپلەرنى تەسىس قىلدى؛ ئوتتۇرا دەرىجىلىك كەسىپي يېزا ئىگىلىك تېخنىكلىرىنى يېتىشتۈرۈش كۇرسىدا يېزا ئىگىلىك ئىلمى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى، مال دوختۇرلۇق، باغۋەنچىلىك، سۈچىلىق، يېزا ئىگىلىك باشقۇرۇش ۋە تەرجىمانلىق قاتارلىق كەسىپلەرنى تەسىس قىلدى؛ تېخنىك ئىشچىلارنى يېتىشتۈرۈش كۇرسىدا ئۇرۇقچىلىق، ئۈزۈملۈك ئاسراش، باغۋەنچىلىك، يەم ـ خەشەك تەييارلاش قاتارلىق كەسىپلەرنى تەسىس قىلدى. 1990 ـ يىلغىچە مەكتەپتە ئوقۇش پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچى 1967 گە يەتتى، ئوقۇش پۈتتۈرگەن بۇ ئوقۇغۇچىلار ئوبلاست، شەھەر، ناھىيە، يېزا ۋە مەيدانلارنىڭ يېزا ئىگىلىك تېخنىكا تايانچلىرىدىن بولۇپ قالدى. 1987 ـ يىلىنىڭ ئالدى، كەينىدە بۇ مەكتەپنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلاردىن بەش كىشى ياپونىيىگە بېرىپ ئوقۇپ كەلدى.

4. ئوبلاستلىق يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى مەكتىپى

بۇ مەكتەپ ئەسلىدە باينغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق يېزا ئىگىلىك تېخنىكومىنىڭ يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى سىنىپى ئىدى. 1979 ـ يىلى ئوبلاستلىق خەلق ھۆكۈمىتى بۇ يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى سىنىپىنى تاشەنگە يۆتكەپ، باينغولىن ئوبلاستلىق يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى مەكتىپى قۇرۇشنى قارار قىلدى. 1981 ـ يىلى بۇ مەكتەپنىڭ ئوقۇغۇچىسى ئون سىنىپ (بۇنىڭ ئىككىسى تېخنىك ئىشچىلار سىنىپى)، 393كە يەتتى؛ مەكتەپتە 31 ئوقۇتقۇچى بار، ئۇلارنىڭ 18ى ئالىي مەكتەپنىڭ تولۇق كۇرسىنى پۈتتۈرگەن. 1983 ـ يىلدىن كېيىن مەكتەپنىڭ ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىشى نورمال بولمىدى، ئوقۇغۇچىلار ئادەتتە تۆت ـ بەش سىنىپ بولۇپ، ئادەم سانى 200گە يەتمىدى. 1989 ـ يىلى مەكتەپ توختاپ قالدى.

§ 6. رادىئو ـ تېلېۋىزىيە كەسىپي ماتارىپى

شىنجاڭ رادىئو ـ تېلېۋىزىيە داشۇسىنىڭ باينغولىن ئوبلاستلىق شۇبىسى

بۇ مەكتەپ كورلا شەھىرى «مەدەنىيەت» كوچىسىغا جايلاشقان بولۇپ، 3.8 مو يەرنى ئىگىلىگەن. بۇ مەكتەپ 1983 ـ يىلى رەسمىي قۇرۇلدى. ئۇ ناھىيە دەرىجىلىك ئورۇن بولۇپ، 13 شتاتى بار. 1988 ـ يىلى مەكتەپنىڭ ئوقۇتقۇچى، ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 17گە يەتتى، بۇنىڭ 15ى مەخسۇس ئوقۇتقۇچى؛ ئۇلاردىن يۇقىرى دەرىجىلىك ئۇنۋان (دوتسىنت) ئالغانلار ئۈچ، ئوتتۇرا دەرىجىلىك ئۇنۋان

(لېكتور) ئالغانلار بىر، ئاسپىنت ئىككى. 1988 ـ يىلى قۇرۇلۇش كۆلىمى 3500 كۋادرات مېتر كېلىدىغان ئوقۇتۇش بىناسى پۈتتى. مەكتەپنىڭ ئوقۇتۇش ئۈسكۈنىلىرى تولۇق بولۇپ، تەجرىبىخانا، رادىئو ئاڭلىتىش بۆلۈمى، ئۈن ئېلىش بۆلۈمى، كومپيۇتېر بۆلۈمى، تېلېۋىزىيە سۈنئىي ھەمراھ بېر ئۈسىنى قوبۇل قىلىش پونكىتى ھەمدە ھەرقايسى بۆلۈملەردە يېپىق يوللۇق تېلېۋىزىيە سىستېمىسى بار، ئۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 1 مىليون 383 مىڭ 800 يۈەنگە يېتىدۇ. ئەنزۇ نىل ـ ئەدەبىياتى، ئۇيغۇر تىل-ئەدەبىياتى، تارىخىشۇناسلىق، ئاخباراتچىلىق، قانۇن، ئىنگلىز تىلى، پارتىيە ـ ھۆكۈمەت باشقۇرۇش كادىرلىرىنىڭ ئاساسىي بىلىملىرى، ساناقتىنى ئېلېكترلەشتۈرۈش، ئاپتوماتلاشتۇرۇش، سانائەت ۋە ئەلق بىناكارلىقى، ئەمگەك ـ ئىگىلىك باشقۇرۇش، كادىرلار ئىشلىرىنى باشقۇرۇش، سودا كارخانىلىرىنىڭ ئىگىلىك باشقۇرۇشى، مەمۇرىي كادىرلارنى تەربىيىلەش، تەپتىشلىك قاتارلىق 15 كەسىپ تەسىس قىلىندى. دى. 1982 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە جەمئىي 1140 ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىندى، 931 ئوقۇغۇچى ئوقۇش پۈتتۈردى. ئۇلارنىڭ 73ى موڭغول، 295ى ئۇيغۇر، 563ى خۇيزۇ، ئەنزۇ.

VII باب

چوڭلار مائارىپى

1 § . ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش مائارىپى

مىنگونىڭ 27 ـ يىلى (1938 ـ يىلى) كورلا ناھىيىلىك ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى ۋە خۇيزۇ، ئەنزۇ مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىلىرى ئەلق مەكتەپلىرىنى ئېچىپ، دۆلەت تىلى، ماتېماتىكا، تارىخ، مۇزىكا قاتارلىق دەرسلەر ئۆتۈلىدىغان تۆۋەن، يۇقىرى سىنىپلارنى ئاچتى. قىش كۈنلىرى كەچ-كۈرسلارنى ئېچىپ، بازار ۋە يېزا ـ كەنتلەردىكى دېھقان، چارۋىچىلارنى ساۋات چىقىرىش ئۆگىنىشىگە قاتنىشىشقا مەپەرۋەر قىلدى. بۇنىڭدىن باشقا كورلا ناھىيىلىك ئورگانلاردىكى جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش ئۇيۇشمىسى، ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى، خۇيزۇ، ئەنزۇ مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى ئايالار جەمئىيىتى، سودا ـ سانائەتچىلەر ئۇيۇشمىسى قاتارلىق ئورۇنلار مەدەنىيەت ئۆگىنىش گۇرۇپپىلىرىنى تەشكىل قىلدى، ھەربىر گۇرۇپپىغا تاز دېگەندە بىر نەچچىدىن، كۆپ بولغاندا ئون نەچچىدىن ئادەم قاتناشتى.

مىنگونىڭ 29-يىلى (1940-يىلى) ناھىيىلىك ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسى قىش پەسلىدىكى بوش ۋاقىتلار-دىن پايدىلىنىپ، بازار، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش پائالىيىتىنى قانات يايدۇردى. ھەرقايسى مەكتەپلەردىمۇ كەچكۈرسلار ئېچىلدى. ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىنىڭ ناھىيا-ئۈسۈل ئۆمىكى ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش پائالىيىتىگە ماسلىشىش ئۈچۈن «ساۋاتسىزلىقنىڭ دەردى» ، «پالچى ئالدامچى» ناملىق دراممىلارنى تەييارلاپ، ئاممىنىڭ قىزغىن ئالقىشىغا مازاۋەر بولدى.

مىنگونىڭ 32 ـ يىلى (1943 ـ يىلى) كورلا ناھىيىلىك ئەلق ئاقارتىش بۆرتى ئۈزلىرىنىڭ نىزامى بويىچە ناھىيىلىك مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ خىراجىتىدىن پايدىلىنىپ، ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش

تەرىبىسىنى يولغا قويدى، بۇ تەرىبىگە 600 ئادەم قاتناشتى.

1950 ـ يىلى كورلا ناھىيىسى بەش خەلق مەكتىپى، 15 ئايالار ساۋات چىقىرىش كۇرسى ئاچتى، قەدىمكى كۆنۈرگەن دېھقان، چارۋىچىلار ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش تۈگىنىشىگە پائال قاتناشتى.

1951 ـ يىلدىكى مەلۇماتقا قارىغاندا، ناھىيە بويىچە ساۋاتسىزلار 11 مىڭ 700 ئادەم بولۇپ، 3436 ئادەم قىشلىق تۈگىنىشكە قاتناشقان، 81 سىنىپ ئېچىلغان، بۇنىڭ ئىچىدە ئەرلەر 41 سىنىپ، 1863 ئادەم؛ ئايالار 40 سىنىپ، 1573 ئادەم. قىشلىق تۈگىنىش كۇرسىنىڭ ئوقۇتقۇچىلىرى 84كە يەتكەن، بۇنىڭ 23ى ئايال ئوقۇتقۇچى. قىشلىق تۈگىنىش كۇرسىدا تىل ـ ئەدەبىيات، ھېساب، ئېلىپبە، سىياسەت، بالىلار گىگىنىسى قاتارلىق دەرسلەر ئۆتۈلگەن. قىشلىق كۇرستا ئوقۇغانلار ئۇچ سىنىپ، 90 ئادەمگە يەتكەن.

1951 ـ يىلى ناھىيە بويىچە يەتتە خەلق مەكتىپى قۇرۇلدى، مەكتەپتە 138 ئوقۇغۇچى ئوقۇدى. خەنزۇ، خۇيزۇ سىنىپلىرىنىڭ ئوقۇش مۇددىتى ئۇچ يىل، موڭغۇل، ئۇيغۇر سىنىپلىرىنىڭ ئوقۇش مۇددىتى ئىككى يىل بولۇپ، ئوقۇش مۇددىتى توشقاندا باشلانغۇچ مەكتەپ سەۋىيىسىگە يېتتى.

1952 ـ يىلى شىنجاڭ ئۆلكىلىك ماۋارىپ نازارىتى كورلا ناھىيىسىگە ئۇچ كادىر ئەۋەتىپ، چې جيەنخۇانىڭ تېز ساۋات چىقىرىش ئۇسۇلىنى كېڭەيتىپ ئامما ئىچىگە قىزغىن ئالغىشىغا ئېرىشتى.

1956 ـ يىلى كورلا ناھىيىسى ئاساسىي قاتلامدا ئون ئورۇندا ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش جەمئىيىتى قۇردى، جەمئىيەتكە 157 كىشى داخىل ئەزا، 338 كىشى ئەزا بولدى. ناھىيە بويىچە 215 ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش سىنىپى، 47 تۈۋەن دەرىجىلىك سىنىپ، 25 ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش گۇرۇپپىسى، ئون تۈۋەن دەرىجىلىك گۇرۇپپا قۇرۇلدى. ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش تۈگىنىشىگە قاتناشقانلار جەمئىي 7245 كىشىگە يەتتى.

1957 ـ يىلى ناھىيە بويىچە دېھقانلاردىن ئىشتىن سىرتقى ئۆگىنىشكە قاتناشقانلار 7539غا يەتتى، بۇلاردىن ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش كۇرسىغا قاتناشقانلار 6298، ئىشتىن سىرتقى باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇغانلار 1291. ئۆگىنىشكە قاتناشقانلار ئىچىدە ئايال 3406، بۇلاردىن ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش كۇرسىغا قاتناشقانلار 2761، ئىشتىن سىرتقى باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇغانلار 645، بۇ ئۆگىنىشكە قاتناشقانلارنىڭ ھەممىسى ئۇيغۇر. مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 247، بۇلاردىن ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش ئوقۇتۇقۇچىسى 198، ئىشتىن سىرتقى باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى 47، ژاكالىتەن دەرس بەرگۈچى ئوقۇتقۇچى ئىككى.

1958 ـ يىلى ناھىيە بويىچە ئوتتۇرا ياش ۋە ياشلار 11 مىڭ 600 بولۇپ، بۇلاردىن ساۋاتسىزلار 5317، چالا ساۋاتلار 1961 ئىدى. چالا ساۋات ۋە ساۋاتسىزلار ئۇچۇن 107 سىنىپ، 194 گۇرۇپپا تەشكىللەپ بېرىلدى، قىسقا مۇددەت ئۆگىنىش ئارقىلىق 3702 كىشى ساۋات چىقاردى.

1959 ـ يىلى ناھىيە بويىچە ئوتتۇرا ياش ۋە ياشلاردىن يەنىلا 2026 ساۋاتسىز، 1500 چالا ساۋات بار ئىدى. ناھىيىلىك پارتكوم شۇ يىلى قىشتا ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش ھەرىكىتىنى قوزغاپ، خۇيزۇ، خەنزۇلاردىن 1500 خەت تونۇشنى ھەمدە يېزىش، تونۇش ۋە ئىشلىتىشنى ئۆگىنىۋېلىپ، گېزىت ئوقۇيالايدىغان، ئادەتتىكى خەت ـ چەكلەرنى يازالايدىغان بولۇشنى؛ ئۇيغۇرلاردىن ھەرىلەرنى قوشۇپ ئوقۇپ، ئادەتتىكى خەت ـ چەكلەرنى يازالايدىغان بولۇشنى تەلەپ قىلدى. گۇڭشىلار ئەترىتىنى ئاساس قىلىپ، «بەشتە بەسلىشىش» (رەھبەرلىك ئەھمىيەت بېرىشتە، ئۆگىنىشكە قاتناشقان ئادەمنىڭ ئاز ـ كۆپلۈكىدە، ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش سۈرئىتىنىڭ تېزلىكىدە، ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىشنىڭ يېڭى چارىسىنى تېپىشتا، ئۆگىنىش غەيرىتىدە بەسلىشىش) پائالىيىتىنى قانات يايدۇردى. شۇ يىلى قىشتا ناھىيە بويىچە ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش نەمۇنىچىلىرى يىغىنى چاقىرىلىپ، ساۋاتىنى چىقىرىش ۋە ئۆگىنىشتە نەمۇنىچى بولغان

115 ئىلغار شەخس ۋە ئىلغار كوللېكتىپ تەقدىرلەندى، ناھىيە بازىرى، ئاۋات گۈزەللىكى، چاپى 1 - ئەترىتى ۋە تەڭرىتاغ گۈزەللىكىنىڭ خېيىي ئەترىتى ئىلغار كوللېكتىپ بولدى.

1962 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق ماۋارىپ نازارىتى كورلا ناھىيىسىنىڭ يېزىلىرىدىكى ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش جەھەتتىكى ئىشتىن سىرتقى تەربىيىنى نۇقتىلىق تەكشۈردى. تۈت چولۇق ئەترەتتىكى 2822 كىشى تەكشۈرۈلدى، بۇلارنىڭ ئىچىدە ياشلار ۋە چوڭلار 1254، ساۋاتسىز ۋە چالا ساۋاتلار 613، بۇ ياشلار ۋە چوڭلار ئومۇمىي سانىنىڭ 48.8 پىرسەنتىنى تەشكىل قىلىدۇ. ياشلار ۋە چوڭلارنىڭ ساۋاتسىز قېلىش نىسبىتى 1950 - يىلدىكى %90تىن %41.2كە چۈشتى.

1964 - يىلى ناھىيە بويىچە ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش سىنىپىدىن 105ى قۇرۇلدى، 4878 كىشى ئۆگىنىشكە قاتناشتى، ئۇلارنىڭ ئىشتىن سىرتقى ئوقۇتقۇچىسى 210غا يەتتى. 1965 - يىلى ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش ئوبيېكتلىرىدىن ساۋاتىنى چىقارغانلار %77كە يەتتى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن كېيىن، ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش ۋە ئىشتىن سىرتقى ماۋارىپ خىزمىتى توختاپ قالدى. 1976-يىلدىكى تەكشۈرۈشتىن قارىغاندا، ناھىيە بويىچە ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش ئوبيېكتلىرىدىن ساۋاتىنى چىقارغانلار %50كە چۈشۈپ قالغان.

1985 - يىلى شەھەر بويىچە 16 ياشتىن 40 ياشقىچە بولغان ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش ئوبيېكتى 16 سانى 700 بولۇپ، ئۇلاردىن 15 سانى 300 كىشى ساۋاتىنى چىقاردى، ساۋات چىقىرىش نىسبىتى %91.62كە يەتتى. شەھەر بويىچە 16 ياشتىن 30 ياشقىچە بولغان ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش ئوبيېكتى 14 سانى 500 بولۇپ، ئۇلارنىڭ ساۋاتىنى چىقىرىش نىسبىتى %95.6كە يەتتى، ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 12 سانى 700 بولۇپ، ساۋاتىنى چىقىرىش نىسبىتى %97كە يەتتى؛ خەنزۇ 1777 بولۇپ، ساۋاتىنى چىقىرىش نىسبىتى %92.5كە يەتتى. شۇ يىلى ئاپتونوم رايونلىق «ئىككى ماۋارىپ» خىزمىتىنى تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىشىدا ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش ماۋارىپى ۋە چوڭلار ماۋارىپى تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىنىدى، كورلا شەھىرىگە لايىقلىق گۈۋاھنامىسى بېرىلدى.

ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش نەتىجىلىرىنى مۇستەھكەملەش ئۈچۈن، 1988 - يىل 8 - ئايدا تېكىچى، يېڭىشەر، چاھارباغ يېزىلىرىدا دېھقانلارنىڭ مەدەنىيەت - تېخنىكا مەكتەپلىرى قۇرۇلدى. 1989-يىل 3-ئايدا لەڭگەر يېزىسىدا دېھقانلارنىڭ مەدەنىيەت - تېخنىكا مەكتىپى قۇرۇلدى. بۇ مەكتەپلەردە كېسىم تىكىش - پىچىش، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىش، مېۋىلىك دەرەخ ئۆستۈرۈش، مېۋىلىك دەرەخ ئۇلاش، ياغاچچىلىق، ئۆي هايۋانلىرىنى بېقىش، ئائىلە ئېلېكتر سايمانلىرىنى رېمونت قىلىش قاتارلىق كەسىپلەر تەسىس قىلىندى. كۆرسەتكۈچلەر ئۆگىنىش ۋە تەربىيىلىنىش ئارقىلىق مەدەنىيەت سەۋىيىسىنى ئۆستۈرۈپ، بىلىمىنى كۆپەيتىپ، يېزىلارنىڭ ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشىدا تېگىشلىك رولىنى جارى قىلدۇردى.

2 §. ئىشچى - خىزمەتچىلەر ماۋارىپى

1950 - يىل 6 - ئايدا مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتى «ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئىشتىن سىرتقى ماۋارىپىنى قانات يايدۇرۇش توغرىسىدا يولىيورۇق» چىقاردى، كورلا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى دەرھال كەلىپ ئىشچى - خىزمەتچىلەرنى ئۆگىنىشكە قاتنىشىشقا سەپەرۋەر قىلدى.

1956 - يىلى كورلا ناھىيىسى ھەربىر خەنزۇ، خۇيزۇ ئىشچى - خىزمەتچىدىن خەنزۇچە خەتتىن 2000 نى تونۇشنى، باشقا ئاز سانلىق مىللەت ئىشچى - خىزمەتچىلىرىدىن ئۆز مىللىتىنىڭ تىل -

يېزىقىنى پىششىق بىلمىشنى؛ ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر ساۋاتىنى چىقارغاندىن كېيىن ئادەتتىكى يېزىق ھېسابىنى ۋە چوت ھېساباتىنى ئىشلەشنى بىلمىشنى، كادىر ۋە ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر ھەپتىسىگە ئالتە ساەەتتىن سەككىز ساەەتكىچە ئۆگىنىش قىلىشنى تەلەپ قىلدى.

1957 ـ يىلى كورلا ناھىيىسىدە ناھىيىلىك ئورگان كادىرلىرىنىڭ ئىشتىن سىرتقى مەدەنىيەت ئۆگىنىش مەكتىپى رەسمىي قۇرۇلدى، ئۇلارنىڭ تۆت ئىشتىن سىرتقى ئوقۇتقۇچىسى بولۇپ، ئۇيغۇر تىلى ۋە خەنزۇ تىلى دەپ ئىككى سىنىپقا ئايرىلدى. كېيىن ئۆگىنىش ئەۋزالىغا قاراپ ئۆزەن سىنىپ، يۇقىرى سىنىپ دەپ ئايرىلدى، جەمئىي 126 كىشى ئۆگىنىشكە قاتناشتى. ئۇلارنىڭ 105ى ناھىيە دەرىجىلىك ئورگان كادىرى، 11ى رايون، يېزا كادىرى، ئوتى ئىشچى.

1961 ـ يىلى كورلا ناھىيىسىدىكى ھەرقايسى ئورۇنلاردا ئۆگىنىش ھەيئەتلىرى قۇرۇلدى، سودا ئىدارىسى، دېھقانچىلىق سايمانلىرى زاۋۇتى، بانكا، ئاشلىق ئىدارىسى، ياغاچچىلىق كارخانىسى ۋە تراناسپورت ئەترىتى قاتارلىق ئورۇنلاردا ئىشتىن سىرتقى مەدەنىيەت ئۆگىنىش مەكتەپلىرى قۇرۇلدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر ماۋارىپى پۈتۈنلەي توختاپ قالدى.

1980 ـ يىلى ئىشچى ـ دېھقانلار ئىشتىن سىرتقى تەربىيىلەش كومىتېتلىرى ھەمدە ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنىڭ ئىشتىن سىرتقى مەكتەپلىرى قۇرۇلدى. خەنزۇ تىلىدا تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ تىل-ئەدەبىيات سىنىپى، ماتېماتىكا سىنىپى ۋە ئاز سانلىق مىللەتلەر ئۈچۈن خەنزۇ تىلى سىنىپى ئېچىلدى.

1982 ـ يىلى شەھەرلىك ئىشچى ـ دېھقانلار ماۋارىپى كومىتېتى قۇرۇلدى، كومىتېت قارمىقىدا ئىشچى-خىزمەتچىلەر ماۋارىپى ئىشخانىسى تەسىس قىلىندى. شەھەرگە قاراشلىق ئورۇنلاردا دەرس تولۇقلاش سىنىپىدىن يەتتىسى قۇرۇلدى، ئۆگىنىشكە 492 كىشى قاتناشتى، دەرس تولۇقلاشقا تېگىشلىك ئادەم 58%نى تەشكىل قىلدى. دەرس تولۇقلاش ئارقىلىق، شەھەر بويىچە ئىمتىھانغا قاتناشقان 560 كىشىدىن ئىدارە ـ ئەدەبىيات دەرسىدە لايىقەتلىك بولغانلىرى 36%نى، ماتېماتىكىدا لايىقەتلىك بولغانلار 38%نى، فىزىكىدا لايىقەتلىك بولغانلار 39%نى، خىمىيىدە لايىقەتلىك بولغانلار 61%نى تەشكىل قىلدى.

1985 ـ يىلى ھەرقايسى ئورۇنلاردا ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر مەدەنىيەت ئۆگىنىش سىنىپى، دەرس تولۇقلاش سىنىپى ۋە كەچكۈرسلار ئېچىلدى، 720 كىشى ئۆگىنىشكە قاتناشتى، بۇلاردىن 79 كىشى مەدەنىيەت دەرسلىرىنى تولۇقلاپ ئۆگىنىش ئارقىلىق ئالىي مەكتەپ ۋە تېخنىكومىلارغا ئىمتىھان بېرىپ كىردى. 1982 ـ يىلدىن بۇيان ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنىڭ تولۇقسىز ئوتتۇرا مەدەنىيەت دەرسلىرىنى تولۇقلاپ ئۆگىنىش سىنىپىدىن 54 قارار ئېچىلدى، ئۆگىنىشكە 2800دىن ئارتۇق ئادەم (قېتىم) قاتناشتى؛ تېخنىكوم ئىمتىھانىغا دەرس تولۇقلاش سىنىپىدىن تۆت قارار ئېچىلدى، ئۆگىنىشكە 254 كىشى قاتناشتى؛ كەسپىي تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ مەدەنىيەت دەرسىنى تولۇقلاپ ئۆگىنىش سىنىپىدىن 24 قارار ئېچىلدى، ئۆگىنىشكە 1567 كىشى قاتناشتى؛ چوڭلارنىڭ ئالىي مەكتەپ ئىمتىھانىغا دەرس تولۇقلاش سىنىپىدىن 36 قارار ئېچىلدى، ئۆگىنىشكە 2160 ئادەم (قېتىم) قاتناشتى.

1986 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە ئالىمە ئېلىكتر سايمانلىرىنى رېمونت قىلىش تېخنىكىسىنى ئۆگىنىش سىنىپىدىن ئىككى قارار ئېچىلىپ، 114 كىشى تەربىيىلەندى؛ ئىنگلىز تىلى سىنىپىدىن بەش قارار ئېچىلىپ، 236 كىشى تەربىيىلەندى؛ بوغالتىر يېتىشتۇرۇش سىنىپىدىن ئالتە قارار ئېچىلىپ، 300 كىشى تەربىيىلەندى؛ كىيىم تىكىش ـ پىچىش تېخنىكىسىنى ئۆگىنىش سىنىپىدىن ئالتە قارار (بۇنىڭ تۆت قارارى ئۇيغۇر تىلىدا دەرس ئوتتۇلىدىغان سىنىپ) ئېچىلىپ، 120 كىشى تەربىيىلەندى.

VIII باب

ئوقۇتقۇچىلار قوشۇنى

1§ . تەرەققىيات ئەھۋالى

چىلاق سۇلالىسى دەۋرىدە كورلىدىكى 48 كەنت، مەھەللىدە كونىچە مەكتەپ ـ مەدرىسىلەر قۇرۇلدى، مەدرىسدە ئاخۇنۇملار دەرس ئوتتى. گۇاڭشۇ 11 ـ يىلى (1885ـيىلى) ۋە گۇاڭشۇ 30 ـ يىلى (1904ـيىلى) ئىلگىرى ـ ئاخىر بولۇپ ئىككى خەيرىيە مەكتىپى قۇرۇلدى. گۇاڭشۇ 34 ـ يىلدىن (1908 ـ يىلدىن) شۈەنتۇڭ 2 ـ يىلى (1910 ـ يىلى) غىچە ئىلگىرى ـ ئاخىر بولۇپ ئوچ شۆتاڭ قۇرۇلدى، جاماەت مەكتىپى ۋە شۆتاڭلارنىڭ ئوقۇتقۇچىلىرى ئىنتايىن كەمچىل ئىدى. مىنگونىڭ 10 ـ يىلى (1921ـيىلى) كورلىدا ھۆكۈمەت باشقۇرغان 1ـ، 2ـ باشلانغۇچ شۆتاڭلارنىڭ ئوقۇتقۇچىلىرى ئەن لەن ۋە ۋاڭ يۈكشياڭلار چىلاق سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدىكى تەمىناتسىز ئوقۇغۇچى ۋە تەمىناتلىق ئوقۇغۇچىلار ئىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئوقۇتقۇچى، ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنى يېتىشتۇرۇش كۇرسى ۋە سۆھبەت يىغىنلىرىنى ئۆتكۈزۈپ، ماركسىزم ـ لېنىنىزم ۋە ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسىنى ئۆگىنىشكە ئۇيۇشتۇرۇپ، ئوقۇتقۇچى، ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر تەشكىلىنى ۋە ئۇلارنىڭ ئىدىيىسىنى تەرتىپكە سالدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە دىنىي زاتلار يىغىنلىرىنى چاقىرىپ، ئۇلارنى پارتىيىنىڭ سىياسىتىنى ئۆگىنىشكە ئۇيۇشتۇردى، دىنىي زاتلار بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، دىنىي مەكتەپلەرنى مەدەنىيەت مەكتەپلىرىگە قوشۇۋەتتى. 1950 ـ يىلى ناھىيە بويىچە ھۆكۈمەت مەكتەپلىرىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى 83كە يەتتى.

1959 ـ يىلى ناھىيىدىكى گۈڭشې، زاۋۈت ـ كان ۋە كارخانىلاردا باشلانغۇچ مەكتەپلەر قۇرۇلدى، ئوقۇش يېشىدىكى بالىلارنىڭ مەكتەپكە كىرىش نىسبىتى 97.5%كە يەتتى. تەرەققىيات بەك تېز بولۇپ، مەپ ئۆزۈن بولۇپ كەتكەچكە، ئوقۇتقۇچى، ئومكۇنە ۋە خىراجەت جەھەتتە بىر مۇنچە ئاجىز ھالقىلار پەيدا بولدى.

1962 ـ يىلى تەڭشەش ئارقىلىق مەكتەپلەر قوشۇۋېتىلدى ۋە ئۆزگەرتىلدى، خىزمەتنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمىغان ئوقۇتقۇچى، ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر ئىخچاملىنىپ تەڭشەلدى. ناھىيە بويىچە ئوقۇتقۇچى، ئىشچى ـ خىزمەتچى 174كە قىسقارتىلدى (بۇنىڭ 34ى ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇتقۇچىسى).

1985 ـ يىلى شەھەر بويىچە ئوقۇتقۇچى، ئىشچى ـ خىزمەتچى 1616گە يەتتى، بۇلارنىڭ 649ى باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچى، ئىشچى ـ خىزمەتچىسى، 895ى ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچى، ئىشچى ـ خىزمەتچىسى؛ 72سى بالىلار باغچىسىنىڭ ئوقۇتقۇچى، ئىشچى ـ خىزمەتچىسى؛ بۇلارنىڭ تارىسىدا ئالىي مەكتەپنىڭ تولۇق كۇرسىنى پۈتتۈرگەنلىك ئوقۇش تارىخىغا ئىگىلەر 78، مەخسۇس كۇرسىنى پۈتتۈرگەنلىك ئوقۇش تارىخىغا ئىگىلەر 164، ئوتتۇرا سىفەن ئوقۇش تارىخىغا ئىگىلەر 947، تولۇقسىز سىفەن ئوقۇش

تارىخىغا ئىگىلەر 57، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇش تارىخىغا ئىگىلەر 140، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپتىن تۆۋەن ئوقۇش تارىخىغا ئىگىلەر 230.

1990 ـ يىلى شەھەر بويىچە ئوقۇتقۇچى، ئىشچى ـ خىزمەتچى 2409غا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە شەھەرگە قاراشلىق باشلانغۇچ مەكتەپ 79 بولۇپ، ئوقۇتقۇچى، ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 1400، كەسپىي ئوقۇتقۇچىسى 1274؛ ئوتتۇرا مەكتەپ 27 بولۇپ، ئوقۇتقۇچى، ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 1009، كەسپىي ئوقۇتقۇچىسى 822.

§ 2 . ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئىجتىمائىي ئورنى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى ۋە خەلق ھۆكۈمىتى ھەرمىللەت ئوقۇتقۇچىلىرىنى سىياسىي ئۆگىنىشلەرگە دائىم تەشكىللەپ، يەر ئىسلاھاتى، ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇش-چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش، «ئۈچكە قارشى تۇرۇش»، «بەشكە قارشى تۇرۇش» قاتارلىق سىياسىي ھەرىكەتلەرگە قاتناشتۇرۇپ، ئوقۇتقۇچىلارنى ئىجتىمائىي خىزمەت جەريانىدا چېنىقتۇردى، شۇنىڭ بىلەن ئوقۇتقۇچىلارنىڭ بەزىلىرى كومپارتىيىگە ئەزا بولدى، ھەر مىللەت ئوقۇتقۇچىلىرىنىڭ سىياسىي ئورنى ۋە ئىجتىمائىي ئورنى پەيدىنپەي ئۆستى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» جەريانىدا، ئىنتايىن «سول» پىكىر ئېقىمىنىڭ تەسىرىدە ئوقۇتقۇچىلار زەربە يېدى ۋە تەقىب قىلىندى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»دىن كېيىن قالايمىقانچىلىقلار ئوڭشالدى، ئوقۇتقۇچىلار ئارىسىدىكى ناھەق، يالغان، خاتا دېلولار ئاقلاندى، سىياسەتلەر ئەمەلىيلەشتۈرۈلدى، ئوقۇتقۇچىلارنىڭ سىياسىي ئورنى ۋە ئىجتىمائىي ئورنى يارا ـ يارا ئۆستى. 1982 ـ يىلدىن 1990 ـ يىل 3 ـ ئايغىچە شەھەر تەۋەسىدىكى ماتارىپ سىستېمىسىدا 108 كىشى كومپارتىيىگە ئەزا بولدى.

كورلا شەھەرلىك ھەر ئۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتايلىرىدا 1 ـ ئۆۋەتلىكتە 11 ئوقۇتقۇچى، 2 ـ ئۆۋەتلىكتە 13 ئوقۇتقۇچى، 3 ـ ئۆۋەتلىكتە 12 ئوقۇتقۇچى، 4 ـ ئۆۋەتلىكتە يەتتە ئوقۇتقۇچى ۋەكىل بولدى. ھەرئۆۋەتلىك سىياسىي كېڭەش كورلا شەھەرلىك كومىتېتىدا ئوقۇتقۇچىلار سىياسىي كېڭەشنىڭ ئەزاسى بولدى، مەسىلەن: 1 ـ ئۆۋەتلىكتە يەتتە ئوقۇتقۇچى، 2 ـ ئۆۋەتلىكتە 15 ئوقۇتقۇچى، 3 ـ ئۆۋەتلىكتە ئون ئوقۇتقۇچى، 4 ـ ئۆۋەتلىكتە 14 ئوقۇتقۇچى ئەزا بولۇپ سايلاندى. ئوقۇتقۇچىلارنىڭ سىياسىي ئورنى ۋە ئىجتىمائىي ئورنىنىڭ ئۈسكەنلىكى ئۇلارنىڭ خىزمەت قىزغىنلىقىغا تېخىمۇ ئىلھام بولدى، ئوقۇتقۇچىلار ئارىسىدا نۇرغۇن خىزمەت ئىلغارلىرى مەيدانغا كەلدى. 1985 ـ يىلى بەش كىشى ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك خىزمەت ئىلغارى، ئۈچ كىشى ئوبلاست دەرىجىلىك خىزمەت ئىلغارى، 14 كىشى شەھەر دەرىجىلىك خىزمەت ئىلغارى بولۇپ مۇكاپاتلاندى. 1988 ـ يىلى 41 كىشى كورلا شەھىرى بويىچە مۇكاپاتلاندى. 1989 ـ يىلى ئۈچ كىشى دۆلەت دەرىجىلىك، توققۇز كىشى ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك، 19 كىشى ئوبلاست دەرىجىلىك، 54 كىشى شەھەر دەرىجىلىك ئىلغار بولۇپ مۇكاپاتلاندى. 1990 ـ يىلى 64 كىشى شەھەر بويىچە مۇكاپاتلاندى.

§ 3 . ئوقۇتقۇچىلارنىڭ تۇرمۇش تەمىناتى

مىنگونىڭ 31 ـ يىلى (1942 ـ يىلى) ناھىيىلىك باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ مۇدىرى ئېيىغا 75 يۆەن، ئىلمىي مۇدىرى 60 يۆەن، باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ يۇقىرى سىنىپىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى 55 يۆەن، تۆۋەن

سىنىپىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى 35 يۈەن، تەربىيىچى 50 يۈەن، تەنتەربىيىچى 45 يۈەن، زاپاسلۇز 30 يۈەن، شۇجى (كاتىپ) 25 يۈەن، مەكتەپ قارا خىزمەتچىسى 25 يۈەن ماتاش ئالاتتى.

مىنگۇنىڭ 34 ـ يىلى (1945 ـ يىلى) كورلا ناھىيىلىك مەركىزىي خەلق مەكتىپىنىڭ مۇدىرى ئېيىغا 2400 يۈەن (قايى، تۆۋەندىمۇ شۇنداق) ئىلمىي مۇدىر 1680 يۈەن، باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ يۇقىرى سىنىپىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى 1680 يۈەن، تۆۋەن سىنىپىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى 1560 يۈەن، يۇقىرى پەن ئوقۇتقۇچىسى 1560 يۈەن، تۆۋەن پەن ئوقۇتقۇچىسى 1440 يۈەن، ئىش بېجىرگۈچى 1440 يۈەن، تەربىيىچى 1440 يۈەن، تەنتەربىيىچى 1200 يۈەن، شۇجى (كاتىپ) 840 يۈەن، يۇقىرى سىنىپنىڭ يارىدەمچى ئوقۇتقۇچىسى 1080 يۈەن، يۇقىرى سىنىپنىڭ دىن دەرس ئوتتىدىغان يارىدەمچى ئوقۇتقۇچىسى 1080 يۈەن، تۆۋەن سىنىپنىڭ دىن دەرس ئوتتىدىغان يارىدەمچى ئوقۇتقۇچىسى 1080 يۈەن، مەكتەپ قارا خىزمەتچىسى 720 يۈەن ماتاش ئالىدىغان بولدى. مال باھاسى ئوچقاندەك ئۆزلەپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن، مەكتەپ مۇدىرىدىن تارتىپ ھەربىر ئوقۇتقۇچىغىچە ھەر بىر ئېيىغا 800 يۈەن تۇرمۇش قوشۇمچە يارىدەم پۇلى، قارا خىزمەتچىگە ئېيىغا 400 يۈەن تۇرمۇش قوشۇمچە يارىدەم پۇلى بېرىلدى.

50 ـ يىللارنىڭ باشلىرىدا ئوقۇتقۇچىلار ئارىسىدا ناتۇرا ئىش ھەققى تۇزۇمى يولغا قويۇلدى. ھەرقايسى مەكتەپلەردە ماتاش باھالاش ھەيئىتى قۇرۇلدى. ئىش ھەققى ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئەخلاقى، قابىلىيىتى، خىزمەت پوزىتسىيىسى، ۋەزىپىسىنىڭ ئېغىر ـ يېنىكلىكىگە قاراپ، دېموكراتىك باھالاش ئاساسىدا نومۇر قويۇلۇپ، نومۇر بويىچە ناتۇرا ئىش ھەققى ھېسابلاندى. 1953 ـ يىلى شىنجاڭ مالىيە نازارىتى ۋە ماتارىپ نازارىتىنىڭ باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرىنىڭ ماتاش سوممىسىنى تەڭشەش توغرىسىدىكى بەلگىلىمىسىگە ئاساسەن، ناھىيە بازىرىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ مۇدىرىغا 194 ناتۇرا، مۇدىر ئوقۇتقۇچىسىغا 169 ناتۇرا، ئوقۇتقۇچىسىغا 150 ناتۇرا، ئىش بېجىرگۈچىلىرىگە 144 ناتۇرا، قارا خىزمەتچىلىرىگە 105 ناتۇرا بېكىتىلدى؛ يېزا باشلانغۇچ مەكتەپ مۇدىرلىرىغا 169 ناتۇرا، مۇدىر ئوقۇتقۇچىلىرىغا 144 ناتۇرا، ئوقۇتقۇچىلىرىغا 123 ناتۇرا، قارا خىزمەتچىلىرىگە 105 ناتۇرا بەلگىلەندى.

1955 ـ يىلى ناتۇرا ئىش ھەققى تۇزۇمى ئىش ھەققى تۇزۇمىگە ئۆزگەرتىلدى. كورلا ناھىيىسىدىكى ھۆكۈمەت مەكتەپلىرىنىڭ 91 ئوقۇتقۇچىسىدىن 31 ئوقۇتقۇچىنىڭ ئىش ھەققى دېموكراتىك باھالاش ئارقىلىق كۆپەيتىلدى ۋە خىزمەتكە يېڭى قاتناشقان ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئىش ھەققى تەڭشەلدى.

1956ـيىلى ماتارىپ مىنىستىرلىكى مەملىكەت بويىچە ئادەتتىكى ماتارىپ ۋە سەۋەن ماتارىپى بىلەن شۇغۇللانغان ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئىش ھەققىنى تەڭشىدى. كورلا ناھىيىسىدىكى 98 باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسىنىڭ ئوتتۇرىچە ئايلىق ئىش ھەققى 49.5 يۈەندىن 59.8 يۈەنگە تەڭشەلدى؛ 35 ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچى، ئىشچى ـ خىزمەتچىسىنىڭ ئوتتۇرىچە ئايلىق ئىش ھەققى 67.86 يۈەندىن 78.45 يۈەنگە تەڭشەلدى.

1963 ـ يىلى كورلا ناھىيىلىك مەركىزىي باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرىنىڭ ئىش ھەققىنى باشقا ساھەدىكى ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرگە ئوخشاشلا تەڭشەلدى، شۇنىڭ بىلەن بىللە ئاپتونوم رايونىنىڭ «ئالىي مەكتەپنى پوتتۇرۇپ پراكتىكا مۇددىتى توشقانلارنىڭ ئىش ھەققى دەرىجىسى رەسمىيلەشتۈرۈلگەندە» بېكىتىلىدىغان 23 ـ دەرىجىدىن 22 ـ دەرىجىگە ئۆزگەرتىلمىدى» دېگەن بەلگىلىمىسى ئىجرا قىلىنىدى.

1979 ـ يىلى ئوقۇتقۇچى، ئىشچى ـ خىزمەتچىلەردىن 40% كىشىنىڭ ئىش ھەققى تەڭشەلدى، خىزمەت نەتىجىسى گەۋدىلىك بولغان يەنە 2% ئادەمگە بىر دەرىجىدىن ئىش ھەققى قوشۇلدى، شۇ يىلى 11 ـ ئايدىن باشلاپ ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەردە سىنىپ مەسئۇللىرىغا قوشۇمچە يارىدەم پۇلى تارقىتىلىدى.

1981 ـ يىلى 1978 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىدىن ئىلگىرى خىزمەتكە قاتناشقان ئوقۇتقۇچى، ئىشچى ـ

خىزمەتچىلەرگە بىر دەرىجە ئىش ھەققى قوشۇلدى، بۇلارنىڭ ئىچىدە ئوقۇتقۇچىلىق خىزمىتىدە كۆزۈنەرلىك نەتىجە ياراتقان، تۆھپىسى چوڭراق، ئوقۇتقۇچىلىق ئىستاژى ئۇزۇنراق، ئوخشاش تۇردىكى خادىملارغا سېلىشتۇرغاندا ئىش ھەققى دەرىجىسى تۆۋەنرەك ئاز سانداكى مۇئەللىم ئوقۇتقۇچى، ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرگە ئىككى دەرىجە ئىش ھەققى قوشۇلدى.

1982 ـ يىلى خەلق باشقۇرۇشىدىكى ئوقۇتقۇچىلارغا ھەر يەكشەنبە ئۈچۈن 12.5 يۈەن، ۋاكالىتەن دەرس بەرگۈچى ئوقۇتقۇچىلارغا ھەر كېچە ئۈچۈن بەش يۈەن قوشۇپ بېرىلدى.

1983 ـ يىلى ئالىي مەكتەپ، تېخنىكومىلارنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلار ئۈچۈن بىر دەرىجە تۇراقسىز ئىش ھەققى بېرىلدى.

1984 ـ يىلى ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرىغا چېگرا رايون قوشۇمچە ياردەم پۇلى، زىيالىيلار قوشۇمچە ياردەم پۇلى ۋە قوشۇمچە يەكشەنبە قوشۇمچە ياردەم پۇلى بېرىلدى.

1985 ـ يىلى ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرىنىڭ ئىش ھەققى ئىسلاھ قىلىنىپ، ئىش ھەققى كۆپەيتىلدى ۋە شۇ يىلى 1 ـ ئايدىن باشلاپ تولۇقلاپ بېرىلدى ھەمدە ئوقۇتقۇچىلىق ئىستاژى قوشۇمچە ياردەم پۇلى بېرىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە خەلق باشقۇرۇشىدىكى ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئىش ھەققى ئىسلاھ قىلىنىپ، تۇرمۇش قوشۇمچە ياردەم پۇلى 21 يۈەنگە كۆپەيتىلدى.

كورلا شەھىرىدىكى ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرىنىڭ 1990 ـ يىلدىكى ئايلىق ئىش ھەققىنىڭ قۇرۇلمىسى

جەدۋەل: 26 — 6

بىرلىكى: يۈەن

دەرىجىسى	ئاساسىي ئىش ھەققى	رايون قوشۇمچە ياردەم پۇلى	ئىستاژ قوشۇمچە ياردەم پۇلى	ئومۇمىي ئىش ھەققى
ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئالىي ئوقۇتقۇچىسى	158.5	41	20.5	220
ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ 1 ـ دەرىجىلىك ئوقۇتقۇچىسى	127.5	33.5	16	177
ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ 2 ـ دەرىجىلىك ئوقۇتقۇچىسى	92.5	24.5	11.5	128.5
ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ 3 ـ دەرىجىلىك ئوقۇتقۇچىسى	86	22	11	119
باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ ئالىي ئوقۇتقۇچىسى	127.5	33.5	16	177
باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ 1 ـ دەرىجىلىك ئوقۇتقۇچىسى	92.5	24.5	11.5	128.5
باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ 2 ـ دەرىجىلىك ئوقۇتقۇچىسى	86	22	11	119
باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ 3 ـ دەرىجىلىك ئوقۇتقۇچىسى	79	20.5	10	109.5

ئىزاھات: باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرىدىن ئالىي ئۇنۋان ئالغانلارنىڭ ئىش ھەققى ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرىنىڭ 1 ـ دەرىجىسىگە تەڭ، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرىنىڭ 1 ـ دەرىجىسى ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرىنىڭ 2 ـ دەرىجىسىگە تەڭ، باشقىلىرىمۇ شۇ تەرتىپ بويىچە بولىدۇ.

4 § . كەسپىي بىلىم ئاشۇرۇش

1951 ـ يىلى قارا شەھەر ۋالىي مەكتىبى مەدەنىيەت ـ ماۋارىپ بۆلۈمى سىرتتىن ئوقۇش مىنىپىدىن بىرنى ئېچىپ، مەلۇماتى تۆۋەنرەك ئوقۇتقۇچىلارنى مەخسۇس تەربىيىلىدى. بۇ ئوقۇتقۇچىلار ئۆگىنىش ئارقىلىق كەسپىي مەۋىيىسىنى زور دەرىجىدە ئۆستۈردى.

1955 ـ يىلدىن 1964 ـ يىلغىچە كورلا ناھىيىسى كۆپ قېتىم ئوقۇتقۇچى يېتىشتۈرۈش كۇرسى ۋە نۆۋەت بىلەن تەربىيىلەش كۇرسى ئاچتى. 1955 ـ يىلى ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئالتە ئايلىق قىسقا مۇددەتلىك نۆۋەت بىلەن تەربىيىلىنىش كۇرس ئېچىلدى. 1956 ـ يىلى مىللىي مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرى ئۈچۈن بىر قارار كۇرس ئېچىلدى، بۇ كۇرسقا 200 ئادەم قاتناشتى. 1958 ـ يىلى يازلىق تەتىل ۋاقتىدىن پايدىلىنىپ باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرىنى تەربىيىلەش كۇرسى ئېچىلدى، كۇرسقا 50 ئادەم قاتناشتى. 1959 ـ يىلى يەنە يازلىق تەتىل ۋاقتىدىن پايدىلىنىپ، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرىنىڭ ئۆگىنىش كۇرسى ئېچىلدى، كۇرسقا قاتناشقانلار بېداگوگىكا نەزەرىيىسى ۋە سىنىپ مەسئۇللىرىنىڭ ۋەزىپىسى توغرىسىدىكى بىلىملەرنى ئۆگەندى. 1960 ـ يىلى سىرتتىن ئوقۇش خىزمەت پونكىتى قۇرۇلۇپ، 170 ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىندى. ئوتتۇرا سىنىپنىڭ ئوقۇش مۇددىتى ئۈچ يىل، ئالىي سىنىپنىڭ ئوقۇش مۇددىتى تۆت يىل بولدى. 1964 ـ يىلى ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش شۇبە مەكتىپىدىن بىرى، يېتەكچىلىك قىلىش پونكىتىدىن يەتتىسى قۇرۇلدى.

1966 ـ يىلى كورلا ناھىيىسى «ئوقۇتقۇچىلارنىڭ خىزمەت ئۆستىدە تۇرۇپ بىلىم ئاشۇرۇش توغرىسىدا يەتتە يىللىق پىلان» ، «رادىئو ئارقىلىق ئوقۇتۇش يەتتە يىللىق پىلانى» ، «مەخسۇس ئوقۇتقۇچى، قوشۇمچە ئوقۇتقۇچى ۋە يېتەكچىلەرنى تەربىيىلەشنىڭ يەتتە يىللىق پىلانى» نى تۈزۈپ چىقتى، كېيىن «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» نىڭ توسالغۇسى تۈپەيلىدىن ئەملگە ئاشماي قالدى.

1971 ـ يىلى كورلا ناھىيىسى ئوقۇتقۇچىلارنى تەربىيىلەش كۇرسى ئېچىپ، 100 ئوقۇتقۇچىنى تەربىيىلىدى. 1980 ـ يىلى كورلا ناھىيىسىدە ئوقۇتقۇچىلارنىڭ بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىپى قۇرۇلۇپ، 125 ئوقۇتقۇچى تەربىيىلەندى. 1983 ـ يىلى كورلا شەھىرىدە ئوقۇتقۇچىلارنىڭ بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىپى قۇرۇلۇپ، دەرسلىك تەييارلاش، ئوقۇتۇش ئۇسۇلى ئۆگىنىش كۇرسى ئېچىلىپ، 623 كۇرسانت قوبۇل قىلىندى، ئۇلارنىڭ ئۆگىنىش مۇددىتى ئىككى يىل بولدى. ئىمتىھان ئېلىپ تەكشۈرۈش ئارقىلىق ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرىدىن 635 كىشى ئايتونوم رايوندىن بېرىلگەن لايىقەتلىك گۇۋاھنامىسىگە ئېرىشتى، بۇ ئىمتىھان بېرىشكە تېگىشلىك ئومۇمىي ئوقۇتقۇچىنىڭ 87.5 پىرسەنتىنى تەشكىل قىلىدۇ.

1985 ـ يىلى شەھەرلىك ماۋارىپ ئىدارىسى ياش ئوقۇتقۇچىلاردىن 35 كىشىنى تاللاپ ئىچكى ئۇلكىلەردىكى ئالىي مەكتەپلەرگە بىلىم ئاشۇرۇشقا ئەۋەتتى، شۇنىڭ بىلەن بىللە شىنجاڭ سىغان داشۇسى بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، 40 نەپەر خىمىيە ئوقۇتقۇچىسىنى ئۇلارغا ۋاكالىتەن تەربىيىلەتتى. 1987 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە بىلىم ئاشۇرۇش، ئۆگىنىش (خىزمەت ئۆستىدە بىلىم ئاشۇرۇش بىلەن خىزمەتنى ئايرىلىپ بىلىم ئاشۇرۇشمۇ شۇنىڭ ئىچىدە) ئارقىلىق 153 كىشى ئالىي تېخنىكومدىن بۇقىرى ئوقۇش تارىخىغا، 112 كىشى ئوتتۇرا تېخنىكوم ئوقۇش تارىخىغا، توققۇز كىشى تولۇق ئوتتۇرا ئوقۇش تارىخىغا ئىگە بولدى؛ 541 كىشى ھەرخىل قىسقا مۇددەتلىك كۇرسلاردا، 150 كىشى ئوتتۇرا سىغانىڭ ژۇرنال ئارقىلىق ئوقۇشقا يېتەكچىلىك قىلىش كۇرسىدا ئوقۇدى. بىلىم ئاشۇرۇش تەربىيىسى ئالغانلار ئومۇمىي ئوقۇتقۇچى، ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنىڭ 52 پىرسەنتىنى تەشكىل قىلىدۇ. 1990 ـ يىلى شەھەر بويىچە ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئوقۇش تارىخى جەھەتتىكى لايىقەتلىك بولۇش نىسبىتى 1986 ـ يىلدىكى 60% تىن 84%كە ئۆستى.

يىگىرمە يەتتىنچى قىسىم

پەن - تېخنىكا

I باب

ئاپپاراتلار ۋە قوشۇن

§ 1 . ئاپپاراتلار

مىنگونىڭ 25 - يىلى (1936 - يىلى) كورلا مەۋرىي ياشقۇرۇش ئىدارىسىدە دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىقنى ياخشىلاش پونكتى قۇرۇلۇپ، ئايباس قارى پونكىت باشلىقى بولغان. چارۋا تېخنىكىلىرىدىن ئىبراھىم قارى، نۇردۇنبەگ، ئابدۇراخمان دېگەن ئۈچ ئادەم بار ئىدى. پونكتنىڭ كەسپى، ئاساسلىقى، يېڭىچە دېھقانچىلىق ماشىنا - سايمانلىرى ۋە ئەسىلىك چارۋىلارنى كىرگۈزۈش، كېڭەيتىش، شۇنىڭدەك چارۋىلاردا بولىدىغان يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاشتىن ئىبارەت بولغان.

1953 - يىلدىن كېيىن كورلا ناھىيىسىدە ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ، يېزا ئىگىلىك تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش پونكتى، يېزا ئىگىلىك پەن تەتقىقات ئورنى، ئۇرۇقچىلىق شىركىتى قۇرۇلدى. كېيىن پەن- تېخنىكا كومىتېتى ۋە پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى قۇرۇلدى.

1. مەۋرىي ئاپپاراتلار

كورلا ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتى يۇ كومىتېت 1960 - يىل 2 - ئايدا قۇرۇلغان بولۇپ، ئۇنىڭغا بىر مۇدىر، بىر مۇئاۋىن مۇدىر، يەتتە ئەزا سەپلەندى، ئۇنىڭ قارىمىقىدا دېھقانچىلىق، باغۋەنچىلىك، مال دوختۇرلۇق، مېدىتسىنا، سۇچىلىق، دېھقانچىلىق ماشىنىلىرىدىن ئىبارەت ئالتە مەخ- سۇس تەتقىقات گۇرۇپپىسى تەسىس قىلىنىپ، ھەر بىر گۇرۇپپىغا ئۈچتىن بەشكىچە مەخسۇس تېخنىكا خادىمى قاتناشتۇرۇلدى.

1963 - يىلدىكى ئورگانلارنى ئىخچاملاش جەريانىدا، ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتى ئەمەلدىن

قالدۇرۇلدى، 1978 - يىلى ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، بىر مۇدىر، بىر مۇئاۋىن مۇدىر، ئىككى خىزمەتچى خادىم قويۇلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ھەرقايسى گۇڭشېلارمۇ ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتىغا ماسلىشىپ يېڭى تېخنىكىنى كېڭەيتىش ۋە ئىلمىي تەتقىقات خىزمىتىنى قانات يايدۇرۇش ئۈچۈن، بىر رەھبەرنى پەن - تېخنىكىنى ئاساسلىق باشقۇرۇشقا بەلگىلەپ، گۇڭشې بېزا ئىگىلىك پەن - تېخنىكا گۇرۇپپىسى قۇردى.

كورلا شەھەرلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتى بۇ كومىتېت 1979 - يىل 10 - ئايدا قۇرۇلدى، ئۇ رايون دەرىجىلىك كەسپىي ئورۇن بولۇپ، بىر مۇئاۋىن مۇدىر قويۇلدى. 1984 - يىلى ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتى بىلەن شەھەرلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتى بىرلەشتۈرۈلۈپ، بىر مۇدىر قويۇلدى. 1985 - يىلى ئۇنىڭ قارىسىغىدا پەن - تېخنىكا تەرەققىيات پونكىتى تەسىس قىلىندى. 1990-يىلى خىزمەتچى خادىمى 18 گە يەتتى.

بايىنغولىن ئوبلاستلىق پەن - تېخنىكا كومىتېتى 1960 - يىل 1 - ئايدا بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق پەن - تېخنىكا كومىتېتى ۋە كورلا ئىلايەتلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتى قۇرۇلدى. شۇ يىلى 12 - ئايدا بۇ ئىككى پەن - تېخنىكا كومىتېتى بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق پەن-تېخنىكا كومىتېتى قىلىپ بىرلەشتۈرۈلۈپ، ناھىيە دەرىجىلىك مەمۇرىي ئاپپارات قىلىندى. بۇ كومىتېت 1962 - يىلى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، 1973 - يىل 10 - ئايدا ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. ئۇنىڭغا 13 مەمۇرىي شتات، 19 كەسپىي شتات مەپلەپ بېرىلدى. كېيىن يەنە تۆت پەن تەتقىقات ئاپپاراتى قۇرۇلدى.

2. پەن تەتقىقات ئاپپاراتلىرى

بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق دېھقانچىلىق پەن تەتقىقات ئورنى 1954 - يىلى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچىلىق پەن تەتقىقات ئورنىغا قاراشلىق كورلا زىرائەت تەجرىبە پونكىتى قۇرۇلدى. 1958 - يىلى ئۇنىڭ نامى ئىلايەتلىك دېھقانچىلىق پەن تەتقىقات ئورنىغا ئۆزگەرتىلدى. 1960 - يىل 12 - ئايدا ئۇنىڭ نامى بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق دېھقانچىلىق پەن تەتقىقات ئورنىغا ئۆزگەرتىلدى. ئۇنىڭ 1990 - يىلدىكى ئىشچى - خىزمەتچىسى 134 بولۇپ، ئۇنىڭ ئىچىدە مەمۇرىي كادىر 16، پەن - تېخنىكا كادىرى 41، ئىشچى 77. ئۇنىڭ تەتقىقات دائىرىسى ئاشلىق، كۆكتات، مېۋە ئۇرۇقىنى كىرگۈزۈپ تېرىش، ئۇلارنىڭ سورتىنى ياخشىلاش ۋە كېسەللىك، زىيانداش ھاشاراتلارنىڭ ئالدىنى ئېلىشنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ ئورۇن قۇرۇلغاندىن بۇيان 800 نەچچە قېتىم تېخنىكا كېڭەيتىپ، 15 قېتىم مۇكاپاتلاندى.

بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق چارۋىچىلىق پەن تەتقىقات ئورنى بۇ ئورۇن 1984 - يىل 5 - ئايدا قۇرۇلۇپ، بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق چارۋىچىلىق ئىدارىسىنىڭ قارىسىغىدا بولدى. ئۇنىڭ 1990 - يىلدىكى ئىشچى - خىزمەتچىسى 30 بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە تېخنىك كادىر 19، مەمۇرىي كادىر توققۇز، ئىشچى ئىككى. ئۇنىڭ تەتقىقات دائىرىسى ئەسىللىك چارۋا، ئۇي قۇشلىرىنى كىرگۈزۈش، ئۇلارنىڭ ئەسلىنى ياخشىلاش ۋە يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاشنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بىر قانچە يىلدىن بۇيان ئۇلارنىڭ 22 تۈردىكى پەن تەتقىقات نەتىجىسى ئوبلاستنىڭ پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى بويىچە 3 - دەرىجىلىك مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق بېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى پەن تەتقىقات ئورنى بۇ ئورۇن 1979 - يىل 6 - ئايدا قۇرۇلۇپ، بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق بېزا ئىگىلىك

ماشىنىلىرى ئىدارىسىنىڭ قارىمىقىدا بولدى. ئۇنىڭ 1990 - يىلدىكى شتاتى 25، ئەمەلىي بار ئىشچى- خىزمەتچىسى 23. ئۇنىڭ تەتقىقات دائىرىسى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ماشىنىلىرىنى كىرگۈزۈش، ياغلىشلاش، تەتقىق قىلىپ ياساشنى ئۆزلىشىگە ئالدى. بۇ ئورۇن قۇرۇلغاندىن بۇيان جەمئىي ئالتە تۈرلۈك پەن تەتقىقات مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. بۇنىڭ ئىچىدە ئالتۇن مېدالغا ئېرىشكەن لوپنۇر كەندىرىنى پارچىلاپ تىلىش - سويۇش ماشىنىسى تەتقىقات 5 - نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك كەشپىيات كۆرگەزمىسىدە مىس مېدالغا ئېرىشتى.

بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق ئورمانچىلىق پەن تەتقىقات ئورنى بۇ ئورۇن 1989 - يىل 6 - ئايدا قۇرۇلغان بولۇپ، بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق ئورمانچىلىق ئىدارىسىنىڭ قارىمىقىدا بولدى. ئۇنىڭ 1990 - يىلدىكى شتاتى 16، ئەمەلىي بار ئىشچى - خىزمەتچىسى توققۇز. ئۇنىڭ تەتقىقات دائىرىسى توغراق ئورمانلىقىنى يېڭىلاپ ئەسلىگە كەلتۈرۈش، پۇتاش، ئۆزگەرتىش. ئۇلار 1989 - يىلى «يىپەك يولى» ژۇرنىلىنىڭ تېخنىكا ئالتۇن مۇكاپاتىغا، 1990 - يىلى ئوبلاستنىڭ پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى بويىچە 1 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق پەن - تېخنىكا ئاخباراتى تەتقىقات ئورنى بۇ ئورۇن 1984 - يىلى قۇرۇلغان، ئۇنىڭ 1990 - يىلدىكى ئىشچى - خىزمەتچىسى يەتتە. ئۇنىڭ تەتقىقات دائىرىسى ئاخباراتلارنى تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىش، ئۇچۇرلارنى توپلاش - ئالماشتۇرۇش ۋە تېخنىكا مەسلىھەتچىلىكىنى ئۆزلىشىگە ئالىدۇ. ئىككى تەتقىقات تۈرى ئاپتونوم ئوبلاستنىڭ تېخنىكا تەرەققىياتى بويىچە 3 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

باغراش قوموش تەتقىقات ئورنى بۇ ئورۇن 1987 - يىل 11 - ئايدا قۇرۇلغان، ئۇنى باغراش قەغەز زاۋۇتىنىڭ ۋەزىپىسىدىن ئىستېپا بەرگەن تېخنىك خادىمى جيالۇ شۇدي قۇرغان. ئۇنىڭ ئورنى كورلا شەھىرىنىڭ يېڭىشەھەر رايونىدا. بۇ خەلق باشقۇرۇشىدىكى ئاپپارات، ئالتە ئىشچى - خىزمەتچىسى بار.

3. ئۇچۇر مۇلازىمىتى ئاپپاراتى

كورلا سىلىەن تېخنىكا - ئىقتىساد ئۇچۇر مۇلازىمىتى ئورنى بۇنى 1988-يىل 6-ئايدا بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق 2 - يىغىلىش ساناقىدا ئىدارىسىدىن پېنسىيەگە چىققان تېخنىك خادىم جۇ دەيىمن قۇرغان. بۇ خەلق باشقۇرۇشىدىكى ئاپپارات بولۇپ، 12 ئىشچى - خىزمەتچىسى بار. ئۇلار لوپنۇر كەندىرى چېيى، لوپنۇر كەندىرى قەغىزى قاتارلىق يېڭى مەھسۇلات يارىتتى.

4. پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى تەشكىلاتلىرى

كورلا شەھەرلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى 1983 - يىلى كورلا شەھىرىدە پەن - تېخنىكا جەمئىيىتىگە تەييارلىق كۆرۈش كومىتېتى قۇرۇلدى.

1985 - يىل 12 - ئايدا كورلا شەھەرلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى قۇرۇلۇپ، يەتتە مەخسۇس كادىر سەپلەپ بېرىلدى. 1985 - يىل 12 - ئايدا جەمئىيەتنىڭ 1 - قۇرۇلتىيى، 1989- يىل 11 - ئايدا 2 - قۇرۇلتىيى چاقىرىلدى. بۇ جەمئىيەت ئىگىلىكىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش، پەن - تېخنىكا ئارقىلىق يېزا ئىگىلىكىنى گۈللەندۈرۈش، پەن - تېخنىكا ئارقىلىق شەھەرنى گۈللەندۈرۈشنى مەقسەت

قىلىپ، پەن - تېخنىكا خادىملىرىنى ئىلىم ئالماشتۇرۇش ۋە پەن - تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش خىزمىتىنى كەڭ قانات يايدۇرۇشقا سەپەرۋەر قىلدى ۋە تەشكىللىدى. 1990 - يىلغا قەدەر شەھەر بويىچە تەبىئىي پەن ساھەسىدىكى مەخسۇس ئىلمىي جەمئىيەت (تەتقىقات ئۇيۇشمىسى) تىن جەمئىي 11ى قۇرۇلدى، ئۇلارنىڭ ئەزالىرى 769غا يەتتى.

1990 - يىلغا قەدەر شەھەر بويىچە 13 پىزا، مەيدانىنىڭ ھەممىسىدە پەننى ئومۇملاشتۇرۇش جەمئىيىتى قۇرۇلدى، ئۇلارنىڭ ئەزاسى 481 گە يەتتى. دېھقانلارنىڭ كەسپىي تېخنىكا تەتقىقات ئۇيۇشمىسىدىن 25 ى قۇرۇلدى، ئۇلارنىڭ ئەزاسى 372 گە يەتتى. پەننى ئومۇملاشتۇرۇش گۇرۇپپىسىدىن 20 سى قۇرۇلدى، ئۇلارنىڭ ئەزالىرى 85 كە يەتتى.

بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى بۇ جەمئىيەت 1961- يىل 12-ئايدا قۇرۇلغان بولۇپ، سەككىز شتاتى بار ئىدى، 1990 - يىلى ئادىمى توققۇزغا يەتتى. بۇ، بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق پارتكومنىڭ رەھبەرلىكىدىكى ھەرمىللەت پەن - تېخنىكا خىزمەتچىلىرىنىڭ ئامىمىۋى تەشكىلاتى.

2 §. قوشۇن

مىنگونىڭ 25 - يىلى (1936 - يىلى) كورلا مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسىدە دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق تېخنىكىلىرىدىن تۇتى بولغان.

1950 - يىلدىن كېيىن، دۆلەت چېگرا رايونلارنىڭ قۇرۇلۇشىغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن، ئىچكى ئۆلكىلەردىن پەن - تېخنىكا خادىملىرىنى ئارقا - ئارقىدىن يۆتكەپ كەلدى. 1978 - يىلغا كەلگەندە ناھىيە بويىچە پەن - تېخنىكا خادىمى 218 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەتتىن بولغانلىرى 113 بولۇپ، 52% نى ئىگىلىدى؛ كەسپىلەر بويىچە ئايرىغاندا، قۇرۇلۇش تېخنىكا خادىمى 12، دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، مۇچىلىق، چارۋىچىلىق تېخنىكا خادىمى 58، ساھەسىە تېخنىكا خادىمى 88، ئونتۇرا مەكتەپ ۋە ئونتۇرا مەكتەپتىن يۇقىرى مەكتەپلەردە تەبىئىي پەن ئوقۇتۇشى بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلار 60.

1985 - يىلى كورلا شەھىرىدە تۇرلۇك كەسپىي تېخنىكا خادىمى 2286 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئالىي تېخنىكومدىن يۇقىرى مەلۇماتقا ئىگە بولغانلار 389، ئونتۇرا تېخنىكوم مەلۇماتىغا ئىگە بولغانلار 1742؛ ئونتۇرا دەرىجىلىك تېخنىكا ئونۇقانى بارلار 25، باشلانغۇچ دەرىجىلىك ئونۇقانى بارلار 291.

1990 - يىلى شەھەر بويىچە ئونۇقانى بار كەسپىي تېخنىكا خادىمى 2677 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە يۇقىرى دەرىجىلىك ئونۇقانى بارلار 27، ئونتۇرا دەرىجىلىك ئونۇقانى بارلار 611، باشلانغۇچ دەرىجىلىك ئونۇقانى بارلار 2039.

II باب

يەن تەتقىقاتى ۋە يەن - تېخنىكا كېڭەيتىش

1 § . يەن تەتقىقات پائالىيەتلىرى

1950 - يىلدىن كېيىن كورلا ناھىيىسىدە يېڭا ئىگىلىك تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش مەركەز قىلىنغان يەن تەتقىقات پائالىيىتى پەيدىنپەي چوڭقۇرلىدى. ناھىيىلىك دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق بۆلۈمى، ناھىيىلىك يېڭا ئىگىلىك تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش پونكتى نەشپۈتتىن مول ھوسۇل ئېلىش تەجرىبىسى ئېلىپ باردى؛ ناھىيىلىك يېڭا ئىگىلىك تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش پونكتى شالدىن مول ھوسۇل ئېلىش تەجرىبەسى، يوپۇق يېپىپ كېۋەز ئۈستۈرۈش بويىچە ئۇلگە كۆرسىتىش، يوپۇق يېپىپ قوغۇن - تاۋۇز ئۈستۈرۈش بويىچە ئۇلگە كۆرسىتىش ئېلىپ باردى. بۇ يەن تەتقىقات پائالىيەتلىرىنىڭ ھەممىسى مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشتى.

1984 - يىلى ناھىيە بىلەن شەھەر بىرلەشتۈرۈلۈپ، تېخنىكا جەھەتتىكى ئىختىساس ئىگىلىرى كۆپەيدى، ئىقتىسادىي ئەھمىيەتكە كۈچ كۆچەيدى، يەن تەتقىقات پائالىيەتلىرى ئومۇميۈزلۈك قانات يايدۇرۇلدى. ساناقتا جەھەتتە قانات يايدۇرۇلغان يەن تەتقىقات تۈرلىرى «كۈل -قۇم خىتىتىن ئىبارەت يېڭى مەھسۇلاتنى سىناق قىلىپ ئىشلەش»، «تۆي جاھازلىرىنى مىللىي ھۈنەر - سەنئەت ئارقىلىق نەقىشلەپ بېزەش»، «تاشلىق كۆمۈر ئىشلىتىلىدىغان ئېچىدىن يانىدىغان خۇمدانىدا خىش پىشۇرۇش جەريانىنى سىناق قىلىش»، «مەرمەر تاش ساناقتىكى تەرەققىي قىلدۇرۇش»، «ئائىلىدە ماشىنىلاشقان مىلوس تەييارلاشنى كېڭەيتىش»، «تەبىئىي ئۇزۇم شىرنىسى يېڭى مەھسۇلاتلىرىنى يارىتىش» قاتارلىقلاردىن ئىبارەت؛ يېڭا ئىگىلىك جەھەتتە قانات يايدۇرۇلغان يەن تەتقىقاتى تۈرلىرى «يۇغداي، كۆممىقوناقنى نۆۋەتلەشتۈرۈپ تېرىپ، 10 مىڭ مو يەرنىڭ ھەرمۇسىدىن 1000 جىڭ مەھسۇلات ئېلىش تېخنىكىسى»، «توك بىلەن قىزىتىلىدىغان سېمىدىن كۆكتات ئىشلەپچىقىرىشتا پايدىلىنىش»، «كورلا نەشپۈتى، داڭشەن ئامۇتنىڭ غولىنى پاكارلاشتۇرۇپ، قويۇق ئۈستۈرۈپ، بالدۇر مول ھوسۇل ئېلىش تەجرىبىسى»، «كۆكتاتنى مۇھاپىزەت قىلىنىدىغان يەردە ئۈستۈرۈش»، «كېۋەزدىن سۈپەتلىك، يۇقىرى ھوسۇل ئېلىش بويىچە 321، ئۆتكىلىگە ھۆجۇم قىلىش» قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. يەن تەتقىقاتى نەتىجىسىنىڭ كېڭەيتىلىشى ۋە ئومۇملاشتۇرۇلۇشى ئىشلەپچىقىرىشنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈردى. كورلا شەھىرىدىكى يېڭا - بازار كارخانىلىرىنىڭ 1990 - يىلدىكى كىرىمى 46 مىليون 840 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، ئوبلاست بويىچە 1 - ئورۇننى ئىگىلىدى؛ شەھەر بويىچە ئون يېزىنىڭ پاختا مەھسۇلاتى 71 مىڭ 660 دەنگە، ئوتتۇرىچە بىرلىك مەھسۇلاتى 81.8 كىلوگرامغا يەتتى.

1986 - يىلى كورلا شەھەرلىك يەن - تېخنىكا كومىتېتى «7 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدىن

9 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىگىچە بولغان پەن - تېخنىكا تەرەققىياتىنىڭ كەلگۈسى ئومۇمىي پىلانى» نى تۈزۈپ چىقتى. 1988 - يىلى «كورلا شەھىرىدىكى باشلامچى كەسىپلەرنىڭ دەسلىلى» بېزىپ چىقىلىپ، باشلامچى كەسىپلەرنىڭ تەرەققىيات نىشانى ئوتتۇرىغا قويۇلدى، ئۇنىڭدىن كېيىن يەنە «كورلا شەھىرىدىكى قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى مەھسۇلاتلىرى سىستېمىسىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشنىڭ مۇمكىنچىلىكىنى دەسلەپ لەيلەش دوكلاتى»، «كورلا شەھىرىنىڭ ئومۇمىي پىلانى مەقسەت دوكلات» ۋە «كورلا شەھىرىنىڭ خەلق ئىگىلىكى، پەن - تېخنىكا، ئىجتىمائىي تەرەققىيات جەھەتتىكى ئۇزۇنمۇددەتلىك پىلانى» ئوتتۇرىغا قويۇلدى، بۇ ئىلمىي نەتىجىلەر ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش جەھەتتە زور رول ئويناندى.

§ 2 . پەن تەتقىقات خىراجىتى

1. پەن - تېخنىكا كەسپىي خىراجىتى

كورلا شەھەرلىك، ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتىنىڭ كەسپىي خىراجىتىنى ئوبلاستلىق پەن-تېخنىكا كومىتېتى ۋە شەھەرلىك، ناھىيىلىك مالىيە ئاجرىتىپ بېرىدى. 1985 - يىلى شەھەرلىك پەن-تېخنىكا تەرەققىيات پونكىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، بارلىق خىراجەت شەھەرلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتىنىڭ كەسپىي خىراجىتىدىن چىقىم قىلىنىدىغان بولدى.

كورلا ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتىنىڭ 1978 — 1983 - يىلغىچە پەن - تېخنىكا كەسپىي خىراجىتى ئەھۋالى

جەدۋەل: 27 - 1 بىرلىكى: يۈەن

يىللار	يۇقىرى دەكشۈرۈپ بېكىتكەن خام چوت سومما	يەرلىك ئورۇن تەڭشىگەن خام چوتنىڭ سومما	كەسلىيەتتە ئورۇندالغىنى
1978		17 500	
1979	4 000	15 300	17 400
1980	1 000	15 300	4 600
1981			
1982	6 500	6 500	5 800
1983	1 300	1 300	2 000

كورلا شەھەرلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتىنىڭ 1980 — 1990 - يىلغىچە پەن - تېخنىكا كەسپىي خىراجىتى ئەھۋالى

جەدۋەل: 27 - 2 بىرلىكى: يۈەن

يىللار	ئاجرىتىپ بېرىلگەن خىراجەت ئومۇمىي سوممىسى	ئوبلاست ئاجرىتىپ بەر- گىنى	شەھەر ئاجرىتىپ بەر- گىنى	پەن - تېخنىكا كومىتې- تىنىڭ كىرىمى
1980	26 000	26 000		
1981	5 000	5 000		
1982	24 500	22 000	2 500	
1983	8 000	4 500	2 000	1 500
1984	3 002	2 500		502
1985	4 800	4 300		500
1986	10 000			
1987	13 000			
1988	15 200			
1989	20 000			
1990	22 000			

2. پەن - تېخنىكىنىڭ ئۇچ تۈرلۈك خىراجىتى

پەن - تېخنىكىنىڭ ئۇچ تۈرلۈك خىراجىتىنى ئاپتونوم رايونلۇق پەن - تېخنىكا كومىتېتى، ئوبلاستلىق پەن - تېخنىكا كومىتېتى ۋە ناھىيىلىك، شەھەرلىك مالىيە ئاجرىتىپ بەردى، ناھىيىلىك، شەھەرلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتى بىر تۇتاش باشقۇردى. ئۇ ئاساسەن، پەن تەتقىقاتى، يېڭى مەھسۇلات يارىتىش، ئارىلىق تەجرىبىسىدىن ئىبارەت ئىلمىي تەجرىبە پائالىيىتىگە ئىشلىتىلدى.

پەن تەتقىقاتى خىراجىتى بېتىشىمەسلىك مەسلىسىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن، كورلا شەھەرلىك پەن-تېخنىكا كومىتېتى 1985 - يىلدىن باشلاپ، ئۇچ تۈرلۈك خىراجەتنى ھەقسىز ئىشلىتىشنى ھەقلىق ئىشلەتىشكە ئۆزگەرتتى، كۆپ ساندىكى تەجرىبە تۈرلىرىگە قارىتا ھەقلىق توختام تۈزۈمىنى يولغا قويۇپ، ھەربىر تۈرنى ئۈستىگە ئالغان ئورۇنلار بىلەن ئايرىم - ئايرىم توختام ئىمزالاپ، يىلمۇ يىل بىر قىسىم مەبلەغنى قايتۇرۇۋالدى. شۇنىڭدەك بۇ ھەقتە «پەن تەتقىقات خىراجىتىنى باشقۇرۇشنىڭ ئىش ئورنى مەسئۇلىيەت تۈزۈمى»نى تۈزۈپ چىقىپ، مەخسۇس پۇلنى مەخسۇس ئىشلىتىشنى يولغا قويدى.

1978 — 1983 ـ يىلغىچە كورلا ناھىيىسىنىڭ ئۇچ تۈرلۈك پەن ـ تېخنىكا خىراجىتىنىڭ يولغا قويۇلۇش ئەھۋالى

جەدۋەل: 27 ـ 3 بىرلىكى: يۈەن

يىللار	يۇقىرى تەكشۈرۈپ بېكىتكەن خام چوت سوممىسى	پەرلىك ئورۇن تەڭشىگەن خام چوتنىكى سوممىسى	ئەملىيەتتە ئورۇندالغىنى
1978			
1979	28 000	38 200	
1980	2 000	45 000	13 200
1981	12 000	32 800	
1982	12 000	31 900	
1983	2 000	17 300	16 600

1980 — 1990 ـ يىلغىچە كورلا شەھىرىنىڭ ئۇچ تۈرلۈك پەن ـ تېخنىكا خىراجىتىنىڭ يولغا قويۇلۇش ئەھۋالى

جەدۋەل: 27 ـ 4 بىرلىكى: يۈەن

يىللار	خىراجەت ئومۇمىي سوممىسى	ئوبلاست ئاجرىتىپ بېرىلگەن	شەھەر ئاجرىتىپ بېرىلگەن	ئالدىنقى يىلدىكىدىن ئاغدۇرۇپ بېرىلگەنى	ئەسكەرتىش
1980	10 000	10 000			1986 ـ يىلى ئاپتونوم رايونلۇق پەن ـ تېخنىكا كومىتېتى مەرمەر تاش بايلىقىنى تەپچىش ئۈچۈن 120 مىڭ يۈەن مەخسۇس پۇل ئاجرىتىپ بەردى. 1987 ـ يىلى ئاپتونوم رايونلۇق پەن ـ تېخنىكا كومىتېتى 15 مىڭ يۈەن ئاجرىتىپ بېرىپ، 12 مىڭ يۈەننى بەخۋالىدى. 1988 ـ يىلى 7300 يۈەننى بەخۋالىدى.
1981	19 000	15 000		4 000	
1982	28 875	21 000		7 875	
1983	16 000	16 000			
1984	52 000	32 000	14 000	6 000	
1985	65 000	63 000		2 000	
1986	145 000		25 000		
1987	125 300	31 000	45 000	218 000	
1988	72 200	10 000	45 000	10 200	
1989	75 000	70 000	5 000		
1990	145 000		140 000	5 000	

§ 3 . پەن تەتقىقات نەتىجىلىرى

1. ئاساسلىق تۈرلەرنى قىسقىچە تونۇشتۇرۇش

1990 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر شەھەر، ناھىيىدىكى پەن ـ تېخنىكا ساھەسىدىكىلەر جەمئىي 39 تۈرده ناھىيە، شەھەر، ئويلاست دەرىجىلىك پەن ـ تېخنىكا مۇكاپاتىغا، 44 تۈرده ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

1982 — 1988 ـ يىلغىچە كورلا شەھىرى (ناھىيىسى)نىڭ ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك تەقدىرلەشكە ئېرىشكەن پەن تەتقىقات تۈرلىرى

جەدۋەل: 27 ـ 5

يىللار	پەن تەتقىقات تۈرى	پەن تەتقىقات تۈرى	تەقدىرلىگەن ئورۇن	مۇكاپات دەرىجىسى
1982	ناھىيىلىك دېھقانچىلىق ـ چارۋىچىلىق بۆلۈمى	ئىلغار تېخنىكىنى كېڭەيتىش	ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچىلىق نازارىتى	1 ـ دەرىجىلىك كېڭەيتىش مۇكاپاتى
	ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك تېخنىكا پونكتى	ئەشپۈتتىن مول ھوسۇل ئېلىش	ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچىلىق نازارىتى	1 ـ دەرىجىلىك كېڭەيتىش مۇكاپاتى
		شالدىن مول ھوسۇل ئېلىش ئەجرىبىسى	ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچىلىق نازارىتى	2 ـ دەرىجىلىك مۇكاپات
		يوپۇق يېپىپ كۆۋەز ئۆستۈرۈش بويىچە ئولگە كۆرسىتىش	ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچىلىق نازارىتى	2 ـ دەرىجىلىك مۇكاپات
		يوپۇق يېپىپ قوغۇن ـ تاۋۇز ئۆستۈرۈش بويىچە ئولگە كۆرسىتىش	ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچىلىق نازارىتى	3 ـ دەرىجىلىك مۇكاپات
1983	ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك تېخنىكا پونكتى، يېڭىشەر كۆشىبى	يوپۇق يېپىپ كۆۋەز ئۆستۈرۈش كېڭەيتىش	ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچىلىق نازارىتى	2 ـ دەرىجىلىك مۇكاپات
	ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك تېخنىكا پونكتى، شالغۇ كۆشىبى	شالدىن مول ھوسۇل ئېلىش بويىچە ئولگە كۆرسىتىش	ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچىلىق نازارىتى	2 ـ دەرىجىلىك مۇكاپات
	ناھىيىلىك دېھقانچىلىق ـ چارۋىچىلىق بۆلۈمى، ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك تېخنىكا پونكتى	ئەشپۈتنى مول ھوسۇللۇق قىلىپ ئۆستۈرۈش	ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچىلىق نازارىتى	2 ـ دەرىجىلىك مۇكاپات
	ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك تېخنىكا پونكتى، شالغۇ كۆشىبى	قوغۇن ـ تاۋۇزنى سۈلياۋ يوپۇق يېپىپ ئۆستۈرۈش	ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچىلىق نازارىتى	2 ـ دەرىجىلىك مۇكاپات

	شەھەرلىك پېزا ئۈ- گىلىك تېخنىكا پوند- كىتى	كۆكاتنى سۇلياۋ بويۇق بە- چىپ ئۈستۈرۈش تېخنىكا- سىنى كېڭەيتىش	ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچە- لىق نازارىتى	3 - دەرىجىلىك كېڭەي- تىش مۇكاپاتى
	ناھىيىلىك پېزا ئۈ- گىلىك تېخنىكا پوند- كىتى	ئوچىنى سۇلياۋ بويۇق بە- چىپ ئۈستۈرۈش تەجرىبىسى بويىچە ئولگە كۆرسىتىش	ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچە- لىق نازارىتى	3 - دەرىجىلىك ئولگە كۆرسىتىش مۇكاپاتى
1984	ناھىيىلىك پېزا ئۈ- گىلىك تېخنىكا پوند- كىتى	شالدا يۇقىرى ھوسۇل ئۈنۈكە- لىگە مۇيۇم قىلىش		2 - دەرىجىلىك ئۈنۈكەل- گە مۇيۇم قىلىش مۇ- كاپاتى
	ناھىيىلىك دېھقانچىلىق- چارۋىچىلىق بۈلۈمى، ناھە- يىلىك پېزا ئىگىلىك تە- خنىكا پونكتى	نەشۋىتنىن مول ھوسۇل ئە- لىش تېخنىكىسى		2 - دەرىجىلىك مۇكا- پات
	شەھەرلىك پېزا ئۈ- گىلىك تېخنىكا پوند- كىتى	ئوچىنى تېپىش سۇلياۋ بويۇق- لۇق كىچىك لاپاستا ئۈستۈ- رۈش	ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچە- لىق نازارىتى	3 - دەرىجىلىك مۇكا- پات
	شەھەرلىك پېزا ئىگىلىك ئىدارىسى، شەھەرلىك پېزا ئىگىلىك تېخنىكا پونكتى	ئالتە يىللىق نەشۋات كۆچەت- لەرىدىن مول ھوسۇل ئە- لىش	ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچە- لىق نازارىتى	2 - دەرىجىلىك مۇكا- پات
	شەھەرلىك پېزا ئۈ- گىلىك تېخنىكا پوند- كىتى	كۆكاتنى سۇلياۋ بويۇق بە- چىپ ئۈستۈرۈش تېخنىكىسى	ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچە- لىق نازارىتى	3 - دەرىجىلىك مۇكا- پات
1985	شەھەرلىك پېزا ئۈ- گىلىك تېخنىكا پوند- كىتى	قوغۇندا پولىدىغان كېسەل- لىك، ھاشارات زىيىنىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى تۈ- گىتىش	ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچە- لىق نازارىتى	2 - دەرىجىلىك مۇكاپات
		نەشۋات، ئالما كۆيدۈرمىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى بو- قتىش	ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچە- لىق نازارىتى	3 - دەرىجىلىك مۇكا- پات
		يېڭىبرىن سۈنئىي ئۈستۈ- رۈش تېخنىكىسى	ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچە- لىق نازارىتى	3 - دەرىجىلىك مۇكا- پات
		100 سانداق ھەسەل ھەرىسى بىلەن مول ھوسۇل ئېلىش تەجرىبىسى	ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچە- لىق نازارىتى	3 - دەرىجىلىك مۇكا- پات
		قوغۇن - تاۋۇزنى سۈپەتلىك ئۈستۈرۈش	ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچە- لىق نازارىتى	3 - دەرىجىلىك مۇكا- پات
	شەھەرلىك سىلىنچە ئۈي جاھازلىرى زا- ۋۇتى	نەقىشلىك يۇمىلاق شىرە، چاپ شىرەسى	ئاپتونوم رايونلۇق يېنىك سا- نائەت نازارىتى	ئالا مەھسۇلات مۇكاپاتى
1986	شەھەرلىك پېزا ئۈ- گىلىك تېخنىكا پوند- كىتى	كېۋەزلىكتە كەلە كۆزلەنگە- سوچىنەن ئىشلىتىپ كۆرۈ- نەرلىك ئۈنۈم ھاسىل قىلىش	ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچە- لىق نازارىتى	3 - دەرىجىلىك مۇكا- پات
		ئالما كۆيمىنى كەلە كۆزلە- گە ئۈنۈمرسال ئىزگىنىلەش	ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچە- لىق نازارىتى	3 - دەرىجىلىك مۇكا- پات
		ھەسەل ھەرىسىدىن يۇقىرى ھوسۇل ئېلىش تېخنىكىسى بويىچە ئۈنۈملىگە مۇيۇم قە- لىش	ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچە- لىق نازارىتى	2 - دەرىجىلىك ئۈنۈكەل- گە مۇيۇم قىلىش مۇ- كاپاتى
		قوغۇننى سۈپەتلىك، مول ھوسۇللۇق ئۈستۈرۈش	ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچە- لىق نازارىتى	3 - دەرىجىلىك مۇكا- پات

1987	شەھەرلىك يېزا ئى- گىلىك تېخنىكا يود- كىنى	كورلا شەھىرىدە ئوغدايىنى تەگشىلگەن ئوغۇت بىلەن كەلك كۆلىمىدە كونۇتلاش	ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچى- لىق نازارىتى	3 - دەرىجىلىك مۇكا- پات
		تەشۋىقات بازىسى قۇرۇلۇشى	ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچى- لىق نازارىتى	3 - دەرىجىلىك مۇكا- پات
		ئالما كۆپىستى كەلك كۆلىمىدە ئۇنۇمۇبرسال تىزگىنلەش	ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچى- لىق نازارىتى	3 - دەرىجىلىك مۇكا- پات
		قوغۇن - تاۋۇزنى سۈپەت- لىك، مول ھوسۇللۇق ئۈ- ئۈرۈش تېخنىكىسى	ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچى- لىق نازارىتى	3 - دەرىجىلىك مۇكا- پات
	شەھەرلىك رايونلارغا ئايرىش ئىشخانىسى	كورلا شەھىرىنىڭ ئۇيغۇرچە ئوقۇتۇشتىن دوكلات	ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچى- لىق نازارىتى	4 - دەرىجىلىك يەن تېخنىكا تەرەققىياتى مۇ- كاپاتى
		كورلا شەھىرىنىڭ يېزا ئىگ- لىكىنى رايونلارغا ئايرىشتىن دوكلات	ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچى- لىق نازارىتى	4 - دەرىجىلىك يەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇ- كاپاتى
		كورلا شەھىرىنىڭ سۇ ئىش- لىرىنى رايونلارغا ئايرىشتىن دوكلات	ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچى- لىق نازارىتى	4 - دەرىجىلىك يەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇ- كاپاتى
		كورلا شەھىرىنىڭ ئورمانچى- لىقىنى رايونلارغا ئايرىشتىن دوكلات	ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچى- لىق نازارىتى	4 - دەرىجىلىك يەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇ- كاپاتى
	شەھەرلىك يەن - تېخنىكا تەرەققىيات پونكىتى	كورلا شەھىرىنىڭ مەرمەر سانائىتىنى يولغا قويۇش ئىسكانىيىتى ھەققىدىكى تەك- شۈرۈش - تەتقىق قىلىش دوكلاتى	ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچى- لىق نازارىتى	3 - دەرىجىلىك يەن - تېخنىكا ئاخباراتى مۇ- كاپاتى
	شەھەرلىك يېزا ئى- گىلىك تېخنىكا يود- كىنى، شەھەرلىك يېزا ئىگىلىك ئىدا- رىسى	كورلا شەھىرىدە ئۇزۇن تالا- لىق پاختىدىن كەلك كۆلىمىدە مول ھوسۇل ئېلىش	ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچى- لىق نازارىتى	2 - دەرىجىلىك مۇكا- پات
1988	شەھەرلىك يېزا ئى- گىلىك تېخنىكا يود- كىنى	ئالما كۆپىستى كەلك كۆلى- مىدە ئۇنۇمۇبرسال تىزگىنلەش	ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچىلىق نازارىتى	2 - دەرىجىلىك مۇكا- پات
		كىۋىز كۆكتاتنى ئۇنۇمۇبر- سال تىزگىنلەش	ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچى- لىق نازارىتى	2 - دەرىجىلىك مۇكا- پات
		ھەسەل ھەرىسىدىن يۇقىرى ھوسۇل ئېلىش تېخنىكىسى يويىچە ئوتكەلگە مۇجۇم قە- لىش	ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچى- لىق نازارىتى	2 - دەرىجىلىك مۇكا- پات
		تەشۋىقات بازىسى قۇرۇلۇشى	ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچى- لىق نازارىتى	2 - دەرىجىلىك مۇكا- پات
		قوغۇننى سۈپەتلىك، مول ھوسۇللۇق ئۈستۈرۈش	ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچى- لىق نازارىتى	3 - دەرىجىلىك مۇكا- پات
		تاۋۇزنى سۈپەتلىك، مول ھوسۇللۇق ئۈستۈرۈش	ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچى- لىق نازارىتى	3 - دەرىجىلىك مۇكا- پات
	شەھەرلىك يەن تېخ- نىكا كومىتېتى	پېزىلاردىكى كەسپىي ئاشلە- مىچىلارنىڭ توغۇنى سولاپ پە- ئىش تېخنىكىسى يويىچە ئۇل- گە كۆرسىتىش ئىشى	ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچى- لىق نازارىتى	4 - دەرىجىلىك «ئۇچ- غۇن» تەرەققىيات مۇ- كاپاتى
		كۆكتات ئۈستۈرۈلمىدىغان چوڭ پارنىك لايىسى ئىشلە- شىنى ئومۇملاشتۇرۇش ئىشى	ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچى- لىق نازارىتى	4 - دەرىجىلىك «ئۇچ- غۇن» تەرەققىيات مۇ- كاپاتى

1982 - يىلدىن باشلاپ كورلا شەھىرى (ناھىيىسى) نىڭ ئوبلاست دەرىجىلىك تەقدىرلەشكە ئېرىشكەن پەن - تەتقىقات تۈرلىرى

جەدۋەل: 27 - 6

يىللار	پەن تەتقىقات تۈرى	پەن تەتقىقات تۈرى	تەقدىرلىگەن تۈرى	مۇكاپات دەرىجىسى
1982	ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك تېخنىكا پونكىتى، شاخۇ كۆچۈش يېزا ئىگىلىك تېخنىكا پونكىتى	شالدىن كەلگەن كۆلەمدە مول ھوسۇل ئېلىش	ئوبلاستلىق پەن - تېخنىكا كومىتېتى	ئوبلاستنىڭ 2 - دەرىجىلىك يېزا ئىگىلىك تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش مۇكاپاتى
	ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك تېخنىكا پونكىتى	ئەشپۇنتسىن مول ھوسۇل ئېلىش بويىچە ئۇلۇغ كۆرسەتكۈچ ياتقىسى	ئوبلاستلىق پەن - تېخنىكا كومىتېتى	2 - دەرىجىلىك يېزا ئىگىلىك تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش مۇكاپاتى
	ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك تېخنىكا پونكىتى	ئاق ئۇجمىنى سۈلياۋ پوپۇق پېپىنى قەلەمچە تىكىپ ئۇرۇقلاش	ئوبلاستلىق پەن - تېخنىكا كومىتېتى	يېزا ئىگىلىك تەجرىبىسى بويىچە ئۇلۇغ كۆرسەتكۈچ مۇكاپاتى
-	ناھىيىلىك پۇخۇي دېھقانچىلىق مەيدانى	كېۋەزنى سۈلياۋ پوپۇق پېپىنى ئوستۇرۇش تەجرىبىسى بويىچە ئۇلۇغ كۆرسەتكۈچ	ئوبلاستلىق پەن - تېخنىكا كومىتېتى	يېزا ئىگىلىك تېخنىكىسى مۇكاپاتى
	شەھەرلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتى	كورلا ئەشپۇتى، داڭشەن ئاۋتۇنى پاكارلاشتۇرۇش قوپۇق ئۇستۇرۇش، بالدۇر مول ھوسۇل ئېلىش	ئوبلاستلىق پەن - تېخنىكا كومىتېتى	2 - دەرىجىلىك پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتى
	شەھەرلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتى، شەھەرلىك چارۋىچىلىق ئىدارىسى	كەسپىي ئاشلىلەرنىڭ ئوخۇنى سولاپ بېقىش تېخنىكىسى، كېڭەيتىش بويىچە ئۇلگە كۆرسىتىش	ئوبلاستلىق پەن - تېخنىكا كومىتېتى	2 - دەرىجىلىك پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتى
1987	شەھەرلىك ئورمانچىلىق ئىدارىسى	كورلا شەھىرىدىكى ئورمانداردا بولىدىغان كېسەللىك، ھاشارات زىيىنىنى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈش	ئوبلاستلىق پەن - تېخنىكا كومىتېتى	3 - دەرىجىلىك پەن - تېخنىكا تەرەققىيات مۇكاپاتى
	شەھەرلىك ئورمانچىلىق ئىدارىسى	كورلا شەھىرىنىڭ «ئۈچ شەل» تېما ئورمان 2-قات رارلىق قۇرۇلۇشىنىڭ ئومۇمىي پىلانى	ئوبلاستلىق پەن - تېخنىكا كومىتېتى	3 - دەرىجىلىك پەن - تېخنىكا مۇكاپاتى
	شەھەرلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتى، پىلان كومىتېتى، ئىقتىساد كومىتېتى، يېزا - بازار كارخانىسى ئىدارىسى	كورلا شەھىرىنىڭ «باشلامچى كەسىپ» لىرى ھەققىدە ئېنىقلىما	ئوبلاستلىق پەن - تېخنىكا كومىتېتى	3 - دەرىجىلىك پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتى
1988		كېۋەزدىن سۈپەتلىك، يۇقىرى ھوسۇل ئېلىش بويىچە «321» ئۇنۇملىگە ھۆججۇم قىلىش	ئوبلاستلىق پەن - تېخنىكا كومىتېتى	ئۇنۇملىگە ھۆججۇم قىلىش مۇكاپاتى

1983 - يىلدىن بۇيان كورلا شەھرىنىڭ شەھەر دەرىجىلىك تەقدىرلەشكە ئېرىشكەن پەن تەتقىقات تۈرلىرى

جەدۋەل: 27 -7

يىللار	پەن تەتقىقات تۈرى	پەن تەتقىقات تۈرى	تەقدىرلىگەن ئورۇن	مۇكاپات دەرىجىسى
1983	يېڭىشەر گۈڭشىسى	«پايتەختلىن يازغىسى - 2» نى كەلگۈسىدە تالالاپ ئىشلىتىپ مول ھوسۇل ئېلىشتىن دوكلات	شەھەرلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتى	1 - دەرىجىلىك مول ھوسۇل دوكلاتى مۇكاپاتى
	شەھەرلىك پېزا ئىگىلىك تېخنىكا پونكتى، تېكىچى گۈڭشىسى	بۇغداينى مول ھوسۇللۇق تۈزىتۈرۈش تېخنىكىسى	شەھەرلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتى	2-دەرىجىلىك پېزا ئىگىلىك تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش مۇكاپاتى
1984	شەھەرلىك پېزا ئىگىلىك تېخنىكا پونكتى، شاڭخۇ گۈڭشىسى	كېۋەزنى سۇلياۋ يوپۇق يېپىپ تۇزىتۈشنى كېڭەيتىش	شەھەرلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتى	2 - دەرىجىلىك پېزا ئىگىلىك تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش مۇكاپاتى
	تاۋات گۈڭشىسى	تۇزىلىۋاتقان تاسراش يوپىچە مەخسۇس ماشىنا بىلەن تالدىنى ئېلىش ئىتتىرىش	شەھەرلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتى	3 - دەرىجىلىك پېزا ئىگىلىك تېخنىكىسى مۇكاپاتى
	شەھەرلىك پېزا ئىگىلىك تېخنىكا پونكتى	تۇپىە قەلەمچىسىنى سۇلياۋ يوپۇق يېپىپ تۇزىتۈرۈش تەجرىبىسى	شەھەرلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتى	3 - دەرىجىلىك پېزا ئىگىلىك تېخنىكىسى مۇكاپاتى
	شەھەرلىك پېزا ئىگىلىك تېخنىكا پونكتى	100 ساندۇق ھەسەل ھەرىسى يېپىپ مول ھوسۇل ئېلىش	شەھەرلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتى	3 - دەرىجىلىك پېزا ئىگىلىك تېخنىكىسى مۇكاپاتى
1987	شەھەرلىك پىلانلاش ئىدارىسى	كورلا شەھىرىنىڭ ئومۇمىي پىلانى	شەھەرلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتى	1 - دەرىجىلىك پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتى
	شەھەرلىك رايونلارنى ئايرىش ئىشخانىسى	كورلا شەھىرى پېزا ئىگىلىكىنىڭ رايونلارنى ئايرىلىشى	شەھەرلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتى	1 - دەرىجىلىك پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتى
	شەھەرلىك پېزا ئىگىلىك ئىدارىسى، شەھەرلىك پېزا ئىگىلىك تېخنىكا پونكتى	ئۇزۇن تالالىق كېۋەزنى سۇلياۋ يوپۇق يېپىپ ئۇستۇرۇش تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش	شەھەرلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتى	1 - دەرىجىلىك پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتى
	شەھەرلىك مىللىيچە ئۇيۇ جاھازلىرى زاۋۇتى	مىللىيچە يېڭى ھۈنەر - سەنئەتلىك ئۇيۇ سايمىنى — نەقىشلىك يۈزىلاق ئۇستەل	شەھەرلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتى	1 - دەرىجىلىك پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتى
	شەھەرلىك پەن - تېخنىكا تەرەققىيات پونكتى	كورلا شەھىرىنىڭ مەرمەر تاش سانائىتىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش	شەھەرلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتى	2 - دەرىجىلىك پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتى
	شەھەرلىك پېزا ئىگىلىك ئىدارىسى	كورلا شەھىرى تۇپراقنى گومۇسىزلاش تەكشۈرۈش	شەھەرلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتى	2 - دەرىجىلىك پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتى
	شەھەرلىك پېزا - بازار كارخانىلىرى ئىدارەسى، شەھەرلىك كۆل خىش زاۋۇتى	يېڭى كۆل خىش مەھسۇلاتلىرىنى يا- رىتىش	شەھەرلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتى	2 - دەرىجىلىك پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتى

	شەھەرلىك جۇڭيى دوختۇرخانىسى	جۇڭيى تېباۋەتتە، كۆپ خىل كېسەل- گە ئېلىپكتر مېڭە بىلەن دىئاگنوز قو- يۇش	شەھەرلىك يەن - تېخ- نىكا كومە- تېتى	2 - دەرىجىلىك يەن - تېخ- نىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتى
	شەھەرلىك پېزا ئىگە- لىك ماشىنىلىرى ئىدا- رىسى	ئاپتومبىل سىلوس تەييارلاشنى ماشىنە- لاشتۇرۇش	شەھەرلىك يەن - تېخ- نىكا كومە- تېتى	2 - دەرىجىلىك يەن - تېخ- نىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتى
	لەڭگەر پېترىلىق مېيۋە شىرنىسى زاۋۇتى	تەبىئىي ئوزۇم شىرنىسى بېكى مەھ- سۇلاتلىرىنى يارىتىش	شەھەرلىك يەن - تېخ- نىكا كومە- تېتى	2 - دەرىجىلىك يەن - تېخ- نىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتى
	شەھەرلىك يەن - تېخ- نىكا كومىتېتى	بۇغداي، كۆمىسقوناقنى ئۆزەتلەشنۇ- رۇپ تېرىپ، 10 مىڭ مو پەرنىڭ ھەر موسىدىن 1000 جىڭ ھوسۇل ئېلىش تېخنىكىسى	شەھەرلىك يەن - تېخ- نىكا كومە- تېتى	2 - دەرىجىلىك يەن - تېخ- نىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتى
1987	شەھەرلىك پېزا ئىگە- لىك تېخنىكا پونكىتى، شەھەرلىك يەن - تېخ- نىكا كومىتېتى	توك بىلەن قىزىتىلمىدىغان سىمدىن كۆكتات ئىشلەپچىقىرىشتا پايدىلىنىش	شەھەرلىك يەن - تېخ- نىكا كومە- تېتى	2 - دەرىجىلىك يەن - تېخ- نىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتى
	شەھەرلىك پېزا ئىگە- لىك تېخنىكا پونكىتى	قوغۇن - تاۋۇزنىڭ ئېسىل سورتلە- رى ۋە ئۇلارنى ئۈستۈرۈش تېخنىكە- سى	شەھەرلىك يەن - تېخ- نىكا كومە- تېتى	2 - دەرىجىلىك يەن - تېخ- نىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتى
	شەھەرلىك يەن - تېخ- نىكا كومىتېتى	كورلا شەھەرنىڭ 7 - يەش پىلانلىق، 8 - يەش پىلانلىق پىلان مەزگىللىرىدە يەن - تېخنىكىنى تەرەققىي قىلدۇ- رۇشنىڭ يېراق كەلگۈسى پىلانى	شەھەرلىك يەن - تېخ- نىكا كومە- تېتى	3 - دەرىجىلىك يەن - تېخ- نىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتى
	شەھەرلىك ئورمانچىلىق ئىدارىسى	ئورماندا بولىدىغان زەھەرلىك پەرۋا- نىنى دەسلەپكى كۆزىتىش	شەھەرلىك يەن - تېخ- نىكا كومە- تېتى	3 - دەرىجىلىك يەن - تېخ- نىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتى
	شەھەرلىك پېزا ئىگە- لىك تېخنىكا پونكىتى	كۆكتاتنى مۇھاپىزەت قىلىنىدىغان يەردە ئۈستۈرۈش	شەھەرلىك يەن - تېخ- نىكا كومە- تېتى	3 - دەرىجىلىك يەن - تېخ- نىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتى
	شەھەرلىك پېزا ئىگە- لىك تېخنىكا پونكىتى	كورلا شەھەرنىڭ پىلىدىن مول ھو- سۇل ئېلىش پىلانى	شەھەرلىك يەن - تېخ- نىكا كومە- تېتى	رىغبەتلەندۈرۈش مۇكاپاتى
1988		كونسېرۋا پەمىدۇرىدىن مول ھوسۇل ئېلىش پىلانى	شەھەرلىك يەن - تېخ- نىكا كومە- تېتى	مول ھوسۇل پىلانى مۇكاپاتى
	شەھەرلىك دېھقانچىلىق ئىدارىسى، شەھەرلىك پېزائىگىلىك تېخنىكا پونكىتى	50 مىڭ مو بۇغدايدىن مول ھوسۇل ئېلىش پىلانىنىڭ ئورۇندىلىشى	شەھەرلىك يەن - تېخ- نىكا كومە- تېتى	مول ھوسۇل پىلانى مۇكاپاتى

1990	شەھەرلىك پىزا ئىگە- لىك تېخنىكا پونكىتى	كونسېرۋا پەسىدۇرىدىن مول ھوسۇل ئېلىش پىلانى		مول ھوسۇل پىلانى رەسمىدە- لەشتۈرۈش مۇكاپاتى
		مەسئۇلانىي ئاشۇرۇش ياكتېرىيەسە- بنى ئومۇملاشتۇرۇشنىڭ نەتىجىسى كۆرۈنەرلىك بولدى		3 - دەرىجىلىك پىزا ئىگە- لىك تېخنىكىسىنى كېڭەي- تىش مۇكاپاتى
	شەھەرلىك پىزا ئىگە- لىك تېخنىكا پونكىتى، شەھەرلىك دېھقانچىلىق ئىدارىسى	20 مىڭ مو يەردە بالدۇر پىشىدىغان ئىككى خىل زىرائەتنى كەرمشتۇرۇپ تېرىش		1 - دەرىجىلىك پىزا ئىگە- لىك تېخنىكىسىنى كېڭەي- تىش مۇكاپاتى
		50 مىڭ مو بۇغدايدىن مول ھوسۇل ئېلىش پىلانىنىڭ ئورۇندىلىشى		3 - دەرىجىلىك مول ھوسۇل پىلانى مۇكاپاتى

2. ئىلىم - پەن نەتىجىلىرى

1985 - يىل 12 - ئايدىن 1989 - يىل 12 - ئايغىچە شەھەر دەرىجىلىك ئىلمىي جەمئىيەتلەر جەمئىي 28 قېتىم تۈرلۈك ئىلىم ئالماشتۇرۇش يىغىنى ئاچتى، بۇنىڭغا 681 ئادەم (قېتىم) قاتناشتى، جەمئىي 172 پارچە ئىلمىي ماقالە، تەكشۈرۈش دوكلاتى، تەجرىبە قىلىش - كېڭەيتىش خۇلاسىسى، پەننى ئومۇملاشتۇرۇش ماقالىسى يېزىلدى. 1988 - يىل 8 - ئايدا شەھەرلىك شەھەر تەتقىقاتى جەمئىيىتى كورلا شەھەرلىك ئوتتۇرا دەرىجىلىك شەھەرگە تەرەققىي قىلىش ئىستراتېگىيىسى تەتقىقات يىغىنى ئاچتى، يىغىنغا قاتناشقان جەمئىيەت ئەزالىرى يىغىننى ئالتە مەخسۇس دوكلات بىلەن تەمىنلىدى. 1990 - يىلى ئىلىم - پەن تەتقىقاتى ۋە ئىلىم ئالماشتۇرۇش تېخنىكا كېڭەيدى، تۈرلۈك ئىلىم ئالماشتۇرۇش مۇھاكىمە يىغىنى، مەخسۇس مۇھىبەت، پەن - تېخنىكا نەتىجىلىرىنى باھالاش، يىللىق يىغىن قاتارلىق پائالىيەتلەر جەمئىي 16 قېتىم ئۆتكۈزۈلدى، ئۇنىڭغا 456 ئادەم (قېتىم) قاتناشتى. پەن-تېخنىكا جەھەتتىكى ئىلمىي ماقالە، پەننى ئومۇملاشتۇرۇش ھەققىدىكى ماقالە، پەن-تېخنىكا ساھەسىدىكى تەكشۈرۈش دوكلاتى قاتارلىق- لاردىن جەمئىي 91 پارچە يېزىلدى، پەننى ئومۇملاشتۇرۇشقا دائىر ماتېرىياللاردىن 6727 پارچە بېسىپ تارقىتىلدى. جەمئىيەت ئەزالىرى ئويۇشتۇرۇلۇپ، بۇغداي، كېۋەزنىڭ سۈپەتلىك ئۇرۇقلىرىنى كېڭەيتىش كۆلىمى، مەسئۇلانىي ئاشۇرۇش ئونۇمى، شەھەر مۇھىتىنى ئونۇپرسال تۈزەش، سۇ ئىشلىرى ئىگىلىكى ۋە مۇداپىئە تومىسى قاتارلىق جەھەتلەردە بەش قېتىم پەن - تېخنىكىلىق تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىلدى، بۇنىڭغا 79 ئادەم (قېتىم) قاتناشتى.

4 §، پەن - تېخنىكىنى كېڭەيتىش ۋە قوللىنىش

1. دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق پەن - تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش ۋە قوللىنىش

ئاشلىق 1980 - يىلدىن باشلاپ، كۆزگى بۇغداي، يازغى بۇغداي سورتلىرى ئۆستىدە رايونلاشتۇرۇش سىنىقى ئېلىپ بېرىلدى. 1985 - يىلدىن بۇيان، پەن - تېخنىكا كومىتېتى «بۇغداي، كۆممىقوناقنى كىرىشتۈرۈپ تېرىش تەجرىبىسى بويىچە ئۇلۇغ كۆرسىتىش» تۈرىنى چاڭ تۇتتى، ئۇنىڭ نەتىجىسى كۆرۈنەرلىك بولدى، 1988 - يىلى ئۇنىڭ كۆلىمى 11 مىڭ موغا يەتتى. 1990 - يىلى كۆلىمى 21 مىڭ 400 موغا، ئوتتۇرىچە بىرلىك مەھسۇلاتى 3. 543 كىلوگرامغا يەتتى، ئوتتۇرىچە ھەرموسسەدىن ساپ ئاشقان ئۇنۇم 40 يۈەنگە يەتتى، شاڭخۇ يېزىسىدا ھەر موسسەدىن 1000 كىلوگرام ھوسۇل ئېلىنىدىغان شاللىق يەر بارلىققا كەلدى.

كېۋەز 1982 - يىلى كورلا شەھەرلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتى، دېھقانچىلىق ئىدارىسى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى ئىدارىسى، يېزا ئىگىلىك تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش پونكىتى بىرلىكتە ھەمكارلە. شىپ، ئۇزۇن تالالىق پاختىنى يوپۇق يېپىپ ئۆستۈرۈش تېخنىكىسى بويىچە ئۇلۇغ كۆرسىتىشنى ئۈيۈش. تۇردى، 1983 - يىلى يوپۇق يېپىپ تېرىلغان كېۋەز كۆلىمى 3600 مودىن ئاشتى. 1984 - يىلى بۇنداق يەر كۆلىمى 7200 موغا كېڭەيدى. 1990 - يىلغا كەلگەندە 56 مىڭ 300 موغا كېڭىيىپ، ئوتتۇرىچە بىرلىك مەھسۇلاتى 80 كىلوگرامغا يېتىپ، تارىختىكى ئەڭ ياخشى سەۋىيە يارىتىلدى.

نەشپۈت 1981 - يىلى نەشپۈتلۈك 7000 مو كېڭەيتىلدى، مېۋە، بەرگەن كۆلەم 1400 موغا يەتتى، 1982 - يىلى شەھەرلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتىدىكى تېخنىك خادىملار «كورلا نەشپۈتى، داڭشەن ئامۇتىنى پاكارلاشتۇرۇپ، قويۇق ئۆستۈرۈپ، بالدۇر مول ھوسۇل ئېلىش تەجرىبىسى نەتىجىسى» غا رىياسەتچىلىك قىلىپ، 1. 26 مو باغ بىنا قىلدى، تۆپ ۋە قۇر ئارىلىقى 1. 5 مېتر × 1. 5 مېتر بولدى، بۇلار 2 - يىلى چېچەكلەپ مېۋە بەردى، 3 - يىلى بىرلىك مەھسۇلاتى 433. 5 كىلوگرام، 4 - يىلى بىرلىك مەھسۇلاتى 1562. 3 كىلوگرام، 5 - يىلى بىرلىك مەھسۇلاتى 3261 كىلوگرام بولدى.

كۆكتات 1982 - يىلى كورلا شەھەرلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتى يېزا ئىگىلىك تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش پونكىتى بىلەن بىرلىكتە، كۆكتاتنى پارنىك لاپاستا ئۆستۈرۈش تەجرىبىسى بويىچە ئۇلۇغ كۆرسەتتى. 1988 - يىلى بۇنداق پارنىك 59 موغا يەتتى. 1990 - يىلى 300 موغا يېتىپ، ئوتتۇرىچە مو بېشى مەھسۇلات قىممىتى 5000 يۈەندىن توغرا كەلدى.

توخۇ بېقىش 1985 - يىلى كورلا شەھەرلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتى «يېزىلارىدىكى كەسپىي ئائىلىلەرنىڭ توخۇنى سولاپ بېقىش تەجرىبىسى بويىچە ئۇلۇغ كۆرسىتىش» تۈرىنى يولغا قويۇشقا باشلىغاندىدى، 1990 - يىلغا كەلگەندە توخۇ كاتىكى 200 يۈرۈشكە يەتتى، يىلىغا 20 مىڭ مىكىيان بېقىلىپ، 200 مىڭ كىلوگرام تۇخۇم ئېلىندى، مەھسۇلات قىممىتى 1 مىليون يۈەندىن ئاشتى. 1990 - يىلى يېڭىشەھەر يېزىسى ئاپتونوم رايونلۇق پەن - تېخنىكا كومىتېتى، بايىنغولىن ئوبلاستلىق پەن - تېخنىكا كومىتېتى، شەھەرلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتى تەرىپىدىن «پەن - تېخنىكىدا ئۇلۇغلىنىش يېزا» قاتارىغا كىرگۈزۈلدى. تېرىقچىلىق، باقمىچىلىق ۋە باغۋەنچىلىك قاتارلىق جەھەتلەردىكى ئىلمىي باشقۇرۇش، يېڭى تېخنىكىنى قوللىنىش، تۈجۈپىلەپ ئىشلەپچىقىرىشتا شەھەر بويىچە پەن - تېخنىكىدا ئۇلۇغ كۆرسىتىش

رولىنى ئويناندى.

سۇچىلىق كورلا شەھەرلىك سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسى لايىھىلىگەن تېپىز ئۇللۇق، «—» شەكىل-لىك پولات قاپقاقلىق سۇ بۆلگۈچ بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم لوبلاستلىق سۇچىلىق ئىلمىي جەمئىيىتى قاتات يايدۇرغان سۇ قۇرۇلۇشى لايىھىسى مۇسابىقىسىدە مۇكاپاتقا ئېرىشكەندىن كېيىن، شەھەر بويىچە 1000 دىن ئارتۇق كورۇندا ئىشلىتىلىپ، سۇ ئىنشاتلىرىغا سېلىنىدىغان مەبلەغدىن 700 مىڭ يۈەندىن كۆپرەك تېجەپ قېلىنىدى.

2. ساناقەت پەن - تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش ۋە قوللىنىش

70 - يىللاردىن ئىلگىرى كورلا ناھىيىسىدە پەقەت كىيىم تىكىش، تېرە - خۇرۇمنى پىششىقلاپ ئىشلەش، كىگىز بېسىش قاتارلىق بەزى ئۆشۈق قول ھۈنەرۋەنچىلىك دۇكانلىرىلا بار ئىدى، دېھقانچىلىق ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىدىغان بىر زاۋۇت بولۇپ، پەقەت ئاددىي دېھقانچىلىق سايمانلىرىنىلا رېمونت قىلالايتتى.

80 - يىللاردا يېڭى تېخنىكا كىرگۈزۈش، يېڭى مەھسۇلات يارىتىش تەرەققىيات نىشانى قىلىنىدى. 1984 - يىلدىن باشلاپ نۆۋەتلىق ھالدا قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى ۋە يېمەكلىكتىن ئىبارەت ئىككى جەھەتتە بىر يۈرۈش مەھسۇلاتلار ئىشلەپچىقىرىلدى.

قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى 1984 - يىلى كۆل - قۇم خىش، 1985 - يىلى تاشلىق كۆمۈر ئىچكى بېتىلغۇ قىلىنىدىغان خىش ئىشلەپچىقىرىلدى. 1986 - يىلى مەرمەر تاش تۈرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش يولغا قويۇلدى. 1987 - يىلى گەچ - ئاق سېمونت يېڭى مەھسۇلاتلىرى يارىتىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا يېڭا، مەيدان كارخانىلىرى بىلەن ھەمكارلىشىپ يېنىك تېپتىكى ئىسسىق ساقلاش ماتېرىيالى بولغان پېرلىيىت، تالك تالقىنى ۋە تاش پاختىدىن ئىشلەنگەن يېڭى بىناكارلىق قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى ئىشلەپچىقىرىلدى. 1989 - يىلى شەھەرلىك 1 - سۇلياۋ زاۋۇتىغا تۆۋەن زىچلىق، يۇقىرى بېسىملىق پولىۋىنىللىق، يېڭا ئىگىلىكىدە ئىشلىتىلىدىغان مىكرو ھەجىملىك سۇلياۋ بوپۇقتىن ئىبارەت يېڭى مەھسۇلاتنى سىناق قىلىپ ئىشلەش ئورۇنلاشتۇرۇلدى. 1990 - يىلى كورلا شەھەرلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتى پەن - تېخنىكىدا ئۇلگىلىك يېڭا بولغان يېڭىشەر يېزىسىغا ھەمكارلىشىپ، بىر ئۇلگە كۆرسىتىش كارخانىسى - سېغىز توپىدىن خىش ئىشلەش زاۋۇتى قۇرۇپ بەردى. بۇ خىش زاۋۇتى تاغلىق رايونلاردىكى سېغىز توپىنى خام ئەشيا قىلىپ، قەغەز زاۋۇتىنىڭ كېرەكسىز سۈيىدىن پايدىلىنىپ خىش ئىشلەپ، تېرىلغۇ يەرلەرنى قوغداپلا قالماستىن، يەلكى كېرەكسىز نەرسىلەرنى يارامليق نەرسىلەرگە ئايلاندۇرۇپ، سۇ بىلەن تەمىنلىنىشكە كېتىدىغان مەبلەغنى زور دەرىجىدە تېجەپ قالدى. بۇ زاۋۇت يىلىغا 50 مىليون دانە خىش ئىشلەپچىقىرىشنى پىلانلىدى، ئۇ كەلگۈسىدە كورلا شەھىرىدىكى بىناكارلىق قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى ئىشلەپچىقىرىدىغان بازىلارنىڭ بىرى بولۇپ قالغۇسى.

يېمەكلىك 1984 - يىلى كورلا شەھەرلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتى لەڭگەر يېزىسىنىڭ مېۋە-كونسېرۋىسى زاۋۇتى قۇرۇپ، ئۇزۇم شەربىتى ۋە كونسېرۋىسىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشىغا ھەمكارلاشتى. 1989 - يىلى «شەرق شامىلى» يېمەكلىكلەر زاۋۇتىنىڭ تەملىك ماروژنا ئىشلىشىگە ھەمكارلىشىپ، «ۋاۋاتو»، «جياۋچيۇ» ماروژنىسى ئىشلەپچىقىرىش لىنىيىسىنى كىرگۈزدى، بۇنىڭ بىلەن ئىقتىسادىي ئۈنۈم زور دەرىجىدە ياخشىلاندى.

3. پەن - تېخنىكا ئارقىلىق بېيىش مۇسابىقىسى

1988 - يىلى شەھەر بويىچە بىرلاردا پەن - تېخنىكا ئارقىلىق بېيىش مۇسابىقىسى قانات يايدۇرۇلدى. 1990 - يىلى پەن - تېخنىكا ئارقىلىق بېيىش مۇسابىقىسىگە قاتنىشىش ئۈچۈن ئۆزىنى مەلۇم قىلغان دېھقان ئائىلىلىرى 163 كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە تېرىقچىلىق كەسپىدىكىلەر 76، باقمىچىلىق كەسپىدىكىلەر 26، باغۋەن 43، كۆپ خىل ئىگىلىك بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلار 16، دېھقانچىلىق ماشىنىسى بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلار ئىككى. بىر يىللىق ئىلىم - پەن ئۆگىنىش، پەن - تېخنىكىنى قوللىنىش مۇسابىقە پائالىيىتى ئارقىلىق، پەن - تېخنىكىغا تايىنىپ بېيىش مۇسابىقىسىگە قاتناشقان بارلىق دېھقان ئائىلىلىرىدىن ئوتتۇرىچە يىللىق كىرىمى 10 مىڭ يۈەندىن 20 مىڭ يۈەنگىچە بولغانلار 99 ئائىلە، كىرىمى 20 مىڭ يۈەندىن 30 مىڭ يۈەنگىچە بولغانلار 35 ئائىلە، كىرىمى 30 مىڭ يۈەندىن يۇقىرى بولغانلار 27 ئائىلە بولدى. ئىككى ئائىلىنىڭ پاختىدىن قىلغان كىرىمى 100 مىڭ يۈەنگە يەتتى (بۇ 10 مىڭ يۈەنلىك ئائىلىلەرنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى كېيۈز تېرىغان ۋە نەشپۈت مۇددە ئالغان ئائىلىلەردۇر).

Ⅲ باب

پەن - تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش

§1. پەن - تېخنىكا جەھەتتىن تەربىيىلەپ يېتىشتۇرۇش

كورلا ناھىيىسى، شەھىرىدىكى ھەر دەرىجىلىك پەن - تېخنىكا تارماقلىرى ھەرقايسى مەزگىللەردىكى ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشنىڭ ئېھتىياجىغا ئاساسەن، ئۆز جايىنىڭ ئەھۋالىغا قاراپ تۇرلۇك قىسقا مۇددەتلىك تەربىيىلەش كۇرسلىرىنى ئاچتى ۋە ئۇلارغا كۆرسىتىش پائالىيەتلىرىنى يولغا قويدى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىللەردە، ئاساسەن، سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئىشلەنگەن يېزا ئىگىلىك سايمانلىرىنى كېڭەيتىش، سۈپەتلىك ئۇرۇقلارنى كىرگۈزۈش، كېسەللىك، زىياندا ش ھاشارانلارنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش بويىچە تەربىيىلەپ يېتىشتۇرۇش خىزمىتى ئىشلەندى. بوز يەر ئېچىپ ئېتىز بەرپا قىلىشقا ماسلىشىش ئۈچۈن، ھەرىيلى تراكتورچىلار ۋە يېزا ئىگىلىك سايمانلىرىنى باشقۇرغۇچىلار تەربىيىلەندى. 60 - يىللاردا، ئاساسەن، ئېكىز تېرىلغۇسىنى كېڭەيتىش، ئۇزۇن تالالىق كېۋەز ئۈستۈرۈش تېخنىكىسى بويىچە تەربىيىلەپ يېتىشتۇرۇش ئېلىپ بېرىلدى. 70 - يىللاردا كۆپ قېتىم مېۋىلىك دەرەخلەرنى رەتلەش - پۇتاش كۇرسى ئېچىلىپ، نەشپۈت ئۈستۈرۈشنىڭ ئىلغار تېخنىكىسى كېڭەيتىلدى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، نەشپۈت ئۇزۇش، ئۇنى يېڭى يېتى ساقلاش، ئوراش - قاچىلاش، توشۇش قاتارلىق پەن - تېخنىكا تەجرىبىلىرى ئېلىپ بېرىلدى، بۇ ھەقتە باغۋەنلەرگە بىۋاستە مەشغۇلات قىلىش بويىچە ئۇلۇغ كۇرسىتىل.

دى، ھەم ئەزەربەيجان سۆزلەندى، ھەم ئەمەلىي تەجرىبىلەر ئۆگىتىلدى. 80 - يىللاردا ناھىيە بىلەن شەھەر بىرلەشتۈرۈلگەندىن كېيىن، پەن - تېخنىكا كومىتېتىنىڭ كۆچى كۈچەيىپ، پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى پائالىيىتى تېخىمۇ كېڭەيتىلدى، شالدىن مول ھوسۇل ئېلىشتا ئۇلۇغ كۆرسىتىش، يۇيۇق بېچىپ كېۋەز ئۈستۈرۈشتە ئۇلۇغ كۆرسىتىش، كەسپىي ئالىملارنىڭ توخۇنى سولاپ بېقىشى بويىچە ئۇلۇغ كۆرسىتىش، بۇغداي بىلەن كۆممىقوناقنى كىرىشتۈرۈپ تېرىپ 10 مىڭ مو يەردىن 1000 جىڭدىن ھوسۇل ئېلىش تېخنىكىسى بويىچە ئۇلۇغ كۆرسىتىش، تەشەببۇس ۋە داڭشەن ئامۇتىنىڭ غولىنى پاكارلاشتۇرۇپ، قويۇق ئۈستۈرۈپ، بالدۇر مول ھوسۇل ئېلىشتا ئۇلۇغ كۆرسىتىش، لاپاس ئىچىدە كۆكتات ئۈستۈرۈش تەجرىبىسى بويىچە ئۇلۇغ كۆرسىتىش قاتارلىقلار كۆپ قېتىم ئېلىپ بېرىلدى. 1990 - يىلى شەھەردىكى تەبىئىي پەن ئىلمىي جەمئىيەتلىرى كېڭەز، ئاشلىق ئۈستۈرۈش، مېۋىلىك دەرەخلەرنى تىكىش، ئاسراش، ئۇرۇق پرىيوم قىلىش، كالىلارنى توڭلىتىلغان ئىسپېرما بىلەن ئۇرۇقلاندۇرۇش، قويلارنى سۈنئىي ئۇرۇقلاندۇرۇش، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى ھەيدەش ۋە بىخەتەر باشقۇرۇش، يەرلىك كېسەللىكلەرنى تەكشۈرۈش ۋە كېسەللىك پەيدا بولۇش مەنبەسىنى تەھلىل قىلىش قاتارلىق 11 تۈرلۈك مەزمۇننى ئۆزئىچىگە ئالغان پەن - تېخنىكا بويىچە تەربىيىلەپ يېتىشتۈرۈش كۆرسىنى 35 قېتىم ئاچتى، تەربىيىلەپ يېتىشتۈرۈشكە قاتناشقانلار 3033 ئادەم (قېتىم) گە يەتتى. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر تېخنىكا جەھەتتىن تەربىيىلەنگەنلەر جەمئىي 15 مىڭ 600 ئادەم (قېتىم) گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە تەربىيە ئالغان دېھقانلار- نىڭ 70 پىرسەنتى يېزا ئىگىلىكىدە ئەمەلىي ئىشلىتىلىدىغان بىر - ئىككى تېخنىكىنى ئىگىلەپ، يېزىلاردا ئىلغار تېخنىكىنى كېڭەيتىشنىڭ تايانچ كۈچلىرىدىن بولۇپ قالدى. لەڭگەر يېزىسىدىكى دېھقان توختى مەپىز ئەشپۈتلۈك باغنى پەن - تېخنىكا ئارقىلىق باشقۇرغانلىقتىن، مەھسۇلات مىقدارى ئادەتتىكى ئەشپۈت- لۈك باغلارغا قارىغاندا بىر ھەسسە يۇقىرى بولدى. ئۇ 1985 - يىلى مەملىكەت بويىچە يېزىلاردا پەننى ئومۇملاشتۇرۇش خىزمىتىدىكى ئىلغار شەخس دېگەن نامغا ئېرىشىپ مۇكاپاتلاندى. 1987- يىلى مەملىكەت- لىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى تەرىپىدىن ئۇنىڭغا «مەملىكەت بويىچە پەن - تېخنىكىغا تايىنىپ بېيىش ماھىرى» دېگەن نام بېرىلدى.

§ 2 . پەننى ئومۇملاشتۇرۇش تەشۋىقاتى

1. پەن - تېخنىكا بازىرى ئۈيۇشتۇرۇش ۋە پەننى ئومۇملاشتۇ- رۇش تەشۋىقات ھەپتىلىكى ئۆتكۈزۈش

1986 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە كورلا شەھەرلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى تۆت قېتىم پەننى ئومۇملاشتۇرۇش تەشۋىقات ھەپتىلىكى پائالىيىتى، ئالتە قېتىم شەھەر - يېزا پەن - تېخنىكا بازىرى، بەش قېتىم پەننى ئومۇملاشتۇرۇش كۆرگەزمىسى ئۈيۇشتۇردى، بۇ پائالىيەتلەرگە قاتناشقان پەن - تېخنىكا خادىملىرى 628 ئادەم (قېتىم) گە يەتتى، ئاممىدىن 40 مىڭ 600 ئادەم (قېتىم) كۈتۈۋېلىندى، تۈرلۈك پەن - تېخنىكا تەشۋىقاتى ماتېرىياللىرىدىن 18 مىڭ 300 پارچە تارقىتىلدى، ئامما ئوتتۇرىغا قويغان پەن - تېخنىكىغا دائىر 4901 قېتىم مەسلىگە جاۋاب بېرىلدى. بەقەت 1990 - يىلىلا پەننى ئومۇملاشتۇ- رۇش بازىرى ئۈچ قېتىم ئۈيۇشتۇرۇلۇپ، 12 ئىلمىي جەمئىيەت ۋە ئورۇن، 208 پەن - تېخنىكا خادىمى (بۇنىڭ ئىچىدە يۇقىرى دەرىجىلىك ئۇنۋانى بارلار 13 قېتىم، باشلانغۇچ دەرىجىلىك ئۇنۋانى بارلار 174 قېتىم) پائالىيەتكە قاتناشتى.

1990 - يىلى شەھەرلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى ئامىنىڭ پەن - تېخنىكا مەسلىھەتچىلىكى جەريانىدا ئوتتۇرىغا قويغان مەسىلىسىگە ئاساسەن، پەننى ئومۇملاشتۇرۇش ماتېرىيالىدىن 10 مىڭ 500 پارچە تۈزۈپ باستۇردى؛ شەھەر، يېزا، مەيدانلار 61 قارار پەننى ئومۇملاشتۇرۇش كۆزنىكى ئاچتى، بۇنىڭ ئىچىدە شەھەرلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتىنىڭ ئاچقىنى ئوچ قارار، پەتتە يېزا - مەيدانىڭ ئاچقىنى 58 قارار (ئۈيغۇچىسى 41 قارار، خەنزۇچىسى 20 قارار)؛ 13 مەيدان پەننى ئومۇملاشتۇرۇشقا دائىر كىنو، بەش مەيدان پەن - تېخنىكا جەھەتتىكى سىن ئالغۇ لېنتىسى قويۇپ بېرىلدى؛ 85 قېتىم زىيارەت ئۇستۇرۇش، ئۇسۇلۇك ئاسراش، باغۋەنچىلىك ئالاھىدە مەھسۇلاتى، تۈپراقنى كۈچلەندۈرۈش، كۆپ خىل ئىگىلىك بىلەن شۇغۇللىنىش، چارۋا ئەسلىنى ياخشىلاش، يېڭى دېھقانچىلىق دورىلىرىنى ئىشلىتىش قاتارلىقلار ئاساسىي مەزمۇن قىلىنغان پەن - تېخنىكا رادىئو ئاڭلىتىشى بېرىلدى. ئامما مەسلىھەت سورىغان ئەھۋالغا ئاساسەن، پەننى ئومۇملاشتۇرۇش تەشۋىقات مەپتىلىكىدىن پايدىلىنىپ، شەھەر رايونى ۋە ئاۋات، توۋۇرچى يېزىلىرىدا ئوچ قېتىم پەن - تېخنىكا كۆرگەزمىسى ئېچىلدى، كۆرگەزمە جەريانىدا، ئامما ئىنىڭ سورىغان مەسلىھەتلىگە بىرلەشتۈرۈپ، ئامما قىيىن مەسىلىلەر توغرىسىدا جاۋاب بېرىلدى، پەن - تېخنىكا بىلىملىرى ۋە تېخنىكا ئۇقتىلدى.

ئامما مەسلىھەت سوراش جەريانىدا ئوتتۇرىغا قويغان ئومۇمىي خاراكتېرلىك پەن - تېخنىكىغا دائىر مەسىلىلەرنى شەھەرلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى پەن - تېخنىكىغا دائىر لېكسىيە سۆزلەش ۋە پەن-تېخنىكا جەھەتتە ئولگە كۆرسىتىش ئۈسۇللىرىنى قوللىنىپ ھەل قىلدى، پەن- تېخنىكىغا دائىر جەمئىي 40 قېتىم لېكسىيە ئۇيۇشتۇردى، ئۇنى ئاڭلىغان دېھقانلار 1088 ئادەم (قېتىم) گە يەتتى؛ دېھقانچىلىق مەزگىلىگە بىرلەشتۈرۈپ، تېرىش، ئېتىز - ئېرىق پەرۋىشى، مېۋىلىك دەرەخلەرنى پۇتاش، دېھقانچىلىق دورىلىرىنى ئىشلىتىشنىڭ ئالاھ ياخشى پۈرسىتىدىن پايدىلىنىپ، 55 قېتىم نەق مەيداندا ئولگە كۆرسىتىش يىغىنى ئۇتكۈزدى، بۇنى كۆرۈشكە قاتناشقان دېھقانلار 3951 ئادەم (قېتىم) گە يەتتى.

شەھەرلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى مەسلىھەت بېرىش جەريانىدا بايقالغان ئاشلىق، پاختىدىن مول ھوسۇل ئېلىش تېخنىكىسى، كۆممىستوناقنى قۇرلاپ تېرىش تېخنىكىسى، كىچىك دېھقانچىلىق ماشىنا - سايمانلىرىنى رېمونت قىلىش تېخنىكىسى، زىرائەتلەردە بولىدىغان كېسەللىك، زىيانداش ھاشاراتلارنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى يوقىتىش تېخنىكىسى، ياۋا ئوت - چۆپلەرنى يوقىتىش تېخنىكىسى، مېۋىلىك دەرەخلەرنى پۇتاش ۋە ئۇلاش تېخنىكىسى، چارۋىلاردا بولىدىغان كېسەللىك ۋە زىيانداش قۇرتلارنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى يوقىتىش تېخنىكىسى، بۆلجۇرگەن ۋە موگۈنى سىرتتىن كىرگۈزۈپ تېرىش تېخنىكىسى، سىلوس تەييارلاش تېخنىكىسى قاتارلىق پەن - تېخنىكا جەھەتتىكى كەسپىي خاراكتېرلىك قىيىن مەسىلەر ئۇستىدە تەربىيەلەش كۇرسى ئېچىش ئۇسۇلىنى قوللىنىپ، ئامىنىڭ بۇ جەھەتلەردىكى كەسپىي بىلىملىرى ۋە پەن - تېخنىكا ئىقتىدارىنى ئۇستۇردى.

2. پەننى ئومۇملاشتۇرۇش كۆزنىكى

1980 - يىلى شەھەرلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتى شەھەرنىڭ مەركىزىدە بىر پەننى ئومۇملاشتۇرۇش كۆزنىكى بەرپا قىلغانىدى، 1985 - يىلى ئۇنى شەھەرلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتىگە ئۇتكۈزۈپ بەردى. 1990 - يىل 12 - ئايغا قەدەر بۇ كۆزنەك جەمئىي 58 مان چىقىرىلدى، ئۇنىڭغا تۇرلۇك پەننى ئومۇملاشتۇرۇش ماقالىسىدىن 1028 پارچە بېرىلدى. شەھەرلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتىنىڭ قوللىشى ئارقىسىدا، يېگىشەر يېزىسى، لەڭگەر يېزىسى، توۋۇرچى يېزىسى، قوشئېرىق يېزىسى، چەرچى باغۋەنچىلىك مەيدانى پەننى ئومۇملاشتۇرۇش كۆزنىكىدىن 78 قارار چىقىرىپ، شۇ يەرنىڭ يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىغا زور بىرلەشتۈرۈپ، ئىلمىي ئۇسۇلدا يەر تېرىش بىلىملىرىنى تەشۋىق قىلدى.

3. پەننى ئومۇملاشتۇرۇش ماتېرىياللىرىنى ئالماشتۇرۇش

كورلا شەھەرلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1981 - يىلى پەن - تېخنىكا ئاخبارات ئىشخانىسى قۇرۇلۇپ، ئىككى كەسىپنى خادىم سەپلەپ بېرىلدى، بۇ ئىشخانا شۇ يىلى پەن - تېخنىكىغا دائىر 28 خىل گېزىت، دۆلەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى 70 نەچچە خىل ژۇرنالغا مۇشتەرى بولدى، 1982 - يىلى پەن - تېخنىكىغا دائىر گېزىت - ژۇرنالدىن 100 نەچچە خىلغا مۇشتېرى بولدى، خەت بېسىش ماشىنىسى، شاپىگىراق، تېز بېسىش ماشىنىسى، كۆچۈرۈپ بېسىش ماشىنىسى، فوتو ئاپپارات ۋە سۈرەت يۇيۇش ئۈسكۈنىسى سېتىۋالدى. 1983 - يىلى پەن - تېخنىكا كومىتېتى 283 كۋادرات مېتىرلىق بىر كېچەك بىنا سالدى، ئۇنىڭ ئىچىدە پەن - تېخنىكا لېكسىيەخانىسى، پەن - تېخنىكىغا دائىر ئاخبارات-ماتېرىيال ئىشخانىسى، قىرائەتخانا، كومىتېت ئىشخانىسى قاتارلىقلار بار، ئاخبارات ئىشخانىسى پەن-تېخنىكىغا دائىر 100 خىلدىن ئارتۇق گېزىت - ژۇرنالغا مۇشتەرى بولدى. 1984 - يىلى ساقلانغان پەن - تېخنىكا كىتابلىرى 2000 پارچىدىن ئېشىپ كەتتى، بۇ كىتابلار تۈرگە ئايرىلىپ كاتالوگلاشتۇرۇلۇ-غاندىن كېيىن جازىلارغا تەزىلدى ۋە كىتاب ئارىيەت ئېلىش كىنىشكىسى تارقىتىلىپ، ئارىيەت بېرىش بولغا قويۇلدى. 1979 - يىلدىن 1984 - يىلغىچە «كورلا پەن - تېخنىكىسى» ژۇرنىلىدىن سەككىز سان چىقىرىلدى، بۇ ژۇرنالغا، ئاساسەن، كورلا شەھىرىنىڭ پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى ۋە تەتقىقات تېمىلىرىنىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالى بېسىلدى، بۇ ژۇرنال شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىغا تارقىتىلدى ۋە باشقا ئۆلكە، شەھەرلەر بىلەن ئالماشتۇرۇلدى. 1985 - 1986 - يىللىرى خەنزۇچە، ئۇيغۇرچە «پەن-تېخنىكا ئاخباراتى» دىن 20 سان چىقىرىلدى. ئاخبارات ئىشخانىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، سىرتقى جايلار بىلەن پەن - تېخنىكا ئاخباراتى ئالماشتۇرۇلدى، ئالماشتۇرۇلغان ماتېرىياللار ھەر يىلى 2000 پارچىدىن ئېشىپ كەتتى.

3 § . ياش - ئۆسمۈرلەر ئارىسىدا پەننى ئومۇملاشتۇرۇش پائالىيەتلىرى

1985 - يىل 2 - ئاينىڭ 2 - كۈنى كورلا شەھىرىدە تۇنجى قېتىملىق شەھەرلىك ياش - ئۆسمۈرلەر پەن - تېخنىكا بېيتەكچىلىرى جەمئىيىتى قۇرۇلتىيى چاقىرىلىپ، «كورلا شەھەرلىك ياش - ئۆسمۈرلەر پەن - تېخنىكا بېيتەكچىلىرى جەمئىيىتىنىڭ نىزامنامىسى» ماقۇللاندى. 1982 - يىل 1 - ئاينىڭ 12-كۈنى شەھەرلىك ياش - ئۆسمۈرلەر پەن - تېخنىكا بېيتەكچىلىرى جەمئىيىتىنىڭ 2 - قۇرۇلتىيى چاقىرىلدى، قۇرۇلتايدا بېيتەكچىلەر جەمئىيىتىنىڭ نىزامنامىسى مۇزاكىرە قىلىنىپ، ئۇنىڭغا تۈزىتىش كىرگۈزۈلدى. جەمئىيەت نىزامنامىسىگە ئاساسەن، تۆت جەھەتتە ياش - ئۆسمۈرلەر پەن - تېخنىكا پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلدى.

1. ياش - ئۆسمۈرلەر «ئىلىم - پەننى سۆيۈش ئېيى» پائالىيىتى

ياش - ئۆسمۈرلەر «ئالتە بىر» (بىر پەن - تېخنىكا كىتابى ئوقۇش، بىر قېتىم پەن - تېخنىكا دوكلاتى ئاڭلاش، بىر پارچە پەن - تېخنىكا كىچىك ئىلمىي ماقالىسى يېزىش، بىر قېتىم پەن - تېخنىكا

كىنوسى كۆرۈش، بىر يەن - تېخنىكا ئالىمنى ئەستە تۇتۇش، بىر پارچە يەن - تېخنىكا ئەسىرى يېزىش) پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇشقا ئۈيۈشتۇرۇلدى. بۇ پائالىيەت ئالدى بىلەن شەھەر رايونىدىكى بىر قىسىم ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەردە قانات يايدۇرۇلۇپ، يەيدىنيەي پۈتۈن شەھەر رايونىدىكى ۋە شەھەر ئەتراپى يېزىلىرىدىكى ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەرگە كېڭەيتىلدى. ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ ھەممىسىدە رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلۇپ، مەخسۇس ياكى قوشۇمچە يەن - تېخنىكا يېتەكچىلىرى سەپلەندى.

1981 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە شەھەردە جەمئىي ئون نۆۋەت «ئىلىم - يەنىي سۆيۈش ئېيى» پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلدى، يۇنىڭغا 100 مىڭدىن ئارتۇق ئادەم (قېتىم) قاتناشتى. شەھەر بويىچە ھەرقايسى مەكتەپلەر 110 قېتىم يەن - تېخنىكا ئەتىجىلىرى كۆرگەزمىسى ئۈيۈشتۇردى، يۈز كۆرگەنلەر 90 مىڭ ئادەم (قېتىم) گە يەتتى؛ شەھەرلىك يەن - تېخنىكا جەمئىيىتى، شەھەرلىك ماارىپ ئىدارىسى، شەھەرلىك يېتەكچىلەر جەمئىيىتى قاتارلىقلار تۆت قېتىم چوڭ كۆرگەزمە ئېچىپ، 1500 دىن كۆپ ئەسەرنى كۆرگەزمە قىلدى، يۈز كۆرگەنلەر 70 مىڭ ئادەم (قېتىم) گە يەتتى.

شەھەر بويىچە ھەرقايسى مەكتەپلەر «ئىلىم - يەنىي سۆيۈش ئېيى» پائالىيىتى جەريانىدا، ئالىملە ئېلىكتر سايمانلىرى ۋە كۈندىلىك ئىشلىتىلىدىغان سايمانلاردىن 2000 دىن كۆپرەكنى رېمونت قىلدى، 205 پارچە كىچىك ئۆزگەرتىش، كىچىك لايىھە، كىچىك كەشپىياتنى ئوتتۇرىغا قويدى، 2000 دىن ئارتۇق ئاپتوموبىل، پاراخوت مودېلىنى ياسىدى، تەخمىنەن 30 مىڭدىن ئارتۇق كىچىك نەرسىلەرنى ياسىدى، توقىدى ۋە پىششىقلاپ ئىشلىدى؛ تۈرلۈك ھايۋانات ئەۋرىشكىسىدىن 20 مىڭدىن كۆپرەكنى، ئۆسۈملۈك ئەۋرىشكىسىدىن 8000 دىن كۆپرەكنى ياسىدى. ئۆز يېرىدىكى مىنېرالارنىڭ ئەۋرىشكىسىدىن 2000 دىن كۆپرەكنى توپلىدى، 1500 دىن ئارتۇق كىچىك ھايۋانات باقتى. ئىلمىي ئۆسۈلدا بېقىش، ئۆستۈرۈش ۋە ئاسراش تېخنىكىسىنى ئۆگىنىشكە 2000 دىن كۆپ ئادەم (قېتىم) قاتناشتى؛ يەن - تېخنىكا جەھەتتە كىچىك زىيارەت پائالىيىتى ئۈيۈشتۇرۇلۇپ، ئۇ يەردىكى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، ئورمانچىلىق، بېلىقچىلىق ئىشلەپچىقىرىش ئەھۋالى 50 قېتىم ئىگىلەندى، ئىلىم - يەن جەھەتتە 5000 قېتىم كىچىك تەجرىبە ئېلىپ بېرىلىپ، يۇنىڭغا 20 مىڭ ئادەم (قېتىم) قاتناشتۇرۇلدى؛ كەلگۈسى مەنزىرە ئومۇمىي پىلانى قاتارلىق مودېلدىن 850ى ئىشلەندى، يۈرتنى ئېچىش ۋە گۈللەندۈرۈش ئاساسىي تېما قىلىنغان ۋە تۈرلۈك يەن - تېخنىكىغا دائىر كىچىك ئىلمىي ماقالىدىن 20 مىڭ پارچىدىن ئارتۇق يېزىلدى، يەن- تېخنىكىغا دائىر 2000 سان قارا دوسكا گېزىتى ۋە تام گېزىتى چىقىرىلدى.

ياش - ئۆسمۈرلەرنىڭ يەن - تېخنىكا پائالىيىتىدە ھەرىپلى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 12—13 تۈرلۈك پىلان بويىچە پائالىيەت ئېلىپ بېرىلدى. شەھەر بويىچە ياش - ئۆسمۈرلەرنىڭ يەن - تېخنىكا پائالىيىتىدە ئەنئەنىۋى تۈر تەسىس قىلغان مەكتەپلەر ئالتە، يەن - تېخنىكا پائالىيىتىگە قاتنىشىشنى يىل بويى داۋاملاشتۇرغان ئوقۇغۇچى 4000.

2. ياش - ئۆسمۈرلەرنىڭ يەن - تېخنىكا ئەسەرلىرى كۆرگەزمەسى

1983 - يىل 3 - ئايدا شەھەرلىك يەن - تېخنىكا كومىتېتى شەھەر بويىچە تۇنجى قېتىم يەن- تېخنىكا ئەسەرلىرى كۆرگەزمىسى ئۈيۈشتۇردى، كۆرگەزمىگە قاتناشتۇرۇلغان 120 پارچە ئەسەردىن 15 پارچىسى مۇكاپاتقا ئېرىشتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇچ پارچىسى 1 - دەرىجىلىك، ئالتە پارچىسى 2 - دەرىجىلىك، ئالتە پارچىسى 3 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى. 1984 - يىلى شەھەرلىك يەن - تېخنىكا

جەمئىيىتى 51 پارچە ئەسەرنى تاللاپ ئاپتونوم رايونلۇق تۇنجى نۆۋەتلىك پەن- تېخنىكا كۆرگەزمىسىگە قاتناشتۇردى، بۇنىڭدىن ئۈچ پارچىسى 1 - دەرىجىلىك، ئالتە پارچىسى 2 - دەرىجىلىك، ئالتە پارچىسى 3 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

1985 - يىلى شەھەرلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى 42 پارچە ئەسەرنى تاللاپ، ئاپتونوم رايونلۇق 2 - نۆۋەتلىك پەن - تېخنىكا كۆرگەزمىسىگەقاتناشتۇردى، بۇنىڭدىن ئالتە پارچىسى 1 - دەرىجىلىك، سەككىز پارچىسى 2 - دەرىجىلىك، 12 پارچىسى 3 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى. 1987 - يىلى شەھەرلىك پەن-تېخنىكا جەمئىيىتى 26 پارچە ئەسەرنى تاللاپ ئاپتونوم رايونلۇق 3 - نۆۋەتلىك پەن-تېخنىكا كۆرگەزمىسىگە قاتناشتۇردى، بۇنىڭدىن بىر پارچىسى 1 - دەرىجىلىك، يەتتە پارچىسى 2 - دەرىجىلىك، توققۇز پارچىسى 3 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى. 1988 - يىلى شەھەرلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى 25 پارچە ئەسەرنى تاللاپ، ئاپتونوم رايونلۇق 4 - نۆۋەتلىك ياش-ئۆسمۈرلەر پەن - تېخنىكا كۆرگەزمىسىگە قاتناشتۇردى، بۇنىڭدىن بىر پارچىسى ئالتۇن مېدالغا، تۆت پارچىسى كۈمۈش مېدالغا، سەككىز پارچىسى مىس مېدالغا ئېرىشتى.

1989 - يىلى شەھەرلىك 2 - ياشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى جۇشياۋلۇك ياسىغان ئەپلىك سوپۇن قۇتىسى بىلەن بەش خىل ئىقتىدارلىق ئوقۇتۇش سىزغۇچى ئايرىم - ئايرىم هالدا ئاپتونوم رايونلۇق ياش-ئۆسمۈرلەرنىڭ پەن - تېخنىكا ئەسەرلىرى كۆرگەزمىسىنىڭ ئالتۇن مېدال ۋە كۈمۈش مېدال مۇكاپاتىغا ئېرىشتى، شۇ يىلى چېڭدۇدا ئۇتكۇزۇلگەن مەملىكەتلىك 4 - نۆۋەتلىك ياش - ئۆسمۈرلەر كەشپىيات كۆرگەزمىسىگە قاتناشتۇرۇلۇپ، كۈمۈش مېدال ۋە مىس مېدال مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. 1990- يىلى ئەپلىك سوپۇن قۇتىسى يەنە مەملىكەتلىك 5 - نۆۋەتلىك ياش-ئۆسمۈرلەر ئىجادىيەت - كەشپىيات ۋە ئىلىم-پەن مۇھاكىمە يىغىنىغا قاتناشتۇرۇلۇپ، كۈمۈش مېدال مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. بۇ كەشپىيات دۆلەتلىك پاتېنت ھوقۇقىغا ئېرىشىپ، ئۇرۇمچى شەھەرلىك سۈلياۋ زاۋۇتى تەرىپىدىن تۈركۈملەپ ئىشلەپ چىقىرىلىپ بازارغا سېلىنىدى.

1989 - يىل 6 - ئايدا شەھەرلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى 66 پارچە ئەسەرنى تاللاپ، بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق ياش - ئۆسمۈرلەرنىڭ پەن - تېخنىكا ئەسەرلىرى كۆرگەزمىسىگە قاتناشتۇردى، بۇنىڭدىن بەش پارچىسى 1 - دەرىجىلىك، يەتتە پارچىسى 2 - دەرىجىلىك، 14 پارچىسى 3 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى، 1990 - يىلى بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىدا 2 - نۆۋەتلىك ياش- ئۆسمۈرلەرنىڭ پەن - تېخنىكا ئەسەرلىرى كۆرگەزمىسى ئۈتكۇزۇلدى، ئۇنىڭغا شەھەرلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى 72 پارچە ئەسەرنى تاللاپ قاتناشتۇردى، بۇنىڭدىن تۆت پارچىسى 1 - دەرىجىلىك، تۆت پارچىسى 2 - دەرىجىلىك، 13 پارچىسى 3 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، توققۇز پارچىسى ئىلھاملاندۇرۇش مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

3. پەن - تېخنىكا يازلىق لاگېرى

1981 - يىلى يازلىق تەتىلدە، كورلا شەھەرلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتى ياش - ئۆسمۈرلەرنىڭ تۇنجى قېتىملىق پەن - تېخنىكا يازلىق لاگېرىنى ئۈيۇشتۇردى، بۇنىڭغا 65 نەپەر ياشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى قاتناشتى. 1984 - يىلى يازلىق تەتىلدە بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى ياش - ئۆسمۈرلەرنىڭ تۇنجى قېتىملىق پەن - تېخنىكا يازلىق لاگېرىنى ئۈيۇشتۇردى، كۈنەس ئورمانچىلىق مەيدانىدا ئۆسۈملۈك كۆزىتىش پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلدى ھەمدە ئەۋرىشكە يىغىل-

دى، بۇنىڭغا 12 نەپەر باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى قاتناشتى.

1985 - يىلى يازلىق تەتىلدە بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى ياش - ئۆسمۈرلەرنىڭ 2 - نۆۋەتلىك يازلىق لاگېرىنى ئويۇشتۇردى، باغراش كۆلىدە ئەۋرىشكە توپلاندى ھەمدە دالىدا تاماق تەييارلاش، يېلىق تۇتۇش، كۆلدە سۇ ئۈزۈش پائالىيىتى ئۆتكۈزۈلدى، بۇنىڭغا 135 نەپەر باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى قاتناشتى.

1986 - يىلى يازلىق تەتىلدە كورلا شەھەرلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق گېئولوگىيە چوڭ ئەترىتى بىلەن بىرلىكتە ياش - ئۆسمۈرلەرنىڭ گېئولوگىيە بويىچە يازلىق لاگېرىنى ئويۇشتۇردى، بۇنىڭغا ئوتتۇرا ۋە باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىدىن 53ى قاتناشتى. گېئولوگىيە ساھەسىدىكى پەن - تېخنىكا خادىملىرى ياش - ئۆسمۈرلەرگە گېئولوگىيىگە دائىر پەن - تېخنىكا بىلىملىرىنى تونۇشتۇردى ھەمدە گېئولوگىيە تېخنىكىلىرىنىڭ يېتەكچىلىكىدە دالىدا ئەملىي كۆزىتىش ئېلىپ باردى.

1987 - يىلى يازلىق تەتىلدە شەھەرلىك پەن - تېخنىكا كوسىتېتى ئويغۇر ياش - ئۆسمۈرلەرنىڭ يازلىق پەن - تېخنىكا لاگېرىنى ئويۇشتۇردى، بۇنىڭغا 40 ياش - ئۆسمۈر قاتناشتى، ئۇلار ئۇرۇمچىنىڭ شەھەر رايونىدىكى قۇرۇلۇشلارنى ۋە زاۋۇت - كانلارنى ئېكسكۇرسىيە قىلدى.

1988 - يىلى يازلىق تەتىلدە كورلا شەھەرلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى شەھەرلىك چارۋىچىلىق ئىلمىي جەمئىيىتى ۋە سۇچىلىق ئىلمىي جەمئىيىتى بىلەن بىرلىكتە چارۋىچىلىق، سۇچىلىق بويىچە پەن-تېخنىكا يازلىق لاگېرى ئويۇشتۇردى، بۇنىڭغا 125 نەپەر باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى قاتناشتى. بۇنىڭدا، ئاساسلىقى، چارۋىچىلىق ۋە سۇچىلىققا ئالاقىدار پەن - تېخنىكا تەربىيىسى ئېلىپ بېرىلدى.

1989 - يىلى يازلىق تەتىلدە شەھەرلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى نېفىت پەن - تېخنىكىسى بويىچە يازلىق لاگېر ئويۇشتۇردى، بۇنىڭغا ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىدىن 65ى قاتناشتى، ئۇلار جەنۇبىي بۇگۇر نېفىتلىكىنى ئېكسكۇرسىيە قىلدى، تارىم نېفىتلىكىنىڭ ئېچىلىش ئەھۋالىنى ئىگىلىدى.

4. ياش - ئۆسمۈرلەرنىڭ پەن - تېخنىكا مۇسابىقىسى

1982 - يىلدىن 1986 - يىلغىچە شەھەرلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى ئۇدا ئۇچ قېتىم ياش-ئۆسمۈرلەرنىڭ پەن - تېخنىكا جەھەتتىكى كىچىك كەشپىياتى ۋە كىچىك ئىلمىي ماقالىسىنى تاللاپ، جۇڭگو پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى ئۆتكۈزگەن ياش - ئۆسمۈرلەرنىڭ 3 - نۆۋەتلىك ئىجادىيەت - كەشپىيات ۋە كىچىك ئىلمىي ماقالە مۇسابىقىسىگە قاتناشتۇردى، بۇنىڭدىن 1982 - يىلى شەھەرلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى شۇي بىڭ ياسىغان ئۇچ خىل ئىشلىتىلىدىغان توك قوغۇرىقى 3 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى، 1984 - يىلى شەھەرلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى ۋاڭ خۇي (قىز) قاتارلىقلار يازغان «كورلا نەشپۈتىنى ئۆستۈرۈش تېخنىكىسى» دېگەن كىچىك ئىلمىي ماقالە 3 - دەرىجەلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى، 1986 - يىلى شەھەرلىك 4 - ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى لىيۇ فالڭ (قىز) قاتارلىقلار يازغان «شىنجاڭ كورلا شەھىرىدىكى پەسىلدۇر قىياسىنى تەكشۈرۈش» دېگەن كىچىك ئىلمىي ماقالە شان-شەرەپ مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

1986 - يىلدىن 1989 - يىلغىچە شەھەرلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى ئوقۇغۇچىلارنى ئۇدا تۆت قېتىم ئاپتونوم رايونلۇق پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى تەشكىللىگەن ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ كومپيۇتېر پروگراممىسى مۇسابىقىسىگە قاتناشتۇردى، بۇنىڭ ئىچىدە 1986 - يىلى شەھەرلىك

1 - باشلانغۇچ مەكتەپ ئاپتونوم رايونلۇق ئوتتۇرا - باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ كومپيۈتېر پروگراممىسى مۇسابىقىسىدە كوللېكتىپ ئومۇمىي نومۇر بويىچە 1 - بولدى، 1989 - يىلى شەھەرلىك ئولۇق ئوتتۇرا مەكتەپلەر كۆرۈپىسى ئاپتونوم رايون ئۆيۈشتۈرغان كومپيۈتېر پروگراممىسى مۇسابىقىسىدە كوللېكتىپ ئومۇمىي نومۇر بويىچە 1 - بولدى.

1984 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە شەھەرلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى ئۇدا ئالتە قېتىم ياش-ئۆسمۈرلەرنىڭ لەگلىك ياساش ۋە ئۇچۇرۇش مۇسابىقىسى ئۆيۈشتۈردى. بۇ پائالىيەت كورلا شەھىرىدىكى ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ئەتىلەنۈي پەن - تېخنىكا پائالىيىتىگە ئايلىنىپ قالدى.

1986 - يىلى شەھەرلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى شەھەردىكى ئون ئوتتۇرا مەكتەپ بويىچە «مەن گۈزەل بايىنغولىنىنى سۆيىمەن» دېگەن تېمىدا زېھىن سىناش مۇسابىقىسى ئۆتكۈزدى، مۇسابىقىگە جەمئىي 200 ئۆيغۇر ۋە خەنزۇ ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى قاتناشتى.

1982 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە شەھەرلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى بەش قېتىم ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ يېرىم ئۆتكۈزگۈچلۈك رادىئو قوبۇللىغۇچنى ئۇراشتۇرۇش مۇسابىقىسى، بىر قېتىم باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ قەغەز قىيما مۇنەر - سەنئەت مۇسابىقىسى ئۆتكۈزدى ھەمدە شەھەرگە قاراشلىق ھەرقايسى ئوتتۇرا باشلانغۇچ مەكتەپلەر ۋە يېزا ئوتتۇرا مەكتەپلىرىدىكى ياش - ئۆسمۈرلەرنى «بايىنغولىن ئوبلاستى پەن - تېخنىكىسىنى سۆيۈش» دېگەن تېمىدا تەكلىپ بېرىش پائالىيىتىنى ۋە ھاللىبي قۇيرۇقلۇق يۇلتۇزى ھەم كۇننىڭ ھالقىسىمان تۇتۇلۇشىنى كۆزىتىش پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇشقا ئۆيۈشتۈردى، بۇنىڭغا 20 مىڭدىن كۆپ ئوقۇغۇچى قاتناشتى.

يىگىرمە سەككىزىنچى قىسىم

مەدەنىيەت

I باب

ئاپپاراتلار

§ 1 . مەمۇرىي ئاپپاراتلار

مىنگو دەۋرىدە كورلا مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى ۋە ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ماتارىپ بۆلۈمى ئۆزئىگە تەۋە رايونلاردىكى مەدەنىيەت ئىشلىرىنى قوشۇمچە باشقۇرغانىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ماتارىپ بۆلۈمى مەدەنىيەت خىزمىتىنى قوشۇمچە باشقۇردى. 1952 ـ يىلى ناھىيىلىك مەدەنىيەت ـ ماتارىپ بۆلۈمى ئۆزگەرتىپ تەسىس قىلىندى، ئۇ، مەدەنىيەت خىزمىتىنى ئاساسلىق باشقۇردى. 1963 ـ يىلى ناھىيىلىك مەدەنىيەت ـ ماتارىپ بۆلۈمى مەدەنىيەت ـ ماتارىپ ـ سەھىيە بۆلۈمىگە ئۆزگەرتىلدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»دا ناھىيىلىك مەدەنىيەت ـ ماتارىپ ـ سەھىيە بۆلۈمى پالەچ ھالەتكە چۈشۈپ قالدى. 1969 ـ يىل 7 ـ ئايدىن 1974 ـ يىلغىچە ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتنا سىياسىي خىزمەت گۇرۇپپىسىنىڭ مەدەنىيەت ـ سەھىيە گۇرۇپپىسى تەسىس قىلىندى. 1974 ـ يىلى ناھىيىلىك مەدەنىيەت ـ ماتارىپ ـ سەھىيە بۆلۈمى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1978 ـ يىلى ناھىيىلىك مەدەنىيەت ـ ماتارىپ ـ سەھىيە بۆلۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ناھىيىلىك مەدەنىيەت ـ ماتارىپ بۆلۈمى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

1979 ـ يىلى كورلا شەھەرلىك مەدەنىيەت ـ ماتارىپ ئىدارىسى قۇرۇلدى.

1984 ـ يىلى شەھەر بىلەن ناھىيە بىرلەشتۈرۈلگەندىن كېيىن، ناھىيىلىك مەدەنىيەت ـ ماتارىپ بۆلۈمى شەھەرلىك مەدەنىيەت ـ ماتارىپ ئىدارىسىغا قوشۇۋېتىلدى. 1985 ـ يىلى شەھەرلىك مەدەنىيەت ـ ماتارىپ ئىدارىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، شەھەرلىك مەدەنىيەت ئىدارىسى قۇرۇلدى. 1990 ـ يىلى شەھەرلىك مەدەنىيەت ئىدارىسىدىكى خىزمەتچى خادىم سەككىزگە يەتتى.

§ 2 . كەسپىي ئاپپاراتلار

1. شەھەرلىك مەدەنىيەت ئاپپاراتلىرى

شەھەرلىك مەدەنىيەت بۆرتى مىنگونىاق 32 ـ يىلى (1943 ـ يىلى) كورلا ناھىيىلىك ئامىۋى ماتارىپ بۆرتى قۇرۇلۇپ، ئىجتىمائىي ـ ئامىۋى مەدەنىيەت ـ ماتارىپ پائالىيەتلىرىنى قانات يايدۇرۇشقا مەسئۇل بولدى. 1951 ـ يىلى ناھىيىلىك ئامىۋى ماتارىپ بۆرتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ناھىيىلىك مەدەنىيەت بۆرتى قۇرۇلدى، ئۇنىاق ئۇچ ئىشچى ـ خىزمەتچىسى بار ئىدى.

1979 ـ يىلى شەھەرلىك مەدەنىيەت بۆرتى قۇرۇلدى، ئىشچى ـ خىزمەتچىسى ئوققۇزغا يەتتى. 1984ـيىلى شەھەر بىلەن ناھىيە بىرلەشتۈرۈلگەندىن كېيىن، ناھىيىلىك مەدەنىيەت بۆرتى شەھەرلىك مەدەنىيەت بۆرتىغا قوشۇۋېتىلدى. 1990 ـ يىلى شەھەرلىك مەدەنىيەت بۆرتىنىاق ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 11 (بۇنىاق ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئىشچى ـ خىزمەتچى تۆت) گە يەتتى.

شەھەرلىك كۈتۈپخانا 1952 ـ يىلى ناھىيىلىك مەدەنىيەت بۆرتى ئىچىدە كۈتۈپخانا تەسىس قىلىنىپ، ئىككىدىن ئوچكىچە كىتاب باشقۇرغۇچى خادىم قويۇلدى. 1985 ـ يىل 4 ـ ئايدا ئەسلىدىكى ناھىيىلىك مەدەنىيەت بۆرتىنىاق ئورنىدا شەھەرلىك كۈتۈپخانا قۇرۇلدى، ئۇنىاق تۆت ئىشچى ـ خىزمەتچىسى (بۇنىاق ئىككىسى ئاز سانلىق مىللەت) بار ئىدى. 1990 ـ يىلى شەھەرلىك كۈتۈپخانا شەھەرلىك مەدەنىيەت بۆرتىنىاق 2 ـ قەۋىتىگە كۆچۈرۈلدى، ئۇنىڭغا بىر مۇئاۋىن باشلىق قويۇلدى. ئىشچى ـ خىزمەتچىسى يەتتىگە يەتتى. ئەسلىدىكى كۈتۈپخانا ئورنى ئاز سانلىق مىللەتلەر قىرائەتخانىسى قىلىندى.

شەھەرلىك خەلق رادىئو ئىستانسىسى (ئۇزىلى) 1951 ـ يىل 11 ـ ئايدا ناھىيىلىك رادىئو قويۇللاش پونكىتى قۇرۇلۇپ، ناھىيىلىك پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمى بىلەن بىرلىكتە ئىش بېجىردى، ئىككى نەپەر رادىئو قويۇلمۇچى خادىم سەپلەپ بېرىلدى. 1957 ـ يىلى رادىئو قويۇللاش پونكىتى ئاساسىدا ناھىيىلىك رادىئو ئۇزىلى قۇرۇلدى، ئۇنىاق ئورنى ئىلگىرىكى ناھىيىلىك پارتكومنىاق شىمالىي تەرىپىدە (ھازىرقى جەنۇبىي «ئىتتىپاق» يولىدىكى شەھەرلىك سۇ ـ ئېلېكتر ئىدارىسىنىاق خىزمەت بىناسى ئورنىدا) ئىدى. تۆت مۇھەررىر، دىكتور سەپلەپ بېرىلدى. 1958 ـ يىلى رادىئو ئۇزىلىنىاق ئورنى جەنۇبىي «ئىتتىپاق» يولىنىاق غەربىي تەرىپىگە كۆچۈرۈلدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»نىاق دەسلىپىدە، يەنى 1967 ـ يىل 1 ـ ئايدا ئامىۋى تەشكىلاتلار ناھىيىلىك رادىئو ئۇزىلىدىن ھوقۇق تارتىۋېلىپ، ئۇنىاق نامىنى «ئىسيان كۆتۈرۈش يوللۇق» رادىئو ئۇزىلى قىلىپ ئۆزگەرتتى. 1967 ـ يىل 3 ـ ئايدا ناھىيىلىك رادىئو ئۇزىلىغا قارىتا ھەربىي ئىدارە قىلىش يولغا قويۇلۇپ، ئۇنىاق كورلا ناھىيىلىك خەلق رادىئوئۇزىلى دېگەن نامى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1973 ـ يىلى ھەربىي ئىدارە قىلىش ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

1981ـيىل 7ـئايدا شەھەرلىك رادىئو ئۇزىلى قۇرۇلدى، ئۇنىڭغا بىر باشلىق، بىر مۇخبىر ـ مۇھەررىر، ئۇيغۇرچە ئاڭلىتىدىغان دىكتور، بىر خەنزۇچە ئاڭلىتىدىغان دىكتور، بىر تېخنىك ئىشچى، بىر كاسسىر سەپلەپ بېرىلدى. 1984ـيىلى شەھەر بىلەن بىرلەشتۈرۈلگەندىن كېيىن، ناھىيىلىك رادىئو ئۇزىلى شەھەرلىك رادىئو ئۇزىلىغا قوشۇۋېتىلدى. 1990ـيىلى كورلا شەھەرلىك خەلق رادىئو ئىستانسىسى قۇرۇلۇپ، ئاڭلىتىش بېرىشكە باشلىدى، شەھەرلىك رادىئو ئۇزىلى بىلەن شەھەرلىك رادىئو ئىستانسىسى بىرلىشىپ كەتتى. ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 63 كە يەتتى (بۇنىاق ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت خادىم 35) .

شەھەرلىك ئارخىپخانا 1957 ـ يىل 3 ـ ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم ئارخىپخانىسى قۇرۇلۇپ، ئۇنىڭغا بىر مەخسۇس خادىم سەپلەپ بېرىلدى، بۇ خادىم يازما ئارخىپ ماتېرىياللىرىنى باشقۇردى. 1959ـيىل 1 ـ ئايدا ناھىيىلىك ئارخىپخانا قۇرۇلدى، ئۇنىڭغا ئۈچ مەخسۇس ئارخىپ كادىرى سەپلەپ بېرىلدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە ئارخىپخانا ئاپپاراتى پالەچ ھالەتكە چۈشۈپ قالدى. 1982ـيىلى ناھىيىلىك ئارخىپخانا ئاپپاراتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، ئۇنىڭ ئۈچ ئىشچى ـ خىزمەتچىسى بار ئىدى. 1982 ـ يىلى شەھەرلىك ئارخىپخانا قۇرۇلدى. 1984 ـ يىلى ناھىيىلىك ئارخىپخانا شەھەرلىك ئارخىپقا. ئىغا قوشۇۋېتىلدى، ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 12 گە يەتتى. 1990 ـ يىلى شەھەرلىك ئارخىپخانىنىڭ 11 ئىشچى ـ خىزمەتچىسى ئىچىدە يارەمچى باشقۇرغۇچى ئۇنۋانى بارلار تۆت، باشقۇرغۇچى ئۇنۋانى بارلار ئۈچ.

شەھەرلىك كىنو فىلىمى تارقىتىش ـ قويۇش شىركىتى 1956 ـ يىلى ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت نازارىتىنىڭ 35 ـ كىنو ئەترىتى ناھىيىلىك مەدەنىيەت ـ ماتارىپ بۆلۈمىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1964 ـ يىلى ناھىيىلىك «تەڭرىتاغ» كىنوخانىسىدا ناھىيىلىك 2 ـ كىنو ئەترىتى قۇرۇلدى. 1977 ـ يىلى ناھىيىلىك كىنو ئەترىتى ئاساسىدا ناھىيىلىك كىنو پونكىتى قۇرۇلدى. 1980ـ يىلى ناھىيىلىك كىنو پونكىتى ناھىيىلىك كىنو فىلىمى تارقىتىش ـقويۇش شىركىتى دەپ ئۆزگەرتىلدى. 1984 ـ يىلى ناھىيىلىك كىنو فىلىمى تارقىتىش ـ قويۇش شىركىتى شەھەرلىك كىنو فىلىمى تارقىتىش ـ قويۇش شىركىتىگە ئۆزگەرتىلدى. 1990 ـ يىلى شەھەرلىك كىنو فىلىمى تارقىتىش ـ قويۇش شىركىتى. دىكى ئىشچى ـ خىزمەتچى 11گە يەتتى.

شەھەرلىك «شىنخۇا» كىتابخانىسى 1971 ـ يىل 12 ـ ئايدا بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق «شىنخۇا» كىتابخانىسىنىڭ كورلا بازىرى خېبىي كوچىسىدىكى دۇكىنى كورلا ناھىيىسىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى، ئۇنىڭ بىلەن ناھىيىلىك «شىنخۇا» كىتابخانىسى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ ئىشچى ـ خىزمەتچىسى بەش ئىدى. 1979 ـ يىلى 12گە يەتتى. شۇ يىلى ناھىيىلىك «شىنخۇا» كىتابخانىسىنىڭ تۈزۈلمىسى ئەسلىدىن قالدۇرۇلۇپ، ئۇنىڭ خادىملىرى، مۇئەسسەسلىرى بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق «شىنخۇا» كىتابخانىسىغا قوشۇۋېتىلدى.

يېزا رادىئو كۆچەيتىش پونكىتى 1961 ـ يىلى ناھىيە بويىچە تۇنجى گۇڭشې رادىئو كۆچەيتىش پونكىتى — ئاۋات گۇڭشې رادىئو كۆچەيتىش پونكىتى قۇرۇلدى. 1990 ـ يىلى ناھىيە بويىچە يېزا رادىئو كۆچەيتىش پونكىتى ئونغا، ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 20گە يەتتى.

يېزا كىنو قويۇش ئەترىتى 1960ـيىلى ناھىيە بويىچە گۇڭشې قۇرغان تۇنجى كىنوئەترىتى— ئاۋات گۇڭشې كىنو ئەترىتى قۇرۇلدى، بۇ ئەترەتنىڭ ئىككى ئىشچى ـ خىزمەتچىسى بار ئىدى. ئۇنىڭ كىنو قويۇش ئاپپاراتى 16 مىللىمېتىرلىق ئاپپارات بولۇپ، ئۇنى ئوبلاستلىق فىلىم تارقىتىش ـقويۇش شىركىتى فىلىم بىلەن تەمىنلەيتتى. 1990ـيىلى شەھەر بويىچە يېزا كىنو قويۇش ئەترىتى 24كە يەتتى.

يېزا مەدەنىيەت پونكىتلىرى 1980 ـ يىلى ئاۋات گۇڭشې مەدەنىيەت پونكىتى قۇرۇلدى. 1990ـيىلى شەھەر بويىچە يېزا مەدەنىيەت پونكىتى توققۇزغا، ئىشچى ـ خىزمەتچىسى توققۇزغا يەتتى.

2. ئوبلاستقا بىۋاستە قاراشلىق مەدەنىيەت ئاپپاراتلىرى

بايىنغولىن تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى 1981ـيىل 12ـئاينىڭ 31ـكۈنى بايىنغولىن موڭغۇل

ئاپتونوم ئوبلاستلىق تېلېۋىزىيە پروگراممىلىرىنى كۆچۈرۈپ تارقىتىش ئىستانسىسى قۇرۇلۇپ، تېلېۋىزىيە قىلمىلىرىنى تارقىتىشقا باشلىدى. 1985-يىل 10-ئايدا تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ مۇخبىرلىق - تەھ-ىرىرلىك بۆلۈمى قۇرۇلۇپ، بايىنغولىن ئوبلاستىنىڭ خەۋەرلىرىنى قەرەللىك تارقىتىشقا باشلىدى. 1990-يىل 1-ئايدا ئۇنىڭ نامى بايىنغولىن تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى دەپ ئۆزگەرتىلدى. شۇ يىلى بايىنغو-لىن تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى قارمىقىدا ئاخبارات بۆلۈمى، ئىقتىساد بۆلۈمى، تارقىتىش بۆلۈمى، تارقا-تىش تېخنىكىسى بۆلۈمى، ئېلان بۆلۈمى، ئىشخانا تەسىس قىلىنىپ، خىزمەتچىسى 50كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە مۇخبىر، مۇھەررىر، دىكتور 20، تېخنىكا خادىمى 21، ئېلان خادىمى ئالتە، باشقىلار ئۈچ.

ئوبلاستلىق «شىنخۇا» كىتابخانىسى 1954 - يىلى «شىنخۇا» كىتابخانىسىنىڭ كورلا ۋىلايەت-لىمك تارمىقى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ بەش ئىشچى - خىزمەتچىسى بار ئىدى. 1960-يىلى كورلا ۋىلايەتلىك «شىنخۇا» كىتابخانىسى بايىنغولىن ئوبلاستلىق «شىنخۇا» كىتابخانىسى دەپ ئۆزگەرتىلدى، ئىشچى - خىزمەتچىسى كۆپەيىپ 12گە يەتتى. 1990 - يىلى بايىنغولىن «شىنخۇا» كىتابخانىسىدا كەسپىي بۆلۈم، مالىيە بۆلۈمى، مۇلازىمەت بۆلۈمى ۋە مەۋزۇمەت ئىشخانىسى تەسىس قىلىنىپ، بۆلارنىڭ قارمىقىدا توققۇز دۆكان ئېچىلدى، جەمئىي ئىشچى - خىزمەتچىسى 51 گە يەتتى (بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت خادىم 14).

ئوبلاستلىق ئاممىۋى سەنئەت سارىيى بۇ سەنئەت سارىيى 1984 - يىلى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ ئۆت ئىشچى - خىزمەتچىسى (بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئىشچى-خىزمەتچى ئىككى) بار ئىدى، بۇ سەنئەت سارىيى ئوبلاست خاراكتېرلىك ئاممىۋى ئىشتىن سىرتقى مەدەنىيەت پائالىيەتلىرىنى ئۇيۇشتۇ-رۇشقا، ئاساسىي قاتلام مەدەنىيەت يۇرتى (پونكىتى) خىزمىتىگە يېتەكچىلىك قىلىشقا مەسئۇل بولدى. 1989 - يىلى ئوبلاستلىق ئاممىۋى سەنئەت سارىيىدىكى خىزمەتچى خادىم 14 (بۇنىڭ ئىچىدە كەسپىي تېخنىكا خادىمى سەككىز) كە يەتتى. ئاساسلىق پائالىيەت ئۈسكۈنىلىرى ساكس، ئېلېكترونلۇق گىتار، «YAMAHA» ماركىلىق ئېلېكترونلۇق رويال، راۋاب، ئاكارديون قاتارلىقلاردىن ئىبارەت بولدى.

ئوبلاستلىق كۈتۈپخانا 1979 - يىلى قۇرۇلدى، كۈتۈپخانىنىڭ ئورنى «خەلق» مەيدانىنىڭ جەنۇبىي تەرىپىدە. 1987 - يىلى ئوبلاستلىق كۈتۈپخانا بىناسى پۈتۈپ ئىشلىتىلدى. بۇ كۈتۈپخانا بىناسىدا 300 كۋادرات مېتىرلىق بىر قىرائەتخانە، ئومۇمىي كۆلىمى 1200 كۋادرات مېتىر كېلىدىغان ئۈت كىتاب ئامبىرى بار. 1990 - يىلى ئوبلاستلىق كۈتۈپخانىسىدىكى ئىشچى - خىزمەتچى ئون (بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئىشچى - خىزمەتچى ئۈت) غا، ساقلىنىۋاتقان كىتاب 60 مىڭدىن كۆپرەككە يەتتى.

كورلا ئوتتۇرا دولقۇنلۇق رادىئو ئۇلاپ تارقىتىش ئىستانسىسى بۇ ئىستانسا 1986 - يىل 6 - ئاينىڭ 1 - كۈنى پۈتۈپ ئاڭلىتىش بېرىشكە باشلىدى. ئەينى چاغدىكى ئىشچى - خىزمەتچىسى 32 ئىدى، ئۇنىڭ ئون كىلوۋاتلىق ئوتتۇرا دولقۇنلۇق تارقىتىش ئاپپاراتىدىن ئۈتى بولۇپ، مەركىزىي خەلق رادىئو ئىستانسىسىنىڭ 1 - يۇرۇش خەنزۇ تىلىدىكى پروگراممىلىرىنى ۋە ئىنگلىز خەلق رادىئو ئىستانسى-سىنىڭ ئۇيغۇر، خەنزۇ، موڭغۇل تىللىرىدىكى پروگراممىلىرىنى ئۇلاپ ئاڭلاتتى، خەنزۇ تىلىدىكى ئاڭلىتىش ئۈچۈن 1359 كىلوگىرتسىلىق ۋە 1494 كىلوگىرتسىلىق چاستوتا، ئۇيغۇرچە ئاڭلىتىش ئۈچۈن 1044 كىلوگىرتسىلىق چاستوتا، موڭغۇل تىلىدىكى ئاڭلىتىش ئۈچۈن 1593 كىلوگىرتسىلىق چاستوتا ئىشلىتىلدى. 1990 - يىلى ئىستانسا بويىچە ئىشچى - خىزمەتچى 35كە يەتتى.

ئوبلاستلىق سەنئەت ئۈسكىسى 1960-يىلى كورلا ۋىلايەتلىك ناخشا-ئۇسسۇل ئۈسكىسى قۇرۇلدى، شۇ چاغدا بۇ ئۈسكىنىڭ 11 ئارتىست-خىزمەتچىسى بار ئىدى. شۇ يىلى 12-ئايدا كورلا ۋىلايەتلىك سەنئەت ئۈسكىسىنىڭ نامى بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق سەنئەت ئۈسكىسىگە ئۆزگەرتىلدى. 1990-يىلى ئوبلاستلىق سەنئەت ئۈسكىسىدە ئارتىست-خىزمەتچى 88گە يەتتى، (بۇنىڭ 75ى ئاز سانلىق مىللەت).

ئوبلاستلىق بېيجىڭ تىياتىرى ئۈمىكى 1960 ـ يىل 5 ـ ئايدا كورلا ئۇلايەتلىك بېيجىڭ تىياتىرى ئۈمىكى قۇرۇلدى. شۇ يىلى 12 ـ ئايدا كورلا ئۇلايەتلىك بېيجىڭ تىياتىرى ئۈمىكى بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق بېيجىڭ تىياتىرى ئۈمىكىگە ئۆزگەرتىلدى. ئۇمەكتىكى ئارتىست ـ خىزمەتچى خادىم 59غا يەتتى. 1962 ـ يىل 4 ـ ئايدا ئوبلاستلىق بېيجىڭ تىياتىرى ئۈمىكى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

ئوبلاستلىق يۇجۇ تىياتىرى (خېنەن تىياتىرى) ئۈمىكى 1962 ـ يىلى ئوبلاستلىق يۇجۇ تىياتىرى ئۈمىكى ئوبلاستلىق بىناكارلىق قۇرۇلۇش شىركىتى ئىشتىن سىرتقى يۇجۇ تىياتىرى ئۈمىكى ئاساسىدا قۇرۇلدى، ئارتىست ـ خىزمەتچىسى 45 ئىدى. 1964 ـ يىلى بۇ ئۇمەك ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. 1979 ـ يىلى بۇ ئۇمەك يېڭىباشتىن قۇرۇلدى، ئۇنىڭ ئورنى «ئەشپۇنزار» كوچىسىدا بولدى. 1986ـ يىلى بۇ ئۇمەكتىكى ئارتىست ـ خىزمەتچى 62گە يەتتى. 1987 ـ يىلدىن كېيىن خادىملارنىڭ يۆتكىلىپ كېتىشى ۋە پېنسىيەگە چىقىپ كېتىشى تۈپەيلىدىن ئۇنىڭ ئويۇنى قويۇشى توختاپ قالدى.

«بايىنغولىن گېزىتى» ئىدارىسى 1959 ـ يىل 1 ـ ئايدا ج ك پ كورلا ئۇلايەتلىك پارتكومىنىڭ ئورگان گېزىتى ــ «كورلا گېزىتى» نەشر قىلىندى، «كورلا گېزىتى» ئىدارىسىمۇ بىرلا ۋاقىتتا قۇرۇلدى. ئۇلايەتلىك پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى تېمەن جۇڭيۇ باش مۇھەررلىكىنى قوشۇمچە ئۇستىگە ئالدى، پازىل روزى مۇئاۋىن باش مۇھەررر بولدى. «كورلا گېزىتى» ئىدارىسىدە تەھرىر بۆلۈمى تەسىس قىلىندى. ئۇنىڭ قارمىقىدا دېھقانچىلىق ـ چارۋىچىلىق، سانائەت ـ قاتناش ـ مالىيە ـ سودا، سىياسىي ـ تەشۋىقات، ئاممىۋى خىزمەت گۇرۇپپىلىرى قۇرۇلدى. 1960 ـ يىل 12 ـ ئايدا «كورلا گېزىتى» ئىدارىسى «بايىنغولىن گېزىتى» ئىدارىسىگە ئۆزگەرتىلدى. 1962 ـ يىلى «بايىنغولىن گېزىتى» ئىدارىسىدىكى ئىشچى ـ خىزمەتچى 71گە يەتتى. شۇ يىلى «بايىنغولىن گېزىتى» نەشر قىلىنىشتىن توختىتىلدى. 1973 ـ يىل 5 ـ ئايدا «بايىنغولىن گېزىتى» ئىدارىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. 1984ـ يىل 12 ـ ئايدا «بايىنغولىن گېزىتى» ئىدارىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

1990 ـ يىلى «بايىنغولىن گېزىتى» ئىدارىسىدە موڭغۇل تەھرىر بۆلۈمى، ئۇيغۇر تەھرىر بۆلۈمى، خەنزۇ تەھرىر بۆلۈمى، ئاممىۋى خىزمەت بۆلۈمى (ئۇنىڭ قارمىقىدا ئېلان بۆلۈمى، ئوقۇرمەنلەر ئۇچۇن مۇلازىمەت قىلىش بۆلۈمى تەسىس قىلىندى)، باش مۇھەررر ئىشخانىسى (ئۇنىڭ قارمىقىدا مۇزەرت تارتىش گۇرۇپپىسى، گۇزەل سەنئەت تەھرىر بۆلۈمى تەسىس قىلىندى)، مەمۇرىيەت ئىشخانىسى، باسما زاۋۇتى تەسىس قىلىندى، ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 58 گە يەتتى (ئاز سانلىق مىللەت ئىشچى-خىزمەتچىسى 25).

3. يېزا ئىگىلىك 2 ـ شىسىنىڭ مەدەنىيەت ئاپپاراتلىرى

«يېشىل دالا گېزىتى» ئىدارىسى 1960 ـ يىلى يېزا ئىگىلىك 2 ـ شى پارتكومىنىڭ ئورگان گېزىتى ــ «جەڭ دۇمبىقى گېزىتى» ئىدارىسى قاراشەھەر ناھىيىسىدىن كورلىغا كۆچۈرۈلدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دا «جەڭ دۇمبىقى گېزىتى» «ئىسيانچىلار» تەرىپىدىن ئۇنتۇزۇۋېلىنغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ نامى «قىزىل ئىسيانچىلار گېزىتى»گە ئۆزگەرتىلدى، ئۇزۇن ئۆتمەي نەشردىن توختىتىلدى. 1984ـ يىل 11 ـ ئايدا شى پارتكومىنىڭ ئورگان گېزىتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، ئۇنىڭ نامى «يېشىل دالا گېزىتى» دەپ ئاتالدى ھەمدە «يېشىل دالا گېزىتى» ئىدارىسى قۇرۇلدى. 1990 ـ يىلى «يېشىل دالا گېزىتى» ئىدارىسىدە تەھرىر بۆلۈمى تەسىس قىلىندى، بىر مۇئاۋىن باش مۇھەررر، بىر تەھرىر بۆلۈم مۇدىرى، بەش مۇخبىرلىق، تەھرىرلىك خادىمى، بىر ئىچكى تەمىنات خادىمى قويۇلدى.

«جەڭ دومبىقى» تىياتىر ئۆمىكى يۇ ئۆمەك 1960 ـ يىلى قاراشەھەر ناھىيىسىدىن كورلا ناھىيىسىگە كۆچۈرۈلدى، ئۇنىڭ قارىسىغىدا بېيجىڭ تىياترى، چۆجۇ تىياترى، يۇجۇ تىياترى، چىنچىيالڭ تىياترى ئەترەتلىرى تەسىس قىلىندى، ئارتىست ـ خىزمەتچى 127 گە يەتتى. 1962 ـ يىل 2 ـ ئايدا چۆجۇ تىياتىر ئەترىتى ئەسلى ماكانى خېنەن لويانغا كۆچۈپ كەتتى. 1969 ـ يىل 6 ـ ئايدا «جەڭ دومبىقى» تىياتىر ئۆمىكى تارقىلىپ كەتتى.

Ⅱ باب

ئەدەبىيات ـ سەنئەت

§1. ئەدەبىي ئىجادىيەت

مىنگونىڭ 31 ـ يىلى (1942 ـ يىلى) لۈتيۈللا مۇتەللىبنىڭ داستانى «تاھىر ـ زۆھرە» ئېلان قىلىندى. شۇنىڭدىن كېيىن «تاھىر ـ زۆھرە» ھېكايىسى خەلق ئارىسىدا كەڭ تارقالدى.

50 — 60- يىللاردا ۋەكىللىك خاراكتېرلىك ئىگە شېئىرىي ئەسەرلەردىن ئابدۇرېشىتنىڭ «مەن گۈڭشىدا ئەمگەك سۆيىمەن»، «سىيالكىچى قىز» قاتارلىق شېئىرلىرى «تارىم» ۋە «شىنجاڭ گېزىتى» دە ئېلان قىلىندى؛ ئوبلاستلىق سەنئەت ئۆمىكى ئىجاد قىلغان «ئۇچ رومكا سۇت ھارىقى»، «بەخت بۇلىقى»، «شاد ـ خورام مالچىلار» قاتارلىق ناخشا ـ ئۇسسۇل، تىياترلار سەھنىلەردە ئويناپ، تاماشىبىنلارنىڭ ياخشى باھاسىغا ئېرىشتى. 1979 ـ يىلى ئوبلاست خاراكتېرلىك ژۇرناللاردىن «بوستان» (ئۇيغۇرچە)، «كۆنچى دەريا‌سى» (خەنزۇچە)، «باينىغولىن» (موڭغۇلچە) لار ئارقا ـ ئارقىدىن نەشر قىلىنىپ، ھەر مىللەت ئەدەبىيات ھەۋەسكارلىرىنى ماھارەت كۆرسىتىدىغان زېمىن بىلەن تەمىن ئەتتى.

1990 ـ يىلغا قەدەر ژۇرناللاردا ئېلان قىلىنغان ئەسەرلەر ئىچىدە: «بۇلبۇل» (شېئىر)، «ۋەتەنگە بېغىشلانغان قەلب» (ئەدەبىي ئاخبارات) قاتارلىق 15 پارچە ئەسەر «بوستان» لوڭقىسى مۇكاپاتىغا ئېرىشتى؛ «غەربىي زېمىن روھى» (ھېكايە)، «قاندىن پۈتكەن قۇياش» (ھېكايە) قاتارلىق 12 پارچە ئەسەر «كۆنچى» ئەدەبىيات مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. كورلا شەھىرىدىكى ئەدەبىيات ھەۋەسكارلىرى ئۆلكە، ئاپتونوم رايون دەرىجىلىكتىن يۇقىرى گېزىت ـ ژۇرناللاردا 156 پارچە شېئىر ئېلان قىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۆمەر مۇھەممەتئىمىننىڭ ئەسىرى 89 پارچە بولۇپ، ئۇنىڭ «دالىدا قار، دىلىمدا باھار» سەرلەۋھەلىك شېئىرى 1990 ـ يىلى «تارىم» ئەدەبىيات مۇكاپاتىغا ئېرىشتى؛ 24 پارچە ھېكايە ئېلان قىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە داۋانەيدەينىڭ «شەرقە قايتىش يولىغا باغلانغان رىشتە» ناملىق ئەسىرى 1989 ـ يىلى مەملىكەتلىك 2 ـ نۆۋەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر تېمىسىدىكى سەھنە ئەسەرلىرى يوپىچە «ئىتتىپاق» مۇكاپاتىغا، «جۇدۇن ـ چاپقۇنلۇق تاغ ئارىسىدا» ناملىق ئەسىرى 1990 ـ يىلى ئاپتونوم رايوننىڭ يېڭى دەۋر ئەدەبىي ئىجادىيەت مۇتەۋۋەر مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

1984 ـ يىل 4 ـ ئايدا ئوبلاستلىق ئەدەبىيات خىزمەتچىلىرى جەمئىيىتى قۇرۇلدى. 1990 ـ يىلى بۇ جەمئىيەتنىڭ ئەزاسى 93 گە يەتتى، داۋانەيدەي مۇدىرىيەت باشلىقى، لىيۇ كۇنلى، مۇيدۇن سايىتلار مۇئاۋىن مۇدىرىيەت باشلىقى، دۇ فاڭچىڭ باش كاتىپ بولدى.

2 §. مۇزىكا، ئۇسسۇل

1. مۇزىكا

چالغۇ ئەسۋابلىرى شەھەر تەۋەسىدىكى ئۇيغۇر ئاممىسى ناھشا ـ ئۇسسۇلغا ماھىر، نۇرغۇنلىغان كىشىلەرنىڭ ئۆيىدە دۇتار، راۋاپ قاتارلىق چالغۇ ئەسۋابلىرى بار، مېھمان كەلگەندە ناھشا ئېيتىپ ساز چېلىپ بېرىدۇ. ئۇيغۇرلارنىڭ ئاساسلىق نەيلىك ـ تارلىق چالغۇ ئەسۋابلىرىدىن تەمبۇر، راۋاپ، دۇتار، قالۇن، ئىجەك، خۇشتار، ساتار، مونای ۋە نەي قاتارلىقلار، سوقما چالغۇ ئەسۋابلىرىدىن داپ ۋە ناغرا قاتارلىقلار بار.

مۇزىكىلىق ئەسەرلەر ئۇيغۇر ئاممىسى جاپالىق ئەمگەك داۋامىدا نۇرغۇن خەلق مۇزىكىلىرىنى ئىجاد قىلغان، بۇنىڭ ئىچىدە ئالۋە مەشھۇرى ئەنئەنىۋى كلاسسىك مۇزىكا «12 مۇقام»دىن ئىبارەت. ئۇ ئەنئەنىۋى خەلق قوشاقلىرى، خەلق ئۇسسۇل ـ مۇزىكىلىرى ئاساسىدا، باشقا مىللەتلەرنىڭ ئېسىل مۇزىكىلىرىنى ئۆزلۈكسىز قوبۇل قىلىپ ۋە ئۆزىگە سىڭدۈرۈپ، 16 ـ ئەسىردىن 19 ـ ئەسىرگىچە بولغان تەرەققىيات جەريانىنى بېشىدىن كەچۈرۈش ئارقىلىق شەكىللەنگەن، ئۇ ئىلىمىزنىڭ مىللىي ئەنئەنىۋى مۇزىكىلىرى ئىچىدىكى قىممەتلىك بايلىق. «12 مۇقام»نىڭ ھەربىر مۇقامى چوڭ نەغمە، داستان، مەشرەپتىن ئىبارەت ئۈچ قىسىمدىن تەركىب تاپقان بولۇپ، مۇقەددىمە، داستان، ئۇسسۇل مۇزىكىسى ۋە مەرغۇلىنى ئۆزئىچىگە ئالىدۇ، رىتمىنى كۆپ ئۆزگىرىشچان، ئاھاڭدارلىققا باي بولۇپ، ناھشا ـ مۇزىكىلىرىنىڭ كۆپىنچىسى خەلقنىڭ جاھالەت كۆچلىرىگە بولغان ئەزەلىي ـ نەپرىتىنى ۋە قارشىلىقىنى ھەمدە يۇرۇقلۇققا، بەختىيار تۇرمۇشقا، شېرىن مۇھەببەتكە بولغان ئىنتىلىش ۋە ئارزۇ ـ ئارمانلىرىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ.

1982 ـ يىلى ئاپتونوم ئوبلاستلىق مەدەنىيەت ئىدارىسى كەسپىي خادىملارنى يېزا، چارۋىچىلىق رايونلىرىغا بېرىپ خەلق قوشۇقلىرىنى توپلاشقا ئۇيۇشتۇرى. ئۇلار مۇقامنىڭ بىر قىسىم ئۇسسۇل- مۇزىكىلىرىنى ۋە بەزى بۆلەكلىرىنىلا توپلىيالىدى، كەسپىي سەنئەت ئۆمەكلىرى مۇشۇلارغا تايىنىپ «كورلا سەنىمى»نى ئىجاد قىلىپ سەھنىلەردە ئويناندى. 1990 ـ يىلى كورلا مەشرەپلىرىدە «12 مۇقام»نىڭ «ناۋا»، «پەنجىگاھ»، «مۇشاۋرەك»، «راك» قاتارلىق قىسىملىرى داۋاملىق قوللىنىلدى.

ئازادلىقتىن كېيىن، خەلق سەنئەتچىلىرى يەنە كومپوزىتسىيە پارتىيىنى، ماۋجۇشىنى، سوتسىيالىسىتىك يېڭى تۇرمۇشنى مەدھىيىلەيدىغان خەلق ناخشىلىرىنى ئىجاد قىلىپ، ئۇيغۇر خەلقى ئارىسىغا تارقاتتى.

سازەندىلەر خەلق ئارىسىدىكى مەشھۇر سۇنايچىلاردىن قۇربان ئىمىن، تۇمۇر، خۇنەر ئەمەت قاتارلىقلار بار. مەشھۇر داپچىلاردىن ھوشۇر، شېرىپ ھوشۇر، مەخسۇت نىياز، ھېكىم ئەھمەتلەر قاتارلىقلار بار.

2. ئۇسسۇل

كورلا سەنىمى بۇ، كورلا مەشرىپىنىڭ ئاساسلىق تەركىبىي قىسمى بولۇپ، يالغۇز كىشى، ئىككى كىشى ئويناشقىمۇ، كوللېكتىپ ئويناشقىمۇ بولىدۇ. ئۇسسۇل ئەركىن، شوخ بولۇپ، ئۇسسۇلچى ئىختىيا-

رىي ئوتتۇرىغا چۈشۈپ ئويناپدۇ. بەلگىلەنگەن ئۇسسۇل ھەرىكىتى بولمايدۇ. ئەر ـ ئاياللارنىڭ ئۇسسۇل ھەرىكىتىدىكى پەرق شۇكى، ئەرلەرنىڭ ھەرىكىتى ئاددىيراق بولۇپ، ئاساسەن ئەرلەرگە خاس مەردانىلىك ئىپادىلىنىدۇ. ئاياللارنىڭ ھەرىكىتى بىر قەدەر مۇرەككەپ بولۇپ، ئاياللارغا خاس نازاكەت-جەلىدارلىقنى ئىپادىلەشكە ئەھمىيەت بېرىلىدۇ. ئۇسسۇل مۇزىكىسى رېتىمىنىڭ ئوتتۇرا تېزلىكتىن تەدرىجىي تېزلىشىپ شىغا ئەگىشىپ ئۇسسۇل يۇقىرى دولقۇنغا كۆتۈرۈلىدۇ، ناخشا ئاۋازى، مۇزىكا ساداسى پەلەككە ئۆرلەيدۇ، سورۇن ئىنتايىن قىزغىن كەيپىياتقا چۆمۈلىدۇ. كورلا سەنسىگە تەڭكەش قىلىنىدىغان مۇزىكىلار 12 مۇقامنىڭ بىر قىسىم يۆلەكلىرى، خەلق ناخشىلىرى ياكى خەلق مۇزىكىلىرىدىن تەشكىل تاپىدۇ، سونايى، داپ، ناغرا، تەمبۇر، راۋاب، قالۇن قانارلىق سازلار تەڭكەش قىلىنىدۇ، 80 ـ يىللاردا ئېلېكترونلۇق چالغۇلار ۋە گىتار كىرگۈزۈلدى.

ساۋىردىنىڭ بۇ كەلگۈسى تارقالغان، ۋەكىللىك خاراكتېرگە ئىگە مۇڭغۇل خەلق ئۇسسۇلىدۇر. بۇ ئۇسسۇلغا 12 مۇزىكىدىن تەشكىل تاپقان يۇرۇشلەشكەن مۇزىكا تەڭكەش قىلىنىدۇ. ھەربىر مۇزىكا بىر ئالاھىدە مەزمۇننى ئىپادىلەيدۇ، ئۇنىڭدا بەلگىلەنگەن بىر يۇرۇش ھەرىكەت بولىدۇ، «ئەندە»، ئات كۆندۈرگۈچى، بوز تاي، «بوريات»، توي مۇراسىمى، «ئوراق تېكىن» قاتارلىقلارنى ئۆزئىچىگە ئالغان ئۇسسۇل ھەرىكەتلىرىنى ئەركىن جارى قىلدۇرۇشقىمۇ بولىدۇ.

دولان ئۇسسۇلى بۇ مۇڭغۇللارنىڭ يەدەن شەكلى ھەرىكىتى ئاساس قىلىنغان، ئۇيغۇر ئۇسسۇلى ۋە شامان دىنىدىكى پېرىخونلۇق ئىگىدۈرۈلگەن ئۇسسۇل. شۇنداق ئېيتىشقا بولىدۇكى، بۇ ئۇسسۇلدىكى بۈت ھەرىكىتىنىڭ رېتىمى ئۇيغۇر ئۇسسۇلى شەكلىنى، قول ھەرىكىتى بولسا، مۇڭغۇل ئۇسسۇلى شەكلىنى ئالغان.

دولان ئۇسسۇلى يەنە دولان مەشرىپى ۋە دولان مەنمى دەپ ئاتىلىدۇ ھەمدە ئاساسەن دولانلىقلارنىڭ ئۆۋ ئۆۋلاش جەريانىنى ئىپادىلەيدۇ. ئۇسسۇل مۇقىم تەرتىپتە ئورۇندىلىدۇ، يەنى ناۋا، چېكىتمە، سەنەم، سەلىقە ۋە سېرىلمىدىن ئىبارەت بەش ئاھاڭدىن تەركىب تاپىدۇ، دولان مۇقامىدىن ئىبارەت چوڭ تېمپتىكى يۇرۇشلۇق مۇزىكا تەڭكەش قىلىنىدۇ. جەمئىي توققۇز يۇرۇش ئاھاڭغا ئايرىلىدۇ، ھەربىر يۇرۇش ئاھاڭ يەنە بەش بۆلەككە بۆلىنىدۇ، ھەربىر بۆلەكتە ئىككى كۈبلىت شېئىر بولىدۇ. ئۇسسۇل ھەرىكىتى قوپالراق، ئاھاڭنىڭ رېتىمى كۈچلۈك بولىدۇ، ئۇسسۇل ئاخىرىدا يۇقىرى دولقۇنغا كۆتۈرۈلگەندە، ئۇسسۇلچى توختىماي تېز چۆگىلەيدۇ. گۈلدۈرنىڭ دەسلەپكى يىللىرى شى بۇغۇا لىيۇجىنتاڭنىڭ غەربكە يۈرۈش قىلغان چوڭ قوشۇنىغا ئاشلىق توشۇش ئۈچۈن كورلىغا كېلىپ، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ دولان ئۇسسۇلى ئويىنىغاندىكى قىزغىن كەيپىياتىنى كۆرۈپ مۇنداق شېئىرىي مىسرالارنى يازغان ئىدى: «ئويىنسا رەققاس ئۇسسۇل قويۇندەك تېز ئايلىنىپ، تۆكۈلگەن بەرگى چېچەكنىڭ سانىنى بولماس بىلىپ» («كورلا كونا شەھىرى خاتىرىلىرى» دىن) بۇ ئۇسسۇل يايلاق مىللەتلىرىنىڭ «ئات ئۈستىدە ساداق تارتىپ ئوقيا ئاتىدىغان، جۈشكۈن، زەبەردەستلىك» بەدىئىي ئالاھىدىلىكىنى خېلى كۆپ ساقلاپ قالغان.

باشقىلار 80 ـ يىللاردا تانسا، دېسكو ئۇسسۇلى شەھەر رايونىدا كەڭ تارقالدى.

§ 3 . رەسساملىق ۋە فوتو سۈرەتچىلىك

كورلا ناھىيىسىدىكى ئۇيغۇر ئاممىسى مەسچىتلەرنىڭ تورۇس ۋە تاملىرىغا ناھايىتى زور مىقداردىكى ئەپسۇن زىننەت سۈرەتلىرىنى سىزىپ قالدۇرغان. 50 ـ يىللاردىن 60 ـ يىللارنىڭ باشلىرىغىچە رەسسام سىزىش، سۈرەت تارتىش ئىجادىيىتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلار ناھايىتى ئاز ئىدى. 60 ـ يىللاردىن كېيىن

ئالىي مەكتەپ، ئوتتۇرا تېخنىكومىلارنىڭ گۈزەل سەنئەت كەسپىنى پۈتتۈرگەن بىر قىسىم ئوقۇغۇچىلار ئارقا ـ ئارقىدىن تەقسىملىنىپ كەلدى، شۇنىڭ بىلەن كەسپىي ۋە ئىشتىن سىرتقى گۈزەل سەنئەت، سۈرەت تارتىش ئىشلىرى تەرەققىي قىلدى. 1965 ـ يىلى ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتىدىكى يالاڭ شىياۋشىلاڭ سىزغان مۇ بۇياق رەسىم — «ئاسىيا، ئافرىقا، لاتىن ئامېرىكىسى خەلقلىرى ئورنىدىن دەس تۇردى» ئاپتونوم رايون قۇرۇلغانلىقىنىڭ ئون يىللىقىنى خاتىرىلەش يۈزىسىدىن ئۆتكۈزۈلگەن گۈزەل سەنئەت ئەسەرلىرى كۆرگەزمىسىگە تاللىنىپ قاتناشتۇرۇلدى. 1976 ـ يىلدىن 1984 ـ يىلغىچە ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتى جەمئىي 21 قېتىم گۈزەل سەنئەت ئەسەرلىرى كۆرگەزمىسى ئېچىپ، جەمئىي 1000 پارچىدىن ئارتۇق ئەسەرنى كۆرگەزمە قىلدى، ئون قېتىم رەسساملىق كۆرسى ئېچىپ، 400 دىن ئارتۇق كۆرسانت (قېتىم) تەربىيىلىدى. 1979 ـ يىلى لىۋ ئالتاينىڭ ماي بۇياق رەسىمى — «تورغۇت موڭغۇللىرىنىڭ 1772 ـ يىلى قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ ۋەتەن قوينىغا قايتىپ كېلىشى» ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ دۆلەت قۇرۇلغانلىقىنىڭ 30 يىللىقىغا بېغىشلانغان گۈزەل سەنئەت كۆرگەزمىسىگە قاتناشتۇرۇلدى. 1980ـ يىلىدىن 1983ـ يىلغىچە يالاڭشياۋ شېڭنىڭ «گۈھەر پىچاق»، «گالدىنباي»، قىياڭ گوۋېينىڭ «كۆنچى دەرياسى ھەققىدە ھېكايە» قاتارلىق چاتما رەسىملىرى شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنىپ تارقىتىلدى. 1983 ـ يىلى بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى بويىچە فوتو سۈرەت، گۈزەل سەنئەت ئەسەرلىرى كۆرگەزمىسى كورلا شەھىرىدە ئۆتكۈزۈلۈپ، 85 پارچە فوتو سۈرەت ئەسىرى، 65 پارچە گۈزەل سەنئەت ئەسىرى كۆرگەزمە قىلىندى.

1985 ـ يىلى شىن جىنبوڭنىڭ «كۆتىرە ئېلىش شادلىقى»، «بەختلىك قېرىلار» قاتارلىق فوتو سۈرەت ئەسەرلىرى تاللىنىپ ئاپتونوم رايونلۇق فوتو سۈرەتچىلەر جەمئىيىتى ئويۇشتۇرغان «شىنجاڭ ئالغا باسماقتا» فوتو سۈرەت كۆرگەزمىسىگە ئەۋەتىلىپ، كۆرگەزمە قىلىندى. يۇنىڭ ئېچىدىكى «كۆتىرە ئېلىش شادلىقى» فوتو سۈرەت كۆرگەزمىسى بويىچە 3 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

1983 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە شەھەرلىك مەدەنىيەت يۇرتى ھەرىيلى بىر قېتىم ئۈسمۇر بالىلار گۈزەل سەنئەت ئەسەرلىرى كۆرگەزمىسى ئېچىپ، ھەرقېتىمدا 200 دىن ئارتۇق ئەسەرنى كۆرگەزمە قىلدى؛ باشقا گۈزەل سەنئەت ئەسەرلىرى كۆرگەزمىسى جەمئىي 11 قېتىم ئېچىلىپ، ھەرقېتىمدا 120 دىن 200 پارچىغىچە ئەسەر كۆرگەزمە قىلىندى.

1985 ـ يىلى ئوبلاستلىق گۈزەل سەنئەت خادىملىرى جەمئىيىتى ۋە ئوبلاستلىق فوتو سۈرەت خادىملىرى جەمئىيىتى قۇرۇلدى. 1990 ـ يىلى ئوبلاستلىق گۈزەل سەنئەت خادىملىرى جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى 109غا، ئوبلاستلىق فوتو سۈرەت خادىملىرى جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى 31گە يەتتى.

4 § . ناخشا ـ ئۇسسۇل، دراما ئىجادىيىتى

1958ـ يىلدىن 1962ـ يىلغىچە كورلا ناھىيىلىك سەنئەت ئۆمىكى «ئازاد زامان» قاتارلىق ئوپېرالارنى، «ئاتوش ئۇسسۇلى»، «ناغرا ئۇسسۇلى» «قىزىلگۈل ئۇسسۇلى»، «مول ھوسۇل ئۇسسۇلى» قاتارلىق ئۇسسۇللارنى، «ۋۇنچەم»، «گۈلنىسا»، «توي» قاتارلىق دراملارنى تەييارلاپ ئويناندى. 1961ـ 1962ـ يىلغىچە ئوبلاستلىق سەنئەت ئۆمىكى «ئۇچ رومكا سۇت ھارىقى»، «بەخت بۇلىقى»، «شاد ـ خۇرام چارۋىچىلار» قاتارلىق تىياتىرلارنى ئويناندى. 1962 ـ يىلى «ئۇچ رومكا سۇت ھارىقى» ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات ـ سەنئەت كۆرىكىگە قاتناشتۇرۇلۇپ، مۇنەۋۋەر نومۇر مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. «ۋۇنچەم»، «باي

ۋە مالاي» كورلا ناھىيىسىدە ئويناپ، تاماشىلارغا باھا بېرىشتى.

1964 ـ يىلى ئوبلاستلىق سەنئەت ئۆمىكى «كورلا سەنسى» (ئۆسسۇل)، «يايلاقتىكى شەپەق» (ئۆسسۇل)، «سۆيۈملۈك تارادلىق تارمىيە» (يالغۇز كىشىلىك ناخشا)، «مەن يۇرتۇمنى كۆيلەيمەن» (يالغۇز كىشىلىك ناخشا) قاتارلىق نومۇرلارنى ئورۇندىدى ھەمدە ئايتونوم رايونلۇق 3 ـ ئۆۋەتلىك ئەدەبىيات ـ سەنئەت كۆرىكىگە قاتناشتى.

1975 ـ يىلى ئايتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت نازارىتى ئۆتكۈزگەن ئايتونوم رايون قۇرۇلغانلىقىنىڭ 20 يىللىقىنى تەبرىكلەش ئەدەبىيات ـ سەنئەت كۆرىكىدە ئوبلاستلىق سەنئەت ئۆمىكى ئورۇندىغان ئۆسسۇلـ لۇق تىياتىر «چارۋىچىلار ئوقىغان 1 ـ دەرس»، «بۈركۈت پەرۋازى» مۇنەۋۋەر نومۇر مۇكاپاتىغا ئېرىشـ تى.

ج ك پ 11 ـ ئۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3 ـ ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن ئوبلاستلىق سەنئەت ئۆمىكى ئەنئەنىۋى دراسلارنى ئويناشتىن تاشقىرى، يەنە «ساۋۇردىلاق»، «يايلاقتىكى بىر جۇپ ياش»، «بۈركۈت ئۆسسۇلى»، «جۇش» قاتارلىق نومۇرلارنى ئىجاد قىلىپ ئويناپ، بۇنىڭ ئىچىدە «ساۋۇردىلاق» 1981 ـ يىلى مەملىكەتلىك تاز سانلىق مىللەتلەر ئۆسسۇل كۆرىكىگە قاتناشتۇرۇلۇپ، ئورۇنداش مۇكاپاتـ لىغا ئېرىشتى؛ «يايلاقتىكى بىر جۇپ ياش»، «بۈركۈت ئۆسسۇلى»، «جۇش» ئايتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات ـ سەنئەت كۆرىكىگە قاتناشتۇرۇلۇپ، مۇزىكا مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

1984 ـ يىلى ئوبلاستلىق سەنئەت ئۆمىكى ئايتونوم ئوبلاست قۇرۇلغانلىقىنىڭ 30 يىللىقىنى تەبرىكلەش پائالىيىتىدە ئۆسسۇللۇق تىياتىر ـ «شۇڭقار»نى ۋە ئوپېرا «تاھىر ـ زۆھرە»نى ئويناپ، تاماشىلارغا باھا بېرىشتى.

1988 ـ يىلى ئوبلاستلىق سەنئەت ئۆمىكى ئىجاد قىلغان ئۆسسۇل ـ «زۇلو بايرىمىدىكى چىراغـ مەشئەللەر» جۇڭگو سەنئەت بايرىمىغا ۋە ئايتونوم رايونىنىڭ «تەڭرىتاغ ناخشىسى» سەنئەت بايرىمىغا قاتناشتۇرۇلۇپ، ئايتونوم رايونىنىڭ مۇنەۋۋەر نومۇر مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

§ 5 . تىياتىر

1. جىڭجۇ تىياترى

1961 ـ يىلى ئوبلاستلىق جىڭجۇ تىياترى ئۆمىكى 301 قېتىم ئويۇن قويدى، كۆرگۈچىلەر 103 مىڭ 500 ئادەم (قېتىم) گە يەتتى، 1962 ـ يىلى ئويۇن قويۇشنى توختاتتى.

1968 ـ يىلى بايىنغولىن موڭغۇل ئايتونوم ئوبلاستلىق سەنئەت ئۆمىكى «شاجيابالاق»، «قىزىل چىراغ» قاتارلىق ھازىرقى زامان جىڭجۇ تىياترلىرىنى تەييارلاپ، شەھەر، يېزىلاردا ئويناندى.

2. يۇجۇ تىياترى

1963 ـ يىل 7 ـ ئايدىن 10 ـ ئايغىچە بايىنغولىن موڭغۇل ئايتونوم ئوبلاستلىق يۇجۇ تىياترى ئۆمىكى 62 قېتىم ئويۇن قويدى، ئويۇننى كۆرگۈچىلەر 30 مىڭدىن كۆپرەك ئادەم (قېتىم) گە يەتتى. 1964ـيىلى بۇ ئۆمەك تارقىتىۋېتىلدى. 1979ـيىلى بۇ ئۆمەك يېڭىباشتىن قۇرۇلغاندىن كېيىن، تاكى

1986-يىلىغا قەدەر ئەنئەنىۋى تىياتىرلاردىن 70 نەچچىنى ئويناندى، بۇنىڭ ئىچىدە تەسىرى چوڭراقلىرى «مۇ كۈيىگىنىڭ قوماندان بولۇشى»، «يۇمي كۆزۈڭكى»، «سىيىت ئۆيىدىكى قىزىل شام»، «نازىنىنى جادۇدا توغراش دېلوسى» قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. بۇ ئۈسلۇب يەنە «لاۋجالىق كۆزۈڭكى»، «ئاخىرقى باشارمىسىنىڭ باشلىقى»، «ئىشنى مەندىن باشلاڭلار»، «ئۇچ ئېچى يەڭگە»، «شۇجىنىڭ ئالتىسىدە» قاتارلىق تىياتىرلارنى ئىجاد قىلىپ ۋە، تۈزۈپ ئويناپ چىقتى. 1984 - يىلى ئاپتونوم ئوبلاست قۇرۇلغانلىقىنىڭ 30 يىللىقىنى تەبرىكلەش ئۈچۈن ئوپېرا — «نەشپۈت چېچەكلىگە مۇھەببەت» قاتارلىقلارنى تەييارلاپ ئويناپ چىقتى.

Ⅲ باب

رادىئو - تېلېۋىزىيە، گېزىت - ژۇرنال، كىنو

§1. رادىئو - تېلېۋىزىيە

1. رادىئو

1951 - يىل 11 - ئايدا ناھىيىلىك رادىئو قوبۇل قىلىش پونكىتى قۇرۇلۇپ، ھەركۈنى مەركىزىي خەلق رادىئو ئىستانسىسى ۋە شىنجاڭ خەلق رادىئو ئىستانسىسىنىڭ يازما خەۋەرلىرىنى قوبۇل قىلىپ خاتىرىلەپلەپ، ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىدىكى مۇناسىۋەتلىك تارماقلارنىڭ رەھبەرلىرىنىڭ پايدىلىنىشىغا يوللاپ بەرگەندىن تاشقىرى، رايون، يېزا خىزمەت ئەترەتلىرىنىڭ ئۆگىنىشى ئۈچۈن شاپىگرافتا بېسىپ تارقىتىپ بەردى. 1953 - يىلى رادىئو قوبۇل قىلىش پونكىتى ناھىيىلىك پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ يېتەكچىلىكىدە شاپىگرافتا بېسىلىدىغان كىچىك گېزىت «رادىئو خەۋەرلىرى» نى نەشر قىلدى، بۇنىڭغا ئاساسلىقى رادىئو يازما خەۋەرلىرى بېسىلدى، ئۇنىڭ تارقىتىلىش مىقدارى 100 نوسخىغىمۇ يەتمەيتتى. 1954 - يىلى بۇ پونكىتقا بىر دانە 1.2 ئات كۈچىگە ئىگە دىزىگاتېل، بىر دانە 55 ۋاتلىق ئاۋاز كۈچەيتكۈچ، ۋە بىر دانە ئون ۋاتلىق باتارېيىلىك ئاۋاز كۈچەيتكۈچ، ئىككى دانە 25 ۋاتلىق يۇقىرى ئاۋازلىق كانايي سەپلەپ بېرىلدى. ناھىيە بازىرىدىكى كۆنچى دەريا كۆۋرۈكىنىڭ جەنۇبىغا بىر دانە، شىمالىغا بىر دانە يۇقىرى ئاۋازلىق كانايي ئورنىتىلىپ، ھەركۈنى سەھەر ۋە كەچتە ئىككى قېتىم شىنجاڭ خەلق رادىئو ئىستانسىسىنىڭ نومۇرلىرى ئۇلاپ ئاڭلىتىلدى. شۇ يىلى كورلا ناھىيىلىك رادىئو قوبۇل قىلىش پونكىتى شىنجاڭ بويىچە رادىئو قوبۇل قىلىش خىزمىتىدىكى ئىلغار ئورۇن بولۇپ باھالاندى، رادىئوقوبۇل قىلغۇچى خادىملاردىن ما دېلۇ، توختى قادىرلار ئۈلگىلىك رادىئو قوبۇل قىلغۇچى بولۇپ باھالاندى.

1955 ـ يىلى ناھىيىلىك پارتكوم ھەرقايسى رايون، بېزىلاردىن 15 نەپەر تاجرىتىپ، ژىلايەتلىك رادىئو قوبۇل قىلىش خادىملىرىنى تەربىيىلەش كۇرسىدا تەربىيىلەپ يېتىشتۈرۈش ئارقىلىق 1.، 2.، 3. رايونلاردا رايون، بېزا، كەنت دەرىجىلىك 15 رادىئو قوبۇل قىلىش پونكىتى قۇردى.

1957 ـ يىل 10 ـ ئايدا ناھىيىلىك رادىئو قوبۇل قىلىش پونكىتى ئاساسىدا كورلا ناھىيىلىك خەلق رادىئو ئۇزىلى قۇرۇلدى، ئۇنىڭغا بىر دانە 500 ۋاتلىق ئاۋاز كۇچەيتكۈچ مەپلەپ بېرىلدى، 22.5 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتا مەخسۇس سىم تارتىلدى، 30 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتىكى تېلېفون سىمىدىن پايدىلىنىپ، ۋىلايەت، ناھىيىلەردىكى ئاساسلىق ئورگان ۋە كوچىلارغا ئون دانە يۇقىرى ئاۋازلىق كاناي ئورنىتىلدى، ئاۋات، چارباغ، قوشئېرىق، تېكىچى قاتارلىق بېزىلارغا 180 دانە تىللىق كاناي ئورنىتىلدى. 1965ـ يىلغا قەدەر ناھىيە بويىچە تارتىلغان مەخسۇس رادىئو سىمى 170 كىلومېترغا، پايدىلىنىلغان تېلېفون سىمى 466 كىلومېترغا، ئورنىتىلغان رادىئو كانىبى 223 كە يەتتى، ئون گۈڭشېگە قاراشلىق 123 ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىنىڭ ھەممىسىدە رادىئو بار بولدى. 1975 ـ يىلى گۈڭشېلاردىكى رادىئو كۇچەيتىش پونكىتلىرى مەخسۇس سىم قۇرۇلۇشىنى قانات يايدۇردى.

1978 ـ يىلغا قەدەر ناھىيە بويىچە ئون گۈڭشې، بىر دېھقانچىلىق مەيدانىدا مەخسۇس سىم ئۇتاشتۇرۇلۇپ، كۆنچى دەريالىق مەركەز قىلىنغان جەنۇبىي لىنىيە ۋە شىمالىي لىنىيىدىن ئىبارەت ئىككى رادىئو غول لىنىيىسى شەكىللەندۈرۈلۈپ، تېلېفون سىم يولىدىن پايدىلىنىپ خەۋەر يەتكۈزىدىغان ۋەزىيەتكە ئاساسىي جەھەتتىن خاتىمە بېرىلدى.

1979 ـ يىلى شەھەرلىك خەلق رادىئو ئۇزىلى قۇرۇلدى. ئۇنىڭدا بىر دانە GY2×275 ۋاتلىق ئاۋاز كۇچەيتكۈچ، بىر دانە GY2×250 ۋاتلىق ئاۋاز كۇچەيتكۈچ، بىردانە GY2×50 ۋاتلىق ئاۋاز كۇچەيتكۈچ، ئىككى سىگنال قوبۇللىغۇچ، ئىككى رادىئو قوبۇللىغۇچ قاتارلىق ئاساسلىق ئەسلىمەلەر بار بولدى. 1984 ـ يىلى ناھىيىلىك رادىئو ئۇزىلى شەھەرلىك رادىئو ئۇزىلىغا قوشۇۋېتىلدى، شەھەرلىك رادىئو ئۇزىلىنىڭ شەھەر بىلەن بېزىلار ئوتتۇرىسىدىكى مەخسۇس سىم يولى 156 كىلومېترغا، بېزىلاردىن ئۇۋەن ئورۇنلارغا تارتىلغان مەخسۇس سىم يولى 513 كىلومېترغا، بېزىلاردا ئاشلىلەرگە تارتىلغان كىچىك كاناي 3498گە، يۇقىرى ئاۋازلىق كاناي توققۇزغا، شەھەردىكى يۇقىرى ئاۋازلىق كاناي 26گە يەتتى.

1986 ـ يىلى توۋۇرچى بېزىلىق كۇچەيتىش پونكىتى كەنتلەرگە 17 نەپەر ئىختىيارىي مۇخبىر تەربىيىلەپ بەردى.

1990 ـ يىلى بېزىدىن ئۇۋەن كەنت دەرىجىلىك رادىئو ئۆيى توققۇزغا، ئۇنىڭ ئومۇمىي قۇۋۋىتى 1150 ۋاتقا يەتتى. ئاساسلىق مۇئەسسەسلەردىن يەتتە دانە 150 ۋاتلىق ئاۋاز كۇچەيتكۈچ، ئىككى دانە 50 ۋاتلىق ئاۋاز كۇچەيتكۈچ بار بولدى، ھەربىر كەنت ئاھالىلار كومىتېتىدىكى رادىئو ئۆيلىرىنىڭ ھەممىسىگە رادىئولۇق ئۇنتالغۇ ۋە مىكرافون قاتارلىقلار مەپلەپ بېرىلدى.

1990 ـ يىل 1 ـ ئايدا كورلا شەھەرلىك خەلق رادىئو ئىستانسىسى رەسمىي ئاڭلىتىش بەردى. شەھەرلىك رادىئو ئۇزىلى بىلەن رادىئو ئىستانسىسى بىرلىكتە ئىش يېجىرىشنى يولغا قويۇپ، كۈندە مەركىزىي خەلق رادىئو ئىستانسىسى بىلەن شىنجاڭ خەلق رادىئو ئىستانسىسىنىڭ خەۋەرلىرىنى ئۇلاپ ئاڭلاتتى ھەمدە ئۇزى تۈزگەن پروگراممىلارنى ئاڭلاتتى. ئۇزى تۈزگەن پروگراممىلار، ئاساسلىقى، كورلا شەھىرى خەۋەرلىرى، رۇمان ئاڭلىتىش، مەخسۇس پروگراممىلار، شەنبىلىك سۆھبەت، تەلەپ ۋە تەقدىم، ئەدەبىيات ـ سەنئەت، ئېلاندىن ئىبارەت بولدى. كورلا شەھەرلىك خەلق رادىئو ئىستانسىسىنىڭ تارقىتىش قۇۋۋىتى بىر كىلوۋات بولۇپ، ئاساسلىق مۇئەسسەسلىرى ئۈچ دانە GZ—1—Z—1 تېپلىق ئوتتۇرا دولقۇنلۇق تارقىتىش ئاپپاراتى، يەتتە دانە LY—635D تېپلىق ئۇنتالغۇ، ئۈچ دانە GT—Q—6 تېپلىق سترولۇق ئاۋاز تەڭشىگۈچ، بىر دانە GY—Q—10 تېپلىق كونترول ئۈستىلى، تۆت دانە 430I تېپلىق

خەۋەر قوبۇللاش ئاپپاراتى، ئىككى دانە GF—888Z تىپلىق قوش قاپلىق رادىئولۇق ئۇنتالغۇ، بەش يۇرۇش JS791A تىپلىق ۋاقىت ھېسابلىغۇچ، 76 مېتر ئېگىزلىكتىكى بىر تارقىتىش مۇنارىدىن تەبرىك. ئىستانسىدا 150 ئىختىيارىي مۇخبىر بار، كۈندە بەش سائەت ئاڭلىتىش بېرىلىدۇ.

2. تېلېۋىزىيە

1981 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 31 ـ كۈنى سائەت 20دىن 30 مىنۇت ئۆتكەندە (بېيجىڭ ۋاقتى، تۆۋەندىمۇ شۇنداق) بايىنغولىن ئوبلاستلىق تېلېۋىزىيە پروگراممىلىرىنى كۆچۈرۈپ تارقىتىش ئىستانسىسى 11 ـ قانالدا تېلېۋىزىيە پروگراممىلىرىنى رەسمىي تارقاتتى. دەسلەپكى مەزگىلدە سەيشەنبە، پەيشەنبە، شەنبە كۈنلىرى كەچتە خەنزۇ تىلىدىلا پروگراممىلا تارقاتتى.

1982 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنىدىن باشلاپ ئۇيغۇر، خەنزۇ تىللىرىدىكى پروگراممىلار بىرلا قانالدا تارقىتىلدى.

1984 ـ يىل 3 ـ ئايدىن ئېتىبارەن قەرەللىك پروگراممىلا «ھاۋا رايىدىن ئالدىن مەلۇمات»، قەرەلسىز پروگراممىلا «بايىنغولىن ئوبلاستى خەۋەرلىرى»نى ئۆزلىرى توزۇپ تارقاتتى. شۇ يىلى 9 ـ ئايدىن ئېتىبارەن 2 ـ قانال ئىشلىتىلىپ، سەيشەنبە، پەيشەنبە، شەنبە، يەكشەنبە كۈنلىرى كەچتە ئۇيغۇر تىلىدا پروگراممىلا كۆرسىتىلدى، 11 ـ قانالدا خەنزۇ تىلىدا پروگراممىلا كۆرسىتىلدى.

1985 ـ يىل 10 ـ ئايدا مۇخبىرلىق ـ تەھرىرلىك بۆلۈمى قۇرۇلۇپ، دۈشەنبە كۈنى قەرەللىك ھالدا «بايىنغولىن ئوبلاستى خەۋەرلىرى» كۆرسىتىلدى. خەۋەر خاراكتېرلىك خاس پروگراممىلاردىن «ئىسلاھات ۋە مەن»، «مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى چوڭ ئائىلىسى»، «ياشلىق دەۋرى»، «ئاۋانگارتلار ناخشىسى»، «بىپايان زېمىندىن مول ھوسۇل ئېلىش ئۈچۈن»، «ئۇيغۇر تىلى ئۆگىنىش»، «خەنزۇ تىلى ئۆگىنىش» قاتارلىقلار، مەخسۇس تېمىدىكى پروگراممىلاردىن «يۇرەك قېنى»، «تارىم كومىتېتلىرى»، «چۆلدىكى ھايات ناخشىسى»، «يېشىل خالاتلىق ئەلچى»، «ئىككى تەز تارقىلىق ئېچىلغان يول»، «تاغلىق يېزىدىكى توكىلاچى» قاتارلىقلار بار. 1986 ـ يىل 9 ـ ئايدا بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق مۇنتىي ھەمراھ يەر يۈزى پونكىتى پۈتكۈزۈلۈپ، ئىشقا كىرىشتۈرۈلدى. بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى 2 ـ قانالدا مەركىزىي تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ 1 ـ يۇرۇش پروگراممىسىنى قوبۇل قىلىپ تارقاتتى، 11 ـ قانالدا ئۇيغۇر، خەنزۇ تىللىرىدا پروگراممىلا تارقىتىلدى. 1989 ـ يىل 1 ـ ئايدا شىنجاڭ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ خەنزۇ تىلىدىكى «شىنجاڭ خەۋەرلىرى»، ئۇيغۇر تىلىدىكى «خەۋەلەر»، «شىنجاڭ خەۋەرلىرى» ھەمدە ياشقا كەلگەنلەر ـ سەنئەت پروگراممىلىرى مۇنتىي ھەمراھ تارقىلىق قوبۇل قىلىنىپ تارقىتىلدى. شۇ يىلى 5 ـ ئايدا 11 ـ قانالدا چارشەنبە، شەنبە كۈنلىرى موڭغۇل تىلىدىكى پروگراممىلار تارقىتىلدى. 1990 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى 14 ـ قانالدا پروگراممىلا تارقىتىلىشقا باشلىدى، تارقىتىش لايىھىسى مۇنداق تەڭشەلدى: 2 ـ قانالدا دۈشەنبە، سەيشەنبە، پەيشەنبە، جۈمە، شەنبە كۈنلىرى كەچتە ئۇيغۇر تىلىدىكى پروگراممىلار ئاڭلىتىلدى، چارشەنبە، يەكشەنبە كۈنلىرى كەچتە موڭغۇل تىلىدىكى پروگراممىلار تارقىتىلدى. 14 ـ قانالدا سائەت 30:18 دا مەركىزىي تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ 1 ـ يۇرۇش پروگراممىلىرى ئۇلاپ تارقىتىلدى، ئونىڭدىن كېيىن شۇ كۈنلۈك «خەۋەرلەر» پروگراممىسى قايتا تارقىتىلدى؛ 11 ـ قانالدا ھەركۈنى 10دىن 05:12 كەچ ۋە 55:14دىن 30:21 غىچە مەركىزىي تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ 2 ـ يۇرۇش پروگراممىلىرى تارقىتىلىدى، سائەت 30:21دىن كېيىن خەنزۇ تىلىدىكى پروگراممىلار تارقىتىلدى. شۇ يىلى بايىنغولىن موڭغۇل

ئايتونوم ئوبلاستلىق تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ خەۋەر پازىدىغان دائىملىق ئىختىيارىي مۇخبىرى 150 (بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەتتىن بولغان ئىختىيارىي مۇخبىر 50) كە، ستۇدىيالغۇ ئوسكۇنىلىرى بار ئىختىيارىي مۇخبىرى 40 نەچچىگە يەتتى. ئۆزلىرى باشقۇرغان پروگراممىلار ئىچىدە ئۇيغۇر، خەنزۇ تىللىرىدا «بايىنغولىن ئوبلاستى خەۋەرلىرى»، «ھاۋا رايىدىن ئالدىن مەلۇمات»، «كېلەر ھەپتىلىك ئېكراندا»، «ئېلان»، خەنزۇ تىلىدا «رەڭگارەڭ شەنبە»، «ناخشا ۋە ھوزۇر»، «قىزىق تېمىلار» ۋە «ئۇچۇر كۆزنىكى» قاتارلىقلار تەسىس قىلىندى.

بايىنغولىن موڭغۇل ئايتونوم ئوبلاستلىق تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ 2، 11 ـ قاناللىرىنىڭ مۇلازىمەت قىلىش رادىئوسى 15 كىلومېتر، 14 ـ قاناللىق مۇلازىمەت قىلىش رادىئوسى سەككىز كىلومېتر كېلىدۇ. تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ ئوچ قاناللا رەڭلىك تېلېۋىزىيە پروگراممىلىرى كۆرسىتىش ۋە تارقىتىش ئوسكۇنىسى، ھەرخىل تېپتىكى ستۇدىيالغۇ، سىن قويغۇ ئاپپاراتلىرى، تېلېكامېرا، ئېكراندا خەت چىقىرىش ئاپپاراتى، تەھرىرلىك ئاپپاراتى، ئاۋاز تەڭشەش سۇپىسى ھەمدە مۇخبىرلىقتا ئىشلىتىلىدىغان دالا ئايتوموبىلى قاتارلىق ئاساسلىق ئوسكۇنىسى بار.

§2. گېزىت ـ ژۇرنال

1. گېزىت

«بايىنغولىن گېزىتى» 1959 ـ يىل 1 ـ ئايدىن 1 ـ كۈنى ج ك پ كورلا ۋىلايەتلىك پارتكومىنىڭ ئورگان گېزىتى ـ «كورلا گېزىتى» سىڭ مەتبەدە نەشر قىلىندى. «كورلا گېزىتى» ئۇيغۇر، خەنزۇ يېزىقلىرىدا چىقىرىلدى، ئۇ ئوت فورماتلىق، توت بەت بولۇپ، پوچتا ـ تېلېگراف ئىدارىسى تارقىلىق ئاشكارا تارقىتىلدى. دەسلەپتە بەش كۈندە بىر سان چىقىرىلدى، كېيىنچە ھەپتىدە ئىككى سان، ھەپتىدە ئوچ سان چىقىرىشقا ئۆزگەرتىلدى. 1960 ـ يىلغا قەدەر خەنزۇچىسى جەمئىي 216 سان، ئۇيغۇچىسى جەمئىي 244 سان چىقىرىلدى. تىراژى نەخمىنەن 2000غا يەتتى. شۇ يىلى 12 ـ ئايدا «كورلا گېزىتى» «بايىنغولىن گېزىتى» گە ئۆزگەرتىلدى ۋە ج ك پ بايىنغولىن موڭغۇل ئايتونوم ئوبلاستلىق كومىتېتىنىڭ ئورگان گېزىتى سۈپىتىدە خەنزۇچە، ئۇيغۇرچە يېزىقلاردا نەشر قىلىندى. 1962 ـ يىلغا قەدەر ئۇيغۇرچە، خەنزۇچىسىنىڭ ھەربىرى 252 ساندىن نەشر قىلىنىپ، تىراژى 1500گە يەتتى. 1962 ـ يىلى «بايىنغولىن گېزىتى» نەشردىن توختىدى. 1985 ـ يىلى «بايىنغولىن گېزىتى» ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ ئۇيغۇر، خەنزۇ، موڭغۇل يېزىقلىرىدا نەشر قىلىنىپ، پۈتۈن مەملىكەتكە، ئايتونوم رايونغا ئاشكارا تارقىتىلدى. 1985 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغا قەدەر ھەرخىل يېزىقلاردا نەشر قىلىنغان «بايىنغولىن گېزىتى» جەمئىي 2495 سان، 3 مىليون 328 مىڭ 700 نوسخىغا يەتتى. 1990 ـ يىلى «بايىنغولىن گېزىتى» نىڭ ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە، موڭغۇلچە نۇسخىلىرىنىڭ ھەربىرى 155 ساندىن نەشر قىلىندى، ئۇيغۇرچىسىنىڭ تىراژى 233 كە، خەنزۇچىسىنىڭ تىراژى 1022گە، موڭغۇلچىسىنىڭ تىراژى 57گە يەتتى. «بايىنغولىن گېزىتى» توت فورماتلىق توت بەت، ھەپتىدە ئوچ سان يەنى سەيشەنبە، پەيشەنبە، شەنبە كۈنلىرى نەشر قىلىنىدى.

«يېشىل دالا گېزىتى» 1960 ـ يىلى يېزا ئىگىلىك 2 ـ شىسى «جەڭ دۇمبىقى گېزىتى»نى قەرەلسىز نەشر قىلىپ، ھەربىر سانىنى 2000 نۇسخا تارقاتتى. 1985 ـ يىلى «جەڭ دۇمبىقى گېزىتى» نىڭ نامى «يېشىل دالا گېزىتى» گە ئۆزگەرتىلدى. «يېشىل دالا گېزىتى» توت فورماتلىق توت بەتلىك

بولۇپ ھەپتىدە بىر سان چىقىرىلدى، جەمئىي 40 مەجمۇئى ئىستون تەسىس قىلىندى، ھەر بىر سانى 8000 نۇسخىدىن تارقىتىلدى.

2. قەرەللىك ژۇرناللار

«بوستان» ئۇيغۇر يېزىقىدىكى ژۇرنال بولۇپ، ئوبلاستلىق مەدەنىيەت ئىدارىسى 1979 ـ يىلى نەشر قىلغان. 1990 ـ يىلغا قەدەر جەمئىي 31 سان نەشر قىلىندى، يىللىق تىراژى 12 مىڭ پارچىغا يەتتى. «بوستان» ژۇرنىلىدا ماقالە، ئوبزور، ھېكايە، شېئىر، خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى، كىنو سىناريىسى، تېلېۋىزىيە تىياتىرى ئەسىرى، بالىلار ئەدەبىياتى، كىلاسسىك ئەدەبىيات، چەت ئەل ئەدەبىياتى، يۇمۇرلار، ھەرخىل سەرگۈزەشتىلەر قاتارلىق سەھىپىلەر تەسىس قىلىندى.

«كۆنچى دەريالىرى» خەنزۇ يېزىقىدىكى ژۇرنال بولۇپ، ئوبلاستلىق مەدەنىيەت ئىدارىسى 1979ـ يىلى نەشر قىلغان. 1990 ـ يىلغا قەدەر 29 سان نەشر قىلىندى، يىللىق تىراژى 6000 پارچىدىن 8000 پارچىغا يەتتى. بۇ ژۇرنالدا ھېكايە، نەسىر، شېئىر، ئەدەبىي ئاخبارات، ئەدەبىي ئوبزور، ئوتتۇرا مەكتەپ ئەدەبىيات گۈلزارى، خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى، ئەدەبىيات نادىرلىرى، غەربىي يۇرت مەتبۇئاتلىرى قاتارلىق سەھىپىلەر تەسىس قىلىنغان.

«بايىنغولىن» موڭغۇل يېزىقىدىكى ژۇرنال بولۇپ، ئوبلاستلىق مەدەنىيەت ئىدارىسى 1979 ـ يىلى نەشر قىلغان. 1990 ـ يىلغا قەدەر 28 سان نەشر قىلىندى. ئۇنىڭدا ھېكايە، شېئىر، خەلق چۆچەكلىرى، تەرجىمىلەر، ئەدەبىي ئوبزور، نەسىر، كىنو سىناريىسى، ئەلنەغمە، ئەدەبىي ئاخبارات قاتارلىق سەھىپىلەر بار. يىللىق تىراژى 1500.

§ 3. كىنو فىلىمى تارقىتىش، كىنو قويۇش

1. كىنوخانا، كىنو ئەترىتى

1955 ـ يىلى ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت نازارىتى 35 ـ كىنو ئەترىتىنى كورلىدا ئۇرۇشقا ئەۋەتتى، بۇ ئەترەتنىڭ بىرلا خادىمى بار ئىدى. 1956 ـ يىلى 35 ـ كىنو ئەترىتى ناھىيىلىك مەدەنىيەت ـ ماتارىپ بۆلۈمىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. شۇ يىلى كورلا ۋىلايەتلىك خەلق كىنوخانىسى سېلىندى، ئۇنىڭ 27 ئىشچى ـ خىزمەتچىسى، 800 ئورۇندۇقى بار ئىدى. 1958 ـ يىلى ۋىلايەتلىك كىنوخانا 1800 تاماشىبىن سىغىدىغان بىر يازلىق كىنوخانا سالدى.

1960 ـ يىلى كورلا ۋىلايەتلىك خەلق كىنوخانىسىنىڭ نامى بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق «خەلق» كىنوخانىسىغا ئۆزگەرتىلدى. 1961 ـ يىلى كورلا ناھىيىلىك «تەڭرىتاغ» كىنوخانىسى سېلىندى، ئۇنىڭ سەككىز ئىشچى ـ خىزمەتچىسى بار ئىدى. ئەسلىدىكى ناھىيىلىك كىنو ئەترىتى «تەڭرىتاغ» كىنوخانىسىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. كىنوخانا ئورنى ناھىيىلىك سودا ـ سانائەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ زالىدا (ھازىرقى «ئىتتىپاق» ئىش بېجىرىش ئورنىدا) بولدى، ئۇنىڭدا 400 ئادەمنىڭ ئورۇندۇق بار، قارىمىقىدا 800 تاماشىبىن سىغىدىغان بىر يازلىق كىنوخانا سېلىندى. 1962 ـ يىلى

يېزا ئىگىلىك 2 ـ شىنجاڭ 4400 تاماشىبىنى سىغدۇرالايدىغان يازلىق كىنوخانىسى بولۇپ،
1964 ـ يىلى يەنە بىر ناھىيىلىك كىنو ئەترىتى قۇرۇلدى، شۇنىڭ بىلەن «تەڭرىتاغ» كىنوخانىسىغا قاراشلىق كىنو ئەترىتى ئىككى بولدى. 1971 ـ يىلى ناھىيىلىك «تەڭرىتاغ» كىنوخانىسىنىڭ نامى ناھىيىلىك «خەلق» كىنوخانىسىغا ئۆزگەرتىلدى. يېڭى سېلىنغان ناھىيىلىك «خەلق» كىنوخانىسىدا 1145 ئورۇن بار، 2500 تاماشىبىنى سىغدۇرالايدىغان بىر يازلىق كىنوخانىسى بار. 1975 ـ يىلى ئاپتونوم ئوبلاستلىق «خەلق» كىنوخانىسىنىڭ يېڭى قۇرۇلۇشى پۈتتى، ئۇنىڭ نامى ئاپتونوم ئوبلاستلىق «خەلق» كىنوخانىسى دەپ ئاتىلىدىغان بولدى، ئۇنىڭدا 1100 كىشىلىك ئورۇن بار، 2400 تاماشىبىنى سىغدۇرالايدىغان بىر يازلىق كىنوخانىسى بار. 1984 ـ يىلى ناھىيىلىك «خەلق» كىنوخانىسىنىڭ نامى شەھەرلىك «خەلق» كىنوخانىسىغا ئۆزگەرتىلدى. شۇ يىلى كورلا شەھىرىدىكى تۇنجى يېزا كىنوخانىسى — يېڭىشەھەر يېزا چىلانباغ كەنتى كىنوخانىسى پۈتۈپ تىجارەت باشلىدى.
1990 ـ يىلى شەھەردىكى كىنوخانا (كۆلۈپ) 15كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە شەھەرگە قاراشلىق كىنوخانا بىر، يېزا كىنوخانىسى (كۆلۈپى) تۆت؛ شەھەرگە قاراشلىق يېزا ـ مەيدان كىنو ئەترىتى 24، بۇنىڭ ئىچىدە كوللېكتىپ باشقۇرغىنى ئون، يەككىلەر باشقۇرغىنى 14.

2. فىلىم تارقىتىش ۋە قويۇش

50 ـ يىللارنىڭ بېشىدا قاراشەھەر ناھىيىلىك دوستلۇق جەمئىيىتى كىنوخانىسىنىڭ سەييارە كىنو قويۇش ئەترىتى كورلا ناھىيىسىگە كېلىپ «ئوقۇتقۇچى»، «ئىمپېراتور پېتر» قاتارلىق سوۋېت فىلىملىرىنى ۋە «لىياڭ شەنبەي بىلەن جۇيىڭتەي» قاتارلىق دۆلىتىمىزدە ئىشلەنگەن فىلىملەرنى قويۇپ، تاماشىبىنلارنىڭ قارشى ئېلىشىغا ئېرىشتى. 1956 ـ يىلى كورلا ۋىلايىتى بىر نەپەر تارقىتىش ۋەكىلى ئاجراتتى. بۇ ۋەكىل كورلا ناھىيىسىدە فىلىم تارقىتىش كەسپىنى قانات يايدۇردى.
1959 ـ يىلى كورلا ۋىلايەتلىك كىنو باشقۇرۇش پونكتى قۇرۇلدى. 1955 ـ يىلدىن 1961 ـ يىلغىچە كورلا ناھىيىلىك كىنو ئەترىتى ناھىيە بويىچە كىنو قويۇش خىزمىتىنى ئۈستىگە ئالدى. يىل بويى ئات ھارۋىسىنى ھەيدەپ يېزا ـ قىشلاقلارغا بېرىپ، دۆلىتىمىزدە ئىشلەنگەن «جەنۇبتىن شىمالغا يۈرۈش ئۇرۇشى»، «قىزىل ئايالار قوشۇنى» قاتارلىق فىلىملارنى سەييارە قويدى. 1961 ـ يىلى ناھىيىلىك «تەڭرىتاغ» كىنوخانىسىدا سوۋېتتە ئىشلەنگەن بىر يۈرۈش 35 مىللىمېتىرلىق، بىر يۈرۈش 16 مىللىمېتىرلىق كىنو ئاپپاراتى بار بولدى، شۇ يىلى 650 قېتىم كىنو قويۇلدى، بۇنىڭ ئىچىدە يېزا، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا سەييارە قويۇلغىنى 250 قېتىم بولۇپ، كىنو كۆرگۈچىلەر 40 مىڭ ئادەم (قېتىم) دىن ئېشىپ كەتتى. 1971 ـ يىلى ناھىيىلىك «خەلق» كىنوخانىسى ئۈسكۈنىلىرىنى يېڭىلىدى، كۆلۈپ ئىچىدە ۋە يازلىق كىنوخانىلاردا بىردەك دۆلىتىمىزدە ئىشلەنگەن «سۈڭخواجىياڭ 5501» تىپلىق تۈرقالىق كىنو قويۇش ئاپپاراتى ئىشلىتىلدى، بىر يىلدا 700 قېتىم كىنو قويۇلدى، تاماشىبىنلار 700 مىڭ ئادەم (قېتىم) دىن ئېشىپ كەتتى. 1977 ـ يىلى ناھىيىلىك كىنو پونكتى قۇرۇلۇپ، ناھىيە بويىچە يېزا، مەيدانلارغا 16 مىللىمېتىرلىق كىنو فىلىملىرىنى تارقىتىش خىزمىتىگە مەسئۇل بولدى. 80 ـ يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا شەھەر تەۋەسىنىڭ تېلېۋىزىيە بىلەن قاپلىنىش كۆلىمى تېز سۈرئەتتە كېڭەيدى. كىنوخانىلارنىڭ تاماشىبىنلىرى كۆرۈنەرلىك ئازىيىپ كەتتى. 1985 ـ يىلى شەھەرگە قاراشلىق كىنو قويۇش ئورنى 16گە، جەمئىي قويۇلغان كىنو 4002 قېتىمغا، تاماشىبىن 1 مىليون 727 مىڭ 300 ئادەم (قېتىم) غا يەتتى، ھەر قېتىمغا توغرا كېلىدىغان ئوتتۇرىچە ئادەم سانى 431 ئادەم (قېتىم) بولۇپ،

1984 ـ يىلدىكى ھەر قېتىمقا توغرا كەلگەن ئوتتۇرىچە ئادەم سانى 502 ئادەم (قېتىم) دىن 71 ئادەم (قېتىم) ئازىيىپ كەتتى. 1990 ـ يىلى شەھەرلىك «خەلق» كىنوخانىسى 510 قېتىم كىنو قويدى، تاماشىبىن 145 مىڭ 700 ئادەم (قېتىم) غا يەتتى، ھەر قېتىملىق ئوتتۇرىچە ئادەم سانى 270 ئادەم (قېتىم) گە چۈشۈپ قالدى.

60 ـ يىللاردا شەھەر تەۋەسىدە رەڭسىز فىلىم تارقىتىش ئاساس قىلىناتتى. 70 ـ يىللارنىڭ ئاخىرلىرىدا تارقىتىلغان رەڭلىك كەڭ ئېكرانلىق، پاپىما ئەنلىك فىلىملار رەڭسىز فىلىملارنىڭ ئورنىنى ئاساسىي جەھەتتىن ئىگىلىدى.

Ⅳ باب

كىتاب، ئارخىپ

§1. كىتاب

1. تارقىتىش

1954 ـ يىل 12 ـ ئايدا شىنجاڭ ئۇلكىلىك «شىنخۇا» كىتابخانىسىنىڭ كورلا ئۇلايەتلىك تارمىق قۇرۇلۇپ، ئۇنىڭ قارىمىقىدا ئۈچ دۇكان، ئىككى تارقىتىش پونكىتى تەسىس قىلىندى. يىللىق كىتاب سېتىش مىقدارى تەخمىنەن 250 مىڭ پارچىغا يەتتى. 1960 ـ يىلى كورلا ئۇلايەتلىك «شىنخۇا» كىتابخانىسى بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق «شىنخۇا» كىتابخانىسىغا قوشۇۋېتىلدى. 1961 ـ يىلى ئاپتونوم ئوبلاستلىق «شىنخۇا» كىتابخانىسى 212 مىڭ 400 پارچە كىتاب سېتىۋالدى، ئۇنىڭ سوممىسى 53 مىڭ 100 يۈەن بولدى، 227 مىڭ 700 پارچە كىتاب سېتىلدى، سېتىش سوممىسى 55 مىڭ 400 يۈەنگە يەتتى. 1963 ـ يىلى ئاپتونوم ئوبلاستلىق «شىنخۇا» كىتابخانىسىنىڭ يېزىلارغا كىتاب تارقىتىدىغان ئىككى خادىمى بىر يىلدا ۋېلىسىپىت مىنىپ 180 كۈن سەييارە كىتاب سېتىپ 480 ئورۇن (قېتىم) غا باردى، 722 پارچە ئۇيغۇرچە كىتاب سېتىپ، 802 يۈەن كىرىم قىلدى؛ كورلا ناھىيىسىنىڭ شاڭخۇ قاتارلىق گۈزەتچى، مەيدانلىرىدا 12 ۋاكالىتەن سېتىش نۇقتىسى قۇرۇلۇپ، بىر يىل ئىچىدە 5743 پارچە كىتاب سېتىلىپ، 708 يۈەن كىرىم قىلىندى.

1971 ـ يىل 12 ـ ئايدا كورلا ناھىيىلىك «شىنخۇا» كىتابخانىسى قۇرۇلۇپ، تىجارەت باشلىدى. 1972 ـ يىلى ناھىيىلىك «شىنخۇا» كىتابخانىسى بىر يىل ئىچىدە 170 مىڭ پارچە كىتاب سېتىپ، 50 مىڭ يۈەندىن كۆپرەك كىرىم قىلدى. 1976 ـ يىلى ناھىيىلىك «شىنخۇا» كىتابخانىسى ئاپتونوم رايون بويىچە كىتاب تارقىتىشتا ئىلغار ئورۇن بولۇپ باھالاندى.

1979 ـ يىلى ناھىيىلىك «شىنخۇا» كىتابخانىسى 1 مىليون پارچە كىتاب سېتىپ، 300 مىڭ يۈەندىن كۆپرەك كىرىم قىلدى. شۇ يىلى ناھىيىلىك «شىنخۇا» كىتابخانىسى ئوبلاستلىق «شىنخۇا» كىتابخانىسىغا

قوشۇۋېتىلدى. 1979 ـ يىلى ئوبلاستلىق «شىنخۇا» كىتابخانىسى 1 ـ دۈكىنىنىڭ پەن ـ تېخنىكىغا ئائىت كىتابلار بۆلۈمى كىتاب جازىسىنى ئېچىۋېتىپ كىتاب سېتىشنى باشلىدى. 1980 ـ يىلى يەنە مۇشۇ دۈكاننىڭ ئەدەبىيات ـ سەنئەت ۋە ئاز سانلىق مىللەتلەر بېزىقىدىكى كىتابلار بۆلۈمى كىتاب جازىسىنى ئېچىۋېتىپ كىتاب سېتىشنى يولغا قويدى. كىتاب جازىسىنى ئېچىۋېتىپ كىتاب سېتىش ئىگىلىك باشقۇرۇشنى ياخشىلاشقا پايدىلىق بولغانلىقتىن، ئاپتونوم رايونلۇق «شىنخۇا» كىتابخانىسى رەھبەرلىرىنىڭ مۇئەييەنلەشتۇرۇشىگە ۋە ئوقۇرمەنلەرنىڭ ياخشى باھاسىغا ئېرىشتى. 1985 ـ يىلى ئوبلاستلىق «شىنخۇا» كىتابخانىسى 2 مىليون 359 مىڭ 200 پارچە كىتاب سېتىۋالدى، بۇنىڭ سوممىسى 1 مىليون 401 مىڭ يۈەنگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەتلەر بېزىقىدىكى كىتاب 228 مىڭ 600 پارچە، سوممىسى 102 مىڭ 100 يۈەن بولدى؛ 2 مىليون 781 مىڭ پارچە كىتاب سېتىلىپ، كىرىمى 1 مىليون 291 مىڭ يۈەنگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەتلەر تىل ـ بېزىقىدىكى كىتاب 255 مىڭ 800 پارچە، كىرىم سوممىسى 80 مىڭ يۈەن. 1988 ـ يىلى شەھەردە يەككىلەر ئاچقان كىتابخانىلار پەيدا بولۇشقا باشلىدى، شۇنىڭ بىلەن كىتاب تارقىتىش بىرلا خىل بولۇش ھالىتى ئۆزگەرتىلدى. 1990 ـ يىلى ئوبلاستلىق «شىنخۇا» كىتابخانىسى 1 مىليون 500 مىڭ پارچە كىتاب سېتىۋالدى، بۇنىڭ سوممىسى 2 مىليون 72 مىڭ 500 يۈەنگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەتلەر بېزىقىدىكى كىتاب 300 مىڭ پارچە، سوممىسى 281 مىڭ 500 يۈەن بولدى؛ 1 مىليون 495 مىڭ 600 پارچە كىتاب سېتىلىپ، 2 مىليون 39 مىڭ يۈەن كىرىم قىلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەتلەر بېزىقىدىكى كىتاب 285 مىڭ 800 پارچە، كىرىمى 269 مىڭ 700 يۈەن بولدى. يەككىلەر ئىلكىدىكى ئوچ كىتابخانا مۇشۇ بىر يىلدا 25 مىڭ پارچە كىتاب سېتىۋالدى ۋە ساتتى.

2. كۈتۈپخانا خىزمىتى

1952 ـ يىلى ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتىنىڭ كۈتۈپخانىسىدا 300 پارچىدىن كۆپرەك كىتاب بار ئىدى، كۈتۈپخانا ئۇيغۇر بېزىقىدىكى ئىككى سان «شىنجاڭ گېزىتى»گە مۇشتەرى بولغانىدى. 1955 ـ يىلى خەنزۇ بېزىقىدىكى بىر سان «شىنجاڭ گېزىتى»گە مۇشتەرى بولدى. 1959 ـ يىلى 1551 پارچە كىتاب ساقلاندى، شۇ يىلى 1000 دىن كۆپرەك ئادەم (قېتىم) كىتاب ئارىيەت ئالدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» نىڭ دەسلىپىدە «فېئودالىزم، كاپىتالىزم، شيۇجېڭجۇيى»لىق مەزمۇنلار بار دەپ قارالغان 500 پارچىدىن ئارتۇق كىتاب كۆيدۈرۈۋېتىلدى. 1976 ـ يىلى ساقلىنىۋاتقان كىتاب 5942 پارچىغا يەتتى. 1982 ـ، 1983 ـ يىللىرى ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتى ئۆسمۇر بالىلار كۈتۈپخانىسىنىڭ خىزمەت ئەتىلىرى كۆرۈنەرلىك بولغانلىقتىن، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ مەدەنىيەت سىستېمىسى بويىچە ئىلغار كوللېكتىپ بولۇپ باھالىنىپ، دۆلەت مەدەنىيەت مىنىستىرلىكى ۋە ئاپتونوم رايونلۇق ئۆسمۇر بالىلار خىزمىتىنى ماسلاشتۇرۇش كومىتېتىنىڭ تەقدىرلىشىگە ئېرىشتى ھەمدە 20 دىنارلۇق بىر رەڭلىك تېلېۋىزور ۋە بىر رادىئولۇق ئۇنئالغۇ بىلەن مۇكاپاتلاندى. 1985 ـ يىلى مەدەنىيەت يۇرتىدا ساقلىنىۋاتقان كىتاب 27 مىڭ 500 پارچىگە، مۇشتەرى بولۇنغان خەنزۇچە، ئۇيغۇرچە ژۇرنال 248 خىلغا، گېزىت 47 نۇسخىغا، يىللىق كىتاب ئوبوروت مىقدارى 10 مىڭ پارچە (قېتىم)گە، ئوقۇرمەنلەر 11 مىڭ 600 ئادەم (قېتىم)گە يەتتى. 1989 ـ يىلى شەھەرلىك كۈتۈپخانىنىڭ ئۆسمۇر بالىلار كۈتۈپخانىسى يەنە بىر قېتىم ئاپتونوم رايونىنىڭ مەدەنىيەت سىستېمىسى بويىچە ئىلغار كوللېكتىپ بولۇپ باھالاندى. 1990 ـ يىلى شەھەرلىك كۈتۈپخانىدا ساقلىنىۋاتقان كىتاب 31 مىڭ پارچىگە يەتتى، بۇ كۈتۈپخانا «خەلق رەسىملىك

ژۇرنىلى»، «ئامېرىكا كىنو» قاتارلىق 295 خىل ژۇرنالغا، «خەلق گېزىتى»، «شىنجاڭ گېزىتى» قاتارلىق 74 نۆسخا گېزىتكە مۇشتېرى بولدى. يىللىق كىتاب ئوبوروت مىقدارى 8099 پارچە (قېتىم) گە، ئوقۇرمەنلەر 14 مىڭ 300 نادەم (قېتىم) گە يەتتى. شۇ يىلى شەھەرلىك كۈتۈپخانىسىغا سوتسىيالىسىتىك مەنىۋى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىغا مۇلازىمەت قىلىش خىزمىتىدىكى نەتىجىلىرى كۆرۈنەرلىك بولغاچقا، مەدەنىيەت مىنىستىرلىكى تەرىپىدىن تەقدىرلەندى.

2 §. ئارخىپ

1. ئارخىپقا كىرگۈزۈش

1955 ـ يىلى ناھىيىلىك پارتكوم ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم چىقارغان «دۇشمەن ـ قورچاقلار ئارخىپ ماتېرىياللىرىنى ئېنىقلاش توغرىسىدا يولىيورۇق» قا ئاساسەن، پارتكومنىڭ كاتىبات، تەشكىلات، كادىرلار، ج خ، تەپتىش قاتارلىق تارماقلىرىدىن ئالتە كادىر ئاجرىتىپ، ئارخىپ ئېنىقلاش گۇرۇپپىسى قۇرۇپ، ئارخىپ ئېنىقلاش خىزمىتىنى ئېلىپ بارىدى. 1961 ـ يىلىغا قەدەر مىنگو دەۋرىگە ئائىت 194 جىلد ئارخىپنى ئېنىقلاپ چىقتى. 1959 ـ يىلى ناھىيىلىك ئارخىپخانا ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئورگانلىرىنىڭ 1950 ـ يىلدىن 1959 ـ يىلغىچە بولغان ھۆججەت ـ ئالاقە ئارخىپىدىن 607 جىلدنى قوبۇل قىلدى. 1959 ـ يىلدىن 1963 ـ يىلغا قەدەر ناھىيىلىك پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورگانلىرىنىڭ ئارخىپ ماتېرىياللىرىدىن جەمئىي 24 ئومۇمىي توپلام، 2136 جىلدنى قوبۇل قىلدى (بۇنىڭ ئىچىدە مىنگو دەۋرىدىكى ئارخىپ ئىككى ئومۇمىي توپلام، 173 جىلد). 1966 ـ يىلى ناھىيىلىك ئارخىپخانىغا كىرگۈزۈلگەن ئارخىپ 27 ئومۇمىي توپلام، 4664 جىلدقا يەتتى. بۇلاردىن باشقا 112 خىل ماتېرىيالنىڭ ئارخىپخانىغا كىرگۈزۈلدى. 1979 ـ يىلدىن 1983 ـ يىلغىچە مەركەزنىڭ «ئارخىپ خىزمىتىنى كۈچەيتىش توغرىسىدىكى يولىيورۇق» نىڭ ئاساسەن، خادىملار «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دىن بۇيانقى ھۆججەتلەرنى ئېنىقلاشقا ئۇيۇشتۇرۇلدى، ناھىيە بويىچە ئارخىپ تۇرغۇزغان 51 تۇرۇن جەمئىي 2517 جىلد ئارخىپنى تۇرغۇزۇپ چىقتى. 1985 ـ يىلى شەھەرلىك ئارخىپخانىدا ساقلىنىۋاتقان ئارخىپ 65 ئومۇمىي توپلامغا، 9571 جىلدكە، تېخنىكا ماتېرىياللىرى، ژۇرناللار 166 خىل، 2780 پارچىغا، كىتاب 230 خىلغا يەتتى. 1990 ـ يىلى ئارخىپخانىدا ساقلىنىۋاتقان ئارخىپ 94 ئومۇمىي توپلامغا، 19 مىڭ 547 جىلدكە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە مەڭگۈلۈك تۇرىدىكى ھۆججەت ـ ئالاقە ئارخىپى 6638 جىلد، ئۇزاق مۇددەتلىك تۇرىدىكى ئارخىپ 2213 جىلد.

2. ئارخىپلارنى تۈرگە ئايرىش

شەھەرلىك ئارخىپخانىدىكى ۋ، شەھەرلىك ئورگانلارنىڭ ئارخىپ ئىشخانىلىرىدىكى ئارخىپلار ئومۇمىي توپلام ئىچىدىكى ئارخىپلارنىڭ بارلىققا كەلگەن ۋاقتى، مەزمۇنى، كېلىش مەنبەسى ۋ، تۈرگە ئاساسەن، بىر قانچە تۈرگە ئايرىلدى. ئارخىپلار ساقلىنىش مۇددىتىگە ئاساسەن، مەڭگۈلۈك، ئۇزۇن مۇددەتلىك، قىسقا مۇددەتلىك دەپ ئۈچ خىلغا ئايرىلدى. ئارخىپلار مەزمۇنىغا ئاساسەن، ھۆججەت ـ ئالاقە ئارخىپى، پەن ـ تېخنىكا ئارخىپى، مەخسۇس ئارخىپ ۋ، شەخسلەر ئارخىپى دەپ تۆت چوڭ تۈرگە ئايرىلدى.

شەھەرگە قاراشلىق ئورگانلارنىڭ تارخىپ كىشخانىلىرى 1985 - يىلدىن بۇرۇن ھۆججەت - ئالاقە تارخىپلىرىنىلا باشقۇرغانىدى، كېيىن بوغالتىر تارخىپى، يەن - تېخنىكا تارخىپى قاتارلىقلارنىمۇ باشقۇرىدى.

1990 - يىلى كورلا شەھىرىدە تارخىپخانىدا ساقلانغان تارخىپ ماتېرىياللىرىنىڭ تۈرگە ئايرىلىشى

جەدۋەل: 28 — 1

تۈرى		مۇھىم مەزمۇنى	تومۇم، جىلد سانى	
			تولۇق تومۇم	جىلد
ئالاقە تارخىپلىرى	مىنگو دەۋرىدىكىسى	ھەر دەرىجىلىك ھاكىمىيەت ئورگانلىرى، كەسىپى ئورۇنلارنىڭ يوليورۇقى، بۇيرۇقى، مەخپىي بۇيرۇقى، تۆتۈش بۇيرۇقى قاتارلىقلار	2	213
	دۆلىتىمىز قۇرۇلغاندىن كېيىنكىسى	ھەر دەرىجىلىك پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورگانلىرى، تاسۋۇى تەشكىلاتلار، كارخانا - كەسىپى ئورۇنلار، خەلق گۇڭشې- لىرى، دېھقانچىلىق مەيدانلىرى، چارۋىچىلىق فېرمىلە- رى، باغۋەنچىلىك مەيدانلىرىنىڭ پىلانى، يوليورۇقى، بەلگىلىمىسى، ھۆلاسىسى، دوكلاتى، يېغىن خاتىرىسى قا- تارلىقلار	92	10636
يەن - تېخنىكا تارخىپلىرى		«كورلا ناھىيىسىنىڭ مەۋزۇي خەرىتىسى»، «كورلا ناھە- يىسىنىڭ يەر شەكلى خەرىتىسى»، گۇڭشېلار، دېھقانچە- لىق مەيدانلىرى، چارۋىچىلىق فېرمىلىرى، باغۋەنچىلىك مەيدانلىرىنىڭ «يەر پىلانلاش خەرىتىسى» ۋە «يېزا ئىگىلە- كىنىڭ رايونلارغا ئايرىلىشى» قاتارلىقلار		267
ئۆلۈپ كەتكەن كادىرلار تار- خىپلىرى		ئۆلۈپ كەتكەن كادىرلارنىڭ قىسقىچە تەرجىمىھالى قاتارلىق- لار		33

مۇزېي ئارخىپلار	يوغالتىرلىق ئارخىپلىرى	ھېساب دەپتىرى، تالون ـ ھۆججەت، پۇقرىغا پوللانغان مەلۇمات چەدۋىلى قاتارلىقلار	22	4854
	ئەرز ـ شىكايەت ئارخىپلىرى	سوت مەھكىمىسىنىڭ ھەق ـ تەلەپ ئىشلىرى، جىنايى ئىشلارغا دائىر ھۆكۈملىرىنىڭ ئارخىپى		3634
	سۈرەت ئارخىپلىرى	ھەرقايسى نۇقتىلىق پارتىيە قۇرۇلتىيى، خەلق قۇرۇلتىيى، قەھرىمانلار ئۈچرىشىش يىغىنلىرىنىڭ سۈرەتلىك ماتېرىياللىرى		19
	ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈش ئارخىپلىرى	پەر نامى، نوپۇس، ئۇيراق، ئۆي ـ زېمىن قاتارلىقلارغا دائىر ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈش ماتېرىياللىرى		16
ئارخىپخانىدا ساقلانغان ماتېرىياللار			516	4039
ھۆججەتلەر توپلىمى				10

3. ئارخىپ ئاسراش

1957 ـ يىلى ناھىيىلىك پارتكوم ئارخىپ ئىشخانىسى ھۆججەت ـ ئالاقە، تېلېگراممىلارنى باشقۇرۇشقا مەخسۇس بىر خادىم ئاجرىتتى. 1959 ـ يىلى ناھىيىلىك ئارخىپخانا ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى، ناھىيىلىك سودا ئىدارىسى، ناھىيىلىك مالىيە ئىدارىسى قاتارلىق توققۇز ئورۇنلىق 960 جىلد ھۆججەت ـ ئالاقە ئارخىپىنى ئۆتكۈزۈۋېلىپ، مەركەزلەشتۈرۈپ باشقۇردى. ئارخىپلارنىڭ يۈزۈلۈش، يۇتۇپ كېتىش ھادىسىلىرىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن، ئارخىپ ئارىيەتكە بېرىش، تىزىملاش، باشقۇرۇش قاتارلىق قائىدە ـ تۈزۈملەرنى تۈزۈپ چىقتى.

1965 ـ يىلى 44. 272 كۇۋادرات مېتىرلىق ئارخىپخانا ئۆيى سېلىنىدى، ئىچىدە 200 كۇۋادرات مېتىرلىق ئىككى ئېغىز ئارخىپ ئامبىرى تەسىس قىلىنىدى.

1980 ـ يىلى مالىيەدىن 7000 يۈەن پۇل ئاجرىتىلىپ بەش قاچىلىق تۆمۈر ئىشكاپتىن 15 يۈرۈش سېتىۋېلىنىدى، شۇنىڭ بىلەن ئارخىپخانىدا ساقلانغان 27 ئومۇمىي توپلام، 4666 جىلد ئارخىپ تۈرلەر بويىچە تۆمۈر ئىشكاپقا ساقلاندى؛ ئارخىپ ئامبىرىغا تېرمومېتىر، گىگروگراف، چاشقان دورىسى ۋە كۆيە دورىسى قويۇلۇپ، ناچار مۇھىت ئامىللىرىنىڭ ئارخىپلارنى زىيانغا ئۇچرىتىشىنىڭ ئالدى ئېلىندى.

1986 ـ يىلدىن ئېتىبارەن، بەلگىلىمىگە ئاساسەن مۇندەرىجىلەر كۆك ـ قارا سىيا بىلەن يېزىلدى، مۇھىم ھۆججەتلەردىن ماي قەلەمدە ياكى ماي قەغەز قويۇلۇپ يېزىلغانلىرى سېزىلمە، بىردەك يېشىباشتىن كۆچۈرۈلدى ياكى كۆپەيتىپ بېسىلدى؛ ئامبارلار قەرەللىك ھالدا تازىلىنىپ تۇرۇلدى، ياز پەسلىدە كونە ھاۋا 1 — 2 قېتىم نەمدەلدى ۋە ئالماشتۇرۇلدى، قىش پەسلىدە ھىمىلاش چارىسى ئارقىلىق ئامبارنىڭ تېمپېراتۇرىسى تەڭشەلدى. شۇ يىلى ئۆگۈپ كەتكەن ئارخىپلارنىڭ نۇسخىسىنى ئېلىۋېلىش خىزمىتى

ئىشلەندى، سابىق كورلا ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ 1950 ـ يىلدىن 1956 ـ يىلغىچە بولغان ئۇيغۇر بېزىلىدىكى 315 بەت ئارخىپى قولدا كۆچۈرۈۋېلىندى.

1988 ـ يىلى شەھەرلىك ئارخىپخانا مەخسۇس خادىملارنى ئۇيۇشتۇرۇپ ئۆزگۈپ كەتكەن ئارخىپلارنى ئۇنتۇرۇش خىزمىتىنى ۋە مىنگو دەۋرىدىكى ئومۇمىي توپلاملىق ئارخىپلارنى ياماپ تۈزەش خىزمىتىنى ئىشلىدى. جەمئىي 37 جىلد، 1133 بەت يېرتىلغان، ئۆچكەن ئارخىپ قۇنتۇرۇۋېلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە ياماپ تۈزەلگىنى 757 بەت، قولدا كۆچۈرۈلگىنى 376 بەت.

1985 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە بىر كۆچۈرۈش ماشىنىسى، بىر ماشىنكا، ئون دانە يۇقالتىر ئارخىپى ئىشكابى، ئىككى دانە كارتا ئىشكابى، سەككىز دانە سەككىز كىلوگرام پاراشوكلۇق ئوت ئۆچۈرۈش سايمىنى، بىر مىكرو ماشىنا، بىر رادىئولۇق ئۇنتالغۇ، 93 يۈرۈش بەش قاتلىق تۆمۈر ئىشكاپ، 21 يۈرۈش يافاچ ئىشكاپ، توققۇز ماتېرىيال جازىسى، ئوت مۇندەرىجە ئىشكابى، ئون يۈرۈش باشقا ئارخىپ ئىشكابى سېتىۋېلىنىپ، ئارخىپلارنى ئاسراش ئۈچۈن پايدىلىق شەرت ـ شارائىت يارىتىپ بېرىلدى.

4. ئارخىپلارنى رەتلەپ تەتقىق قىلىش ۋە ئارخىپلاردىن پايدىلىنىش

ئارخىپلارنى رەتلەپ تەتقىق قىلىش 1984 ـ يىلى ئارخىپ يۆلۈمى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئۇچ كىشىلىك ئارخىپ رەتلەپ تەتقىق قىلىش گۇرۇپپىسى تەشكىل قىلىنىپ، ئارخىپلارنى رەتلەپ تەتقىق قىلىش خىزمىتى قانات يايدۇرۇلدى. 1986 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە «كورلا ناھىيىسىنىڭ كادىرلارنى ۋەزىپىگە تەيىنلەش، ۋەزىپىدىن قالدۇرۇش كارتىسى»، «كورلا ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ ئومۇمىي ئەھۋال مۇندەرىجىسى» تۈزۈپ چىقىلدى.

1987ـيىلدىن 1990ـيىلغىچە «كورلا شەھەرلىك پارتىيە قۇرۇلتايلىرىنى قىسقىچە تونۇشتۇرۇش»، «كورلا ناھىيىلىك ھەرمىللەت ـ ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنىنى قىسقىچە تونۇشتۇرۇش»، «كورلا ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتايلىرىنى قىسقىچە تونۇشتۇرۇش» تۈزۈپ چىقىلدى؛ «كورلا ناھىيىسىنىڭ يەر سېتىۋېلىشقا دائىر ھۆججەتلەر توپلىمى»، «كورلا ناھىيىسىنىڭ يايلاق ماجىرالىرىغا دائىر ھۆججەتلەر توپلىمى»، «سىياسەتنى ئەمەلىيلەشتۈرۈشكە دائىر ھۆججەتلەر توپلىمى» تاللاپ توپلام قىلىپ تۈزۈلدى ھەمدە نۇسخىسى كۆپەيتىلىپ، ئۇچ يۈرۈش، 10 پارچە قىلىپ تۈپلەندى؛ 37 ئومۇمىي توپلامنىڭ ئومۇمىي مۇندەرىجىسى بېزىپ چىقىلدى، «ئومۇمىي مۇندەرىجە»، «مەخسۇس ھۆججەتلەر مۇندەرىجىسى» دىن ئىبارەت ئاچقۇچ خاراكتېرلىك ئىككى قورال كىتاب، «كادىرلارنى ۋەزىپىگە تەيىنلەش، ۋەزىپىدىن قالدۇرۇش كارتىسى»، «مۇھىم ھۆججەتلەر كارتىسى» دىن ئىبارەت ئىككى خىل كارتىلار توپلىمى تۈزۈپ چىقىلدى، «كورلا شەھەرلىك ئارخىپخانىسىدىكى ئومۇمىي توپلاملارنى تونۇشتۇرۇش» نىڭ 1 ـ توپلىمى ۋە «سابىق كورلا ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى، سىياسىي كېڭەش، ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى، كومسومولسكىنىڭ ياشلار ئىتتىپاقى، ئايالار بىرلەشمىسى قاتارلىقلارغا دائىر توققۇز ئومۇمىي توپلامنى تونۇشتۇرۇش» تۈزۈپ چىقىلدى؛ ھەرخىل جىلدلار مۇندەرىجىسىدىن 312 پارچە تۈزۈپ چىقىلدى، 96 ئومۇمىي توپلام جىلدى تۈرغۇزۇلدى؛ «ئارخىپ ساقلىنىدىغان ئورۇنلار ئاچقۇچى»، «ئارخىپلارنىڭ ئامبارداا ساقلىنىش ئەھۋالىغا دائىر ئاچقۇچ» ھەمدە ئومۇمىي توپلام نومۇرى، مۇندەرىجە نومۇرى، جىلد نومۇرىنى سېلىشتۇرۇش جەدۋىلى تۈزۈپ چىقىلدى؛ «كورلا ناھىيىسىدىكى دەم ئېلىشقا، پېنسىيەگە چىققان خادىملار مۇندەرىجىسى»، «كورلا ناھىيىسىدىكى

ناھىيىسىدىن يۇقىرى دەرىجىلىك ئورۇنلارنىڭ مۇكاپاتلىشىغا ئېرىشكەن خادىملار مۇندەرىجىسى»، «كورلا ناھىيىسىدە قىسقارتىلغان خادىملار مۇندەرىجىسى»، «كورلا ناھىيىسىدىكى جازالانغان خادىملار مۇندەرىجىسى»، «كورلا ناھىيىسىدە سىياسىتى ئەملىيلەشتۈرۈلگەن خادىملار مۇندەرىجىسى» دىن ئىبارەت بەش خىل شەخسلەر مۇندەرىجىسى تۈزۈپ چىقىلدى.

پايدىلىنىش 1959 - يىلى ناھىيىلىك ئارخىپخانىنىڭ ئارخىپىدىن 1648 تادەم (قېتىم) پايدىلىنىلدى. پايدىلىنىلغان ئارخىپ 1034 جىلد (قېتىم) غا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىدا پايدىلىنىلغىنى تەخمىنەن 60%كە، يەن تەقسىماتى قاتارلىق جەھەتلەردە پايدىلىنىلغىنى تەخمىنەن 40%كە يەتتى.

1963 - يىلى يۆتكەپ ئىشلىتىلگەن ئارخىپ 246 جىلد (قېتىم) غا يەتتى، ئادەتتىكى ماتېرىياللار ۋە گېزىت - ژۇرناللارنى ئوقۇپ پايدىلانغانلار 80نەچچە تادەم (قېتىم) بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە مۇناسىۋەتلىك فاكتېن، سىياسەت، قانۇن - پەرمانلارنى ئوقۇپ پايدىلانغانلار 40%نى، سانائەت، يېزا ئىگىلىكى ئىشلەپچىقىرىشى ۋە مالىيە، ئاشلىق جەھەتلەردىكى ئەھۋاللارغا دائىر ماتېرىياللارنى ئوقۇپ پايدىلانغانلار 35%نى، باشقا مۇناسىۋەتلىك كەسىپي ئەھۋاللارغا دائىر ماتېرىياللارنى ئوقۇپ پايدىلانغانلار 25%نى ئىگىلىدى. ناھىيىلىك پارتكومنىڭ ئارخىپلىرىدىن پايدىلىنىش ئۇنۇمدارلىقى ئالى يۇقىرى بولغاندا 80% تىن كۆپرەككە يەتتى. ئارخىپتىن پايدىلانغۇچىلارنىڭ ئارخىپتىن پايدىلىنىشقا نىسبەتەن مەمنۇن بولغانلىرى 90%تىن كۆپرەككە يەتتى. ئارخىپتىن پايدىلىنىش ئارقىلىق كورلا، قاراشەھەر ناھىيىلىرى ئوتتۇرىسىدىكى ناھىيە چېگرىسى مەسىلىسى ھەمدە سابىق كۆنچى 1 - مەيدانى بىلەن قوشئېرىق گۈزىشي سايلىق چوڭ ئەترىتى ئوتتۇرىسىدىكى زېمىن تالاش - تارتىشى قاتارلىق مەسىلىلەر ھەل قىلىندى.

1979 - يىلى ناھىيىلىك ئارخىپخانا ئارخىپتىن پايدىلانغۇچىلاردىن 732 تادەم (قېتىم) نى كۈتۈۋالىدى، ئۇلار 1154 جىلد (قېتىم) ئارخىپتىن پايدىلاندى.

1983 - يىل 7 - ئايدا ناھىيىلىك ئارخىپخانا ئاپتونوم رايون بويىچە ئارخىپنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ۋە تەرتىپكە سېلىش خىزمىتىدىكى ئىلغار كوللېكتىپ بولۇپ باھالاندى.

1981 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە 4467 جىلد ئارخىپ بىلەن تەمىن ئېتىلدى، ئارخىپتىن پايدىلانغۇچىلاردىن 2044 تادەم (قېتىم) كۈتۈۋېلىندى، ئارخىپتىن پايدىلىنىش ئارقىلىق بەزى چوڭ، قىيىن مەسىلىلەر ھەل قىلىندى. مەسىلەن: ناھىيىلىك تەمىنات سودا كوپېراتىپى 1967 - يىلى مەلۇم بىر دېھقانىنىڭ تۇرالغۇ ئۆيىنى سېتىۋېلىپ، ئۆي ھەققى ئۈچۈن 10 مىڭ يۈەندىن كۆپرەك پۇل بەرگەن، لېكىن بۇ ئۆي سېتىۋېلىنغاندىن كېيىن تاشلاپ قويۇلغان. 1980 - يىلى ناھىيىلىك پارتىيە مەكتىپى يەنە 10 مىڭ يۈەندىن كۆپرەك پۇل سەرپ قىلىپ يەنە شۇ دېھقاندىن شۇ تۇرالغۇ ئۆيىنى سېتىۋالغان، شۇنىڭ بىلەن بۇ ئىككى ئورۇن ئوتتۇرىسىدا دەۋا ماجىراسى يۈز بەرگەن. ئارخىپخانىدىن تەمىنات سودا كوپېراتىپىنىڭ بوغالتىرلىق ئارخىپىدىكى ئولتۇراق ئۆي سېتىۋېلىشقا دائىر ھۆججەتلەر تەكشۈرۈلگەندىن كېيىنلا، بۇ دەۋا ماجىراسى ھەل بولغان.

1989 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە شەھەرلىك ئارخىپخانىنىڭ ئارخىپىدىن 468 تادەم (قېتىم) پايدىلاندى، ئۇلار 1902 جىلد (قېتىم) ئارخىپ بىلەن تەمىن ئېتىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە، شەھەرلىك چېگرا ئېنىقلاش ئىشخانىسى 102 جىلد تارىخىي ئارخىپنى يۆتكەپ پايدىلاندى، شۇ ئارقىلىق چېگرا ئايرىش داۋامىدا قېپقالغان بەزى چوڭ مەسىلىلەرنى ھەل قىلدى.

V باب

ئاممىۋى مەدەنىيەت

§ 1 . مەشرەپ

مەشرەپ — خەلق ئارىسىدىكى مۇزىكا، ئوسسۇل، ئويۇن بىر گەۋدە قىلىنغان كوللېكتىپ كۆڭۈل ئېچىش پائالىيىتىدۇر. مەسىلەن: مىنگۇشاق 20 ـ يىلى (1931 ـ يىلى) قۇربان ھېيىتتا ئامما ئىستىخە-يىلىك ھالدا چوڭ مەسچىت (ھازىرقى جەنۇبىي «ئىتتىپاق» بولىدىكى جامە مەسچىت) ئالدىدا ھېيت مەشرىپى ئۆتكۈزگەندە، مەشرەپكە قاتناشقانلار 800 دىن كۆپرەك ئادەم (قېتىم) گە يەتكەن. دۆلەت قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىللەردە ھېيت ـ بايراملىق مەشرەپلەرنى ئامما يەنىلا ئىستىخىيىلىك ھالدا ئۆتكۈزۈپ تۇردى.

1955 ـ يىلدىن كېيىن ھۆكۈمەتنىڭ مەدەنىيەت تارماقلىرى ئاممىنىڭ ئىشتىن سىرتقى مەدەنىيەت پائالىيەتلىرىگە يار ـ يۆلەك بولۇپ، ھەرىيىلى ناھىيە بازىرىدا ئىككى قېتىم ھېيت ـ بايراملىق مەشرەپ ئويۇشتۇردى، ھەر قېتىملىق مەشرەپكە قاتناشقۇچىلار 1000 ئادەم (قېتىم) ئەتراپىدا بولدى.

1986 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان ئاممىنىڭ ئەنئەنىۋى بايراملىرى بولغان قۇربان ھېيت، روزى ھېيتلاردىلا ئەمەس، بەلكى دۆلەت بايرىمى، «1 ـ ماي» ئەمگەكچىلەر بايرىمى قاتارلىق چوڭ بايراملاردىمۇ چوڭ تىپتىكى ھېيت ـ بايراملىق مەشرەپلەر ئۆتكۈزۈلدى، ھەر قېتىملىق مەشرەپكە قاتناشقانلار 1000 ئادەم (قېتىم) دىن ئېشىپ كەتتى.

§ 2 . خەلق قوشاقلىرى

1. ئۇيغۇر خەلق قوشاقلىرى

ئۇيغۇر خەلق قوشاقلىرى روشەن مىللىي ئالاھىدىلىككە، يەرلىك ئالاھىدىلىككە ۋە دەۋر ئالاھىدىلىكىگە ئىگە بولۇپ، تۇرمۇش پۇرىقىغا باي، مەزمۇنى ئەمگەك، تۇرمۇش، مۇھەببەت قاتارلىق جەھەتلەرگە چېتىلىدۇ. ئۆۋەندىكى ئىككى پارچە خەلق قوشىقىدا ئەمگەكچى خەلقنىڭ كونا جەمئىيەتتىكى ئېچىنىشلىق تۇرمۇشى ۋە قايغۇ ـ ھەسرىتى ئېچىپ بېرىلگەن.

مۇساپىر بولمىغان كىم بار

ئاتاسى ئۆلمىگەن كىم بار؟
ئاناسى ئۆلمىگەن كىم بار؟
كىشىنىڭ شەرىگە بېرىپ،
مۇساپىر بولمىغان كىم بار؟

ئۈستەڭ بويىدا

سەنمۇ ئۈستەڭ بويىدا،
مەنمۇ ئۈستەڭ بويىدا،
ئۆلمىسەك كۆرۈشەرمىز،
چىلانباغ ئۈستەڭ بويىدا.

نۇرغۇنلىغان خەلق قوشاقلىرىدا مۇھەببەتكە بولغان تەلپۈنۈش ئىپادىلەنگەن:

گۈللا بولسا گۈل بولامدۇ

گۈللا بولسا گۈل بولامدۇ،
خۇشپۇراقى بولمىسا،
يار دېگەنگە يار بولامدۇ،
دەرت - پىراقى بولمىسا؟

ئاق قۇشقىچىم سايرايدۇ

ئاق قۇشقىچىم سايرايدۇ،
ئاق ئۇجمىنىڭ باشىدا.
بىر دەم تۇرسام نەزىيان،
سۆيگەن يارنىڭ قاشىدا.

يار بىلەن بىللە يانقۇم بار

قولۇمغا مىلتىق ئېلىپ،
چۆلدە جەرەن ئاتقۇم بار.
ئەزا تارتمىساڭ يارىم،
كۈندە بىللە يانقۇم بار.

80-يىللاردىكى ئۇيغۇر خەلق قوشاقلىرىدا ج ك پ 11 - ئۇۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3-ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، خەلقنىڭ كۆڭلى ئازادە، ئۇرمۇشى بەختىيار ئۆتۈۋاتقانلىقى مەدھىيىلەنگەن.

كۆنچى بويىدا ماڭدۇق

كۆنچى بويىدا ماڭدۇق،
ئەشپۈت، ئالما زەپ بولۇق.
دەريا ئاقىدۇ ئۇلۇق،
قەلبىم كۆيى زەپ ئوتلۇق.

كۆنچى بويىدا ماڭسام،
گۈللەر خۇشپۇراق چاچتى.
گۈزەل يۈرتۇمغا ھەر باقسام،
دىلنى شوخ غەزەل قۇچتى.

2. مۇختۇل خەلق قوشاقلىرى

مۇختۇل خەلق قوشاقلىرىنىڭ كۆپىنچىسىدە قەھرىمانلارنى مەدھىيىلەش، مۇھەببەت گۈزھار قىلىش، يېقىنلىرىغا بەخت تىلەش، يۇرتنى كۆيلەش، يورۇقلۇقنى مەدھىيىلەش، رەزىللىكنى پاش قىلىش مەزمۇن قىلىنغان. «ئەزىم ئېدىل دەريا»سى دا مۇختۇللارنىڭ تورغۇت قەبىلىسىنىڭ ئۇياشخان يېتەكچىلىكىدە چار پادىشاھىنىڭ قاتمۇ قات مۇھاسىرىسى ۋە توسقۇنلۇقلىرىنى يېڭىپ، قەتئىي تۇرۇپ ۋەتەن قوينىغا قايتىپ كەلگەنلىكىدەك تارىخىي پاكىتلار چىنلىق بىلەن خاتىرىلەنگەن.

ئەزىم ئېدىل دەريا

ئەزىم ئېدىل دەريا،
دولقۇنۇڭدا ئاقاي مەن.
قۇتلۇق كۆنلەر كەلگەندە،
ئەجدادلارنى يوقلايمەن.

3. خۇيزۇ خەلق قوشاقلىرى

خۇيزۇ خەلق قوشاقلىرىنىڭ رېتىمى ئاھاڭدار ۋە يېقىملىق بولۇپ، كىشىنىڭ يۈرەك تارلىرىنى تىترىتىدۇ، قوشاق ئېيتقۇچىلار چاغدا ئوغۇل قىزنى «گۈل» دەپ، قىز ئوغۇلنى «ئۆسمۈر» دەپ ئاتىشىدۇ.

مودەنگۈل ئۈزۈش

تاغقا چىقىپ يەسكە قارىسام،
يەستە بىر جۈپ مودەن كۆرۈندى.
تاغدىن چۈشۈپ ئۈزسەم مودەننى،
جۈپ مودەندىن قەلبىم سۆيۈندى.

قورقمىتالمايدۇ مېنى ھېچنىمە

يۈرچاق چېچەكلەپ، باش تارتتى بۇغداي،
سۈلۈ باشقى ئىگىلدى يەسكە.
سەن ئۇچۇن، نىگار، يېدىم كۆپ تاياق،
قورقمىتالمايدۇ مېنى ھېچنىمە.

يۈرەكتىن يۈرەككە ئاقار كۆز يېشى

ئۇچقۇر تولپار يانىاس ئارقىغا،
مەشق مەيدانىدا ئەسكەرلەر سەپراس.
ياشىنىڭ بەرى يەرگىلا ئەمەس،
يۈرەككىمۇ ئاقار، بۇگەپ راس.

3 § . خەلق چۆچەكلىرى، رىۋايەتلەر

1. تاھىر - زۆھرە

1 - رىۋايەت قەدىمكى زامانىدا لوپنۇر پادىشاھىنىڭ مەلىكىسى زۆھرە بىلەن پادىچى يىگىت تاھىر بىر - بىرىگە ئاشىق بولۇشۇپ قاپتۇ، باش ۋەزىر قارى پادىشاھنى تاھىرنى تەقىپ ئاستىغا ئېلىشقا قۇتراتمىپتۇ ھەمدە تاھىرنى يوشۇرۇن ئۆلتۈرۈشنى قەستلەپتۇ. مەلىكە زۆھرە باشقىلارنىڭ بىخەستىلىكىدىن پايدىلىنىپ، يوشۇرۇن ئاتلىنىپ، ئۆز ئاشىقىنى ئىتىغا مىنگۈزۈپ قېچىپ كېتىپتۇ. پادىشاھ ئەسكەرلىرى ئۇلارنى قوغلاپ بىر تاغ چوققىسىغا قىستاپ بارغاندا، ئات چوڭقۇر جىلغىغا سەكرەپتۇ، ئاشىق - مەشۇقلار تاغ ئاستىدىكى تار سايدا ئېقىۋاتقان كۆنچى دەرياسىغا چۈشۈپ كېتىپتۇ. باشقىگىنىڭ شىمالىدىكى تاغ چوققىسىدا ئەينى يىللاردا ئات سايغا سەكرىگەندە قالغان تۇياق ئىزى ۋە بىر جۈپ ئاشىق - مەشۇقنىڭ قەبرىسى ھازىرمۇ سايامەتچىلەرنى جەلپ قىلىپ ئۇلارنى چوڭقۇر ئويلاندۇرماقتا.

2 - رىۋايەت قەدىمكى زامانىدا باشقىگىنىڭ دۆلىتىنىڭ مەلىكىسى زۆھرە بىلەن ۋاپات بولغان باش ۋەزىرنىڭ بەگزادىسى تاھىر كىچىكىدىن باشلاپلا بىللە ئوسۇپ چوڭ بولغان، بىللە ئوقۇغان ساۋاقداشلار بولۇپ، بىر - بىرىنى ياخشى كۆرەتتى ۋە ھۆرمەتلەيتتى. ئۇلارنىڭ پاك مۇھەببىتى پادىشاھنىڭ قارشى

تۈرۈشىغا ئۆچرايدۇ. پادىشاھ يارلىق چۈشۈرۈپ، تاھىرنى يوغان بىر ساندۇققا قاچىلاپ تېز ئېقىۋاتقان كۆنچى دەرياسىغا تاشلايدۇ. ساندۇق مۇدا لەيلەپ ئېقىپ يەنە بىر دۆلەتكە بېرىپ قالىدۇ. بۇ دۆلەتنىڭ مەلىكىسى تاھىرنى قۇتقۇزۇۋالىدۇ، پادىشاھ تاھىرغا ئاتداربىلىق قىلىپ ئۇنى كۆيئوغۇل قىلىۋالماقچى بولىدۇ. لېكىن تاھىر زۆھرەنى تېخى كۆڭلىدىن چىقارمىغانىدى.

زۆھرە تاھىردىن ئايرىلغاندىن كېيىن، لەشكەر بېشى قارا باتۇرغا مەجبۇرىي ياتلىق قىلىنىدۇ. زۆھرە ئۇلۇشكە رازى بولىدۇكى، قارا باتۇرنى ئۆزىگە يېقىن يولاتمايدۇ ۋە كارۋان بېشىنى تاھىرنىڭ ئىز - دېرىكىنى ئېلىپ كېلىش ئۈچۈن سىرتقا ئەۋەتىدۇ، كۈنلەپ، ئايلاپ ئىزدەتىش ئارقىلىق، كارۋان بېشى ئاخىر تاھىرنى تېپىپ زۆھرەنىڭ خەۋىرىنى يەتكۈزىدۇ. شۇنىڭ بىلەن تاھىر مەلىكە بىلەن خوشلىشىپ، كارۋان بېشى بىلەن بىرلىكتە باشئەگسم دۆلىتىگە قايتىپ كېلىدۇ ھەمدە بىر قۇتلۇق مەھەردە زۆھرە بىلەن كۆرۈشىدۇ. بۇ ئەھۋالنى قارا باتۇرنىڭ مىڭلىسى كۆرۈپ قالىدۇ، بۇ خەۋەر تېزلا پادىشاھنىڭ قۇلىقىغا يېتىدۇ. پادىشاھ غەزەپلىنىپ تاھىرنىڭ كاللىسىنى كېسىپ سازايى قىلىش ھەققىدە يارلىق چۈشۈرىدۇ. تاھىر ئۇلگەندىن كېيىن باشئەگسمدىكى مەلىكە چوققىسىغا دەپنە قىلىنىدۇ. بىر كۈنى زۆھرە تاھىرنىڭ قەبرىسىگە كېلىپ قەبرىگە ئۆزىنى تاشلايدۇ - دە، تارام - تارام ياش تۆكۈپ تۇرۇپ: «ئېچىل قەبرە، ئېچىلغىن دەرھال، مېنىمۇ ئۆز قوچىقىڭغا ئال!» دەپ ناله قىلىدۇ. قەبرە شۇئان يېرىلىدۇ، زۆھرە ئۆزىنى تاھىرنىڭ قوچىقىغا ئاتىدۇ، قەبرە يېڭىباشتىن ئېتىلىپ قالىدۇ. زۆھرە بىلەن بىللە كەلگەن چۆرە قىزلار زۆھرەنى ئىزدەپ تاپالمايدۇ. بۇ خەۋەر تارقالغاندىن كېيىن، پادىشاھ، قارا باتۇر قاتارلىق نۇرغۇنلىغان كىشىلەر قەبرە بېشىغا كېلىپ، زۆھرەنىڭ قەبرىدىن چىقىپ قالغان يۇمران چاچلىرىنى كۆرىدۇ. كىشىلەر قەبرىنى ئېچىپ، بىر جۇپ ئاشىق - مەشۇق — تاھىر بىلەن زۆھرەنىڭ چىلەك قۇچاقلىشىپ ياتقانلىقىنى، مەڭگۈلىرىنىڭ گۈلدەك نۇرلانغانلىقىنى، لېكىن كۆزلىرىنىڭ مەڭگۈلۈك يۇمۇلغانلىقىنى كۆرىدۇ. قارا باتۇر بۇ مەنزىرىنى كۆرگەندىن كېيىن ئاھانەتكە چىدىماي، قىلىچىنى مۇغۇز رۇپ ئۆز قارنىغا تىقىدۇ. پادىشاھ قارا باتۇرنىڭ جەسىدىنى تاھىر بىلەن زۆھرەنىڭ ئوتتۇرىسىغا دەپنە قىلىش ھەققىدە يارلىق چۈشۈرىدۇ، ئۆزۈن ئۆتمەي، تاھىرنىڭ بەدىنىدىن قىزىل ئەتىرگۈل، زۆھرەنىڭ تېنىدىن ئاق ئەتىرگۈل، ئوتتۇرىسىدىن بولسا، قارا باتاق ئۈنۈپ چىقىدۇ. كۈنلەرنىڭ ئۆتۈشى بىلەن قىزىل، ئاق ئەتىرگۈللەر بارغانسېرى ئېگىز ۋە باراقسان ئۆسۈپ يانتاقتىن ئېشىپ كېتىدۇ، شاخ - بوپۇرماقلىرى ۋە گۈل - غۇنچىلىرى گىرەلىشىپ كېتىدۇ.

2. مۇزەپپەر

بۇرۇنقى زامانىدا كورلىغا بىر توپ قاراقچىلار كېلىپ خەلقنى ھۈلاك - تالاك قىلىدۇ، ئۇلارنىڭ قىلمىغان ئەسكىلىكى قالمايدۇ، خەلق ئۆزلىرىنى ھەممە يەردە دالدىغا ئېلىپ يۇرۇشىدۇ. ەل مۇشۇ چاغدا مۇزەپپەر ئاتلىق بىر يىگىت ئوتتۇرىغا چىقىپ 300 ياشنى بىر قوشۇن قىلىپ تەشكىللەپ، ئۇلارغا ئۇرۇش ماھارىتلىرىنى ئۆگىتىدۇ، شۇنىڭدىن كېيىن قاراقچىلارغا ھۇجۇم باشلايدۇ. بۇ قوشۇن كۆنچى دەرياسىنىڭ دولان تۈزىمىدىكى ئەتراپىدىكى چۆلدە قاراقچىلار بىلەن ئۇرۇش قىلىدۇ. «قىر، چاپ!» سادالىرى يەر - زېمىننى لەرزىگە سالىدۇ. چۈشتىن كېيىن ئۇرۇش ئاخىرلىشىدۇ، مۇزەپپەر ئەتراپقا قارىسا، بىرمۇ تىرىك ئادەم قالمىغان، ئۇنىڭ جەڭچىلىرى جەڭدە پوتۇنلەي قۇربان بولغانىدى. مۇزەپپەر چارچاپ ھالىدىن كەتكەنىدى، ئۇ قايتىپ كېتەي دەپ مېڭىشقا ئۆلگەن بولۇپ يېتىۋالغان بىر ئەيلەغ ئۇنىڭ كەينىدىن ئوق ئۇزىدۇ، ئوق مۇزەپپەرنىڭ دۈمبىسىگە تېگىدۇ. مۇزەپپەر كەينىگە بۇرۇلۇپ ئالاقزادە بولۇپ تۇرغان

هېلىقى ئەبلەغنى كۆرىدۇ ـ دە، غەزىنىگە پايلىماي، قېلىچىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ ئۇنى چاپىدۇ، قاراقچىنىڭ بېشى يەرگە دۈمىلاپ چۈشىدۇ، مۇزەييەر ئەتراپىغا قاراپ كۈلۈمسىرەپ يېقىلىپ چۈشىدۇ، ئۇ چاغدا ئۇ ئەمدىلا 18 ياشقا كىرگەنىدى.

VI باب

مەدەنىيەت بازارلىرىنى باشقۇرۇش

80 ـ يىللاردا ئىسلاهات ئېلىپ بېرىلىپ، ئىشلەپچىقىرىشتا ئېچىۋېتىلگەندىن كېيىن، شەهەر تەۋەسىدە كى مەدەنىيەت بازارلىرىنىڭ تىجارەت تۈرى كۆپەيدى، شەهەرلىك مەدەنىيەت ئىدارىسى شەهەر تەۋەسىدىكى تانسىخانا، بىلىيارت سورۇنى، سىنىمالىغۇخانا، يەككىلەر كىتابخانىسى، گېزىت ـ ژۇرناللارنى پارچە سېتىش نۇقتىسى قاتارلىق ئورۇن ۋە شەخسلەرگە مەدەنىيەت پائالىيەتلىرى بىلەن شۇغۇللىنىشقا رۇخسەت قىلىش كىنىشكىسى تارقىتىپ بېرىشكە مەسئۇل بولۇپ، مەدەنىيەت بازارلىرىنى باشقۇرۇش فۇنكسىيەسىنى يۈرگۈزدى.

1 § . تانسىخانا، بىلىيارت

1. تانسىخانا

1985 ـ يىلى شەهەرلىك مەدەنىيەت بۈرتى، شەهەرلىك ئىشچىلار مەدەنىيەت سارىيى، بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق 4 ـ تىرانسپورت شىركىتى بېرىم تىجارەت خاراكتېرلىك، شەنبىلىك پاراۋانلىق مۇلازىمەتى خاراكتېرلىك تانسا ئويۇشتۇردى.

1986 ـ يىلى شەهەرلىك مەدەنىيەت بۈرتىنىڭ تانسىخانىسى، شەهەرلىك ئىشچىلار مەدەنىيەت سارىيى-نىڭ تانسىخانىسى، «غەربىي بۈرت» تانسىخانىسى، «شىخەي» تانسىخانىسى، «ئەتىرگۈل» تانسىخانا قاتارلىقلار ئارقا-ئارقىدىن پۈتتى.

1990 ـ يىلى شەهەر بويىچە تانسىخانا 21گە يەتتى. شەهەرلىك مەدەنىيەت ئىدارىسى «يار ـ يۈلەكتە بولۇش، بېتەكلەش، مۇستەهكەملەش، راۋاجلاندۇرۇش» پرىنسىپىدا چىڭ تۇرۇپ، تانسىخانا تىجارىتى بىلەن شۇغۇللانغۇچىلارغا نىسبەتەن هەر ئايدا قەرەللىك يېغىن ئېچىش تۈزۈمى ۋە هەر ئايدا مەلۇمات چەدۋىلى يوللاش تۈزۈمىنى يولغا قويدى؛ تانسىخانا مۇزىكا تەڭكەش قىلغۇچىلار ۋە ناخشا ئېيتقۇچىلارنى قىسقا مۇددەتلىك تەربىيىلىدى ۋە ئۇلارغا كەسپىي ئەخلاق تەربىيىسى بەردى هەمدە ئۇلاردىن كەسپىي ئىمتىهان ئالدى.

2. بىلىيارت

1988 - يىلى بىلىيارت پائالىيىتى شەھەر رايونىدا جانلىنىشقا باشلىدى. شۇ يىلى «خەلق» يولى، «ئىتتىپاق» يولى قاتارلىق ئاۋات جايلاردا تىجارەت خاراكتېرلىك بىلىيارت ئۈستىلى تەخمىنەن 30غا يەتتى.

1990 - يىلى شەھەر رايونىدىكى بىلىيارت ئۈستىلى 189 غا يەتتى. ئۇلار، ئاساسەن، شىمالىي «ئىتتىپاق» يولىدىكى ئۇچ بۇرجەك جاي، شەھەرلىك ئىشچىلار مەدەنىيەت سارىيى، تەمىنات - سودا بىناسى، «تەڭرىتاغ» سودا سارىيى، ئوبلاستلىق چاي - چارۋا مەھسۇلاتلىرى شىركىتى، «خۇڭيۈن» بىناسى، پېڭشەھەر رايونى بازىرى قاتارلىق جايلارغا قويۇلدى، يېزىلارغىمۇ تارقالدى. شەھەرلىك مەدەنىيەت تىزىملاش، تەكشۈرۈپ - تەستىقلاپ كىنىشكا بېجىرىش رەسمىيەتلىرىنى تۈرغۇزۇپ ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈپ، ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەر ئورۇنلاشقان جايغا 200 مېتر كېلىدىغان دائىرە ئىچىدە بىلىيارت ئۈستىلى قويۇشقا رۇخسەت قىلماسلىقنى، بايرام، دەم ئېلىش كۈنلىرىدىن باشقا ۋاقىتلاردا بىلىيارتخانىلارنىڭ ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنى كۈتۈۋالماسلىقنى بەلگىلىدى. تىجارەت قىلغۇچىلار ئولتۇرۇشلۇق جايلارغا ئاساسەن، كوچىلارنىڭ باش - ئاخىرىغا تارقاق ئورۇنلاشقان، شەھەر قىياپىتىگە تەسىر يەتكۈزگەن بىلىيارت ئۈستەللىرى بەش ئورۇنغا مەركەزلەشتۈرۈپ ئورۇنلاشتۇرۇلدى ھەمدە باشقۇرۇشقا مەخسۇس ئادەم قويۇلۇپ، بىر مەزگىل ئۆچ ئالغان بىلىيارت ئۈستىلىنى قالايمىقان قويۇش، يوشۇرۇن ھالدا قىمار ئويناش ئەھۋاللىرى ئۈزگەرتىلدى. لېكىن ئاز ساندىكى بىلىيارت ئۈستەللىرى يەنىلا ئاھالىلار ئۇقتىلىرىغا يېقىن جايلارغا، ماگىزىن، دۇكانلار ئالدىدىكى پىيادىلەر يولىغا تارقاق قويۇلدى، بەزىلەرنىڭ تىجارەت ۋاقتى بەلگىلەنگەن ۋاقىتتىن ئېشىپ كېتىپ، ئاھالىلارنىڭ كېچىلىك دەم ئېلىشىغا تەسىر يەتكۈزدى.

§ 2. سىنئالغۇ فىلىمى قويۇش ۋە كىتاب - ژۇرناللارنى پارچە سېتىش

1. سىنئالغۇ فىلىمى قويۇش

1985 - يىلى شەھەرلىك كىنوخانا سىنئالغۇ فىلىملىرىنى قويۇشقا باشلىدى. يىل ئاخىرىغا قەدەر شەھەر بويىچە سىنئالغۇخانا 12 گە يەتتى.

1990 - يىلى شەھەر بويىچە سىنئالغۇخانا 36 گە يەتتى. سىنئالغۇ فىلىمى قويۇشقا بولغان باشقۇرۇشنى كۈچەيتىش ئۈچۈن، شەھەرلىك رادىئو - تېلېۋىزىيە ئىدارىسى شەھەرلىك پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمى، شەھەرلىك مەدەنىيەت ئىدارىسى قاتارلىق تارماقلارنىڭ ماسلىشىشى بىلەن قويۇلۇۋاتقان سىنئالغۇ فىلىملىرىنى ئەستايىدىل تەكشۈرۈپ چىقتى.

1986 - يىلى شەھەرلىك رادىئو - تېلېۋىزىيە ئىدارىسى سودا - سانائەت، سودا تارماقلىرى بىلەن بىرلىكتە، شەھەردىكى 20دىن ئارتۇق سىنئالغۇخانىنى تەكشۈرۈپ، نەشر ھوقۇقى يوق سىنئالغۇ لېنتىسىدىن 48نى تېپىپ چىقتى (بۇنىڭ ئىچىدە قويۇش چەكلەنگىنى 17).

1987 - يىلى «كورلا شەھىرىنىڭ ئۇنىڭالغۇ، سىنئالغۇ باشقۇرۇش ۋاقتىلىق نىزامى» تۈزۈپ

چىقىلدى.

1989 ـ يىلى ئۇنتالغۇ، سىنتالغۇ باشقۇرىدىغان بىر مەخسۇس خادىم سەپلەندى. شۇ يىلى قانۇنسىز كۆچۈرۈلگەن 117 سىنتالغۇ لېنتىسى مۇسادىرە قىلىندى، قانۇنسىز سىنتالغۇ قىلمىسى قويۇلغان بىر سىنتالغۇ تۈتۈپ قېلىندى.

2. كىتاب ـ ژۇرناللارنى پارچە سېتىش

50 ـ، 60 ـ يىللاردا كىتاب ـ ژۇرناللارنى پارچە سېتىش تىجارىتى بىلەن «شىنخۇا» كىتابخانىلىرىلا شۇغۇللىنىاتتى. 1977 ـ يىلى ئوبلاستلىق پوچتا ـ تېلېگراف ئىدارىسى ئوبلاستلىق كىنو ـ تىياتىرخانىدا بىر كىتاب سېتىش بوتكىسى تەسىس قىلدى.

1988 ـ يىلى شەھەر بويىچە تۆنجى يەككىلەر ئىلكىدىكى كىتابخانا — «ۋېنشىن» كىتابخانىسى تىجارەت باشلىدى.

1990 ـ يىلى شەھەر بويىچە «شىنخۇا» كىتابخانىلىرىنىڭ دۇكىنى توققۇزغا، پوچتا ـ تېلېگراف تارماقلىرىنىڭ كىتاب سېتىش بوتكىسى 10غا، يەككىلەر ئىلكىدىكى كىتابخانا يەتتىگە، يىللىق كىتاب سېتىش سوممىسى 2 مىليون 39 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

1989 ـ، 1990 ـ يىللىرى ئاپتونوم رايونىمىز «شەۋقانىي نەشر بۆيۈملىرىنى ۋە قانۇنسىز نەشر بۆيۈملىرىنى تەكشۈرۈپ مەنئى قىلىش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش» نىڭ روھى ئىزچىللاشتۇرۇلدى، شەھەرلىك مەدەنىيەت ئىدارىسى شەھەرلىك پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمى، شەھەرلىك ج خ ئىدارىسى، سودا ـ سانائەت ئىدارىسى بىلەن بىرلىكتە ئۇچ قېتىم «سېرىق بۆيۈملارنى تازىلاش» ھەرىكىتى ئېلىپ بېرىپ، شەھەردىكى كىتاب، ژۇرنال سېتىش ئورۇنلىرىنى ئەستايىدىل ئېنىقلاپ ۋە تەرتىپكە سېلىپ، شەھۋانىي ۋە قانۇنسىز نەشر بۆيۈمىدىن 2600 پارچىنى پېچەتلىدى ۋە مۇسادىرە قىلدى.

VII باب

قەدىمكى خارابىلىقلار، مەشھۇر جايلار

§1. قەدىمكى خارابىلىقلار

1. ئۈزگەن قەدىمكى شەھىرى

بۇ قەدىمكى شەھەر كورلا شەھىرىنىڭ تەخمىنەن ئون كىلومېتر غەربىي جەنۇبىدىكى يېڭىشەھەر

يېزىسىنىڭ ئۆزگەن كەنتى يېنىغا جايلاشقان بولۇپ، شەرقىي مېرىدىئان "86°06′54، شىمالىي پاراللېل "41°43′49 ئارىلىقىغا توغرا كېلىدۇ، دېڭىز يۈزىدىن 924 مېتر ئېگىز. ئۇ شەھەر دەرىجىلىك قوغدىلىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىقى ئورنى.

قەدىمكى شەھەر ئىچكى، تاشقى شەھەرگە ئايرىلغان، تاشقى شەھەر ۋەيران بولۇپ كەتكەن، تۆت ئەتراپىدىكى داۋرىسى ئېنىق كۆرۈنمەس، ئىچكى شەھەر سېپىلى ھېلىمۇ ساقلىنىپ قالغان. تەكشىلىكتىكى يۈزى چەمبەر شەكىلدە بولۇپ، دىئامېتىرى تەخمىنەن 200 مېتر، سېپىل ئۇلىنىڭ كەڭلىكى 3—10 مېتر، قالدۇق ئېگىزلىكى 2—3 مېتر كېلىدۇ. سېپىلنىڭ ئاستى تەرىپى شورلىشىپ كەتكەن بولۇپ، قۇرۇلۇش ئۇسلۇبىنى پەرق ئەتكىلى بولمايدۇ. ئىچكى شەھەرنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدا جەنۇبتىن شىمالغا ئۇزۇنلۇقى 80 مېتر، شەرقتىن غەربكە كەڭلىكى 40 مېتر كېلىدىغان سېرىق توپىلىق قەۋەت بار، يەر ئۈستىدە نۇرغۇنلىغان ساپال پارچىلىرى چېچىلىپ يېتىدۇ؛ شەھەرنىڭ شەرقىي شىمالىدىكى سېپىلغا تۇتاشقان جايدا دىئامېتىرى تەخمىنەن 50 مېتر، قالدۇق ئېگىزلىكى ئىككى مېتر كېلىدىغان يېرىم چەمبەر شەكلىدىكى بىر توپا دۆڭ بولۇپ، بۇلۇڭ راۋۇقى شەكلىدىكى كۆزىتىش سۇپىسىنىڭ ئىزىغا ئوخشايدۇ؛ شەھەرنىڭ غەربىي شىمالىنىڭ سىرتىدا شىمال تەرەپتىكى سېپىل بىلەن تۇتىشىدىغان بىر قۇرۇلۇشنىڭ ئىزى بار.

شەھەردە كۆزگە چېلىقىدىغان ساپال پارچىلىرىنىڭ كۆپىنچىسى يۇمشاق قۇم تاردىلاش ياسالغان قىزىل ساپالدىن، ئاز سانداكىلىرى قۇم تاردىلاش ياسالغان ھاك ساپالدىن ئىبارەت بولۇپ، خېلى پىششىق پىشۇرۇلغان. بەزى ساپاللارنىڭ سىرتقى يۈزىگە سىرىق ياكى بىنەپشە قىزىل رەڭ ھەل بېرىلگەن. بۇ بۇيۇملارنىڭ شەكىل ئالاھىدىلىكى ياشىغىسىم خارابىلىكىدىكى ساپال بۇيۇملارغا ئوخشاپ كېتىدۇ، دەۋرى تاڭ سۇلالىسىدىن كېيىن ئەمەس.

مىنگۇنىڭ 17 ـ يىلى (1928 ـ يىلى) خوتەن ۋېنبى بۇ شەھەرنى تەكشۈرگەندە «ئۆزگەن قەدىمكى شەھىرى» دەپ خاتىرە قالدۇرغان. ئۇ چاغدا «شەھەرنىڭ سېپىلى ئۇرۇلۇپ كېتىپ، سېپىل ئۇلىلا قالغان، ئۇنىڭ ئايلانمىسى تەخمىنەن 1020 مېتر كېلىدۇ. ئوتتۇرىسىدا بىر تۆپا دۆڭ بار ... بىر تاش ياغۇنچاق چىقتى، ... شەھەردە كۆزگە چېلىقىدىغان ساپاللارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك ھالرەڭ بولۇپ، تاڭ دەۋرىدىكى ساپاللارغا ئوخشايدۇ» دەپ يازغان. خوتەن ۋېنبى شەھەرنىڭ قوش قات ئىكەنلىكى ھەققىدە گەپ تاپمىغان. ئەتراپى تەخمىنەن 1020 مېتردەكىنى تاشقارقى شەھەرگە تەئەللۇق سان بولسا كېرەك.

2. تۇۋۇرچى قەدىمكى شەھىرى

بۇ قەدىمكى شەھەر كورلا شەھىرىنىڭ تەخمىنەن 18 كىلومېتر غەربىي جەنۇبىدىكى تۇۋۇرچى يېزىسىنىڭ تۇۋۇرچى كەنتى يېنىغا جايلاشقان بولۇپ، ئورنى شەرقىي مېرىدىئان "85°56′52، شىمالىي پاراللېل "41°41′24 ئارىلىقىغا توغرا كېلىدۇ، دېڭىز يۈزىدىن 903.5 مېتر ئېگىز. ئۇ شەھەر دەرىجىلىك قوغدىلىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىقى ئورنى.

ھازىر شەھەرنىڭ سېپىللىرى ئۇرۇلۇپ چۈشۈپ، ئۇنىڭ ئۇلىلا ساقلىنىپ قالغان، تەكشى يۈزى تىك تۆت بولۇڭ شەكىلدە بولۇپ، تۆت بۇلۇڭى تازراق يايسىمان كەلگەن. شەرقتىن جەنۇبقا بولغان ئۇزۇنلۇقى 150 مېتر، جەنۇبتىن شىمالغا بولغان كەڭلىكى 140 مېتر، قالدۇق ئېگىزلىكى تەخمىنەن ئىككى مېتر، شەھەر ئىچىدىكى يەر يۈزى شەھەر سىرتىدىكى يەر يۈزىدىن ئېگىز. شەھەرنىڭ غەربىي سېپىلىنىڭ سىرتىدىكى يەرنىڭ ئوتتۇرىسىدا دىئامېترى ئون مېتر كېلىدىغان، سېپىل ئۇلىدىن تەخمىنەن بىر مېتر

كۆتۈرۈلۈپ تۇرىدىغان توپا دۆڭ بار. ئۇنىڭ ئورنىدىن ۋە ياسلىش شەكلىدىن قارىغاندا، كۆزىتىش ۋە مۇداپىئەلىنىش قۇرۇلۇشىنىڭ قالدۇق ئىزى بولۇشى مۇمكىن. شەھەر ئىچى تەپ - تەكشى بولۇپ يەر يۈزىدە ساپال پارچىلىرى ئۇچرايدۇ. ئۇلار چاقتا ئىشلەنگەن، قۇم ئارىلاشتۇرۇلغان قىزىل ساپال بولۇپ، بەزىلىرىگە بىنەپشەرەڭ بويياق يالتىلغان، بەزىلىرىگە تۈرمە گۈل ياكى ياسما گۈل چوشۇرۇلگەن. ساپال پارچىلىرى كورلا، قاراشەھەر قاتارلىق جايلاردىكى تالۇ دەۋرى ئۇسلۇبىدىكى ساپال پارچىلىرىغا ئوخشاپ كېتىدۇ. بۇ قەدىمكى شەھەر ئەتراپىدىن مۇكەممەل ساپال قاچىلار قېزىۋېلىنغانىدى. لېكىن كۆپىنچىسى چېقىۋېتىلدى.

مىنگونىڭ 16 - يىلى (1927 - يىلى) خوڭالۇ ۋېنبى كورلىدا توۋۇرچى دېگەن بىر قەدىمكى شەھەرنى تەكشۈرگەن، ئۇ مۇنداق يازغان: بۇ شەھەر كورلىنىڭ 23 كىلومېتر غەربىي جەنۇبىغاراق توغرا كېلىدۇ، سېپىلى ۋەيران بولغان، پەقەت ئۇنىڭ ئۇل ئورنىلا ساقلىنىپ قالغان. شەھەر تۆت چاسا شەكىلدە بولۇپ، ئايلانىسى تەخمىنەن 480 مېتر، ئېگىزلىكى تەخمىنەن ئىككى مېتر كېلىدۇ. سېپىلىنىڭ جەنۇب تەرىپىدە يوچۇق بار، ئۇ قەدىمكى زامانداكى سېپىل قۇۋۇقى بولۇشى مۇمكىن. شەھەر ئىچى شورلىشىپ، قومۇش ئۆسۈپ كەتكەن بولۇپ، قۇرۇلۇش ئىزنالىرىنى كۆرگىلى بولمايدۇ، ئاز ساندا قىزىل ساپال پارچىلىرى چېچىلىپ ياتىدۇ. بۇنىڭدىن باشقا خوڭالۇ ۋېنبى يەنە توۋۇرچى قەدىمكى شەھىرىنىڭ تەخمىنەن تۆت كىلومېتر غەربىي جەنۇبىدىكى يەردە يەنە ئەللىككىتىن قەدىمكى شەھىرىنى تەكشۈرگەن، بۇ شەھەرنىڭ سېپىلى ۋەيران بولغان، خارابە ئىزنالىرىدىن ئۇنىڭ تۆت چاسا شەكىلدە ئىكەنلىكىنى، ئايلانىسىنىڭ تەخمىنەن 210 مېتر، قالدۇقىنىڭ ئالۇ ئېگىز يېرىنىڭ ئۈچ مېتر كېلىدىغانلىقىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. شەھەر ئىچىدىن قۇرۇلۇش ئىزنالىرىنى ۋە يادىكارلىقلارنى كۆرگىلى بولمايدۇ، بۇ شەھەرنىڭ قايسى دەۋرگە تەۋە ئىكەنلىكى ئېنىق ئەمەس.

خوڭالۇ ۋېنبى تەكشۈرگەن توۋۇرچى قەدىمكى شەھىرىنىڭ ئورنى، ئارىلىقى ھەمدە شەكلى ھازىرقى توۋۇرچى قەدىمكى شەھرىنىڭكىگە ئوخشاپ كېتىدۇ. شەھەر تامىنىڭ تەرىجىمىدىكى ئاھاڭسىز ناھايىتى ئوخشاپ كېتىدۇ. توۋۇرچى قەدىمكى شەھىرى ھازىرقى توۋۇرچى قەدىمكى شەھىرىدىن ئىبارەت بولۇپ، ئىككى شەھەرنىڭ ئەتراپىنى ئۆلچىگەندىكى سانلىق مەلۇماتلاردا پەرق ناھايىتى ئاز.

3. شالقوتان قەدىمكى شەھىرى

بۇ قەدىمكى شەھەر قىزىلدۆڭ دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ئورنى كورلا شەھەر رايونىنىڭ تەخمىنەن 27 كىلومېتر غەربىي جەنۇبىدىكى بوتوخۇ دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ جەنۇبىدا، شەرقىي مېرىدىئان "85°49'49، شىمالىي پاراللېل "41°40'13 ئارىلىقىغا توغرا كېلىدۇ، دېڭىز يۈزىدىن 827 مېتر ئېگىز، ئۇ شەھەر دەرىجىلىك قوغدىلىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىقى ئورنى ھېسابلىنىدۇ.

بۇ قەدىمكى شەھەر ئىچكى - تاشقى شەھەر دەپ ئىككىگە بۆلۈنگەن، تەكشى يۈزى چەمبەر شەكلىدە. تاشقى شەھەرنىڭ غەربىي جەنۇبى قىسمى بوز يەر ئېچىپ دېھقانچىلىق قىلىش تۈپەيلىدىن بۇزۇلۇپ كەتكەن، قالغان جايلار، ئاساسەن، مۇكەممەل ساقلانغان. تاشقى شەھەرنىڭ ئايلانىسى تەخمىنەن 1000 مېتر، سېپىل ئۇلىنىڭ كەڭلىكى سەككىز مېتر، قالدۇق ئېگىزلىكى تەخمىنەن ئىككى مېتر. ئىچكى شەھەرنىڭ دىئامېترى 40 مېتر، ئېگىزلىكى 2 — 3 مېتر كېلىدۇ؛ قېزىلغان ئازگال ۋە يەر يۈزىدە كۆيگەن سېغىز توپا، قارا كۈل توپا، ئات چىشى، ھايۋانات سۆڭىكى ھەمدە ئاز مىقداردا ساپال پارچىلىرىنى، ئاق قورال، مىس قورال قالدۇقلىرى قاتارلىق ئىزلار ۋە يادىكارلىقلارنى كۆرگىلى بولىدۇ. ساپال پارچىلىرىدىن ئۇنىڭ

قولدا ياسالغان، قۇم تارىلاشتۇرۇلغان قىزىل ساپال ئىككىنىسى، خېلى پىششىق پىشۇرۇلغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ؛ تاش قوراللار بولسا سىلىقلانغان تاش پىچاق ۋە قىڭغىراقلاردىن ئىبارەت.

مىنگونىڭ 17 ـ يىلى (1928 ـ يىلى) خۇاڭ ۋېنبىي كورلىدا شارلاندان قەدىمكى شەھىرنى تەكشۈردى، بۇ شەھەر ئۇزۇكەن قەدىمكى شەھىرنىڭ جەنۇبىدا بولۇپ، ئايلانىمىسى 1080 مېتر كېلىدۇ، شەھەرنىڭ ئوتتۇرىسىدا كېسەكتىن قويۇرۇلغان بىر توپا دۆڭ بولۇپ، ئارىسىدا ئاز ساندا كۆكۈش ساپال پارچىلىرى ئۇچرايدۇ.

چېن گې «كىنگىت، ۋايىر، ئوشاق شەھەرلىرى تەتقىقاتى» دېگەن ئەسىرىدە كورلا ئەترايىدا ئىككى قەدىمكى شەھەر بارلىقىنى بايان قىلغان. بۇنىڭ بىرى شاخ قۇتان بولۇپ، ئورنى كورلا شەھىرىنىڭ تەخمىنەن ئالتە كىلومېتر جەنۇبىدا، شەھەر يومولاق شەكىلدە سېلىنغان، ئايلانىمىسى تەخمىنەن 1200 مېتر كېلىدۇ، شەھەر سېپىلى ئاساسىي جەھەتتىن مۇكەممەل بولۇپ، كېسەكتە قويۇرۇلغان، قالدۇق ئېگىزلىكى تەخمىنەن 3 — 5 مېتر، كەڭلىكى تەخمىنەن ئون مېتر. شەھەرنىڭ مەركىزىي قىسمىدا كېسەكتە قويۇرۇلغان بىر ئېگىز سۇپا بار بولۇپ، ئېگىزلىكى تەخمىنەن 4 — 5 مېتر، دىئامېترى 20 مېتر كېلىدۇ. شەھەردە قۇم تارىلاشتۇرۇلغان قىزىل ساپال پارچىلىرى ۋە كۈلرەڭ ساپال پارچىلىرى بايقالدى، ئۇسلۇب جەھەتتىن ئالغاندا، بۇ ساپال پارچىلىرى خەن ـ تاڭ دەۋرلىرىگە مەنسۇپ. چېن گې بۇ شەھەرنى قەدىمكى ۋايىر بەگلىكىنىڭ پايتەختى بولۇشى مۇمكىن دەپ قارىغان.

جۇغرافىيىلىك ئورنىدىن قارىغاندا شالقوتان كورلىنىڭ تەخمىنەن 27 كىلومېتر غەربىي جەنۇبىغا جايلاشقان؛ خۇاڭ ۋېنبىي كۆرگەن شارلاندان بولسا، ئۇزۇگەننىڭ جەنۇبىدا. كونكرېت ئارىلىقى، ئورنى ئېنىق ئەمەس؛ چېن گې كۆرگەن شاخ قوتان كورلا شەھىرىنىڭ تەخمىنەن ئالتە كىلومېتر جەنۇبىدا بولۇپ، شالقوتان بىلەن ئارىلىق پەرقى بىر قەدەر زور. بىراق بۇ ئۇچ شەھەرنىڭ شەكلى، كۆلىمى ھەمدە شەھەر سېپىللىرىنىڭ ئەھۋالى ئىنتايىن ئوخشاپ كېتىدۇ، شەھەر ئاملىرىنىڭ ئاھالە تەرجىمىسىمۇ ناھايىتى يېقىن، بۇ ئۇچ شەھەر قانداق مۇناسىۋەتكە ئىگە، ئايرىم شەھەرلەرمۇ، ياكى بىر شەھەرمۇ، بۇنى چوڭقۇر تەكشۈرۈپ، تەھقىقلەشكە توغرا كېلىدۇ.

4. ئۇستۇن چاچى تۇرى

بۇ تۇر تېكىچى يېزا ئۇستۇن چاچى كەنتىنىڭ شەرقىدىكى بىر چۆللۈككە جايلاشقان بولۇپ، شەرقتە پويىز ئىستانسىسىغا تەخمىنەن ئىككى كىلومېتر كېلىدۇ، ئورنى شەرقىي مېرىدىئان "23′10°86، شىمالىي پاراللېل "43′44°41 تارىلىقىغا توغرا كېلىدۇ، دېگىز يۈزىدىن 935 مېتر ئېگىز. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان شېغىل كولاش تۈپەيلىدىن تۇرنىڭ ئەتراپى چوڭ ئازگالارغا ئايلىنىپ، تۇرنىڭ بىر قىسىم جايلىرى گۈمۈرۈلۈپ چۈشتى، تۇر تېگىنىڭ قالدۇق ئېگىزلىكى تەخمىنەن 1.7 مېتر، ئۇلىنىڭ ئىككى تەرىپىنىڭ ئۈزۈنلىقى 4.7 مېتر، شىمال يېقىنىڭ قالدۇق كەڭلىكى 3.2 مېتر كېلىدۇ. سېپىل كېسەكتىن قويۇرۇلغان بولۇپ، كېسەكنىڭ ئۆلچىمى 40×20×9 سانتىمېتر كېلىدۇ. تۇرنىڭ ئەترايىدا ئاز ساندا لايدىن ياسالغان ساپال ۋە ئادەم ئۈستىخىنى ئۇچرايدۇ، ساپال پارچىلىرى ئانچە پىششىق پىشۇرۇلمىغان. قۇرۇلۇشلارنىڭ ئالاھىدىلىكى ۋە ساپال پارچىلىرىدىن ھۆكۈم قىلغاندا، بۇلارنى تاڭ دەۋرىگە ئائىت خارابىلىك دېيىشكە بولىدۇ.

5. قوشدۆڭ تۈرى

بۇ تۈر قارايۇلغۇن يېزىسى تەسكەن كەنتىنىڭ تەخمىنەن بەش كىلومېتر غەربىي شىمالىدىكى چۆللۈككە جايلاشقان. ئورنى شەرقىي مېرىدىئان "85°58′56، شىمالىي پاراللېل "41°32′30 تارىلىقىغا توغرا كېلىدۇ، دېڭىز يۈزىدىن 872 مېتر ئېگىز.

تۈر ژەيران بولۇپ تۈزلىنىپ كەتكەن، قەدىمكى ئىزناسىدىن ئاز مىقدارda ساپال پارچىلىرى كۆزگە چېلىقىدۇ. ساپال پارچىلىرىنىڭ سىرتىغا سىرىق ھەل يالتىلغان. شۇ يەرلىك پېشقەدەملەرنىڭ تونۇشتۇرۇشىچە، تۈر ئەسلىدە كېسەكتە قوپۇرۇلغان بولۇپ، ئەتراپىدا قورشاۋ تام بولغان. يەر يۈزىدىن سىلىقلانغان تاش پىچاق، تاش كالتەك ۋە ئۇستىخان قاتارلىق يادىكارلىقلار ئۇچرىغان.

6. ئاقدۆڭ تۈرى

بۇ تۈر قارا يۇلغۇن يېزىسىنىڭ تۆۋەنكى دوگا كەنتىنىڭ تەخمىنەن 500 مېتر جەنۇبىدىكى چۆللۈككە جايلاشقان. ئورنى شەرقىي مېرىدىئان "86°04′09، شىمالىي پاراللېل "41°32′03 تارىلىقىغا توغرا كېلىدۇ، دېڭىز يۈزىدىن 897 مېتر ئېگىز.

تۈر ئاللىقاچان ژەيران بولغان، قالدۇق ئۇلىنى يەنىلا پەرق ئەتكىلى بولىدۇ، يەر يۈزىدىن قۇرۇلۇش ۋاقتىدا قىستۇرۇلغان قومۇشلارنى ئۇچرىتىلى بولىدۇ. يەرلىك پېشقەدەملەرنىڭ تونۇشتۇرۇشىچە، تۈر كېسەكتىن قوپۇرۇلغان، بىر قەدەر ئېگىز بولۇپ، ئىزناسىنىڭ شەرقىي شىمالىي تەرىپىدە مەل ئېگىز قۇم دۆڭلۈك بولغان، بۇ دۆڭلۈكنىڭ قەدىمكى قەبرىلەر يېقىنقى يىللاردىن بۇيان كىشىلەرنىڭ بۇزغۇنچىلىقىغا ئۇچرىغان، يەر يۈزىدە ۋە قەبرە ئازگاللىرىدا چېچىلىپ ياتقان ساپال پارچىلىرى، يۇڭ توقۇلما پارچىلىرى ۋە ياغاچ قورال قالدۇقلىرى قاتارلىق قەدىمكى يادىكارلىقلارنى ئۇچرىتىلى بولىدۇ. تەكشۈرۈلگەن ماتېرىياللاردىن قارىغاندا، بۇ قەدىمكى قەبرىلەر تۈر بىلەن مۇناسىۋەتلىك قەبرىلەردىكى يادىكارلىقلار، ئومۇمەن، خەن ـ جىن دەۋرلىرىگە مەنسۇپ.

7. چەرچى تۈرى

بۇ تۈر چەرچى ياغۇنچىلىك مەيدانىنىڭ تەخمىنەن 300 مېتر غەربىي جەنۇبىدىكى تېرىلغۇ يەر ئونتۇرىسىغا جايلاشقان. ئورنى شەرقىي مېرىدىئان "85°27′13، شىمالىي پاراللېل "41°55′06 تارىلىقىغا توغرا كېلىدۇ، دېڭىز يۈزىدىن 940 مېتر ئېگىز.

1982 ـ يىلى تەكشۈرگەن ۋاقىتتا، كېسەك بىلەن قوپۇرۇلغان بىر دۆڭلۈك بايقالغانىدى، ھازىر بۇ دۆڭلۈك تۈپ ـ تۈز قېلىۋېتىلگەچكە، ئۇنىڭدىن ھېچقانداق ئىزنا قالمىدى، تۈرنىڭ ئەسلىدىكى ئورنى ئەتراپىدىلا ئاندا ـ ساندا قىزىل، كۈلرەڭ ساپال پارچىلىرىنى ئۇچرىتىلى بولىدۇ.

«شىنجاڭنىڭ خەرىتىلىك تەزكىرىسى»گە ئاساسلانغاندا، چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە چەرچەدە ھەربىي رايات تەسىس قىلىنغان. بۇ تۈر چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە قوپۇرۇلغانمۇ ياكى ئۇنىڭدىنمۇ بالدۇر قوپۇرۇلغان؟ مۇ؟ بۇنىڭغا داڭىر ئىزلار ساقلىنىپ قالمىغان، بۇ ھەقتىكى ماتېرىياللار كەمچىل بولغاچقا، بۇنى بېكىتمەك تەس.

8. چەرچى خارابىلىكى

بۇ خارابىلىك چەرچى باغۋەنچىلىك مەيدانىنىڭ غەربى، 29 ـ تۈمەن (مەيدان) خىش زاۋۇتىنىڭ شىمال تەرىپىدىكى ئۇرۇمچى ـ قەشقەر تاشيولىنىڭ جەنۇبىي تەرىپىگە جايلاشقان. ئورنى شەرقىي مېرىدىئان "85°26′49، شىمالىي پاراللېل "41°55′32 ئارىلىقىغا توغرا كېلىدۇ، دېڭىز يۈزىدىن 950 مېتر ئېگىز.

بۇ يەرنىڭ يەر شەكلى بىر قەدەر تۈزلەڭ، غەربى قىبلىسى سېرىق تۈپراق قاتلىمىغا ئىگە. 1982 ـ يىلدىن ئىلگىرى تەكشۈرۈلگەن ۋاقىتتا، كېسەك بىلەن قوپۇرۇلغان قالدۇق ئىزلار بايقالغانىدى، ھازىر ئۇلاردىن ھېچ ئەسەر قالمىدى. يەر يۈزىدە چېچىلىپ ياتقان، قوم ئارىلاشتۇرۇلۇپ پۈتكىرى ھارارەتتە پىشۇرۇلغان قىزىل، كۈلرەڭ ساپال پارچىلىرىنىلا ئۇچراتقىلى بولىدۇ، بۇلار جەنۇبتىن شىمالغا ئۇزۇنلۇقى 400 مېتر، شەرقتىن غەربكە كەڭلىكى 200 مېتر كېلىدىغان يەرگە مەركەزلىك تارقالغان. بەزى ساپاللارغا دولقۇنسىمان گۈللەر چېگىرىلغان، بەزىلىرىگە قىزىل، قوڭۇر رەڭلەردە ھەل بېرىلگەن. بۇلاردىن باشقا خارابىلىكنىڭ شىمالىدىكى تاشيولنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى يەر يۈزىدىمۇ ئۇرغۇنلىغان ساپال پارچىلىرى چېچىلىپ ياتىدۇ ھەمدە يارغۇچاقنىڭ قالدۇقلىرىنى كۆرگىلى بولىدۇ. ساپال پارچىلىرىنى كۆزىتىش ئارقىلىق ئۇلارنىڭ خەن ـ تاڭ دەۋرىگە مەنسۇپ ئىكەنلىكىنى مۆلچەرلىگىلى بولىدۇ.

مىنگونىڭ 17 ـ يىلى (1928 ـ يىلى) خوڭ ژېنبى چەرچىگە بېرىپ تەكشۈرۈش ئېلىپ بارغاندا، چەرچىنىڭ غەربىي شىمالىدا بىر ئېگىز توپا دۆڭنى بايقىغان، ئۇنىڭ دائىرىسى بىر قەدەر زور بولۇپ، يەر يۈزىدە قىزىل، كۈلرەڭ ساپال پارچىلىرى كۆپلەپ ئۇچرىغان. ساپال پارچىلىرىنىڭ بەزىلىرىگە ئارغامچىنىڭ شەكلى چۈشۈرۈلگەن ھەمدە يېقىن ئەتراپتىن خېلى كۆپ تۆمۈر بۇيۇملار تېپىۋېلىنغان. شۇنىڭ بىلەن بۇ جاي بىر قەدىمكى شەھەر خارابىسى بولۇشى مۇمكىن دەپ قارالغان. 1958 ـ يىلى خوڭ ژېنبى قاتنا تەكشۈرگەن ۋاقىتتا توپا دۆڭ ئاللىقاچان بۇزۇلۇپ، ئەسلى ھالىتىنى يوقاتقان، ئۇنىڭ شىمال تەرىپىلا بىر قەدەر ياخشى ساقلىنىپ قالغان، ئۇنىڭ قالدۇق ئېگىزلىكى تەخمىنەن مەككىز مېتر بولۇپ، تۆۋەنكى قىسمى خاكىدىلىپ ياسالغان، خاكىدالغان قەۋەتلىرىنىڭ قېلىنلىقى 6—10 سانتىمېتر كېلىدۇ؛ ئۈستۈنكى قىسمى كېسەك بىلەن قوپۇرۇلغان. ساپال پارچىلىرىدىن تاشقىرى ئادەم سۆڭەكلىرىمۇ كۆپ ئۇچرايدۇ. يەر يۈزىدە چېچىلىپ ياتقان قىزىل ساپال پارچىلىرىنىڭ يۈزىگە توق قىزىل ھەل يالتىلغان. خوڭ ژېنبىنىڭ قارىشىچە، بۇ ساپاللارنىڭ ياسالغان دەۋرى خېلى بالدۇر بولۇپ، ئومۇمەن، مىلادىنىڭ ئالدى ـ كەينىگە توغرا كېلىدىكەن.

9. باشئەگىم خارابىلىكى

بۇ خارابىلىك كورلا شەھىرىنىڭ شەرقىي شىمال يۆنىلىشىدىكى باشئەگىم سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى ئۇرمۇش رايونىنىڭ تەخمىنەن 1.2 كىلومېتر شىمالىغا جايلاشقان. شەرقىي مېرىدىئان "86°11′13، شىمالىي پاراللېل "41°49′24 ئارىلىقىغا توغرا كېلىدۇ. دېڭىز يۈزىدىن 1082 مېتر ئېگىز.

باشئەگىم خارابىلىكى خورا تاغ بىلەن قۇرۇق تاغ ئارىلىقىدىكى تار جىلغىدىكى شىمالغا سوزۇلغان بىر تاغنىڭ ئۈستىگە جايلاشقان، ئۇنىڭ شەرق، شىمال، غەرب ئۈچ تەرىپى جىلغا بولۇپ، جىلغا تەكتىدە كۆنچى دەريالىق ئەگرى ـ بۈگرى سوزۇلۇپ غەربكە ئاقىدۇ، دەريانىڭ شىمالىي قىرغىقى تۈتاشقان قىيا تاشلىق جايدىن قەدىمكى يولنى خىرە يەرق ئەتكىلى بولىدۇ. خارابىلىك يۈزىدىن پەسكە يۈزلەنگەن ھالەتتە

بولۇپ، يەر تۈزۈلۈشى ئىنتايىن خەتەرلىك، خارابىلىكنىڭ جەنۇبتىن شىمالغا بولغان ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 100 مېتر، شەرقتىن غەربكە بولغان كەڭلىكى 30 مېتر بولۇپ، ئۇنىڭ ئۈستىدە يابلاق تاش ۋە قۇرام تاشلاردىن قوپۇرۇلغان ئۆي ۋە قاشا تاملارنىڭ قالدۇقلىرى بار، ھازىرغىچە ساقلانغان خېلى ئېنىق يەرق ئەتكىلى بولىدىغان ئون نەچچە ئېغىز ئۆي بولۇپ، ئۇلار كۆپىنچىسى تىك تۆت بولۇڭلۇق شەكلىدە ياسالغان، كۆلىمى ئانچە چوڭ ئەمەس، ئۇزۇنلۇقى تۆت مېتر، كەڭلىكى 3.5 مېتر كېلىدۇ، ئىشىكى غەربكە ئېچىلىدۇ، ئۆيلەر بىر قەدەر تەكشى جايلارغا سېلىنغان.

خارابىلىكتە چېچىلىپ ياتقان ساپال پارچىلىرى ناھايىتى كۆپ، ئاساسلىقى، چاقتا ياسالغان، قۇم ئارىلاشتۇرۇلغان قىزىل، كۈلرەڭ ساپاللار بولۇپ، تولىسى سىدام، خېلى پىششىق پىشۇرۇلغان، بەزى قاچىلارغا جىگەررەڭ ھەل يالتىلغان، بەزىلىرىنىڭ ئېغىز گىرۋەكلىرىگە نەقىش ئىشلەنگەن، ئايرىلمىرىغا ياسا گۈل نۇسخىلىرى چۇشۇرۇلگەن. بۇنىڭدىن باشقا يەر ئۈستىدىن كۈل قەۋىتى، ھايۋان سۆڭىكى، تۆمۈر پارچىلىرى، كەبىۋەن تومپۇرى قاتارلىق قالدۇق ئىز ۋە يادنكارلىقلارنى كۆرگىلى بولىدۇ.

تارىخىي ماتېرىياللاردىن قارىغاندا، شەرقىي خەن دەۋرىدىلا قەدىمكى كىنگىت دۆلىتى ئۇزۇنىڭ غەربىي چېگرىسىدا قورۇل قۇرۇپ بۇ يەرلەرنى ساقلىغان. «جىنناما»، «دەريالار تەپسىراتى ئىزاھلىرى»، «يېڭى تاڭنامە»، «تاڭ سۇلالىسىنىڭ ئالتە دەستۇرى» قاتارلىق تارىخىي كىتابلاردا باشئەگىم ھەققىدە خاتىرىلەر بار. مۇشۇ خاتىرىلەردىن باشئەگىمنىڭ ھازىرقى قاراشھەر بىلەن كورلا ئوتتۇرىسىدىكى تارجىلغىدا ئىكەنلىكىنى بىلگىلى بولىدۇ. دەللەشلەرگە ئاساسلانغاندا، باشئەگىم ھەرخىل ئاتالغان بولسىمۇ، ئەمەلىي يەتتە، يەنىلا بىر جايى بولۇپ، ئۇنىڭ ئورنى ھازىرقى باشئەگىم خارابىلىكىگە توغرا كېلىدۇ.

10. جامە مەسچىتى

ئۇنىڭ يەنە بىر ئىسمى كورلا شەھەرلىك مەركىزىي مەسچىت بولۇپ، كورلاشھەرىدىكى كۆلىمى بىر قەدەر زور مەسچىتتۇر. ئۇ شەھەر رايونىدىكى جەنۇبىي «ئىتتىپاق» يولىنىڭ غەربىي تەرىپىگە جايلاشقان بولۇپ، ئىگىلىگەن ئورنى 12مو، ئەسلىدىكى قۇرۇلۇش كۆلىمى 405 كۋادرات مېتر كېلىدۇ.

مەزكۇر مەسچىت چىڭ سۇلالىسىنىڭ داۋگۇاڭ 14 ـ يىلى (1834 ـ يىلى) قۇرۇلغان، جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ئۇيغۇر ئاممىسى ئىچىدە خېلى زور تەسىرگە ئىگە، تۇرپان، قەشقەر قاتارلىق جايلاردىكى مۇسۇلمانلار ھەرىلى بۇ يەرگە تاۋاپ قىلغىلى كېلىدۇ.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»دا بۇ مەسچىت ۋەيران قىلىۋېتىلدى. 1984 ـ يىلى ئەسلىدىكى ئورنىغا قايتا سېلىندى. ئەزەن پەشتىقىنىڭ ئېگىزلىكى 20 مېتر، ئۇزۇنلۇقى توققۇز مېتر، كەڭلىكى توققۇز مېتر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 136 كۋادرات مېتر، مەسچىتنىڭ ئومۇمىي كۆلىمى 734 كۋادرات مېتر كېلىدۇ، بۇ شەھەر بويىچە كۆلىمى ئەڭ زور مەسچىت، شەھەردىكى مۇسۇلمانلار ئاممىسى چوڭ پائالىيەت-لەرنى ئۆتكۈزىدىغان سورۇندۇر.

11. باشقىلار

80 ـ يىللارنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىدە كورلا شەھىرىدە بەزى مەدەنىيەت يادنكارلىقلىرى قېزىۋېلىندى. دى يەنى 1984 ـ يىلى توۋۇرچى قەبرىستانلىقىدىن تالاق دەۋرىگە ئائىت يالاق قۇلاقلىق ساپال ئىدىش، 1988 ـ يىلى باشئەگىم خارابىلىكىدىن خەن ـ تالاق دەۋرىگە ئائىت ساپال قەدەھ قېزىۋېلىندى.

§ 2 . قەدىمكى قەبرىلەر

1. چەرچى باغۇەنچىلىك مەيدانى خىش زاۋۇتى قەبرىستانلىقى

بۇ قەبرىستانلىق چەرچى باغۇەنچىلىك مەيدانى خىش زاۋۇتىنىڭ شىمالىغا، يول ئاسراش داۋەنىنىڭ جەنۇبىي تەرىپىدىكى تۆپىلىككە جايلاشقان، ئورنى شەرقىي مېرىدىئان "85°28′09، شىمالىي پاراللېل "41°55′58 ئارىلىقىغا توغرا كېلىدۇ، دېڭىز يۈزىدىن 980 مېتر ئېگىز.

قەبرىستانلىق ئورۇنلاشقان تۆپىلىك سۇيى قۇرۇپ قالغان دەريا قىنىنىڭ غەربىي قىرغىقىغا جايلاشقان. 1982 ـ يىلى تەكشۈرگەن ۋاقىتتا، تۆپىلىك بىلەن دەريا چىلغىسى ئوتتۇرىسىدىكى يېرىلمىدىن قەبرىلەر. نىڭ ئىزناسى كۆرۈنگەن، كەلكۈن چىلغىدىكى قەبرىلەرنى ۋەيران قىلىۋەتكەندىن كېيىن قېپىقالغان ئادەم سۆڭەكلىرى بايقالغان. 1986 ـ يىلى خىش زاۋۇتى قۇرۇلىدىغان ۋاقىتتا، تۆپىلىكتە چوڭ بىر ئازگال ھاسىل بولغان. ھازىر بۇ چوڭ ئازگال ئىچىدىكى 200×100 مېتر دائىرىدە قۇم ئارىلاش ياسالغان قىزىل، كۈلرەڭ ساپال پارچىلىرى، تاش يانۇنچاق، ئادەم ۋە ھايۋانلار سۆڭىكى قاتارلىقلارنى كۆرگىلى بولىدۇ. بۇ قەبرىلەر ئېھتىمال خەن سۇلالىسى دەۋرىگە مەنسۇپ بولۇشى مۇمكىن.

مەزكۇر قەبرىستانلىقنىڭ شەرقىي شىمال تەرىپىدىكى تاشيولنىڭ ئىككى تەرىپىدىمۇ قەدىمكى قەبرىستانلىق بار. ھازىر بايقالغىنى تەخمىنەن ئون نەچچە قەبرە، يەر ئۈستىدە ئايرىم دائىرىدە ئۆشۈق تاشلار دۆۋىلىنىپ پاسسل شەكىللەندۈرۈلگەن، ئۇنىڭ دىئامېترى 2 — 4 مېتر، ئېگىزلىكى 0.5 — 0.8 مېتر كېلىدۇ، قەبرىلەر بىر قەدەر تارقاق ئورۇنلاشقان.

2. 29 ـ تۆەن ـ مەيدان خىش زاۋۇتى قەبرىستانلىقى

بۇ قەبرىستانلىق چەرچى باغۇەنچىلىك مەيدانىنىڭ غەربىي شىمالىغا، 29 ـ تۆەن ـ مەيدان خىش زاۋۇتىنىڭ تەخمىنەن 200 مېتر شەرقىي شىمالىغا جايلاشقان، ئورنى شەرقىي مېرىدىئان "85°27′38، شىمالىي پاراللېل "41°57′29 ئارىلىقىغا توغرا كېلىدۇ، دېڭىز يۈزىدىن 990 مېتر ئېگىز.

بۇ جاي يەر شەكلى سەل ئېگىز تۆپىلىك بولۇپ، يەر ئۈستى سېرىق تۆپراقتىن تەركىب تاپقان. كەلكۈن يالاپ تۈرغانلىقتىن، يەر ئۈستى ئېگىز ـ پەس بولۇپ، بەزى قەبرىلەر ئېنىق كۆرۈنمەس بولۇپ قالغان. ھازىر تۆپىلىكتە بايقالغان بىر قانچە قەبرە ئەتراپىغا ئۆشۈق تاش ۋە ياپىلاق تاشلار دۆۋىلىنىپ بەلگە قىلىپ قويۇلدى. تاش دۆۋىلىرىنىڭ ئېگىزلىكى 0.4 — 0.6 مېتر، دىئامېترى 3 — 5 مېتر كېلىدۇ، قەبرىلەرنىڭ تارقىلىشى زىچ ئەمەس، تىزىلىشىمۇ تەرتىپلىك ئەمەس. ئۇلار تەخمىنەن 300×200 مېتر دائىرىگە تارقالغان. قەبرىستانلىق رايونىدىكى يەر يۈزىدە چېچىلىپ ياتقان ئادەم سۆڭىكى، ساپال پارچىلىرى، داشقال، ئۆشۈشاق تۆمۈر پارچىلىرى، تاش قورال قالدۇقلىرى قاتارلىقلارنى ئۇچرىتىشلى بولىدۇ.

ساپال پارچىلىرى قولدا ۋە چاقتا ياسالغان قۇم ئارىلاش قىزىل ساپال ۋە كۈلرەڭ ساپال بولۇپ، كۆپىنچىسى سىيدام، بەزىلىرىنىڭ سىرتى ئىمالانغان، يەنە ئاز ساندا گۈللۈك ساپاللار بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئاغزىنىڭ ئىچى ـ سىرتىغا گۈل چېقىرىلغان. بۇلار تەخمىنەن خەن ـ تاڭ دەۋرلىرىگە مەنسۇپ.

3. باشئەگىم قەبرىستانلىقى

بۇ قەبرىستانلىق باشئەگىم سۇ ئېلىكتر ئىستانسىسى ۋە سۇ ئامبىرىنىڭ شىمالىدىكى خورا تاغ بىلەن قۇرۇقتاغ ئارىسىدىكى تار جىلغىغا جايلاشقان. ئورنى شەرقىي مېرىدىئان "86°11′04، شىمالىي پاراللېل "41°49′16 ئارىلىقىغا توغرا كېلىدۇ، دېڭىز يۈزىدىن 1100 مېتر ئېگىز.

قەبرىلەر جىلغىدىكى يانتولۇققا ۋە تاغ ئۈستىگە جايلاشقان. شەرقتىكى «قىزىلنۇر» رادىئو زاۋۇتىنىڭ ئېتراپى ۋە خانانگۇ جىلغىسىنىڭ ئاغزىغىمۇ قەبرىلەر تارقالغان بولۇپ، كۆپىنچىسى بۇزۇلۇپ كەتكەن، يەر ئۈستىدە تارقاق ساپال پارچىلىرى، تۆمۈر پىچاق سۈنۈقلىرى قاتارلىق يادىكارلىقلارنى شالاڭ ئۇچرىتقىلى بولىدۇ. ئۇچرىغان ساپال پارچىلىرى چاقتا قۇم تارىلاشتۇرۇپ ياسالغان كۇلرەڭ ۋە سۇس سېرىق ساپاللار بولۇپ، ساپال قاچىلارنىڭ يۈزىگە بىنەپشەرەڭدە ھەل بېرىلگەن، بىر قەدەر يۇقىرى ھارارەتتە پىشۇرۇلغان. تەكشۈرگەن ۋە ئېگىلگەن ئەھۋاللاردىن قارىغاندا، بۇ يەردىكى قەبرىلەر. نىڭ تارقىلىشى بىر قەدەر كەڭ بولۇپ، بەزىلىرى تاشتىن قوپۇرۇلغان تاش ئۈي قەبرىلەردىن ئىبارەت. ۋاقتى تەخمىنەن تاڭ دەۋرىگە ياكى ئۇنىڭ ئالدى ـ كەينىگە توغرا كېلىدۇ.

4. چاچى مازار قەبرىستانلىقى

بۇ قەبرىستانلىق كورلا شەھەر رايونىنىڭ ئۈچ كىلومېتر شەرقىگە جايلاشقان بولۇپ، شەھەر دەرىجە. لىك قوغدىلىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىقى ئورنى ھېسابلىنىدۇ. ئەسلىدىكى كۆلىمى 70 مو بولۇپ، مەسچىتى، دۇئا ـ تىلاۋەت سورۇنى بار ئىدى. ھازىر مازارنىڭ ساقلىنىپ قالغان كۆلىمى 40 مو كېلىدۇ.

چاچى دېگەن سۆز چايچى دېگەن سۆزنىڭ ئاھاڭ ئۆزگىرىشىدىن كېلىپ چىققان. رىۋايەتلەرگە قارىغاندا 700 يىللار ئىلگىرى ئىككى دىنىي زات بۇ يەردە چاي ئىچكەنىكەن، شۇڭا بۇ يەرنىڭ نامى چايچى مازار دەپ ئاتالغان. ئۆزۈن تارىخىي جەريانىدا چايچى مازار دېگەن سۆز چاچى مازارغا ئۆزگىرىپ كەتكەن. ھازىر بۇ جاي ئىسلام دىنىدىكىلەرنىڭ مېيىت ئۈزىتىدىغان ۋە دۇئا ـ تىلاۋەت ئۆتكۈزىدىغان سورۇنىغا ئايلىنىپ قالدى.

5. كۆنچى مازار قەبرىستانلىقى

بۇ قەبرىستانلىق كورلا شەھەر رايونىنىڭ 38 كىلومېتر غەربىي جەنۇبىدىكى پۇغۇي دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ ئوت كىلومېتر شەرقىدىكى قۇمسىغۇ توپراقتا جايلاشقان. ئورنى شەرقىي مېرىدىئان "85°56′58، شىمالىي پاراللېل "41°25′57 ئارىلىقىغا توغرا كېلىدۇ، دېڭىز يۈزىدىن 896 مېتر ئېگىز.

قەبرە گۈمبىزى ئېگىزلىكى تەخمىنەن سەككىز مېتر كېلىدىغان گۈمبەز شەكلىدە بولۇپ، يەر يۈزىدىن 1.5 مېتر كۆتۈرۈلۈپ تۇرىدىغان سۇپا ئۈستىگە ياسالغان، سۇپا ۋە گۈمبەز كېسەكتىن قوپۇرۇلغان، ھاكتا ئاقارتىلغان. قەبرىستانلىقنىڭ جەنۇبىغا ئون نەچچە مېتر ئېگىزلىكتە بىر خادا قادالغان بولۇپ، ئۇنىڭغا ئاق لاتىلار ۋە قارا كالا يۇڭى ئېسىپ قويۇلغان، قەبرىستانلىق ئەتراپىدا يۇلغۇن ۋە توغراقلار بار.

بۇ قەبرىستانلىقنى كېيىنكى كىشىلەر 13 ـ ئەسىردىكى رابات ئاتامنى خاتىرىلەش ئۈچۈن قۇرغانكەن،

رىۋايەت قىلىنىشىچە، ئۇ ئەسكەر باشلاپ ئۇرۇش قىلغاندا، مۇشۇ يەردە قازا تاپقانىكەن، شۇڭا ئون مىڭ ئەسكەرنىڭ ئۇنىڭ بىلەن بىرلا ۋاقىتتا مۇشۇ يەردە قازا تاپقانىكەن. ھەرىيلى قىش پەسلىدە ھەرقايسى جايلاردىكى ئاسما مۇشۇ يەرگە كېلىپ مازارنى تاۋاپ قىلىدۇ.

3 § . مەشھۇر جاي — باشئەگسم

باشئەگسم كورلا شەھرىنىڭ سەككىز كىلومېتر شىمالىدىكى خورا تاغ بىلەن قۇرۇقتاغ ئوتتۇرىسىدە. كى تار جىلغىغا جايلاشقان. كۆنچى دەريانى بۇ تار جىلغىدىن ئەگرى ـ بۈگرى ئېقىپ ئۆتىدۇ. قەدىمكى يىپەك يولىنىڭ شىمالىي لىنىيىسى (كېيىنكى ئوتتۇرا لىنىيىسى) دەل مۇشۇ خورا تاغنىڭ ئېتىكىدىن باشلانغان، «ئىككى تاغ جىلغىنى ئالغان ئارىغا، ياتىدۇ سوزۇلۇپ بىر يول ئارىدا، يول ئەگرى-توقايدۇر، تاشلار خەتەرلىك، يان تەرەپ تۇتاشقان چوڭقۇر ھاڭلارغا؛ دولقۇنلاپ ئاقىدۇ دەريا سۇلىرى، شاۋقۇنى كۆنۈ ـ تۈن تاپمايدۇ تېنىم، ئېقىنلار ئىلاندەك ئەگرى ۋە بۈگرى، توساقلار خەتەرلىك شۇركىنەر تېنىڭ» (« شې بىن «شىنجاڭغا ساياھەت» تىن.) بۇ يەر تارىختىن بۇيان «بىر لەشكەر تۇرسا پوستتا بولۇپ پەخەس، بىر تۇمەن لەشكەرنىڭمۇ ئۆتىسكى تەس» دەپ قارىلىپ كەلگەن ھەربىي ئىستراتېگىيىلىك جاي. تاڭ سۇلالىسىنىڭ مەشھۇر ۋەزىرى جاڭ جيۇلىڭ: «باشئەگسم ـ ئۇيغۇر قورغانلىرىنىڭ بۇغۇزىدۇر» دەپ يازغان. بۇلاردىن باشئەگسمنىڭ ھەربىي ئورنىنىڭ مۇھىملىقىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

تاڭ دەۋرىدىكى شائىر سېن سېن مەدھىيە ئوقىغان باشئەگسم راۋىقى سۆزى، يۈەن، مىڭ سۇلالىلىرىنى باشتىن كۆچۈرگەندىن كېيىن خارابلىشىپ، ئىزناسمۇ قالمىدى، چىڭ سۇلالىسىنىڭ تۆڭجى يىللىرى قوقەنلىك باندىتلار كاتتىبېشى ياقۇبېەگ باشئەگسمدە قۇرۇق دەرۋازا قەلئەسىنى سالدۇرغان.

مىنگونىڭ 21 ـ يىلى (1932 ـ يىلى) قارا شەھەردە تۇرۇشلۇق ئاتلىق ئەسكەرلەر لۇيجاڭى جەن شىكۇي بىلەن سۆيدىڭ ئاتلىق ئەسكەرلەر يېڭىنىڭ يېڭجاڭى جاڭ دېشېڭ بىرلەشمە مۇداپىئە قۇماندانلىق شتابى تەشكىللەپ، قەلئەنىڭ ئالدىنقى دەرۋازىسىغا كېسەك ـ ياغاچ قۇرۇلمىلىق قوۋۇق راۋىقى سالدۇرغان، قوۋۇقنىڭ كەينىدىكى تاش تاغقا «تاغ ئېتىكىدە بەلباغدۇر دەريا» دېگەن سۆزنى ئويدۇرغان. دۆلەت قۇرۇلغاندىن كېيىن قوۋۇق ۋەيران بولۇپ كەتتى.

1989 ـ يىلى ئوبلاستلىق ۋە شەھەرلىك ھۆكۈمەتلەر بىرلىكتە مەبلەغ توپلاپ، پولات چۈشمىلىق بېتون قۇرۇلمىلىق باشئەگسم راۋىقىنى سالدۇردى، راۋاق ئىككى قەۋەتلىك، تۈۋرۈكلىرى نەقىشلەنگەن، كۆركەم- ھەشەمەتلىك بولۇپ، بىر مەھەل داڭق چىغاردى.

باشئەگسمنىڭ شىمالى، كۆنچى دەريانىڭ شەرقىي قىرغىقىدىكى مەلىكە چوققىسىدا مەلىكە قەبرىسى بار. رىۋايەتتە ئېيتىلىشىچە، بۇ قەبرە مەلىكە زۆھرە بىلەن پادىچى تاھىرنىڭ پاك مۇھەببىتىگە ئاتاپ ياسالغان ئىكەن. ئۇيغۇرلارنىڭ كلاسسىك داستانى — «تاھىر ـ زۆھرە» چىڭ سۇلالىسى دەۋرلىرىدىلا ناھايىتى كەڭ تارقالغان. مىنگونىڭ 33 ـ يىلى (1944 ـ يىلى) ياش ئۇيغۇر شائىر لوتپۇللا مۇتەللىپ مۇشۇ تېمىدا داستان يازغان، كېيىمن بۇ داستان ئوپېرا قىلىنىپ، جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا ئويناندى. دۆلەت قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە ۋە 60 ـ يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئېكرانلىرىدىمۇ كۆرسىتىلدى ۋە ھازىرقى زامان ئىپىك داستانى قىلىپ ئۆزگەرتىلدى، شۇنىڭ بىلەن بۇ كلاسسىك مۇھەببەت ھېكايىسى تېخىمۇ جەلپكار كۆچكە ئىگە بولۇپ، كەڭ تارقالدى.

1950 ـ يىل 5 ـ ئايدا گېنېرال ۋاڭ جېن باشئەگسمنى بىۋاسىتە تەكشۈرۈپ، باشئەگسم سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى قۇرۇش تەييارلىقىنى ئورۇنلاشتۇردى.

1960 ـ يىلى بىنكۆنەن بىناكارلىق قۇرۇلۇش 1 ـ شىركىتىنىڭ 3 ـ ئىش رايونى پارتكومى «توسۇپ كۆنچى دەريالىرىنى بىز، باشقىلارنى توغاشتۇرمىز!» سۆزى باشلاپ تارىم باغرىغا، تەقرىتاغدىن توك ھالقىتمىز» دېگەن شوئارنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، زەربىدارلىق بىلەن قۇرۇلۇش باشلاپ، 1966 ـ يىلى قۇرۇلۇشنى غەلىبىلىك پوتكۇزدى. ئەينى چاغدا تارجىلغا دامبا بىلەن ئۇزۇنبۇلىقنى، ئېگىز جىلغا كۆلىگە ئايلاندۇرۇلدى، بۇ كۆل باشقىلارنىڭ پەلەمپەيسىمان ئېلېكتر ئىستانسىلىرىنىڭ سۇ تەقسىماتىغان سۇ ئامبىرى بولۇپ قالدى. 1989 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر، جەمئىي تارقىتىلغان توك 3 مىليارد كىلوۋات سائەتكە، پارتىلغان مەھسۇلات قىممىتى 200 مىليون يۈەنگە يەتتى، قۇدرەتلىك توك ئېقىمى قاراشەھەر، خېجىلاق، باغراش، خوشۇت، لوپنۇردىن ئىبارەت بەش ناھىيىگە ۋە كورلا شەھەر رايونىغا تارقىتىلدى. ئېلېكتر ئىستانسىلىرىنىڭ ئىشچى ـ خىزمەتچىلىرى نەشىۋتزارلىق، يول ئىھاتە ئورمىنى بەرپا قىلدى، سۇ ئۆزۈش كۆلى، «گۈھەر» راۋۇقى ۋە ئۆزۈنگە غاس ئالاھىدىلىككە ئىگە پەيلو قاتارلىق مەنزىرىلەرنى ياسىدى. بىر كۆادرات كىلومېتىرغا يېقىن پەلەمپەيسىمان دەريا بويىنىڭ پىشىللىق بىلەن قاپلىنىش نىسبىتى 50%تىن ئېشىپ كەتتى. بۈگۈنكى كۈندىكى باشقىگىم كورلا شەھىرىنىڭ سايا‌ھەت رايونىغا ئايلاندى، ھاۋا ئىللىپ، گۈل ـ چېچەكلەر ئېچىلغان باش باھاردىن تاكى مېۋىلەر تۆكمە بولىدىغان پەسلىگە قەدەر، باشقىگىمگە مەنزىرىلىك، مەشھۇر جايلارنى سەيلە، زىيارەت قىلىدىغان جۈڭگولۇق ۋە چەت ئەللىك سايا‌ھەتچىلەر ئۆزۈلمەي كېلىپ تۇرىدۇ. ھەر يىلى 50 مىڭغا يېقىن ئادەم (قېتىم) كۆتۈرۈلىنىدۇ.

1990 ـ يىلى ئېلېكتر ئىستانسىسى «يىپەك يولىدىكى قورغان — باشقىگىم» ناملىق شېئىرلار توپلىمىنى نەشرقىلىپ، باشقىگىمنىڭ تارىخى ۋە مەنزىرىسىنى تەپسىلىي تونۇشتۇردى.

يىگىرمە توققۇزىنچى قىسىم

تەنتەربىيە

I باب

ئاپپاراتلار

§ 1 . مەۋرىي ئاپپاراتلار

كورلا شەھىرىنىڭ تەنتەربىيە خىزمىتىنى 50 - يىللاردا جۇڭگو كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى كورلا ناھىيىلىك كومىتېتى ۋاكالىتەن باشقۇرغاندى، 60 - يىللاردا ناھىيىلىك مەدەنىيەت - ماۋارىپ بۆلۈمى قوشۇمچە باشقۇردى، 70 - يىللاردا ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت مەدەنىيەت - ماۋارىپ - سەھىيە بۆلۈمى قوشۇمچە باشقۇردى. 1980 - يىل 7 - ئايدا كورلا ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى قۇرۇلۇپ تەنتەربىيە خىزمىتىنى مەخسۇس باشقۇردى.

1979 - يىلى كورلا ناھىيىسى شەھەر بولۇپ قۇرۇلغاندىن كېيىن، شۇ يىلى 10 - ئايدا كورلا شەھەرلىك تەنتەربىيە كومىتېتى قۇرۇلدى. 1984 - يىل 4 - ئايدا ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى شەھەرلىك تەنتەربىيە كومىتېتىغا قوشۇۋېتىلدى، توققۇز خىزمەتچى خادىم بار بولدى. 1986 - يىلى ئون كەسىپى شتات كۆپەيتىپ بېرىلدى، ئورگاندا مۇسابىقە، ئارقا سەپ خىزمىتى، مالىيە، ئىشتىن سىرتقى مەشق ۋە سۇ ئۈزۈش كۆلچىكى قاتارلىقلارغا مەسئۇل مەخسۇس خادىم سەپلەندى.

§ 2 . كەسىپى ئاپپاراتلار

1. كورلا ناھىيىلىك ئىشتىن سىرتقى تەنتەربىيە مەكتىپى

1979 - يىلى ناھىيىلىك ئىشتىن سىرتقى تەنتەربىيە مەكتىپى قۇرۇلدى، شۇ يىلى 44 ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىنىپ، يېنىك ئاتلېتىكا مەشقى قانات يايدۇرۇلدى. بۇ مەكتەپ 1981 - يىلى تاقىۋېتىلىپ،

1983 ـ يىلى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1984 ـ يىلى كورلا شەھەرلىك ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر ئىشتىن سىرتقى تەنتەربىيە مەكتىپىگە قوشۇۋېتىلدى.

2. كورلا شەھەرلىك ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر ئىشتىن سىرتقى تەنتەربىيە مەكتىپى

بۇ مەكتەپ 1980 ـ يىل 5 ـ ئايدا قۇرۇلدى، مەكتەپتە يېنىك ئاتلېتىكا، ۋاسكېتبول، ۋالىبول، پۈتبول سىنىپىدىن ئىبارەت تۆت سىنىپ تەسىس قىلىندى، پۈتبول سىنىپىغا 20 ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىندى، باشقا سىنىپلارغا 30 دىن جەمئىي 110 ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىندى.

1984 ـ يىلى ناھىيىلىك ئىشتىن سىرتقى تەنتەربىيە مەكتىپى بۇ مەكتەپكە قوشۇۋېتىلگەندىن كېيىن تۆت كەسپىي تربىنېر بار بولدى، قوشۇمچە يەتتە تربىنېر تەكلىپ قىلىندى. 1986 ـ يىلى تۆت شتات بېكىتىلىپ شەھەرلىك تەنتەربىيە كومىتېتىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1983 ـ يىلى ۋاسكېتبول سىنىپى «خۇاشەن» ئوتتۇرا مەكتىپىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1986 — 1988 ـ يىللىرى ۋالىبول سىنىپى ئوبلاستلىق تەنتەربىيە مەكتىپىگە، پۈتبول سىنىپى شەھەرلىك 6 ـ ئوتتۇرا مەكتەپكە ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1990 ـ يىلى رۇداۋچە چېلىشىش سىنىپى تەشكىل قىلىندى.

1990 ـ يىلى كورلا شەھەرلىك تەنتەربىيە مەكتىپىدە رۇداۋچە چېلىشىش، يېنىك ئاتلېتىكا سىنىپلىرى بار بولۇپ، 47 كۇرسانت قوبۇل قىلىندى.

3. كورلا شەھەرلىك تاغقا چىققۇچىلار، تەنتەربىيىچىلەر، سايا-ھەتچىلەرنى كۆتۈۋېلىش ئىشخانىسى

بۇ ئىشخانا 1986 ـ يىلى قۇرۇلغان، كورلا شەھەرلىك تەنتەربىيە كومىتېتىنىڭ باشقۇرۇشىغا قارايدۇ. كۆتۈۋېلىش ئىشخانىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئالدى بىلەن، جۇڭگو ـ ئامېرىكا مۇز تاغقا چىقىش ئەترىتىنى كۆتۈۋالدى، بۇ ئىشخانا ماددىي ئەشيا ساقلاش ـ توشۇش، ئارقا سەپ خىزمىتى، خەۋەر ـ ئالاقە، تېببىي داۋالاش ـ قوتقۇزۇش، ئورۇنلاشتۇرۇش ـ يول باشلاش، ئەترەت ئەزالىرىنى كۆتۈۋېلىش-ئۇزىتىپ قويۇش قاتارلىق جەھەتتىكى خىزمەتلەرنى ناھايىتى ياخشى ئىشلەپ، ھەرقايسى ساھەدىكىلەرنىڭ ياخشى باھاسىغا ئېرىشتى.

1986 — 1987 ـ يىللىرى شەھەر تەۋەسىدىن ئۆتكەن توكيو يېزا ئىگىلىك داشۆسى ۋە كانادا، شۆبتسىيە قاتارلىق دۆلەتلەرنىڭ 93 تەنتەربىيە ساياھەت ئۆمىكى ۋە ئەترىتىدىكى 180 دىن ئارتۇق ئادەمنى كۆتۈۋېلىپ، 40 مىڭ يۈەندىن ئارتۇق كىرىم قىلدى. 1988 ـ يىلى كۆتۈۋېلىش ئىشخانىسىنىڭ خىزمىتى توختىتىلدى.

4. كورلا شەھەرلىك «خەلق» سۇ ئۈزۈش كۆلچىكىنى باشقۇرۇش ئورنى

بۇ ئورۇن 1985ـيىل 7ـئايدا قۇرۇلدى، ئۇنىڭغا تۆت كەسپىي شتات بېرىلدى، خىراجەتتە پەرقلىق سومىسىلىق قوشۇمچە يارىدەم بېرىش يولغا قويۇلدى، سۇ ئۈزۈش كۆلچىكى ھەرىيلى يازدا ئېچىلىدۇ.

§ 3 . ئاممىۋى تەنتەربىيە تەشكىلاتلىرى

1. كورلا شەھەرلىك خەت كەپتىرى جەمئىيىتى

بۇ جەمئىيەت 1987 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ 170 تىن ئارتۇق ئەزاسى بار. بۇ جەمئىيەت خەت كەپتىرىنى ئۇچۇرۇش مۇسابىقىسى ئۇنكۇزۇش، ئارقا سەپ خىزمىتى، تەشۋىقات ۋە ئىلمىي تەتقىقات خىزمىتىگە مەسئۇل. ھەر يىلى ئەتىياز ۋە كۈزدە ئۇچ ـ تۆت قېتىم كەپتەر مەشقى ۋە مۇسابىقە ئورۇنلاشتۇرىدۇ.

1988 ـ يىلى 300 خەت كەپتىرى 200 كىلومېتىرلىق ئۇچۇش مۇسابىقىسى، 1989 ـ يىلى 30 كەپتەر 300 كىلومېتىرلىق ئۇچۇش مۇسابىقىسى، 1990 ـ يىلى ئۇچ كەپتەر 500 كىلومېتىرلىق ئۇچۇش مۇسابىقىسى بۇسۇپ ئۇنتى؛ 10 ـ ئايدا جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 41 يىللىقىنى ۋە ئاسىيا تەنھەرىكەت يىغىنى ئېچىلغانلىقىنى تەبرىكلەش مۇناسىۋىتى بىلەن 1000 دىن ئارتۇق كەپتەر قويۇۋېتىلىپ بايرامغا مۇسىن قوشۇلدى.

2. كورلا شەھەرلىك پۇتبولچىلار جەمئىيىتى

بۇ جەمئىيەت 1989 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 9 ـ كۈنى قۇرۇلدى، جەمئىيەتكە بىرقانچە پەخرىي كېگەش باشلىقى ۋە كېگەش باشلىقى، مۇئاۋىن كېگەش باشلىقى، 13 كېگەش ئەزاسى قويۇلدى. پۇتبولچىلار جەمئىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن يەنى 1989 — 1990 ـ يىللىرى شەھەر بويىچە ئۇچ قېتىم پۇتبول مۇسابىقىسى ئۇيۇشتۇردى.

3. كورلا شەھەرلىك جۇڭگوچە شاھمات ۋە قورشاۋ شاھمات جەمئىيىتى

ئەسلىدىكى شەھەرلىك شاھماتچىلار جەمئىيىتى 1989 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 9 ـ كۈنى قۇرۇلدى، جەمئىيەتكە بىر پەخرىي كېگەش باشلىقى، بىر كېگەش باشلىقى، ئىككى مۇئاۋىن كېگەش باشلىقى، بىر باش كاتىپ، 23 كېگەش ئەزاسى قويۇلدى.

بۇ جەمئىيەت دائىم جۇڭگوچە شاھمات ۋە قورشاۋ شاھمات مۇسابىقىسى ئۇيۇشتۇرۇپ تۇرىدۇ.

4. كورلا شەھەرلىك خەلقئاراچە شاھمات جەمئىيىتى

بۇ جەمئىيەت 1990 ـ يىل 1 ـ ئايدا قۇرۇلدى، ئۇ كورلا شەھەرلىك شاھمات جەمئىيىتىنىڭ تارمىقى.

5. كورلا شەھەرلىك ياشانغانلار تەنتەربىيە جەمئىيىتى

بۇ جەمئىيەت 1989 ـ يىل 2 ـ ئايدا قۇرۇلدى، ئۇ دائىم ياشانغانلارنى ۋارىتا توپ، قارتا، ماجياڭ، ئېگىزگە چىقىش قاتارلىق پائالىيەتلەر ۋە مۇسابىقىلەرگە ئۇيۇشتۇرۇپ تۇرىدۇ.

6. كورلا شەھەرلىك ساغلاملىق ـ گۈزەللىك جەمئىيىتى

كورلا شەھىرىنىڭ ساغلاملىق ـ گۈزەللىك تەنھەرىكىتى شەھەرلىك 5 ـ ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئوقۇتقۇچىسى جاڭ رۇخلىنىڭ باشلامچىلىقىدا 1985 ـ يىلدىن باشلاپ ئوڭ ئالدى.

1988 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنىدىن 12 ـ كۈنىگە قەدەر كورلا شەھەرلىك تەنتەربىيە كومىتېتى بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق قۇرۇلۇش بانكىسىنىڭ يارىدەمدە، ئاپتونوم رايونلۇق تۇنجى نۆۋەتلىك «قۇرۇلۇش بانكىسى لوڭقىسى» بويىچە ساغلاملىق ـ گۈزەللىك مۇسابىقىسى ئۆتكۈزدى. ئۇرۇمچى، شىخەنزە، شەھەرلىرى، شىنجاڭ سانائەت ئىنستىتۇتى، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ۋە كورلا شەھىرى قاتارلىق ئالتە ئورۇن ۋە مەكتەپتىن كەلگەن 28 تەنھەرىكەتچى تەكلىپكە بىنائەن مۇسابىقىگە قاتناشتى.

1988 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى كورلا شەھەرلىك ساغلاملىق ـ گۈزەللىك جەمئىيىتى رەسمىي قۇرۇلدى، ئون نەچچە ئادەم رەئىسلىككە، مۇئاۋىن رەئىسلىككە ۋە باش كاتىپلىققا سايلاندى، ئۇلار كۇندىلىك خىزمەتلەرگە مەسئۇل بولدى.

كورلا شەھەرلىك ساغلاملىق ـ گۈزەللىك جەمئىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، نەچچە يۈزلىگەن ساغلاملىق ـ گۈزەللىك ھەۋەسكارىنى مىستېمىلىق مەشق قىلدۇردى. 1988 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغا قەدەر ئاپتونوم رايون بويىچە ئۇتكۈزۈلگەن ساغلاملىق ـ گۈزەللىك مۇسابىقىسىدا كورلا شەھىرىنىڭ تەنھەرىكەتچىلىرىدىن جياڭ مىڭمىڭ، ۋاڭ يۈيۈ قاتارلىقلار 1-، 2- لىككە، لى جىلىن 70 كىلوگرام دەرىجىلىكلەر بويىچە 1 ـ لىككە ئېرىشتى. لى جىلىن ئاپتونوم رايونغا ۋاكالىتەن 1990 ـ يىللىق مەملىكەتلىك «پالۋانلار لوڭقىسى» بويىچە ساغلاملىق ـ گۈزەللىك مۇسابىقىسىدا 70 كىلوگرام دەرىجىلىكلەر بويىچە 4 ـ لىككە ئېرىشتى.

7. بايىنغولىن ئوبلاستلىق يەل گۇمپىسى ئىلمىي تەتقىقات جەمئىيىتى

1984 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنى بايىنغولىن ئوبلاستلىق يەل گۇمپىسى تەتقىقات جەمئىيىتىنىڭ تەييارلىق كۆرۈش گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. 1985 ـ يىل 6 ـ ئايدا بايىنغولىن ئوبلاستلىق يەل گۇمپىسى تەتقىقات جەمئىيىتىنىڭ 1 ـ قېتىملىق جەمئىيەت ئەزالىرى يىغىنى ئېچىلدى، يىغىندا بايىنغولىن ئوبلاستلىق يەل گۇمپىسى تەتقىقات جەمئىيىتى قۇرۇلدى، جەمئىيەتكە 55 ئەزا قوبۇل قىلىندى، كېڭەش باشلىقى، باش كاتىپ قاتارلىقلار سايلاندى.

1986 ـ يىل 12 ـ ئايدا بايىنغولىن ئوبلاستلىق يەل گۇمپىسى تەتقىقات جەمئىيىتىنىڭ نامى بايىنغولىن ئوبلاستلىق يەل گۇمپىسى ئىلمىي تەتقىقات جەمئىيىتىگە ئۆزگەرتىلدى. 1986 ـ يىلى

«بايىنغولىن ئوبلاستى يەل گۈمبىسى ئەمگىلى» ژۇرنىلى چىقىرىلدى، 1990 ـ يىلنىڭ ئاخىرىغا قەدەر بۇ ژۇرنال جەمئىي 35 سان چىقىرىلدى.

1989 ـ يىل 2 ـ ئايدا بايىنغولىن ئوبلاستلىق يەل گۈمبىسى ئىلمىي تەتقىقات جەمئىيىتىنىڭ 2ـقېتىملىق ۋەزالار يىغىنى ئېچىلدى، يىغىندا پەخرىي كېڭەش باشلىقى، كېڭەش باشلىقى، مۇئاۋىن كېڭەش باشلىقى، باش كاتىپ سايلاندى شۇنداقلا كېڭەش ۋەزاسى ۋە پەخرىي كېڭەش ۋەزاسىدىن بىر قانچىسى تەسىس قىلىندى.

1990 ـ يىلى بايىنغولىن ئوبلاستلىق يەل گۈمبىسى ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ ۋەزاسى 341 گە يەتتى. تەتقىقات جەمئىيىتىنىڭ قارىمىقىدا بايىنغولىن ئوبلاستلىق يەل گۈمبىسى مەسلىھەت مۇلازىمىتى بۆلۈمى، بايىنغولىن ئوبلاستلىق ئەقلىي ئىقتىدار ماھارىتى بويىچە بېتەكچىلىك قىلىش باش پونكىتى، خېجىلىق ناھىيىلىك ئەقلىي ئىقتىدار ماھارىتى بويىچە بېتەكچىلىك قىلىش پونكىتى، يەنجى ناھىيىلىك يەل گۈمبىسى ئىلمىي تەتقىقات جەمئىيىتى ۋە يېزا ئىگىلىك 2 ـ شىسى ئەقلىي ئىقتىدار ماھارىتى بويىچە بېتەكچىلىك قىلىش پونكىتى قاتارلىق ئاساسىي قاتلام تەشكىلاتلىرى بار.

8. باشقىلار

بۇنىڭدىن باشقا يەنە بايىنغولىن ئوبلاستلىق گومىنداڭ ئىنقىلابىي كومىتېتىغا تەبىيارلىق كۆرۈش كومىتېتىنىڭ پېشقەدەم مۇئاۋىن مۇدىرى گو چېڭخۇا خانىمنى ئۈيۈشتۇرغان چامباشچىلىق تەرىپىدىن گۇرۇپپىسى؛ ھەرقايسى ئونتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ تەنتەربىيە ئوقۇتقۇچىلىرىدىن تەركىب تاپقان، شەھەرلىك تەنتەربىيە كومىتېتى رەھبەرلىك قىلمىغان كورلا شەھەرلىك تەنتەربىيە مەركىزىنىڭ ئوقۇتۇش-تەتقىقات گۇرۇپپىسى؛ شەھەرلىك ماتارىپ ئىدارىسىنىڭ باشلىقى شۇ ۋېيۈۋ، كادىرى چېن شۇشىيەن قۇرغان كورلا شەھەرلىك ئونتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ تەنتەربىيە، ئوقۇتۇش تەتقىقات جەمئىيىتى قاتارلىقلار بار.

Ⅱ باب

تەنتەربىيە پائالىيەتلىرى

§1. ئاممىۋى تەنتەربىيە

1. ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەنئەنىۋى تەنتەربىيىسى

كورلا شەھىرىدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئەنئەنىۋى تەنتەربىيە پائالىيەتلىرىدىن ئاساسلىقى ئوغلاق تارتىش، ئات بەيگىسى، چېلىشىش قاتارلىق تۈرلەر بار.

ئوغلاق تارتىش بۇ يەرلىك خەلقلەر ھېيت ـ بايرام كۈنلىرى ۋە تەبرىكلەش مۇراسىملىرىدا

ئۆتكۈزۈلىدىغان چوڭ پائالىيەت. ئادەتتە ئىگە بولغۇچى قوي سويىدۇ، ئۇرۇق - تۇغقان، دوست - يارەنلەر ئارىسىدىكى ياش، قاۋۇل كىشىلەر ئات مىنىپ بەيگىگە چۈشىدۇ، يەڭگۈچى تارتىۋالغان ئوغلاقنى بېقىن ئەتراپتىكى بىرمىنىڭ ئۆيىگە تاشلايدۇ، ئوغلاق تاشلانغۇچى خاسىيەتلىك بىر كۈننى ئاللاپ قوي سويۇپ ئوغلاق تارتىش پائالىيىتى ئۆتكۈزىدۇ.

ھۆكۈمەت تەرەپمۇ قەرەلسىز ھالدا ئوغلاق تارتىش مۇسابىقىسى ئۇيۇشتۇرۇپ تۇرىدۇ. مىنگونىڭ 17-يىلىدىن 29 - يىلغىچە (1928 - يىلدىن 1940 - يىلغىچە) كورلا ناھىيىسىدە ئۇچ قېتىم ناھىيە خاراكتېرلىك چوڭ تىپتىكى ئوغلاق تارتىش مۇسابىقىسى ئۇيۇشتۇرۇلدى.

ئات بەيگىسى يېزا ئاممىسى ھەمىشە دېھقانچىلىقنىڭ بوش مەزگىللىرىدە ئۆزلۈكىدىن ئات بەيگىسى ئۆتكۈزىدۇ ياكى بايرام، تەبرىكلەش پائالىيىتى ئۆتكۈزۈلگەندە تەشكىللىنىپ ھالدا ئات بەيگىسى ئۇيۇشتۇرىدۇ. مىنگونىڭ 27 - يىلىدىن 30 - يىلغىچە (1938 - يىلدىن 1941 - يىلغىچە)، ئىككى قېتىم ناھىيە خاراكتېرلىك ئات بەيگىسى ئۆتكۈزۈلدى.

چېلىشىش بۇ شۇ يەردىكى ياش، ئۆسمۈر ئوغۇل بالىلارنىڭ ئەڭ قىزىقىدىغان پائالىيەت شەكلى شۇنداقلا يېزا ئاممىسى ناھايىتى ياقتۇرىدىغان تەنتەربىيە ئويۇنى.

قاتار بۇ شاھماتنىڭ بىر خىل تۈرى بولۇپ، ئۇنى ئىككى ئادەم ئويناپدۇ، ئۇنىڭ شەكلى يەتتە تال سىزىق ۋە توغرا سىزىقتىن تەركىب تاپقان تال تۆت بۆلۈكلۈق شەكىلدە بولىدۇ. خالىغان يەرگە سىزىپ ئويناشقا بولىدۇ. تاش ۋە ياغاچ پارچىلىرىنى ئۇرۇق ئورنىدا ئويناشقا بولىدۇ، بىر تەرەپنىڭ تۆت ئۇرۇقى تۆت بۆلۈك شەكلىدە تىزىلسا، قارشى تەرەپنىڭ بىر ئۇرۇقىنى يەۋېتىدۇ، ئالتە ئۇرۇق تۇتاش تۆت بۆلۈك شەكلىدە تىزىلسا، قارشى تەرەپنىڭ ئىككى ئۇرۇقىنى يەۋېتىدۇ، يەتتە ئۇرۇق تۇز سىزىق ئۈستىگە توغرا كەلسە، قارشى تەرەپنىڭ ئۈچ ئۇرۇقىنى يەۋېتىدۇ، قارشى تەرەپنىڭ ئۇرۇقىنىڭ ھەممىسىنى يەۋەتكەن تەرەپ ئۇتقان ھېسابلىنىدۇ.

خوراز سوقۇشتۇرۇش بۇ بىرخىل خورازنى سوقۇشتۇرۇش مۇسابىقىسىدىن ئىبارەت، بەزىدە بۇ قىمار تۈسىنى ئالىدۇ، 50 - يىللاردىن كېيىن خوراز سوقۇشتۇرۇش مەنئى قىلىندى.

گاگار بۇ شۇ يەردىكى بالىلارنىڭ دالا ئويۇنىدىن ئىبارەت.

2. ئىشچى - خىزمەتچىلەر تەنتەربىيىسى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ۋاسكىتبول، ۋالىبول، تىكتاك توپ، پۇتبول، ئۇزۇنغا يۈگۈرۈش، جۇڭگوچە شاھمات، خەلقئاراچە شاھمات، قورشاۋ شاھمات قاتارلىق تۈرلۈك تەنتەربىيە پائالىيەتلىرى ئومۇميۈزلۈك ئەۋج ئالدى.

1974 - يىل 9 - ئايدا بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 20 يىللىقىنى تەبرىكلەش ئۈچۈن كورلا ناھىيىسىدە جۇڭگوچە چېلىشىش مۇسابىقىسى ئۆتكۈزۈلدى. كورلا ناھىيىسى ئەۋەتكەن كوماندا خېلى ياخشى نەتىجىگە ئېرىشتى.

1975 - يىلى ئۇرۇمچى شەھىرىدە ئۆتكۈزۈلگەن ئاپتونوم رايونلۇق شاھمات مۇسابىقىسىدا كورلا ناھىيىسىنىڭ تەنھەرىكەتچىسى جىيالۇ ئۇتۇڭ جۇڭگوچە شاھماتتا ئالتۇن مېدالغا ئېرىشتى.

1976 - يىلى بايىنغولىن ئوبلاستلىق تەنتەربىيە كومىتېتى كورلا ناھىيىسىدە كەينى - كەينىدىن قىشلىق ئۇزۇنغا يۈگۈرۈش، سۇ ئۇزۇش، شاھمات، مەشئەل كۆتۈرۈپ ئۇزۇنغا يۈگۈرۈش شۇنداقلا يېزىغا چۈشكەن زىيالىي ياشلار ئارىسىدا ۋاسكىتبول، تىكتاك توپ قاتارلىق تۈرلەر بويىچە مۇسابىقە ئۆتكۈزدى.

1978 ـ يىل 8 ـ ئايىنىڭ 24 ـ كۈنىدىن 9 ـ ئايىنىڭ 3 ـ كۈنىگىچە كورلا ناھىيىسىدە ئۆتكۈزۈلگەن ئاپتونوم رايونلۇق 2 ـ نۆۋەتلىك تەنھەرىكەت يىغىنىنىڭ چېلىشىش بويىچە تاللاش مۇسابىقىسىغا شىنجاڭ بويىچە 13 كوماندا قاتناشتى. كورلا ناھىيىسىنىڭ ئاز سانلىق مىللەت تەنھەرىكەتچىسى ئايمان 52 كىلوگرام دەرىجىلىكلەر بويىچە 1 ـ لىككە ئېرىشتى.

80 ـ يىللارنىڭ دەسلىپىدە يەل گۈمبىسى، تەجى گۈمبىسى، بىلىيارت، قىلىچئوازلىق، ژاپونچا توپ قاتارلىق تۈرلۈك تەنتەربىيە پائالىيەتلىرى زاۋۇت، كان، كارخانىلار ۋە ئىدارە ـ ئورگان، مەكتەپلەردە ئەۋج ئالدى.

1980 ـ يىل 3 ـ ئايدا كورلا شەھىرىدە ئۆتكۈزۈلگەن تاشيولدا ۋېلىسىپىت چاپتۇرۇش بويىچە تاللاش مۇسابىقىسىدا ۋالك لىن ئەرلەر كوماندىسى بويىچە 30 كىلومېتىرغا ۋېلىسىپىت چاپتۇرۇشتا 1 ـ لىككە، لى يۇشيا ئايالار كوماندىسى بويىچە 20 كىلومېتىرغا ۋېلىسىپىت چاپتۇرۇشتا 1 ـ لىككە ئېرىشتى.

1983 ـ يىل 6 ـ ئايدا كورلا شەھىرىدە ئوتتۇرا ياشلىقلار ۋە ياشانغانلارنىڭ شاھمات تەكلىپ مۇسابىقىسى ئۆتكۈزۈلدى.

1983 ـ يىل 8 ـ ئايدا خوشۇت ناھىيىسىدە ئوبلاست بويىچە ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ۋاسكېتبول مۇسابىقىسى ئۆتكۈزۈلدى، كورلا شەھىرى شەھەرلىك 3 ـ ئوتتۇرا مەكتەپتىن كوماندا تەشكىللەپ مۇسابىقىگە قاتناشتۇردى، بۇ كوماندا ئايالار كوماندىسى بويىچە 1 ـ لىككە ئېرىشتى.

1984 ـ يىل 1 ـ ئايدا خوشۇت ناھىيىسىدە بايىنغولىن ئوبلاستى بويىچە ئۈچ خىل شاھمات مۇسابىقىسى ئۆتكۈزۈلدى، كورلا شەھىرى كوماندىسى كوللېكتىپ 1 ـ لىككە ئېرىشتى.

1984 ـ يىل 9 ـ ئايدا ئۈرۈمچى شەھىرىدە ئۆتكۈزۈلگەن ئاپتونوم رايونلۇق جۇڭگوچە شاھمات تەكلىپ مۇسابىقىسىدا كورلا شەھىرىنىڭ تەنھەرىكەتچىسى جيالك فۇتىلك 1 ـ لىككە ئېرىشتى.

1984 ـ ۋە 1985 ـ يىللىرى كورلا شەھىرىدە شىككى نۆۋەت ئاپتونوم ئوبلاستلىق ئوتتۇرا ياشلىقلار ۋە ياشانغانلار تىكتاك توپ مۇسابىقىسى ئۆتكۈزۈلدى.

1985 ـ يىلى بايىنغولىن ئوبلاستى بويىچە باغراش ناھىيىسىدە ئۆتكۈزۈلگەن ئۈچ خىل شاھمات مۇسابىقىسىدە، كورلا شەھىرىنىڭ ۋەكىللەر كوماندىسى كوللېكتىپ 1 ـ لىككە ئېرىشتى.

1985 ـ يىل 5 ـ ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق بىلىق ئوتنۇش بويىچە تاللاش مۇسابىقىسى باغراش ناھىيىسىدە ئۆتكۈزۈلدى، كورلا شەھىرىنىڭ تەنھەرىكەتچىسى لى يۈجۇلك 3 ـ لىككە ئېرىشتى.

1985 ـ يىل 9 ـ ئايدا بايىنغولىن ئوبلاستى بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن ئوتتۇرا ياشلىقلار، ياشانغانلارنىڭ ۋاسكېتبول، تىكتاك توپ مۇسابىقىسىدا كورلا شەھىرىنىڭ ۋەكىللەر كوماندىسى كوللېكتىپ 1 ـ لىككە ئېرىشتى.

1985 ـ يىل 9 ـ ئايدا كورلا شەھەرلىك ئوتنى نۆۋەتلىك بىلىق ئوتنۇش بويىچە تەكلىپ مۇسابىقىسى كورلا شەھىرىنىڭ يۇخۇي دېھقانچىلىق مەيدانىدا ئۆتكۈزۈلدى، يەككىلەر بويىچە ئوتنۇلغان بىلىقنىڭ ئومۇمىي ئېغىرلىقى، سانى ھەم كوللېكتىپ بويىچە ئوتنۇلغان بىلىقنىڭ ئومۇمىي ئېغىرلىقى، يەككە بىلىقنىڭ ئومۇمىي مىقدارى قاتارلىق مۇسابىقە تۈرلىرىدە كورلا شەھىرى كوماندىسىدىن جيا خۇيچۇەن ئوتنۇلغان بىلىقنىڭ سانى جەھەتتە 1 ـ لىككە ئېرىشتى.

1986 ـ يىل 1 ـ ئايىنىڭ 20 ـ كۈنىدىن 26 ـ كۈنىگىچە بايىنغولىن ئوبلاستلىق ئۈچ خىل شاھمات مۇسابىقىسى كورلا شەھىرىدە ئۆتكۈزۈلدى، كورلا شەھىرى كوماندىسى خەلقئاراچە شاھماتتا كوللېكتىپ 1 ـ لىككە ئېرىشتى.

1987 ـ يىل 1 ـ ئايىنىڭ 21 ـ كۈنىدىن 24 ـ كۈنىگىچە بايىنغولىن ئوبلاستلىق ئۆسمۈرلەرنىڭ ئۈچ خىل شاھمات بويىچە تاللاش مۇسابىقىسى كورلا شەھىرىدە ئۆتكۈزۈلدى، كورلا شەھىرىنىڭ تەنھەرىكەتـ

چىسى ۋالك شىنيۇ 1 ـ لىككە، خەن خۇڭبىاك 2 ـ لىككە ئېرىشتى. 1987 ـ يىل 10 ـ ئايدا بايىنغولىن ئوبلاستلىق تۇنجى نۆۋەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر تەنھەرىكەت يېغىنى كورلا شەھىرىدە، ئۇنكۇزۇلدى، كورلا شەھىرى كوماندىسىدىن ئايدۇلھەق، روزى، كېرىم ھەسەن، ھىمىتتىن ئىبارەت تۆت چېلىشىش تەنھەرىكەتچى 52، 62، 68، 74 كىلوگرام دەرىجىلىكلەر بويىچە 1 ـ لىككە ۋە 2 ـ لىككە ئېرىشتى.

1985 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغا قەدەر كورلا شەھىرىدە ئوتتۇرا ياشلىق، ياشانغان كەر، ئاياللارنىڭ بېنىك ئاتلېتىكا، موتسىكلىت مۇسابىقىسى، «چالۇن لوڭقىسى» بويىچە ئايالار ۋاسكىتبول مۇسابىقىسى، «پۇل ئامانەت لوڭقىسى»، «بىناكارلىق لوڭقىسى» بويىچە تىكتاك توپ مۇسابىقىسى، «كرورەن لوڭقىسى» بويىچە جۇڭگوچە شاھمات مۇسابىقىسى، «ئەمگەك لوڭقىسى» بويىچە ئەرلەر ۋاسكىتبول مۇسابىقىسى، تۇنجى نۆۋەتلىك «پۇل ئامانەت لوڭقىسى» بويىچە ئوتتۇرا ياش ۋە ياشانغانلار ۋاسكىتبول مۇسابىقىسى قاتارلىق مۇسابىقىلار ئۇنكۇزۇلدى، بايىنغولىن ئوبلاستىنىڭ ھەرقايسى ناھىيىلىرى ۋە كورلا شەھىرى كوماندا ئەۋەتىپ مۇسابىقىگە قاتناشتۇردى.

1990 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى بايىنغولىن ئوبلاستلىق تىكتاك توپ تەكلىپ مۇسابىقىسى كورلا شەھىرىدە ئۇنكۇزۇلدى، مۇسابىقىدە ئوتتۇرا ياشلىقلار ۋە ياشانغانلار، ئوغۇل ـ قىزلار يەككە ۋە كوللېكتىپ ئويناشتىن ئىبارەت مۇسابىقە تۈرلىرى تەسىس قىلىندى، كورلا شەھىرى كوماندا تەشكىللەپ مۇسابىقىگە قاتناشتۇردى.

1990 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى بايىنغولىن ئوبلاستلىق تۇنجى نۆۋەتلىك «ئىتتىپاقلىق لوڭقىسى» بويىچە ۋالىبول مۇسابىقىسى كورلا شەھىرىدە ئۇنكۇزۇلدى، شەھەرلىك ماتارىپ ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر كوماندىسى 2 ـ لىككە ئېرىشتى.

3. ياشانغانلار تەنتەربىيەسى

1986 ـ يىلدىن ئېتىبارەن ئوبلاست، شەھەر، يېزا ئىگىلىك 2 ـ شىسى ۋە ئوبلاستلىق خەلق ئىشلىرى ئىدارىسىغا قاراشلىق تۆت كادىرلار دەم ئېلىش ئورنىدا ھەرىيلى ياشانغانلار تەنھەرىكەت يېغىنى ئۇنكۇزۇلۇپ تۇردى.

1988 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى كورلا شەھەرلىك پېشقەدەم كادىرلار بۆلۈمى بىلەن شەھەرلىك تەنتەربىيە كومىتېتى بىرلىكتە تۇنجى نۆۋەتلىك ياشانغانلار شاھمات، قارتا مۇسابىقىسى ئۇنكۇزدى، دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىققان پېشقەدەم كادىردىن 52 سى مۇسابىقىگە قاتناشتى، شەھەرلىك ھۆكۈمەت كوماندىسى 1 ـ لىككە ئېرىشتى.

شۇ يىلى 5 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى شەھەرلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ پېشقەدەم كادىرلار بۆلۈمى بىلەن شەھەرلىك تەنتەربىيە كومىتېتى بىرلىكتە كورلا شەھىرى بويىچە تۆت كادىرلار دەم ئېلىش ئورنىدىكى دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىققان 68 پېشقەدەم كادىر قاتناشقان كورلا شەھەرلىك ياشانغانلار تەنھەرىكەت يېغىنى ئۇنكۇزدى، مۇسابىقە تۈرلىرىدىن ماجىياك، شاھمات، قارىغا ئېتىش قاتارلىقلار بار.

1988 ـ يىلى چۈشىياك بايرىمىدا، كورلا شەھەرلىك تەنتەربىيە كومىتېتى ئوتتۇرا ياشلىق ۋە ياشانغانلاردىن 200 نەچچىنى تەشكىللەپ ئومۇمىي مۇساپىسى 1100 مېتىر كېلىدىغان دالىدا ئۇزۇنغا يۈگۈرۈش، تاغقا چىقىش مۇسابىقىسى ئۇنكۇزدى. دەم ئېلىشقا چىققان 71 ياشلىق پېشقەدەم كادىر جياك شۇخەن چېمپىيونلۇققا ئېرىشتى. مۇسابىقىگە قاتناشقانلار ئىچىدىكى يېشى ئەڭ چوڭى 73 ياشلىق لى شىياك بولۇپ، ئۇ 70 ياشلىق ئايالى مالياك بىلەن بىللە يۈتۈن مۇساپىنى يۈگۈرۈپ تۈگەتتى.

1989 ـ يىل 4 ـ ئايىنىڭ 29 ـ كۈنى شەھەرلىك پارتكوم پېشقەدەم كادىرلار ئىشخانىسى بىلەن شەھەرلىك تەنتەربىيە كومىتېتى بىرلىكتە 2 ـ نۆۋەتلىك ياشانغانلار شاھمات، قارتا مۇسابىقىسى ئۆتكۈزدى، مۇسابىقە ماجىيالىق، شاھمات، قارتا قاتارلىق تۈرلەر بويىچە ئۆتكۈزۈلدى، دەم ئېلىشقا، پىنسىيەگە چىققان 58 پېشقەدەم كىشى مۇسابىقىگە قاتناشتى.

1989 ـ يىلى كورلا شەھەرلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمى، شەھەرلىك باش ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى، شەھەرلىك تەنتەربىيە كومىتېتى بىرلىكتە 5 ـ نۆۋەتلىك «گۈللەندۈرۈش لوڭقىسى» بويىچە جۇڭگوچە شاھمات مۇسابىقىسى ئۆتكۈزدى، شەھەرلىك ھۆكۈمەت پېشقەدەم كادىرلار كومانداسى ياشانغانلار گۇرۇپپىسى بويىچە كوللېكتىپ 1 ـ لىككە ئېرىشتى.

1990 ـ يىل 6 ـ ئايىنىڭ 4 ـ كۈنى كورلا شەھەرلىك پارتكوم پېشقەدەم كادىرلار بۆلۈمى 3 ـ نۆۋەتلىك ياشانغانلار شاھمات، قارتا مۇسابىقىسى ئۆتكۈزدى، مۇسابىقىدە ماجىيالىق، شاھمات ۋە قارتىدىن ئىبارەت ئۈچ تۈر تەسىس قىلىندى، 74 تەنھەرىكەتچى مۇسابىقىگە قاتناشتى.

شۇ يىلى كورلا شەھەرلىك باش ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى بىلەن شەھەرلىك تەنتەربىيە كومىتېتى بىرلىكتە 2 ـ نۆۋەتلىك ماجىيالىق مۇسابىقىسى ئۆتكۈزدى.

شۇ يىلى كورلا شەھەرلىك ياشانغانلار كومىتېتى بىلەن شەھەرلىك تەنتەربىيە كومىتېتى بىرلىكتە شاھمات مۇسابىقىسى ئۆتكۈزدى، شەھەرگە قاراشلىق ئورۇنلاردىكى دەم ئېلىشقا، پىنسىيەگە چىققان پېشقەدەم كادىرلاردىن كوماندا تەشكىللىنىپ مۇسابىقىگە قاتناشتۇرۇلدى. شەھەرلىك ھۆكۈمەت كوماندىسى ماجىيالىق ۋە شاھمات مۇسابىقىسىدە 1 ـ لىككە ئېرىشتى.

1987 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە شەھەرلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ پېشقەدەم كادىرلار بۆلۈمى تۆت قېتىم بىلىق تۇتۇش مۇسابىقىسى ئۆتكۈزدى، دەم ئېلىشقا، پىنسىيەگە چىققان 217 كادىر مۇسابىقىگە قاتناشتى.

4. يەل گۇمپىسى پائالىيىتى

1980 — 1981 ـ يىلغىچە بايىنغولىن ئوبلاستلىق تەنتەربىيە كومىتېتى ۋە بايىنغولىن ئوبلاستلىق يەل گۇمپىسى تەتقىقات ئورنى بىرلىكتە ئىككى قېتىم «نېيىنىڭ گۇمپىسى» ۋە «بادۇەنجىڭ گۇمپىسى» بويىچە ئۆگىنىش كۇرسى ئاچتى، كۇرسقا ئازكەم 60 ئادەم قاتناشتى.

1983 ـ يىلى «خېشىياڭجۇڭ گۇمپىسى» كېڭەيتىلدى. 1985 ـ يىل 9 ـ ئايغىچە توققۇز قارار كۇرس ئېچىلدى، كۇرسقا 389 ئادەم (قېتىم) قاتناشتى. ئاساسىي قاتلام ئورۇنلارمۇ يەل گۇمپىسى بويىچە كۇرس ئاچتى، كۇرسقا تەخمىنەن 500 ئادەم (قېتىم) قاتناشتى.

1985 ـ يىل 11 ـ ئايدا بايىنغولىن ئوبلاستلىق يەل گۇمپىسى تەتقىقات جەمئىيىتى «جىنىڭ گۇمپىسى» نى كېڭەيتتى. 1986 ـ يىل 8 ـ ئايدا يەل گۇمپىسى ئۇستىسى پالۋانى تەكلىپكە بىنائەن كورلا شەھىرىگە كېلىپ كۇرس ئېچىپ «جىنىڭ گۇمپىسى»نى تارقاتتى، گۇمپا ئۇگەنگۈچىلەر ناھايىتى تېز كۆپەيدى.

1990 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە بايىنغولىن ئوبلاستلىق يەل گۇمپىسى تەتقىقات جەمئىيىتى يەل گۇمپىسى بويىچە 48 قارار كۇرس ئاچتى، 2437 ئادەم (قېتىم) گۇمپا ئۇگەندى (ئاساسىي قاتلام ئورۇنلار ئاچقان ئۆگىنىش كۇرسىدا ئۇگەنگەنلەر بۇنىڭ سىرتىدا).

بايىنغولىن ئوبلاستلىق يەل گۇمپىسى ئىلمىي تەتقىقات ئورنى قۇرۇلغاندىن بۇيان، ھەرىيلى يەنە يەل

گۈمپىسى بويىچە ئىلمىي دوكلات يىغىنى، سۆھبەت يىغىنى، ئالماشتۇرۇش يىغىلى ئېچىپ تۇردى ھەمدە ئوبلاستلىق پەن ـ تېخنىكا جەمئىيىتىگە ماسلىشىپ، ئوبلاستلىق پەن ـ تېخنىكا جەمئىيىتى ئۇنكۇزگەن «ئىلىم ـ پەن پائالىيىتى ھەپتىلىكى» دىن پايدىلىنىپ ئامما ئىچىدا يەل گۈمپىسىغا دائىر ئىلمىي ساۋاتلارنى تەشۋىق قىلدى، ئامما ئىچىدا خالىسانە گۈمپا ئۇگىتىپ كېسەل داۋالىدى. 1987 ـ يىل 11 ـ ئايدا يەل گۈمپىسى مەسلىھەت مۇلازىمەت بۆلۈمى يەل گۈمپىسىدىن مەسلىھەت بېرىش، كېسەل داۋالاش ئىشىنى رەسمىي يولغا قويدى، 1990 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە 10 مىڭ 900 ئادەم (قېتىم) كېسەل داۋالىدى.

بۇنىڭدىن باشقا يەنە «يىنجىچەن گۈمپىسى»، «تېيياڭ گۈمپىسى»، «چەنىي گۈمپىسى»، «دۆڭيى گۈمپىسى»، «يەنشەن گۈمپىسى» شۇنداقلا «جۇڭخوا ياڭشياڭ يىجى گۈمپىسى» ئىلگىرى ـ كېيىن كورلا شەھىرىگە تارقالدى.

§ 2 . مەكتەپ تەنتەربىيىسى

1. تەنتەربىيە ئوقۇتۇشى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ تەنتەربىيە دەرسىدە ھەرخىل ئويۇن ئاساس قىلىندى، ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ تەنتەربىيە دەرسىدە يېنىك ئاتلېتىكا، گىمناستىكا، ۋاسكېتبول، تىكتاك توپ ئاساس قىلىندى.

1952 ـ يىلى ھەردەربجىلىك مەكتەپلەردە رادىئو گىمناستىكىسى قاتارلىق تەنتەربىيە پائالىيەتلىرى يولغا قويۇلدى.

1954 ـ يىلى مەركەز «ئىمگەككە تەييارلىق كۆرۈش ـ ۋەتەننى قوغداش تەنتەربىيىسى تۈزۈمى» نى ئېلان قىلغاندىن كېيىن، مەكتەپلەر ئوقۇغۇچىلارنىڭ تەنتەربىيە ئارقىلىق چېنىقىشىنى كۈچەيتىپ ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدا «ئۈسمۈر يالىلار رادىئو گىمناستىكىسى» نى يولغا قويدى.

1959 ـ يىلى ھەرقايسى مەكتەپلەر ئوقۇغۇچىلارنىڭ كۆز ئاسراش گىمناستىكىسى ئويىنىشىنى تەشەببۇس قىلدى.

1965 ـ يىلى «ياشلار، ئۈسمۈرلەرنىڭ تەنتەربىيىسىدە چېنىقىش ئۇلچىمى» گە ئاساسەن، مەكتەپلەردە «دۆلەتلىك تەنتەربىيىدە چېنىقىش ئۇلچىمىگە يېتىش» پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلدى، سىنىپلار بىرلىك قىلىنىپ خىلمۇ خىل شەكىلدىكى تەنھەرىكەت يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى، ۋاسكېتبول، ۋالىبول، يۈگۈرۈش، ئېگىزگە سەكرەش، يىراققا سەكرەش، ئارغامچا سەكرەش، ئارغامچا تارتىشىش، تەپكۈش تېپىش ۋە رادىئو گىمناستىكىسى قاتارلىق تۈرلەر بويىچە مۇسابىقە ئۆتكۈزۈلدى.

1979 ـ يىلى كورلا ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى بىلەن مەدەنىيەت ـ ماتارىپ بۆلۈمى بىرلىكتە «مەكتەپلەرنىڭ تەنتەربىيە خىزمىتىنى كۈچەيتىش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش» تارقاتتى. بۇنىڭ بىلەن تەنتەربىيە دەرسى زۆرۈر دەرس قىلىندى ھەمدە ھەپتىدە ئىككى سائەت تەنتەربىيە دەرسى ئۆتۈلدى. مەكتەپلەردە خىلمۇ خىل شەكىلدىكى دەرستىن سىرتقى تەنتەربىيە پائالىيەتلىرى يەنى رېزىنكە توپ ئويناش، قۇم ئازگىلىغا سەكرەش، رېزىنكە سەكرەش، قۇم خالتىسىنى مۇشتلاش، دۈگۈلچەك ئويناش، تەپكۈش تېپىش، تىكتاك توپ ئويناش قانات يايدۇرۇلدى.

1982 — 1983 ـ يىللىرى شەھەر بويىچە 8000 دىن كۆپرەك ئوقۇغۇچى «دۆلەتلىك تەنتەربىيىدە ئۇلچەمگە يېتىش» پائالىيىتىگە قاتناشتى، 4600 دىن كۆپرەك ئوقۇغۇچى ئۇلچەمگە يەتتى، ئۇلچەمگە

يېتىش نىسبىتى 51.45% كە يەتتى.

1990 - يىلى مەكتەپلەر يېنىك ئاتلېتىكا يازلىق لاگېرى، كىچىك پۈتبۇلچىلار يازلىق لاگېرى، تىكتاك توپ يازلىق لاگېرى ۋە باھار سەيلىسى، شەھەر ئەتراپى سەيلىسى قاتارلىق دەرسىتىن سىرتقى پائالىيەتلەرنى ئۇيۇشتۇردى.

كورلا شەھەرلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ مەكتەپ تەنتەربىيىسى ناھايىتى ياخشى قانات يايدۇرۇلدى. 1972 - يىلدىن بېرى شەھەرلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ كۆپ قېتىم قىش پەسىللىك ئۇزۇنغا يۈگۈرۈش ۋە باھار پەسلىدىكى تەنتەربىيە ئۇلچىمىگە يېتىش مۇسابىقىسى ئۆتكۈزدى. 1979 - يىلنىڭ ئالدىنقى يېرىمىدىكى ئۇلچەمگە يېتىش سىنىقىدا 77% ئوقۇغۇچى ئۇلچەمگە يەتتى. قىش پەسىللىك مەسئۇل خاراكتېرلىك ئۇزۇنغا يۈگۈرۈش مۇسابىقىسىگە «شىنجاڭ - تەيۋەن - شىنجاڭ» مۇسابىقىسى دەپ نام بېرىلدى، ئۇزۇنغا يۈگۈرۈشنىڭ ئومۇمىي مۇساپىسى 30 مىڭ كىلومېتر بولۇپ، مىنىپ بىرلىك قىلىندى، ھەر ئادەم كۈنىگە ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 1.5 ~ 2.5 كىلومېتر يۈگۈرۈپ، ئەسلىدە 40 كۈن يۈگۈرۈپ بولۇش پىلانلانغان مۇساپە مۇددەتتىن يەتتە كۈن ئىلگىرى يۈگۈرۈپ بولۇندى. ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ھەربىر كىشى 76.6 كىلومېتر يۈگۈردى. 1980 - يىلى يېڭى يىل كۈنى شەھەرنى ئايلىنىپ ئۇزۇنغا يۈگۈرۈش مۇسابىقىسى ئۆتكۈزۈلدى، 228 ئوقۇغۇچى ۋە ئوقۇغۇچى مۇسابىقىگە قاتناشتى، بۇ مەكتەپتىكى ئومۇمىي ئادەمنىڭ 44.3 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ. 1980 - يىلى يېڭى يىل كۈنى كورلا شەھەرلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ ئوبلاستلىق تەنتەربىيە كومىتېتى ئۇيۇشتۇرغان شەھەرنى ئايلىنىپ ئۇزۇنغا يۈگۈرۈش مۇسابىقىسىگە قاتناشتى.

2. مۇسابىقە پائالىيەتلىرى

30 - يىللارنىڭ باشلىرىدا بىر قىسىم مەكتەپلەر كىچىك تەنتەربىيە پائالىيەت مەيدانى، مەسىلەن: قۇم ئازگىلى، تاق تورنىك، يېنىك ئاتلېتىكا مەيدانى، ۋاسكېتبول مەيدانى قاتارلىقلارنى ياسىدى، بەزىدە يېنىك ئاتلېتىكا مۇسابىقىسى ئۆتكۈزۈپ تۇردى. مىنگونىڭ 27 - يىلىدىن 30 - يىلغىچە (1938 - يىلدىن 1941 - يىلغىچە) قاراشەھەر ۋىلايىتى قاراشەھەر ناھىيىسىدە بىر نەچچە قېتىم كۆلىمى بىر قەدەر چوڭ بولغان تەنھەرىكەت يىغىنى ئۆتكۈزدى، ئاساسەن ئېگىزگە سەكرەش، يىراقتا سەكرەش، دېسكا ئېتىش، چويۇن توپ ئېتىش، 10 مىڭ مېترغا ۋە 5000 مېترغا يۈگۈرۈش، 800 مېترغا ۋە 400 مېترغا كۈچ ئۇلاپ يۈگۈرۈش قاتارلىق تۈرلەر بويىچە مۇسابىقە ئۆتكۈزۈلدى. مىنگونىڭ 29 - ۋە 30 - يىللىرى (1940-ۋە 1941 - يىللىرى) كورلا ناھىيىسى مەكتەپلەردىكى تەنتەربىيىدە ياخشى ئوقۇغۇچىلارنى تاللاپ ئىككى، ئۈچ ئاي مەركەزلىك تەربىيىلىگەندىن كېيىن، 60 نەچچە كىشىلىك تەنتەربىيە كوماندىسى تەشكىللىدى، جۇ ۋېيشىن (قىزلار مەكتىپىنىڭ مۇدىرى) ۋە زەينەپخان (ئوقۇتقۇچى) باشلامچىلىق قىلغان كوماندا 3-، 4- نۆۋەتلىك ۋىلايەتلىك تەنھەرىكەت يىغىنىغا قاتناشتى. كورلا ناھىيىسىنىڭ قىز ماھىرلىرى يېنىك ئاتلېتىكا تۈرى بويىچە چېمپىيون بولدى، باشقا تۈرلەر بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن مۇسابىقىلەردىمۇ بىر قەدەر ياخشى نەتىجىلەر قولغا كەلتۈرۈلدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، مەكتەپلەر ھەر ئوقۇش يىلىدا بىر، ئىككى قېتىم يېنىك ئاتلېتىكا مۇسابىقىسى ئۆتكۈزۈپ تۇردى.

1972 - يىلى يېزا ئىگىلىك 2 - شىسىنىڭ «خۇاشەن» ئوتتۇرا مەكتىپىدە ئوبلاستلىق ياشلار - ئۆسمۈرلەر ۋاسكېتبول مۇسابىقىسى ئۆتكۈزۈلدى، كورلا ناھىيىسى كوماندا تەشكىللەپ مۇسابىقىگە قاتناش-

تۇردى.

1980 ـ يىل 5 ـ ئايدا كورلا شەھىرىدە تۇنجى نۆۋەتلىك ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى ئىناق يېنىك ئاتلېتىكا تەنھەرىكەت يېغىنى ئۆتكۈزۈلدى، بۇ تەنھەرىكەت يېغىنىغا قاتناشقان تەنھەرىكەتچى لەردىن 36 سى ۋە تەنتەربىيە ئوقۇتقۇچىسىدىن تۈزى تاللىنىپ، شەھەرلىك يېنىك ئاتلېتىكا كوماندىسى قىلىپ تەشكىللىنىپ، «1 ـ ئىيون» بالىلار بايرىمى مۇناسىۋىتى بىلەن ئۆتكۈزۈلگەن ئوبلاستلىق ئۆسمۈر، لەر يېنىك ئاتلېتىكا تەنھەرىكەت يېغىنى ۋە ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ يېنىك ئاتلېتىكا تاللاش مۇسابىقىسىگە قاتناشتۇرۇلدى.

1981 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنى كورلا شەھەرلىك 3 ـ نۆۋەتلىك ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى ئىناق يېنىك ئاتلېتىكا تەنھەرىكەت يېغىنىدا، كورلا شەھىرىنىڭ تەنھەرىكەتچىسى لى گاڭ 1500 مېتر، 800 مېتر، 400 مېترغا يۈگۈرۈشتە شەھەرنىڭ رېكورتىنى يۈزۈپ تاشلىدى، ماجۇن دېگەن ۋە چويۈن توپ ئېتىش مۇسابىقىسىدە شەھەرنىڭ رېكورتىنى يۈزۈپ تاشلىدى، ساۋ شىنخۇا ئايالارنىڭ 200 مېترغا ۋە 400 مېترغا يۈگۈرۈش مۇسابىقىسىدە شەھەر رېكورتىنى يۈزۈپ تاشلىدى.

1981 ـ يىلدىن 1983 ـ يىلغىچە كورلا شەھىرى (ناھىيىسى) جەمئىي يەتتە قېتىم ئوقۇغۇچىلار تەنھەرىكەت يېغىنى ئۆتكۈزدى، مۇسابىقە پۈتبول، تىكتاك توپ، پەي توپ، ۋاسكېتبول، يېنىك ئاتلېتىكا، شاھمات، ئۇزۇنغا يۈگۈرۈش، قارىغا ئېتىش قاتارلىق تۈرلەر بويىچە ئۆتكۈزۈلدى.

بۇنىڭدىن باشقا يەنە مەكتەپلەر يىلدا بىر قېتىم قىش پەسىللىك ئۇزۇنغا يۈگۈرۈش تەنھەرىكەت يېغىنى ئۆتكۈزدى ھەمدە ۋاسكېتبول، ۋالىبول، تىكتاك توپ، چېلىشىش قاتارلىق تۈرلەر بويىچە مۇسابىقە ئۆتكۈزۈپ تۇردى. مەكتەپلەردە ئادەتتە گىمناستىكا، جانبازلىق، كىچىك پۈتبولچىلار، ۋاسكېتبول كوماندىلىرى تەشكىللەندى.

1987 ـ يىلى بايىنغولىن ئوبلاستىدا «كىچىك بۈركۈتلەرنىڭ پەرۋاز قىلىشى» مۇكاپاتلىق يېنىك ئاتلېتىكا ئالاقىلىشىش مۇسابىقىسى ئۆتكۈزۈلدى، شەھەرلىك 1 ـ باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ ئوغۇللار ۋە قىزلار كوماندىسى 1 ـ لىككە ئېرىشتى.

1989 ـ يىلى بايىنغولىن ئوبلاستىدا «خۇاشەن لوڭقىسى» بويىچە ۋالىبول دوستلۇق تەكلىپ مۇسابىقىسى ئۆتكۈزۈلدى، شەھەرلىك 6 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ 2 ـ لىككە ئېرىشتى.

3. تەنتەربىيە جەھەتتىن تەربىيىلەش

1979 ـ يىلى كورلا ناھىيىلىك ئىشتىن سىرتقى تەنتەربىيە مەكتىپى 44 تەنھەرىكەتچى قوبۇل قىلىپ، يېنىك ئاتلېتىكا مەشقى ئېلىپ باردى.

1980 ـ يىلى كورلا شەھەرلىك ئىشتىن سىرتقى تەنتەربىيە مەكتىپى 110 تەنھەرىكەتچى قوبۇل قىلىپ، ۋاسكېتبول، ۋالىبول مەشقى ئېلىپ باردى.

1984 ـ يىلى شەھەرلىك ئىشتىن سىرتقى تەنتەربىيە مەكتىپى بىلەن ناھىيىلىك ئىشتىن سىرتقى تەنتەربىيە مەكتىپى قوشۇۋېتىلگەندىن كېيىن، ھەرىيلى مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچىلار يېنىك ئاتلېتىكا، قارىغا ئېتىش، پۈتبول، رۇداۋچە چېلىشىش ۋە ۋېلىسىپىت چاپتۇرۇش قاتارلىق تۈرلەر بويىچە مەشق ئېلىپ باردى.

كورلا شەھرىنىڭ 1990 - يىلدىكى دۆلەت دەرىجىلىك ۋە دۆلەتلىك 1 - دەرىجىلىك رىپىرلىرى

جەدۋەل: 29 — 1

قىسىم - فامىلىسى	جىنسى	كەسپى	تۇرى	دەرىجىسى	تۇرۇشلۇق ئورنى
چياۋ چىڭجۇەن	ئەر	كادىر	يېنىك ئاتلېتىكا	دۆلەت دەرىجىلىك	شەھەرلىك تەنتەربىيە كومىتېتى
لىۋ جيەنجۇن	ئەر	ئوقۇتقۇچى	ۋاسكېتبول	دۆلەتلىك 1 - دەرىجە	شەھەرلىك 3 - ئوتتۇرا مەكتەپ
گۇەن لېي	ئەر	تربىيەر	ناشيولدا ۋېلىسىپىت مىنىش	دۆلەتلىك 1 - دەرىجە	شەھەرلىك تەنتەربىيە كومىتېتى
دەي كېچىن	ئايال	تربىيەر	يېنىك ئاتلېتىكا	دۆلەتلىك 1 - دەرىجە	شەھەرلىك تەنتەربىيە كومىتېتى
جاڭ گۇاڭيى	ئەر	ئوقۇتقۇچى	يېنىك ئاتلېتىكا	دۆلەتلىك 1 - دەرىجە	شەھەرلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ
چېن شۇشياڭ	ئەر	كادىر	يېنىك ئاتلېتىكا	دۆلەتلىك 1 - دەرىجە	شەھەرلىك ماتاريال ئىدارىسى
لىسىياۋل	ئەر	ئوقۇتقۇچى	پۇتبول	دۆلەتلىك 1 - دەرىجە	شەھەرلىك 6 - ئوتتۇرا مەكتەپ
گۇاڭ خۇيى	ئەر	ئوقۇتقۇچى	پۇتبول	دۆلەتلىك 1 - دەرىجە	شەھەرلىك تەنتەربىيە كومىتېتى
نيۇ شىجن	ئەر	كادىر	ۋالىبول	دۆلەتلىك 1 - دەرىجە	شەھەرلىك تەنتەربىيە كومىتېتى
مۇھەممەت	ئەر	دوختۇر	خەلقارالىق شاھماتچى	دۆلەتلىك 1 - دەرىجە	شەھەرلىك دوختۇرخانا
تاپلىست	ئەر	ئوقۇتقۇچى	يېنىك ئاتلېتىكا	دۆلەتلىك 1 - دەرىجە	شەھەرلىك 6 - ئوتتۇرا مەكتەپ
نيۇخۇ	ئەر	كادىر	پۇتبول	دۆلەتلىك 1 - دەرىجە	شەھەرلىك باج ئىدارىسى

شەھەرگە قاراشلىق مەكتەپلەردىكى تىكتاك توپ، ۋاسكىتبول تەنھەرىكەتچىلىرىنىڭ ئاپتونوم ئويلاستلىق، ئاپتونوم رايونلۇق مۇسابىقىلەردە دەرىجىگە ئېرىشىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 29 — 2

ئىسىم - فامىلىسى	ۋەزىپىسى	تەنھەرىكەت پىغىنىڭ نامى	ۋاقتى	ئورنى	گۇرۇپپا ئا- رىسىدىكى	جىنسى	تەنھەرىكەت- چى تۇرۇش- لۇق ئورۇن	ئېرىشكەن دەرىجىسى
لى جۇنلى	ئوقۇغۇ- چى	رايونلۇق ئىشتىن سىرتقى تەتەربىيە مەكتىپى تىكتاك توپ مۇسابىقىسى	1974 - يىل 7 - ئاي	ئۈمۈل ناھىيىسى	ئۆسمۈرلەر	قىز	شەھەرلىك 5 - ئوتتۇرا مەكتەپ	يەككە ئوينىش بويىچە كول- لېكتىپ بە- رىنچى
جىن شاۋ- قىياڭ	ئوقۇغۇ- چى	رايونلۇق ئىشتىن سىرتقى تەتەربىيە مەكتىپى تىكتاپ توپ مۇسابىقىسى	1974 - يىل 7 - ئاي	ئۈمۈل ناھىيىسى	ئۆسمۈرلەر	قىز	شەھەرلىك 5 - ئوتتۇرا مەكتەپ	كوللېكتىپ بىرىنچى
لىيۇ خۇيرۇاڭ	ئوقۇغۇ- چى	رايونلۇق ئىشتىن سىرتقى تەتەربىيە مەكتىپى تىكتاك توپ مۇسابىقىسى	1974 - يىل 7 - ئاي	ئۈمۈل ناھىيىسى	ئۆسمۈرلەر	قىز	شەھەرلىك 5 - ئوتتۇرا مەكتەپ	كوللېكتىپ بىرىنچى
مۇجيەنتۇاڭ	ئوقۇغۇ- چى	رايونلۇق ئىشتىن سىرتقى تەتەربىيە مەكتىپى تىكتاك توپ مۇسابىقىسى	1974 - يىل 7 - ئاي	ئۈمۈل ناھىيىسى	ئۆسمۈرلەر	ئوغۇل	شەھەرلىك 5 - ئوتتۇرا مەكتەپ	يەككە ئوي- ناش بويىچە بىرىنچى
جيا ۋېنجىن	ئوقۇغۇ- چى	رايونلۇق ئىشتىن سىرتقى تەتەربىيە مەكتىپى تىكتاك توپ مۇسابىقىسى	1977 - يىل 7 - ئاي	شىخەنزە شەھىرى	ئۆسمۈرلەر	ئوغۇل	شەھەرلىك 5 - ئوتتۇرا مەكتەپ	كوللېكتىپ بىرىنچى
ۋاڭ شاۋ- خۇاڭ	ئوقۇغۇ- چى	رايونلۇق ئىشتىن سىرتقى تەتەربىيە مەكتىپى تىكتاك توپ مۇسابىقىسى	1981 - يىل 8 - ئاي	قەشقەر شەھىرى	بالىلار	ئوغۇل	شەھەرلىك 1- ئوتتۇرا مەكتەپ	كوللېكتىپ بىرىنچى
چاڭ خاۋ	ئوقۇغۇ- چى	رايونلۇق ئىشتىن سىرتقى تەتەربىيە مەكتىپى تىكتاك توپ مۇسابىقىسى	1990 - يىل 7 - ئاي	قاراماي شەھىرى	ئۆسمۈرلەر	ئوغۇل	شەھەرلىك 5 - ئوتتۇرا مەكتەپ	يەككە ئوي- ناش بويىچە بىرىنچى
شەھەرلىك ئوغۇللار ۋاسكىتبول كوماندىسى	ئوقۇغۇ- چى	ئويلاستلىق ۋاسكىت- بول مۇسابىقىسى	1980 - يىل 6 - ئاي	كورلا شەھىرى	ئۆسمۈرلەر	ئوغۇل	شەھەرلىك 1-ئوغۇللار ۋاسكىتبول كوماندىسى	ئوغۇللار كوماندىسى بويىچە بە- رىنچى
شەھەرلىك ئوغۇللار، قىزلار ۋاس- كىتبول كوماندىسى	ئوقۇغۇ- چى	ئويلاستلىق ۋاسكىت- بول مۇسابىقىسى	1981 - يىل 7 - ئاي	يەنجى نا- ھىيىسى	ۋاسكىتبول كوماندىسى	ئوغۇل، قىز	كورلا شە- ھىرى	ئوغۇللار، قىزلار كو- ماندىسى بو- يىچە بىرىنچى
شەھەرلىك 4 - ئوتتۇرا قىزلار ۋاس- كىتبول كوماندىسى	ئوقۇغۇ- چى	ئويلاستلىق ۋاسكىت- بول مۇسابىقىسى	1982 - يىل 6 - ئاي	خېجىياڭ ناھىيىسى	ۋاسكىتبول كوماندىسى	قىز	شەھەرلىك 4 - ئوتتۇرا مەكتەپ	قىزلار كو- ماندىسى بو- يىچە بىرىنچى

شەھەرلىك 3 - ئوتتۇرا قىزلار ۋا- كىتبول كوماندىسى	ئوقۇغۇچى	ئوبلاستلىق ئوتتۇرا مەكتەپ ئو- قۇغۇچىلە- رى ۋاسكەت- بول مۇسا- بىقىسى	1983 - يىل 6 - ئاي	خوشنات ئا- ھىيسى	ئۈسۈرلەر	قىز	شەھەرلىك 3 - ئوتتۇرا مەكتەپ	قىزلار كو- ماندىسى بۇ- يىچە بىرىنـ- چى
شەھەرلىك 5 - ئوتتۇرا قىزلار ۋا- كىتبول كوماندىسى	ئوقۇغۇچى	رايونلۇق قىشتىن سىرتقى تەد- تەربىيە مەكتىپى ۋاسكىتبول مۇسابىقىسى	1986 - يىل 7 - ئاي	ئۇرۇمچى شەھىرى	قىزلار ۋا- كىتبول كوماندىسى	قىز	شەھەرلىك 5 - ئوتتۇرا مەكتەپ	قىزلار A گۇرۇپپىسى بويىچە بـ- رىنچى

كورلا شەھىرى (ناھىيىسى) ئوقۇغۇچىلار پۈتبول كوماندىسىنىڭ مۇكاپاتقا ئېرىشىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 29 — 3

ۋاقتى	مۇسابىقە نامى	مۇسابىقە ئورنى	ئېرىشكەن دەرىجىسى	پۈتبول كوماندىسىنىڭ نامى
1980 - يىل	ئاپتونوم رايونلۇق شەھەر باشلانغۇچ مەكتەپلىرىنىڭ پۈتبول مۇسابىقىسى	قاراماي شەھىرى		شەھەر كوماندىسى
1981 - يىل 8 - ئاي- نىڭ 16 - كۈنى	ئاپتونوم رايونلۇق شەھەر باشلانغۇچ مەكتەپلىرىنىڭ پۈتبول مۇسابىقىسى	قۇمۇل شەھىرى	-	شەھەر كوماندىسى
1982 - يىل 8 - ئاي- نىڭ 25 - كۈنى	ئاپتونوم ئوبلاستلىق ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى پۈتبول مۇسابىقىسى	كورلا شەھىرى	1	شەھەر كوماندىسى
1982 - يىل 8 - ئاي- نىڭ 7 - كۈنى	ئاپتونوم رايونلۇق باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ رايونلار بويىچە پۈتبول مۇسابىقىسى	قەشقەر شەھىرى	3	شەھەر كوماندىسى
1983 - يىل 2 - ئاي- نىڭ 23 - كۈنى	ئاپتونوم ئوبلاستلىق «ئۇچقە ياغىش لوكقىسى» نى تالىشىش بويىچە كـ- چىك پۈتبول مۇسابىقىسى	كورلا شەھىرى	1	شەھەر كوماندىسى
1983 - يىل 4 - ئاي- نىڭ 27 - كۈنى	ئاپتونوم ئوبلاستلىق ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى پۈتبول مۇسابىقىسى	كورلا شەھىرى	1	شەھەر كوماندىسى
1983 - يىل 4 - ئاي- نىڭ 27 - كۈنى	ئاپتونوم ئوبلاستلىق ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى پۈتبول مۇسابىقىسى	كورلا شەھىرى	2	ناھىيە كوماندىسى
1984 - يىل 2 - ئاي- نىڭ 12 - كۈنى	ئاپتونوم ئوبلاستلىق ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى پۈتبول مۇسابىقىسى	باغراش ناھىيىسى	1	شەھەر كوماندىسى

1985 - يىل 6 - ئاي، شەنبە 27 - كۈنى	ئاپتونوم ئوبلاستلىق 3 - نۆۋەتلىك «ئۆچمە ياغىش لوقمىسى» نى تالاش-شۇش بويىچە كىچىك پۈتبول مۇسابىقىسى	كورلا شەھىرى	1	شەھەر كوماندىسى
1987 - يىل 3 - ئاي، شەنبە 1 - كۈنى	ئاپتونوم ئوبلاستلىق «يېڭ لوقمىسى» نى تالىشىش بويىچە كىچىك پۈتبول مۇسابىقىسى	بۈگۈر ناھىيىسى	1	شەھەر كوماندىسى
1985 - يىل 8 - ئاي	ئاپتونوم رايونلۇق «يېڭ لوقمىسى» نى تالىشىش بويىچە بالىلار پۈتبول مۇسابىقىسى	كورلا شەھىرى	3	شەھەر كوماندىسى
1986 - يىل 8 - ئاي	ئاپتونوم رايونلۇق «يېڭ لوقمىسى» نى تالىشىش بويىچە بالىلار پۈتبول مۇسابىقىسى	كورلا شەھىرى	4	شەھەر كوماندىسى
1988 - يىل 7 - ئاي	ئاپتونوم رايونلۇق «مۇنچە لوقمىسى» نى تالىشىش بويىچە تالاش مۇسابىقە-سى	ئۈرۈمچى شەھىرى	2	شەھەر كوماندىسى

III باب

خىراجەت ۋە مۇئەسسەسە

1 § . خىراجەت

50 - يىللارنىڭ دەسلىپىدە تەنتەربىيە خىراجىتىنى ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتى چىقىم قىلاتتى. 60 - يىللارنىڭ بېشىدىن تاكى 1984 - يىلغىچە ئاپتونوم رايونلۇق تەنتەربىيە كومىتېتى، مالىيە نازارىتى دەرىجىسۇ دەرىجە نۆۋەتنگە چۈشۈردى، ناھىيە مالىيىسى پىلان بويىچە ئاجراتتى. 1971 - يىلدىن ئىلگىرى يىللىق خىراجەت 1000 يۈەندىن 3000 يۈەنگىچە بولدى. 1972 - يىلدىن 1979 - يىلغىچە يىللىق خىراجەت 8000 يۈەن بولدى، كېيىن كۆپەيىپ 15 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1985 - يىلدىن كېيىن خىراجەت جەھەتتە مۇددەتگەرلىك يولغا قويۇلدى، كەسپىي خادىملارنىڭ ئىش ھەققى، ئىشتىن سىرتقى مەشق خىراجەتى، تەنتەربىيە مۇسابىقىسى خىراجىتى، ئاممىۋى تەنتەربىيە پائالىيىتى خىراجىتى، ئىش بېجىرىش خىراجىتى قاتارلىقلار يىلمۇ يىل ئېشىپ باردى.

1984 - ۋە 1985 - يىللىرى كورلا شەھەرلىك ھۆكۈمەت شەھەرنىڭ ئېلېكتر قۇۋۋىتى قوشۇمچە خىراجىتىدىن 10 مىڭ يۈەن ئاجراتتى، يەرلىك مالىيە كىرىمىدىن 100 مىڭ يۈەن ئاجرىتىلدى، ئاپتونوم رايونلۇق تەنتەربىيە كومىتېتى 170 مىڭ يۈەن ئاجرىتىپ بەردى، بۇنىڭ بىلەن سۇ ئۈزۈش كۆلچىكى، ئىشخانا بىناسى ياسىدى ۋە سالدى ھەمدە تۈرلۈك تەنتەربىيە مۇئەسسەسىلىرىنى ياغشىلىدى. 1990 - يىلدىن باشلاپ تەنتەربىيە كومىتېتىنىڭ خىراجىتى ئايرىم ھېسابات قىلىندى، يىللىق مەۋزۇي خىراجەت 39 مىڭ يۈەن بولدى.

§ 2 . مۇئەسسەسىلەر

1 . «خەلق» مەيدانىدىكى تەنتەربىيە مەيدانى

بۇ مەيدان 1963 ـ يىل 6 ـ ئايدا ياسالدى. مەيدان ياسالغان دەسلەپكى ۋاقىتتا، شەرقتىن غەربكە ئۇزۇنلۇقى 110 مېتر، جەنۇبتىن شىمالغا كەڭلىكى 90 مېتر بولۇپ، جەمئىي 9900 كۋادرات مېتر كېلەتتى. جەنۇبىي تەرىپىگە سېلىنغان چىرافلىق ۋاسكېتبول مەيدانىغا 850~1000 غىچە تاماشىبىن سىغاتتى. 1973 ـ يىلى ئوبلاستلىق تەنتەربىيە كومىتېتى 6500 يۇەن مەبلەغ سېلىپ بۇ مەيدانىنى كېڭەيتىپ قۇرۇپ، يېنىك ئاتلېتىكا مەيدانى، ۋاسكېتبول مەيدانى، ۋالىبول مەيدانى ياسىدى. توپ مەيدانىغا سېمونت يانتۇزۇلدى، چىراغ ئورنىتىلدى. مەيداندا 1500 كىشىلىك ئورۇن بار.

1964 ـ يىلدىن 1976 ـ يىلغىچە «خەلق» مەيدانىدىكى تەنتەربىيە مەيدانىدا ئاپتونوم رايونلۇق رايونلار بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن ياشلار ۋاسكېتبول، ۋالىبول مۇسابىقىسى، ئاپتونوم رايونلۇق ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر توپ مۇسابىقىسى، ئاپتونوم رايونلۇق ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ۋالىبول مۇسابىقىسى، ئاپتونوم رايونلۇق رايونلار بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر ۋالىبول مۇسابىقىسى، ئاپتونوم رايونلۇق دېھقان، چارۋىچىلار چېلىشىش مۇسابىقىسى ئۆتكۈزۈلدى. 1986 ـ يىلى ئاپتونوم رايونلۇق ئىشتىن سىرتقى تەنتەربىيە مەكتەپلىرىنىڭ يېنىك ئاتلېتىكا مۇسابىقىسى مۇشۇ يەردە ئۆتكۈزۈلدى.

2 . «خەلق» تەنتەربىيە مەيدانى

بۇ مەيدان «قۇرۇلۇش» يولىغا جايلاشقان. 1973 ـ يىلى 50 مىڭ يۇەن مەبلەغ سېلىنىپ قۇرۇلۇشقا تەييارلىق كۆرۈلدى. 1974 ـ يىل 10 ـ ئايدا مەيدان پۈتكۈزۈلدى. مەيدانىنىڭ كۆلىمى 3192 كۋادرات مېتر بولۇپ، ۋاسكېتبول، ۋالىبول مەيدانى بار، تۆت تەتراپىدا پەلەمپەي شەكىللىك تاماشىبىنلار سۇپىسى بار. مەيدان تەتراپىدا ئىشخانا، تەنھەرىكەتچىلەر يانقى، مۇنچا قاتارلىق قۇرۇلۇشلار بار، بۇلارنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى 3480 كۋادرات مېتر. مەيدانىنىڭ شىمال تەرىپىدە ئويۇن مەھىسىدىن بىرى بار، مەيدانغا 6000 كىشى سىغىدۇ. زال ئىچى تەنتەربىيە سارىيىدىن بىرى بار، ئۇ 1985 ـ يىلى سېلىندى، قۇرۇلۇش كۆلىمى 1400 كۋادرات مېتر، زال ئىچى تەنتەربىيە سارىيى مۇسابىقە مەيدانىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 33 مېتر، كەڭلىكى 22 مېتر، بوشلۇق ئېگىزلىكى 15 مېتر، 581 كىشىلىك ئورۇن بار. يەر ئاستىدا تىكىتاك توپ مەشق ئۆيى بار.

«خەلق» تەنتەربىيە مەيدانى ۋە زال ئىچى تەنتەربىيە سارىيىنىڭ ئۈسكۈنىلىرى بىر قەدەر تولۇق، كۆلىمى بىر قەدەر چوڭ بولۇپ، ئۇ ئوبلاست، شەھەر بويىچە تەنتەربىيە مۇسابىقىسى ياكالىيىتى ئۆتكۈزۈشىنىڭ كۆڭۈلدىكىدەك سورۇنى.

3 . شەھەرلىك يېنىك ئاتلېتىكا تەنتەربىيە مەيدانى

بۇ مەيدان كورلا شەھەرلىك 2 ـ ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئۈدۈلىغا جايلاشقان، كۆلىمى 22 مىڭ 400

كۆادرات مېتر. 1979 ـ يىلى بايىنغولىن ئوبلاستى، كورلا شەھىرىدىكى ئالاقىدار تارماقلار 60 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىپ، ئورگان ئىشچى ـ خىزمەتچىلىرى ۋە ئوقۇغۇچىلارنى خالىسانە ئىشكەككە سەپەرۋەر قىلىپ، ئىككى يىلدىن كۆيرەك ۋاقىت ئىچىدە مەيدانىنى پۈتكۈزدى. يېنىك ئاتلېتىكا مەيدانىدا 400 مېترلىق يۈگۈرۈش يولىدىن ئالتىسى بار، غەرب تەرىپىدە رەئىس سەھنىسى، دەم ئېلىش ئۆيى بار. مەيداننىڭ تۆت ئەتراپى بۈك ـ باراقسان ئورمان بىلەن قاپلانغان، مۇھىتى ناھايىتى گۈزەل. 1985 ـ يىلدىن 1987 ـ يىلغىچە بۇ مەيدانىدا ئاپتونوم رايوندىكى 15 شەھەر باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ «بىخ لوڭقىسى» بويىچە كىچىك پۈتبولچىلار پۈتبول مۇسابىقىسى، ئاپتونوم رايونلۇق «ئۈسۈرلەر لوڭقىسى» بويىچە پۈتبول مۇسابىقىسى ئۆتكۈزۈلدى.

4. شەھەرلىك چىراغلىق ۋاسكېتبول، ۋالىبول مەيدانى

بۇ مەيدان شەھەرلىك كىنو ـ تىياتىرخانىنىڭ ئالدىدا، كۆلىمى 1250 كۋادرات مېتر، 1973ـيىلى ياسالدى. ۋاسكېتبول، ۋالىبول مەيدانىغا سىمونت يانتۇزۇلغان، چىراغلىرى تولۇق، 500 تاماشىبىن سىغىدۇ. بۇ مەيدان ئىلگىرى شەھەردىكى بارلىق ئىدارە ـ ئورگان، مەكتەپلەرنىڭ ۋاسكېتبول، ۋالىبول مۇسابىقىسى ئۆتكۈزىدىغان پائالىيەت مەركىزى ئىدى. 1989 ـ يىلدىن كېيىن بۇ مەيدان باشقا ئىشلارغا ئىشلىتىلىدىغان بولدى.

5. شەھەرلىك چاقلىق كانكى مەيدانى

بۇ مەيدان سايباغ بازىرىنىڭ ئۇدۇلىغا جايلاشقان بولۇپ، 1983 ـ يىل 3 ـ ئايدا پۈتۈپ ئىشلىتىلىشكە باشلاندى، ئومۇمىغا 720 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىنىدى، مەيدان كۆلىمى 2200 كۋادرات مېتر. مەيدانغا بىلەنمە تاش يانتۇزۇلغان، رەڭگارەڭ چىراغلار ئېسىلغان.

1984 ـ يىلى بۇ مەيدانىدا شەھەر بويىچە تۇنجى نۆۋەتلىك چاقلىق كانكى تېيىلىش مۇسابىقىسى ئۆتكۈزۈلدى.

6. شەھەرلىك سۇ ئۈزۈش كۆلچىكى

بۇ كۆلچەكنى ياساشقا 1984 ـ يىلى تەييارلىق كۆرۈلگەنىدى، 1985 ـ يىل 7 ـ ئايدا كۆلچەك پۈتتۈرۈلۈپ ئىشلىتىلىشكە باشلىدى. كۆلچەكنىڭ ئۇزۇنلۇقى 50 مېتر، كەڭلىكى 21 مېتر، كۆلىمى 1050 كۋادرات مېتر، چوڭقۇرلۇقى 1.2~1.5 مېتر، پولات ـ سىمونت قۇرۇلمىلىق، ئاستىغا بىلەنمە تاش يانتۇزۇلغان، تۆت ئەتراپىغا چاقچۇق چاپلانغان. 1989ـيىلى كېڭەيتىپ قۇرۇلۇپ، 530.9 كۋادرات مېتر كۆلەمدىكى بالىلار سۇ ئۈزۈش كۆلچىكىدىن بىرى ياسالدى، ئومۇمدىن باشقا يەنە قۇرۇلۇش كۆلىمى 1058.53 كۋادرات مېتر كېلىدىغان ئومۇمۋىرسال مۇلازىمەت بىناسىدىن بىرى سېلىنىدى، ئومۇمدا كىيىم ئالماشتۇرۇش ئۆيى، پائالىيەت ئۆيى، ئىشخانا، پار قازان ئۆيى، كېرەكسىز سۇنى بىر تەرەپ قىلىش ئورنى قاتارلىق يۇرۇشلەشكەن ئىنشائاتلار بار.

سۇ ئۈزۈش كۆلچىكى تىجارەت باشلىغاندىن تارتىپ 1990 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر، ھەرقايسى ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەرنى ئوقۇغۇچىلارغا سۇ ئۈزۈش دەرسى ئۆتۈش جەھەتتىن تەمىنلىگەنىدىن

سىرتقا قارىتا تىجارەت قىلىپ 130 مىڭ تاۋار (قېتىم) نى كۆتۈرۈلدى. 1990 - يىل 6 - ئايدا بۇ كۆلچەكتە تارمىيە - خەلق ھەربلىكتە مەدەنىيەت ھەرپا قىلىش بويىچە سۇ ئۈستى تەنھەرىكەت يېغىنى، كېمە مودېلى مۇسابىقىسى ۋە سۇ ئۈزۈش مۇسابىقىسى قاتارلىق تەنتەربىيە پائالىيەتلىرى ئۆتكۈزۈلدى.

1985 - يىلدىن كېيىن تۆمۈر يول ۋاقىتلىق باشقارمىسى، ھاۋا تارمىيىستىك كورلىدا تۇرۇشلۇق «374» قىسمى كورلىدا سۇ ئۈزۈش كۆلچىكى ياسىدى. 1990 - يىلغا قەدەر شەھەر بويىچە سۇ ئۈزۈش كۆلچىكى بەشكە يەتتى.

7. ئۇچ بۇرجەك گۈللۈكتىكى شاھمات گۈلزارى

بۇ ئاھالىلار زىچ ئولتۇراقلاشقان شەھەر رايونىغا جايلاشقان بولۇپ، گۈللۈكتە كۆل - گىياھلار ۋە ئوت - چۆپلەر بار، دەل - دەرەخلەر بۇك - باراقسان ئۆسكەن، سېمونت ئۆستەل - ئورۇندۇق قويۇلغان، بۇ جاي ياشانغان ۋە ئوتتۇرا ياشلىق شاھمات ھەۋەسكارلىرى ماھارىتىنى نامايان قىلىدىغان كۆڭۈلدىكىدەك سورۇن. 1989 - ۋە 1990 - يىللىرى كورلا شەھەرلىك شاھماتچىلار جەمئىيىتى بۇ جايدا شاھمات، قورشاۋ شاھمات مۇسابىقىسى ئۆتكۈزدى.

8. ئىدارە - ئورگان، كارخانا ئورۇنلىرىدىكى تەنتەربىيە مۇ-ئەسسەسىلىرى

1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر شەھەر بويىچە ئىدارە - ئورگان، زاۋۇت، كانلاردا جەمئىي 191 ۋاسكېتبول مەيدانى (بۇنىڭ ئىچىدە چىراغلىق مەيدان 30)، 22 ۋالىبول مەيدانى، بەش پۇتبول مەيدانى، سەككىز يېنىك ئاتلېتىكا مەيدانى، يەتتە كىچىك پۇتبول مەيدانى بار بولدى. 47.7% ئىدارە - ئورگان، كارخانا ئورنىدا تەنتەربىيە پائالىيەت سورۇنى بار، 80% تىن ئارتۇق ئورۇندا دەم ئېلىشقا، پېنسىيەگە چىققان كادىرلار پائالىيەت ئۆيى بار.

ئوتتۇزىنچى قىسىم

تېببىي داۋالاش، سەھىيە

I باب

ئاپپاراتلار

§ 1 . باشقۇرۇش ئاپپاراتلىرى

1950 ـ يىل 4 ـ ئايدا ناھىيىلىك ھەرمىللەت ـ ھەرساھە مەسلىھەتچىلەر كومىتېتىدا سەھىيە كومىتېتى تەسىس قىلىندى، بۇ كومىتېت ناھىيىنىڭ سەھىيە خىزمىتىنى باشقۇرۇشىغا ياردەملەشتى.

1952 ـ يىلى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىدە سەھىيە بۆلۈمى قۇرۇلدى، ئۇنىڭغا بىر بۆلۈم باشلىقى، بىر بۆلۈم ئەزاسى ۋە بىر بوغالتىر قويۇلدى.

1955 ـ يىلى ناھىيىلىك ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەرىكىتى كومىتېتى قۇرۇلدى.

1963 ـ يىل 3 ـ ئايدا ناھىيىلىك سەھىيە بۆلۈمى ناھىيىلىك مەدەنىيەت ـ ماتارىپ بۆلۈمى بىلەن بىرلەشتۇرۇلۇپ، ناھىيىلىك مەدەنىيەت ـ ماتارىپ ـ سەھىيە بۆلۈمى قىلىپ ئۆزگەرتىلدى.

1971 ـ يىل 6 ـ ئايدا ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت سىياسىي خىزمەت گۇرۇپپىسىنىڭ مەدەنىيەت ـ ماتارىپ ـ سەھىيە گۇرۇپپىسى ناھىيىنىڭ سەھىيە خىزمىتىنى باشقۇردى.

1974 ـ يىل 8 ـ ئايدا ناھىيىلىك مەدەنىيەت ـ ماتارىپ ـ سەھىيە بۆلۈمى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

1978 ـ يىلى ناھىيىلىك مەدەنىيەت ـ ماتارىپ ـ سەھىيە بۆلۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ناھىيىلىك سەھىيە بۆلۈمى تەسىس قىلىندى.

1979 ـ يىل 10 ـ ئايدا شەھەرلىك سەھىيە ئىدارىسى قۇرۇلدى.

1984 ـ يىل 4 ـ ئايدا ناھىيىلىك سەھىيە بۆلۈمى شەھەرلىك سەھىيە ئىدارىسىغا قوشۇۋېتىلدى. شۇ يىلى شەھەرلىك ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەرىكىتى كومىتېتى قۇرۇلدى، كومىتېت قارىمىقىدا ئىشخانا تەسىس قىلىندى.

1990 ـ يىل شەھەرلىك سەھىيە ئىدارىسىدا تېبابەتچىلىك مەمۇرىيىتى، دورىگەرلىك مەمۇرىيىتى،

كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ـ ساقلىقنى ساقلاش، پەرلىك كېسەللىكلەر، مۇكۇمەت خىراجىتى بىلەن داۋالىنىش ۋە مالىيە بوغالتىرلىقى قاتارلىق بۆلۈمچە ـ ئىشخانىلار تەسىس قىلىندى، ئۈنىڭغا بىر ئىدارە باشلىقى، ئىككى مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى قويۇلدى، 16 شتات بېرىلدى.

§ 2 . تېببىي داۋالاش ئاپپاراتلىرى

1. شەھەرگە بىۋاستە قاراشلىق تېببىي داۋالاش ئاپپاراتلىرى

ناھىيىلىك دوختۇرخانا بۇ دوختۇرخانا مىنگونىڭ 38 ـ يىلى (1949 ـ يىلى) 5 ـ ئايدا قۇرۇلغان، دوختۇرخانىنىڭ ئورنى ھازىرقى شەھەرلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكـتى تۇرۇشلۇق جاي (جەنۇبىي «ئىتتىپاق» يولى) دا بولۇپ، ئۈنىڭغا بىر باشلىق، ئىككى يارىمچى دوختۇر، ئىككى پراكتىكانت، ئىككى خوجىلىق خادىمى، بىر سېستىرا، بىر دورىگەر، بىر سانىتار، ئۈچ ئىشچى قويۇلغانىدى. 1949 ـ يىل 9 ـ ئايدا شىنجاڭ تىنچلىق بىلەن ئازاد بولۇش ھارپىسىدا دوختۇرخانا خادىملىرى تارقىلىپ كەتكەنلىكتىن، دوختۇرخانا ئىشتىن توختىدى.

شەھەرلىك «خەلق» دوختۇرخانىسى 1954 ـ يىلى ئىسلىدىكى ناھىيىلىك دوختۇرخانىنىڭ ئورنىدا ناھىيىلىك «خەلق» دوختۇرخانىسى قۇرۇلدى، ئۈنىڭغا بىر باشلىق، يەتتە تېببىي خادىم سەپلەندى. 1955 ـ يىل 4 ـ ئايدا ناھىيىلىك «خەلق» دوختۇرخانىسى ئەسلىدىن قالدۇرۇلۇپ، ئۈنىڭ ئاساسىدا ۋىلايەتلىك «خەلق» دوختۇرخانىسى قۇرۇلدى.

1956 ـ يىل 7 ـ ئايدا ۋىلايەتلىك «خەلق» دوختۇرخانىسى يېڭى جايغا كۆچتى (ھازىرقى بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق «خەلق» دوختۇرخانىسى تۇرۇشلۇق جاي)، يەنە تېببىي خادىم ساقلاپ قېلىنىپ ناھىيىلىك دوختۇرخانا قۇرۇلدى.

1959 ـ يىل 1 ـ ئايدا ناھىيىلىك دوختۇرخانىنىڭ نامى ناھىيىلىك «خەلق» دوختۇرخانىسىغا ئۆزگەرتىلدى. 1960 ـ يىلى ناھىيىلىك «خەلق» دوختۇرخانىسىدا 20 ئادەمدىن كېسەل كارىۋىتى قويۇلدى. 1963 ـ يىلى كېسەل كارىۋىتى 22گە، بىر يىلدا كېسەلخانىدا يېتىپ داۋالانغان كېسەل 425 ئادەم (قېتىم) گە، كېسىلى ساقايغانلار 357 ئادەم (قېتىم) گە، ساقىيىش نىسبىتى 84%گە، ئامبۇلاتورىيىدە يىللىق كېسەل كۆرسەتكەنلەر 57 مىڭ 700 ئادەم (قېتىم) گە يەتتى. 1985 ـ يىلى شەھەرلىك «خەلق» دوختۇرخانىسىدا 100 كېسەل كارىۋىتى بار بولدى، دوختۇرخانىدىكى ئىشچى-خىزمەتچى 123 كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە بىر كاندىدات باش ۋراچ، ئۈچ مەسئۇل ۋراچ، 11 ۋراچ، 12 فېلدشېر، تۆت سېستىرا، 33 يارىمچى سېستىرا، بىر پراۋىزور، ئۈچ فارماتسىپ، بىر لابوراتورىيە دوختۇرى، ئۈچ تۇغۇت ئانىسى بار؛ ئامبولاتورىيىدە كۆنۈك كېسەل كۆرۈش مىقدارى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 130 ئادەم (قېتىم) گە يەتتى. 1988 ـ يىلى 900 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىنىپ 3800 كۋادرات مېتىرلىق كېسەلخانا سېلىندى.

1990 ـ يىلى ئىچكى كېسەللىكلەر بۆلۈمى، تاشقى كېسەللىكلەر بۆلۈمى، تۇغۇت بۆلۈمى، بالىلار كېسەللىكلىرى بۆلۈمى، يەنە ئەزا كېسەللىكلىرى بۆلۈمى، يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر بۆلۈمى، جۈڭگوچە داۋالاش بۆلۈمى قاتارلىق بۆلۈملەر تەسىس قىلىندى، كېسەل كارىۋىتى 130 غا يەتتى. دوختۇرخانىدا 167 ئىشچى ـ خىزمەتچى (بۇنىڭ ئىچىدە مىللىي ئىشچى ـ خىزمەتچى 62) بار، 139 سەھىيە تېخنىكا خادىمى (بۇنىڭ ئىچىدە مىللىي سەھىيە تېخنىكا خادىمى 52) بار، بۇنىڭ ئىچىدە كاندىدات باش ۋراچ ئۈچ، مەسئۇل ۋراچ (سېستىرا، دورىگەر پراۋىزور) 21، باشقا سەھىيە تېخنىكا خادىمى 115. مۇشۇ

بىر يىلدا ئامبولاتورىيىدە كېسەل كۆرسەتكەنلەر 100 مىڭ ئادەم (قېتىم) دىن ئاشتى، 3437 ئادەم (قېتىم) كېسەلخانىدا يېتىپ داۋالاندى.

شەھەرلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكتى 1956 ـ يىل 7 ـ ئايدا ناھىيىلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكتى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ قارىسىغىدا يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش گۇرۇپپىسى، داۋالاش گۇرۇپپىسى تەسىس قىلىندى، يەنە ئىشچى ـ خىزمەتچىسى بار بولدى. 1957 ـ يىل 11 ـ ئايدا ناھىيىلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

1965 ـ يىلى ناھىيىلىك «خەلق» دوختۇرخانىسىدا يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش گۇرۇپپىسى تەسىس قىلىندى، شتاتى ئۈچ قىلىپ بېكىتىلدى.

1973 ـ يىل 5 ـ ئايدا يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش كەسپى ناھىيىلىك «خەلق» دوختۇرخانىسىدىن ئايرىپ چىقىلىپ، ناھىيىلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكتى قۇرۇلدى. 1979 ـ يىلى ناھىيىلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكتىدا ئانا ـ بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش گۇرۇپپىسى تەسىس قىلىندى، پونكىت بويىچە ئىشچى ـ خىزمەتچى سەككىزگە يەتتى.

1982 ـ يىلى شەھەرلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكتى قۇرۇلدى، تۆت ئىشچى ـ خىزمەتچىسى بار بولدى.

1984 ـ يىلى ناھىيىلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكتى شەھەرلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكتى بىلەن بىرلەشتۈرۈۋېتىلدى، شەھەرلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكتىدا يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش گۇرۇپپىسى، ساھىيە گۇرۇپپىسى، يېمەكلىكلەر تازىلىقى گۇرۇپپىسى، تەجرىبىخانا ۋە مالىيە بۆلۈمى تەسىس قىلىندى. 1987 ـ يىلى شەھەرلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكتىدا يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش بۆلۈمى، يېمەكلىكلەر تازىلىقى بۆلۈمى، ساھىيە بۆلۈمى، يەرلىك كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش بۆلۈمى، تۇبېركۇلىيوز كېسەللىكىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش بۆلۈمى، تەجرىبىخانا، رېنتگېن نۇرى تارقىلىق دىئاگنوز قويۇش بۆلۈمى، مالىيە بۆلۈمى ۋە ئىشخانا تەسىس قىلىندى، ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 33كە يەتتى. 1990ـيىلى ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 50كە كۆپەيدى (سىللىي 15)، بۇنىڭ ئىچىدە ساھىيە تېخنىكا خادىمى 46 (سىللىي 14). ساھىيە تېخنىكا خادىملىرى ئىچىدە كاندىدات باش ۋراچ بىر، مەسئۇل ۋراچ تۆت، ۋراچ 19، فېلدشېر 22.

شەھەرلىك ئانا ـ بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش پونكتى 1956 ـ يىل 8 ـ ئايدا كورلا ناھىيىلىك ئانا ـ بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش پونكتى قۇرۇلۇپ، ئىككى تۇغۇت ئانىسى، ئىككى كېسەل كۈتكۈچى بار بولدى. 1958 ـ يىلى خىزمەتچى خادىم بەشكە كۆپەيدى. 1960 ـ يىلى ناھىيىلىك ئانا ـ بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش پونكتى ناھىيىلىك «خەلق» دوختۇرخانىسىغا قوشۇۋېتىلدى. 1961 ـ يىلى ناھىيىلىك «خەلق» دوختۇرخانىسىدا ئانا ـ بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش گۇرۇپپىسى تەسىس قىلىندى.

1979 ـ يىل 4 ـ ئايدا ناھىيىلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكتىدا ئانا ـ بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش گۇرۇپپىسى تەسىس قىلىندى، كەسپىي تېببىي خادىمدىن ئۈچى بار بولدى.

1980 ـ يىل 4 ـ ئايدا كورلا شەھەرلىك ئانا ـ بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش پونكتى قۇرۇلدى، ئىشچى ـ خىزمەتچىسى ئالتىگە يەتتى.

1984 ـ يىل 4 ـ ئايدا ناھىيىلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكتىنىڭ ئانا ـ بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش گۇرۇپپىسى شەھەرلىك ئانا ـ بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش پونكتى بىلەن بىرلەشتۈرۈۋېتىلدى، شەھەرلىك ئانا ـ بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش پونكتىدا ئانىلارنىڭ ساقلىقىنى ساقلاش گۇرۇپ-

پەسلى، بالىلارنىڭ ساقلىقىنى ساقلاش گۈرۈپپىسى تەسىس قىلىندى، پونكىت بويىچە گىشچى - خىزمەتچى 13 كە يەتتى.

1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا شەھەرلىك ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش پونكىتىدا ئانىلارنىڭ ساقلىقىنى ساقلاش بۆلۈمى، بالىلارنىڭ ساقلىقىنى ساقلاش بۆلۈمى، ساقلىقىنى ساقلاش بۆلۈمى تەسىس قىلىندى، گىشچى - خىزمەتچىسى 23 (سىللىي توققۇز) كە يەتتى، بۇنىڭ گىچىدە سەھىيە تېخنىكا خادىمى 20 (سىللىي ئالتە)؛ مەسئۇل ۋراچ ئۈچ، ۋراچ 12، فېلدشېر بەش.

2. ئاساسىي قاتلام داۋالاش ئاپپاراتلىرى

1956 - يىل 4 - ئايدا كورلا ناھىيىسىدە، قوشئېرىق يېزىلىق شىپاخانا بىلەن قارايۇلغۇن يېزىلىق شىپاخانا قۇرۇلدى. 1958 - يىلى ناھىيە بويىچە خەلق گۈگشىبى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئارقا - ئاقسەدىن 11 گۈگشىي (مەيدان) دا شىپاخانا، توققۇز چوڭ ئەترەتتە سەھىيە ئۈيى قۇرۇلدى، خادىملار تەدرىجىي سەپلەندى. ئۈي - ئىمارەت سېلىنىپ، ئاددىي ئۈسكۈنىلەر سەپلەندى. 1965 - يىلى گۈگشىلىق شىپاخانا گۈگشىي دوختۇرخانىسىغا ئۆزگەرتىلدى. 1974 - يىلى چوڭ ئەترەتلەردىكى سەھىيە ئۈيى 31 گە يەتتى. ئۇنىڭغا 108 «يالاڭ ئاياغ دوختۇر»، 46 سەھىيە خادىمى سەپلەندى. 1985 - يىلى گۈگشىلىق دوختۇرخانا. نىلار يېزىلىق دوختۇرخانىغا ئۆزگەرتىلدى. 1988 - يىلى يېزا ئاساسىي قاتلام ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش تورى ئاساسىي جەھەتتىن شەكىللەندى. شەھەر بويىچە يېزا، مەيدان سەھىيە - ساقلىقىنى ساقلاش خادىمى سەككىزگە، تۇغۇت ئانىسى 54 كە يەتتى.

1990 - يىلى شەھەر بويىچە يېزا (مەيدان) لىق دوختۇرخانا (شىپاخانا، بۆلۈم) 15گە، كەنت سەھىيە پونكىتى 40 قا، گىشچى - خىزمەتچىسى 146گە يەتتى، بۇنىڭ گىچىدە سەھىيە تېخنىكا خادىمى 132، 115 كېسەل كارىۋىتى بار.

كورلا شەھىرىنىڭ 1990 - يىلدىكى ئاساسىي قاتلام داۋالاش ئاپپاراتلىرى ۋە ئۇلارنىڭ خادىملىرىنىڭ ئەھۋالى

جەدۋەل: 30 — 1

ئاپپارات نامى	گىشچى، خىزمەتچى		سەھىيە تېخنىكا خادىمى									كېسەل كارىۋىتى
	ئومۇمىي سانى	ئانا، بالىلار ساقلىقى گىشچى - خىزمەتچى	ئومۇمىي سانى	بۇنىڭ گىچىدە								
				مەسئۇل ۋراچ	ۋراچ	سېستىرا	لابورانت	فېلدشېر	فارماتسېۋت	يارىدەمچى سېستىرا	ئۇغۇتخانا ئىشلەتكۈچى	كونتكۇچى
شاڭخۇ يېزىلىق شىپاخانا	14	12	12		3			3	1	4		1	10
چاربۇغ يېزىلىق شىپاخانا	20	13	16	1	2	1	1	2	2	6	1		20

لەگگەر بېزىلىق شىپاخانا	14	13	13	1	1	2		5		4			10
قوشتېرەك بېزىلىق شىپاخانا	12	11	11	1	1	1		5			2	1	10
بېگشەھەر بېزىلىق شىپاخانا	13		11	3	1	2		3			1	1	5
توۋۇرچى بېزىلىق شىپاخانا	13	12	13	1	1	1	1	2	1	4	1	1	10
تېكىچى بېزىلىق شىپاخانا	14	13	13	1		2		5		2	1	1	15
ئاۋات بېزىلىق شىپاخانا	13	11	13	2	2		1	1		4	1	1	10
قارايۇلغۇن بېزىلىق شىپاخانا	9	8	8	1	1			3		2		1	8
يۇخۇي بېزىلىق شىپاخانا	6	5	5					2		2			5
بېگشەھەر رايونلۇق شىپاخانا	6	2	6		2			2		2			2
چەرچى ناھۇجىلىك مەيدانى شە- چاخانىسى	3	3	3					1		2			
يەتوغۇ دېھقانچىلىق مەيدانى شە- چاخانىسى	4		4		1	1				1		1	10
يۇخۇي دېھقانچىلىق مەيدانى شە- چاخانىسى	4		4	1						3			
يۇخۇي چارۋىچىلىق فېرمىسى ساقلىقنى ساقلاش ئۈيى	1	1	1							1			
جەمئىي	146	104	132	12	15	10	3	34	4	37	7	10	115

3. يەككە شىپاخانا

1950 - يىلى يەككە تىۋىپ قاسىم قادىر ناھىيە بازىرىدا تېبابەتچىلىك بىلەن شۇغۇللىناتتى، ئۇ، ئاساسلىقى تېرە، كېسەللىكى، رىماتىزىم ۋە ئايالاردا دائىم ئۇچرايدىغان كېسەللىكلەرنى داۋالايتتى. 1952-يىلى يەككە جۇڭيى تېۋىبى تاۋ لۇنجىن يەنجى ناھىيىسىدىن كورلا ناھىيىسىگە كۆچۈپ كېلىپ جۇڭگو تېبابىتى ئامبولاتورىيىسى ئاچتى، بۇ ئامبولاتورىيىدە ئۇچ خادىم بار بولۇپ، ئىچكى كېسەللىكلەر بۆلۈمى، ئايالار كېسەللىكلىرى بۆلۈمى ۋە بالىلار كېسەللىكلىرى بۆلۈمى تەسىس قىلىندى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» نىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە يەككە شىپاخانىلار تارقىلىپ كەتتى.

70 - يىللاردا تىۋىپ قۇربان كىچىك ئاساسلىقى سۈنۈق، سۆڭەك بوغۇمى ئامراپ كېتىش ۋە چىقىپ كېتىش كېسەللىكلىرىنى داۋالىدى، ئۇ داۋالىغان كېسەللەرنىڭ ساقىيىش ئۈنۈمى يۇقىرى بولغانلىقتىن، ئاممىنىڭ چوڭقۇر ئىشەنچىسىگە ئېرىشتى.

80 - يىللاردىن كېيىن يەككە تېۋىپلار كۆپەيدى. 1990 - يىلى ئەھەر بويىچە يەككە شىپاخانا 64كە، خادىمى 70 كە يەتتى.

4. كورلا شەھىرىدە تۇرۇشلۇق ئاساسلىق تېببىي داۋالاش ئاپپارا-راتلىرى

بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق «خەلق» دوختۇرخانىسى 1955 ـ يىل 4 ـ ئايدا كورلا ناھىيىلىك «خەلق» دوختۇرخانىسى ئاساسىدا كورلا ۋىلايەتلىك «خەلق» دوختۇرخانىسى قۇرۇلدى. دوختۇرخانا بويىچە 28 ئىشچى ـ خىزمەتچى بار بولدى. 1956 ـ يىلى ۋىلايەتلىك «خەلق» دوختۇرخانىسى يېڭى جايغا كۆچتى. 1960 ـ يىلى كورلا ۋىلايەتلىك «خەلق» دوختۇرخانىسى ئەسلىدىن قالدۇرۇلۇپ بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق «خەلق» دوختۇرخانىسى قۇرۇلدى. ئاپتونوم ئوبلاستلىق «خەلق» دوختۇرخانىسى ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 118 مو، بۇ، ناھىيە دەرىجىلىك شتاتتىكى ئونىۋېرسال دوختۇرخانا.

1990 ـ يىلنىڭ ئاخىرىدا بۇ دوختۇرخانىدا ئىچكى كېسەللىكلەر بۆلۈمى، تاشقى كېسەللىكلەر بۆلۈمى، تۇغۇت بۆلۈمى، بالىلار كېسەللىكلىرى بۆلۈمى، يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر بۆلۈمى، جۇڭگوچە داۋالاش بۆلۈمى، بەش ئەزا بۆلۈمى، تېرە كېسەللىكلىرى بۆلۈمى، جىددىي قۇتقۇزۇش بۆلۈمى قاتارلىق كىلىنىكىلىق بۆلۈملەر تەسىس قىلىندى، دوختۇرخانىدا 437 كېسەل كارىۋىتى، 591 ئىشچى ـ خىزمەتچى بار بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئىشچى ـ خىزمەتچى 214، ساھىبە تېخنىكا خادىمى 457. ساھىبە تېخنىكا خادىملىرى ئىچىدە باش ۋراچ، كاندىدات باش ۋراچ 24، مەسئۇل ۋراچ (پراۋنزور، سېستىرا، تېخنىك) 89، ۋراچ (پراۋنزور، سېستىرا، تېخنىك) 209، فېلدشېر (فارماتسىپ، يارەمچى سېستىرا، يارەمچى تېخنىك) 135.

1990 ـ يىلى كېسەلخانىغا قوبۇل قىلىنغانلار 8500 ئادەم (قېتىم) گە، ئامبۇلاتورىيىدە بىر يىلدا كېسەل كۆرسەتكەنلەر 230 مىڭ ئادەم (قېتىم) گە، ئونتۇرا ھېساب يىلەن كۈنىگە كېسەل كۆرسەتكەنلەر 806 ئادەم (قېتىم) گە يەتتى. داۋالاش ئۈسكۈنىسىدىن 138ى بار، بۇنىڭ ئىچىدە قىممىتى 1000 يۈەنلىكتىن 10 مىڭ يۈەنلىككىچە بولغان ئۈسكۈنە 88، قىممىتى 10 مىڭ يۈەنلىكتىن 100 مىڭ يۈەنلىككىچە بولغان ئۈسكۈنە 40، قىممىتى 110 مىڭ يۈەنلىكتىن 490 مىڭ يۈەنلىككىچە بولغان ئۈسكۈنە ئىككى. بۇ دوختۇرخانىنىڭ ئاشقى كېسەللىكلەر بۆلۈمى ئۆز تېخنىكا سۈڭكى ئارقىلىق باش سۈڭكىنىڭ كەمتۈك يېرىنى داۋالاشتا مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشتى؛ ئەتراپ نېرۋىلىرىنى كۆچۈرۈپ نېرۋىنىڭ توسۇلۇپ قېلىپ زەخمىلىنىشىنى داۋالاشتا ۋە چېكە مۈسكۈل پەردىسىنى كۆچۈرۈپ مېڭە قان تومۇرلىرىنىڭ توسۇلۇپ قېلىشىنى داۋالاشتا ياخشى ئونۇمگە ئېرىشتى؛ مېتروندازولنى ئۈچەيگە قويۇش ۋە VB_6 ئوكۇلى بىلەن قاتما كېسەللىكىنى داۋالاش، «139» ئوكۇلىنى ئۇرۇش ئارقىلىق جىگەر راكى قاتارلىق كېسەللىكلەرنى داۋالاشتا بىر قەدەر قانائەتلىنەرلىك پېتىنقى مەزگىللىك داۋالاش ئونۇمىگە ئېرىشتى.

قۇرۇقلۇق ئارمىيە «273» دوختۇرخانىسى بۇ دوختۇرخانا 1975 ـ يىلى كورلا ناھىيىسىگە كىرىپ ئورۇنلاشتى ۋە لەنجۇ ھەربىي رايونى ئارقا سەپ تەمىنات بۆلۈمىنىڭ 31 ـ شۆبە بۆلۈمىگە قارىدى.

1990 ـ يىلى بۇ دوختۇرخانىدا ئىچكى كېسەللىكلەر بۆلۈمى، تاشقى كېسەللىكلەر بۆلۈمى، بەش ئەزا كېسەللىكلىرى بۆلۈمى، تۇغۇت بۆلۈمى، يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر بۆلۈمىدىن ئىبارەت بۆلۈملەر تەسىس قىلىندى، 240 كېسەل كارىۋىتى بار بولدى. داۋالاش تېخنىكا تايانچلىرى ئىچىدە باش ۋراچتىن بەشى، كاندىدات باش ۋراچتىن 12سى، مەسئۇل ۋراچتىن 28ى بار.

1990 ـ يىلى بۇ دوختۇرخانىدا B تىپلىق ئۇلترا ئاۋاز دولقۇنى ئارقىلىق دىئاگنوز قويۇش ئاپپاراتى، ئېلېكترو ئېنسېفالوگراممۇ، ئاشقازان ئەينەكى، 500 مىللىئامپېرلىق رېنتگېن ئاپپاراتى، لازېر نۇرى

ئارقىلىق داۋالاش ئاپپاراتى، بەدەن سىرتىدىن ئۇرۇپ چۈشۈرۈش ئۈسكۈنىسى، قانلىق رادىئاكتىپلىق داۋالاش ئۈسكۈنىسى، قاندىكى گازنى ئانالىز قىلىش ئەسۋابى، قان ئايرىش ئاپپاراتى، ئېلېكترونلۇق نۇر تەكشۈرۈش ئەسۋابى، يۈرەكتىلىك ئىقتىدارىنى ئۆلچەش ئەسۋابى قاتارلىق چوڭ - ئوتتۇرا تىپلىق 160 تېببىي داۋالاش ئۈسكۈنىسى بار. شۇ يىلدا ئامبولاتورىيىدە كېسەل كۆرسەتكەنلەر تەخمىنەن 70 مىڭ ئادەم (قېتىم) گە، كېسەلخانىغا قوبۇل قىلىنغانلار 5000 ئادەم (قېتىم) گە يەتتى. بۇ دوختۇرخانا نېرۋا ناشقى كېسەللىكلەر بۆلۈمى ۋە كۆيۈكنى داۋالاش كەسپى جەھەتتە شىنجاڭ ھەربىي رايونى ۋە بايىنغولىن ئوبلاستىنىڭ سەھىيە ساھەسىدە ئالدىنقى قاتارغا ئۆتتى. باشقا ناشقى كېسەللىكلەر بۆلۈمىدە تالالىق ناشقى كېسەللىكلەر بۆلۈمىنىڭ چىگەر قانىتىنى ئېلىۋېتىش، ئۈزۈلگەن بارماقنى ئۇلاش ۋە دائىرىسى چوڭراق كۆيۈك يارىسىنى كاتېخول بىلەن داۋالاش ئىشلىرىنى ئېلىپ بارالايدۇ.

جەنۇبىي شىنجاڭ تۇمۇر يولى كورلا ۋاقىتلىق باشقارمىسى دوختۇرخانىسى بۇ دوختۇرخانا 1984 - يىلى قۇرۇلدى، ئۇ جەنۇبىي شىنجاڭ تۇمۇر يولى ۋاقىتلىق باشقارمىسىنىڭ سەھىيە بۆلۈمىگە قارايدۇ، جەنۇبىي شىنجاڭ تۇمۇر يولى بويىچە تېببىي داۋالاش - ساقلىقنى ساقلاش مەركىزى ھېسابلىنىدۇ.

1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا دوختۇرخانىنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىسى 193 كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە دوختۇر 64، سېستىرا 80، دورا ياسىغۇچى خادىم 12، باشقا سەھىيە تېخنىكا خادىمى 37. دوختۇرخانىدا بالىلار ئىچكى كېسەللىكلىرى بۆلۈمى، ئايالالار ناشقى كېسەللىكلىرى بۆلۈمى ۋە ئامبولاتورىيە تەسىس قىلىنىدى، يەر يىلدا ئامبولاتورىيىدە كېسەل كۆرسەتكەنلەر 14 مىڭ 400 ئادەم (قېتىم) گە، كېسەلخانىدا يېتىپ داۋالانغانلار 1648 ئادەم (قېتىم) گە يەتتى.

ئاساسلىق تېببىي داۋالاش ئۈسكۈنىلىرىدىن B تىپلىق ئولتىرا ئاۋاز دولقۇنى ئارقىلىق دىئاگنوز قويۇش ئاپپاراتى، ئاشقازان ئەينەكى، 500 مىللىئامپېرلىق رېنتگېن ئاپپاراتى، ئېلېكتروكاردىئوگراممۇ ئاپپاراتى، نارکوز قىلىش ئاپپاراتى، ئۇنىۋېرسال ئوپېراتسىيە كارىۋېتى، چىش كېسەللىكلىرىنى ئۇنىۋېرسال داۋالاش ئۈسكۈنىسى، ئۆسمىنى تەكشۈرۈش ئاپپاراتى، بەدەن سىرتىدىن ئۇرۇپ چۈشۈرۈش ئۈسكۈنىسى، مېڭە، يۈرەك پائالىيىتىنى كۆزىتىش ئۈسكۈنىسى، ئەپەس يولىنى داۋالاش ئۈسكۈنىسى قاتارلىقلار بار.

يېزا ئىگىلىك 2 - شىسى كورلا دوختۇرخانىسى بۇ دوختۇرخانا 1974 - يىلى قۇرۇلغان بولۇپ، ئىگىلىگەن ئومۇمىي يەر كۆلىمى 9.134مو، قۇرۇلۇش كۆلىمى 8422 كۋادرات مېتر.

1990 - يىلى دوختۇرخانىدىكى ئىشچى - خىزمەتچى 173كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە سەھىيە تېخنىكا خادىمى 136، سەھىيە تېخنىكا خادىملىرى ئىچىدە ۋاراچ (پراۋىزور، سېستىرا، تېخنىك) تىن ئۈستى سەھىيە تېخنىكا خادىمى 37. دوختۇرخانىدا تېببىي داۋالاش، تېپابەتچىلىك تېخنىكىسى بۆلۈمىدىن 17سى تەسىس قىلىنىدى، 170 كېسەل كارىۋېتى بار (تەپسىلاتنى «يېزا ئىگىلىك بوز يەر ئۇزلەشتۇرۇش قىسمى» دىن كۆرۈڭ).

II باب

تېببىي داۋالاش

1 § . داۋالاش تېخنىكىسى

1. جۇڭگوچە داۋالاش

1968 ـ يىلى جۇڭگو تېبابىتى دوختۇرى بې دېدا شاڭخەي جۇڭگو تېبابىتى ئىنستىتۇتىنى پۈتتۈرۈپ، شاڭخەي گۈڭشېڭىنىڭ دوختۇرخانىسىغا تەقسىم قىلىندى. 1971 ـ يىلى بۈگۈر ناھىيىسىنىڭ ئەشمە يېزىسىدىكى ئايتونوم رايونىنىڭ «7 ـ ماي» كادىرلار مەكتىپىدىن پۈتكەپ كېلىنگەن جۇڭگو تېبابىتى ۋراچى ۋالۇ لىيەنچاۋ ناھىيىلىك «خەلق» دوختۇرخانىسىدا جۇڭگوچە داۋالاش ئامبۇلاتورىيىسى تەسىس قىلىپ، ئاساسلىقى ئاشقازان كېسەللىكى، بوغۇم يالۇغى كېسەللىكى، ئايالالار كېسەللىكى قاتارلىقلارنى داۋالىدى. 1977 ـ يىلى ۋالۇ لىيەنچاۋ كېسەل سەۋەبى بىلەن ئۇرۇمچىگە يۆتكىلىپ كەتتى. 1979 ـ يىلى بې دېدا شاڭخەي گۈڭشېڭىدىن كورلا ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسىغا يۆتكىلىپ كېلىپ، جۇڭگوچە داۋالاش ئامبۇلاتورىيىسىنىڭ خىزمىتىگە رىياسەتچىلىك قىلدى.

1990 ـ يىلى شەھەرگە قاراشلىق تېببىي داۋالاش ئاپپاراتلىرىدىكى جۇڭگو تېبابىتى سەھىيە تېخنىكا خادىمى 13كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە كاندىدات باش ۋراچى بىر، مەسئۇل ۋراچى بىر، ۋراچ ئالتە، فېلدشېر ئۈچ، فارماتسىپ ئىككى. شەھەرلىك «خەلق» دوختۇرخانىسىنىڭ جۇڭگو تېبابىتى بۆلۈمىدە ئىچكى كېسەللىكلەرنى داۋالاش ئاساس قىلىنىدۇ، بۇۋاسىر كېسەللىكلەر بۆلۈمى ۋە جۇڭگو تېبابىتى ئەرلەر كېسەللىكلىرى بۆلۈمى تەسىس قىلىندى.

1977 ـ يىل 4 ـ ئايدا جۇڭگو تېبابىتى دوختۇرى شېۋلۇ دۇڭيۈەن چارباغ گۈڭشېلىق دوختۇرخانىغا يۆتكىلىپ كەلدى، دوختۇرخانىغا جۇڭگو تېبابىتى بويىچە مەككىز كېسەل كارىۋىتى قويۇلدى، جۇڭگو تېبابىتى بويىچە ئىچكى كېسەللىكلەر بۆلۈمى ۋە ئايالالار كېسەللىكلىرى ئامبۇلاتورىيىسى تەسىس قىلىندى. 1986 ـ يىلى شېۋلۇ دۇڭيۈەن چارباغ يېزىلىق دوختۇرخانىسىنىڭ باشلىقلىقىنى ئۈستىگە ئالدى. 1990ـ يىلى چارباغ يېزىلىق دوختۇرخانىسىنىڭ ئامبۇلاتورىيىسىدە كېسەل كۆرسەتكەنلەر 9000 ئادەم (قېتىم) دىن، دوختۇرخانىدىن چىققان كېسەل 400 ئادەم (قېتىم) دىن ئاشتى، كېسەللەرنىڭ ياخشىلىنىش نىسبىتى 97.8%كە، ساقىيىش نىسبىتى 89.7% كە يەتتى.

2. غەربچە داۋالاش

50 ـ يىللارنىڭ دەسلىپىدە ناھىيىلىك دوختۇرخانا تولغاق، ئىچى موزۇش، زۇكام، يۆتەل،

ئىشىش، جاراھەتلەرنى تېگىش قاتارلىق دائىم ئۇچرايدىغان كېسەللىكلەرنى داۋالاش بىلەنلا چەكلىنەتتى.

60 ـ يىللارنىڭ دەسلىپىدە رېنتگېن ئارقىلىق تەكشۈرۈش ۋە فان، سۈيدۈك، چوڭ تەرەت، خەپرۈكنى تەكشۈرۈشتىن ئىبارەت تۆت چوڭ ئادەتتىكى تەكشۈرۈش بولغا قويۇلۇپ، دائىم ئۇچرايدىغان كېسەللىكلەرگە توغرا دىئاگنوز قويۇشنىڭ ئۇنۇمى ئۆستۈرۈلدى. 1965 ـ يىلى ناھىيىلىك دوختۇرخانىدا چوڭ ئىچكى كېسەللىكلەر بۆلۈمى (ئىچكى كېسەللىكلەر بۆلۈمى، بالىلار كېسەللىكلىرى بۆلۈمى، يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر بۆلۈمى) ۋە چوڭ تاشقى كېسەللىكلەر بۆلۈمى (تاشقى كېسەللىكلەر بۆلۈمى، تۇغۇت بۆلۈمى، بەش ئەزا كېسەللىكلىرى بۆلۈمى) ئايرىلدى. يۇقىرى دەرىجىلىك دوختۇرخانىلارنىڭ يېتەكچىلىكىدە سوقۇر ئۇچەينى ئېلىۋېتىش، چوقۇقنى داۋالاش قاتارلىق بەدەننىڭ تۆۋەنكى قىسمىغا دائىر ئوپېراتسىيە چىنى يولغا قويدى. 80 ـ يىللارغا قەدەم قويۇلغاندىن كېيىن، كىلىنىكىدا قەدەممۇ قەدەم بۆلۈملەرگە ئايرىلدى، تاشقى كېسەللىكلەر بۆلۈمى ئاشقازاننى، بالىياتقۇنى كېسىۋېتىش، تۇغۇت ئوپېراتسىيىسى قىلىش قاتارلىق بىر قەدەر چوڭ ئوپېراتسىيىلەرنى قىلالايدىغان بولدى، تاشقى كېسەللىكلەر بۆلۈمىدە ئاركوز قىلىش ئۇسۇلىدىمۇ بەدەننىڭ ئايرىم قىسمىنى ئاركوز قىلىش، ئۇمۇرتقا قىسمىنى ئاركوز قىلىش، چىن ئېغىرنى پۈرتىش ئارقىلىق پۈتۈن بەدەننى ئاركوز قىلىشقا تەرەققىي قىلدى.

1990 ـ يىلى شەھەرلىك دوختۇرخانىدىكى تاشقى كېسەللىكلەر ئوپېراتسىيىسى 211 قېتىمغا يەتتى، ئاشقازان، ئۆت خالتىسى، قالقان بەز، سۈنۈقنى ئېچىدىن مۇقىملاشتۇرۇش، مۇرەككەپ سوقۇر ئۇچەي ئوپېراتسىيىلىرىنى مۇستەقىل قىلالايدىغان بولدى. تۇغۇت بۆلۈمىدە 44 قېتىم تۇغۇت ئوپېراتسىيىسى قىلىندى، بۇ بۆلۈم قېيىن تۇغۇت ئوپېراتسىيىسىنى، تۇغۇت قىسقۇچى ئوپېراتسىيىسى، باش سۈڭەك ئوپېراتسىيىسى، ھامىلىنى پارچىلاپ ئېلىش ئوپېراتسىيىسى، سۈنئىي بالا چۈشۈرۈشتە تۇغۇت قىسقۇچى بىلەن قىسىپ قىرىش ئوپېراتسىيىسى قاتارلىقلارنى قىلالايدىغان، بالىياتقۇ يېرىلىشنى، بالىياتقۇ سىرتىدا ھامىلە پەيدا بولۇشنى داۋالىيالايدىغان بولدى. ئىچكى كېسەللىكلەر بۆلۈمىدە خەتەرلىك، ئېغىر كېسەلدىن 63 ئادەم (قېتىم) داۋالاندى، خەتەرلىك، ئېغىر كېسەلدىن 23 ئادەم (قېتىم) قۇتقۇزۇۋېلىندى، 187 ئادەم (قېتىم) جىددىي قۇتقۇزۇش بويىچە داۋالاندى ھەمدە پېنسىلىن رىئاكسىيىسى بىلەن شۇك بولۇپ قالغان بىر بىمارنى قۇتقۇزۇش ئىشى مۇۋەپپەقىيەتلىك بولدى.

1990 ـ يىلى شەھەر بويىچە 15 يېزا، مەيدان دوختۇرخانىسى (شىپاخانا، بۆلۈم) ۋە بېگىشەھەر رايونى دوختۇرخانىسىدىكى مەسئۇل ۋراچ 12گە، ۋراچ 15كە، ياشقا دوختۇر، سىستىرا 105كە، كېسەل كارىۋېتى 115 كە يەتتى. بۇ دوختۇرخانىلار ئاساسلىقى دائىم ئۇچرايدىغان، كۆپ كۆرۈلىدىغان كېسەللىك بەلرنى داۋالايدۇ. چارباغ، لەنگەر، قوشئېرىق، توۋۇرچى، بېگىسار يېزىلىق دوختۇرخانىلارنىڭ ئامبولاتور بىيىسىدە بىر يىلدا كېسەل كۆرسەتكەنلەر 1200 ئادەم (قېتىم) دىن 5000 ئادەم (قېتىم) گە، بىر يىلدا كېسەلخانىدا يېتىپ داۋالانغانلار 200دىن كۆپرەك ئادەم (قېتىم) گە يەتتى. كېسەللەرنىڭ ساقىيىش نىسبىتى 90%تىن ئاشتى. لەنگەر، توۋۇرچى، قارا يۇلغۇن، چارباغ، ئاۋات يېزىلىق دوختۇرخانىلار بېگىشەھەر رايونلۇق دوختۇرخانىدا كېچىك تېپتىكى رېنتگېن ئاپپاراتى، مىكروسكوپ، ئوپېراتسىيە كارىۋېتى قاتارلىق تېببىي داۋالاش ئۈسكۈنىلىرى بار بولدى ھەمدە رېنتگېن ئارقىلىق تەكشۈرۈش، ئادەتتىكى تەكشۈرۈش ۋە ئادەتتىكى كېچىك ئوپېراتسىيىلەرنى قىلىش شارائىتى ھازىرلاندى.

§ 2 . داۋالاش ئۈسكۈنىلىرى

مۇشۇ ئەسىرنىڭ 40 — 50 ـ يىللىرىدا ناھىيىلىك دوختۇرخانىدا پەقەت تېرمومېتىر، تېگىشغۇچ،

قان بېسىملى ئۆلچىگۈچ، چىش تامبۇرى، قان توختىتىش قىستۇچى، موچىن، قايچا قاتارلىق ئاددىي داۋالاش ئۈسكۈنىلىرى بار ئىدى. 1960 ـ يىلى ئادەتتىكى كېسەل كارىۋىتىدىن 20سى قويۇلدى. 1961ـيىلى 30 مىللىئامپېرلىق رېنتگېن ئاپپاراتىدىن بىرى، مىكروسكوپتىن بىرى سېتىۋېلىندى. 1962ـيىلى ئۈنۈۋېرسال ئوپېراتسىيە كارىۋىتىدىن بىرى تولۇقلاندى. 1976 ـ يىلى شەھەرلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتى ئېچىلىپ ئىشلەتكەندىن كېيىن ئوتلاتقۇدىن بىرنى سېتىۋالدى.

1980 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە يېڭى ئەسۋاب، يېڭى ئۈسكۈنىلەر ئۈزلۈكسىز كۆپەيدى، پەقەت شەھەرلىك «خەلق» دوختۇرخانىسى، شەھەرلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتى، شەھەرلىك ئانا ـ بالىلارنىڭ ساقلىقىنى ساقلاش پونكىتىدا قىممىتى 1000 يۈەنلىكتىن يۇقىرى تېببىي داۋالاش ئۈسكۈنىسىدىن 47 سى تولۇقلاندى، جۈملىدىن شەھەرلىك «خەلق» دوختۇرخانىسى 500 مىللىئامپېرلىق رېنتگېن ئاپپاراتىدىن بىرنى، 200 مىللىئامپېرلىق رېنتگېن ئاپپاراتىدىن بىرنى ۋە 30 مىللىئامپېرلىق رېنتگېن ئاپپاراتىدىن بىرنى تولۇقلىدى، ئۇندىن باشقا B تىپلىق ئۇلترا ئاۋاز دولقۇنى ئارقىلىق دىئاگنوز قويۇش ئاپپاراتى، ئېلېكتروكاردىئوگراممـا ئاپپاراتى، تالالىق ئاشقازان ئەينەكى، جۈڭگو تېببابىتى كومپيۇتېرى (چاڭچېك 0520A تىپلىق ئاپپارات) قاتارلىق 30 ئۈسكۈنە تولۇقلاندى، يۇلارنىڭ قىممىتى 373 مىڭ 400 يۈەن.

1990 ـ يىلى شەھەرگە قارىشلىق تېببىي داۋالاش ئاپپاراتلىرىدا 245 كېسەل كارىۋىتى بار بولدى، يۇنىڭ ئىچىدە شەھەردىكىسى 130، يېزىدىكىسى 115.

1980 — 1990 ـ يىللاردا كورلا شەھەرلىك «خەلق» دوختۇرخانىسىغا قوشۇلغان داۋالاش ئۈسكۈنىلىرى

جەدۋەل: 30 — 2 بىرلىكى: دانە

ئىشلىتىشكە باشلىغان يىلى	ئۈسكۈنە نامى	سانى	ئىشلىتىشكە باشلىغان يىلى	ئۈسكۈنە نامى	سانى
1980	200 مىللىئامپېرلىق رېنتگېن ئاپپاراتى	1	1980	30 مىللىئامپېرلىق رېنتگېن ئاپپاراتى	1
1980	يۈرەك ئېلېكتروكاردىئوگراممـا ئاپپاراتى	2	1980	مىكروسكوپ	1
1980	توتلاتقۇ	1	1980	تېرموستات	1
1980	ئۈنۈۋېرسال ئوپېراتسىيە كارىۋىتى	1	1980	ناركوز قىلىش ماشىنىسى	1
1982	چىش كېسەللىكلىرىنى داۋالاش ماشىنىسى	1	1982	تېرموستات	1
1985	ئىككى كۆزلۈك مىكروسكوپ	1	1985	توتلاتقۇ	1
1985	بېسىم مۇقىملىغۇچ	1	1985	مۇنارسىمان دىستىلياتور	2

1986	تاشقازان ئەينەكى	1	1986	جۈڭگوچە داۋالاش كومپيۇتېرى	1
1986	500 مىللىئامپېرلىق رېنتگېن ئاپپاراتى	1	1986	يۈرەك، مېڭە پائالىيىتىنى كۆزىتىش ئەسۋابى	1
1986	ساپلاشتۇرۇش ئىش سۇپىسى	1	1987	ھىدرونىئونلۇق لازېر نۇرى ئاپپاراتى	1
1987	بوۋاسىر داۋالاش ماشىنىسى	1	1987	قانلام ئېقىمى قايقىسى	1
1987	مىكرو دانىچە تەكشۈرۈش ئەسۋابى	1	1988	ئاپتوماتىك رەڭ سىلىشتۇرغۇچ	1
1988	تاشقازان تازىلاش ماشىنىسى	1	1990	بەدەن سىرتىدىن ئۇرۇپ چۈشۈرۈش ماشىنىسى	1
1990	ئەرلەرنىڭ جىنسىي ئىقتىدارىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش سايمىنى	1	1990	مىكروسكوپ	1

قىسمەن بىللاردا كورلا شەھەرلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتىغا قوشۇلغان داۋالاش ئۈسكۈنىلىرى

جەدۋەل: 30 — 3

بىرلىكى: دانە

ئىشلەتكەن لىشكە باشلىغان يىلى	ئۈسكۈنە نامى	سانى	ئىشلەتكەن لىشكە باشلىغان يىلى	ئۈسكۈنە نامى	سانى
1976	توڭلاتقۇ	1	1980	توڭلاتقۇ	7
1980	مىكروسكوپ	4	1980	ئانالىز تارازىسى	2
1980	تېرموستات	2	1980	قۇرۇتۇش ساندۇقى	2
1986	50 مىللىئامپېرلىق رېنتگېن ئاپپاراتى	1	1986	200 مىللىئامپېرلىق رېنتگېن ئاپپاراتى	1
1988	توڭلىتىش ساندۇقى	2	1988	مىكرو نىشان ئۈزلىگۈچ	1
1988	فوتو سۈرەت سايمىنى	1	1988	ئاۋاز كۈچەيتىش ئۈسكۈنىسى	1

قىسمەن يىللاردا كورلا شەھەرلىك ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش پونكىتىغا قوشۇلغان داۋالاش ئۇسكۇنىلىرى

جەدۋەل: 30 — 4 بىرلىكى: دانە

ئىشلىتىلىشكە باشلىغان يىلى	ئۇسكۇنە نامى	سانى	ئىشلىتىلىشكە باشلىغان يىلى	ئۇسكۇنە نامى	سانى
1984	ئىككى خىل ئىشلىتىلىدىغان ئوپېراتسىيە كارىۋىتى	1	1986	50 مىللىئامپېرلىق رېنتگېن ئاپپاراتى	1
1986	B تىپلىق ئۇلترا ئاۋاز دولقۇنى ئارقىلىق دىئاگنوز قويۇش ئەسۋابى	1	1986	«002» لازېر نۇرى سايىسى	1
1988	توڭلاتقۇ	1			

§ 3 . داۋالىنىش تۈزۈمى

1. ھۆكۈمەت خىراجىتى بىلەن داۋالىنىش

1952 ـ يىل 10 ـ ئايدا ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى مەمۇرىي، كەسىپىي ئورۇنلاردىكى ئىشچى-خىزمەتچىلەرگە قارىتا ھۆكۈمەت خىراجىتى بىلەن داۋالىنىش تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. ھۆكۈمەت خىراجىتى بىلەن داۋالىنىشتىن بەھرىمەن بولىدىغانلار ھۆكۈمەت خىراجىتى بىلەن داۋالىنىش كېنىشكىسىنى ئېلىپ بەلگىلەنگەن داۋالىنىش ئورنىغا بېرىپ داۋالاندى. نوموۇر ھەققىنى داۋالانغۇچى ئۆزى تۆلىگەندىن سىرت، دورا پۇلى قاتارلىقلار پۈتۈنلەي ھۆكۈمەت پۇلىدىن چىقىم قىلىندى. شۇ يىلى ناھىيە بويىچە 250 ئادەم ھۆكۈمەت خىراجىتى بىلەن داۋالاندى. 1979 ـ يىلدىن ئىلگىرى ھۆكۈمەت خىراجىتى بىلەن داۋالىنىدىغان ھەربىر ئادەمنىڭ يىللىق خىراجەت كۆرسەتكۈچى 18 يۈەن قىلىنغانىدى. شۇنىڭدىن كېيىن ھۆكۈمەت خىراجىتى بىلەن داۋالىنىش خىراجىتى يىلدىن ـ يىلغا كۆپەيدى. 1984 — 1986 ـ يىلغىچە ھەر بىر ئادەمنىڭ يىللىق داۋالىنىش خىراجىتى 36 يۈەن قىلىنىپ ئۆز ئىدارىسىنىڭ ھۆددىگە ئېلىپ ئىشلىتىشى ئۈچۈن ئاجرىتىپ بېرىلدى، ئېشىپ كەتكەن قىسمىنى شەخسلەر ئۈستىگە ئالدى. كېسەلخانىلاردا يېتىپ داۋالانغانلارنىڭ خىراجىتى بىر ئۆتاش ئانچوت قىلىنىدى. 1987 ـ يىلى رېتسېپنىڭ ئالاھىدە يۇقىرى باھا چېكىنى بەلگىلەش شەرتى بىلەن، ئەسلىدىكى ھۆكۈمەت خىراجىتى بىلەن داۋالىنىش تۈزۈمى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1988 ـ يىلى شەھەر بويىچە 5400 ئادەم ھۆكۈمەت خىراجىتى بىلەن داۋالىنىشتىن بەھرىمان بولدى، ھۆكۈمەت خىراجىتى بىلەن داۋالىنىش خىراجىتى چىقىمى 703 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1990 ـ يىلى ئۆتتۈرا ھېساب بىلەن كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ھۆكۈمەت خىراجىتى بىلەن داۋالىنىش چىقىمى 140 يۈەنگە يەتتى.

2. ئەمگەك سۇغۇرتىسى بويىچە داۋالىنىش

50 ـ يىللاردا مالىيە ـ سودا، سانائەت ـ قاتناش، زاۋۇت، كان ـ كارخانىلاردىكى ئىشچى-خىزمەتچىلەرگە قارىتا ئەمگەك سۇغۇرتىسى بويىچە داۋالىنىش تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. ئەمگەك سۇغۇرتىسى بويىچە داۋالىنىش خىراجىتى كارخانا خىراجىتى ئىچىدىن ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر ئومۇمىي ئىش ھەققىنىڭ 5.5 پىرسەنتتى بويىچە ئاجرىتىلدى. ئەمگەك سۇغۇرتىسى بويىچە داۋالىنىدىغان ئور ۇنلار ئۈزۈگە يېقىن جايدىكى تېببىي داۋالاش ئورۇنلىرى بىلەن داۋالىنىش توختامى تۈزدى، ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر ھېسابات تالونىغا ئاساسەن بەلگىلەنگەن داۋالاش ئور ۇنلىرىغا بېرىپ كېسەل كۆرسەتتى، داۋالاش ئور ۇنلىرى ئىشچى-خىزمەتچىلەر تۇرۇشلۇق كارخانا بىلەن ئايدا بىر قېتىم ھېسابات قىلدى؛ ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنىڭ بېۋاستە تۇغقانلىرى ھەر بىر كىشى ئۈچۈن ئايدا 0.5 يۈەن تاپشۇردى، ئۇلارنىڭ دورا پۇلىنىڭ 50 پىرسەنتى ئاتچوت قىلىندى. 80 ـ يىللاردا كۆپ قىسىم ئور ۇنلاردىكى ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنىڭ كېسەلخانىدا يېتىپ داۋالىنىشىغا كەتكەن خىراجىتى يەنىلا بۇرۇنقى ئۇسۇل بويىچە قانچىلىك بولسا شۇنچە-لىك ئاتچوت قىلىندى. داۋالىنىش خىراجىتى ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنىڭ خىزمەت ئىستاژىنىڭ ئۇزۇن-قىسقىلىقى بويىچە بىر قانچە ئۈلچەمگە ئايرىلىپ، شەخسلەرنىڭ ھۆددىگە ئېلىپ ئىشلىتىشى ئۈچۈن بېرىلدى. 1990 ـ يىلى شەھەر بويىچە 3685 كىشى ئەمگەك سۇغۇرتىسى بويىچە داۋالىنىشتىن بەھرىمان بولدى.

3. ھەمكارلىشىپ داۋالىنىش

1958 ـ يىلى يېزىلاردا خەلق گۇڭشېسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، بىر قىسىم گۇڭشېلاردا ھەمكارلىشىپ داۋالىنىشنى سىناق قىلىش باشلاندى، گۇڭشېلاردا ھەمكارلىشىپ داۋالىنىشنى باشقۇرۇش كومىتېتى قۇرۇلدى، داۋالىنىش مەبلىغىنى گۇڭشې ئەزالىرى، ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرى، ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترەتلىرى بىرلىكتە تەييارلىدى. گۇڭشېلىق ھەمكارلىشىپ داۋالىنىشنى باشقۇرۇش كومىتېتىنىڭ بەلگە-لىمىسىگە ئاساسەن، ھەمكارلىشىپ داۋالىنىشقا قاتنىشىدىغانلار ھەربىر كىشى ئۈچۈن بىر يىلدا ئىككى يۈەندىن تۆت يۈەنگىچە داۋالىنىش فوندى تاپشۇردى، بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان ئائىلە ۋە ھەقسىزتەن قىيىنچىلىقى بار ئىنقىلابىي قۇربانلار، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرىنىڭ داۋالىنىش فوندى ئىشلەپچىقى-رىش ئەترەتلىرىنىڭ جامائەت فوندىدىن چىقىم قىلىندى. ھەمكارلىشىپ داۋالىنىشقا قاتناشقان گۇڭشې ئەزالىرى بەلگىلەنگەن يېزىلىق دوختۇرخانا ۋە كەنت شىپاخانىلىرىغا بېرىپ ھەقسىز داۋالاندى. 1964-يىلى ناھىيە بويىچە ئون گۇڭشې، 43 چوڭ ئەترەتتە ھەمكارلىشىپ داۋالىنىش يولغا قويۇلدى. 1979-يىلى يېزىلاردا ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيىتە تۈزۈمى تەدرىجىي يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، يېزىلاردىكى ھەمكارلىشىپ داۋالىنىش تەشكىلاتلىرى تارقىلىپ كەتتى.

1971 ـ يىلى شەھەر ـ بازار ئاھالىلىرى ئارىسىدا ھەمكارلىشىپ داۋالىنىش يولغا قويۇلدى، ئۇنچ ئايغا بارمايلا خىراجەت يېتىشمىگەچكە توختىتىۋېتىلدى.

Ⅲ باب

يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش

§ 1 . يەرلىك كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش

1. بىرۇتسېللوز كېسەللىكى

بىرۇتسېللوز كېسەللىكى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا بىر قەدەر كۆپ پەيدا بولىدۇ. بۇ كېسەللىككە گىرىپتار بولغانلار قىزىيدۇ، بوغۇملىرى ئاغرىيدۇ، ئېغىرراقلىرى ئەمگەك ئىقتىدارىدىن مەھرۇم بولىدۇ. 1959 ـ يىل 8 ـ ئايدا ناھىيىلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىشقا قوماندانلىق قىلىش شتابى پۈخۈي رايونىغا مەخسۇس ئادەم ئۆەتىپ، بىرۇتسېللوز كېسەللىكىنى تەكشۈرۈش ۋە ئۇنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇنى داۋالاش خىزمىتىنى ئىشلىدى. 1984 ـ يىل 4 ـ ئايدا ناھىيىلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىشقا قوماندانلىق قىلىش شتابى چارباغ گۇڭشېسىنى ئۇقتا قىلىپ بىرۇتسېللوز كېسەللىكىنى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈردى ۋە داۋالىدى، 1471 ئادەمنى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈردى، مۇسبەت تەبىئەتلىك 68 ئادەم تەجرىبە قىلىنىپ، 13 ئادەمگە بىرۇتسېللوز كېسەللىككە گىرىپتار بولغان دەپ دىئاگنوز قويۇلدى. ناھىيىلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىشقا قوماندانلىق قىلىش شتابى ئۆزى تۇرۇشلۇق جايدا ئۇچ داۋالاش ئۇقتىسى تەسىس قىلىپ، 46 كېسەل ۋە يۇقۇملانغۇچىنى داۋالىدى. داۋالاشتا ۋاكسىنا بىلەن داۋالاشنى ئاساس، باكتېرىيىگە قارشى دورىلار بىلەن داۋالاشنى قوشۇمچە قىلدى، كېسەللەرنىڭ ساقىيىش نىسبىتى 17.39% كە، ئۇنۇملۇك بولۇش نىسبىتى 95.6% كە يەتتى. 1986 ـ يىلى ناھىيىلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىشقا قوماندانلىق قىلىش شتابى پۈخۈي، قوشئېرىق، لەنگەر يېزىلىرىنى بىرۇتسېللوز كېسەللىكىنى ئۆلچەش بويىچە ئىناق ئۇقتىسى قىلىپ، كەنتلەرنى بىرلىك قىلىپ، ئۆلچەش ئارخىپى تۈرغۇزۇشنى پىلانلىدى، ئۇدا بەش يىل ئۆلچىدى. شۇ يىلى يۇقىرىدا ئېيتىلغان ئۈچ يېزىدا ئېلىپ بېرىلغان بىرۇتسېللوز كېسەللىكىنى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈشتە جەمئىي 2617 ئادەم تەكشۈرۈلدى، بۇنىڭ ئىچىدە مۇسبەت تەبىئەتلىك 228 ئادەم تەجرىبە قىلىنىپ، 68 ئادەمگە بىرۇتسېللوز كېسەللىككە گىرىپتار بولغان دەپ دىئاگنوز قويۇلدى. كېسەللىككە گىرىپتار بولۇش نىسبىتى 2.59% بولدى. يۇقۇملانغۇچىلار بىر داۋالاش مەزگىلى سەرپ قىلىنىپ داۋالانغاندىن كېيىن، كېسەللىك ئالامىتى يوتۇنلەي تۈگىدى ياكى ئاساسىي جەھەتتىن تۈگىدى.

2. پوقاق

بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتىنىڭ 1977 — 1979 - يىلغىچە بولغان پوقاق كېسەللىكىنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈشكە دائىر مەلۇماتىغا قارىغاندا، پوقاق كېسەللىككە گىرىپتار بولۇش نىسبىتى 1979 - يىلى كورلا ناھىيىسىدە 8.65% كە، شەھەردە 7.2% كە يەتكەن. 1981 - يىلى پوقاق كېسەللىكىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئونى داۋالاش خىزمىتى قانات يايدۇرۇلۇپ، نۆۋەتلىق ھالدا يود ئوكۇل قىلىندى، ئوكۇل سېلىنغانلار 15 مىڭ 131 گە يەتتى. 1984 - يىلى كورلا شەھەرلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتى چەرچى باغۋەنچىلىك مەيدانى ۋە لەنگەر بېزىسىدا پوقاق كېسەللىكىنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈردى، چەرچى باغۋەنچىلىك مەيدانىدا 1339 ئادەم تەكشۈرۈلدى، تەكشۈرۈشتە 22 ئادەمنىڭ فىزىئولوگىيىلىك قالقانسىمان بەز ئىششىقىغا، 71 ئادەمنىڭ پاتولوگىيىلىك قالقانسىمان بەز ئىششىقىغا گىرىپتار بولغانلىقى، كېسەللىككە گىرىپتار بولۇش نىسبىتى 5.3% بولغانلىقى بايقالدى؛ لەنگەر بېزىسىدا 1456 ئادەم تەكشۈرۈلدى، تەكشۈرۈشتە ئون ئادەمنىڭ فىزىئولوگىيىلىك قالقانسىمان بەز ئىششىقىغا، 64 ئادەمنىڭ پاتالوگىيىلىك قالقانسىمان بەز ئىششىقىغا گىرىپتار بولغانلىقى، كېسەللىككە گىرىپتار بولۇش نىسبىتى 4.39% كە يەتكەنلىكى بايقالدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە يۇقىرىدا ئېيتىلغان ئىككى جايدا يود ئوكۇل قىلىندى، يود ئوكۇل قىلىنغانلار 2366 گە يەتتى. 1985 - يىلى شەھەر بويىچە قېلىپ قالغان توقۇز يېزا، تۆت دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، باغۋەنچىلىك مەيدانىدىكى 35 مىڭ 600 ئادەمنىڭ پوقاق كېسىلى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈلدى ۋە يود تولۇقلاپ ئونىڭ ئالدى ئېلىندى ھەم ئۇ داۋالاندى، تولۇقلانغاندىن كېيىن، بۇخىل كېسەللىككە گىرىپتار بولۇش نىسبىتى 9.18% تىن 5.73% كە چۈشتى. 1988 - يىلى تۆۋۈرچى، قوشئېرىق يېزىلىرى ۋە بوتوخۇ دېھقانچىلىق مەيدانىدا پوقاق كېسەللىكىنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش قانات يايدۇرۇلدى، تەكشۈرۈلگەن 1330 ئادەم ئىچىدە، يېڭىدىن بۇخىل كېسەللىك پەيدا بولغانلار بايقالمىدى؛ ئارخىپ تۈرغۇزۇلغان 331 كېسەلدىن ساقايغىنى 99، ئىششىقى يانغىنى 44، ئونۇملۇق بولۇش نىسبىتى 43% كە يەتتى.

§ 2. يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئونى داۋالاش

1. باش تەمرەتكىسى

باش تەمرەتكىسى ئاق تەمرەتكە، قارا چېكىتلىك تەمرەتكە، سېرىق تەمرەتكە دەپ ئۈچ خىلغا بۆلۈنىدۇ. 1959 - يىلى بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتى كورلا ناھىيىسىنىڭ گۈڭشې، مەيدانلىرىدىن باش تەمرەتكىسى بولغانلاردىن 821 ئادەمنى تېپىپ چىقتى.

1967 - يىل 9 - ئايدىن 11 - ئايغىچە بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتى تۆۋۈرچى گۈڭشېسى ۋە لەنگەر گۈڭشېسىدىكى 3836 گۈڭشې

ئەزاسى ئېچىدىن باش تەمرەتكىسىگە گىرىپتار بولغان 285 ئادەمنى تېپىپ چىقتى، كېسەلگە گىرىپتار بولۇش نىسبىتى 7.1% بولدى. گىرىبئوفولۇزىن ئېچىرىلىپ، يود تىنكتۇرىسى، گۈڭگۇرت مەلھىمى سىرتىدىن چېپىلىپ، ئۇنىڭغا قوشۇپ زۇرۇر بولغان باكتېرىيە بوقىتىش ۋاستىلىرى ۋە يۇقۇملىنىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش تەدبىرلىرى قوللىنىلىپ، قانائەتلىنەرلىك داۋالاش ئۇنۇمى قولغا كەلتۈرۈلدى.

1979 ـ يىلى ناھىيىلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتى ناھىيە بويىچە باش تەمرەتكىسىنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈپ، باش تەمرەتكىسىگە گىرىپتار بولغان 2078 ئادەمنى تېپىپ چىقتى، كېسەللىكنىڭ پەيدا بولۇش نىسبىتى 3.2% بولدى، 1670 ئادەم ساقايدى، ساقىيىش نىسبىتى 80.4% كە يەتتى، كېسەللىكنىڭ قايتىلىنىش نىسبىتى 19.6% بولدى.

1984 ـ يىلى شەھەرلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتى شەھەر، يېزىلاردىكى 22 مىڭ ئادەم ئېچىدىن باش تەمرەتكىسىگە گىرىپتار بولغان 535 ئادەمنى تېپىپ چىقتى. كېسەللىككە گىرىپتار بولۇش نىسبىتى 2.4% بولدى، يۇنىڭ ئېچىدە سېرىق تەمرەتكىگە گىرىپتار بولغانلار 55، ئاق تەمرەتكىگە گىرىپتار بولغانلار 423، قارا چېكىتلىك تەمرەتكىگە گىرىپتار بولغانلار 47؛ 423 ئادەم داۋالاپ ساقايتىلدى، ساقىيىش نىسبىتى 79% كە يەتتى.

1985 ـ يىلى يېزىلاردىكى 15 ياشتىن تۆۋەن بالىلارنىڭ باش تەمرەتكىسى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈلدى، جەمئىي 13 مىڭ 152 بالا تەكشۈرۈلۈپ، باش تەمرەتكىسى بولغانلاردىن 741 ى تېپىپ چىقىلدى، كېسەللىككە گىرىپتار بولۇش نىسبىتى 5.6% بولدى، 671 ئادەم داۋالاپ ساقايتىلدى، ساقىيىش نىسبىتى 90.5% كە يەتتى.

2. قىزىل

1959 ـ يىلى ناھىيە تەۋەسىدە قىزىل تارقالدى، 766 بالا بۇ كېسەللىككە گىرىپتار بولدى، بۇلارنىڭ 28ى ئۆلۈپ كەتتى. 1968 ـ يىلدىن كېيىن، ھەرىلى دېگۈدەك قىزىل تېرىك ۋاكسىنىسى ئەملەش خىزمىتى ئىشلەندى.

1980 ـ يىلى 188 بالا بۇ كېسەللىككە گىرىپتار بولدى، بۇلارنىڭ تۆتى ئۆلۈپ كەتتى. 1984ـيىلى 687 بالا بۇ كېسەللىككە گىرىپتار بولدى، بۇلارنىڭ 11ى ئۆلۈپ كەتتى. 1990 ـ يىلى قىزىل ۋاكسىنىسىنىڭ ئەملىنىش نىسبىتى 98% كە يېتىپ، كېسەللىكنىڭ يامراپ كېتىشى ئاساسىي جەھەتتىن تىزگىنلەندى.

3. پاراخولېرا

60 ـ ۋە 70 ـ يىللاردا كورلا ناھىيىلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىشقا قوماندانلىق قىلىش شتابى ئومۇمىي خەلق ئالدىنى ئېلىش بويىچە ۋاكسىنا ئەملەشنى بولغا قويدى. 1988 ـ يىلدىن ئىلگىرى ناھىيە تەۋەسىدە پاراخولېرا كېسەللىككە گىرىپتار بولغانلار بايقالمىغاندى. 1989ـيىل 8ـئاي 29 ـ كۈنى چارباغ يېزىسىدا تۇنجى پاراخولېرا كېسەللىككە گىرىپتار بولغانلار بايقالدى. بىر ئاي ئىچىدىلا مۇشۇ كېسەللىككە گىرىپتار بولغانلاردىن 16سى بايقالدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئېغىرراقلىرى ئالتە، ئوتتۇرىھاللىرى بەش، يېنىكرەكلىرى ئۈچ، باكتېرىيە ئېلىپ يۈرگۈچىلەر ئىككى، ئۆلگىنى بىر. مۇشۇ مەزگىلدە، ئوبلاست، شەھەر ھەم شەھەرگە قاراشلىق يېزا، مەيدان، ئىش بېجىرىش ئورۇنلىرىدا يۇقۇملۇق

كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىشقا قوماندانلىق قىلىش شتابى ياكى كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىشقا رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. شەھەرلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىشقا قوماندانلىق قىلىش شتابىنىڭ قارىسىغىدا ئىشخانا، مۇھىت تازىلىقى، بېمەكلىكلەر تازىلىقى، كېسەللىك ئەھۋالى ۋە كېسەللىكنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇنى داۋالاش گۇرۇپپىسىدىن ئىبارەت تۆت گۇرۇپپا تەسىس قىلىنىپ خىزمەتلەر قانات يايدۇرۇلدى، ئالدىنى ئېلىش ۋە داۋالاش تەدبىرلىرى ۋاقتىدا قوللىنىلىپ، كېسەللىك ئۇنۇملۇك تىزگىنلەندى، شۇنىڭ بىلەن بۇ كېسەللىك قايتا پەيدا بولمىدى.

4. يۇقۇملۇق جىگەر يالۇغى

1961 ـ يىل 7 ـ ئايدا جىگەر يالۇغىغا گىرىپتار بولغان كېسەل بايقالدى، 4 ـ پەسلگە كەلگەندە بۇ كېسەللىك شەھەر ـ بازارلاردا كىچىك كۆلەمدە تارقالدى، 59 ئادەمدە بۇ كېسەللىك پەيدا بولدى. ناھىيىلىك «خەلق» دوختۇرخانىسىدا ئالدىنى ئېلىش ۋە داۋالاش گۇرۇپپىسى قۇرۇلۇپ، بۇ كېسەللىكنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە داۋالاش يولغا قويۇلۇپ، بۇ كېسەللىك تازايتىلدى.

1962 ـ يىل 8 ـ ئايدىن باشلاپ بۇ كېسەللىككە گىرىپتار بولغانلار بارغانسېرى كۆپەيدى، يىل ئاخىرىغا بارغاندا گىرىپتار بولغانلار 463 كە يەتتى. كېسەللىكنىڭ پەيدا بولۇش نىسبىتى 8.12% بولدى. كېسەللىككە گىرىپتار بولغانلارنىڭ 98 پىرسەنتى سېبرىق تېپلىق جىگەر يالۇغىغا گىرىپتار بولغان، بۇخىل كېسەللىك 80% ئادەمدە 12 ـ ئايدا پەيدا بولدى. ناھىيىلىك دوختۇرخانا ۋە ناھىيىلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتى نۆرمۇن خادىملارنى ئاجرىتىپ، ئالدىنى ئېلىش ۋە داۋالاش خىزمىتىنى قانات يايدۇرۇپ، كېسەللىكنىڭ تارقىلىش مەنبەسىنى ئايرىپ دېزىنفېكسىيە قىلدى، شۇنىڭ بىلەن بىللە تازىلىق تەشۋىقاتىنى كۈچەيتىپ، كېسەللىكنى ئاساسىي جەھەتتىن تىزگىنلىدى.

5. باكتېرىيىلىك تولغاق

1956 ـ يىلى شەھەر ـ يېزىلاردا 12 كىشى باكتېرىيىلىك تولغاققا گىرىپتار بولدى. بۇ كېسەللىك ۋاقتىدا داۋالاندى.

1976 ـ يىلى بوتوخۇ دېھقانچىلىق مەيدانىدا 65 ئادەم باكتېرىيىلىك تولغاققا گىرىپتار بولدى. بۇلار ئۆز جايىدا داۋالىنىپ، كېسەللىك ناھايىتى تېزلا تىزگىنلەندى.

1980 ـ يىل 5 ـ ئايدىن 8 ـ ئايغىچە بازارغا سېلىنغان قوغۇن ـ تاۋۇز، مېۋە ـ چېۋە، سوغۇق ئىچىملىك قاتارلىقلارنىڭ تازىلىقى ياخشى بولمىغاچقا، بۇ كېسەللىك يەنە كۆرۈلدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە كېسەللەر ۋاقتىدا ئايرىپ داۋالانمىغاچقا، ناھىيە تەۋەسىدە باكتېرىيىلىك تولغاق كېسەللىكى تارقالدى، 3785 ئادەم مۇشۇ كېسەللىككە گىرىپتار بولدى، كېسەللىكنىڭ پەيدا بولۇش نىسبىتى 4.73% بولدى، بىر ئادەم ئۆلدى.

1981 ـ يىلى كۈچ سەرىكزلەشتۈرۈلۈپ «ئۇچنى باشقۇرۇش، بىرنى يوقىتىش» (سۇنى، گەندىنى، ئىچىملىكنى ياخشى باشقۇرۇش، چۈننى يوقىتىش) چىڭ تۇتۇلۇپ، كېسەللىكنىڭ ئېغىزدىن كىرىش ئۇتكىلى ياخشى ئىگىلەندى. 1982 ـ يىلى 1273 ئادەم بۇ كېسەللىككە گىرىپتار بولدى. كېسەللىكنىڭ پەيدا بولۇش نىسبىتى 0.8% كە چۈشتى، 1982 ـ يىلدىن كېيىن بۇ كېسەللىك ئاندا ـ ساندا كۆرۈلدى.

6. بوغما كېسەللىكى

1974 ـ يىل 1 ـ ئايدا شاڭخەي گۈڭشېسىدا بوغما كېسەللىكىگە گىرىپتار بولغانلار بايقالدى، بۇ كېسەللىككە گىرىپتار بولغان بەتنە بالا ئۇلۇپ كەتتى. ناھىيىلىك «خەلق» دوختۇرخانىسى دەرھال ئالدىنقى ئېلىش ـ داۋالاش ئەترىتى تەشكىللەپ، كېسەللىك تارقالغان رايوندا تۇرۇپ كېسەللەرنى ئايرىپ داۋالاشقا ئۆتتى، ئاسان يۇقۇملىنىدىغان بالىلارغا ئالدىنقى ئېلىش ئوكۇلى سالدى. 3 ـ ئاينىڭ باشلىرىدا مەزكۇر ئەترەت نۇقتىغا كىرگەندە 13 ئادەمنىڭ مۇشۇ كېسەللىككە گىرىپتار بولغانلىقى بايقالدى. داۋالاش ئارقىلىق بىرمۇ ئادەم ئۆلمىدى، 4 ـ ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا بۇ كېسەللىككە گىرىپتار بولغانلار قايتا بايقالمىدى.

7. تارقىلىشچان مېڭە ـ يۇلۇن پەردە يالليۇغى

1960 ـ يىلى باھار بايرىمىدىن كېيىن، كورلا بازىرىدا ئۇچ ئادەم تارقىلىشچان مېڭە ـ يۇلۇن پەردە يالليۇغىغا گىرىپتار بولدى، ناھىيىلىك دوختۇرخانا، ئوبلاستلىق تارقىلىشچان كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنقى ئېلىش ئورنىنىڭ ياردىمىدە، كېسەللىك تارقالغان رايوندىكى 15 ياشتىن تۆۋەن بالىلارنىڭ بۇرنىغا دورا تېمىتىپ كېسەللىكنىڭ ئالدىنى ئالدى. ئۇيمۇ ئۇي مۇھىتنى دېزىنفېكسىيە قىلدى. شۇنىڭ بىلەن كېسەللىك ناھايىتى تېزلا تىزگىنلەندى.

8. تۇبېركۇلىوز كېسەللىكى

1981 ـ يىلى ئاۋغات گۈڭشېسى 2 ـ چولاق ئەترىتىدە تۇبېركۇلىوز كېسەللىكىنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش قانات يايدۇرۇلدى، پۈتۈن ئەترەتتىكى 996 نوپۇسنىڭ 943 ى تەكشۈرۈلدى، تەكشۈرۈلۈش نىسبىتى 97.6% كە يەتتى، تەپسىلىي يۇقۇملىنىش نىسبىتى 8.03%، كېسەللىككە گىرىپتار بولۇش نىسبىتى 3.28% بولدى.

1986 ـ يىلى شەھەرلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكتى يېڭىسار ۋە قوشئېرىق يېزىلىرىدا بىر ياشتىن 15 ياشقىچە بولغان بالىلارنىڭ تۇبېركۇلىوز كېسەللىكى بىلەن يۇقۇملىنىش ئەھۋالىنى تەكشۈردى، بۇ قېتىم جەمئىي 1677 بالا تەكشۈرۈلدى، بالىلارنىڭ يۇقۇملىنىش نىسبىتى يېڭىسار يېزىسىدا 9.82%، قوشئېرىق يېزىسىدا 14.28% بولۇپ چىقتى. يۇقۇملىنىش نىسبىتىنىڭ بالىلار يېشىنىڭ چوڭىيىشىغا ئەگىشىپ ئاشقانلىقى ئېنىقلاندى. شۇ يىلى شەھەر بويىچە 12 يېزا، مەيدان، يەتتە زاۋۇت، كان، بىر مەكتەپ ۋە سايدۇڭ باغۋەنچىلىك مەيدانىدىكى تۇبېركۇلىوز كېسەللىكىنىڭ يېپ ئۈچى تەكشۈرۈلدى، 520 ئادەم تەكشۈرۈش ئۈچۈن تىزىملاندى ۋە ھەممىسىنىڭ كۆكرەك قىسمى رېنتگېنىدە تەكشۈرۈلدى، بۇنىڭ ئىچىدە 396 ئادەمنىڭ بەلغەمى تەكشۈرۈلدى، تەكشۈرۈشتە 25 ئادەم مۇسبەي تەپسىلىتىلىك بولۇپ چىقتى، بەلغەم تەكشۈرۈش بويىچە مۇسبەي تەپسىلىتىلىك نىسبىتى 6.77% بولدى. شەھەرلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكتى يۇقۇملانغۇچىلارنى داۋالىدى.

1990 ـ يىلى بىر يىلدا 12 ئادەمدە يېڭىدىن بۇ خىل كېسەللىك پەيدا بولغانلىقى بايقالدى. داۋالاش ئارقىلىق 11 كېسەلنىڭ سالامەتلىكى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، بىر كېسەل ئۆلدى.

9. ماخاۋ كېسەللىكى

1955 ـ يىل 12 ـ ئايدا توۋۇرچى يېزىسىنىڭ ئۈستۈنكى يافا توغراق كەنتىدە ماخاۋ كېسەللىكىگە گىرىپتار بولغان بىر كېسەل بايقالدى. 1975 ـ يىلىغا كەلگەندە، ناھىيە تەۋەسىدە ماخاۋ كېسەللىكىگە گىرىپتار بولغان توققۇز كېسەل بايقالدى، بۇلارنىڭ ھەممىسى بەلگىلىمە بويىچە لوپ ناھىيىسىدىكى ماخاۋ كېسەللىكى دوختۇرخانىسىغا ئەۋەتىپ داۋالاندى. 1976 ـ يىلدىن كېيىن بۇ كېسەللىك قايتا بايقالمىدى.

§ 3. ئالدىنى ئېلىش ۋاكسىنىسى ئەملەش

30 ـ يىللاردا يەنجىدىكى بىر دوختۇر چېچەك قاقىچىنى ئادەم سۈتىگە قوشۇپ چېچەك ۋاكسىنىسى ياساپ چىقتى، ئۇ ھەرىيلى باھاردا يەنجىدىن كورلىغا كېلىپ كەنتىمۇ كەنت، ئۆيمۇ ئۆي يۈرۈپ بالىلارغا چېچەك چېكىپ ياۋا چېچەكنىڭ ئالدىنى ئالدى، بىر ئادەمگە چېچەك چەكسە بىر قوي ئالدى. ئۇ چېچەك چەكتۈرگەنلەرنى يوقلىغاندا چېچەك قاقىچىنى ئېلىۋېلىپ كېيىنكى يىلى ئىشلىتىش ئۈچۈن تەييارلاپ قويدى.

50 ـ يىللاردا كالا چېچىكى چېكىش ئومۇملاشتۇرۇلدى. 1950ـيىلدىن 1957ـيىلغىچە ناھىيە بويىچە 47 مىڭ 500 ئادەم (قېتىم) گە كالا چېچىكى چېكىلدى.

60 ـ يىللاردا ناھىيە بويىچە بازار، يېزىلاردا كېزىك، پاراتىق، كالا چېچىكى، بوغما، كۆك يۆتەل، يۇلۇن سۇر ماددىسى يالۇغى قاتارلىق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋاكسىنىسى ئەملەش ئومۇميۈزلۈك قانات يايدۇرۇلدى. 1962 ـ يىلدىن 1965 ـ يىلغىچە 40 مىڭ 200 ئادەم (قېتىم) گە كالا چېچىكى چېكىلدى، 345 ئادەم (قېتىم) گە كۆك يۆتەل، بوغما كېسەللىكىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋاكسىنىسى، 12مىڭ 400 ئادەم (قېتىم) گە كېزىك، پاراتىق كېسەللىكىنىڭ ئالدىنى ئېلىش بويىچە ئۇچ بىرلەشمە ۋاكسىنا ئەملەندى، 2506 بالا (قېتىم) غا بالىلار پارالىچى كۈمىلىچى يېگۈزۈلدى، 52 مىڭ 100 ئادەم (قېتىم) گە 2 ـ نومۇرلۇق كېسەللىك ۋاكسىنىسى، 75 ئادەم (قېتىم) گە قارا كېزىك ۋاكسىنىسى ئەملەندى.

70 ـ يىللاردا ئالدىنى ئېلىش ۋاكسىنىسى ئەملەش ئىشى پىلانلىق ئىزغا سېلىنىپ، پىلانلىق ئىممۇنىتېتلاش خىزمىتى يولغا قويۇلۇپ، بالىلار تۇغۇلۇپ يەتتە ياشقا كىرگىچە بولغان ئارىلىقتا كالا-مېبت-گۈبرىن، قانما، يۇلۇن سۇر ماددىسى يالۇغى، قىزىل ۋاكسىنىسى قاتارلىق تۆت خىل ئالدىنى ئېلىش ۋاكسىنىسى ئەملەندى، بۇنىڭ بىلەن مۇشۇنىڭغا ئوخشايدىغان ئالتە خىل يۇقۇملۇق كېسەللىكنىڭ ئۈنۈملۈك ئالدى ئېلىندى ۋە ئۇ داۋالاندى.

1981 ـ يىلى خەلقئارا سەھىيە تەشكىلاتى، يۇنۇن دۇنيا مىقياسىدا ياۋا چېچەكنىڭ يوقالغانلىقىنى جاكارلىدى. سەھىيە مىنىستىرلىكىنىڭ ئوقتۇرۇشىغا ئاساسەن، 1983 ـ يىلدىن باشلاپ كالا چېچىكى ۋاكسىنىسى ئەملەش توختىتىلدى.

1990 ـ يىلى شەھەر بويىچە يەتتە ياشقىچە بولغان بالىلارغا كالىبت ـ گۈبرىن ۋاكسىنىسى ئەملەش نىسبىتى 95% كە، بالىلار پارالىچى كۈمىلىچى يېگۈزۈش نىسبىتى 96%كە، قانما ئۇچ بىرلەشمە ۋاكسىنىسى ئەملەش نىسبىتى 95.3%كە، قىزىل ۋاكسىنىسى ئەملەش نىسبىتى 94.1%كە يەتتى.

IV باب

ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەرىكىتى

1950 ـ يىل 6 ـ ئايدا ئامېرىكا جاھانگىرلىكى چاۋشيەنگە تاجاۋۇزچىلىق ئۇرۇشى قوزغىغاندىن كېيىن، مەملىكىتىمىز ۋە چاۋشيەنگە يەنە ۋەھشىيلىك بىلەن باكتېرىيە ئۇرۇشى قوزغىدى. كورلا ناھىيىسى ھەرمىللەت خەلقى رەئىسى ماۋزېدۇڭنىڭ «سەپەرۋەرلىككە كېلىڭ، تازىلىققا رىئايە قىلىڭ، كېسەللىكلەرنى ئازايتىڭ، سالامەتلىك سەۋىيىسىنى يۇقىرى كۆتۈرۈڭ، دۈشمەنلىك باكتېرىيە ئۇرۇشىنى تارمار قىلايلى» دېگەن چاقىرىقىغا ئاۋاز قوشۇپ، ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەرىكىتىنى قانات يايدۇرۇپ، كوچا ـ كويلارنى تازىلاپ، تاملارنى ئاقارتىپ، جامائەت سورۇنلىرىنىڭ تازىلىقىنى ياخشىلىدى.

1955 ـ يىلى ناھىيىدە تۇنجى نۆۋەتلىك ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەرىكىتى كومىتېتى قۇرۇلۇپ، ئامما چىۋىن، پاشا، چاشقان، قۇچقاچ (1960ـيىلى قۇچقاچ چۈمسىغا ئۆزگەرتىلدى) نى يوقىتىپ، تازىلىققا رىئايە قىلىپ، كېسەللىكلەرنى تىزگىنلەپ ۋە يوقىتىپ، خەلقنىڭ ساغلاملىق سەۋىيىسىنى يۇقىرى كۆتۈرۈشكە سەپەرۋەر قىلمىندى. 1955 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە كورلا ناھىيىسى ۋە كورلا شەھىرى بويىچە جەمئىي يەتتە نۆۋەتلىك ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەرىكىتى كومىتېتى تەشكىللەندى، ئۇنىڭغا ھەر نۆۋەتلىك ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەرىكىتى كومىتېتى ئالتىدىن 20 گىچە ئەزادىن تەركىب تاپتى، بىر مۇدىر ھەيئەت ۋە بىر مۇئاۋىن مۇدىر ھەيئەت قويۇلدى. مۇدىر ھەيئەتلىكنى مۇئاۋىن شەھەر باشلىقى (مۇئاۋىن ھاكىم) ياكى شەھەر (ناھىيە) لىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى قوشۇمچە ئۇستىگە ئالدى، كومىتېتنىڭ كۈندىلىك خىزمەتلىرىنى ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەرىكىتى كومىتېتى ئىشخانىسى ياكى سەھىيە تارماقلىرى بېجىردى.

§ 1 . زىياندىشنى يوقىتىش، سۈنى ياخشىلاش

50 ـ يىللاردا «تۆت زىياندىش»نى يوقىتىش، تازىلىققا رىئايە قىلىش مەركەز قىلىنغان ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلۇپ، ئامما چاشقان، چىۋىن، پاشا، قۇچقاچنى يوقىتىشقا سەپەرۋەر قىلىندى. 1956 ـ يىلدىن 1960 ـ يىلغىچە زەربدارلىق بىلەن 293 مىڭ 400 چاشقان، 3 مىليون 265 مىڭ 900 چىۋىن يوقىتىلدى، يوقىتىلغان پاشىنىڭ سانى ھېسابلانمىدى، 729 ھاجەتخانا، 231 سۇ قۇدۇقى ئۆزگەرتىلدى. 70 ـ يىللارنىڭ كېيىنكى مەزگىللىرىدە يېزىلاردا «ئىككىنى ياشقۇرۇش، بەشنى ئۆزگەرتىش» (سۈنى، گەندىنى ياشقۇرۇش، سۇ قۇدۇقىنى، ھاجەتخانىنى، چارۋا قوتىنىنى، ئوچاقنى، مۇھىتنى ئۆزگەرتىش) ئاساسىي مەزمۇن قىلىنغان ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلۇپ، بىر ئائىلىدە بىر ھاجەتخانا بولۇش ئاساسىي جەھەتتىن ئەملگە ئاشۇرۇلدى ھەمدە ئاسما قۇدۇق ئومۇملاشتۇرۇلۇپ، ئىچىملىك سۈنىڭ تازىلىقى ياخشىلاندى.

1983 ـ يىلغا كەلگەندە شەھەر ئىچىدە سۇ مۇنارىدىن 54ى ياسالدى، بۇنىڭدىن 67 مىڭ 500

ئادەم نەپ ئالدى؛ مۇناسىز ژودېروژودتىن بىرى قۇرۇلدى، بۇنىڭدىن 1053 ئادەم نەپ ئالدى. 1984-يىلى يېزىلار 4602 يۇرۇش باسما قۇدۇق ئۇسكۇنىسى بىلەن تەمىنلەندى ھەمدە بۇلارنىڭ ھەممىسى ئىشقا كىرىشتۈرۈلۈپ، چەت، ياقا يېزا ۋە مەيدانلاردىكى دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ ئىچىملىك سۇيى ياخشىلاندى.

§ 2 . مۇھىتنى ياخشىلاش

1955 - يىلى دۆلەت بايرىمى ۋە يېڭى يىل بايرىمىدىن پايدىلىنىپ، توققۇز قېتىم ئامىۋى خاراكتېرلىك ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلۇپ، 25 مىڭ ھارۋا گەندە، 1949 ھارۋا ئەخلەت ئادالاندى. 3890 مېتر ئېرىق - ئۆستەڭ راۋانلاشتۇرۇلدى.

1960 - يىلى ئەتىيازدا قانات يايدۇرۇلغان ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەرىكىتى جەريانىدا 682 تونىا ئەخلەت تازىلاندى. 19 مىڭ 200 تونىا ئوغۇت توپلاندى. 1520 مېتر ئېرىق - ئۆستەڭ راۋانلاشتۇرۇلدى، 194 ئورۇن تىندۇرۇلدى.

1971 - يىلى ئورگان كادىرلىرى ۋە ئىشچى - خىزمەتچىلەر سەپەرۋەر قىلىنىپ، شەھەر رايونىدىكى جەنۇبتىن شىمالغا سوزۇلغان تۆت كىلومېتر يولغا ئاسفالت يانقۇزۇلدى، شۇنىڭدىن كېيىن ئاسفالت يول يىلدىن - يىلغا كۆپەيدى. 80 - يىللارنىڭ دەسلىپىگە كەلگەندە، شەھەر رايونىدىكى قۇم - توپا يوللارنىڭ ھەممىسى ئاسفالت يولغا ئۆزگەرتىلدى.

1984 - يىلى مەركەزنىڭ «مەنۇي مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىنى تازىلىقتىن باشلاش، تازىلىقنى بۆسۈش ئېغىزى قىلىش»تىن ئىبارەت يولىورۇقى ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، تازىلىقتا ئۆلچەمگە يېتىش ۋە ئىشىك ئالدىدىكى «ئۆچىنى ھۆددىگە ئېلىش» (تازىلىقنى، كۆكەرتىشنى، تەرتىپنى ھۆددىگە ئېلىش) پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلۇپ، مۇناسىۋەتلىك تارماقلار ۋە ھۆددىگە ئالغان ئورۇن بىلەن «ئۆچىنى ھۆددىگە ئېلىش» توختامى ئىمزالىنىپ، ھۆددىگە ئېلىنغان يەر، تۇر ۋە ئادەمنىڭ نامى ھەم ئىسىم - فامىلىسى تاختىغا يېزىلىپ، ھۆددىگە ئالغان ئورۇننىڭ ئىشىك ئالدىغا ئېسىلىپ، تازىلىق ھۆددىگەرلىك مەسئۇلىيەت توزۇمى ئىزچىل ئەمەلىيلەشتۈرۈلدى. ھەرقايسى ساھەلەرنىڭ ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن، تازىلىق تەكشۈرۈپ نومۇر قويۇش ئۇلچىمى بىر تۇتاش بېكىتىلىپ ۋە تازىلىقتا «ئا»، «ب» دەرىجىلىك دېگەن تاختا ياسىلىپ، ھەرقايسى ئورۇنلار ئۇلچەم بويىچە سېلىشتۇرۇلۇپ، ھەر يېرىم يىلنىڭ بېشىدا بىر قېتىم باھالاندى، يىل ئاخىرىدا ئومۇمىي باھا بېرىلىپ، ئۇلچەمگە يەتكەنلەرگە مۇناسىپ ھالدا ئۇلچەمگە يەتكەنلىك تاختىسى تارقىتىپ بېرىلدى ھەمدە تاختا ئۇلچەمگە يەتكەن ئورۇنىنىڭ ئىشىكى ئۈستىگە ئېسىپ قويۇلدى؛ ئۇلچەمگە يەتمىگەن ئورۇنلارغا جەرىمانە قويۇلدى ھەمدە ئۇلچەمگە يېتىش چېكى بەلگىلەپ بېرىلدى. 1985-يىلى شىنجاڭ بويىچە 16 شەھەرنىڭ مەنۇي مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىنى تەكشۈرۈپ باھالاشتا كورلا شەھىرى 3 - لىككە ئېرىشتى.

1990 - يىلى شەھەر بويىچە تازىلىقتا ئۇلچەمگە يەتكەن ئورۇندىن 124ى باھالاندى، بۇ ئومۇمىي ئورۇننىڭ 55 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ.

§ 3 . «يېمەكلىك تازىلىقى قانۇنى»نى ئىزچىللاشتۇرۇش

1983 - يىلى كورلا شەھىرىدە «يېمەكلىك تازىلىقى قانۇنى» سىناق تەرىقىسىدە يولغا قويۇلدى، شەھەرلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكتىنىڭ يېمەكلىك تازىلىقى بۆلۈمىدە يېمەكلىك

تازىلىقى نازارەتچىسىدىن بەشى سەپلەندى، ئۇلار بېمەكلىك تازىلىقى قانۇنىنىڭ ئىزچىللاشتۇرۇش ئەمۋالىنى نازارەت قىلدى.

1984 - يىلى 119 سوغۇق ئىچىملىك ئارىلاپ تەكشۈرۈلدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇلچەمگە مۇۋاپىق كېلىدىغىنى 86، لايىقەتلىك بولۇش نىسبىتى 72.3% بولدى، بېمەكلىك كەسپى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان 5602 ئىشچى - خىزمەتچىنىڭ سالامەتلىكى تەكشۈرۈلۈپ، ھەرخىل مۇسىپى تەبىئەتلىك كېسەللىككە گىرىپتار بولغان 56 ئادەم تېپىپ چىقىلدى، بۇلارنىڭ ھەممىسى بېمەكلىك ئورنىدىن يۆتكىۋېتىلدى. شەھەرلىك بېمەكلىك شىركىتى ئامبارغا كىرگۈزۈلۈش ئالدىدا تۇرغان مۇپىتى ئۇزگەرگەن 273 كىلوگرام قوي گۆشىنى تەكشۈرۈپ بايقىدى ھەمدە گۆشنىڭ ھەممىسىنى شۇ جايدىلا كۆيدۈرۋەتتى، ئۇنىڭدىن باشقا 879 كىلوگرام مۇپىتى ئۇزگەرگەن قوي مېيىنى ساناقتە ئىشلىتىلىدىغان مايغا ئۇزگەرتتى.

1986 - يىلى ئومۇمىي خەلق، كوللېكتىپ، يەككە ئورۇنلاردا بېمەكلىك كەسپى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان 5050 ئادەمنىڭ سالامەتلىكى تەكشۈرۈلدى، ھەرخىل مۇسىپى تەبىئەتلىك كېسەللىككە گىرىپتار بولغان 396 ئادەم يۆتكىۋېتىلدى، 1455 تازىلىق كېنىشكىسى، 4260 سالامەتلىك كىنىشكىسى تارقىتىلدى، تازىلىق كىنىشكىسىنىڭ تارقىتىلىش نىسبىتى 98%كە، سالامەتلىك كىنىشكىسىنىڭ تارقىتىلىش نىسبىتى 85%كە يەتتى.

1988 - يىل 6 - ئاينىڭ 25 - كۈنىدىن 28 - كۈنىگىچە 1 - قارارلىق مۇپىتى ئۇزگەرگەن ۋە ساختا، ناچار بېمەكلىكلەر كۆرگەزمىسى ئۇيۇشتۇرۇلۇپ، 60 خىلدىن كۆپرەك ساختا، ناچار بېمەكلىك كۆرگەزمە قىلىندى، «بېمەكلىك تازىلىقى قانۇنى»نىڭ مۇھىم مەزمۇنىدىن 5000 نۇسخىدىن كۆپرەك تارقىتىلدى. شۇ يىلى ئىچىملىك - بېمەكلىك مۇلازىمىتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان 5667 ئادەمنىڭ سالامەتلىكى تەكشۈرۈلدى، سالامەتلىك تەكشۈرۈش نىسبىتى 98.5%كە يەتتى، ھەرخىل مۇسىپى تەبىئەتلىك كېسەللىككە گىرىپتار بولغان 12 ئادەم يۆتكىۋېتىلدى. مۇشۇ يىر يىلدا 2133 تازىلىق كىنىشكىسى تارقىتىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت ئىگىلىكىدىكىسى 156، كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكىسى 115، يەككە ئىگىلىكتىكىسى 1862، كىنىشكە تارقىتىلىش نىسبىتى 100%كە يەتتى؛ 152 سوغۇق ئىچىملىك، 290 خىل بېمەكلىك ئارىلاپ تەكشۈرۈلدى، ئىچىملىكنىڭ لايىقەتلىك بولۇش نىسبىتى 76.3%، بېمەكلىكنىڭ لايىقەتلىك بولۇش نىسبىتى 76% بولدى. قانۇنغا خىلاپ ھالدا بېمەكلىك تىجارىتى قىلغۇچىلارغا 1125 يۈەن جەرىمانە قويۇلدى، 289 تىجارەتچىنىڭ تىجارىتى توختىتىلىپ تەرتىپكە سېلىندى. تازىلىق نازارەتچىلىرىنىڭ نازارەتچىلىكىدە، شەھەرلىك بېمەكلىكلەر شىركىتى سېرتتىن يۆتكەپ كەلگەن مۇپىتى ئۇزگەرگەن 1892.5 كىلوگرام چوشقا گۆشى كۆيدۈرۈلدى.

1989 - يىلى بېمەكلىك ۋە ئىچىملىك مۇلازىمىتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان سەككىز ئورۇن تىجارىتىنى تەرتىپكە سېلىشقا يۈبرۈلدى، 15 مىڭ 200 يۈەن جەرىمانە قويۇلدى، 91 تونىنا مۇپىتى ئۇزگەرگەن بېمەكلىك ۋە ئىچىملىك بىر تەرەپ قىلىندى.

V باب

ئانا ـ بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش

§ 1 . يېڭى ئۇسۇلدا تۇغۇت قوبۇل قىلىش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن بۇرۇن كونا ئۇسۇلدا تۇغۇت قوبۇل قىلىنىپ كەلگەنىدى. قانتىق دېزىنفېك. سىيە قىلىنمىغانلىقتىن، تۇغۇتتىن كېيىنكى يۇقۇملىنىش تۇپەيلىدىن تۇغۇتلۇق ئاياللار بىلەن بوۋاقلارنىڭ ئۆلۈپ كېتىش ئەھۋالى داۋاملىق يۇز بېرىپ تۇراتتى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتى يېڭى ئۇسۇلدا تۇغۇت قوبۇل قىلىشنى زور كۈچ بىلەن تەشۋىق قىلدى ۋە تەشەببۇس قىلدى. 1956-يىلى ناھىيىلىك ئانا-بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش پونكىتى ئامبولاتورىيىدە 229 ئادەم (قېتىم) نى تۇغۇتتىن بۇرۇن تەكشۈردى، سىرتقا چىقىپ 36 تۇغۇت قوبۇل قىلدى، 72 ئادەم (قېتىم) نى تۇغۇتتىن كېيىن يوقلىدى؛ تۇنجى تۇركۈمدە يېڭى ئۇسۇلدا تۇغۇت قوبۇل قىلىش خادىمىدىن 18ى يېتىشتۇرۇلدى. ناھىيە بويىچە يېڭى ئۇسۇلدا تۇغۇت قوبۇل قىلىش بويىچە 104 بوۋاق تۇغۇلدى، بوۋاقلارنىڭ قاتارىغا قېتىلىش نىسبىتى %97كە يەتتى، 1960-يىلى يېڭى ئۇسۇلدا تۇغۇت قوبۇل قىلىش بويىچە 200 بوۋاق تۇغۇلدى، 702 ئادەم (قېتىم) تۇغۇتتىن بۇرۇن تەكشۈرۈلدى. 1963 ـ يىلدىن 1965 ـ يىلغىچە يېڭى ئۇسۇلدا تۇغۇت قوبۇل قىلىش بويىچە 446 بوۋاق تۇغۇلدى. 1957 ـ يىلدىن 1965 ـ يىلغىچە يېزىلاردا تۆت قارار يېڭى ئۇسۇلدا تۇغۇت قوبۇل قىلىش بويىچە تەربىيىلەش كۇرسى ئېچىلىپ 147 ئادەم تەربىيىلەندى. 1984 ـ يىلى شەھەر بويىچە تۇغقان ئايال 1880 بولۇپ، بۇنىڭ 1214 ى يېڭى ئۇسۇلدا تۇغدى، يېڭى ئۇسۇلدا تۇغۇت قوبۇل قىلىشنىڭ ئومۇملىشىش نىسبىتى 64.4% كە يەتتى.

1985 ـ يىلى شەھەر، يېزا، كەنتتىن ئىبارەت ئۈچ دەرىجىلىك ئانا ـ بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش تورى بەرپا قىلىندى، يېزا دوختۇرخانىلىرىغا بىردىن ئىككىنچە تۇغۇت ئانىسى سەپلەپ بېرىلدى، ئۇلارنىڭ ھەققى ھەل قىلىندى، تۇغۇت قوبۇل قىلغۇچىلار قوشۇنى تۇراقلاشتۇرۇلدى، تۇغۇت قوبۇل قىلغۇچىلار يىغىنى تۈزۈمى ئورنىتىلدى، شۇ يىلى شەھەر بويىچە 1347 بوۋاق تۇغۇلدى، بۇنىڭ 1246 سى يېڭى ئۇسۇلدا تۇغۇت قوبۇل قىلىش بويىچە تۇغۇلدى، يېڭى ئۇسۇلدا تۇغۇت قوبۇل قىلىنىش نىسبىتى 92.5% كە يەتتى. 1990 ـ يىلى شەھەر بويىچە يېڭى ئۇسۇلدا تۇغۇت قوبۇل قىلىنىش نىسبىتى 99.4%كە، بوۋاقنىڭ يېزا دوختۇرخانىسىدا تۇغۇلۇش نىسبىتى 61%كە، تۇغۇتتىن ئىلگىرى تەكشۈرۈلۈش نىسبىتى 95%كە، تۇغۇتتىن كېيىن يوقلاش نىسبىتى 85%كە يەتتى، شەھەردە ئاياللارنىڭ تۇغۇتتا ئۆلۈپ كېتىش نىسبىتى 8.66‰ بولدى.

1984 — 1990 - يىلغىچە كورلا شەھىرىدە يېڭى ئۇسۇلدا تۇغۇت قوبۇل قىلىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 30 — 5

يىللار	تۇغۇلغان بالا	يېڭى ئۇسۇلدا تۇغۇت دوراۋلىغانلار	يېڭى ئۇسۇلدا تۇغۇت دوراۋلۇش نىسبىتى (%)	يىللار	تۇغۇلغان بالا	يېڭى ئۇسۇلدا تۇغۇت دوراۋلىغانلار	يېڭى ئۇسۇلدا تۇغۇت دوراۋلۇش نىسبىتى (%)
1984	1 880	1 214	64.6	1988	1 296	1 171	90.4
1985	1 347	1 246	92.5	1989	1 178	1 164	98.8
1986	1 202	1 137	94.6	1990	2 296	2 283	99.4
1987	2 500	2 429	97.2				

2 § . ئاياللار كېسىلىنى تەكشۈرۈپ داۋالاش

1981 - يىل 7 - ئايدا شەھەرلىك ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش پونكىتى شەھەرلىك دوختۇرخانا- نىڭ ئاياللار كېسەللىكلىرى بۆلۈمى بىلەن بىرلىشىپ، شەھەر بويىچە ئاياللاردىكى «ئىككى كېسەل» (بالىياتقۇ چىقىپ قېلىش، سۈيدۈك ئاقمىسى) نى تەكشۈرۈپ داۋالىدى، تەكشۈرۈشتە بالىياتقۇسى چىقىپ قالغانلاردىن 225ى، سۈيدۈك ئاقمىسىغا گىرىپتار بولغانلاردىن بەشى بايقالدى، بۇنىڭ ئىچىدە بالىياتقۇسى چىقىپ قالغان 22 كېسەل ئوپېراتسىيە قىلىنىپ ساقايتىلدى، بالىياتقۇسى چىقىپ قالغان يېنىكرەك كېسەللەر بالىياتقۇ تەگلىكى ئىشلىتىش ياكى بۇجۇقتىچىۋەننى ئىچۈرۈش ئارقىلىق داۋالىنىپ ئوخشىمىغان ئۇنۇم قولغا كەلتۈرۈلدى. يېنىك دەرىجىدىكى سۈيدۈك ئاقمىسى كېسەللىكىگە گىرىپتار بولغان ئۇچ كېسەل ئۇز يېرىدە ئوپېراتسىيە قىلىنىپ داۋالاندى، ئىككى كېسەل ئۇرۇمچىگە ئاپىرىپ داۋالىتىلدى. شۇ يىلى شەھەرلىك ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش پونكىتى توي قىلغان 217 ئايالنى ئاياللار كېسىلى بويىچە ئومۇميۈزلۈك تەكشۈردى، تەكشۈرۈشتە ئاياللار كېسىلىگە گىرىپتار بولغان 81 ئايال تېپىپ چىقىلدى، بۇ كېسەللىككە گىرىپتار بولۇش نىسبىتى 37.3% بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە جىنسىي يول يالىلۇغىغا گىرىپتار بولغانلار ئون، بالىياتقۇ بويىنى چىرىش كېسەللىكىگە گىرىپتار بولغانلار 38، قوشۇمچە ئەزالار يالىلۇغىغا گىرىپتار بولغانلار 17، باشقا ئاياللار كېسىلىگە گىرىپتار بولغانلار 16. 1985 - يىلى شەھەرلىك ئانا- بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش پونكىتى شەھەرگە قاراشلىق توققۇز يېزا، مەيداندا 1439 ئايالنى تەكشۈردى، تەكشۈرۈشتە بالىياتقۇ بويىنى چىرىش كېسەللىكىگە گىرىپتار بولغانلاردىن 183ى، باشقا ئاياللار كېسىلىگە گىرىپتار بولغانلاردىن 208 ى بايقالدى، كېسەلگە گىرىپتار بولۇش نىسبىتى 27.2% بولدى. بالىياتقۇ بويىنى چىرىش كېسەللىكىگە گىرىپتار بولغانلار جۇڭيى دورىلىرىدىن ۋۇپېيرىگە زەمچە قوشۇش ياكى فۇراتسىلىن مەيىنى ئىشلىتىش ئارقىلىق داۋالاندى، ساقىيىش ۋە ياخشىلىنىش نىسبىتى 80%كە يەتتى.

1990 - يىلى تۇغۇت پىشىدىكى 2226 ئايالنى تەكشۈرگەندە ھەرخىل تېپىتىكى ئاياللار كېسىلىگە گىرىپتار بولغانلار 882 بولۇپ چىقتى، كېسەللىككە گىرىپتار بولۇش نىسبىتى 39.6% بولدى. بۇ

كېسەللەرنى شەھەرلىك ئانا ـ بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش پونكتى ياكى شەھەرلىك «خەلق» دوختۇرخانىسى داۋالىدى، داۋالاشتا خېلى قانائەتلىنەرلىك ئۈنۈم قولغا كەلتۈرۈلدى.

1981 — 1990 ـ يىلغىچە كورلا شەھىرىدە ئايالار كېسەللىكلىرىنىڭ ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈلۈش ئەھۋالى

جەدۋەل: 30 — 6

يىللار	تەكشۈرۈلگەنلەر	كېسەل بولغانلار	كېسەل بولۇش نىسبىتى(%)	كېسەللىكلەرنىڭ تۈرگە ئايرىلىشى (نەپەر)									
				جىنسىي يول يالليۇقى	يالىياقتۇ يوپىسى يالليۇقى	يالىياقتۇ يوپىسدا مۇددەك كۆڭى ئۆسۈش	يالىياقتۇ يوپىسى چىرىش كېسىلى	يالىياقتۇ مۇنكۈل ئۆسمىسى	ئۇغۇلدان قېيى كىشىنى	قوشۇمچە ئەزالار كېسەللىكى	يول دېۋارىنىڭ كۆپۈپ چىقىشى جىنسىي	ئاشقى جىنسىي ئەزا ئىرىتكىسى	جىنسىي يول دېۋارىنىڭ يارىسى	قوشۇمچە ئەزالار يالليۇقى	يالىياقتۇ يوپىنىڭ يوغىناپ كېتىشى
1981	217	81	37.3	10	5	1	38		2	1	2	3		17	2
1982	83	37	44.6	3	4		18							12	
1983	180	45	25	4		3	32			2				4	
1984	80	29	36.3	10			10				1			8	
1985	1439	391	27.2	41	3	4	183	17	9	3				131	
1986	956	195	20.4	14	2		72	4		2	2		1	98	
1987	2552	677	26.5	94	5	15	280	13	11	11	1		2	245	
1988	1649	410	24.9	49	3	6	177	11		5	1			158	
1989	1686	551	32.7	55	44	5	219	12	1	9	2	3		201	
1990	2226	882	39.6	131	52	15	428	11	2	6	1			236	

3 §. بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش

1958 ـ ۋە 1959 ـ يىللىرى ناھىيىلىك ئانا ـ بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش پونكتى ناھىيە بويىچە ئون ياشقىچە بولغان 7850 بالا (قېتىم) غا كالا چېچىكى چەكتى، 280 بالا (قېتىم) غا كۆك يۆتەل ۋاكسىنىسى ئەمىلدى، 119 بالا (قېتىم) غا بالا ھەمراھى شارچە ئاقسىلى ئوكۇلى سالدى.

1980 ـ يىلى شەھەرلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكتى شەھەرلىك 2 ـ باشلانغۇچ مەكتەپ ۋە ئاۋات يېزىلىق باشلانغۇچ مەكتەپتە ئۇچەيدىكى پارازىت قۇرتىنى چۈشۈرۈش خىزمىتىنى

قانات پايدۇرۇپ، مۇشۇ كېسەللىككە گىرىپتار بولغان 486 بالىغا مەددە چۇشۇرۇش دورىسى ئېچكۇزدى، دورا ئىچىرۇلگەندىن كېيىن، 181 بالىنىڭ ئۆچىيدىكى پارازىت قۇرت چۇشۇپ كەتتى.

1981 — 1990 - يىلغىچە شەھەرلىك ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش پونكىتى ھەر يىلى كەسپىي ئادەملارنى ئاجرىتىپ، بالىلاردىكى «ئىككى كېسەللىك» (راخىت كېسەللىكى، ئۆزۈقلۇق يېتىشمەسلىك- تىن بولىدىغان قان ئازلىق كېسەللىكى) نى تەكشۈرۈپ داۋالىدى، تەكشۈرۈپ ئېنىقلانغان راخىت كېسەللە- كىگە گىرىپتار بولغان 1309 بالىنىڭ 1230 نى ۋېتامىن D ئوكۇل قىلىندى ياكى ۋېتامىن A كۆمۈلمچى، D كۆمۈلمچى يېگۈزۈلدى؛ ئۆزۈقلۇق يېتىشمەسلىكتىن بولىدىغان قان ئازلىق كېسەللىكىگە گىرىپتار بولغان 563 بالىغا ۋېتامىن C، شىمۇشنىڭ ۋە، فېررۇزى سۇلفاتى قاتارلىقلار ئىچۈرۈلدى، بىر داۋالاش مەزگىلىدە بىمارلار ئاساسىي جەھەتتىن ساقايدى.

1981 — 1990 - يىلغىچە كورلا شەھىرىدە بالىلاردىكى «ئىككى كېسەللىك» نىڭ تەكشۈرۈلۈپ داۋالىنىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 30 — 7

يىللار	تەكشۈرۈلگەن بالا	راخىت كېسىلىگە گىرىپتار بولغانلار		ئۆزۈقلۇق يېتىشمەسلىكتىن بولىدىغان قان ئازلىق كېسىلىگە گىرىپتار بولغانلار	
		كېسەل بولغانلىقى ئېنىقلانغانلار	داۋالانغانلار	كېسەل بولغانلىقى ئېنىقلانغانلار	داۋالانغانلار
1981	112	10	10	8	8
1982	457	21	19	2	2
1983	761	208	180	29	29
1984	1366	117	90	62	62
1985	1353	272	250	176	176
1986	724	158	158	106	106
1987	859	435	435	119	119
1988	106	31	31	14	14
1989	561	23	23	16	16
1990	231	34	34	31	31

§ 4 . پىلانلىق تۇغۇنقا تېخنىكىلىق يېتەكچىلىك قىلىش

1972 ـ يىلى كورلا ناھىيىلىك «خەلق» دوختۇرخانىسى ئەرلەرنىڭ ئۇرۇق ئەچىستىنى بۇغۇش ئوپېراتسىيەسىنى يولغا قويدى، بۇ ئىش تۇنجى قېتىمدىلا مەغلۇپ بولغاچقا، توختاپ قالدى. 1974 ـ يىلى ناھىيىلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتى پىلانلىق تۇغۇت مودىلىنى قوللىنىپ، شەھەر ـ بازارلاردىكى تۇغۇت يېشىغا توشقان 90% تەن ئارتۇق ئەر ـ خوتۇنغا پىلانلىق تۇغۇت پىلىملىرى تەرىپىسى ئېلىپ باردى. ناھىيىلىك «خەلق» دوختۇرخانىسى بالىياتقۇ ئىچىگە ئورنىتىلىدىغان تۇغۇت چەكلەش ھالقىسى، ئىچىلىدىغان ھامىلدارلىقتىن ساقلىنىش دورىسى ۋە باشقا ھامىلدارلىقتىن ساقلىنىش ئەسۋابلىرىدىن پايدىلىنىپ، تۇغۇت يېشىدىكى ئەر ـ خوتۇنلارنى ھامىلدارلىقتىن ساقلىنىش مۇلازىمىتى بىلەن تەمىنلىدى. 1975 ـ يىلى ناھىيىلىك دوختۇرخانا سۈنئىي بالا چۈشۈرۈش ئوپېراتسىيەسىنى يولغا قويۇپ، بۇنى ھامىلدارلىقتىن ساقلىنىشتا مەغلۇپ بولغانلارغا تولۇقلىما تەدبىر قىلىپ قوللاندى، 1984ـ يىلى شەھەرلىك پىلانلىق تۇغۇنقا تېخنىكىلىق يېتەكچىلىك قىلىش پونكىتى قۇرۇلدى، بۇنىڭ بىلەن پىلانلىق تۇغۇنقا بولغان تېخنىكىلىق يېتەكچىلىك يەنمۇ كۈچەيدى.

1990 ـ يىلى توي قىلىپ بولغان تۇغۇت يېشىدىكى 16 مىڭ 43 ئايالغا تۇغۇت چەكلەش تەدبىرى قوللىنىلدى، تۇغۇت چەكلەش نىسبىتى 93.96%كە يەتتى، 632 ئەر ـ خوتۇن يالغۇز پەرزەنتلىك بولۇش گۇۋاھنامىسى ئالدى. خەتنۇلاردىن تۇغۇت يېشىغا يەتكەن ئەر ـ خوتۇنلارنىڭ پىلانلىق تۇغۇت نىسبىتى 98.2%كە يەتتى.

VI باب

دورا مەۋرىيىتىنى باشقۇرۇش

§ 1 . دورىلارنىڭ سۈپىتىنى نازارەت قىلىش

1978 ـ يىلدىن بۇرۇن، دورا مەۋرىيىتى خىزمىتىنى ئوبلاستلىق سەھىيە ئىدارىسىنىڭ دورا مەۋرىيىتى باشقارمىسى ۋە ئوبلاستلىق دورا تەكشۈرۈش ئورنى قوشۇمچە باشقۇردى. 1979 ـ يىلى شەھەرلىك سەھىيە ئىدارىسى بىر خادىمنى دورا مەۋرىيىتى خىزمىتىنى باشقۇرۇشقا بەلگىلىدى. 1982ـ يىلى شەھەرگە قاراشلىق تېببىي داۋالاش ئورۇنلىرىدا ساقلىنىۋاتقان دورىلار ئومۇمىيۈزلۈك ئېنىقلىنىپ، يارامسىز دورىلار كۆيدۈرۈۋېتىلدى. 1984 ـ يىلى شەھەرلىك سەھىيە ئىدارىسى بىر مەسئۇل پراۋىزورنى دورا نازارەتچىسى قىلىپ بېكىتتى. 1986 ـ يىلى شەھەرلىك سەھىيە ئىدارىسىدا دورا بۆلۈمچىسى تەسىس قىلىندى، بۇ بۆلۈمچىگە ئۈچ شتات بېرىلدى. 1987 ـ يىلى شەھەرلىك دوختۇرخانىدا دورا ئىشلىرىغا رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ ئاساسلىق ۋەزىپىسى دوختۇرخانىنىڭ دورا ئىشلىتىش

پىلانىنى تەكشۈرۈش، نازارەت قىلىش، رېتسىپ تەكشۈرۈش، رېتسىپ بويىچە دورىلارنى مۇزاكىرە قىلىپ ھەل قىلىش، ئۇرغانىمدىكى داۋالاشتا دورا ئىشلىتىشتىن ئىبارەت چوڭ مەسىلىلەرنى مۇزاكىرە قىلىپ ھەل قىلىش، ژۇرنالارنىڭ دورىلارنى مۇۋاپىق ئىشلىتىشىنى تەكشۈرۈش ۋە ئۇنىڭغا يېتەكچىلىك قىلىشتىن ئىبارەت بولدى.

1988 - يىلى بېزىلاردا دورىلارنى تەكشۈرۈش - نازارەت قىلىش توري بەرپا قىلىندى. بېزا دوختۇرخانىسىدىكى 12 خىزمەتچى خادىم قوشۇمچە دورا نازارەتچىلىكىگە تەكلىپ قىلىندى. 1990 - يىلى شەھەرلىك سەھىيە ئىدارىسىنىڭ دورا مەۋرىيىتى بۆلۈمچىسىگە ئىككى دورا نازارەتچىسى قويۇلدى.

1986 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ دورا باشقۇرۇش قانۇنى» گىزچىللاشتۇرۇلدى، شەھەرلىك سەھىيە ئىدارىسى قارمىقىدىكى تېببىي داۋالاش ئورۇنلىرىنى ۋە سەيياره تېۋىپ، دورا سانتۇچىلارنى كۆپ قېتىم تەكشۈرۈپ، 10 مىڭ 500 يۈەنلىك ھەرخىل ساختا، ناچار دورىلارنى تېببىي چىقىپ كۆيدۈرۈۋەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە تابلېتكا دورا 234 مىڭ تال، ئوكۇل قىلىنىدىغان دورا 20 مىڭ تال، تالقان دورا 38.5 كىلوگرام.

1986 — 1990 - يىلغىچە كورلا شەھىرىدە ساختا، ناچار دورىلارنىڭ كۆيدۈرۈلۈش ئەھۋالى

جەدۋەل: 30 — 8

يىللار	تۈرى	سانى			قىممىتى (يۈەن)
		تابلېتكا (10 مىڭ تابلېتكا)	تامپۇل (1000 تامپۇل)	پاراشوك (كىلو-گرام)	
1986	78	16	2	12	2540
1987	69	3	5	10	3548.30
1988	87	3	5	6.5	2219.56
1989	65	1	5	8	1346.28
1990	60	0.4	3	2	887.96

§ 2 . ئالاھىدە دورىلارنى باشقۇرۇش

دۆلەت ئالاھىدە باشقۇرۇشنى يولغا قويغان دورىلار ناركوز قىلىش دورىسى، نېرۋا كېسەللىكلىرى دورىسى، زەھەرلىك دورا ۋە رادىئوئاكتىپلىق دورىلارنى ئۆزئىچىگە ئالىدۇ. كورلا شەھەرلىك دوختۇرخانا-دا ئاز مىقداردا ناركوز قىلىش دورىسى بار بولۇپ، ئۇنى پەقەت مەسئۇل ۋاراچتىن يۇقىرى تېببىي خادىملارلا بېرەلەيدۇ. بۇ دورا ئاساسەن راك كېسەللىكىگە گىرىپتار بولغان، كېسىلى ئاخىرقى مەزگىلگە يېرىپ قالغانلارنى مەس قىلىپ ئاغرىق توختىتىشقىلا ئىشلىتىلىدۇ.

§ 3 . جۈگىيى دورا ئۆسۈملۈكلىرى بايلىقىنى قوغداش

بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق مەھبە ئىدارىسىنىڭ تەكشۈرۈپ بېكىتىشىگە قارىغاندا، شەھەر تەۋەسىدە ئىشلىتىشكە بولىدىغان دورا ئۆسۈملۈكلىرىدىن چۈچۈكبۇيا، لوپنۇر كەندىرى، ئۇرزۇك مېغىزى، ئالىقات، زارائىزا چېچىكى، يەر مەدىكى، چاكاندا، ئەڭلىك ئوت، پاقا يوپۇرمىقى، پاقا يوپۇرماق ئۇرۇقى، مامكاپ، سۈمبۈل، بىنەپشە (گۈلىنەپشە)، يالپۇز، قۇچقاچ تىلى، سوغۇگۈل، ئانتۇلىقى، خېشى تېلى، ئۇجمە غولى، ئۇجمە مېۋىسى، ئۇجمە يوپۇرمىقى، قەلەمپۇر گۈلى، قەلەمپۇر، كۈدە ئۇرۇقى، تۇرۇپ ئۇرۇقى، كەلپە (چاشقان تاۋۇزى)، سېمىز ئوت، شاپتۇل مېغىزى، بۇدۇشقاق، ئاقچە، ئانار پوستى قاتارلىق 30 نەچچە خىل ئۆسۈملۈك بار؛ ھايۋانات تېپىدىكى دورا ماتېرىياللىرىدىن ئاساسلىقى يۆسران بۇغا مۇڭگۈزى، بۇغا بۇرنىكى، پىلە قۇرتى قورچىقى قاتارلىقلار بار.

70 ـ يىللاردىن بۇرۇن، ناھىيە تەۋەسىدىكى جۈگىيى دورا ئۆسۈملۈكلىرىنى ئوبلاستلىق دورا ماتېرىياللىرى شىركىتى بىر تۇتاش سېتىۋالاتتى. 80 ـ يىللارنىڭ باشلىرىدا دورا زاۋۇتى جۈگىيى دورا ئۆسۈملۈكلىرىنى بەس ـ بەستە سېتىۋالدى، چۈچۈكبۇيا قاتارلىق جۈگىيى دورا ئۆسۈملۈكلىرى بايلىقى ھەددىدىن زىيادە كولىنىپ بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىدى. 1985 ـ يىلدىن كېيىن ھەر دەرىجىلىك ھۆكۈمەتلەر جۈگىيى دورا ئۆسۈملۈكلىرى بايلىقىنى قوغداشقا ئەھمىيەت بېرىپ، چۈچۈكبۇيا قاتارلىقلارنىڭ بايلىق مەنبەسىنى قوغداش تەدبىرى تۈزدى، چۈچۈك بۇيا شىنجاڭنىڭ سىرتىغا توشۇلغاندا چېگرىدىن چىقىش رەسمىيىتى بېجىرىلدى ھەمدە 20% تىن 30% كىچە بايلىق مەنبەسىنى قوغداش ھەققى گىلىندى.

ئوتتۇز بىرىنچى قىسىم

خەلق تۇرمۇشى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى، كورلىدىكى كەمبەغەل، جاپاكەش دېھقانلار يىل بويى ھېرىپ-چارچاپ ئەمگەك قىلىسمۇ، ئىسىق كىيىم، تويغىدەك تاماقنا ئېرىشەلمەيتتى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئەمگەكچى خەلق سىياسىي ۋە ئىقتىسادىي جەھەتلەردە قەد كۆتۈرۈپ، ئۆز ئىشىغا ئۆزى خوجايىن بولدى، ئۇلارنىڭ تۇرمۇشى كۈندىن - كۈنگە ياخشىلاندى. 50-يىللارنىڭ ئاخىرىدىن 60 - يىللارنىڭ باشلىرىغا قەدەر بولغان ئوچ يىللىق قىيىنچىلىق مەزگىلىدە ۋە «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» ئېلىپ بېرىلغان ئون يىللىق قالايمىقانچىلىق مەزگىلىدە بېزا ئىگىلىكى بۇزغۇنچىلىققا ئۇچراپ، دېھقانلارنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسى تۆۋەنلەپ كەتتى. ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، ئىسلاھات ئېلىپ بېرىش، ئىشكنى سىرتقا ئېچىۋېتىش سىياسىتى ئىجرا قىلىنغانلىقتىن، دېھقانلارنىڭ تۇرمۇشى ياخشىلىنىشقا باشلىدى.

1990 - يىلى دېھقانلارنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئوتتۇرىچە كىرىمى 778.25 يۈەنگە يېتىپ، 1980 - يىلدىكى 97 يۈەندىن 681.25 يۈەن كۆپەيىپ، يەتتە ھەسسە ئاشتى؛ 1990 - يىلى يېزىلاردىكى خەلق پۇل ئامانىتىنىڭ قالدۇق سوممىسى 11 مىليون 884 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 1980 - يىلدىكى 553 مىڭ يۈەندىن 20 ھەسسە كۆپەيدى؛ 1990 - يىلى ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئورۇنلاردا ئىشلەيدىغان ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئوتتۇرىچە ئىش ھەققى 2249.08 يۈەنگە يېتىپ، 1980 - يىلدىكى 692.4 يۈەندىن 2.34 ھەسسە كۆپەيدى.

I باب

شەھەر - بازارلاردىكى خەلق تۇرمۇشى

1§ . ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ كىرىم - چىقىمى

1. ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن يىلـلىق ئىش ھەققى كىرىمى

1950 - يىلى دۆلەت ئورگانلىرىدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەرگە قارىتا تەسىنات تۈزۈمى، ناتۇرا ئىش ھەققى، ئىش ھەققى نورمىرى قاتارلىق ئىش ھەققى شەكلى بولغا قويۇلغانىدى. 1952 - يىلدىن كېيىن ئىلىپ بېرىلغان كۆپ قېتىملىق ئىش ھەققى ئىسلاھاتى ۋە تەڭشەش ئارقىلىق، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ كىرىمى بارغانسېرى كۆپەيتىپ، تۇرمۇش مەۋىيىسى ئۈزلۈكسىز يۇقىرى كۆتۈرۈلدى. 1960 - يىلى ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئورۇنلاردا ئىشلەيدىغان ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە ئىش ھەققى 466.71 يۈەن ئىدى، 1970 - يىلى 407.3 يۈەن بولدى، 1978-يىلى 501.21 يۈەنگە، 1980-يىلى 671.91 يۈەنگە، 1985 - يىلى 1096.65 يۈەنگە، 1990 - يىلى 2249.08 يۈەنگە يەتتى، 1990 - يىلى كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئوتتۇرىچە ئىش ھەققى 1960 - يىلىدىكىگە قارىغاندا 3.8 ھەسە، 1970 - يىلىدىكىگە قارىغاندا 4.5 ھەسە، 1980 - يىلىدىكىگە قارىغاندا 2.34 ھەسە، 1985-يىلىدىكىگە قارىغاندا 1.05 ھەسە ئۆستى. 1978 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە بولغان 13 يىل جەريانىدا يىللىق ئوتتۇرىچە ئىش ھەققىنىڭ بالداقسىمان ئۆسۈش نىسبىتى 13.1% بولدى.

1985 - يىلى شەھەر بويىچە كوللېكتىپ ئىگىلىكىدىكى ئورۇنلاردا ئىشلەيدىغان ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئوتتۇرىچە ئىش ھەققى 892.16 يۈەن بولۇپ، 1978 - يىلدىكى 638.6 يۈەندىن 39.71% ئۆسۈپ، يىللىق ئوتتۇرىچە ئۆسۈش نىسبىتى 4.89% بولدى. 1980 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە شەھەر بويىچە كوللېكتىپ ئىگىلىكىدىكى ئورۇنلاردا ئىشلەيدىغان ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە ئىش ھەققى كىرىمى 740.91 يۈەندىن 1660.95 يۈەنگە كۆتۈرۈلۈپ، 1.24 ھەسە ئاشتى.

2. ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ كىرىم - چىقىم ئەھۋالىنى تەكـشۈرۈش

85 ئائىلىلىك ئىشچى - خىزمەتچىنىڭ ئائىلىسىنى تەكشۈرۈش 1983 - يىلى تەكشۈرۈلگەن

85 ئائىلىلىك ئىشچى - خىزمەتچىلىك يىللىق ئوتتۇرىچە كىرىمى 550.35 يۈەن، يىللىق ئوتتۇرىچە چىقىمى 545.9 يۈەن، بۇنىڭ ئىچىدە يىللىق ئوتتۇرىچە يېمەكلىك سېتىۋېلىش چىقىمى 235.6 يۈەن، كىيىم - كېچەككە كېتىدىغان چىقىمى 62.3 يۈەن، باشقا چىقىمى (ئۆي ئىجارىسى، توك پۇلىنى ئۆزلىشىگە ئالمىدۇ) 78.19 يۈەن بولدى.

1990 - يىلى تەكشۈرۈلگەن ئائىلىلەرنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن كىرىمى 1783 يۈەن، ئوتتۇرىچە تۇرمۇش خىراجىتى چىقىمى 1288 يۈەن، بۇنىڭ ئىچىدە يېمەكلىك چىقىمى 469 يۈەن، كىيىم-كېچەك چىقىمى 200 يۈەن، كۇندىلىك لازىمەتلىكلەر چىقىمى 273 يۈەن بولدى.

1988 - يىلدىكى 100 ئائىلىنى تەكشۈرۈش 1988 - يىلى شەھەرلىك مال باھاسى ئىدارىسى ساياھ ۋە «ئىتتىپاق» ساقچىخانىلىرىغا قاراشلىق رايوندىكى ئومۇمىي ئائىلە ئىچىدىن 100 ئائىلە (بۇنىڭ ئىچىدە 29ى مىللىي) ئۈستىدە، ئەھۋالغا قاراپ ئارىلاپ تەكشۈرۈش پرىنسىپى بويىچە تەكشۈرۈش ئېلىپ باردى. ئومۇمىي ئائىلە 100، بۇلارنىڭ جان سانى 419، بۇنىڭدىن كىشىگا ئورۇنلاشقانلار 211 بولۇپ، ھەربىر كىشىگا ئورۇنلاشقۇچى ئوتتۇرا ھېسابتا 2.48 ئادەمنى باققان؛ 100 ئائىلە ئىچىدە كادىرلار ئائىلىسى 53%نى، ئىشچىلار ئائىلىسى 47%نى ئىگىلىگەن؛ ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئائىلىسىنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئايلىق ئوتتۇرىچە كىرىمىنىڭ گۇرۇپپىغا ئايرىلىشىدىن قارىغاندا، 50 يۈەندىن تۆۋەنلىرى 17%نى، 50 يۈەندىن 100 يۈەنگىچە بولغانلىرى 64%نى، 100 يۈەندىن 130 يۈەنگىچە بولغانلىرى 19% نى ئىگىلىگەن؛ 100 ئائىلىنىڭ چىقىمى ئىچىدە سوۋغا - سالام چىقىمى 21 مىڭ 202 يۈەنگە (ھەربىر ئائىلىنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە چىقىمى 212 يۈەنگە) يەتكەن.

1990 - يىلدىكى بالىلار باغچىسى ئىشچى - خىزمەتچىلىرى ئائىلىسىنى تەكشۈرۈش شەھەرلىك تەزكىرە ئىشخانىسىنىڭ شەھەرلىك 1 -، 2 - بالىلار باغچىسىدىكى 31 ئىشچى - خىزمەتچى ئائىلىسى ئۈستىدە، ئېلىپ بارغان تەكشۈرۈشىگە قارىغاندا، 1965 - يىلى ھەربىر كىشىگا ئورۇنلاشقۇچىنىڭ ئوتتۇرا ھېسابتا باقىدىغان ئادەمى 2.33، كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئايلىق ئوتتۇرىچە كىرىمى 18.6 يۈەن، كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئايلىق ئوتتۇرىچە چىقىمى 12.95 يۈەن بولغان. 1975 - يىلى ھەربىر كىشىگا ئورۇنلاشقۇچىنىڭ ئوتتۇرا ھېسابتا باقىدىغان ئادەمى 1.6، كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئايلىق ئوتتۇرىچە كىرىمى 85.44 يۈەن، كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئايلىق ئوتتۇرىچە چىقىمى 28.5 يۈەن بولغان. 1985 - يىلى ھەربىر كىشىگا ئورۇنلاشقۇچىنىڭ ئوتتۇرا ھېسابتا باقىدىغان ئادەمى 1.48، كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئايلىق ئوتتۇرىچە كىرىمى 65.9 يۈەن، كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئايلىق ئوتتۇرىچە چىقىمى 60.1 يۈەن بولغان. 1990 - يىلى ھەربىر كىشىگا ئورۇنلاشقۇچىنىڭ ئوتتۇرا ھېسابتا باقىدىغان ئادەمى 1.4، كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئايلىق ئوتتۇرىچە كىرىمى 135.6 يۈەن، كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئايلىق ئوتتۇرىچە چىقىمى 114.5 يۈەن بولغان. دېمەك 1990 - يىلى ھەربىر كىشىگا ئورۇنلاشقۇچىنىڭ ئوتتۇرا ھېسابتا باقىدىغان ئادەمى 1965 - يىلدىكىدىن 40% كېمەيگەن، كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئايلىق ئوتتۇرىچە كىرىمى 1965 - يىلدىكىدىن 6.3 ھەسسە، 1985 - يىلدىكىدىن 105.76% كۆپەيگەن.

§ 2 . ئىستېمال سەۋىيىسى

50 - يىللارنىڭ باشلىرىدا ئائىلە تۇرمۇش خىراجىتى، ئاساسەن، تاماق مەسلىسىنى ھەل قىلىشقا مەرپ قىلىناتتى. ئىشچى - خىزمەتچىلەر كىرىمىنىڭ كۆپىيىشىگە ئەگىشىپ، ئىستېمال سەۋىيىسىدە ئۆزلۈكسىز ئۆزگىرىش بولدى، بولۇپمۇ پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي

يېغىندىن كېيىنكى ئۆزگىرىش كۆرۈنەرلىك بولدى.

1988 ـ يىلى شەھەرلىك مال باھاسى ئىدارىسى تەكشۈرگەن 100 ئائىلىلىك ئىشچى ـ خىزمەتچىنىڭ تۇرمۇش خىراجىتىدىكى تۆرلۈك چىقىملارنىڭ سالمىقى مۇنداق بولغان: يېمەكلىك تۇرىگە قىلىنغان چىقىم ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر ئومۇمىي تۇرمۇش خىراجىتى چىقىمىنىڭ 56.6 پىرسەنتنى (بۇنىڭ ئىچىدە قوشۇمچە يېمەكلىك چىقىمى يېمەكلىك تۇرىگە قىلىنغان چىقىمنىڭ 31.7 پىرسەنتنى ئىگىلەيدۇ)، كىيىم ـ كېچەك چىقىمى 12.2 پىرسەنتنى، مەدەنىي مەشغۇلات تۇرىگە قىلىنغان چىقىم 4.4 پىرسەنتنى، كۇندىلىك لازىمەتلىكلەر چىقىمى 14.1 پىرسەنتنى، كىتاب ـ گېزىت چىقىمى 0.7 پىرسەنتنى، دورا ۋە داۋالىنىش تۇرىگە قىلىنغان چىقىم بىر پىرسەنتنى (كۆپ ساندىكى مەمۇرىي ئورۇنلاردا ھۆكۈمەت خىراجىتى بىلەن داۋالىنىش بولغا قويۇلغان)، ئۆي ـ ئىمارەت تۇرۇلۇشى ماتېرىياللىرىغا قىلىنغان چىقىم 0.3 پىرسەنتنى، يېقىلغۇ چىقىمى 2.9 پىرسەنتنى، باشقا تاۋارلار چىقىمى 0.5 پىرسەنتنى، قەيرىي تاۋار چىقىمى 7.3 پىرسەنتنى (بۇنىڭ ئىچىدە توك پۇلى چىقىمى 1.1%نى، سۇ پۇلى چىقىمى 0.1% نى، ئۆي ئىجارىسى چىقىمى 0.7%نى، ئوقۇش خىراجىتى چىقىمى 1.8%نى) ئىگىلىگەن.

1. يېمەكلىك ئىستېمالى

قوشۇمچە يېمەكلىكلەر كۆپەيگەنلىكتىن، گۆش، تۇخۇم، ئۆي قۇشلىرى، سۇ يېغىنىڭ ئىستېمال مىقدارى يىلمۇ يىل كۆپىيىپ، ئاشلىق ئىستېمال مىقدارى تازايدى. 1988 ـ يىلى شەھەرلىك مال باھاسى ئىدارىسى تەكشۈرگەن 100 ئائىلىلىك ئىشچى ـ خىزمەتچىنىڭ ئائىلىسىدە مېتىۋىلىنغان ئاساسلىق يېمەكلىكلەرنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئىستېمال مىقدارى: ئاشلىق 13.5 كىلوگرام، سۇ يېغى 1.1 كىلوگرام، كۆكتات 19.9 كىلوگرام، گۆش 1.55 كىلوگرام (ئاشخانا ۋە بازاردىن مېتىۋىلىنغان تەييار تاماقنى ئۆزئىچىگە ئالمايدۇ)، بېلىق 0.5 كىلوگرام، تۇخۇم 0.5 كىلوگرام، شېكەر 0.3 كىلوگرام، سۈت 1.1 كىلوگرام بولغان. ئۇنىڭدىن باشقا ستاتىستىكا ئىدارىسىنىڭ ماتېرىياللىرىغا ئاساسلانغاندا، 1989 ـ يىلى شەھەر بويىچە شەھەر ـ يېزا ئاھالىلىرىنىڭ ئايلىق قوشۇمچە يېمەكلىك ئىستېمال مىقدارى: گۆش 1.1 كىلوگرام، تۇخۇم 0.5 كىلوگرام، سۈت 0.42 كىلوگرام، كۆكتات 10.6 كىلوگرام بولغان. 1990ـيىلى شەھەر ـ يېزا ئاھالىلىرىنىڭ ئايدا كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئاساسلىق قوشۇمچە يېمەكلىك ئىستېمال مىقدارى: گۆش1.67كىلوگرام، تۇخۇم 0.6 كىلوگرام، سۈت0.58 كىلوگرام، كۆكتات 11.25 كىلوگرام بولغان.

2. كىيىم ـ كېچەك ئىستېمالى

1980 ـ يىللىدىن كېيىن، كورلا شەھەر ئاھالىسىنىڭ كىيىنىشى ئالمىي دەرىجىگە، يېڭى پاسۇنغا يۆزلەندى، نۇرغۇن ئائىلىلەرنىڭ سوكنو، خىمىيىلىك تالالىق رەخت، سارجا، يېپەك قاتارلىقلاردىن تىكىلگەن ئونتوزا ۋە ئالمي دەرىجىلىك كىيىم ـ كېچەكى بار بولدى. 1975 ـ يىلى كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن يۇلۇق رەخت كىيىم 0.3 قۇر، يېپەك كىيىم 0.23 قۇر بولغان بولسا، 1985 ـ يىلى كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن يۇلۇق رەخت كىيىم 0.96 قۇر، يېپەك كىيىم 0.61 قۇر بولغان، 1990 ـ يىلى كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن يۇلۇق رەخت كىيىم 1.26 قۇر، يېپەك كىيىم 0.8 قۇر بولغان.

3. چىداملىق ئىستېمال بۇيۇملىرى

80 - يىللارنىڭ باشلىرىدىن ئېتىبارەن ئالىي دەرىجىلىك چىداملىق ئىستېمال بۇيۇملىرى ئىشچى-خىزمەتچىلەر ئائىلىسىگە كىرىشكە باشلىدى. 1990-يىلى كورلا شەھىرىدىكى 100 ئائىلىلىك ئىشچى-خىزمەتچىنىڭ چىداملىق ئىستېمال بۇيۇملىرى ئۇستىدە ئېلىپ بېرىلغان تەكشۈرۈشتىن قارىغاندا تېلېۋىزور-ى بارلارنىڭ نىسبىتى 80% بولۇپ، 1985 - يىلدىكى 19%تىن 61% كە يەتكەن، توڭلاتقۇسى بارلارنىڭ نىسبىتى 64% بولۇپ، 1985 - يىلدىكى 3% تىن 61%كە يەتكەن.

1985 - يىلى ۋە 1990 - يىلى كورلا شەھىرىدە 100 ئۆيلۈك ئىشچى - خىزمەتچىنىڭچىداملىق ئىستېمال بۇيۇملىرىغا ئىگە بولۇش ئەھۋالى

جەدۋەل: 31 — 1 بىرلىكى: دانە

يىللار	ۋېلىسىپىت	كېسىم تىكىش ماشىنىسى	رادىئو قوبۇلغۇچ	تور ئاپپاراتى قارا-ئاق	كىر يۇيغۇ	توڭلاتقۇ	مونتسكىلىت	سىن قويغۇ	تۇك قازان	رەڭلىك تېلېۋىزور	قول ساقتى
1985	74	29	27	11	19	17	3	0	4	3	56
1990	196	43	46	57	75	66	64	7	47	13	202

1986 — 1990 - يىلغىچە كورلا شەھىرى تەۋەسىدە چىداملىق ئىستېمال بۇيۇملىرىنىڭ سېتىلىش مىقدارى

جەدۋەل: 31 — 2 بىرلىكى: دانە

يىللار	كېسىم تىكىش ماشىنىسى	قول ساقتى	ۋېلىسىپىت	تېلېۋىزور		خېرىدار-لار-نىڭ رادىئو-قوبۇلغۇچ	تېلېك تاللاش-لاپ-دىشو قوبۇلغۇچ	ئۇنتال-غۇ	تۇك شامال-دۇر-غۇچ	كىر-ئالغۇ	توڭ-لاتقۇ
				جەمئىي	رەڭلىك تېلېۋىزور						
1986	785	7523	1599	10641	6342	681	34	7215	2726	4820	434
1987	730	9137	8440	8184	3319	6765		8957	4508	1530	879
1988	862	8089	8165	3107	1109	1997		6286	2539	1479	1339
1989	716	22500	4483	2918	1428	1768		2679	2589	1137	679
1990	943	5200	9478	6388	4877	3516		6990	2542	1829	1845

4. دائىم تۇرۇشلۇق ئاھالىلەرنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە ئىستېمال بۇيۇملىرى سېتىۋېلىش كۈچى

1981-يىلى دائىم تۇرۇشلۇق ئاھالىلەرنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە ئىستېمال بۇيۇملىرى سېتىۋېلىش كۈچى 255 يۈەن بولدى، 1982-يىلى 283 يۈەنگە، 1983-يىلى 363 يۈەنگە، 1984-يىلى 374.1 يۈەنگە، 1985-يىلى 441.8 يۈەنگە، 1986-يىلى 468 يۈەنگە، 1987 - يىلى 486.4 يۈەنگە، 1988 - يىلى 697 يۈەنگە، 1989 - يىلى 822 يۈەنگە، 1990- يىلى 823 يۈەنگە يەتتى. 1990 - يىلى ئاھالىلەرنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە سېتىۋېلىش كۈچى 1981 - يىلدىكىگە قارىغاندا، 2.2 ھەسسە، 1985 - يىلدىكىگە قارىغاندا 86.3% ئاشتى.

كورلا شەھىرى تەۋەسىدىكى ئىجتىمائىي تاۋارلارنىڭ پارچە سېتىلىش سوممىسى 1985 - يىلى 1978-يىلدىكى 7 مىليون 225 مىڭ يۈەندىن 75 مىليون 892 مىڭ يۈەنگە يەتتى. ئومۇمىي ئېشىش ھەجمى 950.4%، يىللىق ئوتتۇرىچە ئېشىش نىسبىتى 39.93% بولدى.

1988 — 1990 - يىلغىچە كورلا شەھىرىدە ئىجتىمائىي ئىستېمال بۇيۇملىرىنىڭ پارچە سېتىلىش ئومۇمىي سوممىسى

جەدۋەل: 31 — 3

تۈرى		1988 - يىل		1989 - يىل		1990 - يىل	
		پارچە سېتىلىش سوممىسى (10 مىڭ يۈەن)	پىرسەنتى (%)	پارچە سېتىلىش سوممىسى (10 مىڭ يۈەن)	پىرسەنتى (%)	پارچە سېتىلىش سوممىسى (10 مىڭ يۈەن)	پىرسەنتى (%)
ئىجتىمائىي ئىستېمال بۇيۇملىرىنىڭ پارچە سېتىلىش ئومۇمىي سوممىسى		19143	100	20250	100	25240	100
يۇنىڭ ئىچىدە	يېمەكلىكلەر	7657	40	7820	39	8778	34.8
	كىيىم-كېچەكلەر	2871	15	3038	15	5262	20.8
	كۈندىلىك لازىمەتلىكلەر	3829	20	4150	20	5803	23
مەدەنىي كۆڭۈل ئېچىش بۇيۇملىرى		3063	16	3040	15	3120	12.4
كىتاب، گېزىت، ژۇرناللار		330	2	380	2	351	1.4
تېببىي دورىلار		675	3	1012	5	1068	4.2
تۇڭ ۋە بىناكارلىق ماتېرىياللىرى		110	1	190	1	212	0.8
يېقىلغۇلار		608	3	620	3	646	2.5

3 § . شەھەر ـ بازار ئاھالىلىرىنىڭ ئولتۇراق شارائىتى

50 ـ يىللاردىن 70 ـ يىللارغىچە كورلا شەھىرىدىكى كىشچى ـ خىزمەتچىلەرنىڭ ئولتۇراق ئۆيى جەھەتتە كېسەك ـ ياغاچ قۇرۇلمىلىق بىر قەۋەتلىك ئۆيلەر ئاساسىي ئورۇندا تۇراتتى، يۇرۇشلەشكەن ئەسلىمىلەر بويۇق ئىدى. 1978 ـ يىلدىكى پارتىيە 11 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتنى 3 ـ ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، كىگىلىكنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، كىشچى ـ خىزمەتچىلەرنىڭ ئولتۇراق ئۆي شارائىتى كۆرۈنەرلىك ياخشىلاندى. 1990 ـ يىلغا قەدەر شەھەر بويىچە 50% تىن كۆپ كىشچى-خىزمەتچىلەر سۇ، پار، ھاجەتخانا قاتارلىق يۇرۇشلەشكەن مۇئەسسەسىلىرى بىر قەدەر تولۇق بولغان قەۋەتلىك ئولتۇراق ئۆيلەرگە كۆچۈپ كىردى.

1980 ـ يىلى شەھەر ئاھالىسىنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن تۇرالغۇ جاي كۆلىمى 3.5 كۋادرات مېتر ئىدى، 1983 ـ يىلى بەش كۋادرات مېتردا، 1985 ـ يىلى 6.53 كۋادرات مېتردا، 1989 ـ يىلى 7.2 كۋادرات مېتردا، 1990 ـ يىلى 7.57 كۋادرات مېتردا يەتتى. 1979 ـ يىلدىن 1989ـ يىلغىچە بولغان ئون يىلدا شەھەر بويىچە تاماملانغان تۇرلۇك تۇرالغۇ جاي قۇرۇلۇش كۆلىمى 1 مىليون 170 مىڭ كۋادرات مېتردا يەتتى.

1985 ـ يىلى شەھەر بويىچە سۇيۇقلاندۇرۇلغان گاز ئىشلىتىدىغان ئائىلە 1380 ئىدى، 1987ـيىلى 2300 گە، 1989 ـ يىلى 7000 غا، 1990 ـ يىلى 16 مىڭ 597گە يەتتى، 1990 ـ يىلى سۇيۇقلاندۇ-رۇلغان گاز ئىشلەتكەن ئائىلە شەھەر رايونىدىكى ئومۇمىي ئائىلە سانىنىڭ 46 پىرسەنتنى ئىگىلەپ، 1985ـ يىلدىكىگە قارىغاندا 11 ھەسسە كۆپەيدى.

4 § . شەھەر ـ بازار ئاھالىلىرىنىڭ خەلق پۇل ئامانىتى

1950 ـ يىلى شەھەر-بازار ئاھالىلىرىنىڭ خەلق پۇل ئامانىتىنىڭ قالدۇق سوممىسى 65 مىڭ يۈەن ئىدى، 1960 ـ يىلى 2 مىليون 820 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 1950 ـ يىلدىكىدىن 2 مىليون 755 مىڭ يۈەن يەنى 42.4 ھەسسە كۆپەيدى. 1970 ـ يىلى شەھەر-بازار ئاھالىلىرىنىڭ خەلق پۇل ئامانىتىنىڭ قالدۇق سوممىسى 4 مىليون 600 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 1960ـيىلدىكىدىن 1 مىليون 780 مىڭ يۈەن يەنى 63.12% كۆپەيدى. 1980ـيىلى شەھەر - بازار ئاھالىلىرىنىڭ خەلق پۇل ئامانىتىنىڭ قالدۇق سوممىسى 18 مىليون 350 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 1970 ـ يىلدىكىدىن 13 مىليون 750 مىڭ يۈەن يەنى ئۇچ ھەسسىگە يېقىن كۆپەيدى. 1990ـيىلى شەھەر-بازار ئاھالىلىرىنىڭ خەلق پۇل ئامانىتىنىڭ قالدۇق سوممىسى 215 مىليون 570 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 1970ـيىلدىكىدىن 45.9 ھەسسە، 1980ـيىلدىكىدىن 10.7 ھەسسە، 1985ـيىلدىكىدىن 2.4 ھەسسە كۆپەيدى.

كورلا شەھىرىنىڭ شەھەر - بازارلىرىدىكى خەلق پۇل ئامانىتىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى قالدۇق سوممىسى

جەدۋەل: 31 — 4

يىللار	خەلق پۇل ئامانىتى- نىڭ قالدۇق سوممىسى- حى (10 مىڭ يۈەن)	يىللار	خەلق پۇل ئامانى- تىنىڭ قالدۇق سوممىسى (10 مىڭ يۈەن)	يىللار	خەلق پۇل ئامانى- تىنىڭ قالدۇق سوممىسى (10 مىڭ يۈەن)
1950	6.5	1966	331	1982	3039
1952	4	1970	460	1983	3817.3
1953	75.5	1975	765	1984	5048
1856	214	1976	1088	1985	6372
1957	111.1	1977	1151	1986	8733.9
1959	387.3	1978	1489	1987	11289.4
1960	282	1979	1742	1988	16946
1962	209	1980	1835	1989	16787
1965	275	1981	2365	1990	21557

Ⅱ باب

دېھقان - چارۋىچىلار تۇرمۇشى

§1 ، كىرىمى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى پومېشچىك، زومىگەرلەر ھەمدەپىس بولۇپ، يېزىلاردا زورلۇق-زومبۇلۇق قىلىپ، زور مىقداردىكى يەرلەرنى ئىگىلىۋالغاچقا، كەمبەغەل دېھقان، يالالنما دېھقانلارنىڭ بېرى ئاز ياكى يوق ئىدى. فېئودالىلىق ئېكسپىلاتاتسىيە شارائىتىدىكى ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرى ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ تەرەققىياتىنى ئېغىر ھالدا بوغۇۋالغان بولۇپ، ئۇنۇمسىز تۇپراقنى ياخشىلاش تەس ئىدى، ئىشلەپچىقىرىش قورالىرى قالاق بولۇپ، ئۇنى ئۆزگەرتىش مۇمكىن ئەمەس ئىدى، ئىشلەپچە-

قىرىش پارخانىسىرى خارابلاشقان بولۇپ، ئاشلىقنىڭ بىرلىك مەھسۇلاتى 100 جىڭغا يەتمەيتتى. دېھقانلار-نىڭ تۆرمۇشى نامرات ئىدى.

50 - يىللارنىڭ باشلىرىدا ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش، زومىگەرلەرگە قارشى تۆرۈش، يەر ئىسلاھاتى تارقىلىق، كەمبەغەل دېھقان، يالالمىا دېھقانلار يەر، تېرىلغۇ ئۆلاغلىرى ۋە دېھقانچىلىق سايمانلىرىغا ئىگە بولدى. دېھقانلار يەرنىڭ خوجايىنلىرىغا ئايلاندى، ئۆلار ئەللە - پاراق ئاپشۇرۇپ ئاشقان ئاشلىقلارنىڭ ھەممىسىگە ئۆزى ئىگىدارچىلىق قىلدى. دېھقانلارنىڭ تۆرمۇشى ناھايىتى زور دەرىجىدە ياخشىلاندى. 1956-يىلى كوپېراتىپ ئەزالىرىنىڭ كوللېكتىپ تەرىپىدىن تەقسىم قىلىپ بېرىلگەن كىرىمى 2 مىليون 520 مىڭ يۈەن، كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئونتۆرىچە كىرىمى 105 يۈەن بولغانىدى. 1959 - يىلى بېزىلاردا كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئاشلىق 358.5 كىلوگرام، پاختا 47.5 كىلوگرام، ياغلىق دان 16.5 كىلوگرام بولدى، كوپېراتىپ ئەزالىرىنىڭ كوللېكتىپ تەرىپىدىن تەقسىم قىلىپ بېرىلگەن كىرىمى 3 مىليون 200 مىڭ يۈەن، كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئونتۆرىچە كىرىمى 123 يۈەن بولدى.

60 - يىللارنىڭ باشلىرىدىكى ئوچ يىللىق ئىقتىسادىي قىيىنچىلىق مەزگىلىدە يېزا ئىگىلىك ئىشلەپ-چىقىرىشى ئىلگىرىلىمەي توختاپ قالدى، ئاشلىق، پاختا، ياغلىق دان مەھسۇلاتى يىلدىن - يىلغا تۆۋەنلەپ كەتتى. 1962 - يىلى يېزىلاردا كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئونتۆرىچە ئاشلىق 272.5 كىلوگرام، پاختا سەككىز كىلوگرام، ياغلىق دان 44.9 كىلوگرام بولدى؛ گۇڭشې ئەزالىرىغا كوللېكتىپ تەرىپىدىن تەقسىم قىلىپ بېرىلگەن كىرىم 1 مىليون 230 مىڭ يۈەن بولۇپ، كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئونتۆرىچە كىرىم 43 يۈەنگە چۈشۈپ قالدى.

1962 - يىلدىن 1965 - يىلغىچە ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ «تەرتىپكە سېلىش، مۇستەھكەم-لەش، تولۇقلاش، ئۆستۈرۈش» قائىدىسى ئىزچىل ئىجرا قىلىنىپ، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشى ئەسلىگە كېلىشكە ۋە راۋاجلىنىشقا باشلىدى. 1965 - يىلى گۇڭشې ئەزالىرىنىڭ كوللېكتىپ تەرىپىدىن تەقسىم قىلىپ بېرىلگەن كىرىمى 2 مىليون 870 مىڭ يۈەن بولۇپ، كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن كىرىم ئەسلىگە كېلىپ 93 يۈەنگە يەتتى.

1966 - يىلدىن 1976 - يىلغىچە بولغان ئون يىللىق قالايمىقانچىلىق مەزگىلىدە، ئىنتايىن «سول» لۇشىيەننىڭ كاشىلىسى ۋە بۇزغۇنچىلىقى تۆپەيلىدىن، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشى ئىلگىرلىيەلمىدى. 1967 - يىلى يېزىلاردا كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئاشلىق 250 كىلوگرام، پاختا 30 كىلوگرام، ياغلىق دان يەتتە كىلوگرام بولدى، گۇڭشې ئەزالىرىنىڭ كوللېكتىپ تەرىپىدىن تەقسىم قىلىپ بېرىلگەن كىرىمى 3 مىليون 230 مىڭ يۈەن، كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن كىرىمى 95 يۈەن بولدى. شۇ يىلى ناھىيىدىكى 172 ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى (ئاساسىي ھېسابات بىرلىكى) دىكى ھەربىر ئادەمنىڭ ئونتۆرىچە كىرىمىنى ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى بويىچە ئايرىغاندا 41 يۈەندىن 50 يۈەنگىچە بولغىنى بىر ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى، 51 يۈەندىن 75 يۈەنگىچە بولغىنى 21 ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى، 76 يۈەندىن 100 يۈەنگىچە بولغىنى 52 ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى، 101 يۈەندىن 150 يۈەنگىچە بولغىنى 50 ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى، 151 يۈەندىن يۇقىرى بولغىنى 48 ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى بولدى. 1975 - يىلى ناھىيە بويىچە 198 ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىدىكى ھەربىر ئادەمنىڭ ئونتۆرىچە كىرىمىنى ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى بويىچە ئايرىغاندا 50 يۈەندىن تۆۋەن بولغىنى 38 ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى، 50 يۈەندىن 80 يۈەنگىچە بولغىنى 108 ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى، 80 يۈەندىن 100 يۈەنگىچە بولغىنى 23 ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى، 100 يۈەندىن 150 يۈەنگىچە بولغىنى 30 ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى، 150 يۈەندىن يۇقىرى بولغىنى ئىككى ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى بولدى. شۇ يىلى تەقسىماتقا قاتناشقان 11 مىڭ 974 ئائىلىنىڭ گۇڭشې ئەزاسى ئىجىدە دارامىتى ئەمەلىيلەشكىنى 7186 ئائىلە بولۇپ، تەقسىماتقا قاتناشقان ئومۇمىي ئائىلىنىڭ 60

پىرسەنتنى تەشكىل قىلدى، تەقسىماتتىن كېيىن، ئىلگىرىكى يىللاردىكى قەرزى يوقىلىپ قالغان ئائىلە 5516 بولۇپ، ئۇلارنىڭ جەمئىي قەرزى 1 مىليون 203 مىڭ 800 يۈەن بولدى.

1977 - يىلى يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشى تېخى ئەسلىگە كېلەلمىدى، يېزىلاردا كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئائىلىق 253.5 كىلوگرام، پاختا يەتتە كىلوگرام، ياغلىق دان 8.5 كىلوگرام، گۆشلۈك ئەزالىرىنىڭ كوللېكتىپ تەرىپىدىن تەقسىم قىلىپ بېرىلگەن كىرىمى 3 مىليون 40 مىڭ يۈەن، كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن كىرىم 62 يۈەن بولدى.

1978 - يىلدىن 1984 - يىلغىچە يېزىلاردا پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىنىڭ روھى ئومۇميۈزلۈك ئەمەلىيلەشتۈرۈلۈپ، ھەرخىل شەكىلدىكى مەسئۇلاتقا بىرلەشتۈرۈپ ئائىلىلەرگە ھۆددە بېرىش مەسئۇلىيىتە تۈزۈمى يولغا قويۇلدى، يېزىلاردا كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئونتۇرىچە كىرىم يىلمۇ يىل ئۆستى. 1984 - يىلى گۆشلۈك ئەزالىرى كوللېكتىپتىن تەقسىم قىلىپ ئالغان كىرىم 15 مىليون 340 مىڭ يۈەن، كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئونتۇرىچە كىرىم 300 يۈەن بولدى.

1985 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە شەھەرلىك، يېزىلىق ھۆكۈمەتلەر پارتىيىنىڭ خەلقنى بېيىتىش سىياسىتىنى ئەستايىدىل ئەمەلىيلەشتۈرۈپ، ئائىلىلەرگە مەسئۇلاتقا بىرلەشتۈرۈپ ھۆددىگە بېرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمىنى مۇقەملاشتۈرۈپ ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈپ، يېزا ئىگىلىكىنى ئىلىم - پەنگە تايىنىپ گۈللەندۈرۈپ، يېزا ئىگىلىكىگە بولغان سېلىنمىنى كۆپەيتىپ، يېزا ئىگىلىكىدىن ئۇدا مول ھوسۇل ئېلىپ كىرىمنى كۆپەيتتى. 1985 - يىلى يېزىلاردا كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئائىلىق 419.5 كىلوگرام، پاختا 24.58 كىلوگرام، ياغلىق دان 10.81 كىلوگرام بولدى، دېھقانلار كىرىمى 20 مىليون 690 مىڭ يۈەنگە يەتتى، كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن كىرىم 396 يۈەنگە يېتىپ، 1977 - يىلدىكىدىن 334 يۈەن يەنى 5.39 ھەسسە كۆپەيدى. شەھەر بويىچە 199 كەنت ئاھالە گۇرۇپپىسىدىكى ھەر بىر ئادەمنىڭ ئونتۇرىچە كىرىمىنى كەنت ئاھالە گۇرۇپپىسى بويىچە ئايرىغاندا 100 يۈەندىن تۆۋەن بولغىنى ئىككى كەنت ئاھالە گۇرۇپپىسى، 100 يۈەندىن 150 يۈەنگىچە بولغىنى ئىككى كەنت ئاھالە گۇرۇپپىسى، 150 يۈەندىن 200 يۈەنگىچە بولغىنى ئىككى كەنت ئاھالە گۇرۇپپىسى، 200 يۈەندىن 300 يۈەنگىچە بولغىنى 42 كەنت ئاھالە گۇرۇپپىسى، 300 يۈەندىن 500 يۈەنگىچە بولغىنى 129 كەنت ئاھالە گۇرۇپپىسى، 500 يۈەندىن يۇقىرى بولغىنى 22 كەنت ئاھالە گۇرۇپپىسى بولدى. 1987 - يىلى يېزىلاردا كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئائىلىق 475.13 كىلوگرام بولدى، ئائىلە كىرىمى 10 مىڭ يۈەندىن ئاشقانلار 93 ئائىلىگە يېتىپ، يېزىلاردىكى ئومۇمىي ئائىلە سانىنىڭ 8.1 پىرسەنتنى تەشكىل قىلدى. 1990 - يىلى يېزا ئىگىلىكىنىڭ ئومۇمىي كىرىمى 72 مىليون 971 مىڭ 400 يۈەن، تۈرلۈك سەرپىيات 25 مىليون 540 مىڭ يۈەن، ساپ كىرىم 47 مىليون 431 مىڭ 400 يۈەن، جامائەت فوندى 1 مىليون 800 مىڭ 100 يۈەن بولدى، دېھقانلارنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن كىرىمى 778.25 يۈەنگە يېتىپ، 1985 - يىلدىكى 396 يۈەندىن 382.25 يۈەن يەنى 96.5% كۆپەيدى.

كورلا شەھىرى (ناھىيىسى) نىڭ قىسمەن يىللاردىكى يېزا ئىگىلىك ئۇنۇمىنىڭ تەقسىم قىلىنىشى

جەدۋەل: 31 — 5

يىللار	ئومۇمىي كىرىم (10 مىڭ يۈەن)	تۇرلۇق خەجراجەت (10 مىڭ يۈەن)	يۇنىڭ ئىچىدە ئىشلەپچىقىرىش خىراجىتى (10 مىڭ يۈەن)	ساپ كىرىم (10 مىڭ يۈەن)	جامائەت فوندى (10 مىڭ يۈەن)	گۇڭشې ئەزالىرىنىڭكولېكتىپتىن كىرىشكەن كىرىمى (10 مىڭ يۈەن)	كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن كىرىم (يۈەن)
1956	454	71	68	383	6	252	105
1958	453	113	111	340	23	269	99
1959	544	120	117	424	51	320	123
1960	423	115	113	308	5	258	98
1961	367	113	112	254	18	196	77
1962	238	79	71	159	3	123	43
1963	316	81	76	235	12	185	63
1964	380	100	94	280	26	209	70
1965	517	141	123	376	28	287	93
1966	555			393	28	300	
1967	601	176	148	425	37	323	95
1973	553	185	175	368	19	299	67
1974	554	189	179	365	17	297	65
1975	631	210	179	421	27	335	70
1976	549	258	224	291	21	370	61
1977	668	284	228	384	22	304	62
1978	764	285	265	479	26	379	78
1979	772	323	300	449	20	355	72
1980	956	355	333	601	33	485	97
1981	943	386	359	557	42	463	91
1982	1091	228	179	863	41	729	143
1983	1624	322	307	1302	60	1183	230
1984	2146	500	491	1646	42	1534	300
1985	2734	547	503	2187	48	2069	396
1986	3564.55	773.72	634.31	2790.83	58.62		498.15
1987	4001.35	975.19	885.07	3026.16	87.15		535.11
1988	4635.51	1315.92	1186.40	3319.59	86.55		576.72
1989	5351.18	1717.21	1538.64	3633.97	111.40		613.56
1990	7297.14	2554	2386.26	4743.14	180.01		778.25

كورلا شەھرىگە قاراشلىق يېزىلاردىكى دېھقانلارنىڭ 1984 - يىلدىكى كىرىم ئەھۋالى

جەدۋەل: 31 — 6

ئورنى	ئەسمانتا قاتناشقان ئۇمۇمىي ئائىلە سانى		ئەسمانتا قاتناشقان يۇمۇ. پۇل		ئەسمانتا قاتناشقان ئەمگەك كۈچى		كىشى ھېسابقا توغرا كەلگەن كىرىم	
	ئائىلە	%	ئادەم	%	ئادەم	%	ئونتۇرىچە جان (يۇەن)	ئونتۇرىچە جان بىلەن سېلىشتۇرغاندا (%)
جەمئىي	10954	100	51451	100	17127	100	300	100
چارباغ	1432	13.07	6762	13.14	2214	12.93	377	+25.67
بېگشەھر	1145	10.45	5555	10.80	1787	10.43	286	−4.67
تېكىنچى	1935	17.66	8578	16.67	3147	18.37	370	+23.33
شائخۇ	1004	9.17	4671	9.08	1928	11.25	419	+39.67
لەڭگەر	989	9.03	4398	8.55	1283	7.49	258	−14
قوشئېرىق	881	8.05	4190	8.14	1373	8.02	214	−28.67
توۋۇرچى	849	7.75	4048	7.87	1122	6.55	178	−40.66
ئاۋات	1346	12.29	6738	13.10	2228	13.01	254	−15.33
قارا يۇلغۇن	1108	10.12	5352	10.40	1706	9.96	253	−15.67
يۇخۇي	265	2.42	1159	2.25	339	1.98	298	−0.06

كورلا شەھرىگە قاراشلىق يېزىلاردىكى دېھقانلارنىڭ 1984 - يىلدىكى كىرىمى ۋە ئۇنىڭ تەقسىم قىلىنىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 31 — 7

ئورنى	ساپ كىرىم		بۇنىڭ ئىچىدە					
			دۆلەتنىڭ پاي كىرىمى		كوللېكتىپ قالدۇرۇقى		دېھقانلارنىڭ ئېرىشكەنى	
	جەمئىي (يۇەن)	ئۇمۇمىي كىرىمدىكى نىسبىتى (%)	جەمئىي (يۇەن)	ئۇمۇمىي كىرىمدىكى نىسبىتى (%)	جەمئىي (يۇەن)	ئۇمۇمىي كىرىمدىكى نىسبىتى (%)	جەمئىي (يۇەن)	ئۇمۇمىي كىرىمدىكى نىسبىتى (%)
جەمئىي	16458860	76.70	465255	2.17	648844	3.02	15345761	71.51
چارباغ	2687074	82.26	53638	1.65	94265	2.90	2539171	78.07
بېگشەھر	1690926	78.75	56273	2.26	48670	2.27	1585983	73.86

تېكىچى	3371407	84.24	114804	2.87	85503	2.14	3171100	79.24
شافخۇ	2120359	71.80	43107	1.46	136077	4.61	1941175	65.73
لەڭگەر	1278420	74.65	35923	2.10	106541	6.22	1135956	66.33
قوششەھرىق	969832	71.10	31250	2.29	42583	3.12	895999	65.69
توۋزرچى	795664	69.80	39738	3.49	41166	3.61	714760	62.71
ئاۋات	1778035	70.40	51332	2.03	48100	1.90	1678603	66.48
قارايۇلغۇن	1408983	73.32	32570	1.69	39039	2.03	1337374	69.66
يۇغۇي	358160	81.29	6620	1.50	6900	1.34	345640	76.44

كورلا شەھىرىدىكى بېزىلاردا 1988 — 1989 - يىللاردا كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن كىرىم ئەھۋالى

جەدۋەل: 31 — 8 بىرلىكى: ئەپەر

يىللار	ئەكشۈرۈلگەن ئادەم سانى	كىرىمى 100 يۈەندىن تۆۋەنلەر	كىرىمى 100 يۈەندىن 150 يۈەنگىچە بولغانلار	كىرىمى 150 يۈەندىن 200 يۈەنگىچە بولغانلار	كىرىمى 200 يۈەندىن 300 يۈەنگىچە بولغانلار	كىرىمى 300 يۈەندىن 500 يۈەنگىچە بولغانلار	كىرىمى 500 يۈەندىن 700 يۈەنگىچە بولغانلار	كىرىمى 700 يۈەندىن 1000 يۈەنگىچە بولغانلار	كىرىمى 1000 يۈەندىن يۇقىرى- لار
1988	8786	216	265	487	1288	2655	2217	1140	518
1989	8798	53	160	292	952	1887	2538	1467	1449

كورلا شەھىرىدىكى بېزىلاردا 1988 — 1989 - يىللاردا ھەر بىز ئائىلىگە توغرا كەلگەن كىرىم ئەھۋالى

جەدۋەل: 31 — 9 بىرلىكى: ئائىلە

يىللار	ئەكشۈرۈلگەن ئائىلە سانى	كىرىمى 100 يۈەندىن تۆۋەن ئائىلە	كىرىمى 100 يۈەندىن 150 يۈەنگىچە بولغان ئائىلە	كىرىمى 150 يۈەندىن 200 يۈەنگىچە بولغان ئائىلە	كىرىمى 200 يۈەندىن 300 يۈەنگىچە بولغان ئائىلە	كىرىمى 300 يۈەندىن 500 يۈەنگىچە بولغان ئائىلە	كىرىمى 500 يۈەندىن 700 يۈەنگىچە بولغان ئائىلە	كىرىمى 700 يۈەندىن 1000 يۈەنگىچە بولغان ئائىلە	كىرىمى 1000 يۈەندىن يۇقىرى ئائىلە
1988	1664	49	55	96	271	486	403	201	103
1989	1665	17	27	53	195	379	457	282	255

§ 2 . ئىستېمال سەۋىيىسى

ئاۋات يېزىسىدا ئېلىپ بېرىلغان ئارىلاپ تەكشۈرۈشكە قارىغاندا، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» نىڭ بۇزغۇنچىلىقى تۈپەيلىدىن، 1977 ـ يىلدىن 1980 ـ يىلغىچە دېھقانلار تۇرمۇشى ئانچە ياخشىلانمىغان. يېزىلاردا قەرزدار ئائىلىلەر يەنىلا ئاز ئەمەس ئىدى. پارتىيىنىڭ ئىسلاھات ئېلىپ بېرىش، ئىشكىنى ئېچىۋېتىش سىياسىتىنىڭ چوڭقۇر راۋاجلىنىشىغا ئەگىشىپ، دېھقانلارنىڭ تۇرمۇشى يىلدىن ـ يىلغا يۇقىرى كۆتۈرۈلدى، 1980 ـ يىلدىن ئىلگىرى يېزىلاردا ھەربىر ئائىلە ئونتۇرا ھېساب بىلەن 0.1 ئېغىز ئۆي سالدى. 1980 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە يېزىلاردا ھەر بىر ئائىلە ئونتۇرا ھېساب بىلەن 12. 2 ئېغىز ئۆي سالدى. 1980 ـ يىلدىن ئىلگىرى يېزىلاردىكى ھەر 100 ئائىلىدە 57 ۋېلىسىپىت، 17 كىيىم تىكىش ماشىنىسى، 14 ئونتالغۇ، 21 قول سائىتى، ئۇچ رەڭلىك تېلېۋىزور بولغان؛ 1990 ـ يىلى يېزىلاردىكى ھەر 100 ئائىلىدە 219 ۋېلىسىپىت، 83 كىيىم تىكىش ماشىنىسى، 87 ئونتالغۇ، 19 توك شامالدۇرغۇچ، 16 كىر ئالغۇ، 171 قول سائىتى، ئالتە توڭلاتقۇ، 41 موتسىكلىت، 77 تېلېۋىزور (بۇنىڭ ئىچىدە رەڭلىكى 16) ئۇچ يېزا ئىگىلىكىگە ئىشلىتىلىدىغان ئاپتوموبىل، 41 كىچىك تۈت چاقلىق تراكتور، ئۇچ چوڭ تراكتور، 42 پرىتسېپ بار بولدى.

چارباغ يېزىسىدىكى دېھقانلارنىڭ 1952 — 1954 ـ يىلغىچە كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئىستېمالنى نۇسخا ئېلىپ تەكشۈرۈش ئەھۋالى

جەدۋەل: 31 — 10

يىللار	تەكشۈرۈلگەن ئائىلە سانى	ئادەم سانى	جەمئىي ئىستېمال (جاڭ)	بۇنىڭ ئىچىدە							
				يىمەكلىك (جاڭ)	%	كىيىم ـ كېچەك (جاڭ)	%	كۇندىلىك لازىمەت لىماك (جاڭ)	%	ياشىغىلار (جاڭ)	%
1952	15	97	731	431.4	59	144.9	20	139.9	19	14.8	2
1953	15	99	862.1	442.5	51	178.5	21	161	19	80.1	9
1954	15	102	845.1	400.5	47	176.7	21	203.9	24	64	8

ئىزاھات: جەدۋەلدىكى سان بىرلىكى بولغان جاڭ بۇغدايغا سۇندۇرۇلغان ساندىن ئىبارەت.

قىسمەن يىللاردا ئاۋات گۈزەشبىسى (يېزىسى) دا كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن كىرىم - چىقىم ئەھۋالى

جەدۋەل: 31 — 11

يىللار	تەكشۈرۈلگەن ئائىلە سانى	ئادەم سانى	كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ساپ كىرىم (يۈەن)	كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن چىقىم				
				جەمئىي	يېمەكلىك	كىيىم-كېچەك	مەدەنىيەت ئۇيۇشتۇرۇش	لازىمەتلىكلەر	باشقىلار (ئۆي قۇرۇلۇشىغا يۈكلەنمىگەن)
1975	31	99	96.38	88.51	43.88	26.15	2.14	12.29	4.04
1980	31	134	136.49	140.54	65.57	30.56	6.9	31.52	5.97
1990	31	169	1338.75	782.49	265.62	141.3	19.02	123.19	233.34

3 § . يېزىلاردىكى خەلق پۇل ئامانىتى

1978-يىلى يېزىلاردىكى خەلق پۇل ئامانىتىنىڭ قالدۇق سوممىسى 554 مىلياد يۈەن ئىدى، 1980-يىلى 553 مىلياد يۈەنگە، 1982-يىلى 1 مىليون 204 مىلياد يۈەنگە، 1985-يىلى 2 مىليون 57 مىلياد يۈەنگە، 1988-يىلى 3 مىليون 542 مىلياد يۈەنگە، 1989-يىلى 5 مىليون 181 مىلياد يۈەنگە، 1990-يىلى 11 مىليون 884 مىلياد يۈەنگە يەتتى. 1990-يىلدىكى 1985-يىلدىكىدىن 4.78 ھەسسە ئاشتى. 1990-يىلى يېزىلاردا كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن خەلق پۇل ئامانىتى 210.6 يۈەن بولدى.

ئوتتۇز ئىككىنچى قىسىم

مىللەت، دىن

I باب

مىللەت

ئۇزاق تارىخىي دەۋرده كورلا شەھىرىده قەدىمكى تارىملىقلار، ساكلار، توخرىلار، ھۇنلار، خەنزۇلار، تۆلەسلەر، تۈركلەر، ئۇيغۇرلار، موڭغۇللار، خۇيزۇلار ياشاپ ئاۋۇپ كەلگەن. ئۇلار كۆپىنچە «ھۆل - يېغىنغا تايىنىپ مال بېقىش» ئاساسىدىكى چارۋىچىلىق ئىگىلىكى بىلەن تۇرمۇش كەچۈرگەن. ئىگىلىكنىڭ تۇراقسىزلىقى ۋە مىللەتلەرنىڭ كۆچۈپ تۇرۇشى تۇراقسىز سىياسىي ۋەزىيەتنى شەكىللەندۈرگەن. چىڭ سۇلالىسىنىڭ چېگىنىشقا زامانداش، توختى بەگ باشچىلىقىدىكى 300 دىن ئارتۇق ئۇيغۇر ئائىلىسى كورلىغا كېلىپ ماكانلاشقان. 1949 - يىلى ناھىيىدىكى ئومۇمىي نوپۇس 28 مىڭ 617 بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىده ئۇيغۇرلار 27 مىڭ 803، بۇ ئومۇمىي ئاھالىنىڭ 97.16 پىرسەنتىنى ئىگىلەيتتى. قالغىنى خۇيزۇ ۋە خەنزۇلار ئىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ، كورلا ناھىيەسىنىڭ نوپۇسى ئۆزلۈكسىز كۆپەيدى، مىللەت تەركىبىمۇ تەدرىجىي كۆپەيدى. 1990-يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە كورلا شەھىرىنىڭ مىللەت تەركىبى 44 كە يەتتى، نوپۇسى كۆپەيىپ 251 مىڭ 136 گە يەتتى. بۇنىڭ ئىچىده خەنزۇلار 62.85%نى، ئۇيغۇرلار 34.04%نى، خۇيزۇلار 2%نى، موڭغۇللار 0.72%نى، باشقا مىللەتلەر 0.39%نى ئىگىلەيدۇ. مىللەتلەرنىڭ تولىسىنىڭ ئۆز ئالدىغا تىل - يېزىقى، ئوخشاشمىغان دىنىي ئېتىقادى، ئوخشاشمىغان كېيىم - كېچەك ۋە تۇرمۇش ئادىتى بار. كورلا شەھىرىگە ماكانلاشقان ۋاقتى پەرقلىق بولغان بۇ مىللەتلەر ئۇزاق مەزگىللىك ئورتاق ھايات داۋامىدا، ئىناق - ئىتتىپاق ئۆتۈپ، ئۆز ئارا ئۆگىنىپ، ئۆزئارا ھۆرمەت قىلىپ، ئۆزئارا ياردەملىشىپ، كورلا شەھىرىنىڭ ئىقتىسادىنى گۈللەندۈرۈش، مەنىۋى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىنى ئالغا سۈرۈش جەريانىدا چوڭقۇر مىللىي دوستلۇق ئورناتقان.

§ 1 . ئۇيغۇرلار

1. كېلىپ چىقىش تارىخى

ئۇيغۇرلار تالاس سۇلالىسى دەۋرىدە تارىم ۋويمانلىقى ئەتراپىدا ياشىغان. IX ئەسىردە ئۇيغۇر قەبىلىلىرى چۆللۈكنىڭ شىمالىدىن ئەنشى، غەربىي ئايماقلارغا تۈركۈملەپ كۆچۈپ كىرگەن. بۈگۈنكى كورلىنىڭ بىر قىسمىمۇ مۇشۇ داۋىرىدە ئىدى. چىڭ سۇلالىسىنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە توختى بەگ ئىلكىدىكى 300 ئائىلىدىن تارتۇق ئۇيغۇر ئاھالىسى كورلىدا چارۋىچىلىق، قوشۇمچە دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللانغان. چېيەنلۇڭ 24 ـ يىلى (1759 ـ يىلى) قارا شەھەرخان ئامبىلى شۇ شەنىنىڭ مەكتۇبىدا مۇنداق دېيىلگەن: «ۋالىي ئابدۇللا دولانلىقلاردىن 4000 دىن ئارتۇق كىشىنى بۈگۈر، كورلا، چېدىر، يېڭىسار قاتارلىق تۆت جايغا ئورۇنلاشتۇردى ۋە كىچىك بەگ خېلىل، مەيەش قۇل، مىلاسەن، دالدامالارنىڭ بۆلۈپ ئىدارە قىلىشى ھەققىدە يارلىق چۈشۈردى».

كېيىن كورلىنىڭ ئېچىلىشى ۋە تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ ئۇزلۇكسىز كورلىغا كۆچۈپ كېلىشى بىلەن، ئۇيغۇرلارنىڭ سانى يىلدىن ـ يىلغا كۆپەيدى. مىنگونىڭ 19ـيىلى (1930 ـ يىلى) كورلىدا مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى قۇرۇلغاندا، ئۇيغۇرلارنىڭ ئومۇمىي سانى 3311 تۇتۇن، 21 مىڭ 448 كىشىگە يەتتى.

مىنگونىڭ 36 ـ يىلى (1947 ـ يىلى) دىكى ئۇيغۇرلارنىڭ سانى 24 مىڭ 801 ئىدى، 1949ـيىلى 27 مىڭ 803 كە، 1964 ـ يىلى 39 مىڭ 286گە، 1980 ـ يىلى 66 مىڭ 404 كە، 1990ـيىلى 84 مىڭ 504 كە يېتىپ، ئومۇمىي ئاھالىنىڭ 21.34 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

2. سىياسىي، ئىقتىسادىي تۈرمۇشى

چىڭ سۇلالىسىنىڭ تۇڭجى 3 ـ يىلى (1864 ـ يىلى) كۇچادىكى راشىدىن خوجىنىڭ شەرقتە يۈرۈش قىلغان قوشۇنى كورلىنى ئىگىلەپ، سىياسەت بىلەن دىن بىرلەشكەن فېئودالليق بۆلۈنمە ھاكىمىيەتنى شەكىللەندۈردى، بۇ ھاكىمىيەتنىڭ باشقا فېئودال كاتتىباشلار بىلەن ئۇزۇقىگە سوقۇشتۇرۇشى ئارقىسىدا، ئۇرۇش ـ جېدەل ئۇزۇنغىچە تىنچىمىدى. تۇڭجى 4 ـ يىلى (1865 ـيىلى) قوقانلىق باندىت ياقۇپبەگ جاھانگىر خوجىنىڭ ئوغلى بۇزرۇك خوجىغا تەھدىت سېلىپ، تەڭرىتاغنىڭ جەنۇبىدىكى شەھەرلەرنى كەينى ـ كەينىدىن ئىشغال قىلىۋېلىپ، ئاكىمىيەتچىل ياقۇپبەگ ھاكىمىيىتىنى تىكلىدى. شۇنىڭدىن كېيىن كورلىنىمۇ ئىشغال قىلدى ھەمدە ئۇنى بازا قىلىپ تۇرپان، ئۇرۇمچى قاتارلىق جايلارغا ھۇجۇم قىلدى. گۇاڭشۈ 3 ـ يىلى (1877 ـ يىلى) چارروسىيىنىڭ ئوفىتسېرى كروپاتكىن كورلىغا كېلىپ ياقۇپبەگ بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ چېگرا ئايرىدى. شۇ يىلى چىڭ سۇلالىسىنىڭ قوماندانى لىيۇجىنتاڭ خۇنەن، سىچۈەن، خېنەن قوشۇنلىرىنى باشلاپ، جەنۇبىي شىنجاڭدىكى سەككىز شەھەرنى قايتۇرۇۋالدى. چىڭ ئارمىيىسى شۇ يىلى 10ـئاينىڭ 9ـكۈنى كورلىغا يېتىپ كەلدى. قارا شەھەر، كورلىدىكى ئۇيغۇرلار «قوشۇن ئەگە بارسا شۇ يەرگە يول باشلاپ، ياكى قوشۇن بىلەن بىللە جەڭ قىلىپ جىق‌كۈچ چىقاردى». ھەربىر شەھەر ئېلىنغاندا، ئاخۇن، بەگ، ۋالىيلار ئۇيغۇر ئاممىسىنى باشلاپ، «ئېلىنغان غەنىيمەتلەرنى يۇقىرىغا تاپشۇرۇش، ئۇرۇق ـ تۇلۇق يىغىش ۋە باشقۇرۇش، دۇشمەن ئەھۋالىنى رازۋېد قىلىش، جازىلارنى ساقلاش» قا ئوخشاش ھەربىي ئىشلارغا پائال يارەملەشتى («گۇاڭشۈخاننىڭ كۈن چىقىش

هوجرىدا پۈتكەن خاتىرىلىرى»). شۇ چاغدا، ليۇ جىنتاڭنىڭ ئاتلىق، پىيادە ئىككى پول قوشۇنىدىن جەمئىي 33 بارگاه كورلىدا ئۇچراشقاندا، «ئوزۇق ـ تۇلۇك يېتىشمەسلىك» ، يالغۇز شەھەرگە قاپسىلىپ قېلىشتەك ئېغىر ئەھۋالغا دۇچ كەلدى. كورلىدىكى ئۇيغۇر ئاھالىسى ئۇلارغا ياقۇبېگنىڭ ئاتلىق ئامبىرىنى ئېچىتىپ بەردى، شۇنىڭ بىلەن چىڭ قوشۇنى «ئاتلىق ئورىلىرىنى قېزىپ، نەچچە مىڭ دانەن ئاتلىقنى قولغا چۈشۈرۈپ، لەشكەرلەرنى قامىدى» («چىڭ سۇلالىسى تارىخىغا ئائىت ماتېرىياللار»). شۇنداق قىلىپ ئۇلار «نەچچە ئون كۈن ئىچىدىلا ئۇغرىلارنىڭ ھەيۋىسىنى سۇيۇرۇپ، ئۇلارغا 3000 چاقىرىم يەرگىچە قوغلاپ زەربە بېرىپ، شەرقتىكى تۆت شەھەرنى قايتۇرۇۋالدى، نەچچە مىڭلىغان توپىلاڭچىنى يوقىتىپ، نەچچە 100 مىڭلىغان مۇساپىرنى يۇرت ـ ماكانلىرىغا قايتۇرۇپ كېلىپ» ، «يېقىنقى زامان تارىخىدا كەمدىنكەم كۆرۈلىدىغان ئاجايىپ تۆھپىلەر» نى يارىتتى («مەرىپەتپەرۋەر ھەزرىتى زوزۇڭتاڭنىڭ ماقالىلەر توپلىمىنىڭ يۇقىرىغا يوللانغان ئورىگىنالى») . مىنگو يىللىرىدىكى ياپون باسقۇنچى چىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە، كورلا ناھىيىسىدىكى ئۇيغۇر ئاممىسى ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇشقا ئاكتىپ ئاۋاز قوشۇپ، جاھانگىرلىككە قارشى ئۇيۇشما قۇردى، پۈلى بارلار پۇل، كۈچى بارلار كۈچ چىقىرىپ، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ماددىي ئەشيا توپلاپ، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى كۆرەشكە يارەم بەردى. «يىداڭىيلار مارشى» ، «مەرگەردانلار ناخشىسى» ، «قىلىچۇازلار مارشى» قاتارلىقلار ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىنىپ ئېيتىلدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ چېنىلۇڭ 25 ـ يىلىدىن داۋگۇاڭ 8 ـ يىلىغىچە (1760 ـ 1828) بولغان 68 يىلدا كورلىنىڭ يۇقىرىغا باج-سېلىق تاپشۇرۇش ئەھۋالى مۇنداق بولغان: چېنىلۇڭ 25 ـ يىلى (1760ـ يىلى) «ئوندىن بىر ئۇلۇش» بويىچە باج ئېلىش تۈزۈمى يولغا قويۇلۇپ، كورلىدىكى 16 مىڭ مو تېرىلغۇ يەردىن يىلىغا 560 دانەن پاراق ئېلىنغان. بۇ ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ھەرموغا 0.035 دانەندىن توغرا كەلگەن. جياچىڭ 9 ـ يىلى (1804 ـ يىلى) 16 مىڭ مو تېرىلغۇ يەردىن يىلىغا 491 دانەن، ھەرموسىغا 0.03 دانەندىن پاراق ئېلىنغان. داۋگۇاڭ 8ـيىلى (1828ـيىلى) 42 مىڭ 400 مو تېرىلغۇ يەردىن يىلىغا 891 دانەن غەللە ـ پاراق ئېلىنغان، بۇ ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ھەرموسىغا 0.021 دانەندىن توغرا كەلگەن. ئەسلا، چىڭ سۇلالىسى ئوردىسىنىڭ بەگلەرگە ئاجرىتىپ بەرگەن تەمىنات يېرى 680 پاتمان يەنى 3060 موغا يەتكەن، بەگلەرنىڭ يېرىنى تېرىيدىغان يانچىلار 105 ئائىلىگە يەتكەن. قوقانلىق ياقۇبېگنىڭ تاجاۋۇزچىلىقى كورلا خەلقىنە ئەڭ قەبىھ، ئەڭ ئېچىنىشلىق ئېكسپىلاتاتسىيە ۋە زۇلۇم ئېلىپ كەلدى. تاجاۋۇزچىلار خەلقنە ھەرخىل نامىدىكى تۇرلۇك ئالۋان ـ ياساقلارنى چاچتى. تاجاۋۇزچى قوشۇنىنىڭ ئاشلىق، يېقىلغۇ، ھارۋا، ئات ـ ئۇلاغ قاتارلىق لازىمەتلىكلىرىنى يەرلىك خەلق تەمىنلەيتتى. چىڭ سۇلالىسى قوشۇنى جەنۇبىي شىنجاڭنى قايتۇرۇۋالغاندىن كېيىن، جەمئىيەت نىسپىي مۇقىملاشقان بولسىمۇ، فېئودالىق ھاكىمىيەتنىڭ خەلق ئۈستىدىكى زۇلۇم ۋە ئېكسپىلاتاتسىيىسى يەنىلا ناھايىتى ئېغىر ئىدى.

شىنخەي ئىنقىلابىدىن يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇش ھارپىسىغىچە كورلىدىكى ئۇيغۇر خەلقى تۇرلۇك ئۇرۇش مالىمانچىلىقىنىڭ كۆلپەتلىرىگە ھەمدە گومىنداڭ ۋە فېئودال پومېشچىكلار سىنىپىنىڭ ئېكسپىلاتاتسىيە، زۇلۇمىغا ئۇچراپ كەلدى. 1953 ـ يىلدىكى يەنى يەر ئىسلاھاتىدىن ئىلگىرىكى ماتېرىياللارغا ئاساسلانغاندا، ناھىيە ئائىلە سانىنىڭ 1.42 پىرسەنتىنى تەشكىل قىلىدىغان كەمىيەغەل دېھقان، يالالنما دېھقانلارنىڭ تېرىلغۇ يېرى ئومۇمىي تېرىلغۇ يەرنىڭ ئاران 18.39 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن، ئائىلە سانىنىڭ 3.2 پىرسەنتىنى تەشكىل قىلىدىغان پومېشچىك ۋە باي دېھقانلارنىڭ يېرى ئومۇمىي تېرىلغۇ يەرنىڭ 20.46 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن. شۇنىڭ بىلەن بىرگە دىنىي ئېكسپىلاتاتسىيىچىلەرنىڭ كىرىمىمۇ دېھقانلار كىرىمىنىڭ خېلى بىر قىسمىنى ئىگىلىگەن.

3. ئۆرپ - ئادەتى

سالام - سالەتلىشىش ئۇيغۇرلار ئاھايىتى مېھماندوست خەلق. كىشىلەرگە ئەدەپ بىلەن مۇئامىلە قىلىدۇ. كۆرۈشكەندە ئۆزئارا «ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم» دەپ، قول ئېلىشىپ تىنچلىق سورىشىدۇ. چوڭلارنى كۆرگەندە ئوڭ قولىنى كۆكسىگە قويۇپ، ئىگىلىپ تۇرۇپ «ئەسسالام» دەپ تىنچلىق سورايدۇ. ياشانغانلارنى ئالاھىدە ھۆرمەتلەيدۇ. ھەرقانداق سورۇندا ئاۋۋال چوڭلارغا ئورۇن بېرىپ، ھۆرمەت بىلدۈرىدۇ. يول ماڭغاندا چوڭلارغا يول بېرىدۇ. تاماق يېگەندە چوڭلارنى ئاۋۋال تەكلىپ قىلىدۇ. ماشىنىغا ئولتۇرغاندا چوڭلارغا ئورۇن بوشىتىدۇ.

مېھماندارچىلىق قائىدىلىرى ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆيىگە مېھماندارچىلىققا بارغاندا چوڭلارنى چوقۇم ئاۋۋال ئۆيگە باشلايدۇ. ئۆيگە كىرگەندىن كېيىن مەيلى سۇپىدا، مەيلى ئورۇندۇقتا ئولتۇرسۇن، ئاۋۋال چوڭلارنى تۆردە ئولتۇرغۇزىدۇ. سۇپىدا ئولتۇرغاندا بەدەنىڭ قۇرۇق ياكى يۇكۈنۈپ ئولتۇرىدۇ، پۇتىنى سۇنۇپ ئولتۇرىدىغان ئىشنى قىلمايدۇ، پۇتىنى ياشقىلارغا قارىتىپ ئولتۇرىدىغان ئىشنى تېخىمۇ قىلمايدۇ. مېھمانلار ئولتۇرۇپ بولغاندىن كېيىن ساھىبخان بىلەن بىللە دۇئا قىلىدۇ ۋە ئاندىن كېيىن تىنچلىق-ئامانلىق سورىشىدۇ، ھەرئىككى تەرەپ ئۆي ئىچى ياكى بالا - چاقىلىرىنىڭ سالامەتلىكىنى سورىشىدۇ. ئاندىن باشقا پاراڭغا كۆچىدۇ. بۇ چاغدا ساھىبخان داستخان سېلىپ نان ۋە چاي كەلتۈرىدۇ. تاماق يېگەندە تاماقنى سىلىمايدۇ ۋە پۈرسايدۇ. نان يېگەندە نانىنى چوقۇم ئوشتۇپ يەيدۇ. تاماق يېگەندە قولىغا ئېلىپ بولغان تاماقنى يانداۋرمايدۇ ياكى قاچىسىدىكى ئاشقان تاماقنى باشقىلارنىڭ يەۋېتىشىگە بەرمەيدۇ. تاماقنى تۆكۈرۈۋېتىدىغان ئىشنى تېخىمۇ قىلمايدۇ. چېچىلىپ كەتكەن نان ئۇۋاقلىرىنى تېرىۋېتىدۇ.

تاماقتىن ئىلگىرى ساھىبخان مېھمانلىرىنىڭ قولىغا سۇ بەرگەندە، سۇنى يەرگە ياكى ساھىبخانلىرىنىڭ ئۇستىبېشىغا چېچىرىتمەۋەتسە بولمايدۇ، قولىنى يۇيۇپ بولغاندىن كېيىن قولىنى قالايمىقان سىلكىمەيدۇ، لۈڭگە بىلەن پاكىز سۈرتىدۇ.

تاماق يېگەندە ياكى ساھىبخان بىلەن پاراڭلاشقاندا، بۇرنىنى سۈرتۈش، ئەسنەشنى بەك ئەيىپ ئالىدۇ. تاماق يېيىلىپ بولغاندىن كېيىن، مېھمان داستخان يېغىلماي تۇرۇپ، ئالدىراپ داستخاندىن ئايرىلمايدۇ. داستخاندىن تۇرغاندا داستخانىنى ئاتلاپ ئۆتۈشكە بولمايدۇ. ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆيلىرىگە بارغاندا قازان-قومۇچ، قاچا - قۇچىلارغا خالىغانچە قول تەككۈزۈشكە بولمايدۇ.

كىيىم - كېچەك ئەرلەر ئادەتتە ياقىسىز، تۈگمىسىز چاپان (چاپچا) كىيىپ، بېلىگە بەلۋاغ باغلايدۇ، بېشىغا بادام دوپپا كىيىدۇ. قارا، يېشىل، قىزىل بىر نەچچە خىل گۈللۈك، يۇمىلاق ھەم تۆت قىرلىق دوپپىلارمۇ بار. قىشلىقى تۇماق (قوي تېرىسىدە تىكىلگەن)، پۇتىغا ئۆتۈك كىيىدۇ. 70-يىللاردىن كېيىن ئەرلەرنىڭ كىيىنىشىدە زور ئۆزگىرىش بولدى. ئەتىياز ۋە كۈز پەسىللىرىدە سىرتىغا كۆپىنچە كاستيۇم - بۇرۇلكا، ئىچىگە يۇڭ ئىشتان ۋە كۆڭلەك، پۇتىغا خۇرۇم ئاياغ كىيىدىغان بولدى. قىش پەسلىدە غەربچە پەلتو، پاختىلىق جىلىتكە (پەشمەت)، ئۇزۇن - قىسقا سوكنو پەلتو كىيىدۇ. نامراز ئۆتەيدىغانلار ئۆتۈكنىڭ سىرتىغا كالاچ كىيىدۇ. ئۇيغۇر ئاياللىرى كىيىنىشكە ئالاھىدە ئېتىبار بېرىدۇ. بولۇپمۇ مودىسىنىڭ يېڭى بولۇشىغا، رەختىنىڭ سۈپىتى، رەڭگىگە ئالاھىدە دىققەت قىلىدۇ. قىش - ياز بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ئىچىگە كوپتا سىرتىغا كاستيۇم كىيىدۇ، يوپكا كىيىپ، پايپاق تارتىدۇ. بېشىغا دوپپا كىيىدۇ ياكى ياغلىق ئارتىدۇ. چوڭ ياشلىق ئاياللار لېچەك سالىدۇ. ئۇيغۇر قىزلىرى قاشلىق ئېتىشنى، چېچىنى ئۇشتاق ئۆرۈۋېلىشنى ياخشى كۆرىدۇ، قاشقا ئوسما قويىدۇ. ئاياللار

زەنجىر، ھالقا، جالا، بۆلاپكا، مىدالىئون، ئۈزۈك، بىلەيزۈك قاتارلىق زىبۇ زىننەت بۇيۇملىرىنى ئىشلىتىدۇ.

يېمەك ـ ئىچمىكى ئاساسلىق ئاناملىرىدىن نان، پولو، لەغمەن، ساماسا، پېتىر مانتا، گۆش، سومسا، سۈيۈقئاش، ئۈگرە، ھور قاتلىما، ھېسىپ، ئۆچكە قاتارلىقلار بار. كاۋاپ ئالا مەشھۇر. ئەتىگەنلىك تامىقىغا ئادەتتە نان، ئەتكەن چاي، چۆشلۈك، كەچلىك ئاساقلىرىغا كۆپىنچە ئۈن تامىقى، كالا-قوي گۆشلىرىنى يەيدۇ. ئاساسلىق كۆكئاتلىرىدىن پىياز، چامغۇر، سەۋزە، شوخۇلا، پۇرچاق قاتارلىقلار بار.

نۇرالغۇ ئۇيغۇر كۆپىنچە بىر ئائىلە بىر ھويلىدا تۇرىدۇ. ئۆيلەر كېسەك ـ ياغاچ قۇرۇلمىلىق، تۇز ئۆگزىلىك ئۆيلەر بولۇپ، ئۆگزىسىگە تۇغلۇك ئېچىلىدۇ. ئۆيدە ئوچاقلىق سۇپا ۋە تام ئىشكابى (تاخايلا) بولىدۇ. ھويلىغا مېۋىلىك دەرەخ تىكىلىپ، گۈل ـ گىياھ تېرىلىدۇ. ئۆيىنىڭ ئالدىغا بىر تەرەپكە سۇپا ياسىلىپ، ئۇستىگە كىگىز سېلىنىپ يازدا سايىداشقا ئىشلىتىدۇ. 80 ـ يىللاردىن كېيىن خىش ـ ياغاچ قۇرۇلمىلىق ئۆيلەر كۆندىن ـ كۈنگە كۆپەيدى. ئۆيلەرنىڭ كەڭ ـ كۈشادە، يورۇق، شامال ئۆتۈشۈپ تۇرىدىغان بولۇشىغا، ئۆي ئىچىنىڭ بېزىلىشىگە ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىلىدىغان بولدى.

قاتناش 50 ـ يىللار ھەمدە ئۇنىڭدىن ئىلگىرى، ئادەتتە، ئائىلىلەرنىڭ قاتناش قورالى ئاساسلىقى ئېشەك، ئات ۋە كۆتەك ھارۋا ئىدى. 60 ـ يىللاردىن كېيىن ژېلىسىپىت ۋە ربزىنكە چاقلىق ھارۋىلار ئومۇملىشىشقا باشلىدى. 80 ـ يىللارغا كىرگەندىن كېيىن، كۆپىنچە دېھقان ئائىلىلىرىنىڭ كىچىك تراكتور ۋە موتسىكلىتلىرى بار بولدى.

ئائىلە، نىكاھ ئىشلىرى ئۇيغۇرلارنىڭ تۇي ـ تۆكۈن ئىشلىرى ئۆتمۈشتە كۆپىنچە ئاتا ـ ئانىلارنىڭ دېگىنى بويىچە بولاتتى. 50 ـ يىللارنىڭ دەسلىپىدىن باشلاپ، ئادەتتە ئالدى بىلەن قىز ـ يىگىتلەر بىر ـ بىرىنى ياخشى كۆرۈشكەندىن كېيىن ئاندىن ئەلچى قويۇپ، چاي ئىچكۈزىدىغان بولدى. تويغا مۇراسىمى خېلى داغدۇغىلىق بولىدۇ. تويغا ئاۋۋال قىز تەرەپتىن باشلىنىدۇ. تويىنىڭ بارلىق چىقىمىنى ئوغۇل تەرەپ كۆتۈرىدۇ. نىكاھ ئوقۇشتا، ئاخۇن كۆپچىلىككە تويغا خېتىنى ئېلان قىلىدۇ ۋە نىكاھ ئوقۇيدۇ، ئاندىن ماقۇللۇق بىلدۈرۈش يۈزىسىدىن شاكىراپتا چىلانغان ئىككى پارچە نانىنى قىز بىلەن يىگىتكە يېگۈزىدۇ ھەمدە قىز بىلەن يىگىتنىڭ ئۆمۈرۋايەت بىللە بولۇشىنى تىلەيدۇ. نىكاھ ئوقۇلۇپ بولغاندىن كېيىن، قىز قولداشلارنىڭ ھەمراھلىقىدا، يىغلاپ تۇرۇپ ئاتا ـ ئانىسى بىلەن خوشلىشىدۇ ھەمدە داقا ـ دۇمباق سادالىرى ئىچىدە ماشىنىغا ئولتۇرۇپ يىگىتنىڭ ئۆيىگە بارىدۇ. ئۇرۇق ـ تۇققان، ئەل ـ ئاغىنىلەر ئىشك ئالدىدا تۇرۇپ داقا ـ دۇمباق، ناغرا ـ سۇناي سادالىرى ئىچىدە شاد ـ خورامىلىق بىلەن يېڭى كېلىننى كۈتۈۋالىدۇ. قىز ماشىنىدىن چۈشۈپ ئۆيگە كىرىدىغان چاغدا گۈلخان ئاتلاپ، پايانداز دەسسەپ ھوجرىغا كىرىدۇ. ئادەت بويىچە، يەنە قىزىل رەختنى تالىشىش ئويۇنى بولىدۇ، بۇ ئىش تاكى رەخت تىتىلىپ كەتكىچە داۋاملىشىدۇ. كېلىن ھوجرىغا كىرگەندىن كېيىن، نەغمە ـ ناۋا ئىچىدە يۈز ئاچقۇلۇق بولىدۇ. قىز قولداشنىڭ ھەمراللىقىدا ھوجرىغا كىرگەندىن كېيىن، قىز تەرەپ بىلەن ئوغۇل تەرەپ يۈزلىشىپ بېيت ئېيتىشىپ قىزنى مەدھىيىلەيدۇ، ئاندىن يۈزىنى ئاچىدۇ. قىزنىڭ يۈزى ئېچىلىپ بولغاندىن كېيىن سورۇندىكىلەر ئۇنى كۆزىتىپ، چىرايلىق سۆزلەر بىلەن تەرىپلىشىدۇ. بۇ رەسىمىيەتلەر ئورۇندىلىپ بولغاندىن كېيىن قىز قولدىشى يېڭى تۇرمۇشنىڭ باشلانغانلىقىنى بىلدۈرۈپ، قىزنىڭ ئۇشاق ئۇرۇلگەن چاچلىرىنى قايتا ئىككى تال قىلىپ ئۆرۈپ قويىدۇ. ئاندىن ئالدىن تەييارلاپ قويۇلغان كىيىملىك رەخت، يافلىق، بەتىنكە، پايپاق، پەرداز بۇيۇملىرى قاتارلىق سۇۋغاتلار بىر ـ بىرلەپ كېلىنگە سۇۋغا قىلىنىدۇ. ئەتىسى ئەتىگەندە قىز تەرەپ چۆچۈرە ئېلىپ كېلىدۇ، ئوغۇل تەرەپتە مېھماندارچىلىق بولىدۇ. تويىنىڭ 3 ـ كۈنى كېلىن ئۆزىنىڭ چوك ئۇيىگە بېرىپ قايتىپ كېلىدۇ، تۇي مۇراسىمى شۇنىڭ بىلەن

ئاغىرلىشىدۇ.

تويغا كەلگەنلەرنى ساھىبخانلار ئايرىم ـ ئايرىم مېھمان قىلىدۇ. ئادەتتە ئەر مېھمانلار ئەتتىگەنگە قورۇنلاشتۇرۇلىدۇ. ئەرلەر سوۋغات ئېلىپ كەلمەيدۇ. ئاياللار مېھمانلار چوشتىن كېيىنگە قورۇنلاشتۇرۇلىدۇ. ئاياللار سوۋغات ئېلىپ كېلىدۇ، سوۋغات داستىخانغا قورالغان ئىككىدىن بەشگىچە نان، رەخت، يوتقان تېشى قاتارلىق بۇيۇملار بولىدۇ.

دەپنە ئىشلىرى ئۇيغۇرلار مېيىتنى يەرگە دەپنە قىلىدۇ، مېيىت ساندۇقى ئىشلەتمەيدۇ. دەپنە ئىشلىرى ئىسلام شەرىئىتى بويىچە ئېلىپ بېرىلىدۇ. ئادەم ئۆلگەندىن كېيىن ئىمكانىيار تېز دەپنە قىلىنىدۇ يەنى كۆپىنچە شۇ كۈنى ياكى ئەتىسى ئەتىگەندە دەپنە قىلىنىدۇ. ئالدى بىلەن مېيىت سۇغا ئېلىنىپ يۇلغاندىن كېيىن كېپەنلىنىدۇ. ئەرلەر ئۈچ قات، ئاياللار ئىككى قات كېپەنلىكتە ئېلىنىدۇ ھەمدە ئىسرىق سېلىنىدۇ. ئاندىن ئەدىيال ياكى كىگىزگە ئورىلىپ تاۋۇتقا ئېلىنىدۇ. مېيىتنى ئەرلەر كۆتۈرۈپ قەبرىستانلىققا ئاپىرىدۇ ۋە يەرلىككە قويىدۇ. ئاياللار مەسچىت ۋە قەبرىستانلىققا بارمايدۇ. دەپنە ئىشلىرىغا شۇ يەرلىك ئاخۇن رىياسەتچىلىك قىلىدۇ، قۇرئان ئوقۇپ تىلاۋەت قىلىنىدۇ. ئۆلگۈچىنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرى ۋە دوست ـ بۇرادەرلىرى ھەمدە مەسچىتكە كېلىپ نامازغا قاتناشقانلارنىڭ ھەممىسى دەپنە قىلىشقا قاتنىشىدۇ. مېيىت نامىزىدىن كېيىن مېيىت گۆرگە بېشى شىمالغا، پۇتى جەنۇبقا، يۈزى قىبلىگە قارىتىلغان ھالەتتە قويۇلىدۇ. گۆر ئىككى مېتر چوڭقۇرلۇقتا كولىنىدۇ، ئۇزۇنلۇقى ئىككى مېتر، كەڭلىكى بىر مېتر بولىدۇ. گۆرنىڭ ئىچىدىن يەنى غەرب تەرىپىدىن يەنە بىر يانگۆر (ئىچگۆر) كولىنىپ، مېيىت شۇ يانگۆرگە قويۇلىدۇ. مېيىت يەرلىككە قويۇلۇپ ئۆچمىچى، يەتتىنچى، قىرىقىنچى كۈنلىرى ۋە بىرىيل توشقاندا، ئاخۇن تەكلىپ قىلىنىپ، خەتمە قۇرئان قىلدۇرۇلۇپ، يېراق ـ يېقىنلارغا نەزىر بېرىلىدۇ.

ئىسىم ـ فامىلىسى ئۇيغۇرلارنىڭ فامىلىسى بالىدىن ئاتىغا قاراپ خاتىرلىنىدىغان، ئاتا ـ بالا ئىسمى قوشۇپ يېزىلىدىغان قوش ئىسىملىك فامىلىدۇر. بۇخىل قوشما ئىسىم تۇزۇمىدە ئۇزۇنىڭ ئىسمى ئالدىدا، ئاتىسىنىڭ ئىسمى كەينىدە كېلىدۇ. ئاتىسىنىڭ ئىسمى ئەمەلىيەتتە فامىلە بولىدۇ، ئۇچىنچى ئەۋلادقا چېتىلمايدۇ. ئىسىم ـ فامىلىلەرنى ئادەتتە ئۇچ تۈرگە بۆلۈشكە بولىدۇ. بىرىنچى، ئوغۇللارغا «قۇرئان» دىكى ۋە ئىسلام دىنى تەرەققىيات تارىخىدىكى ئۇلۇغ كىشىلەر، پەيغەمبەرلەر، دانىشمەنلار ۋە قەھرىمانلارنىڭ ئىسمى قويۇلىدۇ. ئىككىنچى، قىزلارغا «قۇرئان» دىكى ۋە ئىسلام دىنى تەرەققىيات تارىخىدىكى ئاياللارنىڭ ئىسىملىرى قويۇلىدۇ. ئۈچىنچى، بۇۋاق تۇغۇلغان ۋاقىت، ھاۋارايى، ئۆسۈملۈك، كان مەھسۇلاتلىرى نامى، يۇلتۇز نامىلىرى ھەمدە پەلسەپىۋى ئۇقۇمدىكى ئىسىملار قويۇلىدۇ. ئىسىم قويۇش ئۆسۈلى ۋە ئىسىملار دەۋرىنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ ئۆزگۈكسىز ئۆزگىرىپ بارماقتا.

تىل ـ يېزىق ۋە شۇنىڭ ئۇيغۇر تىلى ئالتاي تىلى سىستېمىسىنىڭ تۈركىي تىللار ئائىلىسىگە كىرىدۇ، 32 ھەرپ بار، ئوڭدىن سولغا يېزىلىدۇ. 1964 ـ يىلى شىنجاڭدا ئۇيغۇر يېڭى يېزىقى يولغا قويۇلۇپ، ئەسلىدىكى ئەرەب ئېلىپبەسى ئاساسىدىكى ئۇيغۇر يېزىقىنىڭ ئورنىنى ئىگىلىدى. 1983 ـ يىلى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى ئۇيغۇر يېڭى يېزىقىنى ئىشلىتىشنى توختىتىپ، كونا ئۇيغۇر يېزىقىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش توغرىسىدا قارار ماقۇللىدى. تىل جەھەتتە، كورلا شەھىرىدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ تەلەپپۇزى شىنجاڭنىڭ باشقا جايلىرىدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ تەلەپپۇزى بىلەن ئاساسىي جەھەتتىن ئوخشاش بولۇپ، ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىنىڭ مەركىزىي دىئالېكت يەنى ئۆلچەملىك ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىغا كىرىدۇ. جانلىق ئېغىز تىلى ئۈرۈمچى، قۇمۇل، ئاقسۇ قاتارلىق جايلاردىكى ئۇيغۇر تىلى بىلەن ئوخشاش، ئەمما قەشقەر ھەمدە بايىنغولىن ئوبلاستى تەۋەسىدىكى لوپنور، چەرچەن قاتارلىق جايلاردىكى ئۇيغۇر شىۋىلىرىدىن خېلى پەرقلىنىدۇ.

پەرھىزلىرى ئۇيغۇرلار ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ، شۇڭا ئىسلام دىنىدا بولمىغانلارنىڭ مەسچىت، مازارلارغا كىرىشى مەنئى قىلىنىدۇ. چوڭلارنىڭ ئالدىدا هاراق ئىچمىشكە، تاماكا چېكىشكە بولمايدۇ، سۇ، ئۆي، مەسچىت، مازار ئەتراپلىرىدا چوڭ - كىچىك ئەرەت قىلمىشقا، يۇندا تۆكۈشكە بولمايدۇ. ئۆلگەن ئەرسىلەرنى خالىغانچە تاشلىۋەتمەي، ئاھالىدىن يىراق يەرگە كۆمۈۋېتىدۇ.

ئۇيغۇرلار ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان بولغاچقا، چوشقا، لېشەك، ئىت ھەمدە هارام مال ۋە يىرتقۇچ جان - جانىۋارلارنىڭ گۆشىنى يېمەيدۇ، ھەرقانداق هايۋانلىنىڭ قېنىنى ئىچمەيدۇ.

§ 2 . خەنزۇلار

قارا شەھەر، كورلا، بۈگۈرلەردە چىن، خەن سۇلالىلىرىدىن تارتىپلا بۇز يەر ئۆزلەشتۈرگۈچى خەنزۇ ئەسكەرلەر ۋە تىجارەتچى خەنزۇلار ياشاپ كەلگەن. چىڭ سۇلالىسىنىڭ جياچىڭ 6 - يىلى (1801 - يىلى) قارا شەھەرگە قاراشلىق 17 ھەربىي رايانتسكى خەنزۇ سودىگەرلەرئاچقان دۇكان 1408 گە يەتكەن بولۇپ، ئاساسلىقى قارا شەھەر، كورلا، بۈگۈرلەرگە مەركەزلەشكەن. چىڭ سۇلالىسى گۈاڭشۈ زامانىسى خىڭ دەسلەپكى يىللىرى لېۋجىنتاڭ چىڭ ئەسكەرلىرىنى باشلاپ كېلىپ، يافۇپېڭ توپىلىڭىنى تىنچىتقاندىن كېيىن، چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى قارا شەھەردە قالدۇق ئىشلارنى بىر تەرەپ قىلىش مەھكىمىسىنى تەسىس قىلىپ، قارا شەھەر، كورلا، بۈگۈرىدىكى ئاممىنىڭ كونا ئېرىق - ئۆستەڭلەرنى كېڭەيتىپ قۇرۇشىغا، توغانلارنى رېمونت قىلىشىغا ھەيدەكچىلىك قىلغان ۋە مەرگەردانلارنى ئورۇنلاشتۇرغان، شۇنىڭ بىلەن بىرگە پىتىراپ كەتكەن خەنزۇلارمۇ ئەسلىككە ئېرىشكەن. شۇنىڭ بىلەن تەڭ لېۋجىنتاڭ خىڭ قوشۇنىغا ئەگىشىپ كەلگەن تېخنىكىلىك تىجارەتچىلەر قاراشەھەر، كورلا قاتارلىق جايلاردا ئورۇنلىشىپ قالغان.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرى، مىنگونىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدىكى توختاۋسىز ئۇرۇش مالىمانچىلىقى تۈپەيلىدىن كورلىدىكى خەنزۇلارنىڭ نوپۇسى زور دەرىجىدە ئازىيىپ كەتتى. مىنگونىڭ 19-يىلى (1930-يىلى) دىن ئىلگىرى كورلىدا 70 - 80 ئائىلىلىكلا خەنزۇ بار ئىدى. مىنگونىڭ 22 - يىلى (1933-يىلى) ماجۇڭيىڭ جەنۇبىي شىنجاڭغا لەشكەر تارتىپ مالىمانچىلىق تۇغدۇردى، بەزى خەنزۇ ئاھالىلىرى ئۇرۇش مالىمانچىلىقىدا زىيانكەشلىككە ئۇچرىدى، بەزىلىرى باشقا يۇرتلارغا قېچىپ كەتتى، مىنگونىڭ 28 - يىلى (1939 - يىلى) غا كەلگەندە پەقەت ئون نەچچە ئائىلىلىكلا خەنزۇ قالدى. مىنگونىڭ 36-يىلى (1947 - يىلى) خەنزۇلارنىڭ نوپۇسى 126 ئىدى، 1949 - يىلى 353 كە يەتتى. بۇ خەنزۇلارنىڭ ئاساسلىقى چىڭ سۇلالىسى قوشۇنىغا ئەگىشىپ شىنجاڭغا كىرگەن تېخنىكىلىك تىجارەتچىلەر ھەمدە مىنگونىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە قۇرغاقچىلىق ئاپىتى تۈپەيلىدىن خېنەن ئۆلكىسىدىن قېچىپ كەلگەن پۇقرالار بولۇپ، چىن، لېۋ، ئەن، لو فامىلىلىكلەر ئىدى.

1950 - يىلدىن كېيىن، كورلا ناھىيىسىدىكى خەنزۇلار جىق كۆپەيدى. بۇلار، بىرىنچىسى، شىنجاڭغا كىرگەن جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ بۇز يەر ئۆزلەشتۈرگۈچى ۋە چېگرىنى مۇھاپىزەت قىلغۇچى قىسىملىرى يەنى يېزا ئىگىلىك 2 - شىمى شتابى ھەمدە ئۇنىڭغا قاراشلىق ئوچ دېھقانچىلىق تۈەن - مەيدانىنىڭ نوپۇسى؛ ئىككىنچىسى، خۇبېي، جيانگسۇ، شاڭخەي قاتارلىق جايلاردىن چېگرا رايونغا يارەدەم بېرىشكە كەلگەن ياشلار ناھىيە تەۋەسىگە ماكانلاشتى. بۇلارنىڭ بىر قىسمى ھەربىيلەرنىڭ بۇز يەر ئۆزلەشتۈرۈش تۈەن - مەيدانلىرىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغاندىن سىرت، قالغانلىرى بوتوخۇ، پۇخۇي دېھقانچىلىق مەيدانى ھەمدە چەرچى بافۇەنچىلىك مەيدانىغا ئورۇنلاشتۇرۇلدى؛ ئۈچىنچى، يۇتكەپ كېلىنگەن ھۆكۈمەت

ھادىسلىرى ۋە ئۇلارنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرى ھەمدە كورلىدا تۇرۇشلۇق ھەربىي قىسىم قاتارلىقلاردۇر.

1964-يىلى مەملىكەت بويىچە 2-قېتىملىق ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈشتە كورلا ناھىيىسىدىكى خەنزۇلارنىڭ نوپۇسى 34 مىڭ 370 كە يېتىپ، ناھىيە بويىچە ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 45.8 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. 60 — 70 - يىللاردا تەبىئىي ئاپەتكە ئۇچرىغان يەزى ئىچكى ئۆلكىلەردىن بىرمۇنچە كىشى كورلا ناھىيىسىگە كېلىپ، ھەرقايسى يېزا، مەيدانلاردا يېزا ئىگىلىكى بىلەن شۇغۇللاندى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە كورلا شەھىرى ئىقتىسادىنىڭ تەرەققىي قىلغانلىقى، جەنۇبىي شىنجاڭ تۆمۈر يولىدا پويىز قاتنىغانلىقى، تارىم نېفىتلىكىنىڭ ئېچىلغانلىقى ئارقىسىدا، كورلا شەھىرىدىكى خەنزۇلارنىڭ نوپۇسى زور مىقداردا كۆپەيدى. 1990 - يىلدىكى مەملىكەت بويىچە 4 - قېتىملىق ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈشتە كورلا شەھىرىدىكى خەنزۇلارنىڭ نوپۇسى 153 مىڭ 800 گە يېتىپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 62.3 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

1. ئۆرپ - ئادەتى

نىكاھ ئىشلىرى يېڭى جۈڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى نىكاھ ئىشلىرىغا ئاتا - ئانىلار چات كىرىۋالاتتى، قائىدە - يوسۇنلىرىمۇ كۆپ ئىدى. توي كۆپىنچە تونۇشۇش، سىنىشىش، تويلۇق ئېلىش، باغاق تارقىتىش، قىز مېلى بېرىش، كېلىن كۆچۈرۈش، قىز ئاتا - ئانىسىنى يوقلاش قاتارلىق تەرتىپلەر ئارقىلىق بولاتتى. يېڭى جۈڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، قائىدە - يوسۇنلار ئاددىيلىشىپ، تويلار يېڭىچە ئۇنتكۇزۇلىدىغان بولدى. قىز - يىگىت بىر - بىرىنى ياخشى كۆرۈشكەندىن كېيىنلا توي خېتى ئالما بولىدىغان بولدى.

دەپنە ئىشلىرى خەنزۇلار ئۆتمۈشتە جەسەتنى يەرگە دەپنە قىلاتتى، قائىدە - يوسۇنلىرىمۇ كۆپ ھەم مۇرەككەپ ئىدى. مەسىلەن: مېيىت ئۆيى تەييارلاش، سەدىقە بېرىش، قارىلىق تاقاش، مېيىت ساقلاپ دۇئا - تىلاۋەت قىلدۇرۇش، كىچىك قىز - ئوغۇللارنىڭ قەغەزدىن ياسالغان رەسىمى قاتارلىق جەسەت بىلەن بىللە دەپنە قىلىنىدىغان ئاخىرەتلىكلەرنى تەييارلاش، قەبرە يوقلاشتىكى پەرھىز كۇنلىرىنى بېكىتىش قاتارلىقلار. يېڭى جۈڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن دەپن ئىشلىرى ئاددىيلاشتى. ئادەتتە ئۆلگۈچىگە ماتەم مۇراسىمى ئۇنتكۇزۇپ، گۈلچەمبىرەك تەقدىم قىلىپ، مەرسىيەنامە يېزىش ئارقىلىق ئۆلگۈچىگە تەزىيە بىلدۇرۇلىدىغان، ئۆلگۈچىنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتى ۋە پەرزەنتلىرى يېڭىگە قارىلىق، مەيدىسىگە ئاقكۇل تاقايدىغان بولدى. 1980 - يىلدىن كېيىن كورلا شەھىرىدە كۆيدۈرۈپ دەپنە قىلىش ئومۇملاشتى.

2. ئەنئەنىۋى ھېيت - بايراملىرى

باھار بايرىمى قەمەرىيە كالېندارى بويىچە 1 - ئاينىڭ 1 - كۈنى باھار بايرىمى بولىدۇ، بۇ خەنزۇلارنىڭ ئەڭ چوڭ بايرىمى. ئۆچ كۈن قويۇپ بېرىلىدىغان بايرام مەزگىلىدە، ئۇرۇق - تۇغقان، دوست - ئاغىنىلەر ھېيتىلىشىپ، بۇ كاتتا بايرامنى ئورتاق تەبرىكلىشىدۇ. ھەرقايسى ئائىلىلەر يېمەكلىك، ھاراق - تاماكا تەييارلاپ مېھمانلارنى كۈتۈۋالىدۇ.

باشقا بايراملار قەمەرىيە كالېندارى بويىچە 1 - ئاينىڭ 15 - كۈنى يۇەنشياۋ بايرىمى، 3 - ئايدا قەبرە يوقلاش (چوكانتال) بايرىمى، 5 - ئاينىڭ 5 - كۈنى تاغزۇگزا چاغنى، 8- ئاينىڭ 15- كۈنى تاۋۇز چاغنى بولىدۇ.

3 §. خۇيزۇلار

1. كېلىپ چىقىش تارىخى

ھازىرقى تارىخىي ماتېرىياللاردىن قارىغاندا، خۇيزۇلار چىلە سۇلالىسى دەۋرىدە كورلىغا كەلگەن بولۇپ، 300 يىلغا يېقىن تارىخقا ئىگە. بىراق، ئەمەلىيەتتە خۇيزۇلار ۋە ئۇلارنىڭ ئەجدادلىرىنىڭ كورلا شەھرىگە كىرگىنىگە ئونئىككىنمۇ ئۇزۇنراق بولغان بولۇشى كېرەك. چىلە سۇلالىسىنىڭ چيەنلۇڭ 42-يىلىدىن 49 - يىلىغىچە (1777 - 1784) غەربىي شىمال رايونىدىكى خۇيزۇلار تارىسىدىكى مەزھەپچىلىك كۈرەشلىرى قانلىق قىرغىنچىلىق پەيدا قىلدى ھەمدە چىلە سۇلالىسىغا قارشى ئۇزلۇكسىز كۆتۈرۈلگەن قوزغىلاڭلار ۋە چىلە سۇلالىسى ھۆكۈمرانلىقىنىڭ باستۇرۇشلىرى بىر مۇنچە خۇيزۇلارنى غەربتىكى قارا شەھەر، كورلىلارغا كۆچۈپ كېلىشكە مەجبۇر قىلدى. داۋگۇاڭ 23 - يىلى (1843 - يىلى) قارا شەھەرخان ئامبىلى چىلە سۇلالىسى ئوردىسىغا بوز يەر ئۇزلەشتۇرگۈچى ئەسكەرلەردىن 302 نى قايتۇرۇپ كېلىپ، بوشقان يەرلەرنى شىنجاڭ، نىڭشيا، گۇيزۇەن، شىلياڭ ئەتراپلىرىدىن كەلگەن 625 ئائىلە خۇيزۇ تىجارەتچىنىڭ تېرىشىغا ئۇتكۈزۈپ بېرىش توغرىسىدا مەكتۇپ سۇندى. تۇڭجى 3 - يىلى (1864 - يىلى) شەنشىدىكى چىلە سۇلالىسىغا قارشى قوزغىلاڭ كۆتۈرگەن خۇيزۇ قوشۇنى بەي يەنخۇنىڭ قوماندانلىقىدا جەنۇبىي 18 - بارگاھنى تەشكىللەپ، باشقا قوزغىلاڭچى قوشۇنلار بىلەن بىرلىشىپ چىلە سۇلالىسى قوشۇنى بىلەن ئۇرۇشتى. قوزغىلاڭچىلار مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن، قالغان ئەسكەرلەر غەربتىكى ياڭگۇەنگە كىرىپ، شىنجاڭدىكى ياقۇبەگگە تايانىدى، گۇاڭشۇ 3 - يىلى (1877 - يىلى) كورلا، قەشقەرلەر تارقىلىق روسىيىگە قاچتى، ئۇلارغا قۇمۇل، ئۇرۇمچىلەردىن كورلىغىچە مەجبۇرىي ئەگەشكەن خۇيزۇ ئامىسىنى چىلە قوشۇنلىرى توختىتىپ قېلىپ، كورلا قاتارلىق جايلارغا ئورۇنلاشتۇردى. ئۇندىن باشقا، 100 ئائىلىلىك خۇيزۇنى ياڭگۇەن تەۋەسىگە ئورۇنلاشتۇردى. گۇاڭشۇ 23 - يىلى (1897 - يىلى) چىلە قوشۇنى قوزغىلاڭچى خۇيزۇلارنى چارقىلىق، لوپنۇرلارغا بوز يەر ئۇزلەشتۇرۇشكە ئورۇنلاشتۇردى. ئاز ساندىكىلىرى كورلىغا تارقىلىپ كەتتى، كۆپ قىسمى قارا شەھەرگە كۆچۈپ كەتتى.

مىنگونىڭ 17 - يىلى (1928 - يىلى) گەنسۇدىكى يەر تەۋرەش ئاپىتى ھەمدە بېگى، كونا دىنىي مەزھەپلەر كۈرىشى تۈپەيلىدىن، ئۇرغۇن خۇيزۇلار يۇرت - ماكانلىرىدىن ئايرىلىپ، شىنجاڭغا قېچىپ كەلدى. بۇلاردىن كورلىغا كېلىپ ئورۇنلاشقانلار بار. بۇ مەزگىلدە خېنەندىكى قۇرغاقچىلىق ئاپىتىدىن قېچىپ چىققان خۇيزۇلارنىڭ بىر قىسمى كورلىغا كەلدى. مىنگونىڭ 23 - يىلى (1934 - يىلى) ماجۇڭيىڭ قوشۇنىدىكى ئاز بىر قىسىم خۇيزۇلار كورلىدا ئولتۇراقلىشىپ قالدى. كېيىن قارا شەھەر ھەمدە باشقا جايلاردىكى تىجارەتچى، ياغاچچى، تامچى، تۆمۈرچى قاتارلىق ھۈنەرۋەن خۇيزۇلار ئۇزلۇكسىز كورلىغا كەلدى. مىنگونىڭ 19 - يىلى (1930 - يىلى) كورلىدىكى 130 ئائىلىلىكتىن ئارتۇق خۇيزۇنىڭ كۆپ قىسمى شاڭخەي، دادۇنزا، لەڭگەر قاتارلىق جايلاردا دېھقانچىلىق قىلغان، ئاز ساندىكىلىرى شەھەردە سودا - سېتىق قىلغان. 1949-يىلى كورلىدا 432 خۇيزۇ بار ئىدى. 1964-يىلى 1702گە، 1990-يىلى 5243كە يەتتى.

كورلا شەھىرىدىكى خۇيزۇلاردا يالاڭ، خەن، ما، لىيۇ، ۋەن، خەن قاتارلىق ئاساسلىق فامىلىلەر بار.

2. ئىقتىسادىي تۈرمۇشى

خۇيزۇرلارنىڭ تولىسى دېھقانچىلىق قىلىدۇ، چارۋىچىلىق ۋە سودىنى قوشۇمچە قىلىدۇ. تىجارەتچى خۇيزۇلارنىڭ ئاز ساندىكىلىرى چەرچىن مال ساتقاندىن سىرت، كۆپىنچىسى يېمەك - ئىچمەك تىجارىتى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. رايونلارغا تارقىلىشتا «چولاق جەھەتتە تارقاق، كىچىك جەھەتتە مەركەزلىشىپ» ئولتۇراقلىشىشتەك ئالاھىدىلىككە ئىگە. شەھەردە ئۇزۇنئالدىنقا بىر مەھەللە، يېزىدا ئۇز ئالدىنقا بىر توپ بولۇپ ياشايدۇ. خۇيزۇلار ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. ئەينى ۋاقىتتىكى مەسچىت جامائىتى تۈزۈمى دىنىي تۈزۈم بولسىمۇ، دىنغا ئېتىقاد قىلغۇچىلارنىڭ ئىقتىسادىي جان تومۇرىنى ئىگىلىۋالغانىدى. يۇقىرى قاتلام دىنىي زاتلار چولاق دىنىي ھوقۇقنى چاڭگىلىغا كىرگۈزۈۋېلىپ، دىنغا ئىشىنىدىغان ئاممىدىن تۇرلۇك-تۈمەن «زاكات» ھەمدە ئۇنىڭدىن باشقا ئۆشر، - زاكاتلارنى يىغىپ، خۇيزۇ خەلقىنىڭ يۇكىنى ئېغىرلاشتۇرىۋەتكەن.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن دېموكراتىك ھاكىمىيەت قۇرۇش، يەر ئىسلاھاتى ۋە دىنىي ئىسلاھات ئارقىلىق دىن بىلەن سىياسەت ئايرىۋېتىلدى. خۇيزۇ خەلقى فېئودالىزىم تۈزۈمى ھەم دىنىي ئېكسپىلاتاتسىيىدىن ئازاد بولدى.

3. ئۆرپ - ئادىتى

قائىدە - يوسۇنى خۇيزۇلار قائىدە - يوسۇنلۇق، مېھماندوست، مىللەتنىڭ ئۆيۈشقاقلىقى ناھايىتى كۈچلۈك. تاجىز - ئورۇقلارنى يۆلەيدىغان ياخشى ئەنئەنىسى بار. چوڭلارنى ھۆرمەتلەپ، كىچىكلەرنى ئىززەتلەشنى ئەشەببۇس قىلىدۇ. باشقىلارنىڭ غەيرىتىنى قىلىشقا قارشى تۇرىدۇ. جامائەت مۇرۇنلىرىدا يالىڭاچ يۈرۈشنى چەكلەيدۇ. تاماكا چېكىش، ھاراق ئىچىش، قىمار ئويناش ۋە بىكار تەلەپلىكنى ئۆچ كۆرىدۇ. بالا تۇغۇلغاندا ئاخۇن تەكلىپ قىلىپ ئوقۇتۇپ ئىسىم قويىدۇ. بىر ئاي ۋە 100 كۈن بولغاندا، بىر ياشقا توشقاندا يېقىنلىرىنى چاقىرىپ (ئەدەر) چاي بېرىدۇ.

يېمەك - ئىچمەك ۋە تۇرالغۇسى خۇيزۇ ئايالىلار كىيىنىشكە ئېتىبار بېرىدۇ. كەشتە تىكىشكە ماھىر، كۆپىنچە كىيىم - كېچەكلىرىنىڭ گىرۋىكىگە گۈل كەشتىلەيدۇ ھەمدە بىلەيزۈك، زەنجىر، ھالقا ئۆزۈك، مېدالىئون قاتارلىق زىننەت بۇيۇملىرى ئىشلىتىشنى ياخشى كۆرىدۇ. ئوتتۇرا ياش ۋە ياشانغان ئايالىلار چاچ تور ياكى بېغىرىگە ۋە ئاق رەڭلىك لىچەك ئارتىشنى ياخشى كۆرىدۇ. ئەرلىرى سىرتىغا ئازادە، توق قارا رەڭلىك كىيىم كىيىدۇ، ئىچىگە پېشىدىن تۇگمىلىنىدىغان كەمزۇل، سىرتىغا جىلىتكە كىيىدۇ، ئاق شاپاق دوپپا كىيىدۇ. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن چولاق، ئوتتۇرا ياشلىقلار يەنىلا ئەنئەنىۋى كىيىملىرىنى كىيىپ كەلمەكتە، ياش قىز - ئوغۇللار كۆپىنچە زامانىۋى مودا كىيىملەرنى كىيىشكە ئىنتىلمەكتە.

خۇيزۇلارنىڭ يېمەكلىكلىرى ئومۇملاشتۇرۇلۇپ «مۇسۇلمانچە يېمەكلىكلەر» دەپ ئاتىلىدۇ. ئاساسلىق تاماملىرىدىن ھورنان، ھور قاتلىما، لەڭپۇك، راڭپىزا، چۆپ ئاش، چوكا ئاش، قوي گۆشى ۋە ئۆپكە - ھېسىپى قاتارلىقلار بار. مېھماندارچىلىقتا بەك ھەشەمەتچىلىك قىلمايدۇ. شەرەگە كۆپىنچە توققۇز قاچا تاماق چىقىرىدۇ. چاي ئىچىشنى ياخشى كۆرىدۇ. چاينى دەملەپ ئىچىشكە ئالاھىدە ئېھتىمام بېرىدۇ. چاي دەملىنىدىغان قاچىلار ئىستاكان، چىنە ۋە تەخسىدىن تەركىب تاپىدۇ. ئىستاكانغا چاي، ناۋات، قۇرۇق

ئۇزۇم، گۈلە، شاپتۇل قېقى، چىلان قاتارلىقلار سېلىنىدۇ.

تۇرالغۇ ئۆيلىرىنىڭ كۆپىنچىسى كېسەك - ياغاچ قۇرۇلمىلىق بولۇپ كىچىك هويلىسى بولىدۇ. دېھقىنىڭ ۋە هويلىلىرىغا تەشتەكتە ئۆستۈرۈلگەن گۈللەرنى تىزىپ قويىدۇ ۋە هەر خىل گۈل - گىياھلارنى تېرىيدۇ. گۈللەرنىڭ پۇرىقى هەمسە يەرنى بىر ئالىدۇ.

نىكاھ ئىشلىرى خوپىزۇلار كۆپىنچە ئوچ ئەۋلاد بىر ئۆيدە تۇرىدۇ. يېڭى جۈپگە قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى ئايالىلار ئائىلىدە ئېرىگە ئايىنائتى، ئورنى بولمايتتى. ئاساسلىقى بالا تۇغۇپ تەربىيىلەش، ئۆي ئىشلىرىنى قىلىش بىلەن بەنت بولاتتى. تەربىيىلىنىش ۋە ئىجتىمائىي پائالىيەتلەرگە قاتنىشىش هوقۇقى هەمدە ئاتا - ئانىسىنىڭ مال - مۈلكىگە ۋارىسلىق قىلىش هوقۇقى بولمايتتى. 1950 - يىلدىن كېيىن بۇ ئەسكى ئادەتلەرنى ئۆزگەرتتى. خوپىزۇلارنىڭ نىكاھ ئىشلىرى ئادەتتە ئالچى قويۇش، چاي ئىچكۈزۈش، تويلۇق ئاپىرىش ۋە توي مۇراسىمىدىن ئىبارەت بىر نەچچە باسقۇچ ئارقىلىق بولىدۇ.

ئالچى كىرگۈزۈش ئوغۇل تەرەپ مەلۇم بىر ئائىلىنىڭ قىزىغا كۆزى چۈشكەندىن كېيىن ئالچى ئارقىلىق قىز تەرەپكە بىر بولاق قەنت ياكى ناۋات، بىر تاختا چاي، بىر بولاق خاسىلا مېغىزى، ئىككى كىلو قوۋۇرغا گۆش كىرگۈزىدۇ. ئالچى بىرىنچى قېتىم بارغاندا قىز تەرەپ جاۋاب بەرمەيدۇ. 2 ، 3 - قېتىم بارغاندىن كېيىن بىرەر ئاي ئىچىدە ئاندىن جاۋاب بېرىدۇ. هەر قېتىم بارغاندا تۆت خىل سوۋغات ئېلىپ بارىدۇ. قىز تەرەپ ماقۇل بولغاندىن كېيىن، تويلۇق تىزىمىنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ ۋە توي كۈنىنى مەسلىھەتلىشىپ بېكىتىدۇ.

چاي ئىچكۈزۈش چاي ئىچكۈزىدىغان كۈنى قىز، ئوغۇل ئىككى تەرەپ تاللىغان تۆت ئالچى قىز تەرەپ ئوتتۇرىغا قويغان تويلۇق تىزىمى بويىچە، تويلۇقنى قىز تەرەپكە ئاپىرىدۇ. تىزىملىكتىكى سوۋغاتلار- نىڭ تولىسى كىيىم - كېچەك، ئاياغ، پاپىياق، پەرداز بۇيۇملىرى، هالقا قاتارلىقلار هەمدە مەلۇم مىقداردىكى پۇل بولىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىرگە يەنە قىز تەرەپنىڭ مۇناسىۋەتلىك تۇققانلىرى هەمدە ئالچىلەرگە تۆت خىل سوۋغات ئاپىرىلىدۇ. سوۋغات ئاپىرىلىدىغانلار بەزىدە ئون نەچچە ئائىلىگە يېتىدۇ.

تويلۇق ئاپىرىش چاي ئىچكۈزۈلۈپ بولغاندىن كېيىن، ئوغۇل تەرەپ يەنە ئالچى ئارقىلىق تۆت خىل سوۋغات ئېلىپ قىز تەرەپكە بېرىپ تويلۇق ئاپىرىشقا ئائىت ئىشلارنى مەسلىھەتلىشىدۇ. قىز تەرەپنىڭ تەلەپ قىلىدىغان تويلۇقى كۆپىنچە كىيىم - كېچەك (پاختىلىق چاپان، پاختىلىق ئىشتانمۇ بۇنىڭ ئىچىدە) ئاياغ كىيىم - پاپىياق، ئۈزۈك، قوي هەمدە 1000 يۈەندىن 2000 يۈەنگىچە تويلۇق پۇل (مىنگو دەۋرىدە 30 مىڭ كۈمۈش) بولىدۇ. تويلۇق قىز تەرەپكە ئاپىرىلغاندىن كېيىن، توي كۈنى بېكىتىلىدۇ.

توي مۇراسىمى بۇ كۈنى ئوغۇل تەرەپنىڭ قىز كۆچۈرۈش قوشۇنى ماشىنا بىلەن قىز تەرەپكە قىز كۆچۈرۈشكە بارىدۇ. يېگىت ئالدىدا ماڭىدۇ يەنە ئىككى قىز قولدىشى بولىدۇ. چۈشتىن بۇرۇن، قىز تەرەپ مېھمان كۈتىدۇ هەمدە ئاخۇن تەكلىپ قىلىپ «نىكاھ» ئوقۇتىدۇ (ئاخۇن توي خېتىنى كۆرگەندىن كېيىن نىكاھ ئوقۇيدۇ). ئاندىن كېلىن تۆت قولداشىنىڭ ھەمراھلىقىدا ئۆي ۋە هويلىدىن چىقىپ ماشىنىغا ئولتۇرىدۇ. ئۆي ۋە هويلىدىن چىقىپ ماشىنىغا ئولتۇرغىچە قىز تەرەپتىكىلەر يېگىتنىڭ ئالدىنى توساپ پۇل، نەرسە - كېرەك تەلەپ قىلىپ بىر پەس ئويۇن قىلىدۇ. ماشىنىغا چىقىپ بولغاندىن كېيىن يول بويى يەنە قولۇم - قوشنىلار توساق قۇرۇپ ماشىنىنىڭ ئالدىنى توساپ «يول پۇلى» سورايدۇ. قىز ئۆز ئۆيىدىن ئوغۇلنىڭ ئۆيىگە بارغىچە هاۋانىڭ ئىسسىق - سوغاق بولۇشىدىن قەتئىيلەزەر پاختىلىق چاپان كىيمىدۇ. قىز يېگىتنىڭ ئۆيىنىڭ ئالدىدا ماشىنىدىن چۈشكەندىن كېيىن، ئۆزىنىڭ ئاكىسى ياكى باشقا يېقىن تۇققانلىرى ئۇنى كۆتۈرۈپ هوجرىغا ئەكىرىپ قويىدۇ. هوجرىغا كىرىشتىن بۇرۇن قىز ئۆز ئۆيىدىكى بالىلاردىن بىرىنى ئىشىككە پەردە ئېسىشقا بۇيرۇيدۇ. بۇنىڭغىمۇ بالىلار پۇل ئالىدۇ. بولمىسا پەردە ئاسمايدۇ. قىز هوجرىغا كىرگەندە يېگىت هوجرىدا مۆكۈنۈپ تۇرىدۇ. قىز هوجرىغا كىرگەندىن

كېيىن، يۈز كېچىش مۇراسىمى ئۆتكۈزۈلۈپ قىز يېگىباشتىن ياساندۇرۇلىدۇ، كىيىم يەڭگۈشلىنىدۇ (پاختىلىق كىشتان، چاپانلار سالدۇرۇۋېتىلىدۇ). كەچتە قىزنىڭ يەڭگىسى قىزغا ئورۇن سېلىپ بېرىدۇ، چىلان چېچىپ ھوجرىنىڭ كەيپىياتىنى كۆتۈرىدۇ. ھوجرىغا كىرگەن چوڭلار قىزنىڭ قېينىئاتا ـ قېينىئا-نىلىرىغا چاقچاق قىلىدۇ. كەتسە كەتتىگەندە قىز ـ يېگىت ماختا يەيدۇ. قېينىئاتا ـ قېينىئانىلىرىغا سالام بېرىدۇ. باشقا ئورۇق-تۇغقانلىرىنىڭ ھەممىسىگە پۇل بېرىلىدۇ. شۇ كۈنى قىزنىڭ يېقىن ئاغىنىلىرى ئوغۇل تەرەپكە بېرىپ «شورپا ئىچىپ»، «لەغمەن» يەپ قىزغا پۇل بېرىدۇ. ئۈچىنچى كۈنى قىز ئانىسىنىڭ ئۆيىگە بارىدۇ ۋە شۇ كۈنى قايتىپ كېلىدۇ. توي شۇنىڭ بىلەن ئاخىرلىشىدۇ.

يېڭى جۈپگە قۇرۇلغاندىن كېيىن، كونا قائىدە ـ يوسۇنلار ئۆزگەرتىلىپ خۇيزۇلارنىڭ نىكاھ ئادەتلىرى ئاددىيلاشتى. بەزى كونا ئادەتلەر تەمەلدىن قالدى، توي تېخىمۇ مول مەزمۇنلۇق، رەڭدار بولىدىغان بولدى.

دەپنە ئىشلىرى خۇيزۇلارنىڭ دەپنە ئىشلىرى باشقا ئىسلام دىنىدىكى مىللەتلەرگە ئوخشاش شەرىئەت بويىچە بولىدۇ. خۇيزۇلار ئادەم ئۆلسە «يوق بولدى»، «ھەققە قايتتى»، «تۈگەپ كەتتى»، «ئالەمدىن ئۆتتى» دەيدۇ، ھەرگىز «ئۆلدى» دېمەيدۇ. ئۆلگۈچىنىڭ جەسىدىنى «مېيىت»، دەپنە قىلىش-نى «مېيىت ئۇزىتىش» دەپ ئاتايدۇ. دەپنە قىلىش جەريانى كۆپىنچە مۇنداق بولىدۇ، ئادەم جان ئۈزۈشتىن بۇرۇن پاكىز سۇدا مۇسلى قىلدۇرۇلۇپ، پاكىز كىيىملەر كىيدۈرىلىدۇ. ئاخۇن چاقىرىپ تۆۋە قىلغۇزىدۇ. تىنىق توختىغاندىن كېيىن، مېيىت دەرھال كارىۋاتتىن يەرگە يۆتكىلىدۇ ھەمدە تېگىگە قۇمالق توپا تۆكۈلىدۇ. بېشى شىمالغا، يۈزى قىبلىگە قارىتىلىدۇ، ئوستىگە ئاق داكا يېپىپ قويۇلىدۇ، يۈزى ۋە پۇت ـ قوللىرى ئوچۇق قويۇلىدۇ. باش تەرىپىگە ئىسرىق سېلىنىدۇ، قۇرئان تىلاۋەت قىلدۇرۇلىدۇ. ئادەم قازا تاپقاندىن كېيىن ئۈرۈق ـ تۇغقان، ئاغىنىلىرىگە خەۋەر قىلىنىدۇ. ئۆلگۈچى ئايال بولسا چوقۇم ئايال تەرەپنىڭ ئادەملىرى، ئەركىشى بولسا ئەر تەرەپنىڭ ئادەملىرى چاقىرىلىدۇ. ئادەتتە بۇگۈن ۋاپات بولسا ئەتىسى دەپنە قىلىنىدۇ، ئالاھىدە ئەھۋال بولغاندىمۇ ئۈچ كۈندىن ئاشۇرمەيدۇ. دەپنە قىلىشتىن بۇرۇن مېيىت سۇغا ئېلىنىدۇ. سۇغا ئېلىشنىڭ مۇئەييەن تەرتىپلىرى بولىدۇ، ئۆلگۈچى ئەر بولسا ئەرلەر، ئايال بولسا ئاياللار سۇغا ئالىدۇ. سۇغا ئالغاندا يەتتە ئادەم يەتتە تال كۈجە بېقىپ، كۈجىنىڭ بېشىنى تۆۋەنگە قارىتىپ يەتتە قېتىم پۈرتىدۇ، ئاندىن مېيىتنى پاكىز سۇ بىلەن سۇغا ئالىدۇ، ھەمدە خەسە بىلەن كېپەنلەيدۇ. ئەرلەر ئۈچ قات كېپەنلىنىدۇ، يەر قېتى «كىچىك كېپەن»، يەر قېتى «چوڭ كېپەن»، يەنە يەر قېتى «پىلاخان» دەپ ئاتىلىدۇ. كېپەنلەش ئۇسۇلى مۇنداق بولىدۇ: يەر قات مېيىتنىڭ ئالدى تەرىپىگە، يەر قات كەينى تەرىپىگە يېپىلىپ، ئۈچىنچى قات كېپەن بىلەن پۇتۇن بەدەن تولۇق ئورىلىدۇ. ئاياللارنىڭ كېپەنلىكى بەش قات بولىدۇ. ئاياللارنىڭ باش ۋە كۆكرەك قىسمىنى ئوراشقا ئىككى قات كېپەن قوشۇلغان. كېپەن ئوستىگە ئايەت يېزىلىپ، خۇشپۇراق بۇيۇملار چېچىلىدۇ.

مېيىت كېپەنلەنگەندىن كېيىن تاۋۇتقا يۆتكىلىدۇ ۋە مەسچىتكە ئاپىرىپ نامىزى چوشۇرۇلىدۇ. يۇل ۋە ئەرسە ـ كېرەكلەر بىلەن «قىدىيە» قىلىنىدۇ يەنى ئۆلگۈچىنىڭ ئوغلى (ياكى باشقا ئائىلە تاۋابىئاتى) «قۇرئان»نى دۇگلەك دائىرە تۈزۈپ خەتمە قۇرئان قىلىۋاتقانلارنىڭ ئالدىغا كۆتۈرۈپ ئاپىرىدۇ. ئۇلار ئاۋۋال قۇرئاننى كۆتۈرىدۇ، ئاندىن «ھەدىيە» (چاشكا، پۇل، ئەرسە ـ كېرەك) بېرىلىدۇ. بۇ ئادەتتە ئۈچ قېتىمغىچە ئايلىنىدۇ. ئاندىن ئاخۇن جىنازا نامىزىنى چوشۇرۇپ، ئايەت ئوقۇيدۇ، جامائەت سۇكۇتتە تۇرۇپ ماتەم تۇتىدۇ. مېيىت نامىزى چوشۇرۇلۇپ بولغاندىن كېيىن، مېيىت زەرەتكارلىققا ئېلىپ بېرىلىپ يەرلىككە قويۇلىدۇ. مېيىت گۆر ئىچىدىكى يان گۆرگە بېشى شىمالغا، يۈزى قىبلىگە قارىتىپ قويۇلىدۇ. يان گۆر ئامزى كېسەك بىلەن ئېتىلىدۇ. ئاندىن توپا بىلەن تىندۇرۇلۇپ، ئوستىگە توپا دۆۋىلەپ قويۇلىدۇ. مېيىتنى دەپنە قىلىش جەريانىدا قۇرئان ئوقۇيالايدىغانلارنىڭ ھەممىسى بەردىن «قۇرئان»

(ياكى پارچە سۈرىلەر) نى ئېلىپ تۇغىنىچە ئوقۇيدۇ. ئاندىن مېيىت ئۈزاتقانلار ئۆلگۈچىنىڭ ئۆيىگە قايتىپ ئەزىر قىلىدۇ. دەپنە مۇراسىمى شۇنىڭ بىلەن ئاخىرلىشىدۇ. ئادەم ئۆلۈپ يەتتىنچى، قىرقى، يىلى توشقاندا يەنە چوڭراق ھازا پائالىيىتى ئۇتكۈزۈلۈپ، ئەزىر قىلىنىدۇ.

ئەنئەنىۋى مېيىت - بايراملىرى

روزى مېيىت بۇ مېيىت «كىچىك مېيىت»، «مېيىت فىتىر» دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ مېيىت ھىجرىيە كالېندارى بويىچە 10 - ئاينىڭ 1 - كۈنى بولۇپ، خۇيزۇلارنىڭ ئەڭ چوڭ بايرىمى ھېسابلىنىدۇ. شۇ كۈنى سەھەردە 12 ياشتىن يۇقىرى ئوغۇللارنىڭ ھەممىسى «ئاپدەست» (ئاھارەت ئېلىپ، يېڭى كىيىم-كېچەكلىرىنى كىيىشىپ) قىلىپ، مەسچىتكە بېرىپ مېيىت نامىزى ئوقۇيدۇ. ئاخۇنۇمنىڭ ۋەزىنى ئاڭلايدۇ، كوللېكتىپ ھېيتلىشىدۇ. ئاخۇن ۋە چوڭلارغا سالام بېرىدۇ. مېيىت كۈنى ئۆي - ئۆيلەردە ساقلا سېلىنىپ، فېنئاڭ ۋە مول نازۇ - نېمەتلەر تەييارلىنىپ، ھېيتلاپ كەلگۈچىلەر كۈتۈۋېلىنىدۇ. ئەنئەنە بويىچە كىچىكلەر چوڭلارنىڭ ئۆيىگە بېرىپ پەتىلەيدۇ. ئورۇق - تۇغقان، ئەل - ئاغىنىلەر بىر ئايغىچە ھېيتلىشىدۇ.

قۇربان ھېيت بۇ مېيىت «چوڭ مېيىت»، «مېيىت ئەزھا» دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ مېيىت روزى مېيىتتىن 70 كۈن كېيىن يەنى ھەرىيلى ھىجرىيە كالېندارى بويىچە 12 - ئاينىڭ 10 - كۈنى بولىدۇ. مېيىت كۈنى مۇسۇلمانلار ئاھارەت ئېلىپ پاكىز كىيىملەرنى كىيىپ مەسچىتكە بېرىپ نامىز ئوقۇيدۇ، ئاخۇنۇمنىڭ ۋەزىنى ئاڭلايدۇ، ئاندىن كوللېكتىپ ھېيتلىشىدۇ، ئۆز ئارا سالام بېرىشىدۇ. قۇربان ھېيتىنا خۇيزۇلار قارا باشلىق قوي قۇربانلىق قىلىپ، يېرىمىنى ئۆزى يەيدۇ، يېرىمىنى باشقىلارغا تارقىتىپ بېرىدۇ ياكى مېھمان كۈتۈشكە ئىشلىتىدۇ.

مەۋلۇد ھىجرىيە كالېندارى بويىچە 3 - ئاينىڭ 12 - كۈنى ئىسلام دىنىنىڭ ئىجادچىسى مۇھەممەدنىڭ تۇغۇلغان ھەم ۋاپات بولغان كۈنى بولغاچقا بۇ كۈن مەۋلۇد كۈنى دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ كۈنى مۇسۇلمانلار مەسچىتكە جەم بولۇپ، ئاخۇنۇمنىڭ قىرائىتى ۋە ۋەزىنى ئاڭلايدۇ ۋە قۇيماق (قۇيماقنىڭ ئىچىگە بىر پارچە پىشىق كالا گۆشى سېلىنىدۇ) يەيدۇ.

ئوشۇر (ئاشۇرا) ھىجرىيە كالېندارى بويىچە 1 - ئاينىڭ 10 - كۈنى بولىدۇ. بۇ كۈنى مۇسۇلمانلار مەسچىتكە بېرىپ ئاخۇنۇمنىڭ خەتمە - قۇرئان ۋە ۋەزىنى ئاڭلايدۇ ھەمدە ئوشۇر تامىقى (كۆچە) ئىچىدۇ. ئوشۇر تامىقى گۈرۈچ، پۇرچاق، چىلان، ياڭاق مېغىزى، قوي - كالا گۆشلىرىدىن قىلىنغان ئۈمباق قەدىمدە بۇ بايرام يەنە «ئاشلىق بايرىمى» دەپمۇ ئاتالغان.

§ 4 . موڭغۇللار

1. كېلىپ چىقىشى

يۇەن سۇلالىسى، چاغاتاي خانلىقى ۋە جۇڭغارلار دەۋرىدە كورلا شەھىرىگە موڭغۇللار كېلىپ ئولتۇراق-لاشقانىدى. ئۇلار مىلاد، چىلاد سۇلالىلىرى دەۋرىگە كەلگەندە يەرلىك ئۇيغۇرلار بىلەن تەدرىجىي سىڭىشىپ كەتكەن. مۇشۇ ئەسىرنىڭ 50 - يىللىرىغىچە كورلا ناھىيىسىدە ئولتۇراق موڭغۇل ئاھالىسى يوق ئىدى.

1960 - يىلى كورلا ئۆلكىلىك باينىغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىغا قوشۇۋېتىلگەندىن كېيىن، ئوبلاست مەركىزى قاراشەھەر ناھىيىسىدىن كورلا ناھىيىسىگە كۆچۈرۈلدى. ئوبلاست دەرىجىلىك ئورۇنلار-

دا ئىشلەۋاتقان موڭغۇل كادىر، ئىشچىلار ھەمدە ئۇلارنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرى تارقا - تارقىدىن كورلا ناھىيىسىگە كېلىپ ئورۇنلاشتى. 1964 - يىلى كورلا شەھىرىدىكى موڭغۇللار 342 ئىدى، 1980 - يىلى 834كە، 1990 - يىلى 1981 گە يەتتى. بۈلارنىڭ تولىسى ئورگان خادىملىرى ۋە ئۇلارنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرى ئىدى.

2. دىنىي ئېتىقادى

موڭغۇللار لاما دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. لامادىنى بۇددا دىنىنىڭ شىزالڭ تارمىقىغا كىرىدۇ. لاما ئىبادەتخانىسى دىنىي پائالىيەت سورۇنى ھېسابلىنىدۇ. لامالار ئىلاھىي بۇددانىڭ سىمۋولى دەپ قارىلىدۇ. ھەر قېتىم يايلاق كۆچكەندە، تەبىئىي ئاپەت بولغاندا، توي - تۆكۈن، ئۆلۈم - يېتىم بولغاندا، بالا تۇغۇلغان، ئادەم قېرىغاندا، كېسەل بولۇپ ئۆلگەن چاغلاردا لاما چاقىرىپ نوم ئوقۇتۇپ چارە قىلىنىدۇ، يامانلىقنى قوغلاپ، ياخشىلىق تىلىنىدۇ. كورلا شەھىرىدىكى موڭغۇللارنىڭ تولىسى ئورگان خادىملىرى بولغاچقا، دىنىي ئېتىقى سۇس، شۇڭا دىنىي پائالىيەت ناھايىتى ئاز بولىدۇ.

3. تىل - يېزىقى

كورلا شەھىرىدىكى موڭغۇللارنىڭ يېزىقى غەربىي موڭغۇللارنىڭ تود يېزىقىغا كىرىدۇ. بۇخىل يېزىق 31 ھەرپ (يەتتە سوزۇق تاۋۇش، 24 ئۇزۇك تاۋۇش) تىن تەشكىل تاپقان بولۇپ، ھەرپلەرنى بىر - بىرىگە ئۇلاپ سۆز ياسىغىلى بولىدۇ. تود موڭغۇل يېزىقى ئېغىز تىلى بىلەن بىردەك بولۇپ، لېكسىكىغا باي، ئىپادىلەش ئېقتىدارى كۈچلۈك.

تود موڭغۇل يېزىقىدىن باشقا، ئىچكى موڭغۇلدا ئورتاق ئىشلىتىلىدىغان خۇدۇم موڭغۇل يېزىقى بار. 1974 - يىلى مەككىز ئۇلكە، ئاپتونوم رايون موڭغۇل تىل - يېزىق خىزمىتى ھەمكارلىق يىغىندا، مەملىكەت مىقياسىدىكى موڭغۇللارنىڭ بىردەك خۇدۇم موڭغۇل يېزىقىنى ئىشلىتىشى قارار قىلىندى. ئون نەچچە يىل ئىشلىتىش، كېڭەيتىش ئارقىلىق ئۇنۇمى ياخشى، نەتىجىسى كۆرۈنەرلىك بولدى.

4. ئۆرپ - ئادىتى

قائىدە - يوسۇنى موڭغۇللار مېھماندوست، ئەدەب - قائىدىلىك، چوڭلارنى ھۆرمەتلەپ، كىچىك-لەرنى ئىززەتلەيدىغان، باشقا مىللەتلەر بىلەن دوستلىششقا ئامراق خەلق. موڭغۇللارنىڭ ئۆيىگە مېھمان كەلسە ساھىبخان ئىشىك ئالدىغا چىقىپ كۈتۈۋالىدۇ. ئايال ساھىبخان ئەتكەن چاي تۇتىدۇ، يېمەكلىكلەر بىلەن مېھمان قىلىدۇ. ئەتىۋارلىق مېھمانلىرى كەلسە، خېلى يىراق يەرگىچە ئالدىغا بېرىپ كۈتۈۋالىدۇ، قوي سويۇپ مېھمان قىلىدۇ. ئالاھىدە ئەتىۋارلىق مېھمىنىغا پۈتۈن قوي كاۋىپى قىلىدۇ.

موڭغۇللار چوڭلارنى بەك ھۆرمەتلەيدۇ، ئۇ مەيلى باي - كاداي بولۇشىدىن قەتئىنەزەر ھەممىسىنى «سىز» لەيدۇ. ئۆيگە كىرگەندە، تاماق يېگەندە، ھاراق ئىچكەندە چوڭلار ئاۋۋال باشلاپ بېرىدۇ.

كىيىم - كېچەك، يېمەك - ئىچمەك ۋە تۇرالغۇسى موڭغۇللارنىڭ ئەنئەنىۋى كىيىمى ئۇزۇن چاپان بولۇپ، ئۇ، ئادەتتىكى چاپان ۋە مېھمانلىق چاپان دەپ ئىككى خىلغا بۆلۈنىدۇ. ئالاھىدە مېھمانلىق چاپانىنىڭ گىرۋەكلىرىگە جىيەك تۇتۇلىدۇ، قىزىل، سېرىق، يېشىل يىپەك بەلۋاغ

باغلايدۇ. هازىر ياشانغانلار، ئوتتۇرا ياشلىقلار ئەنئەنىۋى كىيىملەرنى كىيمەيدۇ، ئورگان خادىملىرى، قىز-يىگىتلەر كۆپىنچە كاستيوم - بۇرۇلكا هەمدە مودا كىيىملەرنى كىيىدۇ.

موڭغۇللارنىڭ ئاساسلىق ئائىلىرى قوي، كالا كۆشى، ئون ئاسقى ۋە سۈتتىن ياسالغان بېمەكلىكلەر، ئۈزۈقلۇق قىممىتى يۇقىرى بولغان قېيمز، سېرىق ماي، سۈت هارىقى موڭغۇللارنىڭ ئالا ياغشى كۆرىدىغان ئىچىملىكلىرىدۇر.

تۇرالغۇ ئۆي جەهەتتە، موڭغۇللار چارۋىچىلىق رايونلىرىدا كۆپىنچە كىگىز ئۆيدە، دېھقانچىلىق رايونلىرىدا هەمدە مۇقىم ئولتۇراق تۇرمۇشتىكى چارۋىچىلىق رايونلىرىدا كېسەك ئۆي ياكى ئادەتتىكى خىش ئۆي ياكى بىنالاردا ئولتۇرىدۇ.

موڭغۇللار چارۋىچىلىقنى ئاساس قىلىدۇ. ئاساسلىق قاتناش قورالى ئات، تۆگە، قوتاز ئىدى، هازىر تراكتور، موتسىكلىت قاتارلىقلارنىمۇ ئىشلىتىدۇ. كورلا شەھىرىدىكى موڭغۇللارنىڭ تولىسى شەھەرلىك شەپ كەتتى، بېمەك - ئىچمەك، تۇرالغۇ جەهەتتە چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى موڭغۇللارنىڭكىدىن كۆپ پەرقلىنىدۇ.

نىكاھ ۋە دەپنە ئىشلىرى موڭغۇل پەرزەنتلىرى توي قىلىپ بولغاندىن كېيىن ئۆي ئايرىپ چىقىپ كېتىدۇ. ئازادلىقتىن ئىلگىرى ئاتىنىڭ مىراسىغا ئوغۇل ۋارىسلىق قىلاتتى. كۆپ ئوغۇللۇق ئائىلىلەردە كۆپىنچە كەنجى ئوغۇل مىراسخور بولاتتى، قىزلارنىڭ مىراسخورلۇق هوقۇقى بولمايتتى. ئۆتمۈشتە نىكاھ ئىشلىرىغا كۆپىنچە ئاتا - ئانىلار چات كىرىشەلەتتى. نىكاھ ئىشلىرى ئەلچى كىرگۈزۈش، چاي ئىچكۈزۈش، توبلۇق سېلىش، توي قىلىش قاتارلىق تەرتىپلەر بويىچە بولاتتى، رەسمىيەتتى كۆپ ئىدى. هازىر نىكاھ ئىشلىرىدا قىز - يىگىتلەر ئۆز - ئۆزىگە خوجا بولىدىغان، «نىكاھ قانۇنى» بويىچە تىزىمغا ئالدۇرۇپلا توي قىلىدىغان بولدى. قىز - يىگىت بىر - بىرىنى ياخشى كۆرۈشكەندىن كېيىن، ئوغۇل تەرەپ قىزنىڭ ئاتا - ئانىسى ۋە تۇغقانلىرىغا سوۋغا ئېلىپ سالامغا بارىدۇ. قىز تەرەپنىڭ ماقۇللىقىنى ئالغاندىن كېيىن، توي خېتى ئېلىش رەسمىيىتىنى ېچىرىدۇ. توي هارپىسىدا قىز تەرەپ يېقىنلىرىنى چاقىرىپ قىز ياتلىق قىلىش چېيى ئۆتكۈزىدۇ. ئەتىسى ئوغۇل تەرەپ قىز كۆچۈرۈشكە بارىدۇ هەمدە داغدۇغىلىق، قىزغىن توي مۇراسىمى ئۆتكۈزۈپ، هاراق ئىچىپ، ناخشا ئېيتىپ، ئۇسسۇل ئويناپ يېرىم كېچىگىچە بەزمە قىلىدۇ.

موڭغۇللاردا كۆيدۈرۈپ دەپنە قىلىش، ئوچۇقچىلىققا دەپنە قىلىش، يەرلىككە قويۇپ دەپنە قىلىشتىن ئىبارەت ئۈچ خىل دەپنە قىلىش ئۇسۇلى بار. دەپنە ئىشلىرى قويۇق دىنىي تۇس ئالغان، لامالار ئەرۋاھنىڭ ئازاب - ئوقۇبەتتىن قۇتۇلۇشى ئۈچۈن نوم ئوقۇپ دۇئا قىلىدۇ. جەسەتنى ئاق كىگىزگە سېلىپ يىراقراق تاغ ئۈستىگە ئاپىرىپ، ياۋايى هايۋان، قاغا - قۇزغۇنلارغا تالىتىش ئوچۇقچىلىققا دەپنە قىلىش دەپ ئاتىلىدۇ، ئەگەر جەسەت 49 كۈنگىچە تالمىسا بولمىسا، باشقا بىر جايغا ئاپىرىپ تالىتىلىدۇ. هازىر كۆپىنچە يەرگە دەپنە قىلىنىدىغان بولدى. ئوچۇقچىلىققا دەپنە قىلىدىغان، كۆيدۈرۈپ دەپنە قىلىدىغانلار ئازراق.

ئەنئەنىۋى بايراملىرى

چاغان بايرىمى قەمەرىيە كالىندارى بويىچە 1 - ئاينىڭ 1 - كۈنى موڭغۇللارنىڭ چاغان بايرىمى بولىدۇ. چاغان بايرىمى خەيرلىك بايرام بولۇپ، قەمەرىيە كالىندارى بويىچە 12 - ئاينىڭ 20 - كۈنى باشلىنىدۇ. هەمسە ئائىلىدە ئۆي، قوتانلار سۈپۈرۈپ ئازىلىنىدۇ، كىيىم - كېچەك، يوتقان - كۆرپە هەمدە باشقا تۇرمۇش بۇيۇملىرى يۇيۇلىدۇ، چاغانلىق قۇيماق سېلىنىپ، قوتلۇق بايرام تەبرىكلىنىدۇ. قەمەرىيە كالىندارى بويىچە 12 - ئاينىڭ 30 - كۈنى هەرقايسى ئائىلىلەر بۇت ئالدىدا شام يېقىپ، كۆچە كۆيدۈرۈپ، جۇۋازا توگۈپ، بىر يەرگە جەم بولۇپ كېچىچە تۈنەپ چىقىدۇ. قەمەرىيە كالىندارى بويىچە

1 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى سەھەردە، ئاياللار سۇت چاي قاينىتىپ، بۇت ئالدىدا چىراغ يېقىپ كۆچە كۆيدۈرۈپ، سەدىقە بېرىپ، ئائىلە ئەزالىرىنىڭ بۇت ۋە ئەجدادلارغا بولغان مۇرەسسىنى بىلدۈرىدۇ ھەمدە بۇ يىلنىڭ خەيرلىك، تىنچ بولۇشىنى، چارۋىلىرىنىڭ ئاۋۇشىنى تىلەيدۇ. كۈن چىققاندا ئائىلە ئەزالىرىنىڭ ھەممىسى كىگىز ئۈيدىن چىقىپ، قۇياشقا سالام بېرىشىدۇ. ئاندىن كىگىز ئۈيگە قايتىپ كىرىپ ئولتۇرۇپ، سۇت چاي ئىچىدۇ ھەمدە ئۆز ئارا ھېيتلىشىدۇ. ئالدى بىلەن كىچىكلەر چوڭلارغا سوۋغا ھەدىيە قىلىپ، بەخت تىلەيدۇ. چاغانىڭ 2 ـ كۈنىدىن باشلاپ ئۆي ئارىلاپ ھېيتلىشىدۇ. چاغانىڭ 5 ـ كۈنى قوشنىلىرىنى ئامانقا ئەكلىپ قىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن چاغانىڭ بىر قىسمى تۈگەيدۇ.

مائىترى بايرىمى قەمەرىيە كالېندارى بويىچە 1 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى قەدىمىي ئەنئەنىۋى بايرام مائىترى بايرىمى كېلىدۇ. سېرىق دىنىنىڭ كىرىشى مائىترى بايرىمىنى تېخىمۇ قويۇق دىنىي تۈسكە ئىگە قىلغان. مائىترى (سانسكرتچە Maitriye) بۇددا دىنىدىكى بىر بۇد ساتۋانىڭ نامى. ھەر قېتىم مائىترى بايرىمى كەلگەندە ئىبادەتخانىلار مائىترى بۇددانىڭ رەسىمىنى ئېسىپ، ئۇنىڭغا تېۋىنىپ قاينام-تاشقىنلىق دىنىي مۇراسىمىنى ئېكىللەندۈرىدۇ.

ھازىر شەھەردىكى موڭغۇللارمۇ مائىترى بايرىمىنى ئۆتكۈزىدۇ. ئەمما ئۇنىڭ مەزمۇن ۋە شەكىللىرى ئۆزگىرىپ كەتتى. كۆپچىلىك جەم بولۇپ، ناخشا ئېيتىپ ئۆسۈل ئويناپ، يېگى بىر يىلدا تېنىنىڭ سالامەت، ئىشلىرىنىڭ كۆڭۈلدىكىدەك بولۇشىنى تىلىشىدۇ.

زۇلۇ بايرىمى قەمەرىيە كالېندارى بويىچە 10 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى سېرىق دىنىنىڭ ئىجادچىسى زۇڭقاباناڭ ۋاپات بولغان كۈنىدۇر (1419 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى). شۇڭا، بۇ كۈن سېرىق دىنىدا زۇڭقابانى خاتىرىلەيدىغان بايرام كۈنى قىلىپ بېكىتىلگەن. زۇلۇ بايرىمى چىراغ يېقىش بايرىمى دەپمۇ ئاتىلىدۇ. بۇ كۈنى ھەممە ئادەم ھويلا-ئارام، قوتانلىرىنى سۈپۈرۈپ تازىلاپ، چىراغ يېقىپ كۆچە كۆيدۈرىدۇ. ھەربىر ئائىلە ئادەم بېشىغا قاراپ سېرىق ماي چىرىغى تەييارلايدۇ ھەمدە ھەركىمنىڭ بېشىغا قاراپ بىر مېتر ئەتراپىدا پىلىك ياساپ كەچتە كۆيدۈرىدۇ، ئوتى ئېگىز ـ ئېگىزلەرگىمچە كۆتۈرۈلۈپ ھەيۋەتلىك مەنزىرە ھاسىل بولىدۇ. شۇنىڭدىن كېيىن خۇلۇم ـ قوشنىلىرىنى زۇلۇ چېيى ئىچىشكە تەكلىپ قىلىدۇ، كۆپچىلىك چاي ئۈستىدە بىر ـ بىرىگە ئۆزۈن ئۆمۈر تىلىشىدۇ. زۇلۇ بايرىمى بېشىغا توشۇش بايرىمى دەپمۇ ئاتىلىدۇ. زۇلۇ بايرىمى كۈنى ھەربىر ئادەم بىر ياش چوڭايغان بولىدۇ. زۇلۇ بايرىمى موڭغۇللارنىڭ جەم بولىدىغان بايرىمىدۇر.

§ 5 . باشقا مىللەتلەر

كورلا شەھىرىدە ئەنزۇ، ئۇيغۇر، خۇيزۇ، موڭغۇللاردىن باشقا يەنە زاڭزۇ، مياۋزۇ، جۇاڭزۇ، بۇيى، چاۋشيەنزۇ، مانجۇ، دۇڭزۇ، ياۋزۇ، بەيزۇ، تۇجيا، قازاق، يىزۇ، لىزۇ، شىبزۇ، دۇڭشيانگ، قىرغىز، تۇزۇ، داغۇر، سالا، ماۋنەن، گېلاۋ، شىبە، رۇس، ئۇزبېك، ياۋغۇر، تاتار قاتارلىق مىللەتلەر بار، بىراق سانى ئازراق.

كورلا شەھىرىدىكى مىللەتلەرنىڭ 1990 - يىلدىكى نوپۇسى

جەدۋەل: 32 — 1

مىللەت	نوپۇسى	مىللەت	نوپۇسى
خەنزۇ	153861	دۇڭزۇ	19
ئۇيغۇر	84504	بەيزۇ	16
خۇيزۇ	5243	لىسۇ	2
موڭغۇل	1981	شىبۇ	5
مانجۇ	410	دۇڭشيانگ	27
تۇجيا	271	قىرغىز	3
جۇاڭزۇ	117	داغۇر	1
مياۋزۇ	142	سالا	4
قازاق	58	ماۋنەن	1
رۇس	123	گېلاۋ	2
ئۇزبېك	35	تاتار	1
شىبە	52	يۈغۇر	1
يىزۇ	5	تۇزۇ	7
زاڭزۇ	29	ياۋزۇ	21
بۇيى	13	جەمئىي	246 982
چاۋشيەنزۇ	28		

§ 6 . مىللەتلەر خىزمىتى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، مىللەتلەر خىزمىتى ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ مۇھىم ئىش تەرتىپىگە كىرگۈزۈلۈپ، ناھىيىلىك پارتكوم بىرلىك سەپ بۆلۈمى ۋە ھۆكۈمەتنىڭ مىللەتلەر - دىن ئىشلىرى ئىدارىسى مىللەتلەر خىزمىتىنى ئاساسلىق باشقۇرىدىغان بولدى.

1. پارتىيىنىڭ مىللەتلەر سىياسىتىنىڭ ئىزچىل ئىجرا قىلىنىشى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، پارتىيىنىڭ مىللەتلەر سىياسىتىنىڭ ئىزچىل ئىجرا قىلىنىشىغا ئەگىشىپ، «خەنزۇلار ئاز سانلىق مىللەتلەردىن ئايرىلالمايدۇ، ئاز سانلىق مىللەتلەر خەنزۇلاردىن ئايرىلالمايدۇ» دېگەن ئىدىيە كىشىلەر قەلبىگە تەدرىجىي سىڭدى. ئارمىيە بىلەن خەلقنىڭ، ئارمىيە بىلەن ھۆكۈمەتنىڭ ئىتتىپاقلىقى، يەرلىك بىلەن بىگۈنەنىڭ ئىتتىپاقلىقى ھەمدە ھەرمىللەت ئوتتۇرىسىدىكى

ئىتتىپاقلىق تېخىمۇ ئۇچەيدى. كورلا شەھىرى (ناھىيىسى) نىڭ ئىنچ ـ ئىتتىپاقلىق سىياسىي ۋەزىيىتى مۇستەھكەملەندى ۋە راۋاجلاندى. دۆلەت قۇرۇلغاندىن بۇيان كورلا شەھىرى (ناھىيىسى) دە چوڭ مىللىي ماھىرا كۆرۈلمىدى.

2. ئاز سانلىق مىللەت كادىرلىرىنىڭ تەربىيىلىنىشى ۋە ئىشلىتىلىشى

1989 ـ يىلى شەھەردىكى ئاز سانلىق مىللەت كادىرلىرى ئومۇمىي كادىرلار سانىنىڭ 52.4 پىرسەنتىنى، ئاز سانلىق مىللەتتىن بولغان پارتىيىلىك كادىرلار شەھەردىكى ئومۇمىي پارتىيىلىك كادىرلار سانىنىڭ 64.4 پىرسەنتىنى، شەھەرلىك بەش بەنزىدىكى ئاز سانلىق مىللەت كادىرلار 42.9%نى، شەھەردىكى رايون دەرىجىلىكتىن يۇقىرى ئاز سانلىق مىللەت كادىر 188 بولۇپ، رايون دەرىجىلىكتىن يۇقىرى كادىرلارنىڭ 46 پىرسەنتىنى تەشكىل قىلغان. ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ مەدەنىيەت ـ ماارىپ ئىشلىرىمۇ ناھايىتى زور تەرەققىياتلارغا ئېرىشتى. 1990 ـ يىلى شەھەردىكى ئاز سانلىق مىللەتلەر ئوقۇيدىغان باشلانغۇچ مەكتەپ 49 بولۇپ، باشلانغۇچ مەكتەپلەر ئومۇمىي سانىنىڭ 63 پىرسەنتىنى، ئوتتۇرا مەكتەپ 15 بولۇپ، ئوتتۇرا مەكتەپلەر ئومۇمىي سانىنىڭ 68 پىرسەنتىنى تەشكىل قىلغان.

3. ئارمىيە ـ خەلق ئىتتىپاقلىقى ۋە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى بويىچە «ئىككىدە نەمۇنىچى» ئورۇن پائالىيىتى

1982 ـ يىلدىن باشلاپ، كورلا شەھىرىدە ئارمىيە ـ خەلق ئىتتىپاقلىقى ۋە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى بويىچە «ئىككىدە، نەمۇنىچى» ئورۇن بولۇش پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلۇشقا باشلىدى. 1990 ـ يىلى كورلا شەھىرى «ئىككىدە، نەمۇنىچى» شەھەر بولۇپ، شەھەر بويىچە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى بويىچە نەمۇنىچى ئورۇن ۋە شەخسلەر تۈركۈم ـ تۈركۈملەپ بارلىققا كېلىشكە باشلىدى. 1989 — 1990 ـ يىلغىچە شەھەر بويىچە 63 ئورۇن مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى بويىچە ئىلغار كوللېكتىپ، 118 كىشى مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى بويىچە ئىلغار شەخس بولۇپ باھالاندى. 200 نەچچە رايون دەرىجىلىك ئورۇن مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى بويىچە نەمۇنىچى ئورۇن بولۇپ باھالاندى.

1950 ـ يىللاردىن باشلاپ خەنزۇ ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر ئاز سانلىق مىللەت تىل ـ يېزىقىنى ئۆگىنىشكە، ئاز سانلىق مىللەتلەر خەنزۇچە ئۆگىنىشكە ئىلھاملاندۇرۇلۇپ، ياخشى كەيپىيات يارىتىلدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇزۇنغا پىكىر ئالماشتۇرۇش، دوستلۇق ئورنىتىش، ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشنى ئىلگىرى سۈرۈشكە شارائىت يارىتىلدى.

§ 7. مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى

1. ئارمىيە ـ خەلق ئوتتۇرىسىدىكى بىلىن بىلەن سۈدەك يېقىن مۇھىم ـ مۇھەببەت

1985 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ بىر كۈنى شۇ جايدا تۇرۇشلۇق «273» قىسىم دوختۇرخانىسى ئاغرىپ قالغان ئىككى ياشلىق ئۇيغۇر بالىنى قوبۇل قىلدى. بالا كۆكرەك قىسمى يۇزۇلۇش خاراكتېرلىك بىرىكمە

توقۇلسلىق قان بۇزۇلۇش كېسەللىكىگە گىرىپتار بولغانىدى. بالىنىستقا كىرگەندىن كېيىن، بالىنىڭ يۈرەك سوقۇشى تېزلىشىپ، ھۇشسىزلىنىپ، قىزىتمىسى يانايدۇ، بۇ ئاھايىتى ئاز كۆرۈلىدىغان كېسەل ئىدى. دوختۇرخانا ئۇچ كۈن جىددىي قۇتقۇزغان بولسىمۇ كېسەلدە قىلچە ئۆزگىرىش بولمايدۇ. دوختۇرخانا خادىملىرى پۈتۈن كۈچىنى ئىشقا سېلىپ، تېلېفون ئارقىلىق يۇقىرى دەرىجىلىك دوختۇرخانىلاردىن جىددىي قۇتقۇزۇش توغرىسىدا پىكىر ئالىدۇ. ھەمدە يەرلىكتىكى دوختۇرخانىلاردىن دوختۇر تەكلىپ قىلىپ بىرلىكتە دىئاگنوز قويىدۇ. توققۇز كۈن كۆڭۈل قويۇپ داۋالاش ئارقىلىق، بالا ئاخىرى ھۇشىغا كېلىدۇ ھەمدە دوختۇرخانىغا كىرگەنلىك 55 ـ كۈنى سالامەتلىكى ئەسلىگە كېلىپ بالىنىستىن چىقىدۇ. بۇ ئىشقا كورلا شەھىرىدىكى ئۇيغۇرلار ھاڭكالا ئوقۇيدۇ.

1980 ـ يىلى «273» قىسىم دوختۇرخانىسى كۆمۈشكە داۋالاش ئەترىتى ئەۋەتىدۇ. بىر كېچىسى كۆمۈش كەنتىنىڭ باشلىقى غوپۇرجاننىڭ ئايالىنىڭ تۇغۇتى قىيىنلىشىپ، قان كۆپ چىقىپ كەتكەچكە ھايات ـ ئۆلۈم ئىچىدە قالىدۇ. دوختۇرخانىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى لى چىنرۇي، تۇغۇت بۆلۈمىنىڭ دوختۇرى خۇالىق خۇيلىيەن قاتارلىق تۆت تېببىي خادىم تېلېفونىنى ئېلىپلا غوپۇرجاننىڭ ئۇچ كىلومېتر يىراقلىقتىكى ئۆيىگە كېچىلەپ يېتىپ بارىدۇ. بۇ چاغدا ئايال شوك بولۇپ قالغانىدى. تېببىي خادىملار ئايالنى كاڭغا يانتۇزۇپ تۇغدۇرۇش ئوپېراتسىيىسى قىلىدۇ. بىر نەچچە سائەتلىك تىرىشىش ئارقىلىق ئوپېراتسىيە مۇۋەپپەقىيەتلىك بولىدۇ. ئانا قۇتقۇزۇپ قېلىنىدۇ، قوشكېزەك ئوغۇل بوۋاق ساق ـ سالامەت تۇغۇلىدۇ. بىر يىلدىن كېيىن، غوپۇرجان «273» قىسىم دوختۇرخانىسى تۇغۇت بۆلۈمىنىڭ دوختۇرى خۇالىق خۇيلىيەننىڭ يولدىشى يىن جېڭگۇينىڭ مۇشۇ كەنتتىن ئوتكەنلىكىنى ئاڭلاپ، ئۇنى ئۆيىگە چاقىرىپ، بىر بورداق قوي سوۋۇپ، ئۇيغۇرلارنىڭ قائىدىسى بويىچە قىزغىن مېھمان قىلىدۇ.

1982 ـ يىلدىن 1989 ـ يىلغىچە «273» قىسىم دوختۇرخانىسى يەرلىكتىكى ھەر مىللەت خەلقىدىن 75 مىڭ 500 ئادەم (قېتىم) نىڭ كېسىلىنى داۋالىدى. ئېغىر كېسەلدىن 916 ئادەم (قېتىم) نى قۇتقۇزۇپ قالدى. يەرلىككە داۋالاش ئەترىتى ئەۋەتىپ 136 قېتىم خالىسانە كېسەل كۆردى. يەرلىككە ئاز ساندىق مىللەت تېببىي خادىمدىن 83نى تەربىيىلەپ بەردى. يەرلىكتىكى ھەرمىللەت خەلقى تەقدىم قىلغان 574 لەۋھە، 62 پارچە مەنزىرە رەسمى چوشۇرۇلگەن جاھازىنى تاپشۇرۇۋالدى.

2. بىكتۇەن بىلەن يەرلىك بىر ئائىلە

كورلا شەھىرى بىكتۇەن بېزا ئىگىلىك 2 ـ شىركىتىنىڭ شتابى ھەمدە بېزا ئىگىلىك 2 ـ شىركا قاراشلىق 28 ـ، 29 ـ، 30 ـ تۇەن ـ مەيدانلار تۇرۇشلۇق جاي. بۇ ئۇچ تۇەن ـ مەيدان نەچچە 10 يىل ئىزچىل تۇردە يەرلىككە ۋە ھەرمىللەت خەلقىگە ياردەم بېرىپ، ئۇلار بىلەن خۇددى بىر ئائىلىدەك يېقىن ئۇتۇپ كەلدى. بۇنىڭ ئىچىدە 28 ـ تۇەن ـ مەيدان كورلا شەھىرىنىڭ شاڭخۇ، چاراباغ، قوشئېرىق، لەڭگەر يېزىلىرىغا قوشنا ئىدى. 30 نەچچە يىلدىن بېرى 28 ـ تۇەن ـ مەيدان بۇ تۆت يېزىغا ياردەم بېرىشنى ئۆزىنىڭ بىر سىياسىي ۋەزىپىسى قىلدى. مەلۇماتقا قارىغاندا، 1984 ـ يىلدىن 1988 ـ يىلغىچە قوشنا تۆت يېزىنىڭ 1.1 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتىكى زەيكىشنى تازىلاپ بەرگەن، ئۇلارغا 120 مىڭ كىلوگرام سورتلۇق ئۇرۇقلۇق شال، 148 مىڭ 500 كىلوگرام ئۇرۇقلۇق بۇغداي، 20 مىڭ كىلوگرام چىگىت، 120 مىڭ تۇپ كۆچەت ياردەم قىلغان. شاڭخۇ يېزىسىنىڭ ئەسلىدە تېرىيدىغان شېلى ئاز، شالنىڭ بېرىلىك مەھسۇلاتى تۇڭەن ئىدى. 28 ـ تۇەن ـ مەيدانىنىڭ ياردەم بېرىشى بىلەن شال كۆلىمى يىلدىن ـ يىلغا كۆپىيىپ، ھازىر 2000 موغىن ئاشتى، ئوتتۇرىچە بىرلىك مەھسۇلاتىمۇ 400 كىلوگرام.

دىن ئېشىپ كەتتى.

ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، يېزىلاردا ئائىلىلەر بويىچە مەسئۇلاتقا باغلاپ ھۆددىگە بېرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. 28 - تۆمۈر-مەيدان ھەر يىلى تۆت يېزىغا تېخنىك خادىم ئەۋەتىپ، ئۇيغۇ ئۇي بۇرۇچ تېخنىكا جەھەتتىن يېتەكچىلىك قىلىپ، ئۇلارنىڭ نامراتلىقتىن قۇتۇلۇپ بېيىشىغا ياردەم بەردى. 1985 - يىلى شاڭخۇ يېزىسىغا بىۋاسىتە قاراشلىق 1 - ئەترەت ئورمانلىقىدىكى كەسىپي ئائىلە خوجۇر ساۋۇر كۆتۈرە ئالغان 80 مو دەشپۇتلۇككە قۇرت چۈشۈپ، 35% دەشپۇت دەرىخى زىيانغا ئۇچراپ، مەسئۇلات مىقدارىغا تەسىر يەتتى. 28 - تۆمۈر-مەيدان بۇ ئەھۋالنى ئۇققاندىن كېيىن 1986 - يىلى ئەتىيازدا تېخنىك خي خۇمېرىنى تېخنىكا ئۆگىتىشكە ئەۋەتتى. ئۇ دەرەخلەرنى ئۆزى دورىلاپ، ئەتىيازدىن كۈزگىچە يېتەكچىلىك قىلدى. شۇ يىلى دەشپۇت نازا ئوخشاپ، 1985 - يىلدىكىدىن 30 تونىنا ئارتۇق ھوسۇل ئېلىندى.

1986 - يىلى 28 - تۆمۈر - مەيدان شاڭخۇ يېزىسىدا ئۈن زاۋۇتى ۋە يېزىلىق شىپاخانا قۇرۇش ئۈچۈن مەبلەغ چىقاردى، تېخنىك خادىم ئەۋەتتى.

28 - تۆمۈر - مەيدان دوختۇرخانىسى نەچچە ئون يىلدىن بۇيان ئىزچىل تۇرۇە ھەرقايسى يېزىلاردىكى كەنت ئاھالىلىرىنىڭ كېسىلىنى داۋالاپ كەلدى. يەقەت 1984 - يىلدىن 1990 - يىلغىچىلا ئامبولاتورىيىدە 14 مىڭ 200 ئادەم (قېتىم) كېسەل كۆردى. 118 ئادەم (قېتىم) جىددىي كېسەل كۆردى، سىرتقا چىقىپ 142 ئادەم (قېتىم) كېسەل كۆردى. دوختۇر دىلىڭ جىنيۇ 30 نەچچە يىل ئىزچىل تۇرۇە ھەرمىللەت خەلقى ئۈچۈن جان - دىل بىلەن خىزمەت قىلىپ، كۆپ قېتىم شەھەر، ئوبلاست ۋە ئاپتونوم رايون بويىچە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىدىكى ئىلغار شەخس بولۇپ باھالاندى.

3. مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىدىكى يېڭى ئىشلار

يالاق جىگۈلۈك بېيىغاندا مىللىي مېھىر - مۇھەببەتنى ئۇنتۇپ قالمىدى شاڭخۇ يېزىسىدىكى دېھقان يالاق جىگۈلۈك كورلا شەھىرىدىن مەملىكەتلىك تۈنجى نۆۋەتلىك مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى تەرەققىياتى بويىچە «قوش ئىلغار»لارنى تەقدىرلەش يىغىنىغا قاتناشقان ۋەكىل. ئۇنىڭ ئىلغار ئىش ئىزلىرى كورلا بوستانلىقىغا تارقالغان، يەرلىك ئۇيغۇرلار ئۇنى «كورلىدىكى ئالا ياغىش ئادەم» دەپ تەرىپلىشىدۇ.

ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنى بۇ ئاددىي دېھقانىنى بېيىش يولىغا باشلىدى. ئۇ بېيىغاندا يۇرتداشلىرىنى ئۇنتۇپ قالمىدى. ئۇ دائىم «مېنىڭ بۈگۈنكى كۈنگە ئېرىشەلىشىم ئاساسلىقى 2 - ئانا يۇرتۇم شاڭخۇ يېزىسىدا تۇرغانلىقىمدىن بولدى» دەيتتى. 1986 - يىلى ئەتىيازدا ئۇ 4000 يۈەنگە ئالتە تونىنا خىمىيۋى ئوغۇت سېتىۋېلىپ، ئىككى غالتەك ھارۋا بىلەن يېزىدىكى قىيىنچىلىقى بار 32 ئۆيغۇر ئائىلىسىگە تارقىتىپ بەردى. شۇنىڭغا ئۇلاپلا ئۇ يەنە 25 مىڭ يۈەن خەجلەپ كەنتكە بىر مەدەنىيەت ئۆيى سېلىپ بەردى. 1987 - يىلى ئۇ يېزىدىكى بىر نەچچە باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ پارتىلىرىنىڭ كېرەكتىن چىقىنلىقىنى ئاڭلاپ، يېزىلىق ھۆكۈمەتكە ئۇلارغا يېڭى پارتا - ئورۇندۇق ئېلىپ بېرىشى ئۈچۈن 1000 يۈەن پۇل بەردى. ئۇ ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ 5000 يۈەن چىقىرىپ يېزىدىكى مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇتۇش ئەسلىھەلىرىنى ياخشىلىشىغا كۆپ قېتىم ياردەم بەردى.

1982 - يىلى يەنجى ناھىيىسىنىڭ يۇڭخاڭ يېزىسىدىكى بىر خۇيزۇ دېھقان كورلىغا كېلىپ يالاق جىگۈلۈنى تېپىپ، ئۇنىڭ ياغ زاۋۇتى قۇرۇشقا ياردەم بېرىشىنى مورايدۇ. ئۇ بۇنىڭغا خۇشاللىق بىلەن ماقۇل بولىدۇ. ئۇ يېرىم يىلدا يەنجىگە يەتتە قېتىم بېرىپ، بۇ خۇيزۇ دېھقانغا ياغ زاۋۇتى قۇرۇشۇپ

بېرىدۇ. دېھقان ياغ زاۋۇتىدىن شۇ يىلىلا 15 مىڭ يۈەن ساپ كىرىم قىلىدۇ. بۇ خۇيزۇ دېھقان خۇشاللىق بىلەن «بۇ خەنزۇ ئاكىمىز ھەقىقەتەن ياخشىكەن، ئۇنىڭ قەلبى بىز ھەر مىللەت خەلقىنىڭ قەلبى بىلەن بىر» دەيدۇ.

ئىبراھىم خەنزۇ بالىنى قۇنقۇزۇپ قالدى خەنزۇ ئايال كادىر دائىم «ئىبراھىم رەمدۇللا مېنىڭ ئۇيغۇر ئاتام» دەيدۇ. 1958 - يىلىنىڭ بىر قىش كۈنى چۈشتە تېخى ئۇچ ياشقىمۇ كىرمىگەن دائىڭ ئەيلىڭ بىر ئوغۇل بالا بىلەن كۆنچى دەريانى بويىغا بېرىپ مۇز ئېلىپ يېمەكچى بولغاندا ئېھتىياتسىزلىقتىن دەريانا چۈشۈپ كېتىدۇ. دەريانىڭ بەزى جايلىرىدا مۇز قاتقانىدى. ئۇ دەريادا بىر چۆكۈپ بىر لەيلەپ ئىنتايىن خەۋپ ئىچىدە قالىدۇ. شۇ چاغدا ئىبراھىم تېخى يىگىت ئىدى. ئۇ يولدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ بۇ ئىشنى كۆرىدۇ - دە، دەرھال چاپىنىنى سېلىپ سۇغا كەتكەنلىكىنى سۆزلەپ سۇغا ئۆزىنى تاشلىدۇ ھەمدە دائىڭ ئەيلىگىنى سۇ ئوستىگە كۆتۈرۈپ چىقىدۇ. بىراق ئۇنىڭ قولىدىن دائىڭ ئەيلىگىنى تالىدىغان ئادەم بولمىغاچقا، دائىڭ ئەيلىڭ يەنە سۇغا چۈشۈپ كېتىدۇ. ئىبراھىم دائىڭ ئەيلىگىنى 2 - قېتىم كاچكۈلدىن قىرغاققا تارتىپ چىقىرىدۇ. باشقىلارنىڭ ياردىمى بىلەن دائىڭ ئەيلىڭ دەرھال دوختۇرخانىغا ئاپىرىلىپ، جىددىي قۇنقۇزۇپ قېلىنىدۇ.

بۇنىڭدىن ئىنتايىن تەسىرلەنگەن دائىڭ ئەيلىگىنىڭ ئاتىلىسىدىكىلەر ئىبراھىمنىڭ ئۆيىگە بېرىپ ئۇنىڭغا رەھمەت ئېيتىدۇ. ئىبراھىمنىڭ ئىدارىسى — ئوبلاستلىق ھىناكارلىق شىركىتى ئۇنىڭ تۆھپىسىنى تەبرىكلەش يىغىنى ئېچىپ، ئۇزىنى ئۇنتۇپ ئادەم قۇنقۇزغان بۇ ئۇيغۇر ئىشچىنى تەقدىرلىدى. شۇنىڭدىن كېيىن بۇ ئىككى ئائىلىدىكىلەر دائىم بېرىش - كېلىش قىلىشىپ ئۇرۇق - تۇققانلاردەك بولۇپ كەتتى.

ئۇيغۇرلارنىڭ خەنزۇ ئوغلىنى شېۋاڭ دۇڭشەي شېۋاڭ دۇڭشەي كورلا شەھىرى چارباغ يېزىلىق شىپاخانىسىنىڭ دوختۇرى. ئۇ پۈتۈن ژۇجۇدى بىلەن يەرلىكتىكى ئاز سانلىق مىللەت ئاممىسىنىڭ كېسىلىنى داۋالاپ، ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ شەھەر، ئوبلاست، مەملىكەت بويىچە «مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىدىكى ئىلغار شەخس» دېگەن نامغا ئېرىشتى. يېزىدىكى ئۇيغۇرلار ئۇنى «خەلقىنىڭ ياخشى دوختۇرى، ئۇيغۇرلار-نىڭ غەمگۇزارى» دەپىشىدۇ.

چارباغ يېزا ئاھالىسىنىڭ 90% تىن كۆپرەكى ئۇيغۇر. شېۋاڭ دوختۇر 1977 - يىلى يېزىلىق شىپاخانىغا كەلگەندىن كېيىن، كېچە - كۈندۈز دېمەي ئىشلەپ، يەرلىكتىكى ئاممىنىڭ كېسىلىنى داۋالىدى. 1986 - يىلى دېھقان مويىنىنىڭ ئائىلىسىدىكىلەر كۆمۈر گازى بىلەن زەھەرلىنىپ قالغاندا، شېۋاڭ دوختۇر دەرھال نەق مەيدانغا يېتىپ كېلىپ، سوئنىي نەپەسلەندۈرۈش ئۇسۇلى بىلەن توپ - توغرا ئۈچ سائەت ئىش كۆرۈپ، بۇ ئۈيدىكى سەككىز ئادەمنى قۇتقۇزۇپ قالىدۇ. ئەسلا شېۋاڭ دوختۇر ھارغىنلىق-تىن يىقىلىپ چۈشمەيدۇ.

شاڭخۇ يېزىسىدىكى پاتام بالىياتقۇ خالتىلىق ئىششىق كېسىلىگە گىرىپتار بولۇپ، قورسىقى كۆپەك ئىششىپ، ئىككى يىلدىن ئارتۇق يېتىپ قالىدۇ. ئائىلىسىدىكىلەر ئۇنى ھەر تەرەپتىن دوختۇر چاقىرىپ داۋالاتقان بولسىمۇ ئۇنۇمى بولمايدۇ. 1986 - يىلى شېۋاڭ دوختۇر بۇ كېسەلنى قوبۇل قىلغاندىن كېيىن، جۈملىسىچە داۋالاش ئۇسۇلى بىلەن بىرنەچە يىلدىلا داۋالاپ ساقايتىدۇ. شۇ يىلى تېكىچى يېزىسىدىكى قادىر ئاخۇن ئېغىر كېسەل بولۇپ قېلىپ، نۇرغۇن يەرلەرگە بېرىپ كېسەل داۋالىتىشقا نۇرغۇن پۇل خەجلەيدۇ. ھەتتا قوي - كالىلىرىنىمۇ سېتىپ بولىدۇ. قادىر ئاخىرقى ئۈمىدىنى شېۋاڭ دوختۇرغا باغلايدۇ. شېۋاڭ دوختۇر ئۇنىڭ ئىقتىسادىي قىينىچىلىقى بارلىقىنى ئۇقۇپ، ئۆزىنىڭ ئۆزاقتىن ساقلاپ كېلىۋاتقان قىممەت-لىك جۇڭچە دورىلىرىنى ئىشلىتىپ ھەمدە ئۆز يېنىدىن 100 يۈەندىن ئارتۇق پۇل چىقىرىپ ئۇنى بىر مەزگىل كۆڭۈل قويۇپ داۋالاپ ساقايتىدۇ. قادىر خۇشاللىقتىن «شېۋاڭ دوختۇر ھەقىقەتەن پارايىدىكەن، ئۇ مېنىڭ خەنزۇ ئوغلىنىم، ئۇيغۇر - خەنزۇ بىر ئائىلە» دەيدۇ. شۇنىڭدىن كېيىن بۇ ئىككى ئائىلە كىشىلىرى دائىم بېرىش - كېلىش قىلىشىپ، بىر ئائىلە كىشىلىرىدەك بولۇپ كېتىدۇ.

II باب

دىن

يىراق قەدىمكى دەۋرلەردە كورلا شەھىرىدىكى ئاھالىلەر شامان دىنى ۋە ئاتەشپەرەستلىك دىنىغا ئېتىقاد قىلاتتى. تەخمىنەن خەن، ۋېي سۇلالىلىرى مەزگىلىدە بۇ يەرگە بۇددا دىنىنىڭ ھىنايانا مەزھىبى كىرگەن. تاڭ سۇلالىسىنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە، بۇ يەردە بۇددا دىنى تازا گۈللەنگەن. قاراخانىلار خانلىقى دەۋرىدە ئىسلام دىنى جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ غەربىي قىسمىغا ناھايىتى كەڭ تارقالدى. بۇددىستلارنىڭ قارشىلىقى تۈپەيلىدىن 13 ـ ئەسىرگە كەلگەندىلا ئاندىن ئىسلام دىنى كورلا تەۋەسىگە تارقىلىشقا باشلىدى. چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە خۇيزۇ ئاھالىلىرى كورلىغا كىردى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى كورلا شەھىرىدىكى ئاھالىلەردىن ئۇيغۇر، خۇيزۇ، قازاق، تاتار، ئۆزبېك قاتارلىقلار ئىسلام دىنىغا ئىشىنەتتى. مىنگوئىڭ 21 ـ يىلى (1932 ـ يىلى) دىن ئىلگىرى كورلىدىكى خەنزۇلار بۇددا دىنى ۋە تويىن دىنىغا ئىشىنەتتى. تويىن دىنى ئىبادەتخانىلىرىدىن نياڭنيالۇ ئىبادەتخانىسى، چېڭخۇالۇ ئىبادەتخانىسى ۋە گۈەندى ئىبادەتخانىلىرى بار ئىدى. يالغۇز بۇددا دىنىنىڭلا ئىبادەتخانىسى يوق ئىدى. قۇمۇل دېھقانلار قوزغىلىڭىدىن كېيىن ئىبادەتخانىلار ۋەيران قىلىندى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، كورلا ناھىيىسىدىكى مۇسۇلمانلار نورمال دىنىي پائالىيەت بىلەن شۇغۇللىنىدىغان بولدى، بۇددا دىنىغا ئىشىنىدىغانلارنىڭ سانى تېخىمۇ تازىيىپ كەتتى. 80 ـ يىللارنىڭ كېيىنكى مەزگىلىدە، ئىچكىرىدىكى بىر قىسىم خرىستىئان ۋە كاتولىك دىنى مۇرىتلىرى ئارقا ـ ئارقىدىن كورلا شەھىرىگە كىردى، كېيىن 18 ـ تۆەن ئۆستىڭىنىڭ جەنۇبىغا بىر خرىستىئان دىنى چېركاۋى سېلىندى، ئۇنىڭ 100 ـ 200 دەك مۇرىتى بار. 1989 ـ يىلى «تەڭرىتاغ» يولىدا بىر كاتولىك دىنى چېركاۋى سېلىنىپ، بىر پوپ قويۇلدى، ئۇنىڭ 400 دەك مۇرىتى بار.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن كورلا ناھىيىلىك پارتكوم ۋە ھەر دەرىجىلىك خەلق ھۆكۈمەتلىرى پارتىيىنىڭ دىنىي ئېتىقاد ئەركىنلىكى سىياسىتىنى ئىزچىل ئىجرا قىلىپ، دىنىي زاتلار بىلەن ئاق كاڭ ۋەتەنپەرۋەرلىك بىرلىك سېپى تۈزۈدى ھەمدە مۇشۇ ئاساستا، دىنىي زاتلارغا ئىتتىپاقلىق تەربىيىسى بېرىپ، ئاڭلىق ھالدا دىنىي ئىسلاھات ئېلىپ باردى؛ دىن بىلەن ھاكىمىيەتنى ئايرىۋەتتى، «زاكات» ئېلىشنى بىكار قىلدى؛ دىنغا ئىشىنىدىغان ئاممىنىڭ ھۆكۈمەتنىڭ ئەدلىيە، خەلق ئىشلىرى، مەدەنىيەت، ماارىپ ۋە نىكاھ ـ ئائىلە ئىشلىرىغا مۇداخىلە قىلماسلىق شەرتى بىلەن، نورمال دىنىي پائالىيەتلەرنى قانات يايدۇرۇشنى تەلەپ قىلدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە بىرمۇنچە مەسچىت ۋە دىنىي كىتابلار ۋەيران قىلىندى. دىنىي زاتلار بالايىئاپەتكە ئۇچرىدى. ج ك پ 11 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3 ـ ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن ھەر دەرىجىلىك پارتىيە تەشكىلاتلىرى ۋە ھۆكۈمەتلەر دىنىي سىياسەتنى ئومۇمىيۈزلۈك ئەملىيلەشتۈردى. يالغان، خاتا، ناھەق ئەنزىلەرنى ئاقلىدى. ھۆكۈمەت پۇل ئاجرىتىش ۋە ئامما ياردەم بېرىش شەكلى بىلەن بىر قىسىم مەسچىتلەر قايتا سېلىنىپ، نورمال دىنىي پائالىيەت ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

1 § . ئىسلام دىنى

1. دىنىي تەشكىلات

ئىسلام دىنى ئۇيغۇر، خۇيزۇ قاتارلىق ئاز سانلىق مىللەتلەر ئاممىسىنىڭ تۇرمۇشىدا مۇھىم كورۇنۇنى تۇتىدۇ. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى، مەزكۇر دىننىڭ ئىچكى قىسمىدىكى ئىش تەقسىماتى مۇنداق ئىدى. ئەلەم: شۇ جايدىكى ئەڭ يۇقىرى دىنىي ۋەزىپە بولۇپ، كورلا ناھىيىسىدىكى دىنىي ئىشلارنى باشقۇراتتى؛ خاتىپ: دىندارلارنىڭ چوڭ ناماز يەنى ھەر جۈمە كۈنى، قۇربان ھېيت، روزى ھېيتلاردا جامەلەردە ناماز ئوقۇشىگە رىياسەتچىلىك قىلىشقا مەسئۇل؛ قازى: دىنىي قانۇن دەستۇرى بولغان «قۇرئان» دىكى مۇناسىۋەتلىك مەزمۇنلارغا ئاساسەن، خەلق ئارىسىدىكى ماجىرالارنى، مەسىلەن: نىكاھ، ئائىلە ماجىرالىرى، ئىقتىسادىي ماجىرا ۋە ھەق ـ تەلەپ دەۋا ئىشلىرىنى بىر تەرەپ قىلىشقا مەسئۇل؛ مۇفتى: شەرىئەتنى ئىجرا قىلىشقا مەسئۇل؛ مۇدەررىس: مەخسۇس دىنىي زاتلارنى تەربىيىلەپ يېتىشتۇرۇشكە مەسئۇل. ئۇنىڭ بىلەن بىرگە ھەربىر مەسچىتتە كۇندىلىك دىنىي پائالىيەتنى باشقۇرىدىغان بىردىن ئىمام بار ئىدى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، قازىنىڭ باشقۇرىشىدىكى خەلق ئىشلىرى ۋە ئەدلىيە ھوقۇقى بىكارقىلىندى.

2. دىنىي پائالىيەت

ئىسلام دىنى مۇرىتلىرى ئىدىيە جەھەتتە ئىسلام دىنى ئەھكاملىرىغا ئىشىنىدۇ، يەنى ئاللاغا، ئۇنىڭ ئەلچىسىگە، مۇقەددەس كىتابىغا، ساھابىلەرگە ۋە ئۇلارنىڭ ئالدىن كۆرەرلىكىگە ئىشىنىدۇ. ھەربىر دىنىي ئەمىر ـ مەرۇپلارغا، دىنىي قانۇن ـ قائىدىلەرگە ۋە ئەقىدىلەرگە قاتتىق ئەمەل قىلىدۇ، «بەش پەرز»نى ئادا قىلىدۇ. بۇ «بەش پەرز» مۇنۇلار:

ئىمان ئېيتىش

ناماز ئوقۇش ھەركۈنى بەش قېتىم ئاللاغا باش ئۇرىدۇ. جۈمە، روزى ھېيت، قۇربان ھېيتلاردا مەسچىتكە بېرىپ كوللېكتىپ ناماز ئوقۇيدۇ، ئاخۇنۇمنىڭ «قۇرئان» دىن ئېيتقان ۋەزلىرىنى ئاڭلايدۇ.

روزى تۇتۇش «رامزان ئېيى» يەنى ھىجرىيە كالېندارى بويىچە 9 ـ ئايدا بىر ئاي روزى تۇتىدۇ.

زاكات بېرىش زاكات دىنىي باج بولۇپ، ئادەتتە دېھقانچىلىق مەھسۇلاتلىرىنىڭ $\frac{1}{10}$ى ياكى $\frac{1}{20}$ى، مالنىڭ $\frac{1}{40}$ى ئېلىنىدۇ. دەسلىپىدە باج خەيرى ـ ساخاۋەت ئىشلىرىغا چىقىم قىلىنىدىغان بولغاچقا، «نامراتلارنى قوتقۇزۇش بېجى» دەپمۇ ئاتىلاتتى. كېيىن ئۇ مەسچىتلەرنىڭ دىنغا ئىشىنىدىغان ئاممىنى ئىقتىسادىي جەھەتتە ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىدىغان ۋاستىسىغا ئايلىنىپ قالدى. 50 ـ يىللاردىكى دىنىي ئىسلاھاتتا زاكات بىكار قىلىندى.

ھەج قىلىش ئىسلام دىنىنىڭ مۇقەددەس جايى مەككىگە بېرىپ ھەج ـ تاۋاپ قىلىشنى كۆرسىتىدۇ. ھەج قىلغانلار «ھاجى» دەپ شەرەپلىك دىنىي نامغا ئېرىشىدۇ.

كورلا ئىسلام دىنىنىڭ جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ئاساسلىق پائالىيەت رايونلىرىنىڭ بىرى. كورلىدىكى

ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغانلار ئۇيغۇر، خۇيزۇ، قازاق، ئۆزبېك، دۇڭشيالار، قىرغىز، تاتارلار بولۇپ، بۈلار پۈتۈن مىللەت بويىچە ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. 1990 ـ يىلى ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغانلار 90 مىڭ ئادەم بولۇپ، پۈتكۈل شەھەر ئاھالىسىنىڭ 4.36 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن.

3. دىنىي مەزھەپلەر

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى كورلىدىكى ئۇيغۇر، تاتار، ئۆزبېكلەر تارىخىدا ھەنەفىيە مەزھىپى، چى ۋە ئىشانلىق مەزھىپى دەپ ئىككى مەزھەپ بار ئىدى. خۇيزۇلار «قەدىم» ۋە «جەھرىنىيە» مەزھەپلىرىگە ئېتىقاد قىلاتتى.

ھەنەفىيە مەزھىپى سۇننى مەزھىپى قانۇنشۇناسلىقى (فىقھىچىلىك) جەھەتتىكى تۆت چوڭ فىقھىچىلەر (مەزھىپى) نىڭ بىرى. ئىرانلىق ئەبۇ ھەنىفە (699 ـ 767) ئىجاد قىلغان. «قۇرئان» ۋە «ئالتە چوڭ ھەدىسلەر توپلىمى»نى ئۇلۇغلايدۇ. مازارلارغا تېۋىنشنىمۇ مۇنەۋەت دەپ بىلىدۇ. بۇ كورلا شەھىرى (ناھىيىسى) دە ئېتىقادچىلىرى ئاز كۆپ مەزھەپتۇر.

ئىشانلىق مەزھىپى سوفىزمنىڭ بىر تارمىقى. مىنگونىڭ 19ـيىلى (1930ـيىلى) يېڭىسارلىق ئالاۋدىن ئىشان كورلىغا كېلىپ ئىشانلىق تەرىقىتىنى تارقاتقان. بۇ مەزھەپنىڭ ئالاھىدىلىكى: ئىشانلىق ئاتىدىن بالىغا مىراس قىلىپ ئەۋلادمۇ ئەۋلاد تارقىلىدۇ. ھازىرقىسى 3ـئەۋلاد ھېسابلىنىدۇ. تەشكىلىي جەھەتتە چىڭ، دىنىي پائالىيىتى خۇپىيانە بولىدۇ. مۇرىتلارنىڭ ئۆيلىرىدە نۆۋەتلىشىپ ئىبادەت قىلىنىدۇ. ئىبادەت قىلغاندا ھالقا تۈزۈپ سەكرەپ، قاتتىق ھۇم سېلىپ، جەم بولۇپ ئىزالىنىدۇ. كورلا شەھىرىدىكى ئىشانلار ئازراق بولۇپ، ھازىرقى ئوبلاستلىق 1ـئونتۇرا مەكتەپنىڭ ئۇدۇلىدا بىرلا مەسچىتى بار.

قەدىم مەزھىپى خۇيزۇلار ئېتىقاد قىلىدىغان قەدىم مەزھىپى سۇننى مەزھىپىنىڭ بىر تارمىقىدۇر. بۇ ئەرەبچە سۆز بولۇپ «قەدىمىي دىن»، «ھەقىقىي دىن» ياكى «قەدىمكىنى ھۆرمەتلەش دىنى» دېگەن مەنىلەردە. بىدئەتچىلىككە قارشى تۇرىدۇ. كورلا شەھىرىدە بىرلا مەسچىتى (خانىقا) بار. مەسچىتنى مەدرىستىكى ئاقساقاللار باشقۇرىدۇ. ئاخۇنلارنى دېموكراتىك ئاساستا تەكلىپ قىلىدۇ.

جەھرىنىيە مەزھىپى «ئوچۇق ـ ئاشكارا» دېگەن مەنىدە، ئۇنلۇك ئوقۇشنى تەشەببۇس قىلغاچقا، «ئۇنلۇك ئوقۇغۇچىلار مەزھىپى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. تۆت چوڭ مەزھەپنىڭ بىرى. دىنىي ئاقساقاللىق ئاتىدىن بالىغا مىراس قالىدۇ. كورلا شەھىرىدە جەھرىنىيە مەسچىتىدىن پەقەت بىرلا كىچىك مەسچىت بار. ئاخۇنتى مەزھەپ ئۈستازى (ئىگىشيا ئاقساقلىقىنىڭ شىنجاڭدىكى ۋاكالەتچىسى) ۋەزىپىگە تەينىلەيدۇ. مەسچىتنى مەدرىس ئاقساقاللىرى باشقۇرىدۇ.

4. دىنىي پائالىيەت سورۇنلىرى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى كورلا ناھىيىسىدە 100 دىن ئارتۇق مەسچىت بار بولۇپ، يېزا-بازارلارنىڭ ھەممىسىگە تارقالغانىدى. مىنگونىڭ 19 ـ يىلى (1930 ـ يىلى) نىڭ ئالدى-كەينىدە مەدرىستىن 48ى بار ئىدى. دۆلەت ئەمدىلا قۇرۇلغاندا، يەنى 1953 ـ يىلدىكى تەكشۈرۈشكە قارىغاندا، ناھىيىدە بىر چوڭ مەسچىت (جامە)، ئون ئونتۇراھال مەسچىت، 137 كىچىك مەسچىت، جەمئىي 148 مەسچىت بولغان. يەتتە مەدرىس، 339 تالىپ بار ئىدى (بىرى خۇيزۇلار مەدرىسى بولۇپ، 20 تالىپى بار ئىدى). مەسچىت يېرى 1977 مو بولۇپ، ناھىيە تېرىلغۇ يەر كۆلىمىنىڭ 1.1 پىرسەنتىنى ئىگىلەيتى.

تى، يەنە خېلى چوڭ مۇلكى بار ئىدى. يەر ئىسلاھاتى مەزگىلىدە، مەسچىتلەرنىڭ يەر ۋە مال-مۇلكى مۇزاپىق بىر تەرەپ قىلىندى، ئارتۇق قىسمى دېھقانلارغا بۆلۈپ بېرىلدى. بۈگۈنكى مەسچىتلەرنىڭ كۆپ قىسمى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە چېقىۋېتىلگەچكە، دىنىي پائالىيەت ئاساسىي جەھەتتىن توختاپ قالدى. 1982 ـ يىلى دىنىي پائالىيەت ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، مەسچىتلەر ئېچىۋېتىلدى. 1984ـ يىلىنىڭ ئاخىرى كورلا شەھىرىدە ئېچىۋېتىلگەن ۋە بېكىتىدىن سېلىنغان مەسچىت ھەم دىنىي پائالىيەت نۇقتىلىرى 97 گە يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە 52 مەسچىت ئالاقىدار بەلگىلىمىلەرگە ئاساسەن ئېچىۋېتىلگەن، 45نى ئامما ئۆزى سالغان. 1990 ـ يىلى شەھەر بويىچە جەمئىي 131 مەسچىت (دىنىي پائالىيەت نۇقتىلىرىمۇ بۇنىڭ ئىچىدە) بار بولۇپ، ئىگىلىگەن يېرى 204 مو. قۇرۇلۇش كۆلىمى 27 مىڭ 849 كۋادرات مېترغا يەتكەن. شەھەردىكى 180 كەنت ئاھالىلەر گۇرۇپپىسى ئىچىدە 80% گۇرۇپپىنىڭ دىنىي پائالىيەت سورۇنى بار.

1985 ـ يىلدىن باشلاپ، شەھەردىكى مەسچىتلەرنىڭ ھەممىسىدە باشقۇرۇش ھەيئىتى ياكى باشقۇرۇش گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. ئۇنىڭ ۋەزىپىسى ئىمام تاللاش ۋە كۆرسىتىش، مەسچىتتىكى نورمال پائالىيەتنى ساقلاش، مەسچىت مالىيىسىنى باشقۇرۇش، مەسچىتنى رېمونت قىلدۇرۇش ۋە سېلىش، دىنىي پائالىيەت لەرنى پىلانلاش قاتارلىقلارنى ئۆزئىچىگە ئالىدۇ. 1990 ـ يىلغىچە جەمئىي 137 باشقۇرۇش ھەيئىتى ياكى باشقۇرۇش گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى.

جامە جەنۇبىي ئىنتىپاق يولىغا جايلاشقان بولۇپ، كورلا شەھىرىدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ ئەڭ چوڭ مەسچىتى. چىڭ سۇلالىسىنىڭ داۋگۇاڭ 14 ـ يىلى (1834 ـ يىلى) سېلىنغان. كۆلىمى 12 مو، قارىمىقىدا ياشلانغۇچ، ئوتتۇرا مەلۇماتلا ئىگە تالىپ تەربىيىلەيدىغان مەدرىس بار. جامەنىڭ ئەسلىدىكى نامازخانا ئۆتەيدىغان يېرى كېسەك ـ ياغاچ قۇرۇلمىلىق بولۇپ، كۆلىمى 5. 40 كۋادرات مېتردىن ئارتۇق، 5000 سەركۈمۈش بىلەن پۈتكەن. بۇ جامە «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە چېقىۋېتىلگەن. 1984ـ يىلى 1 مىليون يۈەندىن ئارتۇق مەبلەغ سېلىنىپ قايتا ياسالغان. بۇ مەسچىتتە بىر ۋاقتا پەشتىقى، بىر نامازخانا بار. ئەزان پەشتىقىنىڭ ئېگىزلىكى 20 مېتر، ئۈزۈنلۇقى توققۇز مېتر، كەڭلىكى توققۇز مېتر، كۆلىمى 136 كۋادرات مېتر، نامازخانىسىنىڭ كۆلىمى 734 كۋادرات مېتر. ئومۇمىي قۇرۇلۇش كۆلىمى 1000 كۋادرات مېتر. تورۇس ۋە تاملىرىغا ئۇيغۇرلارنىڭ ئەنئەنىۋى رەڭلىك بېزەك، نەقىشلىرى سىزىلغان. ئەرەپ بىناكارلىق ئۇسلۇبى ئاساس قىلىنىپ، جۇڭگونىڭ كلاسسىك ئىمارەتخانا بىناكارلىقى ئالاھىدىلىكى يۇغۇرۇلغان. ئېگىز ھەم ھەشەمەتلىك، كۆركەم ھەم جەزبىدار. مەسچىتتە باشقۇرۇش ھەيئىتى بار. ھازىر چوڭ ئاخۇن ھىدايەت دامولللار مەسچىتتىكى دىنىي پائالىيەتلەرگە رىياسەتچىلىك قىلىۋاتىدۇ.

چوڭ مەسچىت خۇيزۇلارنىڭ بۇ مەسچىتى جەنۇبىي ئىنتىپاق يولىغا جايلاشقان. مىنگونىڭ 4 ـ يىلى (1915 ـ يىلى) سېلىنغان. ئەسلى شەنشى مەسچىتى دەپ ئاتىلاتتى، بۇ مەسچىت شەنشى مەسچىتى، دۇڭغانلار مەسچىتلىرى بىلەن تەڭ سېلىنغان. شەنشى، دۇڭغانلار مەسچىتلىرى دۆلەت بېكى قۇرۇلغان مەزگىلدە نامازئۆتەيدىغانلار بەك ئازلىقىپ كەتكەچكە چېقىۋېتىلگەن. شەنشى مەسچىتى قەدىم مەزھىپىنىڭ مەسچىتى بولۇپ، ئادەمى ئەڭ كۆپ. كورلا شەھىرىدىكى خۇيزۇلارنىڭ 80% تىن كۆپرەكىنى تەشكىل قىلىدۇ. 1988 ـ يىلى مەسچىتكە ئوت كېتىپ كۆيۈپ كەتكەن. 1989 ـ يىلى ئىككى قەۋەتلىك قىلىپ قايتا سېلىنغان، قۇرۇلۇش كۆلىمى 340 كۋادرات مېتر بولۇپ، 120 مىڭ يۈەندىن ئارتۇق مەبلەغ سېلىنغان. ھازىر ماشۇرېن ئاخۇن رىياسەتچىلىك قىلىۋاتىدۇ. كورلا شەھىرىدە چوڭراق مازاردىن يەتتىسى بار، بۇلارنىڭ بەزىلىرىگە مەسچىت سېلىنغان.

5. دىنىي مەكتەپ ماۋارىپى ۋە دىنىي زاتلار

دىنىي مەكتەپ ماۋارىپى دىنىي مەكتەپ دىنىي ئىختىساس ئىگىلىرىنى يېتىشتۈرىدىغان ئوردۇن. مىنگونىاڭ 27 ـ يىلى (1938 ـ يىلى) كەنجى ئەلىيوف كورلا ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىاڭ رەئىسلىكىگە تەيىنلەنگەن. ئۇ كونا كۆچىلەرنىاڭ قارشىلىقىغا ناقابىل تۇرۇپ، ناھىيىدىكى 48 دىنىي مەكتەپنىاڭ ھەممىسىنى ئاستا ـ ئاستا يېگىمچە مىللىي ماۋارىپ مەكتەپلىرىگە ئۆزگەرتىپ، مەدەنىي ئاقارتىش ئىلىپ بارغان. گومىندالاڭ مۇكۈمرانلىق قىلغان مەزگىلدە، دىنىي مەكتەپلەرنىاڭ بىر مەزگىل تىرىلىش دولقۇنى بولغان. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىنكى 1953 ـ يىللىق مەلۇماتقا قارىغاندا، ناھىيە بويىچە يەتتە دىنىي مەكتەپ، 339 تالىپ (بۇنىاڭ ئىچىدە خوپىزۇلارنىاڭ دىنىي مەكتىپى بىر، تالىپى 20) بار بولغان. 50 ـ يىللارنىاڭ ئاخىرىدىكى دىنىي ئىسلاھاتتا، دىنىي مەكتەپلەر بىكار قىلىنغان.

كورلىدىكى باشلانغۇچ دىنىي مەكتەپلەردە بالىلارغا ئاساسلىقى قەرەب ئىلىپبەسى ۋە ئۇنى ئوقۇشتىن دەرس بېرىلەتتى، ئوتتۇرا دەرىجىلىك مەكتەپلەردە «قۇرئان»، «مەرىق» (گرامماتىكا)، «شەرھى مۇللا»، «رۇقئى بەيانى» (گەدەبىي ئەسەرلەر)، «ۋاقايى» قاتارلىقلاردىن دەرس بېرىلەتتى. ئاخۇن ئەرەبچىنى خەنزۇچە ياكى ئۇيغۇرچىغا ئاغزاكى تەرجىمە قىلىپ تەپسىر قىلاتتى. كورلا شەھىرىدىكى ئۇيغۇر مەسچىتلىرىدىكى دىنىي مەكتەپ ماۋارىپى باشلانغۇچ ۋە ئوتتۇرا دەرىجىلىكتىن ئىبارەت ئىككى خىللا بولۇپ، ئوتتۇرا دەرىجىلىك ماۋارىپ بەقەت جامەدىلا بار ئىدى. تالىبلار ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىن قەشقەردىكى خانلىق مەدرىسىگە بېرىپ، ئۈچ ـ تۆت يىل بىلىم ئاشۇراتتى. ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىن «مۇللا» ئۇنۋانى ئىلىپ، كەسپىي دىندار بولاتتى.

دىنىي زاتلار 1953 ـ يىلى كورلا ناھىيىسىدە ئىككى دامۇللا، تۆت ئاخۇن، 220 قارى، 44 خەلپەت، 65 ئىمام، 80 مەزىن بار ئىدى. 1984 ـ يىلى كورلا شەھىرىدە ئىككى دامۇللا، 96 ئىمام، 20 قارى بار ئىدى. 1990 ـ يىلى كورلا شەھىرىدىكى دىنىي زات 156گە، بۇنىاڭ ئىچىدە ئىمام 96گە يەتتى.

كورلا شەھىرى تارىخىدا تەسىرى بار دىنىي زاتلار:

ئەلىھاجى دامۇللا (1854 — 1927)
ئەلىھاجى ئەلەم دامۇللا (1849 — 1924)
ئەمەت ئەلەم ئاخۇن (1810 — 1889)
ئەمەت ئىشان ھەزرەت (1821 — 1924)
ئابدۇقادىر ئەلەم ئاخۇن (1821 — 1909)
مۇللا يۈسۈپ دامۇللا (1839 — 1920)
مەخسۇت ئەلەم ھاجى (1885 — 1968)
ئابدۇكېرىم قازىھاجى (1860 — 1950)
تاھىر ئەلەم ھاجى (1881 — 1952)
ھوشۇر قازى دامۇللا (1896 — 1983)
ئەزىم ھوشۇر دامۇللا (1913 — 1985)
ھىدايەت دامۇللا (1906 — 1991)

1950 ـ يىلدىن بۇيان كورلا شەھىرى (ناھىيىسى) دىن مەككىگە ھەجگە بارغان قىسمەن دىنىي زاتلار

جەدۋەل: 32 — 2

ئىسىم ـ فامىلىسى	ئادرېسى
ھېزىم ھوشۇر دامولا	شەھەر رايونى
ھىدايەت دامولا	شەھەر رايونى
بارات دامولاھاجى	شەھەر رايونى
مۇتىللاقارى ھاجى	شەھەر رايونى
نوپۇر دامولا	شەھەر رايونى
كېرىم قارى ھاجى	چارباغ يېزىسى
نوپۇر پازىل ھاجى	شەھەر رايونى
ئىلى قارى ھاجى	چارباغ يېزىسى
ئەيپ قارى ھاجى	چارباغ يېزىسى
ياسىن دامولاھاجى	يېڭىشەھەر يېزىسى
روزى قارى ئىمام ھاجى	يېڭىشەھەر يېزىسى
خوجاتاۋدۇللاھاجى	يېڭىشەھەر يېزىسى
ئىسمن قارى ھاجى	ئاۋات يېزىسى
ئاسىم قارى ھاجى	قارا يۇلغۇن يېزىسى
ئابلىمىت قارى ھاجى	تېكىچى يېزىسى
مويدىن قارى ھاجى	تېكىچى يېزىسى
شايىدىن قارى ھاجى	تېكىچى يېزىسى
ئارىپ ئىمام ھاجى	پوخۇي يېزىسى
ھەسەن قارى ھاجى	تېكىچى يېزىسى
ئىبراھىم قارى ھاجى	تېكىچى يېزىسى

§ 2 . بۇددا دىنى

سۆي، تاڭ سۇلالىلىرى دەۋرىدە بۇددا دىنى كورلىغا ئاھايىتى كەڭ تارقالغان. بۇ يەرگە تارقالغىنى ئاساسلىق كەشمىر دۆلىتىدىن كىرگەن بۇددا دىنىنىڭ ھىنايانا مەزھىپى ئىدى. تاڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى ئاتاقلىق بۇددا دىنى ئۇستازى تاڭ شۇەنزاڭ جېنگۇەن 4 ـ يىلى (630 ـ يىلى) كىنگىت يەگلىكىدىن ئۆتكەندە، بۇ يەردە ئون نەچچە بۇتخانا ۋە 2000 دىن ئارتۇق بۇددىستىنىڭ بارلىقىنى كۆرگەن («ئۇلۇغ تاڭ دەۋرىدىكى غەربىي يۇرت خاتىرىسى»). تاڭ سۇلالىسىنىڭ داجۇڭ 10 ـ، 11 ـ يىللىرى ئۇيغۇرلار قاراشەھەرگە كېلىپ ئورۇنلاشقاندا، ئۇيغۇر قەبىلىلىرى بۇددا دىنى بىلەن شامان دىنىغا ئېتىقاد قىلاتتى. قاراخانىلار خانلىقى مەزگىلىدە جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ ئىلاملىشىشىغا ئەگىشىپ، كورلىدىكى بۇددا دىنى خاراپلاشقان.

1960 ـ يىلى بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ قاراشەھەر ناھىيىسىدىن كورلا ناھىيىسىگە كۆچۈرۈلۈشى بىلەن، بۇددا دىنىنىڭ شىزاڭ مەزھىپىگە (لاما دىنى، سېرىق دىن دەپمۇ ئاتىلىدۇ) ئېتىقاد قىلىدىغان موڭغۇللارنىڭ سانى كۆپەيگەن بولسىمۇ، ئەمما كورلا شەھىرىگە كۆچۈپ كەلگەن موڭغۇللارنىڭ تولىسى پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورگانلىرى ۋە كارخانا-كەسىپىي ئورۇنلارنىڭ كادىر-ئىشچىلىرى بولغاچقا، بۇددا راھىبلىرى يوق ئىدى. دىنىي پائالىيەت سورۇنىمۇ يوق ئىدى. پەقەت مىللىي تۈرمۈش ئۇرپ ـ ئادەتلىرىدىلا مەسىلەن: چاغان، مائىتىرى بايرىمى، زۇلۇ بايرىمى، نادام مەرىكىلىرىدە بۇددا دىنى شىزاڭ مەزھىپىنىڭ بىر قىسىم ئەنئەنىلىرى ساقلىنىپ قالغان.

§ 3 . دىن ئىشلىرى خىزمىتى

1950 ـ يىلدىن كېيىن پارتىيە ۋە خەلق ھۆكۈمىتى ئاساسىي قانۇن ۋە ئالاقىدار سىياسەتلەرگە بىنائەن، دىنىي ئېتىقاد ئەركىنلىكى سىياسىتىنى يولغا قويدى، شۇنىڭ بىلەن ھەرمىللەت خەلقى دىنغا ئىشىنىش ياكى ئىشەنمەسلىك ئەركىنلىكىگە، ھەرقانداق بىر دىنغا ئىشىنىش ئەركىنلىكىگە ئىگە بولدى ھەمدە نورمال دىنىي پائالىيەت يولغا قويۇلدى. دىنىي زاتلارغا قارىتا ئىتتىپاقلىشىش، تەربىيە بېرىش ئاڭچىنى قوللىنىلىپ، سىياسىي ـ ئىدىيىۋى خىزمەت قانات يايدۇرۇلدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە دىنىي پائالىيەتلەر توختاپ، دىنىي زاتلار زىيانكەشلىككە ئۇچرىدى. مەسچىت قاتارلىق دىنىي پائالىيەت ئورۇنلىرى (11 ئورۇن، 2100 كۋادرات مېتىرلىق) ۋەيران قىلىندى. ج ك پ 11 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3 ـ ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، شەھەرلىك پارتكوم، شەھەرلىك ھۆكۈمەت پارتىيىنىڭ مىللىي سىياسەت ۋە دىنىي سىياسىتىنى ئەمەلىيلەشتۈرۈپ، مەسچىتلەرنى تەدرىجىي ئېچىۋەتتى، دىنىي پائالىيەتلەرنى ئەسلىگە كەلتۈردى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە چېقىۋېتىلگەن مەسچىتلەر ئۈچۈن 100 مىڭ يۈەن تۆلەم تولۇقلاپ بېرىدى، دىنىي زاتلارنىڭ ئۆيلىرىدىن ئاختۇرۇپ ئېلىپ كېتىلگەن مال ـ مۈلۈكلەر ئۈچۈن 60 مىڭ 200 يۈەن تۆلەم بېرىدى. 31 دىنىي زاتنىڭ ناھەق، يالغان، خاتا ئەنزىسىنى ئۈزۈل ـ كېسىل ئاقلىدى.

1985 ـ يىلى كورلا شەھىرىدە مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتى، دىنىي ئىشلار ئىدارىسى قۇرۇلدى. ھۆكۈمەتنىڭ فۇنكسىيىلىك ئورگىنى بولغان بۇ ئىككى ئورۇن شەھەرنىڭ مىللەتلەر، دىن خىزمىتىنى باشقۇرىدۇ. 1982 ـ يىلدىن بۇيان، دىنىي زاتلار ھەرىلى بىر نەچچە قېتىم ئۆگىنىش كۆرسى، سۆھبەت

يەنىلىرىغا ئۆيۈشتۈرۈلدى. ئۇلار پارتىيىنىڭ دىنىي سىياسىتىنى ئۆگەندى، سىياسىي، تۈرمۈش جەھەت-لەردىن ئېتىبارغا ئۆ ھەمخورلۇقلا ئېرىشتى. 1987 ـ يىلدىن 1989 ـ يىلغىچە شەھەردىكى دىنىي زاتلار ئۈچۈن ئىشلىتىلگەن تۈرمۈش ياردەم پۇلى 58 مىڭ يۈەن، ئېيىغا تۈرمۈش ياردەم پۇلى تارقىتىپ بېرىلگەن ئادەم 15، پەسىل بويىچە تۈرمۈش ياردەم پۇلى تارقىتىپ بېرىلگەن ئادەم 26، ئالاھىدە پۈقىرى ئايلىق تۈرمۈش ياردەم پۇلى 229 يۈەن بولدى.

1990 ـ يىلى كورلا شەھىرىدىكى دىنىي زات 156 بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئوبلاستلىق، شەھەرلىك خەلق قۇرۇلتىيىغا ۋەكىل، سىياسىي كېڭەشكە ۋە ئىسلام دىنى جەمئىيىتىگە ئەزا بولغانلار 61 (ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەش ئەزاسى بىر، ئوبلاستلىق سىياسىي كېڭەش ئەزاسى تۆت، شەھەرلىك سىياسىي كېڭەش ئەزاسى 20، ئوبلاستلىق خەلق قۇرۇلتىيى ۋەكىلى ئىككى، شەھەرلىك خەلق قۇرۇلتىيى ۋەكىلى سەككىز، ئوبلاستلىق ئىسلام دىنى جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى 26).

ئوتتۇز ئۈچىنچى قىسىم

شەخسلەر

I باب

شەخسلەر تەرجىمھالى

توختى

توختىبەگ (؟-1757) ، كورلىلىق. چاق سۇلالىسىنىڭ يۈگجىباق 13 - يىلى (1735 - يىلى) فالدان سېرىن دوندوپ تەكرىتاغنىڭ شىمالىدىن بايىنبۇلاق يايلىقى ۋە قايدۇ دەريالىرىنىڭ ئىككى قىرغىقىغا كېلىپ ئورۇنلىشىپ، سالاس، ماخوس قوشۇنلىرىنى تەسىس قىلىپ، كورلا يېزىسىدىن باج - سېلىق ئالدى، كىشىلەرنى خىلمۇ خىل نامىلار بىلەن ھەقسىز ھاشارغا ئىشلەتتى، يەنە ئۇلارنىڭ ئاتلىق ئەسكەرلىرى ئۈزلۈكسىز ھالدا ئادەم، چارۋا، مال - مۈلۈكلەرنى بۇلاپ، خوتۇن - قىزلارنى ئايىغ - ئاستى قىلدى. توختى بۇنىڭغا چىدىماي، ئادەملىرىنى باشلاپ جەنۇبتىكى لوپنۇرغا كۆچۈپ بېرىپ، چاق سۇلالىسىگە بەيئەت قىلدى. چاق ئوردىسى توختىنى سانجى ئامبال قىلىپ تەينىلەپ، ئۇنىڭغا ھەربىي قوشۇن بىلەن بىللە يۇرۇپ خىزمەت كۆرسىتىشنى تاپشۇردى. ئۇنىڭ قەبىلىسىنى ئىمىن خوجا لوپنۇردا تۇرۇپ مال بېقىشقا ئورۇنلاشتۇردى.

چېەنلۇڭ 22 - يىلى (1757 - يىلى) 2 - ئايدا چوڭ - كىچىك خوجىلار چاق سۇلالىسىگە ئاسىيلىق قىلىپ، كۆچانىڭ غەربىدىكى رايونلارنى تىزگىنلىۋالدى، چاق سۇلالىسىگە بەيئەت قىلغان سالاس، ماخوس قەبىلىلىرىمۇ پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ ئاسىيلىق قىلدى. توختى ۋە مەسلىھەتچى ئامبال ئىمىن خوجا نوپۇس بېرىقسىنىڭ يانداش بېگى ئارغۇنىڭ ئادەملىرى بىلەن بىرلىكتە يۈلتۇزغا ھۇجۇم قىلىپ، ئاسىيلار قوشۇنىغا قارشى جازا يۈرۈشى قىلدى. سالاس، ماخوس قەبىلىلىرى دەل - دەرمەخلەرنى كېسىپ ئوت قويۇپ، بولنى توسىۋالدى. توختى تاغلىق رايونىنىڭ يەر شەكلى ۋە يوللىرىنى ياخشى بىلەتتى، شۇڭا ئۇ بىر تارماق قىسمىنى باشلاپ چىغىر يوللار بىلەن ئايلىنىپ مېڭىپ، دۈشمەن قوشۇنىنى قورشىۋېلىپ، دۈشمەنلىنىڭ نەچچە ئون ئادەمنى ئەسىر ئالدى. ئۇلارنى سوراق قىلىش ئارقىلىق ئاسىيلار قوشۇنىنىڭ

كۆچاغا قېچىپ كەتكەنلىكى مەلۇم بولدى. توختى تەشەببۇسكارلىق بىلەن چىلەك ئوردىسىدىن يارلىق ئالغاندىن كېيىن، ئىمىن خوجىنىڭ خېتىنى كۆتۈرۈپ كۆچاغا بېرىپ، ئاسىيلارنى تەسلىم بولۇشقا دەۋەت قىلغاندا، كىچىك خوجا خوجا جاھان تەرىپىدىن قولغا ئېلىنىپ، ئۆزاق ئۆتمەي ئۆلتۈرۈلدى.

توختىبەگ ۋاپات بولغاندىن كېيىن، چىڭنلۇڭ خان قارا شەھەر خان ئامبىلى شۇ شەنگە توختىنىڭ قەبىلىسىدىن 300 ئۆيلۈكتىن ئارتۇق ئادەمنى لوپنۇردىن كورلىغا قايتۇرۇپ كېلىش توغرىسىدا يارلىق چۈشۈردى ھەمدە توختىنىڭ ئىنىسى ئابلەينى ئاقسۇدىن شەرققە كۆچۈرۈلگەن دولان ئۇيغۇرلىرىنى باشقۇرۇدىغان 3 ـ دەرىجىلىك ھاكىمبەگ قىلىپ تەيىنلىدى. چىڭنلۇڭ 26 ـ يىلى (1761 ـ يىلى) ئابلەي دولان ئۇيغۇرلىرىنىڭ مال ـ مۈلكىنى قاقتى ـ سوقتى قىلغانلىقى ئۈچۈن ئۇنىڭغا گۇناھ ئارتىلدى. چىڭنلۇڭ خان ئۇنىڭ ئاكىسى توختىنىڭ كۆرسەتكەن خىزمىتىنى ئەزەردە تۇتۇپ، ئابلەيگە يېنىك جازا كۆرۈپ، ئۇنى خىزمەت كۆرسىتىش ئۈچۈن ئىلىغا ئەۋەتىشنى تاپشۇردى ھەمدە توختىنىڭ ئوغلى سىدىقنى ئابلەينىڭ ئورنىغا 3 ـ دەرىجىلىك ھاكىمبەگ قىلىپ تەيىنلىدى.

سىدىق

سىدىق (تۇغۇلغان ۋە ئۆلگەن ۋاقتى ئېنىق ئەمەس)، كورلىلىق، كورلا بېگى توختىنىڭ ئوغلى. چىڭنلۇڭ 25 ـ يىلى (1760 ـ يىلى) سىدىق قاراشەھەر خان ئامبىلى شۇ شەنگە يارەملىشىپ، ئاقسۇ، لوپنۇردىكى دولان ئۇيغۇرلىرىدىن 1200 نەچچە تۇتۇن، 4000 نەچچە ئادەمنى كورلا، چەرچى، يېڭسار، چىدىر ۋە بۈگۈر لىنىيىسىدە تېرىقچىلىق قىلىشقا ئورۇنلاشتۇرۇشتا كۆرۈنەرلىك خىزمەت كۆرسەتكەن. 2 ـ يىلى كورلىنىڭ 3 ـ دەرىجىلىك ھاكىمبېگى ئابلەي دولان ئۇيغۇرلىرىنى قاقتى-سوقتى قىلىپ جىنايەت ئۆتكۈزگەنلىكى ئۈچۈن سىدىق 3 ـ دەرىجىلىك ھاكىمبەگ بولۇپ، بوز يەر ئېچىش ئىشلىرىنى باشقۇرغان. ئۇ بوز يەر ئېچىپ تېرىقچىلىق قىلىدىغان ئاھالىغا ياشلامچىلىق قىلىپ چوڭ ـ كىچىك دولان ئۆستەڭلىرىنى چاپتۇرۇپ، تېرىقچىلىقنى راۋاجلاندۇرغان.

چىڭنلۇڭ 36 ـ يىلى (1771 ـ يىلى) ئولگا دەريالىق ۋادىسىدا چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللانغان تورغۇت، خوشۇت، دۆربۈت قاتارلىق موڭغۇل قەبىلىلىرى تەيچى ئوباشنىڭ باشلامچىلىقىدا، ھەققانىيەت بىلەن شەرقتە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، تۇرمۇشتا قاتتىق قىيىنچىلىققا دۇچ كېلىدۇ. بۇ چاغدا سىدىق تەشەببۇسكارلىق بىلەن 1200 توپ ياختا رەخت، 500 كىلوگرام پاختا تەييارلاپ، ئۆزىنىڭ ئات ـ ئۇلىغى بىلەن ئوباش تۇرۇشلۇق يەرگە ئاپىرىپ بېرىپ، موڭغۇل خەلقىنىڭ ۋاقىتلىق قىيىنچىلىقىنى ھەل قىلىۋېلىشىغا ياردەم بېرىدۇ. بۇ ئىش ئورۇنلاشتۇرۇش خىزمىتىگە مەسئۇل بولغان شى لىن تەرىپىدىن خانغا مەلۇم قىلىنغاندىن كېيىن، چىڭنلۇڭ خان سىدىققا ئىككى توپ دوردۇن مۇكاپات بېرىدۇ. چىڭنلۇڭ 39 ـ يىلى (1773 ـ يىلى) تورغۇت موڭغۇللىرى شەرقتىكى يۈلتۇزغا كۆچكەندە، سىدىق يەنە ئاشلىق، كىگىز ـ چىدىر تەييارلاپ، موڭغۇل خەلقىنىڭ ماكانلىشىشىغا ياردەم بېرىپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغا تۆھپە قوشىدۇ.

ۋاڭ يۈلىن

ۋاڭ يۈلىن (؟ـ1885)، چىلەك سۇلالىسى دەۋرىدىكى جياڭسۇنىڭ پېڭچىلىك ناھىيىسى (ھازىرقى تۇڭشەن شەھىرى) دىن، يەنە بىر ئىسمى ماۋ تىلەك. گۇاڭشۈ 2 ـ يىلى (1876 ـ يىلى) لىيۇجىنتاڭ

باشچىلىقىدىكى خوتەن قوشۇنى بىلەن بىللە شىنجاڭغا كەلگەن. ۋالى يۇلىن قوقەنت باندىتلىرىنىڭ باشلىقى ياقۇبېگ ۋە بەي يەنخۇ قوشۇنىغا قارشى ئۇرۇشلاردا باتۇرلۇق بىلەن جەڭ قىلىپ يۈرۈپ ئەچچە قېتىم خىزمەت كۆرسەتكەنلىكى ئۈچۈن، چىڭ ھۆكۈمىتى ئونىڭ نامىنى «ۋۇلۇڭ جېڭ» دەپ خاتىرىلىگەن ھەم ئونىڭغا جەسۇر باتۇر دەپ نام بەرگەن. گۇاڭشۇ 4 ـ يىلى (1878 ـ يىلى) بۈيرۇققا بىنائەت ئاتلىق ئەسكەرلەر ئارقا يېڭىنى باشلاپ، چەرچىگە بېرىپ مۇداپىئەدە تۇرغان.

چەرچىدە ئەسلىدە چەرچى ئۇستىڭگە ناھىنىپ تېرىقچىلىق قىلىدىغان ئەچچە ئون ئۇيغۇر دېھقان بار ئىدى. چەرچى ئۇستىڭىنىڭ يۇقىرى ئېقىمى ئەگىرىتاغنىڭ ئىچكىرىسىدىكى مازار جىلغىسىدىن باشلىناتتى، بۇ ئۇستەڭنى ياقۇبېگ ھېسىپ كىرىشتىن بۇرۇن يالغ فاسىللىك بىر ئەمەلدار چاپتۇرغانىدى، ئۇزۇن يىل رېمونت ئوڭشالمىغانلىقتىن، ئۇستەڭ قېتى ئۇرۇلۇپ، ئۇستەڭ ئىچىگە لاتقا تىنىپ، سۇ نورمال ئاقالمايدىغان بولۇپ قالغان، كەلكۈن مەزگىلىدە كەلكۈن سۈيى تېشىپ يول ـ ئېتىزلارنى ۋەيران قىلىۋېتەتتى. ۋالى يۇلىن قارا شەھەردە تۇرۇپ ئاخىرقى ئىشلارنى باشقۇرۇۋاتقان خوتالىق چاڭجۇڭنىڭ رۇخسىتى ئالغاندىن كېيىن، ئۇزۇنىڭ ماڭاشىغا دېھقانلارنى يالداپ، ھەم ئارقا يېڭىنىڭ ئوغتىسىر ـ ئەسكەرلىرى، باشلاپ، چەرچى ئۇستىڭىنى ئوڭشاتتى. ئۇرۇلۇپ كەتكەن يەرلەرگە قاتار قوزۇق قاقتۇردى ھەمدە قاشنى تاش بىلەن قوبۇرۇپ چىقتى. ئۇستەڭنىڭ بېشى ۋە ئاخىرىغا كېچىك سۇ كۆلچەكلىرىنى قازدۇرۇپ، ناقاق ئورنىتىپ، تېرىقچىلىق قىلىدىغان ۋاقىتلاردا سۇنىڭ ئۆكسۈپ قالماسلىقىغا كاپالەتلىك قىلدى ۋە سۇ ئاپىتىنى توڭەتتى. زوزۇڭتاڭ ئوردىغا يوللىغان ئالاقىدا ۋالى يۇلىننىڭ تۆھپىسىنى تولۇق مۇئەييەنلەشتۈرۈپ: «چەرچى ئەتراپىدىكى 40 چاقىرىم ئۇزۇنلۇقتىكى دەريانىڭ سۈيى ئۇستەڭگە قويۇلمايتتى، قۇرغاقچىلىقتىمۇ، ھۆلچىلىككىمۇ تەييارلىق كۆرۈلمەيتتى. مۇداپىئە يېڭىنىڭ ئورۇنباسار قوماندانى ۋالى يۇلىن ئۇستەڭنى ئوبدان ياساپ چىقتى، شۇنىڭ بىلەن سۇ يىغىلىپ قالمايدىغان بولدى».

ۋالى يۇلىن قوشۇننى قانتىق باشقۇراتتى، مۇكاپات بىلەن جازانى ئېنىق ئايرىيتتى، يەرلىك دېھقانلارنىڭ مەنپەئەتىگە ھەرگىز چېقىلمايتتى، بۇ، ئاتلىق ئەسكەرلەر يېڭىنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى گېلاۋخوجىلار-نىڭ ئۆچمەنلىكىنى قوزغىدى. گۇاڭشۇ 10 ـ يىلى (1885 ـ يىلى) 12ـئاينىڭ 27ـكۈنى ۋالى يۇلىن گېلاۋخوجىلارنىڭ باشلىقى، گۇزەتچى شى جىنشەن تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلدى. ئونىڭ مۇئاۋىنى لى چىشۇمۇ ئونىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا زىيانكەشلىككە ئۇچرىدى. شىنجاڭنىڭ باش مۇپەتتىشى لىيۇجىنتاڭ قاتىللارنى تۇتۇش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈردى، ئاردىدىن ئۇزاق ئۆتمەي، شى جىنشەن ۋە ئونىڭ شېرىكلىرى قولغا ئېلىنىپ، چەرچىگىچە يالاپ ئېلىپ بېرىلىپ ئۆلتۈرۈۋېتىلدى ھەمدە چىڭ ئوردىسىغا ۋالى يۇلىن قاتارلىقلار-نىڭ ئالاھىدە ئېتىبار بىلەن تەپەققە بېرىش توغرىسىدا تەكلىپ بېرىلدى.

پاشا مەخسۇم

پاشا مەخسۇم (1902 — 1938)، ئۇيغۇر، كورلىلىق، دىنىي زات ئىلى ھاجى دامۇللىنىڭ ئوغلى. مىنگونىڭ 25 ـ يىلى (1936 ـ يىلى) پاشا مەخسۇم كورلا مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ باشلىقى بولغان. مىنگونىڭ 27 ـ يىلى (1938 ـ يىلى) كېسەل بولۇپ ۋاپات بولغان. ئۇ ۋەزىپە ئۆتىگەن مەزگىلدە ئۇزۇنىڭ بېغىدا ئۇيغۇرچە قىزلار باشلانغۇچ مەكتىپى قۇرۇپ، 40 نەچچە ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلغان، مەكتەپكە ئونىڭ خوتونى زەينەپخان ئىسلام (ئۇرۇمچى قىزلار ئوتتۇرا مەكتىپىنى پۈتتۈرگەن) ئوقۇتقۇچى بولغان. پاشا مەخسۇم ئوقۇغۇچىلاردىن ئوقۇش پۇلى ئالمىغان، ئوقۇغۇچىلارنى دەرسلىك ۋە باشقا ئوقۇش سايمانلىرى بىلەن تەمىنلىگەن. بۇرۇن ئۇيغۇر قىزلار ئەنئەنىۋى كۆز قاراشنىڭ چەكلىمىسى بىلەن ئوقۇش

پۈرسەتكە بەكمۇ ئاز ئېرىشەلەيتتى، ياشا مەخسۇم بىر تەرەپتىن ئاتىسى ئېلى ھاجى دامۇللىنىڭ ھەلق ئارىسىدىكى ئىناۋىتىدىن پايدىلانسا، يەنە بىر تەرەپتىن، مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ باشلىقى بولۇش. تەك مەمۇرىي ھوقۇقىغا تايىنىپ، ئايرىمچىلىقنى تۈگىتىپ، تۇنجى قېتىم قىزلارنى مەكتەپكە قوبۇل قىلدى. ئۇنىڭ خوتۇنى زەينەپخان ئىسلام ئەينى ۋاقىتتا يېڭى ئېقىمدىكى شەخس ئىدى. ئۇلار ئەر ـ خوتۇن ئىككىسى ماسلىشىپ، يېڭى مىللىي مەدەنىيەت ـ مىللىي ماارىپ ئىشلىرىغا بىرلىكتە كۈچ چىقاردى. مىنگونىڭ 29 ـ يىلى (1940 ـ يىلى) بۇ قىزلار مەكتىپى ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى مەكتەپكە ئۆزگەرتىلدى. بۇ مەزگىلدە جەمئىي 100 دىن ئارتۇق ئۇيغۇر قىز بۇ مەكتەپتە ئوقىدى.

قادىر

قادىر (تۇغۇلغان ۋە ئۆلگەن ۋاقتى ئېنىق ئەمەس)، ئۇيغۇر، كورلا ناھىيىسىدىن، قادىر 20 ـ ئەسىرنىڭ 30 ـ يىللىرىنىڭ بېشىدا كورلاناھىيىلىك سودا ـ سانائەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ باشلىقى بولغان، ئۇنىڭ ئىناۋىتى يۇقىرى بولغاچقا، كىشىلەر ئۇنى «قادىر خوجاڭ» (بىرلەشمە باشلىقى) دەپ ئاتىشاتتى. مىنگونىڭ 22 ـ يىلى (1933 ـ يىلى) جەنۇبىي شىنجاڭ رايونىدا ئۇرۇش ـ يېغىلىق ئەۋج ئېلىپ كەتتى، ئاز ساندىكى ياۋان ئاەىلەر پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ، «كاپىر» لارنى خالىجىرلىق بىلەن قىرىدى. قادىرنىڭ ئۇيىنىڭ بېشىدا 20 نەچچە ئۇيغۇر خەنزۇ بار ئىدى، ئۇلار ئاەىتە قادىر بىلەن ياخشى ئۆتەتتى، قادىر بۇ ئاچقۇچلۇق پەيتتە ناھايىتى زور خەۋپكە قارىماي، بۇ 20 نەچچە ئۇيغۇر ۋە خەنزۇ ئائىلىسىنىڭ ھەممىسىنى كەسكىنلىك بىلەن ئۆز ئۇيىگە كۆچۈرۈپ كېلىپ، ئۇلارنى بۇ قېتىمقى بالا ـ قازادىن ساقلاپ قالدى. كېيىن بۇ 20 نەچچە ئائىلە بىرلىكتە قادىر خوجاڭغا «ھەمكۈزار ـ ۋاپادار» دېگەن خەت بېزىلغان چوڭ رامكىلىق بېغىشلىمىنى ئەۋەتىپ، ئۆزلىرىنىڭ تەشەككۈرىنى ئىزھار قىلدى.

كەنجى ئەلىيوف

كەنجى ئەلىيوف (1893 ـ 1942)، ئۇيغۇر، كورلا ناھىيىسىنىڭ تېكىنچى بېزىسىدىن. ئۇ 1921 ـ 1929 ـ يىللاردا سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى موسكۋا «شەرق» ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئوقىغان، ئوقۇش پۈتتۈرۈپ ۋەتەنگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن كورلىدا ئوقۇتقۇچى بولغان. مىنگونىڭ 27 ـ 31 ـ يىللىرى (1938ـ 1942ـ يىللىرى) كورلا ناھىيىلىك ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ رەئىسى بولۇپ ئىشلىگەن مەزگىلدە، ناھىيە بويىچە 48 كەنتتىكى 48 دىنىي مەكتەپنى يېڭى مەدەنىيەت ئۇچۇتىدىغان مىللىي ماارىپ مەكتىپىگە ئۆزگەرتكەن ھەمدە شىنجاڭ ئۇلكىلىك ماارىپ نازارىتىنىڭ بىرلىككە كەلگەن دەرسلىكىنى قوللانغان، تىل ـ ئەدەبىيات، ھېساب، تارىخ، جۇغراپىيە، تەبىئەت قاتارلىق دەرسلەرنى تەسىس قىلغان.

كەنجى ئەلىيوف مەكتەپ باشقۇرۇش جەريانىدا، ئۇيۇشما باشقۇرۇش بىلەن ھەلق باشقۇرۇشنى بىرلەشتۈرۈش ئۇسۇلىنى قوللىنىپ، خىراجەت مەسىلىسىنى ھەل قىلغان. كۆپ تەرەپتىن ئوقۇتقۇچى تەكلىپ قىلىپ، شەھەر ـ يېزا مەكتەپلىرىگە ماس كېلىدىغان ئوقۇتۇش تۈزۈمى ۋە باشقۇرۇش تۈزۈمىنى ئورنىتىپ، ئوقۇتۇش سۈپىتىنى ئۈستۈرگەن.

مۇسا

مۇسا (1885 — 1945)، ئۇيغۇر، قەشقەردىن. مىنگونىاق 11 - يىلى (1922 - يىلى) كورلىدا ماكانلىشىپ قالغان. دەسلەپكى چاغلاردا ئۇششاق تىجارەت بىلەن شۇغۇللانغان، مىنگونىاق 14 - يىلى (1924 - يىلى) دىن باشلاپ رەخت، تاۋار - دۇردۇن تىجارىتى بىلەن، كېيىن چارۋا مەھسۇلاتلىرىنى سېتىۋېلىش ۋە پىششىقلاپ ئىشلەش بىلەن شۇغۇللانغان ھەمدە ئۇلارنى سىرتقا ئاپىرىپ ساتقان. مىنگونىاق 19 - يىلى (1930 - يىلى) نىاق ئالدى - كەينىدە ئۇ 80 تۆگىسى، 20 - ئىشكى بار بىر ترانسپورت ئەترىتىگە ۋە بىر تېرە - يۇلاق، ئۇچەي پىششىقلاپ ئىشلەش ئىشخانىسىغا ئىگە بولغان، كورلا سودىگەرلەر بىرلەشمىسىنىاق باشلىقى بولۇپ سايلانغان.

مىنگونىاق 22 - يىلى (1933 - يىلى) كورلىدا ئۇرۇش قالايمىقانچىلىقى يۈز بەردى، بەزى لۇكچەكلەر بايراقنى كۆتۈرۈۋېلىپ، مۇسۇلمان بولمىغان ئامىنى قانلىق قىرغىن قىلدى. مۇسا ھايانىنىاق خەۋپكە ئۇچرىشىغا قارىماي، جاڭ يىرو، شۇ يىغاق، لۇ يۈباۋ قاتارلىق 15 ئائىلىدىكى 30 خەنزۇنى ئۆيىگە ئىككى ئاي يوشۇرۇپ قويۇپ، ئۇلارنى خەتەردىن قۇتۇلدۇرۇپ قالدى. ۋەزىيەت مۇقىملاشقاندىن كېيىن، قۇتۇلدۇرۇپ قېلىنغان خەنزۇ سودىگەرلەر تەشەككۈر بىلدۈرۈش ئۈچۈن داقا - دۇمباق چېلىپ، مۇسانىاق ئۆيىگە بېرىپ، ئۇنىڭغا «نىجاتچىسىز مۇسا ئاكا» دېگەن لەۋھىنى تەقدىم قىلدى.

مىنگونىاق 24 - يىلى (1935 - يىلى) مۇسا مەبلەغ چىقىرىپ يېڭى مەھەللىدە بىر شۇتاق قۇردى، شۇنىاق بىلەن بىرگە كورلا ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىغا بىر ئىشخانا سېلىپ بەردى. 2000 سەر تىرا چىقىرىپ بىر دىنىي مەكتەپ قۇرۇپ بەردى.

مىنگونىاق 34 - يىلى (1945 - يىلى) مۇسا كېسەل بىلەن 60 يېشىدا ۋاپات بولدى.

يۈ جەنئاۋ

يۈ جەنئاۋ (1927 - 1967) خەنزۇ، شەندۇڭ ئۆلكىسى ئىگىن ناھىيىسىدىكى چەيخۇدىيەن يېزىسى. خىنىاق يۈجياجى دېگەن يېرىدىن. ئۇ مىنگونىاق 26 - يىلى (1937 - يىلى) ئون ياش ۋاقتىدا ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى بالىلار ئۆمىكىگە قاتناشقان، كېيىن كەنت خەلق ئەسكەرلىرى لەيلىنىاق لەينجاڭى، مەركىزىي كەنت خەلق ئەسكەرلىرى يىگىنىاق يىگجاڭى بولغان. مىنگونىاق 28 - يىلى (1939 - يىلى) ئۇ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى «ياشلار قۇتقۇزۇش ئۇيۇشمىسى»غا قاتنىشىپ، تەشكىلات ھەيئىتى بولغان. مىنگونىاق 32 - يىل (1943 - يىل) 8 - ئايدا ئىگىن ناھىيىسى 4 - رايونىنىاق باشلىقى بولغان. شۇ يىلى 10 - ئايدا ناھىيىلىك چوڭ ئەترەت ۋە رايونلۇق ئەترەتلەر بىرلا ۋاقىتتا دۈشمەنلەر تەرىپىدىن قورشۇۋېلىنىدۇ، بىر كۈنلۈك جەددىي كۈرەش ئارقىلىق بۇ ئەترەتلەر دۈشمەنگە تەڭ كېلەلمەي مەغلۇپ بولىدۇ. مۇھاسىر بۆسۈپ چىقىلغاندىن كېيىن، يۈ جەنئاۋ شۇەنخۇادىكى لوگېيەن كۆمۈركېنىدا كان ئىشچىسى بولۇپ ئىشلىگەن.

مىنگونىاق 34 - يىلى (1945 - يىلى) يۈ جەنئاۋ يۇرتىغا قايتىپ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تاياڭ خەلق ئەسكەرلىرى ئەترىتىگە قاتنىشىپ، بۇ ئەترەتنىنىاق باشلىقى ۋە بىرلەشمە مۇداپىئە ئەترىتىنىاق باشلىقى بولغان. يۈ جەريانىدا ئۇ، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى پائالىيەتلەرنى قانات يايدۇرۇپ، ياپون قاراقچىلىرىغا زەربە بېرىپ، كۆپ قېتىم خىزمەت كۆرسەتكەن. ئۇ مىنگونىاق 35 - يىلى (1946 -

يىلى) 1 ـ ئايدا قەھرىمان نەمۇنچىلار ۋەكىلى بولۇپ سايلىنىپ، شۇنىڭ بىلەن رايونىمىزدىكى قەھرىمان نەمونچىلار يىغىنىغا قاتناشتى ۋە 4 ـ دەرىجىلىك خەلق قوراللىق كۈچلىرى نەمۇنچىسى بولۇپ باھالىنىپ مۇكاپاتلاندى. شۇ يىلى 2 ـ ئايدا جۇڭگو كومۇنىستلىك پارتىيىسىگە كىردى.

مىنگۇنىلىك 36 ـ يىل (1947 ـ يىلى) 1 ـ ئايدا يۇجەنئاۋ جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىگە قاتناشتى، بوخەي ھەربىي رايونى يېتەكچىلەر لۈيى توپچى ئەسكەرلەر لىيەنىنلىك مۇئاۋىن لىيەنجاڭى بولدى ھەمدە يۇنچېڭنى ئازاد قىلىش ئۇرۇشىغا قاتناشتى. كېيىن يەنە يېتەكچىلەر ئەترىتىنىلىك باشلىقى، پىلموت. چىلار لىيەنىنلىك باشلىقى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىدى، لىبېي (شەنشىنىلىك دالى ناھىيىسى) ئۇرۇشى، ماجاۋ بازىرى جېڭى، تيەنيۇخېدىكى زەربە بېرىش جېڭى قاتارلىق جەڭلەرگە قاتناشقان. ئۇ باتۇرلۇق بىلەن جەڭ قىلىپ، ۋەزىپىنى ھەرقېتىم كۆرۈنەرلىك ئورۇندىغان.

1950 ـ يىل 3 ـ ئايدا شىنجاڭغا كىرگەن. 1952 ـ يىل 2 ـ ئايدا قىسمىدىن يەرلىككە يۆتكىلىپ، يەر ئىسلاھاتى ئەترىتىگە قاتناشقان. شۇ يىلى 10 ـ ئايدا لوپنۇر ناھىيىلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمىنىلىك باشلىقى بولغان. 1953 ـ يىل 5 ـ ئايدا قارا شەھەر شۇبە ھەربىي رايونى كادىرلار بۆلۈمىنىلىك باشلىقى بولغان. 1956 ـ يىلى كاپىتان ئۇنىۋانىغا ھەمدە 3 ـ دەرىجىلىك پىر ئازادلىق ئوردىسىغا ئېرىشكەن. 1957 ـ يىل 9 ـ ئايدا يۇجەنئاۋ كەسىپ ئالماشتۇرۇپ يەرلىك ئورۇندا ئىشلىگەن، كورلا ۋىلايەتلىك پارتكوم پارتىيە مەكتىپىنىلىك مۇدىرى، تەشۋىقات بۆلۈمىنىلىك مۇئاۋىن باشلىقى، سانائەت ـ قاتناش بۆلۈمىنىلىك مۇئاۋىن باشلىقى، ج ك پ كورلا ناھىيىلىك كومىتېتىنىلىك شۇجىسى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىگەن، 1967 ـ يىلى كېسەل بىلەن ۋاپات بولغان.

ھېزىم ھوشۇر

ھېزىم ھوشۇر (1913 — 1985)، ئۇيغۇر، كورلا شەھىرى يېڭىشەھر يېزىسى قاراباغ كەنتىدىن. مىنگونىلىك 10 ـ يىلى (1921 ـ يىلى) سەككىز ياش ۋاقتىدا تۇرپان باغرى مەدرىسىگە بېرىپ تەلىم ئالغان. ئىقتىسادى يار بەرمەي مىنگونىلىك 18 ـ يىلى (1929 ـ يىلى) كورلىغا قايتقان. مىنگونىلىك 26 ـ يىلى (1937 ـ يىلى) دىن باشلاپ، ئۇ بازار 1 ـ كوچا مەسچىتىنىلىك ئىمامى بولغان، كېيىن ناھىيىلىك خەلق مەركىزىي باشلانغۇچ مەكتىپىدە قوشۇمچە دىنىي دەرس ئوقۇتقۇچىسى بولغان. مىنگونىلىك 34 ـ يىلى (1945 ـ يىلى) ئۇ قەشقەر خانىبرىق مەدرىسىگە بېرىپ دىنىي جەھەتتىن بىلىم ئاشۇرۇپ، دامولا بولغان. 1950 ـ يىل 3 ـ ئايدا كورلىغا قايتىپ، جامە مەسچىتىنىلىك قارىسىدىكى مەسچىتتە ئىمام بولغان ھەمدە مەدرىسىنىلىك تەپسىرخانىسىدا مۇدەررىس بولغان.

1951 ـ يىلى جايلاردا تىنچلىق ئۆچۈن ئىسرا قويۇپ، ئامېرىكا جاھانگىرلىكىنىلىك چاۋشيەنگە تاجاۋۇز قىلىش ئۇرۇشىغا قارشى تۇرۇش ھەرىكىتى يېيىپ كەتتى. ھېزىم ھوشۇر باشلامچىلىق بىلەن ئىسرا قويدى، نەق مەيداندا 380 دىن ئارتۇق كىشى ئۇنىڭغا ئەگىشىپ ئىسرا قويدى. 1953 ـ يىل 12 ـ ئايدا ئۇ بېيجىڭغا بېرىپ، مەملىكەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەرنىلىك دۆلەت بايرىمى مۇراسىمىنى كۆرۈش ئۆسكىگە قاتنىشىپ قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، پارتىيىنىلىك سىياسىتىنى، ۋەتەننى قىزغىن سۆيۈشنى ئاكتىپلىق بىلەن تەشۋىق قىلدى. 1959 ـ يىلى كورلا ناھىيىسى ئىنتىزارات قەبرىستانلىقىنى يۆتكەپ ئۇنىلىك ئورنىغا مەكتەپ قۇرۇشنى قارار قىلغاندا چوڭ توسقۇنلۇققا، ئۇرغۇن دىندارلارنىلىك قارشىلىقىغا ئۇچرىدى، ئۇلار ئەجدادلارنىلىك قەبرىسى يۆتكىلىلى بولمايدىغان «مۇقەددەس تۇپراق» دەپ قارىدى، ھېزىم ھوشۇر ھۆكۈمەتكە يارەملىشىپ دىنداراڭارغا نەسىھەت قىلدى، ئاخىرى قەبرە باشقا جايغا يۆتكىلىپ، ئورنىغا

مەكتەپ سېلىندى. 1981 ـ يىل 9 ـ ئايدا ىىر ئۇيغۇر باش ھاراق ئىچىپ ۋەقە تۇغدۇرغاندا، خەلق ساقچىلىرى ئاگاھلاندۇرۇپ ئاسمانغا ئوق چىقىرىدۇ، لېكىن ئۇ ئاگاھلاندۇرۇشنى ئاڭلىمايدۇ، ساقچىلار ئۇنىڭ پۇتىغا ئوق ئاتىدۇ. قان كۆپ چىقىپ كەتكەچكە ئۇ ئۆلۈپ كېتىدۇ. شۇ ۋاقىتتا بەزى كەسلى كەمۋالنى بىلمەيدىغان ئاسما كوچىغا چىقىپ جېدەل چىقىرىدۇ. ھېزىم ھوشۇر بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن دەرھال ئەق مەيدانغا بېرىپ، شەھەرلىك ھۆكۈمەت رەھبەرلىرى بىلەن بىللە ئاسمىغا ۋە ئۆلۈپ كەتكەن كىشىنىڭ ئائىلە ئاۋايىتاللىرىغا نەسىھەت قىلىپ، مەسىلىنى مۇۋاپىق ھەل قىلىدۇ.

1957 ـ يىل 7 ـ ئايدا ھېزىم ھوشۇر مەككىگە بېرىپ ھەج قىلدى.

ھېزىم ھوشۇر جۇڭگو ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەش دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، كورلا شەھەرلىك (ناھىيىلىك) خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى، ئاپتونوم رايونلۇق ۋە بايىنغولىن ئوبلاستلىق خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى بولغان. 1983 ـ يىل 4 ـ ئايدا بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق 5 ـ نۆۋەتلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ 1 ـ يىغىنىدا ئوبلاستلىق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولۇپ سايلاندى. 1985 ـ يىل 3 ـ ئايدا ئۇ كېسەل بىلەن كورلا شەھىرىدە ئالەمدىن ئۆتتى.

چاڭ جىچياڭ

چاڭ جىچياڭ (1946 — 1989) خەنزۇ، بارىكۆل ناھىيىسىدىن، كادىر ئائىلىسىدىن كېلىپ چىققان. 1968 ـ يىلى شىنجاڭ «1 ـ ئاۋغۇست» پېزا ئىگىلىك ئىنستىتۇتىنى پۈتتۈرگەن. 1968— 1978ـ يىللىرى ئورمانچىلىق نازارىتىدە، ماناس ئورمانچىلىق مەيدانىدا، موڭغۇلكۆرە ئورمانچىلىق مەيدانىدا، پېزا ئىگىلىك 2 ـ شى باسما زاۋۇتىدا ئىشلىگەن. 1978 ـ يىل 5 ـ ئايدا كورلا ناھىيىسىگە ئالمىشىپ كەلگەن. 1984 ـ يىلدىن كېيىن، كورلا شەھەرلىك ئورمانچىلىق ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ۋە باشلىقى بولغان. ئۇ ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ توققۇز قېتىم ئىلغار خىزمەتچى، نەمۇنىلىك كادىر، مۇنەۋۋەر پارتىيە ئەزاسى بولۇپ باھالانغان.

1982 ـ يىلى ئەتىيازدا، كورلا ناھىيىسىدە دېھقانچىلىققا، باغۋەنچىلىككە زىيانلىق قۇرت پەيدا بولدى، بۇخىل زىيانلىق قۇرتنىڭ خىللىرىنى ۋە ھەرىكەت قانۇنىيىتىنى ئېنىقلاش ئۈچۈن ئۇ دائىم كېچىدە ئورمانلىقلاردا، ئېتىزلاردا يۈرۈپ ئىنچىكىلىك بىلەن كۆزىتىپ، ھاشاراتلەرنىڭ ھەرىكەت قانۇنىيىتىنى تەپسىلىي خاتىرىلىدى شۇنداقلا نۇرغۇنلىغان ئەۋرىشكىلەرنى توپلىدى، ئۇ توپلىغان تېرەك زەھەرلىك كېپىنىكىنىڭ ئەۋرىشكىسى ئاپتونوم رايونلۇق ئورمانچىلىق نازارىتى تەرىپىدىن 1 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە ئۇ رىياسەتچىلىك قىلىپ ئورۇندىغان «كورلا ناھىيىسىدىكى ئورمانلاردا بولىدىغان كېسەللىك ۋە ھاشارات زىيىنىنى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈش» ، «كورلا ناھىيىسىنىڭ ئوچ شىمال ئىنھانە ئورمان سىنتېمىسى قۇرۇلۇشى» كورلا ناھىيىسى بويىچە 3 ـ دەرىجىلىك پەن ـ تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

1984 ـ يىلى چاڭ جىچياڭ ئورمانچىلىق ئىدارىسىنىڭ رەھبەرلىكىنى ئۈستىگە ئالغاندىن كېيىن، ئۆزى باشلامچى بولۇپ، ئاساسىي قاتلامغا بېرىپ، ھەرخىل قىسىنچىلىقلارنى بېكىپ، كورلا شەھىرىدىكى توغراقلىقلارنىڭ تارقىلىش ئەھۋالىنى ئىگىلىدى. 1985 ـ يىلى چاڭ جىچياڭ كورلا شەھىرىدە ئوچ يىل ئىچىدە ئېتىز بويلىرىنى ئورمانلاشتۇرۇشنى ئىشقا ئاشۇرۇشقا قەسەمىيات قىلدى. ئۇ ۋە ئورمانچىلىق سېپىدىكى ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنىڭ ئورتاق تىرىشىشى نەتىجىسىدە كورلا شەھىرىنىڭ كۆكەرتىش

خىزمىتى كۆرىنەرلىك نەتىجىگە ئېرىشتى. 1980 ـ يىلىغا كەلگەندە، شەھەرنىڭ ئورمان بىلەن قاپلىنىش نىسبىتى 6.45% كە، دېھقانچىلىق رايونلىرىنىڭ ئورمان بىلەن قاپلىنىش نىسبىتى 31.73% كە، ئېتىز بويلىرىنى ئورمانلاشتۇرۇش دەرىجىسى 94.8% كە يەتتى. دەل مۇشۇ پەيتتە مۇدھىش كېسەل ئۇنىڭ ھارغان بەدىنىگە ھۇجۇم قىلدى. 1989 ـ يىل 4 ـ ئايدا ئۇ شىپا تاپالماي قىزغىن سۆيىدىغان كەسىپىدىن مەڭگۈلۈك ۋىدالاشتى. ئۇ ۋاپات بولغاندىن كېيىن، ج ك پ كورلا شەھەرلىك كومىتېتى شەھەر بويىچە كادىرلار يىغىنى ئېچىپ، چالا جەمئىيىتى جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ ئەزاسى دەپ ئېتىراپ قىلدى ھەمدە، پۈتۈن شەھەردىكى كادىرلار ئاممىسىنى ئۇنىڭدىن ئۆگىنىشكە چاقىردى.

قۇربان كىچىك

قۇربان كىچىك (1904—1985)، ئۇيغۇر، قاراشەھەر ناھىيىسىدىن. مىنگونىڭ 4—15ـيىللىرى (1915—1926ـيىللىرى) مەدىكار بولۇپ ئىشلىگەن. مىنگونىڭ 16ـ19ـيىللىرى (1927 — 1930ـيىللىرى) بىر موزدوزغا شاگىرت بولغان. مىنگونىڭ 19 ـ يىلى (1930ـيىلى) كورلىدا ماكانلە. شىپ، كۆنچىلىك قىلغان. مىنگونىڭ 33—35ـيىللىرى (1944 — 1946 ـ يىللىرى) جياجالا، باۋجالا، سودىنگەرلەر ئۈيۈشمىسىنىڭ باشلىقى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىگەن. 1949 ـ يىلى شىنجالا تىنچ ئازاد بولغاندىن كېيىن، دېموكراتىك ئىسلاھات ئېلىپ بېرىش، ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش، زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش مەزگىللىرىدە، ئۇ تەشەببۇسكارلىق بىلەن خىزمەت ئەترىتىگە تەرجىمان بولدى. خۇسۇسىي سودا ـ سانائەتكە سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش كىرگۈزۈش مەزگىلىدە، ئۇ پارتىيەنىڭ سىياسىتىنى ئاكتىپلىق بىلەن تەشۋىق قىلىپ، ھۆكۈمەتنىڭ خۇسۇسىي سودا ـ سانائەتكە سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش كىرگۈزۈش ۋەزىپىسىنى ئورۇندىشىغا يارەملەشتى. ئۇ بايىنغولىن ئوبلاستلىق خەلق قۇرۇلـ تەيىنىڭ ۋەكىلى، كورلا ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، ناھىيىلىك سودا ـ سانائەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ مۇدىرى، شەھەرلىك سىياسىي كېڭەش دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، بايىنغولىن ئوبلاستلىق سىياسىي كېڭەش دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىدى.

قۇربان كىچىك يەنە كورلا شەھىرى، بايىنغولىن ئوبلاستى بويىچە داڭلىق تېڭىقچى. ھەرىلى بىر يېرى سۇنغان يۇزلىگەن بىمار ئۇنىڭغا داۋالىنىپ، ۋاقتىدا ساقىيىپ قايتىپ كېتەتتى. ئۇ كېسەل داۋالىغاندا ھەرگىز داۋالاش ھەققى ئالمايتتى. ئۇ ئون نەچچە يىلنى بىر كۈندەك ئۆتكۈزۈپ، جان ـ دىلى بىلەن ئامما ئۈچۈن خىزمەت قىلدى. ئۇنىڭ يۇكسەك تېببىي ئەخلاقى، سۇنغان سۆڭەكنى تۇتۇۋۇشتىكى يۇقىرى تېخنىكىسىنىڭ شۆھرىتى كورلا شەھىرىگە كەڭ تارقالدى.

1985 ـ يىلى قۇربان كىچىك جۇڭگو مۇسۇلمانلىرىنىڭ ھەج قىلىش ئۇمىكى بىلەن بىرلىكتە مەككىگە بېرىپ ھەج قىلىش جەريانىدا كېسەل بولۇپ قېلىپ، بەختكە قارشى 81 يېشىدا ۋاپات بولدى.

يى جيەنگو

يى جيەنگو (1958 ـ 1981) خەنزۇ، خېنەن ئۇلكىسىنىڭ شاڭچيۇ ناھىيىسىدىن. 1979 ـ يىلى ھەربىي قىسىمغا كىرگەن، ھايات ۋاقتىدا جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى «89900» قىسمىنىڭ سۇ-ئېلېكتر باش پونكىتىنىڭ 4 ـ ئوتتۇرا ئەترەت جەڭچىسى ئىدى. 1981 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 8 ـ

كۈنى بى جيەنگو بىلەن 4 - ئوتتۇزرا لەترەت جەڭچىسى سۇن چياۋزەن تۇغقان يوقلاش رۇخسىتى بىلەن ئاقسۇغا قايتىدۇ، ماشىنا كورلا شەھىرىنىڭ غەربىدىكى توغراقلىق يولىغا كەلگەندە، ئالدى تەرەپتە بىر ماشىنىغا ئوت كەتكەنلىكىنى كۆرىدۇ. بى جيەنگو شوپۇردىن ماشىنىنى توختىتىشنى ئىلتىماس قىلىدۇ- دە، ماشىنىنىڭ توختىشىنى كۈتمەيلا سۇن چياۋزەن بىلەن بىللە ماشىنىدىن سەكرەپ چوشۇپ، ئوت كەتكەن ماشىنىغا قاراپ يۈگرەيدۇ. بۇ ۋاقىتتا ئوت شامالدا ئۇلغىيىپ، ماشىنا ئۈستىگە پامىراپ كەتكەنىدى، ماشىنىنىڭ پولات جازىلىرى، قەلەيلىرى ئوتتا لاۋۇلداپ كۆيۈۋاتاتتى، ماشىنىدىكى يۈك - تاق ۋە ماي قاچىلانغان بىر تۈمۈر تۇڭمۇ كۆيۈشكە باشلىغانىدى. بى جيەنگو بىلەن سۇن چياۋزەن ئىككىلەنمەستىن ماشىنىغا سەكرەپ چىقىپ، ماي تۇڭىنى يۆتكىمەكچى بولىدۇ، بىراق ماي تۇڭى يۈك - تاقلار ئارىسىغا چىڭ قىسىلىپ قالغاچقا، ئۇلار تۇڭنى پەقەت مىدىرلىتالمايدۇ. بى جيەنگو ئاۋۋال ماي تۇڭى ئەتراپىدىكى ماللارنى يۆتكەيدۇ، بۇ چاغدا بىراقتىن بىرسىنىڭ «خەتەرلىك، ماي تۇڭى پارتلاپ كېتىدۇ!» دەپ ۋاقىرىغان ئاۋازى ئاڭلىنىدۇ. بىراق بى جيەنگو دۆلەتنىڭ مال - مۈلكىنى قوتقۇزۇشتىن باشقىنى ئويلىمايدۇ. ئۇ ماي تۇڭىنى ئەمدىلا يۆتكەي دەپ تۇرۇشىغا، تۇيۇقسىز قاتتىق پارتلىغان ئاۋاز ئاڭلىنىدۇ، ماي تۇڭىنىڭ ئاستى يۇقىرى تىمپېراتۇرا، يۇقىرى بېسىملىق گازدا يېرىلىپ كەتكەن بولۇپ، ماي لاۋۇلداپ كۆيگىنىچە ئون نەچچە مېتر يىراقلىققا ئېتىلىپ چىقىدۇ. بى جيەنگو ئوت يالقۇنى ئىچىدە قېلىپ، ماشىنىدىن ئون نەچچە مېتر يىراقلىققا يەردە يىقىلىپ قالىدۇ. ئۇ ھوشىغا كەلگەندىن كېيىن، سۇن چاۋزەنگە: «ئوت تېخى ئۆچۈرۈلمىدى، مەن بولالمىدىم» دەيدۇ. بى جيەنگونىڭ ئۆلۈمگە پىسەنت قىلماس- لىق روھى نەق مەيدانىدىكى ئامىنى تەسىرلەندۈرىدۇ، ئۇلار بىردەك تىرىشىپ كۆرەش قىلىپ، ئوتنى ئاخىرى ئۆچۈرۈۋالىدۇ.

بى جيەنگو ئېغىر پارتلانغاچقا، قۇتقۇزۇش ئونۇم بەرمەي شەرەپ بىلەن قۇربان بولىدۇ. ئۇنىڭ خەۋپ-خەتەردىن قورقمايدىغان، ئۆلۈمگە پىسەنت قىلمايدىغان پىدائىكارلىق روھى يەرلىكتىكى رەھبەرلەر- نىڭ ۋە ھەرمىللەت ئامما-سىنىڭ يۈكسەك ماختىشىغا سازاۋەر بولىدۇ. بى جيەنگونىڭ قەھرىمانلىق ئىش- ئىزلىرىنى تەقدىرلەش ئۈچۈن، قىسىم پارتكومى ئۇنى جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ ئەزاسى دەپ ئېتىراپ قىلدى ھەمدە ئۇنى بىر قېتىم 1 - دەرىجىلىك خىزمەت كۆرسەتتى دەپ گەنگە ئالدى. 1981- يىل 11 - ئاينىڭ 19 - كۈنى دۆلەت مۇداپىئە پەن - تېخنىكا خىزمەت كومىتېتى ئۇنىڭغا «لېي فېڭچە ياخشى جەڭچى» دەپ شەرەپلىك نام بەردى. دۆلەت مۇداپىئە پەن - تېخنىكا خىزمەت كومىتېتى، بازا پارتكومى، ئاپتونوم رايونلۇق سودا ئىدارىسىنىڭ ترانسپورت شىركىتى ئۆز تەۋەسىدىكى خادىملارنىڭ يولداش بى جيەنگودىن ئۆگىنىش پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇشى توغرىسىدا قارار چىقاردى.

Ⅱ باب

ئىسىملىك جەدۋىلى

§ 1 . ئىنقىلابىي قۇربانلار

كورلا شەھىرى تەۋەسىدە (شەھەردە تۇرۇشلۇق ئارمىيە، ئوبلاستقا بىۋاستە قاراشلىق ئورۇن، يېزا

ئىگىلىك 2-شى قاتارلىق ئورۇنلارنىمۇ ئۆزئىچىگە ئالىدۇ) دە جەمئىي 36 ئىنقىلابىي قۇربان بار، بۇنىڭ 13ى ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش ۋە ئازادلىق ئۇرۇشىدا قۇربان بولغان، 23ى 1950—1990-يىللاردا قۇربان بولغان، بۇنىڭ ئىچىدە پاكىستانغا يارەدەم بېرىشتە قۇربان بولغىنى سەككىز، ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇش، چاۋشيەنگە يارەدەم بېرىشتە قۇربان بولغىنى ئىككى، دۆلەت مۇلكىنى قوغدۇرۇش يولىدا جان پىدا قىلغىنى تۆت، ۋەزىپە ئىجرا قىلىۋېتىپ قۇربان بولغىنى ئىككى، ئۆزىنى ئۆلتۈرۈپ باشقىلارنى قوغدۇرۇشتا قۇربان بولغىنى بىر. جەنۇبىي شىنجاڭ تۇمۇر يولىنى ياساشتا قۇربان بولغىنى ئالتە (بۇلارنىڭ ناملى ئېنىق ئەمەس).

1990 - يىلى كورلا شەھىرى تەۋەسىدە رويخەتكە ئېلىنغان ئىنقىلابىي قۇربانلار ئىسىملىكى

جەدۋەل: 33 — 1

قىسىم • فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	ئورنى	تۇغۇلغان ۋاقتى	ئىنقىلابقا قاتناشقان ۋاقتى	سىياسىي قىياپىتى	قۇربان بولغان ۋاقتى	قۇربان بولغان جاي، قۇربان بولۇش سەۋەبى	قۇربان بولغان چاغدىكى ئورنى ۋە ۋەزىپىسى	ئەسكەرتىش
شائە مېيخۇا	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن كەيشيەن	1941	1960		1977.4.4	پاكىستانغا يارەدەم بېرىپ ئاشيول يا-ساۋاتقاندا قۇربان بولدى	يېڭئۆين بىنا-كارلىق-قۇرۇ-لۇش 1-شى 3-ئومۇمى 2-لا-يىھىسىنىڭ ئىشچىسى ئىدى	
ۋەن شۇ-چاڭ	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ گەنيۇ	1940	1960		1977.4.4	پاكىستانغا يارەدەم بېرىپ ئاشيول يا-ساۋاتقاندا قۇربان بولدى	يېڭئۆين بىنا-كارلىق - قۇ-رۇلۇش 1 - شى 3 - ئومۇمى 2 - لايىھىلەش بە-جالاق ئىدى	
جيا يۈچاڭ	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ زوشيەن	1922	1945.1		1947.7	ئەنخۇي ئۇلكىسى-نىڭ سىجۇ دېگەن يېرىدە ئۇرۇشتا قۇربان بولغان	جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئار-مىيىسى 3 - دالا ئارمىيىسى 3- زوڭدوي 8- شى 22 - ئۆمەن 3 - يىگە-نىڭ جەڭچىسى ئىدى	
جاڭ لاۋسى	ئەر	خەنزۇ	سەنشى جياۋچياڭ	1894	1938 قىش		1940 قىش	سەنشىدە يۈگ ئار-تىلغان ئېشەكلەر-نى ھەيدەپ قىسىم بىلەن باشقا جايغا يۆتكىلىۋاتقاندا يا-پون قاراقچىلىرى-غا ئۇچراپ قېلىپ قۇربان بولغان	ئىشچىلار مۇ-ھاپىزىت لۇيى 21 - ئۆمەن نە-مىنات - سودا باشقارمىسىنىڭ مال باققۇچىسى ئىدى	

گو لبەد- جياڭ	ئەر	خەنزۇ	خېلەن بەجۈن	1944	1961		1989. 8. 11	بېزا ئىگىلىك 2 - شۆ بىناكارلىق - قۇرۇلۇش 4 - تۆمىنلىك 16 - لېينى، ماي تۆگى پارتلاپ ئوت كەتـ كەندە دۆلەت مۇلـ كىنى قوتقۇزۇش بولىدا قۇربان بولـ خان	بىناكارلىق - قۇرۇلۇش 4 - تۆمىنى 16 - لېينىلىك ئىشـ چىسى ئىدى	
لېۋ چيەد- چياڭ	ئەر	خەنزۇ	سۇجۈن رېنشۇ	1935	1959. 11		1989. 8. 11	بېزا ئىگىلىك 2 - شۆ بىناكارلىق - قۇرۇلۇش 4 - تۆمىنلىك 16 - لېينى، ماي تۆگى پارتلاپ ئوت كەتـ كەندە دۆلەت مۇلـ كىنى قوتقۇزۇش بولىدا قۇربان بولغان	بىناكارلىق - قۇرۇلۇش 4 - تۆمىنى 16 - لېينىلىك تەمـ ربىە ئىشچىسى ئىدى	
ۋاڭ تيې	ئەر	خەنزۇ	كەخۇي بوشيەن	1944	1961. 12	پارـ تىيە ئەـ زاـ سى	1989. 8. 11	بېزا ئىگىلىك 2 - شۆ بىناكارلىق - قۇرۇلۇش 4 - تۆمىنلىك 16 - لېينى، ماي تۆگى پارتلاپ ئوت كەتـ كەندە دۆلەت مۇلـ كىنى قوتقۇزۇش بولىدا قۇربان بولغان	بىناكارلىق - قۇرۇلۇش 4 - تۆمىنى 16 - لېينى قۇرۇـ لۇش ئەترىتـ نىڭ باشلىقى ئىدى	
گۈاڭ سياڭ	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ پىشيەن	1967	1984. 6		1986. 11. 4	باشقىلارنى قوتقۇـ زۇش بولىدا قۇر- بان بولغان	شىنجاڭ توپچى قىسىم 2 - لۇ- يۈنىڭ جەڭچـ- سى ئىدى	
شىما- لىس- ۋوگ- ئالدـ- كىيىپـ- داشەن تېبەـ- نىڭ يافرىدە- كى بىرقەم- رىدە- كى ئالتە ئادەم									تۆمۈريول قىسـ مى «89322»، «89325» قىسـ مىدا ھەربىي خىزمەت ئۆتە- ۋاتقان ھەربى	1984 - يىلى تۆمۈريول قىسـ مى كۆچمەن چاغدا بىر قەبرىنى ئۆنكۈـ زۈپ بەرگەن، قالغانلىرى ئې- نىق ئەمەس

چوڭ شېڭ لىيالك	گەر	خەنزۇ	سىچۈەن ژېيۈەن	1925	1948			ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى ئۇرۇش، چاۋشىيەنگە ياردەم بېرىشتە قۇربان بولغان	جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 26 - جۇن 77 - يىلى 229 - نومۇر 8- لىيەنشىلك جەڭچىسى لەقىدى	
شيا زۇجۇن	گەر	خەنزۇ	جياڭسۇ رۇغۇ	1940	1960	ئىنتىزامچاق زاپاسى		قارا قۇرۇمدا پاكىستانغا ياردەم بېرىپ ناشيول يولىنى ساپ دۇنياسىدا قۇربان بولغان	ئىشچى	ئىنقىلابىي قۇربانلىق گۇۋاھنامىسى بويىنىغا ئۆڭتۈپ بېرىلدى
لى ۋېيشەن	گەر	خەنزۇ	شاڭخەي شەھىرى	1949	1964		1968.4	پاكىستانغا ياردەم بېرىپ ناشيول يولىنى ساپ جەريانىدا ۋاپات بولغان	ئىشچى	ئىنقىلابىي قۇربانلىق گۇۋاھنامىسى بويىنىغا ئۆڭتۈپ بېرىلدى
ۋاڭ شۈجېن	گەر	خەنزۇ	گەنسۇي شۇنيەن	1914.4	1938.2	پارتىيە ئەزاسى	1946.12	شەھىت	لىيەنجاڭ	
ۋۇ چۈنشى	گەر	خەنزۇ	شاڭخەي شەھىرى	1949.2	1964.6			پاكىستانغا ياردەم بېرىپ ناشيول يولىنى ساپ جەريانىدا ۋاپات بولغان	ئىشچى	شىنجاڭدا ئۇزۇن - توغقىنى بولمىغانلىقى ئۈچۈن، ئىنقىلابىي قۇربانلىق گۇۋاھنامىسى شاڭخەي شەھىرلىك ئاتىسىغا ئۆڭتۈپ بېرىلدى
شېڭ فېڭجى	گەر	خەنزۇ	شەندۇڭلىك ۋېندېڭ	1925	1943		1946.3	شەندۇڭدىكى جەنۇبىي ئۇرۇشىدا قۇربان بولغان	جەڭچى	
ۋاڭ جېڭگۇ	گەر	خەنزۇ	خېجېيەن ناھىيىسى سىنجاڭ شۇيائەن خۇن كەنتىدە ئۇرۇشتا قۇربان بولغان	1918	1941		1943	خېجېيەن ئۇلكىسى سىنجاڭ خېجېيەن ناھىيىسى	جەڭچى	
يالك يۈسۇڭ	گەر	خەنزۇ	شەندۇڭلۇق دۆڭشەن	1908	1939		1945.1	ئۇز كەنتىدە ياپون باسقۇنچىلىرى بىلەن جەڭ قىلىپ قۇربان بولغان	پارتىزان	

ساۋ مۇقرۇ	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ		1950.4		1951.6.12	ئامېرىكا جاھانگىر- لىكنىڭ قارشى تۇ- رۇش، چاۋشيەنگە بارىدىم بېرىنشتىكى 5 قېتىملىق قۇرۇلتىنا قۇربان بولغان	مۇقىگو خەلق ئازادلىق ئار- مىيىسى 20 - مۇن 59 - شى 175 - تۇمن مۇھاپىزەتچە- لەر ليەنشەنلىك جاڭجىسى ئە- دى	
كۆك شياڭ- مۇن	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ ۋېنشاڭ	1907	1945	پار- تىيە ئە- زا- سى	1947.1	جىنشياڭدىكى جەڭدە ۋاپات بول- خان	مۇقىگو خەلق ئازادلىق ئار- مىيىسى 2 - دالا ئارمىيىسى 6 - زۇڭدۇيى 3 - پىنگ 9 - ليەنده پەيجاڭ ئىدى	
سۇن يۈن- مىڭ	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ ۋېنشاڭ	1917	1944.1	پار- تىيە ئە- زا- سى	1947.1	دىنيا — لىنجۇ قۇرۇلۇشىدا قۇربان بولغان	جياۋدۇڭ ھەر- بىي رايونى 9 - زۇڭدۇيى 26 - شى 78 - تۇمن 1 - پىڭ 1 - ليەنىنىڭ يەد- جاڭ ئىدى	
رېن سۇڭ- كۇي	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن خېچۈەن	1943	1960	پار- تىيە ئە- زا- سى	1970.10.24	پاكىستانغا بارىدىم بېرىپ ئاشپول يا- ساشنا قۇربان بولغان	فاراقورۇم ئاش- پولى قومانداد- لىق شتابى قۇ- رۇلۇش 2-پولك ئەترىتى 3-تۈە- تۇرا گىتر بتىنىڭ بەنجاڭى	
قۇ تېيە- زېڭ	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ رۇشيەن	1927.?	1947		1948	خۇيىخەي قۇرۇ- شىدا قۇربان بول- خان	مۇقىگو خەلق ئا- زادلىق ئارمىيە- سى مەلۇم مۇ- ھىم ئەقىل تۇمنده پەي- جاڭ ئىدى	
دۇمن قېڭ- لۇڭ	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ رۇشيەن	1918	1940		1948	خۇيىخەي قۇرۇلۇشىدا قۇربان بولغان	جۇڭگو خەلق ئا- زادلىق ئارمىيە- سى مەلۇم قىسىم- ئىدا ليەنجاڭ ئىدى	
شۇي چىڭ- خەي	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ دۇڭئا	1949.11	1969.11	پار- تىيە ئە- زا- سى	1973.7	تاغقا دورا يىغقىلى چىققاندا ئاغرىپ قېلىپ، قۇرۇم- چىدە ۋاپات بول- خان	جۇڭگو خەلق ئا- زادلىق ئارمىيە- سى «886» قىسمىنىڭ سە- ھىيە خادىمى ئىدى	

ۋاڭ گوشەن	گەر	خەنزۇ	شەندۇڭ دەنشيەن	1952	1969		1974	ئۇرۇش تەپىارلىـ قى تراڭسپورت ۋە- زىيىنىنى كېچرا قىلىۋېتىپ قۇر- بان بولغان	جۇڭگو خەلق ئا- زادلىق ئارمىـ- چىسى «106» قىسمىنىڭ جەڭ- چىسى ئىدى	
گاۋ- خۇەيفۇ	گەر	خەنزۇ	سەنشى لىڭچۈەن	1938. 9	1958. 1	پار- تىيە ئە- زا- سى	1976. 7. 28	پاكىستانغا بارىدىم بېرىپ ناشيول يا- ساۋاتقاندا قۇربان بولغان	كورلاستانلىق 2-تراڭسپورت شىركىتى ئا- ۋتومۇبىل لەيـ- ئىنىڭ سىبا- سىي يېتەكچـ- ىسى ئىدى	
جىن خەـ- سەن	گەر	خەنزۇ	شەندۇڭ يۈچېڭ	1912	1942		1945. 2	يۈچېڭ ناھىيە- سىدىكى لىنگا كۆۋ- رۈكىدە بولغان جەڭدە قۇربان بولغان	يۈچېڭ ناھىـ- چىسى رايونلۇق ئەتراپىنىڭ بەنجالق ئىدى	
ۋاڭ شيۇ- خەي	گەر	خەنزۇ	شەندۇڭ رۇئچېڭ	1926	1942		1949	شاڭخەينى ئازاد قىلىشتا قۇربان بولغان	شەرقىي جۇڭگو ھەربىي رايونى 3 - دالا ئارمىـ- چىسى 72 - تۇەنئىنىڭ راز- ۋېدكا سەتىۋىسى ئىدى	
چىن چىجيې	گەر	خەنزۇ	خېنەن جىشيەن	1934	1961. 12		1961. 7. 28	پاكىستانغا بارىدىم بېرىپ ناشيول يا- ساۋاتقاندا قۇربان بولغان	بىناكارلىق - قۇرۇلۇش 3 - تۇەنى 2 - يەڭ- گى 11 - لەيەنىنىڭ لىشچىسى ئە- دى	
شىڭ قېڭ- خىڭ	گەر	خەنزۇ	شەندۇڭ ۋېندىڭ	1921	1938	پار- تىيە ئە- زا- سى	1945. 5	شەندۇڭدىكى چە- ئەن ئۇرۇشىدا ۋا- پات بولغان	ئارمىيە بايراق- دارى ئىدى	
لى جيەنگو	گەر	خەنزۇ	خېنەن شاڭجيو	1958	1979	پار- تىيە ئە- زا- سى	1981. 8. 8	كورلا شەھىرى- دىكى توغراقلىق بولىدا ئوت كەتـ- كەن ئاپتومۇبىل- نى قۇتقۇزۇشتا قۇربان بولغان	«89900» قىسىم مۇ - لبلىكتىر پاش پونكىتى 4 - ئۇنتۇرا ئەترە- خىنىڭ جەڭ- چىسى ئىدى	

§ 2 . ئىلغار شەخسلەر

1954 - يىلدىن بۇيان كورلا شەھىرىدە ئاپتونوم رايوندىن يۇقىرى دەرىجىلىك تەقدىرلەش يىغىنىغا قاتناشقان ئىلغار شەخسلەر

جەدۋەل: 33 — 2

ئىسىم - فا- مىلىسى	جىنسى	مىللىتى	خىزمەت ئورنى	قايسى ژاقىتتا قانداق يىغىنغا قا- تناشقان	شەرەپ نامى	ئەسكەرتىش
كېيرەم ئە- مەت	ئەر	ئۇيغۇر	شەھەرلىك سىيا- سىي كېڭەش	1988 - يىللىق ئاپتونوم رايونلۇق تۇنجى تۆۋەنلىك سىللەتلەر ئىتتى- پاقلىقى بويىچە تەقدىرلەش يىغىنى	ئىلغار شەخس	
چېن شۇپىڭ	ئايال	خەنزۇ	شەھەرلىك «خەلق» سودا سارىيى	1990 - يىللىق ئاپتونوم رايونلۇق تۇنجى تۆۋەنلىك سىللەتلەر ئىتتى- پاقلىقى بويىچە تەقدىرلەش يىغىنى	ئىلغار شەخس	
ھېكىم گا- يىت	ئەر	ئۇيغۇر	بېگىشەر بېزىسى	مەملىكەتلىك ياش ئەمگەك نەمۇنە- چىلىرىنى تەقدىرلەش يىغىنىغا قاتناشقان	ياشلارنىڭ ئۆگە- نىش ئۇلگىسى	
ئىلى زايىت	ئەر	ئۇيغۇر	ئاۋات بېزىسى	1954 - يىلى دۆلەتلىك دەرىجىگە ئېرىشكەن	ياشلار ئۇلگىسى، ئەمگەك نەمۇنە- چىسى	
ۋاڭ جيايىڭ	ئەر	خەنزۇ	شەھەرلىك ماددىي ئەشيا يىغۇۋېلىش شىركىتى	1989 - يىل 9 - ئايدا سودا مە- سىستىرلىكى مەملىكەتلىك مالـ- جەـ سودا كىشىلار ئۈيۈشمىسى نام بېرگەن	ئەمگەك نەمۇنە- چىسى	
جاڭ يۈنباڭ	ئەر	خەنزۇ	مۇئاۋىن شەھەر باشلىقى	1987 - يىل 9 - ئاي، ئاپتونوم رايونلۇق تەقدىرلەش يىغىنى	مۇنەۋۋەر پارتىيە ئەزاسى	
شېۋاڭ دۇڭ- جۇن	ئايال	خەنزۇ	چارباغ بېزىلىق شىپاخانا	1990-يىلى مەملىكەتلىك، ئاپتو- نوم رايونلۇق سىللەتلەر ئىتتىپاقـ- لىقى بويىچە تەقدىرلەش يىغىنىغا قاتناشقان	ئىلغار شەخس	
مۇسەن ھېيىت	ئەر	ئۇيغۇر	شاڭخۇ بېزىسى- نىڭ باشلىقى	ئاپتونوم رايونىمىز 1989-1990- يىللىق ئاپەتكە تاقابىل تۇرۇپ، چارۋىلارنى قوغداش تەقدىرلەش يىغىنى	ئىلغار شەخس	

ئەھمەت ئىياز	ئەر	ئۇيغۇر	تېخنىكى يېزىسى	1988 - يىلى ئاپتونوم رايونلىق دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىقىدىن ئۇدا 10 يىل مول ھوسۇل ئېلىش يەكۈنى	ئىلغار شەخس	
يالقۇن جىگۈلك	ئەر	خەنزۇ	شائاخۇ يېزىسى	1988 - يىلى، 1990 - يىلى مەمـ لىكەتلىك، ئاپتونوم رايونلۇق ئا- 2 - نۆۋەتلىك مىللەتلەر ئىتتىپاقـ لىقى يوبيچە تەقدىرلەش يەكۈنـا قاتناشقان	مۇنەۋۋەر دېھقان كارخانىچى	
لى ماۋپىڭ	ئەر	خەنزۇ	شەھەرلىك پېمەك- لىكلەر شىركىتى	1983 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق دەرىجىگە ئېرىشكەن	ئالقا ياخشى مال سانتۇچى	
راخمان قۇربان	ئەر	ئۇيغۇر	چارباغ يېزىلىق كان بايلىقى شىر- كىتى	1988 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق تۇنجى نۆۋەتلىك مىللەتلەر ئىتتى- چاقلىقى تەقدىرلەش چوڭ يەكۈنى	مۇنەۋۋەر دېھقان كارخانىچى	
لۇ خەندۇ	ئەر	خەنزۇ	ئەگگەر يېزىلىق مېۋە مەھسۇلاتى زاۋۇتى	1988 - يىللىق ئاپتونوم رايونلۇق تۇنجى نۆۋەتلىك مىللەتلەر ئىتتى- چاقلىقى بويىچە تەقدىرلەش چوڭ يەكۈنى	مۇنەۋۋەر دېھقان كارخانىچى	
مەرھىما- خان	قاياال	ئۇيغۇر	شەھەرلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ	1960 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق، دۆلەتلىك دەرىجىگە ئېرىشكەن	ئىلغار خىزمەتچى	
چياۋ يىڭ	قاياال	خەنزۇ	شەھەرلىك 1 - باشلانغۇچ مەكتەپ	1983 - يىلى دۆلەتلىك دەرىجىگە ئېرىشكەن	مۇنەۋۋەر سىنىپ مەسئۇلى	
سۇن يۈخۇا	قاياال	خەنزۇ	شەھەرلىك 1 - باشلانغۇچ مەكتەپ	1983 - يىلى دۆلەتلىك دەرىجىگە ئېرىشكەن	مۇنەۋۋەر سىنىپ مەسئۇلى	بىر قانچە مېھمان ئالدى
ماۋۇت تە- جاز	ئەر	ئۇيغۇر	شەھەرلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ	1986 - يىلى دۆلەتلىك دەرىجىگە ئېرىشكەن	ماتاريال سىنىپ- جىسىدىكى ئە- گىلىك تەمۇنىچىسى	
جاۋ تىڭبى	ئەر	خەنزۇ	شەھەرلىك باج ئىدارىسى	1988 - يىللىق ئاپتونوم رايونلۇق تۇنجى نۆۋەتلىك مىللەتلەر ئىتتى- چاقلىقى بويىچە تەقدىرلەش يەكۈنى	ئىلغار شەخس	
روزى مە- ھمۇت	ئەر	ئۇيغۇر	يېڭىشەھەر يېزىسى	1988 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىقىدىن ئۇدا 10 يىل مول ھوسۇل ئېلىش يەكۈنى	ئىلغار شەخس	
نىساخان	قاياال	ئۇيغۇر	چارباغ يېزىسى	ئاپتونوم رايونلۇقلۇق تەبىئەت قوغـ- چىلىقلىرى بويىچە ئىلغار شەخس	ئىنقىلابىي قۇربان ئالىمە ئاۋابىنانى	

ۋالك چاڭگۇي	ئەر	خەنزۇ	شەھەرلىك پۇخۇي دېھقانچىلىق مەيدانى	ئىلغار شەخس	ھەربىي سەپتىن بوشاندىن ھەربىي
مەخسۇت ئىلھام	ئەر	ئۇيغۇر	ئاۋات بېزىسى	ئىلغار شەخس	ھەربىلەر ئائىلە ئاۋابىتاتى
ئەمەت روزى	ئەر	ئۇيغۇر	تېكىچى بېزىسى	ئىلغار شەخس	ھەربىي سەپتىن قايتقان ھەربىي
ئابدۇل ھۇسەين	ئەر	ئۇيغۇر	شەھەرلىك سودا-سانائەت بانكىسى	ئىلغار شەخس	
جىمال رەھىم	ئەر	خەنزۇ	شەھەرلىك سودا-سانائەت بانكىسى	ئىلغار شەخس	
دەي لېەنجى	ئەر	خەنزۇ	شەھەرلىك سودا-سانائەت بانكىسى	ئىلغار شەخس	
چېن لىياڭجۇ	ئەر	خەنزۇ	شەھەرلىك سودا-سانائەت بانكىسى	ئىلغار شەخس	
يالقۇن خوجا	ئايال	خەنزۇ	شەھەرلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ	ئىلغار ئوقۇتقۇچى	
يېزۇللا ھوسۇر	ئەر	ئۇيغۇر	شەھەرلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ	ئىلغار ئوقۇتقۇچى	
ۋالك مېيرۇلا	ئايال	خەنزۇ	شەھەرلىك 4 - باشلانغۇچ مەكتەپ	ئىلغار ئوقۇتقۇچى	
ئازادە قۇربان	ئايال	ئۇيغۇر	چارباغ بېزىسى	ئىلغار ئوقۇتقۇچى	
توختىخان ئىلى	ئايال	ئۇيغۇر	پۇخۇي بېزىسى	ئىلغار ئوقۇتقۇچى	
خو يۇجىاڭ	ئەر	خەنزۇ	پۇخۇي بېزىسى	مۇدىرۋېر ماتارىپ خىزمەتچىسى	
كېرىم رەھىم	ئەر	ئۇيغۇر	شەھەرلىك 6 - ئوتتۇرا مەكتەپ	ئىلغار ئوقۇتقۇچى	
مەختۇمخان	ئايال	ئۇيغۇر	شەھەرلىك ئايال-لار بىرلەشمىسى	1991 - يىل 3 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق دەرىجىگە كېرىشكەن	ئىلغار ئايال خىزمەتچى
گۈلىخان	ئايال	ئۇيغۇر	شەھەرلىك ئاياللار بىرلەشمىسى	1991 - يىل 6 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق دەرىجىگە كېرىشكەن	ئىلغار يالسلار خىزمەتچىسى
				1989 - يىلى دۆلەتلىك دەرىجىگە كېرىشكەن	
				1989 - يىلى دۆلەتلىك دەرىجىگە كېرىشكەن	
				1989 - يىلى دۆلەتلىك دەرىجىگە كېرىشكەن	
				1989 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق دەرىجىگە كېرىشكەن	
				1989 - يىلى دۆلەتلىك دەرىجىگە كېرىشكەن	
				1985 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق دەرىجىگە كېرىشكەن	
				1991 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق دەرىجىگە كېرىشكەن	
				1991 - يىل 3 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق دەرىجىگە كېرىشكەن	
				1991 - يىل 6 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق دەرىجىگە كېرىشكەن	
				1957 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق ئىلغار شەخسلەرنى تەقدىرلەش يىغىنىغا قاتناشقان	
				1957 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق ئىلغار شەخسلەرنى تەقدىرلەش يىغىنىغا قاتناشقان	
				1957 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق ئىلغار شەخسلەرنى تەقدىرلەش يىغىنىغا قاتناشقان	
				1959 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق ئىلغار شەخسلەرنى تەقدىرلەش يىغىنىغا قاتناشقان	

جياڭ قۇ- رۇڭ	ئايال	خەتتۇ	شەھەرلىك خەلق سودا سارىيى	1980 - يىل 3 - ئايدا مەملىكەت- لىك «8 - مارت» قىزىل بايراق- دارلىرىنى تەقدىرلەش يىغىنىغا قاتناشقان	«8 - مارت» قى- زىل بايراقدارى	
يۈجيۇڭ	ئايال	خەتتۇ	شەھەرلىك 4 - ئوتتۇرا مەكتەپ	1980 - يىل 3 - ئايدا مەملىكەت- لىك «8 - مارت» قىزىل بايراق- دارلىرىنى تەقدىرلەش يىغىنىغا قاتناشقان	«8 - مارت» قى- زىل بايراقدارى	
تۇرسۇنخان	ئايال	ئۇيغۇر	شەھەرلىك يې- مەكلىك شوركە- تى تىشچى - دې- قان - ئەسكەرلەر سېھىيانغانسى	1980 - يىل 3 - ئايدا مەملىكەت- لىك «8 - مارت» قىزىل بايراق- دارلىرىنى تەقدىرلەش يىغىنىغا قاتناشقان	«8 - مارت» قى- زىل بايراقدارى	
تۇخان مە- ھەممەت	ئايال	ئۇيغۇر	شەھەرلىك 1 - باشلانغۇچ مەكتەپ	1980 - يىل 3 - ئايدا مەملىكەت- لىك «8 - مارت» قىزىل بايراق- دارلىرىنى تەقدىرلەش يىغىنىغا قاتناشقان	«8 - مارت» قى- زىل بايراقدارى	
جاۋ شۈ- جياڭ	ئەر	خەتتۇ	شەھەرلىك سودا - سانائەت بانكىسى	1959 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق ئىلغار شەخسلەرنى تەقدىرلەش يې- غىنىغا قاتناشقان	ئىلغار شەخس	
لى جيايۈك	ئايال	خەتتۇ	شەھەرلىك سودا - سانائەت بانكىسى	1985 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق مۇنەۋۋەر بوغالتىرلارنى تەقدىر- لەش يىغىنىغا قاتناشقان	پۈل مۇئامىلە قى- زىل بايراقدارى	
جياۋ جۇن- چياڭ	ئايال	خەتتۇ	شەھەرلىك سودا - سانائەت بانكىسى	1985 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق تەقدىرلەش يىغىنىغا قاتناشقان	كەسپىي تېخنىكا ماھىرى	
يۈ شۈلىن	ئەر	خەتتۇ	شەھەرلىك چ خ ئىدارىسى	1985 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق مۇنەۋۋەر جىنايى ئىشلار ساقچى ئەترىتى باشلىقلىرىنى تەقدىرلەش يىغىنىغا قاتناشقان	مۇنەۋۋەر جىنايى ئىشلار ساقچى ئەترىتى باشلىقى	
جياڭ ژې- ڭۇڭ	ئەر	خەتتۇ	شەھەرلىك چ خ ئىدارىسى	1987 - يىلى مەملىكەتلىك مۇنەۋ- ۋەر ساقچىخانا باشلىقلىرىنى تەق- دىرلەش يىغىنىغا قاتناشقان	مۇنەۋۋەر ساقچە- خانا باشلىقى	
قاھار روزى	ئەر	ئۇيغۇر	شەھەرلىك تې- تىش مەھكىمىسى	1983 - يىل 3 - ئايدا شىنجاڭ بويىچە تەپتىش سىستېمىسىدىكى ئىلغار خىزمەتچىلەرنى تەقدىرلەش يىغىنىغا قاتناشقان	ئىلغار خىزمەتچى	
كالۇ جىجا	ئەر	خەتتۇ	شەھەرلىك تې- تىش مەھكىمىسى	1983 - يىل 3 - ئايدا شىنجاڭ بويىچە تەپتىش سىستېمىسىدىكى ئىلغار خىزمەتچىلەرنى تەقدىرلەش يىغىنىغا، 1991 - يىل 9 - ئايدا مەملىكەت بويىچە تەپتىش سىستې- مىسىدىكى مۇنەۋۋەر جىنايى ئىش- لار تەپتىش كادىرلىرىنى تەقدىر- لەش يىغىنىغا قاتناشقان	ئىلغار خىزمەت- چى، مۇنەۋۋەر جىنايى ئىشلار تەپتىش كادىرى	

يۇ بولىن	ئەر	خەنزۇ	شەھەرلىك دە- تىش مەمكىسى	1989 - يىل 12 - ئايدا شىنجاڭ بويىچە رازۋېد قىلىش تەپتىشى جەھەتتىكى مۇدۇۋەر رازۋېدچىك- لارنى تەقدىرلەش يىغىنىغا قاتناش- قان	مۇدۇۋەر رازۋېد- چىك	
ۋۇ گېنشىاڭ	ئەر	خەنزۇ	شەھەرلىك دە- تىش مەمكىسى	1985 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق «قانتىق زەربە بېرىش» گۇرۇپ- پىسىغا رەھبەرلىك قىلغان شۆبە- لەڭ يىغىنىغا 1990 - يىلى مەملىكەتلىك قانۇن - تۈزۈملەرنى تەكشۈرۈش بويىچە مۇدۇۋەر تەك- شۈرگۈچىلەرنى تەقدىرلەش يىغ- ىنىغا قاتناشقان	گىلغار شەخس، مۇدۇۋەر تەكشۈر- گۈچى	
جاڭ گو- سۇڭ	ئەر	خەنزۇ	شەھەرلىك سوت مەمكىسى	1989 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق يۇقىرى خەلق سوت مەمكىسى گىلغار خىزمەتچىلىرنى تەقدىرلەش يىغىنىغا قاتناشقان	گىلغار خىزمەتچى	
لى زىشياڭ	ئەر	خەنزۇ	شەھەرلىك سىيا- سىي - قانۇن كو- مىتېتى	1991 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق قانۇننى كومۇملاشتۇرۇش بويىچە تەقدىرلەش يىغىنىغا قاتناشقان	قانۇننى كومۇملاش- تۇرۇش بويىچە گىلغار خىزمەتچى	
توختى ئازى	ئەر	ئۇيغۇر	قارا يۇلغۇن يېزا- سى	1991 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق قانۇننى كومۇملاشتۇرۇش بويىچە تەقدىرلەش يىغىنىغا قاتناشقان	قانۇننى كومۇملاش- تۇرۇش بويىچە گىلغار خىزمەتچى	
جاڭ سىمىن	ئەر	خەنزۇ	شەھەرلىك باج گىدارىسى	ئاپتونوم رايونلۇق باج سىستېمە- سىدىكى ياشلار بىرلەشمىسى تەق- دىرلەش يىغىنىغا قاتناشقان	ياشلار ئۇلگىسى، پېشقەدەم تۈزۈن مە- پەر زەربىدارى	
شې چۈنيۈن	ئەر	خەنزۇ	شەھەرلىك ئىقتى- سادىي تەپتىشلىك گىدارىسى	1987 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق ئىقتىسادىي تەپتىشلىك گورگانلا- رى بويىچە تەقدىرلەش يىغىنىغا قاتناشقان	گىلغار خىزمەتچى	
جۇ گۈيخۇا	ئايال	خەنزۇ	چوڭ تەكشۈرۈش ئىشخانىسى	1990 - يىلى باج، مالىيە، مال باھاسىنى چوڭ تەكشۈرۈش بويىچە تەقدىرلەش يىغىنىغا قاتناشقان	گىلغار خىزمەتچى	
لىيۇ لى	ئايال	خەنزۇ	شەھەرلىك باج گىدارىسى	1980 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق باج سىستېمىسى بويىچە تەقدىر- لەش يىغىنىغا قاتناشقان	«8 - مارت» قە- زەل بايراقدارى	
ما جىنشياڭ	ئەر	خۇيزۇ	شەھەرلىك ئىقتى- سادىي تەپتىشلىك گىدارىسى	1990 - يىل 12 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق ئىقتىسادىي تەپتىشلىك سىستېمىسى بويىچە تەقدىرلەش يىغىنىغا قاتناشقان	گىلغار خىزمەتچى	

ئىسىن ۋېنىچې	ئەر	خەنزۇ	ناھىيىلىك مالىيە بۆلۈمى	1957 - يىلى تاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تەقدىرلەش يىغىنىغا قاتناشقان	ئىلغار خىزمەتچى	
مەھمەت زۇنۇن	ئەر	ئۇيغۇر	ناھىيىلىك تەمىنات — سودا بىر- لەشمە كوپېراتىپى	1958 - يىلى تاپتونوم رايونلىق مالىيە - سودا سېپى بويىچە تەقدىرلەش يىغىنىغا قاتناشقان. 1959 - يىلى تاپتونوم رايونلىق مالىيە - سودا سېپى بويىچە تەقدىرلەش يىغىنىغا قاتناشقان	ئىلغار خىزمەتچى، ئىلغار خىزمەتچىلەر ئۇلگىسى	
تاپۇپ تۇردى	ئەر	ئۇيغۇر	ناھىيىلىك تەمىنات - سودا بىر- لەشمە كوپېراتىپى	1991 - يىل 1 - ئايدا تاپتونوم رايونلىق تەمىنات - سودا سىستې- مىسىنىڭ يېزا ئىگىلىكىگە ياردەم بېرىش بويىچە تەقدىرلەش يىغىنىغا قاتناشقان	ئىلغار شەخس	
راخمان توختى	ئەر	ئۇيغۇر	شەھەرلىك سودا - سانائەت بانكىسى	1963-يىلى مەملىكەتلىك سودا- سانائەت بانكىلىرى بويىچە ئىلغار- لارنى تەقدىرلەش يىغىنىغا قاتناش- قان	ئىلغار شەخس	
ما سىڭچې	ئەر	خەنزۇ	شەھەرلىك ج خ ئىدارىسى	1978 - يىلى تاپتونوم رايونلىق ج خ سىستېمىسى بويىچە ئىلغار خىزمەتچى بولغان	ئىلغار شەخس	
جۇ تىڭيۈك	تايال	خەنزۇ	شەھەرلىك سېتال بۇيۇملار شىركە- تى	1988 - يىلى تاپتونوم رايونلۇق تۈنجى قېتىملىق سىلەتلەر گىتتە- چاقلىقى بويىچە تەقدىرلەش يىغى- نىغا قاتناشقان	ئىلغار خىزمەتچى	
يې يۈلىن	تايال	خەنزۇ	شەھەرلىك سىتا- تىستىكا ئىدارىسى	1990 - يىلى 4 - قېتىملىق مەم- لىكەتلىك كومۇنىيۇزلۇك تويۇس تەكشۈرۈش بويىچە دۆلەت دەرىجە- لىك تەقدىرلەش يىغىنىغا قاتناش- قان	ئىلغار خىزمەتچى	
جاڭ مەنلى	تايال	خەنزۇ	شەھەرلىك سىتا- تىستىكا ئىدارىسى	1990 - يىلى 4 - قېتىملىق مەم- لىكەتلىك كومۇنىيۇزلۇك تويۇس تەكشۈرۈش بويىچە دۆلەت دەرىجە- لىك تەقدىرلەش يىغىنىغا قاتناش- قان	ئىلغار خىزمەتچى	
خەيرىگۈل	تايال	ئۇيغۇر	ساياغ ئىش بې- جىرىش ئورنى	1990 - يىلى 4 - قېتىملىق مەم- لىكەتلىك كومۇنىيۇزلۇك تويۇس تەكشۈرۈش بويىچە دۆلەت دەرىجە- لىك تەقدىرلەش يىغىنىغا قاتناش- قان	ئىلغار خىزمەتچى	
لياۋ جياشياڭ	ئەر	خەنزۇ	«ئىتتىپاق» ئىش بېجىرىش ئورنى	1990 - يىلى 4 - قېتىملىق مەم- لىكەتلىك كومۇنىيۇزلۇك تويۇس تەكشۈرۈش بويىچە دۆلەت دەرىجە- لىك تەقدىرلەش يىغىنىغا قاتناش- قان	ئىلغار خىزمەتچى	

لياڭ ۋېنبۇ	ئەر	خەنزۇ	ئاشىدىن ئىش بې- جىرىش ئورنى	1990 - يىلى 4 - ئېيتىلىق مەم- لىكەتلىك ئومۇمىيۈزلۈك تۆۋۈش تەكشۈرۈش پويىچە دۆلەت دەرىجە- لىك تەقدىرلەش يېغىنىغا قاتناش- قان	ئىلغار خىزمەتچى	
رۇڭ يۈەنجى	ئەر	خەنزۇ	دېڭشياۋپىڭ ئىش بېجىرىش ئورنى	1990 - يىلى 4 - ئېيتىلىق مەم- لىكەتلىك ئومۇمىيۈزلۈك تۆۋۈش تەكشۈرۈش پويىچە دۆلەت دەرىجە- لىك تەقدىرلەش يېغىنىغا قاتناش- قان	ئىلغار خىزمەتچى	
لياڭ جياڭ	ئەر	خەنزۇ	پېڭشەھەر ئىش بېجىرىش ئورنى	1990 - يىلى 4 - ئېيتىلىق مەم- لىكەتلىك ئومۇمىيۈزلۈك تۆۋۈش تەكشۈرۈش پويىچە دۆلەت دەرىجە- لىك تەقدىرلەش يېغىنىغا قاتناش- قان	ئىلغار خىزمەتچى	

3 § . دەم ئېلىشقا چىققان كادىرلار

1974 - يىلدىن بۇيان كورلا شەھىرىدە دەم ئېلىشقا چىققان كادىرلار

جەدۋەل: 33 — 3

قىسىم . فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	تۇغۇلغان ۋاقتى	بۆرتى	خىزمەتكە قاتناشقان ۋاقتى	دەم ئېلىشقا چىققان خىزمەت ئورنى	ۋەزىپىسى	دەم ئېلىشقا چىققان ۋاقتى
لى دېيىڭ	ئەر	خەنزۇ	1923.9	گەنسۇ	1938.10	شەھەرلىك تەپتىش مەھكە- مىسى	مەھكىمە باشلىقى	1984.3
لېۋېۋەيىڭ	ئەر	خەنزۇ	1923.9	سەنشى	1944.3	شەھەرلىك ئىنقىلابىي كومە- ئىتېت	مۇئاۋىن مۇدىر	1981.4
جياڭ شىشيۇڭ	ئەر	خەنزۇ	1926.8	خۇبېي	1946.10	شەھەرلىك پارتكوم	مەسلىھەتچى	1990.5
لەن مىڭ	ئەر	خەنزۇ	1925.5	سەنشى	1945.9	شەھەرلىك سىياسىي كېڭەش	رەئىس	1987.3
توختى ئابۇپ	ئەر	كۇبۇر	1920.8	شىنجاڭ	1945.8	شەھەرلىك سىياسىي كېڭەش	مۇئاۋىن رەئىس	1987
جيەن لەنشۇڭ	ئەر	خەنزۇ	1925.5	شەندۇڭ	1946.12	شەھەرلىك سىياسىي كېڭەش	مۇئاۋىن رەئىس	1986.6
سۇي رېنلۇ	ئەر	خەنزۇ	1927.2	شەندۇڭ	1946.12	شەھەرلىك مۇكۇمەت	مەسلىھەتچى	1987.12

خەن شۇدې	ئەر	خەنزۇ	1929.9	خېبېي	1943.10	شەھەرلىك سىياسىي كېڭەش	مۇئاۋىن رەئىس	1984.3
فالۇ مىڭشىالۇ	ئەر	خەنزۇ	1929.12	شەنشى	1948.10	شەھەرلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى	دائىمىي كومە. ئەزاسى	1990.7
لۇ چۇڭژالۇ	ئەر	خەنزۇ	1930.1	شەنشى	1949.5	شەھەرلىك سىياسىي كېڭەش	مۇئاۋىن رەئىس	1990.7
جاۋ كېمىالۇ	ئەر	خەنزۇ	1931.1	شەنشى	1949.6	شەھەرلىك ھۆكۈمەت	مەسلىھەتچى	
غېلۇ چيالۇ	ئەر	خەنزۇ	1928.10	شەندۇڭ	1945.1	شەھەرلىك بىمەكلىك شىر. كىتى	دىرېكتور	1984.3
جى فۇزې	ئەر	خەنزۇ	1926	شەندۇڭ	1947.4	شەھەرلىك بىمەكلىك شىر. كىتى	مۇئاۋىن دىرېكتور	1987.4
ۋالۇ بىنشەن	ئەر	خەنزۇ	1926.10	شەندۇڭ	1946.1	شەھەرلىك ئورگانلار پارتكو. مى	شۇجى	1986.1
ۋالۇ ۋەنتىيەن	ئەر	خەنزۇ	1924.10	خېبېي	1942.2	شەھەرلىك كىشىلار ئۆيۈشـ. مىسى	رەئىس	1983.8
لى شياۋيۈەن	ئايال	خەنزۇ	1924.5	خېبېي	1949.8	شەھەرلىك ئايالار بىرلەشـ. مىسى	كىش بېجىرگۈچى	
چېن رۇلۇ	ئەر	خەنزۇ	1925.8	گەنسۇ	1949.9	شەھەرلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى	كىشىلىك مۇدىرى	1986.5
رۇستەم	ئەر	ئۇيغۇر	1927.10	شىنجاڭ	1944.12	شەھەرلىك ئورمانچىلىق ئە. دارىسى	ئەكشۇرۈپ تەڭشەش قىلغۇچى	1986.5
جاۋ گولياۋ	ئەر	خەنزۇ	1929.8	شەندۇڭ	1947.1	شەھەرلىك سىياسىي - قانۇن كومىتېتى	مۇئاۋىن شۇجى	1990.10
لى يۈخۇا	ئەر	خەنزۇ	1929.12	خېنەن	1944	شەھەرلىك سەھىيە ئىدارىسى	ئەكشۇرۈپ تەڭشەش قىلغۇچى	1990.12
جيا يۈجياۋ	ئەر	خەنزۇ	1930.10	خېبېي	1948.4	«ئەخبارناغ» كىش بېجىرىش ئورنى	ئەكشۇرۈپ تەڭشەش قىلغۇچى	1990.12
ساۋ غېڭشياۋ	ئەر	خەنزۇ	1930.2	خېبېي	1948	چارباغ بېزىسى	ئەكشۇرۈپ تەڭشەش قىلغۇچى	1990.12
ما يەتسەي	ئەر	خەنزۇ	1929.12	سىچۈەن	1948.10	پېڭشەھەر كىش بېجىرىش ئورنى	مۇئاۋىن مۇدىر	1990.10
لى ۋېنخەن	ئەر	خەنزۇ	1930	خۇنەن	1949.4	شەھەرلىك رادىئو - تېلېۋە. زېمە ئىدارىسى	ئەكشۇرۈپ تەڭشەش قىلغۇچى	1990.12
شۇي جىجۈن	ئەر	خەنزۇ	1920.8	سىچۈەن	1948.8	شەھەرلىك 1 - ئوتتۇرا مەك. تەپ	شۇجى	1984.6
سۈن يۈخۇالۇ	ئايال	خەنزۇ	1926.6	خۇنەن	1949.7	شەھەرلىك 1 - ئوتتۇرا مەك. تەپ	ئولۇغۇچى	1988
خې دىڭفالۇ	ئەر	خەنزۇ	1921.11	سىچۈەن	1949.9	شەھەرلىك بېزا ئىگىلىك تېخنىكىسىنى ئومۇملاشتۇ. رۇش مەركىزى	پونكىت باشلىقى	1984.1
تەن شېڭگۇالۇ	ئەر	خەنزۇ	1922.12	گۇاڭشى	1949.8	شەھەرلىك 1 - بالىلار باغچە. مى	زاپىچوز	1982

سۇجيمياۋ	تاياق	خەنزۇ	1931.5	خۇنەن	1949.8	شەھەرلىك 7 - قوتتۇرا مەكتەپ	شۇجى	1988
جىن جى	تاياق	خەنزۇ	1933.11	گەنسۇ	1949.9	شەھەرلىك تاما - بالىلار ساقلىق لىقسى ساقلاش پونكىتى	پونكىت باشلىقى	1989.7
پالۋ خۇيلۇ	ئەر	خەنزۇ	1921.9	شەندۇڭ	1947.2	شەھەرلىك پول ئاسراش لەڭبرىتى	كەتىرمە باشلىقى	1982.1
يېي گېنرۇڭ	ئەر	خەنزۇ	1931.2	گەنسۇ	1949.7	شەھەرلىك شەھەر قۇرۇلۇش ئىدارىسى قۇرۇلۇش باشقارمىسى	ياپونيەگا شۇجىسى	
جۇشەنسەي	ئەر	خەنزۇ	1929.3	جيياڭسۇ	1951.1	شەھەرلىك 1 - قوتتۇرا مەكتەپ	ئوقۇتقۇچى	
لى شيەنسىڭ	ئەر	خەنزۇ	1921	شەندۇڭ	1943.3	شەھەرلىك بېزا ئىگىلىك ماللىرى شىركىتى	دىرېكتور	
لى خەنلۇڭ	ئەر	خەنزۇ	1924.10	خېنەن	1949.9	شەھەرلىك قۇدۇق بۇرغىلاش ئەترىتى	بوغالتىر	1984.11
لىۋ ۋېنيىڭ	ئەر	خەنزۇ	1923	خېنەن	1948.7	شەھەرلىك قۇدۇق بۇرغىلاش ئەترىتى	سىياسىي پېتەك-چى	1983.11
لىۋ جېنژۇ	ئەر	خەنزۇ	1923.5	شەنشى	1949	شەھەرلىك ئۇرۇقچىلىق مەيدانى	مەيدان باشلىقى	1983.11
لى جيامى	ئەر	خەنزۇ	1927.2	خېبېي	1949.9	شەھەرلىك سودا ئىدارىسى-نىڭ ئاپتوموبىل كالونى	مۇئاۋىن كالون باشلىقى	1985.5
جۇ باۋلۇ	ئەر	خەنزۇ	1925.7	جېجياڭ	1949.9	شەھەرلىك سودا ئىدارىسى-نىڭ ئاپتوموبىل كالونى	كالون باشلىقى	1983.4
لو گۇاڭجاۋ	ئەر	خەنزۇ	1923	شەندۇڭ	1947	شەھەرلىك ئاشلىق ئىدارىسى	شۇجى	1985.4
گەي زېيىڭ	ئەر	خەنزۇ	1920.8	شەندۇڭ	1945.2	شەھەرلىق ئاشلىق ئىدارىسى	ئىدارە باشلىقى	1982.12
يۈەن شاۋلۇ	ئەر	خەنزۇ	1916.10	شەندۇڭ	1947.7	شەھەرلىق ئاشلىق ئىدارىسى	بۆلۈمچە باشلىقى	1984.6
لىۋ لىجۇ	ئەر	خەنزۇ	1924.1	شەندۇڭ	1947	شەھەرلىك تېمىنات - دودا كوپېراتىپى	شۇجى	1986.12
شى بى	ئەر	خەنزۇ	1915.10	خېنەن	1949.8	چەرچى ياغۇنچىلىك مەيدانى	مۇئاۋىن مەيدان باشلىقى	1984.1
ما جۇڭجېن	تاياق	خەنزۇ	1931.6	لياۋنىڭ	1949.8	شەھەرلىك تۇرلۇك مالىلار شىركىتى «خەلق» سودا ساتىرى	مۇدىر	1986.10
ژاڭ ۋېنجۇڭ	ئەر	خەنزۇ	1923.6	شەندۇڭ	1939.1	شەھەرلىك 2 - بېنىك سانائەت ئىدارىسى	ئىدارە باشلىقى	1983.8
فەن جيەنيۈەن	ئەر	خەنزۇ	1926.10	گەنسۇ	1949.7	شەھەرلىك «تەڭرىتاغ» گىش پېچەرىش ئورنى	مۇئاۋىن مۇدىر	1986.5
خۇ شىڭجياڭ	ئەر	خەنزۇ	1928.4	خېبېي	1946.10	شەھەرلىك كەسىپلىك ئىدارىسى	ئىدارە باشلىقى	1987
خۇاڭ يۈەن	ئەر	خەنزۇ	1927.7	گۇاڭدۇڭ	1949.8	شەھەرلىك مۇھاجىرلار بىرلەشمىسى	رەئىس	1987

سۈن شياۋسىلە	ئەر	خەنزۇ	1927.1	شەندۇڭ	1945.2	پېنسىيەدىن ئىش بېجىرىش ئورنى	مۇدىر	1988
ما چىجۇڭ	ئەر	خەنزۇ	1927.9	شەندۇڭ	1947.12	شەھەرلىك سودا - سانائەت ئىدارىسى	ئىدارە باشلىقى	1988
جىڭ شۈلىن	ئەر	خەنزۇ	1928.7	تىنجىيا	1949.6	شەھەرلىك سىياسىي - قا- نۇن تەشخانىسى	مۇدىر	1988
ژاپ يۈڭشيۇ	ئەر	خەنزۇ	1929.4	شەنشى	1949.7	شەھەرلىك سودا ئىدارىسى	تەكشۈرۈپ تەڭشەش قىلغۇچى	1989
زاڭ شىڭياڭ	ئەر	خەنزۇ	1929.4	شەندۇڭ	1947.1	شەھەرلىك ئىنتىزام تەكشۈ- رۈش كومىتېتى	ئىنتىزام تەك- شۈرگۈچى	1990
يۈەن زۇڭۇ	ئەر	خەنزۇ	1922.11	خۇنەن	1947.6	شەھەرلىك رېھوئت قىلىش- ياساش زاۋۇتى	مۇئاۋىن زاۋۇت باشلىقى	1984.6
لۇ يۈلۇڭ	ئەر	خەنزۇ	1923.3	خېنەن	1949.7	شەھەرلىك چاي - چارۋا مەھسۇلاتلىرى شىركىتى	مۇئاۋىن دىرېكتور	1983.7
تيەن كۈيىۋەن	ئەر	خەنزۇ	1916.9	سەنشى	1947.12	شەھەرلىك يېمەكلىك شىر- كىتى	زاپچوز	1983.3
جاڭ داۋۇ	ئەر	خەنزۇ	1918.2	سەنشى	1944.7	شەھەرلىك يېمەك - لەچمەك مۇلازىمەت شىركىتى	مۇدىر	1983.7
جاڭ جيياڭ	ئەر	خۇيزۇ	1929.6	خېنەن	1949.9	شەھەرلىك يېمەكلىك شىر- كىتى	بۆلۈم باشلىقى	1988.12
تيەن جىنكۈن	ئەر	خەنزۇ	1930.7	خېنەن	1948.2	شەھەرلىك تۇرلۇك ماللار شىركىتى «قىزىل بايراق» ماگىزىنى	مۇدىر	
ۋۇ شىگۇڭ	ئەر	خەنزۇ	1918.5	سەنشى	1946.6	«ئىنتىپاق» ئىش بېجىرىش ئورنى	مۇدىر	1981.1
لىۋ جىنشياڭ	ئەر	خەنزۇ	1915.11		1949.7	ناھىيىلىك يېمەك - لەچمەك مۇلازىمەت شىركىتى		1974.12
لى يىڭجۇ	ئەر	خەنزۇ			1949.9	تېكىنىكا بېزىلىق تەمىنات - سودا كوپېراتىپى	مۇدىر	1983.4
ژاڭ رۇڭجياڭ	ئەر	خەنزۇ	1916.8	شەندۇڭ	1947.2	شەھەرلىك يېمەكلىك شىر- كىتى		1980.12
گۇاڭ چېڭشياڭ	ئەر	خەنزۇ	1911.11	شەنشى	1938.2	شەھەرلىك بېزا ئىگىلىك ما- شىنىلىرى شىركىتى	دىرېكتور	1982
جىڭ لياڭشۇن	ئەر	خەنزۇ	1933	گەنسۇ	1949.7	شەھەرلىك بېزا - بازار كار- خانىلىرى ئىدارىسى	ئىدارە باشلىقى	
بەي شۇيۈاڭ	ئەر	خەنزۇ	1918.4		1947.3	ناھىيىلىك خىش زاۋۇتى	زاۋۇت باشلىقى	1981.12
ياسىنجان مۇھەم- مەت	ئەر	ئۇيغۇر	1926.3	شىنجاڭ	1940.11	شەھەرلىك خەلق تۇرمۇشىنى داشمى كومىتېتى	مۇدىر	1986.6
سۈن باۋتاڭ	ئەر	خەنزۇ	1925.4	شەندۇڭ	1946.6	شەھەرلىك تەمىنات - سودا كوپېراتىپى	مۇدىر	1985.6
تاپلىز مامۇت	ئەر	ئۇيغۇر	1912.4	شىنجاڭ	1949.9	شەھەرلىك مال دوختۇرلۇق پونكىتى	كادىر	1987.9

سەي چىڭلىەن	ئەر	خەنزۇ	1914	خېنەن	1949.7	شەھەرلىك ئورۇنلاشتۇرۇش بۆلۈمى	كادىر	1980
لى لې	ئەر	خەنزۇ	1927.5	شەندۇڭ	1949.7	شەھەرلىك پېنسىيە ئىشلىرى باشقۇرۇش بۆلۈمىنىڭ ئومۇملاشتۇرۇش ئۇقۇمى	تاكرانوم	1987.11
ۋاڭ تەڭشياڭ	ئەر	خەنزۇ	1927.12	خۇبېي	1948.11	شەھەرلىك ا ـ قوتتۇرا مەكتەپ	مۇدىر	1989.12
جاڭ شۇجېن	تاياڭ	خەنزۇ	1928.3	خېبېي	1949.9	شەھەرلىك سوت مەھكىمىسى	كوللېگىيە باشلىقى	1985.12
سۈن جېڭگو	ئەر	خەنزۇ	1931.5	خېنەن	1949.5	شەھەرلىك پېنسىيە ئىشلىرى باشقارمىسى	بوغالتىر	1987.4
جۇ لىرېن	ئەر	خەنزۇ		خېنەن	1949.2	تاۋار بېزىسى	بوغالتىر	1988.8
جاڭ يۈگۈەن	ئەر	خەنزۇ	1929.1	خېنەن	1948.8	«ئىتتىپاق» گۈل بېجىرىش گۇرۇپپىسى	مۇتاۋىن مۇدىر	1989.7
جاڭ زاڭ	تاياڭ	خەنزۇ	1934.4	خېبېي	1946.3	شەھەرلىك شەھەر قۇرۇلۇشى باشقارمىسى	گۈل بېجىرگۈچى	1989.11
رەجەپ	ئەر	ئۇيغۇر	1930	شىنجاڭ	1949.9	شەھەرلىك سودا ـ مائارىپ باشقارمىسى	گۈل بېجىرگۈچى	1990.10
رېن جۇڭبىن	ئەر	خەنزۇ	1929.10	شەنشى	1948	شەھەرلىك قورۇلۇشقا قاتناشقۇچى ئىشچى	تەكشۈرۈپ تەڭشەش قىلغۇچى	1990.10
جاڭ يىڭ	تاياڭ	خەنزۇ	1935.9	خېبېي	1946.3	شەھەرلىك پىرلىك سەپ بۆلۈمى	گۈل بېجىرگۈچى	1991.1
رېن باۋبىن	ئەر	خەنزۇ	1930.12	گەنسۇ	1949.8	شەھەرلىك سىياسىي كېڭەش	گۈلخانا مۇدىرى	1991.1
يالاڭ شەن	ئەر	خەنزۇ	1910.8	شەندۇڭ	1947.2	شەھەرلىك تاشلىق ئىدارىسى	كادىر	1983
يەن باۋچۈن	ئەر	خەنزۇ				شەھەرلىك تاشلىق ئىدارىسى	مۇدىر	1989.5
ۋاڭ شياۋۈن	ئەر	خەنزۇ	1925	شەندۇڭ	1947.9	«خەلق» سودا سارىيى	كادىر	1987.12
يېڭ باڭخۇا	ئەر	خەنزۇ	1931.8	خېبېي	1948.1	شەھەرلىك يېپەك ـ كىچىك مۇلازىمەت شىركىتى	بۆلۈمچە باشلىقى	1988
ماسەي	ئەر	خۇيزۇ	1928.11	شىنجاڭ		كۆكتات شىركىتى	مۇتاۋىن دىرېكتور	1988.12
لىيۇ باۋيۇ	ئەر	خەنزۇ	1924.12	شەندۇڭ	1947.1	«دوستلۇق» ماگىزىنى	مۇدىر	1989.1
ئىمىن توختى	ئەر	خۇيزۇ	1928.7	شىنجاڭ	1946.11	چاي ـ چارۋا مەھسۇلاتلىرى شىركىتى	بۆلۈمچە باشلىقى	1989.1
لۇ تۇڭيۇ	ئەر	خەنزۇ	1929.5	خېبېي	1949.5	چاي ـ چارۋا مەھسۇلاتلىرى شىركىتى	بۆلۈمچە باشلىقى	1990.1
ۋاڭ جاۋقىياڭ	ئەر	خەنزۇ	1929	گەنسۇ	1949.9	چەرچى باغۋەچىلىك مەيدانى	ئىشچى باشلىقى	1987.9

چاۋ يۈەچىڭ	ئەر	خەنزۇ	1924.3	سەنشى	شەندۇڭ	1947.6	يۈەنجىلىق دېھقانچىلىق مەيدانى	كادىر	1984.12
مۇن جيۇ	ئەر	خەنزۇ	1920	شەندۇڭ	شەندۇڭ	1946.12	شەھەرلىك 2 - بېشىك ساناق ئەت ئىدارىسى	شۇجى	1969
لى جۇنشيەن	ئەر	خەنزۇ	1922.11	شەندۇڭ	شەندۇڭ	1949	شەھەرلىك باج ئىدارىسى	مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى	1985.5
جيا زېچىڭ	ئەر	خەنزۇ	1921.4	گەنسۇ	گەنسۇ	1949.9	شەھەرلىك باج ئىدارىسى	كادىر	1982
لى لىڭمەن	ئەر	خەنزۇ	1928.11	شەندۇڭ	شەندۇڭ	1949.8	شەھەرلىك باج ئىدارىسى	بۆلۈم باشلىقى	1989.6
مەھەممەت سەيىر	ئەر	ئۇيغۇر	1916.6	شىنجاڭ	شىنجاڭ	1949.9	شەھەرلىك باج ئىدارىسى	مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى	1979.12
چېن خوەيكاڭ	ئەر	خەنزۇ	1930	شەندۇڭ	شەندۇڭ	1947	شەھەرلىك رېمونت قىلىش-ياساش زاۋۇتى	مۇدىر	1986.8
جاۋ جىۋەن	ئەر	خەنزۇ	1931	شەندۇڭ	شەندۇڭ	1947.1	شەھەرلىك رېمونت قىلىش-ياساش زاۋۇتى	مۇدىر	1988
ژاڭ جيارۇي	ئەر	خەنزۇ	1922	شىنجاڭ	شىنجاڭ	1949.7	شەھەرلىك ناشلىق ئىدارىسى	مۇدىر	1982.12
ژېن شيۇلەن	ئەر	خەنزۇ	1915.8	شەندۇڭ	شەندۇڭ	1947.1	شەھەرلىك شېكەر - تاماكا - هاراق شىركىتى	كادىر	1984.1
جاڭ جىسىن	تاتار	خەنزۇ	1929.8	خېبېي	خېبېي	1944.8	شەھەرلىك خەلق قۇرۇلتىيى داۋىمىي كومىتېتى	ماۇئاۋىن مۇدىر	1987.3
شىڭ خېڭخۇا	ئەر	خەنزۇ	1918	شەندۇڭ	شەندۇڭ	1944.10	شەھەرلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى	شۇجى	1981.4
يۈەن چۈچىڭ	ئەر	خەنزۇ	1930.2	جيالمۇ	جيالمۇ	1949.8	شەھەرلىك ئەمگەك ئىدارىسى	كادىر	1986.8
جۇجىن	ئەر	خەنزۇ	1915.10	بېيجىڭ	بېيجىڭ	1949.3	شەھەرلىك بېمەك - لىچەك مۇلازىمەت شىركىتى	كادىر	1981.12
غۇاڭ ئۇشەي	ئەر	خەنزۇ	1915.9	سىچۈەن	سىچۈەن	1949.9	ئىلگىرىكى ناھىيىلىك پارتكوم	كادىر	1982.4
ژۇ لىيەن	ئەر	خەنزۇ	1928.3	شەندۇڭ	شەندۇڭ	1949.6	شەھەرلىك 2 - باشلانغۇچ مەكتەپ	كادىر	1982.12
لى جىڭ	ئەر	خەنزۇ	1921.7	خېبېي	خېبېي	1943.4	شەھەرلىك سودا ئىدارىسى	كادىر	1982.12
دۈەن دېچى	ئەر	خەنزۇ	1929.7	شەندۇڭ	شەندۇڭ	1949.8	شەھەرلىك بوتوخۇ دېھقانچىلىق مەيدانى	ئەترەت باشلىقى	1989.11
جاڭ يۈڭ	ئەر	خەنزۇ		شەندۇڭ	شەندۇڭ		شەھەرلىك بوتوخۇ دېھقانچىلىق مەيدانى	ئەترەت باشلىقى	
جاڭ دېمىي	ئەر	خەنزۇ	1930.2	شەنشى	شەندۇڭ	1948.10	شەھەرلىك شېكەر - تاماكا - هاراق شىركىتى	مۇدىر	1986.12
شۇي گۈلۈ	ئەر	خەنزۇ	1927.3	خېنەن	خېنەن	1949.6	شەھەرلىك شېكەر - تاماكا - هاراق شىركىتى	بوغالتىر	1986.12

جاۋ لۇلۇڭ	ئەر	خەنزۇ	1926.9	خېنەن	1946.7	شەھەرلىك شېكەر ـ تاماكا ـ هاراق شىركىتى	كادىر	1984.1
چەي ئەرسەن	ئەر	خەنزۇ	1925	گەنسۇ	1949.9	شەھەرلىك بېمەكلىك شىركىتى	كالون باشلىقى	1985.5
شالا جىنيې	ئەر	خەنزۇ	1926.12	شەندۇڭ	1948.9	شەھەرلىك بېمەكلىك شىركىتى	كادىر	1983.1
لو غۇزېن	ئەر	خەنزۇ	1926.7	سىچۈەن	1949.5	شەھەرلىك بېسىق ـ نەشرىيات مۇلازىمەت شىركىتى	كادىر	1985.5
لى يۈخې	ئەر	خەنزۇ	1927.8	شەندۇڭ	1947.10	شەھەرلىك «دوستلۇق» مال گۇزىنى	كادىر	1985.10
سۈن باۋچياڭ	ئەر	خەنزۇ	1932.2	خېنەن	1949.6	چەرچى باغۋانچىلىك مەيدانى	ئەترەت باشلىقى	1990.7
ۋاڭ دېڭگو	ئەر	خەنزۇ	1933.8	گەنسۇ	1949.8	شەھەرلىك ترانسپورت شىركىتى	مۇئاۋىن دىرېكتور	1990
گاۋ يۈنياڭ	ئەر	خەنزۇ	1925.12	شەنشى	1946	شەھەرلىك قانۇن مەسلىھەت چىلىرى باشقارمىسى	كادىر	1986.9
لىيۇ يۈجۈن	ئەر	خەنزۇ	1913.1	خېنەن	1949.9	شەھەرلىك يۈغۇي دېھقانچىلىق مەيدانى		1985
ئەۋكەزۇل	ئەر	ئۇيغۇر	1912.4	شىنجاڭ	1949.9	شەھەرلىك چەرچى باغۋانچىلىق مەيدانى		1986.10
جىن زېخەن	ئەر	خەنزۇ	1911.5	شەندۇڭ	1949.8	شەھەرلىك تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپى		1980.12
لى جىنشەن	ئەر	خەنزۇ	1918.10	شەندۇڭ	1947.1	شەھەرلىك تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپى		1980.12
رېن خۇيدې	ئەر	خەنزۇ	1928.11	خېنەن	1947.2	شەھەرلىك تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپى	مۇدىر	1990.11
ني يىڭخۇ	ئەر	خەنزۇ	1910.12	خېنەن	1948.12	شەھەرلىك بوتۇخۇ دېھقانچىلىق مەيدانى	ئەترەت باشلىقى	
لى يۈڭجۈن	ئەر	خەنزۇ	1910.12	خېنەن	1949.9	شەھەرلىك بوتوخۇ دېھقانچىلىق مەيدانى	ئەترەت باشلىقى	1985.11
جاڭ سىگېۋەن	ئەر	خەنزۇ		بېيجىڭ		شەھەرلىك 1 ـ قوتتۇرا مەكتەپ	مۇئاۋىن مۇدىر	1989.10
ۋاڭ جۈنجى	ئەر	خەنزۇ	1922.2	گەنسۇ	1948.10	شەھەرلىك بوتوخۇ دېھقانچىلىق مەيدانى	ئەترەت باشلىقى	1985.11
چى شۈداۋ	ئەر	خەنزۇ		شەندۇڭ	1924.2	شەھەرلىك بوتوخۇ دېھقانچىلىق مەيدانى	ئەترەت باشلىقى	1983.2
لى دۈڭخەي	ئەر	خەنزۇ	1930.5	خېنەن	1949.9	شەھەرلىك 3 ـ قوتتۇرا مەكتەپ	ئەكشۇرۈپ ئەتقىق قىلغۇچى	1990.6

§ 4 . ئالىي زىيالىلار

1990 - يىلدىكى كورلا شەھىرىدىكى ئالىي زىيالىلار

جەدۋەل: 33 - 4

تىپ - قاتارلىقى	جىنسى	مىللىتى	تۇغۇلغان ۋاقتى	ۋۇرتى	ئوقۇغۇچى كورسى	كەسپى ۋە ئۇنۋانى	خىزمەتكە قاتناشقان ۋاقتى
چېن ۋېيجياڭ	ئەر	خەنزۇ	1938.7	جياڭسۇ	شەھەرلىك 3 - ئوتتۇرا مەكتەپ	ئوتتۇرا مەكتەپ ئالىي ئو-قۇتقۇچىسى	1964.7
تياڭ يەنشياڭ	ئەر	خەنزۇ	1935.1	شاڭخەي	شەھەرلىك 3 - ئوتتۇرا مەكتەپ	ئوتتۇرا مەكتەپ ئالىي ئو-قۇتقۇچىسى	1951.7
لياڭ باۋتاۋ	ئەر	خەنزۇ	1937.4	سىچۈەن	شەھەرلىك 4 - ئوتتۇرا مەكتەپ	ئوتتۇرا مەكتەپ ئالىي ئو-قۇتقۇچىسى	1959.9
لىۋ شۇەيي	ئايال	خەنزۇ	1941.12	سىچۈەن	شەھەرلىك 4 - ئوتتۇرا مەكتەپ	ئوتتۇرا مەكتەپ ئالىي ئو-قۇتقۇچىسى	1964.9
جاڭ خۇيجۇ	ئايال	خەنزۇ	1942.4	شەنشى	شەھەرلىك 4 - ئوتتۇرا مەكتەپ	ئوتتۇرا مەكتەپ ئالىي ئو-قۇتقۇچىسى	1965.9
شۇي تىڭخاڭ	ئايال	خەنزۇ	1941.8	سىچۈەن	شەھەرلىك 4 - ئوتتۇرا مەكتەپ	ئوتتۇرا مەكتەپ ئالىي ئو-قۇتقۇچىسى	1959.3
يۈەن زېيۈاڭ	ئەر	خەنزۇ	1936.6	خېنەن	شەھەرلىك 4 - ئوتتۇرا مەكتەپ	ئوتتۇرا مەكتەپ ئالىي ئو-قۇتقۇچىسى	1957.8
سەي جىڭجې	ئايال	خەنزۇ	1939.10	جياڭشى	شەھەرلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ	ئوتتۇرا مەكتەپ ئالىي ئو-قۇتقۇچىسى	1963.9
توختى ئېنى	ئەر	ئۇيغۇر	1942.2	شىنجاڭ	بېيشىر مەكتىپى	ئوتتۇرا مەكتەپ ئالىي ئو-قۇتقۇچىسى	1960
جاڭ جاۋفياڭ	ئەر	خەنزۇ	1930	شەنشى	شەھەرلىك دوختۇرخانا	كاندىدات باش ۋراچ	1955.8
مەھمەت روزى	ئەر	ئۇيغۇر	1930	شىنجاڭ	شەھەرلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ	ئوتتۇرا مەكتەپ ئالىي ئو-قۇتقۇچىسى	1952.7
زولۇ	ئەر	خەنزۇ	1925.8	گۇاڭدۇڭ	شەھەرلىك 3 - ئوتتۇرا مەكتەپ	ئوتتۇرا مەكتەپ ئالىي ئو-قۇتقۇچىسى	1949.9
ياڭ ئەيلىەن	ئايال	خەنزۇ	1933.2	گۇاڭدۇڭ	شەھەرلىك 5 - ئوتتۇرا مەكتەپ	ئوتتۇرا مەكتەپ ئالىي ئو-قۇتقۇچىسى	1954.8
ياڭ شياۋپىڭ	ئەر	خەنزۇ	1935.11	گۇاڭدۇڭ	شەھەرلىك 5 - ئوتتۇرا مەكتەپ	ئوتتۇرا مەكتەپ ئالىي ئو-قۇتقۇچىسى	1958.2
تۇرسۇنئاي	ئايال	ئۇيغۇر	1937.8	شىنجاڭ	شەھەرلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ	ئوتتۇرا مەكتەپ ئالىي ئو-قۇتقۇچىسى	1960.9
جۇ شېەنسەي	ئەر	خەنزۇ	1929.3	جېجياڭ	شەھەرلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ	ئوتتۇرا مەكتەپ ئالىي ئو-قۇتقۇچىسى	1951.1

مۇھەممەد	تاياق	ھەنزۇ	1931.5	خوتەن	شەھەرلىك 7 - ئوتتۇرا مەكتەپ	قوتقۇچىسى ئالىي ئو-	1949.8
مۇسا ئىبراھىم	ئەر	ئۇيغۇر	1940.6	شىنجاڭ	شەھەرلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ	قوتقۇچىسى ئالىي ئو-	1960.7
چىن شاڭشىن	ئەر	ھەنزۇ	1933.9	چېچياڭ	شەھەرلىك 4 - ئوتتۇرا مەكتەپ	قوتقۇچىسى ئالىي ئو-	1949.5
تاپلىست	ئەر	ئۇيغۇر	1943.2	شىنجاڭ	شەھەرلىك 6 - ئوتتۇرا مەكتەپ	قوتقۇچىسى ئالىي ئو-	1960.7
پاڭ خۇيچياڭ	ئەر	ھەنزۇ	1936.10		شەھەرلىك 7 - ئوتتۇرا مەكتەپ	قوتقۇچىسى ئالىي ئو-	1961.9
دۇ شى	ئەر	ھەنزۇ	1937.5	شىنجاڭ	شەھەرلىك 4 - ئوتتۇرا مەكتەپ	قوتقۇچىسى ئالىي ئو-	1957.8
لىيەن پىڭ	تاياق	ھەنزۇ	1938.10		شەھەرلىك ماتا- رىپ گىدارىسى	قوتقۇچىسى ئالىي ئو-	1954.10
شىن يۈلىن	تاياق	ھەنزۇ	1936.3	سىچۈەن	شەھەرلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ	قوتقۇچىسى ئالىي ئو-	1951.10
ساۋۈت نىياز	ئەر	ئۇيغۇر	1939	شىنجاڭ	شەھەرلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ	قوتقۇچىسى ئالىي ئو-	1955.7
چىن دەيۇڭ	ئەر	ھەنزۇ	1937.8	سىچۈەن	شەھەرلىك 3 - ئوتتۇرا مەكتەپ	قوتقۇچىسى ئالىي ئو-	1964.10
لىياڭ شىيەنجۇڭ	ئەر	ھەنزۇ	1939.3	خوتەن	شەھەرلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ	قوتقۇچىسى ئالىي ئو-	1963.9
گۇ چياڭ	ئەر	ھەنزۇ	1936	جياڭسۇ	شەھەرلىك دوخ- خۇرخانا	كاندىدات باش ۋراچ	1955.6
يې دېدا	ئەر	ھەنزۇ	1939	جياڭسۇ	شەھەرلىك دوخ- خۇرخانا	كاندىدات باش ۋراچ	1968
جاڭ گۈڭ	ئەر	ھەنزۇ	1935	خوبېي	شەھەرلىك يۇ- قۇلۇق كېسەل- لىكلەرنىڭ ئالدى- غى ئېلىش پونكـ- تى	كاندىدات باش ۋراچ	1961.8
ياسىن ئىبراھىم	ئەر	ئۇيغۇر	1936	شىنجاڭ	شەھەرلىك پارتـ- يە مەكتىپى	ئالىي لېكتور	1949
چې دېجى	ئەر	ھەنزۇ	1938	خېبېي	شەھەرلىك پەن- تېخنىكا تەرەققـ- ىيات پونكتى	ئالىي گىئولوگىيە ئىنژېنې- رى	1957.5
جاۋ لەشىن	ئەر	ھەنزۇ	1937.11	خوتەن	شەھەرلىك ئورۇق- چىلىق پونكتى	ئالىي ئاگرانوم	1962.10
پاڭ سۈشياڭ	ئەر	ھەنزۇ	1941	خۇبېي	شەھەرلىك مەدە- نىيەت پۈرتى	مەدەنىيەت پۈرتى كاندىدات تەتقىقاتچىسى	1965.7
لى لەنكۈي	ئەر	ھەنزۇ	1934.12		شەھەرلىك بېزا ئىگىلىك تېخنـ- يكىسىنى گومۇ- لاشتۇرۇش مەر- كىزى	ئالىي ئاگرانوم	1958.7
جاۋگوشۇي	ئەر	ھەنزۇ	1940.11	سەنشى	شەھەرلىك پەن - تېخنىكا تەرەققـ- ىيات پونكتى	ئالىي ئىنژېنېر	1966

ۋاقى شيالەن	تاياق	خەنزۇ	1937	جەجياڭ	شەھەرلىك ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش پونكىتى	كاندىدات باش ۋراچ	1955.7
جاڭ خۇڭگاڭ	ئەر	خەنزۇ	1936.2	شەنشى	شەھەرلىك شەھەر قۇرۇلۇش ئىدارە-سى باشلىقى باش- مۇھەندىس	ئالىي ئىنژېنېر	1961.9
ۋاڭ جىنيىڭ	تاياق	خەنزۇ	1941.12	شەنزاڭ	شەھەرلىك ھېزا ئىگىلىك تېخنىكا- سىنى ئوبۇ- لاشتۇرۇش پونكىتى	ئالىي ئاگرانوم	1966.9
لى شۇيىڭ	تاياق	خەنزۇ	1937.12	خۇيې	شەھەرلىك مۇزكو- مېدىتسىنا گۇرۇپپىسى باشقارمىسى	ئىككىنچى دەرىجىلىك گۇ- ۋاھچى	1963.9
لى شياڭيەن	ئەر	خەنزۇ	1941.8	خۇنەن	شەھەرلىك بىلىم تاشۇرۇش مەكتە- بى	ئونتۇرا مەكتەپ ئالىي ئو- قۇتقۇچىسى	1965.9
جاڭ گۇاڭپۇ	ئەر	خەنزۇ	1937.9	شەنشى	شەھەرلىك 1 - ئونتۇرا مەكتەپ	ئونتۇرا مەكتەپ ئالىي ئو- قۇتقۇچىسى	1961.8
بەختى يۈسۈپ	ئەر	ئۇيغۇر	1937.6	شىنجاڭ	شەھەرلىك 2 - ئونتۇرا مەكتەپ	ئونتۇرا مەكتەپ ئالىي ئو- قۇتقۇچىسى	1960.8
كېرىم رەھىم	ئەر	ئۇيغۇر	1938.9	شىنجاڭ	شەھەرلىك 6 - ئونتۇرا مەكتەپ	ئونتۇرا مەكتەپ ئالىي ئو- قۇتقۇچىسى	1956
مۇ چېنشۇ	ئەر	خەنزۇ	1937.10	خېنەن	شەھەرلىك بىلىم تاشۇرۇش مەكتە- بى	ئونتۇرا مەكتەپ ئالىي ئو- قۇتقۇچىسى	1961.9
ئابدېرىشىت	ئەر	ئۇيغۇر	1944	شىنجاڭ	شەھەرلىك بىلىم تاشۇرۇش مەكتە- بى	ئونتۇرا مەكتەپ ئالىي ئو- قۇتقۇچىسى	1966.7
كېرىم ئابدۇل	ئەر	ئۇيغۇر	1942.7	شىنجاڭ	شەھەرلىك 2 - ئونتۇرا مەكتەپ	ئونتۇرا مەكتەپ ئالىي ئو- قۇتقۇچىسى	1960.7
جۇ جېنگۇاڭ	ئەر	خەنزۇ	1939.10	گەنسۇ	شەھەرلىك پارت- كوم	كاندىدات ئالىي دەرىجىلىك	1958.7

5 § . باشقا جايلاردا ئىشلىگەن ناھىيە - تۇمەن دەرىجىلىكتىن يۇقىرى كورلا شەھەرلىك كادىرلار

1990 - يىلغىچە باشقا جايلاردا ئىشلىگەن ناھىيە - تۇمەن دەرىجىلىكتىن يۇقىرى كورلا شەھەرلىك كادىرلار

جەدۋەل: 33 - 5

ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	خىزمەت ئورنى ۋە ۋەزىپىسى
ئېلى زايىت	ئەر	ئۇيغۇر	ئاۋات ناھىيىسى	پايىنغولىن ئوبلاستلىق ئالىق ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باش- لىقى

ئىياز خالىق	ئەر	ئۇيغۇر	چارباغ يېزىسى	«شىنجاڭ گېزىتى» ئىدارىسى مەسئۇرىيەت باشقارمىسىنىڭ باشلىقى
مويدىن توختى	ئەر	ئۇيغۇر	لەڭگەر يېزىسى	بايىنغولىن ئوبلاستلىق سايەۋاڭ ناھىيەنچىلىك مەيدانىنىڭ باشلىقى
ئىبراھىم ئەيسا	ئەر	ئۇيغۇر	قارا يۇلغۇن يېزىسى	ئاپتونوم رايونلۇق چ خ نازارىتىدە باشقارما باشلىقى
راخمان زايىت	ئەر	ئۇيغۇر	قارا يۇلغۇن يېزىسى	ئاپتونوم رايونلۇق چ خ نازارىتىدە باشقارما باشلىقى
زايىت ئەمەت	ئەر	ئۇيغۇر	قارا يۇلغۇن يېزىسى	ئاپتونوم رايونلۇق سۇچىلىق نازارىتى مەسئۇرىيەت باشقارمىسىنىڭ باشلىقى
ھاپىز رەھمەت	ئەر	ئۇيغۇر	لەڭگەر يېزىسى	ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ نازىرى
ئىلى ناسىر	ئەر	ئۇيغۇر	چارباغ يېزىسى	بايىنغولىن ئوبلاستلىق پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى
مويدىن ياقۇپ	ئەر	ئۇيغۇر	ئاۋات يېزىسى	بايىنغولىن ئوبلاستلىق قاتناش ئىدارىسىنىڭ باشلىقى
مويدىن قاسىم	ئەر	ئۇيغۇر	لەڭگەر يېزىسى	بايىنغولىن ئوبلاستلىق موت مەھكىمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئوبلاستلىق چ خ ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى
ياقۇپ خېجىر	ئەر	ئۇيغۇر	تېكىچى يېزىسى	«شىنخۇا» 2 - ياسما زاۋۇتىنىڭ باشلىقى، پارتكوم شۇجىسى
مۇسا تۇردى	ئەر	ئۇيغۇر	تېكىچى يېزىسى	ئاپتونوم رايونلۇق مالىيە نازارىتى ئىشخانىسىنىڭ مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق قۇرۇلۇش بانكىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى
روشەنخان	ئايال	ئۇيغۇر	«ئىنتىپاق» ئىش بېجىرىش ئورنى	ئاپتونوم رايونلۇق ئايالار بىرلەشمىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى
راخمان كېرىم	ئەر	ئۇيغۇر	چارباغ يېزىسى	ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچىلىق نازارىتىدە باشقارما باشلىقى
مەھمەت ئىسمايىل	ئەر	ئۇيغۇر	«ئىنتىپاق» ئىش بېجىرىش ئورنى	ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى
مەھمەت مويدىن	ئەر	ئۇيغۇر	تېكىچى يېزىسى	بايىنغولىن ئوبلاستلىق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئىشخانىسىنىڭ مۇدىرى
ياسىن ناسىر	ئەر	ئۇيغۇر	لەڭگەر يېزىسى	ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ باش كاتىبى
خالىق ھوشۇر	ئەر	ئۇيغۇر	قارا يۇلغۇن يېزىسى	ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستلىق ئىقتىساد كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى
ئىمىن ياقۇپ	ئەر	ئۇيغۇر	بېيگشەر يېزىسى	توققۇزتارا ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى
كېرىم رەسۇلا	ئەر	ئۇيغۇر	قوشئېرىق يېزىسى	ئاپتونوم رايونلۇق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ تەپتىشى
قېيۇم ئابدۇرېھىم	ئەر	ئۇيغۇر	تېكىچى يېزىسى	ئاپتونوم رايونلۇق چ خ نازارىتىدە باشقارما باشلىقى
ئابدۇرېھىم زىيدىن	ئەر	ئۇيغۇر	ئاۋات يېزىسى	ئاپتونوم رايونلۇق چ خ نازارىتىدە باشقارما باشلىقى

باۋۇدۇن ئىسلام	گەر	ئۇيغۇر	شاڭخۇ بېزىسى	ئاپتونوم رايونلۇق سوت مەھكىمىسىنىڭ كوللېگىيە باشلىـ قى
رەھمەت مەھەممەت	گەر	ئۇيغۇر	شاڭخۇ بېزىسى	باينغولىن ئوبلاستلىق راەئو ـ تېلېۋىزىيە ئىدارىسىنىڭ باشلىقى
قۇربان مۇسا	گەر	ئۇيغۇر	چارباغ بېزىسى	باينغولىن ئوبلاستلىق راەئو ـ تېلېۋىزىيە ئىدارىسىنىڭ باشلىقى
توختى رەھمەت	گەر	ئۇيغۇر	ئاۋات بېزىسى	باينغولىن ئوبلاستلىق قورمانچىلىق ئىدارىسىنىڭ باشلىقى
قۇربان مەيدۇللا	گەر	ئۇيغۇر	ئىككەر بېزىسى	چەرچەن ناھىيىسىنىڭ ھاكىمى، ناھىيىلىك پارتكوم شۇ. جىسى
توختى ھاشىم	گەر	ئۇيغۇر	تۇۋۇرچى بېزىسى	ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستلىق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشى
مەھەممەت خالىق	گەر	ئۇيغۇر		باينغولىن ئوبلاستلىق 1 ـ ترانسپورت شىركىتى پارتكو. مىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، ئىنچىلار ئۇيۇشمىسىنىڭ ر. ئىسى

قوشۇمچە

1. 1991 ـ يىلدىن 1993 ـ يىلغىچە بولغان چوڭ ئىشلار

1991 ـ يىلى

1 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى كورلا شەھەرلىك تەسىنات ـ مودا بىناسى رەسمىي تىجارەت باشلىدى.

1 ـ ئاينىڭ 9 ـ، 10 ـ كۈنلىرى كورلا شەھەرلىك تۈنجى نۆۋەتلىك مېيىپلار قۇرۇلتىيى ئېچىلدى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا كورلا شەھەرلىك مېيىپلار بىرلەشمىسى قۇرۇلدى.

4 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى كورلا شەھىرىدە 1990 ـ يىللىق «ئۇچقە ئەلا، بىردىن ئۆگىنىش» بويىچە ئۆلاسلەش ـ تەقدىرلەش ھەم 1991 ـ يىللىق مەدەنىيەتلىك شەھەر قۇرۇشقا سەپەرۋەر قىلىش يىغىنى ئېچىلدى.

4 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنى شاڭخۇ بېزىسىدىكى يەككە ئەمگەكچى يالڭ جىگۇڭ مەملىكەتلىك يەككە ئەمگەكچىلەر 2 ـ قۇرۇلتىيىغا ھەم ئىلغار يەككە ئەمگەكچىلەرنى تەقدىرلەش يىغىنىغا قاتنىشىپ، باشقا ۋەكىللەر بىلەن بىرلىكتە گوۋۇيۈەن زۇڭلىسى لى پېڭ، مۇئاۋىن زۇڭلى تېەن جىيۇن قاتارلىق رەھبەرلەر- نىڭ قوبۇل قىلىشىغا ئېرىشتى.

4 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنىدىن 22 ـ كۈنىگىچە كورلا شەھەرلىك 4 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 2 ـ يىغىنى ئېچىلدى، يىغىنغا 189 ۋەكىل قاتناشتى.

4 ـ ئاينىڭ 23 ـ كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسى، بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق يېزا ئىگىلىك پەن تەتقىقات ئورنى قاتارلىق ئورۇنلار ئۈستىگە ئالغان كورلا نەشرىياتنى ئەلا سۈپەتلىك، مول ھوسۇللۇق قىلىپ يېتىشتۈرۈش تېخنىكىسىنى سىناق قىلىش تۈرى ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك باھالاشتىن ئۆتتى.

4 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنىدىن 5 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنىگىچە شەھەر تەۋەسىدە ئۇدا ئىككى قېتىم بوران چىقتى ۋە يامغۇر يافدى، چوڭ كۆكتات لاپىسىدىن 70ى (كۆلىمى 6. 5 مو)، كىچىك كۆكتات لاپىسىدىن 58ى (كۆلىمى 3. 11 مو) بۇزۇلۇپ كەتتى. كۆكتات، كېۋەز، بۇغداي ئوخشاش بولمىغان دەرىجىدە زىيانغا ئۇچرىدى. بۇ ئاستە ئىقتىسادىي زىيان 66 مىڭ 400 يۈەنگە يەتتى.

5 ـ ئاينىڭ 9 ـ كۈنى كورلا شەھەرلىك 1 ـ سېمونت زاۋۇتى بايىنغولىن ئوبلاستلىق ئىقتىساد كومىتېتى تەرىپىدىن ئاپتونوم رايون بويىچە «ئومۇمىيۈزلۈك سۈپەت باشقۇرۇش مۇكاپاتى»نى ئېلىشقا قاتنىشىدىغان كارخانا قىلىپ كۆرسىتىلدى.

5 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى بايىنغولىن ئوبلاستلىق سۇ ئېلېكتىرى ـ سۇ ئىنشائاتىنى تەكشۈرۈپ لايىھىلەش ئورنى لايىھىلىگەن كورلا ـ تارىم نول ئۈستىگىدىكى تاشيول كۆۋرۈكى — «قۇرۇلۇش» يولى

چوڭ كۆۋرۈكىنىڭ قۇرۇلۇشى باشلاندى.

5 ـ ئايىنىڭ 29 ـ كۈندىن 6 ـ ئايىنىڭ 5 ـ كۈنىگىچە مۇئاۋىن شەھەر باشلىقى ئەھمەدىن قاسىم، شەھەرلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، يېزا خىزمەت بۆلۈمىنىڭ باشلىقى ۋالى لۇياۋ، سۇ ـ ئېلېكتر ئىدارىسى ۋە توقۇز يېزا، بىر مەيداندىكى ئاساسلىق مەسئۇل بولداشلارنى، تېخنىك خادىملىرىنى باشلاپ، تۇرپان، قۇمۇل شەھەرلىرىگە بېرىپ، ئېكسكۇرسىيە قىلىپ، يېپىق تۇرۇبىا ئارقىلىق سۇغىرىش ۋە يەر ئاستى سۇيىنى چىقىرىپ پايدىلىنىش تەجرىبىسىنى ئۆگەندى.

6 ـ ئايىنىڭ 4 ـ كۈنى جۇڭگو ـ ئامېرىكا ھەمكارلىشىپ تارىم نېفىتلىكىنى تەكشۈرۈش خاتىرە مۇنارىغا كورلا شەھىرىدە ئۇل سېلىندى.

6 ـ ئايىنىڭ 6 ـ كۈنى بېيجىڭ يازلىق ۋاقتى سائەت 17 دىن ئىككى مىنۇت ئالدە سېكۇنت ئۇنكەندە، كورلا شەھىرىنىڭ سەل شەرقىدىكى ئېۋېرىمول ئەتراپىدا 2 . 5 بال يەر تەۋرىدى. تەۋرەش مەركىزى شىمالىي پاراللېل ′42°8، شەرقىي مېرىدىئان ′87°3 تا بولۇپ، كورلا شەھىرى بىلەن بولغان ئارلىقى 160 كىلومېتر كېلىدۇ. كورلا شەھىرىدىمۇ روشەن تەۋرىنىش بولدى.

6 ـ ئايىنىڭ 19 ـ كۈنى كورلا شەھەرلىك پارتكوم بايىنغولىن ئوبلاستلىق كىنو ـ تىياتىرخانا ۋە شەھەرلىك كىنوخانىدا 2000 دىن ئارتۇق ئادەم قاتناشقان «ئۇيغۇرلار» قاتارلىق ئۇچ كىتابنى تەنقىد قىلىش دوكلات يىغىنى ئاچتى.

6 ـ ئايىنىڭ 21 ـ كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى نىمەن باشچىلىقىدە، كى يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىنى تەكشۈرۈش ئۈمىكى باغراش ـ كورلا گۇرۇپپىسىدىكى 30 نەچچە ئادەم كورلا شەھىرىنىڭ يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ئەھۋالىنى تەكشۈردى.

7 ـ ئايىنىڭ 19 ـ كۈندىن 25 ـ كۈنىگىچە جياڭسۇ، ئەنخۇي قاتارلىق 18 ئۆلكە، شەھەر قاتنىق كەلكۈن ئاپىتىگە ئۇچرىدى، كورلا شەھىرىدىكى ئىدارە ـ ئورۇنلار، ھەر مىللەت ئىشچى ـ خىزمەتچىلىرى 103 مىڭ يۈەن پۇل يىغىپ، ئاپەت بولغان رايونلارغا يارەدەم قىلدى.

10 ـ ئايىنىڭ 1 ـ كۈنى ج ك پ بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق كومىتېتى، ئوبلاستلىق خەلق ھۆكۈمىتى، بايىنغولىن شۆبە ھەربىي رايونى بىرلىكتە كورلا شەھىرىگە «مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى تەرەققىياتى، تارمىيە ـ خەلق ئىتتىپاقلىقى بويىچە نەمۇنە شەھەر» دەپ نام بەردى.

10 ـ ئايىنىڭ 14 ـ كۈندىن 16 ـ كۈنىگىچە ئاپتونوم رايونلۇق «16 شەھەر، 12 ۋىلايەت ـ ئوبلاست بويىچە مەدەنىيەتلىك شەھەر بەرپا قىلىش» (شەرقىي شىنجاڭ بۆلىكى) تەكشۈرۈش ئۈمىكى كورلا شەھىرىنى تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋالدى.

10 ـ ئايىنىڭ ئوتتۇرلىرىدا كورلا شەھىرىنىڭ 2 ـ قارارلىق يېزا سوتسىيالىستىك ئىدىيىۋى تەربىيە خىزمىتى ئۈمىكى تەشكىللىنىپ، نۆۋەتلىرىغا يۈرۈپ كەتتى. بۇ خىزمەت ئۈمىكى ئوبلاست، شەھەر، يېزىدىن ئاجرىتىلغان 229 كادىردىن تەشكىللەندى، شەھەرلىك پارتكوم شۇجىسى مۇن يۈنشۇەن ئۈمەك باشلىقى بولدى.

10 ـ ئايىنىڭ 19 ـ كۈنى كورلا شەھەرلىك 2 . كەسپىي تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ كورلا شەھەرلىك 3 ـ ئوتتۇرا مەكتەپتە قۇرۇلدى.

10 ـ ئايىنىڭ 21 ـ، 22 ـ كۈنلىرى كورلا شەھىرى تۆنجى نۆۋەتلىك ئىسلام دىنى قۇرۇلتىيى ئاچتى. يىغىن شەھەرلىك ئىسلام دىنى جەمئىيىتىنىڭ 1 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنى سايلاپ چىقتى.

11 ـ ئايىنىڭ 12 ـ كۈنى كورلا شەھىرى ئاپتونوم رايونلۇق ئېتىز ـ ئېرىق ئاساسىي قۇرۇلۇشى 2 ـ نۆۋەتلىك «تەڭرىتاغ لوكۇسى» مۇسابىقىسىدە 1 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

12 ـ ئايىنىڭ 6 ـ كۈنى گوۋۇيۈەن باج، مالىيە، مال باھاسىنى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈش رەھبەرلىك

گۇرۇپپىسى شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىنىڭ گۇرۇپپا باشلىقى، دېھقانچىلىق مىنىستىرلىكىنىڭ مۇئاۋىن مىنىستىرى جېڭ مۇڭ باشچىلىقىدىكى تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسى ئاپتونوم رايون، ئاپتونوم ئوبلاستتىكى مۇناسىۋەتلىك تارماقلار رەھبەرلىرىنىڭ ھەمراھلىقىدا كورلا شەھرىگە كېلىپ خىزمەتلەرنى تەكشۈردى، يېتەكچىلىك قىلدى.

12 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنى كورلا شەھىرىدە 1 ـ نۆۋەتلىك پىلانلىق تۇغۇت جەمئىيىتى قۇرۇلتىيى ئېچىلىپ، پىلانلىق تۇغۇت جەمئىيىتى مۇدىرىيىتى مايلاپ چىقىلدى.

12 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى كورلا شەھەرلىك ئارخىپخانا ئاخبارات ئېلان قىلىش يىغىنى ئېچىپ، ئۇيغۇر يۇرۇش توپلامىدىكى 732 جىلد ئارخىپنىڭ تۇنجى تۇركۈمىدە ئېچىۋېتىلگەن ئارخىپ قىلىنغانلىقىنى جاكارلىدى.

شۇ يىلى ئاپتونوم ئوبلاست بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن 1991 ـ يىللىق ئېنىز ـ ئېرىق ئاساسىي قۇرۇلۇشىنى تەكشۈرۈپ باھالاشتا، كورلا شەھىرى ئالدىنقى يىلدىكىدىن كېيىن يەنە بىر قېتىم 1 ـ بولدى.

شۇ يىلى تۆۋۈرچى يېزىسى، قوشئېرىق يېزىسى، لەڭگەر يېزىسى، چارباغ يېزىسى، پۇخۇي يېزىسى، تېكىچى يېزىسى ھەم چەرچى ناھىيەلىك مەيدانى پارتكومىلىرى يېزا، مەيدان پارتىيە مەكتەپلىرىنى قۇردى.

شۇ يىلى ئاپتونوم رايونلۇق قۇرۇلۇش نازارىتى تەشكىللىگەن، تۆت كۈن داۋام قىلغان جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ئىككى شەھەر، ئالتە ناھىيىنىڭ يەر تەۋرەشكە تاقابىل تۇرۇپ، ئاپەتنىڭ ئالدىنى ئېلىش پىلانىنى باھالاش ـ تەكشۈرۈش يىغىنى كورلا شەھىرىدە ئېچىلدى. يىغىنغا جۇڭگو قۇرۇلۇش تەتقىقات يۇرتى، جىلىن ئۇلكىلىك يەر تەۋرەشكە تاقابىل تۇرۇش ئىشخانىسى ھەمدە ئاپتونوم رايون، ئاپتونوم ئوبلاست ۋە جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ئىككى شەھەر ئالتە ناھىيىنىڭ يەر تەۋرەشكە تاقابىل تۇرۇش ئىشخانىلىرىدىكى 30 نەچچە مۇتەخەسسىس قاتناشتى.

1992 ـ يىلى

2 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنىدىن 28 ـ كۈنگىچە كورلا شەھەرلىك سىياسىي كېڭەش 4 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 3 ـ يىغىنى ئېچىلدى، يىغىنغا 105 ۋەكىل قاتناشتى.

2 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنىدىن 28 ـ كۈنگىچە كورلا شەھەرلىك 4 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 3 ـ يىغىنى ئېچىلدى، يىغىنغا 191 ۋەكىل قاتناشتى.

5 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى كورلا شەھىرىنىڭ باشلىقى ئوبۇلقاسىم زۇنۇن ياشچىلىقىدىكى كورلا شەھەرلىك ئىقتىساد تەكشۈرۈش ئۆمىكىدىكى ئالتە ئادەم تەكلىپكە بىنائەن قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى ئالما ـ ئاتا شەھىرىدىكى پەرھات ـ شامىكېس شىركىتىنى تەكشۈرۈشكە بارىدى.

5 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەتلىك شەھەر قۇرۇلۇشىنى كۆزدىن كەچۈرۈش گۇرۇپپىسى شەھەرگە كېلىپ، خىزمەتلەرنى تەكشۈردى ۋە يېتەكچىلىك قىلدى. كورلا شەھەرلىك مايباغ ئىش بېجىرىش ئورنىغا ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك مەدەنىيەتلىك ئورۇن دەپ نام بېرىلدى.

6 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنىدىن 17 ـ كۈنگىچە ج ك پ كورلا شەھەرلىك 3 ـ قۇرۇلتىيى چاقىرىلدى. قۇرۇلتاي ج ك پ كورلا شەھەرلىك 3 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتى ھەم ج ك پ كورلا شەھەرلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنى سايلاپ چىقتى.

7 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى شەھەرلىك پارتكوم، شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتى «ئىختىساس ئىگىسى، تېخنىكا، مەبلەغ كىرگۈزۈپ، ئىقتىسادىي بىرلىشىش ھەم تېخنىكا ھەمكارلىقىنى كۈچەيتىش توغرىسىدا

بەلگىلىمە» چىقاردى.

8 ـ ئايناق 21، 22- كۈنلىرى كورلا شەھەرلىك پارتكوم 3 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتنىڭ 2 ـ ئومۇمىي (كېڭەيتىلگەن) يىغىنى چاقىرىلدى. يىغىن «كورلا شەھىرىنىڭ ئولتۇراق ئۇي تۈزۈمى ئىسلاھاتىنى يولغا قويۇش چارىسى» (لايىھە)نى قاراپ چىقتى ھەم ماقۇللىندى.

8 ـ ئايناق 23 ـ كۈنى مەملىكەت بويىچە شەھەر تازىلىقىنى تەكشۈرۈش ئومىكى شىنجاڭ گۇرۇپپە. سىنىڭ جەنۇبىي شىنجاڭنى تەكشۈرۈش ئومىكىدىكى ئون كىشى شەھەرگە كېلىپ ئۈچ كۈنلۈك تەكشۈرۈش ئېلىپ باردى.

9 ـ ئايناق 1 ـ كۈنى كورلا شەھىرىنىڭ تەكلىپىگە بىنائەن، مۇئاۋىن شەھەر باشلىقى ما باۋگو باشچىلىقىدىكى سىچۈەن ئۆلكىسى لاگجۇاڭ شەھىرىنىڭ ۋەكىللەر ئومىكىدىكى يەتتە ئادەم 9ـئايناق 1ـكۈنىدىن 4 ـ كۈنگىچە كورلا شەھىرىدە ئېكسكۇرسىيە قىلدى، تەكشۈرۈش ئېلىپ باردى.

9 ـ ئايناق 3 ـ كۈنى ئاپتونوم ئوبلاستلىق پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى ۋاڭ جيەنجېن، مۇئاۋىن ئوبلاست باشلىقى جاڭ جۇ، شەھەرلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى راخمان كىرىمنىڭ ھەمراھلىقىدا، شەھەرنىڭ ئاۋات بېزىسى ھەم قارا يۇلغۇن بېزىسىغا كېلىپ بېزا ئىگىلىكى تەرەققىيات رايونىنى كۆزدىن كەچۈردى.

9 ـ ئايناق 11 ـ كۈنى ئۇرۇمچى يەرمەنكىسىگە قاتناشقان كورلا شەھىرىنىڭ ۋەكىللەر ئومىكى مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى سودىگەرلەر بىلەن 22 تۈرلۈك توختام ۋە كېلىشىم (بۇنىڭ ئىچىدە ئىمزالانغان توختام بەش تۈرلۈك بولۇپ، پۈتۈشۈلگەن ئومۇمىي سوممىسى 2 مىليون 411 مىڭ 800 ئامېرىكا دوللىرىغا يەتتى؛ كېلىشىم 17 تۈرلۈك بولۇپ، پۈتۈشۈلگەن ئومۇمىي سوممىسى 2 مىليون 601 مىڭ 500 ئامېرىكا دوللىرىغا يەتتى) ئىمزالىغاندىن كېيىن، كورلا شەھىرىگە قايتىپ كەلدى.

9 ـ ئايناق ئاخىرىدا، كورلا شەھىرى 80 تەكشۈرۈش خادىمىنى ئىشقا سېلىپ، دۆلەت، كوللېكتىپ ھەم يەككە ئىگىلىكتىكى 317 سودا ـ سانائەتچىنى تەكشۈرۈپ، 570 يوتۇلكا ساختا ھاراق، 120 بولاق ساختا تاماكا، 354 يوتۇلكا ساختا، ناچار كونسېرۋا ۋە ئىچىملىك، 474 بولاق ھەر خىل يېمەكلىك ھەم يىر قىسىم ئاياغ كىيىم قاتارلىقلارنى مۇسادىرە قىلدى.

10 ـ ئايناق 4 ـ كۈنىدىن 7 ـ كۈنگىچە كورلا شەھىرى ئۆزىگە قاراشلىق ئون بېزا (مەيدان) دا 3 ـ نۆۋەتلىك «توز لوگقىسى» ئېتىز ـ ئېرىق ئاساسىي قۇرۇلۇش مۇسابىقىسىنى تەكشۈرۈپ باھالىدى، لەگگەر بېزىسى 1 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، قارا يۇلغۇن بېزىسى، بوتوخۇ دېھقانچىلىق مەيدانى 2 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، ئاۋات بېزىسى، چارباغ بېزىسى 3 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

10 ـ ئايناق 24 ـ كۈنى كورلا شەھىرى بىلەن شياڭگاڭدىكى مۇناسىۋەتلىك خادىملارنىڭ كېڭىشىشى ئارقىلىق، شەھەر تەۋەسىدىكى تۆنجى جۈڭگو ـ شياڭگاڭ شېرىكچىلىكىدىكى كارخانا ـ كورلا شەھەرلىك «يىشې» ئاپتوموبىل تەرەققىيات چەكلىك شىركىتىنىڭ قۇرۇلۇشىغا تەييارلىق كۆرۈش خىزمىتى ئۈستىدە بىرەدەك پىكىر ھاسىل قىلىنىدى.

12 ـ ئايناق 15 ـ كۈنى كورلا شەھەرلىك پارتكوم، شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تەكلىپىگە بىنائەن، شاڭخەي تۆنجى ئۆنۈمىرىستېتىنىڭ پروفېسسورى يۈەن يىمەن تۆنجى ئۆنۈمىرىستېتىنىڭ كورلا شەھىرىنىڭ ئىقتىساد ـ تېخنىكا تەرەققىيات رايونىنىڭ پىلانىنى تۈزۈش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئېلىشى توغرىسىدا كېڭىشىش ئۈچۈن كورلا شەھىرىگە كەلدى.

شۇ يىلى ئاۋات بېزىسى بىلەن گەنسۇ ئۆلكىسى ۋۇۋېي شەھىرىنىڭ جاڭيىن بېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى يەر ۋە كۆچمەنلەردىن پايدىلىنىش توختامى تۈزدى.

شۇ يىلى كورلا شەھىرى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىقتىن ئۈدا 13 يىل مول ھوسۇل ئالدى.

1993 - يىلى

1 - ئاينىڭ 15 - كۈنىدىن 17 - كۈنگىچە كورلا شەھەرلىك پارتكوم 3 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 3 - ئومۇمىي (كېڭەيتىلگەن) يىغىنىنى چاقىردى.

2 - ئاينىڭ 6 - كۈنى كورلا شەھەرلىك پارتكوم، شەھەرلىك ھۆكۈمەت يېڭى بىر نۆۋەتلىك كارخانا ھۆددىگەرلىكىدە باشقۇرۇشى ياخشى بولمىغان، ئۇنۇمى تۆۋەن كارخانىلارغا قارىتا بەسلىشىپ خېرىدار بولۇش ياكى ئاشكارا خېرىدار چاقىرىپ ھۆددىگە بېرىشنى يولغا قويۇشنى قارار قىلدى. شەھەر بويىچە تۇنجى بەسلىشىپ خېرىدار بولغان كارخانا شەھەرلىك كىنو شىركىتى بولدى.

2 - ئاينىڭ 7 - كۈنى ئوچ كۇنلۇك كورلا تۇنجى نۆۋەتلىك يۇمۇشاۋ پانوس سەيلىسى مۇۋەپپەقىيەتلىك ئايغاقلاشتى. پانوسلارنى ھەرسىللەت ئامىسىدىن 120 مىڭ ئادەم (قېتىم) ئېكسكۇرسىيە قىلدى.

2 - ئاينىڭ 16 - كۈنى كورلا شەھەرلىك ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش - مۇغۇرتا باشقۇرۇش ئىدارىسى سىچۈەن تۇزلىكىنىڭ لېشەن شەھىرىگە بېرىپ تەكلىپ بويىچە ئىشقا ئورۇنلىشىدىغان تۇنجى تۇركۈمدىكى ئىشلەمچىلەرنى يولغا سېلىپ قويدى.

2 - ئاينىڭ 22 - كۈنىدىن 27 - كۈنگىچە كورلا شەھەرلىك سىياسىي كېڭەش 5 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 1 - يىغىنى ئېچىلدى، يىغىنغا 107 ۋەكىل قاتناشتى.

2 - ئاينىڭ 21 - كۈنىدىن 27 - كۈنگىچە كورلا شەھەرلىك 5 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 1 - يىغىنى ئېچىلدى، يىغىن يېڭى بىر نۆۋەتلىك شەھەرلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى، شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ رەھبەرلىرى، شەھەرلىك سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى ۋە شەھەرلىك تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشىنى سايلاپ چىقتى.

3 - ئاينىڭ 3 - كۈنى مەملىكەتلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ ئەزاسى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ سابىق رەئىسى بادەي بايىنغولىن ئوبلاستلىق سىياسىي كېڭەشنىڭ رەئىسى جاڭ جېن، كورلا شەھەرلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى مۇن يۈنشۇەن، شەھەرلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ رەئىسى لى لىنتاڭ، شەھەرلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى راخمان كېرىمنىڭ ھەمراھلىقىدا، شەھەرنىڭ شاڭخۇ يېزىسى دادۇڭزا كەنتىنى زىيارەت قىلىپ، ئۇيغۇر دېھقانلىرى بىلەن سۆھبەتلەشتى.

3 - ئاينىڭ 11 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت كومىتېتى كورلا شەھىرىنىڭ يېڭىشەھەر ئىش بېجىرىش ئورنىغا، شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۇەنى يېزا ئىگىلىك 2 - شى ئورگىنىغا، جەنۇبىي شىنجاڭ تۇمۇر يول ۋاقىتلىق باشقارمىسىغا، كورلا شەھەرلىك سودا - سانائەت بانكىسىغا، جەنۇبىي شىنجاڭ تۇمۇر يولى پويىز ئۇچاستىكىسى 514/513 - قېتىملىق پويىزنىڭ مۇلازىمەت گۇرۇپپىسىغا «ئاپتونوم رايون بويىچە 1992 - يىللىق مەدەنىيەتلىك ئورۇن» دەپ نام بەردى.

شۇ كۈنى كورلا شەھىرىدىكى ئاشكارا خېرىدار چاقىرغان تۇنجى كارخانا — شەھەرلىك يېزا - بازار كارخانىسى تەمىنات - سودا شىركىتىنى ھۆددىگە ئېلىشتا، بايىنغولىن ئوبلاستلىق باغراش قەغەز زاۋۇتىدە، كى خۇيزۇ ياش بەي خې بەسلىشىپ خېرىدار بولۇشتا سوراللارغا جاۋاب بېرىش ئارقىلىق ئۇتۇپ چىقىپ، كارخانىنى ھۆددىگە ئالدى.

3 - ئاينىڭ 12 - كۈنى كورلا شەھىرى كۆكەرتىش بويىچە خۇلاسىلەش - تەقدىرلەش ھەم سەپەرۋەر قىلىش يىغىنى ئاچتى، يىغىندا 1992 - يىلدىكى كۆكەرتىش، گۈزەللەشتۈرۈش ئىشلىرى بويىچە 76 ئىلغار ئورۇن ۋە 82 ئىلغار خىزمەتچى تەقدىرلەندى.

3 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنىدىن 15 ـ كۈنىگىچە ھەم 3 ـ ئاينىڭ 31 ـ ، 4 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنلىرى ئىككى قېتىم قاتتىق بوران چىقىپ تېمپېراتۇرا تۆۋەنلەپ كەتتى، يېگىشەر يېزىسىدىكى كۆلىمى 4.43 مو كېلىدىغان 62 پارنىك لاپاس ئاپەتكە ئۇچرىدى، بۇ پارلىق پارنىك لاپاس كۆلىمىنىڭ 12.35 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى، بىۋاستە ئىقتىسادىي زىيان 113 مىڭ 800 يۈەنگە يەتتى.

3 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى كورلا شەھەرلىك پارتكوم، شەھەرلىك ھەلق ھۆكۈمىتى ئىپپارات ئىسلاھاتى خىزمىتى يىغىنى ئاچتى.

3 ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈنى شەھەر بويىچە خام چوت ئىچىدىكى دۆلەت كارخانىلىرىنىڭ يېڭى بىر نۆۋەتلىك ھۆددىگەرلىك خىزمىتى ئاساسىي جەھەتتىن تاماملاندى، 20 كارخانا توختام ئىمزالىدى، بۇ خامچوت ئىچىدىكى 21 دۆلەت كارخانىسىنىڭ 2.95 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. 3 ـ ئاينىڭ 31 ـ كۈنى كورلا شەھىرى 3 ـ قارارلىق يېزىلاردىكى سوتسىيالىستىك ئىدىيىۋى تەربىيە خىزمىتى بويىچە خۇلاسىلەش ـ تەقدىرلەش يىغىنى ئاچتى، يىغىندا سوتسىيالىستىك تەربىيە داۋاملىدا بارلىققا كەلگەن 23 ئىلغار شەخس ۋە ئوچ ئىلغار خىزمەت ئېتىرىتى تەقدىرلەندى ۋە مۇكاپاتلاندى.

5 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى كورلا شەھىرى شەھەر قۇرۇلۇش ئىدارىسى، پىلانلاش ئىدارىسى، ئۇي-زېمىن ئىدارىسى ۋە مۇھىت ئاسراش ئىدارىسىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، شەھەر ـ يېزا قۇرۇلۇشى ـ مۇھىت ئاسراش كومىتېتىنى قۇرۇپ، شەھەر بويىچە ئىپپارات ئىسلاھاتىنىڭ بىرىنچى قەدىمىنى باستى.

5 ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنى كورلا ـ پۇخۇي توك يەتكۈزۈش ـ بېسىم ئۆزگەرتىش قۇرۇلۇشىنىڭ پۈتۈش مۇراسىمى پۇخۇي رايونىدا داغدۇغىلىق ئوتكۈزۈلدى.

6 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى شىنجاڭ نېفىت ئىنىستىتۇتى كورلا شەھىرىدە پارتىيە، ھۆكۈمەت كادىرلىرى نېفىت بىلىملىرىنى ئۆگىنىش كۇرسى ئاچتى، شەھەردىكى بەش يەتتىنىڭ رەھبەرلىرى ۋە مۇناسىۋەتلىك تارماقلارنىڭ مەسئۇللىرى ئۆگىنىشكە قاتناشتى.

7 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى كورلا شەھەرلىك پارتكوم باشقۇرىدىغان «كورلا كەچلىك گېزىتى» نەشر قىلىنىپ تارقىتىلدى، بۇ شىنجاڭ بويىچە 3-، جەنۇبىي شىنجاڭ رايونى بويىچە 1 ـ كەچلىك گېزىت بولۇپ قالدى.

7 ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈنى كورلا شەھىرىنىڭ قوشئېرىق يېزىسى، بوتوخۇ دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ قىسمەن جايلىرىدا قاتتىق يامغۇر، مۆلدۈر يامغۇر، كېۋەز، كۆمىسقوناق، مېۋىلىك دەرەخ، قوغۇن ـ تاۋۇز، كۆكتاتلار ئوخشاش بولمىغان دەرىجىدە ۋەيران بولدى. ئاپەتكە ئۇچرىغان ئومۇمىي كۆلەم 4050 موغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاپەتكە ئۇچرىغان كېۋەز كۆلىمى 3310 مو.

8ـ ئاينىڭ 6ـ كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق پەن ـ تېخنىكا كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، پەن ـ تېخنىكا جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى ئەجمىدىن ۋە ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بادەي، ئوبلاستلىق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى شۇ شياۋيۈنلار ئوبلاستلىق پەن ـ تېخنىكا كومىتېتى، پەن ـ تېخنىكا جەمئىيىتى، دېھقانچىلىق ئىدارىسى ۋە شەھەردىكى مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلارنىڭ رەھبەرلىرى، مۇتەخەسسىسلەردىن تەركىب تاپقان تەكشۈرۈپ ئوتكۈزۈۋېلىش گۇرۇپپىسىنى باشلاپ، پەن ـ تېخنىكا بويىچە ئولگە كۆرسىتىش يېزىسى ـ كورلا شەھىرىدىكى يېگىشەر يېزىسىغا كېلىپ، تەكشۈرۈپ ئوتكۈزۈۋېلىش خىزمىتىنى ئېلىپ بارىدى ھەمدە لايىقەتلىك گۇۋاھنامىسى تارقىتىپ بەردى.

8 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنى كورلا شەھىرىنىڭ شائخۇ يېزىسى بىلەن شەندۇڭ ئولكىسى شۇگۇانگ شەھىرىنىڭ مۇنجياجى بازىرى رەسمىي دوست يېزا ـ بازار بولدى.

8 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنىدىن 29 ـ كۈنىگىچە 14. ۋە 16. قارارلىق مەملىكەتلىك شەھەر باشلىقلىرى تەتقىقات سىنىپىدا ئوقۇغان سىنىپداشلار بىرلەشمە دوستلۇق ئۈيۈشمىسىنىڭ ئەزالىرى كورلا شەھىرىگە

ئېكسكۇرسىيە ۋە زىيارەتكە كەلدى.

9 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنىدىن 8 ـ كۈنگىچە 93 ـ يىللىق ئۈرۈمچى يەرمەنكىسىگە قاتناشقان كورلا شەھىرى ۋەكىللەر ئۆمىكى دۆلەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى خېرىدار سودىگەرلەر بىلەن 18 ئۈرلۈك مۇددىئانامە، كېلىشىم، توختامنامە ئىمزالىدى، بۇلارنىڭ سوممىسى 140 مىليون 320 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

9 ـ ئاينىڭ 3ـ، 4ـ كۈنلىرى كورلا شەھىرىدە 8000 مو يەردىكى نەشپۈت بوران ئاپىتىگە ئۇچرىدى، بىۋاستە ئىقتىسادىي زىيان 11 مىليون 760 مىڭ يۈەن بولدى.

شۇ كۈنى كورلا شەھىرىدىكى يىلىغا 7000 ھەرخىل سېمونت ستولبا ئىشلەپچىقىرىشنى پىلانلىغان يېڭىشەھەر سېمونت بۇيۇملار زاۋۇتى رەسمىي ئىشقا كىرىشتى.

9 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى كورلا شەھىرى بىلەن گېنخوي ئۆلكىسىنىڭ خۇەينىڭ ناھىيىسى رەسمىي دوست شەھەر ـ ناھىيە بولدى. مۇئاۋىن شەھەر باشلىقى لى مىڭخوي بىلەن خۇەينىڭ ناھىيىسىنىڭ مۇئاۋىن ھاكىمى چېن فالىن كېلىشىمنامىگە قول قويدى. ئىككى تەرەپ يەنە ئىقتىساد ـ تېخنىكا ھەمكارلىقى ئۈستىدە سۆزلىشىپ، دەسلەپكى قەدەمدە سەككىز مۇددىئانامە ھاسىل قىلدى.

2. 1991 — 1993 ـ يىلغىچە كورلا شەھىرىنىڭ خەلق ئىگىلىكى تەرەققىياتىغا دائىر مەلۇمات

كورلا شەھىرىنىڭ 1991 — 1993 ـ يىلغىچە مىللىي ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى ۋە ئاھالىسى

قوشۇمچە: 1 ـ جەدۋەل

تۈرلەر		بىرلىكى	1991 ـ يىل	1992 ـ يىل	1993 ـ يىل
ئىچكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى	1990 ـ يىلدىكى ئۈزگەرمەس باھا	10 مىڭ يۈەن	78 322	102 815	120 280
	ھازىرقى باھا	10 مىڭ يۈەن	84 083	115 124	170 108
بىرىنچى كەسىپ	1990 ـ يىلدىكى ئۈزگەرمەس باھا	10 مىڭ يۈەن	15 253	18 458	19 441
	ھازىرقى باھا	10 مىڭ يۈەن	17 095	20 835	22 341
ئىككىنچى كەسىپ	1990 ـ يىلدىكى ئۈزگەرمەس باھا	10 مىڭ يۈەن	30 961	44 299	59 403
	ھازىرقى باھا	10 مىڭ يۈەن	31 427	49 964	96 340

تۇچىنچى كەسىپ	1990 - يىلدىكى تۇزىكەرمەس باھا	10 مىڭ يۈەن	32 108	40 059	41 436
	ھازىرقى باھا	10 مىڭ يۈەن	35 561	44 325	51 427
ئومۇمىي تاۋار سېتىش سانى	جەمئىي	تاۋار	70 488	77 879	88 082
	يۇقىرى تېخنىكا تاۋار سانلىق مىللەت	تاۋار	22 278	23 124	23 291
تاماكا	جەمئىي	پاكىز	263 220	275 541	290 202
	يۇقىرى تېخنىكا تاۋارلىرى ئىگىلىك تاماكىسى	پاكىز	167 380	174 040	173 577
	تاۋار سانلىق مىللەت	پاكىز	93 403	97 568	98 372
	نوپۇسنىڭ تەبىئىي كۆپىيىش نىسبىتى	‰	8.55	8.73	7.99

كورلا شەھرىنىڭ 1991 — 1993 - يىلغىچە شەھەرگە بېۋاستە قاراشلىق پېزا ئىگىلىكىنىڭ ئەھۋالى

(1990 - يىلدىكى تۇزىكەرمەس باھا بويىچە ھېسابلاندى)

قوشۇمچە: 2 - جەدۋەل

تۈرلەر		بىرلىكى	1991 - يىل	1992 - يىل	1993 - يىل
پېزا ئىگىلىكى مەھسۇلات قىممىتى	جەمئىي	10 مىڭ يۈەن	14 259	16 714	18 036.08
	تېرىقچىلىق	10 مىڭ يۈەن	11 021	12 635	14 410.21
	ئورمانچىلىق	10 مىڭ يۈەن	183	223	220.35
	چارۋىچىلىق	10 مىڭ يۈەن	2470	3 230	3 405.02
	قوشۇمچە كەسىپ	10 مىڭ يۈەن	584	625	
	بېلىقچىلىق	10 مىڭ يۈەن	1	1	0.50
يىل ئاخىرىدىكى ئەق تېرىلغۇ يەر كۆلىمى		10 مىڭ مو	22.10	22.76	23.99
تېرىلغۇ كۆلىمى	جەمئىي	10 مىڭ مو	26.44	28.60	28.67
	يۇقىرى تېخنىكا تېرىلغۇ كۆلىمى	10 مىڭ مو	4.38	4.80	5.13
ئاشلىق	تېرىلغۇ كۆلىمى	10 مىڭ مو	16.43	16.45	15.80
	ئومۇمىي مەھسۇلاتى	تونىا	33120	34055	35560

كېۋەز	تېرىلغۇ كۆلىمى	10 مىڭ مو	8.60	10.23	11.49
	ئومۇمىي مەھسۇلاتى	10 مىڭ داۋان	13.86	6.86	19.86
پاغلىق دان	تېرىلغۇ كۆلىمى	10 مىڭ مو	0.08		
	ئومۇمىي مەھسۇلاتى	تونىنا	36		
كۆكتات	تېرىلغۇ كۆلىمى	10 مىڭ مو	0.92	1.26	1.19
	ئومۇمىي مەھسۇلاتى	تونىنا	28792	40435	38007
كونسېرۋا پەمىدۇرى	تېرىلغۇ كۆلىمى	10 مىڭ مو	0.11		
	ئومۇمىي مەھسۇلاتى	تونىنا	4200		
قوغۇن ـ تاۋۇز	تېرىلغۇ كۆلىمى	10 مىڭ مو	0.17	0.11	0.14
	ئومۇمىي مەھسۇلاتى	تونىنا	3629	580	3070
باغ	كۆلىمى	10 مىڭ مو	4.53	4.78	4.24
	ئومۇمىي مەھسۇلاتى	تونىنا	8163	8525	7041
يىل ئاخىرىدا قولدا قالغان چارۋا		10 مىڭ تۇياق	22.37	22.56	22.72
كالا ـ قوي گۆشى		تونىنا	946	1050	1136
چوشقا گۆشى		تونىنا	448	490	530
تۇخۇم		تونىنا	870	1970	1988
قوش گۆشى		تونىنا	248	264	280
سۇ مەھسۇلاتلىرى		تونىنا	1	1	7
سۈت		تونىنا	586	988	1000
يېزا ئىگىلىك ماشىنا خىلىرى	ئومۇمىي قۇۋۋىتى	كىلوۋات	51941	61284	62882
	دىزېل ماتور	كىلوۋات	44862	52429	51525
	دۆڭگاتېل	كىلوۋات	4012	5211	7027
	بېنزىن ماتور	كىلوۋات	3067	3644	4330
	يېزا ئىگىلىكىدە ئىشلىتىلىدىغان ئاپتوموبىل	دانە	45	51	58
يېزا ـ بازار كارخانىلىرىنىڭ ئومۇمىي كىرىمى		10 مىڭ يۈەن	5913.52	9162	1162

ئىزاھات: شۇ يىلى توغرا ستاتىستىكا ماتېرىيالى بولمىغان مەزمۇنلار جەدۋەلدە ئاق قالدۇرۇلدى.

كورلا شەھرىنىڭ 1991 — 1993 - يىلغىچە شەھەرگە قاراشلىق سانائىتىنىڭ ئەھۋالى

(1990 - يىلدىكى ئۆزگەرمەس باها بويىچە ھېسابلاندى)

قوشۇمچە: 3 - جەدۋەل

تۈرلەر	بىرلىكى	1991 - يىل	1992 - يىل	1993- يىل
سانائەت كارخانىسىنىڭ سانى		461	520	583
ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى	10 مىڭ يۈەن	8 359	11 416	14 287
يېڭا ۋە يېڭىدىن يۈقىرى سانائەت كارخانىسىنىڭ سانى		62	71	62
مەھسۇلات قىممىتى	10 مىڭ يۈەن	6747	10 017	11 942
يۇنىڭ ئىچىدە: ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى كارخانا سانى		10	12	16
مەھسۇلات قىممىتى	10 مىڭ يۈەن	809	944	1 120
كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكتىكى كارخانا سانى		52	59	44
مەھسۇلات قىممىتى	10 مىڭ يۈەن	5 937	9 072	10 669
يۇنىڭ ئىچىدە: يېڭا باشقۇرغان كارخانا سانى		35	40	27
مەھسۇلات قىممىتى	10 مىڭ يۈەن	1 997	2 307	2 337
شېرىكچىلىكتىكى سانائەت كارخانىسىنىڭ سانى				2
مەھسۇلات قىممىتى	10 مىڭ يۈەن			127
يۇنىڭ ئىچىدە: يېنىك سانائەت	10 مىڭ يۈەن	3 458	5 623	7 502
ئېغىر سانائەت	10 مىڭ يۈەن	3 288	4 394	4 439
مەھسۇلاتى: كۆمۈر	تونا	28 042	37 176	16 000
ھاك تېشى	تونا	59 301	56 300	56 250
تالك	تونا	12 000	1 000	1 600
گۈرۈچ	تونا	650	670	2 100
ئۇن	تونا	5 184	3 639	2 210
قارا ئاشلىق ئۇنى	تونا	439	190	168

سۇ بېلىق		تونا	228	
شېكەر ـ كەمپىت		تونا	74	164
سوغۇق لىمىلداق		تونا	179	281
يەم ـ خەشەك		تونا	2 057	500
كىيىم ـ كېچە چەك	جەمئىي	قۇر	72 353	55 626
	بۇنىڭ ئىچىدە: خۇرۇم كىيىم	قۇر	1 202	2 748
خۇرۇم ئاياغ كىيىم		پار	7 048	7 275
ياغاچ ئۆي سايمىنى		100 بۇرۇش	147	85
ياغاچ ئۆي سايمىنى		10 مىڭ يۈەن	75	67
قەغەزدىن ياسالغان بۇيۇم		تونا	521	1 118
تارقىتىلغان توك		10 مىڭ كىلوۋات سائەت	27	44
بۇنىڭ ئىچىدە: سۇ ئېلېكتىرى		10 مىڭ كىلوۋات سائەت	21	36
ئوت ئېلېكتىرى		10 مىڭ كىلوۋات سائەت	6	7
چۆچۈكبۇيا مەھسۇلى		تونا	235	312
پېشىلانغان بالون		دانە	1 800	2 500
سۈلياۋ بۇيۇم		تونا	1 435	2 075
بۇنىڭ ئىچىدە: دېھقانچىلىقتا ئىشلىتىلىدىغان بوياق		تونا	1 266	1 444
سۈلياۋ تاغار		تونا		352
سېمونت		تونا	75 502	72 935
سېمونت ياسالما		كۈپ مېتىر	3 100	3 820
خىش		10 مىڭ پارچە	2 690	4 264
گەچ		تونا	2 895	2 700
ماي قەغەز		يۈگەم		42 000
مەرمەر تاختا		كۋادرات مېتىر	5 295	3 511
گرانىت تاختا		كۋادرات مېتىر		1 744
بىلەتمە تاش تاختا		كۋادرات مېتىر	3 450	6 969
چىگىتى ئايرىلغان پاختا		تونا	3 829	6 760
تالك پاراشوكى		تونا	6 271	6 500

ئىزاھات: ستاتىستىكا ماتېرىيالى بولمىغان سانلار جەدۋەلدە ئاق قالدۇرۇلدى.

كورلا شەھرىنىڭ 1991 — 1993 - يىلغىچە شەھەرگە قاراشلىق مالىيە - سودا، پۇل مۇئامىلىسى ۋە ئاساسىي قۇرۇلۇش ئىشلىرىنىڭ ئەھۋالى

قوشۇمچە: 4 - جەدۋەل

تۈرلەر		بىرلىكى	1991 - يىل	1992 - يىل	1993 - يىل
ساناقتا، يېزا ئىگىلىكىنىڭ ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى		10 مىڭ يۈەن	22 618	28 130	32 323
مالىيە كىرىمى		10 مىڭ يۈەن	10 097	11 088	14 262
ھەرخىل باج		10 مىڭ يۈەن	10 046	10 590	11 786
مالىيە چىقىمى		10 مىڭ يۈەن	5 965	5 658	6 097
بانكىغا قويۇلغان ئامانەت پۇل قالدۇقى	جەمئىي	10 مىڭ يۈەن	41 328	56 943	60 623
	بۇنىڭ ئىچىدە: جامائەت ئامانەتلىرى قالدۇقى	10 مىڭ يۈەن	25 348	34 044	37 433
تارقىتىلغان جەمئىي قەرز پۇل		10 مىڭ يۈەن	39 049	64 188	63 885
تۇرالىق مۇلۇككە سېلىنغان مەبلەغ		10 مىڭ يۈەن	3 680	5 401	9 370
يېڭىدىن كۆپەيگەن تۇراقلىق مۇلۇك		10 مىڭ يۈەن	2 439	5 488	5 507
تۇراقلىق مۇلۇكنى يېڭىلاش، ئۆزگەرتىشكە سېلىنغان مەبلەغ		10 مىڭ يۈەن	875	1 143	1 120
پۈتكەن ئۆي-ئىمارەتلەرنىڭ كۆلىمى	جەمئىي	كۋادرات مېتر	35 104	65 899	89 283
	بۇنىڭ ئىچىدە: تۇرالغۇ ئۆي	كۋادرات مېتر	15 969	31 698	67 579
مەملىكەت ئىچىدىكى ساپ سېتىۋېلىش سوممىسى		10 مىڭ يۈەن	10 480	11 210	17 083
مەملىكەت ئىچىدىكى ساپ سېتىش سوممىسى		10 مىڭ يۈەن	11 439	12 958	14 141
ئىجتىمائىي تاۋارلارنىڭ شەھەر-يېزىسىدىكى پارچە سېتىلىش ئومۇمىي سوممىسى		10 مىڭ يۈەن	42 792	52 385	75 000
شەھەرگە قاراشلىق ئىجتىمائىي تاۋارلارنىڭ پارچە سېتىلىش ئومۇمىي سوممىسى		10 مىڭ يۈەن	14 006	15 100	
سېتىۋېلىنغان تاشلىق		تونا	2 943	2 946.9	1 749
سېتىۋېلىنغان پاختا		10 مىڭ دەن	145 371	149 319	160 425

ئىزاھات: ستاتىستىكا ماتېرىيالى بولمىغان مەزمۇنلار جەدۋەلدە تاق قالدۇرۇلدى.

كورلا شەھىرىنىڭ 1991 — 1993 - يىلغىچە شەھەرگە قاراشلىق مائارىپ، مەدەنىيەت ئىشلىرىنىڭ ئەھۋالى

قوشۇمچە: 5 - جەدۋەل

تۈرلەر	1991 - يىل	1992 - يىل	1993 - يىل
1. بالىلار باغچىسى سانى	6	7	7
باغچىدىكى بالا	2 765	3 109	3 167
بۇنىڭ ئىچىدە: مەكتەپ قارىشىدىكى باغچا سىنىپىدىكى بالىلار	1 381	1 777	1 766
سىنىپ سانى	86	93	99
بالىلار باغچىسىنىڭ ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىسى	189	186	222
2. باشلانغۇچ مەكتەپ سانى	76	78	76
بۇنىڭ ئىچىدە: يېزا باشلانغۇچ مەكتەپلىرىنىڭ سانى	54	54	54
سىنىپ سانى	647	658	657
ئوقۇغۇچى	18 137	19 096	19 865
باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىسى	1 437	1 475	1 549
3. ئوتتۇرا مەكتەپ سانى	23	21	21
بۇنىڭ ئىچىدە: يېزا ئوتتۇرا مەكتەپلىرىنىڭ سانى	10	10	10
سىنىپ سانى	266	243	223
ئوقۇغۇچى	7 834	7 172	6 417
ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىسى	949	934	910
4. يېزا ئىگىلىك (كەسىپىي) تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپلىرى	2	2	2
سىنىپ سانى	14	17	27
ئوقۇغۇچى	511	567	988
ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىسى	37	61	65
5. داۋالاش ئاپپاراتى سانى	33	38	31
ئىشچى - خىزمەتچىسى	442	524	525
كېسەل كارۋىتى	235	298	333

كورلا شەھىرىنىڭ 1991 — 1993 - يىلغىچە شەھەرگە قاراشلىق ئىشچى - خىزمەتچىلىرىنىڭ ئىقتىسادىي كىرىمى

قوشۇمچە: 6 - جەدۋەل

تۈرلەر		بىرلىكى	1991 - يىل	1992 - يىل	1993 - يىل
يىل ئاخىرىدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەر			14138	15658	17525
يىللىق ئوتتۇرىچە ئادەم سانى			13085	14888	17273
يىللىق ئىش ھەققى ئومۇمىي سوممىسى		10 مىڭ يۈەن	3018.10	4054.72	5432.63
كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن يىللىق ئىش ھەققى كىرىمى		يۈەن	2307	2723	3145
ئومۇمىي ھېسابلىق مۇلۇكچىلىكىدىكى	ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ يىل ئاخىرىدىكى سانى		11 424	12 586	13 036
	يىللىق ئوتتۇرىچە ئادەم سانى		10 781	12 047	12 775
	يىللىق ئىش ھەققى ئومۇمىي سوممىسى	10 مىڭ يۈەن	2 559.76	3 405.65	4 064.09
	كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن يىللىق ئىش ھەققى كىرىمى	يۈەن	2 374	2 827	3 181
كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى	ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ يىل ئاخىرىدىكى سانى		2 714	3 072	4 489
	يىللىق ئوتتۇرىچە ئادەم سانى		2 304	2 841	4 498
	يىللىق ئىش ھەققى ئومۇمىي كىرىمى	10 مىڭ يۈەن	438.34	649.07	1 368.56
	كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن يىللىق ئىش ھەققى كىرىمى	يۈەن	1 989	2 285	3 043
يېزىلاردا كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن كىرىم		يۈەن	1017.14	1100	1245.98

3. ھۆججەتلەر توپلىمى

ج ك پ كورلا شەھەرلىك كومىتېتى، كورلا شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ شەھىرىمىزدە تەزكىرە تۈزۈش خىزمىتىنى قانات يايدۇرۇش توغرىسىدىكى قارارى

(1985 - يىل 5 - ئاينىڭ 20 - كۈنى)

«كورلا شەھىرى تەزكىرىسى»نى تۈزۈش شەھىرىمىزنىڭ مۇھىم مەدەنىيەت ئاساسىي قۇرۇلۇشى ۋە جىددىي خىزمىتى. ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ش. پ [1983] 36 - نومۇرلۇق ھۆججىتى — «رايونىمىزدا تەزكىرە تۈزۈش خىزمىتىنى قانات يايدۇرۇش توغرىسىدا قارار» غا ئاساسەن، شەھىرىمىزنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالىغا بىرلەشتۈرۈلۈپ، شەھىرىمىزنىڭ تۇنجى نۆۋەتلىك تەزكىرە تۈزۈش خىزمىتىنى تېز قانات يايدۇرۇش ئۈچۈن مۇنۇلار قارار قىلىنىدى:

1. كورلا شەھەرلىك پارتىيە تارىخى ماتېرىياللىرى - تەزكىرە كومىتېتىنى قۇرۇلدۇ، ئۇ شەھەرنىڭ پارتىيە تارىخى - تەزكىرە تۈزۈش خىزمىتىگە بىر تۇتاش رەھبەرلىك قىلىدۇ ۋە بۇ خىزمەتنى تەشكىللەيدۇ، پارتىيە تارىخى - تەزكىرە تۈزۈش خىزمىتىدىكى مۇھىم ئىشلارنى مۇزاكىرە قىلىدۇ ۋە قارار قىلىدۇ. (ئىسىملىكى قىسقارتىلدى)

كورلا شەھەرلىك پارتىيە تارىخى ماتېرىياللىرى - تەزكىرە كومىتېتىنىڭ قارىمىقىدا ئىشخانا تەسىس قىلىنىدۇ. ئۇ پارتىيە تارىخى ماتېرىياللىرىنى توپلاش ۋە تەزكىرە تۈزۈشتىن ئىبارەت ئىككى خىل خىزمەت ۋەزىپىسىنى تەڭ ئۈستىگە ئالىدۇ، شەھەرلىك پارتكوم، شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ خىزمەت تارمىقى بولىدۇ. يۇقىرى دەرىجىلىك شتات كومىتېتى چۈشۈرگەن شتاتقا ئاساسەن، تەشكىلات، كادىرلار تارماقلىرى پارتىيە تارىخى ماتېرىياللىرىنى توپلاش ۋە تەزكىرە تۈزۈش خىزمىتىنىڭ ئالاھىدىلىكى ۋە تەلىپى بويىچە خىزمەتچى خادىملارنى تېزدىن تاللاپ چىقىشى كېرەك. تەزكىرە تۈزۈش خادىملىرىنىڭ ساپاسى تەزكىرە كىتابىنىڭ سۈپىتىگە كاپالەتلىك قىلىشتىكى ھەل قىلغۇچ ئامىل، شۇڭا ئۇلارنى ئىسكانتەدەر تېزلىكتە ياخشى تاللاپ، خىزمەتنى قانات يايدۇرۇشى كېرەك. شەھەرلىك پارتىيە تارىخى - تەزكىرە ئىشخانىسى شەھەرلىك پارتكوم، شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتى ۋە پارتىيە تارىخى ماتېرىياللىرى - تەزكىرە كومىتېتىنىڭ رەھبەرلىكى ئاستىدا، ئېنىق ئىش تەقسىم قىلىپ، ئۆزئارا ماسلىشىپ ئىشلىشى، بۇ نۆۋەتلىك تەزكىرە كىتابى تۈزۈلۈپ بولغاندىن كېيىن، كەلگۈسىدە يەرلىك پارتىيە تارىخىنى يېزىش ۋە تەزكىرىنى داۋاملاشتۇرۇپ تۈزۈش ئۈچۈن داۋاملىق ماتېرىيال توپلىشى كېرەك.

كورلا شەھەرلىك پارتىيە تارىخى - تەزكىرە ئىشخانىسىغا ئېھتىياجلىق بولغان ئىش باشلاش راسخوتى ۋە ھەرىللىق پائالىيەت خراجىتىنى شەھەرلىك مالىيە ئىدارىسى تەكشۈرۈپ ئاجرىتىپ بېرىدۇ. ئىشخانا خادىم مەمۇرىي، تۇرمۇش ئىشلىرىنى باشقۇرۇش ۋە تۇرالغۇ ئۆي قاتارلىقلارنى شەھەرلىك ھۆكۈمەت ئىشخانىسى مەسئۇل بولۇپ ھەل قىلىدۇ.

2. مەملىكەت بويىچە تەزكىرە تۈزۈش خىزمىتىنىڭ ۋەزىيىتى ھازىر ناھايىتى ياخشى، بىراق كورلا شەھىرىنىڭ تەزكىرە تۈزۈش خىزمىتى ئەمدىلا باشلاندى، خىزمەتنىڭ مىقدارى كۆپ، دائىرىسى كەڭ،

ئىشلەشكە تېگىشلىك نۇرغۇن ئالدىراش، مۇرەككەپ ئىشلار بار، بۇ ئىشلارنى ھەر جەھەتتىكى كۈچلەرنى سەپەرۋەر قىلىپ، بىرلىكتە كۈچ چىقىرىپ ھەمكارلىشىپ ئىشلىگەندىلا، ئاندىن ئورۇندىغىلى بولىدۇ. ئىشخانا شەھەرسىزلىك تەزكىرە تۈزۈش خىزمىتىنىڭ لايىھىسى ۋە مۇندەرىجىسىنى ئىسكانلەدەر تېز مۇزاكىرە قىلىپ تۈزۈپ چىقىشى، «كورلا شەھىرى تارىخ - تەزكىرە ھۆججەت» نى تۈزۈپ باستۇرۇشى، كورلا شەھەرلىك تارىخى - تەزكىرىسىگە دائىر ھۆججەت، ماتېرىياللارنى توپلاش ھەققىدە ئېلان چىقىرىشى، ماتېرىياللارنى كىملىك دائىرىدە توپلىشى، تەزكىرە خىزمىتى يىغىنىنى ئېچىشقا تەييارلىق كۆرۈشى، شۇنداق قىلىپ شەھەرسىزلىك تەزكىرە تۈزۈش خىزمىتىنىڭ قانات يېيىشىنى ئىلگىرى سۈرۈشى كېرەك.

3. شەھەر تەزكىرىسىنىڭ تارماق تەزكىرىلىرىنى ياكى قىسىم - بابلارنى تۈزۈش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالغان مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلار تەزكىرە تۈزۈش ۋەزىپىسى چۈشكەندىن كېيىن، مەخسۇس تەزكىرە تۈزۈش گۇرۇپپىلىرىنى قۇرۇپ، بەلگىلىك ساندا ئادەم ئاجرىتىپ، ھەر جەھەتتىن ماتېرىيال توپلاپ، تەزكىرە تۈزۈش خىزمىتىنى ئەستايىدىل قانات يايدۇرۇشى، تەزكىرە تۈزۈشكە بىردەك تۆتۈش قىلىپ، پۈتۈرىدىن تۆۋەنگىچە تەزكىرە تۈزۈش تورىنى شەكىللەندۈرۈشى كېرەك. كورلا شەھەرلىك ئارخىپخانا، كۈتۈپخانا قاتارلىق مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلار ئاكتىپلىق، تەشەببۇسكارلىق بىلەن ھەمكارلىشىپ، كورلا شەھەرلىك پارتىيە تارىخىغا دائىر ماتېرىياللارنى توپلاش ۋە كورلا شەھىرى تەزكىرىسىنى تۈزۈش خىزمىتىنىڭ ئوڭۇشلۇق قانات يېيىشىنى قوللىشى لازىم.

4. ھەر دەرىجىلىك پارتىيە تەشكىلاتلىرى پارتىيە تارىخى، تەزكىرە تۈزۈش خىزمىتىگە بولغان رەھبەرلىكنى كۈچەيتىشى، تەزكىرە تۈزۈش خىزمىتىنى كۈندىلىك ئىشلار كۈنتەرتىپىگە كىرگۈزۈشى كېرەك. ھەر دەرىجىلىك رەھبەرلەر تەزكىرە تۈزۈش خىزمىتىگە ئەھمىيەت بېرىپ ۋە ئەمخورلۇق قىلىپ، بۇ خىزمەتنى ئۆزى بۇۋاستە تۇتۇشى، تەزكىرە تۈزۈش خىزمىتىگە تولۇپ - تاشقان قىزغىنلىق بىلەن كۆڭۈل بۆلۈشى ھەمدە تەزكىرە تۈزۈش خىزمىتىدىكى ئەملىي مەسىلىلەرنى ھەل قىلىشى، شەھىرىسىزلىك سوتسىيالىستىك يېڭى تەزكىرىسىنى ياخشى تۈزۈش ئۈچۈن ئورتاق تىرىشچانلىق كۆرسىتىشى لازىم.

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى گۇۋۇيۈەننىڭ كورلا شەھىرى قۇرۇش توغرىسىدىكى تەستىق جاۋابى

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېتقا:

1978 - يىل 4 - ئاينىڭ 29 - كۈنىدىكى دوكلاتىڭلاردىن ۋە 1979 - يىل 3 - ئاينىڭ 16- كۈنى تولۇقلاپ يوللىغان ماتېرىياللارىدىن خەۋەر تاپتۇق. رايونلۇقلاردا كورلا شەھىرى قۇرۇشقا، ئۇنىڭ مەمۇرىي رايونلىرىنىڭ ئىلگىرى كورلا ناھىيىسىگە تەۋە بولغان كورلا بازىرى، يېڭىشەھەر، «ئىتتىپاق» ئىش بېجىرىش ئورۇنلىرىدىن ئىبارەت ئۈچ ئىش بېجىرىش ئورنىنى ۋە تېكىچى، يېڭىشەھەر، چارباغ گۈڭشېلىرىدىن ئىبارەت ئۈچ گۈڭشېنى شۇنىڭدەك ئىلگىرى قاراشەھەر ناھىيىسىگە تەۋە بولغان تاشدەن ئىش بېجىرىش ئورنىنى ئۆز ئىچىگە ئېلىشقا قوشۇلدۇق. كورلا شەھىرى بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ رەھبەرلىكىدە بولىدۇ.

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى گوۋۇيۈەننى

1979 - يىل 6 - ئاينىڭ 23 - كۈنى

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى گوۋۇيۈەنىنىڭ كورلا ناھىيىسىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، كورلا شەھىرىگە قوشۇۋېتىش توغرىسىدىكى تەستىق جاۋابى

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىگە:

1983 - يىل 4 - ئاينىڭ 14 - كۈنىدىكى ئىككى دوكلاتىڭلاردىن خەۋەر ئاپتۇق. رايونىڭلار:

1. (قىسقارتىلدى).

2. كورلا ناھىيىسىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، كورلا ناھىيىسىنىڭ مەمۇرىي رايونلىرىنى كورلا شەھىرىگە قوشۇۋېتىشىگە قوشۇلىمىز.

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى گوۋۇيۈەنى

1983 - يىل 8 - ئاينىڭ 19 - كۈنى

4. «كورلا شەھىرى تەزكىرىسى» دىكى ماتېرىياللار نەقىل ئېلىنغان كىتابلار

«يېگىرمە بەش تارىخ» (سىماچىيەن قاتارلىقلار)

«غەربىي پايتەخت خاتىرىلىرى» (ژۇجۇن، گې خۇلۇ)

«مۇتىيەنزى تەزكىرىسى» (گوپۇ شەرھلىگەن)

«تاغ - ئېزىملار قۇرئى»

«ئۇلۇغ تالۇ دەۋرىدىكى غەربىي يۇرت خاتىرىسى» (چېن شۇەنزالۇ)

«يۇەنخي يىللىرىدىكى ژىلايەت - ناھىيىلەر تەزكىرىسى»

«قوراللىق سەپەر خاتىرىلىرى» (لىن زېشۇ)

«مەرىپەتپەرۋەر زو ھەزرەت ئەسەرلىرى. خانغا يوللانغان مەلۇماتلار» (زوزۇڭتالۇ)

«ساداقەتمەن لىۋ ھەزرەتنىڭ خانغا يوللىغان مەلۇماتلىرى» (لىۋ جىنتالۇ)

«قەيسەر نا ھەزرەتنىڭ خانغا يوللىغان مەلۇماتلىرى» (نايانچېڭلۇ)

«غەربىي يۇرتنىڭ خەرىتىلىك تەزكىرىسى» (فۇخېلۇ)

«مۇسۇلمان يۇرتلىرىنىڭ تەزكىرىسى» (يۇلۇ گۇي)

«غەربىي يۇرتتا كۆرگەن - ئاڭلىغانلىرىم» (چې شىيى)

«ئۇچ ئايماقتا دائىر مەلۇماتلار» (خي نىلۇ)

«غەربىي يۇرتتا ئارخېئولوگىيىلىك تەكشۈرۈش خاتىرىسى» (يۇخاۋ)

«شىنجاڭدىكى چوڭ ئىشلار خاتىرىسى» (كەن فېڭلۇ)

«شىنجاڭنىڭ خەرىتىلىك تەزكىرىسى» (ژالۇ شۇەن)

«شىڭماۋ يىللىرىدىكى مۇلازىملىق خاتىرىسى» (تاۋباۋلىيەن)

«ئىستىقبار ھۇجرىسىدا يېزىلغان مەكتۇبلار» (يالۇ زېڭشىن)

«يېڭىدىن توزۇلگەن جىنا ئۇلكىسىنىڭ ئومۇمىي تەزكىرىسى. شىنجالۇ ئۇلكىسى» (ياپونىيە)

«ئاسىيانىڭ مەركىزىي رايونى» (سىتەيىن)

«لوپنۇردىكى ئارخېئولوگىيىلىك تەكشۈرۈش خاتىرىسى» (خۇاڭ ۋېنبى)

«شىنجاڭنىڭ 50 يىلى» (بۇرھان شەھىدى)

«شىنجاڭنىڭ بوران - چاپقۇنلۇق 70 يىلى» (جاڭ داجۇن)

«شىنجاڭدىكى مەنسەپ - ئەمەل تەزكىرىسى» (خۇجېڭخۇا)

«بايىنغولىن ئوبلاستى تەزكىرىسى ئورىگىنالى» 1 - توم (چېن لىيەنخي)

«چىڭ ئوردىسى خاتىرىلىرى»

«گۈڭشۇخان دەۋرانىدىكى شەرقىي قەسىردە ساقلانغان خاتىرىلەر»

«خان تەرىپىدىن بېكىتىلگەن بۇيۇك چىڭ قانۇنلىرىدىن ئۈزىندىلەر»

«ۋاسسالار مەھكىمىسى مىزانلىرىدىن تەۋزە»

«قارا شەھەردىكى ئىشلار»

«قارا شەھەردىكى يۈرتلار تەزكىرىسى»

«شىنپىڭ (لوپنۇر) ناھىيىسىدىكى يۈرتلار تەزكىرىسى»

«شىنجاڭنىڭ قىسقىچە تارىخى» (1-، 2-، 3- قىسىم)

«كورلا شەھىرى بېزا ئىگىلىكىنىڭ رايونلارغا ئايرىلىشى»

«كورلا شەھىرىدىكى يەر ناملىرىنىڭ ئەرەبچىلىك تەزكىرىسى»

«شىنجاڭ تارىخىغا دائىر ئىلمىي ماقالىلەر توپلىمى»

«كورلا شەھىرى تەزكىرىسى»نى تەكشۈرۈپ بېكىتىش ئاپپاراتى ۋە خادىملىرى

كورلا شەھەرلىك پارتىيە تارىخى ماتېرىياللىرى ـ تەزكىرە كومىتېتى

(1985 ـ يىل 5 ـ ئايدىن 1990 ـ يىل 10 ـ ئايغىچە)

مۇدىرى: جالاڭ شيۇمىڭ

مۇئاۋىن مۇدىرلىرى: جۇ يىسۇڭ ، قادىر نۇرۇللا، قۇربان توختى

ئەزالىرى: لىيۇ خۇەنجۇەن، ما جېنيۇ، شۇ ۋېيۇۋ، شى شۈشەن، ئابلا ئىلى، مۇھەممەت ھەبىبۇللا، ھەبىبۇللا ياقۇپ، لۇجىن، جى خۇەنجاڭ، ما يۈشياڭ، جاۋ كېمىڭ

كورلا شەھەرلىك تەزكىرە كومىتېتى

(1990 ـ يىل 10 ـ ئايدىن 1994 ـ يىل 1 ـ ئايغىچە)

مۇدىرى: مۇھەممەت ئابدۇللا

مۇئاۋىن مۇدىرلىرى: لى لىنتاڭ، جۇ لىشىن، تېەن يەن، جالاڭ يۈفېڭ، لۇ تىڭشىن

ئەزالىرى: جياڭ چىڭفاڭ، جيا چۈنلىن، جالاڭ شيۇلى، كېرىم راخمان، تېەن ئەيغۇ، جالاڭ فېڭ، شۇ ۋېيۇۋ، ھەمراخان خالىق، مۇھەممەت ئوسمان، جاۋ ۋېنيۇ، چېن جاۋجۇڭ، ما

يۇشيالك، خۇالك چاڭسەي، ھېكسم تۇردى

كورلا شەھەرلىك تەزكىرە كومىتېتى

(1994 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى)

مۇدىرى: سۇن يۇنشۇەن، يۇەن زې (1994 ـ يىل 4 ـ ئايدا ۋەزىپە تاپشۇرۇۋالغان)

مۇئاۋىن مۇدىرلىرى: ئوبۇلقاسىم زۇنۇن، لى لىنتاك، سۇن چاڭخۇا، ۋاڭ لۇياۋ، ۋېي شەنبىك، جاڭ شيۇلى، تاك شيۇك

ئەزالىرى: جياك چىڭفاك، جيا چۇنلىن، شۇ ۋېيۋۇ، ئېلى راخمان، جاڭ يۇەنشى، سۇ شياۋجى، تيەن تەيفۇ، كېرىم راخمان، فېك يىجى، مۇھەممەت ئوسمان، ۋاڭ جىڭلوك، ماجىنشېك، جۇ شىپىك، جاۋ شۇ

كورلا شەھەرلىك تەزكىرە كومىتېتىنىڭ ماقالە تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسى

گۇرۇپپا باشلىقى: سۇن يۇنشۇەن، يۇەن زې (1994 ـ يىل 4 ـ ئايدا ۋەزىپە تاپشۇرۇۋالغان)

مۇئاۋىن گۇرۇپپا باشلىقى: ئوبۇلقاسىم زۇنۇن

ئەزالىرى: لى لىنتاك، سۇن چاڭخۇا، ۋاڭ لۇياۋ، ۋېي شەنبىك، جاڭ شيۇلى، تاك شيۇك

كورلا شەھەرلىك پارتىيە تارىخى - تەزكىرە ئىشخانىسى

مۇدىرى: لېي شۇمىڭ (1988 - يىل 4 - ئايدا پېنسىيگە چىقتى)

جياڭ چىڭفاڭ (1988 - يىل 4 - ئايدا ۋەزىپە تاپشۇرۇۋالغان)

مۇئاۋىن مۇدىرى: چېن دۇڭنىڭ (1984 - يىل 12 - ئايدىن 1989 - يىل 5 - ئايغىچە)

«كورلا شەھىرى تەزكىرىسى»نىڭ مۇھەررىرلىرى ۋە خىزمەتچى خادىملىرى

باش مۇھەررىر: جياڭ چىڭفاڭ

مۇھەررىرلەر: چېن دۇڭنىڭ، چېن شىگيۈەن، سۈن شۇڭېن، سۇ جيەنجاڭ، لۇ جياخې، ما جاۋشياڭ، زو لۇ، لى جىيۈەن، لىيۇ دۇڭ، دىڭ ئەيلىڭ

خىزمەتچى خادىملار: فاڭ چېنگۈاڭ، لى جياڭخۇا، لۇ ۋېيرۇڭ، ئەن جى، خۇ خۇڭجۇن، مەخمۇت ئوسمان، دەي خۇيمىن، جەمىلە، لىيۇ شياڭۋۇ

كورربكتورلار: جياڭ چىڭفاڭ، لى جياڭخۇا

سۈرەتكە تارتقۇچىلار: خۇجىيەن قاتارلىقلار

«كورلا شەھىرى تەزكىرىسى»نى تەكشۈرۈپ بېكىتكەن ۋە تەكشۈرۈپ تاپشۇرۇۋالغان ئورۇنلار

ج ك پ كورلا شەھەرلىك كومىتېتى

كورلا شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتى

بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق تەزكىرە كومىتېتى

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق تەزكىرە كومىتېتى

«كورلا شەھىرى تەزكىرىسى»گە مەخسۇس تېمىدىكى ماتېرىياللار بويىچە ماقالە ئەۋەتكۈچىلەر

مەخسۇس تېما	ماقالە ئەۋەتكۈچى	مەخسۇس تېما	ماقالە ئەۋەتكۈچى
زور سىياسىي ۋەقەلەر	شۇ خەنبىلىك	يېمەك - ئىچمەك مۇلازىمىتى	جۇ خۇلك
پارتىيە قۇرۇلۇشى	يالك ۋەنشۇن	شىكەر، تاماكا، ھاراق	جاۋ گۇيخۇا، رېن شېڭالك
تەشۋىقات، ماتا-رىيال	خې ياشيۇلك	كۆكتات	جۇ شىتىملك، شۇ يېڭشەن
رادىئو - تېلېۋىزى-يە	لى ۋېنخەن	ماددىي ئەشيا	گۇەن شۇچىن
ئىنتىزام تەكشۈ-رۈش	يۇ ۋېنجيا	ئىككىنچى بېتىك سانائەت	جۇلك يۇخېلك، جيۇ يەنبىلك
بىرلىك سەپ	جالك يىلك	يېزا - بازار كار-خانىسى	جيا خېچۇەن، ئەن ئەيىلك
ھاكىمىيەت	ئەن مۇيىلك، شالك لىن	گومىندالك ئىنقى-لابىي كومىتېتى	جالك گۇاڭلىلىالك
ئارخىپ	سۇ مېيلىلك	مۇھاجىرلار بىر-لەشمىسى	خۇلك يۇەن
سىياسىي كېڭەش	لياۋ قېبې، لى جۇنگالك	مەشۇى مەدەنىيەت	جيۇ يۇلك
خەلق قۇرۇلتىيى	سى ۋېيدۇلك، جالك خۇڭۇېن	خەلق قوراللىق كۈچلىرى	جاۋ شۇ، سۇلك خۇاچېلك
تەپتىش	ما يۇلىن	پىلانلىق تۇغۇت	چېن دۇڭىنلك
ئەدلىيە مەمۇرىيە-تى	ۋۇ خۇيچۇن	كادىرلار	سۇ جيەنچالك، جالك چۇن، گۇلك جۇد-شىلك
جامائەت خەۋپ-سىزلىكى	سۇلك يەن، ئەن جيانجيالك	ئەمگەك	خۇ پىڭدې، يەن قۇشيۇ
سوت مەھكىمىسى	گو سىلك	ئىشغا قوبۇلىلاشتۇ-رۇش	شېن يىجۇەن، يالك لىلك
كومپارتىيەنىڭ ياشلار ئىتتىپاقى	لى شۇفېلك، فۇ شياۋفالك، سۇ يىلك	خەلق ئىشلىرى	خې گۇاڭشۇ، لىيۇ چېەن
ئايالىلار بىرلەشمە-سى	لىيۇ جىڭلك، دېلك سىڭبې	مالىيە	يالك يىجالك، ۋالك شياۋ
ئىشچىلار ئۇيۇشە-مىسى	لىيۇ فالك	باج	لى جۇنشېەن، ۋېي يۇسۇ، لىيۇ يۇە-جىلك
سودا	لياۋ قېبې، لىيۇ شياڭكې	سودا - سانائەت	لى جېەن، دۇ جۇيچىلك، يالك يىڭخۇلك
مېتال بۇيۇملار	ۋالك يۇڭتەي	مال باھاسى	جيا يۇۋۇ، ۋالك يەنلىلك، جېلك جىڭ-جىلك
تۇرلۇك مىللار	يەن يۇبىلك	مۇپەتتىشلىك	لىيالك يۇڭجاۋ
يېمەكلىك	ۋالك خېنىيەن، ۋالك شىڭنىلك	تۇلجەم	ۋالك تۇڭجياۋ

ئاشلىق	لى شىڭسىن، جاۋ يې، يېڭ گېشيا	«ئىنتىياق» ئىش بېجىرىش گورۇپ	ۋۇ ئىڭ
يېزا ئىگىلىك ما- شىنىلىرى	لى بېگيې، ۋاڭ لۇچىڭ	«ئەلچىناغ» ئىش بېجىرىش گورۇپ	شۇ شياۋچۇ
ماتارىپ	يالڭ ۋېنشۇن، شى مۇڭشىن	بېگىشلەمەر ئىش بېجىرىش گورۇپ	دەي ۋېنشيۇ
مەدەنىيەت	يۇ يۈڭىڭ	ئاشدەن ئىش بې- جىرىش گورۇپ	ئىڭ شۇيىڭ
سەھىيە	جۇ جىجې، لىيۇ جىلى، سۇڭ شاۋ- مۇڭ، سۇن گولى	شەھەر قۇرۇلۇشى	جاڭ خۇگاڭ
پەن - تېخنىكا	جاڭ زىخۇي، خۇ جېنجۇڭ، چې دە- جې، شۇ گۇيلۇڭ، جاڭ يىجى	پىلانلاش	لى يىشىڭ، جاڭ داۋپې
مىللەت، دىن	ياسىن، زىكرۇللا		
ئەتتەرىيە	لى يۈگىچىڭ	مۇھىت تاسراش	شۇ شىنچۈەن
پىلان	تاڭ شاۋشۇن	بەر باشقۇرۇش	شې زېشىڭ
ستاتىستىكا	يالڭ يىڭىڭ	ئۇي - زېمىن	ما شىنسو
تۇرۇلمە ئىسلاھاتى	دەي يۈخۇا	قاتناش	جاۋ جېگيې
ئەمىنات - سودا	جىن زېخەن، ۋاڭ شيۇلىيەن	پوچتا - تېلېگراف	خۇا گوچىن
دېھقانچىلىق	ئۇڭ جىلىن، جىڭ ۋېيمىن، جاۋ- خۇا، لىيۇ يېڭشى، يالڭ شىڭسىن، لى گوشۇن، چېن خۇنيەن	سايياغ ئىش بېجە- رىش گورۇپ	جۇ يۈڭ
گورمانچىلىق	ۋاڭ جىڭىڭ	چارباغ بېرىسى	دۇەن جيۇجىڭ، چېن شۇمېي
چارۋىچىلىق	يالڭ شياۋدۇڭ، لى جيەنىڭ	يۈخۇي بېرىسى	لىيۇ چېڭجۇن
ئەشيا	چېن شيا	توۋۇرچى بېرىسى	فېڭ جيەنجياڭ
سۇ - تېلېكتر	لى شى، تيې لىلى	شاڭخۇ بېرىسى	ۋاڭ يۈتيەن
تۇمۇرىول	جاۋ كېشىن	ئەڭگەر بېرىسى	جياڭ لىڭ
گېئولوگىيە	ۋاڭ گوتېن، جاڭ دۇخىڭ	بېگىشەر بېرىسى	يالڭ شاۋيو
ھاۋارايى	چېن سىجىن	قوشنىبرىق بېرىسى	سەي يەنلۇڭ
پۈل مۇئامىلىسى	لو يۈيىڭ، ما لەن، لى گۇەن، جياۋ جۇنيىڭ، لىيۇ دۇڭ، چېن چۇ- گۇاڭ، يالڭ تيەنلى، يې ۋېنشى، رېن يىجىڭ، گۇ شۇچياڭ، جاۋ چيوڭ، راخمان توختى	قارا يۇلغۇن بېرە- سى	تىڭشۇالدى
		تاۋات بېرىسى	دۇەن جيانچىڭ
		تېكىچى بېرىسى	ۋاڭ ياۋسىن

«كورلا شەھىرى تەزكىرىسى» نىڭ ھەرقايسى قىسىملىرىنى تەھرىرلىگەن خادىملار

قىسىم نامى	تەھرىرلىگۈچى	قىسىم نامى	تەھرىرلىگۈچى
كىتابنىڭ باش تۈزگۈچىسى	جيالك چىڭخالك	17 ـ قىسىم پېزا ئىگىلىك ماشىنا خىلىرى	سۈ جيەنجالك
ئومۇمىي بايان، كىتابنىڭ تۈزۈلۈشى ھەققىدە	جيالك چىڭخالك	18 ـ قىسىم سۇچىلىق	سۈ جيەنجالك
چوڭ ئىشلار	داڭ ئەيلىنىڭ	19 ـ قىسىم يوز يەر تۈزلەشتۇرۇش	لى جيۈەن
1 ـ قىسىم تەشكىلىي تۈزۈلۈشى، رايونلارغا ئايرىلىشى	چېن دۈگىنىڭ	20 ـ قىسىم سودا	ما جاۋشيالك
2 ـ قىسىم تەبىئىي مۇھىتى	چېن دۈگىنىڭ	21 ـ قىسىم قاتناش	سۈ جيەنجالك
3 ـ قىسىم نوپۇس	چېن دۈگىنىڭ	22 ـ قىسىم پوچتا ـ تېلېگراف	سۈ جيەنجالك
4 ـ قىسىم شەھەر ـ يېزا قۇرۇلۇشى	چېن دۈگىنىڭ	23 ـ قىسىم مالىيە، باج	سۈن شۇۋېن
5 ـ قىسىم مۇھىت ئاسراش	شۇ شىنچۈەن، چېن دۈگىنىڭ	24 ـ قىسىم پۇل مۇئامىلىسى	لىيۇ دۈلك
6 ـ قىسىم پارتىيە ـ گۇرۇھ، تەشكىلاتلار	چېن شىگيۈەن	25 ـ قىسىم ئىگىلىك باشقۇرۇش	سۈن شۇۋېن، ما جاۋشيالك
7 ـ قىسىم ھاكىمىيەت، سىياسىي كېڭەش	چېن شىگيۈەن	26 ـ قىسىم ماتارىپ	زو لۇ
8 ـ قىسىم خەلق ئىشلىرى	لۇجياڭي	27 ـ قىسىم پەن ـ تېخنىكا	زو لۇ
9 ـ قىسىم ئەمگەك، كادىرلار	لۇجياڭي، سۈجيەنجالك	28 ـ قىسىم مەدەنىيەت	چېن شىگيۈەن، تەن داخەي
10 ـ قىسىم ئاماتلىق ساقلاش، ئەدلىيە	چېن شىگيۈەن	29 ـ قىسىم تەلىمەربىيە	سۈ جيەنجالك
11 ـ قىسىم ھەربىي ئىشلار	چېن شىگيۈەن	30 ـ قىسىم تېببىي داۋالاش ـ ساقلىق	چېن شىگيۈەن
12 ـ قىسىم ساناقەت	سۈن شۇۋېن	31 ـ قىسىم خەلق تۇرمۇشى	لۇ جياڭي
13 ـ قىسىم دېھقانچىلىق	سۈجيەنجالك	32 ـ قىسىم مىللەت، دىن	ما جاۋشيالك
14 ـ قىسىم ئەشيا ئۇت	سۈ جيەنجالك، لۇ جياڭي	33 ـ قىسىم شەھسلەر	لۇ جياڭي، ما جاۋشيالك
15 ـ قىسىم چارۋىچىلىق	سۈ جيەنجالك	قوشۇمچە	جيالك چىڭخالك، چېن شىگيۈەن، جەمئىي
16 ـ قىسىم ئورمانچىلىق	سۈ جيەنجالك		

ئاخىرقى سۆز

«كورلا شەھىرى تەزكىرىسى» ئاپتونوم رايون، ئاپتونوم ئوبلاست ۋە كورلا شەھىرىدىكى ھەر دەرىجە-لىك رەھبەرلەرنىڭ چەكسىز ھەمخورلۇقى، تەزكىرە خادىملىرىنىڭ 9 يىل جاپالىق ئەجىر سىڭدۈرۈش نەتىجىسىدە ئاخىرى كۆچىلىك بىلەن يۈز كۆرۈشتى.

1985 - يىل 5 - ئايدا كورلا شەھەرلىك پارتكوم ۋە شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتى بىرلىكتە «شەھىر-ىمىزدە تەزكىرىچىلىك خىزمىتىنى قانات يايدۇرۇش توغرىسىدا قارار» چىقىرىپ، شەھەرلىك پارتكوم شۇجىسى مۇدىرلىقىدا كورلا شەھەرلىك پارتىيە تارىخى ماتېرىياللىرى - تەزكىرە كومىتېتى ۋە ئۇنىڭ خىزمەت تارمىقى بولغان پارتىيە تارىخى - تەزكىرە ئىشخانىسىنى قۇردى ھەمدە شەھەرگە قاراشلىق ئورۇنلاردىن كەسىپلەر تەزكىرىسى تۈزۈش گۇرۇپپىسى قۇرۇپ، «كورلا شەھىرى تەزكىرىسى»نى تۈزۈش ئىشىنى باشلاشنى تەلەپ قىلدى. پارتىيە تارىخى - تەزكىرە ئىشخانىسىغا 5 شتات بېرىلدى، ئۇلار پارتىيە تارىخىغا دائىر ماتېرىياللارنى توپلاش ۋە «كورلا شەھىرى تەزكىرىسى»نى تۈزۈش ۋەزىپىسىنى تەڭلا ئۈستىگە ئالدى.

«كورلا شەھىرى تەزكىرىسى»نى تۈزۈش خىزمىتى ئاپپاراتلارنى تەشكىللەش، ئورۇنلاشتۇرۇش، ماتېرىيال توپلاش، كەسىپلەر تەزكىرىلىرىنى سىناق تەرتىسىدە پىزىش - تۈزىتىش، شەھەر تەزكىرىسىنى باب - پاراگرافلارغا ئايرىش، ئومۇملاشتۇرۇپ تۈزۈش، ئورىگىنال ياھالاش ۋە ئۇنى ئۆزگەرتىش، تەكشۈ-رۈپ بېكىتىش قاتارلىق باسقۇچلارنى بېشىدىن كەچۈردى. ھەر دەرىجىلىك تەزكىرىچىلەر سۆپەتنى 1 - ئورۇنغا قويۇش، ھەم ياخشى، ھەم تېز ئىشلەش، يۈرەكلىك پىزىش، ئەستايىدىل تۈزىتىش، كىتاب چىقىرىشتا ئېھتىياتچان بولۇش پرىنسىپى بويىچە، بۇ كاتتا مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىنى تامامىلاش بولىدا قان-تەرنى سەرپ قىلدى.

1985 - يىل 5 - ئاينىڭ 15 - كۈنى شەھەرلىك تارىخ - تەزكىرە كومىتېتى «كورلا شەھىرىنىڭ تارىخى ۋە تەزكىرىسىگە دائىر ماتېرىياللارنى توپلاش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش» چىقاردى. شۇ يىلى 9 - ئاينىڭ 17 - كۈنى شەھەرلىك تارىخ - تەزكىرە كومىتېتىنىڭ 1 - يىغىنى ئېچىلىپ، شەھەرلىك پارتىيە تارىخى ئىشخانىسى تۈزگەن «كورلا شەھىرى تەزكىرىسى»نى تۈزۈش لايىھىسى (دەسلەپكى لايىھە) بىلەن ئۇنىڭ مۇندەرىجىسى (سىناق نۇسخىسى) ئەستايىدىل مۇھاكىمە قىلىپ ماقۇللاندى. 1985 - يىل 12-ئاينىڭ 4 - كۈنى شەھەرلىك پارتكوم، شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتى شەھەرلىك 1 - قېتىملىق پارتىيە تارىخى - تەزكىرە خىزمىتىنى ئومۇمىيۈزلۈك ئورۇنلاشتۇردى ۋە سەپەرۋەر قىلدى. يېغىندىن كېيىن شەھەردىكى ھەر دەرىجىلىك ئورۇنلار رەھبەرلىكىنى يەنمۇ كۈچەيتىپ، تەزكىرىچىلىك ئاپپاراتلىرىنى قۇردى ۋە مۇكەممەللەشتۈردى، كەسىپلەر تەزكىرىسى يېزىشنى ئۈستىگە ئالغان شەھەرگە قاراشلىق 100 نەچچە ئورۇن ۋە تارماقتا تەزكىرە رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى ياكى تەزكىرە تۈزۈش گۇرۇپپىسى قۇرۇلۇپ، 151 كىشىلىك، مەخسۇس ياكى قوشۇمچە كەسپىي تەزكىرىچىلەر قوشۇنى بەرپا قىلدى. شەھەرلىك تارىخ-تەزكىرە ئىشخانىسى تەزكىرىچىلىك بىلىملىرى كۇرسى ئېچىش، تەزكىرە تۈزۈشكە كۆرسىتىلگەنلەرنى ئوبلاستلىق تەزكىرىچىلىك كۇرسىغا قاتناشتۇرۇش، «كورلا شەھىرى تەزكىرىسى خەۋىرى» چىقىرىشقا ئوخشاش تەدبىرلەرنى قوللىنىپ، تەزكىرە خادىملىرىنىڭ كەسپىي سەۋىيىسىنى ئۈستۈردى.

1986 - يىلى ماتېرىيال توپلاش، كەسىپلەر تەزكىرىسىنىڭ مۇندەرىجىسىنى تۈزۈش باسقۇچى بولدى.

1987 - يىلىنىڭ بېشىدا %50چە ئورۇن شەھەر تەزكىرىسىنىڭ مۇندەرىجىسىگە تاساسەن، ئۆز گەلىنىتىگە بىرلەشتۈرۈپ، كەسىپلەر تەزكىرىسىنىڭ مۇندەرىجىسىنى لايىھىلەپ، ماتېرىيال توپلاشقا بولغان پىتەكچە. لىنكنى ئاساس بىلەن تەمىنلىدى. ماتېرىيال توپلاش خىزمىتى شەھەر تەزكىرىسى تۈزۈشنىڭ جەريانىغا سىڭدۈرۈلدى. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ئازكەم 60 ئورۇن كەسىپلەر تەزكىرىسىنىڭ دەسلەپكى ئورنىنىڭ لىنى ئاساسەن قولدىن چىقاردى.

بىر نەچچە يىل ماتېرىيال توپلاش، كەسىپلەر تەزكىرىسى يېزىش قاتارلىق ئاساس خىزمەتنى ئارقىلىق، 1990 - يىل 10 - ئاينىڭ 22 - كۈنى شەھەرلىك پارتكوم [1990] 25 - نومۇرلۇق ھۆججەت ئارقىتىپ، تەزكىرە بىلەن پارتىيە تارىخى رەھبەرلىك ئاپپاراتىنى ئايرىپ، كورلا شەھەرلىك تەزكىرە كومىتېتىنى قۇرۇشنى قارار قىلدى ھەمدە ناھىيە بىلەن شەھەر بىرلەشتۈرۈلگەندىن كېيىنكى تۈرلۈك ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىيات ئىشلىرىنىڭ جۇش ئۇرۇپ راۋاجلانغانلىقىدەك ئەھۋالىيەتكە ئاساسەن، شەھەر تەزكىرىسىدە پايان قىلىنمىدىغان ئىشلارنىڭ ئاخىرقى چېكىنى ئەسلىدىكى 1985 - يىلىدىن 1990-يىلىغا ئۇزگەرتىشنى قارار قىلدى. 1991 - يىل 3 - ئاينىڭ 23 - كۈنى شەھەرلىك تەزكىرە كومىتېتى [1991] 02 - نومۇرلۇق ھۆججەتنى تارقاتتى، ھۆججەتنىڭ روھى بويىچە، كومىتېت ئەزالىرى شەھەر تەزكىرىسىنىڭ ھەر قايسى قىسىم، بابلىرىنى بۆلۈشتۈرۈلدى، شۇنىڭ بىلەن بىرگە تەھرىرلىك گۇرۇپپىسى ۋە ماقالە تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. تەھرىرلىك گۇرۇپپىسى شەھەرلىك تارىخ - تەزكىرە ئىشخانىسىدىكى 3 مەخسۇس خادىم بىلەن تەكلىپ قىلىنغان 6 پېنسىيە خادىمىدىن تەركىپ تاپتى، ئۇلار شەھەر تەزكىرىسىنى قىسىملار بويىچە تۈزۈش ۋە ئومۇملاشتۇرۇپ تۈزۈشنى ئۈستىگە ئالدى. شەھەرلىك تارىخ-تەزكىرە ئىشخانىسىنىڭ مۇدىرى جىيالىڭ چىڭغالىڭ بۇ كىتابنىڭ باش مۇھەررىرلىكىگە ۋە ئومۇملاشتۇرۇپ تۈزگۈچىلىككە بېكىتىلدى. تەھرىرلىك گۇرۇپپىسىدا باش مۇھەررىر مەسئۇل بولۇش تۈزۈمى بولغا قويۇلدى، يەنە 5 خىل ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلاردىن 3ى تالللىنىپ، ماتېرىيال توپلاشقا يارەملىشىشكە تەكلىپ قىلىندى. كېيىن شەھەرلىك تەزكىرە كومىتېتى يەنە تەزكىرە تۈزگۈچى ئورۇن ۋە خادىملارنىڭ داۋاملىق ماتېرىيال توپلىشى ۋە بۇ تەزكىرىنى ئايرىم ھەم ئومۇملاشتۇرۇپ تۈزۈشتە ئاساس قىلىشى ئۈچۈن، [1991] 06 - نومۇرلۇق ھۆججەت — «كورلا شەھىرى تەزكىرىسى» مۇندەرىجىسىنىڭ 3- ئورىگىنالىنى تارقاتقانلىق توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش» چىقاردى. شۇنداقلا قاتلام مەسئۇلىيەتنامە ۋە توختامنامە ئىمزالاپ، ۋەزىپىنى، ۋاقىتنى، مۇپەتتىن ۋە ھەقنى بېكىتتىپ، ئۇلارنىڭ خىزمەت ئاكتىپلىقىنى قوزغىدى. تەھرىرلىك گۇرۇپپىسى ماتېرىيال توپلاش ۋەزىپىسى ئىنتايىن ئېغىر بولۇۋاتقان ئەھۋالدا بىر تەرەپتىن ماتېرىيال توپلاشنى، يەنە بىر تەرەپتىن بابلارنى يېزىشنى چىڭ تۇتۇپ، يېرىم يىلدىن ئارتۇقراق ۋاقىت ئىچىدىلا، بۇ تەزكىرىنىڭ $\frac{1}{3}$ قىسمىگە باراۋەر كېلىدىغان 373 مىڭ خەتلىك دەسلەپكى ئورىگىنالىنى يېزىپ چىقتى. دەسلەپكى ئورىگىنالدىن باش مۇھەررىرنىڭ دەسلەپكى بېكىتىشىدىن ئۆتكەنلىرى ئۈدۈللۇق بېسىلىپ، ئالاقىدار ئورۇنلاردىن پىكىر ئېلىنىپ تارقىتىلدى، ئاندىن يەنە مەسئۇل مۇھەررىر تولۇقلاپ تۈزەتكەندىن كېيىن، باش مۇھەررىرنىڭ قايتا تەكشۈرۈپ تۈزىتىشى، ئارتۇق يەرلىرىنى قىسقارتىپ، كىرىشىدىغان مەزمۇنلارنى مۇۋاپىق بىر تەرەپ قىلىشقا تاپشۇرۇلدى. باش مۇھەررىر ئادەم ئىسمى، يەر نامى، يىلنامە، سانلىق مەلۇمات ۋە ۋاقىتنى تۈنجى قېتىم بىرلىككە كەلتۈردى.

1993 - يىل 10 - ئايدا ئازكەم 1 مىليون خەتلىك «كورلا شەھىرى تەزكىرىسى» نىڭ تەكشۈرۈشكە يوللىنىدىغان ئورىگىنالى پۈتۈنلەي قولدىن چىقتى. 1994 - يىل 3 - ئايدا ئورىگىنال بېسىلىپ، ئالاقىدار ئورۇن ۋە رەھبەرلەرگە ئەۋەتىلىپ، كەڭ كۆلەمدە پىكىر ئېلىندى. تەھرىر گۇرۇپپىسى ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ 100 نەچچە تۈزىتىش پىكىرى تاپشۇرۇۋالدى. شەھەرلىك تارىخ - تەزكىرە ئىشخانىسى مەخسۇس

كۆچ ئۆيۈشتۈرۈپ، تۈزىتىش پىكىرلىرىنى ئەستايىدىللىق بىلەن، بىر - بىرلەپ دەللىلەپ، بۇ تەزكىرىنىڭ تۈزىتىلىشى ئۈچۈن ئوبدان ئاساس سالدى. كورلىنىڭ مەدەنىيەت ساھەسىدىكى ئاتاقلىق زاتلارنى تەكلىپ قىلىپ، تارىخىي ماتېرىياللارنى تولۇقلىدى ۋە ئەدەبىي جەھەتتىن ئىشلىدى، يەنە 4 كىشىلىك گۇرۇپپا تەشكىللەپ، ئادەم ئىسمى، يەر نامى، پىلانامە، سانلىق مەلۇمات ۋە ۋاقىتنى بىرلىككە كەلتۈرۈش خىزمىتىنى قايتا ئىشلىدى. ئاخىرىدا باش مۇھەررىر ئومۇملاشتۈرۈپ تۈزدى. 1994 - يىل 9 - ئايدا تەكشۈرۈپ بېكىتىشكە يوللىنىدىغان ئورىگىنال پۈتكۈزۈلۈپ شەھەرلىك پارتكوم ۋە شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تەكشۈرۈشىگە يوللاندى. ئاندىن ئاپتونوم ئوبلاستلىق ۋە ئاپتونوم رايونلۇق تەزكىرە كومىتېتلىرى تەكشۈرۈپ بېكىتكەن ۋە ئۆتكۈزۈۋالغاندىن كېيىن، نەشر قىلىنىپ تارقىتىلدى.

مەزكۇر تەزكىرىنى تۈزۈش داۋامىدا باشتىن - ئاخىر ھەر دەرىجىلىك رەھبەرلەر، ئالاقىدار ئورۇنلار شۇنداقلا تەزكىرىچى كەسىپداشلارنىڭ قوللىشىغا ۋە ئەمگەكلىرىگە ئېرىشتۈق، شەھەرلىك تەزكىرە كومىتېتىنىڭ ئىلگىرىكى مۇدىر، مۇئاۋىن مۇدىرلىرىمۇ تەزكىرە تۈزۈش جەريانىدا يولۇققان مەسىلىلەر ۋە قىيىنچىلىقلارنى پات - پات سوراپ تۇردى ھەم ھەل قىلىشىپ بەردى. 1986 - يىل 9 - ئايدا كورلا شەھىرىنىڭ تارىخى ۋە تەزكىرىسىنى يېزىش جەھەتتىكى دەسلەپكى مۇزاكىرە يىغىنىدا كۆرگەزمىسى ئۆيۈشتۈرۈلدى. كۆرگەزمىگە ئوبلاستلىق پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى سۇي گۇاڭخۇا قاتناشتى ھەم يېتەكچىلىك قىلدى.

ئاپتونوم رايونلۇق تەزكىرە كومىتېتىدىن ئالىي مۇھەررىر جۇڭ شىڭچى تەزكىرىسىزلىنىڭ مۇندەرىجىسىنى ئەستايىدىللىق بىلەن تەكشۈرۈپ كۆرۈپ، ناھايىتى ياخشى تۈزىتىش پىكىرلىرىنى بەردى، يەنە «جۇڭ ئىشلار» قىسمى بىلەن «تەشكىلىي تۈزۈلۈشى»نى ماتېرىيال جەھەتتىن تولۇقلىدى. ئاپتونوم رايونلۇق تەزكىرە كومىتېتىدىن بۇ تەزكىرىگە مەسئۇل مۇھەررىر بولغان سۇ خاۋفا بىلەن خەن خۇي كىتابىنى باشتىن- ئاخىر ئەستايىدىل تەكشۈرۈپ، كەم ماتېرىياللارنى تولۇقلاش، باب - پاراگرافلىرىنى تەڭشەش، سانلىق مەلۇماتلارنى ئىنچىكە سېلىشتۇرۇش، بارلىق مەزمۇنلارنى قېلىپلاشتۇرۇش ئارقىلىق، كىتابنىڭ سۈپىتىنى خېلىلا ئۆستۈردى.

ئاپتونوم رايونلۇق تەزكىرە كومىتېتىنىڭ سابىق مۇئاۋىن مۇدىرى جۇڭ يىڭ، مۇئاۋىن مۇدىرى يەي يۈشىلار كورلا شەھىرىگە كېلىپ خىزمەتلەرنى تەكشۈرگەندە، بۇ تەزكىرىنى تۈزۈشكە يېتەكچىلىك قىلدى ھەمدە ئۇنى قانداق قىلغاندا ئوبدان تۈزۈپ چىققىلى بولىدىغانلىقى توغرىسىدا شەھىرىمىزنىڭ پارتىيە، ھۆكۈمەت رەھبەرلىرى بىلەن پىكىر ئالماشتۇردى. جۇڭ يىڭ، جۇڭ شىڭچى، گو دېۋۇلار بۇ تەزكىرە 3 تەكشۈرۈشتىن ئۆتۈپ باسمىغا يوللىنىشتىن بۇرۇن، يەنە بىر قېتىم ئەستايىدىل تەكشۈرۈپ چىقتى.

ئوبلاستلىق تارىخ - تەزكىرە ئىشخانىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى جىن شياڭخۇڭ تەزكىرە مۇندەرىجىسىنىڭ 3 - ئورىگىنالىنى ئەستايىدىل تەكشۈرۈپ چىقتى. «يېزا ئىگىلىك 2 - شى تەزكىرىسى»نىڭ باش مۇھەررىرى ۋاڭ يېپىڭ بىزگە يارەملىشىپ، يېزى كۆنلىرى 10 نەچچە سائەت ئىشلەپ، تەزكىرىگە قىممەتلىك تارىخىي ماتېرىياللارنى قوشتى. شۇنداقلا ئەدەبىي جەھەتتىن ئوبدان ئىشلەپ، تەزكىرىنى خېلىلا رەڭدارلىققا ئىگە قىلدى.

تەھرىرلىك گۇرۇپپىسى تەكلىپ قىلغان چېن شىڭيۈەن، سۇن شۇڭېن، سۇ جيەنچاڭ، لۇ جياخې، ما جاۋشياڭ، زولۇ قاتارلىق پېنسىيەگە چىققان پېشقەدەم يولداشلار ياشىنىپ قالغىنىغا، تېنىنىڭ ئاجىزلىقىغا قارىماي، باش چۆكۈرۈپ جايالىق ئىشلەپ، ھەم ماتېرىيال يىغدى، ھەم ئالاقىدار بابلارنى يازدى.

ماتېرىيال توپلاش داۋامىدا كورلا شەھىرىگە قاراشلىق ئالاقىدار ئورۇن، تارماقلار، كورلىدا تۇرۇشلۇق ئالاقىدار ئورۇنلار كەسىپلەر تەزكىرىلىرىنى ئەستايىدىل يېزىپ، ماتېرىيال بىلەن پائال تەمىنلىدى. كورلا شەھەرلىك، ئاپتونوم ئوبلاستلىق، ئاپتونوم رايونلۇق ئارخىپخانىلار شۇنداقلا لەنجۇ ئارخىپخانىسى،

كۆتۈپخانىسى ھەمدە شەھەرلىك ستاتىستىكا ئىدارىسىدىكىلەر تەزكىرىچىلىرىمىزنى قىزغىن كۆتۈۋېلىپ، ئۇلارنى تارىخ ـ تەزكىرىگە دائىر قىممەتلىك ماتېرىيال بىلەن تەمىنلىدى. ئىلگىرى كورلا شەھىرىدە ئىشلىگەنلەردىن ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى مەخمۇت ئىسمائىل قاتارلىق بىر تۈركۈم پېشقەدەم يولداشلار تەزكىرىنى ئۇرغۇن ماتېرىيال بىلەن تەمىنلىدى ياكى ئۇرغۇن ماتېرىياللارنى دەلىللەپ بەردى.

كورلا شەھىرى توغرىلىق تارىختا تەزكىرە تۈزۈلمىگەن، بۇ نۆۋەتلىك تەزكىرىنى تۈزۈشتە ئۇرغۇن قىيىنچىلىق كۆرۈلدى. مەيلى تارىخىي ماتېرىياللار بولسۇن، مەيلى ھازىرقى ماتېرىياللار بولسۇن ھەممىسى ھەر دەرىجىلىك تەزكىرە خادىملىرىنىڭ تامچە ـ تامچە تەر ئاققۇزۇپ ئىزدىنىشى، قېزىشى، جاپالىق ئىشلىشى تارقىلىق قولغا كەلدى، شۇنداقتىمۇ ئۇنىڭدا چوشۇپ قالغان جايلار يوق دېگىلى بولمايدۇ.

«كورلا شەھىرى تەزكىرىسى» نەشر قىلىنىش ئالدىدا تۇرماقتا، بىز مەزكۇر تەزكىرىنى تۈزۈش ئىشىنى قوللاپ قۇۋۋەتلىگەن، ئۇنىڭغا كۆڭۈل بۆلگەن، ئۇنى تۈزۈشكە كۈچ چىقارغان رەھبەرلەرگە، گورۇنلارغا ھەمدە تەزكىرىچىلەرگە سەمىمىي تەشەككۈر ئېيتىمىز، شۇنىڭ بىلەن بىللە، كۆپچىلىكىنىڭ «كورلا شەھىرى تەزكىرىسى»دە كۆرۈلگەن بېتەرسىزلىكلەر توغرىسىدا قىممەتلىك تەنقىد، پىكىر بېرىشىنى سورايمىز.

كورلا شەھەرلىك تارىخ ـ تەزكىرە ئىشخانىسى
«كورلا شەھىرى تەزكىرىسى» تەھرىرلىك گۇرۇپپىسى
1994 ـ يىل 10 ـ ئاي

ئۇيغۇرچە نەشرىگە ئاخىرقى سۆز

سوتسىيالىستىك بېيجىڭ تەزكىرىلەردىن «كورلا شەھىرى تەزكىرىسى»نىڭ خەنزۇچىسى 1995 - يىل 9 - ئايدا نەشر قىلىنىپ تارقىتىلغانىدى. مەزكۇر كىتابنىڭ ئۇيغۇرچىسى 2000 - يىل 10 - ئايدا نەشر قىلىنىپ جامائەتچىلىك بىلەن يۈز كۆرۈشتى، بۇ كورلا شەھىرىدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ مەنىۋى ھاياتىدىكى خۇشاللىنارلىق ئىش.

«كورلا شەھىرى تەزكىرىسى»نى ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىپ نەشر قىلىش ئىشىغا شەھەرلىك پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتى ئىنتايىن كۆڭۈل بۆلدى. بىز كىتابنىڭ ئۇيغۇرچە تەرجىمە ۋە نەشر قىلىش ئىشىنى ش ئۇ ئا ر تەزكىرە كومىتېتى تەھرىر - تەرجىمە باشقارمىسىغا ھاۋالە قىلدۇق. ش ئۇ ئا ر تەزكىرە كومىتېتىنىڭ مەخسۇس ئەزاسى، ئالىي مۇھەررىر قادىر ھاپىز كىتابنىڭ باش مۇھەررىرلىكىنى ئۈستىگە ئېلىپ، كىتابنىڭ تەرجىمە-سىنى باشتىن - ئاخىر تەكشۈرۈپ بېكىتتى. مەسئۇل مۇھەررىرلىكنى ئەخمەت روزى ئۈستە-گە ئالدى. ش ئۇ ئا ر تەزكىرە كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ئالىي مۇھەررىر سابىر ئەلى تەرجىمىنىڭ بېكىتىلگەن نۇسخىسىنى تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋالدى. بىز «كورلا شەھىرى تەزكىرىسى»نى ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىپ نەشر قىلىش خىزمىتىگە كۆڭۈل بۆلگەن ۋە مەدەتكار بولغان ھەر دەرىجىلىك رەھبەرلەرگە، تەرجىمە - نەشر ئىشلىرى ئۈچۈن جاپالىق ئەجىر سىڭدۈرگەن مۇھەررىرلەرگە، تەرجىمانلارغا ۋە بۇ خىزمەتكە قاتناشقان باشقا خادىملارغا چىن قەلبىمىزدىن رەھمەت ئېيتىمىز.

تەھرىر - تەرجىمە ئىشىدا مەلۇم سەۋەنلىك بولۇشى مۇمكىن، كۆپچىلىكنىڭ تەنقىدىي پىكىر بېرىشىنى قىزغىن قارشى ئالىمىز.

كورلا شەھەرلىك تارىخ - تەزكىرە ئىشخانىسى

2000 - يىل 10 - ئاي

«كورلا شەھىرى تەزكىرىسى» ئۇيغۇرچە نەشرىنىڭ تەھرىرات خادىملىرى

باش مۇھەررىر: قادىر ھاپىز

مەسئۇل مۇھەررىر: ئەخمەت روزى

تەھرىر - تەرجىمىگە قاتناشقۇچىلار: (ئېلىپبە تەرتىپى بويىچە تىزىلدى)
ئابدۇرۇپ ئېلى، ئابدۇرېھىم ياقۇپ،
ئابلىزئورخۇن، ئابلىمىت ياقۇپ،
ئەخمەت روزى، ئەخمەت ئىمىنھاجى جۈبەيرى،
بېلىقنۇر مۇھەممەت، پولات ھىممەت،
جەمىلە ئابلا، خالىدە قادىر،
زاھىت رەھىم، غۇپور ھۇشۇرتىمىازى،
غوجا ئەخمەت يۇنۇس، مەرھابا شاۋدۇن،
مۇھەممەت ھەسەن، مۇھەممەتئىمىن ھاشىم،
نۇرمۇھەممەد دۆلەتى، ئۆمەر مامۇت،
ئېزىزتوختى، ئىسمائىل ئەزىمەت،

تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋالغۇچى: سابىر ئەلى

كوررېكتور: رابىيە قادىر، پەرىدە تۇرسۇن

《库尔勒市志》维吾尔文版编译人员

主编： 卡德尔·阿皮孜

责任编辑： 艾合买提·肉孜

编译人员： （姓氏以维吾尔文字母为序）

阿不都热依木·亚库甫、阿不都肉甫·艾力、艾合买提·肉孜、阿不力孜·鄂尔浑、贝丽克孜·穆罕默德、艾合买提·依明阿吉·菊拜日、加米拉·阿不拉、甫拉提·依米提、扎依德·热依木、哈丽德·卡德尔、霍加阿合买提·尤努斯、吾甫尔·吾守尔·尼亚孜、穆罕默德·艾山、玛尔哈巴·夏吾东、努尔穆罕默德·多来提、穆罕默德依明·阿西木、艾孜孜·托合提、吾买尔·马木提、斯马依·艾孜买提

验收： 沙比尔·艾力

校对： 热比亚·卡德尔，帕丽旦·吐尔逊

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى جايلار تەزكىرىسى
كورلا شەھىرى تەزكىرىسى
كورلا شەھەرلىك تارىخ ـ تەزكىرە كومىتېتى تۈزدى

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى ۋە تارقاتتى
(ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق كوچىسى 348 №)
ش ئۇ ئا ر گېئولوگىيە ـ قېزىلما بايلىقلار رەڭلىك باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
رەڭلىك بېتى گۇاڭجۇ دايى رەڭلىك باسما چەكلىك شىركىتىدە بېسىلدى
فورماتى: 787×1092 مىللىمېتر 1/16
باسما تاۋىقى: 82 قىستۇرما ۋاراقى: 11
2000 ـ يىل 8 ـ ئاي 1 ـ نەشرى
2000 ـ يىل 10 ـ ئاي 1 ـ بېسىلىشى
تىراژى: 1000 — 1
ISBN7—228—05879—8/K.847
باھاسى: 140.00